DICȚIONARUL ENCICLOPEDIC ILUSTRAT „CARTEA ROMÂNEASCĂ"

PARTEA I

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE DIN TRECUT ȘI DE ASTĂZI

DE

I.-AUREL CANDREA

PROFESOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCUREȘTI

PARTEA II

DICȚIONARUL ISTORIC ȘI GEOGRAFIC UNIVERSAL

DE

GH. ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" S. A. — BUCUREȘTI
BULEVARDUL REGELE CAROL I, No. 3—5 (fost Academiei)

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC ILUSTRAT
„CARTEA ROMÂNEASCĂ"

DICȚIONARUL ENCICLOPEDIC ILUSTRAT „CARTEA ROMÂNEASCĂ“

PARTEA I

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE DIN TRECUT ȘI DE ASTĂZI

DE

I.-AUREL CANDREA

PROFESOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCUREȘTI

PARTEA II

DICȚIONARUL ISTORIC ȘI GEOGRAFIC UNIVERSAL

DE

GH. ADAMESCU

PROFESOR, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“ S. A. — BUCUREȘTI
BULEVARDUL REGELE CAROL I, No. 3—5 (fost Academiei)

PREFAȚA EDITURII

Puțină vreme după înființarea societății „Cartea Românească", Consiliul ei de administrație s'a gîndit la editarea unui *Dicționar enciclopedic al limbii române*, care să poată fi la îndemîna oricui. Eram singura țară, chiar față de vecinii de la sud, care nu poseda o enciclopedie cît de mică. Mai ales după alipirea la Vechiul Regat a celorlalte provincii, un dicționar enciclopedic care să cuprindă pe lîngă cuvintele usuale, tot ce represintă trecut istoric, geografia țării ca și amintirea energiilor etnice, ar fi adus cea mai serioasă contribuție la apropierea sufletească între toți cei cuprinși în granițele lărgite.

Dorința Consiliului de administrație a devenit acum fapt împlinit, iar „Cartea Românească" aduce dar neamului cel dintîiu Dicționar ilustrat al limbii române.

Început în Februarie 1926, în zilele gloriosului Ferdinand I, încoronat la Alba-Iulia ca Rege al tuturor Românilor, Dicționarul a fost isprăvit în al doilea an de Domnie al M. S. Regelui Carol al II-lea. Cu toată silința depusă, tipărirea Dicționarului a ținut aproape șase ani, ceea ce dovedește cît de mari au fost greutățile de biruit, greutăți de redactare ca și de tehnică, mărite prin înăsprirea stării economice generale. În sfîrșit valurile au fost răzbite. Am ajuns la limanul dorit.

Am avut deosebitul noroc ca redactarea să cadă pe mîini destoinice, încercați specialiști fie-care în ramura lui. D-l *I.-Aurel Candrea*, profesor la Universitatea din București, este un lexicograf și filolog cu reputație bine stabilită. D-l prof. *G. Adamescu*, membru corespondent al Academiei Române, este cunoscut prin lucrările sale bibliografice.

Le rămînem recunoscători pentru rîvna depusă, ca și pentru munca grea săvîrșită, spre a duce la bun sfîrșit o operă atît de anevoios de îndeplinit. Lor le revine meritul întreg de a fi știut să închege o lucrare care va însemna, credem, un punct luminos în evoluția culturii naționale.

La rîndul nostru nu am ocolit nici un sacrificiu, pentru ca tehnica tipăririi să corespundă cuprinsului, iar dicționarul românesc să nu fie mai prejos de acele dicționare străine, cu care erau obișnuiți majoritatea cărturarilor noștri. Tragem nădejde că aprecierea cititorilor nu ne va fi defavorabilă în această privință.

Cele 11 milioane și mai bine de litere, cuprinse în dicționar, sînt citețe, clare; materialul întrebuințat a fost fabricat anume pentru această lucrare.

Nu am făcut nici o economie la cheltuiala mare pentru ilustrații, anume desenate pentru Dicționar, cele mai multe după izvoarele, nepublicate unele, din bogata colecțiune a Academiei Române.

Dicționarul ilustrat al limbii române este format din trei părți:

1. Dicționarul limbii, cu cuvintele cele mai întrebuințate în cuprinsul României.
2. Locuțiuni, maxime, proverbe străine și române.
3. Geografia și datele istorice referitoare în special la toate provinciile românești, cît și sumare biografii a oamenilor de seamă. În întreaga această parte

nu s'au pierdut din vedere ţara şi neamul, ci s'a insistat cu deosebire asupra a tot ce poate să ne intereseze pe noi. Nu s'a trecut cu vederea nici personalităţile minoritarilor din România de azi.

Ca prinos adus Academiei Române, am adăugat lista membrilor ei activi şi corespondenţi.

Textul e lămurit prin numeroase ilustraţiuni de tot soiul.

Dicţionarul cuprinde :

Peste 7.000 de gravuri în text, mult mai numeroase decît în dicţionarele similare străine.

83 tablouri enciclopedice, mai toate referitoare la România.

120 hărţi geografice în text (între altele fie-care judeţ din România).

Peste 1.000 portrete ale personagiilor celebre străine, dar mai ales române.

10 hărţi în culori (continentele şi România).

13 planşe în culori (tablouri vestite ale pictorilor români, decoraţiile româneşti, etc.).

Încheind cu bine această operă, adusă drept prinos neamului şi ţării, nu ne putem opri să nu mulţumim celor cari ne-au dat o mînă de ajutor, pentru a birui multe din piedicele ivite în cale.

D-lui Prof. univ. I. Bianu, preşedintele Academiei Române, îi rămînem recunoscători pentru că ne-a pus la îndemînă, cu toată însufleţirea, bogatele colecţiuni de stampe ale înaltei instituţiuni de cultură naţională, spre a folosi pentru figurile trebuitoare.

Din primele momente consiliul de administraţie al „Creditului industrial" ne-a sprijinit în chip deosebit, ceea ce ne-a mărit curajul de a încerca o întreprindere costisitoare de editură.

Mulţumim şi D-lui Ing. Dan Costinescu, directorul fabricei de hîrtie „Letea", pentru grija ce şi-a dat-o ca vagoanele de hîrtie, necesară pentru tipărirea dicţionarului, să fie de calitate superioară şi uniformă.

Nu putem uita nici echipa de lucrători şi pe conducătorii lor pricepuţi, cari au contribuit, prin zelul lor, ca dicţionarul să apară în condiţiuni tehnice demne de o instituţie românească, arătînd astfel că sînt legaţi şi sufleteşte de ea.

Ne-am pus toată străduinţa ca să împlinim cum se cuvine o lucrare de a cărei însemnătate în evoluţia noastră culturală ne-am dat seamă, de îndată ce am păşit la împlinirea dorinţei exprimată de Consiliul nostru de administraţie.

Faţă de ţară, gîndul nostru a fost curat, încercînd, cu mari sacrificii, să umplem un gol simţit în literatura noastră. Pe cititori îi rugăm să fie îngăduitori cu lipsurile inerente unei asemenea lucrări, iar de sprijinul ce-l vom găsi la ei, atîrnă îndreptarea din viitor.

CARTEA ROMÂNEASCĂ.

PREFAȚĂ

Dicționarul de față se datorește stăruințelor depuse pe lîngă mine de simpaticii conducători ai Institutului de cultură națională „Cartea Românească". Dacă lucrarea ce și-au propus să hărăzească neamului e izbutită, și dacă umple în sfîrșit golul simțit pîn' acum de lipsa unui bun lexic românesc, Domniilor-lor trebue să li se adreseze toate mulțumirile; dacă, din potrivă, lucrarea mea nu corespunde așteptărilor publicului căruia i se adresează, vina n'o poartă Domniile-lor, ci smeritul scriitor al acestor rînduri, care poate n'a fost destul de pregătit pentru îndeplinirea frumoasei misiuni ce i s'a încredințat. O singură scuză ar putea-o invoca autorul, pentru micșorarea vinei lui, anume că a făcut tot ce e omenește posibil, jertfindu-și o bună parte a vieții, muncind ani îndelungați cîte *16* ore pe zi, ca să adune într'un mănunchiu florile răzlețite pe ici pe colo ale graiului românesc, pe care să-l pună cu drag la îndemîna ori-cui, ca să-i poată sluji de pildă și îndrumare, de dascăl și sfătuitor în toate împrejurările. Recunosc, din capul locului, că mare mi-a fost îndrăzneala de a lua asupră-mi — un om singur, supus ca ori-care altul slăbiciunilor — înfăptuirea unui astfel de ideal. Dar, Dumnezeu mi-e martor, nu mi-am precupețit nici timpul nici sănătatea, ca să pot duce la bun sfîrșit greaua întreprindere ce luasem asupră-mi. Căci — precum zice diaconul Coresi, în epilogul Psaltirii lui din *1570*, „*deaca văzui că mai toate limbile au cuvîntul lu Dumnezeu în limba lor, numai noi, Rumânii, n'avem*", — constatînd, cu durere, că toate neamurile din jurul nostru, Sîrbii, Bulgarii, Cehii, Polonii, Rușii și Ungurii, ca să nu vorbesc de popoarele din Apus, au de mult la îndemînă admirabile dicționare naționale, de care pot fi mîndri, numai noi, Românii, nu, am cedat în cele din urmă stăruințelor „Cărții Românești" și m'am pus cu rîvnă pe muncă. Ce e dreptul, lucrarea aceasta ar fi putut-o face alții mai tineri și mai pricepuți, poate, decît mine, și golul acesta ar fi putut fi umplut mai de mult, dar... n'au făcut-o. Și-au dat seama, probabil, mai bine decît mine, de greutățile întreprinderii și mai ales de munca istovitoare ce urma s'o depună. Se vede că cunoșteau aforismul vestitului filolog Scaliger (*1540—1609*) că „*mai ușoară poate fi socotită pentru cineva osînda de a munci toată viața la ocnă decît aceea de a face un dicționar*", sau, poate, jurămîntul lexicografului Giuseppe Rigutini (*1830—1903*) care, în al său „Vocabolario italiano della lingua parlata" (Firenze, *1893*), strecurase, printre rînduri, la pag. *1284*, ca și strigătul înnăbușit de durere al omului supus unor cazne grozave: „*non voglio più comporre vocabolarj finchè campo*!" (n'am să mai fac dicționare cît oiu trăi!). De altfel, știam mai de mult, din experiență, ce înseamnează să te înhami la o astfel de lucrare. Începusem adică, acum *25* de ani, colegul meu Ov. Densusianu și cu mine, alcătuirea unui „Dicționar general al limbii române", în editura casei Socec. Tipărisem litera **A** într'o fasciculă de aproape *200* de pagini, dar redactarea și publicațiunea s'au oprit aci. Împrejurări independente de voința noastră ne-au silit să renunțăm la continuarea lucrării. Țin, cu acest prilej, să atrag atențiunea că litera **A** a prezentului Dicționar e în mare parte reproducerea sus-zisei publicațiuni, datorite colaborării cu Ov. Densusianu. Planul, în trăsături

generale, conceput de amîndoi, a rămas aproape acelaşi în restul lucrării. Materialul strîns pentru continuarea Dicţionarului şi redacţiunea de la **B—Z** sînt însă în întregime opera subsemnatului; căci zecile de mii de fişe cu extrase din lecturi, făcute mai 'nainte, pentru alcătuirea „Dicţionarului general", dacă n'au servit de *„fultuială ianicerilor"*, ca sărmana bibliotecă a tatălui lui Costache Negruzzi, au slujit, în timpul ocupaţiunii, la aprinsul pipelor şi la întreţinerea focului din apartamentul meu, în care se lăfăiau duşmanii.

M'am pus deci pe muncă... muncă titanică, de care numai cei ce s'au îndeletnicit cu acest gen de lucrări îşi pot da seama. Trebuiau extrase citatele din sute şi sute de volume, în parte necercetate. Noroc că cele mai multe le citisem mai de mult şi subliniasem în ele cuvintele ce mă interesau. Extragerea acestor cuvinte pe fişe şi copierea întregei fraze din care făceau parte e meritul soţiei mele. Fără ajutorul inteligent pe care mi l-a dat în tot cursul lucrării, niciodată Dicţionarul acesta n'ar fi văzut lumina zilei. Patru sute douăzeci şi cinci de mii de fişe, scrise de mîna ei, clasate în ordine alfabetică şi aşezate în *140* de cutii de cîte *30* de cm. lungime e materialul pe care mi l-a pus la îndemînă şi pentru care-i sînt adînc recunoscător. Trei ani şi mai bine a durat scrierea fişelor, şi de trei ori pe atîţia ani de muncă fără răgaz i-am consacrat redactării Dicţionarului. În sfîrşit, în ziua de *4* Octombrie a. c., dată memorabilă de acum înainte pentru mine, răbdarea mea, pusă la grea încercare, a fost recompensată: ultimul articol al Dicţionarului, cuvîntul *Zuzuit* — zuzuit dulce la urechile mele — fu redactat şi cele din urmă foi de manuscris le expediam tipografiei cu tradiţionala subscripţie **Sfîrşit**!!! însoţită de zeci de puncte de exclamaţie. Nouă ani din viaţa mea, nouă ani de muncă silnică, de înfrigurare, de nopţi întregi de meditare, de renunţare la tot ce-i e îngăduit ori-cui să guste din agrementele existenţei, iată ce reprezintă acest Dicţionar. Dacă totuşi lucrarea mea e departe de a fi desăvîrşită, rog pe cititor s'o judece cu îngăduinţă şi cu duhul blîndeţei şi să n'o condamne pentru lipsurile şi scăderile ce va constata, căci *„şi voi înşivă sînteţi oameni cu inimă de ţărînă ca şi noi, şi cu fire neprecepătoare de toate"*, cum se exprimă, în graiu-i naiv, diaconul Coresi, în Predoslovia „Evangheliei cu învăţătură" din *1580*.

PLANUL DICŢIONARULUI.

Lucrarea mea, după cum se anunţă prin titlu, cuprinde repertoriul aproape complet al cuvintelor dispărute din graiu şi acelea care se întrebuinţează astăzi.

Din l i m b a v e c h e am dat, pe lîngă cuvintele curente care circulau în graiu şi pe acelea care se refereau la stările de lucruri din trecut, la demnităţi, angarale, obiceiuri, etc. şi unora din aceşti termeni le-am dat adesea, după importanţa lor, o atenţiune deosebită. Materialul a fost cules din textele bisericeşti sau din scrierile cu cuprins religios, din pravile şi din cronici, din tot felul de documente (hrisoave, zapise, hotărnicii), etc. Am lăsat afară numai acele turcisme care n'au fost niciodată cunoscute de marea masă a populaţiunii şi care se întîlnesc numai sporadic la cronicari. De asemenea n'am menţionat unele derivate fanteziste ale Mitropolitului Dosoftei sau ale lui Dimitrie Cantemir, şi nici acele slavisme fără importanţă care se întîlnesc cîte o singură dată în textele bisericeşti. Atît cu privire la limba din trecut.

Altfel stau lucrurile cu privire la l i m b a d e a s t ă z i. În aceasta intră: *1*° cuvintele băştinaşe comune mai tuturor Românilor de dincoace de Dunăre; *2*° cuvintele care circulă numai într'o parte a teritoriului ţării; *3*° neologismele curente, cele mai multe de origine franceză, cunoscute de mai toţi oamenii culţi; *4*° termenii tehnici, introduşi treptat, de la o vreme încoace, privitori la toate ramurile ştiinţei şi, în genere, la toate manifestaţiunile activităţii omeneşti. Acestor patru categorii de cuvinte le-am consacrat o atenţiune specială în redactarea Dicţionarului.

În ce priveşte prima categorie, adică c u v i n t e l e b ă ş t i n a ş e comune tuturor Românilor de dincoace de Dunăre, tratarea lor în Dicţionar s'a făcut pe larg, ilustrîndu-se fie-care nuanţă de înţeles cu cîte unul sau mai multe citate din scriitori. Unele din ele, în special cele privitoare la istoria noastră, la aşezămintele din trecut, la viaţa şi îndeletnicirile ţăranului, la datine şi credinţe, la

literatura populară, etc., sînt adesea adevărate articole de enciclopedie (☛ **alun, babă, baladă, balaur, ban²**, **basm, boier, claie ... strigoiu, vîrcolac, zînă, zmeu**). Acestea şi altele justifică pe deplin titlul de „enciclopedic" pe care l-am dat Dicţionarului. Toate locuţiunile şi proverbele curente, cu explicaţiunile lor, precedate totdeauna de semnul ⓟ, spre a fi găsite la prima ochire, au fost incorporate la locul cuvenit. Am socotit că trebuesc deschise larg porţile pentru aceste expresiuni caracteristice, care oglindesc aşa de fidel modul de gîndire şi întreaga psihologie a poporului. Cred astfel că n'am lăsat de o parte nimic din ceea ce trebuia pentru a scoate la iveală vitalitatea acestor termeni curat româneşti, moşteniţi din generaţie în generaţie, de atîtea veacuri, şi pe care neologismele caută să-i cotropească. Aceşti termeni constitue miezul limbii noastre. În jurul lor au venit să se grupeze treptat cuvintele pătrunse mai tîrziu în graiu. Potrivit împrejurărilor, sau mai bine supunîndu-se necesităţilor, aceste cuvinte şi-au lărgit cu timpul întrebuinţarea, altoindu-se cu sensuri nouă, rezultat inerent al progresului şi al cerinţelor culturii.

Nu tot astfel stau lucrurile cu termenii din a doua categorie, provincialismele întrebuinţate numai ici, colo de Românii de dincoace sau de dincolo de Carpaţi, din Muntenia sau din Moldova, din Oltenia sau din Dobrogea, de la munte sau de la şes. Pe acestea le-am trecut în Dicţionar precedate de semnul ○, cu indicaţia regiunii unde circulă. Recunosc că însemnările de *Băn. Bucov Maram.* etc., făcute de mine, spre a arăta partea ţării unde se aud aceşti termeni, prezintă cîteodată ceva arbitrar. Nu totdeauna un cuvînt însoţit de ex. de indicaţia *Băn.* circulă numai în Banat. Dese ori întrebuinţarea lui radiază şi mai departe, în partea apusană a Olteniei sau la N. de Mureş, în Crişana sau în colţul de S.-V. al Ardealului. Neavînd la îndemînă mijloacele de control, nici mult aşteptatul Atlas linguistic al graiului românesc, am fost nevoit să mă mulţumesc cu izvoarele de care dispuneam. Aceasta în ce priveşte extensiunea teritorială a cuvîntului. Mai grea a fost însă, în foarte multe cazuri, redarea sensului exact al cutărui sau cutărui cuvînt întrebuinţat numai în cîte un colţişor oare-care al ţării. Nu odată mi s'a întîmplat ca răspunsurile ce mi s'au dat cu privire la înţelesul unui cuvînt să fie diametral opuse între ele sau să fie aşa de vagi, aşa de neînţelese, încît lămurirea ce mi se dedea echivala cu zero. Nici revistele, nici diferite alte publicaţiuni care înregistrează forme dialectale, cu explicaţiunile lor, nu mi-au fost în multe cazuri de folos ; ba, din potrivă, mă încurcau mai mult. Iată cîteva exemple de felul cum sînt explicate unele cuvinte în diferite publicaţiuni :

Padină, care circulă în Oltenia, Banat şi în Munţii Sucevei, e explicat astfel :

a) „Loc potrivă sub deal ; poalele unei coaste" (**Boceanu**, *Glosar de cuvinte din Mehedinţi*, p. 17).
b) „Groapă, crov" (Mehedinţi — *Noua Revistă română*, VIII, p. 87).
c) „Faţa dealului" (Banat — *ibid.*, p. 194).
d) „Pajişte, loc neted şi cu iarbă" (Munţii Sucevei — *Şezătoarea*, III, 84).

Smidă, termen cunoscut în Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat, etc. e definit în următoarele chipuri :

a) „Desiş de spini, rugi şi tufe de alun" (Bihor — *Convorbiri literare*, XX, 1017).
b) „Locul unde a rămas tăietură de pădure" (Munţii Sucevei — *Şezătoarea*, II, 43) şi cam tot astfel în Bucovina „loc unde se găseşte multă căzătură de pădure şi copaci putregăiţi" (**Stefanelli**, *Documente*, p. 4) şi în Moldova „pădure căzută la pămînt, copac peste copac, şi care a început a putrezi şi a o cuprinde smeura şi murele" (*Şezătoarea*, V, 174).
c) „Morman de butuci şi crengi, aruncate peste olaltă în desordine" (Transilvania — **Paşca**, *Glosar*, s. v.).
d) „Pădure de brazi mici" (Transilvania — **Păcală**, *Monografia comunei Răşinariu*, p. 141).

Zăpodie, termen frecuent în topografie :

a) „Ruptură de deal" (**Chiriţescu**, *Grănicerul*, glos.).
b) „Faţă întinsă pe deal mare sau mic" (**C. Conachi**, în *Uricariul*, I, 228).
c) „O poieniţă în mijlocul unei păduri" (**I. Bogdan**, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, 337) şi „boltitură, adîncătură mare în coasta unui deal" (**Id.** *ibid.*).
d) „Vale" (*Biblia* de la 1688, Ierem. XLVIII, 8 şi tot astfel în *Codicele Todorescu*, 114r, edit. **Drăganu**, p. 228).

Iată felul de informaţiuni pe care le-am avut cu privire la sute şi sute de cuvinte dialectale. Nu e deci exclus ca — ori-cîtă bunăvoinţă aş fi pus ca să mă regăsesc în acest dedal de sensuri şi, adesea, de forme stîlcite — să se fi strecurat ici şi colo cîte o interpretare inexactă. Acestea vor dispărea, nădăjduesc, în ediţia viitoare, cu ajutorul binevoitorilor cititori, cari, în interesul superior al ştiinţei, mă vor informa şi mă vor îndruma pe calea cea bună.

Neologismele curente, totdeauna precedate de semnul *, au fost explicate sau prin cuvintele curat româneşti care le corespund, sau, în lipsa acestora, printr'o definiţie scurtă, dar cît se poate de clară. Citate din autori s'au dat numai la o parte restrînsă din acestea. M'am ferit de a introduce în Dicţionar acele formaţiuni de cuvinte recente, cum sînt, d. ex. *a conferenţia* „a ţinea o conferenţă" (de ce nu atunci şi *a discursa* „a face un discurs"?), *a concerta* „a da un concert", etc. etc., create, de ieri de alaltăieri, de cîte un gazetar francez şi adoptate cu prea multă grabă şi uşurinţă de presa noastră. De asemenea cuvinte nu se simţea nevoie şi n'au ce căuta în limbă. Am însemnat totdeauna cu ⊙ acele cuvinte sau expresiuni care se abat de la firea limbii noastre, pe care vulgul le-a stîlcit, şi care, prin urmare, trebue evitate. De asemenea, am însoţit de semnul ✓ acele cuvinte sau sensuri, care se întrebuinţează rar sau apar numai în operele unora din literaţii noştri de frunte şi sînt mai toate creaţiuni proprii ale acestora.

Dintre termenii tehnici, introduşi de puţină vreme în limbă, mai toţi din franţuzeşte, am menţionat numai o parte relativ restrînsă, precedîndu-i şi pe aceştia de semnul *, care indică originea lor recentă. M'am mulţumit să aleg, din miile de cuvinte, întrebuinţate numai de specialiştii fie-cărei arte sau ştiinţe, numai pe acelea pe care cititorul le poate întîlni cîteodată în lecturile curente, iar nu în scrierile speciale. E poate o măsură arbitrară, dar n'am putut face altfel. Dacă aş fi procedat altminteri, aş fi încărcat Dicţionarul cu un balast de mii de cuvinte pe care cititorul n'ar fi avut, poate, niciodată prilejul să le caute. Dar, cu modul acesta, la întrebarea naivă ce mi s'a pus de atîtea ori: *„cîte cuvinte are Dicţionarul dumitale"*, aş fi putut răspunde cu mîndrie: *„cincizeci de mii"* ori *„şaizeci de mii"*, în loc de aproape patruzeci de mii, cît cuprinde şi cît trebue să cuprindă în realitate. Ca şi cum valoarea unui dicţionar trebue judecată după numărul de cuvinte înşirate!

De asemenea, nu s'au trecut în Dicţionar, pentru economie de spaţiu, substantivele verbale derivate din infinitive, ca *ajutare, căptuşire, cunoaştere, încărcare, înverzire*, etc., al căror înţeles e numai acţiunea exprimată de verb, fără alt sens complementar. Acelea însă care, pe lîngă înţelesul abstract de „faptul de a ....", au căpătat şi alte sensuri accesorii, ca d. ex. *clădire, lucrare, mîncare, vedere*, etc., le-am înregistrat regulat la locul lor. Ca să nu încarc iarăşi prea mult Dicţionarul cu înşirarea tuturor cuvintelor compuse cu *ne-*, care exprimă o noţiune contrarie sau negativă, ca *n e aşezat, n e făcut, n e pricepere, n e cuviincios*, etc., am arătat la pag. *828* felul cum am procedat.

După aceste lămuriri indispensabile cu privire la alegerea cuvintelor introduse în Dicţionar, să arătăm acum modul în care a fost tratat fie-care articol în parte.

Sensurile fie-cărui cuvînt sînt despărţite prin ¶ şi precedate de cîte o cifră închisă în cerc ① ② ③ ... Am început, nu cu înţelesul cel mai comun pe care-l are, ci cu cel mai vechiu, din care s'au desvoltat treptat celelalte. Am căutat, în felul acesta, să stabilesc, pe cît posibil, înlănţuirea logică între sensurile derivate şi cel primitiv. Şi de oare ce, cum remarcă foarte judicios Voltaire *„un dictionnaire sans citation est un squelette"*, fie-care definiţie sau lămurire a unui sens este urmată de unul sau mai multe citate din scrieri, care vin să ateste întrebuinţarea cuvîntului şi să completeze adesea definiţia dată. Am căutat totdeauna, din zecile de exemple ce aveam extrase pentru unele sensuri, să aleg pe cele mai clare, pe cele mai caracteristice, pe cele mai frumoase. Fraza citată are, în cele mai multe cazuri, un înţeles deplin; acolo unde, din pricina lungimii citatului, a fost nevoie să-l scurtez, am însemnat prin ... omisiunile făcute din textul original.

Cît priveşte scrierile şi autorii din cari am extras exemplele, a trebuit să fac, fireşte, o selecţiune. Am dat, în primul rînd, o atenţie deosebită literaturii popu-

lare şi scrierilor neperitoare, în graiu curat popular, ale lui Creangă, Ispirescu, Ion Pop Reteganul, Anton Pann..., textelor bisericeşti şi cronicilor. Am făcut apoi extrase din operele în proză şi versuri ale literaţilor de seamă, dispăruţi din mijlocul nostru. Din scrierile literare ale autorilor în viaţă, n'am citat decît foarte puţin, şi anume din aceia la cari cuvintele provinciale sau rare abundă la tot pasul. Să mă ierte, deci, pleiada de scriitori de frunte cari fac astăzi fala literaturii noastre, că nu i-am citat în Dicţionar, şi aceasta pentru motivul, binecuvîntat şi de ei şi de mine, că se află încă în viaţă. Lucrările de specialitate, mai vechi şi mai nouă, mi-au furnisat şi ele un număr respectabil de citate. De altfel, recunosc că am ciugulit, pe ici pe colo, cîte un citat din dicţionarele lui Tiktin, Laurian-Massim, Costinescu, Fr. Damé, cînd exemplele găsite la aceştia erau mai caracteristice decît acelea pe care le extrăsesem eu din alte scrieri. De altă parte, Dicţionarul în curs de publicaţiune al Academiei române şi „*Dicţionarul universal*" de L. Şăineanu mi-au fost de un real folos la tot pasul. Dacă însă recunosc, în mod cinstit, că m'am servit de aceste lucrări, aceasta nu vrea să zică că am făcut tot timpul împrumuturi din acestea. Coincidenţele de definiţii şi de exemple ce se constată, destul de rar, de altfel, îşi au explicarea firească că, şi unii şi alţii, am fost nevoiţi să recurgem la aceleaşi mijloace de informaţiune, uneori singurele existente, şi că am făcut, atît ei cît şi eu, extrase din aceleaşi scrieri.

E t i m o l o g i a fie-cărui cuvînt e dată, numai cînd e sigură, la sfîrşitul articolului, între paranteze pătrate [ ] şi cu litere r ă r i t e. Atunci cînd cuvîntul străin din care derivă cel românesc are o formă identică, sau aproape identică cu acesta, m'am mulţumit, pentru economie de spaţiu, să dau simpla indicaţiune fr.(= francez), sau it.(= italian), sau tc.(= turcesc), etc. Originea unui cuvînt derivat din altul românesc e indicată, sau între paranteze pătrate d. ex. [f a l ă], sau în corpul articolului, prin cuvîntul de origine scris cu litere r ă r i t e. Acolo unde lipseşte ori-ce informaţiune cu privire la etimologie, însemnează că originea cuvîntului e necunoscută sau că cea propusă de filologi e foarte dubioasă.

În ce priveşte o r t o g r a f i a, m'am abătut întru cîtva de la scrierea curentă, înlocuind pe **â** cu **î**, păstrîndu-l însă numai în *Român* şi derivatele lui. Imperfectul verbelor de a patra conjugare l-am redat prin *-eam*, *-eai*..., în loc de *-iam*, *-iai*... al scrierii oficiale. Aceste modificări par a fi proiectate şi de Academie, dar nu s'a luat pîn' acum nici o hotărîre în privinţa lor.

O r d i n e a a l f a b e t i c ă se deosebeşte şi ea puţin de cea adoptată pîn' acum, întru cît am despărţit pe **i** de **î**, pe **s** de **ş** şi pe **t** de **ţ**. Astfel, la căutarea unui cuvînt în Dicţionar, să se aibă în vedere că **î** vine în urma lui **i**, **ş** e aşezat după **s**, iar **ţ** după **t**.

EXECUŢIUNEA TEHNICĂ.

Trecînd de la lămuririle date cu privire la redactarea Dicţionarului la acelea relative la executarea tehnică a lucrării, ţin să atrag atenţiunea că am renunţat la caracterele *cursive*, întrebuinţate de obiceiu pentru citate, în urma constatării făcute că obosesc prea mult ochii şi îngreuează căutarea unei informaţiuni în articolele mai lungi. Le-am înlocuit cu **caractere semi-grase**, care au avantajul de a ieşi mai în evidenţă, fără a prezenta inconvenientul de a obosi vederea.

S'au întrebuinţat în total 7 feluri de caractere, fie-care cu destinaţia lor specială, şi anume:

1. **MAJUSCULE GRASE**, pentru cuvintele din capul articolului.
2. **MAJUSCULE SEMI-GRASE**, pentru formele secundare din capul articolului.
3. *Caractere cursive*, pentru abreviaţiuni, însemnări gramaticale şi numele ştiinţifice ale animalelor sau plantelor.
4. Caractere de rînd, de corp 7, pentru definirea cuvintelor.
5. **Semi-grase de rînd**, pentru exemple, citate din autori sau forme gramaticale.
6. CAPITALUŢE mărunte, între paranteze, pentru indicarea autorilor.
7. Caractere de rînd, de corp 6, pentru explicaţia figurilor.

Își poate ori-cine închipui că o lucrare, executată cu o atît de mare diversitate de caractere, nu prezenta o muncă ușoară pentru un corector. Grație însă străduinței și perspicacității ajutorului meu, D-l Gheorghe G. Predescu, licențiat în litere, care a citit de cîte *5—6* ori, cu multă băgare de seamă, toate corecturile, nu s'au strecurat decît foarte puține greșeli de tipar, dacă se ține seamă de enormul număr de aproape *11* milioane de litere întrebuințate în Dicționarul limbii române. Pentru ajutorul lui inteligent și desinteresat, țin să-i aduc și pe această cale mulțumirile mele.

Semnele simbolice 🐎 △ ● etc. întrebuințate pentru a înlocui abreviațiunile obicinuite, ca (*Zool.*), (*Arheol.*), (*Geogr.*), etc. le-am preferat pentru două motive : *1*° pentru scurtimea lor, putînd astfel cîștiga un spațiu destul de apreciabil ; *2*° pentru înlesnirea găsirii, într'un articol mai lung, a sensului special căutat. Înțelegerea de la sine a acestor semne nu prezintă o mare dificultate, așa că cititorul nu va avea nevoie să recurgă în tot momentul la tabela explicativă.

Ilustrațiunea Dicționarului cu gravuri instructive, clare și artistice, a fost una din grijile de căpetenie ale mele și ale Casei editoare. Mai mulți desenatori, în frunte cu D-l Kalman, lucrînd sub direcțiunea Domnului Menny Toneghin — harnicul șef al editurii,,Cărții Românești", care m'a mai ajutat, cu experiența-i luminată în toate chestiunile tehnice dificile — au executat cele peste *6000* de gravuri și tabele de ansamblu. Acestor abili mînuitori ai peniței m'am asociat și eu adesea, executînd mai bine de *500* de desenuri. N'am căutat prin acest mare număr de ilustrațiuni, care întrece tot ce s'a făcut pîn' acum în lexicografie, să fac din Dicționarul meu o carte de poze. Fie-care gravură își are rostul ei precis : să lămurească o noțiune necunoscută sau puțin cunoscută, să precizeze mai bine o definițiune, uneori prea sumară. Mai ales, în ce privește etnografia, datinele și lucrurile din trecut, n'am ezitat să consult sute și sute de volume, să răsfoiesc mii de stampe din prețioasa colecțiune a Academiei Române. Am mai recurs pentru acestea la admirabilele lucrări de etnografie ale Domnilor N. Iorga, G. Oprescu, Tache Papahagi, Tzigara-Samurcaș, Vuia, și la bogata colecție de fotografii a Seminarului de Sociologie din București de sub măiastra conducere a colegului D. Gusti.

Nu pot încheia această prefață, mai lungă decît aș fi dorit să fie, fără a adresa mulțumirile mele cele mai călduroase neobosiților conducători ai ,,Cărții Românești", Consiliului de administrație, Domnilor Directori generali, Carol Rasidescu și Nicolae Ionnițiu, Domnilor administratori-delegați profesor A. G. Ioachimescu și inginer G. Dobrovici și veneratului președinte al acestui înalt Institut de cultură, profesorului și savantului Ion Simionescu. Domniile-lor n'au ezitat nici un moment să dea curs, tuturor cerințelor mele cu privire la executarea tipografică desăvîrșită a lucrării, deși sacrificiile materiale ce impuneau uneori editurii erau considerabile. Numai grație lor, această publicațiune unică în analele tipografiei românești, a putut apărea în condițiuni tehnice admirabile.

Paris, 23 Octombrie 1031.

I.-AUREL CANDREA.

PREFAȚĂ

Nu e trebuință să arăt necesitatea unui dicționar istoric și geografic. În toa'e țările civilizate se publică multe și se țin în curent cu mersul evenimentelor prin edițiuni numeroase. La noi s'a făcut pînă azi prea puțin în această direcție. De aceea m'am decis să mă apuc de lucru și să trec peste toate greutățile pentru a-l da gata odată cu partea I din *Dicționarul Enciclopedic al Cărții Românești*.

Trebue să arăt aci normele de cari m'am călăuzit la alcătuirea lui.

De și este dicționar universal, am dat mai mare desvoltare numelor proprii celor privitoare la România și la Români, iar din cele streine am ales pe cele cari fac parte din cultura generală strict necesară ori-cui și pe cele cari au legătură cu țara și poporul român. De aceea nume de Francezi Germani, etc. cari nu figurează de loc sau prea pe scurt în dicționarele respective, se vor găsi aci cu desvoltări mai mari privitoare la raportul lor cu ale noastre. Am insistat la publiciști asupra acelor opere cari privesc țara noastră, la literați am arătat cari sînt traducerile românești.

Geografia a fost tratată mai pe larg la țările apropiate sau legate politicește ori economicește de noi, mai pe scurt la celelalte, deci mai mult pentru Europa, mai puțin pentru celelalte continente. Privitor la România am pus munții, rîurile, lacurile, etc., iar în privința centrelor de populație am dat loc tuturor orașelor, comunelor rurale cari au o populație de peste *2.000* locuitori, plus acelea cari au o notă interesantă din alte puncte de vedere.

Geografia României a fost o parte grea de redactat, pentrucă în cursul anilor cît a ținut lucrarea acestui dicționar s'au produs legi administrative (*1925*, *1929*). cari au modificat limitele județelor și numele lor, orînduirea comunelor rurale, gruparea lor în circumscripții administrative. Legea din *1931* n'am putut-o ținea în seamă, fiindcă lista comunelor și satelor a apărut cînd lucrarea noastră era întocmită aproape pînă la ultimele litere. Greutatea mare a stat în faptul că unele comune din lista anexată legii din *1925* nu figurează nici ca sate în cea din *1929*.

În privința numelor de persoane românești am căutat să aplic criteriile pe cari le am văzut ținute în seamă de diferite dicționare străine de același fel. Am pus persoane din diferite categorii și ocupațiuni sociale, domnitori, oameni politici (toți miniștrii de la *1859* pînă azi), magistrați la Înalta Curte de Casație, militari, scriitori, artiști, comercianți, etc., căutînd a înfățișa astfel toată activitatea desfășurată în țările noastre în cursul secolelor. Firește, e vorba de cei *decedați*. În ce privește pe cei în viață, am avut norme fixe, și am ținut să figureze : Membrii Academiei Române (toate categoriile), profesorii universitari cari au cel puțin *25* de ani de funcțiune (din *1905*), scriitorii și artiștii cari au obținut premiul național, dintre oamenii politici cei cari au fost prezidenți de consiliu sau șefii partidelor care au fost vreodată chemate a forma guvernul. Țin să accentuez că n'am intenționat să fac un dicționar *al contemporanilor*, ci un dicționar *istoric*. În privința portretelor, n'am pus pe al nici unui om în viață, afară de membrii familiei regale.

Pentru a lămuri cît mai complet pe cititori, am notat accentul fiecărui cuvînt, pe cît mi-a fost posibil să-l aflu, căci la numirile geografice româneşti n'am avut totdeauna informaţii şi unele n'au fost sigure. Am însemnat şi pronunţarea numelor streine: am făcut-o cu aproximaţie, servindu-mă de literele obişnuite în româneşte şi în limbi mai cunoscute, fără a complica prin semne convenţionale. Cînd n'am fost bine informat, am renunţat la ea. Ortografia numelor proprii streine am păstrat-o la cele moderne, iar la cele antice (latineşti şi greceşti) am simplificat-o, cum fac şi Italienii, fireşte după pronunţarea îndatinată la noi mai ales prin cărţile de şcoală, dar am notat în parenteză şi scrierea care se găseşte în limba germană sau franceză.

Pentru listele de cărţi ale autorilor, am avut mare supărare din pricina obiceiului ce s'a luat de către unii dintre editori de a nu pune anul imprimării. Asemenea şi la traduceri, la cari lipseşte de multe ori şi numele traducătorului.

Mi-am impus ca redactarea să fie cît se poate mai obiectivă — şi pentru cei decedaţi, dar mai ales pentru cei în viaţă— am expus numai faptele lăsînd la o parte calificarea lor.

Fireşte că într'o lucrare de felul acesta nu poate fi vorba de originalitate. Dacă un scriitor francez a zis despre cărţi în genere: „on fait les livres avec des livres", apoi cu atît mai mult se poate zice aceasta despre un dicţionar. Aci trebue să te mulţumeşti cu cercetările altora. Din aceste cercetări a trebuit să fac o alegere cînd informaţiile erau contradictorii. Mi s'a întîmplat să găsesc, chiar în lexicoanele streine, cazuri în cari faptele a două persoane erau atribuite uneia din ele. Nu mai vorbesc de nepotrivirea de date (naştere, moarte) de la un lexicon la altul. Pentru a remedia, într'o măsură, greşeli posibile, am preferit pentru persoanele din diferite ţări datele din lexicoanele respective, cu gîndul că mai bine trebue să ştie un autor italian cînd s'a născut ori a murit un Italian şi tot aşa pentru Francezi, Germani, etc. Greutatea cea mare a fost pentru partea românească: lipsuri de informaţii şi contradicţii între izvoare. Ca să fiu bine documentat ar fi trebuit să întreprinz însumi cercetări istorice speciale şi călătorii prin ţară, ceea ce ar fi fost, fireşte, imposibil, faţă de timpul şi mijloacele de care am dispus. Partea de contribuţie personală este în ceea ce priveşte specialitatea mea şi informaţiile ce am luat de la diferite instituţii în privinţa organizării sau funcţionării lor sau a unor date necesare.

Aşa dar, după cărţile ce am cercetat am lucrat Dicţionarul meu. Am avut şi ajutorul cîtorva persoane cărora ţin să le mulţumesc aci: d-lui Profesor I. Simionescu, pentru controlul părţii ştiinţifice, d-lui general C. Constandache, pentru partea militară d-lui Svilocosici, pentru numele sîrbeşti, d-lui Porsche, profesor în Sibiu, pentru informaţii privitoare la localităţi şi persoane din Transilvania, d-lor I. Lupu şi M. Maievschi, funcţionari ai Bibliotecii Academiei, pentru materialul din lexicoanele ungureşti şi ruseşti, funcţionarilor superiori de la diferite ministere la cari m'am adresat pentru informaţii, direcţiei recensămîntului, precum şi tuturor persoanelor particulare cari mi-au dat relaţiuni şi date privitoare la persoana lor sau a membrilor familiei lor. Asemenea d-lui M. Toneghin, care mi-a dat un preţios ajutor pentru partea tehnică, realizarea ilustraţiilor, etc.

Ilustraţiile am căutat să le iau după cele mai bune izvoare (indicînd izvorul pentru cazul celor puţin cunoscute).

În aşezarea alfabetică, am pus cuvintele cu *a*, apoi cele cu *ă*, asemenea pe cele cu *i* şi apoi cele cu î, cele cu *s* şi apoi cele cu *ş*, cele cu *t* şi apoi cele cu *ţ*.

Încă un cuvînt înainte de a termina. Chestiunea greşelilor de tipar. Mi-am dat toate silinţele să fie cît mai puţine, am avut şi ajutorul cîtorva persoane binevoitoare, afară de corectorii speciali ai tipografiei. Dar oricum, nu negăm că vor fi rămas încă (am şi descoperit cîteva în coalele deja trase); de aceea voiu încheia reproducînd următoarele din Molitfelnicul tipărit la Tîrgovişte în *1713*:

„Iară cei ce vă veţi întîmpla a ceti . . . ce greşală veţi afla veri în cuvinte veri „în slove, îndreptaţi cu duhul blîndeaţelor, nepuindu-ne în ponos, că precum „iaste cu neputinţă ceriul a să vedea fără de nori, aşa şi tiparul fără de greşală".

GHEORGHE ADAMESCU.

DICȚIONAR
ENCICLOPEDIC ILUSTRAT
AL
LIMBII ROMÂNE
DIN TRECUT ȘI DE ASTĂZI

DE

I.-A. CANDREA
PROFESOR LA FACULTATEA DE LITERE DIN BUCUREȘTI

Le premier livre d'une nation
est le dictionnaire de sa langue
VOLNAY.

BIBLIOGRAFIE

V. ALECSANDRI. — *Opere complete. Teatru* (I-III). Bucureşti, 1875.
— *Opere complete. Proză.* Bucureşti, 1876.
— *Poesii* (I-III). Bucureşti, 1875—80.
— *Poesii populare ale Românilor.* Bucureşti, 1866.
Gr. ALEXANDRESCU. — *Scrieri în versuri şi proză.* Bucureşti, 1913.
ANTIM IVIREANUL.—*Didahiile sau Predicile lui Antim.* Bucureşti, 1888—9.
NIC. BĂLCESCU. — *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Viteazul.* Bucureşti, 1910.
Andrei BÂRSEANU. —*Cincizeci de colinde.* Braşov, 1890.
I. A. BASSARABESCU. — *Schiţe şi Nuvele.* Bucureşti, 1923.
— *Un dor împlinit.* Bucureşti, 1919.
— *Vulturii.* Bucureşti, f. a.
I. G. BIBICESCU. — *Poesii populare din Transilvania.* Bucureşti, 1893.
BIBLIA, tradusă din greceşte de ŞERBAN şi RADU GRECEANU. Bucureşti, 1688.
Pr. I. BÎRLEA.—*Balade, colinde şi bocete.* Bucureşti, 1924.
— *Cîntece poporane din Maramureş.* Bucureşti, 1924.
N. A. BOGDAN. — *Poveşti şi anecdote din popor.* Iaşi, f. a.
— *Şi nouă şi vechi*, Iaşi, f. a.
D. BOLINTINEANU. — *Poesii* (I-II). Bucureşti, 1877.
— *Proză.* Bucureşti, f. a.
I. Al. BRĂTESCU-VOINEŞTI. — *În lumea dreptăţii.* Iaşi, 1907.
— *Întunerec şi lumină.* Bucureşti, f. a.
— *În slujba păcii.* Bucureşti, f. a.
Tit BUD. — *Poezii populare din Maramureş.* Bucureşti, 1908.
BUDAI-DELEANU. — *Ţiganiada.* Bucureşti, 1925.
Lexiconul BUDAN (: *Lexicon Valachico-Latino-Hungaro-Germanicum*). Buda, 1825.
Iuliu BUGNARIU. — *Muza Someşană. Poezii poporale române din jurul Năsăudului.* Gherla, 1892.
T. BURADA. — *O călătorie în Dobrogea.* Iaşi, 1880.
Dim. CANTEMIR. — *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor.* Bucureşti, 1901.
— *Istoria ieroglifică.* Bucureşti, 1883.
I. L. CARAGEALE. — *Teatru* (I-II). Bucureşti, 1918.
— *Novele, povestiri.* Bucureşti, 1919.
— *Schiţe nouă.* Bucureşti, f. a.
— *Momente, schiţe, amintiri.* Bucureşti, 1919.
— *Reminiscenţe.* Bucureşti, 1915.
— *Abu-Hasan.* Bucureşti, 1915.
Gh. CATANĂ. — *Balade poporale din gura poporului bănăţean.* Braşov, 1895.
— *Poveştile Banatului culese din gura poporului.* Gherla, 1893.
CIAUŞANU, FIRA, POPESCU. — *Culegere de folklor din judeţul Vîlcea.* Bucureşti.
CODICELE CIVIL al Moldovei, promulgat de SCARLAT CALIMAH, trad. din 1833. Bucureşti, 1873.
CODICELE CIVIL al Ţării-româneşti, promulgat de Domnul Ioan CARAGEA (trad. din 1833).
CODUL CIVIL în vigoare.
CODUL COMERCIAL în vigoare.
CODUL PENAL în vigoare.
C. CONACHI. — *Poesii.* Iaşi, 1856.
CONVORBIRI LITERARE. Iaşi, 1868 şi urm.
CORESI. — *Carte cu învăţătură* (1581), publicată de Puşcariu şi Procopovici. Bucureşti, 1914.
— *Psaltirea* (1577). Bucureşti, 1894.
— *Tetravanghelul* (1562). Bucureşti, 1889.
Miron COSTIN. — *Carte pentru descălecatul dintîiu al Moldovei* (tipărită în *Letopiseţile Ţării-Moldovii*, I).
Neculai COSTIN. — *Carte pentru descălecatul dintîiu al Moldovei* (tipărită în *Letopiseţile Ţării Moldovii*, I-III).
I. COSTINESCU. — *Vocabularu Romanu-Francesu.* Bucureşti, 1870.
G. COŞBUC. — *Balade şi idile.* Bucureşti, f. a.
— *Fire de tort.* Bucureşti, f. a.
— *Povestea unei coroane de oţel.* Bucureşti, f. a.
— *Războiul nostru pentru neatîrnare.* Bucureşti, 1914.
— *Superstiţiunile păgubitoare ale poporului nostru.* Bucureşti, 1909.
Ion CREANGĂ. — *Scrierile lui Ion Creangă* (I-II). Iaşi, 1892.
Ion CREANGĂ. Revistă de limbă, literatură şi artă populară (I-VIII). Bîrlad, 1908—1916.
Fr. DAMÉ. — *Nouveau Dictionnaire roumain-français* (I-IV). Bucureşti, 1893—1895.
— *Încercare de terminologie poporană română.* Bucureşti, 1898.
DELAVRANCEA.—*Hagi Tudose*, comedie. Bucureşti, f. a.
— *Între vis şi viaţă.* Bucureşti, 1893.
— *Sultănica.* Bucureşti, 1908.
— *Trubadurul.* Bucureşti, 1887.
V. DEMETRIUS. — *Strigoiul.* Bucureşti, 1920.
Ov. DENSUSIANU.—*Graiul din ţara Haţegului* Bucureşti, 1915.
A. DONICI. — *Fabule.* Iaşi, f. a.
DOSOFTEIU. — *Dumnezeiasca Liturghie.* Iaşi, 1679.
— *Psaltire în versuri.* Iaşi, 1673.
— *Viaţa şi Petrecerea Sfinţilor.* Iaşi, 1683.
M. DRĂGHICI. — *Iconomia rurală şi dumesnică.* Iaşi, 1834.

M. EMINESCU. — *Poesii complete*. Iaşi, f. a.

— *Proza literară*. Bucureşti (ed. „Minerva"), f. a.

EVANGHELIE ÎNVĂŢĂTOARE. Govora, 1642.

N. M. FILIMON. — *Ciocoii vechi şi noi*. Bucureşti, 1863.

A. FLORINI. — *Poveşti populare*. Bucureşti, 1904.

T. FRÎNCU şi Gh. CANDREA. — *Românii din Munţii Apuseni*. Bucureşti, 1888.

— *Rotacismul la Moţi şi Istrieni*. Bucureşti, 1886.

D. FURTUNĂ. — *Din viaţa poporului român*. Bucureşti, 1913.

— *Vremuri înţelepte*. Bucureşti, 1913.

— *Cuvinte scumpe*. Bucureşti, 1914.

N. GANE. — *Novele* (I-II). Bucureşti, f. a.

Em. GÎRLEANU. — *Privelişti din ţară, schiţe, însemnări*. Bucureşti, 1925.

— *Din lumea celor ce nu cuvîntă*. Bucureşti, 1927.

— *Bătrînii*. Bucureşti, 1928.

— *Nucul lui Odobac*. Bucureşti, f. a.

M. GASTER. — *Chrestomaţie română* (I-II). Bucureşti, 1891.

Tr. GERMAN.—*Meteorologie populară*. Blaj, f. a.

Ion GHICA. — *Scrisori către V. Alecsandri*. Bucureşti, 1915.

Const. GOLESCU ☛ Const. RADOVICI.

Iordache GOLESCU. — *Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate şi poveşti*, publicate în I. A. ZANNE, *Proverbele Românilor*. Bucureşti, 1895-1901.

A. GOROVEI. — *Cimiliturile Românilor*. Bucureşti, 1898.

— *Credinţe şi superstiţii ale poporului român*. Bucureşti, 1915.

Em. GRIGOROVITZA.—*Chipuri şi graiuri din Bucovina*. Bucureşti, 1905.

— *De la hotare*. Bucureşti, 1905.

— *Schitul Cerebucului*. Bucureşti, 1908.

— *Duduia Pulheria*. Bucureşti, 1922.

— *Cucoana Raluca*. Bucureşti, 1924.

B. P. HASDEU. — *Etymologicum magnum Romaniae* (I-IV). Bucureşti, 1886-1893.

Enea HODOŞ. — *Poezii poporale din Banat*. Sibiu, 1898.

Ion IONESCU. — *Calendar pentru bunul cultivator*. Bucureşti, 1861.

— *Agricultura română din judeţul Dorohoi*. Bucureşti, 1866.

— *Agricultura română din judeţul Mehedinţi*. Bucureşti, 1868.

Nicolae IORGA. — *Studii şi documente privitoare la istoria Românilor* (I-XXIII). Bucureşti.

— *Sate şi mănăstiri din România*. Bucureşti, f. a.

— *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc*. Bucureşti, 1906.

P. ISPIRESCU. — *Legende sau basmele Românilor*. Bucureşti, 1892.

— *Poveştile unchiaşului sfătos*. Bucureşti, 1907.

— *Pilde şi ghicitori*. Bucureşti, 1880.

— *Jucării şi jocuri de copii*. Sibiu, 1891.

JARNIK şi BÂRSEANU. — *Doine şi strigături din Ardeal*. Braşov, 1895.

Gr. M. JIPESCU. — *Opincarul, ceea ce este şi cum trebue să fie săteanul*. Bucureşti, 1881.

— *Răurile oraşelor*. Bucureşti, 1884.

— *Suferinţele ţărănimii*. Bucureşti, 1888.

M. KOGĂLNICEANU. — *Letopiseţile Ţării Moldovii* (I-III). Iaşi, 1846-52.

Ch. LAUGIER. — *Contribuţiuni la etnografia medicală a Olteniei*. Craiova, f. a.

A. T. LAURIAN şi J. C. MASSIMU. — *Dicţionarul limbei române* (I-II). Bucureşti, 1871-76.

— *Glosariu cu vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor*. Bucureşti, 1871.

Sofronie LIUBA şi Aureliu IANA. — *Topografia satului şi hotarului Măidan*.

Mihail LUNGIANU. — *Zile senine*. Bucureşti, 1914.

— *Clacă şi robot*. Piteşti, 1916.

— *Însăilări*. Bucureşti, 1924.

George MAIOR. — *Zootechnia sau cultura generală şi specială a vitelor cornute*. Bucureşti, 1899.

— *Manual de agricultură raţională. Fitotechnia*. Bucureşti, Braşov, 1898.

N. MANOLESCU. — *Igiena ţăranului*. Bucureşti, 1895.

Sim. Flor. MARIAN. — *Ornitologia poporană română* (I-II). Cernăuţi, 1883.

— *Nunta la Români*. Bucureşti, 1890.

— *Naşterea la Români*. Bucureşti, 1892.

— *Înmormîntarea la Români*. Bucureşti, 1892.

— *Vrăji, farmece şi desfaceri*. Bucureşti, 1893.

— *Satire poporane române*. Bucureşti, 1893.

— *Sărbătorile la Români*. I. *Cîrnilegile*. Bucureşti, 1898.

— *Sărbătorile la Români*. II. *Păresimile*. Bucureşti, 1899.

— *Sărbătorile la Români*. III. *Cincizecimea*. Bucureşti, 1901.

— *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile Românilor*. Bucureşti, 1903.

— *Hore şi chiuituri din Bucovina*. Bucureşti, 1911.

I. T. MERA. — *Din lumea basmelor*. Bucureşti, 1906.

Mihail MOXA. — *Cronica* (tip. în Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. I).

Nicolai MUSTE. — *Letopiseţul* (tip. în *Letopiseţile Ţării-Moldovii*, vol. III).

Ion NECULCE. — *Letopiseţul Ţării-Moldovei* (tip. în KOGĂLNICEANU, *Letopiseţele*, vol. II).

C. NEGRUZZI. — *Scrieri complete* (I-III). Bucureşti, 1872.

Emilian NOVACOVICI. — *Din comoara Bănatului*.

— *Jocuri copilăreşti bănăţene*.

— *Monografia comunei Răcăşdia*.

A. I. ODOBESCU. — *Scrieri literare şi istorice* (I-III). Bucureşti.

Victor ONIŞOR. — *Doine şi strigături din Ardeal*. Iaşi, f. a.

Ion OTESCU. — *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*. Bucureşti, 1907.

Victor PĂCALĂ. — *Monografia comunei Răşinaru*. Sibiu, 1915.

PALIA *de la Orăştie* (1581-1582), edit. de Mario ROQUES. Paris, 1925.

Tudor PAMFILE. — *Cimiliturile româneşti*. Bucureşti, 1908.

— *Jocuri de copii din satul Ţepu* (I-II). Bucureşti, 1906-7.

— *Jocuri de copii*. Bucureşti, 1909.

— *Din viaţa poporului român*. Bucureşti, 1910.

— *Industria casnică la Români*. Bucureşti, 1910.

— *Sărbătorile de vară la Români*. Bucureşti, 1911.

— *Cîntece de ţară*. Bucureşti, 1913.

— *Boli şi leacuri*. Bucureşti, 1911.

— *Cîntece de ţară*. Bucureşti, 1913.

— *Agricultura la Români*. Bucureşti, 1913.

— *Povestea lumii de demult*. Bucureşti, 1913.

— *Sărbătorile la Români: Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului*. Bucureşti, 1914.

— *Sărbătorile la Români: Crăciunul*. Bucureşti, 1914.

— *Diavolul învrăjbitor al lumii*. Bucureşti, 1914.

— *Cerul şi podoabele lui*. Bucureşti, 1915.

— *Comorile*. Bucureşti, 1916.

— *Duşmani şi prieteni ai omului*. Bucureşti, 1916.

— *Văzduhul*. Bucureşti, 1916.

— *Pămîntul*. Bucureşti.
Anton PANN. — *Culegere de proverburi sau povestea vorbii.* — *O Şezătoare la ţară*, etc. Bucureşti, 1904.
Z. C. PANŢU. — *Vocabular botanic*. Bucureşti, 1902.
Tache PAPAHAGI. — *Images d'éthnographie roumaine* (I, II). Bucarest, 1928.
— *Cercetări în munţii Apuseni*. Bucureşti, 1925.
— *Graiul şi folklorul Maramureşului*. Bucureşti, 1925.
Pomp. PÂRVESCU. — *Hora din Cartal*. Bucureşti, 1908.
Nic. PĂSCULESCU. — *Literatura populară românească*. Bucureşti, 1910.
Ştefan PAŞCU. — *Glosar dialectal*. Bucureşti.
G. A. POLIZU. — *Vocabular Româno-German*. Braşov, 1857.
Miron POMPILIU. — *Balade populare române*. Iaşi, 1870.
N. D. POPESCU. — *Basme*. Bucureşti, 1892.
Iosef POPOVICI. — *Die Dialekte der Munteni und Pădureni in Hunyader Komitat.*
Pravila bisericească tipărită la 1640 în Mănăstirea Govora: edit. Academiei Române. Bucureşti, 1884.
Pravila lui Vasile Lupu. Iaşi, 1646; edit. Gh. I. SION. Botoşani, 1875.
Pravila lui Matei-Basarab (Îndreptarea Legii). Tîrgovişte, 1652.
Psaltirea Scheiană, edit. I. A. CANDREA. Bucureşti, 1916.
Const. RADOVICI (Const. GOLESCU). — *Însemnare a călătoriei mele făcută în anul* 1824-1825-1826. Bucureşti, 1915.
C. RĂDULESCU-CODIN. — *Din Muscel, cîntece poporane*. Bucureşti, 1896.
— *Legende, tradiţii şi amintiri poporane*, Bucureşti, 1910.
— *Din viaţa poporului român*. Bucureşti, 1913.
— *Ingerul Românului, poveşti şi legende din popor*. Bucureşti, 1913.
C. RĂDULESCU-CODIN şi D. MIHALACHE.— *Sărbătorile poporului*. Bucureşti, 1909.
I. POP-RETEGANUL. — *Poveşti ardeleneşti* (I-V). Braşov, 1888.
— *Opşaguri*. Gherla, 1897.
— *Povestiri din viaţa ţăranilor români*. Sibiu, 1900.
— *Pilde şi sfaturi pentru popor*. Gherla, 1900.
— *Povestiri*. Sibiu, 1908.
Mihail SADOVEANU. — *Cocostîrcul albastru*. Iaşi, 1921.
— *Crîşma lui Moş-Precu*. Bucureşti, f. a.
— *Drumuri basarabene*. Bucureşti, f. a.
— *Dumbrava minunată*. Bucureşti, 1926.
— *Foi de toamnă*. Iaşi, 1921.
— *La noi, în viişoară*. Bucureşti, 1921.
— *Neamul Şoimăreştilor*. Bucureşti, f. a.
— *Pildele lui Cuconu Vichentie*. Iaşi, 1922.
— *Strada Lăpuşneanu*. Iaşi, 1921.
— *Umbre*. Iaşi, f. a.
C. SANDU-ALDEA. — *Pe drumul Bărăganului*. Bucureşti, f. a.
— *In urma plugului*. Bucureşti, f. a.
Ioan SBIEREA. — *Poveşti poporale româneşti*. Cernăuţi, 1886.
Elena D. SEVASTOS. — *Poveşti*. Iaşi, 1892.
— *Anecdote poporane*. Iaşi, f. a.
— *Nunta la Români*. Bucureşti, 1889.
Gr. SIMA AL LUI IOAN. — *Din bătrîni*. Sibiu, 1886.
— *Ardeleanul glumeţ*. Sibiu, 1889.
Ion SIMIONESCU. — *Tratat de Geologie*. Bucureşti, 1927.
— *Oameni aleşi*. I. *Străinii*. Bucureşti, 1924.
— *Oameni aleşi*. II. *Românii*. Bucureşti, 1925.
— *Oraşe din România*. Bucureşti, 1925.
— *Ţara românească*. Bucureşti, 1923.
I. SLAVICI. — *Nuvele* (I-VI). Bucureşti, f. a.
— *Din bătrîni*. Bucureşti, f. a.
— *La răscruci*. Bucureşti, 1906.
— *Poveşti*. Bucureşti, 1908.
T. D. SPERANTIA. — *Anecdote populare* (I-III). Bucureşti, 1892-93.
C. STAMATI. — *Poezii şi proză*. Bucureşti, f. a.
— *Musa românească*. Iaşi, f. a.
Teod. STAMATI. — *Wörterbuch der deutschen und romanischen Sprache*. Iaşi. 1852.
D. C. STURDZA-SCHEEANU.—*Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*. Bucureşti, 1907.
Lazăr ŞĂINEANU. — *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*. Bucureşti, 1900.
Şezătoarea. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare (I-XX). Fălticeni, 1892 şi urm.
H. TIKTIN.—*Dicţionar român-german* (vol. I-III).
Gr. G. TOCILESCU. — *Materialuri folkloristice* (I-II). Bucureşti, 1900.
Tribuna din Sibiu.
St. St. TUŢESCU. — *O parte din sfinţii poporului*. Craiova, 1908.
— *Taina dluia*. Piatra-Neamţ, f. a.
D. ŢICHINDEAL. — *Filosofice şi politice prin fabule, învăţături morale*. Bucureşti, 1838.
Alex. ŢIPLEA. — *Poesii populare din Maramureş*. — Bucureşti, 1908.
Grig. URECHE. — *Domnii Ţării-Moldovei şi viaţa lor* (tip. în *Letopiseţile Ţării-Moldovii*, vol. I).
Nestor URECHE. — *În Bucegi*, 1906.
Uricariul. — Publ. de T. CODRESCU. Iaşi, 1852 şi urm.
Iancu VĂCĂRESCU. — *Colecţie din poeziile d-lui marelui logofăt* ~. Bucureşti, 1830.
Mitrop. VARLAAM. — *Carte românească de învăţătură*. Iaşi. 1643.
Alex. VASILIU. — *Poveşti şi legende*. Bucureşti, 1928.
Alexiu VICIU. — *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Bucureşti, 1906.
— *Colinde din Ardeal*. Bucureşti, 1914.
Vas. VÎRCOL. — *Graiul din Vîlcea*. Bucureşti, 1910.
Alex. VLAHUŢĂ. — *Dan*. Bucureşti, 1893.
— *Din durerile lumii*. Bucureşti, f. a.
— *Din goana vieţii*. Bucureşti, f. a.
— *Din trecutul nostru*. Bucureşti, 1913.
— *In vîltoare*. Bucureşti, 1901.
— *Poezii*. Bucureşti, 1915.
— *România pitorească*. Bucureşti 1908.
Elena NICULIŢĂ-VORONCA. — *Datinele şi credinţele poporului român*. Cernăuţi, 1903.
Gustav WEIGAND. — *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache* (I-XXVI).
Duiliu ZAMFIRESCU. — *Anna*. Bucureşti, 1911.
— *Furfanţo*. Bucureşti, f. a.
— *Novele romane*. Bucureşti, f. a.
— *Pe marea neagră, poezii*. Bucureşti, f. a.
— *Tănase Scatiu*. Bucureşti, 1916.
— *Viaţa la ţară*. Bucureşti, f. a.
I. A. ZANNE. — *Proverbele Românilor* (I-IX). Bucureşti, 1895-1901.

ABREVIAȚIUNI

a. = anul
Abs. sau *abs.* — *absolut*
ac. = *acuzativ*
adj = *adjectiv*
adv. = *adverb(ial)*
alb. = albanez
(ALECS.) = ALECSANDRI *
(ALECS.-P.) ALECSANDRI *, *Poezii populare*
(ALX.) — GR. ALEXANDRESCU *
(ANT.-IV.) = ANTIM IVIREANUL *
ar. = aromân, macedo-român
arăb. — arăbesc
art. = *articol, articulat*
augm. = *augmentativ*
aux. *auxiliar*
(BALC.) — N. BALCESCU *
Băn. *Bănat*
(BAS.) I. A. BASSARABESCU *
(BD.-DEL.) BUDAI-DELEANU *
bg. = bulgăresc
(BGD.) = N. A. BOGDAN *
(BIB.) — I. G. BIBICESCU *
(BIBL.) = BIBLIA de la 1688 *
bibl. *biblic*
biz. = bizantin
blg. = bulgăresc
(BOL.) D. BOLINTINEANU *
(BRL.) PR. I. BÎRLEA *
(BR.-VN.) I. AL. BRATESCU-VOINEȘTI *
Bucov. = *Bucovina*
(BUD.) LEXICONUL BUDAI *
(BUR.) T. BURADA *
C — contrariu
(CANT.) D. CANTEMIR *
(CAR.) I. L. CARAGIALE *
(CĂT.) GH. CATANĂ *
(CIAUȘ.) — CIAUȘANU *
cit. *citește*
clas. = clasic
(COD.-CAL.) CODUL CALIMAH
(COD.-CIV.) CODUL CIVIL
(COD.-COM.) = CODUL COMERCIAL
(COD.-PEN.) CODUL PENAL
(CODR.) = TH. CODRESCU *
col. — *colectiv*
comp. — compară
(CON.) COSTACHE CONACHI *
conj. *conjuncțiune*
conj. — conjugare
(CONV.) — CONVORBIRI LITERARE
(COR.) — CORESI *
(COST.) ION COSTINESCU *
(COȘB.) GH. COȘBUC *
(C.-RAD.) — CONSTANTIN RADOVICI
(CRG.) ION CREANGĂ *
(DAM.) FR. DAMÉ *
dat. — *dativ*
def. = *definit*

dem. = *demonstrativ*
(DEM.) — V. DEMETRIUS *
(DENS.) — OV. DENSUSIANU *
der. = derivat(e)
dial. = dialectal
dim. = *diminutiv*
(DLVR.) = B. DELAVRANCEA *
(DON.) = A. DONICI *
(DOS.) — DOSOFTEI *
(DRĂGH.) = M. DRĂGHICI *
(D.-ZAMF.) = DUILIU ZAMFIRESCU *
d. Hr. = după Hristos
elipt. = *eliptic*
(EMIN.) = M. EMINESCU *
encl. *enclitic*
engl. — englez
etim. = etimologic
(EV.-GOV.) EVANGHELIA de la Govora
expr. = *expresiune(a)*
Ⓕ figurat
F — familiar
f. = *feminin*
fam. = familia
Fig. = Figura
(FIL.) N. FILIMON *
(FLOR.) — AL. FLORINI *
fr. — francez
(FR.-CDR.) I. FRÎNCU ȘI GH. CANDREA *
(FURT.) D. FURTUNA *
(GAST.) M. GASTER *
gen.-dat. — *genitiv dativ*
genit. *genitiv*
geogr. — *geografic*
germ. german
(GN.) N. GANE *
(GOL.) IORDACHE GOLESCU *
(GOR.) = A. GOROVEI *
gr. = grecesc
(GRIG.) = EMIL GRIGOROVITZA *
(GRL.) EMIL GÎRLEANU *
(GRM.) — TRAIAN GERMAN *
(GR.-N.) GRAIUL NOSTRU
(GR.-UR.) — GR. URECHE *
(HASD.) — B. P. HASDEU *
(HOD.) = ENEA HODOȘ *
id. idem
(I.-GH.) = ION GHICA *
(JK.-BRS.) = I. U. JARNIK și A. BÎRSEANU *
imp. sau *imper.* = *imperativ(ul)*
ind. sau *indic.* *indicativ(ul)*
inf. = *infinitiv(ul)*
inter. — *interogativ*
interj. = *interjecție*
intr = *intransitiv*
(ION.) — ION IONESCU *

(IRG.) — N. IORGA *
iron. = *ironic*
(ISP.) — P. ISPIRESCU *
it. = italian
în. Hr. = înainte de Hristos
(JIP.) = G. JIPESCU *
împr. = împrumutat (din românește)
lat. sau *lat.* = latin
(LAUG.) = LAUGIER *
(LEG.-CAR.) = LEGIUIREA CARAGEA *
(LET.) LETOPISEȚE *
(LIUB.) — LIUBA și IANA *
(L.-M.) LAURIAN și MASSIM *
loc. *locuțiune*
loc. adv. *locuțiune adverbială*
loc. conj. *locuțiune conjunctivă*
(LUNG.) MIHAIL LUNGIANU *
m. = *masculin*
(MAI.) GH. MAIOR *
(MAN.) = DR. N. MANOLESCU *
(MAR.) — SIM. FL. MARIAN *
Maram. = *Maramureș*
(M.-COST.) MIRON COSTIN *
(MERA) * I. I. MERA *
Mold. *Moldova*
Munt. — *Muntenia*
(MUST.) — NICOLAE MUSTE *
(MX.) MIHAIL MOXA *
n. *neutru*
(N.-COST.) NICOLAE COSTIN *
(NEC.) — ION NECULCE *
nedef. *nedefinit*
(NEGR.) = C. NEGRUZZI *
nehot. *nehotărît*
ngr. neo-grecesc
(NOV.) NOVACOVICI *
npr. *nume propriu*
num *numeral*
(N.-UR.) — NESTOR URECHE *
Oaș. *Țara Oașului*
(ODOB.) AL. ODOBESCU *
Olten. *Oltenia*
(OT.) — I. OTESCU *
Ⓟ popular
Ⓟ — proverb, locuțiune proverbială
p. — *participial*
(PĂC.) — V. PACALĂ
(PAL.) = PALIA de la Orăștia *
(PAMF.) TUDOR PAMFILE *
(PANN) — ANTON PANN *
(PAP.) — TACHE PAPAHAGI *
part — *participiu(l)*
(PĂSC.) — N. PĂSCULESCU *
perf. = *perfect(ul)*

pers. — *persoana, personal*
pers. — persan
P. IST. = Partea a doua a Dicționarului
pl. = *plural*
poet. — *poetic*
pol. = polonez
(POL.) = G. POLIZU *
(POP.) — N. D. POPESCU *
port. = portugez
pos. = *posesiv*
(P.PRV.) — P. PÎRVESCU *
pr. anal. = *prin analogie*
(PR.-CIV.) = PROCEDURA CIVILA *
pref. = *prefix*
prep. = *prepoziție*
pr. exag. = *prin exagerare*
pr. ext. = *prin extensiune*
prez. = *prezent(ul)*
(PR.-GOV.) = PRAVILA de la Govora *
pron. = *pronume*
propr. — *propriu*
prov. = provensal
(PRV.-LP.) PRAVILA lui Vasile Lupu *
(PRV.-MB.) PRAVILA lui Matei-Basarab *
(PS.-SCH.) — PSALTIREA SCHEIANA *
(PȘC.) PAȘCU *
(R.-COD.) C. RADULESCU-CODIN *
refl. = *reflexiv*
rel. = *relativ*
(RET.) = ION POP RETEGANU *

rom. = român, romanic
rus. = rusesc
rut. — rutean
(RV.-CRG.) = REVISTA *Ion Creangă* *
(SAD.) = MIHAIL SADOVEANU *
(S.-ALD.) — SANDU-ALDEA *
(SB.) = ION SBIERA *
sbst. = *substantiv masculin fără plural sau cu pluralul neatestat*
sec. — secolul
(SEV.) — ELENA SEVASTOS *
sf. — substantiv feminin
(SIM.) — ION SIMIONESCU *
sl. *sau* slav. — slav, slavon
slov. sloven
(SLV.) — ION SLAVICI *
sm. = *substantiv masculin*
sn. — *substantiv neutru*
spec. = *special*
(SPER.) — TH. SPERANTIA *
srb. — sîrbesc
(STAM.) CAVALERUL STAMATI *
(STM.-WB.) = *Dicționarul* de TH. STAMATI *
(ST.-ȘCH.) = D. C. STURDZA-SCHEIANU *
subj = *subjonctiv(ul*
suf. *sau suf.* — sufix(ul)
(ȘAIN.) — L. ȘAINEANU *
(ȘEZ.) REVISTA *Șezătoarea* *
tăt. tătăresc
(T.-BUD) = TIT BUD *
tc. = turcesc

(TEOD.) = GH. DEM. TEODORESCU *
(TKT.) — H. TIKTIN *
(TOC.) = GR. TOCILESCU *
tr. = *transitiv, trecut*
Trans. — *Transilvania*
Tr.-Carp. — *Transcarpatin*
(TRIB.) TRIBUNA din Sibiu *
(TUT.) = TUȚESCU *
(ȚICH.) = D. ȚICHINDEAL *
țig. = țigănesc
(ȚPL.) = ȚIPLEA *
ung. = unguresc
unipers. = *unipersonal*
(UR.) NESTOR URECHE * (și (N.-UR.))
urm. — următor(i)
v. — vechiu
(VĂC.) = VĂCĂRESCU *
(VARL.) — MITROPOLITUL VARLAM
(VAS.) — AL. VASILIU *
vb. — *verb*
verb. = *verbal*
(VIC.) AL. VICIU *
viit. — viitor(ul)
(VÎRC.) V. VÎRCOL *
(VLAH.) = AL. VLAHUȚĂ *
(VOR.) EL. NIC. VORONCA *
vorb. *vorbind*
vsl. = vechiu slav
vulg. — vulgar
(WG.) = G. WEIGAND *
(ZNN.) — I. A. ZANNE *

* A se vedea la pag. XIX-XXI titlurile și edițiunile lucrărilor din care s'au extras citate.

SEMNE SIMBOLICE

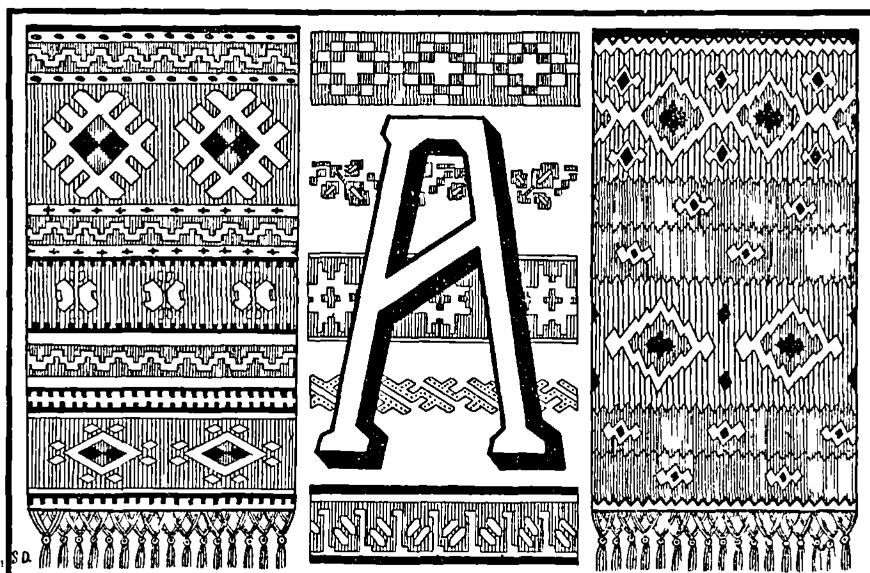
Acustică
Aerostatică
Agricultură
Anatomie
Arheologie, Istoria antică
Arhitectură
± Aritmetică, Matematici
Arme
☆ Astronomie
Automobilism, velocipedie
Aviațiune
Băuturi
Biserică, Teologie
Botanică
Bucătărie
Căi ferate
Calendaristică
Chimie
Comerț, Finanțe
Decorațiuni și Medalii
Didactică, Școli
Electricitate
Eraldică
Farmacie
Filosofie
Fizică
Fotografie
Geografie
Geologie
Geometrie

Istorie
Îmbrăcăminte
Îmbrăcămintea capului
Încălțăminte
Jocuri, Sporturi
Jocuri de cărți
Jocuri de noroc
Juridic
Literatură
Mamifere
Marină
Medicină, Chirurgie
⊕ Meșteșugari, Meserii
Metalurgie
Meteorologie
Metrică, Poezie
Militărie
Mineralogie
Mitologie
Mobile
Morărit
Muzică
Nevertebrate
Numismatică
Păsări
Păstorit
Pești, Batraciene, Reptile
Pictură
Politică, Administrațiune
Poștă

Retorică, Gramatică
Sculptură
Silvicultură, Arboricultură
Teatru
Tehnologie, Unelte
Telegrafie
Tipografie, Legătorie
Topografie
Țesătorie, Țesături
Vase
Arta veterinară
Vînătoare
Zidărie
⊕ Argot
○ Provincialism
† Cuvînt sau sens vechiu, păstrat în unele regiuni
‡ Cuvînt sau sens dispărut
Cuvînt sau sens rar
⊙ Incorect
vezi
vezi figura
> din care derivă
< derivat din
¶ separă sensurile sau diversele categorii gramaticale ale aceluiași cuvînt
[ ] Etimologia cuvîntului

CUPRINSUL TABELELOR ȘI PLANȘELOR

PLANȘE

ALESĂTURI

A¹ *sm.* Prima literă şi prima vocală a alfabetului; purta în alfabetul cirilic numirea de „az".

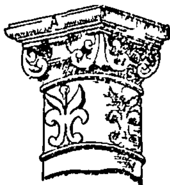
A². *interj.* Exprimă mirarea, durerea, îndoiala.

A³ *prep.* ① Întrebuinţată dinaintea infinitivului (a avea, a scrie) ¶ ② Pusă după anumite verbe însoţite de substantive, pentru a restrînge înţelesul general al verbului după ideea, însuşirile substantivului: abia putu face ceva care să mai semene a grădină (ISP.); calcă a popă; cobeşte a moarte; miroase a mucegaiu; trage a sărăcie; fluieră a pagubă ¶ ③ Formează adverbe şi locuţiuni adverbiale: acasă, adeseori, afund, alături, alene, aminte, anevoie (în limba veche şi în graiul poporului, formaţiunile acestea apar mai des: atimp, aprinz, a mînă, a umăr) ¶ ④ Precedată de prepoziţia de, formează: *a)* locuţiuni adverbiale: de-a lungul, de-a rîndul; *b)* numele unor jocuri de copii: de-a baba-oarba, de-a hoţii ¶ ⑤ Se pune la gen.-dat. dinaintea adjectivelor şi pronumelor nedeterminate şi dinaintea numeralelor: vorba a niscai-va oameni; tată a doi copii [lat. a d].

A⁴ *art.* ☛ **AL.**

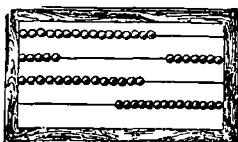
A⁵ *pron.adj.dem.f.* ☛ **AL.**

ABA¹ (*pl.* abale) *sf.* ① Postav de lînă groasă, de obiceiu alb, mai rar de altă coloare: înăuntru mai erau nu ştiu cîte bucăţi de abale (ISP.) ‖ ② Haină făcută din acest postav [tc.-ar.]

Fig. 1. A. Abac.

ABA!² *interj.* Precede în genere o întrebare şi exprimă mirarea, îndoiala: aba! moşule, încotro? (DLVR.); aba! Dragomire maică, lumea se prăpădeşte de frig, şi tu stai şi cînţi din fluier! (VLAH.).

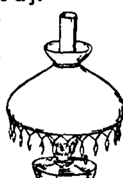
***ABAC** (*pl.*-ace) *sn.* ① Tăbliţă care formează partea de sus a capitelului unei coloane (▪ 1) ¶ ② Maşină cu care învaţă copiii să socotească, alcătuită din nişte bile mobile înşirate pe mai multe sîrme paralele, numărător, socotitor cu bile (▣ 2) [fr. a b a q u e < lat.].

Fig. 2. Abac.

ABAGERIE *sf.* A-telier, prăvălie unde se lucrează sau se vînd abale: Duca-Vodă de copil mic viind aice în ţară, au fost la dughiană la ~ (MUST.) [a b a g i u].

ABAGIU *sm.* Cel ce lucrează sau vinde abale [tc.].

***ABAJUR** (*pl.* -ururi) *sn.* Apărătoare de sticlă, de metal, de hîrtie, etc. ce se pune la o lampă sau lumînare, spre a concentra şi coborî lumina (▣ 3): ~ul şi toate cele lucrate cu igliţa în fel de fel de feţe (CAR.) [fr. a b a t - j o u r].

Fig. 3. Abajur.

***ABANDON** (*pl.*-onuri) *sn.* Actul prin care cel asigurat părăseşte pe seama asigurătorului proprietatea lucrurilor asigurate şi cere toată suma tocmită pentru asigurare (COD.-CIV.) (COD.-COM.) [fr.].

***ABANDONA** (-on, -onez) *vb. tr.* A părăsi, a lăsa în părăsire, în voia întîmplării: am abandonat proiectul de călătorie; a fost o mamă rea, şi-a abandonat copiii [fr.].

ABANOS *sm.* Lemnul negru, tare şi greu al unui arbore din India şi insula Ceilan *(Diospyros ebenum)* (▣ 4): bastoane lungi de ~, cu minerul de fildeş (I.-GH.) [tc.].

Fig. 4. Abanos.

***ABATE**¹ *sm.* ① Superiorul unei abaţii, stareţ, egumen (în Franţa, Italia) (▣ 5) ¶ ② Om al bisericii (în genere); preot [it.].

ABATE² (-at) 1. *vb. tr.* ① A înlătura, a da la o parte, a depărta din drum, din direcţiunea pe care o urmează cineva, spre care se îndreaptă ceva: Ercule se puse de abătu din matca lor două rîuri (ISP.); vîntul alunga norii şi abătea grindina în alte părţi; ⓟ: Ce vînt te-a abătut pe-aici? se zice văzînd pe cineva sosind într'un loc unde nu te-ai fi aşteptat să vie ¶ ② Ⓕ: ~ de la datorie; an început... a face un vnet... ca doară l-or ~ de la cîtit (SB.).

Fig. 5. Abate.

2. *vb. intr.* ① A trece printr'un loc, părăsind drumul apucat: a vrut s'abată din drumul mare şi s'o ia pe sub deal la dreapta (CAR.) ¶ ② A coti: abatem la stînga şi urcăm pe podişuri verzi înnecate de soare (VLAH.) ¶ ③ A-i ~, a-i veni o dorinţă, un gînd neaştep

tat, a-i trece prin minte (să facă ceva): **la vîrsta de patruzeci de ani îi abătuse să se însoare** (NEGR.); **mă-si i-a abătut să nască tocmai despre ziuă** (CAR.).

3. *vb. refl.* ① A se depărta din drumul apucat, a lua o altă direcțiune, spre a se opri în treacăt într'un loc, a se da în lături: **s'a abătut la stînga;** Ⓟ **din calea bețivului și Hristos s'a abătut** ¶ ② Ⓕ **A se ~ de la datorie, din calea cea dreaptă, din calea Domnului; din cuvîntul lui nu se abătea** (ISP.) [lat. a b - b a t t ĕ r e].

*__ABATE__[3] (-at) 1. *vb. tr.* A doborî: **moartea... abate și pe cel tare și pe cel slab** (ALECS.).

2. *vb. refl.* A se năpusti: **peste cîte-va minute un adevărat potop s'abate vijelios asupra noastră** (VLAH.) [fr. a b a t t r e].

ABATERE *sf.* 1 Faptul de a a b a t e, înlăturare ¶ 2 Faptul de a se abate, de a se depărta de calea care trebue urmată; călcare (a legii, a unei porunci, etc.): **~ din drum; ~ de la datorie; ~ de la subiect; să nu vă fie cu supărare pentru abaterile ce fac** (ISP.) ¶ 3 Îndepărtare de la regula obicinuită, excepție.

*__ABATORIU__ (*pl.*-torii) *sn.* Clădirea, locul unde se taie vitele, zalhana [fr. a b a t t o i r].

ABĂTUT[1] *adj. p.* ABATE[2] ¶¶ Ⓒ NEABĂTUT.

*__ABĂTUT__[2] *adj.* 1 *p.* ABATE[3] ¶ ② Slăbit, istovit, doborît de o boală, de o suferință, vlăguit: **~ă de mîhnire și cu nădejdea în inimă, ajunse la o căsuță** (ISP.) [fr. a b a t t u].

*__ABAȚIE__ *sf.* Mănăstire (în Franța, Italia) ale cărei venituri constituiau un beneficiu pentru starețul ei [it.].

*__ABCES__ (*pl.*-ese) *sn.* Bubă, îngrămădire de puroiu într'o parte a corpului (Ⓟ „buboiu"): **aveai un ~ care se putea sui la ochiu** (CAR.) [fr.< lat.].

*__ABCISĂ__ ☛ ABSCISĂ.

*__ABDICA__ (-dic) *vb. intr.* A părăsi o însărcinare; a renunța la tron, la puterea supremă [fr.< lat.].

*__ABDICARE__, *ABDICAȚIUNE, *ABDICAȚIE *sf.* Faptul de a a b d i c a; părăsirea unei însărcinări, renunțare la tron, la puterea supremă [fr.< lat.].

*__ABDOMEN__ (*pl.*-ene), *sn.* Pîntecele, cavitatea din corp în care se află mațele (☛ 6) [fr. <lat.].

*__ABDOMINAL__ *adj.* De abdomen, care stă în legătură cu abdomenul: **regiune ~ă; durere ~ă** [fr.].

*__ABDUCTOR__ *adj.* Se zice de un mușchiu care depărtează un membru de planul de simetrie al corpului, sau două organe unul de altul [fr.].

Fig 6. Abdomen.

*__ABDUCȚIUNE__ *sf.* Mișcarea produsă de un mușchiu abductor [fr.].

*__ABECEDAR__ (*pl.*-are) *sn.* Carte din care se învață primele noțiuni de citire și scriere [fr.].

*__ABERAȚIUNE__, *ABERAȚIE *sf.* ① Fenomen prin care corpurile cerești se văd în altă direcțiune decît cea adevărată și care provine din mișcarea prea iute a luminii și mișcarea mai înceată a pămîntului ¶ ② Fenomen care are ca urmare deformarea sau lipsa de claritate a imaginilor, din pricina împrăștierii în mai multe direcțiuni a razelor luminoase trecute printr'o lentilă ¶ ③ Ⓕ Rătăcire a minții sau a simțurilor [fr.< lat.].

○ **ABI** *adv. Olten.* = ABIA.

ABIA, ○ ABIE *adv.* ① *(de mod).* Cu greu, cu mare greutate, anevoie: **~ am izbutit să răzbat prin mulțime**; deseori însoțit de prepoziție, **de-abia: de-abia s'au culcat găinile și voi ați și început?** (CRG.); și reduplicat **abia, abia, de-abia de-abia: o stropiră cu apă și d'~ d'~ o mai înviorară** (ISP.) ¶ ② *(de cantitate).* Numai, nu mai mult decît, foarte puțin, aproape de loc: **un vînticel adia de ~ îi simțeai** ¶ ③ *(de timp).* Nu mai tîrziu decît, nu mai 'nainte decît, numai de puțin timp: **~ acum a sosit; abia... și...**, cum, îndată ce, nu trece mult timp la mijloc: **~ isprăvise vorba și buzduganul, izbind în ușă și în masă, se puse în cuiu** (ISP.) [lat. a d - v i x].

*__ABIL__ *adj.* Dibaciu, destoinic, priceput, îndemînatec, iscusit ¶¶ Ⓒ NEABIL [fr.< lat.].

*__ABILITA__ (-itez) *vb. refl.* A se arăta destoinic de a fi profesor; a trece examenul prin care se capătă dreptul de a fi docent [germ.].

*__ABILITATE__ *sf.* Dibăcie, destoinicie, pricepere, îndemînare, iscusință: **nu e proces oricît de nedrept care să nu se poată cîștiga cu ~** (BR.-VN.) ¶¶ Ⓒ NEABILITATE [fr.< lat.].

*__AB INTESTATO__ *loc. adv. lat.* Fără a se fi făcut testament: **moștenire ~; moștenitor ~.**

*__ABIS__ (*pl.*-isuri) *sn.* Prăpastie, adîncime fără fund; noian: **Palidă și gânditoare, Luna iese din ~uri** (D.-ZAMF.) [lat.].

*__ABITAȚIUNE__ *sf.* Locuință, locuire: **cel ce are dreptul de ~ poate închiria partea casei ce nu locuește** (COD.-CIV.) [fr.< lat.].

ABITIR (mai ~) *adv.* Ⓟ Mai mult, mai tare, mai bine, mai cu vază: **mînă caii mai ~ ca bietul răposat** (DLVR.); **are ambiț... să fie compania noastră ceva mai ~ din toate** (CAR.) [tc.-pers. a b e t e r].

○**ABITURIENT, -TĂ** *sm. f. Tr.-Carp.* Care a terminat cursurile unei școale superioare și rămîne să treacă ultimul examen [germ.].

*__ABJECT__ *adj.* Netrebnic, ticălos, de disprețuit: **n'am mai văzut o creatură așa de ~ă** [fr.< lat.].

*__ABJURA__ (-jur) *vb. tr.* ① A se lepăda cu jurămînt de o religie, de o credință ¶ ② A renunța cu desăvîrșire la o părere, la o doctrină [fr.< lat].

*__ABJURARE__, *ABJURAȚIUNE, *ABJURAȚIE *sf.* Faptul de a a b j u r a [fr.< lat.].

*__ABLATIV__ (*pl.* -ive), *sn.* Caz al declinațiunii grecești, latinești, etc. [lat.].

*__ABLAȚIUNE__ *sf.* Operațiune prin care se taie, se scoate o parte bolnavă a corpului [fr.].

*__ABLEGAT__ *sm.* 1 Trimis al papei către un cardinal nou numit ¶ 2 *Trans.* Deputat [fr.<lat.].

*__ABLUȚIUNE__ *sf.* Spălarea simbolică înaintea rugii, prescrisă de unele religiuni din Orient [fr.<lat.].

*__ABNEGARE__, *ABNEGAȚIUNE, *ABNEGAȚIE *sf.* Renunțarea la anumite foloase pe care și-o impune cineva: **el era sublim de abnegare și de eroism** (VLAH.) [fr.< lat.].

*__ABNORMITATE__ *sf.* Anomalie [fr.].

ABOALĂ *sf.* Ⓟ Boala copiilor, epilepsie [a[5] + b o a l ă].

*__ABOLI__ (-olesc), *vb. tr.* A desființa, a suprima o lege, o instituțiune [fr.].

*__ABOLIRE__, *ABOLIȚIUNE, *ABOLIȚIE *sf.* Desființare, suprimare (a unei legi, a unei instituțiuni): **abolițiunea robiei... și a clăcii... sînt victorii ale libertății** (VLAH.) [fr.< lat.].

*__ABOMINABIL__ *adj.* Care-ți face groază, care te desgustă, urîcios; foarte rău, foarte urît: **a comis o crimă ~ă; are un caracter ~; a făcut o lucrare ~ă** [fr.< lat.].

*__ABONA__ (-onez) 1. *vb. tr.* A face un abonament pentru cineva.

2. *vb. refl.* A face un abonament pentru sine [fr.].

*__ABONAMENT__ (*pl.* -te) *sn.* Învoială făcută în schimbul unei sume plătite înainte, pentru a se bucura pe un timp hotărît de unele foloase, d. e. pentru primirea unei gazete, pentru intrarea la un spectacol, pentru a călători cu trenul etc. [fr.].

*__ABONAT__ *adj. sm. p.* ABONA. Care a făcut un abonament ¶¶ Ⓒ NEABONAT.

*__ABONDENȚĂ__ ☛ ABUNDENȚĂ.

*__ABORDA__ (-dez) 1. *vb. intr.* A trage la țărm, a se apropia de uscat: **abordînd într'un port al acelei insule** (I.-GH.).

2. *vb. tr.* ① A izbi, a produce o ciocnire între două corăbii ¶ ② A se apropia de cineva și a-i vorbi: **țăranul, privind în Domn pe căpetenia sa, îl abordează cu piept deschis, zicîndu-i: tu, Doamne!** (NEGR.) ¶ ③ A se apuca de studiat ceva, de tratat un subiect: **a abordat un subiect greu** [fr.].

*__ABORDABIL__ *adj.* De care te poți apropia lesne: **e un om puțin ~** ¶¶ Ⓒ INABORDABIL [fr.].

*__ABORDAGIU__ (*pl.* -age, -agii), *ABORDAJ (*pl.*

A	Alteță
AA. LL.	Alteţele Lor
AA. LL. RR.	Alteţele Lor Regale
a. c.	anul curent.
a. Cr	înainte de Cristos
A. I.	Alteță Imperială
a. m. (= *ante meridiem*)	înainte de amiazi
A. R.	Alteță Regală
A. S.	Alteța Sa
A. S. R.	Alteța Sa Regală
B. p.	bun pentru
cap.	capitol(ul)
C/C *sau* ct. crt.	cont curent
cf. (= *confer*)	compară
C. F. R.	Căile ferate romîne
C-ia *sau* Comp.	Compania
comp.	compară
C. p.	carte poștală
D.	Domn(ul)
d. e. *sau* de ex.	de exemplu
D-ei *sau* D-nei	Doamnei
D-a *sau* D-na	Doamna
DD.	Domnii
D-lor	Domnilor; dumnealor
D-lui	Domnului; dumnealui
D° (= *dito*)	ce s'a spus înainte
D-r	Doctor
D-ra, D-rei	Domnișoara, Domnișoarei
D-sa, D-sale	Domnia-sa, Domniei-sale
D-ta, D-tale	Dumneata, dumitale
Dv.	Domniei - voastre. dumneavoastră
D-zeu	Dumnezeu
E.	Est
etc. (= *et caetera*)	și altele și celelalte
ex.	exemplu
Exc.	Excelență. Excelenței
F-co	franco
f°	folio
ibid. (= *ibidem*)	tot acolo
id. (= *idem*)	același
in-4°, in-8°.	În-quarto, în-octavo
ing.	inginer
IS. HS.	Isus Hristos
I. P. S. S.	Înalt Prea Sfinția Sa
l. c. *sau* l. cit.	(la) locul citat
L. S.	locul sigiliului
MM. LL.	Majestățile Lor
M. S.	Majestatea Sa
N.	Nord
N. B.	Nota bene
N. N.	cutare
n°	numărul
Onor.	Onoratul(ui)
op. c. *sau* op cit.	opul citat
p. *sau* pag.	pagina
pass. (= *passim*)	în diverse locuri
p. c. c.	pentru copie conformă
p. m. (*post meridiem*)	după amiazi
P. P.	portul plătit
P. S.	Post-scriptum
P. S. S.	Prea Sfinția Sa
P. T. (= *pleno titulo*)	cu titlul deplin
P. T. T.	Poștă, telegraf, telefon
R. M. S.	Regia monopolurilor Statului
r°	recto
S.	Sud
Sf.	Sfîntul
S. M. R.	Serviciul maritim romîn
S. S.	Sfinția Sa
S. T.	Sfinția Ta
S-ta	Sfînta
ș. a.	și altele, și alții
ș. a. m. d.	și așa mai departe
T. S. F.	Telegrafie fără fir
urm.	următor(ul)
v.	vezi
V.	Vest
v°.	verso
VV.	Voevod
W.-C.	Water-closet, privată
X	anonim, necunoscut

-aje), *sn.* ⛴ Ciocnirea a două corăbii sau vapoare pe mare [fr.].

*ABORIGEN 1. *adj.* ● Care-și are obîrșia din țara în care trăește, băștinaș, neaoș.

2. ABORIGENI *sm. pl.* Locuitorii cei dintîi ai unei țări [fr.].

*ABORT... = AVORT...

*ABRACADABRANT *adj.* Ciudat, bizar, extraordinar [fr.].

ABRAȘ *adj.* ① Cu o pată albă sub coadă (*vorb.* de cai) ¶ ② Ⓕ Ⓟ Nenorocos, de piază rea: **de oamenii cu părul roșu să te ferești, că sînt ~i** ¶ ③ Ⓕ Rău, arțăgos. **Foc se face căpitanul că-i din firea lui ~** (VLAH.) [tc. e b r a š]

*ABREVIA (-viez) *vb. tr.* ✒ A prescurta (*vorb.* mai ales de o scriere): a scurta cuvintele [lat.].

*ABREVIARE, *ABREVIAȚIUNE, *ABREVIAȚIE *sf.* ① Prescurtarea cuvintelor prin scoaterea unora din litere (☞ TABELA I): **fiul lui Nae Bălăceanu din Ploești, zis prin abreviație Naiba** (I.-GH) ¶ ② Semnul scurtării [fr.< lat.].

*ABROGA (-rog) *vb. tr.* A desființa, a suprima (o lege, un decret, o datină, etc.) [fr.< lat.].

*ABROGARE, *ABROGAȚIUNE, *ABROGAȚIE *sf.* Desființare, suprimare a unei legi, etc. [fr.< lat.].

*ABRUPT *adj.* ① Cu povîrnișul aproape drept, repede, prăpăstios (*vorb.* de un munte, de un deal): **povîrnișuri ~e** ¶ ② Ⓕ ✒ Neegal, fără legătură între idei (*vorb.* de stil) [fr.< lat.].

*ABRUTIZA (-izez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) tîmpi, a (se) îndobitoci [fr.].

*AB(S)CISĂ (*pl.*-ise), ⊙ *ABSCIZĂ (*pl.*-ize) *sf.* Una din cele două coordonate prin care se determină poziţiunea unui punct într'un plan, cealaltă purtînd numele de „ordonată". Abscisa este de fapt distanța de la un punct M la o axă OX a planului („axa ordonatelor"), această distanță fiind socotită paralel cu o altă axă fixă OY („axa absciselor"). Punctul M are drept abscisă distanța AM sau OB și ca ordonată distanța BM sau OA (măsurate algebric) (▣ 7) [fr. < lat.

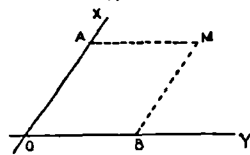

Fig. 7. Abscisă.

*ABSCIZIUNE *sf.* Înlăturarea prin tăiere a unei părți a corpului [fr.< lat.].

*ABSENT,-TĂ *adj. sm. f.* Care lipsește dintr'un loc, care nu e de față [fr.< lat.].

*ABSENTA (-tez) *vb. intr.* A lipsi dintr'un loc, a nu fi de față, a face lipsiri [fr.< lat.].

*ABSENTEISM *sbst.* Obiceiul unora din marii proprietari de a trăi în alte țări sau departe de moșiile lor, pe care le dau în exploatare arendașilor, sau le lasă în îngrijirea unor administratori [fr.].

*ABSENTEIST *sm.* Care practică absenteismul [fr.].

*ABSENȚĂ (*pl.* -țe) *sf.* Lipsă, lipsire [fr. > lat.].

*ABSIDĂ (*pl.*-de) *sf.* Partea din fund a bisericii dindărătul corului, odinioară singura parte boltită a clădirii (▣ 8): **în partea despre fund e simulată o mică ~ sau altar pentagon cu fereastră** (ODOB.) [fr. < lat.].

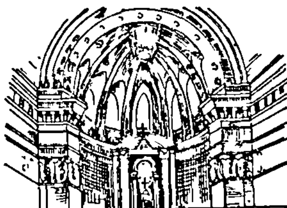
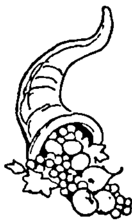

Fig. 8. Absidă.

*ABSINT *sbst.* ① ♣ = PELIN ① ¶ ② 🍷 Bău-

tură alcoolică verde preparată cu frunzele şi vîrfurile florifere ale pelinului [fr.< lat.].
***ABSOARBE**... = **ABSORBI**..
***ABSOLUT** 1. *adj.* ① Nemărginit, fără margini, desăvîrşit, independent, cu puteri depline: **ne bucurăm astăzi de cea mai ~ă libertate de cugetare şi de scriere** (I.-GH.); **stăpîn ~; putere ~ă; guvern ~; rege ~** ¶ ② Poruncitor, căruia toţi trebue să i se supună, care nu îngădue să fie contrazis: **caracter ~**; *pr. ext.* **majoritate ~ă** ¶ ③ *Tr.-Carp.* Care a terminat toate cursurile unei şcoale: **pedagog ~; teolog ~; se recomăndăluesc că-s teologi şi filosofi absoluţi** (ODOB.) ¶ ④ Curat, neamestecat cu apă: **alcool ~** ¶ ⑤ **Genitiv ~, ablativ ~**, construcţiuni în care verbul e înlocuit printr'un participiu sau un adjectiv atributiv, pus în cazul genitiv în greceşte, în cazul ablativ în latineşte.
2. *dv.* ① În mod nemărginit, desăvîrşit: **dispune ~ de puterile ce i-au fost încredinţate** ¶ ② Cu desăvîrşire, cu totul: **fumatul este ~ interzis; ~ imposibil; nu ştiu ~ nimic** ¶ ③ Neapărat, negreşit, fără doar şi poate: **trebue ~ să-ţi vorbesc.**
3. *sbst.* Ceea ce există de sine, independent de ori-ce condiţiune [lat. a b s o l u t u s, cu accepţiunile particulare ale fr. a b s o l u].
***ABSOLUTISM** (*pl.*-**isme, -ismuri**) *sn.* Ocîrmuire cu puteri depline, absolute [fr.].
***ABSOLUTIST** *sm.* Partizan al absolutismului [fr.].
***ABSOLUTORIU** 1. *adj.* Care dă absoluţiunea (unui delict, unui păcat): **judecată absolutorie.**
2. (*pl.* -**torii**) *sn. Tr.-Carp.* Absolvire; diplomă de absolvire [fr. a b s o l u t o i r e şi germ. A b s o l u t o r i u m < lat.].
***ABSOLUŢIUNE** *sf.* ① Judecată prin care nu se dă nici-o osîndă unui vinovat din pricină că legea nu prevede pedeapsă pentru delictul făptuit ¶ ② Iertarea păcatelor, deslegare de păcate [fr. < lat.].
***ABSOLVENT, -TĂ** *sm. f.* Care a terminat toate clasele, toate cursurile unei şcoale: **se pricepe să cînte din vioară, că e ~ al Conservatorului** (VLAH.) [germ. A b s o l v e n t < lat.].
***ABSOLVENŢĂ** (*pl.* -**ţe**) *sf.* Faptul de a absolvi cursurile unei şcoale: **a trecut examenul de ~** [a b s o l v e n t].
***ABSOLVI** (-**solv**) *vb. tr.* ① A nu da nici o pedeapsă, a ierta de pedeapsă (pe un vinovat) ¶ ② A ierta păcatele, a deslega de păcate ¶ ③ A ierta, a desvinovăţi, a declara nevinovat ¶ ④ A termina cursurile, toate clasele unei şcoale [lat. a b s o l v e r e, în parte cu accepţiunile fr. a b s o u d r e].
***ABSORBI** (-**sorb**) *vb. tr.* ① A primi, a lăsa să pătrundă în sine o substanţă lichidă sau gazoasă, a suge, a înghiţi: **buretele absoarbe apa; sarea absoarbe umezeala din aer** ¶ ② A ocupa cu totul pe cineva, a cuprinde cu totul mintea cuiva: **politica din afară mi-a absorbit toate gîndurile** (I.-GH.) [fr.< lat.].
***ABSORBIRE**, ***ABSORPŢIUNE**, ***ABSORPŢIE** *sf.* Faptul de a a b s o r b i [fr.].
***ABSORBIT** *adj.* ① *p.* **ABSORBI** ¶ ② Adîncit, cufundat cu mintea: **era foarte ~ de experienţele pe care le făcea** ¶¶ **NEABSORBIT.**
***ABSORBITOR** *adj. verb.* **ABSORBI**. Care absoarbe.
***ABSORPŢIUNE** ☞ **ABSORBIRE.**
***ABSTENŢIONIST** *sm.* Partizan al abţinerii de la vot [fr.].
***ABSTENŢIUNE** *sf.* Abţinere, faptul de a se abţine de la judecarea unui proces, de a lua parte la vot, etc. [fr.].
***ABSTINENT, -TĂ** *adj. sm. f.* Care e cumpătat, cu măsură la mîncare şi băutură, înfrînat [fr. < lat.].
***ABSTINENŢĂ** (*pl.*-**ţe**), *sf.* ① Abţinere, *în spec.* de la mîncări şi băuturi, cumpătare, înfrînare ¶ ② Post: **zile de ~** [fr. < lat.].
***ABSTRACT** 1. *adj.* ① Care arată o stare, o însuşire, etc. (**dor, putere, bunătate, adîncime**), *în spec.* o însuşire privită singură, fără să fie raportată la un anumit subiect: **termen ~; idee ~ă** ¶ ② **Ştiinţe ~e**, matematicele ¶ ③ **Nume ~**, substantiv care arată o stare sau o însuşire ¶ ④ ± **Număr ~**, care nu exprimă mărimi reale, obiecte ce se pot măsura sau număra ¶ ⑤ Greu de înţeles, nepătruns: **scriitor ~.**
2. *sbst.* Ceea ce e abstract: **să nu confundăm ~ul cu concretul** [lat. cu accepţiunile fr. a b s t r a i t].
***ABSTRACŢIUNE**, ***ABSTRACŢIE** *sf.* ① Faptul de a înlătura cu gîndul elementele străine obiectului de care ne ocupăm; **a face ~ (de ceva)**, a nu se gîndi pentru moment, a lăsa la o parte, a nu pomeni, a nu ţinea seamă, a socoti ca şi cînd n'ar exista ¶② Operaţiunea spiritului care consideră în mod izolat o parte numai, o singură însuşire a unui obiect, fără a ţinea seamă de celelalte; rezultatul acestei acţiuni: **minte aplecată spre abstracţiuni** [fr.< lat.].
***ABSTRAGE** (-**ag**) *vb. tr.* A considera în mod izolat numai o parte, numai o singură însuşire a unui obiect, fără a ţinea seamă de celelalte: **pentru această problemă, trebue să abstragem însuşirile fizice ale corpului** [lat. a b s t r a h e r e, modificat după a t r a g e, cu accepţiunile fr. a b s t r a i r e].
***ABSTRUS** *adj.* Greu de priceput, neînţeles, încurcat [fr.< lat.].
***ABSURD** *adj.* Împotriva dreptei judecăţi, bunului simţ: **o părere ~ă; sînt aşa întîmplări ~e care-ţi turbură mintea** (BR.-VN.) [fr.< lat.].
***ABSURDITATE** *sf.* Nepotrivire cu dreapta judecată; caracterul, starea unui lucru absurd: **se poate să spui astfel de absurdităţi?** (CAR.) [fr. < lat.].
***ABŢINE(A)** (-**ţin,-ţiu**) *vb. refl.* ① A se opri, a nu lua parte la ceva: **s'a abţinut de la vot** ¶② A se lipsi, a se opri de la folosirea unor lucruri: **se abţine de vin şi de cafea** [fr. s'a b s t e n i r, modificat după a ţ i n e (a)].
ABUBĂ (*pl.*-**be**) *sf.* Ⓟ Bubă vînătă negricioasă, inveninată şi foarte dureroasă, care se face mai adesea în gură [a⁵ + b u b ă].
***ABUNDA** (-**und,-undez**) *vb. intr.* (*întrebuinţat mai adesea la pers. a treia*) A fi în belşug, cu prisosinţă, cu îndestulare, în mare cantitate: **tot felul de peşti abundă în aceste bălţi** [fr. a b o n d e r < lat.].
***ABUNDANT**, **ABUNDANŢĂ** = **ABUNDENT, ABUNDENŢĂ.**
***ABUNDENT** *adj.* Îmbelşugat, îndestulat [fr. a b o n d a n t].
***ABUNDENŢĂ**, **ABONDENŢĂ** *sf.* ① Îmbelşugare belşug, îndestulare, prisosinţă: **avem hrană în ~** ¶ ② **Cornul abundenţei**, corn umplut cu fructe şi cu flori, ca simbol al belşugului (☞ 9): **cînd auziţi de cornul abundenţei... vor să arate belşugul prin alte însemnări** (ISP.) [fr. a b o n d a n c e < lat.].

Fig. 9. Cornul abundenţei.

ABUR *sm.* ① Un fel de ceaţă care se vede ieşind din corpurile umede prin efectul căldurii: **scoate ~i; ~i deşi acopereau faţa apei** (GN.); **caii şi boii suflau ~i deşi, cenuşii** (SAD.) ¶② Starea în care se prefac lichidele şi unele corpuri solide cînd sînt expuse la o temperatură ridicată sau la o mare presiune: **prin fierbere, apa se preface în ~i; maşină cu** (*sau* **de**) **~i, moară cu** (*sau* **de**) **~i**, care sînt mişcate prin presiunea aburilor; **baie de ~i**, baie făcută într'o încăpere plină de aburi calzi ¶ ③ **~ul** (*sau* **~ii**) **vinului**, ameţeala produsă de vinul băut în prea mare cantitate: **se deşteaptă din aiureala pe care i-o lăsase ~ul vinului** (D.-ZAMF.) ¶ ④ Răsuflare a cailor (boilor, etc.): **Scoţînd ~i lungi pe nare** (ALECS.) ¶ ⑤ Suflare: **... venirăm, Pe faţa pămîntului, Pe ~ii vîntului** (TOC.) ¶ ⑥ Ⓟ Sufletul animalelor: **o fi avînd dobitocul ~ în loc de suflet** (DLVR.); **n'are suflet ca oamenii, ci numai ~ ca cînii**, despre un om rău, nemilos; **a scoate ~i pe gură**, a vorbi zadarnic [comp. alb. a v u ł]
○**ABURA** (**abur, aburez**)... = **ABURI**...

○**ABURCA** (aburc) 1. *vb. tr. Mold. Bucov. Trans.* A ridica (de la pămînt) cu multă osteneală: Oșlobanul la atunci lemnele, apoi săltîndu-le și aburcîndu-le cam anevoie, le umflă 'n spate (CRG.).

2. *vb. refl.* A se sui, a se urca (cățărîndu-se); a se ridica în sbor: se prinse cu toporul de-un colț de piatră și se aburcă încet deasupra (SAD.); încălecă pe cal, și se aburcă cu dînsul în înaltul cerului (SB.) [lat. *arboricare< arbor].

○**ABURE** *sm.* = ABUR.

ABUREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Abur ușor ce se așază pe un lucru: e rece, se cunoaște după abureala paharului (BR.-VN.) ¶ ② Abur ce se ridică sau care iese dintr'un loc: o ~ ușoară se înalță de pe iarba înrourată; ori-ce umflătură e mai bine... s'o răsufli cu ~ de bozii (DLVR.) ¶ ③ ☉ Suflare lină (a vîntului), adiere: abureala zefirului (STAM.); văi și coline sînt înnecate de soarele arzător de Iuliu și nici o ~ de vînt (VLAH.) [a b u r i].

ABURI (-uresc) 1. *vb. tr.* ① A lăsa să se acopere de a b u r i, a expune la acțiunea aburilor: l-am aburit cu oțet pin' a început să curgă nădușala de pe el ¶ ② A scoate aburi: muscelele... abureau un fum ce se înălța alene (DLVR.) ¶ ③ A acoperi cu aburi: aburi sticla și o șterse (VLAH.).

2. *vb. intr.* ① A scoate aburi: o minunată felie de mămăliguță... aburea în mijlocul mesei (D.-ZAMF.) ¶ ② ☉ A sufla lin, a adia: cînd vîntul a aburit, iaca și ei la craiul în ogradă au sosit (CRG.); prinse să abureasacă un vînticel fierbinte (GRL.).

3. *vb. refl.* ① A se expune la acțiunea aburilor: avea obiceiul să se aburească cu cărămizi încălzite în foc ¶ ② A se acoperi cu aburi: geamurile s'au aburit ¶ ③ A se înfierbînta, a se aprinde la față de căldură sau în urma unei emoțiuni: obrazul părintelui Tărăboiu începe să se aburească (SAD.).

ABURIT 1. *adj. p.* ABURI. ① Acoperit cu aburi: fruntea lui era ~ă de sudoare (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Înfierbîntat, înnădușit, aprins (la față): stă colo ~ă de joc, răcorindu-se cu evantaiul (GN.) ¶¶ Ⓒ NEABURIT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) aburi.

ABURITOR *adj. verb.* ABURI. Care scoate aburi.

ABUROS *adj.* ① Plin de a b u r i, acoperit cu aburi, din care ies aburi: Mici torente spumegoase, De pe culme, de prin sate, Curg în văileaburoase (ALECS.); Ⓕ : înverzește sub aburoasele sărutări ale soarelui de Aprilie (ODOB.) ¶ ② Care produce aburi ¶ ③ Rar ca aburii: cînd tînăra fecioară se arătă cu ~ul zovon de filaliu (ODOB.).

ABUȘILE (DE-) ☛ BUȘ.

***ABUZ** (*pl.*-uzuri) *sn.* ① Întrebuințare rea, greșită, nedreaptă, peste măsură: face ~ de libertatea presei; a făcut ~ de morfină; ~ul, tilhăria, avem să le stîrpim (ALX.) ¶ ② ⚖ *ri* ~ de putere, faptul unui slujbaș care trece peste puterile ce i-au fost încredințate: autoritatea cade prin ~ul puterii cu care a călcat libertatea (I-GH.) ¶ ③ Obiceiu rău, vătămător, neorînduială: se hotărî să stîrpească abuzurile ¶ ④ Înșelăciune, înșelătorie: ~ de încredere: dacă ~ul de încredere... se va săvîrși de vre-o slugă... pedeapsa va fi închisoarea (COD.-PEN.) [fr. a b u s < lat.].

***ABUZA** (-uz, -uzez) *vb. intr.* ① A întrebuința rău, greșit, a se folosi peste măsură: a abuzat de băuturi alcoolice; dacă nu abuzez de timpul d-tale, mai stai un moment (D.-ZAMF.) ¶ ② A înșela: a abuzat de încrederea mea [fr.< lat.].

***ABUZIV** *adj.* ① Care se face prin abuz, pe nedrept, împotriva regulelor sau bunei orînduieli: privilegiu ~; măsură ~ă ¶ ② Ꝏ Întrebuințat cu un înțeles neobicinuit: termen ~ [fr.].

AC (*pl.* ace) *sn.* ① Unealtă de cusut: ~ de cusut (▣ 10 A); a împunge cu acul; a înțepa cu acul; urechea *sau* urechile ~ului (*Mold.* borta ~ului), găuricea prin care se trece ața; Ⓘ: a căuta ~ul în carul cu fîn, a stărui să găsească un lucru greu de aflat, a-și pierde vremea căutînd un lucru cu neputință de găsit; Ⓘ: ca prin urechile ~ului, cu mare greutate, ca prin minune: a scăpat ca prin urechile ~ului; Ⓘ: parcă stă pe ~e, e foarte nerăbdător, nu se simte la locul lui; Ⓘ: a călca pe ~ e, a merge cu pași mărunți, parcă tresărind mereu; Ⓘ: a avea (*sau* a găsi) ~ de cojocul cuiva, a avea mijloacele de a înfrîna, de a pedepsi pe cineva, de a se răzbuna; Ⓘ: a băga ~ în miere, a vîrî zizanie între oameni; Ⓘ: a ascunde ~ în miere, despre cei fățarnici cari au vorba blîndă și gînduri rele ¶ ② Unealtă ascuțită la unul din capete sau la amîndouă vîrfurile cu care se prinde ceva, cu care se împunge undeva: ~ cu gămălie (▣ 10 B); ~de cap *sau* de păr (▣ 10D); ~ de împletit, undrea; ~ de siguranță (▣ 10C); ~de cravată (▣ 10 E) ¶ ③ Boldul insectelor (albinei, viespii, țînțarului) cu care împung ¶ ④ ~ magnetic, magnetul busolei ascuțit la ambele capete și care arată nordul (▣ 11) ¶ ⑤ *Macaz ¶ ⑥ ♣ Frunza ascuțită a bradului, pinului, etc.: zeci de brazi cu ~ele întunecate înconjură locuința (IRG.) ¶ ⑦ ♣ ACUL-DOAMNEI, plantă din familia umbeliferelor ale cărei fructe se termină prin cîte un ac lung care-i dau o înfățișare cu totul caracteristică *(Scandix pecten Veneris)* (▣ 12) ¶ ⑧ ♣ ACUL-PĂMÎNTULUI = STRAȘNIC ¶ ⑨ AC-DE-MARE, un pește de forma unui ac lung (30-90 cm.) și subțire *(Syngnathus acus)* [lat. a c u s].

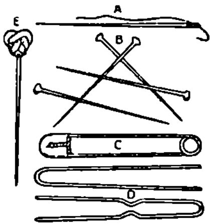

Fig. 10. Ace.
A. Ac de cusut. - B. Ace cu gămălie. — C. Ac de siguranță. — D. Ace de păr. — E. Ac de cravată.

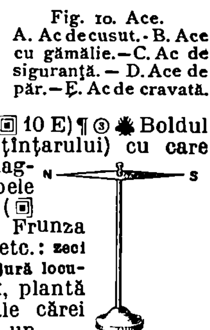

Fig. 11. Ac magnetic.

Fig. 12. Acul-Doamnei.

ACADEA (*pl.*-dele) *sf.* Zaharica făcută din zahăr ars [tc.-ar. 'a k y d è].

***ACADEMIC** *adj.* De academie, de felul unei academii, ce aparține unei academii: discurs ~; societate ~ă; între ei se încinse o înaltă desbatere ~ă despre crimă și cauzele ei (CAR.); Ꝏ stil ~, stil solemn, uneori și cu înțeles pejorativ, stil după regule prea învechite, rece, fără viață; diplomă ~ă, din partea unei școale superioare ¶¶ Ⓒ NEACADEMIC [fr.].

***ACADEMICIAN** *sm.* Membrul unei academii de învățați [fr.].

***ACADEMIE** *sf.* ① Societate de învățați (literară, științifică, artistică), în genere cu un număr limitat de membri ¶ ② Clădirea în care o asemenea societate își are sediul ¶ ③ Diviziune universitară în Franța: ~ de medicină ¶ ④ Școală superioară de arte, comerț, exerciții fizice (dans, scrimă), etc.: ~ de muzică; ~ de comerț, etc. ¶ ⑤ ~ de biliard, local public în care se află instalate biliarde de preciziune și unde se organizează adesea concursuri între profesorii sau amatorii de biliard ¶ ⑥ Școala filosofică a lui Platon; locul unde se ținea această școală [fr. < gr.].

ACAFTIST = ACATIST.

***ACAJU** *sbst.* ♣ Mahon [fr.].

***ACALMIE** *sf.* ① ☉ Potolirea momentană a vîntului și a mării ¶ ② Ⓕ Liniște momentană: trecem printr'o perioadă de ~ [fr.].

***ACANT** *sbst.* ***ACANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① ♣ Gen de plante din care singura speță cultivată pe la noi *(Acanthus longifolius)* e numită de popor „talpa-ursului" ¶ ② Ornament care imită frunza acestei plante (▣ 13) [fr. < lat.].

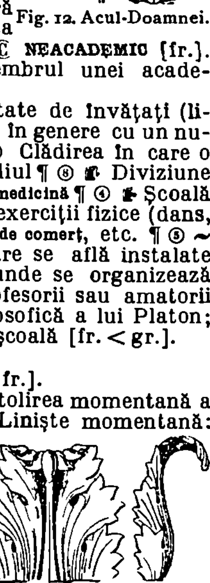

Fig. 13. Acant.

***ACANTACEE** *sf. pl.* ♣ Familie de plante dicotiledoane, al cărei tip e acantul [fr.].

*ACAPARA (-arez) *vb. tr.* ① A cumpăra toate mărfurile de pe o piață spre a le vinde mai scump ¶ ② *Pr. ext.* A-și însuși totul în paguba altora, a lua totul pentru sine, nelăsînd nimic altora: **grație protecțiunii, au acaparat toate funcțiunile mai bine plătite** [fr.].

*ACAPARATOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care acaparează [fr.].

ACAR¹ *sm.* ① ⊕ Cel ce fabrică a c e ¶ ② Macagiu: **răsucindu-și șapca cu mîna, ca ~ii de la drumul de fier** (BR.-VN.).

ACAR² (*pl.* -are) *sn.* Cutiuță de păstrat a c e.

○ **ACAR³** (*pl.* -are) *sn. Trans.* (MAR.) Obiect de fier ori de aramă, lat de un deget, cu capetele rotunjite și adunate puțin laolaltă, avînd astfel forma unei semi-lune; se întrebuințează de țărance la pieptănătură spre a se forma în jurul lui conciul.

○ **ACAR⁴** *adv. Tr.-Carp. (întrebuințat numai în compuneri).* Măcar, ori: **acar-ce, acar-cine, acar-care, acar-unde** [ung. a k a r].

ACARET (*pl.* -eturi, -ete) *sn.* ① Clădire cu dependențele ei: **era trist halul în care se găseau celelalte ~uri ale moșiei** (D.-ZAMF.) ¶ ② †Avere nemișcătoare [tc.-ar.].

○ **ACARIȚĂ¹** (*pl.* -ițe) *sf.* Cutiuță în care se păstrează ace (HASD.) [a c a r].

○ **ACARIȚĂ²** (*pl.* -ițe) *sf. Trans.* (BUD.) = CĂPUȘĂ [ngr. ἀκάρι].

○ **ACARNIȚĂ** (*pl.* -ițe) *sf. Mold. Trans.* (HASD.) Cutiuță, teacă în care se păstrează acele, ața și alte mărunțișuri trebuincioase la cusut [a c a r].

ACASĂ *adv.* În, la locuința mea, ta, sa, etc.: **e ~; s'a întors ~; n'a plecat de ~;** Ⓘ: **a mai veni de- ~,** a se dumeri, a-și veni în simțiri; a fi pe placul cuiva: **acum mai vii de ~; așa mai vii de ~;** Ⓘ: **a nu-i fi toți boii ~,** a nu fi cu voie bună, a-i lipsi ceva; ☞ PISICĂ, SOCOTEALĂ [lat. a d - c a s a m].

○ **ACASTĂU** (*pl.* -taie, -tauă) *sn.* 1. *Tr.-Carp.* ① Spînzurătoare ¶ ② Ⓕ *iron.* Persoană înaltă peste măsură și uscățivă (TRIB.).

2. **ACASTĂI** *sf. pl. Mold.* (TEOD.) Case mari; grajduri; schelele din jurul unei case în lucrare; ori-ce lucrare măreață de construcție [ung. a k a s z t o(f a)].

○ **ACĂTARE¹** *adj. indef.* Anumit, oare-care: **îngerul Domnului pogoria în ~ ceasuri în lac și turbura apa** (HASD.).

○ **ACĂTARE², ACĂTARII, ACĂTARILEA** *adv. inv. Mold. Bucov.* ① De preț, ales, de vre-un folos deosebit, de mare treabă: **Vasilie-Vodă își cernea barba, pe atîta se cunoștea că nu avea acătare minte sau frica lui Dumnezeu** (NEC.) ¶ ② Cum se cade, mai de seamă, mai bine: **cam frig afară, dar nici aici nu-i mai acătării** (SAD.).

*ACATALECTIC *adj.* **Vers ~,** căruia nu-i lipsește nici o silabă în piciorul din urmă [lat.< gr.].

ACATIST (*pl.* -te) *sn.* ① Imn cîntat Vineri seara în a cincea săptămînă din Postul Paștilor spre slava Născătoarei de Dumnezeu și pe care credincioșii îl ascultă stînd în picioare ¶ ② Orice rugăciune și cîntare către Sfînta Fecioară: **mult a mai alergat cu ~e și paraclise pe la biserici** (I.-GH.) ¶ ③ Ceea ce se dă preotului care face aceste rugăciuni și cîntări [vsl. < gr.].

ACATISTIER (*pl.* -re) *sn.* Carte de imnuri și alte rugăciuni către Născătoarea de Dumnezeu [a c a t i s t].

○ **ACAȚ** *sm. Trans.* = SALCÎM [ung. a k á c < germ.].

ACĂȚA (acaț, acăț), **AGĂȚA** (agaț, agăț) 1. *vb. tr.* ① A atîrna, a prinde de un cuiu, a anina: **își acăță hainele în cuiu** ¶ ② A spînzura: **Cine aduce funia, Pe acela l-om acăța** (ȘEZ.).

2. *vb. refl.* ① A se prinde, a se apuca de ceva (ținîndu-se cu mîinile, cu ghiarele): **se agăță de primele ramuri ale dudului** (DLVR.); **amîndoi știam a ne acăța ca veverițele pe vîrfurile cele mai înalte ale copacilor** (I.-GH.); Ⓘ: **omul cînd e să se 'nnece, se acață și de un pai** ¶ ② A se prinde din nebăgare de seamă de un cuiu, de un mărăcine, sau de vre-un colț ascuțit: **i se acățară labele de dinainte de buza butoiului** (DDDB.) ¶ ③ Ⓕ A nu se mai deslipi de cineva, a nu-l mai slăbi, a nu-i mai da pace: **se acață de om ca scaiul de oaie** (RET.) ¶ ④ A se cățăra: **și punînd lada jos, s'au acățat pe măr să ia merele** (SB.) [lat. *a c c a p t i a r e].

ACĂȚĂRA (-ațăr) *vb. refl.* A se cățăra: **vede un băiet ce se acățăra pe stîlpul porții de teama cînilor** (CRG.) [☞ CĂȚĂRA].

ACĂȚĂTOR, AGĂȚĂTOR 1. *adj. p.* ACĂȚA. Care se acață: **plante acățătoare.**

2. **ACĂȚĂTOARE, AGĂȚĂTOARE** (*pl.* -tori) *sf.* Șiret, lănțișor cusut la o haină pentru a se putea atîrna.

3. **ACĂȚĂTOARE, AGĂȚĂTOARE** *sf. pl.* Ordin de păsări din care fac parte ghionoaia, papagalul, cucul, pupăza, etc. (⊡ 14).

Fig. 14. Acățătoare.

ACĂȚĂTURĂ, AGĂȚĂTURĂ (*pl.* -turi) *sf.* Ruptură, sfîșietură făcută de un cuiu sau de un vîrf ascuțit de care s'a a c ă ț a t un lucru.

○ **ACĂU** (*pl.* acauă) *sn. Tr.-Carp.* Măsură pentru lichide (=56 litri) [ung. a k ó].

*ACCELERA (-erez) *vb. tr.* A grăbi, a iuți [fr.< lat.].

*ACCELERAT *adj.* ① *p.* ACCELERA ¶ ② **Tren ~ și ~** (*pl.* -ate) *sn.* Tren cu mare iuțeală.

*ACCELERAȚIUNE, *ACCELERAȚIE *sf.* ① Mărirea iuțelii ¶ ② Săvîrșire grabnică ¶ ③ Cantitatea constantă cu care crește iuțeala în fie-care secundă [fr.< lat.].

*ACCENT (*pl.* -te) *sn.* ① Ridicarea vocii pe vocala unui cuvînt: **~ tonic** ¶ ② Semnul pus pe o vocală spre a arăta acest accent: **~ ascuțit** (´), **~ grav** (`), **~ circumflex** (^) ¶ ③ Intensitatea vocii pe una din silabele unui cuvînt ¶ ④ **~ prozodic, ~ muzical,** intensitatea sunetului pe un timp al măsurii ¶ ⑤ Mlădierea vocii care exprimă o stare a sufletului: **~ jalnic; ~ dramatic; scoaseră din viori și cobze niște ~e foarte patetice** (FIL.) ¶ ⑥ Intonațiune particulară a locuitorilor unei țări: **~ italienesc; ~ francez** [lat. a c c e n t u s cu accepțiunile particulare [ale fr. a c c e n t].

*ACCENTUA (-tuez) 1. *vb. tr.* ① A ridica vocea pe o vocală ¶ ② A pune pe o vocală semnul care arată accentul ¶ ③ A da vocii mai multă intensitate pe o silabă ¶ ④ A pronunța cu mai multă tărie, făcînd să reiasă importanța ideii exprimate.

2. *vb. refl.* A se întări, a căpăta mai multă tărie, a ieși în evidență: **mișcarea politică pornită de curînd se accentuează din ce în ce mai mult** [fr.].

*ACCENTUAT *adj. p.* ACCENTUA ¶¶ © NEACCENTUAT.

*ACCENTUARE, *ACCENTUAȚIUNE, *ACCENTUAȚIE *sf.* Faptul de a a c c e n t u a [fr. a c c e n t u a t i o n].

*ACCEPT (*pl.* -te) *sn.* ① Declarațiunea pusă pe o poliță prin care cel ce iscălește se obligă să plătească la scadență suma prevăzută în acea poliță: **acceptarea se exprimă prin cuvîntul „accept"** (COD.-COM.) ¶ ② Polița acceptată [germ. A c c e p t < lat.].

*ACCEPTA (accept) *vb. tr.* ① A primi (o propunere, un dar) ¶ ② A se îndatori să plătească o poliță la scadență [fr.< lat.].

*ACCEPTABIL *adj.* De primit, ce se poate primi ¶¶ © NEACCEPTABIL, INACCEPTABIL [fr.].

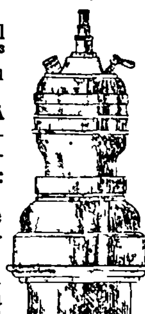
*ACCEPTANT *sm.* Cel ce acceptă o poliță: **~ul contractează direct obligațiunea de a plăti cambia** (COD.-COM.) [fr.].

*ACCEPTARE *sf.* ① Faptul de a a c c e p t a ¶ ② Îndatorirea de a plăti o poliță la scadență: **~a unei cambii trase la o epocă fixă de la înfățișare trebue să fie datată** (COD.-COM.).

*ACCEPTAȚIUNE *sf.* ① Faptul de a accepta ¶ ② Actul prin care cel ce iscălește se obligă să plătească la scadență suma prevă-

zută în poliță: ~a trebue să fie scrisă pe cambie și semnată de acceptant (COD.-COM.) [fr.].
*ACCEPȚIUNE, *ACCEPȚIE sf. Înțelesul în care se ia un cuvînt [fr.< lat.].
*ACCES (pl.-ese) sn. ① Întoarcerea, revenirea periodică a unei boale: ~ de tuse; ~ de nebunie; ~ele de friguri prin care trecuse după naștere (BR.-VN.) ¶ ② F Izbucnire (a unei stări sufletești): ~ de bucurie; ~ de mînie [fr.< lat.].
*ACCESIBIL adj. ① De care te poți apropia lesne, la care se poate ajunge ușor: muntele acesta e puțin ~ excursioniștilor ¶ ② Ⓕ: gradul universitar... a devenit ~ inteligențelor celor mai mediocre (I.-GH.) ¶¶ Ⓒ NEACCESIBIL, INACCESIBIL [fr.].
*ACCESIT (pl.-te) sn. Distincțiune acordată acelora (dintre școlari mai ales) cari s'au apropiat mai mult de cei premiați [fr. < lat.].
*ACCESIUNE, *ACCESIE sf. Primirea, aderarea simplă sau condiționată de către unul sau mai multe guverne la tractatul încheiat între două sau mai multe State [fr.< lat.].
*ACCESORIU 1. adj. Care se adaogă la lucrul de căpetenie; care este o urmare a lucrului principal, care depinde de lucrul de căpetenie, fără a fi o parte esențială a lui: n'a ținut seamă de condițiunile accesorii; e o idee accesorie; caracterele accesorii ale unei legende se preschimbă după locuri și timp (ODOB.); acțiune accesorie.
2. ACCESORII sf. pl. Părți secundare, toate cîte se țin de obiectul principal; dichisuri [fr.].
*ACCIDENT (pl.-te) 1. sn. ① Întîmplare (mai adesea supărătoare) neprevăzută: ~ de drum de fier ¶ ② Modificare trecătoare a ființei, fenomen ¶ ③ Simptom care vine să complice și să modifice cursul prevăzut al unei boale ¶ ④ Neregularitățile (ridicături, adîncături, etc.) care se prezintă pe suprafața pămîntului modificîndu-i uniformitatea.
2. (pl.-enți) sm. Semn care alterează intonațiunea notei înaintea căreia e pus, ridicînd (diezul) sau coborînd (bemolul) intonațiunea cu o jumătate de ton, sau care restabilește (becarul) această intonațiune [fr.< lat.].
*ACCIDENTAL adj. ① Întîmplător, neprevăzut, neașteptat: nu trebue să ne ocupăm de manifestațiunile acestea cu totul ~e ¶ ② Semn ~ = ACCIDENT; linii ~e, care sînt deasupra sau dedesubtul portativului.
*ACCIDENTAT adj. Care prezintă accidente, plin de accidente: viață ~ă; teren ~ ¶¶ Ⓒ NEACCIDENTAT [fr.].
*ACCIDENȚAR sm. Lucrătorul de accidențe.
*ACCIDENȚE sf.pl. Lucrări tipografice mărunte, cu oare-cari greutăți la cules, fiind nevoie de litere variate și de unele ornamente [germ. Akzidenz].
*ACCIZ sn., *ACCIZĂ sf. (pl.-ze) Taxă pe băuturi și alte articole de consumațiune percepută la intrarea lor într'o comună: accizele... acum, slavă Domnului, s'au desființat (I.-GH.) [fr.].
*ACCIZAR sm. Funcționarul care percepe accizele.
*ACEFAL adj. Fără cap ¶ ACEFALI sm. pl. Moluște caracterizate prin lipsa capului, cum e scoica de iaz [fr. < gr.].
ACEL adj. dem. m. (pl. acei; gen.-dat. sg. acelui, pl.acelor); — f. ACEA (pl. acele; gen.-dat. sg. acelei, pl.acelor) [lat. ecce-illum].
ACELA adj.pron. dem.m. (pl. aceia; gen.-dat.sg. aceluia, pl. acelora); — f. ACEEA pl. acelea; gen.-dat. sg. aceleia, pl. acelora) ¶ De aceea, pentru aceea, drept aceea, din pricina aceea; într'aceea, în timpul acela; după aceea, apoi, în urmă [acel, acea].
ACELAȘI pron. adj. dem. m. (pl. aceiași; gen.-dat. sg. aceluiași, pl. acelorași); — f. ACEEAȘI (pl. aceleași; gen.-dat. sg. aceleiași, pl. acelorași). Tot acela (aceea), chiar acela (aceea).
†ACERA (acer) vb. tr. Băn. A pîndi, a sta la pîndă; a aștepta.
*ACERB adj. Aspru, înțepător, strașnic: ton ~ [fr. < lat.].

ACEST adj. dem. m. (pl. acești; gen.-dat. sg. acestui, pl. acestor); — f. ACEASTĂ (pl. aceste; gen.-dat. sg. acestei, pl. acestor) [lat. ecce-istum].
ACESTA adj. pron. dem. m. (pl. aceștia; gen.-dat. sg. acestuia, pl. acestora); — f. ACEASTA, pl. acestea; gen.-dat. sg. acesteia, pl. acestora) [acest].
†ACESTAȘI pron. adj. dem. m. (pl. aceștiași; gen.-dat. sg. acestuiași, pl. acestorași). Tot acesta, chiar acesta.
*ACETAT (pl.-ate) sn. Sare rezultată din combinarea acidului acetic cu o bază: ~ de plumb; ~ de cupru [fr.].
*ACETIC adj. Acid ~, acidul care formează baza oțetului (CH^3 COOH), este un lichid incolor, cu gust foarte acru. [fr.].
*ACETILEN sbst., *ACETILENĂ sf. Un gaz de iluminat cu miros de usturoiu, care se obține tratînd carbura de calciu prin apă: lampă cu ~ (15) [fr.].
*ACETOS adj. Care produce oțetul; care are gustul sau mirosul oțetului [fr.].

Fig. 15. Lampă cu acetilenă.

*ACHENĂ (pl.-ne) sf. Fruct cu o coajă uscată care trebue deschisă sau spartă spre a i se scoate miezul sau sămînța, cum sînt aluna, castana, sămînța de floarea soarelui, etc. (16) [fr. akène].
ACHINDIE, ○ ACHINDII sf. Mold. Bucov. Timpul zilei între ceasurile 2 și 5 după amiazi [CHINDIE].
*ACHITA (-it) 1. vb. tr. ① A plăti în întregime (o datorie) ¶ ② A declara nevinovat (prin judecată).
2. vb. refl. A se plăti (de o datorie); a îndeplini o însărcinare [fr. acquitter].

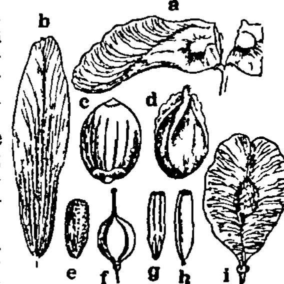

Fig. 16. Achene.
a) de jugastru; — b) de frasin; — c) de alună; — d) de fag; — e) de floarea-soarelui; — f) de teiu; — g, h) de secară; — i) de ulm.

*ACHIU[1] sbst. Prima bilă de încercare cu care se începe jocul de biliard și după care trebue să se hotărască care din jucători va juca întîiu: a da ~ [fr. acquit].
ACHIU[2] (pl.-iuri) sm. Tac [rus. kij].
*ACHIZITOR sm. Cel ce face o achizițiune.
*ACHIZIȚIUNE, *ACHIZIȚIE sf. ① Dobîndire, cumpărare ¶ ② Lucrul dobîndit, cumpărătură; găsirea unei persoane potrivite pentru un anumit scop: a făcut o bună ~ [fr. acquisition< lat.].
ACI adv. ① (de loc). În locul acesta: de aci; pîn' aci; pe aci: pe-aci p'aproape; p'aci prin preajmă; a pleca (sau a se duce, a fugi) pe-aci încolo, a pleca în grabă dintr'un loc, a-și căuta de drum; Ⓕ: p'aci ți-e drumul, a fugit, s'a făcut nevăzut ¶ ② (de timp). În momentul acesta, acum: de unde pînă ~ era tăcere, acum te asurzeau strigătele și sgomotul (ISP.); de ~ înainte băiatul umbla prin pădure și prindea păsări (ISP.); de ~ încolo pînă avură zile trăiră fericiți (SLV.); aci... aci..., cînd... cînd....: ~ e soare, ~ se'ntunecă (VLAH.) ¶ ③ Cît p'aci sau p'aci p'aci, mai, mai; nu lipsea mult: tu mi-ai deschis pleoapele, căci p'aci p'aci era să le închiz de veci (DLVR.) ¶ ④ Ⓕ Aci e aci, acum e momentul hotărîtor, aci e toată greutatea (DRUM) [lat. ecce-hic].
†ACIA, ‡ACIE, ‡ACII(A) adv. ① Aci, pe loc ¶ ② Îndată.
†ACIC (pl.-icuri) sn. Luntre în formă de șaică [tc.].
‡ACICE(A) adv. Aci [lat. ecce-hicce].
*ACICULAR adj. Subțire și ascuțit ca acul [fr.].

*ACID 1. *adj.* ① Acru, acrişor: gust ~. ¶ ② Cu însuşiri de acid.

2. (*pl.*-de) *sn.* şi (*pl.*-izi) *sm.* Compus hidrogenat care roşeşte hîrtia de turnesol albastră şi care se poate combina cu oxide bazice spre a forma săruri: ~ azotic, apă tare; ~ citric, sare de lămîie; ~ muriatic, spirt de sare: ~ oxalic, sare de măcriş; ~ sulfuric, vitriol [fr.< lat.].

*ACIDITATE *sf.* Acrime, acreală [fr.].

*ACIDULAT *adj.* ①Acrişor ¶ ② Apă ~ă, apă în care s'a picurat un acid oarecare [fr.].

‡ ACIEŞI, ‡ ACI(A)ŞI *adv.* Îndată, pe loc [a c i].

ACILEA *adv.* ① (*de loc*). A c i (arătînd o apropiere imediată), chiar aci: de ~; pîn' ~; p' ~ ¶ ② (*de timp*): de ~ încolo, de acum înainte.

○ ACIOA... ☛ ACIUA...

ACIOAIE *sf.* ① ⚒ Metal tare format dintr'o amestecătură de aramă şi cositor, la care se adaogă adesea şi zinc sau plumb, şi din care se toarnă clopote, sfeşnice, statui, vase, etc.: pardoseala era de oleştar, iară învelitoarea era de ~ şi de plumb (ISP.) ¶ ② Obiect turnat din acest metal, *în spec.* clopot: a stat... pînă s'a stins... auiala... acioaiei (CAR.) [probabil it. a c c i a j o].

○ ACIOALĂ (*pl.*-oale) *sf.* ① Adăpost pentru vite, şopron deschis aşezat pe stîlpi şi fără pereţi (HASD.) ¶ ② Adăpost sărăcăcios, scuteală: fugind de orice ~ omenească, caută drumul muntelui (DLVR.) [a c i u a].

○ ACIOLA (-ol,-olez) *vb. refl.* A se adăposti, a se pune sub un acoperemînt spre a se apăra de vînt şi vreme rea; a se pripăşi într'un loc: d'aia face omul patru păreţi, ca să se acioleze şi cei streini (HASD.); în mahalaua noastră abia se aciolase cîţiva săteni (DLVR.) [a c i o a l ă].

○ ACIUA (aciuez), ACIOA (acioez) 1. *vb. tr.* A adăposti: n'au şuri şi grajduri în care să le aciueze în vreme rea (NEGR.).

2. *vb. refl.* ① A căuta adăpost, a-şi face culcuşul (*vorb.* de animale): nici o lighioaie nu se poate ~ pe lîngă casă de răul vostru (CRG.) ¶ ② A se adăposti, a se pune sub un acoperemînt, spre a se feri de arşiţă sau de vreme rea: s'au aciuat de ploaie sub brad (VOR.) ¶ ③ A căuta (un loc de) scăpare, a se ascunde ¶ ④ A se linişti, a se odihni: au benchetuit veselindu-se pînă tîrziu noaptea cînd s'au aciuat (SB.) [lat. *a c c u b i l i a r e < c u b i l e].

○ ACIUARE *sf.* ① Faptul de a se a c i u a ¶ ② Adăpost, adăpostire: ploaia sileşte pe toţi a-şi căuta ~ prin chilii (NEGR.).

○ ACIUAŞ *sbst. Bucov.* Adăpost: au fost nevoit să-şi caute aici un ~ peste noapte (SB.) [a c i u a].

○ ACIUI (-uesc), ACIUIA (-uiez)... = ACIUA...

*ACLAMA (-am,-amez) *vb. tr.* A primi cu aclamaţiuni, a alege prin aclamaţiune: mulţimea aclamă pe învingător [fr. < lat.].

*ACLAMAŢIUNE, *ACLAMAŢIE *sf.* Strigăt de bucurie, de entuziasm sau de aprobare pe care-l scot deodată mai multe persoane: a intrat în oraş în aclamaţiunile mulţimii [fr. < lat.].

*ACLIMATA (-atez) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) deprinde cu alte împrejurări decît acelea ale locului de naştere (despre oameni, animale, plante): crescătorii de vite au aclimatat la noi cu mult succes rasele de vaci elveţiene; popoarele de la Nord cu greu se pot ~ în regiunile tropicale [fr.].

*ACLIMATARE, *ACLIMATAŢIUNE, *ACLIMATAŢIE *sf.* Faptul de a (se) a c l i m a t a [fr.].

*ACLIMATIZA... = ACLIMATA...

† ACLO = ACOLO.

‡ ACMU, ‡ ACMUŞI *adv.* Acum.

ACOACE, ACOACI *adv.* Intr' ~, în spre locul acesta, încoace: priveşte cum tînărul face semne într'acoaci (ALECS.) [lat. e c c u m - h a c c e].

ACOIU (*pl.* acoaie) *sn. augm.* A c mare pentru cusut saci şi alte lucruri din ţesături groase.

*ACOLADĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Ceremonie medievală prin care se înarma un cavaler: era îmbrăţişat şi apoi lovit uşor pe umăr cu latul spadei ¶ ② Îmbrăţişare dată aceluia căruia i se remite o decoraţie înaltă ¶ ③ ± Semnul ⏟ (orizontal sau vertical) numit şi „arc“, întrebuinţat în scriere şi la tipar, pentru a cuprinde într'o singură grupă mai multe cuvinte sau formule, iar în muzică pentru a lega portativele ce compun o partiţiune [fr.].

ACOLEA *adv.* ① A c o l o (arătînd însă un punct nu prea depărtat de locul în care se află cel ce vorbeşte): de ~; pe ~; într' ~ ¶ ② De ~ (înainte), *loc. adv.* De atunci, de aci înainte; ‡ apoi.

‡ ACOLEAŞI *adv.* Tot acolo, chiar acolo [a c o l e a].

† ACOLISI (-isesc) *vb. refl. Mold.* ① A se lega duşmăneşte de cineva, a se ţinea de capul cuiva căutînd să-i facă rău, a nu-i da pace îndemnîndu-l la ceva ¶ ② A nu lăsa din stăpînire ce a apucat odată [ngr. aor. ἐκόλλησα < κολλῶ]

‡ ACOLISITOR *adj. verb.* ACOLISI şi *sm.* Care se acoliseşte, care stărueşte în toate chipurile să păgubească pe cineva; molipsitor.

*ACOLIT *sm.* ① Un fel de paraclisier în biserica apuseană ¶ ② Însoţitor, tovarăş: îi văzurăm plimbîndu-se cu acoliţii lui nedespărţiţi [fr.].

ACOLO *adv.* În locul acela: de ~; pîn' ~; pe ~; de pe ~; apoi o luă într' ~ unde mila Domnului l-o duce (ISP.); dintr' ~, din spre locul acela, din partea aceea; *Mold.* pîn' pe ~, pînă într'atît, din cale afară: acesta nu-i vr'un lucru pîn' pe ~, copilă hăi, zise baba (CRG.); fugi de ~! ce tot spui? nu mai vorbi aşa, nu-ţi mai închipui aşa ceva: credeţi că am găsit de mîncare? aşi! fugi de ~, nu vă mai faceţi că credeţi (ISP.); ce am eu de ~? ce mă priveşte pe mine? ce-mi pasă de asta? ieie-vă măcar şi pielea de pe cap, ce am eu de ~? (CRG.) [lat. e c c u m - i l l o c].

‡ ACOLOŞI *adv.* Tot a c o l o, chiar acolo.

*ACOMODA (-odez) *vb. refl.* ① A se da după împrejurări, a se purta, a se rîndui după vreme: trebue să te acomodezi cu obiceiurile timpului ¶ ② A se împăca, a se învoi: nu mă pot ~ uşor cu felul lui de viaţă [fr.< lat.].

*ACOMODABIL *adj.* Care se poate acomoda ¶¶ ℂ NEACOMODABIL [fr.].

*ACOMODARE, *ACOMODAŢIUNE, *ACOMODAŢIE *sf.* ① Faptul de a se a c o m o d a ¶ ② Facultatea care permite ochiului de a percepe clar imaginile obiectelor aşezate la distanţe diferite [fr. < lat.].

*ACOMPANIA (-aniez) *vb. tr.* ① A însoţi, a întovărăşi, a petrece pe cineva ¶ ② ♩ A însoţi cu vocea sau cu un instrument partea principală a unei bucăţi muzicale întărind-o şi mărindu-i astfel efectul: începui să-l acompaniez, bătînd toba cu degetele pe fundul pălăriei (CAR.) [fr. a c c o m p a g n e r].

*ACOMPANIAMENT (*pl.*-ente) *sf.* ♩ Faptul de a acompania o bucată muzicală: şi glasul îmi se pierde într'un „ura! ura!“ cu ~ de cobză şi de vioare (VLAH.) [fr. a c c o m p a g n e m e n t].

*ACOMPANIATOR *sm.* ① Însoţitor ¶ ② ♩ Care acompaniază pe altul în executarea unei bucăţi muzicale [fr. a c c o m p a g n a t e u r].

*ACOMPT, *ACONT (*pl.*-turi) *sn.* Plată parţială a unei datorii: dîndu-le cîte un mic acont şi asigurîndu-le plata integrală (I.-GH.) [fr.].

ACOPEREMÎNT (*pl.* -minte, -mînturi) *sn.* ① Ceea ce slujeşte spre a acoperi, spre a înveli; învelitoarea casei; adăpost: le-au crescut nişte coarne că au fost străbătut prin podul casei pîn' peste ~ (VOR.); se odihniră şi dormiră sub ~ul cerului (ISP.); ~ul capului, pălăria, căciula, tistimelul, mahrama, etc.; ~ul picioarelor, încălţămintea, ciorapii, etc. ¶ ② ○Capac ¶ ③ *pl.* Cele trei văluri, din care două mai mici, cu care se acopere discul şi potirul, şi unul mai mare, numit „aer“, cu care se învelesc celelalte [☛ COPEREMÎNT].

ACOPERI (-păr,-per), 1. *vb. tr.* ① A pune ceva deasupra unui lucru deschis în partea de sus, spre a astupa intrarea, spre a nu lăsa să pătrundă ceva înăuntru: ~ o casă; ~ o oală cu capacul ¶ ② A fi aşternut peste ceva nelăsînd să se vază ce e dedesubt: un strat gros de zăpadă acopere pămîntul ¶ ③ Ⓕ A încărca: ~ de ruşine; ~ de ocară; ~ de glorie ¶ ④ Ⓕ A înlocui o sumă, un lucru care se cheltueşte, care se pierde, de care e nevoie: ~ chel-

tuelile; cîte economii trebue să fac ca să-mi acoper paguba; îşi acoper nevoile din poame şi legume (RET.) ¶ ⑤ Ⓕ A ascunde, a tăinui: mă mir de Miron cum au acoperit acest lucru de nu l-au scris (NEC.).

2. *vb. refl.*: cîmpul se acopere de verdeaţă; cerul s'a acoperit de nori [lat. a c c(o)o p e r ī r e].

ACOPERIMÎNT = ACOPEREMÎNT.

ACOPERIRE *sf.* ① Faptul de a a c o p e r i ¶ ② Contravaloare (garanţie) pentru un împrumut ¶ ③ Trecerea unei stele pe dinaintea alteia ce se află mai departe de pămînt.

ACOPERIŞ (*pl.*-işuri,-işe) *sn.* Întreaga învelitoare a unei clădiri: ploaia răpăie pe ~ele de şindrilă (OLVR.) [a c o p e r i].

ACOPERIT 1. *adj.* ① *p.* ACOPERI: casă ~ă cu olane; cărbune ~ cu cenuşă ¶ ② Ⓕ Cutropit, covîrşit: văzîndu-se acoperiţi de atîta mulţime de Turci (N.-COST.) ¶ ③ Ⓕ Ascuns, tăinuit; tainic: lucrurile nu puteau rămînea mult timp ~e (ISP.); gînduri ~e; cărbune ~, se zice despre acela care tace şi muşcă pe furiş ¶¶ Ⓒ NEACOPERIT.

2. *sbst.* Faptul de a acoperi.

○ **ACOPERITOARE** *sf.* ① Învelitoarea casei ¶ ② Capac ¶ ③ = ACOPEREMÎNT ③ [a c o p e r i]

ACOPERITOR *sm.* ① Cel ce a c o p e r e (*în spec.* o casă) ¶ ② Ⓕ Ocrotitor: ajutoriu şi acoperitoriu să făcu mie în mîntuire (BIBL.).

ACOPERITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a a c o p e r i ¶ ② Ceea ce s u j e ş t e spre a acoperi, acoperemînt: fac acoperituri peste tot capul (BIBL.).

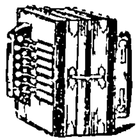
*__ACORD__ (*pl.*-duri) *sn.* ① Înţelegere deplină, unire (în ce priveşte părerile, sentimentele): ~ul domneşte în această familie; a fi de ~, a fi de aceeaşi părere, a se potrivi la gînd; a cădea de ~, a cădea la învoială, a se învoi ¶ ② Raportul unui cuvînt cu alt cuvînt ale cărui modificări (în ce priveşte genul, numărul, persoana) trebue să le urmeze: ~ul subiectului cu verbul; ~ul adjectivului cu substantivul ¶ ③ ♩ Combinaţiune de sunete suprapuse, armonie produsă de două sau mai multe sunete auzite deodată: o şoaptă acoperită de un ~ de orgă (OLVR.) ¶ ④ Sunet dulce, armonios: Duios era şi gingaş ~ul îngeresc (ALECS.) ¶ ⑤ Muncă în ~, învoire făcută între stăpîn şi lucrător ca acesta să fie plătit cu bucata, atît cît produce [fr.].

*__ACORDA__ (acord) 1. *vb. tr.* ① A învoi, a face să se înţeleagă, să cază la învoială, să trăească în bună înţelegere: nu mi-a fost cu putinţă nici mie nici arbitrilor să-i acord în această privinţă; cu greu ar putea cineva acorda interese aşa de opuse ¶ ② A recunoaşte, a mărturisi ¶ ③ A da (ceea ce cere cineva), a îngădui: l-am rugat să-mi acorde un concediu ¶ ④ A face ca două cuvinte să sufere modificări corespunzătoare: ~ substantivul cu verbul ¶ ⑤ ♩ (acord, ~dez) A potrivi după diapazon sunetul coardelor la un instrument: îşi acordă vioara în mijlocul tăcerii (DLVR.).

2. *vb. refl.* ① A se înţelege, a fi de aceeaşi părere a cădea la învoială: aceşti netrebnici se acordă totdeauna cînd e vorba să-i facă cuiva rău ¶ ② A suferi modificări corespunzătoare: adjectivul se acordă în număr şi gen cu substantivul pe care-l determină [fr.].

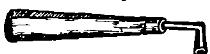
*__ACORDAT__ *adj. p.* ACORDA (în toate accepţiunile) ¶¶ Ⓒ NEACORDAT.

*__ACORDEON__ (*pl.* -oane) *sn.* ♩ Instrument muzical cu foi şi cu 1-3 rînduri de clape de o parte şi de alta (▣ 17) [fr.< germ.].

Fig. 17. Acordeon.

*__ACORDOR__ ♩ 1. *sm.* Cel ce se ocupă cu acordarea şi repararea instrumentelor cu claviatură.

2. (*pl.*-oare) *sn.* ♩ Unealtă cu care se acordă instrumentele cu claviatură (▣ 18) [fr. a c c o r d o i r].

Fig. 18 Acordor.

*__ACOSTA__ (-tez) *vb. tr.* ① A executa (*vorb.* de o corabie) o manevră spre a se apropia de mal, de cheu sau de altă corabie ¶ ② Ⓕ A se apropia de cineva pe stradă şi a-i vorbi [fr.].

*__ACOTILEDON__, *ACOTILEDONAT 1. *adj.* ♣ Care n'are cotiledoane.

2. ACOTILEDOANE *sf. pl.* ♣ Vegetale ale căror celule germinative, lipsite de cotiledoane, se considerau ca seminţe, denumire înlocuită astăzi prin criptogame [fr.< gr.].

○ **ACOV** (*pl.*-oave) *sn. Olten. Băn.* = ACĂU [srb. a k o v].

ACREALĂ, ACREAŢĂ *sf.* Însuşirea, starea a tot ce este a c r u.

*__ACREDITA__ (-itez) 1. *vb tr.* ① A deschide credit, a da credit ¶ ② A da cuiva scrisori care să dovedească că lucrează ca împuternicit al ţării sale ¶ ③ A face să fie crezut, să se dea crezare (unui svon, unei ştiri îndoioase).

2. *vb. refl.* A începe să fie crezut, a i se da crezămînt: acel svon s'a acreditat în ultimul timp [fr.].

*__ACREDITAT__,-ATĂ *adj. sm. f. p.* ACREDITA ¶¶ Ⓒ NEACREDITAT.

*__ACREDITIV__ (*pl.*-ive) *sn.* Scrisoare pe baza căreia o persoană poate ridica de la adresant o sumă de bani pe socoteala subscriitorului [germ.].

○ **ACREŞ** *sm. Trans.* ♣ = AGRIŞ.

ACRI (acresc) 1. *vb. tr.* A face a c r u.

2. *vb. refl.* ① A deveni acru ¶ ② Ⓕ A i se ~, a i se urî, a i se scîrbi: îi se acrise tot umblînd încoace şi încolo prin pădure (ISP.).

ACRICIOS *adj.* Cam a c r u, puţin acru.

○ **ACRID** *sm.* ♣ Viţă de vie [ngr. ἀκρίδα].

○ **ACRIDĂ** (*pl.*-ide) *sf.* (TKT.) = COSAŞ ② [vsl.].

ACRIME *sf.* ① Însuşirea, starea a tot ce este a c r u ¶ ② Gust acru ¶ ③ Ⓕ Supărare, amărăciune: crezînd că popa voeşte să-şi bată joc de dînsul, i-au zis cam cu ~ (SB.).

○ **ACRIŞ**[1] *sm.* ♣ ① = AGRIŞ ¶ ② *Trans.* ~-ROŞU = DRACILĂ [ung. e g r e s influenţat de a c r u].

○ **ACRIŞ**[2] *sbst. Băn. Trans.* (HASD.) ✕ Zer înăcrit, jintiţă întrebuinţată în loc de oţet la înăcrirea bucatelor [a c r u].

ACRIŞOR *adj.* Cam a c r u, puţin acru.

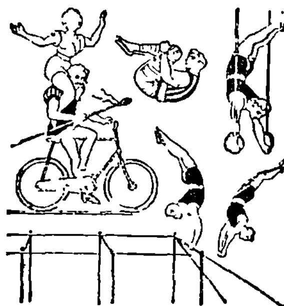
ACRIT 1. *adj. p.* ACRI ¶¶ Ⓒ NEACRIT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) acri.

ACRITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Însuşirea, starea de a fi acru ¶ ② Lucru acru ¶ ③ *pl.* ✕ Bucate acre, verdeţuri (legume, poame) acre sau înăcrite [a c r i].

ACRIU *adj.* Cam a c r u, puţin acru: dulceaţa de coarne...era acrie (GRIG.).

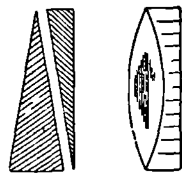
*__ACROBAT__ *sm.* Jucător pe funii întinse la oarecare înălţime (▣ 19): acolo sînt acrobaţi cari pot să-ţi fie profesori (ALECS.) [fr.< gr.].

Fig. 19. Acrobaţi.

*__ACROBATIC__ *adj.* De acrobat, ce seamănă cu jocul acrobatului: ei dănţuiau din picioare şi făceau întorsături ~e (ODOB.) [fr.]

*__ACROBAŢIE__ *sf.* Jocul, meşteşugul acrobatului [fr.].

*__ACROMATIC__ *adj.* Se zice de lentilele întrebuinţate în optică care lasă să treacă lumina fără a o descompune în cele şapte colori elementare: lentile ~e (▣ 20, 21) [fr.].

Fig. 20, 21. Lentile acromatice.

*__ACROMATISM__ *sbst.* Însuşirea lentilelor acromatice [fr.].

*__ACROSTIH__ (*pl.*-ihuri, -ihe) *sn.* Mică poezie în care literele începătoare ale fiecărui vers, citite vertical, dau un nume de persoană, un titlu, o maximă scurtă sau numele unui subiect: sub forma de ~e indiscrete, publicau numele zînelor adorate (ALECS.) [fr.< gr.].

*__ACROTERIU__ (*pl.*-rii) *sn.* Soclu, piedestal de

statuă, de vas, etc. așezat la colțul sau vîrful unui fronton spre a ascunde jghiaburile și coama învelitoarei (☐ 22) [it.< gr.].

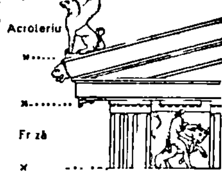

Fig. 22. Acroteriu.

ACRU 1. *adj.* 1 Cu gustul caracteristic lămîii, oțetului, etc. ¶ 2 Necopt, crud, verde (*vorb.* de poame): **mere acre, poame acre** ¶ 3 Înăcrit: **varză acră; lapte ~ (☞ LAPTE)** ¶ 4 *Trans.* **Apă acră**, borviz; **piatră acră**, sulfat dublu de aluminiu și de potasiu sau de amoniu, alaun ¶ 5 **E sătul de... ca de mere acre**, nu-i mai place, s'a desgustat ¶ 6 Răutăcios, artăgos: **devine ~ și stiros de cîte ori s'o întîmpla să-i meargă rău la preferanță** (BR.-VN.).

2. *adv.* Ⓕ: **a se uita (cam) ~ la cineva**, cam amărît, cu niște ochi nu tocmai prietenoși: **se uită ~ și plin de ură la birja noastră** (IRG.); **a-i veni ~ de..., a i se face ~**, a-i deveni nesuferit, a se sătura (de cineva sau de ceva): **împăratului i se făcu ~ cu atîtea încurcături** (ODOB.) [lat. a c r u s].

ACRUM (*pl.*-muri) *sn.* O boală a copiilor mici de țîță, caracterizată prin fierbințeală și flegmă în gît [ngr. ἀκροῦμι].

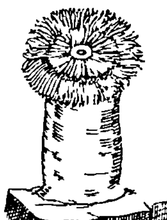
ACS... ☞ **AX...**

***ACSIZ...** ☞ **ACCIZ...**

***ACT** (*pl.*-te) *sn.* ① Tot ce se face, faptă, lucrare: **~ de dreptate; ~ de autoritate; ~ de nesupunere; a face ~ de prezență**, a veni într'un loc numai pentru a nu fi învinuit de lipsă, a se arăta numai într'un loc ¶ ② Înscris, zapis, dovadă, foaia scrisă care constată un fapt: **~ de notariat; ~ de stare civilă; ~ de naștere; ~ de cununie; ~ de deces; ~ sub semnătură privată; a lua ~ de ceva**, a constata în mod legal ¶③ **~ de acuzare**, expunerea faptelor de care e învinuit acuzatul ¶④ Diviziune a unei piese de teatru: **dramă în cinci ~e** [fr. < lat.].

***ACTINIC** *adj.* Se zice despre razele prin care lumina solară exercită o acțiune chimică asupra diverselor substanțe; se numesc mai adesea „raze chimice" [fr.].

***ACTINIE** *sf.* Animal de mare din subordinul coraliilor, cu corp scurt, cilindric, și a cărui gură e înconjurată de o coroană de tentacule retractile (☐ 23) [fr.].

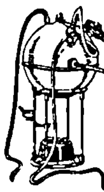

Fig. 23. Actinie.

***ACTINISM** *sbst.* Proprietate ce posedă unele raze luminoase de a fi actinice [fr.].

***ACTINOMETRIE** *sf.* Măsurarea intensității radiațiunilor, cu deosebire a celor solare [fr.].

***ACTINOMETRU** *sn.* Aparat cu ajutorul căruia se măsoară intensitatea radiațiunilor, cu deosebire ale celor solare (☐ 24) [fr.]

***ACTINOT** *sbst.* Varietate de amfibol verde(-gălbuiu) [fr.].

Fig. 24. Actinometru.

***ACTIV** 1. *adj.* 1 Care lucrează; muncitor, harnic, silitor, sîrguitor; **viață ~ă**, pe care o petrece cineva lucrînd neîncetat ¶ ② Care are puterea de a lucra, puternic: **remediu ~** ¶ ③ **Serviciu ~**, timpul în care soldatul e sub drapel ¶ ④ **Forma ~ă a verbului**, care exprimă acțiunea ¶ ⑤ **A lua parte ~ă la ceva**, a lucra cu sîrguință la ceva, a ajuta cu munca, cu influența sa, la înaintarea unei întreprinderi la realizarea unui scop ¶¶ **INACTIV, NEACTIV**.

2. *sbst.* Suma la care se ridică averea unui negustor, socotindu-se ceea ce i se datorește și marfa pe care o posedă: **~ul casei se ridică la cinci sute de mii de lei** [fr. < lat.].

***ACTIVA** (-ivez) *vb. tr.* A grăbi o lucrare; a pune în mișcare: **ducîndu-mă la Poartă ca să activez lucrarea hîrtiilor** (I.-GH.) [fr.].

***ACTIVITATE** *sf.* ① Putere de a lucra: **era înzestrat cu o ~ uimitoare** ¶ ② Muncă: **a desfășurat o ~ extraordinară** ¶ ③ **A fi în ~** *sau* **în ~ de serviciu**, a fi în slujbă (*vorb.* de un funcționar, de un militar) ¶ ④ Ⓕ **Sferă de ~**, întinderea întreprinderilor, lucrărilor, proiectelor cu care se ocupă cineva: **sfera lui de ~ nu e așa de restrînsă cum crezi** ¶ ⑤ **În plină ~**, în toiul lucrării ¶¶ **NEACTIVITATE, INACTIVITATE** [fr. < lat.].

***ACTOR** *sm.*, ***ACTRIȚĂ** (*pl.*-ițe) *sf.* Acela, aceea care joacă într'o piesă de teatru [fr.].

***ACTORAȘ** *sm. dim. iron.* A c t o r fără vază, fără talent.

†**ACTORIȚĂ** = **ACTRIȚĂ: actorița, în loc să iasă pe ușă, ieșea prin părete** (NEGR.) [a c t o r].

***ACTRIȚĂ** ☞ **ACTOR.**

***ACTUAL** *adj.* Din timpul de față, de acum: **e îngrozit de moravurile politice ~e** [fr.].

***ACTUALITATE** *sf.* ① Starea lucrului actual ¶ ② *pl.* Întîmplări din timpul de față: **jurnalismul nu poate trăi decît din actualități** [fr.].

***ACTUAR** *sm.* Funcționar însărcinat cu calculele și cu statistica în unele administrațiuni publice, la bănci, societăți de asigurare, etc. [fr.].

○ **ACȚIE** *sf.* *Tr.-Carp.* ☞ **ACȚIUNE** ⑤ [germ.].

***ACȚIONA** (-onez) *vb. tr.* ① A trage în judecată, a chema înaintea judecății ¶ ② A pune în mișcare [fr.].

***ACȚIONAR** *sm.* Cel ce posedă una sau mai multe acțiuni într'o întreprindere financiară sau industrială [fr.].

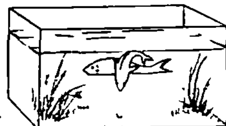
***ACȚIUNE** *sf.* ① Lucrare, faptă, tot ce face cineva: **nu-l cred capabil de o ~ rea; a fi în ~**, a fi în mișcare; **a pune în ~**, a pune în lucru, a porni ceva ¶ ② Înrîurire, influență, putere de a lucra: **focul n'are nici o ~ asupra asbestului; dojana mea n'a avut nici o ~ asupra lui** ¶ ③ Înlănțuirea faptelor principale, desfășurarea, mersul unei piese de teatru ¶ ④ Dreptul de a trage în judecată; proces: **auzi! să-i respingă ~a fără a se ridica de pe scaun** (BR.-VN.) ¶ ⑤ **ACȚIUNE**, *Tr.-Carp.* **ACȚIE**. Parte (luată ca unitate de măsură) pe care o are cineva din capitalul social al unei întreprinderi; înscrisul care reprezintă această parte [fr.< lat.].

ACU *adv.* A c u m: **a trăit pînă mai ~ șase luni; Ⓟ: acu e acu**, acum trebue să se aleagă într'un fel, acum e momentul hotărîtor.

***ACUARELĂ** (*pl.*-ele) *sf.* Pictură ușoară făcută (mai adesea pe hîrtie) cu colori transparente subțiate cu apă [fr.< it.].

***ACUARELIST** *sm.* Pictor de acuarele [fr.].

***ACUARIU** (*pl.*-ariuri -arii) *sn.* Rezervoriu în care se întrețin animale sau plante acuatice (☐ 25) [fr.< lat.].

Fig. 25. Acuariu.

***ACUATIC** *adj.* Care trăește în apă: **plante ~e; animal ~; răpit de dulcile cîntări ale unei armonioase pleiade de zîne ~e** (ODOB.) [fr.< lat.].

ACUFUNDA (-fund) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) cufunda: **O stea albastră cade și'n spațiu s'acufundă** (ALECS.); *pr. ext.*: **de ești dură de pădure, du-te și te acufundă 'n pădure** (VOR.) ¶ ② Ⓕ A prăpădi, a da de pagubă: **văd că dumneata, care știi legile, mai rău mă acufunzi** (CRG.) [☞ **CUFUNDA**].

ACUFUNDAT *adj.* ① *p.* **ACUFUNDA** ¶ ② Ⓕ: **șezînd cu neîncetare în cărți acufundați** (NEGR.).

***ACUILĂ**, ***ACVILĂ** (*pl.*-ile) *sf.* ① Vultur: **Ei se privesc și se măsoară Ca două acuile cumplite** (D.-ZAMF.) ¶ ② Pajură: **purtînd acvila creștină pe coiful lor de fier** (ODOB.) [lat.].

***ACUILIN**, ***ACVILIN** *adj.* Încovoiat ca ciocul vulturului, coroiat, cocîrjat: **nas ~** [fr. < lat.].

***ACUILON** *sm.* Vînt de miază-noapte, crivăț: **din văi cu turbăciune ~ul se ridică** (NEGR.) [fr.].

***ACUITATE** *sf.* Însușirea lucrului acut: **~a sunetului; ~a unei boale** [fr.].

ACULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* **AC.**

ACUM, ACUMA, *adv.* ① În momentul acesta; în timpul de față: **de ~; pînă ~; de pe ~; (mi-aduc aminte) ca ~**, ca și cînd s'ar fi întîmplat în mo-

mentul acesta; **a apărut ~ un an. ~ o lună; de ~ înainte**, pe viitor, cu începere de astăzi: ⓟ ~ **e ~**, acu e acu: **ei părinte, ~ e ~, zise un voinic** (DLVR.) ¶ ③ În zilele noastre: **~ s'a mai scumpit traiul** ¶ ③ Îndată: — **Cînd vii?** — **Uite ~** ¶ ④ Adineaori: **~ a plecat de aci** ¶ ⑤ **Acum... acum...**, cînd... cînd...: **îți cere ~ una, ~ alta** [lat. e c c u m - m o d o].

***ACUMINAT** *adj.* ⚘ Se zice despre frunze, fructe, etc. care se termină printr'un vîrf ascuțit [fr.].

***ACUMULA** (-ulez) *vb. tr.* A îngrămădi, a pune multe lucruri unele peste altele, a face grămadă, a strînge la un loc [fr.< lat.].

***ACUMULATOR** *sm.* ① Cel ce îngrămădește, acumulează; strîngător ¶ ② ⚡ Aparat voltaic, care se încarcă cu electricitate și se poate transporta spre a fi întrebuințat la luminat sau ca putere motrice la diferite mașini (▣ 26) [fr.].

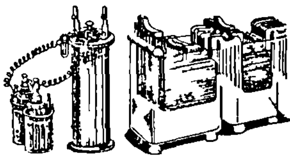

Fig. 26. Acumulatori.

† **ACURAT** 1. *adj.* Cu mare îngrijire, cu multă băgare de seamă, cu luare aminte pînă în cele mai mici amănunte.

2. *adv.* ① Cu îngrijire ¶ ② Întocmai [germ. a k k u r a t < lat.].

***ACURATEȚĂ** (*pl.*-ețe) *sf.* Luare aminte pînă în cele mai mici amănunte, mare îngrijire, exactitate: **toate părticelele acestei compuneri sînt lucrate cu o scrupuloasă ~** (ODOB.) [it.].

***ACUSTIC** *adj.* ① Care slujește să producă sau să întărească sunetele spre a fi auzite la o mai mare depărtare: **cornet ~; tub ~** (▪ 27); **boltă ~ă**, care răsună bine ¶ ② Privitor la auz: **nerv ~** [fr.< gr.].

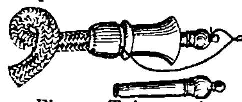

Fig. 27. Tub acustic.

***ACUSTICĂ** *sf.* ① Partea fizicii care tratează despre sunet ¶ ② Calitatea unei încăperi, unei săli din punctul de vedere al perceperii sunetelor: **sala n'are ~ bună** [fr.].

ACUȘA, **ACUȘI** *adv.* F ① Chiar acum ¶ ② Numai decît, îndată: **dormi fără grijă, că acuși se face ziuă** (CRG.) ¶ ③ **Acuși... acuși...**, cînd... cînd..., aci... aci...: **blajina noră migăia prin casă, acuși la strujit pene, acuși îmbăla tortul, acuși pisa mălaiul** (CRG.) [a c u].

ACUȘICA *adv.* F Chiar acum [a c u ș i].

ACUȘOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* **AC**.

***ACUT** *adj.* ① Pătrunzător: **se uită la dînsa cu o expresie ~ă de ironie și de milă** (D.-ZAMF.) ¶ ② Foarte simțitor: **durere ~ă** ¶ ③ ⚕ **Boală ~ă**, boală grea și care înaintează repede ¶ ④ 🕮 **Accent ~**, accent ascuțit [lat.].

○ **ACUTROPI** (-op) *vb. tr. Olten. Băn.* A acoperi, a înveli [☛ **CUTROPI**].

○ **ACUȚ** *sbst. dim.* **AC**.

***ACUZA** (-uz) 1. *vb. tr.* ⚖ A învinovăți, a învinui, a arunca vina asupra cuiva; a trage în judecată, a pîrî: **l-au acuzat de furtul acesta fără să aibă dovezi**.

2. *vb. refl.* A se învinovăți, a arunca toată vina asupră-și [fr.< lat.].

***ACUZABIL** *adj.* ⚖ Care se poate acuza [fr. < lat.].

***ACUZARE** *sf.* ⚖ Faptul de a a c u z a; învinovățire; pîră.

***ACUZAT,-ATĂ** *adj p.* și *sm. f.* **ACUZA**. ⚖ Care e învinuit, pîrît. ¶ ¶ © **NEACUZAT**.

***ACUZATIV** (*pl.*-ive) *sn.* 🕮 Caz al declinării la care se pune complementul direct [lat.].

***ACUZATOR,-TOARE** *adj. sm. f.* ⚖ Care acuză, pîrîș [fr.< lat.].

***ACUZAȚIUNE**. ***ACUZAȚIE** *sf.* ⚖ Învinovățire [fr.< lat.].

‡ **AD** (*pl.* aduri) *sn.* Iad: **tu Capernaum, ce pînă la ceriu înalți-te, pînă la ~ deștinge-veri** (COR.) [vsl.].

***ADAGIO** 1. *adv.* ♩ Încet, rar.

2. *sbst.* ♩ Bucată muzicală care trebue cîntată cu o mișcare mai înceată [it.].

***ADAGIU** (*pl.*-gii) *sn.* Zicătoare, zicală [fr. < lat.].

ADĂLMAȘ ☛ **ALDĂMAȘ**.

ADAM *npr. m.* ① ⓟ **De cînd cu moș ~**, de multă vreme, din vremurile de demult; **neam de pe ~**, rudenie foarte îndepărtată; **a se lipsi de ceva ca ~ de rai**, a fi lipsit de un lucru din vina sa; **ce faci, ~e?** *sau* **venişi, ~e?** se zice celui pe care nu l-ai văzut de mult ¶ ② **Mărul lui ~**, nodul gîtului.

○ **ADĂMANĂ** (*pl.*-ane) *sf. Trans. Oaș.* Camătă; dobîndă [ung. a d o m á n y].

○ **ADĂMĂNI** (-ănesc), *vb. tr.* ① *Trans.* A ademeni ¶ ② *Oaș.* A da bani cu dobîndă; a lua camătă; a înșela [a d ă m a n ă].

† **ADAMANT** (*pl.*-anturi) *sn.* ⊕ Diamant: **din spuma aceasta... se alege cu timpul un ~** (SB.) [vsl.].

***ADAMANTIN** *adj.* ⊕ Care are tăria și strălucirea diamantului [fr.< lat.].

† **ADAMASCĂ** *sf.* ① Un fel de țesătură de mătase cu flori sau desenuri care mai 'nainte se fabrica în orașul Damasc ¶ ② *Mold.* O țesătură în patru sau cinci ițe a cărei urzeală este de in sau bumbac, iar bătătura de lînă de diferite colori: **la ferestre spînzurau niște perdele de ~** (GN.) (▣ 28) [rus.].

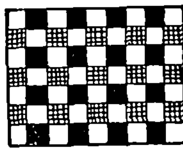

Fig. 28. Adamască.

ADĂOGA, **ADĂOGE**, **ADĂOGI...** ☛ **ADĂUGA...**

† **ADĂOSĂTOR** *sm.* Cel care-și însușește, care adaugă ceva pe nedrept la bunurile sale (CANT.) [a d a o s].

† **ADĂOSĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① ‡ A d a u s; sporire, creștere; parte adăugată, intercalată (la un text): **celelalte ce mai sînt scrise, ~ de un Eustratie Logofătul și de un Simion Dascălul, nu letopisețe, ce sînt ocări și basne** (M.-COST.) ¶ ② *Băn.* Înnăditură.

‡ **ADĂOSURĂ** (*pl.*-suri) *sf.* (DOS.) Lucru adăugat la altul; a d a u s.

‡ **ADĂOȘAG** (*pl.*-guri) *sn.* Bir plătit peste dările obicinuite: **era ~ peste văcărit cîte un tult de vită** (NEC.) [a d a u s + *suf.*-ș a g].

ADĂPA (adăp) 1. *vb. tr.* ① A duce vitele la apă, a da de băut (la vite): **n'a adăpat încă vacile** ¶ ② A da de băut (la oameni): **l-a adăpat cu lapte dulce** ¶ ③ A uda (pămîntul) ¶ ④ **~ cu otravă**, a otrăvi: **și-l adăpă cu otravă cumplit** (DOS.).

2. *vb. refl.* ① A bea (*vorb.* de vite) ¶ ② A bea, a-și stîmpăra setea (*vorb.* de oameni); Ⓕ: **în luptă cînd i-e sete cu sînge se adapă** (ALECS.) ¶ ③ A se uda: **pămîntul s'a adăpat de ploaie** ¶ ④ Ⓕ: **se adapă la izvoarele științei; a se ~ cu învățătură** ¶ ⑤ ⓟ: **știu în ce apă se adapă**, știu ce gînduri are, cunosc scopurile lui; **a se ~ în aceeași apă cu cineva**, a fi înțeles cu cineva [lat. a d a q u a r e].

‡ **ADĂPĂCIUNE**, **ADĂPARE** *sf.* Faptul de a (se) a d ă p a.

ADĂPAT 1. *adj. p.* **ADĂPA** ¶ ¶ © **NEADĂPAT**.

2. *sbst.* ① Faptul de a adăpa: **~ul vitelor; ~ul pămîntului** ¶ ② † Otrăvire: **contra ~ului, babele de la țară întrebuințează mai cu seamă argint-viu** (HASD.).

ADĂPĂTOARE (*pl.*-tori) *sf.* ① Locul unde se a d a p ă animalele: **fildeșii, viind la ~ și văzînd că în loc de apă este altceva, se întoarseră** (ISP.) ¶ ② Vasul, jghiabul din care se adapă vitele (▣ 29).

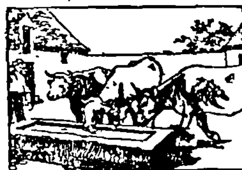

Fig. 29. Adăpătoare.

ADĂPĂTOR *adj.* Care a d a p ă.

‡ **ADĂPĂTURĂ** (*pl.* -turi) *sf.* Adăpare, udare: **la răsad ca acesta ~ cu puhoiu de sînge să se fie cuvenit** (CANT.) [a d ă p a].

ADĂPOST (*pl.*-osturi, -oaste) *sn.* ① Loc unde se apără cineva de vînt și de vreme rea: **vîntul cînd bate, te dai în lături într'un ~ și te odihnești** (NEC.) ¶ ② Ⓕ Loc de scăpare, apărare, sprijin: **de cîte ori o primejdie mare ne-a amenințat, munții ne-au chemat în ~urile lor** (VLAH.); **a pune la ~**, a pune în loc sigur [lat. a d - d e p o s i t u m].

† **ADĂPOSTA** (-tez)... = ADĂPOSTI...

‡ **ADĂPOSTEALĂ** (*pl.*-telî) *sf.* = ADĂPOST [a-d ă p o s t i].

ADĂPOSTI (-tesc) 1. *vb. tr* A apăra, a feri de vînt şi de vreme rea; a pune la a d ă p o s t: dealuri acoperite de livezi îl adăpostesc de vînturi (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se pune sub un acoperemînt spre a se feri de vînt şi de vreme rea, a se pune la adăpost, a găsi adăpost: în spatele lor e o colibă de piatră, unde te poţi ~ pe vreme rea (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A afla un loc de scăpare: a luat drumul pribegiei ne mai putîndu-se ~ în ţară.

ADĂPOSTIRE *sf.* ① Faptul de a (se) a d ă p o s t i ¶ ② Loc de scăpare, adăpost: se duc pribegi şi palizi să cate-adăpostiri (ALECS.).

ADĂPOSTITOR *adj.verb.* ADĂPOSTI. Care adăposteşte, care te pune la adăpost.

***ADAPTA** (-aptez) 1. *vb. tr.* A pune un lucru pe lîngă altul potrivindu-l bine: n'a ştiut să adapteze robinetul la cişmea.

2. *vb. refl.* ① A se potrivi bine, a se aşeza potrivit: capacul acesta nu se adaptează la cutie ¶ ② A se obicinui cu ceva: începea... să se adapteze condiţiunilor mediului în care intrase (BR.-VN.) [fr. < lat.].

***ADAPTABIL** *adj.* Care se poate adapta [fr.].

***ADAPTARE**, *ADAPTAŢIUNE *sf.* Faptul de a (se) a d a p t a [fr.< lat.].

○ **ADĂRAG** *sm. Olten.* Jujeu [☛ HĂDĂRAG].

ADĂSTA (adăst) *vb. tr.* ① A aştepta: l-am rugat să mai adaste puţin ¶ ② A se opri în drum, a poposi [lat. a d - a s t a r e].

ADĂSTARE *sf.* ① Faptul de a a d ă s t a, aşteptare: această sală slujea întotdeauna ca loc de ~ (ODOB.) ¶ ② Oprire, popas, haltă.

ADĂSTAT *sbst.* Faptul de a a d ă s t a.

○ **ADĂU** *sbst.* Darc, dajdie, [ung. a d ó].

ADĂUGA (adaug), ADĂOGA (adaog), ADĂUGI (-aug, -ăugesc), † ADAOGE *Tr.-Carp.* 1. *vb. tr.* ① A mai pune, a mai da ceva pe lîngă cele ce au fost mai 'nainte, a pune pe deasupra, a da pe deasupra: nu vrea să mai adauge nici un ban; Ⓟ: scumpul cumpără stafide şi cere să-i adauge şi piper (PANN) ¶ ② ‡ A pune alături, a alătura, a împreuna, a alipi ¶ ③ A mai spune ceva pe lîngă cele zise înainte: cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni? adăugă Spancioc (NEGR.) ¶ ④ † A spori, a face să crească, a mări: cumu-i un neguţătoriu de adaoge banii şi avuţia domnu-său cu nevoinţa sa (VARL.) ¶ ⑤ ‡ ~ cu pîră, a ponegri, a vorbi de rău pe cineva, a pîrî: cu multe pîri îl adăugea să-l facă surgun (MUST.) ¶ ⑥ ‡ A încărca pe cineva cu un bir mai mare decît cel cuvenit: ispravnicii să nu aibă voie nici a-i scădea nici a-i adăogi (LET.).

2. † *vb. refl.* ① A spori, a creşte, a se mări: Unde-i văz faţa ca crinul, Mi se adaugă suspinul (TEOD.) ¶ ② A se pune alături: vin' de te adauge la masa noastră, ca să fim 14 (ALECS.) ¶ ③ ‡ A se împreuna: începură a se amesteca şi a se adaoge cu Sarmaţii (LET.) ¶ ④ *Trans.* A se căsători a doua oară [lat. a d a u g e r e].

ADĂUGĂTOR, ADĂUGITOR *adj. verb.* ADĂUGA, ADĂUGI. Care (se) adaugă.

ADĂUGĂTURĂ, ADĂUGITURĂ (*pl.* -turi) *sf.* Lucru a d ă u g a t peste altul; bucată adăugată peste alta.

ADĂUGI ... = ADĂUGA...

○ **ADĂUNĂZI** *adv. Tr.-Carp.* = DEUNĂZI.

ADĂUS, ADAOS 1. *adj.* Ⓟ *p.* ADAUGE ¶¶ Ⓒ NEADAUS ¶ ② *Trans.* Căsătorit a doua oară.

2. (*pl.*-se, -suri) *sn.* ① Ceea ce se mai pune, se mai dă pe lîngă cele ce au fost mai 'nainte, spor: ~ de leafă; ~ de cheltueli ¶ ② Ceea ce se adaugă la sfîrşitul unei cărţi pentru a împlini unele lipsuri ¶ ③ ‡ Tot ce face să sporească, tot ce măreşte sau ridică ceva: apucatu-m'am şi eu a scrie începătura şi ~ul, mai apoi şi scăderea Moldovii (GR. UR.) ¶ ④ *Mold.*: s'a dus într' ~, se zice de cineva pe care-l trimiţi la o treabă şi nu se întoarce la timp (ŞEZ.) ¶ ⑤ *Mold.*: a porni într'~, a deveni îngreunată, a porni grea (CRG.) (ŞEZ.).

† **ADĂVĂSI** (-ăsesc) 1. *vb. tr.* ① *Mold. Trans.* A risipi, a cheltui: adăvăsise vracilor toată avuţia (VARL.) ¶ ② ‡ A istovi: cu atîta priveghiare şi dvorbă trupul şi-au adăvăsit (DOS.).

2. *vb. refl.* ‡ A se risipi, a se prăpădi, a se istovi (DOS.).

ADECĂ... ☛ ADICĂ...

***ADECUAT** *adj.* Potrivit cu un lucru, ce corespunde ideii pe care ne-o facem despre el: nu găsesc cuvîntul ~ acestei noţiuni [fr.< lat.].

‡ **ADEMANĂ** *sf.* Mită [☛ ADĂMANĂ].

ADEMENEALĂ (*pl.*-neli) *sf.* Ispitire prin vorbe dulci, prin bani, prin făgăduinţe: căuta prin ademeneli să-l înduplece să vie [a d e m e n i].

ADEMENI, ADIMENI (-enesc) *vb. tr.* ① A amăgi, a înşela cu vorbe bune, a ispiti prin bani, prin făgăduinţe: te ademenise numai cu vorbe dulci (ALECS.) ¶ ② A atrage: te ademenesc cu lucrurile ce vezi cu ochii şi şchioapeţi din drum (ISP.); averea adimeneşte pe om şi apoi îl scîrbeşte (ODOB.) [☛ ADĂMĂNI].

ADEMENIRE, ADIMENIRE, *sf.* Faptul de a a d e m e n i; ispită, amăgeală: mii de visuri vin de mă îngînă cu ale lor poetice ademeniri (ALECS.).

ADEMENIT *sbst.* Faptul de a a d e m e n i.

ADEMENITOR *adj. verb.* ADEMENI. Care ademeneşte, amăgitor: avea un chip ~ cum nu mai văzusem (GN.).

ADEMENITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Ademeneală: mă tem că cu ademeniturile altor mai mici vrăjitori să nu te bulgueşti (CANT) [a d e m e n i].

***ADEMŢIUNE** *sf.* ⚖ Ridicarea unui legat prin revocare din partea testatorului însuşi [fr.< lat.].

***ADENITĂ** *sf.* ⚕ Inflamaţia glandelor şi cu deosebire a ganglionilor limfatici (☛ „scurtă") [fr.].

***ADEPT** *sm.*, ADEPTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Care a fost pus în cunoştinţa tainelor unei ştiinţe, unei secte ¶ ② Care împărtăşeşte vederile cuiva: noua teorie nu prea are mulţi adepţi [fr.< lat.].

***ADERA** (ader, -rez) *vb. intr.* A se uni, a fi de părerea cuiva, a împărtăşi vederile cuiva, a fi de partea sau din partidul cuiva [fr. a d h é r e r < lat.].

***ADERENT** *sm.*, -ENTĂ *sf.* Care ţine de părerea sau de partidul cuiva, părtaş: cîştigau din zi în zi aderenţi şi partizani (I.-GH.) [fr. a d h é r e n t < lat.].

***ADERENŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Starea unui lucru pus peste un altul ca şi cum ar fi lipit ¶ ② Împărtăşirea vederilor cuiva [fr. a d h é r e n c e].

ADES, ADESEA, ADESEORI *adv.* De multe ori în puţină vreme: vine ~ pe la noi; mai ~ [d e s].

† **ADET** (*pl.* -turi), ‡ ADETIU (*pl.* -tiuri) ① *sn.* Obiceiu, deprindere ¶ ② Datină veche ¶ ③ Taxă vamală ¶ ④ Dare, dajdie ¶ ⑤ *Olten.* Dijma care se dă din rachiu stăpînului cazanului [tc.-ar. 'a d e t].

† **ADETORIE** *sf. Trans.* Datorie.

† **ADETORIU** *adj. Trans.* Dator.

ADEVĂR (*pl.*-ăruri) 1. *sn.* ① Ceea ce este, ce se spune conform cu realitatea Ⓒ NEADEVĂR, MINCIUNĂ): a mărturisi ~ ul; a ascunde ~ul; a descoperi ~ul: curat ~ul *sau* ~ul curat, ~ul adevărat; Ⓟ: din vorbă în vorbă iese ~ul; a spune un mare ~ ¶ ② Firea adevărată a cuiva: pînă nu bagi în plug cu omul, nu afli ~ul (ZNN.) ¶ ③ *pl.* Faptele neîndoioase pe care le stabileşte o ştiinţă, axiome: ~uri matematice ¶ ④ într' ~, în ~, cu ~, pre~, ‡ de~, *loc. adj.* Ce e drept, cu adevărat ¶ ⑤ Ⓟ Gura mai lesne vorbeşte ~ul decît minciuna; gura păcătosului ~ul grăeşte, cei vinovaţi mărturisesc uneori adevărul fără să vrea; spune ~ul, că ţi se sparge capul *sau* ~ul umblă cu capul spart, mulţi se supără cînd le spui adevărul; ~ul iese deasupra ca untdelemnul, ori-cît ai căuta să ascunzi adevărul, el tot iese la iveală.

2. ‡ *adj.* Adevărat.

3. *adv.* Într'adevăr [a d e v ă r a].

‡ **ADEVARĂ** *sf.* Adevăr: Şi adevara cea întreagă, O voi striga unde-i gloată largă (DOS.).

† **ADEVĂRA** (-verez) 1. *vb. tr.* ① A încredinţa că un lucru este adevărat, a întări: acest lucru adevărează zicînd cum nu putea a doi domni sluji (COR.) ¶ ② A mărturisi (adevărul): ceia ce adeverează mai de credinţă sînt decît ceia ce tăgăduesc (PRV. LP.) ¶ ③ A dovedi: cu ce veri adevăra că eşti creştin? (HASD.).

2. *vb. refl.* ① A se dovedi: **de va fi făcut una ca aceasta şi se va ~ cu mărturie, certarea lui să fie moartea** (PRV.-LP.) ¶ ② A se încredinţa: **adeverează-te din istorie, cititorule** (HASD.) [lat. a d - d e - v e r a r e].

‡ **ADEVĂRĂCIUNE** *sf.* Adevăr (BIBL.) (CANT.).

ADEVĂRAT 1. *adj.* ① Ce cuprinde un adevăr, ce nu se abate dela adevăr (C NEADEVĂRAT, MINCINOS): **toate cîte-ţi spun sînt ~e; vorbe ~e** ¶ ② De care nu se poate îndoi nimeni, netăgăduit: **e ~ul autor al acestei opere; e un ~ savant** ¶ ③ Neprefăcut, sincer: **un prieten ~** ¶ ④ Drept (C GREŞIT): **aceasta e calea ~ă a virtuţii** ¶ ⑤ Curat, autentic (C FALS): **diamant ~; zapis ~** ¶ ⑥ *Vorb.* de rudenie = BUN ⑰: **unchiu ~ se chiamă fratele tătîne-meu sau al mini-mea** (PRV.-MB.).

2. *adv.* ①: **spune-mi ~; nu mai ştiu ~ ce s'a întîmplat** ¶ ② **Cu ~, ‡de ~, ‡pre ~,** *loc. adv.* Într'adevăr [a d e v ă r a].

‡ **ADEVĂRĂTATE** *sf.* (DOS.) Adevăr [a d e v ă r a t].

‡ **ADEVĂRĂTOR** = ADEVERITOR.

‡ **ADEVĂRĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Mărturie [a d e v ă r a].

‡ **ADEVĂREALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* Încredinţare, întărire, confirmare (CANT.) [a d e v ă r a].

† **ADEVĂŞI**. . . = ADĂVĂŞI . . .

ADEVERI (-ereso) 1. *vb. tr.* ① A încredinţa că un lucru este adevărat, a întări: **scrisorile pe care mi le-a trimis adeveresc aceasta** ¶ ② A dovedi: **nu mi-a putut ~ prin nimic această datorie** ¶ ③ ‡ A asigura, a încredinţa; a făgădui: **le adeverea că se va face catolic, numai să-l primească să le fie craiu** (NEC.).

2. *vb. refl.* ① A se arăta, a se dovedi a fi adevărat: **vorbele mele s'au adeverit** ¶ ② ‡ A se încredinţa: **m'am adeverit că nu spunea cu direptate** (DOS.) ¶ ③ A-şi lua îndatorirea, a se obliga: **se adeveri cu jurămînt că nu se va mărita** (MX.) [a d e v ă r].

‡ **ADEVERINŢA** (-inţez) 1. *vb. tr.* (DOS.) A adeveri, a încredinţa.

2. *vb. refl.* A-şi întări o convingere [a d e v e r i n ţ ă].

ADEVERINŢĂ (*pl.*-inţe) *sf.* ① Dovadă, mărturie în scris, chitanţă ¶ ② ‡ Adevăr: **să grăeşti către mine ~** (BIBL.) ¶ ③ ‡ Încredinţare: **şi pre adeverinţa lor au purces împăratul în gios** (NEC.) ¶ ④ ‡ Făgăduinţă ¶ ⑤ ‡ **Scrisoare de ~,** scrisoare, act de întărire [a d e v e r i].

ADEVERIRE ① *sf.* Faptul de a (se) a d e v e r i ¶ ② ‡ **Cu ~** *loc. adv.* Într'adevăr.

‡ **ADEVERIT** *adj. p.* ADEVERI. ① Adevărat ¶¶ Ⓒ NEADEVERIT¶ ② *Vorb.* de rudenie = BUN ⑰: **aceştia toţi cum am zis se chiamă fraţi adeveriţi** (PRV.-MB.).

ADEVERITOR *adj.* ① Cel ce adevereşte ¶ ② ‡ **Boieri ~i,** oameni de bună credinţă însărcinaţi să cerceteze la faţa locului încălcările hotarelor moşiilor asupra cărora s'au ivit neînţelegeri (HASD.) [a d e v e r i].

○**ADEVESTI** (-teso) *vb. refl. Trans.* (VIC.) A se ivi, a apărea; a se pripăşi.

***ADEZIUNE** *sf.* ① Alipire, unire (cu părerea cuiva) ¶ ② Puterea de atracţiune a moleculelor [fr. a d h é s i o n < lat.].

***AD HOC** *loc. adv. lat.* ① Anume pentru acest scop, întocmit anume: **ţi-ai şi înjghebat o logică de ocazie, un sistem ~ de a gîndi** (VLAH.) ¶ ② **Divanurile ~** adunările ţinute în Muntenia şi Moldova în 1857 spre a arăta dorinţele Romînilor asupra organizării principatelor (☛ P. IST.).

ADIA (adie) 1. *vb. unipers.* A sufla lin (*vorb.* de vînt): **o lină suflare de vînt adie peste grînele coapte** (VLAH.).

2. (adiu) *vb. tr.* ① A atinge uşor: **adie un scaun cu degetul şi degetul rămîne într'aurit** (RET.) ¶ ② Ⓕ A cînta cu glas slab, încît abia să se audă: **Auzi ...un ...glas de copilă adiind o rugăciune uşoară** (EMIN.).

3. *vb. intr.* ① A mişca uşor: **nici moartă nici vie, numai din coadă adie** (*ghicitoarea despre* „**cîntar**") ¶ ② A ameninţa, a face semn cu ceva: **cu sabia în mînă adia şi ameninţa** (TEOD.) [lat. *a d i l i a r e < i l i a].

***ADIABATIC** *adj.* Se zice despre unele substanţe care se opun la transmiterea căldurii [fr.].

***ADIACENT** *adj.* ① Alăturat, mărginaş ¶ ② Unghiuri ~e, care au acelaşi vîrf, o latură comună, iar celelalte laturi de o parte şi de alta a acesteia (• 30) [fr.].

‡ **ADIAFOR** *adj.* Nepăsător, indiferent: **acum sînt ~ pin' şi de ciubuc** (ALECS.) [ngr. ἀδιάφορος].

‡ **ADIAFORIE** *sf.* Nepăsare: **şi noi să privim cu ~ o asemine stare de lucruri?** (ALECS.) [ngr.].

‡ **ADIAFORISI** (-isesc) *vb. tr.* A nu purta grijă, a nu-i păsa (de cineva, de ceva): **la cine să găsesc protecţie, dacă mă adiaforiseşte chiar omul căruia am jertfit tot?** (ALECS.) [ngr.].

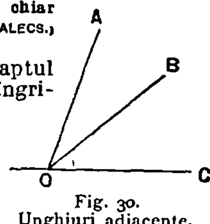

Fig. 30.
Unghiuri adiacente.

‡ **ADIAFORISIRE** *sf.* Faptul de a a d i a f o r i s i, neîngrijire, nepăsare: **~a de patrie au ajuns a fi o boală obştească mai rea decît ciuma** (ALECS.).

ADIATĂ (*pl.*-te) *sf.* Testament: **s'a scris adiata, s'a iscălit de împărat şi de toată obştea** (ISP.) [☛ DIATĂ].

ADICĂ, ADECĂ *adv.* ① Prin aceasta se înţelege, (care înseamnează) cu alte cuvinte: **să se procitească băieţii şi fetele, adică să asculte dascălul pe fie-care** (CRG.) ¶ ② Şi anume: **să-mi pregăteşti tot ce trebue pentru scris, ~ hîrtie, cerneală şi condeiu** ¶ ③ Va să zică, cum s'ar zice *(în propoz. interogat.)*: **~ n'ai aflat nimic? vrei ~ să mă înşeli?** ¶ ④ *După pron.* **cine, ce** şi *adv.* **cum, cînd, unde,** *întrebuinţat adesea spre a reaminti sau lămuri mai bine, prin explicaţiunea ce urmează, ideea exprimată în prop. precedentă*: **îi spuse toată şiretenia pricinii, cum adică fusese la vînat, cum se întîlnise cu credinciosul împăratului, cum vorbise cu el** (ISP.) ¶ ⑤ † Iată: **adecă eu...** *(începutul celor mai multe zapise vechi)*; **adecă doi oameni voiau să intre în curte şi cinele nu-i lăsa** (RET.) ¶ ⑥ **La ~,** în momentul deciziv, la urma urmelor: **tocmai acum la adică n'au nici o mîngîiere** (CRG.).

ADICĂLE(A), ADICĂTE(LEA) *adv.* Ⓟ A d i c ă: **cum l-ar strînge el în braţe... cînd să vie vorba la o adicătelea** (VLAH.).

ADIERE *sf.* ① Faptul de a a d i a ¶ ② Suflare lină, vîntişor: **nici măcar nu se clătină ca de o ~ de vînt** (ISP.).

ADIMENI... ☛ ADEMENI...

***ADINAMIC** *adj.* ① De adinamie, privitor la adinamie ¶ ② Care sufere de adinamie [fr.].

***ADINAMIE** *sf.* Slăbiciune mare a organismului, lipsă totală de puteri [fr.< gr.].

ADINEAOREA, ADINEAORI, ADINEAURI, Ⓟ **ADINEAUR(E)LEA,** *Mold.* **ADINIOARE(A)** *adv.* ① Cu puţin înainte, nu de mult ¶ ② **Mai ~,** acum de curînd.

ADINS 1. *numai în legătură cu prep.* **în, într', de, din,** *cu care formează loc. adv.* ① **În ~, într' ~,** *a)* anume, cu scopul hotărît: **a pus înadins pe feciorii boiereşti să-mi caute pricină** (CRG.); *b) Mold.* fără glumă, serios: **vorbeşti în ~ ori vrei să şuguieşti?** (CRG.) ¶ ② **Din~,** nu în glumă sau din întîmplare, ci cu hotărîrea luată dinainte: **din~ mi-a răsturnat cerneala pe scrisoare** ¶ ③ **Cu dinadinsul,** anume, cu scopul hotărît; cu sîrguinţă; cu ori-ce preţ: **a treia zi cu dinadinsul făcu să-i fie drumul pe la acelaşi copaciu** (ISP.); † **mai cu dinadinsul,** ○ **c u t o t adinsul,** fără nici o glumă, foarte serios; cu toată stăruinţa: **s'a apucat cu tot dinadinsul să numere fiecare greşeală de tipar; cîrşmarul nu-i lasă, ci le cere plata cu tot adinsul** (SB.) ¶ ④ ‡ **M a i de~,** cu mai multă stăruinţă, mai vîrtos ¶ ⑤ ‡ **Î n d e~,** anume, cu intenţiune, cu premeditare: **mulţi din boierii leşeşti socoteau că face în de~ să piară oastea toată** (GR. UR.) ¶ ⑥ **Cu de~,** cu stăruinţă; **mai cu de~,** mai cu seamă, în deosebi ¶ ⑦ ‡ **C u d e ~ul,** cu luare aminte, cu îngrijire, cu multă băgare de seamă, foarte serios: **să caute cu de ~ul să îndemne în tot chipul pre ereticii de acolo să se întoarcă către pravoslavie** (PRV.-MB.); **mai cu de~ul,** în deosebi, mai cu seamă, mai ales: **cu toţii stătuindu-se, mai cu de~ul Toma Hatmanul** (GR.-UR.) ¶ ⑧ ‡ **C u t o t d e~ul,** foarte serios.

2. **înadins, într'~** *adj.* Anume: **a fost din parte-i şi-o înadinsă cercare de a constrînge slăbiciunile limbii romîne** (ODOB.).

3. ‡ *pron.* 1 Adins-eluşi, el însuşi, adins-mineşi, pe mine însumi; adins-tineşi, pe tine * ② ‡ Adins-voi (şi), adins-eişi, voi între voi, ei între ei, unii cu alţii [lat. a d - d e - i p s o].

‡ **ADINTA** (adint) *vb. intr.* (DOS.) (TKT.) A lua aminte.

○ **ADINTE** *adv. Maram. Oaş.* Adineauri [lat. a d - d e - a n t e].

***ADIO** 1. *interj.* 1 Rămas bun! rămîi cu bine! *(cuvînt de politeţă la despărţire)*: c'am zis de mult ~ fericir ! (VLAH.) ¶ 2 *F iron.* S'a dus, a trecut timpul e...: ~ nepăsare a copilăriei, ~libertate, ~ fericire ! (I.-GH.).

2. *sbst.* Adio ! ng adio ! şi fără revedere (ALX.) [it. a d d i o].

***ADIPOS** *adj.* ① Ce are caracterele grăsimii: ţesut ~ ¶ ② Plin de grăsime [fr.].

***ADIPOZITATE** *sf.* Supra-încărcare de grăsime de natură bolnăvicioasă [fr.].

***ADIŢIONA** (-onez) *vb. tr.* ± A aduna [fr.].

***ADIŢIONAL** *adj.* Ce e sau trebue să fie adăugat: articol ~ [fr.].

***ADIŢIUNE** *sf.* ① Adăugare, adaus ¶ ② ± Adunare [fr. < lat.].

***ADIUNCT** *sm.* Ajutor (al unui profesor, magistrat, etc.) [germ. < lat.].

***ADIUTANT** = ADJUTANT [germ. < lat.].

ADÎNC 1. *adj.* ① Care e găurit, scobit, pînă la o mare depărtare de suprafaţă: apă ~ă; puţ ~; farfurie ~ă; Ⓕ : închinăciune ~ă, cu corpul mult plecat spre pămînt ¶ ② Ⓕ Greu de pătruns, temeinic: ştiinţă ~ă; învăţătură ~ă; vorbă ~ă: gînd ~; minte ~ă; înţelepciune ~ă; învăţăminte pline de o filosofie ~ă (ODOB.) ¶ ③ Mare, puternic: o jale ~ă îi cuprinse toate simţirile (ODOB.); dor ~; iubire ~ă ¶ ④ Des, prin care ochiul nu poate străbate: noapte ~ă; întunecime ~ă ¶ ⑤ Neturburat de nimic: în tăcerea ~ă a codrului, biruitorul doarme (VLAH.) ¶ ⑥ Greu: somn ~ ¶ ⑦ La ~i bătrîneţe, la o vîrstă foarte înaintată.

2. *adv.* ①: a ara ~; a înfige ~ ¶ ② Ⓕ: a dormi ~; a ofta ~; ~ mişcat.

3. (*pl.*-curi) *sn.* ① Adîncime, fund: ~ul mării; te trage pe furiş apa la ~ (CRG.) ¶ ② Ⓕ: se mîhni pînă în ~ul sufletului; n' apuca să auză de la dascălul ceva, că el învăţa mai din ~ decît dascălul (ISP.); respiri din ~ aerul acesta proaspăt (VLAH.) ¶ ③ ‡ Apă foarte adîncă, noian; prăpastie [lat. a d u n c u s].

† **ADÎNCA** (adînc) 1. *vb. tr.* ① A face mai adînc, a săpa mai adînc: podobnic iaste omului ce zideşte o casă, ce sapă şi adîncă (COR.) ¶ ② Ⓕ A pătrunde.

2. *vb. refl.* A se adînci, a se scufunda; Ⓕ: foarte adîncară-se cugetele tale (PS.-SCH.) [lat. a d u n c a r e].

‡ **ADÎNCAT** 1. *adj. p.* ADÎNCA. Adînc.

2. ‡ (*pl.* -ate) *sn.* Adîncime; adîncitură.

ADÎNCĂTURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Parte de loc cufundată, săpată mai adînc; scobitură: aci aproape se auzeau, într'o ~, fîşîituri de coase şi cîntece de cosaşi (CAR.) ¶ ② Orbita ochilor: ochii îi ies cît pumnul afară din adîncături (JIP.) [a d î n c a].

ADÎNCI (-cesc) 1. *vb. tr.* A face mai a d î n c, a săpa mai adînc: ~ o groapă.

2. *vb. refl.* ① A se duce mai afund, a intra mai adînc: ochii i s'au adîncit; s'a adîncit în pădure ¶ ② A se cufunda, a se înneca: corăbiile s'au adîncit în mare ¶ ③ Ⓕ: a se ~ în cugetări.

ADÎNCIME *sf.* ① Distanţa de la suprafaţa sau gura unei adîncituri pînă la fundul ei: ~a unui puţ; ~a mării ¶ ② Distanţa de la partea dinainte a unei adîncituri, a unei încăperi pînă la partea dinapoi: ~a unei peşteri; ~a codrului; ~a unei galerii ¶ ③ Ⓕ Însuşirea unui lucru greu de pătruns: ~a minţii; neputând pricepe toată ~a vicleniei omeneşti (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ Depărtare foarte mare (*vorb.* de timp): a căror obîrşie se pierde în ~a vremii (VLAH.) [a d î n c].

ADÎNCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* = ADÎNCĂTURĂ: o biserică cu trei turnuri... se vede într'o ~ (IRG.).

○ **ADÎNCOS** *adj. Mold.* Cu înţeles a d î n c, ascuns: vorbe adîncoase (EMIN.).

***ADJECTIV** (*pl.*-ive) *sn.* Cuvînt pus pe lîngă un substantiv spre a determina mai de aproape noţiunea pe care o reprezintă sau a arăta o însuşire a acestei noţiuni [lat.].

***ADJECTIVAL** *adj.* Ce îndeplineşte funcţiunea de adjectiv: substantiv ~ [fr.].

***ADJUDECA** (-ec) *vb. tr.* 1 A hotărî prin judecată că un lucru se cuvine cuiva de drept: Basarabia fusese adjudecată Rusiei (I.-GH.) ¶ ② A da un lucru aceluia care a oferit un preţ mai bun la mezat, a harecilui: bunul se va ~ asupra aceluia care la cea din urmă strigare va fi dat preţul cel mai mare (PR.-CIV.) [lat. a d j u d i c a r e cu accepţiunile fr. a d j u g e r].

***ADJUDECATAR** *sm.* Persoana căreia i se adjudecă un lucru la o licitaţie, la o vînzare publică: ~ul va iscăli lista cu preţul cu care s'a adjudecat bunul asupră-i (PR. CIV.) [fr.].

***ADJUDECATOR** *sm.* Acela care adjudecă [fr.].

***ADJUDECAŢIUNE**, *ADJUDECAŢIE *sf.* Hotărîre prin care se adjudecă cuiva un lucru la mezat, hareciu: ~a nu se poate face decît după o sentinţă definitivă (COD.-CIV.) [fr.< lat.].

***ADJURA** (-jur) *vb. tr.* ① A porunci în numele lui D-zeu ¶ ② A ruga pe cineva să facă un lucru în numele a tot ce are mai sfînt sau mai scump: te adjur pe viul D-zeu să mă scapi din această nevoie [fr. < lat.].

***ADJURAŢIUNE**, *ADJURAŢIE *sf.* Faptul de a adjura: rugăminte stăruitoare [fr.< lat.].

***ADJUTANT** *sm.* ① Ofiţer ataşat pe lîngă persoana unui suveran, principe ori comandant de corp, spre îndeplinirea serviciilor personale, aghiotant: Nicolae Ipsilante... căutase să tragă şi pe frate-său Alexandru, ... ~ împărătesc (I.-GH.) ¶ ② Ofiţer ataşat comandanţilor de trupe şi care e însărcinat de a ajuta pe şef în comandă şi de a transmite ordinele acestuia ¶ ③ Sergent-adjutant, sub-ofiţer însărcinat cu poliţia interioară a corpului, are autoritate asupra sergenţilor-majori şi asupra celorlalte grade inferioare în tot ce priveşte serviciul şi purtarea lor în şi afară din serviciu; el se recunoaşte după două galoane late de aur şi unul mai îngust pe care le poartă la mîneci; ☛ PLUTONIER-MAJOR [fr.< lat.].

***AD LIBITUM** *loc. adv. lat.* După plac, după voie, ori-cum.

***AD LITTERAM** *loc. adv. lat.* Fără schimbare, întocmai, vorbă cu vorbă: a reprodus discursul ad litteram.

***ADMINISTRA** (-trez) *vb. tr.* ① A conduce, a supraveghia mersul afacerilor unui particular, ale unei societăţi, ale Statului, a ocîrmui, a oblădui: i-a administrat moşia cu multă pricepere ¶ ② A da (o doctorie): i-a administrat tot felul de ceaiuri fără nici un folos ¶ ③ *F iron.*: ~ o bătaie zdravănă; ~ o pereche de palme [fr. < lat.].

***ADMINISTRABIL** *adj.* Care se poate a d m i n i s t r a.

***ADMINISTRAT** 1. *adj. p.* ADMINISTRA.

2. ADMINISTRAŢI *sm. pl.* Aceia cari se află sub conducerea unui administrator: guvernul ceruse a părăsi insula, ne mai putînd să conţie pe administraţii săi (I.-GH.).

3. ADMINISTRAT *sbst.* Faptul de a administra.

***ADMINISTRATIV** *adj.* Ce priveşte administraţiunea, care stă în legătură cu administraţiunea: stat ~; drept ~; putere ~ă; funcţiuni ~e [fr.].

***ADMINISTRATOR, -TOARE** *sm. f.* Persoana care administrează afacerile unui particular, ale unei societăţi, ale Statului, ocîrmuitor, oblăduitor: are toată încrederea în ~ul moşiei [fr.].

***ADMINISTRAŢIUNE**, *ADMINISTRAŢIE *sf.* ① Faptul de a administra, conducere, ocîrmuire, oblăduire ¶ ② Funcţionari însărcinaţi cu conducerea unui serviciu: ~a podurilor şi şoselelor; ~a poştelor şi telegrafelor ¶ ③ Serviciile care se ocupă de intendenţa, hrana, îmbrăcămintea, etc. a oastei: ofiţer de administraţie, trupe de administraţie ¶ ④ Consiliu de administraţie, persoanele însărcinate să supraveghieze aplicarea întocmai a statutelor şi să controleze mersul afacerilor unei societăţi din care fac parte [fr.< lat.].

***ADMIRA** (-mir) *vb. tr.* ① A privi ceva cu o mirare amestecată cu plăcere, a fi adînc mişcat

de frumusețea ce se înfățișează ochilor sau de însușirile deosebite ale unui lucru, a slăvi măreția unui fapt: **am admirat frumusețea neîntrecută a acestor lucruri** ¶ ② A fi uimit de ceva, a i se părea ciudat (*vorb.* de fapte nevrednice): **admir îndrăzneala acestor oameni fără conștiință** [fr.< lat.].

***ADMIRABIL** 1. *adj.* Vrednic de admirat, minunat, uimitor: **timp ~; calități ~e.**
2. *adv.* De minune, în chip vrednic de admirat: **vorbește ~; cîntă ~ de bine** [fr.< lat.].

***ADMIRAL** = **AMIRAL.**

***ADMIRAT** *sbst.* Faptul de a admira.

***ADMIRATIV** *adj.* Prin care se exprimă admirațiunea: **ton ~; gesturi ~e** [fr.].

***ADMIRATOR, -TOARE** *sm. f.* Acela, aceea care admiră: **nu prea are mulți ~i** [fr.].

***ADMIRAȚIUNE, *ADMIRAȚIE** *sf.* ① Faptul de a admira ¶ ② Sentiment de entuziasm produs în noi la vederea frumosului, binelui și adevărului: **face niște ochi mari în cari strălucește o profundă admirație pentru cuceririle științei moderne** (CAR.) [fr.< lat.].

***ADMIS** *adj.* ① *p.* **ADMITE** ¶ ② Recunoscut ca bun, încuviințat, folosit de toți: **e o expresiune ~ă de curînd** ¶¶ C. **NEADMIS** [fr.< lat.].

***ADMISIBIL** *adj.* Care se poate admite: **o părere ~ă; un candidat ~; a proclamat pe toți ~i la slujbele Statului** (I.-GH.) ¶¶ C. **NEADMISIBIL, NADMISIBIL** [fr.].

***ADMISIBILITATE** *sf.* Putința de a fi admis, însușirea de a putea fi admis: **nu îndeplinește condițiunile de ~** ¶¶ C. **NEADMISIBILITATE** [fr.].

***ADMISIUNE** *sf.* Primire într'o școală, într'o instituțiune, într'o slujbă, etc. [fr.< lat.].

***ADMITE** (-mit) *vb. tr.* ① A primi pe cineva (într'o societate, într'o școală, într'o instituțiune, într'o slujbă, etc.): **l-au admis cu majoritate de voturi; a trecut examenul și a fost admis** ¶ ② A lăsa să intre: **după puțină așteptare, a fost admis în cabinetul ministrului** ¶ ③ A primi (*vorb.* de lucruri): **i-au admis cererea de a trece din nou examenul** ¶ ④ A primi, a îngădui, a da voie: **nu-ți admit nici-o observațiune** ¶ ⑤ A recunoaște (de adevărat): **admițînd chiar că ai avea dreptate** [lat.].

***ADMONESTA** (-tez) *vb. tr.* A certa, a dojeni pe cineva pentru o greșală ușoară: **directorul a admonestat pe cîțiva slujitași mai vinovați** [fr.].

***ADMONESTARE** *sf.* Faptul de a admonesta; certare, dojană făcută pentru o greșală ușoară.

***ADMONIȚIUNE, *ADMONIȚIE** *sf.* ① Certare din partea judecătorului ¶ ② Înștiințare făcută cuiva de a-și îndrepta purtarea, sfat dat cuiva de a lăsa calea greșită pe care a apucat [fr.].

***ADNOTA** (-otez) *vb. tr.* A face note, însemnări, observațiuni la o scriere, la o lucrare: **a adnotat toate scrierile lui Cicerone** [lat.].

***ADNOTARE** *sf.* ① Faptul de a adnota ¶ ② Notă explicativă, însemnare făcută la o scriere: **a făcut adnotări la toți clasicii prevăzuți în programele liceului.**

***ADNOTAT** *sbst.* Faptul de a adnota.

***ADNOTAȚIUNE, *ADNOTAȚIE** *sf.* = **ADNOTARE** [lat.].

† **ADOARĂ** *adv.* ① A doua oară (HASD.) ¶ ② *Trans.* Altădată.

***ADOLESCENT** *sm.*, **-TĂ** (*pl.* -te) *sf.* Băiețandru băietan, copilandru; fată măricică [fr. < lat.].

***ADOLESCENȚĂ** *sf.* ① Vîrsta între copilărie și tinerețe (între 14 și 21 de ani) ¶ ② F: **adolescența minții** [fr.< lat.].

***ADONIC** *adj.* **Vers ~,** vers format dintr'un dactil și un spondeu sau trocheu (— ◡ ◡ — ◡) [fr.].

***ADOPTA** (adopt, -tez) *vb. tr.* ① A lua de suflet, a face pe cineva copil de suflet, a înfia: **nu pot ~ decît persoanele care la epoca adopțiunii nu vor avea nici copii, nici descendenți legitimi** (COD.-CIV.) ¶ ② A-și însuși (o părere, un plan, etc.); a primi ceva ca bun: **comisiunea a adoptat proiectul de lege** ¶ ③ A alege ceva ca fiind mai bun, mai plăcut, mai frumos, mai vrednic de urmat: **au adoptat în totul moda din Paris** [fr.< lat.].

***ADOPTARE** *sf.* ① Luare de suflet, înfiere ¶ ② Faptul de a adopta (o părere, etc.), însușire, primire: **~a proiectului de lege; ~a unei mode ridicole.**

***ADOPTAT, -ATĂ** *adj. sm. f. p.* **ADOPTA**: **~ul are dreptul să ceară desființarea adopțiunii în timp de un an de la ajungerea la majoritate** (COD.-CIV.) ¶¶ C. **NEADOPTAT.**

***ADOPTATOR, -TOARE** *sm. f.* Acela, aceea care adoptă, care a adoptat un copil străin: **cel adoptat nu va dobîndi nici un drept de moștenire asupra bunurilor rudelor ~ului** (COD.-CIV.).

***ADOPTIV** *adj.* ① Care a adoptat, care a luat (un copil) de suflet: **tată ~** ¶ ② Care a fost adoptat, luat (ca copil) de suflet: **copil ~** ¶ ③ F **Patrie ~ă,** țară străină pe care și-o alege cineva în locul patriei adevărate [fr.< lat.].

***ADOPȚIUNE** *sf.* ① Luare de suflet, înfiere: **~a va da celui adoptat numele adoptatorului pe care îl va adăuga la adevăratul său nume** (COD.-CIV.) ¶ ② Faptul de a adopta (o părere, etc.), primire ¶ ③ **Patrie de ~,** țară străină pe care și-o alege cineva în locul patriei adevărate [fr.< lat.].

***ADORA** (ador) *vb. tr.* ① A se închina la Dumnezeu, a slăvi cu smerenie și cu adîncă iubire divinitatea sau cele dumnezeești: **trebue să adorăm pe Dumnezeu și numai lui să-i slujim; ~ voința divină** ¶ ② *Pr. ext.* A slăvi, a cinsti; a iubi cu patimă un lucru: **~ virtutea; ~ muzica; ~ dansul** ¶ ③ A iubi cu înfocare pe cineva: **Ador pe acest demon, cu ochi mari, cu părul blond** (EMIN.) [fr.< lat.].

***ADORABIL** *adj.* ① Vrednic de adorat ¶ ② Drăgăstos, vrednic de iubit cu înfocare: **un copil ~; o mamă ~ă** ¶ ③ F *iron.* Nostim [fr.< lat.].

***ADORARE** *sf.* Faptul de a adora; închinăciune, slăvire, iubire înfocată: **Duioasa ciocîrlie ce vecinic către soare se 'nalță 'n ~** (ALECS.).

***ADORAT, -ATĂ** *adj. sm. f. p.* **ADORA**: **Un chip de-a pururi ~, Cum nu mai au perechi** (EMIN.); **Iartă-mă, adorata mea** (VLAH.) ¶¶ C. **NEADORAT.**

***ADORATOR, -TOARE** *sm. f.* Acela, aceea care adoră, care iubește cu înfocare.

***ADORAȚIUNE, *ADORAȚIE** *sf.* = **ADORARE** [fr. < lat.].

○ **ADORLEA** (DE-) *adv. Trans.* (FR.-CDR.) De altădată [adoară].

ADORMI (adorm) 1. *vb. tr.* ① A face să doarmă: **abia a putut să adoarmă copilul; l-au adormit cu cloroform** ¶ ② *Pr. exag.* A plictisi la culme, a obosi pe cineva într'atît încît să-l cuprindă somnul: **era singura carte care avea puterea a-l ~** (NEGR.) ¶ ③ A încînta în așa fel simțurile cuiva încît să-l facă să doarmă: **zicea din fluier niște doine de te adormea** (ISP.) ¶ ④ F A face să stea liniștit prin

Fig. 31. Adormirea Maicii Domnului (din „Antologhion"—1643).

făgădueli mincinoase, prin amăgiri, etc.: **se lăsă a fi adormit cu speranțe zadarnice** ¶ ⑤ F A potoli, a liniști, a alina: **ca să-și adoarmă chinul, durerea, dorul,** etc.

2. *vb. intr.* 1 A începe a dormi, a-l cuprinde somnul: **de la o vreme i-a furat somnul pe amîndoi și au adormit duși** (CRG.); Ⓕ: **Gîndu-i adoarme în nemișcare** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A se moleși, a lucra alene: **bagă de seamă să nu adoarmă lucrătorii** ¶ ③ Ⓕ A lîncezi, a tînji, a sta în loc, a înceta: **de cînd cu criza, toate afacerile au adormit** ¶ ④ Ⓕ A se pierde, a dispărea: **sentimentul de dreptate pe care-l sădisem în inima lui adormise acum** ¶ ⑤ Ⓕ A muri: **pentru că și sven-ția lui era om și-i era a muri, să războli puțintel și așia adormi** (VARL.); *mai adesea în stil biblic:* **a ~ în** (*sau* **întru**) **Domnul;** *tot astfel* **a ~ somnul** (**cel**) **de veci, a ~ somnul cel lung** (ISP.), a muri în pace [lat. a d-d o r m i r e].

ADORMIRE *sf.* ① Faptul de a a d o r m i ¶¶ Ⓒ **NEADORMIRE** ¶ ② Ⓓ **Adormirea Maicii Domnului,** sărbătoare, numită și Sîntă-Măria mare, ce se ține de biserica creștină la 15 August, întru amintirea morții Preacuratei Fecioare (• 31).

ADORMIT, -ITĂ *adj. sm. f.* ① *p.* **ADORMI**: **șade ca ~** ¶ ② Ⓕ Mort: **vor învia morții și voiu ridica pre cei adormiți din pămînt** (N.-COST.) ¶ ③ Ⓕ Care zace în nesimțire: **priveliștea era vrednică de a încînta sufletele cele mai ~e** (ALECS.) ¶ ④ Ⓕ Molatec, trîndav, care abia se mișcă, care pare că doarme de-a-'n picioarele: **nu-i venea lui... să-l crează neștine că este nebarnic, mototol și ~** (ISP.) ¶¶ Ⓒ **NEADORMIT.**

†**ADORMITA** (-itez) *vb. intr.* A adormi: **adormitat-au păstorii tăi** (BIBL.) [d o r m i t a].

ADORMITOR *adj. verb.* **ADORMI.** ① Care adoarme, care aduce somn: **buruieni adormitoare; miros ~; muzică adormitoare: clipesc somnoros din ochi ascultînd șuetul ~ al apei** (VLAH.) ¶ ② *Pr. exag.* Plictisitor, obositor: **e o carte adormitoare.**

ADORMIȚELE *sf. pl.* ♣ ① = **DEDIȚEI** ¶ ② *Trans.* = **ZORELE** ① ¶ ③ *Trans.* — **VOLBURĂ** ① [a d o r m i t].

***ADRAGANT** *sf.* ♣ ⚘ Gumă produsă de planta *Astragalus verus* și care e întrebuințată în farmacie la facerea hapurilor, pastilelor, etc. [fr.].

***ADRESA** (-esez) 1. *vb. tr.* ① ✉ A trimite, a îndrepta (o scrisoare, un pachet, etc.): **nu știu unde să-i adresez scrisorile** ¶ ② A arăta, a face, a exprima: **~ mulțumiri; ~ complimente** ¶ ③ A vorbi cuiva: **nu i-am adresat nici o vorbă.**

2. *vb. refl.* ① A se îndrepta cu vorba către cineva, a vorbi cuiva: **nu s'a adresat către mine** ¶ ② A se îndrepta către cineva spre a-i cere o lămurire, un sfat, un ajutor, etc.: **tată-său, dac'a văzut ...că nu-i vine de hac, s'a adresat la stăpînire** (I.-GH.) [fr.].

***ADRESĂ** (*pl.*-ese) *sf.* ① ✉ Numele și locuința unei persoane scrise pe o scrisoare, un pachet, etc., spre a arăta unde trebue să se trimită și cui să se predea: **am scris greșit adresa** ¶ ② Locuința unei persoane: **i-am uitat adresa** ¶ ③ F **La adresa cuiva,** avînd în vedere pe cineva, țintind pe cineva: **n'am răspuns la nici unul din aceste atacuri răutăcioase la adresa mea** ¶ ④ ⚙ Scrisoare trimisă de o autoritate, scrisoare oficială: **Ministerul i-a trimis o ~ de mulțumire** ¶ ⑤ ⚙ Manifestațiune (a vederilor, dorințelor, etc.) a Corpurilor legiuitoare către capul Statului: **~ de răspuns la Mesagiul Tronului** ¶ ⑥ ⚙ Discurs adresat suveranului de un corp administrativ, judiciar, sau de o întrunire de cetățeni [fr.].

***ADRESANT,** *sm.* **-ANTĂ** *sf.* ✉ Acela căruia, aceea căreia i-e adresată o scrisoare, destinatar(ă) [germ. A d r e s s a n t].

‡ **ADRESARISI,** ‡ **ADRESUI** = **ADRESA.**

‡ **ADUCĂTOARE** *sf.* Semnele „ " sau « » întrebuințate cînd se citează cuvintele cuiva sau cînd e vorba să se deosebească cuvintele puse între aceste semne de restul textului, ghilimele [a d u c e].

ADUCĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* ① Care aduce ¶ ② **~ aminte** ☛ **AMINTE.**

ADUCE (aduc) 1. *vb. tr.* ① A duce pe cineva undeva: **mi-a adus oaspeți la masă;** Ⓟ: **ce vînt te aduce** (**pe la noi**)**?** se zice văzînd pe cineva sosind într'un loc unde nu te-ai fi așteptat să vie; *pr. ext.*: **~ martori** ¶ ② A duce ceva undeva, la cineva: **ți-am adus toate cărțile;** *pr. ext.*: **~ dovezi** ¶ ③ Ⓕ: **~ o veste; mai aduse vorba încă odată despre copiii lui cei pierduți** (ISP.); Ⓟ: **vorba vorbă aduce;** vorbind de soarte, de cele ce se pot întîmpla pe neașteptate: **nu știm cum ne va mai aduce și pe noi Dumnezeu** (ISP.); Ⓟ: **nu știi ce poate să aducă ziua de mîine,** nu știi ce se poate întîmpla pînă mîine; Ⓟ: **nu aduce anul ce aduce ceasul,** într'un timp scurt se poate întîmpla ceea ce nu se întîmplă în vreme îndelungată; unele lucruri vin pe neașteptate ¶ ④ A da un venit: **munca lui d'abia aducea cu ce bruma să-și ție zilele** (ISP.) ¶ ⑤ A produce, a face să dobîndească ceva: **~ rod, bucurie, cinste, folos;** *abs.* Ⓟ: **vorba dulce mult aduce** ¶ ⑥ A pricinui: **~ supărare; ~ stricăciune; ~ pagubă; ~ rușine** ¶ ⑦ **~ la îndeplinire,** a îndeplini, a împlini, a săvîrși; **~ la capăt,** a sfîrși cu bine (o lucrare); **~ la cunoștință,** a face cunoscut ¶ ⑧ A face să ajungă; Ⓟ: **l-a adus la** (*sau* **în**) **sapă de lemn,** l-a sărăcit ¶ ⑨ A îndupleca: **abia l-am adus să se mai lase de fumat** ¶ ⑩ A îndoi, a pleca, a încovoia: **aducîndu-l la pămînt, îi tăie capul** ¶ ⑪ A răsuci o armă, a o ridica potrivind-o astfel ca să lovească mai bine: **aducînd toroipanul mai iute decît fulgerul, păli pe unul la dreapta, pe altul la stînga** (ISP.) ¶ ⑫ *Imper.* **adu! ado! adă!** dă-mi încoace: **adu scrisoarea s'o citesc și eu** ¶ ⑬ ± ☛ **NUMITOR.**

2. *vb. intr.* ① **~ cu** (**cineva, ceva**), **a-și ~ cu** (**cineva, ceva**), a semăna întru cîtva, a avea puțină asemănare: **am doi copilași... cari își aduc de departe cu Neagoe Basarab** (ALECS.) ¶ ② **A**(**-și**) **aduce aminte,** ☛ **AMINTE**[1] ①.

3. *vb. refl.* ① **A se ~ cu** (**cineva, ceva**), a semăna întru cîtva, a avea puțină asemănare ¶ ② A se îndoi, a se încovoia: **se încleștară... și începură a se ~ unul pe altul** (ISP.) [lat. a d d u c ĕ r e].

ADUCERE *sf.* ① Faptul de a a d u c e; **~ aminte,** amintire ¶¶ Ⓒ **NEADUCERE** ¶ ② ⚖ **Mandat de ~,** poruncă de a aduce pe cineva înaintea judecătorului.

***ADUCTOR** *adj.* Se zice de un mușchiu care apropie un membru de planul de simetrie al corpului, sau care apropie două organe simetrice unul de altul [fr. < lat.].

***ADUCȚIUNE** *sf.* Mișcarea produsă de un mușchiu aductor [fr. < lat.].

***ADULA** (-ulez) *vb. tr.* A linguși pe cineva în mod josnic [fr. < lat.].

***ADULARE,** ***ADULAȚIUNE,** ***ADULAȚIE** *sf.* Faptul de a a d u l a; lingușire josnică [fr. < lat.].

***ADULATOR,-TOARE** *adj. sm. f.* Care adulează, lingușitor josnic [a d u l a].

‡ **ADULMA** (adulm) *vb. tr.* ① A adulmeca (DOS.) ¶ ② Ⓕ A afla, a prinde de veste: **adulmă că Ferdinand trimite și el solii la Unguri poftind cu înșelăciune înnoirea crăiei** (N.-COST.).

ADULMECA, ADURMECA (-mec) *vb. tr.* ① A simți prin miros vînatul, a găsi, a descoperi după miros urma, dîra vînatului (*vorb.* de cîini): **mi-am adus aminte că dihania de lup adulmecă și vine după fum** (CRG.); **copoiul adurmecă dîra fiarei prin țărînă** (ODOB.) ¶ ② *Pr. ext.* A descoperi prin miros urma sau adăpostul cuiva (*vorb.* de animale): **dulăii... adulmecînd mirosul cărnurilor** (GN.); **cinele tot adurmecînd încătrău au apucat fugarii** (RET.) ¶ ③ F A presimți (o primejdie, uneltiri dușmănești), a descoperi, a afla: **ca copoii adulmecă ori-ce mișcare a domniei** (ODOB.) [comp. **ADULMA**].

ADULMECĂTOR,-TOARE *adj. sm. f.* Care a d u l m e c ă: **hulpea din fire este bună adulmecătoare** (CANT.).

***ADULT** 1. *adj.* Vîrstnic, ajuns la desvoltarea deplină a creșterii, a priceperii: **băiat ~; fată ~ă;** Ⓕ: **minte ~ă.**

2. *sm.* (*mai ales la pl.* **adulți,** *vorb. de amîndouă sexele*): **această boală nu atacă pe adulți; școală de adulți** [lat.].

***ADULTER**[1] *adj.* Care calcă credința conjugală: **a doua zi femeia ~ă era izgonită de sub streașina conjugală** (I.-GH.) [fr. < lat.].

***ADULTER**[2] *sbst.* Călcarea credinței conjugale: **l-au găsit vinovat de ~** [fr.].

***ADULTERIN** *adj.* Născut dintr'un adulter [fr. < lat.].

***ADULTERIU** *sbst.* = **ADULTER**[2].

ADUMBRI (-bresc) 1. *vb. tr.* A face umbră, a da umbră, a umbri: **frunzişul cel des al copacilor adumbreşte acest colţ fermecător al grădinii**; *pr. ext.*: **se vedea umbra albă a femeii adumbrindu-şi cu mîna arcurile sprîncenelor** (CAR.).

2. *vb. refl.* A se pune, a sta la umbră, a se umbri: **copacıul sub care se adumbrise era măreţ** (ISP.) [lat. a d u m b r a r e, cu schimbare de conjug.].

ADUMBRITOR *adj. verb.* **ADUMBRI**. Care adumbreşte.

500 **ADUNA** (adun) 1. *vb. tr.* ① A strînge la un loc (*vorb.* de oameni), a întruni; a chema pe mai mulţi într'un loc (spre a se sfătui, spre a lucra împreună), a porunci să se strîngă la un loc: **aduna lumea de pe lume în pustiul codrilor** (CRG.) ¶ ② A strînge la un loc (ce era risipit, împrăştiat), a grămădi (*vorb.* de lucruri): **a adunat bani mulţi**; Ⓟ: **adună unde n'a risipit**, se zice despre cei ce umblă după cîştiguri pe căi piezişe; Ⓟ: **cine nu adună pentru sine, adună pentru alţii**, se zice pentru cei sgîrciţi cari nu ştiu să se folosească de averea lor; Ⓕ: **a-şi ~ puterile, gîndurile, minţile** ¶ ③ A strînge de pe jos, a culege: **s'a dus să adune uscături din pădure** ¶ ④ † A împreuna laolaltă (pe cineva cu cineva), a face să se întîlnească: **cu mare pază i-au dus la urdie şi aice i-au adunat cu vezirul** (N.-COST.); Ⓟ: **a tunat şi i-a adunat**, se zice cînd se însoţesc la o treabă tot oameni de aceeaşi teapă, potriviţi la fire şi la cusururi ¶ ⑤ ± A adăuga mai multe numere unul la altul spre a le întruni într'unul singur.

2. *vb. refl.* ① A se strînge la un loc (*vorb.* de oameni, de ori-ce fel de fiinţe): **ei trăiau şi se adunau la sfat într'un munte** (ISP.); Ⓟ: **se adună ca muştele la miere** ¶ ② A se strînge la un loc, a se grămădi (*vorb.* de lucruri): **cele bune să se adune, cele rele să se spele**, urare rostită cînd închină cineva paharul ¶ ③ A se însoţi, a umbla cu cineva, a întîlni adesea: **nu te ~... cu oameni proşti şi nerozi** (PANN); Ⓟ: **spune-mi cu cine te aduni, şi-ţi voiu spune cine eşti** [lat. a d u n a r e].

‡**ADUNĂCIUNE** *sf.* ① Întrunire ¶ ② Împreunare [a d u n a].

ADUNARE *sf.* ① Faptul de a (se) a d u n a, strîngere, grămădire, culegere, etc. ¶ ② Rezultatul acestei acţiuni, persoane întrunite pentru o petrecere, pentru a se sfătui, etc.: **se apropie de ~a nuntaşilor, tocmai cînd erau în toiul chefului** (ISP.); **Obşteasca Adunare**, vechiul parlament al Ţării; **Adunarea deputaţilor**, Camera; **Adunările legiuitoare**, Camera şi Senatul ¶ ③ Lucruri strînse la un loc, culegere, colecţiune: **sînt şi multe odăi cu ~ de arme** (C.-RAD.); **~ de legi** ¶ ④ ± Operaţiune prin care se adaugă mai multe numere sau expresiuni una la alta spre a le întruni într'una singură ¶ ⑤ ⚔ Semnal dat de gornişti sau toboşari în garnizoane, cantonamente sau tabere pentru ieşirea trupei pe locul de adunare fie pentru diferite servicii, fie pentru pornirea în marş.

ADUNAT 1. *adj. p.* **ADUNA** ¶¶ Ⓒ **NEADUNAT**.

2. *sbst.* ① Faptul de a a d u n a ¶ ② ‡ Adunare, întrunire, sobor ¶ ③ ‡ Strînsură, avere.

3. **ADUNATA** *sf. Trans.* Una din cele douăsprezece figuri ale jocului căluşarilor (PAMF.).

ADUNĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* ① Care a d u n ă ¶ ② *Spec.* Muncitorul care strînge fînul cosit.

ADUNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Mulţime strînsă din toate părţile, strînsură ¶ ② Mulţime de oameni (de jos) adunaţi la un loc, mai adesea fără vre-un scop serios: **d'apoi călugării! o ~ de zamparagii duglişi, din toată lumea, cuibăriţi prin mănăstire** (CRG.) ¶ ③ Îngrămădire, strînsură de lucruri (mai adesea fără valoare) ¶ ④ *Spec.* ⚔‡ Oaste alcătuită din oameni strînşi în pripă, fără alegere: **şi strîngînd păstorii de pre munţi şi altă ~, au întrat în ţară** (N.-COST.) ¶ ⑤ ‡ Adunare, întrunire: **adunătura sfinţilor apostoli** (DOS.) [a d u n a].

ADURMECA ☞ **ADULMECA**.

† **ADURMI** (adorm) = **ADORMI**.

† **ADURMITA** = **ADORMITA**.

ADUS 1. *adj.* ① *p.* **ADUCE** ¶ ② Îndoit, plecat, încovoiat: **un tînăr spînatic, lungăreţ la chip şi cam ~ de spate, făcea corecturi** (VLAH.) ¶¶ Ⓒ **NEADUS**.

2. *sbst.* ① Faptul de a aduce ¶ ② (*pl.*-suri) — **ADUSĂTURĂ**: **bine să mă limpezeşti, de ură, de pîră, de ~uri, de supusuri, de fapturi, de daturi** (MAR.).

ADUSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ✗ (P Boală a d u s ă în casă prin vrăji: **toate făcăturile, toate pusăturile, toate adusăturile, te grăbeşte şi le adună** (MAR.).

‡**ADVARE** *sf. pl.* ① ⛪ Mic sul de piele sau de pergament pe care Evreii îl atîrnă de braţ sau pe frunte şi pe care sînt scrise nişte versete din Sfînta Scriptură filacteră (☞ **FILACTERII**) ¶ ② Orice se purta de cei superstiţioşi spre a se apăra de boale, de farmece, etc., amulet.

***ADVENTIST** *adj.* şi *sm* ⛪ Se zice despre o sectă americană, întemeiată în 1831 de Villiam Miller, care aşteaptă o a doua venire, foarte apropiată a lui Is. Hr.; adepţii ei serbează ca zi de odihnă Sîmbăta [engl.].

***ADVENTIV** *adj.* ♣ Se zice de părţile unei plante care se nasc în alte locuri decît acelea unde ar trebui să se desvolte normal: **muguri ~i**; **rădăcini ~e** (☞ 32) [fr.].

Fig. 32. Rădăcină adventivă (de iederă).

***ADVERB** (*pl.*-be) *sn.* 🕮 Parte de cuvînt invariabilă care determină mai de aproape circumstanţele acţiunii unui verb (**merge i u t e**), ori gradul însuşirii exprimate de un adjectiv (**m a i bun**), sau precizează chiar înţelesul unui alt adverb (**f o a r t e bine**); **~ de loc** (**u n d e, a c o l o**); **~ de timp** (**c î n d, a t u n c i**); **~ de mod** (**c u m, a ş a**); **~ de cantitate** (**c î t, a t î t**), **~ de afirmare** (**d a**); **~ de negare** (**n u, b a**); **~ de îndoială** (**p o a t e**) [fr. < lat].

***ADVERBIAL** *adj.* 🕮 Care se întrebuinţează ca adverb: **locuţiune ~ă** [fr. < lat.].

***ADVERS** *adj.* Protivnic, care stă împotrivă, contrar: **părere ~ă**; **partidă ~ă**; **partea ~ă** [fr. < lat.].

***ADVERSAR** *sm.*, -ARĂ (*pl.*-are) *sf.* Protivnic, cel ce stă împotrivă (într'o luptă) [fr. < lat.].

***ADVERSATIV** *adj.* 🕮 Care arată o opoziţiune: **conjuncţiune ~ă** (**d a r, î n s ă**) [fr. < lat.].

***ADVERSITATE** *sf.* Nenorocire, restrişte: **părea sdrobit de această cumplită ~** [fr. < lat.].

***ADVOCAT** *sm.* ① ⚖ Persoană care a învăţat legile şi care se ocupă cu apărarea împricinaţilor înaintea judecăţii, sau care susţine drepturile cuiva în faţa judecătorilor ¶ ② *Pr. ext.* Acela care se amestecă într'o discuţiune, pentru a lua apărarea altuia sau spre a-i sprijini spusele: **lasă că mă fac eu ~ul dumitale, şi-i închid gura** [lat.].

***ADVOCATLÎC** (*pl.*- îcuri) *sf. iron.* ⚖ ① Ocupaţiunea, meseria de a d v o c a t ¶ ② Şiretlic, chiţibuş întrebuinţat de advocat.

***ADVOCATURĂ** *sf.* ⚖ Profesiunea de advocat: **cîştigă parale... mai mult cu afacerile decît cu advocatura** (BR.-VN.) [după germ. A d v o k a t u r].

***ADVOCĂŢEL** *sm.* F ⚖ A d v o c a t nepriceput, cu puţină vază: **un biet ~ de provincie**.

***ADVOCĂŢESC** *adj.* ⚖ De a d v o c a t; **fabrică la minut advocaţi ageri cari degradă corpul ~** (JIP.).

***ADVOCĂŢIE** *sf.* ⚖ Ocupaţiunea, meseria de a d v o c a t.

***ADVOCĂŢIME** *sf. col.* **ADVOCAT**.

ADVON (*pl.*-oane) *sn.* ⛪ Tinda din năuntru a bisericii: **~ ul de la Snagov e o cameră pătrată cu patru pilaştri octogoni** (ODOB.).

***AER**[1] (*pl.*-re) *sn.* ① ⚗ Fluid gazos care formează în jurul pămîntului un strat de 80-100 km., de neapărată trebuinţă pentru întreţinerea vieţii animalelor şi vegetalelor: **~ curat**; **~ stricat**; **~ nesănătos**; **~ rece**; **~ul mării** ¶ ② Văzduh, spaţiul între cer şi pămînt: **s'a ridicat în ~**; **Plutind uşor în ~ ca vîntul ce adie** (ALECS.) ¶ ③ Înfăţişare, faţă: **avea un ~ atît de idiot şi de ridicul** (VLAH.) ¶ ④ Chip îngîmfat de a se purta: **şi-a mai pierdut din aerele sale de erou** (VLAH.) [lat. a e r, în parte cu accepţiunile fr. a i r].

AER[2] (*pl.*-re) *sn.* ⛪ ① Văl cu care se acoper sfintele daruri ¶ ② *Spec.* Vălul cel mare care se pune la proscomidie, unde înfăţişează cerul pe care s'a arătat steaua la naşterea Mîntuitorului;

vălul de pe sfînta masă care înfăţişează piatra pusă pe mormîntul lui Hr.: **Domnul nostru Isus Christos cum este zugrăvit pe sfîntul ~** (DEM.) [gr. ἀήρ].

*AERA (-rez) 1. *vb. tr.* ① A face să intre aer curat: ~ **o odaie** ¶ ② A svînta, a întinde la aer: ~ **hainele, blănile.**

2. *vb. refl* A-şi face vînt (cu ceva) [fr.].

AEREL *sm.* Substanţă albă sau brună, cu miros urît şi gust greţos, întrebuinţată în medicină sub numirea de *asa foetida* [a i o r].

*AERI (-resc)... = AERA...

*AERIAN *adj.* ① Din aer, care trăeşte în aer, ce se întîmplă în aer: **plantă ~ă; fenomen ~; călătorie ~ă; Păuni mîndri, fulgi de soare, dulci minuni ~e** (ALECS.) ¶ ② De aer: **diferitele strate ~e** ¶ ③ (F Uşor, curat ca aerul; foarte gingaş: **fiinţă ~ă** ¶ ④ **Gaz ~** ☞ GAZ ① [fr.].

*AERIFER *adj.* Care aduce aerul (pentru respiraţiune): **canal ~** [fr.].

*AERIFORM *adj.* Ce seamănă cu aerul, care are însuşirile fizice ale aerului; se zice de fluidele care, deosebindu-se de aerul atmosferic prin natura lor proprie, i se aseamănă prin transparenţa, elasticitatea lor, etc.: **fluid ~; corp ~; substanţă ~ă** [fr.].

AERISEALĂ (*pl.* eli) *sf.* Faptul de a a e r i s i.

AERISI (-isesc) *vb. tr.* ① A înlocui aerul stricat prin aer curat, a lăsa să intre aer curat (într'o încăpere), a împrospăta aerul: **Florico, vezi tu de mai aeriseşte niţel casa** (BR.-VN.) ¶ ② A svînta, a scoate la aer curat, a întinde la aer: **ar fi bine să aerisesti din cînd în cînd hainele din dulap** [ngr. ἀέρισα < ἀερίζω].

*AEROBIU *adj.* Care trăeşte numai în aer: **bacterie aerobie** [fr.].

*AERODINAMICĂ *sf.* Partea fizicei care studiază legile mişcării gazelor [fr.].

*AERODROM (*pl.*-muri) *sn.* Teren, cîmp mare de unde pornesc şi unde sosesc aeroplanele [fr.].

*AEROFOB *adj.* şi *sm.* Care se teme de contactul aerului [fr.].

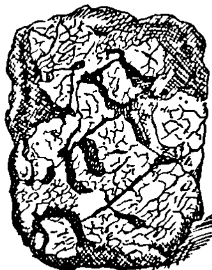
*AEROFOBIE *sf.* Groază bolnăvicioasă de aer, simptom al unor anumite afecţiuni nervoase [fr.].

*AEROGRAF (*pl.*-fe) *sn.* Un fel de vaporizator cu care se stropesc culori lichide peste un desen, o zugrăveală, etc. [fr.].

*AEROGRAFIE *sf.* Teoria aerului, descrierea aerului şi a proprietăţilor lui [fr.].

*AEROGRAMĂ (*pl.*-me) *sf.* Depeşă transmisă prin telegrafia fără fir [fr.].

*AEROLIT *sm.* Piatră sau masă minerală ce cade pe pămînt din spaţiul ceresc, meteorit (33) [fr.].

Fig. 33. Aerolit.

*AEROLOGIE *sf.* Partea fizicei care se ocupă de atmosferă [fr.].

*AEROMETRIE *sf.* Ştiinţa care se ocupă de însuşirile fizice ale aerului, precum greutatea, elasticitatea, etc. [fr.].

*AEROMETRU (*pl.*-tre) *sn.* Instrument care slujeşte să arate densitatea sau rărirea aerului [fr.].

*AERONAUT *sm.* Cel ce călătoreşte cu un aerostat, cu un balon [fr.].

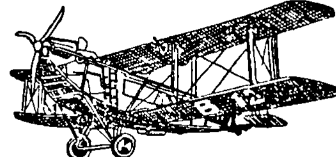
*AERONAUTIC *adj.* De aeronaut; privitor la construirea şi cîrma baloanelor [fr.].

*AERONAUTICĂ *sf.* Arta de a construi şi a cîrmui baloanele [fr.].

*AERONAVĂ (*pl.*-ve) *sf.* Nume dat ori-cărui fel de vehicul întrebuinţat ca mijloc de călătorie în aer (baloane libere sau captive, dirijabile, aeroplane) [după fr. a é r o n e f].

*AEROPLAN (*pl.*-ane) *sn.* Aparat mai greu decît aerul, cu care se poate ridica cineva în aer şi să imite sborul plan al păsărilor (34) [fr.].

*AEROPORT (*pl.*-turi) *sn.* Teren amenajat anume pentru plecarea şi sosirea aeroplanelor unei linii aeriene de transporturi [fr.].

Fig. 34. Aeroplan.

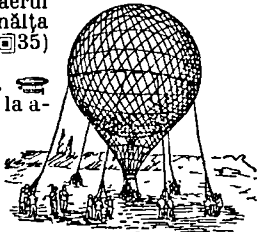
AEROS *adj.* ① Uşor, limpede ca aerul ¶ ② (F) Foarte gingaş: **suflarea ta curată, aeroasă** (NEGR.).

*AEROSCOP (*pl.*-coape) *sn.* Aparat destinat să strîngă praful din aer spre a se putea examina la microscop [fr.].

*AEROSTAT (*pl.*-ate) *sn.* Aparat umplut cu un gaz mai uşor decît aerul şi care se poate astfel înălţa în văzduh, balon sferic (35) [fr.].

*AEROSTATIC *adj.* Privitor la aerostaţiune, la aerostate: **parc ~** [fr.].

*AEROSTATICĂ *sf.* ① Partea mecanicei care se ocupă de echilibrul aerului ¶ ② *Spec.* Teoria construirii baloanelor [fr.].

Fig. 35. Aerostat.

*AEROSTAŢIUNE *sf.* Arta de a construi şi cîrmui baloanele [fr.].

*AEROTERAPIE *sf.* Tratarea boalelor cu ajutorul aerului [fr.].

○AEST *adj. dem. m.* (*pl.* aeşti; *gen.-dat. sg.* aestui, *pl.* aestor);— *f.* AIASTĂ (*pl.* aeste; *gen.-dat. sg.* aeştii, *pl.* aestor) = ĂST, ASTĂ.

○AESTA *pron. adj. dem. m.* (*pl.* aeştia; *gen.-dat. sg.* aestuia, *pl.* aestora;—*f.* AIASTA (*pl.* aestea; *gen.-dat. sg.* aeştia, *pl.* aestora) = ĂSTA, ASTA.

AEVEA = AIEVEA.

*AFABIL *adj.* Care primeşte cu bunăvoinţă (pe cineva), ascultă şi vorbeşte cu blîndeţe: **se arată foarte ~ cu toată lumea** [fr. < lat.].

*AFABILITATE *sf.* Firea, însuşirea aceluia care vorbeşte şi ascultă cu blîndeţe (pe cineva), care primeşte cu bunăvoinţă pe cineva: **casa lui modestă era totdeauna deschisă cu ~ tuturor amicilor** (I.-GH.) [lat.].

*AFACERE *sf.* ① Treabă, daravere, îndeletnicire: **o ~ importantă** ¶ ② Daravere de negoţ: **n'am făcut azi nici-o ~; îi merg rău afacerile** ¶ ③ Pricină (de judecată): **se judecă astăzi o ~ criminală** ¶ ④ *pl.* Trebile, pricinile, ocupaţiunile particulare: **se amestecă totdeauna în afacerile altuia** ¶ ⑤ *pl.* Trebile, pricinile Statului: **afacerile publice; Ministerul Afacerilor străine** [a² + f a c e r e, format după fr. a f f a i r e].

†AFANISI (-isesc) *vb. tr.* ① A prăpădi, a nimici ¶ ② A sărăci (R.-COD.) [ngr. ἠφάνισα < ἀφανίζω].

†AFANISIRE *sf.* Prăpădire, nimicire, faptul de a a f a n i s i: **numai „carvonarismul" Apusului ar fi pricina afanisirii patriei noastre** (VLAH.).

AFARĂ 1. *adv.* ① Dincolo de pereţii unei încăperi, de cuprinsul unui loc închis sau mărginit, etc. (C ÎN CASĂ, ÎNĂUNTRU): **a dormi ~; cu un picior în groapă şi cu altul ~; a arunca ~; a da ~; a da pe uşă ~; a da pe poartă ~,** a izgoni (din casă, din slujbă, etc.) ¶ ② Dincolo de hotarele ţării, în străinătate (*mai adesea cu prep.* î n, d e, d i n): **gravele împrejurări politice din ~** ¶ ③ *Precedat de o prep., formează diverse loc. adv.*: **D e ~; abia acum a venit d e ~; d i n ~: pereţii sînt spoiţi d i n ~; d i n ~ măr frumos şi 'năuntru găunos; p e d i n ~,** în partea de afară; pe de rost, fără a se uita în carte; **p e ~: de ar mai veni vara, să se mai joace şi p e ~** (CRG.); **p i n' ~,** nu mai departe decît afară (din casă, din curte, etc.): **s'a dus p i n' ~** ¶ ④ *Urmat de o prep., formează diverse loc. prep.*: **~ d e, î n ~ d e, ‡ ~ d i n, ‡ d i n ~ d e,** fără, pe lîngă: **toţi au plecat ~ d e mine; ~ de aceasta, ~ de aceea,** pe lîngă aceasta; **‡ ~ d e,** peste: **au venit apele ~ d e măsură** (MUST.); **~ d i n: au plecat ~ d i n oraş** ¶ ⑤ **~ din**

cale, din cale ~, *loc. adv.*, peste măsură, prea de tot ¶ ⑥ ~ dacă, ~ numai dacă, *loc. conj.*, decît numai, cu condiţiunea: voiu pleca săptămîna viitoare, ~ numai dacă nu mă vor împiedeca afacerile.

2. *interj.* (cînd se izgoneşte cineva dintr'o casă, dintr'o slujbă, etc.) Ieşi! Pleacă!: afară! afară! strigară toţi ceilalţi, afară! cît îi lucru cu cinste (GN.).

3. ‡ *sf.* Partea din afară, exteriorul [lat. *a f f o r a s < a d-f o r a s].

*AFAZIC *adj. sm.* Atins de afazie [fr.].

*AFAZIE *sf.* Pierderea graiului (din pricina unei leziuni cerebrale), amuţeală [fr. < gr.].

*AFECT (*pl.*-te) *sn.* Stare sufletească stăpînită de o emoţiune, de o pasiune [germ. < lat.]

*AFECTA (-tez) 1. *vb. tr.* ① A arăta o stare sufletească deosebită de aceea pe care o are cineva în realitate, a se arăta prin vorbă, prin purtări, altfel de cum este, a se preface: vorbeşte rar, liniştit, fără să afecteze (VLAH.) ¶ ② A mişca adînc, a mîhni: acest filosof antic pe care atît de puţin îl pot ~ micile mizerii ale vieţii (CAR.) ¶ ③ A hotărî, a destina (*în spec.* o sumă) pentru un scop anumit: Ministerul a afectat această sumă pentru acoperirea cheltuelilor de reparaţiuni ¶ ④ A ipoteca: şi-a afectat casele la bancă.

2. *vb. refl.* A se răsfăţa: nu te mai afecta aşa [fr.].

*AFECTABIL *adj.* Care poate fi destinat pentru un scop anumit; care se poate ipoteca: moşia aceasta nu e ~ă [fr.].

*AFECTAT *adj.* ① *p.* AFECTA ¶ ② Adînc mişcat, mîhnit: eram atît de ~ de cele ce-mi spusese despre declaraţiunile Austriei (I.-GH.) ¶ ③ Prefăcut, nefiresc, meşteşugit în vorbă, în apucături: vai, ce tip ~, şi cum ţine să facă spirit cu ori-ce preţ (VLAH.) ¶¶ C NEAFECTAT.

*AFECTAŢIUNE, *AFECTAŢIE *sf.* ① Chip prefăcut, nefiresc (de a vorbi, de a se purta), prefăcătorie: nu se poate desobicinui de a vorbi cu această ~ care-l face ridicul ¶ ③ Destinare, hotărîre (*în spec.* a unei sume) pentru un scop anumit: ~a acestei sume pentru clădiri [fr. < lat.].

*AFECTIV *adj.* ① Privitor la facultăţile morale în opoziţie cu facultăţile intelectuale: fenomene ~e ¶ ② Care denotă afecţiunea: gest ~ ¶ ③ Simţitor, sensibil: natură ~ă [fr.].

*AFECTUOS *adj.* Iubitor, plin de dragoste, drăgăstos, care arată sau inspiră multă afecţiune: prin bunătatea, gingăşia şi surîsul ei ~, cucerise toate inimile ¶¶ C NEAFECTUOS [fr. < lat.].

*AFECŢIONA (-ionez) *vb. tr.* A avea, a arăta o dragoste deosebită (pentru ceva, pentru cineva): afecţionează studiul limbilor vechi; afecţiona numai pe cei silitori [fr.].

*AFECŢIUNE, *AFECŢIE *sf.* ① Iubire, dragoste: nu am putut da stima şi afecţiunea mea decît acelor cari o merită (I.-GH.) ¶ ② Stare bolnăvicioasă a unui organ sau a întregului organism, boală: are o ~ nervoasă ¶ ③ Afecţiuni *pl* Porniri, mişcări ale sufletului, pasiuni: aceste afecţiuni sînt aproape fireşti şi nu ori-cine le poate stăpîni [fr. < lat.].

*AFELIE *sf.*, *AFELIU *sbst.* ☆ Punctul orbitei unei planete cel mai depărtat de soare [fr.]

*AFEMEIAT *adj.* Moleşit, slab ca o femeie; muieratic: Omer, Pindar, Sofocle.. sînt buni pentru femei şi oameni afemeiaţi (FIL.) [f e m e i e, după fr. e f f é m i n é]

○ AFEN... = AFIN...

*AFERAT *adj.* Care are sau pare a avea o mulţime de treburi, foarte ocupat: pare totdeauna foarte ~ [fr. a f f a i r é].

*AFERENT *adj.* ① Care se cuvine de drept cuiva: s'a dat fie-cărui moştenitor partea ~ă ¶ ② Care aduce un lichid la un organ: vase ~e [fr < lat.].

*AFEREZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Căderea unuia sau mai multor sunete la începutul unui cuvînt: prin ~ s'a format Tănase din Atanase, Safta şi Veta din Elisaveta, etc. [fr. < gr.].

AFERIM! 1. *interj.* ① Prea bine! bravo! foarte frumos! minunat!: aferim! îmi zise, bătîndu-mă pe spate, vino sus să mănînci cu mine (I.-GH.) ¶ ② (Întrebuinţat şi ironic): aferim, băiete, să mai vii şi altădată!

2. *adv.* De minune: duceţi-vă, că aferim aveţi să petreceţi (VOR.).

3. *sm.*: Bătrînul Socolean, doborît sub grindina laudelor şi a aferimilor, se lăsase pe un scaun (NEGR.) [tc.].

AFET (*pl.*-ete) *sn.* Patul tunului, grindeiul sau cheresteaua pe care e aşezată ţeava tunului (• 36) [rus. l a f e t ŭ ori germ. L a f f e t t e + fr. a f f û t].

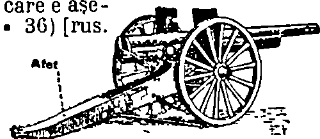

Fig. 36. Afet.

AFETEA (DE-) *loc. adv. Trans. Băn.* ① În zadar ¶ ② De geaba, de pomană: ian să încercăm, doar vom putea mînca de-~ (RET.).

† AFIEROSEALĂ, ○ AFIROSEALĂ, Ⓟ FIROSEALĂ. *sf.* Risipă, cheltuire [a f i e r o s i].

† AFIEROSI, AFIROSI, Ⓟ FIROSI (-osesc) 1. *vb. tr.* ① A hărăzi, a închina (o danie, a dărui (*în spec.* unei mănăstiri): au afierosit-o şi au dăruit-o la... sfînta besearecă a lui Dumnezeu (GAST.) ¶ ② *Pr. ext.* F A cheltui, a risipi, a irosi: nu-i bun de nimic altă decît să-mi afierosască averea (ALECS.).

2. *vb. refl.* ① ‡ A-şi închina cuiva gîndul, viaţa ¶ ② F A se sfîrşi, a nu mai rămînea nimic: de unde iei nu se mai face la loc, s'afieroseşte (R.-COD.) [ngr. ἀφιέρωσα < ἀφιερώνω].

AFIF *adj.* Ⓟ *Mold.* Fără nici un ban în pungă, lefter: ian priveşte bănărit, de unde eram ~ de parale (ALECS.) [tc.-ar. h a f i f].

*AFIGE (afig, *perf.* afipsei, *part.* afipt) *vb. tr.* A lipi undeva un anunţ judecătoresc: acest termen se va afige şi la uşa judecătoriei (PR.-CIV.) [lat. a f f i g e r e].

*AFIGERE *sf.* Faptul de a a f i g e, lipirea unui anunţ judecătoresc: o lună cel puţin după ~a şi publicarea acelei cereri (PR.-CIV.)

*AFILIA (-iez) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) asocia (*vorb.* de corporaţiuni, de comunităţi, de unele societăţi); a primi (a intra) ca membru într'o societate, într'o asociaţiune (mai adesea secretă): s'a afiliat la acea societate de revoluţionari [fr. < lat.].

*AFILIAT, -ATĂ *adj. sm. f. p.* AFILIA: Nicolae Ipsilante, unul din afiliaţi, căutase să tragă şi pe frate-său Alexandru (I.-GH.) ¶¶ C NEAFILIAT.

*AFILIAŢIUNE, *AFILIAŢIE *sf.* ①Faptul de a (se) afilia ¶ ② Tovărăşie [fr.].

AFIN¹ *sm.* Tufă care creşte prin locurile stîncoase şi umede din pădurile muntoase şi subalpine, şi prin păşunile pietroase din regiunea alpină (*Vaccinium myrtillus*) (• 37).

Fig. 37. Afin.

*AFIN² *sm.*, *AFINĂ (*pl.* -ine) *sf.* Rudă (prin alianţă): tot acel ce nu este nici rudă, nici afin (cuscru) cu pupilul nu poate fi silit a primi tutela fără voinţa sa (COD.-CIV.); dacă femeia judecătorului este rudă sau afină a uneia din părţi (PR.-CIV.) [lat. a f f i n i s].

AFINĂ (*pl.*-ine) Broboană neagră-albăstrie, foarte gustoasă pe care o produce afinul; poporul usucă aceste broboane, le fierbe, iar zeama o întrebuinţează ca doctorie contra diareei şi a tusei.

○ AFINAR *sm.*, ○ AFINET (*pl.*-eturi), ○ AFINIŞ (*pl.* -işuri) *sn. Trans.* (HASD.) Loc unde cresc a f i n i.

*AFINITATE *sf.* ① Înrudire, potrivire, asemănare, analogie: e o mare ~ între poezie şi pictură ¶ ② Puterea prin care atomii unuia sau mai multor elemente se atrag şi tind să se combine unul cu altul [fr. < lat.].

AFION *sbst.* Suc extras din măgăliile necoapte ale macului-de-grădină (*Papaver somniferum*), opiu; luat în cantităţi foarte mici, alină durerile şi aduce somn; în cantitate mai mare, e o otravă foarte primejdioasă: rachiul din butoiu era cu ~ (ISP.) [tc.].

*AFIPT (*pl.*-ipte) *sn.* Înştiinţare, anunţ ju-

decătoresc privitor la un sechestru sau vînzare: ~ele se vor lipi la uşa tribunalului (PR.-CIV.) [a f i g e, după analogia lui î n f i p t].

A-FIR-A-PĂR ☛ FIR ⑧.

A-FIREA (DE-) ☛ FIRE ⑧.

***AFIRMA** (afirm) 1. *vb. tr.* A zice da; a încredința, a asigura, a întări că un lucru este adevărat: ignoranța afirmă sau neagă, știința se îndoește; îți afirm că lucrurile s'au petrecut altfel.

2. *vb. refl.* A se arăta, a dovedi că are anumite însușiri, un anumit talent, a se manifesta: s'a afirmat bun scriitor [fr. < lat.].

***AFIRMARE**, *AFIRMAȚIUNE, *AFIRMAȚIE *sf.* ① Faptul de a a f i r m a, încredințare ¶ ② Spusă: mă îndoesc de afirmațiunile lui [fr. < lat.].

***AFIRMATIV** 1. *adj.* ① Care afirmă, prin care se afirmă ceva: mi-a dat un răspuns ~; întrebările lui au ton ~ (VLAH.) ¶ ② Modul ~, indicativul; propozițiune ~ă, aceea prin care se afirmă ceva.

2. AFIRMATIVĂ *sf.* Propozițiune prin care se afirmă ceva spre deosebire de cea negativă [fr. < lat.].

○**AFIROSI...** ☛ AFIEROSI...

***AFIȘ** (*pl.*-ișe) *sn.* Hîrtie scrisă sau tipărită ce se lipește pe ziduri, pe porți, sau se împarte trecătorilor pe stradă, spre a se aduce ceva la cunoștința tuturor, înștiințare: ~ teatral [fr.].

***AFIȘA** (-ișez) 1. *vb. tr.* ① A lipi afișe ¶ ② *Pr. ext.* A arăta cu tot dinadinsul și în vederea tuturor: prea caută să-și afișeze iubirea pentru popor.

2. *vb. refl.* A căuta cu ori-ce preț să fie luat în seamă, a da (mereu) prilej de vorbă despre sine: se afișează mereu cu luxul ei [fr.].

***AFIȘARE** *sf.*, *AFIȘAT *sbst.* Faptul de a (se) a f i ș a.

***AFIȘOR** *sm.* Cel ce lipește afișe [fr.].

○**AFIȘTAT** (CRG.) — ATESTAT.

***AFIX** (*pl.*-xe) *sn.* Particulă ce se pune la începutul sau sfîrșitul cuvintelor spre a le modifica înțelesul: ~ele se împart în prefixe și sufixe [fr.].

AFÎNA (-înez) *vb. tr.* A rări, a face mai puțin îndesat, a înfoia: după ce a sfărămat bulgării, a afînat pămîntul cu grebla [lat. *a f f e n a r e < f e n u m].

AFÎNAT *adj. p.* AFÎNA. ① Rărit, așezat rar, puțin îndesat, înfoiat: pămîntul trebue ținut ~... în jurul pomilor (RET.); — *adv.*: lulele umplute ~ cu tutun de cel mai ales (FIL.) ¶ ② Ⓕ: âl fărfănatic are și cuvînt ~ și mers cărărat (JIP.).

AFLA (aflu) 1. *vb. tr.* ① A găsi pe cineva sau ceva (căutînd sau fără a căuta): n'am aflat pe nimeni în casă; ~ o comoară; Ⓟ: caută și vei afla; Ⓕ a nu-și ~ locul, a nu putea sta liniștit (de nerăbdare, de durere, etc.), a nu se mai astîmpăra ¶ ② A da peste cineva din întîmplare, pe neașteptate; a da în drum peste cineva, a întîlni: apucă numai pe calea aceasta, căci vei afla pe un porcar, pe acela să-l întrebi (RET.); Ⓟ: a-și afla omul, a da peste unul mai tare, mai priceput, etc. care să-l poată birui ¶ ③ A da peste ceva, a descoperi după cercetări sau meditări îndelungate; a inventa; a născoci: n'am putut ~ adevărul; am aflat pricina; a aflat un leac pentru stîrpirea șoarecilor ¶ ④ A ajunge, a cunoaște, a ști, a pricepe, a înțelege: află, nepoate, că asemenea pietre fac podoaba împărăției mele (CRG.) ¶ ⑤ A prinde de veste: n'am putut ~ nimic în oraș ¶ ⑥ A socoti, a chibzui, a i se părea (că e bine sau rău): am aflat mai nimerit să aștept pîn' a doua zi; a aflat cu cale, a aflat de cuviință, a socotit că e mai bine, a găsit nimerit ¶ ⑦ A-i veni pe neașteptate, a i se întîmpla; Ⓟ: dă-mi, Doamne, ce n'am visat, să mă mir ce m'a aflat.

2. *vb. intr.* ① A lua cunoștință, a ajunge a ști, a auzi despre existența unei persoane, unui lucru: aflară despre un vrăjitor meșter carele închega și apele (ISP.); nici pasăre măiastră să nu-i afle de știre (I.-GH.) ¶ ② A prinde de veste: abia tîrziu de tot află și el cum se petrecuseră lucrurile ¶ ③ A-i veni aminte, a-i abate (să se apuce de ceva): d'apoi bine! astăzi ți-ai aflat d-ta de arat? (MAR.).

3. *vb. refl.* ① A exista: nu se mai află alta așa de frumoasă; a se ~ de față; simenii... se aflau înarmați cu arcuri și cu măciuci (ISP.) ¶ ② A fi, a fi pus, așezat, situat: mă aflam atunci la Paris; nu știu în ce parte se află primăria ¶ ③ Se zice cu privire la starea, la situațiunea bună sau rea a unei persoane sau unui lucru: a se ~ în primejdie, în nevoie, etc. ¶ ④ *În spec. vorb.* de starea sănătății cuiva: cum te mai afli? se află mai bine, mai rău ¶ ⑤ *Mold.* Nu se află, nu e adevărat: — S'a plîns boierul că -ai batjocorit. — Nu se află, domnule epistat (ALECS.) [lat. a f f l a r e].

AFLARE *sf.* ① Faptul de a a f l a ¶¶ C NEAFLARE ¶ ② Aflarea capului Sfîntului Ioan Botezătorul, numele a două sărbători ale bisericii creștine, ce se țin la 24 Februarie și 25 Maiu: la 24 Februarie e ~a capului Sf. Ioan, atunci s'a găsit capul Sf. Ioan în apă, în acea zi e capul primăverei (VOR.).

AFLAT *sbst.* ① Faptul de a a f l a: (o știm) din aflate, din auzite ¶ ② ‡ Descoperire, născocire: pe această poveste cură și ~ul slovelor (M.-COST.).

AFLĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a f l ă, descopere, născocește ceva; care se află (într'un loc): sorbeau astă iscusită băutură care face nu mai puțină cinste ~ului ei decît ~ului tipografiei (NEGR.). ¶¶ C NEAFLĂTOR.

***AFLICTIV** *adj.* Se zice de pedepsele prin care se răpește unui osîndit viața sau libertatea: munca silnică este o pedeapsă ~ă și infamantă [fr.].

***AFLUENT** *sm.* Apă curgătoare care se varsă într'alta: nici-unul nu soarbe atîția afluenți în undele lui (VLAH.) [fr. < lat.].

***AFLUENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Mare îmbelșugare (de lucruri): afluența grînelor pe piețele din străinătate ¶ ② Îmbulzeală, gloată, lume multă: n'am putut răzbate din pricina afluenței [fr. < lat.].

***AFLUX** (*pl.*-uxuri) *sn.* Îngrămădire prea mare, năpădire de lichid într'o parte a trupului: ~ul sîngelui la creieri [fr. < lat.].

***AFON**, *AFONIC *adj.* Fără glas, lipsit de glas [fr.].

***AFONIE** *sf.* Pierderea glasului, stingerea vocii [fr. < gr.].

***AFORISM** (*pl.*-me) *sn.* Sentență, maximă prin care se exprimă în puține cuvinte anumite adevăruri morale sau filosofice [fr. < gr.].

***AFORISTIC** *adj.* Alcătuit din aforisme, în felul aforismelor: stil ~; forma ~ă e și la modă și cea mai ușoară (VLAH.) [fr. < gr.].

***A FORTIORI** *loc. adv. lat.* Cu atît mai mult, mai cu drept cuvînt.

***AFRICAN**, -ANĂ *adj. sm. f.* Din A f r i c a, care locuește în Africa: Va uri albe trec în zare, se așează'n lung troian, Ca nisipurile dese din pustiul ~ (ALECS.).

***AFRONT** (*pl.*-turi) *sn.* Ocară făcută cuiva (cu vorba sau cu fapta) fiind de față și alții, înfruntare: îi făcuse ~ul de a nu voi să-l primească ca ambasador la Petersburg (I.-GH.) [fr.].

***AFTE** *sf. pl.* Bubulițe, sgrăbunțe, bășicuțe care se fac pe buze, pe gingii, în gîtlej, etc. [fr. a p h t e < lat.].

***AFTOS** *adj.* ① Care e caracterizat prin prezența aftelor: angină aftoasă ¶ ② Febră aftoasă, boală epidemică care se ivește la vitele bovine și se transmite la oi, capre și cu deosebire la porci, apoi la cîini și pisici și chiar la găini și om; e numită de popor „boala de unghii și de gură" [fr. a p h t e u x].

○**AFUM** (*pl.*-muri) *m.* Miros (de fum, de afumat): prea îmi place ~ul slăninei (CRG.) [a f u m a].

AFUMA (afum) 1. *vb. tr.* ① A lăsa să se acopere de fum, a umplea de fum, a pune la fum: ~ șunca; a afumat stupul, ca să poată scoate fagurii ¶ ② A expune la acțiunea fumului ca mijloc de vindecare: de-abia i-a mai trece băietului istuia de spăriet, că mult păr îmi trebuia de la tine ca să-l afum (CRG.) ¶ ③ A produce fum arzînd diferite substanțe, pentru a alunga dintr'un loc un miros nesănătos, neplăcut, sau pentru a desinfecta: să afumi casa cu pucioasă ¶ ④ A face să capete miros de fum, a strica (bucatele) prin fum: a afumat laptele, de nu l-am putut bea ¶ ⑤ A înnegri acoperind cu fum: să afumi sticla și să te uiți prin ea.

2. *vb. intr.* ① ○ A scoate, a face fum, a fumega: cuptorul afuma și acoperișul era tovarăș cu vînturile (SLV.) ¶ ② ○ A fuma: după ce se săturară, își

aprinseră țigări și afumau cu ele ca Turcii (RET.)` ¶ ③ † A fumega, a scoate fum: norodul vedea muntele afumînd (BIBL.).

3. *vb. refl.* ① A se expune la acțiunea fumului (ca mijloc de vindecare): o cloanță de bătrînă o sfătui să se afume cu păr de urs (ALECS.) ¶ ② ✕ A căpăta miros de fum, a se strica prin fum (*vorb.* de bucate): venind să mai vază de bucate, ele se afumase (ISP.) ¶ ③ A se acoperi de fum, a se înnegri, a se îngălbeni de fum: s'au afumat pereții, mobilele, tablourile ¶ ④ F A se îmbăta puțin, a se chercheli: s'a afumat (cu luleaua), s'a cam îmbătat ¶ ⑤ ‡ A scoate fum, a fumega [lat. *affumare < adfumare].

AFUMAT 1. *adj. p.* AFUMA. ① Pus la fum, expus la acțiunea fumului: limbă ~ă; scrumbie ~ă ¶ ② ✕ Cu miros de fum, stricat prin fum: lapte ~; bucate ~e ¶ ③ Înnegrit de fum: sticlă ~ă ¶ ④ Îngălbenit de fum și de vechime: căciulă ~ă; pereți afumați; hîrtii ~e; ținea într'o mînă o psaltichie veche și ~ă (ALECS.) ¶ ⑤ Sur: îmi vezi gura fără dinți, fața bugedă, barba ~ă, capul cărunt (LET.) ¶ ⑥ F Amețit de vin, cherchelit: era ~ bine, cu ochii împăinjeniți, și se cumpănea puțin (SAD.) ¶¶ © NEAFUMAT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) afuma.

3. AFUMATĂ *sf.* ♣ Varietate de strugure ruginit, de o coloare amestecată din alb, galben și roșu, picurată cu negru.

AFUMĂTOR 1. *adj.* Care afumă.

2. AFUMĂTOR (*pl.*-toare) *sn.* Aparat cu care se afumă stupii.

3. AFUMĂTOARE *sf.* Cățuie, vas în care se pun substanțe mirositoare pentru afumat: două afumători de argint în formă de mere domnești (ALECS.).

4. AFUMĂTOARE *sf. pl.* Substanțe mirositoare cu care se afumă.

AFUMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Afumare cu substanțe mirositoare sau cu ori-ce alt lucru care arde înnăbușit, cu scopul de a face să dispară un miros urît dintr'un loc, de a se alunga unele insecte, etc.: în ziua celor 40 de sfinți, se fac afumături cu cirpe aprinse prin case, prin coșare, prin grajduri, că se gonește tot ce e rău de la acea casă (MAR.) ¶ ② ✕ Carne afumată: dă-mi niște ~ [afuma].

AFUND 1. *adv.* Spre fund, la adîncime, adînc: unde e vîltoare, apa te trage ~; au trebuit să se bage și mai ~ în codrul cel des (SB.); a da ~; a băga ~, a cufunda; a se da ~, a se cufunda, a se duce la fund, Ⓕ a pieri din ochi, a dispărea: și eu m'am dat ~, pînă s'a dus muscălimea din țară (DLVR.).

2. AFUND *adj. Tr.-Carp.* Adînc: apele line sînt ~e; a săpat o groapă ~ă.

3. AFUND (*pl.*-duri) *sn.* Adîncime; fund: aruncîndu-i din ~ul nărilor umede duhoarea dulce de lapte (CAR.) [lat. ad fundum].

AFUNDA (afund) 1. *vb. tr.* ① A băga de tot în apă (sau într'alt lichid), a cufunda: și-l pogori în scăldătoare și-l afunzi, adecă-l uzi de tot (PRV.-MB.) ¶ ② A înneca: a afundat toate corăbiile lor în mare.

2. *vb. refl.* ① A se băga de tot în apă, a se cufunda: s'a afundat în apele Iordanului ¶ ② A se duce afund, a se scufunda, a se înneca; a pătrunde adînc: De ce, luceafăr, te-afunzi în zare...? (VLAH.); își taie măciuca și se afundă în pădure (RET.) ¶ ③ Ⓕ: a se afunda în cugetări ¶ ④ Ⓕ A pieri din ochi, a se face nevăzut, a dispărea (în depărtare): nebun de groază, murgul Se-afundă în largul spațiu și spintecă amurgul (ALECS.) [lat. *affundare].

AFUNDAT 1. *adj.* ① *p.* AFUNDA ¶ ② Ⓕ Foarte depărtat, abia zărit: în depărtarea cea mai ~ă, dealurile dobrogene încingeau acest curios tabel (ODOB.) ¶ ③ Ⓕ: ținti ochii în jos și stătu puțin ~ în gînduri (ALECS.).

2. *sbst.* Faptul de a (se) afunda.

AFUNDĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Înfundătură, loc înfundat: de va ședea în vre-o pădure deasă și mare, vederea lui nu poate străbate prin toate colțurile și afundăturile (ISP.) [afunda].

AFUNDIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Distanța de la ochi pînă la un punct foarte îndepărtat, abia zărit (al unei păduri, al unui drum, etc.), adîncime: măsurai ~ul codrilor gîndindu-mă la tine (DLVR.) [afund].

AFUNZIME *sf.* Adîncime [afund].

***AFURCA** (afurc) *vb. tr.* ⛴ A lega o corabie de fundul apei cu ajutorul a două ancore care lucrează împreună în direcție opusă și ale căror lanțuri formează o furcă [fr. affourcher].

AFURISANIE, AFURISENIE *sf.* ⛪ Pedeapsă canonică prin care e îndepărtat cineva din ceata credincioșilor și e oprit pentru un timp de la biserică: cu mare blăstem au legat și cu strașnică afurisanie au scris testamentul (N. COST.) [afurisi].

AFURISI (-isesc) 1. *vb. tr.* ⛪ ① A lovi, a pedepsi cu afurisania: care cliric se va arăta că merge la circiumă.... acela să se afurisească (PRV.-MB.) ¶ ② A blestema: părinții lui l-au afurisit.

2. *vb. refl.* A chema asupră-și blestemul urgia cerească (în jurăminte): Că făgăduesc Și m'afurisesc De azi înainte Să fiu mai cuminte (IK.-BRS.) [ngr. ἀφόρισα ∼ ἀφορίζω].

AFURISIT, -ITĂ *adj. sm. f. p.* AFURISI ¶¶ © NEAFURISIT ¶ ① Pedepsit cu afurisania: cine se va împrieteni cu un ~ să fie și el afurisit ¶ ② Blestemat: fir'ar a dracului de viață ș' ~ă, că' m'a făcut mama fără noroc! (CAR.) ¶ ③ Îndrăcit, păcătos, cumplit, rău la suflet: iaca că intră ~ul de băiet în școală (CRG.).

○ **AFURIȘ** ☞ FURIȘ.

‡ **AGA** (*pl.*agale), *sm.* ⚔ Căpetenie militară, ofițer turc (*în spec.* comandantul ienicerilor) (▪ 38, 39): bașbuzucii omorau pe agalele cari voiau să-i reție să nu treacă Dunărea (I.-GH.) [tc.].

‡ **AGĂ** (*pl.* agi) *sm.* ‡ ① Ispravnicul dărăbanilor și al întregii infanterii: simenii, a căror căpitănie era aga, se aflau înarmați cu arcuri și cu măciuci (ISP.) ¶ ② Rang de boierie de prima clasă ¶ ③ Prefect de poliție (în prima jumătate a veacului trecut); liniștea orașului, fixarea prețului alimentelor, priveghierea străzilor erau în sarcina acestui demnitar, sarcini care cădeau înainte în atribuțiunea căpitanului de dorobanți: aga, straja și liniștea orașului (VLAH.) [tc.].

Fig. 38. Aga. Fig. 39. Aga de ieniceri.

‡ **AGABANIU** *sbst.* Stofă scumpă din care Turcii făceau turbane: mai colo boccealîcuri de stofă cu așternuturi de ~, cu primenele de borangic (ODOB.) [tc. agabani].

AGACHI *npr. m. Mold.*: Ⓟ Înghite, ~! *a)* un fel de îndemn la băut (mai ales pentru cel ce trage bine la măsea); *b)* înghite gluma, zeflemeaua.

AGALE, ↘ AGALEA *adv.* Încetișor, alene: în mirosul de iarbă, tăcuți, pășim agale (VLAH.); nu-l știi pe el că umblă agalea? (CAR.); *mai adesea reduplicat*: Ercule se întorcea acasă agale, agale (ISP.) [gr. ἀγάλια].

○ **AGĂNĂU** *sbst. Olten.* (HASD.) Un fel de horă țărănească pe care o joacă numai bărbații.

***AGAPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① ⛪ Ospățul la care luau parte cei dintîi creștini ¶ ② Ospăț, masă la care se întrunesc mai mulți prieteni: membrii societății au hotărît să se întrunească la o ~ în fie-care lună [fr. < gr.].

‡ **AGAREAN**, ‡ AGARINEAN *sm.* Păgîn, necredincios (*vorb* mai ales de Turci și Tătari): care preot va lua jertva ereticului sau a Agareanului sau va boteza copilul lui, aceluia porunceșe să i se ia darul (PRV.-MB.); Ștefan muie gîrbița și înfrînse trufia spurcaților Agareni (ISP.) [vsl. agarěninŭ].

‡ **AGĂRLÎC**, ‡ AGÎRLÎC (*pl.*-îcuri) *sn.* Calabalîc mult: prindeau căruțe cu chirie, de-și aduceau ~ul (LET.) [tc.].

***AGASA** (-asez) *vb. tr.* A întărita ușor, a plictisi: te agasează toată ziua cu gemetele ei [fr. agacer].

***AGASANT**, *adj.* Care agasează, plictisitor: așa e de proastă și de ~ă (BR.-VN.) [fr. agaçant].

***AGAT** (*pl.*-ate *sn.* ***AGATĂ** (*pl.* -ate) *sf.* ⊕ Piatră tare, varietate de cuarț, care prezintă pături concentrice neregulate de diferite colori; devenind foarte lucios prin lustruire, se întrebuințează mult în bijuterie. precum și la facerea a diferite obiecte de ornament (▣ 40) [fr. lat.].

Fig. 40. Agat.

AGĂȚA... ☛ ACĂȚA...

***AGAVĂ** (*pl.*-ave *sf.* ♣ Gen de plante originare din America; una din spețe *(Agave americana)*, naturalizată în regiunea mediterană, se cultivă ca plantă ornamentală numită ℙ „limbă"); din fibrele frunzelor, lungi de peste 2 metri, se fac frînghii și diferite țesături (▣ 41) [fr.].

Fig. 41. Agavă.

AGEAMIU. *Mold.* AGEMIU,-IE *adj.* și *sm.* *f.* Începător, nepriceput, novice, fără experiență: era și ageamie și 'nfumurată că nimeni nu știa juca mai bine ca ea (CAR.): la vînătorie.. mă pricep cam tot atît precît se pricepea vestitul ~ (ODOB.) [tc. ağami].

‡**AGEM** 1. *adj.* *sm.* ● Persan din Persia: o samă de Turci s'au ridicat asupra împăratului ~ilor (MUST.).

2. *sm.* ♩ Semn în notele orientale bisericești [tc.-ar. 'ağem].

‡**AGEMESC**, ‡AGIMESC *adj.* ● Persan [agem].

AGEMIU ☛ AGEAMIU.

***AGENDA** *sf.* Calendar de birou sau de buzunar cu numeroase foi albe în care oamenii de afaceri, comercianții, etc. înscriu cele ce au de făcut într'o anumită zi sau oră (▣ 42) [fr.].

Fig. 42. Agenda.

***AGENT** *sm.* ① Tot ce lucrează, puterea care lucrează sau produce o acțiune oare-care: agenții de producțiune sînt munca, natura și capitalul ¶ ② Agenți chimici, substanțe care operează descompunerea altor substanțe sau care produc o schimbare chimică ¶ ③ Persoană care se ocupă de afacerile altuia, ale unei case de comerț sau care e însărcinată cu o slujbă, cu o misiune publică sau privată; ~ de afaceri, cel care se însărcinează cu afacerile de interes ale altuia; ~ de schimb, mijlocitor pentru vînzarea și cumpărarea valorilor de bursă (titluri de rentă, acțiuni, obligațiuni, etc.) ¶ ④ Agent diplomatic, persoană trimisă de un guvern pe lîngă alt guvern străin cu însărcinarea de a apăra interesele Statului pe care îl reprezintă și ale cetățenilor lui ¶ ⑤ Slujbaș, funcționar subaltern însărcinat cu aducerea la îndeplinire a ordinelor și dispozițiunilor unei administrațiuni a Statului: ~ de poliție; ~ de siguranță; ~ judecătoresc; ~ vamal [fr.].

***AGENTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* = AGENȚIE [germ. Agentur].

***AGENȚIE** *sf.* ① Slujba sau însărcinarea unui agent ¶ ② Casă de afaceri, administrațiune condusă de unul sau mai mulți agenți ¶ ③ *Pr. ext.* Locul, clădirea unde o asemenea administrațiune își are sediul: ~ de publicitate; ~ teatrală; ~ telegrafică [it. agenzia].

AGER 1. *adj.* ① Tăios, ascuțit: toate cu gurile căscate, toate cu dinții ~i și cu ghiare ascuțite (RET.) ¶ ② Pătrunzător: ochiul cel ~ al lui Ștefan văzu unde o să ajungă treaba (ISP.); privire ~ă ¶ ③ Sprinten, ușor la fugă: intră în curțile domnești în săltăturile și desghinurile unui armăsăraș arăbesc ~ și sglobiu (ODOB.) ¶ ④ Iute la sbor: Privește pe deasupra-i cum trec necontenit Nori lungi și vulturi ~i în sbor neobosit (ALECS.) ¶ ⑤ Iute la acțiune: Turcul, blînd cînd este vremea de blîndețe, sumeț și ~ cîndu-i vreme de sumeție (M.-COST.) ¶ ⑥ Harnic, îndemînatec, dibaciu: fiul împăratului era mai ~ de mînă, mai isteț și mai îndrăzneț (ISP.) ¶ ⑦ Isteț: (era) o sgîtie de copilă ~ă la minte și așa de silitoare de întrecea mai pe toți băieții (CRG.) ¶ ⑧ Puternic, vîrtos, viguros: vese și voios la inimă, ~ și vîrtos la trup (ODOB.) ¶ ⑨ F: le-ar spune cu pana lui ~ă că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om (I.-GH.).

2. ‡ *sm.* Slugă a diavolului. cel ce îndeplinește poruncile mai-marelui diavolilor: să fie scoasă den mănăstire ca o părtașă a Satanei și a tuturor ~ilor lui (PRV.-MB.) [lat. agilis, -lem].

AGERI (-eresc) 1. *vb. tr.* A face ager, a ascuți (spiritul): felul acesta de lucrări ageresc mintea copilului.

2. *vb. refl.* A deveni ager.

AGERIME *sf.* ① Iuțeală, vioiciune, ușurință (la alergat, la sbor): aleargă cu multă ~ ¶ ② Îndemînare, dibăcie: mîinile-i reci și tremurînde pare că pierduse îndemînatica lor ~ (ODOB.) ¶ ③ Pătrundere, istețime: cu ~a minții și cu înțelepciunea-i firească domni în pace toată viața lui (ISP.) [ager].

‡**AGESC** *adj.* ‡ Ce ține de agă: slujitorii de curte și cu dărăbanții agești (LET.).

AGEST (*pl.*-turi), ○AGESTRU (*pl.*-truri,-tre) *sn.* *Mold. Bucov. Trans.* (MAR.) (ȘEZ.) (HASD.) ① Îngrămădire de lemne, bușteni, crengi, vreascuri, aduse de apele repezi și așezate într'un loc la cotitura unui rîu, formînd astfel un fel de stăvilar: au să-l lepede apele pe gunoaie și mîl... la un agestru (SAD.) ¶ ② *Pr. ext. Trans.* (FR.-CDR.) Loc scutit de vînt ¶ ③ *Trans.* (HASD.) Ⓕ Venetic [lat. aggestum].

○**AGESTA** *vb. tr. Trans.* A păzi, a scuti, a ocroti: mulțam, că mi-ai agestat pruncul (FR.-CDR.) [☛ AGESTI].

○**AGESTI** (-tesc), ○AGESTRI (-tresc) 1. *vb. tr. Bucov. Trans.* (MAR.) (HASD.) A așeza, a îngrămădi lemne, bușteni, etc. la malul unei ape (*vorb.* de apele repezi), a forma un agest.

2. *vb. refl.* ① A se îngrămădi, a se așeza (*vorb.* de buștenii aduși de apă) ¶ ② Ⓕ A se pripăși, a se opri într'un loc.

○**AGESTRI** ☛ AGESTI.

○**AGESTRU**.... ☛ AGEST ...

†**AGHENT** *sm.* ① Slujbaș inferior al unei administrațiuni a Statului (☛ AGENT) ¶ ② *Spec. Mold.* Slujbaș al poliției, al unui birou de servitori [germ. Agent ori rus. agentŭ].

***AGHENȚIE** *sf.* ① = AGENȚIE ¶ ② *Spec.* ‡ Cancelaria, funcțiunea agentului austriac în România: nu cumva vrei să-l lăsăm ca să meargă la aghenție? (ALECS.) [agenție + aghent].

AGHESMUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A stropi cu aghiasmă ¶ ② *Mold.* F *iron.* A trage o bătaie: îl aghesmuesc cu astă labă cum o numești d-ta (ALECS.) ¶ ③ *Bucov.* F A fura: despre un lucru furat se zice „,l-a aghesmuit" (VOR.).

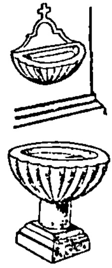
2. *vb. refl.* F *iron.* A se ameți, a se chercheli.

AGHESMUIT *adj.* ① *p.* AGHESMUI ¶ ② F *iron.* Cherchelit, cam beat: tămîiet și ~ gata de dimineață (CRG.) ¶ Ⓒ NEAGHESMUIT.

○**AGHESTIN(Ă)** ☛ AGHISTIN(Ă).

○**AGHIAMANT** (*pl.*-ante) *sn.* *Tr.-Carp.* ⊕ Diamant [ung. gyémánt].

AGHIASMĂ, AIASMĂ *sf.* ① Apă sfințită de preot după un anume ritual cu prilejul punerii temeliei unei biserici, unei case, la inaugurarea vre-unui așezămînt, la ziua întîi a fiecărei luni, la redeschiderea unei biserici reparate, la sfințirea unei biserici, la botez, etc.: au stropit cu aiasmă de sus pînă jos (I.-GH.); ~ mare, apa sfințită din ziua de Bobotează (6 Ianuarie) pe care poporul, încredințat că e bună de leac, o păstrează mai mult timp ¶ ② F *iron.* Rachiu, numit și ~ rusească: se învîrtește lumea cu mine de atîta aghiasmă rusească (CRG.); *Mold.* ℙ: vrei, nu vrei, bea Grigore ~, se zice cînd de voie, de nevoie trebue să faci ceva [gr. ἁγίασμα].

Fig. 43. Aghiasmatare.

AGHIASMATAR (*pl.*-are) *sn.* ① Vasul, receptaculul în care se păstrează aghiasma (▣ 43) ¶ ② Cartea ce cuprinde rugăciunile care se fac la stropirea cu aghiasmă [ngr. ἁγιασματάρι].

AGHIAZMĂ = AGHIASMĂ.

AGHIOS (*pl.*-ioase) *sn.* ① Cîntare de laudă la liturghie spre slava Sf. Treimi și care începe

cu cuvintele „Sfinte Dumnezeule“; imnul triumfal sau cîntarea de biruință la liturghie, la care poporul răspunde „sfînt, sfînt, sfînt Domnul Savaot“ ¶ ② F: a trage un ~, a trage (la) aghioase, *a)* a cînta tare, mai ales cu glas monoton; *b)* a sforăi, a horcăi tare în somn: de veselie, trase niște aghioase c'un glas tîrît de amuți gălăgia șezătoarei (OLVR.); tu, gogîmite flăcău în putere, să-i tragi la aghioase, și eu... să moțăiu deșteaptă (CAR.); i-a cîntat popa ~ul, a murit [gr. ἅγιος].

*AGHIOTANT = ADJUTANT.

○ AGHISTIN(Ă) *sf.* ♣ *Tr.-Carp.* = CASTAN(Ă) [ung. g e s z t e n y e].

AGHIUȚĂ *npr. m.* ① (P Nume comic dat de popor necuratului ¶ ② (P A-l fura ~, a adormi (greu): cum bău îl și fură ~, căzu într'o amorțeală sor cu moartea (ISP.); a-l lua ~, a muri.

AGIALÎC = HAGIALÎC.

AGIAMIU = AGEAMIU.

AGICĂ = HAGICĂ.

‡ AGIE *sf.* ① Rangul de a g ă ca slujbă militară ¶ ② Demnitatea de agă (ca rang de boierie) ¶ ③ Prefectura poliției: îl trimit numai decît la ~, să-și ia merticul și de-acolo (CAR.) ¶ ④ Poliție; toți agenții poliției: arhon sărdar... rădică toată agia în picioare! (ALECS.).

‡ AGIESC *adj.* = AGESC [a g i e].

*AGIL *adj.* Sprinten, iute, care se mișcă cu multă ușurință: tigrul, maimuța și pisica sînt animale foarte ~e [fr. < lat.].

*AGILITATE *sf.* Sprintenie, ușurință (în mișcări): a sărit de pe cal cu multă ~ [fr. < lat.].

AGIMĂ = HAGIMĂ.

*AGIO *sbst.* ① Diferența între valoarea nominală și valoarea reală a monedelor, între banii de metal și cei de hîrtie, între banii din țară și cei dintr'o țară străină, † baș ¶ ② Cîștigul rezultat din diferența între prețul de acum și cel de mai tîrziu al valorilor, efectelor publice, mărfurilor, etc. [fr. < it.].

*AGIOTA (-otez) *vb. intr.* A specula asupra valorilor sau mărfurilor al căror preț e variabil [fr.].

*AGIOTAJ *sbst.* Faptul de a agiota, zarafîîc [fr.].

*AGIOTOR *sm.* Cel ce agiotează [fr.].

*AGITA (agit) 1. *vb. tr.* ① A mișca încoace și încolo, a clătina, a clăti, a sgudui, a fîlfîi: vîntul agită frunzele, valurile mării; ~ un lichid într'un vas; frigurile l-au agitat toată noaptea; sclavii cari agită apărători pentru răcorirea atmosferei (ALECS.) ¶ ² (F) A turbura, a sbuciuma: aceste patimi care-i agitau inima și mintea ¶ ③ F A ațița, a întărîta, a răzvrăti, a revolta: agitau necontenit poporul încrezător în făgăduințele lor ¶ ④ A desbate, a face vorbă despre ceva, a discuta: se agită o chestiune de mare însemnătate.

2. *vb. refl.* ① A se mișca încoace și încolo, a nu avea astîmpăr, a se clătina: bolnavul se agită mereu; alegerile fiind aproape, partidele politice au început să se agite; crengile se agită bătute de vînt ¶ ² (F) A se turbura, a se sbuciuma: nu te mai agita atîta, îți faci sînge rău de geaba [fr. < lat.].

*AGITATOR,-TOARE *adj. sm. f.* Care ațîță mulțimea spre a se răzvrăti, spre a se răscula, ațîțător, turburător: au arestat pe toți acești ~i ai poporului [fr. < lat.].

*AGITAȚIUNE, *AGITAȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) agita; mișcare încoace și încolo, clătinare, sguduire: ~a mării; ~a valurilor ¶ ② Turburare, sbucium: D-na Champy era într'o stare de mare agitațiune (I.-GH.) ¶ ③ Ațîțare, întărîtare, revoltă, sguduiri politice: de cînd ne bucurăm de binefacerile regimului parlamentar, n'a trecut această țară printr'o agitație mai grozavă (CAR.) [fr. < lat.].

AGIU¹ = HAGIU.

*AGIU² = AGIO.

*AGIU... = AJU...

○ AGÎMBA *vb. tr. Trans.* (VIC.) ① A apuca, a prinde, a pune mâna pe cineva ¶ ② (P A-l lovi boala copiilor: agîmba-te-ar să te agîmbe! [→ GÎMBA].

AGÎMBALĂ, *sf. Trans.* (P Boala copiilor, epilepsie [a g î m b a].

‡ AGÎRLÎC → AGĂRLÎC.

AGLICĂ (*pl.*-ice,-ici) *sf.* ♣ ① Plantă cu flori albe, cu miros plăcut foarte pătrunzător; poporul face din ele ceaiu contra vătămăturii, iar vinarii le întrebuințează la aromatizarea vinurilor *(Spiraea filipendula)* (▣ 44) ¶ ² = CIUBOTICA-CUCULUI [blg. a g l i k a].

AGLICE *sf.*, AGLICIU *sm.* ♣ = AGLICĂ.

*AGLOMERA (-erez) 1. *vb.tr.* A îngrămădi, a strînge grămadă: a aglomerat pe moșie toți muncitorii din satele dimprejur.

2. *vb. refl.* A se îngrămădi, a se strînge grămadă; a se înghesui: grupuri se aglomerează la răspîntii, unde discută fierbinte (CAR.) [fr. < lat.].

Fig. 44. Aglică.

*AGLOMERAT (*pl.*-ate) *sn.* Îngrămădire de mai multe substanțe formate la epoci diferite; sfărîmături de minerale (*în spec.* de cărbuni) aglomerate [fr. < lat.].

*AGLOMERAȚIUNE, *AGLOMERAȚIE *sf.* Îngrămădire; îmbulzeală, înghesuială: n'am putut răzbi din pricina aglomerațiunii [fr. < lat.].

*AGLUTINA (-inez) 1. *vb. tr.* A lipi, a împreuna prin lipire mai multe lucruri încît să formeze o singură bucată.

2. *vb. refl.* A se lipi strîns la un loc [fr.< lat.]

*AGLUTINANT *adj.* ① Care poate aglutina: substanțe ~e ¶ ② Limbi ~e, acelea la cari flexiunile sînt înlocuite prin cuvinte alipite de rădăcină: limbile din America de Nord sînt ~e [fr.].

*AGLUTINARE, *AGLUTINAȚIUNE, *AGLUTINAȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) a g l u t i n a ¶ ② Alipirea de cuvînt a unuia sau a mai multor cuvinte, fie spre a-i modifica înțelesul, fie pentru a da naștere unui alt cuvînt [fr.].

*AGNEȚ *sm.* Bucată de pîine ce preotul scoate din altă pîine mai mare, numită prescură, și o așază pe disc, cînd oficiază sf. liturghie; ea simbolizează pe Is. Hr. care, deși nevinovat ca un miel, totuși s'a jertfit pe lemnul crucii [vsl. a g n î c ĭ].

*AGNOSTICISM *sbst.* Doctrină filosofică care declară inaccesibilă minții omenești noțiunea absolutului [fr.].

‡ AGOAIE (*pl.*-oaie) *sf. iron.* Soția unui a g ă: Taci, muiere nerușinată, de mîni nu-i mai fi ~ (ALECS.).

‡ AGOANĂ *sf.* = AGONIE [gr. ἀγών].

○ AGOD *sn. Trans.* ① Nărav; obiceiu, fire: îi cunosc ~ul, că om din el nu va fi în veci (RET.) ¶ ② Rost, rînduială: De nu știi la cal ~ul, Astupă cu tine glodul (RET.) [comp. srb u g o d].

○ AGODI (-od, -odesc) *vb. tr. Tr.-Carp.* A aștepta [comp. srb. u g o d i t i].

*AGONIE *sf.* ① Lupta între viață și moarte în ceasurile cele mai de pe urmă ale ființei: un biet călugăr bogonisea pe slavonește, dar cu glas slab, rugile ~i (ODOB.); a fi în agonie, a se lupta cu moartea, a trage de moarte ¶ ② F: Imperiul roman era în ~; cea mai frumoasă ~ e, de sigur, agonia verii (BAS.) [fr. < gr.].

AGONISEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Ceea ce s'a agonisit, cîștigul dobîndit prin muncă, rodul muncii: tată-său le lăsase lor toată agoniseala de o viață de preot al satului (ISP.) [a g o n i s i].

AGONISI (-isesc) *vb. tr.* ① A dobîndi prin muncă, a aduna foloase cu multă trudă: s'au hotărît... să meargă 'n lume ca să slujească și așa să-și agonisească hrana (SB.); a-și ~ v'ia a, a cîștiga prin muncă cele trebuincioase pentru traiu ¶ ② *Pr. ext.* A dobîndi, a căpăta: nume rău de... viclean și-au agonisit (MUST.) [gr. ἀγώνισα ἀγωνίζω].

AGONISITĂ *sf.* ① Ceea ce s'a a g o n i s i t, cîștigul dobîndit prin muncă, rodul muncii: Mihai se străduia să-și îngrădească pentru vremile viitoare rodul biruinții și agonisita trudelor lui (VLAH.) ¶ ② † Faptul de a agonisi: nu era cine să le facă de mîncare acasă.... cînd îmbla prin sat după ~ (SB.).

EXPLICAȚIUNI LA TABELA II. UNELTE AGRICOLE:

1. Plug cu grindeiu de lemn.
2. Plug universal.
3. Plug de coaste.
4. Greblă mecanică.
5. Semănătoare in rînduri.
6. Tăvălug.
7. Țăpoiu.
8. Furcă.
9. Mașină de întors fînul.
10. Cotiugă.
11. Grapă de mărăcini.
12. Batcă.
13. Secere
14. 15. Roabe.
16. Sapă.
17. Tîrnăcop.
18. Lopată.
19. Cazma.
20. Secerătoare simplă.
21. Coasă.
22. Coasă cu greblă. Coasă cu crivea.
23. 24. 25. Greble.
26. Treierătoare cu manej.
27. Grapă de lemn cu dinți de fier.
28. Prășitoare.
29. Vinturătoare.
30. Presă de fîn.
31. Cositoare.
32. Trior (Cilindru de sortat).
33. Garnitură de treierat.

***AGONIZĂ** (-izez) *vb. intr.* ① A se lupta cu moartea, a trage de moarte, a fi în agonie: spre seară începu să agonizeze ¶ ② *Pr. ext.* Se zice de persoanele copleșite de vîrstă sau de boală: bătrînul acesta agonizează de zece ani ¶ ③ Ⓕ Se zice despre lucrurile al căror sfîrșit e apropiat: căpetelul de lumină începu a ~ fumegînd (EMIN.) [fr.].

***AGORĂ** *sf.* ① Piață mare publică în orașele Greciei vechi ¶ ② Adunare a poporului ce se ținea în una din aceste piețe [gr.].

***AGRAFĂ** (*pl.*-afe) *sf.* Pafta, chiotoare de metal, etc. la o cingătoare sau la o haină, avînd de obiceiu oare-care ornamentație, copcă [fr.].

† **AGRĂI** (-ăesc) *vb. intr.* *Tr.-Carp.* ① A se îndrepta cu vorba către cineva, a grăi cuiva; a zice: dar Ileana agrăia: pe-a cui seamă mă duci? (RET.) ¶ ② ‡ A vorbi: ce să putem cînta și ~ cineș plecîndu-se Domnului (COR.) [☛ GRĂI].

○ **AGRĂMĂDI** (-ădesc) *vb. tr.* *Tr.-Carp.* A îngrămădi [☛ GRĂMĂDI].

***AGRAMAT,-TĂ** *adj. sm. f.* Fără învățătură, lipsit de cultură [gr. ἀγράμματος].

***AGRAR** *adj.* ① Ce privește cîmpul, țarina: hectarul este o măsură ~ă ¶ ② Ce privește agricultura: lege ~ă [fr. agraire < lat.].

○ **AGRAȚIA** (-ațiez)... *Tr.-Carp.* = GRAȚIA...

***AGRAVA** (-avez) 1. *vb. tr.* A îngreuia (o vină, o împrejurare o stare): faptele acestea i-au agravat situațiunea.

2. *vb. refl.* A se îngreuia; a se înrăutăți: starea bolnavului se agravează din zi în zi [fr. < lat.].

***AGRAVANT,** *adj.* Ce îngreuiază (o vină. o împrejurare), îngreunător: circumstanțe ~e [fr.].

***AGREA** (agreez) 1. *vb.tr.* A primi, a găsi de bun: societarii n'au agreat această numire făcută fără știrea lor.

2. *vb. intr.* A fi pe placul cuiva, a-i plăcea: aceste motive nu i-au agreat [fr.].

***AGREABIL,** *adj.* Plăcut: am făcut o călătorie ~ă ¶¶ ○ NEAGREABIL [fr.].

***AGREGA** (agreg, -eghez) *vb. tr.* și *refl.* A (se)alipi, a (se) strînge laolaltă: cristalele se agregă [fr. < lat.].

***AGREGAT**[1] *sm.* Acela care, pe baza lucrărilor sau a unui concurs, a obținut titlul de profesor universitar de un grad inferior profesorului titular [fr. agrégé].

***AGREGAT**[2] (*pl.*-ate) *sn.* Strînsură, unire strînsă a unor părticele, a unor molecule: un ~ de silice și de fier [fr. agrégat < lat.].

***AGREGAȚIUNE,** *AGREGAȚIE *sf.* ① Unirea strînsă a unor părticele, a unor molecule, așa încît să formeze un singur tot ¶ ② Gradul de agregat universitar [fr. < lat.].

***AGREMENT** (*pl.*-te) *sn.* Plăcere, desfătare, distracție: am făcut un voiaj de ~ (I.-GH.) [fr.].

***AGRESIUNE** *sf.* Năvălire asupra cuiva, lovirea cuiva, fără ca acesta să fi dat pricină de gîlceavă, atac neprovocat: a respins agresiunile vrăjmașilor alungîndu-i peste hotare [fr. < lat.].

***AGRESIV** *adj.* Care caută să atace pe cineva, să-l lovească: discurs ~; o ege este ~ă cînd atinge libertatea unui popor [fr.].

***AGRESOR** *sm.* Cel ce năvălește asupra cuiva ca să-l atace cel dintîiu, care săvîrșește o agresiune: după întîiul moment de surpriză, înhăță de piept pe ~ (CAR.) [fr. < lat.].

AGREȘ = AGRIȘ.

○ **AGRICEA** (*pl.*-cele) *sf.* *Băn.* = CIUBOȚICA-CUCULUI [☛ AGLICĂ].

***AGRICOL** *adj.* ① Care se îndeletnicește cu lucrarea pămîntului: popor ~ ¶ ② Care privește munca cîmpului; unelte ~e (☛ TABELA II) [fr.].

***AGRICULTOR** *sm.* Cel ce lucrează pămîntul, cel ce se îndeletnicește cu munca cîmpului [fr. < lat.].

***AGRICULTURĂ** *sf.* Lucrarea pămîntului, munca cîmpului, plugărie [fr. < lat.].

***AGRIMENSOR** *sm.* Cel ce se ocupă cu măsurătoarea de terenuri agricole [fr.].

***AGRIMENSURĂ** *sf.* Măsurătoarea terenurilor agricole [lat.].

AGRIȘ *sm.* ① Arbust cu ramurile spinoase; produce niște boabe lungărețe mai adesea păroase, verzi, galbene sau roșii; au un gust foarte acru cînd sînt crude, dar devin aromatice și dulci, cînd ajung la maturitate; crește pe locuri stîncoase și se cultivă adesea prin grădini (*Ribes grossularia*) (☞ 45) ¶ ② ~-ROȘU[1] = DRACILĂ ① ¶ ③ ~-ROȘU[2] = COACĂZ ① [ung. egres].

Fig. 45 Agriș.

AGRIȘĂ (*pl.*-ișe, -iși) *sf.* Fructul agrișului.

***AGROLOGIE** *sf.* Știința culturii pămîntului [fr.].

***AGRONOM** *sm.* Cel ce cunoaște bine știința agriculturii, studiază de aproape îmbunătățirile ce s'ar putea aduce lucrării pămîntului și îndrumează spre o cultură mai sistematică a cîmpului [fr. < gr.].

***AGRONOMIC** *adj.* Ce ține de agronomie, privitor la agronomie: institut ~; știință ~ă [fr.].

***AGRONOMIE** *sf.* Știința despre lucrarea sistematică a pămîntului [fr.].

† **AGRU** (*pl.*-re) *sn.* ① *Băn. Olten.* Loc de arat, arătură, țarină ¶ ② *Băn.* Strat deasupra (HASD.) ¶ ③ *Olten.* Rodul pămîntului, recoltă [lat. ager, agrum].

○ **AGUD** *sm.* *Mold.* = DUD: un drum între ziduri și între o livadă de aguzi (ALECS.) [agudă].

○ **AGUDĂ** (*pl.*-de) *sf.* *Mold.* = DUDĂ [srb. blg. jagoda].

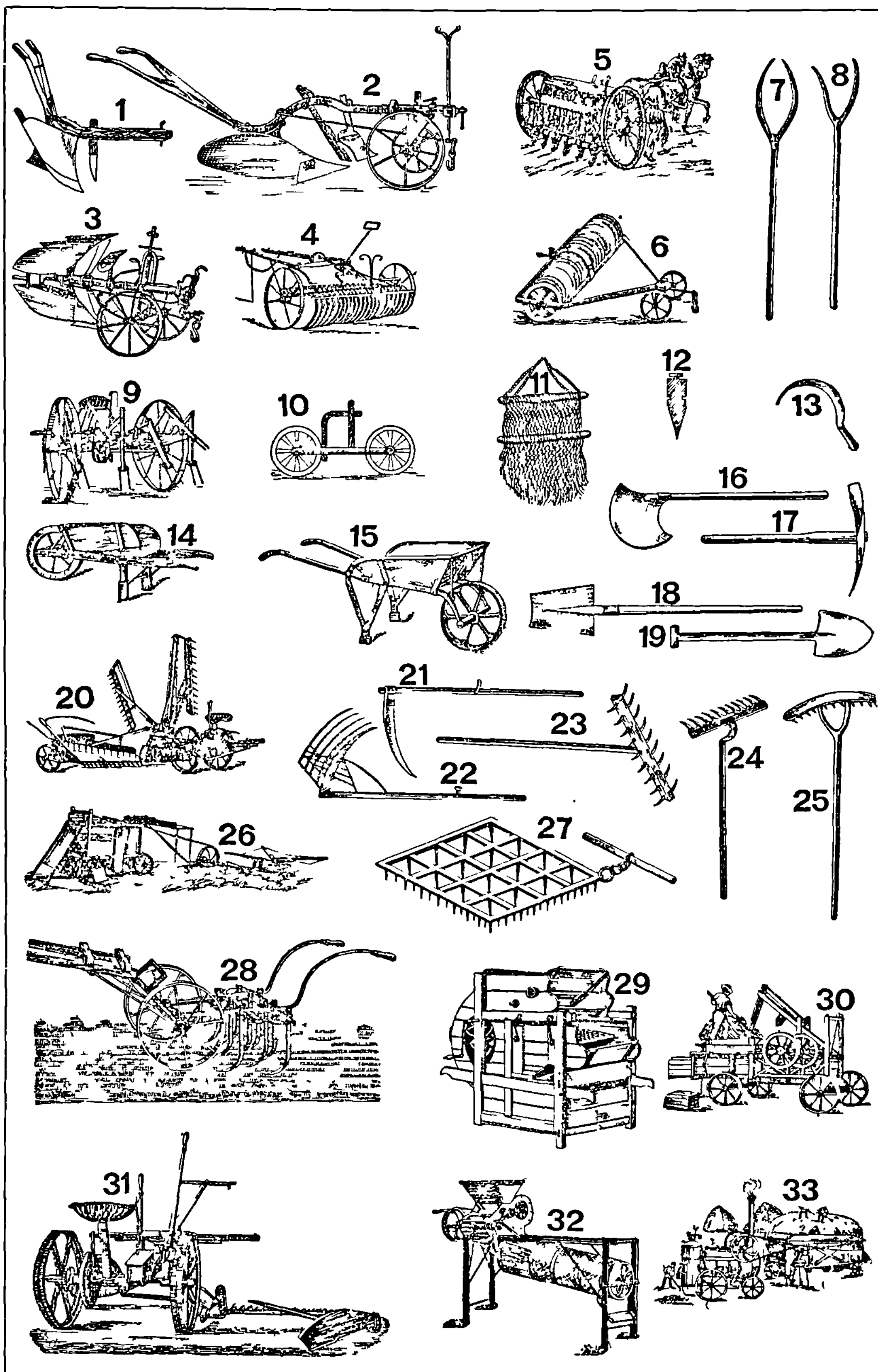
○ **AGUR** *sm.* *Băn.* Viță sălbatică care face struguri mărunți și acri [ngr. ἄγουρος].

○ **AGURA** (-ur) *vb. tr.* *Trans.* A proroci a bine [lat. *agurare < augurare].

AGURIDĂ (*pl.*-de) *sf.* Strugure crud foarte acru; Ⓟ: părinții mănîncă ~ și fiilor li se strepezesc dinții, păcatele părinților le ispășesc copiii; Ⓟ: cu încetul (cu încetu!) se face agurida miere sau încet, încet agurida se face miere, dacă stăruim cu răbdare în munca noastră, ducem la capăt cele mai grele treburi; Ⓟ: s'a făcut agurida miere, se zice de cei învrăjbiți cînd se împacă [ngr. ἀγουρίδα].

AGURIDAR, AGURIZAR *sm.* Viță de vie rodind niște struguri sălbatici, lăurușcă [agurida].

AGURIJOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* Mică plantă cu flori frumoase galbene, albe și roșiatice ce se deschid numai la soare; se cultivă adesea ca plantă

1
2
5
7
8
3
4
6
9
10
11
12
13
16
17
14
15
18
19
20
21
23
24
22
25
26
27
28
29
30
31
32
33

decorativă mai cu seamă printre pietre *(Portulaca grandiflora)* (▣ 46): **~ semănată pe jos, printre pietre** (BAS.) [aguridă].

AGURIZAR ☛ **AGURIDAR.**

‡ **AGURIZI** (-izesc) *vb. intr.* (BIBL.) A rodi struguri acri [aguridă].

AGUST = **AUGUST** [lat. *agustus < augustus].

AGUSTOS *sm.* ♣ Varietate de struguri foarte timpurii avînd pelița bobiței străvezie și subțire, încît se zăresc semințele și chiar vinișoarele (HASD.) [Agust].

Fig. 46. Agurijoară.

AH! 1̲. *interj.* Exprimă durerea, necazul, părerea de rău, satisfacțiunea de a fi scăpat de o primejdie, de o supărare.

2̲. **AH** (*pl.* ahuri) *sn.* Exclamațiune de durere, oftat: **ai dori... să trăesc cu tusea și junghiurile și ahurile și palpitațiile d-tale** (DLVR.).

AHA! *interj.* Exprimă satisfacțiunea de a fi nimerit, de a fi priceput, de a-și fi amintit ceva: **aha! ia acu i-am găsit leacul** (CRG.).

AHAIA *pron. adj. dem. f.* = **ACEA, ACEEA.**

AHAL(A) *pron. adj. dem. m.* = **ACEL(A).**

○ **AHAST(A)** *pron. adj. dem. m.* = **ACEST(A).**

AHO! *interj.* ① Strigătul prin care se îndeamnă boii înjugați la plug sau la car ca să-și încetinească mersul sau să se oprească în loc: **aho! car nebun, aho! cînd te-oiu încărca cu saci de la moară, atunci să mergi așa!** (CRG.) ¶ ② *Pr. ext.* Strigătul prin care căutăm a opri pe cineva de a face sau spune ceva: **aho! aho! destul, că putina-i plină cu vîrf și nu mai încape nimic în ea** (SB.).

AHOTNIC,-ICĂ *adj. sm. f. Mold.* Care dorește din suflet (să dobîndească, să facă ceva), care are multă dragoste (pentru ceva, pentru cineva): **muiere ~ă de lucru și necinstitoare de zile sfinte** (SEZ.); **multă minte-ți mai trebue, zicea tata, văzînd-o așa de ~ă pentru mine** (CRG.) [rut. ohotnyk].

AHT (*pl.*-turi) *sn.* ① Dor înfocat (pentru ceva pierdut, pentru ceva cu neputință de împlinit sau de căpătat): **Ajungă-te ~ul meu Un' ți-a fi drumul mai greu!** (VOR.) ¶ ② Oftat, suspin: **eu trăgeam niște ~uri de se stîrneau toți cînii mahalalei** (ALECS.).

AHTIA (-tiez) *vb. refl.* A dori din tot sufletul ceva, a căuta cu ori-ce preț să dobîndească ceva, a jindui: **se ahtiază după o funcție bănoasă** [aht].

AHTIAT *adj. p.* **AHTIA.** Dornic, care dorește ceva cu înfocare, jinduit: **era ~ de teatre și petreceri; o droaie de coconași... ahtiați vînători de zestre** (VLAH.).

‡ **AHTINAM** (*pl.* -amuri) *sn.*, ‡ **AHTINAMEA** (*pl.* -mele) *sf.* Tractat de pace între Poartă și alte State [tc. 'ahd-namè].

AI![1] *interj.* ① Precedă sau urmează o întrebare la care aștepți un răspuns afirmativ: **ai, ce zici, așa e că l-am păcălit de minune? – Va să zică cam așa stau lucrurile, ai?** ¶ ② Exclamațiune de durere, de uimire, de ciudă, de spaimă, la auzul unei vești neplăcute ¶ ③ **AIDE, HAI: ~ să mergem!**

†**AI**[2] *sm. pl.* de la **AN.**

AI[3] *art.* ☛ **AL.**

AI[4], **AI** *adj. dem. m. pl.* ☛ **AL.**

○ **AI**[5] (aiesc) *vb. tr. Tr.-Carp.* ✕ A găti cu usturoiu, a pune usturoiu în bucate [aiu].

AIA. **AIA** *pron. dem.* ☛ **ALA.**

‡ **AIAN** (*pl.* aieni) *sm.* ① Primarul unui oraș turcesc ¶ *pl.* ② Cetățenii de seamă dintr'un oraș [tc.].

†**AIAR** *sbst.* ① Controlarea și regularea oficială a măsurilor și greutăților ¶ ② Fixarea prețului obiectelor de consumațiune [tc.].

AIASMĂ ☛ **AGHIASMĂ.**

○ **AIASTA** ☛ **AESTA.**

○ **AIASTĂ** ☛ **AEST.**

AIAZMĂ = **AGHIASMĂ.**

AICI, AICE(A) 1̲. *adv.* În locul acesta: **am venit ~ cu gîndul să-l întîlnesc; pîn' ~; de ~,** din locul acesta, din (lucrurile, faptele) acestea: **de ~ se poate vedea că...; pe ~,** prin locul acesta, prin părțile acestea: **pe ~ e mare lipsă de apă; pe ~ pe aproape,** în apropiere de locul acesta, prin împrejurimi; **a se duce pe ~ încolo,** a pleca, a porni dintr'un loc fără gînd de întoarcere: **să vă ajute Dumnezeu, sic călătorii, și se duc pe aici încolo** (RET.).

2̲. *interj.* ♆ Strigăt către prepelicar însoțit de o indicațiune cu degetul spre a-i arăta locul unde trebue să caute vînatul [lat. ad-hicce].

AIDA! *interj.* ① = **AIDE: cu bâțu 'n mînă, ~, ~, pînă ajunge acolo** (ISP.) ¶ ② **~ de!** exprimă neîncrederea, îndoiala: **Aida de! Coana Veta? Mie-mi spui? n'o știu eu?** (CAR.) [tc. ayda].

AIDAMAC ☛ **HAIDAMAC.**

AIDAȚI! *interj.* **AIDEȚI!**

○ **AIDĂU** = **HAIDĂU.**

AIDE! AIDEM! AIDEȚI! ① *interj.* Întrebuințată ca îndemn de a merge, de a porni sau de a începe o acțiune: **~ să ne apucăm de lucru;** *repetat* **~,** **~** exprimă mersul neîntrerupt: **și aide, aide, merse cale lungă și mai lungă** (ISP.) ¶ ② Exprimă încă: *a)* îmbărbătarea, încurajarea: **aide! prietene, nu te întrista pentru atîta lucru de nimic;** *b)* o poruncă: **aide! pleacă, și să nu te mai văd pe-aici!** *c)* o concesiune, fie: **Aide! îi zise Dunăre cam în dorul lelii, poate vei fi și tu bun la ceva** (ISP.) [tc. hayde].

AIDOMA *adv.* ① La fel, asemenea, întocmai, chiar așa: **peste noapte născu și roaba un copil, ~ cu al împărătesei** (ISP.) ¶ ② *Mold.* Aievea: **ai fi jurat că le-a văzut ~** (VLAH.) [☛ **AVIDOMA**].

AIDUC = **HAIDUC.**

AIEPT (*pl.*-turi) *sn. Trans.* (HASD.) *în expresiunea:* **a lua pe cineva cu ~ul,** a lua pe cineva cu zorul, de sus [aiepta[1]].

AIEPTA[1] (aiept) 1̲. *vb. tr. Trans.* ① A repezi, a asvîrli: **aiaptă ciolanul... tocmai în urechea lui Aordel** (SD.-DEL.) ¶ ② A îndrepta, a arăta drumul cuiva ¶ ③ A potrivi ¶ ④ A nimeri, a ghici.

2̲. *vb. refl.* ① A se repezi, a se avînta, a se asvîrli: **numai ce s'aiaptă calul galbin și se 'nalță pînă la Dumnezeu** (RET.) ¶ ② F A se făli [lat. adjectare].

AIEPTA[2] (aiept) *vb. tr.* A ademeni, a îndemna (la ceva) [lat. allèctare].

○ **AIERLEA** = **AIURELE(A).**

AIESMUI = **AGHESMUI.**

AIEVEA, † **A(I)EVE,** ‡ **AIAVE(A)** 1̲. *adv.* În ființă, în realitate: **ceasul acesta e mai presus de cîte aievea mintea mi-a visat** (ODOB.).

2̲. *adj.* ① În ființă, real: **nu știa de-s toate acestea aievea, ori poate că numai visează** (SB.) ¶ ② † Pe față, fățiș, deschis: **ei nu-i venea la socoteală să se arate lui aievea** (ISP.) [a[3] + vsl. jave].

AILALTĂ *pron. adj. dem. f.* = **ALALTĂ** [aia + alaltă].

AIMANA = **HAIMANA.**

AIMINTEREA, ○ **AIMINTRE(LEA)** = **ALTMINTEREA** [lat. alia-mente].

AINDE, ○ **AINDERE(A),** ○ **AINDINE** *adv. Tr.-Carp.* Aiurea, într'alt loc, alt-undeva [lat. aliunde].

*__AINFAS__ (*pl.*-suri) *sn.* ♣ Bordură formată din linii, din puncte sau din înflorituri, ce se pune în jurul paginilor sau altor forme, chenar [germ. Einfass(ung)].

○ **AININ(E)** *sm.* ♣ = **ANIN.**

‡ **AINTE** *adv.* Înainte, mai 'nainte [lat. abante].

AIOR[1] *sm. Trans.* ♣ = **LEURDĂ** [aiu].

AIOR[2] *sm.* ♣ ① Plantă cu frunze lanceolate și flori galbene; crește prin fînețe umede *(Euphorbia esula)* (▪ 47) ¶ ② = **LAPTELE-CUCULUI** [alior].

Fig. 47. Aior.

○ **AIRE(A), AIRI(LEA), AIR(E)LEA** *adv. Tr.-Carp.* = **AIURE(A), AIURI(LEA).**

AIS! AIS! = **HAIS!**

○ **AIST(A)** = **AEST(A).**

○ **AISTALALT** *pron. adj. dem. m. Mold.* (*pl.* aiștialalți; *gen.-dat sg.* aistuialalt, *pl.* aistorlalți) = **CESTĂLALT** [aist + alalt].

AIȘOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* ♣ = USTUROIȚĂ [a i u].
AIȘOR *sm.* ♣ ① = USTUROIȚĂ ¶ ② = GHIOCEI ① ¶ ③ = CRIN-DE-PĂDURE ¶ ④ *Bucov.* = DALAC ② [a i u].
AIT![1], AITI! *interj.* = HAIT!: ait! o pierdui, mă! (PANN); aiti! acum s'a isprăvit (ISP.).
○**AIȚ**[2] 1. *adj. p.* AI ✕ Gătit cu aiu, usturoiat.
2. AITE *sf. pl. Trans.* = AITURI.
○**AITURI** *sf. pl. Mold. Trans.* ✕ Piftie [a i[5]].
○**AIU** *sm. Tr.-Carp.* ♣ ① = USTUROIU ¶ ② = PUR[2] ① ¶ ② AIUL-CIOAREI *Trans.* = CEAPA-CIOAREI[2] ¶ ③ *Trans.* AIU-DE-PĂDURE = LEURDĂ *și* CRIN-DE-PĂDURE ¶ ④ AIU-DE-VARĂ = USTUROIU ¶ ⑤ *Trans.* AIU-SĂLBATIC, *a)* plantă ierboasă bulboasă ce crește printre stinci și pășuni *(Allium ochroleucum)*; *b)* varietate de usturoiu ce crește prin grădini și locuri sterpe *(Allium oleraceum)* (▣ 48) ¶ ⑥ *Trans.* AIUL-ȘARPELUI, plantă ierboasă cu tulpina învîrtită în spirală ca și încolăciturile unui șarpe; crește prin livezi, fînețe, tufișuri și pe marginea pădurilor; se întrebuințează în bucătărie *(Allium scorodoprasum)* (▪ 49) [lat. a l (l) i u m].

Fig. 48. Aiu-sălbatic.

AIURA (-rez), AIURI (-resc) *vb. intr.* ① A fi cu gîndurile duse, cu mintea zăpăcită ¶ ② A vorbi într'a i u r e a, ca un smintit, a visa deștept: bolnavul a aiurat toată noaptea; locuitorii rideau de dinsul, ca de unul ce aiurează sau visează deștept (ISP.); cu sfinta-ți icoană în brațe am colindat aiurind plaiurile și cimpiile (ODOB.).

AIURARE, AIURIRE *sf.* Faptul de a a i u r a; rezultatul acestei acțiuni: atita-mi trebuia ca aiurările minții mele să ajungă la culme (GN.); Și mintea lui furată de-a cerului mișcare Se pierde 'n aiurire plutind sub bolta mare (ALECS.).

AIURE(A), AIURI *adv.* ① Într'alt loc, alt-undeva: vr'o trei sute de oameni au purces din Tighinea în sus, nu știu la Iași merg, au aiure (NEC.) ¶ ② De ~, *loc. adv.* Dintr'alt loc, din alte părți; din alte împrejurări, din alte fapte, din alte cărți, de la alții: neavînd Domnia putință de aiurea cu ce plini porunciile împărătești, s'au scornit un obiceiu pe vite (N.-COST.); pe ~, printr'alte locuri ¶ ③ A vorbi ~ *sau* într'~, a vorbi ca un smintit, a visa deștept: ce-a pățit bătrînul, de vorbește într'aiurea? (ALECS.); a gindi ~ *sau* într'~, a fi cu gîndul ~, a rătăci cu gîndul departe, a fi cu mintea dusă; a călca într'~, a nu fi statornic, credincios: te-am înțeles eu de mult că-mi calci într'aiurea (ALECS.) [lat. a l i u b i].

Fig. 49. Aiul-șarpelui.

AIUREALĂ *sf.* Faptul de a a i u r i, zăpăceală a minții: se deșteptă din aiureala pe care i-o lăsase aburul vinului (D.-ZAMF.).
†**AIURELE(A)**, †AIURILE(A) *adv.* A i u r e a, alt-undeva: mergeau unii în țara muntenească, alții în țara leșească și pe aiurele pe unde puteau (MUST.).
AIURI[1]... ☛ AIURA...
AIURI[2] ☛ AIURE(A).
AIURIT *adj. p.* AIURI. Cu mintea zăpăcită: cade sdrobită pe un jeț, legănîndu-și capul... ~ de suferință (CAR.).
○**AIURLE(A)** *adv.* A i u r e a.
○**AIUȘ** *sm.*, ○AIUȘOARĂ (*pl.*-re), *sf.*, ○AIUȘOR *sm.* ♣ = USTUROIȚĂ [a i u].
‡**AJDER** *sm.* Balaur [tc.-pers.].
○ **AJOMI** (ajom,-omesc) *Băn. Trans.* = AJUMI.
○ **AJTEZĂU!** *interj.* Întrebuințată de către femei, cînd trec pe lîngă altele care urzesc pînză: Doamne ajută! [contras din a j u t e z ă u].
○ **AJUMEALĂ** *sf. Trans.* Faptul de a a j u m i.
○ **AJUMI** (-umesc) *vb. intr. Olten. Băn. Trans.* ① A ațipi, a adormi (mai ales de copii) ¶ ② A se juca de-a-ascunsele [srb. ž m e t i].
○ **AJUMIT** *sbst.*, ○AJUMITĂ *sf. Olten. Băn. Trans.* Numai în *loc.*: de-a-ajumitul, de-a-ajumita, jocul copilăresc de-a-ascunsele [a j u m i].
AJUN (*pl.*-nuri) *sn.* ① ⛪ Ziua sau seara dinaintea unei sărbători, *în spec.*: ~ul Bobotezii, ~ul Anului-nou *sau* ~ul Sfintului Vasile, ~ul Crăciunului, personificat prin Moș-Ajun(ul); a umbla cu Moș-Ajunul, a ura pe la casele oamenilor în noaptea de 23 spre 24 Decemvrie, rostind formula consacrată: bună dimineața la Moș-Ajun! ¶ ② *Pr. ext.* Ziua sau seara dinainte, puțin timp înainte, foarte aproape de: în ~ul alegeri or; în ~ul bătăliei; în ~ul morții ¶ ③ † *Trans.* Post: zi de ~; pleca cu ~ sufletul mieu (COR.) [a j u n a].
†**AJUNA** (ajun) *vb. intr.* ⛪ ① A mînca de sec sau de post ¶ ② A nu mînca nimic, a posti: care va ~ toată ziua în ajunul Crăciunu ui (MAR.) [lat. *a-j u n a r e < e j u n a r e].
‡**AJUNAT** *sbst.* ⛪ ① Faptul de a a j u n a ¶ ② Post.
‡**AJUNĂTOR**, -TOARE *adj. sm. f.* Care a j u n ă.
AJUNGĂTOR *adj.* Care a j u n g e.
AJUNGE (ajung, *perf.* ajunsei, *part.* ajuns) 1. *vb. tr.* ① A veni lîngă cineva, aproape de cineva (*vorb.* de cel rămas în urmă sau de cel ce a urmărit pe cineva): plecați înainte, că vă ajung eu; cîteodată, pentru mai multă preciziune, se întrebuințează expresiunea ~ din urmă *sau* de pe urmă: din urmă îl ajunge un alt călăreț (CAR.); îl ajunseră de pe urmă și-l și întrecură (ISP.); Ⓕ: silitor și deștept cum era, îi ajunse curînd pe cei mai buni la învățătură; a-și ajunge scopul, a izbuti în ceva, a-și realiza scopul propus ¶ ② A nimeri, a atinge: l-a ajuns cu piatra ¶ ③ A i se întîmpla (*vorb.* de o soartă bună sau rea): cine știe ce noroc te mai ajunge; *de aci*, a-i veni pe neașteptate, a-l apuca, a da peste cineva, a-l lovi, a-l năpădi: l-a ajuns dorul de casă; pe toți ne ajunsese foamea (DLVR.); cum de nu o ajung blestemele mele? (BAS.); mai adesea în blesteme: ajungă-l moartea! ¶ ④ A fi destul de mare, de înalt, spre a atinge ceva, spre a pune mîna pe ceva: tavanul e atit de jos, că-l ajungi cu mina ¶ ⑤ A birui, a copleși, a doborî: doarme Dumnezeu știe unde-l ajunge oboseala (CAR.) ¶ ⑥ Ⓕ: a (nu -l ajunge capul, a (nu) se pricepe, a (nu) avea destulă minte.
2. *vb. intr.* ① A sosi la locul spre care s'a îndreptat cineva, a atinge ținta călătoriei: Ⓕ: Țiganul cind a ajuns la mal, atunci s'a înnecat (PANN); Ⓕ: încet, încet, departe ajungi; *de aci* Ⓕ: e foarte isteț, să vezi c'are să ajungă departe ¶ ② A atinge scopul urmărit, a izbuti: abia am ajuns să ne înțelegem; doar va ~ să puie mina pe un așa tîlhar vestit (ISP.) ¶ ③ A deveni după oare-care trecere de timp, a se face (*urmat de* să fie: ajunse să fie mina dreaptă a împăratului (ISP.); *de aci*, *subînțelegîndu-se verbul* a fi: a ajuns mare; stăpîn nu poți ajunge, dar slugă cînd îi vrea (PANN); *vorb.* de soarte: De-ar ști omul ce-ar ajunge, Mult ar mai ofta și-ar plinge (ZNN.); *vorb.* de vîrstă: ~ bătrîn; ~ la adînci bătrînețe; *vorb.* de o stare decăzută: ce-am ajuns noi în țara noastră! (ISP.); Ⓕ: ~ la *sau* în) sapă de lemn, a sărăci de tot ¶ ④ A ajunge vremea (*sau* o vreme) să..., a veni (timpul): a ajuns vremea să dăm două părți ciocoiului și una nouă (GR.-N.), *de aci*, *elipt.*: astfel a domnit el 7 ani și ajunsese să tremure boierii cei răi și ciocoii (I.-GH.) ¶ ⑤ *Elipt.* (*în loc de* ~ cu viață, ~ a trăi): Marți, de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine (CRG.); nu mai ajungeți să vedeți ziua de mîine (CRG.); *de aci*, în jurăminte și blesteme: să n'ajung ziua de mîine! n'ar mai ajunge Paștile! n'ar mai ajunge cu zile! Eu, Sandu Napoilă?... atunci s'ajungi tu, gulerașule! (ALECS.) ¶ ⑥ A atinge cu vîrful, cu marginea, cu capătul: copacul era măreț și parcă se lupta să ajungă la nori (ISP.); Ⓕ: supărarea lui ajunsese la culme ¶ ⑦ A fi destul de mare, de înalt, spre a atinge ceva, spre a pune mîna pe ceva; Ⓕ: vulpea, dacă nu ajunge la struguri, zice că sînt acri (☛ PISICĂ); Ⓕ: nu-i ajungi cu prăjina la nas, e prea înfumurat ¶ ⑧ A fi destul: ajunge! *sau* ajungă! destul! mai bine să 'ntreacă decît să nu ajungă (ZNN.) (☛ MĂCIUCĂ) ¶ ⑨ A-i ajunge, a fi destul de mare ca să cuprindă, ca să acopere tot corpul (*vorb.* de o învelitoare): s'au întins mai mult decît le ajunge țolul (JIP.); *de aci*, a-i fi destul, a avea de ajuns: nu-mi ajungeau banii de drum; ajun-

gă-ți de sagă! destul ai glumit, încetează cu glumele; *pr. ext.* a se mulțumi: nu i ajunge că v'a lăsat pe drumuri.

3. *vb. refl.* ① A veni unul lîngă altul, a se întîlni (după o alergătură, o fugărire); ℗: roatele se goneso una pe alta și nu se ajung niciodată ¶ ② A se înțelege (în taină) cu cineva: zic unii să se fie agiuns Cantacuzineștii cu un doftor și să-l fie otrăvit (NEC.) ¶ ③ A se învoi, a cădea la învoială: se vede că nu s'au ajuns cu tîrgul (ALECS.); nu ne-am putut ~ din preț ¶ ④ A fi destul: nu se ajunge pînza ¶ ⑤ A avea destul, a se îndestula, a se mulțumi: nu se ajunge cu leafa ce are ¶ ⑥ A-i reveni ca parte (într'o împărțeală): așa erau de multe, cît abia la trei, patru se ajungea cîte un grăunț de grîu (RET.) [lat. a d j u n g ĕ r e].

AJUNS 1. *adj.* ① *p.* AJUNGE ¶ ¶ Ⓒ NEAJUNS ¶ ② Răzbit, biruit, doborît: ~ de osteneala drumului, puse și el capul jos (ISP.) ¶ ③ Înțeles, învoit: iară Grigorie-Vodă, fiind și el ~ în cărți cu craiul (N. COST.) ¶ ④ ~ de (*sau* la) cap, ~ de (*sau* la) minte, deștept, isteț, priceput: era mai isteț, mai priceput și mai ~ de cap decît toți (ȘEZ.); Titirezul era mic la statură, dară ~ la cap (SB.); era om de treabă și agiuns la minte (LET.).

2. AJUNS (*pl.*-suri) *sn.* ① Faptul de a ajunge: bun ~! *sau* bun ~ul! urare de bună sosire unui oaspe, unui călător: — Bun ~ul, vere! — Bună să-ți fie inima! (RET.) ¶ ② De ~, în de ~, *loc. adv.* Destul: laptele ce deteră oile fu de ~ pentru amîndoi, și încă și rămase (ISP.); *de aci*, *Mold.* de ~ și de rămas *sau* de ~ și de 'ntrecut, mai mult decît trebue, în belșug, cu prisos: de-ale gurii ne dă Cei-de-sus, de ~ și de rămas (VLAH.): lemne, slavă Domnului, sînt de ~ și de 'ntrecut în pădure (CRG.).

***AJUR** 1. *adv.* Străvăzător, cu găurele mici (făcute într'o țesătură).

2. AJURURI *sn. pl.* Găurele făcute la o țesătură prin scoaterea unor fire [fr. à j o u r].

***AJUSTA** (-tez) *vb. tr.* 1. A potrivi bine, a face să se potrivească întocmai un lucru la sau pe un altul: ~ o cheie la o broască; ~ un capac la o oală.

2. *vb. refl.* A se potrivi bine [fr.].

***AJUSTARE** *sf.*, *AJUSTAT *sbst.* Faptul de a (se) a j u s t a.

***AJUSTOR** *sm.* ① Cel ce ajustează ¶ ② *Spec.* ⊕ Lucrător mecanic care împreunează diferitele părți ale unei mașini executate de alți lucrători și le potrivește bine ca să poată funcționa [fr.].

AJUTA (ajut) 1. *vb. tr.* ① A da ajutor, a sprijini pe cineva la greu sau la nevoie: ~ pe săraci; vecinul lor îi ajută cu sfaturile și povețele lui cele de mult folos (ISP.) ¶ ② A sluji, a folosi: nu-l mai ajută capul, ochii, picioarele; după cît îl ajută puterea, cît poate, pe cît îi permit mijloacele.

2. *vb. intr.* ① A fi într'ajutor, a da ajutor: să-ți ajute Dumnezeu! ¶ ② A-i fi de folos: sfatul tău nu-mi ajută la nimic ¶ ③ Așa să-mi ajute Dumnezeu! formulă de jurămînt; Doamne-ajută! *sau* Cruce-ajută! invocațiune a muncitorului cînd se apucă de lucru, a aceluia care pornește la drum sau întreprinde ceva greu: înjugă boii la car, zise Doamne-ajută, și se duse la pădure (CRG.) — ; Gata sînteți? – Gata. – Cruce ajută! să te văd Graure băiete! (ALECS.); *de aci*, *F*: a-i tot da cu Doamne-ajută, a sili, a zori pe cineva să facă un lucru fără voie sau fără vreme ¶ ④ Strigătul de Doamne-ajută al aceluia care se află în nevoie a ajuns să însemneze „bătaie“, adică și cauza care te face să invoci ajutorul divin: vezi să nu te pomenești cu Doamne-ajută pe spinare (PANN) ¶ ⑤ D e (*sau* mai d e) Doamne-ajută, mai de seamă, mai bunicel, de oare-care preț, cu care să te poți mulțumi în lipsă de ceva mai bun: ar fi voit el să-și boteze copilul cu vr'un naș mai de Doamne-ajută (ISP.) ¶ ⑥ Cruce-ajută, semnul crucii pus la începutul abecedarului: bățul în care era așezată fila cu cruce ajută (CRG.).

3. *vb. refl.* ① A lua în ajutor, a se folosi de ajutorul cuiva: m'am ajutat și eu cu cine am putut ¶ ② A se folosi, a avea un folos: cu atîta numai nu mă ajut [lat. a d j u t a r e].

AJUTĂTOR 1. *adj.* ① Care a j u t ă ¶ ② Verb ~, care slujește la conjugarea unora din timpurile altui verb.

2. ‡ *sm.* Cel ce dă ajutor: ajutătoriul nu s'ar pedepsi cu pedeapsa vinovatului (PRV.-MB.).

AJUTOR 1. (*pl.*-toare, -toruri) *sn.* ① Sprijin (cu vorba, cu sfatul, cu fapta) dat cuiva la greu sau la nevoie: nu mi-a folosit întru nimic ~ul tău; cu ~ul lui Dumnezeu; a da ~; împăratul Rudolf făgădui că va da ~uri în bani (ISP.); a primi ~; a-i fi de ~; a-i fi în (*sau* într')~; a veni (sări, alerga) cuiva în ~ *sau* în ~ul cuiva; a trimite în (*sau* într') ~ul cuiva; a cere ~; a striga ~; *de aci* ajutor! strigătul aceluia care se află în primejdie; a da (*sau* a-i sta) mînă de ~, a ajuta, a da sprijin ¶ ② ‡ Un fel de dare directă ce plăteau pe la sfîrșitul veacului trecut atît poporul cît și boierii.

2. *sm.* și (*pl.*-toare) *sn.*, AJUTOARE (*pl.*-toare) *sf.* Care dă ajutor; care lucrează împreună cu cineva sau sub porunca cuiva: Dan răsfoiește dosarele pe cari i le adusese de cu seară ~ul (VLAH.); ~ de primar; ~ de judecător; chelăreasa... o luă să-i fie ajutoare (ISP.) [lat. a d j u t o r i u m].

AJUTORA (-orez)... ○AJUTURA (-tur)... = AJUTORI...: făcu legătură tare cu Vladislav... să sară unul pentru altul și să se ajutoreze (ISP.); poate tot m'ar ajutura și m'ar scoate din nevoie (SB.) [lat. *a d j u t o r i a r e < a d j u t o r i u m].

AJUTORI (-oresc) 1. *vb. tr.* A da a j u t o r, a veni în ajutor.

2. *vb. intr.* A ajuta, a fi într'ajutor.

3. *vb. refl.* A primi ajutor (de la cineva).

† **AJUTORIE** *sf. Tr.-Carp.* A j u t o r, sprijin: M'ai făcut mamă ficior, Să fiu tatei de-ajutor, Cînd eram de- ~, M'au luat la cătănie (VOR.).

AJUTORINȚĂ (*pl.*-ințe) *sf.* ① Ajutor, sprijin: dînd mulțămită prea înaltului Dumnezeu pentru ajutorința ce a primit de la dînsul (ISP.) ¶ ② ‡ Un fel de dare directă (în Moldova) ce se storcea pe la sfîrșitul veacului trecut de la popor de două ori pe an, vara și iarna [a j u t o r i].

○**AJUTURA** ☛ AJUTORA.

AL[1] *art. m.* (*pl.* ai; *f. sg.* a, *pl.* ale). Se întrebuințează: *a)* dinaintea adjectivelor și pronumelor posesive: un frate al meu; ai noștri sînt mai mari; *b)* dinaintea unui genitiv, cînd articolul enclitic nu precedă imediat: oamenii cei mari ai țării; minunatele povești ale Romînilor; *c)* dinaintea numeralelor ordinale (chiar cînd precede articolul enclitic): al doilea, a treia, veacul al douăzecilea; *d)* precedat de de, ☛ DE [a[3]+art.-l].

○**AL**[2] ☛ ĂL.

ĂL, ○AL *pron. adj. dem. m.* Ⓟ (*pl.* ăi, *gen.-dat. sg.* ălui, *pl.* ălor; — *f. sg.* a, *pl.* ale, *gen.-dat. sg.* ălei, ăi, *pl.* ălor) = CEL: ăl mai mare; ăl de colo; sări, cutăriță, de suflă în ăl foc (DLVR.) [lat. ĭ l l u m, ĭ l l a m].

ALĂ = HALĂ[1].

ĂLA, ○ALA *pron. adj. dem. m.* Ⓟ (*pl.* ăia, *gen.-dat. sg.* ăluia, *pl.* ălora; *f. sg.* aia, *pl.* alea, *gen.-dat. sg.* ăleia, *pl.* ălora) = ACELA, ACEEA: dă laudă sfîntului că trecuse noaptea aia lîngă (ISP.); vorba ăluia, proverb, zicătoare; d'aia, de aceea: de ce... d'aia (*sau* de aia...), cu cît... cu atît...: de ce creștea, d'aia se făcea mai frumoasă (ISP.); ☛ URS ¶ ALTĂ-AIA, ALTE-ALEA, ☛ ALT 1. [ă l].

ALABABULĂ, ALABABURĂ = ARABABURĂ.

ALA-BALA *sbst. numai în expresiunea* Ⓟ: ce mai ala-bala...? ce mai este nou, ce se mai petrece...?: ce mai ~ prin cetatea asta romînească? (SAD.): se dusese de-a minune să vadă ce mai ~ pe la flăcăii ce stau de pîndă (ISP.).

ALABALÎC *sm.* = PĂSTRĂV-DE-MARE [tc.].

***ALABASTRU** *sm.* ① Varietate de gips de o albeață străvăzătoare și foarte moale, din care se fac diferite obiecte de ornament: răsfirîndu-și apa limpede pe lespezi netede de ~ (VLAH.); Ⓕ: sîn de ~, umeri de ~, foarte alb(i) ¶ ② ~ calcar, calcar cristalin, gălbuiu și străvăzător care provine din stalactitele carbonatului de calciu; se întrebuințează de asemenea ca piatră de ornament [lat.].

ALAC (*pl.*-ce) *sn.* ① Varietate de grîu, cu spicul lung și rar, care poate fi cu mustăți sau fără mustăți; bobul e îmbrăcat cu o coajă groasă și aspră, obtuză și prevăzută cu un mic dinte la vîrf; din alac se face făină, precum și o scrobeală aproape tot așa de frumoasă ca și cea de orez (*Triticum spelta*) (☞ 50): Frunză verde trei ~e, Fă-mă

Doamne, ce mi-i face (IK.-BRS.) ¶ ② *Mold.* = **ORZOAICĂ**: orzul ce se seamănă de cu toamnă se numeşte în Moldova-de-Jos ~ (ION.) ¶ ③ *Trans.* ~**ROŞU** = **TENCHIU**.

○ **ALACIU** *adj. Bucov.* Pestriţ, bălţat [tc. alača].

†**ALAGEA**[1] (*pl.*-gele) *sf.* (CON.) Stofă de mătase vărgată [tc. alağa].

ALAGEA[2] *sf.* Ⓟ numai în *loc. prov.* a păţi o ~ (*sau* ~ua), a-şi căpăta ~ua, a fi amăgit în aşteptările sale, a o păţi, a cădea în mare nevoie.

○ **ALAGICĂ** *sf. Mold. Bucov.* (ŞEZ.) (MAR.) *dim.* **ALAGEA**[1].

ALAH! *interj.* Strigătul de război al Turcilor (mai adesea repetat: Alah! Alah!) [tc.-ar. Allah „Dumnezeu"].

ALAIU (*pl.*-aiuri) *sn.* ① Mulţime de persoane care urmează pe cineva spre a-i face cinste, spre a-l sărbători: ~ mare şi muzici şi călăreţi însoţesc pin' la corabie pe tînărul musafir (VLAH.) ¶ ② *Pr. ext.* Gloată gălăgioasă strînsă în jurul cuiva sau care se ia după cineva: cum văzură alaiul cu care venea fata săracului, se repeziră la dînsa (ISP.); se zice de asemenea despre o haită de cîini mai ales, cari însoţesc pe cineva cu lătrăturile lor: Din depărtare deodată se auzi un cimpoiu Făcîndu-i ~ toţi cîinii cu lătratul din 'napoi (PANN) ¶ ③ ⚔ ‡ Ordine de bătaie, trupe în linie; trupă, regiment, escadron; paradă militară, *in spec.* pompa militară cu care se întîmpina la intrarea în ţară noul Domn sau altă persoană de seamă, venită cu vre-o misiune politică pe lîngă Domn: la alaiuri, boierii cei mari mergeau călări pe cai arăpeşt (I.-GH.) [tc. alay].

Fig. 50. Alac.

ALALALT. **AL(Ă)LALT**, **ALĂLANT**, **ALALANT** *pron. adj. dem. m.* F (*pl.* ăi(a)lalţi; *gen.-dat. sg.* ălui(a)lalt, *pl.* ălor(a)lalţi;—*f. sg.* alaltă, *pl.* alalte; *gen.-dat. sg.* ăleilalte, *pl.* ălorlalte) = **CELĂLALT**, **CEALALTĂ** [ă l[2] + a l a l t].

‡ **ALALT** *pron. adj. dem. m.* (*pl.* alalţi; *gen.-dat. sg.* alăltui. *pl.* alăltor);—*f. sg.* **ALALTĂ** (*pl.* alalte; *gen.-dat. sg.* alaltei, *pl.* alăltor) = **CELĂLALT**, **CEALALTĂ** [al[2] + alt].

ALALTĂIERI *adv.* ① Ziua înainte de ieri ¶ ② Mai ~ *sau* (mai) ieri ~, deunăzi, acum cîteva zile, de curînd: mai ~ am trecut pe aici (ISP.) ¶ ③ De ieri de ~, de curînd, de puţină vreme: lasă, jupîne, că doar nu mă cunoşti de ieri de ~ (CAR.); a nu fi de ieri de ~, a nu fi nepriceput, fără experienţă: doar nu-s harabagiu de ieri de ~ (CRG.) [alaltă + ieri].

○ **ALALTĂMÎNI** *adv. Tr.-Carp.* Poimîine [alaltă + mîine].

ALALTĂSEARĂ *adv.* ① Seara înainte de aseară ¶ ② Mai ~, acum cîteva seri, într'o seară nu de mult: m'au fermecat... mult mai ~ la teatru (ALECS.) [alaltă + seară].

○ **ALAM**, **ALIM** *sm.* ‡ Dare ce plăteau Tătarii Domnilor Moldovei pentru păşunatul vitelor: apucîndu-ne noi să dăm Măriei Sale Domnului Moldovei ~ îndoit pe bucatele noastre (LET.) [tc.-tăt. alym].

ALAMĂ 1. *sf.* ⚒ Aliaj de cupru (66-67 %) şi zinc (33-34 %), de coloare galbenă; fiind mai tare şi mai puţin alterabilă la umezeală decît cuprul, e foarte mult întrebuinţată în industrie.

2. **ALĂMURI** *pl.* Nume colectiv pentru tot felul de vase sau obiecte de alamă: alerga la gard, unde vizitiii frecau alămurile (D.-ZAMF.).

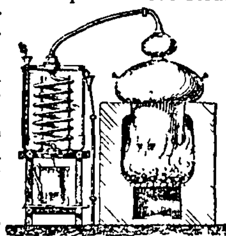

Fig. 51. Alambic.

ALĂMAR *sm.* Cel ce lucrează sau vinde obiecte, vase de alamă.

ALĂMĂRIE *sf.* ① Atelier, prăvălie unde se lucrează sau se vînd alămuri ¶ ② *pl.* = **ALĂMURI** [alămar].

ALĂMAT *adj.* Ferecat cu alamă: Cu cuţit~ te tăiai, La pămînt te mutai (ŞEZ.).

***ALAMBIC** (*pl.*-icuri,-ice) *sn.* Aparat pentru distilarea lichidelor, cazan pentru pregătirea ţuicii, rachiului, spirtului (▣ 51) [fr.].

ALĂMIT *adj.* ☞ **ALĂMUIT**.

ALĂMIU *adj.* De coloarea alamei.

○ **ALĂMÎIE** *sf.* ① *Mold. Tr.-Carp.* ♣ = **LĂMÎIE** ¶ ② *Mold.* Un joc ţărănesc.

○ **ALĂMÎIOARĂ** *sf.* ♣ = **GUTUIE** [alămîie].

○ **ALĂMÎIŢĂ** *sf.* ♣ = **LĂMÎIŢĂ** [alămîie].

○ **ALĂMÎIU** *sm.* ♣ = **LĂMÎIU**.

‡ **ALĂMOJNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Pomană [vsl. almužino sau ung. alamizsna].

ALĂMUIT *adj.* Ferecat cu alamă.

ALANDALA *adv.* ① Fără rost, pe dos: toate merg ~ ¶ ② Fără nici o noimă: eu îi vorbesc una, şi el îmi răspunde ~ [ngr. ἀλλ' ἀντ' ἄλλων].

***ALĂPTA** (-tez) *vb. tr.* A da să sugă [lapte, după fr. allaiter].

***ALĂPTARE** *sf.*, ***ALĂPTAT** *sbst.* Faptul de a alăpta.

***ALARMA** (-mez) 1. *vb. tr.* A nelinişti, a speria, a îngrozi (printr'o veste rea, prin apropierea unei primejdii): ştirile despre întinderea răscoalei au alarmat pe orăşeni.

2. *vb. refl.* A se nelinişti, a se speria, a se îngrozi (de o primejdie reală sau închipuită): lumea s'a alarmat la vestea acestui războiu apropiat [fr.].

***ALARMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① ⚔ Semnal, strigăt pentru chemarea la arme; în manevre şi în luptă semnalul dat pentru mergerea la atac sau pentru a vesti apropierea vrăjmaşului; în garnizoană, cantonamente şi tabără, semnalul dat pentru strîngerea repede pe piaţa de adunare cu muniţia întreagă: a da alarma; strigăt de ~; semnal de ~; ~ de incendiu, semnal dat pentru a vesti izbucnirea unui foc ¶ ② ⚔ Turburare, învălmăşală pricinuită de apropierea vrăjmaşului ¶ ③ F Nelinişte, teamă, spaimă pricinuită de gîndul unei primejdii apropiate: băiatul, văzînd sălbătăcia, dete un ţipăt de ~ (CAR.); a da semnalul de ~ [fr.].

***ALARMANT**, *adj.* Care alarmează, neliniştitor: stare ~ă; veşti ~e [fr.].

○ **ALAŞ** (*pl.*-şuri) *sn.* ① △ Podeală, schele, podurile şi scările ce se aşază pentru zidari ca să poată lucra la ridicarea unei clădiri ¶ ② *Trans.* Pătul ¶ ③ *Trans.* (TRIB.) Adăpost pentru vite la ospătării [ung. állás].

○ **ALĂTRA** *Olten.* ... = **LĂTRA**...: Într'un vîrf de plop, Alatră un cîine orb (GOR.) (*ghicitoarea despre* „vînt") [lat. allatrare].

○ **ALĂTRĂTOR**, *adj. verb.* **ALĂTRA**. *Olten.* Care latră: Am o soacră cîrtitoare Şi-o boldeică-alătrătoare (TOC.).

ALĂTURA (-ur,-urez) 1. *vb. tr.* ① A pune alături, a aşeza unul lîngă altul: alăturaţi mesele, ca să fie loc pentru toţi ¶ ② A apropia, a aduce alături: la a mea învăţătură ia aminte şi la cuvintele mele alătură-ţi urechea (BIBL.) ¶ ③ A adăuga, a anexa: vei alătura la petiţiune şi actele legalizate ¶ ④ ‡ A pune faţă în faţă, a confrunta, a compara: m'am nevoit de am alăturat izvodul slovenesc lîngă cel grecesc (BIBL.).

2. *vb. refl.* ① A veni alături, a se aşeza lîngă cineva sau ceva, a se apropia: apoi, deschizînd un cortel, se alătură de mine (ALECS.) ¶ ② A sta alături, a fi în atingere, a se hotărnici: moşia se alăturează spre răsărit cu siliştea satului ¶ ③ ‡ A se asemăna, a fi asemenea, a se potrivi: omul se alătură cu dobitoacele céle fără minte şi să asămănă lor (BIBL.).

ALĂTURARE *sf.* ① Faptul de a (se) alătura ¶ ② Comparaţiune: fac o ~ frumoasă între rege şi popor (JIP.); în ~ cu, faţă de, comparat cu.

‡ **ALĂTURAŞ** *sm.* Vecin de alături al unei moşii [lăturaş + alături].

ALĂTURAT 1. *adj. p.* **ALĂTURA**. ① Pus alături, care stă alături, unul lîngă altul, alipit: s'au aşezat în jurul celor două mese ~e ¶ ② Anexat: toate actele aci ~e ¶ ③ Învecinat, alipit: se vedea licărind o lumină slabă în odaia ~ă. ¶ ④ ∡ Unghiuri ~e, unghiuri adiacente ¶ ¶ © **NEALĂTURAT**.

2. *adv.* Pus alături, anexat: aci ~ vă trimit şi certificatele cerute.

ALĂTURI, **ALĂTURE(A)**, ‡ **ALATURE(A)** *adv.* ① Lîngă cineva sau ceva, *in spec.* pe acelaşi rînd, în aceeaşi linie: şade ~; mai durà încă două case alăture, una la dreapta şi alta de-a stînga celei bătrîneşti (CRG.); *loc. adv.*: pe ~, de ~ strecoară-te pe ~; casele

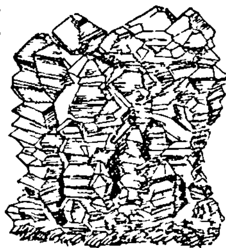
de ~; rude de ~, fraţii, unchii, nepoţii, verii, etc., spre deosebire de rudele în linie directă, cum sînt părinţii, moşii, strămoşii, copiii, nepoţii, strănepoţii, etc. ¶ ② Unul lîngă altul; laolaltă, împreună: oamenii cu cari am trăit ~ ¶ ③ ~ de, *loc. prep.*, lîngă: au început să zidească ~ de casele noastre ¶ ④ ~ cu, *loc. prep.*, în rînd cu, (pe) lîngă; faţă de, în comparaţie cu: glonţul trecu ~ cu capul tînărului (NEGR.); tu cu optzeci de mii de fălci de moşie şi el un ghiorlan, şi uite ce gură face ~ cu mine! (I.-GH.); *în spec.* cu înţeles pejorativ: a merge ~ cu adevărul *sau* cu dreptatea, a merge pe căi piezişe, a se abate de la adevăr, etc.: epistolele mele niciodată nu le vor putea găsi ~ cu adevărul (I.-GH.); ☞ DRUM ① [a³ + l a t u r e].

○ **ALĂTURIŞ** *adv. Trans.* Într'o parte [a l ă t u r i].

○ **ALĂU**¹ (*pl.*-uri) *sn. Trans.* Arvună (HASD.) [ung. e l ő (p e n z)].

○ **ALĂU**² = HALĂU.

***ALAUN** *sbst.* Sulfat dublu de aluminiu şi de potasiu, piatră acră; e o sare albă care cristalizează în octaedri mari, uneori în cuburi; are un gust astringent; se disolvă în apă; are numeroase întrebuinţări, în medicină, boiangerie, tăbăcărie, etc., iar în economia casnică, la limpezirea apei (• 52) [germ.].

Fig. 52. Alaun.

ALAUR — LAUR.

† **ALĂUTĂ** LĂUTĂ.

† **ALĂUTAR** — LĂUTAR: nici alăutariul carele zice cu alăuta pre la tîrguri şi pre la sboruri şi pre la nunte nu poate să ia fată de om bun sau de boiariu (PRV.-MB.).

ALĂUTAŞ *Trans.* (BUD.) = LĂUTAŞ.

‡ **ALAVASTRU** = ALABASTRU [gr. ἀλάβαστρος].

ALB 1. *adj.* ¹ De coloarea laptelui sau zăpezii: hîrtie ~ă; faţă ~ă; ~ ca zăpada, ca varul, ca laptele, ca spuma laptelui, ca lebăda, ca crinul; ~ colilie; păr ~, peri ~i ☞ PĂR ¶ ² Curat: cămaşă ~ă; rufe ~e ¶ ³ Pîine ~ă, pîine de grîu, de făină albă, spre deosebire de pîinea de secară sau de grîu amestecat cu alte cereale ¶ ④ Vin ~, vinul de coloare deschisă, spre deosebire de vinul negru, roşu; struguri ~i ¶ ⁵ Vite ~e, se înţeleg de obiceiu sub acest nume boii şi vacile: vita ~ă, boul şi vaca, sînt temeiul neguţătoriei şi a gospodăriei (DRĂGH.) ¶ ⑥ Pămînt ~, pămînt de coloare deschisă, albicioasă, pentru făcutul oalelor ¶ ⑦ Arme ~e, arme de oţel, ca sabia, lancea (spre deosebire de armele de foc) ¶ ⑧ Bani ~i, bani de argint, bani buni; ⓟ: a strînge bani ~i pentru zile negre, a economisi, a fi prevăzător ¶ ⁹ Calea ~ă, calea pe care o face, după nuntă, mireasa la casa mirelui ¶ ⑩ Zi ~ă: cînd am ajuns în sat era ziua ~ă, cînd am ajuns în sat se făcuse bine ziuă: Ⓕ zile ~e (zi ~ă), zile de mulţumire, fericite ¶ ⑪ Noapte ~ă, noapte de nesomn, de veghiere ¶ ⑫ Lumea ~ă, lumea pămîntească, lumea care se vede, spre deosebire de cea subpămîntească: învăţa ca nealţii pe lumea asta ~ă (ISP.); ⓟ: a se duce în lumea ~ă (ZNN.), a-şi lua lumea în cap; a trăi (*sau* a duce) lumea ~ă (HASD.) (COŞB.), a duce o viaţă veselă, a petrece ¶ ¹³ Săptămîna ~ă, săptămîna din urmă înaintea postului mare, cînd se mănîncă numai frupt alb, adică lăpturi şi ouă: Joi în săptămîna ~ă spală femeile cămăşile ca să fie albe peste an (VOR.) ¶ ⑭ Vînt ~ (HASD.), vînt de miazăzi ¶ ⑮ Versuri ~e, versuri nerimate ¶ ⑯ † Conservator, spre deosebire de „roşu", liberal: ziarele unele sînt ~e şi altele roşii (I.-GH.) ¶ ⑰ Pe lîngă alte nume de colori, se adaogă alb pentru a arăta o nuanţă mai slabă a colorii respective: alb-albastru, alb-roşu, ¶ ⑱ ⓟ: Nici ~ă nici neagră: *a)* nici o vorbă, nimic; *b)* fără nicio vorbă, fără niciun motiv, deodată; ~ă, neagră, asta este, nu mai face vorbă, mulţumeşte-te cu ce vezi, cu ce ţi se dă; ba e ~ă, ba e neagră, se zice cînd cineva nu vrea să se hotărască într'un fel, cînd nu se lasă să fie înduplecat; pînă în pînzele ~e ☞ PÎNZĂ; de cînd lupii ~i, de mult, din timpuri străvechi; cunoscut ca un cal ~, cunoscut bine; a împleti cosiţa (*sau* coada) ~ă, a îmbătrîni fără să se mărite.

2. *sbst.* ① Coloare albă, suprafaţă albă: am sgîriat pînă am dat de ~; (e scris) negru pe ~, lămurit, de care nu se mai poate îndoi nimeni; ca de la ~ la negru, arată o deosebire mare între două lucruri: găsi o deosebire între dînşii ca de la ~ la negru (ISP.); a face din ~ negru şi din negru ~, a înfăţişa un lucru cu totul altfel de cum este de fapt ¶ ② Poliţă în ~, fără a fi înscrisă scadenţa ¶ ③ ~ul ochiului ☞ OCHIU ¶ ④ ~ul zilei, ~ul zorilor, zorile: cînd se arătă ~ul zilei, mi se păru că am scăpat de la cine ştie ce chinuri (ISP.); în ~ul zorilor ieş pe punte (VLAH.).

3. *sm.* ① *Băn.* (HASD.) Un fel de vierme care trăeşte din sucul lemnelor şi al legumelor şi e stricăcios la cartofi ¶ ② Care face parte din partidul conservator: fatuitatea ~ilor şi a roşilor este atît de mare (I.-GH.) ¶ ~ de argint, ~ de plumb, ceruză.

4. **ALBĂ** *sf.* ① Vită albă (mai des iapă albă): ~a 'nainte, ~a la roate, oiştea goală pe de-o parte (CRG.); ⓟ: e mîncat ca ~a de ham, e trecut prin multe necazuri, e doborît de nevoi; ⓟ: a trecut ~a prin ham, nu mai este ce a fost, au trecut vremile acelea; ⓟ: a trecut ~a dealul (ZNN.), a trecut timpul, e prea tîrziu; ⓟ: ~a în car, ~a sub car, se zice despre cei săraci cari, neavînd decît un lucru, îşi fac cu el toate nevoile ¶ ② Zori: cocoşii începură a vesti că vine alba în sat (ISP.) ¶ ③ Făină; ⓟ: a vedea ~a în căpistere (*sau* în strachină) (ZNN.), a vedea ce se alege din ceva, a-şi ajunge scopul, *în spec.* a trage un folos, a se îmbogăţi ¶ ④ Albe, *pl.* Rufe; haine albe (L.-M.) [lat. a l b u s].

***ALBANEZ** 1. *adj.* Din Albania, propriu locuitorilor din Albania.

2. **ALBANEZ** *sm.*, -**EZĂ** (*pl.*-eze) *sf.* Locuitor din Albania [fr.].

***ALBANEZESC** *adj.* = ALBANEZ.

***ALBANEZEŞTE** *adv.* În limba a l b a n e z ă, ca Albanezii.

ALBĂSTREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ¹ Coloare a l b a s t r ă ¶ ② Întindere albastră: se înalţă pe albăstreala cerului un părete îngust şi negru (ODOB.).

ALBĂSTREL 1. *adj.* De coloare a l b a s t r ă mai slabă.

2. **ALBĂSTREA** (*pl.*-rele) *sf.* = ALBĂSTRIŢĂ.

ALBĂSTRI (-tresc) 1. *vb. intr.* ① A se arăta, a se vedea a l b a s t r u: dealurile se zăresc albăstrind în depărtare ¶ ② A se învineţi: mă bătea la tălpi pînă albăstream (GR.-N.) ¶ ③ Ⓕ A se arăta în haine străine, ciocoieşti: cînd văd ciocoii albăstrind (HASD.).

2. *vb. tr.* A văpsi în albastru: am albăstrit lîna.

3. *vb. refl.* A deveni albastru.

ALBĂSTRIME *sf.* ① Coloare a l b a s t r ă: e prea multă ~ în peisajul acesta ¶ ② Întindere albastră: Plutind sub cer albastru pe-a mării ~ (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ Ⓟ Oameni îmbrăcaţi în haine străine, ciocoime, venetici: multă ~ te socoteşte vită încălţată şi d'aia te robeşte mereu (JIP.).

ALBĂSTRIOR *adj.* A l b a s t r u de o nuanţă mai slabă.

ALBĂSTRIT 1. *adj.* ① *p.* ALBĂSTRI ¶ ② Ⓕ Plin de ciocoi, de oameni străini: ţara ~ă (JIP.).

2. *sbst.* Faptul de a albăstri.

ALBĂSTRIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf.* Plantă ierboasă făcînd flori a l b a s t r e ca cerul, rar roşii sau albe, dispuse în mari şi frumoase capitule la vîrful ramurilor; creşte prin semănături, pe locuri aride şi pietroase şi pe marginea drumurilor (*Centaurea cyanus*) (• 53).

Fig. 53. Albăstriţă.

ALBĂSTRIU *adj.* Care se apropie de a l b a s t r u, care bate în albastru: mii de licurici sburători stropesc aerul cu luminile lor albăstrii (VLAH.).

ALBASTRU 1. *adj* ① De coloarea cerului senin, vînăt: floare albastră; ~ ca cerul; ~ ca floarea de cicoare; ~ închis; ~ deschis; ochi albaştri; ⓟ: cine n'are ochi negri sărută şi albaştri, la nevoie, omul se mulţumeşte cu ce are ¶ ② PIATRĂ-ALBASTRĂ ☞ PIATRĂ ¶ ③ *Mold.* Ⓟ

Bubă albastră, bubă ce se face la încheieturile degetelor (HASD.) ¶ ④ Ⓕ Ⓟ **Haină albastră**, haină orășenească, ciocoiască ¶ ⑤ Ⓕ **A cînta de inimă albastră**, a cînta de jale.

2. *sbst.* Albăstrime: **~ul cerului, mării**; Ⓟ: **a trăi** (*sau* **a duce**) **ca verde cu ~** (ZNN.), a trăi rău cu cineva.

3. **ALBASTRĂ** (*pl.*-stre) *sf.* ① = **ALBĂSTRIȚĂ** ¶ ② *pl.* Ⓕ Ⓟ Haine orășenești, ciocoiești, de străini: **îmbrăcați în ~** (JIP.) [lat. *albaster < albus].

ALBĂSTRUIU = **ALBĂSTRIU**.

○ **ALBATARIȚĂ** *sf. Mold.* (HASD.) Specie de floare întrebuințată contra albeții.

*ALBATROS *sm.* Pasăre de mare din familia palmipedelor, cu coada scurtă și aripele foarte lungi; e cea mai lacomă din păsările carnivore marine; trăește în regiunile tropicale din emisfera boreală (54) [fr.].

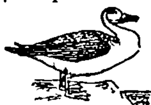

Fig. 54. Albatros.

ALBEALĂ (*pl.*-eli,-ele) *sf.* ① Coloare a l b ă: **ce s'a pus atîta ~ pe ușa aceasta?** ¶ ② *pl.* Suliman: **Surda ostenești tu, babă, cu ale tale albeli** (PANN).

ALBEAȚĂ *sf.* ① Însușirea de a fi alb, coloare albă: **albeața feței; albeața hainelor** ¶ ② Boală de ochi care se manifestă prin întinderea unei pelițe albe pe cornee (55); Ⓕ: **a avea ~**, a nu vedea bine lucrurile, a se înșela; Ⓟ: **a face ~ în călcîi** (ZNN.), se zice cînd e luat cineva în bătaie de joc [lat. *albitia].

Fig. 55. Albeață.

ALBEIU 1. *adj.* Bălan.

2. *sm.* ① Care are părul a l b: **Chivei îi sosea pe ceață Vre-o cincizeci de călărași Și cu doi albei de uași** (BIB.) ¶ ② (HASD.) Specie de iarbă albicioasă cu fire tari și spic ramificat.

ALBENEȚ ☞ **ALBINEȚ**.

ALBEȚ 1. *adj.* (BUD.) (MAR.) = **ALBINEȚ**.

2. *sbst.* Partea mai albicioasă dintre scoarța și inima unui arbore [alb].

ALBEȚE *sf.* Însușirea de a fi alb, coloare albă [albeață].

ALBI (albesc) 1. *vb. intr.* ① A se face alb: **Pînzele să nu albească, Ci la soare să 'nnegrească** (ALECS.) ¶ ② A încărunți: **nu una am văzut eu de cînd am albit** (DEM.); Ⓟ: **capul de măgar nu albește niciodată** (ZNN.), omul nesimțitor nu se trece, nu îmbătrînește ¶ ③ A se zări alb, a licări: **pe coastele lor, cîteva sate albesc ca niște grămezi de marmoră** (ALECS.); **se vedea albind zăpada ca un ștergar alb, nemărginit** (GN.) ¶ ④ Ⓕ **A-i ~ ochii**, a aștepta zadarnic după ceva (ZNN.).

2. *vb. tr.* ① A face alb: **clorul are proprietatea de a ~ori-ce coloare organică** ¶ ② A încărunți: **m'au albit necazurile**; Ⓟ: **asta-i Neaga care a albit pe dracul** (ZNN.), se zice despre o femeie rea ¶ ③ **~ pînza**, a spăla pînza ¶ ④ A acoperi cu ceva alb: **ninsoarea-l albise, căci ningea ca 'n mijlocul iernii** (ISP.) ¶ ⑤ A da o coloare mai deschisă, a curăți: **săpunul acesta i-a mai albit fața**.

3. *vb. refl.* ① A se face alb: **ori-ce ai încerca, nu se mai poate ~, tot rămîne pată** ¶ ② A încărunți: **M'am albit de griji, necazuri și fața mi s'a sbîrcit** (PANN) ¶ ③ **A se ~ de ziuă**, a se face ziuă [lat. *albire].

ALBICIOS *adj.* De un a l b slab sau de o coloare ce se apropie de alb: **Sus pe culme bradul verde, Sub zăpada albicioasă, Printre negură se pierde** (ALECS.).

‡ **ALBICIUNE** *sf.* Însușirea de a fi alb, coloare albă (BIBL.) (CANT.) [albi].

ALBIE[1] *sf.* ① Locul prin care curg apele unui rîu, matca rîului: **de atîtea ploi, rîul a ieșit din ~** ¶ ② *Mold.* Înfundătură, văgăună între două dealuri ¶ ③ Vasul făcut dintr'un trunchiu scobit și în care se frămîntă, se ține făina, se spală, se scaldă ori se leagănă copilul, etc. (56); Ⓕ: **din ~**, din cea mai fragedă copilărie; Ⓟ: **a face pe cineva ~ de porci** (*sau* **de cîini**), a batjocori, a face de rușine [lat. *alvea].

Fig. 56. Albie.

‡ **ALBIE**[2] *sf.* (DOS.) Însușirea de a fi a l b, coloare albă.

○ **ALBIER** *sm.* Cel ce face a l b i i și alte obiecte de lemn (nume dat mai ales Țiganilor cari au această ocupațiune).

ALBII (-biesc) *vb. refl.* A fi ca o a l b i e, a căpăta o formă scobită: **Pe sub nalte coperișuri care 'n margini s'albiesc** (ALECS.).

ALBILIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Fluture de varză a l b, cu două sau patru pete negre pe aripi (*Pieris brassicae*) (57).

ALBIME *sf.* Însușirea de a fi a l b, coloare albă: **Nici marmura cioplită ~a ta nu'ntrece** (ALECS.).

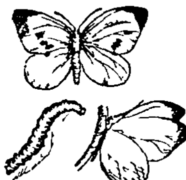

Fig. 57. Albilița.

○ **ALBINA**[1] (-inez) *vb. intr.* A alerga încoace și încolo, ca a l b i n a (MAR.).

○ **ALBINA**[2] (-binez) *vb. refl. Olten.* (MAR.) A se face ziuă: **se albinează de ziuă** [alb].

ALBINĂ (*pl.*-ine) *sf.* ① Insectă care produce mierea și ceara (*Apis mellifica*) (58): **albinele roiesc de la Dumineca mare pînă la Sîm-Pietru; bîzîit de albine; harnic ca o ~**; Ⓟ: **l-au mușcat albinele de limbă**, se zice despre cineva care stă tăcut sau care s'a îmbătat; **~ LUCRĂTOARE**, albină care lucrează la fagur (HASD.); **~ ÎMPĂRĂTEASCĂ** (HASD.) = **MATCĂ** ¶ ② **~ MARE, DE PĂMÎNT, DE PĂDURE**, bondar ¶ ③ **~ ȚIGĂNEASCĂ, ALBINA ȚIGANULUI**, bondar, gărgăun, viespe ¶ ④ Plantă ierboasă cu flori frumoase ce seamănă foarte mult cu o albină: crește pe locuri argiloase, pe coaste și rîpe cu iarbă sau pe marginea pădurilor (*Ophrys cornuta*) (59) [lat. *alvina < alvus].

Fig. 58. A. Matcă.—B. Albină lucrătoare.—C. Trintor.

ALBINAR *sm.* Cel ce se ocupă cu creșterea a l b i n e l o r.

ALBINĂREL *sm. Bucov.* = **PRIGOARE** [albinar].

ALBINĂRIE[1] *sf.* ① *col.* **ALBINĂ** ¶ ② Loc unde se cresc albine: **mii și milioane de albine ieșind de prin albinării sboară de la o floare la alta** (MAR.).

Fig. 59. Albină.

ALBINĂRIE[2] *sf.* Ocupațiunea cu creșterea albinelor [albină].

○ **ALBINEALĂ** *sf.* (R.-COD.) Dare spre bine, îmbunătățire a sănătății, a stării [albini].

ALBINET *sbst.* *col.* **ALBINĂ** ①. Mulțime de a l b i n e.

ALBINEȚ, ○ **ALBENEȚ** *adj.* De o coloare apropiată de cea a l b ă, albicios, palid, bălan: **Of, leliță albineață, Nu te ține-așa măreață, Că bădița-i albineț, Nu se ține-așa măreț** (VOR.); **Fruntea ta cea albeneață Umple-mi sinul de dulceață** (IK.-BRS.).

○ **ALBINI** (-inesc) 1. *vb. tr.* A da la iveală (R.-COD.).

2. *vb. intr.* A da spre bine, a mai prinde putere, a ajunge în stare mai bună: **a dat Dumnezeu că a mai început să mai albinească** [alb].

ALBINIOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* *dim.* **ALBINĂ** ① (MAR.).

*ALBINISM *sbst.* Anomalie din naștere a unor persoane, care consistă în aceea că părul este aproape alb, coloarea pielei spălăcită și pupila ochiului roșietică [fr.].

ALBINIȘ *sbst.* *col.* **ALBINĂ** (HASD.) (MAR.).

ALBINIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* *dim.* **ALBINĂ** ①.

○ **ALBINIU** *adj.* (MAR.) = **ALBUIU** [alb].

*ALBINOS *sm.* Care se naște cu anomalia albinismului [fr.].

ALBINUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* ♣ *dim.* ALBINĂ ①.
ALBIOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* ① Albie mică ¶ ② *Mold.* Postava în care curge făina la moară (SEZ.) [lat. a l v e o l a].
ALBIOR *adj.* Cam a l b.
ALBIȘOR 1. *adj.* Cam a l b: **Și la față-s albișoare, Albișoare, roșioare, Ca și niște merișoare** (IK.-BRS.).
2. **ALBIȘOR** *sm.* = OBLEȚ ¶ ② *pl.* Bani de argint: **le lua văzul ~ii sunători** (ISP.) ¶ ③ *pl.* ♣ Un fel de bureți ce cresc toamna pe arborii căzuți (HASD.).
3. **ALBIȘOARĂ** (*pl.*-oare) *sf.* ① = OBLEȚ ¶ ② Nume ce se dă la ori-ce pești mici albi (HASD.) ¶ ③ ♣ Varietate de struguri.
ALBIT[1] *sbst.* Faptul de a (se) a l b i.
***ALBIT**[2] *sbst.*, ***ALBITĂ** *sf.* Specie de feldspat, alb, incolor, care se găsește în crăpăturile rocelor cristaline, în calcaruri și unele roce eruptive [fr.].
ALBITOR,-TOARE *adj. sm. f.* ① Care albește ¶ ② *Spec.*: ~ **de zahăr** (ION.), rafinator de zahăr [a l b i].
ALBITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Ban de argint (în graiul hoțesc) ¶ ② Materialul tipografic (durșusuri, cuadrați, regleți, etc.) ce se pune între cuvinte și printre rînduri în spațiile libere ¶ ③ *pl.* Pînzeturi albe, rufe: **Ana scoate cărți, haine și albituri dintr'un cufăr** (VLAH.) ¶ ④ *pl.* Lucruri ce bat în a l b, ce licăresc de departe: **parcă se zăresc niște albituri** (GR.-N.).
ALBIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* ① = OBLEȚ ¶ ② ♣ Mică plantă ierboasă din familia cruciferelor, cu flori galbene care devin mai tîrziu a l b e; crește prin cîmpii sterile, coline aride și prin locuri pietroase; numită și „disculeț" sau „ciucușoare" *(Alyssum calicinum)* (▪ 60) ¶ ③ ♣ = CIUCUȘOARĂ.
ALBIU *adj.* 1. Albicios: **o dungă albie... se arătă... la marginea răsăritului** (GN.).
2. *adv.*: **o biserică măreață, Strălucind ~ prin ceață** (ALECS.) [a l b].
ALBIUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. dim.* ALBIE[1]: **o uitasem acasă pe prispă în albiuță** (CRG.).
†**ALBÎU** *adj. Mold.* (DOS.) (DRAGH.) = ALBIU [a l b].

Fig. 60. Albiță.

ALBOARE *sf.* Lumină, licărire albă (SB.) (COȘB.) [lat. a l b o r, -o r e m].
ALBUIU *adj.* = ALBIU.
ALBULEȚ 1. *adj.* (MAR.) = ALBIU.
2. *sbst.* ♣ (ION.) = ALBEȚ.
***ALBUM** (*pl.*-muri,-me) *sn.* ① Volum cu pagini albe în care cineva însemnează versuri, cugetări, amintiri; F: **răsfoim împreună ~ul suvenirilor noastre** (I.-GH.) ¶ ② Mai multe foi de hîrtie groasă legate la un loc și în care se păstrează fotografii, cărți, mărci postale, etc. (▪ 61): **erau pe-o masă ~uri de fotografii** (BR.-VN.) [fr.].

Fig. 61. Album.

ALBUMEALĂ *sf.* ♣ = FLOAREA-DOAMNEI [lat. a l b u m e n +-e a l ă].
***ALBUMEN** *sbst.* ♣ Țesutul care se formează în același timp cu embrionul în sacul embrionar după fecundarea ovulelor; poate fi constituit din amidon, materii grase, etc. [fr. < lat.].
***ALBUMINĂ** *sf.* Substanța albă organică, cuaternară, din care se compune în mare parte albușul oului și serul sîngelui [fr.].
***ALBUMINOID** 1. *adj.* Care seamănă cu albumina.
2. *sm.* Substanță care este de felul albuminei [fr.].
***ALBUMINURIE** *sf.* Boală caracterizată prin prezența albuminei în urină [fr.].
ALBUMIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* ♣ = ALBUMEALĂ.
ALBURI (-uresc) *vb. intr.* A se zări ca ceva alb: **calea robilor albnrea pe cerul liniștit** (DLVR.) [a l b o a r e].
ALBURIT *adj.* Acoperit de ceva alburiu: **vă zăresc sculați din car dimineața, brumați ori alburiți, de păreți că sînteți de o sută de ani** (JIP.) [a l b u r i].
ALBURIU *adj.* Ce bate în alb: **în juru-i se desface un rotocol de lumină alburie** (VLAH.) [a l b o a r e].
***ALBURN** *sbst.* ♣ Stratul de lemn albicios care se găsește imediat sub scoarță [lat.].
ALBUȘ (*pl.*-șuri) *sn.* ① Substanță mucoasă, albă-gălbuie, care înconjoară gălbenușul și care devine albă prin fierbere: ~**ul oului** ¶ ② ~**ul ochiului**, albul ochiului, sclerotica (➡ OCHIU) [a l b].
ALBUȚ 1. *adj. dim.* ALB.
2. **ALBUȚĂ** *sf.* Iapă albă (MAR.).
ALCA = HALCA.
***ALCAIC** 1. *adj.* ① **Vers** ~, vers din metrica greacă și latină care, sub forma endecasilabică, se compune din patru picioare și o cezură, primul un spondeu, rar un iamb, al doilea un iamb, apoi cezura, în urmă doi dactili sau un dactil și un amfimacru (◡ – ◡ – ◡ _ – ◡ ◡ – ◡ – ◡) ¶ ② **Strofă** ~**ă**, strofă ale cărei două versuri dintîiu sînt alcaice endecasilabice.
2. *sn.* Vers alcătuit în felul acesta [fr.].
***ALCALI** = ALCALIU.
***ALCALIMETRIE** *sf.* Partea chimiei care se ocupă cu modul de dozare a alcaliilor din carbonații de sodiu sau de potasiu [fr.].
***ALCALIMETRU** (*pl.*-tre) *sn.* Instrument cu ajutorul căruia se determină gradul de puritate al alcaliilor [fr.].
***ALCALIN** *adj.* Care aparține grupului alcaliilor, care conține un alcaliu sau un corp avînd unele proprietăți ale alcaliilor; propriu alcaliilor: **băi** ~**e**; **gust** ~; **săruri** ~**e**, care provin din combinarea unui alcaliu cu un acid; **metale** ~**e**, acelea care, combinate cu oxigenul, dau un alcaliu (potasiu, litiu, etc.) [fr.].
***ALCALINITATE** *sf.* Însușirea de a fi alcalin [fr.].
***ALCALINIZA** (-izez) *vb. tr.* A da unei substanțe proprietăți alcaline [fr.].
***ALCALINIZARE**, ***ALCALINIZAȚIUNE**, ***ALCALINIZAȚIE** *sf.* Faptul de a a l c a l i n i z a [fr.].
***ALCALIU** (*pl.*-alii) *sn.* Nume care, în chimia veche, se da celor trei baze solubile: potasa sau alcaliul mineral, soda sau alcaliul vegetal și amoniacul sau alcaliul volatil; chimiștii moderni au conservat acest termen pentru aceste trei corpuri, dar îl mai aplică litinei, baritei, etc. [fr.].
***ALCALIZA...** = ALCALINIZA...
***ALCALOID** *sm.* Substanță organică azotată cu proprietăți alcaline care se poate combina cu acizi pentru a forma săruri [fr.].
†**ALCAM** (*pl.*-muri) *sn.* ① Viclenie, cursă: **ne-am cufundat și ne chinuim în năpăștile vrăjmașului și în** ~**urile lui** (COR.) ¶ ② *Trans.* (TRIB.) (BUD.) Viclenie, apucături ascunse, tertipuri [ung. a l k a l o m].
***ALCARAZAS** *sbst.* Vas de pămînt poros în care lichidele se răcesc repede prin evaporațiunea care se produce prin păreții lui (▪ 62) [fr. < sp.].
ALCĂTUI (-tuesc) 1. *vb. tr.* ① A face, a crea ¶ ② A întocmi: **legea n'a fost bine alcătuită** ¶ ③ A compune ceva înscris: **„Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor" alcătuit de Dimitrie Cantemir**; Ⓟ: **Cu ce dascăl locuește, Așa carte-alcătuește** (PANN), cu cine trăește sau se însoțește cineva, așa-i e firea ¶ ④ A face ceva prin punerea mai multor lucruri la un loc: **scrise pe niște pietre scumpe cîte o slovă, după aceea înșiră pietrele și alcătui numele copilului** (ISP.) ¶ ⑤ A face la un loc, a constitui (*vorb.* despre un tot): **țăranii alcătuesc cea mai mare parte a țării noastre** ¶ ⑥ ‡ A înființa: **Mavrocordat carele au alcătuit școale: elinească, italienească, turcească, slovenească** (C.-RAD.) ¶ ⑦ ‡ A orîndui, a așeza, a pune într'un loc.

Fig. 62. Alcarazas.

2. *vb. refl.* ① A fi compus, a consta din...: **casa se alcătuește din cinci încăperi** ¶ ② A se forma: **atîta sînge curse din spurcăciunea de scorpie, încît se alcătui o baltă** (ISP.) ¶ ③ † A se înțelege asupra unui lucru, a cădea de acord, a se învoi: **m'am dus de grabă de m'am alcătuit cu vivandiera ca să-i iau locul** (ALECS.) [ung. a l k o t n i].
ALCĂTUIALĂ (*pl.*-ieli), *sf.* ① Felul de a fi

al unui lucru, întocmire: **mintea noastră nu este în stare să afle toată alcătuiala acestei lumi** ¶ ② Lucru rezultat din împreunarea mai multor părți deosebite, un tot de clădire, etc.: **în vîrful satului este o ~ pe care Sărăcinenii o numesc biserică** (SLV.) [a l c ă t u i].

ALCĂTUINȚĂ (*pl.*-ințe) *sf.* (BUD.) (POL.) (L.-M.) Felul de a fi al unui lucru, întocmire [a l c ă t u i].

ALCĂTUIRE *sf.* ① Faptul de a a l c ă t u i ¶ ② Felul de a fi al unui lucru, întocmire: **~a vieții noastre sociale suferă de multe neajunsuri** ¶ ③ ‡ Culegere, colecțiune, scriere compilată: **ei făcu toate alcătuirile... și... le împreună într'una** (PRV.-MB.) ¶ ④ Înțelegere, învoială: **este oprit a se face alcătuiri căsătorești într'acest chip** (COD.-CAL.) ¶ ⑤ ‡ Amestecătură, combinație: **li-au pus denainte... un fel de vin de multe alcătuiri** (GAST.).

ALCĂTUIT 1. *adj.* ① *p.* ALCĂTUI ¶' ☞ NEALCĂTUIT ¶ ② ‡ (F) Făcut într'un anumit scop, măestrit. 2. *sbst.* Faptul de a alcătui.

ALCĂTUITOR,-TOARE *adj. sm. f.* Care a l c ă t u e ș t e ceva: **părțile alcătuitoare ale acestei mașini; ~ii programului au uitat mai multe puncte esențiale.**

***ALCHIMIC** *adj.* Ce privește alchimia [fr.].

***ALCHIMIE** *sf.* Pretinsă știință din evul mediu ce urmărea găsirea pietrei filosofale care să prefacă toate metalele în aur, și descoperirea panaceului universal, a leacului care să vindece toate boalele [fr. < lat.].

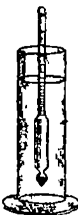
***ALCHIMIST** *sm.* Care se ocupa cu alchimia [fr.].

***ALCION** *sm.* ① Pasăre mitică de mare despre care cei vechi spuneau că-și face cuibul numai unde e marea calmă; era socotită ca prevestitoare de bine ¶ ② Specie de polip [fr.< lat.].

***ALCIONIC** *adj.* De a l c i o n.

***ALCOOL** (*pl.*-luri) *sn.* ① Spirt ¶ ② Principiu neutru neazotat format din carbon, hidrogen și oxigen, capabil de a se uni direct cu acizii și de a-i neutraliza formînd eteruri, cu eliminarea apei: **~ etilic, metilic** ¶ ③ Lichid incolor, transparent, mai ușor decît apa, obținut prin tratarea spirtului ordinar cu var nestins sau barită [fr.].

***ALCOOLAT** *sm.* ① Combinațiune de un alcool cu un metal alcalin: **~ de sodiu** ¶ ② ¶ Preparat farmaceutic obținut prin macerarea în alcool a unor substanțe aromatice, medicinale [fr.].

Fig. 63. Alcoolmetru.

***ALCOOLIC, -ICĂ** *adj. sm. f.* ① Care conține alcool: **băutură ~ă; substanță ~ă** ¶ ② Care are patima băuturii [fr.].

***ALCOOLISM** *sbst.* Obiceiu de a consuma prea mult alcool, de a bea peste măsură; starea celor care abuzează de alcool: **pe lîngă vițiul ~lui... are și patima foilelor** (CAR.) [fr.].

***ALCOOLIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* A pune alcool într'un lichid. 2. *vb. refl.* A bea prea multe băuturi alcoolice [fr.].

***ALCOOLIZARE**, ***ALCOOLIZAȚIUNE**, ***ALCOOLIZAȚIE** *sf.* Faptul de a (se) a l c o o l i z a [fr.].

***ALCOOLMETRU**, ***ALCOOMETRU** *sn.* Instrument pentru a măsura cantitatea de alcool cuprinsă într'un lichid spirtuos (☞ 63) [fr.].

***ALCOOLOMETRIE**, ***ALCOOMETRIE** *sf.* Parte a fizicei care arată procedeurile după care se poate măsura cantitatea de alcool conținută într'un lichid spirtuos [fr.].

***ALCOOMETRU** ☞ ALCOOLMETRU.

ALCORAN ☞ CORAN [ar. e l k u r a n].

***ALCOV** (*pl.*-ovuri) *sn.* Despărțitură dintr'o odaie unde se așază patul, ascuns cu ajutorul unor uși sau perdele (☞ 64) [fr.].

Fig. 64. Alcov.

ALCOVAN (BOL.) = ELCOVAN.

ALDĂMAȘ, *Mold.* ADALMAȘ (*pl.*-șuri) *sn.* ① Băutură care se dă, cinste care se face cînd două părți s'au învoit la o afacere, au căzut la înțelegere pentru o cumpărare sau vînzare; **a da, a bea ~ul: acum chiamă pe pivniceri și să le bem aldămașul...** (ODOB.); **n'ai dat adalmaș pentru vînzarea boilor** (GN.) ¶ ② **Bun de ~**, se zice despre cineva care a izbutit în ceva, și-a cumpărat ceva nou și e bun de cinste [ung. á l d o m á s].

‡ **ALDĂMĂȘAR** *sm.* ‡ Cel care lua parte la o învoială, la o cumpărare sau vînzare, se împărtășea din cinstea care se făcea cu acest prilej și servea ca martur [a l d ă m a ș].

ALDAN *sm.* Cînepa de toamnă care produce sămînță (*Cannabis femina*) (☞ 65).

Fig 65. Aldan.

○ **ALDAȘ** *sbst. Trans.* (TRIB.) (CONV.) Binecuvîntare [ung. á l d á s].

ALDATĂ = ALTĂDATĂ.

ALDE ¹ Particulă ce se pune pe lîngă nume proprii, termeni de înrudire, titluri de politeță, pronume, etc. cînd este vorba de cineva cunoscut, intim, voind prin aceasta să precizăm oare cum că ne gîndim anume la acea persoană: **aceasta s'a văzut și cu ~ părintele Trandafir** (SLV.); **pricepu unde vrea s'o aducă ~ nașu-său** (O.-ZAMF.) ¶ ② Cu înțeles nehotărît, ca un adaus pe lîngă substantiv: **cum îi văzură ~ gloatele venind teafăr, îi primiră cu mare bucurie** (ISP.) ¶ ③ **De ~**, cu același înțeles ca forma simplă: **între acești din urmă erau de ~ bătrînul Alecu Forescu, Grigore Cuza și alți cîțiva de ~ acestia** (CRG.) ¶ ④ Cu înțeles mai vag, pentru a arăta o asemănare, identic cu expresiunile „de felul lui...", „unul ca...": **De ~ tine, fătul meu. Mulți viteji ucis-am eu** (ALECS.).

***ALDEBARAN** *sbst.* Stea de mărimea întîiu din constelațiunea Taurului (☞ LUCEAFĂRUL-PORCESC. PORCAR, DEȘTEPTĂTOR) [fr.].

***ALDE(H)IDĂ** (*pl.*-ide) *sf.* Compus organic foarte inflamabil format din hidrogen, oxigen și carbon, constituind cel dintîiu grad de oxidațiune a alcoolurilor; derivă din alcooluri prin eliminare de hidrogen [fr.].

AL-DE-SUS *sm.* (P) Cel-de-sus, Dumnezeu [ă l + d e + s u s].

***ALDINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* Literă grasă, numită astfel după Aldo Manuzio (1448-1515) care a inventat și întrebuințat cel dintîiu acest gen de litere [it. a l d i n o].

† **ALDUI** (-uesc) *vb. tr.* ① *Tr.-Carp.* A binecuvînta (întrebuințat adesea în salutări): **să te alduească D-zeu** ¶ ② *iron. Mold.* A lovi cu putere (RV.-CRG.) [ung. á l d a n i].

† **ALDUIALĂ** (*pl.*-ieli), *sf. Tr.-Carp.* Binecuvîntare [a l d u i].

† **ALDUIRE** *sf. Tr.-Carp.* ① Faptul de a a l d u i ¶ ② Binecuvîntare.

ALE¹ ☞ AL¹.

ALE² ☞ AL.

ALEA ☞ ALA.

† **ALEAN** (*pl.*-nuri) *sn. Mold. Trans.* ① Dor, suferință: **mare jale și ~ or fi mai ducînd mamele lor pentru dînșii** (CRG.) ¶ ② *Trans.* Dușmănie, rivalitate: **Dușmanele mi-s multe: Cîte-s de la noi la deal Toate țin pe mine ~** (IK.-BRS.) ¶ ③ *Trans.* (WG.) **A avea ~ pe cineva**, a avea ciudă pe cineva ¶ ④ ‡ **În, într'~**, *loc. adv.* împotrivă: **trecumu în Chipru, derep-ce era vântulu într'~u** (COD.-VOR.) ¶ ⑤ ‡ **În ~ul**, *loc. prep.* împotriva: **dracul întru toată vremea îmblă întru ~ul ispășeniei oamenilor** (COR.) [ung. e l l e n].

‡ **ALEANEȘ**, ‡ **ALEANIȘ** *adj. sm.* Potrivnic, dușman [ung. e l l e n e s].

***ALEATORIU** *adj.* ① Ce depinde de anumite împrejurări, de întîmplare: **cîștigul la joc este totdeauna ceva ~** ¶ ② **Contract ~**, convențiunea reciprocă ale cărei efecte, în privința beneficiilor și pierderilor, pentru toate părțile, ori pentru una sau

mai multe din ele, depind de un eveniment incert; astfel sînt: contractul de asigurare, împrumutul maritim, jocul şi prinsoarea, contractul de rentă pe viaţă (COD.-CIV.) [fr.].

***ALEBARDĂ** (*pl.* -arde) *sf.* Armă medievală compusă dintr'o coadă lungă pînă la doi metri în vîrful căreia era fixat un fier mai adesea în formă de topor (▣ 66) [fr. h a l l e b a r d e].

Fig. 66. Alebardă.

***ALEBARDIER** *sm.* ⚔ Soldat înarmat cu alebardă (▣ 67) [fr. h a l l e b a r d i e r].

***ALEE** (*pl.* alee, alei) *sf.* Drum pentru plimbări pe marginile căruia sînt plantaţi arbori: tustrei o luară la goană prin aleele tăcute ale grădinii (VLAH.) [fr.].

ALEFIE *sf.*, ‡**ALEFIU** *sn.* (CANT.) = **ALIFIE**.

ALEGA¹ (-eg) *vb. refl.* ① A se prinde de cineva ne mai dîndu-i răgaz, făcîndu-l să se gîndească mereu la un lucru: De cine dorul s'aleagă Nu-i pale lucru de şagă (TEOD.) ¶ ② A cuprinde: o piroteală moleşitoare se alegă de ochii lui (ISP.) ¶ ③ A se ţinea mereu de cineva, a nu mai slăbi pe cineva pentru a-i spune, a-i cere ceva; a supăra pe cineva cu vorbe plictisitoare, cu clevetiri: se alegară de dînsul şi-i căuta ceartă cu luminarea (ISP.) ¶ ④ A stărui pe lîngă cineva: atunci toţi se alegară de dînsa să le gătească într'o zi ea bucatele (ISP.) [lat. a l l ī g a r e].

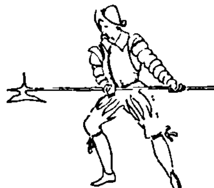

Fig. 67. Alebardier.

***ALEGA**² (-eghez), *vb. tr.* A spune ceva cu scopul de a proba, a aduce înainte un motiv: ceea ce aleghează el, nu se poate susţine [fr. a l l é g u e r < lat.].

○**ALEGĂDI** (-ădesc), ○**ALEGĂDUI** (-duesc) 1. *vb. tr. Trans.* A mulţumi, a îndestula: Deci gîndeşte şi făgăduește şi pe finii dumitale îi alegăduește (MAR.).

2. *vb. refl. Trans.* (TRIB.) A fi mulţumit cu ceva, a se îndestula [ung. e l é g e d n i].

ALEGĂTOR 1. *adj.* ① Care a l e g e ¶ ② *Trans.* Care nu se mulţumeşte cu ori-ce, pretenţios, mofturos: eşti prea ~ la mîncare.

2. *sm.* ✪ Care are dreptul de a lua parte la alegeri, de a vota.

ALEGĂTORESC *adj.* (JIP.) De alegeri, privitor la alegeri, electoral [a l e g ă t o r].

ALEGĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Alegere (HASD.) ¶ ② Alegerea părului în cărare (COST.) [a l e g e].

***ALEGAŢIUNE**, ***ALEGAŢIE**, *sf.* ① Faptul de a alega² ¶ ② Înaintare a unei păreri, afirmaţiune, motiv: alegaţiunile lui pot fi uşor spulberate [fr. < lat.]

ALEGE (-eg, *pf.*-esei, *part.*-es) 1. *vb. tr.* ① A lua un lucru dintre mai multe, socotindu-l mai potrivit pentru un anumit scop: ai ales ce e mai bun; ⓟ: cine alege culege *sau* alege pînă culege, se zice despre cineva care aşteaptă mereu ceva mai bun şi pe urmă se mulţumeşte cu ori-ce ¶ ② A deosebi, a lua pe cineva dintre mai mulţi: l-a ales de bărbat; ☛ SPRÎNCEANĂ ¶ ③ A arăta pe cineva cum este din fire; ⓟ: vinul alege pe om (ZNN.), la beţie se vede firea fie-căruia ¶ ④ A despărţi: am ales părul în două; îşi alegea cărarea la oglindă (VLAH.) ¶ ⑤ A despărţi un lucru de altul, a curăţi: cum alege păstorul oile din capre (BIBL.); am ales mazărea; ⓟ: a ~ neghina din grîu, a despărţi un lucru bun de altul rău, a deosebi pe cei vrednici de cei nevrednici ¶ ⑥ Din două, ori mai multe lucruri, a se hotărî pentru unul: alege-ţi: în săbii să ne tăiem, în buzdugane să ne lovim ori în luptă dreaptă să ne luptăm (ISP.); ~ din două una, a se hotărî într'un chip ¶ ⑦ A hotărî într'un fel, a decide: Numai sabia va alege (TEOD.) ¶ ⑧ A da cuiva prin simplu consimţimînt sau prin vot anumite drepturi, o distincţiune: l-au ales Domn; ~ deputat ¶ ⑨ A înţelege: Bălan să-ţi aleagă din gură ce spui, dacă nu vorbeşti desluşit (CRG.) ¶ ⑩ ‡ A despărţi o moşie de alta, a o hotărnici ¶ ⑪ ‡ A întrebuinţa la ceva, a folosi ¶ ⑫ ⅟ ~ dreptatea, a arăta de partea cui e dreptatea ¶ ⑬ ⓟ: Urma alege, la sfîrşit are să se vadă, are să se hotărască ¶ ⑭ A ţese desenuri sau flori pe o scoarţă, etc.: ţese, alege, coase şi aruncă flori pe gherghef (SLV.).

2. *vb. refl.* ① A se desface din ceva, a ieşi la iveală; ⓟ: bate apa să s'aleagă unt, munceşte în sec; ⓟ: s'alege brînza (*sau* urda) din zer (ZNN.), s'alege binele din rău ¶ ② A se desface dintr'o mulţime: din toţi lupii, se alege unul cu o gură cît un braţ de mare (GR.-N.) ¶ ③ A se deosebi de alt cineva, a se distinge: Să m'alegi dintre toate celelalte fete, Cum se alege păunul din pene (R.-COD.) ¶ ④ A se găsi: tocmai tu te-ai ales să-mi vorbeşti? ¶ ⑤ A se arăta limpede, a se desluşi: nu ştiu ce este că nu mi se alege, fiind prea departe (ISP.) ¶ ⑥ A ieşi, a rezulta: să vedem ce se va alege şi din aceasta; el nu vede nici un spor să s'aleagă din toată vrednicia lui (VLAH.) ¶ ⑦ A rămînea cu ceva, a avea un cîştig, a profita: din două milşoare de lei, m'am ales numai cu două sute (FIL.) ¶ ⑧ A fi hotărît, a fi menit: Arde-mi-te-ai, codru des, Văd bine că s'a ales, Din tine să nu mai ies (ALECS.) ¶ ⑨ A ajunge, a deveni: ai noştri s'au ales tot oameni harnici şi de ispravă (VLAH.) ¶ ⑩ A-i veni cuiva poftă de ceva, a avea gust de ceva: nu i se alegea nici de mîncare nici de odihnă (ISP.) ¶ ⑪ ‡ A se hotărî (o luptă, etc.): şi s'au lovit în vre-o două trii rînduri şi nu s'au putut alege (NEC.) ¶ ⑫ ‡ A hotărî: ale cîtor vecini hotare se vor amesteca, să se aleagă şi să se descopere cu cărţile lor de hotărnicii (LEG.-CAR.) ¶ ⑬ ‡ A se întîmpla să fie, a veni pe lume: să-i fie lui dreaptă ocină... lui şi cuconilor săi şi a tot rodul său cine să va alege (GAST.) ¶ ⑭ ⓟ: A se ~ praf şi pulbere (praf şi cenuşă, fum şi scrum, *sau numai* praf, pulbere), a nu mai rămînea urme; *de aci, dese-ori*, în blesteme: zice că-i negustor, alege-s'ar praful! (CAR.) ¶ ⑮ ⓟ: Nu se alege cîştigul din pagubă, se zice cînd nu iese nici un profit dintr'o afacere [lat. a l l e g ĕ r e].

ALEGERE *sf.* ① Faptul de a a l e g e: baba era mulţămită cu alegerea ce-a făcut (CRG.) ¶ ② Darea de drepturi, de o distincţiune prin simplu consimţimînt sau prin vot: ~a de Domn; ~a deputaţilor.

‡**ALEGÎND** *adv.* Afară numai..., doar numai...: nu este D-zeu altu, alegîndu de mine (PS.-SCH.); fu om ca şi noi, ~ numai fără de păcate (VARL.) [a l e g e].

***ALEGORIC** *adj.* Ce cuprinde o alegorie, ce priveşte alegoria: „Istoria ieroglifică" a lui Cantemir e o scriere ~ă; „Divina Comedie" a lui Dante are mai multe înţelesuri ~e [fr.].

***ALEGORIE** *sf.* ① Arătarea unui lucru, prin cuvinte sau figuri sub o formă îndepărtată de cea proprie a lui, dar lăsînd să reiasă din ea ideea, înţelesul pe care voim să-l punem în evidenţă (d. e. reprezentarea morţii printr' un schelet cu o coasă: (▣ 68); alegoria e des întrebuinţată în pictură şi sculptură pentru a impresiona mai adînc ¶ ② 🙰 Metaforă desvoltată prin care lucrurile se exprimă în acest chip [fr.].

Fig. 68. Alegorie. 1000

***ALEGORIST** *sm.* Care explică un lucru în chip alegoric [fr.].

***ALEGRU** *adj.* ♩ Vesel, vioiu: cea mai alegră arie semăna un prohod (NEGR.); ☛ ALLEGRO [fr.].

ALEI! *interj.* Exprimă dorinţă, mustrare, ciudă, mirare, spaimă (se întrebuinţează mai ales în poezia populară): Aleei! murguleţ mic, Alei! dragul meu voinic, De-ai putea la bătrîneţe, Cum puteai la tinereţe (ALECS.-P.).

***ALEIU** *sn.* (DLVR.) = **ALEE**.

ALELE(I)! ALELEU! ALELELEI, ☛ **ALEI**: Alelei! Doamne, cum sburau Voinicii toţi cu mine! (ALECS.).

ALELUIA! *interj.* ① ⛪ Exclamaţie de slăvire a lui D-zeu în cîntecele bisericeşti ¶ ② ⓟ *F*: A cînta cuiva ~, a îngropa pe cineva; a face cuiva ~, a prăpădi pe cineva, a-l da gata ¶ ③ Se întrebuinţează familiar pentru a exprima ideea că nu mai putem avea nădejde de un lucru, că s'a isprăvit

cu el: **dacă nici cu slujba aceasta nu te vei împăca, atunci ~!** [vsl. a l e l u j a sau ngr. ἀλληλούια].

‡**ALEM** *sbst.* ① Semiluna așezată pe giamii sau alte clădiri publice ¶ ② ‡ Steag cu semiluna în vîrf ce se da de către Sultan Domnilor romîni ca semn de suzeranitate [tc.].

ALEMI (-emesc) *vb. tr.* (TEOD.) A stîrni șoimii din culcușul lor.

ALENE 1. *adv.* Încet: **calcă ~; fumul alb ~ iese din cămin** (COȘB.).

2. *adj.*: **se auzi numai clătirea undelor și susurul ~ al vîntulețului de vară** (ODOB.) [a`+ l e n e].

‡**ALENȘIG**, ‡ **ALENȘUG** *sbst.* Dușmănie [ung. e l l e n s é g].

ALEO! = **AOLEO!**

ALEOLEO! = **ALEI!**

ALERGA (alerg) 1. *vb. intr.* ① A fugi iute, a da fuga: **~ într'un suflet, în fuga mare**; Ⓟ: **aleargă ca la pomană** *sau* **ca la colaci**; Ⓟ: **~ cu limba scoasă după ceva**, a umbla mult pentru a căpăta ceva, a dori mult ceva; **~ pe capete**, a alerga punîndu-și toate silințele ¶ ② Ⓕ: **atunci revoluția alergă din capitală în capitală, din popor în popor** (I.-GH.) ¶ ③ A se grăbi, a veni în grabă: **cum vor vedea că Măria ta vii cu putere, îndată vor alerga și-l vor lăsa** (NEGR.) ¶ ④ A veni la cineva pentru a-i cere sprijin, a recurge la cineva: **cînd i se isprăvesc banii, aleargă la mine** ¶ ⑤ A căuta, a dori cu stăruință ceva: **aleargă după bogății** ¶ ⑥ A sbura iute încoace și încolo: **albinele aleargă din floare în floare să strîngă miere** ¶ ⑦ Ⓟ: **scumpul mai mult păgubește și leneșul mai mult aleargă**, cine ține la preț, ori e sgîrcit, are mai multe pierderi, și cine lasă un lucru dintr'o zi pe alta e amenințat pe urmă să alerge degeaba;— **la copacul căzut, toți aleargă să taie crengi**, cînd cineva e doborît, toți caută să-i facă rău; ☞ **IEPURE**.

2. *vb. tr.* ① A sili la fugă, a goni; Ⓟ: **a-și ~ calul** *sau* **caii**, a lua prea multă îndrăzneală, a se prea întrece: **mi-am alergat calul aici înaintea d-stră, fiind-că vă știu de Romîni, și Romînul e bun la suflet** (ISP.); **parcă-l aleargă Turcii**, se zice de cineva care fuge de parcă l-ar alunga cineva, e tot grăbit, umblă zăpăcit ¶ ② A cutreiera: **am alergat tot orașul să-l găsesc** ¶ ③ Ⓕ **A-și ~ ochii**, a-și duce privirile dintr'o parte într'alta: **Iar fratele cel mai mare Pe drum ochii-și alerga** (ALECS.).

3. *vb. refl.* A fugi unul după altul: **am patru surori, ziua și noaptea se aleargă și una pe alta nu se ajunge** (*ghicitoarea despre* „roate") [lat. *a l l a r g a r e < l a r g u s].

ALERGACIU *sm.* (COST.) Om care a l e a r g ă, curier.

ALERGARE *sf.* ① Faptul de a a l e r g a ¶ ② Osteneală: **am izbutit să-l capăt fără multă ~** ¶ ③ **~ (de cai)** întrecere la fugă, cursă de cai (▣ 69).

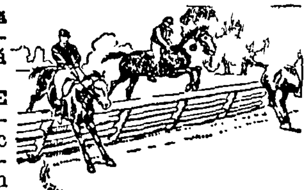

Fig. 69 Alergare de cai.

‡**ALERGĂRIȘTE** *sf*: **~ de cai** (DOS.), alergare de cai; loc unde se iau la întrecere caii, hipodrom [a l e r g a].

ALERGAT 1. *sbst.* = **ALERGARE, ALERGĂTURĂ.**

2. **Pe ~e, cu ~ul** (PANN), ‡ **î n t r'~e**, *loc. adv.* Alergînd repede, într'un suflet.

ALERGĂTOR 1. *adj.* ① Care a l e a r g ă ¶ ② Harnic: **Am nevastă, frățioare, Iute și alergătoare** (ȘEZ.) ¶ ③ **Piatră alergătoare** (HASD.), piatra de deasupra a morii, care se învîrtește.

2. **ALERGĂTOR** *sm.* ① Cel care aleargă, curier: **sfatul zeilor găsi cu cale să trimită pe Mercur, ~ul lor** (ISP.) ¶ ② *pl.* Cei cari în jocul „de-a mingea în opt" aduc mingea celor ce o prind (PAMF.).

3. **ALERGĂTOARE** *sf.* ① Alergare de cai: **cai de ~** (ODOB.); loc de alergare: **cerbii intră în ~... și sînt urmăriți de vînători** (ODOB.) ¶ ② Unealtă de lemn care servește la urzirea pînzei; pe ea țărancele așează mosoarele cu tort și, ținînd-o în mînă, aleargă de urzesc pînza împrejurul casei sau pe niște pari așezați la o depărtare potrivită cu numărul coților ce trebue țesuți (▣ 70); uneori alergătoarea e fixă și firele sînt duse din ea pe niște pari (▣ 71) ¶ ③ Piatră alergătoare, la moară ¶ ④ **Alergătoare** *pl.* Ordin de păsări cu aripi nedesvoltate, așa că nu pot sbura; au gîtul lung, picioare lungi puternice, cu care aleargă foarte repede, precum: strutul, casoarul, etc.; se găsesc mai ales în emisfera de sud.

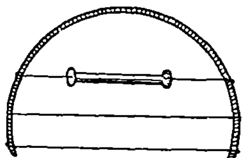

Fig. 70. Alergătoare.

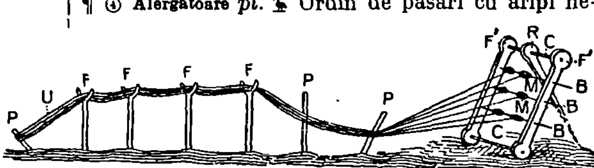

Fig. 71. Alergătoare fixă.

PP. Parii de urzit.—U. Urzeala.—FF. Furci de urzit, furculițe.—F'F'. Fofeze, fuscei, cotoci, lăturașe.—CC. Cuiele alergătorii.— BB. Bețele mosoarelor, vergelele alergătorii, dreve. —R. Răzămătoare, sprijinitoare, limbă.—MM. Mosorele.

ALERGĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a a l e r g a ¶ ② Umblare încoace și încolo, oboseală: **un an întreg de alergături, de stăruințe, de proteștări** (CAR.) ¶ ③ **~ de cal**, distanța pe care o străbate un cal dintr'o fugă ¶ ④ ‡ **~ de cai** (BIBL.) (LET.), alergare de cai.

○**ALERGĂU** *sm. Trans.* (BUD.) Care a l e a r g ă, curier.

ALES 1. *adj.* ① *p.* **ALEGE** ¶¶ Ⓒ **NEALES** ¶ ② Care se deosebește prin însușiri rari de altul: **o mînă de oameni aleși cari se deosebesc prin faptele... lor cele frumoase** (ISP.); **societate aleasă; lume aleasă**; Ⓟ: **mulți (sînt) chemați, (dar) puțini (sînt) aleși**, se zice pentru a arăta cum din mai mulți, prea puțini se disting; — **~ pe** (*sau* **după**) **sprînceană**, ales după plac; tot unul și unul ¶ ③ Lămurit, vădit, hotărît: **Că de multe ce sînt și dese, nu le putem spune ~e** (TEOD.) ¶ ④ Țesut cu flori, cu desenuri: **pe patul de scînduri e așternută o scoarță, aleasă în fel de fel de migălituri** (DLVR.).

2. *sm.* ① Care a primit de la cineva o favoare, care e deosebit de alții pentru anumite însușiri: **Doamne, multă răbdare ai dat aleșilor tăi** (CRG.) ¶ ② Cui i se dă prin simplu consimțimînt ori vot o demnitate, o distincțiune: **~ul județului Iași la Cameră** ¶ ③ Acela (aceea) pe care și-l (și-o) alege cineva de mire (de mireasă): **Mi-oiu găsi și eu aleasă, Alta 'n lume mai frumoasă** (HASD.); **~ul (aleasa) inimii** ¶ ④ ‡ *pl.* † **Aleșii (satului)**, țărani de frunte ai unui sat cari conduceau afacerile lui cu dreptul de a da unele hotărîri, de a judeca neînțelegerile dintre săteni; cuvîntul se mai păstrează și azi în unele locuri, cînd este vorba de țăranii fruntași ai unui sat, cari au vre-o funcțiune administrativă.

3. *adv.* ① Cu însușiri rare, mai de seamă: **scrie ~; vorbește ~** ¶ ② Cu de-amăruntul, de aproape, hotărît, limpede: **Ți-am spus, bade, rupt ~, Că nu pot să te iubesc** (IK.-BRS.) ¶ ③ † Mai cu seamă: **Antioh Vodă foarte era milostiv, și ~ spre călugări străini și la mănăstiri** (N.-COST.) ¶ ④ **~ de bine**, foarte bine: **tinerii au trăit tare cu ticnă și se înțelegea ~ de bine între olaltă** (SB.) ¶ ⑤ **Mai ~**, *a)* mai cu seamă; **poezia noastră populară este bogată mai ~ în genul liric**; *b)* mai mult, mai vîrtos: **cu mănăstirile nu se răscumpără sîngele, ci mai ~ ispitești și înfrunți pre D-zeu** (NEGR.).

4. *sbst.* ① Faptul de a alege: **Amar de ~ul meu Cum mi-am ales eu de rău** (IK.-BRS.) ¶ ② ‡ Alegere (a unui Domn, etc.): **cu ~ul tuturor boierilor l-au rădicat Domn** (NEC.) ¶ ③ **~ul (mieilor)**, despărțirea mieilor de oi care se face de ciobani primăvara: **mîn zările au intrat acum în stînă și s'a 'nceput pe dată ~ul** (LUNG.) ¶ ④ *Băn.* Sărbătoarea pe care o țin ciobanii, în ajunul S-tului Gheorghe, cu prilejul alegerii mieilor dintre oi ¶ ⑤ *Băn.* **~ul viilor**, culesul viilor ¶ ⑥ ‡ Ce rezultă dintr'un lucru, hotărîre: **pînă la anul s'au trăgănat ~ul lucrului** (CANT.) ¶ ⑦ ‡ Fixarea hotarelor unei moșii: **cartea de ~ul și de hotăr-**

nicia acestii moșii (HASD.) ¶ ③ P e ~(e), î n t r ' ~, d i n-t r '~, *loc. adv.* După alegere, după plac: **Nu caut vorbe pe ~** (EMIN.); **la sălăți într' ~ și cîte-i vrea de multe** (CRG.).

‡ **ALESĂTOR** *sm.* ‡ Cel ce era însărcinat cu hotărnicii de moșii [a l e s].

ALESĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* ① ‡ Deosebire ¶ ② Alegerea părului în cărare, în codițe (COST.) ¶ ③ ‡ Alegere (DOS.) ¶ ④ Mai adesea *pl.* **alesături**, desenul, florile dintr'o țesătură (▪ ☛ pag. 1): **scoarțele și alesăturile ce fac podoaba casei** (VLAH.) ¶ ⑤ Desen, flori săpate în piatră, etc.: **grațioase alesături sculptate pe piatră** (ODOB.) [a l e s].

ALESURĂ *sf.* Alegerea părului în cărare (COST.) [a l e s].

† **ALEȘ** 1. *adv.* La pîndă: **ereticii puindu-i ~ la locuri strîmte și ponoroase** (DOS.).

2. *sbst. Trans.* ① Pîndă ¶ ② Laț, cursă (L.-M.); ① Plasă de pescuit (VIC.) [a² + ung. l e s].

† **ALEȘUI** (-**uesc**)... = **LEȘUI**...

○ **ALEU**¹ *Trans.* = **ALĂU**.

ALEU² ! ☛ **AOLEO**: **aleu ! destui, nu mai obiui !** (CRG.).

ALEXANDRIE *sf.* Carte care povestește în chip fantastic viața și cuceririle lui A l e x a n d r u cel Mare (☛ **P. IST.**).

***ALEXANDRIN**¹ *adj.* ● Din Alexandria (Egipt): **filosof ~; literatura ~ă** [fr. < lat.].

***ALEXANDRIN**² *adj.* 1. **Vers ~**, versul clasic francez de douăsprezece silabe cu cezura după silaba a șasea; în versificația noastră îi corespund versuri ca acestea:

> Plînge și suspină | tînăra domniță,
> Dulce și suavă | ca o garofiță (BOL.).

2. *sm.* și (*pl.*-**ine**) *sn.* Versul alcătuit în felul acesta: **după ce lăudai ~ele curat țesălate și frumos dichisite ale unui poet** (ODOB.) [fr.].

ALEXII(LE) *sf. pl.* Ziua Sf. Alexie (17 Martie); țăranii serbează această zi pentru ca să fie feriți ei și vitele lor de mușcăturile de șarpe și de alte animale.

ALFA¹ *sm.* ① Prima literă a alfabetului grecesc (A, α) ¶ ② Ⓕ **A fi ~ și omega**, a fi tot, a fi stăpîn pe toate, cel mai de frunte: **eu sînt ~ și omega, începutul și sfîrșitul** (BIBL.) [gr. ἄλφα].

***ALFA**² *sf.* Plantă din familia gramineelor, din care se fac împletituri, frînghii și se fabrică hîrtie; crește în Spania, Grecia și mai ales în Algeria (▪ 72) [fr. a l p h a].

Fig. 72. Alfa.

***ALFABET** (*pl.*-**turi**,-**te**) *sn.* ① Toate literele care reprezintă sunetele unei limbi: **~ul grecesc; ~ul cirilic** (☛ **TAB. III**) ¶ ② Semne de ori-ce natură, convenționale, pentru corespondență secretă: **a alcătuit un ~ cifrat** [fr. < lat.].

TABELA III. **ALFABETUL**

ACTUAL			CIRILIC				
	Forma	Pronunțarea		Forma	Pronunțarea	Valoarea fonetică	Valoarea numerică
1	A a	a	1	А а	az	a	1
2	Ă ă	ă	2	Б б	buche	b	
3	Â â	î	3	В в	vede	v	2
4	B b	be	4	Г г	glagoli	g	3
5	C c	ce, che	5	Д д	dobru	d	4
6	D d	de	6	Є є	iest	e	5
7	E e	e	7	Ж ж	jivete	j	
8	F f	fe	8	Ѕ ѕ	dzelo *sau* dzialu	dz	6
9	G g	ge, ghe	9	З з	zemlia	z	7
10	H h	ha	10	И и	ije	i	8
11	I i	i	11	І і	i	i	10
12	Î î	î	12	К к	caco	c, k	20
13	J j	je	13	Л л	liudie *sau* lude	l	30
14	K k	ca	14	М м	mislite *sau* mislete	m	40
15	L l	le	15	Н н	naș	n	50
16	M m	me	16	О о	on	o	70
17	N n	ne	17	П п	pocoi	p	80
18	O o	o	18	Р р	riți *sau* rîță	r	100
19	P p	pe	19	С с	slovo *sau* slovă	s	200
	(Q q)	(chiu)	20	Т т	tvirdo *sau* ferdu	t	300
20	R r	re	21	Оу оу	ucu	u	400
21	S s	se	22	Ꙋ ꙋ	u	u	
22	Ș ș	șe	23	Ф ф	fîrtă	f	500
23	T t	te	24	Х х	heru	h	600
24	Ț ț	țe	25	Ѡ ѡ	ot	o	800
25	U u	u	26	Щ щ	ști *sau* ște	șt	
26	V v	ve	27	Ц ц	ți	ț	900
	(W w)	(dublu v)	28	Ч ч	cervu	č	90
27	X x	ics	29	Ш ш	șa	ș	
	(Y y)	(igrec)	30	Ъ ъ	ieru	ă, ŭ	
28	Z z	ze	31	Ы ы	ieri	î, ĭ, ŭ	
			32	Ь ь	ier	ă, ŭ, ĭ	
			33	Ѣ ѣ	eti	ea	
			34	Ю ю	iu	ĭu	
			35	Ꙗ ꙗ	iaco	ĭa	
			36	Ѥ ѥ	ie	ie	
			37	Ѧ ѧ	ia	ĭa, ea	
			38	Ѫ ѫ	ius	î	
			39	Ѯ ѯ	csi	cs	60
			40	Ѱ ѱ	psi	ps	700
			41	Ѳ ѳ	fita	th, ft	9
			42	Ѵ ѵ	ipsilon, ijiță	i, u	400
			43	Ꙟ ꙟ	în	în	
			44	Џ џ	gea	ğ	

*ALFABETIC *adj.* După şirul literelor alfabetului: indice ~; în ordine ~ă [fr.].

*ALFABETICEŞTE *adv.* În felul alfabetului; în ordinea literelor unui alfabet [a l f a b e t i c].

‡ALFAVITA *sf.* ① Alfabet ¶ ② Abecedar: Dumneata vrei să mă batjocureşti, să mă pui la ~ (NEGR.) [ngr. ἄλφα + βῆτα].

ALFEL = ALTFEL.

*ALFENID *sbst.* ⚒ Aliaj de cupru, zinc, nichel şi fier; se întrebuinţează mai adesea argintat la fabricarea tacîmurilor de masă [fr.].

*ALGĂ (*pl.*-ge) *sf.* ♣ Plantă criptogamă care creşte în ape dulci, sărate sau în pămînturile umede; mărimea ei variază de la o miime de milimetru pînă la 400 sau 500 de metri: unele specii se întrebuinţează la îngrăşatul pămîntului sau servesc la prepararea iodului (▣ 73) [fr. a l g u e < lat.].

Fig. 73. Alge.

*ALGARADĂ (*pl.* -de) *sf.* Năvală, ieşire la luptă împotriva cuiva pe neaşteptate [fr. < sp.].

*ALGEBRĂ *sf.* ± Una din ramurile cele mai importante ale matematicilor, ştiinţă care stabileşte metodele după care se pot determina numere necunoscute cu ajutorul altor numere cunoscute şi avînd cu cele dintîi raporturi date; numerele, reprezentate cu litere în loc de cifre, stabilesc formule generale aplicabile la toate cazurile particulare de aceeaşi natură [fr.].

*ALGEBRIC *adj.* + ① De algebră: calcul ~; ecuaţiune ~ă ¶ ② Ca în algebră: măsură ~ă. [fr.].

*ALGEBRICEŞTE *adv.* ± După formulele algebrei [a l g e b r i c].

*ALGERIAN 1. *adj.* ● Din Algeria.

2. ALGERIAN, ALGERIANĂ (*pl.* -iene) *sm. f.* Locuitor, locuitoare din Algeria [fr.].

*ALGID *adj.* ⚕ Care dă fiori, sensaţiunea de frig: febră ~ă [fr.].

*ALGUAZIL *sm.* Agent inferior al poliţiei spaniole [fr. < sp.].

*ALHIMIE... = ALCHIMIE...

○ ALI (alesc) *vb. intr. Olten* (WG.) A se grăbi (☛ HALI) [a l ă].

*ALIA (aliez) 1. *vb. tr.* ① A lua pe cineva de partea lui, a-l face tovarăş la o anumită faptă: şi-a aliat la acţiunea lui oameni care-şi schimbă repede părerile ¶ ② A pune un lucru lîngă altul, a le face să meargă împreună: aţi voit să arătaţi că aliaţi morala şi politica cu ştiinţele exacte (I.-GH.).

2. *vb. refl.* ① A se uni în vederea unei acţiuni politice (*vorb.* de două sau mai multe State): Ştefan cel Mare a dat sfat fiului său şi boierilor să se alieze totdeauna cu Turcii; *vorb.* de grupări politice: naţionaliştii s'au aliat cu ţărăniştii ¶ ② A se întovărăşi cu cineva: cei răi se aliază totdeauna contra celor buni ¶ ③ A se face rudă cu cineva prin căsătorie: s'a aliat cu una din cele mai vechi familii ale boierimei noastre ¶ ④ A fi împreună, a se uni (*vorb.* de însuşiri sufleteşti): nu totdeauna superioritatea minţii se aliază cu aceea a inimii ¶ ⑤ ⚒ A se combina prin topire (*vorb.* de metale): nu toate metalele se pot ~ între ele [fr.].

*ALIAGIU (*pl.*-agii,-agiuri), *ALIAJ (*pl.*-aje,-ajuri) *sn.* ① ⚒ Amestec de două sau mai multe metale prin topire: bronzul este un ~ ¶ ② Ⓕ Amestec de tot felul de lucruri: în mintea lui e un ~ bizar de idei [fr.].

*ALIANŢĂ (*pl.*-anţe) *sf.* ① ✪ Încheierea unei înţelegeri în vederea unei acţiuni politice (*vorb.* de două sau mai multe State): alianţa între Franţa şi Rusia s'a făcut pentru apărarea intereselor împotriva Germaniei, etc.: Tripla-alianţă, alianţă între Germania, Austria şi Italia, încheiată în 1887 (☛ P. IST.); tratat de ~; ~ ofensivă şi defensivă; *vorb.* de partide politice: în vederea alegerilor, naţionaliştii au făcut ~ cu socialiştii ¶ ② Întovărăşire: e o ~ a celor neputincioşi împotriva celor vrednici ¶ ③ Unire a două familii prin căsătorie: sîntem rude prin ~ [fr.].

*ALIAT,-ATĂ *adj. sm. f. p.* ALIA: aliaţii ambelor puteri au fost învinşi ¶ ¶ C NEALIAT.

*ALIBI, *ALIBIU (*pl.*-biuri) *sn.* ⚖ Prezenţa unei persoane în alt loc decît acela unde era bănuită că se afla într'un anumit timp; în materie criminală sau corecţională, alibiul este invocat ca mijloc de apărare de un acuzat care caută să aducă dovada că, din cauza absenţei lui din locul unde crima sau delictul s'a făptuit, nu se poate să fi luat parte la ele: a stabili, a invoca, a-şi crea un ~ [fr. < lat.].

ALIC *sn.*, ALICĂ *sf.* mai adesea ALICE, ✎ HALICE *pl.* ① Plumbul mic şi rotund cu care se încarcă puşca: le împărţea iarbă şi alice, cîte patru umpluturi de puşcă (I.-GH.); eu singur şi cu două halice, şi-acele pentru iepuri! (GRL.) ¶ ② *pl.* ⚠ Bucăţele de cărămidă sau de piatră care se pun în tencuială spre a o întări sau pentru a astupa un gol [ngr. χαλίκι].

ALICĂRIE *sf.* ⚠ = ALIC ②.

ALICI[1] (-icesc) *vb. tr.* (TKT.) (MAR.) ⚠ A pune mici bucăţi de cărămidă sau de piatră în tencuială pentru a o întări [a l i c].

ALICI[2] (-icesc) *vb. refl.* ① A licări din depărtare, a se vedea mai limpede dintre alte lucruri: în partea asta încoa, drept înainte, mi se aliceşte albind ceva (ISP.) ¶ ② A se îndrepta (*vorb.* despre vreme), a se întrema despre cel ce a fost bolnav) (R.-COD.).

*ALICOT *adj.*, *ALICOTĂ (*pl.*-te) *sf.* ± Se zice despre o cantitate care se cuprinde de un număr exact de ori în alta: numărul 5 este o parte ~ă a numărului 20 [fr. a l i q u o t e.].

*ALIDADĂ (*pl.*-ade) *sf.* Instrument care serveşte în unele operaţiuni ale ridicării planurilor şi la măsurarea unghiurilor; e compus dintr'o riglă mobilă orizontală, la extremităţile căreia se găseşte cîte o placă perpendiculară, una cu o deschizătură longitudinală, cealaltă cu o deschizătură mai largă prin care se vizează obiectele fixate pentru măsurare (▣ 74) [fr.].

Fig. 74. Alidadă.

*ALIENA (-enez) 1. *vb. tr.* ① ⚖ A trece altuia stăpînirea asupra unui lucru, a înstrăina ¶ ② Ⓕ A îndepărta de la sine, a pierde: şi-a alienat toate simpatiile.

2. *vb. refl.* F A-şi pierde minţile, a înnebuni [fr. < lat.].

*ALIENABIL *adj.* ⚖ Care se poate aliena, care poate fi înstrăinat: proprietate ~ă [fr.].

*ALIENABILITATE *sf.* ⚖ Însuşirea de a putea fi alienabil [fr.].

*ALIENAT,-ATĂ *adj. sm. f.* ① *p.* ALIENA ¶ ② Ⓕ Care şi-a pierdut minţile, nebun: spital de alienaţi.

*ALIENAŢIUNE, *ALIENAŢIE *sf.* ① ⚖ Faptul de a aliena ¶ ② Ⓕ ⚕ (urmat uneori de mentală) Pierdere a minţii, nebunie [fr. < lat.].

*ALIENIST *adj.* şi *sm.* ⚕ Care se ocupă cu studiul boalelor de alienaţiune mentală: doctor ~; e un ~ bine cunoscut [fr.].

ALIFIE *sf.* ⚕ Unsoare întrebuinţată la răni, bube, etc.: ~ vînătă; ~ de obraz; să mai lase focului frunzişoara şi alifia de pe faţă (JIP.) [ngr. ἀλοιφή].

ALIFIOS *adj.* ⚕ Unsuros ca a l i f i a.

*ALIGATOR = CAIMAN [fr.].

○ ALIGNI[1] (-neşte) *vb. unipers. Mold. Bucov.* ○ A sufla cu oare-care tărie (*vorb.* de vînt): al treilea (vînt) e cel de vară, care de-abia aligneşte, de pare că-ţi dă sănătatea (VOR.).

ALIGNI[2] (-nesc) *vb.refl.* A se simţi slab, a leşina: Edvin sprijinea în braţe pe-a lui scumpă amoreză. Ce de silnica suflare a furtunii s'alignea (NEGR.) [☛ LIGNI].

† ALIGORIE = ALEGORIE.

† ALIJVERIŞ = ALIŞVERIŞ.

*ALILODIDACTIC *adj.* ● După sistemul de învăţămînt în care elevii se instruesc unii pe alţii sub conducerea profesorului: aceasta era societatea culturii al cărei scop era înfiinţarea de şcoli ~e (I.-GH.) [ngr. ἀλληλοδιδακτικός].

ALILUIA ALELUIA.

○**ALIMAN**[1] — LIMAN: se pomenesc cu o corabie ce se oprise la un ~ lingă bordeiul lor (SEZ.).

○**ALIMAN**[2] *sbst.* ① *Trans.* (VIC.) Apă adîncă ¶ ② Ⓕ *numai în expr.:* a ajunge la ~, a ajunge la strîmtoare, a nu mai putea scăpa de o pacoste (L. M.) [srb.].

○**ALIMĂNA** (-nez), ○**ALIMĂNI** (-nesc) *vb. refl.* (R.-COD.) A se așeza într'un loc, a se pripăși [a l i m a n[1]].

○**ALIMĂNIT**, -ITĂ *adj. sm. f. Olten.* Îndrăcit, drăcos, afurisit; om al dracului (se întrebuințează mai ales în exclamații și blesteme): Voi zidarii mei, Fiți afurisiți și alimăniți (TOC.).

*__ALIMENT__ (*pl.*-te) *sn.* ① ⚔ Hrană: mămăliga este ~ul indispensabil al țăranului nostru ¶ ② Ⓕ Hrană sufletească: pentru el, știința e ~ul de toate zilele ¶ ③ *pl.* Mijloace de traiu care se dau, cînd găsește de cuviință tribunalul, pentru întreținerea părinților, a soției divorțate sau a copiilor născuți din soți divorțați [fr. < lat.].

*__ALIMENTA__ (-tez) 1. *vb. tr.* ① A da hrană: produsele agriculturei alimentează cea mai mare parte a populațiunii noastre ¶ ② A înzestra cu ceva necesar vieții de toate zilele: ~ orașul cu apă ¶ ③ Ⓕ A întreține puterea unui lucru, a nu-l lăsa să slăbească: bătrîna se silea să alimenteze slaba lumină a candelei (FIL.) ¶ ④ Ⓕ A ajuta la menținerea unor anumite stări sufletești, a le da putere: demagogia alimentează toate pasiunile urîte ale celor inculți ¶ ⑤ A da alimente, mijloace de traiu.

2. *vb. refl.* A se hrăni [fr.].

*__ALIMENTAR__ *adj.* ① Privitor la alimente, la hrană: regim ~; substanțe ~e, substanțe care au proprietăți nutritive ¶ ② Pensiune ~ă, sumă fixată de tribunal pentru întreținerea de către soț, în timpul divorțului sau după el, a soției ori copiilor [fr. < lat.].

*__ALIMENTARE__, *ALIMENTAȚIUNE, *ALIMENTAȚIE *sf.* Faptul, felul de a (se) a l i m e n t a [fr.].

*__ALIMENTATOR__, -TOARE *adj. sm. f.* Care alimentează [fr.].

ALIMON *sm.* (TEOD.) = LEMNUL-DOMNULUI [blg. l i m o n ŭ < ngr.].

○**ALIMORI** *sm. pl. Trans. Băn.* Sărbătoare populară care se ține la date nehotărîte (30 Ianuarie, 6 Februarie, Duminica lăsatului de brînză, etc.); sărbătoarea consistă în aceea că se face foc în unul ori mai multe locuri, aducînd fie-care o parte de lemne, de paie; cei adunați în jurul focului cîntă, chiue, strigă, iar tinerii iau tăciunii aprinși și fac din ei un cerc de foc și rostesc cuvîntul: alimori; în unele locuri se face din nuiele o roată sau se pun paie în jurul unei roți de car, se dă foc roții și se lasă să se rostogolească dintr'un deal.

ALIN *adv.* Lin, încet: o veselă suflare primăvăroasă ne mîngîie ~ (ODOB.) [l i n + a l i n a[1]].

ALINA[1] (-in) 1. *vb. tr.* ① A liniști, a astîmpăra, a potoli: vrînd să-l aline, îi arătară două statuete de bronz (NEGR.); ~ dorul; Mult e mult de cînd te-aștept Să-mi alin dorul din piept (ALECS.); ~ durerea, chinul, necazul; sora cea mai mare alină frica surorilor celor mai mici cu cuvinte liniștitoare (ISP.); timpul șterge și alină toate patimile pămîntești (ODOB.) ¶ ② A potoli: a-și ~ foamea, setea ¶ ③ A mîngîia: Străină-s, Doamne, străină, De nici apa nu m'alină, De-ar ploua o săptămînă (IK.-BRS.).

2. *vb. refl.* ① A se liniști, a se astîmpăra, a se potoli: Dar din ce în ce s'alină Toate sgomotele 'n sat (COȘB.); Și dacă vremea s'alină, parcă mă mai răcoresc (CON.) ¶ ② A înceta, a se opri: La un semn s'alină jocul (COȘB.) ¶ ③ A se liniști prin somn, a se culca: Cîte păsărele 'n codru... Toate cină Și s'alină, Numai eu n'am ce cina, Nici cu ce m'alina (IK.-BRS.) [lat. *a l l e n a r e < l e n i s].

○**ALINA**[2]... *Olten. Băn.* = ANINA...

ALINARE *sf.* ① Faptul de a (se) a l i n a[1] ¶ ② Potolire, leac: nu pot găsi nici o ~ la durerea mea.

ALINĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a l i n ă, care potolește, care mîngîie: n'avea ea nici un ajutor omenesc în ziua necazului decît suferințele ei, și ~ pe Dumnezeu (ISP.).

*__ALINEAT__ (*pl.*-ate) *sn.* ① Începutul unui nou rînd, în scris sau într'o carte, pus ceva mai înăuntru, pentru ca să se deosebească de celelalte; (în graiul tipografilor) „stare" ¶ ② Întreg pasagiul unui manuscris sau unei cărți socotit de la un rînd de felul acesta pînă la un alt rînd așezat de asemenea ceva mai înăuntru [fr. a l i n é a].

○**ALINI** (-inesc) *vb. refl.* ① A se odihni: n'au vrut boierul să se mai alinească la cumnatu-său (SB.) ¶ ② A curge mai lin: Și 'ncepea a trăgea Unde s'alinește apa (GR.-N.) (☞ ALINA) [l i n + a l i n a[1]].

*__ALINIA__ (-niez) 1. *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) așeza în linie dreaptă: nimeni nu s'a gîndit să alinieze copacii de pe această șosea ¶ ② ~ o stradă, a face ca toate casele de pe acea stradă să fie în linie dreaptă.

*__ALINIAMENT__ (*pl.*-te) *sn.* Așezare în linie dreaptă (pe un teren) [fr.].

*__ALINIAT__, *sbst.*, *ALINIARE, *ALINIERE *sf.* Faptul de a (se) a l i n i a.

ALINTA (-int) 1. *vb. tr.* ① A desmierda: minunatul Făt-frumos Aprilie cu părul auriu o alintă, o leagănă, o mîngîie (CAR.) ¶ ② A răsfăța, a răzgîia: își prea alintă copiii ¶ ③ A rosti cuvintele, în semn de desmierdare, cu o intonație sau sub o formă copilărească: se așeza pe genunchii lui și-l săruta alintîndu-și vorbele și netezindu-i părul (VLAH.) ¶ ④ ‡ A liniști, a potoli: scornindu-să grea furtună în mare, cu însemnătura sfintei cruci marea au alintat (DOS.).

2. *vb. refl.* ① A se răsfăța, a se răzgîia: brațele ei m'au legănat și mă alintam la sinu-i gîngurind (CRG.); Ⓟ: a se ~ ca cioara în laț, a se răsfăța, a face pe grozavul, a se arăta cu voie bună, ca să ascundă supărările de ochii lumii ¶ ② A se mișca încet, grațios, a se legăna: Șoimul tău... ca lebăda pe apă se alintă grațios (ALECS.) ¶ ③ ‡ A se liniști, a se potoli: Vînturilor dzise de 'ncetară și undelor de se alintară (DOS.) [lat. *a l l e n t a r e < l e n t u s].

ALINTARE *sf.* ① Faptul de a (se) a l i n t a ¶ ② ‡ Liniște: Valurile înalte și spume de mare îmblă preste tine de n'au ~ (DOS.) ¶ ③ ‡ Mîngîiere: celor leșinați de-deși ~ (DOS.).

ALINTAT 1. *adj.* ① *p.* ALINTA ¶ ② Răsfățat: hrănită, îngrijită, alintată ca o fată de împărat, cum nu era să crească bine? (CAR.).

2. *sbst.* Faptul de a (se) alinta.

ALINTĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a l i n t ă.

ALINTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Alintare, desfătare, desmierdare: în aceste patru cuvinte era atîta ~ șireată (D.-ZAMF.) [a l i n t a].

○**ALION** *sm. Olten.* (HASD.) = PRESURĂ-SURĂ.

ALIOR *sm.* ① Plantă ierboasă cu flori gălbui dispuse în umbele mult radiate; crește pe coline aride, pe cîmpuri nisipoase și pe lîngă drumuri (▣ 75) (*Euphorbia cyparissias*) ¶ ② = LAPTELE-CUCULUI [lat. a u r e o l u s < a u r u m, după coloarea florilor galbene ca aurul].

Fig. 75. Alior.

ALIPI (-pesc) 1. *vb. tr.* ① A pune strîns unul lîngă altul încît să formeze un singur trup, o singură bucată: cîți streini nu s'au gîndit să alipească țara noastră la a lor! ¶ ② A apropia, a face pe cineva tovarăș cu alții: a fost firesc ca recunoștința pe care le-o datora să-l alipească de ei.

2. *vb. refl.* ① A se alătura de cineva: se alipi de bătrînă, o cuprinse pe după gît cu brațele (DLVR.) ¶ ② A se apropia de cineva cu gîndul de a trage vre-un folos: s'a alipit pe lîngă el și a izbutit să-i moștenească averea ¶ ③ A face părtaș al unei idei, al unei credințe: catolicii au urmărit gîndul ca Romînii să se alipească la biserica lor [☞ LIPI].

ALIPIRE *sf.*, ALIPIT *sbst.* Faptul de a (se) a l i p i.

†**ALISIDĂ** (*pl.*-ide) *sf. Mold.* Lanț de ceasornic [ngr. ἁλυσίδα].

○**ALISTÎNCĂ** *Mold.* (TOC.) = HALASTÎNCĂ.

ALIȘVERIȘ (*pl.*-șuri) *sn.* ① Mers bun al afacerilor de comerț, vînzare, dever: nu-i ~ nici de o lețcaie în piață (ALECS.) ¶ ② A avea ~, a face ~, a face afaceri, a vinde, a cîștiga ¶ ③ A face cuiva ~, a cumpăra de la cineva: nu mi-au făcut ~ batăr de un franc de parale (SAD.) ¶ ④ ‡ Comerț, negustorie [tc.].

***ALITERA** (-ează) *vb. unipers.* A forma a aliteraţie: „multe şi mărunte" aliterează între ele.

***ALITERAŢIUNE**, *ALITERAŢIE *sf.* Repetarea aceluiaşi sunet, aceleiaşi silabe, la începutul a două sau mai multe cuvinte care stau aproape într'o expresiune, într'o frază: „în lung şi în lat" formează o ~ [fr.].

ALIVANCĂ (*pl.*-venci) *sf. Mold. Bucov.* ✕ (întrebuinţat obicinuit la *pl.*; forma de *sg.* e dată de (ALECS.)). Fel de plăcinte: Alivencile se fac... din făină de păpuşoiu cernută prin sită deasă, amestecînd şi puţină făină de grîu; făina de păpuşoiu se opăreşte cu lapte, apoi se pune smîntînă, unt, o oală de chişleag scopt sau brînză, se pune mărunt tocat mărar, barpaoică şi ştir roşu şi se amestecă; se toarnă cu lingura pe frunze şi se coc în cuptor; cînd sînt gata, se aşază cu smîntînă fiartă (VOR.).

○ **ALIVĂNI** (-ănesc) *vb. refl.* ① A se duce prin lume fără a i se da de rost (R.-COD.) ¶ ② A se alipi de cineva ca să poată trăi (RV.-CRG.).

ALIVANTA *adv.* Peste cap, întrebuinţat mai ales în expr.: a cădea, a veni, a da ~; împiedicat cu pi cioarele în minecile contăşului, căzuse ~ la pămînt (CRG.).

ALIVENCI, ALIVINCI *sf. pl. Mold.* Joc popular, un fel de horă de mai multe părechi şi jucată cu paşi mărunţi şi repede (în unele părţi îi zice şi ~ plăcinte moi) (HASD.) (PAMF.).

***ALIZARINĂ** *sf.* Principiu colorant întrebuinţat în industrie; altădată se extrăgea din rădăcina de garanţă (roibă) [fr.].

***ALIZEE** *adj.* şi *sn. pl.* (vînturi) ~, vînturi regulate şi constante care suflă de o parte şi de alta a ecuatorului, mai ales pe oceane; ele suflă de la nord-est în emisfera noastră şi de la sud-est în emisfera australă [fr.].

‡ **ALIM** ☛ ALAM.

***ALLEGRETTO** 1. *adv. it.* ♩ Cu oare-care voiciune, ceva mai slab decît „allegro".
2. (*pl.*-etturi) *sn.* ♩ Bucată de muzică executată în felul acesta.

***ALLEGRO** 1. *adv.* ♩ Cu voiciune, repede.
2. (*pl.* -egruri) *sn.* Bucată muzicală executată în felul acesta [it.].

***ALMANAH** (*pl.*-ahuri), *ALMANAC (*pl.*-acuri), *sn.* ① Calendar care, pe lîngă înşirarea zilelor, cuprinde informaţiuni variate (astronomice, meteorologice, comerciale, etc.), parte distractivă, etc.: Anecdota, calamburul—acolo fiind la preţ—Caută-le prin almanahuri şi vei trece de isteţ (VLAH.) ¶ ② Publicaţiune anuală care dă informaţiuni anumite, cum este Almanahul de Gotha, care indică genealogiile tuturor familiilor domnitoare [fr.].

○ **ALMAR** (*pl.*-are,-aruri) *sn. Trans.* Dulap [ung. almariom].

***ALMEE** *sf.* Cîntăreaţă din Orient care improviza versuri şi dansa la sărbători publice ori intime (▣ 76): Almeea ce în dansuri atît de ruşinoase se arată (BOL.) [fr.].

Fig. 76. Almee.

***ALMICANTARAT** (*pl.*-te) *sn.* ☆ Cerc imaginat pe sfera cerească, paralel cu orizontul, cu ajutorul căruia se determină înălţimea astrelor [fr.].

ALMINTERI, ALMINTRELE(A) = ALTMINTERI, ALTMINTRELEA.

○ **ALO!**[1] *interj. Bucov. Trans.* Haide, pleacă, fugi!

***ALO!**[2] *interj.* Cuvînt convenţional prin care se cere comunicaţiunea cu cineva la telefon [fr. < engl.].

***ALOCA** (-oc) *vb. tr.* A fixa, la o socoteală, într'un buget, o sumă hotărîtă pentru un anumit scop: s'a alocat o sumă de două milioane pentru bibliotecile şcoalelor [după fr. allouer].

***ALOCAŢIUNE**, *ALOCAŢIE *sf.* ① Faptul de a aloca ¶ ② Sumă alocată [fr.].

ALOCURI, ALOCURE(A) *adv.* ① Prin unele locuri, ici şi colo (de obiceiu întrebuinţat cu pe): p'alocurea viile se mlădeau, încărcate cu ciorchini (DLVR.) ¶ ② În altă parte, aiurea: pe ~ lucrurile se întîmplă cu totul altfel decît la noi [a[3] + locuri < loc].

***ALOCUŢIUNE**, *ALOCUŢIE *sf.* Vorbire, discurs [fr. < lat.].

***ALODIAL** *adj.* De alodiu: pămînturi ~e [fr.].

***ALODIU** (*pl.*-dii, -diuri) *sn.* Proprietate ereditară pe care o avea cineva în timpul feudalităţii şi care, spre deosebire de feud, nu era încărcată cu nici-o obligaţiune faţă de senior [lat. med.].

***ALOE(S)**, ‡ ALOIU *sm.* Plantă din familia liliaceelor, cu tulpină groasă şi lemnoasă, mai mult sau mai puţin ramificată, cu frunze cărnoase şi flori mari aşezate în ciorchini sau spicuri; din ea se extrage materia răşinoasă şi amară numită sabur; creşte mai ales în Africa; (▣ 77) [fr. aloès < lat.—vsl. aloj < gr.].

Fig. 77. Aloe.

***ALOPAT** *sm.* Doctor care tratează boalele prin alopatie [fr.].

***ALOPATIC** *adj.* De alopatie [fr.].

***ALOPATIE** *sf.* Tratament medical care, contrariu omeopatiei, consistă în înlăturarea unei boale prin mijloace contrarii naturii ei [fr.].

***ALOPECIE** *sf.* Căderea sau lipsa în tota sau în parte a părului, a sprîncenelor, etc. [fr.].

ALOS *adj.* Foarte lacom, vorace (IICH.) [a lă].

***ALOTROPIC** *adj.* De alotropie: ozonul e o varietate ~ă a oxigenului [fr.].

***ALOTROPIE** *sf.* Proprietatea pe care o au unele corpuri de a se prezenta, după împrejurările în care-şi iau naştere, sub stări şi cu proprietăţi fizice şi chimice diferite (aşa fosforul, care poate fi şi alb şi roşu; sulful, care cristalizează şi în octaedri şi în prisme) [fr.].

ALOŢEL, ALUĂŢEL *sbst.* ① *dim.* ALUAT ¶ ② ✕ Aluat pentru dospit, plămădeală.

○ **ALOVIŢĂ** = IALOVIŢĂ.

***ALPACA**[1], *ALPAGA *sf.* ① Cuadruped rumegător, remarcabil prin lîna-i lungă şi foarte subţire de coloare albă, uneori neagră; seamănă cu oaia, numai că gîtul e mai lung şi capul mai mic; trăeşte în America de Sud (▣ 78) ¶ ② Frumoasă stofă cu lustru făcută din lîna acestui animal [fr.].

Fig. 78. Alpaca.

***ALPACA**[2], *ALPAGA *sf.* Alia de nichel, cupru şi cositor care, argintat, serveşte la fabricarea tacîmurilor de masă, etc. [germ. Alpaka].

***AL PARI** *loc. adv.* Cu valoarea nominală (*vorb.* de efecte publice, obligaţiuni, etc.): am vîndut acţiunile ~ [germ. < it.].

***ALPESTRU** *adj.* ① Din Alpi ¶ ② Ce seamănă cu Alpii, ce se găseşte în Alpi, ce este caracteristic regiunilor muntoase înalte: natură alpestră; plante alpestre [fr. < lat.].

***ALPIN** *adj.* ① Ce se găseşte, ce creşte în Alpi ¶ ② Ce este caracteristic regiunilor muntoase înalte: vegetaţiune ~ă [fr.].

***ALPINISM** *sbst.* Gust, pasiune pentru excursiuni în munţi [fr.].

***ALPINIST**, -ISTĂ *sm. f.* Care face excursiuni pe Alpi sau pe alţi munţi înalţi (▣ 79) [fr.].

***ALSACIAN** *adj.* 1. Din Alsacia.
2. ALSACIAN, ALSACIANĂ (*pl.*-ane) *sm. f.* Locuitor, locuitoare din Alsacia [fr.].

‡ **ALSĂU** *sbst.* Ce este propriu cuiva, însuşire (DOS.) (ANT.-IV.) [a l[1] + său].

‡ **ALSĂUI** (-uesc) *vb. tr.* (BUD.) A însuşi [alsău].

Fig. 79. Alpinist.

ALT[1], ALTĂ 1. *adj. nehot.* (*pl.* alţi, alte; *gen.-dat. sg.* altui, altei, *pl.* altor). ① Care nu e aceeaşi persoană sau acelaşi lucru: alţi oameni; alte împrejurări ¶ ② *Pe*

lîngă alte adj. num. ori pron.: am mai mers ~e trei ceasuri și abia am ajuns; ~ cineva nu știu să mai fi fost ¶ ③ ℗: ~ă-aia, ~e-alea, *expresiune pentru a arăta* ceva nehotărît, ceva ciudat ori neplăcut: parcă-i ~ă-aia; *de aici înțelesul de* ceva urît, ceva monstruos ce se arată: credeai că este ~ă-aia, nu ființă de om (ISP.); ceva ce te face să te bolnăvești: tremura de gîndeai c'au dat ~e-alea peste el (GR.-N.), *de unde, sensul de* boală grea, epilepsie, ș. a.: Mama Stanca, apucată ca de ~e-alea... o rupse la picior (DLVR.); mă faci să intru în ~e-alea cu nebuniile tale (CAR.) ¶ ④ *Pe lîngă adv.*: ~ nimic nu știu să-ți mai spun ¶ ⑤ ~ fel ☞ ALTFEL ¶ ⑥ ℗: Parcă-i (de) pe ~ă lume, se zice de cineva cufundat în gînduri, care e străin de ce se petrece; — a o întoarce pe ~ă foaie, a schimba mereu tonul sau a căuta să prezinte lucrurile cum îi convine mai bine; — asta-i ~ă căciulă, se zice pentru a arăta că un lucru s'a schimbat, că într'o convorbire nu s'a spus ce trebuia și pe urmă se ajunge la înțelegere: asta i ~ă căciulă, mai putem sta acum de vorbă (JIP.); cu același înțeles și: ~ă gîscă *sau* ~ă vorbă ¶ ⑦ De ~ă parte, și *elipt.* de alta (*opus lui* pe de o parte): de o parte mă îndemna să plec, de ~ă parte ar fi voit să mai rămîiu; pe de o parte l-a cuprins spaima, pe de alta s'a îndrăcit de ciudă (CRG.) ¶ ⑧ ‡ De ~ă, de altfel: în zilele acestui Domn de ~ă trăia boierii bine (LET.) ¶ ⑨ ‡ ~ă oară odinioară (☞ ALTEORI) ¶ ⑩ ~ă dată ☞ ALTĂDATĂ.

2. **ALTUL, ALTA** *pron. nehot.* (*pl.* alții, altele;—*gen.-dat. sg.* altuia, alteia, *pl.* altora). ① Cineva sau ceva străin, deosebit de cei de față sau de cei cunoscuți, care nu e aceeași persoană sau același lucru: fie-care se ține mai cuminte decît ~ul (PANN); nu e frumoasă pălăria asta, dă-mi alta; ℗: cine sapă groapa ~uia cade singur în ea; — ce ție nu-ți place, ~uia nu face; — îi intră pe-o ureche și-i iese pe alta ¶ ② *Pe lîngă adj. ori alt pron.*: cine (*sau* care) ~ ar fi putut face așa ceva? n'am mai văzut pe nimeni altul ¶ ③ *Asociat sau în opozițiune cu* unul: și-au jurat credință unul ~uia; ℗: unuia îi place popa, ~uia preoteasa; și unii și alții sînt tot așa de răi ¶ ④ Unul ca ~, deopotrivă: femei una ca alta de tinere (ISP.).

3. **ALTA**, ✓ **ALT**, † **ALTĂ** *Mold.* (*pl.* altele) *pron. nehot.* ① Altceva, alt lucru: i-a trăsnit acum alta prin minte; biserica Episcopiei nu se deosebește prin altă decît prin o clopotniță (NEGR.); am altele acum pe capul meu ¶ ② Alta... alta, una... alta: alta e a auzi și alta a vedea ¶ ③ *Pe lîngă adj. ori alte pronume*: mai știu eu multe altele despre tine; ce alta ți-aș mai putea oare spune acum? ¶ ④ *Pe lîngă adv.*: nimic alta (*sau* alta nimic) nu mai știu ¶ ⑤ *Asociat sau în opozițiune cu* una: unii susțin una, alții alta; una îl întrebi și alta răspunde (CAR.); una... și alta, întîiu... și al doilea: s'au sfătuit omul cu femeia să dee fata după dînsul, una că-i foarte harnic și cuminte și alta că și fata se cam trage după dînsul (SB.); pînă una alta, deocamdată; ce mai una alta? ce să mai lungim vorba? ce să mai pierdem timpul? din una, din alta *sau* din una în alta, întinzîndu-se la vorbă, trecînd de la un subiect la altul; nici una nici alta, nici mai mult nici mai puțin, fără vorbă multă: el nici una nici alta, voiau să vîneze lighioi sălbatice (ISP.); una peste alta, *a)* una după alta, grămadă, *b)* toate la un loc: una peste alta fac o sută de lei ¶ ⑥ Nu alta, zău așa: Țiganul să crape, nu alta, de ciudă și de urgie (SB.) ¶ ⑦ Nu de alta, nu din altă pricină ¶ ⑧ Nu mi-i de alta, nu mă îngrijesc, nu-mi pasă de altceva; nu mi-i de alta, dar se poate să-l rog și să mă refuze ¶ ⑨ Între altele, pe lîngă alte lucruri: mi-a vorbit, între altele, de ce e hotărît să facă de acum înainte [lat. a l t (e) r u m, -r a m].

ALT² = **ALTO** [germ.].

ALTA ☞ **ALT¹**.

ALTĂDATĂ *adv.* ① Odinioară: ~ era lumea mai miloasă ¶ ② În alte rînduri (în trecut sau în viitor): a vorbit mai bine ca ~; voiu cumpăni ~ mai bine hotărîrile mele ¶ ③ Ne~, ‡ nu ~, cum n'a mai fost, cum nu s'a mai întîmplat altădată: s'a arătat cuviincios ca ne~; de va fi mărs asupră-i cu armele goale sau cu soții multe ca nu ~ (PRV.-LP.) [a l t ă + d a t ă].

***ALTAIC** *adj.* ● Din Altai (munți în Asia); se zice despre rasele, sau limbile a căror origine se presupune că trebue căutată în aceste părți ale Asiei [fr.].

ALTAR (*pl.* -are), † **ALTARIU** *sn.* ① ⛪ Partea bisericii despărțită prin catapeteazmă de locul unde stau credincioșii și în care preotul săvîrșește taina liturghiei (▣ 80): a duce la ~, a duce la cununie ¶ ② Ⓕ Biserică, credință: a apăra cu toată tăria ~ul ¶ ③ Ⓕ A se jertfi pe ~ul patriei ¶ ④ ⚠ Ridicătură din piatră, pămînt sau lemn pe care cei vechi aduceau jertfe făceau libațiuni și săvîrșeau ceremoniile cultului (▣ 81) ¶ ⑤ ⚒ Zidul de cărămidă refractară care servește a opri, la clădirile mașinilor cu aburi, ca aerul să treacă prin cenușar direct în cutia de foc [lat. a l t a r i u m].

Fig. 80. Altar.

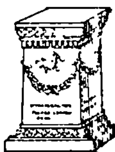

Fig. 81. Altar antic.

ALTCEVA *pron. nehot.* ① Alt lucru: mai spune-mi ~; n'ai ~ mai bun de făcut? ¶ ② Nu ~, zău așa; nu alta: părea că te ungea la inimă, nu ~ (ISP.); parcă-mi vine să sbor, nu ~ (CRG.) ¶ ③ Nu pentru ~, nu doar pentru alt motiv [a l t¹ + c e v a].

ALTCUM *adv. Băn. Trans.* ① Altfel: caută și mă ascultă, ~ nu mai stăm de vorbă ¶ ② De ~, de altminteri: gîndul nici n'a fost rău de ~ (RET.) [a l t¹ + c u m].

○**ALTCUMVA** *adv. Băn. Trans.* Altfel [a l t¹ + c u m v a].

ALTEORI *adv.* Altădată (în corelațiune cu uneori): uneori e așa de bun, ~ nu-i chip să-i vorbești [a l t e + o r i].

***ALTERA** (-erez) 1. *vb. tr.* ① A da altă înfățișare; a schimba în rău, a strica: lumina a alterat coloarea lichidului ¶ ② A falsifica: cine face o citațiune, nu trebue niciodată să altereze înțelesul textului ¶ ③ ♩ A schimba natura unei note sau unui acord sau unui ritm stabilit cu ajutorul accidenților.

2. *vb. refl.* ① A-și schimba înfățișarea ¶ ② A se strica [fr. < lat.].

***ALTERABIL** *adj.* Ce se poate altera ¶¶ Ⓒ INALTERABIL, NEALTERABIL [fr.].

***ALTERABILITATE** *sf.* Însușirea a tot ce este alterabil ¶¶ Ⓒ INALTERABILITATE [fr.].

***ALTERAT** *adj.* ① *p.* ALTERA ¶¶ Ⓒ NEALTERAT ¶ ② Schimbat, turburat: era... atîta asprime în glasul ei ~ (VLAH.).

***ALTERATOR, -TOARE** *sm. f.* Care alterează [fr.].

***ALTERAȚIUNE, *ALTERAȚIE** *sf.* ① Faptul de a (se) altera ¶ ② ♩ Schimbare cu ajutorul accidenților: ~ cromatică; ~ melodică; ~ ritmică, schimbarea unui tempo cu alte indicațiuni de mișcare [fr.].

***ALTERCAȚIUNE, *ALTERCAȚIE** *sf.* Ceartă, gîlceavă, neînțelegere [fr. < lat.].

***ALTERN,** *adj.* ① ⊿ Unghiuri ~e, unghiurile egale, luate cîte două, care se găsesc de o parte și de alta a unei secante duse printre două linii paralele (▣ 82); *în spec.*: unghiuri alterne-interne, unghiurile alterne așezate între cele două paralele și unghiuri alterne-externe, cele care sînt așezate în afara celor două paralele ¶ ② ♣ Frunze ~e, frunzele așezate de o parte și de alta a tulpinei, dar fără ca una să fie în fața alteia (▣ 83) ¶ ③ ✓ Cultură ~ă, cultură alternativă [fr. < lat.].

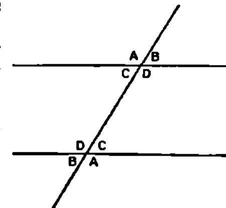

Fig. 82. Unghiuri alterne. C,C și D,D. Unghiuri alterne-interne.—A,A și B,B. Unghiuri alterne-externe.

***ALTERNA** (-nez) 1. *vb. intr.* A veni pe rînd, cînd unul cînd altul (*vorb.* despre două persoane sau lucruri): ziua alternează cu noaptea.

2. *vb. tr.* ✓ A schimba pe rînd natura vegetalelor care se seamănă în același pă-

Fig. 83. Frunze alterne.

mînt: principiul de a ~ culturile s'a constatat foarte bun [fr. < lat.].

***ALTERNANT** *adj.* ① Care alternează ¶ ② Cultură ~ă, cultură alternativă [fr.].

***ALTERNANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Faptul de a alterna: alternanța frunzelor: alternanța culturilor pe același teren ¶ ② Starea lucrurilor care alternează [fr.].

***ALTERNATIV** 1. *adj.* ① Care alternează ¶ ② Cultură ~ă, operațiune prin care se schimbă pe rînd natura vegetalelor ce se seamănă în același pămînt ¶ ③ Propozițiune ~ă, propozițiune care cuprinde două afirmațiuni, din care numai una poate fi admisă ¶ ④ Curenți ~i, curenți cari străbat un circuit, cînd într'un sens, cînd în sensul invers ¶ ⑤ Obligațiune ~ă, obligațiune care prevede două sau mai multe lucruri și de care debitorul este liberat în urma predării uneia din ele; obligațiune care lasă debitorului liberă alegerea între mai multe feluri de a se achita.

2. *adv.* Pe rînd, cînd unul cînd altul.

3. ALTERNATIVĂ (*pl.*-ive) *sf.* Alegerea unui lucru, unui mijloc, unei căi din două care-i stau cuiva înainte: nu-mi rămîne decît alternativa să plec [fr.].

***ALTERNATOR** *sm.* Mașină dinamo-electrică ce produce curenți alternativi [fr.].

***ALTEȚĂ** (*pl.*-ețe) *sf.* Titlu de onoare ce se dă prinților și prințeselor din casa domnitoare: Alteța Regală, Alteța Sa [it. a l t e z z a].

ALTFEL *adv.* ① În alt chip: e cu totul ~ de cum mi-am închipuit ¶ ② Dacă nu, atunci: îmi pare bine că recunoști, căci ~ n'am mai fi stat de vorbă ¶ ③ Încolo, de altminteri: pare el așa, dar ~ e om bun ¶ ④ De ~, *a)* în alt chip: dar nu cumva să faci de ~, că nici în borta șoarecelui nu ești scăpat de mine (CRG.); *b)* încolo, de altminteri: e cam svînturat, dar de ~ se pricepe bine în meseria lui ¶ ⑤ ~ de, de alte feluri, de alt soiu: nu mai aveți ~ de stofe? [a l t + f e l].

***ALTIMETRIE** *sf.* Parte din geometria practică ce se ocupă cu măsurarea înălțimilor [fr.].

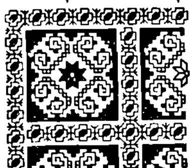
***ALTIMETRU** (*pl.*-tre) *sn.* Aparat cu care se măsoară altitudinea [fr.].

***ALTISSIMO** *adv. it.* Cu note foarte ridicate, foarte sus.

***ALTIST, -ISTĂ** (*pl.*-iste) *sm. f.* ① Cu o voce mai puțin înaltă și mai plină decît a sopranului ② Muzicant(ă) care cîntă din instrumentul alto [fr.].

***ALTITUDINE** *sf.* Înălțime, *în spec.* înălțimea unui loc măsurat deasupra nivelului mării [după fr. a l t i t u d e].

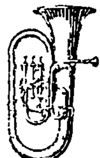
ALTIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Cusătura (cu flori, fluturi) de pe umerii cămășilor țărănești; de obiceiu cusătura aceasta se pune pe cămășile femeiești, dar uneori și pe cele bărbătești (84): se îmbrăcă cu cămașa lui cea... cu altițe pe la gît (ISP.); : nici leica cu bîrneață, nici badea cu altițe, bărbatul să fie bărbat și femeia femeie, fie-care să fie cum îl este dat [srb. l a t i c a].

Fig. 84. Altiță.

○**ALTÎNGIC** (*pl.*-icuri) *sn.*, ○ALTÎNGEA (*pl.*-gele) *sf. Mold.* = CONDURUL-DOAMNEI [tc. a l t y n ğ y k].

ALTMINTERI, ALTMINT(E)RE(A), ALTMINTRELE(A) *adv.* ① În alt chip, altfel: trebue procedat ~ ¶ ② Dacă nu: bine că te-ai răzgîndit, ~ făceai un pas greșit ¶ ③ De altfel, încolo: e cam încet la lucru, ~ se pricepe în meseria lui ¶ ④ De ~, de altfel: s'a purtat rău, de ~ așa e felul lui [lat. a l t e r a - m e n t e].

***ALTO** *sm.* ① Voce mai gravă de femei sau de copii, intermediară între sopran și tenor ¶ ② Partea cîntată cu asemenea voce într'un cor ¶ ③ Instrument de muzică (85) [it.].

Fig 85. Alto.

†**ALTOAIE** *sf. Trans.* Mlădița cu care se altoește [ALTOIU].

○**ALTOAN** (*pl.*-oane) *sn. Mold.* Pom altoit (HASD.) [ALTOIU].

○**ALTOANĂ** (*pl* -oane) *sf. Mold.* ① Pom altoit (HASD.) ¶ ② Varietate de cireși și de struguri cu boabe cărnoase (și ca *adj.*: cireși ~; poamă ~ă) [ALTOIU].

ALTOI, *Mold. Trans.* OLTOI (-oesc) 1. *vb. tr.* ① A lua dintr'o plantă o mlădiță și a o introduce, făcîndu-se o tăietură, într'o altă plantă, pentru a da acesteia calitățile celei dintîiu și a-i înnobila speța ¶ ② A implînta, a face să trăească în cineva (o însușire): mîndrie pe care a știut s'o altoiască adînc și în jalea și în veselia ostașului romîn (ODOB.) ¶ ③ A vaccina.

2. *vb. refl.* A se schimba prin introducerea unui element nou: de cînd obiceiurile noastre s'au altoit cu „parole d'honneur". altoiul a corupt în parte vechea și curata simplitate (I.-GH.) [ung. o l t a n i].

ALTOIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a altoi ¶ ② Vaccinare.

ALTOIT 1. *adj. p.* ALTOI ¶¶ ○ NEALTOIT.

2. *sbst* ① Faptul de a altoi ¶ ② Vaccinare.

ALTOITOR *sm.* ① Care altoește ¶ ② Vaccinator [a l t o i].

ALTOIU (*pl.*-oiuri) *sn.* și (*pl.* altoi) *sm.* ① Mlădiță care se pune într'o plantă pentru a fi altoită (86) ¶ ② Pom altoit ¶ ③ Ce se implîntă, ce e pus să trăească în sufletul cuiva: în om se pun altoaie cînd rele și cînd bune (VĂC.) ¶ ④ Vaccin [ung. o l t o v á n y].

Fig. 86. Altoi.

***ALTRUISM** *sn.* Însușirea de a fi bun cu alții, de a ajuta pe alții, pornire desinteresată [fr.].

***ALTRUIST, -ISTĂ** *adj. sm. f.* Care are însușirea altruismului: fire ~ă: porniri ~e; e un ~ [fr.].

ALTUI... = ALTOI...

ALUAT (*pl.*-turi) *sn.* ① Făina amestecată cu apă frămîntată: : Și făină și ~ Tot împrumut le-a luat, se zice despre cei de tot nevoiași, care trăesc numai din împrumut (ZNN.) ¶ ② Aluat pentru dospit, plămădeală: aluatul cît de mic toată frămîntătura o dospește (GOL.) ¶ ③ *(mai des la pl.)* Prăjitură: ~urile cele mai plăcute la popor sînt plăcintele și colțunașii (VOR.) ¶ ④ A fi tot dintr'un ~, se zice pentru a arăta asemănarea, potrivirea în însușiri a mai multora; din ~ul acestora e plămădită ființa lui Chimiță (VLAH.) [lat. a l l e v a t u m < a l l e v a r e].

ALUĂȚEL ALOȚEL.

***ALUCINA** (-inez), *vb. intr.* A rătăci cu mintea, a vedea năluciri [fr. h a l l u c i n e r].

***ALUCINAT, -ATĂ** *adj. sm. f.* Care alucinează.

***ALUCINAȚIUNE**, *ALUCINAȚIE *sf.* ① Faptul de a alucina ¶ ② Rătăcire cu mintea, aiurare: sgomotul vîntului de afară îl enervează și-i dă alucinații (VLAH.) [fr. h a l l u c i n a t i o n].

***ALUMINĂ** *sf.* Sesquioxid de aluminiu; se găsește în natură în stare pură, cristalizată și incoloră, purtînd numele de corindon; colorată de oxizi. e roșie ca focul (rubinul), albastră (safirul oriental), galbenă (topazul oriental), violetă (ametistul oriental), verde (smaragdul) [fr.].

***ALUMINAT** *sm.* Corp compus format din combinarea aluminei cu o bază [fr.].

***ALUMINIU** *sbst.* Metal de coloare albă-albăstrie, cel mai ușor din toate metalele; se întrebuințează la fabricarea de instrumente de chirurgie, tuburi de instrumente optice, vase de bucătărie și alte diferite obiecte care trebue să fie și ușoare și trainice [fr.].

***ALUMINOS** *adj.* Care conține alumină [fr.].

○ **ALUMN** *sm Trans.* Copil: școală de ~i [lat.].

○ **ALUMNEU** (*pl.*-nee) *sn. Trans.* Școală de copii [germ. A l u m n e u m].

ALUN *sm.* ① Arbust cu frunze păroase în formă de inimă; florile lui masculine formează ceea ce se numește în popor „mițișori"; crește prin păduri și tufișuri *(Corylus avellana)* (87); : a ajunge la resteul de ~, a sărăci de tot (ZNN.); alunul joacă un rol însemnat în credințele și obiceiurile poporului; cu o vărguță de alun ce se scutură peste o ulcică pusă în vatră, babele fac de dragoste; cine descîntă un șarpe cu un băț de alun, îl ia puterea de a mușca, de aici și credința că cu frunze de alun se lecuește mușcătura de șarpe; tot cu o vargă de alun, cu care s'a descîntat o

broască mușcată de șarpe, se crede că se pot alunga norii și grindina; în poezia populară, alunul apare iarăși foarte des, multe versuri începînd cu formula tipică: frunză verde de ~ ¶ ② ALUN-TURCESC, *a)* mic arbore cu flori ca ale alunului, dar mult mai mari și mai lungi; crește prin pădurile din regiunea montană *(Corylus colurna)*; *b)* arbust care seamănă cu alunul, dar se deosebește prin fructele lui lungărețe, mari, brun-roșcate și cu coaja subțire; crește prin păduri, în regiunile montane *(Corylus tubulosa)* [a l u n ă].

Fig. 87. Alun.

ALUNA (-unez), *vb. tr.* și *intr.* A holba (numai în expresiunea ~ ochii, a face ochii mari).

ALUNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Fructul alunului ¶ ② ALUNĂ-TURCEASCĂ, fructul alunului turcesc ¶ ③ ALUNĂ-AMERICANĂ, sămînța oleaginoasă, ce se mănîncă mai adesea prăjită, a plantei exotice *Arachis hypogeae* (▣ 88) ¶ ④ *Trans.* ALUNĂ (-DE-PĂMÎNT), cartof ¶ ⑤ *Mold.* ALUNE-DE-PĂMÎNT (HASD.) = ALUNELE¹ ¶ ⑥ *Trans.* ALUNĂ-PORCEASCĂ = GHINDĂ [lat. a b e l l a n a].

Fig. 88. Alune-americane.

ALUNAR 1. *sm.* ① Vînzător de a l u n e, *în spec.* de alune prăjite: simigiii... făceau contract cu ~ii și cu vînzătorii de șerbet din Fanar (FIL.) ¶ ② = PIȘ ¶ ③ *Bucov. Trans.* = GĂINUȘĂ-DE-MUNTE ¶ ④ = GAIȚĂ-DE-MUNTE.

2. *adj.* GĂINUȘĂ-ALUNARĂ = GĂINUȘĂ-DE-MUNTE.

ALUNĂREASĂ (*pl.*-ese), *sf.* Vînzătoare de alune [a l u n a r].

ALUNAT *adj. p.* ALUNA, *numai în expresiunea*: ochi alunați, ochi deschiși mari, holbați.

ALUNEA¹ (*pl.*-nele) *sf.* ① *dim.* ALUNĂ ¶ ② Joc popular (HASD.).

ALUNEA² (*pl.*-nele) = ALUNICĂ².

ALUNECA, LUNECA (-ec) 1. *vb. intr.* ① A scăpa piciorul călcînd din nebăgare de seamă pe ceva lucios (ghiață, loc umed, corp gras, etc.): a alunecat pe ghiață și și-a scrintit piciorul ¶ ② A face o mișcare, mai repede ori mai înceată, pe o suprafață lucioasă: Gondole negre multe se depărtau de maluri Și lunecau în taină pe negrele-ți canaluri (ALECS.) ¶ ③ A umbla lin, fără sgomot: cînd umbla, aluneca ușor ca umbra ce însoțește pașii omului (DLVR.) ¶ ④ A se mișca cu ușurință, liber: zăvorul trebue uns, că n'alunecă ¶ ⑤ A cădea cu o mișcare ușoară de pe locul unde era așezat: testemelul... i-a alunecat pe spate și coadele lungi i s'au desfăcut (VLAH.) ¶ ⑥ A ~ din mînă (*sau* din mîini), a lăsa din greșală să cadă jos, a scăpa din mînă: sticla mi-a alunecat din mînă și s'a spart ¶ ⑦ Ⓕ A sbura lin: plutea cîte un vultur alunecînd în largi rotocoale pe aripile întinse (DLVR.) ¶ ⑧ Ⓕ A face un pas greșit, a greși: o fată mare de împărat care alunecase și ea în valurile lumii (ISP.) ¶ ⑨ Ⓕ: ~ rău (ZNN.), a ajunge sărac; a se prosti, a-și pierde mintea; ~ într'o parte (ZNN.), a se sminti ¶ ⑩ Ⓕ A-i ~ ochii, a se uita cu drag la cineva sau ceva, a dori mult.

2. *vb. refl.* ① Ⓕ A se lua greșit după părerea cuiva: basne a unui Simion despre cari s'au fost alunecat și răposatul Gregorie Urechie (N COST.) ¶ ② Ⓕ A se ~ cu mintea, a-și ieși din minți: îi spune cîte și mai multe și o face pe femeie să se alunece cu mintea (CRG.) [lat. l u b r ī c a r e].

ALUNECĂTOR (*pl.*-toare) *sn.* Parte a înălțătorului unei arme consistînd dintr'o bucată de oțel și cu ajutorul căreia putem fixa, după locul pe care i-l dăm, distanța la care trebue să tragem (➡ ÎNĂLȚĂTOR) [a l u n e c a].

ALUNECOS, LUNECOS *adj.* Pe care se a l u n e c ă ușor.

ALUNECUȘ, LUNECUȘ (*pl.*-ușuri), *sn.* Loc unde se alunecă ușor, unde se poate da pe ghiață.

ALUNEL *sm.* ① *dim.* ALUN ¶ ② Joc popular, un fel de horă (HASD.) (PAMF.).

ALUNELE¹ *sf. pl.* ① Plantă din familia umbeliferelor, cu flori albe și fructe lungărețe; crește prin păduri, tufișuri, pe cîmpuri și prin vii, mai cu seamă în pămînt argilos și calcaros; rădăcinile, cu tubercule, conțin substanțe nutritive și se întrebuințează în bucătărie *(Bunium bulbocastanum)* (▣ 89) ¶ ② *Trans.* = BARABOI ¶ ③ *Băn.* = COADA-ȘORICELULUI ¶ ④ ➡ ALUNEA¹·², ALUNICĂ¹·² [a l u n ă].

Fig. 89. Alunele.

ALUNELE² *sf. pl. Trans.* Pistrui [➡ NUNEA].

ALUNET (*pl.*-eturi) *sn.* = ALUNIȘ [a l u n].

ALUNGA (alung) 1. *vb. tr.* ① A lua pe cineva repede din urmă, a-l goni; Ⓟ: parcă-l alungă Tătarii (*sau* Turcii) se zice despre cineva care e tot grăbit, care umblă zăpăcit; ~ din urmă ¶ ② A îndepărta de la sine, de lîngă sine: caută de mai alungă ideile triste; sarea e de mare ajutor, ea alungă tot răul de la casa (VOR.) ¶ ③ A izgoni: Aideți, frați din țara noastră, să alungăm pe păgîn (NEGR.).

2. *vb. refl.* ① A alerga unul după altul: Am patru surioare; Una pe alta se alungă Și nu pot să se ajungă (*ghicitoare despre* „roate") ¶ ② A se arunca asupra unui lucru, a se repezi la ceva: cîțiva flăcăi se alungară după cîine (ALECS.) [lat. *a l l o n g a r e < l o n g u s].

ALUNGAT *sbst.* Faptul de a a l u n g a.

ALUNGĂTOR -TOARE *adj. sm. f.* Care a l u n g ă.

ALUNGĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a a l u n g a, goană.

ALUNICĂ¹ (*pl.*-nele) *sf.* *dim.* ALUNĂ.

ALUNICĂ² (*pl.*-nele) *sf.* Semn mic pe față sau pe trup, din naștere ori artificial, formînd ca o mică ridicătură de coloare negricioasă, cafenie: unu cam ceacîr... c'o ~ cît nuca pe vîrful nasului (ALECS.); mai de demult tinerii de la țară își făceau alunele artificiale pe față cu lapte de alior (PAMF.) [l u n ă].

ALUNIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Loc acoperit cu a l u n i, pădurice de aluni: după un crîng de ~, Șotînga își desterne livezile de pruni (VLAH.).

***ALUNIȚĂ** *sf.* Mineral de coloare albă-cenușie sau roșcată, transparentă sau translucidă; cristalizează în mici cristale romboedrice, mai des în mase compacte sau grăunțoase; este un sulfat hidratat bazic de aluminiu și potasiu [fr.].

ALUNIȚĂ¹ (*pl.*-ițe) *sf.* *dim.* ALUNĂ.

ALUNIȚĂ² (*pl.*-ițe) *sf.* = ALUNICĂ²: are o ~ cu păr d'asupra sprîncenii din stînga (CAR.).

ALUNIU *adj.* De coloarea a l u n e i.

○**ALUNUȚĂ** (*pl.*-uțe) *sf.* *dim.* ALUNĂ: Foaie verde de-~ Nici o poamă nu-i dulcuță Ca mila de la măicuță (SEZ.) (ȚPL.) (GR.-N.).

***ALURĂ** (*pl.*-uri), *sf.* ① Felul de a se purta al cuiva: nu-mi place de loc alura ei ¶ ② Înfățișare, mers al lucrurilor: afacerea a luat cu totul altă ~ de cum mă așteptam ¶ ③ Mersul bastimentului, adică direcțiunea drumului său în raport cu vîntul [fr.].

‡**ALURGHIDĂ** (*pl.*-ide) *sf.* Manta de purpură (DOS.) [ngr. ἀλουργίδα].

***ALUVIAL** *adj.* Format prin aluviune: terenuri ~e; regiune ~ă [fr.].

***ALUVIUNE** *sf.* Depozitele de nămol, nisip, pietriș, etc. aduse de ape și îngrămădite pe lîngă țărmurele lor [fr. < lat.].

ALUZI (-uzesc) *vb. intr. Băn.* A-și pierde mintea, a ajunge nerod [srb. l u d i t i].

○**ALUZIT** *adj. Băn.* Care și-a ieșit din minți, smintit [a l u z i].

***ALUZIUNE**, *ALUZIE *sf.* ① Vorbă sau șir de vorbe care spune numai pe departe ce avem în gînd: i se părea că aude în vorbele altora aluzii crude asupra nenorocirii sale ¶ ② A face ~ la cineva, la ceva, a vorbi de departe despre cineva, despre ceva [fr. < lat.].

ALVA... = HALVA...
○**ALVĂLUCĂ** *sf. Băn.* ① Aldămaş ¶ ② Arvună [srb. h a l v a l u k].
*__ALVEOLĂ__ (*pl.*-ole) *sf.* ① Fiecare din despărţiturile mici ale fagurului, chilioară, celulă (90) (→ CĂSIŢĂ) ¶ ② Fie-care din cavităţile osului maxilar în care sînt înfipţi dinţii ¶ ③ Fiecare din gropiţele în care sînt înfipţi sîmburii la unele poame: înfipse cuţitul într'o felie de pepene şi se puse a scoate seminţele din alveolele lor (D.-ZAMF.) [fr. < lat.].

Fig. 90. Alveole.

*__ALVEOLAR__ *adj.* ① Care seamănă cu o alveolă: formă ~ă ¶ ② Care stă în legătură cu alveolele: nervi ~i [fr.].
*__ALVEOLAT__ *adj.* Care are alveole [fr.].
○**ALVIE** *sf. Bucov. Trans.* = ALBIE.
ALVIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf.* ① ✕ Amestec dulce, în formă de aluat, făcut din nuci, zahăr ori miere şi scrobeală (cînd nu e zi de post, se pune albuş de ouă. în loc de scrobeală): mă uitam cu mîndrie la cei ce umblau pe jos strigînd „alviţă" (GN.) ¶ ② **A bate alviţa**, a sărbători lăsatul de sec al Paştilor printr'un obiceiu la care iau parte copiii şi care consistă în aceea că se leagă de o aţă, prinsă în tavan, o bucată de alviţă din care copiii smulg cu gura [h a l v a].
ALVIŢAR *sm.* Fabricant, vînzător de a l v i ţ ă.
ALVIŢĂRIE *sf.* Loc unde se fabrică sau se vinde a l v i ţ ă.
AMA![1] *interj.* Exprimă o mirare plină de ironie sau dispreţ, o aprobare ironică, bravo: ama! ai vorbit de te-ai pripit (ALECS.); ~ rînduială! (ALECS.) [tc. a m m a].
○**AMA**[2] *conj.* Însă, dar: ~ e tîrziu acum să mai plece alţii (GR.-N.) [srb. blg. a m a].
*__AMABIL__ *adj.* Plăcut, atrăgător, prietenos, binevoitor: n'am văzut un om mai ~ decît dînsul [lat. a m a b i l i s cu accepţiunile fr. a i m a b l e].
*__AMABILITATE__ *sf.* Firea, însuşirea, purtarea celui amabil: m'a primit cu multă ~ [fr.].
AMĂGEALĂ (*pl.* -geli, -gele) *sf.* Înşelăciune prin vicleşug, prin ademeneli, prin făgăduinţe: cu amăgele se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste (CRG.) [a m ă g i].
‡**AMĂGELNIC,**-ICĂ *adj. sm. f.* = AMĂGITOR: cu amăgealnice tocmeale şi cu chip de împăcăluire (CANT.) [a m ă g e a l ă].
‡**AMĂGEU** 1. *sm.* Înşelător, celce umblă cu minciuni, cu înşelătorii: au scris aceste istorii şi acel ~ Misail Călugărul (M.-COST.).
2. *adj.* ① Înşelător: Grecii sînt de neamul lor vicleni şi amăgei (M.-COST.) ¶ ② Neadevărat: n'au luat trup ~ cu vr'o nălucire, ce trup adevărat aseamenea ca ş'alalţi oameni (VARL.) [a m ă g i].
AMĂGI (-ăgesc) 1. *vb. tr.* ① A înşela prin vicleşug, prin ademeneli, prin făgăduinţe, prin minciuni: Aşa ne poartă lumea, aşa ne amăgeaşte, Aşa ne înşală, surpă şi batjocoreaşte (M.-COST.); ⓟ: il amăgeşte Dumnezeu din zile, mult se mai trudeşte, se luptă cu moartea (ZNN.) ¶ ② A face pe cineva să creadă ceva greşit, un lucru neadevărat: calicul ăsta este un deşuchiat care a venit aci să ne amăgească (ISP.) ¶ ③ A îndemna spre rău, a duce în ispită ¶ ④ A scoate din minţi (o femeie), a seduce ¶ ⑤ A călca credinţa conjugală, a fi necredincios.
2. *vb. refl.* A se lăsa a fi înşelat, ispitit, ademenit de ceva: s'amăgeşte cu nădejdea că ogoru-i va scăpa (NEGR.) [lat. *a m m a g i r e < gr. μαγεύω].
AMĂGIRE *sf.* ① Faptul de a a m ă g i ¶ ② Înşelăciune; ispită; părere înşelătoare: boierul, amărît de ~a şi înşelăciunea Ţigăncii (ISP.).
AMĂGITOR,-TOARE 1. *adj. sm. f.* Care a m ă g e ş t e; ⓟ: apele line sînt amăgitoare; merse la împărat şi zise că acela este un ~ şi trebue pus la închisoare (ISP.);
2. AMĂGITOARE *sf. Mold. Bucov.* (MAR.) (HASD.) = LUPUL-VRĂBIILOR.
†**AMĂGITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* = AMĂGEALĂ: puţine călugăriţe să fac de bunăvoia lor, mai multe să fac cu de-a sila şi cu amăgituri (PRV. LP.) [a m ă g i].
○**AMĂHĂI** (-ăesc) *vb. tr. Maram.* A ameninţa cu degetul [→ MĂHĂI].
○**AMAINTE** *adv. Trans.* (FR.-CDR.) = MAINTE.

*__AMALGAM__ (*pl.*-amuri,-ame) *sn.* ① Aliaj format din mercur cu un alt metal: ~ul de staniu serveşte la fabricarea oglinzilor ¶ ② Ⓕ Amestec de persoane sau lucruri care nu se potrivesc laolaltă, care nu sînt făcute să stea împreună: societăţile umane, acest ~ compus din fiinţe bune şi rele (FIL.) [fr.].
*__AMALGAMA__ (-amez) 1. *vb. tr.* ① A face un amalgam, a amesteca mercurul cu un alt metal ¶ ② Ⓕ A amesteca, a împreuna persoane sau lucruri care nu se potrivesc laolaltă, care nu sînt făcute să stea împreună.
2. *vb. refl.* ① A se alia (*vorb.* de mercur şi un alt metal) ¶ ② Ⓕ A se amesteca fără a se potrivi laolaltă [fr.].
AMAN! *interj.* ① Îndurare! Iertare! (strigătul Turcilor implorînd cruţarea vieţii): nu mai aveau nici o putere, numai ce strigau ~! (NEC.) ¶ ② *Pr. ext.* Strigăt spre a cere iertare (mai adesea ironic): învîrtiţi pînă ce-a zice ~! (ALECS.) ¶ ③ **A fi** (*sau* **a ajunge, a se vedea**) **la ~**, a fi (a cădea) la mare nevoie ¶ ④ ~-zaman → AMAN-ZAMAN [tc.].
AMANDEA! *interj. Mold.* Fuga! Dă năvală! Cum om zări Rusaliile, ~ pe ele! (ALECS.) [tc. a m a d è].
AMANET (*pl.*-eturi,-ete) *sn.* ① Lucru ce depune datornicul în păstrarea împrumutătorului spre a-l încredinţa de plata datoriei, zălog: ~ul este un contract prin care datornicul remite creditorului său un lucru mobil spre siguranţa datoriei (COD.-CIV.); **a pune, a da, a lăsa, a lua, a opri, a primi ~** ¶ ② Ipotecă: a pus casele, moşia ~, le-a ipotecat ¶ ③ Ceea ce se dă cuiva în păstrare, ceea ce se lasă în paza cuiva ¶ ④ *Pr. ext.* Persoană lăsată drept garanţie, ostatic: Bozzari şi Ali-Paşa fusese siliţi să-şi dea copiii ~ unul altuia (I.-GH.) [tc.].
AMANETA (-etez) *vb. tr.* ① A pune a m a n e t, a lăsa ca amanet, a zălogi: ce o să mai amanetăm la urma urmelor dacă pierdem şi 'n astă seară (DLVR.) ¶ ② A ipoteca: şi-a amanetat casele.
AMANETAR *sm.* Cel ce primeşte ceva ca a m a n e t: ~ se zice acel ce au luat amanet sau ipotecă (COD.-CAL.).
‡**AMANETARISI** (-isesc) *vb. tr.* = AMANETA.
‡**AMANETARISITOR** *sm.* = AMANETATOR: împreună cu cel vremelnic drit a ~ului încetează şi dritul asupra lucrului amanetat (COD.-CAL.) [a m a n e t a r i s i].
AMANETAT *sbst.* Faptul de a a m a n e t a.
AMANETĂTOR *sm.* Cel ce pune amanet [a m a n e t a].
*__AMANT__ *sm.*, *__AMANTĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Ibovnic(ă), amorez (amoreazǎ) [fr.].
AMĂNUNT, AMĂRUNT 1. *sbst.* ① *În legătură cu prep.* d e, c u, ‡ p r e (*cu care formează loc. adv.*), ţinînd seamă de părţile cele mai mărunte, de cele mai mici împrejurări, foarte migălos: ai luat satul de-a rîndul şi casele de-amănuntul (MAR.); cărţile lucrurile acelor vremi pre amănuntul au scris (CANT.); a căutat cu de-~ul prin toate colţurile casei; le-a povestit toate în deamănunt, una cîte una (SLV.); ţi-era dragă lumea să priveşti la o grădină aşa cu amănuntul căutată (ISP.) ¶ ② ‡ *Fără prep.*: tuturor amăruntul vedearea ce văzuseră spuseră (HASD.).
2. AMĂNUNT (*mai adesea pl.*-te, -turi) *sn.* Împrejurările, particularităţile unui lucru, unei întîmplări luate în parte, una cîte una: luă aminte la toate amănuntele ce înconjura curtea (ISP.); **a intra în ~e; a da prea multe ~e; a se pierde în ~e.**
3. *adj.* Amănunţit: în urma amănuntei analize ce am consacrat legendei (ODOB.) [a[a] + m ă n u n t *sau* m ă r u n t].
†**AMĂNUNŢA** (-unţ)... *Băn.* = AMENINŢA...
AMĂNUNŢI, AMĂRUNŢI (-ţesc) *vb. tr.* ① A mărunţi, a sdrobi, a fărîma, a desface bulgării de pămînt: la praşila dintîiu... amărunţim pămîntul şi stîrpim buruienile (ION.) ¶ ② A arăta, a povesti cu de-amănuntul (→ MĂNUNŢI) [a m ă n u n t].
AMĂNUNŢIME, AMĂRUNŢIME *sf.* = AMĂNUNT 2.: treptat, treptat, amănunţimile lucrurilor pier şi rămîn numai siluete (BR.-VN.).
AMĂNUNŢIT, AMĂRUNŢIT 1. *adj.* ① *p.* AMĂNUNŢI...: de va fi faţa ogorului foarte amărunţită şi înfoiată (ION.) ¶ ② Cu toate amănuntele, ţinînd seamă de cele mai mici amănunte: mi-a făcut o descriere ~ă a locurilor pe care le-a vizitat.

2. *adv.* Cu de-amănuntul: să-mi povestești toate ~.
3. *sbst.* Faptul de a amănunți.

AMAN-ZAMAN *loc. adv.* Zor-nevoie, cu orice preț: ăla, ~, să-l împrumut cu patru mii de lei (BR.-VN.) [tc.].

AMAR 1. *adj.* ① De un gust neplăcut. ca al pelinului, al fierii, etc. (C DULCE): ~ ca fierea, ca veninul, ca pelinul; migdale ~e; F: rădăcina învățăturii e ~ă, dar rodul ei e dulce (ZNN.); (P sare ~ă, sulfat de magneziu ¶ ② Ⓕ Trist, mîhnitor, chinuitor, dureros, crud; grozav: ajunsese în cea mai ~ă sărăcie (NEGR.); În păduri troznesc stejarii, E un ger ~, cumplit! (ALX.); zile ~e, traiu nesuferit, plin de necazuri: și eu, proastă, să nu știu nimic și să-mi fac zile ~e (CAR.); cînd ți-i lumea mai ~ă (ZNN.), cînd nu mai știi ce să faci de supărare, de necazuri; durere ~ă, durere adîncă, pătrunzătoare; lacrimi ~e, care izvorăsc din cauza unei dureri adînci; pîine ~ă, se zice de ceea ce se agonisește cu multe umiliri, cu multe necazuri.

2. *adv.* Cu multă durere, grozav: a (se) plînge ~; a chinui ~.

3. (*pl.*-ruri) *sn.* ① Ⓕ Chin, necaz, durere, mîhnire adîncă: simte numai ~ și necazuri într'astă lume (SLV.); Ⓘ: cine n'a gustat ~ul nu știe ce e dulcele; Ⓘ: a-și mînca ~ul cu cineva, a trăi împreună cu cineva împărțind cu el binele și răul; Ⓘ: a-și înghiți ~ul, a răbda necazurile, a suferi în tăcere; cu ~, *loc. adv.* cu multă durere, grozav, amarnic ¶ ② Atîta ~: pre sine să vor vedea iarăș într'atîta ~ și durere și în usturime netrecută (VARL.), *de unde* F *expresiunea* atît(a) ~ de, atîta mulțime, *sau* ce (de) ~ de, ce mulțime, *sau numai* ~ de, o mulțime (*comp.* o groază de bani): văzînd pe cucoșul său... înconjurat de atît ~ de galițe (CRG.); nu i se întîmplase niciodată, în atîta ~ de vreme, nimic din cîte visase (VLAH.); *e greșită construcțiunea* atîția amari de...: de atîția ~i de ani vecini cu moșiile (D.-ZAMF.) (☛ MARE).

4. *interj.* Exprimă o mîhnire sau durere adîncă, o amenințare, mai adesea în construcția vai și ~: cînd venia apoi iarna, ... vai și ~! (SLV.) [lat. a m a r u s].

***AMARĂ** (*pl.*-are) *sf.* ⚓ ① Funie ce slujește spre a opri o corabie la uscat sau spre a o lega de altă corabie ¶ ② ori-ce fel de funie ce se întrebuințează spre a lega diferite lucruri într'o corabie: am întîlnit bricul turcesc, i-am dat ~ și l-am remorcat (I.-GH.) [fr. a m a r r e].

AMĂRĂCIOS *adj.* Cam a m a r, puțin amar.

AMĂRĂCIUNE *sf.* ① Însușirea, starea a tot ce este a m a r ¶ ② Gust amar: gustă doftoria, să vadă dacă este potrivită din ~ (CAR.) ¶ ③ Ⓕ Durere sau mîhnire adîncă, necaz, obidă: pe buzele ei crăpate trecea cîte un surîs trist și plin de ~ (DLVR.).

AMĂRĂLUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* ♣ Mică plantă ierboasă cu flori galbene aurii, care crește prin locuri umede, prin păduri; conține un suc amar cu proprietăți tonice (*Gentiana filiformis*) [a m ă r e a].

***AMARANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ♣ = ȘTIR [fr. < lat.].

AMĂREALĂ (*pl.*-eli, -ele) *sf.* ① Amărăciune: nu e nici o dulceață să nu fie urmată de ~ (RET.) ¶ ② ♣ Mică plantă ierboasă cu flori mai adesea albastre, roșietice, mai rar albe; crește prin fînețele uscate, prin locurile nisipoase de la cîmp, coline și din munți; din cauza proprietăților sale tonice, expectorante și sudorifice, e întrebuințată în medicină în contra afecțiunilor pulmonare (*Polygala vulg.*, *P. comosa*) (▣ 91) [a m ă r î].

Fig. 91. Amăreală.

AMĂREL 1. *adj. dim.* AMAR.
2. AMĂREA (*pl.* rele) *sf.* ♣ *Trans.* = ARMURAR.

AMĂRIME, AMĂRÎME *sf.* Amărăciune [a m a r].

AMĂRIU, AMĂRÎU *adj* Cam a m a r, puțin amar: florile vișinilor împrăștiau mirosul lor jilav și amăriu (GRL.); pe gît simți un gust amăriu, coclit (DLVR.).

AMĂRÎ (-ărăsc) 1. *vb. tr.* ① A face amar: băutura aceasta mi-a amărît gura ¶ ② Ⓕ A întrista, a mîhni adînc. a necăji: mi-a amărît zilele vieța, sufletul; asta o amăra pe copilă pînă 'n fundul sufletului (CAR.).

2. *vb. refl.* ① A deveni amar ¶ ② Ⓕ A se mîhni adînc, a se necăji, a se chinui: cum nu m'aș căina și nu m'aș ~ ,că iată sînt olog (ISP.) ¶ ③ A duce o viață plină de necazuri: lacă mă amărăsc și eu pe aici, pe lîngă casă (S.-V.) [lat. *a m a r i r e].

AMĂRÎME ☛ AMĂRIME

AMĂRÎRE *sf.* ① Faptul de a (se) amărî ¶ ② Mîhnire: ~a care sufletu-i apasă (EMIN.).

AMĂRÎT,-ÎTĂ 1 *adj. sm. f.* ① *p.* AMĂRÎ ¶ ② Ⓕ Adînc mîhnit, necăjit, supărat: viață ~ă; traiu ~; zile ~e; cînd gîndesc, ~ul de mine, că am să mă întorc iar la dînsa acasă, îmi vine să turbez (CRG.) ¶ ③ Om ~ (ȘEZ.), om uscat, de care nu se mai prinde carnea.

2. *adv.* ‡ Cu durere, amarnic: văitîndu-se ~, în văpaie pînă 'n gît (PANN).

AMĂRÎTOR *adj.* ① Care a m ă r ă ș t e ¶ ② Ⓕ: să nu facă ca părinții lor, rudă întoarsă și amărîtoare (BIBL.).

AMĂRÎU ☛ AMĂRIU

AMARNIC 1. *adj.* ① Grozav, spăimîntător, înfricoșat: iarna de gerul cel ~ trăsnea grinda în odaie (EMIN.) ¶ ② Grozav, neîndurat, strașnic (*vorb.* de persoane): omul aprig e mai mult decît iute. e ~ (VOR.).

2. *adv.* ① Grozav, îngrozitor: vara te înnădușî de căldură și țînțarii te chinuesc ~ (CRG.) ¶ ② *Mold.* Foarte, peste măsură, extrem: Țiganul era ~ de fudul (SAD.) [a m a r].

AMĂRUNT... ☛ AMĂNUNT...

○**AMĂRUNȚA**[1] (-țez)... = AMĂNUNȚI...: înghețurile ce au să urmeze amărunțează fața ogorului (ION.) [☛ MĂRUNȚA].

○**AMĂRUNȚA**[2] (-unt)... *Olten.* = AMENINȚA... [☛ AMĂNUNȚA].

AMĂRUNȚELUL (DE-) ☛ MĂRUNȚEL.

AMĂRUNȚI (-țesc)... ☛ AMĂNUNȚI...: amărunțind ori-ce problemă (DLVR.).

○**AMĂRUȘ** *sm.* ♣ *Bucov.* = CĂLIN [a m a r].

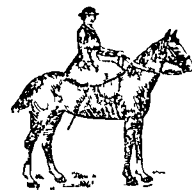
AMĂRUȚ 1. *adj.* Cam a m a r, puțin amar.
2. AMĂRUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* ♣ ① = AMĂRĂLUȚĂ ¶ ② = IARBA-GÂII.

AMĂSURAT *adj. adv. Tr.-Carp.* Potrivit (cu), conform (cu), corespunzător: acuma i-a adus, ~ făgăduinței. pe fiul său (ȘEZ.) [m ă s u r a t].

***AMATOR, -TOARE** *sm. f.* ① Care are o aplecare, o plăcere, un gust deosebit pentru ceva, iubitor: ~ de vînat, de pescuit, de dans ¶ ② Se zice mai ales, cu privire la artele frumoase, despre acela căruia-i plac foarte mult aceste arte, fără a se îndeletnici cu dînsele: ~ de pictură, de sculptură. de muzică [fr. < lat.].

***AMAZONĂ** (*pl.*-one), *AMAZOANĂ (-oane) *sf.* ① Nume dat de cei vechi unor femei războinice care ar fi locuit în Sciția (▣ 92): amazoanele acestea erau niște muieri viteze care nu vreau să știe de nimeni (ISP.) ¶ ② Rochie lungă pe care o poartă femeile cînd călăresc ¶ ③ Călăreață îmbrăcată cu o astfel de rochie (▣ 93) [fr. < lat.-gr.].

Fig. 92. Amazonă antică.

Fig. 93. Amazonă.

‡**AMBAC** *sbst.* ① Tăbliță, placă de scris ¶ ② Socoteală [ngr. ἄμπακος].

***AMBALA** (-lez) 1. *vb. tr.* A împacheta mărfuri în pînză, în lăzi, etc., spre a putea fi păstrate și transportate fără să fie supuse la stricăciuni: un tapițer ambala pianul (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A-și lua vînt, a scăpa (*vorb.* de cai) ¶ ② Ⓕ A se aprinde fără veste de mînie, a se lăsa a fi tîrît de o pasiune, a se iuți, a se porni deodată [fr. e m b a l l e r].

*AMBALAGIU (*pl.*-age,-agii), *AMBALAJ (*pl.*-aje), *sn.* ① Faptul de a ambala, împachetare ¶ ② Tot ce slujeşte spre a ambala: hîrtie, carton, pînză, lăzi, butoaie, etc. [fr. e m b a l l a g e].
*AMBALAT *sbst.* Faptul de a a m b a l a.
AMBAR = HAMBAR.
*AMBARASA (-asez) *vb. tr.* A încurca (pe cineva), a pune în încurcătură [fr. e m b a r r a s s e r].
*AMBARASANT *adj.* Care pune în încurcătură: se află într'o situaţie foarte ~ă [fr. e m b a r r a s s a n t].
*AMBARCADER (*pl.*-ere) *sn.* Cheiu; punte care înaintează în mare pînă la înălţimea unui vapor şi de unde se îmbarcă mărfurile şi călătorii [fr. e m b a r c a d è r e].
*AMBARDA (-dez) *vb. intr.* A face ambardee [fr. e m b a r d e r].
*AMBARDEE (*pl.*-dee) *sf.* Mişcare de rotaţiune de la stînga la dreapta şi de la dreapta la stînga pe care vîntul sau un curent puternic o imprimă părţii dinainte a unei corăbii [fr.].
*AMBASADĂ (*pl.*-ade) *sf.* ① Funcţiunea reprezentantului unui Stat pe lîngă alt Stat: a fost trimis în ~ la Londra ¶ ② În mod colectiv, ambasadorul şi personalul care lucrează sub direcţiunea acestuia: face parte din ~ ¶ ③ Clădirea în care locueşte ambasadorul şi unde se află instalată cancelaria acestuia: s'a dus să-şi vizeze paşaportul la ~ ¶ ④ Deputaţiune trimisă la un prinţ sau la un Stat suveran, solie [fr.].
*AMBASADOR 1. *sm.* ① Persoană trimisă de un prinţ sau Stat suveran să reprezinte pe lîngă o curte străină interesele Statului şi persoana Suveranului de la care a primit misiunea, sol: a fost numit ~ al Angliei la Paris ¶ ② *Pr. ext.* Persoană trimisă pe lîngă alt cineva cu însărcinarea de a face oare-care demersuri sau de a-i comunica ceva: nu m'am putut înţelege cu ~ul pe care mi l-ai trimis.
2. AMBASADOARE (*pl.*-doare) *sf.* ① Soţia unui ambasador ¶ ② *Pr. ext.* Femeie trimisă pe lîngă cineva cu o misiune oare-care [fr.].
*AMBE(LE) ☞ AMBII.
*AMBETA (-etez) 1. *vb. tr.* A plictisi.
2. *vb. refl.* A se plictisi, a i se urî [fr.].
*AMBETANT *adj.* Plicticos, plictisitor [fr. e m b ê t a n t].
*AMBIANT *adj.* Care înconjoară, înconjurător: fluid ~; mediu ~; aer ~, aerul care împresoară un corp, cu care acesta este în atingere peste tot sau mai pe toată suprafaţa sa [fr.].
*AMBIANŢĂ *sf.* Ceea ce înconjoară, ce constitue un mediu material, intelectual sau moral [fr.].
*AMBIDEXTRU,-TRĂ *adj. sm. f.* Care se slujeşte deopotrivă şi cu aceeaşi îndemînare de mîna dreaptă şi de cea stîngă [fr. < lat.].
*AMBIGEN *adj.* Avînd forme de amîndouă genurile: substantivele zise de obiceiu „neutre" sînt ~e în limba romînă, avînd forma masculină la singular şi feminină la plural [după lat. a m b i g e n u s].
*AMBIGUITATE *sf.* Defectul unui cuvînt, unui discurs de a fi ambiguu: nu vei găsi în răspunsul lui nici o urmă de ~ [lat.].
*AMBIGUU *adj.* Care se poate lua în două înţelesuri, echivoc (*vorb.* de un cuvînt, de un discurs): mi-a dat un răspuns ~ [lat.].
*AMBII. *AMBE(LE) (*gen.-d. m.* ambilor, *f.* ambelor) *num.* Amîndoi: ambii prieteni; ambele mîini; uneori forma nearticolată ambe precedă substantivul cu sau fără articol: Curierul de ambe sexe [lat. a m b o].
○ AMBIŢ *sn.* Ⓟ, *AMBIŢIE *sf.* = AMBIŢIUNE.
*AMBIŢIONA (-ionez) 1. *vb. tr.* A căuta ceva, a umbla după ceva, a năzui la ceva cu mare rîvnă, îndemnat fiind de ambiţiune: boierii, pe cari bogăţia îi sumeţise, începură a ~ domnia (NEGR.).
2. *vb. refl.* A se încăpăţîna din rîvna de a-şi ajunge scopul, din ambiţiune: s'a ambiţionat să întreacă cu orice preţ pe colegii săi [fr.].
*AMBIŢIOS,-OASĂ *adj. sm. f.* ① Care are ambiţiune, stăpînit de ambiţiune: o inimă ambiţioasă; un suflet ~ ¶ ② Care arată, care cuprinde ambiţiune: dorinţă ambiţioasă: planuri ambiţioase ¶ ③ Ⓟ Încăpăţînat, arţăgos, iute la fire [fr. < lat.].
*AMBIŢIUNE, *AMBIŢIE *sf.* Rîvnă, dorinţă nemărginită, neînfrînată, de a ajunge la onoruri, la măriri; uneori patima trufaşe de a i se recunoaşte în public valoarea personală: e plin de ~; e lipsit de ori-ce ~; ambiţia de a domni îl pierdu (BALC.) [fr. < lat.].
‡ AMBON (*pl.*-oane) *sn.* = AMVON: se sui pre ~ şi rădică cinstita cruce (VARL.) [vsl. a m ŭ b o n ŭ].
*AMBOSA (-osez) *vb. tr.* A dispune legăturile unei corăbii astfel ca să se menţină vasul apărat într'o direcţiune dată [fr. e m b o s s e r].
*AMBRĂ (*pl.*-bre) *sf.* Substanţă grasă şi aromatică cu miros pătrunzător ca de mosc, care se extrage din intestinele caşalotului, dar care se mai găseşte plutind la suprafaţa mării, chihlibar cenuşiu; se întrebuinţează în parfumerie: insulele se înălţau cu scorburi de tămîie şi cu prund de ~ (EMIN.) [fr.].
*AMBRASĂ (*pl.*-se) *sf.* Făşie de stofă sau şiret gros, de care atîrnă mai adesea un ciucure, şi care slujeşte să ţină strîns mijlocul unor perdele sau draperii (▪ 94) [fr. e m b r a s s e].

Fig. 94. Ambrasă.

*AMBRAZURĂ (*pl.*-uri) *sf.* Deschizătură, ferestruică de formă prismatică făcută în masivul unei baterii prin care să poată trece gura unui tun [fr. e m b r a s u r e].
‡ AMBRIBOIU 1. *sm.* = PEŞMĂ ①.
2. *adj.* Roşu închis, mohorît: din mătase roşietică să se facă ~ (HASD.) [tc.-ar. a m b e r b u i, comp. ngr. ἀμπερμποΐ].
*AMBROZIAC *adj.* Care are un miros foarte plăcut, ca acela care se presupune a-l fi avut ambrozia [fr.].
*AMBROZIE *sf.* ① Hrana zeilor Olimpului, după cum nectarul era băutura lor; ea avea darul de a conserva tinereţea acelora ce o gustau şi de a-i face nemuritori ¶ ② *Pr. ext.* Mîncare foarte gustoasă, delicioasă: gustînd un fel de ~, compusă din puţin lapte, puţin şvarţ şi puţin zahăr (CAR.) [lat. < gr.].
*AMBULANT *adj.* ① Care umblă din loc în loc, care nu e stabil: Cine dorul să-şi închine Unei statui ~e! (VLAH.) ¶ ② Negustor ~, care umblă din oraş în oraş sau care colindă străzile spre a-şi vinde marfa ¶ ③ Actori ambulanţi, cari merg din oraş în oraş spre a da reprezentaţiuni ¶ ④ Spital ~, spital provizoriu unde se primesc şi se îngrijesc militari răniţi sau bolnavi [fr. < lat.].
*AMBULANŢĂ (*pl.*-anţe) *sf.* ① Un fel de spital militar aşezat la o mică depărtare de cîmpul de bătaie şi unde se transportă imediat răniţii spre a li se da cele dintîi îngrijiri (▣ 95) ¶ ② Spital improvizat în diferite cartiere ale unui oraş în timpul unei epidemii sau unui războiu civil [fr.].

Fig. 95. Ambulanţă.

AMEAZĂ... = AMIAZI.
*AMEBĂ = AMIBĂ.
⊙ AMELICĂ = AMERICĂ.
† AMELINŢA... = AMENINŢA...
*AMELIORA (-orez) 1. *vb. tr.* A îmbunătăţi, a face mai bun, a aduce în stare mai bună, a îndrepta.
2. *vb. refl.* A se îmbunătăţi, a se îndrepta: starea bolnavului s'a mai ameliorat [fr.].
*AMELIORANT *adj.* Îmbunătăţitor [fr.].
*AMELIORARE, *AMELIORAŢIUNE, *AMELIORAŢIE *sf.* ① Faptul de a (se) a m e l i o r a ¶ ② Îmbunătăţire, stare mai bună [fr.].
*AMELIORATOR *adj.* Care ameliorează [fr.].
† AMELIŢA¹ (-iţ) *vb. tr. Olten. Bucov.* — AMENINŢA: tăietorul ameliţînd, îi căzu mîna (DOS.).
‡ AMELIŢA² (-iţ) *vb. intr.* A pomeni în treacăt (într'o scriere) despre o întîmplare, a menţiona: nime n'au ameliţat măcar cît de puţin de aceste ce am scris noi (N.-COST.).
‡ AMELIŢĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Pomenire în treacăt (într'o scriere), menţiune [a m e l i ţ a²].
*AMENAJA (-ajez) *vb. tr.* ① A împărţi cu rînduială: ~ apele unui izvor ¶ ② A întocmi într'un anumit scop, a aranja: în vederea oaspeţilor, s'a amenajat altfel apartamentul ¶ ③ A regula tăierea unei

păduri în așa fel ca lemnele să nu se isprăvească niciodată [fr.].

*AMENAJAMENT (pl.-ente) sn., *AMENAJARE, sf. ① Faptul de a amenaja ¶ ② ♣ Îngrijirea tăierii unei păduri [fr.].

*AMENDA (-dez) vb. tr. ① A face mai bun, a îmbunătăți, a îndrepta ¶ ② Spec. A aduce îndreptări, schimbări (unei legi): legea nu trebue desființată, ci numai amendată ¶ ③ ✓ A îmbunătăți pămîntul, a schimba natura solului, a-l îngrășa prin adăugarea unor substanțe străine care-l fac mai roditor ¶ ④ A osîndi la amendă, a globi: l-au amendat cu 50 de lei pentru contravenție [fr.].

*AMENDĂ (pl.-enzi, -ende) ① sf. Pedeapsă în bani, gloabă: martorul citat. care nu vine înaintea judecății, se va osîndi la o ~ care nu va fi mai mare de 100 de lei (PR. CIV.) ¶ ② A face ~ onorabilă (pentru ceva), a-și cere iertare, a-și recunoaște în public greșeala [fr.].

*AMENDABIL adj. Care poate fi amendat, care se poate îndrepta [fr.].

*AMENDAMENT (pl.-ente) sn. ① Îmbunătățire, îndreptare ¶ ② Spec Schimbare, modificare propusă la o lege, la o hotărîre cu prilejul discuțiunii ei în Corpurile legiuitoare ¶ ③ ✓ Tot ce slujește să îmbunătățească pămîntul și să-l facă mai roditor; îngrășămînt [fr.].

AMENINȚA (-inț), AMERINȚA (-rinț) 1. vb. tr. ① A da cuiva a înțelege, a-l înfricoșa prin vorbă, prin faptă, prin gesturi, prin scris, că trebue să se teamă de mînia sau răzbunarea lui, de răul ce are de gînd să-i facă, etc.: l-a amenințat cu bătaia, cu moartea ¶ ② Pr. ext. (vorb. de primejdiile de cari are să se teamă cineva): după ce se văzu scăpat de primejdia ce-l amenința se (ISP.).

2. vb. intr. A face cu mîna, cu arma, cu un lucru oare-care, un semn, o mișcare, cu scopul de a înfricoșa pe cineva, de a opri în loc pe un dușman, de a-l reduce la neputință (mai adesea în basme, cînd este vorba de puterea vrăjilor): avea trei bețișoare în mînă și, cînd a amenințat, toate curțile s'au risipit (VOR.); amenință asupra lor și se făcură stane de piatră (ISP.) [lat. *amminaciare < minaciae].

AMENINȚARE, AMERINȚARE sf. ① Faptul de a amenința: ~a este mai grea pentru un suflet ce se clatină ușor decît chiar lovitura (CAR.) ¶ ② Vorbă, faptă, gest, etc. prin care se amenință cineva.

AMENINȚĂTOR, AMERINȚĂTOR,-TOARE adj. sm. f. Care amenință: acest nor ~ de groaznică vijelie se apropia de țara lor (BĂLC.); a mers la primărie, apoi la subprefectură, să denunțe pe amenințător (CAR.).

AMENINȚĂTURĂ, AMERINȚĂTURĂ (pl.-turi) sf. (BUD.) = AMENINȚARE.

*AMENITATE sf. ① Plăcere ce produce frumusețea unui loc ¶ ② Pr. ext. Firea aceluia care primește cu bunăvoință, cu blîndețe pe cineva, afabilitate: erau siguri a găsi la dînsul o primire plină de ~ (I.-GH.) [fr. < lat.].

*AMENT (pl.-te) sn. ♣ Inflorescență asemănătoare cu un spic, formată din reunirea pe o axă principală a mai multor flori unisexuate, fără codiță (așa la salcie, anin, alun, plop, stejar, etc.) ([▪] 96); ☛ MIȚIȘOR [lat.].

Fig. 96. Amente de alun.

*AMENTACEE sf. pl. ♣ Familie de arbori cu flori monoice sau dioice dispuse în amente [fr.].

*AMERICĂ sf. Pînză de bumbac ordinară țesută în fabrici: zic că pînza de casă trăește mai mult decît acea de tîrg numită ~ (ION.) [America].

*AMERICAN adj. 1. ① Din America, care locuește sau s'a născut în America (în spec. în Statele-Unite) ¶ ② Ca în America: reclamă ~ă ¶ ③ ♣ ALUNĂ ~Ă ☛ ALUNĂ. ¶ ④ ♣ NUCĂ ~Ă ☛ NUCĂ.

2. AMERICAN, AMERICANĂ (pl.-ane) sm. f. Locuitor din America (☛ P. IST.); (‖ se face ~, se preface că nu știe nimic, se face niznai.

*AMERICĂNESC adj. Din America, în felul, după obiceiul Americanilor.

*AMERICĂNEȘTE adv. ① După obiceiul, în felul Americanilor ¶ ② În limba americană.

*AMERICANISM (pl.-isme) sn. ① Particularitate a limbii engleze vorbite în America (în spec. în Statele-Unite) ¶ ② Purtare, apucătură americănească [fr.].

*AMERICUȚĂ (pl.-ute) sf. ♣ Specie de mușcată (Pelargonium hortulanum) [America].

○AMERINDA (-dez) Trans. = MERINDA.

AMERINȚA... ☛ AMENINȚA...

AMESTEC (pl.-ecuri) sn. ① Punere la un loc a mai multor lucruri ¶ ② Lucruri îngrămădite fără nici un rost, confuziune ¶ ③ Împreunare de mai multe lucruri, de mai multe însușiri: Laurent era ~ul cel mai plăcut de om serios și de ceea ce se numește „un gamin" (I.-GH.) ¶ ④ Participare la un lucru, la o afacere, faptul de a fi tovarăș cu cineva (mai des în înțeles pejorativ): ai face mai bine să stai deoparte, să n'ai nici un ~ în această afacere ¶ ⑤ Legătură, raport: se strecoară în inima copiilor datina și obiceiuri ce n'au nici un ~ cu datinile moștenite de noi de la străbunii Romani (JIP.) ¶ ⑥ ‡ Pretenție asupra unui lucru ¶ ⑦ ‡ De-~ul, loc. adv. Amestecat la un loc, împreună: porțile zidiului tocmite cu aur și cu argint de-ameastecul (DOS.) [amesteca].

AMESTECA (-ec) 1. vb. tr. ① A pune două, ori mai multe lucruri la un loc pentru a schimba însușirile lor sau a scoate ceva nou din ele: a amestecat vin cu rachiu ¶ ② A pune ceva într'un lichid și a-l mișca ușor ca să se topească: amestecă mai bine zahărul în apă ¶ ③ A face pe cineva să ia parte la ceva ce nu e potrivit cu firea, cu demnitatea lui: l-a amestecat și pe el în această afacere necinstită ¶ ④ A pune lucruri de același fel în alt șir, a schimba felul cum sînt așezate: ia lopata și amestecă puțin nisipul ¶ ⑤ ~ cu pămîntul, a face una cu pămîntul: curțile Domnului Gheorghe Ștefan... au bătut vijeliile vremii și le-au amestecat cu pămîntul (VLAH.) ¶ ⑥ A încurca; Ⓟ: ~ vorba ca făcălețul mămăliga (ZNN.), a bîlbîi, a vorbi fără șir ¶ ⑦ ‡ A vorbi de rău pe cineva, a intriga contra lui, a-l denunța: s'au tăgăduit că nu-l va amesteca la Poartă pre Dimitrașco-Vodă (NEC.).

2. vb. refl. ① A se schimba firea unui lucru prin contopirea de elemente deosebite: nu este rasă, nu este popor, care să nu se amestece cu altele ¶ ② A lua parte la ceva, mai ales fără nici un rost, fără a fi chemat: la început eu nu mă prea amestecam, le lăsam pe ele să aleagă și să hotărască (VLAH.); nu mă bag, nu mă amestec (ISP.); Ⓟ: se amestecă unde nu-l fierbe oala; Ⓟ: se amestecă ca mărarul (sau ca pătrunjelul,cimbrul) în bucate; Ⓟ: cine se amestecă în tărîțe, îl mănîncă porcii ¶ ③ A se pierde, a dispărea printre alții: s'a amestecat în mulțime ¶ ④ ‡ A avea legături cu cineva, a veni în atingere cu cineva: cu prieten mînios nu te amesteca (BIBL.) ¶ ⑤ ‡ A avea pretenții la ceva: să fie și de la noi slugilor noastre acela sat dereaptă ocină și alt nime să nu să ameastece (HASO.) ¶ ⑥ ‡ A-și pierde mintea: la grijă era și toată tabăra leșească. așa se amestecasă de rău Leașii (M.-COST.) (☛ MESTECA¹) [lat. *ammixticare < mixtus].

‡ AMESTECĂCIUNE sf. Amestecare.

AMESTECARE sf. ① Faptul de a (se) amesteca ¶ ② Participare la ceva ¶ ③ ‡ Vorbire de rău despre cineva, intrigă, denunțare.

AMESTECAT 1. adj. ① p. AMESTECA ¶¶ C NEAMESTECAT ¶ ② De tot felul: lume ~ă ¶ ③ ‡ Nehotărît încurcat, confuz: și așa au stătut lucrurile ~e doi ani (NEC.) ¶ ④ ‡ Nehotărnicit: fiind moșia Uimuleților ~ă și nehotărîtă de către alte siliști ale lor (HASO.).

2. sbst. Faptul de a (se) amesteca.

AMESTECĂTOR,-TOARE adj. sm. f. ① Care amestecă ¶ ② ‡ Care vorbește de rău pe cineva, intrigant, denunțător: l-au pîrît Dumitrașco-Vodă precum are frați în Țarigrad și sînt ~i de domnii (N.-COST.).

AMESTECĂTURĂ (pl.-turi) sf. ① Multe lucruri puse la un loc pentru a alcătui ceva nou ¶ ② Îngrămădire de lucruri fără rost, confuziune ¶ ③ Lume de tot felul, de toate condițiile ¶ ④ ‡ Învălmășeală: jumătate de oaste fugise... și se făcuse ~ mare (M.-COST.) ¶ ⑤ ‡ Neînțelegere, dușmănie: era multă ~ între Leși, că nu-și putea alege craiu (NEC.) ¶ ⑥ ‡ Intrigă: s'au temut... de aceale amestecături ce-l amestecasă Vasilie-Vodă la Poartă (M.-COST.) ¶ ⑦ ‡ Faptul de a se

amesteca într'o afacere, de a pretinde ceva, pretențiune: nimine... cu acea mobie treabă să n'aibă nici vre-o ~ (HASD.) ¶ ⑥ ‡ Încurcătură, situațiune turbure: socotind că între acele amestecături i se vor închina lui (GR.-UR.) ¶ ⑦ + ☛ REGULĂ [a m e s t e c a].

‡ **AMESTECĂȚIȘ** (*pl.*-ișuri) *sn.* Multe lucruri a m e s t e c a t e la un loc, belșug de lucruri: den ~ul tău ai îmbogățit pre toți împărații pămîntului (BIBL.).

***AMETIST** (*pl.*-iste) *sn.* ⊕ ① Varietate de cuarț transparent de coloare violetă; se găsește mai ales în Brazilia și Madagascar (▣97) ¶ ② ~ oriental, varietate violetă de corindon, cu strălucire sticloasă sau de sidef; e birefringent și se electrizează prin frecare; se găsește în granituri, bazalturi și nisipuri diamantifere; e foarte prețuit în bijuterie [fr.].

Fig. 97. Ametist.

AMEȚEALĂ (*pl.*-țeli) *sf.* ① Turburare a stării cuiva din cauza unei indispoziții, unei boale: l-a luat cu frig și cu ~; o trec amețeli și sudori de zăpușală de greutatea sacului de pe umăr (VLAH.) ¶ ② Stare în care cineva nu-și mai dă seamă de ce se petrece, e zăpăcit: unii dondăneau ca nebunii, pînă-i apuca ~ (CRG.) ¶ ③ Ⓕ: e atîta turburare și ~ în lumea noastră, încît nu mai înțelegi nimic ¶ ④ Turburare a minții din cauza băuturii: în starea de ~ în care se găsea, nu mai știa ce face ¶ ⑤ ✤ AMEȚEALA-OILOR = RĂSFUG [a m e ț i].

AMEȚI (-ețesc) 1. *vb. tr.* ① A turbura mintea cuiva, a face să-și piardă capul, a zăpăci: necontenit mă miram și amețeam pe mama cu întrebări (GN.) ¶ ② A face pe cineva să creadă lucruri neadevărate: amețește lumea cu promisiuni deșarte ¶ ③ A îmbăta: vinul acesta e prea tare, simt că m'a amețit.

2. *vb. intr.* ① A simți o turburare în starea sa din cauza unei indispoziții, unei boale: mi s'a făcut rău și am amețit ¶ ② F: baba atunci a amețit de bucurie (CRG.).

3. *vb. refl.* ① A-și pierde mintea, a se zăpăci: s'a amețit de atîtea laude ¶ ② A se îmbăta: m'am amețit dintr'un singur pahar [lat. *a m m a t t i r e < m a t t u s].

AMEȚIT 1. *adj.* ① *p.* AMEȚI; a umbla ~ ca un ciocîrlan (MAR.), a umbla zăpăcit, a nu ști ce face ¶ ② Cu mintea dusă, fără conștiință: a căzut ~ la pămînt ¶ ③ Ⓕ: blînda turturică a sosit ~ă de bucurie, aproape de soțul ei (ODOB.) ¶ ④ Beat: ce mai stai de vorbă cu el, nu vezi că-i ~?

2. *sbst.* Faptul de a (se) ameți.

AMEȚITOR *adj.* Ce dă amețeală, ce te face să a m e ț e ș t i: aleargă sgomotoasele trenuri în goană amețitoare (VLAH.).

AMEȚITURĂ *sf.* ① Amețeală ¶ ② Ⓕ ‡ Înșelăciune: văzind Moldovenii această... ~, nu suferiră (GR. UR.) [a m e ț i].

***AMFIBIU** 1. *adj.* ① ✱ Care trăește și pe uscat și în apă (cum este broasca, crocodilul) ¶ ② Ⓕ Care e de două feluri: coconul Andronache era din soiul acel ~ căruia se poate aplica proverbul moldovenesc: nici cine nici ogar (NEGR.).

2. AMFIBIU (*pl.*-bii) *sn.* și *(mai adesea)* AMFIBIE *sf.* ✱ Animal care trăește și pe uscat și în apă [fr. < gr.].

***AMFIBOL** (*pl.*-oluri) *sn.* ⊕ Gen de minerale de origine vulcanică, în a căror compoziție intră silicea, protoxidul de fier, magnezia și calciul; se prezintă mai adesea sub formă de cristale verzi; varietățile mai însemnate sînt tremolita, actinotul și hornblenda [fr.].

***AMFIBOLOGIC** *adj.* 🕮 Cu dublu înțeles: oracol ~; frază ~ă [fr.].

***AMFIBOLOGIE** *sf.* 🕮 Construcțiune greșită prin faptul că ce se spune în ea poate fi luat în două înțelesuri [fr. < gr.].

***AMFIBRAH** *sm.* ✱ Picior (în metrica greacă și latină) compus dintr'o silabă lungă între două scurte (⏑—⏑) [lat.].

***AMFICTIONI** *sm. pl.* △ Membri ai amfictioniei [fr. < gr.].

***AMFICTIONIC** *adj.* △ De amfictionie: adunare ~ă [fr. < gr.].

***AMFICTIONIE** *sf.* △ ① Federațiune religioasă și politică între mai multe orașe din Grecia antică ¶ ② Adunare a acestei federațiuni [fr. < gr.].

***AMFIGURIC** *adj.* 🕮 Încurcat, neînțeles: discurs, stil ~ [fr.].

***AMFIMACRU** *sm.* ✱ Picior (în metrica antică) format dintr'o silabă scurtă între două lungi (—⏑—) [lat.].

***AMFIOXUS** *sm.* ✱ Gen de vertebrate, cel mai apropiat de nevertebrate și care e considerat ca cel mai inferior dintre pești [fr.].

***AMFITEATRU** (*pl.*-tre) *sn.* ① ⌂ Sală (de cursuri, de adunări) în care băncile sînt așezate la înălțimi gradate, fiecare din ele ceva mai sus decît cea dinainte, așa ca să poată vedea oricine, chiar și cei mai din urmă (▣98): la interesantele lecții de istoria țării ținute de Cogălniceanu, ~l era totdeauna plin (I.-GH.) ¶ ② F: acest întreit șir de munți ce se întind în ~ pe orizon (NEGR.) ¶ ③ △ Clădire descoperită, la Romani, de formă rotundă sau ovală, cu locuri de jur împrejur așezate la înălțimi gradate și în care se dedeau sărbători populare, jocuri, lupte de gladiatori, etc. (▣99): Vespasian avea aici un ~ și mai multe palate (BOL.) [fr. < gr.].

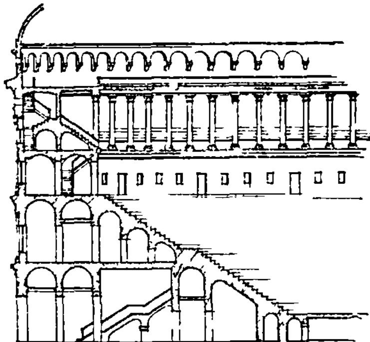

Fig. 98. Amfiteatru.

Fig. 99. Amfiteatru.

***AMFITRION** *sm.* Cel care face onorurile invitaților, care dă o masă [fr. < gr.].

***AMFORĂ** (*pl.*-ore) *sf.* △ ① Vas de pămînt de formă lungăreață și cu două toarte în care cei vechi țineau diferite lichide (vin, untdelemn, etc.) (▣100) ¶ ② Măsură de capacitate pentru lichide (aproape 19 litri), la Greci și la Romani [lat.].

***AMIANT** *sbst.* ⊕ Varietate de asbest care se prezintă sub formă de fire mătăsoase foarte flexibile, textile, semănînd cu jurubițe de mătase; cei vechi țeseau din el fitiluri de lămpi și azi se mai întrebuințează la fabricarea de țesături incombustibile, de hîrtii de filtrat, inatacabile de acizi, etc.; se găsește mai în toată Europa, mai ales în Italia, Corsica și Savoia [fr. < gr.].

Fig. 100. Amforă.

AMIAZ(Ă) ☛ AMIAZI.

† **AMIAZĂNOAPTE** = MIAZĂNOAPTE.

† **AMIAZĂZI** 1. *adv. Tr.-Carp. Mold.* Ⓓ ① La ceasurile 12 din zi: pierise soarele tocma ~ (M.-COST.) ¶ ② Mai des întrebuințat în loc. adv. D e ~: nu vezi c'a trecut soarele de ~ (CRG.); ‡ î n t r u ~: întru amiadzădzi străluci lumină multă de năprasnă spre menre (COD.-VOR.); ‡ p r e ~: acest răspuns au venit lui Dimitrașco-Vodă într'o zi pre ~ (NEC.); ‡ d u p ă ~: și audziră glasul Domnului Dumnedzeului ce îmblă în raiu la răcoare după amiadzădzi (FAL.) ¶ ③ Cruce ~, tocmai la ceasurile 12: cînd va fi soarele cruce ~, atunci te răpede iute și apucă un puiu (SB.).

2. *sbst.* (*cu art.* ‡ amiazăzul, amiazăzea) ① Ceasurile 12 din zi, amiaza: și-mi fu amiazăzea ca miezul nopței (GAST.) ¶ ② ‡ Ziua ~ mare, ziua în amiaza mare: și-l ducea... la primblare și-l privea tot norodul ziua ~ mare (NEC.) ¶ ③ ● ‡ Sud: numai ce văzum despre ~ un nour cum să rădică de o parte de cer (M.-COST.) [lat. a d m e d i a m d i e m].

AMIAZI, AMIAZĂ 1. *adv.* ① Ora 12 din zi (*întrebuințat singur*): Și umbra o înghite cînd ziua e amiază (ALECS.) ¶ ② (*De obiceiu în loc. adv.*): la ~; 'n ~: Pînă să zică „bou breaz", Vine soare'e la amiazi (ZNN.), se zice despre cineva încet la vorbă, la lucru, tembel; de ~; spre ~; către ~; pe('a) ~; după ~; sub ~ *Trans. Mold.* (HASD.), pe la 1 după amiazi ¶ ③ Cruce ~, tocmai la ora 12: cînd soarele e cruce ~.

2. **AMIAZI**, AMIAZ *sbst.*, AMIAZĂ *sf.* ① Timpul de la ora 12 din zi; locul pe care-l ocupă pe cer soarele la această oră: toomai cînd soarele e deasupra amiazului (ODOB.); era trecut de amiază (CRG.) ¶ ② Pe la (o) amiază: ne-am pomenit pe la o amiază la Hanul Grecilor (VLAH.) ¶ ③ Amiazul mare: cînd fu la amiazul mare, fugarul stătu locului (ODOB.) ¶ ④ Ziua în (*sau* la) amiaza mare: se ridică o negură ziua în amiaza mare, de nu se vedea om cu om (ISP.) ¶ ⑤ Amiaz(ă), mîncarea de la 12, prînzul; a face amiaza *sau* amiazul, a prînzi ¶ ⑥ Amiazi, Sud: pe un deal despre amiazi a statului Șubarăul se găsește o piatră în patru muchi (ODOB.) (☞ NĂMIEZI, NAMIAZĂ) [amiazăzi].

***AMIBĂ** (*pl.*-be) *sf.* Gen de animale protozoare al căror corp e format dintr'o masă protoplasmică, în genere incoloră, în interiorul căreia se găsește un nucleu; trăesc în apele dulci și chiar pe uscat (▣ 101) [fr.].

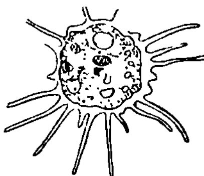

Fig. 101. Amibă

***AMIC** *sm.*, *AMICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Prieten(ă) ¶ ℂ NEAMIC [lat.].

***AMICABIL** *adv.* Prietenește: mă întreabă... amicabil, însă destul de rece: adevărat vorbești? (EMIN.) [lat.].

***AMICAL** *adj.* ① De amic, prietenesc: legături ~e ¶ ② Prietenos: înțelegerea cu locotenentul Bastard a fost... ~ă (I.-GH.) ¶ ℂ NEAMICAL [fr. < lat.].

‡ **AMICIE** = AMICIȚIE: legăturile de ~ dintre Munteni și Moldoveni (I.-GH.) [amic].

***AMICIȚIE** *sf.* Prietenie ¶ ℂ NEAMICIȚIE [lat.].

***AMIDON** *sbst.* Substanță pulverulentă, grăunțoasă, albă, insolubilă în apă, care se extrage din grăunțele cerealelor (grîu, ovăs, porumb, etc.) și dintr'un mare număr de plante (cartofi, morcovi, etc.); din ea se face scrobeala (▣ 102) [fr.].

Fig. 102. Grăunțe de amidon.

○ **AMIEZĂZA** (-ăzez) *vb. intr. Trans.* (RET.) A mînca de amiazi [amiazăzi].

AMIEZI[1] = AMIAZI.

○ **AMIEZI**[2] (-ezesc), ○ AMIEZA (-ezez) *vb. intr. Olten. Trans.* ① A lua masa de amiazi, a prînzi ¶ ② *Mold.* (PAMF.) A se odihni la amiazi (*vorb.* despre vite).

***AMIGDALĂ** (*pl.*-ale) *sf.* Fiecare din cele două glande, în formă de migdale, așezate de o parte și de alta în fundul gurii, unde începe gîtlejul; se inflamează ușor în urma unei răceli (▣ 103) [fr. < lat.].

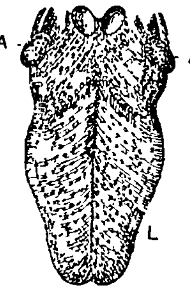

Fig. 103. AA. Amigdale. L. Limba.

***AMIGDALITĂ** *sf.* Inflamație a amigdalelor, gîlci [fr.].

***AMIGDALOID** 1. *adj.* În formă de migdală.

2. *sbst.* Rocă în a cărei masă se văd amestecate mici corpuri în formă de migdale [fr. < gr.].

○ **AMIJI** (-ijesc) 1. *vb. intr.* = MIJI.

2. *vb. refl.* ① A ațipi: Mîna pe pahar punea, Numai cîte trei rînduri le da, Toți boierii s'amijea (TOC.) ¶ ② A se miji (de ziuă).

‡ **A-MIJLOC** *loc. adv.* ☞ MIJLOC.

***AMIL** *sbst.* Radical ipotetic al alcoolului amilic și al derivatelor sale [fr. < lat.].

***AMILACEU** *adj.* Ce are proprietăți asemănătoare cu ale amidonului [fr.].

***AMILIC** *adj.* ① Alcool ~, alcool produs prin fermentațiunea alcoolică a feculei de cartofi ¶ ② Se zice și despre compușii derivați din alcoolul amilic: seria ~ă ¶ ③ Vorbind de însușirile acestor compuși: miros ~ [fr.].

AMIN! 1. *interj.* (introdusă din limba bisericească) Așa să fie! ~, și într'un ceas bun! (ALECS.); (F: a zice ~, a primi ceva, a consimți la ceva, a lăsa să fie așa; zice ~ la toate (ZNN.), primește tot, fără a mai sta pe gînduri, fără împotrivire.

2. *sbst.* Cît ~ul nici de cum, niciodată: nu i dăduse cît ~ul prin gînd (ZNN.); Ⓟ: pînă la ~, nici la ~, niciodată: nu mai putea adică să-l desgroape nici la ~ (ISP.) [vsl. aminŭ < gr.].

AMINTE *adv.* ① În expresiunile: a-și aduce ~, *a)* a-și reveni în minte un fapt, un lucru din trecut: Ⓟ: nebunul nu rîde de ce vede, ci de ce-și aduce ~; *b)* a băga de seamă, a ține socoteală: adu-ți ~ de învățăturile mele (ISP.): ‡ a-și aduce ~ cu..., a semăna cu...: întru unele vorbe își aduce ~ preste seamă cu a noastră limbă moldovenească (M.-COST.) ¶ ② A aduce ~, a redeștepta în mintea cuiva un fapt, un lucru din trecut, a face pe cineva să se gîndească la un lucru care i-a pierit poate din minte: nu-mi mai aduce ~ de nenorocirile din trecut ¶ ③ Aducere ~, faptul de a(-și) aduce aminte: iată cîteva aduceri ~ din tinerețe (I.-GH.); — ℂ NEADUCERE ~: doamna clătină din cap în semn de neaducere ~ (GN.) ¶ ④ Aducător ~, care aduce aminte; ‡ care-și aduce aminte ¶ ⑤ A lua ~ (la *sau* ‡ spre) ceva, *a)* a fi cu gîndul la ceva, a lua în seamă ceva: ascultați, fii, învățătura tatălui și luați ~ a cunoaște socoteala (BIBL.); *b)* a fi cu toată băgarea de seamă la ceva, a nu-i scăpa nimic din vedere: luă ~ la toate amănuntele (ISP.); ‡ a se lua ~, a avea grijă de sine: mîncîndu și săturîndu-te, ia-te ~ pre tine să nu ți să lățească inima (BIBL.) ¶ ⑥ Luare ~, băgare de seamă, atențiune: cu ochi cercetători se uita cu mare luare ~ (ISP.); — ℂ NELUARE ~ ¶ ⑦ ‡ Luător ~, băgător de seamă ¶ ⑧ A-i veni ~, a i se redeștepta în minte, a-i veni în gînd, a-i trece prin minte: într'o zi i-au venit lui Bertoldo ~ să meargă să vază și el cetatea (GAST.) ¶ ⑨ ○ A-i pica ~, a-și aduce aminte, a-și da seamă ¶ ⑩ A-i fi ~ *a)* avea de gînd: mi-i ~ să plec; *b)* a avea tragere de inimă, dispoziție pentru ceva: nu-i e ~ să lucreze; *c)* a-i trece prin minte, a-i veni în gînd: nimărui ~ n'a fost să le dea de știre (MUST.) [a[3] + minte].

AMINTI (-tesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* (*construit de obiceiu cu* de, despre) ① A aduce aminte; nu-mi mai ~ de cele petrecute ¶ ② A pomeni: am uitat să amintesc și alte fapte.

2. *vb. refl.* A-și aduce aminte: le place să-și amintească de faptele lor din trecut (ISP.).

AMINTIRE *sf.* ① Faptul de a(-și) aminti, de a(-și) aduce aminte ¶ ② Aducere aminte: amintiri duioase mă leagă de acest loc ¶ ③ Pomenire: cea mai veche ~ despre familia Ureche este din secolul al XV-lea.

AMINTITOR *adj.* Care amintește.

AMINT(E)RE(A), AMINTRELE(A) = ALTMINTERI, ALTMINTRELEA.

† **A-MINUNE** *loc. adv.* ☞ MINUNE.

‡ **AMIRA** *sm.* Împărat (în țările orientale), Sultan: amira sau domnul Seracheanilor (CANT.) [ngr. ἀμηρᾶς].

***AMIRAL** 1. *sm.* ① Ofițer de gradul cel mai înalt în marina militară (▣ 104) ¶ ② Vice-amiral ofițer de marină al cărui grad este asimilat cu acela de general de divizie ¶ ③ Contra-amiral, grad în marina militară corespunzător celui de general de brigadă.

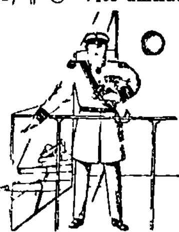

Fig. 104. Amiral.

2. *adj.* Vas ~, vas de frunte al unei escadre, vas care duce pe un amiral [fr.].

***AMIRALITATE** *sf.* Administrațiunea superioară a marinei militare [după fr. amirauté].

A-MIRARE(A) (de-) *loc. adv.* ☞ MIRARE.

† **AMIROSI** *Mold. Trans.* ... = MIROSI...

○ **AMIRUI** (-uesc) *vb. tr. Olten. Trans.* A cîștiga,

a lua în stăpînire: numele satului se trage de la unul Radu... el l-a amiruit pămîntul (GR.-N.) [☛ MIRUI].

† **AMISTUI**... ① = MISTUI... ¶ ② ℱ A (se) ascunde: nu le stie unde le-au fost trimis giupîneasa lui să le amistuească (N. COST.): s'a amistuit undeva cu altele (R.-COD.) ¶ ③ A rămînea ascuns; a nu se îndeplini: orînduiala de la Dumnezeu nu se poate să se amistuească (M. COST.) ¶ ④ ℱ A-și ~ capul, a-și scăpa capul, viața.

AMÎNA (amin, amiiu) 1. *vb tr.* ① A lăsa pe altădată (îndeplinirea unui lucru): lucrul din mînă nu-l amîna pe mîine (JIP.) ¶ ② A purta cu vorba pe cineva, a-l face mereu să aștepte, să vie o zi după alta spre a-i îndeplini o dorință: necontenit ceream apă, iar tata mă amîna cu momele de la o fîntînă la alta (CRG.) ¶ ③ A soroci pentru altădată judecarea unui proces, executarea unei hotărîri: procedura nefiind îndeplinită, tribunalul a amînat procesul.

2. *vb. intr.* ‡ A întîrzia, a zăbovi.

† **AMÎNĂ** *adv.* ① În mînă: Velicico năvălea în războiu singur cu sulițe ~ (NEC.); ‡ cu zilele ~, în primejdie de moarte: nice ei fără groaza morții nu erau, ce îmblau în tot ceasul, cum se zice, cu zilele ~ (M.-COST.); ‡ a scăpa cu capul ~, a scăpa cu viață ¶ ② P e, p r e ~: și vin pri 'ntunearec cu arcele pre ~ (DOS.) ¶ ③ D e ~, *a)* din mînă: și lepădă de ~ tablele și le frînse iale (PAL.); *b)* la îndemînă, de aproape: avea o slugă Radul Vodă... îl socotea de ~, iar boierie nu-i da (M.-COST.) ¶ ④ ‡ PE-AMÎNA *loc. adv.*: avînd și Mitropolitul cu arhiereii și cu toți egumenii cruci pe-amîna lor (LET.) ¶ ⑤ PE-AMÎNELE *loc. adv.* *Mold.* Care mai de care, pe 'ntrecute: pe vremea aceea era bine să fii harabagiu în Tîrgul Neamțului, că te apucau pe-amînele (CRG.) [a³ + m î n ă].

○ **AMÎNĂCIOS** *adj Băn.* Zăbavnic, întîrzietor [a m i n-a t].

○ **AMÎNAR** ☛ AMNAR.

AMÎNARE *sf.* ① Faptul de a a m î n a ¶ ② Fără ~, fără întîrziere, în grabă.

AMÎNAT 1. *adj.* ① *p.* AMÎNA ¶ ② Zăbavnic, tîrzielnic.

2. *adv. Olten. Tr.-Carp.* † Tîrziu.

3. *sbst.* Faptul de a amîna.

○ **AMÎNĂTA** (-ătez) *vb. refl. Băn.* A întîrzia [a - m î n a t].

AMÎNĂTOR,-TOARE *adj. sm. f.* Care a m î n ă.

AMÎNDOI,-DOUĂ (*gen.-dat* amînduror, -durora) *num.* ① Și unul și altul, cei doi laolaltă ¶ ② *În legătură cu pron. pers.*: vrea să se înțeleagă cu noi ~ ¶ ③ ℗: ~, două nevoi, și unul și altul nu sînt buni de nici o treabă; — ~ mîncați dintr'un ciob (PANN), se zice de doi inși nedespărțiți sau cari se potrivesc la fire și la apucături, mai ales rele [lat. *a m î n d o i < a m b o + d u i].

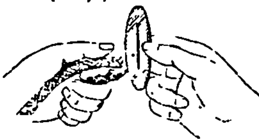

Fig. 105. Cremene și amnar.

AMNAR, ○**AMÎNAR** (*pl.*-are) *sn.* ① Bucată de oțel cu care lovind în cremene ies scîntei (▣ 105); ℗: cît ai scăpăra (*sau* ai da) în ~, într'o clipă, iute, repede; ℗ (P: nici cît ai scăpăra (*sau* ai da) în ~, nici o clipă, cîtuși de puțin; (F ✕ *Trans.* (HASO.) Zeamă de ~, se zice despre o ciorbă acră sau prea slabă ¶ ② Bucată de fier pentru ascuțit (cuțitul, etc.) ¶ ③ Parte a războiului de țesut care e fixată în una din cele patru găuri ale sulului dinainte, de partea dreaptă a celui care țese; cu ajutorul acestei bucăți se ține întinsă partea țesăturii de la sulul de dinapoi pînă la cel de dinainte; dacă partea țesută s'a prea lungit, se strînge atunci pe sulul dinainte, învîrtindu-l cu amnarul făcut din lemn, are forma unui diapazon, dar cu cele două extremități de sus unite (▣ 106) ¶ ④ *Băn. Olten.* (HASO.) Bucată de fier sau cuiu cu ajutorul căruia se coboară sau se ridică fierul lat de la plug ¶ ⑤ *Mold.* (HASO.) Fiecare din cele patru speteze, cîte două la fiecare loitră a căruței, care leagă la extremități carîmbii ¶ ⑥ Grindă groasă care unește mai mulți stîlpi: *Mold.* fiecare din stîlpii care se pun în colțurile casei: Pe cea vale mare Este-o casă din ~e (SEV.) ¶ ⑦ *Mold. Trans.* (HASO.) Fiecare din stîlpii care alcătuesc corpul morii și sînt dăltuiți de o parte și de alta, așa ca să se fixeze în ei scîndurile pereților ¶ ⑧ *Băn.* Grinda de la stăvilarul morii pusă peste stîlpii bătuți în apă (☛ STĂVILAR) [a³ + lat. m a n u a - r i u s].

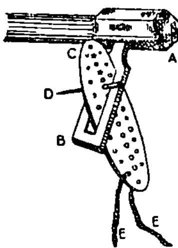

Fig. 106. Amnar (la războiu): A. Capătul sulului.—B. Amnar.—C. Lopățica.— D. Cuiu.—E. E. Sfoara ce leagă lopățica de patul războiului.

AMNĂREL *sn. dim.* AMNAR.

***AMNEZIE** *sf.* Slăbire, pierdere a memoriei [fr. < gr.].

***AMNISTIA** (-tiez) *vb. tr.* A acorda amnistie [fr.].

***AMNISTIE** *sf.* Iertare ce se dă de șeful Statului celor care au comis ceva ilegal: ea se acordă în masă, nu individual, la toți cari s'au făcut vinovați de o anumită faptă și redă acestora toate drepturile pe care le aveau înainte de a fi urmăriți [fr. < gr.].

AMNU *adv. Trans.* (FR. COR.) (HASO.) ACUM [a - m n u + n u m a].

AMOIU *adv. în expresiunea*: a pune ~, ‡ a băga ~, *Băn.* a pune în ~, a pune să se moaie (pieile), să se mureze (varza) [a³ + m o i u, derivat de la m u i a].

***AMONIAC** (*pl.*-acuri) Corp gazos incolor și cu miros pătrunzător format din hidrogen și azot, cunoscut altădată sub numele de alcali volatil; se degajează din substanțele animale în putrefacțiune: disolvat în apă, e întrebuințat în medicină pentru proprietățile sale caustice [fr.].

***AMONIACAL** *adj.* Care are mirosul sau proprietățile amoniacului: sare ~ă; miros ~ [fr.].

***AMONIAT** *sbst.* Combinațiune a amoniacului cu un oxid metalic [fr.].

***AMONIT** *sm.* Gen de moluște fosile din clasa cefalopodelor foarte răspîndite în terenurile secundare (▣ 107) [fr.].

Fig. 107. Amonit.

‡ **AMONIȚIE** — AMUNIȚIE.

***AMONIU** *sbst.* ① Metal ipotetic compus din gaz amoniac și un atom de hidrogen ¶ ② Clorură de ~, țipirig [fr.].

***AMOR¹** (*pl.*-oruri) *sn.* ① Iubire, dragoste (între cele două sexe) ¶ ② Iubit, drăguț (în poezia populară semi-cărturărească) ¶ ③ Mai rar și învechit, cu alte înțelesuri ale sentimentului de iubire: ~ul patriei ¶ ④ — FLOAREA-AMORULUI [lat.].

***AMOR²** *sm.* Zeul iubirii, Cupidon (☛ P. IST) [lat.].

***AMORAL** *adj.* Lipsit de orice morală: o femeie frivolă, cochetă, ~ă (VLAH) [fr.].

***AMORAȘ¹** *sn.* ① *dim.* AMOR¹ ¶ ② Cineva drăguț: uite ce copil frumos, ce ~! ¶ ③ Iubit, drăguț (în poezia populară semi-cărturărească): ~ul mi se'nsoară (TEOD.).

***AMORAȘ²** *sm.* *dim.* AMOR² (▣ 108): pe una dintr'însele erau cusuți doi ~i (FIL.).

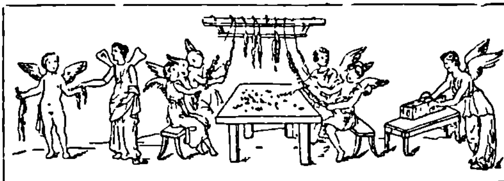

Fig. 108. Amorași (după o pictură murală din Pompei).

***AMOREZ,-EAZĂ** *sm. f.* F Iubit(ă), drăguț(ă) [după fr. a m o u r e u x, -e u s e].

***AMOREZA** (-ezez) *vb. refl.* A prinde dragoste pentru cineva, a se îndrăgi de cineva [a m o r e z].

***AMOREZAT** 1. *adj.* ① *p.* AMOREZA; a fi ~ lulea, a iubi pe cineva la nebunie ¶ ② ‡ Plin de iubire, înflăcărat de dragoste: această întrerupere a unei vorbe ~e pătrunse pe biata fată, care tăcu (NEGR.).

2. *sm.* Iubit, drăguț.

*AMORF *adj.* Fără formă bine hotărîtă; se aplică *în spec.* în chimie la substanțe care nu apar sub formă cristalizată: **fosfor ~** [fr. < gr.].

*AMORFIE *sf.* Lipsă de formă; diformitate [fr.]

*AMOROS *adj.* ① Înflăcărat de dragoste ¶ ② De amor: **toată piesa aceasta se razimă pe o banală intrigă amoroasă** [după fr. amoureux].

*AMOROSO *adv.* În chip duios, cu pasiune blîndă (se însemnă acest cuvînt în fruntea notelor care trebue cîntate astfel) [it.].

*AMOR-PROPRIU *sbst.* Sentiment pe care-l are cineva de însuşirile sale, de propria sa valoare, stimă de sine: **ai suferi poate mai mult, fiindcă ai fi rănită şi în amorul-propriu** (D.-ZAMF.); **amorul-propriu era poreclit filotimie** (ALECS.) [fr. amour-propre].

*AMORTIBIL *adj.* Care poate fi amortizat [fr. amortir + suf. -bil].

*AMORTISMENT (*pl.*-te) *sn.* = AMORTIZARE: **am făcut împrumutul cu un ~ după zece ani** [fr.].

*AMORTIZA (-izez) *vb. tr.* A stinge o datorie prin plata, pe lîngă dobîndă, a unor sume parțiale la termeni fixi şi într'o scurgere de timp hotărîtă [germ. amortisieren < fr.].

*AMORTIZABIL *adj.* Ce se poate amortiza, care se amortizează: **rentă ~ă** [fr].

*AMORTIZARE, *AMORTIZAȚIUNE, *AMORTIZAȚIE *sf.* Faptul de a amortiza [germ. Amortisation].

AMORȚEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Starea în care se găseşte cineva cînd amorţeşte: **cum bău, căzu într'o ~ sor cu moartea** (ISP.) ¶ ② (F): **deşteptase naționalitățile... din amorțeala în care erau căzute** (I.-GH.).

AMORȚI (-țesc) 1. *vb. intr.* ① A se găsi în nesimțire din cauza unei dureri fizice, unui accident, etc.: **de abia-şi putu întinde un picior care-i amorţise** (VLAH.) ¶ ② A pierde însuşirea de a simți (*în spec.* dureri morale): **După suferiri multe, inima se 'mpietreşte, Răul se face fire, simțirea amorțeşte** (ALX.) ¶ ③ A rămînea ca încremenit, a nu mai şti ce să zică ¶ ④ (F: **vorbele îmi amorțiră pe limbă** (GOR.); **i-a amorțit gura**, a tăcut, i s'a tăiat pofta să mai vorbească ¶ ⑤ (F: **nu e nicio distracție aici, toată lumea a amorțit** ¶ ⑥ (F) A slăbi, a se întuneca: **toate amintirile acestea îi amorțesc deodată** (VLAH.) ¶ ⑦ ‡ ~ **de**, a înceta de...: **coteii de cehnit, ogarii de scincit şi şoimul de piuit amurțisă** (CANT.).

2. *vb. tr.* A scădea puterea unui lucru, a slăbi un efect: **cînd fericirea amorțeşte ori care alte simțiri ale noastre** (NEGR.).

3. *vb. refl.* (F) A pierde din putere: **atunci simțirile ori-cărui călător ajung a se ~** (ODOB.) [lat. *ammortire < mortuus].

AMORȚIRE *sf.* ① Faptul de a (se) amorți ¶ ② Nesimțire, nemişcare: **Neagra luncă de pe vale care zace 'n ~** (ALECS.).

AMORȚIT 1. *adj. p.* AMORȚI.

2. *sm.* Care pare că nu are simțire, fără vlagă: **te aştepți de la el la mare lucru, dar nu vezi că e un ~?**

3. *sbst.* Faptul de a (se) amorți.

AMORȚITOR *adj.* Care produce o amorțeală [amorți].

AMORȚITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Stare pricinuită de ceva ce face să amorțească o parte a corpului: **nu ştiu ce să fie această ~ în picior** [amorți].

*AMOVIBIL *adj.* Care poate fi mutat dintr'un loc într'altul (*vorb.* de funcționari ai Statului), care poate fi înlocuit: **magistrat ~** ¶¶ (C) INAMOVIBIL [fr.].

*AMOVIBILITATE *sf.* Condițiunea de a fi amovibil ¶¶ C INAMOVIBILITATE [fr.].

*AMPELIDEE *sf. pl.* Familie de plante dicotiledoane polipetale cuprinzînd mai multe genuri, din care cel mai însemnat e vița [fr.].

*AMPER *sm.* Unitatea cu care se măsoară intensitatea curentului, UNITĂȚI [fr.].

Fig. 109. Ampermetru.

*AMPERMETRU *sn.* Galvanometru cu care se măsoară intensitatea unui curent electric (▣ 109) [fr.].

*AMPLIFICA (-fic) *vb. tr.* A adăuga la cuprinsul, la înțelesul, etc. unui lucru, a desvolta: [lat.].

*AMPLIFICARE *sf.* ① Faptul de a amplifica ¶ ② Adaus.

*AMPLIFICAT 1. *adj.* ① *p.* AMPLIFICA ¶¶ C NEAMPLIFICAT ¶ ② Propozițiune ~ă, propozițiune desvoltată, cu mai mulți termeni decît una simplă sau decît alta din care a fost prefăcută.

2. *adv.* În chip desvoltat, pe larg.

*AMPLIFICATIV *adj.* Care vine să amplifice: **aceasta este o simplă observațiune ~ă** [fr.].

*AMPLIFICATOR, -TOARE *adj. sm. f* Care amplifică [fr. < lat.].

*AMPLIFICAȚIUNE, *AMPLIFICAȚIE = AMPLIFICARE [fr.].

*AMPLITUDINE *sf.* ① Întindere (în lungime şi în lărgime) a unui lucru ¶ ② Întinderea cuprinsă între două extremități ale traiectoriei unui proiectil ¶ ③: **~a oscilațiunilor unui pendul**, mărimea unghiului format de cele două linii extreme ale oscilațiunilor unui pendul ¶ ④ ☆ Arcul orizontului cuprins între adevăratul răsărit sau apus al unui astru şi între punctul unde acel astru pare că răsare sau apune [lat.].

*AMPLOARE *sf.* ① Întindere: **trebuia să dea mai multă ~ lucrării** ¶ ② Desfăşurare întinsă, bogată: **nimeni nu-l întrece în ~a gesturilor** [fr. ampleur].

*AMPLOIAT, -ATĂ (*pl.*-ate) *sm. f.* Slujbaş(ă), funcționar(ă): **s'ar putea crede că Țara romînească e locuită numai de amploiați** (ALECS.) [după fr. employé].

*AMPLU *adj.* Larg, bogat: **stilul lui are ceva ~, grav** [fr. < lat.].

AMPRO(O)R *Băn. Mold.*, AMPRUĂR *Oaş. sbst.* = ÎMPROOR: **pînă la amproor isprăvi ce avu de lucrat** (MAR.).

*AMPUTA (-tez) *vb. tr.* A tăia o parte a corpului: **i-a amputat brațul** [fr. < lat.].

*AMPUTARE *sf.*, *AMPUTAT *sbst.* Faptul de a amputa.

*AMPUTAȚIUNE, *AMPUTAȚIE *sf.* = AMPUTARE [fr. < lat.].

AMSI, HAMSI *sm.* Peştişor de mare de 10—20 cm.; are corpul lungăreț şi botul ascuțit şi e de coloare verzuie pe spate, iar pe pîntece e argintiu; se conservă mai adesea sărat, în butoaie (*Engraulis encrasicholus*) (▣ 110) [ngr. χαμψί].

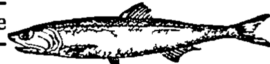

Fig. 110. Amsi.

AMU *adv. Mold. Bucov. Trans.* ① Acum: **tocma ~ ți-ai găsit să pieci?** ¶ ② Cu înțeles nehotărît (foarte des întrebuințat în povestiri, pentru a lega un şir de fapte cu altele; uneori e simplu expletiv): **îmbuc eu ce îmbuc şi mai odihnesc o leacă boii. Amu, cînd să cîrmesc eu pe drumul cela, iaca boul din brazdă se sparie** (GR.-N.) ¶ ③ **De ~**, *loc. adv.* De acum înainte ¶ ④ ‡ Cu înțeles vag, corespunzător aceluia al conjuncțiunilor însă, dar, deci: **tu ~ se nu asculți de ei** (COD.-VOR.) ¶ ⑤ ‡ **~ acmu** *sau* **acmu ~**, dar acum: **nu ~ acmu le-a luat aceastea fiul** (COR.) [lat. ad-modo].

○ AMUIA[1] *adv. Oaş.* = AMU.

○ AMUIA[2] (amoiu) *vb. tr.* (COST.) (TRIB.) A pune să se înmoaie, a pune amoiu.

*AMULET (*pl.*-ete) *sn.* = AMULETĂ [germ. Amulett].

*AMULETĂ (*pl.*-te) *sf.* Mic obiect (medalie, figură, inscripție, etc.) pe care-l poartă cineva atîrnat la gît sau în haine şi căruia i se atribue o putere magică, apărarea de primejdii, de boale, vrăji, etc. (▣ 111) [fr.].

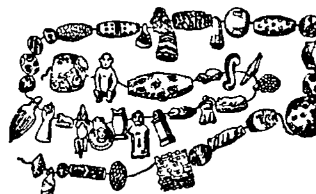

Fig. 111. Amuletă antică.

○ AMUNIȚIE = MUNIȚIUNE (rus. amunicija, pol. amunicya).

○ AMUREZ... = AMOREZ...

AMURG (*pl.*-guri) *sn.* ① Apusul soarelui, timpul cînd ziua se îngînă cu noaptea: **~ul e pragul nopții** (ALECS.); **n'a voit să mănînce din zori pînă la ~** (DLVR.): **o trimis într'~ la baba Stana să-i desolnte** (JIP.) ¶

② ~ul dimineții (FR.-CDR.), zorile ¶ ③ Ⓕ: Trist e deșertul ce se'ntinde Pe sub ~ul vieții (ALECS.) [a m u r g i].

AMURGI (-gește) 1. *vb. unipers.* Ⓕ A se lăsa amurgul, a însera: pînă una alta, amurgește bine (CRG.); ziua (*sau* lumina) amurgește (BUR.) (ALECS.).

2. ✗ *vb. intr.* A-l apuca seara (pe undeva): se 'ngrămădeau ca lupii asupra unui biet om care a amurgit pe drum (GR.-N.) [☛ MURGI].

AMURGIT 1. *adj. p.* AMURGI: zarea ~ă a trecutului (ODOB.).

2. *sbst.* = AMURG: cînd fu pe la ~, întîlni un om (ISP.); *loc. adv.* pe ~e, la ~e (HASD.), în amurg.

† **AMURȚI**... = AMORȚI...

○ **AMUȘ** (*pl.*-uşe) *sn. Băn.* Groapă în care argăsitorul pune în apă și var pieile ce au stat amoiu [ung. h a m v a s].

○ **AMUȘI**¹ *adv. Mold. Bucov. Trans.* ① Acuși, îndată ¶ ② Amuși... amuși, acum... acum..., cînd... cînd...: am o puică: ~ e albă, ~ e neagră (GOR.) (*ghicitoarea despre* „zi și noapte") ¶ ③ Amuși-amuși, mereu, într'una, îndată [a m u].

○ **AMUȘI**² (-ușesc) *vb. tr. Băn.* A smulge părul de pe piei după ce au stat în a m u ș.

○ **AMUȘINA** (-inez) *vb. tr.* și *intr. Trans.* A adulmeca: pisica amușină șoarecele.

○ **AMUȘULUI** (-uesc) *vb. tr. Trans.* (FR.-CDR.) = MUȘLUI.

†**AMUȚA** (-uț) *Mold. Băn. Trans.* A asmuța, a întărîta cîinii să sară asupra cuiva: Busuioc amuță cînii de la noi după dînsa (SEV.) [☛ MUȚA].

†**AMUȚAT** *sbst.* Faptul de a a m u ț a.

†**AMUȚĂTOR**, -TOARE *adj. sm. f.* Care a m u ț ă.

†**AMUȚĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a a m u ț a.

AMUȚEALĂ *sf.* ① Starea cuiva care a a m u ț i t ¶ ② Tăcere pe care și-o impune cineva: prin amuțeala noastră am ajuns pînă azi cum am putut (JIP.).

AMUȚI (-uțesc) 1. *vb. intr.* ① A deveni mut, a-și pierde graiul: cineva poate să amuțească în urma unei emoțiuni puternice, a unei boale ¶ ② Ⓕ A nu mai da semn de viață, a fi în neactivitate: politica predominind, literatura a amuțit (NEGR.) ¶ ③ A nu mai vorbi cîtva timp, a tăcea de-odată: de-odată amuțirăm cu toții (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A înceta de a mai face sgomot: cînd sosea în toiul horei, amuțea zarva (DLVR.); pianul amuțește ca prin farmec (CAR.).

2. *vb. tr.* ① A face pe cineva să ajungă mut: De gură m'au amuțit (SEV.) ¶ ② Ⓕ A opri ceva de a mai face sgomot: rîul... amuțindu-și valurile, adoarme sub un mal înalt de piatră (VLAH.).

3. ‡ *vb. refl.* A-și opri glasul, a tăcea: amuțește-te, pune mîna ta preste gura ta (BIBL.) [lat. *a m m u t ī r e < m u t u s].

AMUȚIT *sbst.* Faptul de a a m u ț i.

***AMUZA** (-uz, -uzez) 1. *vb. tr.* A desfăta, a face pe cineva să petreacă, să rîdă.

2. *vb. refl.* A se desfăta, a-și petrece timpul cu lucruri plăcute [fr.].

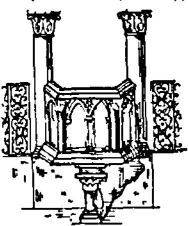
***AMUZAMENT** (*pl.*-te) *sn.* Desfătare, petrecere a timpului cu lucruri plăcute: mulți trăesc cu ideea că viața trebue să fie un vecinic ~ [fr.].

***AMUZANT** *adj.* Care amuzează: cartea aceasta e foarte ~ă [fr.].

***AMUZATOR**, -TOARE *adj. sm. f.* Care amuzează [după fr. a m u s e u r].

‡**AMVOANĂ**, ✗ AMVONĂ (*pl.*-ne) *sf.* ⛪ = AMVON: Ferind de-a sale valuri amvona creștinească (ALECS.).

AMVON (*pl.*-voane,-vonuri) *sn.* ⛪ Un fel de tribună mai ridicată în interiorul unei biserici, de unde se citește evanghelia sau se predică (☐ 112): s'a dat predicatorul jos din ~ (CAR.); în predicile sale de pe amvoanele bisericilor, înțepa ca viespea (CRG.) [vsl. < gr.].

Fig. 112. Amvon.

AMVONĂ ☛ AMVOANĂ.

AMVROSIE = AMBROZIE.

AN 1. *sm.* ① ☆ Timpul de 365 de zile, 5 ore, 48 minute și 47 de secunde în care pămîntul își îndeplinește învîrtirea împrejurul soarelui; Ⓟ: nu aduce ~ul ce aduce ceasul, într'un timp scurt se poate întîmpla ce nu se întîmplă în vreme îndelungată; un lucru vine pe neașteptate ¶ ② ☆ ~ sideral, timpul de 365 de zile, 6 ore, 9 minute și 10 secunde pe care-l pune soarele ca să revină la același punct al cerului ¶ ③ ☆ ~ tropic, intervalul de timp care se scurge între două treceri consecutive ale soare lui la același punct al ecuatorului ¶ ④ ☆ ~ lunar, timpul de 354 de zile, 8 ore, 48 de minute și 34 de secunde în care luna își îndeplinește 12 revoluțiuni împrejurul pămîntului ¶ ⑤ ~ civil, anul socotit de 365 de zile, fără fracțiunea de ore, etc. ¶ ⑥ ~ gregorian, ~ iulian ☛ CALENDAR ¶ ⑦ ~ bisect ☛ BISECT ¶ ⑧ ~ bugetar, timpul de un an pentru care se fixează bugetul ¶ ⑨ ~ școlar, timpul cît sînt deschise școalele; la noi anul școlar se socotește de la 1 Septemvrie la 30 Iunie ¶ ⑩ ~ul Domnului, ~ul Mîntuirii, anul de la nașterea lui Hristos ¶ ⑪ Un ~ încheiat, tocmai un an, un an întreg ; — un ~ de zile, un an întreg, zi cu zi, fără întrerupere; — ~ul curent, anul în care ne aflăm; ~ul trecut; ~ul viitor: (în) ~ul acesta, curent, trecut, viitor (cu înțeles adverbial); — acum un ~, a trecut un an de atunci, în cursul anului trecut, într'un moment oare-care al anului trecut ¶ ⑫ ☉ Cu privire la fenomene meteorologice: ~ ploios, secetos, friguros ¶ ⑬ Cu privire la recoltă, la afaceri: ~ bun, mănos, îmbelșugat, rodnic, rău, mijlociu ¶ ⑭ Sumă de plătit pentru un an: arendașul îmi mai datorește un ~ ¶ ⑮ Dată: documentul acesta e fără ~ ¶ ⑯ Cu ~ul, pe termen fix de cîte un an; cu ~ii, trecînd la mijloc mulți ani: nu-l văd cu anii; la ~ul, anul viitor, ‡ după ce a trecut un an: Ⓟ: mai bine astăzi un ou decît la ~ul un bou, mulțumește-te cu mai puțin și mai sigur decît să aștepți prea mult altceva; Ⓟ: merge la nuntă și zice și la ~ul, se zice despre cineva care vorbește nesocotit; la ~ul cu bine, la mulți ~, urări de anul nou, de ziua onomastică, etc. ¶ ⑰ Pe ~, pe timp de un an, în cursul unui an: pe ~ odată *sau* odată pe ~, în cursul unui an odată; p e s t e ~, ‡ p r e s p r e ~, în timpul anului: va îl ascultat din tot ce a învățat peste ~; dajdia și toate greutățile cîte-s prespre ~ (PRV.-LP.); de peste ~, din timpul unui an; ‡ intru ~, (în) timp de un an: cel ce nu va posti patru posturi intru ~ (HASD.); întru mulți ani, urare de anul nou, de ziua onomastică ¶ ⑱ An cu an, an de an, ‡ an pre an, în fiecare an: din an în an, la interval de un an, un an după altul; ‡ în fiecare an: și alegea ei cu sfatul din ~ în ~ cîte doi mai mari cărora le zicea consuli (N.-COST.) ; — într'un ~, în doi ~i, etc., timp de un an, după trecere de un an, etc.; Ⓟ: odată-i Crăciunul într'un ~, nu-i totdeauna sărbătoare, nu petrece omul totdeauna bine; pînă într'un ~, după trecere de un an; pe un ~, pentru un an; de un ~, de doi ~i, etc., a trecut un an de cînd, etc.; după un ~, doi ani, etc., după trecere de un an, etc.; peste un ~, după ce va trece un an; la un ~ odată *sau* odată la un ~, la doi ani, etc., odată în interval de un an, etc.; Ⓟ: din ~ în Paște, rar de tot ¶ ⑲ *Pr. exag.*: de o sută *sau* de o mie de ~i, de un timp foarte îndelungat ¶ ⑳ Ani, *pl.* Vorbind de anii vîrstei: e de cincisprezece ~i; mic, mare de ~i; ~ii la cai se cunosc după dinți ¶ ㉑ ANUL-NOU, ziua de 1 Ianuarie, Sf. Vasile.

2. *adv.* Anul trecut: ~ pe vremea aceasta căzuse zăpadă; vin de ~; ~ vară, vara trecută; ~ iarnă, iarna trecută; mai ~, cam acum un an, nu e tocmai mult de atunci [lat. a n n u s].

ANA *npr. m.* ① Personaj biblic, unul din arhiereii din timpul lui Hristos (☛ P. IST.) ¶ ② Ⓟ: A purta (*sau* a duce, a mîna) pe cineva de la ~ la Caiafa, a mîna pe cineva dintr'un loc într'altul, a-l purta mereu cu vorba.

***ANABAPTISM** *sbst.* ⛪ Credința anabaptiștilor [fr. < gr.].

***ANABAPTIST** 1. *sm.* ⛪ Părtaș al sectei care și-a luat naștere în secolul al XVI-lea din mișcarea protestantă și care propovăduia că cineva trebue să se boteze din nou la vîrsta cînd își dă seamă de însemnătatea acestui act, botezul din copilărie fiind socotit neeficace.

2. *adj.* De anabaptist: sectă, doctrină ~ă [fr.< gr.].

***ANACARD** *sm.* ♣ Gen de arbori ce cresc în America intertropicală și al căror fruct e o nucă

reniformă, foarte gustoasă: se cultivă și în florării (• 113) [fr.].

*ANACOLUTĂ *pl.* -ute *sf.* Înlăturarea unui corelativ dintr'o frază (care nu înțelege să tacă, *în loc de*: acela care nu înțelege să tacă); frază în care se trece brusc de la o construcțiune gramaticală la alta (mi-ai cerut de atîtea ori sfaturi, ți le-am dat și nu le-ai urmat) [fr. < gr.].

Fig. 113. Anacard.

*ANACORET *sm.* Călugăr care trăește în pustiu; pustnic în general [fr. < gr.].

*ANACREONTIC *adj.* ① În genul și stilul odelor păstrate sub numele lui Anacreon (poet grec din sec. al VI—V-lea în. de Hr. care cînta iubirea și petrecerile) ¶ ② Vers ~, vers întrebuințat de Anacreon și alcătuit din două picioare plus o silabă; primul picior este un iamb sau un spondeu și cîteodată un anapest, al doilea un iamb [fr. < lat.].

*ANACRONISM (*pl.*-me,-muri) *sn.* ① Greșeală pe care o face cineva cînd pune într'un timp fapte care nu s'au întîmplat atunci sau persoane care n'au trăit în acea vreme: e un ~ cînd într'una din cazaniile Mitropolitului Varlaam se spune că pe vremea lui Cristos „în Ierusalim era adunate năroade multe, era Sîrbi, Cehi, Neamți, Arapi. Eghipteani, Spănioli" ¶ ② Orice lucru care e pus într'un timp greșit, care nu se potrivește cu ideile, obiceiurile unei epoci [fr.].

*ANACRONISTIC *adj.* Care cuprinde un a n a c r o n i s m: legendă de o bizarerie ~ă (ODOB.).

*ANADIPLOZĂ (*pl.*-oze *sf.* Figură de retorică ce consistă în a începe o frază cu cuvîntul sau cuvintele de la sfîrșitul frazei precedente [fr. < gr.].

‡ ANADOL *pl.*-oluri) *sn.* Blană din Anatolia (ȘĂIN.) [tc.].

‡ANADOLEAN 1. *adj.* Din Anatolia.

2. *sm.* Soldat turc din Anatolia [tc. A n a d o l].

ANADOLEANCĂ NADOLEANCĂ.

ANADOLESC *adj.* — ANADOLEAN: călărime anadolească (ALECS.).

*ANAEROBIU *adj.* Care trăește fără aer, fără oxigen (*în spec.* despre unii microbi) [fr.].

ANA-FOCA *sf.* *Băn. Trans.* (HASD.) (VIC.) Sărbătoare populară care se ține în unele locuri le 1 Iulie, în altele la 22; cine lucrează atunci la vie, se crede că i se usucă via; se zice că în ziua aceea arde piatra în apă.

‡ ANAFORĂ (*pl* -ale) *sf.* Raport ce se făcea de slujbași unei autorități, *în spec.* raport adresat Domnului: îi citeam, ceasuri întregi. anaforale de-ale divanurilor (I.-GH.) [ngr. ἀναφορά].

ANAFORĂ¹ NAFURĂ [vsl. < gr.].

*ANAFORĂ² (*pl.*-ore) *sf.* Figură de retorică ce consistă în repetarea aceluiași cuvînt la începutul a două sau mai multe fraze: Iubiți, iubiți! ne zice Veneția cernită. Iubiți! amorul vostru puternic e și sfînt (ALECS.) [fr. < lat.].

*ANAFORIC *adj.* Care cuprinde o anaforă [fr.].

† ANAFTEMĂ, †ANAFTIMĂ = ANATEMĂ.

ANAFURĂ NAFURĂ.

*ANAGLIFĂ (*pl.* -ife) *sf.* Lucrare cizelată, sculptată în relief [fr. < gr.].

ANAGNOST *sm.* ① Băiat care face serviciu la biserică, duce lumînările, ține haina preotului, etc. ¶ ② Care citește la biserică: eram capabil să spun pe carte cît oricare ~ de repede (NEGR.) ¶ ③ Sclav care, la Romani, era însărcinat să facă lectura în timpul mesei, să copieze și să se ocupe de bibliotecă; lector public, recitator de versuri la teatru [ngr. ἀναγνώστης ¶ lat. a n a g n o s t e s].

*ANAGOGIC *adj.* De anagogie. privitor la anagogie: interpretația ~ă a operelor lui Dante [fr.].

*ANAGOGIE *sf.* Interpretare mistică a înțelesului literal al unei opere, *în spec.* a Sf. Scripturi [fr.].

*ANAGRAMĂ (*pl.*-me) *sf.* Strămutare arbitrară a literelor unui cuvînt, pentru a forma din ele un cuvînt cu alt înțeles: palmă-lampă, dopul-podul [fr. < gr.].

*ANAHORET = ANACORET.

*ANALE *sf.pl.* ① Însemnări făcute an cu an asupra întîmplărilor dintr'o țară: Analele lui Tacit ¶ ② Publicațiune care apare în fiecare an pentru a arăta activitatea unei instituțiuni, unei societăți: Analele Academiei Romîne, Analele parlamentare ¶ ③ *Pr. ext.* Ceea ce se întîmplă într'o ramură de activitate, istoria desvoltării ei; ceea ce se întîmplă într'o țară, istoria ei: nu s'a mai pomenit așa ceva în ~le literaturii; ~le Romîniei nu pomenesc de o boală mai grozavă decît ciuma lui Caragea (I.-GH.) [fr. < lat.]. 1500

*ANALECTE *sf. pl.* Bucăți alese din literatura unui popor [lat.].

*ANALFABET, -ETĂ *adj. sm. f.* Care nu știe carte, persoană incultă [germ.].

*ANALGEZIC *adj.* Care produce analgezie [fr.].

*ANALGEZIE *sf.* Pierderea sensibilității în ce privește durerea, nesimțire produsă prin introducerea în organism a unei substante [fr. < gr.].

*ANALGEZINĂ *sf.* = ANTIPIRINĂ [fr.].

*ANALIST¹ *sm.* Scriitor de anale [fr.].

*ANALIST² *sm.* ① Care e deprins a face analize, *în spec.* în științele matematice ¶ ② Care cercetează și descrie cu de-amănuntul un lucru: era cel mai neîndurat ~ în viața de toate zilele (DLVR.) [fr.].

*ANALITIC *adj.* ① Care se face prin analiză: metodă ~ă ¶ ② Care arată lucrurile în amănunte; programă ~ă, programă care explică punct cu punct părțile ei generale ¶ ③ ± Care întrebuințează algebra și calcul infinitezimal: geometrie ~, mecanică ~ ¶ ④ Limbi ~e, limbi care au forme hotărîte, distincte, pentru exprimarea noțiunilor în înțelesurile și raporturile lor variate [fr.].

*ANALIZA (-izez) 1. *vb. tr.* ① Faptul de a face o analiză.

2. *vb. refl.* A se cerceta pe sine cu de-amănuntul, a căuta să pătrundă ceea ce se întîmplă în starea sa internă: e în firea omului cult să se analizeze mai mult decît cineva incult [fr.].

*ANALIZĂ (*pl.*-ize) *sf.* ① Descompunerea unui lucru în elementele lui constitutive, a unui corp în părțile ce-l alcătuesc: analiza unei fraze, unei gîndiri; se zice și de lucrurile morale și intelectuale: analiza inimii omenești, analiza pasiunilor ¶ ② Cercetare de aproape, amănunțită a unui lucru, a unei scrieri: să facem analiza discursului pe care l-a rostit ¶ ③ ~ chimică, descompunerea prin diferite procedeuri a unui corp în elementele din care e alcătuit, cercetarea substanțelor care au pătruns într'un corp: analiza apei, sîngelui, aerului; ~ calitativă CALITATIV; ~ cantitativă CANTITATIV ¶ ④ ~ spectrală metodă de analiză prin care se poate cunoaște natura intimă a unui corp observînd, cu ajutorul spectroscopului, spectrul luminii sale ¶ ⑤ ± ~ matematică = CALCUL INFINITEZIMAL ¶ ⑥ ~ psicologică, cercetare a facultăților sufletești. *în spec.* cercetarea felului în care se prezintă sufletul cuiva ¶ ⑦ ~ gramaticală, cercetarea cuvintelor dintr'o frază, arătîndu-se felul lor, dacă sînt substantive, adjective, etc., schimbările la care sînt supuse în ce privește genul, numărul, cazul, modul de conjugare, etc., în ce caz, în ce număr sînt puse, etc.; ~ logică, arătarea părților unei fraze, desfacerea ei în propozițiuni și în părțile lor, subiect, predicat, atribut, etc. ¶ ⑧ Metodă de descompunere prin care se trece de la efect la cauză, sau de la consecințe la principii, de la particular la general, de la compus la simplu; cu înțelesul acesta, analiza e opusă sintezei [fr. < gr.].

*ANALIZABIL *adj.* Care se poate analiza [fr.].

*ANALIZATOR *sm.* Care analizează [fr.].

*ANALOG¹ *adj.* Care are oare-care asemănare, potrivire cu alt lucru [fr. < gr.].

ANALOG² (*pl.*-guri) *sn.* = ANALOGHION.

‡ ANALOG³ *sbst.* (TKT.) Parte proporțională, cîtime [ngr. ἀνάλογον].

‡ ANALOGHIE *sf.* ① — ANALOGIE ¶ ② Împărțire proporțională, repartițiune: 30.000 de lei strînși prin ~ de la acești sărmani locuitori (URG.) [ngr. ἀναλογία].

ANALOGHION (*pl.*-oane), ‡ **ANALOGHIU** (*pl.* -oghii) *sn.* Pupitrul pe care se țin cărțile în biserică și unde stă cîntărețul; pupitrul portativ pe care se citește în mijlocul bisericii (▣ 114) [ngr. ἀναλόγιον].

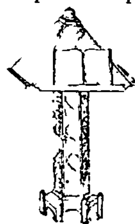

Fig. 114. Analoghion.

‡ **ANALOGHISI** (-isesc) *vb. tr.* A potrivi, a socoti într'un anumit fel; a împărți proporțional, a repartiza [ngr. ἀναλογίζω].

***ANALOGIC** *adj.* Care are însușirea analogiei, care se face prin analogie [fr.].

***ANALOGIE** *sf.* ① Asemănare, potrivire între un lucru și altul în unele părți ale lor: limba romînă are multă ~ cu limba italiană; prin ~, prin asemănare, prin apropiere între unele lucruri: din ce știm, putem deduce prin ~ că așa se va întîmpla ¶ ② ± Proporție [fr. < lat.].

***ANAMORFOZĂ** (*pl.*-oze) *sf.* ① Desen diform, grotesc al unui obiect, care, așezat orizontal în fața unei oglinzi conice sau cilindrice, e redat fără deformare ¶ ② Imagine diformă, grotescă, a unui obiect reflectat de o oglindă curbă [fr.].

***ANANAS** *sm.* ① Plantă cu frunze lungi și înguste, dințate și spinoase pe margini, așezate în rozetă; originară din America tropicală, se cultivă azi în mai toate regiunile calde, și în Europa în sere *(Ananas sativus)* ¶ ② Fructul acestei plante, de coloare gălbuie-roșietică și de formă ovoidă avînd în vîrf un buchet de bractee foliacee; este unul din fructele cele mai plăcute la gust (▣ 115) ¶ ③ Pere ~, pere cu gust de ananas [fr.].

Fig. 115 Ananas.

ANANGHIE *sf.* Nenorocire, suferință, strîmtoare: a ajuns la ~; mă găsesc în cea mai grea ~ (VLAH.) [ngr. ἀνάγκη]

***ANAPEST** *sm.* Picior din metrica veche, compus din două silabe scurte și una lungă(◡◡—) [lat. < gr.].

***ANAPESTIC** *adj.* Vers ~, vers ce cuprinde anapești [lat.].

ANAPODA 1. *adv.* ① Altfel de cum trebue, de-a'n-doasele, pe dos: toate lucrurile le spune și le face ~ (ALECS.); toate îmi merg ~ ¶ ② Razna: să nu care cumva s'o luați ~ peste cîmp cu gîndul (ISP.).

2. *adj.* Nepotrivit, ciudat: a mîncat vr'o zece bătăi de pe urma minții și vorbelor lui ~ (VLAH.); *și în expr. ca: Mold.* să fiu ~ de nu-i așa (HASD.) *sau în blesteme: Mold.* să fii ~ și afurisit! (HASD.) [ngr. ἀνάποδα].

‡ **ANARGHIRIE** *sf.* Neprimirea unei sume pentru care s'a dat chitanță [ngr. ἀναργυρία].

***ANARHIC** *adj.* De anarhie, care favorizează anarhia, turburat de anarhie: principii ~e; Stat ~ [fr.].

***ANARHIE** *sf.* ① Turburare produsă într'un Stat prin lipsa de guvernămînt sau din pricina unei guvernări prea slabe; turburare, neorînduială în general: această țară era într'o adevărată ~ militară (I.-GH.) ¶ ② Sistem politic și social după care individul se desvoltă liber în afară de ori-ce tutelă guvernamentală [fr. < gr.].

***ANARHISM** *sbst.* Doctrină a celor cari susțin anarhia [fr.].

***ANARHIST**, -ISTĂ 1. *adj.* De anarhie: principii ~e.

2. *sm. f.* Care împărtășește păreri anarhice, turburător al ordinii publice [fr.].

ANASON *sm.* ① Plantă din familia umbeliferelor cu tulpina cilindrică, păroasă, cu flori albe, în umbele; fructul ei e un grăunte ovoid păros de culoare cenușie-verzuie *(Pimpinella anisum)*; e numită și „anason romînesc" (▣ 116) ¶ ② Sămînța acestei plante, întrebuințată la bucătărie și în medicină pentru proprietățile ei aromatice și stimulente ¶ ③ = MOLURĂ ¶ ④ ANASON-MARE = MOLURĂ ¶ ⑤ ~ FRANȚUZESC *sau* ~ STELAT, plantă cu flori galbene-verzui și cu fructul compus din opt folicule dispuse în formă de stea; toate părțile acestui arbust răspîndesc un miros aromatic plăcut; crește cu deosebire în China și Japonia, se cultivă însă și în sudul Europei; se întrebuințează la dresul mîncărilor și la fabricarea de licheruri, precum și în medicină *(Illicium anisatum)* (▪ 117) ¶ ⑥ ♀(Rachiu de) ~, rachiu făcut cu anason [tc. < gr.].

Fig. 116. Anason.

Fig. 117. Anason stelat.

‡ **ANASTASIMAR** = ANASTASIMATAR.

ANASTASIMATAR (*pl.*-are) *sn.* Carte de cîntări bisericești sărbătorind învierea Domnului [din ngr. ἀναστάσιμος].

***ANASTIGMAT(IC)**. 1. *adj.* Lipsit de astigmatism: obiectiv ~.

2. ANASTIGMAT (*pl.*-te) *sn.* Obiectiv anastigmat [fr.].

***ANASTIGMATISM** *sbst.* Proprietate a unor obiective de a evita astigmatismul prin sfericitatea desăvîrșită a suprafețelor lor refringente [fr.].

***ANASTOMOZĂ** (*pl.*-oze) *sf.* ① Împreunare de vase sanguine, fibre, nervi, cu ajutorul unor ramificațiuni laterale ¶ ② Împreunarea unora din filamentele unei plante cu altele ale aceleiași plante [fr. < gr.].

***ANASTROFĂ** (*pl.*-fe) *sf.* Intervertirea ordinii firești a cuvintelor (de noroc lipsit am fost, *în loc de*: am fost lipsit de noroc) [fr. < gr.].

‡ **ANATEFTER** (*pl.*-eruri) *sn.* Registru [tc.].

ANATEMĂ (*pl.*-eme) *sf.* Afurisanie; de obiceiu în jurăminte, blesteme: să fie anatema; ‡ să fie dat anatemei [ngr. ἀνάθεμα].

‡ **ANATEMESI** (-esesc) *vb. refl.* A se face nelegiuit, a se desface de biserică: de arhiereu de s'au afurisit sau de preut sau singur pre sine de s'au anatemesit (DOS.) [a n a t e m ă].

***ANATEMIZA** (-izez) *vb. tr.* A alunga din cinul bisericesc, a afurisi, a blestema [după fr. a n a t h é m a t i s e r].

***ANATOCISM** *sbst.* Capitalizarea dobînzii unei sume date cu împrumut [fr.].

***ANATOMIC** *adj.* Ce privește anatomia: studiu ~ [fr.].

***ANATOMICEȘTE** *adv.* După principiile anatomici.

***ANATOMIE** *sf.* ① Studiul structurii unui corp (animal ori vegetal) cu ajutorul disecției ¶ ② Faptul de a diseca: a face anatomia unui corp ¶ ③ Piesă de ~ corp sau parte a unui corp care a fost disecată și preparată spre a putea fi conservată; reproducere în gips, etc. a părții unui corp sau a corpului întreg pentru studiul anatomiei ¶ ④ Cercetare amănunțită a unui lucru: e greu să faci anatomia tuturor pasiunilor omenești [fr. < lat.].

***ANATOMIST** *sm.* Cel ce se ocupă cu anatomia [fr.].

A'N-BOULE (-DE *loc. adv.* ☛ BOU.

A'N-CĂLARELE (-DE) *loc. adv.* ☛ CĂLARE.

ANCĂR (*pl.*-re *sn.* Șervețel pe care-l țin în mînă sau sub braț chelnerii [germ. dial. H a n g e r l e]

***ANCESTRAL** *adj.* Strămoșesc, vechiu: Miniile ~e au ostenit în mine (VLAH.) [fr.].

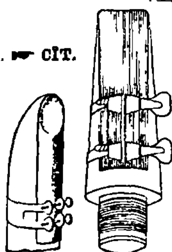
***ANCHETA** (-etez) *vb. tr.* A face o anchetă [fr. e n q u ê t e r].

***ANCHETĂ** (*pl.*-ete) *sf.* Cercetare a unui fapt hotărît de o autoritate: ~ judiciară: ~ industrială; ~ școlară [fr. e n q u ê t e].

***ANCHILOZA** (-ozez) 1. *vb. tr.* A produce o anchiloză.

2. *vb. refl.* ① A fi atins de anchiloză ¶ ② *F* A-și pierde vioiciunea, a decădea: i s'a anchilozat mintea [fr. a n k y l o s e r].

*ANCHILOZĂ (*pl.*-oze) *sf.* Pierderea putinței de a-și mișca o parte a corpului din cauza înțepenirii unei încheieturi [fr. ankylose < gr.].
ANCHIR (*pl.*-re) *sn. Bucov.* Odaie de culcare, iatac (VOR.) [rut. al'kyr, vankyr].
‡ **ANCHIRĂ** (*pl.*-re) *sf.* = ANCORĂ ①.
ANCHIRAȘ (*pl.*-aşe) *sn. Bucov. dim.* ANCHIR: i-a arătat... un ~ unde ar putea să se odihnească (GRIG.).
*ANCIE *sf.* Mică lamă elastică (de trestie, de lemn sau de metal) care e adaptată la capătul superior al tubului unui instrument muzical, spre a produce, prin vibrațiunile ei, unde sonore (118) [it. ancia].
ANCINIE *sf.* = AMSI.
A'N-CÎTELEA (DE-) *loc. adv.* CÎT.
ANCLUZ *sbst. Bucov.* ⓟ În credințele poporului se înțelege prin acest cuvînt banul fermecat care poate atrage alți bani sau care se întoarce iar la cel care l-a cheltuit (VOR.).

Fig. 118. Ancii.

*ANCORA (-orez) *vb. intr.* ① A se opri într'un loc aruncînd ancora vaporului acolo: vîntul fiind favorabil, în zori ancoram la Galipoli (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A se opri, a rămînea stabilit într'un loc: a ancorat în noua grupare [după fr. ancrer].
*ANCORĂ (*pl.*-ore) *sf.* ① Instrument de fier, cu două sau mai multe ghiare, care servește la legarea corăbiilor, vapoarelor, etc. de fundul apei, cu ajutorul unor lanțuri sau parîme (120); a arunca ancora, a coborî ancora în fundul mării spre a opri în loc vasul; a ajunge, a se fixa într'un loc; a ridica ancora, a scoate ancora din apă și a o readuce pe bordul vasului; a pleca dintr'un loc (*vorb.* de un vas): pe seară corabia care-i ducea își întindea pînzele și ridica ancora (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ: e ancora mea de scăpare, e singurul mijloc care mă poate scăpa ¶ ③ ~ plutitoare de furtună = DRAGĂ ¶ ④ Instrument de fier cu mai multe ghiare articulate pe care aeronautul îl aruncă din nacela sa spre a opri balonul ¶ ⑤ Scoabă de fier în formă de S sau de T ce se pune într'un zid spre a-l susține sau a-l întări (119) [lat.].

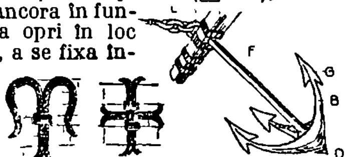
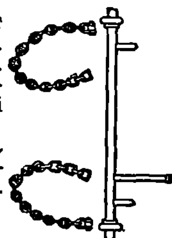

Fig. 119. Ancore.
Fig. 120. Ancoră. L. Limbă — I. Inel. — T. Traversă. — F. Fus. — G. Ghiară. — B. Braț. — D. Diamant.

*ANCORAGIU (*pl.*-age,-agii), *ANCORAJ (*pl.*-aje) *sn.* ① Loc unde se poate arunca ancora ¶ ② Taxă ce se plătește pentru ancorarea într'un port străin [it.].
*ANCORARE *sf.*, *ANCORAT *sbst.* Faptul de a ancora.
*ANCORATOR (*pl.*-toare) *sn.* Instrument destinat să înlesnească operațiunea ancorării (121) [ancora].
*ANCOROT (*pl.*-oturi) *sn.* Un fel de ancoră mică întrebuințată mai adesea la afurcare [it.].
○ **ANDĂLI** (-ălesc) *vb. intr. Trans.* A porni la drum [ÎNDĂLI].

Fig. 121. Ancorator.

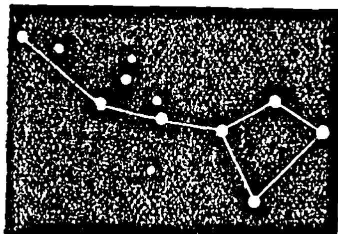
*ANDALUZ 1. *adj.* Din Andaluzia.
2. ANDALUZ *sm.*, ANDALUZĂ (*pl.*-uze) *sf.* Locuitor din Andaluzia (P. IST.) [fr.].
*ANDALUZITĂ (*pl.*-ite) *sf.* Substanță minerală de colori diferite, cenușie, verde, violetă, etc., care se prezintă în cristale cu un luciu sticlos; e un silicat de aluminiu care se găsește în șisturile metamorfice, micașisturi și gneisuri, în Silesia, Bavaria, Tirol, Andaluzia [fr.].
*ANDANTE 1. *adv. it.* Încet, lin.
2. *sbst.* Melodie încetă, lină [it.].
*ANDANTINO *adv. it.* Cam încet, ceva mai lin, întru cîtva mai animat decît „andante".
A'NDARĂTELE (-DE) *loc. adv.* ÎNDĂRĂT.
‡ **ANDE**¹ = ÎNDE.
ANDE² = ALDE.
‡ **ANDESINE** = ÎNDESINE: cînd să vor gîlcevi doi oameni ~ (PRV. LP.).
*ANDEZITĂ (*pl.*-te) *sf.*, *ANDEZIT *sn.* Rocă vulcanică, un soiu de trahit, se găsește la noi în munții Călimani din Moldova și Hîrghita din Transilvania [fr.].
ANDIDIE = ANDIVIE [ngr. ἀντίδι].
ANDILANDI *sbst.* ⓟ Pasăre mitologică, cu penele frumos colorate și strălucitoare ca soarele, de care se pomenește în basme: A venit acum din soare ~ catariga și-a cîntat din ciup de aur (O.-ZAMF.).
ANDIVIE *sf.* Plantă ierboasă cu flori albastre sau albe; originară din Turkestan și Asia-Mică, se cultivă și prin părțile noastre pentru uzul culinar, în special ca salată (*Cichorium endivia*) (122) [ngr. ἀντίδι + fr. endive].

Fig. 122. Andivie.

A'N-DOASELE (DE-) *loc. adv.* DOS.
*ANDOSA (-osez) *vb. tr.* A pune ca girant iscălitura sa în dosul unei polițe [fr.].
ANDREA¹ (*pl.*-rele) *sf.* ① *Mold. Bucov. Trans.* = UNDREA ¶ ② *Bucov. Trans.* Andreaua (sau andrelele) grumazului, gîtului, a) vinele gîtului; b) claviculă ¶ ③ *Olten. Băn.* Un fier lung care prinde fierul lat de grindeiu, avînd la capul de sus fierul zis amnar ¶ ④ *pl. Mold.* (HASD.) Lemne în lăuntrul morii care țin podul.
ANDREA² = ÎNDREA.
ANDREIU, ○ANDRIIU (SF.) *npr. m.* Ziua de 30 Noemvrie cînd se sărbătorește acest sfînt; după credințele poporului trebue să ne ferim, în noaptea care precedă această sărbătoare, de fiare sălbatice și mai ales de strigoi, cari se zice că ies atunci în cete pe la răspîntii; pentru a alunga strigoii, se ung ușile cu usturoiu [vsl. Andreja].
ANDRIȘEA (*pl.*-șele) *sf.*, ANDRIȘEL *sm.*, ANDRIȘIE *sf.* = SÎNGELE-VOINICULUI [INDRIȘAIM].
ANDROC *sn.*, ANDROACĂ (*pl.*-oace) *sf.* Fustă de lînă țesută în casă, rareori din stambă; se poartă de femeile de la țară: cu ii albe, cu androace largi și scurte (GRIG.) [germ. Unterrock; comp. rut. andarak].
*ANDROCEU (*pl.*-cee) *sf.* Totalitatea organelor mascule la flori (123) [fr.].
*ANDROGIN *adj.* Se zice despre vegetalele care au în același timp flori mascule și femele, cum e nucul, alunul, etc. [fr. < gr.].

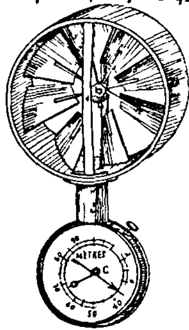

Fig. 123. Androceu.

*ANDROMEDA *sf.* ☆ Constelațiune în emisfera boreală (124).
*ANECDOTĂ (*pl.*-ote) *sf.* ① Fapt mărunt din istorie ¶ ② Întîmplare din viața cuiva ¶ ③ Povestire glumeață, desfătătoare, snoavă: Anecdota, calamburul acolo fiind la preț. Caută-le prin almanahuri și vei trece de isteț (VLAH.) [fr. < gr.].
*ANECDOTIC *adj.* ① De anecdotă ¶ ② Care n'are o însemnătate mare: își pierde vremea cu povestirea de întîmplări ~e [fr.].
*ANELIDE *sf. pl.* = INELATE [fr.].
*ANEMIA (-miez) 1. *vb. tr.* A pricinui anemie.
2. *vb. refl.* A deveni anemic.

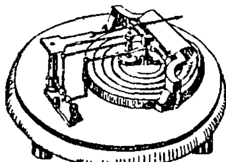

Fig. 124. Andromeda.

*ANEMIC *adj.* ① Bolnav de anemie ¶ ② Slab în general ¶ ③ Ⓕ: stil ~, stil fără coloare, fără viață [fr.].

*ANEMIE sf. ① ✗ Stare bolnăvicioasă caracterizată prin împuținarea numărului globulelor roșii din sînge sau prin alterarea calitativă a acestora și mai ales prin reducerea cantității de hemoglobină ce cuprind globulele ¶ ② Stare bolnăvicioasă. slăbiciune în general [fr.].
*ANEMOGRAF (pl.-afe) sn. ⊙ Aparat pentru înregistrarea automatică a direcțiunii, iuțelii și duratei vînturilor [fr.].
*ANEMOGRAFIE sf. ⊙ Parte a meteorologiei care se ocupă cu descrierea vînturilor [fr.].
*ANEMOMETRIE sf. ⊙ Parte a meteorologiei care se ocupă cu măsurarea iuțelii și tăriei vînturilor [fr.].
*ANEMOMETRU sn. ⊙ Instrument care servește la măsurarea iuțelii și puterii vînturilor (▣ 125) [fr.].

Fig 125. Anemometru.

*ANEMOSCOP (pl.-coape) sn. ⊙ Instrument care servește să arate schimbările direcțiunii vîntului [fr.].
‡ ANERISI (-isesc) vb. tr. A nimici, a strica o hotărîre, a anula: hotărăște Domnia sa și anerisește dania de mai înainte (URIC.) [ngr. ἀναίρησα < ἀναιρῶ].
*ANEROID adj. Barometru ~, barometru fără mercur, întemeiat pe principiul elasticității metalelor (▣ 126) [fr.].

Fig. 126. Barometru aneroid.

*ANESTEZIA (-eziez) vb. tr. ✗ A produce anestezie [fr.].
*ANESTEZIC 1. adj. ✗ ① Care produce anestezie: frigul este ~; eterul, cloroformul, Stovaina Novocaina sînt substanțe ~e ¶ ② Somn ~, somnul produs prin întrebuințarea agenților anestezici.
2. ANESTEZIC (pl.-ice) sn. Substanță care produce anestezie [fr.].
*ANESTEZIE sf. ✗ Pierderea generală sau locală a facultății de a simți; poate fi rezultatul unei boale sau să fie produsă în mod artificial, mai ales în chirurgie, spre a împiedeca pe bolnav de a simți durerea pricinuită de o operațiune [fr. < gr.].
ANEVOIE 1. adv. Greu, cu greu: ~ va intra bogatul întru împărăția cerurilor (BIBL.); Ⓟ: ~ se cîștigă, lesne se cheltuește; Ⓟ: boul cu bivolul ~ trag la jug, e greu să meargă alături. să împaci, două lucruri nepotrivite (ZNN.) ¶ ② loc. adv. Cu ~, cu greu: cu ~ m'am strecurat printre mulțimea adunată.
2. adj. Greu: Începutu-i ~, Urma vine de la sine (SPER.).
3. sf. ✗ Ⓟ Epilepsie (HASD.) [a³ + n e v o i e].
ANEVOINȚĂ (pl.-țe) sf. ① Greutate pe care o întîmpină cineva, piedică: știu bine că voiu întîmpina oareșicare anevoințe, piedici și zavistii (ODOB.) ¶ ② Greutate de a face ceva, dificultate: li zicea Bilbîitu, din cauza anevoinței ce avea la vorbire (I.-GH.) ¶ ③ loc. adv. Cu ~, cu greu: azi se găsesc slugi mai cu ~ decît înainte (BR.-VN.); cu mare ~ se deslipi calul de stăpînul său (ISP.) [a n e v o i e].
ANEVOIOS adj. Greu de făcut, de îndeplinit: după un ceas de suiș ~, ne oprim pe vîrful Păpușii (VLAH.) [a n e v o i e].
*ANEVRISM (pl.-me) sn. ✗ Umflătură plină cu sînge lichid sau coagulat, produsă în pereții unei artere și comunicînd cu ea; ruperea ei pricinuește moartea (▣ 127) [fr. < gr.].

Fig. 127. Anevrism.

*ANEX 1. adj. Ce se alătură pe lîngă un alt lucru: școală ~ă.
2. ANEX sn., ANEXĂ (pl.-exe) sf. Ce se alătură, ce se găsește pe lîngă alt lucru: voiu da o ~ă la cartea pe care o tipăresc; ~ele clădirii [fr. < lat.].
*ANEXA (-exez) vb. tr. A alătura pe lîngă un alt lucru; a uni: vei ~ la petițiune și actele necesare; Dobrogea a fost anexată la România după războiul de la 1877 [fr.].
*ANEXIUNE sf. Faptul de a anexa [fr. < lat.].
*ANFRACTUOZITATE sf. Linie sucită, întortochiată, cufundătură neregulată: anfractuozitățile drumului; anfractuozitățile stîncilor [fr.].
*ANGAJA (-ajez) 1. vb. tr. ① A lega pe cineva cu cuvîntul, cu faptul, a îndatora: binele care l-a făcut pentru mine mă angajează să-i fiu recunoscător ¶ ② A lua pe cineva cu scop de a îndeplini o anumită funcțiune, a tocmi pe cineva: l-a angajat la teatru; am angajat un servitor ¶ ③ A da un lucru în vederea unui anumit scop: mi-am angajat toți banii în întreprinderea aceasta.
2. vb. refl. ① A se lega cu cuvîntul, cu fapta, a făgădui, a se îndatora: mă angajez să nu mai lipsesc ¶ ② A se înțelege cu cineva pentru a primi o sarcină, a intra, a se băga, a se tocmi, a se năimi: m'am angajat la teatru; s'a angajat guvernantă [fr. e n g a g e r].
*ANGAJAMENT (pl.-te) sn. ① Faptul de a (se) angaja ¶ ② Tocmeală făcută, făgăduință dată pentru ocuparea unui loc, unui post: n'are niciun ~ ¶ ③ Făgăduință, îndatorare: în explicările ce are cu Ipsilante îi cere îndeplinirea ~elor sale (I.-GH.) ¶ ④ A(-și) lua ~ul, a-și da cuvîntul, a se îndatora: luam ~ul de a fi totdeauna uniți în apărarea drepturilor noastre (I.-GH.) [fr. e n g a g e m e n t].
*ANGAJARE sf., *ANGAJAT sbst. Faptul de a (se) a n g a j a.
*ANGAJATOR sm., *ANGAJATOARE (pl.-toare) sf. Care a n g a j e a z ă.
ANGARA (pl.-rale) sf. ① Altădată orice dare, muncă la cîmp, la șosele, etc. pe care o cerea de la țărani proprietarul ori administrația; astăzi cuvîntul are înțeles pejorativ, însemnînd ori-ce sarcină grea, ori-ce apăsare, ori-ce cerere nedreaptă: numai biruri și angarale, n'a mai rămas bieților creștini nici cenușă în vatră (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ: eram copil și spunea multe taica de angaralele de Turci (GR.-N.) ¶ ③ A lucra ca de ~, a lucra fără tragere de inimă, de pomană [ngr. ἀγγαρεία].
† ANGĂRIE¹ Mold., ‡ ANGAREA sf. = ANGARA: o poruncă merge după altă Pentru angării, dabile împlinell (BD.-DEL.).
○ANGĂRIE² sf. Mold. Mulțime de pasări de curte, galițe (PAMF.).
*ANGELIC adj. Îngeresc: surîs ~; figură ~ă [fr. < lat.].
*ANGELICĂ sf. = ANGHELICĂ [fr.].
*ANGELINĂ (pl.-ine) sf. Trans. ① = ANGHELICĂ ¶ ② ~-SĂLBATICĂ, plantă din familia umbeliferelor, cu flori numeroase, albe-roșietice, dispuse în umbele compuse; crește prin fînețe și locurile umede din păduri (Angelica silvestris) (▣ 128).

Fig. 128. Angelină sălbatică.

‡ ANGHEL sm. Înger [ngr. ἄγγελος].
ANGHELICĂ, ANGHILICĂ sf. Plantă din familia umbeliferelor; crește pe lîngă rîurile și pîraele din regiunile muntoase; semințele, frunzele și mai ales rădăcina se întrebuințează de popor ca leac pentru durerile de stomac, lingoare, tuse și boale de gură la vite (Archangelica officinalis) (▣ 129) [ngr. ἀγγέλικα].

Fig. 129. Anghelică.

‡ANGHELINĂ sf. (GAST.) = ANGHELICĂ [☛ ANGELINĂ].
*ANGHEMAHT, *ANGHEMOHT (pl.-turi) sn. ✕ Carne, mai adesea de puiu, pregătită cu sos acru de lămîie [germ. E i n g e m a c h t e s].
‡ ANGHEREST, ‡ ANGHERIST, ‡ ANGHILEST sbst. Octoih.
† ANGHERIE sf. Mold. ① = ANGARA ¶ ② Ⓕ Poci-

tanie, monstru: **ce face, ce drege Busuioc îi sboară capul angheriei** SEV.) [☛ ANGĂRIE¹].

***ANGHINĂ¹** *sf.* Pînză groasă de cînepă [fr. N a n k i n sau germ. N a n k i n g].

***ANGHINĂ²** ☛ ANGINĂ.

ANGHINARE, ANGHINARĂ (*pl.*-are) *sf.*, *Mold.* ANGHINAR *sm.* ♣ Plantă ierboasă cu frunze mari spinoase de coloare verde-albicioasă și cu flori roșii-violacee, învelită de solzi membranoși și cărnoși la bază; e cultivată pentru solzii cărnoși ce constitue o excelentă legumă *(Cynara scolymus)* (☞ 130 [ngr. ἀγκινάρα].

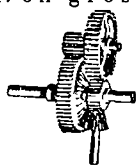

Fig. 130. Anghinară.

‡**ANGHIRĂ** (*pl.*-re *sf.* ⚓ — ANCORĂ ①: **nu iiica anghira... care ușor se aruncă în apă și cu anevoie se ardică** (PANN) [ngr. ἄγκυρα].

‡**ANGHIREȚE** *sbst.* (HASD.) ANGHEREȘT.

***ANGINĂ**, (P ***ANGHINĂ** (*pl.*-ini) *sf.* ✱ ① Inflamare a faringelui și a gîtlejului caracterizată prin greutatea de a înghiți și de a respira: **îmi sînt acasă amîndoi copilașii bolnavi de anghină** (BR.-VN.) ¶ ② ~ **difterică** ☛ DIFTERIC ¶ ③ ~ **de piept**, nevralgie a nervilor inimii caracterizată prin dureri acute în regiunea inimii putînd să se întindă în diferite direcțiuni, în deosebi de-a-lungul brațului stîng pînă la mînă, care devine foarte palidă; bolnavul simte că se sfîrșește și accesele durează cîteodată un sfert de ceas [fr. < lat.].

***ANGIOSPERME** *sf. pl.* ♣ Nume dat unei clase de vegetale fanerogame la care sămînța e închisă într'un pericarp [fr.].

ANGLICĂ *sf.* (*pl.*-ci) ♣ = CIUBOȚICA-CUCULUI [☛ AGLICĂ].

***ANGLICAN** 1. *adj.* ⛪ Ce privește anglicanismul: **cult** ~; **biserică** ~**ă**.

2 *sm.* Care profesează anglicanismul [fr.].

***ANGLICANISM** *sbst.* ⛪ Religiunea oficială a Angliei (☛ P. IST.) [fr.].

***ANGLICISM** (*pl.*-isme) *sn.* Fel de a vorbi particular limbii engleze; expresiune, construcțiune proprie limbii engleze, trecută în altă limbă [fr.].

ANGLICIU, ANGLICEL *sm.* ♣ = CIUBOȚICA-CUCULUI [☛ AGLICĂ].

ANGLIE *sf.* Stofă de haine de calitate inferioară: **și cu nădragi de** ~, **Petece pe ei o mie** (CRG.) [srb. a n g l i j a].

***ANGLO-AMERICAN** 1. *adj.* ● Care ține de Englezi și de Americani.

2. *sm.* ① Persoană de origine engleză, născută în America ¶ ② Originar din Statele-Unite ale Americei de Nord [fr.].

***ANGLOFIL**, -ILĂ *adj. sm. f.* Care iubește pe Englezi [fr.].

***ANGLOFOB**, -OBĂ *adj. sm. f.* Care urăște pe Englezi [fr.].

***ANGLOFOBIE** *sf.* Ură contra Englezilor [fr.].

***ANGLOMAN**, -ANĂ *adj. sm. f.* Care admiră peste măsură pe Englezi, obiceiurile și datinele lor, care-i imită în toate [fr.].

***ANGLOMANIE** *sf.* Admirațiune afară din cale a Englezilor, a instituțiilor lor politice, a moravurilor, obiceiurilor, modelor lor, etc. [fr.].

***ANGORA** 1. *sm.f.* Nume dat unor varietăți de pisici, iepuri și capre originare din Angora (Anatolia) și care sînt caracterizate printr'un păr lung și mătăsos.

2. *adj.* Din Angora: **pisică** ~ (☞ 131); **capră** ~ (☞ 132).

Fig. 131. Pisică angora.

Fig. 132. Capră angora.

***ANGRENAJ** (*pl.*-aje *sn.* ① Îmbucarea măselelor de la o roată cu ale altei roți (☞ 133) ¶ ② Ⓕ Serie de anumite împrejurări care se încâlcesc, se complică una pe alta [fr. e n g r e n a g e].

***ANGROSIST** *sm.* Negustor care cumpără și vinde marfă în cantități mari [fr. e n g r o s + germ. G r o s s i s t].

***ANGULAR** *adj.* În formă de unghiu [fr. < lat.]

***ANHIDRIDĂ** (*pl.*-ide) *sf.* Compus oxigenat care, unindu-se cu apa, poate produce un acid; ~ **carbonică**, acid carbonic: ~ **sulfuroasă**, acid sulfuros [fr.].

***ANHIDRU** *adj.* Care nu conține apă: **sare anhidră** [fr.].

Fig. 133. Angrenaj.

***ANIHILA** (-ilez) *vb. tr.* A înlătura efectul unui lucru, a înlătura pe cineva, a nimici, a zădărnici: **substanța aceasta anihilează acțiunea otrăvii** [fr.].

***ANIHILARE**, ***ANIHILAȚIUNE**, ***ANIHILAȚIE** *sf.* Faptul de a a n i h i l a [fr.].

***ANIHILATOR** *adj.* Care anihilează [fr.].

***ANILINĂ** *sf.* Substanță alcaloidă preparată din gudronul provenit din distilarea cărbunilor de piatră în fabricarea gazului de iluminat; prin acțiunea bicromatului de potasiu, capătă o frumoasă coloare violetă; prin acțiunea biclorurei de staniu, dă o coloare roșie numită fucsină: aceste colori sînt întrebuințate la văpsirea mătăsurilor, lînurilor, etc. și la fabricarea cernelii [fr.].

***ANIMA** (-imez) 1. *vb. tr.* A însufleți: **devotamentele entuziaste care animau atîtea inimi nobile și generoase** (I.-GH.).

2. *vb. refl.* ① A căpăta viață, a se însufleți: **orașul s'a mai animat** ¶ ② A se înviora [fr. < lat.].

***ANIMAL** (*pl.*-ale) 1. *sn.* ① Viețuitoare, dobitoc: ~ **sălbatic**; ~ **domestic**; **omul este un** ~ **rațional** ¶ ② Ⓕ Om prost, necioplit, grosolan.

2. *adj.* ① De animal: **substanțe** ~**e** ¶ ② Ce privește viața ființelor: **regn** ~, toate viețuitoarele la un loc; **căldură** ~**ă**, căldura produsă de funcțiunile organismului; **viață** ~**ă**, viața ființelor, viața în care stăpînesc pornirile primitive [fr. < lat.].

***ANIMALCUL** (*pl.*-ule) *sn.* Animal foarte mic care nu poate fi văzut decît cu ajutorul microscopului [fr.].

***ANIMALIC** *adj.* ① De a n i m a l: **produse** ~**e** ¶ ② Ce stă în legătură cu manifestațiunile primitive ale vieții: **instict** ~; **apucături** ~**e**.

***ANIMALIER** *sm.* Pictor sau sculptor de animale [fr.].

***ANIMALITATE** *sf.* Însușirile, facultățile proprii animalului luate la un loc, starea a tot ce este animal [fr. < lat.].

***ANIMAT** *adj.* ① *p.* ANIMA ¶¶ Ĉ NEANIMAT ¶ ② Stăpînit de o anumită stare sufletească, de un anumit gînd: **l-am văzut** ~ **de intențiile cele mai bune față de mine** ¶ ③ Plin de viață, vioiu, însuflețit: **balul pe iarbă verde** (a fost) **foarte** ~ **și vesel** (CAR.).

***ANIMATO** *adv. it.* ♩ Cu vioiciune [it.].

***ANIMAȚIUNE**, ***ANIMAȚIE** *sf.* Faptul de a (se) anima, vioiciune, însuflețire: **vorbea cu multă** ~ [fr. < lat.].

***ANIMISM** *sbst.* Doctrină care explică prin amestecul sufletului toate manifestațiunile vieții, doctrină care atribue suflet și lucrurilor neînsuflețite [fr.].

***ANIMIST** 1. *adj.* Ce privește animismul: **doctrină** ~**ă**.

2. *sm.* Care împărtășește animismul [fr.].

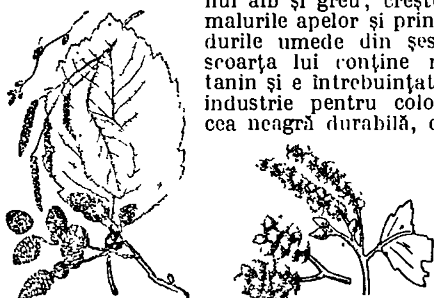
***ANIMOZITATE** *sf.* Pornire, aprindere, ură: **a vorbit cu multă** ~ [fr. < lat.].

Fig. 134. Anin (alb).

ANIN *sm.* ♣ ① Arbore cu frunze ovale, ascuțite la vîrf, dedesubt albicioase și acoperite cu peri moi, cu flori verzui-roșietice, dispuse în amente; crește prin luncile și pe malurile torentelor și rîurilor de la munte, atingînd o înălțime de 8-10 metri; scoarța lui, de coloare cenușie, e întrebuințată în industrie ca tinctorială; e numit și ~ **ALB**, ~ **-CENUȘIU**, ~ **-ROȘU** *(Alnus incana)* (☞ 134, 135): **iazul umbrit de sălcii și de** ~**i** (BR.-VN.) ¶ ② Arbore de 20-30 metri

înălţime, cu frunze rotunde, cuneiforme la bază, foarte obtuze la vîrf şi neegal dinţate pe margine, cu flori verzui-roşietice dispuse în amente, cu lemnul alb şi greu; creşte pe malurile apelor şi prin pădurile umede din şesuri; scoarţa lui conţine mult tanin şi e întrebuinţată în industrie pentru coloarea cea neagră durabilă, obţinută prin amestecul cu sulfatul de fier; e numit şi ~ -NEGRU *(Alnus glutinosa)* (▪ 136).

Fig. 135. Amente de anin alb. Fig. 136. Anin negru.

ANINA (-in) 1. *vb. tr.* ① A pune un lucru într'un loc aşezat sus, a prinde de ceva, a acăţa: **am aninat pălăria în cuiu; anină armele la oblînc** (CRG.) ¶ ② A ridica, a sui pe ceva ¶ ③ A pune pe lîngă ceva: **Orientalii n'au obiceiu să anine pe „parole d'honneur" la promiterile lor** (I.-GH.) ¶ ④ *Bucov.* A spînzura: **i-au rădicat spînzurătoarea şi era acuma numai să-l anine** (SE).

2. *vb. refl.* ① A rămînea prins, acăţat, într'un loc aşezat sus: **s'a aninat băţul în pom** ¶ ② A se prinde, a se apuca de ceva (ţinîndu-se cu mîinile): **Cu braţele-amîndouă de gîtul meu te-anini** (EMIN.) ¶ ③ A se prinde cu mîinile de cineva, a se amesteca printre alţii, a intra în joc: **Duminica nu ne aninam în horă decît toţi patru la rînd** (VLAH.); ⓑ: **Amin, amin. Şi eu m'anin**, se zice despre cineva care vine nepoftit unde sînt alţii, la masă, la petrecere, sau *iron.* cînd vrea să spună cineva că e de aceeaşi părere cu acela care a vorbit înaintea lui ¶ ④ A se prinde din nebăgare de seamă de un cuiu, de un mărăcine, etc. ¶ ⑤ A se lega de cineva, a sări asupra cuiva: **Şi pe loc ei s'aduna Şi de Grue s'anina** (ALECS.-P.) ¶ ⑥ A se ţinea mereu de cineva, a nu-i mai da pace, a-l urmări mereu, a se alega: **se anină de mine ca scaiul de oaie** [lat. *a l l e v i n a r e < l e v a r e].

ANINĂ (*pl.*-ine) *sf.* ♣ Fructul a n i n u l u i: amentă femelă a aninului (▪ 137).

ANINACIOS *adj.* Care se a n i n ă uşor.

ANINĂRIE *sf.* ♣ (COST.) Loc unde cresc mulţi a n i n i.

ANINAŞ *sm.* ♣ Arbust de 2-4 metri, numit şi „liliac de munte", cu frunzele ovale ascuţite, cu flori verzui dispuse în amente; creşte în tufişuri pe pămînturile reci şi umede din regiunea alpină *(Alnus viridis)* [a n i n].

Fig. 137. Anine.

ANINĂTOR 1. *adj.* Care a n i n ă.

2. **ANINĂTOARE** *sf.* Ѵ Loc unde căprioara e gonită de cîini.

○ **ANINE** *sm.* *Olten. Băn.* ♣ = **ANIN**.

ANINIŞ (*pl.*-işuri) *sn.* ♣ Loc unde cresc a n i n i, pădure de anini.

ANISON *sbst.* *Mold.* ♣ = **ANASON** [ngr. ἄνισον].

○ **ANIŞ** *sbst.* *Trans.* ♣ = **ANASON** [ung. a n i s].

ANIŞOR *sm.* *dim.* **AN**: **ăl mai mare să fi avut şapte ~i** (CAR.).

***ANIVERSA** (-sez) *vb. tr.* A sărbători un eveniment întîmplat mai înainte la aceeaşi dată [a n i v e r s a r e].

***ANIVERSAR** *adj.* Ce aminteşte într'o anumită zi un eveniment întîmplat mai înainte la aceeaşi dată: **sărbătoare ~ă** [fr.].

***ANIVERSARE** *sf.* Sărbătoare în amintirea unui eveniment întîmplat mai înainte la aceeaşi dată: **~a naşterii; la aniversări... punea în scenă cîte o bucată de teatru în limba germană** (I.-GH.) [fr.].

***ANIZETĂ** (*pl.*-ete) *sf.* ♀ Licoare spirtoasă fabricată cu esenţă de anason [fr. a n i s e t t e].

‡ **ANOCATO** *adv.* În neorînduială, de-avalma: **îmi fac casa ~ tot cu jocuri şi cu nebunii** (ALECS.) [ngr. ἄνω κάτω].

***ANOD** *sm.* ⚡ Electrodul pozitiv al unei pile electrice [fr.].

***ANODIN** *adj.* ① ✱ Care potoleşte durerea: **remediu ~** ¶ ② Blînd, fără multă putere, neînsemnat: **măsură ~ă: critică ~ă** [fr. < gr.].

***ANOMAL** *adj.* ① Ce nu se potriveşte cu o anumită stare de lucruri, ce ne miră, neobicinuit: **constituţiune ~ă: boală ~ă** ¶ ② 🕮 **Conjugaţiune ~ă**, care prezintă abateri de la conjugaţiunea obicinuită [fr. < gr.]

***ANOMALIE** *sf.* ① Nepotrivire cu o anumită stare de lucruri, cu aşteptările noastre, neregularitate: **sînt multe anomalii în viaţa noastră de azi** ¶ ② 🕮 Abatere de la regulele gramaticale: **o ~ nesuferită într'o gramatică regulată** (NEGR.) [fr. < gr.].

***ANONIM** 1. *adj.* ① Care e lipsit de nume: **operă ~ ă; scrisoare ~ ă; Trebue să ai curaj ca mine! trebue s'o iscăleşti: o dăm anonimă** (CAR.) ¶ ② Ѵ **Societate ~ ă**, societate comercială ai cărei membri nu sînt arătaţi cu numele lor fiind responsabili numai pentru sumele vărsate.

2. *sm.* Cel care-şi ascunde numele [fr. < gr.].

***ANONIMAT** (*pl.*-ate) *sn.* Condiţiunea de a fi anonim: **a păstra ~ul** [fr.].

***ANORGANIC** *adj.* ① Care nu priveşte fiinţele organice ¶ ② ⚗ **Chimie ~ă**, parte a chimiei care nu se ocupă cu studiul substratelor organice, ci cu al mineralelor, etc. [fr.].

***ANORMAL** *adj.* Ce nu se potriveşte cu felul de a fi al unor anumite lucruri, ce este neobicinuit sau poate fi dăunător: **organismul acesta prezintă o desvoltare cu totul ~ă; societatea noastră se găseşte într'o stare ~ă** [fr.].

ANOST *adj.* ① Plictisitor, nesărat, searbăd: **lumea ~ă care vine la noi** (VLAH.); **ne-a povestit o sumă de lucruri ~e** ¶ ② Fără nicio noimă, fără duh, nesuferit: **ce om ~!** [ngr. ἄνοστος].

ANOSTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Plictiseală: **să mai răsuflăm de zădufuI şi anosteala capitalei** (VLAH.) [a n o s t i].

ANOSTI (-tesc) *vb. refl.* A se plictisi: **ştiu că te-ai anostit toată seara** (VLAH.) [a n o s t].

ANOSTIE *sf.* (ALECS.) Lucru a n o s t.

○ **ANOŞCÎND** *adv.* *Trans.* (FR.-CDR.) Acum cîtva timp [n u ş t i u c î n d].

***ANOTA**[1] = **ADNOTA**...

ANOTA[2] *Oaş.* = **ÎNNOTA**.

***ANOTIMP** (*pl.*-uri) *sn.* Una din cele patru împărţiri ale anului, sezon [a n + t i m p, după germ. J a h r e s z e i t].

A'N-PICIOARELE (**DE-**) *loc. adv.* ☛ **PICIOR**.

***ANSAMBLU** (*pl.*-bluri) *sn.* ① Unirea tuturor părţilor unui întreg într'o ordine convenabilă: rezultatul acestei uniri; totalitate: **toate aceste grupuri de jucători formează un ~ foarte plăcut** ¶ ② ♩ Bucată de muzică compusă din diferite părţi cîntate de mai multe voci ¶ ③ Unitate cu care actorii joacă o piesă de teatru [fr. e n s e m b l e].

***ANTAGONISM** (*pl.*-isme) *sn.* Luptă, conflict, rivalitate: **~ul între Romîni şi Unguri** [fr.].

***ANTAGONIST** 1. *adj.* Ce se găseşte în luptă cu alt-ceva: **forţe ~e**.

2. *sm.* Care se găseşte în luptă cu alt-cineva, protivnic: **amîndoi sînt nişte antagonişti aprigi; n'am văzut un ~ mai primejdios al progresului** [fr. < gr.].

○ **ANTAL** (*pl.*-ale) *Mold.* Bute de aproape 100 de vedre, mai înainte numai de vre-o 50 de vedre: **s'au coborît la iaz şi au băut vr'o zece ~e de apă** (SEV.) [rut.].

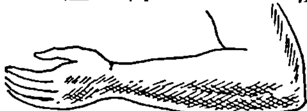
ANTĂNĂSII *sf. pl.* *Olten. Băn.* Ⓓ Ⓟ Zilele de 16 şi 17 Ianuarie care, după credinţa poporului, sînt rele de boale, mai ales de ameţeli şi de boale de copii [A n t o n + A t a n a s e].

***ANTARCTIC** *adj.* ● Sudic, de miazăzi: **polul ~** [fr. < gr.].

* **ANTART** *sm.* Haiduc grec în peninsula balcanică [ngr.].

***ANTE-**, prefix latin care se construeşte cu un mare număr de substantive şi adjective, spre a le da înţelesul de: înainte (de), dinainte (de). Nu se citează în dicţionar decît cele mai uzitate.

*ANTEBRAȚ (*pl.*-ațe) *sn.* Partea brațului de la cot pînă la palmă (▣ 138) [a n t e + b r a ț, format după fr. a v a n t - b r a s].

Fig. 138. Antebraț.

*ANTECEDENT -TĂ 1. *adj. sm. f.* Care se găsește, care s'a întîmplat înainte: **cuvîntul ~; fapte ~e; antecedenții mei n'au expus destul de bine chestiunea.**

2. *ANTECEDENTE *sn. pl.* ① Fapte care s'au întîmplat înaintea altora: **pentru ca să înțelegem aceste fapte, trebue să cunoaștem ~ele lor** ¶ ② Fapte din viața trecută a cuiva: **~ele lui sînt compromițătoare** [fr.].

*ANTECEDENȚĂ (*pl.*-ențe) *sf.* Precădere, preferență: **nimănui nu trebue să i se dea, cînd nu merită, ~ asupra altuia** [fr.].

*ANTECESOR *sm.* Înaintaș, predecesor, care a fost mai 'nainte [fr. < lat.].

*ANTEDATA (-atez) *vb. tr.* A pune pe un act, pe o scrisoare, etc. o dată falsă, anterioară celei adevărate [fr. a n t i d a t e r].

*ANTEDILUVIAN *adj.* ① Dinaintea potopului: **animal ~** ¶ ② Străvechiu ¶ ③ Ⓕ Înapoiat: **păreri ~e** [fr.].

*ANTEMERIDIAN *adj.* Dinainte de amiazi [lat.].

*ANTENĂ (*pl.*-ene) *sf.* ① Una din cele trei vergi fixate de bompres, care susține o velă latină sau triunghiulară (▣ 139) ¶ ② Unul sau mai multe fire metalice întinse la oarecare înălțime deasupra solului și care sînt legate de un post radiofonic sau radiotelegrafic, cu scopul de a înlesni captarea sau propagarea în toate direcțiunile a undelor electromagnetice (▣ 140) ¶ ③ Una din prelungirile, în număr de două, patru sau mai multe, în formă de fire ori de coarne, articulate și mobile, pe care le au pe cap mai toate anelidele și artropodele; ele sînt organele simțurilor la aceste animale, în special al pipăitului și al mirosului (▣ 141) [fr.].

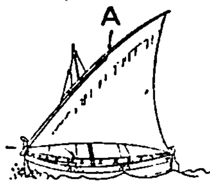

Fig. 139. A. Antenă.

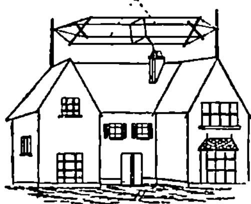
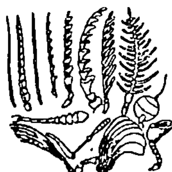

Fig. 140. A. Antenă.

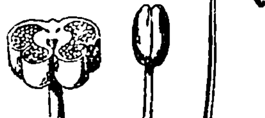

Fig. 141. Antene.

‡ ANTEP *sm.* Varietate de vișin cu lemn mirositor foarte plăcut: **intră cinbuccinul cu cinbucele de ~ și de iasomie** (FIL.) [tc.].

*ANTEPENULTIM 1. *adj.* Care se găsește în al treilea loc începînd numărarea de la sfîrșit: **-tă-este silaba ~ă a cuvîntului „luptătorul".**

2. *ANTEPENULTIMĂ (*pl.*-ime) *sf.* A treia silabă a unui cuvînt începînd numărarea de la sfîrșit [lat.].

*ANTERĂ (*pl.*-ere) *sf.* Săculeț membranos, în genere de formă lunguiață, așezat în partea de sus a staminelor florilor și care conține polenul (▣ 142) [fr. a n t h è r e < gr.].

Fig. 142. Antere.

ANTEREU ☞ ANTERIU.

*ANTERIOR 1. *adj.* ① Care se găsește înainte, în partea dinainte: **membrele anterioare** ¶ ② Dinainte, de mai 'nainte (*cu privire la timp*): **fapt ~; ne revin adesea aduceri aminte din viețile noastre anterioare** (VLAH.) ¶ ③ **Perfect ~, viitor ~,** timpuri ale indicativului care arată o acțiune întîmplată înaintea alteia.

2. *adv.* Mai 'nainte: **această datorie a plătit-o ~** [fr. a n t é r i e u r < lat.].

*ANTERIORITATE *sf.* Faptul de a fi anterior, prioritate: **~a unei descoperiri** [fr.].

ANTERIU (*pl.*-ie), *Mold.* ANTEREU (*pl.*-ree) *sn.* ① Haină lungă pînă jos, de la ceafă pînă la glesne, pe care o poartă preoții pe sub giubea și de-a dreptul pe cămașă, încingîndu-se cu brîul pe la mijloc; tot astfel de haină purtau altădată cei din clasa boierească, precum și Țiganii lăutari (▣ 143): **unul se încurca în anterin, altul în patrafir** (D.-ZAMF.); **era gătit c'un antereu de cutnie** (GN.); Ⓟ: **e mai aproape cămașa decît ~ul,** ne îngrijim mai mult de noi decît de alții (ZNN.) ¶ ② Haină țărănească lungă pînă la brîu, cu mîneci strîmte la margine, încheiată de sus pînă jos cu un rînd de nasturi și înflorată la piept, guler și mîneci cu găitane de diferite colori (▣ 144) ¶ ③ Zăbun lung pînă peste genunchi ce poartă țărancele din unele județe de la șes ale Munteniei [tc. a n t e r i].

Fig. 143. Anteriu. Fig. 144. Anteriu.

*ANTETREN (*pl.*-enuri) *sn.* Partea dinainte a unui tun și care servește a duce afetul, a purta servanții, munițiuni, armament, accesorii, piese de rezervă, etc. (▣ 145): **părțile ~ului sînt dricul, osia, roatele, oiștea, crucea de mijlocaș și lada** [lat. a n t e + t r e n, după fr. a v a n t - t r a i n].

Fig. 145. Antetren.

*ANTEVORBITOR *sm.* Cel care vorbește înaintea altuia [lat. a n t e + v o r b i t o r].

*ANTI-, prefix care se construește cu un mare număr de substantive și adjective, și care servește să exprime o opozițiune, o noțiune contrară aceleia a cuvîntului pe lîngă care e pus; pomenim în dicționar numai pe cele mai întrebuințate [gr. ἀντι].

*ANTIALCOOLIC, *adj.* Împotriva alcoolului: **societate ~ă** [a n t i - + a l c o o l i c].

*ANTIARISTOCRAT, -ATĂ *adj. sm. f.* Care e împotriva aristocrației [fr.].

*ANTIARISTOCRATIC *adj.* = ANTIARISTOCRAT [fr.].

*ANTIC 1. *adj.* ① Foarte vechiu, din timpurile străvechi: **săpăturile ce se fac prin împrejurimi descopăr zidurí ~e** (VLAH.) ¶ ② *În spec.* Din timpul Grecilor și Romanilor, clasic: **cultură ~ă.**

2. *ANTICII *sm. pl.* Cei din vechime, *în spec.* Grecii și Romanii.

3. ‡ ANTICĂ (*pl.*-ice,-ici) *sf.* ① Obiect de artă din antichitate: **fiecare casă este o bucată de ~** ¶ ② Ⓕ Persoană cu obiceiuri sau cu păreri învechite [fr. a n t i q u e < lat.].

*ANTICAMERĂ (*pl.*-ere) *sf.* ① Odaie de așteptare ¶ ② Ⓕ **A face anticameră,** a aștepta să fie primit [it.].

*ANTICAR ☞ ANTICUAR.

*ANTICHITATE *sf.* ① Faptul de a fi antic: **~a acestui monument îl face cu deosebire prețios** ¶ ② Vechime îndepărtată: **sînt multe lucruri din ~ pe care numai prin imaginațiune le putem reconstitui** ¶ ③ Timpul cînd trăiau Grecii și Romanii: **Renașterea a căutat să reînvieze spiritul antichității** ¶ ④ Obiect de artă vechiu (mai obicinuit la *pl.* **antichități**): **e mare iubitor de antichități** [fr. a n t i q u i t é < lat.].

*ANTICICLON *sm.* Centrul mobil al înaltelor presiuni barometrice [fr.].

***ANTICIPA** (-cipez, -cip) 1. *vb. tr.* ① A face un lucru înainte de timpul hotărît: ~ **o plată** ¶ ② A se gîndi la un lucru, a lua o hotărîre înainte de timpul fixat să se îndeplinească: ~ **viitorul.**

2. *vb. intr.* (*construit cu* **asupra**) ① A face ceva, a se ocupa, a vorbi de ceva înaintea altor lucruri, înaintea timpului hotărît lor: **trebue să anticipez asupra faptelor** ¶ ② A se folosi de ceva mai 'nainte de timp: **anticipează asupra veniturilor sale** [fr. < lat.].

***ANTICIPAT** 1. *adj. p.* **ANTICIPA.**

2. *adv.* Înainte de timpul hotărît, înainte de îndeplinirea unui lucru.

***ANTICIPAŢIUNE**, ***ANTICIPAŢIE** *sf.* ① Faptul de a anticipa ¶ ② **Prin** ~, în mod anticipat: **au plătit regulat totdeauna prin ~ cîştiurile** (I.-GH.) [fr.< lat.].

***ANTICITATE** = **ANTICHITATE.**

***ANTICLERICAL**, **-ALĂ** *adj. sm. f.* Care este împotriva clerului [fr.].

***ANTICONSTITUŢIONAL** *adj.* Care e împotriva Constituţiunii, organizării unui Stat [fr.].

***ANTICREŞTIN** *adj.* Care e împotriva religiunii sau doctrinelor creştine [a n t i + c r e ş t i n].

***ANTICREZĂ** (*pl.*-eze) *sf.* Contract prin care venitul unui imobil este lăsat de datornic creditorului său [fr. < gr.].

***ANTICRIST** = **ANTIHRIST.**

***ANTICRITICĂ** (*pl.*-ici) *sf.* Critică ce răspunde la o altă critică [fr.].

***ANTICUAR**, ***ANTICAR** *sm.* Negustor de cărţi sau de lucruri de artă vechi [germ. A n t i q u a r].

***ANTICUARIAT**, ***ANTICARIAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Ocupaţiunea de anticuar ¶ ② Loc, prăvălie unde se vînd cărţi vechi [germ. A n t i q u a r i a t].

***ANTICUĂRIE** *sf.* = **ANTICUARIAT** [a n t i c u a r].

***ANTIDATA** = **ANTEDATA.**

⊙**ANTIDILUVIAN** = **ANTEDILUVIAN.**

***ANTIDINASTIC** *adj.* Care este împotriva dinastiei [fr.].

***ANTIDINASTICISM** *sbst.* Fel de a lucra împotriva dinastiei; păreri împotriva dinastiei [a n t i - + d i n a s t i c i s m].

***ANTIDOT** (*pl.*-turi,-te) *sn.* ① Ceea ce se dă pentru a împiedica acţiunea unei otrăvi, contra-otravă ¶ ② Ⓕ Ceea ce ne păzeşte de ceva neplăcut, rău: **cel mai bun ~ împotriva plictiselii este munca**[fr.< gr.].

ANTIFON (*pl.*-foane) *sn.* ① Cîntarea aceluiaşi verset din psalmi de două coruri, răspunzînd unul altuia pe rînd ¶ ② *Iron.*: **popilor de mir... le cînta antifoanele următoare: diaconii şi cu pochii, de treji ce sînt, de-abia văd cu ochii** (CRG.) [sl. < gr.].

ANTIFONAR (*pl.*-are) *sn.* Carte bisericească ce cuprinde antifoanele [ngr. ἀντιφωνάριον].

***ANTIFRAZĂ** (*pl.*-aze) *sf.* Figură de retorică prin care o locuţiune, o frază, se întrebuinţează, prin ironie sau eufemism, cu un înţeles contrariu celui obicinuit: **prin ~, Grecii numeau Furiile Eumenide sau binevoitoare** [fr. < gr.].

***ANTIGRAMATICAL** *adj.* Contrariu regulelor gramaticei [fr.].

***ANTIGUVERNAMENTAL** *adj.* Ce este împotriva unui guvern, unei cîrmuiri [fr.].

○**ANTIHÎRŢ**, ○**ANTIHÎRS(T)** *sm.* Ⓟ ① = **ANTIHRIST: lîngă soare şi lună stă antihîrţ (care) vrea să-i prăpădească** (VOR.); **acu-i vremea lui Antihîrţ, nu se mai petrec aşa lucruri minunate** (SAD.) ¶ ② Ⓕ Nelegiuit: **măi, măi, mare antihîrţ!** (ALECS.).

***ANTIHOLERIC** *adj.* Care combate holera, care apără de holeră [fr.].

ANTIHRIST 1. *sm.* Ⓟ Demonul care, după cum spune Apocalipsul, va veni la sfîrşitul lumii şi va aduce o sumă de răutăţi şi fără-de-legi, dar va fi învins de Hristos.

2. *adj.* Ⓕ Nelegiuit [vsl. < gr.].

***ANTILEGAL** *adj.* Împotriva legilor, nelegal [fr.].

***ANTILIBERAL** *adj.* şi *sm.* ① Care e împotriva libertăţii civile şi politice ¶ ② *În spec.* Care e împotriva partidului liberal (la noi) [fr.].

***ANTILOGIE** *sf.* Contrazicere între două idei, între două expresiuni [fr.].

***ANTILOPĂ** (*pl.*-ope) *sf.* Mamifer frumos din ordinul rumegătoarelor, cu coarne goale, mai mult sau mai puţin încovoiate, cu picioare înalte şi subţiri, coadă scurtă şi părul felurit colorat; e un animal pacinic şi fricos şi se poate îmblînzi uşor; aleargă foarte iute şi trăeşte în cete mai mult sau mai puţin numeroase în cîmpiile şi stepele din Asia şi mai ales din Africa, dar se găsesc unele specii şi în Europa (▣ 146) [fr. < lat.].

Fig. 146. Antilopă.

***ANTIMILITARISM** *sbst.* Teoria, sentimentul antimilitaristului [fr.].

***ANTIMILITARIST** *adj.* şi *sm.* Care e împotriva ori-cărei instituţiuni militare şi a războiului [fr.].

***ANTIMINISTERIAL** *adj.* şi *sm.* Care e împotriva ministerului şi politicei sale [fr.].

ANTIMIS (*pl.*-isuri, -ise) *sn.* Pînză, mai adesea de in, în patru colţuri, pe care se află chipul Mîntuitorului aşezat în mormînt; se aşază pe Sf. masă, după ce s'au cusut în partea-i de sus

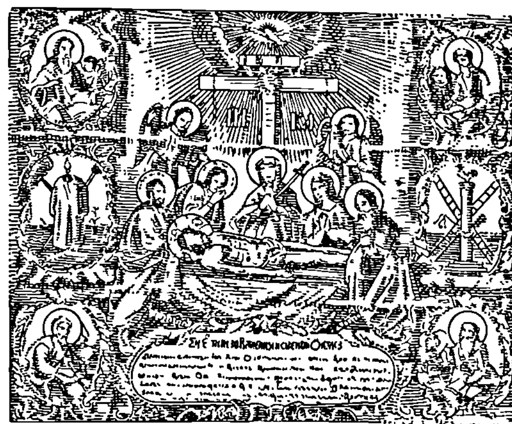

Fig. 147. Antimis sfinţit în mănăstirea Putna în a. 1729.

moaştele vreunui sfînt şi după ce s'a sfinţit de episcop; pe antimis se poate săvîrşi Sf. liturghie şi afară din biserică (▣ 147) [vsl. a n t i m i s ŭ < gr. ἀντιμίνσιον].

***ANTIMONARHIC** *adj.* Ce e împotriva monarhiei [fr.].

***ANTIMONARHIST** *adj.* şi *sm.* Care e împotriva unui guvern monarhic [fr.].

***ANTIMONIAL** *adj.* De antimoniu, care conţine antimoniu: **medicament ~** [fr.].

***ANTIMONIAT** (*pl.*-ate) *sn.* Sare rezultată din combinarea acidului antimonic cu o bază [fr.].

***ANTIMONIC** *adj.*: **Acid ~**, acid obţinut prin precipitarea antimoniatului de potasiu prin acidul azotic [fr.].

***ANTIMONIU** *sbst.* Metal alb-albăstruiu foarte lucitor şi cu ţesătură lameloasă; se găseşte în natură mai ales în stare de sulfură (stibină), iar în Algeria sub formă de oxid de antimoniu cristalizat; alchimiştii îi atribuiau proprietăţi miraculoase şi-l făceau să joace un rol însemnat în seria metalelor; e întrebuinţat în aliagiu (20% antimoniu, 80% plumb) pentru turnarea caracterelor de tipar [fr. a n t i m o i n e].

***ANTINAŢIONAL** *adj.* Ce e împotriva intereselor unei naţiuni [fr.].

***ANTINEVRALGIC** 1. *adj.* Care potoleşte durerile produse de nevralgie.

2. (*pl.*-ice) *sn.* Leac împotriva nevralgiei [fr.].

***ANTINOMIC** *adj.* Ce cuprinde o antinomie [fr.].

***ANTINOMIE** *sf.* ① Contrazicere între

două legi, între două principii, între două idei ¶ 2 Contrazicere între două dispozițiuni legislative [fr. < gr.].

*ANTIPAPĂ sf. Papă ales în mod neregulat și nerecunoscut de Biserică [fr.].

*ANTIPARLAMENTAR 1. adj. Care e contrar obiceiurilor parlamentare: expresiune ~ă.
2. sm. Protivnic al adunărilor legiuitoare [fr.].

*ANTIPATIC adj. Ce inspiră antipatie, urîcios, nesuferit: se găsea în fața unui om ~ și la fizic și la apucături (BR.-VN.) [fr.].

*ANTIPATIE sf. Pornire, ură, scîrbă împotriva unei persoane sau unui lucru, uneori fără nicio pricină: ți s'a întîmplat de sigur... să întîlnești figuri cari... să-ți inspire frică sau ~ (VLAH.) [fr. < gr.].

*ANTIPATRIOT sm. Care împărtășește vederi contrarii patriotismului [fr.].

*ANTIPATRIOTIC adj. Care e împotriva sentimentelor patriotice [fr.].

*ANTIPIRINĂ sf. Praf alb, puțin amar și alcalin, pregătit din gudron și întrebuințat împotriva febrei și pentru calmarea durerilor [fr.].

*ANTIPOD sm. 1 Care locuește pămîntul într'o parte diametral opusă ¶ 2 Nume dat locurilor de pe pămînt diametral opuse (• 148) ¶ 3 F Persoană, lucru opus altuia: ca idei e cu desăvîrșire ~ul meu; ce susții e absolut ~ul bunului simț [fr. < gr.].

Fig. 148. Antipod.

*ANTIPROGRESIST,-ISTĂ adj. sm. f. Care e împotriva progresului [fr.].

*ANTIRABIC adj. În contra turbării, pentru vindecarea ei: institut ~ [fr.].

*ANTIRELIGIOS adj. Care e împotriva religiunii [fr.].

*ANTIREPUBLICAN, -ANĂ adj. sm. f. Care e împotriva ideilor republicane [fr.].

*ANTIREVOLUȚIONAR, -ARĂ adj. sm. f. Care e împotriva revoluțiunilor, a ideilor revoluționare [fr.].

ANTIRIU ANTERIU.

*ANTISEMIT, -ITĂ adj. sm. f. Care e împotriva Evreilor [fr.].

*ANTISEMITISM sbst. Doctrină a celor cari sînt împotriva Evreilor [fr.].

*ANTISEPSIE sf. Mijloc prin care se prezervă rănile de a se infecta, distrugîndu-se, prin substanțe toxice, microbii vătămători: iei cele mai riguroase măsuri de ~ (BR.-VN.) [fr.].

*ANTISEPTIC 1. adj. Care distruge microbii vătămători, împiedicînd intrarea în putrefacțiune a unui țesut bolnav; care desinfectează.
2. sn. (pl. -ice) Substanță, medicament ce are o asemenea proprietate; cele mai însemnate sînt sublimatul corosiv, acidul boric, acidul fenic, salolul, creozotul, etc. [fr.].

*ANTISOCIABIL adj. Care nu iubește societatea, ursuz [fr.].

*ANTISOCIAL adj. Care este împotriva intereselor societății, împotriva ordinei sociale [fr.].

ANTIST sm. Bucov. Primar [germ. A n t i s t e s < lat.].

*ANTISTROFĂ (pl.-ofe) sf. A doua stanță a unei poezii lirice ce era cîntată de cor în teatrul grec [fr. < gr.].

*ANTITETIC adj. De antiteză [fr.].

*ANTITEZĂ (pl.-eze) sf 1 Contrast care rezultă din punerea față în față a două idei sau expresiuni opuse ¶ 2 Figură de retorică în care se alăturează idei, expresiuni opuse [fr. < gr.].

*ANTITOXINĂ (pl.-ne) sf. Substanță formată în organism care distruge efectele toxinelor [fr.].

*ANTIUMANITAR adj. Împotriva sentimentelor omenești, bune: era o erezie filosofică antisocială și ~ă (I.-GH.) [a n t i-+ u m a n i t a r].

*ANTIUNIONIST adj. și sm. Care era împotriva unirii Principatelor romîne: mînca-l-ar focu, ~! (GRL.) [a n t i-+ u n i o n i s t].

*ANTOLOGIE sf. Culegere de bucăți alese dintr'o literatură; în spec. culegere de poezii [fr. < gr.].

ANTONICĂ (pl.-ice), ANTONIGĂ (pl.-ige) sf. Plantă ierboasă cu flori albe dispuse în umbele compuse și fructe aromatice; crește prin tufișuri, pîraie și poienile umede din pădurile de munte (Chaerophyllum aromaticum); fiartă în apă sau plămădită în rachiu, servește ca leac contra durerilor de cap (PAMF.).

*ANTONIM 1. adj. Care are un înțeles opus (contrariul sinonimului): bogăție și sărăcie sînt două cuvinte ~e.
2. (pl.-ime) sn. Cuvînt cu înțeles opus [fr.].

*ANTONIMIE sf. Alăturare de două cuvinte cu înțeles opus: un mort viu [fr.].

*ANTONOMAZĂ (pl.-aze) sf. Figură de retorică prin care în locul unui nume comun se pune un nume propriu sau în locul unui nume propriu se dă, prin perifrază, calificativul care-l caracterizează (un Zoil, un critic răutăcios; luptătorul de la Abrud, Avram Iancu) [fr. < gr.].

‡ ANTRAC sbst. Rubin [gr. ἄνθραξ].

*ANTRACEN sbst. Substanță chimică ce se extrage din gudron; se întrebuințează la prepararea mai multor colori artificiale, iar în medicină ca antiseptic [fr.].

*ANTRACIT sm. Cărbune de pămînt, foarte tare, care arde greu, dar produce multă căldură [fr.].

*ANTRACT (pl.-acte) sn. Timpul ce se lasă între acte la o piesă de teatru [fr. e n t r ' a c t e].

*ANTRAX sm. Tumoare dureroasă și tare, numită de popor „serpengea", „bubă rea", sau „bubă neagră" [fr. < gr.].

*ANTREA (pl.-trele) sf. = ANTREU.

*ANTRELUȚĂ (pl.-nțe) sf. dim. ANTREA: el doarme pe canapea în ~ (CAR.).

*ANTRENA (-enez) 1. vb. tr. 1 A duce, a tîrî după sine: l-a antrenat și se duc orbește după el ¶ 2 A fermeca, a cuceri: cu vorba lui antrenează toată lumea ¶ 3 A pregăti prin exerciții repetate în vederea unui concurs, unei lucrări; în spec. a pregăti un cal pentru alergări.
2. vb. refl. A se pune în mișcare, a fi cu voie bună: nu ne-am antrenat de loc la petrecerea de aseară [fr. e n t r a î n e r].

*ANTRENARE sf. 1 Faptul de a (se) a n t r e n a ¶ 2 Mișcare, însuflețire, voie bună.

*ANTRENOR sm. Care antrenează, care pregătește caii pentru alergări [fr. e n t r a î n e u r].

*ANTREPOZIT (pl.-ite) sn. 1 Loc unde se țin mărfuri în cantitate mare ¶ 2 Magazin în care se vînd mărfurile asupra cărora Statul are monopolul: ~ul de sare [fr. e n t r e p ô t].

*ANTREPOZITAR sm. Care are mărfuri într'un antrepozit [fr.].

*ANTREPRENOR sm. Întreprinzător, cel ce ia asupră-și, în anumite condițiuni, o lucrare, o afacere (clădirea unei case, facerea unei șosele, conducerea unui hotel, etc.): acei ~i sau otcupcii erau cei mai mulți Armeni și Greci (I.-GH.) [fr. e n t r e p r e n e u r].

*ANTREPRIZĂ (pl.-ize) sf. 1 Întreprindere, ceea ce ia cineva asupră-și să îndeplinească, plan, hotărîre de lucru ¶ 2 Spec. Conducerea unor afaceri, lucrare de industrie, comerț, etc. pe care o ia cineva asupra lui în anumite condițiuni: antrepriza hotelului; voia să ia antrepriza zidirii unui spital (D.-ZAMF.) ¶ 3 A da în ~, a da cuiva să îndeplinească o lucrare (o clădire, etc.): a lua în ~, a lua asupra sa o lucrare [fr. e n t r e p r i s e].

*ANTRET ANTREU.

*ANTREU (pl.-euri), Mold. ANTRET (pl.-turi) sn. Mică încăpere la ușa de intrare înainte de a pătrunde în odăi: ușa de la antret se deschide (GN.) [fr. e n t r é e].

*ANTROPOFAG,-AGĂ adj. sm. f. Care se hrănește cu carne de om: triburi ~e: ~i se mai întîlnesc astăzi în Africa și în alte țări locuite de sălbatici [fr. < gr.].

*ANTROPOFAGIE sf. Obiceiul de a se hrăni cu carne de om [fr.].

·**ANTROPOID** 1. *adj.* Ce seamănă cu omul. 2. ·**ANTROPOIZI** *sm. pl.* = ANTROPOMORFE [fr.].
·**ANTROPOLATRIE** *sf.* Cult dat unui om divinizat. < [fr.].
·**ANTROPOLOG** *sm.* Care se ocupă cu antropologia [fr.].
·**ANTROPOLOGIC** *adj.* Ce priveşte antropologia [fr.].
·**ANTROPOLOGIE** *sf.* Ştiinţa care se ocupă cu istoria naturală a omului, studiul diferitelor rase omeneşti [fr.].
·**ANTROPOLOGIST** *sm.* = ANTROPOLOG [fr.].
·**ANTROPOMETRIC** *adj.* Ce priveşte antropometria: serviciul ~ [fr.].
·**ANTROPOMETRIE** *sf.* Măsurarea diferitelor părţi ale corpului. Se face la arestaţi pentru a putea fi recunoscuţi în cazul cînd sînt urmăriţi din nou de justiţie şi ar încerca să se ascundă. Pentru fiecare arestat se notează pe o fişă măsurile diferitelor părţiale corpului şi urmele digitale; în felul acesta se poate stabili identitatea individului, spre a i se cerceta antecedentele (149) [fr.].

Fig. 149. Antropometrie.

·**ANTROPOMORF** 1. *adj.* Care are forma omului. 2. ·**ANTROPOMORFE** *sn. pl.* Familie de maimuţe considerate ca cele mai apropiate de om; cele mai însemnate sînt şimpanzeul, gibonul, gorila şi orangutanul [fr.].
·**ANTROPOMORFISM** *sbst.* Credinţa după care se atribue divinităţii chip omenesc şi sentimente, pasiuni pămînteşti [fr.].
·**ANTROPOMORFIST** *sm.* Cel ce crede în antropomorfism [fr.].
·**ANTROPOPITEC** *sm.* Animal închipuit care s'a crezut că e precursorul omului [fr.].
·**ANTURAGIU** (*pl.*-agii, -agiuri), ·ANTURAJ (*pl.* -aje,-ajuri) *sn.* Tot ce înconjoară pe cineva, cei cari trăesc în jurul cuiva, în legătură de aproape cu el: anturagiul lui îi face mai mult rău decît bine [fr. e n t o u r a g e].
ANŢĂRŢ, ANTERT *adv.* Acum doi ani: le spune cît rod a adunat estimp, cît an şi cît antert (SLV.); ursitoarea care ursise mai anţărţ şi pe Făt-frumos (CAR.) [lat. a n n o t e r t i o].
·**ANUAL** 1. *adj.* ① Ce se face în fiecare an: raport ~ ¶ ② Ce corespunde duratei de un an: venit ~ ¶ ③ Ce ţine numai un an: plantă ~ă.
2. *adv.* În fiecare an; pe an: e bine să se facă ~ un raport asupra progreselor unei ştiinţe [fr. < lat.].
·**ANUAR** (*pl.*-are) *sn.* Publicaţiune ce apare în fiecare an pentru a arăta activitatea unei instituţiuni, unei societăţi, etc. sau pentru a da informaţiuni asupra unei ţări: ~ul ministerului cultelor; ~ul Rominiei [fr. a n n u a i r e].
·**ANUITATE** *sf.* Sumă pe care o plăteşte cineva în fiecare an pentru a stinge o datorie sau a forma un capital: acel budget se duce pe tot anul în plăţi de anuităţi ale datoriei (I.-GH.) [fr. a n n u i t é].
·**ANULA** (-ulez) *vb. tr.* ① A lua unui lucru puterea de a fiinţa mai departe, a ridica unui lucru dreptul de a fi folosit; a nimici, a desfiinţa, a înlătura: ~o deciziune, un certificat ¶ ② ± A egala cu zero [fr. < lat].
·**ANULABIL** *adj.* Ce se poate anula [fr.].
·**ANULAR** *adj.* = INELAR [fr. < lat.].
·**ANULARE**, ·ANULAŢIUNE, ·ANULAŢIE *sf.* Faptul de a a n u l a [fr. < lat.].
ANUME *adv.* ① Adică: preuţii de la beseareca Şcheailor ...~ popa Ianu şi popa Mihai (COR.) ¶ ② Cu alte cuvinte: vrei ~ să afli tot ce mi s'a întîmplat ¶ ③ Cu scop hotărît, cu stăruinţă; dinadins: pare că ~ caută să mă necăjească ¶ ④ Precis, exact, tocmai: nu pot să-ţi spun unde ~ am citit anecdota aceasta ¶ ⑤ Amănunţit: îmi găsia fel de fel de alte defecte pe cari le cita ~ (I.-GH.) [lat. a d - n o m e n].
†**ANUMEA** *Mold.* = ANUME.
ANUMIT *adj.* Hotărît: într'un ~ scop; într'o ~ă zi; numai în ~e împrejurări poţi cunoaşte pe cineva [a-n u m e].
⊙**ANUNCIU** = ANUNŢ.
·**ANUNŢ** (*pl.*-ţuri) *sn.* ① Înştiinţare, publicaţiune prin care se aduce ceva la cunoştinţa generală: am dat un ~ la jurnal ¶ ② ~ judiciar, înştiinţare ce se publică de tribunal pentru înfăţişarea unei persoane la judecată cînd nu-i e cunoscut domiciliul, pentru vînzarea averii cuiva, etc. [fr. a n n o n c e].
·**ANUNŢA** (anunţ) 1. *vb. tr.* ① A vesti, a face cunoscut: îţi voiu ~ sosirea mea ¶ ② *Spec.* A face cunoscut un lucru printr'o înştiinţare scrisă: cursurile nu s'au anunţat încă.
2. *vb. refl.* A se vedea de mai 'nainte: anul se anunţă rău pentru agricultori [fr. a n n o n c e r < lat.]
·**ANUNŢĂTOR**,-TOARE *adj. sm. f.* Care a n u n ţ ă: amurgul e... anunţătorul nopţii (ALECS.).
·**ANURIE** *sf.* Încetare a secreţiunii urinei, oprire a udului, (Ⓟ zăbreală) [fr.].
·**ANUTIMP** = ANOTIMP.
·**ANVELOPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* ① Partea din afară a căldării unui vapor ¶② Plic de scrisoare [fr. e n v e l o p p e].
·**ANXIETATE** *sf.* Nelinişte, grije [fr. < lat.].
AOACE = AUACE.
AOLEO! AOLEU! *interj.* Arată durere şi mirare; uneori serveşte pentru a întări ideea exprimată în cuvintele care urmează: Oi, oi! şi aoleu! Arde sufleţelul meu (ALECS. P.); Aoleo şi vai de mine! Aş juca şi nu ştiu bine (IK.-BRS.); Ⓟ: fuge de la aoleu şi dă peste oleoleo (PANN), fuge de un rău mic şi dă de altul mai mare.
AOLI (-iesc) 1. *vb. tr.* A boci pe cineva.
2. *vb. refl.* A se boci: Ce te vaiţi, Ce te aoleşti? (TOC.)
3. *vb. intr.* A plînge, a jeli [a o l e o].
AOLICĂ! *interj.* Arată un necaz uşor sau prefăcut, o mustrare blîndă: Aolică, daolică! Mult mi-e drăguliţa mică (ALECS.-P.) [a o l e o].
†**AOREA**, †AOARE(A) *adv. Trans. Băn. Oaş.* ① Cîteodată, din cînd în cînd: fata mea rău se drăceaşte şi aorea cade în apă (COR.) ¶② Aorea... aorea..., cînd... cînd...: aorea biruia Grecii pre Troiani, aorea Troianii pre Greci (MX.) [a³ + o r i < o a r ă].
·**AORIST** (*pl.*-iste) *sn.* Timp al conjugaţiunii greceşti arătînd o acţiune trecută [fr. < gr.].
·**AORTĂ** *sf.* Vas sanguin ce pleacă din ventriculul stîng al inimii şi din care se ramifică toate arterele care distribue sîngele în corp (150) [fr. < gr.].
·**AORTIC** *adj.* De aortă [fr.].
·**AORTITĂ** *sf.* Inflamaţiune a ţesăturilor aortei [fr.].

Fig. 150. Aorta.

APĂ (*pl.* ape) *sf.* ① Corp lichid, compus din două volume de hidrogen şi un volum de oxigen: ~ de izvor, de fîntînă, de ploaie; ~ de băut, de spălat; ~ dulce, apă din rîuri, fîntîni, spre deosebire de cea minerală şi cea sărată de mare; ~ sărată, sălcie; a duce (o vită) la ~, a duce la adăpat ¶ ② ~ sfinţită AGHIASMĂ ¶ ③ Ⓟ ~ neîncepută, apă ce se ia întîia oară dintr'un puţ nou săpat; apă din care n'a băut nimeni cînd s'a adus de la izvor şi care, după credinţa poporului, trebue luată pînă nu răsare soarele şi dusă acasă fără a vorbi cu cineva; se întrebuinţează în medicina populară ¶ ④ ~ distilată DISTILAT ¶ ⑤ ~ minerală MINERAL; ~termală TERMAL ¶ ⑥ *Trans.* ~acră ACRU ¶ ⑦ ~ gazoasă GAZOS ¶ ⑧ Lichid în care s'au dizolvat substanţe aromatice, parfumate: ~ de flori ¶ ⑨ ~ tare, *Băn.* ~ vie, acid azotic; ~ regală REGAL ¶ ⑩ ~ de plumb, soluţiune de subacetat de plumb în apă la care s'a adăugat alcoolat vulnerar ¶ ⑪ Sucul apos al unor plante: ~ de viţă ¶ ⑫ Năduşală, sudoare: m'am făcut tot o ~ ¶ ⑬ (P ~ moartă, apă cu efecte miraculoase despre care se vorbeşte în basme că se ia de unde se bat munţii în capete şi care poate lega părţile tăiate ale unui corp: ~ vie, apă despre care se spune în basme că are însuşirea de a întineri

sau a însufleți un corp mort după ce a fost închegat cu ajutorul apei moarte ¶ ⑭ Ori-ce îngrămădire de apă, baltă, rîu, mare: ~ curgătoare, stătătoare ¶ ⑮ (P Boală, hidropizie; boală la cai = APUCARE ③; a lua ~, a căpăta această boală ¶ ⑯ Ⓟ (HASD.) ~ albă, cataractă la ochi; ~ neagră, pierdere totală a vederii în urma unei nevrite optice, a unei intoxicații, etc. ¶ ⑰ Ape, *pl.* Jocul de colori pe care-l face o piatră prețioasă, un metal, o stofă, etc.: diamantul acesta are ape frumoase ¶ ⑱ Ⓕ A bea ~ goală, ~ chioară, a bea numai apă, fără nimic altceva; Ⓕ ~ goală, se zice despre ceva fără nici un rost, o nimica toată ¶ ⑲ Ⓟ: A vorbi (*sau* a ști) ca apa (*sau* ca pe ~), a vorbi, etc. fără a se încurca, curgător; merge ca apa, merge bine, fără nici o piedică; îi merge ca din ~, îi merge bine; merge ca apa la deal, merge greu; cînd dorm și apele, cînd e liniște adîncă; a crește ca din ~, a crește iute; a veni ca o ~ turbată, a veni repede, mînios; ca fulgul pe ~, ușor, nestatornic; ca frunza pe ~, la voia întîmplării; a scrie pe ~, a încerca ceva zadarnic; a fi tot o ~, a fi la fel, de o seamă; toți se scaldă într'o ~, toți sînt deopotrivă; a se asemăna (a semăna) ca două picături de ~, a se asemăna (a semăna) așa de mult încît să nu se poată deosebi unul de altul; stau apele în loc de frumoasă ce e; e urît (*sau* sînt) de acopere apa *sau* de îngheață apele (ZNN.); a închega și apele, se zice despre vrăjitori cari, după credința poporului, pot aproape solidifica apa; minte de închiagă apele, se zice despre cine minte cu multă îndrăzneală; a băut apă de pe ghiață (ZNN.), se zice despre cineva cîrn; parcă i-a adus apa, se zice despre oameni cari vin grămadă, pe neașteptate; a-i veni cuiva apa la moară, a-i veni cuiva prilej să facă ceva, a-i veni vremuri mai bune; a lua (*sau* a tăia) cuiva apa de la moară, a împiedica pe cineva să mai facă ceva; a nu mai bea ~ rece (ZNN.), a muri; a trece ca cîinele prin ~, a se strecura printr'o greutate fără multă bătaie de cap, se zice *în spec.* de cineva care trece prin școală fără a-și da multă osteneală, fără a folosi mult din învățătură; a fierbe pe cineva fără ~, a-i face cuiva multe necazuri, a-l chinui; îi lasă gura ~, dorește mult un lucru; a bate apa în piuă, a face un lucru zadarnic, a vorbi fără nici-un rost; a căra ~ la puț, a face un lucru de prisos, a da sfaturi cui n'are nevoie; cît ține ciurul ~, puțin de tot, fără nici-un folos; a pescui în ~ turbure, a căuta prin șiretenie să ajungă la ceva, a lucra pe ascuns; a scoate ~ din piatră, a se sili cu ori-ce preț să facă un lucru, a îndeplini ceva greu de făcut; a trece (*sau* a da) prin foc și ~, a face ceva cu ori-ce preț, învingînd toate greutățile, a trece prin multe încercări; n'are după ce bea ~, e sărac lipit; se îmbată și cu ~, se zice despre cineva slab de abia se mai ține; a-i face cuiva apa, a-i aduce pieirea, a-l îngropa; duce-te-ai pe apa Sîmbetei (VOR.), se zice cînd dorim cuiva un rău mare, vre-o năpaste (după credințele poporului apa Sîmbetei duce în iad); are să mai treacă (*sau* are să mai curgă) ~ pe gîrlă, are să mai treacă mult timp; ce pe ~ nu curge, o nimica toată; apa trage la matca ei și omul la teapa lui *sau* apa vine iar la matca ei, cineva se întoarce iar la obiceiurile lui, revine de unde a plecat; mai curge apa pe unde a mai curs, ajunge cineva ce a mai fost; a se întrece în ~ rece (ZNN.), a se obrăznici; l-a scos apa la mal, a scăpat de nevoie; a trăi ca peștele în ~, a trăi bine, a huzuri; i-a venit apa pe urechi (ZNN.), i-a venit tîrziu mintea; i-a ajuns apa la gură, a ajuns în mare primejdie, nu știe cum să scape; a scăpat căciula pe ~ (ZNN.), a scăpat prilejul; caută să îmbete lumea cu ~ rece, vrea să amăgească lumea cu vorbe goale; nu știu în ce ~ se adapă, nu știu ce gînd are; o scaldă în două ape, e nehotărît, șovăitor; *Băn.*, mi s'au făcut creerii ~ m'am buimăcit; a avea ~ la cap (ZNN.), a nu fi teafăr la minte; a fi în apele lui, a fi în voia lui, a se simți bine; a-l lăsa în apele lui, a-l lăsa în voia lui; a-l scoate din apele lui, a strica cuiva voia; ~ lină și adîncă, se zice despre cineva ascuns, șiret; șapte ape în chisăliță, se zice cînd cineva se laudă de o înrudire cu persoane cu care de fapt se înrudește numai de departe; apa nu e bună nici în cizme, expresiune întrebuințată de cei ce au patima băuturii; apa trece, pietrele rămîn, lucruri neînsemnate trec și rămîn cele statornice, temeinice; necazurile trec fără să ne doboare; sîngele ~ nu se face, se zice despre puterea pe care o au legăturile de sînge, înrudirile de aproape, fie-care ținînd la ai săi, orice s'ar întîmpla; ulciorul nu merge de multe ori la ~, cînd se expune cineva prea adesea unei primejdii, cînd face mereu fapte rele, o pățește în cele din urmă [lat. a q u a].

○**APĂ-BOTEAZĂ** *sf. Tr.-Carp.* Bobotează.

‡**APALT** (*pl.*-turi) *sn.* Dreptul de vînzare a unor lucruri (sare, cărți de joc, etc.) ce se dădea numai unor negustori: carnea, pîinea și luminările se vindeau la contracciì cu ~ (FIL.) [it. a p p a l t o].

***APANAGIU** (*pl.*-agii,-agiuri), ***APANAJ** (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* ① Proprietate a suveranilor (în Franța se da de rege copiilor născuți mai tîrziu sau fraților și se întorcea iarăși la Coroană cînd linia bărbătească a acestora se stingea) ¶ ② Ⓕ Ce este în stăpînirea cuiva; ce este în firea cuiva sau a unui lucru: acele puține slujbe devenise apanagiul a trei patru familii (I.-GH.) [fr.].

○**APAOS**, ○**APAUS** *Mold.* = PAOS.

APAR *sm.* ① Cel ce aduce, cel ce vinde apă (151) ¶ ② ‡Corăbier ¶ ③ ‡ ☆ Vărsătorul (constelație) (HASD.) [lat. a q u a r i u s].

Fig. 151. Apar (în Moldova).

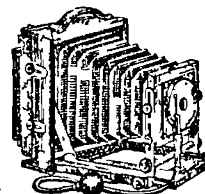
APĂRA (apăr) 1. *vb. tr.* ① A sări în ajutorul cuiva pentru a-i da ajutor, pentru a-i scăpa viața; Ⓟ: apără-mă de găini, că de cîini nu mă tem, se zice despre cei voinicoși, dar fricoși ¶ ② A păzi de o primejdie, a feri: paratrăznetul apără casele în timp de furtună; Dumnezeu să vă apere de cele rele (CRG.) ¶ ③ Doamne-apără! *a)* să (ne) ferească Dumnezeu; *b)* nici de cum, cu nici un preț; *c)* eufemism pentru Necuratul: eu de-aș fi femeie, nu l-aș lua, Doamne-apără! (PAMF.); o fi Doamne-apără! să ne facem cruce și să zicem: feri-ne, Doamne! (RET.) ¶ ④ A ocroti, a lua sub ocrotirea sa, a nu lăsa pe cineva să vorbească rău de altul: își apără mereu neamul ¶ ⑤ A susține împotriva cuiva o părere, etc.: sînt dator să-mi apăr ideile ¶ ⑥ A asista pe cineva dinaintea judecății: avocatul m'a apărat bine ¶ ⑦ ~ un proces, a căuta să arate dinaintea tribunalului dreptatea unei cauze ¶ ⑧ ‡A opri de la un lucru, a împiedica pe cineva să facă ceva: boierii toți îl apăra de acea cale să nu se ducă den țară și den domnie (N.-COST.) ¶ ⑨ ‡A pune piedici la ceva să nu se îndeplinească: multă vreme s'au frămîntat acest lucru în sfat și cîțiva pre atunce apăra acest lucru să nu fie (M.-COST.) ¶ ⑩ ‡A îndepărta de la ceva: de la toată calea vicleană au apărat picioarele meale (DOS.) ¶ ⑪ ‡A refuza: nu i-au apărat craiul ajutoriul său (N.-COST.).

2. *vb. refl.* ① A lupta pentru a înlătura loviturile cuiva, pentru a-și scăpa viața ¶ ② A se lupta în războiu împotriva dușmanului ¶ ③ A se păzi de cineva, de ceva, a se feri: igiena ne învață cum să ne apărăm de boale; Ⓟ: apără-mă de prieteni, că de dușmani mă apăr singur ¶ ④ A căuta să se desvinovățească: el se apăra... că nu știe la sufletul său nimic (ISP.) ¶ ⑤ ‡A se împotrivi, a nu consimți la ceva: el apărîndu-se să nu fie și vrînd să fugă noaptea, ei l-au păzit să nu fugă (MUST.) ¶ ⑥ ‡A fi scutit: pot să se apere de tutelă persoanele care fac parte din cler (COD.-CIV.) [lat. *a p p a r a r e < p a r a r e].

○**APĂRAIE** APĂRIE.

○**APĂRĂMÎNT** (*pl.*-minte) *sn. Trans.* = APĂRARE [a p ă r a].

APĂRARE *sf.* ① Faptul de a (se) a p ă r a ¶ ② Ferire de primejdii, sprijin, pază: a lua ~a cuiva; loc de straje și de ~ în zilele de viforoase învăluiri (VLAH.) ¶ ③ Legitimă ~, dreptul pe care-l are cineva de a se apăra, de a lovi în cineva care-l atacă ¶ ④ ‡ Oprire, împiedicare de la un lucru.

Fig. 152. Aparat fotografic.

***APARAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Ori-ce lucru alcătuit din părți anume așezate și care slujește la un anumit scop: ~ distilator; ~ fotografic (152) ¶ ② Toate

organele care îndeplinesc împreună o anumită funcţiune în organism: ~ respirator; ~ circulator; ~ digestiv ¶ ③ Desfăşurare de lucruri, de cuvinte pentru a uimi pe alţii, lux: o sărbătoare cu mult ~; atita ~ de cuvinte [lat. apparatus, în parte cu accepţiunile fr. appareil şi apparat].

APĂRAT 1. *adj. p.* APĂRA ¶ ¶ Ⓒ ☛ NEAPĂRAT.

2. *sbst.* ① =APĂRARE ¶ ② ‡ Mustrare (PS.-SCH.) ¶ ③ *Trans.* (HASD.) ♣ Păşune, pădure oprită.

Fig. 153. Apărătorii Independenţei.

APĂRĂTOR,-TOARE 1. *adj. sm. f.* ① Care apără, *în spec.* care apără pe cineva dinaintea judecăţii: circiogarii, poreclitţi şi apărători... s'ar apuca de muncă (CRG.) ¶ ② APĂRĂTORII INDEPENDENŢEI, medalie comemorativă, (creată prin decretul din 5 Iunie 1878 şi conferită tuturor militarilor şi asimilaţilor de ori-ce grad cari au luat parte în campania din 1877-1878 (▣ 153).

2. APĂRĂTOARE *sf.* ① Lucru făcut ca să apere de ceva: pusără Ierusalimul ca o ~ de poame (DOS.) ¶ ② ~ de muşte, băţ în vîrful căruia sînt legate nişte fîşii de hîrtie sau de papură şi cu care se alungă muştele (▣ 154) ¶ ③ Obiect ce se deschide în formă de semicerc, alcătuit din pene sau din fîşii de hîrtie, de pînză, etc., lipite pe beţişoare de lemn sau de os şi cu care-şi face cineva vînt, evantaliu: au început să-i facă vînt cu nişte apărători de pene mlădioase de păun (CAR.) ¶ ④ ⛵ Pernită umplută cu cîlţi, care atîrnă în afara bordului unei corăbii sau care se dă afară în momentul acostării, pentru a apăra barca să nu se lovească de vasul sau de cheiul unde e acostată ¶ ⑤ ♣ Plantă ierboasă din familia labiatelor, cu flori purpurii dispuse în verticile multiflore; creşte prin tufişuri, margini de pădure, poieni, livezi şi locuri necultivate; numită şi „somnişor" *(Clinopodium vulgare)* (▣ 155) ¶ ⑥ ♣ Plantă ierboasă, păroasă, aromatică, din familia labiatelor, cu frunze mici eliptice şi puţin dinţate pe margini, cu flori purpurii, rar albe, dispuse în verticile axilare, globuloase, şi care se micşorează spre vîrf; creşte prin bălţi, pe marginea rîurilor, şi

Fig. 154. Apărătoare de muşte.

Fig. 155. Apărătoare.

Fig. 156. Apărătoare.

prin locuri mlăştinoase; e întrebuinţată în medicină pentru proprietăţile ei stimulante, stomachice şi carminative; numită şi „busuiocul-cerbilor", „busuioc-de-cîmp", „izmă-proastă" sau „poleiu" *(Mentha pulegium)* (▣ 156).

APĂRĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a apăra, apărare: vai de apărătura lui ¶ ② *Mold.* (HASD.) ♣ Pădure din care e oprit a se tăia lemne ¶ ③ ‡ Loc de apărare: Belgradul care era apărătura nu numai a Ţării Ungureşti, ci a toată creştinătatea (LET.) ¶ ④ ‡ Ori-ce te apără de ceva (de boale, etc.): icona şi-o au pus în cămara sa... de ~ a tot răul (DOS.) ¶ ⑤ ‡ Scut, ocrotire: cartea aceasta... blagoslovitului numelui Mării tale supt ~ o am scris (DOS.).

***APĂREA**, *APARE (-ar) *vb. intr.* ① A se arăta, a se ivi, a veni: oriunde mă duc, îmi apare în cale ¶ ② A ieşi la lumină, a se vedea: acum... ambiţiunile mici apar mai mult la suprafaţă (I.-GH.) ¶ ③ A se arăta subt o anumită înfăţişare: lucrurile acestea îmi apar ca o pedeapsă pentru păcatele trecute ¶ ④ *Spec.* A ieşi la lumină (despre ceva tipărit), a se publica: cartea n'a apărut încă [fr. apparaître, refăcut după părea].

***APARENT** *adj.* ① Ce se arată subt o înfăţişare care nu e adevărată, care nu e astfel după cum se arată, părut, închipuit, înşelător: mişcarea ~ă a soarelui; moarte ~ă ¶ ② Ce iese mai bine la iveală: în Iaşi agitaţiunea era mai ~ă (I.-GH.) [fr. < lat.].

***APARENŢĂ** (*pl.*-enţe) *sf.* ① Felul de a fi al unui lucru, al cuiva, înfăţişare: o damă în vîrstă bine îmbrăcată, de o ~ respectabilă (I.-GH.) ¶ ② *Spec.* Înfăţişare înşelătoare: nu trebue să judeci pe cineva după ~ (*sau* după aparenţe) ¶ ③ A salva aparenţele, a căuta să ascunză prin fel de fel de mijloace, prin tertipuri, ceva neplăcut, rău, spre a nu da lumii vre-o pricină de vorbă ¶ ④ În ~, după înfăţişare, după cum se arată, după cum se pare: în ~ ai crede că este omul cel mai bun [fr.].

APĂRIE, *Mold.* APĂRAIE *sf.* Multă apă vărsată sau îngrămădită într'un loc: în mijlocul odăii, apărie pe jos, gunoiu şi gîndaci (CRG.).

APĂRIT *sbst. Mold.* (RV.-CRG.) = APĂRIE.

***APARIŢIUNE**, *APARIŢIE *sf.* ① Faptul de a apărea: a-şi face ~a; apariţia unui mort nu i-ar fi zăpăcit mai tare (VLAH.) ¶ ② *Spec.* Eşirea la lumină a unei tipărituri, publicare: ~a cărţii lui a făcut mare sgomot ¶ ③ Vedenie: era aşa de slab, încît ai fi crezut că e o ~ [fr. < lat.].

***APARTAMENT** (*pl.*-ente) *sn.* 🏠 Rînd de odăi alcătuind o locuinţă separată într'o clădire mai mare unde locuesc şi alţii [fr.].

***APARTE** 1. *adj.* Deosebit: are un caracter cu totul ~.

2. *adv.* Fără amestec cu alţii sau cu altceva, deosebit: locueşte ~; pune lucrurile acestea ~ [după fr. à part].

***APARŢINE(A)** (-ţin, -ţiu) *vb. intr.* ① A fi în stăpînirea cuiva, a fi de drept al cuiva ¶ ② A face parte din ceva: elegia aparţine genului liric [după fr. appartenir].

APĂSA (apăs) 1. *vb. tr.* ① A fi greu, a sta greu pe ceva: ajută-mi să cobor sarcina, că mă apasă pe umeri ¶ ② A atinge ceva de aproape, strîns: apasă mîna pe frunte ¶ ③ A răzima: apasă-ţi capul de pieptul meu ¶ ④ Ⓕ A asupri: apăsa fără milă pe cei slabi ¶ ⑤ Ⓕ A copleşi: gînduri negre mă apasă.

2. *vb. intr.* ① A fi greu; a sta greu, a se lăsa greu pe ceva: nu apasă mult în cîntar; Ⓕ: părea că tot îi mai apasă ceva pe inimă (SLV.) ¶ ② A atîrna greu, a cădea greu în jos ¶ ③ A pune mîna pe un lucru ce oferă rezistenţă: nu apăsa pe cocoşul puştii ¶ ④ Ⓕ A fi o sarcină grea asupra cuiva, a împovăra prea mult pe cineva: asupra cui ar ~ mai greu această dare, dacă nu asupra muncitorului? (I.-GH.) ¶ ⑤ ~ pe un cuvînt, pe o vorbă, a rosti un cuvînt în aşa fel, cu o pronunţare mai rară, încît să se atragă mai mult luarea aminte asupra lui: tînăra... cu chibriturile? m'a întrebat unul, apăsînd ironic pe fiecare vorbă (CAR.) [lat. *appensare<pensare].

APĂSARE *sf.* ① Faptul de a apăsa ¶ ② Greutate, povară ¶ ③ Ⓕ Asuprire: cu mare greutate am scăpat de ~a străină.

APĂSAT 1. *adj.* ① *p.* APĂSA ¶ ② Greu: calcă cu paşi apăsaţi ¶ ③ Ⓕ: vorbeşte cu glas ~.

2. *adv.* ① Greu: calcă mai ~, că doar nu eşti cocoană (JIP.) ¶ ② Ⓕ: vreau să mergem, răspunse ~ D-na Moroiu (DLVR.).

APĂSĂTOR 1. *adj.* ① Care apasă ¶ ② Ⓕ: tristeţea aceea adîncă, apăsătoare (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ Supărător, aspru: apăsătoarele cuvinte ale părintelui său (CRG.).

2. *sm.* Asupritor.

APĂSĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a apăsa.

***APATIC** *adj. adv.* Fără viaţă, fără vlagă, nepăsător [fr.].

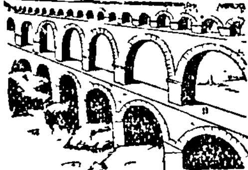
*APATIE *sf.* Lipsă de vioiciune, nesimțire, nepăsare: **vorbește cu atîta ~: își petrece viața... în ~ pe la cafenele** (ALECS.) [fr. < gr.].

*APATIȚĂ *sf.* Fosfat de calciu natural care conține mici antități de fluor s'au de clor [fr.].

APĂTOS *adj.* 1 Ce seamănă cu apa, slab: **vin ~** ¶ 2 Plin de apă: **podelele aruncau în sus din hazna stropi de noroiu ~** (I.-GH.) ¶ ⊙ Bogat în apă: **fîntînă apătoasă** (DOS.) [*a p ă t a; ☛ NEAPĂTAT].

APĂTOȘA (-oșez) *vb. refl.* și *intr.* A lăsa apă, a se umplea de apă: **bube... care nu dor de fel, ci numai apătoșează** (MAR.) [a p ă t o s].

*APEDUCT (*pl.*-te,-turi) *sn.* Canal construit din pietre sau cărămizi, trecînd pe sub pămînt sau la nivelul solului. uneori sprijinit de arcade, pentru a conduce apa dintr'un loc într'altul (157) [după lat. a q u a e d u c t u s].

Fig. 157. Apeduct.

*APEL (*pl* -luri) *sn.* 1 Chemare, strigare după nume în ordinea în care sînt înscrise persoanele care trebue să fie de față la o adunare, la o înfățișare, în școală, etc.: **a lipsi la ~; ~ nominal** ¶ ② Semnal dat de gorniști sau de toboșari pentru a aduna soldații și a constata dacă toți sînt prezenți: **a suna ~ul** ¶ ③ Rugăminte de a participa la ceva: **la ~ul Cîmpineanului, toți Romînii răspundeau** (I.-GH.) ¶ ④ **~ la arme**, chemare pentru a lua armele ¶ ⑤ **~ către popor**, îndemn care se dă mulțimii sau sfat care i se cere în vederea unei anumite acțiuni ¶ ⑥ **A face ~ la cineva**, a cere sprijinul cuiva; **a face ~ la bunătatea, la patriotismul cuiva, etc.** ¶ ⑦ Acțiune făcută de cineva la un tribunal superior împotriva unei judecăți date de o instanță inferioară: **a face ~** ¶ 8 **Curte de ~**, juridicțiune superioară care judecă în a doua instanță o cauză judecată mai 'nainte de un tribunal inferior [fr.].

*APELA (-elez) *vb. intr.* ① A cere ajutorul cuiva, a recurge, a face apel la sentimentele, etc. cuiva: **apelez la bunăvoința dumitale** ¶ ② A face acțiune la un tribunal superior împotriva unei judecăți date în primă instanță [fr. < lat.].

*APELANT, -TĂ *sm. f.* Care face apel împotriva unei judecăți [fr.].

‡APELARISI (-isesc) *vb. intr.* A face a p e l judecătoresc.

*APELATIV *adj.* și (*pl.*-ive) *sn.* Se zice de substantivele care exprimă o clasă întreagă de ființe sau lucruri de aceeași specie (se întrebuințează mai adesea „nume comun"): **om, arbor sînt nume ~e** [fr. < lat.]

*APELAȚIUNE, *APELAȚIE *sf.* Apel judecătoresc: **părțile interesate au dreptul de apelațiune în contra hotărîrilor date de tribunal** (COD.-CIV.) [fr. < lat.].

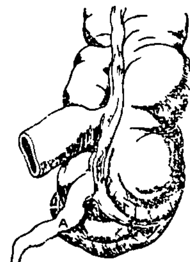
APELPISI, APILPISI (-isesc) 1. *vb. tr.* A scoate pe cineva din răbdări.

2. *vb. refl.* A-și eși din fire, a turba de necaz [ngr. ἀπελπιζω ἀπελπίζω].

‡ APELPISIE *sf.* Supărare, desnădejde: **mergi cu dînsa. mă tem să nu cadă în ~** (ALECS.) [ngr. ἀπελπισία]

APELPISIT, APILPISIT *adj.* și *sm. p.* APELPISI. ① Disperat, turbat, eșit din fire: **de-i face un pas mai mult, trag clopoțelul să vie slugile și te leg butuc ca pe un ~** (ALECS.) ¶ ② Grozav, extraordinar (de bun. de frumos, etc.): **vinuri apelpisite** (TKT.).

*APENDICE (*pl.*-ice) *sn.* ① Parte a unui lucru care se înfățișează ca o prelungire a lui: **buza de sus a unor animale se termină printr'un ~** ¶ ② Adaus la o carte pentru a completa sau a lămuri unele puncte ¶ ③ **~ vermicular, vermiform** *sau* (ileo)-cecal, prelungire de 4-12 cm., în formă de deget de mănușă, a părții inferioare a intestinului gros (158) [fr. < lat.].

Fig. 158. A. Apendice.

*APENDICITĂ (*pl.*-ite) *sf.* Inflamațiune a apendicelui ileo-cecal [fr.].

*APENDICULAR *adj.* În formă de apendice [fr.].

*APEPSIC *adj.* Care sufere de a p e p s i e.

*APEPSIE *sf.* Greutate de a digera, digestiune rea [fr. < gr.].

*APERCEPE (-cep) *vb. tr.* și *intr.* A prinde un lucru cu mintea, cu intelectul [a p e r c e p ț i u n e + p e r c e p e].

*APERCEPTIBIL *adj.* Care poate fi aperceput [fr.].

*APERCEPTIBILITATE *sf.* ① Facultatea de a apercepe ¶ ② Însușirea de a fi aperceptibil [fr.].

*APERCEPTIV *adj.* Care are facultatea de a apercepe [fr.].

*APERCEPTIVITATE *sf.* Facultatea de a apercepe [fr.].

*APERCEPȚIUNE, *APERCEPȚIE *sf.* Facultatea de a prinde un lucru cu mintea, cu intelectul [fr.].

*APERITIV 1. *adj.* Care deschide pofta de mîncare.

2. (*pl.*-ive) *sn.* Băutură alcoolică luată înaintea mesei pentru a deschide pofta de mîncare [fr. < lat.].

†APEȘTI... = PEȘTI...

*APETAL *adj.* Fără petale [fr.].

*APETISANT *adj.* ① Care deșteaptă pofta de mîncare ¶ ② F Plăcut: **o figură ~ă** [fr.].

*APETIT (*pl.*-turi) *sn.* ① Poftă de mîncare: **singur numele bucatelor era deajuns ca să-mi taie ~ul** (NEGR.) ¶ ② Poftă în general, lăcomie (întrebuințat în acest caz de obiceiu la plural): **sînt oameni ale căror ~uri n'au margini** [fr. < lat.].

*APICULAT *adj.* Terminat cu un vîrf scurt și ascuțit [fr.].

*APICULTOR *sm.* Care se ocupă cu creșterea albinelor, albinar, stupar [fr.].

*APICULTURĂ *sf.* Creșterea albinelor, albinărie, stupărie [fr.].

APILPISI... ☛ APELPISI...

+APIPĂI...= PIPĂI...

†APLA *adv.* Simplu, vulgar: **vorbește ~** [ngr. ἁπλᾶ]

*APLANA (-anez) *vb. tr.* 1 A înlătura, prin intervențiunea sa, o neînțelegere între mai multe persoane, o greutate ivită în cale, a ridica piedicile: **am voit să aplanez incidentul** [după fr. a p l a n i r].

*APLAUDA (aplaud) *vb. tr.* și *intr.* ① A bate în palme pentru a-și arăta aprobarea, admirațiunea: **toți au aplaudat pe orator** ¶ ② A aproba, a împărtăși vederile cuiva, o acțiune: **Propunerea aceasta cu toți o aplaudară** (ALX.) [fr. a p p l a u d i r < lat.].

*APLAUDATOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a p l a u d ă.

*APLAUSE *sn. pl.* ① Baterea în palme pentru a arăta aprobarea, admirațiunea: **sala s'a cutremurat la ~le ascultătorilor; un ropot de ~** (VLAH.) ¶ ② Aprobare, împărtășire a vederilor cuiva, a unei acțiuni [lat.].

APLECA (-ec) 1. *vb. tr.* ① A îndoi, a pleca, a coborî: **cu o lovitură l-a aplecat la pămînt; el apleacă bărbia în piept** (CAR.) ¶ ② A lipi de piept, a da să sugă, a alăpta; ⓟ: **copilul pînă nu plînge, nu-l apleacă muma-sa**, ca să capeți ceva, nu trebue să taci; mai des întrebuințat azi cînd este vorba de animale: **apleacă mielul la oaie.**

2. *vb. refl.* ① A se îndoi, a se pleca: **s'a aplecat și a luat o piatră; se apleacă la urechea avocatului și-i șoptește ceva** (CAR.) ¶ ② A se pleca pentru a saluta, a se inclina: **s'a aplecat în dreapta și în stînga la toți cei din biserică** (ISP.) ¶ ③ **Se apleacă ziua**, se face seară (BUD.) ¶ ④ ⓟ **A i se ~**, a-l cuprinde greața, a căpăta o indigestie: **să nu bei apă după lucru gras, că ți s'apleacă** (CAR.) [lat. a p p l i c a r e].

‡APLECĂCIUNE *sf.* Aplecare, inclinare, gust pentru ceva: **sînt oameni... spornici și au tot felul de aplecăciuni** (TICH.) [a p l e c a].

APLECARE *sf.* ① Faptul de a (se) a p l e c a ¶ ② Pornire, gust pentru ceva, tragere de inimă, inclinațiune: **~firească; mai poseda și aplecări artistice** (I.-GH.).

APLECAT 1. *adj. p.* APLECA. ¶¶ ⓒ NEAPLECAT.

2. APLECATE *sn. pl.* ⓟ Greață, stricare a sto-

macului, indigestiune: omul se îmbolnăvește de ~e cînd mănîncă din lăcomie (PAMF.).

APLECĂTOARE *adj.* și *sf.* ① Care dă să sugă: să-ți chem o femeae ~ din Evrei (DOS.) ¶ ② (Oaie) ~, oaie care n'are miel ei și i se dă alt miel să sugă [a p l e c a].

‡**APLECUȘAT** *adj.* Cu spetele plecate, gîrbov: au umblat tot ~ sau gîrbov (TICH.) [a p l e c a].

***APLICA** (-ic) 1. *vb. tr.* ① A adăuga un lucru la altul, a pune un lucru peste altul în așa fel încît să se potrivească bine, să se lipească: trebuia să aplici mai bine coloarea pe pînză ¶ ② A pune: i-am aplicat ventuze ¶ ③ A da: i-am aplicat leacul; Ⓕ F i-am aplicat o palmă ¶ ④ A întrebuința: trebue să aplicăm alt procedeu ¶ ⑤ A îndrepta ceva într'o anumită direcțiune: fie-care-și aplică aptitudinile la ce se potrivește mai bine cu firea lui.

2. *vb. refl.* A-și fixa ocupațiunea într'o anumită direcțiune, a-și alege o anumită îndeletnicire: mă voiu ~ la științele naturale [fr. < lat.].

***APLICABIL** *adj.* ① Care se poate aplica ② Ce se suprapune ¶¶ NEAPLICABIL, INAPLICABIL [fr.].

***APLICARE** *sf.* ① Faptul de a (se) a p l i c a ¶ ② Întrebuințare: e un lucru ce nu-și poate găsi ~.

***APLICAȚIUNE**, *APLICAȚIE *sf.* ① = APLICARE ¶ ② Sîrguință: lucrează cu multă ~ ¶ ③ Școală de ~, școală unde cineva se pregătește, face practică în vederea unei specialități, unei meserii, ținînd lecțiuni pentru a căpăta această deprindere ¶ ④ Broderie sau dantelă ale cărei flori făcute deosebit sînt cusute pe fondul stofei [fr. < lat.].

‡**APLOS** *adv.* = APLA: ~ a grăi de la maice și de la mamoe ne deprindem (CANT.) [ngr. ἁπλῶς].

***APOCALIPS** (*pl.*-se) *sn.* ① Carte a Noului Testament care cuprinde revelațiunile pe care îngerul le-a făcut apostolului și evanghelistului Ioan în insula Patmos ¶ ② Ⓕ Stil de ~, stil întunecat ¶ ③ Scriere cuprinzînd povestiri de viziuni, revelațiuni, etc. de felul căreia se găsesc în literatura apocrifă: ~ul apostolului Pavel [fr. < gr.].

‡**APOCALIPSIS** = APOCALIPS [ngr. ἀποκάλυψις].

***APOCALIPTIC** *adj.* ① Ce privește apocalipsul, de felul apocalipsului: literatură ~ă ¶ ② Ⓕ Întunecat, ciudat: stil ~ [fr.].

***APOCOPA** (-opez) *vb. refl.* A se produce o a p o c o p ă, a cădea (un sunet, o silabă) la sfîrșitul unui cuvînt.

***APOCOPĂ** (*pl.*-ope) *sf.* ① Căderea unui sunet sau unei silabe la sfîrșitul unui cuvînt ¶ ② Fractură în care o parte a osului este pierdută [fr. < gr.].

***APOCRIF** 1. *adj.* ① Îndoielnic, care nu poate fi dovedit ca fiind autentic: document ~ ¶ ② Se zice despre cărțile și autorii a căror autoritate e îndoielnică, *în spec.* de unele cărți pe care biserica nu le recunoaște ca autentice: a treia și a patra carte din Esdra sînt ~e.

2. (*pl.*-ife) *sn.* Scriere care nu poate fi dovedită ca autentică; *în spec.* text cu cuprins religios, dar pe care biserica nu-l recunoaște de canonic [fr. < gr.].

***APOD** *adj.* Fără picioare: larvă ~ă [fr. < gr.].

***APODICTIC** *adj.* Ce nu poate fi pus la îndoială, întemeiat pe raționament, învederat: adevăr ~ [fr. < gr.].

***APODOZĂ** (*pl.*-oze) *sf.* A doua parte a unui period, în opozițiune cu „protaza" care este partea întîiu a periodului [fr. < gr.].

***APOFIZĂ** (*pl.*-ize) *sf.* Ridicătură de formă și dimensiune variabilă pe care o prezintă oasele (▪ 159) [fr. < gr.].

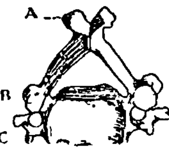
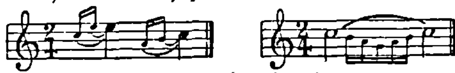

Fig. 159.
ABC. Apofize.

***APOFTEGMĂ** (*pl.*-me) *sf.* Gîndire exprimată în mod limpede și concis, maximă, *în spec.* zicere, sentență memorabilă a unui om celebru: zicea că apoftegma lui Socrat era o erezie filosofică (I.-GH.) [fr. < gr.].

***APOGEU** (*pl.*-geuri,-gee) *sn.* ① ☆ Punctul orbitei aparente în care un corp ceresc se găsește la cea mai mare depărtare de pămînt ¶ ② Ⓕ Punctul cel mai înalt la care se poate înălța cineva, culmea pe care o poate atinge ceva: a atins ~ul gloriei [fr.].

***APOGIATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ♩ Notă de ornament, mai mică, pusă înaintea altei note de forma obicinuită, și care se execută repede, înainte de a o ataca pe aceasta din urmă (▪ 160) [it.].

Fig. 160. Apogiaturi.

APOI 1. *adv.* ① După aceea, pe urmă: întîiu să te gîndești bine, și ~ să vorbești; mai ~, *a)* mai pe urmă; *b)* ‡ mai de pe urmă, de mai tîrziu: încep a-i dzice că leagea Ellinilor iaste bătrînă, iară credința creștinilor iaste mai ~ (DOS.): Ⓟ de Joi pînă mai ~, (în) timp scurt: își ține cuvîntul de Joi pînă mai ~ ¶ ② După ce... apoi și, după ce... încă și, pe deasupra; Ⓟ: După ce e mută, Apoi e și slută, se zice despre cineva cu multe cusururi (ZNN.) ¶ ③ De ~, cel din urmă: ziua, vremea, venirea, judecata (‡ județul), lumea (cea) de ~, sfîrșitul lumii, judecata din urmă; viața de ~, viața viitoare, de pe lumea cealaltă: Nesfîrșita fericire din viața de ~ (VLAH.) ¶ ④ ‡ Cea de ~, urmarea, sfîrșitul unui lucru: ca un om bătrîn, văzînd cartea hătmanului, am lăsat lucrul mai în slab, socotind cea de ~ (M.-COST.) ¶ ⑤ ‡ În (la) cea (mai) de ~, la sfîrșit, în (cele din) urmă: în cea de ~ însă, Dechebal biruindu-se, au fugit (LET.) ¶ ⑥ În unele expresiuni se întrebuințează pentru a apăsa mai mult asupra unei idei, a-i da mai multă energie (*în aceste cazuri, ~ e înlocuit adesea prin* F Ⓟ poi, păi): nu vrei să înțelegi? ~ atunci de geaba mai vorbim ¶ ⑦ Pe lîngă unele conjuncții (că, dar, și) ori interjecții (de! dă!) se întrebuințează iarăși, mai ales în vorbirea familiară, pentru a da mai multă vioiciune vorbirii: gîndește-te la ce-ți spun, c' ~ nu mai stăm de vorbă; ~ dar ce înveți tu? (NEGR.); d'~ dă, nu-i cum vrem noi, ci-i cum vrea Cel-de-sus (CRG.).

2. ‡ *adj.* Cel din urmă: mulți vor fi întîii și apoii întîii (COR.) [lat. a d - p o s t].

***APOLOG** (*pl.*-oguri) *sn.* Povestire în proză sau în versuri cuprinzînd o învățătură morală și în care se văd figurînd oameni, animale, plante, lucruri neînsuflețite [fr. < gr.].

***APOLOGETIC** 1. *adj.* Care are de scop să apere, să laude pe cineva care cuprinde o apologie: discurs ~.

2. *APOLOGETICĂ *sf.* Ramură a teologiei care se ocupă cu apărarea doctrinelor creștine împotriva atacurilor aduse de vrăjmașii lor [fr.].

***APOLOGIE** *sf.* ① Scriere, discurs care urmărește apărarea unor idei, unei persoane ¶ ② *Pr. ext.* Apărare: a face apologia cuiva, a susține apărarea cuiva; a face apologia unor idei, a apăra unele idei [fr.].

***APOLOGIST** *sm.* Care face apologia unei persoane, unui lucru [fr.].

***APONEVROZĂ** (*pl.*-oze) *sf* Pieliță albicioasă care înconjoară mușchii și împiedică deplasarea lor, cînd se contractă [fr.].

***APOPLECTIC** 1. *adj.* ① De apoplexie, ce stă în legătură cu apoplexia: simptome ~e ¶ ② Care e predispus să fie lovit de apoplexie: se mărita se cu un arendaș gras, ~ (VLAH.).

2. *sm.* Care e predispus la apoplexie [fr.].

***APOPLEXIE** *sf.* Dambla: atac de ~; l-a lovit iar apoplexia (CAR.) [fr.

‡**APORIE** *sf.* ① Problemă greu de deslegat: ca un deplin filosof, toată aporia au dezlegat (CANT.) ¶ ② Îndoială, încurcătură: de vreme ce vărul evghenie! voastre v'au proscalisit, nu încape nioi o ~ (ALECS.); aceasta mă pune în mare ~ (FIL.) [ngr. ἀπορία].

***APORT**[1] (*pl.*-turi) *sn.* Partea (de capital, imobile, etc.) adusă de fie-care asociat într'o întreprindere [fr.].

***APORT**[2] ! *interj.* Strigăt prin care se îndeamnă un cîine să aducă ceva: aport! strigă el cu îngîmfare prepelicarului (ODOB.) [fr. a p p o r t e].

***APORTA** *vb. tr.* A aduce vînatul ucis sau ceea ce s'a aruncat (*vorb.* de un cîine) [fr.].

APOS *adj.* ① Plin de apă: loc ~ ¶ ② Bogat în apă: iată că sosește la un rîu mare și ~ foarte (SB.) ¶

② De apă: **din ochii ei albaştri şi mari curgeau şiroaie de mărgăritare apoase** (EMIN) [lat. a q u o s u s].

APOSTASIE *sf.* Lepădare de religie, de credință: **au îndrăznit să ridice sămnul apostasiei** (URIC.) [ngr. ἀποστασία].

APOSTAT 1. *adj.* Care s'a lepădat de credință, nelegiuit: **călugăr ~**; Ⓕ: **Ea o inimă de aur, el un suflet ~** (EMIN.).

2. *sm.* Cel ce s'a lepădat de credință: **un ~ al credinței creştine** [ngr. ἀποστάτης].

***A POSTERIORI** *loc. adv. lat.* Din ceea ce urmează, după consecințe, după cercetarea faptelor; **metodă ~**, metodă pe care o urmează cineva pentru a ajunge la unele concluziuni numai după ce a cercetat cu de-amănuntul faptele.

***APOSTILĂ** *sf.*, ***APOSTIL** *sn.* (*pl.*-ile) Notă, observațiune care se adaugă la ceva scris (la o petițiune, un raport, etc.): **le adresa autorităților respective cu apostila domnească** (I.-GH.) [fr. a p o s t i l l e].

†**APOSTIMĂ** (*pl.*-ime) *sf.* Bubă, buboiu, coptură [ngr. ἀπόστημα].

APOSTOL *sm.* ¹ Unul din cei doisprezece propovăduitori ai învățăturilor lui Hristos ¶ ② *Pr. ext.* Propovăduitor: **unul din cei mai harnici ~i şi luminători ai neamului nostru** (VLAH.) ¶ ③ Partea din Noul Testament care cuprinde faptele apostolilor (▣ 161, 162): **cel mai vechiu ~ romînesc este aşa numitul „Codice Voronețean"** [vsl. < gr.].

Fig. 161. Pagină din Apostolul slavonesc din a. 1547.

Fig. 162. Pagină din Apostolul romînesc din a. 1563.

***APOSTOLAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Propovăduirea, menirea apostolilor ¶ ² Propovăduire, îndeplinire cu sfințenie a unei misiuni: **cariera lui a fost un adevărat ~** [fr. < lat.].

APOSTOLESC = **APOSTOLICESC**: **Crez într'una sfîntă, sobornicească şi apostolească biserică** [a p o s t o l].

APOSTOLEŞTE = **APOSTOLICEŞTE**.

***APOSTOLIC** *adj.* ¹ În conformitate cu credința apostolilor: **biserică ~ă**; **rege ~**, titlu pe care-l purtau regii Ungariei; **simbol ~**, Crezul uzitat în Biserica apuseană; **scaun ~**, scaunul episcopal al Romei ¶ ② De propovăduitor: **zel ~** ¶ ○ Ce purcede de la puterea supremă bisericească: **scrisoare ~ă** [fr. < lat.].

APOSTOLICESC *adj.* În conformitate cu credința a p o s t o l i l o r: **apostoliceştile dogme.**

APOSTOLICEŞTE *adv.* ① În felul a p o s t o l i l o r ¶ ² Ⓕ F Pe jos: **ne primblam ~ prin dealuri şi prin văi** (ALECS.).

‡**APOSTOLIE** *sf.* (BUD.) (HASD.) Menirea de apostol [ngr. ἀποστολή].

***APOSTROF** (*pl.*-ofuri) *sn.* Semnul ' care arată suprimarea unei litere [fr.].

***APOSTROFA** (-ofez) *vb. tr.* A vorbi cuiva (*în spec.* cu ton aspru, de mustrare): **mă întorc să văd cine mă apostrofează şi dau cu ochii de lordul Ald** (I.-GH.) [fr.].

***APOSTROFĂ** (*pl.*-ofe) *sf.* ① Figură de retorică prin care ne adresăm de odată, cu ton viu, unei persoane prezente sau avem numai în vedere o persoană absentă, un lucru neînsuflețit ¶ ② Vorbă aspră, de mustrare: **apostrofa moralistului a plătit-o cu sarcasme** (CAR.) [fr.].

***APOTECĂ** (*pl.*-teci) *sf.* Spițerie [germ. A p o t h e k e].

APOTECAR *sm.* Spițer: **~ sau spițer, de curte şi de cîmp** (N.-COST.) [ngr. ἀποθηκάριος].

***APOTEMĂ** (*pl.*-eme) *sf.* ① Perpendiculară dusă din centrul unui poligon regulat pe una din laturile lui (▣ 163) ¶ ② Perpendiculară coborîtă din vîrful unei piramide regulate pe una din laturile poligonului de bază [fr.].

***APOTEOZA** (-ozez) *vb. tr.* A preamări, a slăvi pe cineva [fr.].

***APOTEOZĂ** (*pl.*-ze) ① Preamărirea cuiva (a unui rege, erou) înfățişîndu-l ca un zeu ¶ ② Slăvirea cuiva cu onoruri deosebite [fr. a p o t h é o s e].

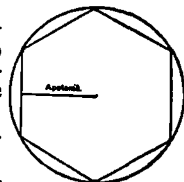

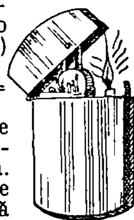
Fig. 163. Apotemă.

‡**APOTICĂ**... = **APOTECĂ**... [ngr. ἀποθήκη].

***APOZIȚIUNE**, ***APOZIȚIE** *sf.* Substantiv care se pune pe lîngă un alt substantiv pentru a-i servi de calificativ, de epitet: **Carol, Regele Romîniei** [fr. < lat.].

***APRECIA** (-eciez) *vb. tr.* ① A hotărî valoarea unui lucru: **experții au apreciat astfel pagubele suferite** ¶ ② A-şi spune părerea asupra unui lucru: **nu eşti în drept să ceri ...de la surd să aprecieze muzica** (I.-GH.)

¶ ③ A prețui, a stima: apreciez totdeauna bunătatea lui [fr.].
*APRECIABIL adj. Care poate fi apreciat: e o diferență mică, abia ~ă ¶¶ Ⓒ NEAPRECIABIL [fr.].
*APRECIARE, *APRECIERE sf. ① Faptul de a aprecia ¶ ② Părere, judecată asupra cuiva, asupra unui lucru: depinde de suverana apreciere a tribunalului (BR.-VN.).
*APRECIATOR, -TOARE adj. sm. f. Care apreciază: bun ~ al stărei spiritelor de pe atunci (I.-GH.) [fr.].
*APRECIAȚIUNE, *APRECIAȚIE sf. = APRECIARE [fr.].
‡ APREG ☛ APRIG.
*APREHENSIUNE sf. Frică, teamă: îți inspiră o frică instinctivă, ca ~a morții (VLAH.) [fr.].
*APRETA (-etez) vb. tr. A scrobi, a întări, cu fierul de călcat (vorb. de o stofă, etc.); a da unui fabricat (stofă, hîrtie, etc.) un aspect mai frumos, un lustru, etc. care-i ridică valoarea în comerț [fr.].
*APRETURĂ (pl.-turi) sf. ① Faptul de a apreta ¶ ② Rezultatul acestei acțiuni [germ.].
*APREȚIA... = APRECIA...
*APREȚUI (-uesc) vb. tr. = APRECIA: pentru ca să putem ~ formele ei cele frumoase (NEGR.) [fr. apprécier + prețui].
† APRIAT adj. adv. Trans. Bucov. Limpede, lămurit: lucrurile carele se pot tîlcui cu cuvinte ~e și înțeleapte (TICH.).
‡ APRIC = APRIG.
APRIG, ‡ APREG 1. adj. ① Înfocat, înflăcărat, nestăpînit: firea lui ~ă și zvăpăiată (VLAH.) ¶ ② Pornit, pătimaș, înverșunat, neîndurat, neîmblînzit: la mînie era ~, numai nu ținea prea mult (NEC.) ¶ ③ Furios, grozav: cale să deschidem prin ~ul dușman (ALECS.) ¶ ④ Crîncen: ~ războiu să dați necredincioșilor ce se închină la lună (ISP.) ¶ ⑤ Ce înspăimîntă, crunt: căutătură ~ă ¶ ⑥ Rău: e un om ~ ¶ ⑦ Lacom: ~ la cîștig ¶ ⑧ Fără milă, nesăturat: Petru Vodă... fiind ~ la prăzi (GR.-UR.) ¶ ⑨ Zelos, neîntrecut: e un vînător ~ ¶ ⑩ Necruțător, crud: va izbuti poate să scape și de dinții ~i ai dulăilor (ODOB.) ¶ ⑪ De înfățișare sălbatecă, greu de suit (vorb. de un munte): munți cu... coastele lor ~i, rîpoase și surpate (ODOB.).
2. adv. ① Cu înflăcărare, cu patimă: ține ~ la reputația lui ¶ ② Cu răutate, cu mînie, crunt: se uită ~ la toți ¶ ③ În chip spăimîntător, grozav: Vuește ~ cîmpul și armele răsună (ALECS.).
APRIL(IE) sbst. A patra lună a anului; Ⓟ: April și priește și pîrlește (VOR.) [vsl. aprilĭ sau gr. ἀπρίλιος].
APRINDE (aprind, aprinz, perf. aprinsei, part. aprins) 1. vb. tr. ① A face să ardă, a da foc: aprinde focul ¶ ② ‡ A arde: mai grase dobitoace junghia și aprindea pe jertfelnic (N. COST.) ¶ ③ Ⓕ A încălzi, a face roșu (în atingere cu căldura, în urma unei emoțiuni): Domnul fața-și aprindea (ALECS.-P.) ¶ ④ Ⓕ A înflăcăra, a pune în mișcare un sentiment, a ațîța o patimă: Dragostele te-amețesc Și te-aprind, te scot din minte (ALECS.-P.) ¶ ⑤ Ⓘ: A-și ~ paie în cap, a-și atrage singur o neplăcere, necazuri, a se băga singur într'o primejdie.
2. vb. refl. ① A lua foc, a începe să ardă pentru a da căldură, lumină, etc.: chibriturile fiind umede, nu s'au aprins ¶ ② Pr. ext.: stelele s'au aprins iarăși pe cer ¶ ③ Ⓕ Un fulger se aprinde în ochii lui pe loc (ALECS.) ¶ ④ F A începe să strălucească, a scînteia: ochii lui se aprindeau de dorul răzbunării (I.-GH.) ¶ ⑤ Ⓕ A se încălzi, a se înfierbînta (în urma unei emoțiuni); s'a aprins sîngele în el ¶ ⑥ Ⓕ A se face roșu (în atingere cu căldura, în urma unei emoțiuni): i s'a aprins fața stînd atîta la foc; s'a aprins de mînie ¶ ⑦ Ⓕ A se înflăcăra: se aprinde prea mult în discuțiune ¶ ⑧ Ⓕ A se pune în mișcare, a se ațîța, a crește în putere (în spec. o stare sufletească): pofta de răzbunare s'a aprins în el; a se ~ de dragoste ¶ ⑨ A se ~ foc, a se mînia, a se necăji deodată ¶ ⑩ Ⓕ F A i se ~ cuiva călcîiele după cineva, a se îndrăgosti nebun de cineva ¶ ⑪ A se încinge, a se strica în urma căldurii produse de umezeală: făina, grîul, fînul s'a aprins [lat. ap-pre(h e)n d ĕ r e].
APRINDERE sf. ① Faptul de a (se) aprinde: ~a luminărilor ¶ ② Ⓕ ⚕ Inflamațiune: ~ de plămîni = PNEUMONIE ¶ ③ Ⓕ Înflăcărare, pornire: vorbește cu multă ~.
○ APRINJOARĂ (pl.-oare) sf. Trans. Chibrit [aprinde].
APRINS 1. adj. ① p. APRINDE: cărbuni aprinși ¶¶ Ⓒ NEAPRINS ¶ ② F Foarte viu (vorb. de culori): roșu ~ ¶ ③ Ⓕ Încălzit, roșu la față (în atingere cu căldura, în urma unei emoțiuni): toată fața-i era ~ă ¶ ④ Ⓕ Stăpînit de o emoțiune puternică: ~ de mînie ¶ ⑤ Ⓕ Înflăcărat, nestăpînit, fără măsură: discuțiune ~ă; imaginațiune ~ă; dragoste ~ă; mînie ~ă; sete ~ă ¶ ⑥ Încins, stricat: făină ~ă.
2. sbst. ① Faptul de a (se) aprinde; pe la (sau în) ~ul luminărilor, spre seară ¶ ② 🐴 Boală la cai și vite cornute pricinuită din fuga mare sau de prea multă muncă.
APRINSOARE sf. Bucov. Pe la aprinsori, pe la aprinsul luminărilor, spre seară: pe la aprinsori, dulceața sta legată bine (GRIG.) [aprins].
○ APRINSURĂ (pl.-suri) sf. Trans. = APRINDERE [aprins].
APRINZĂCIOS adj. Care se aprinde ușor.
APRINZĂTOR 1. adj. ① Care aprinde: aduseră... rășină și alte materii aprinzătoare (BALC.) ¶ ② Care se aprinde ușor, care ia foc cu ușurință. ③ Pr. ext. Ⓟ ⚕ Boală aprinzătoare, boală care produce inflamațiuni.
2. ‡ sm. Cel ce aprinde luminările: un aprindzătoriu de luminele svîntului să 'nvățasă a fura făcliile (DOS.).
3. APRINZĂTOARE (pl.-tori) sf. ① Trans. Chibrit ¶ ② Mic aparat (mai adesea de buzunar) cu care se poate produce o flacără pentru aprins țigara (• 164) [aprinde].

Fig. 164. Aprinzătoare.

○ APRINZĂTURĂ (pl.-turi) sf. = APRINDERE.
*A PRIORI loc. adv. lat. Înainte de a se cerceta cu de-amănuntul faptele, înainte de a se face experiența.
*APRIORISTIC adj. Care se face pe cale „a priori": metodă ~ă [după germ. aprioristisch].
○ APRÎNJOR sbst. Mold. Trans. (HASD.) Timpul de cînd răsare soarele pînă pe la ora 7 dim., numit și „aprînzul cel mic".
† APRÎNZ sbst. Mold. Bucov. Trans. (HASD.) (VOR.) Timpul de pe la ora 7 pînă pe la 9 dimineața, numit și ~ul cel mare: cînd au fost sîmbătă pe ~ul cel mare, iată că au și sosit Bekir Aga (N.-COST.); ~ul (cel) mic ☛ APRÎNJOR [lat. ad prandium].
APROAPE 1. adv. ① Nu departe de cineva, de ceva (în loc sau în timp): șade ~; iarna e ~; Ⓟ: Mai ~ dinții Decît părinții, ne îngrijim mai mult de noi decît de părinți, de cei cu cari trăim în legături strînse ¶ ② ~ de loc. adv.: grădina e ~ de casă; ~ de bătrînețe; e ~ de mintea omului, poate fi ușor de priceput, înțeles de mintea omului; Ⓟ: cămașa e mai aproape de piele, fie-care se îngrijește mai mult de sine, de ai săi ¶ ③ De ~ loc. adv. Din apropiere; Ⓘ: de departe trandafir, de ~ borș cu știr; a cerceta de ~; a avea de ~ pe cineva. a avea pe cineva ca persoană de încredere; a avea mai de ~ pe cineva, a se îngriji mai mult de cineva; a fi rudă de ~ cu cineva; cel (mai) de ~, cel cu care trăește cineva în legături strînse, credinciosul, intimul cuiva ¶ ④ Pe ~ loc. adv. Prin apropiere: care vor fi pre ~ de mare vor muri de groaza valurilor ei (GAST.); pe-aici pe ~; pe-acolo pe ~ ¶ ⑤ Cam: sînt ~ doi ani de cînd nu ne-am mai văzut ¶ ⑥ (Urmat de obiceiu de o negațiune sau de un cuvînt cu înțeles negativ) Mai-mai: era ~ să nu-l mai recunosc; e ~ de necrezut ¶ ⑦ În momentul de a...: cînd ~ să plec, a venit cineva care m'a reținut ¶ ⑧ Cît pe-aci: era ~ să mi se întîmple o mare nenorocire.
2. APROAPELE, DE-APROAPELE sm. Fie-care om în parte și toți oamenii în genere, semen: să iubești pe ~le tău ca pe tine însuți [lat. ad-prope].
APROAPEA prep. Aproape de, în apropiere de: iar ~ carului, E mama haiducului (ALECS.-P.).
*APROBA (-ob) vb. tr. ① A împărtăși ce crede, ce spune, ce face cineva: aprob toate părerile tale ¶ ② A da întărire unei dispozițiuni, unei cereri, a încuviința: ți-a aprobat petiția ¶ ③ A găsi că cineva

îndeplinește un lucru cum se cuvine, potrivit ideilor, sentimentelor sale și ale altora: **aprob atitudinea hotărîtă pe care ai avut-o** [lat.].

***APROBARE** *sf.* ① Faptul de a aproba ¶ ② Împărtășire a acelorași idei; întărire a unei cereri, încuviințare, etc. ¶¶ C **NEAPROBARE**.

***APROBAT** *adj.* ① *p.* **APROBA** ¶¶ Ⓒ **NEAPROBAT** ¶ ② **Bun și ~ pentru suma de ...**, formulă cu care acceptantul confirmă într'o poliță primirea unei sume sau unei valori ¶ ③ ☞ **BUN** ⑩.

***APROBATOR** *adj.* Care aprobă [fr. < lat.].

***APROBAȚIUNE**, ***APROBAȚIE** *sf.* = **APROBARE** [fr. < lat.].

APROD *sm.* ① Servitor la o autoritate (minister, etc.) însărcinat cu paza sălilor, anunțarea persoanelor care vin să ceară informațiuni, etc.; la tribunal, servitorul care strigă la ușă procesele, introduce în sală părțile, etc.: **aude ~ul strigîndu-l pe nume** (CAR.) ¶ ② ‡ Tînăr din suita Curții, paj (numit și **~ de curte**); împreună cu copiii de casă, aprozii formau garda domnească; **~ de tîrg**, slujbaș însărcinat cu încasarea sumelor datorate de cineva unui particular sau fiscului; **~ de divan**, slujbaș însărcinat să aducă la judecată pe împricinați [ung. a p r ó d].

***APROFUNDA** (-dez) *vb. tr.* A pătrunde cu mintea în tainele unui lucru, a-l cerceta cu de-amănuntul, a fi stăpîn cu mintea pe un lucru: **n'ai aprofundat destul chestiunea** [după fr. a p p r o f o n d i r].

***APROFUNDARE** *sf.*, ***APROFUNDAT** *sbst.* Faptul de a a p r o f u n d a.

APROPIA (-piu) 1. *vb. tr.* ① A pune, a așeza, a duce (mai) aproape: **apropie scaunul și să stăm de vorbă**; F: **el știa să apropie inimile și să cimenteze ideile** (I.-GH.) ¶ ② A pune pe cineva alături de alții, a-l face să se asemene cu alții: **aceste păcate îl apropie și mai mult de el** ¶ ③ ‡ A atinge, a ajunge pînă la (*vorb.* de timp): **Domnul, după ce apropiesă trei ani a domniei sale** (LET.).

2. *vb. refl.* ① A veni, a se duce (mai) aproape de cineva, de ceva: **vaporul se apropie de țărm**; F: **a se ~ de țintă**; **așa se mai apropie de adevăr, măcar că era păgîni** (N.-COST.); Ⓟ: **i se apropie funia de par** ☞ **FUNIE** ¶ ② Ⓕ A fi aproape, a sosi (*vorb.* de timp): **toamna se apropie** ¶ ③ A se atinge de ceva, a avea pretenții asupra unui lucru: **de acea moșie nimeni nu s'a putut ~** (I.-GH.) ¶ ④ A veni în atingere cu cineva: **e un om ursuz, nu se poate ~ nimeni de el** ¶ ⑤ A veni în atingere de aproape cu cineva, a se stabili între unul și altul legături mai strînse: **noi studenții munteni și moldoveni ne-am apropiat și mai mult între noi** (I.-GH.) ¶ ⑥ **Se apropie de ziuă**, se face îndată ziuă [lat. a p p r o p i a r e].

APROPIAT 1. *adj.* ① *p.* **APROPIA** ¶¶ Ⓒ **NEAPROPIAT** ¶ ② Așezat în apropiere: **să coborîm la hotelul cel mai ~ de gară** ¶ ③ Intim: **e prietenul cel mai ~ al lui.**

2. ‡ *sm.* Persoană de aproape, intimă: **delungat-ai de mine soțul și ~ul** (COR.).

3. *sbst.* Faptul de a (se) apropia: **după apropietul oștilor ungurești** (M.-COST.).

APROPIERE *sf.* ① Faptul de a (se) a p r o p i a ¶ ② Venire în atingere, înțelegere cu cineva: **nu cred să fie posibilă o ~ între ei** ¶ ③ **În ~** (**de**) *loc. adv.* Aproape (de), lîngă: **locuesc în ~ de gară.**

⊙ **APROPI(E)TAR** = **PROPRIETAR**.

APROPIETURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Locul unde se a p r o p i e, se întîlnesc, se îmbină două lucruri: **un fel de durere la apropietura sprîncenelor** (CAR.).

***A PROPO(S)** (*cit.* apropo) *loc. adv.* ① La timp, la loc potrivit: **lucrul acesta mi-a venit foarte ~** ¶ ② Se întrebuințează în convorbire, cînd voim să aducem aminte de ceva, să poruncim ceva, etc. ce stă în legătură cu ce s'a spus înainte: **~, nu uita să-i spui că-l aștept** ¶ ③ **~ de**, despre, cu privire la: **~ de cele ce mi-ai spus, am mai aflat și eu ceva** [fr. à-p r o p o s].

***APROPO(U)** (*pl.*-ouri) *sn.* Lucru spus la locul lui, *în gen.* vorbă de haz, de spirit, bine nimerită: **ne amuzează mult cu ~urile lui** [fr. à-p r o p o s].

2000 ***APROPRIA** (-priez) *vb. tr.* ① A-și însuși ceva: **au căutat să-și aproprieze pămînturi întinse în țări depărtate** (I.-GH.) ¶ ② A potrivi cu ceva, a face să corespundă împrejurărilor: **trebue să-și aproprieze felul de a vorbi cercului în care se găsește** [fr. < lat.].

***APROVIZIONA** (-ionez) 1. *vb. tr.* A înzestra pentru mai mult timp cu cele trebuincioase (*în spec.* pentru hrană): **era însărcinat a ~ zilnic cu praf și proiectile toate acele baterii** (I.-GH.).

2. *vb. refl.* A-și procura pentru mai mult timp cele trebuincioase: **trebue să ne aprovizionăm, că vin sărbătorile** [fr.].

***APROXIMATIV** 1. *adj.* Făcut cu aproximațiune: **calcul ~.**

2. *adv.* Cu aproximațiune: **poate să fie aici ~ vre-o cinci sute de persoane** [fr.].

***APROXIMAȚIUNE**, ***APROXIMAȚIE** *sf.* Socoteală apropiată de cea adevărată, prețuire, evaluare făcută numai spre a-și face cineva în treacăt idee de o sumă, fără a pune mult temeiu pe această cifră: **am făcut calculul cu ~** [fr.].

APROZIE *sf.* Slujba de a p r o d.

‡ **APRUMUTA** (PS.-SCH.) = **ÎMPRUMUTA**.

***APSIDĂ** (*pl.* -izi, -ide) *sf.* ☆ Fiecare din cele două extremități ale axei celei mari a orbitei descrise de o planetă (apogeul și perigeul) [fr.].

APȘOARĂ = **APUȘOARĂ**.

***APT** *adj.* Bun pentru ceva, în stare de a face ceva, destoinic, vrednic: **nu-l cred ~ să îndeplinească această însărcinare** [fr. < lat.].

***APTER** *adj.* Care n'are aripi (*vorb.* mai ales de insecte) (▣ 165) [fr.].

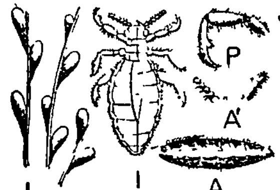

Fig. 165. Insectă apteră: Păduchele. A. Abdomen.—A'. Antene. — P. Picior. L. Lindini. — I. Insectă perfectă.

‡ **APTICĂ** (NEC.) = **APOTECĂ** [pol. a p t e k a].

***APTITUDINE** *sf.* Însușire pentru a face ceva, destoinicie, aplecare firească pentru ceva: **n'are de loc ~ la desenat**; **își da toată silința ca să-i desvolte aptitudinile** (VLAH.) [lat. a p t i t u d o, -i n e m].

APUCA (apuc) 1. *vb. tr.* ① A pune în grabă, cu iuțeală, mîna pe ceva: **apucă o piatră și aruncă în el** ¶ ② A prinde cu mîna, a lua ceva spre a ținea în mînă: **a apucat oala de toartă** ¶ ③ A prinde cu gura, cu dinții: **puneau traistele în capetele cailor, ca să nu apuce iarbă** (NEC.) ¶ ④ A ajunge să ia, a se folosi de un lucru: **i-au dat poruncă să strice toate cetățile... să nu le apuce Leșii cu oști** (MUST.) ¶ ⑤ A lua ceva pe un lucru (la vînzare), *în spec.* un preț mai mare decît face el, decît se putea aștepta: **scîndurile să le vinzi, poți ~ pe ele pînă la o sută de lei** (CRG.) ¶ ⑥ A lua cu sila, a răpi: **cine lăcomește să apuce cele străine, pierde și ale sale** (MUST.) ¶ ⑦ A ajunge la o situațiune, la o demnitate prin mijloace silite, pe cale ilegală: **se ispiti să apuce domnia** (MX.) ¶ ⑧ A prinde pe cineva de o parte a corpului: **l-a apucat de gît**; Ⓟ: **parcă a apucat pe D-zeu de un picior**, se zice despre cineva care are o bucurie neașteptată; — **ziua fuge de bivoli și noaptea-i apucă de coarne**, se zice despre cei prefăcuți, cari vreau să pară virtuoși ¶ ⑨ A pune mîna pe cineva, a prinde: **apucîndu-l Turcii, l-au dus la Țarigrad** (MUST.); *de aci*, a pune mîna pe cineva ca să-i slujască, ca să se folosească de el: **stăpînii unde slujea el... se băteau care de care să-l apuce** (ISP.) ¶ ⑩ A cuprinde: **l-a apucat în brațe** ¶ ⑪ A sili pe cineva să facă un lucru, a nu-l lăsa să mai întîrzie: **l-am apucat să-mi plătească datoriile** ¶ ⑫ A lua la răspundere pentru ceva: **el nu știa ca cine să i le fi luat și n'avea pe cine ~ de ele** (ISP.) ¶ ⑬ **~ din scurt**, a cere cuiva socoteală pentru ceva, a-l descoase: **se mirau cum de știe el așa bine să potrivească... și l-au apucat din scurt** (VOR.) ¶ ⑭ A ajunge la timp pentru a găsi pe cineva sau ceva: **de veneam cu două minute mai tîrziu, nu mai apucam trenul** ¶ ⑮ A trăi atîta încît să poată fi martorul unor evenimente, unor timpuri bune sau rele, să ajungă să facă ori să dobîndească ceva, a ajunge cu viață pînă...; mai adesea în jurăminte: **să n'apuc ziua de mîine, dacă mint**; *verbul fiind la un timp trecut, însemnează* a fi trăit pe acele vremuri, a fi avut prilejul să vadă în trecut unele evenimente, timpuri, o anumită stare de lucruri: **plăieșii spuneau că n'au**

mai apucat așa primăvară (CRG.); bătrînii spun c'așa i-au apucat (VLAH.); ~ de la părinți, de la strămoși, a primi prin moștenire, prin tradiție, o datină, un obiceiu, sau felul de viață, de vorbire, etc.; ~ o poveste, a auzi o poveste de la bătrîni ¶ ⑯ A-i veni pe neașteptate, a-l cuprinde, a-l ajunge: m'a apucat un dor nebun de casă; a-l ~ pe cineva somnul, leșin, frică, minie, furie, *de aci, elipt.*: cînd îl apucă, nu mai e chip să-i vorbești ¶ ⑰ A prinde fără veste, a surprinde: ne-a apucat ploaia; i-au apucat o iarnă grea, cu mare viscol (NEC.) ¶ ⑱ ~ putere, a se întări ¶ ⑲ ~ drum, a merge pe un drum: a apucat un drum greșit; ~ cale: Bujor a apucat calea codrului (ALECS.); ~ cîmpii, a-și lua lumea în cap; ‡~ sănătoasa, a o lua la fugă ¶ ⑳ A-și ~ sufletul, a-și relua răsuflarea: abia apucîndu-și sufletul de spaimă (SB.).

2. *vb. intr.* ① A nimeri, a atinge un loc: izbeau unde apucau ¶ ② A ajunge într'un loc: sileau carii de carii... să apuce mai curînd la pod (NEC.) ¶ ③ A ajunge la timp pentru a găsi pe cineva: n'au apucat tată-său să-l vadă viu (NEC.) ¶ ④ A începe: apucînd de la ușă, se adresă pe rînd la toate damele (I.-GH.) ¶ ⑤ A ajunge să știe, să vadă, să se întimple ceva, a ajunge cu viața, *(iar cînd verbul e la un timp trecut)*: a fi trăit pe acele vremuri, a fi avut prilejul să vadă în trecut un eveniment, o anumită stare de lucruri, etc., a fi ajuns să se facă, să se întîmple ceva: socoteam că n'o s'apuc să ajung odată la București (ISP.); pe tata nici n'am apucat să-i știu cum era (GR.-N.); *de aci înțelesul din expresiunea negativă*: a nu apuca (bine) să..., a nu isprăvi de tot o acțiune începută, a fi abia pe cale de a săvîrși un lucru: n'apucară să se așeze bine și auziră un sunet de bucium (ISP.); n'apuc bine a scăpa din una, și dau peste alta (CRG.); *de aci, impers.*: el cutreierase pămîntul pînă nu apucase să i se urască băiatului (ISP.) ¶ ⑥ A ajunge, a fi pe punctul de a...: de-abia apucasem a adormi și un vis fantastic veni (NEGR.); să n'apuce să cază și tu să găsești (ISP.) ¶ ⑦ A găsi o anumită stare de lucruri, a primi prin moștenire, prin tradiție, o datină, un obiceiu, sau felul de viață, de vorbire, etc.: eu zic cum am apucat, așa se zicea pe vremea mea (CAR.); așa am apucat din bătrîni (GR.-N.) ¶ ⑧ A se îndrepta într'o anumită parte: apucă și el într'un noroc spre răsărit (ISP.) ¶ ⑨ ~ înainte, a merge înaintea cuiva, a întrece pe cineva, a căpăta ceva înaintea altora: au apucat înainte și i-am pierdut din vedere; te-ai trezit prea tîrziu, au apucat alții înainte ¶ ⑩ ~ cu gura înainte, a începe să vorbească înaintea altuia, a nu lăsa pe altul să sfîrșască vorba sau să deschidă măcar gura ¶ ⑪ ‡~ la suflet, a căpăta curaj: ceilalți boiari... au mai apucat la suflet cu nădejdea de viață (M.-COST.).

3. *vb. refl.* ① A se prinde cu mîna, etc. de ceva; Ⓟ: cel ce se îneacă se apucă și de un fir de pai, cine e în primejdie caută scăpare în ori-ce ¶ ② A se ~ de ceva (de lucru, de treabă, etc.), a începe a face ceva, a se hotărî pentru ceva: Romînului îi e greu pînă se apucă de treabă, că de lăsat îndată se lasă (CRG.); a se ~ de (*sau* la) probă, la sfadă: s'apucară iar la sfadă pentru cele trei parale (I.-GH.) ¶ ③ A-i veni în gînd ceva și a-l pune îndată în execuțiune: atunci ei s'au apucat și s'au dus la Brăila (GR.-N.) ¶ ④ A începe: se apucă însuși cu mîna lui să ție burețe de rugină (ISP.) ¶ ⑤ A face un lucru nepotrivit, nesocotit: s'a apucat să spue la toți cele întîmplate ¶ ⑥ A se ~ de cineva, a se lega de cineva, a nu-i mai da pace ¶ ⑦ A se tocmi la cineva, a se lega să facă ceva: s'a fost apucat la un om că-l va sluji un an (VOR.) ¶ ⑧ A se ~ pe jurămînt, a se lega prin jurămînt: Pe jurămînt s'apuca Stăpînii să hărăţească Și slugile să-i privească (ALECS.-P.) ¶ ⑨ A se ~ rămășag, a pune rămășag, a face prinsoare: s'a apucat rămășag pentru un lucru mare (VOR.) ¶ ⑩ ‡A se lega prin cuvînt, a făgădui, a se îndatora că va face ceva: n'au ținut parola, cum s'au apucat cînd l-au pus Domn (NEC.); tu să te faci doftor... și să te apuci că-l vei lecui (SB.).

APUCARE *sf.* ① Faptul de a (se) apuca ¶ ② ‡Luare cu sila, jaf, răpire: dintr'aceastea să nasc uciderea, furtușagurile, apucările (VARL.) ¶ ③ 🐎 Boală de cai, inflamarea reumatică a copitei, apă la picioare.

APUCAT 1. *adj.* ① *p.* APUCA ¶¶ C NEAPUCAT ② Ⓕ Pornit, iute, cam într'o ureche: era ea cam ~ă și 'nainte (VLAH.) ¶ ③ ⚕ Ⓟ Bolnav de colici (*vorb.* mai ales de copii mici): cînd pruncul se svîrcolește..., babele și moașele zic că e ~ de inimă (TEOD.).

2. *sbst.* ① Faptul de a apuca ¶ ② *loc. adv.* Pe ~e, la întîmplare, cum poate cineva după împrejurări: feciorii de boieri învățau romînește numai din întîmplare și pe ~ (I.-GH.) ¶ ③ ‡ Răpire, prădare, jefuire: cu tălhușaguri și ~ul a trăi era obicinuiți (CANT.) ¶ ④ ⚕ Ⓟ Dureri, colici, epilepsie (mai ales la copii): Strînsul cu ~ul a umblat Și de mîna dreaptă m'a luat (TOC.).

APUCĂTOR 1. *adj. sm. f.* ① Care apucă ¶ ② ‡ Jefuitor, răpitor, lacom: Tătarii sînt lupi ~i, pradă, robesc, bat și căznesc pre creștini (MUST).

2. **APUCĂTOARE** *sf.* ⚒ Fiecare din cele două fălci ale unui cleşte (DAM.).

APUCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Cuprindere cu mîna: le-a luat pe toate dintr'o singură ~ ¶ ② Luare cu sila, jefuire, răpire: trăește din jafuri, din apucături, din înșelări (JIP.) ¶ ③ ⚕ Ⓟ Dureri, colici: Îl spăla De apucături, De intîlnituri (TOC.) ¶ ④ *Mold.* (HASD.) ⚕ Ⓟ Boală venită din argint-viu descîntat dat în vre-o băutură ¶ ⑤ *pl.* Obiceiuri, deprinderi, fel de a se purta: nu mă împac de loc cu apucăturile lui; nu-l lăsa să se joace... cu băieți de seama lui, ca să nu ia apucături rele (VLAH.) ¶ ⑥ Aplecare, predispozițiune: are apucături de artist [apuca].

APUNĂTOR *adj.* Care apune.

APUNE (apune, *perf.* apuse, *part.* apus) *vb. intr.* ① ☆ A dispărea de pe orizont (*vorb.* de un corp ceresc): soarele apune; Ⓕ i-a apus steaua, se zice despre cineva care a ajuns rău, care nu se mai bucură de considerațiunea dinainte, care nu mai are noroc ¶ ② Ⓕ A se închide (*vorb.* de ochi): ochii au apus și s'au închis (GAST.) [lat. apponĕre].

APUNERE *sf.* ☆ ① Faptul de a apune ¶ ② ~a soarelui (BUD.) (C.-RAD.), apusul soarelui.

***APUNTAMENTE** *sn. pl.* Leafă [după fr. appointements].

A-PURUREA (DE-) *loc. adv.* ☛ PURUREA.

APUS (*pl.*-usuri) *sn.* ① ☆ Faptul de a apune: Tu ești Dumnezeu de viață, tu ești stea fără ~ (CON.) ¶ ② ☆ Timpul cînd apune soarele: pe la ~ul soarelui ¶ ③ Ⓕ Starea cuiva cînd se apropie de sfîrșit, decădere: Mărețul turn, trist martor l' al nostru trist ~ (ALX.); ~ul vieții, anii (zilele) din urmă (ale vieții) ¶ ④ ● Locul unde apune soarele, vest, occident; Ⓟ: îmi vorbești una de la răsărit și alta de la ~ (PANN), îmi vorbești fără șir, fără legătură; cultura din ~; Biserica ~ului.

APUSEAN, -EANĂ *adj. sm. f.* ● Din apus, despre apus.

APUST (*pl.*-turi) *sn. Mold.* (HASD.) ⚒ Pereți de scînduri în fața iezăturii iazului unei mori, avînd o stavilă care se ridică dacă apa a crescut în urma ploilor, unul lăsînd-o să se scurgă, căci altfel, umplîndu-se iazul, s'ar strica iezătura [rut. opust].

○ **A-PUTEREA-FI** (DE-) *loc. adv. Mold. Bucov.* ☛ PUTERE.

‡**APUȚI** *vb. intr.* A mirosi: nasuri au și nu aput (COR.) [☛ PUȚI].

‡ **APUȚIT** *sbst.* (COR.) Simțul mirosului [apuți].

***AQUAFORTE** *sf. inv.* ✎ Gravură scoasă de pe o placă de aramă acoperită cu ceară și pe care s'a întipărit, prin acțiunea acidului azotic, desenul făcut cu un vîrf de oțel [it.].

***AQUAFORTIST** *sm.* ✎ Cel ce face gravuri în aquaforte [fr. < it.].

***AR** *sm.*, ✓ (*pl.*-are) *sn.* Măsură de suprafață de 100 de metri pătrați, decametru pătrat [fr.].

ARA (ar) *vb. tr.* ✓ ① A lucra, a răsturna pămîntul cu plugul: ~ de primăvară, de toamnă; Ⓟ: boii ară și caii mănîncă, unii își dau osteneala și alții se folosesc; — parcă a arat dracul cu el, se zice despre cineva slab de tot, prăpădit [lat. arare].

○ **ĂRA!** *interj.* Exprimă mirarea, supărarea, mustrarea: ăra! bădică, zău taci, că-i vorbi 'ntr'un ceas bun (VLAH.) [prescurtat din aracan'-de-mine].

***ARAB** 1. *adj.* ● Din Arabia, al Arabilor: literatură ~ă; alfabetul ~ (☛ TABELA IV); cifre ~e, cifrele 1, 2, 3, etc., spre deosebire de cifrele romane (I, II, III, etc.); cal ~ (▣ 166); gumă ~ă ☛ GUMĂ.

TABELA IV. ALFABETUL ARAB

	*	**	***	Valoarea	Numele
ا	ـا	»	»	a	elif
ب	ـب	ـبـ	بـ	b	be
ت	ـت	ـتـ	تـ	t	te
ث	ـث	ـثـ	ثـ	th (engl. dur)	
ج	ـج	ـجـ	جـ	ğ	ğim
ح	ـح	ـحـ	حـ	h'	ha
خ	ـخ	ـخـ	خـ	ch	chî
د	ـد	»	»	d	dal
ذ	ـذ	»	»	th (engl. moale)	thel
ر	ـر	»	»	r	rî
ز	ـز	»	»	z	ze
س	ـس	ـسـ	سـ	s	sin
ش	ـش	ـشـ	شـ	š	šin
ص	ـص	ـصـ	صـ	ss	sat
ض	ـض	ـضـ	ضـ	dh	dhat
ط	ـط	»	»	t	ty
ظ	ـظ	»	»	z	zî
ع	ـع	ـعـ	عـ	spirit aspru	ain
غ	ـغ	ـغـ	غـ	g	gain
ف	ـف	ـفـ	فـ	f	fe
ق	ـق	ـقـ	قـ	q	qaf
ك	ـك	ـكـ	كـ	k	kef
ل	ـل	ـلـ	لـ	l	lam
م	ـم	ـمـ	مـ	m	mim
ن	ـن	ـنـ	نـ	n	nun
ه	»	ـهـ	هـ	h	he
و	ـو	»	»	w, u	waw
ي	ـي	ـيـ	يـ	i (semi-cons.)	ie

* Legat numai cu litera precedentă.
** „ cu litera precedentă și cu cea următoare.
*** „ numai cu litera următoare.

2. **ARAB** *sm.*, **ARABĂ** (*pl.*-abe) *sf.* Locuitor din Arabia (▪ 167) [fr.].

ARABA... = **HARABA...**

ARABĂBURĂ *sf.* Amestec de lucruri multe la un loc, neorînduială: **intră în casă și văzu o ~ de nu-i mai da nimeni de căpătîiu** (ISP.).

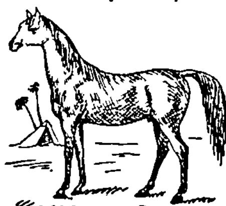

Fig. 166. Cal arab.

Fig. 167. Arab.

***ARABESC** *sn.* ✿ ⚘ *Mai adesea pl.* **ARABESCURI**, desenuri sau sculpturi de formă capricioasă, în care sînt amestecate frunze, ramuri, fructe, etc., înlănțuite sau împletite cu măestrie și cu mult gust; gen obicinuit în arta arabă (▪ 168): **Sub bolta cizelată cu fine ~uri** (ALECS.) [fr.].

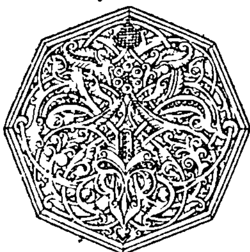

Fig. 168. Arabescuri.

***ARĂBESC** *adj.* ● Din Arabia, al Arabilor [a r a b].

***ARĂBEȘTE** *adv.* În felul Arabilor, în limba Arabilor [a r ă b e s c].

***ARABIC** *adj.* ● Din Arabia, al Arabilor; **gumă ~ă** ☛ **GUMĂ** [fr.].

***ARABIL** *adj.* ✓ Care poate fi arat ¶¶ © **NE-ARABIL** [lat.].

ARAC[1], ○**HARAC**, **HARAG** *sm.* ✓ Par subțire care se pune ca să sprijine vița de vie sau alte plante ce nu pot crește altfel drept, ca fasolea, vița, etc. (▪ 169): **viile se mlădeau... pe aracii plecați de greutatea rodului** (DLVR.); **ici și colo, vii sucite pe harag** (IRG.) [ngr. χαράκι.]

***ARAC**[2] *sbst.* ♀ Băutură spirtoasă preparată din orez fermentat amestecat cu zahăr și cu nuci de coco [fr. a r a c k].

○ **ARACA'N-DE-MINE!** *interj. Mold. Bucov.* Vai de mine! s ă r a c a d e m i n e! *(exprimă durere, mirare)*: **araca'n-de-mine! și eu încă să joc** (SB).

Fig. 169. AA. Araci.

ARĂCEL *sm. dim.* **ARAC**[1].

ARĂCI (**arăcesc**) *vb.tr.* ✓ A pune a r a c i la viță, etc.

ARĂCIRE *sf.*, **ARĂCIT** *sbst.* ✓ Faptul de a a r ă c i.

ARĂDICA... = **RĂDICA...**

‡ **ARĂDUCE** (-duc) 1. *vb. tr.* A înfățișa, a închipui, a reprezenta: **leaspezile ceale mari și ceale mici, acealea arăduc chipul legii vechi și celi noao** (PRV.-MB.).

2. *vb. intr.* A avea asemănare, a semăna: **miru-mă cum nu-și arăduce fecior a părinte** (MX.) [☛ **RĂDUCE**].

○**ARĂDUI** (-uesc) 1. *vb. intr. Trans.* ① A pleca, a purcede ¶ ② A începe.

2. *vb. refl.* A pleca, a porni, a purcede, a se îndrepta spre: **după ospățul acela... se arăduiră și veniră la tatăl său** (RET.) [ung. e r e d n i].

○ **ARAG** *sm.* ① = **ARAC**[1] ¶ ② Riglă de tras linii (COST.).

***ARAGONIT** *sbst.* ⊕ Carbonat de calciu cristalizat în prisme exagonale [fr.].

***ARAHNID** (*pl.*-ide) *sn.* ✱ Clasă de nevertebrate, artropode, cuprinzînd păianjenii, căpușile, etc. [fr.].

ARAM = **HARAM.**

ARAMĂ *sf.* ⊕ ⚒ ① Metal de frumoasă coloare roșie, foarte maleabil, mai dur și mai elastic decît argintul, dînd prin frecare un miros particular și neplăcut (simbol chimic *Cu*); foarte întrebuințat în industrie: **căldare de ~; placă de ~; monedă de ~;** Ⓕ: **a-și arăta arama, a-și da arama pe față**, a-și arăta adevărata fire (în înțeles rău), a se da pe față ¶ ② Vas de aramă: **Scoate vinul cu vadra, Rachiul cu arama** (TOC.) ¶ ③ Ⓕ Clopot: **curînd arama sfîntă va răsuna... chemînd pe credincioși la rugăciune** (NEGR.) ¶ ④ ‡ Ⓕ Monedă de aramă (COR.) ¶ ⑤ **Arămuri** *pl.* Obiecte, vase de aramă [lat. a (e) r a m e n].

ARĂMA (-mez) *vb. tr.* (HASD.) A acoperi cu un strat de a r a m ă obiecte de fier sau de alt metal pentru a le face să pară în întregime de aramă.

ARĂMAR *sm.* ⊕ ⚒ Cel ce lucrează sau vinde obiecte de a r a m ă.

ARĂMĂRIE *sf.* ① *col.* **ARAMĂ** ¶ ② ⊕ ⚒ Loc unde se lucrează sau se vînd obiecte de aramă.

ARĂMBAȘĂ = **HARAMBAȘĂ.**

† **ARAME** *sf. Băn.* = **ARAMĂ.**

ARĂMEASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Vas petru lichide, măsură de capacitate de o oca, sau o jumătate de oca: **aduc numai de cît o ~ de vin chihlibariu** (FIL.) [a r a m ă].

○ **ARĂMETURI** *sn. pl.* Lucruri, podoabe de a r a m ă: **i se făcu... o coroană de fel de fel de ~** (ȘEZ.).

ARĂMI (-ămesc)... (BUD.) (TKT.) = **ARĂMA...**

○**ARĂMIE** *sf.* (HASD.) Căldare mare de aramă [bg. a r a n i j a].

ARAMIN(Ă) = HARAMINĂ.

‡ **ARĂMIOARĂ** (*pl.*-oare) *sf.* Monedă mică de a r a m ă (HASO.).

ARĂMIU *adj.* ① De coloarea a r ă m i i: păduri de trestii își leagănă în vînt vîrfurile arămii (VLAH.) ¶ ② De aramă, ca de aramă: aud... sunetul ~ și plîngaciu al vechiului clopot (GRIG.).

ARĂMIZ *sbst. Băn.* Mătase.

ARĂMOS *adj.* Care conține multă a r a m ă.

○ **ARĂMUI** (-uesc) *Mold.* (SEV.) = ARĂMA.

○ **ARÂNĂ...** = HRANĂ...

ARANGHEL *sm.* Ⓟ = ARHANGHEL.

***ARANJA** (-jez) 1. *vb. tr.* ① A pune, a așeza cu îngrijire la un loc, a pune în rînduială: a aranjat cărțile din bibliotecă ¶ ② A potrivi bine: își aranjează toaleta ¶ ③ A drege: am dat să-mi aranjeze ceasul, că era stricat ¶ ④ A întocmi: nu știe să-și aranjeze viața ¶ ⑤ A pune la cale: am aranjat pentru mîine o excursiune ¶ ⑥ A isprăvi o afacere, a se înțelege asupra unui lucru: nu te mai ocupa, am aranjat eu tot ¶ ⑦ *F iron.* A i-o face cuiva, a vorbi de rău pe cineva pe lîngă altul: lasă că l-am aranjat eu pe lîngă director.
2. *vb. refl.* ① A-și face toaleta: așteaptă-mă, că nu m'am aranjat încă ¶ ② A-și pune în ordine lucrurile din casă: ne trebue încă vre-o săptămînă pînă ne vom ~ ¶ ③ A se înțelege cu cineva asupra unui lucru, a cădea la învoială: s'a aranjat cu creditorii [fr. a r r a n g e r].

***ARANJAMENT** (*pl.*-ente) *sn.* ① Faptul de a (se) aranja ¶ ② Felul în care e aranjat un lucru, rînduială: îmi place mult ~ul acestei odăi ¶ ③ Învoială: cred să ajung la un ~ cu creditorii [fr. a r r a n g e m e n t].

***ARANJATOR, -TOARE** *sm. f.* Care aranjează [după fr. a r r a n g e u r].

ARAP *sm.* ① Negru, om de rasă neagră: ~ul de n'ar vedea pe tatăl său și pe moșul său negru, s'ar omorî (PANN) ¶ ② În credințele poporului, arapii apar ca doctori iscusiți, reminiscență a artei medicale arabe. vestită în evul mediu ¶ ③ ‡ Arab ¶ ④ = COSAȘ (MAR.) [bg. srb. a r a p(ŭ), ngr. ἀραπῆς].

‡ **ARAPCĂ** *sf.* = ARĂPOAICĂ: și adecă o muiare ~ dintr'acealea hotară (VARL.) [bg. srb. a r a p k a].

ARĂPESC *adj.* ① De a r a p ¶ ② ‡ Arăbesc: țara arăpească (M.-COST.); boierii cei mari mergeau călări pe cai arăpești (I.-GH.).

ARĂPEȘTE *adv.* Arăbește [a r ă p e s c].

ARĂPILĂ *sm.* Om negru ca un a r a p: Alei, ~, Alei, măi Buzilă (ALECS.-P.).

ARĂPIME *sf.* ① *col.* ARAP ¶ ② ‡ ● Arabia: toți împărații arăpimei (BIBL.).

ARAPINĂ *sf.* Poreclă dată Țiganilor: văzu o ~ neagră ca fundul căldării (ISP.) [vsl. bg. srb.].

ARAPNIC = HARAPNIC.

ARĂPOAICĂ 1. (*pl.*-ce) *sf.* ● Femeie de rasă neagră.
2. *adj.* Găină ~ (ȘEZ.), găină cu oasele, carnea și creasta vînătă [a r a p].

ARAR (*pl.*-are) *sn.* Țol gros și rar, țesut din păr de capră, din care se fac desagi, se acoper căruțe, etc; pînză groasă ordinară, din care se fac saci, etc. [tc. h a r a r].

ARAR(E) = ARARE-ORI.

ARARE-ORI *adv.* Rar, numai cîteodată: îl vedeam ~ plimbîndu-se singur și posomorît [a³+r a r e+o r i].

ARĂRIEL *sm.* Plantă ierboasă, cu miros greu, cu rădăcina cărnoasă, tulpina dreaptă, ramificată și acoperită cu peri moi de coloare cenușie; frunzele verzi-albicioase acoperite cu un puf fin; florile roșietice, mai rar albe; crește prin locuri inculte, sterile și pietroase, cu deosebire pe un pămînt calcaros; numită și „a(t)rățel", „limba-cîinelui" sau „plescaiță-roșie" *(Cynoglossum officinale)* (▪ 170).

Fig. 170. Arăriel.

ARAT 1. *adj. p.*. ARA ¶¶ Ⓒ NEARAT.
2. *sbst.* ① Faptul de a ara ¶ ② Timpul cînd se ară.

ARĂTA (arăt) 1. *vb. tr.* ① A face semn sau a spune unde se află un lucru, în ce parte este ceea ce caută cineva, a face să se vadă ceva: i-am arătat drumul cel mai sigur ¶ ② A scoate la lumină; a pune în evidență: Dumnezeu pururea ne arată ceea ce ne duce spre pierzare (COR.) ¶ ③ A face cunoscut, a spune: trămise pe Stoica... ca să arate plîngerile sale împotriva boierilor (DOOB.) ¶ ④ A expune, a istorisi: în partea dintîi va arăta viața împăratului Romei (N.-COST.) ¶ ⑤ A da la iveală pe cineva, a-l face să fie cunoscut așa cum e: l-ai arătat ce fel de om este ¶ ⑥ A da dovezi de ceva: nu prea arată multă tragere de inimă la lucru ¶ ⑦ A pîrî: am să te arăt la minister ¶ ⑧ A face să pară, a da cuiva înfățișare: haina aceasta mă arată prea bătrîn ¶ ⑨ ~ cuiva ușa, a-i face semn, a-i spune să plece ¶ ⑩ Ⓕ Toată lumea (*sau* toți) îl arată cu degetul, se zice despre cineva prea cunoscut prin defectele sale, care a făcut ceva nepotrivit, rău ¶ ⑪ ‡ ~ pricină, a învinovăți ¶ ⑫ ‡ ~ cuvînt, a atrage luarea aminte (asupra unui lucru).
2. *vb. intr.* ① A face cunoscut ¶ ② A pune în lumină, a proba: vremea are să arate cine a avut dreptate ¶ ③ A dovedi cuiva că poate să se răzbune, a întoarce cuiva un rău: lasă, că i-oiu arăta eu ¶ ④ A părea, a avea înfățișare: arăți mult mai tînăr; arată rău *sau* bine (la față).
3. *vb. refl.* ① A ieși la lumină, a apărea: soarele aci se arată, aci se ascunde după nori ¶ ② A se vedea într'un loc, a se ivi: se arătase pe cer o stea cu coadă (I.-GH.) ¶ ③ A se vedea așa cum e, a se cunoaște; Ⓟ: ziua bună se arată de dimineață; — arama omului la beție se arată ¶ ④ A voi să pară: își smolesc fețele sale, ca să se arate oamenilor postindu-se (GAST.) ¶ ⑤ A veni cuiva în chip de vedenie: mi s'a arătat ceva grozav în vis azi noapte ¶ ⑥ A părea: se feri cît putu a nu se ~ tristă (ISP.); acesta e un om bun, pe cît s'arată (VLAH.) ¶ ⑦ A se purta, a avea o anumită fire: mai mare va fi vaza lui în lume, de s'ar arăta milostiv către popor (ISP.) ¶ ⑧ A avea un anumit aspect (*vorb.* de cer, etc.): s'arăta de ploaie în ziua de Pălii (GR.-N.) [lat. a d-r e i t e r a r e].

ARĂTANIE *sf.* ① Vedenie, nălucire ¶ ② Ființă diformă, monstru [a r ă t a].

ARĂTARE *sf.* ① Faptul de a (se) a r ă t a ¶ ② Nălucire, vedenie: mii de arătări treceau iute aproape de noi (ALECS.); *de aci*, ori-ce impresionează prin înfățișarea sa ciudată, chip de om urît, slab: o ~ de om băuse apa de la 24 de iazuri (CRG.); o ~ de Grec anume Spandoni, un om urît, podăgrios (MUST.) ¶ ③ ‡ Înfățișare la tribunal: n'a venit la ~ ¶ ④ ‡ Denunț la tribunal sau aiurea: am să fac ~ pentru cele întîmplate ¶ ⑤ Semn prevestitor, minune: se întoarseră mulțumind lui Dumnezeu pentru toate arătările lui (ISP.) ¶ ⑥ ‡ La ~, pe față: Tatăl tău cel ce veade într'ascuns, acela va da ție la ~ (BIBL.).

ARĂTAT *sbst.* Faptul de a (se) a r ă t a.

ARĂTĂTOR 1. *adj. sm.* ① Care a r a t ă ¶ ② ~ *sau* degetul ~, degetul care e așezat între cel mare și cel mijlociu (▪ 171) ¶ ③ ‡ Indicativ; pronume ~, pronume demonstrativ.

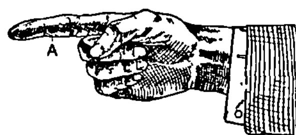

Fig. 171. A. Arătător.

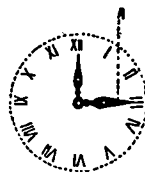

Fig. 172. A. Arătător.

2. *sm.* și (*pl.*-toare) *sn.* ① Fie-care din limbile sau acele ce se învîrtesc pe cadranul unui ceasornic, spre a arăta ceasurile, minutele sau secundele (▪ 172) ¶ ② Cursor (la aparate gradate).

ARĂTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a (se) a r ă t a ¶ ② Nălucire, vedenie ¶ ③ ‡ În ~, aievea: nu cu mintea văzut-au pre Domnul sau în ~ (HASO.).

ARĂTOR *adj. sm.* ① Care a r ă: boi ~i ¶ ② Ce se ară: pămînt, loc ~.

ARĂTOS *adj.* Care a r a t ă bine, cu înfățișare mîndră, impunător, chipeș, frumos: Cum e bradul ~

Așa-i badea de frumos (IK.-BRS.); își zidiseră niște curți arătoase și frumoase (SB.).

ARĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Munca aratului: ~ de primăvară; loc de ~ ¶ ② Loc arat: se văd bungetele de brădet înnegrind zarea ca o ~ proaspătă (VLAH.).

ARĂȚEL *sm.* ① — ARĂRIEL ¶ ② = LIMBA-MIELULUI.

‡ **ARĂVON** *sn.*, ‡ ARĂVONĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① = ARVUNĂ ¶ ② Logodnă [ngr. ἀρραβῶν, ἀρραβῶνα].

‡ **ARĂVONISI** (-isesc)... ① = ARVUNI... ¶ ② A logodi, a făgădui, a închina, a hărăzi (DOS.) [ngr. ἀρραβώνισα ἀρραβωνίζω].

A-RAZNA (DE-) *loc. adv.* ☛ RAZNA.

ARBAGIC(Ă) = ARPAGIC(Ă).

‡ **ARBĂNAȘ** *sm.* Albanez [bg. srb. Arbanaš].

***ARBITRAGIU** (*pl.*-agii, -giuri), *ARBITRAJ (*pl.* -je, -juri) *sn.* ① Judecare a unei neînțelegeri cu ajutorul unuia sau mai multor arbitri ¶ ② Operațiune prin care se caută un cîștig din diferența de curs a aceleiași valori, în același moment, pe piețe deosebite [fr.].

***ARBITRAL** *adj.* De arbitru [fr. < lat.].

***ARBITRAR** 1. *adj.* Care se face după voia, după bunul plac al cuiva: autoritate ~ă; judecată ~ă: legea scrisă trebue să ție locul voinței ~e și a bunului plac (I.-GH.).

2. *adv.* Într'un mod în care nu se ia în seamă decît voința, capriciul cuiva: cine guvernează ~, nu se poate să nu deștepte nemulțumiri.

3. *sbst.* Lucru făcut numai după voia, după capriciul cuiva: într'o societate bine organizată, ~ul trebue să dispară [fr. < lat.].

***ARBITRU**[1] *sm.* ① Persoană aleasă de două părți sau de tribunal pentru a hotărî asupra unei neînțelegeri dintre ele, asupra unei afaceri: arbitrii se vor numi de către părți prin act inscris, autentificat de tribunal (PR.-CIV.) ¶ ② Care are deplină putere de a hotărî, de a judeca asupra unui lucru: a fi liber înseamnează a fi singurul său ~ de ceea ce face și de ceea ce nu face (I.-GH.) [fr. < lat.].

***ARBITRU**[2] *sbst.* ① Voință, facultate de a hotărî asupra unui lucru ¶ ② Liber ~, facultatea, putința de a lua vre-o hotărîre, călăuzit fiind numai de propria voință [fr. < lat.].

ARBIU (*pl.*-bie) *sn.* Varga cu care se încarcă pușca, pistolul (173): se pune în țeavă un glonț și se împinge cu ~l pînă ajunge în capăt (ISP.) [tc. harbi].

Fig. 173. Arbie.

***ARBOR** = ARBORE.

***ARBORA** (-orez) *vb. tr.* A împlînta, a înfige, a înălța ceva drept ca un arbore; *în spec.*: ~ un steag, a înălța, a ridica un steag într'un loc [fr.].

***ARBORADĂ** (*pl.*-ade) *sf.* Totalitatea catartelor și vergilor unei corăbii (174) [arbore].

***ARBORAȘ** *sm. dim.* ARBORE.

***ARBORE** *sm.* ① Copac, pom; arbori de pădure, copaci cari alcătuesc pădurile, cum sînt bradul, fagul, ulmul, frasinul, arțarul, paltinul, etc.; arbori rășinoși, copaci verzi a căror mîzgă îngroșată produce rășina, ca: bradul, pinul, cedrul, etc.; arbori fructiferi, pomi roditori; arbori de ornament, copaci cari se plantează pe alee, prin parcuri, grădini, boschete, etc. ¶ ② ~-PUTUROS = CENUȘER; ARBORELE-VIEȚII = TUIE ¶ ③ Catart: ~ trinchet, ~ mic, ~ din provă, catartul care se află în apropierea provei; ~ mare, catartul cel mai mare, așezat aproape de centrul vasului; ~ artimon, catartul cel mai mic, așezat aproape de pupă; ~ gabier ☛ GABIER ¶ ④ ~ genealogic, desen în formă de arbore din care se vede ieșind, ca dintr'un trunchiu, diferitele ramuri ale unei familii, spița neamului (175) ¶ ⑤ ~le Dianei, cristalizație artificială în formă de arbore obținută printr'un amalgam de argint; ~le lui Jupiter, grupări cristaline de săruri de cositor; ~le lui Saturn, cristalizări de plumb pe o lamă de zinc ¶ ⑥ Ax de transmisiune [lat.].

Fig. 174. Arboradă.

***ARBOREL** *sm. dim.* ARBORE.

***ARBORESCENT**, *adj.* Care are formă, înălțimea unui arbore: se zice *în spec.* de plantele ale căror tulpine și ramuri devin lemnoase [fr. < lat.].

***ARBORESCENȚĂ** (*pl.* -țe) *sf.* Însușirea a tot ce crește ca un arbore, a tot ce devine copac [fr.].

Fig. 175. Arbore genealogic.

***ARBORET**[1] *sbst. col.* ARBORE.

***ARBORET**[2] (*pl.*-ete) *sn.* Partea de sus a unui catart, cînd acesta e alcătuit din mai multe bucăți [it. alberetto, modificat după arbore].

***ARBORICULTOR** *sm.* Cel ce se ocupă cu cultivarea arborilor [fr.].

***ARBORICULTURĂ** *sf.* ① Partea agriculturii care se ocupă cu cultura arborilor și a arbuștilor, *în spec.* a pomilor roditori și a arborilor de ornament ¶ ② Cultura arborilor [fr.].

***ARBORIZAT** *adj.* Se zice despre unele pietre care prezintă arborizațiuni: agată ~ă [fr.].

***ARBORIZAȚIUNE**, *ARBORIZAȚIE *sf.* ① Un fel de desen natural, de obiceiu negru, care se observă pe unele pietre, precum sînt agatele, și care reprezintă ramuri de arbori, mai adesea însă frunze de ferigă ¶ ② Ramificațiunile formate pe geamuri cînd îngheață [fr.].

† **ARBURE** = ARBORE.

***ARBUST** *sm.* Copăcel, tufă, plantă care nu crește mai mult de 1 metru înălțime [fr. < lat.].

ARBUZ... = HARBUZ...

ARC (*pl.* arcuri, † arce) *sn.* ① Porțiune a unei circonferențe, a unei curbe (176): ~ de cerc; ~ de elipsă ¶ ② Armă primitivă alcătuită dintr'o bucată mai subțire de lemn sau de metal îndoită și între capetele căreia se întinde un fir cu ajutorul căruia se aruncă săgeata (178): cînd s'au apucat să facă mănăstirea Putna, au tras cu ~ul Ștefan-Vodă dintr'un vîrf de munte (NEC.); : a avea multe coarde la ~, a avea multe alte mijloace de a face ceva ¶ ③ *Pr. ext.* Orice are o formă încovoiată: ~ul sprîncenelor; avea dureri ne-suferite în ~urile coastelor (VLAH.) ¶ ④ Construcțiune în formă de arc, încovoietură a unei bolți; ~ de triumf, monument în formă de poartă ridicat

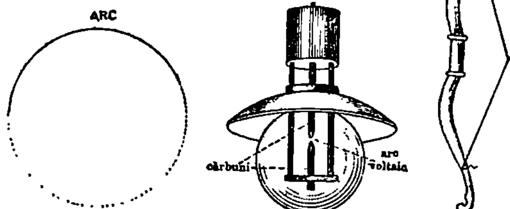

Fig. 176. Arc de cerc. Fig. 177 Lampă cu arc. Fig. 178. Arc

Fig. 179. Arc de triumf.

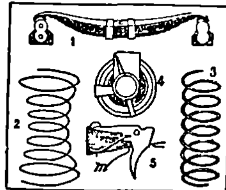

Fig. 180. Arcuri. 1. Arc de trăsură.—2. Arc în spirală.—3. Arc cilindric.—4. Arc spiral.—5. Arc de armă de foc.

în amintirea unei biruințe, a vre-unui eveniment însemnat, sau simplă construcțiune provizorie ridicată pe locul pe unde are să treacă un personaj de distincțiune la o sărbătoare, etc. (▣ 179) ¶ ⑤ Unul din cei doi drugi de fier îndoiți în formă de arc pe care se razimă partea de sus, unde se stă, a unei trăsuri, căruțe, etc.: **trăsură pe ~uri** (▣ 180¹) ¶ ⑥ Bucată de fier, de aramă, de oțel, etc. făcută și așezată astfel ca să vie iar la locul ei, la starea dintîiu, cînd nu se mai apasă asupră-i, resort (▣ 180²·³); **~ul ceasornicului**, zimberec; **~ul spiral al ceasornicului** (▣ 180⁴) ¶ ⑦ *Olten. Băn.* (HASD.) = **ARCUȘ** ¶ ⑧ = **ACOLADĂ** ② ¶ ⑨ **~ voltaic**, lumină puternică care țîșnește între două bucăți de cărbune legate cu cei doi poli ai unui generator electric: **lampă cu ~ (voltaic)** (▣ 177) [lat. a r c u s].

‡**ARCĂ** (*pl.* **-cale**) *sf.* Sprijinitor, protector, înalt demnitar al Porții care lua sub protecțiunea sa pe Domnii romîni: **dedease știre și la arcalele sale de sila ce-i făcea Vasilie-Vodă** (M.-COST.) [tc.].

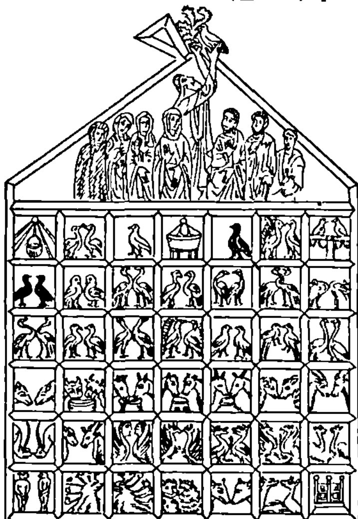

Fig. 181. Arca lui Noe (după o stampă din evul-mediu).

***ARCĂ** *sf.* **Arca lui Noe**, corabia în care s'a adăpostit Noe în timpul potopului (▣ 181) [lat.].

ARCACIU (*pl.* **-ciuri**) *sn.* ① Îngrăditură, ocol în care se închid oile, în grămezi mici, ca să nu se amestece unele cu altele ¶ ② Îngrăditură de nuiele sau de răchită făcută de pescari în apă, pentru prinderea sau păstrarea peștelui (▣ 182).

***ARCADĂ** (*pl.* **-ade**) *sf.* ① Construcțiune în formă de arc ce se razimă pe stîlpi, pe coloane, care de obiceiu formează partea exterioară de jos a unor clădiri, și pe unde se poate circula (▣ 183): **săli mari, cu arcade și bolte învîrtite** (I.-GH.) ¶ ② Parte încovoiată în formă de arc: **are ochii înfundați în arcade ciolănoase** (IRG.) [fr.].

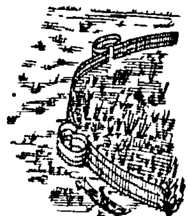

Fig. 182. Arcaciu.

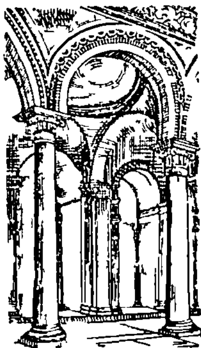

Fig. 183. Arcadă.

***ARCAIC...** = **ARHAIC...**

‡**ARCALIU** *sm.* Care e în mare cinste pe lîngă un om cu vază: **scriind și el această pricină la un icirliu mare ce era ~** (LET.) [tc. a r k a l y].

ARCAN (*pl.* **-ane**) *sn.* ① Funie lungă ce se aruncă, făcîndu-i-se un laț, asupra cailor sălbatici ca să-i prindă; în vechime se întrebuința și ca armă ofensivă: **Mînz ce fuge ca șoîcanul, De nu-l prinde nici ~ul** (ALECS.-P.); în vremile trecute, se întrebuința arcanul pentru a prinde pe tinerii ce urmau să servească ca ostași: **pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu ~ul** (CRG.); *de aci*: **a prinde pe cineva cu ~ul**, a-l aduce să stea silit într'un loc ¶ ② Laț ¶ ③ Joc popular, un fel de horă: **~ul e un joc ce-l joacă numai flăcăii** (VOR.) [tc.].

○**ARCANA** *sf. Mold.* (HASD.) (PAMF.) Joc popular, un fel de horă.

○**ARCANEA** (*pl.* **-nele**) *sf. Trans.* = **ARCANA**.

ARCĂNI (**-ănesc**) *vb. tr.* A prinde cu a r c a n u l: **Dar Fulga svîrle lațul, de gît îl arcănește** (ALECS.).

‡**ARCAR** *sm.* Cel ce face sau vinde arcuri: **~ii sfîrșise arcele... ce au avut în dughenile lor** (MUST.) [lat. a r c(u)a r i u s].

ARCAȘ *sm.* Purtător de a r c, soldat înarmat cu arc (▣ 184, 185, 186): **din nou se string ~ii în jurul viteazului** (VLAH.).

Fig. 184. Arcaș dac. Fig. 185. Arcaș roman. Fig. 186. Arcaș romîn (sec. XV).

‡**ARCĂȘIE** *sf.* Meseria de a r c a ș (HASD.).

***ARCAT** *adj.* Arcuit, încovoiat, în formă de arc: **sprîncene ~e; din zidurile ~e răsăreau ferestre strălucite** (EMIN.) [lat. a r c (u) a t u s].

***ARCATURĂ** (*pl.* **-turi**) *sf.* Șir de mici arcade (uneori numai aplicate sau zugrăvite) ca motiv decorativ la un zid (▣ 187) [fr.].

Fig. 187. Arcatură. Fig. 188. Archebuză. Fig. 189. Archebuzier.

ARCER (*pl.* **-ere**) *sn.* Cute pentru ascuțit briciul, coasa.

***ARCHEBUZĂ** (*pl.* **-uze**) *sf.* Veche armă de foc ce seamănă cu o pușcă (▣ 188): **necurmata grindină a archebuzelor lor** (BĂLC.) [fr. a r q u e b u s e].

***ARCHEBUZIER** *sm.* Soldat înarmat cu archebuză (▣ 189): **ajunse curînd... căpitan de ~i călări** (BĂLC.) [fr. a r q u e b u s i e r].

***ARCHEOLOG...** = **ARHEOLOG...**

ARCHI... = **ARHI...**

‡**ARCHIEFT** *sm.* = **JNEAPĂN**: **veni și șăzu dedesuptul ~ului** (BIBL.) [gr. ἄρκευθος].

Fig. 189. Peisaj arctic.

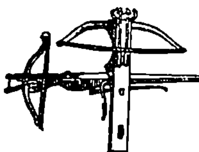
ARCHIȘ, **ARCHIT** *sm.* = **JNEAPĂN** [comp. **ARCHIEFT**].

‡**ARCOS** *adj*. În formă de a r c (CANT).

***ARCTIC** *adj*. ● Care-i așezat la Nord, boreal, septentrional: **polul ~; emisfera ~ă;** *în spec.* care e situat aproape de poli: **regiune ~ă; peisaj ~** (▣ 190) [fr.].

***ARCTURUS** *sbst*. ☆ Stea de mărimea întîiu din constelațiunea Văcarului [lat.].

***ARCUBALISTĂ** (*pl.*-**iste**) *sf*. Armă veche, un fel de arc compus, cu ajutorul căruia se aruncau săgeți și alte proiectile cu mai multă putere și preciziune decît cu arcul obicinuit (▪ 191): **ciobanul.. cu palestra (arcubalista) sigeata printr'inimă îi pătrunse** (CANT) [lat.].

Fig. 191. Arcubalistă.

ARCUI (-**uesc**) 1. *vb. tr.* A face, a îndoi în formă de a r c.

2. *vb. refl.* A se îndoi, a se încovoia ca un arc: **Trotușul... se arcuește fugind** (IRG.).

ARCUIT *adj*. ① *p*. **ARCUI** ¶ ② În formă de arc: **avea niște sprincene bine ~e de pare că erau scrise** (ISP.).

ARCULEȚ (*pl.*-**ețe**) *sn*. *dim*. **ARC** ①: **îi pierdu o săgețică de care punea el în ~ul lui** (ISP.).

ARCUȘ (*pl.*-**ușe,-ușuri**) *sn*. ♩ Vargă (altădată în formă de a r c) de lemn sau de metal pe care se întind, între cele două capete, fire subțiri de păr de cal, și cu ajutorul căreia se cîntă pe instrumentele cu coarde; părțile arcușului sînt: bagheta, părul, capra, scaunul, șurubul și vîrful (▣ 192): **trăgea Dinică cu ~ul, de te ardea la inimă** (I.-GH.).

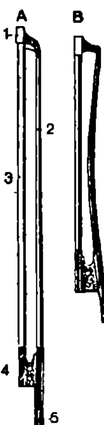

Fig. 192. Arcușuri. A. Arcuș de vioară. 1. Vîrful. 2. Bagheta. 3. Părul. 4. Capra. 5. Șurubul.—B. Arcuș de contrabas.

ARCUȘOR (*pl.* -**șoare**) *sn*. *dim*. **ARC** ①.

○ **ARDALÎC** *sbst*. Toate lucrurile pe care le are cineva la o gospodărie, cu care călătorește, etc., calabalîc: **Oițele le pornea... Cam cu ~ul tot** (TOC.) [AGÎRLÎC].

ARDE (**ard** *și* **arz**, *pf.* **arsei**, *part.* **ars**) 1. *vb. intr.* ① A se mistui prin foc, a se preface în cenușă; Ⓟ: **pe lîngă copacii uscați, ard și cei verzi** *sau* **pe lîngă lemnul uscat, arde și cel verde,** pe lîngă cei răi sufer și cei buni, pe lîngă oamenii harnici și din munca acestora trăesc și cei leneși; Ⓟ: **satul arde și baba se piaptănă,** se zice cînd cineva face ceva ce nu-i potrivit, pentru care nu-i momentul ¶ ② A fi aprins (*vorb.* de foc); Ⓟ: **arde focul în paie ude,** se zice despre cineva care pare potolit, dar poate fi primejdios, despre unul care se laudă cu ce nu poate face, care se arată grozav ¶ ③ A fi aprins (*vorb.* de o lumină): **în cameră ardeau mai multe luminări** ¶ ④ A produce căldură mare, a dogorî: **soarele ardea ca în luna lui Cuptor** (ISP.) ¶ ⑤ A fi fierbinte: **apa arde** ¶ ⑥ A simți căldură, usturime, etc. într'o parte a corpului, a avea fierbințeală: **îmi arde capul; îi ard mîinile** ¶ ⑦ Ⓕ A fi stăpînit de o sensație puternică ori de un sentiment adînc, etc.: **ard de sete; ard de nerăbdare; a-i ~ inima,** *a)* a dori ceva cu înfocare, *b)* a fi cu gîndul la ceva, a fi cu voie bună, a avea chef pentru ceva, a fi dispus să facă ceva: **de asta-mi arde mie inima acum?** *mai adesea elipt.*: **de povești ne arde acum?** (VLAH.).

2. *vb. tr.* ① A mistui prin foc, a preface în cenușă: **ardeau și prădau tot ce întîlneau în cale** ¶ ② A întrebuința o anumită substanță pentru a se încălzi, pentru a găti bucate, etc., a face foc cu ceva: **~ lemne; ~ cărbuni** ¶ ③ A întrebuința anumite substanțe pentru a da lumină: **~ luminări de ceară** ¶ ④ A frige (*vorb.* de o mîncare prea fierbinte): **măcar de te-ar ~ o zamă bună, dar o zamă de raci!** (RET.) ¶ ⑤ **~ cărămida,** a supune la acțiunea focului bucățile de lut din care se face cărămida ¶ ⑥ **~ cuptorul,** a încălzi bine cuptorul pentru copt ¶ ⑦ ✕ A înnegri bucatele lăsîndu-le prea mult la foc, sau punîndu-le la un foc prea mare: **a ars friptura** ¶ ⑧ **~ cu fierul,** a face semn cu fierul roșu, a înfiera ¶ ⑨ **~ o rană,** a cauteriza ¶ ⑩ **Arză-l** (*sau* **arde-l-ar**) **focul!** *a)* blestem, *b)* Ⓟ *expr.* care se adaugă pe lîngă o apreciere măgulitoare asupra cuiva: **Ard'o focul răzeșie! Eu chiteam că-i boierie, Și-i numai o sărăcie** (ALECS.-P.); **da frumoasă mai e, arz'o focul!** ¶ ⑪ A înnegri fața, a pîrli: **l-a ars soarele** ¶ ⑫ A suferi o durere mare, ca și cînd ar fi atins de foc: **mă arde rana** ¶ ⑬ A pricinui o usturime mare, a frige (*vorb.* de o substanță introdusă în corp, de o băutură, etc.): **băutura aceasta mi-a ars tot gîtlejul** ¶ ⑭ Ⓕ A fi stăpînit de un sentiment puternic: **mă arde un dor nespus de casă; ~ cuiva inima,** a-l face să sufere: **cum a ars el inima unei mame, așa să-i ardă inima Sf. Foca de astăzi** (CRG.) ¶ ⑮ **~ la inimă,** a da o emoțiune puternică, o mulțumire: **trăgea Dinică cu arcușul de te ardea la inimă** (I.-GH.) ¶ ⑯ F A lovi, a bate pe cineva: **se primbla pe dinaintea băieților înarmat cu o vargă lungă, arzînd cînd pe unul cînd pe altul** (I.-GH.); **~ o palmă, un biciu,** etc., a da cuiva o palmă, o lovitură de biciu, etc. ¶ ⑰ Ⓕ F A-i spune cuiva ceva neplăcut, așa ca să nu mai aibă ce răspunde, a-l pune la locul lui: **dar știi că m'ai ars, Haldeule, zise părintele Duhu** (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A simți durere atingînd ceva aprins, a se frige cu bucate prea calde ¶ ② ✕ A se înnegri stînd prea mult la foc (*vorb.* de bucate) ¶ ③ A se înnegri la față de soare, a se pîrli ¶ ④ F A păți ceva neplăcut, a se păcăli [lat. a r d ĕ r e].

ARDEIA (-**eiez**) 1. *vb. tr.* ✕ A pune a r d e i u în ceva: **nu mai ardeia friptura.**

2. *vb. refl.* Ⓕ A se iuți, a se mînia (POL.).

ARDEIAȘ *sm. dim.* **ARDEIU.**

ARDEIAT *adj*. ① *p*. **ARDEIA** ¶ ② Ⓕ Iute, mînios (POL.).

○ **ARDEIETURĂ** (*pl.*-**turi**) *sf*. ✕ Lucru care ustură ca ardeiul: **Cu sare să-l presăreze, Cu sare ș'ardeieturi** (ȘEZ.) [a r d e i a].

ARDEIU *sm*. ♣ ① Plantă ierboasă, originară din America tropicală, cultivată astăzi foarte mult pe la noi ca plantă culinară *(Capsicum annuum)* ¶ ② Fructul acestei plante, de formă lungăreață și ascuțită, adesea cilindrică sau umflată, la început verde, mai apoi galben sau roșu ca focul; gustul lui, uneori iute și înțepător ca piperul, îl face să fie foarte întrebuințat ca condiment, mai ales în țările calde (▪ 193); Ⓕ: **iute ca ardeiul,** se zice despre cineva iute, supărăcios; Ⓟ: **a da cuiva cu ~ pe la nas** (ZNN.), a-l supăra mai tare, a-l întărîta [a r d e].

Fig. 193. Ardei.

ARDELEAN 1. *adj*. ● Din Ardeal, al locuitorilor din A r d e a l: **Cîte fete ardelene Toate-s negre la sprincene** (IK.-BRS.).

2. **ARDELEAN** *sm.*, **ARDELEANCĂ** (*pl.*-**ence**) *sf*. Locuitor al Ardealului.

3. **ARDELEAN(C)Ă** *sf*. Un fel de joc obicinuit mai ales în Ardeal, numit încă după ținuturi, „abrudean(c)ă'', „someșan(c)ă'', etc.

ARDELENESC 1. *adj*. = **ARDELEAN.**

2. **ARDELENEASCĂ** *sf*. = **ARDELEAN(C)Ă.**

ARDELENEȘTE *adv*. Ca în Ardeal, ca Ardelenii [a r d e l e n e s c].

***ARDENT** *adj*. Înfocat, înflăcărat: **dotat... la studii, inteligent, ~ și entuziast** (I.-GH.) [fr. < lat.].

ARDERE *sf*. ① Faptul de a a r d e ¶ ② ‡ Căldură, arșiță (BIBL.) ¶ ③ **~-de-tot,** jertfă adusă de Evrei în timpurile vechi, în care victima era mistuită de foc, olocaust.

***ARDEZIE** *sf*. Șist argilos de coloare cenușie albastră ce se desface în pături subțiri; se întrebuințează pentru acoperirea caselor, pentru facerea plăcilor de scris, etc. [it.].

○ **ARDICA...** ☛ **RIDICA...**

***ARDOARE** *sf*. Înfocare, înflăcărare; osîrdie: **lucrează cu multă ~; plin de ~a tinereții** (ODOB.) [lat.].

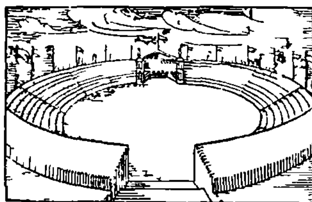
***ARDOAZĂ** (*pl.*-**oaze**) *sf*. = **ARDEZIE** [fr. a r d o i s e].

† **ARE** = **ARIE**[1].

***AREAL** *sbst*. *Trans.* ● Întindere, suprafață (a unei țări, a unui ținut) [germ.].

‡ **ARECIU...** ☛ **HARECIU...**

*ARENĂ (pl.-ene) sf. ① Locul deschis, așternut cu nisip, din mijlocul circurilor, amfiteatrelor, și în care se făceau exerciții, se dedeau lupte între gladiatori sau cu fiarele sălbatice (• 194) ¶ ② Arenele romane, clădire în București pe locul Expoziției din 1906 ¶ ³ Ⓕ Cîmp de activitate: se coborîse însuși și fără nici o rezervă în arena electorală (I.-GH.) [fr. < lat.].

Fig. 194. Arenă.

ARENDA (-dez) vb. tr. A da sau a lua în arendă.

ARENDĂ (-enzi) sf. ¹ Învoială pe care o face cineva, în anumite condițiuni, dînd altuia, în schimbul unei sume cuvenite, și pe un termen hotărît de ani, să exploateze o moșie, să se folosească de veniturile unei case, unui teatru, unui hotel: a da, a lua, a ținea în ~ ¶ ② Suma pe care o dă sau o primește cineva dintr'o asemenea învoială [rus.].

ARENDAR sm. Mold. = ARENDAȘ: ~ul cel vechiu nu poate să facă nici un rău celui nou (ION.).

ARENDAȘ sm. Cel ce ține în arendă o moșie, etc.

ARENDĂȘESC adj. De arendaș: în bătătura casei arendășești ardea un foc mare (ODOB.).

ARENDĂȘIE sf. ¹ Ocupațiunea de arendaș ¶ ² Locuința unui arendaș.

ARENDĂȘIȚĂ (pl. -ițe), ARENDĂȘOAICĂ (pl. -oaice) sf. ¹ Nevasta unui arendaș ¶ ² Femeie care ține în arendă o moșie, etc.: în lăuntru erau grămădite o mulțime de tinere arendășoaice (ODOB.).

ARENDAT sbst. Faptul de a arenda.

‡ ARENDUI (-duesc)... = ARENDA...

*AREOMETRIE sf. Partea fizicei care ne învață cum se poate determina greutatea specifică a unui corp cu ajutorul areometrului [fr.].

*AREOMETRU (pl.-tre) sn. Instrument care servește la determinarea greutății specifice relative a corpurilor solide și lichide fără ajutorul balanței (• 195) [fr.]

Fig. 195. Areometru.

*AREOPAG (pl.-guri) sn. ① Tribunalul cel mai înalt la vechii Greci: era unul din sfeatnicii ~ului... unde să strînge sfatul Athinellor (DOS.) ¶ ² Ⓕ: ~ literar; ~ul opiniunii publice [lat.].

AREPĂ = ARIPĂ.

*AREST (pl.-turi) sn. ① Închisoare: a duce, a pune, a ține la ~ ¶ ② ~ preventiv, închisoare pe care o face cineva în timpul cînd se urmărește instrucția și pînă nu s'a judecat procesul [rus. arestŭ sau germ. Arrest].

*ARESTA (-tez) vb. tr. A prinde pe cineva spre a-l pune la închisoare [arest + fr. arrêter].

*ARESTANT sm., *ARESTANTĂ (pl.-ante) sf. Acela (aceea) care este arestat(ă) [germ.].

*ARESTARE sf. ① Faptul de a aresta ¶ ② Mandat de ~, ordinul scris ce se dă de procuror unui funcționar al poliției pentru a aresta pe cineva.

*ARESTAȚIE sf. = ARESTARE [fr.].

ARET[1] sbst. Trans. Băn. Preajmă, împrejurime; mai obicinuit în expr. în ~ul, împrejurul, în preajma, pe lîngă: nimeni nu cuteza să meargă în ~ul mănăstirii (RET.); în ~ul vîntului (BUD.), în partea, în direcțiunea vîntului.

‡ ARET[2] sbst. Pază, apărare: să fim raialii țării Moldovei de ~ și de apărare (NEC.).

†ARETE[1] sm. Băn. Trans. ① Berbece de prăsilă: Măgurile c'areții săltară (DOS.) ¶ ² ‡ Unealtă de bătut pari (BUD.) BERBECE ③ ¶ ③ ‡ Veche mașină de războiu BERBECE ⁴: areate, un fel de bolovani cu carii bătînd, zidurile cetăților sfărîma (CANT.) ¶ ④ ‡ Constelația berbecului din zodiac (CANT.) [lat. aries, -ietem].

○ARETE[2] sm. = ERETE ①.

○ARETAR sm. Băn. Trans. Păstorul care păzește areții (HASD.).

AREU sm. ① = ALIOR ¹ ¶ ② = AIOR[2] ¶ ③ = LAPTELE-CÎINELUI ③ ¶ ⁴ = LAPTELE-CUCULUI ④.

*ARFĂ... = HARFĂ...

‡ ARGALÎC = AGÎRLÎC: au trecut și ei cu zahereaoa și cu tot ~ul (NEC.).

ARGĂSEALĂ (pl.-seli) sf. ① Faptul de a argăsi ¶ ² Amestecul de substanțe cu care se argăsesc pieile; Ⓟ: a se duce în putina cu ~ (ZNN.), a ajunge rău, a se prăpădi.

ARGĂSI (-ăsesc) vb. tr. A pune pieile în apă amestecată cu coajă de stejar, castan, etc. pentru a le face impermeabile și mai trainice [ngr. ἄργασα < ἀργάζω.

ARGĂSIRE sf., ARGĂSIT sbst. Faptul de a argăsi.

ARGĂSITOR sm. Cel ce argăsește pieile, tăbăcar.

ARGĂSITORIE sf. Loc unde se argăsesc pieile [argăsitor].

ARGĂSITURĂ (pl.-turi) sf. = ARGĂSIRE.

ARGAT sm., ARGATĂ (pl.-ate) sf. Slugă tocmită pentru munca mai grea la o casă, la o moșie: trimete pe un ~ al său cu carul cu boii (CRG.); argata a împins-o cu capul în fîntînă (VOR.) [ngr. ἀργάτης].

ARGĂȚEL sm. dim. ARGAT: băițănaș fiind, intrase la dînsul ~ (SAD.).

ARGĂȚESC adj. De argat: muncă argățească.

ARGĂȚI (-ățesc) 1. vb. intr. A face slujba de argat, a munci ca argat: el argățea pe la unii și pe la alții, ca să-și cîștige hrana vieții (ISP.).

2. vb. tr. A sluji pe cineva ca argat: am venit să te argățesc o lună de zile fără simbrie (GN.).

ARGĂȚIE sf. Slujba de argat: tocmala-i sfîrșită, intru chiar acu 'ndată în ~ (ALECS.).

ARGĂȚIME sf. col. ARGAT: împrejuru-i, ca o roată, șede ~a toată (ALX.).

ARGĂȚIRE sf., ARGĂȚIT sbst. Faptul de a argăți.

ARGEA (pl.-gele) sf. ① Groapă pătrată, de o adîncime pînă la o jumătate de metru, în unele părți acoperită ca un bordeiu, în care se băteau parii ce aveau să susțină părțile războiului; femeile țeseau acolo pentru a păstra firele umede, ca să nu se rupă la țesut; se mai vede foarte rar astăzi pe la țară: La ~ nu știu să țes, La horă mă 'ndes, mă'ndes! (VLAH.); Ⓟ: nu te grăbi ca fata mare la ~ și ca văduva la măritat (PANN); Ⓟ: nici bărbatul în ~, nici femeea la războiu, fie-care să fie cum îi este dat, să nu facă ce nu se potrivește cu firea, cu sexul lui ¶ ² (HASD.) Cele două scînduri pe care șade femeia cînd țese ¶ ③ Mold. (HASD.) Gura unei pivnițe ¶ ⁴ Mold. Trans. (HASD.) (TKT.) (VIC.) Casa la începutul clădirii ei, cînd sînt puși numai stîlpii și căpriorii ¶ ⑤ Mold. (HASD.) † Bolta cea mai mare a unei biserici, de sub turlă: intrară în besearica svîntului la locul ce să chiamă trivolon, la 'ntratul în ~ (DOS.) ¶ ⑥ Mold. Fie-care din bîrnele bătute de o parte și de alta a unei plute pentru ca să țină strînse lemnele care o alcătuesc.

○ARGELUȘĂ (pl.-șe), ARGELUȚĂ (pl.-țe) sf. dim. ARGEA.

*ARGENTIFER adj. Care conține argint [fr.].

ARGHELAR sm. Băn. Trans. (BIB.) = HERGHELEGIU [arghele].

ARGHELE sf. Băn. = HERGHELIE [srb. ergela].

ARGHESI..., ○ARGHISI... = ARGĂSI...

ARGHIROFILIE sf. Lăcomie de bani (adusă ca vină unora din clerici) [ngr.].

*ARGILĂ (pl.-ile) sf. Lut; silicat hidratat de aluminiu provenit din descompunerea altor minerale sau roce; absoarbe ușor apa și devine mai mult sau mai puțin plastică; supusă la un foc puternic, se întărește ca piatra; varietățile ei mai importante sînt: caolinul sau pămîntul de porțelan, argila plastică sau pămîntul de oale, argila smectică sau săpunul de pămînt, etc. [fr. < lat.].

*ARGILOS adj. Lutos, care conține argilă: huma este o rocă argiloasă [fr.].

‡ARGIMAGZAR = ARZMAGZAR.

ARGINT 1. sbst. ¹ Metal de coloare albă caracteristică, tare, foarte maleabil și ductil, neal-

terabil la aer; se atacă cu greu de acizi; se aliază mai ales cu cuprul și cu mercurul; simbol chimic *Ag;* se găsește în filoane printre rocele de porfir, gneiss, etc.; se întrebuințează la facerea monedelor, în bijuterie, și la fabricarea de diferite instrumente: **curat ca ~ul; ban de ~; iubitor de ~,** lacom de bani, sgîrcit; **~ lămurit, ~ strecurat, ‡ ~ ars,** argint curat; ☛ **ARS** ⑤ ¶ **2 Nuntă de ~** ☛ **NUNTĂ** ¶ ③ *Pr. ext.* Coloare argintie: **o față mai albă ca ~ul crinului** (EMIN.) ¶ ④ *Ban. Maram. Mold.* † Bani ¶ ⑤ **ARGINT-VIU = MERCUR: parcă are argint-viu în el.**

2. **ARGINȚI** *sm. pl.* Bani.

3. ‡ **ARGINTURI** *sn pl.* Lucruri de argint: **multe haine scumpe și ~uri au apucat** (M.-COST.) [lat. a r g e n t u m].

ARGINTA (-tez) *vb. tr.* A acoperi cu un strat subțire de a r g i n t obiecte de alte metale, pentru a le face să pară în întregime de argint, a sufla cu argint.

ARGINTAR *sm.* ① Cel ce lucrează obiecte de a r g i n t (sau de alte metale prețioase): **bietul ~ se întorsese acasă trist și plîngînd** (ISP.) ¶ ② Negustor de asemenea obiecte.

ARGINTĂRIE *sf.* ① Multe obiecte de a r g i n t la un loc ¶ ② Tacîmuri și vase de argint ¶ ③ Podoabă de argint sau avînd înfățișarea argintului ¶ ④ Prăvălie de obiecte de argint.

ARGINTĂRIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. Mold.* (HASD.) = **COADA-RACULUI** [a r g i n t].

ARGINTAT *sbst.* Faptul de a a r g i n t a.

ARGINTĂTOR *sm.* Cel ce a r g i n t e a z ă.

ARGINTI (-tesc)..., **ARGINȚI** (-țesc)... = **ARGINTA...: ș'acum luna argintește tot Egiptul antic** (EMIN.).

ARGINTICĂ *sf.* = **COADA-RACULUI** [a r g i n t].

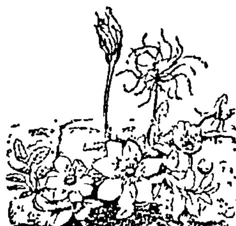
ARGINTIU *adj.* ① De coloarea a r g i n t u l u i, strălucitor ca argintul: **norii argintii prind a se rumeni pe margini** (VLAH.) ¶ ② Care are un sunet limpede ca argintul: **Și cu glasul ~, Rîde vesel, răsfățată** (ALECS.).

ARGINTOS *adj.* ① Care conține mult a r g i n t ¶ ② Ca argintul, de coloarea argintului: **Luna varsă raze dulci și argintoase** (BOL.).

ARGINTUI (-uesc)... = **ARGINTA...: lumina zilei îmi argintuise odaia** (DLVR.).

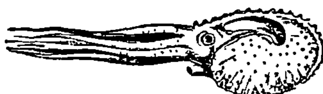
ARGINTURĂ (*pl.*-turi) *sf. Băn.* = **COADA-RACULUI** [a r g i n t].

ARGINȚICĂ *sf.* Arbust cu flori mari albe; crește pe stîncile calcare din vîrfurile munților noștri celor mai înalți *(Dryas octopetala)* (▣ 196) [a r g i n t].

Fig. 196. Argințică.

***ARGON** *sbst.* Corp simplu, gazos care, în cantități infime, se găsește și în aerul atmosferic [fr.].

ARGONAUT *sm.* Gen de moluscă cefalopodă, avînd opt brațe pe care se găsesc două șiruri de ventuze; specia cea mai cunoscută trăește pe coastele Siciliei, în golful de Tarent și în Marea Adriatică (▣ 197) [fr.].

Fig. 197. Argonaut.

‡ **ARGOS** *adj.* Oprit pentru cîtva timp de a sluji în biserică [ngr. ἀργός].

‡ **ARGOSI** (-osesc) *vb. tr.* A opri pentru cîtva timp pe un preot de a mai face slujba în biserică: **Patriarhul... argosi pe Mitropolitul Leon** (NEGR.) [a r g o s].

***ARGUMENT** (*pl.*-ente) *sn.* Dovadă pe care o aduce cineva în vorbire sau în scris, întemeindu-se pe legătura dintre anumite fapte: **~ele tale nu mi se par de loc convingătoare** [fr. < lat.].

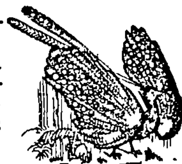
***ARGUMENTA** (-tez) 1. *vb. intr.* A aduce dovezi prin vorbă sau prin scris: **felul cum argumentează dînsul e absolut convingător.**

2. *vb. tr.* A dovedi: **ceea ce cauți să argumentezi mi se pare absolut zadarnic** [fr. < lat.].

ARGUMENTARE,** ***ARGUMENTAȚIUNE, **ARGUMENTAȚIE** *sf.* ① Faptul de a a r g u m e n t a ¶ ② Dovadă prin vorbă sau prin scris [fr. < lat.].

***ARGUMENTATOR** *sm.* Cel ce argumentează [fr. < lat.].

***ARGUS** *npr. m.* ① Principe argian care după legendă ar fi avut o sută de ochi ¶ ② *De aci* ARGUS *sm.* Om cu privire ageră, pătrunzătoare, iscoditoare, care veghiază mereu și pe care nu-l poate înșela nimeni: **a avea ochi de ~** ¶ ③ Gen de păsări din ordinul galinaceelor, astfel numit din cauza penelor împestrițate cu numeroase pete rotunde care seamănă cu niște ochi; trăește prin insulele Malesiei (▣ 198) [fr.].

Fig. 198. Argus.

***ARGUȚIE** *sf.* Fel de a judeca și de a aduce dovezi deșarte, fapte netemeinice, falsificate, interpretate dinadins greșit [fr. < lat.].

***ARHAIC** *adj.* ① Învechit, din timpuri vechi, ce dă impresie de vechime; care se întrebuința altădată, dar a dispărut sau se obicinuește rar astăzi: **cuvinte ~e; stil ~** ¶ ② **Era ~ă,** era cea mai veche din viața pămîntului [fr.].

***ARHAISM** (*pl.*-isme) *sn.* Cuvînt, întorsătură de frază care se întrebuința altădată, dar care a dispărut cu totul sau se mai obicinuește foarte rar astăzi: **nuveliștii noștri întrebuințează deseori ~e** [fr.].

***ARHAISTIC** *adj.* = **ARHAIC** [după germ. a r c h a i s t i s c h].

ARHANGHEL *sm.* ① Înger care e mai mare peste ceilalți, care ocupă un loc superior în ierarhia lor; **~ii Mihail și Gavril,** sărbătoriți de biserica ortodoxă sub numele de Sfinții-Arhangheli, în ziua de 8 Noembrie ¶ ② *F. iron.* **Sfîntu ~** (ISP.), varga de bătut copiii ¶ ③ Un fel de colac: **la o pomană lungă trebue 200-300 colăcei, ~i... și altele** (MAR.) [vsl. < gr.].

***ARHEOLOG** *sm.* Cel ce se ocupă cu arheologia [fr. < gr.].

***ARHEOLOGIC** *adj.* De arheologie: **cercetări ~e** [fr.].

***ARHEOLOGICESC** *adj.* = **ARHEOLOGIC.**

***ARHEOLOGICEȘTE** *adv.* Pe cale a r h e o l o g i c ă, prin arheologie.

***ARHEOLOGIE** *sf.* Știință care se ocupă cu studiul monumentelor, obiectelor, etc. păstrate din timpurile vechi [fr. < gr.].

‡ **ARHETIP** (*pl.*-ipuri) *sn.* Original, model după care se călăuzește cineva: **decît toate mai desăvîrșită pildă și ~ pre pămînt Is. Hs. au fost** (CANT.) [ngr. ἀρχέτυπον].

ARHIDIACON *sm.* Primul diacon pe lîngă un episcop [ngr. ἀρχιδιάκονος].

ARHIDIACONIE *sf.* Funcțiunea, rangul de a r h i d i a c o n.

***ARHIDIECESĂ** (*pl.*-ese) *sf.* Provincie bisericească în fruntea căreia se găsește un arhiepiscop [gr. ἀρχι- + germ. D i ö z e s e; comp. fr. a r c h i d i o c è s e].

***ARHIDIECESAN** *adj.* De a r h i d i e c e s ă: **oficiul ~.**

‡ **ARHIDUCĂ** *sm.* = **ARHIDUCE** [ngr. ἀρχιδούξ].

***ARHIDUCAL** *adj.* De arhiduce [fr.].

***ARHIDUCAT** (*pl.*-ate) *sn.* Domeniul unui arhiduce [fr. a r c h i d u c h é].

***ARHIDUCE** *sm.* Titlul aceluia a cărui autoritate este superioară celorlalți duci; în timpurile din urmă era obicinuit numai în Austria și în Bavaria, unde numele acesta se da în special principilor din familia domnitoare [fr. a r c h i d u c].

***ARHIDUCESĂ** (*pl.*-ese) *sf.* ① Soția unui arhiduce ¶ ② Titlu ce se dedea fiicei sau surorii împăratului Austriei [fr.].

ARHIEPISCOP *sm.* ① În vechime, episcop al unei biserici mai de frunte, cum au fost bisericile care mai apoi s'au chemat patriarhale; mai tîrziu această numire s'a identificat cu aceea de Mitropolit ¶ ② În Occident, prelat mitropolitan, care este în același timp episcop al unei diocese și șeful unei provincii eclesiastice (▣ 199) [ngr. ἀρχιεπίσκοπος].

***ARHIEPISCOPAL** *adj.* = **ARHIEPISCOPESC: scaunul** [fr.~].

*ARHIEPISCOPAT (*pl.*-ate) *sn.* ① Teritoriu sau provincie care depinde de juridicțiunea unui arhiepiscop ¶ ② Orașul unde este stabilit scaunul arhiepiscopal ¶ ③ Funcțiunea, rangul de arhiepiscop [fr.].

Fig. 199. Stemă de arhiepiscop.

ARHIEPISCOPESC *adj.* De arhiepiscop: **palatul ~.**

ARHIEPISCOPIE *sf.* ① Funcțiunea, rangul de arhiepiscop ¶ ② Clădirea, locul unde șade un arhiepiscop [ngr. ἀρχιεπισκοπεία].

ARHIERATICON *sbst.* Carte rituală care cuprinde toate liturghiile cu indicațiuni speciale despre cele ce are arhiereul de făcut în serviciul liturgic, fie pentru hirotonie, fie pentru ori-care act arhieresc liturgic, precum și toate rugăciunile de hirotonie care se fac pentru conferire de ranguri, duhovnicie, etc. [ngr. ἀρχιερατικόν].

‡ **ARHIERĂȚI** (-ățesc) *vb. intr.* (DOS.) A păstori ca arhiereu [comp. ngr. ἀρχιερατεύω]

ARHIERESC *adj.* De arhiereu: **i-a dat binecuvîntarea arhierească** (SLV.).

ARHIEREU *sm.* ① Ori-ce demnitar al bisericii cu rang superior, mai sus de arhimandrit; Ⓓ: **a băgat pe dracul în casă cu lăutari și nu poate să-l scoată cu sute de arhierei** (ISP.) ¶ ② *Spec.* Prelatul care a primit consacrarea episcopală, dar n'are eparhie, (în Romînia dinainte de războiu erau în număr de opt) și poartă titluri de orașe din eparhiile respective: Ploeșteanul, Botoșeneanul, Craioveanul, Băcăoanul, Rîmniceanul, Bîrlădeanul, Piteșteanul, Gălățeanul [ngr. ἀρχιερεύς].

ARHIERIE *sf.* Funcțiunea, rangul de arhiereu: **arhiereul de va hirotoni pre cel pîrît, să i se ia arhieria** (PRV.-MB.).

ARHIMANDRIE *sf.* ① Condițiunea de arhimandrit ¶ ② Loc unde șade un arhimandrit ¶ ③ Mănăstire avînd în frunte un arhimandrit: **de acum înainte în Argeș... să fie mănăstire și ~** (HASD.).

ARHIMANDRIT *sm.* Rang superior printre călugări, deasupra starețului și egumenului; arhimandriții au numai mănăstirile mai însemnate: **Mitropolitul face pe părintele Duhu ~ cu mitră** (CRG.) [ngr. ἀρχιμανδρίτης].

*ARHIMILIONAR, -ARĂ *adj. sm. f.* Foarte bogat, care are multe milioane [fr.].

‡ **ARHIMITROPOLIT** *sm.* Mitropolitul primat [gr. ἀρχι- + mitropolit].

ARHIPĂSTOR *sm.* Prelat de un rang superior: **cît pe ce să cadă amețiți din picioare... de rușinea ~ului** (CRG.) [gr. ἀρχι- + păstor].

ARHIPĂSTORESC *adj.* De arhipăstor: **Mitropolitul țării... era luat pe sus din scaunul ~ și trimis în exil** (I.-GH.).

ARHIPĂSTORIE *sf.* Funcțiunea, rangul de arhipăstor.

*ARHIPEL (*pl.*-eluri) *sn.* (I.-GH.) ● = ARHIPELAG [fr.].

*ARHIPELAG (*pl.*-guri) *sn.* ● Grupă de insule, parte a mării în care se găsesc mai multe insule la un loc [gr.].

ARHIREU... = ARHIEREU...

‡ **ARHISTRATIG** *sm.* ① Căpetenie ¶ ② *Spec.* Cel mai mare peste îngeri, calificativ dat arhanghelilor Mihail și Gavril [vsl. < gr.].

*ARHITECT *sm.* Cel ce se îndeletnicește cu arhitectura, cu arta de a clădi, care face planul unei clădiri și ia asupră-și cîteodată construirea ei [fr. < gr.].

‡ **ARHITECTON** = ARHITECT [ngr. ἀρχιτέκτων].

*ARHITECTONIC *adj.* ① De arhitectură, care corespunde regulelor arhitecturii ¶ ② Ⓕ Care e alcătuit sistematic, după un plan bine gîndit: **știu a da clădirii despicăturilor de lemne forme ~e** (I.-GH.); **sînt gînduri arhitectonici de-o grozavă măreție** (EMIN.) [fr.].

‡ **ARHITECTONICESC** *adj.* = ARHITECTONIC: **meșteșug ~** (C.-RAD.) [arhitecton].

ARHITECTONICEȘTE *adv.* După regulele arhitecturii: **o casă mare, încăpătoare și clădită ~** (NEGR.) [arhitectonicesc].

*ARHITECTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Arta de a construi edificii după regule anumite ¶ ② Înfățișarea unui edificiu, felul cum e clădit după regulele acestei arte: **casa aceasta n'are nici o ~** ¶ ③ **~ militară**, arta de a fortifica orașele, cetățile, locurile în care ar putea năvăli dușmanul în timp de războiu ¶ ④ **~ navală**, arta de a construi corăbii, vapoare, porturi, arsenale, etc. ¶ ⑤ Ⓕ Alcătuirea sistematică, după un plan bine gîndit, a unei lucrări: **nu văd nici o ~ în opera acestui autor** [fr. < lat.].

*ARHITECTURAL *adj.* De arhitectură: **formele ~e ale acestei clădiri** [fr.].

*ARHITRAVĂ (*pl.*-ave) *sf.* La edificiile grece și romane, partea inferioară a coronamentului unui edificiu așezată de-adreptul deasupra capitelelor columnelor sau pilaștrilor și care suporta friza (200) [fr. < ital.].

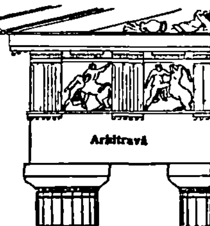
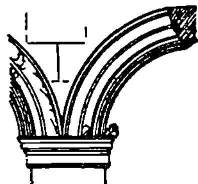

Fig. 200. Arhitravă.

*ARHIVĂ (*pl.*-ive) *sf.* ① Actele, documentele, etc. privitoare la istoria unui popor, unui oraș, la administrarea unei instituțiuni, etc. ¶ ② Ⓕ: **arhivele neamului nostru** ¶ ③ Locul unde se păstrează asemenea acte: **Arhivele Statului** [fr. < lat.].

*ARHIVAR *sm.* Funcționar care are sub îngrijirea sa un depozit de arhive [germ.].

*ARHIVOLTĂ (*pl.*-te) *sf.* Ciubucele care împodobesc boltitura unei arcade (201) [fr. < it.].

Fig. 201. Arhivoltă.

‡ **ARHON** *sm.* Titlu de nobleță sau de politeță ce se da cuiva, alăturat de obiceiu pe lîngă numele sau rangul funcțiunii pe care-l avea: **cît sînt de fericit, ~ șatrar, de a intra în familia dumitale** (ALECS.) [ngr. ἄρχων].

‡ **ARHONDA** *sm.* = ARHON: **nu-i vina dumitale, și eu, ~, sînt unchiu** (ALECS.) [ngr. ἄρχοντας].

ARHONDAR *sm.*, ARHONDĂREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Care are funcțiunea de a îngriji de un arhondaric, călugărul (călugărița) însărcinat(ă) într'o mănăstire cu primirea oaspeților [ngr. ἀρχοντάρης].

ARHONDARIC (*pl.*-icuri) *sn.* Partea din clădirea unei mănăstiri unde sînt găzduiți și ospătați călătorii (202): **la ~... ne aștepta o masă vrednică de a îndestula niște stomahuri de poeți** (ALECS.) [ngr. ἀρχονταρίκι].

Fig. 202. Arhondaricul mănăstirii Hurezul.

ARHONDĂRIE *sf.* = ARHONDARIC [arhondar].

ARHONDOLOG(H)IE *sf.* ① Clasa nobililor, nobilime, boierime ¶ ② Istoric a familiilor boierești: **material... din care putea face o întreagă arhondologie** (BR.-VN.) [ngr. ἀρχοντολογία].

ARHONTAR... = ARHONDARIC...

*ARHONTAT *sbst.* ① Funcțiunea de arhonte ¶ ② Timpul cît guverna un arhonte [fr.].

*ARHONTE *sm.* Unul din magistrații cari guvernau timp de un an în republica veche a Grecilor [lat. < gr.].

ARHONTOLOGIE = ARHONDOLOG(H)IE: **lucram și luptam... de dorința de ranguri pe scara ~i** (I.-GH.).

‡ **ARHONTOLOGHIU** *sn.* Carte a familiilor boierești [ngr. ἀρχοντολόγι].

*ARIAN¹ 1. *adj.* Ce ține de secta lui Arius (eretic din secolul al IV-lea).

2. *ARIAN *sm.*, *ARIANĂ (*pl.*-ane) *sf.* Părtaș al sectei eretice a lui Arius [fr.].

*ARIAN² 1. *adj.* ● Al Arienilor, ce ţine de familia Arienilor: **limbi ariene**.

2. ARIENI *sm. pl.* ● △ Nume dat celor mai vechi strămoşi ai familiei indo-europene; aceştia par a fi locuit la început Nord-vestul Indiei, de unde, plecînd şi împrăştiindu-se spre Apus, au populat o mare parte a Asiei occidentale şi mai toată Europa; alţii, îndreptaţi spre miază-zi, au populat India, Ceilanul, etc. [fr. a r y e n].

*ARIANISM *sbst.* Doctrina eretică a lui Arius şi a adepţilor săi [fr.].

*ARIC *adj.* ARIAN² [după germ. a r i s c h].

ARICEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Boală la cai, măgari, vite cornute, etc. caracterizată prin nişte umflături la încheietura de jos a picioarelor, lîngă copită, semănînd cu un burete, şi pricinuită de şederea animalului într'un loc gunoios, plin de apă (• 203) [a r i c i].

ARICI (-icesc) *vb. refl.* 1 A se face, a se strînge, a se ghemui ca a r i c i u l; a se sbîrli ¶ A căpăta aricealî ¶ ♣ = TĂCIUNĂ.

Fig. 203. Aricealã (la cai).

ARICIOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Femela a r i c i u l u i.

ARICIT 1. *adj.* 1 *p.* ARICI ¶ Creţ: **Negru este-un cal urît şi la păr e ~** (TOC.) ¶ ③ Bolnav de ariciu ¶ 4 Pocit, necrescut normal din cauza unei boli, cînd a fost mic (RV.-CRG.) ¶ 5 ‡ Plin de răni (în urma muşcăturilor de ţînţar): **sămăna cu pialea pilului, aşia-i era pelita ~ă** (DOS.).

2. *sbst.* Faptul de a se arici.

ARICITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* = ARICEALĂ.

ARICIU *sm.* 1 Animal mamifer insectivor, cu capul ascuţit şi cu corpul scurt şi gros, acoperit pe spate cu nişte ghimpi gălbui; cînd doarme sau cînd vrea să se apere, se strînge formînd un fel de ghem ghimpos; trăeşte în toată Europa (• 204): Ⓟ: **a se face (ghem) ca ariciul**, se zice despre cineva care se ghemueşte de frig, etc. sau care stă de o parte, izolat de oameni, a fi nesociabil; cu înţelesul din urmă şi în *expr.*: **parcă-i un ~** ¶ 2 În credinţele poporului, ariciul e socotit ca simbol al înţelepciunii, ca dătător de sfaturi bune; de aceea D-zeu s'a adresat lui cînd a zidit lumea; de aici înţelesul pe care-l are în pasagii ca: **pare că-i spusese ariciul la ureche că are să se petreacă între ele ceva pentru dînsul** (ISP.) ¶ ③ = ARICEALĂ ¶ 4 Ⓟ Boală de piele la om ¶ ⑤ ♣ (HASD.) (TKT.) Boală la plante, mai ales la viţă TĂCIUNE ¶ 6 *Bân.* ♣ = ROSTOGOL ① ¶ ⑦ ♣ Varietate de grîu cu spicul foarte scurt şi îndesat *(Triticum compactum)* ¶ ⑧ (HASD.) (PAMF.) Joc popular ¶ 9 ARICIU-DE-MARE, animal echinoderm, cu corpul învelit într'o scoică de formă sferică acoperită cu ghimpi, aşa că seamănă cu un ariciu strîns grămadă; trăeşte în mare *(Echinus lividus)* (• 205). [lat. e r i c i u s].

Fig. 204. Arici.

Fig. 205. Ariciu-de-mare.

*ARID *adj.* 1 Sterp, neroditor, sec, uscat: **pămînt ~**; ¶ F: **minte ~ă; subiect, studiu ~** [fr. < lat.].

ARIDICA... = RIDICA...

*ARIDITATE *sf.* 1 Uscăciune, secetă, însuşirea unui lucru arid: **~a solului** ¶ Lipsă de varietate, de imagini, de farmec: **~a stilului** [lat.].

ARIE¹ *sf.* 1 Loc neted curăţit de buruieni şi ţărînă pe care se îmblătesc ori se treieră bucatele; în cazul cînd se treieră cu cai, se bate în mijlocul locului un par de care se leagă calul (• 206): **orbul îşi caută acul în aria cu paiele** (PANN) ¶ ② ‡ Clucer de ~, funcţionarul care avea supraveghierea grînarelor Domnului ¶ ③ * ± Măsura unei suprafeţe ¶ 4 *Pr. ext.* Întindere de teren: **cerul acopere ca un coviltir argintuit rotunda ~ a pămîntului** (DLVR.) ¶ ⑤ ☆ Spaţiul străbătut într'un timp dat de raza vectoare a unei planete; **legea ariilor**, una din legile lui Kepler ¶ 6 *Bân.* Curte [lat. a r e a].

Fig. 206. Arie.

*ARIE² *sf.* 1 Şirul de tonuri, de note, care alcătuesc o bucată de muzică după regulele artei: **melodia aceasta se execută pe o ~ bine cunoscută** ¶ ② Bucată de muzică, cîntec: **arii naţionale** [it. a r i a].

‡ ARIENESC *adj.* = ARIAN¹.

*ARIERGARDĂ (*pl.*-de) *sf.* ⚔ Partea de la urmă a unui corp de armată, menită să apere grosul armatei de un atac pe la spate [fr.].

*ARIMAJ *sbst.* Aşezarea mărfurilor în magaziile vasului sau pe punte [fr. a r r i m a g e].

ARIN... = ANIN...

†ARINĂ¹ *sf. Trans.* Nisip [lat. a r e n a].

ARINĂ² *sf.* (HASD.) = ANINĂ¹.

ARINARIŢĂ (*pl.*-iţe) *Trans.* ♣ = STUDENIŢĂ [a r i n ă].

○ARINDA... = ARENDA...

○ARINDE, ARINE *Trans. sm.* ♣ = ANIN.

○ARINGĂ *sf. Trans.* = SCRUMBIE [germ. H ä r i n g].

○ARINI (-inesc) *vb. refl. Trans.* A se freca de nisip (VIC.) [a r i n ă].

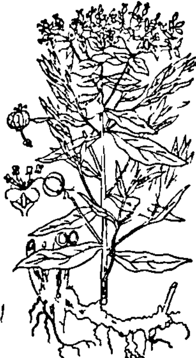
ARINIŞ (*pl.*-şuri) *sn.* Loc acoperit cu nisip, pustiu: **l-am urmat în ~urile Egiptului** (NEGR.) [a r i n ă].

ARINIŞTE *sf.* ♣ Loc acoperit cu anini, pădure de luncă sau de locuri apoase compusă mai ales din anini: **Seara vine din arinişti, Cu miroase o îmbată** (EMIN.) [a r i n].

○ARIOIU¹ (*pl.*-oaie) *sn.* ① *augm.* ARIE¹ ¶ ② Vraful de pleavă ce se strînge grămadă în jurul unui par la arie, cînd se treieră.

ARIOIU² (*pl.*-oaie) *sn.* Grup de oi despărţit de turmă (RV.-CRG.).

ARIOR *sm.* ♣ ① = ALIOR ① ¶ ② = LAPTELE-CUCULUI ① ¶ ③ ~-DE-BALTĂ, plantă ierboasă, cu flori galbene dispuse în umbele, cu fructe în formă de capsule acoperite cu mici tubercule neegale; creşte prin locuri mlăştinoase, pe malurile apelor *(Euphorbia palustris)* (• 207) [lat. a u r e o l u s].

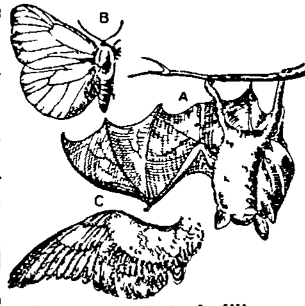

Fig. 207. Arior-de-baltă.

*ARIOSO 1. *adv. it.* În mod patetic şi cu efect dramatic.

2. *sbst.* Bucată de muzică executată în felul acesta [it.].

ARIPA... = ÎNARIPA...

ARIPĂ (*pl.*-ipe, -ipi) *sf.* ① Partea corpului cu ajutorul căreia unele animale, *în spec.* pasările şi insectele se înalţă, sboară şi se susţin în aer (• 208): **a bate din aripi; a tăia aripile** ¶ ② Ⓕ *(vorb. de lucruri nemateriale şi morale)*: **aripile credinţei, gîndului; e timp de strîns aripile închipuirii...** (I.-GH.) ¶ ③ F: **aripile vîntului, timpului**, etc. ¶ ④ Ⓕ Scut, ocrotire: **Dumnezeu... să vă acopere**

Fip. 208. Aripi: A. de liliac; — B. de fluture; — C. de pasăre.

cu aripa bunătăților sale (SLV.) ¶ ⑤ F A face, a prinde, a căpăta aripi, a căpăta putere, a ajunge cineva să se încreadă în sine, a ajunge la o situațiune, la avere; a-i tăia cuiva aripile, a-l lăsa fără ajutor, a-l împiedica de a mai face ceva; a ținea pe cineva sub aripa lui, a-l apăra, a-l ocroti ¶ ⑥ Pr. anal. Organul membranos care slujește peștilor spre a putea înnota ☛ ARIPIOARĂ ¶ ⑦ Partea laterală a unei clădiri (▣ 209): aripa dreaptă a palatului; aripa bisericii, streașina de la turnul cel mai de sus ¶ ⑧ ⚔ Pr. anal. Partea laterală a unei armate așezate în ordine de bătaie: comandanții... alergau cînd la aripa dreaptă, cînd la aripa stîngă a oștirilor înșirate (GN.) ¶ ⑨ Laturea, marginea unei turme de oi; aripa oilor (HASD.), locul îngrădit unde stau oile în timpul nopții ¶ ⑩ Pr. ext. Ori-ce are forma sau felul de așezare al aripilor întinse ale unei păsări: furcă cu aripi ☛ FURCĂ; se văd cruci cu cîte două aripi (IRG.); aripile vîrtelniței, crucile, spetezele, fofelnițele vîrtelniței; cu ochelarii pe aripele nasului (BAS.) ¶ ⑪ Aripa unei trăsuri, apărătoarea de deasupra roților care împiedică să vie noroiul pînă sus (▪ 210); aripa unui fund de butoiu, una din cele două doage în formă de segment de cerc care alcătuesc părțile laterale ale unui fund de butoiu ☛ FUND; aripa morii, partea morii alcătuită din scînduri legate între ele cu chingi, sau dintr'o cercevea acoperită cu pînză, și care, împinsă de vînt, pune în mișcare pietrele morii; moara poate avea 6, 8 și chiar mai multe aripi (☛ MOARĂ); aripa roții, lopată sau spetează prinsă între obezile roții la o moară de apă și în care, bătînd apa, pune în mișcare roata ¶ ⑫ Pînză în formă de trapez la o corabie: ~ de gabier; ~ de sburător; ~ inferioară ¶ ⑬ pl. Bucov. (MAR.) (P Boală de copii mici care-i face să se încoarde, să bată din picioare și să plîngă mereu ¶ ⑭ (MAR.) ARIPA-GIȘTEI, fluture mic, alb, ce se arată mai ales în lunile Iunie și Iulie (*Pterophorus pentadactylus*) (▣ 211) [lat.-vulg. a l a p a].

Fig. 209. Aripa unei clădiri.

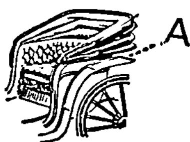

Fig. 210. A. Aripă de trăsură.

Fig. 211. Aripa-giștei.

ARIPĂRIȚĂ (pl.-ițe) sf. Oaie care merge la marginea, la a r i p a turmei (DAM.).

ARIPAT adj. Înaripat, cu aripi: veni un șoimulean ~ (ISP.) [a r i p a].

†**ARIPI...** ① = ÎNARIPA... ¶ ② ‡ A-și întinde aripile: dedesuptul întăriturii aripindu-se una la alaltă (BIBL.).

ARIPIOARĂ (pl.-oare) sf. ① dim. ARIPĂ: ciocîrlanul o lua pe aripioarele sale și o ducea (CRG.) ¶ ② Organul membranos la pești cu ajutorul căruia înnoată (☛ PEȘTE).

***ARISTOCRAT** sm., ***ARISTOCRATĂ** (pl.-ate) sf. Om de frunte, om ales în societate, de neam mare, nobil, boier [fr.].

***ARISTOCRATIC** adj. De aristocrat: maniere ~e [fr.].

***ARISTOCRAȚIE** sf. ① Clasa de sus, a nobililor, nobilime, boierime ¶ ② Pr. ext. Clasă de oameni aleși, distingîndu-se prin anumite însușiri: ~ intelectuală [fr.].

***ARISTOCRAȚIME** sf. col. Clasa de sus, a nobililor, boierime [a r i s t o c r a t].

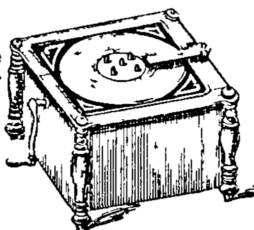
***ARISTON** (pl.-oane) sn. ♩ Instrument muzical automat, în formă de lădiță, care, prin învîrtirea unei manivele, redă diferite arii însemnate pe un disc de carton perforat (▪ 212) [fr.].

ARIȘTE sf. Trans. Maram. Bucov. Închisoare, temniță [ung. á r i s t o m].

***ARITMETIC** adj. ± De aritmetică: calcul ~ [fr. < lat.].

***ARITMETICĂ** (pl.-ici) sf. ① ± Știința care se ocupă cu raporturile dintre numere, cu calculele ¶ ② Carte care tratează despre asemenea știință [fr. < lat.].

***ARITMETICEȘTE** adv. + După a r i t m e t i c ă, după regulele acestei științe: făcînd socoteala ~, rezultatul e acesta.

Fig. 212. Ariston.

***ARITMETICIAN** sm. ± Cel ce se ocupă cu aritmetica [fr.]

***ARITMOMETRU** (pl.-tre) sn. Aparat cu ajutorul căruia se pot face mecanic calcule aritmetice [fr.].

ARIU sm. = AREU.

ARIUȘ adj. sbst. Olten. Băn. Trans. (HASD.) (WG.) Măr ~, măr care se coace de timpuriu, la Sîm-Pietru.

***ARIVIST** sm. Persoană care caută să ajungă la o situație cu ori-ce preț, întrebuințînd toate mijloacele; ambițios fără scrupule [fr.].

○ **ARÎNDĂ...** ☛ ARENDĂ...

A-RÎNDUL (DE-) loc. adv. ☛ RÎND.

***ARLECHIN** sm. ① Personaj din vechea comedie italiană, care apărea pe scenă într'o haină pestriță, alcătuită din fel de fel de petice de colori diferite și care amuza publicul prin glumele și caraghiozlîcurile lui (▣ 213) ¶ ② Ⓕ F Om neserios, fără principii hotărîte: un ~ politic [it. a r l e c c h i n o].

***ARLECHINADĂ** (pl.-ade) sf. ① Piesă în care apare un arlechin, bufonerie ¶ ② Ⓕ Faptă neserioasă, ridiculă: ~ politică [fr.].

Fig. 213. Arlechin.

†**ARM** (pl.-muri) sn. ① Partea de sus a piciorului la cal, vite cornute, etc., coapsă (☛ CAL, BOU): mănîncă din ~ul de dinapoi al iepii o ocă și jumătate de carne (ȘEZ.) ¶ ② Băn. Partea de sus a piciorului la om, coapsă [lat. a r m u s].

ARMA... = ÎNARMA... [lat. a r m a r e].

ARMĂ (pl.-me) sf. ① Instrument, unealtă făcută anume pentru a servi cuiva să se apere sau să lovească în cineva: ~ albă ☛ ALB; ~ de foc ☛ FOC; ~ ofensivă ☛ OFENSIV; ~ defensivă ☛ DEFENSIV; ~ portativă ☛ PORTATIV; ~ de vînat, de tir, de salon, de războiu; a lua armele, a se înarma fie pentru a ataca, fie pentru a se apăra; a chema la arme, a strînge soldații, cetățenii cari pot purta arme, spre a fi gata de atac sau de apărare; de aci: la arme! strigăt prin care se chiamă soldații, cetățenii ca să ia armele; a depune armele, a se preda, a înceta lupta, războiul ¶ ② Sală de arme, un fel de galerie în care se află așezate în ordine și bine întreținute tot soiul de arme; loc unde se învață mînuirea armelor ¶ ③ ⚔ Se zice despre diferitele feluri de trupe care compun o armată, adică infanteria, cavaleria, artileria, geniul, aviația: în ce ~ ai servit? ¶ ④ pl. Meșteșugul mînuirii armelor ¶ ⑤ ⚔ pl. Ⓕ Războiu, luptă, expedițiune militară; frate de arme, tovarăș de luptă; ‡ a ridica arme(le), a se apuca de arme, a începe războiul, a declara, a purta războiu ¶ ⑥ pl. Ⓕ În sens moral, se zice despre tot ce slujește spre a combate pe cineva, spre a face să dispară o greșală, spre a nimici o pasiune, etc.: armele rațiunii, adevărului, calomniei, etc.; se întrebuințează uneori și la sg.: calomnia este totdeauna arma invidioșilor ¶ ⑦ pl. Semnele simbolice distinctive ale unei țări, unui oraș, unei familii nobile, marcă, stemă [lat. a r m a, în parte cu accepțiunile fr. a r m e].

† **ARMADĂ** (pl.-mezi), †**ARMADIE** (pl.-adii) sf. ⚔ Trans. Băn. = ARMATĂ: împăratul nu se teme cu toate armezile lui (RET.) [ung. a r m á d i a].

***ARMAMENT** (pl.-te) sn. ① ⚔ Faptul de a înarma, de a aproviziona cu armele necesare o țară, un corp de armată, etc. ¶ ② ⚔ Toate armele la un loc ale unui soldat, ale unui corp de armată, etc. ¶ ③ Faptul de a pune una sau mai multe corăbii în stare de a călători pe mare [fr.].

○**ARMAN** (*pl.*-ne) *sn.* ① Arie mare unde se treieră sau în care se string bucate: se duse înapoi la ~, unde adormi în paie (D.-ZAMF.) ¶ ² Ogradă cu fîn unde se închid vitele (L.-M.) ¶ ③ Locul, cercul unde se așază arșicele în care trebue să se loveas-că; *rostit și* ARMEAN: dacă intra cu ichiul în armean... nu mai lăsa oscior pentru ceilalți (I.-GH.) ¶ ④ Rotocol, cerc care se face pe fața apei, cînd se aruncă sau cade ceva în ea; *rostit și* ARMEAN: se făcea cîte un armean împrejurul (stropu)lui (ISP.) [tc. h a r m a n].

○**ARMANGIU** *sm.* (POL.) (ȘAIN.) Om tocmit pentru treierat; argat care păzește armanul [tc. h a r-m a n ğ y].

○**ARMAR** (*pl.*-are, -aruri) *sn.* *Trans.* = ALMAR.

ARMĂRIE *sf.* Loc unde sînt adunate a r m e: du-te de-ți alege după plac din armăria mea (RET.).

***ARMĂRII** *sf. pl.* = ARMORII [după fr. a r-m o i r i e s].

ARMĂROAIE *sf. Trans.* (VIC.) (PĂC.) Dulap făcut după mărimea unei firide și așezată în ea; într'însul se țin sticle, oale, etc.; uneori are și forma unui bufet (▪ 214) [a r m a r].

Fig. 214. Armăroaie.

ARMĂSAR *sm.* ① Cal nejugănit; ⓟ: ~ul bun se vinde din grajd, se zice cînd un lucru bun n'are nevoie să fie lăudat; ⓟ: ~ul cînd îmbătrînește ajunge la rîșniță, se zice despre cineva care nu mai e bun de nimic, dacă a îmbătrînit; ⓟ: a face din țînțar ~, a mări peste măsură însușirile, însemnătatea unui lucru, a exagera ¶ ② *Mold. Trans.* (HASD.) (CONV. = ARMĂSĂREL ② [lat. vulg. a r-m i s s a r i u s = clas. a d m i s s a-r i u s].

ARMĂSĂRAȘ *sm. dim.* ARMĂSAR.

ARMĂSĂREL *sm.* ① *dim.* ARMĂSAR ¶ ② Cuiul lung care prinde cătușa de proțap și se prelungește pînă la pămînt de ține jugul ridicat (☛ PROȚAP).

ARMĂSĂREȘTE *adv.* Ca un a r m ă s a r.

ARMĂSĂRUȘ *sm. dim.* ARMĂSAR: intră în curțile domnești în săltăturile... unui ~ arăbesc (ODOB.).

ARMAȘ *sm.* ① Odinioară, om de a r m e, un fel de jandarm, însărcinat cu urmărirea, prinderea răufăcătorilor și aducerea la îndeplinire a pedepselor ¶ ② Marele ~ *sau* vel ~, odinioară comandant al artileriei, care mai avea sub autoritatea sa închisorile din țară și care da curs sentințelor capitale; de el depindeau rangurile inferioare de armași (vtore, treti ~ *sau* al doilea, al treilea ~): ~ul cel mare avea toată autoritatea asupra robilor Statului (I.-GH.) ¶ ③ *Trans.* (WG.), ~ul mare *și* ~ul mic conducători ai cetei de tineri cari iau parte la serbarea Junilor din Brașov ¶ ⁴ *Trans.* Substitut de primar ¶ ⑤ De-a ~ul, joc de copii cari își aleg un împărat și un armaș; acesta trage pe rînd copiilor cu o batistă răsucită la palmă atîtea lovituri cîte poruncește împăratul ¶ ⑥ Siciu al arșicului ¶ ⑦ *Mold.* (HASD.) Vin ~, vin de calitate superioară din viile de Cotnari.

‡**ARMĂȘEL** *sm.* A r m a ș de grad inferior celorlalți armași (al doilea, al treilea): îl prind pe drum armășeii lui Vodă (VLAH.).

ARMĂȘESC *adj.* De a r m a ș.

†**ARMĂȘI** (-ășesc) *vb. tr.* ① A face a r m a ș pe cineva: De cînd eu te-am armășit Nici o slujbă n'ai plinit (TEOD.) ¶ ² F ‡A asupri, a chinui, a schingiui: decît trupurile mai rău armășește sufletele (VARL.).

‡**ARMĂȘIE** *sf.* ① Funcțiunea de a r m a ș ¶ ² Ⓕ Asuprire, chinuire, schingiuire.

ARMAT *adj.* ① *p.* ARMA ¶¶ C NEARMAT ¶ ② Puterea ~ă, forța militară a unui Stat ¶ ③ Măsuri ~e, măsuri de războiu, de apărare: Cabinetul din St. Petersburg se împotrivea la ori-ce măsuri ~e (I.-GH.) ¶ ⁴ ☛ BETON [după fr. a r m é].

***ARMATĂ**¹ (*pl.*-ate) *sf.* ① Totalitatea forțelor militare dintr'un Stat; o parte din aceste forțe, oaste, oștire: corp de ~; ~ activă; ~ permanentă; ~ teritorială ¶ ② *Pr. ext.* Serviciu militar: a face armata ¶ ③ Ⓕ Mulțime mare, adunătură: și-a recrutat o ~ de oameni fără căpătîiu [după fr. a r m é e; comp. it. a r m a t a].

‡**ARMATĂ**² (*pl.*-ate) *sf.* = HARMATĂ: cu pedestrimea și cu armata, adecă cu puștile, au ținut mijlocul (M.-COST.).

***ARMATOR** *sm.* ① Cel ce echipează un vapor cu toate cele necesare: catarturi, pînze, arme, muniții, etc. ¶ ② Cel ce echipează o corabie pe socoteala sa și o încarcă cu mărfuri spre a o expedia la un port de comerț [fr.].

***ARMATURĂ**, ARMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Toate legăturile de fier care servesc să susțină o construcțiune, o fereastră, un modelaj, etc. (▪ 215): greaua armătură a ferestrilor zace la pămînt (IRG.) ¶ ② Fie-care din plăcile metalice care fac parte din condensatorii electrici ¶ ③ Unul sau mai mulți accidenți scriși imediat după cheie, pentru a arăta tonul și modul în care bucata de muzică este scrisă (▪ 216) [fr.].

Fig. 215. Armaturi.

Fig. 216. Armaturi.

ARMĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Toate armele pe care le poartă un soldat: drept toată armătura, avea cîte o pușcă... și cîte un pistol (FIL.) ¶ ② *pl.* Stemă: armăturile acestea sînt: capul zimbrului moldav, ținînd în coarnele sale pajura împărătească (NEGR.) [lat.].

ARMEAN¹ *sm.*, ARMEANCĂ (*pl.*-ence) *sf.* Locuitor din Armenia sau coborîtor din acești locuitori [vsl. A r m ĕ n i n ŭ].

ARMEAN² ☛ ARMAN ③ ④.

ARMENESC 1. *adj.* ① Al Armenilor, de A r-m e a n: biserica armenească; alfabetul ~ (☛ TABELA V) ¶ ② *iron.* Vizită armenească, vizită peste măsură de lungă ¶ ③ *iron. Mold.* Cuc ~, pupăză.

2. ARMENEASCĂ *sf. Mold.* (I.-GH.) Joc popular.

ARMENEȘTE *adv.* În felul Armenilor, în limba a r m e n e a s c ă.

○ **ARMIC** *sm. Trans.* (FR.-CDR.) (VIC.) = ARMIG.

†**ARMIE** *sf.* ① Armată, oștire: fugeau în urma noastră ca o ~ pusă în risipă (ALECS.); ¶ ② Ⓕ: Vezi bejanii de albine, Armii grele de furnici (EMIN.) [rus. a r m i j a].

○ **ARMIG** *sm. Băn.* Armăsar.

***ARMILARĂ** *adj. f.* ☆ Sferă ~, sferă imaginată pentru a face să se priceapă așezarea în spațiu și mișcarea corpurilor cerești, și în deosebi a acelora care fac parte din sistemul nostru planetar (▪ 217) [fr.].

○ **ARMINDEN** *sn.* ① *Mold. Trans. Băn.* Ziua de 1 Maiu: în ziua de ~ să bei vin roșu, că se înnoește sîngele (ȘEZ.) ¶ ② *Trans.* (HASD.) Pom sau crengi care la întîiu Maiu se pun dinaintea ușii [vsl. I j e r e m i i-n ŭ - d ĭ n ĭ].

Fig. 217. Sferă armilară.

‡**ARMISTIȚIE** *sf.* = ARMISTIȚIU: armistiția ce făcuse cu Moscalii (LET.) [pol. a r-m i s t y c y u m].

***ARMISTIȚIU** (*pl.*-ții) *sn.* Întreruperea, încetarea pentru cîtva timp a ostilităților, prin bună înțelegere între conducătorii celor două armate vrăjmașe [fr.].

***ARMONIA** (-niez)... = ARMONIZA... [fr.].

***ARMONIC** *adj.* Ce are armonie, plin de armonie: sunete ~e [fr. < lat.].

***ARMONICĂ** (*pl.*-ice) *sf.* ① = ACORDEON: flăcăi cu cămăși roșii fac să se audă preludii de ~ (IRG.) ¶ ② ~ (de gură), mic instrument de muzică, mai mult jucărie copilărească, alcătuit dintr'o placă de metal de

Mare	Mic	Cursiv	Valoarea fonetică
Ա	ա	ա	..... a
Բ	բ	բ	..... p (b)(neaspirat)
Գ	գ	գ	..... k (c)
Դ	դ	դ	..... t (d)(neaspirat)
Ե	ե	ե	..... e, ie
Զ	զ	զ	..... z
Է	է	է	..... ē
Ը	ը	ը	..... e (foarte scurt)
Թ	թ	թ	..... th (t aspirat)
Ժ	ժ	ժ	..... j
Ի	ի	ի	 i
Լ	լ	լ	 l
Խ	խ	խ	..... h (aspru)
Ծ	ծ	ծ	..... ds
Կ	կ	կ	..... g (k)(dur)
Հ	հ	հ	..... h
Ձ	ձ	ձ	..... ts (neaspirat)
Ղ	ղ	ղ	..... gh
Ճ	ճ	ճ	..... ğ
Մ	մ	մ	..... m
Յ	յ	յ	..... i, h (slab)
Ն	ն	ն	..... n
Շ	շ	շ	..... ş
Ո	ո	ո	..... uo, (ca engl. w)
Չ	չ	չ	..... č
Պ	պ	պ	..... b (p)
Ջ	ջ	ջ	..... č, ğ (moale)
Ռ	ռ	ռ	..... r (aspru)
Ս	ս	ս	..... s (aspru)
Վ	վ	վ	 v
Տ	տ	տ	..... d (t)
Ր	ր	ր	..... r
Ց	ց	ց	..... ths (aspru)
Ւ	ւ	ւ	..... u
Փ	փ	փ	..... ph (aspru)
Ք	ք	ք	..... kh (aspru)
Օ	օ	օ	..... o
Ֆ	ֆ	ֆ	..... f

care sînt prinse mici căsuţe care au înăuntru ancii libere; suflînd în aceste căsuţe, se obţin sunete izolate sau în acorduri; numit şi „colină" (▣ 218) [germ. (Zieh)harmonika, (Mund)harmonika].

Fig. 218. Armonică.

***ARMONIE** *sf.* ① ♩ Sunete executate de voci sau de instrumente diferite şi combinate în aşa fel încît, executîndu-se în acelaşi timp, să mulţumească pe deplin auzul ¶ ② Potrivire plăcută între sunete ¶ ③ ♩ Arta de a cunoaşte potrivirea între sunete, studiul acordurilor: **şcoală de ~** ¶ ④ Felul plăcut în care sună cuvintele dintr'o poezie, dintr'un discurs, etc.: **admir armonia acestor versuri** ¶ ⑤ ❦ **~ imitativă**, împreunare de cuvinte alese astfel ca sunetele lor să imite ceva din obiectul pe care-l reprezintă aceste cuvinte: **„Un tropot de copite, potop rotopitor"** (ALECS.) **e o ~ imitativă** ¶ ⑥ *Pr. ext.* Potrivire între părţile alcătuitoare ale unui lucru, între calităţile lui: **îţi înfăţişează o desăvîrşită ~ de linii şi de proporţii** (VLAH.) ¶ ⑦ Ⓕ Bună înţelegere: **nu trăesc în ~** ¶ ⑧ ‡ Încheietură: **strîcîndu-i toate armoniile trupului şi toate încheieturile** (DOS.) [fr. < lat. ¶ ⑧ < gr. ἁρμονία].

***ARMONIOS** *adj.* Ce are armonie: **limbă armonioasă; versuri armonioase; colori armonioase**, colori bine potrivite, plăcute ochilor [fr. harmonieux].

***ARMONIST** *sm.* ♩ ① Muzicant bun cunoscător al armoniei ¶ ② Cîntăreţ din armonică [fr.].

***ARMONIU** (*pl.*-nii) *sn.* ♩ Instrument de muzică cu claviatură, analog cu orga, în care tuburile sînt înlocuite prin lame metalice foarte subţiri; sunetele sînt produse prin mişcarea aerului provocată de un burduf pus în legătură cu două pedale (▣ 219) [fr. harmonium].

Fig. 219. Armoniu.

***ARMONIZA** (-izez) *vb. tr.* şi *intr.* ① ♩ A alcătui după regulele armoniei: **~ o bucată de muzică** ¶ ② *Pr. ext.* A face să se potrivească, a pune în armonie părţile, calităţile unui lucru: **n'a armonizat destul colorile** ¶ ③ A forma armonie, a se potrivi în mod plăcut cu ceva: **roşul cu galbenul nu armonizează împreună** ¶ ④ Ⓕ A trăi în bună înţelegere: **trăesc în acest ţinut alături... armonizînd împreună** (BALC.) [fr. harmoniser].

***ARMORIAL** (*pl.*-ale) *sn.* ♛ Carte care cuprinde armoriile nobleţei unei ţări, unei provincii [fr.].

***ARMORII** *sf. pl.* ♛ Semnele simbolice distinctive ale unei familii nobile, ale unui oraş, etc.; marca, stema unei ţări: **mi-a dat carta sa de vizită pe care lipsea însă ~le** (I.-GH.) [fr. armoiries].

†**ARMUR**, †**ARMURE** *sm.* = **ARM.**

***ARMURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* ① = **ARMĂTURĂ** ¶ ② 🔫 Armele şi îmbrăcămintea de oţel care în timpurile trecute acopereau tot corpul războinicului, precum platoşa, zaua, coiful, etc. (▣ 220): **armurile grele ale cavalerilor din Malta** (VLAH.) ¶ ③ ♩ = **ARMATURĂ** ③ [fr.].

Cască, Vizieră, Grumăjer, Platoşă, Brăţar, Scut, Mănuşă, Za, Genuncher, Gambieră

Fig. 220. Armură.

ARMURAR[1] *sbst.* ① 🐄 Boală de vite, foarte primejdioasă, umflătură la partea de sus a piciorului cu paralizie a picioarelor de dinapoi, pielea vitei bolnave e înfoiată ca şi cînd ar fi dezlipită, iar carnea e acoperită cu nişte pete ca ale frunzei de armurar: **boala de ~ se lecueşte... cu buruiana ce se chiamă armurar fiartă în borş** (DRĂGH.) ¶ ② ♣ Plantă ierboasă ce creşte mare, ajungînd uneori pînă la înălţimea de doi metri; are frunza grasă, împestriţată cu pete albe, cu crestături mari şi cu ghimpi pe margini; florile sînt stînjinii deschise, dispuse în capitule globuloase; poporul o întrebuinţează contra boalei de vite numite armurar *(Carduus marianus)* (▣ 221) [armur].

Fig. 221. Armurar.

***ARMURAR**[2] = **ARMURIER.**

ARMURARE *sf.* 🐄 = **ARMURAR**[1] ①.

***ARMURĂRIE** *sf.* ⊕ ⚒ Loc unde se fabrică sau se vînd arme [fr.].

ARMURĂRIŢĂ *sf.* 🐄 = **ARMURAR**[1] ①.

†**ARMURE** = **ARM.**

***ARMURIER** *sm.* ⊕ ① Lucrător sau neguţător de arme de apărare, precum coifuri, zale, etc. şi chiar arme de foc, puşti, pistoale, etc.: **ofiţerul intrase în prăvălia unui ~** (BR.-VN.) ¶ ② **Maestru ~** *sau*

~-ier, lucrător însărcinat cu repararea armelor la un corp de trupă [fr.].

ARNĂUT *sm.* 1 ● Albanez ¶ 2 Servitor, vizitiu, etc. îmbrăcat în haine cu colori vii (altădată se vedeau mulţi asemenea servitori în casele boiereşti, astăzi mai rar) (▪ 222 : un ~ mustăcios intră şi întinse stăpînului său un lung ciubuc (NEGR.) ¶ 3 Voluntar albanez sau de alt neam recrutat cu leafă de Domnii fanarioţi; garda Curţii era compusă din arnăuţi îmbrăcaţi în dulame cu fir şi purtînd pistoale, hangere: arnăuţii Domnului purtau fel de fel de arme şi flori în tot chipul la straie (LET.) ¶ 4 Poteraş pentru prinderea haiducilor: Arnăuţii se izbea, Armele de foc scotea Şi 'n Codreau le slobozea (ALECS.-P.) ¶ ⑤ Joc popular (SEV.) = ARNĂUŢEASCĂ ¶ 6 ✓ Grîu de primăvară (*numit şi* grîu ~), cu bobul lunguieţ şi în muchii, de coloare frumoasă galbenă deschisă; se seamănă mai mult prin Dobrogea; mai puţin bun pentru pîine, e mai des întrebuinţat la fabricarea pastelor făinoase, macaroane, fidea, etc.: Grîu de vară ~, A dat Domnul s'a făcut (MAR.) [tc. a r n a u t].

Fig. 222. Arnăut.

ARNĂUŢEL *sm. dim.* ARNĂUT: Apoi venea după ei Ceată de arnăuţei (ALECS.-P.).

ARNĂUŢESC 1. *adj.* De A r n ă u t, alcătuit din Arnăuţi: avea... un cuţit mare ~ pus la brîu (FIL.).

2. ARNĂUŢEASCĂ *sf.* Joc popular, un fel de horă introdusă în epoca Fanarioţilor de armatele domneşti şi păstrată azi în popor.

ARNĂUŢEŞTE *adv.* Ca A r n ă u ţ i i, după felul Arnăuţilor, în limba lor: factorul meu, îmbrăcat ~ (ALECS.).

ARNĂUŢIME *sf.* ① *col.* ARNĂUT ¶ ② Gloată de arnăuţi, de mercenari: şefii arnăuţimii eteriste... îl chemau în Bucureşti (I.-GH.).

ARNEU (*pl.*-nee) *sn. Băn. Trans.* Acoperiş la car, la trăsură [ung. e r n y ő].

*__ARNICĂ__ (*pl.*-ice) *sf.* ♣ = PODBEAL-DE-MUNTE: făcîndu-şi... cataplasme cu cîrpe muiate în ~ (GRIG.) [lat.].

ARNICIU *sbst.* Bumbac răsucit într'un singur fir, vopsit în diferite colori, cu care se cos înfloriturile de pe cămăşi, ştergare, etc.: toţi în cămăşi albe, cu înflorituri de ~ pe la guler (VLAH.) [comp. srb. j a r e n i c a].

*__AROGA__ (-og) *vb. tr.* A-şi însuşi ceva pe nedrept: cum poţi d-ta să-ţi arogi un asemenea drept? [fr. < lat.].

*__AROGANT__, -TĂ *adj. sm. f.* Înfumurat, semeţ, trufaş, obraznic: mi-a vorbit cu un ton ~ [fr. < lat.].

*__AROGANŢĂ__ (*pl.*-ţe) *sf.* Înfumurare, semeţie, trufie, obrăznicie: se deprinsese..., să-i rabde toate aroganţele (VLAH.) [fr. < lat.].

AROMA (-omez)... = AROMI...: pînă să aromez, gîndurile îmi sburară înapoi la drumul ce făcusem (ISP.).

*__AROMĂ__ (*pl.*-me) *sf.* Mireasmă, miros plăcut: o ~ îmbătătoare a unei cafele turceşti (EMIN.) [fr.].

*__AROMAT__[1] *adj.* Ce are a r o m ă: dîndu-le... vinuri ~e în cupe de aur (VLAH.).

AROMAT[2] *sn.*, ‡AROMATĂ (*pl.*-te) *sf.* ♣ Substanţă vegetală cu miros plăcut ori pătrunzător întrebuinţată la parfumat, la gătit, în medicină, etc.; mirodenii: veneau... cu vase cu balsam şi alte ~e (BOL.) [gr. ἄρωμα, ἀρώματα].

*__AROMATIC__ *adj.* Care conţine aromate, de felul aromatelor, cu miros plăcut, pătrunzător: substanţă, iarbă ~ă; băutură ~ă; oţet ~; Soarbe ceaiul ~ din o tasă diafană (ALECS.) [fr. < lat.].

*__AROMATIZA__ (-izez) *vb. tr.* A da un miros plăcut unei substanţe, amestecînd-o cu aromate [fr. < lat.].

AROMEALĂ, ‡ ARUMEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Starea în care se găseşte cel ce a aromit: Ancuţa se trezi din ~ (ODOB.) ¶ 2 ‡ Amăgire, înşelăciune: nu putu răbda arumeala idolilor (DOS.) [a r o m i].

AROMI, ‡ ARUMI (-mesc) 1. *vb. intr.* A aţipi: Miul aromea, Miul adormea, Somnul că-l fura (TEOD.).

2. *vb. tr.* 1 A adormi, a face să doarmă: Ca şi voi am ameţit, Somnul că m'a aromit (R.-COD.) ¶ 2 ‡ A amăgi, a înşela: şarpele se apropie de aromi pre strămoaşa (MX.).

AROMIRE *sf.* 1 Faptul de a a r o m i ¶ 2 = AROMEALĂ 1 ¶ 2 Amorţire, nesimţire: pretutindeni ea găsi o ~ nepăsătoare (ODOB.).

AROMITOR, ‡ ARUMITOR, -TOARE *adj. sm. f.* 1 Care a r o m e ş t e: bunul somn m'a furat cu odihna lui aromitoare şi dulce (DLVR.) ¶ 2 ‡ Înşelător: se apropiară d'însul neşte arumitori hitleani (MX.).

AR(O)MÎN 1. *sm.*, AR(O MÎNCĂ (*pl.*-înce) *sf.* ● R o m â n de la sudul Dunării, locuind în Epir, Tesalia, Macedonia, etc., Macedo-romîn, Cuţovlah, Ţînţar (▪ 223, 224).

2. AR(O)MÎN, AR(O)MÎNESC *adj.* Al Aromînilor, în felul, după obiceiul acestora.

Fig. 223. Aromîn. Fig. 224. Aromîncă.

AROMÎNEŞTE *adv.* Ca A r o m î n i i, în graiul aromîn.

ARON ① *npr. m.* ¶ ② ♣ (BARBA-LUI-) ARON = COCOŞOAICĂ [ngr. ἄρον + npr. A r o n].

*__ARONDISMENT__ (*pl.*-te) *sn.* ● Diviziune, parte din teritoriul unei ţări sau unui oraş supusă unei autorităţi civile, militare sau eclesiastice, circumscripţie administrativă în Franţa, corespunzătoare plăşilor, plaiurilor sau ocoalelor noastre: departamentele Franţei se împart fie-care în mai multe ~e [fr.].

A-ROSTOGOL(UL) (DE-) *loc. adv.* ☞ ROSTOGOL.

*__ARPĂ__... = HARFĂ...

ARPĂCAŞ *sbst.* ✕ Un fel de orz curăţat de pojghiţă [ung. á r p a k á s a].

ARPACIC(Ă) = ARPAGIC.
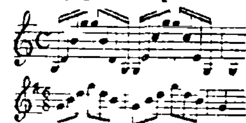
ARPAGIC *sn.*, ARPAGICĂ *sf.* (*pl.*-ice) ♣ ① Plantă ierboasă înrudită cu ceapa; creşte sălbatică pe ţărmurile rîurilor, dar se cultivă şi în grădini pentru trebuinţele culinare (*Allium schoenoprasum*) (▪ 225) ¶ ② Specie de ceapă mică care se sădeşte primăvara pentru a creşte din ea cepele cele mari [tc. a r p a ğ y k].

Fig. 225. Arpagic.

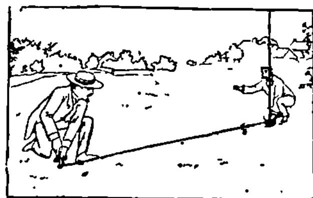
*__ARPAGON__ *sm.* Om sgîrcit, calificativ luat de la numele unui personaj din comediile lui Molière [fr. H a r p a g o n].

‡ **ARPALÎC** *sn.* Plată suplimentară pe care o primea cineva pe lîngă leafă; pensie [tc. a r p a l y k].

*__ARPEGIU__ (*pl.*-gii, -giuri) *sn.* ♩ 1 Mod de a executa notele unui acord succesiv şi repede, imitînd felul de execuţiune al harpei (▪ 226) ¶ 2 Semnul ⩙ care arată pe note locul unde trebue să se execute un arpegiu [it. a r p e g g i o].

Fig. 226. Arpegii.

*__ARPENTAGIU__ (*pl.*-agii, -agiuri), *ARPENTAJ (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* Măsurătoarea unei bucăţi de pămînt; arta de a ridica planuri, de a măsura locuri, moşii (▪ 227) [fr.].

Fig. 227. Arpentagiu.

ARS 1. *adj.* ① *p.* ARDE: cărbuni arşi; friptură ~ă; faţă ~ă de soare; Ⓕ ~ de sete ¶¶ ℂ NEARS ¶ ② ⓟ: A sări(ca)

~, a sări repede dintr'un loc, a se ridica iute, trezindu-se fără veste din starea de amorțire, de nepăsare, etc. în care se află; a trece ~ pe lingă cineva, a trece foarte iute, foarte grăbit ¶ ③ F Cu sufletul ~, cu inima ~ă, cu sufletul amărît, cu inima îndurerată; *de aci, elipt.*: nu mă lăsa așa de tot ~ă și înfocată (CANT.) ¶ 4 Ⓕ: A-i da un fier ~ prin inimă, a simți o neliniște, o turburare grozavă ¶ ⊙ ‡ Argint ~, aur ~, etc., argint, etc. trecut prin foc, curățit de ori-ce amestec străin ¶ ⑥ *Trans.* Vin-ars ☛ VIN.

2. *sbst.* Faptul de a arde: ~ul coșurilor; de zăduh și de ~ul soarelui (HASD.).

3. ‡ ARSE *sn. pl.* = ARDERE-DE-TOT.

ARSA (cu) *loc. adv. Trans.* (BUD.) (L. M.) Cu toptanul, cu ridicata.

‡**ARSANA** (*pl.*-nale) *sf.* Loc de debarcare, debarcader: au mas la ~ jos, adecă la pristaniște unde sta corăbiile (GAST.) [ngr. ἀρσενᾶς].

†**ARSĂTURĂ** (*pl.*-turi), *sf.* ① = ARSURĂ: odată căzură de pe fața lui arsăturile de soare și-i rămase chipul curat (ISP.) ¶ ② = ARDERE-DE-TOT [a r s].

***ARSENAL** (*pl.*-alurí, -ale) *sn.* ① Locul unde se fabrică sau se țin armele și munițiunile de război: casa era o adevărată fortăreață și odaia lui un ~ (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ: bogatul ~ de calomnii al adversarilor noștri (CAR.) [fr.].

***ARSENIAT** *sbst.* Sare rezultată din combinarea acidului arsenic cu o bază [fr.].

***ARSENIC**[1] *sbst.* Metaloid de coloare cenușie și de strălucire metalică, cu un miros de usturoiu foarte caracteristic, și care devine o puternică otravă prin oxidare (P săricică, șoricească, șoricioaică) [fr. < lat.].

***ARSENIC**[2] *adj.* Acid ~, acid rezultat din combinarea arsenicului cu oxigenul (AsO^5) [fr.].

***ARSENIOS** *adj.* Se zice despre un acid numit și oxid alb de arsenic (AsO^3) [fr.].

ARSÎT *adj. Olten.* (RV.-CRG.) Afurisit, blestemat.

ARSLAN = ASLAN: ~ii lui Mohamet cu cini au prins frăție (ALECS.) [tc.].

ARSOARE *sf. Băn.* Arșiță, căldură mare, zăpușală [a r s].

ARSURĂ (*pl.*-suri) *sf.* ① Arșiță, căldură, dogoare: nici un pic de adiere nu astîmpără arsura (DLVR.) ¶ ② Sensațiunea de uscăciune a gîtlejului pe care o are cineva cînd îi e foarte sete: dă-mi o pară,... ca să-mi răcoresc arsura gîtlejului (NEGR.); *pr. anal.* sensațiunea neplăcută pricinuită de reaua mistuire a alimentelor: simt niște arsuri la stomac ¶ ③ Rană pricinuită de foc pe o parte a corpului: cînd l-a ajuns arsura la os, a sărit din somn răcnind (CRG.) ¶ ④ Semn lăsat de foc pe un lucru, stricăciune produsă de foc ¶ ⑤ Bășică, umflătură produsă pe piele prin atingerea unei plante ca urzica, etc. ¶ ⑥ Lovitură cu biciul, plesnitură cu o nuia: își îndemnă calul cu arsuri dese de biciu (SAD.); a fost trezit de arsura unei nuiele (BR.-VN.) ¶ ⑦ *Trans.* Loc pietros ori nisipos, ars de soare și unde nu crește vegetație; parte a unei păduri distruse de foc ¶ ⑧ ‡ Foc, incendiu: arsuri și alte rele prea tot locul se vedea (LET.) ¶ ⑨ Ⓟ ~ de noapte, bubuliță ce iese pe trup, mai ales vara [lat. a r s u r a].

ARȘA... = HARȘA...

ARȘĂU (*pl.*-șauă) *sn. Trans.* = ARȘOV [ung. á s ó].

ARȘENIC, ARȘINIC 1. *sbst. Bucov.* = URȘINIC: ședea în antereul său de arșenic și încins cu un șal scump (GRIG.).

2. ARȘENIC(Ă), ARȘINIC(Ă) *sm. f.* Plantă ierboasă, cu flori roșii, rar albe sau pestrițe, dispuse în fascicule umbelate; originară din Orient, se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală *(Lychnis chalcedonica)* (▪ 228).

Fig. 228. Arșenic.

ARȘEU = ARȘĂU.

ARȘIC (*pl.*-ice, -ici) *sn.* 1 Unul din cele șapte oscioare ale gleznei, astragal ¶ 2 Oscior de la încheietura genunchilor picioarelor dinapoi ale mieilor sau caprelor și cu care se joacă copiii; părțile lui sînt numite: „om” sau „spate”, „gaură” sau „burtă”, „beiu” sau „împărat”, „siciu” sau „armaș”, etc. (▪ 229): averea noastră în ~e se suia într'o vreme pînă la două mii (I.-GH.); jocul ~elor, în ~e *sau* de-a ~ele [tc. a š y k].

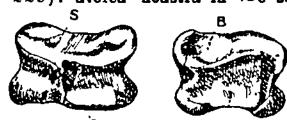

Fig. 229. Arșice: S. Siciu.—G. Gaură.—B. Beiu.—O. Om.

ARȘICAR *sm.* Jucător în a r ș i c e.

†**ARȘIN** *sm.* și (*pl.* -inuri) *sn.* 1 † Cot: ar arde pămîntul de 7 ~i (VOR.) ¶ 2 Un număr oarecare de jurubițe de tort (L. M.) [tc.].

ARȘINIC ☛ ARSENIC 1.

ARȘINIC(Ă) ☛ ARȘENIC(Ă).

ARȘIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* 1 Căldura, dogoarea soarelui în zilele de vară: nu putu nici să se umbrească puțin de arșița soarelui (ISP.) ¶ ② Dogoarea focului: au căutat o samă de oameni de ~ și de groaza focului a eșire pe o portiță (M.-COST.) ¶ 3 *Mold.* (HASD.) (SEZ.) Loc de fînațe, pășune în mijlocul unei păduri, pe un deal în fața soarelui ¶ 4 *Ban.* Coastă pietroasă, neroditoare a unui deal ¶ ⑥ *Trans. Bucov.* Specie de țînțar *(Culex annulatus)*: e rea ca o ~, se zice despre o femeie foarte rea [lat. *a r s ī c i a].

ARȘOV (*pl.*-oave) *sn. Trans.* (VIC.) Cazma, hîrleț [srb. a š o v].

***ARTĂ** (*pl.*-te) *sf.* 1 Exprimarea prin cuvinte, colori, sunete, etc. a stărilor sufletești superioare, a emoțiunilor estetice: operă de ~ ¶ 2 Măestrie, meșteșug, talent, pricepere: arta minunată cu care albinele își construesc celulele ¶ ③ Arta poetică, tratat de regule după care trebue scrisă o bucată poetică pentru ca să îndeplinească condițiunile unei opere desăvîrșite ¶ ④ Îndeletnicire cu un lucru care cere o anumită cultură, respectarea unor anumite principii: arta oratorică; arta dramatică; artele frumoase, arhitectura, sculptura, pictura, gravura, poezia, muzica, dansul; arte liberale, ocupațiunile în care omul lucrează mai mult cu mintea, cu inteligența, spre deosebire de artele mecanice, meseriile acelea la care se lucrează cu mîinile și mașinile ¶ 5 Mijlocul prin care se ajunge la ceva, iscusință, dibăcie: are o ~ specială de a captiva lumea [lat. a r s].

***ARTERĂ** (*pl.*-ere) *sf.* ① Vas prin care sîngele e dus de la inimă la celelalte părți ale corpului (▣ 230) ¶ ② Ⓕ Cale mare de comunicațiune într'o țară, într'un oraș: bulevardele sînt arterele principale într'un oraș [fr.].

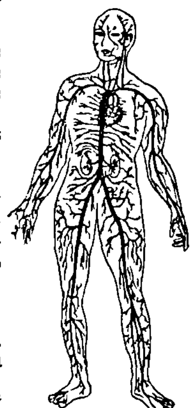

Fig. 230. Artere.

***ARTERIAL** *adj.* De artere; sistem ~, toate arterele considerate de la plecarea lor din inimă pînă la cele din urmă ramificațiuni ale lor; sînge ~, sîngele roșu din artere [fr.].

***ARTERIE** *sf.* = ARTERĂ ① [lat. a r t e r i a].

***ARTERIOSCLEROZĂ** *sf.* Boală a arterelor, întărirea pereților lor [fr.].

***ARTERIOTOMIE** *sf.* Deschiderea unei artere cu ajutorul unei lanțete [fr.].

***ARTEZIAN** *adj.* Puț ~, săpătură verticală făcută în pămînt, adesea pînă la o mare adîncime, și prin care țîșnește cu putere apa, uneori pînă la o mare înălțime (▣ 231) [fr.].

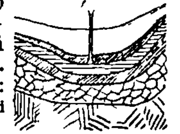

Fig. 231. Puț artezian.

‡**ARTIC**[1] (*pl.*-ice) *sn.* Jalbă: cela ce va da vre-un ~ la mîna domniei (PRV.-LP.) [pol. a r t y k u l].

ARTIC[2] (*pl.*-ice) *sn. Olten. Băn. Trans.* (PĂC.) = HARTAN.

***ARTICLU**; = ARTICOL.

***ARTICOL** (*pl.* -ole), *ARTICUL (*pl.*-ule) *sn.* Fie-care din părțile unei legi, unui statut, unui tratat de pace, etc. care prevede dispozițiuni anumite asupra unui lucru; părțile acestea poartă fiecare un număr special: ~ul 200 din Codul civil ¶ 2

Fie-care din părțile unei publicațiuni periodice, colective: ~ de revistă; ~ de fond, articolul din fruntea unui jurnal, unei reviste ¶ ③ Parte a unei socoteli: ai pus prea mult la ~ul încasărilor ¶ ④ Obiect de vînzare: ~e de acestea nu se găsesc în orice prăvălie ¶ ⑤ Particulă care se alătureaza pe lîngă substantive, adjective, etc. pentru a determina mai de aproape înțelesul lor: ~ hotărît; ~ nehotărît [lat. articulus, cu parte din accepțiunile fr. article].

*ARTICULA (ulez) 1. vb. tr. ① A pune în mișcare o parte a corpului legată prin încheieturi de o alta: nu pot ~ brațul ¶ ② A rosti sunete, cuvinte: în sfîrșit izbuti să articuleze trei cuvinte (D.-ZAMF.) ¶ ③ A pune articolul la un cuvînt.
2. vb. intr. A vorbi clar, despărțind bine silabele: nu articulează cum se cade, abia îl înțelegi [fr. < lat.].

*ARTICULAR adj. De articulațiuni, privitor la încheieturile corpului: reumatism ~ [fr. < lat.].

*ARTICULAT 1. adj. ① p. ARTICULA ¶ © NEARTICULAT ¶ ② Care are articulațiuni, încheieturi: insectele sînt animale ~e ¶ ③ Rostit: sunete ~e; cuvinte bine ~e ¶ ④ Care are articol: substantiv ~.
2. ARTICULATE sn. pl. Animale cu articulațiuni (▣ 232): insectele, arahnidele, crustaceele sînt ~.

Fig. 232. Animal articulat.

*ARTICULAȚIUNE, *ARTICULAȚIE sf. ① Încheietură a oaselor trupului (▣ 233): articulațiunile piciorului, degetelor ¶ ② Încheietura părților corpului unei insecte, a părților unei plante ¶ ③ Rostire deslușită a unor sunete, a unor cuvinte: pentru a scoate acest sunet, trebue altă ~ [fr. < lat.].

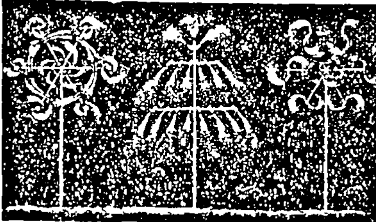

Fig. 233. Articulațiuni.

*ARTIFICIAL adj. ① Tot ce e făcut de mîna omenească (spre deosebire de ceea ce este natural), ce e făcut cu meșteșug, prin mijlocul artei, în așa chip încît seamănă cu un obiect corespunzător din natură: flori ~e ¶ ② Ce nu este firesc, meșteșugit, fără viață, fără trăinicie: sentimentele lui sînt cu totul ~e ¶ © NEARTIFICIAL [fr. < lat.].

*ARTIFICIALITATE sf. Însușirea unui lucru artificial, nefiresc, meșteșugit, fără viață, fără trăinicie: se vede cît de colo ~a sentimentelor lui.

*ARTIFICIER sm. ① Fabricant de focuri de artificii ¶ ② Soldat de artilerie însărcinat cu fabricarea și manipularea pieselor de artificii [fr.].

*ARTIFICIU (pl. -icii) sn. ① Mijloc prin care se caută să se dea altă înfățișare unui lucru, se ascunde ceva, vicleșug, uneltire vicleană: aceste înflorituri sînt simple artificii prin care caută să ascundă sărăcia de idei ¶ ② pl. Substanțe inflamabile combinate la un loc pentru a produce, la serbări, la petreceri, diferite efecte de lumină și culori, sau care sînt întrebuințate ca proiectile în războiu (▣ 234): foc de artificii; de aci, Ⓕ pentru a arăta ceva strălucitor, dar gol, neserios, fără fond: tot ce spune e foc de artificii [lat. artificium, cu parte din accepțiunile fr. artifice].

Fig. 234. Artificii.

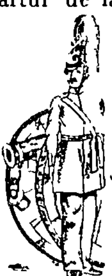
*ARTILERIE sf. ① Materialul de armată alcătuit din tunuri și alte mașini de războiu pentru aruncarea proiectilelor mari ¶ ② Trupe întrebuințate la mînuirea acestui material [fr. artillerie, rus. artillerija].

*ARTILERIST sm. Soldat din artilerie (▣ 235) [rus.].

*ARTIMON (pl. -oane) sn. Catartul de la pupă, din partea dinapoi a corăbiei, cînd vasul are trei catarte [fr.].

‡ARTIRISI (-isesc)... = ATÎRDISI... [ngr. ἀρτήρισα < ἀρτηρίζω tc.].

*ARTIST sm., *ARTISTĂ (pl. -te) sf. ① Care se ocupă cu arta (pictura, muzica, etc.): Munca de artist e crudă, și e trist' a ei răsplată (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Om priceput, talentat: e un adevărat ~ în aranjarea lucrurilor ¶ ③ ~ dramatic (sau simplu ~) = ACTOR [fr.].

Fig. 235. Artilerist român (a. 1850).

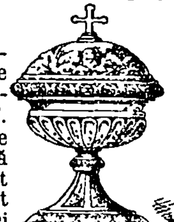
*ARTISTIC adj. Privitor la arte, cu însușiri pentru artă, lucrat cu artă: preocupațiuni ~e; are o fire ~ă [fr.].

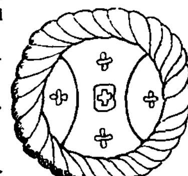
*ARTIZAN sm. ⊕ Meșteșugar: toți muncesc ca și comerciantul, ca și ~ul (I.-GH.) [fr.].

‡ARTÎRDISI... = ATÎRDISI...

‡ARTOFOR (pl. -oruri) sn., ‡ARTOFORION sbst. Vasul pe care se așază pîinea binecuvîntată, artosul (▣ 236) [ngr. ἀρτοφόριον].

ARTOS (pl. -ose) sbst. Pîine pe care o duce cineva la biserică spre a fi binecuvîntată de preot și din care împărtășește apoi atît pe preoți cît și pe toți ai casei (se confundă uneori cu anafura) (▣ 237): din mîna popei multă vreme n'a luat nici colac, nici prescură, nici ~ (DLVR.) [ngr. ἄρτος].

Fig. 236. Artofor.

Fig. 237. Artos.

*ARTRITĂ (pl. -ite) sf. Inflamare a articulațiunilor [fr.].

*ARTRITIC, -ICĂ adj. sm. f. ① Privitor la artrită ¶ ② Bolnav de artritism [fr.].

*ARTRITISM sbst. Stare bolnăvicioasă, de forme variate, constînd în lipsa de asimilare provenită din surmenajul organelor [fr.].

*ARTROPODE sn pl. Diviziune a regnului animal cuprinzînd animale articulate și din care fac parte crustaceele, arahnidele, miriapodele, insectele, etc. [fr.].

‡ARTURISI (-isesc)... (POL.) = ARTIRISI...

○ARTUT adj. Trans. (VIC.) Isteț, sfătos.

○ARȚ = HARȚI.

ARȚAG (pl. -aguri) sn. Pornire spre mînie, spre ceartă, spre bătaie; fire răutăcioasă, pornită spre gîlceavă: era... spaima... tuturor... în momentele-i de ~ în contra ciocoilor (CAR.); Ⓟ: ~ul își găsește pîrțagul, cine nu se astîmpără, își găsește răsplata, cine caută ceartă cu ori-ce preț și cu ori-cine, dă în cele din urmă peste unul care să-i vie de hac [ung. harcag].

ARȚĂGAȘ, -AȘĂ, ARȚĂGOS, -OASĂ adj. sm. f. Care are arțag, gîlcevitor: el era arțăgaș, să ferească Dumnezeu (ISP.); de mic nu prea călca a popă, fiind totdeauna arțăgos (CAR.).

ARȚAR sm. ① Arbore înrudit cu paltinul și cu jugastrul; crește prin pădurile din regiunea muntoasă și se cultivă adesea ca plantă ornamentală, obținîndu-se prin cultură numeroase varietăți; lemnul lui, vîrtos și alb, se întrebuințează mult în tîmplărie, precum și la facerea de rindele, coade de topor, etc. (Acer platanoides) (▣ 238) ¶ ② Olten. Băn. (HASD.) (SEZ.) Bățul orizontal, făcut din lemn de arțar, care ține brîglele la războiul de țesut (☛ BRÎGLĂ).

Fig. 238. Arțar.

ARȚĂRAȘ sm. dim. ARȚAR.

○ARȚI = HARȚI.

○ARȚIBUR, ARȚIVUR(Ț) = HARȚIBUR.

‡ARUMI... ☛ AROMI....

○ARUNC (pl. -curi) sn. Trans. Taxă, dare, parte dintr'o contribuțiune forțată impusă proporțional

unei persoane: **sînt multe ~uri ale satului mai mari ca ale Statului** (GR.-N.) [a r u n c a].

ARUNCA (arunc) 1. *vb. tr.* ① A da drumul la ceva din mînă cu o mișcare repede, cu putere; Ⓟ: **un nebun aruncă o piatră în gîrlă și o mie de înțelepți nu pot să o scoată**; Ⓕ: **~ banii pe fereastră**, a risipi ¶ ② A face să cadă, a trînti jos ceva, a doborî: **vîntul aruncă și pe cei mai mari copaci jos la pămînt** (GOL.) ¶ ③ A da la o parte, a lepăda ceva de care nu mai avem nevoie: **la hîrtiile acestea și le aruncă în foc** ¶ ④ A îndepărta ceva dintr'un loc printr'o mișcare violentă, a duce un lucru dintr'un loc într'altul izbindu-l: **valurile l-au aruncat pe mal** ¶ ⑤ A pune repede un lucru peste ceva: **mi-am aruncat o haină pe mine** ¶ ⑥ A lua repede ceva de pe sine: **și-a aruncat haina și a sărit în apă** ¶ ⑦ A împrăștia, a presăra: **~ sămînța; i-au aruncat flori în cale** ¶ ⑧ A scoate, a da afară: **vulcanul aruncă valuri de lavă și de cenușă; ~ scînteí** ¶ ⑨ A da, a răspîndi: **~ umbră; o lampă îi arunca lumina în față** (VLAH.) ¶ ⑩ A scrie ceva în grabă: **abia am putut ~ cîteva rînduri pe hîrtie** ¶ ⑪ A scrie o literă deasupra unui rînd (în scrisoarea cu cirilice): **puneau cît mai puține buchii, ba pe unele le mai aruncau și pe deasupra** (I.-GH.) ¶ ⑫ A băga la închisoare, într'un loc de osîndă: **pe omorîtori... îi aruncau în cîte o ocnă părăsită** (I.-GH.) ¶ ⑬ Ⓕ A duce pe cineva pe o anumită cale, a-l face să ia parte cu pasiune, cu tot sufletul la ceva: **exemplele rele... l-au aruncat și pe el în brațele desfrîului** ¶ ⑭ Ⓕ A duce pe o cale greșită: **va fi tras la răspundere pentru toate nenorocirile în care ar ~ țara** (I.-GH.) ¶ ⑮ Ⓕ **~ o vorbă**, a da a înțelege printr'o singură vorbă, prin puține cuvinte: **mi-a aruncat numai o vorbă și i-am înțeles gîndul** ¶ ⑯ Ⓕ **~ ochii, o privire, o căutătură**, a se uita repede, în treacăt la ceva; **~ ochii pe cineva**, a alege pe cineva dintre mai mulți, a-l avea în vedere ¶ ⑰ Ⓕ **~ pe cineva pe spinarea cuiva**, a căuta să scape de cineva, lăsîndu-l în grija, în sarcina altuia; **~ ceva în spinarea cuiva**, a face pe altul răspunzător, vinovat de ceva ¶ ⑱ Ⓕ: **~ vina asupra cuiva**, a face vinovat pe cineva; *de aci, abs.*: **nevrînd Leșii să întărite pre Bogdan-Vodă, au aruncat asupra fetei, cum nu va fata** (N.-COST.) ¶ ⑲ Ⓕ **~ spaima, groaza, neliniștea, etc. în cineva**, a înspăimînta, a îngrozi, etc.; **~ discordie**, a învrăjbi; ‡ **~ năpasta**, a năpăstui pe cineva, a-i face un rău, a-l supune la o sarcină grea ¶ ⑳ Ⓕ **~ pradă**, a lăsa pe cineva fără apărare să cadă jertfa mîniei, furiei, sălbăticiei, etc. cuiva: **aruncau pradă fiarelor sălbatice pe acei cari îndrăzneau să mărturisească în Crist** (I.-GH.) ¶ ㉑ **~ sorți**, ☛ **SORT** ¶ ㉒ **~ farmece** (*sau* **fapt**) **în calea cuiva**, a căuta să-i facă rău, să-l îmbolnăvească, etc. trimițîndu-i sau punîndu-i în cale lucruri fermecate ¶ ㉓ ‡ **~ focuri, tunuri**, a da cu pușca, cu tunul ¶ ㉔ ‡ **~ o dare, un bir**, a pune o dare: **aruncă pre toți dăjdi greale** (MX.).

2. *vb. intr.* ① A da drumul la ceva din mînă cu o mișcare repede, cu putere: **aruncă cu pietre; cît ai arunca cu** (**pietre, etc.**), la o depărtare, la o distanță pe care o poate străbate un lucru asvîrlit cu putere ¶ ② A asvîrli: **calul acesta are obiceiul să arunce cu picioarele** ¶ ③ **A(-și) ~** (**de partea cuiva**), a semăna cu cineva: **la ochi. își aruncă o țîră și cu mumă-sa** (RV.-CRG.) ¶ ④ ‡ **~ din cap**, a da din cap ¶ ⑤ ‡ A sili la ceva, a impune ceva (o dare, o sarcină grea).

3. *vb. refl.* ① A-și da drumul pentru a cădea într'un loc: **s'a aruncat în apă** ¶ ② **A se ~ de**, a se izbi de ceva: **Turcii voiau s'o prindă, și ea s'a aruncat de o stîncă** (GR.-N.) ¶ ③ A sări: **s'a aruncat pe cal** ¶ ④ A da năvală, a se năpusti, a sări asupra cuiva: **s'au aruncat asupra lui să-l bată** ¶ ⑤ A se hotărî să facă ceva, a se avînta: **Ian aruncă-te la joc** (IK.-BRS.) ¶ ⑥ **A se ~ în brațele cuiva**, a se îndrepta repede spre cineva spre a fi cuprins în brațe; Ⓕ: **s'a aruncat în brațele desfrîului** ¶ ⑦ A se duce pe o anumită cale, a se avînta cu pasiune într'o anumită direcțiune, a lua parte cu tot sufletul la ceva: **s'a aruncat cu pasiune în vîrtejul luptelor politice** ¶ ⑧ **A se ~ de** (*sau* **în**) **partea cuiva**, a semăna cu cineva: **tu nu știu în partea cui te-ai aruncat** (SEV.) [lat. e r u n c a r e].

ARUNCARE *sf.* ① Faptul de a (se) a r u n c a: **începură o ~ în corăbii, care cu pietre, care cu bulgări** (ISP.) ¶ ② *Trans.* Mustrare, dojană (BUD.).

ARUNCAT *sbst.* ① Faptul de a (se) a r u n c a ¶ ② Ⓟ Farmec aruncat în calea cuiva: **și să mă speli pe mine De fapt și de ~** (HASD.) ¶ ③ *loc. adv.* **Pe aruncate**, fără rînduială.

ARUNCĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* 1. Care (se) aruncă, care știe să arunce (un proiectil, etc.): **el se știa bun ~** (ISP.).

2. **ARUNCĂTOR** (*pl.*-**toare**) *sn.* Un dispozitiv în cutia închizătorului unei arme de foc (pușcă, carabină, etc.) care servește să arunce în lături tuburile cartușelor trase.

ARUNCĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* ① Faptul de a (se) a r u n c a: **furăm primiți cu cîteva aruncături de tunuri** (BOL.) ¶ ② Lucru ce se aruncă, ce sare în sus: **șadîrvanu este o ~ de apă în sus** (C.-RAD.) ¶ ③ Distanța străbătută de un lucru care a fost aruncat: **la o ~ de piatră** ¶ ④ Ⓕ **~ de ochi**, privire, căutătură repede ¶ ⑤ Cuvintele care erau puse, în scrisoarea cirilică, deasupra rîndului: **citeam slova cea mai ciocoiască și scriam cu trei aruncături pe d'asupra** (I.-GH.) ¶ ⑥ Ⓟ Farmec aruncat în calea cuiva: **Toată făcătura și aruncătura Să piară, Să răspiară** (MAR.) ¶ ⑦ *Bucov.* (SB.) Mustrare, dojană ¶ ⑧ *Trans.* (L. M.) = **ARUNC**.

○ **ARUNCĂTURIT** *sbst. Trans.* (VIC.) Lemn aruncat și care șade mult într'un loc de putrezește [a r u n c ă t u r ă].

***ARUSPICE** *sm.* Preot roman care prezicea viitorul cercetînd măruntaiele animalelor aduse ca jertfă (239) [lat.].

Fig. 239. Aruspice.

○**ARVĂ** *sf.* (HASD.) Vie așezată pe loc șes, nu pe deal.

ARVĂLUCĂ *sf. Băn.* (RET.) = **ALVĂLUCĂ**.

ARVANIT *sm.* ● Albanez: **de viță sînt ~ și nu prea am învățat buche** (CAR.) [ngr.].

‡ **ARVAT** *sm.*● = **CROAT** [vslav. H a r v a t ŭ].

ARVON(Ă)... ☛ **ARVUNĂ...**

ARVUNĂ, *Mold.* **ARVONĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* ① Sumă ce se dă la încheierea unei afaceri (o cumpărare, vînzare, închiriere) și care leagă părțile contractante să se țină de cuvînt, să respecte condițiunile înțelegerii: **a da, a lua ~; omul... spune c'a dat arvonă** (VLAH.) ¶ ② ‡ *Mai adesea la pl.* **arvune** (**de logodnă**). daruri ce se făceau la logodnă: **cînd să va strica logodna, atunci arvunele, adecă darurile de la logodnă, să dau înapoi** (LEG.-CAR.) [ngr. ἀρραβών].

ARVUNI, *Mold.* **ARVONI** (-**nesc**) 1. *vb. tr.* A tocmi un lucru dînd a r v u n ă: **am arvunit trăsura pe după amiazi; cîte suflete mi-ai arvonit?** (CRG.).

2. *vb. refl.* A-și da cuvîntul, a se învoi: **umblau în cîrduri și se arvoneau pentru Sf. Vasile** (SAD.).

ARVUNIT, *Mold.* **ARVONIT** 1. *adj. p.* **ARVUNI, ONI**.

2. ‡ *sm.* Logodnic (HASD.).

3. *sbst.* Faptul de a (se) arvuni.

‡**ARZ** (*pl.*-**zuri**) *sn.* Jalbă, raport, memoriu. trimis de Domn sau de boieri la Poartă: **trimis-au ~ de jalbă la împărăție** (NEC.) [tc.].

ARZĂCIOS *adj.* Care a r d e ușor.

ARZĂTOR *adj.* ① Care a r d e: **limbile îi jucau ca niște săgeți arzătoare** (ISP.) ¶ ② Cald, uscăcios, secetos: **să va atinge de ea vîntul cel ~iu** (BIBL.) ¶ ③ Ⓕ Înflăcărat: **o dorință arzătoare; schimbă... priviri arzătoare de mirare și curiozitate** (CAR.) ¶ ④ Ⓕ Grabnic, ce nu poate fi amînat: **chestiunea era arzătoare** (I.-GH.) ¶¶ C **NEARZĂTOR**.

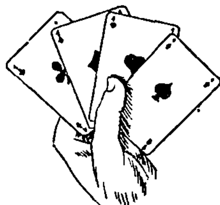
†**ARZĂTURĂ** (*pl.*-**turi**). *sf.* ① *Trans.* — **ARSURĂ** ¶ ② ‡ = **ARDERE-DE-TOT** [a r d e].

‡**ARZEHAL**, ‡**ARZIHAL** (*pl.*-**luri**) *sn.* Cerere, petițiune, jalbă adresată de un particular Sultanului sau marelui vizir: **făcut-au Matei-Vodă arzehal, adecă răvaș de jalobă la singur împăratul** (M.-COST.) [t c. 'a r z i h a l].

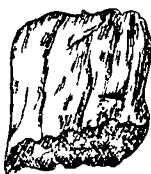
‡**ARZMAHZAR** (*pl.*-**are, -aruri**) *sn.* Petițiune. jalbă adresată Sultanului sau Marelui Vizir în numele unei țări, unei provincii: **boierii din Valachia ceruseră, printr'un ~, să li se dea Domn pămîntean** (I. GH.) [tc. 'a r z i-m a h z a r].

ARZOIU 1. *adj.* Înflăcărat: ochii săi arzoi și încruntați (ODOB.).
2. *sbst.* Lapte amestecat cu mămăligă și fiert împreună (HASD.) (R. COD.) [a r d e].
ARZOS *adj.* 1 ‡ Arzător: cu alte lipicioase și unsuroase și arzoase lucruri (DOS.) ¶ 2 (F) Înflăcărat: De ce ai suflări arzoase? (PANN) [a r d e].
ARZOVAL, ‡ ARZUHAL (LET.) = ARZEHAL [tc. 'a r z u h a l].
ARZUICĂ *sf. Ban.* Joc de copii ce seamănă cu jocul de-a-poarca [a r d e].
ARZULIU, ‡ ARZURIU *adj.* Înflăcărat, cald: și focul înghiață lîngă tine de arzuliu ce ești (CRG.) [a r d e].
‡ **ARZ(U)MA(G ZAR** ARZMAHZAR.
***AS** *sm.* 1 Monetă mică de aramă la Romani (• 240 ¶ Măsură de greutate, la Romani, de 12 uncii ¶ ○ Carte de joc cu un singur punct la mijloc, birlic (• 241): ~ de treflă, de caro, de cupă, de pică

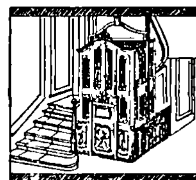

Fig 240. As roman.

Fig. 241. Cei patru ași.

¶ 4 Fața zarului cu un singur punct; domino care are un singur punct [lat. a s ¶ fr. a s].
***ASALT** (*pl.*-turi) *sn.* 1 Năvală ce se dă pentru a lua un loc întărit, o pozițiune strategică: a da ~ul; a lua cu ~ ¶ ② Luptă simulată cu floreta ¶ ○ (F) Îngrămădire de mai mulți cari vin să ceară ceva, stăruință pe care o pune cineva să capete un lucru: dau ~ la bugetul Statului [it. a s s a l t o].
***ASALTA** (-tez) *vb. tr.* 1 A da năvală pentru a lua un loc întărit, o pozițiune strategică ¶ ② (F) A veni cu grămada, a stărui mereu pe lîngă cineva pentru a căpăta un lucru: mă asaltează mereu cu cererile lor [it.].
○**ASĂMĂLUI** (-luesc)... *Mold.* = ASEMUI...
ASĂMĂNA (asamăn ... = ASEMĂNA...
‡!**ASĂMĂNĂCIUNE** *sf.* Asemănare: după chipul tău și ~a și cu de tot darul tău l-ai împodobit (DOS.) [lat. a s s i m i l a t i o n e m].
○**ASĂMUI**... = ASEMUI...
***ASANA** (-anez) 1. *vb. tr.* 1 A face sănătos un loc, a-l curăți făcîndu-l propriu pentru traiu: această parte a orașului ar trebui asanată ¶ 2 (F) A îndrepta un rău, a aduce un leac la o stare de lucruri: ~ moravurile.
2. *vb. refl.* A se îndrepta, a se îmbunătăți: moravurile nu se asanează așa ușor, dintr'o zi într'alta [după fr. a s s a i n i r].
***ASANATOR** *sm.* 1 Cel ce a s a n e a z ă ¶ ② (F) Îndreptător al unui rău, al unei stări de lucruri: ~ de moravuri.
ASARĂ ASEARĂ.
***ASASIN**, -INĂ (*pl.*-ine) *adj. sm. f.* ① Care asasinează, omorîtor, ucigaș: un doctor ~ ¶ ② (F): priviri ~e [fr. < it.].
***ASASINA** (-inez) *vb. tr.* 1 A omorî cu premeditare, stînd la pîndă ¶ 2 (F: mă asasinează cu privirea ei ¶ 3 F A plictisi mereu pe cineva cu un lucru: mă asasinează cu lectura scrierilor lui [fr. < it.].
***ASASINAT** (*pl.*-ate *sn.* Fapta celui care asasinează, omor, ucidere [fr.].
***ASASINATOR**, -TOARE *adj. sm. f.* Care asasinează, omorîtor, ucigaș [fr. < it.].
‡**ASAUL** *sm.* Căpetenie a Cazacilor: ceialalți Căzaci cu ~ul lor... au intrat cu oaste... în țara leșască (LET.). [tc. y a s a u l].
***ASBEST** (*pl.*-turi) *sn.* Substanță minerală de coloare albă ori cenușie, care se prezintă sub formă de fire lungi și mătăsoase; rezistă la un foc moderat, dar se topește la foc violent (• 242) (☛ AMIANT) [fr.].

Fig. 242. Asbést.

***ASCENDENT** 1. *adj.* ① Care merge în sus, suitor: mișcare ~ă; linie ~ă ¶ ② *În spec.* vorbind de înrudiri, de membrii unei familii, cînd îi urmărim din fiu în tată: familia lor, în linie ~ă, are pe acești membri mai de frunte ¶ ① ± Progresiune ~ă, progresiune ai cărei termeni merg crescînd.
2. *sm.* (mai adesea *pl.* ASCENDENȚI) Rudele de sus, membrii unei familii cînd îi urmărim din fiu în tată, adică părinții, moșii, strămoșii, etc.
3. *sbst.* Influență pe care o exercită cineva asupra gîndirii, simțirii, voinței cuiva: el știe... cît ~ moral și intelectual exercită asupră-mi (CAR.) [fr. < lat.].
***ASCENDENȚĂ** (*pl.*-ențe) *sf.* Înrudire din trecut, a unei familii, cînd se urmăresc membrii ei în linie ascendentă din fiu în tată [fr.].
***ASCENSIONAL** *adj.* Forță ~ă, forța care produce ascensiunea, forța prin care un corp tinde să se înalțe în aer [fr.].
***ASCENSIUNE** *sf.* 1 Suire, pe un munte ¶ ② Înălțare cu balonul ¶ ③ ☆ ☛ ECUATORIAL 1. [fr.].
***ASCENSOR** (*pl.*-soare) *sn.* Aparat cu ajutorul căruia se urcă cineva la caturile de sus ale unei locuințe (• 243) [fr.].

Fig. 243. Ascensor.

***ASCET** *sm.* ① Pustnic, călugăr ¶ 2 Persoană care duce o viață retrasă și cumpătată [fr.].
***ASCETIC** *adj.* De ascet: viața ~ă ce petrecea ca călugăr i-au ruinat sănătatea (I.-GH.) [fr.].
***ASCETISM** *sbst.* ① Doctrină care apără viața de ascet ¶ 2 Viață de ascet [fr.].
‡ **ASCHERIU**, ‡ AȘCHERIU, ‡ ASCHERLIU *sm.* ① Soldat turc: Pașa ne promise să ne dea doi ascheri pînă la Șumla (BOL.) ¶ 2 Cap de soldați turci [tc. 'a s k e r].
***ASCITĂ** *sf.* = DROPICĂ.
***ASCLEPIAD** 1. *adj.* Vers ~, vers din metrica veche alcătuit dintr'un spondeu, doi coriambi și un iamb (— — ´ — ◡ ◡ — ´ — ◡ ◡ — ◡ ◡).
2. *sm.* Vers alcătuit în felul acesta [fr. < lat.].
†**ASCRUMA** (-umez) *vb. tr. Maram.* A preface în s c r u m.
ASCULTA (ascult) 1. *vb. tr.* ① A căuta să prindă, să audă ce se spune, a fi cu luare aminte la ce se vorbește, la ce citește cineva, etc.: mai multe să asculți decît să grăești (GOL.); după ce a ascultat sfînta slujbă (NEGR.); *imper.*: ascultă! *sau* ia-ascultă! se zice cînd voim a chema pe cineva, sau voim să-i atragem luarea aminte asupra celor ce avem să-i spunem ¶ ② A pune întrebări cuiva pentru a vedea ce știe: să asculte dascălul pe fie-care de tot ce a învățat peste săptămînă (CRG.) ¶ ③ A auzi la judecată plîngerea, desvinuirea, apărarea, lămuririle unui jeluitor, unui împricinat, unui martor: ~ martorii; ~ pe reclamant ¶ ④ A lua în seamă ce spune cineva, a urma părerile, sfaturile cuiva; : ascultă din zece vorbe și una a femeii ¶ ⑤ A se supune cuiva, a recunoaște autoritatea lui: nu-și ascultă părinții ¶ ⑥ A fi cu luare aminte, a se arăta binevoitor la cele ce spune cineva, a împlini cererea, rugămintea cuiva: cum vei ~ pe supușii tăi, așa și pe tine Domnul te va ~ (GOL.).
2. *vb. intr.* ①: ~ de, *a)* a lua în seamă cele ce spune cineva, a urma sfaturile, părerile, poruncile cuiva: cel ce ascultă de sfatul altuia, rareori greșește (GOL.); *b)* a se supune cuiva, a recunoaște autoritatea lui; *c)* a fi sub stăpînirea, sub autoritatea cuiva: Valahii... asculta de împărații Țarigradului (LET.) ¶ ② ~ la, a fi cu luare aminte la cele ce spune cineva: tată-său... asculta la gura lui ca la o carte (ISP.) ¶ ③ ~ la ușă, a trage cu urechea, a pîndi la ușă spre a auzi ce se vorbește [lat. a (u) s c u l t a r e].
ASCULTARE *sf.* ① Faptul de a a s c u l t a: cu ~a mai multe învețí (GOL.) ¶ 2 A da ~, a lua în seamă, a urma (povețele, părerile cuiva), a se supune: nu vrea să dea ~ la sfaturile mele ¶ ③ Supunere: a aduce la ~ ¶ ④ Stăpînire, dominațiune, autoritate: s'au închinat sub ~a lui Vladislav (N.-COST.) ¶ ⑤ Supunere a unui călugăr către mai marii mănăstirii, slujbă pe care o face el pe lîngă unul din aceștia, ca să probeze că e demn de tagma călugărească, poslu-

şanie: **starețul îl rîndui spre ~ la un bătrîn sihastru** (NEGR.) ¶¶ C NEASCULTARE.

ASCULTAT *sbst*. Faptul de a a s c u l t a.

ASCULTĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* ① Care a s c u l t ă ¶ ② Care ascultă de sfaturile, de poruncile cuiva; supus: **să fii ascultătoare, să nu ieşi din cuvîntul lui** (ISP.) ¶ ③ ‡ Care atîrnă de cineva, care este sub stăpînirea cuiva: **Renii... ~ cătră ocolul Galaților** (M.-COST.) ¶ ④ Care ascultă lecțiunile unui profesor, un curs, o cuvîntare ținută în public, etc., auditor: **are puțini ~i** ¶¶ C NEASCULTĂTOR.

‡ **ASCULTĂTURĂ** (*pl.*-**turi**) *sf.* = ASCULTARE.

‡ **ASCULTOIU** *adj.* Ascultător, supus, plecat: **fiți ascultoi întru tot stăpînilor voştri** (DOS.) [a s c u l t a].

2500 **ASCUNDE** (**ascund** *şi* **asunz**, *perf.* **ascunsei**, *part.* **ascuns**) 1. *vb. tr.* ① A pune pe cineva sau ceva într'un loc unde să nu poată fi văzut, unde n'ar putea fi uşor găsit: **să te ascundem aici, că de te va vedea mama noastră, te înghite de bucurie** (ISP.); **a ascuns banii în pămînt** ¶ ② A nu lăsa să se cunoască, să se ştie, să se afle, să se vadă, a tăinui: **a-şi ~ numele, vîrsta, gîndul.**

2. *vb. refl.* ① A se duce, a se retrage într'un loc tainic unde nu poate fi uşor găsit sau văzut: **s'a ascuns după uşă**; Ⓕ: **luna s'a ascuns după nori**; Ⓟ: **se ascunde după deget**, se zice despre cineva care crede că alții nu-l văd, nu-l înțeleg cînd face ceva, pe cînd în realitate se înşală, sau despre cineva care caută să se apere invocînd motive, scuze slabe, puțin serioase ¶ ② Ⓕ **A se ~ (de cineva)**, a nu da pe față cuiva, a-i tăinui ceeace gîndeşte, cele ce are de gînd să facă, etc.: **Unde-ai fost, leliță, unde? Spune, nu te mai ascunde** (IK.-BRS.) [lat. a b s c o n d ĕ r e].

ASCUNS 1. *adj.* ① *p.* ASCUNDE ¶¶ Ⓒ NEASCUNS ¶ ② Ⓕ Care vorbeşte puțin, care nu destăinueşte altuia ce gîndeşte, prefăcut: **e prea ~, nu poți afla nimic de la el.**

2. *adv.* ① În aşa chip încît să nu se poată vedea, tăinuit: **lucrează ~** ¶ ② *loc adv.* **Pe ~, în ~, într'~, prin ~, printr' ~, pe sub ~,** Ⓟ **pe ~ele**, în taină: **am venit pe ~; cununia se făcu cam pe sub ~** (ISP.); **toate cîte le auzea şi le vedea pe ~ele** (CAR.) ¶ ③ **De-a ~ul** *sau* **de-a ~ele, de-a v'ați ascuns(ele)** (DLVR.), joc de copii în care unul stă de o parte cu ochii închişi, în timp ce ceilalți se ascund, şi după aceea primul se duce să-i caute.

3. (*pl.* **-suri, -se**) *sn.* ① Taină: **Dumnezeu care cunoaşte toate ~urile inimii** (ISP.); **în ~ul sufletului**, în sine, în fundul inimii ¶ ② Loc ascuns, ascunziş: **bate-se-vor la cîmp deschis sau din ~urile pădurilor?** (ISP.).

4. ‡ **ASCUNSĂ** (*pl.*-**se**) *sf.* Taină: **muierii niciodată nu-i încredința ascunsele tale** (GAST.).

‡ **ASCUNSOARE** *sf.* = ASCUNZĂTOARE [lat. a b s c o n s o r i a].

ASCUNZĂTOARE (*pl.*-**tori**) *sf.* ① Loc unde se a s c u n d e cineva sau ceva: **să fugim cu toții în ascunzătorile codrilor** (DLVR.) ¶ ② Ⓕ: **nu avea ascunzători în sufletul său** (CRG.).

ASCUNZĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a s c u n d e.

ASCUNZĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* ① Faptul de a (se) a s c u n d e ¶ ② = ASCUNZĂTOARE.

ASCUNZIŞ (*pl.*-**işuri**) *sn.* Loc ascuns, ascunzătoare: **roiuri proaspete de Români izvorăsc mereu de prin ~urile codrilor** (VLAH.) [a s c u n d e].

⊙ **ASCUTE** = ASCUȚI.

ASCUȚEALĂ *sf.* Ascuțire (BUD.) [a s c u ț i].

ASCUȚI (**ascut** *şi* **ascuț**) 1. *vb. tr.* ① A face tăios: **~ cuțitul, coasa** ¶ ② A subția ceva la un capăt ca să înțepe, a ciopli spre a-i face vîrf: **~ creionul; ~ un țăruş** ¶ ③ Ⓕ A face pătrunzător, a ageri: **~ mintea** ¶ ④ Ⓕ: **a-şi ~ urechile, auzul**, a căuta să prindă cu ori-ce preț vorbele, şoaptele altora: **îşi ascut urechile, doar d'or prinde ceva, să alerge apoi să spue** (DLVR.); **îşi ascuți auzul cît putu** (GN.) ¶ ⑤ Ⓕ: **a-şi ~ picioarele**, a fugi repede ¶ ⑥ Ⓕ: **ascute-ți dinții**, se zice cuiva pentru a-i arăta că zadarnic aşteaptă ceva ¶ ⑦ Ⓕ: **a-şi ~ glasul**, a vorbi cu glas mai subțire.

2. *vb. refl.* ① Ⓕ **A se ~ la minte, etc.**, a se ageri, a deveni mai pătrunzător ¶ ② Ⓕ A se oțeli: **inimile voinicilor în războaie trăind se ascut** (GR.-UR.) [lat. *e x a c u t i r e < e x a c u t u s].

ASCUȚIME *sf.* ① Faptul de a fi ascuțit; starea a tot ce este ascuțit: **~a ghiarelor** (DLVR.) ¶ ② Agerime, pătrundere: **ochii lui aveau o ~... deosebită** (SAD.); **deşteptăciunea şi ~a lui de minte** (ISP.) [a s c u ț i].

ASCUȚIRE *sf.* ① Faptul de a (se) a s c u ț i ¶ ② Ⓕ ‡ Pătrundere, agerime: **îi prisosiia ~a minții şi a isteciunii** (GAST.).

ASCUȚIŞ (*pl.*-**işuri**) *sn.* ☞ Partea tăioasă, înțepătoare a unui cuțit, a unei arme; **a trece prin ~ul sabiei**, a tăia [a s c u ț i].

ASCUȚIT 1. *adj.* ① *p.* ASCUȚI ¶¶ Ⓒ NEASCUȚIT ¶ ② Tăios: **era aşa de ~, de tăia ca briciul** ¶ ③ Cu vîrf, **un creion ~** ¶ ④ Ⓕ Subțire şi pătrunzător: **se auzi glasul ~al unei cocoane slabe** (DLVR.) ¶ ⑤ Ⓕ: **~ la limbă**, neastîmpărat, care vorbeşte mereu, care e înțepător, răutăcios; **a avea limbă ~ă**, a fi rău de gură, muşcător ¶ ⑥ Ⓕ Pătrunzător, ager: **~ la minte; minte ~ă** ¶ ⑦ 🕮 **Accent ~** ☞ ACCENT ¶ ⑧ ⊾ **Unghiu ~**, unghiu mai mic decît un unghiu drept (▣ 244).

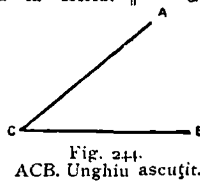

Fig. 244.
ACB. Unghiu ascuțit.

2. *sbst.* ① Faptul de a (se) ascuți ¶ ② † = ASCUȚIŞ: **ca sabia cu două ~e** (BIBL.).

ASCUȚITOR 1. *adj.* Care a s c u t e.

2. *sm.* Cel ce ascute cuțite, etc., tocilar.

3. **ASCUȚITOARE** *sf.* ☞ Cute, piatră de ascuțit cuțite, etc.

ASCUȚITURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* Faptul de a a s c u ț i.

ASDIMINEAȚĂ *adv.* ① Azi de dimineață ¶ ② **De ~**, *loc. adv.* de azi de dimineață: **au plecat de ~ şi trebue să sosească acum** [a s t ă + d i m i n e a ț ă].

ASEARĂ *adv* ① În seara trecută: în seara de ieri ¶ ② **De ~**, *loc. adv.* De ieri seară (şi cu înțeles adjectival): **de ~ pînă azi, starea lui s'a înrăutățit; n'am citit gazetele de ~** [a[5] + s e a r ă].

***ASECURA...** = ASIGURA...

***ASEDIA** (**-diez**) *vb. tr.* ① ⚔ A împresura o cetate, un loc întărit ¶ ② *Pr. ext.*: **~ o intrare, o uşă, un loc**, a se îngheşui, a se îngrămădi pe lîngă o uşă, etc., a sta împrejurul ei căutînd să intre aproape cu sila ¶ ③ Ⓕ A sta mereu în calea cuiva, a se ținea într'una de cineva stăruind pe lîngă dînsul, supărîndu-l fără încetare cu cereri, cu întrebări, etc. [it. a s s e d i a r e].

***ASEDIAT** *sm.* ⚔ Cel împresurat într'o cetate, într'un loc întărit [a s e d i a].

***ASEDIATOR** *adj. sm.* ⚔ Care asediază: **ei împinseră înapoi pe ~ii ce umblau să treacă şanțurile cu luntri** [a s e d i a, comp. it. a s s e d i a t o r e].

***ASEDIU** (*pl.*-**dii, -diuri**) *sn.* ⚔ ① Împresurarea unei cetăți de către o armată spre a o bate, spre a o cuprinde; operațiunile acestei armate în fața cetății împresurate; **tunuri de ~; a ridica ~l**, a înceta operațiunile de atac împotriva unei cetăți ¶ ② **Stare de ~**, măsură de siguranță publică luată în caz de războiu, de răscoale, etc. şi prin care toată autoritatea civilă trece în mîinile autorității militare, pentru ca aceasta să întrebuințeze toate mijloacele pe care le-ar găsi cu cale spre a păstra sau restabili ordinea [it. a s s e d i o].

‡ **ASELGHICIUNE**, ‡ **ASELGHIE** *sf.* (DON.) Destrăbălare, corupțiune [gr. ἀσέλγεια].

ASEMĂNA (**aseamăn**), ○**ASĂMĂNA** (**asamăn**) 1. *vb. tr.* ① A alătura două persoane sau două lucruri între care se poate stabili oare-care apropiere, arătînd însuşirile lor comune sau deosebirile ce există între ele, a compara: **cu ce voiu asămăna oamenii neamului acestuia?** (BIBL.) ¶ ② A netezi, a nivela: **să facă dealul cela tot şes şi după ce-l va asămăna, să facă o grădină** (SB.); **~ cu pămîntul**, a dărîma pînă la pămînt, a face una cu pămîntul ¶ ③ ‡ A face deopotrivă, la fel cu, a face să semene cu, a apropia de: **mînia aseamănă pre om cu firea cea sălbatecă** (TICH.).

2. *vb. refl.* ① A fi la fel, a se potrivi, a semăna; Ⓟ: **cinci degete sînt la o mînă şi nu se aseamănă unul cu altul** ¶ ② A deveni la fel, deopotrivă cu: **omul... să alătură cu dobitoacele ceale fără minte şi s'asămănă lor** (BIBL.) ¶ ③ A se compara, a se măsura cu cineva: **cu cei mari şi mai vrednici nu te asemăna** (TICH.) ¶ ④ ‡ A se nivela [lat. a s s i m i l a r e].

ASEMĂNARE *sf.* ① Faptul de a (se) a s e-

-mănare ¶¶ C NEASEMĂNARE ¶ ② Potrivire, înfățișare de acelaș fel: omul e făcut după chipul și ~a lui Dumnezeu ¶ ③ Alăturarea a două lucruri spre a arăta apropierea sau deosebirea ce există între ele, comparațiune ¶ ④ ⚲ Faptul de a fi asemenea ¶ ⑤ Fără ~, fără îndoială, negreșit, de sigur; ‡ fără de ~, cum nu este altul, fără seamăn.

ASEMĂNAT 1. *adj. p.* ASEMĂNA ¶¶ C NEASEMĂNAT.

2. *adv.* După, potrivit cu, conform cu: ~ cu înțelegerea ce avusesem cu Bathori (BĂLC.).

ASEMĂNĂTOR *adj.* Care se aseamănă, deopotrivă, la fel cu ¶ C NEASEMĂNĂTOR.

†**ASEMĂNĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* = ASEMĂNARE: făcu feciori pre chip și asămănătura lui (PAL.).

ASEMENEA, *Mold.* ASEMINE(A) 1. *adj.* ① Deopotrivă, la fel, tot așa: îmbrăcămintele călugărilor sînt asemenea lăcuitorilului den pustie (PRV.-MB.) ¶ ② ⚲ Triunghiuri *sau* poligoane ~, triunghiuri sau poligoane care au unghiuri egale cuprinse între laturi proporționale (• 245) ¶ ③ Astfel de: oamenii pătimași de ~ boală aduc apă vie și apă moartă de la munții ce se bat în capete (ISP.) ¶ ④ Un ~, un astfel de: un ~ om nu merită nici o considerațiune ¶ ⑤ A face ~ cu pămîntul, a dărăma pînă la pămînt, a face una cu pămîntul.

Fig. 245. Poligoane asemenea.

2. *adv* ① Tot așa: ~ și voi să fiți gata de drum ¶ ② ‡ ~ cu *loc. adv.* Ca și: căile dreptilor aseamene cu lumina străluceso (BIBL.) ¶ ③ ‡ ~ ca *loc. adv.* Precum și: am luat... de la toate breslele deseatine, asămine ca de la țărani (LET.) ¶ ④ De ~ *loc. adv.* Tot așa: s'au purtat toți foarte urît cu mine, de ~ și el; ‡ *(cu înțeles adjectival)* la fel cu: Dumnedzăule, cine de-aseamene ție? (DOS) [lat. assimilis].

‡ **ASEMENELE(A)** *adj. adv.* = ASEMENEA.

ASEMINE(A) *Mold.* ☛ ASEMENEA.

ASEMUI (-esc) 1. *vb. tr.* A pune alături cu altceva, a asemăna, a compara: nu află alte imagini... decît a-i ~ cu șire lungi de melancolici cocori (ODOB.).

2. *vb. refl.* A se potrivi, a semăna [☛ SEMUI].

ASEMUIRE *sf.* ① Faptul de a (se) asemui. ¶ ② Asemănare, potrivire ¶¶ © NEASEMUIRE.

ASEMUIT *adj* ① *p.* ASEMUI ¶ ② Deopotrivă, asemenea cu: o atmosferă grea, ~ă cu aburii ce plutesc alene pe deasupra bălților (DLVR.) ¶¶ C NEASEMUIT.

○**ASENTA** (-tez) *vb. tr.* ⚔ *Trans. Bucov.* A recruta [germ. assentieren]

*****ASENTIMENT** (*pl.*-te) *sn.* Învoire, consimțire, aprobare: nu și-a dat ~ul la căsătoria lor [fr.].

*****ASEPSIE** *sf.* ⚕ Mijloc de eliminare al microbilor fără ajutorul substanțelor toxice [fr.].

*****ASERȚIUNE** *sf.* Părere susținută de cineva, afirmațiune [fr. < lat.].

*****ASERVI** (-vesc) *vb. tr.* A supune, a subjuga [fr.].

*****ASESOR** *sm.* ⚖ Ajutor de judecător [fr. assesseur *sau* germ. Assessor].

*****ASESORIAL** *adj.* ⚖ De asesor [fr.].

*****ASFALT** (*pl.*-turi) *sn.* ⚒ Materie rășinoasă, neagră ca smoala, compusă din hidrocarburi; se găsește la noi în Prahova (Matița) și lîngă Oradia-Mare, amestecată cu nisip, pietriș și calcar; e întrebuințat la facerea trotoarelor, caldarîmurilor, etc.: soarele..... topește ~ul de pe trotoar (VLAH.) [fr.].

*****ASFALTA** (-tez) *vb. tr.* A acoperi cu asfalt.

○**ASFINTE** *sf. Mold.* (TKT.) = ASFINȚIT: pe la ~a soarelui [asfinți].

ASFINȚI (-țește) *vb. unipers.* ☆ A apune: cum asfințește soarele, nu se iese din casă (VOR.); se zice ✍ și despre lună, stele: Dar el nici că s'a trezit Și luna a asfințit (STAM.); poporul zice că stelele asfințesc dimineața și răsar seara (HASD.) [sfînt].

ASFINȚIRE *sf.* ☆ ① Faptul de a asfinți ¶ ② Apus.

ASFINȚIT *sbst.* ☆ ① Apus, timpul cînd apune soarele: la, pe la ~(ul soarelui); Ⓕ: din mărețul ~ al vieții lui privește în adîncul veacurilor (VLAH.) ¶ ② A da, a scăpăta în ~, a apune ¶ ③ Partea cerului unde apune soarele, apus: dracul se crăcește cu un picior la ~ și cu unul la răsărit (CRG.) [asfinți].

*****ASFIXIA** (-iez) 1. *vb. tr.* A produce asfixie, a omorî prin asfixie, a înnăbuși.

2. *vb. refl.* A fi cuprins de asfixie; a se sinucide prin asfixie [fr.].

*****ASFIXIANT** *adj.* Care produce asfixie, înecăcios, înnăbușitor: gaz ~ [fr.].

*****ASFIXIE** *sf.* Înnăbușire, încetare a respirațiunii și, ca urmare, a tuturor fenomenelor vitale (• 246) [fr.].

Fig. 246. Restabilirea respirațiunii în caz de asfixie.

*****ASIATIC** 1. *adj.* ● Din Asia, care locuește sau s'a născut în Asia.

2. ASIATIC, *sm.* ASIATICĂ (*pl.*-ice) *sf.* Locuitor, locuitoare din Asia [fr.].

*****ASIDUITATE** *sf.* Sîrguință, strădanie: lucrează cu multă ~ [fr. < lat.].

*****ASIDUU** 1. *adj.* ① Sîrguitor, sîrguincios, străduitor ¶ ② Necurmat, fără preget, necontenit: muncă asiduă [lat.].

*****ASIGNA** (-nez) *vb. tr.* ⚖ A hotărî fondurile trebuincioase pentru plata unei datorii, etc. [fr.].

*****ASIGNAT** (*pl.*-ate) *sf.* ⚖ Hîrtie cu valoare monetară creată în timpul Revoluțiunii franceze (• 247) [fr.].

Fig. 247. Asignat.

ASIGURA (-ur) 1. *vb. tr.* ① A face sigur, a statornici: măsurile luate au asigurat liniștea locuitorilor ¶ ② A încredința pe cineva de ceva: te asigur că voiu veni ¶ ③ A afirma, a spune: asigurau că adresase... raporturi... asupra stării în care se aflau Principatele (I.-GH.) ¶ ④ ⚖ A lua măsuri, în schimbul unei sume plătite pentru un anumit timp, ca un obiect pe care-l posedă cineva, o proprietate, etc. să fie plătit în parte sau în întregime, în cazul cînd s'ar prăpădi sau ar suferi stricăciuni de pe urma unui incendiu, unui naufragiu, etc.: mi-am asigurat casa, moșia; a plăti pentru cineva (soție, copii, etc.) în fiecare an o sumă, pentru ca la un anumit timp, sau în caz de moarte a contractantului, să se dea o sumă hotărîtă celui în vederea căruia s'a făcut înțelegerea.

2. *vb. refl.* ① A se încredința bine de un lucru: m'am asigurat că nu s'a purtat cinstit ¶ ② A fi sigur de ceva: ca să mă asigur, l-am rugat să-mi rezolve imediat petițiunea ¶ ③ ⚖ A plăti o sumă pentru ca, în caz de accident sau de moarte, să se dea o anumită despăgubire contractantului sau moștenitorilor săi [sigur, după fr. assurer].

ASIGURARE *sf.* ① Faptul de a (se) asigura ¶ ② ⚖ Societate de ~, societate care asigură contra incendiului, grindinei, accidentelor, etc.

ASIGURĂTOR, -TOARE *adj.-sm. f.* ① Care asigură ¶ ② ⚖ Secuestru ~ ☛ SECUESTRU.

‡**ASIGURIPSI** (-ipsesc)... = ASIGURA...: Să-mi arză cherestigiria? arză sănătoasă!... este asiguripsită (CAR.).

A-SILA (DE-) *loc. adv.* ☛ SILĂ.

*****ASIMETRIC** *adj.* Lipsit de simetrie [fr.].

*****ASIMETRIE** *sf.* Lipsă de simetrie, neregularitate [fr.].

*****ASIMILA** (-ilez) 1. *vb. tr.* ① A pune în acelaș rînd, a da persoanelor ce au o anumită profesiune drepturi egale cu acelea ale persoanelor de altă profesiune ¶ ② *Spec.* (*vorb.* de două naționalități) A face să dispară caracterele distinctive ale unei naționalități făcînd-o să se contopească cu totul cu alta, să fie cu totul absorbită de altă naționalitate: în multe părți Romînii asimilează ușor pe străini ¶ ③ ⚕ ♣ A preface în propria sa substanță materiile introduse din afară: nu asimilează bine alimentele ¶ ④ ∅ A schimba un sunet sub influența altuia, apropiindu-l de acesta sau identificîndu-l cu el: un „e" asimilează adesea pe un „ă" aton dintr'o silabă apropiată, d. e. „perete" din „părete".

2. *vb. refl.* ① A se contopi cu o altă naționalitate, pierzîndu-și caracterele distinctive, obiceiu-

rile, limba, etc. ¶ ② A se preface în substanța proprie a organismului în care se introduc (*vorb.* de materiile introduse) ¶ ③ A se schimba sub influența altui sunet într'un sunet apropiat sau indentic cu acesta [fr.].

*ASIMILABIL *adj.* Care se poate asimila ¶¶ © NEASIMILABIL [fr.].

*ASIMILARE, *ASIMILAȚIUNE, *ASIMILAȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) a s i m i l a ¶ ② Fenomen prin care două sunete deosebite ce vin în atingere, sau aflîndu-se în silabe apropiate, se influențează și unul din ele schimbă pe celălalt, identificîndu-l sau transformîndu-l într'un sunet apropiat: forma „păreche" s'a schimbat în „pereche" prin ~a lui „ă" cu „e"; ~ vocalică; ~ consonantică [fr.].

*ASIMILATIV *adj.* Care are însușirea de a asimila [fr.].

*ASIMILATOR *adj.* Care asimilează [fr.].

*ASIMILAȚIUNE ☛ ASIMILARE.

*ASIMPTOTĂ (*pl.*-te) *adj.* și *sf.* Dreaptă ale cărei puncte spre infinit sînt infinit de apropiate de punctele corespunzătoare ale unei curbe [fr.].

ASIN *sm.* Măgar [lat. a s ĭ n u s].

ASINĂ (*pl.*-ine) *sf.* Măgăriță [lat. a s ĭ n a].

*ASINDETĂ (*pl.*-ete) *sf.* Suprimarea conjuncțiunilor (*în spec.* copulative, adversative) într'o frază [fr.].

*ASINDETIC *adj.* De a s i n d e t ă.

*ASIRIAN 1. *adj.* Din A s i r i a, al locuitorilor din Asiria: rege ~ (• 248).

2. ASIRIAN *sm.*, ASIRIANĂ (*pl.*-iene) *sf.* Locuitor (locuitoare) din Asiria.

Fig. 248. Rege asirian (după un baso-relief).

*ASISTA (asist) 1. *vb. intr.* A fi de față: n'am asistat la ultima ședință.

2. *vb. tr.* A da sprijin cuiva, a-l ajuta la îndeplinirea unui lucru: l-am asistat la despuierea scrutinului [fr.].

*ASISTENT 1. *adj.* Care asistă.

2. *sm.*, *ASISTENTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Persoană însărcinată să dea alteia ajutor într'o împrejurare, într'o funcțiune: în ziua înfățișării, pricina este expusă de părți sau de asistenții lor (I.-GH.); ~ la laborator ¶ ② *pl.* Asistenți, toți cei de față la o întrunire, etc. [fr. a s s i s t a n t + germ. A s s i s t e n t].

*ASISTENȚĂ *sf.* ① Faptul de a asista ¶ ② Cei de față la o întrunire, etc. ¶ ③ Sprijin, ajutor: nimeni nu le cere nici intervențiune nici ~ (I.-GH.) ¶ ④ Asistența publică, administrațiune publică de ajutor și binefacere [fr.].

‡ ASLAM (*pl.*-amuri) *sn.* Camătă, dobîndă: argintul său nu deade într'~u (PS.-SCH.) [cum. a s t e l a n].

‡ ASLAN *sm.* Leu [tc.].

*ASMĂ... = ASTMĂ...

‡ ASMAN *sm.* Berbece sau țap castrat (HASD.) [tc. a z m a n].

ASMAȚUCHIU, ASMĂȚUIU *sm.* ① Plantă ierboasă mirositoare din familia umbeliferelor, cu flori albe dispuse în umbele, cu frunzele ca ale pătrunjelului, dar ceva mai mari; crește prin tufișuri, livezi, pe marginea pădurilor și a viilor; se întrebuințează ca plantă culinară *(Anthriscus cerefolium)* (• 249) ¶ ② ASMAȚUCHIU-MĂGARULUI, ASMĂȚUIU-MĂGĂRESC, plantă ierboasă din familia umbeliferelor cu tulpina și ramurile acoperite cu peri aspri plecați în jos; florile albe sau roșietice sînt dispuse în umbele *(Torilis anthriscus)* ¶ ③ ASMĂȚUIU-SĂLBATIC, plantă veninoasă din familia umbeliferelor *(Anthriscus trichosperma)* [tc. a s m a č y k].

Fig. 249. Asmațuchiu.

ASMUȚA, ASMUȚI (-uț, -uț) *vb. tr.* ① A întărîta cîinii să sară asupra cuiva: îi alungau... asmuțind după ei cîini pe ulițele satului (SAD.); asmuți cîinii la dînsa ca s'o sfîșie (ISP.) ¶ ② *Pr. ext.* A întărîta pe cineva împotriva cuiva, a-l îndemna să sară asupra cuiva: cînd am asmuțit băieții de l-a umflat, striga cît putea (CAR.) ¶ ③ Ⓕ A întărîta, a îndemna la vrajbă: ei asmuțase asupra lui Ștefan pe Tătari (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A deștepta, a aprinde, a ațîța o poftă, o patimă, etc.: cu moartea Domnului, trebuiau acum... să se asmută ale lor nalte rivniri (ODOB.) [MUȚA].

ASMUȚARE, ASMUȚIRE *sf.*, ASMUȚAT, ASMUȚIT *sbst.* Faptul de a a s m u ț a.

ASMUȚĂTOR, -ȚITOR *adj.* Care a s m u ț ă.

ASNOAPTE *adv.* În noaptea trecută [a s t ă + n o a p t e].

*ASOCIA (-ciez) 1. *vb. tr.* ① A face, a lua pe cineva tovarăș ¶ ② A pune la un loc, a alătura.

2. *vb. refl.* ① A se întovărăși, a se însoți: se asociază cu toți oamenii fără căpătîiu ¶ ② A-și lua ca asociat, ca tovarăș ¶ ③ A se lega, a sta alături, împreună, a se împăca: forma aceasta se asociază greu cu cealaltă [fr.].

*ASOCIABIL *adj.* Care se poate asocia [fr.].

*ASOCIARE, *ASOCIERE *sf.* ① Faptul de a (se) a s o c i a ¶ ② Întovărășire, însoțire.

*ASOCIAT, -ATĂ *adj. sm. f.* ① *p.* ASOCIA ¶¶ © NEASOCIAT ¶ ② Tovarăș.

*ASOCIAȚIUNE, *ASOCIAȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) asocia ¶ ② Tovărășie ¶ ③ ~ de idei, fenomen psihic prin care o idee este legată de alta în așa fel încît una din ele deșteaptă în minte pe celelalte ¶ ④ ± Regulă de ~, metod de rezolvire a unei probleme de aritmetică în care trebue să se împartă cîștigul sau paguba între asociații unei întreprinderi, proporțional cu capitalul adus de fie-care, cu timpul corespunzător, etc. [fr.].

*ASOLAMENT (*pl.*-te) *sn.* Șirul, succesiunea în care trebue făcute semănăturile pe un loc, pentru ca să obținem rezultate mai bune, așa d. e. într'un an se pune într'un loc grîu, în anul viitor locul se lasă ogor, și în celălalt an se pune porumb; avem în cazul acesta un asolament de trei ani [fr.].

*ASONANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Potrivirea vocalei accentuate din cuvintele de la sfîrșitul a două sau mai multe versuri; e des întrebuințată, în afară de rimă, în poezia noastră populară și în compunerile vechi poetice, ca Psaltirea versificată a lui Dosofteiu; mai adesea însă în literaturile streine, cum e cea franceză din evul mediu [fr.].

○ASOREALĂ (*pl.*-eli) *sf. Maram.* (BRL.) Ⓟ = SOARE-SEC [a s o r i].

○ASORI (-oresc) *vb. tr.* și *refl. Maram.* (BRL.) (TPL.) A ținea, a sta, a se arde la s o a r e.

○ASORIT *sbst. Maram.* (BRL.) ① Faptul de a (se) a s o r i ¶ ② Ⓟ = SOARE-SEC.

*ASORTA (-tez) 1. *vb. tr.* ① A pune la un loc lucruri de același fel sau care se potrivesc, care pot merge împreună: n'a știut cum să asorteze colorile ¶ ② A aproviziona un magazin.

2. *vb. refl.* ① A se potrivi, a merge împreună: pălăria aceasta nu se asortează la haină ¶ ② A se aproviziona cu diverse mărfuri [fr. a s s o r t i r].

*ASORTARE *sf.*, *ASORTAT *sbst.* Faptul de a (se) a s o r t a.

*ASPECT (*pl.*-te) *sf.* ① Felul în care ni se arată, ni se înfățișează un lucru, înfățișare (*în spec.* înfățișare frumoasă): Dunărea... are ~ul unui lac frumos poleit de razele soarelui (VLAH.) ¶ ② Ⓕ: am cîntărit întreprinderea sub toate ~ele și cred că va reuși [fr.].

*ASPERITATE *sf.* ① Asprime ¶ ② *Pr. ext. pl.* Parte aspră a unui lucru: o suprafață plină de asperități; Ⓕ: asperitățile de stil; toate asperitățile firii lor se pierd (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ Greutăți *(în sens moral)*, nenorociri: asperitățile vieții [fr.].

ASPIC¹ *sbst.* = LEVENȚICĂ.

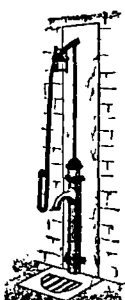
*ASPIC² *sbst.* Piftie care se pune pe lîngă fripturi reci, pe lîngă unele mezeluri, etc. [fr.].

ASPIDĂ (*pl.*-ide) *sf.* ① Fel de viperă, năpîrcă: pustietăți... în care foiești balauri, aspide veninoase (CRG.) ¶ ② Ⓕ Femeie rea [gr. ἀσπίς, ἀσπίδα sau vsl. a s p i d a].

*ASPIRA (-ir) 1. *vb. tr.* 1 A trage aerul în plămini ¶ 2 A trage un lichid într'un tub prin pompare, prin facerea vidului ¶ 3 A rosti cu aspirațiune.

2. *vb. intr.* A fi stăpînit de gîndul, de dorul de a dobîndi ceva, de a ajunge la ceva, a năzui: trăiau uitați... fără să aspire la slujbe mai înalte (I.-GH.) [fr.].

*ASPIRANT 1. *adj.* Pompă ~ă, pompă care ridică apa prin producerea vidului, pompă aspiratoare (▪ 250).

Fig. 250. Pompă aspirantă.

2. *sm.*,*ASPIRANTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Care caută, care năzuește să dobîndească o slujbă, un titlu: ~ la domnie (I.-GH.) ¶ 2 ~ de marină, ofițer de marină de grad inferior [fr.].

*ASPIRARE, *ASPIRAȚIUNE, *ASPIRAȚIE *sf.* 1 Faptul de a aspira, tragerea aerului în plămîni ¶ 2 Ridicare a apei într'un tub prin facerea vidului ¶ 3 Gînd, dorință de a ajunge la ceva, de a se ridica, năzuință: dorința de a se sui pe treptele sociale este o aspirațiune naturală a omului (I.-GH.) ¶ 4 Rostire a unui sunet din gît; semnul aspirațiunii, spirit aspru (☛ SPIRIT [fr.<lat.].

*ASPIRAT *adj.* 1 *p.* ASPIRA ¶ 2 Rostit cu aspirațiune: „h" este un sunet ~ ¶¶ ℂ NEASPIRAT.

*ASPIRATOR *adj. sm.* 1 Care aspiră ¶ 2 Pompă aspiratoare ☛ ASPIRANT 1. [fr.].

*ASPIRAȚIUNE... ☛ ASPIRARE.

ASPREALĂ *sf.* 1 Însușirea de a fi aspru ¶ *Trans.* (BUD.) (ȘEZ.) Scrobeală.

ASPRI...— ÎNĂSPRI...

ASPRIME *sf.* 1 Însușirea de a fi aspru ¶ 2 Ⓕ: celui ce-ți va vorbi ție cu ~, tu răspunde-i cu blîndețe (PANN).

ASPRIȘOR¹ 1. *adj.* Cam aspru.

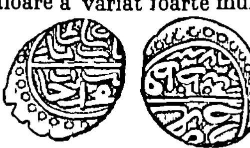
2. ASPRIȘOARĂ (*pl.*-șoare) *sf.* = TURIȚĂ 1.

ASPRIȘOR² *sm. dim.* ASPRU² (HASD.).

ASPRIU *adj.* Cam aspru.

ASPRU¹ *adj.* ① Care dă o sensație neplăcută la pipăit, la gust, la auz: piele aspră; vin ~; sunete aspre; Și scoate un ~ vuet ce 'nsuflă oterire (ALECS.) (ℂ NETED) ¶ 2 Greu, care te face să înduri multe, să suferi: iarnă aspră; e o seară aspră de toamnă (CAR.) ¶ 3 IARBĂ-ASPRĂ ☛ IARBĂ ¶ ④ Ⓕ Neînduplecat, rău, sever: era bun cîrmuitor, ~ către aristocrați și blînd către popor (NEGR.) ¶ ⑤ Spirit ~ ☛ SPIRIT ¶ ⑥ Care nu e perfect luciu [lat. asper. (e)rum].

‡ASPRU² *sm.* Monedă veche de argint de origine turcească a cărei valoare a variat foarte mult în decursul vremurilor; în sec. al XVII-lea 12 aspri făceau cît un „florint" sau cît doi „potronici" de argint (▪ 251) [ngr. ἄσπρον].

Fig. 251. Aspru turcesc din a. 1481.

†ASPUMA...=SPUMA...

AST (*pl.* ăști; *gen.-dat. sg.* ăstui, *pl.* ăstor); —ASTĂ (*pl.* aste; *gen.-dat. sg.* astei, *pl.* astor) 1. *adj. dem.* întrebuințat mai mult în vorbirea familiară ① = ACEST, ACEASTĂ ¶ 2 În legătură cu expresiuni de timp formează *loc. adv.* ca: ăst an, (de) astă dată, astă seară, astă noapte ¶ ③ Pe lîngă numele de anotimpuri, are înțelesul de trecut, precedent: astă iarnă, astă vară, etc.

2. ĂSTA (*pl.* ăștia; *gen.-dat. sg.* ăstuia, *pl.* ăstora); —ASTA (*pl.* astea; *gen.-dat. sg.* asteia, *pl.* astora) *adj.* și *pron. dem.* întrebuințat mai mult în vorbirea familiară ¶ 1 = ACESTA, ACEASTA ¶ ② ASTA (*pl.* astea), întrebuințat în înțeles general: asta-i asta, acesta-i lucrul de căpetenie, acum vine partea mai grea; ei, asta e! se zice cuiva care întreabă sau face ceva nepotrivit; ba asta, ba ceea, ba una, ba alta; una ca asta, așa ceva [lat. iste].

‡ASTA (astau, *pf.* astătui, *part.* astătut) 1. *vb. tr.* A aduce pe cineva să stea dinaintea cuiva, a aduce la înfățișare: aducîndu-l păginii, îl astătură naintea ighemonului (DOS.).

2. *vb. intr.* ① A sta: astătu na direapta mișelului (DOS.) ¶ ② A apărea în fața cuiva: și astătînd Zachei, dzisă cătră Isus (DOS.); deac'am călcat cale de două dzile, îmi astătu înainte îngerul Domnului (DOS.) ¶ ③ A se înfățișa la judecată [lat. adstare].

ĂSTALALT (*pl.* ăștialalți; *gen.-dat. sg.* ăstuilalt, *pl.* ăstorlalți); —ASTĂLALTĂ (*pl.* astelalte; *gen.-dat. sg.* asteilalte, *pl.* astorlalte) *adj.* și *pron. dem.* întrebuințat mai mult în vorbirea familiară = CESTĂLALT [ăst + alalt].

ASTĂMINEAȚĂ *adv. Băn. Oaș.* Asdimineață [astă + dimineață].

‡ASTAR (*pl.*-re) *sn.* Pînză ordinară: să strecuri zama prin ~ curat (DRĂGH.) [tc.].

†ASTARĂ *adv. Olten. Mold. Tr.-Carp.* Diseară: ~ veți cunoaște cum Domnul v'au scos pre voi den pămîntul Eghipetului (BIBL.) [astă + seară].

‡ASTARAGIU *sm.* Meșter care lucra astar, care căptușea cu astar.

○ASTĂREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* (TKT.) Căptușeală [astări].

†ASTĂRI (-ăresc) *vb. tr.* (COST.) A pune astar la o haină, a o căptuși cu astar.

*ASTATIC *adj.* Echilibru~, echilibru indiferent; Ace ~e, sistem de două ace magnetice, fixate paralel la capetele unei vergi de cupru, polii de nume contrariu fiind față în față, astfel că sistemul nu este influențat de acțiunea magnetică a pămîntului [fr.].

ASTĂURA (astaur) *vb. intr. Băn.* A pîndi pe cineva spre a-l vedea, spre a-l prinde [☛ STĂURA].

ASTĂVI (-ăvesc) *vb. refl. Trans.* (BUD.) A sta într' un loc, a zăbovi [☛ STĂVI].

ASTĂZI 1. *adv.* ① În ziua în care ne găsim, azi ¶ 2 ~ o săptămînă, acum o săptămînă; de ~ într'o săptămînă, peste o săptămînă ¶ ③ În zilele noastre, în vremea de acum: ~ populațiunea crește mai mult ca altă dată ¶ ④ De ~, *a)* din ziua în care ne găsim; Ⓟ: lucrul de ~ nu-l lăsa pe mîine; *b)* din zilele noastre, din vremea de acum ¶ 5 În ziua de ~, din ziua de ~, în (din) zilele în care trăim ¶ ⑥ ~...mîine.... într'o zi... într'altă zi...; de ~ pînă mîine, puțin timp.

2. ‡ *sf. pl.* Zilele de astăzi, de acum: astăzile de purarea cu înșelăciune petrecîndu-le (COR.) [lat. ista + die].

*ASTERIE *sf.* Gen de echinoderme care trăesc prin toate mările Europei, afară de Mediterană; se nutresc cu moluște și sînt vrăjmașii cei mai primejdioși ai stridiilor; se mai numesc și „stele de mare" (▪ 252) [fr.].

Fig. 252. Asterie

*ASTERISC (*pl.*-curi) *sn.* Steluța (*) care se pune la unele cuvinte pentru a le distinge de altele sau pentru a trimite, în josul paginii, la o notă ce se raportă la ele: în acest dicționar, ~ul indică neologismele [fr.].

*ASTEROID *sm.* ① Mic corp ceresc care circulă în spațiu în jurul soarelui și care, atras la anumite epoci spre pămînt, se înflăcărează în trecerea lui prin atmosferă, se topește, se sfărămă, și produce aeroliții și stelele căzătoare ¶ ② Nume dat fie-căruia din micile planete, vizibile numai cu telescopul, dintre Marte și Jupiter [fr.].

ASTFEL 1. *adv.* ① În acest chip, în acest fel, așa: dacă procedezi ~, vei izbuti ¶ 2 ~ de, de acest fel, asemenea; ~ de lucruri nu se discută ¶ ③ Un ~ de..., un... de acest fel: un ~ de om nu merită altă soartă ¶ ④ ~ cum, așa cum, în felul cum: O bătrînă ~ cum mă vezi pe mine (PANN).

2. *conj.* ① Deci: ~ a plecat și nu mai știu nimic de el ¶ 2 Așa dar, prin urmare: ~ e hotărît, nu ne mai vedem? [ast + fel].

ASTÎMPĂR *sbst.* ① Liniște, potolire, alinare: umbla de colo pînă colo și ~ nu mai avea (ISP.) ¶¶ Ⓒ NEASTÎMPĂR ¶ 2 Fără ~, necurmat, fără încetare [astîmpăra].

ASTÎMPĂRA (-păr) 1. *vb. tr.* ① A slăbi temperatura unui lucru, a face mai blînd: nici un pic de adiere nu astîmpără arsura (DLVR.) ¶ ② A liniști, a potoli: vrînd ca să astîmpere înfricoșata mînie a dumnezeoaii (GAST.); nu-și astîmpăra gura către mai marii săi (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A se linişti, a se potoli: **se tînguiau şi se boceau de nu se mai puteau astîmpăra** (ISP.) ¶ ② A sta liniştit, a se cuminţi: **astîmpără-te, nu mai umbla încoace şi încolo** [☛ **STÎMPĂRA**].

ASTÎMPĂRARE *sf.* ① Faptul de a (se) a s t î m p ă r a ¶ ② = **ASTÎMPĂR** ¶¶ © **NEASTÎMPĂRARE.**

ASTÎMPĂRAT *adj.* ① *p.* **ASTÎMPĂRA** ¶ ② Liniştit, cuminte ¶¶ © **NEASTÎMPĂRAT.**

ASTÎMPĂRĂTOR *adj.* Care a s t î m p ă r ă ¶¶ **NEASTÎMPĂRĂTOR.**

A-STÎNGA (**DE-**) *loc. adv.* ☛ **STÎNG.**

***ASTMĂ**, ⊙ **ASMĂ** *sf.*, ***ASTM** *sbst.* ✗ Boală care se manifestă prin sufocaţiuni intermitente, (Ⓟ năduf, stenos) [fr. a s t h m e].

***ASTMATIC**, ⊙ **ASMATIC, -ICĂ** *adj. sm. f.* ✗ Care suferă de astmă; Ⓕ: **suflarea de monstru ~ a locomotivei** (CAR.) [fr. a s t h m a t i q u e].

○ **ASTRĂGACIU** *sbst. Mold.* ⚒ Unealtă de cizmărie în formă de hîrleţ ce serveşte la întins talpa: **gazda... se proslăvea pe cuptior, între şanuri, calupuri, astrăgaciu** (CRG.).

***ASTRAGAL** *sm.* ① ♂ Unul din oasele tarsului, arşicul glesnei ¶ ② ⌂ Brîu rotund care formează baza capitelului unei coloane (▪ 253) [fr.].

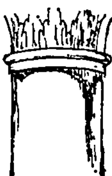

Fig. 253. Astragal.

***ASTRAHAN**, ⊙ **ASTRAGAN** *sbst.* ⛀ Blană de miel din A s t r a h a n (Rusia), neagră, mai rar sură, cu fire creţe şi fine: **căciulă de ~** [fr.].

***ASTRAL** *adj.* ☆ De astre, ce priveşte astrele [fr.].

‡ **ASTREINĂ**, ‡ **ASTRIENĂ**, ‡ **ASTRIINĂ...** = **ÎNSTRĂINĂ** [s t r ă i n].

***ASTRINGENT** 1. *adj.* Care are proprietatea de a strînge ţesuturile organismului.

2. (*pl.*-**te**) *sn.* Substanţă care are această proprietate [fr.].

○**ASTRÎNGE** (**astring**) *vb. tr. Băn.* A strînge la un loc, a aduna: **astringe ca găina la moară** (ZNN.), se zice despre cel risipitor [lat. a d s t r î n g e r e].

***ASTROLAB**, ‡ **ASTROLAV** *sm.* ☆ 1 Vechiu instrument care servea la măsurarea poziţiunii, înălţimii şi mişcării astrelor (▪ 254) ¶ 2 Planisferă a cerului sau a pămîntului: **astrolav, cinie de aramă sau de lemn în carile drumul stealelor se arată** (CANT.) [fr. a s t r o l a b e ¶ gr. ἀστρολάβος]

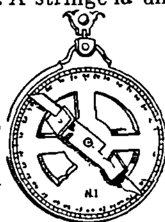

Fig. 254. Astrolab.

***ASTROLATRIE** *sf.* Închinare la stele, adorarea, cultul stelelor: **această lege se numeşte ~, sau închinare la stele** (ISP.) [fr.].

***ASTROLOG** *sn.* Cel ce se ocupă cu astrologia (▪ 255): **crezînd, ca mulţi din contemporanii săi, în ~i şi ghicitori** (BĂLC.) [fr.].

Fig. 255. Astrologi (după o stampă veche).

‡**ASTROLOGICEŞTE** *adv.* După metodele astrologiei: **cursul anilor.. ~ foarte curat sămăluind** (CANT.) [a s t r o l o g].

***ASTROLOGIC** *adj.* De astrologie [fr.].

***ASTROLOGIE** *sf.* Pretinsă ştiinţă de altădată care credea că există o legătură între viaţa omului, între întîmplările de pe pămînt şi între stele, şi că observîndu-se acestea, se poate cunoaşte soarta cuiva şi prezice viitorul, etc. [fr.].

***ASTRONOM** *sm.* ☆ Cel ce se ocupă cu astronomia: **~ii, adecă a stealelor cunoscători** (CANT.) [fr. a s t r o n o m e ¶ gr. ἀστρονόμος].

‡**ASTRONOMEŞTE** *adv.* ☆ După ştiinţa astronomiei, cu cunoştinţe de astronomie: **om prea învăţat... filosofeşte, ~, cum şi teologheşte** (N.-COST.) [a s t r o n o m].

***ASTRONOMIC** *adj.* ☆ De astronomie, privitor la astronomie; **semne ~e**, semnele adoptate în astronomia practică şi mai ales în calendarul astronomic, spre a indica planetele, soarele, luna şi cele douăsprezece constelaţiuni ale zodiacului, poziţiunea lor (☛ **TABELA VI**) [fr.].

TABELA VI. **SEMNE ASTRONOMICE**

Soarele	☉	Berbecul	sau	♈
Luna	☽	Taurul	—	♉
Mercur	☿	Gemenii	—	♊
Marte	♂	Racul	—	♋
Pămîntul	♁	Leul	—	♌
Venus	♀	Fecioara	—	♍
Jupiter	♃	Balanţa	—	♎
Saturn	♄	Scorpia	—	♏
Neptun	♆	Arcaşul	—	♐
Uranus	♅	Capricornul	—	♑
Conjuncţiune	☌	Vărsătorul	—	♒
Opoziţiune	☍	Peştii	—	♓

‡ **ASTRONOMICESC** *adj.* ☆ = **ASTRONOMIC**: **o casă de observaţie astronomicească** (C.-RAD.).

***ASTRONOMICEŞTE** *adv.* ☆ După principiile astronomiei [a s t r o n o m i c].

***ASTRONOMIE** *sf.* ☆ 1 Ştiinţa care se ocupă cu studiul corpurilor cereşti, cu legile mişcărilor lor, etc.: **învăţară... filosofia, astronomiia, gheometriia** (DOS.) ¶ ② **~ matematică**, parte a astronomiei care se ocupă cu calculul elementelor, cauzelor mişcărilor corpurilor cereşti ¶ ③ **~ fizică**, parte a astronomiei care se ocupă cu constituţiunea fizică a corpurilor cereşti [fr. şi gr. ἀστρονομία].

***ASTRU** (*pl.*-**tre**) *sn.* ☆ Corp ceresc, stea: **cîtă depărtare, Doamne, de la vierme pîn' la ~!** (VLAH.) [fr.].

† **ASTRUCA** (**-uc**) 1. *vb. tr. Olten. Tr.-Carp.* 1 A înmormînta: **i-au astrucat în ograda de dinaintea curţii** (SB.) ¶ 2 *Olten. Băn.* A acoperi, a înveli.

2. *vb. refl. Olten. Băn.* A se acoperi, a se înveli [lat. *a s t r u i c a r e < a s t r u ĕ r e].

○**ASTRUCĂMÎNT** (*pl.*-**minte**) *sn. Băn.* = **ASTRUCUŞ** [a s t r u c a].

†**ASTRUCAT** 1. *adj. p.* **ASTRUCA.**

2. 1 Faptul de a astruca, înmormîntare ¶ ② Acoperire, învelire.

○**ASTRUCUŞ** (*pl.*-**uşuri**) *sn. Olten.* Acoperiş (de casă) [a s t r u c a].

ASTUPA (**-up**) 1. *vb. tr.* 1 A pune ceva într'o spărtură, într'o gaură, într'o crăpătură, a o închide pentru a nu lăsa să treacă ceva prin ea: **astupă crăpăturile de la fereastră, să nu vie frigul**; Ⓕ: **pierdea... douăsprezece mii de lei, sumă cu care... ar fi putut ~ multe găuri** (BR.-VN.) ¶ 2 A pune un dop: **astupă sticla** ❜ ○ *Vorb.* de părţile corpului: **a-şi ~ gura, nasul, urechile**; Ⓕ: **~ gura cuiva**, a împiedica pe cineva să mai vorbească, a nu-l mai lăsa să cîrtească; Ⓘ: **gura lumii numai pămîntul o astupă**; Ⓟ **a-şi ~ gura**, a tăcea, a nu mai cîrti ¶ 4 A acoperi cu ceva, a ascunde sub ceva: **astupă-ţi ochii, să nu intre praf**; Ⓕ: **~ ochii cuiva**, a-i lua vederea, a-l orbi ¶ ⑤ A acoperi prin îngrămădirea de ceva într'un loc: **ninsoarea... într'un loc ne astupă calea** (CRG.) ¶ 6 A face să nu se vadă, a ascunde: **malul din dreapta ne astupă vederea** (VLAH.) ¶ 7 ‡ A face să nu se audă: **a trîntorilor urlete, a albinelor sunete astupă** (CANT.) ¶ ⑧ ‡ A face să se uite: **se umplu de mare bucurie... gîndind că-şi va ~ greşala ce făcusă** (NEC.).

2. *vb. refl.* A se închide (*vorb.* de o spărtură, de o crăpătură, etc.) [lat. *a d s t u p p a r e < s t u p p a].

ASTUPĂTOR, -TOARE 1. *sm. f.* Care a s t u p ă.

2. **ASTUPĂTOARE** (*pl.*-**tori**) *sf.* Capac: **n'a rămas ladă, saltar... ~ de sobă, unde să nu-şi fi băgat mîinile** (GN.).

ASTUPĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* 1 Faptul de a (se) a s t u p a ¶ 2 Ceea ce s'a astupat.

ASTUPUŞ (*pl.*-**şuri**) *sn.* Ceea ce se întrebuinţează pentru a a s t u p a ceva, dop.

***ASTUȚIE** *sf.* Vicleșug [lat.].
***ASTUȚIOS** *adj.* Viclean [fr.].
ASUD *sbst.* ① Sudoare: **Vine Barbu de la plug... Cu trupul plin de ~** (TEOD.) ¶ ② Nădușala animalelor care se lipește de lînă, de păr ¶ ③ ♣ **ASUDUL-CALULUI = OSUL-IEPURELUI** [a s u d a].
ASUDA (-ud) 1. *vb. intr.* ① A se acoperi de sudoare, a năduși: **bietul Romîn asuda bătînd cu prăjina în boii lui** (ALECS.); Ⓕ: **a nu ~ de ceva,** a nu-i păsa de ceva, a nu-și face inimă rea de ceva; Ⓟ: **~ sub limbă** (ZNN.), se zice, în bătaie de joc, de cei ce se vaită că au muncit mult, pe cînd de fapt nu au făcut nimic; Ⓕ: **a-i ~ urechea pentru ceva** (ZNN.), a aștepa o veste cu nerăbdare ¶ ③ *Pr. ext.* A scoate umezeală, a lăsa aburi: **dădu Dumnezeu un soare de frigea pămîntul și asudau pietrele** (DIVR.); **aburii se ridică... de pe mămăliga ce asudă pe fund** (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A munci din greu, a-și da toată silința, a osteni mult pentru a căpăta ceva, pentru a ajunge la ceva: **Alții luptă și asudă, Iar izbînda e a lui** (VLAH.).
2. ‡ *vb. tr.* A face să îndure multe, a face viața grea cuiva, a căzni: **i-au și supus sub jugul lor, de cîteva ori i-au asudat, rocoșindu-se** (GR.-UR.) [lat. a s s u d a r e].
ASUDAT 1. *adj.* ① *p.* **ASUDA** ☞ ② Ⓕ ‡ Trecut prin multe necazuri, încercat: **mai ~ și mai zbuciumat sînt** (CANT.).
2. **ASUDAT** *sbst.* Faptul de a asuda.
ASUDĂTOR *adj.* Care face pe cineva să a s u d e, care scoate nădușală.
ASUDĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* = **ASUDARE.**
***ASUMA** (-um) *vb. tr.* A lua asupră-și: **nu vreau să-mi asum singur responsabilitatea** (BR.-VN.) [fr.].
ASUMUȚA... = **ASMUȚA...**
ASUNA... *Trans.* (BUD.) = **SUNA...**
ASUNĂTOARE *sf.* ♣ = **POJARNIȚĂ** [☞ **SUNĂTOARE**].
ASUPRA 1. *prep.* *(constr. cu genitivul),* **ASUPRĂ** *(des întrebuințat în limba veche, păstrat astăzi mai ales în construcțiunile cu pron. aton:* **asupră-mi, asupră-ți, asupră-i, asupră-și, asupră-ne, asupră-vă, asupră-le**) ¶ ① *(Arată locul, direcțiunea)* ‡ Pe: **hiarăle cîte sînt asupra pămîntu lui** (BIBL.); (așezat, pus) peste: **asupra acestor canaluri sînt 360 poduri de piatră** (C. RAD.); (a pune, a arunca, a asvîrli, etc.) peste: **Și-am svîrlit asupră-ți, crudo, vălul alb de poezie** (EMIN.); (a-i veni, a-i cădea, etc.) peste (*vorb.* de un necaz, o nenorocire, o primejdie): **acea nevoie ce le venise asupră** (GR.-UR.); (a trimite) peste (*vorb.* de o pedeapsă cerească): **le trimise Dumnezeu osîndă asupră** (GR.-UR.); (a face o acțiune dușmănoasă, a fi cu dușmănie) împotriva: **atîtea tiranii ce făcea Atila asupra creștinilor** (N. COST.); (a merge, a porni, a purcede, a se ridica, a veni, etc. cu oaste) împotriva: **merse asupra lui cu războiu** (ISP.); (a se arunca, a sări, a năvăli cu mînie, cu dușmănie) peste, pe, spre, la, împotriva: **un lup... se năpusti asupra ei** (ISP.); (a îndrepta o armă, a arunca cu ceva) în, spre, împotriva: **asupra acestui oraș s'au aruncat cele dintîiu obuze turcești** (VLAH.); (a cîrti, a se jelui) împotriva: **începură a băga multe hule asupra lui Ferhat** (BĂLC.); (a-și îndrepta, a-și ațînti ochii, privirile) spre, la: **avea niște ochi sgîiți de lovea pe om fulgerătura cînd se uita asupră-i** (ISP.); (a-și întinde autoritatea, a avea putere) peste, pe: **întinzînd cuprinsul său și asupra acelei împărății** (ISP.) ¶ ② *(Exprimînd o acțiune reciprocă)* Față de, către (cu privire la firea, la persoana cuiva): **n'am nici o înrîurire asupra lui** ¶ ③ *(Arată obiectul de care se vorbește, despre care se scrie,* etc.) Despre, cu privire la: **nu ne-am putut înțe'ege asupra acestei chestiuni** ¶ ④ **A lua asupră-și,** a lua pe seama, pe socoteala sa ¶ ⑤ ‡ **Asupră de,** *loc. prep* Mai sus decît; mai presus de; **asupră de aceea,** afară de aceea, pe lîngă aceea ¶ ⑥ ‡ **Pre asupră de,** mai sus decît ¶ ⑦ ‡ **De asupră,** *loc. prep.* De pe, de peste ¶ ⑧ **De-asupra** ☞ **DEASUPRA.**
2. *adv.* ① ‡ Deasupra: **iară eu mă voiu duce cu această haină ce am asupră** (PAL.) ¶ ② ‡ **Mai asupră,** mai mult ¶ ③ **Cu asupră** *loc. adv.* Cu prisos, peste cît trebue, cu dobîndă ¶ ④ **Mai cu asupra, ‡ mai cu (de) asupră,** mai mult, mai din belșug, peste așteptarea cuiva [lat. a d - s u p r a].
ASUPREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Luare pe nedrept de bani, de dări, etc.: **făcîndu-le multă ~ și luîndu-le mai mult de cum au fost obiceiul** (PRV.-MB.) ¶ ② Apăsare, împilare, nedreptate, silă, violență: **asuprelile nelegiuitului vrăjmaș al sfintei cruci** (ISP.) [a s u p r i].
ASUPRI (-resc) *vb. tr.* ① A apăsa, a împila, a nedreptăți, a prigoni: **să nu asuprești pe cel sărac, că și tu ca el mîine vei fi sărac** (GOL.) ¶ ② ‡ A sili: **pacea cu de-a sila... să primască asuprindu-l** (CANT.) [a s u p r a].
‡ **ASUPRICIUNE** *f.* ① Apăsare, împilare, nedreptate: **cu mare ~ împresurîndu-i moșiile și satele** (URG.) ¶ ② Luare nedreaptă de bani, despuiere ¶ ③ **Mai cu ~,** mai mult decît se cade, peste măsură de mult, cu camătă [a s u p r i].
ASUPRIRE *sf.* ① Faptul de a a s u p r i ¶ ② Împilare, nedreptate, prigonire: **nimărui cît mai mică ~ să nu-i facem** (TICH.).
ASUPRIT *adj.* ① *p.* **ASUPRI** ☞ ¶ Ⓒ **NEASUPRIT** ¶ ② ‡ Silit: **de a lui bună voe, de nime nevoit nici ~** (formulă obicinuită în documentele vechi pentru a arăta că cineva s'a înțeles cu altul nesilit, a convenit singur asupra unui lucru) ¶ ③ ‡ Mai mult decît trebue, din belșug: **să fugim amu de beție și de mîncare ~ă** (COR.).
ASUPRITOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a s u p r e ș t e: **de vei avea vecin rău sau vre-un ~, nu purta în contra-i ură** (PANN).
A-SURDA (DE-) *loc. adv.* ☞ **SURDA.**
ASURZI (-zesc) 1. *vb. intr.* ① A pierde auzul: **a asurzit în urma operațiunii pe care i-a făcut-o** ¶ ② *Pr. ext.* A fi ca un surd, a se buimăci, a se zăpăci din cauza unui sgomot prea mare: **cînd ciu chiui eu, ai să asurzești** (CRG.).
2. *vb. tr.* ① A face să-și piardă auzul ¶ ② *Pr. ext.* A buimăci, a zăpăci pe cineva din cauza unui sgomot prea mare: **te asurzeau strigătele și sgomotele ce făcea mulțimea** (ISP.).
3. ‡ *vb. refl.* A pierde auzul: **și-ți voiu lega limba și te vei ~** (BIBL.) [SURZI].
ASURZIRE *sf.* ① Faptul de a a s u r z i ¶ ② ‡ Surzime: **se desfăcu ~a lui și se deslegă boala limbiei lui** (COR.).
ASURZITOR *adj.* Care a s u r z e ș t e: **cu bubuiri asurzitoare, stîncile începură a se rostogoli din înălțimi** (VLAH.).
○**ASVÎNTA...** = **SVÎNTA...**: **să pue albiturile să se asvînte** (SLV.).
ASVÎRLI (asvîrl) 1. *vb. tr.* ① A arunca ceva cu multă putere, cu mare repeziciune: **cine-a asvîrli buzduganul ista mai tare în sus, ai aceluia să fie banii** (CRG.) ¶ ② A da la o parte, a lepăda ceva de care nu mai avem nevoie: **asvîrle hîrtiile acestea în foc** ¶ ③ A îndepărta ceva dintr'un loc printr'o mișcare violentă, a duce un lucru dintr'un loc într'altul izbindu-l: **furtuna a asvîrlit barca la mal;** Ⓕ: **asvîrli aceste trei țări în valuri și în nenorociri cumplite** (BĂLC.).
2. *vb. intr.* ① A arunca cu multă putere, cu mare repeziciune: **cu buzduganul asvîrlea în oamenii cei vinovați** (NEC.); Ⓕ: **merg cu nerușinarea pînă... a ~ cu noroiu în străbunii noștri** (I.-GH.); Ⓕ: **cît ai asvîrli cu (o piatră, o sburătură, etc.),** la o depărtare, la o distanță pe care o poate străbate un lucru asvîrlit cu putere ¶ ② A lovi cu picioarele: **iepele asvîrleau din copite de svînta unde loveau** (ISP.).
3. *vb. refl.* ① A-și da drumul pentru a cădea într'un loc, a se arunca jos: **s'a asvîrlit de pe fereastră** ¶ ② A sări: **se asvîrle pe-un cal și ține numai o fugă** (CRG.) ¶ ③ A da năvală, a se năpusti, a sări asupra cuiva: **s'a asvîrlit asupra lui, dar nu l-a putut lovi** ¶ ④ A se vărsa (*vorb.* de un rîu): **Polatiștea vine limpede și grăbită și se asvîrle în Jiu** (VLAH.) [vsl. v r ŭ l i t i < v r ŭ l ŭ, comp. srb. v r l j i t i].
ASVÎRLIT 1. *sbst.* Faptul de a (se) a s v î r l i.
2. **ASVÎRLITĂ** (*pl.*-ite) *sf.* Distanța parcursă de un lucru care a fost asvîrlit: **nu era departe casa bătrînului, numai aci..., două asvîrlite de la Calea Moșilor** (SLV.).
3. **DE-A-ASVÎRLITA** *loc. adv.* Joc de copii, cînd se asvîrle cu mingea, cu fructe, etc.
ASVÎRLITOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a s v î r l e.
ASVÎRLITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a (se) a s v î r l i: **calul de sărituri și de asvîrlituri nu s'au ogoit** (CANT.); **asvîrlitura de pietre pe deasupra bisericii** (I.-GH.) ¶

Distanța străbătută de un lucru care a fost asvîrlit: mai e ca o ~ de băț pînă în sat.

AȘ! *sau* **AȘI!** *interj.* Exprimă o îndoială, neîncredere, desaprobare, mirare, și are cele mai deseori înțelesul expresiunilor „vorbă să fie!", „de unde!": Ți-a făcut ce-ți promisese? — Aș! nu știi că nu se ține de vorbă?; cercetară în dreapta și în stînga... dar aș! parcă întîlniau tot surzi și muți (ISP.); să știi că n'are să-ți plătească — Ei aș!

AȘA *adv.* ① În chipul acesta, astfel: ~ s'au întîmplat lucrurile; ~ mi-e firea; ~ i-a fost scris; ~ să fie, zise el (ISP.) ¶ ② Arată că un lucru se petrece într'un anumit fel, dar cel care vorbește dă înțeles mai nehotărît, o nuanță vagă celor spuse: vine și el ~ să stea de vorbă; a scăpat ~ ca prin urechile acului ¶ ③ În mod eliptic, sub formă interogativă la începutul unei fraze, arată că vorbitorul face aluziune la ceva despre care s'a vorbit mai 'nainte sau despre ceva cunoscut: așa? atunci să mai îndrăznească și altă dată! ¶ ④ Așa... așa, cum... așa; ℗: ~ am cumpărat-o, ~ o vînd, cum mi s'a spus, așa spun și eu, fie ori nu adevărat ¶ ⑤ Pe lîngă alte adverbe: să faci ~ cum am vorbit; ℗: cum vei semăna ~ vei secera; ℗: cum îți vei așterne ~ vei dormi; ~ țin și ei pretesugul ca lupul cu oaia și ca cinele Vinerea (N.-COST.); Humuleștii nu erau n u m a i ~ un sat de oameni fără căpătîiu (CRG.); ~ da, mai înțeleg; am să fac chiar ~ cum mi-ai spus; o a m ~ s'au petrecut lucrurile; nu-i vorbă tot atîta se toarce și cu o furcă m a i ~ (VLAH.); *Mold.* m a i ~, așa e, da, de sigur; mă duc și eu d o a r ~ la întîmplare; vorbești și tu, i a ~, în dodii cîteodată (CRG.); t o t ~ și i a r ~ au rămas casele neînchiriate (CAR.) ¶ ⑥ Pe lîngă conjuncțiuni: ~ d a r, prin urmare, va să zică; am plecat pe urmă, ~ c ă nu mai știu ce s'a întîmplat; ș i ~, s'au dus să-și caute norocul în lume; a venit un tînăr îmbrăcat ~ ș i ~, a făcut ~ ș i ~ (ISP.); Cum ai petrecut? — Așa și așa; *F* ~ și pe dincolo, ba unele, ba altele, într'un fel și într'altul: dumnealui face și drege... umblă ~ și pe dincolo (CAR.); *Ban.* t i r i ~... t i r i ~, ori așa... ori așa; *Băn.* n i ~... n i ~, odată așa... odată așa ¶ ⑦ Pe lîngă interjecțiuni: ~ z ă u, copile! (IK.-BRS.) ¶ ⑧ În legătură cu unele verbe, formează diferite expresiuni caracteristice: ~ f i i n d, vei face tot posibilul să-l convingi; f i e ș i ~, nu mă împotrivesc; ~-i c'ai pățit-o? n u-i ~ că am avut dreptate? ¶ ⑨ ℗ Da: Va să zică, ți-a spus să nu te duci pe la el. — Așa. ¶ ⑩ Pe lîngă un *sbst.* arată că e vorba de anumite însușiri ale lui: n'am mai pomenit ~ iarnă; ℗: la ~ cap, ~ căciulă ¶ ⑪ Tot ~, în același fel, la fel: a rămas tot ~ cum l-ai cunoscut ¶ ⑫ Atît de (pe lîngă *adj.*, *adv.* și *loc. adv.* legat de ele deseori cu *prep.* d e, care în unele cazuri e despărțită de așa prin verb): e ~ (de) tînăr; ~ (de) departe; Și-~ cîntă de cu dor, Frunzele în vînt că sbor (IK.-BRS.) ¶ ⑬ Tot ~ de, servește a lega doi termeni între cari se face comparațiunea de egalitate: e tot ~ de frumoasă ca și ea [lat. e c c u m + s ī c].

†**AȘAȘ(I)**, †**AȘEAȘ(I)** *adv. Bucov.* ① De asemenea, iarăși, încă: perit-au atunce multe vite a lăcuitorilor, iar a bejenarilor așași au perit mai de tot (NEC.) ¶ ② Chiar, tocmai: așași iarna s'au făcut acea zarvă (MUST.): coroana însă era așaș aceea (SB.) ¶ ③ Chiar de tot, cu totul, cu desăvîrșire: toată socoteala s'au pus... așeaș din temel.e să-i răzstoarne (CANT.) ¶ ④ Chiar atunci, pe loc, îndată, deodată: alți negutători... dau așaș dintr'un cuvînt două mii patru sute de lei (SB.) [a ș a + ș i].

AȘCHIA (-iez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) desface în a ș c h i i, în fășii lungi ca așchiile.

AȘCHIE (*pl.* așchii, ășchii) *sf.* Ciopliture ce se desface, ce sare dintr'un lemn cînd se taie cu securea, cu barda, etc., țandără; ℗: așchia nu sare departe de trunchiu, se zice despre cineva care se aseamănă cu părinții lui [lat. a s t u l a].

AȘCHIOARĂ (*pl.*-oare) *sf. dim.* AȘCHIE.

AȘCHIOS *adj.* Care se desface în pături ca a ș c h i i l e.

○**AȘCHIȚĂ** (*pl.*-ițe) *sf. Tr.-Carp. dim.* AȘCHIE.

○**AȘCHIUT** *sm. Maram.* Ajutor de jurat [ung. e s k ü d t].

AȘCHIUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* AȘCHIE.

‡**AȘEȘI** = AȘAȘI.

AȘEZA (așez) 1. *vb. tr.* ① A pune pe cineva să șază într'un loc: așază copilul pe scaun ¶ ② A pune ceva într'un loc, a instala: lîngă tulpina acelui arbore, așezasem sufrageria (I.-GH.) ¶ ③ A pune în rînduială, într'un anumit șir: așază cărțile de pe birou ¶ ④ A potrivi bine, a aranja: așază-ți cravata ¶ ⑤ A pune pe cineva să stea într'un loc, a-l stabili undeva pentru mai mult timp: Traian... mulțime de norod au așezat într'aceste țări (M.-COST.) ¶ ⑥ ~ domn, ~ pe scaun(ul domnesc), ‡ ~ la scaun, ‡ ~ la domnie, a pune pe tron, a face domn ¶ ⑦ A căpătui: trebue să fie mulțumit că și-a așezat toți copiii ¶ ⑧ A orîndui, a pune pe cineva într'un loc pentru o anumită slujbă: tocmit-au și altă biserică și au așezat preoți pentru vecinica pomenire a lor (MUST.) ¶ ⑨ ‡ A întocmi, a rîndui, a stabili (o lege, o măsură administrativă, etc.): au așezat să fie patru civerturi într'un an (NEC.); ‡ ~ dajdie, a pune o dajdie, o dare ¶ ⑩ ‡ A cădea la învoială, a hotărî, a conveni: au așezat să-l pue pre dînsul Leșii craiu (NEC.) ¶ ⑪ ‡ ~ supt, a supune: Leșii au așezat Moldova supt birul tuturor (M.-COST.) ¶ ⑫ ‡ ~ lucrul *sau* lucrurile, a îndrepta o situație, a împăca lucrurile, a înlătura o piedică; ‡ ~ trebile, a pune la cale ¶ ⑬ † ~ logodnă, nuntă, a pune la cale o logodnă, o nuntă, a face pregătirile necesare pentru aceasta: văzînd împăratul că sînt toate în rînduiala cea mai mare, au așezat nunta (SB.); *de aci* ~, cu înțelesul de a (se) logodi (întrebuințat în Muntenia) ¶ ⑭ ‡ ~ (legături de) pace, a face pace, a încheia un tractat de pace ¶ ⑮ ‡ A potoli: au așezat toate zurbalele (NEC.) ¶ ⑯ ‡ A liniști, a reduce pacea, ordinea într'o țară, etc.: Ștefan-Vodă... nu cercă să așeze țara, ce de războaie se găti (GR.-UR.) ¶ ⑰ ‡ A împăca: avea nădejde Despot-Vodă în socru-său că-l va ~ cu Laschi (M.-COST.).

2. *vb. refl.* ① A lua loc, a se pune să șază pe ceva: m'am așezat pe o bancă ¶ ② A se pune într'o anumită ordine, a se înșira: ne așezam în două rînduri și deschideam calea (CRG.) ¶ ③ A se stabili într'un loc: s'au așezat mulți străini la noi în țară ¶ ④ A se ~ în scaun, ‡ la scaun, ‡ la domnie, a se pune pe tron, a se face domn ¶ ⑤ *F* A se ~ pe mîncare, pe somn, etc., a se pune în toată voia, fără grijă, să mănînce, să doarmă, etc.: S'am să mă așez, măi vere, Pe mîncare și pe bere (ALECS.); mă așezasem pe somn, cînd numai ce aud ciocănind la ușă (I.-GH.) ¶ ⑥ A se limpezi (*vorb.* de un lichid) prin depunerea corpurilor străine din el: pune puțină piatră-acră în apă și las'o să se așeze ¶ ⑦ A se lăsa în jos, a se îndesa (*vorb.* de o grămadă de pămînt, de ceva afînat, etc.): a plouat mult și s'a așezat pămîntul pe unde au fost gropi ¶ ⑧ A se potoli, a se astîmpăra: Ungurii s'au așezat și n'au mai făcut pricină (GR.-N.) ¶ ⑨ A se liniști, a se cuminți: era de tot svăpăiat mai 'nainte, dar acum s'a mai așezat ¶ ⑩ ‡ A se înțelege cu cineva asupra unui lucru, a cădea la învoială, a se împăca: numai cu Franțuzii, Nemții nu s'au putut ~ (NEC.) ¶ ⑪ ‡ ~ pe cuvîntul cuiva, a pune temeiu pe vorba cuiva, a se bizui pe cineva [lat. *a s s e d i a r e < s e d e s].

○**AȘEZĂLAȘ** (*pl.*-așe) *sn. Maram.* Loc de stat, sălaș [a ș e z a + (s ă) l a ș].

AȘEZĂMÎNT (*pl.*-minte) *sn.* ① Lucru întocmit, casă întemeiată pentru folosul obștesc, precum școală, spital, azil, casă de ajutor, etc.; instituțiune: ~ de binefacere; ~ cultural ¶ ② ‡ Așezare într'un loc, stabilire: de la ~ul Romanilor în Dachiia (CANT.) ¶ ③ † Loc unde se așază cineva: Ți-ai făcut ~ Pîn'mi-i duce în mormînt (GR.-N.) ¶ ④ ‡ Situațiune: scris-au și alte stihuri în carile arată... ~ul locurilo. (CANT.) ¶ ⑤ ‡ Punere la cale, întocmire: poftea la craiul Avgust pentru ~ul domniei și a țării (NEC.) ¶ ⑥ ‡ Întocmire de legi: pravilele sau ~urile împărătești (CANT.) ¶ ⑦ ‡ Evaluare de dări: ~ul fieși-cărui sat să se facă după suma oamenilor ce va avea (TKT.) ¶ ⑧ ‡ Înțelegere, legătură de pace, tractat: dîndu-i știre de vrăjmășie și cum nu primește nici ~ cu dînsul (N.-COST.) ¶ ⑨ † *Trans.* Înțelegere de căsătorie: Cine strică ~, N'aibă țărnă pe mormînt (IK.-BRS.) [a ș e z a].

‡**AȘEZĂMÎNTARIU** *sm.* ‡ Cel care hotăra suma pe care trebuia s'o plătească cineva ca dare: orînduindu-se așezămîntari boieri vrednici, cinstiți (TKT.) [a ș e z ă m î n t].

AȘEZARE *sf* ① Faptul de a (se) a ș e z a ¶ ② Loc unde se așază, se stabilește cineva: sosim în Bumbești, ~ de moșneni muncitori și cu dare de mînă

(VLAH.) ¶ · Linişte, astimpăr: şi n'am cină cu ~ Nici odihnă la mincare (HASD.) ¶ 4 ⚖ ‡ Hotărire ¶ ⑤ Punerea la cale, invoiala făcută între părinţii fetei şi ai flăcăului în vederea căsătoriei, înţelegere asupra zestrei, etc

AŞEZAT 1. *adj.* 1 *p.* AŞEZA ¶¶ © NEAŞEZAT ¶ ② ~ la minte, cu minte sănătoasă, cu judecată: bunicul era ~ la mintea lui (CRG.) ¶ ③ Cuminte, de treabă, cu purtări bune, astimpărat: e mic, numai de opt ani, şi ~ ca un om mare (BAS.) ¶ ④ ‡ Temeinic, trainic: domnind cu pace, cu domnie ~ă şi cu ţară întemeiată (MUST.).

2. *sbst.* 1 Faptul de a (se) aşeza ¶ 2 Logodnă.

AŞEZĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* ① ‡Împăciuitor: şi firea şi faţa il lăuda a fire blind, milostiv şi ~ (GR.-UR.) ¶ 2 ‡ Întemeietor: ferichm pre aşăzătorii de şcoale (C.-RAD.) ¶ 3 ‡ Care se aşază pentru mai multă vreme într'un loc, stabil: să rămie şi ~i, să nu se mai ducă (NEC.) ¶ 4 *Olten.* Care pune la cale o logodnă, o căsătorie [a ş e z a].

†**AŞEZĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Loc a ş e z a t mai jos decit altul, loc afundat (HASD.) ¶ ② Gropiţă· s'ar face în mijlocul bărbii o ~ (MAR.) ¶ ③ ‡ Învoială.

†**AŞI** = AŞA.

AŞIJDERE(A), AŞIŞDERE(A) *adv.* Tot aşa, de asemenea: cum veţi să facă voao oamenii, şi voi faceţi lor aşijderea (COR.); a cumpărat şi o găină, aşijderea de soiu (ISP.) [a ş i + vsrb.-ž d e r e].

‡ **AŞIJDERELEA** = AŞIJDERE(A).

○**AŞTEAMĂT(U)** *adv.* Încet, agale, pas cu pas: Turcii unde-l auzea, Aşteamăt s'apropia (TEOD.); se luă aşteamătu după el (RV.-CRG.).

AŞTEAPTĂ (SFÎNTU-) numai în *expr.* *F* La sfintu-Aşteaptă, niciodată [a ş t e p t a].

AŞTEPTA (aştept) 1. *vb. tr.* ① A sta într'un loc pină să sosească cineva, pină să vie sau să se intimple ceva: l-am aşteptat de geaba două ceasuri; aştept trenul; aştepta cu nerăbdare rezultatul ¶ ② A dori un lucru, a fi mereu cu gindul la el, a crede că după oare-care timp se va îndeplini: nişte zile mari ca acestea le aşteaptă şi ei cu mare bucurie (CRG.) ¶ ③ A fi hotărit să i se intimple cuiva ceva: nu ştie ce-l aşteaptă ¶ ④ A da răgaz cuiva: mai aşteaptă-mă cu plata.

2. *vb. intr.* ① A sta într'un loc pină să vadă pe cineva, să vorbească cu el, a lăsa citva timp pină să se îndeplinească ceva: spune-i să aştepte afară ¶ 2 ~ la mila cuiva, a nădăjdui în mila cuiva.

3. *vb. refl.* A crede, a-şi închipui că un lucru se va îndeplini într'un anumit fel: mă aşteptam să se poarte altfel cu mine [lat. *a s t e c t a r e < e x s p e c t a r e].

AŞTEPTARE *sf.* ① Faptul de a (se) a ş t e p t a ¶ 2 Sală de ~, sală în care se aşteaptă la o gară, în localul unei instituţiuni, etc. ¶ ③ Ceea ce are cineva în gind, ceea ce doreşte, ceea ce plănueşte cineva (întrebuinţat de obiceiu la *pl.*): m'am înşelat în aşteptările mele ¶ ④ În ~a .., lăsind să treacă timp pină...: în ~a unui loc mai bun, primeşte ce ţi s'a dat.

AŞTEPTAT 1. *adj. p.* AŞTEPTA ¶¶ C NEAŞTEPTAT.

2. *sbst.* ① Faptul de a aştepta ¶ ② Pe ~e, *loc. adv.* În aşteptare: Unde eşti, bădiţă, frate, De mă laşi pe ~e ? (ALECS.-P.).

AŞTEPTĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a ş t e a p t ă: şi spre aceasta vom fi ~i de răspuns (N.-COST.).

AŞTERNĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care a ş t e r n e.

AŞTERNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a (se) a ş t e r n e ¶ 2 Ceea ce se aşterne, aşternut.

AŞTERNE (aştern) 1. *vb. tr.* ① A întinde ceva (un covor, o pătură, etc.) pe jos sau peste ceva: aşternea veşmintele sale de călca pri înse asinul lui Hs. (VARL.) ¶ 2 Ⓕ: aşternindu-şi privirea dornică... pe dunga vinătă a drumului (VLAH.) ¶ ③ ~ pe cineva la pămint, pe jos, a dobori pe cineva lungindu-l la pămint ¶ ④ ~ pintecele la pămint, a atinge pamintul cu pintecele (*vorb.* de cai în goană) ¶ 5 ~ patul, a face patul; *abs.* Ⓟ: cum iţi vei aşterne, aşa vei dormi, cum te porţi, cum iţi orindueşti viaţa, aşa vei fi răsplătit; cum vei munci, aşa foloase vei trage în urmă; ~ masa, a întinde faţa de masă, a pregăti pe masă cele trebuincioase pentru mincare ¶ ⑥ ~ cu.... a acoperi cu...: vintul de toamnă aşternuse cărările cu frunze ¶ ⑦ ~ pe hirtie, a pune pe hirtie, a scrie; ~ pe zid (ODOB.), a însemna, a zugrăvi pe zid ¶ ⑧ ⚖ ~ o pîră, a piri pe cineva, a face o jalbă ¶ ⑨ *F* ~ pe cineva, a-l vorbi de rău altuia, a-l înfăţişa într'o lumină nefavorabilă, a-i face un rău ¶ ⑩ A pune la cale, a plănui ceva: tu le faci bine şi ele iţi aştern moarte (SB.)

2. *vb. refl.* ① A se întinde peste ceva, a acoperi ceva: zăpada s'a aşternut peste cimp ¶ ② Ⓕ: drumul s'aşterne drept, între două rinduri de pomi (VLAH.) ¶ ③ A se ~ pe şedere, a se pune pe stat mai mult timp într'un loc; a se ~ pe mincare, a se pune tihnit la mincare; a se ~ pe somn, pe odihnă, a se da la somn, a sta să se odihnească; a se ~ pe vorbă, a se întinde la vorbă, a sta de vorbă; a se ~ pe lucru, a se pune serios pe lucru; a se ~ pe ginduri, a se cufunda în ginduri ¶ ④ A se ~ la drum, a porni la drum ¶ ⑤ A se ~ pămintului, drumului, vintului, a se ~ pe goană, a fugi în goană (*vorb.* de cai, etc.) [lat. a d s t ĕ r n ĕ r e].

AŞTERNUT (*pl.*-turi) *sn.* ① Ce se a ş t e r n e, ce este aşternut pe jos: se odihneşte molcom şi străveziu pe largi ~uri de nisip (VLAH.); ~ de frunze; ~ de paie ¶ 2 Ceeste aşternut în pat: a fi în ~, a fi în pat, a fi culcat; a face ~ul, a face patul; a cădea la ~, a se bolnăvi ¶ ③ ⚙ Coalele de hirtie pe care se face potriveala în maşină pină a nu se începe tipărirea.

○**AŞTEZĂU!** *interj.* Salutare, urare de spor la muncă care se spune ţesătoarelor sau muncitorilor la cimp: Iana că ţesea, La Iana mergea, Aştezău! că-i da (TOC.) [a j u t e + (D u m n e) z e u].

‡ **AT** *sm.* Armăsar, cal frumos: sculindu-se atii în două picioare, au lunecat calul Domnului (LET.) (☞ HAT) [tc. a t].

***ATAC** (*pl.*-acuri) *sn.* ① ⚔ Năvală, lovire (mai adesea neaşteptată) a duşmanului prin care se începe o luptă: a începe ~ul; a respinge ~ul ¶ ② ⚔ Lovituri îndreptate împotriva unei cetăţi, unui loc fortificat, asalt: zidurile cetăţii au rezistat la cele trei ~uri ale duşmanului ¶ ③ Ⓕ Lovitură dată cinstei, renumelui cuiva, insultă, ocară: ~urile unor critici invidioşi ¶ ④ ✗ Izbucnirea fără veste a unei boale: a avut un ~ de apoplexie ¶ ⑤ ✗ Ⓟ Oftică: a dat în ~ [fr. a t t a q u e].

***ATACA** (-ac) 1. *vb. tr.* ① A da năvală asupra vrăjmaşului, a sări asupra cuiva cu armele, a lovi pe neaşteptate: l-a atacat o ceată de tilhari ¶ ② Ⓕ A lovi în cineva, în ceva, cu vorba sau cu scrisul, a atinge cinstea, renumele cuiva, a critica pe nedrept: il atacau cu inverşunare prin gazetele lor ¶ ③ A sdruncina, a dărăpăna: munca fără preget şi lipsurile i-au atacat sănătatea ¶ ④ ⚖ A căuta prin judecată să nimicească un act contestindu-i validitatea: ~ un testament ¶ ⑤ A roade, a minca, a strica: tăciunele şi mălura atacă griul.

2. *vb. refl.* ✗ Ⓟ A căpăta oftică, a deveni ofticos [fr. a t t a q u e r].

***ATACABIL** *adj.* Care se poate ataca: testament ~ ¶¶ © NEATACABIL [fr.].

***ATACAT** *adj.* ① *p.* ATACA ¶¶ © NEATACAT ¶ ② ✗ Ⓟ Ofticos.

○**ATĂGIRŢA** (-girt) *vb. tr.* A atirna (JIP.) [t ă g i r ţ ă].

‡ **ATAMAN** *sm.* Căpetenie a Cazacilor: au şezut Timuş aicea în Iaşi cu... ~ii săi (M.-COST.) [rus.].

ATARE *pron. adj. indef. inv.* (✗ *pl.m. f.* atari) ① Aşa un(ul); aşa fel: naşul său Român şi, ca ~, ospătarnic ca tot Românul (RET.) ¶② † *Trans.* Vre-un(ul), oarecare: să va înpunge boul pre ~ bărbat au muiare (PAL.) [lat. e c c u m - t a l e m].

***ATAŞA** (-şez) 1. *vb. tr.* ① A alipi, a uni strins: o prietenie veche ii ataşază pe unul de altul ¶ ② A alipi la un serviciu, la o slujbă: l-am ataşat ca secretar.

2. *vb. refl.* ① A se alipi, a prinde iubire de cineva: copila s'a ataşat foarte mult de doica ei ¶ ② A se alipi pe lingă cineva spre a-l servi cu trup şi suflet, cu tot devotamentul [fr. a t t a c h e r].

***ATAŞAMENT** (*pl.*-te) *sn.* Dragoste, iubire, aplecare foarte mare pentru cineva sau ceva [fr. a t t a c h e m e n t].

***ATAŞAT** 1. *adj. p.* ATAŞA ¶¶ © NEATAŞAT.

2. *sm.* ① ~ de ambasadă, agent diplomatic care ser-

veşte în străinătate sub ordinele ambasadorului sau ale ministrului plenipotenţiar; ~ **militar**, ~ **comercial**, specialişti alipiţi pe lîngă ambasadă spre a observa chestiunile care interesează Statul său.

‡ **ATĂTÎND** *adv.* (PAL.) Tot a t î t.

***ATAVISM** *sbst.* ① Moştenirea unor anumite caractere fizice sau morale de la părinţi sau strămoşi ¶ ② Tendinţa animalelor sau plantelor de a se întoarce la tipul primitiv [fr.].

***ATAXIC** 1. *adj.* Care prezintă ceva neregulat în manifestarea sa: **friguri** ~**e**.

2. *sm.* Bolnav lovit de ataxie locomotrice [fr.].

***ATAXIE** *sf.* Neregularitate în mersul unor boale; ~ (**locomotrice**), neregularitate în mişcările corpului pricinuită de o turburare a funcţiunilor nervoase [fr.].

***ATEISM** *sbst.* Principiile, doctrina ateilor [fr.].

***ATEIST** *sm.* = **ATEU: el era un** ~ **superstiţios, şi sînt mulţi de aceştia** (EMIN.); **atheist, fără Dumnăzău, om carile vre-unui Dumnăzău nu să închină** (CANT.) [fr. a t h é i s t e ¶ pol. a t e i s t a].

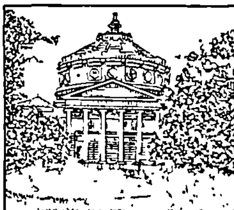
***ATELAGIU** (*pl.*-**agii**, -**agiuri**), ***ATELAJ** (*pl.*-**ajen** -**ajuri**) *sn.* Una sau mai multe părechi de cai înhămaţi la o trăsură de lux: **acel atelagiu, deşi rusesc, avea o formă cu totul moldovenească** (NEGR.) [fr.].

***ATELIER** (*pl.*-**ere**) *sn.* ① Încăpere, loc unde lucrează sub conducerea unui maestru sau sub acelaşi stăpîn mai mulţi artişti sau lucrători, calfe, ucenici, etc.: ~ **de pictură** (▪ 256): ~ **de tîmplărie** ¶ ② Totalul calfelor, ucenicilor, etc. cari lucrează într'un asemenea loc: **are un** ~ **numeros**; **şef de** ~, acela care este pus peste lucrătorii dintr'un atelier, care supraveghează lucrările ce se execută acolo [fr.].

Fig. 256. Atelier de pictor.

***ATENANSĂ**, -**ANŢĂ**, *mai des pl.* **ATENANSE**, -**ANŢE** *sf.* Părţile accesorii ale unei locuinţe, dependente: **uşa coridorului ce duce la atenanţe** (CAR.) [comp. fr. a t t e n a n t, it. a t t e n e n z a].

***ATENEU** (*pl.*-**enee**) *sn.* ① Loc public unde poeţii, retorii citeau versuri, rosteau discursuri; loc unde se adunau învăţaţii şi scriitorii spre a face cursuri şi a-şi citi scrierile în public ¶ ② Loc unde se ţin conferinţe, se dau serbări artistice, etc.: ~**l român din Bucureşti** (▪ 257) [fr. A t h é n é e].

Fig. 257. Ateneul român din Bucureşti.

***ATENIAN** 1. ● *adj.* Al locuitorilor din Atena.

2. **ATENIAN** *sm.*, **ATENIANĂ** (*pl.*-**iene**) *sf.* Locuitor sau originar din Atena [fr.].

***ATENT** 1. *adj.* Băgător de seamă, luător aminte: **să fii** ~ **la cele ce vei auzi şi vei vedea.**

2. *adv.* Cu băgare de seamă, cu luare aminte: **scoase petecul de hîrtie şi-l privi** ~ (VLAH.) ¶¶ C NEATENT [lat.].

***ATENTA** (-**tez**) *vb. intr.* A făptui, a săvîrşi un atentat; ~ **la viaţa cuiva**, a cerca să omoare pe cineva; ~ **la cinstea cuiva**, a căuta să atingă, să vatăme cinstea cuiva [fr. < lat.].

***ATENTAT** (*pl.*-**ate**) *sn.* Încercare criminală de a ucide pe cineva, de a vătăma cinstea sau de a răpi libertatea cuiva, de a strica sau nimici buna stare, organizaţiunea unui Stat, etc.: **a făptui, a săvîrşi, a comite un** ~ [fr.].

***ATENTATOR**, -**TOARE** *adj. sm. f.* ① Care a t e n t e a z ă ¶ ② Făptuitorul unui atentat.

***ATENTIV** *adj.* Plin de băgare de seamă: **credea că surprinde pe figura aceea...** ~**ă un reflex de entuziasm** (VLAH.) [fr.].

***ATENŢIUNE**, ***ATENŢIE** *sf.* ① Băgare de seamă, luare aminte: **încrează cu multă** ~; **a atrage, a distrage** ~**a** ¶ ② *pl.* Îndatoriri, îngrijiri pornite din consideraţie, din respect: **dacă ai şti ce bun e, ce plin de atenţii e pentru mine** (BR.-VN.) ¶¶ C NEATENŢIUNE.

***ATENUA** (-**uez**) 1. *vb. tr.* ① A slăbi, a împuţina, a micşora: **în caz de a nu putea să conjure răul, să caute cel puţin a-l** ~ (I.-GH.) ¶ ② A uşura: **această împrejurare a atenuat întru cîtva gravitatea faptei săvîrşite.**

2. *vb. refl.* ① A se slăbi, a se împuţina, a se micşora ¶ ② (F) A se uşura, a deveni mai puţin împovărător [fr. < lat.].

***ATENUANT** *adj.* ① Care poate, care e menit să atenueze ceva ¶ ② **Circumstanţe** ~**e**, circumstanţe uşurătoare, împrejurări care micşorează întru cîtva vina unui acuzat şi care contribue să i se uşureze osînda [fr.].

ATERINĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* Peştişor de mare (de 10-12 cm.), cu corpul lungăreţ, acoperit cu solzi cicloizi; se distinge printr'o fâşie argintie foarte strălucitoare pe părţile laterale (*Atherina hepsetus, Ath. pontica*) (▪ 258) [ngr. ἀθερίνα].

Fig. 258. Aterină.

***ATERISA** (-**isez**) *vb. intr.* ① A se apropia de ţărm, de uscat ¶ ② A se coborî într'un loc luînd contact cu pămîntul ¶ ③ A însemna pe hartă punctul de pe ţărm, zărit din largul mării, unde o corabie va putea să abordeze [după fr. a t t e r r i r].

***ATERISAJ** (*pl.*-**je**) *sn.* Faptul de a a t e r i s a.

***ATESTA** (**atest**, -**tez**) *vb. tr.* ① A da încredinţare, mărturie, a dovedi prin graiu, printr'un înscris, că un lucru este adevărat, că există: **se găsesc îndestui cari să ateste... că au văzut ceea ce n'a existat** (I.-GH.) ¶ ② A sluji de dovadă, a dovedi, a proba, a mărturisi: **inscripţiunile... atestă şederea îndelungată a Romanilor în aceste locuri** [fr. < lat.].

***ATESTAT** (*pl.*-**ate**) *sn.* ① Dovadă, încredinţare, mărturie înscris ¶ ② Adeverinţă, certificat: **îmi dădură** ~**ul de isprăvirea cursurilor** (GN.) [germ.].

***ATESTAŢIUNE**, ***ATESTAŢIE** *sf.* ① Faptul de a atesta ¶ ② Dovadă, încredinţare, mărturie în scris [fr. < lat.].

***ATEU**, -**EE** *adj. sm. f.* Care tăgădueşte existenţa lui Dumnezeu [fr.].

***ATIC** *adj.* ① Din Atica (regiune veche a Greciei) ¶ ② (F) **Sare** ~**ă**, glumă fină, făcută de un spirit ales [lat.].

***ATICISM** *sbst.* ① Exprimare aleasă, fineţă de gust, aşa cum era proprie vechilor Atenieni ¶ ② Particularitate a dialectului atic [fr. < lat.].

○ **ATIMP** *adv. Trans.* (FR.-CDR.) Anul viitor; **dincolo de** ~, peste doi ani [a² + t i m p].

ATINGĂTOR *adj.* ① Care (se) a t i n g e ¶ ② (F) Mişcător, emoţionant, impresionant: **e inima mea toată în versurile lui atingătoare** (VLAH.) ¶ ③ (F) Jignitor, supărător, înţepător: **vrură s'o mingîie, dar cu nişte cuvinte atingătoare** (ISP.) ¶ ④ ~ **de**, cu privire la...

ATINGE (**ating**, *perf.* **atinsei**, *part.* **atins**) 1. *vb. tr.* ① A pune uşor mîna pe cineva, pe ceva: **o atinse de mînă şi lăsă pre ea frigurile** (BIBL.) ¶ ② A pune aproape de tot, a apropia, a alipi: **abia-şi atinse buzele de pahar** ¶ ③ A lovi uşor: **omul ca oul, cum îl atingi, îndată se sparge** (GOL.) ¶ ④ A ajunge pînă la o înălţime oarecare sau cît mai jos: **se înălţă deodată un munte de piatră care atingea cerul** (ISP.); **învelit într'o manta largă ce-i atingea călcîiele** (GN.); (F): **supărarea lui a atins culmea** ¶ ⑤ A ajunge: **şi-a atins scopul, ţinta, ţelul; a nu** ~ **pămîntul (cu picioarele)**, a alerga foarte iute, a dansa cu multă uşurinţă; a nu mai putea de bucurie ¶ ⑥ A aminti, a pomeni, a vorbi despre ceva în treacăt: **ce obicee... şi ce legi au, cam pe scurt mai toate le atinge** (LET.) ¶ ⑦ A arunca cuiva o vorbă cam de departe, cam cu înconjur spre a-l face să înţeleagă ce avem în gînd sau pe inimă, spre a-i aminti ceva supărător pentru dînsul: **Ştefan-Vodă 'nţelegea unde baba-l atingea** (TEOD.) ¶ ⑧ A vătăma, a jigni: **Oşlobanu prost,**

prost, dar să nu-l atingă cineva cu cît e negru sub unghie (CRG.); îl atinge unde-l doare, vorbeşte cu ştiinţă tocmai despre lucruri care sînt supărătoare, dureroase aceluia către care se adresează ¶ ⑨ Ⓕ A mişca, a muia (inima, sufletul), a înduioşa, a turbura, a emoţiona, a impresiona: sufletul lui delicat o atinge, o înduioşază (VLAH.) ¶ ⑩ Ⓕ A privi, a interesa: nu mă atinge atît faptul însuşi, cît împrejurările în care s'a petrecut.

2. *vb. intr.* ① A (se) pune aproape de tot de cineva sau de ceva, a (se) apropia strîns, a (se) alipi: măcar de aş atinge de veşmîntul lui, mîntui-mă-voiu (BIBL.) ¶ ② Ⓕ A aminti, a pomeni, a vorbi despre ceva în treacăt, a menţiona: aceste fapte de care atinserăm pînă acum (BĂLC.).

3. *vb. refl.* ① A pune (uşor) mîna pe cineva, pe ceva: cine se atinge de smoală şi nu se mînjeşte? (GOL.); Ⓟ: nu te atinge că te frige, se zice cînd ne opreşte cineva de la o faptă de pe urma căreia ne-am alege cu supărări, cu pagubă ¶ ② A veni aproape de tot, a se apropia, a se alipi: se atinse de poalele veşmintelor lui (COR.); Ⓕ: un balaur cu o sută de capete de care nu se atingea somnul (ISP.) ¶ ③ A pune mîna pe ceva, a se folosi de ceva oprit sau aparţinînd altuia, a căuta să-şi însuşască ceva străin: să vie un vîntură-ţară, cine ştie de unde, şi să se atingă de drepturile mele? (CRG.) ¶ ④ Ⓕ A face stricăciune, a aduce vătămare, a jigni cu vorba sau cu fapta, a se lega de cineva sau de ceva, a ataca: nu te ~ de cele sfinte, că-ţi sfărm capul (ALECS.); mai ai obraz să te atingi de surorile tale cele mai mari? (ISP.) ¶ ⑤ Ⓕ A privi, a interesa: luînd parte la faptele care se ating de istoria ţării (ISP.) [lat. a t t i n g ĕ r e].

ATINGERE *sf.* ① Faptul de a (se) a t i n g e ¶ ② A veni în ~ cu cineva, a se găsi deseori în acelaşi loc cu cineva, a avea amestec, legături, daraveri cu cineva.

ATINGIC = ALTÎNGIC.

ATINS 1. *adj.* ① *p.* ATINGE ¶¶ Ⓒ NEATINS ¶ ② ⚕ Lovit (de o boală): a fost ~ de alienaţiune mentală.

2. *sbst.* Faptul de a (se) atinge.

‡ **ATINSĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a (se) atinge [a t i n s].

‡ **ATIRDISI**... = ATÎRDISI...

‡ **ATIŞERIF** = HATIŞERIF.

***ATITUDINE** *sf.* ① Modul, poziţia în care-şi ţine cineva corpul, ţinută, înfăţişare: crengile arborilor păreau nişte braţe întinse, încremenite în atitudini de o sfîntă (VLAH.) ¶ ② Felul de a se purta, de a lucra, etc. faţă de alţii, purtare: o ~ demnă, mîndră, ostilă [după fr. a t t i t u d e].

‡ **ATÎRDISEALĂ**, ‡ ATIRDISEALĂ (*pl.*-seli) *sf.* ⚖ = ATÎRDISIRE.

‡ **ATÎRDISI**, ‡ ATIRDISI (-isesc) 1. *vb. intr.* ⚖ A da ceva mai mult peste preţul oferit de altul pentru un lucru ce se vinde la mezat: acel ce atirdiseşte la o licitaţie .. rămîne îndatorit să primească lucrul (COD.-CAL.).

2. *vb. tr.* = ADJUDECA [ngr. ἀρτηρδίζω < tc.].

‡ **ATÎRDISIRE**, ‡ ATIRDISIRE *sf.* ⚖ Faptul de a a t î r d i s i.

‡ **ATÎRDISITOR**, ‡ ATIRDISITOR *sm.* ⚖ ① Cel ce a t î r d i s e ş t e: dacă averea atirdisătorului nu va ajunge spre împlinirea preţului (COD.-CAL.) ¶ ② ADJUDECATAR.

ATÎRNA (atîrn) 1. *vb. tr.* A prinde, a acăţa de ceva ridicat, de un cuiu, etc. capătul de sus al unui lucru, sau sfoara, baiera, etc. de care e legat un obiect, în aşa fel ca obiectul să spînzure în voie: şi-a atîrnat hainele în cuiu; şi-a atîrnat la piept o cruce mare de lemn legată cu sfoară groasă (CRG.); Ⓟ: sita cînd e nouă n'ai unde s'o atîrni, un lucru nou e păzit cu mare îngrijire, se zice şi despre cineva nou venit într'o casă, într'o slujbă, pe care cauţi să-l menajezi cît mai mult în cele dintîi zile; Ⓟ: ~ cuiva un ponos (de coadă), a scoate cuiva o poreclă pe care n'o merită, a-i scorni nişte năravuri pe care nu le are; Ⓟ: îi atîrnă belciugul de nas, îl poartă după plac, se face stăpîn pe dînsul şi-l învîrteşte cum îi place; Ⓟ: îi atîrnă lingura de gît, se zice despre aceia cari vin prea tîrziu la masă; Ⓟ: ~ cuiva pielea în pod, a se ţine ca de cineva pînă la moarte (ZNN.).

2. *vb. intr.* ① A fi prins, acăţat, aşezat (*vorb.* de un lucru) într'un loc mai ridicat, în aşa fel ca marginea de jos sau capătul dedesubt al lucrului să spînzure în voie, a spînzura, a sta spînzurat: văzu cele trei rodii cum atîrnau de o cracă (ISP.); de-a lungul prispelor atîrnă pe culmi velinţi vărgate (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A sta spînzurat, gata să cadă: nori negri atîrnau ameninţători deasupra capetelor noastre ¶ ③ A cîntări, a se lăsa mai greu într'o parte (la cîntar): un mănunchiu de chei ce atîrna o oca (D.-ZAMF.); Ⓟ: trei oca i-atîrnă buza, e bosumflat ¶ ④ A sta plecat, a se lăsa greu într'o parte: îi atîrna capul într'o parte ¶ ⑤ A se tîrî, a ajunge pînă la pămînt, a fi nepotrivite pe trup sau rău purtate (*vorb.* de haine): atîrnă hainele de pe el ¶ ⑥ Ⓕ A zăcea, a sta culcat: el atîrna ca porcu-'n strat (GR.-N.) ¶ ⑦ Ⓕ A se da lenii, a se lenevi: la sculare, nevestele şi fetele n'atîrnă, sînt mai vioi ca flăcăii (JIP.) ¶ ⑧ Ⓕ A fi supus unor anumite împrejurări, a depinde: de la asta atîrnă soarta ta de faţă şi viitoare (NEGR.) ¶ ⑨ Ⓕ A sta în mîna, în puterea cuiva, a fi supus cuiva, sub stăpînirea cuiva: Chiar starea ta atîrnă de vînt şi de copii (DON.).

3. *vb. refl.* ① A se prinde, a se apuca de ceva ţinîndu-se vîrtos cu mîinile sau trăgînd tare în jos: o vedea blîndă, iubitoare, atîrnîndu-se de gîtul lui (VLAH.) ¶ ② Ⓕ † A şovăi: Turcul schimbă socoteala păcii cu Rusia şi începu a se ~ (HASD.).

ATÎRNARE *sf.* ① Faptul de a (se) a t î r n a ¶ ② Supunere, lipsă de libertate deplină: starea de ~ şi de supunere desăvîrşită în care se aflau cultivatorii (BĂLC.) ¶¶ Ⓒ NEATÎRNARE.

ATÎRNAT 1. *adj.* ① *p.* ATÎRNA ¶¶ Ⓒ NEATÎRNAT ¶ ② Plecat în jos: ca un căţel cu urechile ~e (GOL.) ¶ ③ Ⓕ Supus, lipsit de libertate deplină.

2. *sm.* 🏠 Unul din stîlpii ce sprijinesc streaşina la o casă (DAM.).

ATÎRNĂTOARE *sf.* 🐑 Loc unde-şi a t î r n ă ciobanii hainele şi obielele ude ca să se svînte (HASD.).

ATÎT(A) 1. *adj. nehot.* (*f.* atîta, *gen.-dat. m.* atîtui, *f.* atîtei; *pl. m.* atîţi, atîţia, *f.* atîte, atîtea, *gen.-dat. m. f.* atîtor) ① Arată o cantitate nehotărîtă, un număr nedeterminat: mi-a dat atîţia bani pentru cheltuelile de drum şi atîţia pentru întreţinere ¶ ② Aşa de mult, un număr, o cantitate aşa de mare: nu-ţi mai face atîta osîndă cu mine! (CRG.); tot ~ acelaşi număr, aceeaşi cantitate: am citit şi astăzi tot atîtea pagini ¶ ③ Repetat, ~ şi ~ arată o cantitate foarte mare, o mare mulţime: atîţi şi atîţi oameni voinici... n'au putut face nimic (ISP.) ¶ ④ Numai aşa de puţin, numai aşa de mic: şi te-ai supărat pentru atîta lucru? ¶ ⑤ Atît... încît..., † atîta... cît...: găsiră atîta pradă în acest oraş, încît îşi dobîndiră veşminte pentru vecie (BĂLC.); atîţia păgîni au pierit, cît s au cruntat apele de sîngele lor (VLAH.) ¶ ⑥ Cît... atît...; Ⓟ: cîte bordeie, atîtea obiceie; Ⓟ: cîte capete, atîtea păreri ¶ ⑦ Atît... cît...: de-ai avea atîta minte cît un dinte, nu te-ai căi de nicio urmare (GOL.) ¶ ⑧ Atît... cît şi...; Ⓟ: atîta pagubă cît şi dobîndă, arată nepăsarea cuiva pentru o pagubă pe care a suferit-o; *de aci, elipt.*: atîta pagubă! şi Ⓕ atîta jaf în ciuperci! (ISP.), cu acelaşi înţeles ¶ ⑨ În expresiuni: atîta rău! *sau* atîta boală! puţin îmi pasă; atîta grijă! nu-mi pasă, numai aşa de puţină grijă de-aş avea! ¶ ⑩ În jurăminte, în blesteme; atîta rău să am eu..., atîta bine să aibă ei... ! ¶ ⑪ Atîta, cu însemnarea de aşa de mulţi, construit cu substantivul luat în înţeles colectiv: văzînd că s'au strîns atîta om, căzut-au cu rugăminte la hatmanul (NEC.) ¶ ⑫ Atît(a) amar de..., atît(a) mare de..., ☛ AMAR[1], MARE.

2. *pron. nehot.* ① Arată o cantitate nehotărîtă, un număr nedeterminat: atîta am primit, atîta îţi dau: atîta-i ajungea capul, atîta făceau şi ei pe vremea lor (CRG.) ¶ ② Repetat, ~ şi ~, arată: *a)* o cantitate, o sumă determinată (fără a fi însă pomenită precis): i-au răspuns că i-or duce bucuroşi şi că-i cer atîta şi atîta (SB.); *b)* o cantitate foarte mare, o mare mulţime: deschid Vieţile Sfinţilor şi văd atîtea şi atîtea (CRG.) ¶ ③ Numai aşa de puţin, nu mai mult, numai lucrul acesta, numai cantitatea aceasta: bucuroşi c'am scăpat numai cu atîta... ne mutăm la un fierar (CRG.); Eu atîta am pe lume, pe cînd ceru-i plin de îngeri (VLAH.) ¶ ④ Cît... atît...: cîte mi-ai dat, atîtea ţi-am înapoiat.

3. *adv.* ① Aşa de mult: de ce m'ai făcut să aştept ~? ¶ ② Nici ~, şi mai puţin: Ⓟ: Nici nu-i pasă De

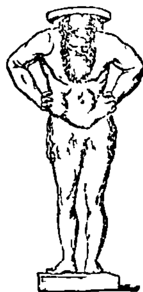
Năstasă, De Nichita Nici atita, se zice despre omul căruia nu i pasă de nimeni şi de nimic, sau spre a arăta nepăsarea omului nechibzuit în trebile lui ¶ ③ Tot ~, (de) aceeaşi cantitate, (de) acelaşi număr; tot ~ mi-e, îmi este tot una ¶ 4 Atît(a)... încît... *sau* atît(a) .. că...: a vorbit...~. încît nu-l mai asculta nimeni ¶ 5 Atît(a)... pînă...; ⓟ: ulciorul ~ merge la apă pînă se sparge ¶ ⑥ Cît... atît(a)...; ⓟ: cît ţi-e pătura, ~ te 'ntinde ¶ 7 Atît(a)... cît...: nu te mira atît de cei ce fac rele. cît să te miri de cei ce nu fac nici un bine (GOL.) ¶ ⑧ Atît... cît şi...: atît omul cît şi slava lui ca floarea..înfloreşte..şi veştejeşte (GOL.) ¶ 9 Precedat de prepoziţiunile c u, î n t r', p e (p r e), etc.: cu ~ mai bine, cu ~ mai mult; c u c î t... c u ~...: cu cît mai mare corabia, cu atît mai anevoie se şi stăpîneşte (GOL.); (p î n ă) î n t r'-, aşa de mult, în aşa chip: îi povăţuia să fie mai cu răbdare, ca să nu se amărască pînă într'atît părinţii (ISP.); p e ~: de două ori pe ~ ¶ 10 ~ numai (că) *sau* numai ~ (că), nu pot zice alta decît, cu singura deosebire că...: om plăcut la înfăţişare şi tovarăş glumeţ, numai atîta că e şaşiu (CAR.) ¶ ⑪ În expresiuni: atîta mi-a mai trebuit, atîta mi-a mai lipsit, cînd după un necaz, după o încurcătură, după multe ce are cineva de făcut, îi mai vin şi altele pe neaşteptate; atîta i a trebuit, şi-a ieşit din răbdări; atîta-i fu, nu mai putu de necaz, de supărare; atîta ţi-e leacul (CRG.), ai s'o păţeşti rău, va fi vai de tine; atîta-i e după joc, nu se mai satură de joc, se înnebuneşte după joc ¶ ⑫ ~ d e (*construit cu un adj. sau adv.*), aşa de: ~ de mare; în comparaţiuni: (tot) ~ de... cît (şi)... *sau* ca şi...: e tot ~ de mare cît (şi) frate-său [lat. e c c u m - t a n t u s].

ATÎTELEA (AL ~), *num. nehot.* Corelativul lui „al cîtelea": numără atîţia munţi şi al ~ e acel ce-ţi spun eu (VOR.) [a t î t].

ATÎŢICA *adj. pron. adv.* ① *dim.* ATÎTA ¶ 2 Cituşi de puţin: nici un minut n'am găsit la omul ăsta măcar ~ rău (CAR.) ¶ ③ Atît de puţin, atît de mic; foarte puţin, foarte mic: dintr'~ s'a făcut coşcogea flăcăoiu (ALECS.); nu-i trec muierii nici ~ din al m (CAR.).

ATÎŢUCA, ATÎŢUŢA = ATÎŢICA.

‡**ATLĂJEL** *sn.* Materie de a t l a z şi de bumbac (ŞAIN.).

Fig. 259. Atlante.

***ATLANTE** *sm.* ① Figură de om care slujeşte într'o lucrare de arhitectură să sprijinească o parte a unei clădiri (259) ¶ - ● = ATLAS¹ [fr.].

***ATLAS**¹ (*pl.*-suri) *sn.* 1 ● Culegere de hărţi geografice ¶ ② *Pr. ext.* Culegere de hărţi, tablouri, gravuri, desenuri, etc. ce se adaugă la o carte [fr.].

ATLAS² ATLAZ.

ATLAZ (*pl.*-zuri) *sn.* Stofă de mătase fină şi lucie [tc.].

***ATLET** *sm.*, *ATLETĂ (*pl.*-ete) *sf.* ① Luptător care lua parte la jocurile publice din vechea Grecie ¶ ② *Pr. ext.* Om voinic, puternic, deprins cu exerciţiile trupului (260): era voinic, cu o musculatură de atlet (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ Cel ce ia parte cu înverşunare la o luptă de idei, de principii, etc.: atleţi ai credinţei, ai libertăţii [fr. a t h l è t e].

Fig. 260. Atlet.

***ATLETIC** *adj.* De atlet, ca atleţii: statură ~ă [fr.].

***ATMOSFERĂ** (*pl.*-ere) *sf.* 1 ☆ Strat de aer care înconjoară globul pămîntului, avînd o grosime de 60-70 km. ¶ ② Aerul unei ţări, unui loc: trăeşte în atmosfera ceţoasă a Londrei ¶ ③ Ⓕ Lumea, lucrurile care înconjoară pe cineva, mediul în care trăeşte cineva: aş vrea să mă smulg odată din atmosfera asta de banconote, de catastife şi de proză apăsătoare (VLAH.) ¶ ④ Unitate de măsură cu care se socoteşte presiunea vaporilor, a unui gaz, etc.; e egală cu presiunea medie a atmosferei, adică cu greutatea de 1 kgr., 033 pe o suprafaţă de un centimetru pătrat [fr.].

***ATMOSFERIC** *adj.* De atmosferă, al atmosferei: aerul ~; presiune ~ă [fr.].

‡ **ATOCMA**¹ *adv. mai adesea urmat de* cu). 1 La fel, deopotrivă, întocmai: cum poate Domnul bulgăresc... să fie la cinste ~ cu dînsul (CANT.): a face ~ cu pămîntul, a face una cu pămîntul, a dărîma pînă la pămînt ¶ D e ~, *loc. adv.* La fel, de potrivă, în mod egal [TOCMA].

‡ **ATOCMA**² (-mez) 1. *vb. tr.* A face deopotrivă, a pune pe acelaşi rînd, pe aceeaşi linie, a face neted, a netezi.

2. *vb refl.* A se potrivi, a fi pe acelaşi rînd, a se netezi [a t o c m a].

† **ATOCMI** (-mesc) (BIBL.) (CANT.) ATOCMA.

***ATOL** *sm.* Insulă de corali izolată în mijlocul mării, avînd cele mai adeseori forma unui inel mai mult sau mai puţin neregulat, şi care se ridică pînă la 3-4 metri deasupra mării (261) [fr.].

Fig. 261. Atol.

***ATOM** *sm.* şi (*pl.*-me) *sn.* 1 Particica ipotetică cea mai mică a unui corp simplu păstrînd însuşirile chimice ale corpului; toate corpurile sînt considerate a fi alcătuite din juxtapunerea acestor părticele ¶ 2 *Pr. ext.* Părticică foarte mică din ceva ¶ ③ F: oamenii sînt numai nişte ~i pe glob [fr.].

***ATOMIC** *adj.* De atomi, a atomilor, privitor la atomi: greutate ~ă; teorie ~ă [fr.].

***ATOMISM** *sbst.* Sistem care explică formarea corpurilor prin combinarea spontană, întîmplătoare, a atomilor [fr.].

***ATOMIST** *sm.* Partizan al atomismului: atomiştii, filosofii carii sînt din ceata Epicurilor şi zic că toate în lume sînt tîmplătoare (CANT.) [fr. a t o m i s t e ¶ ngr. ἀτομιστής].

***ATON** *adj.* Se zice de o vocală, de o silabă, de un cuvînt pe care nu cade accentul tonic, care se rostesc fără ca tonul să apese asupra lor [fr.].

***ATONIE** *sf.* ① Slăbiciune a unui organ ¶ ② Faptul de a fi aton, lipsă de accent tonic [fr.].

ATOTPUTERNIC 1. *adj.* Care are o putere nemărginită.

2. ATOTPUTERNICUL *sm.* Dumnezeu: să ne supunem voinţei ~ului [a³ + t o t + p u t e r n i c]

ATOTPUTERNICIE *sf.* Putere nemărginită (mai adesea *vorb.* de Dumnezeu) [a t o t p u t e r n i c].

ATOTŞTIUTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care ştie toate [a³ + t o t + ş t i u t o r].

ATOTŢIITOR 1. *adj.* Care stăpîneşte toate (mai adesea atribut al lui Dumnezeu).

2. ATOTŢIITORUL *sm.* Stăpînitorul a toate, Dumnezeu [a³ + t o t + ţ i i t o r].

ATOTVĂZĂTOR 1. *adj.* Care vede toate (mai adesea atribut al lui Dumnezeu).

2. ATOTVĂZĂTORUL *sm.* Dumnezeu [a³ + t o t + v ă z ă t o r].

***ATRABILAR** *adj.* Trist, posac, melancolic: un temperament ~ (I.-GH.) [fr.].

***ATRACTIV** *adj.* Care are însuşirea de a atrage, atrăgător [fr.].

***ATRACŢIUNE**, *ATRACŢIE *sf.* 1 Faptul de a atrage, atragere ¶ 2 F Ceea ce desfată, ce încîntă, ce seduce, ademenire: atracţiunile unei serbări ¶ ③ ~ universală, tendinţă, forţă în virtutea căreia toate corpurile se atrag ¶ 4 ~ moleculară, forţa care uneşte moleculele unui corp [fr. < lat.].

ATRĂGĂTOR *adj.* ① Care a t r a g e ¶ 2 Care desfată, care e plin de farmec şi încîntă privirea, inima, ademenitor: bogăţia aceasta de privelişti atrăgătoare... au croit o fire mai deosebită ţăranului de aici (VLAH.) C NEATRĂGĂTOR.

ATRAGE (atrag, *perf.* atrăsei, *part.* atras) *vb. tr.* ① A trage la sine: magnetul atrage fierul; mă simţeam atras ca de adîncul unei prăpăstii (VLAH.) ¶ 2 Ⓕ A încînta, a fermeca, a ademeni: ~ privirile, inimile ¶ ③ ~ luarea aminte a cuiva asupra unui lucru, a-l face să fie cu băgare de seamă la ceva, a-i reaminti, a-l îndemna să fie cu luare aminte ¶ ④ ~ în cursă pe cineva. a unelti împotriva cuiva, făcîndu-l să cadă în cursa ce i se întinde ¶ ⑤ A pricinui, a da naştere, a pro-

voca: o primă greșală atrage adesea după sine alte greșeli ¶ ⑥ A-și ~ o pedeapsă, disprețul, etc., a face ca prin purtarea, prin vorbirea sa, să fie pedepsit, disprețuit, etc. [t r a g e, după fr. a t t i r e r].

ATRAGERE *sf.* ① Faptul de a a t r a g e ¶ ② Ⓕ Încîntare, farmec, ademenire: orizontul necunoscut și plin de o ~ misterioasă (C.-GH.).

ATRAS *adj. p.* ATRAGE ¶¶ Ⓒ NEATRAS.

ATRĂȚEL *sm.* ♣ = ① ARĂRIEL ¶ ② = LIMBA-MIELULUI.

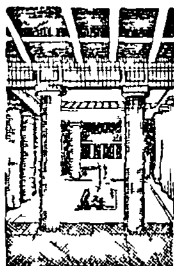
***ATRIBUI** (-bui) *vb. tr.* ① A pune pe seama cuiva, a trece ceva asupra cuiva, asupra unui lucru, a raporta la...: a atribuit izbînda lui numai întîmplării ¶ ② A susține că un lucru sau o persoană are anumite însușiri, merite, etc.: atribue acestei plante proprietăți tonice ¶ ③ A-și ~, a-și însuși: își atribue lui tot meritul acestei lucrări [fr. < lat.].

***ATRIBUT** (*pl.*-ute) *sn.* ① Însușire, proprietate distinctivă a cuiva: dreptul de a grația este ~ul Suveranului ¶ ② Simbol prin care e caracterizată o figură mitologică sau alegorică și care o deosibește de altele: vulturul era ~ul lui Jupiter ¶ ③ 🕮 Calificativ pus pe lîngă un substantiv; ceea ce se afirmă sau se neagă despre subiectul unei propozițiuni: în propozițiunea „Dumnezeu e etern", cuvîntul „etern" e ~ul lui „Dumnezeu" [fr. < lat.].

***ATRIBUTIV** *adj.* 🕮 Prin care se exprimă un atribut: adjectiv ~; verb ~ [fr.].

***ATRIBUȚIUNE**, *ATRIBUȚIE *sf.* ① Faptul de a atribui ¶ ② Dreptul pe care-l are cineva într'o slujbă de a da o hotărîre asupra unei pricini, de a face o cercetare, de a porunci, etc., prerogativă: dreptul de a ierta nu intră în atribuțiunile magistratului [fr.].

***ATRIU** (*pl.*-rii) *sn.* Despărțitură principală, vestibul al vechilor case romane, locul de întrunire al membrilor familiei și din care se intra în toate celelalte încăperi; despărțitura, partea de la intrare a unui templu (▣ 262) [lat.].

Fig. 262. Atriu.

***ATROCE** *adj.* ① Grozav, groaznic: a suferit o durere ~ ¶ ② Crunt, nemilostiv, neîndurat, crîncen: un om ~; un războiu ~ ¶ ③ Strașnic, grozav de mare, de nesuferit: e un frig ~ [lat. a t r o x, -o c e m].

***ATROCITATE** *sf.* Grozăvie, cruzime, strășnicie [lat.].

***ATROFIA** (-fiez) 1. *vb. tr.* ⚕ A produce atrofie.

2. *vb. refl.* ⚕ A slăbi peste măsură, a se prăpădi, a se distruge (*vorb.* de o parte a trupului, de un organ, etc.) [fr.].

***ATROFIARE**, *ATROFIERE *sf.* ⚕ Faptul de a (se) a t r o f i a.

***ATROFIE** *sf.* ⚕ Slăbirea peste măsură, distrugerea unei părți a trupului, a unui organ, etc. [fr.].

***ATROPINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* ⚗ ☠ Alcaloid vegetal care se extrage din rădăcina mătrăgunei [fr.].

***ATU** (*pl.* atale) *sn.* ♠ În jocul de cărți, coloare care taie și bate toate celelalte colori [fr. a t o u t].

ATUNCEA, ATUNCI, † ATUNCE *adv.* ① Pe vremea aceea, în timpul, în momentul acela (*vorb.* de trecut sau de viitor): de ~; p î n' ~; p e ~; d e ~ înainte, din momentul acela, cu începere din timpul acela ¶ ② În cazul acela: dacă-ți cere banii, ce te faci ~ ? ¶ ③ Atunci e atunci, expresiune prin care se arată că va fi greu cuiva să iasă dintr'o încurcătură într'o anumită împrejurare ¶ ④ Atunci și nici ~, expresiune prin care se arată hotărîrea nestrămutată a cuiva de a nu acorda ce i se cere, neputința de a se întîmpla, de a se face ceva: Că acasă te-i întoarce Cînd pe strat inul s'a toarce, Chiar ~ și nici atunce (ALECS.-P.) [lat. a d-t u n c c e].

‡ **ATUNCEȘI** *adv.* Chiar a t u n c i: ~ de năprasnă să arătă un măr mare (VARL.).

○ **ATUNCINE(A)** *adv. Maram.* = ATUNCI [lat. *a d - t u n c c e - n e].

AȚĂ (*pl.* ațe) *sf.* ① Fir răsucit de bumbac, de cînepă, de in, etc. cu care se coase, se brodează, se împletește: ~ de cusut; ~ subțire; ~ groasă; fir de~; mosor de ~; ghem de ~ ¶ ② Ori-ce tort răsucit, sfoară, frînghie: au tăiat ațele cortului asupra lui Ștefan-Vodă (GR.-UR.); ațele opincii, legăturile de la opinci, tărsine; ațele iițelor ☞ IȚE ¶ ③ Ⓟ: pînă într'un (*sau* pînă la un) cap de ~, pînă la cea din urmă fărîmă, fără a lăsa (afară) nimic; nici un cap (*sau* capăt) de ~, nici cît un fir de ~ (PANN), nici cel mai mic lucru, nimic; — se ține într'o ~ (*sau* într'un fir de ~), stă numai într'un fir de ~, e gata să se prăpădească, abia se mai poate ține; — viață cîrpită cu ~, traiu plin de necazuri, viață prăpădită; — zile înșirate cu ~ (ISP.), zile trecute fără nici o mulțumire, fără nici un folos, vreme pierdută; — mai mult ~ decît față, se zice despre o îmbrăcăminte sărăcăcioasă, haine roase, sdrențuite; — nu face ața cît fața (PAMF.), prea multă trudă pentru un folos de nimic; — cusut cu ~ albă, care se poate ghici lesne (*vorb.* de o aluziune răutăcioasă, de o minciună grosolană); — din fir pînă în ~, de la început pînă la sfîrșit, pînă în cele mai mici amănunte; — a-l trage ața la (moarte, etc.), a-l împinge soarta, fatalitatea, a nu se putea împotrivi soartei; — nu întinde ața, că se rupe, nu împinge lucrurile prea departe, nu căuta a trage foloase peste măsură, că s'ar putea să pierzi totul; — unde e ața mai subțire, acolo se rupe, necazurile cad mai adesea pe cei slabi; cei nevoiași mai adesea sînt păgubiți ¶ ④ ⚠ Ața zidarului, sfoara pe care o întinde zidarul spre a putea lucra zidul drept; *de aci* Ⓟ: p e ~, de-a dreptul, în linie dreaptă: a merge ~, a se întinde ~, a trage ~, a merge, etc. de-a dreptul, fără înconjur, în linie dreaptă ¶ ⑤ ♣ Firicel care se desprinde de pe păstăile plantelor leguminoase, ca bobul, fasolea, mazărea, etc. ¶ ⑥ Firicel, fibră de carne ¶ ⑦ Ⓐ Ața limbii, pielița care leagă partea dedesubt a limbii de peretele inferior al cavității bucale ¶ ⑧ Ața cuțitului, *firul* de oțel care se desface de pe tăișul cuțitului, cînd se ascute mult: a scoate ața cuțitului ¶ ⑨ *Băn.* ♣ AȚA-APEI[1], mușchiu care crește de la 4-10 cm. înălțime, formînd tufe întinse de o coloare verde-gălbuie; se găsește pe marginea pîraielor și izvoarelor, în cîmpiile mlăștinoase și pe stînci umede (*Mnium fontanum*); — ♣ AȚA-APEI[2] = MĂTASEA-BROAȘTEI [lat. a c i a].

‡ **AȚAPOC** = OȚAPOC.

AȚICĂ *sf.* ① Un fel de pînză rară și subțire ¶ ② Joc popular [a ț ă].

AȚINE(A) (ațin, ațiu) 1. *vb. tr.*: ~ calea (*sau* drumul) cuiva, a sta în calea cuiva, a pîndi trecerea cuiva, a opri în drum pe cineva împiedicîndu-l de a trece înainte: noi, ațiindu-i calea, o poiteam cu stăruință să cinstească de la fiecare (CRG.).

2. *vb. refl.* ① A pîndi momentul priincios, a sta gata să sară asupra cuiva, să lovească, să prindă, etc. pe cineva: femeia... se ațînea cu un băț împotriva a doi cotei ce dau tîrcoale mesei (D. ZAMF.); Ⓕ *F:* cînd auzeam noi de masă, tăbăram pe dînsa, s'apoi ațîne-te gură (CRG.) ¶ ② A fi cu luare aminte, a băga bine de seamă: ațîne-te, cuconașule! strigă moș Toma la urechea mea (GN.) ¶ ③ A se lua după cineva, a urmări: se ațîne nemiluit pe urmă fiarelor din codru (ODOB.) [lat. a d-t ĕ n ē r e].

○ **AȚINTA** (-tez)... = AȚINTI...

AȚINTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① A îndrepta o armă spre cineva sau ceva, a ochi ¶ ② ~ ochii, privirile spre cineva *sau* ceva (*sau* asupra unui lucru, asupra cuiva), a-și întoarce privirile spre cineva sau spre ceva, oprindu-le cîtva timp în aceeași direcțiune, asupra aceluiași obiect, a-și pironi ochii ¶ ③ Ⓕ: ~ mintea, inima, atențiunea cuiva.

2. *vb. refl.* A se pironi, a sta fixat, îndreptat în aceeași direcțiune (*vorb.* de ochi, de priviri): și ochii-mi s'ațintiră pe semnul mîntuinței (ALX.) [☞ ȚINTĂ].

AȚIPEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Starea în care se găsește cineva cînd a ț i p e ș t e: omul s'a repezit, ca fript, din ațipeala sa (GRIG.).

AȚIPI (-ipesc) 1. *vb. intr.* A începe să adoarmă, a adormi ușor: aseară ațipisem nițel după masă (CAR.); Ⓕ: o clipă doar îi ațipiseră gîndurile ostenite (VLAH.).

2. *vb. refl.* ‡ A începe să adoarmă, a adormi ușor: urechile sale astupă, ca nu cumva, glasul sirenelor auzind, să să ațipească (CANT.) [lat. *a d - t ĕ p i r e < t ĕ p ē r e].

AȚIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① *dim.* AȚĂ ¶ ② *pl.*

Joc de copii constînd dintr'o ață lungă cu capetele înnodate împreună și care se întinde printre degetele ambelor mîini, obținîndu-se apoi, după modul cum e trecută prin mîinile unui alt copil, diferite

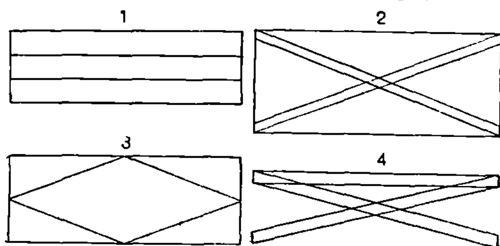

Fig. 263. Ațișoare.
1. Oglinda sau apa.—2. Crucea.—3. Scrinciobul.—4. Ferestrăul.

figuri geometrice, numite oglinda sau apa, masa, crucea, scrînciobul, ferestrăul, etc. (▣ 263).

AȚÎȚA (ațit) 1. *vb. tr.* ① A sufla în foc ca să se aprindă, a face vînt ca să se încingă focul, a aprinde: **călătorul adunase niște... așchii de lemne... și ațîțase un focușor bunicel** (ISP.); Ⓟ: **nu ~ foc peste foc**, nu întărîta pe omul mînios, nu-l împinge la fapte rele prin povețele și îndemnurile tale ¶ ② Ⓕ A întărîta: **svonurile astea... le ațîțară una contra alteia** (DLVR.); **~ cînii**, a asmuța ¶ ③ Ⓕ A îndemna la răscoală, a răscula, a răzvrăti: **au ațîțat poporul împotriva stăpînirii** ¶ ④ Ⓕ A înteți, a face să crească: **acea dușmănie cu Romînii pe care... fără prevedere o ațîță** (ODOB.) ¶ ⑤ Ⓕ A deștepta o patimă, o dorință, etc.: **~ ambițiunea, pofta de cîștig; acest joc de-a ascunselea, ațîțîndu-mi curiozitatea** (ODOB.); *de aci, pr. anal.*: **~ setea, foamea.**

2. *vb. refl.* ① A se aprinde, a se încinge (*vorb.* de foc): **a suflat vîntul și focul s'a ațîțat mai mult**; Ⓕ: **ce foc s'au ațîțat dentru mîniia mea** (BIBL.) ¶ ② Ⓕ A se isca, a izbucni: **au început și ciuma a se ațîța în Iași** (NEC.) ¶ ③ Ⓕ A se deștepta (o patimă, o dorință): **s'a ațîțat și mai mult pofta lor de cîștig** [lat. *a t t i t i a r e < t i t i o].

AȚÎȚARE *sf.*, **AȚÎȚAT** *sbst.* Faptul de a (se) ațîța.

AȚÎȚĂTOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care ațîță: **au fost ~ de păgîni asupra creștinilor** (GR.-UR.).

AȚÎȚĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a (se) ațîța.

AȚMAȚUCHIU = **ASMAȚUCHIU**.

AȚOS *adj.* ① Care e alcătuit din firicele subțiri, care se poate desface în firicele, în ațe, fibros ¶ ② Ⓕ Îndărătnic, încăpățînat: **e ~ din cale afară.**

† **AU** 1. *conj.* Sau, ori: **și multe zminteaște, și ~ spune mai multe ~ mai puține** (GR.-UR.).

2. *adv.* Oare? (*deseori urmat de* d o a r ă): **~ nu e acesta feciorul teslariului? ~ nu să chiamă muma lui Maria?** (BIBL.) [lat. a u t].

AU![2] *interj.* Exprimă durere, mirare.

† **AUĂ** *sf.* ① ○Strugure ¶ ② Specie de strugure cu boabele mărunte și dese (HASD.) [lat. u v a].

○ **AUACE(A)** *adv. Trans.* (HASD.) (URIC.) (VIC.) (CONV.) Aici, acolo [lat. *a d-h a c c e].

***AUDIENT, -TĂ** *sm. f.* Care ascultă cursurile unei școale, *în spec.* ale unei Universități, fără a fi înscris printre studenții regulați și fără a trece examene [germ.].

***AUDIENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Permisiune de a vorbi cu șeful Statului, cu un ministru, cu funcționari superiori, etc.: **a cere ~; sală de ~**, sală unde așteaptă cineva pînă să fie introdus spre a vorbi cu șeful Statului, cu un ministru, etc. ¶ ② Ședință a tribunalului în care judecătorii ascultă părțile, pledoariile și pronunță sentințele [fr.].

***AUDITIV** *adj.* De auz, ce privește simțul auzului: **senzații ~e; conduct ~**, canalul urechii prin care pătrund sunetele ca să fie percepute [fr.].

***AUDITOR**[1], **-TOARE** (*pl.*-toare) *sm. f.* ① Cel care ascultă un discurs, o lecțiune, *în spec.* cel care urmează un curs universitar: **sînt puțini ~i la cursul lui** ¶ ② Funcționar inferior referendarului la Curtea de Conturi [fr.].

‡ **AUDITOR**[2] *sm.* ‡ ⚔ Cel care ascultă și judecă pricinile militare: **~ sau judecător la steag** (N.-COST.) [pol. a u d y t o r].

***AUDITORIU** (*pl.*-orii) *sn.* ① Toți cîți se află adunați într'un loc ca să asculte un discurs, o lecțiune, etc.: **~l se alcătuia mai ales din dame bătrîne** (NEGR.) ¶ ② Sală de cursuri la o școală, *în spec.* la o Universitate [fr. a u d i t o i r e ¶ germ. A u d i t o r i u m].

***AUDIȚIUNE**, ***AUDIȚIE** *sf.* ① Faptul de a auzi ¶ ② **~ colorată**, facultate pe care o au unii de a asocia sunetele cu colori, de a vedea o anumită coloare ori de cîte ori aud un anumit sunet ¶ ③ ♩ **~ muzicală**, executare în fața unui auditoriu a uneia sau mai multor bucăți muzicale [fr.].

***AUGMENT** (*pl.*-te) *sn.* Sunet, silabă care se adaugă la unele cuvinte, *în spec.* la formele verbale din limba greacă [lat.].

***AUGMENTA** (-tez) *vb. tr.* A mări, a spori, a adăuga la: **a cerut să-i augmenteze salariul** [fr. < lat.].

***AUGMENTARE**, ***AUGMENTAȚIUNE**, ***AUGMENTAȚIE** *sf.* Faptul de a a u g m e n t a [fr.].

***AUGMENTATIV** 1. *adj.* Care servește a exprima dimensiuni mai mari, însușiri mai pronunțate decît acelea ale cuvîntului primitiv din care derivă o formă: **sufix ~; formă ~** (d.e. „pietroiu").

2. ***AUGMENTATIV** (*pl.*-ive) *sn.* Cuvînt, particulă care are o asemenea funcțiune [fr.].

***AUGMENTATOR** *adj.* Care augmentează [fr.].

***AUGUR** (*pl.*-urii) 1. *sn.* ① Prevestire ce se făcea la Romani după sborul sau cîntecul pasărilor ¶ ② *Pr. ext.* Prevestire, semn: **~ul pînă în urmă s'a și împlinit** (BĂLC.); **de bun ~; de rău ~.**

2. *sm.* Preot roman care prevestea viitorul după sborul sau cîntecul pasărilor (▣ 264) [lat.].

***AUGURA** (-urez) *vb. tr.* A prevesti: **imaginația poporului augurase... că acest prunc va fi peirea țării lui** (BĂLC.) [lat.].

Fig. 264. Augur.

***AUGUST**[1] *adj.* ① Care inspiră respect, prea luminat, preaslăvit, măreț: **Ai timpilor eroici imagine ~ă** (ALECS.) ¶ ② Epitet care se dă membrilor unei familii domnitoare [lat.].

***AUGUST**[2] *sbst.* A opta lună a anului (Ⓟ Gustar) [lat.].

***AUGUSTIN** *sm.*, ***AUGUSTINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Călugăr, călugăriță din tagma Sfîntului Augustin (▣ 265) [fr.].

○ **AUI** (auește, aue), ○ **ĂUI** (ăuește, ăue) *vb. intr.* A face sgomot, a vui, a răsuna: **acea liniște adîncă... aui de țipetele copiilor** (DLVR.); **Jiul... ăue prelung prin bolțile acestui castel din basme** (VLAH.).

○ **AUIALĂ** (*pl.*-ieli) *sf.* Sgomot, vuet: **a stat el așa... pînă s'a stins de tot, de tot auiala din urmă a acioaei** (CAR.) [a u i].

***AULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Sală mare într'o Universitate, într'o instituțiune de cultură, destinată mai mult solemnităților [lat.].

Fig. 265. Augustin.

AULEO! = **AOLEO!**

○ **AULI...** = **AOLI...**

***AULIC** *adj.* De Curte: **consilier ~**, consilier al Curții în Germania, în Austria, titlu de înaltă distincțiune [fr. < lat.].

‡ **AULMA...** (DOS.) = **ULMA...**

‡ **AUNEORI** *adv.* (BUD.) = **UNEORI.**

AUR *sbst.* ① Metal de coloare galbenă, uneori bătînd în alb-gălbuiu, roșcat sau verzuiu; e cel mai greu din toate metalele, afară de platină, mai ductil și mai tenace decît toate celelalte metale; nu e atacat decît de apa regală; se exploatează mai ales în stare nativă (la noi în Munții Apuseni); e întrebuințat la fabricarea monedelor, în bijuterie și la fabricarea de obiecte de artă; **~ lămurit**, aur curat, neamestecat; Ⓟ: **tăcerea e de ~; — ~ul și în gunoiu tot ~ rămîne** ¶ ② Monedă de

aur ¶ ○ Ⓕ Bogăţie: **setea de ~** ¶ ④ Ⓕ: **inimă de ~**, se zice despre cineva bun la suflet; **gură de ~**, orator de seamă ¶ ⁵ Ⓕ **Epocă de ~**, timp de strălucire al unei ţări, al unei literaturi, etc. ¶ ⁶ **Nuntă de ~** ☞ **NUNTĂ** ¶ ⊙ **Cruce de aur în casă** ☞ **CRUCE** ㉔ [lat. a u r u m].

AURA (-rez)... = **AURI**... [lat. a u r a r e].

***AURĂ** (*pl.*-re) *sf.* ○ Adiere, boare [lat.].

AURAR *sm.* ¹ Cel ce spală nisipul aurifer spre a scoate aurul: **Ţiganii... unii erau ~i şi îşi plăteau birul către visterie din aurul ce găseau în rîurile de la munte** (I.-GH.) ¶ ² ⊕ Cel ce lucrează obiecte de aur, negustor de asemenea obiecte (BUD.) (SB.) [lat. a u r a r i u s].

AURĂRIE *sf.* ¹ Grămadă de (bani, obiecte de) a u r ¶ ² Podoabă de aur sau avînd înfăţişarea aurului.

AURĂRIME *sf.* (TKT.) Grămadă de bani, obiecte de a u r.

AURAT 1. *adj. p.* **AURA**.

2. **AURATĂ** (*pl.*-ate) *sf.* ♣ — **MĂRGĂRITĂ** [lat. a u r a t u s].

AUREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Poleială, suflare cu aur [a u r i].

AUREL 1. *sbst. dim.* **AUR**.

2. *sm.* ♣ Varietate de struguri albi-gălbui, cu boabe mici lungăreţe (HASD.) (JIP.).

3. *adj.* De coloarea aurului, auriu.

***AUREOLĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Cerc luminos cu care pictorii înconjoară capul lui Hristos sau al sfinţilor ¶ ² Ⓕ Strălucire (în sens moral): **aureola gloriei** [fr. < lat.].

AURI (-resc) 1. *vb. tr.* A acoperi cu un strat subţire de a u r obiecte de argint sau de alt metal, pentru a le face să pară în întregime de aur, a polei, a sufla cu aur.

2. *vb. refl.* A se acoperi cu un strat de aur sau a căpăta înfăţişarea aurului: **piscurile munţilor se auresc** (VLAH.).

AURICĂ *sf.* ♣ Arbust cu tulpina robustă mai mult sau mai puţin ghimpoasă; frunzele lui, frecate în mînă, răspîndesc un miros pătrunzător neplăcut; originar din America, se cultivă pe la noi ca plantă decorativă *(Lantana camara)* (▪ 266) [a u r].

Fig. 266. Aurică.

***AURICULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Una din cele două cavităţi din partea superioară a inimii (☞ **INIMĂ**) [lat. a u r i c u l a, cu accepţiune ştiinţifică nouă].

***AURICULAR** *adj.* Ce stă în legătură cu urechea: **nerv ~** [fr. < lat.].

***AURIFER** *adj.* ⚒ Care conţine aur: **teren ~** [fr.].

AURIT 1. *adj.* ¹ *p.* **AURI** ¶ C **NEAURIT** ¶ ² Ⓕ: **fie-ţi gura ~ă**, să dea D-zeu să vorbeşti într'un ceas bun; **parcă-i cu gura ~ă** (ZNN.), se zice de cineva care vorbeşte frumos ¶ ③ Ca aurul, auriu.

2. *sbst.* Faptul de a (se) auri.

AURITOR *sm.* ⊕ Care a u r e ş t e, poleitor.

AURITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ¹ Faptul de a a u r i ¶ ² Poleială.

AURIU *adj.* De coloarea a u r u l u i, strălucitor ca aurul: **în depărtări se 'ntindeau ...cîmpuri aurii cu spicele coapte** (CAR.).

***AURORĂ** (*pl.*-re) *sf.* ○ ¹ Lumina ce se arată pe cer înainte de a răsări soarele, zori ¶ ² Ⓕ Început: **aurora vieţii** ¶ ○ **~ boreală, ~ australă**, fenomen de lumină care se arată noaptea pe cer la polul boreal sau la cel austral (▪ 267) [lat.].

Fig. 267. Auroră boreală.

AUROS *adj.* ¹ Care conţine mult a u r ¶ ② Ⓣ De coloarea aurului.

***AUSCULTA** (-cult) *vb. tr.* ⚕ A examina un bolnav de piept, de inimă, etc. ascultînd sgomotele produse de aceste organe [fr.].

***AUSCULTARE**, ***AUSCULTAŢIUNE**, ***AUSCULTAŢIE** *sf.* ⚕ Faptul de a a u s c u l t a [fr.].

***AUSPICIU** (*pl.*-icii) *sn.* ① △ Prevestire ce se făcea la Romani după sborul pasărilor ¶ ② Ⓕ *pl.* (*însoţit de obiceiu de*: **bune, fericite, etc.**) Semn bun: **acţiunea a început sub auspiciile cele mai bune** ¶ ③ *pl.* Sprijin, ocrotire: **lucrează sub auspiciile lui** [lat. a u s p i c i u m, cu parte din accepţiunile fr. a u s p i c e].

***AUSTER** *adj.* Straşnic, sever, aspru (în sens moral): **moravuri ~e** [fr.].

***AUSTERITATE** *sf.* Străşnicie, severitate, asprime [fr. < lat.].

***AUSTRAL** *adj.* ● De sud, de miazăzi: **polul ~** [fr. < lat.].

***AUSTRALIAN** 1. *adj.* ● Din A u s t r a l i a.

2. ***AUSTRALIAN** *sm.*, ***AUSTRALIANĂ** (*pl.*-iene) *sf.* Locuitor din Australia.

***AUSTRIAC** 1. *adj.* ● Din A u s t r i a.

2. ***AUSTRIAC** *sm.*, ***AUSTRIACĂ** (*pl.*-iace) *sf.* Locuitor din Austria [sufixul după ung. O s z t r a k].

***AUSTRO-UNGAR** *adj.* ● Din Austro-Ungaria, privitor la Austro-Ungaria.

†**AUSTRU** *sbst.* ¹ ○ Vînt de sud, de sud-vest, sau *(cum se înţelege mai des)* de apus: **~l, vînt tăios de rece** (BR.-VN.) ¶ ² ● ‡ Sud: **şi va pleca jumătate de munte către crivăţu şi jumătate către ~** (BIBL.) [lat.].

AUŞEL *sm.* ① Păsăriea cea mai mică din România avînd abia nouă centimetri în lungime; penele sînt galbene-măslinii pe spate, cenuşii pe burtă, iar la creştet galbene-aurii; se nutreşte mai mult cu muşte şi omizi; numită şi „găinuşă" sau „tartalac" *(Regulus cristatus)* (▪ 268) ¶ ² Păsărică din familia piţigoilor, atingînd lungimea de 10 cm., cu penele pe spate de un roşu aprins, pe creştet şi guşă alburii, iar aripile şi coada negre; numită şi „boicuş" *(Aegithalus pendulinus)* (▪ 269) ¶ ③ **AUŞEL-DE-STUF**, păsărică din fam. piţigoilor, lungă de vre-o 17 centimetri, avînd ca particularitate o lungă mustaţă neagră; numită şi „auşel-bărbos" *(Panurus biarmicus)* [dial. a u ş „moş" < lat. a v u s + suf.-u ş].

Fig. 268. Auşel. Fig. 269. Auşel.

***AUTENTIC** *adj.* ¹ Care e făcut după toate formele legale: **mi-a arătat actul ~ de vînzare** ¶ ² Neîndoios, netăgăduit, adevărat: **poţi să ai încredere, e iscălitura lui ~ă** ¶ C **NEAUTENTIC** [fr.].

***AUTENTICITATE** *sf.* Însuşirea de a fi autentic: **nu se poate tăgădui ~a acestor documente** ¶ Ⓒ **NEAUTENTICITATE** [fr.].

***AUTENTIFICA** (-fic) *vb. tr.* A întări un act, a-l investi cu toate formele legale [după germ. a u t h e n t i f i z i e r e n].

***AUTOBIOGRAFIC** *adj.* De autobiografie: **autorul a strecurat în această scriere multe amănunte ~e interesante** [fr.].

***AUTOBIOGRAFIE** *sf.* Povestire pe care o face cineva despre viaţa sa [fr.].

Fig. 270. Autobus.

***AUTOBUS** (*pl.*-usuri) *sn.* Omnibus automobil (▪ 270) [fr.].

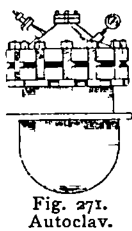
***AUTOCAMION** (*pl.*-oane) *sn.* Camion automobil [fr.].

*AUTOCARĬ (*pl.*-are) *sn.* Automobil mare, descoperit, cu multe locuri, pentru turişti [fr.].

*AUTOCEFAL *adj.* Care nu e supus autorităţii patriarhului (din Constantinopol), care nu atîrnă de altă biserică: **în anul 1885 Biserica romînă a fost proclamată ~ă** [fr.].

*AUTOCEFALIE *sf.* Însuşirea de a fi a u t o c e f a l, neatîrnare de patriarh, de altă biserică.

*AUTOCLAV (*pl.*-ve) *sn.* Aparat alcătuit dintr'un vas de metal care se poate închide ermetic şi în care, prin acţiunea aburilor, se sterilizează instrumente chirurgicale, pansamente, etc. (▪ 271) [fr.].

Fig. 271. Autoclav.

*AUTOCOPIA (-piez) *vb. tr.* A reproduce mai multe copii prin autocopie [fr.].

*AUTOCOPIE *sf.* ① Procedeu prin care se reproduce scrisul de pe o foaie sau un desen într'un număr mai mare de exemplare ¶ ² Reproducere făcută cu ajutorul autocopistului [fr.].

*AUTOCOPIST (*pl.*-te) *sn.* Aparat care serveşte la reproducerea în mai multe exemplare a unei foi scrise sau a unui desen [fr.].

*AUTOCRAT *sm.* Suveran cu puteri nemărginite, care domneşte fără să dea nimănui seamă de faptele sale [fr.].

*AUTOCRATIC *adj.* De autocrat, cu puteri nemărginite: **guvern ~** [fr.].

*AUTOCRATICEŞTE *adv.* Ca un autocrat, cu puteri nemărginite [a u t o c r a t i c].

‡ AUTOCRATOR = **AUTOCRAT: trimite Domnitorului ei hlamidă şi coroană ca unui ~** (NEGR.) [ngr. αὐτοκράτωρ].

*AUTOCRAŢIE *sf.* Domnia unui autocrat, stăpînire cu puteri nemărginite [fr.].

*AUTOCRITIC *adj.* De a u t o c r i t i c ă: **n'are de loc spirit ~.**

*AUTOCRITICĂ (*pl.*-ice) *sf.* ¹ Critică pe care o face cineva singur asupra unei lucrări a lui ¶ ² Cercetare amănunţită, control pe care şi-l face cineva asupra celor ce scrie, etc.: **e un autor lipsit cu desăvîrşire de ~** [germ. A u t o k r i t i k].

*AUTOCTON = **AUTOHTON.**

*AUTODAFE (*pl.*-feuri) *sn.* ① Arderea pe rug la care erau condamnaţi, în timpul inchiziţiunii, cei socotiţi ca eretici ¶ ² *Pr. ext.* Aruncare în foc, ardere: **am făcut un ~ din toate scrisorile mele** [sp.].

*AUTODIDACT *sm.*, *AUTODIDACTĂ (*pl.*-te) *sf.* Care şi-a însuşit cunoştinţe, care a învăţat singur, fără conducerea altora, fără profesori [fr.].

*AUTODIDACTIC *adj.* De autodidact [fr.].

*AUTOGEN *adj.* Se zice despre lipirea a două bucăţi din acelaşi metal care se face topindu-se cu ajutorul flacării unui suflător părţile unde trebue să se facă lipirea: **sudură ~ă** [fr.].

*AUTOGRAF 1. *adj.* Scris de cineva chiar cu mîna lui: **manuscrisele ~e ale lui Alecsandri.**

2. (*pl.*-afe) *sn.* Text scris de cineva cu propria lui mînă: **are o bogată colecţiune de ~e ale oamenilor celebri (☞ TABELA VII)** [fr.].

*AUTOGRAFIA (-fiez) *vb. tr.* A reproduce prin autografie [fr.].

*AUTOGRAFIC *adj.* De autografie [fr.].

*AUTOGRAFIE *sf.* Procedeu prin care se reproduce pe piatra litografică, etc. o scrisoare, un desen [fr.].

*AUTOHTON 1. *adj.* Care locueşte din timpuri străvechi într'o ţară, băştinaş.

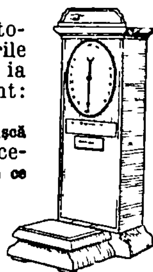
2. *sm.* Locuitor din timpuri străvechi al unei ţări, băştinaş, spre deosebire de alţii aşezaţi mai tîrziu [fr.].

AUTOMAT 1. (*pl.*-ate) *sn.* ① Maşină alcătuită în aşa fel încît să execute anumite mişcări prin mijlocirea unui mecanism aşezat în corpul ei ¶ ② Maşină care imită figura şi mişcările unei fiinţe însufleţite ¶ ③ Ⓕ Om care nu e în stare să facă nimic din capul lui, care nu ştie să se conducă singur, om fără pricepere, fără voinţă.

2. *adj.* Care are mecanismul unui automat: **cîntar ~** (▪ 272) [fr.].

AUTOMATIC *adj.* 1. De automat, se zice *în spec.* de mişcările care se fac fără ca voinţa să ia parte la ele, în mod inconştient: **circulaţiunea este o mişcare ~ă.**

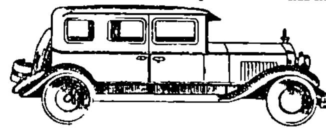
2. *adv.* ① Ca un automat: **se mişcă ~** ¶ ② Ⓕ Fără voinţă, fără pricepere: **lucrează ~, nu-şi dă seama de ce scrie** [fr.]

Fig. 272. Cîntar automat.

*AUTOMATISM *sbst.* ¹ Însuşirea de a fi automatic ¶ ② F Lipsă de voinţă, de pricepere, mod de a lucra fără a-şi da seamă de ce face [fr.].

*AUTOMOBIL 1. (*pl.*-ile) *sn.* Trăsură pusă în mişcare cu ajutorul unui motor cu benzină, cu electricitate, etc. (▪ 273).

2 *adj.*: **camion ~** [fr.].

Fig. 273. Automobil.

*AUTOMOBILISM *sbst.* ¹ Construirea de automobile ¶ ² Sport de automobil [fr.].

*AUTOMOBILIST *sm.* ¹ Cel ce conduce un automobil ¶ ² Cel ce face automobilism [fr.].

*AUTONOM *adj.* Neatîrnat de nimeni, care se cîrmueşte după propriile sale legi: **ţară~ă; casă~ă** [fr.].

*AUTONOMIE *sf.* ¹ Drept de a se cîrmui după propriile sale legi ¶ ² *Pr. ext.* Neatîrnare, libertate de a gîndi şi de a face ce voeşte, ce hotărăşte cineva [fr.].

*AUTONOMIST *sm.* Partizan al autonomiei unui ţinut sau cel care îi apără autonomia [fr.].

*AUTOPLASTIC, *adj.* De autoplastie: **metodă ~ă** [fr.].

*AUTOPLASTIE *sf.* Operaţiune chirurgicală prin care se reface o parte distrusă a corpului luîndu-se din însuşi corpul individului elementele necesare pentru aceasta [fr.].

*AUTOPSIE *sf.* ① Tăierea unui cadavru pentru a căuta cauza care a pricinuit moartea: **a face ~** ¶ ² F Cercetare amănunţită pe care o face cineva asupra sa, pentru a urmări, a înţelege diferitele stări sufleteşti [fr.].

*AUTOR *sm.*, *AUTOARE (*pl.*-oare), ⊙ AUTOARĂ *sf.* ① Care face, care îndeplineşte ceva: **el e ~ul acestei legi; ~ul unei invenţiuni; ~ii zilelor noastre,** părinţii ¶ ② Care săvîrşeşte, care făptueşte ceva, făptuitor: **nu s'a putut descoperi ~ul crimei** ¶ ③ Care alcătueşte o carte, scriitor: **am să caut să-mi procur şi aceşti ~i** [fr. < lat.].

*AUTORAŞ *sm.* A u t o r de puţină valoare, puţin cunoscut.

*AUTORITAR *adj.* Care se foloseşte cu prea multă străşnicie de autoritatea sa: **ceea ce-l face puţin simpatic este că vrea să fie prea ~** [fr.].

*AUTORITARISM *sbst.* ① Firea celui care e autoritar, abuz ce face o persoană de autoritatea cu care e investită ¶ ② Sistem întemeiat pe supunerea necondiţionată autorităţii [fr.].

*AUTORITATE *sf.* ① Putere, drept de a porunci, de a impune cuiva ceva: **trece peste marginile autorităţii sale** ¶ ² Stăpînire, cîrmuire, guvern: **agenţii autorităţii** ¶ ③ *pl.* Dregătoriile, instituţiunile dintr'o ţară: **autorităţile civile, militare; fiind sărbătoare, toate autorităţile sînt închise** ¶ ⁴ Înrîurire asupra cuiva, darul de a se face stimat de alţii: **te înşeli cînd crezi că ar avea mai multă ~** ¶ ⁵ Consideraţiune ce se dă unui lucru, preţ ce se pune pe el: **a crezut că prin aceasta va da mai multă ~ spuselor sale** ¶ ⁶ Sprijin ce se cere de la cineva, *în spec.* de la un scriitor, pentru a întări un fapt, o părere: **invocă greşit ~a acestui cronicar** [fr.].

*AUTORIZA (-izez) *vb. tr.* ① A da voie de a face ceva, a împuternici: **nu te-am autorizat să-i vorbeşti** ¶ ² A da dreptul, a îndreptăţi: **situaţiunea în care mă găsesc nu mă autorizează să mă port altfel cu el** [fr.].

1 2 3

4 5 7 8

6 11

9 12 13

14 17a

10 17

15 16 18

19

20 22

21 26

24

25

23

28

27

29

30

33

32 31

EXPLICAȚIUNI LA TABELA VII: AUTOGRAFE.

1. Vasile ALECSANDRI
2. GR. ALEXANDRESCU
3. P. S. AURELIAN
4. G. BARIȚIU
5. I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI
6. Ion I. C. BRĂTIANU
7. I. L. CARAGIALE
8. P. P. CARP
9. George COȘBUC
10. Ioan CREANGĂ
11. ALEXANDRU IOAN I CUZA
12. Barbu DELAVRANCEA
13. Ovid DENSUSIANU
14. C. C. DIMITRESCU-IAȘI
15. Ioan ELIADE-RADULESCU
16. M. EMINESCU
17. FERDINAND I (pe cînd era principe moștenitor).
17 a. Nic. FILIPESCU
18. Ion GHICA
19. B. P. HASDEU
20. Take IONESCU
21. M. KOGĂLNICEANU
22. N. IORGA
23. Al. LAHOVARY
24. Titu MAIORESCU
25. Al. MARGHILOMAN
26. Veronica MICLE
27. MIHAI-VITEAZUL
28. Const. NEGRUZZI
29. G. SION
30. Dim. STURDZA
31. V. A. URECHIĂ
32. Al. VLAHUȚĂ
33. Regele CAROL

***AUTORIZABIL** *adj*. Ce se poate autoriza, ce poate fi îngăduit [fr.].

***AUTORIZARE**, ***AUTORIZAȚIUNE**, ***AUTORIZAȚIE** *sf*. ① Faptul de a a u t o r i z a ¶ ② Împuternicire [fr.].

***AUTOSU(G)GESTIUNE**, ***AUTOSUG(G)ESTIE** *sf*. Suggestie pe care o exercită cineva asupra sa însuși [fr.].

***AUTOTIPIE** *sf*. ① Clișeu în zinc obținut de pe o fotografie ¶ ② Procedeu prin care se execută asemenea clișee [germ. A u t o t y p i e].

***AUTUMNAL** *adj*. ◯ De toamnă [fr. < lat.].

***AUXILIAR** 1. *adj*. ① Care vine în ajutorul cuiva, care înlesnește ceva, ajutător: **trupe ~e; științele ~e ale filologiei** ¶ ② Verb ~, verb ajutător, care servește la conjugarea unora din timpurile altor verbe.

2. *sm*. Ajutător, sprijinitor: **acei cari trebue să fie ~ii cei mai puternici ai civilizațiunii** (I.-GH.).

3. (*pl*.-are) *sn*. Sprijin, ajutor: **filologia este ~ul indispensabil al istoriei** [fr.].

AUZ (*pl*.-zuri) *sm*. ① Simțul care ne dă putința de a prinde cu urechea, de a percepe sunetele, de a a u z i: **are văz de lup și ~ de vulpe** (PANN), se zice despre cineva care vede și aude bine; **a lua ~ul**, a zăpăci pe cineva cu un sgomot prea mare, a-l asurzi ¶ ② ‡ Ceea ce se aude despre cineva, despre ceva, veste ¶ ③ **în ~ul**, așa ca să audă și alții: **a spus aceste vorbe în ~ul tuturor.**

AUZI (aud și auz) 1. *vb. tr.* ① A prinde, a percepe cu urechea un sgomot, niște sunete, vorbele cuiva: **aud pași pe scară; am auzit cu urechile mele: m'ai auzit?** expresiune care, sub formă interogativă, se adresează cuiva pentru a-i atrage luarea aminte asupra unui lucru, pentru a-i porunci ceva: **să faci așa cum ți-am spus, ai auzit?** ¶ ② *Abs*.: **nu aude de-o ureche; n'aude, n'a vede (n'a greul pămîntului)**, se zice despre cineva care nu-și dă seama de ce se petrece în jurul lui, care nu se îngrijește de ce zic alții, care nu se interesează de nimic ori nu se pricepe la nimic ¶ ③ A afla ceva din spusele cuiva: **mult trăești, multe auzi, multe vezi** (PANN) ¶ ④ **A-și ~ ...**, a afla din spusele altora ceva despre sine (mai ales lucruri neplăcute, supărătoare); **: fă bine, să-ți auzi rău** ¶ ⑤ A lua în seamă, a da ascultare la ce spune cineva: **să te audă Dumnezeu**, exclamație cu care răspundem cuiva care ne dorește vre-un bine ¶ ⑥ **Auzi!** urmat deseori de un alt cuvînt exprimă mirare, supărare, indignare: **auzi! tocmai el să mă vorbească de rău! auzi colo! auzi vorbă! auzi îndrăzneală!** ¶ ⑦ **Aud?** răspunsul pe care-l dă cineva cînd e chemat sau cînd n'a înțeles bine ce i s'a spus.

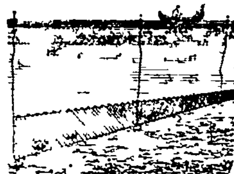
2. *vb. intr*. ① A prinde, a percepe cu urechea ce spune cineva (*se construește cu* de, despre): **n'am auzit despre ce e vorba** ¶ ② A afla ceva din spusele altora: **dacă auzi de perirea lor, căzu și el de murí** (VARL.) ¶ ③ **A nu mai ~ de...**, a nu mai vrea să știe de...: **să nu mai aud de el; să nu-i mai aud de nume** ¶ ④ **Să auzim de bine!** expresiune prin care cineva, în momentul de a se despărți de altul, îi urează drum bun, sănătate [lat. a u d ī r e].

AUZIRE *sf*. ① Faptul de a a u z i ¶ ② ‡ = AUZ ①: **bolnavii tămăduește, surzilor audzire le dă** (VARL.).

AUZIT 1. *adj*. ① *p*. AUZI ¶¶ Ⓒ NEAUZIT ¶ ② **Ne mai ~**, cum nu s'a mai pomenit, grozav: **au comis cruzimi nemai ~e.**

2. *sbst*. ① Faptul de a auzi ¶ ② ‡ Auz: **s'au cetit testamentul întru ~ul tutulor** (N.-COST.) ¶ ③ **Din ~e**, din vorbele unuia și altuia, din svon [lat. a u d ī t u s].

‡**AUZITOR**, -TOARE *adj. sm. f*. Care a u d e: **Doamne, fie urechile ... tale auzitoare la umilința locului acestuia** (BIBL.).

Fig. 274. Avă.

○**AVĂ** (*pl*.ave) *sf*. (HASD.) Un fel de plasă de prins pești (274) [tc. a v].

†**AVAET** (*pl*.-turi) *sn*. ① Taxă ce se plătea pentru o anumită slujbă pe care o îndeplinea cineva ¶ ② Dare, taxă ce se plătea la vamă, la trecerea unui pod, pe vite, etc. și chiar pentru numirea într'o funcțiune ¶ ③ Zeciuială ce se ia celor cari fabrică țuica la povernele altora (R.-COD.) [tc. 'a w a i d].

***AVAL** *sbst*. Angajament luat prin iscălitură pusă pe un efect de comerț de către o terță persoană de a plăti la scadență acel efect, în caz cînd s'ar refuza, de către semnatar, plata lui [fr.].

***AVALANȘĂ** (*pl*.-șe) *sf*. Grămadă mare de zăpadă ce se desface din vîrful munților și se rostogolește, tărînd și sfărîmînd tot ce întîlnește în cale (275) [fr.].

Fig. 275. Avalanșă.

AVALEA = HAVALEA.

***AVALIST** *sm*. Persoană care garantează printr'un aval [fr.].

AVALMA *adv*. (*mai obicinuit* DE-~, *loc. adv*.) ① Laolaltă, împreună: **moș Nichifor se da pe jos și trăgea de-~ cu iepele** (CRG.) ¶ ② Claie peste grămadă: **le-am găsit toate aruncate de-~** ¶ ③ De-a rostogolul: **Bolovanii sub picioare dau de-a-dura, dau de-avalma** (ALECS.) ¶ ④ **A merge ~**, a merge anapoda: **de cînd s'a dus el de la noi, toate merg ~** (SLV.) [a v a l o m a].

‡**AVALOMA** (DE-) *loc. adv*. = AVALMA [a[2] + rus. v a l o m ŭ].

AVAM *Trans. Maram. Bucov.* = AVAN[2].

AVAN[1] *sbst. Mold.* (HASD.) Piuliță [→ HAVAN].

†**AVAN**[2] 1. *adj. Mold.* Rău, amarnic, aprig: **vai de mine, că ~ mai ești!** (ALECS.).

2. *adv*. Grozav, strașnic, tare: **pe piscul Caprei ningea ~ de dimineață** (GRL.) [tc. h a v a n].

***AVANGARDĂ** (*pl*.-arde și -ărzi) *sf*. Parte a unui corp de armată ce merge înainte, în frunte; Ⓕ: **avangarda criticilor se pune în marș** (VLAH.) [fr. a v a n t - g a r d e].

‡**AVANGUARDIE** *sf*. = AVANGARDĂ [a v a n g a r d ă + g u a r d i e].

***AVANIE** *sf*. Asuprire, împilare: **toate aceste avanii ale Turcilor sleise răbdarea poporului** (BALC.) [fr.].

‡**AVANIE** *sf*. = AVANIE [gr.-biz. ἀβανία].

***AVANPOST** (*pl*.-osturi) *sn*. Post al unui corp de armată așezat înaintea celorlalte șiruri, mai aproape de inimic [fr. a v a n t-p o s t e].

***AVANS** (*pl*.-suri) *sn*. ① Plată ce se dă înainte la încheierea unei învoieli sau pentru a se acoperi o parte dintr'o datorie; arvună ¶ ② *pl*. Demer-

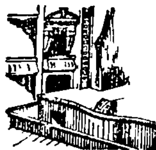
suri pe care le face cineva pentru a cîştiga sprijinul, simpatia, prietenia cuiva: **la ~urile pe care mi le-a făcut, am răspuns cu indiferenţă** [fr.].

***AVANSA** (-sez) 1. *vb. tr.* 1 A înainta pe cineva într'o funcţiune, în rang: **l-a avansat la gradul de maior** ¶ 2 A da înainte o parte dintr'o sumă: **l-am rugat să-mi avanseze ceva în contul lefii** ¶ ③ A fi cuiva de folos, a ajuta: **sfatul ce-mi dai nu mă avansează cu nimic** ¶ 4 A spune, a susţine ceva: **tot ce avansezi mi se pare cu desăvîrşire fals.**

2. *vb. intr.* 1 A merge, a trece înainte: **avansaţi, ca să poată avea loc şi ceilalţi** ¶ 2 A înainta, a merge prea iute (*vorb.* de un ceasornic) ¶ ③ A înainta într'o funcţiune, în rang ¶ 4 A înainta, a ajunge departe (*vorb.* de o lucrare, etc.): **nu credeam să avanseze aşa de repede clădirea** [fr.].

***AVANSARE** *sf.* 1 Faptul de a avansa ¶ ② Înaintare într'o funcţiune, în rang.

***AVANSCENĂ** (*pl.*-ne) *sf.* 1 La cei vechi partea teatrului unde jucau actorii ¶ 2 Una din lojile aşezate de o parte şi de alta a unei săli de teatru, mai aproape de scenă decît celelalte, lîngă cortină (▣ 276) [fr. avant-scène].

Fig. 276. Avanscenă.

○AVANT (*pl.*-turi) *sn. Olten. Mold.* Folos, profit [avantagiu].

***AVANTAGIU** (*pl.*agii), ***AVANTAJ** (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* ① Folos, cîştig; **în avantagiul**, în folosul: **a făcut testamentul în avantagiul celui mai mare din fiii săi** ¶ ② Ceea ce face mai plăcută înfăţişarea cuiva, ceea ce pune în evidenţă însuşirile fizice ale cuiva: **toaleta aceasta nu e de loc în ~ul ei** ¶ ③ Superioritate: **are ~ul de a fi ştiut să-şi păstreze mai bine demnitatea** [fr.].

***AVANTAJA** (-ajez) *vb. tr.* ① A face pe cineva să tragă folos din ceva, mai mult decît alţii: **măsurile pe care le-a luat avantajează numai pe cîţiva protejaţi ai lui** ¶ ② A face pe cineva să arate mai bine, a-i pune în evidenţă însuşirile fizice: **toaleta aceasta n'o avantajează de loc** [fr.].

***AVANTAJOS** *adj.* ① Ce aduce un avantagiu, un folos, un cîştig: **credeam că e o afacere avantajoasă, dar m'am înşelat** ¶ 2 Care face pe cineva să arate mai bine, să-şi pună în evidenţă însuşirile fizice: **costumul acesta nu-i de loc ~ pentru figura ei** [fr.].

***AVANT-GARDĂ** = AVANGARDĂ.

***AVANT-POST** — AVANPOST.

***AVANT-SCENĂ** — AVANSCENĂ.

***AVAR, -ARĂ** *adj. sm. f.* Sgîrcit(ă) [fr. < lat.].

***AVARIA** (-riez) 1. *vb. tr.* A aduce stricăciuni, a strica.

2. *vb. refl.* A suferi stricăciuni, a se strica [fr.].

***AVARIE** *sf.* Stricăciune suferită de un vapor sau de mărfurile încărcate într'însul [fr.].

***AVARIŢIE** *sf.* Sgîrcenie [fr. < lat.].

‡ AVAŞ (*pl.*-aşuri) *sn.* Loc curăţit de tufe şi mărăcini, la z [ung. avas].

AVAT *sm.* Peşte de apă dulce, de 30-40 cm., ce seamănă cu cleanul, are corpul lungăreţ, capul şi gura mari, iar coloritul de un verde-măsliniu închis; e foarte abundent în Delta Dunării: numit şi „havat", „ha(v)ut", „vrespere", „vîlcan", „boulean", „peşte-ţigănesc", „peşte-cu-şapte-nume", etc. *(Aspius rapax)*.

***AVATAR** (*pl.*-re) *sn.* ① Nume dat, în India, incarnaţiunilor unui zeu, *în spec.* acelora ale lui Vişnu ¶ 2 *Pr. anal.* Transformare, metamorfoză [fr.].

AVEA (am, *perf.* avui, *part.* avut) 1. *vb. tr.* ① A fi stăpîn pe ceva, a poseda: **are mai multe moşii**; *abs.* ⓟ: **cu cît ai, cu atîta doreşti să ai mai mult; — adună la tinereţe ca să ai la bătrîneţe** ¶ ② Arată diferite raporturi: *a)* între fiinţe, persoane: **n'are copii**; *b)* între persoane şi lucruri: **haina pe care o avea azi îi şedea mai bine**; *c)* între persoane şi lucruri abstracte, însuşiri, stări sufleteşti, etc.: **are mult talent pentru muzică; am niste dureri grozave**; *de aci* expresiunea: **ce ai?** prin care întrebăm pe cineva care ni se pare că sufere, că e îngrijat, etc.; *d)* între obiecte: **casa are două intrări** ¶ ③ Arată raporturi între persoane ori lucruri şi noţiuni de timp, de spaţiu: **trebue să aibă vre-o treizeci de ani** ¶ 4 În legătură cu *sbst.* abstracte, exprimă o acţiune sau o însuşire corespunzătoare noţiunii substantivului, şi asemenea construcţiuni pot fi redate mai adesea prin verbe şi adjective: **nu mai am odihnă** (= **nu mă mai pot odihni**); **are noroc** (= **e norocos**) ¶ ⑤ Pe lîngă *sbst.* sau *pron.* de care se leagă prin *prep.*, exprimă diferite categorii de raporturi, mai ales de duşmănie: **nu ştiu ce tot are cu mine** ¶ ⑥ În legătură cu unele *sbst.* abstracte, arată anumite acţiuni, anumite stări sufleteşti: **~ în** (*sau* **de**) **gînd**, a se gîndi, a voi să...; **~ pe suflet, ~ pe conştiinţă**, a simţi o mustrare pentru ceva, a fi chinuit de un gînd; **a nu ~ la inimă**, a nu suferi pe cineva, a nu-l privi cu ochi buni ¶ ⑦ **~ cu cine, la cine, cu ce**, urmat de un *inf.* sau *subj.* exprimă posibilitatea de a îndeplini ceva: **n'am cu cine vorbi; n'am cu ce pleca**; acelaşi înţeles în construcţiuni fără *prep.*: **n'am ce-ţi face** ¶ 8 **~ de ce**, arată un motiv, o pricină: **am de ce să fiu supărat** ¶ **~ pentru** *sau* **la ce**, arată scopul: **credeam că am pentru ce să mai stan** ¶ 9 **~ (de) a face**, exprimă posibilitatea unui raport între două persoane sau două lucruri, o asemănare, o potrivire, o comparaţiune: **ce are de a face unul cu celălalt?** *de aci expr. elipt.* **(n') are de a face**, pentru a arăta preţul, însemnătatea pe care o punem pe un lucru, aprobarea sau desaprobarea pe care o dăm unui fapt: **ce are de a face? poţi pleca şi aşa; n'are de a face, astea sînt numai vorbe ca să te descurajeze** ¶ 10 **A nu ~ decît...**, *a)* a nu face, a nu se mai gîndi la altceva decît...: **n'ai decît să hotărăşti şi te vom urma**; *b)* a nu-i mai fi altceva posibil, a nu-i mai rămînea decît...: **nu mai ai decît să alegi între o alternativă şi cealaltă**; *de aci expr. elipt.* **n'ai decît**, *cu înţelesul de* puţin îmi pasă, poţi să...: **Atunci plec. — N'ai decît** ¶ ⑪ Urmat de un *adv.*, arată posibilitatea, felul, etc. îndeplinirii unei acţiuni: **n'am încotro; n'ai unde să te mai duci** ¶ ⑫ Urmat de un verb la *subj.* sau *part.* cu **de**, exprimă intenţiune, poruncă, etc.: **am să-ţi spun ceva; am de scris; n'ai să faci nimic fără autorizarea mea.**

2. *vb. intr. unipers.* 1 A fi, a se găsi: **n'are cine să-mi dea ajutor** ¶ 2 **~ de grijă**, a se îngriji de cineva, de ceva, a se ocupa de.

3. *vb. refl.* ① **A se ~ (bine, rău) cu cineva**, a fi, a trăi în raporturi bune sau rele cu cineva: **se întovărăşi cu cîţiva prieteni de ai lui cu care se avea ca nişte fraţi** (ISP.) ¶ ② A sta într'un anumit raport faţă de ceva, a se raporta: **precum lumina soarelui se are către alalte steale** (CANT.).

4. Ca auxiliar, formează, împreună cu participiul trecut al verbelor, perfectul compus: **am făcut**; în limba veche se găseşte şi mai-mult-ca-perfectul format din imperfectul lui **avea** şi participiul trecut al verbelor; împreună cu un subjonctiv, formează viitorul: **am să fac**; în limba veche se întîlneşte şi viitorul format cu infinitivul: **am a face, voiu face** [lat. habēre].

† AVECERNIE *sf.* *Trans.* = VECERNIE ¶ - ○ Timpul înainte de asfinţitul soarelui, chindie.

‡ AVEDERE(A) *adv.* 1 Pe faţă ¶ ② În realitate, aievea (M.-COST.) [vedere].

‡ AVENI *vb. intr.* şi *refl.* A se umfla, a creşte, a dospi: **făcură pogaci pîne azimă, că nu putea ~, silindu-i Eghipteanii să iasă** (PAL.) [lat. advenīre].

‡AVENIT 1. *adj.p.* AVENI. Dospit · **pîine ~ă** (PAL.).

2. *sbst.* Aluat dospit: **cine va fi mîncînd ~, sufletul aceluia va peri** (PAL.).

○AVENITURĂ (*pl.*-turi) *sf. Băn.* Venetic [veni].

***AVENTURA** (-urez) *vb. refl.* ① A lua o hotărîre îndrăzneaţă, a întreprinde ceva fără a se gîndi la urmări ¶ ② A merge în voia întîmplării ¶ 3 A se expune [fr.].

***AVENTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Hotărîre, întreprindere îndrăzneaţă, din care nu se ştie ce va urma ¶ ② Întîmplare, neaşteptată, neobicinuită ¶ ③ Intrigă amoroasă: **îmi povesteşte o istorie întreagă... cu aventuri de dragoste** (VLAH.) [fr.].

***AVENTURIER** *sm.*, ***AVENTURIERĂ** (*pl.*-iere) *sf.* ① Iubitor de aventuri, om care cutreieră lumea şi întreprinde de toate ¶ ② Om fără căpătîiu, vîntură-ţară [fr.].

·AVENTUROS *adj.* 1 Care se aventurează: o fire ciudată, aventuroasă ¶ ② Plin de aventuri: a dus o viață foarte aventuroasă ¶ ③ Îndrăzneț, riscat, nesocotit: e o întreprindere aventuroasă [fr.].

AVERE *sf.* 1 Tot ce are, ce stăpînește cineva: a avea, a face ~; a se bucura la ~, a căuta să se îmbogățească, a ținea la bani; Ⓟ: mulțimea copiilor, ~a Românului ¶ 2 ~ mișcătoare; ~ nemișcătoare ☞ MIȘCĂTOR ¶ C NEAVERE [a v e a].

·AVERS *sbst.* Fața unei monede (sau medalii) pe care se află de obiceiu capul, în opoziție cu dosul, numit „revers" [fr.].

·AVERSIUNE *sf.* Sentimentul pe care-l are cineva cînd nu poate suferi pe cineva sau ceva, ură, desgust, antipatie: tot ce face el îmi inspiră o ~ pe care n'o pot învinge [fr.].

·AVERTISMENT (*pl.*-te) *sn.* 1 Înștiințare; prevestire: tot ce mi se întîmplă de cîtva timp mi se pare un ~ că nu-mi va merge bine ¶ 2 Mustrare, dojană trimisă cuiva din partea unei autorități pentru a-i atrage atențiunea să nu se mai facă vinovat de unele greșeli: a primit un ~ de la minister [fr.].

·AVERTIZA (-izez) *vb. tr.* A face cunoscut cuiva un lucru de mai 'nainte, a pune în vedere, a preveni, a înștiința: am să te avertizez, cînd voiu sosi [fr. a v e r t i r].

AVESTIȚA *npr. f.* (uneori cu adausul: aripa Satanei) Ⓟ Duh rău care, după credințele poporului, omoară pe copii în pîntecele mamei sau după naștere; în unele părți țăranii pun sub căpătîiul copiilor, ca să-i apere de acest duh, o carte numită Avestița și care cuprinde formule magice [vsl. v ě š t i c a].

‡ **AVGIU** *sm.* Vînător [tc. a v ğ i].

† **AVGUST** = AUGUST [ngr. Αὔγουστος *sau* vsl. a v ŭ g u s t ŭ].

·AVICULTOR *sm.* Cel ce se ocupă cu a v i c u l t u r a.

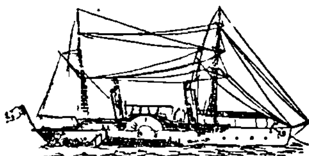
·AVICULTURĂ *sf.* Îndeletnicire cu creșterea păsărilor [fr.].

·AVID *adj.* ① Lacom ¶ ② Ⓕ Care dorește mult ceva, stăpînit de o mare rîvnă, nesățios: e ~ de știință, de glorie [fr.].

·AVIDITATE *sf.* ① Lăcomie ¶ ② Ⓕ Rîvnă mare, nesațiu [fr.].

† **AVIDOMA** *adv. Mold.* = AIDOMA: parcă-i văd ~ s'acum alergînd pe uliți (ALECS.) [a³ + vsl. v i d o m ŭ].

·AVIS (*pl.*-isuri) *sn.* ① Părere, sfat: aș vrea să știu și ~ul celorlalți ¶ 2 Înștiințare în scris prin care se face cunoscut ceva publicului ¶ ③ Înștiințare, adresă din partea unei autorități prin care se încuviințează ceva, precum plata unei sume, ridicarea unui mandat, etc. [fr.].

Fig. 277. Aviso.

·AVISO (*pl.* -suri), **·AVIZO** (*pl.*-zuri) *sn.* Vapor mic pentru transmiterea corespondenței, depeșilor, etc. (☐ 277): căpitanul avizului ambasadei franceze (I.-GH.) [fr. a v i s o].

·AVIZA (-izez) 1. *vb. tr.* A înștiința: am să te avizez cînd voiu sosi.

2. *vb. intr.* A cere sprijinul cuiva, a recurge la ceva: voiu ști la ce mijloace să avizez [fr.].

·AVIZO ☞ AVISO.

AVÎNT (*pl.*-turi) *sn.* ① Mișcare repede pe care o face cineva pentru a ajunge într'un loc, pentru a sări ¶ 2 Ⓕ Pornirea sufletului de a se înălța spre lucruri superioare, însuflețire: nimic nu-mi mai amintea căldura, ~ul și tinerețea gîndurilor mele de altădată (I.-GH.) ¶ ③ AVÎNTUL ȚĂRII, medalie înființată prin decretul din 7 noemvrie 1918, care s'a conferit tuturor militarilor și asimilaților de ori-ce grad ce au luat parte în campania anului 1913 (☐ 278) [a v î n t a].

Fig. 278. Avîntul Țării.

AVÎNTA (avînt) 1. *vb. tr.* A prinde pe cineva sau ceva cu o mișcare repede și a-l ridica în sus sau a-l lăsa să cadă: îl avîntă în sus și apoi îl izbește în pămînt (SB.).

2. *vb. refl.* 1 A face o mișcare repede pentru a ajunge într'un loc, pentru a sări: s'avîntă trupele pe poduri de huruie a gol pămîntul (D.-ZAMF.) ¶ ② Ⓕ A-și lua sborul, a se înălța cu gîndul, cu sufletul: dorul nostru se avîntă printre răstimpii trecutului (ODOB.).

○ **AVLIE** *sf. Băn.* Curte, ocol [tc. a w l y].

·AVOCAT.. = ADVOCAT... [fr.].

·AVORT (*pl.*-turi) *sn.* Lepădare de copil, lepădătură [a v o r t a].

·AVORTA (-tez) *vb. intr.* 1 A lepăda un copil, a naște înainte de vreme ¶ 2 Ⓕ A nu izbuti: toate planurile lui au avortat [fr.].

AVRAM[1] *npr. m.* Personaj biblic; Ⓟ: a trăi ca în sînul lui ~, a trăi bine, ca în raiu; — i-a luat ~ sporul, *a)* se zice de cineva care a dat de o belea cînd nu se aștepta, care a pățit-o, căruia i s'a înfundat, *b)* a murit. 3000

○ **AVRAM**[2] 1. *sm. Mold.* (HASD.) Varietate de prun.

2. AVRAMĂ (*pl.*-me) *sf.* Varietate de prune.

AVRĂMEASĂ (*pl.*-ese) *sf.* ① = BARBA-BOIERULUI[1] ¶ ② AVRĂMEAS(C)Ă-(CÎRSTINEAS(C)Ă) = VENINARIȚĂ [comp. rus. bulg. a v r a n ŭ].

AVUT 1. *adj.* ① *p.* AVEA ¶ ② *adj. sm.* Bogat, cu stare ¶¶ C NEAVUT.

2. (*pl.*-turi) *sn.* Avere: acesta-i tot ~ul meu.

‡ **AVUTOR** *sm.* Care are, care stăpînește ceva, proprietar [a v e a].

AVUȚIE *sf.* Bogăție, avere: își împărți toată avuția pe la ostași (ISP.) [a v u t].

·AVUZ = HAVUZ.

·AX (*pl.* axe) *sn.* = AXĂ.

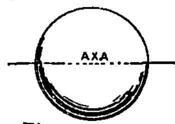

Fig. 279. Axă.

·AXĂ (*pl.* axe) *sf.* ① Linie dreaptă, reală sau închipuită, care trece printr'un corp și în jurul căruia acesta se învîrtește sau se poate învîrti: axa pămîntului (☐ 279) ¶ 2 ☞ SIMETRIE ¶ ③ ☞ COORDONAT 2. [fr.].

·AXIAL *adj.* Privitor la axă, ce ține de axă: linie ~ă [fr.].

·AXILAR *adj.* ① Așezat la supțioară: nerv ~ ¶ ② Care pornește din locul unde se împreună o ramură cu trunchiul sau o frunză cu ramura (☐ 280) [fr.].

Fig. 280. Mugur axilar.

·AXIOMĂ (*pl.*-me) *sf.* Adevăr asupra căruia nu mai poate fi nici o îndoială, care nu mai are nevoie să fie probat [fr.].

‡ **AXION** *sbst.* Cîntare bisericească ce începe cu cuvintele „Cuvine-se cu adevărat" și care se cîntă la liturghie după sfințirea sf. daruri [ngr. ἄξιον].

AZ *sbst.* Prima literă a alfabetului cirilic (α, A) [vsl. a z ŭ].

·AZALEE *sf.* Gen de plante cu flori foarte frumoase; crește în munții Europei, Asiei și Americei boreale; se cultivă foarte mult ca plantă ornamentală (☐ 281) [fr.].

Fig. 281. Azalee.

·AZARD... = HAZARD...

AZBUCHE *sf.* Alfabetul cirilic: slovele azbuchilor feace cu fratele său, cu svîntul Chiril (DOS.); Ⓕ: de abia ești la ~, abia ești la început, abia începi să înveți [vsl. a z ŭ + b u k i].

AZBUCOAVNĂ = BUCOAVNĂ.

AZI *adv.* ① = ASTĂZI ¶ 2 Se întrebuințează de preferință în anumite expresiuni: în ziua de ~; de ~ pe (*sau* pînă) mîine, se zice pentru a arăta un răstimp scurt; ba ~, ba mîine, *sau* ou ~, ou mîine, după trecere de cîtă-va vreme: ba ~, ba mîine, trecuse doi ani și nu se făcuse nimic (VLAH.); Ⓟ: ~ cu bani, mîine fără bani [lat. h a c d i e].

***AZIL** (*pl.*-iluri) *sn.* ① Loc de adăpost ¶ ② Loc unde cineva se retrage ca să trăească singur ¶ ③ Institut de binefacere în care sînt adăpostiți bătrînii, săracii, etc.: ~ **de bătrîni**; ~ **de noapte** ¶ ④ Ⓕ Persoană care ocrotește pe cineva: **el a fost ~ul meu în timpul atîtor nenorociri** ¶ ⑤ Școală pentru copii fără mijloace, pentru orfani: ~**ul Elena-Doamna** [fr.].

○ **AZIM**, ○ **AZĂM** 1. *adj.* ⚔ Care abia începe să se acrească, puțin înăcrit: **pîine ~ă; varză ~ă; castraveții sînt azemi** (FR.-CDR.).

2. **AZIMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① Pîine nedospită, așa cum se întrebuințează în cultul bisericesc: **sărbătoarea azimelor** ¶ ② Turtă de grîu ori secară făcută din aluat nedospit și coaptă în țest sau în spuză; în multe părți, la țară, înlocuește pîinea; Ⓟ: ~ **coaptă, buni oaspeți așteaptă**, se zice de o fată stătută peste care dă un noroc neașteptat [gr. ἄζυμος].

AZIMIOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* ① ⚔ *dim.* **AZIMĂ** ¶ ② *Mold.* (HASD.) ♣ Varietate de bureți.

***AZIMUT** *sbst.* ☆ Unghiul pe care-l face cu meridianul planul determinat de verticala unui loc și un punct dat, cum ar fi de ex. o stea [fr.].

***AZIMUTAL** *adj.* ☆ Ce reprezintă sau măsoară azimutul [fr.].

⊙ **AZISTA...** = **ASISTA...**

‡ **AZLU** *sbst.* ‡ Destituirea Domnului de către Poartă, mazilire [tc. 'a z l].

○ **AZMĂ** = **AZIMĂ**.

○ **AZNA** = **HAZNA**.

○ **AZNĂ** = **HAZNĂ**.

* **AZOT** *sbst.* ⚗ Gaz care intră în compoziția aerului în proporția de 79 % și care e impropriu respirațiunii și combustiunii [fr.].

***AZOTAT** 1. *adj.* Care conține azot.

2. (*pl.*-ate) *sn.* ⚗ Combinațiune a acidului azotic cu o bază: ~ **de potasiu**, silitră, salpetru [fr. a z o t é ¶ fr. a z o t a t e].

***AZOTIC** *adj.* ⚗ **Acid ~**, acid lichid, caustic, obținut prin tratarea azotatului de potasiu prin acidul sulfuric; numit și „acid nitric" sau „apă tare" [fr.].

***AZOTOS** *adj.* ⚗ Care conține azot; **acid ~** [fr.].

***AZOTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ⚗ Combinațiune a azotului cu un corp simplu [fr.].

***AZUR** *sbst.* ◈ ① Mineral din care se face o frumoasă coloare albastră ¶ ② *Pr. ext.* Coloare albastră (ca a cerului, a apelor) [fr.].

***AZURAT** *adj.* Ca azurul, albastru [fr. a z u r é].

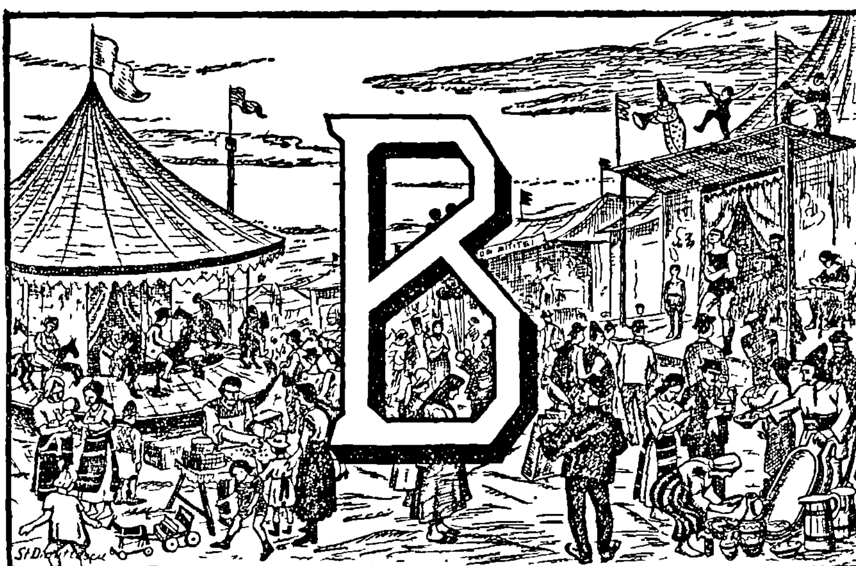
***AZURITĂ** *sf.* ⚘ Bicarbonat bazic de cupru, de coloare azurie, numit și „albastru de munte"; pulberea de azurită se întrebuințează ca materie colorantă [fr.].

***AZURIU** *adj.* Ca a z u r u l, albastru ca cerul: **munții azurii ce se privesc în depărtare** (NEGR.).

AZVÎRLI... = **ASVÎRLI...**

DIN PRAVILA LUI VASILE-LUPUL (1646).

BÎLCIU.

B *sm.* A doua literă a alfabetului; prima din seria consonantelor; purta în alfabetul cirilic numirea de „buche".

BA *adv.* Nu; Ⓟ: **lupul părul își schimbă, dar năravul ~** ¶ ② *În contraziceri: a)* Cînd se afirmă ceea ce neagă altul: **N'am putut să mă duc. — Ba ai putut, dar n'ai vrut**; contrazicerea în cazul acesta se exprimă mai adesea eliptic prin **~ de: N'ai fost unde te-am trimis. — Ba da!** *b)* Cînd se neagă ceea ce afirmă altul: **A plecat de mult. — Ba n'a plecat de loc**; în cazul acesta, contrazicerea se exprimă mai adesea eliptic prin **~ nu: Ai greșit și de astădată. — Ba nu!** *c)* Rectificînd spusele altuia sau adăugînd ceva la cele spuse de altul: **Erau numai șase. — Ba șapte.** *d)* Replicînd ironic cuiva: **Nu mai citești nimic de la o vreme încoace. — Ba am să mă fac dobă de carte.** *e)* Cînd se împotrivește cineva: **Să nu pleci de acasă. — Ba am să plec** ¶ ③ După întrebările pozitive care cer neapărat un răspuns negativ: **Te-am silit vre-odată să te duci pe la ei? — Ba nu m'ai silit niciodată**; *sau, elipt.*: **Eu te-am învățat să-i vorbești așa? — Ba nu!** După întrebările negative care cer neapărat un răspuns afirmativ, se răspunde cu **ba (da)...: Nu ți-am plătit toată datoria? — Ba mi-ai plătit-o**; *sau, elipt.*: **Oare nu l-ai găsit acasă? — Ba da!** ¶ ④ *În anumite expresiuni*: **~ zău**, urmat de o propozițiune afirmativă sau negativă, cînd voim să întărim și mai mult cele ce urmează, cînd voim să se dea mai multă crezare spuselor noastre: **Dac'am rămînea astă-noapte acolo sus...? — Ba zău, răspunse călăuzul... ți-ar trece prin minte să faci una ca asta?** (GN.); **~ nu, zău...** (*în propozițiunile interogative*), să fie adevărat oare? vorbești serios? **~ nu, zău, nu vrei să rămîi?** (D.-ZAMF.); **~ să mai..., camai ~ să..., nici (ca)mai ~ să...** *(în legătură cu subjonctivul)*, de loc, nici de cum: **a doua zi Nică Oșlobanu ca mai ~ să dee pe la școală** (CRG.); **~... și, ~ încă, ~ chiar**, mai mult decît atît, afară de aceasta: **a pierdut toți banii jucînd, ~ încă a rămas și dator**; *iron.*: **~ aia-i vorbă!** *sau Mold.* **~ că chiar**, vorbă să fie! ai nimerit-o și tu! **~ bine că nu!** mai e vorbă! auzi întrebare! nici că se poate altfel! ¶ ⑥ *Repetat*, **ba... ba...**, cînd... cînd..., uneori... alte-ori...: **~ uneori porumbul se tăciuna, ~ lăcuste, ~ potop, ~ toate relele numai pe capul lui cădeau** (ISP.); **și tot vorbind așa, ~ una, ~ alta, au ieșit afară din oraș** (VLAH.); ☞ **AZI** [blg.].

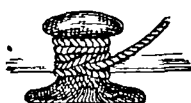

Fig. 281. Baba.

BABA (*pl.*-**bale**) *sf.* Stîlp cilindric de lemn sau de fontă, înalt de 40-60 cm., fixat de puntea unui vas, și de care se înfășură capătul unui odgon ce vine de la uscat sau de la alt bastiment (▣ 281) [tc.].

BABĂ (*pl.*-**be**) *sf.* ① Femeie bătrînă, *în spec.* de o vîrstă foarte înaintată; Ⓟ: **Cît e baba de bătrînă, Tot dorește voie bună**, omul, cît de bătrîn să fie, tot nu vrea să moară; — **baba bătrînă nu se sperie de drugă groasă**, omul bătrîn, fiind mai încercat în nevoi nu se sperie de fie-ce lucru, se zice despre cel ce a pățit și știe multe; — **pentru o ~ surdă, popa nu toacă de două ori**, se zice acelora care n'au auzit bine o vorbă și cer să li se mai spună odată; — **Baba călătoare N'are sărbătoare**, în călătorie, omul trebue să se mulțumească cu orice, cu ce poate găsi; — **a trecut baba cu colacii**, se zice cuiva care a venit prea tîrziu, care a pierdut o ocaziune favorabilă de care s'ar fi putut folosi; — **satul arde** (*sau* **lumea piere**) **și baba se piaptănă**, se zice despre acela care nu-și face inimă rea sau căruia nu-i pasă de loc de nevoile sau primejdiile care au căzut pe capul altuia ¶ ② Femeie bătrînă care știe leacuri, descîntă, dă în bobi, aruncă farmece, etc.: **se caută cu babele**, caută să se vindece cu leacuri de ale babelor, cu descîntece ¶ ③ *În legătură cu un epitet*: **vorbește ca baba-chioara** *sau* **ca baba-oarba**, nu se chibzuește mult la vorbă, vorbește de-a dreptul, fără a-și da seama dacă supără sau vatămă pe cineva cu cele ce spune; **baba-cloanța** *sau* **știrba-baba-cloanța, baba-hîrca**, se zice în batjocură unei babe urîte, *în spec.* nume dat în povești unei babe vrăjitoare care te îngrozește prin sluțenia și răutatea ei; ☞ **CLOANȚĂ, HÎRCĂ**; *tot astfel Bucov.* **Baba-coaja** (MAR.), spirit necurat și răutăcios care, după credința poporului, omoară copiii cei nebotezați; *de asemenea în numele mai multor jocuri de copii*: **de-a baba-oarba**, în care unuia din jucători i se leagă ochii și trebue astfel să prindă pe vre-unul din ceilalți jucători cari îl înconjoară, și atunci cel prins îi ia locul (▣ 282); **de-a baba-gaia**, joc în care unul din copii reprezintă gaia (uliul), iar

Fig. 282. De-a baba-oarba.

altul cloșca, care-și apără puii, reprezentați prin ceilalți jucători; de-a baba-mija ☛ MIJA ¶ 4 F Nevastă, chiar dacă nu e bătrînă: Cînd cu baba m'am luat, Opt ibovnice-au oftat (CRG.); știe cît baba mea, nu știe, nu se pricepe mai de loc ¶ ⑤ *Trans.* (VIC.) Mamă ¶ ⑥ *Trans.* (CONV.) (TRIB.) Bunică ¶ 7 *Băn.*† Femeie bătrînă care moșește, moașă ¶ 8 *pl.* Babe(le), zilele Babei, cele dintîi nouă (*Mold. Trans. Bucov.* douăsprezece) zile din Martie, cînd, după credința poporului, Baba Dochia își leapădă sau își scutură pe fie-care zi cîte un cojoc udat de ploaia amestecată cu zăpadă, din care pricină timpul e mereu schimbăcios, căci aci ninge, aci plouă, aci strălucește iar soarele ¶ 9 = BABIȚĂ¹ 1 ¶ 10 *Bucov.* Larva cărăbușului, vierme alb ¶ ⑪ Știulete de porumb cu boabele foarte rare ¶ ⑫ = URECHEA-BABEI ¶ ⑬ *Mold. Trans.* (SEZ.) (VIC.) (PĂC.) Gropiță făcută în pămînt care servește în unele jocuri de copii, *în spec.* în jocul cu mingea ⑭ *Trans.* (VIC.) Gaura în care se bagă nasturele la haină ¶ ⑮ Copca în formă de toartă în care se prinde cealaltă copcă cîrligată ¶ ⑯ *Băn.* = AMNAR ③ ¶ ⑰ *Oaș.* = PIEDIN ¶ ⑱ = BABALÎC ④ ¶ ⑲ *Mold.* (PAMF.) Bețișor care slujește la băgarea bîrnețului în izmene ¶ ⑳ *Mold. Bucov.* (MAR.) ✕ Un fel de cozonac cu stafide ¶ ㉑ CÎINELE-BABEI ☛ CÎINE ¶ ㉒ = SGLĂVOACE ¶ ㉓ — COLȚUL-BABEI ☛ COLȚ [vsl. b a b a, în parte cu accepțiunile blg. srb. pol. rus. rut. b a b a].

○**BABACĂ**, BĂBACĂ *sm. Mold.* F Tată: nn prieten vechin a babacă-tău (ALECS.); train, neneaco, cn banii băbachii (CAR.) [ngr. μπαμπάκας].

○**BĂBĂCUȚĂ** *sm. Mold. dim.* BABACĂ: a venit băbăcuța (ALECS.).

BABADAM *npr. m. numai în loc.*: de la Adam ~, din vremurile de demult [tc.].

BABAE *sm. Mold.* F Tată (*întrebuințat mai adesea la vocativ*) [ngr. μπαμπᾶς < tc.].

○**BĂBĂIȚĂ** *sm. Mold.* (ALECS.) *dim.* F BABAE.

○**BĂBĂLACĂ** *sf. Trans. Băn.* ✕ Un fel de mîncare preparată cu ouă.

○**BĂBĂLĂU** *sm.* 1 *Mold.* (TKT.) F Bătrîn slăbănog, molatec ¶ ② *Mold.* (RV. CRG.) F Om lung și prost ¶ 3 *Oaș.* Om muieratic [b a b ă].

BABALÎC *sm.* 1 Bătrîn, *în spec.* slăbit, prăpădit de vîrstă și de boală ¶ 2 *iron.* Tînăr cu apucături bătrînești: mine poimîne avem să ne trezim niște babalîci gubavi și ofticoși, numai buni de făcut popi (CRG.) ¶ ③ ‡ La Turci, titlu de respect dat unui bătrîn ¶ 4 Lemn gros bătut în pămînt și pe care se razimă toată greutatea morii de vînt; ☛ MOARĂ [tc. b a b a l y k].

BABALÎC *sm. Mold* = BABALÎC 4.

○**BĂBĂLÎC** *sbst. Ban. Trans.* (HASD.) (VIC.) (RV. CRG.) Din ~, din vremile de demult. din timpurile străvechi [srb. b a b a l u k].

BĂBANĂ, ○ BABANĂ (*pl.*-ne) *sf.* Oaie bătrînă care nu mai are dinți și nu mai fată: Avea turma 'ntreagă: Două oi! o laie și-o băbană neagră (SPER.) [b a b ă]

BĂBAR *sm.* 1 *iron.* Om însurat: Că așa zic și astăzi la însurați... te-am scris în rîndul babarilor (PANN) ¶ 2 *Trans.* (VIC.) Bărbat care umblă de colindă în seara de Crăciun [b a b ă].

BĂBĂREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* B a b ă descîntătoare: băbărease se duce la foc cu oala cu apă descîntată (SEZ.).

BĂBĂRIE *sf. mai des la pl.* Meșteșuguri băbești, fermecătorii, vrăjitorii: cine ascultă de iresuri de băbării, rămîne și descult și dator (JIP.) [b a b ă].

BĂBĂRUJE *sf. Trans.* (VIC.) = BUJOR ① [ung. b a z s r ó z s a].

BABAȘ *sbst. Mold.* (HASD.) Rămășița din fagure după ce s'a stors din el ceara, boștină.

○**BĂBĂȚIE** *sf. Mold.* F ① Babă (termen de răsfățare), băbușcă: era cindoasă baba ca toate băbățiile (SEZ.) ¶ 2 Nevastă bătrînă (termen de desmierdare): băbăția lui... nu știu ce avea că începuse a scîrții (CRG.) [b a b ă; comp. rus. b a b a t j a].

BABAUĂ *sf. Bucov.* (MAR.) Ființă cu care se sperie copiii, spre a-i face să tacă sau să stea liniștiți.

***BABELIC** *adj.* Care înfățișează o învălmășală, o zăpăceală ca aceea de la turnul Babel: Nemți, Leși, Rusnaci și Ungari, ~ă mulțime (ALECS.) [fr.].

BĂBESC *adj.* ① De b a b ă, ca al babelor: ceale spurcate și băbești basne le părăsească (BIBL.); leacuri băbești, doctorii de casă, buruieni de leac, descîntece, etc. cu care mai ales babele caută să vindece boalele ¶ 2 *Mold.* (HASD.) Poamă băbească, varietate de struguri cu boabele mari, negre.

BĂBEȘTE *adv.* Ca babele în felul babelor: și-a făcut de iznoavă socoteala, ~, cum îl taie capul (VLAH) [b ă b e s c].

***BABILONIE** *sf.* Învălmășală grozavă, zăpăceală ca aceea de la turnul Babel: nu-și pierdea în babilonia asta niciodată capul (GRIG.) [B a b i l o n].

BABIȚĂ¹ (*pl.*-țe) *sf.* ① Cea mai mare pasăre înnotătoare din România; are un cioc de trei ori mai lung decît capul, iar pe sub cioc o gușă mare, lungăreață, în care strînge peștele cu care se nutrește; numită și „pelican", „babă", „baboșă", „batcă" sau „gușată" (*Pelecanus onocrotalus*) (283) ¶ ② (TKT.) Melc fără casă, limace (*Limax*) ¶ ③ Ciupercă, la început de coloarea

Fig. 283. Babiță.

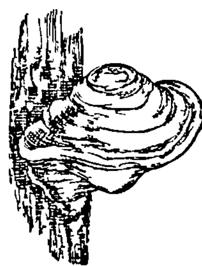

Fig. 284. Babiță

funinginii, apoi albune și acoperită de o coajă lucitoare foarte tare; înăuntru are un miez brun-roșiatic, moale ca bumbacul; crește pe fagi bătrîni și pe mesteacăni (*Polyporus fomentarius*) (284 ¶ ④ Ciupercă ce se deosebește de precedenta prin pălăria acoperită la început de un strat de peri alipiți, care-i dau un aspect alb, mai tîrziu brun și la urmă negricios; coaja e tare și sgrăbunțoasă, miezul brun și compact; crește mai ales pe meri, pe pruni și pe sălcii (*Polyporus igniarius*); din aceste două soiuri de ciuperci se prepară, prin fierbere în cenușă, iasca ce servește la scăpărat ¶ ⑤ = VETRIGĂ ¶ *Băn.* Părțile laterale ale spetei de la războiul de țesut, care țin spata împiedecînd-o de a se desface ¶ 7 *Trans.* (VIC.) Ferestrău mai mare pentru doi oameni ¶ 8 *Trans.* (VIC.) Piatră de var [comp. blg. srb. b a b i c a, în parte cu accepțiunile blg srb. b a b a].

BABIȚĂ² *sf. mai des* BABIȚE, BAGHIȚE *pl.* Ⓟ Boală de care pătimesc copiii mici cărora nu le au crescut încă toți dinții; se manifestă prin umflarea pîntecelui, cu dureri de stomac și urdinare, din care cauză îngălbenesc și slăbesc foarte mult, așa că unii chiar mor, de nu sînt îngrijiți de grabă [blg. b a b i c i].

BĂBIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* BABĂ 1 BĂBUȘCĂ.

BĂBÎRCĂ (*pl.*-ce) *sf.* F B a b ă foarte bătrînă și sbîrcită: sărutînd mîna sbîrcită a băbîrcii (MERA).

BABOIAȘ *sm.* *dim.* BABOIU¹.

BABOIU¹ *sm.* ① = BIBAN ¶ ② Peștișor mic: am prins numai doi baboi de peste (L. M.) [blg. b a b o j].

BABOIU² *npr. m.*: Ceata lui ~, adunătură de oameni fără căpătîiu (ISP.).

BĂBOIU *sm.* F *augm.* BABĂ ①: cum s'a depărtat băboiul de acolo (CRG.).

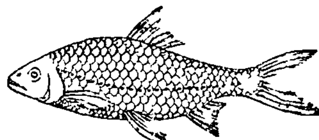
***BABORD** (*pl.*-duri) *sn.* Partea stîngă a unei corăbii, a unui vapor cînd se privește de la pupă spre proră: se rostogolesc de la ~ la tribord și se întorc iar la ~, după cum corabia se apleacă pe o coastă sau pe alta (I.-GH.) [fr.].

BABORNIȚĂ, BĂBORNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* F B a b ă urîtă și răutăcioasă, cotoroanță: nu-i e rușine babornitei să nebunească la bătrînețe? (ALECS).

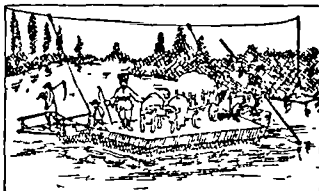
BABOȘĂ *sf.* = BABIȚĂ¹ ①.

BĂBUCĂ *sf.* F *dim.* BABĂ ① = BĂBUȘCĂ.

BĂBULICĂ *sf. F dim.* BABĂ① — BĂBUȘCĂ.
BĂBURA (-urează) *vb. unipers. Băn.* (HASD.) (WG.) ○ A ploua cu picături mari amestecate cu grindină [b a b u r ă¹].
○**BABURĂ**¹ *sf. Băn.* (HASD.) (WG.) ⊖ Ploaie amestecată cu grindină.
○**BABURĂ**², BĂBURĂ (*pl.* re) *sf.* *Trans.* (FR.-CDR.) (WG.) Coș pentru fum [srb. b a b u r a].
BABUȘCĂ (*pl.*-ște) *sf.* ① Păsărică îmbătrînită care nu mai cîntă: umblînd toată ziua pînă să împuște și ei cîte vre-o ~ de nu știu care păsărică (ISP.) ¶ ② Mic pește de apă dulce, cunoscut încă sub numele de „ochiană”, „ochenită”, „țărancă” sau „țărăncuță”, „bălos”, etc. *(Leuciscus rutilus)* (• 285) ¶ ③ Pește mărunt, baboiu (L. M.) ¶ ④ ~ -ROȘIE = ROȘIOARĂ [blg. rus. b a b u š k a].

Fig 285. Babușcă.

BĂBUȘCĂ (*pl.*-uște) *sf. F dim.* BABĂ ① ¶ ① Termen de desmierdare pentru o femeie bătrînă: o biată ~ năcăjită care cere un loc în trăsură (IRG.) ¶ ② Nevastă, chiar dacă nu e bătrînă (term. de răsfățare): iaca, măi ~ ce odor ți-am adus eu (CRG.).
BĂBUȘOARĂ (*pl.*-oare) *sf. F dim.* BABĂ ① = BĂBUȘCĂ.
○**BĂBUȚ** *sbst. Mold.* (DAM.) Vîrtejul de la car (☞ CAR).
BĂBUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. F dim.* BABĂ = BĂBUȘCĂ: băbuța... scoate bucăți de lumînări albe (IRG.).
***BAC**¹ (*pl.*-curi) *sn.* Pod umblător care servește la trecerea căruțelor de la un mal la altul pe un rîu mare (• 286) [fr.].

Fig. 286 Bac.

***BAC**² (*pl.*-curi) *sn.* ♠ În jocul de maca, acea carte care nu reprezintă nici o valoare [germ.].
***BACĂ** (*pl* -ce) *sf.* ♣ Fruct în întregime cărnos, cu pielița subțire și cu miezul zemos în care se află semințele; așa e boaba de strugure, de coacăză, de pătlăgică roșie, etc. (• 287) [lat.]

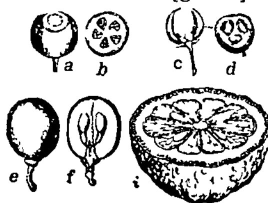

Fig. 287. Bace: *a. b.* de afină; *c d.* de sparanghel; *e. f.* de strugure; *i.* de lămiie.

BACAL.. ☞ BĂCAN¹.
***BACALAUREAT** 1 (*pl.*-ate) *sn.* ① Examen ce se trece după terminarea cursurilor liceale și care permite înscrierea în Universitate ¶ ② Titlu ce se obține în urma acestui examen: ~ în litere, în științe.
2. BACALAUREAT *sm.*, BACALAUREATĂ (*pl.*-ate) *sf.* Cel ce a obținut acest titlu [fr.].
‡**BACALBAȘA** *sm.* Staroste al băcanilor care formau o breaslă deosebită (ȘAIN.) [b a c a l + b a ș ă].
BACALIAR *sm.* = MEZIT.
‡**BACALICA** (*pl.*-cale) *sf.* Articol, marfă de băcănie (ȘAIN.) [ngr μπακάλικον].
○**BACĂLIE**¹ ☞ BĂCĂNIE [b a c a l].
BĂCĂLIE² *sf. Mold.* ♣ = BABIȚĂ¹ ③.
○**BĂCĂLIȚĂ** (*pl.* ițe) *sf. Mold.* = BĂCĂNEASĂ [b a c a l].
‡**BACALÎM** (*pl.*-muri) *sn.* Promisiune, făgăduință: se întorcea de la Poartă aducînd numai făgădueli, bacalîmuri și iavașuri (I.-GH.) [tc.].
BĂCAN¹, *Mold.* BĂCAL, BACAL *sm.* Cel ce vinde cu mărunțișul diferite produse alimentare străine sau indigene, precum zahăr, cafea, orez, mezeluri, etc. [tc. b a k a l].
BĂCAN² *sbst.* ♣ Lemnul unui arbore din America tropicală *(Haematoxylon campechianum)* care, fiert în apă, dă o frumoasă coloare pentru roșitul ouălor de Paști (• 288): muiat în boie de ~ pentru roșit ouă (CAR.) [tc. b a k a m].
***BACANALĂ**, *mai adesea pl.* BACANALE *sf.* ○ Sărbătoare în onoarea lui Bacchus ¶ ② *Pr. ext.* Desfrîu, orgie [fr. < lat.].
BĂCĂNEASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Femeie care ține o băcănie; nevasta unui b ă c a n.
BĂCĂNESC *adj.* De b ă c a n¹.
BĂCĂNI (-ănesc) 1. *vb. tr.* A roși (ouăle) cu b ă c a n.
2 *vb. refl.* A-și drege fața cu băcan, a și da cu roșu pe față.
BĂCĂNIE, *Mold.* BĂCĂLIE *sf.* ① Prăvălia unui b ă c a n ¶ ② Profesiunea de băcan: s'a apucat de ~ ¶ ③ Marfa ce se vinde de un băcan, *în spec.* tot ce se pune în bucate spre a le face mai gustoase, sau a le da un miros mai plăcut, aromate, mirodenii: un tei de saltă, făcută cu vin amestecat cu usturoiu pisat și cu băcănii (I.-GH.).

Fig. 288. Băcan.

BĂCĂNIOARĂ (*pl.*-oare) *sf* Băcănie mică, prăvălioară de băcan.
***BACANTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Preoteasă a lui Bacchus care celebra bacanalele (• 289, 290) ¶ ② *Pr. ext.* Femeie desfrăbălată, care petrece în orgii: Tu îmi pari ca o ~, ce-a înat cu 'nșelăciune De pe frunte de fecioară mirtul verde de martir (EMIN.) [fr. b a c c h a n t e].

Fig 289, 290. Bacante

***BACARA** *sf.* ♠ Joc de cărți, maca: Bacaraua de ieri-noapte Strașnic l-a descurajat! (VLAH.) [fr.].
BACĂU *npr. geogr. m.* Ⓟ A-și găsi Bacăul, a o păți, a da de belea.
***BACCARAT** (*cit.* bacară) *sbst.* Sticlă, cristal de cea mai bună calitate [fr.].
BACCEA (*pl.*-cele) *sm. F* Bătrîn ramolit, babalîc, căzătură, hodoroagă.
BACCELI (-elesc) *vb. refl. F* A deveni b a c c e a.
‡**BACCEVAN** *sm.* Zarzavagiu [tc. b a g č e v a n].
○**BĂCIE** *sf.* ① *Olten.* Coliba în care locuesc ciobanii în timpul verii ¶ ② *Maram.* (TPL.) Stînă [b a c i u].
***BACIL** *sm.* Organism microscopic unicelular avînd forma lunguiață a unui bețișor sau a unui firicel; unii din aceștia, introduși în organism, pot da naștere febrei tifoide, holerei, tuberculozei, etc. (• 291) [fr. b a c i l l e].

Fig. 291. Bacili.

***BACILAR** *adj.* ① Lung ca un bacil ¶ ② Privitor la bacili ¶ ③ Atins de o boală provocată de bacili ¶ ④ În formă de bețișor [fr.].

*BACILIFORM *adj.* De forma bacililor [fr.].
○BĂCIOANIE *sf Băn. Trans.* Băciță [b ă c i o n ĭ u].
○BĂCIONIU *sm. Băn. Trans.* B a c i u.
BĂCIT *sbst.* Zeciuială luată de b a c i u din produsul stînei: ~ul baciului e [1] [10] din suma dulceții (JIP.).
○BĂCIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. Trans.* ① Femeia b a c i u l u i ¶ ② Femeia care se ocupă la stînă cu strîngerea laptelui și fabricarea brînzei.
BACIU *sm.* ① Mai marele peste ciobani însărcinat de stăpînul oilor cu strîngerea laptelui și cu facerea cașului, brînzei, untului, etc. (▪ 292) ¶ ② În jocul de arșice, acela care s'a distins mai mult la încercare, și are dreptul să arunce cel dintîiu: bulul cădea totdeauna pe ceilalți jucători, și rămînea tot el baciul (I.-GH.).

Figg 292. Baciu.

○BĂCIUI (-uesc) *vb. intr.* ① A petrece ca b a c i u, a împlini slujba de baciu într'o stînă: Pe cînd băciuia Dada, și storcea untul dintr'un caș (MAR.) ¶ ② A petrece într'un loc, a sălășlui (COST.) (PAMF.) (R.-COD.): Din cenușe nu ieșim, tot acolo băciuim (PÂC.) ¶ ③ *Trans.* (VIC.) A lucra încet de tot, fără spor.
BACLAVA (*pl.*-vale) *sf.* Plăcintă gătită cu miere sau zahăr, cu nuci sau cu migdale [tc.].
BACON *sbst.*, BACONIȚĂ *sf.* = TUTUN-TURCESC [rus b a k u n ŭ].
BACȘIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Dar în bani făcut cuiva, *în spec.* unei slugi, unui subaltern, deosebit de plata ce i se cuvenea: noi, surugiii, judecăm omul după ~ (ALECS.) [tc. b a k š y š].
BACȘIȘUI (-uesc) *vb. tr.* Ⓟ A da b a c ș i ș u r i cuiva.
*BACTERIAN *adj.* De bacterii, privitor la bacterii [fr.].
*BACTERIE *sf.* Termen generic dat unor organisme microscopice, unicelulare, unele în formă de puncte, altele în formă de bețișoare sau firicele; cele mai numeroase și mai importante sînt patogene și pricinuesc boalele infecțioase; sînt cunoscute în genere sub numele de microbi (▪ 293) [fr.].

Fig. 293. Bacterii. 1 Dalac.—2 Difterie.—3. Tuberculoză.—4. Holeră.—5. Tetanos.—6. Răpciugă.—7. Friguri tifoide.

*BACTERIOLOG *sm.* Cel ce se ocupă cu studiul bacteriilor [fr.].
*BACTERIOLOGIC *adj.* Privitor la b a c t e r i o l o g i e.
*BACTERIOLOGIE *sf.* Partea microbiologiei care se ocupă cu studiul bacteriilor [fr.].
○BĂCUIAȚĂ (*pl.*-iețe) *sf. Trans.* (HASD.) Față de pernă întrebuințată în loc de sac sau desagi, în care femeile pun merinde sau ceva haine cînd se duc la tîrg [▸ BĂCUIEȚ].
○BĂCUIEȚ (*pl.*-țe) *sn. Maram.* (BRL.) Săculeț [ung. b a k ó, cu terminațiunea lui s ă c u i e ț].
○BĂCUIU *sm. pl.* ① *Olten.* Nume dat Românilor din Bănat ¶ ② *Băn.* Poreclă dată Românilor din unele regiuni muntoase din Bănat.
○BĂDĂDĂI (-dăesc) *vb. intr Mold.* A umbla încoace și încolo fără nici un rost: de atunci ca mai ba să-l vadă cineva bădădăind pe ulițele Iașilor (CRG.).
○BĂDAN (*pl.*-ane) *sn. Olten. Ban.* Cadă mare, vas de lemn în formă de con trunchiat; putină mare [srb. b a d a n j].
○BADANA (*pl.*-nale) *sf. Mold.* BIDINEA: cu niște tirsoage de barbe cît badanalele de mari (CRG.) [tc.].
○BĂDĂNIȚĂ, BĂDĂNIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. Băn.* = BĂDAN.
BĂDĂRAN *sm.*, BĂDĂRANCĂ (*pl.*-ance) *sf.* Mojic, țăran grosolan, necioplit și îngîmfat: ei glumi... asupra bădăranilor boieriți (ODOB.).
BĂDĂRĂNESC *adj.* De b ă d ă r a n, mojicesc: auzea voci necunoscute și bădărănești (DEM.).
BĂDĂRĂNIE *sf.* Purtare, faptă, vorbă de b ă d ă r a n, grosolănie, mojicie: cît putea bădărănia lui să îngăduie sentimente înalte (D.-ZAMF.).
BĂDĂRĂNOS *adj.* De b ă d ă r a n, ca un bădaran.
○BĂDĂRĂU *sbst.* ① *Mold.* Mămăligă prăjită în untură (RV.-CRG.) ¶ ② *Trans.* Pîine cu legumă (PȘC.).
○BĂDĂU ▸ BĂDÎIU.
BADE *sm.* ① Titlu dat la țărani de fratele mai mic, cînd se adresează unui frate mai în vîrstă, sau cînd vorbește de acesta (*mai adesea întrebuințate formele dim.* bădică, bădiță) ¶ ② Titlu dat de un țăran mai tînăr altuia mai în vîrstă ¶ ③ Titlu dat de țărancă iubitului sau soțului ei, cînd i se adresează sau cînd vorbește de dînsul ¶ ④ Termen familiar cu care se adresează orășanul țăranului; uneori cu sens peiorativ: ian ascultă, măi ~, poartă-te bine cu boierii! (ALECS.).
*BADIAN *sm.* = ANASON-STELAT [fr. *sau* germ. b a d i a n].
BĂDIC[1] *sbst.* ① *Băn.* Tuciu, fier turnat, fontă ¶ ② *Băn.* Clopoțel ce se pune la grumazul vitelor ¶ ③ *Trans.* Ceaun [ung. b á d i k].
BĂDIC[2], BĂDICĂ *sm. dim.* BADE: nevestele noastre trăiau ca surorile, își ziceau surată și nouă bădică (VLAH.).
BĂDICUȚĂ *sm. dim.* BĂDIC(Ă): iartă-mă, ~, nu mă omorî (VLAH.).
○BĂDIE *sm. Mold.* = BĂDICĂ [b a d e].
○BĂDILUCĂ *sm. dim.* BADE: Foaie verde miez de nucă, Măi bădiță, ~ (ȘEZ.).
BĂDIȘOR *sm. dim.* BADE.
BĂDIȚ, BĂDIȚĂ *sm. dim.* BADE.
○BĂDIȚEL (ȘEZ.), ○BĂDIȚICĂ (PAMF.) *sm. dim.* BADIȚ(Ă).
○BADIU *sm.* = BADE: Să dai ~lui gnrită (IK.-BRS.).
○BĂDIUC, ○BĂDIULIȚĂ, ○BĂDIULUȚ, ○BĂDIUȘOR *sm. dim.* BADIU.
○BĂDÎIU (*pl.*-iie) *Trans.*, BĂDÎNIU (*pl.*-inie) *Băn.*, BĂDÎU, BĂDĂU (*pl.*-dae) *Olten. Trans. sn.* Putineiu pentru alegerea untului: ca hîrțul din tărîțe și ca mița din bădîiu (TICH.) [ung. b ö d ö n y].
○BADOACĂ[1] (*pl.*-oace) *sf. Trans.* (FR.-COR.) Cutie de lemn pentru mărunțișuri.
○BADOACĂ[2], *sf. Trans.* (VIC.) Loc mai afund în apă, mai ales pe sub rădăcini.
○BADOC *sbst.* F *Trans.* Gură: ține-ți ~u (VIC.).
○BADOG *sbst. Maram.* (BRL.). Tinichea [ung.].
○BĂDRĂGANIE *sf. Mold.* (ȘEZ.) (RV.-CRG.) Umflătură pe corp, bolfă.
BAERAM...—BAIRAM...
BAFTĂ (*pl.*-te) *sf. Mold.* F ① Noroc: Ori ce~-i, zău, de mine, Dacă nu-i vr'un cuc să-mi cînte? (SPER.) ¶ ② F Gură: Și clăbucii negri clocotea în ~-i (STAM.) ¶ ③ *Pr. ext.* N'are ~, n'are cuvînt, n'are trecere; *de aci*, cu înțelesul de vază, cinste: aferim de baita voastră (SPER.) [tc. b a h t „noroc". „soarte"].
BAGA *sf.* Materie făcută din țeasta osoasă ce acopere corpul broaștelor țestoase; din ea se fabrică piepteni, tabachere, nasturi, plăsele, etc.: penele de struț ale unui evantaliu cu plăselele de ~ (VLAH.) [tc.].
BĂGA (bag) 1. *vb. tr.* ① A pune ceva înăuntru, a vîrî, a introduce: ~ cheia în broască; ~ sabia în teacă; ~ banii în buzunar; ~ ața în ac, a petrece ața prin urechile acului; ~ în țeapă, a înfige, a trage în țeapa; ~ în gură, a îmbuca, a mînca ¶ ② Ⓕ ~ cuiva în cap: *a)* a-l face să priceapă; *b)* a-l face să creadă; a(-și) băga ceva în cap *sau* la cap *sau* la ureche), *a)* a lua bine aminte, a-și întipări bine în minte; *b)* a-și închipui; ~ cuiva minte în cap, a-l cuminți, a-l face să prindă minte; a-și ~ mințile în cap, a se cuminți, a prinde minte; ~ spaimă (*sau* frică) în cineva, a-l înfricoșa, a-l înspăimînta; ~ vrajbă (*sau* zizanie) între oameni, a-i ațîța la vrajbă, a semăna vrajba între ei; ~ vină cuiva, a învinui, a arunca vina asupra cuiva, a găsi vină cuiva ¶ ③ A face să intre, a duce (pe cineva) înăuntru: apără pe drumari de cine și-i bagă în casă (RET.); ~ în închisoare; ~ pe cineva în pămînt (*sau* în mormînt), *a)* a înmormînta; *b)* Ⓕ a-i curma zilele, a-i amărî viața ¶ ④ Ⓕ ~ pe cineva în spaimă, în răcori, în groază, în gro-

zile morții, în draci, etc., a-l îngrozi, a-l înspăimînta; ~ la grijă, a face să aibă grijă, a produce îngrijorare; ~ pe cineva în boală, (sau în boale), a-l face să se îmbolnăvească de spaimă, de groază, de scîrbă, de dragoste ¶ ⑥ A face să ajungă: ~ pe cineva în nevoi, în datorii, în belea, în primejdie ¶ ⑥ A pune într'o anumită slujbă: ~ la stăpîn, a-l ~ slugă, argat, ucenic, vizitiu ¶ ⑦ ⓟ A-și băga (boii) în plug (sau în cîrd) cu cineva, a se întovărăși, a avea daraveri cu cineva ¶ ⑧ ‡ A-și băga capul (subînțeles în primejdie), a-și pune viața în primejdie, a-și risca viața ¶ ⑨ ~ în seamă, a lua în seamă, a prețui, a considera, a stima ¶ ⑩ ~ de seamă, a fi cu luare aminte, a lua seamă; a se uita cu luare aminte, a vedea, a observa, a priveghia ¶ ⑪ Bagseamă, se vede, pe semne, probabil: numai zeița învrăjbirii... rămase nepoftită: bagseamă că o uitaseră (ISP.) ¶ ⑫ (P A o ~ pe mînecă, a începe să se teamă, a se speria, a-și pierde cumpătul.

2. vb. refl. ① A intra undeva: ~ în casă, în pădure, etc.; dacă te-ai băgat în joc, trebue să joci (CRG.) ¶ ② A se vîrî: s'a băgat sub pat ¶ ③ A se înghesui: nu te ~ așa în sufletul meu, că doar n'ai să mă înghiți (ALECS.) ¶ ④ A se amesteca (într'o afacere), a lua parte: nu mă bag, nu mă amestec; ⓟ: în treaba altora nu te ~ ¶ ⑤ ~ în nevoe, în belea, în primejdie, etc., a atrage asupră-și un necaz, o primejdie, etc. prin nesocotința sa ¶ ⑥ (F ~ în boală, a se îngrozi ¶ ⑦ ~ la stăpîn, la prăvălie, la oi, slugă, argat, ucenic, etc., a se tocmi într'o slujbă, a intra într'o casă, într'o prăvălie, la un meșter, etc. spre a sluji sau spre a învăța meșteșugul ¶ ⑧ ⚖ ~ chezaș, a se pune chezaș, a răspunde pentru datoria cuiva, pentru îndatoririle luate de cineva; ~ dator, a lua asupră-și datoriile cuiva, a se face răspunzător pentru datoriile altuia; a face datorii, a se îndatora.

*BAGABONT sm. (P Vagabond, haimana: să mai văz eu că se ține ~ul după mine, și lasă-l! (CAR.).

*BAGAGIU (pl.-age -agii), *BAGAJ (pl.-aje) sn. Calabalîc [fr.].

BĂGARE sf. ① Faptul de a (se) băga ¶ ② ~ DE SEAMĂ, luare aminte, atențiune; ‡ observațiune; C NEBĂGARE DE SEAMĂ.

BĂGAT sbst. Faptul de a (se) băga.

*BAGATEL (pl.-eluri) sn., *BAGATELĂ (pl.-ele) sf. ① Lucru de puțin preț, de puțină însemnătate, fleac: Nu 'ntrebați de 'nvățătură, asta e un bagatel (VLAH.); nu-i scump 200 de galbini, o bagatelă (ALECS.) ¶ ② ♩ Compoziție muzicală scurtă, în gen ușor, fără pretenție [fr. bagatelle].

BĂGĂTOR adj. ① Care bagă ¶ ② ~ DE SEAMĂ care e cu luare aminte, cu băgare de seamă: C NEBĂGĂTOR DE SEAMĂ.

○BĂGĂTURĂ (pl.-turi) sf. Trans. ① Petec în patru colțuri ce se coase la cămășile bărbătești, la subsuori, deasupra clinului ¶ ② Înfundătură (L. M.) [băga].

BĂGĂU sbst. Trans. Maram. Băn. Scrumul rămas în lulea și pe care unii îl pun în gură și-l mestecă: Fetele din Arpătac Mereu pipă la tăbac, Iar cele din Satunou Se întrec după ~ (IK.-BRS.) [ung. bagó].

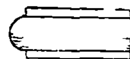
BAGDADIE sf. Mold. Tavan: cu ochii holbați se uita în ~ (SAD.) [tc. bagdadi].

BAGEA (pl.-gele) sf. Mold. =BAGEAC(Ă): printr'o ~ de deasupra năvălea lumina mare a lunii (SAD.) [tc. bağa].

○BAGEAC (pl.-eacuri) sn., ○BAGEACĂ (pl.-eci) sf. Mold. ① Locul pe unde iese fumul în pod ¶ ② Ferestruică pe acoperiș: în dreapta o șură cu bageacă spre scenă (ALECS.) [bagea, refăcut după ogeac].

○BAGEAG (pl.-eaguri) sn., ○BAGEAGĂ (pl.-egi), sf. Mold. — BAGEAC(Ă): Pe o bageagă iese și spre tîrg privește (SPER.) [bagea, refăcut după ogeag].

*BAGHETĂ (pl.-ete) sf. ① Nuia, bețișor; ~ magică, bețișorul pe care-l țin scamatorii în mînă și căruia îi atribue puterea de a produce scamatoriile lor ¶ ② Varga de la pușcă care slujește să dea afară tuburile care n'au putut fi scoase din țeavă de extractor ¶ ③ ♩ Vergeaua arcușului pe care stă întins părul (☞ ARCUȘ) ¶ ④ Ciubucel (de var sau de ipsos) rotund, în formă de toiag (▣ 294) ¶ ⑤ ♩ Vargă ușoară și nu prea lungă (50-60 de cm.) care servește șefilor de orchestră sau de cor pentru a bate măsura și a conduce execuția unui ansamblu ¶ ⑥ ♩ Fie-care din cele două bastonașe cu care se bate toba mică și triangulul [fr. baguette].

Fig. 294. Baghetă.

‡BAGHIONETĂ, ‡ BAGHIUNETĂ = BAIONETĂ: Muscalii au început a-i goni și a-i giunghia cu spege și cu baghiunete ce sînt în gura flintelor (N.-COST.) [germ. Bajonnet + pol. bagnet].

†BAGIOCURI... = BATJOCORI...

†BAGLAMA (pl.-male) sf. Băn. (WG.) — BALAMA.

○BAGNET (pl.-te) sn. Bucov. — BAIONETĂ: Mă doare maică în piept De pușcă și de ~ (VOR.) [rut.].

○BĂGRIN sm. Băn. ♣ = SALCÎM [srb. bagrena].

BAGSEAMĂ adv. ☞ BĂGA 1. ⑪.

○BAHADÎRCĂ (pl.-îrce) sf. Mold. ① Femeie scurtă și grasă (SEZ.) ¶ ② Femeie mare și greoaie (PAMF.) [comp. tc. behadyr „viteaz" și rut. bahatyrka].

○BAHAHUIE sf. Mold. ① Mătăhală: o ~ cît o cadă, cu căpățîna cît o baniță... își arătă fața (FLOR.) ¶ ② Femeie prostănacă, gură-cască (RV CRG.).

‡BAHAMET = BAHMET: Din cincizeci de bahameți, Bahameți cu perii creți (ALECS.).

BĂHANIE, BIHANIE sf. Ființă urîtă, pocită, sluțenie, în spec. epitet al Țiganilor sau Țigăncilor (☞ BAHNIȚĂ): o primi și p'astă ~ urîtă și ascultă într'o doară tot ce blogodorea ea (POP.).

○BAHARAUCĂ (pl.-ce), ○BAHAROASĂ (pl.-oase) sf. Mold. Femeie scurtă și groasă (SEZ.).

‡BAHMET sm. Cal tătăresc, mic și foarte iute: erau tot călușei rotunzi de Dobrogea și bahmeți sbîrliți de Bugeac (ODOB.) [comp. rus. bahmatŭ, pol. bachmat, probabil de origine tătărească].

BAHNĂ (pl.-ne) sf. Loc mocirlos pe care crește papură și stuf, mlaștină, smîrc: stejarul cel drept crește pe munte, în aer viu și'n țelină sănătoasă, iar nu în ~ (ALECS.) [pol. rus. bagno, rut. ceh. bahno].

BĂHNIȘ (pl.-ișuri) sn. Loc mlăștinos: în tot băhnișul trestiei... usca-se-va pălită de vînt (BIBL.) [bahnă].

○BĂHNIT pl.-te) sn. Maram. — BAGNET.

BAHNIȚĂ (pl.-ițe) sf. Ființă urîtă, slută, pocită, cotoroanță; în spec. epitet al Țiganului sau Țigăncii: să-l mănînce mă-sa de voinic, zise o ~ bătrînă (ISP.) [comp. ceh. bahnice].

BĂHNOS adj. Mlăștinos, mocirlos: rogoz de baltă... cules de prin păduri și pajiști băhnoase (GRIG.) [bahnă].

BAHORNIȚĂ (pl.-ițe) sf. ① Femeie bătrînă și răutăcioasă; cotoroanță: avem aici... o ~ care se ține numai de rele (R.-COD.) ¶ ② Femeie desfrînată [comp. srb. bahorica].

○BĂI (băesc) 1. vb. intr. Băn. Trans. (BUD.) (FR. CDR.) ⚒ A lucra ca băiaș la o mină.

2. vb. tr. A exploata o mină [baie].

†BĂIA (băiez vb. tr. ① ÎMBĂIA...: fiul tău ce l-ai băiat și l-ai înfășat și l-ai aplecat (VARL.) ¶ ② Băn. A mîngîia, a desmierda [baie].

*BAIADERĂ (pl.-ere) sf. Dănțuitoare indiană (▣ 295,296) [fr. bayadère].

BAIARAC = BAIRAC.

BAIARAM... = BAIRAM...

Fig. 295, 296. Baiadere.

BĂIAȘ sm. ① Cel ce slujește la o baie (de scăldat) ¶ ② Trans. ⚒ Lucrător la o mină, miner.

BĂIAT, Mold. BĂIET sm. ① Copil de sex bărbătesc: are cinci copii, doi băieți și trei fete; școală de

băieți ¶ ② F Om tînăr (cînd vorbește despre el un om mai în vîrstă): e un ~ de treabă; bietul ~ nu mai știa ce să facă ¶ ○ Flăcău: Chirică, după obiceiul lui, se ia cu băieții, iară Ipate se prinde în joc lîngă o fată (CRG.) ¶ ④ Slugă la un birt, la o cafenea: ~ul intră cu semi-bateria comandată de cei trei confrați (CAR.) ¶ ○ ~de prăvălie, vînzător la o prăvălie [probabil part. trecut de la b ă i a].

C **BĂIATĂ** (*pl.*-iete) *sf. Trans.* Copilă, fetiță: du fuiorul acesta la băiata ta și-i spune să-l toarcă (RET.) [b ă i a t].

C **BAIB** *sm. Mold.* *numai în expr.*: usturoiu ~, usturoiu a cărui căpățînă nu e împărțită în căței.

○ **BAIBAFIR** *sbst.* Fir de aur curat: P'un fuscior De argințel, Trage fir De ~ (TEOD.).

○ **BAIBARAC**, ○ **BĂIBĂRAC** (*pl.*-ace) *sn.* Haină țărănească scurtă cam pînă la brîu, purtată *în spec.* de femei și copii: au legat să dea Iliaș-Vodă pe an cîte... 400 băibărace sau haine roșii (N.-COST.) [pol. b a j b o r a k < germ. W e i b e r r o c k].

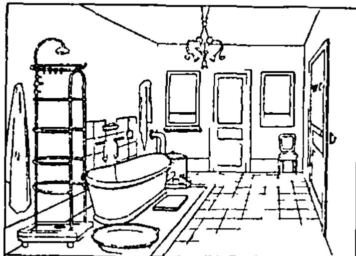
BAICĂ (*pl.*-ce) *sf. Băn.* Femeie care moșește, moașe [comp. srb. b a k a].

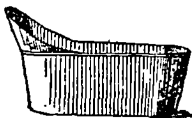
BAIDER, **BAIDIR** (*pl.*-re) *sn. Mold.* Fășie de bumbac sau lînă colorată, împletită, cu care țăranii își înfășoară gîtul spre a se feri de răceală: fetele au cusut haine și rufe, și au împletit baidere (VLAH.) [germ. B e i d e r (w a n d)].

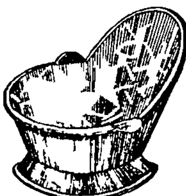
○ **BAIDERAȘ** (*pl.*-așe) *sn. Mold.* *dim.* **BAIDER**: ea, într'o rochiță scurtă din petici și c'un ~ de lînă vechiu (VLAH.).

○ **BAIDIR...** ➠ **BAIDER...**

BAIE[1] (*pl.* băi), *sf.* ① Scăldare, cufundare în apă a trupului sau numai a unei părți a corpului: a făcut o ~ de picioare ¶ ② Apa sau lichidul în care se scaldă cineva: ~ de mare; ~ de curățenie; ~ de lapte ¶ ③ Apa pregătită într'o cadă pentru a se scălda cineva: ~ caldă; ~ rece ¶ ④ Localul, odaia unde se fac băi (➠ 297): fiul împăratului nu cuteza să calce pe pardoseala băii (ISP.) ¶ ⑤ Cada în care se scaldă cineva (➠ 298): intrară fie-care în cîte o ~ și se îmbăiară (ISP.); ~ de șezut, cadă mică în care se așază cineva spre a-și spăla partea de jos a trupului (➠ 299) ¶ ⑥ ~ de aburi ➠ ABUR ¶ ⑦ F ~ de soare, expunerea la acțiunea razelor solare ca mijloc de vindecare a unor anumite boale ¶ ⑧ (*mai adesea pl.*) Locuri unde izvorăsc ape minerale și unde se duce lumea, mai ales vara, spre a se lecui, scăldîndu-se în aceste ape: băile de la Govora; a plecat la băi ¶ ⑨ *Trans.* Mină, ocnă: ~ de aramă; ~ de fier; le tăiară gleznile de la piciorul cel stîng și-i deaderă la ocne la băi (DOS.) [slav. b a n j a; pentru înțelesul de „mină" comp. ung. b á n y a].

Fig. 297. Baie.

Fig. 298. Baie.

Fig. 299. Baie da șezut.

*__BAIE__[2] (*pl.* băi) *sf.* Golf mic unde corăbiile se pot adăposti contra vînturilor (➠ 300) [fr. b a i e].

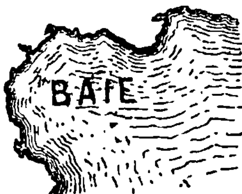

Fig. 300. Baie.

BAIER, **BAIR** (*pl.* -re) *sn.*, **BAIERĂ** (*pl.* băieri), ○ **BAIRĂ** (*pl.* băiri) *sf.* ① Ață mai mult sau mai puțin groasă, sforicică, fășie îngustă, panglică etc., ce se coase la traistă spre a o putea atîrna de grumazi, sau spre a o spînzura undeva; tot astfel la desagi, la ghiozdan. etc.: eu îmi luam ghiozdanul, îmi treceam băierile pe după gît (DLVR.) ¶ ② Sfoară legată de urechile sau toartele unui vas spre a-l putea duce atîrnat: toată găleata are la buze pe băieri cîte o cupă (JIP.); o străchinuță spînzurată în bairi (DRĂGH.) ¶ ③ F Băierile inimii, vasele sanguine de care inima pare atîrnată întocmai ca de niște baiere: a striga, a plînge, a ofta din băierile inimii, a striga, etc. din răsputeri, din fundul inimii; aceste legături ale inimii s'ar putea rupe, după credința poporului, în urma unei sforțări prea mari, sau a unei supărări: mi se rupe, uite, băierile inimii, de milă pentru dumneata (ISP.); *de aci, prin anal.*: turna de se rupea băirile pămîntului (GR.-N.) ¶ ④ Sfoara cu care se strînge sau se leagă gura pungii: dă gînsacul pe o pungă de cele re talger și cu baierile lungi, de pus în gît (CRG.); *de aci* F: a strînge baierile pungii, a mai face economii, a nu mai cheltui mult, a nu mai da bani; a avea nouă băieri la pungă (ZNN.), a fi foarte sgîrcit ¶ ⑤ Ața, chiotoarea de la cămașă sau de la o haină țărănească, șiretul cu care se leagă șorțul pe după mijloc, izmenele, etc.: l-au prins cu baierul izmenelor (SB.) ¶ ⑥ Ață, șiret ce se trece pe după gît și de care e atîrnat ceva: acest copil avea un baier atîrnat de gît (ISP.) ¶ ⑦ ‡ Mic obiect (medalie, figură, inscripție, etc.) pe care-l poartă cineva atîrnat la gît și căruia i se atribue o putere magică, apărarea de primejdii, de boale, vrăji, etc., amuletă: Poartă baier fărmăcat Ce este puterea sa, Fiind în baier cusut Un deget afurisit Cîteva fire de păr Din barba lui Solomon, Și alte lucruri drăcești (STAM.) [lat. b a j u l u s]

BAIERAM — **BAIRAM**.

○ **BĂIEREL** (*pl.*-ele) *sn. dim. Trans.* (VIC.) Salbă de bani [b a i e r].

○ **BĂIERUȚĂ** (*pl.*-uțe), **BĂIERUȘĂ** (*pl.*-ușe) *sf. Trans.* (BUD.) *dim.* **BAIERĂ**.

BĂIEȘ *sm. Mold. Trans.* = **BĂIAȘ**.

BĂIEȘAG — **BĂIȘAG**.

○ **BĂIEȘESC** *adj. Trans.* De b ă i e ș i (mineri), în felul băieșilor.

○ **BĂIEȘEȘTE** *adv. Trans.* Ca băieșii (BUD.) [b ă i e ș e s c].

○ **BĂIEȘIME** *sf. Trans.* ① Regiune în care au fost sau se află încă ocne, izvoare de ape minerale, de petrol, etc. ¶ ② Localitate populată aproape numai de mineri ¶ ③ Totalitatea lucrătorilor de la o mină [b ă i a ș].

○ **BĂIEȘIT** *sbst. Trans.* Meseria, ocupațiunea de b ă i a ș (la mine).

BĂIEȘIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Femeie care slujește la o baie (de scăldat) [b ă i a ș].

BĂIET ➠ **BĂIAT**.

BĂIETAN *sm. augm.* **BĂIAT**: un ~ nalt și pistruiat (VLAH.).

BĂIETĂNAȘ *sm. dim.* **BĂIETAN**.

BĂIEȚAN = **BĂIETAN**: i-a venit nesocotitului ~ mintea la cap (GRIG.)

BĂIEȚANDRU *sm.* B ă i a t măricel, între 15 și 20 de ani: eram abia ~ ca de vre-o optsprezece ani cînd m'am scris la Cazaci cu Tudor (I.-GH.).

BĂIEȚAȘ *sm. dim.* **BĂIAT**.

○ **BĂIEȚEA** (*pl.*-țele) *sf. Trans. dim.* **BĂIATĂ**.

BĂIEȚEL *sm.* ① *dim.* **BĂIAT** ¶ ② *Mold.* Joc țărănesc.

BĂIEȚESC *adj.* De b ă i a t; de felul băieților.

BĂIEȚEȘTE *adv.* Ca băieții: era fată frumoasă... și tunsă ~ (BR.-VN.) [b ă i e ț e s c].

○ **BĂIEȚICĂ** (*pl.*-țele) *sf Trans.* (MAR.) *dim.* **BĂIATĂ**.

BĂIEȚOIU *sm. augm.* **BĂIAT**: îi trecură gînduri urîte despre ~ năsdrăvan și isteț (MERA)

BAINGIC (*pl.*-icuri) *sn. Mold.* Perinocul, scaunul dinainte al carului. (DAM.)

○ **BAIO!** ○ **BAIU!** *interj. Mold.* Ba, nu vreau: Hai în car! — Baio! — Hai în căruță! — Baio (ȘEZ.); Ia stai puținel, dragă Vochițo! — Baiu! Baiu! nu se poate (NEGR.) [b a + e u].

*__BAIONETĂ__ (*pl.*-te) *sf.* ① Lamă de oțel triunghiulară sau turtită ca o sabie, ascuțită la

virf și terminată printr'un mîner care se fixează la țeava puștii și care servește astfel soldatului ca armă de împuns (• 301) ¶ ② Ⓕ ⚔ Soldat de infanterie [fr baïonnette].

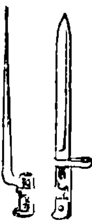

Fig. 301. Baionete.

‡ BAIR (pl.-iruri), ‡ BAIUR (pl.-iururi) sn. (ŞAIN.) Povîrniș, deal [tc. bayir].

BAIR Ă ☛ BAIER(Ă.

† BAIRAC (pl.-ace, -acuri) sn. ① ⚔ Steag, drapel, stindard: pe cînd cu Unirea, știți, mai antărț, și eu am purtat bairacul (ALECS.) ② Cort cu prăjină înaltă unde se strînge lumea să petreacă (ŞAIN.) [tc.].

‡ BAIRACTAR sm. ⚔ Purtătorul bairacului, stegar [tc. bairakdar].

BAIRAM (pl.-amuri) sn. Sărbătoare cu care Musulmanii termină ramadanul sau postul lor; cu ocaziunea acestei sărbători, Domnii români trimiteau în vechime daruri Sultanului: n'au putut Ghica-Vodă să strîngă haraciul, ca să-l trimiță după obiceiu la ~ (LET.) [tc. bayram].

‡ BAIRAMLÎC (pl.-icuri) sn. Dar trimis Sultanului de către Domnii români cu ocaziunea sărbătorii bairamului: au luat două biruri și două bairamlîcuri din țară (NEC.) [tc. bayramlyk].

BĂIȘAG (pl.-aguri) sn. Trans. ⚒ Meseria sau munca de băiaș (miner): locuitorii acestor sate mai toți se ocupă cu ~ul (FR.-COR.) [ung. bányoság].

BĂITĂNAȘ = BĂIETĂNAȘ.

*BAIȚ (pl.-țuri) sn. Substanță extrasă din diferite plante cu care se colorează lemnul lucrat de tîmplar înainte de a-l lustrui [germ. Beize].

*BĂIȚUI (-uesc) vb. tr. A colora lemnul cu baiț.

BĂIȚĂ (pl.-țe) sf. dim. Baie mică în care se scaldă copiii.

BAIU!¹ ☛ BAIO!

BAIU² sbst. Trans. Maram. Grijă, supărare, necaz, nevoie: De cînd port păr pe spinare, Nime ~ nu mi-l are (RET.); ~ cel rău, epilepsie (BRL.) [ung. baj].

‡ BAIUR = BAIR.

† BĂJENAR Mold., BEJENAR, BEJĂNAR sm. Fugar, pribeag, cel ce-și părăsește casa fugind prin alte locuri, ca să scape de urgia năvălirilor dușmane: fugiseră toți... și se făcuseră băjenari prin păduri (R.-COD.); a fi poate vr'un bejănar care vrea să intre argat la mine (ALECS.) [băjenie].

† BĂJENĂRI Mold., ○ BEJENĂRI, BEJĂNĂRI (-ăresc vb. intr. A fugi departe, a pribegi cu tot avutul prin alte locuri, ca să scape de urgia năvălirilor dușmane: au băjenărit toți Rumânii de spaimă (DDDB.); din cei ce bejănăreau atunci prin Bucovina, s'au și descoperit mulți fugari de samă cari se ascundeau pe la noi (GRIG.) [băjenar].

† BĂJENĂRIE Mold., BEJENĂRIE, BEJĂNĂRIE sf. BĂJENIE: un chervan mare mocănesc care ducea pe drumul băjenăriei bogățiile lui Mihnea-Vodă (DDDB) [băjenar].

† BĂJENĂRIT... sbst. — BĂJENIE: pe la gări se văd figuri triste, dezolate, și grămezi de bagaje, ca pe vremea băjenăritului (VLAH. [băjenări].

† BĂJENI Mold., BEJENI, BEJĂNI vb. refl. (-enesc — BĂJENĂRI: sfătuiau unii să fugă într'alte țări, alții sfătuiau să se bejănească la munți (NEC.) [băjenie].

† BĂJENIE Mold., BEJENIE, ○ BEJĂNIE sf. ① Pribegie, fugă pricinuită de urgia năvălirii dușmanilor; în spec. fuga poporului în munți după înfrîngerea eteriștilor de către Turci (1821): sărmană bibliotecă! uitată în secriul ei la bejenia anului 1821, toată a slujit de fultuială ianicerilor! (NEGR.) ¶ ② Loc de scăpare, adăpost în munți, prin codri, prin mănăstiri, etc. unde se retrăgea poporul cu tot avutul de frica năvălirilor dușmane: Moldovenii au purces în răsipă carii cum puteau pre la bejeniile lor (NEC.) [vsl. bežanije].

† BĂJENIT Mold., BEJENIT. ○ BEJĂNIT sbst. ① Faptul de a se băjeni ¶ ② Băjenie, pribegie.

BAJOCORI...= BATJOCORI...

BATJOCORĂ — BATJOCORĂ.

*BAL pl.-luri) sn. Petrecere cu dans: ~ anual; ~ filantropic; ~ mascat, bal la care toate persoanele sînt travestite și poartă cîte o mască pe obraz (• 302) [fr.].

BĂL 1. adj. Se zice despre o oaie albă sau care are numai capul sau botul alb ¶ ② Băn. Vacă ~ă, vacă albă ¶ Băn. Alb la față, bălaiu: Drag mi-a fost neicuța'l ~, De trei ani mă țiu cu el (HOD.).

Fig. 302. Bal mascat.

2. BĂLĂ sf. Băn. Mîndră, drăguță: Băla care-mi place mie, Gura ei strugur de vie (HOD.) [vsl. bělŭ].

*BALĂ¹ (pl.-le sf. ① Fiară groaznică, spurcată, dihanie, monstru: era așa de stricătoare bala de fiară, încît turmele de oi nu se mai stăveau prin preajmă de râul lui (ISP.) ¶ ② F Om crud cu apucături și înfățișare de fiară spurcată: streinul, pentru firea ta, e ~ nebotezată (JIP.) ¶ Pr. ext. Ființă urîtă, în spec. femeie slută, de speriat: Cat o vacă ș'o juncă ș'o ~ de ibovnică (IK.-BRS.) [balel.

BALĂ² pl.-le sf. Teanc (de mărfuri: au făcut și o ~ de postav prea frumoasă de au trămis-o la Împărăție (LET.) [it. balla.

BĂLĂ ☛ BĂL.

BALABAN¹ sm. O specie de șoim (CANT.) comp. cuman. balaban, rus. balabanŭ].

BALABAN² sm. LABAN.

BĂLĂBĂNEALĂ pl.-eli) sf. Starea în care se găsește cineva care se trudește bălăbănindu-se [bălăbăni.

BĂLĂBĂNI -ănesc) 1. vb. tr. A sdruncina, a hurduca: Piciu îl bălăbănește hurduz-burduz prin toate rătăcănile (ALECS.).

2. vb. refl. ① A se trudi, a se lupta cu ceva peste puterile sale, sucindu-se încoace și încolo: Se bălăbăniră ei, se smucea dînsa, Coman n'o slăbi (ISP.); F: se bălăbănește cu nevoile (PAMF.) ¶ ② A umbla încoace și încolo, a-și pierde vremea într'un loc, trudindu-se să scoată la capăt ceva: pricinile pentru care unele sate și unii din scutelnici să bălăbănesc în lume (C. RAD.) A se lupta cu vorba, a se sfădi: cît s'a bălăbănit mama cu tata din pricina mea, tot pe a mamei a rămas (CRG.) ¶ A se clătina: venea bălăbăuindu-se pe două cărări (PAMF.).

3. vb. intr. ① A atîrna în jos, mișcîndu-se încoace și încolo: picioarele îi erau așa de lungi încît bălăbăneau de-a-lungul coadelor catîrului mai pînă la pămînt (ALECS.) ¶ ② A mișca încoace și încolo: animalele... abia bălăbănean din capete sub biciul care le frigea (DEM.) [comp. rus. balabonitĭ].

BĂLĂBĂNOS adj. Bulbucat (vorb. de ochi): ochii bălăbănoși, gogonați și roșiți de neodihnă (JIP.) [BOLOVĂNOS.

BALABUSTĂ (pl.-te sf. iron. Nevasta unui Evreu: beți și tăceți din gură, că doarme balabusta (ALECS.) [evreo-germ. balabuste].

BĂLĂCĂRI (-ăresc 1. vb. intr. A bălăci prin apă, prin noroiu, etc: nu lăsa copilul să bălăcărească în cofa cu apă (L. M.).

2. vb. refl. Olten. Trans. (CIAUȘ.) (BUD.) (HASO.) A rosti vorbe murdare; se ciorovăi, a se ocărî, a se certa cu vorbe urîte [comp. rus. balakariti.

BĂLĂCĂR sf. Trans. Vorbă murdară, urîtă: vorbește bălăcării și nimic rău nu se leagă de el (RET.) [bălăcări.

BĂLĂCĂRITURĂ (pl.-turi sf. Trans. (BUD.) BĂLĂCĂRIE.

BĂLĂCĂTORI (-oresc vb tr. Trans. A spune vorbe triviale, murdare [comp. rut. balakaty].

BĂLĂCEALĂ sf. Faptul de a bălăci prin apă, prin noroiu, etc.: copiii vor să înnoate, și izbutesc după multă ~ cu capul afund (ȘEZ.).

BĂLĂCI (-ăcesc vb. intr. A se juca, a se tăvăli, a călca în apă murdară, în mocirlă, în noroiu, etc.: vara... se duc de bălăcesc cîte trei ceasuri la gîrlă (BR.-VN.); bălăcind ca vai de dînsul pe ploaie și pe sloată într'o luncă noroioasă (DDDB); vb. tr.: își bălăcește condeiul în toate (VLAH.) [bg. balakami]

○ **BĂLĂCIUNE** *sf. Trans.* Trivialitate, vorbe murdare [b a l e + (s p u r c ă c i u n e].

○ **BĂLĂCIUȘCĂ** *sf.* ♀ Băutură proastă, turbure: **mă aflu o'o ~, toiu de rachiu în mînă, să beau din plin** (JIP.) [b ă l ă c i].

***BALADĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① ✻ În literatura română, ca și în cea germană ori engleză, se înțelege prin acest cuvînt o poezie epică de întindere mai mică; în literatura franceză termenul se aplică și la compuneri poetice cu caracter liric; în vechea literatură franceză, denumirea aceasta era dată unei mici poeme compuse din patru strofe, din care cele 3 dintîiu aveau toate același număr de versuri (8 sau 10, mai rar 12), iar cea de a patra, compusă din 4 versuri, era ca un fel de încheiere sau adresă care ne făcea cunoscut personagiul căruia erau adresate versurile ¶ ② ✻ ~ **populară**, poezie epică de creațiune populară, și transmisă din gură în gură din timpuri mai mult ori mai puțin îndepărtate; subiectul acesteia e istoric sau legendar; la Români, genul acesta e reprezentat prin numeroase creațiuni: eroii, ale căror fapte vitejești se celebrează, sînt sau personagii cunoscute în istorie, ca Neagoe Basarab, Ștefan cel Mare, Constantin Brîncoveanul, etc., sau haiduci, ca Bujor, Corbea, Jianu, etc., pentru cari poporul are o deosebită admirațiune; alte balade cuprind fapte imaginare, supranaturale ori superstițioase cum sînt „Soarele și luna", „Inelul și năframa", etc., și acestea, de fapt, nu sînt decît basme versificate ¶ ③ ♩ Melodie ce însoțește un text epic sau melancolic [fr. b a l l a d e].

***BALADIN** *sm.* Caraghios, comediant, farsor, persoană care face pe alții să petreacă prin caraghioslîcurile sale [fr.].

BĂLĂI (-ăesc) *vb. intr.* A face spumc la gură de mînie [b a l e].

BĂLĂIEL, -ĂICĂ 1. *adj. dim.* **BĂLAIU**: **Vai! săracu bălăiel! mult era el frumușel** (ALECS.).

2. **BĂLĂICĂ** *sf.* ① 🐄 Nume dat unei oi albe ¶ ② 🐄 Nume dat unei vițele albe (HASD.).

BĂLĂIOR *adj. dim.* **BĂLAIU**.

BĂLAIU 1. *adj.* ① Gălbior, blond (*vorb.* de păr): **cu părul ~ ca razele lunii** (EMIN.) ¶ ② Cu lîna albă (*vorb. de oi*), cu părul alb (*vorb.* de vite: **bătrîn, nu glumă, alb la păr și la barbă ca o oaie bălaie** (RET.); **Sultănica suia, mînînd o vacă bălaie cu un vițel** (DLVR.) ¶ ³ Alb (*vorb.* de față: **o față dulce și bălaie, Un trup înalt și mlădiet** (EMIN.) ¶ ⁴ *Pr. anal.*: **așa se văd, în codrii muscelelor, mesteacăni bălăi cu frunzișul mărunt** (DLVR.) ¶ ⁵ ⓟ **Nici laie, nici bălaie**, nimic, nici o vorbă (comp. **nici albă nici neagră**): **să vă faceți moarte în popușoiu, să nu spuneți nici laie nici bălaie** (CRG.); **— că-i laie, că-i bălaie**, ba c'o fi una, ba c'o fi alta, se zice cînd cineva caută cu ori-ce chip să găsească cusur unui lucru: **gura babei umbla cum umblă melița: că fata lui nu ascultă... că-i leneșă, că-i soiu rău, că-i laie, că-i bălaie** (CRG.).

2. **BĂLAIE** *sf.* (JIP.) ✤ Varietate de struguri.

3. **BĂLAIA** *sf.* ¹ 🐄 Nume dat unei vaci albe: **nu i e îndămînă bălaiei, că vine tata cu pielea ei în spinare** (ZNN.); ⓟ: **a 'nțărcat ~**, nu mai e belșugul dinainte, s'a isprăvit cu îndestularea de pîn'acum; ⓟ: **nici lupul pe ~, nici ~ de lup** (NEGR.) (ZNN.), de rău să te ferești cît poți ¶ ② Zorile (— **ALBA**): **a intrat ~ în sat** (ZNN.), s'a luminat de zi (comp. **a intrat alba în sat**) [b ă l].

BĂLĂLĂI (-ăesc) *vb. intr.* A se legăna, a se mișca cînd într'o parte, cînd într'alta, ca ceva care atîrnă în jos: **se legă de subsiori și se lăsă a-i ~ picioarele în vînt** (ISP.); **vezi ștreangul ăla bălălăind încoa și încolo** (VLAH.)

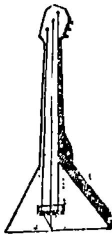

Fig. 303. Balalaică.

***BALALAICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ♩ Instrument de muzică, de formă triunghiulară, cu două, trei sau patru coarde, cu care țăranii ruși însoțesc cîntecele lor populare (☞ 303) [rus.].

BĂLĂLĂU¹ 1. *adj.* și *sm.* ① Care b ă l ă l ă e ș t e, care umblă legănîndu-și corpul, sau numai capul, mîinile, într'o parte și într'alta ¶ ② *Pr. ext.* Care-și pierde timpul cu nimicuri, pierde-vară (L. M.).

2. *adv.* Bălălăind, legănîndu-se într'o parte și într'alta: **Ivan atunci se 'ntoarse iar cu fața în jos, cu capul ~ într'o parte** (CRG.).

○ **BĂLĂLĂU**² *sbst. Trans.* ✕ Mîncare făcută cu mămăligă, unt și brînză.

BALAMA (*pl.*-male) *sf.* ① Cele două plăci de fier îmbinate astfel ca să se învîrtească una în jurul celeilalte și care, țintuite la o ușă, la un oblon, la capacul unei lăzi, unei cutii, etc. servesc ca acestea să se poată deschide și închide cu înlesnire (☞ 304): **cumpără unelte de tešlărie, ...patru balamale... și se apucă de-și face... o raclă** (CRG.) ¶ ² *pl.* Ⓕ ꟻ Încheieturi, articulațiuni (ale corpului): **sfîrșindu-se de la inimă, se moaie din balamale și cade pe un scaun** (CAR.); **e om bătrîn, s'apoi i s'au cam slăbit balamalele capului** (I.-GH.); ⓟ: **a scoate din balamale**, a scoate din sărite [tc. b a g l a m a].

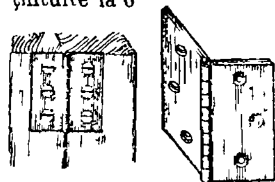

Fig. 304. Balamale.

○ **BALAMIȘ-BALMUȘ** *sbst. Mold.* ① ✕ — **BALMUȘ**: **ai fost și tu cînd ai fost, pe cînd te hrăneai cu ~ de la cumătra** (ALECS.) ¶ ② Ⓕ ꟻ = **TALMEȘ-BALMEȘ**: **pretind să între și aste două slove printre cele latinești, ca să facă din biata noastră limbă un ~** (DDDB.) [☞ **BALMUȘ**].

BALAMUC 1. *npr. m.* Ospiciu de alienați la Mărcuța, în apropiere de București: **puiu de te leagă și te trimit la ~, mă 'nțelegi?** (CAR.).

2. *Pr. ext.* (*pl.*-ucuri) *sn.* ① Casă de nebuni: **i se părea un nebun scăpat de la ~** (D.-ZAMF.) ¶ ② *Pr. ext.* Gălăgie grozavă, tărăboiu: **acolo e acuma un ~ cu predarea armelor** (CAR.) [comp. **BALAMUT**].

† **BALAMUT** 1. *sn.* Flecar, bîrfitor: **curînd risipi acea avuție toată cum nu se cădea balamuților, hoților, măscăricilor** (MX.).

2. *adj.* ♠ Măsluit (*vorb.* de cărți de joc): **parcă-s ~e... eu n'am mai văzut așa goană** (VLAH.) ¶ ² *Trans.* Nătîng; bădărănos (BUD.) [rus. b a l a m u t].

‡ **BALAMUȚI** (-uțesc) *vb. intr.* A flecări; a bîrfi; a vorbi într'aiurea: **balamuțea de zicea că poate să scoale pre morți** (PRV.-MB.) [b a l a m u t].

‡ **BALAMUȚIE** *sf.* Flecărie, bîrfeală, vorbă de clacă: **acest sfînt săbor surpîndu-i balamuțiile ca unui eretic** (PRV.-MB.) [b a l a m u t].

BĂLAN, *Mold.* **BALAN** 1. *adj.* ① Alb la față, bălaiu: **dinainte era un om ~ ce putea să aibă 35 ani** (NEGR.) ¶ ② Bălaiu (*vorb.* de păr), blond: **o femeie tînără cu părul ~, risipit în jurul obrajilor** (DLVR.) ¶ ③ Cu părul alb (*vorb.* de unele animale, *în spec.* boi, cai, cîini, etc.), cu lînă albă (*vorb.* de oi): **Frunză verde de-un lipan, Drag mi-a fost calul ~** (ȘEZ.).

2. *sm.* ① 🐄 Nume dat unui bou, cal, cîine, cu părul alb: **Ah, aman, aman, aman! Să puiu șeaua pe Bălan** (SEV.); **Țibă! Hormuz; na! Balan..., dați-vă 'n lături, cotarle!** (CRG.) ¶ ② *Mold.* ꟻ Dracul: **Bălan să-ți aleagă din gură, dacă nu vorbești deslușit** (CRG.).

3. **BĂLANA** *sf.* 🐄 Vită albă (*în spec.* iapă albă; comp. **ALBA**): ⓟ: **e mîncat ca ~ de ham** (ZNN.), e trecut prin multe necazuri, e prăpădit de nevoi [b ă l].

BALANCĂ *sf.* ① Clopot ce se atîrnă la gîtul calului sau vitelor ¶ ② *Bucov.* Joc de copii: **băieții se joacă vara pe toloacă, asvîrlind bețe, de-a balanca** (VDR.).

BĂLĂNCĂNI (-ănesc) *vb. intr.* A suna (*vorb.* de clopotele de la gîtul vitelor): **apoi auzi bălăncănind un clopot de acioaie** (JIP.) [b a l a n c ă].

BĂLĂNEL, -NICĂ 1. *adj. dim.* **BĂLAN**.

2. **BĂLĂNICA** *sf.* 🐄 Nume de vițică care bate în galben (HASD.).

BALANGĂ 1. *sf.* Clopot ce se atîrnă la gîtul calului (— **BALANCĂ**).

2. **BALANGA! BALANGA!** *interj.* care imită sunetul clopotului: **de-odată auz balanga! balanga! Ies pe poartă; era căruța lui Neica Enache** (ISP.).

BĂLĂNGĂNI (-ănesc), **BĂLĂNGĂI** (-ăesc) *vb. intr.* **BĂLĂNCĂNI**: **clopotele bălăngănesc tot mai slab** (LUNG.) [b a l a n g ă].

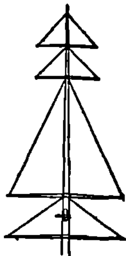
BĂLĂNGĂNIT, **BĂLĂNGĂIT** *sbst.* Faptul de a b ă l ă n g ă (n) i; sunetul clopotului de la gîtul calului sau al vitelor: **se strîngeau țăranii în jurul**

bisericii, așteptînd să înceteze 'bălăngănitul din clopotniță (LUNG.); bălăngăitul arămurilor, ca niște clopote dogite, împrăștie spaima în lungul ținuturilor (DLVR.).

BĂLĂNICĂ *adj. sf.* ☛ BĂLĂNEL.

***BALANSA** (-sez)... = BALANȚA...

***BALANSINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* Funie de cînepă sau de sîrmă împletită cu care se leagă capetele vergilor de catart (▣ 305) [fr. balancine].

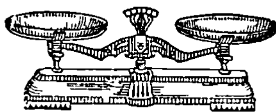

Fig. 305. Balansine.

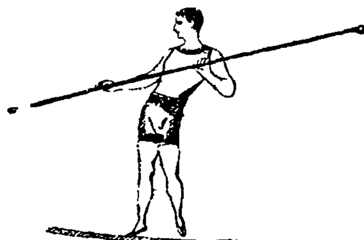
***BALANȚA** (-țez) 1. *vb. tr.* ① A stabili un echilibru, a echilibra; ~ conturile, a face să se potrivească debitul cu creditul ¶ A mișca cînd într'o parte, cînd într'alta, a legăna.

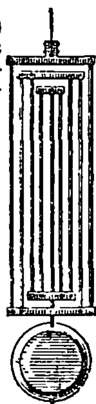
2. *vb. refl.* ① A se echilibra debitul cu creditul: ajunsesem la patruzeci (de) milioane de lei... pasiv, care se balanța cu valoarea proprietăților sale (I.-GH.) ¶ ② A se legăna [fr. balancer].

***BALANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Cumpănă, cîntar cu două talgere (▣ 306); ~ hidrostatică ☛ HIDROSTATIC ¶ ② = BILANȚ ¶ ③ ☆ ☛ CÎNTAR [fr. balance].

***BALANȚIER** (*pl.*-ere) *sn.* ① Piesă a unui mecanism care prin balanțarea ei, prin mișcarea ei la o egală distanță încoace și încolo, regulează mersul unei pendule sau unei mașini; ~ul unei pendule, limba sau pendulul unui orologiu, unui ceasornic de perete (▣ 307) ¶ ② Baston lung de care se servesc jucătorii pe funie ca să se ție în echilibru ▣ (308): să ții ~ul cu ochi neadormiți. De frică să nu scapeți de frînghie jos (NEGR.) [fr.].

Fig. 306. Balanță.

Fig. 308. Balanțier.

Fig. 307. Balanțier.

○**BALAOACHEȘ** 1. *adj. iron.* Oacheș: o fi tînărul ~ de azi dimineață (VLAH.).

2. *sm. iron. Olten. Mold.* Poreclă dată Țiganului: Mă, balaoacheșe, dar foaia ta vorbește? (ȘEZ.) [balaur + oacheș].

○**BĂLĂOANĂ**, BALAOANĂ (*pl.*-ne) *sf. Olten.* ① Bală ¶ ② Șarpe mare ¶ ③ Balaur ¶ ④ Poreclă dată Țiganului.

BĂLĂRIE, *mai adesea pl.* BĂLĂRII *sf.* Buruieni sălbatice, înalte și dese: bordeiele și coșarele țărănești risipite prin tufișe și bălării (ODOB.) [comp. vsl. byli].

***BALAST** *sbst.* ① Pietriș risipit printre șinele unui drum de fier pentru a întări traversele ¶ ② Pietriș sau altă greutate pusă pe fundul unei corăbii [fr. < engl.].

‡**BALAȘ** (*pl.*-șuri) *sn.* Piatră scumpă, varietate de rubin roșu-deschis: sipeturi de sidef pline cu... lefturi de smaragduri, de balașuri, de rubini, de zamfiri (ODOB.) [it. balascio].

○**BĂLĂȘTIOAGĂ** *sf. Bucov.* (MAR.) Băltoacă.

○**BĂLĂTENIE** *sf. Olten.* ① Bală ¶ ② Șarpe mare ¶ ③ Animal mic și degenerat (RV.-CRG.).

○**BĂLĂTRUC** *sbst. Trans.* Piatră rotundă cu care se sdrobește sarea pe masă sau în piuă (VIC.) (ȘEZ.).

BALAUR, BĂLAUR *sm.* ① P Animal fantastic care, în închipuirea poporului, are forma unui șarpe uriaș înaripat, acoperit cu solzi aurii; are mai multe capete (3, 7 sau chiar 12 și o mulțime de limbi ascuțite; gura e așa de mare, încît monstrul sboară cu o falcă în cer și una în pămînt și poate înghiți dintr'odată voinici înarmați, sau cerbi cu coarne; locuește cu deosebire în apă, mai adesea în fundul unei fîntîni și nu lasă să ia apă dintr'însa, afară dacă i se dă cîte o fată ca s'o mănînce (▣ 309): și iată balaur mare de foc, avînd capete șapte și coarne zece, și preste capetele lui steme șapte; și coada lui trăgea a treia parte din stealele cerului (BIBL.) ¶ ② F Om crud ¶ ③ *iron.* Poreclă dată Țiganului (în deosebi lăutarului): auzi niște balauri de lăutari trăgînd din viori (ISP.) ¶ ④ *Băn.* Zmeu cu care se joacă copiii ¶ ⑤ *Olten.* Grindă groasă pe care se pune podeala la poduri ¶ ⑥ Un fel de cerc de scînduri care încinge luntrea pe marginea gurii (DAM.) ¶ ⑦ ☆ BALAURUL, constelațiune în emisfera boreală compusă din 64 de stele (▣ 310).

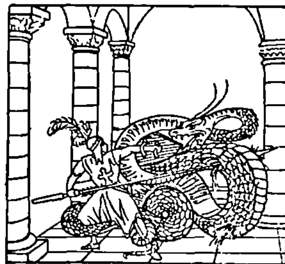
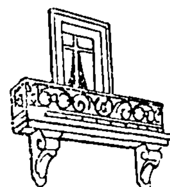

Fig. 309. Balaur.

Fig. 310. Balaurul.

○**BĂLĂUR** *sm. Olten.* ☛ BRÎNDUȘĂ-DE-TOAMNĂ.

BĂLĂURAȘ, BĂLĂUREL *sm. dim.* BALAUR.

BALAUROAICĂ, BĂLĂUROAICĂ (*pl*-ce) *sf.* P Femeia ori mama balaurului: vede că iese dintre tufe o ~ și vine de se încolăcește de piciorul de dinapoi al calului (VOR.).

Fig. 311. Bălbisă.

BĂLB... — BÎLB...

○**BĂLBĂLĂU** *sbst. Olten.* Bobotaie, flacără mare, vîlvătaie.

BĂLBISĂ *sf.* Plantă ierboasă din familia labiatelor cu tulpina acoperită cu peri aspri, ramificată spre vîrf și prevăzută cu peri glanduloși; florile sînt roșii, mai rar albe (*Stachys silvatica*) (▣ 311).

‡**BALCIBAȘLÎC** (*pl.*-îcuri) *sn.* = BALCIBAȘLÎC: au legat atunci și mierea ce le dă în toți anii, ~ și alte daruri (N.-COST.).

Fig. 312. Balcon.

BALCÎZ *adj. Mold.* ① Urît, slut: o fată balcîză și lălîie de-ți era frică să înnoptezi cu dînsa în casă (CRG.) ¶ ② Cu privirea încrucișată, sașiu.

***BALCON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Construcție făcută la fațada unei case, în afară de linia zidului și la caturile de sus ale clădirii, formînd un fel de galerie neacoperită și înconjurată de o balustradă de zid sau de fier (▣ 312): pe străzile orașului flori li se aruncau din balcoane (VLAH.) ¶ ② Galerie în etaj în fața scenei unui teatru [fr.< it.].

***BALCONAȘ** (*pl.*-așe) *sn. dim.* BALCON.

***BALDACHIN** (*pl.*-inuri) *sn.* ① Acoperemînt sprijinit pe coloane sau fixat de un părete, alcătuit din stofe prețioase și pus ca podoabă deasupra unui amvon, unui altar, unui tron sau unui pat, uranisc (▣ 313) ¶ ② Acoperemînt alcătuit din stofe prețioase ce se purta în vremuri deasupra principilor sau la procesiuni;

Fig. 313. Baldachin de tron.

se mai obicinuește astăzi la procesiunile bisericii catolice (▪ 314, 315): **pășea... țanțoș și mîndru sub ∼ul de mătase de fir** (GRIG.) [fr. b a l d a q u i n < it.].

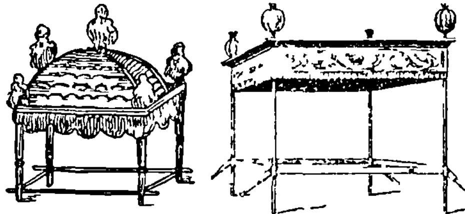

Fig. 314, 315. Baldachinuri.

BĂLDOAIE, BĂLDOVAIE *sf.* ❦ Varietate de struguri (JIP.).

BALE *sf. pl.* ① Scuipatul care se scurge din gură pe bărbie: **balele lui cura preste barba lui** (BIBL.) ¶ ② Scuipatul spumos al unora din dobitoace: **ieși, măre, scorpia din smirc, și năvală la Ercule ca să-l umple de balele sale cele veninoase** (ISP.) [pl. din *b a < lat. *b a b a].

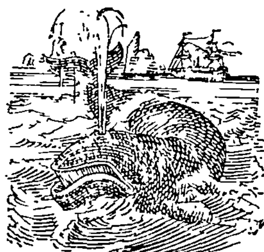

Fig. 316. Balenă.

BALEGĂ... ☛ **BALIGĂ...**

***BALENĂ** (*pl.* -ne) *sf.* ① Chit, mamifer din ordinul Cetaceelor; animalul cel mai mare din epoca actuală; are o lungime de 16-20 de metri, și ajunge uneori pînă la 30 de metri, cîntărind în cazul acesta peste 100.000 de kilograme; capul este cam a treia parte din lungimea totală; gura e lungă de 5-6 m. și largă de 2-4 m.; în gură are, în loc de dinți, niște lame osoase, numite „fanoane", în număr de 300-360 și care ating o lungime de 4-5 metri; e acoperit de un strat de grăsime de 20-30 cm. care dă vre-o 30.000 de kgr. de unsoare; locuește mai ales în părțile nordice ale oceanelor Atlantic și Pacific, unde trăește în cete mai mult sau mai puțin numeroase, înotînd cu o iuțeală de 4 mile pe ceas *(Balaena mysticetus)* (▪ 316) ¶ ② Fanon sau os de balenă, întrebuințat în lamele subțiri și flexibile, la fabricarea corsetelor, umbrelelor, etc. ¶ ③ ☆ **BALENA**, constelațiune ecuatorială situată la S. de Berbece și de Pești (▪ 317) [lat.].

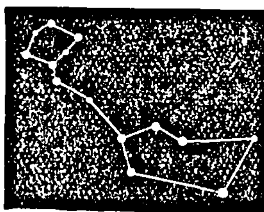

Fig. 317. Balena.

***BALENAR** *sm.* Pescar de b a l e n e.

***BALENIERĂ** *pl.*-ere) *sf.* Corabie care slujește la pescuitul balenelor (▪ 318) [fr.].

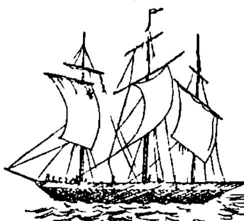

Fig. 318. Balenieră.

BALERCĂ (*pl.*-erci) *sf. Mold.* Butoiaș: **dram cu dram face litră, litră cu litră face ocă, ocă cu ocă face vadră, vadră cu vadră face ∼, ∼ cu ∼ face antal** (ALECS.) [☛ **BARILCĂ**].

BALERCUȚĂ *pl.*-țe) *sf. Mold. dim.* **BALERCĂ**.

***BALERINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* Dănțuitoare la un teatru, baletistă [fr.].

Fig. 319. Balet.

***BALET** (*pl.*-eturi) *sn.* Piesă alcătuită din danțuri însoțite de muzică, în care acțiunea e reprezentată numai prin gesturi și mișcări de danț (▪ 319) [fr.].

***BALETISTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Care dantează într'un b a l e t (▪ 320).

Fig. 320. Baletistă.

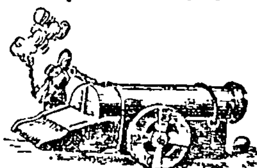
‡ **BALGIBAȘĂ** *sm.* Trimis al Hanului Tătarilor care venia din an în an în Moldova să-și ia tributul de miere: **au prins atunce și pe balgibașa Hanului ce s'au aflat atunce** (MUST.) [tc. b a l ğ y - b a š y].

‡ **BALGIBAȘLÎC** (*pl.*-icuri) *sn.* Tributul de miere ce se da pe fiecare an Hanului Tătarilor: **au plătit și birul deplin și ∼urile și mierea și ceara** (LET.) [b a l g i b a ș ă].

‡ **BALGIU** *sm.* Negutător turc care umbla prin țară spre a cumpăra miere [tc. b a l ğ y].

○**BALIE** *sf. Mold.* Vas mare de lemn, făcut din doage, în care se spală rufe [rut. b a l i j a].

‡ **BALIEMEZ**, ‡ **BALIMEZ** (*pl.*-ezuri) *sn.* Tun de cel mai mare calibru (▪ 321): **cele dintîiu bucăți de artilerie, numite în Europa bombarde, la Români se numeau balimezuri** (BĂLC.) [tc. b a l y e m e z].

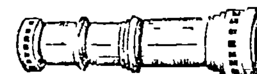

Fig. 321. Baliemezuri.

BALIGĂ, BALEGĂ (*pl.*-gi) *sf.* ① Excrement de vite, mai ales de bou și de cal: **el trebuia, sărmanul, să coacă baligă de vită, ca să-și hrănească copiii** (SB.); ⓟ: **a face singe în ∼**, a nu face nici o ispravă (se zice de cei ce vor să-și arate voinicia în lucruri de nimic); — **la ∼ moale**, **puțină apă trebue**, pe cei slabi, cele mai mici întîmplări îi doboară; — **vițelul după ∼ se cunoaște ce bou o să se facă** omul se vede de mic copil ce o să devie mai tîrziu ¶ ② Ⓕ Om moale, fără voință, fără energie.

BĂLIGA, BĂLEGA *vb. refl.* și *tr.* (în cazul cînd e însoțit de obiect) A-și lepăda b a l i g a (*vorb.* de cai sau de boi): **caii se bălegau tot apă că altă n'aveau ce bălega** (NEC.); **calul mînca jăratec și băliga galbini** (SB.).

BĂLIGAR, BĂLEGAR 1. *sn.* (*pl.*-are) Grămadă de b a l i g ă, baligă multă amestecată cu paie, pusă la un loc, și care, după ce putrezește, se întrebuințează la îngrășatul pămîntului: **îngropă copilașii în băligarul de la grajd** (ISP.); ⓟ: **cine se ia după muscă ajunge la bălegar** (PANN), cine se ia după cei netrebnici sau nebuni, cine urmează sfaturile lor, ajunge să facă blestemății.

2. *sm.* ① Gîndac negru care trăește mai mult în baligă *(Gestrupes stercorarius)* (▪ 322) ¶ ② ∼ **CU-CORN** — **CARABAN**

Fig. 322. Băligar.

BĂLIGĂRA, BĂLEGĂRA *vb. refl.* A se băliga: **am un cal slab slab, mănîncă o șură de paie fără să se băligăreze** (RV.-CRG.) [b ă l i g a r].

○**BĂLIGĂU** *sbst.* Grămadă de b a l i g ă, băligar.

BĂLIGUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. dim.* **BALIGĂ**.

‡ **BALIMEZ** ☛ **BALIEMEZ**.

○**BALIRCĂ** — **BALERCĂ**.

***BALIȘĂ** (*pl.*-ise), ***BALIZĂ** (*pl.*-ize) *sf.* Semnal pus în mijlocul mării și care se poate vedea de la o mare depărtare, spre a indica corăbierilor un loc primejdios, o stîncă etc., de care trebue să se ferească, geamandură (▪ 323) [fr.].

Fig. 323. Balisă.

***BALISAGIU** ***BALIZAGIU** (*pl.*-agii, -agiuri), ***BALISAJ**, ***BALIZAJ** (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* Așezarea balizelor în apă [fr.].

*BALISTĂ (*pl.*-iste) *sf.* Mașină de războiu la cei vechi, cu care se asvîrleau pietre, suliți și alte proiectile asupra vrăjmașului (▣ 324) [lat.].

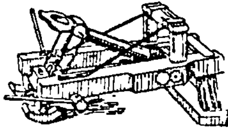

Fig 324. Balistă.

*BALISTICĂ (*pl.*-ice) *sf.* Știința care se ocupă cu studiul mișcării proiectilelor [fr.].

○BĂLIUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* *Mold.* *dim.* BALIE.

*BALIVERNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Fleac, moft: cum îți vine dumitale să ceri așa baliverne ? (CAR.) [fr.].

*BALIZĂ... ☛ BALISĂ...

BALÎC *sm.* = CALCAN [tc. b a l y k].

○BALMAJ (*pl.*-aje), ○BALMĂȘ (*pl.*-așe) *sn.* *Băn.* ☛ BALMUȘ.

†BĂLMĂJI (-ăjesc), ○BĂLMĂȘI (-ășesc) *Băn.* *vb* *tr.* *Trans.* = BĂLMUJI.

‡ BĂLMĂJITORIU, ‡ BĂLMEJUITORIU *sm.* Care încurcă adevărul, care vorbește într' aiurea: omul înțelept tăcea-va pînă la o vreme, iară cel bălmăjătoriu și nebun va trece preste vreme (BIBL.) [b ă l m ă j i].

‡ BĂLMĂJITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* (BUD.) Amestecătură, confuzie [b ă l m ă j i].

○BĂLMĂT(R)UCĂ *sf.* *Băn.* *Trans.* Mîncare ciobănească făcută din caș amestecat cu apă și făină.

BĂLMEJI..., BĂLMEJUI... = BĂLMUJI ..

‡ BĂLMEJUITORIU ☛ BĂLMĂJITORIU.

BALMEȘ ☛ BALMUȘ.

BĂLMEȘI... BĂLMOJI... = BĂLMUJI...

BALMOȘ ☛ BALMUȘ.

BĂLMOȘI... = BĂLMUJI...

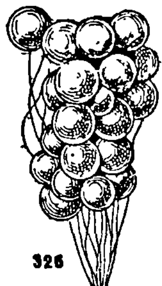
BĂLMUJI (-ujesc) *vb.* *tr.* A vorbi încurcat, a bodogăni; a trăncăni, a sporovoi, a spune la fleacuri, a vorbi vrute și nevrute: din ceas!ov și psaltire, și acele bălmujite rău ca vai de ele, să treci la gramatică (CRG.) [b a l m u ș].

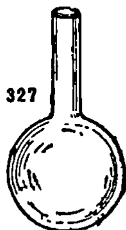
BALMUȘ, BALMOȘ, BALMEȘ, *Băn.* *Trans.* BALMĂȘ, BALMAJ *pl.*-șe, -je) *sn.* Mîncare ciobănească făcută din caș fiert în lapte dulce și la care se adaugă și puțin mălaiu ca să se îngroașe; în alte părți; se face din smîntînă fiartă cu mălaiu și la care se adaugă puțin unt; pe aiurea, mălaiul e înlocuit cu făină de grîu: după ce cinară un balmoș păcurăresc (RET.); ciobanii, la frămîntatul cașului pentru brînză, îl curăță de coajă... și fac cu coaja aceia balmuș (ORAGH.).

*BALNEAR *adj.* De băi, privitor la băi: stațiune ~ă [fr. < lat.].

*BALON (*pl.*-oane) *sn.* ① Mică sferă de cauciuc foarte subțire și umplută cu un gaz ușor cu care se joacă copiii (▪ 326) ¶ ② Aparat format dintr'un înveliș de cauciuc, de mătase sau altă materie făcută impermeabilă, de formă sferică sau lunguiață și umplut cu un gaz mai ușor decît aerul, pentru ca să se poată înălța în văzduh (▣ 325); ~ cu cîrmă, ~ dirijabil, balon prevăzut cu elice și cu anumite aparate pentru ca să poată fi cîrmuit în direcția voită ¶ ③ Vas de sticlă de formă sferică, cu un gît mai mult sau mai puțin ung, care se întrebuințează foarte adesea în laboratoriile de chimie și de fizică (▣ 327) ¶ ④ Minge mare, de piele, sferică sau eliptica, întrebuințată la diferite jocuri sportive, ca foot ball, rugby, etc. (▪ 328) ¶ ⑤ *Mold.* Caretă, cupeu: așa l-a pus în ~ alăturea cu împăratul (RV. CRG.) [fr.].

Fig. 325. Balon.

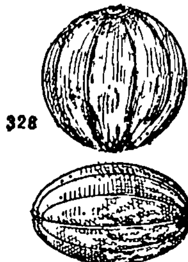

Fig. 326–328. Baloane.

*BALONAȘ *pl.*-așe *sn.* *dim.* BALON.

BĂLOS[1] *adj.* ① Plin de b a l e ¶ ② Căruia-i curg balele ¶ ③ De felul balelor. ce se întinde ca balele (*vorb.* de o mîncare proastă sau de o băutură) ¶ ④ *Trans.* Alunecos: calea-i așa de băloasă după ploaie (PĂC.) ¶ ⑤ BUREȚE-~ BĂLOȘEL.

2. *sm.* BABUȘCĂ . .

BĂLOȘA (-oșez *vb.* *refl.* A se umplea de bale [b ă l o s].

BĂLOȘEL *sm.* Ciupercă galbenă-roșietică, cu miros caracteristic foarte neplăcut; crește în pădurile de brad și de fag; numită și „burete-bălos“ *(Russula foetens)* [b ă l o s].

*BALOT (*pl.*-oturi) *sn.* Teanc de mărfuri (▣ 329): ~uri grele de mărfuri s'asvîrl huruind pe jgheaburi de lemn (VLAH.) [fr.].

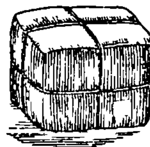

Fig. 329. Balot.

*BALOTAGIU (*pl.*-agii, -agiuri), *BALOTAJ (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* Rezultatul unui vot în care nici unul din candidați n'a obținut majoritatea absolută; scrutin de ~, a doua votare, în care se proclamă ales acela dintre candidați care a întrunit cele mai multe voturi (majoritate relativă); în caz de paritate de voturi, cel mai în vîrstă se consideră ales [fr.].

*BALSAM (*pl.*-muri, -me) *sn.* ① Rășină aromatică ce se obține de la anumite plante ¶ ② Uleiu sau unsoare cu miros pătrunzător și aromatic, întrebuințat în medicină ¶ ③ Ⓕ Miros pătrunzător, aromatic, parfum: o atmosferă de ~e răcoroase învia suflarea (ODOB.) ¶ ④ Substanță care se injectează într'un cadavru pentru a-l împiedeca de a se descompune curînd: de grabă i s'au tîmplat moartea, și grijindu-i trupul cu ~, l-au dus în țara lui (LET.) ¶ ⑤ Ⓕ Mîngîiere: cuvintele lui au fost un adevărat ~ pentru durerea mea [lat.].

*BĂLSĂMA (-ămez ... *BĂLSĂMI (-ămesc ... — ÎMBĂLSĂMA.

*BALSAMIC *adj.* ① De balsam, ca balsamul, care are însușirile balsamului: miros ~ ¶ ② Care conține un balsam: sirop ~ [fr.].

*BALSAMINĂ (*pl.*-ine) *sf.* CANALUȚE [fr.].

*BALSAMIU *adj.* De b a l s a m, ca balsamul, care are însușirile balsamului: salcîmii și pomii roditori... umplînd văzduhul prosapăt cu miros dulce și ~ (GRIG.).

BALTĂ (*pl.* bălți) *sf.* ① Întindere mai mare sau mai mică de apă stătătoare care prin vărsarea unui rîu se grămădește în basinuri, și care apoi, cînd seacă rîul, seacă și ea în parte sau de tot: pîraiele ce se scurg din dealuri o prefac într'o ~ plină de nomol și mocirlă (BĂLC.); friguri de ~ ¶ ② Lac: Balta-Albă e un lac în județul Rîmnicu-Sărat ¶ ③ Îngrămădire de apă formată de ploaie ¶ ④ *Pr. ext.* Apă, sau alt lichid vărsat în mare cantitate pe jos: vinul amestecat cu sînge făcuse o ~ pe lespezile sălii (NEGR.); F : E sabie în țară! au năvălit Tătarii! Ș'acum în bălți de sînge își joacă armăsarii (ALECS.) ¶ ⑤ P Cel-din-baltă, una din numeroasele denumiri ale dracului ¶ ⑥ A rămînea ~, a fi lăsat în părăsire, neisprăvit; — a lăsa ~, a lăsa în părăsire, neisprăvit, a lăsa pe loc; — are balta pește, știu că se află în mare număr, se va găsi. se va face neapărat; — n'are balta pește (ZNN.), se zice cînd nu se află un lucru care trebuia neapărat să fie în belșug acolo unde-l căutăm; — a da cu bîta (*sau* cu măciuca) în ~ (ZNN.), a face o muncă zadarnică; — șade dracu 'n ~ și rîde de altul, se zice cînd cineva ține de rău pe altul pentru niște cusururi pe care le are singur [vsl. b l a t o].

†BALTAC, BĂLTAC[1] (*pl.*-ace *Mold.* *Bucov.*, BALTAG, BĂLTAG (*pl.*-age) *sn.* ① Armă veche, un fel de secure cu două tăișuri; la curtea domnească din Moldova, era într'o vreme semnul caracteristic al agăi, înlocuit apoi prin topuz: pînă la Grigore-Vodă, în domnia a doua, aga purta baltag și cinstea i se păzea la

această rînduială (LET.) ¶ ② Arma haiducilor din trecut, întrebuințată încă pe alocuri de ciobani: Căci au arme oțelite și baltage țintuite (MAR.) ¶ ③ Un fel de toporaș ușor, cu coada foarte lungă de corn (▪ 330): dese lovituri de baltag răstoarnă stejarii urieși (ZNN.) [tc. b a l t a k].

Fig. 330. Baltac.

BĂLTAC² (*pl.*-ace) *sn.* ① Mică îngrămădire de apă de ploaie: dacă plouă mult, încît ar sta apa ~e pe cîmp, închidem gurile drumurilor în șanțurile de la deal (I.-GH.) ¶ ② Apă sau alt lichid vărsat în mare cantitate pe jos: văzînd pe balaur mort într'un ~ de sînge (ISP.) [b a l t ă].

BĂLTĂCĂI, BÎLTÎCĂI (-ăesc *vb. intr.* A sări, a sălta, a alerga prin baltă, sau prin noroiu; a merge greu printr'un loc băltos sau tinos; a sbura pe deasupra apei atingînd-o ușor cu picioarele (*vorb.* de păsări): țăranii cu poturii sumeși bălțăcăesc prin noroiul nisipos (IRG.) b ă l t a c; comp. BÎLȚIC.].

BĂLTĂCĂIALĂ, BÎLTÎCĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a b ă l t ă c ă i].

BĂLTĂCEL, BĂLTĂGEL (*pl.*-ele *sn. dim.* BALTAC¹ BALTAG¹.

BĂLTĂCI (-ăcesc *vb. intr.* (COST.) — BĂLTĂCĂI.

BALTAG¹, BĂLTAG (*pl.*-age) *sn.* ☛ BALTAC.

BALTAG², BĂLTĂGAN *sm.* (HASD.) Vînt puternic.

BĂLTĂGAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* BALTAG¹: I-aș mai da ș'un ~, Să-i sară vre-un gălbenaș (HASD.).

BĂLTĂGEL ☛ BĂLTĂCEL.

○ **BALTAGIBAȘA** *sm.* ✝ Căpetenia baltagiilor: ieșise poruncă de la Împăratul la ~ de i-au călcat casele pînă în trii ori (N.-COST.) [tc. b a l t a ğ y - b a ș y].

BALTAGIU *sm.* ✝ Soldat înarmat cu baltag care servia în garda seraiului Sultanului: au heretisit pe Patriarhul în două caice cu un ~ și cu slugi fiecare (LET.) tc. b a l t a ğ y].

○ **BĂLTĂI** -ăesc) *vb. intr. Băn.* BLEOTOCĂRI [b a l t ă].

○ **BĂLTAN** *sm.* — BÎTLAN [b î t l a n, influențat de b a l t ă].

BĂLTĂREASCA *sf.* Joc țărănesc [b a l t ă].

BĂLTĂREȚ 1. *adj.* De b a l t ă, de lîngă baltă, care trăește prin părțile unde se află bălți: păsări bălțărețe; porci bălțăreți.

2. *sm.* ○ Vînt care suflă dinspre regiunea Dunării; e însoțit mai totdeauna de ploaie caldă: ~ul... aduce căldură și ploaie, mai ales din Aprilie până în Octomvrie (PAC.).

BĂLTĂU (*pl.*-tae *sn.* ① B a l t ă mică, îngrămădire de apă formată de ploaie sau de scurgerile izvoarelor: se adună, din șipotele ce izvorăsc de sub dealuri, niște băltae adînci (CAR.) ¶ ② Îngrămădire de apă sau de alt lichid vărsat pe jos pe o mare întindere: cînd ajunse la locul de luptă, văzu un ~ de sînge (ISP.).

BĂLTI¹ -tesc, BĂLȚI¹ (-țesc) *vb. intr.* A sta pe loc fără să se scurgă (*vorb.* de apa de ploaie). a stagna, a forma bĂltoace: gălbaza se face numai pe la șes unde bălțește apa (ȘEZ.) [b a l t ă].

BĂLTI² -țesc, BĂLȚI² (-țesc) *vb. refl.* A se lăsa în jos, a se lăsa mai slab, a se destinde (*vorb.* de pînza sau de firele întinse la războiu, de o funie, de împletitura unui scaun, etc.): s'a bălțit natra, s'au lăsat în jos firele pe stativele de țesut și trebuesc întinse mai învîrtind sulul (ȘEZ.).

BĂLTICICĂ *pl.*-icele *sf. dim.* BALTĂ.

† **BĂLTINĂ** (*pl.* ni) *sf. Olten.* Loc băltos, smîrc, mlaștină (HASD.) (CIAUȘ.) [vsl. b l a t i n a + b a l t ă]

BĂLTINOS *adj. Olten.* Mlăștinos, loc cu smîrcuri [b ă l t i n ă].

BĂLTIT, BĂLȚIT¹ *adj. p* BĂLTI¹·², BĂLȚI¹·² ¶ ② Lăsat în jos, destins, slăbit.

BĂLTIȘ *pl.* ișuri, -ișe) *sn.* Loc mlăștinos, mocirlos, pe care crește mai mult papură și stuf: o luptă... se încăieră acolo, printre rovinele și ~urile de pe malul Dunării (ODOB.) [b a l t ă.

BĂLTIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. dim.* BALTĂ: se aruncă... într o ~ unde mierlele se scaldă (NEGR.).

BĂLȚIC! *sau* BÎLȚIC! *interj.* (L. M.) (R.-COD.) BÎLDÂBÎC [b a l t ă].

BĂLTOACĂ (*pl.*-ce), ○BĂLTOAGĂ (*pl.*-ge) *sf.* ① Îngrămădire de apă de oare-care adîncime, formată de pe urma ploilor: a văzut pe Țigani pescuind în bĂltoaca de lîngă sat (RET.); ursul... aleargă 'n fuga mare la bĂltoaga din marginea pădurii și-și vîră în apă toată coada (CRG.) ¶ ② *Pr. ext.* Apă sau alt lichid vărsat în mare cantitate pe jos: peste bĂltoacele de sînge... se as vîrl orbește unii asupra altora (VLAH.) [b a l t ă].

BĂLTOG (*pl.*-toage) *sn. Mold.* (PAMF.) = BĂLTOACĂ [b a l t ă.

BĂLTOIU (*pl.*-oaie) *sn. augm.* BALTĂ: Cu a sa jertfă se aruncă în bĂltoiul mucezit (ALECS.).

BĂLTOS *adj.* Plin de bălți, acoperit de bălți: între partea bĂltoasă și partea mai ridicată despre miazănoapte. în mijlocul văii, stă hanul (CAR.) [b a l t ă].

BĂLTUI (-uesc) *Trans.* 1. *vb. tr.* A face să iasă din albie (*vorb.* de o apă, de un rîu), a face să se reverse peste țărmuri, a inunda: valea conține atîta cantitate de apă, încît ajunge a o ~... ca să înnece toate satele situate lîngă matca ei (FR.-COR.).

2. *vb. refl.* ① A ieși din albie, a se revărsa peste țărmuri, a inunda ¶ ② BĂLTI¹.

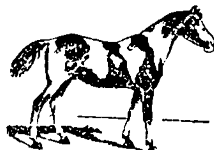
3. *vb. intr.* = BĂLTI¹ [b a l t ă].

○**BĂLTUIT** *adj.* ① *p.* BĂLTUI ¶ ② Stătător, care nu se scurge (*vorb.* de ape), stagnant.

BĂLTUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. dim.* BALTĂ: doao broaște petrecea într'o ~ (TICH.).

BALȚ (*pl.*-țuri) *sn.* ① Laț, ochiu de funie ¶ ② *Trans. Bucov. Maram.* Văl de mireasă, tulpan de lînă sau mătase cu care se învălește capul miresei după cununie: în Sălagiu, duce nănașa în preseara cununiei ~ul, cu care să se îmbălțeze mireasa (MAR.) [lat. b a l t e u s].

BĂLȚAT *adj.* ① Cu pete mari albe, sau de o coloare deschisă pe spate și pe alte părți ale corpului (la boi, vaci, cai și oi, mai rar la alte animale) (▪ 331): și-a pus popa Neculai iapa cea ~ă la căruță (VLAH.); împărți întru ziua aceea țapii cei bălțați și cei albi și toate caprele cele bălțate și albe (BIBL.); despre păsări: nu ceri nimica, fără numai găina a ~ă (ȘEZ.) ¶ ② Încins pe la mijloc cu o dungă albă *vorb.* de boi sau vaci): un lucru se zice că-i ~, cînd de la un loc e vrîstat cu de altfel (ȘEZ.) ¶ ③ Ⓟ De acum înainte n'o să mai fac boi bălțați (PANN), de aci înainte n'o să mai fac nici o ispravă, nici un lucru de seamă, n'o să mă mai pricopsesc;— a umbla după boi bălțați (L.-M.), a dori lucruri anevoie de căpătat;— a fi cu carnea ~ă (*sau* cu mațele ~e), a fi rău la inimă (comp. a fi cu mațele pestrițe) ¶ ④ Ⓕ Schimbăcios, nestatornic: trăiră o viață fericită, cum se trăește pe lumea noastră asta ~ă (ISP.) [lat. b a l t e a t u s].

Fig. 331. Cal bălțat.

BĂLȚĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Pată albă sau de coloare deschisă la vitele b ă l ț a t e ¶ ② Pestrițătură, amestecătură nepotrivită de diferite colori (COST.); bălțături se chiamă și atunci cînd păreții casei se coșcovesc, iar petele se dau cu lut și apoi cu var (PAMF.) ¶ ③ Pată albă ce se face pe piele, fără durere, dar greu de vindecat ¶ ④ VORONIC.

BĂLȚĂȚEL *adj.* ① *dim.* BĂLȚAT ¶ ② *Olten.* Grîu ~, varietate de grîu.

BĂLȚI... ☛ BĂLTI¹·².

BĂLȚOȘAT *adj.* = BĂLTIT: mai rău se coptorește spărtura, cînd o dregi cu potloage ~e (JIP.) [b a l ț].

○**BĂLUC** 1. *adj. Mold. dim.* BAL (ȘEZ.).

2. BĂLUCA *sf.* ① *Trans.* Fetiță blondă ¶ ② Oiță bălă.

BĂLUR *sm.* ① COSTREI ¶ ② MĂTURI [blg. b a l u r ŭ].

BĂLURĂ *sf. Olten.* = BRÎNDUȘĂ-DE-TOAMNĂ [b ă l u r].

***BALUSTRADĂ** (*pl.*-de) *sf.* Șir de balustre, toate de aceeași formă, așezate la distanță egală unele de altele și care alcătuesc rampa unei scări sau îngrădesc un pridvor, o terasă, etc., parmalîc (▪ 332, 333) [fr.].

Fig. 332. Balustradă.

***BALUSTRU** (*pl.*-tre) *sn.* ① Stîlpușor de piatră

sau de lemn sculptat sau rotunjit la strung, mai umflat în partea de mijloc, şi din care, aşezîndu-

Fig. 333. Balustradă de la palatul Mogoşoaia.

se mai multe unele lîngă altele, se alcătueşte o balustradă, parmac (▣ 334); în monumentele construite în epoca Renaşterii, se găsesc balustre de forme variate, unele chiar dreptunghiulare şi împodobite pe faţă cu diverse sculpturi de toată frumuseţea (▣ 335) ¶ ③ ☛ COMPAS. [fr.]

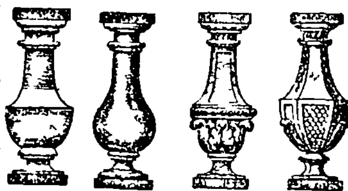

Fig. 334. Balustre.

BĂLUŞCĂ (*pl.*-şte) *sf.* ♣ Mică plantă ierboasă din familia liliaceelor, cu florile albe; creşte prin fîneţe, prin locuri cultivate, umbroase, prin grădini şi păduri *(Ornithogalum umbellatum)* (▣ 336) [srb. b a l u š k a].

Fig. 335. Balustru de la palatul Mogoşoaia.

BĂLUŢ 1. *adj. dim.* BĂL: **Păcurar cu oi băluţă, Căpătatu-ţi-ai drăguţă?** (HOD.).

2. **BĂLUŢĂ** *sf.* ① Oiţă bălă ¶ ② Joc ţărănesc.

○**BĂLVAN** *sm. Olten. Băn.* Grindă (*în spec.* aceea care se aşază la temelia casei); lemn mare, trunchiu [srb. b a l v a n].

○**BĂLVĂNIT**, ✓ BÎLVĂNIT *adj. Olten.* Bîhlit, stătut, clocit (*vorb.* de apă); **rachiu ~**, rachiu stătut, cald, care nu se poate bea.

Fig. 336. Bălușcă.

BAMĂ (*pl.*-me), BAMIE, *Mold.* BAMBĂ (*pl.*-be) *sf.* ♣ Plantă ierboasă originară din India, şi cultivată ca plantă alimentară, la noi, în Grecia, în Siria, în Egipt şi în America, pentru fructele ei de forma unor teci de ardei pline de seminţe şi care, culese cînd sînt încă necoapte, se prepară în bucătărie ca legumă *(Hibiscus esculentus)* [tc. b a m i a].

*__BAMBU__ *sm.* ♣ Un fel de trestie uriaşă din regiunile tropicale, care creşte pînă la o înălţime de aproape 30 de metri; din trunchiul lui, al cărui diametru trece uneori de 20 de cm., se fac îngrădituri, cărucioare, mobile, bastoane, etc.; vlăstarele tinere se mănîncă în China ca legume; din mîsga zaharoasă a acestor mlădiţe se prepară o băutură fermentată; speţa cea mai comună este cea din India *(Bambusa arundinacea)*, a cărei înălţime nu trece peste 10-12 metri, şi al cărei diametru e numai de 10 cm. la bază (▣ 337) [fr.].

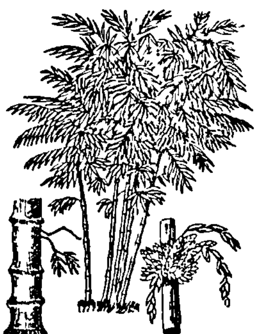

Fig. 337. Bambu.

BAMIE *sf.* ☛ BAMĂ.

BAN[1] *sm.* ① Mică monetă de aramă (1/100 dintr'un leu) (▪ 338, 339, 340) ¶ ② La origine, banul trebue să fi fost o monetă cu efigia Banului care pusese să-l bată; mai tîrziu, banul propriu zis avea numai o valoare nominală (= 1/10 dintr'o costandă sau dintr'un potronic = 1/52 dintr'un taler = 1/120 dintr'un leu 1/200 dintr'un ughiu = 1/330 dintr'un galben ¶ ③ Ⓟ Piesă de zece bani, gologan ¶ 4 Moneta cea mai măruntă, de valoarea cea mai mică (comp. PARĂ): **n'am nici un~; văzu el acum că o mie de vorbe un ~ nu fac** (ISP.) ¶ ⑤ Monetă în genere: **~ul ce s'au aflat mai jos de Roman aşa era de mare cît şăştacul** (M.-COST.); **un ~ de zece**, monetă de 10 bani, gologan: **fie-care dă gazdei un ~ de zece, pentru gazul ce se arde** (BR.-VN.); Ⓟ: **~ul e făcut rotund, lesne se rostogoleşte**; — **~ul rău nu se pierde**; — **a umbla cu doi ~i în trei pungi** ¶ ⑥ *pl.* Cantitate oare-care de monetă de ori-ce fel (de aramă, de argint, de aur sau de hîrtie), de unde, *pr. ext.* avere, stare, bogăţie: **~i îndestui şi cei proşti pot avea, iar mintea întreagă puţini o pot păstra** (GOL.) ¶ ⑦ Ⓟ **Strînge ~i albi pentru zile negre**, adună, economiseşte bani în timpurile de belşug, pentru a avea la vreme de nevoie; — **pentru ~i îşi vinde sufletul**, se zice de un sgîrcit, de un lacom de bani, care e în stare să facă ori-ce pentru bani; — **parcă-l scot ~ii afară din casă**, se zice de un risipitor, care nu e în stare să ţie banii, ci-i cheltueşte pe ori-ce; — **azi cu ~i, mîine fără ~i**, se zice celor ce vin să cumpere pe datorie, şi cărora nu li se poate face credit; — **a arunca ~ii pe fereastră**, a cheltui banii fără socoteală, nebuneşte, pe nimicuri; — **a mînca ~i cu lingura**, a avea bani foarte mulţi, a fi putred de bogat; — **a-l lăsa în ~ii lui**, a lăsa pe cineva în voia lui, să facă ce va voi, a-i da pace; — **a da ~i pe miere**, a certa, a dojeni aspru; — **~i au şi Ţiganii dară cinste nu**), se zice acelora cari se fălesc cu avuţia lor, fără a fi însă oameni de treabă; — **cînd ai ~i, ai şi duşmani**, cei bogaţi sînt invidiaţi de mulţi; — **~ii strîngătorului pe mîna risipitorului**; — **omul fără ~i e ca pasărea fără aripi** ¶ ⑧ **Fecior de ~i gata**, se zice despre un om care trăeşte fără să muncească, cheltuind banii părinţilor ¶ 9 Cu înţelesul *pl.* se întrebuinţează şi *sg.* **ban**, dar mai ales în maxime şi proverbe: **~ul pe om îl orbeşte şi sufletul rău îl spurcă** (GOL.): — **~ul e ochiul dracului**, banii ispitesc pe mulţi, şi din pricina lor sînt în stare să facă ori-ce; — **~ul muncit nu se prăpădeşte**; — **~ la ~ trage**, cei ce au bani mulţi, pe aceia îi favorizează norocul; — **~ul te bagă afund, ~ul te scoate**, arată puterea banilor ¶ ⑩ *Mold.* (PAMF.) Bănuţ la ou) ¶ 11 *Trans.* **Banii mîţului** (VIC.), părţile cristalizate ale cremenei, care se pot desface în plăci subţiri [☛ BAN[2]].

Fig. 338. 1 ban de aramă.

Fig. 339 5 bani de nikel.

Fig. 340. 50 de bani de argint.

BAN[2] *sm.* ✝ ① Odinioară, un fel de guvernator al Olteniei, numit de către Domn dintre oamenii cei mai de frunte, sau din rudele lui de aproape, şi care exercita în cele cinci judeţe o autoritate administrativă şi judiciară aproape suverană; în veacul al XVIII-lea, se numea **Ban al Craiovei**, primul boier al Ţării-Romîneşti care sta în fruntea sfatului domnesc, avîndu-şi reşedinţa totdeauna în Bucureşti şi bucurîndu-se de o autoritate numai nominală asupra Olteniei, unde administrau de fapt ispravnicii de judeţe, sub supremaţia unui caimacam al Craiovei ¶ ② *Mold.* Demnitar de rang inferior, ocupînd rîndul între spătar şi paharnic; introducerea acestei boierii datează din anul 1705, cu a doua venire la domnie a lui Antioh Cantemir ¶ ③ În Ungaria, odinioară, al treilea demnitar între stegarii ţării, guvernator al districtelor grăniţăreşti: **Banul Croaţiei, Slavoniei, Dalmaţiei, Seve-**

rinului, etc.; în timpurile din urmă (pînă înainte de războiul mondial, numai guvernator al unuia din ținuturile autonome, al Croației și al Slavoniei [sîrb. b a n].

*BANAL *adj.* De rînd, comun, lipsit de originalitate, ceea ce a devenit urît și neplăcut din pricină că s'a întrebuințat prea mult: **mă silea să răspund la asemenea politeță prin cuvintele ~e: „nu face nimica, domnule"** (I.-GH.) [fr.].

*BANALITATE *sf.* ① Însușirea a tot ce este banal ¶ ② Luciu banal: vorbă banală: **a spus tot timpul numai banalități** [fr.].

*BANAN *sm.* ♣ Mare plantă ierboasă din ținuturile tropicale care poate să ajungă pînă la o înălțime de mai mulți metri, și seamănă întru cîtva cu palmierul *(Musa paradisiaca)* ▪ 341; fructele lui, bananele, groase și lungueţe, acoperite cu o piele groasă, cresc în număr foarte mare, dispuse într'o ciorchină, și constitue un element important din hrana locuitorilor din ținuturile tropicale; carnea lor e foarte dulce și bogată în amidon [b a n a n ă].

Fig. 341. Banan.

*BANANĂ *pl.*-ane *sf.* ♣ Fructul bananului (☛ BANAN) [fr.].

BĂNĂNĂI (-ăesc, -ăiu) 1. *vb. tr.* ① A mișca într'o parte și într'alta, a legăna (*vorb.* mai ales de corp): **bănănăi mîinile întocmai ca picioarele unui om care ar fugi** (DLVR.) ¶ ② A face ceva mișcînd alene mîna: **popa-și făcu cruce și după dînsul toți bănănăiră semnul mîntuirii** (DLVR.).

2. *vb. intr.* A (se) mișca ușor într'o parte și într' alta, a (se) clătina, a (se legăna (*vorb.* mai ales de corp): **capul îi bănănăia într'o parte și într'alta, de parcă și rupsese junghetura** (ISP.) [☛ BĂLĂLĂI].

BĂNĂNĂU *adv.* BĂLĂLĂU.

‡BĂNARIU *sm.* ‡ Lucrător la tarapana, cel ce lucra b a n i i domnești.

†BĂNĂRIE *sf.* ① ‡ Monetărie, tarapana: **făcut-au Dabija Vodă și ~ de bani de aramă la Suceavă** (N.-COST.) ¶ ② *Mold.* (PAMF.) Bănet [b a n¹].

BĂNĂRIT *subst. Mold.* Bănet: **boierul acela, de mult ~ ce avea, nu i mai știa numărul** (CRG.) b a n¹].

BANAT (*pl.* ate *sn.* Ținutul cîrmuit de un Ban ¶ ② Rangul, demnitatea de Ban [b a n²].

†BĂNAT *pl.*-aturi *sn. Mold. Tr.-Carp.* ① Supărare, necaz, mîhnire, părere de rău, căință: **nu duc destul ~ după cei trei, acum să te prăpădești și tu** (RET.) ¶ ② Dor, jale: **Și mă vaer brazilor De bănatul fraților** (TEOD.) ¶ ③ **Să nu ți fie cu ~,** nu te supăra, să nu-ți fie cu supărare, nu lua în nume de rău: **să-mi dai voie a face o întrebare, dacă nu ți-a fi cu ~** (ALECS.) ¶ ④ ‡ Mînie, urgie: **arătat au Dumnezeu greu ~ asupra creștinilor** (NEC.); **a avea ~ pe cineva, asupra cuiva,** a avea necaz, ciudă pe cineva: **avea și vătămare și ~ mare Nicolai-Vodă asupra lui Ilie Spătarul Catargiul, pentru supărările ce făcuse** (N. COST.) ¶ ⑤ *Mold.* † Mustrare, dojană: **mai puneți la socoteală că și Trăsnea era înaintat în vîrstă și poate nu veți aduce ~ nici gramaticului, nici profesorului și nici lui Trăsnea** (CRG.) ¶ ⑥ *Mold.* † Bănuială, prepus: **împăratul nice un ~ să nu aibă... de prieteșugul ce î au legat cu dînsul** (N. COST.) [ung. b á n a t].

BĂNĂTA *vb. refl. Băn. Trans.* PĂNĂTA [p ă n ă t a + b ă n a t].

BĂNĂȚEAN 1. *adj.* ● Din B ă n a t, al locuitorilor din Bănat: **graiul ~.**

2. BĂNĂȚEAN *sm.* BĂNĂȚEANCĂ (*pl.*-ence) *sf.* Locuitor, locuitoare din Bănat.

BĂNĂȚENESC *adj.* Al B ă n ă ț e n i l o r, în felul, după obiceiul Bănățenilor.

BĂNĂȚENEȘTE *adv.* ① După obiceiul, în felul Bănățenilor ¶ ② În graiul Bănățenilor: **vorbește ~** [b ă n ă ț e n e s c].

*BANC¹ *pl.*-curi) *sn.* ● ⚓ Îngrămădire de nisip sub apă, într'un rîu sau în mare, și care ajunge uneori pînă la suprafață, constituind o piedică pentru navigațiune (☛ BANCĂ¹ ③) [fr.].

*BANC² *subst.* ♠ ① Un joc de cărți, maca: **feți logofeți de soiul nostru, cu meseria stosului și a ~ului, nu pier în Iași** (ALECS.) ¶ ② = BANCĂ² ④: **aduna mizele 'n ~ c'o mișcare grațioasă** (VLAH.) [germ. B a n k].

*BANCĂ¹ (*pl.* bănci) *sf.* ① Scaun lung, de lemn sau de metal, pe care pot ședea mai multe persoane laolaltă (▪ 342): **a ședea pe băncile școlii; ~ de grădină** ¶ ② ● BANC¹ [fr. b a n c].

*BANCĂ² (*pl.* bănci *sf.* ① 𝒲 Întreprindere comercială creată de Stat sau de particulari, ale cărei operațiuni de căpetenie consistă în a primi și păstra diferite sume depuse de particulari, a face

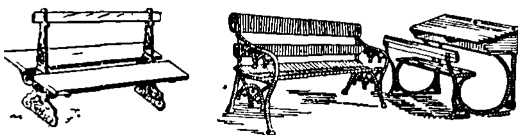

Fig. 342. Bănci.

încasări și plăți în socoteala clienților, a da cu împrumut bani pe polițe, a cumpăra și a vinde efecte comerciale în contul propriu sau al clienților, a face schimb de monete, etc.: **Banca Națională a Romîniei; Banca de Scont; bilet de ~,** bancnotă, bani de hîrtie ¶ ② 𝒲 Locul, casa unde se fac asemenea operațiuni de bani ¶ ③ ♠ În anumite jocuri de cărți, ca maca, stos, etc., suma de bani pe care bancherul, adică cel ce conduce jocul, o pune dinainte-i spre a putea plăti, în caz de pierdere, sumele riscate de ceilalți jucători: **a pus cinci sute de lei în ~; a tăia o ~,** a conduce jocul ca bancher; **a sparge banca,** a cîștiga toți banii ce bancherul a pus pe masă: **de cîte ori punea în contra mea cîte o sărăcie de patru lei, îmi spărgea toate băncile** (DLVR.) ¶ ④ *Trans.* 𝒲 † Bancnotă, bilet de bancă [fr. < it.].

*BANCAIZĂN (*pl.*-ne *sn.* ① Fier ascuțit la un capăt și turtit la celălalt, cu una sau mai multe găuri la capătul turtit, servind la fixarea în perete a unui dulap, etc. (▪ 343) ¶ ② Un fier la tejgheaua tîmplarului [germ. B a n k e i s e n].

Fig 343. Bancaizăn.

*BANCAR *adj.* 𝒲 De bancă [it. b a n c a r i o].

*BANCHER *sm.* ① 𝒲 Cel ce ține sau administrează o casă de bancă ¶ ② ♠ În anumite jocuri de cărți, cel ce conduce jocul, plătind, în caz de pierdere, din banii săi toate sumele riscate de ceilalți jucători: **cei cari pariaseră... pe mîna bancherului** (DLVR.) [fr. b a n q u i e r].

*BANCHET (*pl.*-ete -eturi) *sn.* Ospăț, masă mare, ziafet: **ce de mai veselii! ce ~uri!** (ALECS.) [fr. b a n q u e t].

*BANCHETA (-etez) *vb. intr.* A se ospăta, a lua parte la un banchet: **invitații au banchetat pînă după miezul nopții** [fr. b a n q u e t e r].

*BANCHETĂ (*pl.* -ete) *sf.* ① Bancă fără spate, mai adesea îmbrăcată cu postav sau cu piele (▪ 344: **în interiorul unui vagon... stau înghesuite, pe banchete și în picioare, treizeci... de persoane** (CAR.) ¶ ② ⚔ Ridicătură de pămînt pe care se suie soldatul ca să tragă cu pușca pe deasupra parapetului [fr. b a n q u e t t e].

Fig. 344. Banchetă.

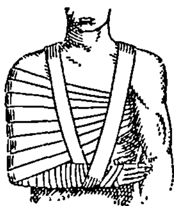
*BANCHETUI (-uesc) *vb. intr.* — BENCHETUI: **n'am vreme de banchetuit** (ALECS.) [b a n c h e t].

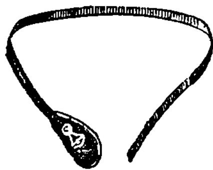
*BANCHIZĂ (*pl.*-ize) *sf.* ● Îngrămădire mare de sloiuri de

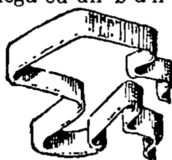
Fig. 345. Banchiză.

ghiață plutitoare, în mările polare ([▣] 345 [fr. banquise].
*BANCNOTĂ (pl.-te sf. Bilet de bancă, bani de hîrtie [fr. banknote < engl.].
*BANCO sbst. ♠ În jocul de cărți, totalul sumelor riscate de toți jucătorii; a face ~, a juca singur împotriva sumelor riscate de toți ceilalți jucători [fr.].
*BANCROT, -TĂ adj. sm. f. Trans. = BANCRUT [germ. Bankrott].
*BANCRUT, -TĂ adj. sm. f. Falit, care a dat faliment, mofluz [bancrută].
*BANCRUTA (-utez) vb. intr. A face bancrută, a da faliment
*BANCRUTĂ (pl.-ute sf. Faliment: este culpabil de ~ simplă comerciantul care a încetat plățile (COD.-COM.); e culpabil de ~ frauduloasă comerciantul falit care a sustras sau falsificat registrele sale, a tăinuit sau disimulat o parte din activul său, și care a înfățișat datorii neexistente (COD.-COM.) [fr. banqueroute].
*BANCRUTAR sm. Falit, care a dat faliment, mofluz· mai pot fi declarați ~i frauduloși și comercianții cari înainte de declararea în faliment, vor fi înstrăinat o parte însemnată din mărfuri (COD.-COM.) [fr. banqueroutier].
BĂNCUȚĂ (pl.-ute) sf. Trans. Maram. Bancnotă: un șerpar plin de băncute tot cîte de-o sută și de-o mie de florini (RET.).
*BĂNCUȚĂ (pl.-uțe) ① dim. BANCĂ¹.² ¶ ② F Piesă de 50 de bani: am gust să te bat la pichet pe o ~ (BAS.) ¶ ③ Trans. Băn. Bancnotă de mică valoare, de zece creițari (L.-M.): tinerețe, haine scumpe, Cumpăra-v'aș, n'am băncuțe (HOD.).
*BANDĂ (pl.-de) sf. ① Ceată: sărăcite de bandele de zavergii, de bașbuzuci, de Zaporojeni și de sute de bande de tîlhari răspîndiți peste toată țara (I.-GH.) ¶ ② ⚔ Ceată. trupă: o ~ din cavaleria noastră să meargă să supere ariergarda dușmanului (BĂLC. ¶*③ (pl. bande, bănzi) ♩ Ceată de muzicanți, taraf de lăutari: ~ militară; bande de lăutari jucau hore și doine (NEGR.); mi-ai dat boii pe mîncări și pe băuturi, și încă mai aduci și bănzi în casă (RET.) ¶ ④ (pl. benzi) Fâșie de hîrtie care se lipește împrejurul unui jurnal, unei reviste, etc. și pe care se scrie adresa: un băietan înalt... pregătea benzile pentru expediție (VLAH.) ¶ ⑤ Marginea elastică a biliardului: bila n'a atins banda ¶ ⑥ La jocul de popice, marginea din dreapta sau din stînga, căptușită cu scînduri, pe planul pe care se rostogolește bila [fr.].
*BANDAGIST sm. Cel ce fabrică sau vinde bandagii [fr.].
*BANDAGIU (pl.-agii, agiuri), *BANDAJ pl.-aje, -ajuri sn. ① Legătură, fâșie cu care se leagă o rană, o frîntură, etc. ([▣] 346) ¶ ② Cingătoare de oțel elastică pentru cei ce sufăr de surpătură ([▣] 347) [fr.].

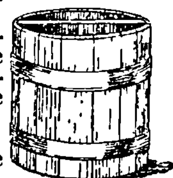

Fig. 346 Bandagiu.

Fig. 347. Bandagiu.

*BANDAJA (-ajez) 1. vb. tr. A lega cu un bandagiu, a face un bandagiu.
2. vb. refl. A-și face un bandagiu, a se lega cu un bandagiu.
*BANDERILĂ (pl.-ile) sf. Suliță mică prevăzută în vîrf cu un stegulet și purtată de toreadori în luptele lor cu taurii [span.].
*BANDEROLĂ (pl.-ole) sf. Fâșie de hîrtie care se lipește în jurul unui pachet de mărfuri, unei cărți, etc. și care nu se poate deschide decît rupîndu-se această fâșie ([▣] 348) [fr.].

Fig. 348. Banderolă.

*BANDIERĂ pl.-ere) sf. ⚔ Steag, drapel, stindard: vaporul bătea bandiera franceză în prună și la pupă (I.-GH.) it.].
*BANDIT sm. Tîlhar, făcător de rele [fr. < it.].
*BANDITESC adj. De bandit, tîlhăresc: vă solidarizați cu regimul ~ (CAR.).
*BANDITISM sbst. Starea aceluia care trăește ca un bandit faptă de bandit, tâlhărie [fr.].
*BANDITEȘTE adv. Ca un bandit, tîlhărește [banditesc].
BANDOALĂ pl.-oale) sf. Mold. (ȘEZ.) Femeie groasă care calcă de se cutremură toate în jurul ei [rut. bandolja].
○ BANDOL sbst. Bucov. Cîrpă, obială: stăi, neagră, să-ți bag ~ul (SB.) [comp. pol. bandela].
† BANDOR sm. Trans. Învelișul intestinelor ¶② ‡ Pîntece, burtă: și voiu răsipi bandoru preste obrazele voastre (BIBL.) [comp. BÎNDOACĂ.
BANDRABURCĂ pl.-ce,-ci sf. Mold. Cartof [BRANDABURCĂ].
*BANDULIERĂ (pl.-ere sf. ⚔ Curea lată cu ajutorul căreia militarii sau vînătorii își atîrnă pușca pe umăr [fr.].
○ BĂNDURĂ (pl.-ure) sf. Trans. Maram. Bucată de pînză, cîrpă de șters praful: află luna înv͏ăluită într'o ~ ca un caș (RET.) ¶ ② Ⓕ Femeie destrăbălată, cu purtări urîte (VIC.) [comp. BANDOL].
○ BĂNDURICĂ sf. Trans. dim. BĂNDURĂ : Frica le va scoate, Le va pune toate, Într'o ~, Într'o cîrpă mică (COȘB.).
BĂNEASĂ (pl.-ese sf. Soția unui Ban.
○ BĂNEAȚĂ (pl.-ețe) sf. (DAM.) Oală mai mică cu două mănuși [ban¹].
BĂNESC¹ adj. De bani, ce privește banii: erau gata a da concursul lor moral și ~ (I.-GH.); afaceri bănești, daraveri de bani.
BĂNESC² 1. adj. De Ban, a unui Ban: o mulțime de panduri bănești... se repeziră cu săbiile scoase (I.-GH.).
2. BĂNEASCA sf. (HASD.) Joc țărănesc.
BĂNEȘTE adv. În ce privește banii: stă destul de bine bănește [bănesc¹].
BĂNET, Mold. BĂNIT sbst. col. Grămadă, mulțime de bani: el asculta cu drag cum îi zuràia în urechi bănetul lor (VLAH.).
*BANGĂ sf. Ⓟ — BANCĂ.
○ BĂNGIU sm. Mold. (ȘEZ.) Lungan, măgădău, deșirat [ung. bangó].
† BĂNI¹ (-ănesc) vb. tr. Trans. A da bani, a cheltui: oamenii d'in sat se mirau de unde bănește el atîta potop de ban (RET.) ¶ ② ‡ A scoate bani de la cineva. a-i sili să dea bani· pre unii da la închisori de-i bănea, apoi îi slobozea (N.-COST.).
BĂNI² (-ănesc 1. vb tr. ① A ridica la rangul de Ban, a face Ban ¶ ② F A se adresa cuiva cinstindu-l cu titlul de Ban: nu mă tot băni! (HASD.).
2. vb. intr. A stăpîni ca un Ban: că te-oiu ridica Ban la Craiova Și tu că-i băni De te-i ferici (TEOD.).
BĂNICĂ sf. SPINUȚĂ ①.
○ BĂNICER sm. Mold. (PAMF.) ⊕ Meșteșugar care face banițe.
BĂNICIOARĂ (pl.-oare) sf. dim. BANIȚĂ: găsi o ~ de mălaiu și se întorcea cu el acasă (ȘEZ.).
BĂNIE sf. Rangul, demnitatea de Ban: această boierie a băniei în vechile vremi n'au fost (LET.).
*BANIERĂ (pl.-ere) sf. = BANDIERĂ: corporațiile cu baniere urmau în cadență (I.-GH.) [fr. bannière].
BĂNIȘOR¹ sm. ① dim. BAN¹: mai bine ia-ți ~ii și caută-ți de nevoi (CRG.) ¶ ② pl. — CLOPOȚEI
‡ BĂNIȘOR² sm. dim. Subaltern al Banului, un fel de judecător ambulant, care avea atribuțiunea să judece afacerile de mai mică însemnătate.
‡ BĂNIȘORIE sf. (HASD.) Dare plătită Banului de către bănișori.
BANIȚĂ (pl.-ițe) sf. Veche măsură de capacitate pentru cereale, făină, mălaiu, etc. (— 20 oca), astăzi în-

Fig. 349. Baniță.

locuită în mare parte prin dublul-decalitru (▣ 349); *pr. ext.* vasul de această capacitate: se trăgeau în judecată pentru o ~ de mălaiu (VLAH.); Ⓕ: cît o ~ (*sau* cît baniţa), grozav de mare; Ⓟ: îi dai cu baniţa şi-ţi dă cu ciurul, despre aceia cari te răsplătesc rău pentru binele ce le-ai făcut; — baniţa cu care dai, cu aceea primeşti (ZNN.), după cum vei face, aşa ţi se va răsplăti [vsl. *b a n i c a].

***BANJO** *sbst.* ♩ Un fel de chitară a Negrilor din America, întrebuinţată în jazz-band; are gîtul foarte lung, camera de rezonanţă în formă de tamburină şi 5-9 coarde de metal (▣ 350) [fr.].

Fig. 350. Banjo.

BĂNOS *adj.* ① Care are b a n i mulţi, avut: se cunoştea din toţi oamenii că el e... om ~ (RET.) ¶ ② Care aduce cîştig bun, care aduce bani mulţi: exercitînd meserii mai comode şi mai bănoase (I.-GH.).

BANTĂ (*pl.* bente) *sf.* ① Fâşie (de pînză, de hîrtie, etc.): şi lecţia îi va ieşi din gură ca scrisă pe o ~ de hîrtie (VLAH.) ¶ ② Legătură, şină de fier, de oţel, etc. ¶ ③ *pl.* Obezi, fiare: să-l lege, să-l puie în bente şi să-l ducă la zapciu (PANN) ¶ ④ Marginea de la gîtul sau mînecile unei cămăşi: cîntăreţul încheindu-şi banta de la mîna dreaptă (DLVR.) [comp. pol. b a n t < germ. B a n d].

BĂNUELNIC *adj.* Care poate fi bănuit, care dă de bănuit [b ă n u i a l ă].

BĂNUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A-şi închipui, a presupune: unii bănuesc că o fi găsit vre-o comoară, alţii că umblă cu fermece (CAR.) ¶ ② A-i da în gînd, a-i trece prin minte: or fi bănuind ei vre-odată că de pe monedele pe care le găsesc îi priveşte chipul unui împărat roman? (VLAH.) ¶ A-şi închipui despre cineva sau ceva un lucru, de obiceiu nefavorabil, întemeindu-se pe o simplă părere, pe spusele lipsite de dovezi ale cuiva sau pe nişte semne. cu totul îndoioase: temîndu-se de Tudor pe care-l bănuia de a fi înţeles cu Paşa de la Silistra (I.-GH.); bănuitorul pe unul bănueşte şi pe altul cu vina găseşte (GOL.) ¶ ④ A începe să se îndoiască de credinţa, de cinstea cuiva (*vorb. în spec.* de credinţa conjugală): Busuioc bănuind pe Siminoc că s'o fi îndrăgostit cu femeia lui (ISP.).

2. *vb. intr.* ① A fi supărat pe cineva, a avea necaz pe cineva, a-i lua în nume de rău: îşi spăla faţa ca nu cumva s'o vadă neadormita soacră şi să-i bănuiască (CRG.); nu bănui, cumătră dragă, că n'am cu ce să te primesc şi să te ospătez (SB.) ¶ ○ *Trans. Maram.* A-şi ~, a-i parea rău, a se întrista, a fi supărat: de cumva nu o vei lua, îţi vei bănui după ea (RET.) [ung. b a n n i].

BĂNUIALĂ (*pl.*-ieli *sf.* ① Părere. de obiceiu nefavorabila, despre cineva sau ceva, despre vinovăţia sau intenţiunile rele ale cuiva, întemeiată numai pe nişte semne cu totul îndoioase sau pe spusele lipsite de dovezi ale cuiva: o simplă ~ a consulului te ducea nejudecat şi de-adreptul la puşcărie (I.-GH.); Ⓟ: nuntă fără vorbă (*sau* ceartă şi moarte fără ~, nu se poate, se ivesc adesea neînţelegeri la o nuntă, şi de multe ori, cînd moare cineva. mai ales pe neaşteptate, se aruncă vina asupra cuiva că i-ar fi pricinuit moartea ¶ ② Îndoială cu privire la vinovăţia cuiva: ca să te credem că tu ai făcut o aşa vitejie. arată ne vre-un semn care să ne scoată din ~ (ISP.) ¶ ③ *Trans. Maram.* Supărare, necaz, părere de rău [b ă n u i .

BĂNUICIOS *adj.* Care b ă n u e ş t e uşor.

BĂNUITOR, -TOARE *adj. sm. f.* Care bănueşte uşor: Bathori, sla de minte şi ~. adună îndată sfetnicii săi spre a se chibzui (BĂLC.).

BĂNUŢ *sm. dim.* ① Ⓑ B a n micuţ, monetă mică de aramă, de argint sau chiar de aur: stăpînul casei un ~ pierduse (PANN); sclipesc în soare ca niste ~i de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă (VLAH.) ¶ ② Ⓑ Monetă de doi bani ¶ ③ Mică pată transparentă de 3-4 mm. dimaetru, care se găseşte la suprafaţa gălbenuşului oului: ouăle ce au ~ în partea rotundă şi nu sînt ciuruite, acelea sînt bune (MAR.) ¶ ④ *pl.*; ♣ Mică plantă ierboasă din familia compozitelor. înfloreşte mai tot anul în livezi, fîneţe şi păşuni; se cultivă mult şi ca plantă decorativă; florile sînt albe sau galbene; numită şi „bănuţei", „părăluţe", „b u m b u ş o r", „butculiţe", „floare-frumoasă", „fruşiţă", „scînteuţă", etc. (*Bellis perennis*) (▣ 351) ¶ ④ *pl.* ♣ *Trans.* = CIMIŞIR.

Fig. 351. Bănuţi.

BĂNUŢEI *sm. pl.* ① ♣ = BĂNUŢI[1] ¶ ② *Trans.* ♣ = CIMIŞIR ¶ ③ *Băn.* (HASD.) ✕ Aluat tăiat în pătrate mărunte şi care se fierbe în supă [b ă n u ţ].

***BAOBAB** *sm.* ♣ Arbore uriaş care creşte cu deosebire în Africa tropicală, şi mai ales în Senegambia; e unul din copacii cei mai de seamă din tot regnul vegetal; ajunge pînă la o înălţime de peste 25 de metri şi trunchiul lui atinge uneori 30 de metri de circonferenţă; fructul lui, care seamănă întru cîtva ca formă şi ca mărime cu tivga, are un gust dulceag, cam acrişor, şi se mănîncă de indigeni; Negrii îl consideră ca arbore sfînt şi-l împodobesc cu amulete (*Adansonia digitata*) (▣ 352 [fr.].

Fig. 252. Baobab.

***BAPTISTERIU** (*pl.* -erii) *sn.* ① Clădire situată lîngă o catedrală şi în care se făcea botezul ¶ ② Capelă unde se botează, situată la stînga intrării în bisericile parohiale catolice (▣ 353) [lat.].

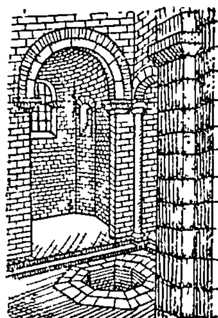

Fig. 353. Baptisteriu.

***BAR**[1] (*pl.* baruri *sn.* Localul unde se vînd băuturi care se consumă stînd în picioare sau şezînd pe nişte scaune înalte de jur împrejurul tejghelei [fr. < engl. .

Fig. 354. Bar.

***BAR**[2] (*pl.* baruri) *sn.* Joc de alergare în care jucătorii sînt împărţiţi în două tabere şi unde fiecare tabără caută să facă prizonieri din tabăra protivnică (▣ 354) [fr. b a r r e s].

BARĂ[1] (*pl.*-re) *sf. Băn.* Mocirlă, băltoacă [srb.].

***BARĂ**[2] (*pl.*-re) *sf.* ① Drug, vargă de lemn sau de metal: ~ de fier ¶ ② Drug, fus, pîrghie care slujeşte spre a mişca cîrma ¶ ③ Bare paralele

Fig. 355. Bară.

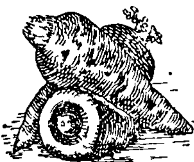
☛ PARALELE ¶ ④ Despărțitură în sala unui tribunal care separă pe judecători de public ([▪ 355): avocații, mari și mici, cari zilnic și-au frecat coatele de ~ (VLAH.) ¶ ⑤ Linia verticală ce desparte în scris o măsură de alta ¶ ⑥ Liniuță care desparte termenii unei fracții: ³/₄ [fr. b a r r e].

BARABANCĂ (*pl.* -ance) *sf.*, Ⓟ BARABANCIU (*pl.*-cii) *sn.* Tobă: vardie națională cu cozi de cocoș .... și barabance (DLVR.); unul suflînd într'o trîmbiță. și altul bătînd barabanciul (CAR.) [rus. b a r a b a n č i k ŭ].

○ BĂRĂBAR, BARABAR *adv. Băn.* Deopotrivă, de asemenea, în linie dreaptă, paralel [srb. b a r a b a r].

○ BĂRĂBĂRI (-ăresc) *vb. refl. Băn.* (HASD.) (VIC.) A se potrivi, a se asemăna, a se împăca unii cu alții [srb. b a r a b a r i t i s e].

BARABOIU *sm.* ① ♣ Plantă din familia umbeliferelor, originară din Europa meridională, a cărei rădăcină seamănă cu un mic morcov; crește prin tufișuri și locuri necultivate, dar se cultivă și în grădini ca plantă alimentară *(Chaerophyllum bulbosum)* ([▪ 356): mînca baraboi sărați cu pîne și cu ceapă (RET.) ¶ ② Joc țărănesc [ung. b a r a b o l y a].

Fig. 356. Baraboiu.

BARABULĂ (*pl.*-ule) *Mold.* ♣ Cartof [rus. rut. b a r a b o l j a].

○ BARABULIȘTE *sf. Mold.* (HASD.) Ogor semănat cu b a r a b u l e.

' BARABUȘCĂ (*pl.*-uște) *sf. Mold.* (ȘEZ.) (HASD.) ♣ = BARABULĂ.

*BARACĂ, *Mold. Maram.* BARATCĂ (*pl.*-ce, -ci) *sf.* Căsuță de scînduri, colibă, magherniță ([▪ 357): acum vede cineva în locul baracelor niște căsuțe (NEGR.); o baratcă de scînduri lega sufrageria de sus cu cea de jos (D.-ZAMF.) [fr. b a r a q u e].

Fig 357. Barace.

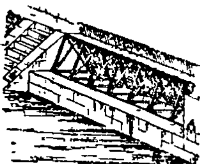
○ BĂRACĂ (*pl.*-ace) *sf. Trans.* (BUD.) (VIC.) ⊙ Negură, ceață groasă.

○ BĂRĂCIE *sf.* Băltac mic în care se scaldă rațele și gîștele, gropiță, mică adîncătură umplută cu apă în urma unei ploi (HASD.) [comp. BARĂ¹.].

○ BĂRĂCIUNE *sf. Trans.* (HASD.) (VIC.) Apă stătută dintr'un băltac [comp. BARĂ¹].

○ BARAGEANCĂ *sf.* (TKT.) ♠ Un fel de joc de cărți.

*BARAGIU (*pl.*-agii, -agiuri). *BARAJ (*pl.*-aje, -ajuri) *sn.* ① Stavilă, zăgaz făcut ca să împiedice curgerea unui rîu, cu scopul de a-i ridica nivelul și a provoca o cădere de apă ([▪ 358) ¶ ② ⚔ FOC DE BARAJ, foc executat în așa fel ca proiectilele (gloanțele, obuzele) să cadă sau să se spargă la oarecare distanță de o trupă care, printr'un fel de perdea de foc, trebue apărată, fie că se așteaptă a fi atacată de dușman, fie că ea însăși pornește la atac [fr. b a r r a g e].

Fig. 358. Baragiu.

BARAGLADINĂ (*pl.*-ine) *sf.* Poreclă dată Țiganului: îți cîntă o ~ din scripcă, nici nu știi cînd înserează (SAD.).

BĂRĂI (-ăesc), BÎRÎI (-îesc, -îin) *vb. intr.* ① A mîna oile, a le face să meargă strigîndu-le b î r ¶ ② A trece oile prin strungă ¶ ③ A borborosi, a îngîna, a mormăi. a șopti neînțeles: femeie, ce tot bîrîi? răspunde odată la ce te întreb eu! (CAR.).

‡BARAICTAR = BAIRACTAR.

‡BARAIMLÎC = BAIRAMLÎC.

*BARAJ ☛ BARAGIU.

BARANCĂ (*pl.*-ance) *sf.* Piele de miel tăiat îndată după fătare. sau de la acela a cărui mamă a fost junghiată pînă a nu făta.

BARANGĂ *sf* ① Lup bătrîn care urlă întîiu pînă a nu începe ceilalți lupi a urla (HASD.) ¶ ② Taurul cel mai puternic care conduce cireada și căruia i se atîrnă clopotul (HASD.) ¶ ③ Poreclă dată unuia care strigă în gura mare (HASD.) (R.-COD.).

3500 ○ BĂRĂNGI (-gesc) *vb. intr.* A striga în gura mare, a plînge țipînd tare (R.-COD.) (PAMF.) [b a r a n g ă].

○ BĂRĂNI (-ănesc) *vb. tr.* și *intr. Mold. Maram.* A stărui cu tot dinadinsul, a rîvni, a năzui: poate că tu îi ~ atunci să-mi iei sufletul din mine (CRG.).

○ BĂRĂȘTUI (-uesc) *vb. intr. Trans.* (FR. CDR.) BĂRĂTUI.

†BĂRAT¹ *sm.* Preot catolic: toată obștea... asculta cîntările latinești ale băratului (ODOB.) [ung. b a r a t].

‡BĂRAT² (*pl.* aturi) *sn.* — BERAT.

‡BĂRĂTĂ (*pl.*-ăți, -ate) *sf.* Un fel de căciulă sau șapcă de pîslă sau de postav ce purtau slujitorii curții în timpul Domnilor fanarioți: îi purta în port ungurește și cu bărate negre de pîslă (LET.) [tc. b a r a t a < it.].

○ BĂRĂTA (-tez), BĂRĂTĂI (-ăesc), **BĂRĂȚI (-ățesc) 1. *vb. intr.* A striga în gura mare: Și Neculcea că venea Chiuind și bărătînd, Din buzdugan asvîrlind (TOC.).
2. *vb. tr.* A ocărî, a certa, a blestema: El pe slugi le bărățea Și din gur' așa grăia (BUR.).

*BARATCĂ ☛ BARACĂ.

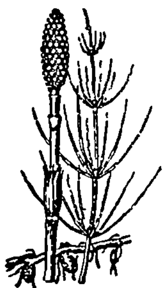
**BĂRĂȚI ☛ BĂRĂTA.

BĂRĂȚIE *sf.* Biserică catolică (în București) [b ă r a t¹].

BARBĂ (*pl.* bărbi. barbe) *sf.* ① Părul care crește pe bărbie și pe fălci; Ⓓ: cine poartă ~, să-și cumpere și pieptene; ~ mare Și minte n'are *sau* ~ lungă Și minte scurtă; — la așa ~, așa răsătură, după faptă și răsplată; — barba lasă să se ducă, capul să trăiască, se zice spre mîngîiere acelora cari au suferit o pagubă, arătîndu-le că aceasta ar fi putut fi și mai mare; — An scnipam în iarbă Și estimp în ~, arată tristele urmări ale bătrînețelor; cînd va face spinul ~. *sau* cînd mi-a crește iarbă 'n ~, niciodată; trage nădejde ca spinul de ~, se nutrește cu speranțe deșarte; — cîți peri în ~, foarte mulți ¶ ② Bărbie: o văduvă 'n vîrstă... Cu doi dinți în gură, barba ascuțită (PANN) ¶ ③ Perii cei lungi ce au unele animale sub falca dedesubt, la bot sau la cioc: barba caprei, țapului, maimuței, cocoșului, etc. ¶ ④ ♣ Țepile unui spic: barba spicului; grîu cu ~; orz cu ~ ¶ ⑤ ♣ În compunere cu alte substantive formează mai multe nume de plante: BARBA-LUI-ARON — RODUL-PĂMÎNTULUI; BARBA-BOIERULUI¹, plantă ierboasă cu flori de coloare gălbuie-urîtă și cu vine purpurii *(Ajuga Laxmanni)*; BARBA-BOIERULUI² — CHICA-VOINICULUI; — BARBA-CAPREI¹, plantă ierboasă cu flori galbene dispuse în capitule *(Tragopogon major)*; BARBA-CAPREI² = AGLICĂ; BARBA-CAPREI³ = CREȚUȘCĂ; BARBA-CAPREI⁴, ciupercă de coloarea gălbenușului de ou, care crește prin păduri pe trunchiurile de brazi *(Clavaria viscosa)*; BARBA-CAPREI⁵ = RĂMURELE; BARBA-CAPREI⁶ = BUREȚI-DE-CONOPIDE; BARBA-CAPREI⁷ = TOGMĂGEL¹; BARBA-CAPREI⁸ = MELOȘEL¹; — BARBA-ÎMPĂRATULUI¹, plantă

Fig. 359. Barba-împăratului.

Fig. 360. Barba-popii.

Fig. 361. Barba-ursului.

originară din America, cu flori mari roșii, galbene sau albe în formă de pîlnie care se deschid seara după apusul soarelui și se închid spre ziuă *(Mirabilis jalapa)* (▣ 359); **BARBA-ÎMPĂRATULUI²** **CURCUBEU¹**; **BARBA-ÎMPĂRATULUI³** = **CATIFELUȚĂ**; **BARBA-LUPULUI** — **SPÎNZ¹**; — **BARBA-POPII**, plantă ierboasă cu flori mici albe-gălbui așezate într'un fel de mănunchiu de spice *(Spiraea aruncus)* (▪ 360); — **BARBA-SASULUI** **BARBA-URSULUI¹**; — **BARBA-ȚAPULUI** **BARBA-POPII**; — **BARBA-UNGURULUI**, mică plantă ierboasă cu flori albe plăcut mirositoare, așezate în vîrful tulpinei *(Dianthus spiculifolius)*; — **BARBA-URSULUI¹** plantă ierboasă numită și „barba-Sasului", „brădișor", „coada-calului", „coada-iepei", „coada-mînzului", „iarba-de-cositor" sau „părul-porcului" *(Equisetum arvense* (▪ 361); **BARBA-URSULUI²** **MĂTREAȚĂ-DE-ARBORI** [lat. b a r b a].

BĂRBĂLATIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. Trans.* (VIC.) Om îmbrăcat cu mască [b a r b ă - l a t ă].

BĂRBĂNOC *sm.* și (*pl.*-oace) *sn.* ♣ Plantă cu frunzele totdeauna verzi și cu flori albastre sau violete de forma unor mici pîlnii; în Transilvania se împodobește cu bărbănoc steagul de la nuntă și tot din frunzele lui verzi se împletește cununa pentru mire și mireasă; numită și „brăbănoc", „saschiu", „cununiță", „merișor", „frunze-în-fir". „foiofoi", etc. *(Vinca herbacea; V. minor)* (▪ 362) [rus. b a r v e n o k ŭ; rut. b e r v i n o k].

Fig 362. Bărbănoc.

***BARBAR**, -**ARĂ** *adj. sm. f.* ① Născut într'o țară ale carei legi și obiceiuri au rămas încă în stare aproape sălbatică, nepotrivite cu acelea ale popoarelor civilizate ¶ ② Crud, sălbatic, fără milă [fr.< lat.].

***BARBARIE** *sf.* ① Starea în care se află o țară barbară, un om barbar ¶ ② Faptă barbară, apucături sălbatice, cruzime, sălbăticie, neomenie [fr.].

BĂRBĂRIE *sf. iron.* Bătrîn bărbos; babalîc: întreabă pe... bărbăria de Baștea... cum se strînge averea (JIP.) b a r b ă.

***BARBARISM** (*pl.*-isme *sn.* 🕮 Greșală de limbă, făcută în scriere sau în vorbire și care consistă în întrebuințarea unor cuvinte născocite, stîlcite, sau contrarii spiritului limbii: petiția ce v'a făcut era plină de ∼e și de solecisme (ODOB.).

BĂRBAT 1. *sm.* ① Om (în opoziție cu femeie și copil: cînd se ivea într'un colț de uliță, bărbați, femei și copii fugeau făcîndu și cruce (I.-GH.) ¶ ② Soț; ⓟ: ce știe satul, nu știe ∼ul; a lua de ∼, a se mărita.

2. *adj.* ① Care are calitățile, vîrtutea unui bărbat ¶ ② Voinic, curagios: fii ∼ă, mamă, ține-ți firea pînă mă voiu întoarce (ISP.) ¶ ③ Harnic, muncitor, sîrguincios, vrednic [lat. b a r b a t u s].

BĂRBĂTESC *adj.* ① De bărbat, al bărbaților: este o femeie... cu ceva ∼ în voce și în față (BR.-VN.); croitor ∼; haine bărbătești; vîrstă bărbătească, vîrsta omului între 25 și 40 de ani ¶ ② Parte bărbătească, sex masculin; partea bărbătească a unui animal, bărbătușul unui animal ¶ ③ 🕮 Genul ∼, genul masculin ¶ ④ Voinic, curagios: Îți chiamă ș'un cine, Cel mai ∼ Și cel mai frățesc (ALECS.-P.).

BĂRBĂTEȘTE *adv.* ① Ca bărbații, în felul bărbaților: s'a îmbrăcat ∼ ¶ ② Cu vitejie, vitejește: fugarii se opresc atunci ∼ și se întorcmesc spre bătaie (BĂLC.) ¶ ③ Cu hărnicie, cu putere: se pun pe muncă și seceră ∼ tustrei feciorii (RET.) [b ă r b ă t e s c].

BĂRBĂTOIU *sm. augm.* **BĂRBAT**.

BĂRBĂTOS *adj.* Voinic, curagios, viteaz: fata, de o pui în straiu bărbătesc, e bărbătoasă (VOR.) [b ă r b a t].

BĂRBĂTUȘ *sm.* ① *dim.* **BĂRBAT** ¶ ② 🐎 Partea bărbătească a unui animal ¶ ③ **LOPĂȚICĂ**.

BĂRBĂTUȚ *sm. dim.* **BĂRBAT**.

BĂRBĂȚEL *sm. dim.* **BĂRBAT**.

BĂRBĂȚIE *sf.* ① Vîrsta bărbătească ¶ ② Ⓕ Putere, vîrtute ¶ ③ Ⓕ Voinicie, curagiu, vitejie; hărnicie, sîrguință, vrednicie ¶ ④ ✲ **BĂRBĂȚIE ȘI CREDINȚĂ**, medalie, creată prin decretul regal din 14 octomvrie 1904, care se conferă ofițerilor și agenților de poliție sau funcționarilor publici care vor fi contribuit la menținerea sau siguranței publice ori vor fi săvîrșit un act de bărbăție sau credință (▪ 363) [b ă r b a t].

Fig 363. Bărbăție și Credință.

BĂRBĂȚIME *sf.col.* **BĂRBAT**.

BĂRBEC — **BERBEC**.

***BARBET** *sm.* 🐎 Cîine flocos [fr.].

***BARBETĂ¹** *mai adesea pl.* **BARBETE** *sf.* Favorite: de pe barbetă și mustăți se cunoștea că era străin (NEGR.); un domn cu ochelari și cu barbete blonde (VLAH.) [it.].

***BARBETĂ²** (*pl.*-ete) *sf.* ⚓ Frînghie lungă de 5-6 metri, fixată la prova unei bărci sau șalupe, servind a o lega de o corabie sau de țărm [it.].

BĂRBIE *sf.* ① 🗣 Partea obrazului de sub buza de jos: răsuflă greu, ștergîndu se pe sub bărbia grasă (CAR.) ¶ ② 🐎 Carnea ce atîrnă sub falca de jos la unele animale ¶ ③ Bucată de carne roșie ce atîrnă de o parte și de alta sub ciocul cocoșului ¶ ④ 🗣 *Pr. anal.* Bărbia urechii, partea de jos, cărnoasă, a urechii ¶ ⑤ ♩ Bucată de lemn concavă care se aplică aproape de baza viorii și pe care se razimă bărbia celui ce cîntă din vioară ¶ ⑥ = **BĂRBIȚĂ²** ¶ ⑦ Barbur, călcîiul toporului, bardei, etc. [b a r b ă].

BĂRBIER *sm.* Cel care are meseria de a rade sau tăia barba și de a tunde părul [it. b a r b i e r e].

‡ **BĂRBIER-BAȘA** *sm.* B ă r b i e r u l Curții domnești: cînd se căftănea vre-un boier, se ducea ∼ de-l rădea (ALECS.).

BĂRBIEREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a (se) b ă r b i e r i ¶ ② F Bătaie (PAMF.) ¶ ⊕ Minciună.

BĂRBIEREASĂ (*pl.*-rese) *sf.* Nevasta unui b ă r b i e r.

BĂRBIERESC *adj.* De b ă r b i e r.

BĂRBIEREȘTE *adv.* Ca bărbierii, în felul bărbierilor [b ă r b i e r e s c].

BĂRBIERI (-eresc) 1. *vb. tr.* ① A rade pe cineva ¶ ② F A înșela ¶ ③ ⊕ A minți.

2. *vb. refl.* A se rade [b ă r b i e r].

BĂRBIERIE *sf.* ① Meseria b ă r b i e r u l u i;

Fig. 364. Bărbierie în București, a. 1853 (după Doussault).

ⓟ: a învăța bărbieria la capul cuiva, a căuta să se deprindă cu un lucru, să învețe un meșteșug pe socoteala sau în paguba altuia ¶ ② Prăvălia unui bărbier (▪ 364).

BĂRBINCIOARĂ *pl.*-re) *sf.* 🗣 *dim.* **BĂRBINȚĂ**.

BĂRBINOC = **BĂRBĂNOC**.

BĂRBINȚĂ — **BĂRBINȚĂ**.

BĂRBIȘOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* ① 🗣 *dim.* **BARBĂ** ¶ ② ♣ Mică plantă ierboasă din familia cruciferelor; face flori gălbui care mai tîrziu devin albe *(Alyssum minimum)*.

*BARBIȘON (*pl.*-oane) *sn.* Bărbuță ascuțită împrejurul bărbiei ([▣] 365): **gras, gros și rumen... cu un ~ negru și lung** (DLVR.) [fr. b a r b i c h o n].

Fig. 365. Barbișon.

BĂRBIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* ① *dim.* BARBĂ ¶ ② Petec de pînză sau de mușama, șervețel ce se înnoadă sub bărbie la copiii mici (▪ 366).

Fig. 366. Bărbiță.

*BĂRBIUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. dim.* BĂRBIE.

BĂRBÎNȚĂ, BERBÎNȚĂ (*pl.* -ințe, -inte) *sf.* ① Putinică, hîrdău lung făcut din doage de lemn (uneori înfundat la amîndouă capetele) în care se ține brînza și laptele de oi ([▣] 367); ⓟ: **cînd e brînză, Nu i ~, cînd are de unele, îi lipsesc altele** ¶ ② *Bucov.* (MAR.) Nimfa furnicii, în forma unui săculeț, numită și „ou de furnică" [ung. b e r b e n c e].

Fig. 367. Bărbințe.

BĂRBOAIE *sf. iron. augm.* BARBĂ.

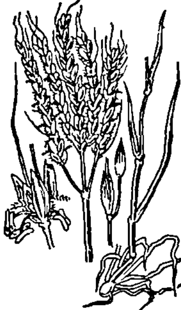
BĂRBOIU (*pl.*-oaie) *sn. augm.* BARBĂ.

BĂRBOS 1. *adj.* ① Care are b a r b ă ¶ ② Care are barbă mare și deasă.

2. BĂRBOASĂ (*pl.*-oase) *sf.* Plantă ierboasă cu florile așezate în spice cilindrice prevăzute cu peri lungi și aspri; spicele sînt pătate cu roșu sau cu verde și violet; crește prin locuri nisipoase, pe dealurile neroditoare (*Andropogon ischaemum*) (▪ 368).

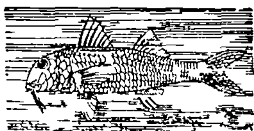
BĂRBULIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. dim.* BARBĂ.

*BARBUN *sm.* Pește de culoare roșie pe spinare, cu corp lungăreț cam de 25 cm., avînd pe buza de jos două mustăți lungi, foarte sensibile și mișcătoare; trăește în marea Mediterană și marea Neagră (*Mullus barbatus*) (▪ 369) ¶ 2 ~-ROȘU, pește de mare, de 20—40 cm., de coloare roșie sau trandafirie, cu 3—4 dungi longitudinale gălbui de o parte și de alta (*Mullus surmuletus*) (▪ 370) [ngr. μπαρμποῦνι < it.].

Fig. 368. Bărboasă.

OBĂRBUNC *sbst.* ① *Trans.* Recrutare ¶ ② *Mold.* (ȘEZ.) (PAMF.) Joc țărănesc [germ. W e r b u n g].

OBARBUR, BARBURE *sm.* ① *Băn. Trans.* Colțul dreptunghiular din partea de jos a toporului, a unui cuțit, etc., călcîiu: **m'am tăiat cu barburul cuțitului** ¶ ② *Trans.* Clin triunghiular cusut la pieptul și la spatele cămășilor bărbătești: **Tu cămașă mi-i croi... Pe barburul dinainte Pune plug cu șas evite, Pe barburul dinapoi Pune plug cu șese boi** (IK.-BRS.) [lat. b a r b u l u s < b a r b a].

Fig. 369. Barbun.

BARBURA ① *npr. f.* ¶ ② Numele popular al sfintei Varvara pe care țăranii o serbează la 4 Decemvrie; în această zi, femeile își îmbărburează copiii, adică îi însemnează la bărbie, la frunte și la obraji cu degetul arătător muiat în miere sau în zeamă de căline [lat. B a r b a r a].

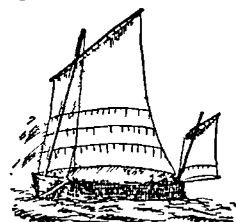

Fig. 370. Barbun-roșu.

BĂRBURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Crestătură în formă de unghiu pe care o fac ciobanii la urechile oilor pentru a le deosebi pe unele de altele [b a r b u r].

OBARBURE ➠ BARBUR.

BĂRBUȘOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* ① *dim.* BARBĂ ¶ ② = CRUȘĂȚEA.

‡BARBUTĂ (*pl.*-te) *sf.* Monetă care circula în timpul lui Caragea, pe la începutul veacului trecut, și care valora 2 lei (vechi) și 10 parale (FIL.).

Fig. 371. Barcă cu pînze

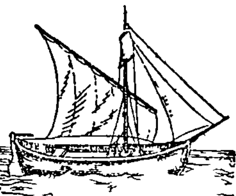
BĂRBUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* BARBĂ.

OBĂRC ➠ BERC².

*BARCĂ¹ (*pl.* bărci) *sf.* Luntre ușoară cu care se plutește pe rîuri și pe lacuri; unele au și pînze și sînt prevăzute cu cîte un catart sau două (▪ 371): **Barca mea e rătăcită Pe al mării val turbat** (ALECS.) [it.].

BARCĂ² *sf. Trans.* Femeie neîndemînatecă și proastă.

BARCĂ, BÎRCĂ (*pl.*-ce) *sf. Trans.* Oaie cu lîna creață și mică [ung. b i r k a].

Fig. 372. Barcaz.

BĂRCACE *sf. Băn.* Oaie care nu prea mănîncă ori-ce, care umblă numai după mîncare bună.

BARCAGIU *sm.* Cel ce conduce o b a r c ă, luntraș: **cu ce ochi pofitori se uită la ~l care vă plimbă pe lac** (VLAH.).

BĂRCAR *sm. Trans.* (TRIB.) Ciobanul care păzește b ă r c e l e.

Fig. 373. Bard.

*BARCAROLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Cîntecul gondolierilor venețieni: **începu a miorlăi o ~ venețiană foarte cunoscută pe atunci** (ALECS.) ¶ ② Cîntec ușor liric, formînd un gen a parte ca măsură și ritm (⁶⁄₄ sau ⁶⁄₈) și care amintește o plimbare cu barca [it.].

*BARCAȘ *sm.* (BOL.) — BARCAGIU [b a r c ă].

BARCAZ (*pl.*-aze, -zuri) *sn.* Mică barcă cu pînze întrebuințată de pescari ([▣] 372) [rus. b a r k a s ŭ].

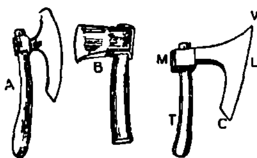
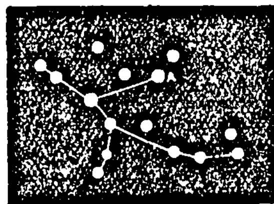

Fig. 374. Barde. A. Bardă de dulgher.—B. Bardă de rotar. —M. Muchie. —V. Vîrf.—L. Leafă.—C. Călcîiu. —T. Toporiște sau coadă.

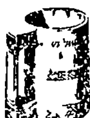
*BARD *sm.* ① Poet sau preot la vechii Celți care cînta isprăvile vitejești ale oamenilor celebri ([▪]373) ¶ ② *Pr. ext.* Poet: **Noi avem în veacul nostru acel soiu ciudat de barzi Care 'ncearcă prin poeme să devie cumularzi** (EMIN.) [fr.].

BARDĂ (*pl.*-de, ⊙ bărzi) *sf.* ① Unealtă a dulgherilor cu care cioplesc lemnul, un fel de secure cu tăișul lat și coada scurtă; altă dată întrebuințată și ca armă de războiu (▪ 374): **un pridvor al cărui acoperiș sta răzimat pe stîlpi cioplițí din ~** (ODOB.); **încep a asv li într'înșii cu săgeți, suliți, barde și lănci** (BĂLC.); ⓟ: **svîrle cu barda în Dumnezeu** (*sau* **în lună**), se zice despre cei nesocotiți, nebuni sau despre aceia cari se răzvrătesc împotriva

Fig. 375. Barda.

tuturor ¶ ⊙ ☆ (l' **BARDA** constelațiunea Perseu, numită de popor și „Căpățîna", „Toporul" sau „Carul dracului" (▪ 375) [ung. b á r d].

BARDAC, BĂRDAC 1. (*pl.*-ace) *sn.* ① — **BĂRDACĂ**¹: iau bărdacu cu apă proaspătă (JIP.) ¶ ② *Olten.* Vas de lemn în care curge rachiul din gurile țevilor de la cazan ¶ ③ *Olten.* Vas de lemn de formă cilindrică ce seamănă cu o donicioară; e unitatea de măsură pentru lichide (în valoare de o oca) (▪ 376).

Fig. 376. Bărdac.

2. *sm.* Varietate de prun al cărui fruct, bardaca, seamănă cu goldana [tc. b a r d a k].

BARDACĂ¹, **BĂRDACĂ** (*pl.*-ace) *sn.* ① Vas mic de pămînt, ulcică, cofiță, cană cu toartă de băut apă (▪ 377): se repezi de i aduse și o bărdacă de apă de la izvor (ISP.) ¶ ② Prună goldană, prună cu gît, fructul bărdacului [b ă r d a c].

Fig. 377 Bardacă.

BĂRDĂCEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* **BĂRDAC** 1 ①.

BĂRDĂCUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. dim.* **BARDACĂ**: iți venea s'o bei într'o ~ de apă (ISP.).

BĂRDĂHAN, BURDUHAN (*pl.* -ane) *sn.* ① Stomacul mamiferelor: nu este mai bine lupule să ai în toate zilele cu ce să-ți umpli bărdăhanul, și fără să muncești (ISP.) ¶ ② *Spec.* Una din despărțiturile stomacului rumegătoarelor (▪378) ¶ ③ *iron.* Stomacul omului lacom, nesățios ¶ ④ Pîntecele, burta mamiferelor: lupul... îl apucă (pe armăsariu) și îndată bărdăhanul spărgîndu-i, mațile la pămînt îi vărsa (CANT.) ¶ ⑤ *iron.* Pîntece (al omului): Mă bătea o'un băț de corn peste bărdăhanul gol (MAR.) ¶ ⑥ *Pr. anal.* Partea cea mai umflată la oală, pîntecele oalei ¶ 7 Pielea care învelește stomacul și mațele vitelor, întrebuințată înainte vreme la ferestrele țăranilor, în locul geamurilor de sticlă: a spart o fereastră de bărdăhan (CRG.) [b u r d u f].

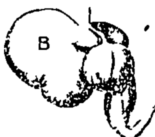

Fig. 378. B. Bărdăhan.

BĂRDĂHĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a b ă r d ă h ă n i (COST.).

BĂRDĂHĂNI (-ănesc) *vb. tr.* A sfîșia un animal cu colții, a-i vărsa mațele (*vorb.* de fiarele sălbatice (COST.) [b ă r d ă h a n].

BĂRDĂHĂNOS, BURDUHĂNOS *adj.* ① Cu pîntecele mare, burtos, pîntecos ¶ ② *Pr. anal.*: altă oală tot așa de bărdăhănoasă ca și-un popă la agiun (SEZ.) ¶ 3 *f.* Însărcinată, borțoasă: fată mare... burduhănoasă, cu pîntecele pînă la gură (MAR.) [b ă r d ă h a n, b u r d u h a n; comp. și **BURDUHOS**].

BĂRDAN, BÎRDAN (*pl.*-ane) *sn.* = **BĂRDĂHAN**: bîrdan de popă (PAMF.), pîntece mare; trei borte lipite cu bărdan închipuesc ferestrele (NEGR.).

BĂRDĂNEALĂ *sf.* (COST.) = **BĂRDĂHĂNEALĂ** [b ă r d ă n i]

BĂRDĂNI (-ănesc) *vb. tr.* (COST.) = **BĂRDĂHĂNI**.

BĂRDĂNOS, BÎRDĂNOS *adj.* = **BĂRDĂHĂNOS**: cui îi trebue o scroafă groasă bărdănoasă (SEZ.).

○**BĂRDĂOS** 1. *adj.* = **BĂRDĂHĂNOS**.

2. **BĂRDĂOASĂ** (*pl.*-oase) *sf. Trans.* (BUD.) Mătăhală.

○**BARDĂȘ** *sm., Băn. Olten.* = **BARDOȘ**.

○**BĂRDAȘ** *sm. Trans. Maram.* ⊕ Cel ce lucrează cu b a r d a, lemnar, dulgher: ~ul are lipsă de puține unelte (RET.).

○**BĂRDĂȘI** (-ășesc) *vb. intr. Trans.* A lucra cu barda, a exercita meseria de b ă r d a ș, de dulgher.

BĂRDĂȘIE *sf. Trans.* Meseria de b ă r d a ș, dulgherie.

○**BĂRDĂȘIT** *sbst. Trans.* ⊕ Faptul de a b ă r d ă ș i; ocupațiunea bărdașului: dacă copilul tău are tragere de inimă la ~, îl dă la oraș să învețe acel lucru (RET.).

○**BĂRDĂUN(E)** *sm. Băn. Olten.* = **GĂRGĂUN** ①.

BĂRDICIOARĂ (*pl.*-re) *sf. Mold.* (PAMF.) *dim.* **BĂRDIȚĂ**.

‡**BARDIȘ** (*pl.*-işe) *sn.* Armă veche, un fel de topor cu coadă lungă: trei roate de Nemți și cu 1000 de haiduci cu ~e (M.-COST.) [pol. b a r d y s z].

BĂRDIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold. Bucov. dim.* **BARDĂ** ①: în belciugul de la carîmbul dedesupt... era aninată o ~ (CRG.).

BARDOȘ *sm. Băn.* = **BARZĂ** [comp. alb. b a r d h o š].

BĂRDUI (-uesc) *vb. tr.* A lucra, a ciopli cu b a r d a: Numai din topor cioplită și din bardă bărduită (R.-COD.).

BĂRDUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a b ă r d u i ¶ ② Ciopliturile ce cad din bardă.

○**BARDZ...** = **BARZ...**

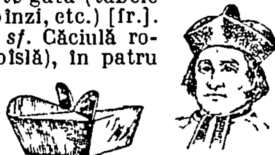
***BAREJ** → **BARIȘ**.

***BARELIEF** — **BASORELIEF** [fr. b a s - r e l i e f].

BAREM¹, **BARIM** *adv.* Încaltea, cel puțin, măcar: bine că barim de frica spînzurătorii ai învățat „Tatăl nostru" (ISP.) [srb. b a r e m].

***BAREM**² (*pl.*-me) *sn.* + Publicațiune în care se dau socoteli făcute gata (tabele de înmulțiri, de dobînzi, etc.) [fr.].

***BARETĂ** (*pl.*-ete) *sf.* Căciulă roșie (de lînă sau de pîslă), în patru colțuri, pe care o poartă cardinalii (▪ 379) [fr.].

Fig. 379. Baretă.

○**BARHE(N)T** *sbst.* Țesătură din ață și bumbac [germ. B a r c h e n t].

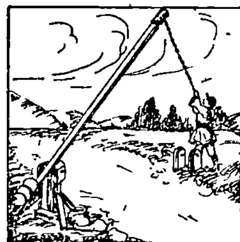
***BARICADA** (-adez) 1. *vb. tr.* A face baricade, a închide, a astupa printr'o baricadă, a îngrămădi diferite lucruri în mijlocul drumului pentru a-l astupa și a împiedeca astfel pe vrăjmași să treacă: ~ o ușă, o fereastră, a îngrămădi lucruri în dosul unei uși sau al unei ferestre, spre a împiedeca pe năvălitori s'o deschidă.

2. *vb. refl.* A se adăposti în dosul unei baricade [fr.].

***BARICADĂ** (*pl.* -ade) *sf.* Întăritură făcută în mijlocul drumului din bolovani, butoaie, care, lemne, copaci, etc. cu scopul de a se apăra de vrăjmaș, împiedecîndu-l de a trece înainte (▪ 380): ei încercară un minut a se apăra sub ocrotirea unei baricade (BĂLC.) [fr.].

Fig. 380. Baricadă.

***BARIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Stîlpi sau pari bătuți, în pămînt și împreunați cu scînduri pentru a închide un drum și a opri trecerea prin acel loc ¶ ② Poarta de intrare a unui oraș, locul pe unde se intră într'un oraș, într'o comună, unde se plătesc taxele pentru mărfurile ce se introduc acolo: într'o clipă eram la Capul Podului de-afară, bariera Moșilor de astăzi (I.-GH.) ¶ ③ Drug sau bîrnă mobilă, cu care se poate închide vremelnic trecerea pe un drum, pe linia drumului de fier, etc. (▪ 381) ¶ ④ Ⓕ Piedică, obstacol [fr.].

Fig. 381. Barieră.

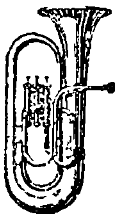
***BARIJ** → **BARIȘ**.

○**BARILCĂ** (*pl.*-ce) *sf.* = **BALERCĂ** [rus. b a r i l k o].

BARIM → **BAREM**.

***BARIȘ**, **BAREȘ** (*pl.*-șuri), ***BAREJ** (*pl.*-juri) *sn.* ① Țesătură foarte rară de lînă: alungînd un flutur cu un năvod mic de bariș (ALECS.) ¶ ② Broboadă făcută din această țesătură și cu care se leagă femeile în zile de sărbătoare: își vîra mereu tîmplele sub

barişul verde (DLVR.); a pus un bareş curat (SLV.); cocoana ...cu barej bavaiu legată la cap (CAR.) [fr. b a r r è g e].
*BARITĂ (*pl.*-te) *sf.* Protoxid de bariu de coloare albă, întrebuinţat în sticlărie [fr.].
*BARITINĂ (*pl.*-ine) *sf.* Mineral foarte răspîndit în natură care se găseşte sub formă de cristale izolate sau în mase lamelare, mai rar în mase compacte prin filoanele metalifere; e un sulfat de bariu [fr. b a r y t i n e].
*BARITON *sm.* ① Vocea mijlocie de bărbat între tenor şi bas ¶ ② Vechiu instrument muzical, de mărimea unui violoncel, cu 7 coarde sub care erau întinse şi alte 9—24 coarde de metal care vibrau şi ele cînd se cînta din instrument ¶ ③ Instrument de alamă de genul saxofonului (382) [it.].

Fig. 382. Bariton.

*BARIU *sbst.* Metal bivalent, de coloare albă, cu greutatea atomică 137, care se găseşte în natură aproape numai sub formă de sulfat şi de carbonat [fr. b a r y u m].
*BARIZ (*pl.*-izuri) *sn.* = BARIŞ: pe cap poartă ~uri şi tulpane (VOR.).
○BĂRÎCA (-ic) *vb. refl. Olten.* A se căţăra, a se b u r i c a.
BARLABOIU *sm.* = BARABOIU.
○BĂRNACIU *adj. Tr.-Carp.* Negricios, oacheş, brun: Mîndră cu ochii bărnaci, Albă esti, dar nu-mi prea placi (IK.-BRS.) [ung. b a r n á s].
○BĂRNĂCUŢ *adj. Tr.-Carp. dim.* BĂRNACIU.
BĂRNĂUZ *sm. Băn.* ① = BĂRZĂUN ¶ ② = GĂRGĂUN.
BĂRNUŢ *adj. Trans.* = BĂRNACIU [ung. b a r n a].
*BAROANĂ (*pl.*-oane) *sf.* = BARONEASĂ [fr. b a r o n n e].
*BAROC *adj.* ① Neregulat, pocit, extravagant: urme de influenţa acestui jargon ~ ne-au mai rămas astăzi (CAR.) ¶ ② Stil ~, stil de arhitectură predominant de la sfîrşitul veacului al XV-lea pînă în veacul al XVII-lea, caracteristic prin abuzul stucaturilor, poleiturilor, ornamentelor, unele de o natură ciudată (383) ¶ ③ Muzică ~ă, muzică cepriţioasă, supărătoare ¶ ④ Ⓕ Ciudat: idee barocă [fr. b a r o q u e < it. b a r r o c c o].

Fig. 383. Stil baroc.

*BAROGRAF (*pl.*-fe) *sn.* = BAROMETRU ÎNREGISTRATOR [fr.].
BAROIU *sm.* Una din numeroasele porecle ale Ţiganului.
*BAROMETRIC *adj.* ① De barometru, privitor la barometru, observaţiune ~ă, observaţiune făcută cu barometrul ¶ ② Companie ~ă, societate ~ă, societate pentru curăţirea latrinelor prin presiunea atmosferică [fr.].

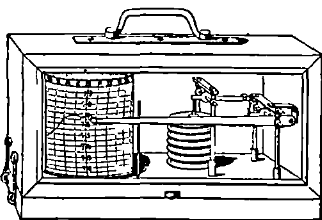

Fig. 384, 385. Barometre.

*BAROMETRU (*pl.*-tre) *sn.* ① Instrument, inventat de Torricelli (1643), care serveşte să măsoare variaţiunile presiunii atmosferice: e alcătuit în genere dintr'un tub de cristal închis la capătul de sus, şi recurbat în partea de jos, în care s'a pus mercur; presiunea atmosferică se cunoaşte după gradaţiunile săpate pe sticlă sau însemnate pe tăbliţa pe care e fixat tubul, şi care arată cu preciziune înălţimea la care s'a ridicat mercurul în coloană, sub influenţa apăsării exercitate de atmosferă (384, 385) ¶ ② ~ înregistrator, barometru care înregistrează automatic, pe un sul de hîrtie, variaţiunile presiunii atmosferice, numit şi „barograf" (386) ¶ ③ ~ aneroid = ANEROID [fr.].

Fig. 386. Barometru înregistrator.

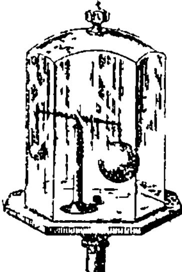
*BARON *sm.* ① În evul mediu, în Franţa, nume generic al tuturor nobililor ¶ ② Titlu de nobleţă, de un rang mai ridicat decît cavalerul şi inferior vicontelui (387) [fr.].

Fig. 387. Coroană de baron.

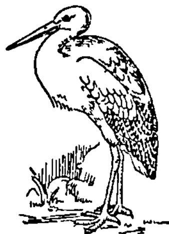
*BARONEASĂ (*pl.*-ese) *sf.* ① Soţia unui b a r o n ¶ ② Femeie care posedă o baronie [b a r o n].
*BARONET *sm.* Titlu de nobleţă, în Anglia, hărăzit unui ordin de cavaleri, şi care trece prin moştenire numai la partea bărbătească [engl.].
*BARONIE *sf.* ① Titlul, rangul de baron ¶ ② În evul mediu, în Franţa, titlu de înaltă nobleţă ¶ ③ Moşie care dă proprietarului titlul de baron [fr.].
BAROS (*pl.*-oase) *sn.* Ciocan mare şi greu întrebuinţat de fierari (388): barosul cel mare pe carele nici trei oameni nu-l puteau ridica, el se juca cu dînsul (ISP.); gloatele ţigăneşti înarmate cu săcuri, şi baroase (BD.-DEL.) [ţig. b a r o s < grec. βάρος]

Fig. 388. Baros.

BAROSAN *adj.* ① Mare şi greu (cît un b a r o s), enorm ¶ ② Ⓕ Cu avere mare, foarte bogat, care are mulţi bani.
*BAROSCOP (*pl.* oape) *sn.* Aparat în formă de balanţă care serveşte să demonstreze principiul lui Archimede aplicat gazelor şi vaporilor (389) [fr.].
*BAROU (*pl.*-ouri) *sn.* ① Locul, banca unde stau advocaţii în sala de şedinţă a unui tribunal, a unei judecătorii ¶ ② Corpul, ordinul advocaţilor: decanul baroului [fr. b a r r e a u].
*BARŞON (*pl.*-oane) *sn. Trans.* Catifea (mai ales roşie): Lelea cu barşoanele Nu şti mulge oile (IK.-BRS.) [ung. b á r s o n y].
BARTĂ (*pl.*-te) *sf. Băn.* (VIC.) = BEARTĂ.
‡ BĂRTAC *sbst.* (DRAGH.) Cazan pentru fiert apa într'o povarnă.

Fig 389. Baroscop.

○ BARTIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf. Mold.* Un fel de pojghiţă (de mucegaiu ce se formează deasupra borşului sau a verzei înăcrite (ŞEZ.) (RV. CRG.).
‡ BARUT *sbst.* Praf de puşcă [tc.].
BARZ 1. *adj. Băn.* Sur, cenuşiu, cu pene de coloare amestecată, albe şi negre (*vorb.* de păsări): pene barze; gîscă ~ă; Uiu-iu. găină~ă Focu să te arză! (PĂC.)
2. BARZĂ (*pl.* berze) *sf.* ① Mare pasăre călătoare din ordinul picioroangelor; are ciocul drept, mai lung decît capul, gîtul mare, penele albe, iar la vîrful aripelor, negre; picioarele, lungi şi roşii, cu 4 degete; trăeşte în Europa, Africa şi Asia, mai mult prin locurile băltoase şi cele udate de rîuri; se hrăneşte cu broaşte, şopîrle, şerpi, peşti, şoareci, insecte şi viermi; la apropierea toamnei, pleacă de la noi spre ţări mai calde, ducîndu-se pînă în centrul Africei; se întoarce pe la mijlocul lui Martie, făcîndu-şi cuibul în copaci, pe acoperişurile caselor sau în clopotniţe; sosirea ei, ca şi a rîndunelelor, este un semn că s'au sfîrşit gerurile (*Ciconia alba*) (390): o ~ obraznică a în-

Fig 390. Barză.

drăznit să și așeze cuibul lîngă coșul bucătăriei (I.-GH.); : a se îngîmfa ca barza, se zice de cei ce se mîndresc peste măsură, și mai ales despre săracii mîndri ¶ - ~-NEAGRĂ, pasăre ceva mai mică decît barza albă, de care se deosebește prin penele ei brune negricioase, cu lustru metalic violet sau verde; pîntecele și șoldurile sînt însă albe; e sălbatică și sperioasă, de aceea nu se apropie de locuințe, ci trăește prin pădurile dese și pe munți; numită și „barză-țigănească" *(Ciconia nigra)* [comp. alb. b a r d h ă].

BARZAON *sm. Trans.* (MAR.) 1 BĂRZĂUN 1 ¶ - GĂRGĂUN 1.

BĂRZĂUN(E *sm.* 1 Insectă ceva mai mare și mai groasă decît albina, cu corpul vărgat acoperit cu perișori, și care produce o miere aproape tot așa de gustoasă ca a albinei, dar mai lichidă; își face cuibul prin paie sau în gropițe în pămînt; produce, cînd sboară, un fel de sbîrnăitură caracteristică *(Bombus terrestris)* • 391 : un bărzăune negru-galben se luptase cu un paianjin ma mare decît dînsul (BR.-VN.) ¶ - = GĂRGĂUN 1.

Fig. 391. Bărzăuni.

BĂRZONIU *adj. Ban.* = BARZ.

BĂRZOȘ, BĂRZUȘ *sm. Băn.* BARZĂ [☛ BĂRDOȘ].

***BAS** (*pl.*-suri) 1. *sn.* ① Vocea bărbătească profundă, cea mai coborîtă din scara muzicală: Să verse din gît dulci glasuri, Soprani, secunde și ~uri (PANN) ¶ ② Partea cea mai gravă dintr'o bucată de muzică cîntată de mai multe voci ¶ ③ Struna cea mai groasă la unele instrumente cu coarde ¶ ④ Instrument de alamă care scoate numai sunete grave (▣ 392) ¶ 5 CONTRABAS.

2. *sm.* Persoana care cîntă cu vocea cea mai coborîtă din scara muzicală [fr. < it.].

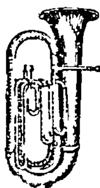

Fig. 392. Bas.

BĂSADĂ ☛ BESEADĂ.

†**BĂSĂDI** (ădesc) *Trans.*, BĂSĂDUI (-uesc) *Maram. vb. intr.* A vorbi: Stați, Turcilor, nu grăbți, Că cu Gruia băsădiți (BIB.) [srb. b e s j e d i t i].

BASALT... BAZALT...

BASAMA, BASAMĂ BAGSEAMĂ.

BASAMAC[1] (*pl.*-acuri) *sn.* Rachiu prost amestecat cu multă apă.

BASAMAC[2] *sm. Olten.* Stîlp mic și gros întrebuințat la coșare [srb.].

BASAOCHIU ☛ BAZAOCHIU.

BASARABEAN 1. *adj.* Din B a s a r a b i a.
2. BASARABEAN *sm.* BASARABEANCĂ (*pl.*-ence) *sf.* Locuitor din Basarabia.

† **BĂSĂU** *sbst.* 1 ‡ Mînie, necaz ¶ ② ‡ Răzbunare ¶ ‡ Ocară ¶ 1 *Mold.* Ură, ciudă [ung. b ö s z „mînie", b o s z u „răzbunare"].

***BASC** 1. *sm.* ● Numele unui popor de rasă iberică care locuește în munții Pirinei.
2 *adj.* Relativ la Basci, al Bascilor: limba ~ă [fr. b a s q u e].

BASCĂ[1] *sf.* Toată lîna de pe o oaie: deștinge-va ca ploaia spre ~ (PS.-SCH.) [comp. alb. b a š k ă].

***BASCĂ**[2] *sf.* Partea unei bluze de la cingătoare în jos, poalele unei talii sau jachete femeiești [fr. b a s q u e].

BĂSCĂCĂRA (-ărez) *vb. refl. Olten. Mold.* ① A lărgi pasul ¶ ② A-și sluți trupul ori fața, a se strîmba, a se schimonosi [comp. RĂSCĂCĂRA].

***BASCHINĂ** (*pl.*-ine) *sf. Mold.* Bluză sau talie făcută din stambă și pe care o poartă femeile (ȘEZ.) (PAMF.); tîrgul uncheșu ..o ~ cu puchițel (FLOR.) [fr. b a s q u i n e].

***BASCULĂ** (*pl.*-ule) *sf.* Aparat cu care se cîntăresc poveri mari, cu greutăți de zece ori mai mici, (cîntar) decimal (▣ 393) [fr.].

⊙ **BASEN** — BASIN.

***BASEȚĂ** *pl.*-ețe *sf.* 1 Înjosire ¶ ② F Josnicie, faptă sau vorbă josnică, purtare nedemnă [fr. b a s s e s s e].

***BASFOND** (*pl.* -duri *sm.* Parte de teren mai lăsată în jos, mai scufundată decît cele din prejur [fr. b a s - f o n d].

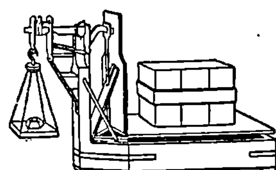

Fig. 393. Basculă.

***BASILAR** = BAZILAR.

***BASILICĂ, BAZILICĂ** (*pl.*-ici, -ice) *sf.* ① La Romani, mare edificiu public care servea de tribunal și în care se încheiau afaceri comerciale; multe din

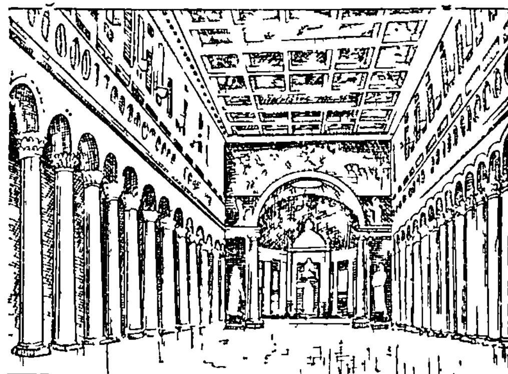

Fig. 394. Basilică.

aceste edificii au fost transformate, mai tîrziu, în biserici creștine; *de aci*, în evul mediu, numele de ~ dat ori-cărei biserici creștine ¶ 2 Astăzi nume dat bisericilor și catedralelor mai mari, mai impunătoare (• 394 [lat.].

***BASILICALE** = VASILICALE.

***BASILISC** = VASILISC.

***BASIN** (*pl.*-inuri) *sn.* ① Rezervoriu mare de apă într'o grădină sau într'un parc, havuz (▣ 395 ¶ ② Rezervoriu mare de apă pentru scăldat (• 396) ¶ ● ~ul unui fluviu, unui rău, teritoriul udat de un fluviu, de un rîu și de afluenții săi: ~ul Dunării; ~ul Siretului ¶ 4 ● ~ul unei mări, toate țările ale căror ape se varsă în această mare: ~ul Mediteranei ¶ 5 Locul închis de la un port de mare unde se adăpostesc corăbiile în timp de furtună (▣ 397) ¶ 6 Cavitatea osoasă așezată între trunchiu și extremitățile inferioare (▣ 398) [fr.].

Fig. 395. Basin.

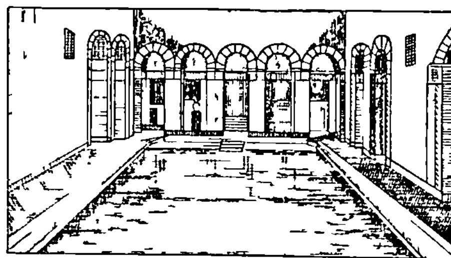

Fig. 396. Basin.

***BASINET** *sbst.* Un fel de pungă în scobitura rinichiului din care pornesc o mulțime de tuburi urinifere [fr.].

***BASIST** *sm.* Cel ce cîntă cu contrabasul [fr.].

BASM. ℗ **BASMU** (*pl.*-me) *sn.* ⸙ Povestirea unor întîmplări închipuite, în care fapte vitejeşti şi isprăvi minunate sînt săvîrşite de feţi-frumoşi cari,

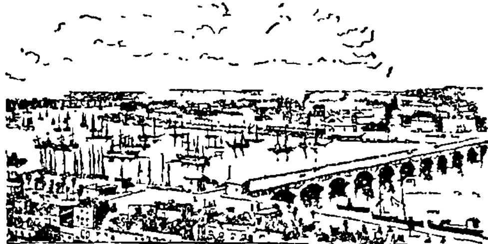

Fig. 397. Basin.

luptîndu-se cu zmei şi cu balauri, îi biruesc în cele din urmă, ajutaţi fiind în întreprinderile lor de zîne, de cai năzdrăvani, etc.; poveste: **începură să povestească basme şi zicători glumeţe** (ODOB.); **Viaţa, gîndurile noastre, Ni s'or părea un basmu sfînt** (VLAH.) [☛ **BASN**].

BASMA (*pl.*-male) *sf.* ① Bucată, mai adesea pătrată, de pînză ori de mătase, care serveşte pentru şters nasul sau sudoarea, ori pe care femeile o poartă pe cap înnodînd-o pe sub bărbie, sau cu care bărbaţii îşi înfăşoară gîtul: **îşi ştergea fruntea cu o ~ cărămizie** (DLVR.) : *F* ⓟ: 'a scoate ~ curată, a desvinovăţi cu totul pe cineva, a-l găsi fără nici o vină ¶ ② ‡ Materie colorată de bumbac, de in sau de lînă (ȘAIN.) ¶ ③ **Jocul în basmale** SEV.), un fel de horă care se joacă în Moldova după masa de cununie [tc.].

Osul iliac Osul iliac Sacrum Pubis Ischion

Fig. 398. Basin.

‡ **BASMAGIU** *sm.* Cel ce fabrică, boeşte sau vinde basmale: **unul (era) ~ pe Podul Tîrgului-de-afară** (CAR.) [tc. b a s m a ğ y].

BĂSMĂLUŢĂ (*pl.*-uţe) *sf. dim.* **BASMA**: **băsmăluţa bine legată împrejurul gîtului** (BR.-VN.).

BASMANTER... = **PASMANTER...**

BASMU ☛ **BASM.**

† **BASN**, † **BASNU** (*pl.*-ne) *sn.* ① **BASM** ¶ ② Poveste mincinoasă, legendă, fabulă: **la toate aceste basne, nu lipsea niciodată de a aduce ca martor şi pe biata slugă** (ODOB.); **a se face de ~**, a ajunge de poveste, a încăpea în gura lumii, a se face de rîs [vsl. b a s n ĭ].

‡ **BASNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Povestire mincinoasă, fabulă, legendă: **ne învaţă pre noi această ~ că neamul omenesc nu poate fi norocos** (TICH.) [b a s n].

† **BĂSNAR** *sm.* Care istoriseşte basme, povestiri mincinoase, fabule: **au făcut ca marele istoric să nu mai fie tratat de ~** (I.-GH.) [b a s n].

BĂSNAŞ *sm.* = **BĂSNAR.**

† **BĂSNI** (-nesc). ‡ **BĂSNUI** (-uesc) *vb. tr.* şi *intr.* A povesti minciuni, a istorisi fabule, legende: **aceasta socotim să fie adevărat pricina... iară nu ce băsnuesc unele istorisetfuri** (CANT.) [vsl. b a s n i t i ¶ b a s n].

† **BĂSNITOR**, ‡ **BĂSNITORIU** *sm.* Care povesteşte minciuni, care istoriseşte fabule, legende: **băsnuitori ca aceştia... basne scornesc** (CANT.) [b ă s n u i].

***BASON** (*pl.*-oane) *sn.* ♩ ① **FAGOT** ¶ ② Joc de orgă amintind timbrul de oboe în registrele grave [fr. < it.].

***BASORELIEF** (*pl.*-efuri), ***BASORELIEV** (*pl.*-evuri) *sn.* ⸙ Sculptură făcută pe un monument, ale cărei figuri sînt numai puţin ieşite afară din plan (☞ 399): **expresivele basorelievuri cinegetice de pe arcul lui Constantin** (ODOB.) [it. b a s s o r i l i e v o].

Fig. 399 Basorelief (de pe columna lui Traian).

***BASTA** *adv.* Ajunge! destul! [it.].

***BASTARD** 1. *adj.* ① Născut din părinţi necăsătoriţi ¶ ② ⸙ ⸙ Născut din încrucişarea a două rase (*vorb.* de animale), sau din încrucişarea a două specii (*vorb.* de plante .

2. **BASTARD** *sm.*, **BASTARDĂ** (*pl.*-de) *sf.* Care s'a născut din părinţi necăsătoriţi, copil(ă) din flori: **avu durerea să vază pe numeroşii săi fii legiuiţi şi bastarzi sfîşiind ţara prin pretenţiile lor** (BĂLC.) [it.].

***BASTIMENT** (*pl.*-ente) *sn.* ⚓ Corabie de ori ce formă sau mărime: **~ul pe care eram a şi abordat într'una din schelele ei** (I.-GH.) [it.].

***BASTINGAGIU** (*pl.*-agii, -agiuri), ***BASTINGAJ** (*pl.*-aje, -ajuri) *sn* ⚓ Şir de chichiţe sau chesoane, de lemn sau de fier, aşezate de-a lungul bordului unui bastiment de război, şi în care se păstrează hamacele în timpul zilei (☞ 400) [fr.].

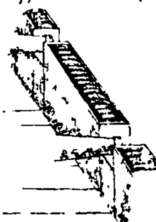

Fig. 400. Bastingagiu.

***BASTION** (*pl.*-oane) *sn.* ⚔ Lucrare de fortificaţiune aşezată la unghiurile unei fortăreţe şi făcută din pămînt acoperit cu brazde, din zid de piatră sau de cărămizi (☞ 401): **zidurile din prejur ocolindu-le cu bastioane şi fortificaţii** (BĂLC.) [fr. < it.].

***BASTON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Băţ, lung de vre-un metru, cu măciucă sau încovoiat la capătul de sus, şi pe care se sprijineşte cineva cînd umblă: **Cu nerodul cînd vorbeşti, ~ul să-ţi pregăteşti** (PANN) ¶ ② *Pr. ext.* Lovitură dată cu bastonul: **după cîteva bastoane, l-a ţinut doi ani în fiare** (I.-GH.) [it.].

Fig. 401. Bastion.

***BASTONADĂ** (*pl.*-ade) *sf.* ① Lovituri date cu bastonul ¶ ② Pedeapsă, obicinuită încă în unele ţări, constînd în lovituri date cu un băţ la tălpi [fr.].

***BASTONAŞ** (*pl.*-aşe) *sn. dim.* **BASTON.**

† **BAŞ**[1] *sbst.* : = **AGIO**: **dumneata să fii sănătos... că aurul are ~** (D.-ZAMF.) [tc.].

○ **BAŞ**[2] *adv. Băn. Trans.* Chiar, tocmai [srb.].

† **BAŞ**[3], prefix corespunzător lui **arhi-**, care se construeşte cu substantive, pentru a arăta pe cel mai de seamă, pe cel mai de frunte dintre oamenii cari au aceeaşi meserie sau aceeaşi însuşire (☛ **BAŞ-AGA, BAŞ-BOIER, BAŞ-CIOHODAR**, etc.) [tc.].

‡ **BAŞ-AGĂ** *sm.* Primul căpitan sau comandant al unui detaşament de Turci: **Era căpitan paşa, Baş-agaua Turcilor** (ALECS. P.) [b a ş + a g a].

BAŞARDINĂ (*pl.*-ine) *sf.* ℗ **BAŞOLDINĂ.**

○ **BAŞBAFIR** *sbst.* = **BAIBAFIR**: **Cămaşă de in cusută cu fir şi cu ~** (TEOD.).

‡ **BAŞ-BEŞLIAGA**, **BAŞ-BEŞLEAGĂ** *sm.* ⸸ Mai marele peste beşlii: **au trimis paşa un agă şi pe baş-beşliagă cu cîţiva beşlii** (LET.) [tc. b a ş-b e ş l i a g a s y].

† **BAŞ-BOIER** *sm.* ① ⸸ Cel dintîiu, cel mai de seamă boier al Ţării: **baş-boierul purta hanger la brîu** (I.-GH.) ¶ ② Boier mare, boier de frunte: **nu suferea apucăturile de ~ ce le avea cuconu Pătraşcu la zile mari** (GRIG.) [b a ş[3] + b o i e r].

‡ **BAŞ-BULUCBAŞ(A)**, **BAŞ-BULUBAŞ** *sm.* ⸸ Mai marele peste zece bulucbaşi, şeful gardei domneşti: **trimeţînd pre baş-bulucbaş cu seimenii la gazdele boierilor** (MUST.) [b a ş[3] + b u l u c b a ş(a)].

BAŞ-BUZA *sf.* Bragă de prima calitate: **Hai la bragă, Soră dragă, Bragă bună, baş-buza** (TEOD.) [b a ş[3] + t c. b u z a „bragă"].

BAŞBUZUC[1] ... **BAŞI-BUZUC...**: **au găsit ţările jefuite şi sărăcite de bandele de ... ~i** (I. GH.).

BAŞBUZUC[2] = **BAŞ-BUZA**: **intră într'o bragagerie: ei, să gust ce ~ aveţi** (DLVR.).

BAŞCA *adv.* ① Deosebit, afară de: **pensia e ~. o am după legea a veche, e dreptul meu** (CAR.); ⓟ: **una vorbim şi ~ ne înţelegem**, se zice cînd doi oameni vorbesc şi nu ajung să se înţeleagă, cînd fie-care înţelege într'altfel ¶ ② **De ~, de-a ~**, *loc. adv.* Deosebit [tc. b a ş k a].

†BAŞCĂ, ‡BAŞTĂ (*pl.* băşti) *sf.* ① ✕ ‡ Lucrare de fortificaţiune făcută pe lîngă şanţurile unei tabere, din pămînt sau de zid, în formă de turn şi de unde se trăgea cu tunurile: făcuse Leşii în cele trei zile o tabie, adică o baştă den afară de şanţuri (M.-COST.) ¶ ② Pivniţă boltită: intrară în başca rotundă cu păreţii şi pardoseala de piatră (ODOB.) [refăcut din pl. b ă ş t i, *sg.* b a ş t e ☛ BAŞTE].

○BĂŞCA *adv.* *Băn.* = BAŞCA.

BĂŞCĂLUI (-uesc) 1. *vb.* *tr.* A despărţi, a deosebi, a separa.

2. *vb.* *refl.* A se despărţi unul de altul, a se deosebi, a se separa [b a ş c a].

‡BAŞ-CAIMACAM *sm.* ‡ Cel dintîiu dintre caimacami [b a ş³ + c a i m a c a m].

‡BAŞ-CAPICHEHAIA *sm.* ‡ Primul dintre capichehaiele [b a ş³ + c a p i c h e h a i a].

‡BAŞ-CAPIGIU *sm.* ‡ CAPUGI-BAŞA [b a ş³ + c a p i g i u].

‡BAŞ-CĂPITAN *sm.* Căpitan de frunte [b a ş³ + c ă p i t a n].

BĂŞCĂŞI (-ăşesc), BĂŞCĂŞUI (-uesc) *vb.* *tr.* şi *refl.* = BĂŞCĂLUI.

‡ BAŞ-CEAUŞ *sm.* ‡ ① Mai marele peste un regiment de ieniceri ¶ ② Căpitan peste o sută de lefegii [b a ş³ + c e a u ş].

BAŞCHIE, BAŞCHIU *sf.* ☛ Un fel de ciocan cu leafa şenţuită de care se serveşte dogarul; numită şi „ciochie", „păpuşă" sau „băţic" (▪ 402).

Fig. 402. Başchie.

BAŞ-CIOCOIU *sm.* (ŞĂIN.) Ciocoiu de frunte [b a ş³ + c i o c o i u].

‡BAŞ-CIOHODAR *sm.* ① La Turci, primul ciohodar sau lacheu al Sultanului ¶ ② ‡ Întîiul cămăraş al palatului domnesc: răposatul Măciucă... ~ şi mîna dreaptă a lui Vodă, cum s'ar zice astăzi întîiul aghiotant domnesc (I.-GH.) [tc. b a š - č o h o d a r].

‡BAŞ-CONACCIU *sm.* ‡ Mai marele peste conaccii [b a ş³ + c o n a c c i u].

○BAŞFIR = BAIBAFIR.

BAŞ-HENGHER *sm.* (ŞĂIN.) *pl.* Cel mai de frunte dintre hengheri [b a ş³ + h e n g h e r].

BĂŞI *vb.* *intr.* şi *refl.* *vulg.* A da o băşină; ⓟ: capra beşe şi oaia pate ruşinea, cei mici, cei săraci sînt de multe ori făcuţi vinovaţi şi pedepsiţi pentru faptele săvîrşite de cei mari sau de cei bogaţi [lat. vulg. *b ī s s ī r e].

Fig. 403. 404. Başibuzuci.

BAŞIBUZUC *sm.* ① ✕ Soldat voluntar din trupele neregulate ale armatei turceşti (▪ 403, 404): ~ii omorau pe agalele cari voiau să-i reţie să nu treacă Dunărea (I.-GH.) ¶ ② *Pr. ext.* Om violent, turburător [tc. b a š i - b o z u k].

BAŞIBUZUCESC *adj.* De b a ş i b u z u c, ca başibuzucii.

BAŞIBUZUCEŞTE *adv.* Ca başibuzucii, în felul başibuzucilor [b a ş i b u z u c e s c].

BAŞIBUZUCIE *sf.* Purtare de b a ş i b u z u c, violenţă, sălbăticie.

BĂŞICA, ○BEŞICA (-şic) 1. *vb.* *tr.* A face să se acopere (pielea) de băşici: razele soarelui ce-i străbătean prin păr şi-i beşican pielea (GRL.) ¶ ② ⓟ A bate straşnic, aşa încît să-i băşice trupul: iii bălan, că te băşic (ISP.).

2. *vb.* *refl.* A se acoperi de băşici [lat. vulg. *b ī s s ī c a r e].

BĂŞICĂ, ○BEŞICĂ (*pl.*-ici) *sf.* ① Sac musculo-membranos la om şi alte animale situat în partea inferioară a abdomenului şi în care se îngrămădeşte urina; numită şi băşica udului sau băşica urinară (▪ 405) ¶ ② Membrana aceasta scoasă din corpul animalului şi uscată, întrebuinţată ca burduf, pungă, etc.: el îşi puse o ~ de vacă în cap în care-şi ascunse părul cel de aur (ISP.); scoţîndu-şi beşica de tutun, o desfăcu şi-şi răsuci o ţigară (SAD.); O beşică 'n loc de sticlă e întinsă 'n ferăstruie (EMIN.) ¶ ③ Băşica fierei, sac membranos, la om şi alte animale în care e strînsă fierea ¶ ④ Membrană în formă de desagă, umplută cu aer, care se găseşte în corpul peştilor şi care le serveşte pentru a se putea ridica şi cufunda în apă; e numită din cauza aceasta şi ~ înnotătoare (▪ 406) ¶ ⑤ Mică umflătură ce se face pe piele de pe urma unei lovituri, unei arsuri, sau din alte pricini; ⓟ băşica cea rea = dalac ¶ ⑥ Globuleţ plin de aer care se formează pe suprafaţa unui lichid cînd e pus în mişcare, cînd fierbe sau fermentează; ploaie cu băşici, ploaie repede şi cu picături mari, formînd băşici pe suprafaţa apei în care cad picăturile; ~ de săpun, globuleţ de aer care se formează suflîndu-se în spuma de săpun ¶ ⑦ ‡ Balon ¶ ⑧ Glob de sticlă ce se pune în vîrful unui băţ, ca ornament în grădini: beţele de la trandafir... cu băşici de sticlă în vîrf (BR.-VN.) ¶ ⑨ Movilă mică rămasă în urma eroziunii apei ¶ ⑩ BĂŞICA-PORCULUI = GOGOAŞĂ [lat. vulg. *b e s s i c a].

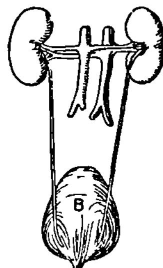

Fig. 405. B. Băşică.

Fig. 406. Băşică înnotătoare.

BĂŞICAT 1. *adj.* ① *p.* BĂŞICA ¶ ② *Pr. ext.* Rotund, umflat, în formă de băşică: deschizînd ochii mari şi băşicaţi de lacrime (OLVR.).

2. BĂŞICATĂ *sf.* Varietate de struguri.

3. BĂŞICAT *sbst.* Faptul de a (se) băşica.

BĂŞICĂTOR *adj.* Care produce băşici [b ă ş i c a].

BĂŞICĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Acoperirea pielei de băşici de pe urma unei arsuri, unor împunsături de albine sau din alte pricini: băşicătura de viespe e mai veninoasă decît cea de albine (L.-M.) [b ă ş i c a].

BĂŞICOS 1. *adj.* Care are multe b ă ş i c i, acoperit cu băşici.

2. BĂŞICOASĂ *sf.* ① Copăcel înalt de 2-3 metri, cu flori galbene, se cultivă prin grădini ca plantă ornamentală; frunzele şi seminţele, foarte amare, posedă proprietăţi purgative (*Colutea arborescens*) (▪ 407) ¶ ② = GUŞA-PORUMBULUI ②.

Fig. 407. Băşicoasă.

BĂŞICUŢĂ (*pl.*-nţe) *sf.* ① *dim.* BĂŞICĂ ¶ ② = LUMÎNĂRICA-PĂMÎNTULUI.

BĂŞINĂ (*pl.*-ni) *sf.* *vulg.* ① Gaz fetid care iese din canalul şezutului ¶ ② BĂŞINA-CALULUI, BĂŞINA-LUPULUI, BĂŞINA-PORCULUI¹, BĂŞINA-VULPII = GOGOAŞĂ ¶ ③ BĂŞINA-PORCULUI², ciupercă globuloasă, mai întîiu albă, apoi roşiatică sau brună care creşte pe pămînt în pădurile de conifere şi de fag; are

Fig. 408. Băşina-porcului.

miros plăcut și e comestibilă cînd e tînără; la maturitate însă e considerată ca veninoasă *(Lycoperdon gemmatum)* (• 408) ¶ ④ BĂȘINA-PORCULUI³ BUREȚELE-CERBILOR [lat. vulg. *b ĭ s-s ĭ n a].

BĂȘINOS, -OASĂ *adj. sm. f. vulg.* Care dă mereu b ă ș i n i.

○ **BAȘLIC** *(pl.*-icuri) *sn.* Căpătîiul crestat și uneori înflorit al stîlpilor casei, capitel [tc.].

BAȘOLDINĂ *pl.*-ne *sf.* (P (JIP.) Femeie destrăbălată, desfrînată.

‡ **BAȘTĂ** ☛ BAȘCĂ.

† **BAȘTE** ☛ BAȘTIE.

BĂȘTI! *sau* BIȘTI! *interj.* Expresiune care caută să imite sgomotul făcut de cineva, cînd face o mișcare repede spre a scăpa dintr'un loc, sbughi! țuști! din niște mărăcini, băști! îmi sare un iepure (BR.-VN.)

† **BAȘTIE**, BAȘTE *sf.* ⚔ — BAȘCĂ ①: soldații făcură băștii (BĂLC.); cetățuie cu bașțe și boiniță, din a căriia pietre și lespezi mari locuitorii... au zidit prăvălii (STAM.).

BAȘTINĂ *(pl.*-ini, -ine) *sf.* ① † Proprietate moștenită de la părinți și care de veci a aparținut familiei: își părăsesc baștinele lor și se duc de trăesc prin codri (VLAH.) ¶ ② *Întrebuințat astăzi numai în loc.:* de ~, ✓ din ~, nestrămutat, neînstreinat, rămas locului din moși strămoși; locuitori de ~, locuitori cari nu s'au strămutat niciodată din locul, din orașul, din țara în care locuesc; Român de ~, Român neaoș [vsl. *b a š t i n a].

BĂȘTINAȘ 1. *adj.* De b a ș t i n ă, nestrămutat, rămas locului din moși strămoși.

2. BĂȘTINAȘ *sm.*, BĂȘTINAȘĂ *sf.* Locuitor de baștină: băștinașul mîndrei Oltenii e pretutindenea cruce de voinic (VLAH.).

○ **BAT** BEAT.

○ **BĂT** = BIT.

BATĂ *(pl.* bete) *sf.* ① = BETELIE ¶ ② Marginea de la gîtul sau mînecile unei cămăși, bantă, bentiță ¶ ③ Fășia, de obiceiu de altă coloare, care formează marginea unei țesături sau unui postav ¶ ④ BETE *pl.* Un fel de cingătoare constînd dintr'o fășie îngustă și foarte lungă țesută din lînă de diferite culori și împodobită adesea cu mărgele și cu fluturi, cu care bărbații și femeile își încing mijlocul: betele înguste cusute cu mărgele... toate sînt țesute și lucrate în casă (VLAH.); ⓘ: a da pe cineva pe bete afară, a-l goni cu ocară dintr'un loc, dintr'o casă [lat. v ĭ t t a].

BĂTACIU *adj. sm.* Căruia-i place să (se) b a t ă, bătăuș.

○ **BĂTĂCUIU** *(pl.*-cuie *sn. Băn.* Săculeț *(în spec.* pentru lăină).

BĂTĂIAȘ *sm.* ① Acela care bate crîngurile spre a goni vînatul afară, îndreptîndu-l spre pușcași: chiotele de vînătoare ale bătăiașilor (ODOB.) ¶ ② Cel ce bate apa ca să gonească peștele spre plasă, cînd se pescuește [b ă t a i e].

BĂTAIE *sf.* ① Lovituri date cu mîna, cu un băț, etc. pentru a pedepsi pe cineva sau pentru a-și răzbuna asupra cuiva: i-a dat o ~ bună; i-a tras o ~; l-a luat la ~; a omorî în ~; a mînca ~; — ⓘ: bătaia e din raiu, sînt mulți cari nu se 'nvață minte pînă nu-i bați, bătaia e leacul cel mai bun; — cearta fără ~ n'are haz *sau* cearta fără ~, ca nunta fără lăutari, se zice în ironie cînd se iscă vreo ceartă între două sau mai multe persoane; — bătaia și ocara nu se 'ntorc niciodată, cel bătut rămîne cu rușinea, orice ar face; — două bătăi strică, dar două mîncări nu (strică) *sau* mai bine două mîncări decît o ~, *a)* se zice despre cel lacom la mîncare: *b)* se zice aceluia care, poftit la masă, răspunde că a mîncat înainte ¶ ② Pedeapsă, urgie (cerească) ¶ ③ ⚔ Bătălie, luptă: Mihai hotărî... de a nu da bătaia în aceazi (BĂLC.); cîmp de ~, locul pe care se dă bătălia; ⓘ: cal de ~, *a)* argumentul pe care se întemeiază cineva foarte des, *b)* ținta tuturor glumelor, loviturilor, în spinarea căruia se descarcă toate, ceea ce se exprimă și prin gazda bătăilor ¶ ④ Lovituri date cu o unealtă pentru a prelucra ceva, pentru a scoate sau a desface ceva: bătaia porumbului, grîului ¶ ⑤ = BĂTĂTURĂ ⑥: bătaia sau bătătura sînt firele bătute în urzeală (PAMF.) ¶ ⑥ Lovituri date în ceva *(cu obiectul indirect precedat de* la): auzind în puterea nopții o ~ la ușă (GN.); *cu obiectul indirect precedat de* în: ~ în palme; *cu obiectul indirect precedat de* din: ~ din picior; ~ din pinteni ¶ ⑦ Mișcare: ~ din aripi; ~ din buze ¶ ⑧ Mișcare ritmică, svîcnire: bătaia inimii, vinei, pulsului, tîmplei; ~ de inimă ¶ ⑨ ⚔ Împușcătură, tragere cu tunul (într'o cetate): s'au așezat tunurile la bătaia zidurilor (I.-GH.) ¶ ⑩ Distanța pe care o poate străbate glonțul, ghiuleaua, săgeata, etc.: erau departe unul de altul ca la o ~ de pușcă (VLAH.); li se arată, ca la o ~ de glonț, coperișul nou de tinichea (CAR.); fu aproape de lup de o ~ de săgeată (ISP.); *de aci, pr. ext.* bătaia ochilor, distanța pe care o poți străbate cu privirea: stă locului să se uite cum mă suiu, pînă cînd îi ies din bătaia ochilor (CAR.) ¶ ⑪ Sunetul unei tobe, unui clopot: bătaia tobei, clopotului ¶ ⑫ Sunetul unui ceasornic, cînd bate ceasurile: se auzea regulat ca bătăile unui ceasornic: carte—a—nu (DLVR.) ¶ ⑬ ○ Suflarea vîntului: iar eu mă împiedecai și de ~ vîntului căzui în mare (DOS.); *pr. ext.* direcțiunea în care bate vîntul mai tare: și l-a aruncat în sorbu mărilor, în bătaia vînturilor (TOC.) ¶ ⑭ Lumina soarelui, lunii, focului, etc. *și pr. ext.* dogoreala arșiței, flăcării: se vede apa sclipind în bătaia soarelui (BR.-VN.); în bătaia lunii... toate au înfățișarea fantastică a lucrurilor văzute 'n vis (VLAH.); înaltul mai din fața noastră e rumenit ca de bătaia unei flacări (VLAH.); se întîlnesc în bătaia unui felinar (CAR.) ¶ ⑮ Lătrat: bătaia cînilor ¶ ⑯ Gonirea vînatului afară din ascunzătoare, îndreptîndu-l spre pușcași ¶ ⑰ Bătaia peștelui, lepădarea icrelor pentru fecundare, timpul cînd peștii își leapădă icrele ¶ ⑱ (F) Bătaie de cap, frămîntare cu mintea, trudă pentru a pătrunde sau născoci ceva, pentru a găsi mijlocul de a săvîrși ceva greu de făcut ¶ ⑲ Bătaie de joc, luare în rîs, batjocură [lat. b a t t (u a-l i a].

BĂTĂIOS *adj.* ① Căruia-i place să (se) bată, să (se) ia la b ă t a i e pentru cel mai mic lucru ¶ ② Căruia-i place să se certe, să caute mereu gîlceavă altora; *de aci, pr. ext.* iute la fire, mînios, năbădăios, neastîmpărat: o sgripțoroaică urîtă și bătăioasă și rea de mama focului (VLAH.) ¶ ③ *F* P Se întrebuințează pentru a arăta o calitate sau un defect în mod superlativ; grozav, înfricoșat, extraordinar, nevoie mare: a pregătit o salată de țiri bătăioasă (BR.-VN.); vin ~, cum nu se poate mai bun; cai bătăioși, foarte iuți; muiere bătăioasă, *a)* grozav de frumoasă; *b)* grozav de rea ¶ ④ ~ la ochi, care bate la ochi: peste albul cel ~ la ochi cădea... un păr negru de abanos (GN.).

BĂTĂIUȚĂ *(pl.*-țe) *sf.* *F dim.* BĂTAIE.

BATAL, BĂTAL *sm.* ① Berbec întors: să ai grijă de batalu ăsta, că umblă cam cîrnic (LUNG.) ¶ ② Țap bătut ¶ ③ *Olten.* A sta de ~. a sta de capul cuiva; a sta neclintit, statornic.

○ **BĂTĂLĂIA** (-ăiez) *vb. tr. Bucov.* A bate cu b ă t ă l ă u l: (cînepa) o spălăm, o bătălăiem... o facem caier și o toarcem (VOR.).

BATALAMA, PATALAMA *(pl.*-male) *sf.* ① Înscris, adeverință, chitanță ¶ ② *iron.* Certificat, atestat, diplomă ¶ ③ *F* ⓘ: a face cuiva capul ~, a-l zăpăci, a-l buimăci [tc.-ar b a t a l a m a].

BĂTĂLĂU *(pl.*-lăie, -laie, ✓ -lăuri *sn.* ① Maiul, lopățica cu care spălătoresele b a t rufele, cînd le spală: fu cumplit bătută... cu bătălăuri de multe ori (DOS.) ¶ ② *Mold.* Pilug, pisălog, băț scurt și gros cu care se pisează ceva: cățel de usturoiu pisați într'o scafă cu ~l (SEZ.) ¶ ○ *Trans.* Ciocan mai mare (de lemn) (VIC.) ¶ ④ *pl. Mold.* Cele două unelte ale cosașului, batca și ciocanul, care slujesc la ascuțitul coasei.

○ **BĂTĂLEȘ** *adj. Trans.* (BUD.) — BĂTĂIOS ①.

***BĂTĂLIE** *sf.* ⚔ Luptă, bătaie: au făcut o movilă și o cruce mare de piatră pre unde au fost războiul bătăliei (NEC.); porni la ~ cu nădejdea în Dumnezeu (ISP.) [ngr. < it. b a t t a g l i a].

***BATALION** *(pl.*-oane) *sn.* ⚔ Trupă de infanterie alcătuită din mai multe companii: șase batalioane de pedestrime ale Svedului (N.-COST.) [pol. b a t a l i o n *și* it. b a t t a g l i o n e].

○ **BAȚĂR**, BAȚIR *adv. Trans. Mold. Maram.* Măcar, barem, cel puțin: bațăr atîta să faci și tu (RET.); am stat

de capul tatei să-mi facă... batîr un harapnic (CRG.); *Trans.* batăr că, cu toate că, măcar că; batăr-ce, batăr-cine, ori-ce, ori-cine [ung. b a t o r].

*BATARD 1. *adj.* Scriere ~ă, gen de scriere întrebunțată în acte și mai ales în lucrările de contabilitate (409): exercitîndu-se... la fel de fel de scrilturi engleze, italice, gotice, ~e. ronde (CAR.)

Academie

Batarde

Fig. 409. Scriere batardă.

2. BATARDĂ (*pl.*-de) *sf.* Scriere batardă [fr.].

BĂTĂTARNIC 1. *adj.* Care umblă din loc în loc, ușernic.

2. BĂTĂTARNICĂ (*pl.*-ce), BĂTĂTARNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *Băn.* Oaie care nu prea mănîncă ori-ce, care umblă numai după mîncare bună ¶ ② Plantă ierboasă, cu frunze ascuțite, cu flori galbene, și cu fructele acoperite cu peri scurți și aspre la pipăit; numită și „petimbroasă" *(Senecio crucifolius)* (410).

Fig. 410. Bătătarnică.

BĂTĂTOR 1. *adj. verb.* BATE ¶ ① Care bate ¶ ② ~ la ochi.

2. BĂTĂTOR *sm.* Cel ce bate: tu bătut de patru ~i (DOS.).

3. BĂTĂTOR (*pl.*-toare) *sn.* ① Bățul cu care se bate laptele prins, brighidău, mîtcă ¶ ② Limba melițel (DAM.).

4. BĂTĂTOARE *sf.* ① Maiu, lopățică cu care se bate pînza cînd se nălbește, cu care se bat rufele cînd se spală (L.-M.) (411) ② Un fel de titirez care se mișcă cu bătăi ritmice cînd joagărul e în acțiune (DAM.) ¶ ③ = BATOZĂ ¶ ④ Bucată dreptunghiulară de lemn solid, cu ajutorul căreia mașinistul bate forma, spre a o așeza la nivel, înainte de a începe tiparul (412).

Fig. 411. Bătătoare.

BĂTĂTORI (-oresc), BĂTĂTURI (-uresc) *vb. tr.* A întări, a îndesa pămîntul, călcîndu-l cu picioarele sau bătîndu-l cu maiul: astupară groapa, o bătătoriră cu tălpile și plecară... (DEM.); Și-apoi în pusta mea s'o îngrop Și s'o bătătu resc cu carul (D.-ZAMF.) [b ă t ă t u r ă].

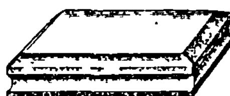

Fig. 412. Bătătoare.

BĂTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a bate, bătaie: auzind... bătătura în poartă, se minunară că ce poate să fie (RET.) ¶ ② Bătaia vîntului: niște lemne legete de copacin... lovindu-se la bătătura vîntului (SB.) ¶ ③ Loc bătătorit, îndesat, întărit prin multă călcare sau batere; *în spec.* locul dinaintea casei care, prin continua călcare de vite și de oameni, s'a bătut bine, așa că nu mai crește iarba pe el; *pr. ext.* curte, ogradă: o potecă strîmtă... străbătea de la poartă pînă în bătătura locuinței stăpînului (ODOB.); se pîrpălea cu Irina la soarele care poleia bătătura lor (DLVR.) ¶ ④ Locul bătut din fața cîrciumei satului, unde se adună vara flăcăii și fetele ca să joace: aici e întîiul popas al chervanelor ce... umplu bătătura cîrciumelor (VLAH.); joca mărunt în ~, cuprinzîndu-se în toate părțile (SAD.) ¶ ⑤ Întăritură, învîrtoșare a pielei, la mîini sau la picioare, și pe spinarea animalelor de muncă sau de călărie, produsă prin batere sau frecare (413): făcîndu-mi loc printre dame... călcînd pe bătăturile moșnegilor (NEGR.); : a călca pe cineva pe bătături, a-l atinge unde e mai simțitor ¶ ⑥ Firul de tort ce se bate cu suveica în urzitura pînzei, numit și „băteală" (414): surtucul lui era mai mult urzeală decît ~ (EMIN.) [lat. b a t t ĭ t u r a].

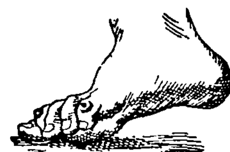

Fig. 413. Bătături.

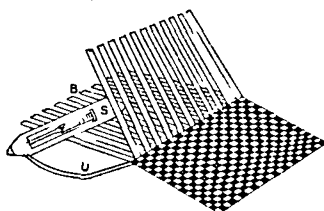

Fig 414. B. Bătătură.—U. Urzeală.—S. Suveică.

BĂTĂTURI ☛ BĂTĂTORI.

BĂTĂUȘ 1. *adj.* Căruia-i place să (se) b a t ă, să (se) ia la bătaie: astfel de împărați ~i ce tot căutau oamenilor cearta cu luminarea (ISP.).

2. *sm.* ① Acela căruia-i place să bată pe alții, care e tocmit să dea bătaie altora: ~ii erau niște slujbași... numiți, fără decret domnesc, de către capii vre-unui partid politic (JIP.): ~ de alegeri, individ, înarmat cu o bîtă, tocmit odinioară, în vremea alegerilor, să bată și să împiedece de a vota pe adversarii politici ¶ ② În jocul copiilor „de-a armașul", cel însărcinat să dea, cu o basma răsucită, atîtea lovituri la palmă cîte poruncește domnul sau împăratul (PAMF.).

3. *sbst. Mold.* Lemnul cu care se lovește mingea (ȘEZ.).

BATCĂ[1] (*pl.*-ce) *sf.* Un fel de nicovală mică înfiptă într'o bucată de lemn ascuțită și pe care cosașul își ascute coasa. bătînd cu un ciocănaș (415) [rut. b a b k a. refăcut după a b a t e].

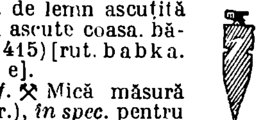

Fig. 415. Batcă.

BATCĂ[2] (*pl.*-ce) *sf.* Mică măsură de greutate (cam $^1/_4$ gr.), *în spec.* pentru aur (BUD.) (VIC.) [ung.].

○BATCĂ[3] (*pl.*-ce) *sf.* ① *Mold.* Coșarcă împletită cu care copiii prind păsărele ¶ ② *Trans.* (BUD.) Un fel de cursă, capcană pentru prins șoareci.

BATCĂ[4] (*pl.*-ce) *sf.* — BABIȚĂ[1] ① [sl. *b a b k a < b a b a (blg. cu același înțeles)].

BATCĂ[5] (*pl.*-ce *sf.* ① BABUȘCĂ ② ¶ ② Pește de 20-25 cm. ce seamănă cu plătica și trăește prin bălțile Dunării; numit și „bătculiță", „corbancă", „corpa(n)că", „corpănică", etc. *(Blicca björkna)* (416) [sl. *b a b k a < b a b a; comp. rut. b a b k a].

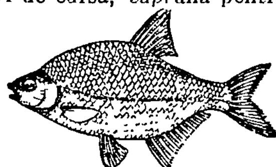

Fig 416. Batcă.

BĂTCULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ☛ BATCĂ[5] ②.

BATE (bat) 1. *vb. tr.* ① A lovi de mai multe ori pe cineva, a-i da lovituri cu mîna, cu un băț, etc. pentru a-l pedepsi, pentru a-i face rău: ~ cu pumnii, cu mîna, cu picioarele, cu bățul; ~ măr pe cineva, a-l bate rău, a-l stîlci în bătăi; ~ la tălpi pe cineva, a pedepsi pe cineva lovindu-l peste tălpi cu o nuia, cu un băț; Ⓕ ~ la tălpi (*sau* la pingea), a prăpădi, a cheltui în jocuri și în petreceri: cînd puneau mîna pe cîte o para, o băteau la tălpi pe must (I.-GH.); Ⓟ ~ șeaua să priceapă iapa ☛ IAPĂ; ~ pe umăr pe cineva, a-l lovi ușurel cu mîna peste umăr în chip prietenos ¶ ② A lovi cu putere de ceva, a izbi: muierea rea singură-și dă palme și-și bate capul de pereți (PANN) ¶ ③ A pedepsi (*vorb.* de urgia dumnezeească, mai ales în blesteme): Dumnezeu nu bate cu bățul, se zice cînd vine peste cineva o nenorocire; bată-te varga lui Dumnezeu! bată-te mînia lui Dumnezeu!; de asemenea, în jurăminte și blesteme: să mă bată Dumnezeu dacă mint; bată-l Dumnezeu! Alte expresiuni ca: bată-l norocul! bată-l fericea! bată-l cucul! bată-l crucea! bată-l pîrdalnicul! bată-l pustia! etc. se întrebuințează adesea ca exclamațiuni de uimire sau de admirare: sare ca o maimuță pe armăsar, parcă-l văz, bată-l Dumnezeu! (I.-GH.) ¶ ④ A învinge, a birui (în războiu, în luptă): Ștefan cel Mare a bătut pe Turci în mai multe rînduri ¶ ⑤ A lovi, a ataca o cetate cu tunuri, cu puști, cu mașini de războiu, pentru a o cuprinde: Vineri de dimineață au început a batere cetatea (GR.-UR.); *de aci* (*vorb.* de puști sau de tunuri) a trage, a lovi, a ținti, a împușca: număram tunurile care băteau Silistria (I.-GH.); ~ războiu, a purta războiu, a se lupta, a se război ¶ ⑥ Ⓕ A învinge, a întrece, a se arăta mai tare (într'o discuție, într'o polemică, la joc): l-am bătut de două ori la biliard ¶ ⑦ A da lovituri cu o unealtă pentru a prelucra ceva, pentru a scoate ceva dintr'un lucru: ~ pămîntul (aria, etc.), a întări pămîntul prin lovituri cu maiul, cu picioarele, etc.;

~ **fierul**, a-l lucra cu ciocanul, a-l ciocăni: Ⓟ: **bate fierul cît e cald**, nu scăpa prilejul din mînă, nu pierde vremea, zorește o afacere cînd vezi că e bine îndrumată; ~ **coasa**, a ciocăni coasa cu ciocanul pentru a o ascuți; ~ **moneta**, a face bani: ~ **grîul, porumbul**, etc. a desface prin lovituri cu îmblăciul, etc. grăunțele de grîu, boabele de porumb, etc., a îmblăti; ~ **pînza**, a lovi cu vătalele firele de bătătură pentru a face țesătura mai deasă; ~ **un pom**, a-l scutura, a-i lovi crengile cu o prăjină, cu o nuia, ca să pice fructele; Ⓟ: **bate nucile pînă nu pică frunza**, să facem ori-ce lucru la vreme; ~ **hainele, covoarele**, a le lovi cu un băț ca să iasă praful din ele ¶ ⑧ A amesteca bine prin lovituri date cu o unealtă: ~ **ouăle**: ~ **laptele**; Ⓟ: ~ **apa să aleagă unt**, a face o muncă zadarnică, a lucra fără rost; ~ **mazărea, fasolea, lintea**, a reduce boabele fierte de mazăre, etc. în stare aproape lichidă, frecîndu-le și amestecîndu-le bine; ~ **cărțile** (*de joc*), a le amesteca ¶ ⑨ A înfige, a vîrî, a băga în ceva, a înțepeni prin lovituri repetate: ~ **un cuiu, un piron în perete**; ~ **un par, un țăruș în pămînt**: ~ **broasca la ușă**; ~ **potcoava**; ~ **cercuri la o bute** ¶ ⑩ ♩ A face să răsune prin lovituri (*vorb.* de unele instrumente muzicale): ~ **toba, toaca**; Ⓟ: **bate toba la urechea surdului**, se zice despre cei ce nu vor să asculte; ~ **tactul, măsura**, a măsura tactul, timpul, lovind ușor cu ceva; — a juca lovind tare cu picioarele în pămînt: ~ **brîul, chindia** ¶ ⑪ A asvîrli, a arunca departe, a repezi, lovind cu ceva: ~ **mingea, turca, poarca**, etc. ¶ ⑫ A umbla des într'un loc, a străbate, a cutreiera: **se înhăitase cu cîțiva feciori de boieri și băteau mahalalele** (I.-GH.); **toată ziulica bate prundurile după scăldat, în loc să pască cei cîrlani** (CRG.); **ordonă... să bată codrii, ca să prinză pe fugari** (NEGR.); *de aci* Ⓟ: ~ **drumurile**, ~ **ulițele**, ~ **podurile**, ~ **cîmpurile**, a umbla haimana, a umbla încoace și încolo pe drumuri fără nici un rost; ~ **cîmpii**, a vorbi într'aiurea; ~ **ușile** (L.-M.), a umbla din casă în casă fără căpătîiu ¶ ⑬ A mîna: ~ **oile** ¶ ⑭ A da lovituri, a lovi (*vorb.* de unele părți ale corpului): **a-și** ~ **pieptul cu pumnii**; *pr. ext.*: **a-și** ~ **picioarele**, a se osteni de geaba; **de geabă vă mai bateți picioarele ducîndu-vă** (CRG.); **a-și** ~ **gura, a-și** ~ **limba** (ZNN.), a vorbi de geaba, fără nici un folos ¶ ⑮ A vătăma, a răni prin frecare, prin apăsare: **ghetele m'au bătut rău la picioare**; **l-a bătut jugul la ceafă** ¶ ⑯ Ⓕ A munci, a chinui, a nu da pace: ~ **capul cuiva**, a nu-i da pace, a-l supăra cu o cerere; **a-și** ~ **capul, mintea, gîndul, firea**, a-și frămînta mintea, a se osteni cercetînd ceva; **a-l** ~ **la cap**, a-l ameți, a-i produce amețeli (*vorb.* de băuturi spirtoase, de cărbuni aprinși): **l-au bătut cărbunii la cap**; *și 'n mod absolut* (*fără obiect direct*): **aceasta-i altă băutură: bate mai tare la cap** (SB.); **a-l** ~ **gîndurile** (*sau* **gîndul**), **cugetul, mintea**, a-l îndemna cugetul, a-l împinge să facă ceva ¶ ⑰ ⊙ A vătăma, a aduce stricăciuni, a bîntui (*vorb.* de ploaie, grindină, brumă, etc.): **Romăncele serbează toate Joile de după Paști... ca grindina să nu le bată holdele** (MAR.) ¶ ⑱ ⊙ A sufla tare (*vorb.* de vînt): **cînd vînturile îl bat, frunzele-i cad la pămînt** (GOL.) ¶ ⑲ A izbi, a lovi cu putere (*vorb.* de apă, de valuri): **corabia mare și valuri mari o bat** (PANN) ¶ ⑳ ⊙ A lovi, a atinge, a învălui cu razele sale (*vorb.* de soare, de lună): **luna-l bătea în față** (VLAH.) ¶ ㉑ A atinge: **părul i se făcuse cu totul de aur și-i crescuse de bătea pulpele** (ISP.) ¶ ㉒ ~ **mătănii**, a face mătănii; **a bătut mătănii pentru mîntuirea țării, milostiva Domnița Elena** (VLAH.) ¶ ㉓ ~ **un berbec, un țap**, a-l întoarce, a-l castra ¶ ㉔ ~ **o iapă**, a o încăleca (armăsarul) pentru fecundațiune ¶ ㉕ **A-și** ~ **joc de cineva**, a-l lua în rîs, a-l batjocori, a-l lua în bătaie de joc.

2. *vb. intr.* ① A lovi, a da una sau mai multe lovituri în ceva (*cu obiectul indirect precedat de* **în**): **bătea cu pumnii în ușă și-mi striga de zor să-i deschid** (VLAH.); ~ **cu piciorul în pămînt**; *de aci, în mod absolut*: **bate și ți se va deschide, cere și ți se va da**; ~ **în palme**, a lovi de mai multe ori cu o palmă în cealaltă, a plesni din mîini: *a)* în semn de aprobare, de mulțumire, de bucurie; *b)* pentru a chema o slugă: **bătu în palme și porunci feciorului să-mi aștearnă în odaia copiilor** (I.-GH.); Ⓟ: **cît ai bate în palme**, într'o clipă, îndată, numai decît ¶ ② A lovi, a da lovituri în ceva (*cu obiectul indirect precedat de* **la**): ~ **la ușă, la poartă**; Ⓕ: **în sfîrșit succesele au început să bată și la ușa mea** (VLAH.); Ⓕ: **(Crăciunul) bate la ușă**, se apropie, nu e departe; Ⓟ: **cine bate la poarta altuia, o să bată și altul la poarta lui**, cine cere un serviciu de la altul, va veni vremea să i se ceară și lui ¶ ③ A lovi, a da lovituri în ceva (*cu obiectul indirect precedat de* **din**): ~ **din picior**, *a)* a lovi cu piciorul în pămînt; *b)* Ⓕ a porunci, a se răsti; Ⓕ: ~ **din pinteni**, a fi foarte bucuros, a nu mai putea de bucurie ¶ ④ A izbi, a lovi cu putere (*cu obiectul indirect precedat de* **în**): **zidul de afară în care bat valurile Oltului** (VLAH.) ¶ ⑤ A mișca: ~ **din aripi** *sau* **cu aripile**; Ⓟ: ~ **din** (*sau* **în**) **buze**, a duce lipsă de un lucru de mare trebuință, a rămînea înșelat în așteptările sale, a nu se alege cu nimic ¶ ⑥ A se mișca în mod ritmic, a svîcni: **a-i** ~ **inima, pieptul, vîna, pulsul, tîmpla**; Ⓕ: **a cărui inimă bate la ori-ce faptă nobilă** (I.-GH.) ¶ ⑦ ⊙ A sufla (*vorb. de* vînt); Ⓟ: **îi bate vîntul în traistă**, e sărac lipit; Ⓟ: **cîinii latră, vîntul bate**, lumea multe vorbește, dar omului să nu-i pese, ci să-și vadă de treabă ¶ ⑧ ⊙ A cădea cu putere, cu sgomot (*vorb.* de ploaie, de grindină, etc.): **cînd bate piatra, înfige toporul în pămînt, că-i bine** (ȘEZ.): **într'o seară lungă de iarnă, pe cînd ninsoarea bătea în geamuri** (I.-GH.) ¶ ⑨ ♩ A răsuna, a suna (*vorb.* de tobă, clopot, etc.): **băteau dobele, de gîndeai că bubue** (RET.); **clopotele bisericii domnești... băteau cu glas jalnic** (ODOB.); *de asemenea vorb.* de un ceasornic: **ceasornicul ce bătea de se auzea peste tot tîrgul** (LET.); *de aci*, Ⓕ: ~ **la auz** *ori* **la urechi**, a atrage luarea aminte, a face vîlvă; **înființase o societate secretă, cu numele de eterie, nume modest, care nu bătea la auz** (I.-GH.); Ⓕ: ~ **bine** (*sau* **rău**) **la urechi**, a suna frumos (urît), a plăcea (a nu plăcea) auzului ¶ ⑩ A lătra: **cîinii... au început a** ~ **straşnic** (SEV.); Ⓟ: **cîinele bate, vîntul duce**, lumea multe vorbește, dar omului să nu-i pese, ci să-și vadă de treabă ¶ ⑪ A lovi, a atinge, a învălui cu razele sale, a lumina (*vorb.* de soare, lună, stele, de lumina focului, etc.): **cînd am deschis ochii, soarele bătea în geam** (VLAH.) ¶ ⑫ A împușca, a ținti: **Turcii băteau cu tunurile în Muscali de-i prăpădeau** (I.-GH.); **cît bate pușca**, cît de departe poate să ajungă, să străbată glonțul puștii; *de aci*, Ⓕ: **cît bate ochiul**, cît vezi cu ochii, cît poți cuprinde cu vederea, cît vezi de departe ¶ ⑬ ~ **la ochi**, a atrage prea mult luarea aminte (trezind interes sau bănuială) ¶ ⑭ *Vorb.* de colori: ~ **în roșu, în galben, etc.**, a da în roșu, în galben, a se apropia întru cîtva de una din aceste colori ¶ ⑮ *Mold.* ~ (**cu...**), a avea tragere de inimă, a avea simpatie: **Luluța nu bate nicidecum cu Guliță** (ALECS.).

3. *vb. refl.* ① A se lovi unul pe altul, a-și da lovituri unul altuia: **băieții se bat între ei; s'au bătut cu pietre, cu pumnii, cu picioarele, cu ciomagul, cu sabia, etc.**; (*construit cu* **în**): **s'a bătut în duel; berbecii se bat în capete; ~ cap în cap** *sau* **în capete** ¶ ② ⚔ A se lupta pe cîmpul de bătaie, a se război: **Romănii s'au bătut totdeauna, n'a fost războiu fără ca ei să nu fi sărit asupra păgînilor** (I.-GH.) ¶ ③ Ⓕ ~ **cu moartea**, a trage de moarte, a fi în agonie; ~ **cu morile de vînt**, a se lupta cu primejdii sau greutăți închipuite; ~ **cu gîndurile**, a se frămînta cu mintea ¶ ④ A se certa, a se lupta, a căuta să se întreacă unii pe alții pentru a căpăta ceva: **liftele streine... cari se băteau mereu pe biata țară, se retrăseseră peste Dunăre** (I.-GH.); *de aci*, Ⓕ *Mold. Bucov.* a căuta cu drag pe cineva sau ceva, a-i plăcea din cale afară; **(băiatul) se bate tare după femei** (VOR.); **o vită care se bate foarte tare după sare se numește în unele părți ale Bucovinei mîrsîtă** (MAR.) ¶ ⑤ A se lovi pe sine, a-și da lovituri: **începe a plînge și a se** ~ **cu pumnii în cap** (I.-GH.); Ⓟ: ~ **cu mîna** (*sau* **cu palma**) **peste gură** ☞ **GURĂ** ¶ ⑥ A se lovi cu putere de ceva, a se izbi: **s'a bătut cu capul de toți pereții**; Ⓟ: **omul pînă cînd nu se bate cu capul de pragul de sus, nu-l vede pe cel de jos** ☞ **PRAG** ¶ ⑦ A se mișca în mod ritmic, a se clăti, a svîcni: **i se bate inima, vîna, pulsul, tîmpla, pieptul, ochiul, sprînceana** ¶ ⑧ A se svîrcoli, a se sbate: **nu te-a frămîntat dorul ca să te bați pe iarbă noaptea întreagă fără să adormi** (DLVR.); Ⓟ: ~ **ca peștele pe uscat**, a duce o viață plină de necazuri [lat. b a t t (u) ĕ r e].

BĂTE *sbst.* Ⓕ *numai în loc.* **un puiu de** ~, o bă-

taie strașnică: mai dîndu-i un puiu de ~, așa din senin (CRG.) [b a t e].

BĂTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* 1 *Olten. Ban.* BĂTĂTURĂ 6 ¶ 2 *Mold.* BATCĂ³ 2 [b a t e].

BĂTELIȘTE *sf. Mold.* 1 Loc bătătorit de vite: în ~ mai bine se face hrișca decît în pămînturile cele nouă (ION.) ¶ ② Loc de întîlnire: unde era ~a flăcăilor și a fetelor (CRG.) ¶ O *Bucov.* Ⓕ Locul unde-și arată cineva isprăvile, unde-și desvoltă activitatea: lumea întreagă era acuma ~a vitejiilor lui (SB.) [b ă t e a l ă].

BATE-PODURI *sm.* *F* Haimana, care bate drumurile fără nici un rost [b a t e + p o d u r i].

***BATERIE** *sf.* 1 ⚔ Mai multe tunuri așezate într'un loc pentru a bate o cetate sau a trage asupra dușmanului în cîmp deschis; locul unde sînt așezate aceste tunuri; companie de artilerie cu tot materialul ei (▪ 417-419) ¶ ② *pl.* Ⓕ Planuri, combinațiuni: grupul numeros, în mijlocul căruia își așază ambițioșii bateriile lor, este clasa muncitoare (I.-GH.) ¶ 3 ⚡ ~ electrică, 1 mai multe buteli de Leyda legate între ele și cu care se fac anumite experiențe

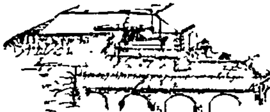
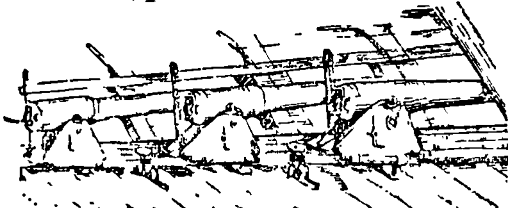

Fig 417. Baterie de coaste.

Fig. 418. Baterie de asediu.

Fig. 419. Bateria unui vas de războiu.

(▪ 420) ¶ ④ *F* O sticlă de vin și una de apă gazoasă sau minerală așezate într'o răcitoare (termen de birt bucureștean) (▣ 421): s'a așezat la o masă și a comandat cîrnați și fleici și două baterii cu sifon mare (CAR.) [fr. b a t t e r i e].

Fig. 420. Baterie electrică.

‡**BATGIOC** ☞ BATJOC.

BATGIOCORI . . . = BATJOCORI...

BĂTGROS *sm. Băn.* ♣ — BOTGROS.

BATIC¹ (*pl.*-icuri) *sn.* = EMBATIC.

***BATIC**² (*pl.*-icuri) *sn.* Pînză sau mătase colorată printr'un procedeu special servindu-se de un strat de ceară [fr. b a t i k].

O **BĂTICAȘ** (*pl.*-așe) *sn. Trans.* (BUD.) (SLV.) Bețișor.

***BATISTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ♣ ① Pînză de in foarte subțire: pernițe... pe ale căror fețe albe de ~ se vedeau mai multe arabescuri (FIL.) ¶ ② Basma de buzunar pentru șters nasul sau sudoarea [fr.].

Fig. 421. Baterie.

O **BATIȘTE** *sf. Trans.* Bătătură, ogradă, curte (VIC.) [b a t e].

O **BATIȚĂ** (*pl.* țe) *sf. Băn.* Un fel de cursă, din lemn de soc, pentru prins păsări [comp. BATCĂ³ ②].

BATÎR ☞ BATĂR.

‡**BĂTJOC**, BATGIOC (*pl.*-ocuri) *sn.* Batjocură (DOS.) (CANT.) [b a t + j o c].

BATJOCORĂ = BATJOCURĂ.

BATJOCORI (-oresc), BATJOCURI (-uresc) 1. *vb. tr.* ① A lua în rîs, în bătaie de joc: carele va batjocori orbul sau șchiopul... acela să se afurisească (PRV.-MB.); a rîde și a batjocuri pe aproapele tău, pare-mi-se a fi o neomenie (ISP.) ② A disprețui, a nesocoti: batjocurește puterea dumnezeească (N.-COST.) ¶ ③ A necinsti: ~ o femeie.

2. *vb. refl.* A-și bate joc: își batjocurea de Noe ce făcea corabie în munte (N. COST.) [b a t j o c u r ă].

BATJOCORITOR, -TOARE *adj. verb.* BATJOCORI și *sm. f.* Care batjocorește, care-și bate joc, care ia în bătaie de joc: oamenii ajunseseră... sfătoși și... batjocoritori (SLV.); glas ~; mă uitam cu milă și la batjocoritori și la batjocoriți (ISP.).

† **BATJOCORITURĂ**, † BATJOCURITURĂ (*pl.* -turi) *sf.* (COR.) (BUD.). Batjocură [b a t j o c o r i].

† **BATJOCOROS** *adj. Trans.* Batjocoritor, care-și bate joc: și batjocoroșii vor stăpîni pre ei (BIBL.) [b a t j o c u r ă].

BATJOCURĂ, † BATJOCORĂ (*pl.*-ri) *sf.* 1 Bătaie de joc, luare în rîs: voia să se lase să moară mai bine decît să ajungă de batjocura lumii (ISP.); batjocora s'o depărtezi cu totul din casa ta, că însuși pe tine te face de batjocoră (GOL.) ¶ ② Vorbă, faptă, lucru de rîs, de bătaie de joc: ce batjocură! să mă puie pe mine... să învăț a bo! (NEGR.) ¶ ③ Ocară, necinste (*în spec.* făcută unei femei): tot stricăciuni făcea, cu fel de fel de rîsuri și batjocuri a fete fecioare și a femei (NEC.) [refăcut din *pl.* b a t j o c u r i < *sg.* b a t j o c].

BATJOCURI ☞ BATJOCORI.

BATOC (*pl.*-ocuri), BATOG (*pl.*-oguri) *sn.* ✕ O specie de pește de mare (*Gadus morrhua*) care se aduce în țară numai sărat și afumat; *de aci*, în genere, ori-ce specie de pește sărat și uscat sau afumat: ~ de morun, de nisetru, de crap; Pe șalău să-l fac batoc, Să-l trimit pîn' la un loc (ȘEZ.) [vsl. b a t o k ŭ, b a t o g ŭ].

O **BĂTOGI** (-ogesc), BATOJI (-ojesc) *Mold.* 1. *vb. tr.* A bătători.

2. *vb. refl.* ① A se îndesa, a se întări ¶ ② A se svînta, a se usca, a se veșteji, a se slăbănogi.

BĂTOGIT, BATOJIT *adj.* ① *p.* BĂTOGI, BATOJI: pîslele se făceau din lînă neagră bătojită (VOR.) ¶ ② Slăbănogit, istovit (de bătrînețe): ești bătrîn, ostenit, batogit, ai podagră (ALECS.).

***BATOZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ✓ Mașină de treierat (▣ 422): sforăia ca o ~ de treierat grîu (VLAH.) [fr. b a t t e u s e].

Fig. 422. Batoză.

***BATRACIAN** *sm.* ✕ Animal dintr'o clasă specială de vertebrate, cu pielea netedă, cu respirațiune branhială temporară sau permanentă, al cărei tip e broasca [fr.].

BĂTRÎIOR, ↘ BĂTRÎNIOR *adj. sm.* Cam b ă t r î n, bătrîncl: patru bătrîiori cu barba albă (CAR.); deși bătrînior, se întinerise cît putuse de ziua onomastică a soției sale (GN.).

BĂTRÎN 1. *adj.* ① Care trăește de mulți ani, care e înaintat în vîrstă: ~ se chiamă de la 50 de ani pînă la 80 de ani (PRV.-MB.); ~ ca lumea, gîrbov, sub vîntul relei soarte (ALECS.); tot astfel, despre animale și plante: calul ~ nu se mai învață în buestru (☞ CAL); găina ~ă face zeama bună ☞ GĂINĂ); acest copaciu.... gros și ~ de cînd urzise Dumnezeu pămîntul (ISP.); mai ~, mai în vîrstă, mai mare de ani: e cu cinci ani mai ~ decît mine ¶ ② Vechiu, care e făcut de multă vreme: țuică ~ă; împăratul pusese la masă... niște vin mai ~ decît dînsul (ISP.) ¶ ③ Care a trăit odinioară, în vremile de demult: ~ii Romani ¶ 4 De demult, străvechiu, din vremurile de demult: unde le era lăcașul lor din zile ~e (N.-COST.).

2. *sm.* 1 Om de o vîrstă înaintată, moșneag: un ~ cu barba albă; a auzi, a afla din ~i, a afla din spusa oamenilor bătrîni; *de aci*, din ~i, din vremile de demult: așa era din ~i, toată țara își avea împăratul (RET.) ¶ ② ‡ Trup de moșie rămasă de la moși strămoși.

3. BĂTRÎNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Femeie de o vîrstă înaintată [lat. vulg. *b e t r a n u s < v e t e r a n u s].

BĂTRÎNATIC *adj.* Cam b ă t r î n.

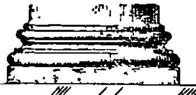
BĂTRÎNCIOR, -IOARĂ (*pl.*-re) *adj.* și *sm.* *f. Mold.* (Om, femeie), cam b ă t r î n(ă): se

pleacă cu mulțimea în jos ca să-i dea bătrînciorului cuțitul (ŞEZ.).
○ **BĂTRÎNCIOS** ☛ BĂTRÎNICIOS.
BĂTRÎNEA ☛ BĂTRÎNEL.
† **BĂTRÎNEAȚĂ** = BĂTRÎNEȚE.
BĂTRÎNEL, -NICĂ ↖ -NEA (*pl.*-nele) *adj.* și *sm. f. dim.* BĂTRÎN: bătrînelul se plimba... de colo pînă colo pe dinaintea Universității (CAR.); cît era de cuminte bătrînica... a biruit-o plînsul (CAR.).
BĂTRÎNESC *adj.* ① De b ă t r î n, ca al bătrînilor: ferestre mici privesc ca niște ochi bătrînești la cei doi molifți (VLAH.) ¶ ② Case bătrînești, casă bătrînească, casă rămasă de la bătrîni, strămoșească; cîntec ~, baladă populară, cîntec popular cu subiect epic din trecut; vorbă bătrînească, zicătoare, proverb.
☛ **BĂTRÎNEȘTE** *adv.* Ca b ă t r î n i i, în felul bătrînilor: mam'-mare se ridică ~ și se duce în coridor (CAR.).
BĂTRÎNET *sbst. col.* BĂTRÎN. Bătrînime.
BĂTRÎNEȚE *sf.* ① Vîrsta cea mai înaintată a omului, cînd puterile încep să slăbească și părul să cărunțească: vîrstele sînt aceste: pruncia, copilăria, catarigia, voinicia, bărbăția, căruntețele și bătrînețele (CANT.); a ajunge la ~; la adînci ~, la o vîrstă foarte înaintată; toiagul ~lor ☛ TOIAG; Ⓟ: adună la tinerețe, ca să ai la ~; — învață la tinerețe, ca să știi la ~ ¶ ② Despre animale: Murgule, voinicule, Mai poți tu la ~, Cum puteai la tinerețe? (SEV.) ¶ ③ ✓ Bătrînime, oamenii bătrîni: se adună tot sfatul: ~le cu sfatul, flăcăimea cu voioșia (DLVR.) [b ă t r î n].
† **BĂTRÎNI**... = ÎMBĂTRÎNI.
BĂTRÎNICĂ ☛ BĂTRÎNEL.
BĂTRÎNICIOS, BĂTRÎNCIOS *adj.* Care arată b ă t r î n, cu înfățișare de bătrîn: le vezi topite de slabe, bătrînicioase fără timp (JIP.); ca un cocostîrc de cei bătrîncioși (CRG.).
BĂTRÎNIME *sf. col.* BĂTRÎN. Toți bătrînii, oamenii bătrîni.
BĂTRÎNIOR ☛ BĂTRÎIOR.
BĂTRÎNIȘ *sm.* ♣ Plantă cu flori albastre sau liliachii, originară din Canada și introdusă în Europa cu niște păsări împăiate; numită și „coada-vacii", „șoricel", „spirince" sau „steluță" *(Erigeron canadense)* (☞ 423) [b ă t r î n].

Fig. 423. Bătriniș.

○ **BĂTRÎNUȚ** *adj. dim.* BĂTRÎN. Bătrînel.
○ **BĂTUCĂ** (*pl.*-ci) *sf. Bucov.* ① Rinză de pasăre, pipotă (BUD.) ¶ ② *Pr. ext.* Stomacul omului [comp. alb. b t i k ă „pîntece; mațe"].
○ **BĂTUCEL** *sm. Bucov.* = MUSCĂ-CÎINEASCĂ.
○ **BĂTUCI** (-ucesc) 1. *vb. tr.* ① A bătători, a b a t e bine prin îndesare sau călcare ¶ ② *Trans. Bucov.* A muia prin lovituri, prin bătaie ¶ ③ A scutura poamele, a le da jos lovindu-le cu bățul.
2. *vb. refl.* A se toci, a-și face răni prin lovituri sau prin frecare: clonțul mi s'a bătucit (FR.-CDR.).
BĂTUCIT *adj.* ① *p.* BĂTUCI ¶ ② Bătătorit, călcat în picioare: verdeața ~ă se isprăvea deodată printr'o surpătură de pămînt (GRIG.) ¶ ③ Bătut bine, snopit în bătaie: ieșind Țiganul, ~ cum îi mărul (SB.) ¶ ④ Ⓕ F ~ la cap, tîmpit: nu era pînă într'atîta ~ la cap, să nu priceapă (RET.).
○ **BĂTUGĂ** *sf. Mold.* (RV. CRG.) — BĂTUCĂ.
BĂTUT 1. *adj.* ① *p.* BATE ¶ ② Sdrobit, prăpădit: ~ de cale și oboseală (JIP.) ¶ ③ Bătătorit, pe care s'a călcat sau s'a umblat mult: Ⓟ calea ~ă este cea mai scurtă ☛ CALE ¶ ④ Lapte ~ ☛ LAPTE ¶ ⑤ Împodobit: o cloșcă tot de aur, ~ă cu pietre scumpe (CRG.) ¶ ⑥ Bani bătuți, bani gata, peșin: nu era în stare să găsească nici o mie de lei bani bătuți (I.-GH.) ¶ ⑦ Întors, jugănit, castrat: berbec ~, țap ~; *de aci*, F ~ la cap, prost, tîmpit; Ⓟ E ~ la cap, Tocmai ca un țap ¶¶ C NEBĂTUT: muierea ~ă e ca moara nefere-cată.
2. BĂTUT *sbst.* Faptul de a bate (în toate accepțiunile): ~ul covoarelor, porumbului, etc.
3. BĂTUTĂ (*pl.*-te *sf.* Un fel de horă țărănească, cu mișcări repezi și foarte vioaie: fetele întindeau hora și bătuta cu flăcăii (I.-GH.).
BĂȚ (*pl.* bețe) *sn.* ① Nuia groasă, vargă de lemn, uneori noduroasă și cu măciucă, de care se sprijinește cineva cînd umblă, sau cu care se apără la nevoie ¶ ② *Pr. ext.* Lovitură dată cu bățul, bătaie: i-a tras cîteva bețe pe spinare; știe numai de ~ (PAMF.), te ascultă numai cînd îl bați, se sperie numai de bătaie ¶ ③ Bețișor: dă-mi un ~ de chibrit; *de aci*, *Maram.* (VIC.): un ~, un chibrit ¶ ④ *Din expr.* a sta drept, țeapăn ca un ~, *s'a născut locuțiunea cliptică* a sta ~, a sta țeapăn, a sta bățos: stăpînindu-se și stînd ~ înaintea lui (EMIN.); *de aci*, ~, *adv.* cu înțelesul de țeapăn: purtau mai toți.... cravată liliachie și guler scrobit ~, înalt peste urechi (I.-GH.) ¶ ⑤ Ⓟ: Dumnezeu nu bate cu ~ul, se zice cînd dă peste cineva o nenorocire mare (adică Dumnezeu, cînd vrea să pedepsească pe om, îl face să simtă urgia cerească); — a pune bețe în roate cuiva, a face cuiva încurcături, a-i zădărnici planurile, a-i pune tot felul de piedici ca să nu poată izbuti;— a-și lua traista 'n ~, a se găti de plecare, a porni la drum;— a rămînea cu traista 'n ~, a sărăci de tot, a ajunge pe drumuri; — a da prin ~ (CRG.), a da la om fără ~ (ALECS.), a fi fără rușine, foarte obraznic, prea îndrăzneț;— a vorbi tot de-a bățul (VOR.), a vorbi răstit, gata de ceartă.
BAȚACHINĂ ☛ PAȚACHINĂ.
○ **BAȚAGONIE** *sf.* Ⓟ = BAZACONIE[2]: toate bațagoniile astea sînt scoase de ăl de n'are de lucru (JIP.).
BĂȚIC *sbst.* ① *dim.* BĂȚ ¶ ② ☛ Un fel de ciocan fără coadă de care se servește dogarul, lovindu-l cu maiul, spre a împinge în jos cercurile buții.
BĂȚOS *adj.* ① Lemnos, țeapăn, care nu se poate îndoi: luminările, drepte și bățoase, întreceau finul (DLVR.); *adv.*: un cap... de sfînt bizantin, care șede ~ între două coloane (CAR.) ¶ ② Dîrz, fudul: cînd se apucă de afaceri, devin bățoase și agresive (D.-ZAMF.); *adv.*: punînd mîna pe condeiu, scrie ~ și apăsat (BR.-VN.) [b ă ț].
BĂȚULEȚ (*pl.*-țe) *sn. dim.* BĂȚ. Bețișor.
BAU! 1. *interj.* Imită urletul lupului și se întrebuințează pentru speriat copiii: scotea capul și zicea rîzînd: bau! tată, bau! (DLVR.).
2. *Pr. ext. sbst.* Lup (în graiul copiilor): taci, mamă. că vine ~! (PAMF.).
○ **BĂUNA** (baun) *vb. intr. Trans.* ① A plînge, a se văicăra (*vorb.* de copii) ¶ ② A urla (*vorb.* de lupi și de cîini).
BĂUNI (baun) *vb. intr.* A mugi: Nu lătra ca cîinii, Nu băuni ca boii (TOC.) ¶ ² *Trans.* = BĂUNA ②.
BĂUT 1. *adj.* ① *p.* BEA ¶ ② Beat: e cam ~ ¶¶ C NEBĂUT: a stat toată ziua ~ și nemîncat.
2. *sbst.* Faptul de a bea: se tot gîndi cum s'ar putea desvăța bărbatul de la ~ul cel fără cumpăt (RET.); s'au așternut pe mîncate și pe ~e, veselindu-se împreună (CRG.).
BĂUTOR 1. *adj. verb.* BEA ① Care bea ¶ ② Care se îmbată, bețiv: Cu bărbatul ~ Nu-i face pită 'n cuptor (IK.-BRS.).
2. *sm.*, BĂUTOARE *sf.* Bărbat, femeie care bea bețiv(ă): de nu-ți fi mîncători și băutori buni, v'ați găsit beleaua cu mine (CRG.).
BĂUTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Orice se bea pentru a-și astîmpăra setea, ca doctorie, etc.; se zice *în spec.* de vin, bere, rachiu și alte spirtoase: băuturi răcoritoare, spirtoase; de va fi... beat de ~... nu se va certa (PRV.-MB.) ¶ ② Faptul, obiceiul de a bea: a se da la ~, a începe să bea peste măsură, a căpăta darul beției; Ⓟ: băutura e unde e, mîncarea e fudulie, bețivul ține numai la băutură, de mîncare se poate lipsi ușor [lat. *b ĭ b ĭ t u r a].
BĂUTURICĂ (*pl.*-rele) *sf.* F *dim.* BĂUTURĂ: binecuvintează, Doamne, mîncarea și băuturica robilor tăi (CRG.).
○ **BĂUȚĂ** ☛ BEUȚĂ.
***BAVAREZ** 1. *adj.* ● Din Bavaria, a(l) locuitorilor din Bavaria: bere ~ă.
2. *BAVAREZ *sm.*, *BAVAREZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Locuitor, locuitoare din Bavaria [it. b a v a r e s e].
***BAZA** (bazez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) întemeia, a pune temeiu, a (se) bizui, a (se) sprijini [fr. b a s e r].

*BAZĂ (*pl.* ze *sf.* ① Ceca ce serveşte să susţină sau să sprijinească o coloană, o statuă sau o clădire aşezată deasupra, temelie ([▪] 424) ¶ ② F Sprijin ¶ F Temeiu, principiu ¶ Laturea sau faţa unei figuri geometrice care e opusă vîrfului ei: **baza unui triunghiu**, laturea unui triunghiu opusă vîrfului ([▪] 425) ¶ Oxid metalic care formează o sare combinîndu-se cu un oxid acid; în teoria atomică, prin acest cuvînt se înţeleg hidraţii metalici [fr. b a s e].

Fig 424. Bază de coloană.

BAZACONIE *sf.* F Lucru ciudat, idee ciudată, ciudăţenie: **învaţă acum de şase luni la şcoala publică şi ştie o mulţime de bazaconii** (ALECS.); **zodierii şi cărturăresele îi băgase mamei o mulţime de bazaconii în cap, care de care mai ciudate** (CRG) [BEZACONIE].

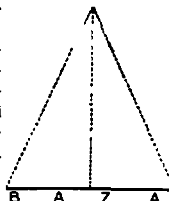

Fig. 425. Bază de triunghiu.

*BAZALT (*pl.*-turi) *sn.* Rocă vulcanică neagră sau cenuşie, alcătuită din straturi orizontale şi crăpate în sens vertical, avînd înfăţişarea unui şir de coloane regulate ([▪] 426) [fr.].

*BAZALTIC *adj.* De bazalt, ce priveşte bazaltul: **coloane ~e** ([▪] 427) [fr.].

Fig. 426. Bazalt.

○BAZAOCHIU, BASAOCHIU *adj.* şi *sm. Mold.* ① Care se uită chioriş, saşiu: **bietele fete se uitau toate cruciş; mahalaua întreagă le zicea... fetele bazaoaiche** (TKT.); se întrebuinţează mai adesea într'un recitativ copilăresc: **Ista-i ochiu, Bazaochiu, Asta-i geana, Coţofana** (PAMF.) *sau* **Nas năsălie, Ochi bazaochi, Sprîncene coţofene** (HASD.) ¶ ② Nebunatec, deşănţat, ştrengar: **vine basaochiul ista de-mi tăvăleşte pînza** (ALECS.) [comp. rut. b e z o k i ĭ].

Fig. 427. Coloane bazaltice.

*BAZAR (*pl.*-aruri, -are) *sn.* ① Piaţă publică, tîrg (în Orient) ([▪] 428): **a treia uliţă acoperită cu scînduri ca ~ele din Stambul** (FIL.) ¶ ② Prăvălie în care se vînd tot felul de lucruri, mai ales mărunţişuri ([▪] 429) [fr. < pers.].

Fig. 428. Bazar oriental.

BAZARĂU ☛ **BEZĂRĂU**.

‡**BAZARGHIDEAN**, ‡**PAZARGHIDEAN** *sm.* Cel însărcinat cu cheltuelile trebuincioase, mai ales *torb.* de Turcii cari veneau în ţară să cumpere lucruri de export [tc. b a z a r e - g i d e n].

BĂZDĂGĂU *sbst. Băn.* Băţul cu care se amesteca mămăliga în căldare.

BĂZDOC = **BÎZDOC**.

BĂZGĂUN *sm.* = **GĂRGĂUN**.

*BAZIC *adj.* Se zice despre sărurile care au proprietăţile bazelor [fr. b a s i q u e].

*BAZILICĂ ☛ **BASILICĂ**.

BĂZNĂ **BEZNĂ**.

BĂZNOS *adj. Trans.* Întunecat, întunecos [b ă z n ă].

‡**BDENIE** *sf.* ① Veghiere petrecută în rugăciuni ¶ ② = **DENIE** [vsl. b ŭ d ĕ n i j e].

‡**BDENUI** (-uesc) *vb. intr.* ① A veghia, a petrece în veghiere cu intenţiunea de a face o faptă plăcută lui Dumnezeu ¶ A veghia (în înţeles general), a sta treaz: **eu dorm şi inima mea bdenueşte** (BIBL.) [b d e n i e].

BEA (beau) *vb. tr.* ① A înghiţi apă, vin sau alt lichid, mai cu deosebire pentru a-şi stîmpăra setea: **~ apă, vin**; ☛ **APĂ, LINGURĂ**; Ⓟ: **nu plăteşte nici apa pe care o bea**, nu e bun de nici o treabă, îţi pierzi banii de pomană crezînd că poţi trage vre-un folos de pe urma lui; — **să bei vinul, dar să nu te bea**, poţi să bei, dar să nu te 'mbeţi încît să-ţi pierzi minţile ¶ ② A cheltui pe băuturi: **am un leu şi vreau să-l beau** (începutul unui cîntec popular); **a-şi ~ banii; a-şi ~ şi căciula din cap; a-şi ~ şi cămaşa**, a-şi cheltui tot avutul pe băutură ¶ ③ *abs.* A bea băuturi spirtoase, care îmbată: **Cine bea pîn' la 'mbătare, Nume bun în lume n'are** (PANN); **bea ca un burete, bea cît şapte, bea de se turteşte**, se zice despre cineva care bea peste măsură; **~ în sănătatea cuiva**, a închina pentru cineva, a bea un pahar de vin, de rachiu, etc. făcînd urări pentru sănătatea cuiva ¶ ④ Ⓟ A fuma: **eu aş bea o ţigară de tutun, domnule!** (SAD.) [lat. b ĭ b ĕ r e].

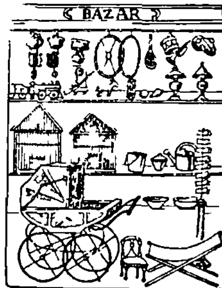

Fig. 429. Bazar.

○BEANC (*pl.*-curi) *sn. Trans. Băn.* Hîrb, spărtură de oală.

○BEANCĂ (*pl.*-ce) *sf. Trans.* (BUD.) = **BICAŞ**.

○BEANTĂ (*pl.* bente) *sf. Trans.* Tîţînă [BANTĂ].

BEARCĂ ☛ **BERC**.

○BEARTĂ[1] (*pl.*berte) *sf. Trans. Băn.* (BUD.) (VIC.) = **PARTĂ**.

○BEARTĂ[2] (*pl.* berte) *sf. Trans.* Îndoitura cioarecilor în care se bagă brăcinarul (BUD.) (VIC.).

BEAT *adj.* şi *sm.* ① Care a băut atît de mult (vin, rachiu sau alte băuturi alcoolice) încît s'a ameţit şi nu-şi mai dă seama ce face sau ce vorbeşte; Ⓟ: **cînd zic doi că eşti ~, du-te şi te culcă**, *a)* trebue să urmezi părerea celor mai mulţi, chiar dacă aceasta e greşită; *b)* chiar dacă eşti nevinovat, cînd mai mulţi te învinovăţesc, trebuie să te supui voinţei lor; Ⓟ: **omul** (*sau* **beţivul**) **cînd e ~, se crede împărat**, beţivul uită toate necazurile cînd s'a îmbătat, se crede deopotrivă cu toată lumea, chiar cu cei mai de seamă; **~ mort, ~ turtă, ~ frînt**, care s'a îmbătat rău, încît nu mai e în stare să se urnească din loc ¶ ② F Ameţit: **~ de bucurie; declar că sînt ~ de farmecul Adelinei** (ALECS.) [lat. b ĭ b ĭ t u s].

○BEATĂ = **BATĂ**.

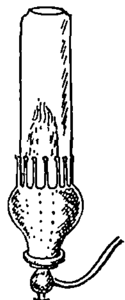
*BEATIFICA (-fic) *vb. tr.* A face pe cineva să se bucure de fericirile cereşti, a-l pune în rîndul prea-fericiţilor [lat.].

*BEATITUDINE *sf.* ① Fericire desăvîrşită de care se bucură aleşii în împărăţia cerurilor ¶ ② *Pr. ext.* Fericire desăvîrşită: **starea de ~ în care plutea sufletul ei** (D.-ZAMF.) [lat.].

○BEBEA *sm. Trans.* ① Fiinţă închipuită cu care se sperie copiii, gogoriţă ¶ ② Necuratul (în graiul copiilor): **taci, că vine ~** (PĂC.).

*BEC (*pl.* becuri) *sn.* Capătul, ciocul ţevii de gaz aerian unde se aprinde lumina ([▪]430): **în sală mijeşte un ~ de la policandrul de cristal** (VLAH.) [fr.].

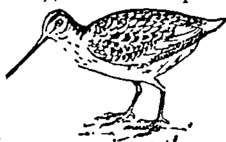
*BECAR *sm.* Semnul (♮) care se pune înaintea unei note de muzică care fusese ridicată sau coborîtă cu un semiton, pentru a-i restabili tonul natural [fr. b é c a r r e].

Fig. 430. Bec.

*BECAŢ *sm.*, *BECAŢĂ (*pl.*-aţe) *sf.* ① **SITAR**: **becaţele cu cioc alb şi subţire se plimbă fără frică pe lîngă vapor** (VLAH.) ¶ ② **BECAŢ-DE-BALTĂ** = **BECAŢINĂ-DUBLĂ** [fr. b é c a s s e].

*BECAŢINĂ (*pl.*-ine) *sf.* Pasăre înrudită de aproape cu sitarul, cu care seamănă foarte mult,

însă e mai mică și cu ciocul mai lung; se mai numește în unele părți „berbecuț" și „oaia-morților" *(Gallinago media)* (▣ 431); alte două specii cunoscute în România sînt **BECAȚINA - MICĂ** *(Gallinago gallinula)*, numită și **BECAȚINĂ-SURDĂ**, din cauza ușurinței cu care vînătorii se pot apropia de ea, și **BECAȚINĂ-MICĂ, BECAȚINĂ-DUBLĂ** *(Gallinago major)* care se deosebește de celelalte prin înfățișarea-i greoaie și prin corpul ei ceva mai mare [fr. b é c a s s i n e].

Fig. 431. Becațină.

‡ **BECCIU** *sm.* Paznic de noapte (ȘAIN.) [tc. b e k č i].

† **BECEAN** 1. *adj. Trans.* ● Din Viena, vienez. 2. **BECEAN** *sm.*, **BECEANCĂ** (*pl.*-cence) *sf.* Locuitor, locuitoare din Viena [B e c i u < blg. srb. B e č, ung. B é c s = Viena].

† **BECER** *sm.* Plăcintar: trata cu ~ii săi despre felul plăcintelor ce trebuia să aibă la masă (NEGR.).

† **BECERIE** *sf.* Plăcintărie: mai în laturile caselor domnești erau beceriile sau cuiniile și cuptoarele pităriei (ODOB.) [b e c e r].

BECHER¹ *sm.* ① Om neînsurat, celibatar, holteiu, burlac, flăcău: să tii ~, tot aș mai pricepe, dar om însurat...? (BR.-VN.) ¶ ② Cal de poștă spetit (COST.); cal ce cade de oboseală (POL.) [tc. b e k i a r].

○ **BECHER²**, **BICHER** *sm. Băn. Trans.* ① Cel ce se ține numai de petreceri și ștrengării ¶ ② Ciobanul care se ridică a fi ortac cu stăpînul, căci are și el 100-200 de oi și ciobanii săi (VIC.) [ung. b e t y á r].

BECHERAȘ *sm. dim.* **BECHER²** ① (*vorb.* despre un cal): Călișorul meu. Becherașul meu (TEOD.).

BECHERONIU *sm. Băn.* Copilandru [b e c h e r²].

BECHEȘ (*pl.*-eșe) *sn.* *Băn.* Un fel de cojoc scurt fără mîneci, cusut cu mătase, ce poartă femeile în zilele de sărbătoare [ung. b e k e s].

BECHIU *sbst.* F (întrebuințat mai ales în legătură cu verbele a zice, a ști, a pricepe, a înțelege). Nimic, nici boabă, nici o iotă: începi a bolborisi turcește, fără a ști ~ măcar (CRG.) [comp. ung. b e t ü].

BECISNIC, *Mold.* **BICISNIC,-ICĂ** *adj.* și *sm. f.* ① Netrebnic, nemernic, ticălos: îl deteră afară ca pe un marțafoiu și becisnic (ISP.) ¶ ② Necredincios, necinstit: știindu-l bicisnic cu femeile (GN.) ¶ ③ Slăbănog, prăpădit, nevoiaș: unele de-o mărime uriașă, iar altele mici și bicisnice (CRG.) [vsl. b e z ŭ č ĭ s t ĭ n i k ŭ].

BECISNICEȘTE *adv.* Ca un b e c i s n i c: podgheazul se zăbovise, că venea ~ cu zăbavă (NEC.).

BECISNICIE, *Mold.* **BICISNICIE**, ‡ **BEZCISNICIE** *sf.* ① Starea omului prăpădit, nevoiaș; păcătoșie, netrebnicie, nemernicie: nebunul e în stare să facă o așa becisnicie (ISP.) ¶ ② ‡ Necinste, ocară, rușine: cine numai al său bine și fericire cearcă, a tuturor răul și bezcisnicia poftește (CANT.) [b e c i s n i c].

BECIU (*pl.*-ciuri) *sn.* Pivniță boltită: ‡ încăpere boltită sub palatul domnesc ce slujea de închisoare: Domnul cu Stoica se coborîră în beciurile boltite ale palatului (ODOB.) [cuman. b e č i, de unde și numele ung. B é c s (< *Trans.* B e c i u) al orașului Viena].

BECTEMIȘ, **BECTIMIȘ** *sbst.* Tutun turcesc de cea mai bună calitate: Conu Nae... își face țigări din cutia de bectimiș (BR.-VN.) [tc. p e k - t e m i z].

BEDĂ 1. *sf. Băn. Bucov. Maram.* ① Nevoie, necaz, pacoste ¶ ② *Pr. ext.* Drac. 2. *sm. Băn.* = **BEDAȘ** [vsl. b ĕ d a].

○ **BEDAȘ** *sm. Ban.* ① Nevoiaș, sărac ¶ ② Netrebnic, nemernic [b e d ă].

BEDEARCĂ *sf. Maram. Trans.* Un fel de covățică de lemn, găurită deasupra, în care se pune chiagul de strecurat [comp. rut. b r e d a].

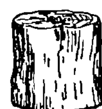
‡ **BEDEN** (*pl.*-enuri) *sn.* ① Bucată de blană (ȘAIN.) ¶ ② Crestătură ce se află în vîrful zidurilor unei cetăți, pe unde se împușcă cu puștile sau cu tunurile: o culă naltă de piatră cu ~uri unde stau tunuri de bat departe (TKT.) [tc.].

BEDERNIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Veștmînt bisericesc în patru colțuri pe care e pusă icoana învierii Domnului; ca se atîrnă de brîu, de un colț pe partea dreaptă; se întrebuințează de obiceiu numai de arhierei, dar astăzi se dă și preoților care au ranguri bisericești (▪ 432): bedernița iaste pînza cu care ștearse Hristos picioarele ucenicilor cînd le spălă picioarele la omovenie la Joi mari (PRV.-MB.) [NABEDERNIȚĂ].

Fig. 432. Bederniță

BEDREAG (*pl.*-guri) *sn.* ① Butucul cizmarului pe care croește pielea și care-i mai servește ca masă de lucru ¶ ② Butucul rotarului pe care așază bucățile de lemn ce trebuesc cioplite și pe care se obădează roatele (▪ 433).

***BEDUIN** 1. *sm.* ● Arab nomad: în fața ~ului călător prin pustiul de nisip (CAR.). 2. **BEDUIN** *adj.* Al Arabilor nomazi: prin deșert străbat sălbatec mari familii beduine (EMIN.) [fr.].

Fig. 433. Bedreag.

BEE! *interj.* Imită strigătul oilor.

BEG ☞ **BEIU**.

‡ **BEGLERBEIU**, **BEGLERBEG, BEILERBEU** *sm.* Guvernator general al unei mari provincii turcești, avînd rangul unui vizir sau pașă: acel beglerbeiu ce era mai mare pre oștile turcești (N.-COST.); Ștefan sdrobi în 1475 oștile beglerbegului Rumeliei (IRG.) [tc.].

***BEGONIE** *sf.* Gen de plante ornamentale cultivate în grădini pentru frumusețea florilor și a frunzelor lor mari și de diferite colori *(Begonia)* (▣ 434) [fr.].

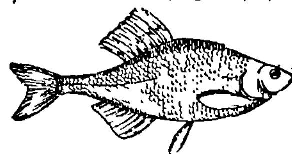

Fig. 434. Begonie.

BEHĂI, BEHĂHĂI (-ăesc, -ăiu) *vb. intr.* A sbiera (*vorb.* de oi sau de capre): cîrlănașul behăia pe lîngă casă (VOR.); o capră neagră behăia și se da pe lîngă boi (VLAH.) [b e h e h e].

BEHĂIT *sbst.* Faptul ce a b e h ă i: sbieretul oilor sau al caprelor: o turmă de oi umplea valea rîului de ~ (DLVR.).

BEHEHE! 1. *interj.* Imită sbieretul oii sau caprei. 2. *sm.* F Oaie, berbec sau capră, *numai în loc.*: pentru ~ prăpădește pe mihoho, întrebuințată în glumă pentru a arăta că cineva, umblînd să dobîndească un lucru de nimic, pierde în timpul acesta un lucru mai de preț.

○ **BEHLIȚĂ** (*pl.*-ițe) *sf. Mold. Bucov.* ① Peștișor de baltă cu solzi mari, de coloare verzuie, care se aseamănă prin forma corpului cu un puiu de plătică sau de caracudă; crește cel mult pînă la 8 cm. lungime *(Rhodeus amarus)* (▪ 435) ¶ ② = **PLEAVĂ** ③

Fig. 435. Behlița.

BEICĂ *sf. Băn.* = **CUART**.

‡ **BEICACHE** *sm.* Cuconaș (titlu onorific în epoca fanariotă): știi, ~, cu ce l-am doftorit eu? (ALECS.) [b e i u + suf. dim. grec. - a c h e].

‡ **BEILERBEIU** ☞ **BEGLERBEIU** [tc. b e y l e r - b e y i].

BEILIC (*pl.*-icuri) *sn.* ① ‡ Conac pentru găzduirea înalților demnitari ai Porții veniți la București sau la Iași: ~ul... de la Jicnița și ~ul de lîngă Sfînta-Vineri din Iași erau cazărmi turcești (I.-GH.) ¶ ② Corvadă, muncă gratuită sau cu plată mică pe care sînt siliți sătenii s'o facă în folosul autorității (în vremea veche și în folosul Turcilor): poporul supus la ~uri (ALX.); ~ul Neamțului, Muscalului, Turcului, e tot ~ (DLVR.) [tc.].

‡ **BEILICCIU** *sm.* Cel însărcinat cu strîngerea oieritului pentru aprovizionarea Porții [tc. b e y l i k č i].

BEIU *sm.* ① Titlu dat de Turci guvernatorului unei provincii sau unui oraş ¶ ② ‡ Titlu dat de Turci Domnilor Munteniei sau Moldovei ¶ ③ În jocul cu arşice, partea arşicului cînd stă ridicată cu partea scobită în sus, în opoziţiune cu siciu (☞ [▪] 229) ¶ ④ În jocul de nuci, nuca aleasă ca cea mai grea spre a arunca cu ea în celelalte nuci puse jos; se mai numeşte şi BEG (L.-M.) [tc. b e y, b e g].

BEIZADEA (*pl.*-dele) *sm.* ‡ Fiu de Domn, prinţ (la Turci, fiul Sultanului): Domnii greci îşi recrutau în casele lor ginerii şi nurorile pentru domniţe şi beizadele (I.-GH.) [tc. b e y z a d è].

○ **BEJĂNAR**, ○ BEJENAR... ☞ BĂJENAR...

○ **BEJARCĂ** *sf. Olten.* Căciulă sau pălărie ruptă (CIAUŞ.).

BEL *adj.* BĂL.

‡ **BELACOASĂ** (*pl.*-oase) *sf.* Un fel de stofă de mătase, atlaz: trimetea giupîneselor daruri, canaviţe, belacoase (NEC.) [rus. b ě l o k o s ŭ].

*__BELADONĂ__ (*pl.*-one) *sf.* ① = MĂTRĂGUNĂ ¶ ② Frunzele de mătrăgună, reduse în praf sau preparate în diferite moduri, întrebuinţate în medicină [fr.].

BELALIU *adj.* Care aduce necazuri, belele, nenorociri: de cînd ştim noi, n'am mai pomenit aşa iarnă grea şi belalie (TKT.) [tc. b e l a l y.]

○ **BELCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① *Olten.* Cană de pămînt ¶ ② *Băn.* Sticlă, şip.

○ **BELCEU** (*pl.*-cee) *sn. Trans.* Leagăn [ung. b ŏ l c s ŏ].

○ **BELCI** *adv. Olten. numai în expr.:* legat ~, legat strîns, cobză, încuiat ~, încuiat şi ferecat (CIAUŞ.).

BELCIUG (*pl.*-ge) *sn.* Verigă, inel de fier sau de alt metal: lanţurile se prind la loc în ~ele groase de fier (OLVR.); ~ de aur la ritul porcului (biblic), nu întrebuinţa cuvinte înalte, alese, faţă de cei proşti şi neînţelegători [vsl. b ě l ŭ č u g ŭ].

BELCIUGAT *adj.* Încovoiat în formă de b e l c i u g: cu coarnele belciugate, cu aur suflate (TEOD.).

○ **BELDETE** *sm. Olten.* Băţ mai gros cu care se aruncă în ceva [b e l d i e].

BELDIE *sf.* ① Tulpină de buruieni mari, cotor, tuleiu; partea lemnoasă la buruieni, la cînepă, etc.: să care ţernă pe nişte beldii de urzică (VOR.) ¶ ② *Mold.* Fâşie de coajă de teiu (PAMF.) ¶ ③ Prăjină lungă şi subţire: mai bine ia o ~ şi mă svîrle în apă (R.-COD.) ¶ ④ ‡ Ciomag, bîtă: îmblau tot cu beldii, şi acmu şi tîrgoveţii îmblau cu beţe (N.-COST.).

BELDIOS *adj. Mold.* Lemnos, băţos, cu b e l d i i (*vorb.* de fîn) (PAMF.).

BELDIŢĂ (*pl.* -iţe) *sf.* Peştişor de 12-14 cm. care seamănă cu obleţul şi trăeşte în apele mai adînci şi limpezi de la munte; numit şi „berchiţă" sau „coconar" *(Alburnus bipunctatus)* ([▪] 436).

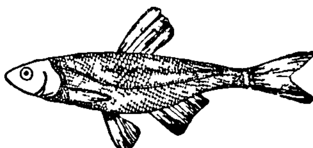

Fig. 436. Beldiţă.

BELEA (*pl.*-lele) *sf.* ① Supărare, necaz, încurcătură, bocluc: capul să trăească, că belelele curg, *a)* omului îi e dat să aibă necazuri, de aceea trebue să fie cu răbdare, *b)* dacă omul e sănătos, trece prin toate necazurile şi nu-i pasă; a băga pe cineva în ~, a-l băga într'o încurcătură care poate să-i atragă mari supărări; a da de ~, a o păţi, a intra în încurcături, a-şi atrage supărări; a-şi găsi (*sau* a-şi căpăta) beleaua, a-şi atrage necazuri, supărări, a o păţi ¶ ② Lucru care-ţi aduce supărare, necazuri, sarcină, povară: ce nu te lepezi şi tu de beleaua cea de vornicie? (ALECS.) [tc. b e l â].

*__BELE-ARTE__ *sf. pl.* Artele frumoase (pictura, sculptura, etc.): şcoala de ~ [it.].

† **BELEAZNĂ** (*pl.*-ezne) *sf. Trans.* Rană (DOS.) (PAC.) (VIC.) [comp. rus. b ě l i z n a „pată albă"].

† **BELEMNIT** *sm.*, *BELEMNIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf.* Gen de moluşte fosile din clasa cefalopodelor, avînd forma cilindrică şi ascuţită la unul din capete; sînt foarte răspîndite în terenurile jurasice şi cretacice ([▪] 437) [fr.].

○ **BELEŞ** BELIŞ.

*__BELETRISTIC__ *adj.* Privitor la literatură, literar [germ. b e l l e t r i s t i s c h].

*__BELETRISTICĂ__ *sf.* Literatura, *în spec.* scrierile literare în proză [germ. B e l l e t r i s t i k].

Fig. 437. Belemniţi.

BELEUJI (-uiesc) *vb. tr. Mold.* A holba ochii (PAMF.).

‡ **BELEZIC** (*pl.*-icuri) *sn.* Verigă, brăţară ce leagă patul puştii de ţeavă (ŞĂIN.) [tc. b e l e z y k].

BELFER *sm.* *F* Dascăl (termen de dispreţ) [evr.-germ. B e l f e r < germ. B e (i) h e l f e r].

○ **BELFEU** = BULFEU.

*__BELGIAN__ 1. *adj.* Din B e l g i a, care locueşte sau s'a născut în Belgia.

2. BELGIAN *sm.*, BELGIANĂ (*pl.*-ane) *sf.* Locuitor, locuitoare din Belgia.

† **BELHIŢĂ** (*pl.*-iţe) *sf.* Animal din ord. rozătoarelor, lung de 30 cm., cu o coadă lungă de 15 cm. acoperită cu un păr lung şi des; trăeşte mai ales prin munţi, unde-şi face culcuşul prin scorburile stîncilor, de unde şi numirea de „chiţcan" sau „guzgan-de-munte" *(Myoxus glis)* ([▪] 438 [comp. pol. b i e l k a şi rut. b i l y ć a].

Fig. 438. Belhiţă.

BELI (belesc) *vb. tr.* ① A jupui, a scoate pielea de pe corpul omului sau unui animal: pentru preot... belesc o oaie grasă (MAR.); *F* a-i ~ obrazul, a-l face de ruşine; *F*: De nu era nasul, îţi beleai obrazul, se zice, în glumă, acelora cari cad şi se lovesc cu nasul de ceva; ~ ţapul ☞ ŢAP ¶ ② *F* A jupui de avere, a despuia: Moţoc! Moţoc! El ne beleşte şi ne pradă! El stătueşte pe Vodă! (N. COST.) ¶ ③ A coji, a despuia de coajă: belise din luncă toţi copacii de coaje de-şi hrăneau caii (N.-COST.) ¶ ④ *F* ~ ochii, a sgîi, a holba ochii ~ buzele (CANT.), a desface astfel buzele încît să se vadă dinţii rînjind [vsl. b ě l i t i].

*__BELICOS__ *adj.* Războinic, căruia-i place să se războească: depune vîrtoasa coamă la picioarele ~ului zeu Marte (ODOB.) [lat.].

BELIGĂ (*pl.*-igi) *sf. Mold.* Coaja aţoasă care se scoate de pe trunchiul teiului, de pe tulpina cînepei, etc. (PAMF.).

*__BELIGERANT__ *adj.* şi *sm.* Care poartă războiu, care ia parte la războiu: trata pe Greci mai mult ca beligeranţi decît ca insurgenţi (I.-GH.) [fr.].

○ **BELIŞ** (*pl.*-işuri) *sn. Trans.* (BUD.) Căptuşală [ung. b é l l é s].

BELITOR 1. *adj. verb.* BELI. Care beleşte pieile animalelor.

2. BELITOR *sm.* Jupuitor (de pici).

‡ **BELITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Jupuitură, rana ce se vede pe locul unde s'a jupuit pielea ¶ ② *F* Despuiere de averi, jupuială, exacţiune: aceste răutăţi şi beliituri ce făcea Aron-Vodă, neputînd suferi ţara (N.-COST.) [b e l i].

BELŞIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf.* Plantă cu frunze mari, verzi sau purpurii; florile neregulate, foarte curioase, sînt dispuse într'un spic drept la vîrful plantei şi au colori variabile, galben-deschis şi roşu-carmin; originară din America tropicală, se cultivă foarte mult prin grădini ca plantă ornamentală *(Canna indica)* ([▪] 439).

Fig. 439. Belşiţă.

BELŞUG (*pl.* -uguri) *sn* Îndestulare, prisosinţă, abondanţă, îmbelşugare: ei nu se puteau să-

tura văzînd atîta ~ în casa lor (ISP.); din ~, în mare cantitate, cu prisosință [ung. b ö s é g].

○**BELȘUGOS** *adj.* Îmbelșugat, îndestulat: • semn de an ~ în toate (SEZ.) [b e l ș u g].

BELTEA ☞ PELTEA.

*__BELVEDERE__ *sbst.* Foișor clădit pe un loc ridicat, (▣ 440) sau în partea de sus a unei case de unde se poate avea o priveliște frumoasă (▣ 441) [it.].

Fig. 440. Belvedere. Fig. 441. Belvedere.

*__BEMOL__ (*pl.*-oluri) *sn.* Semnul pus ♭ înaintea unei note pentru a arăta că acea notă trebue coborîtă cu un semiton (▣ 442) [fr.].

BENCHET (*pl.*-ete,-eturi) *sn.* Ospăț de petrecere, chef cu mîncare, băutură și joc: aice au trăit vr'o cîteva zile tot în ~e și în veselii (SB.) [rut. b e n k e t].

BENCHETUI (-uesc) *vb. intr.* A face b e n c h e t u r i, a se ține de ospățuri cu petreceri și joc: petreceau zilele în veselie ospețe, benchetuind cu boierii (ODOB.).

Fig. 442. Bemol.

BENCHETUIALĂ (*pl.*-uieli) *sf.* Faptul de a b e n c h e t u i: cînd se întîmpla vr'o... ~, vr'un bal, în școală se făcea (GRIG.).

BENCHIȘOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* BENCHIU: să nu aibă nici un ~ negru (DRĂGH.).

BENCHIU, BENGHIU, SBENGHIU (*pl.*-iuri) *sn.* ① Mică pată neagră, care se face cu degetul muiat în cerneală sau funingine, pe fruntea copiilor mici, spre a-i feri de deochiu: îmi făcea cîte un benchiu în frunte, ca să nu-și prăpădească odorul! (CRG.) ¶ ② Mic plastru de tafta neagră pe care femeile l lipesc pe o parte oare-care a obrazului spre a imita o alunică: Și gurița-i cu benghiu negru, ca un gîndăcel pe o floare (ALECS.); își punea murse și sbenghiuri (I.-GH.) ¶ ③ *Pr. ext.* Ori-ce pată mică, rotundă, în special negricioasă, pe obraz [tc. b e n e k].

BENDIȚĂ (*pl* -ițe) *sf* Fâșie lungă și îngustă: apar de jur împrejur niște bendițe verticale foarte subțiri (CAR.) [b a n d ă].

*__BENEDICTIN__ *sm.*, BENEDICTINĂ (*pl.*-ne) 1. *sf.* Călugăr(iță) din ordinul întemeiat de Sf. Benedict în anul 529 (▣ 443).

2. BENEDICTINĂ *sf.* Numele unei băuturi spirtoase, dulce la gust, ce se fabrică în Franța [fr.].

BENEDICȚIUNE (*pl.* -țiuni) *sf.* Binecuvîntare blagoslovenie [lat.].

Fig. 443. Benedictin. Benedictină.

BENEFICIA (-iciez) *vb. intr.* A trage folos din ceva, a profita [fr.].

BENEFICIAR 1. *adj.* Ceea ce se posedă cu titlu de beneficiu: moștenitor ~, cel ce primește o moștenire sub beneficiu de inventar.

2. *sm.* Persoană în folosul căreia se dă o reprezentație teatrală, etc. [lat.].

BENEFICIU (*pl.*-icii) *sn.* ① Folos, profit, cîștig: lucrătorii participă și ei la ~l realizat (I.-GH.) ¶ ② ~ de inventar, dreptul de care se folosește un moștenitor de a plăti din datoriile unei moșteniri numai atît cît se cuprinde în inventar; Ⓕ: sub ~ de inventar, cu rezerva de a verifica, de a controla (înainte de a admite ceva) [lat.].

Fig. 444 Benemerenti.

BENE-MERENTI *sbst.* Medalie romînească acordată de la 1876 încoace persoanelor care au adus servicii științei sau care s'au ilustrat în domeniul literelor, artelor și științelor (▣ 444) [lat.].

BENEVOL *adj.* De bună voie, nesilit [lat.].

BENGA *sm. inv.* Unul din numele necuratului, întrebuințat numai în înjurături: lua-l-ar ~! [țig.].

BENGAL *adj.* Foc ~, amestec de salpetru, sulf și sulfat de antimoniu sau clorat de potasiu, în cantități determinate, care, aprins pentru a ilumina edificiile sau străzile cu prilejul unor serbări, dă o flacără puternică colorată [fr. f e u d e B e n g a l e].

BENGHIU ☞ BENCHIU.

*__BENIGN__ *adj.* Fără gravitate, care nu e primejdios [lat.].

BENIȘ, BINIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Haină boierească cu mînecile despicate și îmblănită pe de margini pe care o purtau odinioară atît bărbații cît și femeile la solemnități; cu timpul, această îmbrăcăminte fu adoptată și de popor și ajunse în cele din urmă a fi purtată și de Țiganii lăutari pînă dispăru cu desăvîrșire cam pe la mijlocul veacului trecut (▣ 445): benișul era în sus strîmt, croit pe talie, și în jos larg, blănit și pe dinlăuntru și pe dinafară (VOR.); un biniș suvaiu alb (ODOB.) [tc. b i n i š].

Fig. 445. B. Beniș.

BENIȘEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* BENIȘ: purta un ~ de felendreș albastru blănit cu samur (NEGR.).

*__BENUAR__ (*pl.*-re) *sn.* Lojă de jos într'un teatru, în rînd cu parterul: mi-a lua și loje la teatru, la ~: (ALECS.) [fr. b a i g n o i r e].

BENT (*pl.*-turi) *sn.* Vălcea în care se află cîteodată și puțină apă [tc. b e n d].

BENTE, BENȚI ☞ BANTĂ.

BENTIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Mică fâșie de pînză aplicată *în spec.* la gîtul, pieptul sau mînecile unei cămăși: costumul de mătasă neagră, cu olinuri și bentițe stacojii (CAR.) [b a n t ă].

*__BENZINĂ__ *sf.* Hidrocarbură lichidă, incoloră, extrasă din gudronul cărbunelui de pămînt (C^6H^6) ¶ ② Amestec de hidrocarburi obținut prin rectificarea benzolului la foc ușor; se întrebuințează pentru punerea în mișcare a motoarelor; ca disolvantă a grăsimilor, benzina e foarte folositoare pentru scoaterea petelor de pe stofe, etc. [fr.].

*__BENZOAT__ (*pl.*-ate) *sn.* Ori-ce sare rezultată din combinarea acidului benzoic cu o bază [fr.].

*__BENZOIC__ *adj.* Acid ~, compus organic extras din smirnă și din urina erbivorelor ($C^{14}H^5O^3HO$) [fr.].

*__BENZOL__ (*pl.*-oluri) *sn.* Lichid volatil, inflamabil, obținut prin distilarea gudronurilor, întrebuințat mai ales la luminat și la motoarele cu combustiune internă [fr.].

BERAR *sm.* ⊕ Cel ce fabrică sau vinde b e r e.

BERĂRIE (*pl.*-rii) *sf.* ① ⊕ Locul unde se fabrică b e r e a ¶ ② Localul unde se vinde bere.

BERAT (*pl.*-aturi) *sn.* Diplomă de investitură dată de către Poartă Domnilor Țărilor romănești cînd se așezau în scaunul domniei [tc.].

BERBANT, BIRBANT *sm.* Om care duce o viață ușuratică, petrecîndu-și vremea alergînd după femei, craidon, desmățat: mi-a făcut curte, ~ul, tot drumul (ALECS.) [ngr. μπιρμπάντις < it.].

BERBANTĂRIE *sf.* (NEGR.) = BERBANTLÎC.

BERBANTLÎC (*pl.*-îcuri) *sn.* Purtare sau faptă de b e r b a n t, crailîc, desmățare: gîndeam că te-i fi dus prin lume după ~uri (CRG.).

BERBEC *sm.* ☞ BERBECE.

BERBECAR *sm.* ① Ciobanul care păzește și duce la păscut cîrdul de berbeci ¶ ② *pl.* Ⓟ Filipii de toamnă pe care-i ține poporul în zilele de 26 Septemvrie, spre a feri berbecii de lupi (MAR.) [lat. vulg. b e r b i c a r i u s].

BERBECĂRIE *sf.* Locul unde se țin b e r-

b e c i i după ce au fost despărțiți de oi: **pentru berbeci trebue a să face osebită ~ (DRĂGH.).**

BERBECAT *adj* Cap ~, se zice despre o conformațiune specială a capului calului cînd fruntea împreună cu botul prezintă o convexitate mai mult sau mai puțin mare (• 446) [b e r b e c e].

Fig. 446. Cap berbecat.

BERBECE, BERBEC *sn.* ① Partea bărbătească a oii, după ce a trecut de vîrsta de doi ani, *în spec.* cu începere din momentul cînd s'a lăsat printre oi, pentru reproducere (• 447) ¶ ② ☆ **BERBECELE**, constelațiune a emisferei boreale și unul din cele douăsprezece semne ale Zodiacului, corespunzător perioadei de timp dintre 21 Martie și 21 Aprilie (• 448; ☞ TAB.VI) ¶ ③ Trunchiu gros de lemn de stejar atîrnat de o frînghie ce trece în jurul unui scripete și cu care se bat parii în pămînt (• 449) ¶ ④ ⚔ Mașină de războiu de care se serveau cei vechi pentru a sparge zidurile unei cetăți (• 450): **ridică berbecii și bat ziduri pînă ce-l supun (VLAH.)** ¶ ⑤ **De-a berbecul** = **DE-A BERBELEACUL: il trîntește de-a răstăgolul... de se duce de-a berbecul (VOR.)** [lat. vulg. b e r b ē c e m = clas. v e r v e x, -e c e m].

Fig. 447. Berbece.

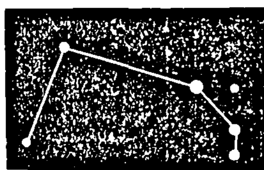

Fig. 448. Berbecele.

BERBECEL *sn.* ① *dim.* **BERBEC** ① ¶ ② = **LUPUL-VRĂBIILOR** ¶ ③ Varietate de struguri cu boabele mici.

BERBECUȚ *sm.* ① *dim.* **BERBECE** ① ¶ ② = **LUPUL-VRĂBIILOR** ¶ ③ *Mold. Bucov.* **BECAȚINĂ**

BERBELEAC *numai în loc. adv.* **de-a ~ul, de-a ~a**, de-a rostogolul, dîndu-se peste cap: **și în pod peste cap cade, de-a ~ul mergînd (PANN); s'a dus săracul cap de-a ~a de vale (RV. CRG.)** [comp. **BERBECE** :].

BERBELÎC (*pl.* **-îcuri**) *sn.* Peșchir, prosop de bărbierit [tc. b e r b e r l i k].

Fig. 449. Berbece.

BERBENIȚĂ = **BĂRBÎNȚĂ**.

BERBER *sm.* ● Numele actual al vechilor Numizi, locuitorii primitivi ai Africii de nord: **ele sînt conduse de ~i cu picioarele goale pînă la genunchi (ALECS)** [fr.].

Fig. 450. Berbece.

‡**BERBER-BAȘA** *sm.* Mai-marele pestebărbierii de la curtea Sultanului sau a domnitorului Țării: **acolo îl aștepta ~ al Curții care-l rădea (I. GH)** [tc.].

BERBINCIOARĂ (*pl.* **-ioare**) *sf. dim.* **BERBÎNȚĂ**.

BERBÎNȚĂ **BĂRBÎNȚĂ**.

BERC¹, BEARCĂ *adj.* Fără coadă; cu coada tăiată sau ciuntită: **ce! vrei să las vulpea bearcă? (ODOB.).**

BERC² (*pl.* **-curi**) *sn. Mold. Trans.* Pădurice, dumbravă: **Du-te, cucule, în ~ și mă lasă să-mi petrec (IK.-BRS.)** [ung. b e r e k].

○**BERC³** *sm.* mai adesea **BERCI** *pl.* Punticica nasului, partea cărnoasă dintre nările nasului.

○**BERCĂ** *sf. Trans.* ① Oaie cu lînă creață și măruntă ¶ ② Lîna (boită a) acestor oi [comp. ung. b î r k a].

○**BERCAR** *sm. Trans.* **(BUD.)** Pădurar [b e r c²].

BERCHEA ☞ **TERCHEA-BERCHEA**.

BERCHINĂ *sf. Trans.* **(PAC.)** ① Postav înflorit cu lînică și legat în jurul gîtului unei vite ¶ ② Împletitură de mărgele mărunte.

BERCHIȚĂ *sf.* = **BELDIȚĂ**.

BERDĂ *sf. Maram.* Coastă de deal rîpoasă **(PȘC.)**.

BERE¹ *sf.* ① Faptul de a b e a ¶ ② Băutură: **petreceau toată noaptea pe ziafet, pe ~ și pe mîncare (I.-GH.)** ¶ ③ *Trans. Bucov.* Petrecere, numită și „berean”, pe care o face tineretul la țară la începutul cîșlegilor de iarnă.

BERE² *sf.* Băutură fermentată preparată din apă, orz și hameiu [germ. B i e r + b e r e].

BEREAN *sbst. Trans. Bucov.* = **BERE¹** ③.

BERECHET (*pl.* **-eturi**) 1. *sn.* ① Îmbelșugare, belșug: **Dumnezeu să vă dea sănătate... spor și ~ (MAR.)** ¶ ② Noroc: **se mirau țăranii ce ~ i-a găsit (CRG.).**
2. *adv.* În belșug, cu prisosință, mai mult decît trebue.
3. *sm.* (*pl.* **-eți**) Șiret, pișicher, om pe care nu-l întrec alții în șiretlicuri: **știu că ești ~ bun (CRG.)** [tc.].

BEREGĂNA (**-ănez**) *vb. intr. Olten.* A striga din toate puterile, cît îl ține gura [b e r e g a t ă].

BEREGATĂ **BERIGATĂ** (*pl.* **-ate**, *Mold.* **-ăți**) *sf.* Gîtlej, trahee: **răsturnă clondirul pe beregată (DLVR.)** [comp srb. b e r i k a t, b e r i k e t a].

○**BEREGĂTUI** (**-uesc**) *vb tr. Olten.* **(CIAUȘ.)** A sugruma, a gîtui [b e r e g a t ă].

BEREJNIC, BEREZNIC *sm. Mold. Bucov.* Pădurar: **bîrne sînt destule de vale la berejnicul pădurii (GRIG.)** [rut. p (o) b e r e ž n i k].

Fig. 451. Berete.

***BERETĂ** (*pl.* **-ete**) *sf.* Un fel de șapcă fără cozoroc pe care o poartă copiii, marinarii, etc. (• 451): **mam'-mare așază frumușel bereta lui Goe (CAR.)** [fr. béret].

○**BEREZÎC** (*pl.* **-îcuri**) *sn. Olten.* Brățara de piele care prinde capul curelei ce iese din cataramă **(CIAUȘ.)** [**BELEZÎC**].

BEREZNIC ☞ **BEREJNIC**.

***BERGAMUTĂ**, (P **PARGAMUTĂ** (*pl.* **-te**) *sf.* Varietate de pere; și *adj.* **pară ~ă** (• 452) [fr. b e r g a m o t e].

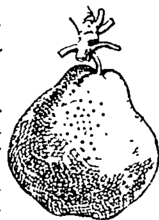

Fig. 452 Pară bergamută.

***BERIL** (*pl.* **-iluri**) *sn.* Varietate de smaragd, de coloare verde-deschis, galbenă sau gălbuie (• 453) [fr. b é r y l].

***BERLANT** (*pl.* **-te**) *sn.* (P = **BRILIANT: Hainele... împodobite numai cu ~e (PANN).**

***BERLINĂ** (*pl.* **-ne**) *sf.* Trăsură, în formă de cupeu, cu 4 locuri, fabricată dintru 'ntîiu la Berlin (• 454) [fr.].

Fig. 453. Beril.

***BERNARDIN** *sm.* ① Ordin de călugări (francezi) ¶ ② Rasă de cîini originară de la mun'ele S. Bernard (Elveția), întrebuințați pentru descoperirea călătorilor rătăciți sau răniți în zăpezile din munți (• 455) [fr. b e r n a r d i n ¶ germ. B e r n h a r d i n e r].

○**BERNEVECI, BERNEVICI** *sm. pl. Mold. Bucov.* Pantaloni foarte largi purtați de țărani în timpul iernii [comp. srb. b e n e v r e k e].

***BERSAGLIER** *sm.* ⚔ Soldat din armata italiană corespunzător vînătorului de la noi (• 456) [it.].

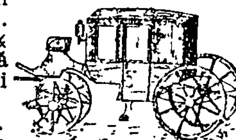

Fig. 454. Berlină.

***BERTĂ** (*pl.* **-te**) *sf. Mold.* Broboadă de lînă (cu ciucuri) purtată de fete la țară [fr. b e r t h e].

BERTIȚĂ (*pl.* **-țe**) *sf. Trans.* Cunună de flori pe care și-o prind fetele în păr [b a r t ă].

†**BESACTEA, BESECTEA, BEȘACTEA, BIȘACTEA** (*pl.* **-tele**) *sf.* Cutioară lucrată fin în care se păstrează

giuvaericale, cele trebuincioase la cusut. etc.: **i-a dat... o besactea de toaletă** (EMIN.) ; **tot ce mai poate scoate din fundul unei besactele** (VLAH.) ; **nu era sculă... care să lipsească din beșacteaua lui** (BR.-VN.) ; **se sui în pod ca să dea jos o bișactea veche** (BAS.) [tc. b e š t a h- t a].

Fig. 455. Bernardin.

BESADĂ ☛ **BESEADĂ**.

BESCHIE *sf. Mold.* Ferăstrău mare pentru tăiat bușteni (▣ 457): **mergeți și aduceți o ~ și un topor** (RV. CRG.) [comp. bulg. b i č k i j a< tc.].

BESEADĂ, **BESADĂ**, **BĂSADĂ** *sf. Trans. Maram. Oaș.* Convorbire; vorbă [ung.].

BESECTE(A) ☛ **BESACTEA**.

BESTIAL *adj.* De fiară sălbatecă; dobitocesc, brutal: **Sub planul sînt de înfrățire, Sporește ura ~ă** (VLAH.) [fr.].

BESTIALITATE *sf.* Faptă, purtare sau înfățișare de fiară sălbatecă: **chipul lui de o caracteristică asprime și ~** (CAR.) [fr.].

BESTIE *sf.* ① Fiară (sălbatecă): **mă gîndesc la bestiile din menagerii** (CAR.) ¶ ② F Om cu apucături de fiară sălbatecă [lat.]

Fig. 456. Bersaglier.

BEȘACTEA ☛ **BESACTEA**.

BEȘI — **BĂȘI**.

BEȘIC.. ☛ **BĂȘIC...**

BEȘIN... —**BĂȘIN...**

†**BEȘLEAGĂ** (*pl.* -egi), **BEȘLI-AGA** *sm.* ① ‡ Căpitan de beșlii: **un beșli-aga cu cîțiva neferi** (I.-GH.) ¶ ② *iron.* Babalîc, căzătură, baccea [tc. b e š l i a g a s y].

Fig. 457. B. Beschie.

BEȘLIC *sm.* Veche monetă turcească (=5 parale): **i-am trimis... să-i bată la tarapana cu tura de mahmudele și ~i** (I.-GH.) [tc.].

‡ **BEȘLIU** *sm., mai adesea* **BEȘLII** *pl.* Altă dată: corp de călăreți Turci sau Tătari cari făceau slujbă de curieri, mai tîrziu și aceea de jandarmi pentru menținerea ordinei: **Poarta era hotărîtă să depărteze pe beșlii** (I.-GH.). [tc.].

BEȘNIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Ⓟ ① Femeie grasă care abia se mișcă ¶ ② Femeie foarte urîtă (CIAUȘ.) [b ă ș i].

BEȘOANDRĂ (*pl.*-dre) *sf.* = **BASOLDINĂ**.

BEȘTELI (-elesc) *vb. tr.* Ⓟ A face de ocară, a mustra cu cuvinte grele și de ocară.

BETE ☛ **BAȚĂ**.

BETEAG *adj.* ① Care are un beteșug, schilod, olog: **~ de o mînă, de un picior** ¶ ② Infirm, neputincios, nevoiaș: **să fii nevoit să trăești cu una ~ă pînă la sfîrșitul vieții** (CRG.) ¶ ③ Bolnav [ung b e t e g].

BETEALĂ *sf.* Podoabă alcătuită din fire lungi de aur sau de argint ce poartă miresele pe cap în ziua nunții: **mireasa... cu flori și cu ~ de aur în păru-i negru** (CAR.) [☛ **PETEALĂ**].

BETEGI, **BETEJI** (-egesc, -ejesc) 1. *vb. tr.* A vătăma (o parte a trupului), a ciungi, a schilodi, a sluți: **mi-a fermecat picioarele de mi le-a betejit** (BR.-VN.).

2. *vb. refl.* A se vătăma, a se schilodi; a se îmbolnăvi [b e t e a g].

BETEGIE, **BETEJIE** *sf.* Beteșug, vătămătură, neputință [b e t e a g].

BETEGOS *adj.* Ⓕ *Trans.* B e t e a g, bolnăvicios (BUD.) (CIAUȘ.).

BETEICĂ *sf.* Fășie îngustă de stofă (PȘC.) [b a t ă].

BETEJI ☛ **BETEGI**.

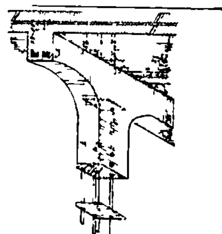
BETELIE, *Olten.* **BETELCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① Fășie cusută în partea de sus la izmene, la cioareci sau la rochie: **cămașa ei... se adună toată în cute la betelia rochiei** (DLVR.) ¶ ② Tivitură făcută tot acolo, spre a trece prin ea brăcinarul sau baiera ca să se poată strînge după voie la mijloc ¶ ③ Marginea de la gîtul sau mînecile unei cămăși; bată, bantă, betiță [b a t ă].

BETEȘUG, *Maram. Oaș.* **BETEȘIG** (*pl.*-guri) *sn.* ① Vătămătură (la o parte a trupului) ¶ ② *Mold. Tr.-Carp.* Boală [ung. b e t e g s é g].

BETIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* **BATĂ**.

BETIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* **BAȚĂ: rochia largă, creață, cu... cîteva betițe negre de catifea** (VOR.) ¶ ② *Trans.* Șuviță mică împletită din paie pe care o pun copiii pe pălărie.

***BETON** (*pl.*-onuri) *sn.* Amestec de var sau ciment, nisip și pietriș cu o cantitate anumită de apă, întrebuințat mai ales în construcțiunile hidraulice; **~ armat**, beton întărit cu drugi sau vergele de fier (• 458) [fr.].

Fig. 458. Beton armat.

***BETONA** (-onez) *vb. tr.* A lucra cu beton [fr.].

BETONICĂ (*pl.*-ice) *sf.* = **VINDECEA** [lat.].

○**BETOS** *adj. Trans.* Băutor, bețiv [lat. *b ĭ b ĭ t o- s u s].

BEȚIE *sf.* ① Starea în care se află omul b e a t: **arama omului la ~ se arată** (PANN) ¶ ② Deprinderea de a bea peste măsură, obiceiul de a se îmbăta: **bețla este ușa tuturor răutăților** (PANN) ; **a avea darul beției**, a fi bețiv, a avea deprinderea de a se îmbăta ¶ ③ Petrecere, chef cu băutură peste măsură ¶ ④ F Turburare care cuprinde sufletul de pe urma unui sentiment, unei pasiuni, sau unei dorințe: **beția succesului; beția poetică; în alucinația unei beții de nervi** (VLAH.).

BEȚIGAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* **BĂȚ: a început să adune ~e... și fire de fîn** (BR.-VN).

BEȚIȘOR (*pl.*-șoare) *sn. dim.* **BĂȚ**.

†**BEȚIȚ** *adj.* și *sm. Băn.* Bețiv [lat. *b ĭ b ĭ t ī- c i u s].

BEȚIU, **BEȚÎU** *adj. Olten. Băn.* Bețiv [lat. *b ĭ b ĭ t ī v u s].

BEȚIV, -**IVĂ** *adj* și *sm. f.* ① Care are patima beției, care are uritul obiceiu de a se îmbăta, de a bea peste măsură băuturi spirtoase; Ⓟ: **bețivului și dracu-i iese cu ocaua înainte; — bețivul, cînd este beat, se crede că-i împărat** ¶ ② **BEȚIVĂ**, *Olten.* **BEȚAE** (CIAUȘ.) *sf.* Musculiță care roiește pe unde se află vin și oțet, mai ales cînd se fabrică mustul sau cînd fierbe vinul în butoaie; numită și „muscă-bețivă", „musculiță-de-vin" sau „mușiță" *(Drosophila funebris)* [lat. b ĭ b ĭ t ī v u s + suf. sl.- i v ŭ .

BEȚIVAN *sm. augm.* **BEȚIV**. Bețiv mare.

BEȚIC *adj. Băn.* Bețiv [b e a t].

BEȚIU ☛ **BEȚIU**.

BEUCĂ[1] (*pl.*-ci) *sf. Olten.* ① Văgăună, scobitură neregulată făcută în pămînt de ape ¶ ② Vâlcea prăpăstioasă.

○**BEUCĂ**[2] (*pl.*-ci) *sf. Mold.* Partea superioară a țestei capului.

BEUTOR(IU) — **BĂUTOR**.

BEUȚĂ, **BĂUȚĂ**, **BOUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans. Băn.* Cuarț; pietricică albă și rotundă, care se găsește în rîuri: **aurul între bouțe s'au prefăcut** (TICH.).

‡ **BEZ** *adv.* Fără, afară de: **vieritul de la patru parale, l-a suit la douăzeci și cinci ~ ploconul** (I.-GH.) [vsl.].

‡ **BEZACONIE** *sf.* Nelegiuire, nedreptate; ☛ **BAZACONIE** [vsl.].

BEZĂRĂU, **BEZEREU**, **BĂZĂRĂU**, **BEZER**, **BEZĂR** *sm.* ① Membrana grasă și creața care înconjură intestinul, mezenter ¶ ② Mațele crețe de la viței sau miei, care se gătesc ¶ ○ *Pr. anal.* Încrețitură la gulerul cămășilor femeiești: **cămeșa e încrețită la gît cu băzărău** (VOR.).

***BEZEA** *sf. mai adesea* **BEZELE** *pl.* ① F Sărutare trimisă cuiva apropiind și depărtînd vîrful degetelor de buze: **toată ziua... fac bezele la băieții de pe stradă** (VLAH.) ¶ ② ✕ Prăjitură făcută din albuș de ou și zahăr [fr. b a i s e r].

Fig. 459. B. Bezeț.

BEZER, **BEZEREU** ☛ **BEZĂRĂU**.

***BEZEȚ**, Ⓟ **BIZEȚ** (*pl.*-ețuri) *sn.* Bucată de piele (adesea cu găurele) pusă la vîrful ghetelor,

ca înfrumusețare (☞ 459 : **își încălță ghetele cele nouă cu bizeturi** (CAR.)) [germ. B e s ä t z e].

† **BEZMĂN**, **BEZMEN** *sbst. Mold.* **EMBATIC**: **au luat locuri cu bezmen de la mănăstire** (IRG.) [comp. rus. b e z m e n ŭ „cîntar"].

† **BEZMĂNAR** *sm. Mold.* = **EMBATICAR** [b e z m ă n].

BEZMETIC, **BEZMETEC** *adj.* și *sm.*, *Mold.* ① Eșit din minți, năuc, zăpăcit: **cei mai mulți umblau bezmetici și stăteau pe gînduri** (CRG.) ¶ ② Stup ~, stup fără matcă [rut. b e z m a t o k „stup fără matcă"].

4000 **BEZMETICI** (-icesc) *vb. intr. Mold.* A-și pierde capul, a umbla b e z m e t i c, ca un smintit.

BEZNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① ‡ Prăpastie, adîncime fără fund ¶ ② Întunecime adîncă, întunerec nepătruns: **în bezna pădurii, așteptau neclintiți, voinicii Moldovei** (VLAH.); mai adesea în legătură cu **ÎNTUNEREC**: **cînd noaptea era întunerec** ~ (ISP.) [vsl. b e z d ŭ n a „fără fund".

***BI** prefix de origine latină, ce intră în formațiunea mai multor neologisme împrumutate în mare parte din franțuzește ☛ cuvintele respective).

BI. Simbolul chimic al bismutului.

BIA! *interj. Olten.* Fă! surato! lelițăl (se întrebuințează la adresa unei fete sau femei).

***BIARTICULAT** *adj.* Care are două articulațiuni [fr. .

***BIANUAL** **BISANUAL**.

***BIATOMIC** *adj.* Se zice despre ori-ce corp simplu al cărui un singur atom se combină cu doi atomi de hidrogen [fr.].

BIBĂ *pl.* be *sf. Olten.* Gropiță făcută în pămînt în jocul „de-a clincea".

BIBAN *sm.* Pește de apă dulce cu dungi late negre-verzui pe spinare *(Perca fluviatilis)* (☞ 460) [blg.].

Fig. 460. Biban.

***BIBAZIC** *adj.* Se zice despre un acid care conține doi atomi de hidrogen care pot fi înlocuiți fie-care prin cîte un atom metalic [fr.].

***BIBER** *sm.* Castor; mai adesea: blană de castor [germ.].

***BIBERON** (*pl.*-oane) *sn.* Vas mic, de obiceiu o sticlă avînd la gură un sfîrc sau o țeavă de cauciuc, din care se dă de supt copiilor de țîță sau bolnavilor (☞ 461 [fr.].

Fig. 461. Biberoane.

BIBI! *interj.* Se întrebuințează spre a opri pe cineva (*în spec.* pe copii) de a se atinge de ceva: **Bibi, bade, de-acolea, Că nu-s pentru dumneata** (IK.-BRS.); ~ **nu pune mîna, că te frigi!** [ung.].

***BIBIC**[1] *sm.*, **BIBICĂ** *sf.* F Drăguț ă), puiu (puică): **bibicule, mangafaua pleacă mîine... la Ploești** (CAR.) [fr. b i b i].

BIBIC- *sm.* **NAGÂT**.

BIBIL *mai adesea pl.* **BIBILURI** *sn.* ① Un fel de dantelă, horbotă, împletitură cu acul care se coase mai ales pe la gulerul sau mînecile cămășii: **făcînd colțișori și ~uri de mătase la pieptii și mînecile unei cămeși** (FIL.) ¶ ② ① F A vorbi în (*sau* cu ~uri, a vorbi cu cuvinte alese, rar întrebuințate, cu înflorituri: **și ea vorbește limba cea nouă cu ~uri** (ALECS.) ngr.].

Fig. 462. Bibilică.

BIBILICĂ (*pl.*-ice, -ici) *sf.* ① Pasăre domestică, originară de pe coastele Africei; e de mărimea unei găini, are capul golaș și un fel de coif cornos pe frunte, iar de gușe atîrnă două bărbii cărnoase; penele negre-cenușii sînt împestrițate cu pete albe rotunde *(Numida meleagris)* (☞ 462) ¶ ② Mică plantă erbacee cultivată pentru florile sale frumoase, pestrițe cu pătrate albe, violete sau roșii; mai e numită și „coroană", „lalea" sau „lalea-pestriță" *(Fritillaria meleagris)* (☞ 463) [comp. blg. srb. b i b a].

Fig. 463. Bibilică.

***BIBLIC** *adj.* Din Biblie, a(l) Bibliei [fr.].

BIBLIE *sf.* Sfînta Scriptură: **Biblia s'a tradus și s'a tipărit în întregime în romînește în anul 1688** (☞ 464) [lat.-gr.].

Fig. 464. Fragment de pagină din Biblia de la 1688.

***BIBLIOFIL**, **-ILĂ** *sm. f.* Amator, amatoare, de cărți rare și prețioase sau de cele mai bune edițiuni ale lor [fr.].

***BIBLIOGRAF** *sm.* Cel ce caută să afle diferitele edițiuni ale unor cărți mai de seamă, toate lucrările și edițiunile unui autor sau privitoare la o chestiune, cel ce publică bibliografii [fr.].

***BIBLIOGRAFIC** *adj.* De bibliografie, privitor la bibliografie [fr.].

***BIBLIOGRAFIE** *sf.* ① Cunoașterea diferitelor edițiuni ale unor cărți mai de seamă sau lucrările și edițiunile tipărite ale unui autor, ale unei epoci, etc. ¶ ② Carte unde se publică informațiuni de această natură ¶ ③ Însemnarea scrierilor privitoare la o chestiune oare-care [fr.].

***BIBLIOMAN** *sm.* Cel ce are patima de a cumpăra tot felul de cărți, mai ales rare și prețioase [fr. .

***BIBLIOMANIE** *sf.* Patima bibliomanului [fr.].

***BIBLIOTECĂ** (*pl.*-eci) *sf.* ① Sală sau clădire în care se păstrează cărți și manuscrise, și unde se pot citi sau consulta ¶ ② Dulap în care sînt așezate cărți sau care e destinat pentru a se așeza în el cărți (☞ 465) ¶ ③ Colecție de cărți ¶ ④ Ⓕ ~ vie, om foarte învățat [fr.< lat.].

Fig. 465. Bibliotecă.

***BIBLIOTECAR** *sm.* Administratorul unei biblioteci [fr.].

BIBOL... *Băn. Trans. Maram.* = **BIVOL**..

○**BIC** *sm.* 1 *Băn.* 1 Taur ¶ ② **BIC-DE-RÎT** = **BOU-DE-BALTĂ** [srb.].
○**BICĂ** *sf. Trans. Băn.* Taur: **Rage bica 'ntre hotară Şi s'aude-a noua ţară** (GOR.) (*ghicitoarea despre* „tunet") ② *Băn.* **BICA-RÎTULUI** = **BOU-DE-BALTĂ** [ung. b i k a].
*__BICARBONAT__ 1. *adj.* Care conţine două proporţiuni de carbon: **hidrogen ~.**
2. *sbst.* Sare care conţine de două ori mai mult acid carbonic decît carbonatul neutru: **~ de sodiu** (CO_3HNa) [fr.].
*__BICARBURĂ__ (*pl.*-ri) *sf.* Carbură de hidrogen (C^2H^4) [fr.].
BICAŞ (*pl.*-aşe) *sn. Mold. Trans.* Cremene, cuarţ [ung. b é k á s ó].
○**BICĂŞEL** (*pl.*-şei, -şele) *sm.* şi *sn. dim.* **BICAŞ.**
*__BICEFAL__ *adj.* Cu două capete (466): **monstru ~** [fr.].

Fig. 466. Miel bicefal

*__BICEPS__ (*pl.*-suri) *sn.* Numele a diferiţi muşchi: **~ul braţului** (▪ 467); **~ul coapsei** [lat.].
BICEU *sbst. Trans.* Preţul unui lucru; despăgubire ce trebue dată pentru ceva [ung. b e c s i i].
○**BICHER** ☛ **BECHER.**
○**BICHERI** (-eresc), **BICHIRI** (-iresc) 1. *vb. intr. Trans. Băn.* A duce o viaţă de b e c h e r.
2. *vb. tr. Mold.* A lucra pe îndelete, a migăli: **nu ştiu ce bichirea şi cisluia prin prejurul căruţii** (CRG.).

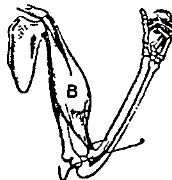

Fig. 467. B. Biceps.

○**BICHIS** (*pl.*-isuri) *sn. Mold.* (SEZ.) = **DICHIS.**
*__BICICLETĂ__ (*pl.*-ete) *sf.* Velociped cu două roţi aproape egale în diametru (▣ 468) [fr].

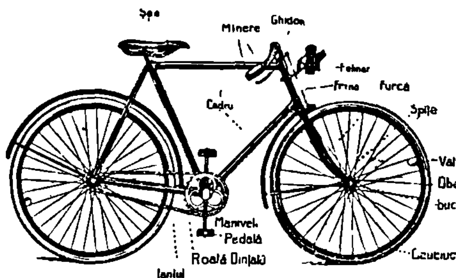
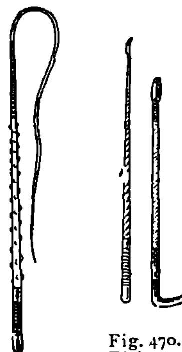
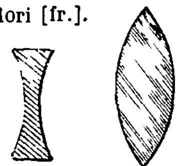

Fig. 468. Bicicletă.

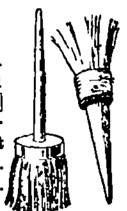
*__BICICLIST__ *sm.*, **BICICLISTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Acela (aceea) care umblă cu bicicleta [fr.].
*__BICICLU__ (*pl.*-icluri) *sn.* Velociped cu două roate neegale [fr.].
BICISNIC ☛ **BECISNIC.**
BICIU (*pl.*-ce) *sn.* ① Băţ sau nuia flexibilă de care la unul din capete e legată o cureluşă sau o sfoară împletită şi cu care se lovesc sau se îmboldesc animalele (▣ 469): **bicele pocnesc pe d'asupra 'naintaşilor** (DLVR.) ¶ ② Lovitură dată cu biciul: **dînd cîteva bice calului, il dete pe poartă afară** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ Pacoste, nenorocire, urgie: **această femeie e o năpaste, un ~ asupra omenirii** (GN.); **Atila a fost supranumit ~ul lui Dumnezeu** [vsl. b i č ĭ].
BICIUI (-uesc) *vb. tr.* ① A lovi, a bate cu b i c i u l, a da bice: **~ caii** ¶ ② *Pr. ext.* A plesni ca şi cu biciul: **şi ploaia-l biciueşte fără milă** (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ A critica aspru: **biciuia şi dărâma tot ce i se părea vrednic de cirteală** (ODOB.).

Fig. 469. Biciu.
Fig. 470. Biciuşte.

BICIUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a b i c i u i, lovitură, plesnitură cu biciul; *pr. ext.*: **a îndurat... arşiţa soarelui şi biciuiala crivăţului** (BAS.).
†**BICIULUI** (-uesc) *vb. tr.* ① *Tr.-Carp. Mold.* A preţui, a evalua, a taxa ¶ ② *Maram.* (BRL.) A găzdui pe cineva bine, a-l ospăta [ung. b e c s ü l n i].
BICIUŞCĂ (*pl.*-uşte) *sf.* ① *dim.* **BICIU: avea o ~ de cele de cinepă** (CRG.) ¶ ② Biciu alcătuit dintr'o nuia flexibilă, îmbrăcată în piele, de care se servesc călăreţii (▪ 470): **îi dau o lovuitră de ~** (CAR.).
BICIUŞOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* **BICIU: ne aduce dar de şcoală nouă un drăguţ de ~** (CRG.).
*__BICOLOR__ *adj.* De două colori [fr.].
*__BICONCAV__ *adj.* Care are două suprafeţe opuse concave: **lentilă ~ă** (▣ 471) [fr.].
*__BICONVEX__ *adj.* Care are două suprafeţe opuse convexe: **lentilă ~ă** (▣ 472) [fr.].
*__BICORD__ (*pl.*-duri) *sn.* Acord de două note [fr.].
*__BICORDATURĂ__ (*pl.*-turi) *sf.* Gamă dublă executată pe instrumentele cu arcuş [it.].

Fig. 471. Lentilă biconcavă.
Fig. 472. Lentilă biconvexă.

*__BICROMAT__ (*pl.*-ate) *sn.* Sare rezultată din acţiunea acidului cromic asupra unui baze [fr.].
○**BIDĂ** (*pl.*-de) *sf. Maram.* Supărare, necaz, obidă [comp. **BEDĂ**].
○**BIDI** (-desc) *vb. intr. Maram.* A trăi în necazuri, a o duce greu [b i d ă].
BIDIGANIE ☛ **BÎZDĂGANIE.**
BIDINAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde b i d i n e l e.
BIDINEA (*pl.*-nele), *Mold.* **BADANA** (*pl.*-nale) *sf.* Perie (mai adesea) cu coada lungă pentru spoit pereţii (▣ 473): **bidinele muiete în roşu, galben şi albastru** (DLVR.); **cu nişte tîrsoage de barbe cît badanalele de mari** (CRG.) [tc. b a d a n à].

*__BIDINELUŢĂ__ (*pl.*-te) *sf. dim.* **BIDINEA.**
BIDIVIU *sm.* ① Cal arăpesc de călărie: **~l lui Pitache, gras ca pepenele şi lucios la păr** (BR.-VN) ¶ ② Cal mic de călărie frumos şi sprinten la fugă: **băiatul... încălecă şi sbură cu ~l lui** (ISP.) [tc. b e d e v i].

Fig. 473. Bidinele.

*__BIDON__ (*pl.*-oane) *sn.* 1 Vas de tinichea, mai adesea în formă de ploscă mică, în care soldaţii ţin apa de băut: (▣ 474): **o ceată de soldaţi... cu bidoanele de tinichea în mînă** (IRG.) ¶ ② Vas de tinichea în care se ţine untdelemn, petrol, etc. (▣ 475) [fr.].
Fig. 474. Bidon.
Fig. 475. Bidon.

*__BIELĂ__ (*pl.*-le) *sf.* Drug, sau sul de fier articulat la cele două capete şi care comunică mişcarea unui organ al unei maşini unui alt organ (▣ 476) [fr. b i e l l e].
BIELŞUG = **BELŞUG.**
*__BIENAL__ *adj.* ① Ce ţine doi ani ¶ ② Care are loc din doi în doi ani [fr.< lat.].

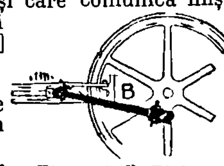

Fig. 476. B. Bielă.

BIET, BIATĂ *adj.* ① Vrednic de plîns, sărman: **sta ~ul om cu mîinile încrucişate** (ISP.) ¶ ② Întrebuinţat adesea, invariabil, în urma pronumelui personal: **fata plîngea şi ea, biet, înfundat** (ISP.) ¶ ③ Slab, neînsemnat, prost: **e un ~ avocăţel de provincie** [comp. vsl. b ĕ d î n ŭ].
BIETULEŢ *adj. dim.* **BIET.**
*__BIFID__ *adj.* Împărţit în două părţi pînă la mijlocul lungimii sau lăţimii sale: **frunză ~ă** (▪ 477) [fr.].

Fig. 477. Frunză bifidă.

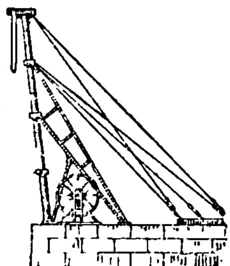
*__BIFLOR__ *adj.* Cu două flori [fr.].
*__BIFTEC__ (*pl.*-ecuri, -ece) *sn.* Bucată de carne, felie de muşchiu friptă pe grătar:

înghițea ca și mai 'nainte aceleași porții de ~e (GN.) [fr. < engl.].

*BIFURCA furc vb. refl. A se înfurci, a se împărți în două ramuri (ca furca de fîn) [fr. < lat.].

*BIFURCARE, *BIFURCAȚIUNE sf. ① Faptul de se a se bifurca ¶ ② Locul de unde se bifurcă, înfurcitură.

*BIGĂ sf. Grindă de lemn prinsă la un capăt de cercul catartului și prevăzută cu o macara; servește pentru descărcarea mărfurilor (▪ 478) [fr. bigue].

Fig. 478. Bigă.

*BIGAM, -AMĂ adj. și sm. f. Însurat cu două femei deodată; (femeie) măritată cu doi bărbați [lat. < gr.].

*BIGAMIE sf. Starea de bigam; crima bigamului [fr.].

*BIGOT, -OTĂ adj. și sm. f. Cucernic(ă), evlavios peste măsură și superstițios [fr.].

*BIGOTERIE sf. Cucernicie peste măsură și superstițioasă [fr.].

*BIGOTISM sbst. Fire, purtare de bigot [fr.].

○ BIHOL... — BIVOL...

BIHOREL sm. Trans. ○ Vînt, vifor (care bate din părțile Bihorului.

○ BIJOAGĂ (pl.-ge) sf., BIJOG sm. Mold. Bucov. (mai adesea GHIJOAGĂ, GHIJOG, care sînt poate formele originare). Mîrțoagă, cal sau iapă bătrîn(ă), slab(ă), prăpădit(ă): ghijoagă urîcioasă ce ești! (CRG.); credea... c'a să-și lase bijogul și... să pornească mai departe (MAR.).

○ BIJOIU (pl.-joaie) sn. Șipot: beau apă rece din ~l făcut dintr'o scoarță îndoită de brad (LUNG.).

*BIJUTERIE sf. ① Giuvaer(ica) ¶ ② Comerț de giuvaericale [fr.].

*BIJUTIER sm. ⊕ Giuvaergiu [fr.].

*BIL (pl.-luri) sn. ① Proiect de lege propus în parlamentul englez ¶ ② Legea votată [engl.].

BILĂ¹ (pl.-le) sf. Trunchiu de lemn din toată lungimea unui copac, mai adesea de brad, din care se fac scînduri: în apa făcută tău s'an strîns bilele aduse din munți (LUNG.) [blg. bilo + fr. bille].

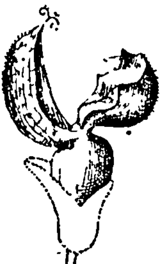
*BILĂ² (pl.-le) sf. ① Mică sferă (de 6-7 cm. diametru de fildeș cu care se joacă la biliard (▪ 479) ¶ ② Sferă de lemn de diferite mărimi întrebuințată la jocul de popice ¶ ③ Globuleț de piatră sau de sticlă cu care se joacă copiii ¶ ④ Globuleț, mai adesea de os, alb sau negru, cu care se votează în anumite adunări ¶ ⑤ Notă cu care se exprimă la universitate rezultatul unui examen: ~ albă, bine; ~ roșie, binișor; ~ neagră, rău [fr. bille].

Fig. 479. Bilă.

*BILĂ³ sf. Fiere [fr. < lat.].

*BILABIAL adj. Articulat cu amîndouă buzele (vorb. de un sunet): B e un sunet ~ [bi-+labial].

*BILABIAT adj. Care seamănă cu două buze: corolă ~ă (▪ 480) [fr.].

Fig. 480. Corolă bilabiată.

*BILANȚ (pl.-țuri) sn. ① Dare de seamă asupra activului și pasivului unui comerciant, unei societăți, etc.; a-și depune ~ul, a se declara în stare de faliment ¶ ② Pr. ext. Dare de seamă asupra activității desfășurate într'un timp determinat: ~ul literaturii noastre din ultimii ani (VLAH.) [germ. < fr.].

*BILATERAL adj. ① Care are două laturi ¶ ② Care ia două direcțiuni opuse ¶ ③ Contract ~, care conține clauze obligatorii pentru amîndouă părțile contractante [fr.].

BILEALĂ (pl.-eli) sf. Mold. Suliman alb [rut. bililo + suf. -eală].

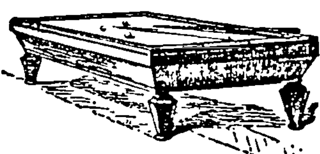
*BILET (pl.-ete) sn. ① Scrisorică ¶ ② Scrisoare tipărită prin care se anunță nașterea, căsătoria sau moartea cuiva ¶ ③ Cartă de intrare (la un teatru, etc.) ¶ ④ Mic carton sau petec dreptunghiular de hîrtie tipărită pe care-l cumpără cineva și care-i dă dreptul să călătorească cu trenul, cu tramvaiul ¶ ⑤ ~ de loterie, foaie de hîrtie tipărită purtînd un număr, care dă dreptul cuiva să participe la cîștigul eventual al unei loterii ¶ ⑥ ~ de bancă, bancnotă, hîrtie emisă de o bancă autorizată de Stat, care circulă din mînă în mînă, cu o valoare egală cu aceea a monetei de metal; ~ de ordin, poliță, înscris prin care cineva se obligă să plătească o sumă anumită la o dată fixă [fr.].

BILI (-lesc) Trans. Mold., mai adesea GHILI 1. vb. tr. A nălbi (pînză).

2. vb. refl. ① A se nălbi: întinzînd pînzele în grădină pe iarbă să se bilească (RET.) ¶ ② A se sulemeni [srb. bijeliti, rut. biliti].

*BILIAR adj. Privitor la fiere: vesicula ~ă, bășica fierii: calcul ~, calcul care se formează în ficat sau în bășica fierii [fr.].

*BILIARD (pl. -de) sn. ① Jocul cu bile de fildeș pe o masă acoperită cu postav verde și cu margini elastice: o partidă de ~ ¶ ② Masă pe care se joacă acest joc (▪ 481) ¶ ③ Sala unde se joacă [fr.].

Fig. 481. Biliard.

*BILIAR(D)GIU sm. Bun jucător de biliard.

*BILINGUU adj. ① Scris în două limbi ¶ ② Care vorbește în două limbi [fr. < lat.].

*BILION (pl.-oane) sn. ± Miliard, o mie de milioane [fr.].

BILIȚĂ, BILȚĂ (pl-țe) sf. Olten. Cursă de șoareci, capcană de sîrmă).

*BILOBAT adj. Împărțit în doi lobi [fr.].

○ BILȘUG — BELȘUG.

BILȚĂ ☞ BILIȚĂ.

*BILUNAR adj. Care apare de două ori pe lună, bimensual [bi-+lunar].

*BIMAN adj. și (pl.-ne sn. Care are două mîini [fr.].

‡ BIMBAȘA (pl.-și, -șale) sm. Colonel, căpetenie peste o mie de soldați Turci: bei, agale, bimbași cădeau trîntiți la pămînt de pala lui cea ageră (ISP.) [tc. bimbašy].

*BIMENSUAL adj. Care apare de două ori pe lună, bilunar [fr.].

*BIMESTRIAL adj. De bimestru, privitor la bimestru: examen ~.

*BIMESTRU (pl. tre) sn. Timp de două luni [lat.].

*BIMETALIC adj. Privitor la bimetalism [fr.].

*BIMETALISM sbst. Sistem monetar stabilit pe un dublu etalon de aur și de argint [fr.].

*BIMETALIST 1. adj. Privitor la bimetalism.

2. sm. Partizan al bimetalismului [fr.].

BINA (pl.-nale) sf. ① Clădire mare: în fie-care an se clădesc sute de binale (CAR.) ¶ ② Clădire în construcție [tc.].

†BINAGIU sm. Constructor de binale, antreprenor de construcțiuni: meșterul Dincă ~l mi-a făcut-o (CAR.).

*BINAR adj. ① ± Compus din două unități; sistem ~, sistem de numerațiune care reprezintă toate numerele cu mijlocul a două cifre, 1 și 0 ¶ ② Compus din două elemente: sarea de bucătărie e un compus ~ ¶ ③ Ale cărui organe sînt dispuse cîte două sau un multiplu al lui 2 ¶ ④ Se zice despre subdiviziunile unui timp sau unei părți din timp în 2, 4, 8 părți egale: subdiviziune ~ă [fr.].

*BIND (pl.-duri) sm. Fie-care din umflăturile de la cotorul cărților legate în piele [germ.]

BINDISI (-isesc) vb. intr. Mold. A-i păsa, a se

sinchisi: **Harap-Alb şi cu ai săi nii nu bindiseau de asta** (CRG.) [tc. b e n d è + suf.- i s i].

BINE 1. *adv.* 1 În chip bun, cum se cuvine; cum trebue să fie; cum place (≠ RĂU): **se poartă ~; scrie ~; am petrecut ~; îmi pare ~,** sînt vesel, mulţumit; **vezi ~!** fireşte, negreşit; **~ zici,** ai dreptate; **~ a zis cine-a zis,** are dreptate zicătoarea ¶ ② Sănătos: **s'a făcut ~;** F **nu ţi-e ~?** eşti smintit? nu eşti în toată firea?; **~ ai venit!** urare adresată unui nou venit ¶ 3 **Mai ~,** mai mult, mai mulţi: **nu i-am scris de mai ~ de un an; erau o sută de oameni şi mai ~** ¶ 4 Se alipeşte adesea pe lîngă adjective (*în spec.* participiale), spre a da naştere la compuse: **bine-crescut,** cu o creştere bună; **bine-făcut,** *a)* făcut bine; *b)* frumos (la trup), chipeş; **bine-văzut,** care se bucură de consideraţia tuturor, stimat etc.

2. *sbst.* ① Ceea ce aduce mulţumire, folos, etc.; stare mulţumitoare: **nime nu fuge de ~** (ALECS.); **nu da ~lui cu piciorul; i s'a urît cu ~le; a-i prinde ~,** a-i fi de folos ¶ ② Izbîndă, succes: **am bună nădejde să isprăveşti cu ~ slujba** (ISP.) ¶ ③ Noroc: **să-ţi fie de ~!** urare făcută cuiva după ce a mîncat, la strănutat, etc.; **să auzim de ~!** să ne vedem sănătoşi! la revedere! ¶ ④ Faptă bună, binefacere; ajutor; ℗: **fă ~ şi aşteaptă rău; fă ~ şi-l aruncă în apă; n'am să uit niciodată ~le pe care mi l-ai făcut** ¶ ⑤ **A vorbi de ~,** a vorbi în termeni buni, a aduce laude ¶ ⑥ **Cu ~le,** cu vorbe bune, blînde: **începură cu ~le a se ruga de el ca să-şi taie părul** (ISP.) ¶ ⑦ **De-a binele,** *loc. adv.* Bine de tot, cum se cade: **prinsei de la o vreme să închid ochii şi adormii de-a binele** (GN.) ¶ ⑧ ✝ Ceea ce se cuvine să facă cineva conform dreptăţii sau moralei: **în raiu domneşte eternul ~** (ALECS.); **sentimentul ~lui** [lat. b e n e].

BINECUVÎNTA (-tez) *vb. tr.* ① A invoca favoarea, ocrotirea cerească asupra cuiva ¶ ② A face să sporească (averea, norocul cuiva), a da ajutorul ceresc ¶ ③ A slăvi, a preamări: **să binecuvîntăm pe Domnul** [trad. din vsl. b l a g o s l o v i t i].

BINECUVÎNTARE *sf.* ① Faptul de a b i n e c u v î n t a; ℗: **~a părinţilor întăreşte casele fiilor** ¶ ② Favoarea, ocrotirea cerească.

BINECUVÎNTAT *adj. p.* BINECUVÎNTA.

BINEFĂCĂTOR, -TOARE *adj.* şi *sm. f.* Care face cuiva un bine [b i n e + f ă c ă t o r].

BINEFACERE *sf.* ① Faptă bună ¶ ② Obiceiul de a face altora bine ¶ ③ Influenţă fericită, folos: **binefacerile păcii** [b i n e + f a c e r e].

***BINEMERITA** (-it) *vb. intr.* A face o faptă meritorie, demnă de stimă, de recunoştinţă, de răsplată: **a binemeritat de la patrie** (ALECS.) [b i n e + m e r i t a].

BINEŢE (*pl.*-eţuri) *sf. Trans. Băn.* Salutări: **trecînd de-a lungul uliţei, oamenii îi dădeau bineţe** (SLV.): **vîslaşii îşi dau bineţuri cu oamenii de pe mal** (VLAH.) [b i n e - a ţ i - v e n i t!].

BINEVENIT *adj.* ① Sosit la timp ¶ ② Primit cu plăcere [b i n e + v e n i t].

BINEVOI (-oesc) *vb. tr.* 1 A avea bună voinţă ¶ ② A avea bunătatea, a se milostivi, a se îndura [b i n e + v o i].

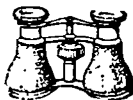
BINEVOITOR, -TOARE *adj.* şi *sm. f.* Care are bunăvoinţă, care se milostiveşte [b i n e + v o i t o r].

‡ **BINIŞ** ☛ BENIŞ.

‡ **BINIŞLIU** *sm.* Cel ce purta un biniş; curtean: **Doamna cu boierii cei mari şi binişliii săi** (FIL.) [tc. b i n i š l y].

BINIŞOR *adv. dim.* BINE. 1 Destul de bine; **mai ~,** ceva mai bine ¶ ② Încetişor, cu băgare de seamă, uşurel; **se furişă ~ pe lîngă ele** (ISP.) ¶ ③ Cu **~ul,** cu blîndeţe, cu binele.

***BINOCLU** (*pl.*-luri) *sn.* Ochian prin care se poate privi cu amîndoi ochii deodată, întrebuinţat mai adesea la teatru (☞ 482) [fr.].

Fig. 482. Binoclu.

***BINOCULAR** *adj.* ① Făcut pentru amîndoi ochii: **telescop ~** ¶ ② La care se întrebuinţează amîndoi ochii [fr.].

***BINOM** *sm.* ± Expresiune algebrică alcătuită din doi termeni separaţi prin semnele + (plus) sau — (minus) [fr.].

***BIOCHIMIE** *sf.* Studiul chimic al substanţelor produse prin acţiunea vieţii [fr.].

***BIOGRAF** *sm.* Autorul uneia sau mai multor biografii [fr.].

***BIOGRAFIC** *adj.* De biografie: **notiţă ~ă** [fr.].

***BIOGRAFIE** *sf.* Istoria vieţii unei persoane [fr.].

BIOL... BIVOL...

***BIOLOGIC** *adj.* De biologie, privitor la biologie [fr.].

***BIOLOG** ☛ BIOLOGIST.

***BIOLOGIE** *sf.* Ştiinţa care se ocupă cu studiul fiinţelor vii şi cu legile vieţii [fr.].

***BIOLOGIST, BIOLOG** *sm.* Cel ce se ocupă cu biologia [fr.].

***BIOXID** *sm.* Oxid compus din doi atomi de oxigen şi dintr'un singur atom al unui alt corp simplu [fr.].

***BIPARTIT** *adj.* Spintecat în două pînă dincolo de jumătatea lăţimii sale: **frunză ~ă** (☞ 483) [fr.].

Fig. 483. Frunză bipartită.

***BIPĂTRAT** *adj.* + Se zice despre o ecuaţiune algebrică cu o singură necunoscută care, după ce s'a redus, conţine această necunoscută în doi termeni în aşa fel că are în unul un exponent îndoit de acela pe care-l posedă în celălalt. Ex.: $x^4 - 8x^2 + m = o$ [b i + p ă t r a t, după fr. b i c a r r é].

***BIPED** *adj.* şi (*pl.*-ede) *sn.* Care are două picioare: **începu a se întreba... ce gînganie ~ă este el pe lume** (NEGR.): **omul este un ~** [fr.].

***BIPENAT** *adj.* Care are două aripi [fr.].

***BIPLAN** (*pl.*-ane) *sn.* Aeroplan cu două suprafeţe plane (☞ 484) [fr.]

Fig. 484. Biplan.

***BIPOLAR** *adj.* ① Înzestrat cu bipolaritate: **un întrerupător ~** ¶ ② + Cu două poluri [fr.].

***BIPOLARITATE** *sf.* Starea unui corp electric sau magnetic care manifestă la cei doi poli proprietăţi contrarii [fr.].

BIR (*pl.*-ruri) *sn.* 1 Dare, dajdie personală impusă de Stat: **a plăti ~:** F **a da ~ cu fugiţii,** a fugi, a o lua la sănătoasa ¶ ② ‡ Tribut ¶ ③ **Biru-i greu,** numele unei hore [ung. b e r].

○ **BIRĂIŢĂ** (*pl.*-ite) *sf. Trans. Maram.* Nevasta b i r ă u l u i.

‡ **BIRAR** *sm.* Cel ce încasa b i r u l către Stat, perceptor.

BIRĂU *sm. Trans. Maram.* Primar (la sat) [ung. b i r ó].

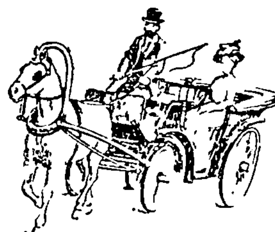
BIRBANT ☛ BERBANT.

***BIREFRINGENT** *adj.* Se zice despre un cristal prin care lucrurile privite se văd duble: **spatul de Islanda e ~** [fr.].

***BIREFRINGENŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* Proprietatea ce au unele cristale de a face să se vadă duble lucrurile privite prin ele [fr.].

BIRIŞ *sm. Trans. Maram.* Argat, slugă la vite: **~ii... veneau cîte cu zece cară în pădurea aceea după lemne** (RET.) [ung. b é r e s].

BIRJĂ (*pl.*-ii) *sf.* Trăsură de piaţă (☞ 485) [rus. b i r ž a „bursă", numită astfel după piaţa Bursei, unde staţionau birjile].

Fig. 485. Birjă.

BIRJAR *sm.* Cel ce are o b i r j ă; *mai adesea*: vizitiul care mînă o birjă.

BIRJĂRESC *adj.* De b i r j a r: **o şapcă... cu cozoroc de piele, cum sînt şepcile birjăreşti** (CAR.).

BIRJĂREŞTE *adv.* Ca un b i r j a r.

BIRJĂRIE *sf.* Ocupaţiunea de b i r j a r: **hîrşit în ale birjăriei** (ISP.).

BIRLIC *sbst.* ① As (în jocul de cărţi) ¶

② Speteaza verticală care se coboară de la capul zmeului de înălțat și se prelungește pînă mai jos de centru ¶ Nota unu (în graiul școlăresc) [tc.].

†BIRNIC sm. ① Contribuabil: **avînd cel mai prost... ~ toate cîte să cuvine** (C. RAD.) ¶ ② Tributar [b i r.

*BIROCRAT BIUROCRAT...

*BIUROU ☛ BIROU.

BIRȘAG (pl.-aguri) sn. Amendă, pedeapsă în bani [ung.].

BIRT (pl. turi) sn. Ospătărie, restaurant de un rang inferior: **ajungînd la Iași, trase la cel mai bun ~** (NEGR.) [srb.].

BIRTAR sm. Băn. Birtaș; hangiu: **se sculă ~ul ca să deschidă ușile** (CAT.) [b i r t].

BIRTAȘ sm. Stăpînul unui birt, restaurator [srb.].

BIRTĂȘIȚĂ (pl.-ite) sf. ① Nevasta birtașului ② Stăpîna unui birt [srb.].

BIRTĂȘOAICĂ (pl.-ce) sf. — BIRTĂȘIȚĂ [b i r t a ș].

BIRUI (-uesc, -uiu) vb. tr. ① A bate pe vrăjmași, a învinge, a dovedi; **a se da biruit**, a se da, a se declara bătut, învins ¶ ② A putea isprăvi, a răzbi, a da de căpătîiu: **cu ajutorul lui Dumnezeu, birui și aceste greutăți mari** (ISP.); **cine birue să spună toate cîte au fost** (RET.) ¶ ③ A copleși, a covîrși, a doborî, a răpune: **l-au biruit necazurile** (BR.-VN.); **a biruit-o plînsul** (CAR.); **Somnu l birue, adoarme** (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A stăpîni, a înfrîna [ung. b i r n i].

BIRUINȚĂ (pl.-țe) sf. ① Faptul de a b i r u i ¶ ② Izbîndă, victorie: **fetele împăratului... îi poftiră ~** (ISP.).

BIRUITOR, -TOARE adj. sm. f. Care b i r u e ș t e: **împăratul se întorcea ~** (ISP.); **Ca un ~, cu pasul falnic înainta 'n lumină** (VLAH.).

*BIS 1. adv. lat. A doua oară.
2. interj. La un teatru, concert, etc.: încă odată!

*BISA (-sez) vb. tr. A striga bis! a cere să se repete a doua oară [fr.].

BISANUAL adj. ① Care se face, care se întîmplă la doi ani odată: **serbare ~ă** ¶ ② Se zice despre plantele care trăesc numai doi ani și rodesc numai în anul al doilea. cum sînt de pildă varza, sfecla, morcovul, etc. [fr.].

BISCOT ☛ PIȘCOT.

BISECT ☛ BISEXTIL.

*BISECTOR 1. adj. Care taie sau împarte în două părți egale: **plan ~: dreaptă bisectoare.**
2. BISECTOARE, ○BISECTRICE. BISECTRIȚĂ sf. Linia dreaptă, dusă prin creștet, care împarte unghiul în două părți egale (☛ 486): **linia AB este bisectoarea unghiului CAD** [fr.].

Fig. 486. AB. Bisectoare.

BISERICĂ pl.-ici) sf. 1 Lăcaș clădit anume pentru adunarea credincioșilor creștini (☛ 487) și TAB. VIII, IX) **biserica-i în inima omului** (CRG.); ☛ CALE 1, IEPURE, UȘĂ ¶ ② Adunarea tuturor creștinilor, creștinătatea ¶ Fețele bisericești, clerul [lat. b a s i l i c a].

Fig. 487. Biserica (Plan). A. Altar.—N. Naos — P. Pronaos.

BISERICESC adj. De b i s e r i c ă religios.

BISERICEȘTE adv. Din punctul de vedere b i s e r i c e s c, după cum cere biserica.

BISERICOS adj. Evlavios, care se duce adesea la b i s e r i c ă: bigot: **s'o vezi cît s'a făcut de bisericoasă** (NEGR.).

BISERICUȚĂ (pl.-uțe) sf. dim. BISERICĂ.

*BISEXT adj. și sbst. Se zice despre ziua adăugată la fie-care patru ani lunii Fevruarie și care, în calendarul roman, era a șasea zi dinaintea calendelor lui Martie [lat.].

*BISEXTIL, Ⓟ BISECT, VISECT adj. An ~, anul de 366 de zile care se repetă la fie-care 4 ani [lat.].

*BISEXUAL adj. Care întrunește amîndouă sexele: **floare ~ă** [fr.].

*BISILAB adj. De două silabe, disilab [b i + s i l a b ă].

○BISIOC = BUSUIOC.

BISMUT sbst. Metal alb-gălbuiu format din lame lucitoare care se reduc ușor în praf [fr.].

*BISON, BIZON sm. Bou sălbatic cu cocoașă, care trăește în America de Nord (☛ 488); e înrudit cu zimbrul sau bourul care trăia odinioară în țările noastre [fr.].

Fig. 488. Bison.

○BISTRIȚĂ adj. Băn. Trans. numai în **prună ~.** varietate de prune de toamnă, de formă lungăreață și al cărei sîmbure se deslipește ușor de partea cărnoasă [B i s t r i ț a].

BISTURIU (pl. -riuri) sn. ① Cuțitaș întrebuințat de chirurgi (☛ 489) ¶ ② Cuțitaș întrebuințat în spec. pentru ras petele de cerneală (de pe un desen, de pe un scris, etc.) [fr.].

Fig. 489. Bisturiuri.

*BISULC, BISULCAT adj. Cu copita despicată în două: **rumegătoarele sînt ~e** [lat.].

*BISULFAT (pl.-ate) sn. Sulfat conținînd două părți de acid sulfuric pentru una de oxid [fr.].

*BISULFIT (pl.-ite) sn. Sare care rezultă din acțiunea acidului sulfuros asupra unei baze [fr.].

*BISULFURĂ (pl.-re) sf. Ori-ce compus binar neoxigenat format din doi atomi de sulf și dintr'un atom al unui alt corp simplu [fr.].

BIȘAG = BELȘUG.

BIȘCOT ☛ PIȘCOT.

⊕BIȘTARI sm. pl. Bani.

BIȘUG ☛ BELȘUG.

○BITANG, BITONG, BITANC adj. sm. Trans. 1, Bastard, copil din flori 2 **Vită bitangă**, vită fără stăpîn, răzleață [ung. b i t a n g].

*BITUM sbst. Materie minerală inflamabilă care apare în natură sub formă lichidă și gălbuie sau solidă și negricioasă [fr. — lat.].

*BITUMINOS, *BITUMOS adj. De bitum; care conține bitum [fr.].

BITUȘCĂ (pl.-uști), BITUȘĂ pl.-uși) sf. Trans. Cojocel scurt (uneori fără mîneci) pe care-l poartă bărbații și femeile (☛ 490).

BIȚ sn. Băn. Floc de lînă.

BIȚĂ sm. Mold. = BĂDIȚĂ: **să trăești, ~ Ioane** (SAD.).

BIȚOS adj. Trans. Băn. Lătos, cu lîna lungă [b i ț].

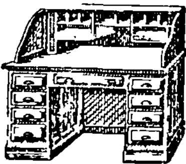
Fig. 490. Bituști.

*BIUROCRAT sm. Funcționar în biurourile unei administrațiuni publice (în spec. cu înțelesul de acela care abuzează față de public de puterea, de autoritatea, de influența sa) [fr.].

*BIUROCRATIC *adj.* De biurocrație, ce privește pe biurocrați [fr.].

*BIUROCRAȚIE *sf.* Puterea, autoritatea, influența ce au funcționarii din biurourile administrațiunilor publice [fr.].

*BIUROU, BIROU (*pl.*-ouri) *sn.* ① Masă de scris cu sertare pentru ținut acte, dosare, etc. (▪ 491) ¶ ② Camera sau localul în care-și are cineva biuroul sau în care lucrează mai mulți funcționari ai unei administrațiuni ¶ ③ Secțiune administrativă într'un minister și slujbașii cari fac parte din ea ¶ ④ Prezidentul, vice-prezidentul și secretarii unei adunări ¶ ⑤ **Birourile Camerii, Senatului**, comisiunile însărcinate cu studierea unor anumite chestiuni ¶ ⑥ **~ de plasare, ~ de servitori**, stabiliment particular care se ocupă cu plasarea lucrătorilor, slugilor, funcționarilor, etc. ¶ 7 **~l populațiunii** ☛ **POPULAȚIUNE** [fr.].

Fig. 491. Birou.

○BIUȘAG (*pl.*-guri) *sn. Olten. Trans. Maram.* = **BELȘUG**. [unp. b ö s é g].

‡ BIV *adv.* Fost (în legătură cu titulatura unei boierii sau slujbe): **~ vel clucer** [vsl. b y v ŭ].

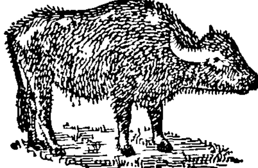
*BIVAC = **BIVUAC**.

*BIVALENT *adj.* Se zice despre corpuri simple al căror un atom se combină cu doi atomi de hidrogen [fr.].

*BIVALV *adj.* Cu scoica alcătuită din două capace (▪ 492): **midia e ~ă** [fr.].

Fig. 492. Scoică bivalvă.

BIVOL *sm.* ① Animal rumegător, ceva mai mare și mai robust decît boul, cu care se aseamănă; are coarnele inelate și pielea neagră, cu păr puțin și aspru; trăește la noi prin regiunile băltoase de lîngă Dunăre *(Bos bubalus)* (▪ 493): **un găligan de școlar, cît un ~ de mare** (I.-GH.); ⓟ: **ziua fuge de ~i și noaptea i-apucă de coarne**, se zice despre cei fățarnici; **cînd vor zbura ~ii**, niciodată ¶ ② Ⓕ Om greoiu, gras și mătăhălos [vsl. b y v o l ŭ—*sau* blg. b i v o l ŭ].

Fig. 493. Bivol.

○BIVOLĂ (*pl.*-le) *sf.* Bivoliță.

BIVOLAR *sm.* ① Păzitor de b i v o l i ¶ ② Cărăuș cu bivolii.

BIVOLĂRIE *sf.* ① Grajd de b i v o l i ¶ ② Turmă de bivoli.

BIVOLIȚĂ (*pl.* -ițe) *sf.* 1 Partea femeiască a bivolului ¶ ② Ⓕ Ⓟ Femeie foarte grasă [blg.].

*BIVUAC (*pl.*-acuri) *sn.* ① Poposirea, tăbărîrea sub aerul liber a unei armate în campanie ¶ ② Locul unde se așază popasul. tabăra acestei armate (☞ 494) ¶ ③ Trupa însăși care poposește acolo [fr.].

Fig. 494. Bivuac.

*BIVUACA (-achez) *vb. intr.* A tăbărî, a poposi sub cerul liber: **siliți a ~ sub un cort** (NEGR.) [fr.].

*BIZON ☛ **BISON**.

*BIZANTIN *adj.* ① ‡ Din Bizanț, privitor la Bizanț ¶ ② **stil ~**, stil particular al monumentelor din Constantinopol care datează din evul mediu, stil caracterizat prin cupole și suprafețe circulare sau curbe; tipul ce mai de seamă al acestui stil este biserica Sfînta-Sofia din Constantinopol (▪ 495) ¶ ③ ‡ **imperiul ~**, imperiul roman de Orient ¶ ④ Ⓕ Ca la Bizanț, plin de intrigi: **această desvelire de intrigi ~e** (NEGR.) [fr.].

Fig. 495. Stil bizantin. Biserica S-ta Sofia din Constantinopol.

*BIZANTINISM *sbst.* Neorînduială politică (asemenea aceleia din vechiul imperiu bizantin) [fr.].

*BIZANTINIST *sm.* Cel ce se ocupă cu filologia b i z a n t i n ă.

*BIZAR *adj.* Ciudat, plin de ciudățenii: **se vedea viind din zarea muntelui ca niște dihănii ~e** (VLAH.) [fr.].

BIZĂRĂU = **BEZĂRĂU**.

BIZARERIE *sf* Ciudățenie, faptă ciudată, lucru ciudat [fr.].

BIZDIGANIE ☛ **BÎZDIGANIE**.

*BIZEȚ ☛ **BEZEȚ**.

*BIZON ☛ **BISON**.

BIZUI (-uesc, -uiu) *vb. refl.* 1 A pune temeiu, a se întemeia, a-și pune toată încrederea, a se lăsa în nădejdea (cuiva): **el nu se bizuia în slugile lui** (SLV.) ¶ ② A se încumete, a se crede capabil, destoinic, în stare (să facă ceva): **îl trimite să facă lucrări de argat. el care se bizuia a se lupta cu zeii** (ISP.) [ung. b i z n i].

BÎC *sm. invar.* Tată (în graiul copiilor: **Nea Mi trane, ai văzut pe ~u?** (DLVR.).

BÎCA! *interj.*: **a da ~, a face ~**, a cădea (*în spec.* în graiul copiilor).

BÎCÎI (-îiu) *vb. intr.* 1 A lovi făcînd sgomot: **cirja cea dumnezeiască tot în cap bîciia** (RV. CRG.) ¶ ② A răsuna, a suna: **făcutu-m'am aramă răsunînd au timpănă băcăind** (BIBL.) ¶ ③ A ticli, a bate (*vorb.* de inimă): **îmi bîciia inima** (JIP.) [onom.].

BÎCÎIRE *sf.*, **BÎCÎIT** *sbst.* Faptul de a b î c î i.

BÎCNIȚĂ (*pl*-țe) *sf. Olten.* Cursă, capcană de prins șobolanii (CIAUȘ.).

BÎCSAIU *sm.* ① Scund și gros, îndesat (*vorb.* de un băiat sau de o fată) ¶ ② *Trans.* ✕ Mămăligă dumicată și prăjită în unsoare [b î c s i].

BÎCSI (-sesc) *vb. tr.* A îndesa, a ticsi, a înțesa, a înghesui: **am bîcsit toate lucrurile într o singură odaie** (PAMF.) [☛ **ÎMBÎCSI**].

BÎHĂ *sf.* ① Năravul boului sau al calului cînd nu vrea să tragă ori-cîte lovituri i s ar da; se întrebuințează mai ales în expresiunile: **a prinde ~**, a se împotrivi, a tăgădui; **a avea *sau* a pune bîha, a da bîha**, a se încăpățîna, a nu vrea să tragă sau să înaintezc (*vorb.* de cai sau de boi) ¶ ② *Ban.* Ⓕ **A pus bîha**, s'a îmbufnat [comp. rut. b y h a].

BÎHLI (-lesc) *vb. refl. Mold.* A căpăta miros greu și urît, *vorb.* de un lichid stătut: **borșul ținut la căldură se bîhlește, adică se împuțește și se întinde** (ȘEZ.).

BÎHLIT *adj.p. Mold.* **BÎHLI**. Stătut, cu miros greu și urît (*vorb.* de apa stătătoare din mlaștini, sau de orice lichid care a fost lăsat multă vreme într'un vas necurat): **apa era ~ă și ne-am fi putut îmbolnăvi** (CRG.): **borș ~** (RV.-CRG.).

○BÎHNI (-nesc) *vb. intr. Maram.* A lătra.

BÎIGUI, BUIGUI (-uesc, -uiu) *vb. tr.* și *intr.* 1 A aiura, a vorbi într'aiurea ca un smintit, a visa deștept: **Ce bîigui tu, Mărando? Se vede că nu ți-s mințile acasă** (VLAH.) ¶ 2 ‡ A spune fleacuri. prostii: **altele cîte buiguește, tuturor sînt știute** (CANT.) ¶ 3 A vorbi neînțeles, încurcat, a grăi vorbe fără rost, a îngăima: **Sărmanii... uită rolurile, bîiguesc, în loc să dee replica** (ALECS.).

BÎIGUIALĂ, BUIGUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Aiureală: **mă trezisem din buiguială** (BD.-DEL.) ¶ ② Vorbire fără rost, smintită, neînțeleasă: **bîiguieli bolnave înșirate în versuri și în proză** (VLAH.) [b î i g u i].

BÎJA! 1. *interj. Mold.* Arde! frige! Se zice copiilor cînd se apropie de ceva fierbinte, ca să nu se frigă.

2. **BÎJĂ** *sf.* Focșor, puțin foc: **căutam și eu o bîjă de foc, să mă încălzesc** (R.-COD.).

BÎJBĂ (*pl.*-be) *sf. Olten.* Oală mare pentru fiert (CIAUȘ.).

BÎJBÎI (-îiu, -îesc), **BĂJBĂI, BOJBĂI** (-ăiu, -ăesc) 1. *vb. tr.* ① A dibui pe întunerec, a căuta ceva pipăind în întunerec: **încet, ea bîjbîe ușa care dă în odaia de alături** (VLAH.).

2. *vb. intr.* ① A dibui pe întunerec, a umbla pipăind în întunerec: **după ce bîjbîe cu bățul întins, dă de cărarea dreaptă** (SAD.); **o bojbăit toată noaptea prin odăi**

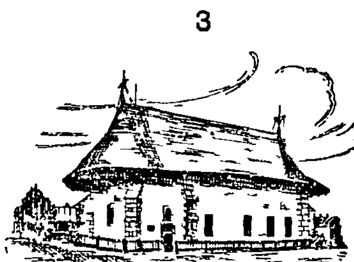
1

2

3

4

5

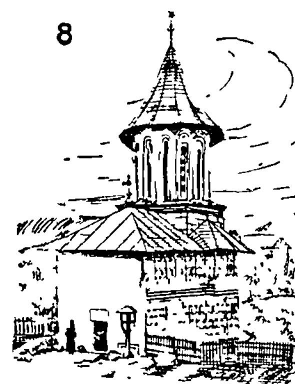
6

7

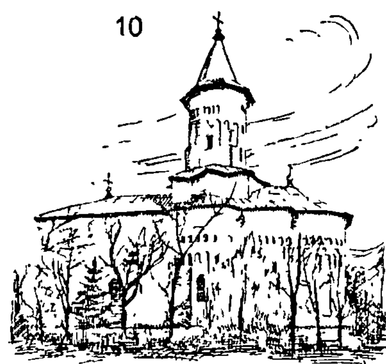
8

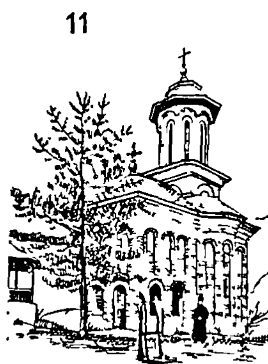
9

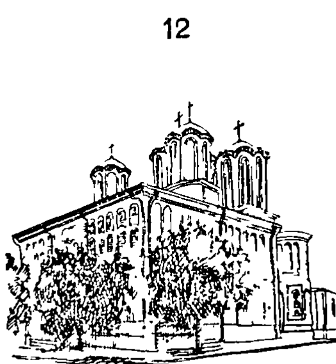
10

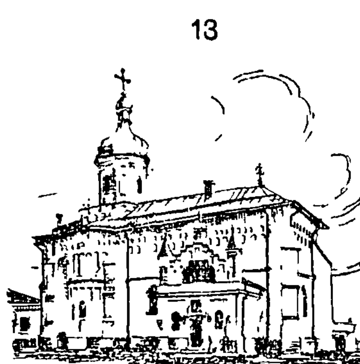
11

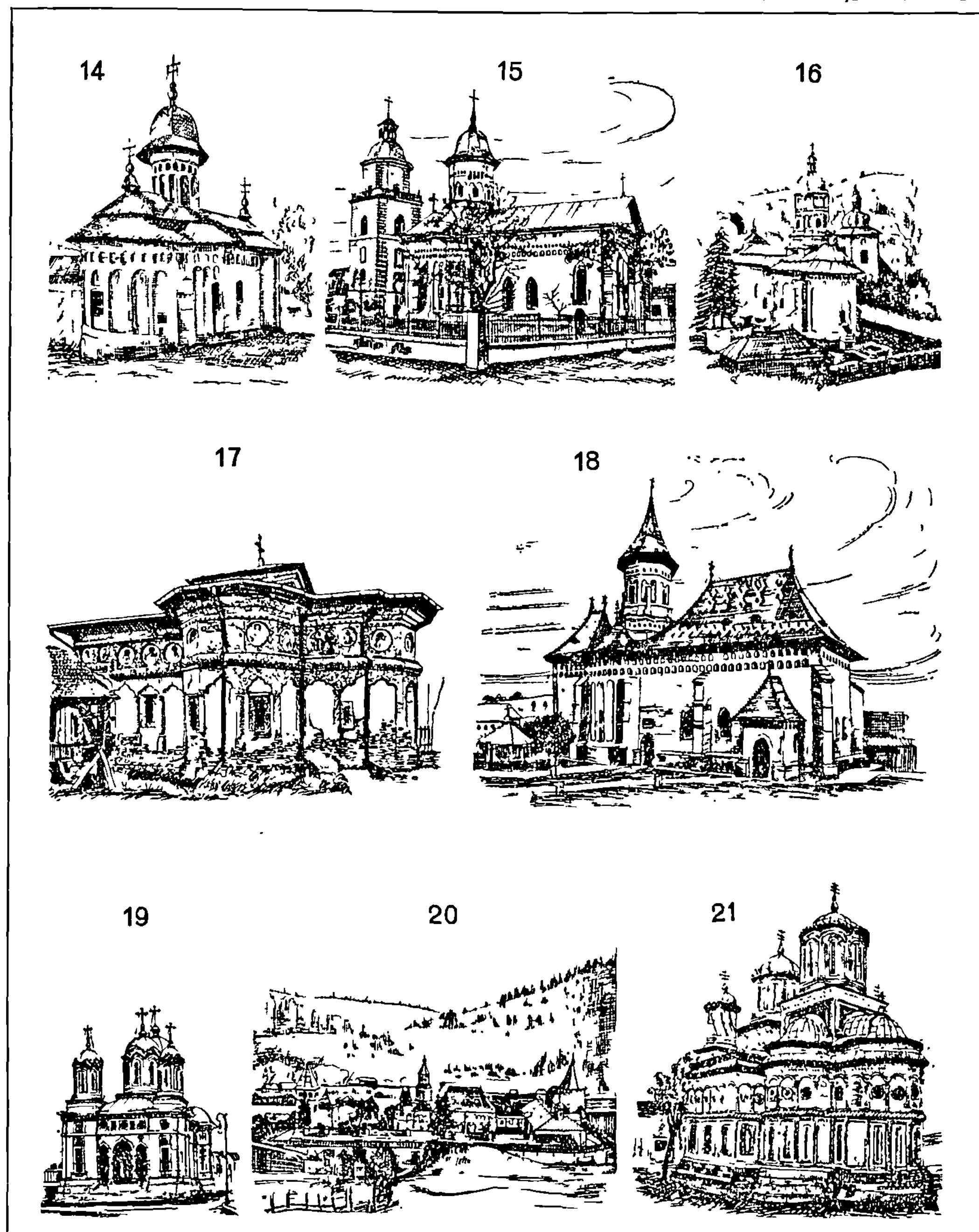

12

13

EXPLICAŢIUNEA TABELELOR VIII şi IX.

TABELA VIII.

1. Bisericuţă de lemn din Moisei (Maramureş). — 2. Biserică de lemn din Tiurea (Transilvania). 3. Biserică din Rădăuţi (Bucovina). — 4. Biserica din Peşteana (Ţara Haţegului). 5. Biserica din Pătrăuţi (Valea Siretului). — 6. Biserica Bucur (Bucureşti). — 7. Biserica din Flămînda (Muscel). — 8. Mănăstirea Căluiu (Romanaţi). — 9. Biserica Sf. Nicolaie din Braşov. — 10. Biserica Sf. Dumitru (Hirlău). — 11. Bolniţa Mănăstirii Cozia. — 12. Mitropolia din Bucureşti. 13. Episcopia Romanului.

TABELA IX.

14. Biserica din Coşula (Botoşani). — 15. Biserica Sf. Dumitru (Suceava — Bucovina). — 16. Mănăstirea Bistriţa (Neamţ). — 17. Biserica Stavropoleos (Bucureşti). — 18. Biserica Sf. Gheorghe (Suceava — Bucovina). 19. Biserica Sf. Împăraţi din Ploeşti. 20. Mănăstirea Putna (Bucovina). — 21. Mănăstirea de la Curtea de Argeş.

ca un strigoiu (ALECS.) ¶ ② A umbla grămadă încoace și încolo, a foi: îmi spargi urechile și lumea bijbie împrejurul nostru (DLVR.).

BÎJBÎIALĂ, BÂJBÂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a b î j b î i: după o jumătate de ceas de bijbiială a zărit printre pomi o lumină (GRIG.).

BÎJBÎIT *sbst.* Faptul de a b î j b î i: pe ~e, pe dibuite: caută chibriturile pe ~e (CAR.).

BÎLBĂ *(pl.*-be) *sf. Trans.* (GRM.) = VÎLVĂ ②.

BÎLBÂRĂ (*pl.*-ri) *sf. Olten. Trans.* Flacără, vălvătaie, bobotaie: erau aruncate... unde bilbăra și dogoarea era mai mare (PAMF.).

BÎLBĂTAIE *sf. Olten.* = VĂLVĂTAIE.

‡ **BÎLBÂU** *adj.* Care b î l b î e: la vîrstă brudie la limbă bilbăe (CANT.).

BÎLBÎI (-iiu, -iesc), BĂLBĂI (-ăiu, -ăesc) *vb. tr.* și *intr.* A gîngăvi, a vorbi încîlcit, încurcat, îngăimat: bilbie cîteva cuvinte și pleacă încurcat (BR.-VN.); nu vorbea, ci bălbăia, de tare ce-i clănțăneau măselele în gură (GN.) [onom.].

BÎLBÎILĂ *sm.* Poreclă dată unuia care b î l b î e într'una.

BÎLBÎIT, BĂLBĂIT 1. *adj. p.* BÎLBÎI.
2. *sm.* Cel ce bîlbîește: Bîlbîiți cu gura strîmbă, sînt stăpînii astei nații (EMIN.).
3. *sn.* Faptul de a bîlbîi.
4. *adv.* Cu glas încurcat, cu vorba încîlcită: bietul preot... vorbea cam bilbiit și se temea să nu rîză lumea de el (ISP.).

BÎLBÎITOR, BĂLBĂITOR *adj.* (CANT.) Care b î l b î i.

BÎLBÎITURĂ, BĂLBĂITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a b î l b î i, bîlbîit: cîtă necăjire bilbiitura minciunii în ureachea dreaptă... aduce (CANT.).

BÎLBOARE *sf. Băn* Bobotaie, vălvătaie, flacără mare [comp. BÎLBĂRĂ].

BÎLBOR *sm. Trans.* ☛ BULBUC ⑦.

BÎLC (*pl.*-curi *Mold.* Băltoacă, mocirlă: păstoriul trebue să o ferească ca să nu se adăpe din ~uri (DRĂGH.).

BÎLCIU (*pl.*-ciuri) *sn.* Tîrg mare ce se face la epoce fixe, și mai ales pe la sărbători: stau carele și cărutele adunate ca la ~ (I.-GH.); ~l e mai ales o sărbătoare de întîlnire și de veselă petrecere (SLV.) [ung. b u c s ú; comp. BULCIU].

BÎLDÎBÎC! *interj.* Imită sgomotul pe care-l face un corp sau un obiect ce cade în apă: aleargă calul ce aleargă, și ~! dete în fîntîna în care căzuse Siminoc (ISP.).

BÎLDIE = BELDIE.

BÎLDIR (*pl.*-iruri) *sn.* ① Stomacul vitelor (HASD.) ¶ ② Burtă, pîntece: strînge ~ul, zice mama copilului cînd îl încinge (R.-COD.) [comp. tc. b a l d y r].

BÎLFEU = BULFEU.

○ **BÎLGUI** (-uesc) *vb. refl. Olten.* A se lăcomi, a pofti: s'a bîlguit la avere [comp. srb. b l a g o v a t i].

BÎLHAC (*pl.*-ace) *sn.* = BULHAC: Mănînc putregaiu de fag și beau apă din ~ (GR.-N.).

○ **BÎLHOACĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold.* = BULHAC: noroiul bilhoacelor de prin mahalale (VLAH.).

† **BÎLIE** *sf.* ① Buruiană, bălărie: hrana îi era samorasle bîlii (DDS.) ¶ *Oaș.* Tuleiu de porumb (VIC.) [vsl. b y l i j e].

BÎLTÎC! *interj.* ① BÎLDÎBÎC: pune mâna pe fratele cel mai mare și.. îl aruncă ~ într'unul din cazane (R.-COD.).

BÎLTÎCĂI... ☛ BĂLTĂCĂI...

BÎLVAN ☛ BĂLVAN.

BÎNDAON, BÎNDAONIU, BÂNDĂUNE *sm. Băn.* GĂRGĂUN: în ou este un bindaon, și acolo e puterea mea (CAT.).

○ **BÎNDOACĂ** (*pl.*-oace) *sf. Trans.* Stomacul porcului [ung. b e n d o].

BÎNDOC *sm. Trans.* Stomacul porcului preparat cu umplutură, tobă [b î n d o a c ă].

BÎNTUI (-uesc, -uiu) *vb. tr.* și *intr.* ① A aduce mari supărări, a face mari stricăciuni, unei țări, unui ținut, etc. (*vorb. în spec.* de pagubele aduse de năvălirile dușmane, de cetele de tîlhari, etc.): gloate puternice... bîntue laturile împărăției romane (VLAH.) ¶ ② A aduce multă vătămare, a face mari stricăciuni, a pustii (*vorb.* de pagubele făcute de unele animale, de fenomene atmosferice, etc.): auzind de niște pasări grozave ce bîntuiau țara (ISP.) ¶ ③ A pricinui mari pierderi, a pustii (*vorb.* de o epidemie): frigurile palustre bîntue satele așezate în preajma acestei regiuni pline de mlaștini ¶ ④ A chinui, a munci (*vorb.* de duhuri necurate): să te înveți tu de altă dată a ~ oamenii, Sarsailă spurcat ce ești! (CRG.) ¶ ⑤ A asupri, a chinui, a face mari neajunsuri: mai ales pe boieri îi bîntuia și-i muncea cu răutate (DDDB.) ¶ ⑥ ‡ A vătăma: și încue Dumnezeu gurile leilor și n'au bîntuit pre Daniil (BIBL.) ¶ ⑦ ‡ A ispiti [ung. b á n t a n i].

BÎNTUIALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a b î n t u i ¶ ② Supărare, vătămare: sîrguința ce punea... să le păzească de ori-ce răutăți și bîntueli (ISP.) ¶ ③ ‡ Ispită: și să nu ne duci pre noi în ~; ce ne izbăvește pre noi de cel rău (BIBL.).

BÎNTUITOR, -OARE *adj.* și *sm. f.* Care b î n t u e: săgețile bîntuitoriului pre mine căzură (BIBL.); ce cumplită pustiire a lăsat bîntuitoarea vijelie a vremii în sufletul copilului tău (VLAH.).

BÎNZĂI (-ăesc) *vb. intr.* A sbîrnăi, a bombăni, a bîzîi (MAR.).

BÎNZAR *sm.* (HASD.) ① = BĂRZĂUN ¶ ② *Bucov.* (MAR.) = MUSCA-CALULUI ① [b î n z ă i].

BÎNZOIU *sm. Trans.* (FR.-CDR.) = BĂRZĂUN [b î n z ă i].

BÎR! *interj.* Strigăt obicinuit de ciobani cînd mînă oile, cînd vor să le cheme sau să le gonească dintr'un loc: dă de berbeci și-i mînă din turmă tot bîr! oiță la apă (SEV.).

○ **BÎRC** (*pl.*-curi) *sn. Trans.* Crestătură făcută pe bățul sau cotul cu care se măsoară laptele în găleată (VIC.).

BÎRCĂ (*pl.*-ce) *sf. Maram.* = BERCĂ.

BÎRCACIU *sm. Băn.* Păstor care are numai o mică turmă de oi [b î r c ă].

○ **BÎRCÎI** (-ciu) *vb. tr. Mold.* A scotoci, a cotrobăi (RV.-CRG.).

Fig. 496. Bîrcoace.

BÎRCOACE *sf.* Mic arbust care crește pe stîncile de prin pădurile muntoase, și al cărui fruct, roșu ca sîngele, seamănă întru cîtva cu moșmoala *(Cotoneaster vulgaris)* (☐ 496).

BÎRDĂHAN, BÎRDAN, BÎRDĂZAN = BURDUHAN.

BÎRDAON E, BÎRDĂONIU, BÎRDĂUN(E) *sm. Olten.* GĂRGĂUN.

BÎRFEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a b î r f i ¶ ② Minciună, vorbă de defăimare pe care o grăește cineva pentru a ponegri pe altul, clevetă: alta n'au de vorbit decît bîrfeli și răutăți (CAR.) ¶ ③ Flecărie.

BÎRFI (-fesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A vorbi de rău împotriva cuiva, a defăima a cleveti, a huli: doar a face pe vre-un om să bîrfească împotriva lui Dumnezeu (CRG.) ¶ ② A flecări, a îndruga la minciuni: se adunau seara de bîrfeau verzi și uscate (ISP.).

BÎRFIRE *sf.* Faptul de a b î r f i, bîrfeală: bărbații și femeile și copiii nu au altă petrecere decît ~a (CAR.).

BÎRFITOR, -TOARE *adj.* și *sm. f.* Care b î r f e ș t e: gurile bîrfitoare ziceau că este fiu din flori al lui Ștefan-Vodă (ISP.); ai dori să le mai scurtezi limba acelor ~i? (CAR.).

BÎRFITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Bîrfeală: se adeveri că aceasta fu o ~ și că proorocia lor mincinoasă fu (ISP.) [b î r f i].

BÎRGEICĂ = BÎRZEICĂ.

○ **BÎRGLOAZĂ** (*pl.*-ze) *sf. Trans.* Femeie urîtă (FR.-CDR.).

BÎRHAIE *sf. pl. Mold.* Măruntaie, mațe (PAMF.).

BÎRÎCA (-ic) *vb. refl. Trans. Olten.* = BURICA: pe olte un vîrf de stîncă unde numai caprele se bîrîcă (FR.-CDR.).

BÎRÎI (-r iu), BÎRĂI (-răiu) *vb. tr.* și *intr.* ① A mîna oile strigîndu-le b î r! ¶ ② A borborosi, a mormăi, a bodogăni: femeie, ce tot bîrîi? (CAR.).

BÎRJEICĂ, BÎRJAICĂ = BÎRZEICĂ.

BÎRLĂ = BRIGLĂ.

BÎRLIGA *vb. tr.* A-și ridica, a-și încîrliga coada în sus: Prian se 'nfipse în copite și bîrligă coada (CAR.).

BÎRLIGAT *adj. p* BÎRLIGA. Cu coada întoarsă, încîrligată, ridicată în sus: a stat el așa, cu coada ~ă și cu ghiarele înfipte în pălmi (CAR.).

BÎRLOG (*pl.*-oage) *sn.* ① Vizuina fiarelor sălbatice, *în spec.* a ursului: Humuleștenii nu-s trăiți ca'n ~ul ursului (CRG.) ¶ ② *Pr. ext.* Locuință, casă: aș vrea să 'nchid ochii la ~ul nostru (D.-ZAMF.) ¶ ③ Culcușul cîinelui, stratul porcului: cînele nici se urnea din ~ul lui (GRIG.); fetele... merg la ~ul porcilor (MAR.) [vsl. brŭlogŭ].

BÎRNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Lemn lung și gros, trunchiu de copac cojit, dar nelucrat, din care se alcătuiau în vechime, și încă acum pe alocuri, pereții caselor țărănești: avea o cocioabă veche de bîrne (CRG.) ¶ ③ Grindă: poarta este bine închisă cu o ~ grea de-a curmezișul (CAR.); Ⓟ: vezi gunoiul (*sau* paiul) din ochiul altuia, și nu vezi bîrna din ochiul tău, se zice acelora cari dojenesc pe alții pentru o greșală mică sau pentru un cusur neînsemnat, pe cînd ei înșiși au cusururi mult mai mari, de care însă nu-și dau seama [vsl. brŭvĭno].

BÎRNAȘ, BRÎNAȘ (*pl*-așe) *sn. Trans.* Găitan, șnur care se pune la subă [brîu].

BÎRNĂUZ = BĂRZĂUN.

○**BÎRNEAȚĂ** (*pl.*-ețe) *sf. Mold.* Împletitura pe care o prind flăcăii la traistă pentru a o purta la șold (ZNN.): Ⓟ: nici leica cu ~ nici badea cu alții, bărbatul să fie bărbat, să-și vază de ocupațiunile bărbătești, iar femeia să fie femeie [bîrneț].

○**BÎRNEȚ** (*pl.*-ețe) *sn. Mold.* ① Ață, șiret, găitan, ce se vîră prin bata cioarecilor, ițarilor sau izmenelor, și care, trăgîndu-se, face ca aceste vestminte să fie strînse la șolduri ¶ ② Ⓕ: un ~ de moșie (ZNN.), o sfoară, o fâșie de pămînt ¶ ③ *pl.* Betele, cingătoarea cu care se încing femeile de la munte peste catrință: Vinde, maică, două rețe Și îmi cumpără bîrnețe, Bîrnețe în patru ițe Și cămașă cu altiță (MAR.) [brîu].

BÎRNUI (-uesc) *vb. tr. Mold.* A așeza bîrnele pentru a alcătui pereții (TKT.).

BÎRNUITURĂ (*pl.*-turi) *sf. Mold.* Bîrnele care alcătuesc pereții (TKT.) [bîrnui].

BÎRSĂ (*pl.*-se) *sf.* Bucată de fier sau de lemn, care leagă între ele brăzdarul, cormana și plazul și care e prinsă la capătul de sus de grindeiul plugului (☛ PLUG): Uitîndu-mă după dînsa, S'a rupt cucura și bîrsa (IK.-BRS.).

BÎRSAC, BÎRZAC *sm. Trans.* (MAR.) = ȚÎNȚĂRAȘ.

BÎRSAN *adj.* ① ● Din țara Bîrsei (Transilvania) ¶ ② Oaie bîrsană, varietate de oaie turcană cu lîna lungă și aspră și cu coada lungă și stufoasă; n'are coarne de loc sau numai niște cornițe subțiri și delicate; berbecul însă are coarne răsucite și așezate orizontal ¶ ③ Din lînă de oaie bîrsană: în cap cu o gogeamite ~ă de căciulă fumurie (BR.-VN.).

BÎRSĂNESC *adj.* De oaie sau de lînă bîrsană: Cu căciula turcănească și cu gluga bîrsănească (RV.-CRG.).

BÎRȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① — BÎRSĂ ¶ ② Unealtă a șindrilarului: unul cioplea cu cuțitoaia șindrilele înțepenite pe ~ (N.-UR.).

BÎRZAC ☛ BÎRSAC.

BÎRZEICĂ (*pl.*-ci) *sf. Trans. Băn.* ① Sanie mică pe care se aduc iarna lemne din pădure ¶ ② Săniuță cu care se joacă copiii.

BÎRZOIA (-oiez) *vb. refl.* A se îngîmfa, a se umfla în pene: Dar acum te-ai bîrzoiat, Cu nărav te-ai învățat (TEOD.); Ⓟ: a se ~ ca o curcă, se zice de cei mîndri, îngîmfați și obraznici [bîrzoiu].

BÎRZOIAT *adj.* ① *p.* BÎRZOIA ¶ ② Ridicat în sus (*vorb.* de coadă): vulpea... cu coada ~ă spre bîrlogul țincilor săi... se ducea (CANT).

BÎRZOIU *adv.* Ridicat în sus (*vorb.* de coadă): un lup gonea prin pădure,... cu coada ~ (S. ALD.).

BÎȘTI! *interj.* ① Strigăt cu cari ciobanii îndeamnă berbecul din capul turmei să înainteze ¶ ② Imită sgomotul făcut de un animal ce sare pe neașteptate dintr'un tufiș: din niște mărăcini, ~! îmi sare un iepure (BR.-VN.).

BÎT (*pl.*-te) *sn. Băn. Trans.* = BÎTĂ.

BÎTĂ[1] (*pl.*-te *sf.* ① Ciomag gros, noduros (▣ 497): un cioban stă răzemat în ~ pe o muche de deal (VLAH.) ¶ ② *Pr. ext.* Lovitură dată cu ciomagul, ciomăgeală, bătaie: știe numai de ~ (PAMF.).

BÎTĂ[2] *sf. Mold.* (PAMF.) Vorbă cu care se adresează cineva unei bunice sau ori-cărei femei bătrîne: bîta Irina.

Fig. 497. Bîtă sculptată (Mehedinți).

BÎTCĂ (*pl.*-ce, -ci) *sf. Mold. Bucov. Maram.* Deal, dîmb singuratec în mijlocul unui șes: aici în mijlocul bîtcei a pus sihastrul tăciunele jos (SEZ.).

BÎTCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold. Bucov. Maram.* *dim.* BÎTCĂ.

BÎTEA (*pl.*-tele) *sf. Trans.* (BUD.) = PAPURĂ [bîtă].

BÎTICEL (*pl.*-ele) *sn. Băn.* Bețișor [bît].

BÎTICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans. dim.* BÎTĂ: după ce-și făcură fie-care cîte o ~, plecară la cale (RET.).

BÎTLAN *sm. Mold. Bucov. Trans.* ① Pasăre de baltă din ordinul picioroangelor, de coloare cenușie, înaltă de 1 metru și mai bine, cu picioarele și gîtul lungi și subțiri, cu un moț de pene lungit pe ceafă; numită și „bîtlan-cenușiu", „stîrc (cenușiu)", „gîtlan", „ceapur", etc. (*Ardea cinerea*) (▣ 498): un ~ trecea pe deasupra... mișcîndu-și ciocul ca o cîrmă de corabie (D.-ZAMF.) ¶ ② ~-ROȘU, ~-ROȘIATIC, ~-SCORȚIȘOR, pasăre mai mică decît bîtlanul cenușiu (înaltă de 0 m.80), cu capul negru și cu două pene ce-i atîrnă pe ceafă ca un moț; gîtul, pieptul și spatele sînt roșcate; trăește pe lîngă bălți, la noi mai ales în delta Dunării; numită și „stîrc-roșu" sau „ceapur-roșu" (*Ardea purpurea*) (▣ 499) ¶ ③ ~-MIC, pasăre albă, mai mică la trup decît bîtlanul-cenușiu, împodobită pe spate cu niște pene subțiri foarte frumoase, întrebuințate ca podoabă; numită și „stîrc-alb-mic" sau „ceapur-alb-mic" (*Ardea garzetta*) (▣ 500) ¶ ④ = CORMORAN ¶ ⑤ ~-DE-STUH = BOU-DE-BALTĂ[1] ☛ BOU 7) [blg. batlan].

Fig. 498. Bîtlan.

Fig. 499. Bîtlan-roșu.

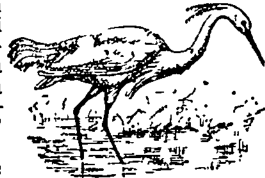

Fig. 500. Bîtlan-mic.

BÎTLĂNAȘ *sm.* ① *dim.* BÎTLAN ¶ ② Pasăre din ordinul picioroangelor, o specie mai mică decît boul-de-baltă, de care se deosebește prin ciocul ceva mai lung și prin penele de coloare roșcată, pe alocuri (spate, aripi și coadă) negre: numită și „scroafă-de-baltă" sau „stîrc-pitic" (*Ardetta minuta*) (▣ 501).

Fig. 501. Bîtlănaș.

BÎTUȚ (*pl.*-țe) *sn. Băn.* Bețișor: păsărariul iară lovește cu ~ul (CAT.) [bît].

BÎTUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans.* ① *dim.* BÎTĂ: Am o ~ învărgată, Pe cîmp aruncată (*ghicitoare despre* „șarpe") (GOR.) ¶ ② (Bețișor de) chibrit (FR.-CDR.).

BÎȚAN *sm.* ① *Mold. Bucov. Trans.* (SEZ.) (MAR.) (VIC.). Un fel de țînțar mic care tremură din picioare cînd stă locului (*Chironomus leucopogon*) ¶ ② = BĂRZĂUN [bîțîi].

BÎȚÎI (-țîiu) *vb. intr.* ① — FÎȚÎI: se apropie de

mine bîţîind frumuşel din coadă (CAR.) ¶ ② A mişca repede încoace şi încolo: sta pe gînduri, bîţîind din piciorul drept (CAR.).

BÎŢÎIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a b î ţ î i; mişcare repede şi neliniştită încoace şi încolo: cînd omul are atacuri de epilepsie, poporul zice că-l apucă bîţîielile (ŞEZ.).

BÎŢÎITOARE *sf.* CODOBATURĂ [b î ţ î i].

BÎVĂ *sf. Ban.* (WG. BÎHĂ.

BÎVAŞ *adj. Băn.* (WG. Nărăvaş: încăpăţînat [b î v ă].

BÎZ! *interj.* ① Imită sbîrnăitul muştei sau al albinei: Bîz! în sus, Bîz! în jos, Roade din rogoz (*ghicitoare despre* „albină") (PAMF.) ¶ ② Sunet produs prin vibrarea buzelor, înţelegîndu-se prin aceea refuzarea sau lipsa unui lucru (— de loc, nici de cum): începură cu binele a se ruga de el să-şi taie părul, dar băiatul le făcea cu bîz! (ISP.); iute, că dau musafirii peste noi, şi mîncare bîz! (TKT.).

BÎZĂ (*pl.* ze s. ① *Băn.* Albină; strechie ¶ ② *Băn. Mold.* (ŞEZ.) Muscă [b î z!].

BÎZDARĂ *sf Trans.* (VIC.) — STRECHIE.

BÎZĂLĂU *sm. Mold.* = GĂRGĂUN [b î z î i].

BÎZDĂRA (-ărez), **BÎZDĂRÎ** (-ăresc) *vb. tr. Trans.* (VIC) (CONT.) A strechia [b î z d a r ă].

BÎZDÎCĂI (-ăesc) *vb. tr.* şi *intr.* ① *Olten.* A amestecа ¶ ② *Băn.* A bîjbîi, a orbecăi [comp. BIZDIGĂU].

BÎZDÎGANIE, BIZDIGANIE, BIDIGANIE *sf.* ⓟ Pocitură, pocitanie, fiinţă diformă, monstru: vede Harap-Alb altă bîzdîganie şi mai şi: o pocitanie de om umbla cu arcul după vînat păsări (CRG.); nici nu visaţi ce bizdiganie mai este şi aia (ISP.); era ocolit de bidigăniile cele mai urîte din lume (RET.) [probabil vsl. b e z d y h a n î n ŭ].

BÎZDÎGĂU *sn. Trans.* Făcăleţ [comp. BÎZDOACĂ].

BÎZDOACĂ (*pl.*-ce) *sf.*, **BÎZDOC** (*pl.*-oace) *sn. Olten.* Ciomag gros cu măciucă la capăt: Să-mi dai flintă ghintuită, Să-mi dai bîzdoacă pîrlită (TDC.); ⓕ: a-i sări bîzdocul, a se supăra deodată, fără pricină, a-i sări ţandăra: din chiar senin îi sare bîzdocul (L.-M.).

BÎZDOCAŞ *sm. Olten.* Ciomăgaş (CIAUŞ.) [b î z d o a c ă].

BÎZGAR *sm. Trans.* (VIC.) = BĂRZĂUN.

BÎZÎI (-îiu) *vb. intr.* ① A sbîrnîi, a produce un sgomot sburînd (*vorb.* de muşte sau albine): în pragul porţii bîzîia o albină (DLVR.) ¶ ② A cînta monoton: Duminicile bîzîiam la strană (CRG.); de asemenea despre sunetul cimpoiului sau vioarei: Din diplă ţîţîind, Din cimpoiu bîzîind (TDC.); vioara... strigă pătimaş şi bîzîie ca un bas de albine (IRG.).

BÎZÎIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* — BÎZÎITURĂ [b î z î i].

BÎZÎIT *sbst.* ① Faptul de a b î z î i ¶ ② Sunetul produs de o muscă sau albină cînd sboară, sbîrnăit: pe loc se auzi un... ~ ca de albină (DLVR.).

BÎZÎITOARE (*pl.*-tori) *sf.* = SFÎRÎITOARE [b î z î i].

BÎZÎITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Sunetul produs de o muscă, albină sau altă insectă cînd sboară, bîzîit: aude o ~ înnăduşită (CRG.) [b î z î i t].

BÎZOIU [1] *sbst.* ♩ Coarda cea mai groasă a unui instrument muzical: ...începură a cînta, Unul în coarda subţire, altul bîzoiul ţinea (PANN); ⓕ: a ţinea cuiva bîzoiul (ZNN.) a face ca dînsul, a-l imita, a aproba tot ce spune, a-i ţine isonul [b î z].

BÎZOIU [2] *adv.* — BÎRZOIU: caprei îi cade coada de rîie şi ea tot ~ o ţine (ISP.).

BÎZONIU *sm. Băn.* (MAR.) VIESPE [b î z].

BLABORNIC, *sm.*, **BLĂBORNICĂ** *sf.* BOBORNIC.

BLAGĂ *sf.* ① *Băn. Olten. Trans.* Bogăţie, avere: noi avem destulă ~ de la Dumnezeu (RET.) ¶ ② *Olten.* Lucru de preţ, însemnat, deosebit de bun: nu-i vre o ~! (CIAUŞ.) [srb. b l a g o].

‡ **BLAGOCESTIV** *adj.* Cuvios, evlavios, cu frica lui Dumnezeu [vsl.].

+ **BLAGOCIN** *sm. Trans.* Administrator bisericesc al unei plase [rus. b l a g o č i n n y j].

‡ **BLAGODARENIE** *sf* Recunoştinţă, mulţumită [vsl.].

‡ **BLAGODARI** (-aresc) *vb. intr.* A mulţumi, a aduce mulţumire, a aduce dar [vsl.].

BLAGOMANIE *sf. Mold.* Fleac, moft, lucru de nimic [rus. b l a g o m a t n y j + m a n i e].

‡ **BLAGORODNIC** *adj.* Nobil, de neam [vsl.].

‡ **BLAGORODNICIE** *sf.* Nobleţe; excelenţă: voiu urma întocmai poruncilor blagorodniciei tale (FIL.) [b l a g o r o d n i c].

BLAGOSLOVENIE *sf* Binecuvîntare: era o ~ cum lupii... se înmulţeau (ODOB.) [vsl.].

BLAGOSLOVI (-ovesc) *vb. tr.* A binecuvînta: blagosloveşte-mi turbinca asta, că, ori pe cine-oiu vrea eu, să-l vîr într'însa (CRG.); *iron.*: vînătorul... îl blagoslovi cu un glonte, în numele Tatălui (ŞEZ.) [vsl.].

BLAGOSLOVIT *adj. p.* BLAGOSLOVI. Binecuvîntat: în ţara asta ~ă... Românul se naşte poet (VLAH.).

BLAGOVEŞNIC *sm. Bucov.* Ziua de 26 Martie, care urmează după Buna-Vestire, numită şi Gavrilă ~ul; e serbată în deosebi de femei; Biserica prăznueşte în această zi S o b o r u l Arhanghelului Gavril, de unde numirea de Stoborul Blagoveşteniei, pe care o dă poporul, în Muntenia, acestei zile [vsl. b l a g o v ě s t î n i k ŭ].

BLAGOVEŞTENIE, -VIŞT-, (*mai adesea pl.* BLAGOVEŞTENII) *sf.* ① Buna-Vestire (25 Martie): la Blagoveştenii... a cumpărat un crap mare şi borţos (CAR.) ¶ ② Stoborul Blagoveşteniilor ☛ BLAGOVEŞNIC [vsl.].

BLAJIN 1. *adj.* Blînd; bun la inimă, prietenos, binevoitor: ori-cît de ~ să fie omul, îl scoţi din răbdări (CAR.).

2. **BLAJINII** *sm. pl.* ⓟ Nişte oameni cari, după credinţa poporului, trăesc pe lîngă Apa-Sîmbetei, la marginea pămîntului; sînt buni la inimă şi smeriţi în faţa Domnului; aceştia ţin sărbătoarea Paştilor—Paştele Blajinilor—a doua zi după Duminеca Tomii [vsl. b l a ž î n ŭ].

***BLAM** (*pl.*-amuri) *sn.* ① Dojană, mustrare ¶ ② Desaprobare: vot de ~, votul prin care o adunare desaprobă acţiunea conducătorilor sau împuterniciţilor ei [fr.].

BLĂM = BLEM.

***BLAMA** (-amez) *vb. tr.* ① A dojeni, a mustra ¶ ② A desaproba (purtarea cuiva): Obştească Adunare... blamînd încheierile Sfatului administrativ (I.-GH.) [fr.].

BLAMABIL *adj.* Vrednic de blam, care merită să fie blamat [fr.].

***BLAMANJEA, BLANMANJEA** (*mai adesea pl.* -jele) *sf. Mold.* ✕ Gelatină făcută cu zahăr şi lapte de migdale; din blanmanjele, din bulionuri, din garnituri nemţeşti nu mă slăbeşte (ALECS.) [fr. b l a n c m a n g e r].

BLANĂ (*pl.*-ăni) *sf.* ① Pielea unora din animale împreună cu părul cu care se căptuşesc sau se împodobesc unele haine: ~ de vulpe ¶ ② Haină căptuşită cu o astfel de piele (☛ 502) ¶ ③ Blănuri *pl. col.* Diferite varietăţi de blană; haine îmblănite ¶ ④ (*pl.* blăni, blane) Scîndură groasă (mai adesea cioplită cu securea): streaşina porţii învălită cu blăni putrezite de stejar (ODOB.) [sl. b l a n a].

Fig. 502. Blană.

BLĂNAR *sm.* Cel ce lucrează sau vinde blănuri [b l a n ă].

BLĂNĂRIE *sf.* ① Meseria b l ă n a r u l u i ¶ ② Atelier unde se lucrează sau prăvălia unde se vînd blănuri ¶ ③ Blăni lucrate, blănuri.

***BLANCHET** (*pl.*-ete) *sn.* ① ‡ Răvaş de drum: bilet de poştă ¶ ② Formular pe care se scriu telegramele la oficiile poştale, pe care se scriu poliţe, etc: poartă ~ele de poliţă în buzunar (SLV.) [germ. B l a n k e t t].

BLĂNI (-ănesc) *vb. tr.* ① A căptuşi, a garnisi (o haină) cu b l a n ă ¶ ② A căptuşi, a bate cu scînduri cu blane.

BLĂNIT *adj. p.* BLĂNI. ① Căptuşit cu blană: scurteică ~ă cu vulpe; iarna port pieptar de flanelă şi galoşi blăniţi (NEGR.) ¶ ② Căptuşit cu scînduri, cu blane, etc.: căruţa era ~ă cu diamant (MERA).

BLĂNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* BLANĂ ① ②: işi luă ciomagul, căciula cea mare şi blăniţa (SAD.).

***BLANMANJEA** ☛ BLAMANJEA.

BLĂNOS *adj.* ① Cu b l a n ă ¶ ② Căptuşit sau garnisit cu multă blană, cu blană bogată.

BLĂNUI (-uesc) = BLĂNI.

BLĂNUȚĂ (*pl.*-țe *sf. dim.* BLANĂ ① ③.

***BLASFEM** (*pl.*-emuri *sn.* Hulă, defăimare a celor sfinte [fr.].

BLASFEMA (-em) *vb. tr.* A huli, a defăima cele sfinte [fr. < lat.].

BLASFEMATOR, -TOARE *adj.* și *sm. f.* Care blasfemă, hulește, hulitor [fr.].

BLASGONIE, BLAZGONIE *sf.* Ⓟ *Mold. Bucov.* Pozna, caraghiozlîc, nebunie: s'a făcut nebun și a prins a face fel de fel de... blasgonii (MAR.).

***BLASON** = BLAZON.

BLASTĂM BLESTEM...

***BLASTRU**, BLASTUR, BLASTOR(E, PLASTUR, PLASTOR *sm.* și *sn.* Pînză preparată cu un strat subțire de medicament și cu o substanță cleioasă spre a se putea lipi pe piele: un blastru prea folositoriu la cai (DRĂGH.); să fie acolo 'n spițeria satului... blasturi și tot ce trebue vindecătorului (JIP.); plasturi negri cu care-și îmbină sprîncenele (I.-GH.) [ngr. μπλάστρι].

***BLAU** *sbst.* A face ~, a nu se duce la lucru Lunea sau a doua zi după o sărbătoare: sînt șef de echipă, nu pot să fac ~ (CAR.) [germ.].

***BLAZA** (-azez) 1. *vb. tr.* A face să nu mai aibă plăcere de nimic, a face nesimțitor față de ori-ce ar trebui să aducă plăcere.

2. *vb. refl.* A deveni nesimțitor față de ori-ce aduce altora plăcere: acești copii răsfățați ale căror simțuri se blazează de timpuriu (VLAH.) [fr.].

***BLAZAT** *adj. p.* BLAZA. Care nu mai simte plăcere de nimic: devenit nesimțitor.

BLAZGONIE ☛ BLASGONIE.

+ **BLAZNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① ‡ Înșelăciune, amăgire: ispită ¶ ② Arătanie, monstru, pocitanie: o ~ de urs... se ațînea prin preajma tîrlei (PĂC.) ¶ ③ Duh rău, zînă răutăcioasă (PSC.) ¶ ④ *Pr. ext.* Nătîng, prost [vsl. b l a z n ŭ].

‡ **BLĂZNI** (-nesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) înșela, a (se) amăgi [vsl. b l a z n i t i].

***BLAZON** (*pl.*-oane) ① Armăturile, stema, semnele distinctive care alcătuesc scutul unei familii nobile ¶ ② Știința stemelor [fr.].

BLEAH ☛ BLEAU.

BLEANDĂ[1] (*pl.* blende) *sf.* ① — VINDEREU ¶ ② Momîie, sperietoare: rămase ca o ~ cu mîinile în vînt (D.-ZAMF.).

BLEANDĂ[2] (*pl.* blende) *sf. Mold.* Izbitură, brînci, îmbrînceală: dă o ~ lespezii de la gura cuptorului (CRG.) [b l e n d i].

BLEASC[1] *sbst. Trans. Bucov.* ① Sufletul animalelor, abur ¶ ② *Pr. ext.* Sufletul omului: au venit la cîrșmariu și la cîrșmăriță carii erau acum mai fără ~ (SB.) [vsl. b l ě s k ŭ „sclipire"].

BLEASC[2], BLEAȘCĂ *adv.* Îndesat, plin, ingrămădit (despre rîurile, înfloriturile de la cămăși): e îmbrăcată... cu totă bleasc de flori (LUNG.) [blg. b l i z k o].

BLEASTUR BLASTRU.

BLEAȘCĂ *sf. Mold. Bucov.* numai în expr. ud(ă) ~, ud(ă) leoarcă, ud(ă) pînă la piele: Jovița .. era udă ~ (VLAH.).

BLEAU[1], BLEAV, *Mold.* BLEAH (*pl.*-eauri, -eavuri,-eahuri) *sn.* ① Tinichea: tablă de fier cu care se îmbracă osia carului ca să nu se roadă în urma trecării de butucul roatei: acolo erau lanțuri, bleauri și leoci vechi de căruță (DLVR.); un bleah roșu (DRĂGH.) ¶ ② Tablă de fier cu care se căptușește pe din afară căpățîna roții (503) [germ. B l e c h + rut. b l j a h a].

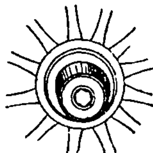

Fig. 503. Bleau.

BLEAU[2] *interj.* F Nimic, cîrc: nu mai cuteză să zică nici ~ (ISP.).

BLEAV ☛ BLEAU[1].

BLEG *adj.* ① Cu urechile lungi și lăsate în jos (mai adesea despre porci, apoi despre cîini și oi, și chiar despre cai) ¶ ② Ⓕ F Molatec, nătărău: cît era de lung și de ~, începu să se bocească (D.-ZAMF.).

BLEGOS *adj.* Cu urechile lăsate în jos (despre porci și oi, despre oameni), b l e g: ar fi cumpărat doi purcei d'ăi blegoși (JIP.).

BLEGI (-egesc) 1. *vb. tr.* A lăsa să-i atîrne urechile.

2. *vb. refl.* A-i atîrna urechile, a deveni b l e g ¶ ② F A se prosti.

BLEGOȘAT *adj.* Bleg, atîrnînd în jos (*vorb.* de urechi) [b l e g o s].

BLEHĂI *vb. intr.* ① A lătra (*vorb.* în *spec.* de cățeii mici ¶ ② *Trans.* F A nu mai conteni cu gura.

BLEHNIȚĂ — BEHLIȚĂ.

BLE(H)UI (-uesc) *vb. tr.* A îmbrăca capetele osiei cu bleau: și cu criță bleauit (STAM.) [b l e a h].

BLEJDI ☛ BLEOJDI[1].

BLEJI — BLEGI.

† **BLEM** *interj. Maram. Oaș.* Să mergem! să plecăm! aidem! [lat. a m b (u) l ē m u s].

+**BLEMAȚI** *interj. Maram. Oaș.* Aideți! plecați! [b l e m].

○**BLENCUIALĂ** (*pl.*-ieli) *sf. Trans.* Balustrada pridvorului la casele țărănești (PĂC.).

BLENDĂ (*pl.*-de) *sf.* Sulfură de zinc naturală [fr. < germ.].

○**BLENDEREU** *sm. Olten.* VINDEREU [b l e a n d ă[1] + v i n d e r e u].

○**BLENDERI** (-ereso) *vb. tr. Trans.* (BUD.) A bălălăi, a bănănăi.

BLENDI (-desc), BLENDISI (-isesc) *vb. tr. Mold.* A îmbrînci, a da brînci.

○**BLEOAȘCĂ** = BLEAȘCĂ.

○**BLEOJ**, *adj. Olten.* Se zice despre găina cu moț și cu smoc de pene pe lîngă ochi (CIAUȘ.).

BLEOJDI[1], BLEJDI (-desc) *vb. tr.* A holba ochii, a căsca ochii cu mirare, a se uita cu ochii sgîiți: împăratul bleojdi ochii la dînsa (ISP.).

BLEOJDI[2] (-desc) 1. *vb. tr.* A lăsa să atîrne în jos, a lăsa să cadă: bleojdind buzele (CAR.); Barbieri bleojdi capul pe o parte (D.-ZAMF.).

○**BLEOMB** *adj. Olten.* (CIAUȘ.) = BLEOT ¶ ② Gingav.

○**BLEONC** *adj. Olten.* (CIAUȘ.) Bleg (de urechi).

BLEOT, BLIOT *adj.* Nătîng, nătărău, prost, bleg: n'auzi, mă bleotule. unde vă duceți? (D.-ZAMF.) [germ. b l ö d].

BLEOTOCĂREALĂ (*pl.*-eli) *sf. Mold.* ① Bălăcire prin apă, prin mocirlă ¶ ② Îngînare, înșirare de vorbe neînțelese: ~ de vorbe fără nici o... logică (VLAH.) [b l e o t o c ă r i].

BLEOTOCĂRI (-ăresc) *vb. intr. Mold.* ① A bălăci prin apă, prin noroiu ¶ ② F A rosti a îngîna vorbe neînțelese.

BLESTEM, † BLĂSTEM, *Mold. Trans.* BLĂSTĂM (*pl.*-me, -muri) *sn.* ① Chemarea urgiei cerești asupra cuiva: tremurînd de căință... sub biciul blestemelor mele (VLAH.); arunca fulgere de blăstămuri asupra acelor ce trăgeau tabac (ION); : ~ul de la săraci Nu cade pe copaci ¶ ② Nenorocire căzută asupra cuiva de pe urma invocării urgiei divine [b l e s t e m a].

BLESTEMA, † BLĂSTEMA (-tem), *Mold. Trans.*, BLĂSTĂMA (blastăm) 1. *vb. tr.* A chema urgia cerească asupra cuiva; a ura cuiva să-i cadă asupra capului tot soiul de nenorociri.

2. *vb. refl.* A chema asupră și blestemul, urgia cerească (în jurăminte) [lat. vulg. b l a s t ī m a r e — b l a s p h e m a r e].

BLESTEMAT *adj.* și *sm. f.* ① *p.* BLESTEMA...¶ ② Ajuns, lovit de blestem ¶ ③ Îndrăcit, păcătos, cumplit, ticălos, rău la suflet ¶ ④ Stricat (la fire), depravat, cu purtări rușinoase.

BLESTEMĂȚI (-ățesc) *vb. refl.* A ajunge b l e s t e m a t, a se deprava.

BLESTEMĂȚIE, *Mold.* BLĂSTĂMĂȚIE *sf.* ① Faptă blestemată ¶ ② Păcătoșie, ticăloșie, mișelie: numai de blăstămății ai fost bun în lumea asta (CRG.) ¶ ③ Crailîc: se ține de blestemății [b l e s t e m a t].

BLEȘCĂI (-căeso,-căiu) *vb. intr. Mold.* ① A bălăci, a pleșcăi ¶ ② A stropi cu noroiu, etc. [comp. srb. b l j e č k a t i.].

BLEȘCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Bucov.* Placă de tinichea, de metal: pe căpostul cătănesc avea aninată o ~ ca răsplată pentru vitejie (GRIG.) [germ. B l e c h].

BLEȘTI (-tesc) *vb. tr.* și *intr. Mold. Trans.* ① A respira greu: așa-s de trudită de nici ~ nu mai pot (PSC.) ¶ ② A îngăima, a rosti cu greu: a rămas cu gura căscată, fără să bleștească un cuvînt (CRG.) [b l e a s c].

BLEUI ☛ BLEHUI.

BLID (*pl.*-**de**) *sn.* ① Vas de pămînt, de lemn sau de metal pentru bucate, strachină: **îngheța apa în ~ în postul Sîm-Petrului** (CRG) ¶ ② Bucatele puse în acest vas ¶ ③ Cupa, căușul, ciutura roții de la moară ➡ **MOARĂ**) [vsl. b l j u d ŭ].

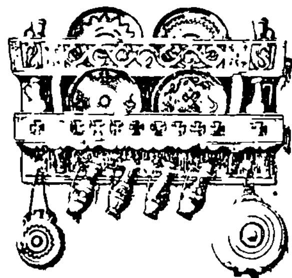

Fig. 504. Blidar.

BLIDAR 1. *sm.* ① ⊕ Cel ce face blide ¶ ② Lingău, lingetalere.

2. (*pl.*-**are**) *sn.* Dulăpior cu polițe în care se așază blidele (▪ 504): **de hurducătura roatelor începean să zîngănească și să joace farfuriile prin ~e** (GRIG.).

BLIDĂREL (*pl.* -**ele**) *sn.* ① *dim.* **BLIDAR** 2 ¶ ② ♣ **BĂNUȚI**.

BLIDĂȘEL, **BLIDIȘEL** (*pl.*-**ele**), **BLIDUȚ** (*pl.*-**țe**) *sn. dim.* **BLID**: **dintr'un blidișel mîncau, dintr'o ulcică beau apă** (RET.).

***BLINDA** (-**dez** *vb. tr.* ⚔ A îmbrăca cu un înveliș de oțel (un vapor, un automobil, un vagon, etc.) spre a-l feri de stricăciunile ghiulelelor [fr.].

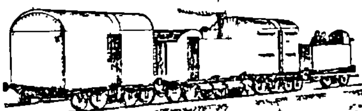

Fig. 505. Tren blindat.

***BLINDAT** *adj. p.* **BLINDA**. Căptușit cu plăci groase de oțel spre a fi ferit de stricăciunile ghiulelelor: **tren ~** (▪ 505).

BLINIE, **BLINEE** *sf. Mold.* ✕ Un fel de clătite: **i-am gătit... blinee cu icre fierte în unt** (NEGR.) [rus.].

BLIOASCĂ (*pl.*-**oaște**) *sf. Băn.* ⇒ **BROASCĂ**.

BLÎND *adj.* ① Mîngîios, lin, dulce, domol: **căutătură ~ă; Ce noapte ~ă se coboară Peste pămîntul obosit** (VLAH.) ¶ ② Care nu e rău, care nu-ți face rău (*vorb.* de animale); ⊕: **mîța ~ă sgîrie rău; — mielul ~ suge de la două oi** ¶ ③ Care are o fire bună, care nu e aspru, blajin, omenos (*vorb.* de oameni): **aspru către aristocrați... și ~ către norod** (NEGR.) [lat. b l a n d u s].

BLÎNDĂ (*pl.*-**de**) *sf.* ✗ ℗ Un fel de spuzeală ușoară ce iese pe trup, urticarie: **uite ce ~ mi-a ieșit pe trup** (CRG.) [b l î n d].

BLÎNDEȚE *sf.* Fire blîndă; purtare blîndă: **celui ce-ți va vorbi ție cu asprime tu răspunde-i cu ~** (PANN); **cu duhul blîndeții**, cu bunătate, cu vorbe bune [lat. b l a n d i t i e s].

***BLOC**[1] (*pl.*-**ocuri**) *sn.* ① Bucată foarte mare dintr'o materie grea și vîrtoasă (piatră, fier, ghiață, etc.), stană, bolovan: **~ de piatră; ~ de marmoră; ~uri mari, tăiate regulat, se răstoarnă greoaie în cărucioare** (VLAH.) ¶ ② Strînsură de diferite lucruri alcătuind o singură grămadă ¶ ③ Strîngerea laolaltă a diferite grupuri de persoane în vederea susținerii unor interese comune ¶ ④ Foi de hîrtie tăiate deopotrivă și legate sau lipite pe o margine, încît să se poată desprinde ușor, și care slujesc pentru a face însemnări, a desena, etc. (▪ 506) [fr.].

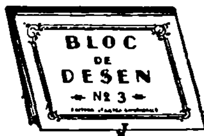

Fig. 506. Bloc de desen.

***BLOC**[2] (*pl.*-**ocuri**), ***BLOCUS** (*pl.*-**usuri**) *sn.* ⚔ Împresurarea unei cetăți, unui port, etc. spre a împiedeca intrarea ajutoarelor, proviziunilor sau munițiunilor ¶ ② ⚓ **~ul continental**. măsură luată de Napoleon I de a închide toate porturile europene comerțului englez cu scopul de a-l ruina [fr. b l o c u s < germ. B l o c k h a u s].

***BLOCA** (**blochez**) *vb. tr.* ① ⚔ A împresura un loc ocupat de dușman, pentru ca nimic să nu mai poată pătrunde acolo ¶ ② ✠ **~ o literă**, a pune, la cules, în mod provizoriu, o literă întoarsă (cu floarea în jos), în locul unei litere care lipsește [fr b l o q u e r].

***BLOCADA** (*pl.*-**de**) *sf.* ⚔ Faptul de a bloca o cetate, etc.; bloc(us) [germ. B l o c k a d e].

BLODOGORI, **BLOGODORI** (-**oresc**) *vb. tr.* ① A bolborosi, a bombăni ¶ ② A rosti vorbe neînțelese: **Muscalii au blodogorit ce au blodogorit în limba lor** (R.-COD.) [blg. b l a g o d a r j u „mulțumesc"].

BLOJ, **BLOAJĂ** 1. *adj.* și *sm. f. Băn.* Murdar, neîngrijit: **tocmai ești cu dreptul bloj și mojic** (TICH.); **te-ai făcut bloajă** (PĂC.).

2. **BLOJ** *sm.* ① Sperietoare, momîie (pentru alungat păsările) (RV.-CRG.) ¶ ② Persoană mascată (în jocul călușarilor, în carnaval) (PAMF.).

BLOJDINĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* Scîndură pentru podeală.

***BLOND**, -**DA** *adj.* și *sm. f.* Bălaiu, bălan: **păr ~; brunele făceau mai multă întipărire asupră-mi decît blondele** (GN.) [fr.].

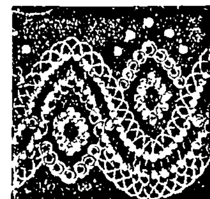

Fig. 507. Blondă.

***BLONDĂ** (*pl.* **de**, -**duri**) *sf.* Horbotă subțire de mătase (▪ 507): **a ales un văl de ~ alb** [fr.].

***BLONDINĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* Fată, femeie cu părul blond, bălaiu [fr.].

BLORCOTI (-**otesc**) *vb. intr.* = **BLEOTOCĂRI**.

BLUCĂ *pl.*-**ci**) *sf. Băn.* ① Bulgăraș, bulzișor: **un gîndăcel... purtînd cîte o ~ de pămînt la picioarele dindărăt** (MAR.) ¶ ② Glob de lampă (VIC.).

***BLUZĂ** (*pl.*-**ze**) *sf.* ⛀ ① Haină orășenească. ușoară. cu mîneci, și lungă pînă la brîu, pe care o poartă femeile (▪ 508) ¶ ② ⚔ Haină, mai adesea de pînză, purtată de militari în locul tunicii ¶ ③ Haină făcută din pînză groasă, lungă pînă la genunchi, pe care o poartă lucrătorii ca să nu-și mînjească îmbrăcămintea în timpul lucrului (▪ 509) [fr. b l o u s e].

Fig. 508. B. Bluză.

Fig. 509. Bluză de pânză.

***BOA** *sm. invar.* ① ⇒ Șarpe uriaș, cel mai mare și mai puternic de pe pămînt; are o lungime de 10-13 metri și atinge uneori grosimea unui om; nu e veninos, dar e de temut din pricina puterii lui; trăiește mai ales în America centrală și în Brazilia (*Boa constrictor*) (▪ 510) ¶ ② ⛀ Blană, în formă de sul, pe care o poartă femeile după gît (▪ 511) [fr.].

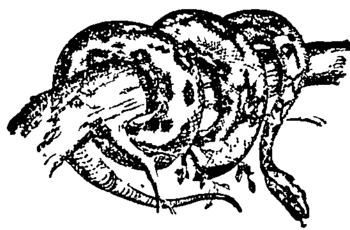

Fig. 510. Boa.

Fig. 511. Boa.

BOABĂ (*pl.*-**be**) *sf.* ① ♣ Fructul cărnos, mic și rotund, al unor plante: **~ de strugure, de coacăză** ¶ ② ♣ Grăunte, bob: **~ de porumb** ¶ ③ *Pr. anal.* Picătură rotundă (de sudoare, de rouă, etc.): **boabe mari de lacrimi mi se rostogoliră d'a lungul obrajilor** (DLVR.) ¶ ④ ℱ *F* Lucru mărunt, prea puțin lucru: **bombănesc două boabe din altă limbă** (JIP.) ¶ ⑤ ℱ *F* Nimic, nici vorbă (în propozițiunile negative, în legătură cu **a zice, a ști, a pricepe**, etc.): **nu pricepea o ~ românească** (BR.-VN.); **și pe urmă n'a mai zis ~** (CAR.) ¶ ⑥ *Trans.* ♣ Cartof [srb. b o b a].

BOACĂ 1. *sf. F* Cap, căpățînă, bostan.

2. *adv.* Nimic: **nu știe ~**.

BOACĂNĂ *adj. F* Nepricepută, neghioabă,

prea din cale afară de prostească: asta-i prea ~; îți trîntea te miri ce neghiobie ~ (CAR.).

BOACE sf. *Băn.* Glas, voce; vorbă: Hai, neico, să te 'ntîlnesc, Două boci să-ți tăinuesc (HOD.) [lat. v o x, v o c e m].

BOACTĂR sm. *Maram.* Păzitor de noapte (BRL.) [ung. b a k t e r < germ. W ä c h t e r].

BOAGHE[1], BOGHIE sf. *Trans.* Căpiță, claie mică (de fîn, etc.) [ung. b o g l y a].

BOAITĂ (*pl.*-te) sf. ① Vită slabă, prăpădită: acuma ai numai niște... boaite de boi la jug (JIP.) ¶ ② F Termen de ocară sau de batjocură la adresa popilor sau călugărilor: cît pe ce era să ne ologească boaita cea îndrăcită (CRG.).

BOAGHE[2] sf. *Trans. Mold.* ① Bufniță ¶ ② F Femeie neîngrijită cu părul sbîrlit (PÂC.): Roșie, nerumenită, Nu ca boaghea hai-urîtă (IK.-BRS.) ¶ ③ Specie de uliu [ung. b a g o l y].

BOAGHE[3] sf. *Mold.* Moalele capului (la tîmple): trăsnea la ~ pe cel viu, de-i săreau scîntei din ochi (FLOR.).

BOALĂ (*pl.* boli, boale) sf. ① Schimbare în rău, stricare, prăpădire, dărăpănare a sănătății; ~ cîinească. socote; boala copiilor, boala rea, epilepsie; boala mare, *a) Băn.* epilepsie. *b) Olten.* lungoare, tifos; ~ de apă, idropizie: ~ de zahăr, diabet: ❶: nici o ~ fără leac ¶ ② F A băga (*sau* a vîrî) pe cineva în ~ *sau* în toate boalele, a umplea de groază, a înspăimînta ¶ ③ *Pr. ext.* Stricăciune (la plante) ¶ ④ Epitet dat de țărani vitelor slabe, prăpădite, sau celor greoaie, leneșe, nărăvașe: hai, ~, acasă, mînca-te-ar lupul cel bătrîn! (SAD.) [vsl. b o l ĭ].

BOALCĂ sf. Ulcică: dă-mi o ~ de lapte (RV.-CRG.).

BOAMBĂ (*pl.*-be) sf. ① Boabă (de strugure, etc.) ¶ ② Bob, grăunte (de grîu, etc.); fasole boambe, specie de fasole ¶ ③ *Trans.* Cartof (VIC.).

BOANĂ (*pl.*-ne) sf. ① *Trans.* Boabă (de struguri, etc.) ¶ ② Bob, grăunte [germ. B o h n e].

BOANCĂ (*pl.*-ce) sf. ① *Trans. Oaș.* Trunchiu scorburos, buturugă ¶ ② BĂBANĂ ¶ ③ F Epitet al Țiganilor, baragladină (CIAUȘ.) ¶ ④ *pl. Mold.* = VÎZDOAGE.

BOANGHEN sm., BOANGHINĂ (*pl.*-ine) sf. Nume de batjocură dat Ungurilor: ~ul pleacă mîndru (CAR.).

BOANȚĂ — BOAȚĂ. : Peste-o nouă ~ a dat (SPER.).

BOANZĂ (*pl.*-ze) sf. *Bucov.* ① Streche ¶ ② = MUSCĂ-MARE [b o n z ă i].

BOAR, BOUAR sm. ① Cel ce duce boii satului la păscut, păzitor de boi [lat. b o a r i u s].

○**BOARCĂ** (*pl.*-ce) sf. ① *Mold.* BEHLIȚĂ ¶ ② Nume de batjocură dat Țiganilor și Țigăncilor (RV.-CRG.) ¶ ③ *pl. Trans.* (PÂC.) SBÎRCIOGI-GRAȘI ¶ ④ *pl.* = URECHEA-BABEI.

BOARE sf. ① Adiere, suflare lină, vîntișor: Adie ~a dulce din verzile cîmpii (ALECS.) ¶ ② Miros plăcut, aromă [lat. b o r e a s].

BOARFĂ (*mai adesea pl.* BOARFE) sf. Haine sau rufe vechi, țoale, bulendre, sdrențe: parcă-l văd cît era de ferfenițos și cum își culegea boarfele de pe jos (CRG.).

BOARNĂ (*pl.*-ne) sf. *Trans.* — MUSCĂ-MARE.

BOARZĂ — BORZĂ.

BOARZE sf. *pl.* CHICA-VOINICULUI.

BOASCĂ sf. *Olten. Băn.* = BOȘTINĂ [comp. srb. v o s k a „ceară"].

BOAȘĂ (*pl.*-șe) sf. și BOȘ (*pl.* boașe) sn. Testicul.

BOATĂ[1] (*pl.*-te) sf. *Olten. Băn. Trans.* ① Bîtă, ciomag ¶ ② Lovitură dată cu bîta: cincizeci de boate preste bucile altora, ce e aceia? (TICH.).

BOATĂ[2] (*pl.*-te) sf. *Olten.* — BOTĂ.

BOAȚĂ (*pl.*-țe) sf. *Olten. Mold.* ① Boroboață, poznă, năzbîtie: cînd îți turna cîte o ~, trebuia să te ții cu mîna de inimă de rîs (FLOR.) ¶ ② Belea.

BOB 1. sm. ① Plantă leguminoasă cu fructul alcătuit dintr'o păstaie, ale cărei semințe, de forma fasolelor, dar mai mari și mai umflate, constitue un aliment sănătos (*Vicia faba*) (512) ¶ ② Sămînța acestei plante ¶ ③ BOB-DE-ȚARINĂ, plantă leguminoasă, numită și „măzăriche"; face flori roșietice și are un fruct oblung cu semințe cenușii (*Lathyrus platyphyllos*) (513) ¶ ④ Bobi, *pl.* Boabe de porumb sau de fasole, uneori de mazăre, în număr de patruzeci și unul, cu care babele pretind a ghici viitorul; a da în (*sau* cu) bobi, a prevesti viitorul cu ajutorul acestor boabe: mult a mai umblat și la vrăjitori și cărturărese... să-i dea cu ~ii și să-i caute la stele (I.-GH.);

Fig. 512. Bob.

Fig. 513. Bob-de-țarină.

~ numărat, întocmai, pe deplin, fără a omite nimic.

2. sn. (*pl.* boabe) ① Grăunte (de grîu, porumb, fasole, mazăre, etc.) ¶ ② Ori-ce are asemănare cu un grăunte: ~ de mărgăritar; ~ de nisip; să nu fi văzut un ~ de praf, că era comedie (BR.-VN.) [vsl. b o b ŭ].

BOBĂREASĂ (*pl.*-ese) sf. Femeie (mai adesea Țigancă care dă în b o b i sau cu cărțile, ghicitoare, cărturăreasă (514).

BOBĂTAIE — BOBOTAIE.

BOBEICĂ (*pl.*-ci) sf. ① *Mold. Bucov.* Vale adîncă la poalele unui deal ¶ ② *Olten.* Oală mică (CIAUȘ.).

Fig. 514. Bobăreasă.

Fig. 515. Bobic.

BOBI (-besc) vb. tr. ① A ghici dînd cu b o b i i ¶ ② A nemeri, a potrivi: nu știu cum drege că le bobește bine (ISP.).

BOBIC (*pl.*-ice) sn. Prăjină lungă terminată cu o măciucă, întrebuințată la pescuitul racilor (515).

BOBICĂ sf. *Olten.* (CIAUS.) — BOBEICĂ.

***BOBINĂ** (*pl.*-ne) sf. ① Mosor: o ~ de ață ¶ ② ~ de inducție, mosor pe care sînt înfășurate două sîrme de aramă (cu înveliș de mătase sau de bumbac), din care unul scurt și gros, iar celălalt lung și subțire, care, puse în legătură cu o pilă electrică desvoltă curenți de inducție; se întrebuințează în experiențele relative la razele X, la razele catodice, în telefonia obicinuită, în telegrafia și telefonia fără fir, etc. (516).

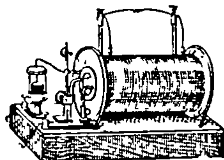

Fig. 516. Bobină de inducție.

BOBINȚĂ sf. *Băn.* — BOBIȚĂ ①.

BOBITOARE sf. BOBĂREASĂ [b o b i].

BOBIȚĂ (*pl.*-ițe) sf. ① *dim.* BOABĂ: îi iesî în vîrful degetului o ~ de sînge (GRL.). ¶ ② VUIETOARE ¶ ③ ~ *sau* BOBIȚA-LUPULUI — DALAC ¶ ④ *pl.* Picățele, puncte mici pe o stofă.

BOBIȚEL sm. LEMNUL-BOBULUI.

BOBÎLCĂ — BUBÎLCĂ.

BOBÎLNIC = BOBORNIC.

○**BOBÎRNĂ**[1] (*pl.*-ne) sf. *Mold.* Femeie cîrnă care vorbește pe nas).

○**BOBÎRNĂ**[2] (*pl.*-ne) sf. *Băn.* Închisoare întunecoasă, carceră, arest.

BOBÎRNAC (*pl.*-ace) sn. ① Lovitură dată mai ales peste nas) cu degetul de mijloc sau cu arătătorul care, după ce a stat încovoiat sub degetul

cel gros, scapă, ca împins de un resort, de sub apă sarea acestuia (• 517): **dete un ∼ în cozoroc și aruncă chipiul pe ceafă** (BAS.) ¶ ② Ⓕ A da cuiva un ∼, a-i da peste nas, a-l face de rușine, a-l pune la locul lui printr'un răspuns înțepător; tot astfel: **a căpăta un ∼** (*sau* ∼e) ¶ ③ *Olten.* Joc cu boabe de porumb.

Fig. 517. Bobirnac.

BOBLEȚ[1], **-EAȚĂ**, *Mold.* **BOBLETIC, ICĂ** *adj.* și *sm. f.* Nătîng(ă), nătărău, prostănac(ă): **ei mai mari, și să rămîie mai pe jos decît el, ca niște boblеți!** (ISP.).

BOBLEȚ[2] = **OBLEȚ.**

BOBOANĂ (*mai adesea pl.* **BOBOANE** *sf. Mold. Trans. Maram.* Farmec, vrajă; descîntec [ung. b a b o n a].

BOBOAȘĂ (*pl.*-șe) *sf. Băn. Trans.* (VIC.) ✤ Cartof [b o a b ă].

BOBOC *sm.* ① ✤ Caliciul care conține floarea pînă a nu se desvolta pe deplin ¶ ② ✤ Floare nedeschisă încă pe deplin (• 518): **avea o fată... frumoasă... și fragedă ca un ∼ de trandafir** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ Bărbat tînăr de tot, sau fată tinerică, de o frumusețe uimitoare: **Mărica e un ∼ de fată** (DLVR.) ¶ ④ Puiu de gîscă sau de rață: **se pomeni cu cîtiva ∼i de rață măcăind după dînsul** (ISP.); **toamna se numără ∼ii**, urma alege; ☞ **PAȘTE** ¶ ⑤ Ⓕ Prostuț, nepriceput: **fiul craiului, ∼ în felul lui la trebi de aieste** (CRG.) [ngr. μπουμπούκι].

Fig. 518. Boboc.

BOBOCEL *sm. dim.* **BOBOC.**

BOBOCI — **ÎMBOBOCI.**

BOBOLNIC = **BOBORNIC.**

BOBOLOȘ, BOBOLOȚ *sm., Băn.* **BOBOLOACĂ** *sf.* ① Cocoloș, ceva făcut ghem, boț, bulgăre: **aruncă năfiama cu galbenii făcută boboloț** (RET.) ¶ ② *Băn.* **BOBOLOȘI** *pl.* Floricele de porumb ¶ ③ *Trans.* **BOBOLOȚ** *adj.* Rotunjor (PAC.).

BOBONAT *adj.* Rotund ca bobul, gogonat.

BOBONI (-onesc) *vb. tr.* și *intr. Băn. Trans. Maram.* A fermeca, a vrăji [b o b o a n ă].

BOBORNIC *sm.* ✤ Plantă erbacee cu tulpina groasă și găunoasă, înaltă de 40-60 cm., cu flori albastre, care crește prin pîraie, bălți, gropi cu apă și mlaștini; frunzele ei, de un gust înțepător, cam amar, sînt socotite ca leac împotriva scorbutului: **poporul o întrebuințează în scăldători contra orbalțului și altor umflături** (*Veronica beccabunga*) (• 519) [b o b o v n i c].

Fig. 519. Bobornic.

BOBOROAȚĂ (*pl.* -țe) *sf. Olten.* — **BOROBOAȚĂ.**

BOBOROJI **ÎMBOBOROJI.**

BOBOȘ *sm.* Globul, bulbul ochiului [b o b].

BOBOȘA (-oșez) *vb. refl.* A se umfla *vorb. în spec.* de ochi [b o b o ș].

BOBOȘAT *adj. p.* **BOBOȘA.** Ieșit tare afară (din orbite), umflat (*vorb.* de ochi): **ochii ei boboșați și bleojdiți** (JIP.).

BOBOT (*pl.*-ote) *sn.*, **BOBOTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Flacăra mare, flăcăraie, vălvătaie ¶ ② Ⓕ Pornire năprasnică, furie: **într'o bobotă de mînie, dădu bucuroasă pe Ileana** (RET.) ¶ ③ **În bobote**, într'o doară, la întîmplare; fără rost: **buimăciți, lovind în bobote, începură să dea îndărăt** (VLAH.); **a vorbi în bobote**, a îndruga vorbe fără rost [srb. blg. b o b o t].

BOBOTAIE, BOBĂTAIE *sf.* Flacără mare, flăcăraie, vălvătaie: **Și-aș arde cu bobotaie. Ca și-o gireadă de paie** (IK.-BRS.); **Așa dintr'o micșoară scînteie, O mare să scornea bobătaie** (BD.-DEL.) [b o b o t].

BOBOTEAZĂ *sf.* ① Sărbătoare prăznuită în ziua de 6 Ianuarie, cînd se sfințește apa în amintirea botezului Mîntuitorului; **gerul Bobotezii**, frig strașnic ¶ ② F (P Boroboață, belea: **a pățit o ∼, de i s'a dus numele** (DAM.) [a p ă - b o t e a z a].

BOBOTI (-otesc) ① *vb. intr.* A flăcăra, a arde cu flacără mare: **Rîuri dă foc... Merg bobotind ca nește pirioale** (BD.-DEL.).

② *vb. refl.* ① A se înflăcăra, a se aprinde de mînie: **nici să fi turnat unsoare pe foc, parcă nu s'ar fi bobotit mai tare** (RET.) ¶ ② A se umfla (despre o bubă); a se obrinti (despre o rană [b o b o t].

Fig. 520. Bobou.

BOBOU (*pl.*-ouă) *sn. Trans.* ① Manta groasă de pănură, cu mînecile foarte lungi, purtată mai ales de ciobani (• 520) ¶ ② Sarică [comp. ung. g u b a].

BOBOVNIC — **BOBORNIC** [sl.].

BOBRIC, BOBRIȚ *sm. Băn.* Rinichiu [srb. b u b r e g].

***BOBSLEIGH** *sbst.* Săniuță alcătuită din două bucăți articulate pe care pot lua loc mai multe persoane; e întrebuințată în sporturile de iarnă (• 521) [engl.].

BOBULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* **BOB**: **aceste ∼e sau merișoare se numesc astăzi barabule** (SB.).

Fig. 521. Bobsleigh.

BOBULEU (*pl.* -lee) *sn. Bucov.* — **BOBULEȚ**: **mi-i rușine să... îmblu în fie-care zi după cîte un ∼ de ăștia** (SB.).

BOBUȘOR ① *sm.* ✤ ① = **ORESNIȚĂ** ¶ ② **MAZĂRICHE** ①.

② *sn.* (*pl.*-șoare *dim.* **BOB.**

BOC, BOCA *interj.* ☞ **CIOC-BOC!**

BOCĂI ☞ **BOCĂNI.**

BOCAL[1] (*pl.*-aluri) *sn. Mold. Trans. Băn.* Ulcică, cană; pahar: **caută norocirea... lor în blid și în ∼** (TICH.) [ung. b o k á l < it.].

***BOCAL**[2] (*pl.*-aluri) *sn.* Vas de sticlă cu deschizătură largă, borcănaș de sticlă (întrebuințat *în spec.* pentru conserve) (• 522) [fr.].

Fig. 522. Bocaluri.

BOCĂLIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* Ulcică, cănuță 4500
[ung. b o k á l a].

BOCANCĂ (*mai adesea pl.* **bocănci, bocinci, bocanci, boconci**) *sf.* ① Ghete groase care se strîng cu șireturi, purtate *în spec.* de soldați (• 523): **ia bocăncile și sumanul pe tine** (GRIG.) ¶ ② Ghete greoaie, lucrate urît [ung. b a k a n c s].

BOCĂNCAR, BOCÎNCAR *sm.* Cel ce umblă încălțat cu b o c î n c i (nume de batjocură dat soldaților Austriaci).

Fig. 523 Bocancă.

BOCĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a b o c ă n i, ciocănitură.

BOCĂNI (-ănesc), **BOCĂI** (-ăesc) *vb. intr.* ① A ciocăni, a bate cu ciocanul: **de departe s'aud bocănind în șantiere ciocanele de fier** (VLAH.) ¶ ② A lovi tare cu tocurile încălțămintei în mers: **străinii trecură bocănind cu cizmele peste podeț** (SAD.) ¶ ③ A lovi, a bate (la ușă, etc.): **toți bocăneau la ușă... și strigau cît le lua gura** (CRG.) [b o c!].

BOCĂNIT *sbst.* — **BOCĂNEALĂ**: **s'aude un ∼ la dulapul din sală** (VLAH.).

BOCĂNITOARE *sf.* Ghionoaie, ciocănitoare, [b o c ă n i].

BOCĂNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Bocăneală, bocănit, ciocănitură: **aud prin somn bocănituri** (VLAH.) [b o c ă n i].

BOCCEA (*pl.*-cele) *sf.* ① Șal mare, pătrat, purtat de femei pe spate: **îmi pusese o ∼ drept căpătîiu și un mintean ca să mă învălesc** (VLAH.) ¶ ② Basma mare purtată în unele părți de țărance în locul maramei (MAN.) ¶ ③ Șal vechiu sau bucată de postav,

de pînză, etc. în care unii vînzători ambulanţi îşi înfăşoară marfa: **au pornit din zori de zi cu boccelele spre locul lor de negustorie** (GRIG.) ¶ ④ Legătură, teanc de tutun în care sînt cuprinse mai multe păpuşi: **îşi scoase o tabachere în care intra o ~ de tutun** (D.-ZAMF.) [tc. b o g č å].

BOCCEAGIU *sm.* ① Cel ce face sau vinde boccele ¶ ② Negustor care-şi poartă marfa pe spate, învelită într'o boccea: **se auzea prin oraşe cîte un ~ strigînd: „marfă! marfă!"** (I. GH.) [tc. b o g č a ğ y].

† **BOCCEALÎC** (*pl.*-îcuri) *sn.* Boccea în care se aflau legate primeneli ce mireasa aducea ca dar de nuntă mirelui: **~uri de stofă cu aşternuturi de agabaniu** (ODOB.) [tc. b o g č a l y k].

BOCCEANGIU = BOCCEAGIU.

BOCCELUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① *dim.* BOCCEA ②: **legată la cap cu o ~ de mătase neagră** (D.-ZAMF.) ¶ ② Legăturică, lucruşoare legate într'o boccea: **m'am suit şi eu cu bocceluţa mea cu merinde lîngă nenea Iorgu** (BR.-VN.).

BOCCIU[1] 1. *sm.* ① Mitocan, mojic: **să dau la toţi bocciii şi mitocanii dicoràţii şi tocmai d-tale să nu-ţi dau!** (CAR.) ¶ ② Parlagiu, cel ce taie vitele la zalhana [tc. b o k č y].

2. *adj.* P ① Grosolan, mitocănos ¶ ② Pocit, diform: **încălţămintea boccie** (JIP.).

BOCEALĂ (*pl.* celi) *sf.* Faptul de a (se) b o c i: **cu boceala n'o scoate la nici un căpătîiu** (ISP.).

BOCET (*pl.*-ete) *sn.* ① Plîns însoţit de vaiete şi de strigăte de jale: **niciodată n'am auzit ~ aşa de sfîşietor** (VLAH.) ¶ ② Tînguire în versuri, recitată sau cîntată cu glas jalnic la înmormîntări [b o c i].

BOCI (-ocesc) 1. *vb. tr.* şi *intr.* ① A jeli, a plînge cu ţipete şi vaiete: **cruntul vizir boceşte 'n cortu-i** (VLAH.) ¶ ② A jeli un mort, a recita sau cînta bocete: **o boceau de vuia satul** (CRG.).

2. *vb. refl.* A se tîngui, a se jeli, a se văieta: **a început să se bată cu pumnii în cap şi să se bocească** (CAR.) [b o a c e].

BOCIOACĂ *sf.*, BOCIOC (*pl.*-oace) *sn.* *Băn.* Măciucă.

BOCIOLIE *sf.* *Băn.* Măciulie.

BOCIT *sbst.* Faptul de a (se) b o c i.

BOCITOARE (*pl.*-toare) *sf.* Femeie (rudă a mortului, sau plătită anume) care boceşte la înmormîntări, recitînd sau cîntînd bocete: **~ existau şi la vechii Romani** (524)[b o c i]

Fig. 524. Bocitoare romane.

BOCIULIE *sf.* *Maram.* Boboc; mugur (BRL.) [comp. BOCIOLIE].

BOCLUC ☞ BUCLUC.

BOCNĂ *adv.* *numai în loc.* **a îngheţa ~, a se face ~**, a înţepeni de frig: **mi-a scos ciubotele din picioare, că se făcuse ~** (CRG.).

BOCONCI ☞ BOCANCĂ.

BOCONI (-onesc) *vb. tr.* *Trans.* A ciocni paharele [comp. BOCĂNI].

BOCOTAN, -ANĂ *sm. f.* *Trans. Maram. Oaş.* = BOGĂTAN: **tîrgul fiind gata, bocotanul duce vaca la el** (RET.).

○**BOCŞĂ** *sf.* *Trans. Băn.* ① Grămadă de lemne aşezate spre a se arde şi a se face cărbuni ¶ ② Locul unde se ard lemnele pentru a le preface în cărbuni, cărbunărie [ung. b o k s a].

BOCŞER *sm.* *Trans.* Cel care îngrijeşte de b o c ş ă, cărbunar.

BODAPROSTE ☞ BOGDAPROSTE.

BODICĂI (-ăiu) *vb. intr.* *Olten. Băn.* A cotrobăi, a scormoni, a scotoci: **bodicăie ou colinda în foc** (PAMF.).

○**BODIGAŞ**, BODIGĂU = BOGHIGAŞ.

BODÎRLĂU[1], BODÎRLAN *sm.* ① Soiu de raţă cu penele negre, strălucitoare, împestriţate pe spate cu puncte albe; pîntecele e alb, iar la gît are un fel de guler de aceeaşi culoare; trăeşte în apă; numită şi „corcodel-mare", „fundac-mare", „cufundar" sau „scufundaciu" (*Colymbus arcticus*; *C. septentrionalis*) (525): **din distanţă în distanţă cîte un bodîrlău îşi arată capul** (ODOB.) ¶ ② — RAŢĂ-FERESTRĂU ¶ 3 — FUNDAC.

BODÎRLĂU[2] *sbst.* F Temniţă, închisoare: **nu le pare rău că merg la ~** (JIP.).

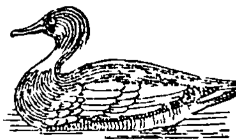

Fig. 525. Bodîrlău.

BODNAR *sm.* *Trans. Bucov.* ⊕ Butnar, dogar.

BODNĂREALĂ *sf.* *Trans. Bucov.* Butnărit, dogărit: **şoproanele vechi de ~** (GRIG.) [b o d n a r].

BODOGĂNEALĂ, BODOGONEALĂ, BODROGĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* *Mold. Bucov.* Faptul de a b o d o g ă n i.

BODOGĂNI, BODOGONI, BODROGĂNI (-ănesc) *vb. tr.* *Mold. Bucov.* A mormăi, a bombăni, a morocăni: **nu mai bodogăni, că parcă eşti o moară stricată** (ALECS.); **bodrogănind vrute şi nevrute** (CRG.).

BODOLAN (*pl.*-ane) *sn.* *Mold.* Ciolan, os mare (RV.-CRG.).

BODROANŢE *sf. pl.* *Mold.* Bulendre, boarfe, ţoale, catrafuse (RV. CRG.): **şi-a luat ~le în spate şi-a plecat** (SEZ.).

BODROGĂNI ☞ BODOGĂNI...

*BOEM 1. *adj.* Ceh, din Boemia.

2. *sm.*, BOEMĂ (-me) *sf.* ① Locuitor din Boemia ¶ ② Om care duce o viaţă desordonată fără a se îngriji de ziua de mîine (*vorb. în spec.* despre artişti): **apucăturile acestea de boem** (VLAH.) [fr.].

BOF! *interj.* = BUF!

BOFTE *sf. pl.* *Trans.* VÎZDOAGĂ[1].

BOGACIU (*pl.*-ace) *sn.*, BOGACE *sf.* POGACE: **o caltă pisa... covrigi uscaţi pentru bogaci** (CAR.).

BOGĂREA (*pl.*-iele) *sf.* *Maram.* Varietate de oi măruntele (BRL.).

BOGASIER *sm.* Negustor de b o g a s i u r i, de mărunţişuri, de manufactură: **am văzut... ~i cari împodobesc magazinele cu marfă putredă** (FIL.).

BOGASIERIE *sf.* ① Negoţ de mărunţişuri ¶ ② Prăvălia b o g a s i e r u l u i: **ţara nu-i o dugheană de ~** (ALECS.).

BOGASIU (*pl.*-siuri) *sn.* Ţesătură de bumbac colorată şi lustruită întrebuinţată mai ales pentru căptuşit: **nu va purta niciodată rochi de maniţă şi de ~** (FIL.).

BOGAT 1. *adj.* ① Care are multă avere, avut, cu stare (≠ SĂRAC); ⓟ: **nu e ~ cel ce are mult, ci cel ce se mulţumeşte cu puţin; — cine nu e dator e destul de ~; — decît ~ şi bolnav, mai bine sărac şi sănătos**; F **putred de ~**, foarte bogat ¶ ② Care are mult, în belşug: **~ în haine şi în odoare** ¶ ③ Numeros, în mare cantitate: **o bibliotecă ~ă** ¶ ④ Mănos, roditor: **pămîntul în care se vor sămăna cartofiele trebue să fie foarte ~** (ION.) ¶ ⑤ De mare preţ, scump: **hainele cele mai mîndre şi mai ~e** (ISP.).

2. *sm.* Om cu stare, cu multă avere, bogătaş; ⓟ: **nu plăteşte ~ul, ci săracul** (*sau* **vinovatul**); **— ~ul greşeşte şi săracul îşi cere iertăciune; — pînă-i vine cheful ~ului, îi iese sufletul săracului** [vsl.].

BOGĂTAN *sm.* *Trans.* Bogătaş: **Pe colea p'ingă pălan Mă 'ntîlnii c'un ~** (IK.-BRS.) [b o g a t].

BOGĂTAŞ *adj.* şi *sm.* Care e foarte b o g a t, chiabur.

BOGĂTATE *sf.* *Trans. Maram.* Bogăţie: **cum s'au putut aduna într'o noapte atîta ~ ?** (RET.) [b o g a t + suf. -ă t a t e].

BOGĂŢIE *sf.* ① Starea omului b o g a t: **săràcia e zid de piatră şi bogăţia gard de nuiele** (ZNN.) ¶ ② Avere multă, avuţie: **i-a dat Dumnezeu ~, numai nu i-a dat minte** (ZNN.) ¶ ③ Îmbelşugare, belşug, rodnicie: **bogăţia de grîu... se pleca la adierile încropite ale vîntului** (DLVR.); **bogăţia pămîntului ţării** ¶ ④ *pl.* Lucruri de mare preţ, scumpeturi: **palatul... cu toate bogăţiile şi podoabele din el** (CRG.).

‡**BOGAZ** (*pl.*-azuri) *sn.* Strîmtoare; canal [tc.].

BOGDAN *sm.* Unul din cei patru stîlpi din cari e alcătuit stăvilarul morii.

BOGDAPROSTE! Ⓟ BODAPROSTE! *sau* BODAPROSTI! 1. *interj.* Mulţumesc! mulţumim! (rostit *în spec.* de cerşetori cînd li se dă ceva de pomană): **bogdaproste! cucoane, şi Dumnezeu să primească**

(ISP) ¶ - A zice ~, a mulțumi lui Dumnezeu); a-i mulțumit: ziseră bodaprosti de o întîmplare ca asta (VLAH.).
2. (pl.-tii, -te) sn. ı Mulțumire (adresată de cel miluit: mîncă Ioaneș boierește și... zise crîșmăriței un bogdaproste (RET.); cerșitorind mila creștinilor și împărțind bogdaprostele în dreapta și în stînga (NEGR.) ¶ ː *iron.* A umplea de ~, a ocărî, a batjocori pe cineva, în loc de a-i mulțumi; puiu de ~, copil de cerșetor, slab, prăpădit: în ce hal mă găseam, ghemuit în desagă, ca un puiu de bogdaproste (CRG). [vsl. b o g ŭ - d a - p r o s t i t i.

BOGDAȘIE (*pl.*-așii) *sf. Olten.* Boroboață, poznă (CIAUS.).

BOGHEACĂ, BOGHECUȚĂ *sf. Mold.* ✓ Căpiță (mică) de fîn ori de paie, clăiță (RV.-CRG.) (CONV.) (PAMF.) [b o a g h e[1]].

BOGHEȚ[1], **-EATĂ** **ETĂ** *adj. Mold.* ① Cucuiat; Găină ~ă, puică ~ă (găină, puică) cu pene pe la urechi: Trei găini boghete Șed la mama în părete (GOR.) (*ghicitoare despre* „fereastră") ¶ ② *Pr. anal.* Gros, umflat: îmi făcea apoi cîte un benghiu ~ în frunte (CRG).

BOGHEȚ[2] BUGĂT.

BOGHIANĂ (*pl.*-ghene *sf. Trans.* ✓ Căpiță (PAC.) [b o g h i e.

BOGHIE ☛ BOAGHE[1].

BOGHIGAȘ, BOGHIGĂU. BOGHIU[1] *sm. Trans.* Specie de uliu ung. b a g o l y.

BOGHIU[2] *sn.* ✓ BOAGHE[1].

BOGLAR *sm.* ♣ GĂLBENELE ı; GĂLBENELE-DE-MUNTE ung.].

‡**BOGOIAVLENIE, BOGOIEVLENIE** *sf.* Bobotează [vsl.].

BOGOMILIC *adj.* Privitor la secta eretică a B o g o m i l i l o r (☛ P. IST.) cari admiteau că lumea e cîrmuită de două principii suverane, unul bun și altul rău.

BOGOMILISM *sbst.* Doctrina bogomilică.

BOGONISI (-isesc) *vb. tr.* A mormăi rugăciuni: un biet călugăr bogonisea pe slavonește (ODOB.).

BOGORIE BUGĂRIE.

‡**BOGORODIȚA** *sf.* Maica Domnului, Născătoarea de Dumnezeu [vsl.].

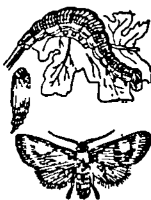
BOGOSLOV *adj.* și *sm.* Teolog: legătorul nostru ~.. îl cunoștea pe moșneagul (GRIG.); ~ii erau toți oameni mari, cu barbă și cu mustăți (SLV.) [vsl.].

†**BOGZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Bufniță.

BOGZAR *sm. Mold.* Peștișor mai mărunt din spețа numită „viză".

BOHACIU BOGACIU.

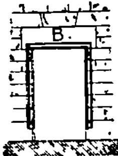
BOHAZ — BOGAZ.

Fig. 526. Bohociu.

BOHOCIU *sm.* Fluturaș de noapte, cu ochii scoși ceva afară din cap, cu trupul acoperit cu perișori lungi și deși, numit și „buhă-de-curechiu", „sufletul-mortului", etc. (*Mamestra brassicae*) ▪ 526).

BOI (boesc) *vb. tr.* ① A văpsi: pe dinlăuntrul ferestrelor au boit cu vînăt (SLV.) ¶ ② *Mold:* F A înșela, a trage pe sfoară: pe ist cu capra știu încaltea că bine l-am boit (CRG.) [b o i a].

BOIA (*pl.*-ele) *sf.* ① Văpsea: muiat în ~ de băcan pentru roșit ouă (CAR.) ¶ ② ✕ Sos la bucate preparat cu oțet și legume și cu unt sau unt-de-lemn ¶ ▪ ✕ ~ de ardeiu, ardeiu roșu uscat și redus în praf [tc.].

Fig. 527. B. Boiandric.

BOIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a b o i ¶ ② Boia.

BOIAN, -ANĂ *sm. f.* Nume de bou (de vacă).

BOIANDRIC, BOIANDROC, BOIANDRUC (*pl.* -curi) *sn.* Grindă de lemn sau de fier ce se pune de-asupra tocului unei uși sau ferestre, spre a susținea zidul (▪ 527) [tc. b u j u n d r u k „jug"].

BOIANGERIE *sf.* ⊕ ① Meseria b o i a n g i u l u i ¶ ② Atelierul, prăvălia boiangiului.

BOIANGIOAIE *sf.* ♣ = DROBUȘOR ı.

BOIANGIU *sm.* ⊕ Cel ce boește lînă, bumbac, pînzeturi, stofe, etc. (▣ 528) [tc. b o y a ğ y].

BOIASTRĂ *sf.* Vacă rea care nu se lasă a fi mulsă [b o u].

Fig. 528. Boiangiu.

*__BOICOT__ *pl.*-oturi) *sn.* Faptul de a b o i c o t a boicotare: e masă mare la cuconul Iancu un chiabur foarte colțat. inițiatorul ~ului (CAR.).

*__BOICOTA__ (-otez *vb. tr.* A ocoli pe un negustor, un industriaș, etc. necumpărînd nimic de la dînsul, sau neavînd cu el nici o legătură, ca pedeapsă sau răzbunare din partea mulțimii jignite de felul lui de a se purta: deși se știe boicotat, bagă de seamă că vînzarea... rămîne aceeași ca totdeauna (CAR.) [fr.].

BOICUȘ *sm.* = AUȘEL.

BOIER *sm.* ① Odinioară: om din clasa de sus a societății, care se bucura de anumite privilegii

TABELA X. BOIERI

A. B. Boieri din sec. al XVIII-lea. — C. Boieroaică din sec. al XVIII-lea. — F. Boier de la începutul sec. al XIX-lea. — D. E. G. Boieri de la începutul epocei Fanarioților (după Doussault).

și purtînd un titlu de noblețe conferit de Domn, fără însă a avea dreptul de a-l transmite moșteni-

torilor ¶ ② Mai tîrziu: titlu ce se da marilor dregători ai Statului cari alcătuiau clasa **boierilor de divan** şi cari, împreună cu mitropolitul şi episcopii, constituiau **divanul domnesc**; toţi aceştia erau împărţiţi, după rangul boieriei, în trei categorii: I. **Boierii mari** *sau* **boierii veliţi**, cari erau, în ordinea rangului, în Muntenia, marele ban, marele logofăt, marele spătar, marele postelnic, marele paharnic, marele vistiernic, iar în Moldova, marele logofăt, marele vornic al Ţării-de-jos, marele vornic al Ţării-de-sus, hatmanul, marele postelnic, marele spătar marele paharnic, marele vistiernic; aceştia alcătuiau, în cele două ţări, „sfatul domnesc" şi se numeau **boieri de stat**; după aceştia urmau, în ordinea ierarhiei, atît în Moldova cît şi în Muntenia, marele stolnic, marele comis, marele medelnicer, marele sărdar, marele clucer, marele sulger, marele jitnicer, marele pitar, marele şetrar, marele armaş şi aga. II. **Boierii de clasa a doua**, aceiaşi, de la spătar în jos, însă de un rang inferior, ai căror titlu era precedat de **ftori** sau **vtori**. III. **Boierii de rangul al treilea**, cu titlul precedat de cuvîntul slavon **treti** („al treilea"): postelnicul, spătarul, paharnicul, vistiernicul, comisul, sulgerul, jitnicerul, etc. După clasa boierilor de divan, urma clasa **boierilor mici** sau **boierinaşilor**, cari ocupau slujbe mai mici la Curte sau pe lîngă Domn (☛ TAB. X) ¶ ③ Astăzi: nume dat de ţărani proprietarului sau arendaşului moşiei: **în pragul dealului dai de casele ~ului Dinu Murguleţ** (D.-ZAMF.); Ⓟ: **s'a schimbat ~ul**, (cutare) nu mai e acelaşi cum îl ştii, şi-a schimbat firea ¶ ④ Nume dat de slugi stăpînului [vsl. b o l j a r ŭ].

BOIERAŞ *sm. dim.* **BOIER**.

BOIEREÀLĂ *sf.* Faptul de a b o i e r i: **din multă ~ a ajuns de n'are haină pe ea** (JIP.).

BOIEREASĂ (*pl.* **ese**) *sf.* Nevasta unui b o i e r: **să mergi cu aceasta la cocoana ~, la curte** (RET.).

BOIEREȘC 1. *adj.* De b o i e r, privitor la boieri: **toată curtea boierească trăeşte liniştită** (D.-ZAMF.); **fecior ~ ☛ FECIOR**; Ⓟ: **cu o minciună boierească, treci în ţara ungurească**.

2. (*pl.*-**escuri**) *sn. Mold.* Clacă, munca la cîmp pe care este dator s'o facă ţăranul în folosul boierului: **o ieşit la ~ cu noaptea 'n cap** (ALECS.).

BOIEREȘTE *adj.* Ca b o i e r i i: **a trăi ~; îmbrăcat ~** (RET.).

BOIEREȚ *sbst. col.* **BOIER**. Toţi boierii, clasa boierilor: **dregătorimea şi ~ul scăpătară** (JIP.).

BOIERI (**esc**) 1. *vb. tr.* ① A ridica la rangul de b o i e r, a face boier: **i-a dăruit cu hrisov o moşie... şi pe deasupra l-a şi boierit** (CAR.) ¶ ② Ⓕ A înnobila: **am voit să boierim limba** (JIP.).

2. *vb. refl.* ① A deveni boier ¶ ② A începe să trăească ca boierii, să aibă apucături de boier ¶ ③ F A se fuduli, a se mîndri ¶ ④ *iron.* ♯ Ⓟ A căpăta o boală venerică.

BOIERIE (*pl.*-**rii**) *sf.* ① Rang, demnitate de boier: **să te sileşti să-l înveţi, că-ţi dau şi ~** (ISP.) ¶ ② Traiu, apucături de boier.

BOIERIME *sf. col.* **BOIER**: **o mulţime de alte mese erau puse pentru ~** (ISP.).

‡**BOIERIN** = **BOIER** [blg. b o l j a r i n ŭ].

BOIER(I)NAȘ *sm.* ① ‡ Boier din clasa cea mai de jos, boier mic; boierinaşii slujeau la Curte în dregătoriile inferioare de cămăraşi, cupari, ciohodari, aprozi, etc.: **boierinaşii... şi mazilii sau nobilimea cea de la ţară... erau scutiţi de dări către Stat** (I.-GH.) ¶ ② Varietate de crap, cu solzii aurii foarte lucioşi, numit şi „împăratul-crapului" [b o i e r i n + suf. dim. a ş].

○**BOIERIȚĂ** (*pl.*-**iţe**) *sf. Mold. Bucov. Trans.* Nevasta unui b o i e r: **il vom trimite cu o carte pînă la cocoana mea, la boieriţa** (RET.).

BOIERNAȘ ☛ **BOIERINAȘ**.

BOIEROAICĂ (*pl.*-**ce**) *sf.* Nevasta unui b o i e r: **poate că aici s'au adăpostit boieroaicele** (IRG.).

BOIEROS *adj.* Cu apucături de b o i e r, care face pe boierul.

†**BOINIC** *sm. Bucov.* ① Luptător, atlet, gladiator ¶ ② Bătăuş: **aista-i ~ul satului** (RV.-CRG.) [sl.].

BOIȘTE, **BOIȘTEAN** *sm. Mold.* Peştişor de 8-10 cm. lungime, cu corpul aproape rotund ca un fus, acoperit cu solzişori de culoare verde-închisă; trăeşte prin pîraiele mai mari de la munte (*Phorinus laevis*) (▣ 530) [vsl. b o j i - š t e „loc de luptă", de unde *pr. anal.* „locul unde se bat peştii" şi apoi însuşi numele peştelui].

Fig. 530. Boiştean.

BOIT 1. *adj. p.* **BOI**. Văpsit.

2. *sbst.* Faptul de a b o i.

BOITAR *sm.* Ciobănaş care dă ajutor la stînă sau care mînă turma de oi din urmă [comp. ung. b o j t á r].

BOIU *sbst.* ① Statură, înfăţişare: **~l lui cel falnic... il arăta cît de colo a nu fi de argat prost** (ISP.) ¶ ② Neam, soiu [tc. b o y].

BOJ = **BOZ**.

BOJĂȚEI, **BOJOȚEI** *sm. pl.* ♣ = **SPÎNZ**.

BOJBĂI ☛ **BÎJBÂI**.

BOJDEUCĂ ☛ **BUJDEUCĂ**.

BOJOC, **BOJOG** *sm.* (*mai adesea* **BOJOCI**, **BOJOGI** *pl.*) Plămîni (*în spec.* la vite): **un oftat adînc de uşurare scoase Saveş din toţi bojocii** (FLOR.); **striga din fundul bojogilor** (CAR.).

BOJOGAR *sm.* Ⓟ Hoţ de lucruri mărunte, borfaş, găinar: **voi... sînteţi nişte ~i** (FIL.) [b o j o g].

BOJOGĂRIE *sf.* Ⓟ Furt de lucruri mărunte, găinărie, borfăşie: **îi veni în gînd să s'apuce de bojogării** (FLOR.) [b o j o g a r].

BOJOȚEI ☛ **BOJĂȚEI**.

BOL[1] (*pl.*-**luri**) *sn.* ① ♣ Un fel de hap mare şi moale, făcut din substanţe medicinale ¶ ② **~ alimentar**, cocoloş de mîncare mestecată şi care se înghite dintr'odată ¶ ③ Bulgăre rotund (făcut din ceva muiat), cocoloş, boţ [fr.].

BOL[2] (*pl.*-**luri**) *sn.* Strachină mică de forma unei jumătăţi de sferă (▣ 531) [fr.< engl.].

Fig. 531. Boluri.

BOLĂTĂU = **BULĂTĂU**.

BOLBOACĂ ☛ **BULBOACĂ**.

BOLBOANĂ ☛ **BULBOANĂ**.

BOLBOARE (*pl.*-**bori**) *sf.* Vîrtej de apă [v u l v o a r e].

BOLBOCA ☛ **BULBOCA**.

BOLBOIA *vb. refl.* ① A holba ochii ¶ ② A se uita urît la cineva.

BOLBORE *sm. Trans.* Cel ce bîlbîe, gîngav (ALECS.) [srb. b r b o r a].

○**BOLBOROS** *sm.* (*mai adesea* **BOLBOROȘI** *pl.*) *Băn. Olten.* Băşici de apă, cînd plouă tare: **ploaie cu bolboroşi** (GRM.).

BOLBOROSEALĂ, **BORBOROSEALĂ** *sf.* ① Faptul de a b o l b o r o s i ¶ ② Sgomotul produs de apa care clocoteşte într'un vîrtej sau de ori-ce lichid care ţîşneşte la intervale printr'o mică deschizătură: **bolboroseala izvoarelor pare o sfadă de glasuri ce se alungă pe sub pămînt** (VLAH.) ¶ ③ Vorbire încîlcită, încurcată, fără înţeles ¶ ④ Cîntatul particular al curcanilor.

BOLBOROSI, **BORBOROSI** (-**osesc**) *vb. tr.* şi *intr.* ① A produce un sgomot ca apa cînd clocoteşte într'un vîrtej sau ca ori-ce alt lichid care ţîşneşte printr'o deschizătură mică; a gîlgîi (*vorb.* de sînge): **şuetele izvoarelor s'aud bolborosind ca nişte glasuri pe sub pămînt** (VLAH.); **Aud Prutul borborosind Şi apele greu huind** (VOR.) ¶ ② A face bulbuci, băşici (*vorb.* de ploaie) ¶ ③ *Pr. anal.* A vorbi iute şi încurcat, a rosti vorbe fără înţeles sau într'un chip nedesluşit, a mormăi: **ţi se încleie limba în gură şi începi a bolborosi turceşte** (CRG.) ¶ ④ Se zice despre cîntatul sau strigătul particular al curcanilor [b o l b o r o s].

BOLBOROȘA, **BOLBOȘA** (-**oşez**) *vb. tr.* şi *refl.* A holba ochii, a (se) bulbuca, a se umfla (*vorb.* de ochi).

BOLBOROȘAT, **BOLBOȘAT** *adj. p.* **BOLB(OR)OȘA**.

Holbat, bulbucat, umflat: cu ochii bolboșați și plini de lacrămi (BR.-VN.).

BOLBOTAIE BĂLBĂTAIE.

BOLBOTINĂ (*mai adesea pl.* BOLBOTINE -TINI *sf.* ① *Olten. Băn.* Buruieni care se culeg spre a se fierbe ca hrană pentru păsări, sau pentru a pregăti leacuri din ele (CIAUȘ.) (NOV.) ¶ ② *Olten.* Pepene verde (RV.-CRG.) ¶ ③ Poame necoapte (R.-COD.) (L.-M.) (POL.).

BOLBURĂ = VOLBURĂ.

BOLD[1] (*pl.*-duri) *sn.* ① Nuia lungă sau băț ascuțit cu care se împung vitele ca să le îndemne la mers, strămurare ¶ ② (F) Îndemn, imbold: suferința este un ~ mai mult către perfecționare (BĂLC.) ¶ ③ Acul insectelor (albinei, viespii, țînțarului) cu care împung ¶ ④ Ghimpe, vîrf ascuțit: ~ul unui pinten (NEGR.); F: ~ul Satanei se vede că-i înghimpase (CRG.); (F): avea la inimă un ~ (MERA) ¶ ⑤ *Mold.* Ac cu gămălie ¶ ⑥ Par ascuțit ce se pune în vîrful caselor țărănești, al corturilor, etc.: ~ul de la cortul împăratului l-au sfărmat (NEC.) ¶ ⑦ Prăjină lungă, cu un petec de piele la capătul de jos, cu care se scormonesc peștii din ascunzători și se mînă către sac sau mreajă ¶ ⑧ *Mold.* Cuiu bătut ca podoabă în prăselele cuțitelor: Cu paloșe'n ~uri, Lăsate pe șolduri (TEOD.) [vsl. b o d l ĭ].

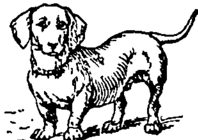
○**BOLD**[2] (*pl.*-duri) *sn. Maram.* Prăvălie, dugheană [ung. b o l t].

BOLDAN *pl.*-ane) *sn.* Colț de piatră, vîrf de munte [b o l d].

○**BOLDĂNA** (-ăna), **BOLDĂNI** (-ănesc) *vb. tr. Băn.* A b o l d i ochii, a sgîi, a holba.

○**BOLDĂNOS** *adj. Băn.* Cu ochii mari, sgîiți holbat [b o l d ă n a]

BOLDEIU *sm.*, **BOLDEICĂ** *sf.* Cîine de vînat, de rasă străină, scund, cu picioarele scurte, uneori sucite; coteiu (▣ 532).

Fig. 532. Boldeiu.

BOLDEICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* BOLDEICĂ.

BOLDI (-desc) *vb. tr.* ① A împunge cu b o l d u l, a imboldi ¶ ② A împunge cu coarnele (țapul): au început a-l goni și a-l ~ cu coarnele (TICH.) ¶ ③ A înțepa: îl boldea... la inimă un junghiu (MERA) ¶ ④ A sgîi, a holba a căsca ochii; a-și pironi ochii: deschide gura și boldește ochii (ALECS.).

BOLDIȘ *adv.* ① Împungînd cu b o l d u l ¶ ② Cu ochii boldiți.

BOLDIȘOR *sn.* (*pl.*-oare) *dim.* BOLD.

BOLDIT *adj.* ① *p.* BOLDI ¶ ② Holbat, sgîit: Cu dinții rînjiți, Cu ochii boldiți (MAR.).

BOLEA *npr. m. Mold. Trans.* Ființă imaginară cu care se sperie copiii (MAR.) (PAMF.) [b o a l ă].

BOLEAC *adj. Mold. Trans.* Bolnăvicios: să facă... mîncărușă bună la cel ~ (RET.). [b o a l ă].

BOLEASNĂ (*pl.*-esne) *sf.* = BOLEȘNIȚĂ: pică de bolesne cîte-o vită din cirezi (ODOB.).

*__BOLERO__ (*pl.*-rouri) *sn.* Haină femeiască, fără mîneci și fără guler, care acopere numai spatele și pieptul și se poartă peste bluză (▣ 533)[fr. < sp.].

Fig. 533. Bolero.

BOLEȘNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Boală lipicioasă, molipsitoare, molimă, epidemie puțin violentă [vsl. b o l e s t î n i c a].

○**BOLF** (*pl.*-furi) *sn. Trans.* Bolovan, pietroiu.

BOLFĂ (*pl.*-fe) *sf* ① Umflătură: o babă... cu o ~ mare în obrazul stîng (VLAH.) ¶ ② Gîlcă, amigdalită: cînd... ai bolfe, să te lovești la ele de trei ori cu un ciolan de mort, și-ți trece (GOR.) ¶ ③ *pl.* Anghină, difterie.

BOLFEU = BULFEU.

BOLI (-lesc) *vb. intr.* A fi bolnav, a zăcea de o boală lungă: de te bolnăvești, nu te da lenii, că bolești mult (JIP.); vitele boleau și mureau p'un capăt (DLVR) [vsl. b o l ě t i].

*__BOLID__ (*pl.*-de) *sn.* ☆ Mic corp ceresc, de natură minerală, care rătăcește în spațiu, se aprinde în contact cu atmosfera noastră se fărîmă în mii de bucăți și da naștere aeroliților ce cad pe pămînt [fr.].

BOLINDEȚ (*pl.*-ețe *sn.* COLINDEȚ.

BOLIȘTE *sf. Mold.* Boleșniță, epidemie: m'au trimes la stînă... să șed acolo pînă s'o mai potoli ~a (CRG.) [vsl. b o l i š t e].

BOLÎND, BOLUND *adj. Tr.-Carp.* Smintit, nerod, nebun: copilul se face bolînd și tîmp la minte (MAR.) [ung. b o l o n d].

BOLÎNDARIȚĂ, BOLUNDARIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Tr.-Carp.* — LAUR [b o l î n d].

BOLÎNDATEC, BOLUNDATEC *adj. Tr.-Carp.* Smintit, cam b o l î n d.

BOLÎNZI, BOLUNZI, BOLONZI (-zesc) *vb. intr. Tr.-Carp.* A înnebuni [b o l î n d].

○**BOLÎNZEȘTE**, BOLUNZEȘTE *adv. Tr.-Carp.* Nebunește, ca un b o l î n d: nebunește și bolunzește doresc și poftesc (TICH.).

BOLÎNZIE, BOLUNZIE *sf. Tr.-Carp.* Nebunie [b o l î n d].

BOLMOJI — BĂLMUJI.

BOLNAV, -VĂ *adj.* și *sm. f.* Care pătimește de-o boală (↔ SĂNĂTOS); ⓟ: ~ul multe zice și sănătosul face ce știe; → BOGAT [blg.].

BOLNĂVI, ÎMBOLNĂVI (-ăvesc) 1. *vb. tr.* A face b o l n a v: necumpătarea bolnăvește trupul (ZNN.).

2. *vb. refl.* A căpăta o boală, a cădea bolnav: se bolnăvi de lingoare (NEGR.).

BOLNĂVICIOS *adj.* Care e mai mult b o l n a v decît sănătos, care se îmbolnăvește ușor: nevasta lui... femeie... bolnăvicioasă, sta mai mult în casă (VLAH.).

BOLNĂVIOR *adj. dim.* BOLNAV. Cam bolnav: i-a trecut copilei, parcă nu mai visase cineva c'ar fi fost bolnăvicioasă (CAR.).

○**BOLNĂVOS** *adj. Băn.* = BOLNĂVICIOS.

†**BOLNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① ‡ Spital (mai ales pe lîngă o mănăstire sau un așezămînt de binefacere) ¶ ② Încăpere boltită (într'o parte a paraclisului unei mănăstiri) în care se păstrează, după desgropare, craniile morților (→ OSUAR) [vsl. b o l ĭ n i c a].

BOLOBOC → POLOBOC.

BOLOBOȚ *sm.* Cocoloș (*în spec.* de unt).

BOLOCAN *sm.* ① Nume dat boilor mari și greoi ¶ ② F Bădăran: aseară mă culcai ~ și azi iată-mă mare ban (JIP.).

BOLOCĂNOS *adj.* Gros, greoiu: viitorul lor bărbat va fi urît, ~, bolnăvicios și sărăcăcios (MAR.) [b o l o c a n].

○**BOLOGAN** *sm. Olten.* GOLOGAN.

○**BOLOGEANĂ** (*pl.*-ene) *sf.* CARTOF.

○**BOLOHAN** *sm. Mold. Bucov.* BOLOVAN: apucînd un ~, îl asvîrli... de au spart capul unei babe (SB.).

○**BOLOHĂNEALĂ** *sf. Mold. Bucov.* Umflarea ugerului (la vaci), a țîței (la femei): de ~, vita scapă, descîntînd-o cu cutea înfierbîntată în foc (ȘEZ.) [b o l o h ă n i].

○**BOLOHĂNI** (-ănesc 1. *vb. refl. Mold. Bucov.* A se umfla, a se inflama ugerul (la vaci) sau țîța (la femei), cum se întîmplă uneori după nașterea dintîiu sau cînd laptele nu e supt ori muls la timp: dacă... unei femei i se bolohănește pieptul (MAR.).

2. *vb. tr.* A bolovăni, a holba, a sgîi (ochii) [b o l o h a n].

○**BOLONICĂ** *sf.* = COSIȚEL [ung. b o l o n y i k].

○**BOLONZI** → BOLÎNZI.

BOLOVAN *sm.* ① ‡ Idol ¶ ② Pietroiu, bucată mare de piatră, de pămînt, de sare, etc.: undele lui colcotă, sfărmate de ~i (VLAH.) [sl. b o l v a n, rus. b o l v a n ŭ, etc.].

BOLOVĂNI (-ănesc) 1. *vb. tr.* A holba, a sgîi ochii: bolovăni niște ochi ca de nădăbăios (ISP.).

2. *vb. refl.* A se îngrămădi, a se strînge grămadă (*vorb.* de nori): norii se bolovănesc (DLVR.) [b o l o v a n].

BOLOVĂNIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* Loc plin de b o l o v a n i: mulțime de bolovani: sălciile și ~urile grămădite de puhoaie (SAD.).

BOLOVĂNOS *adj.* Plin de b o l o v a n i: mergem o bucată pe matca bolovănoasă a unui pîrău (VLAH.).

‡**BOLOZA** (*pl.*-zale) *sf.*, BOLOZAN (*pl.*-ane) *sn.* Un fel de luntre mare.

BOLTĂ (*pl.*-ți) *sf.* ① Zidărie sau construcțiune de piatră ori de fier în formă de arc (▣ 534): **Sub bolta cea înaltă a unei vechi biserici** (EMIN.) ¶ ② *Pr. anal.* Ceea ce seamănă cu o boltă: **bolta cerului, bolta cerească**, toată partea cerului pe care o vedem deasupra noastră: **bolțile pădurilor parcă vorbesc și ele** (VLAH.); **~ de verdeață** (▣ 535): **cîntau privighetorile prin bolțile de verdeață ale grădinii** (GRL.): **~ de viță**, construcție de lemn sau de fier, în formă de arc, pentru sprijinirea viței ¶ ③ *Trans.* Prăvălie (la început așezată într'o încăpere boltită), dugheană: **va veni vremea cînd va fi în tot satul ~** (RET.) ¶ ④ *Olten.* Prăvălie de ocazie instalată într'un bîlciu sub un acoperemînt de pînză sau într'un cort [srb. blg. b o l t a < it.; comp. și ung. b o l t].

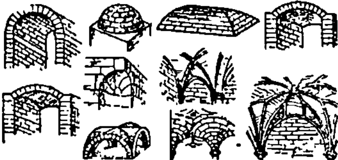

Fig. 534. Bolți.

Fig. 535. Boltă de verdeață.

BOLTAȘ *sm.*, **BOLTĂȘIȚĂ** (*pl.*-ițe) *sf.* Prăvăliaș, negustor(easă) cu b o l t ă (prăvălie) de mărfuri: **~ul punga i-a cam ușurat** (PANN).

BOLTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① A da unei construcții, unui tavan, etc. arcuitura unei bolți ¶ ② *Pr. anal.* A forma ca o b o l t ă (de verdeață, etc.): **stejarii... bolteau șoseaua cu o țesătură fantastică de ramuri** (D.-ZAMF.). 2. *vb. refl.* A lua o formă arcuită, ca de boltă: **o spărtură largă se deschide boltindu-se în coasta... muntelui** (VLAH.).

BOLTIRE, **BOLTITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Partea superioară a unei construcțiuni, a unei încăperi, în formă de boltă ¶ ② Arcadă [b o l t i].

BOLTIT *adj. p.* **BOLTI**. În formă de boltă, arcuit, care seamănă cu o boltă (C **NEBOLTIT**): **o frunte... netedă... corect ~ă** (EMIN.).

BOLTITURĂ ☛ **BOLTIRE**.

BOLTIȚĂ (*p.*-țe) *sf. dim.* **BOLTĂ**.

○**BOLUND...** ☛ **BOLÎND...**

***BOMBA** (-bez) *vb. tr.* A rotunji, a da forma rotundă ca unei bombe: **își bombează pieptul înainte** (VLAH.) [fr.].

***BOMBĂ** (*pl.*-be) *sf.* Ghiulea de fier, găunoasă și umplută cu praf de pușcă care, asvîrlită cu tunul sau în alt chip, se sfărîmă în bucăți, cînd ajunge la locul destinat: **Noi jucam hora din sat, Rîzînd de-a bombei șuier** (ALECS.) ¶ ② Ⓕ **A cădea ca o ~**, a veni, a se întîmpla pe neașteptate, producînd o mare turburare [fr.].

BOMBĂNEALĂ (*pl.*-eli) Faptul de a b o m b ă n i.

BOMBĂNI (-ănesc), **BOMBĂI** (-ăesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A mormăi, a vorbi singur, printre buze, încet și nedeslușit (*în spec.* spre a-și arăta nemulțumirea): **o zi întreagă bombănea dacă se atingea cineva de ele** (BR.-VN.); **bombănea pe capră înjurînd** (D.-ZAMF.) ¶ ② A bolborosi: **cutreeră țara bombănind rugăciuni** (VLAH.); **copilul se joacă... bombănind vorbe de tainic înțeles** (SLV.) ¶ ③ A certa, a cicăli: **țăranul e deprins ...a bombăni muierea, a pișca copiii** (JIP.) ¶ ④ A bîzîi (despre albine) (L.-M.) (MAR.) [onom.].

BOMBĂNIT *sbst.* Faptul de a b o m b ă n i, mormăit: **înlăuntru se auzi un ~ și o trîntitură de scaun** (SAD.).

BOMBAR *sm.* = **BĂRZĂUN** [comp. rut. b o m b a r, srb. b u m b a r].

***BOMBARDA** (-dez) *vb. tr.* ① A arunca bombe, a bate cu tunul ¶ ② Ⓕ A ridica deodată pe cineva la un rang însemnat, la o slujbă înaltă [fr.].

***BOMBARDĂ** (*pl.*-de) *sf.* **BALIEMEZ** [fr.].

***BOMBARDAMENT** (*pl.*-te) *sn.* Faptul de a bombarda, asvîrlire de bombe, tragere cu tunul (într'o cetate, într'o armată dușmană) [fr.].

***BOMBASTIC** *adj.* Umflat, emfatic (*vorb.* de stil, de fraze): **La titlu să iai seama: sonor, ~, vag, Și cu ceva macabru să ne 'nfiori din prag** (VLAH.) [germ. b o m b a s t i s c h].

***BOMBAT** *adj.* Rotund, gogonat: **o frunte ~ă sub care sclipesc doi ochi negri** (BR.-VN.) [fr. b o m b é].

***BOMBOANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Soiu de zaharicale fabricate de cofetari [fr. b o n b o n].

BOMBOANE *sf. pl. Olten. Trans.* B o b o a n e, farmece.

BOMBOLIE *sf. Trans.* Măciulie [b o a m b ă].

***BOMBONEL** *sm.* Ⓕ Ceva drăguț, gingaș: **așa ~ de băiat, să-l sorbi într'un pahar de apă** (BAS.) [b o m b o a n ă].

BOMBONI (-onesc) *vb. tr. Trans.* A fermeca, a vrăji [b o m b o a n e].

***BOMBONIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Cutie în care se pun bomboane ¶ ② Ⓕ Căsuță clădită și aranjată cu mult gust [fr.].

***BOMPRES** (*pl.*-suri) *sn.* Catart așezat aproape orizontal în partea dinainte a unei corăbii (▣ 536) [it.].

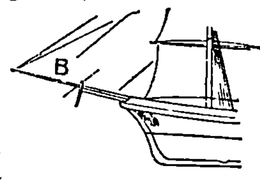

Fig. 536. B. Bompres.

***BON** (*pl.*-nuri) *sn.* ① Bilet în schimbul căruia se primește o sumă anumită sau obiectele în natură însemnate pe el: **~ de pîine; ~ de lemne** ¶ ② Hîrtie de valoare emisă de Stat sau de o instituțiune financiară: **~ de tezaur** [fr.].

***BONĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Dădacă, servitoare (de obiceiu străină) pentru îngrijit copiii: **copii veseli.. aduși în grădină de bone... se joacă** (VLAH.) [fr.].

BONC(A)! *sau* **BONCA-BONCA!** *interj.* Imită sgomotul produs de bătaia ciocanului sau de loviturile picioarelor de pietre, etc. ale aceluia care se poticnește: **pe drum, bonca-bonca! mă împiedecam de toate pietrele** (DLVR.) [onom.].

BONCĂI (-ăesc) *vb. intr.* și *refl.* ① A rage prelung și plîngător (despre vite cornute și despre cerbi): **taurul a început a se ~ și a împinge sălbatec în pămînt** (S.-ALD.) ¶ ② *Pr. ext.* A scînci (despre copii) [vsl. b ą k a t i].

BONCĂIT *sbst.* Faptul de a b o n c ă i; raget prelung și plîngător.

BONCĂL(U)I (-uesc) = **BONCĂI**: **aude... un muget înnădușit: cerbul venea boncăluind** (CRG.); **vitele în ciurdă încep... a boncăli** (GRM.).

BONCĂL(U)IT *sbst.* Faptul de a b o n c ă l u i; muget puternic, raget prelung și plîngător: **de la imașuri venea... un ~ înnădușit de taur** (SAD.).

○**BONCĂNI** (-ănesc) *vb. intr.* A bocăni (într'o scîndură) (R.-COD.) [b o n c a + b o c ă n i].

○**BONDĂ** ☛ **BUNDĂ**.

BONDĂNI (-ănesc) *vb. intr.* A bîzîi (ca b o n d a r u l); *pr. anal.*: **la crîșmă... cobzele bondănesc** (IRG.).

○**BONDAR** *sm. Mold. Bucov.* ① = **BĂRZĂUN**: **...un ~ rotund în pîntec Somnoros pe nas ca popii glăsuește 'ncet un cîntec** (EMIN.) ¶ ② Tăun ¶ ③ = **MUSCA-CALULUI** (*Gastrophilus equi*).

○**BONDĂRAȘ** *sm. dim.* **BONDAR**.

BONDĂRIME *sf. col.* Mulțime de b o n d a r i, toți bondarii: **~a s'a sfîrșit** (DON.).

BONDOC, -O(A)CĂ, *Mold.* **BUNDUC, -CĂ** *adj.* și *sm. f.* ① Scund și gros, mic și îndesat: **pare că văz colo pe un biet vînător bondoc și pîntecos** (ODOB.); **groscioară, grasă, bondoacă, cu părul negru** (DLVR.); **bunduc, scurt, lat în spate și cu capul rotund** (SAD.) ¶ ② **Bunduci, bondoci** *sm. pl.* Stîlpii cari sprijinesc coastele prispelor, tarași; lemne scurte și groase de care sînt prinse stinghiile pe care se bat stoborii gardului [tc. b u n d u k].

BONDOCEL *adj.* și *sm. dim.* **BONDOC** ①.

○**BONDRĂȘ** *adj. Trans.* Prostănac, nătărău (PȘC.) [ung. b o n d r u s].

BONDRETE, **BONDREȚ** *sm.* ① Larva fluturelui de mătase ¶ ② Viermuș care se face în abcesele din măsele, din larvele depuse de muște

¶ ③ *Olten. Băn.* Viermuş care se face în şezutul calului ☛ ④ = OIŞIŢĂ.

BONDRIŞ, BONDROŞ *sm. Trans. Bucov.* ① Om cu umbletul greoiu din cauza îmbrăcămintei grele de pe el ¶ ② Om mascat, brezaie ¶ ③ ⑤ Săptămîna bondrişilor (MAR.), săptămîna nebunilor [ung. b o n d r u s].

***BONETĂ** (*pl.*-te) *sf.*, ✍ BONET (*pl.*-te, -turi) *sn.* ① Acoperemînt al capului (pentru femei bătrîne, pentru servitoare şi copii), scufie, căiţă; căciuliţă (▣ 537): potrivi o bonetă pe cap şi ieşi pe urma baciului (GN.); s'a întîmplat să recunosc sub un bonet de doică pe doamna (VLAH.) ¶ ② Bonetă frigiană, ✍ bonet frigian, acoperemînt al capului purtat de vechii Frigieni şi adoptat (de coloare roşie) de adepţii marii Revoluţiuni franceze, în 1793, ca simbol al libertăţii (▪ 538) ¶ ③ ⚔ Acoperemînt al capului, purtat de soldaţi, în mică ţinută (▣ 539) [fr. b o n n e t].

Fig. 537. Bonetă.

Fig. 538. Bonetă frigiană.

Fig. 539. Bonetă.

BONEŢICĂ (*pl.*-ţele) *sf. dim.* BONETĂ: dacă se mărită o văduvă, i se pune pe cap... o ~ de horbotă (VOR.).

○**BONGAR** *sm. Tr.-Carp.* ✱=BĂRZĂUN: taie capul porcului şi scoate din el un ~ (MERA).

○**BONGOASE** *sf. pl. Mold.* ① Povestiri glumeţe, snoave: ştie a spune atîtea ~... pe la nunţi (CRG.) ☛ ② Vorbe necuviincioase; spurcăciuni, lucruri necurate.

***BONIFICA** (-fic) *vb. tr.* ⚖ A despăgubi de cheltuelile făcute; a împlini lipsa, a scădea din preţ ca despăgubire pentru o lipsă constatată sau pentru nepotrivirea calităţii (unor mărfuri) [it.].

***BONIFICARE**, *BONIFICAŢIE *sf.* ⚖ Faptul de a b o n i f i c a; despăgubire dată pentru cheltuelile făcute; acoperirea lipsei sau nepotrivirii calităţii unor mărfuri, prin scăderea din factură a unei sume oare-care.

***BONJUR** (*pl.*-ururi) 1. *sn.* ① Bună ziua: şi îndată viind unul, îl cinsti cu un ~! (PANN) ☛ ② ‡ Haină croită după ultima modă (purtată de bonjurişti): să pui... un ~ făcut după jurnal, ca toată lumea bine educată (NEGR.). ¶ ③ ⛺ Scurteicuţă, ciupag (purtat de ţărance) (MAN.).

2. *sm.* = BONJURIST: Azi ~ii cu lungi plete Fug de fete cuculete (ALECS.) [fr.].

***BONJURIST** *sm.* Nume de batjocură dat de Moldoveni, pe la jumătatea sec. al XIX-lea, tinerilor întorşi din Franţa cu idei liberale, şi cari salutau cu „b o n j u r" în loc de „bună ziua"; li se mai zicea încă „duelgii" şi „pantalonari": au adunat împrejuru-i mai mulţi cuconaşi cu idei franţuzeşti, bonjurişti (ALECS.); decît un ~ c'o mînă de învăţătură, mai bine un ţăran cu un car de minte (CRG.).

†**BONT**[1], BUNT (*pl.*-turi) *sn.* Răscoală, răzvrătire [pol.].

BONT[2] 1. *adj.* ① Ciuntit, cu vîrful retezat ¶ ② Ciung: el da cu picioarele lui boante în văzduh, ca să se apere (D.-ZAMF.).

2. *sn.* (*pl.* boante) Mîini sau picioare ciuntite.

○**BONTĂNEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* ① = BONTĂNITURĂ ¶ ② Bătaie, trînteală [b o n t ă n i].

○**BONTĂNI** (-ănesc) *vb. tr. Mold. Bucov. Trans.* A ciocăni; a bocăni: bontănea aşa ca cum ar fi fost tăind cineva lemne (SB.) ¶ ② A bate, a lovi cu putere, a pisăgi: îl apucară munţii între capete şi mi-l bontăniră de nu putu ieşi nici înainte (RET.).

○**BONTĂNITURĂ** (*pl.* -turi) *sf.* Faptul de a b o n t ă n i şi rezultatul acestei acţiuni, ciocănit(ură), bocănit(ură): copiii, auzind tot una bontănitura aceea, socoteau că-i tata lor acolo (SB.).

‡**BONTAŞ**, BUNTAŞ *sm.* Răzvrătit: buntaşi cari au de gînd să dee foc tîrgului (ALECS.) [b o n t—b u n t].

***BONTON** (*pl.*-nuri) *sn.* Fel de a se purta sau vorbi propriu persoanelor din lumea bună, din societatea înaltă: la teatru, eşti în cel mai riguros ~ să te uiţi cu binoclul la braţele goale (VLAH.); de-acum să vedeţi ~uri şi tenechele (ALECS.) [fr.].

○**BONTOROG** *adj.* şi *sm. Olten. Băn.* = BONT[2] ①.

***BONZ** *sm.* Preot (budist) chinez sau japonez (▣ 540): Turnuri nalte şi pagode unde cîntă vechiul ~ (ALECS.) [fr.].

Fig. 340. Bonz.

○**BONZĂLĂU** *sm. Mold. Bucov.* ✱ = TĂUN.

○**BONZAR** *sm. Trans. Bucov.* ✱ ① = BĂRZĂUN ¶ ② = GĂRGĂUN ¶ ③ = TĂUN ¶ ④ = STRECHE ¶ ⑤ = MUSCA-CALULUI.

***BOOKMAKER** *sm.* ↘ Acela care, la alergările de cai, înscrie într'un registru, pariurile făcute de unii jucători, cărora le plăteşte cîştigurile eventuale după o cotă convenită înainte [engl.].

BOOR = BOUR.

***BOR** *sbst.* ⚗ Metaloid descoperit în 1808 de Gay-Lussac şi Thénard; e de coloare brună-verzuie, iar cristalele lui, galbene sau roşii, sgîrie rubinul; nu se găseşte liber în natură, ci se extrage din acid boric şi din borate [fr.].

BORĂI (-ăesc, -ăiu) *vb. intr. Băn.* ① A boncăi, a boncălui ¶ ② A mormăi ca ursul.

BORANGIC (*pl.*-icuri) *sn.* ① Fir de mătase depănat de pe gogoşile viermilor de mătase: femei înalte... întind pe răşchitor firele galbene de ~ (VLAH.) ¶ ② ▦ Ţesătură subţire lucrată cu aceste fire: sărise din plapomă numai în papuci şi în cămaşă de ~ (I.-GH.) ¶ ③ ♣ = TORŢEL [tc. b u r u n ğ u k].

BORANŢĂ *sf.* ♣ = LIMBA-MIELULUI.

***BORAT** *sbst.* ⚗ Sare rezultată din acţiunea acidului boric asupra unei baze: ~ de sodiu [fr.].

***BORAX** *sbst.* ⚗ Borat neutru de sodiu, sare albă întrebuinţată la lipirea aurului şi argintului, la facerea colorilor aplicate pe sticlă sau pe porcelan şi în medicină [fr.].

BORBOANĂ (*pl.*-ne) *sf.* ♣ ① = BROBOANĂ ¶ ② = AGRIŞ.

○**BORBOASE** *sf. pl.* ⓟ Farmece, vrăji, făcături.

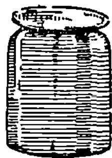
○**BORBOLINĂ** *sf.* Măciucă, ciomag.

BORBOROS = BOLBOROS.

BORBOROSI... ☛ BOLBOROSI...

BORBURĂ = VOLBURĂ.

BORCAN (*pl.*-ane) *sn.* ① Vas de pămînt sau de sticlă, de formă cilindrică, larg la gură, întrebuinţat pentru păstrarea conservelor (fructe, dulceţuri, murături, etc.), pentru alifiile farmaciştilor, etc. (▣ 541) ¶ ② Vas de pămînt cu toartă (pentru vin, apă, etc.), ulcior: şedeam cu socru-meu.. dinaintea unui ~ de vin (CAR.); îi dete două ~e, cu care să ia apă (ISP.) ¶ ③ ⊕ Cap [blg. b u r k a n; comp. ung. b o r k a n c s ó].

Fig. 541. Borcan.

BORCĂNAŞ (*pl.*-aşe), BORCĂNEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* BORCAN: un borcănaş cu peltea de gutui (BAS.); Ce sînt aste borcănele ş'acele clondire mari ? (PANN).

BORCĂNAT, BORCĂNOS *adj.* Gros, umflat ca un b o r c a n: nasul lui borcănat şi roşu, nas de voinic, de bărbat războinic (CAR.); îl trage puţin de nas, ca acesta să nu fie turtit sau borcănos (MAR.).

BORCĂNEL ☛ BORCĂNAŞ.

BORCĂNOS ☛ BORCĂNAT.

BORCEAG (*pl.*-guri) *sn.* ♣ ① = MĂZĂRICHE[1] ¶ ② Varietate de măzăriche, cu flori albe-gălbui adesea purpurii şi cu fructul alcătuit dintr'o păstaie păroasă (*Vicia pannonica*) [blg.].

○**BORCUT**, BURCUT (*pl.*-uturi) *sn. Tr.-Carp.* Apă minerală, borviz [ung.].

○**BORD**[1] *sm. Trans. Bucov. Băn.* ① Piatră, bolovan ¶ ② Bulgăre de pămînt uscat.

*BORD² (*pl.*-duri) *sn.* ① Margine (de pălărie): **purtam... pălărie moale cu ~uri largi** (VLAH.) ¶ ② Fie-care din cele două laturi ale unei corăbii; corabia însăşi: **căpitanul Laurent rămînea fără ocupaţie pe ~** (I.-GH.) [fr.].

○BORDAN *sm. augm.* BORD¹. Pietroiu, bolovan.

BORDEA *sm. invar.* Fiinţă închipuită cu care mamele îşi sperie copiii ca să-i facă să tacă sau să stea liniştiţi.

BORDEIAŞ (*pl.*-aşe) *sn. dim.* BORDEIU.

BORDEIU (*pl.*-deie) *sn.* ① Colibă pe jumătate săpată în pămînt şi acoperită tot cu pămînt sau cu paie, stuf, etc. ([■] 542): **ajunse la un ~ urît şi acoperit cu gunoiu de cal** (EMIN.); Ⓟ: **un ~ să ai, numai să fie al tău; cîte bordeie, atîtea obiceie; n'ai uşă la ~?** se zice aceluia care, intrînd în casă, lasă uşa deschisă ¶ ② *Pr. anal.* Căsuţă proastă ¶ ③ Ⓕ Locuinţă modestă.

Fig. 542. Bordeiu.

*BORDEL (*pl.*-eluri) *sn.* Casă de femei desfrînate [fr.].

*BORDEROU (*pl.*-ouri) *sn.* Listă pe care sînt însemnate cu de-amănuntul elementele care compun o socoteală, o sumă de plătit sau de primit [fr.].

*BORDO 1. *sbst.* Vin de B o r d e a u x (oraş în Franţa).
2. *adj.* Roşu-închis (de coloarea vinului cu acelaşi nume): **am vipuşcă ~ închis** (BAS.).

BORDOS *adj. Băn.* Bolovănos, cu mulţi bulgări uscaţi [b o r d¹].

*BORDURĂ (*pl.*-duri) *sf.* ① Marginea garnisită (la o haină, la o pălărie, la un covor, etc.); chenar: **o basma roşie cu ~ de fir** (ODOB.) ¶ ② Ramă de tablou), cadru ¶ ③ Chenar format din linii înflorite [fr.]

*BOREAL *adj.* ① De miază-noapte, septentrional, de nord ¶ ② **Aurora ~ă** ☞ AURORĂ ⁴ ³ ☆ **Coroana ~ă** ☞ COROANĂ [fr.].

○BOREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* ① *Trans. Maram.* şi *Mold.* Femeie măritată, nevastă: **Toţi voinicii trag pe-acasă, La copii şi la ~** (IK.-BRS.) ¶ ② *Oaş.* Văduvă [b o i e r e a s ă].

BORESARIU *sm. Oaş.* Văduv [b o r e a s ă].

BORFĂ = BOARFĂ.

BORFĂI (-ăesc) *vb. tr.* A lua cuiva b o a r f e l e, a-l jefui de haine şi de rufe.

BORFĂRIE *sf. col.* BOARFE. Mulţime de boarfe: **purtînd desagi şi ~ pe umeri** (GRIG.).

BORFAŞ *sm.* Hoţ de lucruri mărunte, pungaş, potlogar: **pe ~i îi dă prin tîrg, bătîndu-i... la spete** (I.-GH.) [b o a r f ă].

BORFĂŞIE *sf.* Îndeletnicirea b o r f a ş u l u i, hoţie (de lucruri mărunte), pungăşie, potlogărie: **mi s'a urît cu borfăşia, să facem şi noi o hoţie care să se mai simtă** (ISP.).

BORFETE *sm. Mold.* — BOIŞTEAN.

○BORGHIS *sbst.* Corp de caractere de 9 puncte [germ.].

○BORHAIE *sf. pl. Mold.* Stomacul cu măruntaiele (la oameni şi la vite mari şi mici) (RV.-CRG.) [comp. BORHAN].

BORHAN (*pl.*-ane) *sn. Olten. Mold. Trans.* = BURDUHAN: **li se dă scroafelor să mănînce ~ de oaie fiert** (PĂC.).

BORHĂNI = BURDUHĂNI.

BORHOT *sn.* ① Rămăşiţa din prunele (sau din alte fructe) stoarse, după ce s'a fabricat rachiul: **de la poverne pătrunde miros de ~ proaspăt de prune de vară** (LUNG.) ¶ ② Rămăşiţa din bucate (orz, secară, porumb, etc.) după ce s'a extras din ele berea sau rachiul: Ⓕ: **pricopsiţii noştri lexicografi... asvîrlă ca ~ mai bine de jumătate... limbă românească** (ODOB.) ¶ ③ **Borhoate, borhoturi** *pl.* Maţe, măruntaie, (de om sau de vite) (CIAUŞ.).

*BORIC *adj.* **Acid ~**, acid format din bor şi oxigen [fr.].

*BORICAT *adj.* Care conţine acid boric: **vaselină ~ă** [fr.].

BORÎ (-răsc) *vb. tr.* Ⓟ A vărsa (din gură bucate nemistuite).

○BORÎNDĂU *sbst. Băn.* Mîncare făcută din sînge (de porc, etc.) şi din bucăţele de carne amestecate cu mălaiu sau cu pîine.

BORÎTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Vărsătură, mîncarea (sau băutura) dată afară din stomac pe gură [b o r î].

○BORJOC — BOJOC.

BORNAC *sm.* Colăcel ce să dă copiilor în ajunul Crăciunului cînd umblă cu Moş-Ajunul (ŞEZ.).

BORNĂI (-ăesc, -ăiu) *vb. intr.* ① *Trans.* A bîzîi ¶ ② A boncăi ¶ ③ A mormăi (ca ursul).

○BORNEU (*pl.*-nee) *sn. Trans. Maram.* Raniţă [ung. b o r n j ú].

BOROANĂ, BORONĂ (*pl.*-ne) *sf. Mold.* Grapă (cu dinţi de lemn sau de fier ([■] 543): **De-a curmezişul brazdei, boroanele pornesc** (ALECS.) [rut. ung. b o r o n a].

Fig. 543. Boroana.

BOROBOAŢĂ (*pl.*-oaţe) *sf.* ① Faptă neghioabă, mai adesea cu urmări neplăcute; poznă: **un învăţat pe scaunul domniei ar face mai multe boroboaţe decît un neghiob** (DLVR.) ¶ ② Faptă răutăcioasă; renghiu: **ca să-l oprească de-a face vre-o ~, l-a legat de mîini şi de picioare** (CAR.).

BOROGHINĂ *sf. Mold. Trans.* (PAMF.) (PĂC.) = BORHOT ①.

○BOROHODNĂ *sf. Mold.* (RV.-CRG.) = BORHOT ①.

BOROIU *sm. Mold.* Ƒ Poreclă dată Ţiganilor sau copiilor de Ţigani, cioroiu, dănciuc: **un Ţigan a fost avînd un ~ bolnav de friguri** (RV.-CRG.).

○BORONI (-nesc) *vb. tr. Mold.* A grăpa (cu boroana): **se va ~ bine popuşoiştea cu o boroană cu dinţi lungi de fier** (ION.).

○BORONIT *sbst. Mold.* Faptul de a b o r o n i.

BORSOCAIE *sf. Oaş.* Strigoaică [BOSORCAIE].

BORŞ (*pl.*-şuri) *sn.* ① Zeamă acră făcută din tărîţe dospite în apă; ciorbă preparată cu această zeamă: **nu mă hrănisem decît cu ~ de puiu** (NEGR.); Ⓟ: **a sufla cuiva în ~**, a se amesteca în trebile altuia, căutînd să le strice rostul; **a mînca ~**, a spune lucruri neadevărate pe seama cuiva; **a-i da ~ul în foc**, a-i sări ţandăra; **cine s'a fript cu ~ul suflă şi'n iaurt** ¶ ② Vin prost, acru: **la unele găseşti şi vin, dar ce vin? ~, nu altceva** (ISP.) [rus. b o r š t š ŭ].

BORŞAR *sm.* Ƒ Poreclă dată soldaţilor (hrăniţi adesea cu b o r ş).

○BORŞER (*pl.*-re) *sn. Mold.* Putinica în care se ţine b o r ş u l.

BORŞI (-şesc) *vb. refl.* A se acri ca b o r ş u l.

○BORTĂ (*pl.*-te, -ţi) *sf. Mold. Bucov.* Gaură: **prin bortele şoselei de pe uliţa Romanului. sîntem în risc... să ne rupem gîtul** (NEGR.); **borta cheii**, gaura broaştei [rut. b o r t].

BORTAN *sm.* Arbore putred şi scorburos [b o r t ă].

○BORTELI, BORTILI (-lesc) *vb. tr. Mold.* A găuri, a sfredeli: **bortili perina pe care se rezăma** (NEGR.) [b o r t ă + s f r e d e l i].

○BORTI (-tesc) *vb. tr.* şi *refl. Mold. Bucov.* A (se) găuri: **Urechile i-au bortit** (STAM.) [rut. b o r t i t i].

○BORTICICĂ (*pl.*-icele), BORTIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf. Mold. Bucov. dim.* BORTĂ: **Din borticica lui cupază au ieşit** (DON.).

○BORTILI ☞ BORTELI.

○BORTITURĂ (*pl.*-turi) *sf. Mold.* Găunoşitură, adîncitură [b o r t i].

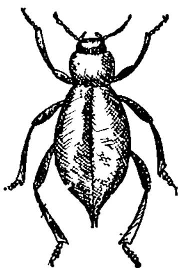
○BORTOS *adj. Mold. Bucov.* Găunos, cu găuri, scorburos: **s'au ascuns într'o măsea de-ale lui, care era bortoasă** (SB.); **puse pe bietul copilaş în scorbura unui lemn ~** (RET.) [b o r t ă].

BORŢ (*pl.*-ţuri) *sn.* Ⓟ Pîntecele umflat al femeii însărcinate: **Cum o să mă înfăţişez eu acum înaintea tată-meu, cu ~ul la gură?** (ISP.).

BORŢOS *adj.* Ƒ ① **Borţoasă**, cu pîntecele umflat (de sarcină), grea, însărcinată: **cînd e femeia borţoasă, n'o laşi să şadă pe prag** (JIP.) ¶ ② *Pr. anal.* Burtos, pîntecos, umflat: **eu stam postat... între doi Armeni foarte borţoşi** (CAR.) [b o r ţ].

○BORUNĂ... = BOROANĂ...

BORVIZ *sbst.* Apă minerală alcalină [ung.].
BORZ, BOARZĂ *adj. Trans. Bucov.* Sbîrlit, sborșit (*în spec.* despre păsări) [comp. ung. b o r z o s].
○**BORZA** *sm. invar. Trans. Bucov.* = BORDEA.
BORZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Gîndac negru și mare (20-25 cm.), cu capul mic și lungăreț, care trăește prin locurile umede; cînd îl atinge cineva, dă afară un suc cu miros greu și neplăcut *(Blaps mortisaga)* (▪ 544).

Fig. 544. Borză.

BORZOS = BORZ: **Găină borzoasă, La domnii la masă** (PAMF.) (*ghicitoare despre* „varză").
○**BOSACĂ** *sf. Trans.* — CIUCURAȘI.
BOSCAR *sm. Mold.* Scamator: **văzînd... cei ~i neîntrecuți cum mîncau smoală aprinsă** (GRIG.); **— Eu, cucoane ?... Neam de neamu meu n'a fost ~** (ALECS.) [B o s c o, numele unui vestit scamator italian, care a dat o reprezentație la Iași în anul 1826].
○**BOSCĂRIE** *sf.* Scamatorie [b o s c a r].
***BOSCHET** (*pl.*-ete) *sn.* Tufiș, crîng format din arbuști într'o grădină sau într'un parc, astfel alcătuit încît să poată sta o bancă, o masă, etc. (▣ 545): **parcu-i întunecos, cu drumuri tăinuite... cu ~e de portocali** (VLAH.) [fr. b o s q u e t].

Fig. 545. Boschet.

○**BOSCOANĂ** *sf.* (*mai adesea* BOSCOANE *pl.*) *Mold. Trans.* Vrăji, farmece: **a făcut niște boscoane sau a băut leacuri veninoase** (MAR.).
○**BOSCONI** (-onesc) *vb. tr.* ① *Mold. Trans.* A face b o s c o a n e, a fermeca, a vrăji: **vrăjit-au, bosconit-au,...dar toate nu au folosit nimic** (RET.) ¶ ② A boscorodi, a bodogăni: **te vede bosconind din gură** (JIP.).
BOSCORODEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a b o s c o r o d i; bodogăneală: **trebue să știu și eu toate boscorodelile ministrantului** (GRIG.).
BOSCORODI (-odesc) *vb. tr.* ① A bodogăni, a bombăni, a mormăi; a îndruga: **începu... să-i boscorodească în limba lui cîte și mai cîte** (GRL.) ¶ ② A bogonisi: **popa... boscorodi cîteva cuvinte deasupra mesei** (D.-ZAMF.); **bătrînii... își făceau cruce boscorodind molitfe** (NEGR.) ¶ ③ A pronunța formule neînțelese, a descînta, a vrăji: **odată începe dracul a ~ din gură și a descînta** (ȘRG.) [rut. b o z k o r o d i t i].
○**BOSIOC** = BUSUIOC.
BOSMA (*pl.*-male) *sf.* Ⓟ Poznă; renghiu [tc. b o z m a „crimă"].
***BOSNIAC** 1. *adj.* Din Bosnia.
2. *sm.*, BOSNIACĂ (*pl.*-ce) Locuitor, locuitoare din Bosnia [fr.].
BOSOLI (-olesc) *vb. tr. Mold.* A înghesui, a strînge ghem: **înghiți boțul de fier... ce-l bosoleau.. de un an fierarii** (FLOR.).
○**BOSORCAIE** (*pl.*-căi) *sf. Trans.* Vrăjitoare, strigoaică [ung. b o s z o r k á n y].
○**BOSTAN** *sm. Mold. Trans.* ① = DOVLEAC ¶ ② Ⓕ *F* Cap (mare și prost): **a făcut după cum i-a trăznit prin ~ul lui cel sec** (ȘEZ.) [tc. b o s t a n „pepenărie"].
○**BOSTANĂ** (*pl.*-ne), BOSTĂNĂRIE *sf. Mold. Bucov.* Loc semănat cu pepeni; grădină de pepeni, pepenărie: **o lumină de foc pîlpîia departe la vre-o bostană** (S.-ALD.); Ⓓ: **frica păzește bostănăria** [b o s t a n].
BOSTĂNAR *sm. Mold.* ① Cel ce cultivă b o s t a n i sau pepeni ¶ ② Pepenar, cel ce vinde pepeni sau bostani ¶ ③ Păzitorul unei pepenării: **n'am întîlnit decît pe un ~ surd ca pămîntul** (MERA).
BOSTĂNĂRIE ☛ BOSTANĂ.
○**BOSTĂNAȘ** *sm. dim.* BOSTAN.
○**BOSTĂNEL** *sm. Mold. Bucov.* ① *dim.* BOSTAN ¶ ② = DOVLECEL.
† **BOSTANGIU** *sm.* ① = BOSTĂNAR ¶ ② Soldat pedestru din garda Sultanului care avea sub îngrijirea lui și grădinile seraiului (▣ 546) [tc. b o s t a n ğ y].

Fig. 546. Bostangiu.

***BOSTON** *sbst.* ① Joc de cărți născocit în timpul asediului orașului Boston (1775-1776) ¶ ② Vals american: **nu știe franțuzește, nici nu dansează ~ul** (CAR.) ¶ ③ Mașină mică de tipărit [fr.].
BOSUIOC = BUSUIOC.
BOSUMFLA (-flu) *vb. refl.* A se îmbufna, a-și arăta supărarea, necazul printr'o față posomorîtă: **nu te mai ~, c'așa glumim noi** (ALECS.).
BOSUMFLAT *adj. p.* BOSUMFLA. Îmbufnat, cu fața posomorîtă (spre a-și arăta ciuda, supărarea pe cineva): **da ce, mă Boroboață, de ce stai ~ ?** (FIL.).
○**BOSURCA** (-urc) *vb. tr. Maram.* A vrăji, a fermeca (BRL.) [b o s o r c a i e].
BOȘ (*pl.* boașe) *sn.* Testicul.
BOȘAR *sm.* Pepene verde care crește foarte mare: **se umflă și crește cît un ~** (DLVR.); și *adj.*: **pepene ~**, pepene verde cu miezul alb-gălbuiu.
○**BOȘCĂ** (*pl.*-ște) *sf. Tr.-Carp.* Butoiaș [ung. b o c s k a].
○**BOȘIRCĂ** *sf. Trans.* = BORHOT ① [comp. POȘIRCĂ]
○**BOȘO(A)LCĂ** (*pl.*-olci) *sf. Mold.* Umflătură, gîlcă (RV.-CRG.).
BOȘOROG, -OAGĂ 1. *adj.* și *sm. f.* Vătămat (la boașe), surpat.
2. **BOȘOROAGĂ** *sf.* = BURUIANA-SURPĂTURII.
BOȘOROGEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Vătămătură, (la boașe), hernie [b o ș o r o g i].
BOȘOROGI (-ogesc) *vb. refl.* A se vătăma (la boașe), a se surpa, a căpăta hernie [b o ș o r og].
BOȘTINĂ (*pl.*-ne), *Mold. Bucov.* HOȘTINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Rămășița din fagur după ce s'a scos mierea și ceara: **să faci lumînare din boștină, să ardă în casă** (VOR.) ¶ ② Ceea ce rămîne după ce s'au stors strugurii la teasc, tescovină: **prăjeau pe foc într'un ceaun mare niște hoștine cu săn** (CRG.) [rut. v o š t y n a].
○**BOȘTIUR...** = BOȘTUR...
○**BOȘTUR** *adj. Mold. Bucov.* ① Gol, sec ¶ ② Găunos, scorburos.
○**BOȘTURĂ** (*pl.*-uri) *sf. Mold. Bucov.* ① Scorbură, găunoșitură: **omul între se viră într'o ~ de copac** (VOR.) ¶ ② Văgăună.
○**BOȘTUROS** *adj. Mold. Bucov.* Scorburos, găunos: **a strîns toate ciolănelele și le-a pus într'o răchită boșturoasă** (VOR.) [b o ș t u r ă].
BOT (*pl.*-turi) *sn.* ① Partea anterioară a capului la cele mai multe mamifere cuprinzînd nasul și gura (▣ 547); **(a bea) la ~ul calului**, (a goli) cel din urmă pahar înainte de plecare ¶ ② Ciocul păsărilor mari ¶ ③ *F* Ⓟ *(în batjocură)* Gura omului; Ⓓ: **a se șterge** *sau* **a se linge pe ~ de ceva**, a-și lua nădejdea de a mai căpăta un lucru, a fi silit să renunțe la ceva; *F* **a se linge** (*sau* **a se pupa**) **în ~ cu cineva**, a fi prieten intim cu cineva; **a linge** (*sau* **a pupa**) **în ~ pe cineva**, a-l lingueși; Ⓓ: **te pupă în ~ și-ți ia din pungă tot; a unge ~ul cuiva**, a-l mitui; **a închide ~ul cuiva**, a-l sili să tacă; **a da cuiva peste ~**, a înfrunta pe cineva, a răspunde cuiva care s'a obrăznicit, în așa fel încît să rămîie de rușine; **a da** (*sau* **a pica**) **în ~**, a cădea cu fața la pămînt (de oboseală, etc.), a nu mai putea răzbi cu lucrul; **asta nu e de ~ul tău**, asta nu e de seama ta, nu se potrivește pentru unul ca tine; **a pune pe cineva cu ~ul pe labe**, a face să-și plece capul rușinat, a-l sili să se supună; **a pune ~ul pe labe**, a-și pleca capul rușinat, a se supune; **a-și vîrî** (*sau* **a-și băga**) **~ul în toate** (**celea**), a se amesteca nechemat în trebile altora ¶ ④ *Pr. anal.* Capătul, vîrful, partea anterioară a unui lucru ce prezintă oare-care asemănare cu un bot de animal, sau cu

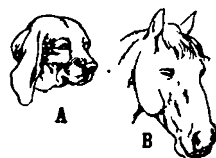
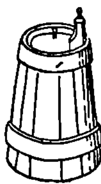

Fig. 547. A. Bot de cîine.—B. Bot de cal.

un cioc de pasăre: **~ul cizmei; ~ul condeiului; ~ul locomotivei,** etc.; **cizme galbene de meşină cu ~ul ascuţit** (I.-GH.); **deodată răsări, din trestii, ~ul unei luntri** (SAD.).

BOTĂ¹ (*pl.*-te) *sf.* ① Vas de lemn înfundat la amîndouă capetele, cu o vrană în fundul deasupra, în care se duce apa de băut pentru muncitorii de la cîmp (▣ 548): **se duse la bota cu apă, umplu o cupă şi-o sorbi pe nerăsuflate** (LUNG.) ¶ ② *Trans.* Doniţă [blg.].

Fig. 543. Botă.

○**BOTĂ²**, **BOATĂ** (*pl.*-te) *sf. Mold. Tr.-Carp.* Bîtă: **făcîndu-şi o botă bună, au pornit cu ea prin lume** (SB.); **luă iară oile sub boată şi haida cu ele la păşune** (CAT.); Ⓟ: **nu da bota în mîna prostului** (ZNN.) [ung. b o t].

BOTĂ³ *sf. numai în expresiunea*: **a nu şti** (*sau* **a nu se pricepe**) **~**, a nu şti (a nu se pricepe) nimic, nici o boabă, nici o iotă: **popa nu ştie carte ~** (JIP.).

***BOTANIC** *adj.* De botanică, privitor la plante; **grădină ~ă**, grădină în care se cultivă, pentru a fi studiate, felurite specii de plante sau de arbori [fr.].

***BOTANICĂ** (*pl.*-ici) *sf.* ① Ştiinţa care se ocupă cu studiul vegetalelor ¶ ② Carte, studiu asupra acestei ştiinţe [fr.].

***BOTANIST** *sm.* Cel ce se îndeletniceşte cu studiul botanicei [fr.].

***BOTANIZA** (-izez) *vb. intr.* A culege plante pentru studiu, a erboriza [fr.].

BOTAR (*pl.*-are) *sn.* ① Cureaua hamurilor sau bucăţica de ştreang de la căpăstru care cuprinde b o t u l calului (▣ 549) ¶ ② Lanţul care leagă capătul de dinainte al grindeiului cu rotilele.

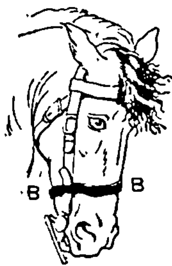

Fig. 549. B.B. Botar.

BOTAU (*pl.*-tăe) *sn.* Bîtă ciobănească: **cu ~l le mîna** (ALECS.) [b o t ă²].

○**BOTCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold.* Alveolă, chilioara din fagur, în care se naşte matca.

○**BOTEIAŞ** (*pl.*-şe) *sn.* *dim.* **BOTEIU**.

BOTEIU (*pl.*-eie) *sn. Tr.-Carp. Mold.* Cîrd (de vre-o 3-400) de oi.

‡**BOTEJUNE** *sf.* ① Botez ¶ ② *Bucov.* Ospăţul de la botez [lat. *b a p t i z i o n e m].

BOTELNIŢĂ = **BOTNIŢĂ**.

○**BOTEŢ** (*pl.*-eţe) *sn. Trans.* Putinică de păstrat brînză (VIC.) [b o t ă¹].

○**BOTEU** (*pl.*-teie) *sn. Băn.* (LIUB.) = **BOTEIU**.

BOTEZ (*pl.*-ezuri) *sn.* ① Una din cele şapte taine ale bisericii creştine, menită a şterge păcatul strămoşesc prin cufundarea trupului în apă (la creştinii ortodocşi), sau prin stropirea cu apă sfinţită (în biserica catolică) (▣ 550) ¶ ② Apa sfinţită întrebuinţată la botez ¶ ③ Ospăţul de la botezul unui copil [b o t e z a].

Fig. 550. Botezul (după *Mystirio*.— Tîrgovişte, 1651).

BOTEZA (-tez) 1. *vb. tr.* ① A săvîrşi botezul, a creştina prin botez ¶ ② A stropi cu aghiasmă la Bobotează, la zi întâiu a fie-cărei luni, etc. ¶ ③ A funcţiona ca naş la botezul cuiva: **cînd botezi copii, să le dai faşă lungă** (ŞEZ.) ¶ ④ *F* A da un nume (mai adesea de batjocură), a porecli: **consiliul comunal botezase bietele uliţi cu pomposul nume de strade** (D.-ZAMF.) ¶ ⑤ *Pr. anal.* Ⓟ A stropi: **botezînd cu praftoriţa cărbunii** (DLVR.) ¶ ⑥ *F* A amesteca vinul, rachiul, laptele, etc. cu apă: **într'o cămăruţă... mamă-sa boteza rachiul** (D.-ZAMF.).

2. *vb. refl.* A primi botezul, a se creştina, a se face creştin [lat. b a p t ĭ z a r e].

BOTEZAT *adj.* ① *p.* **BOTEZA** ¶¶ © **NEBOTEZAT** ¶ ② *F* Amestecat cu apă (*vorb.* de vin, rachiu, lapte, etc.): **dă-i să bee lapte crud şi ~ cu apă de ploaie** (ALECS.).

BOTEZĂTOR *sm.* Cel ce b o t e a z ă: **Sf. Ioan Botezătorul.**

BOTFOR (*mai adesea* **BOTFORI** *pl.*) *sm.* Cizme, cu turetci vîrtoase şi încreţite la glesne, purtate mai ales de militari sau de vînători: **venea... încălţat cu nişte ~i ce-i treceau de genunchi** (D.-ZAMF.) [fr. b o t t e s f o r t e s].

BOT-GROS *sm.* Pasăre din ordinul păsărelelor, cu ciocul foarte tare (de unde şi numele de „cioc-gros” sau „clonţar”), gros şi bombat, cu care poate sparge chiar sîmburii de cireşi, din care cauză e numită şi „cireşar” sau „sîmburar”; are penele galbene-mohorîte pe cap, castanii pe spate şi roşietice pe pîntece; trăeşte singuratecă, sălbatecă şi tăcută prin pădurile de la munte (*Coccothraustes vulgaris*) (▣ 551): **cea întîiu pasăre care au fost jertfa cruzimii stăpînului meu era un ~** (ALECS.) [b o t¹ + g r o s].

Fig. 551 Bot-gros.

BOTICĂ¹ (*pl.*-ce) *sf. Trans. dim.* **BOTĂ¹**.

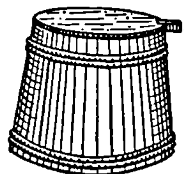
○**BOTICĂ²** (*pl.*-ce) *sf. Mold. dim.* **BOTĂ²**: **botica... au prins să-l îmblătească şi să-l bată** (SB.); **La cap ~, la dos ~ iar la mijloc nu-i nemică** (*ghicitoare despre „furnică”*) (GDR.).

***BOTINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Gheată (mai ales elegantă): **bătînd nervos din vîrful botinei de lac** (CAR.) [fr.].

○**BOTIŞCĂ** *sf. Trans.* (DENS.) *dim.* **BOTĂ¹**.

BOTIŞOR *sn. dim.* **BOT**: **Eu cam ades vedeam Că tu, pe ~, Aveai şi pufuşor** (DON.).

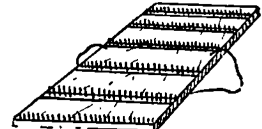
BOTIŢĂ¹ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* **BOTĂ¹**. Vas pentru ducerea apei la cîmp (▣ 552): **baciul a luat dintr'un cuiu o ~ de lemn** (LUNG.).

Fig. 552. Botiţă.

○**BOTIŢĂ²** (*pl.*-ţe) *sf. dim.* **BOTĂ²**.

BOTNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Aparat alcătuit din făşii de curele sau dintr'o împletitură de sîrmă (▣ 553) (cîteodată dintr'un simplu belciug sau o scîndurică cu cuie înfipte ▣ 554) cu care se strînge b o t u l animalului ca să nu poată muşca, sau spre a-l împiedeca de a paşte ¶ ② Ⓕ *F* Bot, gură: **văz bine c'am să-ţi dau peste ~** (FLOR.).

Fig. 553. Botniţă.

Fig. 554. Botniţa de mînzaţi.

BOTOAŞĂ (*pl.*-şe) *sf.* = **BĂBANĂ**: **numai cînd şi cînd tuşea cîte o ~ gălbejită** (LUNG.).

BOTOCĂNOS = **BUTUCĂNOS**.

○**BOTOROG** *sbst. Băn.* Lemn tîmp, fără vîrf [b o a t ă].

BOTOS *adj.* ① Cu b o t u l mare, gros ¶ ② Ⓕ

F Bosumflat: **stăteau botoşi un ceas, două, şi pe urmă se aruncau unul în braţele celuilalt** (GRL.) ¶ ③ *F* Obraznic, neruşinat: **să-l dai afară ca pe-un obraznic,... că e ~** (CAR.).

○**BOTRAC** *sm. Băn.* = **BROTAC.**

•**BOTRIOCEFAL** *sm.* Gen de vierme turtit de felul teniei, dar mai mare, care trăeşte, ca şi aceasta, ca parasit în intestinul omului [fr.].

BOT-ROŞ, ⊙ **BOT-ROŞ** *sm.* Pasăre foarte frumoasă din ordinul păsărelelor, cu ciocul foarte scurt, aproape rotund, cu pene strălucitoare, de un roşu închis pe piept, pe cap negre, pe spate cenuşii, iar la coadă albe; învaţă uşor să cînte şi chiar să rostească cîteva vorbe; se mai numeşte, după ţinuturi: „căldăraş", „lugaciu", „domnişor", şi „pasăre-domnească" *(Pyrrhula vulgaris)* (▣ 555) [b o t + r o s, din cauza ciocului celui scurt, care apare ca tocit].

Fig. 555. Bot-roş.

BOŢ (*pl.*-**turi**) *sn.* ① Bucată dintr'o materie care s'a făcut mototol, căreia i s'a dat forma rotundă ca a unui ghem, cocoloş (de hîrtie), bulgăre (de lut, de zăpadă, etc.), bulz (de caş): **ni se părea că aveam fie-care cîte un ~ de iască în gît** (ALECS.); **am găsit pe-o teşitură un ~ de mămăligă** (CRG.); **a face ~**, a face ghem, a mototoli (dîndu-i forma unui cocoloş) • ② *Trans.* Nod făcut în aţă (FR.-CDR.) ¶ ③ *F* **Un ~ cu ochi** (CRG.), se zice în mod dispreţuitor despre un om cu o figură dobitocească, lipsită de ori-ce expresiune.

BOŢANĂ ☛ **BOŢOLAN.**

○**BOŢĔLNIC** *adj. Olten.* (CIAUŞ.) Care se ţine de drăcii, care face b o a ţ e.

○**BOŢI** (-**ţesc**) *Mold. vb. tr.* şi *refl.* ① A (se) mototoli: **domnilor, îmi boţiţi hainele** (ALECS.) ¶ ② A (se) strînge ca un ghem, a (se) cocoloşi, a (se) face b o ţ: **ea boţi scrisoarea cu mîna** (EMIN.) ¶ ③ ‡ A îngheşui, a strîmtora (pe duşman): **boţind pre varvari în balta ce era acolo** (CANT.).

BOŢIT 1. *adj.* ① *p.* **BOT** ¶¶© **NEBOŢIT** ¶ ② Mototolit: **haine ~e** ¶ ③ Făcut ghem, cocoloşit ¶ ④ Sbîrcit: **faţa... ~ă şi scrijelită, toată în sbîrcituri adînci** (VLAH.).

2. **BOŢIŢI** *sm. pl.* = **BURETE-PUCIOS.**

BOŢITURĂ (*pl.*-**turi**) *sf.* Cută (făcută pe un lucru b o ţ i t), mototolitură: **cu o cămaşă, al cărei guler era o poemă de boţituri** (D.-ZAMF.).

BOŢOC ☛ **BOŢOG.**

BOŢOCHINĂ (*pl.*-**ne**, -**ni**) *sf.* = **MOŢOCHINĂ.**

BOŢOG, *Băn.* **BOŢOC** *sm.* Peşte cu capul mare care, după credinţa pescarilor, ar fi o corcitură a cosacului cu batca *(Abramis sapa)* [b o ţ].

BOŢOLAN *sm.*, **BOŢOLANĂ**, **BOŢANĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* Nume dat unui bou (unei vaci) cu botul scurt şi gros.

BOU *sm.* ① Animal domestic din familia rumegătoarelor, cu trupul mare şi robust, cu coarnele lungi şi găunoase, cu copitele despicate; e întrebuinţat înjugat la car sau la plug ca vită de muncă; carnea lui constitue pentru om un aliment foarte hrănitor *(Bos taurus)* (▣ 556); (*F* Ⓟ: **ochi de ~**, ochi mari, holbaţi; **lapte de ~**, lucru imposibil de aflat; — Ⓟ: **a munci ca un ~**; **a merge ca cu boii**, foarte încet *în spec.* despre o trăsură, o căruţă, etc.): **a nu-i fi toţi boii acasă**, a nu fi cu voie bună, a fi supărat, posomorît; **a-l lăsa (pe cineva) în boii lui**, a-l lăsa în pace, să facă, să se poarte cum poate sau cum vrea, a-l lăsa în apele lui; **a-şi pune boii în plug cu cineva**, a-i căuta pricină de ceartă; **s'a dus ~ şi s'a întors măgar** *sau* **s'a dus viţel şi s'a întors ~**, despre cineva care, umblînd să se procopsească, s'a întors mai prost sau mai sărac de cum fusese la plecare; **s'au dus boii dracului**, s'a prăpădit lucrul, a ieşit rău la căpătîiu; **pînă să zică „bou breaz", vine soarele la amiazi**, despre un leneş sau despre cel zăbavnic la vorbă; **de-acum înainte n'o să mai fac boi bălţaţi**, nu mai sînt în stare să mă mai procopsesc, să mai fac lucruri de seamă; **şi ~l are limbă mare, dar nu poate să vorbească**, cînd cineva ar avea de spus multe cu privire la un lucru, dar nu-i e îngăduit să vorbească: **~l se leagă de coarne şi omul de limbă**, omul trebue să-şi pună frîu gurii, dacă nu vrea să-şi creeze neajunsuri; **~l nu treieră cu gura legată; cine fură azi un ou, mîine fură şi un ~**, omul se deprinde la rele, la hoţii, începînd cu lucruri mărunte; **~l cu bivolul anevoie trag la plug**, doi oameni cari au firi deosebite, cu greu se pot înţelege sau lucra împreună; **pînă a geme boii, scîrţîie carul**, despre cei ce se vaetă mereu că-s osteniţi, cînd alţii muncesc mai din greu şi nu se plîng de loc; **boii ară şi caii mănîncă**, unii muncesc şi alţii trag folosul ¶ ② Ⓕ *F* Om prost, dobitoc ¶ ③ **Cap de ~**, bourul de pe stema Domnilor Moldovei ☛ **BOUR**; Ⓕ dobitoc, prost ¶ ④ **BOU-DE-BALTĂ**[1], pasăre bălţăreaţă care petrece prin trestiile de lîngă ape, nutrindu-se cu peştişori; are ciocul lungăreţ şi ascuţit: penele sînt galbene-ruginii amestecate cu negru, creştetul e negru, iar gîtul mai deschis; scoate adesea un muget puternic şi ascuţit care se aude la mari depărtări: mai poartă numirile de: „buhaiu-de-baltă" şi „bîtlan-de-stuh", „haucă" sau (*Mold.*) „stîrc-de-noapte" *(Botaurus stellaris)* (▣ 557) ¶ ⑤ **BOU-DE-BALTĂ**[2], un soiu de broască rîioasă, cu pîntecele galben-portocaliu, care trăeşte prin bălţi şi al cărei ocăcăit puternic (Ⓟ vestitor de ploaie) se poate transcrie prin hu! hu!; în *Mold.* e numită „buhaiu-de-baltă" *(Bombinator igneus)* (▣ 558) ¶ ⑦ **BOU-DE-BALTĂ**[3] *sau* **BOUL-BĂLŢII**, **BOU-DE-APĂ**, unul din cei mai mari gîndaci de apă din părţile noastre *(Hydrophilus piceus)* (▣ 559) ¶ ⑧ **BOU-DE-MARE**, mic peşte de mare (de 15-25 cm.) cu corpul acoperit cu solzi mici şi netezi, cu capul gros şi lătăreţ, botul scurt şi cu ochii aşezaţi în partea superioară a capului *(Uranoscopus scaber)* (▣ 560) ¶ ⑨ **BOU-DE-NOAPTE** = **BUFNIŢĂ** ① ¶ ⑩ **BOUL-LUI-DUMNEZEU**[1], insectă mică numită şi „boul-Domnului", „vaca-lui-Dumnezeu", „vaca-Domnului",

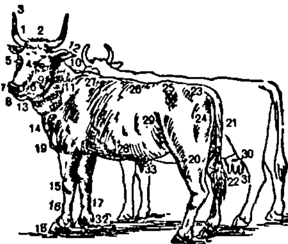

Fig. 556. Boul şi vaca.
1. Cornul. — 2. Rădăcina cornului. — 3. Vîrful cornului. — 4. Fruntea. — 5. Ochii. — 6. Botul. — 7. Nările. — 8. Gura. — 9. Fălcile. — 10. Cerbicea, ceafa. — 11. Grumajii, gîrbiţa. — 12. Urechea. — 13. Bărbia. — 14. Pieptul. — 15. Genunchii. — 16. Glesnele. — 17. Fluierul piciorului, ţurloiul. — 18. Unghia. — 19. Ia, salba, guşa. — 20. Armul de dinapoi. — 21. Coada. — 22. Şfichiul, canaful cozii. — 23. Noada. — 24. Pulpa. — 25. Crucile şalelor. — 26. Spinarea. — 27. Greabănul. — 28. Pintecele. — 29. Deşertul, bărdăhanul. — 30. Ugerul. — 31. Ţiţele. — 32. Pintenul, chişiţa. — 33. Teaca, tiocul vinei.

Fig. 557. Bou-de-baltă.

Fig. 558. Bou-de-baltă.

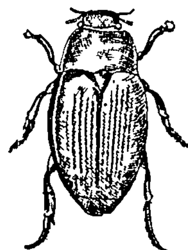

Fig. 559. Bou-de-baltă.

Fig. 560 Bou-de-mare.

„boul-popii", „buburuză", „măriuță", „mămăruță", etc. pe al cărei corp rotund și roșu se văd șapte puncte negre *(Coccinella septempunctata)* (▣ 561); **BOUL-LUI-DUMNEZEU**[2] *sau* **BOUL-DOMNULUI**[1], *Băn.* **BOUL-BABEI = RĂDAȘCĂ; BOUL-DOMNULUI**[2] **= VACA-DOMNULUI; BOUL-POPII — BOUL-LUI-DUMNEZEU**[1] ¶ ⑪ **OCHIUL-BOULUI**[1] **= PITULICE** ¶ ⑫ **OCHIUL-BOULUI**[2] ☞ **OCHIU; LIMBA-BOULUI** ☞ **LIMBĂ** ¶ ⑬ **De-a boul** *sau* **de-a'n-boul**, joc de copii în care niște bețe sînt aruncate astfel încît să sară din cap în cap; Ⓕ: **a merge, a se duce de-a'n-bou(lea)**, alene, abia tîrîndu-și picioarele (în felul boilor): **prostia... mai mult se tîrăște... și merge tot d'a'n-boulea** (DLVR.) [lat. b o s, b o v e m].

Fig. 561. Boul-lui-Dumnezeu.

BOUAR ☞ **BOAR.**

BOULEAN *sm.* ① *dim.* **BOU** ①: **o sanie goală, cu doi bouleni piperniciți, mergea spre barieră** (D.-ZAMF.) ¶ ② = **AVAT.**

BOULEȚ *sm.* *dim.* **BOU** ①.

BOUR *sm.* ① Soiu de bou sălbatec care trăia odinioară în pădurile Moldovei; a dispărut acum cu desăvîrșire (cel din urmă bour a fost omorît în Polonia în anul 1627) *(Bos urus)* (▣ 562): **~i nalți cu steme 'n frunte** (EMIN.); **sara a venit cu un ~ acasă** (SB.) ¶ ② Vechea pajeră a Moldovei închipuind un cap de bour (▣ 563); *pr. ext.* Țara Moldovei: **~ul moldovenesc era singur stăpîn pe o țară lungă** (GN.) ¶ ③ ‡Fier (la început cu marca unui cap de bour) cu care se înfierau odinioară făcătorii de rele, cu care se însemnau vitele și copacii, țărușii sau pietrele de hotar care slujeau să hotărnicească două proprietăți, etc.: **se cunosc boii din cireadă și caii din herghelie de pre ~ul lor** (NEGR.); *de aci, pr. ext.* piatră de hotar ¶ ④ Partea dinainte, încovoiată în sus a tălpilor săniei (☞ **SANIE**) ¶ ⑤ Botul luntrii ☞ **LUNTRE**) ¶ ⑥ *pl.* Marginea, bordul pălăriei: **își smulgea din cap pălăria lată'n ~i** (SAD.) [lat. b u b a l u s].

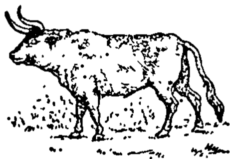

Fig. 562. Bour.

Fig. 563. Bour.

BOUREAN *sm.* Nume de bou mare si voinic [b o u r].

BOUREL 1. *sm.* ① *dim.* **BOUR** ① ¶ ② *Trans.* Melc (prin asemănarea antenelor acestuia cu coarnele bourului) (BUD.) (PĂC.) ¶ ③ = **PITULICE** ¶ ④ = **RĂDAȘCĂ.**

2. *adj.* ① Cu coarne ca ale bourului: **boi bourei** ¶ ② *Pr. anal.* Țeapăn, tare: **Cu țîțele bourele, Chiar ca două turturele** (STAM.) **sînii bourei** (DEM.); *sm.:* **de la gît în jos se trădau boureii sînilor** (EMIN.).

BOUREȘC *adj.* De b o u r, ca ale bourului: **Melc, melc, codobelc, Scoate coarne bourești...** *(recitativ copilăresc).*

○**BOURIE** *sf. Trans. Bucov.* Locul unde se odihnesc boii la pășune (MAR.) (DENS.) [b o u + suf. -ă r i e].

BOUȘOR *sm. dim.* **BOU** ①.

BOUȚ *sm. dim.* **BOU** ①.

***BOVIN** *adj.* ① Din familia, de speța boului: **rasă ~ă** ¶ ② De vite cornute: **pestă ~ă** [fr. < lat.].

***BOX**[1] *(pl.* **bocși**) *sm.* = **MOPS.**

***BOX**[2] *(pl.* **boxuri**) *sn.* ① Sport (de origine engleză) constînd din lupta a doi adversari cu pumnii (▣ 564): **brațele luase pozițiunea unui atlet de ~** (I.-GH.) ¶ ② Armă alcătuită dintr'o bucată de metal, cu găuri, pe unde se introduc degetele, și cu care atacă cineva cu pumnul strîns (▣ 565) [fr. < eng.].

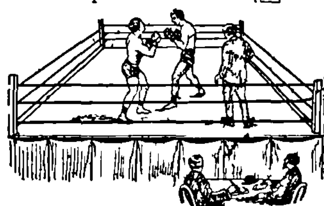

Fig. 564. Box.

***BOXA** (-xez) *vb. intr.* A se lupta cu pumnii [fr. < engl.].

***BOXĂ** *(pl.*-xe) *sf.* Despărțitură într'un grajd pentru un singur cal [fr. < engl.].

***BOXOR** *sm.* Cel ce boxează, luptător cu pumnii [fr.].

‡**BOZ**[1] *sm.* Zeu păgînesc, idol [vsl. b o z i, *pl.* din b o g „Dumnezeu"].

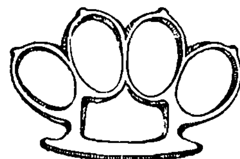

Fig. 565. Box.

BOZ[2] *(pl.* **boji**), **BOZIU** *sm.*, **BOZIE** *sf.* Varietate de soc cu flori albe și fructe negre, ce răspîndește un miros caracteristic foarte neplăcut; e des întrebuințat în medicina populară; babele îl culeg în Ziua-crucii (14 Sept.) și fac din el ceaiuri, scăldături, oblojeli, etc. sau descîntă cu el pentru diferite boale *(Sambucus ebulus)* (▣ 562): **duducile și domnișorii nu răsar ca bozul prin satul nostru** (ALECS.); **chipul ei era ca mustul de bozii** (DLVR.) [sl.; comp. rut. rus. b o z, rus. b o z ŭ, etc.].

Fig. 566. Boz.

BOZĂȚEL *sm.* ① = **SPÎNZ**[1] ¶ ② = **STIRIGOAIE.**

○**BOZGOANE** *sf. pl.* **BOSCOANĂ: face toate vrăjile și ~le de pe lume** (SAD.).

BOZIE, BOZIU ☞ **BOZ.**

BOZUMFLA... = **BOSUMFLA...**

○**BOZUTĂ** *sf. Băn.* = **SPÎNZ** [b o z].

BOZUZ *sm.* = **BURETE-PUCIOS.**

BRĂBĂNOC = **BĂRBĂNOC.**

○**BRĂBETE, BRABETE, BRABEȚ** *sm. Olten. Băn.* = **VRABIE: vă chitui la pămînt ca pe brabeți** (FIL.).

BRĂBIN *sm.* Plantă cruciferă, cu flori galbene, numită și „colțul-lupului" *(Bunias orientalis)* (▣ 567).

Fig. 567. Brăbin.

BRAC[1] *(pl.*-curi) *sn.* ① Rămășiță netrebnică de asvîrlit; ceea ce rămîne după ce s'a ales ce e mai bun ¶ ② ~ *sau* **cal de ~**, cal de reformă, care nu mai poate sluji la nimic: **slab și costeliv ca un cal de ~** (ODOB.) [rut. rus. < germ.].

***BRAC**[2] *sm.*, **BRAICĂ** *sf.* Cîine (cățea) de rasă străină, cu părul lins și urechile mari atîrnate, întrebuințat la vînat (▣ 568) [fr. b r a q u e sau germ. B r a c k e].

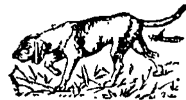

Fig. 568. Brac.

○**BRĂCACE** *(pl.*-ăci) *sf.*, **BRĂCACIU** *(pl.*-ace) *sn.* Tingire mare de aramă (*în spec.* pentru adus apă).

○**BRACE** *sf. pl.* și **BRACI** *sm. pl. Bucov. Maram.* Izmene: **dă mai de grabă bracii încoace, de vrei să nu te căești** (SB.). [lat. b r a c c a e].

○**BRĂCELE** *sf. pl. Olten.* = **BRĂCIRE.**

***BRACHIAL** *adj.* De braț, a brațului: **artera ~ă** [fr. < lat.].

○**BRĂCIE** ☞ **BRĂCIRE.**

○**BRĂCINĂ** *(pl.*-ini) *sf. Trans.* = **BRĂCIRE: mijlocul și-l string cu o... ~ lată în mai multe colori** (PĂC.) [lat. *b r a c ī n a < b r a c a].

BRĂCINAR *(pl.*-are) *sn.*, *sm.* ① = **BIR-**

NET: pleacă grăbit, ținîndu-se cu o mînă de ~ii pantalonilor prea largi (BR.-VN.) ¶ ② Splina carului, speteaza care leagă capetele cracilor de piscul carului (☞ CAR) [b r ă c i n ă].

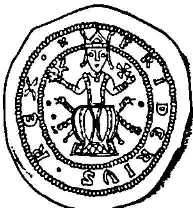
BRĂCINĂRIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* ① Betelia de la izmene sau de la cioareci prin care trece brăcinarul (BUD.) ¶ ② Bețișor crestat cu care se vîră bîrnețul în bată [b r ă c i n a r].

Fig. 569. Brăciri.

BRĂCIRE (*mai adesea pl.* BRĂCIRI *sf. Olten. Tr.-Carp.* Cingătoare lungă și îngustă țesută din lînă, care înconjură mijlocul de mai multe ori, bete (▪ 569) [lat. b r a c ī l e].

***BRACTEAT** (*pl.*-te) *sn.* Nume dat monedelor de argint, întrebuințate în Germania în evul mediu, făcute dintr'o placă subțire de argint la care efigia bătută pe avers apărea și pe revers (▣ 570) [germ.].

***BRACTEE** *sf.* Frunzișoară la subțioara căreia ia naștere floarea (▪ 571) [fr.].

Fig. 570. Bracteat.

BRĂCUI (-ăcuesc) *vb. tr.* ① A alege b r a c u r i l e, a pune de-o parte ce e de lepădat ¶ ② A lăsa numai lucrurile netrebnice, alegînd tot ce e mai bun: toată pădurea este ciuntită și brăcuită de dînșii (ION.).

BRAD *sm.* ① Copac rășinos, totdeauna verde, care crește în pădurile de la munte: e numele generic al tuturor copacilor din familia coniferelor, cum sînt pinul, molíftul, jneapănul, etc.; specia cea mai răspîndită la noi numită ~ *sau* ~-ALB (*Abies pectinata* sau *Abies alba*) are coaja netedă, albă-argintie și o înălțime mijlocie de 15-25 de metri, ajungînd uneori pînă la 35-40 de metri; crengile lui, numite „cetină", se desprind din trunchiu ca spițele unei roți și sînt acoperite cu niște frunze subțiri, turtite, numite „ace" sau „țepușe", așezate ca dinții unui pieptene; fructul lui numit „cucuruz (de brad)" e de formă cilindrică și e acoperit cu niște solzi care se desfac și cad jos la maturitate: lemnul lui e des întrebuințat în tîmplărie sau dulgherie, sub formă de scînduri, grinzi, etc. (▪ 572) ¶ ② Lemnul acestui copac: dulap de ~ ¶ ③ Ⓕ Un ~ de flăcău, un ~ de Român, despre un om chipeș, înalt și voinic ¶ ④ ~-ROȘU — MOLIFT ¶ ⑤ BRADUL-CIUMEI, varietate de jneapăn de mărime mijlocie (*Juniperus intermedia*) ¶ ⑥ Ramură mare de brad, mai adesea împodobită, care se pune la carul sau la poarta caselor miresei în ajunul nunții, sau care se poartă înaintea mirilor, cînd se duc la biserică să se cunune; alte-ori se înfige dinaintea casei unde e un mort, sau e purtată cînd duc mortul la groapă ¶ ⑦ Un fel de horă ce se joacă la casa miresei, înainte de cununie: joacă flăcăii și fetele ~ul la mireasă (GR.-N.) [comp. alb. b r e θ].

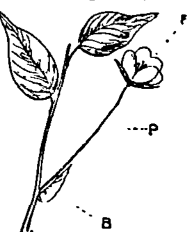

Fig. 571. B. Bractee. — P. Peduncul. — F. Floare.

Fig. 572. Brad.

BRĂDĂNAȘ *sm. dim.* BRAD.

BRĂDET (*pl.*-eturi) *sn. col.* Pădure de b r a z i: se desvălesc din desimea ~ului două turnuri înalte de piatră (VLAH.).

BRĂDIȘ (*pl.*-ișuri) *sn.* ① Pădure de b r a z i: rătăcindu-se apoi în ~ul verde întunecat (GRIG.) ¶ ② COSOR ② ¶ ③ ~ *sau* ~-GALBEN = PENIȚĂ.

BRĂDIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* = GĂINUȘĂ-DE-MUNTE [b r a d].

BRĂDIȘOR *sm.* ① *dim.* BRAD ¶ ② Ramură de brad sau șomoiag de paie ce se pune pe învălitoarea unei case cînd se clădește ¶ ③ *Trans.* = JNEAPĂN ¶ ④ = COADA-CALULUI² ¶ ⑤ = CORNIȘOR ⑤ ¶ ⑥ = PEDICUȚĂ ¶ ⑦ Plantă ierboasă cu ramuri numeroase și de aceeași înălțime formînd mici tufișuri țepene de 10-20 cm. înălțime; frunzele mici, subțiri și ascuțite, foarte dese și aspre la pipăit, dau plantei înfățișarea unei cetini de brad; crește prin crăpăturile stîncilor și prin pădurile umede din munți (*Lycopodium selago*) (▣ 573).

Fig. 573. Brădișor.

○**BRĂDOAIE**, BRĂDOAICĂ (*pl.*-ce) *sf. Olten. Băn.* Putinică (pentru păstrat brînză, pentru murături, oțet, etc.) [b r a d].

○**BRĂDOȘ** *sm. Olten.* Ⓟ ✕ Colac în chip de om ce se face cu deosebire în ziua de Mucenici (9 Martie), numit aiurea „brăduleț" sau „sfințișor".

BRĂDUIU, BRĂDUIAC, *sm. Trans. Băn.* Puiu de b r a d, brăduleț.

BRĂDULEȚ *sm.* ① *dim.* BRAD: era 'nalt ca un ~ (ISP.) ¶ ② ✕ = BRADOȘ.

BRĂDUȘCAN *sm. dim.* BRAD.

BRĂDUȚ *sm.* ① *dim.* BRAD ¶ ② *Trans.* (PĂC.) = BRĂDIȘOR ⑦.

BRAGĂ *sf.* ① Rămășițele care se depun în cazan după fierberea rachiului ¶ ② Băutură răcoritoare obținută prin fermentarea în apă a făinii de meiu cu bucățele de pîine ¶ ③ *F* Ⓟ Liturghie cu ~ ☞ LITURGHIE [rus.].

Fig. 574. Bragagiu.

BRAGAGERIE *sf.* Locul unde se fabrică sau se vinde bragă: dacă-i este sete, intră într'o ~ (DLVR.) [b r a g a g i u].

BRAGAGIU *sm.* ① Cel cé ține o bragagerie ¶ ③ Cel ce vinde b r a g ă pe stradă (▣ 574): se aude, acoperind tot sgomotul stradei, glasul unui ~ (CAR.).

BRAGHINĂ (*pl.*-ine) *sf.* ① Varietate de struguri roșii, cu boabele mari și rotunde, foarte gustoși (▣ 575) ¶ ② Vin fabricat din acest soiu de struguri.

Fig. 575. Braghină.

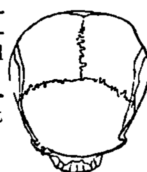
○**BRAHĂ** *sf.* ① *Trans.* Orz măcinat întrebuințat la fabricarea berii (BUD.) ¶ ② *Mold. Bucov.* Rămășița ce se depune în cazan după fierberea rachiului ¶ ③ *Mold. Bucov.* = BRAGĂ ②: cînd rămîne pîine multă, se face braha care se bea (VOR.) [rut].

○**BRAHAGIU**, BRĂHAR *sm. Mold. Bucov.* Bragagiu: numai eu am rămas... și un biet brahagiu (ALECS.) [b r a h ă].

○**BRĂHĂRIE** *sf. Mold. Bucov.* Bragagerie: în orașele din Moldova se aflau o mulțime de brăhării (VOR.) [b r a h ă].

***BRAHIAL** = BRACHIAL.

***BRAHICEFAL**, -ALĂ *adj.* și *sm. f.* Se zice despre rasele omenești (*în spec.* rasele galbene) al căror craniu e aproape rotund (▣ 576) [fr.].

Fig. 576. Craniu brahicefal.

***BRAHMAN**, BRAMAN *sm.* ① Preot al lui Brahma (▪ 577) ¶ ② Membru al castei sacerdotale, prima din cele patru caste indiene [fr.].

Fig. 577. Brahman.

***BRAHMANIC** *adj.* Privitor la brahmani sau la brahmanism [fr.].

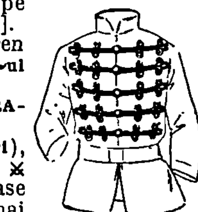
***BRAHMANISM** *sbst.* Religiunea indiană al cărei zeu suprem Brahma, s'a încarnat succesiv într'o

trinitate: Brahma, principiul creator, Vişnu, cel ce conservă şi Siva, distrugătorul [fr.].
*BRA(H)MIN 1. *adj.* Brahmanic: Mă duce 'n India ~ă (ALECS.).
2. *sm.* = BRAHMAN: Braminii împreună cu toţii vieţuesc (DON.) [B r a h m a].
*BRAICĂ *sf.* ① = BRAC² ¶ ② = BRAHĂ ②.
BRĂIU (*pl.*-iuri) *sn.* Băţ rotund, lung şi

Fig. 578. Braiu.

Fig. 579. Brancardieri.

gros, cu crestături adînci, cu care se bate brînza în berbinţă (578) [rut.]
*BRANCARDIER *sm.* Soldat care ridică (punîndu-i pe o targă) răniţii de pe cîmpul de bătaie (579) [fr.].
BRANCIOG *sbst.* Teren pietros: sapă... ţăranii noştri în ~ul sterp al dealurilor Plevnei (ODOB.).
○BRANDABURCĂ = BANDRABURCĂ.
*BRANDEBURG (*pl.*-guri), BRANDEBUR (*pl.*-ururi) *sn.* Şnur, găitan, şiret ce se coase ca podoabă pe pieptul şi mai ales în dreptul butonierelor unei haine, *în spec.* la uniformele militare (580): venghercă de postav negru cu brandeburguri şi cu chiostecuri (I.-GH.) [fr.].

Fig. 580. Brandeburguri.

*BRANHII *sf. pl.* Aparatul respirator al peştilor (P „urechi") şi al animalelor care trăesc în apă (581) [fr.].
BRANIŞTE *sf.* ① Pădure din care e oprit a se tăia lemne, opritură, apărătură ¶ ② *Pr. ext.* Pădure: dăm pe la mănăstirea Răşca, pusă sub o sprinceană de ~ (VLAH.); ~ numai de o tufă nu se face niciodată (PANN) [blg.].

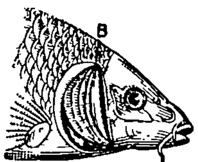
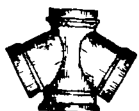

Fig. 581. B. Branhii.

*BRANŞA (-şez) *vb. tr.* ① A face un branşament ¶ ② A face legătura unui fir electric cu firul principal [fr. b r a n c h e r].
*BRANŞĂ (*pl.*-şe) *sf.* ① Ramură de negoţ, de industrie ¶ ② Îndeletnicire specială, specialitate, profesiune [fr. b r a n c h e].
*BRANŞAMENT (*pl.*-te) *sn.* Ţevile, tuburile laterale ce pornesc dintr'o ţeavă principală (582) [fr. b r a n c h e m e n t].

Fig. 582. Branşament.

*BRANT (*pl.*-turi) *sn.* Hamac, pat atîrnat făcut din sfoară împletită [it. b r a n d a].
*BRASIERĂ (*pl.*-re) *sf.* ① Camizol de pînză sau de mătase, fără mîneci, purtat de femei, spre a susţine pieptul ¶ ② Îmbrăcăminte a copilului care se pune peste cămaşă şi de care se încheie pantalonaşii (583) [fr.].

Fig. 583. Brasieră.

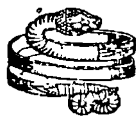
○BRASLĂ = BREASLĂ.
BRAŞOAVĂ (*pl.*-ve) *sf.* F Minciună, palavră: du-te, omule, de unde ai venit, că nu ţi se trec braşoavele pe la noi (ALECS.) [B r a ş o v, ai cărui negustori, aducîndu-şi marfa în ţară, o lăudau peste măsură].
BRAŞOVEAN 1. *adj.* ● Din B r a ş o v.
2. BRAŞOVEAN *sm.*, BRAŞOVEANCĂ (*pl.*-ence) *sf.* ① Locuitor (locuitoare) din Braşov ¶ ② Negustor care vindea diferite mărfuri fabricate la Braşov.
3. BRAŞOVEANCĂ (*pl.*-enci) *sf.* Căruţă (de Braşov) mare, acoperită cu coviltir: făgăduindu-le să puie caii la o ~, în care intra toată corabia lui Noe (D.-ZAMF.).
BRAŞOVENESC *adj.* De Braşov: o ladă veche braşovenească, ce sta într'un colţ, acoperită cu lăicere (GN.) ¶ ② Căruţă braşovenească = BRAŞOVEANCĂ: o căruţă braşovenească fără arcuri (JIP.) [b r a ş o v e a n].
BRAŞOVENEŞTE *adv.* ① Ca la Braşov ¶ ② F Cu minciuni, cu palavre: nu-mi vorbi ~, că nu-mi plac braşoavele (ALECS.) ¶ ③ Numele unui danţ ţărănesc [b r a ş o v e a n].
BRAŞOVENIE *sf.* ① Marfă de Braşov (fierărie, frînghierie, postav, etc.) ¶ ② Prăvălia unde se vinde această marfă [b r a ş o v e a n].
BRAŢ (*pl.*-ţe) *sn.* ① Membrul superior la om, care începe de la umăr şi sfîrşeşte cu mîna: a lua, a ţinea, a strînge în ~e; a cuprinde cu ~ele; (a primi) cu ~ele deschise, cu multă dragoste; (a sta, a şedea) cu ~ele încrucişate, fără a lucra, neactiv; a fi ~ul drept al cuiva, a fi sprijinul de căpetenie, omul de care nu se poate lipsi cineva, fiindu-i de mare ajutor ¶ ② Ⓕ Lucrător, muncitor (care munceşte cu braţele): doar sute şi mii de ~e trebue acolo, nu şagă! (CRG.) ¶ ③ Cantitatea (de lemne, de fîn, etc.) cît se poate duce dintr'odată cu braţele: un ~ de lemne, de nuiele, de paie ¶ ④ *Pr. anal.* Tot ce e aşezat de o parte şi de alta a unui obiect, ca şi braţele trupului: ~ele unui fotoliu, unui candelabru, unei cumpene, unei ancore, etc. ¶ ⑤ *a)* Fie-care din cei patru stîlpuşori înfipţi în tălpile războiului de ţesut, în care se sprijinesc sulurile; *b)* fie-care din cele două lemne verticale, la războiul de ţesut, unite în partea de sus cu arţarul, iar în partea de jos cu vătalele (→ RĂZBOIU) ¶ ⑥ Fie-care din lemnele orizontale care leagă podul coşului morii; numite şi „speteze", „corzi", „chingi", „stinghii", etc. ¶ ⑦ Fie-care din cele două lemne, de o parte şi de alta a ferestrăului, de care sînt prinse sfoara, puntea şi pînza, numite şi „mîini", „craci", etc. (→ FERESTRĂU) ¶ ⑧ ~ele unui rîu, unui fluviu, despărţiturile mai înguste care se desprind din cursul apei (584); ~ de mare, porţiune îngustă de mare cuprinsă între două uscaturi ¶ ⑨ Fie-care din parîmele subţiri cu ajutorul cărora se mişcă vergile în direcţia voită [lat. b r a c h i u m].

Fig. 584. Braţele unui fluviu.

BRĂŢARĂ, BRĂŢARE (*pl.*-ări) *sf.* ① Podoabă în formă de verigă pe care o poartă femeile pe braţ sau la încheietura mîinii (585, 586) ¶ ② *Pr. ext.* Verigă de metal cu care se înţepeneşte la diferite obiecte (la coasă, la briceag, etc.) încheietura a două bucăţi deosebite ¶ ③ Fie-care braţ al vătalelor ¶ ④ = BRAŢ ⑦ [lat. b r a c h i a l e].

Fig. 585. Brăţări.

Fig. 586. Brăţară romană.

BRĂŢEA (*pl.*-ţele) *sf. Mold. Bucov.* Brăţară: Flori de diamant, brăţele cu rubinuri (ALECS.) [refăcut din *pl.* b r ă ţ a l e, formă disimilată din b r ă ţ a r e].
*BRAŢET *sbst.*, BRAŢETĂ *sf.* Ⓟ *numai în loc. adv.* la ~, de ~, de-a ~, la braţ, dîndu-şi braţul unul altuia: Şi priveşte cu jind mare la olţi de braţet se duc (PANN); s'o pornit de-aici la braţetă cu doi cavaleri (ALECS.) [it. a b r a c c e t t o, refăcut după b r a ţ].
BRĂŢIŞ *adv.* Cuprinzîndu-se unul pe altul cu b r a ţ e l e, corp la corp.
BRĂŢIŞOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* BRAŢ ①.
*BRAV *adj.* Viteaz, curagios: Mişel cu cei voinici şi ~ cu cei fugari (ALECS.).
*BRAVA¹ → BRAVO.
*BRAVA² (-avez) *vb. tr.* A înfrunta, a se împotrivi fără frică, a nesocoti (o primejdie): omul, făcînd bine, poate ~ judecata publică (NEGR.) [fr.].

○BRAVĂ (*pl.*-ăvi) *sf.* *Băn.* Broască (la ușă) [srb.].

*BRAVO! 1. Ⓟ BRAVA! BRAVOS! *interj.* ① Vorbă cu care se aplaudă jocul unui artist, discursul unui orator, etc., aferim!: s'apropiară de tablă strigînd bravo! de răsuna sala (NEGR.) ¶ ② Halal!: Brava! ce mai nevăstuică, Cum mai bea la țuică! (BIB.): bravos! națiune, halal să-ți fie! (CAR.).

2. *sn.* (*pl.*-vuri) Strigăt de aprobare, elogiu: Bună treabă, zău, le zice, eu spui ș'altui bravuri la (PANN) [it.].

*BRAVURĂ (*pl.*-uri) *sf.* Vitejie, bărbăție [fr.].

BRAZDĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Fâșie de pămînt răsturnată cu plugul; Ⓕ: a (se) da la (*sau* pe) ~, a (se) deprinde ¶ ② Bucată de pămînt, cu iarbă cu tot, scoasă cu hîrlețul ¶ ③ Rînd de iarbă cosită, polog ¶ ④ Strat de legume sau de flori: cîteva înguste brazde de fasole, de praz și de legumă (ODOB.) ¶⑤Ⓕ Urmă, dîră; dungă; sbîrcitură: lacrimele curgeau pîraie pe brazdele feței lui (GN.) [vsl.].

BRĂZDA (-dez) *vb. tr.* ① A trage b r a z d e cu plugul: pluguri, rarițe, brăzdau pămîntul, parcă n'ar fi fost sdravăn (ISP.) ¶ ② *Pr. anal.* A face crestături adînci cu cuțitul, cu un obiect tăios ¶ ③ A lăsa urme adînci în pămînt (*vorb.* de roatele carului) sau pe suprafața apei (*vorb.* de o corabie); *vorb.* de fulger: fulgerele brăzdează cerul (LUNG.) ¶ ④ Ⓕ A săpa sbîrcituri (pe obraji).

Fig. 587. Brăzdar.

BRĂZDAR (*pl* -are) *sn.* Fierul cel lat al plugului care taie b r a z d a pe dedesubt (587).

BRĂZDAT *adj.* ① *p.* BRĂZDA ¶¶ Ⓒ NEBRĂZDAT ¶ ② Ⓕ Săpat, tăiat, scobit, sbîrcit: munți... cu creștetele ~e de puhoaie (CRG.).

BRĂZDIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* BRAZDĂ ¶ ② *Mold.* De-a brăzdița, joc de copii.

*BRAZILIAN 1. ● *adj.* Din B r a z i l i a.

2. *sm.*, *BRAZILIANCĂ (*pl.*-ience) *sf.* Locuitor, locuitoare din Brazilia.

BRE! *interj.* ① Exprimă mirarea: bre! că mare te-ai făcut ¶ ② Întrebuințat în loc de mă, măi, adese-ori cu o nuanță de supărare sau de mustrare: astîmpără-te, bre omule! [tc.].

BREABĂN *sm.* = BREBENEA: a zărit caprele păscînd la ~ într'o prelucă (RV.-CRG.) [vsl. *b e b r î n ŭ < b e b r ŭ „breb"; comp. germ. B i b e r w u r z].

○BREANĂ (*pl.*-ene) *sf.* = MREANĂ.

BREASLĂ (*pl.*-esle) *sf.* ① Corporațiune (de oameni exercitînd aceeași meserie): breasla cizmarilor; mijloacele pe care le întrebuințează ceilalți negustori de breasla dumnealui (BR.-VN.) ¶ ② *Pr. ext.* Clasă socială, tagmă ¶ ③ *Spec. Mold.* Meserie, profesiune: era cizmar de ~ și fiu de croitor (NEGR.) [vsl. b r a t ĭ s t v o].

BREAZ 1. *adj.* ① Cu o dungă albă pe bot sau cu o pată albă pe frunte (*în spec.* la boi, vaci, cai, oi și capre); : a-l cunoaște ca pe un cal ~, a-l cunoaște foarte bine ¶ ② Ⓕ Mai ~, mai deosebit decît ceilalți, mai priceput, mai bun, etc.: dar nici el nu fu mai ~, ci se întoarse la tatăl său cu nasul în jos (ISP.).

2. BREAZ *sm.*, BREAZĂ (*pl.*-eze) *sf.* Cal breaz, iapă brează: hi! breazule, nu te lenevi! (ALECS.); în nădejdea bălțatului, rămîne breaza stearpă (ZNN.) [blg.].

BREAZA ① *npr.* ● Sat în jud. Prahova ¶ ② Numele unui danț țărănesc, mai adesea CA-LA-BREAZA: celelalte jocuri, brîul,... breaza, ș. a... se mai schimbă după locuri (VLAH.).

‡BREB *sm.* Castor [vsl. b ĭ b r ŭ, b e b r ŭ].

BREBEN *sm.* = BREBENEA.

BREBENEA (*pl.*-nele) *sf.*, BREBENEL (*mai adesea pl.* BREBENEI) *sm.* Mică plantă ierboasă cu flori de obiceiu purpurii, uneori albe sau gălbui (*Corydalis*) (588): tremura ca brebeneii ciufuliți de vînt (DLVR.).

Fig. 588. Brebenei.

○BREBENEAC *sm.* *Băn.* = STURZ.

BREBENOC = BĂRBĂNOC.

○BREBETE *sm.* *Băn.* = BRĂBETE.

*BREC (*pl.*-ecuri) *sn.* Trăsurică lungăreață cu două bănci laterale așezate față în față, și cu o capră ridicată în partea dinainte; alte-ori în loc de bănci, are două banchete așezate transversal față în față (589) [fr. < engl.].

Fig. 589. Brec.

‡BREHNACE *sf.* Specie de uliu.

○BREHNI (-nesc) *vb. intr.* *Mold.* A scoate un sunet ce seamănă cu un lătrat (despre căprior; despre porc, cînd se sperie; despre copii, cînd rîd pe înfundate) [rut. b r e c h i t y].

BREIU *sm.* ① Plantă anuală, înaltă de 20-60 cm., foarte răspîndită prin pădurile umbroase; face flori verzui și conține o materie colorantă albastră; mai poartă numirile de „breiu-de-pădure", „slobonov" și „trepădătoare" (*Mercurialis perennis*) (590) ¶ ② ~ *sau* ~-DE-CÎMP = TREPĂDĂTOARE ① [blg.].

Fig. 590. Breiu.

*BRELAN (*pl.*-anuri) *sn.* În anumite jocuri de cărți: reunire de trei cărți identice ca valoare, dar de culori diferite: ~ de valeți [fr.].

*BRELOC (*pl.*-ocuri) *sn.* Obiecte mărunte atîrnate ca podoabă la lanțul unui ceasornic de buzunar, la o brățară, etc. (591) [fr.].

Fig. 591. Breloc.

BRESLAȘ *sm.* Cel ce face parte dintr'o b r e a s l ă.

*BRETELE *sf. pl.* Curele sau fâșii elastice petrecute pe umeri și prinse în față și la spate de pantaloni spre a-i ținea ridicați, patești, cozondraci (592) [fr.].

Fig. 592. Bretele.

*BRETON 1. *adj.* ● Din Bretania, a locuitorilor din Bretania: limbă ~ă.

2. *sm.*, *BRETONĂ (*pl.*-ne) *sf.* Locuitor, locuitoare din Bretania.

3. (*pl.* -onuri, -oane) *sn.* Tăietură în linie dreaptă a părului lăsat peste frunte pînă aproape de sprîncene [fr.].

*BREVET (*pl.*-ete) *sn.* Diplomă acordată cuiva de guvern dîndu-i dreptul de a se bucura de oare-cari privilegii: ~ de tutungerie; ~ de licență (pentru băuturi spirtoase); *în spec.* ~ de invențiune, act (fără garanție din partea guvernului) prin care se recunoaște unui inventator dreptul excluziv de a fabrica și a vinde în folosul său o descoperire industrială [fr.].

*BREVETA (-tez) *vb. tr.* ① A da un brevet ¶

Fig. 593. Brezăi (după T. Papahagi).

② A-și garanta profitul de pe urma unei invențiuni, prin căpătarea unui brevet [fr.].

*BREVETAT *adj.* ① *p.* BREVETA ¶¶ Ⓒ NE-

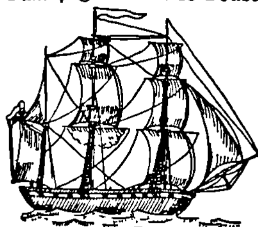
BREVETAT ¶ ② ⚔ **Ofiţer ~ de Stat-major,** ofiţer care a obţinut diploma Şcoalei superioare de războiu.

***BREVIAR** (*pl.*-**re**) *sn.* Carte cuprinzînd rugăciunile pe care clericul catolic trebue să le rostească la diferitele ceasuri ale zilei [fr.].

BREZAIE *sf.* Om mascat cu un cap de animal sau de pasăre cu cioc lung (pe care-l face să clănţănească, mişcîndu-l cu o sfoară), îmbrăcat cu o zeghe şi împodobit cu tot felul de basmale, petice şi panglici de colori diferite; acesta joacă pe dinaintea curţilor sătenilor, mai ales în preajma Crăciunului (▣ 593): **îl împodobiră cu flori ca pe o ~** (ISP.).

○**BRIBETE** *sm. Băn.* = **VRABIE.**

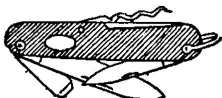
○**BRIBOIU** *sm. Trans. Băn.* ① Plantă ierboasă cu rădăcina groasă, noduroasă, cu tulpina ţeapănă şi ramificată în partea superioară şi cu flori purpurii; e numită şi „fratele-briboiului" *(Geranium alpestre)* ¶ ② *Maram.* (BRL.) = **BOBORNIC.**

Fig. 594. Bric.

BRIBONIC *sbst. Trans.* (PAC.) = **UNTUL-VACII.**

BRIBORNIC, BRIBOVNIC = **BOBORNIC.**

***BRIC** (*pl.*-**curi**), ***BRIK** (*pl.*-**kuri**) *sn.* Corabie mică cu două catarte, din care cel mai mare e aşezat în partea dinapoi (▣ 594): **am pornit spre Calimnos, unde am întîlnit ~ul turcesc** (I.-GH.) [fr.].

BRICEAG (*pl.*-**ege**) *sn.* Cuţitaş cu una sau mai multe limbi care se pot închide astfel ca partea tăioasă să intre în scobitura mînerului (▣ 595) [tc. b i č a k + b r i c i u].

Fig. 595. Bricege.

BRICEGEL (*pl.*-**ele**) *sn. dim.* **BRICEAG.**

***BRICHETĂ** (*pl.*-**te**) *sf.* ① Cărămidă făcută din praf de cărbuni aglomerat şi cleiu şi care serveşte de combustibil ¶ ② = **APRINZĂTOARE** [① fr. b r i q u e t t e ¶ ② fr. b r i q u e t].

BRICICĂ[1] ☛ **BRIŞCĂ.**

5000 ○**BRICICĂ**[2], **BRIŞCĂ** *sf. Tr.-Carp.* Briceag, cuţitaş [ung. b i c s k a + b r i c i u].

○**BRICINAR** = **BRĂCINAR.**

BRICIU (*pl.*-**ce**, -**ciuri**) *sn.* Cuţit de ras (barba) (▣ 596): **era aşa de ascuţit, de tăia ca ~ul** (ISP.) [vsl.].

Fig. 596. Briciu.

***BRIDGE** (*cit.* **brigi**) *sn.* ① ♠ Numele unui joc de cărţi ce seamănă cu whistul ¶ ② Dantură artificială [engl.].

***BRIDGIST** *sm.* ♠ Jucător de b r i d g e; cel ce joacă bine bridge.

BRIE *sf.* ① Plantă aromatică cu flori albe, din familia umbeliferelor, numită şi „brioală" *(Meum athamanticum)* (▣ 597) ¶ ② = **SLĂBĂNOG** ¶ ③ — **TREPĂDĂTOARE** ① [comp. b r e i u].

Fig. 597. Brie.

BRIFTĂ = **BRIPTĂ.**

***BRIGADĂ** (*pl.*-**ăzi**) *sf.* ① ⚔ Corp de trupe, alcătuit din două regimente, sub comanda unui general; **general de ~** ☛ **GENERAL** ¶ ② O ceată mai mică de agenţi de poliţie, sau de jandarmi, de sergenţi de oraş care se află sub comanda unui brigadier [fr.].

***BRIGADIER** *sm.* ⚔ ① Soldat care, în cavalerie şi în jandarmerie, are gradul echivalent cu al caporalului din infanterie ¶ ② General de brigadă ¶ ③ **Colonel ~,** colonel cu funcţiune de comandant de brigadă (poartă galoane ca ale colonelului, avînd în plus un soare de argint la chipiu şi lampasuri roşii la pantaloni) [fr.].

***BRIGAND** *sm.* Tîlhar, hoţ de drumul mare [fr.].

***BRIGANDAJ** (*pl.*-**ajuri, -aje**) *sn.* Tîlhărie, hoţie de drumul mare [fr.].

***BRIGANTINĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* ① Corăbioară întrebuinţată pe marea Mediterană (▣ 598) ¶ ② Pînză mare dreptunghiulară întrebuinţată la ori-ce corabie şi care e prinsă în partea dinapoi a vasului [fr.].

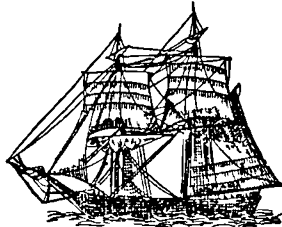

Fig. 598. Brigantină.

Fig. 599. Brighidău.

○**BRIGHIDĂU** (*pl.*-**dae, -däe**) *sn. Mold.* Băţ care are la unul din capete o rotiţă cu multe găuri şi cu care se bate laptele în putineiu (▣ 599).

BRIHAN (*pl.*-**anuri, -ane**) *sn. Trans.* = **BĂRDĂHAN** ⑥ : **Şi tot bagă în ~, De gîndeai că-i chiar lişpan** (RET.).

***BRILĂNŢEL** ☛ **BRILIANŢEL.**

***BRILIANT** 1. *adj.* Strălucitor: **balul e în adevăr foarte ~** (ALECS.).

2. *sn.* (*pl.*-**te**, -**turi**) Diamant pilit şi pe faţa deasupra şi pe cea dedesubt, spre a străluci mai mult: **puse stema în cap, numai de ~e şi de smarand** (ISP.) [fr.].

***BRILIANTIN** *adj.* Care străluceşte ca b r i l i a n t u l: **Pe 'nfloritul ei obraz Luce-o rouă ~ă** (ALECS.).

***BRILIANTINĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* Un fel de uleiu cu care se unge barba sau mustăţile ca să le facă să lucească [fr.].

***BRILIANŢEL,** Ⓟ ***BRILĂNŢEL** (*pl.*-**ele**) *sn. dim.* **BRILIANT: îi dă un inel cu un briliănţel de toată frumuseţea** (CAR.).

BRILIOANCĂ *sf. Trans.* = **IARBA-FIARELOR**[1].

***BRIO** *sbst.* ① Energie, vioiciune într'o compoziţie sau în executarea ei: **călcînd pedala, porni cu ~ primele tacturi** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ Vioiciune, căldură.

BRIO(A)LĂ *sf.* ① Plantă aromatică cu flori roşietice, din familia umbeliferelor, numită şi „chimende-munte" sau „chimenul-ursului" *(Meum mutellina)* (▣ 600) ¶ ② = **BRIE** ①.

Fig. 600. Brioala.

BRIPTĂ (*pl.*-**te**) *sf. Olten. Băn. Bucov.* Briceag ordinar cu mîner de lemn (▣ 601) [srb. b r i t v a, rut. b r y t v a].

Fig. 601. Briptă. L. Limbă.—V. Verigă.— P. Plăsele.

***BRISTOL** *sbst.* Hîrtie (sau carton) de calitate foarte fină, ce se întrebuinţează mai ales la tipărirea cărţilor de vizită; *pr. ext.* cartă de vizită: **o bucată de ~ care străluceşte deasupra vraiului cărţilor de vizită** (CAR.) [fr.].

BRIŞCĂ[1], **BRICICĂ** (*pl.*-**şte**) *sf.* Trăsurică uşoară, neacoperită; birjă ordinară (de ţară): **a înhămat cei doi căluţi... la un hleab de brişcă** (IRG.); **bricica mea-i la portiţa grădinii** (ALECS.) [rus. b r i č k a].

BRIŞCĂ[2] ☛ **BRICICĂ**[2].

BRIŞCAR, BRICICAR *sm.* Cel ce fabrică, vinde sau conduce (ca birjar) o b r i ş c ă: **ce dîrdîiai tumăi bricicarule?** (ALECS.).

BRIŞCU(LI)ŢĂ (*pl.*-**ţe**), *sf. dim.* **BRIŞCĂ**[1]: **împrejurul gospodăriei... erau înşirate... brişcuţe şi care cu boi**

(GRIG.); o brişculiţă arendăşească tîrîtă de trei căluşei (ODOB.).

*BRITANIC *adj.* ● Ce ţine de Marea-Britanie, de Anglia: Imperiul ~ [fr.].

BRIU *sbst.* ♣ — BREIU ①.

*BRIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ⊙ Vînt lin, boare, adiere [fr.].

BRIGLĂ *sf.* (*mai adesea pl.* BRIGLE) = VĂTALĂ.

BRIGLAR (*pl.*-are) *sn.* Bătul orizontal ce ţine b r i g l e l e la războiul de ţesut, numit pe alocuri „arţar".

BRIIE *sf.* ♣ = BREIU ①.

BRÎNAŞ ☛ BÎRNAŞ.

BRÎNCĂ¹ (*pl.*-ci) *sf.* 1. ① Labă, partea de jos a piciorului unui animal: şi momiţa... cu o graţie cochetă, Ţine 'n ~ o lornietă (DON.) ¶ ② *F* Mînă: odată era cît pe-aci să pun brînca pe el (RET.) ¶ ③ *F* Împinsătură puternică cu mîna spre a depărta pe cineva sau a-l face să cadă; îmbrîncitură: am început să-i plătesc cu dobîndă Dumnii din grădină şi brînca de la şcoală (GN.) ¶ ④ ♣ BRÎNCA-URSULUI¹ = CRUCEA-PĂMÎNTULUI; BRÎNCA-URSULUI² = PEDICUŢĂ.

2. BRÎNCI *pl.* ① Labe, picioare; pe ~, în patru labe, pe cîteşi patru picioarele (*vorb.* de animale), pe mîini şi pe picioare (*vorb.* de oameni): a umbla pe ~; a da, a cădea pe *sau* în ~, a cădea cu faţa la pămînt ¶ ② Împinsătură, îmbrîncitură: asvîrlea pe boier cu ~ pe scară (I.-GH.); a da ~ cuiva, a-l împinge cu putere, ca să se depărteze sau să cadă: i se pare că i-a dat cineva ~ într'un abis (VLAH.); P a da un brînciu: numai cîte un brînciu le da... şi se duceau peste cap (ISP.); Ⓕ *F*: inima îi dete ~ (ISP.), inima îl îndemnă, îl îmboldi [lat. b r a n c a].

BRÎNCĂ² *sf.* Boală de vite şi de porci caracterizată prin umflarea gîtului (la porci şi la vite) sau a capului (la vite): porcii i-a vîndut, că a auzit că prind a muri de ~ (RET.) ¶ ② Boală, la om, molipsitoare, epidemică, care se manifestă printr'o umflătură dureroasă a straturilor superficiale ale pielii (la faţă şi la gît, la mîini şi la picioare); e numită în *Mold.* „orbalţ"; termenul ştiinţific e „erisipel" ¶ ③ ♣ Plantă ierboasă care creşte pe ţărmul mării şi din cenuşa căreia se extrage sodă; mai poartă numirile de „guşteriţă", „iarba-porcului" şi „iarbă-sărată"; poporul o pune în scăldători ca leac pentru bolnavii de brîncă *(Salicornia herbaceea)* (▣ 602) ¶ ④ ♣ ~ *sau* BRÎNCA-PORCULUI¹ = BUBERIC ¶ ⑤ ♣ BRÎNCA-PORCULUI² = CINSTEŢ.

Fig. 602. Brîncă.

BRÎNCARIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ♣ = BRÎNCĂ² ③.

BRÎNCI (-cesc) *vb. tr* şi *refl.* A(-şi) da b r î n c i, a (se) îmbrînci: fata îl brînceşte cît colo (CRG.); se înghesuiră, se brînciră şi-şi sparseră şipurile (SAD.).

BRÎNCIŞ *adv.* Pe b r î n c i, în patru labe.

BRÎNCIU ☛ BRÎNCĂ¹ ②.

BRÎNCULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. F dim.* BRÎNCĂ¹ ②.

BRÎNCUŢĂ¹ (*pl.*-ţe) *sf.* ① *dim.* BRÎNCĂ¹ ¶ ② ♣ NAPI-SĂLBATICI ¶ ③ ♣ ~-DE-PISICĂ = SULIŢICĂ.

BRÎNCUŢĂ² (*pl.*-ţe) *sf.* ♣ ① Plantă ierboasă din fam. cruciferelor, numită şi „bruncuţă", „burnicruţ", „frunza-voinicului" şi „sămcuţă"; are tulpina păroasă şi florile galbene; creşte mai ales prin dărămături şi pe locurile sterile *(Sisymbrium officinale)* (▣ 603) ¶ ② Plantă din aceeaşi familie, cu florile mici, galbene, care creşte pe lîngă bălţi şi pe locurile umede; e cunoscută şi sub numele de „rapiţă-sălbatică"; se întrebuinţează în medicină ca antiscorbutic şi pentru curăţirea sîngelui *(Nasturtium palustre)* (▪ 604) ¶ ③ NĂSTUREL [germ. B r u n n e n k r e s s e + b r î n c ă].

Fig. 603. Brîncuţă.

BRÎNDUŞĂ (*pl.*-uşi) *sf.* ♣ ① Mică plantă ierboasă, numită şi „brînduşă-de-primăvară", „brînduşă-albastră", „brînduşă-de-munte", „miţuvele" „şofran" şi „şofrănel"; face flori violete sau albe, cu vărgi violete sau albe de tot; se cultivă uneori prin grădini ca plantă ornamentală; poporul o întrebuinţează ca leac contra frigurilor *(Crocus Heuffelianus)* (▣ 605): brînduşile, cu foile văpsite de razele soarelui, au împestriţat livezile (LUNG.) ¶ ② Plantă vivace, înaltă de 15-25 cm., foarte răspîndită în fineţele umede; înfloreşte toamna, fără să aibă frunze; numai primăvara, frunzele cele lungi ies din pămînt înconjurînd fructul rămas de pe urma florii; toate părţile acestei plante sînt veninoase; se numeşte încă după regiuni, „brînduşă-de-toamnă", „brînduşa-morţilor", „bălură", „ceapa-ciorii", „ghicitori" şi „ruscea-de-poiană" *(Colchicum autumnale)* (▣ 602) ¶ ③ Mică plantă ierboasă numită şi „brînduşă-galbenă" sau „şofran-galben", cu flori galbene-aurii; creşte în poieni şi pe marginea pădurilor *(Crocus aureus)* ¶ ④ Mică plantă ierboasă cu flori albe sau azurii; e numită şi „brînduşă-albă", „brînduşă-mică" sau „şofran-vărgat" *(Crocus reticulatus)*.

Fig. 604. Brîncuţă.

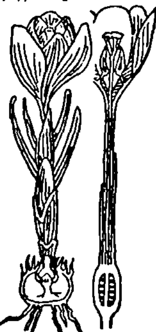

Fig. 605. Brînduşă-de-primăvară.

Fig. 606. Brînduşă-de-toamnă.

BRÎNDUŞICĂ (*pl.*-ele) *sf.* ♣ *dim.* BRÎNDUŞĂ.

*BRÎNEŢ = BÎRNEŢ.

BRÎNIŞOR (*pl.*-oare) *sn.* ① *dim.* BRÎU ¶ ② Brăcinar, bîrneţ.

BRÎNZĂ *sf.* ① Laptele de oaie, de capră, de bivoliţă sau de vacă, închegat, stors, frămîntat şi sărat, păstrat apoi în burduşe, în putini, în coajă de brad, etc. sau îndesat în calapoade spre a-i da o formă specială; după felul laptelui, se deosebeşte: ~ de oaie, ~ de capră; ~ după anotimp: ~ de vară (numită *Trans.* şi ~ mare) şi ~ de toamnă (numită *Trans.* şi ~ mică); după modul de preparaţiune: ~ de burduf *sau* ~ ungurenească, îndesată în burduf de oaie sau în băşici (de porc sau de bou); ~ de brad, păstrată în coşuleţe de coajă de brad; ~ de putină, ~ de brădoaie *sau* ~ tare, îndesată în putini ce se acopere cu pămînt sau se îngroapă în celar, ca să nu răsufle brînza; ~ moale *sau* ~ degerată, care se face mai ales toamna din caş proaspăt, tăiat mărunt şi băgat în putini bine astupate; ~ sburată ☛ SBURAT; ~ de Brăila = TELEMEA; = a se face ~, a se corăsli, a se strica (*vorb.* de lapte); Ⓟ: ~ bună în burduf de cîine, se zice despre un om cu carte, cu o stare socială însemnată, dar lipsit de caracter; Ⓟ: cînd e ~, nu-i bărbînţă, cînd ai de unele, îţi lipsesc altele; Ⓟ: frate, frate, brînza-i pe bani, la negoţ, în afaceri, cînd e vorba de bani, nu se ţine seama de legăturile de familie, fie-care trebue să plătească; *F*: la anul cu ~, niciodată; *F*: m'ai umplut de ~, mare ispravă ai făcut! n'ai făcut nici o scofală, nu mi-ai adus nici un folos; *F*: a nu face (nici o) ~ cu cineva, a nu face nici o ispravă cu cineva; *F*: nu e nici o ~ de el, nu e bun de nimic, nu e de nici o treabă; *F*: a se duce opt (*sau* nouă) cu a brînzii (*sau* opt, şi cu a brînzii nouă), a pleca şi să nu mai vie, şi

să nu se mai întoarcă vreodată: **să-i tragem o tăvăleală să se ducă nouă cu a brînzii** (DLVR.) ¶ ② Săptămîna brînzii, săptămîna albă(☛ ALB); **Dumineca brînzii**, Dumineca din săptămîna albă; **lăsatul de ~**, cea din urmă zi a săptămînei albe.

BRÎNZAR *sm.* Vînzător de b r î n z ă.

BRÎNZĂRIE *sf.* ① Negoţ sau fabrică de brînzeturi ¶ ② Despărţitura din stînă unde se fabrică b r î n z a.

BRÎNZETURI *sf. pl. col.* BRÎNZĂ. Diferite soiuri de brînză.

BRÎNZI (-zeşte) *vb. refl.* ✕ A se face b r î n z ă, a se strica (*vorb.* de lapte).

BRÎNZOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ✕ Un fel de plăcintă cu b r î n z ă.

BRÎNZOS *adj.* ① Cu b r î n z ă multă ¶ ② De felul, de înfăţişarea brînzei.

BRÎU (*pl.* brîne, brîie) *sn.* ① Cingătoare lată făcută dintr'o ţesătură de lînă (de obiceiu colorată) care se poartă (mai ales de ţărani şi ţărance) încinsă peste mijloc; în ea omul poartă punga cu bani, cuţitul, fluierul, iar femeile, furca; în timpurile vechi, se ţinea şi călimara în brîu (▣ 607): **flăcăi cu cămeşi albe şi brîie late** (NEGR.); **întingînd din vreme în vreme condeiul... în călimările de la ~** (I.-GH.); Ⓕ: **a sta cu mîinile în ~**, a sta neactiv, fără a lucra ceva; **a fi** *sau* **a se ţinea, a se lua de ~ cu cineva**, a fi foarte familiar cu cineva, a trăi cu cineva pe un picior de egalitate ¶ ② Cingătoare lată (roşie, albastră sau neagră) pe care o poartă preoţii ¶ ③ Mijlocul trupului, locul unde se încinge cineva cu brîul: **cu barba pînă la ~**; **băiatul învăţase carte pînă din sus de ~** (ISP.) ¶ ④ Dungă lată, chenar, ornament de văpsea sau de tencuială în jurul unui stîlp, dealungul unui perete, etc.: **ochi de fereşti... pe care o împodobesc brîiele albastre** (IRG.); **încinsă de brîie albe sculptate în piatră** (VLAH.) ¶ ⑤ *Pr. ext.* Dungă: **ici şi colo se vedean brîie negre pe miriştile părăsite** (VLAH.); **ceruri de oglinzi, plutind cu... brîie de curcubeu** (EMIN.) ¶ ⑥ Şir de munţi: **la cîte primejdii an învăluit mîna aceasta de oameni semănată pe brîiele Carpaţilor** (VLAH.); **brîiele de muscele se zăreau într'o lumină leşioasă** (DLVR.) ¶ ⑦ (*pl.* brîuri) Danţ ţărănesc la care jucătorii se ţin cu mîinile de brîiele vecinilor: **joacă hora şi bătuta, şi chindia, de dîrdîie pămîntul** (CAR.); **trăgeau... la nişte brîuri şi la nişte bătute, de parcă-ţi dedea inima brînci** (ISP.) ¶ ⑧ ☆ **Brîul-lui-Dumnezău, brîul popii, brîul Cosînzenii**, *a)* calea lactee, *b)* curcubeul.

Fig. 607. Brîu.

BRÎULEŢ (*pl.*-ţe), **BRÎUŞOR** (*pl.*-oare), ○ **BRÎUŢ** (*pl.*-ţe) *sn. dim.* BRÎU.

BROAJBĂ, **BROJBĂ**, **BRO(A)ZBĂ** (*pl.*-be) *sf.* = **NAP** ① [srb. b r o s k v a].

○ **BROANCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Băn.* ① Contrabas ¶ ② Ⓕ Varietate de fasole cu boabele mari [comp. rus. b r u n k a „balalaică"].

BROASCĂ (*pl.*-şte) *sf.* ① Animal amfibiu, fără coadă, din ordinul batracienilor, cu patru picioare din care cele două dinapoi mai lungi, cu

Fig. 608. Broască.

Fig. 609. Broască-rîioasă.

gura largă şi ochii bulbucaţi; trece pînă la starea adultă prin mai multe metamorfoze; în primele zile, cînd iese din ou, seamănă cu un peştişor, are coadă şi respiră prin branhii; în această stare e numit „mormoloc" (*Rana esculenta*) (▪ 608); — Ⓟ: **lac să fie, (că) broaşte sînt destule!** numai belşug de-ar fi, că se găseşte cine să-l folosească; **nu bea apă, că faci broaşte (în pîntece)**, se zice, în glumă, aceluia care bea apă multă; *iron.* **vin călcat de broaşte** *sau* **vin de unde cîntă broasca**, apă; **e isteţ ca broasca**, e prost de dă în gropi; **e plin de noroc ca broasca de păr**, se zice despre cineva care n'are noroc de fel; **a se face ~ la** (*sau* **pe**) **pămînt**, a se aşterne pămîntului, spre a nu fi zărit, a se piti ¶ ② Copil mic, broscoiu ¶ ③ **~-RÎIOASĂ, ~-BUBOASĂ** soiu de broască greoaie, urîcioasă cu pielea acoperită de negi (*Bufo vulgaris*) (▣ 609) ¶ ④ **~-ŢESTOASĂ**, soiu de reptilă al cărei schelet e alcătuit dintr'o cutie osoasă numită „ţeastă" sau „carapace" în care e aşezat corpul animalului; ţeasta însăşi e acoperită de o scoarţă din care se prepară bagaua: numită şi **~ CU-TROACĂ** (*Testudo graeca*) (▪ 610) ¶ ⑤ Încuietoare de metal fixată la o uşă sau la un sertar (▪ 611): **întorsei cheia de două ori în ~ şi mă culcai** (GN.) ¶ ⑥ Ⓟ Umflătură ce se formează sub pielea de la pleoape sau de la obraji ¶ ⑦ Umflătură sub limba sau subt falca vitelor cornute: **pentru ~ la vite albe să se împungă supt limbă** (DRĂGH.) ¶ ⑧ Un fel de rîndea, numită şi „gură de broască" (▣ 612) ¶ ⑨ Bucată de lemn sau de fier pe care se razimă capătul grindeiului de la roata morii ¶ ⑩ Floarea crestată la căpătîiul stîlpilor unei case ţărăneşti ¶ ⑪ Plantă cărnoasă cu ramifcaţii mari, plane şi groase, originară din America şi cultivată prin florării şi în case ca plantă de ornament (*Opuntia ficus indica*) (▣ 613) ¶ ⑫ **BROASCA-APEI**, plantă ierboasă care creşte mai mult prin bălţi cu frunzele cufundate în apă, iar florile, verzui, sînt aşezate într'un spic la vîrful tulpinei (*Potamogeton lucens*) (▪ (614) ¶ ⑬ **BURUIANA-BROAŞTEI** (PĂC.) = **IARBĂ-USTUROASĂ**; — **IARBA-BROAŞTELOR** ☛ **BROASCĂ** [lat. vulg. *b r o s c a].

Fig. 610. Broască-ţestoasă.

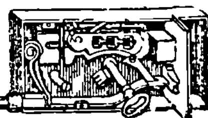

Fig. 611. Broască.

Fig. 612. Gură de broască.

Fig. 613. Broască.

Fig. 614. Broasca-apei.

BROATEC ☛ **BROTAC** [lat. vulg. *b r o t a c u s < gr. βάτραχος atestat şi sub forma βρόταχος].

BROBINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Broboană, boabă ¶ ② *Olten.* (VÎRC.) Bubuliţă, sgrăbunţă [comp. BROBOANĂ].

BROBOADĂ (*pl.*-de) *sf.* Basma mare, de lînă, cu care se leagă femeile la cap sau pe care o poartă pe spate; boccea (▣ 615): **cu aceeaşi ~ ruptă... ar pleca bucuroasă şi nici nu s'ar mai uita în urmă** (VLAH.).

BROBOANĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Boabă (de strugure, etc.) ¶ ② = **AGRIŞ** ¶ ③ Picătură mare (de sudoare): **îşi şterge broboanele de sudoare care-i acopăr fruntea** (CAR.) ¶ ④ Bubuliţă, sgrăbunţă [blg.].

Fig. 615. Broboadă.

BROBONA (-onez), **BROBONI** (-onesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) acoperi cu b r o b o a n e, cu picături mari (de sudoare): **se şterse de sudoarea care-i brobonase fruntea** (DLVR.); **fruntea lui Dan se broboni de sudoare** (VLAH.).

BROBONAT, **BROBONIT** *adj. p.* **BROBONA, -ONI.** ① Acoperit cu broboane de sudoare: **cu sprîncenele**

brobonate de sudoare (DLVR.); fruntea-i era brobonită de sudoare (VLAH.); *pr. ext.* despre picăturile de rouă: plaiurile verzi brobonite de rouă, par bătute cu diamante (VLAH.) ¶ ② Rotund și plin ca o broboană: roua brobonată stă frumoasă... pe ierburi (JIP.).

*BROCARD (*pl.*-duri), *BROCA(R)T (*pl.*-turi) *sn.* Stofă de mătase țesută cu flori sau alte ornamente și cu fire de aur sau de argint: cu haina de brocard verde (IRG.); își aduse aminte... de un brocart rămas de la maică-sa (D.-ZAMF.) [fr. b r o c a r t].

BROCIU *sbst.* ♣ ROIBĂ [srb.].

○BROD *sbst. Mold. Trans.* ① Vad ¶ ② Pod umblător [vsl.].

*BRODA (-dez) *vb. tr.* ① A coase în relief flori sau alte ornamente pe o pînză sau pe o stofă, a coase la gherghef ¶ ② Ⓕ A împodobi (o povestire) cu diferite amănunte [fr.].

BRODAR — BRUDAR.

BRODEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a se b r o d i; nimereală: la ~, la întîmplare.

*BRODERIE *sf.* Cusătură (la gherghef) făcută în relief pe o stofă, înfățișînd flori sau alte ornamente ([▪] 616) ¶ ② ♩ Grup de note de pasaj, în jurul notei reale, adăogate citeodată de executant [fr.].

Fig. 616. Broderii.

BRODI (-odesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A nimeri, a găsi ceva din întîmplare: brodea uneori adevăruri de o profunditate înmărmuritoare (DLVR.) ¶ ② A găsi pe cineva din întîmplare, a nemeri undeva, a ajunge undeva din întîmplare sau la momentul oportun: l-am brodit tocmai cînd era să plece de-acasă ¶ ③ ‡ ~ cinstea cuiva, a păzi, a da cinstea cuvenită cuiva: iaste datoriu să brodească cinstea altuia (PRV.-MB.).

2. *vb. refl.* A se întîmpla (să fie undeva), a se nemeri: vi le voiu povesti, cînd se va mai ~ vreme cu prilej (ISP.) [vsl. b r o d i t i].

BROJBĂ ☛ BROAJBĂ.

*BROM *sbst.* ⚗ Corp simplu, lichid, de coloare roșie închisă, cu miros tare și neplăcut, emite la temperatura obicinuită vapori foarte primejdioși de respirat; simbol chimic *Br* [fr.].

*BROMAT *sm.* ⚗ Sare rezultată din acțiunea acidului bromic asupra unei baze [fr.].

*BROMHIDRIC *adj.* ⚗ Acid ~, acid format prin combinarea bromului cu hridrogenul [fr.].

*BROMURĂ (*pl.*-ri) *sf.* ⚗ Ori-ce corp format prin combinarea bromului cu un metal; e o sare a acidului bromhidric: ~ de potasiu, de argint [fr.].

*BRON(C)HIAL *adj.* ☤ Privitor la bronchii, ce ține de bronchii [fr.].

*BRON(C)HII *sf. pl.* ☤ Cele două canaluri cu schelet cartilaginos, formate dintr'o serie de inele, care iau naștere la bifurcarea tracheei-artere, și care se ramifică, unul în plămînul drept, iar celălalt în plămînul stîng (▪ 617) [fr.].

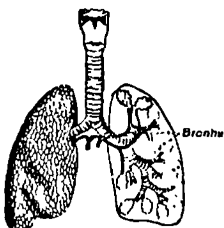

Fig. 617. Bronchii.

*BRON(C)HIȚĂ, *BRONȘITĂ (*pl.*-te) *sf.* ✗ Inflamațiune a membranei mucoase a bronchiilor [fr.].

*BRON(C)HO-PNEUMONIE *sn.* ✗ Inflamațiune a bronchiilor și a parenchimului pulmonar.

*BRONȘITĂ ☛ BRONCHIȚĂ.

*BRONTOSAURUS *sm. invar.* Gen de reptilă uriașă care trăia în epoca secundară a formațiunii pămîntului, găsită în terenul jurasic al munților Stîncoși (▪ 618) [fr.].

*BRONZ (*pl.*-zuri) *sn.* ⚒ Metal gălbuiu obținut printr'un aliaj de aramă la care se adaugă cositor, zinc, aluminiu, plumb (Ⓟ „acioaie"); din el se fac clopote, monede, obiecte de artă, etc. ¶ ② Ⓕ Inimă de ~, inimă de piatră, nesimțitoare ¶ ③ Obiect de

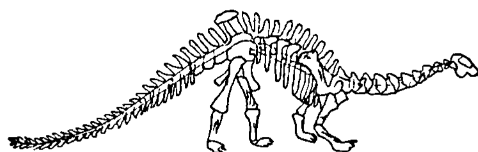

Fig. 618. Brontosaurus.

artă făcut din bronz ¶ ④ △ Vîrsta de ~, epocă preistorică intermediară între vîrsta pietrei lustruite și aceea a fierului [fr.].

*BRONZA (-zez) *vb. tr.* A da unui obiect culoarea bronzului [fr.].

BROSCAN *sm.* = BROSCUȚĂ.

BROSCĂNESC, BROSCĂRESC *adj.* De b r o a ș t e: apa rămîne... formînd multe locuri de adăpost pentru neamul broscăresc (SLV.).

BROSCĂRIE *sf.* ① Lac de b r o a ș t e ¶ ② Mulțime de broaște.

BROSCARIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ Plantă, numită și „limba-apei" sau „notătoare", care crește prin bălți și prin apele lin curgătoare (*Potamogeton natans*) (▣ 619) [b r o a s c ă].

Fig. 619. Broscariță.

○BROSCHIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans.* Altiță [germ. B r ü s t c h e n + b r o a s c ă].

BROSCOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Femela b r o a ș t e i ¶ ② Broască mare.

BROSCOIU *sm.* ① *augm.* BROASCĂ ¶ ② Partea bărbătească a broaștei: ~ul cînd începe, toate celelalte broaște după el strigă (GOL.) ¶ ③ Ⓕ Copil: un ~ de băiețaș slăbuț (BR.-VN.).

BROSCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* BROASCĂ.

BROSTAC, BROSTĂCEL *sm. Olten.* (VÎRC.) = BROTAC, BROTĂCEL [b r o t a c + b r o a s c ă].

*BROȘA (-oșez) *vb. tr.* A îndoi coalele unei cărți, a le coase laolaltă și a le pune o copertă de hîrtie [fr.].

Fig. 620. Broșă.

*BROȘĂ (*pl.*-șe) *sn.* Ac de piept, împodobit uneori cu pietre scumpe (▪ 620) [fr. b r o c h e].

*BROȘAT 1. *adj. p.* BROȘA: carte ~ă ¶ Ⓒ NEBROȘAT.

2. *sbst.* Faptul de a broșa: ~ul cărților.

BROȘTESC *adj.* ① De b r o a s c ă ¶ ② ♣ LÎNĂ-BROȘTEASCĂ = LÎNA BROAȘTEI; FLOARE-BROȘTEASCĂ ☛ FLOARE.

BROȘTEȘTE *adv.* Ca b r o a ș t e l e: a înnota ~ (ȘEZ.).

BROȘTET *sbst.*, BROȘTIME *sf.* ① *col.* BROASCĂ. Mulțime de broaște ¶ ② Ⓕ Mulțime de copii mici.

*BROȘURĂ (*pl.*-ri) *sf.* Cărticică, carte subțire broșată: scoase din sîn o ~ cartonată cu hîrtie pestriță (NEGR.) [fr. b r o c h u r e].

*BROȘURICĂ (*pl.*-rele) *sf.* *dim.* BROȘURĂ: toți cîți scriseseră o carte, o ~ sau un articol de ziar (I.-GH.).

BROTAC, BROATEC *sm.* ① Broscuță verde care trăește pe frunzele arborilor sau prin tufișuri (*Hyla arborea*) (▪ 621): grierii și broatecii din iarbă făceau o muzică originală (NEGR.) ¶ ② *Pr. anal.* Lemn scurt și rotund care se pune subt un butoiu, o mobilă grea, etc. spre a le urni din loc mai ușor ¶ ③ ✻ = BROASCĂ ⑨ [lat. vulg. *b r o t a c u s < gr. βάτραχος].

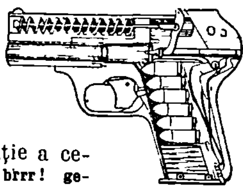

Fig. 621. Brotac.

○BROTĂCAR, BROTACĂR *sm. Trans.* = BROTAC.

BROTĂCEL *sm.* *dim.* BROTAC: brotăceii orăcăiau în depărtare (ISP.).

BROTAN *sm.* ① = **BROTAC** ¶ ② Broscuță.
BROTĂNEL, *sm.* *dim.* **BROTAN**.
BROTI (-tesc) *vb. intr. Băn.* A se avea bine cu cineva, a trăi în legături de prietenie cu cineva.

Fig. 622. Browning.

***BROWNING** *sbst.* Revolver cu încărcătura automatică ([▪] 622) [fr.< engl].
BROZBĂ **BROAJBĂ**.
BRR! *interj.* Exclamație a celui ce tremură de frig: **brrr! geru-i, de cască și mițele** (ALECS.).
BRUCĂ *sf. Olten.* Băț cu care se sgîndărește focul [srb. b r u k l j e].
BRUCER (*pl.*-ere) *sn. Băn.* ① — **BRUCĂ** ¶ ② Făcălet (LIUB.).
BRUCI (-ucesc) *vb. tr. Olten. Băn.* ① A ațîța focul sgîndărindu-l cu vătraiul ¶ ② A ghionti, a da ghionturi ¶ ③ A mototoli [b r u c ă].
BRUDAR, **BRODAR** *sm.* Cel ce mînă un pod umblător, podar: **brudarii lucrează la funie și caii lovesc nerăbdători scîndurile răsunătoare** (IRG.) [b r o d].
BRUDINĂ (*pl.*-ini) *sf.* ① Podărit, taxă plătită pentru trecerea pe un pod plutitor ¶ ② Vad, trecătoare ¶ ③ Pod umblător, luntre care trece oamenii, vitele sau carele de pe un țărm pe celălalt [b r o d].
○ **BRUDIU** *adj. Mold. Maram. Trans. Băn.* Necopt la minte, copilăros: **ceia ce vor face silă a cuconi brudii** (PRV.-LP.); **Fost-am tînăr și ~, Pare-mi rău s'amu-i tîrziu** (IK.-BRS.).
○ **BRUDNIC** *adj.* — **BRUDIU**: **se alintă ca o copilă ~ă** (NEGR.).
BRUFT *sbst.* Varul ce zidarul aruncă cu mistria pe peretele de tencuit.
BRUFTUI (-uesc) *vb. tr.* ① A arunca cu mistria tencuială pe un zid ¶ ② Ⓕ *F* A certa strașnic, a ocărî sdravăn [b r u f t].
BRUFTUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Tencuială aruncată cu mistria pe zid ¶ ② Ⓕ *F* Ceartă, ocară, bătaie sdravănă: **le-a dat Turcilor o ~ de-o pomeni-o și pe cealaltă lume** (ISP.) [b r u f t u i].
BRULINC = **BURLINC**.
BRUMA (-mează) 1. *vb. unipers.* A cădea b r u m ă.
2. *vb. tr.* A acoperi cu brumă: **cît o ninge și-o brumează, Ea e tot mîndră și creață** (IK.-BRS.).
BRUMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Rouă înghețată și albă ca zăpada ce se depune în nopțile reci și senine pe plante, pe pămînt, pe case, etc.: **a început să cadă ~ și să se rărească frunza lăstarului** (BR.-VN.); Ⓟ: **cine se teme de ~, să nu sădească vie** (TICH.) ¶ ② Strat albicios ce acopere, ca bruma, unele poame (prunele, strugurii, etc.), numit în *Mold.* „promoroacă" ¶ ③ Chiciură, promoroacă ¶ ④ Ⓕ Cantitate mică, neînsemnată: **încep să-și ridice turmele și ce bruma le-a mai rămas** (VLAH.) [lat. b r u m a].
BRUMAR *sm.* ① Numele popular al lunii Noemvrie, cînd cade mai adesea b r u m ă ¶ ② Pe alocuri, luna Octomvrie, numită mai adesea „brumărel".
BRUMĂREL 1. *sm.* Numele popular al lunii Octomvrie.
2. *adj* Brumăriu, cenușiu (mai ales despre lîna oilor).
3. **BRUMĂRELE** *sf. pl.* Plantă ierboasă, cu flori roșii-violete, albe sau pătate; originară din Statele-Unite, se cultivă la noi ca plantă ornamentală *(Phlox paniculata)* ([▪] 623) [b r u m a r].

Fig. 623. Brumărele.

BRUMĂRIU 1. *adj.* Albicios ca b r u m a; sur, cenușiu: **cu ghioaga pe umăr și căciula brumărie pe ceafă** (VLAH.); **crengi mai borbonate de prune brumării** (IRG.); **șuvițele brumării de păr** (GRIG.).
2. **BRUMĂRIE** *sf.* Varietate de struguri.
BRUMAT *adj.* ① *p.* **BRUMA** ¶ ② Bătut de brumă ¶ ③ Brumăriu: **păzește strugurii brumați cu sulița în mînă** (IRG.) ¶ ④ Ⓕ *F* Fără chef, plictisit: **ce ți-e, prietene, ... de eși așa ~?** (MERA).
BRUMATEC *adj.* Tomnatec, geros [b r u m ă].
BRUMOS *adj.* ① Plin de brumă, încărcat de brumă ¶ ② Geros, friguros ¶ ③ *Cețos, neguros: **subt un cer ~ și posomorît** (NEGR.) [lat. b r u m o s u s ¶ ③ fr. b r u m e u x].
***BRUN**, -**NĂ** (*pl.*-ne) *adj.* și *sm. f.* ① De coloare închisă, ce bate în negru ¶ ② (Om) oacheș, (femeie) oacheșă: **brunele făceau mai multă întipărire asupră-mi decît bloudele** (GN.) [fr.].
BRUNC(R)UȚ *sm.* = **BRÎNCUȚĂ**[2].
BRUNCUȚĂ *sf.* (CODR.) = **BRÎNCUȚĂ**[2].
***BRUNEL** *sbst.* Stofă de lînă de coloare închisă (la început ca a prunelor vinete): **să mă vezi cu ghete de ~, cu bizeț** (CAR.) [germ. B r u n e l l e].
***BRUNET**, -**ETĂ** (*pl.*-te) *adj.* și *sm. f.* (Om) oacheș, ocheșel, (femeie) oacheșă, ocheșică [fr.].
○ **BRUS** *sbst. Băn.* Piatră de ascuțit, cute, gresie [srb.].
***BRUSC** 1. *adj.* ① Iute, aspru; răstit: **vorbire ~ă** ¶ ② Repede, negîndit, neașteptat: **mișcare ~ă**.
2. *adv.* Fără veste, pe negîndite, pe neașteptate: **o izbucnire de lumină, ~ aprinsă și iarăși ~ stinsă** (BR.-VN.) [fr. b r u s q u e].
***BRUSCA** (-schez) *vb. tr.* ① A adresa cuiva vorbe aspre, a-i vorbi cu glas răstit ¶ ② A pripi, a lua omul cu zorul [fr. b r u s q u e r].
BRUSCĂLAN, **BRUSCAN** *sm.* = **LĂPTUCUL-OII** [comp. **BRUSTUR**].
***BRUSCHEȚĂ** (*pl.*-te) *sf.* Purtare bruscă; vorbă bruscă, aspră, răstită [fr.].
BRUSTAN *sm.* = **LĂPTUCUL-OII** [comp. **BRUSTUR**].
BRUSTUR(E) *sm.* ① Plantă cu înfățișarea unui mic arbust, înaltă de 60-120 cm., cu foile foarte mari și late, care crește pe locurile inculte și pe marginea drumurilor; florile ei, purpurii sau violete, alcătuite din niște capitule rotunde, prevăzute de jur împrejur cu mici cîrlige, se acață ușor de hainele trecătorilor și de lîna oilor; e întrebuințată contra durerilor reumatismale și la unele boale de piele *(Lappa major, L. minor, L. tomentosa)* ([▪] 624): **muncitorii, desculți, cu frunze de brusturi pe cap** (VLAH.) ¶ ② ~ *sau* ~-**DULCE** **CAPTALAN** ¶ ③ ~-**NEGRU**, plantă ierboasă, cu flori galbene care crește mai ales pe munți în pădurile umbroase și umede *(Symphytum cordatum)* ¶ ④ **BRUSTURUL-CAPREI**, **BRUSTURUL-OII** = **LĂPTUCUL-OII**.

Fig. 624. Brusturi.

BRUSTURAȘ *sm.* *dim.* **BRUSTUR E**).
○ **BRUȘ** *sm. Olten. Tr.-Carp.* ① Bulgăre de pămînt, de zăpadă, etc.; bulz: **greierul... își razămă capul obosit pe un ~ în iarbă** (MERA); **poate agonisi pentru fie-care zi cîte un ~ de mămăligă** (RET.) ¶ ② *pl.* = **NEGRUȘCĂ** ①.
BRUȘI[1] (-ușesc) *vb. refl. Tr.-Carp.* A-și arunca cu bulgări de zăpadă [b r u ș].
○ **BRUȘI**[2] (-ușesc) *vb. tr.* și *refl. Olten. Băn.* — **BRUCI** ② ③.
○ **BRUȘOS** *adj. Tr.-Carp.* Plin de bulgări [b r u ș].
***BRUT**[1] *adj.* ① Nelucrat, necioplit, așa cum se găsește în natură: **piatră ~ă**; **materie ~ă**; **zahăr ~**, zahăr nerafinat ¶ ② Grosolan: **om ~** ¶ ③ Fără viață, lipsit de mișcare: **corp ~** ¶ ④ **Produs ~**, **cîștig ~**, venitul, cîștigul total din care nu s'au scăzut cheltuelile făcute ¶ ⑤ **Greutate ~ă**, greutatea unui obiect, unui pachet, etc. din care nu s'a scăzut daraua sau învelișul [fr.].
BRUT[2] (*pl.*-turi) *sn.* Pîine neagră de calitate proastă [sl. b r o t ŭ < germ.].
***BRUTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Om grosolan, necioplit, mojic, lipsit de simțire [fr.].
***BRUTAL** *adj.* ① De brută, dobitocesc ¶ ② Gro-

solan, mojicesc: **s'a arătat a fi un om prea ~ şi prea ursuz** (CAR.); — *adv.*: **s'a purtat ~ cu ei** [fr.].

***BRUTALITATE** *sf.* ① Fire sau purtare brutală ¶ ② Grosolănie, mojicie [fr.].

***BRUTALIZA** (-izez) *vb. tr.* A trata în chip grosolan, în mod brutal [fr.].

BRUTAR *sm.*, **BRUTĂREASĂ** (*pl.*-ese) *sf.* ⊕ Acela (aceea) care face sau vinde pînea, pînar (pînăreasă) [b r u t²].

BRUTĂRIE *sf.* Locul unde se face sau se vinde pînea, pitărie (▣ 625) [b r u t a r].

Fig. 625. Brutărie.

***BRUTO** *adj.* şi *adv.* = **BRUT**¹ ④ ⑤ [germ. < it. b r u t t o].

○**BUA**! *interj.* = **NANI!**

BUBA (-bez) 1. *vb. intr.* şi *refl.* A căpăta bube; a se bolnăvi de vărsat.

2. *vb. refl. Băn.* A vaccina.

BUBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Umflătură pe piele în formă de băşică, de obiceiu plină de puroiu; ⓔ: (**a umbla cu cineva**) **ca cu o ~ coaptă**, cu binişorul, căutînd să nu-l atingă, să nu-l supere ¶ ② Ⓕ Punctul dureros, pricina supărării: **asta e buba vieţii mele** (BR.-VN.); **li ştiu eu buba**; **aici e buba**, aci e aci, aci e toată greutatea ¶ ③ **BUBA-MÎNZULUI**, boală a mînjilor, caracterizată printr'o bubă care se face pe cap, de pe urma căreia vita e tristă, strănută des şi-i curge un fel de puroiu pe nas ¶ ④ **BUBĂ-NEAGRĂ** *sau* **BUBĂ REA**, dalac ¶ ⑤ **BUBA-VÎNĂTĂ**, o băşică care se face mai ales la mîini (mai adesea între degete) şi la picioare ¶ ⑥ *Maram.* Pelagră (BRL.) ¶ ⑦ Ⓟ **BUBE-DULCI** *pl.* Bubuliţe care ies la copii pe faţă, pe lîngă gură şi pe cap ¶ ⑧ Ⓟ **Sărbătoarea-bubelor** = **BARBURA** ② ¶ ⑨ **FRUNZĂ-DE-~-REA** ☛ **BUBERIC** ⑩ Mică crestătură rotundă şi vîrtoasă pe coaja fructelor [sl.].

BUBAT 1. *adj.* ① Plin de b u b e, bubos ¶ 2 **~ de vărsat**, ciupit de vărsat.

2. *sbst.* 1 Vărsat, variolă ¶ ② **Zilele ~ului**, zilele de 4, 5 şi 6 Decemvrie (Sf. Sava, Sf. Barbura şi Sf. Nicolae) pe care le păzeşte poporul, ca să fie ferit de vărsat.

BUBĂU — **BOBOU**.

BUBERIC *sm.* Plantă ierboasă cu tubercule noduroase şi umflate, cu tulpina dreaptă, înaltă de 0,50 cm. — 1 m., care creşte pe la marginea rîurilor şi pe locurile umbroase şi umede; face flori brune-măslinii şi are un miros neplăcut, greţos; e cunoscută şi sub numirile de „frunză-de-bubă-rea", „brîncă", „brînca-porcului", „poală", „urzică-neagră" şi „iarbă-neagră" *(Scrophularia nodosa)* (▪ 626).

Fig. 626. Buberic.

BUBIŢĂ (*pl.*-ţi) *sf. Băn.* Vierme de mătase [srb.].

BUBÎLCĂ, **BOBÎLCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① *Trans.* Ⓟ Umflătură, gîlcă, bolfă (PÂC.) (VIC.) ¶ ② *Băn.* Umflătură în formă de fund de pălărie ce se formează pe unii copaci, mai ales pe goruni şi pe fagi [b u b ă].

BUBOIU (*pl.*-oaie) *sn.* B u b ă mare şi dureroasă, plină de puroiu, furuncul: **Într'o urmă de oaie, Un pumn de buboaie** (GOR.) (*ghicitoare despre* „usturoiu").

***BUBON** (*pl.*-oane) *sn.* Umflătură dureroasă cu puroiu, produsă prin inflamarea ganglionilor limfatici mai adesea la vintre [fr.].

***BUBONIC** *adj.* **Pestă** (*sau* **ciumă**) **~ă**, varietate de ciumă caracterizată prin inflamarea ganglionilor limfatici, mai ales a celor de la vintre [fr.].

BUBOS *adj.* Plin de b u b e: **Am o fată buboasă, Şade cu Vodă la masă** (GOR.) (*ghicitoare despre* „strugure"); **BROASCĂ-BUBOASĂ** ☛ **BROASCĂ** ③.

BUBUI (bubue) *vb. intr.* ① A răsuna cu un vuet puternic şi prelung, *vorb.* de sgomotul produs de tunet sau de explozia încărcăturii unui tun: **tunete prelungi se aud bubuind în depărtare** (VLAH.); **la miezul nopţii începură din nou tunurile a ~** (BĂLC.); *pr. anal.*: **focul bubue şi trozneşte în cămin** (ODOB.) ¶ ② A vîjîi: **dacă-i bubue cuiva în urechea stîngă, este semn că va auzi o veste rea** (GOR.) [onom.].

○**BUBUIEŢ** (*pl.*-ţe) *sn. Bucov.* Boabă mare, globuleţ, tuberculă: **numai cu aceste alunele şi ~e şi-an ţinut ea zilele** (SB.).

BUBUIT *sbst.* ① Faptul de a b u b u i ¶ ② Vuetul prelung şi deseori repetat produs de tunet sau de explozia încărcăturii unui tun: **răsunau tăriile cerurilor de ~ul tunurilor vrăjmăşeşti** (ISP.).

BUBUITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Bubuit scurt de tunet sau de tun: **se auziră nişte pocnete şi tunete, bubuituri şi duduituri îngrozitoare** (ISP.); *pr. anal.*: **se aud bubuituri în uşa compartimentelor** (CAR.) [b u b u i].

BUBULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* *dim.* **BUBĂ**.

BUBUROS *adj.* Plin de bubuliţe, bubos [b u b ă + n o d u r o s].

BUBURUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* = **BUBURUZ**④.

BUBURUZ *sm.*, **BUBURUZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ① Cocoloş, bobiţă: **făcea buburuzi de pîne şi-i înşira regulat lîngă ceaşcă** (VLAH.) ¶ ② Bubuliţă, sgrăbunţă ¶ ③ = **ANINĂ** ¶ ④ = **BOUL-LUI-DUMNEZEU**¹.

○**BUBUŞLIE** *sf.* Boabă, bobiţă, cocoloş.

BUBUŞOARĂ (*pl.*-re), **BUBUŢĂ** (*pl.*-ţe) *sm.* *dim.* **BUBĂ**.

○**BUC**¹ *sm. Mold. Bucov. Trans.* ① Pleava rămasă după vînturarea seminţei de cînepă sau de in, după pisarea boabelor de porumb, etc.: **pisa malaiul şi-l vîntura de ~** (CRG.) ¶ ② Caier pe sfîrşite ¶ ③ *pl. Mold.* Firicelele de calitatea cea mai proastă, rămase în dinţii pieptenelui de la unele materii textile (cînepă, cîlţi, etc.), după ce s'au răgilat şi periat: **aici sînt nişte ~i de la mămuca, pentru făcut saci** (CRG.) [comp. alb. b u k „pleavă"].

○**BUC**² *sm. Trans.* Fag bătrîn [vsl.].

BUC³ *sbst. numai în loc.*: **într'un ~**, într'o clipă, cît ai clipi din ochi, într'un suflet, cît ai bate în palme: **într'un ~ ne astupă calea, de nu ştiai încotro să mergi** (CRG.).

BUCĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Fie-care din cele două părţi ale obrazului de la tîmplă pînă la bărbie: **suge cu sete, umflîndu-şi bucile** (DLVR.) ¶ ② Fie-care din cele două părţi cărnoase ale şezutului (la om), ale regiunii posterioare (la animale): **cincizeci de boate pe bucile altora, ce e aceea?** (TICH.) [lat. b u c c a].

***BUCAL** *adj.* De gură, al gurii: **orificiul ~** [fr. < lat.].

BUCĂLAIE ☛ **BUCĂLĂU**.

BUCĂLAIU ☛ **BUCĂLIU**.

BUCĂLAT *adj.* Grăsuliu la faţă: **nevastă-sa una blondă, cu părul creţ, grasă, ~ă** (BR.-VN.).

BUCĂLĂU, **-LAIE** *adj.* Cu botul negru, cu una sau cu amîndouă fălcile negre (*vorb.* de berbeci sau de oi, de capre) [b u c ă + l a i u].

BUCĂLIU, **BUCĂLAIU** *adj.* = **BUCĂLAT**: **cel mai mic, un creţ .... bucăliu, se legase cu betele de codiţa lui** (DLVR.); **un băietan s'o fetiţă, roşii şi bucălai** (DLVR.).

BUCAR (*pl.*-are) *sn.* ☛ **CURAR** [b u c ă].

BUCATĂ (*pl.*-ăţi) 1. *sf.* ① O parte ruptă sau tăiată din ceva: **~ de pîine; ~ de lemn** ¶ ② *Pr. ext.* O parte dintr'un tot: **~ de drum; ~ de loc; ~ de vreme** ¶ ③ Una din părţile din care e alcătuit un obiect ¶ ④ Parte dintr'o operă literară sau muzicală ¶ ⑤ O unitate dintr'o cantitate mai mare de obiecte de acelaşi fel: **o ~ de pînză, de postav, de mătase; cît cei pe o ~?**; **a vinde cu bucata**, a vinde cu mărunţişul (*pr. op.* **a vinde cu toptanul** *sau* **cu ridicata**).

2. **BUCATE** *pl.* ① Mîncări gătite, feluri de mîncare: **a pune sare 'n bucate**; ⓔ: (**a fi, a sta**) **în capul bucatelor**, în locul de frunte; ⓔ: **nu te amesteca ca mărarul** (*sau* **ca pătrunjelul**) **în toate bucatele** ¶ ② ‡ Alimente, provizii ¶ ③ Grîne, cereale (pe cîmp): **dacă în ziua de Bobotează va bate crivăţul, vor fi roade la bucate** (ZNN.) ¶ ④ Vite, *în spec.* turme de oi: **s'a tras cu bucatele încoace, ca şi... alţi mocani** (CRG.) [lat. b u c c a t a „îmbucătură"].

BUCĂTAR *sm.*, **BUCĂTĂREASĂ** (*pl.*-ese) *sf.* Cel ce (aceea care) are meseria sau căruia (căreia) i s'a

dat însărcinarea de a găti bucate; ⓟ: foamea e cel mai bun bucătar.

BUCĂTĂRIE *sf.* ① Odaia, încăperea în care se gătesc bucatele, cuhnie ¶ ② Fel obicinuit de a pregăti bucatele: nu mă împac cu bucătăria nemţească ¶ ③ Ⓕ *F* Partea măruntă, de pregătire sau de umplutură a unei lucrări, a unei gazete: era cel mai entuziast... dintre tinerii cari făceau, cum se zice, bucătăria gazetei (VLAH.).

○**BUCĂTĂRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* = BUCĂTĂREASĂ.

BUCATE *sf. pl.* ☛ BUCATĂ 2.

BUCĂTOIU (*pl.*-oaie) *sm. augm.* BUCATĂ¹. Bucată mare: se întoarse iară cu un ~ de carne friptă în dinţi (MERA).

BUCĂTURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① = ÎMBUCĂTURĂ: acesta îşi înghiţi bucătura (VLAH.) ¶ ② Bucată dintr'un lucru de mîncare: cu suflet îndurător îi întindeau cîte o ~ (RET.) ¶ ③ *Trans.* ✕ Fel de bucate: îşi adună dar toată iscusinţa, ca să poată face o ~ care să-l placă împărătesei (RET.).

BUCĂTURICĂ (*pl.*-rele) *sf. dim.* BUCĂTURĂ: mă lasă şi pe mine să frig la focul tău această ~ (MERA).

BUCĂŢEA (*pl.*-ţele) *sf. dim.* BUCATĂ 1.

BUCĂŢEL *sm.* ♣ Plantă cu flori roşietice sau violacee, cu frunzele inferioare răsucite în formă de sul; creşte prin fîneţe şi 'n locuri umede *(Agrostis canina)* (☞ 627).

Fig. 627. Bucăţel.

BUCĂŢELI (-elesc) *vb. tr.* A face bucăţele, a rupe sau a tăia în mici bucăţele: apoi îl bucăţeleşte .. tot ca de tocană (RET.).

BUCĂŢI (-ăţesc) *vb. tr.* A face bucăţi, a rupe sau a fărîma în bucăţi: Paloş din teacă scotea, Bucăţele-l bucăţea (TEOD.).

BUCĂŢICĂ (*pl.*-ţele) *sf.* ① *dim.* BUCATĂ 1 ¶ ② *F* o ~ de..., puţintel: Costan... (era) ~ de neam cu vorniceasa (GRIG.) ¶ ③ Ⓕ *F* Fată sau femeie frumoasă: le lăsa gura apă la toţi după o aşa ~ (ISP.) ¶ ④ Ⓟ E ~ ruptă din..., e leit..., e aidoma la chip cu..., seamănă ca două picături de apă cu...

BUCCEA = BOCCEA.

BUCCIU = BOCCIU.

BUCEA (*pl.*-cele) *sf.* ① Colac de fier vîrît în butucul roţii spre a-l feri să nu se roadă de fusul osiei (☛ ROATĂ): o luam pe şleau, cu roatele în noroiu pînă la ~ (I.-GH.). ¶ ② Cilindrul de metal de la capătul tocului de scris, în care se vîră peniţa ¶ ③ Veriga, brăţara şurupelniţei ¶ ④ Partea sfeşnicului în care se vîră luminarea [lat. buccĕlla].

○ **BUCEN...** = BUCIUM...

BUCHE, ✓ BUCHI *sf.* ① Slova Б din alfabetul cirilic: nu străbătuserăm încă în adîncimile tainicului buchi-az: ba (SLV.) ¶ ② *Pr. ext. F* Slovă, literă: puneau cît mai puţine buchi... ca să facă economie de timp şi de hîrtie (I.-GH.) ¶ ③ *pl.* Alfabetul (*în spec.* cirilic): buchile slovenéşte le-au făcut singur Sf. Constantin (PRV.-MB.); învaţă buchile pe de rost, ca să le ştii poimîine (NEGR.) ¶ ④ Carte scrisă cu cirilice: ştia mai ales să tîlcuească de minune buchile bătrîneşti (GRIG.) ¶ ⑤ Scrisul şi cititul, elementele începătoare ale scrisului şi cititului: nu prea am învăţat buche (CAR.) ¶ ⑥ Ⓕ Nimic: nu ştie ~, nu ştie două buchi, nu ştie nimic; nu ştie să descurce două buchi la giudecătorie (ALECS.) [vsl. buky].

○**BUCHELAR(IU)** (*pl.*-are) *sn. Trans.* (PĂC.) Portofel [ung. bugyellàris].

○**BUCHELIŞTE** *sf. Mold.* ✓ Pămînt neroditor, care trebue lucrat îndelung: are destulă ~, dar nu se face nimic (RV.-CHG.).

BUCHER *sm.* ① Cel ce învaţă buchile ¶ ② Ⓕ Începător, ageamiu, neştiutor, ignorant: ~ul ce se potriveşte unor oameni învăţaţi şi-i cleveteşte (ISP.).

BUCHEREŞTE *adv.* Ca un bucher, ca un începător, ca un ageamiu.

BUCHERI (-eresc) *vb. intr. F* A citi cu greu, a silabisi, a sloveni [bucher].

BUCHERIE *sf.* Învăţătura primelor noţiuni de scris şi citit: spoiala enciclopedică cu care iese înzestrat din cei patru ani... de ~ zăpăcită (VLAH.) [bucher].

***BUCHET** (*pl.*-te,† turi) *sn.* ♣ ① Mănunchiu de flori ¶ ② Mică plantă ierboasă, cu flori albăstrii sau liliachii (*Geranium pusillum*) (☞ 628) [fr. bouquet].

Fig. 628. Buchet.

***BUCHETIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* Vînzătoare de mănunchiuri de flori, florăreasă ce vinde buchete de flori pe stradă [fr.].

***BUCHEŢEL** (*pl.*-ele) *sn. dim.* BUCHET ①.

BUCHINI (-inesc) *vb. intr.* = BUCHERI: şi-a jertfit odihna multor nopţi, buchinind slovă cu slovă (VLAH.) [bucheri + fr. bouquiner].

***BUCHINIST** *sm.* Vînzător de cărţi vechi, antic(u)ar: o carte rară descoperită în vraturile mucezite ale vr'unui ~ (VLAH.) [fr.].

BUCHISA (-isez), BUCHISI (-isesc) 1. *vb. tr. F* A bate pe cineva cu pumnii, a da ghionturi, a ghionti: au socotit zmeii că l-au buchisat cum se cade şi că l-au făcut fărîme (SB.); începură a-l răsuci şi a-l buchisi înfundat (ISP.).

2. *vb. intr.* şi *refl. Trans.* A se frămînta mult, a-şi bate capul ca să înveţe ceva, a pisa cartea.

BUCHIS(E)ALĂ (*pl.*-eli) *sf. F* Bătaie cu pumnii, cu ghionturile: mi-l luă... la buşeli... de-l zăpăcise în buchiseli (ISP.) [buchisi].

BUCHISI ☛ BUCHISA.

† **BUCIN...** = BUCIUM²...

BUCINIŞ *sm.* ♣ ① = ANGHELICĂ ¶ ② — CUCUTĂ ¶ ③ ~DE-APĂ, ~DE-BALTĂ CUCUTĂ-DE-APĂ [bucin].

BUCIU *adj.* ① Cal ~, cal cu părul galben pe la bot şi pe sub burtă ¶ ② *Maram.* Oaie buoie, oaie vărgată în galben în jurul şi dedesubtul ochilor.

‡ **BUCIUC**, ‡ BUNCIUC (*pl.*-ucuri) ✕ *sn.* ① Steag (turcesc sau tătăresc) alcătuit dintr'o jumătate de coadă de cal purtată pe o prăjină (☛ TUIU) ¶ ② Trupă de soldaţi [tc. bu(n)čuk].

BUCIUM¹ *sm.* ① Trunchiu (de arbore tăiat în bucăţi) ¶ ② ♣ Butuc (*în spec.* de viţă): la ~ul viţei trei vlăstare cresc (PANN); se îngroapă ~ul... spre a face viţele mustăţi (ION.) ¶ ③ Butucul sau căpăţina roţii în care stau înfipte spiţele (☞ 629).

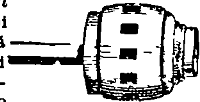

Fig. 629. Bucium.

BUCIUM² (*pl.*-me) *sn.* ① ♩ Instrument muzical alcătuit dintr'un tub lung de peste un metru, atingînd în unele regiuni dimensiuni extraordinare, ca, de pildă în *Bucov.*, unde are uneori o lungime de aproape 3 metri; e făcut din coajă de teiu sau din doage subţiri de lemn (de teiu ori de paltin), învelite cu coajă de cireş; în unele părţi e făcut din tinichea; la capătul de jos, tubul se lărgeşte şi e puţin încovoiat; întrebuinţat odinioară ca instrument muzical de războiu pentru strîngerea oştilor, astăzi nu se mai foloseşte decît de ciobanii din unele regiuni (☞ 630): de cîte ori n'au răsunat codrii... de ~ul vitejilor noştri plăieşi! (VLA.) ¶ ② *Pr. anal.* Sul de hîrtie, de pînză, etc. ¶ ③ Teacă de metal, etc., în formă de cilindru, în care se păstrează acte făcute sul: nu mă puteam opri de a tot scoate din ~ul ei de tinichea şi de a-mi citi şi răsciti numele (GN.) [lat. bucĭna].

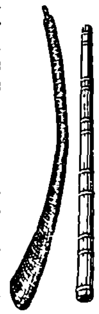

Fig. 630. Buciume.

BUCIUMA (-ium) *vb intr.* ① ♩ A cînta din bucium: dar oare ce buciumă străjerul? (NEGR.) ¶ ② *Pr. ext.* Ⓕ A trîmbiţa pretutindeni, a da de veste la toţi: crainicii călări buciumă 'n ţară vestea cea bună (VLAH.) [lat. bucĭnare].

BUCIUMAŞ *sm* ♩ Cel ce cîntă din bucium ¶

② ⚔ ‡ Soldat care cînta din bucium; trîmbiţaş (▪ 631): **~ii străjilor vestesc încetarea luptei** (VLAH.).

BUCIUMĂTURĂ (-turi) *sf.* ♩ Cîntare prelungă din bucium [b u c i u m a].

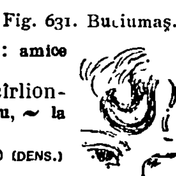

Fig. 631. Buciumaş.

***BUCLA** (-lez) *vb. tr.* A face bucle, a încîrlionţa părul: **u-nul caută 'n oglindă de-şi buclează al său păr** (EMIN.) [fr.].

***BUCLĂ** (*pl.*-le) *sf.* Inel de păr, cîrlionţ (▪ 632): **îşi netezeşte buclele din frunte** (DLVR.) [fr.].

○ **BUCLAN** ☛ **BUTLAN.**

BUCLĂRISI (-isesc) *vb. intr.* F A o păţi, a o face fiartă, a o sfecli, a i se înfunda: **amice Nae, ai buclarisit-o!** (GN.).

Fig. 632. Buclă.

***BUCLAT** *adj. p.* **BUCLA.** Încîrlionţat, făcut bucle: **cu părul negru, ~ la tîmple** (VLAH.).

BUCLIE *sf. Băn. Trans.* (VIC.) (DENS.) Ploscă [srb. b u k l i j a].

BUCLUC, BOCLUC (*pl.*-ucuri, ✓ -uce) *sn* ① *Băn. Trans.* Gunoiu (*în spec.* de vită) ¶ ② Încurcătură, belea; supărare, necaz: **a da de ~; a băga în ~; a scăpa de ~;** ⓟ: **caută bocluc cu luminarea aprinsă** (ZNN.) ¶ ③ *pl.* Calabalîc, catrafuse, lucruşoare: **îşi aveau ei buclucurile lor, ascunse în dosul stodoalei** (GRIG.) [tc. b o k l u k].

BUCLUCAŞ, BOCLUCAŞ, -ASĂ (*pl.*-şe) *adj.* și *sm. f.* Care face b u c l u c u r i, care caută ceartă cu luminarea: **cu omul buclucaş să nu pui boii în cîrd** (VOR.); **nici nu e de chip s'o scoţi la capăt cu bulucucaşul acesta** (CRG.).

BUCMEA (*pl.*-mele) *sf.* ⛀ Şiret, găitan (de mătase. lînă, etc.) ce se coase ca chenar: **cu cusături de găitane şi ~ de mătase** (ION.) [tc. b ö k m è].

○ **BUCNI** (-nesc) *vb. tr.* și *refl. Trans.* A (se) lovi (*în spec.* de pămînt), a (se) izbi, a (se) bufni.

BUCOAVNĂ (*pl.* ne) *sf.* ✎ Abecedar: **am urmat învăţăturile la şcoala din sat pînă am gătat bucoavna** (RET.) [vsl. a z ŭ b u k o v î n o].

BUCOIU *pl.*-oaie) *sn.* ⊕ Bilă mare, în jocul copiilor cu bile.

***BUCOLIC** 1. *adj.* Pastoral, privitor la viaţa ciobănească.

2. **BUCOLICE** *sf. pl.* ✎ Poezii pastorale [fr.].

***BUCOPORŢI** *sf. pl.* ⛴ Capacele sau planşele cu care se acopăr hambarele (într'un vapor sau corabie [it.].

BUCOVINEAN 1. ● *adj.* Din B u c o v i n a, al locuitorilor din Bucovina.

2. *sm.,* **BUCOVINEANCĂ** (*pl.*-ence) *sf.* Locuitor, locuitoare din Bucovina.

BUCSAIU, BUCSĂU *sbst.* ✤ Plantă originară din Europa meridională, cultivată la noi prin grădini pentru frumoasele ei flori mari, galbene şi cu miros plăcut (*Spartium junceum*) (▪ 633).

○ **BUCŞĂ** (*pl.*-şe) *sf. Mold. Trans.* = **BUCEA: roţile se 'nglodau pînă 'n ~** (VLAH.).

BUCŞAN *adj.* și *sm.* ♞ Se zice despre o rasă de boi groşi, ciolănoşi, cu picioarele scurte, cari se îngraşă mai bine decît ceilalţi; au părul de coloare mai mult cenuşie, iar botul, copitele. vîrful coarnelor şi al coadei de coloare neagră; trăesc mult şi sînt foarte rezistenţi la muncă: **puţine rase sînt care să întreacă pe ~ii noştri** (ION.).

Fig. 633. Bucsaiu.

○ **BUCŞI** (-şesc) *vb. tr.* A îndesa, a ticsi; a îmbîcsi: **slujnicele au pornit a ~ chilna trăsurii cu tot felul de merinde** (GRIG.).

○ **BUCŞIT** *adj. p.* **BUCŞI.** Ticsit, îndesat; îmbîcsit; plin peste măsură: **mai avea încă şi-o casă ~ă de copii** (SB.).

BUCURA (-ur) 1. *vb. tr.* ① A aduce bucurie, a umplea de bucurie: **am alergat s'o bucur anunţîndu-i vizita d-voastră** (ALECS.); **aci te bucură. aci te scutură** (ZNN.).

2. *vb. refl.* ① A se umplea de bucurie: **se bucură din tot sufletul lui şi mulţumi lui Dumnezeu** (ISP.) ¶ ② A-şi găsi plăcerea în ceva, a rîvni la ceva, a umbla să capete ceva: **m'am bucurat la avere şi la vai de păcatele mele** (ZNN.) ¶ ③ A avea parte de ceva; a avea ceva ce-i aduce folos, a poseda: **ne bucurăm astăzi de cea mai absolută libertate de cugetare** (I.-GH.) [comp. alb. b u k u - r o ń].

BUCURIE *sf.* ① Stare sufletească pricinuită de o vie mulţumire: **a nu mai putea de ~; gînd la gînd cu ~,** se zice cînd două persoane rostesc, fără să se aştepte, aceleaşi cuvinte sau exprimă aceeaşi gîndire. la un moment dat; ⓟ: **după întristare vine ~** (ZNN.); **schimbarea Domnilor, bucuria nebunilor,** amintire din timpurile vechi, cînd Domnii se schimbau des şi norodul îşi închipuia că va duce o viaţă mai bună prin micsorarea birurilor, etc. [comp. alb. b u k u r í „frumuseţe”].

BUCUROS 1. *adj.* ① Plin de bucurie; vesel, voios ¶ ② Mulţumit peste măsură: **sînt ~ că...** (*sau* **de...**), îmi pare foarte bine; **bun ~.** foarte mulţumit; **bucuroşi de** (*sau* **la**) **oaspeţi?** primiţi (cu plăcere) oaspeţi?

2. *adv.* Cu bucurie; cu multă plăcere, din toată inima [b u c u r a].

○ **BUDĂ** *pl.*-de) *sf.* ① *Mold.* Colibă de lemn retrasă în pădure ¶ ② *Mold. Bucov.* Prăvălioară de lemn, magherniţă ¶ ③ *Trans.* Privată [①② rus. pol. b u d a < germ. ¶ ③ ung. b u d a].

○ **BUDAC**[1] (*pl.*-ace) *sn. Băn.* ⛏ Sapă, săpoiu, tîrnăcop cu care se fac cuiburile pentru sădit [srb.].

○ **BUDAC**[2] (*pl.*-ace) *sn.* = **BUDACĂ.**

BUDACĂ (*pl.*-ce) *sf.* ⛟ Ciubăr în care se încheagă laptele la stînă [comp. **BUDĂIU**].

BUDĂCICĂ *sf.* ⛟ *dim.* **BUDACĂ.**

BUDĂIAŞ, BUDĂIEŞ (*pl.*-şe), *sn. Mold. Trans. dim.* **BUDĂIU.**

BUDĂIU, BUDÎIU (*pl.*-ie) *sn. Mold. Bucov. Trans.* ① Vas de doage de forma unui con trunchiat în care se păstrează diferite lăptării sau în care se alege untul: **căruţele Moţilor care duc cofe şi budăie** (IRG.) ¶ ② Trunchiu scobit întrebuinţat în loc de ghizduri la o fîntînă [ung. b ö d ö n y].

BUDALA *sm.* F Neghiob, prostănac, nătărău: **eu cu ~ua, cu capsomanul ăsta... n'am să mai fac purici** (CAR.) [tc.].

○ **BUDĂLĂU, BUDĂLĂU** (*pl.*-ăe) *sn. Mold.* **BUDĂIU.**

○ **BUDAŞCĂ** (*pl.*-aşti) *sf.* ① – **BUDĂIU**① ¶ ② Butoiaş de forma fedeleşului ¶ ③ F Femeie scurtă şi groasă.

BUDĂU = **BUDĂIU.**

***BU(D)GET** (*pl.*-te) *sn.* ⚙ ♈ ① Întocmire făcută dinainte a veniturilor şi cheltuelilor unui Stat, unei comune, unei administraţiuni, etc., pe anul următor ¶ ② Veniturile şi cheltuelile anuale ale unui particular [fr.].

***BU(D)GETAR** *adj.* ⚙ ♈ ① De budget. privitor la budget; ② ⚙ **An ~** ☛ **AN** 1 ⑧ [fr.].

***BUDHIC** *adj.* ⛩ Privitor la budhişti sau la budhism: **preot ~** (▪ 634) [fr.].

***BUDHISM** *sbst.* ⛩ Religiune instituită de Budha şi care numără aproape 500 de milioane de aderenţi în India, China, Japonia, Tibet şi Turkestan [fr.].

***BUDHIST** *sm.* ⛩ Sectator al budhismului [fr.].

Fig. 634. Preot budhic.

BUDIANĂ (*pl.*-iene) *sf. Olten. Băn.* ✤ – **VIZDOAGĂ**[1].

***BUDIC...** – **BUDHIC...**

○ **BUDIHACE** (*pl.*-ce), **BUDIHALĂ** (*pl.*-le) *sf. Mold. Trans. Bucov.* Sperietoare, monstru, mătăhală, urîţenie, pocitură: **curat ucigă-l crucea l-a colăcit să vie şi să-şi facă budihacea casă la noi în sat** (CRG.).

***BUDINCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ✕ Prăjitură, în formă de tortă, făcută din orez sau miez de pîine fiert în

lapte, gălbenuș de ouă, zahăr, stafide, etc. [fr. p o u d i n g < engl.].

BUDÎU ☛ BUDĂIU.

°**BUDOAR**, °**BUDUAR** (*pl.*-ruri *sn.* Salonaș frumos împodobit, al unei doamne, unde se retrage cînd vrea să fie singură sau unde primește pe cineva intim: **eu una i-am hotărît să nu-i mai calce piciorul în budoarul meu** (ALECS.) [fr. b o u d o i r].

○**BUDUGANI(U)** (*pl.*-anie) *sn. Băn.* Copac scorburos.

○**BUDUGĂNIOS** *adj. Băn.* Scorburos, putregăios [b u d u g a n ĭ u].

○**BUDUHAIE** (*pl.*-hăi), **BUDUHA(L)IȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* = **BUDIHACE**.

○**BUDUHALĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① = **BUDIHACE**: **îmbrăcați ca niște buduhale, se duc lîngă stupină** (MAR.) ¶ ② O boală de vite ¶ ③ Ⓟ Boală molipsitoare la oameni.

BUDUHALIȚĂ ☛ **BUDUHAIE**.

BUDUHOALĂ (*pl.*-le) *sf.* ① = **BUDIHACE** ¶ ② Ⓟ Boală molipsitoare *în spec.* la copii; tuse măgărească.

○**BUDUHOIU** *sm. Mold.* F Om gras și greoiu (PAMF.).

○**BUDUIU** = **BUDĂIU**.

BUDULAC *adj* ① Prostănac ¶ ② Simplu, naiv: **sînt oameni apropiați, ~i, ospătariți și miloși** (JIP.) [b u d a l a].

○**BUDULAN** *adj. Mold.* = **BUDULAC**.

○**BUDUL(U)I** (-luesc, -lesc) 1. *vb. intr. Trans.* A hoinări, a umbla fără căpătîiu.

2. *vb. tr.* și *intr. Trans. Băn.* A scotoci, a cotrobăi: **budulește prin lucrurile ce erau pe acolo** (MERA) [ung. (e l) b o d u l n i].

○**BUDUR** *sm. Mold. Trans.* Jghiab de fîntînă, pentru adăpat vitele, alcătuit dintr'un trunchiu de copac scorburos.

○**BUDUREȚ** (*pl.*-țe) *sn. Trans.* Coș, horn (la cuptoarele țărănești) [b u d u r].

○**BUDUROIU** (*pl.*-oaie) *sn.* ① *Mold. Olten.* = **BUDUR** ¶ ② *Olten.* Trunchiu gros, scobit la mijloc, care se bagă în pămînt și ține loc de ghizduri la fîntînă (CIAUȘ.) ¶ ③ *Olten. Băn.* Trunchiu găurit prin care se aduce apa la moară ¶ ④ *Trans.* Coș, horn ¶ ⑤ *Mold.* Putină mare, hărdău ¶ ⑥ *Mold.* Butuc gros și scobit în care se păstrează mălaiul.

○**BUDUȘLANCĂ** *sf. Maram.* Femeie fugită de la bărbat [b u d u ș l u i].

† **BUDUȘLĂU** *sm. Trans.* Haimana, ștrengar, om fără căpătîiu: **den țara ungurească veneau budușlăi preste munte... de prădau și jăcuiau** (MUST.) [b u d u ș l u i].

BUDUȘLUI (-uesc) *vb. intr. Trans.* A hoinări, a umbla fără căpătîiu [ung. b u j d o s n i].

BUECI... = **BUIECI...**

BUESTR... = **BUIESTR...**

BUF[1]! *interj.* Imită sunetul înfundat produs de o cădere la pămînt, de izbirea cu putere de un obiect tare sau de o descărcătură de armă de foc: **și cum ospăta el, buf! cade fără sine în groapa cu jaratic** (CRG.); **aruncă... burduful jos și prinde a-l îmblăti cu bîta: buf! buf!** (RET.).

BUF[2] *sbst.* Termen întrebuințat de copii la jocul în arșice: **le potrivea așa de bine că buful cădea totdeauna pe ceilalți jucători** (I.-GH.).

BUF[3] = **BUH**: **i-a omorît de s'a ales ~ul de ei** (R.-COD.).

○**BUFĂ**[1] (*pl.*-fe) *sf.* — **BUHĂ**.

○**BUFĂ**[2] (*pl.*-fe) *sf. Mold.* ✕ Gălușcă de post (RV.-CRG.).

°**BUFĂ**[3] *adj. f.* ⊙ *numai în expr.* **operă ~**, operă glumeață, hazlie [fr. b o u f f e].

○**BUFAN** *sm. Băn.* Nume dat Bănățenilor imigrați pe vremuri din Țara-Românească.

○**BUFĂNESC** *adj. Băn.* De b u f a n, privitor la Bufani.

°**BUFANT** (*pl.*-turi) *sn.* Cutele umflate sau înfoiate la rochiile femeiești [fr. b o u f f a n t].

○**BUFARIU** *sn. Tr.-Carp.* ① Carte bisericească ¶ ② Cărțulie [vsl. b u k v a r ĭ].

°**BUFET** (*pl.*-turi) *sn.* ① Dulap în care se păstrează farfuriile, sticlăria, argintăria și pînzeturile trebuincioase pentru masă (▣ 635) ¶ ② Masă pe care s'au pus (la baluri, etc.) diferite gustări și băuturi răcoritoare ¶ ③ Sală unde se servesc mîncări (mai adesea reci), mic restaurant (la gări, tribunale, teatre, etc.) [fr.].

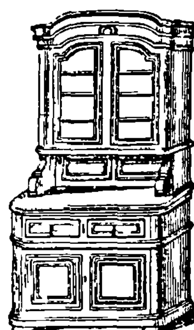

Fig. 635. Bufet.

BUFLEA, **BUFLEIU** *sm.* F Om foarte gras și buhăit.

BUFNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Bufniță: **și ca bufne, ca vedenii, De lumine depărtați** (ALECS.).

BUFNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.*, **BUFNET** (*pl.*-te) *sn.* ① Faptul de a b u f n i ¶ ② Sgomot înfundat produs de un lucru izbit cu putere de ceva: **apoi un răcnet, o pocnitură, o bufneală de trup căzînd** (CAR.); **un bufnet sguduitor zbucni într'un nor de fum** (VLAH.).

BUFNI (-nesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A izbi cu putere, a lovi, a pocni (producînd un sgomot înfundat): **îmi aprinde luminarea și pleacă bufnind ușa** (CAR.); **bufnind și răsbufnind pe Sărăcie, o poftí să iasă afară** (ISP.); **o pocnitură cumplită bufnește, de se cutremură poiana** (SAD.) ¶ ② A năpădi pufăind (*vorb.* de abur, de fum), a izbucni cu sgomot: **bufnea ușor pe nări, privind spre cîmp** (D.-ZAMF.) ¶ ③ A izbucni în rîs, a pufni de rîs: **cînd te-ai vedea în oglindă ai ~ de rîs** (ALECS.); **cum au dat cu ochii de mine, le-a și bufnit rîsul** (CRG.) [b u f !].

BUFNIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* *dim.* **BUFNĂ**: **în loc să pun mîna pe-o căprioară, am pus mîna pe-o ~** (ALECS.).

BUFNIT *sbst.*, **BUFNITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* — **BUFNET**: **bufnitul mut și înfundat al pumnilor** (BR.-VN.); **se aud în salon bufnituri înfundate** (CAR.).

BUFNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Pasăre răpitoare nocturnă, cu capul și urechile mari, cu ochii galbeni, înconjurați de cearcăne roșii, așezați în partea dinainte a feței; neputînd suporta lumina soarelui, trăește ascunsă în timpul zilei în scorburi de stîncă, pe copaci sau în ruine părăsite, și-și procură hrana numai noaptea, vînînd șoareci, veverițe, etc. (*Bubo maximus*) (▣ 636) ¶ ② Ⓕ Femeie urîtă și cu părul sbîrlit.

Fig. 636. Bufniță.

°**BUFON** *sm.* Caraghios, măscăriciu, cel ce prin vorba și faptele lui se face de rîsul altora sau îi face pe alții de rîs; regii Franței aveau pe lîngă ei cîte un individ de aceștia, ca să-i facă să petreacă (▣ 637): **nevoind să mai vază locurile ce fusese odinioară teatrul talentelor micului ~** (CAR.) [fr. b o u f f o n].

°**BUFONERIE** *sf.* Caraghioslîc, purtare, faptă sau vorbă de bufon [fr. b o u f f o n n e r i e].

○**BUFONIU** *sbst. Băn. Trans.* Copăcel, care nu s'a desvoltat bine, fiind crescut pe pămînt rău, corciu.

○**BUFT** *sbst. Mold.* ① Burta mamiferelor, bărdăhan ¶ ② *Pr. ext.* F Pîntecele omului.

Fig. 637. Bufon.

BUFTALĂU, **BUFTAN** *adj.* și *sm. Mold.* F ① Umflat de mîncare ¶ ② Nesăturat, nesățios [b u f t].

BUFTĂNIT *adj. Olten.* Umflat din cauza lenei, trîndăviei [b u f t; comp. **BUFTAN**].

BUFTEA *sm.* — **BUFLEA** [b u f t].

○**BUFTI** (-tesc) *vb. refl. Mold.* A se îndopa cu mîncare multă, a-și umfla pîntecele [b u f t].

○**BUGĂ** *sm. Mold. Bucov. Trans.* Taur, buhaiu: **Rage buga din cetate, Că nu i-s vacile toate Și viteii jumătate** (GOR.) (*ghicitoare despre* „clopot") [blg. < tc.].

○**BUGĂRIE** *sf. Băn. Trans.* Curea lungă și în-

gustă cu care se încing feciorii peste cămașă [ung. b a g a r i a].

○**BUGĂT** *adj.* și *adv. Mold. Maram. Trans.* Destul, de ajuns.

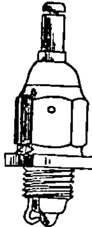
BUGEAC = BUNGEAC ①.

BUGED, ✓ BUGET¹ *adj. Mold. Tr.-Carp.* Galben și umflat la față (de boală), buhav, buhăit: nu-i venea să crează că acesta-i tînărul cel ~ de acu-i anul (RET.); Fata mea-i fată de domn, A ta-i bugedă de somn (TOC.).

*__BUGET__²... ☞ BUDGET...

○**BUGEZI** (-ezesc) *vb. tr.* și *refl. Mold. Tr.-Carp.* A (se) umfla la față (de boală, de somn, de băutură), a se buhăi: îl bugezise băutura cea multă ce o băgase în el (RET.) [b u g e d].

BUGHET *adj.* și *adv. Maram.* = BUGĂT.

Fig. 638. Bugie.

*__BUGIE__ *sf.* Dispozitivul unde se produce scînteia la motoarele cu explozie (▣ 638) [fr.].

BUGINI (-inesc) *vb. intr. Mold.* A zăcea, a dormi ca un trîndav, a trîndăvi: ai zăcut nouăzeci și nouă de ani pe fundul mării, să mai buginești pe-atîta (FLOR.).

BUH *sbst.* Svon, veste, pomină, nume rău: mi se dusese ~ul despre pozna ce făcusem (CRG.).

BUHĂ (*pl.*-he) *sf.* ① = BUFNIȚĂ ¶ ② Ⓕ Femeie cu părul nepieptănat, ciufulit ¶ ③ BUHA-CIUMEI STRIGĂ; — BUHĂ-DE-CURECHIU = BOHOCIU.

○**BUHAB** = BUHAV: e gras, adecă pare gras, pentru că-i așa ~ la față (VLAH.).

○**BUHĂI**¹ (-ăiesc) *vb. intr. Mold.* A plînge cu țipete, cu mugete (ca b u h a i u l): a buhăit ea cît a mai buhăit, și i-a trecut (VLAH.).

BUHĂI² (-ăesc) *vb. refl.* A se umfla, a se face b u h a v (de boală de somn, de băutură): doarme de se buhăește (JIP.); obrajii se buhăiseră și înălbiseră (S.-ALD.).

BUHĂIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* Faptul de a b u h ă i¹, muget (ca al buhaiului): se auzea din sat o ~... de răsuna valea (D.-ZAMF.).

BUHAIU *sm* ① *Mold.* Taur: își asvîrle țărnă după cap ca ~l (CRG.); În mijlocul satului Rage ~ul împăratului (GOR.) (*ghicit. despre* „clopot") ¶ ② Instrument făcut dintr'o putinică fără fund, legată la gură cu o piele de oaie tăbăcită, prin mijlocul căreia se trece o șuviță de păr de cal care, cînd se trage, produce un sunet puternic ca și cînd ar rage un taur; se întrebuințează cînd se umblă cu plugușorul la colindat, în seara de Sf. Vasile (▣ 639): anul nou se plimba pe strade cu sunete de clopoței, cu vuete de ~ (GN.); la *pl.* și buhaiuri: seara boncăluiau în toate părțile buhaiurile (SAD.) ¶ ③ *Pr. anal.* Sirenă de la o fabrică (ce rage ca buhaiul): ~l nu sunase încă în munte contenirea lucrului (SAD.) ¶ ④ Un fel de rîndea mai mare ¶ ⑤ Partea morii de apă care ridică sau coboară polița, prisnelul și pietrele, spre a măcina făina mai aspră sau mai moale ¶ ⑥ ✓ Cîrligul coasei ¶ ⑦ Stupul care nu roește ¶ ⑧ *Trans.* Un fel de mintean, de lînă albă sau neagră, cu glugă: Pînă-și ia ~ 'n spate, Trecut-a de miez de noapte (IK.-BRS.) ¶ ⑨ ~-DE-BALTĂ = BOU-DE-BALTĂ¹: rămîn cu ochii holbați ca niște buhai-de-baltă (ALECS.) ¶ ⑩ = BOU-DE-BALTĂ² [rut.].

Fig. 639. Buhaiu.

BUHAȘ *sm. Mold. Tr.-Carp.* Brad mic, închircit cu crengile întinse la pămînt.

BUHAV *adj.* Umflat la față (de boală, de somn, de băutură), buged: un domn... cu un chip ~ de beție (D.-ZAMF.) [srb.].

BUHĂVI (-ăvesc) *vb. refl.* A deveni b u h a v: mai slăbește-o cu doctoriile, că te-ai buhăvit (D.-ZAMF.).

BUHNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Bufniță: toate buhnele și cucuveicile se treziră între ruine (ALECS.).

BUHNET (*pl.*-te) *sn.* ① Sgomot înfundat produs de o izbitură puternică, bufnet: Cu clocot și ~ au sbucnit afară (STAM.) ¶ ② Pocnet, pocnituri: ~e de puști omenești (CANT.) [b u h n i].

○**BUHNI** = BUFNI: toți au buhnit de rîs de răspunsul acesta (NEGR.).

○**BUHOAIE** *sf. Olten. Trans.* (VÎRC.) (PĂC.) = BUHĂ ①.

BUHOS *adj.* Cu părul ciufulit (ca la b u h ă : șade ca o bufniță... cu părul ~ pe ochi și se uită urît la oameni (SAD.).

BUHUIAT *adj.* Ciufulit, sbîrlit, nepieptănat; moțat (*vorb.* de păsări): Am o găină ~ă, În cămașă încuiată (GOR.) [b u h ă + c u c u i a t].

‡ **BUHUR** (*pl.*-ururi) *sn.* Stofă de mătase: avea fermenă de ~ cu painul grinlui (FIL.) [tc.].

‡ **BUHURDAR** (*pl.*-arurí) *sn.* Vas de afumat cu parfum, cățuie: ~uri pline de scumpe mirezme (ODOB.) [tc.].

○**BUHUREZ** *sm.* = CIUHUREZ [b u h ă + h u r e z].

BUI (buesc) 1. *vb. intr.* ① A răsuna, a vui: orașul începe a ~ de niște sunete surde și depărtate (ALECS.) ¶ ② A da năvală.

2. *vb. refl.* A se înfuria, a da năvală cu furie, a deveni buiac: cînd va veni un dobitoc buindu-se spre altul (PRV.-MB.) [comp. srb. b u j a t i].

BUIAC *adj.* ① † Sălbatic (despre animale) ¶ ② Sglobiu, sburdalnic, nebunatic, neastîmpărat: Bată-l crucea de diac, Cumu-i, Doamne, de ~! (IK.-BRS.) ¶ ③ Care crește foarte mare, cu multă îmbelșugare (despre plante), foarte gras (despre animale), exuberant: au răsărit o buruiană... cu niște frunze mari și late... și... văzîndu-o el așa de ~ă, s'au bucurat tare (SB.); dă... peste o herghelie de cai buiaci și grași (MERA) [vsl. b u j a k ŭ „nebun"].

○**BUIAMA** (*pl.* -male) *sf.* (MAN.) Basma colorată purtată de țărance [tc. b o j a m a].

○**BUIBĂLAC**, BUIBĂLĂU, BUIBĂRAC BAIBARAC.

BUIECI, BUICI (-cesc) 1. *vb. intr.* ① A crește foarte mare, cu multă îmbelșugare (despre plante); a fi foarte roditor (despre pămînt : grîul buiecește într'acest pămînt, se face nalt (ION.) ¶ ② *Pr. ext.* A-i merge bine, a se îngrășa (despre oameni): ei bir nu plătean, moșii aveau, le mergea bine și buiecean (VOR.); omul, cînd buicește, de bine nu știe ce să mai facă (FLOR.).

2. *vb. refl.* A se îngîmfa, a nu-și mai încăpea în piele: Vlahii adése de biruință ca acéste buecindu-să (CANT.) [b u i a c].

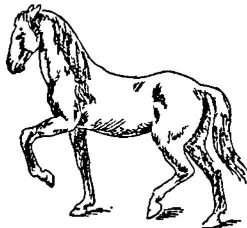
BUIECIE *sf.* ① Sburdălnicie ¶ ② Îngîmfare [b u i a c].

○**BUIEDE** *sf. Băn.* Ⓟ Iarbă de leac.

BUIESTRA, ÎMBUIESTRA (-trez) 1. *vb. tr.* A face (un cal) să umble în b u i e s t r u.

2. *vb. intr.* A umbla în buiestru: Ghiocel buiestra lin și repede (S.-ALD.).

BUIESTRAȘ, ÎMBUIESTRAȘ *adj.* și *sm.* (Cal) ce umblă în b u i e s t r u: și-a cumpărat un cal buiestraș (BR.-VN.); a poruncit să-i puie șeana pe un buiestraș tătăresc (CAR.); sburam în ajunuri de sărbătoare pe cîte un îmbuiestraș neobosit (LUNG.).

Fig. 640. Buiestru.

BUIESTRU, ÎMBUIESTRU (*scris mai adesea* ÎN BUESTRU *sbst.* ① Mers, pas, umblet particular al calului care ridică amîndouă picioarele din dreapta sau din stînga, deodată (▣ 640): din Poienița vine domol la vale un călăreț tînăr în buiestru tăcănit (CAR.); Ⓟ: calul bătrîn nu se mai învață în buiestru ¶ ② *Pr. ext.* Cal ce are acest umblet, buiestraș: își opri buieștrii osteniți și plini de praf (DEM.).

○**BUIGAT** *adj. Trans.* Bîiguit, buimăcit, zăpăcit, năuc: umblă ca ~ de cap prin cea pădure săcreață (RET.).

○**BUIGUI**... ☞ BÎIGUI...

BUIMAC *adj.* Amețit (de somn, de băutură, etc.), zăpăcit, uluit, năuc: cantă echilibru, ca un om care s'a sculat ~ din somn (VLAH.); era ~ de cap și hămesit de foame (CRG).

BUIMĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Amețeală, zăpăceală, năucie, uluială: trăiau toți cu toții într'o zăpăceală și într'o ~ fără seamăn (ISP.) [b u i m ă c i].

BUIMĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* A ameți, a zăpăci, a năuci: mă buimăcise vuetul trenurilor (GRIG.).

2. *vb. refl.* A deveni b u i m a c, a ameţi, a se zăpăci: **portarul se buimăcise la cele ce vedea** (ISP.).

BUIMĂCIT *adj. p.* BUIMĂCI. Zăpăcit, năuc, uluit, ameţit: **unde ? îl întrebă ea, ~ă, ca şi cum ar fi deşteptat-o din somn** (VLAH.).

BUIMATEC, BUIMATIC *adj.* = BUIMAC: **Urieşii stau buimatici, fumegînd de-a lor sudoare** (ALECS.).

○ **BUINGIU** = BOIANGIU.

BUIUNDRUC = BOIANDRIC.

‡ **BUIURDISI** (-isesc) *vb. tr.* A da un ordin, a întări prin decret, a înainta oficial o hîrtie: **buiurdiseşte-o către starostii breslelor ca s'o cerceteze** (NEGR.) [b u i u r d i u].

‡ **BUIURDIU** (-diuri) *sn.* ① Ordinul unui paşă sau al marelui vizir pentru Constantinopol ¶ ② Decret domnesc [tc. b u y u r d u].

‡ **BUÎR...** = BOUR...

BUJDĂ (*pl.*-de), BUJDE(A)UCĂ, BOJDEUCĂ (*pl.*-ce) *Mold.*, BUJDULĂ (*pl.*-le) *sf. Trans.* Cocioabă, casă sărăcăcioasă, dărăpănată: **oamenii... se uitau la bujda aceea mare, ca la o minune** (ŞEZ.); **dintr'o bojdeucă neagră, răsare o femeie bine îmbrăcată** (IRG.).

BUJDI (-desc) *vb. intr. Trans.* A ţîşni; a năpădi, a da năvală: **Cum rîul de munte... urnind povara Apelor, se varsă şi bujdeşte** (BD.-DEL.).

BUJDULĂ ☛ BUJDĂ.

○ **BUJENIŢĂ**, BUJINIŢĂ (*pl* -ţe) *sf. Mold. Bucov.* ✕ Carne afumată, pastramă: **îl aştepta o masă bogată... cu... bujeniţă de căprioară .. şi cîte şi mai cîte alte** (GN.); **toamna... fac pastramă, bujiniţă** (VOR.) [rut.].

BUJNEAG, BUŞNEAG (*pl.*-eaguri) *sn.*, BUJNIGOIU *sbst. Olten.* ① Fum gros (VÎRC.) (CIAUŞ.) ¶ ② Praf înnecăcios.

Fig. 641. Bujor.

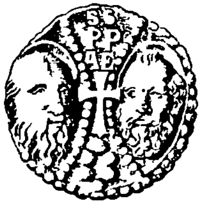
BUJOR *sm.* ① ♣ Plantă originară din sudul şi vestul Europei şi care se cultivă prin grădini pentru frumuseţea florilor sale roşii ca sîngele *(Paeonia off.)* (▣ 641) ¶ ② = SMIRDAR① ¶ ③ = POROINIC① ¶ ④ = BUSUIOC-ROŞU¹ ¶ ⑤ Ⓕ Copil, bărbat frumos, femeie frumoasă ca un bujor: **măi inc'aşa ~ de copilă n'am văzut** (ALECS.) [srb. blg. b o ž u r].

BUJORA, ÎMBUJORA (-rez) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) roşi (la faţă) ca b u j o r u l.

BUJORAT, ÎMBUJORAT *adj. p.* (ÎM)BUJORA. Roşit (la faţă) ca bujorul: **cu obrajii bujoraţi de palme** (I.-GH.).

BUJOREL *sm.* ♣ ① *dim.* BUJOR ¶ ② BUJOREI¹, *pl.* = UNTU-VACII ¶ ③ BUJOREI² *pl.* = GEMĂNARIŢĂ ①.

***BULĂ**¹ (*pl.*-le) *sf.* ✝ ① Pecete de plumb întrebuinţată în actele cele mai de seamă ale administraţiunii pontificale (convocarea unui conciliu, definirea unei dogme, excomunicarea unui eretic, etc.) (▣ 642); scrisoarea pe pergament a papei, pecetluită cu pecetea de plumb ¶ ② ~ de aur, act administrativ al împăraţilor Occidentului, numit astfel pentru că pecetea imperială era de aur [fr. b u l l e].

Fig. 642. Bula papei Leon al X-lea.

***BULĂ**² (*pl.*-le) *sf.* Jòc de noroc, obicinuit în cazinouri, în care o bilă se învîrteşte în jurul unui disc prevăzut cu găuri şi se cîştigă în cazul cînd bila se opreşte în gaura cu numărul ales de jucător [fr. b o u l e].

BULAMAC, BULUMAC *sm.* Grindă (nu tocmai groasă) de brad sau de stejar pentru lucrări de dulgherie: **uitîndu-se la grămada de bulumaci de sub sopru** (UR.-VN.).

BULAT (*pl.*-te) *sm.* Cuţit de dogar, întrebuinţat la facerea cercurilor (▣ 640) [tc.].

Fig. 643. Bulat.

***BULB** *sm.* ① ♣ Organ al plantei, în formă de ceapă, alcătuită din numeroase foi cărnoase suprapuse şi lipite strîns unele de altele, din partea de jos a cărora pleacă rădăcinile; astfel de bulbi se văd la ceapă, la anghinară, la zambilă, etc. (▣ 644) ¶ ② Umflătură rotundă în fundul cavităţilor unde iau naştere perii sau dinţii ¶ ③ ~ rachidian umflătură rotundă la extremitatea de sus a măduvii spinării [fr.].

Fig. 644. Bulbi.

BULBOACĂ, BOLBOACĂ (*pl.*-ce), BULBOANĂ, BOLBOANĂ (*pl.*-ne) *sf.* Adîncătură într'un rîu unde apa se învîrteşte şi formează un vîrtej: **Cum adoarme la bulboace, Săpînd malul năsipos** (ALECS.); **deasupra bulboanei de sub roată, priveam în unda limpede jocul peştilor** (SAD.); **Inelul Doamnei în fundul bulboanei** (GOR.) (*ghicitoare despre* „soare") [b u l b u c a].

***BULBOS** *adj.* ♣ Care are bulbi [fr.].

BULBUC *sm.* ① Băşică de apă care se formează mai ales cînd plouă tare: **Plouă ploaie cu ~i Şi tu, bade, te tot duci** (IK.-BRS.) ¶ ② Băşică ce se formează la suprafaţa unui lichid cînd clocoteşte la foc: **auzi numai vîjîind laptele şi ivindu-se ~i pe deasupra lui** (RET.) ¶ ③ *Trans. Oaş.* Vîrtej de apă, bulboacă: **apa.. curgea lin făcînd vîrtejuri şi ~i** (MERA) ¶ ④ Corp rotund ca o băşică, glob: ~ **de aur în piele de taur** (GOR.) (*ghicitoare despre* „soare") ¶ ⑤ *Maram.* ♣ Boboc (de floare) ¶ ⑥ ♣ = CALCEA-CALULUI ¶ ⑦ BULBUCI *pl.* ♣ Plantă ierboasă cu flori mari, globuloase, cu vinişoare verzi pe dinafară, ce creşte prin păşunile din regiunile muntoase; numită şi „bîlbor", „bulbuc(ei)-de-munte", „gloanţă" sau „măr-auriu" *(Trollius europaeus)* (▣ 645) [b u l b u c a].

Fig. 645. Bulbuci.

BULBUCA (-uc), BOLBOCA (-oc) 1. *vb. intr.* A forma bulbuci (*vorb.* de apă, cînd plouă, sau despre ori-ce lichid ce clocoteşte la foc).

2. *vb. tr.* A scoate din găunoşiturile lor, a holba (ochii): **hagiul bolbocase ochii şi se retrăsese pe o laviţă** (D.-ZAMF.).

3. *vb. refl.* A ieşi afară din găunoşiturile lor (*vorb.* de ochii): **i se bulbucaseră ochii cît cepele** (LUNG.) [lat. *v o l v ĭ c a r e < v o l v ĕ r e].

BULBUCAT, BOLBOCAT *adj.* ① *p.* BULBUCA. BOLBOCA ¶ ② Umflat: **se repezi cu amîndouă palmele la obrajii cei bulbucaţi de băutură ai primarului** (RET.) ¶ ③ Holbat, ieşit în afară, globulos: **cu nişte ochi aspri, bulbucaţi.... iată nona noastră stăpînă** (GN.).

BULBUCĂTURĂ, BOLBOCĂTURĂ (*pl.* -turi) *sf.* Parte umflată şi rotundă la suprafaţa unui lucru: **stîlpii... tăiaţi bogat în unghiuri şi în bulbucături** (IRG.) [b u l b u c a].

BULBUCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a b u l b u c i, formare de bulbuci: **o ~ de apă despicată ajunse pînă la urechea ostaşului** (DEM.).

BULBUCEL *sm.* ① *dim.* BULBUC ¶ ② *pl.* ♣ BULBUCIE-DE-MUNTE ☛ BULBUC⑦.

BULBUCI (-ucesc) *vb. intr.* A forma b u l b u c i (*vorb.* de apă, cînd plouă, cînd se învîrteşte într'o bulboacă sau despre ori-ce lichid ce clocoteşte la foc): **din fundul lacului ieşea un glas bulbucind prin undele lacului** (RET.).

○ **BULCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① *Bucov.* ✕ Pîinişoară, franzelă: **s'a oprit la gratiile de lemn, din dosul cărora se zăreau şipuri, bulci, covrigi** (GRIG.) ¶ ② ⊕ pîine [rut].

○ **BULCIU** ☛ BÎLCIU.

***BULDOG** *sm.* Cîine bondoc cu capul mare, cu botul turtit și cu fălcile ieșite (▪ 646): **vîrtosul ~, cu botul cîrn și turtit** (ODOB.) [fr. b o u l e d o g u e < engl. b u l l d o g].

Fig. 646. Buldog.

BULDUȘI (**-ușesc**) *vb. tr. Olten.* ① A scotoci, a cotrobăi ¶ ② A fura a jefui.

BULEANDRĂ (*pl.*-**endre**) *sf.* ① Haină veche și ruptă ¶ ② Sdreanță, cîrpă, petec de lepădat ¶ ③ Ⓕ Femeie desmățată, stricată, lepădătură.

BULEARCĂ (*pl.*-**erci**) *sf. Mold.* Rachiu prost.

BULENDROS *adj.* Sdrențăros, îmbrăcat în b u l e n d r e

***BULETIN** (*pl.*-**ine**) *sn.* ① Petec de hîrtie pe care se scrie sau e tipărit numele candidatului într'o alegere: **~ de vot** ¶ ② Scurtă dare de seamă prin care se face cunoscut starea unui bolnav sau alte lucruri care interesează publicul: **~ medical** ¶ ③ **Buletinul legilor**, culegere oficială de legi, decrete și ordonanțe ¶ ④ Titlu dat unor publicațiuni periodice, mai ales ale unor societăți, cuprinzînd dări de seamă a activității lor ¶ ⑤ Adeverință, bilețel de primire eliberat de unele administrațiuni: **~ de bagage** [fr.].

***BULEVARD** (*pl.*-**de**) *sm.* ① Odinioară: întăritură umplută cu pămînt ¶ ② Ⓕ Ori-ce fel de întăritură care oprește năvălirea dușmanului: **legiunile romînești, patru veacuri fură... ~ul Europei** (BĂLC.) ¶ ③ Stradă largă cu plantațiuni de arbori de-a lungul trotuarelor [fr.].

BULFEU (*pl.*-**fee**), **BULFEIU** (*pl.*-**eie**) *sn.* Una din spetezele care leagă ceafa plugului de policioară (☛ JUG): **căruțele ... cu proțapele strîmbate de trasul boilor, lăsați lîngă jug, cu funiile pe după bulfeiu** (LUNG.) [ung. b é l f a].

BULGAR 1. *adj.* ● Din Bulgaria, al locuitorilor din Bulgaria.

2. **BULGAR** *sm.*, **BULGĂROAICĂ** (*pl.*-**ce**) *sf.* Locuitor, locuitoare din Bulgaria.

BULGĂR ☛ **BULGĂRE**.

BULGĂRAȘ[1] *sm. dim.* **BULGAR**.

BULGĂRAȘ[2] *sm. dim.* **BULGĂRE**.

BULGĂRE, **BULGĂR** *sm.* Bucată compactă (mai adesea de formă sferică) dintr'o materie oare-care (pămînt, ghiață, zăpadă, sare, etc.), cocoloș: **începu să sforăie și să arunce bulgării de subt copite** (DLVR.); **Am un bulgăre de aur Joacă pe-o piele de taur** (TEOD.) (*ghicitoare despre* „soare").

BULGĂRESC 1. *adj.* Al Bulgarilor, de B u l g a r: **limba bulgărească; alfabetul ~** (☛ **TABELA X**).

2. **BULGĂREASCĂ** *sf.* Numele unui danț țărănesc.

BULGĂREȘTE *adv.* Ca B u l g a r i i, în felul Bulgarilor, în limba Bulgarilor: **a vorbi ~**.

BULGĂRI[1] (**-ăresc**) 1. *vb. intr.* A se ocupa cu cultura legumelor (ca B u l g a r i i).

2. *vb. tr.* și *refl.* = **BULGARIZA**.

BULGĂRI[2] (**-ăresc**) *vb. tr.* și *refl.* A(-și) arunca cu b u l g ă r i de zăpadă.

BULGĂRIME *sf. col.* **BULGAR**. Bulgarii, neamul bulgăresc.

***BULGARIZA** (**-izez**) 1. *vb. tr.* A face pe cineva să-și piardă naționalitatea și să devie B u l g a r.

2. *vb. refl.* A-și pierde naționalitatea și a deveni Bulgar.

BULGĂROAICĂ ☛ **BULGAR** 2.

BULGĂROIU *sm. augm.* **BULGAR**. Nume de batjocură dat Bulgarului: **Bulgăroi cu ceafa groasă, Grecotei cu nas subțire** (EMIN.).

BULGĂROS *adj.* Cu b u l g ă r i, plin de bulgări: **pămînt ~**.

BULGUI (**-uesc**) = **BÎIGUI**.

BULGUR *sm.* ① Grîu măcinat mare, rîșnit sau pisat, crupe de grîu ¶ ② Mîncare preparată din acesta: **~ul era o mîncare grecească, din crupe de grîu făcute la moară și fierte cu lapte** (VOR.) [tc.].

○**BULHAC** (*pl.*-**ace**, -**acuri**) *sn. Mold.* Băltoacă: **se duce tot înainte pe niște ponoare, pînă ce dă peste un ~** (CRG.).

BULIBAȘĂ ☛ **BULUBAȘĂ**.

BULICHER (*pl.*-**ere** *sn. Mold. Bucov.* Cuțit prost, cioarsă: **scoate ~ul din teacă... și începe a ciocîrti un gîrnet de stejar** (CRG.).

TABELA X. **ALFABETUL BULGĂRESC**

Tipar	Scris		Numele	Valoarea
А, а	А а	....	a	a
Б, б	Б б	....	be	b
В, в	В в в	....	ve	v
Г, г	Г г	....	ghe	g, gh
Д, д	Д д д	....	de	d
Е, е	Е е	....	ie, e	e
Ж, ж	Ж ж	....	je	j
З, з	З з	....	ze	z
И, и	И и	....	i	i
Й, й	Й й	....	i kratko	ĭ
К, к	К к	....	ke	k
Л, л	Л л	....	le	l
М, м	М м	....	me	m
Н, н	Н н	....	ne	n
О, о	О о	....	o	o
П, п	П п	....	pe	p
Р, р	Р р	..... .	re	r
С, с	С с	....	se	s
Т, т	Т т	....	te	t
У, у	У у	....	u	u
Ф, ф	Ф ф	....	fe	f
Х, х	Х х	....	he	h
Ц, ц	Ц ц	....	țe	ț
Ч, ч	Ч ч	....	ce	č
Ш, ш	Ш ш	....	șe	ș
Щ, щ	Щ щ	....	ște	șt
ъ	ъ ъ	....	ier golem	ŭ. ă
ь	ь ь	....	ier malak	ĭ
Ѣ, ѣ	Ѣ ѣ ѣ	....	ie dvoino	ea
Ю, ю	Ю ю	....	iu	iu
Я, я	Я я	....	ia	ia
Ѫ, ѫ	Ѫ ѫ	....	î	î, ă

BULIGHEANĂ = **BULUGHEANĂ**.

***BULIMIE** *sf.* Neregularitate a digestiunii care se manifestă printr'o poftă exagerată și prin nevoia de a mînca mereu [fr. b o u l i m i e].

BULIN (*pl.*-**ne**, -**inuri**) *sn.* ① Petec rotund de cocă uscată cu care se lipesc plicurile scrisorilor ¶ ② Pastă anume preparată pentru a înveli în ea unele prafuri medicamentoase amare sau neplăcute la gust; medicamentul învelit în această pastă [ngr. μπουλίνι].

***BULION** (*pl.*-**onuri**) *sn.* ① Fiertură, zeamă, supă ce se obține fierbînd în apă carne, zarzavaturi, ierburi ¶ ② **~ de cultură**, zeamă de carne (de puiu sau de vacă) preparată anume ca să servească ca mediu de cultură bacteriologică ¶ ③ Pătlăgele (sau ardei) roșii ce s'au fiert mult, pînă ce zeama s'a făcut o masă aproape solidă [fr. b o u i l l o n].

***BULON** (*pl.*-**oane**) *sn.* Nit gros, cuiu scurt și gros cu capul mare, rotund sau poligonal, de prins între ele plăcile de fier [fr. b o u l o n].

○**BULȚ** *sm. Mold. Bucov.* = **BULZ**.

BULUBAȘĂ, **BULIBAȘĂ** *sm.* ① ‡ = **BULUCBAȘĂ** ¶ ② Vătaful unei șetre de Țigani; voievod de Țigani: **pe-atunci Țiganii se judecau cu bulibașa lor** (ȘEZ.).

BULUC 1. *sn.* (*pl.*-**ouri**) ① ‡ Companie (de vre-o sută) de soldați, ceată de oameni înarmați ② *Pr. ext.* Mulțime, grămadă (de oameni): se

mişcă 'n ~uri mulţimea, se rupe şi iar se împreună (VLAH.); şi despre lucruri: ~ul de zăpadă s'a oprit o clipă (GRIG.).

2. *adv.* Grămadă (în legătură cu verbele a se aduna, a veni, a da, a cădea, a năvăli, etc.): s'adunară sfătuitorii lor ~... în cetatea nemţească (JIP.); Turcii casa 'nconjura Şi'n casă ~ intra (ALECS.) [tc. b ö l u k].

‡ **BULUC-BAŞ(Ă)** *sm.* ⚔ Comandantul unui buluc (*în spec.* de seimeni) (▣ 647): bulucbaşii şi căpitanii siimenilor celor munteneşti (N. COST.) [tc. b u l u k-b a š y].

Fig. 647. Buluc-başă.

BULUCI (-ucesc) *vb. refl.* ① ‡ ⚔ A se concentra, a se strînge în rînduri: Turcii se buluciră în cetatea lor Tighina (VLAH.) ¶ ② A se grămădi, a se înghesui, a se îmbulzi: şi ca oile, cînd se bulucesc la un loc, de frică, începeau să se adune grămadă (GRIG.) [b u l u c].

○ **BULUGHEANĂ** (*pl.*-ene), ○ **BULUGHINĂ** (*pl.*-ne) *sf. Mold.* ♣ = CARTOF: iacă nişte bulughine cu mujdeiu şi cu mămăligă (CRG.).

BULUMAC ☞ BULAMAC.

BULUMACIU *sbst.* ✕ Un fel de ciulama [srb.].

BULVAN = BĂLVAN.

BULZ *sm.* şi (*pl.*-zuri) *sn.* ① Cocoloş, bulgăre, masă dintr'o materie de formă aproape sferică: Am un ~ mare de aur, Joacă pe-o piele de taur (GOR.) (*ghicitoare despre* „soare") ¶ ② 🐄 Cocoloş de caş (abia scos din hîrdăul în care s'a închegat laptele) care se pune în strecătoare, ca să se scurgă de zăr ¶ ③ ✕ Cocoloş făcut din două bucăţi de mămăligă caldă, între care s'a pus brînză sau urdă: pe-o pînzătură albă de in, ~i de mămăligă caldă, la mijloc cu brînză topită (LUNG.). ¶ ④ *Olten. Trans.* (VÎRC.) (DENS.) ✕ Colăcel; colac ce se dă preotului la Florii şi la Arminden.

○ **BULZĂRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Trans.* (FR.-CDR.) 🐄 Sacul în care se strecoară caşul [b u l z].

○ **BULZI** = ÎMBULZI.

BUM! *interj.* Imită detunătura de puşcă sau de tun, sgomotul produs de o cădere sau de o izbitură înfundată.

BUMAŞCĂ (*pl.*-aşci, -aşce) *sf* 💰 Bilet de bancă bancnotă (*în spec.* rusească) [rus. b u m a ž k a].

BUMB *sm.* (*pl.* bumbi, bunghi) *Mold. Bucov. Trans.* ① Nasture; buton: bravul soldat... îşi perie uniforma, freacă ~ii... în ajunul bătăliei (NEGR.); în ~i, numele unui joc de copii, cu nasturi ¶ ② Globuleţ, ornament de formă sferică: pe corpul edificiului... rozaţe şi ~i de piatră sculptată (ODOB.) [comp. ung. g o m b].

BUMBAC *sbst.* ① ♣ Gen de plante care cresc în ţările calde (Africa tropicală, Arabia, Antile, etc.) din ale căror seminţe, acoperite cu un puf textil, se scoate bumbacul de ţesut; din acestea se mai extrage şi un uleiu comestibil, care se distinge cu greu de untdelemnul de măsline (*Gossypium*) (▣ 648) ¶ ② Puful extras din seminţele plantei, care se prepară sub formă de vată: a-şi băga ~ în urechi; ⓟ: a creşte (un copil) în ~, a-l creşte cu multă îngrijire, nelăsîndu-l să ducă lipsă de nimic, cocoloşindu-l şi înconjurîndu-l cu toate bunătăţile: crescută de mică în ~, ea nu se culcase decît pe covoare moi (GN.) ¶ ③ Tort sau fir de bumbac, întrebuinţat la cusut sau la ţesut pînză: pînză de ~ ¶ ④ Ţesătură din tort de bumbac ¶ ⑤ Bumbacuri, *pl.* Bumbac de diverse calităţi sau de culori diferite ¶ ⑥ ♣ ~ -DE-CÎMP = BUMBĂCARIŢĂ [mlat. b o m b a x,-a c e m, formă rezultată din încrucişarea lat. b a m b a x cu gr. βόμβυξ; comp. şi srb. b ù m b a k].

Fig. 648. Bumbac.

BUMBĂCAR *sm.* ⊕ 💰 Cel ce scarmănă şi toarce b u m b a c; negustor de bumbacuri; ⓟ: ~ ul nu se uită cu ochi buni la cîinele alb (PANN).

BUMBĂCĂRIE *sf.* ① ⊕ Meseria b u m b ă c a r u l u i ¶ ② 💰 Prăvălie unde se vinde b u m b a c ¶ ③ Diferite ţesături de b u m b a c, pînzeturi de bumbac.

BUMBĂCARIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ♣ Plantă ierboasă, cu flori brune-roşietice sau de un verde negricios, în vîrful cărora se află nişte peri ce au aspectul de lînă şi care ajută fructul la sburat; creşte prin fîneţele umede şi mlăştinoase din munţi; numită şi „bumbac-de-cîmp", „lînărică" sau „lînăriţă" (*Eriophorum angustifolium*) (▣ 649) [b u m b a c].

BUMBĂCEL *sbst.* B u m b a c subţire şi bine răsucit; aţă de bumbac: Cămeşi de borangic, Alese cu ~ (SEV.).

BUMBĂCI (-ăcesc) 1. ① *vb. tr.* A căptuşi cu vată, a vătui ¶ ② Ⓕ F A stîlci în bătăi.

2. *vb. refl.* A se face moale ca b u m b a c u l.

Fig. 649. Bumbăcariţă.

BUMBĂCOS *adj.* ① Care conţine mult b u m b a c (*vorb.* de o ţesătură) ¶ ② ♣ Cu puf moale ca al bumbacului ¶ ③ Moale ca bumbacul.

BUMBĂN ☞ BUMBEN.

BUMBAR *sm.* ✽ — BOMBAR.

BUMBARA = CUMBARA.

BUMBĂREAŢĂ (*pl.*-ete) *sf.* Tîrtiţă.

BUMBAŞIR ☞ MUMBAŞIR.

BUMBEN, ✓ BUMBĂN *adj.* Nemişcat, înţepenit (ca lemnul): dihania... rămase moartă bumbenă (ISP.); a dormi bumben (ISP.), a dormi buştean [vls. *b ą - b î n ŭ].

BUMBIŞOR *sm.* ① *dim.* BUMB ¶ ② *Bucov. Mold.* BUNGHIŞOR ♣ Plantă ierboasă, cu tulpina şi frunzele acoperite cu peri scurţi şi aspri, cu flori trandafirii sau violete; numită şi „steluţe" sau „ochiulboului" (*Erigeron acris*) (▣ 650) ¶ ③ ♣ = FLOARE-DE-PERINĂ ¶ ④ ♣ — SPILCUŢE.

BUMBULEŢ, *Trans.* (DENS.) **BUMBUREL** *sm. dim.* BUMB.

Fig. 650. Bunghişor.

BUMBUREZ *sm.* ♣ ① Bob (de mazăre, fasole, porumb, etc.), grăunte (FR.-CDR.) ¶ ② Plantă ierboasă, cu tulpina ţeapănă, rotundă şi lucioasă care poartă la extremitate un capitul compus din spice de coloare brunăînchisă (*Schoenus nigricans*); numită şi „bumbuşor" (▣ 651) [b u m b].

○ **BUMBUŞCĂ** (*pl.*-şti, -şte) *sf. Bucov. Maram. Trans.* Ac cu gămălie: Am drăguţ ca ş'o ~, Hainele pe el împuşcă (BRL.) [b u m b].

BUMBUŞOR *sm.* ① *dim.* BUMB. Năsturel, năsturaş ¶ ② ♣ BĂNUŢI ¶ ③ ♣ — BUMBUREZ ②.

BUMBUŢ *sm. Trans.* ① *dim.* BUMB: i-am dat o vacă... cu viţel sub ea ca un ~ (RET.) ¶ ③ Cercel: Ţucu-ţi ... ~ul din ureche (RET.).

○ **BUMNI** = BUFNI.

BUN 1. *adj.* ① Care are însuşirile cerute (≠ RĂU, PROST): o stofă ~ă; un şcolar ~; ⓟ: lucrul ~ anevoie se dobîndeşte ¶ ③ Care-şi împlineşte bine menirea, care poate sluji bine: o peniţă ~ă; haina e încă ~ă; un leac ~ pentru friguri ¶ ③ Potrivit: loc ~ de păşune; e ~ de însurat ¶ ④ Folositor: a da sfaturi ~e ¶ ⑤ Mulţumitor, satisfăcător: mi-a făcut o primire ~ă;

Fig. 651. Bumburez.

a scoate la capăt ~; *iron.* mi-ai făcut o treabă ~ă! na-ţi-o ~ă! ¶ ⑥ Favorabil, priincios: un ~ prilej; ce ~ vînt te-a adus pe-aici? ¶ ⑦ Fericit, norocos: un an ~; într'un ceas ~; adesea în urări şi salutări: noroc ~! ~ă dimineaţa! ~ă ziua! ~ă seara! noapte ~ă ¶ ⑧ Care te umple de bucurie, de mulţumire deplină: o veste ~ă; care prevesteşte binele: un semn ~; (de-)a ~ă (DLVR.) (DON.) ¶ ⑨ Roditor, îmbelşugat: se anunţă un an ~ pentru poame ¶ ⑩ Frumos, senin, fără turburări atmosferice: vreme ~ă; ⓟ: ziua ~ă se cunoaşte de dimineaţă ¶ ⑪ De valoare, plin de merit: o scriere ~ă; o pictură ~ă ¶ ⑫ Priceput, iscusit, destoinic, îndemînatec, dibaciu: un ~ meşteşugar; nu e ~ de nimic ¶ ⑬ Plăcut la gust: mîncare ~ă; vin ~ ¶ ⑭ Valabil: ~ pentru două persoane; ~ şi aprobat! formulă ce se pune pe acte sub semnătură privată, ca dovadă de aprobare; ☞ APROBAT ¶ ⑮ Curat, neprefăcut, nealterat, nefalsificat, de calitate superioară: aur ~ ¶ ⑯ Care au curs, care au valoarea cerută: bani ~i ¶ ⑰ Adevărat, veritabil, de gradul întîiu (*vorb.* de rudenii): frate ~; mamă ~ă; văr ~; cîţi tot dintr'un acelaşi tată şi aceeaşi mamă se nasc sînt ~i (LEG. CAR.) ¶ ⑱ Care e conform cu dreapta judecată, cu morala, cu dreptatea: o faptă ~ă; a avea purtare ~ă ¶ ⑲ *a)* Îndurător, milostiv (*vorb.* de Dumnezeu): ~ul Dumnezeu; ~ e Dumnezeu! am nădejde în Dumnezeu! se va îndura Dumnezeu şi cu mine şi-mi va ajuta: *b)* omenos, cu frica lui Dumnezeu, milos: un om ~; are inimă ~ă; un suflet ~; ⓟ: cine e ~ place şi lui Dumnezeu ¶ ⑳ *a)* Binevoitor, amabil, drăguţ: a fost ~ cu mine; fii aşa de ~ de-mi citeşte scrisoarea; *b)* de neam, de soiu ales, distins: e de familie ~ă; lumea ~ă; societatea ~ă ¶ ㉑ De seamă, considerabil, care aduce mult cîştig: moşia i-aduce un venit ~; a căpătat o slujbă ~ă ¶ ㉒ Mare: un ~ număr de oameni; o bucată ~ă de drum ¶ ㉓ ~ de imprimat, formulă care se scrie pe ultima corectură, dîndu-se aprobarea pentru tipărit ¶ ㉔ ~ şi rău, toată lumea; bun rău, bună rea, ori-cum ar fi: foarte-ţi mulţumesc. . că... mi-ai cinstit masa, aşa ~ă rea, cum s'a putut găsi (CAR.); una şi ~ă, un singur lucru: el ştia una şi ~ă, să-şi vadă ţara lui mare şi lăudată (ISP.) ¶ ㉕ Atributiv şi ca element de compoziţie: crezu că ce-i găsit e ~ găsit (EMIN.); grădinarul fu bun-bucuros să-l primească (ISP.); bun-credincios, pravoslavnic, ortodox; bună-credinţă ☞ CREDINŢĂ; bună-cuviinţă ☞ CUVIINŢĂ; bun-gust ☞ GUST; bun-plac ☞ PLAC; bună-seamă ☞ SEAMĂ; bun-simţ ☞ SIMŢ; ‡ bună-vestire, evanghelie; Buna-vestire, sărbătoare a bisericii creştine, prăznuită la 25 Martie, ca aniversare a vestirii, prin arhanghelul Mihail a naşterii Mîntuitorului, către Sfînta Fecioară, Blagoveştenie; bună-voie ☞ VOIE; bună-voinţă ☞ BUNĂVOINŢĂ.

2. *adv.* Bine, aşa să fie! bun! la acuş avem să ne înţelegem cît se poate de bine (CRG.).

3. *sm* ① Tatăl tatei sau al mamei, bunic: li răspunseră că ~ii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se asemenea fleacuri (ISP.).

4. BUNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Mama tatei sau a mamei, bunică: Pe poliţă aruncată, De cînd a fost buna fată (IK.-BRS.) ¶ ② *Trans.* Bine, bunătate, vorbă bună, *numai în expr.* cu buna, cu binele, cu binişorul, domol, cu vorbe bune: dumnea-ei il va lua cu buna, cum ştiu muierile (RET.); Nu-i înjuga aşa cu buna pe viţel (COŞB.).

5. BUN (*pl.*-nuri) *sn.* Avut, bogăţie: părăsindu-şi casele, se ridicaseră cu tot ~ul lor (BALC.); împăratul a început să-i făgăduiască toate ~urile din lume (ISP.) [lat. b o n u s, -a, -u m].

BUNĂ-CREDINŢĂ ☞ CREDINŢĂ.

BUNĂ-CUVIINŢĂ ☞ CUVIINŢĂ ①.

BUNĂ-OARĂ, BUNIOARĂ *adv.* De pildă, de exemplu: Să-mi dedic a mele versuri la cocoane, bună-oară (EMIN.) [lat. b o n a h o r a].

BUNAR (*pl.*-re) *sn. Olten. Băn.* Puţ [srb. < tc.].

BUNĂ-SEAMĂ ☞ SEAMĂ.

BUNĂTATE *sf.* ① Însuşirea de a fi bun, calitatea a tot ce e bun: cu ~a mori de foame (ZNN.) ¶ ② Îndurare, milă, îngăduinţă: ~a lui Dumnezeu; cucoana, cu ~a dumisale, îţi dă adăpost şi posmagi (CRG.) ¶ ③ Bunăvoinţă: ai ~a de a-i spune..., fii bun, te rog, de-i spune; acum să faceţi ~ să mă duceţi de unde m'aţi luat (ISP.) ¶ ④ Lucru bun prin excelenţă: era să dărîm ~ de casă din pricina carului (CRG.); mai bine să se prăpădească acolo în luptă, decît să ucigă o aşa ~ de voinic (ISP.) ¶ ⑤ *pl.* Bunăţăţi, ✓ bunătăţuri, lucruri bune, lucruri scumpe, scumpeturi; mîncări bune, delicioase: toate bunătăţile de pe lume erau acum în palaturile lor (CRG.); se cărau de dimineaţă pînă seara fel de fel de mîncăruri alese şi de bunătăţuri (VLAH.) [lat. b o n ĭ t a t e m].

BUNAVESTIRE ☞ BUN 1 ㉕.

BUNĂVOINŢĂ (*cu art.* bunăvoinţa *sau* ✓ buna-voinţă) *sf.* Bunătate arătată faţă de cineva, purtare binevoitoare către cineva, îngăduinţă: fură ascultaţi cu multă ~ (BALC.); cucoana... cu toată buna-voinţă ce avea se lehămeteşte... de (CRG.) [b u n ă + v o i n ţ ă].

○**BUNCHINI** (-inesc) *vb. refl. Mold.* A se trudi, a se munci, a se chinui (RV.-CRG.) [comp. BUCHINI].

‡ **BUNCIUC** ☞ BUCIUC.

BUNDĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Manta de postav lungă, cu mîneci, blănită (cu piele de oaie, de vulpe, etc.), pe care o poartă bărbaţii (▣ 652): el aşternu bunda sa pe oblîncul şelei (ODOB.) ¶ ② *Mai adesea* BONDĂ, BONDIŢĂ *Mold. Bucov.* Un fel de pieptar făcut din piele de oaie, purtat de bărbaţi şi de femei: pieptari de femei... cu bunde înflorite peste cămăşi de in (VLAH.) (▣ 653) [ung. srb. rut. b u n d a].

Fig. 652. Bundă.

BUNDAR = BONDAR.

BUNDIŢĂ, BONDIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① *dim.* BUNDĂ, BONDĂ ¶ ② = BUNDĂ ②: trei Ungureni... cu bundiţele aninate pe umere (IGN.).

○**BUNDRĂ** = BUNDĂ.

BUNDUC ☞ BONDOC.

○**BUNDUŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Trans.* ① *dim.* BUNDĂ ¶ ② ♣ BUNDUŢA-VÎNTULUI = SCOROGOI.

BUNEICĂ *sf. Trans.* (DENS.) ♣ = SĂLBĂŢIE ① [comp. srb. b u n i k a „măselariţă"].

Fig. 653. Bundă (bundiţă).

○**BUNEŢE**, -EŢĂ *sf. Tr.-Carp.* Bunătate: arete-se el cît de blînzi sau cu buneţe (SB.); pe toţi îi întrecea, atît în isteţime cît şi după buneţa lucrului (RET.) [b u n].

○**BUNGEAC** *sbst.* ① ♣ Complex de mai mulţi muşchi care formează împreună un frumos covor verde şi moale ¶ ② Amestecătură de lemne putrede, cu buruieni, cu spini şi altele, prin văi, în apropierea rîurilor (VIC.) [srb. b u č j a k „făget" + b u n g e t].

BUNGET (*pl.*-ete, ✓-eturi) *sn.* ♣ Pădure deasă, codru secular; desiş întunecos; se văd ~ele de brădet, înnegrind zarea ca o arătură proaspătă (VLAH.) [comp. alb. b u n k „stejar"; ca formaţiune, comp. brăd-et, stejăr-et, făg-et, etc.].

BUNGHIŞOR *sm. Bucov. Mold.* ① *dim.* BUNGHIU ¶ ② ♣ ☞ BUMBIŞOR ②.

BUNGHIU *sm. Mold.* Nasture, bumb [sg. refăcut din *pl.* dialectal b u n g h i < b u m b i].

○**BUNGINEALĂ** *sf. Olten.* (CIAUŞ.) (VÎRC.) ☉ Ceaţă, pîclă, negură.

BUNIC *sm.*, BUNICĂ (*pl.*-ci) *sf.* Tatăl (mama) tatălui sau mamei, b u n ă; ⓟ *F*: de cînd (a fost) bunicul flăcău, de cînd (a fost) bunica fată-mare, au trecut mulţi ani de-atunci, e lucru foarte vechiu, e o poveste foarte veche.

BUNICEL, -ICICĂ *adj.* ① *dim.* BUN ¶ ② De calitate mijlocie, potrivită: e un vin ~ ¶ ③ Măricel: are strînsă o avere bunicică (CAR.).

BUNICUŢĂ *sf. dim.* BUNICĂ.

BUNIOARĂ ☞ BUNĂ-OARĂ.

BUNIŞOR *adj.* ① *dim.* BUN: Doamne, fiindcă eşti aşa de ~ (NEGR.); *iron.* îmi vine să vă rup cu dinţii, de bunişoare ce sînteţi (CRG.) ¶ ② De calitate mijlocie, potrivită: e un vin ~; trăsura, bunişoară, cu cai iuţi şi focoşi (IRG.) ¶ ③ Măricel: are o avere bunişoară.

BUNT ☞ BONT¹.

BUNTAŞ ☞ BONTAŞ.

BUNTUŞNIC *sm. Bucov.* = BONTAŞ: au făcut ei ce-a făcut şi mi i-au potolit pe ~i (GRIG.) [rus. b u n t o v s t i h u].

○**BUNUȚ** *adj. Bucov. Trans. dim.* BUN. Bunicel, bunișor.
○**BUNZAR** = BONZAR.
‡**BUOR** = BOUR.
BURA (-rează) *vb. unipers.* ☉ A se cerne o ploaie măruntă și deasă: **începe a ~, apoi o întoarce în lapoviță** (CRG.) [b u r ă²].
‡**BURĂ¹** (*pl.*-re) *sf.* ☉ Furtună, vijelie [vsl. b u r j a].
BURĂ² (*pl.*-re, -ri) *sf.* ☉ ① Ploaie măruntă și deasă: **de arat nu era chip, pînă nu s'o îndura Dumnezeu să dea o ~ de ploaie** (BR.-VN.); Ⓕ: **la cea dintîiu ~ de săgeți... se răpăd orbește cu sulițele întinse** (VLAH.) ¶ ② Chiciură, promoroacă: **dacă în... ajunul Bobotezei e ~ pe pomi, vor fi poame multe** (MAR.).
○**BURAC** *sm. Maram.* ♣ Sfeclă [rut.].
○**BURACĂ** *sf. Băn. Trans.* ☉ Negură, ceață deasă [b u r ă²].
○**BURAICĂ** *sf. Băn.* ☉ = BURACĂ.
BURANGIC = BORANGIC.
BURATIC, ○BURATEC *sm. Mold. Bucov.* BROTAC: **de ce ați ieșit cu toții la lună ca buraticii?** (ALECS.).
○**BURĂU** *sbst. Băn.* Cascadă.
○**BURBOANĂ** = BROBOANĂ.
○**BURCĂ¹** (*pl.*-ci) *sf.* ① *Mold. Bucov.* Șubă, bundă, manta mare de pănură groasă, ce se poartă iarna: **învălit într'o ~ mohorîtă, el sta pe podul vaporului** (ALECS.) ¶ ② *Mold. Bucov.* Cojoc mițos (mai adesea întors cu mițele afară): **era odată un Țigan... care îmbla tot de ici colea, cu burca 'n spete** (SB.) ¶ ③ *Trans. Băn.* Suman negru (VÎRC.) [rut.].
BURCĂ² (*pl.*-ci) *sf.* ✕ Turtă de mălaiu opărită și coaptă în vatră: **puse pe babă de-i coapse o ~ mare** (FLOR.).
BURCAȘ *sm. Bucov.* Cel ce poartă b u r c ă¹: **un Țigan ~... îmbla tot de ici colea cu burca 'n spate** (SB.).
BURCUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. Bucov. dim.* BURCĂ¹: **el cutriera cu burcușoara sa pe spate din sat în sat** (SB.).
○**BURCUT** = BORCUT
BURDĂHAN... = BĂRDĂHAN...: **grozav ~ și nesățios gîtlej** (CRG.).
○**BURDEIU** (*pl.*-eie) *sn. Maram.* = BORDEIU.
○**BURDIC** (*pl.*-ce) *sn. Băn.* Pieptar din piele de oaie.
○**BURDI(H)OS** *adj.* ① = BURDUHĂNOS ¶ ② *f.* Însărcinată, borțoasă: **se face burdioasă... de să moară fetele de rîs, nu alta** (PAC.).
BURDUF (*pl.*-ufe, -ufuri, -ușe) *sn.*, ○ BURDUH, BURDUȘ (*pl.*-ușe) *sn.* și (*pl.*-uși) *sm.*, BURDUV (*pl.* -vuri) *sn.* ① Sac primitiv din pielea (mai adesea a stomacului), cusută, a unui animal (capră, bivol, etc.) în care se păstrează sau se transportă brînză, făină, seu, apă, untdelemn, etc. (☞ 654): **o groapă adîncă de unde se scoate apă cu burduful** (ODOB.); **au trimes... pe Titirez.. cu un burduh de bivol, după apă la fîntînă** (SB.); **ca două burdufe de ciriviș** (DI.VR.); **luă niște burdușe mari pentru cărbuni, făcute din două piei de bivol** (ISP.); **făina... se ține... în burduvuri de oaie sau de capră** (ȘEZ.); Ⓟ: **brînză bună în burduf de cîine** ☞ BRÎNZĂ; **a dat burduful cu brînză cu tot pe seama cîinelui** (PANN), a dat oile în paza lupului; **a face ~ de bătaie**, a snopi în bătaie; **a se face ~ de ceva**, a se îndopa, a se ghiftui cu ceva; **se sătură de se făcu burduf** (RET.); **~ de carte**, tobă de carte, îndopat cu învățătură; *de aci, adv.* cu înțelesul de „plin”, „îndopat”, „doldora”: **e pedantă, adică burduf de învățătură** (BAS.); **reveni în țară burduf de teorii** (GN.); **a lega burduf**, a lega strîns, să nu se poată mișca, a lega cobză ¶ ② ♩ Foalele, sacul în care se înmagazinează aerul la cimpoiu, la armoniu, la orgă; se face din stomacul vițelor sau din piele de miel, de ied, etc. ¶ ③ ♩ Cutia de lemn, lada de rezonanță a cobzei, chitarei, viorii, etc. ¶ ④ Piele care, în timp de ploaie, apără picioarele celor din trăsură: **ploaia bătuse darabana pe burduful întins al trăsurii** (VLAH.) ¶ ⑤ Pielea de bășică uscată care înlocuia pe vremuri, geamurile ferestrelor, bărdăhan, țiplă.

Fig. 654. Burduf.

BURDUFOS *adj.* = BURDUHOS: **Taiule, scurtule, Grosule și ~ule!** (TEOD.).
○**BURDUH** ☞ BURDUF.
BURDUHAN ☞ BĂRDĂHAN.
○**BURDUHĂNI** BĂRDĂHĂNI.
BURDUHĂNOS ☞ BĂRDĂHĂNOS...
BURDUHAȘ (*pl.*-șe) *sn. Bucov. dim.* BURDUH (☞ BURDUF ①): **mie mi-i rușine să car apă cu ~ul ista** (SB.).
BURDUHOS 1. *adj.* Burtos, pîntecos, cu pîntecele mare: **Am un popă ~, Mînă porcii în jos** (GOR.) (*ghicitoare despre* „cocoș”); *f.* (despre femei) borțoasă, însărcinată: **Tătarcele cele burduhoase le spintecа și punea copiii prin pari** (NEC.); *pr. ext.* (despre lucruri): **ia deci în brațe cea ploscă burduhoasă și-ți răcorește gîtlejul** (NEGR.).
2. BURDUHOȘI *sm. pl. Trans.* Flăcăii cari umblă pe ulițe travestiți în ziua cînd începe postul de Paști și cu niște nuiele de mesteacăn, legate laolaltă ca o mătură, bat pe cine întîlnesc în cale (VIC.) [b u r d u h].
BURDUIU (*pl.*-uie) *sn.* ♩ Coarda (a treia, care dă nota) „re” la vioară.
BURDUJEL ☞ BURDUȘEL.
BURDUJI ☞ BURDUȘI.
BURDULEA *sm.* F Om (mai adesea copil) cu burta mare, cu pîntecele umflat [b u r d u f].
○**BURDUȘ** BURDUF.
BURDUȘEL, BURDUJEL *sm.* și (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* BURDUF: **se pomenește cu un argat că-i aduce un burdușel de brînză** (ISP.); **Burdujel îmflat, Umblă noaptea pe sub pat** (FR.-CDR.) (*ghicitoare despre* „ploșniță”) ¶ ② Piele de nevăstuică sau de șarpe, după ce s'a jupuit.
BURDUȘI (-ușesc); BURDUJI (-ujesc) 1. *vb. tr.* ① A îndesa, a ticsi, a umplea tare (ca într'un b u r d u f): **unchiu-său burdușea prepelițele** (D.-ZAMF.); **să burdușiți pămîntul de grîu** (ISP.) ¶ ② F A bate sdravăn, a snopi în bătaie, a umfla în bătaie, o stropși: **Mă cam burdușiși în spate** (PANN).
2. *vb. refl.* ① A se umfla (de umezeală sau de stricăciune), a se scoroji, a se coșcovi ¶ ② *Pr. ext.* A se umfla ca un burduf: **ici apa se scufundă bolborosind... colo se umflă, se burdușește** (VLAH.).
BURDUV ☞ BURDUF.
BURDUZ ☞ HURDUZ-BURDUZ.
○**BURECHIȚĂ** (*pl.*-țe), BURECHIUȘĂ (*pl.*-șe), BURECHIUȘCĂ (*pl.*-ște) *sf. Mold. Bucov.* ✕ Colțunaș făcut din bucățele de aluat pătrate lipite cîte două laolaltă: **în Moldova se face borș cu bob și cu burechiță** (VOR.) [ngr. μπουρέκι, rut. b u r e k y, srb. b u r e k < tc. b ö r e k].
BURECIOR *sm. dim.* BURETE.
BURENIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ = SILUR.
BURETE *sm.* ① Animal zoofit alcătuit dintr'un fel de sac lipit la bază de stîncile din mare; acest sac are o deschizătură la partea superioară și un mare număr de găuri pe toată întinderea pereților lui; corpul lui e format dintr'un schelet compus din țesătura mai multor fi-ricele elastice; trăește în colonii și se pescuește cu deosebire în marea Mediterană, pe țărmurile Greciei, Siriei și Tunisiei (☞ 655) ¶ ② Scheletul elastic al acestui animal (sau mai bine al unei colonii din aceste animale), curățat de materiile organice și lăsat cîtva timp într'o soluțiune de acid sulfuric amestecat cu multă apă; e întrebuințat pentru spălat corpul, pentru șters tabla, etc.; Ⓕ: **a stoarce ca pe-un ~; bea sau suge ca un ~**, e un mare bețiv ¶ ③ *Pr. ext.* Burete artificial, de cauciuc, întrebuințat la toaletă ¶ ④ ♣ Nume generic dat unor plante dintr'o clasă specială de criptogame care trăesc în locurile gunoioase, grase și umede, sau ca paraziți, pe arbori sau pe alte plante; unele din ele sînt bune de mîncare (ciuperca, mănătarca, etc.), iar altele sînt foarte otrăvitoare: **muierea... fripse niște bureți ce a-**

Fig. 655. Bureți.

tilase prin pădure (RET.); ⊕: doar n'am mîncat bureţi! (ZNN.), n'am înnebunit; a tăia dracului bureţi (ZNN.), a sta fără nici o treabă, a sta cu gura căscată.— Dintre speciile cunoscute la noi în ţară, citām următoarele: **~-ACRU** (*sau* **~-ALB**, **~-GALBEN**, **~-IUTE**, **~-LĂPTOS**, **~-PIPERAT**, **~-USTUROS**) = **IUŢARI** ; — **~ BĂLOS**¹, ciupercă comestibilă albă, cu miros şi gust plăcut; creşte pe pămînt în pădurile de fag şi de brad (*Hygrophorus eburneus*) (▪ 656); — **~ BĂLOS**² — **BĂLOŞEL** ; — **BUREŢI-CĂLUGĂREŞTI**, ciuperci foarte mari, comestibile, cu pălăria brună-cenuşie, cu carnea albă; cresc toamna pe rădăcinile şi trunchiul stejarilor bătrîni; o singură ciupercă cîntăreşte uneori pînă la 15 kgr. (*Polyporus frondosus*) (▪ 657);

Fig. 656. Burete-bălos.

Fig. 657. Bureţi-călugăreşti.

— **BUREŢELE-CALULUI**, ciupercă cu pălăria cenuşie, verzuie sau roşiatică, cu miros plăcut; creşte pe pămînt gras şi pe bălegar (*Coprinus fimetarius*); (▪ 658 ;— **BUREŢELE-CERBILOR**, ciupercă veninoasă, de formă sferică, de coloare galbenă ca lămîia sau galben-brună: carnea e albă la început, apoi devine albăstrie, marmorată şi în urmă brună, cu un miros tare şi neplăcut ; creşte prin păduri, vara şi toamna; numită în *Mold.* şi „băşina-porcului" (*Scleroderma vulgare*) (▪ 659 ;

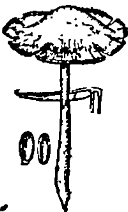

Fig. 658. Buretele-calului.

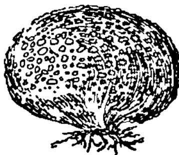

Fig. 659 Buretele-cerbilor.

— **~-CRĂIESC** = **BUREŢE-DOMNESC**; — **~-CREŢ**¹, ciupercă comestibilă, cu gust plăcut, foarte ramificată, la început albă, apoi gălbuie, creşte toamna pe trunchiul copacilor bătrîni din păduri; numită şi „burete-de-conopidă" (*Hydnum coralloides*); — **~-CREŢ**² **RĂMURELE**; — **~-CREŢ**³ — **BUREŢI-DE-CONOPIDE**² ; — **~-CREŢ**⁴ = **TOGMĂGEL**①; — *Olten.* **~ DE-BUBĂ** — **~-PUCIOS**; — **~-DE-CASĂ CIUPERCĂ**; — **~-DE-CONOPIDĂ**¹ = **~-CREŢ**¹; — **BUREŢE-DE-CONOPIDĂ**², ciupercă comestibilă, de coloare albă, cu tulpina groasă, din care pornesc rămurele dese şi ascuţite, goale înăuntru şi fragile; creşte prin pădurile umbroase şi umede, mai cu seamă în păduri de brad; numită şi „barba-caprei", „burete-creţ", „creţişoară", „curălice", „laba-miţei", „meloşel", „opintici" sau „togmăgel" (*Clavaria coralloides*) (▪ 660 ; — **~-DE-IARBĂ** (PĂC.) — **COCÎRLE**; — **~-DE-IASCĂ** — **BABIŢĂ**; — **~-DE-LAPTE** (PĂC.) **VINEŢICĂ-CU-LAPTE**; — **~-DE-MESTEACĂN**, ciupercă comestibilă, cu miros aromatic, cu pălăria cărnoasă de coloarea scorţişoarei, cu piciorul, gol înăuntru, de coloare gălbuie; creşte pe pămînt, în păduri, în grămezi mai mari; numită şi „pîinişoare" (*Cortinarius cinnamomeus*);

Fig 660. Burete-de-conopidă.

— **~-DE-NUC**, ciupercă, cu carnea albă, cu miros pătrunzător şi cu gust plăcut; pălăria, galbenă-roşiatică şi prevăzută cu solzi bruni, are forma unui evantaliu; creşte pe trunchiul nucilor, fagilor şi ulmilor din păduri; numit şi „(burete-) păstrăv" sau „păstrăv-de-nuc" (*Polyporus squamosus*); (▪ 661); — **~-DE-PRUND**, ciupercă comestibilă, cu gust cam amar, cu miros foarte aromatic, cu pălăria galbenă-cafenie; creşte în grupuri prin păduri, de la primăvară pînă la toamnă ; numită (în *Bucov.*) şi „burete-de-rouă" (*Collybia esculenta*);

Fig. 661. Burete-de-nuc.

— **~DE ROUĂ**¹, ciupercă cu pălăria aproape membranoasă, de coloare roşie-cafenie; creşte pe bălegar şi pe lemn putred (*Coprinus micaceus*); (▪ 662); — **~-DE-ROUĂ**² = **BUREŢE-DE-PRUND** ; — **~-DE-SOC**, ciupercă moale, gelatinoasă, concavă, în formă de scoică, de coloare brună-roşiatică ; creşte pe trunchiurile bătrîne de soc (*Hirneola auricula Judae*)(▪ 663); — **~ DE-SPIN**¹, ciupercă comestibilă, dulce la gust şi fără nici un miros, cu pălăria cenuşie, purpurie pe margini şi verzuie sau gălbuie la centru; creşte pe pămînt, prin păduri (*Russula grisea*);

Fig. 662. Bureţi-de-rouă.

Fig. 663. Burete-de-soc.

— **~-DE-SPIN**² **NICOREŢE**; — **~-DE-STEJAR**¹, ciupercă cu pălăria bombată, de coloare purpurie, puţin catifelată; creşte prin păduri (*Boletus purpureus*); — **~-DE-STEJAR**², ciupercă roşie ca sîngele ce creşte pe trunchiul copacilor, mai ales pe stejar; din ea se extrage aşa numitul „cleiu de stejar" (*Fistulina hepatica*) (▪ 664);

Fig. 664. Burete-de-stejar.

— **~-DE-VEVERIŢĂ** = **RĂMURELE**; — **~-DOMNESC**, ciupercă cu pălăria aproape membranoasă, de coloare galbenă; creşte pe drumurile de la cîmp; numită (în *Trans.*) şi „burete-crăiesc" (*Bolbitius fragilis*); — **~-DULCE**¹ = **VINEŢICĂ-CU-LAPTE**; — **~-DULCE**² = **RÎŞCOV** ; — **~-FLOCOS**. ciupercă cu pălăria gălbuie-roşiatică, a cărei carne conţine un suc lăptos alb şi foarte acru; creşte pe pămînt, mai ales prin pădurile de mesteacăn; numită (în *Mold.*) şi „flocoşel" (*Lactarius torminosus*) (▪ 665);

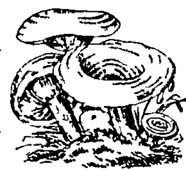

Fig. 665. Burete-flocos.

— **~-GALBEN**¹, una din cele mai bune ciuperci comestibile, cu carnea albă, spre periferie gălbuie, cu miros plăcut şi gust puţin piperat ; creşte în grupuri mici prin pădurile umbroase de fag, de brad şi de mesteacăn; numită şi „gălbinele", „gălbiori", „unghia-caprei" sau „urechiuşă" (*Cantharellus cibarius*) (▪ 666); — **~-GALBEN**² = **IUŢARI**; — **~-GĂLBIŞOR**, ciupercă a cărei carne conţine un suc lăptos care devine mai tîrziu acru; creşte toamna prin pădurile umbroase (*Lactarius aurantiacus*);— **~-NEGRU** = **PĂSTRĂV**②;

Fig. 666. Bureţi-galbeni.

— **BUREŢELE-OILOR**. ciupercă comestibilă cu carnea albicioasă, puţin amară şi cu miros plăcut; e compusă din mai multe pălării neregulate şi legate între ele, de coloare brună gălbuie; creşte pe sub brazi şi pini, prin muşchi, în grupuri mari, mai ales toamna (*Polyporus confluens*) (▪ 667);

Fig. 667. Buretele-oilor.

— **~-PESTRIŢ**, **~-ŞERPESC**, **BUREŢELE-ŞARPELUI**, **BUREŢE-DOMNESC-NEBUN** (PĂC.), ciupercă foarte veninoasă, cu pălăria de o coloare roşie, frumoasă, acoperită mai adesea de pete albe; creşte pe pămînt, în păduri; numită (în *Mold.*) şi „pălăria-şarpelui" (*Amanita muscaria*) (▪ 668); — **~-PUCIOS**, **~-PUTUROS**, ciupercă de o formă ciudată, cu piciorul lung de 12-14 cm., de coloare alburie, în vîrful

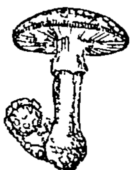
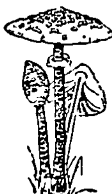

Fig. 668. Burete-pestriţ.

căruia e așezată pălăria conică, foarte scurtă; mirosul puternic, foarte urît, al acestei ciuperci, face ca să fie descoperită de la distanță, atrăgînd în acelaș timp muștele și alte insecte, cari mănîncă pulpa conținută în alveole; numită și „burete-de-bubă", „boțiți" sau „bozuz" *(Phallus impudicus)* ([▪] 669); — ~-ROȘU¹, ciupercă roșie, cu pălăria cărnoasă și piciorul vîrtos; crește prin foile căzute din pădurile de fag și pe cucuruzii de pin *(Mycena strobilina)*; ([▪] 670) — ~ ROȘU² = VINEȚICĂ-CU-LAPTE; — ~ ȘERPESC¹, ciupercă comestibilă, cu carnea albă și moale, cu gust și miros plăcut; numită și „pălăria-șarpelui" *(Agaricus procerus, Lepiota procera)* ([▪] 671); — ~-ȘERPESC² = BUREȚE-PESTRIȚ; — ~ ȚEPOS — FLOCOȘEL ①; — BUREȚELE-VACII, ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, de coloare galbenă-roșiatică; crește pe pămînt, în pădurile de brad și de fag *(Lactarius subdulcis)*; — ~-VÎNĂT, ciupercă comestibilă, de coloare violetă-închisă, cu carnea moale, fără nici un miros; crește izolat printre frunzele uscate din pădure *(Cortinarius violaceus)* ¶ ⑧ Capetele umflate ale butucului de la roțile carului, în care sînt vîrite capetele spițelor (☞ ROATĂ [lat. vulg. *boletis = clas. boletus].

Fig. 669. Burete-pucios.

Fig. 670. Burete-roșu.

Fig. 671. Burete-șerpesc.

BUREȚEL *sm. dim.* BUREȚE②.

○**BURFĂ** *(pl.-fe) sf.* ① *Băn.* ✕ Mîncare făcută din burtă de vițel, tuzlama ¶ ② *pl.* Boarfe, catrafuse.

BURFĂI (-ăesc), BURFĂLI (-ălesc) *vb. intr. Băn.* A scotoci, a cotrobăi.

BURFAN *sn. Băn.* = BĂRDĂHAN [comp. BORHAN, BURFĂ].

*__BURGHEZ__, -EZĂ *(pl.-ze) adj.* și *sm. f.* Orășan, cel ce face parte din clasa mijlocie, în opoziție de o parte cu „nobil", „boier", de altă parte cu „țăran" sau „muncitor" [după fr. bourgeois].

*__BURGHEZIE__ *sf.* ① Calitatea de burghez ¶ ② Clasa burghezilor, clasa mijlocie.

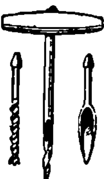
*__BURGHEZIME__ *sf. col.* Clasa burghezilor, clasa mijlocie (intermediară între „nobilime" și „țărănime").

BURGHIAȘ 1. *(pl.-șe) sn.* ① *dim.* BURGHIU¹.

2. *sm. Băn.* = PRUNAR.

○**BURGHIE** *sf. Băn.* = BURGHIU ① [srb.].

BURGHIU *(pl.-ie) sn.* ① Unealtă a tîmplarului, dulgherului, rotarului, dogarului, fierarului, etc. cu care se găurește lemnul, fierul, etc., sfredel, spițelnic; forma variază după diferitele trebuințe: ~ spiral, ~ cu lingură, ~ cu vîrf ([▪] 672) ¶ ② ☆ BURGHIUL, nume dat de popor celor trei stele mici din constelațiunea Vizitiului, numite și „Sfredelul mic", „Sfredelul pămîntului" (OT.) [tc. burgy].

Fig. 672. Burghie.

BURIAN ☞ BURUIAN.

BURIAȘ *(pl.-șe) sn. dim.* BURIU.

BURIC *(pl.-ce) sn.* ① Cordonul ombilcali prin care pruncul se nutrește în pîntecele mamei; ⓟ: copilul cu moașe multe rămîne (sau moare) cu ~ul netăiat, se zice cînd două sau mai multe persoane iau asupră-și să facă un lucru, pe care unul singur l-ar fi putut face, dar care rămîne totuși nefăcut ¶ ② Cicatrice ce rămîne în mijlocul pîntecelui pe locul unde s'a tăiat cordonul ombilical; ⓟ: odată vede nașul ~ul finului (ZNN.), altă dată nu mai dai de așa noroc, de așa prilej favorabil ¶ ③ ~ul degetului, vîrful degetelui: parcă-mi lipește ~ele degetelor de-o mînă uscată, țeapănă și rece (DLVR.) ¶ ④ Centru: Dachia... fiind decît toate țările mai departe de ~ul împărăției (CANT.); ~ul pămîntului, mijlocul, centrul pămîntului, unde poporul crede că este o deschizătură prin care se poate duce cineva în lumea cealaltă: și merse și merse pînă ce ajunse deasupra ~ului pămîntului (GN.) ¶⑤ Ⓕ Om mic și bondoc, pitic ¶ ⑥ ~ul morii, gaura din mijlocul pietrei zăcătoare, prin care trece fusul de fier ¶ ⑦ ✿ BURICUL-APEI, plantă ierboasă cu flori foarte mici, albe sau roșiatice, dispuse cîte 3-5 în mici umbele; crește prin mlaștini; e numită și „umbreluță-de-apă" sau „umbreluță-de-baltă" *(Hydrocotyle vulgaris)* (▪ 673); — BURICUL-PĂMÎNTULUI = MAMA-PĂDURII¹ [lat. umbilicus].

Fig. 673. Buricul-apei.

BURICA (-ic) *vb. tr.* și *refl.* ABURCA [aburca + buric].

BURICAT *adj.* Gurguiat, umflat [buric].

BURIU *(pl.-ie) sn.* Butoiaș, vas mic din doage (mai adesea pentru rachiu: el dormea deasupra burielor goale (EMIN.); Am un ~ Și 'n el țiu Vin și rachiu (GOR.) *(ghicitoare despre „ou")* [blg. burijŭ].

BURLAC *sm.* Holteiu, bărbat rămas neînsurat: era vechil la Leonida. un Grec bătrîn ~ și cam într'o ureche (VLAH.) [rus. burlákŭ].

BURLĂCI (-ăcesc) *vb. intr.* A rămînea burlac, a duce viața de holteiu.

BURLĂCIE *sf.* Starea de holteiu, de burlac, de om necăsătorit: La o bună 'nsurătoare El, nici vorbă, s'a gîndit, Ca să puie burlăciei Și nevoilor sfîrșit (VLAH.).

BURLAN *(pl.-ne) sn.* ① Tub, țeavă de metal prin care se scurge, de-a lungul zidurilor, apa din streașina unei case, urloiu ¶ ② Cilindru, tub de tinichea prin care trece fumul de la o sobă de metal în coșul casei (▪ 674): coloană cilindrică de olane la sobele de zid: crivățul urlă în ~ele sobei (BR.-VN.) ¶ ③ Scoc făcut dintr'un lemn găurit dealungul, prin care curge apa din izvoare sau din cișmele ¶ ④ Tub cilindric, gros, de fontă sau de beton întrebuințat la canale ¶ ⑤ *pl.* Țevile de lemn care unesc capacul cazanului de spirt cu gura țevilor de aramă ale putinei răcitoare (CIAUȘ.) ¶ ⑥ = BURLUIU ¶ ⑦ ⊕ Manșetă.

Fig. 674. Burlan.

BURLESC 1. *adj.* De un comic peste măsură de exagerat, caraghios, grotesc: nu vede nimica ridicul sau ~ în povestirea sa; ✍ stil ~.

2. *sbst.* ✍ Gen, stil burlesc, în care personagiile înalte se exprimă într'un mod trivial și provoacă rîsul prin acest contrast [fr. < it.].

○**BURLINC** *sm. Trans.* ① Purcel grăsuț, grăsun ¶ ② Godac de porc mistreț [săs. brelenk].

○**BURLIȚĂ** BURNIȚĂ

BURLU ☞ TURLU.

BURLUIU *(pl.-uie sn.* ① Lemn gros de 6-8 cm., găurit dealungul pînă aproape de unul din capete, unde se face o gaură laterală; se pune în vrana butoaielor cu vin, ca să răsufle, mai ales cînd fierbe vinul (RV.-CRG.) ¶② Gîtul pîlniei (▪ 675) ¶ ③ Gîtul crintei, pe unde se scurge zărul, cînd se frămîntă cașul (SEZ.) ¶④ Cilindru de sticlă la o lampă cu petrol, sticlă de lampă [comp. BURLAN].

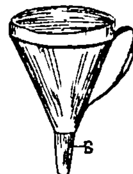

Fig. 675. B. Burluiu.

○**BURMĂ** *(pl.-me) sf. Băn.* Verighetă, inel de logodnă [srb.].

BURNICRUȚ *sbst.* (CODR.) ✿ = BRÎNCUȚĂ².

BURNIȚA (-iță) *vb. unipers.* ◯ A bura: norii posomorîți burnițau (DLVR.) [burniță].

BURNIȚĂ *(pl.-țe) sf.* ◯ Bură de ploaie,

ploaie măruntă și deasă [comp. și slov. b u r n i c a „furtună"].

BURNUZ (*pl.*-ze, -zuri) *sn.* ① *Manta lungă de lînă, cu glugă, pe care o poartă Arabii, și mai ales Beduinii (• 676): pe rogojină stau ghemuiți cîțiva Arabi înfășurați în ~e rupte (ALECS.) ¶ ② Manta mare cu glugă (în Dobrogea) ¶③ *Mold.* Pieptar de piele de cîrlan, cusut cu flori și fluturi (RV.-CRG.) ¶ ④ Scurteică, cațaveică pe care o poartă țărancele (în Basarabia) [① fr. b o u r n o u s ¶ ②-④ tc. b u r n u z].

Fig. 676. Burnuze.

***BURSĂ** (*pl.*-se) *sf.* ① Sumă acordată (de obiceiu prin concurs) lunar sau anual unui student pentru studii și întreținere; pensiune gratuită (într'un internat) și dispense de taxe acordate unui elev de liceu sau unui student ¶ ② Instituție publică unde se negociază rente de Stat, valute străine, efecte comerciale sau mărfuri: bursa de comerț; bursa de ceriale; agent de ~ ¶ ③ Negoțul cu asemenea valori; a juca la ~, a cumpăra și a vinde efecte publice sau de comerț, căutînd să realizeze un cîștig de pe urma urcării sau scăderii valorii lor ¶ ④ Clădirea în care se fac aceste afaceri ¶ ⑤ Timpul zilei cînd se negociază asemenea valori ¶ ⑥ Bursa muncii, instituție care contribue la organizarea armonică a breslelor și la recrutarea muncitorilor [fr. b o u r s e].

***BURSIER** 1. *sm.* ① Elev sau student care a obținut o bursă: nu mai merge cu vechea sistemă: Românul să se nască ~, să trăească funcționar și să moară pensionar (CAR.) ¶ ② Cel ce se ocupă cu afaceri de bursă.

2. BURSIERĂ (*pl.*-re) *sf.* Elevă sau studentă care a obținut o bursă [fr.].

Fig. 677. Bursuc.

BURSOACĂ *sf.* = MOHOR.

BURSUC *sm.* ① Animal încetinel și pacinic care are ceva din înfățișarea ursului și ceva din a porcului; corpul gros și greoiu, susținut de niște picioare scurte, e acoperit de peri lungi și aspri; capul, lungăreț, e terminat printr'un fel de rît ca al porcului, e alb cu două dungi negre de fiecare parte a botului; stă ascuns în vizuina lui toată ziua și iese numai noaptea, cu mare băgare de seamă, ca să-și caute hrana alcătuită din șopîrle, cîrtițe, melci, viermi sau din rădăcini, ierburi și poame; iarna stă amorțit în vizuina lui; e cunoscut și sub numele de „viezure" *(Meles taxus)* (▣ 677): ~ii somnoroși cari ies numai noaptea din vizuini (ODOB.) ¶ ② Ⓕ Bondoc, om (sau copil) gras și greoiu [tc. b o r s u k].

BURSUCA (-uc) 1. *vb. refl.* A se înfuria, a se umfla (ca b u r s u c u l) de mînie, a se burzului; a se bosumfla: mă înfuriai și mă bursucai ca un urs (RET.).

2. *vb. tr. Maram.* A umfla: Veverită, pestriță, Nu umfla, Nu bursuca (într'un descîntec de mușcătură de șarpe) (BRL.).

BURSUCĂ *sf.* Mică plantă ierboasă, ale cărei flori, de un violet închis, sînt îngrămădite în formă de spic la vîrful tulpinei, crește pe locurile stîncoase *(Bartsia alpina)* (▣ 678).

Fig. 678. Bursucă.

BURSUCEL *sm. dim.* BURSUC ① ②.

BURSUNE *sf. pl. Mold.* Un fel de rugină roșie-portocalie, cu pete lucitoare, ce se găsește la munte, pe pîraie; se întrebuințează la făcutul văpselei negre (SEZ.).

BURTĂ (*pl.*-ți, -te) *sf.* ① Ⓕ Ⓟ Partea corpului (la om și la animale) în care se află stomacul și intestinele, pîntece: durere de ~; calul fugea de da cu burta de pămînt (ISP.); parcă ar fi ras o ~ de șalău (DLVR.); Ⓟ: are ochii mai mari decît burta, se zice despre cineva foarte lacom, care ar dori să înghită mai mult decît poate; ~ de popă, care e obicinuit să mănînce și să bea mult; a face burta butie și gura pîlnie, a bea fără măsură (despre un bețiv); a sta cu burta la soare, a sta culcat pe spate, trîndăvind; burta omului n'are fereastră, să se vază ce e în ea, omul poate să mănînce orice și oricît, nu-l știe nimeni, se zice mai ales despre aceia cari fac economie la mîncare, ca să fie mai bine îmbrăcați; e cu burta mare, e borțoasă, cu borțul la nas ¶ ② Pielea abdomenului (la animalele bovine): ciorbă de ~ ¶ ③ *Pr. anal.* Partea rotunjită, umflată, mai ridicată a unui lucru; rotunjime, ridicătură: se bagă bețișorul prin ambele găuri ce au străbătut nuca din ~ în ~ (ISP.); burta butoiului; sfoara zmeului face ~, cînd nu e bine întinsă, fiind prea grea; apa... ocolind în șuvițe argintii burțile de pietriș (DLVR.); ☛ și ARSIC ③ ¶④ Ⓕ BURTĂ-VERDE *sm.* Burghez (termen de dispreț) ¶ ⑤ Burtă-verzime *sf. col.* Burghezii (în înțeles disprețuitor).

BURTĂ-VERDE... ☛ BURTĂ ④⑤.

BURTEA *sm.* Poreclă dată unui individ cu b u r t a mare, pîntecos: ~ grosul, Fără osul (GOR.) *(ghicitoare despre* „sacul cu mălaiu").

BURTICICĂ *sf. dim.* BURTĂ.

BURTOS *adj.* Cu b u r t a mare, pîntecos.

○**BURTUCĂ** *sf.* Gaură făcută în ghiață, pro- 5500
duf, copcă.

○**BURUI** (-rue) *vb. unipers.* A bura [b u r ă].

BURUIALĂ *sf. Olten.* (VÎRC.) Ploaie măruntă, bură [b u r u i].

BURUIAN, BURIAN *sm.* B u r u i e n i (în înțeles colectiv), ierburi: de s'ar usca mai bine buruianul, căci are de gînd să dea pîrjol viei (ISP.).

Fig. 679. Buruiană-de-cinci-degete.

BURUIANĂ, ○ BURIANĂ (*pl.*-ieni) *sf.* ① Plantă ierboasă care crește, fără a fi cultivată, pe cîmp, pe locurile semănate, prin grădini, etc., iarbă rea, iarbă sălbatică, bălărie: îngrădirile se părăduesc, pămîntul s'acopere de buruiană (VLAH.); buruiana crescuse naltă și abia se mai zărea în fund (ODOB.); Ⓟ: buruiana proastă crește și pe piatră *sau* buruiana rea crește și în drum; buruieni se găsesc și în grădina cea mai bună; se sperie de toate buruienile (PANN), despre cineva foarte fricos, care se sperie și de umbra lui ¶ ② Iarbă de leac, plantă întrebuințată ca mijloc de vindecare: chemă pe împărăteasă și-i dete buruienile să le fiarbă și să le bea (ISP.) ¶ ③ ~-CÎINEASCĂ[1] = BREIU[1]; — ~-CÎINEASCĂ[2] = TREPĂDĂTOARE[1]; — ~-DE-ABUBĂ = PĂPĂLĂU; — ~-DE-CEAS-RĂU = VETRICE ①; — ~-DE-CEL-PERIT = VENTRILICĂ ①; — ~-DE-CINCI-DEGETE, plantă ierboasă, cu tulpina și frunzele acoperite cu peri lungi, cu flori mari, galbene, dispuse într'un corimb la vîrful tulpinei; numită și „găinuță", „gălbenușe" sau „scrîntitoare" *(Potentilla recta)* (▣ 679); — ~-DE-DALAC = LĂSNICIOR; — ~-DE-FRIGURI[1] TRAISTA-CIOBANULUI; — ~-DE-FRIGURI[2] = LAPTELE-CUCULUI[1]; — ~ DE-FRIGURI[3] ☛ FRIG ⑥, BOGLARI; — ~ -DE-IN = LINARIȚĂ; — ~-DE-LUNGOARE, BURUIANA-LINGOAREI = LEUȘTEAN; — ~-DE-NEGEI[1], BURUIANĂ-MĂGĂREASCĂ AIOR[2]; — ~-DE-NEGEI[2] = LAPTELE-CÎINELUI[1];—

Fig. 680. Buruiană-porcească.

~ -DE-NEGEI³ LAPTELE-CUCULUI¹; — ~-DE-TRÎNJI = IARBĂ-DE-ȘOALDINĂ; — ~-PORCEASCĂ, plantă ierboasă cu rădăcina groasă, cu frunzele acoperite cu peri albi și aspri, cu flori galbene, dispuse în capitule *(Hypochoeris radicata)* (▣ 680); — ~ -PUCIOASĂ = IARBĂ-PUTUROASĂ; — BURUIANA-SURPĂTURII, mică plantă ierboasă, de un verde-deschis sau gălbue, cu flori verzui; numită și ,,boșoroagă" sau ,,sincerică" *(Scleranthus annuus)* (▣ 681); — BURUIANA-VIERMELUI = PUNGULIȚĂ; — BURUIENI-DE-CEL-PERIT = VENTRILICĂ; — BURUIENI-DOMNEȘTI = VÎZDOAGĂ [sl. b u r j a n ŭ].

Fig. 681. Buruiana-surpăturii.

BURUIENIȚĂ *sf.* ♣ = SILUR [b u r u i a n ă].

BURUIENOS *adj.* ♣ Plin de b u r u i e n i: Ard movili buruienoase, scotînd fumuri cenușii (ALECS.).

BURUIENUȚĂ *sf.* ♣ = SILUR [b u r u i a n ă].

BURUNCIUC, BURUNGI(U)C = BORANGIC.

BURUNIȚĂ *sf.* ♣ = SILUR [b u r u i a n ă].

BURZULUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A sbîrli: Ⓕ: Pîn' acuma 'n țara-aceasta, Noi ne-am burzuluit creasta (ALECS.) ¶ ② A întărîta, a răscula: puținii cari scăpară cu viață... burzuluiseră norodul (NEGR.).

2. *vb. refl.* ① A se sbîrli ¶ ② Ⓕ A se aprinde de mînie, a se înfuria, a se oțărî: pacea fu încheiată, între soții burzuluiți, prin o sărutare (GN.) ¶ ③ A se întărîta, a se răscula, a se revolta: Ungurii... se burzuluiseră urît de tot împotriva oblăduirii nemțești (GRIG.) ¶ ④Ⓕ A se strica (*vorb.* de vreme): într'o seară, vremea se burzului din senin (DEM.) [ung. b o r z o l n i].

BURZULUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a (se) b u r z u l u i ¶ ② Ⓕ Răscoală, revoltă: nu mult după burzuluiala ungurească (GRIG.).

BUSIOC = BUSUIOC.

○**BUSNA**, BUSTA *adv. Mold. Bucov. numai în expr.* a da ~, a năvăli, a se repezi undeva pe neașteptate: cu ce aer speriat dau busna 'n odaie și-mi închid ușa (VLAH.); lasă dăm busta în casă la babă (CRG.).

*__BUSOLĂ__ (*pl.*-le) *f.* Instrument de fizică alcătuit dintr'o cutiuță cu un cadran în centrul căruia se mișcă, pe un fus, un ac magnetizat; vîrful acestuia ia totdeauna direcțiunea nordului magnetic și indică astfel pozițiunea aproximativă a tuturor punctelor cardinale; busola e indispensabilă navigatorilor și exploratorilor: ea le permite, cu ajutorul unor corecțiuni, să se călăuzească în mijlocul mărilor sau al regiunilor necunoscute (▣ 682): Busola drumul la poi i-arată (ALX.) ¶ ② ~ marină ☞ COMPAS MARIN ¶ ③ Ⓕ Călăuză, cîrmă, conducător: statuările tale îmi vor sluji de ~ [fr. < it.].

Fig. 682. Busolă.

*__BUST__ (*pl.*-turi) *sn.* ① Sculptură care înfățișează capul, gîtul și pieptul unei persoane, fără brațe (▣ 683) ¶ ② *Pr. ext.* Capul și partea superioară a corpului unei persoane [fr. < it.].

○**BUSTA** ☞ BUSNA.

BUSUIOC 1. *sbst.* ♣ ① Plantă, originară din India și China, mult cultivată prin grădinile noastre pentru mirosul ei caracteristic, foarte plăcut; are frunzele lucitoare, dințate și de un verde frumos; florile sînt mici, albe sau trandafirii; după credința poporului, busuiocul aduce noroc la casa omului și e un simbol al dragostei; preotul stropește aghiasma cu un mănunchiu de busuioc, iar țărancele îl pun ca podoabă pe la icoane *(Ocimum basilicum)* (▣ 684): o poliçioară, încărcată cu ~ uscat și flori de sub icoana ...Mîntuitorului (EMIN.); Ⓕ: pentru babă... fata ei (era) ~ de pus la coane (CRG.); Ⓘ a drege ~ul (cuiva), a căuta să îndrepteze o treabă (după ce a supărat pe cineva cu vorba sau cu fapta ¶ ② ~-DE-CÎMP¹ = BUSUIOC-SĂLBATEC¹; — ~-DE-CÎMP², ~UL-CERBILOR — APĂRĂTOARE ⑥; — ~ -ROȘU¹, plantă cu flori mici roșii așezate în spice lungi care atîrnă în jos ca o coadă; originară din India, e mult cultivată în grădini ca plantă ornamentală; e numită și ,,bujor", ,,moțul-curcanului" sau ,,nasul-curcanului" *(Amarantus caudatus)* (▣ 685); — ~ -ROȘU², ~ -SĂLBATEC¹, plantă cu tulpina aco-

Fig. 683. Bustul lui Eminescu.

Fig. 684. Busuioc.

Fig. 685. Busuioc-roșu.

Fig. 686. Busuioc-sălbatec.

perită cu peri scurți, cu flori violete sau roșiatice; numită și ,,busuioc-de-cîmp", ,,iarbă-neagră" sau ,,șopîrlaiță" *(Brunella vulgaris)* (▣ 686); — ~-SĂLBATEC² = LUPOAIE; — ~UL-STUPULUI = MĂTĂCIUNE ①.

2. BUSUIOACĂ *sf.* și *adj. Mold.* (Poamă ~), varietate de struguri foarte aromatici, struguri tămîioși, tămîioasă: dase într'adins poruncă să se lase butucii... cu poamă ~ (GRL.) [blg. b o s i l j o k, srb. b o s i o k].

‡**BUSURMAN** *sm.* = MUSULMAN [rus.].

BUȘ¹ *sm.* ① ‡ Pumn; *păstrat astăzi numai în loc.* (a umbla) de-a bușile, pe brînci: cînd un copil, care poate umbla în picioare, umblă de-a bușile, se crede că vin rudele (MAR.) ¶ ② *Mold. Băn.* Bulgăre (de pămînt, de zăpadă, etc.) [comp. BRUȘ] ¶ ③ Numele fiecăreia din pietricelele cu care se joacă copiii în jocul de-a bușii sau în bușî, numit în Muntenia ,,în-cinci-pietre", în *Olten.* ,,cirica".

○**BUȘ**² *sm. Trans.* Ciorap gros de lînă [refăcut din *pl.* b u ș i < *sg.* *b u s < lat. b y s s u s].

BUȘALĂ (*pl.*-șeli) *sf.* Lovitură cu pumnul: auzi... un sgomot grozav, ceartă, palme, bușeli, țipete (CAR.) [b u ș i].

BUȘAN *sm.* ① Varietate de boi sau cai, mici și îndesați ¶ ② Ⓕ *Băn.* Om mic și îndesat, bondoc [srb. b u š a n].

○**BUȘCAN** *sm. Băn.* = BUȘTEAN.

○**BUȘDI** = BUJDI.

BUȘI (-șesc) 1. *vb. tr.* A lovi cu pumnii pe cineva, a ghionti; a îmbrînci; a izbi pe cineva cu putere de ceva: vrei să te bușească cei nandralăi prin omăt? (CRG.)

2. *vb. refl.* ① A se ghionti, a se lovi cu pumnii ¶ ② A se izbi: rătăciră pe ape și pe mări bușindu-se de stînci (FLOR.) [b u ș; comp. însă blg. b u š ŭ, srb. slov. b u š i t i ,,a lovi cu pumnul, a izbi"].

BUȘITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a b u ș i, lovitură cu pumnul, ghiont; împinsătură: numai eu știu cîte bușituri am mîncat (ALECS.).

BUȘMACHIU *sm. Mold.* Un fel de pantofi fără călcîie (purtați mai ales de femei): bușmachii lunecă fără sgomot pe granitul marginilor de trotuar (IRG.) [rus. b a š m a k ŭ].

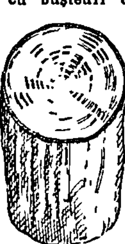
BUȘNI (-nesc) *vb. intr. Olten.* ① A năvăli, a da năvală ¶ ② A țîșni, a izbucni.

*__BUȘON__ (*pl.*-oane) *sn.* Șomoiag de paie sau de fîn cu care se freacă calul pe păr [fr. b o u c h o n].

○**BUȘOS** *adj. Băn.* Grunțuros, bolovănos (despre pămînt) [b u ș³].

BUȘTEAN, *Băn. Trans.* BUȘTAN, *Mold.* BUȘTIHAN *sm.* ① Trunchiu de copac tăiat și curățit de

crăci (▪ 687 · trecu prin nişte păduri cu buştenii ca butia (ISP.); găseşte un buştihau putregăios, îl scobeşte cu ce poate şi-i face urdiniş (CRG.); ⓟ: a dormi, a rămînea (mort) ~, a dormi butuc, neclintit, nemişcat, fără a da semn de viaţă: tinerii fără grijă dorm buştean (CAR.); cînd se întoarse la prăvălie, găsi pe toţi morţi, buşteni (ISP.) ¶ ② Butucul roţii.

Fig. 687. Buştean.

BUŞTI (-tesc) *vb. intr. Olten.* — BUŞNI.

BUŞTIHAN ► BUŞTEAN

BUŞTINĂ *sf. Trans.* ○ Negură, ceaţă (PĂC.) (VIC.).

○**BUT**[1] *sbst. Tr.-Carp.* Necaz, supărare; în ~ul, în ciuda, în necazul: Cu săpun de la Braşău, Măi, bădiţă, 'n ~ul tău (IK.-BRS.).

BUT[2] (*pl.*-turi) *sn.* ① Ciosvîrta, coapsa de dinapoi cu tot piciorul (la animalele tăiate spre a fi consumate): caprele sînt gioale de la ~urile de oi făcute pastramă (PAMF.); *pr. ext.* carne din coapsa de dinapoi: să iei una ocă şi jumătate ~ de vacă (DRĂGH.) ¶ ② Coapsă de cal: Arme, cai şi ~uri rupte, Urlete şi gust de sînge (D.-ZAMF.) [tc.].

BUTAC *adj.* şi *sm.* ① (Bou) cu coarnele scurte şi groase ¶ ② Ⓕ Prost, tîmpit: ~, dar bun de cap (MAR.) [ung. b u t a].

BUTAR *sm.* ① ⊕ Dogar ¶ ② Cel ce are în seama lui buţile cu vin dintr'o pivniţă (boierească): pivnicerii şi ~ii se coborîră sub boltă (ODOB.) [b u t e].

BUTĂRIE *sf.* ⊕ Dogărie, meşteşugul şi negoţul de butoaie: să facă şcoală de teslărie şi de ~ în satul lui (JIP.) [b u t e].

BUTAŞ *sm.* Rămurică tăiată dintr'o plantă (viţă de vie, salcie, plop, liliac, muşcată, etc.) îngropată cu capătul tăiat în pămînt, ca să prinză rădăcină (▪ 688) [comp. ung b u j t á s].

Fig. 688. Butaşi.

BUTĂŞI (-ăşesc) *vb. tr.* ① A înmulţi plantele prin b u t a ş i ¶ ② A săpa rădăcinile viţei şi a le curăţi.

BUTCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Trăsură boierească închisă sau deschisă (mai ales *Mold.*), caleaşcă: boierii intrau unul după altul în butcile lor (I.-GH.); a plecat veselă cu Doamna la plimbare, în ~ deschisă (CAR.) [rut.].

BUTCULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* = BĂNUŢI.

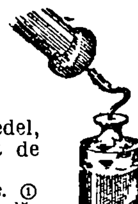
BUTE (*pl.* buţi), BUTIE (*pl.*-tii) *sf.* ① Vas mare de lemn (de 100-150 de vedre) făcut din doage legate cu cercuri de fier, cu două funduri, de păstrat vin sau alte băuturi alcoolice (▪ 689): beau boierii dintr'o bute şi butea geme (GOR.) (*ghicitoare despre* „purceii cînd sug"); se aşeză în scorbura unui copaciu mare şi gros ca butia (ISP.); ⓟ: nu cerca butea, numai ce-i în bute (ZNN.); butia goală sună tare (ZNN.); a fluiera în ~, a fi un mare beţiv; suge-bute, beţivan; ► BURTĂ ①; a lega ~, a lega cobză; a dormi ~, a dormi buştean; din bute în bute, din rău în mai rău ¶ ② Conţinutul unei butii: făcu o circiumă şi-şi bău butia toată singur (DLVR.) ¶ ③ Butucul roţii (► ROATĂ): se niţă prin butia roţii în spre partea în care plecase voinicul (ISP.) ¶ ④ Cotorul unei pene de pasăre: butea unei pene de gîscă (ION) ¶ ⑤ Ţeavă: Sus bute, Jos bute, La mijloc coadă de vulpe (ISP.) (*ghicitoare despre* „trestie"); *spec. Băn.* ţeava de fier prin care iese aerul din foalele fierarului [lat. b u t t i s].

Fig. 689. Bute. 1. 1. Doage.— 2. 2. Cercuri.—3. Fund. —4. Vrană.—5. Cep.

BUTELCĂ, BUTILCĂ (*pl.*-ci) *sf.* Sticlă (*în spec.* de vin sau de rachiu): am deşertat zece butelci de şampanie (ALECS.); luarăm cu noi... o butilcă cu vin de cel mai bun (ODOB.) [rus. b u t y l k a, rut. b u t e l k a].

***BUTELIE** *sf.* ① Sticlă, butelcă: o ~ de şampanie ¶ ② ~ de Leyda, aparat electric condensator; mai multe butelii de Leyda reunite formează o baterie electrică (▪ 690) [fr. b o u t e i l l e].

Fig. 690. Butelie de Leyda.

BUTELNIC (*pl.*-ce) *sn.* Sfredel, spiţelnic, burghiu mic întrebuinţat de dulgheri, de rotari, etc.

○**BUTI** (-tesc) *vb. intr. Mold. Trans.* ① A se revărsa, a ţîşni ¶ ② A da năvală, a se năpusti.

BUTIC (*pl.*-ice), BUTIG (*pl.*-ige) *sn. Trans.* ((DENS.)) Vas de doage, cu capac, în care se mulg vacile sau se păstrează laptele [b u t e].

BUTICICĂ (*pl.*-icele) *sf. dim.* BUTE.

BUTIE ► BUTE.

BUTILCĂ ► BUTELCĂ.

***BUTIRIC** *adj.* Acid ~, acid gras, lichid, cu miros de unt rînced, care se găseşte în untul vechiu [fr.].

***BUTIRINĂ** *sf.* Unul din principiile grase ale untului, este format din acid butiric şi glicerină [fr.].

***BUTIROMETRU** (*pl.*-re) *sn.* Aparat pentru măsurarea cantităţiii de unt din lapte [fr.].

○**BUTLAN**, ○ BUCLAN (*pl.*-ne) *sn. Trans.* Butoiaş: cîteva care mari încărcate cu buţi şi cu buclane (RET.).

○**BUTNAR** *sm. Mold. Trans.* ⊕ Dogar, cel ce face buţi: Am un poloboc: dacă se strică, nu-l poate nici un butnariu tocmi (GOR.) (*ghicitoare despre* „ou") [germ. B u t t n e r].

○**BUTNĂRIE** *sf. Mold. Trans.* ⊕ Meseria b u t n a r u l u i, dogărie; locul unde se fac buţi: pe lîngă lucrul cîmpului, mai ştia şi... butnăria (GN.).

○**BUTNĂRIT** *sbst. Mold. Trans.* ⊕ Meseria b u t n a r u l u i, dogărie.

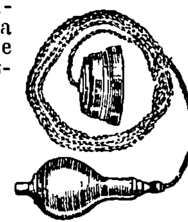
○**BUTOARĂ**, BUTOARE (*pl.*-ori) *sf. Tr.-Carp.* ① Scorbură; trunchiu găurit, copac scorburos: un Ţigan îşi viri nasul pre butoară (CIAUŞ.) ¶ ② Gaură, deschizătură, spărtură: unde sînt butorile şi crepăturile întru care moşii... noştri... sălăşluia? (TICH.) [comp. BUTURĂ].

○**BUTOARCĂ** *sf. Trans. Băn.* — BUTOARĂ: s'au ascuns în butoarca lăturaşă (MERA.).

BUTOARE ► BUTOARĂ.

BUTOIAŞ, *Mold. Trans.* BUTOIEŞ *pl.*-şe *sn. dim.* BUTOIU.

BUTOIU (*pl.*-oaie) *sn.* ① Vas mai mic decît b u t e a (de 50-75 de vedre sau ceva mai mult), *Mold.* „poloboc" (▪ 691): ~ de vin, de oţet, de rachiu, de untdelemn ¶ ② *F* ~ fără fund, beţivan ¶ ③ *Băn.* Trunchiu de lemn scobit prin care curge apa sub roata morii.

Fig. 691. Butoiu.

***BUTON** *sm.* ① Nasture mobil (de metal, de os, etc.) cu care se prind gulerele, pieptii sau manşetele la cămăşi (▪ 692) ¶ ② Tot ce se aseamănă cu un buton sau nasture; *spec.* ~ul soneriei, nasturele de os pe care se apasă spre a pune în mişcare o sonerie electrică (▪ 693) [fr.].

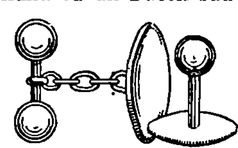
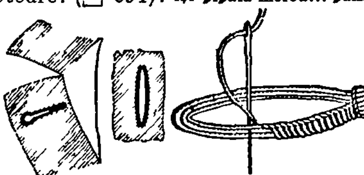

Fig. 692. Butoni.

Fig. 693. Buton de sonerie.

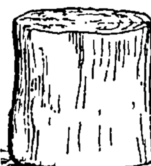
***BUTONIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* Gaură la haină, la rufe, pe unde se trece nasturele, cînd voim s'o

încheiăm, chiotoare: (▣ 694): **își pipăia mereu... panglicuța de la ~** (VLAH.) [fr.].

Fig. 694. Butoniere.

BUTORI (-oresc) *vb. tr. Băn.* A găuri [b u t o a r ă].

BUTUC *sm.* ① Trunchiu gros de copac tăiat și curățit de crengi, buștean; bucată tăiată dintr'un astfel de trunchiu (▣ 695): **izbește sloiuri mari de ghiață și ~i groși de meterezele podului** (DLVR.); e întrebuințat adesea metaforic, ca imagine a nesimțirei, trîndăviei sau prostiei: **ce stai ca un ~ în capră, mangosituie?** (ALECS.); **îl pun într'un car cu boi ca pe un ~ nesimțitor** (CRG.); ℗: **la mîncare ca lupul și la lucru ca ~ul** (ZNN.); **a nu fi din ~i** (ZNN.), a nu fi prost: **vede el bine unde merge treaba, că doar nu era din ~i** (CRG.); cu înțeles adverbial, **a dormi ~**, a dormi buștean; **e beat ~** (ZNN.); **a lega ~**, a lega strîns de tot, a lega cobză ¶ ② Partea de jos a trunchiului unui copac, care rămîne în pămînt, după ce partea de mai sus a copacului s'a tăiat ¶ ③ ♣ Tulpina cea groasă a viței de vie: **via cea tînără se va săpa la rădăcina ~ului** (ION.) ¶ ④ Trunchiu gros de lemn pe care se crapă sau se cioplesc lemnele, tăietor, trunchiu ¶ ⑤ Trunchiu pe care taie măcelarul carnea ¶ ⑥ Trunchiu de lemn pe care lucrează rotarul, fierarul, etc., bedreag: **au venit cu ele la ~, și, cît bați în palmi, (picioarele cailor) au și fost potcovite** (SB.) ¶ ⑦ Scaunul vîrtelniței și al sucalei: scaunul sau talpa războiului de țesut ¶ ⑧ O parte a piuei, unde se pun dimiile ¶ ⑨ Partea din mijlocul roții, în care sînt vîrîte capetele spițelor și prin care trece osia, bucium (☞ ▣ 629): **~ul se face din lemn de ulm, pentru că nu se roade lesne de osie** (ION.); **trecem Argeșul, a cărui apă ajunge abia la ~ul roților carelor** (IRG.) ¶ ⑩ Ceafa jugului ¶ ⑪ Bucată de lemn de formă cilindrică, scobită pe dinăuntru pe care se rad pieile ¶ ⑫ **~ de furci**, trunchiu de lemn cu crestături în care se bagă coarnele unei furci, ca să se strîmbeze (PĂC.) ¶ ⑬ (*mai adesea pl.*) Instrument de tortură, întrebuințat odinioară, alcătuit dintr'o bucată groasă de lemn cu găuri în care se băgau picioarele sau mîinile făcătorilor de rele sau prizonierilor: **i-a băgat în ~i și i-a trămis la ocnă** (BĂLC.); **în temniță mi-e băgat, cu mîini în ~ băgat** (TEOD.).

Fig. 695. Butuc.

BUTUCĂNOS *adj.* Greu și gros ca b u t u c u l; grosolan: **veni un domn strein, gros în ceafă și ~ la foale** (RET.).

BUTUCAȘ *sm. dim.* **BUTUC**: **~ul rotunjor, vede dosul tuturor** (SB.) (*ghicitoare despre* „prag").

BUTUCEL *sm. dim.* **BUTUC**: **Am un ~ rotund care vîră peri afund** (GOR.) (*ghicitoare despre* „căciulă").

BUTUCI (-ucesc) *vb. tr.* A băga în b u t u c i ⑬: **picioarele nu se mai mișcară, ca și cînd ar fi fost butucite** (ISP.).

BUTUCOS *adj.* ① = **BUTUCĂNOS**: **arată roșcați la față... cu brațe lungi și butucoase** (VLAH.) ¶ ② *Maram.* Turtit, cîrn (BRL.).

BUTURĂ (*pl.*-ri) *sf.*, **BUTURE** *sm.*, *Băn.* **BUTUR** *sm.* ① Butuc, buștean, buturugă: **lîngă o buturǎ arsă... vre-o doi inși au sfîrșit de mîncat mălaiul în tăst** (LUNG.): **Drăgan sta p'un buture de stejar** (DLVR.) ¶ ② Trunchiu scorburos, scorbură (BUD.).

BUTURAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* **BUT**[2]: **un ~ de pastramă** (JIP.).

BUTURE ☞ **BUTURĂ**.

BUTURI (-uresc) *vb. tr. Băn.* A găuri [b u t o a r ă].

BUTURIȘ *sn.* Loc plin de butuci și de lemne aruncate în neorînduială (R.-COD.) [b u t u r ă].

○**BUTUROAGĂ** (*pl.*-ge) *sf. Olten.* (VÎRC.) = **BUTURUGĂ**.

○**BUTUROG** (*pl.*-oage) *sn. Băn.* B u t, ciosvîrtă de oaie.

BUTUROS *adj. Băn.* Scorburos [b u t u r ă].

BUTURUGĂ (*pl.*-gi) *sf.* ① ♠ Rădăcina împreună cu partea din trunchiu rămasă după ce s'a tăiat un copac; rădăcina numai a unui copac, ce se scoate din pămînt pentru foc: **Sultănica mai aruncă o ~ în flacări** (DLVR.); ℗: **buturuga mică răstoarnă carul mare** [b u t u r ă].

BUTURUGOAIE *sf. augm.*, **BUTURUGUȚĂ** (*pl.* -țe) *sf. dim.* **BUTURUGĂ**: **Buturuguță uscată, o ridici încărcată și o lași ușurată** (ISP.) *ghicitoare despre* „lingură").

BUZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Fie-care din cele două părți cărnoase care mărginesc gura și acoper dinții (la om și la animale): **buza de jos, foarte groasă, îi atîrna leneșă și supărată** (VLAH.); **un balaur, cu o ~ în cer și cu alta în pămînt** (ISP.); **a săruta pe buze**; ℗: (**a rămînea, a lăsa, a se întoarce**, etc.) **cu buzele umflate**, amăgit în așteptarea sa, păcălit, plouat; —**a bate** (*sau* **a da**) **din** (*sau* **în**) **buze**, a fluiera a pagubă, a îndura o pagubă ireparabilă: —**a-i crăpa** (*sau* **a-i scăpăra**) **buza de** (*sau* **după**) **ceva**, a avea mare nevoie de ceva; —**a se șterge** (*sau* **a se linge**) **pe buze**, a se șterge pe bot, a-și lua nădejdea de a căpăta un lucru; —**a-și mușca buzele** (**de necaz, de ciudă**) ¶ ② *Pr. anal.* ✗ Marginea unei răni ¶ ③ *Pr. anal.* Marginea unei țevi sau unui vas circular: **ne lungiserăm pe iarbă, așteptînd ca rațele să vie la buza puștii** (ALECS.); **pururea în buza tunului** (NEGR.); **zărea ulcica, plină pînă 'n buze cu vin roșu** (DLVR.); **buza paharului**; **buza clopotului** ¶ ④ Marginea de deasupra a unui deal sau a unui pisc de munte ¶ ⑤ Ascuțișul unui instrument de tăiat: **trăgea cu gresia pe buza coasei** (CAR.).

BUZĂILĂ, **BUZILĂ**, **BUZĂLĂU** *sm.* Nume de batjocură, poreclă ce se dă celor buzați [b u z ă].

BUZAINĂ, **BUZANĂ** (*pl.*-ne) *sf. Băn.* Șopron, magazie, clădire laterală în curtea țăranului, în care se ține cazanul de rachiu, diferite căzi și alte vase sau unelte.

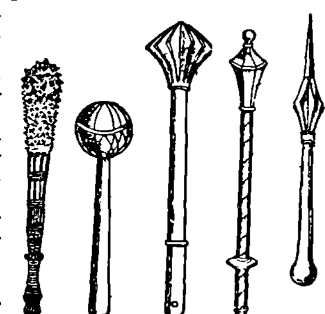
BUZĂLĂU ☞ **BUZĂILĂ**.

BUZAR (*pl.*-re) *sn.* Bucată rotundă de lemn sau piatră ce se pune de-o parte și de alta a focului făcut sub cerul liber, în așa fel ca să se poată așeza vasul de fiert (ȘEZ.) [b u z ă].

BUZAT *adj.* ① Cu b u z e mari, groase: **un Țigan și ~** (ISP.) ¶ ② Ⓕ Păcălit, cu buzele umflate: **nu se întoarce ~ de la slujba cu care îl însărcina cineva** (ISP.).

BUZĂU *adj.* și *adv.* Bosumflat, îmbufnat: **Ești bună de-i lași să plîngă și 'ngădui să-ți stea ~** (PANN) [b u z ă].

BUZDUGAN (*pl.*-ne) *sn.* ① Ghioagă de fier, mai adesea ghintuită, sau măciucă de fier, cu coadă de lemn, de diferite forme, întrebuințată ca armă și care servea de sceptru în mîna Domnilor (▣ 696); era odinioară insigna marelui-armaș, cu care lovea uneori pînă la moarte, pe cei pedepsiți; e pomenit adesea în basme și în cîntecele populare ca armă favorită a zmeilor, feților-frumoși și a haiducilor: **Iacob Eraclid... perise ucis de ~ul lui Ștefan Tomșa** (NEGR.); **George cel viteaz... luînd ~ul, îl aruncă în slava cerului și cînd căzu jos, se turti** (ISP.) ¶ ② *Băn.* Ciocan, maiu de crăpat lemnele ¶ ③ ♣ Cocean de porumb ¶ ④ ♣ Plantă cu flori verzi-alburii, dispuse în capitule globuloase cu fructele uscate, de forma unei piramide răsturnate: crește pe malurile apelor, prin bălți și pe lîngă pîraie; numită și „capul-ariciului" sau „șovar" *(Sparganium ramosum)* (▣ 697) ¶ ⑤ *Trans.* Cruce patriarhală (cu două brațe orizontale), formată din spice de grîu legate cu bete, care se face de flăcăi și fete,

Fig. 696. Buzdugane.

la sfîrşitul secerişului şi se poartă în triumf, ca simbol al bogăţiei lanurilor • 698) [tc. b o z d o g a n].

Fig. 697. Buzdugan.

Fig. 698. Facerea buzduganului (Muzeul sociologic din Bucureşti. — Prof. D. Gusti).

BUZDUGĂNAŞ (*pl.* -se *sn. dim.* BUZDUGAN ①.

BUZDURĂ *pl.*-uri) *sf. Băn.* ① Cioarsă, cuţit stricat, tocit • ② Sdreanţă.

BUZILĂ ☛ BUZĂILĂ.

BUZIŞ *adv.* Unul lîngă altul, alături într'un singur rînd: o trăsură cu patru cai ~, încărcată cu geamandane, trase la scară (GN.) [b u z ă].

BUZIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf.* 🙢 *dim.* BUZĂ①: Pe din sus de buzişoare Are negre mustăcioare (IK.-BRS.).

BUZNA = BUSNA.

BUZOAIE *sf. pl. augm.* BUZE. Buze mari şi groase: avea nişte... buzoaie groase şi dăbălăzate (CRG.).

BUZUMFLA... = BOSUMFLA...

○**BUZUMINI** (-inesc) *vb. refl. Băn.* A se zăpăci, a se buimăci [srb. b e z u m a n].

BUZUNAR, ○POZUNAR (*pl.*-are, ○-ări) *sn.* Săculeţ de pînză cusut la ori-ce fel de haină în care ţine cineva banii, batista şi alte lucruri mărunte: a băga mîna în ~; bani de ~, bani pentru cheltueli mărunte: a fi tot cu mîna în ~ (*sau* la ~), a fi nevoit să dea mereu bani, a cheltui într'una [ngr. μπουζουνάρα].

BUZUNĂRAŞ (*pl*-aşe), BUZUNĂREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* BUZUNAR.

BUZUNĂRI (-ăresc) *vb. tr.* A goli cuiva b u z u n a r e l e, a fura, a prăda: să buzunăreşti şi pe dracul fără să te vadă nici puiu de om (ISP.).

BUZUNĂRIT *sbst.* Faptul de a b u z u n ă r i.

BUZURĂ, BUZURICĂ, BUZURIE *sf.* Nume dat unei oi cu nasul negru sau cu picăţele negre pe bot, în formă de muşte [b u z ă].

DIN CARTEA DE ÎNVĂŢĂTURĂ A LUI VARLAM (1643).

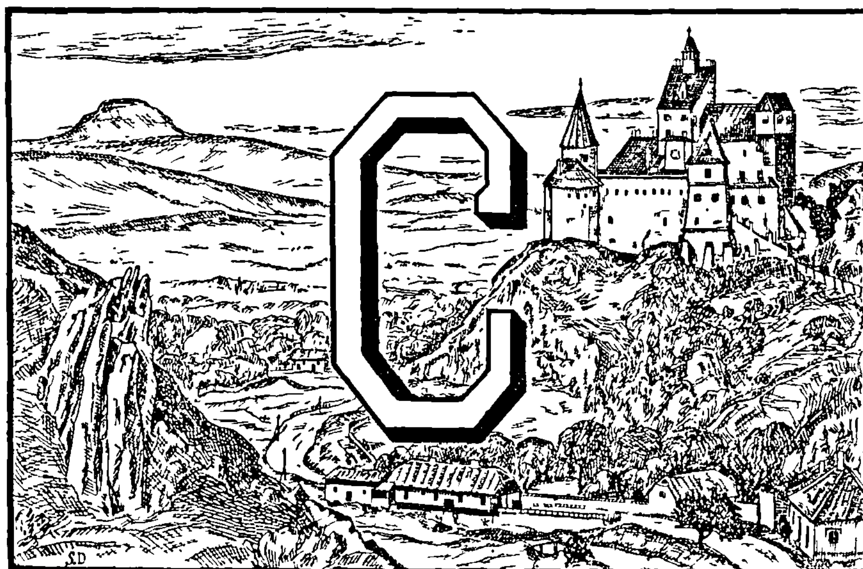

Sec. XV

Sec. XVI

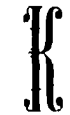
Sec. XVII

Sec. XVIII

Sec. XV

Sec. XVI

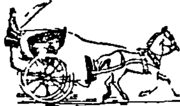
Sec. XVII

Sec. XVIII

CETATEA DE LA BRAN

C *sm.* ① A treia literă a alfabetului, a doua din seria consonantelor; purta în alfabetul cirilic numele de „cervu" (ч) și „caco" (к) ¶ ② Cifră romană însemnînd 100.

CA *conj.* ① În comparativul de egalitate, leagă termenii de comparat: **blînd ~ un miel; iute ~ săgeata** ¶ ② Arată o asemănare, la fel cu: **un om ~ toți oamenii; fuge ~ vîntul** ¶ ③ Pronumele personal **eu, tu,** se pun în cazul acuzativ (**mine, tine**) după **ca**: **un om ~ mine, ~ tine** ¶ ④ Uneori întărit prin **și**: **treaba e ~ și sfîrșită** ¶ ⑤ În ce privește: **~ formă, nu lasă nimic de dorit** ¶ ⑥ În calitate de: **~ frate mai mare, îmi permit să-ți dau sfaturi** ¶ ⑦ Arată o aproximație, mai, aproape: **un copil ~ de cinci ani; ~ vre-o două ceasuri** ¶ ⑧ În propozițiunile secundare dinaintea unui subjonctiv, arată scopul: **omul mănîncă ~ să trăească** ¶ ⑨ Se pune în capul propozițiunii secundare cînd verbul, la subjonctiv, e precedat de alte părți ale propozițiunii: **nu vreau ~ unul sau altul să mă bănuiască** ¶ ⑩ Între două pronume sau două substantive identice, formează o locuțiune caracteristică: **bine, pe mine ~ pe mine, că sînt un biet muritor ~ toți muritorii, dar pe tine?** (I.-GH.); **toate ~ toate, dar cum rămîne cu plata?** ¶ ⑪ † **~ mai,** mai, și mai, cît mai; Ⓟ **~ mai ba,** de loc, nicidecum: **auzind noi ce ni se pregătește... ~ mai ba să zicem nici circ!** (CRG.) ¶ ⑫ **~ și cum, ~ și cînd,** cum s'ar zice, cum s'ar crede: **îmi strigă la ureche, ~ și cum aș fi surd; Zeița însă, ~ și cînd s'ar fi rușinat... își ridică haina** (ISP.) [lat. q u a m].

CĂ *conj.* ① Servește de legătură între două propozițiuni ale căror verbe nu sînt la subjonctiv: **știe ~ l-am căutat;** tot astfel după o propozițiune eliptică: **iată ~ s'a supărat: acum ~ ne-am înțeles** ¶ ② În propozițiuni exclamative: **~ bine zici! ~ mare te-ai mai făcut!** ¶ ③ Ⓟ Căci: **du-te mai iute, ~ nu-l mai găsești** ¶ ④ Intră în formațiunea mai multor locuțiuni conjunctive: **cum ~, cu toate ~, măcar ~, pe lîngă ~, fiind ~** (**fiindcă**), **pentru ~, parcă** (= **pare că**), etc. [lat. q u o d].

Fig. 690. Cab.

***CAB** *sbst.* Cabrioletă englezească al cărei vizitiu șade pe capră la spatele coșului trăsurii ([▣] 690) [engl.].

‡ **CABADAIU** *sm.* Voinic (poreclă a ostașilor lui Pazvantoglu): **feciorii de boieri luară un fel de aer de cabadaii, termen... care avea semnificarea de „voinici"** (I.-GH.) [tc. k a b a - d a y i].

***CABALĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Tălmăcire tradițională, mistică și alegorică, a Vechiului Testament ¶ ② Știință care pretindea că inițiații ei se pot pune în legătură cu ființele supranaturale ¶ ③ Ⓕ Complot urzit de mai multe persoane care urmăresc același scop; intrigă: **dorința mea a fost... de a vedea pe acei care-și iubesc țara legați... nu prin interese de partid, prin cabale** (I.-GH.) ¶ ④ Totalitatea persoanelor care iau parte la un astfel de complot [fr.].

***CABALIST** *sm.* Cel versat în c a b a l a judaică.

***CABALISTIC** *adj* ① Privitor la cabala judaică ¶ ② Care are legătură cu pretinsa știință a cabalei; misterios: **semne ~e; schime ~e care-i duc mintea într'o lume de fermece și de farmazonii** (VLAH.) [fr.].

***CABANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ⚠ ① Manta sau pelerină cu glugă purtată de militari ¶ ② Haină purtată deasupra celorlalte de către unii preoți (în locul vechei giubele), de către portărei și soldați [comp. fr. c a b a n].

○**CĂBĂNICER** *sm. Băn.* ⊕ Croitor ce lucrează c ă b ă n i ț e.

‡ **CABANIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ⚠ ① Mantie cu guler lat de samur și cu mîneci lungi îmblănite, împodobită cu ceaprazuri de fir și cu copci în briliante, pe care o îmbrăca Domnul țării peste caftan la marile solemnități; cabanița și cuca o primea de la Sultan, odată cu sangiacul, topuzul și sabia, cînd i se încredința domnia: **la zile mari, Domnul îmbrăca cabanița care era un fel de contoș cu ceaprazuri de fir și cu profiruri de samur** (I.-GH.) ¶ ② Mantie scumpă boierească: **feciori de boieri, îmbrăcați cu șavanele și cu cabanițe de felurite stofe scumpe** (ODOB.) [tc.].

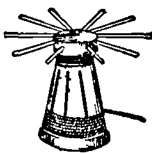
○**CĂBANIȚĂ,** CĂBĂNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* ⚠ Zeghe, dulamă, manta largă de lînă: **din cotro bate vîntul, din acolo pune căbanița** (NOV.) [srb. < tc.].

***CABARET** (*pl.*-ete) *sn.* Local de petrecere unde se dansează [fr.].

† **CABAZ** *sm. Mold.* ① ‡ Scamator ¶ ② Caraghios, poznaș: **ian să vedem ce-mi mai scrie ~ul cel de Tachi?** (ALECS.) [tc. h o k k a b a z].

○**CABAZLÎC** (*pl.*-îcuri) *sn. Mold.* Glumă proastă, caraghioslîc, poznă: **ce sînt ~urile astea, mă Năiță?** (D.-ZAMF.); **ian spuneți-mi și mie, că mă nebunesc după ~uri** (ALECS.) [tc. h o k k a b a z l y k].

CABAZLÎCAR, CABAZLICAR *sm. Mold.* Caraghios, poznaş, cel ce face c a b a z l î c u r i: pînteoos, mîncăn, cu aeru... cabazlicar (GN.).

Fig. 691. Cabestan

***CABESTAN** (*pl.*-ne) *sn.* Un fel de scripete vertical, alcătuit dintr'un trunchiu gros de lemn, sau dintr'un cilindru de fier, care se învîrteşte cu ajutorul unor drugi şi în jurul căruia se înfăşoară un lanţ sau un otgon, cu care se trag greutăţi mari (▪ 691) [fr.].

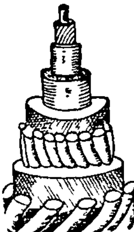
***CABINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Odăiţă pe bordul unei corăbii: în aerul greu al cabinei... închid ochii şi încerc să cuget (VLAH.) ¶ ② Compartiment într'un vagon de dormit ¶ ③ Cămăruţă, mai adesea de scînduri, în care se desbracă cei ce se scaldă ¶ ④ ⊠ ~ telefonică, mică despărţitură într'un local de poştă, într'un hotel, într'o cafenea, etc. unde e instalat un telefon pentru serviciul publicului [fr.].

***CABINET** (*pl.*-te) *sn.* ① Odaie mai retrasă destinată convorbirilor particulare, muncii intelectuale, etc.: ~ul ministrului ¶ ② Guvernul şi miniştrii cari îl alcătuesc ③ ¶ Latrină ¶ ④ Şef de ~, funcţionar care pregăteşte lucrările ministrului lucrînd întru cîtva ca un secretar particular al lui ¶ ⑤ ~ de fizică, localul, încăperea unde se păstrează instrumentele trebuincioase pentru experienţele de fizică ¶ ⑥ ~ de lectură, sală unde se citesc ziare, se împrumută cărţi de citit, etc. [fr.].

***CABLOGRAMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ⊠ Depeşă transmisă prin cablu [fr.].

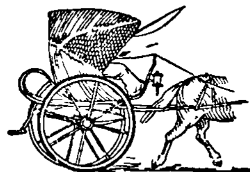
***CABLU** (*pl.*-luri) *sn.* ① Funie groasă de cînepă sau de sîrmă, răsucită, otgon (▪ 692) ¶ ② ~ electric, sîrmă metalică îmbrăcată în materie izolantă întrebuinţată la transportarea subterană a energiei electrice ¶ ③ ⊠ ~ submarin, ~ telegrafic, funie alcătuită din sîrme de aramă răsucite, izolate, care se scufundă în mare şi cu ajutorul căreia se poate comunica telegrafic între două ţări despărţite prin mare sau între două continente (▣ 693): ~l de la Constanţa la Constantinopol; Ⓕ: între dascăl, carte şi elev, nu se aşază nici un ~ de comunicare intelectuală (VLAH.) [fr. c â b l e].

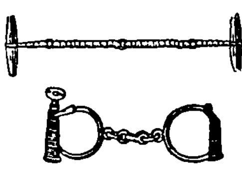

Fig. 692. Cablu.

Fig. 693. Cablu.

***CABOTAGIU** *pl.*-gii) *sn.* Navigaţiune de-a lungul coastelor [fr.].

***CABRIOLETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Trăsurică uşoară pe arcuri, cu două roate (▣ 694): era în vorbă să-i cumpere caii şi cabrioleta de la Otopeanu (D.-ZAMF.) ¶ ② Sfoară cu noduri, cu cîte o bucată de lemn la fie-care capăt, sau bucată de lanţ cu două mînere, cu care se încătuşează mîinile arestaţilor (▣ 695) [fr.].

Fig. 694. Cabrioletă.

Fig. 695. Cabriolete.

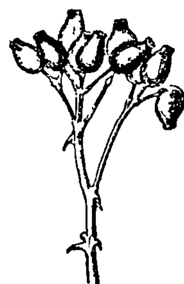
CABULĂ (*pl.*-le) *sf.* F Superstiţie de jucător (în cărţi, etc.): biletele le-a fost cumpărat cu bani împrumutaţi, ca de ~ (CAR.) [c a b a l ă].

CABULIPSI (-ipsesc) *vb. tr.* Ⓟ A catadicsi, a se înjosi: dacă dumnealui cabulipseşte să ne onoreze cu atîta cinste (CAR.) [tc. k a b u l].

CĂCA (cac) *vb. tr.*, *intr.* şi *refl.* Ⓟ A goli pîntecele, a lepăda excrementele [lat. c a c a r e].

CĂCĂCIOS *adj.* şi *sm.* Ⓟ ① Cel ce-şi leapădă excrementele murdărindu-se pe sine ¶ ② Ⓕ Fricos; om fără vlagă [c ă c a t].

CĂCĂDER, CĂCĂSDER, CACADÎR, CĂCĂDUŞ *sm.* Fructul măcieşului (▣ 696) [c ă c a].

Fig. 696. Căcăder.

CĂCĂLĂU *sbst.* ① *Olten.* Grămadă de murdărie, de gunoiu ¶ ② *Pr. ext.* Grămadă (*în spec.* de bani): bucuria ce avură cînd se văzură cu atîta ~ de bani (ISP.) [c ă c a].

CĂCĂNAR *sm.* Lucrător care curăţă haznalele latrinelor [c ă c a].

CĂCĂNIU *adj.* Ⓟ Cafeniu, de coloarea tutunului [c ă c a t + c a f e n i u].

***CACAO** *sbst.* Bobul din care se face ciocolata, şi care e fructul unui arbore (*Theobroma cacao*), originar din America tropicală, de mărimea şi înfăţişarea cireşului, cu trunchiul de coloarea scorţişoarei şi cu frunzele de un verde strălucitor (▣ 697) [fr.].

Fig. 697. Cacao.

CĂCĂREAZĂ (*pl.*-eze) *sf.* Excrementele oilor, caprelor, iepurilor, şoarecilor, etc. [comp. alb. k a k e r δ i]

CĂCĂSDER ☛ CĂCĂDER.

○**CĂCĂSTOARE** *sf. Trans.* Latrină, ieşitoare [c ă c a].

CĂCAT (*pl.*-turi) *sn.* ① Excrement de om ¶ ② Excrement de insectă: ~ de muşte [lat. c a c a t u s].

CĂCĂU *sm.* = DUMBRĂVEANCĂ.

† **CĂCE** ☛ CĂCI.

CĂCI, † CĂCE 1. *conj.* ① Indică motivul, dovada celor arătate în propoziţiunea principală: nu-l mai bate, căci e destul de bătut de Dumnezeu ¶ ② † *Trans.* Pentru că: visul acesta l-am visat io, cînd mă bătea tata, căce nu voiam să-l spun (RET.).

2. *adv.* ① †·De ce? pentru ce? Spune, căci băiatul mi l-ai pedepsit astfel? (PANN) ¶ ② P De ce? (cu o nuanţă de părere de rău): ah! hodorog şiret, căci n'am ştint! întîin pe tine te-aş fi răpus! (DLVR.) [c ă + c e].

CACIALMA (*pl.*-male) *sf.* F Tragere pe sfoară (*în spec.* a unuia din jucători, la jocul de cărţi): numa de nu ne-ar bate toba cu atîtea cacialmale! (CAR.) [tc.].

○**CACICA** *sf. Băn.* De-a ~, jocul copiilor „de-a ţurca" [ung. k a c s k a].

CACIOR, CĂCIOR *adj.* Cu pete pestriţe în jurul ochilor (*vorb.* de oi); pestriţ: haine ~e (FR.-CDR.); *pr. ext.* (despre o femeie): una era prea cacioră, alta i se părea prea bălţată (RET.).

CACIORI (-oresc) *vb. tr.* şi *refl. Mold.* A (se) terfeli, a (se) murdări: tot m'am caciorit de glod (RV.-CRG.) [c a c i o r].

CĂCIUGĂ (*pl.*-gi) *sf.* = CEGĂ [srb. k e č i g a].

CĂCIULĂ (*pl.*-li) *sf.* ① Acoperemînt al capului, lucrat din piele de oaie sau din blana unui alt animal (▪ 698): ~ de oaie; ~ de astrahan; Ⓕ: a sta cu căciula în mînă (înaintea cuiva), a sta umil, plecat, cu respect; a-i ieşi părul prin ~, *a)* a suferi multe neajunsuri; *b)* a ajunge într'o stare mizerabilă; a fi prieteni de ~, a fi numai cunoştinţe (care se salută), fără a avea legături de prietenie; a fi (*sau* a se simţi) cu musca pe ~, a se simţi vinovat; a-şi bea şi căciula din cap, a cheltui pe beţie ultimul ban, a-şi bea şi cămaşa; a fi sula şi căciula, a fi sărac de tot, a nu poseda nimic decît îmbrăcămintea de pe dînsul; asta-i altă ~, asta e cu totul altceva; la aşa cap, aşa ~, fie-care nimereşte ce i se cuvine; pînă la a-

Fig. 698. Căciuli.

nul, multe căcinli rămîn fără stăpîn, pîn'atunci, cine știe cîți vor muri: bună ziua, ~, că stăpînul n'are gură! se zice, în glumă, aceluia care stă cu căciula sau cu pălăria pe cap, fără să salute ¶ ② Căpățîiu crestat și adesea înflorat al stîlpilor unei case (DAM.) ¶ ③ *Trans.* Glugă [comp. arom. ~ și c ă - č u ă, megl. c ă č u ŭ ă, alb. k ă s u l ă; blg. k a - č u l a e împrumutat din rom.].

CĂCIULAR *sm.* ① Cel ce face sau vinde c ă c i u l i ¶ ② Ⓕ *F* Dorobanț (purtător de căciulă): Toți dorobanții, toți ~i, Români de viță veche (ALECS.).

CĂCIULAT *adj.* Cu c ă c i u l ă pe cap: Toți căciulați, cu barbe afumate (BD.-DEL.).

CĂCIULI (-uiesc) *vb. refl.* ① A-și scoate c ă - c i u l a înaintea cuiva, făcîndu-i plecăciuni, a se ploconi: toți i se căciulesc, toți îi sînt prieteni și neamuri (RET.) ¶ ② A se umili înaintea cuiva, rugîndu-se pentru a obține ceva: mi-a trebuit... să mă căciulesc pe la toate autoritățile civile și militare (I.-GH.).

CĂCIULIE *sf.* ① Căpățînă de usturoiu: căciulii de usturoiu străpunse cu ace (SAD.) ¶ ② ~ de mac, măciulie de mac [c ă c i u l ă].

CĂCIULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* CĂCIULĂ: avea în cap o ~ cu fundul roșu (ISP.).

CĂCIULOIU (*pl.*-oaie) *sn.* *iron. augm.* CĂCIULĂ. Căciulă foarte mare: și ce mai ~ țuguiat pe părul lui bălan, tuns scurt! (IRG.).

***CACODILAT** (*pl.*-țe) *sn.* Sare organică conținînd arsenic; se întrebuințează în medicină ca întăritor [fr.].

***CACOFONIC** *adj.* Care produce o c a c o - f o n i e: harhalaia lor ~ă crește treptat (ALECS.).

***CACOFONIE** *sf.* Întîlnirea în vorbire a două cuvinte sau a unor silabe care produc un sunet neplăcut sau trivial; amestec neplăcut de sunete muzicale: această armonie... muzicală, vrednică de însemnat în analelele ~i (ALECS.) [fr.].

Fig. 699. Cacom.

CACOM *sm.* ① Animal asemenea dihorului, cu blana albă și vîrful cozii negru; trăește în munții Scoției, în Germania, dar mai ales în Asia *(Mustela erminea)* (▣ 699): Cum ai scăpat din labe de om? Întreba Jderu pe ~ (DON.) ¶ ② Blana acestui animal: scoase o gevrea albă din buzunarul unei scurteici blănită cu ~ (FIL.) [tc. k a k u m].

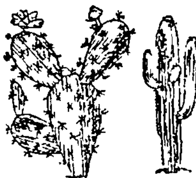

Fig. 700. Cactus.

***CACTEE** *sf. pl.* Familie de plante dicotiledoane, al căror tip e cactusul [fr.].

***CACTUS** *sm.* Gen de plante exotice, cărnoase și spinoase, fără frunze (▣ 700) [fr.].

CADĂ (*pl.* căzi) *sf.* ① Vas mare din doage cercuite, mai adesea de forma unui con trunchiat, în care se pun strugurii la vie, sau în care se strînge boștina de struguri, tocitoare (▣ 701) ¶ ② *Mold. Bucov. Maram.* Baie (de lemn, de faianță, etc.) în care se scaldă cineva: băi de ~, băi de putină [vsl. k a d ĭ, blg. srb. k a d a].

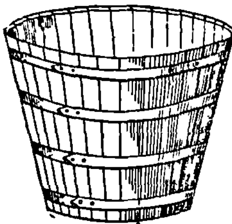

Fig. 701. Cadă.

CADAIF ☞ CATAIF.

***CADASTRAL** *adj.* De cadastru, privitor la cadastru [fr.].

***CADASTRU** (*pl.*-tra) *sn.* ① Măsurarea și prețuirea proprietăților și mai ales a pămînturilor de cultură dintr'o țară, pentru a se putea stabili impozitul funciar ¶ ② Registru public în care sînt înscrise rezultatele acestei operațiuni [fr.].

***CADAVERIC** *adj.* De cadavru, ce seamănă cu un cadavru [fr.].

***CADAVRU** (*pl.*-re) *sn.* Trup mort (*în spec.* de om; leș, hoit, stîrv, mortăciune: Și c'un hohot lung ~ul îl aruncă 'n fața Sfintei (VLAH.) [fr.].

CĂDEA (cad, caz) 1. *vb. intr.* ① A se prăbuși la pămînt prin propria greutate, a pica: ~ de pe cal; a căzut în apă; ~ jos; ~ la pămînt: ~ pe brînci; ~ mort, a muri pe neașteptate, prăbușindu-se la pămînt; Ⓕ: ~ d'a'n-picioarele; ~ de slăbiciune; ~ de somn, a nu mai putea de somn; ~ la picioarele cuiva: ~ în genunchi, a se arunca în genunchi implorînd pe cineva ¶ ② Despre fenomenele meteorologice și cerești: cad stele; a căzut zăpadă multă; a căzut trăznetul asupra casei ¶ ③ A da năvală, a se năpusti: a căzut peste mine cu pumnii: a căzut asupra dușmanului ¶ ④ A se desprinde din locul lor (*vorb.* de păr, dinți, pene, frunze și altele asemenea pe care omul, animalele sau plantele le pierd în mod firesc sau printr'o întîmplare oare-care): i-a căzut părul; îi cad dinții; au început să cadă frunzele ¶ ⑤ A întîlni pe neașteptate, a da de cineva fără veste: căzu în mijlocul unui grup de necunoscuți ¶ ⑥ A ajunge, a încăpea, a fi aruncat din întîmplare sau fără voie: ~ în palma cuiva; ~ pe mîna cuiva; ~ în cursă ¶ ⑦ A sosi, a ajunge, a veni pe neașteptate la cineva: îl așteptăm să cadă dintr'un moment într'altul ¶ ⑧ A da de ceva din întîmplare, fără a căuta: a căzut peste un pasaj care-l interesa ¶ ⑨ A-i ~ bine, rău, a i se întîmpla ceva bun, rău, a da de un bine, a o păți: unde te duci, fără de mine rău are să-ți cadă (CRG.) ¶ ⑩ A-i ~ greu, a-i veni greu, a o păți; a nu mistui ușor ¶ ⑪ ~ la sorți, a ieși la sorți, a fi hotărît prin sorț ¶ ⑫ ~ bolnav, ~ la pat, a se îmbolnăvi, a fi silit să zacă în pat ¶ ⑬ A-i ~ (cu) drag, a-i plăcea dintr'odată; Ⓟ: a-i ~ tronc la inimă, a se amoreza ¶ ⑭ A ajunge într'o stare rea, neplăcută: ~ în mizerie; ~ în disgrație, a pierde favoarea de care se bucura pe lîngă o persoană influentă ¶ ⑮ A înceta de a se menține, de a mai dăinui: a căzut ministerul ¶ ⑯ A făptui ceva care merită dojană sau pedeapsă: ~ în păcat(e) ¶ ⑰ A se cufunda, a se adînci: ~ pe gînduri ¶ ⑱ ~ la învoială, a ajunge la o înțelegere, a se înțelege (asupra prețului, etc.); ~ la pace, a face pace, a încheia pace ¶ ⑲ A nu izbuti: a căzut la alegeri, la examen ¶ ⑳ A se apropia, a se lăsa, a veni deodată: Noaptea cade, lupii urlă. Vai de cal și călător (ALECS.) ¶ ㉑ A atîrna: părul răsfirat îi cădea pe spate ¶ ㉒ A-i veni, a i se nimeri ca parte (la o împărțeală) ¶ ㉓ A-i veni rîndul, timpul (*vorb.* în special de sărbători sau de evenimente care revin periodic): Paștele anul ăsta cade la optsprezece Aprilie (BR.-VN.) ¶ ㉔ A fi situat, așezat, a se găsi într'un loc oare-care: nu-mi trăsnea prin cap cam în ce parte de loc cada acest oraș (ISP.).

2. *vb. refl. unipers.* ① A se cuveni: Înfruntînd pe Țigan, după cum i se și cădea (ISP.) ¶ ② Cum se cade, *a)* cum se cuvine, bine crescut, de treabă: un om cum se cade; *b)* bine de tot, peste măsură: plouă cum se cade; a prost cum se cade [lat. vulg. c a d ē r e = clas. c a d ĕ r e].

CĂDELNIȚA (-ițez) *vb. intr.* A tămîia, a cădi cu c ă d e l n i ț a: Și popi, șirag, cădelnițînd. Cetean ectenii de comînd (COȘB.).

Fig. 702. Cădelniță.

Fig. 703. Cădelniță brîncovenească (Măn. Hurezul).

CĂDELNIȚĂ (*pl.*-ța) *sf.* Afumătoare atîrnată de lănțișoare, în care se pune jar și tămîie și cu care preotul cădește în biserică (▪ 702, 703 :

preoţii 'n odăjdii o slujeau ş'o afumau cu cădelniţele (CAR.) [vsl. kadilĭnica].

CĂDENIE *sf.* Cuviinţă: după ~ (DLVR.), după cum se cuvine [cădea²].

***CADENŢA** (-ţez) *vb. tr.* ① A îngriji ritmul unei fraze sau unui vers, aşezînd armonios accentele tonice ¶ ② A-şi regula mişcările după tact [fr.].

CADENŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Mişcare regulată; concordanţă potrivită a unor mişcări cu altele: tact: Zidul vechiu al mănăstirii în ~ îl izbesc (ALX.) ¶ ② Potrivirea plăcută a unui vers sau a unei fraze muzicale, modulaţiune particulară a glasului, în cîntare sau în vorbire [fr.].

***CADENŢAT** *adj.* ① *p.* CADENŢA ¶ ② În cadenţă, în tact: ~a bătaie a unui orologiu de lemn (EMIN.).

CĂDERE *sf.* ① Faptul de a cădea ¶ ② Ⓕ Răsturnare, doborîre, încetare de a se menţine: ~a guvernului ¶ ③ Ⓕ Prăbuşire, ruină: ~a Imperiului roman ¶ ④ Ⓕ Nereuşită, neizbîndă: ~a unei piese de teatru ¶ ⑤ Cascadă: ~a Rinului; minunate căderi de isvoare... iac din acest munte una din cele mai frumoase podoabe ale Carpaţilor (CAR.) ¶ ⑥ †Caz (al declinării) ¶ ⑦ † Obligaţiune, datorie.

***CADET** *sm.* ① Odinioară: tînăr nobil care slujea ca soldat sau ofiţer inferior (în Franţa, în Rusia): s'a dus la Petersburg şi a intrat în corpul de cadeţi (NEGR.) ¶ ② Membru al partidului constituţional democrat rus [fr.].

CĂDI (-desc) *vb. tr.* şi *intr.* A tămîia (cu cădelniţa): cădelniţa... cu care a cădit pe cel mort (MAR.); Ⓕ: acela ar ~ cu sfinte miresme.. altarul vînătorilor (ODOB.) [vsl. kaditi].

‡**CADIASCHER** *sm.* ① Înalt funcţionar eclesiastic la Turci (▣ 704) ¶ ② Judecătorul armatei

Fig. 704. Cadiascher. Fig. 705. Cadiascher.

(la Turci), al doilea în grad după marele vizir: veni în Bucureşti un ~ sau emir cu 2000 Turci (BĂLC.) (▣ 705) [tc.].

CĂDINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① ‡ Bună-cuviinţă, decenţă ¶ ② Drept (de a face ceva), prerogativă [cădea²].

CADIU *sm.* Judecător (la Turci) (▣ 706): ~l se minună ascultînd plîngerea bătrînului (DLVR.) [tc. kady].

CADÎNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Turcoaică, nevasta unui Turc; femeie de harem: femeile şi fetele creştinilor erau răpite şi făcute cadîne (ISP.); [tc. kadyn].

Fig. 706. Cadiu.

CADÎNEASCĂ *sf.* Dans ce se joacă în satele turceşti din Dobrogea [cadînă].

***CADMIUM** *sbst.* Metal albăstruiu analog cositorului; se întrebuinţează sub formă de aliaje, în pictură, fotografie, etc. [fr.].

***CADOU** (*pl.*-ouri) *sn.* Dar: cadouri scumpe se schimbă între bogat şi bogat (VLAH.); a face ~, a dărui [fr. cadeau].

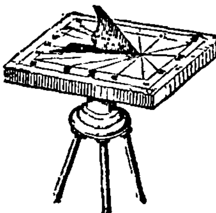
***CADRA** (-rez) *vb. intr.* A se potrivi, a corespunde, a se adapta [fr.].

***CADRĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Ramă (de tablou), pervaz (▣ 707) ¶ ② Tablou (pus în ramă): uitîndu-se la o ~ din perete (CAR.) [fr.].

Fig. 707. Cadră.

***CADRAN**¹ (*pl.*-ane) *sn.* ① Suprafaţă plană pe care sînt trase linii arătînd ceasurile, şi pe care soarele proiectează treptat umbra unui fus fixat pe această suprafaţă; acest aparat e numit ~ solar, şi arată ceasul adevărat al zilei (▣ 708, 709) ¶ ② Disc pe care sînt însemnate ceasurile şi minutele, şi în jurul căruia se învîrtesc arătătoarele unui ceasornic (▣ 710) ¶ ③ Disc pe care e înscrisă gradaţia, în general pe un cerc, a unui aparat de fizică: ~ul manometrului ¶ ④ Discul pe care e desenată roza vînturilor la busolă [fr.].

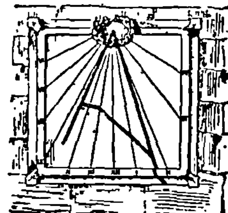

Fig. 708, 709. Cadrane solare.

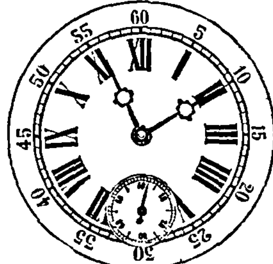

Fig. 710. Cadran de ceasornic.

***CADRAN**² (*pl.*-ane) *sn.* ① ± Arc de un sfert de cerc ¶ ② ± Sector de un sfert de cerc: electrometru cu ~e [fr. quadrant].

***CADRIL** (*pl.* -iluri) *sn.* ① Dans executat de perechi aşezate faţă în faţă, contradans mai pe urmă au giucat mazurca cu Ruşii, valţu cu Nemţii şi acum ~u cu Franţuzii (ALECS.) ¶ ② Bucată de muzică după care se execută figurile acestui dans [fr. quadrille].

***CADRILAT** *adj.* Cu pătrăţele, în general de colori deosebite: se îndeasă 'n mine un Englez, un roşcovan cu haine ~e (CAR.) [fr. quadrillé].

***CADRILATER** (*pl.*-re) *sn.* ① Figură geometrică alcătuită din patru laturi, patrulater ¶ ② Teritoriu de forma unui patrulater [fr.].

***CADRU** (*pl.*-re) *sn.* ① Ramă (de tablou), pervaz, cadră: umbra părea că-i surîde din ~ul ei de lemn (EMIN.) ¶ ② Tablou (pus în ramă), cadră: ce departe i se părea un ~ din perete văzut în oglindă! (D.-ZAMF.); Ⓕ: ploaia ce cădea completa acest ~ fioros (FIL.) ¶ ③ Planul părţilor unei lucrări literare: ~l meu e prea strîmt, ca să pot închide într'însul istoria generală a veselei republicii (CAR.) ¶ ④ Ofiţerii, subofiţerii, etc. ataşaţi la o trupă, alcătuind oare-cum miezul acesteia: şefi, cadre şi soldaţi, toţi aveau în comun lipsa de orice altă cultură decît a codului (BR.-VN.) ¶ ⑤ Ramă de diferite forme pe care sînt întinse mai multe rînduri de sîrme de aramă, cu ajutorul căreia se prind undele în radiofonie (▣ 711) [fr.].

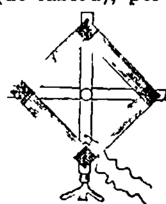

Fig. 711. Cadru.

***CADUC** *adj.* ① Care stă să cadă, şubred ¶ ② Fără valoare (*vorb.* de un testament) ¶ ③ Se zice de frunzele ce cad în fie-care an [fr.< lat.].

Fig 712. Caduceu.

***CADUCEU** (*pl.*-cee) *sn.* Vargă cu două aripi, pe care sînt încolăciţi doi şerpi, şi cu care e înfăţişat zeul Mercur,

ca simbol al păcii și ca atribut al comerțului (▣ 712) [lat.].

*CADUCITATE sf. ① Stare caducă, șubredă, dărăpănare ¶ ② Bătrînețe adîncă ¶ ③ Condițiune care face nevalabile, din lipsa formelor legale, dispozițiunile unui testament, unei donațiuni, etc. [fr.].

*CAECUM, CECUM sbst. Partea din intestinul gros care urmează îndată după intestinul subțire (☛ APARATUL DIGESTIV) [lat.].

○CAFĂ (pl.-fe) sf. Băn. Trans. = CAFEA: să-mi aduci apoi lapte pentru ~ (RET.).

○CĂFANĂ (pl.-ne) sf. Băn. = CAFENEA.

CAFĂR = CAFER.

*CAFARNAUM sbst. Loc unde o mulțime de lucruri sînt aruncate claie peste grămadă: pășind pragul acelui ~, sintem salutați de nechezatul... unui armăsar roib (ALECS.) [fr].

CAFAS (pl.-ase, -asuri), ✓ CAFAZ sn. ① Jaluzele, persiene de lemn colorat la ferestrele unui harem: casele sînt... cu terase, bolți, ferestre mici cu cafase și triste (BOL.): acest chioșc de lemnărie, lucrat numai în cafasuri (ODOB.) ¶ ② Loc în biserică, închis cu grilaj de lemn, rezervat femeilor (spre a nu fi văzute de bărbați) [tc. k a f a s].

CAFEA (pl.-fele) sf. ① Bobul, fructul cafeului ¶ ② Băutură preparată din acest bob prăjit și măcinat sau rîșnit: ~ turcească; ~ nemțească; ~ cu lapte; cînd verși ~ua, ai să iei bani (GOR.) ¶ ① ~ de cicoare ☛ CICOARE ① ✤ ARBORE-DE-~ = CAFEU ¶ ✤ pl. = CAFELUȚĂ ③ [tc. k a v è].

‡CAFEGI-BAȘA sm. Boier de rang inferior care aducea Domnului cafeaua: bărbatu-meu cel de al doilea, care a fost ~ tot la Caragea (ALECS.) [tc].

Fig. 713. Cafegii ai Marelui Vizir.

CAFEGIOAICĂ (pl.-ce) sf. ① Nevasta unui c a f e g i u ¶ ② Stăpîna unei cafenele.

CAFEGIU sm. ① Cel ce face sau vinde cafele ¶ ② Stăpînul unei cafenele: ~ul care știa multe, fu gata să-i dea toate amănuntele (CAR.) ¶ ③ ‡Slugă domnească sau boierească care prepara cafeaua (▣ 713) [tc. k a v e ğ y].

*CAFEINĂ (pl.-ne) sf. Alcaloid extras din cafea, ceaiu sau coca, care se întrebuințează în medicină ca stimulent [fr.].

CAFELUȚĂ (pl.-țe) sf. ① dim. CAFEA ②: ce bine prinde dimineața pe răcoare o ~caldă (BR.-VN.) ¶ ② ✤ pl. Plantă cu tulpina cilindrică acoperită cu peri stelați, cu frunzele păroase și cu flori albe, uneori puțin albăstrii; numită și „cafele" (Lupinus albus) (▣ 714).

Fig. 714. Cafeluțe.

CAFENEA (pl.-nele) sf. Local public unde se beau cafele [tc. k a v e-h a n è].

CAFENELUȚĂ (pl.-țe) sf. dim. CAFENEA: merseră împreună la cafeneluța unui simbatriot (CAR.).

CAFENIU adj. De coloarea cafelei pisate sau a cafelei cu lapte: purtau mai toți frac ~ deschis (I.-GH.).

○CAFER sm Trans. Căprior (la acoperișul casei): ~ii trebue să fie tari și ...rezistenți (PĂC.) [comp. lat. c a p e r și rut. k á f a r].

*CAFE-ȘANTAN (pl.-nuri) sn. Local public unde sînt cîntărețe care umblă cu cheta și unde lumea vine să petreacă, făcînd chefuri: viața lor era cu copiii de școală: nu știa nici șosea, nici ~(I.-GH.) [fr. c a f é - c h a n t a n t].

*CAFEU sm. ✤ Arbust, înalt de 2-10 metri, originar din Abisinia și cultivat în Arabia, insulele Ceilan, Java și Antile; înflorește de două ori pe an, primăvara și toamna, făcînd flori mirositoare, asemănătoare cu ale liliacului, grămădite la subțioara frunzelor; fructele, asemenea unor cireși sau prune mititele, conțin fie-care cîte doi sîmburi cu miezul tare, care sînt boabele de cafea (Coffea arabica) (▣ 715) [fr.].

Fig. 715. Cafeu.

CAFTAN (pl.-ne) sn. ① ‡ Haină cu mîneci, lungă pînă la călcîie, pe care o purta odinioară Domnul, fiindu-i dată de Sultan; boierii o purtau, la rîndul lor, printr'un privilegiu al Domnului, și alcătuia un semn distinctiv al rangului lor; a dispărut pe la mijlocul veacului trecut: în ziua cînd cineva îmbrăca ~ de boier, era trimis acasă cu alaiu (I.-GH.) ¶ ② Pr. ext. ‡ Rang de boierie: ~ele la care le era iertat să se urce cu gîndul, erau mult, mult, acele de șătrar sau de sluger (I.-GH.) ¶ ¶ ③ Astăzi: îmbrăcăminte caracteristică a Evreilor din Galiția (▣ 716) [tc.].

Fig. 716. C. Caftan.

Fig. 717. C. Caftangiu.

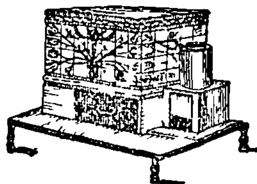
‡CAFTANGIU sm. Slujbaș al Curții care prezenta Domnului caftanul și-l punea pe umerii noilor boieriți (▣ 717) [tc.].

‡ CĂFTĂNI (-ănesc) 1. vb. tr. A îmbrăca cu c a f t a n, a da rang de boierie, a boieri: l-au căftănit și i-au dăruit Vodă și Doamna cîte trei pungi (CAR.).

2. vb. refl. A se îmbrăca cu caftan, a căpăta rang de boierie: cînd se căftănea vreun boier, se ducea bărbier-bașa de-l rădea (ALECS.).

CĂFTĂNIE sf. Calitatea de boier cu c a f t a n, boierie: Și răzăși cu răzășie Și ciocoi cu ~ (DLVR.).

○CĂHALĂ (pl.-ăli) sf. ① Trans. Olan smălțuit, întrebuințat la pereții căminului (▣ 718): la locul de frunte e căminul sau cuptorul de căhăli (PĂC.) ¶ ② Băn. Ghiveciu: ~cu flori [germ. K a c h e l].

Fig. 718. Cuptor de căhăli.

CAHARCĂ ☛ CĂLIFAR ①.

○CAHLĂ (pl.-le) sf. Mold. Bucov. Coșul (cuptorului, sobei) alcătuit din olane: se sui iute pe acoperiș și se uită pe ~ înlăuntru să vadă ce fac ei (SB.): Am un mîț fără ochi, fără picioare, Iese pe cahla mare (GOR.) (ghicitoarea despre „fum") [germ. K a c h e l].

CĂI (căesc) 1. vb. refl. A-i părea rău de o faptă săvîrșită, a regreta: se căiră de prostia ce făcuseră (ISP.); avea aerul unui vinovat care se căește (VLAH.).

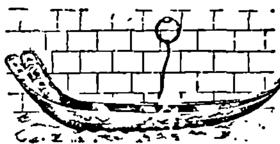
2. vb. tr. ✓ A compătimi: unii o plîng, alții o căesc (JIP.) [vsl. k a j a t i s e].

CAIA (pl.-iele) sf. ① Cuiu de potcoavă: cu potcoave de argint... Cu caiele de oțel (GR.-N.) ¶ ② Cuiu la potcoava cizmei.

CAIAFA npr. m. ① Personaj biblic, unul din arhiereii Evrei din timpul lui Hristos (☛ ANA) ¶ ② Fățarnic: nu dăruește un crimpeiu de salbă iconostasului... ~ de el! (DLVR.) ¶ ③ ⊕ Agent secret [gr.].

CAIC (pl.-ce) sn. ① Mic vas cu două catarte și pînze pătrate, întrebuințat mai mult pe Bosfor

şi în Arhipelag: **il duc la malul mării, unde aştepta un ~ mare** (I.-GH.) ¶ ② Barcă uşoară turcească, luntre (▪ 719): **El doarme într'un~, într'un ~ poleit, Cu Postav verde 'nvălit** (PAMF.) [tc.].

Fig. 719. Caic.

CAICCIU *sm.* Conducătorul unui caic; luntraş turc: **~l care-l luase să treacă Dunărea, simţindu-l cu parale la chimir, l-ar fi omorît** (I.-GH.) [tc.].

***CAID** *sm.* Titlu pe care-l purtau în statele musulmane din nordul Africei guvernatorul unei provincii sau unui oraş [fr.< ar.].

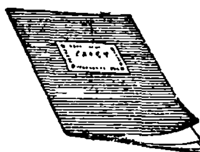
○**CAIE** *sf. Trans. Maram.* ① = GAIE ¶ ② CAIA-GĂINILOR = VINDEREU [ung. kánya].

CAIER (*pl.*-re) *sn.* Fuior (de cînepă, in, lînă, etc.) ce se pune în furcă spre a se toarce (▣ 720): **într'o zi îi dă un ~ de lînă neagră să-l spele pînă l-o albi** (VLAH.).

Fig. 720. Caier.

CĂIESC *adj.* De c a i (mai adesea în nume de boale şi în descîntece): **brîncă căiască** (CANT.); **bubă căiască** (ŞEZ.).

***CAIET** (*pl.*-te) *sn.* Făscioară de foi de hîrtie albă sau liniată, în care şcolarii îşi scriu lecţiunile, în care se redactează sau se însemnează ceva (▪ 721): **îndată am gătit ~e, condeie nouă... nimic n'am uitat** (NEGR.); **~ de sarcini,** condiţiunile la care sînt supuşi semnatarii unui contract de întreprindere [fr. c a h i e r].

Fig. 721 Caiet.

***CAIEŢEL** (*pl* -ele) *sn. dim.* CAIET.

† **CAIFET** (*pl.*-turi) *sn.* ① † Înfăţişare, mutră: **priveşte-mă şi vezi, am eu ~ de hoţ?** (FIL.) ¶ ② ‡ Port, costum, îmbrăcăminte ¶ ③ † Lux: **ce cai, ce trăsuri, ce ~!** (GN.) [tc. k y i a f e t].

CĂIGANĂ *sf. Băn.* ✕ Ochiuri (mîncare de ouă) [srb. k a i g a n a < tc.].

CAIMAC (*pl.*-acuri) *sn.* ✕ ① Coaja groasă ce prinde laptele fiert pe deasupra ¶ ② ✕ Spuma ce se formează deasupra cafelei turceşti, după ce a fiert: **era grozav de tabietlîu la cafea; trebuia să fie cu ~ mult** (BR.-VN.) ¶ ③ *Pr. ext.* ✕ Ceea ce stă pe deasupra şi e mai bun într'o mîncare ¶ ④ Ⓕ *F* Cei ce, prin însuşirile lor, se găsesc în fruntea celorlalţi [tc.].

‡ **CAIMACAM** *sm.* ① Locţiitor al marelui Vizir, însărcinat cu paza oraşului şi cu conducerea trebilor Împărăţiei (▣ 722) ¶ ② Locţiitor al Domnului, în lipsa acestuia sau pînă la instalarea altuia nou: **Ureche Logofătul, ce era ~ la scaun, pînăva veni Domn în ţară** (N.-COST.) [tc.].

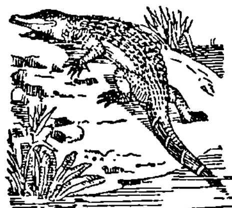

Fig. 722. C. Caimacamul din Silistra, împreună cu cadiul (Valerio, 1854).

‡ **CĂIMĂCĂMIE** *sf.* Locotenenţă domnească: **să alcătuiţi ~ şi să căutaţi trebile ţării cu osîrdie şi dreptate** (GN.) [c a i m a c a m].

***CAIMAN** *sm.* Specie de crocodil, foarte vorace, cu botul lung, din apele Americei şi ale Chinei, numit şi „aligator" *(Alligator)* (▣ 723 [fr.].

CĂINA (-nez), **CĂINI** (-nesc) 1. *vb. tr.* ① (A compătimi: **căina bieţii boi, că nu fuseseră adăpaţi de o zi şi înmătate** (D.-ZAMF.) ¶ ② A tîngui, a jeli, a boci: **după ce ne-a căinat şi ne-a plîns bunica după obiceiul ei** (CRG.).

2. *vb. refl.* A se jeli, a se tîngui, a se boci: **au început a se văiera şi a se ~ strigînd în gura mare** (SB.); **de ce-te căineşti, băieţele, şi te amăreşti?** (ISP.) [vsl. part. k a j a n ŭ < k a j a t i s ę].

Fig. 723. Caiman.

CĂINIC *adj.* De plîns, de compătimit, vrednic de milă: **o ~ul de mine!** (ISP.) [vsl. part. k a j a n ŭ < k a j a t i s ę].

CĂINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Faptul de a se c ă i ¶ ② Părere de rău pentru o faptă săvîrşită: **mă face să vărs lacrimi de ~** (NEGR.).

CAIS *sm.* Pom fructifer, originar din China şi importat din Armenia în Europa; produce nişte fructe foarte gustoase, numite „caise" *(Prunus armeniaca)* (▣ 724) [ngr. < tc.].

Fig. 724. Cais.

Fig. 725. Caisă. *a)* Floarea.—*b)* Fructul.

CAISĂ (*pl.*-se) *sf.* Fructul c a i s u l u i (▣ 725).

CAISIU *adj.* De coloarea c a i s e i.

○**CAISÎN** *sm. Băn.* = CAIS.

CAISÎNĂ (*pl.*-ne) *sf. Băn.* = CAISĂ [ung. k a j s z i n (b a r a c k)].

CĂIŞORI *sm. pl. dim.* ① C a i mititei; mai adesea cu înţeles desmierdător: **să ne oprim aci niţel... să ne mai odihnim şi ~ii** (ISP.) ¶ ② Joc de noroc, uzitat în cazinouri, în care mai mulţi căişori de metal se învîrtesc în jurul unor piste circulare, imitînd alergările de cai (▣ 726).

Fig. 726. Căişori.

CĂIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Scufiţă de copil, care se leagă pe sub bărbie ¶ ② *Trans.* Căciulă (neagră) pe care o poartă ţăranii Jieni ¶ ③ *Trans.* Vechiu acoperemînt al capului, purtat de nevestele mai în vîrstă, alcătuit dintr'un fel de săculeţ în care se aşeza părul din vîrful capului; peste căiţă se îmbrobodeau apoi cu o cîrpă albă (PĂC.) (▣ 727) ¶ ④ Membrană pe care o au unii copii pe cap, cînd se nasc: **copilul care se va naşte în ~ va fi norocos** (GOR.); *de aci*, **născut cu ~,** copil cu noroc [srb. k a i c a, blg k a j c a].

Fig. 727. Căiţă.

○**CĂIUŞ** (*pl* -şe,-şuri) *sn. Mold.* Cureluşă, făşie de piele (NEC.), (RV.-CRG.) [tc. k a y š].

***CAKEWALK** *sbst.* (*cit.* keik-uoc) Numele unui dans modern, cu mişcări foarte destrăbălate: **nu ştie franţuzeşte, nici nu dansează bostonul şi ~** (CAR.) [engl.].

CAL (*pl.* cai) *sm.* ① Mamifer erbivor, domestic, care slujeşte omului la călărit, la tras şi la dus poveri (▪ 728): **~ de călărie, ~ de ham, ~roib;** Ⓟ: **~ul de dar nu se caută pe** (*sau* **la**) **dinţi,** la lucrul dăruit, nu prea se ia în seamă cusururile; **~ul are patru picioare, şi tot se poticneşte,** şi cei mai deştepţi, cei mai

iscusiţi pot greşi; ~ul (*sau* armăsarul) bun se vinde din grajd (☛ARMĂSAR); ~ul fără căpăstru cade în prăpastie, cei lipsiţi de sfătuitori buni sînt expuşi să greşească; vrei, ~ule, orz? nu e nevoie să mai întrebi pe cineva, cînd vrei să-i faci un bine; a face din ~ măgar, a înjosi pe cineva, a-l aduce într'o stare, a-i crea o situaţie mai puţin vrednică; a ajunge din ~ măgar, a ajunge jos de tot dintr'o treaptă înaltă, a scăpăta; a spune cai verzi pe pereţi, a povesti lucruri de necrezut, a îndruga la nimicuri;

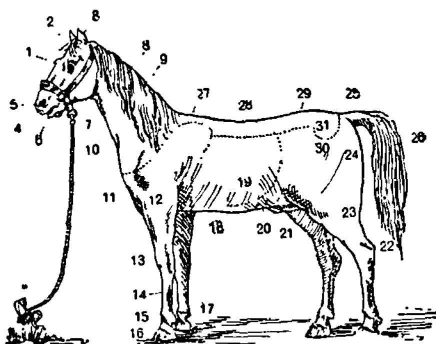

Fig. 728. Cal.
1. Ochiu.—2. Frunte.—3. Urechi.—4. Bot.—5. Nări. 6. Gură.—7. Falcă.—8. Coamă.—9. Grumaz.—10. Git.—11. Piept.—12. Arm, coapsă, spate dinainte. 13. Genunchiu.—14. Fluer, ţurloiu.—15. Chişiţă. 16. Copită.—17. Pinten.—18. Iie.—19. Burtă, pintece, foale.—20. Coarde.—21. Sulac.—22. Cot, ciiu. 23. Arm, coapsă, but, spata dinapoi.—24. Cur, buci.—25. Rădăcina coadei.—26. Coadă.—27. Greabăn.—28. Şale, spinare.— 29. Crucea şalelor.—30. Sapă.—31. Şold.

☛ ALERGA², BĂTAIE ③, BOT, BREAZ, BUIESTRU, JUCA, POŞTĂ, POTCOAVĂ ¶ ② De-a caii *sau* de-a calul, joc de copii în care unul înfăţişează calul, iar celălalt îl încalecă sau îl mînă, făcîndu-l să alerge ¶ ③ Aparat de lemn, de forma unui cal, peste care se învaţă cineva a face sărituri, în sălile de gimnastică (729) ¶ ④ Figură în jocul de şah, care reprezintă un cap de cal (730) ¶ ⑤ *Trans.* Suport de fier pe care se aşază lemnele în vatra cuptorului ¶ ⑥ *pl.* Cele două lemne orizontale pe care se sprijineşte coşul morii ¶ ⑦ Unitate de măsură care reprezintă puterea unui motor capabil de a ridica, într'o secundă, 75 de kgr. la o înălţime de un metru: un motor de 300 de cai ¶ ⑧ CAL-DE-MARE, mic peşte de mare al cărui cap seamănă cu capul de cal, numit şi „hipocamp" *(Hippocampus)* (731) ¶ ⑨ CALUL-DRACULUI, CALUL-POPII, CAL-DE-APĂ gen de insecte nevroptere, caracterizate prin colorile lor metalice admirabile, în care domină albastrul, roşul şi verdele; au corpul lung şi subţire şi aripi colorate şi împestriţate cu pete frumoase; trăesc mai ales pe deasupra bălţilor şi la ţărmurile rîurilor *(Libellula)* (732) ¶ ⑩ COADA-CALULUI¹·² ☛ COADĂ; — IARBA-CAILOR = FLOCOŞICĂ¹; — SUDOAREA-CALULUI, ASUDUL-CALULUI = OSUL-IEPURELUI; — PAŞTILE-CALULUI¹ *sau* PAŞTILE-CAILOR² = TRAISTA-CIOBANULUI; — PAŞTILE-CALULUI³ = STUPIŢUL-CUCULUI ¶ ⑪ Ⓟ Paştile calului *sau* Paştile cailor, Paştile Blajinilor (☛ BLAJIN); *F*: la Paştile cailor, niciodată [lat. c a b a l l u s].

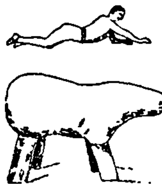
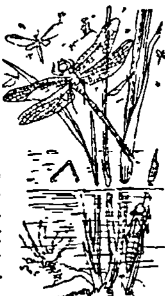

Fig. 729. Cal de gimnastică.

Fig. 730. Cal.

Fig. 731. Cal-de-mare.

Fig. 732. Calul-dracului.

*CALĂ (*pl.*-le) *sf.* Compartimentele din fundul corăbiei sau vaporului: îi ascundem în ~... şi o pornim din port în port (I.-GH.) [fr.].

CALABALÎC (*pl.*-icuri) *sn* ① † Gloată, mulţime: se strecură prin ~ şi le dete pe sub ascuns o copaie de mere (ISP.) ¶ ② † Gălăgie, zarvă: da ce-a zice de mine lumea? bărbatul meu a face un ~! NEGR.) ¶ ③ Grămadă de lucruri de casă sau de îmbrăcăminte, trîntite în desordine, sau transportate claie peste grămadă: care, căruţe şi caleşti încărcate cu lume şi cu ~uri (I.-GH.); *pr. ext.* haine şi lucruri de casă, catrafuse, bagaje: casa 'n care avem să ne transportăm ~ul (CAR.) [tc.].

*CALABREZ 1. *adj.* ● Din Calabria, privitor la Calabria: cu o pălărie ~ă pe o ureche... era bărbat în toată puterea (D.-ZAMF.)

2. *sm.*, CALABREZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Locuitor, locuitoare din Calabria [it.].

○ CALACAN, CĂLACAN, CĂLĂCAN *sbst. Mold. Bucov.* = CALAICAN: fierbi coajă de arin... fără calacan şi moi călepele (VOR.); hîrbul cu călacan şi tot ce trebue unui ciubotar (CRG.) [ngr. χαλκάνθι].

○ CALACATÎRI *sm. pl. Mold.* Ⓟ *iron.* Încălţăminte grosolană, mare şi diformă [c a + l a + c a t î r i].

CALAF, CĂLAF = CALÎF.

CALAFAT *sm.* ① Stinghia bătută în curmeziş la fundul butoiului (☛ FUND) ¶ ② *Olten.* Fund mic de putinică ¶ ③ Cîlţi cu care se astupă crăpăturile dintre scînduri (la o luntre, la o corabie): spărsese luntrea în fund, scoţînd ~ul dintre două scînduri (S.-ALD.) [ngr. καλαφάτης].

CĂLĂFĂTUI (-uesc) *vb. tr.* A astupa cu cîlţi crăpăturile dintre scîndurile unei corăbii şi a le unge cu păcură, spre a nu lăsa apa să pătrundă printre ele: corăbierul care... găuricea... cu vreme nu călăfătueşte (CANT.) [ngr. καλαφατίζω].

CALAICAN *sbst.* Sulfat fieros, de coloare verde când e cristalizat, numit şi „vitriol verde" se întrebuinţează la prepararea cernelii şi ca desinfectant [c a l a c a n].

CĂLAIU (*pl.*-aie) *sn Băn.* ① Smalţ (la o oală) ¶ ② Oala smălţuită [srb. k a l a j].

○ CALAMANDROS *sbst. Mold.* *F* Harababură, gălăgie, neorînduială: d'apoi cu smintinitul oalelor, ce ~ făceam! (CRG.).

○ CĂLĂMARĂ ☛ CĂLIMARĂ.

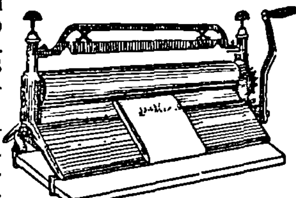
*CALAMBUR (*pl.*-ururi) *sn.* Glumă întemeiată pe un joc de cuvinte, pe o asemănare de sunete, pe un echivoc: Anecdota, ~ul—acolo fiind la preţ, Cată-le prin almanahuri, şi vei trece de isteţ (VLAH.) [fr.].

*CALAMINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Minereu de zinc format dintr'un amestec de silicat şi de carbonat de zinc [fr.].

*CALAMITATE *sf.* ① Mare nenorocire obştească: sosirea acestui Domn în Bucureşti a fost semnalul a mari calamităţi pentru ţară (I.-GH.) ¶ ② Pacoste grozavă [fr.].

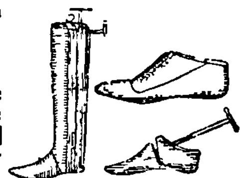
*CALAMITOS *adj.* Plin de calamităţi [fr.].

*CALANDRU (*pl.*-re) *sn.* Maşină de presat şi lustruit stofele (733) [fr.].

Fig. 733. Calandru.

CALAPĂR, CĂLĂPĂR *sm.* = CALOMFIR: Chica ta-i numai d'un păr, Buzele de calapăr (IK.-BRS.) [srb. k a l a p e r].

CALAPOD (*pl.* - oade) *sn.* ① Lemn cioplit de forma piciorului, de care se serveşte cizmarul (734): adesea trebue să fure ~ ul cu cizmă cu tot (VLAH.) ¶ ② *Băn.* Bucăţică de lemn tăiată dintr'un copac ¶ ③ Ⓕ Formă, tipar, chip: expresiunea lor nu este după calapoadele şcoalei dumitale (CAR.) [ngr. καλαπόδι].

Fig. 734. Calapoade.

○CALARABĂ, CALARAMBĂ (*pl.*-be) *sf. Trans.* ♣ Gulie [ung. k a l a r á b < germ.].

CĂLĂRAŞ *sm.* ① ⚔ ‡ Corp de călăreţi sub comanda Marelui-Spătar ¶ ② ⚔ † Soldat de cavalerie, cavalerist, întrebuinţat mai 'nainte la paza satelor, ca jandarm rural (▣ 735): **ai să vezi mîine, cum au să te lege ~ii cot la cot** (D.-ZAMF.) ¶ ③ *Bucov.* †Călăreţ (MAR.) [c ă l a r e].

Fig. 735. Călăraş.

CĂLĂRĂŞIE *sf.* Ⓟ ⚔ Cavalerie.

‡ **CĂLĂRĂŞIME** *sf.* ⚔ *col.* CĂLĂRAŞ. Cavalerie: **au adus cîteva polcuri de cazaci... şi ~a şi lefecii** (NEC.).

CĂLARE, ‡ CĂLARIU *adj.* şi *adv.* ① Încălecat (pe cal, pe un alt animal, pe un băţ, etc.): **a umbla ~; tinerii... călări pe rotaşii din stînga, dau chiote în goana cailor** (DLVR.); **~pe băţ;** ☛ **IAPĂ** ¶ ② **De-a'n călarele,** *loc. adv.* Stînd călare, încălecat: **vorbi cu Făt-Frumos d'a'n-călarele şi se înţeleseră la cuvinte** (ISP.) [lat. c a b a l l a r i u s].

Fig. 736. Călăreţ muntean din vremea lui Mihai-Viteazul.

Fig. 737. Călăreţ român din sec. al XVIII-lea.

CĂLĂREAŢĂ ☛ CĂLĂREŢ.

CĂLĂREŞTE *adv.* C ă l a r e, de-a'n călarele: **La tăgădăul de peşte, Beau voinicii ~** (IK.-BRS.).

CĂLĂREŢ, CĂLĂREAŢĂ (*pl.*-eţe) *adj.* şi *sm. f.* Care umblă călare; soldat călare (▣ 736, 737): **oaste călăreaţă ; e bun ~; e o călăreaţă fără pereche** [lat. c a b a l l a r i c i u s].

CĂLĂRI (-ăresc) *vb. intr.* A umbla c ă l a r e.

CĂLĂRIE *sf.* ① Arta de a călări ¶ ② Deprinderea calului de a purta pe călăreţ: **cal de ~** [c ă l a r e].

CĂLĂRIME *sf.* ⚔ Oaste călăreaţă, cavalerie [c ă l a r e].

CĂLĂRIT *sbst.* Călărie, arta de a călări: **încet, încet se deprinse cu primejdia ~ului** (GN.) [c ă l ă r i].

CĂLĂTOR, CĂLĂTOARE *adj.* şi *sm. f.* ① Care călătoreşte, care se află în călătorie, care are obiceiul de a face călătorii depărtate; Ⓟ: **Baba călătoare, N'are sărbătoare** (☛ **BABĂ**) ¶ ② **Păsări călătoare,** păsări care pleacă toamna în ţări mai calde şi se 'ntorc odată cu venirea primăverii ¶ ③ Ⓕ: **pe mirişti şi pe şesuri alunecă încet umbrele călătoare ale norilor** (VLAH.) ¶ ④ Ⓟ: **călătorului îi şade bine cu drumul** (BR.-VN.), cine a pornit la drum nu trebue prea mult să se odihnească [c a l e (formaţiune analoagă cu a megl. **drumător** < **drum**) + suf. - ă t o r].

CĂLĂTORI (-oresc) 1. *vb. intr.* ① A face o călătorie; a merge într'o ţară depărtată: **am călătorit mult prin ţările din apus** ¶ ② Ⓕ A se mişca pe cer, străbătînd spaţiuri imense: **cîţiva nori fumurii călătoresc încet pe bolta albastră a cerului** (VLAH.).

2. *vb. refl.* Ⓕ A pleca pe-aci încolo, a se duce (în altă parte): **nu trecu mult, şi zina se călători** (CRG.) [c ă l ă t o r].

CĂLĂTORIE *sf.* ① Drum pe care-l face cineva (cu trenul, cu vaporul, cu automobilul, etc.) într'un loc depărtat, într'alt oraş sau într'altă ţară: **a pleca în ~; ~ pe mare** ¶ ② Descrierea locurilor văzute de un c ă l ă t o r şi a întîmplărilor vrednice de însemnat din timpul drumului.

CALĂU, CALĂU *sm.* ① Individ însărcinat să execute pe cei condamnaţi la moarte, gîde: **vechiul calău al baronului... face sgomot ascuţindu-şi satirul** (I.-GH.) ¶ ② *F* Om crud, vărsător de sînge [ţig. k a l ó „Ţigan", calăii, în vechime, fiind mai toţi Ţigani].

CĂLĂUZĂ (*pl.*-ze) *sf.*, *Mold.* CĂLĂUZ *sm.* ① Cel ce însoţeşte pe cineva în cale, în munţi, etc. spre a-i arăta drumul: **eram cu toţii călări... pe drumul Ceahlăului, întovărăşiţi de doi călăuzi care ne duceau merindele** (GN.); Ⓟ: **la satul ce se vede, călăuză nu trebue** (PANN) ¶ ② *Pr. ext.* Cel ce îndrumează pe cineva în viaţă, în afaceri, dîndu-i poveţe, sfătuitor ¶ ③ Titlu dat unei cărţi ce cuprinde poveţe şi sfaturi: **Călăuza automobilistului** [tc. k a l a u z].

CĂLĂUZI (-zesc) *vb. tr.* ① A întovărăşi pe cineva spre a-i arăta drumul, a servi de c ă l ă u z ă: **zise vizitiilor să se ţie pe urma lui, că el îi va ~** (ISP.) ¶ ② *Pr. ext.* A îndrepta, a conduce. a îndruma: **două diguri... călăuzesc valurile canalului în lăuntrul mării** (VLAH.) ¶ ③ Ⓕ A povăţui, a da sfaturi.

CĂLĂUZITOR 1. *adj. verb.* CĂLĂUZI. Care călăuzeşte.

2. *sm.* Cel ce călăuzeşte, călăuză, **se lăsa purtat... de pasul hotărît şi neostenit al ~ului** (DEM.)

○**CĂLĂVÎC** *sm. Băn.* Bucăţică de lemn tăiată dintr'un copac.

○**CĂLBĂGIOS** *adj. Băn.* = GĂLBEJOS [c ă l b a z ă].

CĂLBĂJOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ♣ = GĂLBEJOARĂ.

○**CĂLBAZĂ**, CĂLBEAZĂ *sf.* ① 🐑 = GĂLBEAZĂ ¶ ② *Trans. Bucov.* ♣ Un fel de muşchiu ce creşte prin locuri umede, pe fîntîni, pe ziduri şi pietre, numit şi „muşchiu-de-fîntînă" sau „fierea-pămîntului" (*Marchantia polymorpha*) (▣ 738).

Fig. 738. Călbază.

○**CĂLBEJIT** = GĂLBEJIT [c ă l b e a z ă].

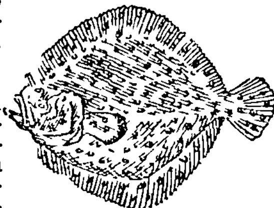
***CALC** (*pl.*-curi) *sn.* ✎ Desen reprodus cu ajutorul unor hîrtii transparente, numite **hîrtie de ~** [fr.].

***CALCA** (-chez) *vb. tr.* A reproduce (un desen) cu ajutorul calcului [fr. c a l q u e r].

CĂLCA (calc) 1. *vb. tr.* ① A apăsa cu piciorul, cu călcîiul: **~ pe picior, pe bătături; şarpele, pînă nu-l calci pe coadă, nu se 'ntoarce să te muşte** (PANN) ¶ ② A strivi, a sfărîma cu picioarele: **~ strugurii; îşi suflecă mînecile, călcă lut şi lipi cuptiorul** (CRG.); **l-au călcat caii;** *de aci, pr. ext.*: **l-a călcat roata, l-a călcat o trăsură; vitele au călcat iarba**; Ⓕ: **să nu mai apuc să calc iarbă verde!** (BR.-VN.) să nu mai ajung (pîn' atunci), să mor ¶ ③ A umbla, a străbate cu piciorul: **mai sînt ţinuturi pe pămînt care n'au fost încă călcate de picior de om** ¶ ④ A netezi, apăsînd cu un fier cald: **~ rufe, haine** ¶ ⑤ A intra, a pătrunde într'un loc (cu intenţiuni bune sau rele), a pune piciorul într'un loc: **i-a poruncit să nu-i mai calce pragul** (CAR.); **nu-ţi mai calc casa** ¶ ⑥ A veni fără de veste undeva sau la cineva: **peste vre-o opt zile, m'a călcat d. Guţă Iar** (CAR.) ¶ ⑦ Ⓕ A da (o nenorocire. etc.) peste cineva: **l-a călcat nevoia**; mai adesea în blesteme: **călca-te-ar nevoia!** ¶ ⑧ A năvăli pe neaşteptate într'un loc, spre a prăda: **cînd te calcă hoţii, cinstea nu te opreşte de a te lupta în contra lor** (ALECS.) ¶ ⑨ A trece fără a avea voie, dincolo de hotarele unui loc: **pînă azi, nici un muritor n'a cutezat să calce hotarele mele pînă aicea** (ISP.); *de aci*, a ocupa cu puterea şi pe nedrept, a-şi întinde posesiunea pe un loc străin: **~ moşia cuiva** ¶ ⑩ A viola, a infringe, a atinge ce trebue respectat: **~ jurămîntul (de credinţă); ~ legea; ~ drepturile, poruncile cuiva; unde să calce ea cuvîntul bucătăriţei?** (ISP.); *cu mai multă tărie*: **~ în picioare** (*o învoială, o lege*, etc.), *a)* a nu vrea să ţie seamă, *b)* a viola, a infringe, a sfărîma ¶ ⑪ A sări peste (*vorb.* de păsări), spre a fecunda: **cocoşul a călcat găina** ¶ ♣ A îndrepta dinţii ferestrăului.

2. *vb. intr.* ① A pune piciorul într'un loc, a veni undeva: **Să nu-mi calci în curte, că-ţi sparg capu 'ndată** (PANN); **în casa ce se deschide cu cheia de aur, să nu-ţi calce pi-**

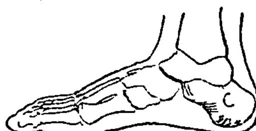
ciorul (ISP.) ¶ ② A păși, a umbla: **călca înțepată și cu trupul țeapăn** (ISP.); **Ce mîndru calc și radios!** (VLAH.); Ⓕ: **∼ a popă, ∼ popește, ∼ a mare**, a se arăta fălos, țanțoș, a-și lua aere; **∼ strîmb**, *a)* a face un pas greșit, *b)* a face o faptă nepermisă, a viola credința conjugală; **∼ în străchini**, *a)* a umbla fălos, *b)* a alerga după aventuri amoroase; **∼ pe urmele cuiva**, a-i semăna (în ce privește faptele), a imita în totul faptele, purtarea cuiva ¶ ③ Ⓕ **A-și ∼ pe inimă**, a lua (în cele din urmă) o hotărîre, învingînd teama de urmările ei [lat. c a l c a r e].

Fig. 739. Calcan.

CALCAN¹ *sm.* ① Pește de mare din genul *Pleuronectes*, caracterizat prin poziționea ochilor pe partea stîngă, prin corpul turtit, de formă romboidală, și acoperit, pe o parte, cu solzi foarte tari (*Rhombus maeoticus*) (▣ 739) ¶ ② **∼-MIC**, varietate a acestui gen, cu corpul mai mic, numit și „pisi" *(Rhombus laevis)* (▣ 740) [tc. k a l k a n b a l y k „pește cu pavăză"].

Fig. 740. Calcan-mic.

CALCAN² (*pl.*-ane) *sn.* ① ‡ Pavăză (*în spec.* ca podoabă la cai): **cai domnești împodobiți... cu ∼e de argint, suflate cu aur** (FIL.) ¶ ② Zid înalt, fără deschizături de uși sau ferestre, de obiceiu la spatele și la părțile laterale ale clădirilor [tc.].

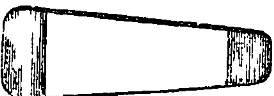

Fig. 741. C. Calcaneum.

***CALCANEUM** *sbst.* Osul călcîiului, cel mai gros din cele șapte oase ale tarsului (▣ 741) [lat.].

***CALCAR** *sbst.* Piatră de var, rocă compusă din carbonat de calciu și care, calcinată în cuptoare, se preface în var [fr. c a l c a i r e].

CĂLCARE *sf.* ① Faptul de a c ă l c a, rezultatul acestei acțiuni ¶¶ Ⓒ **NECĂLCARE** ¶ ② *Spec.* Năvălire într'un loc cu intențiunea de a prăda: **se întîmplase peste noapte o ∼ cu omor în banul unui jidov** (CAR.).

***CALCAROS** *adj.* De calcar, ce conține calcar: văros [fr.].

Fig. 742. Scîndură de călcat.

CĂLCAT *sbst.* Faptul de a călca, călcare: **∼ul strugurilor; fier de ∼; scîndură de ∼** (▣ 742).

CĂLCĂTOR 1. *adj. verb.* **CĂLCA**. Care calcă (în toate înțelesurile).

2. **CĂLCĂTOR** *sm.* ① Cel ce calcă: **∼ de legi; ∼ de jurămînt** ¶ ② Lin în care se calcă strugurii (▣ 743) ¶ ③ Scîndurica de sub scaunul de doage, numită și „tălpigă", pe care dogarul pune piciorul cînd lucrează doagele ¶ ④ *pl.* Scîndurelele pe care țesătoarea pune picioarele ca să schimbe ițele; numite mai adesea „iepe" sau „tălpigi" (☛ **RĂZBOIU**).

Fig. 743. Călcător.

3. **CĂLCĂTOARE** *sf.* ① Vas în care se calcă strugurii, numit și „jghiab" ¶ ② Scîndura pe care olarul calcă lutul cu picioarele.

4. **CĂLCĂTOREASĂ** *sf.* Femeie care calcă rufele [lat. c a l c a t o r i u s, -a, -u m].

CĂLCĂTORIE *sf.* Loc, atelier unde se calcă rufe [c ă l c ă t o r].

CĂLCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a călca; *în spec.* rezultatul călcării ¶ ② Urma produsă prin călcare, urmă de picior: **călcături de iepuri** ¶ ③ Chipul cum calcă cineva cînd umblă ¶ ④ ‡ Năvălire, pustiire (CANT.) (LET.) ¶ ⑤ Ⓟ Epilepsie [lat c a l c a t u r a].

CALCAVURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Cureaua cu care cizmarul ține strînsă pe genunchiu încălțămintea la care lucrează ¶ ② Ⓟ Bătaie, trînteală: **în loc de bucate, îți mînca o ∼ de cele tătărești** (ALECS.).

Fig. 744. Calcea-calului.

CALCE¹ *sf.* ① Plantă cu frunze groase, lucitoare, cu flori mari galbene-aurii, care crește prin bălți și pe locuri umede; numită și „calcea-calului", „scalce", „bulbuc(ei)", „capră-nemțească" *(Caltha palustris)* (▣ 744) ¶ ② **∼-MARE = ROSTOPASCĂ**; **∼-MICĂ = UNTIȘOR¹** [lat. c a l x, c a l c e m].

***CALCE²** *sf.* Var [lat.].

***CALCEDONIE** *sf.* Piatră de felul agatului, de un alb lăptos, puțin albăstruiu [fr. c h a l c é d o i n e].

***CALCHIA** (-iez) *vb. tr.* ① A reproduce (un desen) prin calc ¶ ② Ⓕ A copia întocmai [fr. c a l q u e r].

***CALCINA** (-nez) *vb. tr.* ① A preface piatra calcaroasă, cu ajutorul focului, în var ¶ ② *Pr. ext.* A supune un metal, o substanță oare-care, la acțiunea unui foc intens, fără ca în reacțiunea ce are loc să intervină oxigenul [fr.].

***CALCINAȚIUNE**, ***CALCINAȚIE** *sf.* Faptul de a calcina; rezultatul acestei acțiuni [fr.].

***CALCITĂ** *sf.* Carbonat de calce natural [fr.].

***CALCIU** *sbst.* Metal foarte ușor, foarte oxidabil, descoperit de Davy în 1808, se găsește sub formă de carbonat de calciu (calcar, marmoră cretă, stalachte), sulfat de calciu, etc. [fr.].

○ **CĂLCÎIA** (-iez) *vb. intr. Trans.* A umbla, a merge: **după ce mai călcîiă o postată de loc, i se ivi ochilor curtea împăratului** (RET.) [c ă l c î i u].

CĂLCÎIAȘ, *Mold.* **CĂLCÎIEȘ** (*pl.*-șe) *sn. dim.* **CĂLCÎIU**.

CĂLCÎIU (*pl.*-iie) *sn.* ① Partea dinapoi a piciorului cu care se calcă (☛ **PICIOR**): **s'a înțepat cu un ghimpe la ∼**; Ⓟ: **a-i sfîrîi călcîiele** (ISP.), a alerga foarte iute; **a se întoarce într'un ∼**, a lucra iute, fără a pierde vremea, a fi foarte harnic; (☛ **APRINDE² ⑩**) ¶ ② = **CALCANEUM** ¶ ③ *Pr. ext.* Picior: **le ardea la amîndoi pămîntul sub călcîie** (GRIG.); **se încinse o horă strașnică, de săreau scîntei de subt călcîie** (DLVR.) ¶ ④ Partea ciorapilor sau a încălțămintei ce acopere călcîiul ¶ ⑤ Lovitură dată cu călcîiul: **strînse frîul calului... îi dete călcîie și... se repezi asupra acelui balaur** (ISP.); ☛ **IAPĂ**) ¶ ⑥ *Pr. anal.* Capătul dinapoi al tălpii de la sanie ¶ ⑦ *Pr. anal.* Plazul plugului ¶ ⑧ *Mold.* O bucată mare de mălaiu, de mămăligă ori de pîine (RV.-CRG.) (MERA) ¶ ⑨ Extremitatea inferioară a catartului [lat. c a l c a n e u m].

***CALCOGRAF** *sm.* Săpător, gravor pe plăci de cupru [fr.].

***CALCOGRAFIE** *sf.* Gravură pe plăci de aramă [fr.].

***CALCOPIRITĂ** *sf.* Mineral verde-galben, de coloarea bronzului lăsat la aer, alcătuit din sulfură de cupru și de fier [fr. c h a l c o p y r i t e].

***CALCOZINĂ** *sf.* Mineral cu luciu metalic, de coloarea oțelului, alcătuit din sulfură dublă de cupru și fier [fr. c h a l c o s i n e].

***CALCUL** (*pl.*-ule) *sn.* ① ± Socoteală (și Ⓕ) ¶ ② ± **∼ infinitezimal** (compus din calculul diferențial, integral și al variațiunilor), parte a matematicilor superioare (numită și analiză matematică) care are ca scop studiul proprietăților funcțiunilor, plecînd de la variațiunile infinit de mici ale lor ¶ ③ Grăunțe mai mici sau mai mari de piatră ce se depun în rinichi, în bășica urinară, în ficat [fr. < lat.].

***CALCULA** (-lez) *vb. tr.* ① ± A socoti, a face socoteală (sau socoteli) ¶ ② Ⓕ A chibzui, a se gîndi la urmările unui lucru, unei fapte [fr.].

***CALCULABIL** *adj.* ± Ce se poate calcula ¶¶ Ⓒ **INCALCULABIL** [fr.].

***CALCULATOR**, **-TOARE** *adj.* și *sm. f.* ① ±

Care se ocupă cu calculul, cu socoteli ¶ ③ Ⓕ Chibzuit [fr.].

○**CALCUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* *Maram.* = CALCE¹①: Frunză verde de ~, Mîndru-i cu două drăguță (BRL.).

CALD 1. *adj.* ① Care are sau produce căldură: locul e ~; apă ~ă; ☞ BATE ¶ ② Călduros: zi ~ă ¶ ③ Care ține cald, care nu lasă căldura corpului să se piarză: haină ~ă; plapomă ~ă ¶ ④ Ⓕ Înfocat, arzător: inimă ~ă; iubire ~ă ¶ ⑤ Proaspăt: pîine ~ă; Ⓕ: vă aduc noutăți calde.

2. *sbst.* Căldură: nu sufere nici ~ul nici frigul; ieri a fost frig, azi e ~; nu mi-e ~; experiență la ~; a ține(a) ~, a ține(a) de ~, a aduce căldură, a păstra căldura corpului; Ⓕ: nu-mi ține de ~, nu mă interesează, nu mi-e de nici un folos; a-l lua cu ~, a fi cuprins de accese de căldură febrilă; Ⓕ: asta nu-mi face nici ~ nici rece, asta mă lasă indiferent, nu-mi pasă de asta [lat. caldus].

Fig. 745. Căldărar.

CALDA (DE-A) *sbst.* Numele unui joc de copii, numit și „de-a fripta".

CĂLDĂRAR *sm.* ① ⊕ Cel ce face și vinde căldări sau alte vase de aramă (▣ 745) ¶ ② *Olten.* Parul de care e atîrnat lanțul căldării.

CĂLDĂRĂRESC *adj.* De căldărar.

CĂLDĂRĂRIE *sf.* ⊕ Atelierul, prăvălia unde se fabrică și se vînd căldări sau alte vase de aramă.

CĂLDĂRAȘ¹ *sm.* *Băn.* = CĂLDĂRAR①.

CĂLDĂRAȘ² *sm.* =BOTROȘ [lat. vulg. *cardillus, (= clas. carduelis) devenit *cărdel, *dim.* *cărdelaș, de unde, prin etimologie populară, căldăraș].

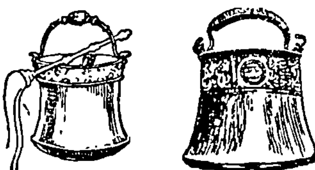
CĂLDĂRĂU *sbst.* *Trans.* (VIC.) = CĂLDĂRAR②.

CĂLDARE (*pl.*-ări) *sf.* ① Vas, mai adesea de aramă, cu toarta în belciuge, pentru fiert sau încălzit ceva (▣ 746); ☞ OALĂ ¶ ② Cazan de spirt [lat. caldaria].

Fig. 746. Căldare.

CALDARÎM (*pl* -îmuri) *sn.* Pardoseală de pietre (de asfalt, etc.) pe o stradă sau într'o curte, pavaj: s'a stricat ~ul: o bură de ploaie stropește ~ul încins (VLAH.).

CALDARÎMGIU *sm.* Pietrar, cel ce face caldarîmul: astă noapte doi caldarîmgii au spart păretele casei lui Avrămică (ALECS.).

Fig. 747. Căldăruși.

CĂLDĂRUȘĂ (*pl.*-ușì) *sf.* ① *dim.* CĂLDARE: atîrnă căldărușa de mămăligă în crăcane (ISP.); a face mîinile ~ (DLVR.), a împreuna mîinile în așa fel încît să formeze o concavitate ¶ ② Căldare mică cu aghiasmă pe care o duce un însoțitor al preotului, cînd umblă în prima zi a lunii din casă în casă (▣ 747) ¶ ③ Plantă ierboasă, cu flori mari, albastre, violete, roșii sau albe, plecate în jos, avînd forma unor căldăruși; e cultivată ca plantă ornamentală; numită și „cinci-clopoței", „cinci-coade", „clopoței-cornuți" „toporași" sau „candeluțe" *(Aquilegia vulgaris)* (▣ 748) ¶ ④ Varietate de struguri (JIP.).

Fig. 748. Căldărușă.

CĂLDĂRUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf. dim.* CĂLDARE.

CĂLDICEL, -ICICĂ (-ICEA), CĂLDIȘOR, *adj. dim.* CALD. Abia cald, prea puțin cald: un vînt căldicel adie (VLAH.); apă căldicică.

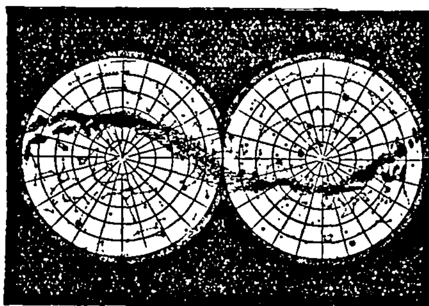
CĂLDURĂ (*pl.*-ri) *sf.* ① Temperatura ridicată a unui corp: căldura focului ¶ ② Căldura animală ☞ ANIMAL ¶ ③ ~ specifică ☞ SPECIFIC ~ latentă ☞ LATENT ¶ ④ Temperatura produsă prin acțiunea soarelui: căldurile verii; în toiul căldurilor ¶ ⑤ Ridicarea temperaturii corpului, în anumite cazuri de boală, febră: bolnavul are ~; îl ia cu ~ ¶ ⑥ Ⓕ Înfocare, înflăcărare, ardoare a simțurilor: a se ruga, a scrie, a vorbi, a apăra cu multă ~ [lat. *caldura].

CĂLDURICĂ *sf.* *dim.* CĂLDURĂ: după baie... l-am culcat la ~ (CAR.).

CĂLDUROS *adj.* ¶ ¶ Ⓒ NECĂLDUROS ¶ ① Plin de căldură; care aduce sau dă multă căldură: zilele călduroase ale verii; odaie călduroasă ¶ ② Care ține de cald: haină călduroasă ¶ ③ Ⓕ Plin de înfocare, de ardoare, de zel: apărare călduroasă; dintr'acea seară a devenit cel mai... ~ amic al României (I.-GH.).

CĂLDUȚ *adj. dim.* CALD. Abia cald, prea puțin cald, căldicel: apă ~ă.

CALE (*pl.* căi) *sf.* ① Drum pe care călătorește cineva de la un loc la altul: apucînd ~a către răsărit, s'a dus... trei zile și trei nopți (ISP.); : (doar nu te-a îmbătrînit) ~a bisericii (DLVR.), frecuentarea bisericii; Ⓟ: ~a bătută este cea mai scurtă, făcînd ca toți ceilalți, rar te expui să greșești sau să-ți atragi neajunsuri; în ~, în drum; a ieși în ~a cuiva, a întîmpina pe cineva, a ieși înaintea cuiva; ☞ ȚINE(A); a-și vedea (*sau* a-și căuta) de ~, a-și urma drumul înainte, a nu se amesteca în treburile altora (fără a fi chemat); ~ de un ceas, de o poștă, la un ceas depărtare, la o depărtare de o poștă; la ~a jumătate, la jumătate ~, la jumătatea drumului ¶ ② Călătorie: ~ bună! drum bun! (urare de călătorie); ~ bună ca bumbacul, unde-i ajunge să-ți spargi capul, urare răutăcioasă celor ce pleacă în călătorie: să nu te mai întorci niciodată ¶ ③ ~ primară, *Olten.* ~a, 'naltă (CIAUȘ.), prima vizită pe care o fac noii căsătoriți, la opt zile după cununie, la părinții tinerei neveste; ~ întoarsă, întoarcerea acasă a noilor căsătoriți de la această vizită ¶ ④ Drum, spațiu rezervat circulațiunei între sate și orașe, șosea: ~ județeană; ~ națională; căi de comunicațiune ¶ ⑤ Stradă largă în orașe și sate care se termină de obiceiu la barieră sau care e legată de o șosea națională sau județeană: ~a Victoriei; ~ Călărașilor ¶ ⑥ ~ ferată, drum pe care se află așezate șine și pe care circulă vagoane trase de locomotivă, drum de fier ¶ ⑦ *Pr. ext.* ☆ Drumul pe care-l face un astru în spațiu: ~a soarelui ¶ ⑧ Drum pe care-l face un rîu în curgerea lui: rîul oprit de stînci, își face ~ pe aiurea ¶ ⑨ ☆ Calea laptelui, ~a robilor, ~a lui Troian, fâșie alburie, neregulată, formată dintr'o mulțime nenumărată de stele, și care împarte cerul de la NE, la SV în două părți aproape egale (▣ 749): spun păgînii

Fig. 749. Calea laptelui.

să se fi alcătuit pe cer ~a laptelui, sau cum îi zicem noi pe românește, drumul robilor ori ~a lui Traian (ISP.) ¶ ⑩ Drum de urmat, mijloc de transportat: s'au expediat pe ~a poștei, pe ~a aeriană ¶ ⑪ Căi, *pl.* Canaluri, conducte prin care aerul, o substanță, etc. se introduce în corp sau se elimină dintr'însul:

căi respiratorii, căile digestive ¶ ⑫ Ⓕ Direcțiunea ce ia cugetarea sau voința omului; direcțiune în purtare: ești pe o ~ rătăcită: a se abate din ~a dreptății, ~a mîntuirii; ~a pierzării; ~a păcătoșilor ¶ ⑬ Ⓕ Mijloc: s'a înălțat pe căi rele: căile lui Dumnezeu se deosebesc de căile oamenilor ¶ ⑭ *Loc. diverse*: cu ~, cu drept, cu bine; a fi cu ~, a fi drept, a se cădea, a se cuveni; a găsi cu ~, a găsi de cuviință, a socoti că e mai bine a găsi nimerit; fără ~, *sau* rău și fără ~, pe nedrept, în contra rațiunii; afară din ~, *sau* din ~ afară peste măsură, prea mult; a sta în ~, a sta în drum, a fi piedică; a pune la ~, a regula, a aranja; a pregăti; a îngriji; a învăța, a îndemna; a se vorbi, a se înțelege, a se sfătui; *F* a pune țara la ~, a face politică, a-și da părerea asupra neajunsurilor țării din pricina relei ocîrmuiri; a o scoate la ~, a o scoate la capăt; a fi pe ~, a fi dispus, gata, în momentul (de a face ceva): a pune pe cineva pe ~, a-i arăta drumul pe care să-și poată ajunge scopul; a lua calea ~a din picioare (CIAUȘ.), a-i scuti un drum, a merge în locul lui; *Olten.* de ~a asta, de data asta [lat. c a l l i s, - l l e m].

Fig. 750. Căleap (după T. Papahagi).

CĂLEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a c ă l i; starea oțelului călit ¶ ② Ⓕ *F* Beție ușoară [c ă l i].

○**CĂLEAP** (*pl.*-epe) *sn. Mold. Bucov.* Scul de tort (▣ 750): tortul l-au depănat pe rîșchitorîn, spre a-l face ~ (CRG.).

CALEAȘCĂ, CALEAȘCĂ (*pl.* -ești) *sf.* Trăsură de lux, elegantă, pe arcuri: (▣ 751) caleașca a purces ca vîntul (NEGR.); o caleașcă mîndră se oprește în fața prăvăliei (CAR.) [rus. k o l j a s k a].

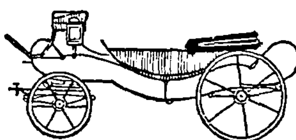

Fig. 751. Caleașcă.

CALEA - VALEA *adv.* *F* Tot mai merge, treacă-meargă, bine-rău: mai 'nainte, ~, era deprins a trăi singur, dar acum 'are să-ți cadă greu (CRG.) [c a l e a (și) v a l e a; comp.: făcu trei cruci, zise un Doamne ajută! și calea și valea (RET.)].

***CALEIDOSCOP** (*pl.* -oape) *sn.* Tub de carton sau de metal, în forma unei lunete, de-a lungul căruia sînt așezate niște oglinzi înclinate, iar în fund bucățele de sticlă de diferite colori ale căror combinațiuni, modificate la fie-care mișcare a aparatului, reflectate și multiplicate în oglinzi, oferă desenuri de toată frumusețea (▣ 752) [fr.].

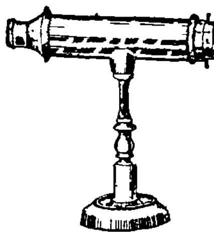

Fig. 752. Caleidoscop.

‡ **CALEM** (*pl.*-emuri) *sn.* Birou, cancelarie, administrație publică: la ce ~ slujești (FIL.) [tc. k a l e m „condeiu" < gr.].

‡ **CALEMBEC** *sbst.* Specie de arbore negru din India, cu lemn foarte mirositor: stau neguștorii cu... metanii de ~ în mînă (ALECS.) [tc.].

‡ **CALEMCHERIU** *sbst.* Postav fin, cu desenuri artistice: dascălul Chiosea... cu antereu de ~.... se primbla pe dinaintea băieților (I.-GH.) [tc. k a l e m - k i a r i].

‡ **CALEMGIU** *sm.* Scriitor la calemul Divanului, logofăt al Divanului: acești boieri... iscălesc orice anaforale le vor da calemgiii (C.-RAD.) [tc.].

***CALENDAR**, Ⓟ CĂLINDAR (*pl.*-are) *sn.* ① Carte sau tablou în care sînt însemnate, în ordinea lor, lunile, zilele și sărbătorile de peste an ¶ ② ~ul iulian (=stil vechiu), stabilit de Iuliu Cesar în anul 46 a. Cr., întrebuințat pînă în anii trecuți și la noi, ca la celelalte popoare ortodoxe, e cu 13 zile în întîrziere față de calendarul gregorian; acesta din urmă (=stil nou), stabilit în 1582 de papa Gregoriu al XIII-lea, e adoptat de mai toate popoarele din Europa ¶ ③ Ⓕ *F* A face cuiva capul călindar, a-l zăpăci [lat.].

***CALENDE** *sf. pl.* Prima zi a fie-cărei luni la Romani; Ⓕ: la ~le grecești, niciodată [lat.].

CALENDROIU, CALINDROIU *sm.* *F* Ștrengar, tînăr care se ține de ștrengării, care face pozne: măi, da calendroiu mi-ai mai fost! (ISP.); cine-i calindroiul cel botezat de făină ce mi-ai trimis? (GN.).

○**CĂLEȚCĂ** *sf. Băn.* Colivie: mierla nevrînd ziua să cânte în ~, (TICH.) [ung. k a l i t k a].

CALEVRI *sm. pl.* Pantofi groși țărănești: își vîră picioarele în ~ și iese în pragul prăvăliei (CAR.) [blg. k a l e v r a].

CALFĂ (*pl.*-fe) *sf.* Cel ce a isprăvit ucenicia (la un croitor, cizmar, etc.) și începe a practica meșteșugul: acum ești ~, ai scăpat de ucenicie (ISP.) [tc.].

***CALFATA** (-atez), CĂLFĂTUI (-uesc) *vb. tr.* = CĂLĂFĂTUI [fr.].

CĂLFIE *sf.* Ⓕ Calitatea, situațiunea de c a l f ă: Trei luni am pîn' la ~, învață-mă acum dar! (PANN).

CĂLI (-iesc) 1. *vb. tr.* ① A băga în apă fierul sau oțelul roșit în foc, spre a-i da mai multă tărie; se aplică și la sticlă: ~ sticla, a răci brusc sticla topită, spre a o face mai rezistentă ¶ ② Ⓕ A învîrtoșa, a oțeli ¶ ③ A prăji cu ceapă în grăsime: ~ varza ¶ ④ *Maram.* (PAP.) A încălzi, a fierbe.

2. *vb. refl.* *F* A se chirchili, a se îmbăta puțin: unii... se călesc întîmplător, alții... o iau dinadins la măsea (LUNG.) [vsl. k a l i t i].

***CALIBRU** (*pl.*-re) *sn.* ① Diametrul găurii unui cilindru ¶ ② Diametrul interior al țevii unei arme de foc, etc.; grosimea unui proiectil ¶ ③ Instrument cu care se măsoară calibrul (▣ 753) ¶ ④ Ⓕ *F* Valoarea, starea unei persoane sau unui lucru: își recrutează un ciocoiu tot de ~ul său (FIL.) [fr.].

Fig. 753. Calibre.
1. de giuvaergiu.
2. de fotograf.
3. de mecanic.
4. de fierar.

CALIC, -**ICĂ** (*pl.*-ce) *adj.* și *sm. f.* ① † Olog ¶ ② Sărac, lipit, milog, cerșetor: în partea aceea a locului trăia un ~ bătrîn și orb din naștere (CRG.); ce folos poți avea de la o ~ă și o desculță ca dînsa? (SAD.); Ⓟ: parcă se bat ~ii la gura lui, mănîncă, îmbucă cu atîta lăcomie, de te sperie ¶ ③ *F* Sgîrcit [vsl. k a l i k a].

CĂLICEA (*pl.*-cele) *sf. dim.* CALE.

CALICENIE *sf.* *F* Sgîrcenie [c a l i c].

CALICESC *adj.* Ca de c a l i c.

CALICEȘTE *adv.* Ca un c a l i c.

CALICI (-icesc) 1. *vb. tr.* ① † A ologi ¶ ② A sărăci, a aduce la sapă de lemn: în cîțiva ani de zile m'au calicit cu desăvîrșire (CRG.).

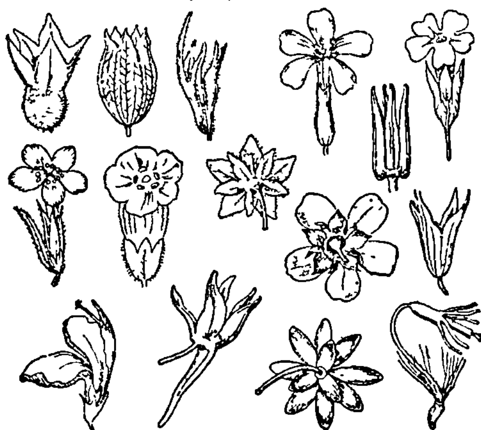

Fig. 754. Caliciuri.

2. *vb. intr.* ① A cerși, a exercita meseria de cer-

șetor: nu-i rușine oare... să calicim de la slugile noastre? (GRL.); cine nu știe că neam de neamul meu aici am calicit cu toții? (CRG.) ¶ ② A sărăci, a ajunge la sapă de lemn: a calicit cu cheltuelile, vrînd să se aleagă deputat (ALECS.).

3. vb. refl. ① A sărăci de tot: m'am calicit ca să te scap de execuție (ALECS.) ¶ ② A cerși, a cere ca un c a l i c, ca un milog ¶ ③ A se arăta sgîrcit, a se scumpi: și 'n casă te calicești pînă la lescaie, rîtane! (CAR.).

CĂLICICĂ sf. dim. CALE.

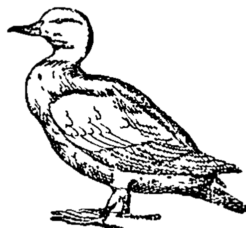
CALICIE sf. ① Sărăcie lucie: calicia e la aceia cari n'au știut să-și păstreze gălbănașii (GRL.) ¶ ② Sgîrcenie ¶¶ © NECALICIE [c a l i c].

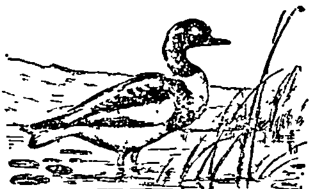
CALICIME sf. col. Mulțime de c a l i c i, toți calicii.

*__CALICIU__ (pl.-iciuri) sn. ♣ Potirul unei flori (▣ 754) [fr. < lat.].

*__CALIF__ sm. Titlul suveranilor arabi, urmași ai lui Mahomed: de ce nu mă face Dumnezeu pe mine ~, o zi măcar! (CAR.) [fr. < ar.].

CĂLIFAR sm. ① Soiu de rață sălbatecă, cu colori foarte frumoase; trăește prin părțile orientale ale Europei, în Persia și în India; numit și „călifar-roșu" sau „caharcă" (*Tadorna casarca*) (▣ 755) ¶ ② ~-ALB, varietate a acestei păsări. cu capul negru-verde, spatele, aripile și coada albe (*Tadorna tadorna*) (▣ 756) [blg. k e l e f a r ŭ].

Fig. 755. Călifar.

Fig. 756. Călifar-alb.

*__CALIFAT__ (pl. -ate) sn. ① Demnitatea de calif ¶ ② Durata domniei unui calif ¶ ③ Ținutul stăpînit de un calif [fr.].

*__CALIFICA__ (-ific) vb. tr. ① A arăta calitatea, însușirea unei persoane sau unui lucru ¶ ② A atribui un titlu, o calitate unei persoane [lat.].

*__CALIFICAT__ adj. ① p. CALIFICA ¶¶ © NECALIFICAT ¶ ② Furt ~, hoție săvîrșită cu circumstanțe agravante.

*__CALIFICATIV__ 1. adj. Care arată o calitate: adjectiv ~.

2. (pl.-ive) sn. Cuvînt care indică o calitate [fr.].

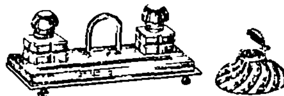
*__CALIFICAȚIUNE__, *CALIFICAȚIE sf. Atribuirea unei calități, unui titlu [lat.].

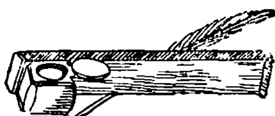
*__CALIGRAF__ sm. ① Cel ce scrie frumos, care are o scriere frumoasă ¶ ② Profesor de caligrafie [fr.].

*__CALIGRAFIC__ adj. De caligraf, privitor la caligrafie: scriere ~ă; l-a trimis... să studieze știința ~ă (I.-GH.) ¶¶ © NECALIGRAFIC [fr.].

*__CALIGRAFIE__ sf. Arta de a scrie frumos [fr.].

CĂLIMARĂ, *Mold.* CĂLĂMARĂ (pl.-ări) sf. Vas mic (de sticlă de porțelan sau de metal) în care se pune cerneală de scris (▣ 757); în vremea veche, logofeții, grămăticii, etc. o purtau și la brîu (▣ 758): condicarul... întingînd din vreme în vreme condeiul de pană de gîscă în călimările de la brîu (I.-GH.) [ngr. χαλαμάρι].

Fig. 757. Călimări.

Fig. 758. Călimări de brîu.

CĂLIN sm. ♣ Frumos arbust, adesea cultivat prin grădini, cu flori albe și ciorchine de bobițe roșii (*Viburnum opulus*) (▣ 759) [vsl. *k a l i n a, păstrat sub această formă în toate limbile slavice].

CĂLINĂ¹ (pl.-ne) sf. ♣ Bobița roșie, acricioasă și răcoritoare, ceva mai mică decît cireașa, pe care o produce c ă l i n u l: călina se folosește contra tusei (BRL.).

○ **CĂLINĂ**² (pl.-ine) sf. *Olten.* Cumnată (adresîndu-se o femeie alteia, cînd bărbații lor sînt frați; tot astfel se adresează o fată nevestei fratelui său) [blg. k a l i n a].

Fig. 759. Călin.

CĂLINDAR ☛ CALENDAR.

CALINDROIU ☛ CALENDROIU.

CĂLISCĂ sf. *Trans.* ① Colivie ¶ ② F închisoare, temniță (PȘC.) [ung. k a l i c k a].

CĂLIT 1. adj. p. CĂLI: fier ~; sticlă ~ă ¶ © NECĂLIT.

2. sbst. Faptul de a căli.

*__CALITATE__ (pl.-tăți) sf. ① Ceea ce face ca un lucru să fie într'un fel sau într'altul, însușire ¶ ② Nobleță: persoană de ~ ¶ ③ Titlu dobîndit prin naștere, prin exercitarea unei funcțiuni, etc.: a lua ~a de prinț ¶ ④ Titlu ce conferă un drept: ~ de tutore; ~ de moștenitor ¶ ⑤ În ~ de, *loc. prep.* Ca, cu titlul de: în ~ de cetățean [lat.].

*__CALITATIV__ adj. ① Privitor la calitate ¶ ② Analiză ~ă, care se mărginește să arate numai elementele unui compus sau substanțele conținute într'un amestec sau combinație, fără a arăta și cantitatea fie-căruia [fr.].

CĂLITURĂ (pl.-turi) sf. Căleală [c ă l i].

CĂLÎF, CALUF (pl.-furi) sn. Toc de imamea, de ciubuc: i-am cusut un călîf de ciubuc cu mărgele (ALECS.); luxul la ciubuc îl făcea calufuI, care era o garnitură de catifea sau de atlaz, cusută cu fir (VOR.) [tc. k y l y f].

○ **CALÎP** (pl.-puri) sn. — CALUP: natura... toarnă ce era urît și murdar într'un ~ frumos și curat (DLVR.).

CĂLÎU adj. ① Căldicel, călduț: o undă ca de boare călîie trecea... prin odăi (DEM.) ¶ ② Necopt bine (despre cereale) (RV.-CRG.) ¶ ③ Se zice și de pîine care s'a scos din cuptor necoaptă bine (RV.-CRG.) ¶ ④ *Olten.* Verde, neuscat bine, apătos, cu mîzgă în ele (*vorb.* pe lemn) (CIAUS.).

*__CALM__ 1. adj. Liniștit, potolit.

2. sbst. ① Liniște ¶ ② Potolire a vîntului; lipsă totală de vînt [fr.].

*__CALMA__ (-mez) vb. tr. A liniști, a potoli [fr.].

○ **CĂLMĂJIN** sbst. *Băn.* Piele sau postav de coloare cîrmîzie, stacojie, cu care se împodobește pieptarul [ung. k a r m a z ș i n].

*__CALMANT__ 1. adj. Care calmează.

2. (pl.-te) sn. Doctorie care calmează, care potolește durerea [fr.].

*__CALMUC__ sbst. Un fel de stofă de lînă păroasă [germ.].

CALOFIR = CALOMFIR.

CALOIAN sm. Ⓟ Chip de om făcut din lut, împodobit cu flori și cu coji de ouă roșii, care se îngroapă în cîmp sau se aruncă în apă, în Joia a treia după Paști, mai ales în timp de secetă, invocîndu-se ploaia (▣ 760) [vsl. k a l ĕ n ŭ „de lut"].

Fig. 760. Caloian.

CĂLOIU 1. sm. augm. CAL. Cal mare (BUD.).

2. (pl.-oaie) sn. *Trans.* (BUD.) = CĂLONIU.

*__CALOMEL__ sbst. Protoclorură de mercur, substanță albă, insolubilă în apă, întrebuințată în medicină ca purgativ [fr.].

CALOMFIR sm. ♣ Plantă aromatică, cu tulpina catifelată și flori galbene: se cultivă mult în părțile noastre, mai ales la țară (*Tanacetum balsa-*

mita): **Răducanu i-aducea creițe, busuioc, părăluțe și ~** (DLVR.) [blg. k a l a m f i r ŭ < ngr.].

*****CALOMNIA** (-iez) *vb. tr.* A învinui pe cineva pe nedrept de o faptă necinstită, a atinge cinstea cuiva prin calomnii [fr.< lat.].

*****CALOMNIATOR**, -TOARE *adj.* și *sm. f.* Care calomniază [fr.].

*****CALOMNIE** *sf.* Învinuire nedreaptă, mincinoasă, adusă cuiva că ar fi comis o faptă necinstită: **nu mai sîntem în timpul lui Basilio. pe cînd calomnia putea omorî** (I.-GH.) [fr.].

*****CALOMNIOS** *adj.* Ce conține calomnii ¶ ¶ © NECALOMNIOS [fr.].

CALONFIR = CALOMFIR.

○**CĂLONIU** (*pl.*-oanie) *sn. Băn. Trans.* ① Un fel de cuptor primitiv ¶ ② Poliță de-a-lungul zidului lîngă vatră ¶ ③ *Băn.* (LIUB.) ☞ Scăunoaie întrebuințată de rotar ¶ ④ *Băn.* Butur cu două picioare pe care lucrează argăsitorul, cînd rade pieile (LIUB.) [c a l; comp. URSOAICĂ].

*****CALORIC** *sm.* Fluid imponderabil căruia i se atribuia altădată producerea căldurii [fr.].

*****CALORICITATE** *sf.* Însușirea pe care o au corpurile de a desvolta o anumită cantitate de calorii [fr.].

*****CALORIE** *sf.* Cantitatea de căldură necesară pentru a ridica cu un grad temperatura unui kilogram de apă: se ia ca unitate de măsură în evaluarea căldurilor specifice ale diferitelor corpuri [fr.].

*****CALORIFER** (*pl.*-ere) *sn.* Aparat care împarte căldura în toate încăperile unei case (▣ 761) [fr.].

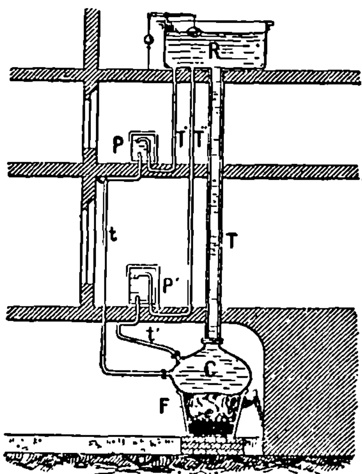

Fig. 761. Calorifer cu apă caldă. F. Vatra focului. — C. Cazan. — T. Tub de fontă. — T'. T". Țevi de metal.—t. t'. Țevi prin care se întoarce înapoi la cazan apa răcită. — R. Rezervor — P. P'. Radiatori.

*****CALORIFIC** *adj.* ① Care produce căldură ¶ ② Ce ține de căldură [fr.].

*****CALORIMETRIE** *sf.* Studiul, măsura cantităților de căldură degajate sau absorbite într'un mare număr de fenomene fizice sau chimice [fr.].

*****CALORIMETRU** (*pl.*-etri) *sm.* și (*pl.*-etre) *sn.* Aparat cu ajutorul căruia se măsoară căldura corpurilor [fr.].

*****CALOS** *adj.* : **Corp ~,** fâșie de țesătură nervoasă care unește cele două emisfere ale creierului [fr. c a l l e u x].

*****CALOTĂ** (*pl.* -ote) *sf.* ① Tichie ce acoperă numai creștetul capului (▣ 762) ¶ ② **Calota craniului,** creștetul craniului ¶ ③ ~ **sferică.** o porțiune din suprafața sferei ce se obține tăindu-se aceasta printr'un plan (▣ 763) ¶ ④ Cupolă foarte mică [fr.].

Fig. 762. Calotă.

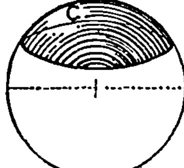

Fig. 763. C. Calotă sferică.

*****CALOZITATE** *sf.* Îngroșarea pielei (la mîini sau la picioare) prin frecare sau umblare multă [fr. c a l l o s i t é].

† **CALP** *adj.* ① Fals (despre monede): **de cînd am dat de bani ~i... m'am lepădat de boierie** (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Fals, prefăcut, neadevărat: **Noi în noi n'avem nimica, totu-i ~, totu-i străin** (EMIN.) [tc.].

‡ **CALPAC** (*pl.*-ace) *sn.* ① Căciulă mare, sferică, de piele neagră, tivită cu blană scumpă și împodobită cu un surguciu prins cu copci de aur sau pietre scumpe, pe care o purtau odinioară Domnii (Mihaiu Viteazul, Vasile Lupul): **Mihai purta pe cap un ~ unguresc cu o fulie neagră de pene de cocor** (BĂLC.) ¶ ② *Băn.* (LIUB.) ☞ Capacul cazanului de spirt din care pornesc ciubucele care se îmbucă cu țevile ce străbat cada cu apă rece [tc.].

○ **CĂLPĂTOR** = CIRPĂTOR.

‡ **CALPUZAN** *sm.* ① Falsificator de bani, cel ce face bani calpi: **~ii ceia ce fac bani răi** (PRV.-MB.) (PRV.-LP.); **te pune la rînd cu pungașii... cu ~ii** (ALECS.) ¶ ② Ⓕ F Înșelător, ticălos (FIL.) [tc.].

‡ **CALPUZANLÎC** (*pl.*-icuri) *sn.* ① Falsificare de bani ¶ ② Ⓕ F Înșelătorie [tc.].

CALTABOȘ, CARTABOȘ *sm.* ✕ Cîrnat umplut cu grăsime, sînge de porc și aromate.

CALȚAVETĂ (*pl.*-ete *sf.* Jaretieră [ngr. καλτζοδέτα].

CĂLȚUN *sm.* ① † Încălțăminte (COR.) ¶ ② *Mold.* = COLȚUN ¶ ③ ♣ CĂLȚUNUL-DOAMNEI, plantă erbacee, cu flori mari galbene ce atîrnă în jos *(Geum rivale)* (▣ 764) [ngr. χαρτσόνι, influențat de î n c ă l ț a].

CĂLȚUNAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde c ă l ț u n i.

CĂLȚUNARI *sm. pl.*, CĂLȚUNĂRESE *sf. pl.* Flăcăi, fete sau femei, ce se aleg dintre rudele ginerelui, spre a-l însoți pe acesta la casa miresei, în ziua nunții, ducînd unele daruri: **a treia călțunăreasă aducea o tavă cu peteală, semnul bogăției** (I.-GH.) [c ă l ț u n a r].

CĂLȚUNAȘ *sm.* ① *dim.* CĂLȚUN ② ¶ ② *Trans.* (PAC.) ciorap de lînă albă ce încalță peste nădragi cei ce poartă opinci ¶ ③ ✕ Plăcintioară în trei colțuri, umplută cu brînză, cu magiun, cu fructe, etc. ¶ ④ ♣ = TOPORAȘI[1], CONDURUL-DOAMNEI.

Fig. 764. Călțunul-Doamnei.

○**CĂLUCEAN** *sm. Băn.* = CĂLUȘAR.

○ **CALUF** ☛ CĂLÎF.

CĂLUGĂR *sm.*, CĂLUGĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Persoană care s'a lepădat de viața lumească petrecînd, într'o mănăstire, o existență închinată rugăciunii și abstinenței (▣ 765, 766) ¶ ② ♣ FLOAREA-CĂLUGĂRULUI, plantă verde-albăstrie, cu flori roze, numită și „văcăriță" sau „văcărică" *(Saponaria vaccaria)* (▣ 767) ¶ ③ ♣ CAPUL-CĂLUGĂRULUI ☞ CAP[1] ⑱ ¶ ④ CĂLUGĂRIȚĂ, insectă carnivoră, cu piciorușe lungi și subțirele, care, cînd e atinsă cu mîna sau cu un bețișor, își împreună cele două lăbuțe dinainte, ca și cum s'ar ruga *(Mantis religiosa)* (▣ 768): **a văzut o lăcustă, de ale de le zice ~, cum odată s'a sbîrlit** (BR.-VN.) [vsl. k a l u g e r o (< gr.-biz.), k a l u g e r i c a].

Fig. 765. Călugăr.　Fig. 766. Călugăriță.

CĂLUGĂRAȘ *sm.* ① *dim.* CĂLUGĂR: **pe drum**

întîlni un ~ (DLVR.) ¶② ~ (de afumat, pastilă (adesea de formă conică) de afumat în odaie.

CĂLUGĂREL (*pl.*-rei) *sm.* *dim.* CĂLUGĂR.

CĂLUGĂRESC *adj.* De c ă l u g ă r(iță), privitor la călugăr(iță): viață călugărească; se apucă de-i desbrăcă de hainele lor și-i îmbrăcă în haine călugărești (ISP.) ¶¶ C NECĂLUGĂRESC.

CĂLUGĂREȘTE *adv.* Ca un călugăr, ca o călugăriță.

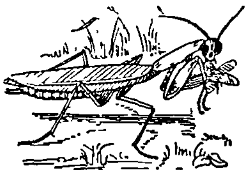
CĂLUGĂRI (-ăresc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face c ă l u g ă r(iță): mitropolitul și episcopii, crezînd că se sfîrșește, îl călugăriră, puindu-i nume Paisie (NEGR.); Ⓟ: dracu, cînd a îmbătrînit, atunci s'a călugărit (ZNN.).

Fig. 767 Floarea-călugărului.

CĂLUGĂRIE *sf.* Starea sau viața de c ă l u g ă r(iță): îi spun mamei că mă duc la ~, în Neamț ori la Secu (CRG.).

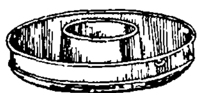
CĂLUGĂRIME *sf. col.* Tagma c ă l u g ă r i l o r, toți călugării.

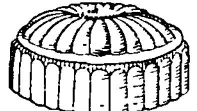
CĂLUGĂRIȚĂ ☛ CĂLUGĂR.

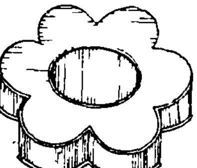

Fig. 768. Călugăriță.

***CALUMNIE** = CALOMNIE.

CALUP (*pl.* upuri) *sn.* ① Tipar, formă (▣ 769): ne semănăm în toate parc'am fi făcut toți pe un ~ (ALECS.) ¶ ② *Mold. Bucov.* Calapod de cizmar: m'ai ametit punîndu-ți sfîrloagele pe ~ (CRG.) ¶③ Tipar de lemn pentru căciuli, pălării, etc. ¶ ④ Bucată dreptunghiulară de săpun: să se radă vr'o cîteva ~uri de sopon (DRĂGH.) ¶ ⑤ Tipar, formă pentru făcut cașcavalul: ~urile să fac din veșcă (DRĂGH.) ¶ ⑥ Unealtă a rotarului, alcătuită dintr'o bucată de lemn cu mai multe găuri, de diferite mărimi, și care servește de calibru pentru capetele spițelor de roată (▣ 770) ¶ ⑦ = BAȘLIC ¶ ⑧ *F* A pune (*sau* a trage) cuiva ~ul, a-l înșela [tc. < gr.].

Fig. 769. Calupuri de bucătărie.

CALUPĂR = CALOMFIR [comp. CALAPĂR].

CĂLUȘ¹ 1. *sm.* ① = CALUL-DRACULUI ☛ CAL ⑨ ¶ ② Ⓕ: ~ul-dracului, femeie stricată, depravată, cățea (CIAUȘ.).

2. *sn.* (*pl.*-ușuri) ① Bucățică de lemn sau de fier, mototol (de pînză, etc.) ce se pune în gura cuiva, ca să nu poată vorbi: pe preot l-au găsit... cu ~u 'n gură, d'abia mai putînd geme (CAR.) ¶ ② Lemnișor ce se pune vertical între dinții unui animal, cînd i se face o operație, sau ca să nu poată mușca, proțap ¶ ③ Lemnișor cu doi craci cu care se prind rufele întinse pe frînghii, cîrlig(el) de rufe (☛ CÎRLIG ①) ¶ ④ Scăunaș, scaun de vioară (▣ 771): nu mai cînt... mi-e frică să nu cază ~ul a doua oară (DLVR.) ¶ ⑤ Șevalet, suport de lemn pe care-și așează pictorul tabloul, cînd lucrează la el: pe ~ul din fața ferestrei... stă o altă pînză neîncepută (VLAH.) ¶ ⑥ ⚔ Rotocol de postav, pe umărul drept al uniformei soldaților, care nu lasă să alunece cureaua puștii ¶ ⑦ ⚔ Reazăm pe care-și așază soldatul pușca, pînă învață să tragă la țintă ¶ ⑧ Una din figurile jocului călușarilor; Ⓟ: luat din ~, se zice despre cineva care pătimește de amețeli care-l fac să cadă la pămînt, boală pe care o pot vindeca numai călușarii, frecîndu-l cu pelin, usturoiu și oțet și jucînd împrejurul bolnavului (PAMF.) ¶ ⑨ Jucărie de copii, în formă de arc, cu care se aruncă un bețișor care se încurcă în părul sau barba cuiva (▣ 772) [*dim.* din c a l].

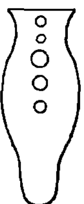
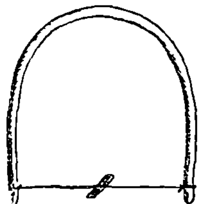

Fig. 770. Calup de rotar.

Fig. 771. Căluș de vioară.

Fig. 772. Căluș

○**CĂLUȘ**² (*pl.*-șe) *sn.* ① Scripetele ițelor ¶ ② *Bucov.* Mănunchiu de mai multe alune verzi cu învelișul lor [prin etim. pop. în loc de *c ă r l u ș, dim. din *c a r l u < lat. vulg. *c a r r u l u m „cărucior"; comp. arom. c ă r u ș (din *c ă r l u ș,), c ă r u l i u, ngr. καρούλι, sp. c a r r i l l o, nprov. c a r r e l l o, cat. c a r r e i l, it. c a r r u c o l a, toate cu însemnarea de „scripete"; sp. c a r r u j o, mănunchiu de fructe în vîrful unui pom", cat. c a r r o l i „ciorchină"].

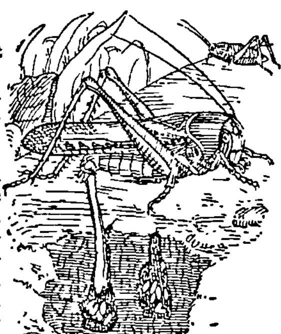
CĂLUȘAR, ○ CĂLUȘER *sm.*, mai adesea CĂLUȘARI, ○ CĂLUȘERI. *pl.* Ceată de (7, 9 sau 11) flăcăi cari, împodobiți frumos și cu clopoței la picioare, umblă din loc în loc, în preajma Rusaliilor, executînd dansuri tradiționale: s'au găsit oameni, și să le dea Dumnezeu bine, care au făcut să se joace în saloane călușarii (ISP.); M'a făcut maica 'n coșer, Să fiu puiu de călușer (IK.-BRS.).

Fig. 773. Călușei.

CĂLUȘEI¹ *sm. pl.* Căișori de lemn, așezați circular, pe care se încalecă și cari se învîrtesc în jurul unui fus sau cilindru, așezat în centru; e una din petrecerile obicinuite la Moși, la diferite bîlciuri, etc. (▣ 773) [fr. c a r r o u s e l, refăcut, prin etim. Ⓟ, după c ă l u ș e l].

CĂLUȘEI² *sm. pl. dim.* CĂLUȘEL¹.

CĂLUȘEL¹ (*pl.*-șei) *sm.* ① *dim.* CAL: și-a cumpărat un ~, cu tot dichisul de călărie (CAR.) ¶ ② Insectă ce seamănă cu lăcusta: are o gură foarte puternică și cînd e apropiat de un neg, îl smulge, cu rădăcină cu tot, cu o iuțeală de necrezut: e cunoscută și sub numele de „căluț pestriț, „căluț-roșiatic", „cosaș pestriț", „lăcustă-de-iarbă", etc. (*Dicticus verrucivorus*) (▣ 774) ¶ ③ = COSAȘ ¶ ④ *pl.* Cele două lemne orizontale pe care se sprijinește coșul morii, numite și „cai" ¶ ⑤ Joc popular cu lăutari.

Fig. 774. Călușei.

CĂLUȘEL² *sn. dim.* CĂLUȘ¹·².

○**CĂLUȘER** ☛ CĂLUȘAR.

CĂLUȘERESC *adj.* De c ă l u ș a r i.

CĂLUȘEREȘTE 1. *adv.* În felul călușarilor.

2. *sbst. Mold.* (PAMF.) Dans țărănesc.

CĂLUȚ *sm.* ① *dim.* CAL: hi! ~ii tatei, să ne întoarcem cît mai de grabă acasă (CRG.) ¶ ② ~-PESTRIȚ, ~-ROȘIATIC = CĂLUȘEL¹ ②.

***CALVAR(IU)** 1. *npr. geogr. m.* Munte aproape de Ierusalim, numit și Golgota, unde Isus a fost răstignit.

2. *sn.* (*pl.*-are, -arii) ① Ridicătură pe care s'a înfipt o cruce spre a înfățișa Calvarul ¶ ② Monument funerar ridicat într'un cimitir sau aiurea ¶ ③ Ⓕ Drum plin de suferințe [fr.].

***CALVIN** 1. *adj.* Calvinesc.

2. *sm.*, CALVINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Calvinist(ă) [npr. C a l v i n u s].

***CALVINESC** *adj.* Privitor la calvinism: catechismul ~ [C a l v i n].

***CALVINI** (-inesc) *vb. tr.* A face să adopte doctrina calvinească: popii Calvinilor umblau cu şoşele cu momele să le calvinească (ISP.) [C a l v i n].

***CALVINISM** *sbst.* Doctrina reformatorului Calvin [fr.].

***CALVINIST**, CALVINISTĂ (*pl.*-te) *sm. f.* Care profesează doctrina lui Calvin [fr.].

CAM *adv.* ① Arată o aproximaţiune, aproape, pe la: ~ spre miezul nopţii; ~ spre seară ¶ ② Puţintel: e ~ bolnav; ~ aşa; ~ acru: cum văd, eşti ~ greu de cap (CRG.) ¶ ③ Întru cîtva, oareşi-cum: nunta se făcu ~ pe ascuns (ISP.) ¶ ④ ~ mai, *mai ales în loc.* a se ~ mai duce, a pleca pe-aci încolo, a porni la drum de-a binelea, departe, fără gînd de întoarcere: au încălecat... pe calul său şi s'au ~ mai dus sburînd (SB.) [c a m a i].

‡**CAMAI** *adv.* Mai, şi mai, mult mai [lat. q u a m m a g i s].

‡ **CAMANĂ** (*pl.*-mene) *sf.* ① Piatră, a cincea parte dintr'o majă ¶ ② *Mold.* Dare anuală ce se plătea asupra băuturilor spirtoase [vsl. k a m e n ŭ].

○ **CĂMĂNAC** = COMANAC.

‡**CĂMĂNAR** *sm. Mold.* Odinioară: boierul însărcinat cu strîngerea c a m e n e i.

‡**CĂMĂNĂRIT** *sbst.* = CĂMINĂRIT.

CĂMARĂ (*pl.*-ări) *sf.* ① ‡ Odaie, cameră ¶ ② La oraş: încăpere mică, răcoroasă, în care se păstrează diferite proviziuni: ea ţine cheile de la ~ şi de la pivniţă (ALECS.) ¶ ③ La ţară: (în Basarabia) odăiţa în care locueşte ţăranul zilnic; (la Moţi) odaie în care se ţin lucrurile mai scumpe şi se primesc oaspeţii; (aiurea) încăpere mică, ocupată mai toată de vatră ¶ ④ ‡ Vistieria domnească, odaia în care se păstra averea Domnului ¶ ⑤ ‡ Administraţia veniturilor speciale ale Domnului, care constituiau caseta sa specială ¶ ⑥ *Trans.* ‡ Administraţia financiară a Statului (austro-ungar) ¶ ⑦ ‡ Un fel de trăsură închisă, numită şi „cuhne" [gr.-biz. χάμαρα].

***CAMARAD** *sm.*, *CAMARADĂ (*pl.*-ade) *sf.* Tovarăş ă), care duce cu altul acelaşi fel de viaţă sau de ocupaţiune: ~ de şcoală; ~ de regiment; amicul său din copilărie şi ~ul său de arme (I.-GH.) [fr.].

***CAMARADERIE** *sf.* ¶¶ C NECAMARADERIE ¶ ① Familiaritate între camarazi ¶ ② Sentimentul de prietenie, de dragoste care uneşte pe camarazii de arme [fr.].

‡ **CĂMĂRAŞ** *sm.* ① Slujbaş la c ă m a r a domnească; slujitor în odăile Domnului, camerier: ~ul se plimba în acel timp pe prispa caselor (FIL.) ¶ ② Marele ~, *sau* ~ul, boier de rangul al doilea care administra veniturile cămării domneşti ¶ ③ ~ de izvoade, boier de rangul al treilea, numit şi logofăt de taină ¶ ④ ~ de ocnă, administrator al ocnelor de sare pe socoteala Domnului.

‡ **CĂMĂRĂŞEL** *sm. dim.* CĂMĂRAŞ. Camerier, slujitor în odăile Domnului: ar fi găsit a doua zi cămărăşeii boabe de mărgăritar... prin odaia de culcare a lui Vodă (ODOB.).

‡ **CĂMĂRĂŞIE** *sf.* ① Starea, rangul unui c ă m ă r a ş ¶ ② Administraţia ocnelor de sare: cămărăşia Ocnei era dregătoria îngrijitorului salinelor (IRG.).

‡ **CĂMĂRĂŞIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Gospodăreasă, menajeră ¶ ② ‡ Nevasta c ă m ă r a ş u l u i: încîntat... de frumuseţea cămărăşiţei, i-a făcut pe ascuns portretul (ALX.).

***CAMARDINER** *sm.* Camerier la o curte domnească: ~ul Măriei Sale [germ. K a m m e r d i e n e r].

***CAMARILĂ** (*pl.*-ile) *sf.* Ceată de curteni la curtea unui suveran cari influenţează toate actele lui [fr. < sp.].

CĂMĂRUIE, CĂMĂRUŢĂ (*pl.*-uţe) *sf. dim.* CĂMARĂ: scobi în pîntecele acelui munte o mulţime de cămări şi cămăruţe (ISP.).

CĂMAŞĂ (*pl.*-ăşi), *Mold.* CĂMEŞĂ, *Băn.* CHIMEAŞĂ (*pl.*-eşi) *sf.* ① Îmbrăcăminte (de pînză, de mătase, de lînă), cu mîneci, care se poartă pe piele şi acopere partea superioară a trupului, de la gît pînă aproape de genunchi (▣ 775); — ⓟ: cămaşa e mai aproape de piele, ne pasă mai mult de noi decît de alţii, interesul nostru e mai aproape decît al altora; a-şi da şi cămaşa, a da tot ce are, a nu-şi lăsa nimic; a-şi bea şi cămaşa, a-şi cheltui tot avutul pe băutură; a rămînea în ~, a rămînea sărac lipit; a lua şi cămaşa cuiva, a-l lăsa în ~, a-i lua tot avutul, a-l despuia de tot, a-l jefui cu totul; pe unde scoţi cămaşa? se zice cuiva care e într'o mare încurcătură, neştiind cum s'o scoată la capăt; — CĂMAŞĂ DE FORŢĂ ➡ FORŢĂ ¶ ② *Pr. ext.* Învelitoarea, acoperemîntul, coaja sau pojghiţa mai multor lucruri, precum: (la zidari) un fel de tencuială ce se dă peste moloz; (la tîmplari) anumite căptuşeli; (la topitori) suprafaţa învîrtoşită a materiei topite; (la vin, oţet, etc.) pojghiţa ce se prinde deasupra, matcă, mumă, etc. ¶ ③ Pieliţă care acopere uneori miezul unor fructe: cămăşile cepei, foile subţiri din care e alcătuită ceapa ¶ ④ Ghioacea sau pleava bobului de grîu ¶ ⑤ Membrana în care e învelit fătul în pîntecele mamei ¶ ⑥ Foaie de hîrtie ce se lasă albă la începutul şi la sfîrşitul unei cărţi legate ¶ ⑦ Înveliş de pînză sau de hîrtie, în care se ţin acte, etc., dosar ¶ ⑧ CĂMAŞA-BROAŞTEI, algă verde de forma unei reţele, ce creşte pe suprafaţa apelor dulci, a bălţilor, etc. (*Hydrodictyon reticulatum*) ¶ ⑨ CĂMAŞA-LUI-DUMNEZEU = VOLBURĂ [lat. c a m ĭ s i a].

B U P M L m P

Fig. 775. Cămaşă. B. Beniţă. U. Umăr(aş). P. Piepţi. L. Limbă. M. Mînecă. — m. Manşetă. p. Poală.

CĂMĂŞOIU, ○ CĂMEŞOIU (*pl.*-oaie) *sn.* *augm.* ⓟ CĂMAŞĂ. Cămaşă foarte lungă.

○ **CĂMĂŞUICĂ**, ○ CĂMEŞUICĂ (*pl.*-ci) *sf. dim.* CĂMAŞĂ: puţin îi păsa că de-abia o acoperea o cămeşuică ruptă (ALECS.).

CĂMĂŞUŢĂ, ○ CĂMEŞUŢĂ (*pl.*-ţe *sf.* *dim.* CĂMAŞĂ: în curte se jucau copii... cu cămăşuţa albă trasă peste iţari (D.-ZAMF.).

CAMĂTĂ (*pl.*-mete) *sf.* ① ‡ Dobîndă: preotul ...de va împrumuta pe vre-un om .. şi va lua ~ ...să fie oprit de preoţie (PRV.-MB.) ¶ ② Dobîndă peste măsură de mare, neomenoasă: ajunsese să plătească... ~ din ce în ce mai piparată (CAR.) [vsl. k a m a t a < gr.].

CĂMĂTAR *sm.*, CĂMĂTĂREASĂ *pl.*-ese) CĂMĂTĂRIŢĂ (*pl.*-iţe) *sf.* Acela aceea care ia c a m ă t ă.

CĂMĂTĂRESC *adj.* De c ă m ă t a r ¶ C NECĂMĂTĂRESC.

CĂMĂTĂREŞTE *adv.* Cum fac c ă m ă t a r i i, în felul cămătarilor ¶ C NECĂMĂTĂREŞTE.

CĂMĂTĂRIE *sf.* ① Camătă ¶ ② Ocupaţiunea c ă m ă t a r u l u i.

CĂMĂTĂRIŢĂ ➡ CĂMĂTĂREASĂ.

‡ **CAMATNIC** *sm.* Cămătar [vsl. k a m a t ŭ n i k ŭ].

***CAMBIAL** *adj.* De cambie, privitor la cambie [it.].

***CAMBIE** *sf* Poliţă [it.].

CAMBULĂ (*pl.*-le) *sf.* Peşte de mare, foarte turtit, numit şi „limbă" (*Pleuronectes flesus*) (▣ 776) [tc. (k a l) k a n b a l y k].

Fig. 776. Cambulă.

***CAMBUZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Cabina (pe o corabie, pe un vapor) unde se ţin alimentele echipagiului [fr.].

***CAMEE** *sf.* Piatră scumpă sau scoică săpată în relief (▣ 777) [fr.].

Fig. 777. Camee.

***CAMELEON** *sm.* ① Soiu de şopîrlă care trăeşte în ţările calde, mai ales în Africa, şi a cărei piele are proprietatea de a-şi schimba coloarea (*Chamaeleo*) (▣ 778) ¶ ② ⓕ Cel ce-şi schimbă părerile şi purtarea după împrejurări: era unul dintr'acei oameni, din nenorocire rari, adevăraţi ~i a(i) societăţii (NEGR.) [fr.].

***CAMELIE** *sf.* Arbust, originar din China şi

Japonia, care se cultivă la noi pentru florile lui frumoase *(Camellia japonica)* (▪ 779) [fr.].

○ **CĂMENIȚĂ**, **CAMENIȚĂ** ☛ **CĂMINIȚĂ**.

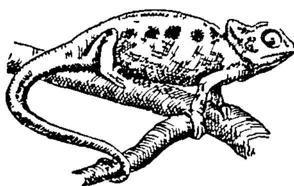

Fig. 778. Cameleon.

Fig. 779. Camelie.

***CAMERĂ** *(pl.-re) sf.* ① Odaie, încăpere într'o casă ¶ ② Adunare obștească: **Camera deputaților:** ☛ **COMUNĂ; LORD** ¶ ③ Localul unde se țin ședințele acestei adunări ¶ ④ **Camera de comerț**, adunare de negustori cu scopul de a se sfătui asupra intereselor negoțului ¶ ⑤ Numele unor subdiviziuni ale unui tribunal: **Camera de punere sub acuzare** ¶ ⑥ **~ de consiliu**, odaia în care se retrag judecătorii, spre a delibera ¶ ⑦ Într'o armă de foc, într'un cartuș, etc., cavitatea în care se pun gloanțele sau praful de pușcă ¶ ⑧ **Camerele ochiului**, fie-care din cele două cavități ale ochiului, limitate de cristalin, și umplute cu umoare apoasă ¶ ⑨ **~ neagră** cutia sau burduful unui aparat fotografic (▪ 780) ¶ ⑩ **~ obscură**, aparat optic prin care se obține, proiectată pe hîrtie sau pe sticlă, imaginea redusă a unui obiect, a unei persoane, a unui peisaj, etc. în culorile naturale, ca și cînd ar fi pictate (▪ 781) ¶ ⑪ **~ clară, ~ luminoasă**, aparat optic prin care, cu ajutorul unei prisme triunghiulare, se proiectează pe un plan imaginea reală a obiectelor din afară (▪ 782) ¶ ⑫ Tub de cauciuc, în formă de colac, care se umple cu aer și se pune în jurul roților automobilului, bicicletei, etc. în interiorul pneului [lat.].

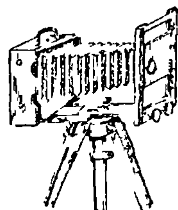

Fig. 780. Cameră neagră.

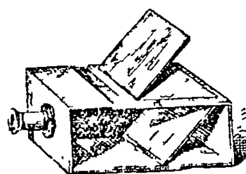

Fig. 781. Cameră obscură.

Fig. 782. Cameră luminoasă.

***CAMERAL** *adj.* Al administrațiunii financiare, al fiscului [it.].

***CAMERIER**[1] *sm.* Ofițer de cameră al papei [fr.].

***CAMERIER**[2] *sm.* Fecior (în casă), valet: **un fost spahiu... îmi servea de ~ (I.-GH.)** [it.].

***CAMERIERĂ** *(pl.-ere) sf.* Fată în casă [fr.< it.].

***CAMERISTĂ** *(pl.-te) sf.* ① Cameriera unei prințese ¶ ② Fată în casă [fr.].

***CAMERLING** *sm.* Cardinal care prezidează camera apostolică și exercită autoritatea temporală în intervalul dintre moartea unui papă și alegerea altuia [fr. < it.].

***CAMERTON** *(pl.-oane) sn.* Tub mic care produce sunetul „la" și servește la acordarea unui instrument, și ca punct de orientare pentru găsirea ori-cărei tonalități; pentru violoniști, există un ~, compus din patru tubușoare unite cari produc pe rînd sunetele celor patru coarde: sol, re, la, mi; numit și „muzicuță (▣ 783) [germ. Kammerton].

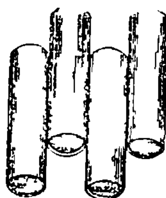

Fig. 783. Camerton.

CĂMEȘĂ... ☛ **CĂMAȘĂ**...

***CAMFOR** *sb.* ① Substanță albă, transparentă, cu miros pătrunzător caracteristic, care se aprinde și se volatilizează ușor; se extrage prin distilarea lemnului unui arbore din China și Japonia (▣ 784) și se întrebunțează în medicină împotriva inflamațiunilor ¶ ② **~ artificial**, substanță obținută din amestecul esenței de terebentină cu acid clorhidric [it.].

Fig. 784. Camfor.

***CAMFORAT** *adj.* Care conține camfor: **spirt ~**.

***CAMGARN** *sbst.* Stofă păroasă făcută din păr de cămilă: **(purta) redingotă de ~, la trei butoni (CAR.)** [germ. Kammgarn].

CĂMILĂ *(pl.-ile) sf.* Animal mamifer rumegător, cu capul mic, cu gîtul și picioarele lungi și cu două cocoașe mari în spinare; trăește prin stepele Asiei centrale și ale Turkestanului, unde e întrebuințat ca animal de povară și de transport *(Camelus)* (▪ 785): **Pietrosul, înalt, cu gheburile-i de ~, pare că stă în drum să ne aștepte (VLAH.)**; Ⓟ: **cămila, vrînd să dobîndească coarne, și-a pierdut și urechile** [gr.-biz.].

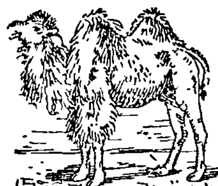

Fig. 785. Cămilă.

CAMILAFCĂ, ‡ **CAMILAVCĂ** *(pl.-ăfci, -ăvci) sf.* Potcapiu acoperit cu un văl negru, ce atîrnă numai pe spate, purtat de călugării și episcopii ortodocși la zile mari (▣ 786): **cele două aripioare ale camilăvcii carele vin dinainte (PRV.-MB.)** [gr.-biz.].

Fig. 786. Camilafcă.

CĂMILAR *sm.* Conducător de cămile.

CĂMIN *(pl.-inuri și -ine) sn.* ① Cuptor; vatră: **locul unde covaciul face focul se numește ~ (LIUB.)** ¶ ② Coșul pe unde iese fumul: **Fumul alb abia iese din ~ (COȘB.)** ¶ ③ Casa sau moșia părintească. **~ul părintesc; ~ul strămoșesc; se pot întoarce nesupărați de nimeni la ~urile lor (I.-GH.)** ¶ ④ Casă, locuință destinată să adăpostească studenți, artiști, etc. [blg. kaminŭ < vsl.].

† **CĂMINĂ** *(pl.-ne) sf.* = **CĂMARĂ**.

† **CĂMINAR** = **CĂMĂNAR**.

‡ **CĂMINĂRIT** *sbst.* Dare ce se plătea pe vasele de vin care se vindeau în circiumele din orașe și pe la bîlciuri [cămănă].

○ **CĂMINEȚ**, **CHEMENEȚ**, ○ **CHIMINEȚ** *(pl.-ețe) sn. Trans. Băn.*, **CĂMINEȚE** *sm. Olten.* Piatră în patru muchii, pusă de-a lungul peretelui, de-o parte și de alta a vetrei focului, ca să nu se aprindă peretele de lemn [cămin].

○ **CĂMINIȚĂ**, **CĂMENIȚĂ**, **CAMNIȚĂ** *(pl. -țe) sf. Trans.* Cuptor, sobă [ung. kemence].

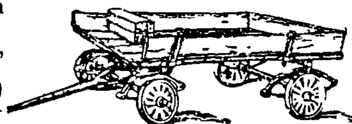

Fig. 787. Camion.

***CAMION** *(-oane) sn.* Car mare, pe arcuri, fără loitre, larg și jos, pentru ca să se poată încărca și descărca mai ușor mărfurile (▣ 787, 788) [fr.].

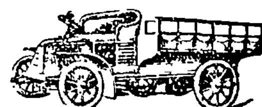

Fig. 788. Camion automobil.

***CAMIONAJ** *(pl. -aje) sn.* ① Transportul

cu camionul ¶ ② Plata acestui transport [fr.].

*CAMIONAR sm. Conducătorul unui c a m i o n.

*CAMIONETĂ (pl.-te) sf. Camion automobil uşor şi repede putînd transporta pînă la 1500 de kgr. [fr.].

CAMIORICĂ sf. = CRAB-DE-ŢĂRM.

○CAMIŞ (pl.-işe) sn. Trans. Ţeava de la pipă (CONT.) [srb. k a m i š].

○CAMIŢĂ (pl.-ite) sf. ① Trans. Marginea de lemn sau de fier în partea de jos a călonîului ¶ ② Olten. Corlată, poliţa de lîngă vatră [c a m n i ţ ă].

Fig. 789. Camizol.

*CAMIZOL (pl.-oale), Ⓟ CAMIZON (pl.-oane) sn. Hăinuţă scurtă şi cu mîneci, ce poartă femeile în casă (▣ 789) [fr.].

○CAMNIŢĂ ☞ CĂMINIŢĂ.

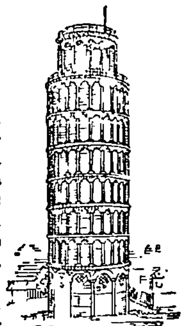
‡ CAMOHAS sbst. Stofă de mătase orientală, damască: asta este... ~ de Veneţia cu fir (FIL.) [ngr. k a m u h á s].

*CAMPA (-pez) vb. intr. ⚔ A se aşeza pentru mai mult timp pe un cîmp, a tăbărî [fr.].

○CAMPADURĂ (pl.-duri) sf. Bageac, ochiul podului pe unde iese fumul (la casele ţărăneşti).

*CAMPAMENT (pl.-te) sn. ⚔ ① Campare, faptul de a campa ¶ ② Locul unde campează o armată, tabără ¶ ③ Cele trebuincioase pentru camparea unei armate [fr.].

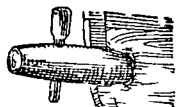
*CAMPANIE sf. ① ⚔ Serie de operaţiuni militare, expediţie războinică; timpul cît durează o astfel de expediţie: campania din Bulgaria; s'a cîştigat cea mai vestită bătălie din toată campania (I.-GH.); plan de ~; ţinută de ~; piesă de ~, tun uşor care însoţeşte o armată în campanie; pat de ~, pat de fier ce se poate strînge: într'o odaie îşi puse un pat de ~ (D.-ZAMF.) ¶ ② Ⓕ Luptă pe terenul politic, prin presă, etc. pentru răspîndirea unei idei sau împotriva cuiva: a dus o ~ violentă împotriva guvernului ¶ ③ Timpul cînd se execută anumite lucrări într'un domeniu oare-care: campania de primăvară a lucrărilor agricole [fr. c a m p a g n e].

Fig. 790. Campanile.

*CAMPANILE sbst. Turn clădit mai la o parte de biserică, servind de clopotniţă (▣ 790) [it.].

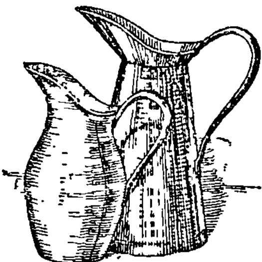
6000 *CAMPION sm. ① Luptător, apărător (al unei idei, al unei cauze, etc.): a fost unul din cei mai aprigi ~i ai libertăţii ¶ ② = ŞAMPION [it.].

CAN adv. = CAM.

Fig. 791. Cana.

CANA¹, Mold. CANEA (pl -nele). sf. Cep gros, de lemn ori de metal, găurit ca o ţeavă, ce se pune la o butie sau la o cadă ca să curgă lichidul afară, fără să se risipească (▣ 791): i-a lăsat seara canaua deschisă de la un butoiaş cu vin (BR.-VN.); dădu drumul canelei şi se îndreptă apoi spre masă cu două halbe cu bere (GRL.) [ngr. κανέλα < it.].

CANA² sbst. = CANEALĂ: cafegiul din Caimata, care vinde şi suliman şi ~ de păr (CAR.) [blg.].

Fig. 792. Căni.

CANĂ (pl. cane, căni) sf. Vas de pămînt, de porţelan, de sticlă sau de metal, larg la gură, cu toartă, în care se ţine apă sau cu care se scoate vin, rachiu, etc. din butoiu (▣ 792): porunci... să i se dea cîte un sfert de pîine şi cîte o ~ de apă pe zi (ISP.) [srb. < germ.].

○CANAC, CĂNAC CANAF.

CĂNĂCEL pl.-ei sm. dim. CANAC.

*CANADIAN 1. adj. ● Din Canada.
2. sm., CANADIANĂ (pl.-iene) sf. Locuitor, locuitoare din Canada [fr.].

CANAF, CĂNAF (pl.-afi) sm. şi (-afuri sn. ① Ciucure: nişte hamuri ruseşti cu alămuri şi canafuri (GRL.) ¶ ② Şfichiul coadei boului [ung.].

*CANAFAS sbst. Pînză de cînepă, rară şi groasă, pe care o pun croitorii sub căptuşala hainei [germ.].

CĂNĂFIOR sm. dim. CANAF.

*CANAL pl.-ale şi -aluri) sn. ① Tub, burlan, conductă (de olane, de ciment sau de metal) care se instalează mai adesea sub pămînt şi prin care trece o apă sau alte lichide, gaze sau aburi ¶ ② Şanţ săpat de mîna omului ca să unească două rîuri sau două mări: ~ de navigaţie; ~ul Bega; ~ul de Suez ¶ ③ ● Braţ de mare, mai strîmt, care separă două uscaturi sau două ţărmuri apropiate: ~ul Mînecii; Gondole negre multe se depărtau de maluri şi lunecau în taină pe negrele-ţi ~uri (ALECS.) ¶ ④ Numele a diferite tuburi din corpul omului sau animalelor: ~ul toracic; ~ respiratoriu ¶ ⑤ Ⓕ Cale, mijloc(ire), intermediar: bărbatul de Stat îşi exercita prin ~ul nostru micile răutăţi şi marile intenţiuni (CAR.) [fr.].

Fig. 793. Canale.

CANALE sf.pl. Plantă, originară din India, şi cultivată la noi pentru florile ei frumoase: albe, roşii sau pestriţe, numite şi „canaluţe", „balsamine", „copăcei" sau „piersicei" (Impatiens balsamina) (▣ 793).

*CANALIE sf. ① Prostimea, partea cea mai decăzută a poporului, pleavă ¶ ② Ticălos, nemernic, om fără omenie: am avut în totdeauna oroare de... canalia care m'a nenorocit (VLAH.) [it. c a n a g l i a].

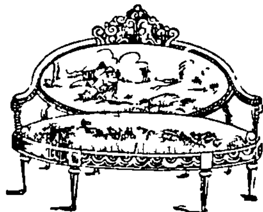
*CANALIZA (-izez) vb. tr. ① A aşeza canale de scurgere ¶ ② A face navigabil cursul unui rîu [fr.].

*CANALIZABIL adj. Care se poate canaliza ¶¶ Ⓒ NECANALIZABIL [fr.].

*CANALIZARE, *CANALIZAŢI(UN)E sf. Faptul de a canaliza [fr.].

*CANALIZAT adj. p. CANALIZA ¶¶ C NECANALIZAT ¶ ① Prevăzut cu canaluri de scurgere ¶ ② Săpat, adîncit şi lărgit spre a fi navigabil (vorb. de un rîu).

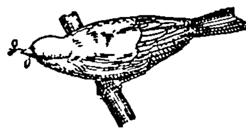
○CANAP sbst. Olten. Sfoară groasă de cînepă [srb.].

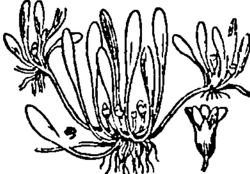

Fig. 794. Canapea.

*CANAPEA (pl.-pele) sf. Scaun lung, cu spate, pe care pot şedea 2-3 persoane sau pe care poate dormi cineva ca pe un pat (▣ 794): te lungeşti pe ~ua de catifea roşie (şi) dormi ca acasă (I.-GH.) [fr.].

*CANAPELUŢĂ (pl.-uţe) sf. dim. CANAPEA: aud un grozav hîrcăit pe canapeluţa unde el dormea (NEGR.).

*CANAR¹ sm. ① Păsărică frumoasă, de culoare galbenă, originară din insulele Canare, al cărei bărbătuş cîntă foarte frumos (Serinus canarius) (▣ 795) ¶ ② ♣ ~UL-BĂLŢII, plantă ierboasă,

Fig. 795. Canar.

Fig. 796. Canarul-bălţii.

cu flori mici, trandafirii, ce crește prin locuri umede și inundate *(Limosella aquatica)* (▪ 796) ¶ ③ ♣ **MEIUL-~ULUI** = **IARBA-CANARAȘULUI** [fr. c a n a r i].

†**CANAR**² *adj.* **Zahăr ~**, zahăr de cea mai bună calitate.: **fierbi o ocă de zahăr ~ cu patru ocă de apă** (DRAGH.).

CANARA (*pl.*-rale) *sf.* ① Stîncă (*în spec.* în mare) ¶ ② *Mold.* Pășune grasă unde se trimit oile bătrîne ca să se îngrașe [blg.].

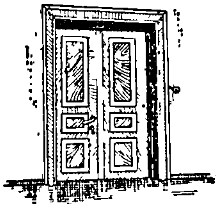

Fig. 797. Iarba-canarașului.

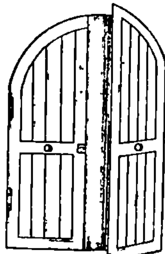
***CANĂRAȘ**, ***CANARAȘ** *sm.* ① *dim.* **CANAR**: **să mă duc de-aici... unde-s căutat, grijit ca un cănăraș** (ALECS.) ¶ 2 ♣ **IARBA-CANARAȘULUI**, plantă ierboasă ce crește pînă la 1 m. înălțime; are flori verzui, reunite în panicule, ale cărei semințe sînt întrebuințate pentru hrana păsărelelor; numită și „meiu-lung" sau „meiul-canarilor" *(Phalaris canariensis)* (▪ 797).

***CĂNĂRIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Femeiușca c a n a r u l u i: **Două blînde cănărițe** (ALECS.).

***CĂNĂRIU**, ***CANARIU** *adj.* De coloarea (galbenă ca a) c a n a r u l u i: **galbănul era ca paiul, canariu, ca canariul, mai deschis decît galbăn** (VOR.).

CANAT (*pl.*-turi) *sn.* Parte dintr'o ușă, dintr'o poartă sau fereastră alcătuită din două jumătăți (▪ 798, 799): **deasupra oltorva trepte de piatră se afla ușa cu două ~uri** (ODOB.) [tc.].

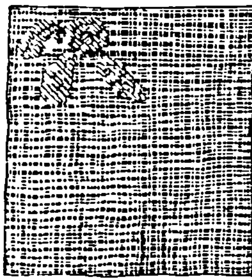

Fig. 798. Ușă cu două canaturi.

Fig. 799. Canaturi.

○**CĂNATĂ** (*pl.*-ăți) *sf. Trans. Băn.* Cană: **vine la fîntînă o babă cu două cănăți în mînă** (CIAUS.) [blg.].

CĂNĂȚUIE *sf.* Căniță, cană mică [c ă n a t ă].

***CANAVA** *sf.* ① Pînză groasă, foarte rară, formînd o împletitură de pătrățele regulate, pe care se brodează (▪ 800) ¶ ② Planul, schița unei lucrări literare [fr. c a n e v a s].

Fig. 800. Canava.

†**CANAVĂȚ** *sbst.*, **CANAVAȚĂ** *sf.* Un fel de mătase groasă: **era încinsă cu un colan de canavăț roșu** (FIL.); **Cu antereu de canavață, Ce se ținea numa'n ață** (CRG.) [ngr χανναβάτσον].

***CANCAN** (*pl.*-anuri) *sn.* ① Vorbe răutăcioase răspîndite pe seama cuiva ¶ ② Un fel de cadril cu figuri cam necuviincioase: **o să joace ~ franțozește, numai în trico** (I.-GH.) [fr.].

CANCE ☛ **CANGE.**

***CANCELAR** *sm.* ① Primul ministru în Germania (odinioară și în Rusia, în Austria), însărcinat cu conducerea afacerilor străine ¶ ② Înalt deregător al unei instituțiuni (în unele țări): **marele ~ al Legiunii de onoare** ¶ ③ Funcționar la un consulat care liberează certificatele, pune vizele, etc. [lat.].

CANCELARIE, **CANȚELARIE**, Ⓟ **CĂNȚELERIE**, **CANȚILERIE**, **CĂNȚĂLĂRIE** *sf.* ① Biroul unui cancelar ¶ ② Biroul unei administrații publice sau particulare: **venind ostenit de la cancelarie** (VLAH.); **acolo ai să intri copist în vreo canțilerie** (CAR.); **rugînd cu lacrămi să nu-l deie pe mîna celor de la cănțălărie** (GRIG.) [rus. k a n c e l j a r i j a].

CANCELARIST, Ⓟ **CĂNȚELĂRIST** *sm.* Scriitor într'o cancelarie [rus. k a n c e l j a r i s t ŭ].

***CANCER** *sbst.* Boală caracterizată printr'o tumoare foarte dureroasă și care roade cu încetul țesăturile; e numită astfel, pentru că are în juru-i niște vine varicoase ce seamănă cu picioarele unui rac [fr. < lat.].

***CANCEROS** 1. *adj.* De natura cancerului, privitor la cancer: **tumoare canceroasă.**

2. *sm.* Bolnav, atins de cancer [fr.].

○**CANCEU** (*pl.*-cee) *sn. Trans.* ① Cană, urcior ¶ ② Căușul cu care ia zidarul varul, canciog [ung. k a n c s ó].

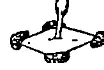
CANCI *adv.* Ⓟ Nimic [țig.].

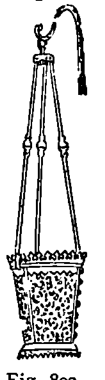
CANCIOC, **CANCIOG** *sn.* Căuș cu care ia zidarul varul (▪ 801) [ung. k a n c s ó].

Fig. 801. Cancioc.

***CANDEL** *sbst.* Zahăr cristalizat în prisme mari, transparente, în jurul unui fir pe care se depune: **s'a oprit la o circiumă, să bea o țuică fiartă cu ~** (CAR.) [germ. K a n d e l (z u c k e r)].

CANDELĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Lampă mică ce luminează noaptea într'o odaie de dormit ¶ ② Vas de metal în care se pune o lămpiță cu untdelemn și care se atîrnă spre a arde dinaintea icoanelor sau la morminte (▪ 803): **baba aprinsese candela la icoane și se închina** (CAR.) ¶ ③ Pahar cu untdelemn deasupra căruia plutește un dop cu un mic fitil, ce se aprinde, fie pentru a lumina, fie pe lîngă o icoană (▪ 802) [vsl. k a n ŭ d i l o].

Fig. 802. Candelă.

Fig. 803. Candelă.

***CANDELABRU** (*pl* -bre) *sn.* Sfeșnic mare, cu mai multe brațe (▪ 804): **cabinetul meu... luminat de un ~ aprins** (I.-GH.) ¶ ② Policandru: **văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de brațe** (EMIN.) [fr.].

Fig. 804. Candelabru.

***CANDID** *adj.* Curat la suflet, neprefăcut, fără vicleșug [fr.].

***CANDIDA** (-idez) *vb. intr.* A fi candidat la ceva: **~ la deputăție** [fr.].

***CANDIDAT** *sm.*, **CANDIDATĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Care aspiră să dobîndească o slujbă, un titlu, o demnitate: **~ la deputăție** ¶ ② Cel ce se prezintă la un examen: **~ la bacalaureat** [fr. < lat.].

***CANDIDATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Starea, calitatea de candidat: **am susținut candidatura la scaunul arhiepiscopal a episcopului de Roman** (I.-GH.) [fr.].

○**CANDILĂ** *sf. Mold. Trans. Bucov.* = **CANDELĂ.**

***CANDOARE** *sf.* Curățenie de suflet, nevinovăție [fr. c a n d e u r].

CANDRIU *adj.* ① Cherchelit, amețit de băutură: **era meșterul Răducu, cam ~, și scoțîndu-și focul nu știu pe cine** (ISP.) ¶ ② Țicnit, cam într'o ureche.

CANEA ☛ **CANA.**

CĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Văpsea de cănit părul [tc. k y n ă].

***CANEFORĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Fată greacă care purta pe cap un coș cu fructe sau obiecte spre a fi oferite ca jertfă ¶ ② Sculptură înfățișînd pe o astfel de fată (▪ 805) [fr. < gr.].

Fig. 805. Caneforă.

***CANELURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* Săpătură în formă de mic şanţ făcută de-a lungul unor stîlpi, unor coloane; glaf (☞ 806) [fr.].

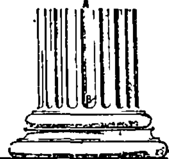

Fig. 806. A. B. Caneluri.

***CANFOR...** = **CAMFOR...**

CANGE (*pl.* căngi), **CANCE** (*pl.* cănci) *sf.* ① Prăjină lungă, cu un cîrlig de fier la unul din capete, spre a putea apuca ceva de departe: pare că o cange de fier i se înfipsese în inimă (VLAH.) ¶ ② Ghiara pasărilor răpitoare: începură a o pişca cu clonţurile, a o sgîria cu căncile şi a o bate cu aripile (SB.) ¶ ③ Ⓕ Mînă, labă, ghiară (la oameni): dar cînd să puie cangea pe hoţ, tufă! (ALECS.); *F* a se lua în căngi, a se încăiera: de-aici, vrajbă între babe... să se ia în căngi, nu alta (SAD.) ¶ ④ Fâşie de pănură cu un cîrligel sau cu un ac îndoit la un capăt, cu care croitorul ţine lucrul nemişcat pe genunchi [tc. k a n ğ a].

***CANGRENA**, ***GANGRENA** (-enez) *vb. intr.* şi *refl.* ① A da în cangrenă, a deveni cangrenos ¶ ② Ⓕ A corupe [fr. g a n g r e n e r].

***CANGRENĂ**, ***GANGRENĂ** (*pl.*-ene) *sf.* ① Starea unei părţi a corpului cu desăvîrşire nimicită şi în care nu se mai produce nici unul din fenomenele vieţii (circulaţiune, sensibilitate, etc.); e o boală primejdioasă care se întinde repede la părţile vecine ¶ ② Ⓕ Stare decăzută a moravurilor, putreziciune morală într'o societate; propagarea cu repeziciune a unor doctrine primejdioase: păstrau... calităţile moştenite de la străbuni şi neatinse de cangrena fanariotismului (ALECS.) [fr. g a n g r è n e].

***CANGRENOS**, ***GANGRENOS** *adj.* De natura cangrenei [fr. g a n g r é n e u x].

***CANGUR(U)** *sm.* Mamifer erbivor, din ordinul marsupialelor, lung de 2 metri, care trăieşte în Australia; femela are la pîntece un fel de pungă în care-şi ţine copiii; picioarele dinapoi ale animalului sînt mult mai lungi de cît cele dinainte, ceea ce-i permite să facă sărituri foarte mari, sprijinindu-se, cînd sare, pe coada-i lungă şi groasă (*Macropus giganteus*) (☞ 807) [fr.].

Fig. 807. Cangur(u).

CĂNI (-ănesc) 1. *vb. tr.* A văpsi, a boi (*în spec.* cu negru) părul, barba, etc.: îşi cănea părul şi barba cu cireşe negre (CRG.).

2. *vb. refl.* A-şi văpsi părul (barba, etc.) [refăcut din c ă n e a l ă].

***CANIBAL** *sm.* ① Cel ce se hrăneşte cu carne de om, antropofag ¶ ② Ⓕ Om crud, crunt şi sălbatic: care e mai brav, ~ul acesta care vrea sînge. sau eu, omul păcii? (NEGR.) [fr.].

***CANIBALISM** *sbst.* ① Antropofagie ¶ ② Ⓕ Cruzime, sălbăticie [fr.].

***CANICULĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① ☆ Steaua Sirius din constelaţia Cîinelui ¶ ② Timpul anului, în lunile Iulie şi August, cînd arşiţa soarelui este foarte dogoritoare, şi care se atribue faptului că această constelaţie răsare şi apune, în aceste luni, odată cu soarele: nici cîinii sau mistreţii, turbaţi de arşiţa caniculei, nu mai pricinuesc moartea păstorului (ODOB.) [fr.< lat.].

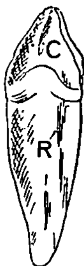

Fig. 808. Dinte canin.-C. Coroană.—R. Rădăcină.

***CANICULAR** *adj.* De caniculă, privitor la caniculă; zile ~e, timpul între 22 Iulie şi 23 August, cînd căldurile sînt foarte mari [fr.].

***CANIN** *adj.* ① De cîine, privitor la cîine: rasă ~ă; speţa ~ă, cîinii ¶ ② Dinţi ~i, dinţi lungi şi ascuţiţi aşezaţi între incisivi şi măsele (☞ 808) [fr.].

***CANIOTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Sumă strînsă de pe urma cîştigului (la jocul de cărţi, etc.), ca să acopere anumite cheltueli ¶ ② Farfurioara sau coşuleţul în care se strînge această sumă [fr. c a g n o t t e].

CĂNIT 1. *adj. p.* CĂNI: barbă~ă ¶¶ Ⓒ NECĂNIT.

2. *sbst.* Faptul de a căni.

CĂNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* CANĂ: cane şi căniţe se dau de pomană la Moşi de sufletul morţilor (SEZ.).

○**CANIV** *adj.* Leneş: vede că nu mai e chip s'o aducă la potecă pe ~a de fiică-sa (R.-COD.).

CANON (*pl.*-oane) *sn.* ① Regulă, hotărîre dată de un sobor cu privire la credinţă ¶ ② Troparele aşezate şi împărţite în mai multe stări sau pesne, ce se cîntă sau se citesc dimineaţa, în biserică, spre lauda sfîntului zilei; *de aci.* Ⓕ *F* cîntec, glas: baba începe duios după ~ul ei: faceţi-vă milă şi pomană (CAR.) ¶ ③ Pedeapsă impusă de biserică pentru ispăşirea greşelilor, pentru călcarea datoriilor preoţeşti, etc.: Dă-mi un ~, cum îţi place, şi eu să mă pocăesc (PANN) ¶ ④ Ⓕ Chin, tortură, grea suferinţă morală: era... pătruns de gîndul că viaţa omenească e un canon (SAD.) [gr.-biz.].

Fig. 809. Canon.

***CAÑON** *sbst.* Prăpastie adîncă între doi pereţi verticali, săpată de puhoaie, timp de veacuri, în stînca muntelui (☞ 809) [span.].

***CANONADĂ** (*pl.*-ade) *sf.* Descărcarea mai multor tunuri dintr'odată sau unul după altul în mod neîntrerupt: la orele cînd bombardarea şi canonada se odihnea de o parte şi de alta (I.-GH.) [fr.].

CANONARHISI (-isesc) *vb. intr.* A cînta (canoanele) [ngr. κανοναρχῶ].

CANONEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a se c a n o n i, canon: ~ ca aceea, mai rar (FIL.).

CANONI (-onesc) 1. *vb. tr.* ① A da un c a n o n, o pedeapsă bisericească: de va fi mirean, să se afurisească ...şi foarte greu să-l canonească (PRV.-MB.) ¶ ② Ⓕ A chinui, a tortura, a munci: ce duh rău te canoneşte pe tine, de aiurezi aşa? (CAR).

2. *vb. refl.* A se chinui, a se tortura, a se trudi, a se munci: nu-l mai pedepsi, că destul s'a canonit, săracul! (JIP.).

***CANONIC** 1. *adj.* ① Conform cu canoanele bisericeşti: dreptul ~, jurisprudenţa eclasiastică; cărţi ~e, cărţile Sfintei Scripturi, socotite ca fiind inspirate de divinitate ¶ ② ± După regule bine stabilite; după anumite norme ¶¶ Ⓒ NECANONIC.

2. *sm.* Demnitar, preot al unei biserici catedrale (la Catolici), care se bucură de anumite venituri; preot care face parte din consiliul unui episcop [fr. < it.].

***CANONICAT** (*pl.*-te) *sn.* Demnitatea de canonic [fr.].

***CANONIER** *sn.* Tunar (☞ 810) [fr.].

Fig. 810. Canonier român (1856).

***CANONIERĂ** (*pl.*-ere) *sf.* Bastiment uşor de războiu, înarmat cu tunuri de mare calibru (☞ 811) [fr.].

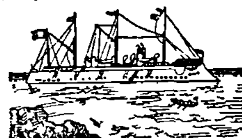

Fig. 811. Canonieră.

‡**CANONISI** (-isesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) canoni [ngr.].

***CANONIZA** (-izez) 1. *vb. tr.* A aşeza în rîndul sfinţilor, a trece între sfinţi.

2. *vb. refl.* Ⓕ A se lăuda unul pe altul, a se tămîia, a se glorifica: oamenii de gaşcă se tămîie şi se canonizează între dînşii (I.-GH.) [fr.].

***CANONIZARE**, ***CANONIZAȚI(UN** E *sf.* Faptul de a canoniza [fr.].

Fig. 812. Canotaj.

***CANOTAJ** *sbst.* ① Sportul vîslitului unei luntre (▣ 812) ¶ ② Plimbare cu luntrea: **partidă de ~** [fr.].

***CANOTIERĂ** (*pl.*-re *sf.* Pălărie tare de paie, cu fundul drept (▣ 813): **poartă... o pălăriuță ~ de paie, de deosebite fețe** (CAR.) [fr.].

Fig. 813. Canotieră.

○**CANTĂ** (*pl.*-te) *sf. Băn. Maram.* Cană mare [srb. ung. k a n t a].

***CANTALUP** *sm.* Varietate de pepene galben, foarte gustos și parfumat (▣ 814 [fr.].

CANTARAGIU *sm.* Cel ce cîntărește lucruri grele (la tîrguri, la vamă, etc.): **Fată de ~, Nu te strînge tare în brîu** (PAMF.) [tc.].

Fig. 814. Cantalup.

***CANTARIDĂ** (*pl.* -de) *sf.* — **GÎNDAC-DE-TURBĂ**: **își petrece zilele plămădind cantaride** (NEGR.) [fr.].

***CANTATĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Compoziție lirică destinată a fi cîntată ¶ ② Muzica făcută pentru o astfel de compoziție [it.].

***CANTATRICE** *sf.* Cîntăreață, femeie ce cîntă pe scenă [it.].

***CANTER** (*pl.*-re) *sn.* Galop de încercare al cailor înaintea fie-cărei curse [fr. < engl.].

***CANTILENĂ** (*pl.*-ene) *sf.* ① Parte dintr'o melodie care se repetă la intervale determinate ale unui cîntec ¶ ② Cîntare simplă și monotonă, cîntec de adormit copiii [it.].

***CANTINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* Loc unde se vînd băuturi, uneori și de-ale mîncării, soldaților dintr'o cazarmă, dintr'un cantonament sau lucrătorilor de la o bina sau o uzină [fr.].

***CANTINIER** *sm.*, **CANTINIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* Care ține o cantină; care vinde de băut soldaților în marș [fr.].

***CANTITATE** *sf.* Tot ce poate fi măsurat sau numărat, cîtime [fr. < lat.].

***CANTITATIV** *adj.* ① Care exprimă cantitatea; privitor la cantitate ¶ ② **Analiză ~ă**, care are de scop să determine greutatea fie-căruia din elementele cuprinse într'un compus sau a fie-căruia din corpurile care intră într'un amestec [fr.].

***CANTO** *sbst.* Muzică vocală: **profesor de ~** [it.].

***CANTON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Subdiviziune a unei provincii sau a unei țări; *în spec.* se dă numele de cantoane Statelor din Elveția, confederate între ele: **seamănă cu vacile din ~ul Uri** (I.-GH.) ¶ ② Subdiviziune a unui arondisment în Franța care. la rîndul lui, se împarte în mai multe comune ¶ ③ Locuința cantonierului ¶ ④ Distanța șoselei de la locuința unui cantonier pînă la locuința celui următor: **sburau... tocmai colo lîngă ~ul de pe șosea** (BR.-VN.) [fr.].

***CANTONA** (-onez) *vb. tr.* A instala trupele în cantonamente [fr.].

***CANTONADĂ** (*pl.*-ade) *sf.* Interiorul culiselor: **a vorbi la ~**, a se adresa unei persoane pe care n'o pot vedea spectatorii [fr.].

***CANTONAL** *adj.* De c a n t o n.

***CANTONAMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Instalarea, găzduirea trupelor în casele locuite ¶ ② Regiunea unde trupele sînt instalate prin diferite locuințe: **Căpitanii ...fac apelul și duc pe soldați în ~** (LUNG.) [fr.].

***CANTONIER** *sm.* Slujbaș însărcinat cu întreținerea unei porțiuni de cale ferată sau de șosea [fr.].

***CANTOR**¹ *sm.* Cel ce cîntă în corul unei biserici; *în spec.* cel ce dirijează acest cor [it.].

CANTOR² (*pl.*-oare) *sn.*, **CANTORĂ** *sf.* = **CONTOAR**: **eu mă duc să închiz ~u și magazia** (CAR.); **Sultanii... le dase voie a locui și a ține cantoare în mahalalele Pera și Galata** (ODOB.); **cămara este cantora sărăriilor** [rus. k o n t o r a].

○**CĂNTUȚĂ** (*pl.*-ute) *sf. Băn. dim.* **CANTĂ**.

CĂNȚĂLĂRIE ☛ **CANCELARIE**.

***CANȚONETĂ** (*pl.*-te *sf.* Cîntecel, cîntec scurt: **cantonetele pe care le cîntau la pian** (BR.-VN.) [it.].

***CANULĂ** (*pl.*-ule) *sf.* ① Tub de care se servesc chirurgii sau medicii pentru spălături interne (☞ 815) ¶ ② Mic tub terminat printr'o seringă [fr.].

Fig. 815. Canule.

○**CANUN**... = **CANON**...

CANURĂ (*pl.*-uri) *sf.* Fibrele sau firele de cînepă, de in sau de lînă, mai groase, ce rămîn în dinții pieptenului după ce s'a dărăcit; acestea se torc și se întrebuințează mai ales ca bătătură la țesutul pînzei de saci: **cîte trei, patru oci de ~ torceam pe zi** (CRG.) [lat. c a n n u l a].

CĂNUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* **CANĂ** (▣ 816).

Fig. 816. Cănuță.

***CAOLIN** *sbst.* Argilă albă, foarte pură, cu care se fabrică porțelanul: e un silicat de aluminiu hidratat [fr.].

CAP¹ (*pl.* **capete**) *sn.* ① Partea superioară a corpului omului în care se află creierii și principalele organe ale simțurilor (☞ 817): **îl doare ~ul; a-și lua căciula din ~; a-și smulge părul din ~; a-și pune mîinile în ~; a da din ~; a-i fi drag ca ochii din ~; din ~ pînă 'n picioare**, din creștet pînă 'n tălpi, de sus pînă jos, desăvîrșit: **Natalia mea... este muzicantă din ~ pînă'n picioare** (NEGR.) ¶ ② De asemenea, despre partea anterioară a corpului animalelor: **~ de cal; ~ de bou**, om prost ¶ ③ *Pr. anal.* Vîrf, creștet: **Buba ~ nu face, Pînă nu se coace** (PANN) ¶ ④ Minte, deșteptăciune. pricepere: **are ~ bun: om cu ~, fără ~; ~ sec**, prost, nepriceput: **nu se mai învață minte, ~ete seci ce sînt** (DLVR.); **e greu de ~; ușor de ~; mai cu ~**, mai priceput. mai deștept; **a(-și) băga în ~** ☛ **BĂGA** 1 ①; **a(-și) bate ~ul, a-și sparge ~ul** ☛ **BATE** 1 ⑯; **a deschide ~ul cuiva**, a-l face să priceapă; **a-i intra în ~**, a pricepe; a-și închipui; **a (nu)-l tăia** *sau* **a (nu)-l duce ~ul**, a (nu) se pricepe: **apoi de, cocoane, ~ul meu nu mă duce așa departe** (ISP.); **a-și pierde ~ul**. a se zăpăci; **ajuns de ~** ☛ **AJUNS** 1 ④ ¶ ⑤ Viață: **nu-ți pune ~ul în primejdie** (CRG.); **a-și pune ~ul**, a-și răpune viața; *pr. exag.* a se prinde, a pune rămășag pe viața lui; a-și risca viața, a-și pune viața în primejdie: **a-și pune ~ul sănătos subt evanghelie**, a se băga de bună voie în belea, într'o situațiune neplăcută; **vai de ~ul lui**, vai de viața lui, nu e de invidiat; **o jur pe ~ul meu; a mînca ~ul cuiva**, a-l prăpădi, a-l face să-și piarză viața ¶ ⑥ Partea de sus. partea superioară, partea dinainte a unui lucru, frunte: **în ~ul mesei** (*în opoz. cu* **coada mesei**), **în ~ul bucatelor**, în locul de cinste; **în ~ul regimentului** ¶ ⑦ Capăt, margine, căpătîiul de sus sau de jos: **cum mă vede, se dă jos în ~ul scării** (I.-GH.); **satul era înghițit, ca într'un fum spulberat, aci către un ~ al satului, aci către cellalt** (DLVR.); **~ul podului; din ~ul locului**, de la început ¶ ⑧ Început: **judecata Patriarhului iaste începătură și ~ tuturor judecăților bisericești** (PRV.-MB.); **îți sporesc simbria la fie-care ~ de an** (S.-ALD.); **de (la) un ~ de vreme**, de la o vreme încoace; **stai s'o iau de la ~** (CAR.); **~ de post** (PAMF.) ¶ ⑨ Toiu, miez: **lelea Nastasia rămăsese de bărbat, cu cinci c..ii, în ~ de iarnă** (RET.);

Fig. 817. Cap.

~ de noapte ☛ ㉑ ¶ ⑩ Ⓕ Bucată, căpătîiu, capăt; sfîrşit: un ~ de aţă; a o scoate la ~, a o scoate la căpătîiu; a-i da de ~, a da gata; a prăpădi: leul... le-a făcut sfîrşitul, adică le-a dat de ~ (TICH.) ¶ ⑪ Ⓕ Persoană, individ: un ~ încoronat; am plătit cîte un leu de ~ (=de fie-care); dare pe ~, impozit personal; Ⓟ: un ~ de om, un om; deasemenea despre animale; unitatea unui număr colectiv, bucată: ne-o perit vre-o zece capete de vită (ALECS.) ¶ ⑫ Ⓕ (*pl.* capi, ‡ capete) Căpetenie, şef; om (mai) de frunte: ~ul Statului: ~ul familiei; de vor fi unii dentrînşii mai ~ete, cum s'are zice ispravnici (PRV.-MB.); Ⓕ: a ajuns coadă ~, a ajuns cel din urmă, cel mai prost, să fie în fruntea celorlalţi; — Ⓕ Cap de operă ☛ CAPODOPERĂ ¶ ⑬ Chip, mijloc, putinţă: Dac'am prins de-a o iubi, N'a fost ~ a o urî (IK.-BRS.); nime n'are ~ să se odihnească în casa asta, de răul vostru (CRG.) ¶ ⑭ ‡ Paragraf, articol, capitol; titlu, punct: ~ de acuzare ¶ ⑮ *pl.* Capital: asigurîndu-le plata integrală, capete şi dobînzi, cînd se vor vinde proprietăţile (I.-GH.); Ⓕ a-şi scoate din capete, a se despăgubi, a-şi scoate din pagubă ¶ ⑯ ☆ ~DE-BOU, constelaţia Taurului ¶ ⑰ ♣ CAP-DE-COCOŞ = DULCIŞOR; — CAPUL-ARICIULUI = BUZDUGAN; — CAPUL-CĂLUGĂRULUI, plantă ierboasă, cu flori galbene (*Leontodon autumnalis*) (▣ 818); — CAPUL-ŞARPELUI, plantă erbacee acoperită cu peri aspri, cu flori roşii ca sîngele (*Echium rubrum*); — CAPUL-VIPEREI = IARBA-ŞARPELUI¹ ¶ ⑱ CAP-DE-MORT, CAP-DE-MOARTE, CAPUL-MORŢILOR, CAPUL-LUI-ADAM, insectă numită mai adesea „strigă" ☛ STRIGĂ; — CAPUL-CERBULUI — RĂDAŞCĂ ¶ ⑲ CAPU-'NTOARCE *sm.* (PAC.) = CAPÎNTORTURĂ ¶ ⑳ (Nici) în ruptul ~ului, odată cu ~ul, pentru nimic în lume, nici mort, cu nici un preţ: zicea că odată cu ~ul nu putea el crede una ca asta (ISP.); cu ~ul amînă ☛ AMÎNĂ; om numai cu ~ul, singur pe lume (fără familie); fără nici o stare; singur cu ~ul (său), singur-singurel, fără nimeni; a se bate cu ~ul de pereţi (*sau* de toţi pereţii) ☛ PERETE; a da cu ~ul de pragul de sus ☛ PRAG; a umbla cu ~ul între urechi ☛ URECHE; ori cu ~ul de piatră, ori cu piatra de ~, tot una e, cel sărac, cel mai slab, e totdeauna fără noroc; nevoie de ~ ☛ NEVOIE; a-i fi de ~, a-i fi spre pierzarea capului, mai ales în blesteme: fi-le-ar de ~: de (*sau* din) ~ul meu, tău, său, independent, liber; din propria iniţiativă, nesilit de nimeni: am rămas liberă, de ~ul meu (ALECS.); spune drept, tu ai făcut-o din ~ul tău? (VLAH.); a-şi face de ~, *a)* a face tot ce-i place, *b)* a face fapte care-l duc spre pierzare; a sta, a se ţinea de ~ul cuiva, a nu-i da pace, îmboldindu-l cu rugăminţi; în ~ pînă la unul, deplin, tocmai: peste un an de zile în ~, are să-l ia de bărbat (CAR.); cu noaptea în ~, pe cînd e încă noapte întunecoasă; în ~ de noapte, în ~ul nopţii, în miez de noapte, în toiul nopţii: nu mă alunga de la casă în ~ de noapte (RET.); cît păr în ~, mulţime nenumărată; a-şi lua lumea în ~, a fugi fără să ştie unde, încotro îl vor duce ochii; a se sparge în ~ul cuiva, a cădea asupră-i consecinţele, urmările unei fapte săvîrşite de altul; a pune ~ul, a aţipi, a trage un puiu de somn; a se pune pe ~ul cuiva, a stărui mult pe lîngă cineva, a nu-i da pace; a sta, a şedea pe ~ul cuiva, a nu se deslipi de cineva, aducîndu-i supărare; pe ~ete, *a)* pe întrecute, care mai de care; *b)* ca nebunii: a (se) da peste ~, *a)* a (se) răsturna, a (se) rostogoli, a (se) prăvăli; *b)* Ⓕ a întrebuinţa toate mijloacele, a se face luntre şi punte, a face tot ce e cu putinţă; a da paharul peste ~, a-l deşerta: a da ochii peste ~, a muri; a nu avea nici ~ nici coadă, a nu avea niciun înţeles, nici un rost; a nu avea unde să-şi plece ~ul, a nu avea nici un căpătîiu, a nu avea unde să şază sau să doarmă, a nu avea nimic; a nu avea ce-şi face capului, a nu avea încotro, a nu putea face altfel, a fi silit să facă cum i se impune; a nu şti ce să-şi facă capului, a fi în mare încurcătură, a nu şti ce să facă ca s'o scoată la capăt; a-şi scoate capul în lume, a se arăta, a ieşi între oameni; nu-i un ~ de lume, nu e cine ştie ce lucru mare: nu te teme, dragul meu, o noapte nu-i un ~ de lume, va trece şi ea (RET.); a-şi lua lumea în ~, a pleca în lume, a porni în lumea largă; a nu-şi vedea ~ul (de trebi), a avea mult de lucru: Ce-i ea, copil? Nu-şi vede ~ul De supărări, de grijî, de casă (VLAH.); ~ ai, minte ce-ţi mai trebue?, se zice în ironie unuia care face mereu greşeli, şi nu vrea să ţie seamă de sfaturi; ~ul face, ~ul trage, fie-care sufere urmările greşelilor sale; ~ul plecat nu-l taie sabia, cine ştie să se plece, să se umilească, scapă de primejdie; ~ul să trăească, că belele curg ☛ BELEA ①; cîte capete, atîtea şi căciuli, cîţi oameni, atîtea păreri; cine-şi păzeşte limba, îşi păzeşte ~ul, cine ştie să-şi măsoare vorba, scapă de supărări; unde nu e ~, vai de picioare, vai de omul fără minte, vai de poporul fără buni conducători; ☛ BARBĂ, PEŞTE, PICIOR [lat. caput, capĭta].

Fig. 818. Capul-călugărului.

***CAP³** (*pl.*-puri) *sn.* Limbă de pămînt ce înaintează în mare, promontoriu (▣ 819): ~ul Bunei-Speranţe [fr.].

Fig. 819. Cap.

***CAPABIL** *adj.* ¶¶ C INCAPABIL ¶ ① Care e în stare, care are însuşirile cerute spre a putea face ceva: vrednic, destoinic: eram ~ să spun pe carte cît ori-care anagnost de repede (NEGR.) ¶ ② Îndemînatec, dibaciu, iscusit, priceput ¶ ③ Care are capacitatea legală [fr.].

CAPAC (*pl.*-ace) *sn.* ① Acoperemînt cu care se acopere (o oală, o căldare, un vas de lemn) sau se închide ceva pe deasupra (o ladă, etc.) (▣ 820); Ⓟ: şi-aflat tingirea ~ul, şi-a găsit cu cine să se împerecheze, a găsit pe cineva care să-l puie la locul lui ¶ ② Petec de încheiat în dosul nădragilor: purta pantaloni de nankin cu ~ (I.-GH.) ¶ ③ Învîrtitură a zmeului de hîrtie, ca şi cînd ar vrea să cadă în cap ¶ ④ Învelişul broaştei ţestoase ¶ ⑤ Unealtă de pescuit (▣ 821) [tc.].

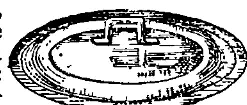

Fig. 820. Capac.

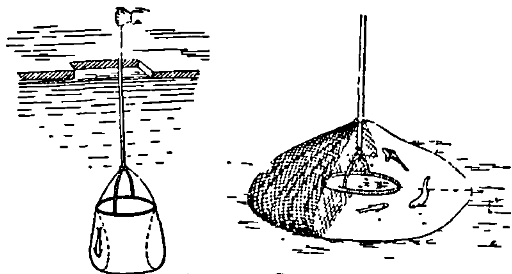

Fig. 821. Capace.

CĂPĂCEL (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* CAPAC ¶ ② Vas de bucătărie, rotund şi puţin adînc, pentru preparat ouă, etc.

***CAPACITATE** *sf.* ① Încăperea unui vas, cît poate încăpea într'un vas; măsuri de ~, măsuri cu care se determină volumul lichidelor, grînelor, etc. ¶ ② F Aptitudine, destoinicie, pricepere, iscusinţă ¶ ¶ Ⓒ INCAPACITATE ¶ ③ Ⓕ Persoană foarte capabilă, savant, e o ~ a medicinei ¶ ④ Aptitudine legală: ~ de a testa ¶ ⑤ Brevet de ~, titlu în baza căruia se poate exercita (în Franţa) funcţiunea de institutor ¶ ⑥ Examen de ~, examen

pentru obținerea titlului de profesor secundar ¶ ⑦ Cantitatea de electricitate pe care o înmagazinează un condensator, cînd potențialul crește cu un volt; se măsoară în „farazi" [fr.].

CAPAMA *sf.* ✕ Mîncare făcută din carne de miel sau de pasăre gătită cu stafide: **să-mi facă la masă vr'un cheschet... vr'o musaca, vr'o ~ (ALECS.).** [tc.].

‡ **CAPAN** (*pl.*-**nuri** *sn.* Magazie de aprovizionare: **~ul împărătesc geme de berbeci (FIL.)** [tc.].

CAPANGĂ (*pl.*-**ge** *sf.* ① Laț, cursă (mai ales pentru păsări ¶ ② Ⓕ Ghiară, labă [tc kapanğa].

‡ **CAPANLÎU**, ‡ **CAPANLÎU** *sm.* Negutător Turc care venea în țară să cumpere de la săteni diferite proviziuni (grîu, unt, cașcaval, miere, etc.) pentru îndestularea Împărăției și a garnizoanei din cetățile dunărene: **grîu, orz, ovăz, unt... se luau de capanlii de la săteni (I.-GH.)** [tc.].

CĂPARĂ (*pl.*-**ări**) *sf. Trans. Băn.* Arvună [srb.].

CĂPĂRA¹ (**capăr**) *vb. intr. Trans.* **(BUD.) (L.-M.)** ① A fierbe (*vorb.* de vin, bere, etc.) ¶ ② A scînteia, a sticli ¶ ③ A svîcni (inima, etc.).

CĂPĂRA² (**capăr**) *vb. tr. Trans.* **(PĂC.). (VIC.)** A sgîria.

CĂPĂRÎ (-**ăresc**) *vb. tr. Băn.* ① A arvuni, a da căpară ¶ ② A logodi.

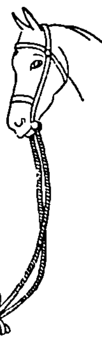
CĂPĂSTRA (-**trez**), **CĂPĂSTRUÎ** (-**uesc**) *vb. tr.* ⛺ A pune un petec dedesubtul găurii unei haine sau unei rufe, tivind de jur împrejur marginile rupturii **(PAMF.)** [căpăstru].

CĂPĂSTRARE *sf.* ⛺ ① Faptul de a căpăstra ¶ ② = **CĂPESTREALĂ**.

CĂPĂSTRU (*pl.*-**pestre**) *sn.* ① Ochiu de funie sau de curea ce se pune în capul sau botul animalelor, *în spec.* al cailor, spre a le lega la iesle sau a le duce undeva (▣ 822); Ⓕ **a duce pe cineva de ~**, a-l duce de nas; Ⓟ ☛ **CAL** ¶ ② Întinzătorul sau struneaua teicii de la moară [lat. capĭstrum].

○ **CĂPĂSTRUÎ** ☛ **CĂPĂSTRA**.

CAPĂT (*pl.*-**pete**) *sn.* ① Margine, căpătîiu, vîrf: **curtea Banului... începea din ~ul despre apus al podului gîrlei (I.-GH.)** ¶ ② Sfîrșit, încheiere; **a pune ~**, a sfîrși, a încheia; **a duce la ~ bun**, a duce la un bun sfîrșit; **a o scoate la ~**, a izbuti să sfîrșească cu bine; **a-i face ~ul**, a-l ucide ¶ ③ Început: **a doua zi, des-dimineață, le începeam din ~ (CRG.)** ¶ ④ Bucată, căpătîiu, bucățică ruptă sau rămasă din ceva: **un ~ de luminare** ¶ ⑤ Osie: **să-i rupă vre-un ~ sau alt-ceva de la car (CRG.)** [*sg.* refăcut din *pl.* capete].

Fig. 822. Căpăstru.

CĂPĂTA (**capăt**) *vb. tr.* ① A dobîndi, a obține: **și căpătînd voie, se duse ca și întîiu (I.-GH.)** ¶ ② A primi în dar, de pomană; a dobîndi prin milostenie; Ⓟ: **săracul cînd capătă, atunci mănîncă** *sau* **săracul, cînd capătă cămașă, atuncea face Paștile (ZNN.)**; **de căpătat**, în dar, dăruit, dat de pomană [lat. capĭtare].

CĂPĂTAT 1. *adj. p.* **CĂPĂTA**.

2. *sbst.* ① Faptul de a căpăta ¶ ② Cerșit, cerere de pomană, milostenie: **mamă n'avea și tată-său... umbla după ~ (CRG.)**.

CĂPĂTĂTURĂ (*pl.*-**turi**) *sf. Trans.* **(BUD.)** Copil găsit [căpăta].

CĂPĂTÎIU (*pl.*-**tîie**) *sn.* ① Pernă (de sub cap) ¶ ② *Pr. ext.* Ori-ce-și pune cineva sub cap, cînd se culcă: **apoi pusei mînile ~ și mă lungii cu fața în sus (DLVR.)**; **ziua mi-i geantă și noaptea mi-i ~, cînd dorm (VLAH.)** ¶ ③ Partea patului unde se pune perna, unde-și pune cineva capul, cînd se culcă ¶ ④ Ⓕ Casă, adăpost; **a(-și) face un ~**, a (se) căpătui, a (se) stabili, a da, (a-și găsi) un mijloc de traiu; **om fără ~**, om fără nici un rost, fără ocupațiune, fără casă, fără masă, vagabond ¶ ⑤ Urmă, locul unde e dus cineva: **nu știa de ~l tatălui tău (I.-GH.)** ¶ ⑥ Capăt, extremitate; Ⓟ: **ciomagul are două căpătîie; n'are nici coadă nici ~**, n'are nici un sens, nici o rațiune; **a da de ~**, a scoate la capăt, a descurca; **a ieși la ~, a o scoate la ~**, a sfîrși cu bine, a izbuti; a o scoate la capăt ¶ ⑦ Bucată ruptă sau tăiată dintr'un lemn, dintr'o sfoară, etc. ¶ ⑧ Lemn scurt și gros ce se pune subt o bute, subt o ladă, etc., ca să nu se atingă de umezeala pămîntului: **tocitorile sînt așezate frumos pe căpătîie (ODOB.)** ¶ ⑨ *Băn.* Sarcină de lemne ce se poartă pe cap [lat. capĭtaneum].

CĂPĂTUEALĂ (*pl.*-**eli**) *sf* Faptul de a (se) căpătui: **n'are altă grijă decît căpătuéala și gheșefturile (VLAH.)**.

CĂPĂTUÎ (-**uesc**) *vb. tr.* 1. A asigura cuiva traiul, mijloacele de traiu, viitorul; a stabili, a da o slujbă, o pozițiune socială: **dacă te vei lăsa de Floarea, am să te căpătuesc... îți dau loc de casă și toate înlesnirile putincioase (D.-ZAMF.)**; **~ o fată**, a o da la casa ei, a o mărita: **avea trei fete și pe cîte trele le-a căpătuit (DLVR.)**.

2. *vb. refl.* A-și asigura traiul; a se stabili, a găsi o slujbă, o pozițiune socială; a se procopsi, a se înavuți; a se căsători: **tată-său îl trimitea într'una să caute a se ~ și el (ISP.)** [capăt].

○ **CĂPĂȚ** ☛ **CĂPETE**.

○ **CĂPĂȚAN** (*pl.*-**ane**) *sn. Trans.* = **CĂPEȚEALĂ**.

CĂPĂȚÎNĂ (*pl.*-**ni**) *sf.* ① Cap de vită, de animal mai mare, despărțit de trup: **~ de cal; ~ de bou** ¶ ② Cap (de om mort) despuiat de piele și de păr, țeastă, craniu ¶ ③ Ⓕ *F* Cap mare și sec, cap fără creieri ¶ ④ Se aplică la fructul unora din plante care au rotunjimea sau sfericitatea unor căpățîni: **~ de varză; ~ de ceapă; ~ de usturoiu; ~ de mac** (▣ 823); ¶ ⑤ **~ de zahăr**, con mare de zahăr (▣ 824); **~ de cuiu**, căpătîiul gros al cuiului; **~ de bold**, gămălie ¶ ⑥ ☞ Buciumul sau butucul roții: **roatele făcute din căpățîni, spițe și obezi (R.-COD.)** ¶ ⑦ ☆ **CĂPĂȚÎNA**, constelațiunea Perseu ☛ **BARDĂ** ② [lat. *capĭtina].

Fig. 823. Căpățîni: 1. de varză; —2. de ceapă;—3. de usturoiu; —4. de mac.

Fig. 824. Căpățînă de zahăr.

CĂPĂȚÎNOS *adj.* ① Cu căpățînă, cu cap mare: **nu în chipul arătos, nici în dobitocul ~, crierii cei mulți sălășluesc (CANT.)** ¶ ② Ⓕ *F* Greu de cap, prost: **de ce ești ~ și nu vrei să înțelegi? (CAR.)**.

○ **CĂPĂU** *sm. Olten. Mold. Tr -Carp.* 🐕 = **COPOIU**: **nimeriră pe-acolo nescai vînători cu căpăi și cu ogari (RET.)** [ung. kopó].

○ **CĂPĂUCĂ** (*pl.*-**ci** *sf. Mold.* 🐕 Femela copoiului: **Vornicul Ureche zice că numele țării vine de la căpauca lui Dragoș (NEGR.)** [căpău].

CĂPCANĂ (*pl.*-**ăni**, -**ane**) *sf. Mold.* Cursă (de șoareci, etc.): **bietul motan, picînd și el în capcană, miorlăia de durere (ODOB.)**; Ⓕ: **a cădea, a se prinde în ~**, a cădea în cursă [tc. kapkan].

CĂPCĂUN, **CĂPCÎN(E)**, ○**CĂTCĂUN** *sm.* ① Ⓟ Monstru fabulos, om cu două capete și două guri, care pe o gură înghițea copii întregi sau bucăți mari de carne de om, cu oase cu tot, și pe cealaltă gură scotea oasele: monstru cu trupul de om și cu capul de cîine: **bunicile le spuneau de căpcăunii cu două guri (DLVR.)**; **căpcînii sînt niște oameni cu capul de cîine și foarte răi, ei nu se hrănesc decît cu carne de om (ȘEZ.)**; credința despre acești monștri s'a răspîndit în popor de pe urma Alexandriei, unde se povestește că Alexandru Machedon: **ajunse la o țară cu oameni cătcăuni, dinainte cu obraz de om și grăia omenește, iară dindărăpt cap de cîine și lătra cîinește** ¶ ② *Pr. ext.* Poreclă dată Tătarilor, din pricina groazei pe care o inspirau oamenilor prin cruzimea lor: **cîți Cazaci, Căpcîni și alte lifte spurcate au căzut morți aici (CRG.)** ¶ ③ Ⓕ Barbar, sălbatic, antropofag, canibal: **fugi, căpcăunule, că mi-ai omorît odorul! (ALECS.)**; **l-a omorît hoțul de căpcîn, jupînul Pogan (RET.)** [cap + cîne, după gr. κυνοκέφαλος „cap de cîine"].

CĂPCĂUNIME *sf. col.* CĂPCĂUN ①: trecură peste noi... valuri de ungurime, lehime, ~ (JIP.).

○**CĂPCEA** (*pl.*-cele) *sf.*, CĂPCEL (*pl.*-ele) *sn. Trans.* Vas mic de lemn, căuș de băut apă ori lapte; e scobit din lemn și are o coadă scurtă (▣ 825) [lat. *capicella < capis].

Fig. 825. Căpcea.

CĂPCEAN *sn. dim.* CAP: un ~ cit o portocală (VLAH.).

○**CĂPCHIA** (-iez) *vb. intr. Mold. Bucov.* A căpia: doară nu-s nebunul vostru, nici n'am căpchiat încă (SB.).

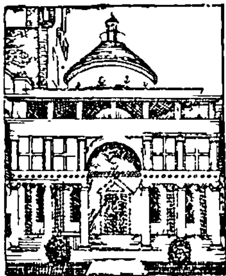
○**CAPCHIU** *adj. Mold. Bucov.* = CAPIU.

○**CĂPCÎN(E)** ☛ CĂPCĂUN.

‡**CAPEGIU** = CAPUGIU.

○**CAPEICĂ** = COPEICĂ.

*__CAPELĂ__[1] (*pl.*-le) *sf.* ① Bisericuță (la Catolici); paraclis (▣ 826): face o rugăciune în capela din fundul curții (I.-GH.) ¶ ② ♩ Bandă de muzică, orchestră (*în spec.* de dame) [it. cappella].

Fig. 826. Capela Pozzi din Florența.

CAPELĂ[2] (*pl.*-le) *sf.* ① † Pălărie de damă: zărisem o ~ roză împănășată ca o pasăre de paradis (NEGR.) ¶ ② ⚔ Bonetă de mică ținută a soldatului: scoate capela, o ține cu mîna stîngă lipită de sebie (BR.-VN.) [ngr. < it.].

*__CAPELAN__ *sm.* Preot care slujește într'o capelă și beneficiază de venitul ei [it.].

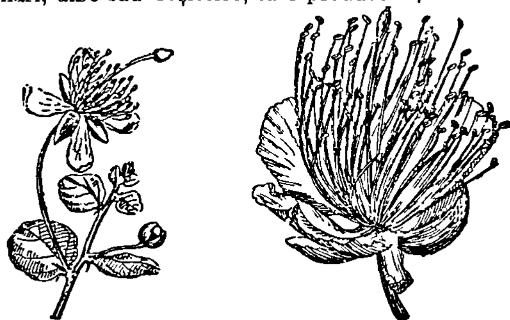
*__CAPELINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① Un fel de pălărie de cocoană (mai adesea cu bordurile mari lăsate în jos) ¶ ② Glugă (▣ 827) [fr.].

Fig. 827. Capelină.

*__CAPEL(-)MAISTRU__ *sm.* ♩ Cel ce dirijează o orchestră, corul unei capele, etc.: d-l ~, în mare ținută... uitîndu-se țintă în ochii colonelului (D.-ZAMF.) [germ.].

CĂPENEAG (*pl.*-ege) *sn. Olten. Bucov. Trans. Maram.* ☛ CHEPENEAG.

*__CAPER__ *sm.* Arbust spinos, originar din Asia mică, care crește în regiunile calde ale Europei (Grecia, Turcia, Franța de miază-zi), cu flori mari, albe sau roșietice, care produce niște fructe

Fig. 828. Caper.

comestibile, numite „capere" (▣ 828) (*Capparis spinosa*) [it.].

*__CAPERĂ__ (*pl.*-re) *sf.* Mugurul verde al caperului, de forma unei bobițe, care, conservat în oțet, se întrebuințează la bucătărie: Capera, măslina, care sînt de frunte, Și întîiu poftite la ospeți și nunte (PANN).

CĂPESTERE = CĂPISTERE.

CĂPESTREALĂ (*pl.*-eli, -ele) *sf. Mold.* A doua cusătură la un petec pus la o haină, de un diametru mai mic (PAMF.) (▣ 829) [căpăstru].

Fig. 829. Căpestreală.

CĂPESTREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* CĂPĂSTRU.

CAPEȘ *adj.* Energic, hotărît: mumă-sa, Doamna Chiajne, muiere ~ă și dăunoasă (ODOB.) [cap].

CĂPETE *sm. Olten.*, CĂPET, CĂPĂT (*pl.*-ete) *sn. Olten. Băn.* ① Covățică, în care se pun de obiceiu poame spre a fi duse în tîrg spre vînzare ¶ ② Mică cofă de lemn, de forma unei donicioare, cu care se măsoară fructele în tîrg (▣ 830 ¶ ③ Cantitate mică de făină sau de mălaiu, abia suficientă pentru o pîine sau o mămăligă ¶ ④ *Băn.* Măsura cu care-și măsoară morarul vama ce i se cuvine.

Fig. 830. Căpete (din Gorj).

CĂPETENIE *sf.* Cap, șef, conducător: căpetenia păzitorilor trimise... să vază ce pacoste a mai dat peste nevoiașul ăla (ISP.); de ~, principal, mai de seamă [*pl.* capete + suf. -enie].

○**CĂPEȚ** ☛ CĂPETE.

CĂPEȚEALĂ (*pl.*-țele) *sf.* Partea frîului sau căpăstrului ce se pune în capul calului ▣ 831: taie... căpețala din capul unei iepe (CRG.) [refăcut din *pl.* căpețele < *sg.* căpețel].

Fig. 831. Căpețală.—B. Botar, botniță.-C. Ceafă, comar. – F. Fruntar. — F'. Fălcea.—Z. Zăbală.

CĂPEȚEL[1] (*pl.*-ele) *sn.* ① Căpătîiu, capăt mic, bucățică (rămasă, ruptă sau tăiată din ceva): în clondir se stinge ~ul de lumină (EMIN.); găsesc pe Moș Vasile... ciugulind... un ~ de ață de pe macat (VLAH.) ¶ ② *Olten. Băn.* Colac rotund sau oval, la mijloc cu o cruce, ale cărei brațe sînt înflorite cu pistornicul; se împart mai adesea la praznice, în Sîmbăta morților, etc. ¶ ③ *Olten. Trans.* Căpețeală [lat. capitium + suf. -el].

○**CĂPEȚEL**[2] (*pl.*-ele) *sn. Olten.* ① *dim.* CĂPEȚ ¶ ② Covată, postavă mică.

CĂPIA, *Mold. Bucov.* CĂPCHIA (-iez) *vb. intr.* ① A se bolnăvi de o boală de creier, de pe urma căreia oile se învîrtesc necontenit pe loc, cu mișcări convulsive, pînă amețesc: Să spargă o beșicuță... din care pricină capie oaia (DRÄGH.) ¶ ② Ⓕ F A se sminti, a înnebuni (*vorb.* de oameni).

CĂPIALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a căpia ¶ ② Boala oilor căpiete.

‡**CAPICHEHAIA** = CAPUCHEHAIA.

○**CĂPICIU** *sn. Olten.* Căpețeală [srb. kapić].

CĂPIERE *sf.* ① Faptul de a căpia ¶ ② Boala oilor căpiete ¶ ③ Ⓕ F Nebunie, smințeală.

CĂPIETURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Boala oilor căpiate: căpietura nu se va putea lecui (DRÄGH.) [căpia].

‡**CAPIGIU** = CAPUGIU.

*__CAPILAR__ *adj.* ① Subțire ca un fir de păr: tub ~ ¶ ② Vase ~e, cele mai mici ramificațiuni ale vaselor sanguine [fr.].

*__CAPILARITATE__ (*pl.*-tăți) *sf* ① Forța care produce urcarea lichidelor în tuburile capilare ¶ ② Parte a fizicei care se ocupă cu studiul acestei forțe și cu fenomenele analoage [fr.].

CĂPISTERE *sf.* Albie mică, copaie, covățică, în care se cerne făina sau mălaiul și se frămîntă aluatul (▣ 832): ☛ ALBĂ ③ [lat. capisterium].

Fig. 832. Căpistere.

CAPIȘTE *sf.* ① Templu păgîn: în vechime a fost aici ~a păgînilor (VLAH.) ¶ ② *Pr. ext.* Ⓟ Ori-ce biserică ce nu e de ritul greco-ortodox: văd în amintirea mea numai cît ~a (catolică) veche, mohorîtă, așezată în mijlocul curții (GRIG.) ¶ ③ Ⓕ Lăcaș (*în spec.* de petreceri, de desfrîu): casa lui era ~a desfătărilor (NEGR.) [vsl.].

*__CAPITAL__ 1. *adj.* ① De căpetenie, principal, cel mai de seamă, de cea mai mare însemnătate: greșală ~ă; (cele șapte) păcate ~e, păcatele de moarte, păcatele socotite ca izvorul tuturor celorlalte: mîndria, sgîrcenia, desfrîul, invidia, mînia și lenea ¶

③ De moarte, în care-şi pierde cineva capul, viaţa: pedeapsă ~ă, pedeapsă cu moartea ¶ ③ Literă ~ă, majusculă.

2. (pl.-aluri) sm. ① Sumă de bani băgată într'o afacere sau dată cu dobîndă ¶ ② pl. Sume de bani, fonduri puse în circulaţiune ¶ ③ Ⓕ Avut intelectual: ~ de cunoştinţe; încep viaţa cu acelaşi ~ de învăţătură (I.-GH.) [fr.].

*CAPITALĂ (pl.-le) sf. Oraşul de căpetenie al unei ţări (unde e reşedinţa capului Statului şi a guvernului), al unui judeţ, etc. [fr.].

*CAPITĂLAŞ (pl.-şe, -şuri) sn. dim. CAPITAL: m'am gîndit să le faci dumneata rost de un ~ (CAR.).

*CAPITALIST sm. ① Cel ce trăeşte din venitul, din dobînda capitalurilor sale ¶ ② Cel ce posedă capitaluri însemnate [fr.].

*CAPITALIZA (-izez) 1. vb. tr. ① A adăuga dobînzile la capital ¶ ② A transforma în capital un venit oare-care.

2. vb. intr. A strînge, a economisi spre a-şi face un capital [fr.].

*CAPITALUŢĂ (pl.-uţe) sf. Mică literă c a p i t a l ă întrebuinţată în tipografie: prescurtările numelor autorilor citaţi în acest dicţionar sînt tipărite cu CAPITALUŢE.

*CĂPITAN sm. ① Ofiţer care comandă o companie de infanterie, un escadron de cavalerie sau o baterie de artilerie (▣ 833); Ⓟ: ori Stan, ori ~, ori mare (sau totul), ori nimic; ori locul de frunte, ori cel din urmă ¶ ② Ofiţer de marină care comandă un vas; comandantul unei corăbii de comerţ (în marina comercială) ¶ ③ ~ de port, ofiţer din marina de războiu însărcinat cu ordinea şi poliţia unui port ¶ ④ ‡ Odinioară: titlu purtat de civili sau de militari, cari se aflau în capul unor administraţiuni sau comandau altor slujbaşi: ~ de poştă; ~ de judeţ; ~ de dărăbani; ~ de margine; ~ de tîrg (☞ la cuvintele respective) ¶ ⑤ Căpetenie de oştire ¶ ⑥ Şeful, căpetenia unei bande de tîlhari sau de haiduci [it.].

Fig. 833. Căpitan.

*CĂPITĂNEASĂ (pl.-ese) sf. Soţia unui c ă p i t a n.

*CĂPITĂNESC adj. De c ă p i t a n.

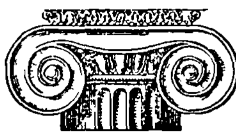
*CĂPITĂNIE sf. ① Starea, funcţiunea, gradul de c ă p i t a n; căpitănia portului, administraţia portului, locul unde funcţionează căpitanul portului ¶ ② Timpul cît poartă cineva gradul de căpitan ¶ ③ ‡ ~ de judeţ, teritoriu dintr'un judeţ supus jurisdicţiunii unui căpitan ¶ ④ ‡ Batalion de vre-o 1000 de soldaţi): în urma lor veneau Roşiorii şi Verzişorii, călări, despărţiţi în căpitănii (ODOB.) ¶ ⑤ Căpetenie.

‡ CĂPITAN-PAŞA sm. Mare amiral la Turci [tc. k a p u d a n - b a š y].

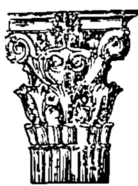
*CAPITAŢIUNE, *CAPITAŢIE sf. Dare, impozit pe cap [fr. < lat.].

*CAPITEL (pl.-eluri, -ele) sn. Partea cea mai

Fig. 834. Capitel doric.

Fig. 835. Capitel ionic.

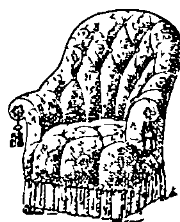
de sus, de obiceiu sculptată, a unei coloane, prin care trunchiul coloanei se leagă cu tavanul sau cu bolta ce susţine; capitelele clasice sînt de trei feluri: dorice, ionice şi corintiane (▣ 834, 835, 836): frumuseţea o găseşti însă... printre stîlpii supţiri cu ~e săpate (IRG.) [it.].

Fig. 836. Capitel corintian.

CĂPITENIE = CĂPETENIE.

*CAPITOL (pl.-ole) sn. ① Una din părţile în care se divide o scriere (o carte, un cod, o lege, etc.) ¶ ② Ⓕ Subiect de conversaţie; chestiune: se pricepe foarte bine la mode şi... nu odată este consultat asupra acestui ~ (CAR.) [it.].

*CAPITONA (-onez) vb. tr. A tapiţa în baclavale, a tapiţa un fotoliu, o canapea, etc. cu stofă sau cu mătase întinsă pe o căptuşală de lînă, de păr de cal sau de cîlţi, în aşa fel încît să rămîie la suprafaţă nişte adîncături dispuse simetric: ~ o canapea; fotoliu capitonat (▣ 837) [fr.].

Fig. 837. Fotoliu capitonat.

*CAPITUL (pl.-ule) sn. Corpul, adunarea canonicilor dintr'o catedrală (la catolici) [it.].

*CAPITULA (-ulez) vb. intr. ① A trata cu vrăjmaşul condiţiunile predării unei cetăţi împresurate: Brăila capitulă după o asediere destul de prelungită (BALC.) ¶ ② A se preda, a se supune sau a cădea la învoială după o lungă împotrivire [fr.].

*CAPITULĂ (pl.-le) sf. Inflorescenţă la care receptaculul este lăţit ca un disc purtînd un mare număr de flori sexile, apropiate unele de altele, cum d.ex. la muşăţel, la floarea-soarelui, etc. (▣ 838) [fr.].

Fig. 838. Capitulă.

*CAPITULAR 1. adj. Privitor la un capitul.

2. *CAPITULARE sn. pl. Culegere de ordonanţe ale unui rege carlovingian: ~le lui Carol cel Mare [fr.].

*CAPITULAŢIUNE, *CAPITULAŢIE sf. ① Faptul de a capitula ¶ ② Act în care se fixează condiţiunile de predare ale unei cetăţi sau unei armate ¶ ③ Convenţie în virtutea căreia supuşii unei puteri creştine se bucurau de anumite privilegii în Statele musulmane [fr.].

CĂPIŢA (-iţez), CĂPIŢI (-iţesc) vb. tr. A strînge fînul în c ă p i ţ e.

CĂPIŢĂ¹ (pl. - iţe, -iţi) sf. Grămadă de fîn sau de paie, de formă conică, mai mare decît un purcoiu, dar mai mică decît o claie (▣ 839): ardeau căpiţele de fîn, clăile şi şirele de grîu, că era tocmai în strînsul bucatelor (I.-GH.) [comp. blg. k o p i c a].

Fig. 839. Căpiţă.

CĂPIŢĂ² (pl.-ţe) sf. Băn. = SCUFIŢĂ [srb. k a p i c a].

CAPIU, Mold. CAPCHIU adj. ① Care s'a bolnăvit de căpială: să se depărteze oile capii din turmă (DRĂGH.) ¶ ② Ⓕ F Smintit, nebun, ameţit, buimac: d'ar fi de ţîţă şi tot n'ar fi aşa de proastă şi de capie (DLVR.) [vsl. k a p l j a „picătură"].

CAPÎNTORTURĂ (pl.-uri) sf. Pasăre cenuşie din ord. acăţătoarelor care întoarce mereu capul în toate direcţiunile, făcînd strîmbături şi sbîrlindu-şi penele; numită şi „vîrtecap" sau „sucitoare" (Junx torquilla) (▣ 840) [lat. c a p + î n t o r t „întors"].

Fig. 840. Capîntortură.

CAPLAMA sf. Îmbucătura una în alta a scîndurilor de la podeala caselor ţărăneşti [tc.].

CĂPLAN sm. Maram. = CAPELAN [ung. k a p l a n].

CAPLANI sm. pl. Miliţia turcească, cu supranumele de „tigri" (ALECS.) [tc. k a p l a n „tigru"].

CĂPLĂUG ☞ CLĂPĂUG.

*CAPO (DA-) ☞ DA-CAPO.

*CAPOC sbst. Soiu de bumbac obţinut din învelişul fructelor unor arbori tropicali; se întrebuinţează la umplutul perinelor, saltelelor, etc. [fr.].

*CAPODOPERĂ (pl.-ere), ✓ CAP-D'OPERĂ (pl.

-re, capete d'operă) *sf.* Lucrare făcută cu cea mai mare măestrie, lucrare desăvîrșită și de o frumusețe rară [it.].

CAPOIU = COPOIU.

***CAPORAL** *sm.* ⚔ Primul grad în infanterie după soldatul simplu (▣ 841) [fr.].

CAPOT¹ (*pl.*-cate, ‡ -oturi) *sn.* ① ⛨ ‡ Un fel de manta boierească (▣ 842): tată-meu își pune ~ ul cel roșu și încalecă calul (I.-GH.) ¶ ② ⚔ Manta soldățească, capotă: purta o manta veche ofițerească... peste alte două sau trei capoate cătănești (GRIG.) [tc. < it.].

Fig. 841. Caporal.

***CAPOT**²(*pl.*-oate) *sn.* ① ⛨ Haină femeiască de casă lungă pînă la călcîie (▣ 843): toți au putut vedea pe tînăra nevastă într'un larg ~ alb (ODOB.) ¶ ② Învelișul de metal care acopere motorul unui automobil. [fr.].

***CAPOT**³ *sbst.* ① ♠ Se zice, la anumite jocuri de cărți de ex. la pichet, despre jucătorul care n'a făcut nici o levată ¶ ② Ⓕ A face ~ pe cineva, a cîștiga un mare avantaj asupra cuiva, a-l dovedi, a-l face marț: veți vedea cum voiu face ~ pe ministrul cu tot departamentul său (ODOB.) [fr.].

Fig. 842. Cp. Capot.

Fig. 843. Capot.

***CAPOTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① ⚔ Manta soldățească (▣ 845) ¶ ② ⛨ Pălărie de cocoane, de o formă specială (▣ 844) ¶ ③ Coșul, acoperișul mobil al unui automobil [fr.].

CAPOȚEL (*pl.* -ele) *sn.* ⛨ Scurteicuță (purtată de țărance în jud. Ilfov și Ialomița) [capot¹].

CAPRĂ (*pl.*-re *sf.* ① Animal domestic, din ord. rumegătoarelor, cu coarne lungi întoarse înapoi, cu coada scurtă și cu trupul acoperit de o lînă aspră numită „păr"; dă un lapte foarte bun și e numită adesea de economiști „vaca săracului" *(Capra hircus)* (▣ 486); Ⓕ: a împăca și capra și varza, a mulțumi și pe unii și pe alții, a împăca două interese opuse; pe unde a sărit capra, sare și iada, copiii fac ce au văzut de la părinți, năravurile părinților trec și la copii; caprei îi cade coada de rîie, și ea tot sus o ține, se zice celor mîndri, înfumurați cari își păstrează îngîmfarea cu toate loviturile soartei, cu toată păcătoșia lor ¶ ② CAPRĂ-NEAGRĂ, numită și CAPRĂ-SĂLBATICĂ, speță de antilopă, cu coarne mici, care trăește pe creștele cele mai înalte ale Alpilor și Pirineilor și sare din stîncă în stîncă cu o ușurință și o dibăcie fără pereche *(Capella rupicapra)* (▣ 847): se ducea

Fig. 844. Capotă.

Fig. 845. Capotă.

Fig. 846. Capră.

Fig. 847. Capră-sălbatică.

tocmai pe Vulcan de împușca cîte un pui de urs și o ~-neagră (I.-GH.) ¶ ③ CAPRA-DRACULUI LUPUL-VRĂBIILOR ¶ ④ Arșic scos din încheietura piciorului caprei: averea noastră în arșice se suia într'o vreme pînă la două mii, tot capre curățite în var (I.-GH.) ¶ ⑤ Ⓕ Poreclă dată Grecilor de la noi din țară: ~ rîioasă, Grec înfumurat ¶ ⑥ Scaunul trăsurei pe care șade birjarul sau vizitiul (▣ 848): vezeteul să dă iute jos din capra trăsurii (CRG.) ¶ ⑦ Patru picioare de lemn dispuse cîte două cruciș și împreunate între ele, pe care se taie lemne cu ferestrăul (▣ 849); împreunate în alt chip, aceste patru picioare se întrebuințează ca suport al unei mese, al unei schele de zidari, etc. ¶ ⑧ Doi căpriori (de la acoperișul casei) încheiați la vîrf (▣ 850) ¶ ⑨ Compasul dogarului, pas, pasnic ¶ ⑩ *Trans.* Vîrtelniță de depănat tortul (▣ 851); ~ de țevi, un fel de vîrtelniță așezată pe trei cracane, pentru depănat țevi (▣ 852) • *Trans.* Crăcană pe care se pune ciubărul cu rufe ¶ ⑪ *Trans.* Coșul cuptorului, hornul, făcut din nuiele (DENS.) ¶ ⑫ *Mold. Bucov. Maram.* Om îmbrăcat cu un cojoc întors pe dos și deghizat ca o capră, care umblă jucînd și sărind în patru labe în ajunul sfîntului Vasile sau la petrecerile organizate la priveghiu (▣ 853): capra clămpănea în toate părțile, repezindu-se după fete (SAD.) ¶ ⑬ De-a capra, joc de copii în care unul sare peste unul sau mai mulți copii aplecați și sprijinindu-se cu mîinile de genunchi (▣ 854) ¶ ⑮ ♩ ☞ ARCUȘ ¶ ⑯ ♣ BARBA-CAPREI, numele mai multor plante și ciuperci ☞ BARBĂ; — CAPRĂ-NEMȚEASCĂ = CALCEA-CALULUI; — PICIORUL-CAPREI¹, plantă erbacee cu tulpina groasă, cu flori albe sau roșietece

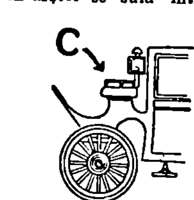

Fig. 848. C. Capră.

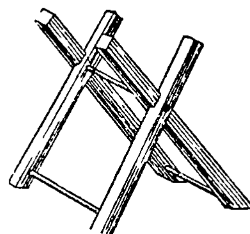

Fig. 849. Capră.

Fig. 850. Capră: *ab, ac.* căpriori; *d.* cătușă, coțofană, limba caprei.

Fig. 851. Capră de depănat.

Fig. 852. Capră de țevi.

Fig. 853. Capră.

Fig. 854. De-a capra.

întrebuințată odinioară ca leac contra podagrei *(Aegopodium podagraria)* (▪ 855; — PICIORUL-CAPREI[2] — SPANAC-SĂLBATIC; — ȚIȚA-CAPREI[1], plan-

Fig. 855. Piciorul-caprei. Fig. 856. Țița-caprei.

tă erbacee cu flori galbene dispuse în capitule *(Tragopogon pratensis)* (▪ 856); — ȚIȚA-CAPREI[2] — BARBA-CAPREI[1] [lat. capra].

CAPRAFOIU — CAPRIFOIU.

CĂPRAR[1] *sm.* Cel ce păzește caprele [lat. caprarius]

***CĂPRAR[2]** *sm.* Caporal: am plecat odată c'un biet ~, iarna, pe viscol (ALECS.) [germ. Kapral, alterat prin etim. pop.].

CĂPRĂREAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* *Băn. Trans.* Loc unde pasc, unde se odihnesc sau se adăpostesc caprele [lat. *caprarîcia].

***CĂPRĂRIE** *sf.* ① Grupă de 8-12 soldați comandați de un caporal; *pr. ext.*: copiii din școală sînt despărțiți în mai multe căprării (SLV.) ¶ ② *Mold.* (ȘEZ.) = CĂPRĂREAȚĂ [căprar[1]].

CĂPRESC *adj.* ① De capră: ne trezim într'o bună dimineață plini... de rîie căprească (CRG.) ¶ ② ♣ COCEAN-CĂPRESC — CINSTEȚ.

***CAPRICIOS**, *CAPRIȚIOS *adj.* Cu capriciu, cu toane [fr.].

***CAPRICIU** (*pl.*-icii, *CAPRIȚIU (*pl.*-ții). *CAPRIȚ (*pl.*-țuri) *sn.* ① Dorință extravagantă, încăpățînată, care-i abate cuiva, hotărîre pe care o ia cineva pe neașteptate și fără motiv, toană: se deprinsese a-l crede obligat să-i facă toate caprițiile (VLAH.); îi împlinea cele mai mici caprițuri de copilă (NEGR.) ¶ ② Bun plac, voie arbitrară, mendre [fr.].

***CAPRICORN** *sm.* ☆ ① Constelațiune, numită și „Țapul", care, în vechile hărți, e figurată printr'un monstru jumătate țap și jumătate pește ¶ ② Al zecelea semn al zodiacului, în care intră soarele la solstițiul de iarnă; ☞ TABELA VI și ▪ ZODIAC) ¶ ③ Tropicul ~ului, paralelă a sferei cerești care trece prin semnul Capricornului [fr.].

CAPRIFOAIE — CREȚUȘCĂ [caprifoiu].

CAPRIFOIU *sm.* ♣ ① Arbust cu tulpina acățătoare și cu flori roșiatice, gălbui sau albe, foarte mirositoare; se cultivă mult ca plantă ornamentală *(Lonicera caprifolium)* (▪ 857) ¶ ② CUNUNIȚĂ ② [lat. caprifolium].

CAPRILEMĂ (*pl.*-me) *sf.* ♣ ① URDA-VACII[1] ¶ ② = HRENIȚĂ ②.

CĂPRINE *sf. pl.* ♣ = COPRINE[1, 2, 3].

Fig. 857. Caprifoiu.

CĂPRIOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* Animal sălbatic, rumegător, din familia cerbilor, cu coarne mici; e foarte sprintenă și poate face sărituri enorme *(Cervus capreolus)* (▪ 858): sărind ca o ~ prin ale stufișuri de flori și de verdeață (ISP.) [lat. capreola].

CĂPRIOR *sm.* ① Bărbătușul căprioarei ¶ ② Ⓕ Fie-care din lemnele lungi, prinse cu un cap în cosoroabe și cu celălalt pe coarda de sus, pe care se pun lații învelitoarei unei case; cei patru ~i de la colțuri se numesc „sape" și alcătuesc „sapa casei"; cel de la mijloc se numește „țăpoiu" sau „sugar" (☞ ▪ 850 și 935): vîntul începu... a scutura casa cea mică în toate încheieturile ~ilor ei (EMIN.) ¶ ③ Ⓕ Ⓟ Falcă: dîndu-i o palmă, să-i strămute ~ii (CAR.) [lat. caprĕolus].

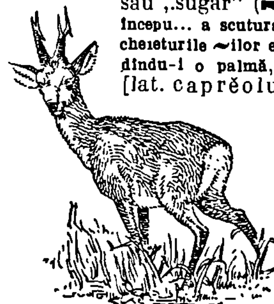
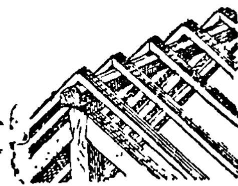

Fig. 858. Căprioară. Fig. 859. Căprioreală.

CĂPRIORAȘ *sm. dim.* Căprior mic (la acoperișul casei).

CĂPRIOREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Căpriorii din care se alcătuește acoperișul casei (▪ 859) [căpriori].

CĂPRIOREL *sm. dim.* Căprior mic (la acoperișul casei).

CĂPRIORI (-oresc) *vb. tr.* A înțepeni, a pune căpriorii pe acoperișul casei.

CĂPRIORIT *sbst.* Faptul de a căpriori.

CĂPRIȘOARĂ (*pl.*-oare) *sf.* *dim.* CAPRĂ.

CĂPRIȘOR *sm.* ♣ ① Mică plantă ierboasă, cu flori gălbui, ce crește pe locuri umede și mlăști-

Fig. 860. Căprișor.

Fig. 861. Căprișor-oacheș.

noase *(Cyperus flavescens)* (▪ 860) ¶ ② ~ -OACHEȘ, plantă ierboasă, cu flori brune-închise; crește prin mlaștini și pe lîngă piraie *(Cyperus fuscus)* (▪ 861).

CĂPRIT (*pl*-ituri) *sn. Mold.* (ȘEZ.) Turmă de capre.

***CAPRIȚ...** ☞ CAPRICIU...

CĂPRIȚĂ *sf.* ① *dim.* CAPRĂ ①: Caprița după dînsul pe-o laviță sărea (DON.) ¶ ② ♣ Plantă alburie ce seamănă cu loboda; crește prin locuri sărate și pe malul mării *(Atriplex litoralis)* (▪ 862).

CĂPRIU ☞ CĂPRUIU.

CĂPRO(N)IU *sn. Trans. Băn.* Scaunul vîrtelniței alcătuit dintr'un butuc cu trei craci [capră].

CĂPRUIU, *Mold.* CĂPRIU *adj.* Negru bătînd în galben (*vorb.* de ochi): era 'naltă, uscățivă... cu ochii căprui (DLVR.); Ochișorii săi căprii Trezea lumea 'n veselii (ALECS.) [capră].

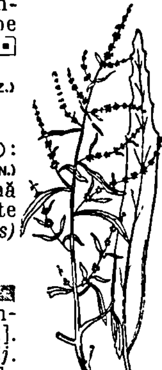

Fig. 862. Capriță.

CĂPRUȚĂ (*pl*-țe) *sf. Trans. dim.* CAPRĂ ①.

***CAPSĂ** (*pl.*-se) *sf.* Grăunte găunos sau mic cilindru de metal umplut cu o materie explozibilă, adaptat la cartușe, și prin lovirea căruia se aprinde praful de pușcă cu care e încărcat cartușul (▪ 863) [germ. Kapsel].

CAPSOMAN *sm.* Ⓟ Prost și încăpățînat: Domnii creștini erau niște ~i, greoi a-i urni din loc (ISP.).

***CAPSULĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① ♣ Fructul uscat, la multe plante, în formă de pungă sau măciulie, cu numeroase semințe înăuntru, cum e de ex. la mac, la garofiță, la mușcată, etc. (▣ 864) ¶ ② ⚗ Vas de platină, de porțelan, de piatră, etc., de forma unei tichii, care servă la evaporarea lichidelor (▣ 865) ¶ ③ ⚕ Înveliș solubil (de gumă, de gelatină, etc.) cu care se înfășoară unele medicamente, neplăcute la gust, bulin ¶ ④ Înveliș metalic care se pune la gîtul sticlelor, în locul sau deasupra dopului (▣ 866 ¶ ⑤ ☞ Capsă [fr.].

Fig. 863. Capsă.

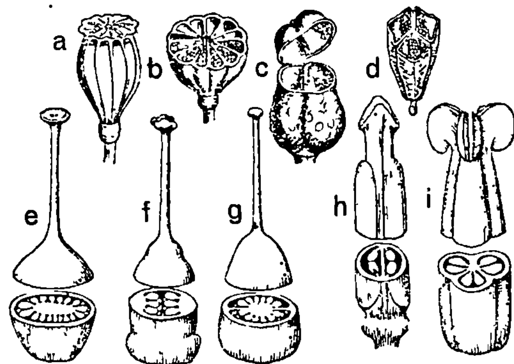

Fig. 864. Capsule: *a, b)* de mac-roșu; *c)* de măselariță; *d)* de brîndușă-de-toamnă; *e)* de ciobоțica-cucului; *f)* de trifoiște; *g)* de lăsnicior; *h)* de micșunele ruginite *i)* de lalea.

CAPSULAR *adj.* ♣ Cu capsulă: **fruct ~** [fr.].

***CAPȘON** ☞ **CAPUȘON**.

CĂPȘOR *sm. dim.* **CAP**¹ ①: **deasupra ~ului bălaiu se revărsă ploaie de sărutări** (GRL.).

Fig. 865. Capsulă.

Fig. 866. Capsulă de sticlă.

CĂPȘUN *sm.* ♣ Plantă cu flori albe care produce căpșunele *(Fragaria elatior)* (▣ 867).

CĂPȘUNĂ (*pl.*-ne) *sf.* ♣ Poama căpșunului, o fragă mare, uneori cît o nucă, de formă rotundă sau conică, și de un gust dulce-acricios; Ⓟ: **în pofida căpșunelor, mîncau foile** (ISP.).

Fig. 867. Căpșun.

***CAPTA** (-tez) *vb. tr.* ① A căpăta prin amăgeli, prin mijloace necinstite: **~ o moștenire** ¶ ② **~ un izvor**, a face lucrările, săpăturile trebuincioase spre a se putea folosi ori-cînd de apa unui izvor [fr. < lat.].

○**CAPTĂ** (*pl.*-te) *sf. Băn.* Calapod [ung.].

○**CAPTALAN, CĂPTĂLAN** *sm.* ♣ ① Plantă ierboasă cu tulpina acoperită cu solzi roșietici, cu frunze mari și late și cu flori purpurii; după credința poporului, această buruiană, descîntată, ferește casa de ciumă; cu frunzele ei se acopăr stupii; e numită și „brustur(-dulce)", „rădăcina-ciumii" (*Băn.* „buiedea-ciumii"), „sudoarea-laptelui", etc. *(Petasites officinalis)* (▣ 868) ¶ ② **CAPTALAN-NEGRU**, plantă ierboasă, cu flori galbene, numită și „somnoroasă" *(Verbascum nigrum)* (▣ 869) ¶ ③ = **CAPTAR** [ung. k a p t a l a n „stup"].

CAPTAR, CĂPTAR (*pl.*-are) *sn.* ① Capac cu care se acopere stupul, ca să-l apere de ploaie și de arșiță (☞ STUP) ¶ ② *Mold.* 🐑 Bucată de coajă de brad pe care ciobanul, cînd mulge oile, o pune între el și găleată, ca să nu-l stropească laptele [srb. ung. k a p t a r].

Fig. 868. Captalan. Fig. 869. Captalan-negru.

***CAPTAȚIUNE** *sf.* ⚖ Faptul de a capta, de a dobîndi o moștenire, o donațiune prin lingușiri sau amăgeli [fr.].

***CAPTIV** 1. *adj.* ① ⚔ Prins în războiu, căzut în mîinile dușmanului, robit ¶ ② Ⓕ Lipsit de libertate, închis; **o pasăre ~ă**, închisă în colivie ¶ ③ Balon ~, balon reținut printr'o frînghie.
2. *sm.* ⚔ Om prins în războiu, rob [fr.< lat.].

***CAPTIVA** (-ivez) *vb. tr.* ① A robi; Ⓕ: **~ inimile; avea atîta putere și dulceață în vorbirea lui încît era peste putință de a nu ~ auditorul** (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A absorbi, a ocupa cu totul ¶ ③ Ⓕ A fermeca, a ademeni [fr.].

***CAPTIVANT** *adj.* Ce captivează (ce robește, ce farmecă, etc.): **zîmbind inconștient de rîsul ei drăgălaș, ~** (VLAH.) [fr.].

***CAPTIVITATE** *sf.* Starea celui captiv, celui căzut în mîinile dușmanului, robie, lipsă de libertate [fr. < lat.].

○**CĂPTUG** (*pl.*-uguri) *sn. Olten.* Foaie de pînză care se coase pe dedesubtul spatelui și pieptilor de la cămașă (CIAUȘ.).

***CAPTURA** (-urez) *vb. tr.* ① ⚓ A prinde o corabie dușmană ¶ ② A secuestra, a pune mîna pe mărfuri de contrabandă [fr.].

***CAPTURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* ① ⚓ Prinderea unei corăbii dușmane ¶ ② Secuestrarea unor mărfuri, intrate pe furiș în țară [fr.].

CĂPTUȘALĂ (*pl.*-șeli) *sf.* ① Stofa, materia, scîndura, cu care se c ă p t u ș e ș t e o haină, tocul unei uși sau unei ferestre (▣ 870), un zid, un șanț, etc.: **pardesiul cu ~ de atlaz** (BR.-VN.) ¶ ② Ⓕ Înșelăciune ușoară.

CĂPTUȘI (-ușesc) *vb. tr.* ① A acoperi dosul unei haine cosînd pe toată întinderea ei altă materie ¶ ② A acoperi ceva (cu scînduri, cu plăci, cu tăblii, cu hîrtie, etc.) ca să devie mai rezistent, mai frumos, etc.: **~ pereții cu scînduri; ~ o corabie cu plăci de fier** ¶ ③ A îmbrăca, a așterne, a acoperi cu var, cu nisip, cu pietriș, etc. ¶ ④ Ⓕ F A șterpeli; a înșela, a păcăli: **Ah! ce bine-mi pare că i-am căptușit** (ALECS.).

Fig. 870. C. Căptușală. P. Pervaz.

‡**CAPUCHEHAIA**, ‡**CAPICHEHAIA** *sf.* ‡ Agentul diplomatic al Domnilor noștri pe lîngă Poartă, avîndu-și reședința la Constantinopol [tc.].

***CAPUCIN** *sm.*, ***CAPUCINĂ** (*pl.*-ine) *sf.* ⛪ Călugăr(iță) din ordinul cerșetorilor Sfîntului Francisc (▣ 871, 872) [fr.].

Fig. 871. Capucin.

Fig. 872. Capucină.

‡**CAPUGIU**, ‡**CAPEGIU**, ‡**CAPIGIU** *sm.* Portar al

seraiului din Constantinopol: însărcinat dese-ori de către Sultan cu anumite misiuni în țările noastre, *în spec.* cu mazilirea sau decapitarea Domnilor ([▪] 873): **în ziua cînd sosea în București capugiul ce venea să-i taie capul** (I.-GH.) [tc.].

Fig. 873. Capugiu.

CĂPUI (-uesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) căpătui: a se îngriji de cele trebuincioase (pentru drum, pentru o întreprindere, etc.): **în scurt timp, el se căpuise cu de-a binele** (PAC.); **așa căpuit și pregătit de drum, pleca către satul unde trăiau părinții lui** (ISP.) ¶ ② A prinde (prin surprindere), a apuca, a înhăța: **au căpuit-o îndată și au adus o stăpînului lor** (SB.) [c a p].

CĂPUȘĂ *sf.* ① ✱ Mică insectă fără aripi, ce seamănă cu un păianjen, care trăește ca parazit în lîna oilor, în pielea cărora se înfige și le suge sîngele; numită și „acăriță" sau „mielăriță" *(Melophagus ovinus)* ([▪] 874) ¶ ② ♣ Plantă ierboasă cu frunze mari strălucitoare, originară din Africa unde poate ajunge la o înălțime de 10-12 metri; din semințele ei se extrage oleul de ricin, întrebuințat în medicină ca purgativ *(Ricinus communis)* (▪ 875) ¶ ③ ♣ Mugur, vlăstar de viță de vie [comp. alb. k ă p u ș ă, blg. k á p u š ŭ].

Fig. 874. Căpușă.

Fig. 875. Căpușă.

CĂPUȘNIC *sm.* ♣ CRĂSTĂVAL.

***CAPUȘON** (*pl.*-oane) *sn.* ⛀ Glugă (purtată *în spec.* de femei și copii) ([▪] 876): **~ ul alb de lînă îi înconjura fața** (EMIN.) [fr.].

Fig. 876. Capușon.

CĂPUȘOR *sn. dim.* CAP¹ ① ②: **un turnuleț scund, ascuns ca un ~ fricos de broască țestoasă** (IRG.).

○ **CĂPUT** (*pl.*-te) *sn. Băn. Trans.* Haină scurtă, un fel de mintean ce poartă țăranii peste cămașă ([▪ 877): **Dar de-acolo n'a venit... Cu ~ cu mîneci lungi** (RET.) [ung.].

Fig. 877. Căput.

CĂPUTA (-tez) *vb. tr. Mold.* A ⛀ pune c ă p u t e, a încăputa: **să mai dea un irmilic lui Pavel, iar el să-i căputeze ciubotele** (CRG.).

CĂPUTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Partea piciorului de la încheietura gleznelor pînă la degete ¶ ② ⛀ Partea încălțămintei care acoperă căputa piciorului: **în care parte pică ciubota cu gura căputei, într'acea parte cred (fetele) că se vor mărita** (MAR.).

○ **CĂPUTAR** (*pl.*-tare) *sn. Băn.* (L'UB.) ⛀ Calapod pentru c ă p u t ă.

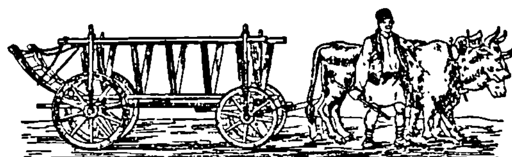
CĂPUTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a c ă p u t a: punerea unei căpute nouă la o încălțăminte: **treizeci lei vechi pe lună și două rînduri de căputături pe an** (GN.).

CĂPUȚ *sm. dim.* CAP.

***CAPUȚIN**¹ = CAPUCIN.

***CAPUȚIN**², ***CAPUȚINER** *sm.* Pahar cu cafea cu lapte (servit la cafenea): **un fel de ambrozie compusă din puțin lapte, puțin „jvarț" și puțin zahăr, și numită în limba vulgară „caputin"** (CAR.) [germ.].

CAR¹ (*pl.* care, † cară) *sn.* ① Trăsură mare cu patru roți, prevăzută în părțile laterale cu loitre, cu scoarțe sau cu coș, trasă de boi sau de cai, și cu care se transportă greutăți ([▣] 878);—Ⓟ: **a fi a cincea roată la ~**, a fi fără nici o însemnătate, de nici un folos într'o adunare, într'o întreprindere, etc.;

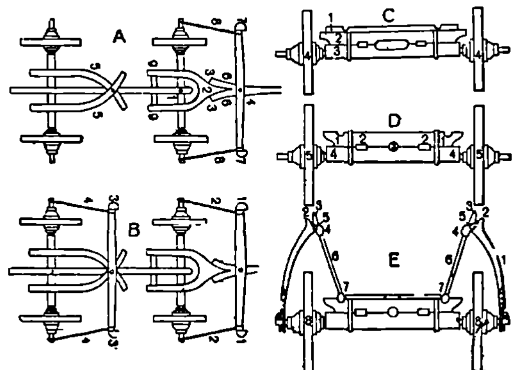

Fig. 878. Carul și părțile lui.

A. 1 Inima.—2. Piscul, furca, gruiul.—3. 3. Urechile proțapului.—4. Proțapul. 5. 5. Lișițele, furculițele, gemănările, ciorobărițele. — 6. 6. Cuiul din urechi, huludețul. — 7. 7. Crucea. — 8. 8. Lambele, (în)tinzătorile, vătraiele, lanțurile crucii, lănțușurile, costișurile. — 9. 9. Splina, brăcinarul, coarda, brînișorul.

B. 1. 1. Crucea dinainte.— 2. 2. Lambele dinainte, (în)tinzătorile, vătraiele, lanțurile crucii, lănțușurile. — 3. 3. Crucea dinapoi, scara, măgărița.—4. 4. Lambele dinapoi, (în)tinzătorile, etc. (☛ 2. 2.).

C. 1. Vîrtejul, băbutul. — 2. Gresia, perinocul, scaunul dinainte, masa, baingicul. — 3. Osia (alcătuită din „fusul osiei" și „podul osiei").—4. 4. Roțile.

D. 1. Perinocul, scaunul dinapoi.—2. 2. Crestele cracilor, găurile lișițelor.—3. Gaura inimii, crestușul inimii.—4. 4. Podul osiei.—5. 5. Roțile.

E. 1. Leuca. — 2. Măseaua, (urechea, etc.) leucii.—3. Ciocul (clobanțul, căciula, etc.) leucii. 4. 4. Carimbii de sus. — 5. Rinca, postorunca. — 6. Speteaza loitrei. — 7. 7. Carimbii de jos.—8. 8. Roțile.

după ce fringi ~ul, mulți se găsesc să-ți arate drumul bun, mulți se găsesc să-ți dea sfaturi, cînd e prea tîrziu;

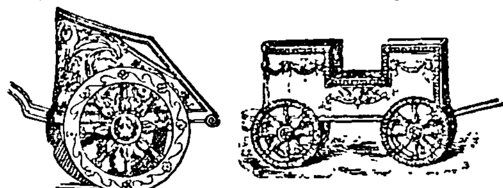

Fig. 879. Car roman. Fig. 880. Car de triumf bizantin.

☛ AC, BOU, BUTURUGĂ, PIATRĂ ¶ ② ⚠ Trăsură (mai adesea cu două roate) de care cei vechi se serveau la alergări, în războiu, în triumfuri, etc.: **~ de triumf, ~ triumfal** ([▪] 879, 880) ¶ ③ ✱ ⚝ **~ul soarelui, ~ ul nopții**, etc., figuri împrumutate din mitologie ¶ ④ **~ funebru**, dric ¶ ⑤ Conținutul unui car: **un ~ de fîn, de lemne, de pepeni, etc.**; Ⓟ: **decît un ~ de minte, mai bine un dram de noroc**; ☛ CIOMAG; **cu ~ul**, foarte mult, în cantitate foarte mare: **a avut zile cu ~ul**, i-a fost dat, scris să trăească, scăpînd de toate primejdiile ¶ ⑥ Masa mișcătoare a joagărului, numită și „căruț(ă)" sau „războiu", care poartă bușteanul de tăiat în scînduri; e alcătuită din două grinzi lungi, împreunate, de-o parte și de alta, prin alte două mai scurte (☛ JOAGĂR) ¶ ⑦ ☆ CARUL-CU-BOI *sau* CARUL-MARE și CARUL-MIC, constelațiunile numite și „Ursa mare", „Ursa mică", ale căror stele sînt așezate ca și cînd ar înfățișa niște care ([▣] 881) ¶ ⑧ *Băn.* ♣ CARUL-ZÎNELOR = PODBEAL-DE-

MUNTE ¶ ① ⚒ Ⓟ CAR-DE-FOC, tren; locomotivă: **alunga..., cu fluierul răgușit al ~ului de foc, droaiele de lupi** (GRIG.) lat. c a r r u s].

CAR², ○CARIU *sm.* ♣ ① Larva ori-cării insecte care trăește în lemn și-l roade: **dă-le focului de icoane! d'abia pră sesc cari și păduchi de lemn** (CAR.) ¶ ② Insectă coleopteră care trăește în lemn *în spec.* în mobile vechi pe care le rod făcînd niște găuri rotunde *(Anobium pertinax)* (▣ 882) **răscolești... cărți bisericești cu scoarțele roase și gănrite de cari** (VLAH.); **crăpa de cindă și rodea în nurori cum roade carìul în lemn** (CRG.) ¶ ② CAR-DE-PĂDURE, ~-MARE *sau* ~ -DE-SCOARȚĂ, altă insectă coleopteră care se găsește *în spec.* în lemnul de brad pe care-l găurește formînd un fel de galerii *(Bostrychus typographus)* (▣ 883) [lat. vulg. c a r i u s = clas. c a r i e s].

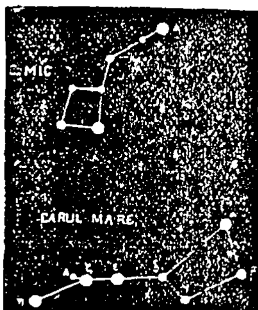
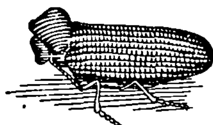
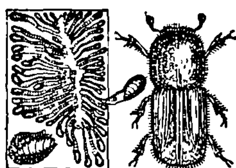

Fig. 881. Carul mare și Carul mic. — P. Steaua Polară.

Fig. 882. Car.

Fig. 883. Car-de-pădure.

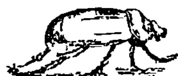
CAR³! CIR!

CĂRA (car) 1. *vb. tr.* ① A transporta, a duce (pe cineva sau ceva) cu carul: ~ **lemne din pădure** ¶ ② *Pr. ext.* A transporta, a duce cu mîna, în brațe sau în spinare dintr'un loc într'altul, *în spec.* cînd se repetă des acțiunea: ~ **copiii în spinare**; ~ **lucrurile din casă**; Ⓟ: ~ **apă la puț** ☛ APĂ: ~ **apă cu ciurul** ☛ CIUR ¶ ③ A duce, a transporta la suprafață (*vorb.* de valurile apei): **valurile înfuriate ale râului cărau copaci întregi smulși din rădăcină** ¶ ④ Ⓕ *F* ~ **pumni (palme)**, a lovi pe cineva de multe ori și una după alta cu pumnii, cu palmele: **îl trîntea la pămînt și-i căra lapumni** (I.-GH.).
2. *vb. refl.* ① A se duce, a se transporta dintr'un loc: **unul cîte unul se cărară pe la casele lor de la curtea acestui împărat** (I.-GH.) ¶ ② A se mișca din loc, a-și tîrî picioarele: **aice... se afla mulțime de vite... atît de uscate și prizărite, cît abia se căra** (SB.) ¶ ③ *F* A pleca repede, a fugi, a o șterge dintr'un loc: **Dar tu ce cauți aicea? ia cară-te din ăst loc!** (PANN) [lat. vulg. *c a r r a r e].

○ **CĂRABĂ**, CARABĂ *(pl.*-ăbi, -abe) *sf.* ♩ ① *Trans. Băn.* Un fel de fluier pe care-l fac copiii din cotorul găunos al foii de dovleac, din țevi de soc, etc. ¶ ② *Trans.* Țeava cu găurele de la cimpoiu ¶ ③ *Mold. Olten.* Ⓕ Om sau animal umflat, îmbuibat de mâncare; (om) sătul de somn ¶ ④ *F* Babă bătrînă, hîrcă [srb. k a r a b e].

CARABAN *sm.*, ♣ ① Gîndac castaniu, cu un corn mare pe cap, care trăește prin surcelele putrede din apropierea tăbăcăriilor; numit și „dubălar(iu)", „băligar(iu)-cu-corn", „forfecar", etc. *(Oryctes nasicornis)* (▣ 884); femeiușca, numită CARABANĂ, n'are corn pe cap (▣ 885) ¶ ② = RĂDAȘCĂ [comp. alb. k a r a b i š t e „forfecar"].

Fig. 884. Caraban.

Fig. 885. Carabană.

CĂRĂBĂNI (-ănesc) 1. *vb. tr.* *F* ① A căra, a duce mereu de la un loc la altul: **încep cu toții a ~ la saltele cu puf** (CRG.) ¶ ② A căra la pumni: **făcu... să cărăbănească sub-prefectului o însemnată cantitate de pumni** (D.-ZAMF.).
2. *vb. refl.* ① A se căra, a o șterge dintr'un loc: **cărăbăniți-vă de la mine și mă lăsați în pace** (CRG.); **boierii și norodul... încep a se ~ spre întăriturile munților** (VLAH.) ¶ ② *Olten.* (CIAUȘ.) A se umfla de prea multă mîncare sau de boală (*vorb.* mai ales de vite).

CARABAȘ, CĂRĂBAȘ *sm.* ① ♞ — PESCAR ③ ¶ ② ♞ ~-DE-MARE = PESCAR ⑥ ¶ ③ *Olten.* ♞ Oaie albă cu botul negru [tc. k a r a - b a š „cap negru"].

○**CARABĂȚ**, CARABEȚE *sm.* *Mold. Bucov.* ♣ Larva țînțarului sau a strechiei (▣ 886).

CĂRĂBI (-besc) *vb. refl. Olten.* A se umfla, a se sătura de mîncare sau de somn [c ă r a b ă].

*__CARABINĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ☛ Armă de foc, cu țeava ghintuită, mai mică decît o pușcă (▣ 887 : **nimerea mai bine decît altul cu o ~ ghintuită** (ODOB.) [fr.].

Fig. 886. Carabăț.

Fig. 887. Carabină.

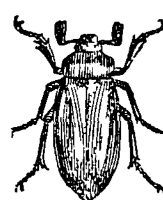
*__CARABINIER__, ✓ CARABINER *sm.* ⚔ ① Soldat înarmat cu o carabină (▣ 888): **carabinierii poloni trîntiră de pe cal vreo cîțiva tătari** (BĂLC.) ¶ ② Jandarm (în Italia) [fr.].

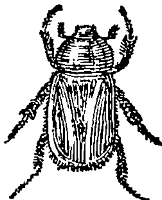

Fig. 888. Carabinieri (sub Ludovic al XIV-lea, sub Napoleon I, sub Napoleon al III-lea).

CARABIȚĂ (*pl.* -ițe) *sf. Trans.* = CARABĂ ①.

‡**CARABOIA** *sf., Băn.* CĂRĂBOI *sbst.* Vitriol negru [tc.].

CĂRĂBUȘ *sm.* ♣ ① Insectă coleopteră, un fel de gîndac de coloare neagră-roșcată, care sboară fără astîmpăr în toate părțile și roade frunzele, florile și fructele cele mai fragede, pricinuind mari stricăciuni *(Melolontha vulgaris)* (▣ 889): **o cioară se ridicase și urmărea un ~** (BR.-VN.) ¶ ② ~-VERDE GÎNDAC-VERDE.

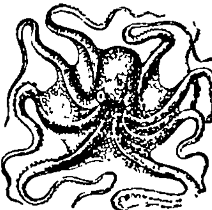

Fig. 889. Cărăbuș.

Fig. 890. Cărăbușel.

CARABUȘCĂ (*pl.*-uști *sf. Bucov.* Cutioară din coajă de arbori (pentru tabac, etc.): **băgînd degetele dreptei sale într'o ~ de mesteacăn** (GRIG.) [rut.].

CĂRĂBUȘEL *sm.* ♣ Gîndăcel ce seamănă cu c ă r ă b u ș u l *(Rhizotrogus solstitialis)* (▣ 890).

CARACATIȚĂ, *Mold.* CRACATIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ Molusc marin din clasa cefalopodelor, cu corpul de formă ovală, înarmat în jurul capului, cu opt brațe (tentacule) lungi și puternice, pline de ventuze, cu care-și apucă prada; capul e prevăzut cu doi ochi mari ca de pește; gura, care se află în mijlocul coroanei brațelor, e înarmată cu un cioc tare ca al papagalului; se vînează pentru carnea ei, bună de mîncat, care se consumă la noi, uscată, ca aliment de post *(Octopus vulgaris)* (▣ 891) [rus.].

Fig. 891. Caracatiță.

CARACOLAC *sm.* ♞ Animal sălbatic din pustiurile și stepele Africei și Asiei centrale și meridionale, un fel de rîs, cu coada lungă, cu urechile negre, care se vînează pentru blana lui *(Lynx caracal)* [tc.].

TABELA XII. CARACTERE TIPOGRAFICE

Aldine	**Dicţionar Enciclopedic al**
Anticua . . .	Dicţionar Enciclopedic al
Azure	DICTIONAR ENCI
Caligrafice . .	*Dicţionar Enciclopedic a*
Capitaluţe . .	DICŢIONAR ENCICLOPEDIC AL
Clarendon . .	**DICŢIONAR ENCICLOP**
Compacte (Grase) . .	**Dicţionar Encicloped**
Contur. . . .	Dicţionar Enciclopedi
Cursive . . .	*Dicţionar Enciclopedic al*
Eghipţiene . .	Dicţionar Enciclopedi
Elzevire . . .	DICŢIONAR ENCICLOP
Gotice	Dikţionar Enciklopedik al
Groteşti . . .	Dicţionar Enciclopedic al
Înguste (Şmale) . .	Dicţionar Enciclopedic al limbii Româ-
Lapidare . . .	**Dicţionar Enciclope**
Late (Brait) .	DICŢIONAR ENCICLO
Medievale . .	Dicţionar Enciclopedic al
Schelet. . . .	DICŢIONAR ENCICLOPEDIC AL LIMBII ROMÂNE
Maşina de scris	Dicţionar Encicl
Ronde	Dicţionar Enciclopedic al limb

***CARACTER** *pl.*-**ere**) *sn.* ① ǂ Semn sau literă de tipar (▣ 892 : ~ **tipografic**, ~ **de imprimerie** ¶ ② Semn convenţional al scrisului: ~**e alfabetice** ¶ ③ Numele semnelor întrebuinţate în diferitele ştiinţe: ~**e algebrice** ¶ ④ Însuşire proprie, calitate distinctivă ¶ ⑤ Titlu, demnitate: ~**de ambasador** ¶ ⑥ Fire: ~ **blînd** ¶ ⑦ Voinţă energică, tărie: **om de** ~ ¶ ⑧ Distincţiune *vorb.* de stil sau de muzică): **stil de mare** ~ ¶ ⑨ ✪ **Comedie de** ~, comedie în care se desfăşoară caracterul, firea unei persoane ¶ ⑩ **Dans de** ~, care reprezintă o acţiune ¶ ⑪ Trăsuri esenţiale ale unui animal, ale unei plante [fr.].

Fig. 892. Caractere *tipografice*: *a*) grosimea; *b*) corpul; *c*) înălţimea; *d*) signatura; *e*) spinarea; *f*) floarea.

***CARACTERISTIC** 1. *adv.* Care caracterizează: **semn** ~.

2. **CARACTERISTICĂ** (*pl.*-**ce**) *sf.* ① Trăsătură particulară, semn distinctiv ¶ ② ± Partea întreagă a unui logaritm [fr.].

***CARACTERIZA** (-**izez**) *vb. tr.* A face să reiasă, a scoate la iveală, a arăta ceea ce formează caracterul esenţial al unei persoane sau unui lucru: **graţia nespusă care o caracterizează** (CAR.) [fr.].

CARACUDĂ (*pl.* -**de**) *sf.* ① Peşte cu corpul turtit care trăeşte în fundul bălţilor şi heleşteelor (numit în *Mold.* „caras") *(Carassius vulgaris)* (▣ 893) ¶ ② Ⓕ *F* (în înţeles colectiv) Oameni fără nici o însemnătate (într'un partid, într'o adunare, etc.) [blg.< tc.].

Fig. 893. Caracudă.

CĂRĂDAŞCĂ = **RĂDAŞCĂ**.

CARAFĂ, **GARAFĂ** (*pl.*-**afe**, -**ăfi**) *sf.* Sticlă de cristal, cu pîntecele larg şi gîtul strîmt, în care se pune vin, apă, etc. (▣ 894): **să-ţi dea mezelicu i pîine şi o carafă de vin** (PANN); **adă două garafe cu Cotnar** (GN.) [ngr.< it.].

CARAFTE *sf. pl.* ▩ Cele două lemne orizontale înfipte în furcile războiului şi care ţin vătalele (☛ **RĂZBOIU**).

CARAGACE, **CARAGAŢĂ** (*pl.*-**aţe**). **CARAGAŞCĂ** *sf.* ⚘ = **COTOFANĂ** [tc. k a r g a č a < ngr. καρακάξα; comp. bg. k a r a k a š k a].

Fig. 894. Carafe

CARAGHIOS, **CARAGHIOZ** 1. *sm.* ① Glumeţ care, prin strîmbăturile sau prin vorbele lui, provoca rîsul la curţile Domnilor, bufon ¶ ② Individ care prin vorbele, glumele sau gesturile lui se face de rîs sau face pe alţii să rîdă: **Ion a început să rîză de mofturile caraghiosului** (CAR.); **un pitic ghebos, care era caraghiozul satului, se agăţă deasupra porţii** (GN.).

2. *adj.* De rîs, care provoacă rîsul, care se face de rîs: **să-l vezi ce caraghios e cu ţigara în gură** (CAR.) [tc. k a r a g ö z „ochiu negru"].

CARAGHIOSLÎC, **CARAGHIOZLÎC** (*pl.*-**îcuri**) *sn.* Gest, vorbă de caraghios; glumă grosolană: **supleantul încercă să mai istorisească cîte un caraghioslîc** (D.-ZAMF.): **spune obrăzniciî, măscăriî, caraghiozlîcuri şi capătă şi el o bucăţică de pîine** (CAR.) [tc. k a r a g ö z l ü k].

○**CARALA(M)BĂ** = **CALARABĂ** [ung. k a r a l á b i].

***CARAMBOL** (*pl.*-**oale**, -**oluri**) *sn.* ① Bila roşie, la biliard ¶ ② Atingerea pe rînd a celorlalte două bile de către bila lovită cu tacul, carambolaj (▣ 895): **s'au ciocnit ca două bile pe un biliard, făcînd un** ~ (ALECS.) [fr.].

Fig. 895. Carambol.

***CARAMBOLA** (-**olez**) *vb. tr.* A face un carambol [fr.].

***CARAMBOLAJ** (*pl.*-**aje**) *sn.* ① Faptul de a carambola ¶ ② Partidă de biliard în care se numără carambolurile făcute [fr.].

***CARAMEL** (*pl.*-**ele**) *sm.* ① Zahăr topit şi în parte descompus ¶ ② Bomboană făcută din zahăr ars (topit la foc) [fr.].

CARAMFIL = **CALOMFIR**.

CARAMFILĂ ☛ **CARANFILĂ**.

CĂRĂMIDĂ *pl.*-**izi**) *sf.* ① Piatră artificială de formă dreptunghiulară făcută din humă sau lut ars în foc şi întrebuinţată la construirea zidurilor, sobelor, etc. ¶ ② Cu înţeles colectiv: **a face**, **a vinde** ~ [gr.-biz. κεραμίδα].

CĂRĂMIDAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde c ă r ă m i z i.

CĂRĂMIDĂRIE *sf.* ⊕ Locul unde se fabrică şi se ard c ă r ă m i z i l e.

CĂRĂMIJOARĂ (*pl.*-**re**) *sf.* ① *dim.* **CĂRĂMIDĂ** ¶ ② **DE-A CĂRĂMIJOARA**, joc de copii cu mingea.

CĂRĂMIZIU *adj.* De coloarea c ă r ă m i z i i, roşu ca cărămida: **coana Frosa, în rochie cărămizie, cu flori turceşti** (BAS.).

CARANFILĂ, **CARAMFILĂ** (*pl.*-**le**) *sf.* Carafă: **pun apă proaspătă în caramfile** (FIL.) [blg. k a r a m f i l k a].

CARANTINĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* ① Oprire silită, la graniţă, într'un lazaret, a corăbiilor, mărfurilor sau persoanelor care vin dintr'o ţară bîntuită de o boală molipsitoare primejdioasă: **am stat numai într'o fumărie de baligi, ca la** ~ (CRG.) ¶ ② Ⓕ **A pune pe cineva în** ~, a-l ţine la distanţă, a nu-l lăsa să se apropie, să se adune cu ceilalţi [rus.< fr. q u a r a n t a i n e].

***CARAPACE** *sf.* Învelișul osos, țeasta, coaja care acopere spinarea broaștelor țestoase (☐ 896) [fr.].

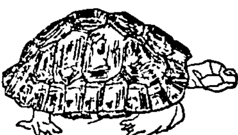

Fig. 896. Carapace.

CARABAȘ = **CALARABĂ.**

CĂRĂRAT *adj.* Vărgat, cu dungi groase de altă coloare: **adună... melci mici și cărărați, numiți șerpești** (MAN.) [c ă r a r e].

CĂRĂRĂU *sm. Maram.* (PAP.) Derbedeu, haimana, pierde-vară [c ă r a r e].

CĂRARE (*pl.*-ări) *sf.* ① Potecă, drum mic, cale strîmtă numai pentru un om sau animal și pe care nu se poate umbla cu carul; ☞ **MINTE** ¶ ② Ⓕ Drum, cale: **cărările vieții fiind grele și înguste** (EMIN.) ¶ ③ Ⓟ: **a merge, a umbla pe două cărări**, a se clătina în mers, a nu umbla drept (*vorb.* de omul beat) ¶ ④ Dunga, locul lăsat liber pe creștetul capului prin despărțirea părului în două: **își alegea ~a la oglindă** (VLAH.) [lat. c a r r a r i a].

CĂRĂRUIE, **CĂRĂRUȘĂ** (*pl.*-uși). **CĂRĂRUICĂ** (*pl.*-ci), **CĂRĂRUȚĂ** (*pl.*-uțe *sf. dim.* **CĂRARE**: **o cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile păretelui din stînga** (VLAH.); **prăpăstiile grozave pe lîngă care șerpuia cărărușa** (ALECS.).

○ **CARAS** *sm.* ① *Mold.* = **CARACUDĂ**: **să vii înapoi cînd or ieși carașii fripți din Bahlui!** (ALECS.) ¶ ② **CARAȘ-DE-MARE** — **SPAROS** [rus.].

CĂRAȘ *sm. Băn.* — **CARACUDĂ** [srb. k a r a š].

CĂRĂȘEL *sbst. Mold.* ① *dim.* **CARAS** ¶ ② Un danț țărănesc: **se'nvîrt perechile într'un joc ce se chiamă ~** (SAD.).

***CARAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Fie-care din cele 24 de părți egale de aur pur conținut într'un aliagiu de aur ¶ ② Unitate de măsură de 20 centigrame și jumătate, cu care giuvaergiii cîntăresc pietrele scumpe diamante, safire, etc.) [fr. < ar.]

CĂRAT *sbst.* Faptul de a c ă r a; transport: **se'ntinde... o linie ferată pentru ~ul lemnelor în vale** (VLAH.); **~ul bucatelor de pe cîmp.**

‡**CARAȚĂ**, **CARIȚĂ** ☞ **CAREȚĂ.**

CĂRĂTENIE *sf. Olten.* ① Urmă, rost: **mi-a dat să-i fac o socoteală și nu-i dau de ~** (PȘC.) ¶ ② **Om de ~**, om de treabă, cum se cade.

CĂRĂTOR, **-TOARE** *adj.* și *sm. f.* ① Care c a r ă: **au venit cărătorii și m'au împuns cu țăpoaile** (ȘEZ.) ¶ ② **CĂRĂTOARE**, poloboc, desfundat la un capăt care se înțepenește în car cu ajutorul unor drugi legați cu frînghii; servește la căratul acasă al strugurilor mustuiți (PAMF.).

CĂRĂTURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Faptul de a c ă r a, cărat: **am cîștiga cîte 50 la sută, numai din ~... însă... n'avem drumuri de fier** (ALECS.) ¶ ② Rezultatul acestei acțiuni, cantitatea cărată, lucrul ce s'a cărat.

CĂRĂUIU *adj.* Ғ ① Amețit de vin, pe jumătate beat, cherchelit ¶ ② Țicnit, căruia-i lipsește o doagă.

† **CARAUL** *sbst.* ① ⚔ ‡ Escortă (de soldați) ¶ ② *Mold.* Ғ Colț (unde se trimit copiii, ca pedeapsă): **să te duci de grabă la ~, și să nu cricnești** (ALECS.) [tc. k a r a v u l].

CARAULĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ⚔ Streajă, sentinelă, soldat pus de pază; corp de gardă: **aci era o... baratcă de scînduri, unde sta noaptea caraula** (D.-ZAMF.) ¶ ② Streajă de noapte prin sate, oameni puși de pază [tc. k a r a v u l].

○ **CARAULAȘ** *sm.* Cel ce stă de c a r a u l ă, strejar (R.-COD.).

CĂRĂUȘ *sm.* ① Cel ce c a r ă, transportă cu carul greutăți mari pînă la locuri depărtate: **fiecare ~ merge la pas, învîrtind biciul pe deasupra boilor** (JIP.); Ⓟ: **nevoia învață pe ~** *sau* **chiria deșteaptă pe ~**, nevoia-l silește pe om să devie inventiv ¶ ② ☆ **CĂRĂUȘUL**, stea mică, abia vizibilă cu ochii liberi, din constelațiunea Carului-mare (a doua din proțap), numită de popor și „Văcarul“, „Cățelușa“, „Ucigă-l-toaca“ sau „Ucigă-l-crucea“.

CĂRĂUȘI (-ușesc) *vb. tr.* și *intr.* A exercita meseria de c ă r ă u ș; a transporta cu carul greutăți mari pînă la locuri depărtate.

CĂRĂUȘIE *sf.* ① Meseria c ă r ă u ș u l u i: **feciorii babei umblau în ~ și cîștigau mulți bani** (CRG.) ¶ ② Plata cărăușului, cheltuiala de transport: **cărăușia e scumpă, șosele mai n'avem** (ALECS.).

CĂRĂUȘIT *sbst.* = **CĂRĂUȘIE**: **se lăsă deci de ~** (RET.).

○ **CARAVĂ** (*pl.*-ve) *sf. Trans.* = **CĂRABĂ**[2].

***CARAVANĂ**[1] (*pl.*-ne) *sf.* ① Ceată de călători, de neguțători, în Orient și în Africa, mai ales în pustie, cari fac drumul împreună spre a fi mai apărați în cazul cînd ar fi atacați de tîlhari (☐ 897)

Fig. 897. Caravană.

¶ ② Ⓕ Grup de persoane care călătoresc împreună: **o altă ~ sgomotoasă venea din urmă** (VLAH.) [fr.].

○**CARAVANĂ**[2] *pl.*-ane *sf. Bucov.* Dric: **cei mai avuți se duc cu patașca sau caravana** (MAR.) [rut.].

CARAVANI *sm. pl.* Nădragi ce poartă muncitorul, sus largi, iar jos la picioare strînși cu nasturi de găitan sau cu copci de sîrmă: **îmbrăcat... cu ~ de pînză de casă văpsiți cafeniu** (FIL.) [țig.].

***CARAVANSERAIU** (*pl.*-aie) *sm.* Han în părțile

Fig. 898. Caravanseraiu persan.

Orientului unde poposesc caravanele (☐ 898) [fr.].

CĂRĂVEIU (*pl.*-eie) *sn. Olten. Băn.* ① Bucată de lemn scurtă (tăiată cu ferestrăul); bucată ruptă din ceva ¶ ② *Olten.* Sac scurt ¶ ③ *Olten.* (CIAUȘ.) Ⓕ Om scund [comp. **CARABĂ, CARAVĂ**].

***CARAVELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Veche corabie de războiu turcească ¶ ② Corăbioară cu vele latine, întrebuințată de Portughezi (☐ 899) [fr. < port.].

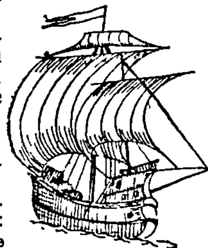

Fig. 899. Caravelă.

***CARBID** *sbst.* Carbură de calciu [germ.].

CARBOANȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold.* Carboavă, rublă: **caută bine 'n pungă, că-i găsi poate vr'o ~ ruginită** (ALECS.) [rus. k a r b ó v a n e c ŭ, - v a n c a].

CARBOAVĂ *pl.* - ve) *sf. Mold. Bucov.* ① Rublă: **dîndu-i și două carboave de cheltuială** (CRG.) ¶ ② *Pr. ext.* Piesă de 5 lei [rus. k a r b ó v e c ŭ].

***CARBON** *sbst.* Corp simplu, metaloid, care constitue cea mai mare parte a cărbunelui de lemn și se găsește pur în diamant; **oxid de~**, oxid rezultat din arderea incompletă în aer a carbonului; este inodor, incolor și foarte toxic [fr.].

***CARBONADO** *sbst.* Diamant negru, întrebuințat la tăiatul sticlei și la lustruirea altor pietre prețioase [span.].

***CARBONARI** *sm. pl.* ① ‡ Numele unei societăți secrete, înființate la Neapole pe la începutul veacului al XIX-lea, cu scopul de a lupta pentru independența Italiei și a libera țara prin mijloace revoluționare ¶ ② *Pr. ext.* Ғ Revoluționari:

tinerii ~... au ridicat pumnii încleştaţi în sus (CAR.) [it.].

***CARBONAT** (*pl.*-ate) *sn.* Ori-ce sare formată prin combinarea acidului carbonic cu o bază: ~ de calciu, calcarul, varul; ~ neutru de sodiu, sodă; ~ acid de sodiu, bicarbonat de sodiu [fr.].

***CARBONIC** *adj.* ① Care conţine carbon în mare cantitate ¶ ② Acid ~ *sau* anhidridă ~ă, acid gazos format dintr'o parte de carbon şi din două părţi de oxigen, bioxid de carbon (CO^2); disolvat în apă, sub presiunea a 4-5 atmosfere, constitue „apa gazoasă" [fr.].

***CARBONIFER** *adj.* Care conţine cărbuni: teren ~ [fr.].

***CARBONIZA** (-izez *vb. tr.* şi *refl.* A (se) preface în cărbune [fr.].

***CARBONIZAŢIUNE**, ***CARBONIZAŢIE** *sf.* Faptul de a (se) carboniza: prefacere în cărbune [fr.].

***CARBORUNDUM** *sbst.* Carbură de siliciu întrebuinţată, din cauza durităţii sale, la fabricarea aparatelor de ascuţit [fr.].

CĂRBUNAR *sm.* Cel ce face sau vinde cărbuni (de lemn (900) [lat. *carbonarius*].

Fig. 900. Cărbunar.

CĂRBUNĂRIE *sf.* ① Loc în pădure unde se ard lemnele spre a le preface în *cărbuni* ¶ ② Loc unde se păstrează sau se vînd cărbuni.

CĂRBUNAŞ *sm. dim.* CĂRBUNE.

***CARBUNCUL** *sm.* ① Dalac, bubă-rea ¶ ② Piatră scumpă, un fel de rubin de coloare roşie strălucitoare ca un cărbune aprins [lat.].

CĂRBUNE *sm.* ① Lemn ars şi stins înainte de a se preface în cenuşă: ~ de lemn, mangal, cărbune poros care se obţine prin arderea incompletă a lemnelor ferite de aer (901); a frige pe cărbuni; negru ca un ~, foarte negru, ca un cărbune stins; (F ~ acoperit, făţarnic, cel ce tace şi muşcă pe furiş: a stinge cărbuni, a descînta (*în spec.* de deochiu) aruncînd cărbuni aprinşi în apă ¶ ② Jar, jăratec, tăciune stins, mangal: a aprinde cărbunii ¶ ③ Ori-ce rămîne, după o combustiune incompletă, din substanţe organice: a lăsat friptura la foc pînă s'a făcut ~; ~ animal, ~ de case, cărbune care se obţine prin arderea incompletă a oaselor de animale, numit şi „negru-animal" ¶ ④ Cărbuni de pămînt (*sau* de piatră), substanţă combustibilă, de origine vegetală, dar mineralizată, care se găseşte în pămînt în cantităţi mari, şi e întrebuinţată la încălzit, huilă ¶ ⑤ ~ de retortă, depozitul de pe pereţii superiori ai retortelor în care se fabrică gazul de luminat; bun conducători de electricitate şi se întrebuinţează la elementele voltaice ¶ ⑥ Boală a cerealelor, tăciune ¶ ⑦ Boală la om şi la vite, dalac, bubă-rea [lat. *carbonem*].

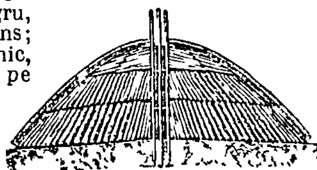

Fig. 901. Fabricarea cărbunilor de lemn.

***CARBURĂ** (*pl.*-ri) *sf.* Ori-ce combinaţiune a carbonului cu un corp simplu altul decît oxigenul: ~ de fier; ~ de calciu [fr.].

***CARBURANT** *sm.* Ori-ce amestec care poate fi întrebuinţat ca să alimenteze un carburator [fr.].

***CARBURATOR** (*pl.*-oare) *sn.* Aparat adaptat la un motor cu petrol, destinat să vaporizeze esenţa de petrol sub acţiunea unui curent de aer pentru a da naştere amestecului a cărui explosiune produce forţa motrice (902) [fr.].

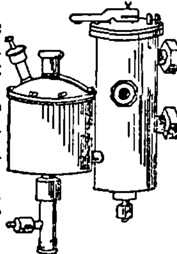

Fig. 902. Carburator.

○**CARCALEŢE**, CARCALEŢ *sm.* ① = LĂCUSTĂ ¶ ② F Nume de batjocură dat lăutarilor [bg. *skakalecĭ*].

***CARCERĂ** (*pl.*-ri, -re) *sf.* Arest, închisoare (strîmtă) (903) [lat.].

Fig. 903. Carceră.

CARDAMA *sf.* ① = DROBUŞOR ① ¶ ② ~-DE-IZVOARE = NĂSTUREL [gr. κάρδαμον].

CÂRDĂŞIE *sf.* Ⓟ Tovărăşie (în sens rău) [tc. *kardaš* „tovarăş"].

***CARDIAC** 1. *adj.* Privitor la inimă.

2. *sm.* Care sufere de o boală de inimă [fr.].

***CARDIALGIE** *sf.* Durere pătrunzătoare la lingura pieptului [fr.].

***CARDINAL**[1] *adj.* ① De căpetenie, mai însemnat, principal: cele patru puncte ~e, răsăritul, apusul, mi-a ză-noapte şi miază-zi (904); virtuţi ~e, dreptatea, prudenţa, cumpătarea şi forţa ¶ ② Numeral ~ *sau* număr ~, un număr care exprimă o cantitate, spre deosebire de numeral (*sau* număr) ~ ordinal, care arată ordinea, rangul [fr.].

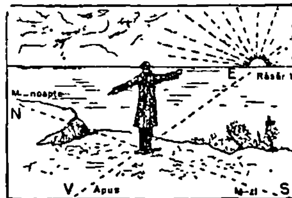

Fig. 904. Punctele cardinale.

***CARDINAL**[2] *sm.* Titlul celui mai înalt demnitar în biserica catolică, întîiul în rang după papa; cardinalii sînt în număr de 70 şi ei compun colegiul sacru care alege un nou papă (905-907) [fr.].

Fig. 905. Cardinal.

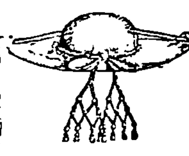

Fig. 906. Pălărie de cardinal.

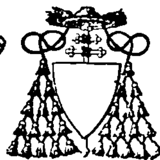

Fig. 907. Stemă de cardinal.

***CARDINALAT** *sbst.* Demnitatea de cardinal [fr.].

***CARDIOSCOPIE** *sf.* Examinarea bătăilor inimii cu un aparat special [fr.].

***CARDON** *sbst.* Plantă ierboasă, originară din Europa meridională, cu capitule roşii-violacee; se cultivă pentru trebuinţele culinare (908) [fr.].

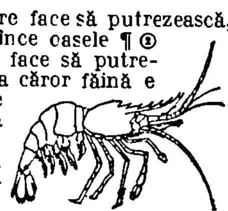
Fig. 908. Cardon.

CARE 1. *adj.* şi *pron. inter.* şi *rel. m.* şi *f.* (*gen.-dat.* cărui, căruia; *pl.* cari, care, *gen.-dat.* căror, cărora; —*f. sg. gen.-dat.* cărei, cării, căreia, căriia: *pl.* care, cari, *gen. dat.* căror, cărora) ① Se pune la începutul unei propoziţiuni relative sau interogative: iacea e cucoană mare, ~ n'are de mîncare; ~ din voi doi e mai mare? ¶ ② ~ pe ~? care din amîndoi e mai tare? care din amîndoi biruieşte pe celălalt?

2. *pron. indef.* ① Fie-care: au fugit Turcii, ~ încotro au putut (LET.); toţi alergau la Colentina, ~ cum putea, pe jos, călare, în căruţă (I.-GH.); ~ de ~ *sau* ~ mai de ~, pe întrecute: umblau cu zavistii, ~ de ~ s'apuce domnia (ODOB.). ~(mai) de ~ mai (frumos, etc.), unul mai (frumos, etc.) decît celălalt: il cam dedeau în tărbăceală cu gariuri ~ mai de ~ păcălitoare (ISP.) ¶ ② Care... care..., unul... altul...: cuconaşi şi negustori îmbrăcaţi ~ turceşte, ~ nemţeşte (I.-GH.); şi cari săpau cu cazmalele, cari cărau cu tărăboanţele, cari cu căruţele, cari cu covăţile (CRG.) ¶ ③ Compus cu fie-, oare-, -va, formează alte *pron. indef.* ☞ FIE-CARE, OARE-CARE, CAREVA ¶ ④ Să nu ~ cumva ☞ CUMVA [lat. *qualem*].

○**CĂRECIOS** *adj. Băn.* ♆ Mucos, plin de muci, căruia-i curg mucii [c ă r e t e].

† **CARELE** (*pl.* carii; *f.* carea. *pl.* carile, carele) *pron. rel.* = CARE: aflară despre un vrăjitor meşter ~ închega şi apele (ISP.).

‡ **CARELEŞI** = CAREŞI.

***CARENĂ** (*pl.*-ene) *sf.* ⛴ Partea corăbiei care stă cufundată în apă (▣ 909) [fr. < it.].

† **CAREŞI** *pron. indef.* Fie-c a r e: cele şase bufnite se aşezară ~ pe unde (ISP.).

Fig. 909. Carenă.

CARETĂ. ‡ CARÎTĂ, † CARĂTĂ (*pl.*-te) *sf.* Trăsură elegantă de paradă, închisă: în timpul de alegeri, caretele nu! ipseau din faţa casei lui (SLV.); are şi destule ...carîte ...care stau de dimineaţă şi pînă seara prin pieţi (C.-RAD.) [rus. < it.].

CARETAŞ, + CARÎTAŞ, CARĂTAŞ *sm.* ⊕ Cel ce face c a r e t e, trăsuri, etc.

○**CARETE**, CĂRETE *sm.* ✱ ① = CAR²: acel mititel carete... începe a roade Măduha împrejur şi pe îndelete (BD.-DEL.) ✱ ② Larva găselniţei, cîrtiţei, muştei de carne, etc. ¶ ③ *Olten. Băn. iron.* Muci (la om, la oaie, etc.) (CIAUŞ.) [c a r²].

***CAREU** *pl.*-euri) *sn.* ⚔ Trupă de infanterie aşezată pe patru fronturi, în formă de pătrat, ca să poată ţinea piept cavaleriei duşmanului în toate direcţiunile [fr. c a r r é].

CAREVA. CAREVAŞI *pron. indef.* Vre-unul: şi s'aşteaptă pe picioare ca să-l calce careva (SPER.) [c a r e + v a].

○**CARFĂ** (*pl.*-fe) *sf. Băn.* Spetează de loitră [ung.].

CARFIŢĂ *pl.*-ite *sf.* Ac de prins ceva, împodobit cu pietre scumpe, broşă: duduca alese un colier de diamante şi... vre-o cîteva carfiţe (FIL.) [ngr.].

***CARGOBOT** *pl.*-ote *sn.* ⛴ Corabie întrebuinţată mai ales pentru transportul mărfurilor (▣ 910)

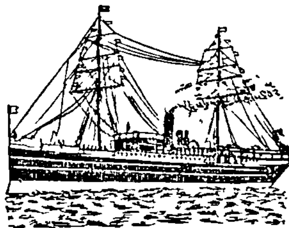

Fig. 910. Cargobot.

Fig. 911. Cariatidă.

[fr. c a r g o - b o a t < engl.].

CĂRI (-ăresc) *vb. tr.* A roade, a găuri (*vorb.* de c a r i): ce vierme neadormit îi căreşte măduva osului? (JIP.).

***CARIATIDĂ** (*pl.*-ide) *sf.* 🏛 Figură de femeie sau de bărbat care sprijineşte cu capul o cornişă, o arhitravă, un balcon, etc. (▣ 911) [fr.].

***CARIC** (*pl.*-curi) *sn.* ⛴ Încărcătura unei corăbii sau unui vapor [it. c a r i c o].

○**CĂRICĂ** (*pl.*-ici), CĂRIGĂ (*pl.*-igi) *sf. Trans. Băn.* ① Rotiţă ¶ ② ⚕ Rotulă [ung. k a r i k a].

***CARICATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① ☞ Figură pocită, desfigurată, schimonosită, desenată rău, ca să provoace rîsul (▣ 912): asta îmi aduce aminte o ~ văzută nu ştiu unde (BR.-VN.) ¶ ② Imitaţiune grotescă şi ridiculă ¶ ③ Persoană ridiculă [fr. < it.].

Fig. 912. Caricatură.

***CARICATURIST** *sm.* ☞ Artist, pictor, care face, care desenează caricaturi [fr.].

CARIDĂ (*pl.*-ide, -izi) *sf.* ✱ Mic crustaceu marin, ca un răcuşor, cu zece picioare şi cu mustăţi lungi: se vînează, pentru carnea ei gustoasă, nu departe de coastele mării (*Palaemon squilla*) (▣ 913) [ngr. καρίδα].

***CARIE** *sf.* ① ⚕ Boală care face să putrezească, să se găunoşeze, să se mănînce oasele ¶ ② ♣ Boală a lemnului care-l face să putrezească; boală a cerealelor a căror făină e înlocuită printr'o pulbere neagră produsă de o ciupercă veninoasă [fr.].

Fig. 913. Caridă.

***CARIERĂ**¹ (*pl.*-ere) *sf.* ① Loc închis pentru alergări de cai sau de care ¶ ② Ⓕ Cursul vieţii ¶ ③ Ⓕ Timpul cît petrece cineva într'o funcţiune ¶ ④ Ⓕ Profesiune, meserie; ocupaţiunea, arta din care trăeşte cineva: părăsind cariera diplomatică în care debutase aşa de strălucit (I.-GH.) [fr.].

Fig. 914. Carieră de piatră.

***CARIERĂ**² (*pl.* -ere) *sf.* Locul de unde se scoate piatră, marmoră, etc. (▣ 914): Trotuşul... desfundă izvoare de păcură, mine de cărbuni şi cariere de piatră (VLAH.) [fr.].

○**CĂRIGĂ** ☛ CĂRICĂ.

CARINĂ (*pl.*-ni, -ne) *sf.* ⛴ Lemnul recurbat care alcătueşte partea de jos a unei luntre sau dube şi ale cărei extremităţi formează piscurile (RV.-CRG.) [ngr. καρῆνα].

CĂRINDAR *sm.* ⊛ Numele popular al lunii Ianuarie: Ⓟ: a face cuiva capul ~. a-l zăpăci, a-l buimăci [lat. c a l e n d a r i u s].

***CARIOFILAT** 1. *adj.* ♣ Se zice despre o floare regulată cu 5 petale, care prin structura ei seamănă cu garofiţa (▣ 915).

2. CARIOFILATE *sf. pl.* Familie de plante dicotiledoane al căror tip e garoafa [fr. c a r y o p h y l l e e].

Fig. 915. Corolă cariofilată.

***CARIOPSĂ** (*pl.*-se) *sf.* ♣ Fructul uscat a diverse plante (boabele de porumb, de grîu, de secară, etc.) al căror pericarp (pojghiţă deasupra) e lipit de sămînţă [fr.].

***CARITABIL** *adj.* Milostiv, milos, îndurător ¶¶ © NECARITABIL [fr. c h a r i t a b l e].

***CARITATE** *sf.* ① Iubirea lui Dumnezeu şi a aproapelui; milă, îndurare; pomană ¶ ② Soră de ~, femeie, călugăriţă care îngrijeşte pe bolnavi în spitale sau pe la casele lor [lat.].

○ **CARIU** ☛ CAR².

CARÎMB, ○CĂRÎMB *sm.* ① ⛺ Partea cilindrică a cizmei de la glezna piciorului în sus pînă la genunchiu (*Mold.* „tureatcă", *Băn.* „tureac") (▣ 916): văd cum i se urcă o furnică pe ~ul cizmei (BR.-VN.) ¶ ② Fiecare din drugii de la loitrele carului de care sînt înţepenite spetezele, numit şi „draghină" (☛ LOITRĂ): în belciugul de la ~ul dedesubt, din stînga, era aninată o bărdiţă (CRG.) ¶ ③ *Maram.* (PAP.) (PSC.) 🐄 Băţ rotund, cu crestături, care serveşte la măsuratul laptelui la stînă ¶ ④ *Băn.* Fusul osiei, partea osiei care trece prin butucul roţii [lat. c a l a m u s].

Fig. 916. Carîmb.

† **CARÎŢĂ**... ☛ CARETĂ...

○**CARLIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Băn* (LIUB.) Albie, troacă mare, lungăreaţă [srb. k a r l i c a].

○**CARMAC** (*pl.*-ace) *sn. Mold.* ① 🐟 Unealtă de pescuit constînd dintr'o sfoară groasă şi lungă de vre-o 50 de metri de care sînt atîrnate nişte sforicele cu cîrlige: unealta se aşază de-a curmezişul cursului apei ¶ ② ⚒ Proţapul, oiştea, pîrghia sau drugul morii [rus. k o r m a k ŭ].

○**CĂRMĂNA** = SCĂRMĂNA [lat. c a r m î n a r e].

***CARMELIT** *sm*, *CARMELIŢĂ (*pl.*-te) *sf.* Călugăr iţă catolic(ă, dintr'un ordin instituit în Spania în veacul al XII-lea, de unde a trecut apoi în Franţa; umblă mai adesea desculţ ă) şi e su-

pus(ă) unor regule cît se poate de aspre; carmelitele poartă o rochie neagră, iar mantaua e albă (▣ 917) [fr.].

Fig. 917. Carmelită.

*CARMIN sbst. Coloarea roșie stacojie ce se scoate din coșenilă, cîrmîz [fr.].

*CARMINATIV adj. și (pl.-ive) sn. (Leac) bun contra gazelor ce se formează în stomac și în intestine [fr.].

CARNACSI!, sau CARNACSÎ! interj. F Exclamațiune de ciudă, de supărare, de sperietură bruscă (= la naiba! la dracu!) carnacsî! că era să-mi rup șelele! (ALECS.) [tc.].

*CARNASIER = CARNIVOR [fr.].

*CARNAȚIUNE sf. Colorațiunea pielii omului [fr.].

CĂRNĂU = CIRNĂU.

*CARNAVAL (pl.-aluri) sn. Cîșlegii de iarnă, dulcele Crăciunului, timpul și petreecerile de la Bobotează pînă la începerea postului mare [fr.].

CARNE (pl. cărnuri) sf. ① Substanța organică, moale și sîngeroasă, care acopere oasele oamenilor și animalelor; Ⓕ și Ⓟ: ~ vie, carne despuiată de piele; a da, a trage, a nimeri, a tăia în ~ vie, a nu nimeri în gol, a nu greși ținta, lovind în cineva; Ⓟ: a fi cu cineva prieten unghie și ~, a fi buni prieteni, a fi trup și suflet cu cineva; în ~ și (în) oase, în persoană, în ființă, în viață; (o bucată de) ~ cu ochi, om sau femeie numai cu chipul de om, diform, cu trupul și mintea greoaie; a prinde sau a pune ~ pe el, a se îngrășa; a crește ~a pe cineva (de bucurie), a fi mulțumit din cale afară, a nu mai putea de bucurie; unde dă mama, ~a crește, mama, cînd pedepsește copilul, o face spre binele lui ¶ ② Ⓕ ✕ ~ de tun, trupe care se expun, fără a fi menajate, loviturilor inimicului ¶ ③ Carnea animalelor și păsărilor considerată ca aliment: ~ de vacă, de miel, de pasăre; Ⓟ: ~ fără ciolan nu se poate, nu poți avea un avantaj deplin fără oare-cari mici inconveniente; cine poate, oase roade, cine nu, nici ~ moale, cei puternici izbutesc în toate, cei bogați pot multe și de toate; nici ~a să arză, (dar) nici frigarea, nici prea multe neajunsuri unuia, nici prea multe altuia; trebuesc menajate amîndouă părțile opuse ¶ ④ Pr. ext. Partea albă sau roșiatică, dar de natură musculară, care se mănîncă din pește, din crustacee, etc.: ~a șalăului e foarte gustoasă ¶ ⑤ Ceea ce se mănîncă din fructele zămoase: ~a cireșelor, piersicilor, prunelor ¶ ⑥ pl. Carnea unui stîrv, unei mortăciuni ¶ ⑦ pl. ✕ Tot felul de carne preparată, mîncări de carne: scoase de sub picioare o torbă plină de cărnuri fripte (ALECS.) ¶ ⑧ pl. Carnea de pe trupul omului, trupul: de-ar fi fost un sfînt în locul meu, încă i-ar fi tremurat cărnurile (GN.); dar și sg.: îi tremură ~a pe dînsul de frică (CRG.) ¶ ⑨ Săptămîna cărnii, aceea care precede săptămîna albă sau săptămîna brînzii, penultima săptămînă dinaintea postului mare, numită și „cîrneleagă", „săptămîna mistreață (săpt. vîrstată, săpt. împestrițată, săpt. în praguri)", iar în Mold. „harți" sau „săptămîna hărții" ¶ ⑩ Lăsatul săcului de ~, Duminecă care precede săptămîna albă sau a brînzii [lat. c a r o, c a r n e m].

*CARNEOLINĂ = CORNALINĂ [germ.].

*CARNET (pl.-ete) sn. ① Cărticică cu foi albe care se poartă în buzunar spre a înscrie diferite notițe ¶ ② ~ de cecuri, cărticică cu foi imprimate, din care posesorul rupe treptat acelea pe care înscrie sumele de plătit în contul său [fr.].

*CARNEȚEL (pl.-ele) sn. dim. CARNET.

CĂRNICICĂ, CĂRNIȚĂ sf. dim. CARNE.

CĂRNIU adj. De coloarea c ă r n i i sau a pielii omului.

*CARNIVOR 1. adj. ① Care se hrănește numai sau aproape numai cu carne: toată lumea cunoaște lupul, fiara asta ~ă și nesățioasă (ODOB.) ¶ ② Plante ~e, plante care prind insecte și se nutresc cu ele.

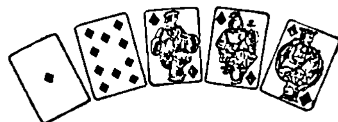
2. CARNIVORE sf. pl. Ordin de animale mamifere care se hrănesc aproape numai cu carne [fr.].

CĂRNOS adj. ① Cu multă carne ¶ ② Format din carnea căre, e numai din carne ¶ ③ De asemenea despre fructe și rădăcini: cireșe foarte cărnoase [lat. c a r n o s u s].

CĂRNOSI, CÎRNOSI (-sesc), CĂRNOȘI, CÎRNOȘI (-șesc) vb. tr. și refl. A (se) muia ca o carne; a jupui de carne: știu că i-aș cîrneși și i-aș jumuli (CRG.); (pieile) le cîrnosește, adică le trage la coasă, de scoate untura și carnea ce este pe piele (PAMF.) [c ă r n o s].

○CĂRNUI (-uesc) vb. tr. Băn. A curăța c a r n e a de pe piei, a cîrnosi (LIUB.).

*CARO (pl.-rale) sn. Una din cele patru colori la cărțile de joc, însemnată printr'un pătrat roșu, Ⓟ „tobă" (▣ 918): fantele de treflă cu nouă de ~ fac tot nouă (DLVR.) [fr. c a r r e a u].

Fig. 918. Caro.

○CĂROAIE sf. Trans. ① Cotiugă, teleagă ¶ ② Teleagă cu două roate cu care se duce măcinișul la moară ¶ ③ Unealtă cu ajutorul căreia se învălesc firele pe sulul războiului (PAC.) [c a r].

*CAROTA (-otez) vb. tr. A juca astfel (la biliard) încît să rămîie adversarului o lovitură ce nu se poate executa ușor [fr.].

*CAROTĂ (pl.-te) sf. Joc răutăcios (la biliard), cu intențiunea de a lăsa adversarului o lovitură nu tocmai ușoară [fr.].

*CAROTIDĂ (pl.-de) sf. Fiecare din cele două artere groase care duc sîngele la cap (▣ 919) [fr.].

Fig. 919. Carotidă.

*CARP sbst. Cele opt oscioare așezate pe două rînduri care alcătuesc încheietura mîinii cu brațul (▣ 920) [fr.].

○CARPĂN = CARPEN.

○CĂRPĂNOS adj. ① Mold. Sgîrcit: moș Vasile era un ~ și un puiu de sgîrie-brînză ca și mătușa Mărioara (CRG.) ¶ ② Trans. Bucov. Rău la inimă: cei mai stătoși și mai cărpănoși la inimă nu se ogoiară (RET.) ¶ ③ Trans. (PȘC.) Se zice despre animalul care, ori-cît ar fi nutrit, rămîne totuși slab.

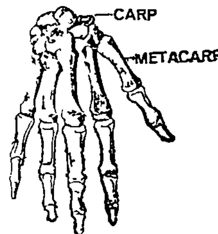

Fig. 920. Carpul și metacarpul.

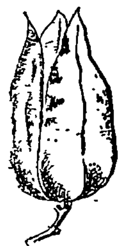
○CĂRPĂNOȘIE sf. Mold. Sgîrcenie: cu cărpănoșie și cu cruzime aduna ban lîngă ban (SAD.) [c ă r p ă n o s].

*CARPATIC adj. ● Din Carpați, privitor la Carpați: iar vulturul ~, cu zborul îndrăzneț (ALECS.) [fr.].

*CARPATIN adj. ● Din C a r p a ț i, privitor la Carpați: albastrul înălțimilor ~e se ivește iarăși (IRG.).

CĂRPĂTOR = CÎRPĂTOR.

*CARPELĂ (pl.-le) sf. Frunză modificată astfel ca să formeze un pistil de unde iau naștere ovulele (▣ 921) [fr.].

Fig. 921. Carpelă.

CARPEN, CARPIN sm. Copac de pădure, al cărui lemn tare e întrebuințat la construcții, în rotărie, la facerea jugurilor, etc. (Carpinus betulus) (▣ 922, 923) [lat. c a r p i n u s].

CARPENĂ (pl.-ne) sf. ① = GRÎU-NEGRU ① ¶ ② = SOR-CU-FRATE [c a r p e n].

CĂRPENIȚĂ (pl.-țe) sf. = SFINEAC.

CARPIN ☛ CARPEN.

CĂRPINIȘ (pl.-ișuri) sn. Pădure de c a r p e n i sau în care predomină carpenul.

CĂRSTINEAS(C)Ă ☛ CÎRSTĂNEASĂ.

○CART¹ (pl.-turi) sn. Băn. Trans. Doniță, cofă [ung.].

*CART² (pl.-turi) sn. Sfert [fr. q u a r t].

*CARTĂ (pl. cărți) sf. ① Bucată dreptunghiulară de carton subțire pe care e scris sau tipărit

numele cuiva: ~ de vizită ¶ ② Petec de hîrtie, de carton sau condicuță care stabilește calitatea unei persoane: ~ de student; ~ de identitate ¶ ③ ✉ ~ poștală, bucată dreptunghiulară de carton subțire, emisă de administrația poștelor, pe care se scrie, și se trimite ca o scrisoare (= carte poștală) ¶ ④ ⚙ ~ de alegător (= carte de alegător), bilet cu care se constată calitatea și identitatea unui alegător și care-i dă dreptul de a vota ¶ ⑥ [Listă de bucate într'un restaurant [fr. c a r t e].

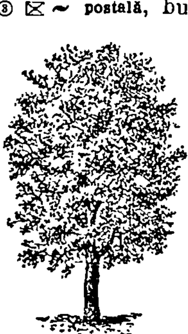

Fig. 922. Carpen.

Fig 923. Carpen.

CARTABOȘ = CALTABOȘ.

CARTE (*pl.* cărți) *sf.* ① Reuniune de foi scrise sau tipărite, cusute sau legate laolaltă, alcătuind un volum (▣ 924): ~ de citire; ~ bisericească; Ⓕ ~a vieții; ~a norocului ¶ ② Diviziune însemnată a unei lucrări, mai mare decît un capitol: din Istoria Romanilor a lui Titu-Liviu ni s'au păstrat cărțile I-X, XXI-XLV și mici fragmente din cartea XCI; ~a Facerii, Genesa, cartea întîiu a lui Moise ¶ ③ Ⓕ Învățătură, cunoștințe de scriere și de citire: om cu ~, om învățat; a ști ~; Ⓟ: cine știe ~ are patru ochi; cu știință (fără știință) de carte, care (nu) știe să scrie și să citească; a învăța ~; a se pune pe ~, a începe să învețe cu sîrguință; dobă de ~ foarte învățat ¶ ④ † Ⓟ Scrisoare, răvaș: boierul scrise o ~ pe o foaie de hîrtie (RET.) ¶ ⑤ Înscris între particulari, sau de la o autoritate; dovadă, încredințare; Ⓟ: ai ~, ai parte; n'ai ~ n'ai parte, numai dacă ai vre-un înscris la mînă, poți cîștiga pricina ¶ ⑥ ♠ Bucată dreptunghiulară de carton subțire cu cîte o figură (rege, damă, fante sau valet) sau puncte de diferite forme (pică, caro, cupă și treflă) tipărite pe o parte, și cu care se joacă (▣ 925): joc de cărți; o pereche de cărți; a face cărțile, a le amesteca; a da cărțile, a le împărți la jucători; a tăia cărțile; a da cu cărțile, a da în cărți, a ghici, a spune norocul cuiva cu ajutorul cărților de joc; Ⓟ: a da cărțile pe față, a nu se mai ascunde, a-și da intențiunile pe față ¶ ⑦ ⚖ Carte de judecată, hotărîre, sentință judecătorească (dată de un judecător de ocol); ~ de chemare în judecată, înștiințare prin care cineva e chemat înaintea judecății; ~ de despărțenie, hotărîre prin care se desparte bărbatul de femeia sa ¶ ⑧ ⛪ Carte de blestem, scrisoare din partea unui arhiereu prin care se îndatorează unul sau mai mulți să mărturisească cu jurămînt adevărul cu privire la o crimă, la un litigiu, etc., amenințîndu-i cu anatema în cazul cînd ar tăgădui ¶ ⑨ *pl.* 🐄 Una din despărțiturile stomacului rumegătoarelor, numită și „ghem" [lat. c h a r t a e].

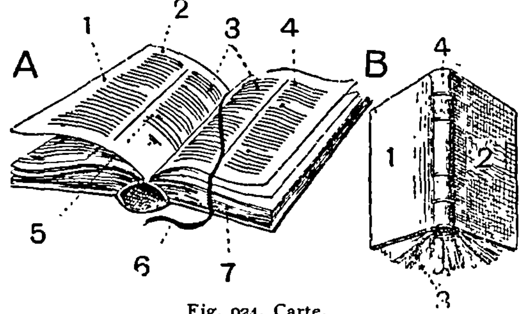
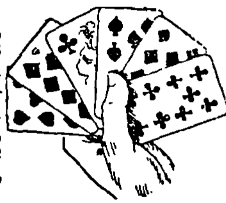

Fig. 924. Carte.
A: 1. Margine.—2. Pagină.—3. Coloane.—4. Rînduri.
5. Aliniat.—6. Panglică de citit.—7. Muche.
B: 1. 2. Scoarțe.—3. Foi.—4. Cotor.

Fig. 925. Cărți de joc.

***CARTEL** (*pl.*-eluri, -ele) *sn.* ① Provocare la duel printr'o scrisoare ¶ ② ⚔ Convențiune prin care se regulează schimbul sau răscumpărarea prizonierilor de războiu ¶ ③ ⚙ Înțelegere făcută între două partide politice de a-și uni forțele și voturile, în alegeri, împotriva unui adversar politic comun ¶ ④ Asociațiune de producători, etc. făcută cu scopul de a menține sau ridica prețurile, după ce au monopolizat producția [fr.< it.].

***CARTELA** (-elez) *vb. refl.* ⚙ A se asocia formînd un c a r t e l.

***CARTEZIAN** *adj.* ① După metoda lui Descartes ¶ ② ± Coordonate ~e, coordonatele obicinuite în geometria analitică [fr.].

CĂRTICEA (*pl.*-icele) *sf. dim.* CARTE: și să scriu o ~, s'o trimit la maică-mea (IK.-BRS.).

CĂRTICICĂ (*pl.*-cele) *sf.* ① *dim.* CARTE ¶ ② Fășcioară de foițe de țigară: dar tutun și ~ ți-ai luat? (CAR.).

***CARTIER** (*pl.*-iere) *sn.* ① Diviziune mai mare a unui oraș, mahala ¶ ② ⚔ Locul unde cantonează un corp de oștire, tabără ¶ ③ ⚔ ~ general, locul unde e stabilit comandantul unui corp de armată împreună cu statul său major [fr. q u a r t i e r].

***CARTILAGINOS** *adj.* ① De natura cartilagiului, ca sgîrciul ¶ ② Format din cartilagiuri [fr.].

***CARTILAGIU** (*pl.*-giuri, -gii), ***CARTILAJ** (*pl.*-aje) *sn.* Sgîrciu, țesătură albă, flexibilă și elastică, mai puțin vîrtoasă decît oasele (▣ 926) [fr.].

Fig. 926. Cartilagiul nasului.

○**CARTOAFĂ** (*pl.*-fe) *sf.* ♣ = CARTOF.

***CARTOF** *sm.* ♣ Plantă originară din America de Sud (Chili), foarte mult cultivată din cauza tuberculelor sale comestibile; introdusă de Spanioli în Europa pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea, această plantă se răspîndi încetul cu încetul în tot continentul; la noi a pătruns abia pe la începutul secolului al XIX-lea, adusă din Austria; poartă nenumărate numiri în diferitele regiuni ale țării, din care cele mai însemnate sînt: (*Trans.*) „alună-de-pămînt" „bandraburcă", (*Mold.*) „baraboiu", (*Mold Bucov. Trans.*) „barabulă", (*Mold. Bucov.*) „cartofă", (*Trans.*) „crump", „crumpen", (*Băn.*) „crumpir", (*Trans.*) „măr-de-pămînt", „pară-de-pămînt", „nap" „picioică", „pichiocă" (*Solanum tuberosum*) (▣ 927) [germ. K a r t o f f e l].

Fig. 927. Cartof.

CARTOFOR *sm.* ♠ Jucător pasionat de cărți cel ce are patima jocului de cărți: tot vecabularul obicinuit al ~ilor... pus în circulație la masa verde (GN.) [ngr. χαρτοφόρος + c a r t e].

CARTOFORIE *sf.* ♠ Patima jocului de cărți [c a r t o f o r].

***CARTOGRAF** *sm.* ● Cel ce desenează hărți geografice [fr.].

***CARTOGRAFIC** *adj.* ● De cartografie [fr.].

***CARTOGRAFIE** *sf.* ● Arta de a desena hărți geografice [fr.].

***CARTOMANȚIE** *sf.* Ghicirea, prezicerea soartei cu ajutorul cărților de joc [fr.].

***CARTON**[1] *pl.*-cane *sn.* ① Foaie de hîrtie groasă și tare, mucava ¶ ② Cutie de mucava: ne adusese la masă un ~ cu prăjituri de ciocolată (BR.-VN.) ¶ ③ Scoarțe

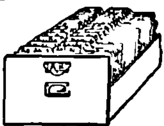
de mucava în care se păstrează desenuri, acte, etc. ¶ ④ Desenul primitiv al unui tablou [fr.].

†**CARTON**[2] *sbst. Trans.* Pînză de bumbac, stambă: **Mîndra cu șurț de ~ E cu ochii plini de somn** (IK.-BRS.) [pol. karton < germ. Kattun].

***CARTONA** (-nez) *vb. tr.* A lega (o carte) cu carton, în scoarțe [fr.].

***CARTONAJ** (*pl.*-aje) *sn.* Legătură cu carton, în scoarțe [fr.].

***CARTONIER** (*pl.*-iere) *sn.* Mobilă de biurou, un fel de dulăpior cu rafturi sau cu despărțituri în care se păstrează cartoane cu diferite acte, etc. (▣ 929) [fr.].

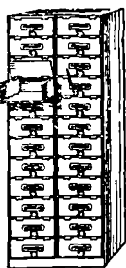

Fig. 928. Cartotecă

Fig. 929. Cartonier.

***CARTOTECĂ** (*pl.*-eci) *sf.* Cutie în care sînt clasate diferite fișe în ordine alfabetică (▣ 928) [germ.].

***CARTULAR** (*pl.*-are) *sn.* Culegere de hrisoave, de documente ale unei biserici, ale unei mănăstiri, ale unui suveran [fr.].

‡**CĂRTULARIU** = CĂRTURAR [ngr. χαρτουλάριος + carte].

CĂRTURAR 1. ① *sm.* ‡ Învățat care cunoștea bine legea și sfînta Scriptură pe care o tălmăcea poporului (la Evrei) ¶ ② Învățat, persoană erudită; persoană care știe (multă) carte: **eu, biet, nici ~ nu sînt, nici scriitor** (ISP.) ¶¶ Ⓒ NECĂRTURAR ¶ ③ Cel ce dă în cărți ca să ghicească norocul cuiva.

2. (*pl.*-are) *sn. Trans.* Dulăpior în care se păstrează cărți (PAC.) [cărtular].

CĂRTURĂREASĂ (*pl.*-rese) *sf.* Femeie care dă în cărți, care ghicește norocul cu ajutorul cărților de joc: **mult a mai umblat pe la vrăjitori și cărturărese** (I.-GH.) [cărturar].

CĂRTURĂRESC *adj.* ① De cărturar, privitor la cărturar ¶ ② Literar ¶¶ Ⓒ NECĂRTURĂRESC.

CĂRTURĂRIE *sf.* Învățătură, știință: **mă tem că de atîta ~ n'a avea cine să ne tragă ciubotele** (CRG.) [cărturar].

Fig. 930: 1. Cartuș: G. Glonț.—R. Rotiță de carton.—T. Tub.—C. Capsă. — F. Fund. — 2. Cartuș de vînătoare: P. Praf de pușcă.—C. Rotiță de carton.— B. B'. Fultuială. P. Alice.—P'. Praf de pușcă.

***CARTUȘ** (*pl.*-ușe) *sn.*, ***CARTUȘĂ** (*pl.*-ușe) *sf.* ① Înveliș cilindric de hîrtie, de carton sau de metal conținînd o substanță explozibilă și, în special, încărcătura unei arme de foc (▣ 930): **îmi iau pușca din cuiu, două ~e din cutia mesei și ies în curte** (BR.-VN.) ¶ ② Un fel de cadru ornamentat care înconjoară o suprafață plană, numită „cîmp“, pe care sînt figurate armării, o inscripție, etc. ¶ ③ În inscripțiile ieroglifice, cadru care înconjoară numele proprii (▣ 931) ¶ ④ Cadrul înăuntrul căruia se poate culege de tipograf un text oarecare (▣ 932) [fr. cartouche].

Fig. 931. Cartușă cu numele Cleopatra.

Fig. 932. Cartuș(ă).

***CARTUȘERIE** *sf.* Fabrică de cartușe [fr].

***CARTUȘIERĂ** (*pl.*-re) *sf.* Cutie sau săculeț de piele în care se țin cartușele, și care se poartă atîrnată de cingătoare (☛ PATRONTAȘ; cingătoare cu cartușe (▣ 933: **soldatul își pipăi instinctiv cartușiera** (S.-ALD.) [fr.].

Fig. 933. Cartușieră de vînătoare.

CĂRȚULIE, † CĂRȚĂLUIE *sf.* ① ‡ Carte mică, carticică: **adusu-mi-au și o cărțălue mică în limba noastră romănească tipărită** (VARL.); **cărțulii șterse și vechi.., cu cite o filă cîrpită** (GRIG.) ¶ ② *Mold. Bucov.* Scrisorică, răvaș: **Scriseră o cărțăluie... Cum mi-era dragă și mie** (GR.-N.) ¶ ③ Carticică liberată de o autoritate, de poliție, etc. cu numele și semnalmentele unui lucrător sau unui servitor, condicuță, livret ¶ ④ Bilet de liberă trecere la vamă.

CĂRUCEAN (*pl.*-cene) *sn. dim.* CAR[1]: **mergînd la pădure după un ~ de lemne** (RET.).

CĂRUCER *sm.* Căruțaș: **m'am schimbat în straie de ~, ca să pot iar intra aici** (ALECS.) [căruță].

CĂRUCIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① *dim.* CĂRUȚĂ: **se puse de-și cumpără o ~ cu un cal rău** (RET.) ¶ ② Căruță ușoară de poștă: **în cinci minute eram pe drum cu două cărucioare de poștă** (I.-GH.).

CĂRUCIOR (*pl.*-oare) *sn.* ① *dim.* CĂRUȚ(Ă): **~ul lui era tras de trei cai negri în front** (I.-GH.) ¶ ② Căruță mică ce se trage de un om: **~ul se opri în pragul fierăriei, tîrît de o fată ca de 12 ani** (DLVR.) ¶ ③ Căruță mică în care se plimbă copiii (▣ 934): **mai la o parte un ~ cu copii** (GRL.) ¶ ④ Căruță mititică cu care se joacă copiii: **Dan meșterea un ~ pentru fetiță** (VLAH.).

Fig. 934. Cărucior.

○ **CĂRUGELE** *sf. pl. Trans.* = VÎZDOAGĂ ①.

CĂRUNCIOR *adj. dim.* Cam cărunt.

CĂRUNT *adj.* ① Cu părul pe jumătate alb de bătrînețe ¶ ② Ⓕ Străvechiu, bătrîn: **Șapte codri mari, cărunți** (ALECS.); **s'au cam mai dus cu dînsa prin munți cărunți în pustie** (SB.) [lat. canutus].

CĂRUNTEȚE *sf. pl.*, CĂRUNTEAȚĂ (*pl.*-țete) *sf.* Starea, vîrsta celui cărunt, bătrînețe: **abia la vremea căruntețiì dobîndi și el un copil** (ISP.).

CĂRUNȚI, ÎNCĂRUNȚI (-țesc) 1. *vb. tr.* A face cărunt, a albi (părul): **aburi groși ce-i căruntesc părul și genele** (DLVR.).

2. *vb. intr.* A deveni cărunt, a i se albi părul; a îmbătrîni: **părul ei începuse a căRunți** (ODOB.); **s'au strecurat mulți ani de atunci..., încît am avut *timpul* să încărunțesc** (GN.); F: **cerul încărunți de nouri** (EMIN.).

CĂRUȚ (*pl.*-uțe) *sn.* ① *dim.* CAR[1]: **oțopina de ca nu mai putea... să mai tîrască și ~ul cu butoiul de rachiu** (ISP.) ¶ ② = CAR[1]⑥ ¶ ③ Cele patru roate care circulă pe șinele patului unei mașini tipografice și care poartă fundamentul înainte și înapoi.

○**CĂRUȚA** (-țez) *vb. tr.* A duce, a plimba în căruță; *pr. ext.*: **mă căruțam cu luntrea** (S.-ALD.).

CĂRUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* ① Car, cu loitre sau cu scoarțe, de construcțiune mai ușoară, pentru transportat cantități de mărfuri mai mici sau mai puțin grele, cîteva persoane, etc: **o ~ ferecată în aur cu patru telegari de mîncau foc** (ISP.); Ⓟ: (**nu vrea nici în car, nici în ~** *sau* **nici în ~, nici în teleguță**, nici într'un fel ¶ ② Încărcătura, conținutul unui astfel de car: **o ~ de lemne** ¶ ③ = CAR[1]⑥ ¶ ④ ‡ **~ de poștă**, trăsură ușoară de călătorie: **îl lua în căruța de poștie și-l ducea surghiun la Mărgineni** (ISP.) [lat. *carrucea].

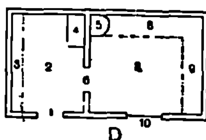
CĂRUȚAȘ *sm.* Cel ce conduce o căruță, cel ce transportă oameni sau lucruri cu o căruță.

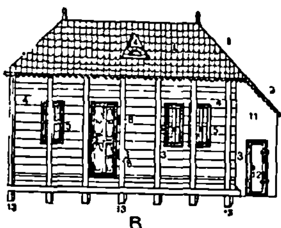
‡**CARVASARA**, CĂRVĂSĂRIE *sf.* Locul unde era așezată vama (odinioară); birou vamal: **nu faceți casa Tatălui meu casă de neguțătorie și cărvăsărie** (PRV.-MB.); **nu-i mai rămînea precupețului decît să dea jalbă la carvasara** (CAR.) [tc. kervanseraj].

***CASA** (-asez *vb. tr.* ① A anula: **~ o hotărîre** ¶ ② A destitui, a scoate din cadrele armatei, a degrada (un militar [fr. casser].

CASĂ[1] (*pl.* case, ○căși) *sf.* ① Clădire cu una sau mai multe încăperi care servește de locuință omului (▣ 935 și TAB. XIII); **o pereche de case**, un corp de casă, o casă cu mai multe încăperi; *de aci, pl.* clădire mai arătoasă într'un oraș: **case boierești; case domnești** ¶ ② **De ~**, făcut, lucrat în casă: **pîine de ~; pînză de ~** ¶ ③ Oamenii ce țin de aceeași casă, familia, slugile: **sculă în picioare toată casa** (ISP.); cu același înțeles: **ai casei** ¶ ④ O casă plină, o mulțime: **era odată un om sărac și avea o ~ de copii** (SB.)

¶ ⑤ Familie, neam; familie domnitoare, dinastie. **Fecioara Maria era din casa lui David; casa de Hohenzollern; casele mari,** familiile însemnate; **de ~**, de neam bun ¶ ⑥ Gospodărie: **are o ~ grea** ¶ ⑦ Căsnicie; **a da o fată la casa ei**, a o mărita; **a ținea ~ cu o femeie**, a trăi în căsnicie; **a strica, a sparge casa cuiva**, a strica buna înțelegere dintre soți, a-i face să se despartă; **om cu ~**, om însurat; Ⓕ: **a face ~ cu cineva**, a trăi în bună înțelegere cu cineva, a se stabili pentru mai mult timp pe lîngă cineva ¶ ⑧ Odaie; **casa cea mare**, în locuințele țărănești, odaia mai mare în care se primesc oaspeții ¶ ⑨ **Fată în ~**, servitoare ¶ ⑩ ‡ **Copil de ~** ☛ **COPIL** ¶ ⑪ La jocul de șah sau de dame, unul din cele 64 de pătrate în care e împărțită tabla pe care se joacă ¶ ⑫ Sacul membranos în care stă pruncul în pîntecele mamei, loc, placentă ¶ ⑬ Local, stabiliment, instituțiune comercială sau de altă natură: **~ de bancă, ~ de schimb**, bancă; **~ de comerț**, stabiliment comercial ¶ ⑭ ♠ **~ de joc**, stabiliment unde se joacă în cărți sau alte jocuri de noroc ¶ ⑮ *Spec.* **Casa Domnului**, biserica; **~ de corecțiune**, închisoare; **~ de educațiune**, pensionat; **~ de nebuni**, instituțiune unde se îngrijesc nebunii; **~ de sănătate**, stabiliment unde se îngrijesc bolnavii cu plată ¶ ⑯ **~ de vînătoare**, locuință izolată în pădure unde-și dau întîlnire vînătorii ¶ ⑰ ☆ **Casa cu ogradă**, unul din numele populare ale constelațiunii „Coroana boreală" [lat. c a s a].

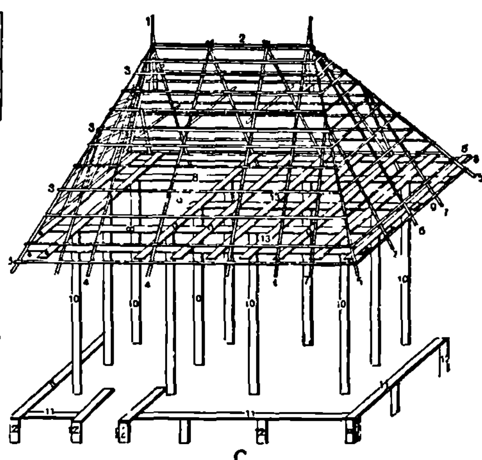

Fig. 935. Casa țărănească (după Fr. Damé).

B. Casă acoperită cu șindrilă (Muntenia): 1.1. Acoperișul.—2. Streașina.—3.3. Stîlpi, diregi, atîrnați.—4.4. Lumina casei.—5. Tocurile ferestrelor.—6.6. Cercevele.—7.7. Geamuri, ochiuri.—8.8. Balamale.—9. Broasca ușii.—10.10. Canaturile ușii.—11. Polata, chilerul.—12. Ușa polatei.—13. 13. Bunduci, bundaci, uși, parmaci, gîște.
C. Casă în construcție: 1. 2. Bolduri, țepi, țepuși, săgeți sulinari, măgari.—2. Coama, culmea, samara, cumpăna, slimna.—3. 3. Lații.—4. 4. Căpriorii.—5. 5. Sapele casei. — 6. Țăpoiu, sugar.— 7. 7 Lipaci, copileț.—8. Cos(t)oroabele.—9. 9. Coarda casei.—10. 10. Stîlpii, furcile.—11. 11. Talpa casei.—12. 12. Tarașii, bunducii, urșii, parmacii, gîștele.—13. 13. Grinzile casei.
D. Planul casei: 1. Ușa tindei.—2. Tinda.—3. Scaun pentru saci.—4. Coșul, vatra. 5. Soba.—6. Ușa odăii.—7. Odaie.—8. 9. Paturi.—10. Fereastră.

*CASĂ², ⊙ CASSĂ (*pl.*-se) *sf.* ① Ladă de fier unde se păstrează banii sau acte de valoare: **~ de bani** (▣ 936) ¶ ② Banii, valorile ce se află în lada de fier; **a face casa**, a verifica socotelile sumelor depuse în casă ¶ ③ Biroul, locul unde se fac plățile într'un stabiliment comercial sau fonciar ¶ ④ Stabiliment unde se depun fonduri spre păstrare: **~ de depuneri și consemnațiuni**, stabiliment public unde se încredințează spre păstrare depozite voluntare sau judiciare; **~ de economie**, stabiliment public unde se primesc spre păstrare sume mici de bani servindu-le și o dobîndă ¶ ⑤ = **CAȘTE** [it. c a s s a].

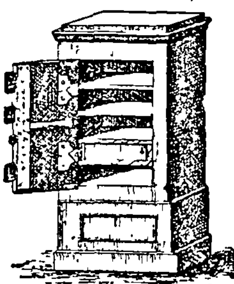

Fig. 936. Casă de bani.

○ **CĂSALNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Bucov.* Ⓟ Bubă, rană.
○ **CĂSĂLUIE** *sf.* Alveolă, celula din fagur [c a s ă].
○ **CASAP, CĂSAP** *sm. Mold. Bucov. Băn.* Măcelar: **ai fost căsap cailor, iar acum te făcuși doctor să-i vindeci** (TICH.) [tc.].
○ **CĂSĂPI** (-ăpesc) *vb. tr. Mold. Bucov. Băn.* A măcelări: **lelea vorniceasa căsăpea la gîște, rețe și gobăi** (GRIG.); **pe unul din schimnici îl căsăpiseră** (DEM.) [c a s a p].
○ **CĂSĂPIE** *sf. Mold. Bucov. Băn.* Măcelărie: **ne țin aice ca pe-o turmă de oi de ~** (ALECS.) [c a s a p].
○ **CASAPNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Băn.* = **CĂSĂPIE**: **casapul zăbovindu-să în ~, după lucrul său** (TICH.).
CASAR *sm.* = **LOPĂTAR** ③.
‡ **CĂSARIU** *adj.* și *sm.* (Om) căsătorit; casnic: **cînd să va prileji un om ~ ... să-și dăruească avuția sa fămeii sale** (PRV. LP.) [c a s ă].
† **CĂSAȘ** *sm.* ① Cel ce face parte din aceeași c a s ă, din aceeași familie, căsean, casnic: **stăpîna de casă sau alt ~ îi aduce și-i dă un dar** (MAR.) ¶ ② Om cu casă ¶ ③ Om însurat; cap de familie: **scotea... căsașii de prin orașe și de prin sate și-i muta la alte țări** (M.-COST.).

CĂSĂTORESC *adj.* De căsătorie, privitor la căsătorie [c ă s ă t o r i u].

CĂSĂTORI (-oresc) 1. *vb. tr.* A uni prin căsătorie, a însura, a mărita.

2. *vb. refl.* A lua de bărbat sau de nevastă, a se însura, a se mărita [c ă s ă t o r i u].

CĂSĂTORIE *sf.* Însoțirea legitimă a unui bărbat cu o femeie; însurătoare, măritiș: **a lua în ~, a da în ~**: **~ civilă**; **~ religioasă** [c ă s ă t o r i u].

‡ **CĂSĂTORIU** *sm.* ① Soț, om căsătorit ¶ ② Capul familiei [c a s ă].

***CASAȚIUNE**, ***CASAȚIE** *sf.* ① Act juridic prin care se casează sau se anulează o hotărîre ¶ ② **Curte de ~**, tribunal superior care are dreptul de a casa o hotărîre de judecată cînd s'au călcat ori s'au aplicat rău legile, sau nu s'au păzit formele prescrise [fr.].

CĂSCA (casc) *vb. tr.* și *intr.* ① A deschide tare gura, în mod involuntar, aspirînd cu putere (de oboseală, de somn, de urît): **am căscat de mi-au troznit fălcile** (CAR.) ¶ ② A deschide: **căscau de somn și se rugau de vizitiu să mîne mai iute** (D.-ZAMF.); **~ gura**, *a)* a deschide gura mare (spre a îmbuca ceva, spre a vorbi, etc.): **cască o gură cît o șură** (CRG.); **căscase o gură cît ocnița, ca să mi-l înghiță** (ISP.); *b)* a asculta sau a privi cu curiozitate, cu uimire: **am stat și am căscat și eu gura acolo** (ISP.): *c)* a umbla de colo pînă colo fără treabă, a-și pierde vremea: **mai bine te-ai duce să caști gura pe uliță** (ALECS.); **cu gura căscată, cu gurile căscate**, cu gura mare deschisă; Ⓕ: **a asculta, a rămînea, a se uita cu gura (gurile) căscată (căscate); a umbla cu gura căscată după ceva**, a dori, a căuta să capete ceva cu înfocare, cu pasiune, cu neastîmpăr; **gură-căscată** = **CASCĂ-GURĂ**; **~ ochii**, a-i deschide mari (de curiozitate, de uimire, etc.), a holba, a sgîi, a bleojdi: **învățații împărăției căscară ochii mari** (DLVR.); **~ ușa**, a o deschide pe jumătate.

2. *vb. refl.* A se deschide, a sta deschis (*vorb.* de gura unei adîncimi): **tot mai largă și mai adîncă se cască năprasnica vale sub noi** (VLAH.) [lat. vulg. *c h a s c a r e < gr.].

Fig. 937. Cască.

Fig. 938. Cască de pompier.

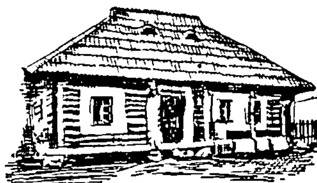
***CASCĂ** (*pl.* căști) *sf.* ① Coif (▪ 937, 938) ¶ ②

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

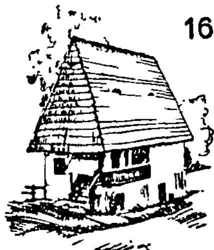
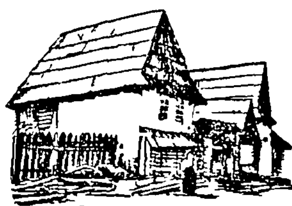
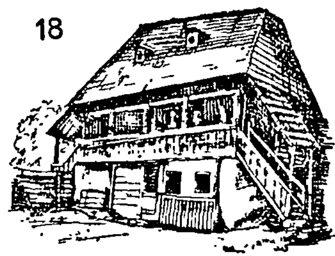
11

12

13

14

15

16

17

18

EXPLICAȚIUNI LA TABELA XIII. TIPURI DE CASE ROMÂNEȘTI

1. Casă sărăcăcioasă din jud. Vlașca.
2. Casă din jud. Hunedoara (după T. Papahagi).
3. Casă din Sălciua—Turda (după R. Vuia).
4. Casă din Valea Mureșului (după R. Vuia).
5. Casă din Cimpulungul Bucovinei (după T. Papahagi).
6. Casă din jud. Gorj (după Tzigara-Samurcaș).
7. Casă boierească din j. Mehedinți.
8. Casă din jud. Teleorman.
9. Casă din Basarabia.
10. Culă din jud. Mehedinți (după N. Iorga).
11. Casă boierească din jud. Argeș (după N. Iorga).
12. 13. Case din jud. Vilcea.
14. Casă din jud. Dimbovița.
15. Casă din Maramureș (după R. Vuia).
16. Casa lui Avram Iancu din Vidra-de-mijloc (Munții Apuseni).
17. Casă din Poiana-Sibiului (după R. Vuia).
18. Casă din Vidra-de-jos (Munții Apuseni—după R. Vuia).

~ colonială, acoperemînt al capului de pînză căptușită cu plută, în formă de coif, pe care o poartă călătorii în ținuturile tropicale (▣ 939) ¶ ③ Aparat ce se aplică la urechi spre a asculta emisiunile de radiofonie (▣ 940) [fr. c a s q u e].

Fig. 939. Cască colonială.

Fig. 940. Cască (de radio).

***CASCADĂ** (*pl.*-ade) *sf.* ① Cădere de apă, naturală sau artificială, dintr'o înălțime, dintr'o stîncă, dintr'un munte, etc. (▣ 941): **murmurul pîrăului Putna care curge într'un șir de cascade** (GN.) ¶ ② Cădere de apă artificială (într'un parc, etc.) (▣ 942 ¶ ③ Ⓕ Succesiune pripită: **cînd isprăvea într'o ~ de triluri... îți venea s'o aplauzi ca pe-o primadonă** (BR.-VN.) [fr.].

Fig. 941. Cascada Niagara.

CASCĂ-GURĂ, **GURĂ-CASCĂ**, ✓ **GURĂ-CĂSCATĂ** *sm.* ① Cel ce-și pierde vremea oprindu-se ca să se uite sau să asculte cu gura căscată la toate nimicurile; trîndav, pierde-vară: **Noi sărmanii cască-gură Cîmpii, zău, am apucat** (ALECS.); **moșneagul fiind un gură-cască** (CRG.); **ori-care gură-căscată... se preocupă numai dacă orizonul politic este posomorît** (ALECS.) ¶ ② Cu gura căscată: **eu stric, dacă a umblat gură-cască, și n'a mers și el la împărțeală?** (CAR.).

Fig 942. Cascadă artificială.

CĂSCAT 1. *adj. p.* **CĂSCA**: **cu gura ~ă; nu prevedea groapa ce sta ~ă dinainte-i** (ODOB.).

2. *sbst.* Faptul de a căsca; Ⓟ: **~ul umblă din om în om**, cel ce cască face și pe alții să casce.

CĂSCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Căscat: **cînd te prind căscăturile la vre-o petrecere** (VOR.) ¶ ② Ⓕ Deschizătură, crăpătură [c ă s c a].

○ **CĂSCĂUIU** *adj. Olten. Mold.* Zevzec, năuc, uituc; căscăund (RV.-CRG.) (CIAUȘ.) [comp. **CĂSCĂUND**].

CĂSCĂUN(D) *adj.* și *sm.* Care umblă cu gura căscată, care cască gura la tot ce vede și aude, fără însă să priceapă cele văzute sau auzite; neghiob: **se arăta prostănac, pentru aceasta ei îl porecleau zicîndu-i căscăundul satului** (ISP.); **Fi-vor teferi ori nebuni, ori zevzeci și căscăuni** (SPER.) [lat. vulg. *c h a s c a b u n d u s].

6500 ***CASCHETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Șapcă cu cozoroc [fr. c a s q u e t t e].

CĂSCIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* **CASĂ¹**: **Închirie o ~ și trăia cu milă 'n ea** (PANN).

CĂSEAN, *mai adesea pl.* **CĂSENI** *sm.* Oamenii din aceeași c a s ă, din aceeași familie, casnici: **era slugă credincioasă, trup și suflet cu toți căsenii** (GRIG.).

***CASETĂ¹** (*pl.*-te) *sf.* ① Lădiță de păstrat bani, giuvaericale etc. ¶ ② Vistieria, averea particulară a unui principe [fr. c a s s e t t e].

***CASETĂ²** (*pl.*-te) *sf.* Compartiment împodobit cu stucaturi și cu un motiv de sculptură în partea centrală, întrebuințat la decorarea tavanurilor și bolților (▣ 943) [it.].

***CASETĂ³** (*pl.*-te) *sf.* Un fel de cutie cu un oblon ce se trage, și în care se introduce placa de fotografiat (▣ 944) [germ.].

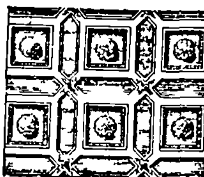

Fig. 943. Casetă.

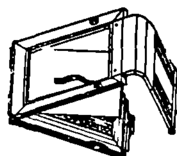

Fig. 944. Casetă dublă.

***CASIER** *sm.*, **CASIERIȚĂ** (*pl.*-ițe) *sf.* Persoana care administrează casa de bani a unei administrațiuni publice, a unei societăți a unei case de comerț, etc. [it.].

***CASIERIE** *sf.* ① Funcțiunea casierului ¶ ② Localul, camera unde se ține casa de bani a unei administrațiuni publice, a unei case de comerț, etc.

***CASIERIȚĂ** ☞ **CASIER**.

***CASIN(O)** (*pl.*-inuri, -inouri) *sm.*, ○ **CAZINĂ** (*pl.* -ine) *sf.* ① Clădire, construită mai ales în stațiunile climatice sau balneare, cu săli de teatru, de dans și de jocuri de noroc ¶ ② Stabiliment public, care servește ca local de întrunire a unei societăți, unde se discută, se citesc ziare, se fac petreceri familiare, etc. [fr.].

CASINCĂ, **CASÎNCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold. Bucov.* Broboadă de lînă colorată și împodobită cu flori cusute într'unul din colțuri (▣ 945): **încinsă cu briu verde și îmbrobodită cu casincă nohotie** (SAD.) [rut. k o s y n k a].

Fig. 945. Casincă.

***CASIOPEA** *sf.* ☆ = **SCAUNUL-LUI-DUMNEZEU**.

***CASITERIȚĂ** *sf.* Bioxid de staniu (SnO^2) natural care se prezintă în natură cristalizat sau amorf; e aproape singurul minereu de staniu cositor) exploatat [fr.].

CASÎNCĂ ☞ **CASINCĂ**.

CASNIC 1. *adj.* De c a s ă, de gospodărie; de familie; conjugal: **industria ~ă; viața ~ă**.

2. *sm.* ① Om însurat ¶ ② *pl.* ‡ Soți: **despărțe pravila pre ~i pentru frica ce are muiarea despre bărbat** (PRV.-MB.) ¶ ③ *pl.* Căseni, oamenii din casă: **cînd ședeau casnicii la lucru iarna... cotoiul sta lîngă dînșii și torcea** (ISP.).

CĂSNICIE *sf.* ① Gospodărie ¶ ② Viață conjugală; căsătorie: **Domnul Guță era un dușman neîmpăcat al căsniciei** (BAS.).

○ **CĂSOAIE** *sf.* ① Încăpere fără lumină, alături de casa de locuit a țăranilor și care-i servește de cămară: **piua-i încă sőaia de alăture** (CRG.) ¶ ② *Trans.* Bucătăria de vară a ță-

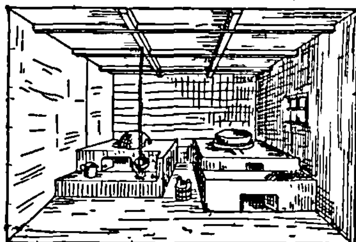

Fig. 946. Căsoaie.

-ranului ([▣] 946): **la căsoaia de la arie, masa era pusă** (D.-ZAMF.) ¶ ③ *Olten.* Pivniță de lemn prin podgorii, cramă (CIAUS.) (VIRC.) [c a s ă].

*__CASOAR__, *__CASUAR__ *sm.* Pasăre din ordinul picioroangelor, care trăește în Australia; e înaltă de 1m, 80 și nu sboară, ci numai aleargă cu o mare repeziciune (*C a s u a r i u s*) ([▣] 947) [fr.].

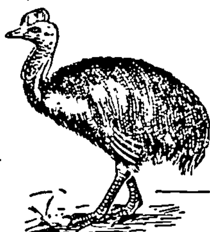

Fig. 947. Casoar.

Fig. 948. Casoletă.

*__CASOLETĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Afumătoare, tigaie de afumat, cățuie: **unde ard în casolete flori de plantă-aromatică** (ALECS.) ([▣] 948) [fr.].

⊙ __CASSĂ__... ☛ **CASĂ²**...

*__CAST__ *adj.* Curat (la suflet), nevinovat, fără prihană, neprihănit: **M'acopere cu dulcea, ~a și visătoarea ei privire** (VLAH.) [lat.].

*__CASTĂ__ (*pl.*-te) *sf.* ① Seminție, trib; fie-care din clasele în care se împart unele popoare (în vechiul Egipt, în India, etc.) ¶ ② *Pr. ext.* Clasă socială, tagmă: **constituesc o ~ nobiliară** (BĂLC.) [fr.].

○ __CASTALĂ__ (*pl.*-le) *sf. Mold. Bucov. Trans.* = **CASTANĂ**.

*__CASTAN__ *sm.* ① Arbore, originar din sudul Europei, mult cultivat pentru fructele sale comestibile („castane") și pentru lemnul său prețios (*Castanea vesca*) ([▣] 949) ¶ ② Frumos arbore originar din nordul Greciei, mult cultivat pretutindeni ca plantă ornamentală prin grădini și pe bulevarde: numit și „castan-sălbatec", „castan-porcesc" *sau* „castanul-calului" (*Aesculus hippocastanum*) ([▣] 950): **drumul... se adâncește într'un desiș de castan seculari** (VLAH.) [lat.].

Fig. 949. Castan.

Fig. 950. Castan-sălbatec.

*__CASTANĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① Fructul castanului ¶ ② **CASTANE-DE-BALTĂ** *sau* **CASTANE-DE-LAC** = **CORNACI** ¶ ③ Mică crescătură rotundă și cornoasă ce există la fie-care din picioarele calului ([▣] 951).

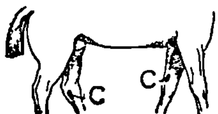
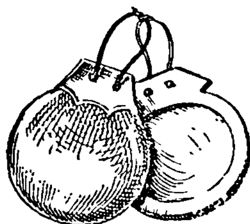

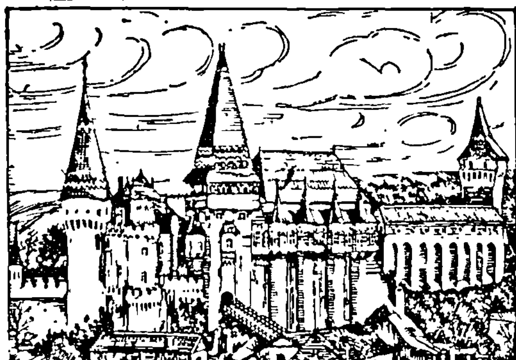
Fig. 951. C. C. Castane.

*__CASTANIETĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Instrument alcătuit din două bucăți de lemn sau de fildeș scobite și care, ținute între degete, se lovesc una de alta, bătând tactul ([▣] 952) [fr. c a s t a g n e t t e < sp.].

Fig. 952. Castaniete.

*__CASTANIU__ *adj.* De coloarea cojii de c a s t a n ă: **părul ei ~... se slobozea în unde de mătase pe albii ei grumazi** (NEGR.).

*__CASTEL__ (*pl.*-ele) *sn.* ① Clădire mare fortificată, cetățuie înconjurată cu șanțuri și cu ziduri înalte și groase și cu turnulețe din distanță în distanță, care servea de locuință unui senior feudal ([▣] 953): **pe creasta zidului dinspre miază-noapte se văd rămășițele unui vechiu ~** (VLAH.) ¶ ② Palat, casă mare regală, princiară sau boierească, la țară: **~ul Peleș** ¶ ③ Ⓕ **A-și face, a-și clădi ~e în Spania,** a-și face închipuiri, proiecte cu neputință de realizat [lat.].

Fig. 953. Castelul lui Matei-Corvin.

*__CASTELAN__ *sm.* ① Posesorul sau guvernatorul unui castel întărit (odinioară) ¶ ② Proprietarul unui castel (în ziua de astăzi) [it.].

*__CASTITATE__ *sf.* ① Curățenie de suflet, de moravuri, neprihănire ¶ ② Abținere desăvârșită de la poftele trupești [lat.].

*__CASTOR__ *sm.* ① Gen de animale mamifere amfibii, din clasa rozătoarelor, trăind în cete cari își construesc locuințe făcute cu mult meșteșug la marginea apelor (*Castor fiber*) ([▣] 954, 955) ¶ ② Pălărie din păr de castor [fr.].

Fig. 954. Castor.

Fig. 955. Locuințe și zăgazuri construite de castori.

*__CASTRA__ (-trez) *vb. tr.* A scopi, a întoarce, a jugăni, a claponi, a tăia testiculele spre a face impropriu generațiunii [lat.].

*__CASTRAT__ 1. *adj. p.* **CASTRA** ¶¶ Ⓒ **NECASTRAT**. 2. *sm.* Căruia i s'au scos testiculele, scopit, jugănit, etc.

__CASTRAVETE__, *Mold.* **CRASTAVETE** *sm.* ① Plantă curcubitacee, cu tulpina acățătoare prin cârcei, acoperită cu peri aspri: face flori galbene și produce un rod, de formă aproape cilindrică, care se mănâncă crud sau murat (*Cucumis sativus*) ([▣] 956) ¶ ② Rodul comestibil al acestei plante; Ⓟ: **nu vinde castraveți la grădinar,** se zice cuiva care caută să învețe pe altul, să arate altuia cum să facă un lucru la care acesta se pricepe mai bine [srb. k r a s t a v a c].

Fig. 956. Castravete.

Fig. 957. Castron.

__CASTRON__ (*pl.*-oane) *sn.* Vas mare și adânc în care se aduce supa pe masă ([▣] 957): **puseră pe masă un ~ colosal plin cu ciorbă de știucă** (FIL.) [pol. k a s t r o l < fr.].

__CASTRONAȘ__ (*pl.*-așe) *sn. dim.* **CASTRON**.

*CAȘTRU (*pl.*-tre *sn.* △ Lagăr întărit (la Ro-

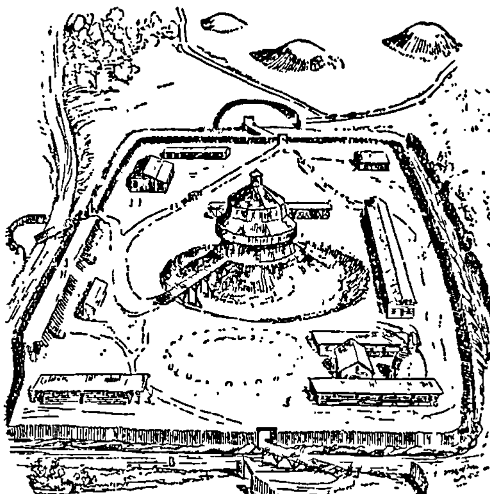

Fig. 958. Castru roman permanent.

mani (▣ 958, 959) [lat.].

*CASUAR ☛ CASOAR.

○ CĂSUICĂ = CĂSULIE ②.

CĂSULIE *sf.* ① Căscioară, cocioabă: **ulițele întortochiate și strîmte... nu pot arăta decît căsulii foarte păcătoase** (IRG.) ¶ ② Alveolă, fie-care din micile despărțituri ale fagurului ¶ ③ *Trans.* (VIC.) = BUTONIERĂ [c a s ă].

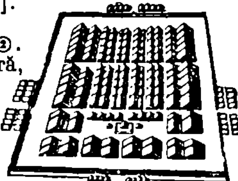

Fig. 959. Castru roman.

CĂSUȚĂ (*pl.*-țe), ○ CĂSUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* CASĂ¹: **o căsuță tupilată în care șede un tălpoiu de babă** (CRG.); **la o căsușoară în mijlocul pădurii** (FLOR.).

CAȘ *sm.* și (*pl.*-șuri) *sn.* ① Brînză de oi sau de capre, proaspătă, abia stoarsă de zăr, moale și dulce la gust: **cînd ~ul e în zăr, se zice ~ dulce** (ȘEZ.) ¶ ② Bulz mare de caș: **la pregătiți, băieți, un ~ pentru boieri** (GN.) ¶ ③ Materie gălbuie sau albicioasă ce au păsările pe la colțurile ciocului, cînd sînt mici ¶ ④ Grămădire de salivă pe la colțurile gurii, mai ales la copii: ⓟ: **nu i-a căzut încă ~ul de la gură**, e încă copil, nepriceput, fără experiență ¶ ⑤ ⚘ CAȘUL-POPII, plantă ierboasă, numită și „nalbă-măruntă" *(Malva rotundifolia)* (▣ 960) [lat. c a s e u s].

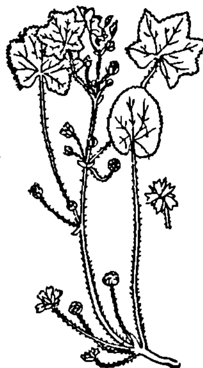

Fig. 960. Cașul-popii.

*CAȘALOT *sm.* Mamifer cetaceu, cu capul foarte mare și care are o lungime de 15-20 de metri; în corpul lui se găsește chihlibarul cenușiu *(Physeter)* (▣ 961) [fr.].

CĂȘĂRIE *sf.* ① Locul din stînă unde se prepară sau se păstrează c a ș u l ¶ ② Stînă: **cai și măgari încărcați... cu toate sculele cășăriei** (PĂC.) ¶ ③ Fabrică de brînzeturi: **Ai și tu putină brînză la putină, și crezi acum că ai ~** (ZNN.).

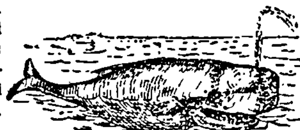

Fig. 961. Cașalot.

CAȘCAVAL (*pl.* -ale, -aluri) *sn.* ① Brînză de oaie, de coloare gălbuie, preparată din caș dospit care se fierbe, se frămîntă, se sară și se pune în calupuri sau tipare, de unde se scoate sub formă de turte (▣ 962): **~ de Penteleu; în tinda încăpătoare stau de-a lungul pereților... teancuri cu ~uri** (D.-ZAMF.). ¶ ② Ⓕ Ϝ Venit, profit: **a se înfrupta din ~ul budgetului**; ⓟ: **a se întinde la ~**, a-și permite prea multe, a se obrăznici [tc. < it.].

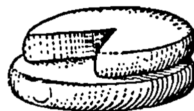

Fig. 962. Cașcaval.

○ CĂȘIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *Mold.* Cutie de lemn ori de coajă de mesteacăn în care se păstrează sare (ȘEZ.) ¶ ② *Olten.* Locul de pe acoperișul casei, pe unde iese fumul ¶ ③ *Mold. Olten.* Alveolă (din fagur) (ȘEZ.) ¶ ④ *Băn.* Colivie [c a s ă].

*CAȘMIR (*pl.*-iruri) *sn.* ① Țesătură fină din păr de capră de Tibet ¶ ② Șal făcut din această țesătură [fr. c a c h e m i r e].

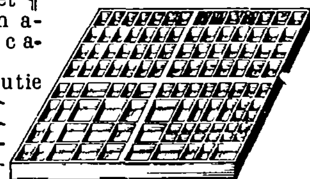

Fig. 963. Cașete.

CAȘTE *sf.* ⚘ Cutie cu multe despărțituri unde sînt clasate literele de tipar; numită și „casă" (▣ 963) [ung. k a s t a < germ. K a s t e n].

CĂȘULEAN (*pl.*-ene), CĂȘULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* CAȘ.

CĂȘUNA (-unez) 1. *vb. tr.* A pricinui, a cauza: **aceasta i-a cășunat o scîrbă și supărare nespusă** (SB.). 2. *vb. intr.* ① A prinde (deodată, din chiar senin) necaz pe cineva, a pune ochi răi pe cineva: **puterile Europei, cășunînd asupra Porții, au silit-o să încheie pace** (I.-GH.); **ceilalți argați cășunaseră pe dînsul și-l tot luau peste picior** (ISP.) ¶ ② A stărui într'o hotărîre: **mi-a cășunat să învăț meșteșugul ăsta** (RV.-CRG.) [lat. o c c a s i o n a r e].

CĂȘUNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a c ă ș u n a; rezultatul acestei acțiuni.

○ CĂȘUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (PĂC.) ① Cutie ¶ ② Colivie ¶ ③ Lemnele făcute stînjeni [*pl.* c ă ș i < c a s ă].

CAT (*pl.*-turi) *sn.* ① Rînd de odăi situate toate pe același nivel într'o clădire în care sînt mai multe rînduri de acestea suprapuse; etaj (▣ 964): **casele nici una ridicată mai sus de două ~uri** (I.-GH.) ¶ ② **Scriere cu ~uri**, scriere cu caractere cirilice în care parte din litere sînt aruncate deasupra rîndului, peste alte litere, în loc de a fi scrise unele lîngă altele; acest fel de scriere era obicinuit în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și în special în primul sfert al veacului al XIX-lea (▣ 965) [tc.].

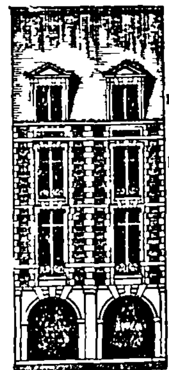

Fig. 964. I. II. Caturi. M. Mansardă.

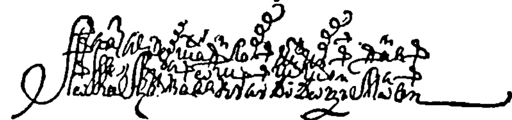

Fig. 965. Scriere cu caturi.

CĂTA ☛ CĂUTA.

○ CĂTĂ *prep. Băn. Trans.* = CĂTRE.

*CATACLISM (*pl.* -me) *sn.* ① Înnecăciune mare, revărsare de apă pe o mare întindere a pămîntului ¶ ② Potop ¶ ③ Prăpăd, cauzat de un cutremur, de erupțiunea unui vulcan, etc. ¶ ④ Revoluție care sdruncină un Stat din temelii [fr.].

Fig. 966. Catacombe.

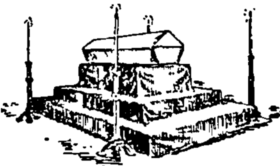
*CATACOMBE *sf. pl.* ① △ Subterane mari aproape de Roma unde primii creștini își îngropau

morții • 966) ¶ ② Săpături mari, bolte sub pămînt unde se păstrează osemintele scoase dintr'un cimitir: s'ascunde sub pămînt în ~ (I.-GH.) [fr.].

*CATACREZĂ (pl.-ze ⚐ Figură de retorică prin care se aplică unui cuvînt înțelesul unui alt obiect asemănător: o foaie de hîrtie; a încăleca pe zid, etc. [fr.< gr.].

† CATADICSI (-icsesc vb. tr. și refl. F A socoti de demnitatea sa, a se îngriji: adecă ce? nu catadicsea domnu judecător și „madama-dumisale" să vie! (VLAH.); nu se mai catadicsesc să ne sărute mîna ca mai 'nainte [ngr. viit. καταδέξομαι < καταδέχομαι].

*CATAFALC (pl. -alcuri) sn. Estradă ridicată într'o biserică pe care se așază cosciugul unui mort sau efigia unei persoane defuncte • 967): Pe ~ întinsă, de flori împresurată, Stă albă și frumoasă... (VLAH.) [fr.].

Fig. 967. Catafalc.

† CATAGRAFIE sf. ① Recensămînt ¶ ② Inventar: habar n'avusese să facă și el, ca ori-ce negustor cuminte, o ~ (CAR.) [ngr.].

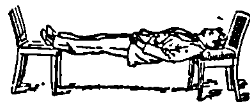
‡ CATAHRIS (pl.-isuri) sn. Abuz: nu-i nici un ~, cucoană, am poruncă de la departament (ALECS.) [ngr.].

CATAIF pl.-ifuri sn. ✕ Plăcintă de tăiețel prăjiți în unt, stropiți cu zahăr legat și apă de flori: ziserăm hangiului... să ne prepare... un pilaf turcesc și un ~ (BOL.) [tc.].

*CATALAN 1. adj. ● Din Catalonia: limba ~ă. 2. sm., CATALANĂ (pl.-ne) sf. Locuitor din Catalania [fr.].

*CATALECTIC adj. ✻ Vers grecesc sau latin căruia-i lipsește o silabă la ultimul picior [gr.].

*CATALEPSIE sf. ✱ Boală nervoasă caracterizată prin amorțirea simțurilor și înțepenirea totală sau parțială a mușchilor, așa că bolnavul nu poate face nici o mișcare (▣ 968) [fr.].

Fig. 968. Catalepsie.

*CATALEPTIC adj. ✱ ① Privitor la catalepsie ¶ ② Lovit de catalepsie [fr.].

○CATALICI, CATALIGE sf. pl. Mold. Bucov. ① Picioroange: Să mă 'nalț pe catalici, Să fiu mîndru ca cei mici (ALECS.); avea catalige parcă la picioare (STAM.) ¶ ② Pr. anal. despre picioarele cele lungi ale păsărilor din ordinul picioroangelor: cocostîrcii cu lungile lor catalige... priveau nepăsători (GN.) [bg. katarjaga].

*CATALITIC adj. ⚗ Privitor la cataliză [fr.].

*CATALIZA (-izez) vb. tr. ⚗ A descompune, a modifica prin cataliză [fr.].

*CATALIZĂ (pl.-ze) sf. ⚗ Acțiunea unor corpuri care prin singură prezența lor modifică compoziția chimică a altor corpuri, fără ca ele înseși să fie modificate [fr.].

*CATALIZATOR adj. și sm. ⚗ Se zice despre un corp care prin prezența sa modifică compoziția altor corpuri, înlesnește combinarea lor, fără a fi el însuși modificat [cataliza].

*CATALOG (pl.-oage) sn. Cărticică, listă pe care se află înscrise în mod metodic numele persoanelor sau obiecte de aceeași natură: ~ de cărți; ~ de plante; ~ de școlari, etc. [fr. catalogue].

*CATALOGA (-oghez) vb. tr. ① A face un catalog ¶ ② A înscrie într'o anumită ordine într'un catalog [fr. cataloguer].

○CĂTĂMUIU (pl.-uie, -iie) sn. Bucată scurtă de lemn (ce se pune de obiceiu subt un butoiaș, subt o putinică, etc.): să-l puie en cătămiiu la lemne (R.-COD.).

○CĂTANĂ (pl.-ne) sf. Tr.-Carp. ✕ Soldat, ostaș (în vechea monarhie austro-ungară): acum un veac a fost ~ sub Ipsilante-Vodă, pe vremea Pasvangiilor (VLAH.) [ung. katona].

○CĂTĂNESC, CĂTUNESC adj. Tr.-Carp. ✕ De cătană, ostășesc: vom face din el ață de cusut haine cătănești (RET.); îi desbrară de hainele lor cătănești (RET.).

○CĂTĂNEȘTE, CĂTUNEȘTE Tr.-Carp. adv. ✕ În felul cătanelor, soldățește: Hai la sabie, cătănește! (SB.); opșitarinl îl ținea cătunește (RET.).

○CĂTĂNI, CĂTUNI (-nesc) 1. vb. tr. Tr.-Carp. ✕ A înrola, a lua în armată, a face cătană: Că de cînd ne-a cătănit, Plug din curte n'a ieșit (IK.-BRS.).
2. vb. intr. A sluji ca soldat, a-și face serviciul militar: un moșneag care cătunise în tinerețe vre-o 30 de ani de-a rîndul (RET.).

○CĂTĂNIE, CĂTUNIE sf. ✕ Tr.-Carp. Serviciu militar: cîtă vreme a fost în cătănie, adeseori și-a adus aminte de el (SLV.); îi învăța bine trebile cătuniei (RET.) [cătană].

○CĂTĂNIME sf. col. Tr.-Carp. ✕ Soldățime, ostășime: cît amar de ~ este de hrănit (GRIG.) [cătană].

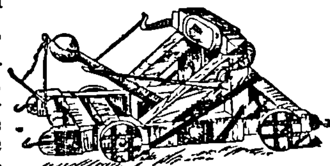
○CĂTĂNIȚĂ, CĂTĂNUȚĂ (pl.-țe) sf. Tr.-Carp. dim. CĂTANĂ.

Fig. 969. Catapeteazmă.

CATAPETEAZMĂ, CATAPITEAZMĂ (pl.-ezme) sf. ⛪ ① Perdea (în templul din Ierusalim) atîrnată dinaintea Sfintei Sfintelor: și catapeteazma bisericii să rupse în doo de sus pînă jos (BIBL.) ¶ ② Iconostas, tîmplă (▣ 969): înlăuntrul acestei biserici cu frumoasa-i catapiteazmă ce pare o horbotă de marmură (VLAH.) [ngr. καταπέτασμα].

*CATAPLASMĂ (pl.-me) sf. ✱ Pastă deasă întinsă pe o pînză care se aplică pe pielea unui bolnav, oblojeală [fr.].

*CATAPULT (pl.-te) sn., *CATAPULTĂ (pl.-te) sf. ✕ Mașină de războiu de care se serveau popoarele vechi spre a arunca pietroaie și săgeți asupra vrăjmașului (▣ 970): deodată pornesc toate catapultele cetății să împroaște cu pietre (VLAH.) [fr.].

Fig. 970. Catapult.

*CATAR (pl.-aruri) sn. ✱ ① Inflamațiune a unei membrane mucoase, însoțită adesea de scurgere ¶ ② Guturaiu [fr.].

*CATARACTĂ (pl.-te) sf. ① ● Căderea apelor unui fluviu dintr'un loc înalt (▣ 971): cataracta Niagarei ¶ ② (În stil biblic: apele potopului, porți sau zăgazuri care stăvilesc apele cerești: pr. ext.: cataractele cerului se vor deschide pentru lunga... ploaie a toamnei timpurii (IRG.) ¶ ③ ✱ Albeață (la ochi) [fr.].

*CATARAL adj. ✱ De natura catarului [fr.].

CATARAMĂ, CĂTARAMĂ (pl. cătărămi) sf. ① Inel sau dreptunghiu de metal în interiorul căruia se află unul sau mai multe vîrfuri care se învîrtesc în jurul unei axe și care slujește să încheie o cingătoare, o curea, etc. (▣ 972) ¶ ② Ⓕ La ~, strașnic, sdravăn, în gradul cel mai înalt: bătaie la ~; beție la ~; prieteni la ~, intimi, nedespărțiți.

Fig. 971. Cataracta Nilului la Assuan.

CĂTARE *sf.* ① Faptul de a c ă t a ☛ CĂUTARE ¶ ② Țintă la capătul țevii unei arme de foc și care servește spre a ochi : o să-ți mai vază ochii hărțueli și bătălii, cît... pușca o avea ~ pe țeavă (JIP.) ③ A lua la ~, a ochi, a lua la țintă: instrună iute arcul, puse săgeata și o luă la ~ (ISP.).

Fig. 972. Cataramă.

CATARG *pl.*-guri) *sn. Mold.* = CATART: șuera'n vînt frînghiile întinse de ~uri (VLAH.) [c a t a r t + c a t a r g ă].

† **CATARGĂ** (*pl.*-ge *sf.* ① ‡ Galeră: sosind cu cătărgile supt Țarigrai (VARL.); Rob la Turci pe marea albă, Să-mi tragi ziua la ~; Să-mi tragi catarga pe uscat Și noaptea cu fier legat (TOC.) ¶ ② ‡ Pedeapsă cu trimiterea la galere: nice boiarii nice feciorii lor nu se vor certa cu catarga sau cu ocna (PRV.-MB.) ¶ ③ *Trans.* CĂTARGĂ, CĂTARCĂ, sanie mai mică cu care oamenii își aduc lemne din pădure în timpul iernii (VIC.) [gr.-biz. κάτεργον].

‡ **CĂTĂRIG** *sm.* Copilandru: ~ este dela 15 ani pînă în doăzeci și doi (PRV.-MB.); vîrsta cătărigului tot în toate cu a copilului se potrivește pînă la 17 ani (CANT.).

○ **CATARIGĂ**[1] *sm. Olten.* Bătrîn verde, om bătrîn încă în putere (CIAUȘ.).

○ **CATARIGĂ**[2] (*pl.*-igi) *sf.* ① *Mold. Maram.* (ȘEZ.) (BRL.) = CATALIGĂ ¶ ② *pl. Trans.* (VIC.) Piftie, răcituri.

‡ **CĂTĂRIGIE** *sf.* Vîrsta copilandrului: cătărigia, carea de la 14 ani pînă la 21 se suie (CANT.) [c ă t ă r i g].

† **CATAROIU** *sbst.* ① ‡ Dambla, apoplexie ¶ ② *Mold.* Guturaiu; gripă: bietul soare au agiuns a pătimi și el de ~ (ALECS.) [ngr. κατ ιρροή].

CATART (*pl.*-turi), -te *sn.* Grindă mare de lemn sau de fier, de care sînt legate pînzele unei corăbii (▣ 973): suind... pînă la ~ele și vergelele cele mai de sus, ca să strîngă...vîntrelele (I.-GH.) [ngr. κατάρτι].

Fig. 973. Catart.

CĂTARTOSI ☛ CATORTOSI.

CATASTIF (*pl.*-fe), † CATASTIH (*pl.* -ișe,-ihuri) *sn.* Condică, registru: la toți din mahalaua noastră au mers agenții cu catastifele (CAR.): ne scria la catastih niște prețuri destul de pipărate (GRIG.); în fie-ce zi socoteli și catastișe (DLVR.) [ngr. κατάστιχον].

‡ **CATASTIȘEL** (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* CATASTIH. ¶ ② ‡ Codicil: aceea ce au scris mai pe urmă, se chiamă ~ sau răvășel (PRV.-MB.).

***CATASTROFĂ** *pl.*-fe) *sf.* ① Nenorocire grozavă, întîmplare jalnică ¶ ② Sfîrșit nenorocit, moarte tragică ¶ ③ Desnodămîntul, sfîrșitul jalnic al unei tragedii [fr.].

‡ **CATATRICSI** (-icsesc *vb. tr.* A persecuta: dacă ar fi fost vreodată opozant, înțeleg să fie catatricsit (ALECS.) [ngr. viit. κατατρέξω < κατατρέχω].

CĂTĂTURĂ ☛ CĂUTĂTURĂ.

CĂTĂȚIME *sf.* Cantitate, mulțime: o ~ nemăsurată de grîu (BĂLC.) [c î t + m u l ț i m e, sub influența lui c a n t i t a t e].

CATAVASIE *sf.* Cîntare bisericiască despre coborîrea Mîntuitorului în iad [gr. καταβάσις].

CATAVASIER (*pl.*-re) *sn.* Carte bisericească în care se cuprind cîntările numite c a t a v a s i i.

CĂTCĂUN ☛ CĂPCĂUN.

***CATEDRĂ** (*pl.*-re) *sf.* ① Tribună, scaun mai ridicat ce ocupă un profesor într'o școală și de unde face lecția (▣ 974) ¶ ② Funcțiunea, postul de profesor [lat.].

Fig. 974. Catedră.

***CATEDRALĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Biserica principală în reședința episcopală și unde slujește de obiceiu episcopul: (▣ 975 ¶ ② Biserica cea mai însemnată dintr'o localitate: în lumina limpede a zorilor, se înalță mii de catedrale (VLAH.) [fr.].

***CATEGORIC** *adj.* ① După dreapta judecată, conform rațiunii ¶ ② Limpede, lămurit, hotărît: răspunse printr'un refuz ~ (I.-GH.) [fr.].

Fig. 975. Catedrala din Sibiu.

***CATEGORIE** *sf.* ① Ori-ce diviziune ce mintea, spre a ușura înțelegerea, stabilește în lucruri sau în ideile pe care le reprezintă lucrurile; clasificarea ideilor: categoriile lui Kant ¶ ② Clasă în care se așază sau din care fac parte lucrurile de aceeași natură, soiu, spiță [fr.].

CATEHET ☛ CATIHET.

***CATEHISM** (*pl.*-me) *sn.* ① Învățătură, sub formă de întrebări și răspunsuri, despre dogma creștină și morala ei ¶ ② Carte ce cuprinde această învățătură: ~ul calvinesc ¶ ③ Titlu dat unor cărți ce conțin o expunere sumară a unei științe, sub formă de întrebări și răspunsuri (I.-GH.) [fr.].

CATEHUMEN *sm.* Cel ce se instruește spre a fi pregătit să primească botezul [ngr.].

† **CĂTELIN**, CĂTILIN *adv.* Încet(ișor); cîte puțin [c î t e + l i n].

‡ **CATERGĂ** = CATARGĂ ①②: îi certa cu caterga în toată viața lor (PRV.-LP.).

†***CATERGAR** *sm.* Ticălos, pungaș: ești un ~, un pehlivan (ALECS.) [ngr.].

○ **CATERINCĂ** (*pl.*-inci) *sf. Mold.* Flașnetă [rut.].

CATERISI (-isesc) *vb. tr.* A destitui, a scoate din demnitatea de preot: dēcă vre-unul din clerici ar îndrăzni să ocărască pe episcop... să se caterisēscă (PRV.-MB.) [ngr.].

***CATETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Una din cele două laturi care formează unghiul drept într'un triunghiu dreptunghiu (▣ 976) [fr.].

CATETA
CATETA

Fig. 976. C. C. Catete.

***CATETER** (*pl.*-re) *sn.* Sondă pentru bășica udului (▣ 977) [fr.].

***CATETOMETRU** (*pl.* -tre) *sn.* Instrument care servește să măsoare cu precizíune mici distanțe verticale (▣ 978) [fr.].

Fig. 977. Catetere. Fig. 978. Catetometru.

CATIFEA *sf.* Stofă de mătase, de bumbac sau de lînă a cărei față e acoperită cu un păr scurt și des; Ⓕ: strecură, printre genele ei de ~, două lacrămi (DLVR.) [tc.].

CATIFELAT *adj.* Ce seamănă cu c a t i f e a u a, moale și neted cum e catifeaua: zorelele începeau să-și ridice florile ~e (D.-ZAMF.).

CATIFELIU *adj.* În felul c a t i f e l e i: ochi mari negri, catifelii (ALECS.).

CATIFELUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* ① *dim.* CATIFEA ¶ ② Plantă cu flori violete sau albastre, pătate cu alb și galben, ale căror petale seamănă la pipăit cu catifeaua; numită și „trei-frați-pătați", „pansea", „panseluță", etc. *(Viola tricolor)* (▣ 979, 980).

CATIGORIE *sf.* ① = CATEGORIE ¶ ② Defăimare, calomnie: și Măria Ta ai crezut toate aceste catigorii? (FIL.) [ngr.].

CATIGORISI (-isesc) *vb. tr.* A defăima, a ca-

Fig. 979. Catifeluţă cultivată.

Fig. 980. Catifeluţă.

lomnia: fără nici un temeiu, să catigoriseşti astfel pe o prietenă! (CAR.) [ngr.].

CATIHEȚ *sm.* Cel ce învaţă pe şcolari catehismul: figura părintelui catihetu, profesorul nostru de religie (VLAH.) [ngr.].

CATIHIS *sn.* Catehism: spuneau cu ochii închişi cele şapte taine din ~ul cel mare (CRG.) [ngr.].

CATIHISI (-isesc) *vb. tr.* A învăţa pe cineva dogmele religiunii creştine; *pr. ext.* a iniţia: cunoscînd numai pe şeful său imediat... care-l catehisise (I.-GH.) [ngr. viit. κατηχίσω < κατηχῶ].

○**CĂTILIN** ☞ CĂTELIN.

***CATILINARĂ** (*pl.*-are) *sf.* ① Fie-care din cele patru cuvîntări ale lui Cicerone împotriva lui Catilina ¶ ② Ⓕ Discurs vehement şi agresiv [fr.].

CĂTIME *sf.* Cantitate [c î t].

CĂTINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Arbust spinos, cu flori purpurii, care creşte cultivat sau spontan, pe lîngă garduri; produce nişte bobiţe roşii şi lungăreţe, otrăvitoare; numit şi „cătină-de-garduri", „ră-chişoară", „zaharică", etc. *(Lycium vulgare)*: urcăm din uşor, pe sub bolţi de cătini, printre înaltele ferige (VLAH.) ¶ ② Arbust spinos, cu frunze albicioase, cu flori galbene ruginii, care produce nişte bobiţe galbene-portocalii; creşte mai ales pe albia rîuri-

Fig. 981. Cătină (albă).

Fig. 982. Cătină-mică.

Fig. 983. Cătină-roşie.

lor de la poalele munţilor; numit şi „cătină-albă" *(Hippophaë rhamnoïdes)* (▣ 981) ¶ ③ CĂTINĂ-MICĂ, frumos arbust cu flori albe trandafirii, ale cărui ramuri verzi pot înlocui hameiul în fabricaţiunea berei; numit şi „cătină-mică" *(Myricaria germanica)* (▣ 982) ¶ ④ CĂTINĂ-ROŞIE, arbust originar din Europa meridională, care creşte prin nisipurile de la marginea rîurilor şi e cultivat adesea ca plantă ornamentală *(Tamarix gallica)* (▣ 983).

CĂTINEL 1. *adv.* Încet, încetinel: umbla ~, ca să n'o audă împăratul (CRG.).

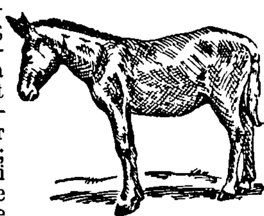
2. *adj.* (*f.* CĂTINICĂ) Puţin, puţintel: după ce mai trecu cătinică vreme (ISP.) [c ă t e l i n, metatezat sub influenţa lui î n c e t i n e l].

‡ **CĂTINELUŞ** *adv. dim.* CĂTINEL.

○**CĂTINGAN** *adv. Trans. Oaş.* = CĂTINEL 1.

CĂTINIŞ (*pl.*-işuri) *sn. col.* CĂTINĂ. Plantaţiune de cătine, multe cătine la un loc: gardurile se suprimă cînd ~ul plantat s'a îndesit (PAMF.).

CATÎR *sm.*, CATÎRCĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Animal mamifer infecund, corcitură de măgar şi iapă; capul seamănă cu al măgarului, cu urechile ceva mai scurte; gîtul e scurt şi greabănul adîncit; copitele sînt mari, dar aduc cu ale măgarului; animalul acesta, deşi foarte îndărătnic, aduce mari foloase în locurile muntoase (▣ 984): obicinuia să călărească prin oraş pe o muşcoaie sau catîrcă (ODOB.) ¶ ② Spinare de catîr, defect al conformaţiunii calului (numit şi „spinare de crap") care are spinarea convexă şi sdruncină foarte mult pe călăreţi ¶ ③ De rasă amestecată, corcitură [tc.].

Fig. 984. Catîr.

***CATOD** *sm.* Polul negativ al unei pile electrice; numit şi „electrod negativ" [fr. c a t h o d e].

***CATODIC** *adj.* Raze ~e, fluxul de electricitate negativă emis de catodul unui tub cu gaz extrem de rarefiat [fr.].

***CATOLIC** 1. *adj.* Care aparţine religiunii creştine apusene al cărei şef spiritual e Papa; Ⓕ *F*: e mai ~ decît papa.

2. *sm.* Persoană ce profesează această religiune [fr.].

***CATOLICISM** *sbst.* Religiunea catolică [fr.].

***CATOPTRICĂ** *sf.* Partea fizicei care studiază efectele resfrîngerii luminii [fr.].

‡ **CATORTOSI**, ⊙ CATARTOSI (-osesc) *vb. tr.* A izbuti: n'o catortosit să mă scoată din minte (ALECS.) [ngr. viit. κατορθώσω < κατορθόνω].

† **CĂTRĂ** ☞ CĂTRE.

CATRAFUSE *sf. pl.* *F* Calabalîc, lucruşoare, cele trebuincioase pentru îmbrăcăminte: întîiu mergeau carele cu ~le ostaşilor leşeşti (ISP.); a-şi lua ~le, a-şi strînge calabalîcul; a se căra.

○**CĂTRAMĂ** *sf. Bucov.* = CATRAN.

CATRAN, ○CĂTRAN *sbst.* Substanţă răşinoasă neagră, lichidă, cu care se ung corăbiile, parii, scîndurile, funiile, etc., spre a nu se strica de apă: l-a uns cu ~ din creştet pînă 'n tălpi (I.-GH.); Ⓕ: a se face (foc şi) ~ de minte, a se înfuria peste măsură [tc.].

CĂTRĂNI (-ănesc) 1. *vb. tr.* ① A unge cu c a t r a n: caută nouă piei de bivol, să le cătrăneşti şi să le aşezi bine pe mine (ISP.) ¶ ② Ⓕ A învenina, a amărî: mînca-l-ar focu, că ne-a cătrănit sufletul (D.-ZAMF.) ¶ ③ Ⓕ A înfuria, a întărîta grozav.

2. *vb. refl.* ① A se face negru ca catranul ¶ ② Ⓕ A se întărîta peste măsură, a se face foc şi pară de mînie: se cătrăni de mînie cînd văzu necuviincioasa purtare a haiducului (ISP.).

○**CĂTRĂNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① *Tr.-Carp.* Chibrit ¶ ② *Olten.* Vasul în care se ţine c a t r a n păcornită (RV.-CRG.).

CĂTRE, *Mold. Tr.-Carp.* CĂTRĂ *prep.* ① Arată direcţiunea în spaţiu sau în timp, spre: ~ miază-noapte; ~ seară ¶ ② Faţă de: se arăta bun şi milostiv ~ toţi ¶ ③ De ~, *a)* dinspre, despre, de: de ~ apus; ca să-şi apere ţara şi pămîntul său de către Sciţi şi Geţi şi de către alţi vecini (LET.); *b)* de: iubit de ~ toţi ¶ ④ La: vorbe ce le-a zis D-zeu către oamenii cei dintîiu (RET.) [lat. c o n t r a > c ă t r ă, devenit c ă t r e sub influenţa lui î n t r e].

Fig. 985. Catrinţă.

○**CATRINŢĂ**, CATRINTĂ, CATRINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* *Mold. Bucov.* Şorţ de lînă purtat de ţărance deasupra cămăşii; fotă (▣ 985): cu catrinţa sumeasă în brîu (D.-ZAMF.); cătrinţa, ţăţuită în fir frumos, i se rotunjeşte pe pulpi (SLV.) [ung. k a t r i n k a, k a t r i n c a].

CĂTUN, *Mold.* COTUN (*pl.*-ne) *sn.* Sătuleţ, sat mic cu un număr restrîns de case: Noaptea s'a lăsat pe vale şi cătunu-i adormit (VLAH.) [probabil de orig. ilirică, comp. alb. srb. k a t u n, etc.].

○**CĂTUNI...** = CĂTĂNI...

○**CĂTUR** *sm.* ① *Olten.* Trunchiu subțire de copac ce rămîne în pămînt după ce s'a tăiat copacul ¶ ② *Trans. Maram.* Copac tînăr, cu trunchiul foarte subțire: **nu mai merg mult și dau de un ~ sdravăn** (RET.).

CĂTUȘĂ (*pl.*-și, -se) *sf.* ① ‡ Pisică ¶ ② Bucată de lemn încovoiat la capătul proțapului ¶ ③ Bucată de lemn bătută între doi căpriori la acoperișul unei case, spre a-i împiédeca să se desfacă (☞ [▪] 850): **cătușele ce împreună căpriorii... măresc rezistența la presiunea vîntului** (PĂC.) ¶ ④ Plantă ierboasă cu flori roșii, cu miros greu (*Ballota nigra*) ([▪] 986) ¶ ⑤ *pl.* Legătură de fier, de lemn sau de frînghie cu care se prind una de alta mîinile unui arestat, obezi: **Mă luară, mă legară, în cătuși de lemn m'au pus** (PANN); **Cu picioarele 'n butuci și cu mînile 'n cătuși** (ALECS.); Ⓕ: **sînt sublime momentele cînd un popor sfarmă obedele și cătușele tiraniei** (CAR.) [lat. c a t t a + suf. -u ș ă].

Fig. 986. Cătușă.

Fig. 987. Cătușnică.

CĂTUȘNICĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Plantă cu miros aromatic pătrunzător, cu flori albe sau roșietice, pe dinăuntru cu puncte roșii; pisicile o caută foarte mult, se tăvălesc peste ea și o mănîncă cu mare poftă; numită și „iarba-mîței", „minta-mîței", „iarbă-flocoasă" sau „iarba-vîntului" (*Nepeta cataria*) ([▪] 987) ¶ ② **~-SĂLBATICĂ** = **VORONIC, VORONICĂ** [c ă t u ș ă].

CAȚA! *interj.* Imită strigătul coțofenei: **~! ~! să prindeți o coțofană faură, dară nu pe mine** (ISP.) [onom.].

CAȚĂ¹ (*pl.*-ți *sf.* Băț lung cu un cîrlig la capăt, cu care ciobanul prinde oile de picior ([▪] 988): **Mă băgai la ciobani slugă, îmi deteră ~, glugă** (ALECS.-P.); Ⓟ: **a umbla cu cața**, a căuta să înșele ¶ ② Ⓕ *adv.* **A sta ~**, a nu se urni din loc, a sta ca înfipt într'un loc; **a se pune ~ pe capul cuiva**, a se ține scaiu de cineva, stăruind din răsputeri [a c ă ț a].

Fig. 988. Cața.

CAȚĂ² *pl.*-țe *sf.* Ƒ ① Gură rea, supărătoare, cicălitoare: **nu-ți mai tace cața** ¶ ② Persoană rea și cicălitoare, căreia nu-i mai tace gura ¶ ③ ⊕ Procuror [c a ț a!].

CAȚAON *sm.* Ƒ Poreclă a Grecilor: **nu-mi mai pomeni de ~ul cel de dascal, lua-l-ar nătădăicele** (ALECS.).

CĂȚĂRA (cațăr) *vb. refl.* ① A se sui acățîndu-se cu mîinile și cu picioarele; a se sui grăpiș: **cățărîndu-se de stelii de piatră ca pisicile** (ISP.) ¶ ② A se înălța (*vorb.* de plante acățîndu-se de un sprijin sau înfășurîndu-se pe tulpina altor plante: **se cațără sfîrcurile verzi ale zorelelor** (IRG.) [a c ă ț a].

CĂȚĂRĂTOARE (*pl.*-re *sf.* ① = **GHIONOAIE** (-**NEAGRĂ**) ¶ ② = **SCORȚAR** ¶ ③ *pl.* = **ACĂȚĂTOARE** ③ [c ă ț ă r a].

CĂȚĂRI = **CĂȚĂRA**.

CAȚAUN = **CAȚAON**.

CAȚAVEICĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① *Mold. Bucov.* Scurteică: **ce frumoasă ~ am să fac nevestei mele din blana istui vulpoiu** (CRG.) ¶ ② Mistrie mică de care se servește zidarul ([▪] 989) ¶ ③ *Olten.* Oală de mărime mijlocie [① < rut.; pentru ② comp. srb. blg. k a c a „oală"].

Fig. 989. Cațaveică.

CĂȚEA (*pl.*-țele) *sf.* ① Partea femeiască a cînelui; Ⓟ: **cățeaua, de pripă, își naște cățeii fără ochi**; Ⓕ: **pe așa ~ de vreme** (CRG.), pe așa vreme rea ¶ ② Ⓕ Ƒ Femeie desfrînată și nerușinată: **ce mai vrei, ~ nerușinată?** (VLAH.) ¶ ③ Ⓟ **A da ~ua**, a părui, a da o păruială: **și-i mai dară ~ua de credeai că se pierde prin mîinile lor** (ISP.) ¶ ④ **Cățeaua**, un danț țărănesc (JIP.) (PAMF.) [lat. c a t ĕ l l a].

CĂȚEL (*pl.*-ței) *sm.* ① Cîine mic, puiu de cîine, cîine de curînd născut; Ƒ Ⓟ: **cu ~, cu purcel**, cu tot calabalîcul, cu tot ce are, cu toți ai casei; **n'are nici ~ nici purcel**. n'are pe nimeni, e fără familie, fără copii ¶ ② Ⓕ Lingușitor josnic ¶ ③ Puiu de fiară sălbatecă: **~ de lup, de urs, de vulpe** ¶ ④ **CĂȚELUL-PĂMÎNTULUI**, animal mamifer, din ordinul rozătoarelor, care trăește sub pămînt unde-și sapă galerii, foarte complicate; corpul lui, ce seamănă cu al cîrtiței, e greoiu; capul e mare, n'are urechi, iar ochii, ascunși sub piele, nu se văd de loc (*Spalax typhlus*) ([▪] 990) ¶ ⑤ Larva albinei ¶ ⑥ **~UL-FRASINILOR** = **GÎNDAC-DE-TURBĂ** ¶ ⑦ Unul din firele din care e alcătuită căpățîna de usturoiu ¶ ⑧ *Băn.* Parte dintr'un scul sau moțcă, alcătuită din 60 de fire sau 20 de „verbe" (LIUB.) ¶ ⑨ *Băn.* Fie-care din stîlpii sau furcile casei (LIUB.) ¶ ⑩ = **MĂSEA** ③ *d* ¶ ⑪ *pl.* Bubulițe mici ce se formează în jurul unui buboiu ¶ ⑫ **CĂȚEI-DE-TURBĂ**, niște bășicuțe mici, ca spuzeala, ce se formează sub limbă [lat. c a t ĕ l l u s].

Fig. 990. Cățelul-pămîntului.

CĂȚELANDRU *sm.* ① C ă ț e l măricel: **Vre-o cincizeci de cățelandri care păzesc pe la mandre** (TOC.) ¶ ② Puiu măricel al unei fiare: **cei din urmă pui ai vulpii se făcuse cățelandri** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ *Olten.* Copilandru.

CĂȚELI (-elesc) *vb. refl.* ① A se împreuna (*vorb.* de cîini) ¶ ② *Mold.* (PAMF.), A se întinde, a se înmulți (*vorb.* de buruieni) ¶ ③ Ⓟ A se împuia, a se propaga (*vorb.* de bube): **niște bubuțe cari neîncetat se înmulțesc și se cățelesc** (MAR.) [c ă ț e l].

CĂȚELUȘ *sm. dim.* **CĂȚEL**.

CĂȚELUȘĂ *pl.*-șe) *sf. dim.* **CĂȚEA**: **am o ~ albă și tot cîmpul aleargă** (GOR.) (*ghicitoare despre „coasă"*).

CĂȚIE = **CĂȚUIE**: **o ~ de argint cu flori suflate în aur** (ISP.) [ngr. κατζί].

† **CĂȚÎN** (*pl.*-ne *sn.* Strachină [lat. c a t i n u m].

○ **CĂȚÎNĂ** (*pl.*-ne) *sf. Trans.* (VIC.) Covată, troacă de pîine [c ă ț î n].

CĂȚUIE *sf.* Afumătoare, vas de metal în care se pun cărbuni și tămîie, sau alte aromate, pentru afumat în casă ([▪] 991): **abia ținea în mînă cățuia cu jăratec** (GRL.) [c ă ț i e].

Fig. 991. Cățuie (Mănăstirea Țigănești).

***CĂȚULEȚĂ** (*pl.* -țe) *sf.* = **CASOLEȚĂ**: **În dulcea atmosferă de plante aromate Ce ard în cățulele prin colțuri aninate** (ALECS.) [c a s o l e t ă, influențat de c ă ț u i e].

CAUA *sf. Mold. Bucov.* Gogoriță (cu care se sperie copiii): **se vor teme de tine ca copiii de caua** (ALECS.); **îi sparie că vine borza, că vine caua sau că vine lupul să-i mănînce** (VOR.) [rut. k a v a].

○ **CĂUACIU** *sm. Trans. Maram.* = **COVACIU**.

CAUC¹ (*pl.*-ce) *sn. Olten. Băn. Trans.* = **CĂUȘ** ① ② ([▪] 992) [lat. c a u c u s].

‡ **CAUC²** (*pl.*-ce) *sn.* ① Căciulă înaltă de postav, de pîslă sau de piele de miel, cu fundul mai lat, purtată odinioară de boieri, de boierinași și de slugile boierești ([▪] 994), mai tîrziu de negutători și

Fig. 992. Cauc.

în urmă de călugări și călugărițe: lăsă ~ul pe ochi, ca să nu fie cunoscut de slugile curții (FIL.); întîlni un călugăraș, îi dădu veșmintele ei și-i luă rasa și ~ul lui (DLVR.) ¶ ② Un fel de conciu pe care-l poartă femeile din unele regiuni ale țării: nevestele și-au tuflit și un fel de ~ mănăstiresc, pe care-l acopere tulpanul (IRG.) [tc.].

*CAUCAZIAN 1. adj. ● Din Caucazia, a locuitorilor din Caucazia;

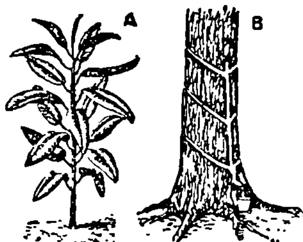

Fig. 993. B. Arbore de cauciuc. - B. Extragerea cauciucului.

Fig. 994. C. Cauc.

rasă ~ă, rasa albă (care se presupune că se trage din Caucaz.

2. sm., CAUCAZIANĂ (pl.-ne) sf. Locuitor (locuitoare) din Caucazia [fr.].

*CAUCIUC (pl.-ucuri sn. ¶ Substanță solidă, elastică, extrasă din sucul lăptos al unui mare număr de vegetale din țările tropicale (▪ 993); numit și „gumă elastică" [fr.].

*CAUDAL adj. ① De la coadă, ce ține de coadă ¶ ② Aripioară ~ă, aceea cu care se termină coada peștilor [fr.].

*CAUDIN adj. ① Furcile ~e ☛ P. IST. ¶ ② Ⓕ A trece sub furcile ~e, a suporta niște condițiuni umilitoare: în togă, plîngînd de rușine, I-om trece sub furci ~e (COȘB.) [lat.].

○CAULĂ, CĂULĂ (pl.-le) sf. Trans. Bucov. Plută mică ce servește ca pod umblător: a găsit aici o fată română care l-a trecut cu caula (peste Nistru) (GRIG.).

○CAUNĂ (pl.-ne) sf. Băn. (LIUB.) ⚒ Gura ocnei, gaura pe unde se intră în ocnă [srb. kavna < germ. Kaue].

○CĂUNI (caun) vb. intr. Olten. (VÎRC.) A schelălăi după iepure (vorb. de copoiu).

*CAUSTIC adj. ① Care arde, roade, mănîncă: sodă ~ă ¶ ② Ⓕ Mușcător, satiric [fr.].

Fig. 995. Căuș.

*CAUSTICITATE sf. ① Însușirea substanțelor caustice ¶ ② Ⓕ Vorbire înțepătoare, mușcătoare [fr.].

CĂUȘ (pl.-șe) sn. ① Lingură mare de lemn cu coada foarte scurtă, cu care se scoate făină sau grăunțe din sac (▪ 995): cînd le cer un ~ de făină ori o mînă de sare (NEGR.); Mold. Ⓟ: vine Drăguș la ~, vine vremea să-mi ceară ajutor, vine timpul să aibă nevoie de mine ¶ ② Lingură mare de lemn cu coada lungă, și de diferite forme, cu care se bea apă la izvor (▪ 996): trebuia ... să bean cu ~ul din butoiul companiei (LUNG.) ¶ ③ Lingură mare, cu coada lungă, cu care se toarnă vinul din pritoacă în cadă (▪ 997 ¶ ④ ⛵ = CANCIOG ¶ ⑤ Lopățica cu care se scoate apa intrată în luntre; numită și „răscol", „ispol" sau „scofiță" ¶ ⑥ Ciutura de la roata morii de apă, numită și „cupă" sau „blid": apa cade cu repegiune în ~e și le învîrtește (ION.) [comp. pol. kousz].

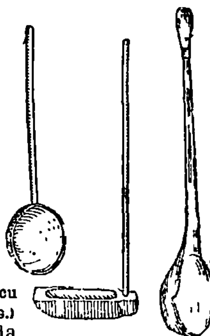

Fig. 996. Căușe de izvor.

Fig. 997. Căuș.

CĂUȘEL (pl.-ele) sn dim. CĂUȘ ① (▪ 998).

CĂUȘI (-ușesc) vb. tr. Trans. și refl. A (se) zăpăci, a (se buimăci: de la o vreme s'o încălzit și s'o căușit de cap (GRM.).

Fig. 998. Căușel.

CĂUTA caut), CĂTA (cat) 1. vb. tr. ① A umbla să afle, să găsească ceva pierdut sau rătăcit: îmi caut pălăria; Ⓟ: cine caută. găsește, a) cine stăruește, izbutește: b) cine lucrează. agonisește; Ⓟ: caută ziua de ieri, caută fără să știe ce, caută un lucru ce nu se poate găsi; ☛AC, IAPĂ, PAPURĂ ¶ ② A umbla să găsească pe cineva: s'a dus să-l caute pe frate-său ¶ ③ A umbla după ceva, a se sili să afle. să capete sau să descopere ceva: ~ o slujbă; ~ să se însoare; ~ bătaie; ~ ceartă; ~ soluțiunea unei probleme ¶ ④ A scotoci: ~ prin buzunare ¶ ⑤ A încerca, a se sili: ~ să scape; conștiința lui vinovată căută să se apere (VLAH.) ¶ ⑥ A cerceta un bolnav și a-l îngriji: căuta bolnavii din sat și mîngîia pe săraci (ODOB.) ¶ ⑦ A îngriji, a administra: își caută singur moșia ¶ ⑧ A ținea seama, a lua în considerație: Nu-i căuta chipul, nu-i căuta anii (PANN) ¶ ⑨ A veni într'un loc (cu intențiuni bune sau rele), a se duce într'un loc spre a face ceva: n'ai ce ~ în casa mea ¶ ⑩ A-și îndrepta privirile spre a vedea sau cerceta ceva, a privi, a se uita: cînd o căutai, era cu ochii scăldați în lacrămi (ISP.); ☛CAL.

2. vb. intr. ① A privi, a-și îndrepta privirile, a se uita: copilul, cîndu-l botezi, trebue să caute cu fața către răsărit (PRV.-MB.); cătă într'o parte și într'alta și nu văzu nicăiri lumină (ISP.) ¶ ② A ținea seamă, a lua în considerație: nu caut la preț; judecătorii ... să nu-i caute căci e sărac, ci să-l judece pe dreptate (PRV.-MB.); cît sînt eu de blînd și cît ești de bătrînă, nu-ți caut, te cotonogesc! (CAR.) ¶ ③ A se îngriji, a avea grijă: ~ de casă; a-și ~ de drum, a-și urma drumul, fără a se ocupa de alții sau de altele; a-și ~ de treabă, a sta de-o parte, fără a se amesteca în treburile altora ¶ ④ ~ la (sau în) stele, ~ în cărți, a umbla să ghicească norocul cuiva prin cercetarea stelelor, prin așezarea cărților de joc.

3. vb. refl. A se îngriji (vorb. de un bolnav), a-și vedea de sănătate: s'a căutat cu doctori și cu babe, dar nimic nu i-a folosit; F: ai dreptate, numai nu te cauți, se zice, în ironie, cuiva care se plînge de o nedreptate (într'o chestiune de puțină importanță).

4. vb. unipers. CAUTĂ (mai adesea cată, trebue: cată să-l asculți, dacă-ți poruncește ceva [lat. *cautare < cautus; forma căta a rezultat din căuta < căota, întocmai ca fâreca < făureca].

CĂUTARE sf. ① Faptul de a căuta ¶ ② Trecere, cerere (de a fi cumpărat): meseria aceasta nu mai are ~ (ISP.) ¶ ③ Îngrijire: ~a bolnavilor ¶ ④ Privire, căutătură ¶ ⑤ ‡ Revista trupelor.

CĂUTĂTOR, ○CĂTĂTOR 1. adj. verb. CĂ(U TA. Care caută.

2. sm. Cel ce caută: ~ de lucru; ~ la stele.

3. CĂUTĂTOARE, COTĂTOARE sf. Trans. Oglindă: din zori de zi... nu s'a mai mișcat de la căutătoare (SLV.).

CĂUTĂTURĂ (pl.-turi) sf. Privire, ochire: i s'a părut că vede în ochii ușierului o ~ suspectă de hoț care pîndește (VLAH.); mai aruncăm... o ~ jalnică spre munții Neamțului (CRG.) [căuta].

Fig. 999. Cautere.

*CAUTER (pl.-ere) sn. ① Ori-ce substanță care, aplicată pe piele, produce efectul unei arsuri ¶ ② Rană artificială produsă pe braț sau pe picior pentru a produce o scurgere de puroiu ¶ ③ Instrument de chirurgie, de diferite forme, cu care se cauterizează (▪ 999) [fr.].

*CAUTERIZA (-izez) vb. tr. A arde carnea cu o substanță caustică sau cu un fier înroșit în foc [fr.].

*CAUTERIZARE, *CAUTERIZAȚIUN)E sf. Faptul de a cauteriza [fr.].

*CAUȚIUNE sf. ① Garanție, chezășie ¶ ② Persoana care dă o garanție, chezaș; supus la ~, în care nu se poate avea încredere, care dă de bănuit [fr.].

*CAUZA (-zez vb. tr. A pricinui, a fi pricina [fr.].

*CAUZĂ *pl.*-ze) *sf.* ① Ceea ce face să se producă, să se întîmple, să fie ceva ¶ ② Pricină; motiv: **din ~ că**, din pricină că, pentru că, fiindcă ¶ ③ ⚖ Proces: **a pleda o ~; a scoate din ~** ¶ ④ Interes: **a face ~ comună cu cineva**. a-şi uni interesele cu ale altuia, a se uni cu cineva [lat.].

*CAUZAL *adj.* Care ţine de o cauză, care arată o cauză: **propoziţiune ~ă** [fr.].

*CAUZALITATE *sf.* ① Acţiunea efectivă a unei cauze, modul cum lucrează o cauză ¶ ② Raportul între cauză şi efect [fr.].

*CĂUZAŞ *sm.* ① Care aparţine aceluiaşi partid, părtaş: pricinaş ¶ ② *F* Conspirator, complotist: **ce sînteţi d-voastră, mă rog? ...vagabonzi... zavragii... căuzaşi? (CAR.)** [c a u z ă + suf. -a ş].

*CAUZATIV *adj.* De cauză, care arată cauza [fr.].

CAVAF *sm.* ⊕ Cizmar care lucrează încălţăminte ordinară, grosolană: **se zăreau vre-o zece, cincisprezece învelişuri... sub care locuiau cîtiva ~i (I.-GH.)** [tc.].

CĂVĂFIE *sf.* ① ⊕ Meseria c a v a f u l u i ¶ ② Atelierul sau prăvălia cavafului.

CAVAL (*pl.*-ale) *sn.* ♩ Fluier ciobănesc lung de aproape un metru (☞ 1000): **era şi vînător şi cioban şi... cîntăreţ cu ~ul (ODOB.)** [tc.].

Fig. 1000. Cavale.

CĂVĂLĂRIE ☞ CAVALERIE² [ngr.].

*CAVALCADĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Plimbare făcută de mai multe persoane călare: **aceste cavalcade a domniţei cu curteanul da ocazie de multe bănueli (ODOB.)** ¶ ② Ceată de călăreţi: **văzură pe noul domn în capul unei cavalcade mărete (BĂLC.)** [fr.].

*CAVALER *sm.* ① Nobil care avea profesiunea armelor; în evul mediu, membru al unui ordin religios şi militar: **s'a 'mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta (EMIN.)** ¶ ② **~ rătăcitor**, nobil care cutreera lumea sub pretextul de a ocroti doamnele şi de a apăra pe cei asupriţi ¶ ③ Titlu de nobleţă inferior baronului ¶ ④ ⁂ Persoană decorată cu treapta cea mai de jos a unui ordin: **~ al ordinului Coroana României; ~ al Legiunii de onoare** ¶ ⑤ Domn ce însoţeşte o doamnă la o preumblare, ce o serveşte la o petrecere, cu care dansează, etc.; ☞ ONOARE ¶ ⑥ *F* **~ de industrie.** pungaş [fr.].

*CAVALERESC *adj.* De c a v a l e r, privitor la un cavaler: **era un caracter independent şi ~ (I.-GH.); purtare cavalerească** ¶¶ C NECAVALERESC.

*CAVALEREŞTE *adv.* Ca un c a v a l e r: **făcîndu-mi loc printre dame cam ~ (NEGR.)** ¶¶ C NECAVALEREŞTE.

CAVALERIE¹ *sf.* ⚔ Oaste călăreaţă, călărime: **ofiter ~de** (☞ 1001) [rus. < it.].

*CAVALERIE², Ⓟ CĂVĂLĂRIE *sf.* ⁂ Decoraţie: **i se dă deosebită cinste, cum sînt cavaleriile (C.-RAD.); să nu fie momit cu căvălării, c'atunci e rău (JIP.)** [it.].

Fig. 1001. Ofiţer român de cavalerie (1850).

Fig. 1002. Cavaz grec.

CAVALERIST *sm.* ⚔ Soldat sau ofiţer de cavalerie, călăraş [rus.].

*CAVALIN *adj.* De cal, privitor la cai: **rasa ~ă** [it.].

CAVAS ☞ CAVAZ.

*CAVATINĂ *pl.*-ne) *sf.* ♩ Arie uşoară într'o operă, cîntată de o singură voce [it.].

CAVAZ, CAVAS *sm.* Agent de poliţie, jandarm (în Turcia ☞ 1002): **ne dete cavazul turc al mănăstirii ca să ne petreacă (BOL.); nu se sperie nici de cavaşi nici de capugii (I.-GH.)** [tc.].

Fig. 1003. Cavaz-başa.

‡ CAVAZ-BAŞA *sm.* ‡ Şeful gărzii domneşti care păzea dinaintea uşii camerei Domnului (☞ 1003) [tc.].

*CAVERNĂ *pl.*-ne) *sf.* ① Peşteră ¶ ② Gol ce se formează într'un organ în urma unor anumite boale: **cavernele plămînilor la ftizici** [fr.].

*CAVERNOS *adj.* ① Plin de peşteri, de găuri scobite în munţi ¶ ② Ⓕ **Voce cavernoasă**, voce groasă şi întunecată, ca şi cînd ar răsuna dintr'o peşteră [fr.].

*CAVILĂ (*pl.*-le) *sf.* Cuiu de fier sau de lemn de care se leagă parîmele [it.].

*CAVITATE *sf.* Găunoşitură, gaură, groapă, loc găunos într'un corp solid [fr.].

CĂVÎRGIC *sbst* Varietate de oi din Dobrogea, cu lîna roşcată, negricioasă şi carnea foarte gustoasă [tc. k y v y r ğ y k].

*CAVOU (*pl.*-ouri *sn.* Construcţiune subterană, boltă servind ca mormînt pentru una sau mai multe persoane (☞ 1004) [fr. c a v e a u].

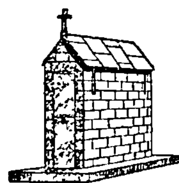

Fig. 1004. Cavou.

*CAZ (*pl.* cazuri *sn.* ① Întîmplare, împrejurare, ori-ce s'a întîmplat sau se poate întîmpla: **un ~ neprevăzut; în tot ~ul, în ori-ce ~.** ori-ce ar fi, ori-ce s'ar întîmpla; **în ~(ul) cînd**, dacă s'ar întîmpla; **a face ~ (de ceva)**, a pune preţ (pe ceva); a ţinea prea mult seamă) de ceva ¶ ② Prilej: **~ de urmărire; ~ de divorţ** ¶ ③ **~ de conştiinţă**, greutate ce se iveşte cu privire la un lucru pe care-l îngădue sau îl opreşte biserica în anumite împrejurări ¶ ④ Individ atins de boală, cînd bîntue sub formă de epidemie: **s'au constatat două ~uri de holeră** ¶ ⑤ Fie-care din diferitele terminaţiuni pe care le iau substantivele şi adjectivele, sau formele sub care se prezintă pronumele spre a arăta rolul pe care-l joacă în propoziţiune [fr.].

*CAZA (cazez *vb. tr.* ① A aşeza într'un loc, a instala ¶ ② A căpătui [fr.].

*CAZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Despărţitură (într'o cutie, etc.) ¶ ② = CASĂ ⑪ [fr.].

CAZAC *sm.* ① ● Locuitor din stepele de la SE. Rusiei ¶ ② ⚔ Corp de cavalerie ce se recruta din această populaţiune (☞ 1005) ¶ ③ Ⓕ Sbir, agent de poliţie: **ce te apucase să asmuţi cazacii asupra noastră? (ALECS.)** ¶ ④ *Trans.* Vîntul ce bate de la răsărit (dinspre ţara Cazacilor) [rus.].

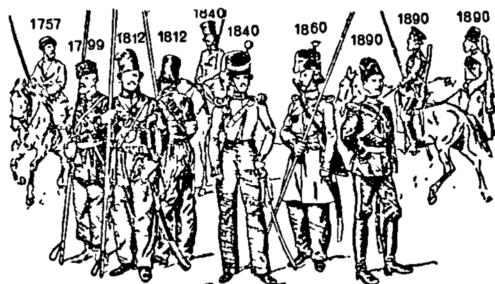

Fig. 1005. Cazaci.

*CAZACĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Ⓣ Manta cu mîneci largi ¶ ② Bluză de mătase. de o coloare bătătoare la ochi, pe care o poartă jocheii la curse (☞ 1006) [fr. c a s a q u e].

CĂZĂCESC 1. *adj.* De Cazaci, privitor la Cazaci.

2. **CĂZĂCEASCĂ** *sf. Mold. Bucov.* Danț popular ce se joacă plecat pe vine: **celelalte jocuri, brîul, sîrba, căzăceasca... se mai amestecă, se mai schimbă după locuri (VLAH.).**

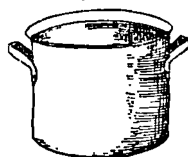

Fig. 1006. Cazacă.

CĂZĂCEȘTE *adv.* În felul Cazacilor: **gămanul mînca ~ (DLVR.).**

‡**CAZACLIE** *sf.* Căciulă căzăcească, de hîrșie neagră, cu fundul de postav alb [cazacliu].

‡**CAZACLIU** *sm.* ① Negustor rus care făcea comerț de vinuri între Moldova și Rusia ¶ ② Negustor român care aducea blănuri din Rusia: **de-atunci începuse cazaclii să aducă... scumpele blăni din Mosc (ODOB.)** [tc. kazakli „căzăcesc"].

CAZAN, **CĂZAN** *pl.*-ne *sn.* ① Căldare mare, vas mare de aramă în care se fierbe ceva (• 1007): **~ de rufe; ai dat un ~ mare și ai luat o căldare (ZNN.)** ¶ ② Partea din-tr'o locomotivă în care fierbe apa, ai cărei vapori constitue forța motrice a mașinii ¶ ③ Aparat pentru facerea rachiului, alambic [tc.].

Fig. 1007. Cazan.

CĂZĂNĂRIE *sf.* ① Locul dintr'o zalhana unde se topește seul în cazane ¶ ② Locul unde se află instalat cazanul pentru facerea rachiului.

CĂZĂNEL *pl.*-ele *sn. dim.* CAZAN.

CAZANGERIE *sf.* ① Meseria sau negoțul cazangiului ¶ ② Mărfurile fabricate de cazangiu.

CAZANGIU *sm.* Cel ce face sau vinde cazane [tc.].

CAZANIE *sf.* ① Predică: **Popa, întorcînd de la botejune, Toată de rost cazania spune (BD.-DEL.)** ¶ ② Carte conținînd predici bazate pe cîte un text din evanghelie: **Cazaniile lui Coresi** ¶ ③ Ⓕ Povestire lungă și plicticoasă: **să lăsăm pe Boroboață să spuie la cazanii cît va voi (FIL.)** [vsl.].

○**CĂZĂNEALĂ** *sf. Olten.* (CIAUȘ.) ① Negreala de de pe fundul ars al cazanului ¶ ② = CĂZĂNIT.

○**CĂZĂNIT** (*pl.*-ituri) *sn.* Vama cazanului, darea ce se plătește pentu rachiul fabricat: **cum o să plătească țuicarii șirul ~ului? (N.-UR.).**

○**CĂZĂNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Băn.* (LIUB.) Încăperea în care e instalat pe cuptor cazanul de fabricat rachiul.

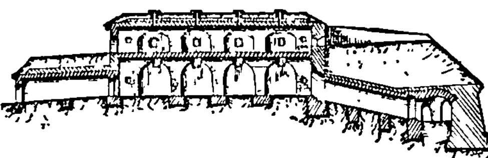
CAZARMĂ (*pl.* **căzărmi**) *sf.* ① Clădire care servește de locuință trupelor ¶ ② Toți soldații dintr'o astfel de clădire [rus.].

CĂZĂTOR *adj.* ① Care cade ¶ ② **Stele căzătoare,** meteori luminoși atribuiți inflamațiunii bolizilor ce traversează atmosfera.

CĂZĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a cădea, cădere ¶ ② Casă dărăpănată ¶ ③ Om bătrîn și prăpădit: **ai nenorocit și căzăturile ieste de bătrîni (CRG.)** ¶ ④ Vită slabă ¶ ⑤ *Bucov.* Locul din pădure unde se află mai mulți copaci căzuți la pămînt (MAR.).

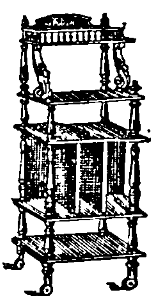
***CAZEINĂ** *sf.* Substanță albuminoidă care există în lapte și se poate coagula, formînd partea esențială din brînzeturi [fr.].

***CAZEMATĂ** (*pl.*-ate) *sf.* Boltă săpată sub

Fig. 1008. Interiorul unei cazemate.

pămînt spre a servi de adăpost contra gloanțelor și tunurilor (• 1008) [fr.].

***CAZIER** (*pl.*-re) *sn.* ① Mobilă cu mai multe sertare sau despărțituri pentru clasat dosare, note de muzică, etc. (• 1009) ¶ ② **~ judiciar,** totalitatea însemnărilor luate de justiție cu privire la antecedentele unui individ [fr.].

Fig. 1009. Cazier de muzică.

***CAZINO** → CASINO).

CAZMA (*pl.*-male) *sf.* ① Un fel de lopată de fier, cu coada de lemn, care servește la săpat șanțuri, etc. (*Mold.* „hîrleț") (• 1010): **numai din două cazmale, scoase cîteva cărămizi, cît putea omul să intre (ISP.)** ¶ ② *Mold.* Tîrnăcop: **unii tăiau ghiața cu cazmalele (CRG.)** [tc.].

CAZNĂ *pl.*-ne *sf.* ① Chinuirea, muncirea unui vinovat spre a-l face să-și mărturisească vina: **îl băgară la pușcărie spre a fi pus la cazne (ISP.)** ¶ ② Pedeapsă grozavă trupească la care erau supuși martirii ¶ ③ Chin, tortură, supliciu: **era să vă poruncesc a supune la cazne fioroase pe toate femeile (CAR.)** ¶ ④ Trudă, osteneală mare, muncă grozavă [vsl. kaznĭ].

Fig. 1010. Cazma.

CĂZNI (-nesc 1. *vb. tr.* A supune la munci groaznice, a chinui, a tortura: **codrii și drumurile împînzite de cete de hoți cari jefuiau și căzneau (I.-GH.).**

2. *vb. refl.* ① A se chinui ¶ ② A avea multă trudă; a se trudi mult, a se sili din răsputeri: **cîteva pietre știrbite de pe care se căznesc cărturarii să silabisească fala trecută (I.-GH.)** [caznă].

CAZON *adj.* De cazarmă, ce aparține cazarmei: **manta ~ă, cizme ~e** (spre deosebire de cele confecționate cu banii proprii ai soldatului, și cu înfățișare sau de calitate mai bună); **doar avea cal ~, că era în călărași cu schimbul (SAD.)** [probabil alterat din cazarmă].

***CAZONIE** *sf.* **De ~ = CAZON: și-a descălțat ciubotele grele de ~ (VLAH.).**

***CAZUALISM** *sbst.* Doctrină care atribue întîmplării cauzele și ordinea în care se urmează evenimentele [fr.].

***CAZUIST** *sm.* Teolog care decide dacă un lucru e îngăduit sau oprit de morala creștină [fr.].

***CAZUISTICĂ** *sf.* Partea teologiei morale care tratează despre cazurile de conștiință [fr.].

CĂZUT *adj.* ① *p.* CĂDEA ¶ ② Ⓕ Cuvenit.

CE 1. *adj. și pron. inter. invar.* ① Care? care lucru? **~ carte citești? ~ fel de om e? ~ s'a întîmplat? ~ -am avut și ~-am pierdut?** ¶ ② În exclamațiuni: **~ prostie!** *de-aci, ca interj.* de mirare, de supărare: **~! nu-ți place?** ¶ ③ Precedat de o *prep.*: **despre ~ e vorba? cînd aveam cu ~, n'aveam în ~, și cînd am în ~, n'am cu ~ (PANN)** ¶ ④ **De ~? pentru ~?** din care cauză? **de ~ n'ai venit? pentru ~ nu vrei?** uneori cu *prep.* omisă: **~ n'ai venit? ~-ți mai faci sînge rău?** ¶ ⑤ **~ mi-e... ~ mi-e...,** tot una mi-e: **~ mi-e una, ~ mi-e alta; ~ mi-e prostul, ~ mi-e nebunul** ¶ ⑥ Cît (*mai ales în exclamațiuni*): **~ frumoasă e! ~ bine trăiam atunci!** Urmat de **de: ~ de comori nu zac ascunse în sufletele acestea cinstite! (VLAH.)**; F **~ de-a, ~ de(-a mai, ~ mai de: ~ de mai făpturi de oameni am mai văzut! (ALECS.) ~ mai de pomi s'au pus în țintirim! (CRG.).**

2. *pron. rel.* ① Lucrul care: **~ ție nu-ți place, altuia nu-i face; nu aduce anul, ~ aduce ceasul** ¶ ② Care: **cu ~ măsură vei măsura, cu aceea ți se va măsura** ¶ ③ **Un ~,** ceva: **simți că în creierii lui se petrece un ~ de care nu-și putea da seama (ISP.)** ¶ ④ *Precedat de dem.* **cel: cel ~,** acela care; **cea ~,** lucrul care; de asemenea, în legătură cu **tot: tot ~,** tot lucrul care ¶ ⑤ *Între două verbe identice*: *a)* cît: **mai merse ~ mai merse și ajunse la palaturile zmeoaicei (ISP.)**; *b)* ceea ce: **zmeoaica făcu ~ făcu... și să te ții după dînșii! (ISP.)** ¶ ⑥ *Precedat de un adv.*: **îndată ~; după ~,** *a)* în înțeles temporal: **a venit după ~ am plecat;** *b)* pe lîngă că, nu e de ajuns că: **după ~ e sărac, apoi e și cu nasul pe sus (ISP.)** ¶ ⑦ Cînd: **pînă ~ să vie, am isprăvit singur** ¶ ⑧ **De ~..., de ~...** *sau* **de ~..., de-aceea...** *sau* **de ~..., de aia...,** cu cît... cu atît...: **de ~ mergeam, de ~ mă simțeam mai ușor (GN.); de ~ o vedea, d'aia dorea s'o mai vază (ISP.)** ¶ ⑨ **Din ~ în ~,** tot mai mult: **fie-sa cea mică din ~ în ~ slăbea și se posomora (ISP.)** ¶ ⑩ **Cu mare ~,** cu mare greu, de-abia de-abia: **fata babei îndruga și ea cu mare ~ cîte**

un fus (CRG.) ¶ ⑪ Numai ~, *a)* iată că: nu știu unde se duse, că numai ~ iată că se întoarse cu un merișor (ISP.); *b)* numai; *c)* abia ¶ ⑫ Cît pe ~, cît pe-aci, mai mai: leagă o sarcină mare, mare, cît pe ~ să n'o poată rădica în spinare (CRG.) ¶ ⑬ În compunere cu fie-, oare-, ori-, -va ☞ FIE-CE, OARE-CE, ORI-CE, CEVA.

3. *conj.* ‡ Ci [lat. q u ĭ d].

CEA[1] ☞ CEL.

CEA[2]! *sau* CEALA! ✓ CEALĂ! *interj.* ① Strigătul cu care se 'ndeamnă boii ca s'apuce la dreapta; ⓟ: unul zice hăis! și altul cea!, unul trage la stînga și altul la dreapta, unul vrea într'un fel și altul într'alt fel: Te dau toate de sminteală Ș'apuci hoisa 'n loc de ceală! (ALECS.) ¶ ② Bou de cea! boul de pe partea stîngă a tînjelei: argatul mîna boii pe din cea (S.-ALO.).

CEABARE = CEBARE.

○**CEAC**[1] (*pl.* ceacuri), CEACĂU (*pl.*-cie) *sn.*, CEACĂ *sf. Tr.-Carp.* ⚔ Un fel de chipiu înalt și tare ce poartă unele trupe *(în spec.* în monarhia austro-ungară) (▣ 1011): șepci, chivere, ceacuri (OLVR.); Cu ceacă, cu căpeneagă, Cum era Neamțului dragă (VOR.); Mult umbiași în rîndul meu Să-mi dai pușcă și ceacău (IK.-BRS.) [ung. c s á k ó].

Fig. 1011. Ceac(ău).

○**CEAC**[2] (*pl.*-curi) *sn. Mold.* (PAMF.) Unealtă a plutașilor cu care prind butucii scăpați pe apă (▣ 1012) [ung.].

Fig. 1012. Ceac.

○**CEACÎE** *sf. Mold.* ① Cuțitaș mic și prost (RV.-CRG.) ¶ ② Ciocul, clobanțul scaunului de doage (DAM.) [ung. c s á k l y a; comp. și bg. č e j k i j a].

CEACÎR[1] *adj* ① 🐎 Cu un ochiu alb(astru) și cu celălalt negru (*vorb.* de cai) ¶ ② Sașiu, chioriș, spanchiu (despre om): cu omul ~ nimic să nu începi, căci nu-ți va merge bine (VOR.); nu cunoașteți pe Măriuca, cea cu ochii ~i? (ALECS.) [tc.].

CEACÎR[2] (*pl.*-re) *sn. Olten.* (CIAUȘ.) ION.) = CICRIC.

‡**CEACȘIRI** *sm. pl* Un fel de pantaloni largi sau șalvari, mai adesea de coloare roșie, prelungiți prin tuzluci pînă sub îndoitura genunchiului; îmbrăcăminte turcească, purtată odinioară și la noi: boierii cei mari se îmbrăcau cu ~ roșii cu meși (I.-GH.) [tc.].

CEADÎRIU, CEADIRIU *adj.* De coloare verde (ca paiul grîului): înfășurat într'un testemel ceadîriu (CAR.): coliba haiducului cu poturi ceadirii (OLVR.) [tc.].

CEAFĂ (*pl.* cefe) *sf.* ① Partea dindărăt a gîtului (la om sau la animale: cu pălăria dată pe ~ (VLAH.); îți umflă ceafa de pumni și spatele de ciomege (PANN); F gras la ~, bogat, chiabur; gros la ~, cu ceafa groasă; ⓟ: cînd mi-oiu vedea ceafa, niciodată; a se strica la ~, a se certa ¶ ② Gîtul, umărul, măseaua sau urechea leucii de la car ¶ ③ Partea jugului care se sprijinește pe ceafa boilor, numită și „cerbice" [comp. alb. gheg. č a f(ă)].

○**CEAGĂR** *sbst.* ① *Trans.* (VIC.) Must de mere ¶ ② *Olten.* Oțet slab ¶ ③ *Băn.* Zeamă din prune crude; mustul stors din comină după ce s'a făcut țuica ¶ ④ *Băn.* Variețate de struguri mici și acri [c i g h i r[2]].

○**CEAHLĂU**, CEALHĂU *sm. Tr.-Carp.* = ZĂGAN.

○**CEAINĂ** (*pl.*-ne) *sf. Mold.* = CEAINĂRIE [rut.].

CEAINĂRIE *sf.* Local public unde se bea ceaiu [c e a i - n ă].

CEAINIC (*pl.*-ce *sn.* Vas în care se prepară sau se opărește ceaiul (▣ 1013) [rus.].

Fig. 1013. Ceainice.

CEAIR, CEIR (*pl.*-iruri) *sn.* Cîmp împrejmuit cu gard, unde pasc caii: caii zburdă prin ceairuri, turme zbiară la pășune (ALECS.); se ivesc. . zăvoaie și ceiruri străbătute de cărări (VLAH.) [tc.].

CEAIU *sbst.* ① Arbust ce crește în Asia și din ale cărui frunze opărite se prepară o băutură excitantă, analogă cu cafeaua *(Thea chinensis)* (▣ 1014 ¶ ② Frunza acestui arbust ¶ ③ (*pl.* -iuri) *sn.* Băutură preparată cu frunza opărită a acestui arbust: Elena pregătește ceaiul în sufragerie (CAR.) ¶ ④ Gustare, la care se poftesc invitați, cărora li se oferă ceaiu, prăjituri, mezeluri, etc.: eram mai mulți adunați la ~ la răposatul Tillos (I.-GH.) [rus.].

Fig. 1014. Ceaiu.

CEALA ☞ CEA[2].

CEALALTĂ ☞ CELĂLALT.

○**CEALĂU** *adj. Tr.-Carp.* Amăgitor, înșelător: Ochii mei îs mari, cealăi (BRL.) [ung. c s a l ó].

○**CEALHĂU** ☞ CEAHLĂU.

CEALMA (*pl.*-male) *sf.* Turban (▣ 1015, 1016): purtînd pe cap o ~ mare cu o semilună în vîrf (ALECS.) [tc.].

CEALPAR *sm.*, CEALPARA *sf.* = CELPAR.

CEAM (*pl.* -muri *sn.* Luntre mare cu care se transportă greutăți mari pe rîuri și pe bălți [tc.].

‡**CEAMBUL** (*pl.*-uluri, CEAMBUR *pl.*-ururi *sn.* Năvală (*în spec.* de Tătari) cu scopul de a prăda: năvălirile ceambururilor tătărești din Bucean (GRIG.) [rut. pol. č a m b u l].

Fig. 1015, 1016. Cealmale.

CEAMPARA ☞ GEAMPARA.

CEAMUR *sbst.* Lut frămîntat bine cu paie pentru tencuitul pereților (RV.-CRG.): feciorii ascultau tăcuți, în umbra zidului de ~ (SAD.) [tc.].

CEANAC, CENAC (*pl.*-acuri *sn.* Blid de pămînt, strachină mai mică smălțuită pe dinăuntru: i-o puse dinainte cu un ceanac de fasole (ISP.) [tc.].

CEANGĂU *sm.* ☞ P.IST.

CEAON ☞ CEAUN.

CEAPĂ (*pl.* cepe) *sf.* ① Plantă erbacee cultivată pentru bulbul (căpățîna) ei comestibil *(Allium cepa)* (▣ 1017); F: nu plătește o ~ degerată *sau* nici

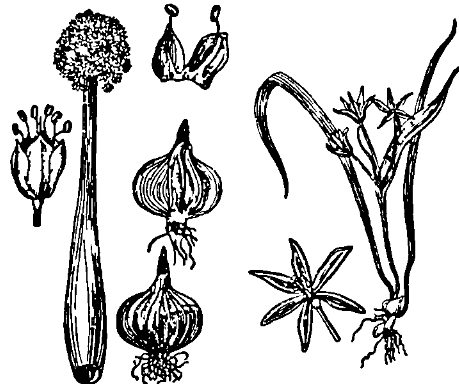

Fig. 1017 Ceapă.. Fig. 1018. Ceapa-cioarei.

două cepe degerate, nu prețuește nimic, n'are nici o valoare ¶ ② = BULB ¶ ③ CEAPA-CIOAREI[1], mică plantă bulboasă, cu flori galbene; numită și „scînteiuță" *(Gagea pratensis)* (▣ 1018);—CEAPA-CIOAREI[2], plantă bulboasă, cu flori albastre; numită și „floarea-viorelei", „zambilă" sau „zambul" *(Muscari comosum)* (▣ 1019 ;—CEAPA-CIOAREI[3] = BĂLUȘCĂ; —CEAPA-CIOAREI[4] = PORUMBEI;—CEAPA-CIOAREI[5] = BRÎNDUȘĂ-DE-TOAMNĂ ¶ ④ CEAPĂ-CIOR E ASCĂ[1], plantă bulboasă, cu flori alburii, originară din Siberia, cultivată adesea pentru trebuințe culinare; numită și „ceapă-lungă" sau „cepșoare" *(Allium fistulosum)* (▣ 1020 ; — CEAPĂ-CIOR(E)ASCĂ[2] = TURTĂ ¶ ⑤ CEAPĂ-DE-MARE, plantă bulboasă, cu bulbul oval, foarte mare, cu flori alburii *(Scilla*

maritima) ▪ 1021 ¶ ⑥ F Ceasornic (de buzunar) mare: **aveam o ~ veche de ceasornic de buzunar**

Fig. 1019. Ceapa-cioarei.

Fig. 1020. Ceapa-cior(e)ască.

Fig. 1021. Ceapa-de-mare.

(GRIG.) [lat. c a e p a].

CEAPCÎN *sm.* ① Cal ce aleargă bine ¶ ② F Şiret: **al dracului venetic şi ~ de popă** (CRG.) [tc.].

CEAPRAZ *pl.*-azuri *sn.* ① Ciucure de mătase de bumbac sau de lînă: **a îmbrăcat chepeneag de catifea roşu cu ~uri** (ODOB.) ¶ ② Unealtă cu care se îndreaptă dinţii ferestrăului, numită şi „dinţar", „zimţar" sau „călcător" (▪ 1022 [tc.].

CEAPRAZAR, CEAPRĂZAR *sm.* ① ⊕ Cel ce fabrică sau vinde c e a p r a z u r i ¶ ② = CEAPRAZ ②.

CEAPRAZĂRIE *sf.* ① Atelierul sau prăvălia c e a p r a z a r u l u i ¶ ② Meseria ceaprazarului ¶ ③ Diferite ceaprazuri sau mărfuri fabricate de ceaprazar.

Fig. 1022. Ceapraz.

○**CEAPSĂ** *pl.* cepse, **CEAPTĂ** *pl.* cepte *sf. Tr.-Carp.* Scufie, bonetă, căiţă (pe care o poartă femeile) (▪ 1023, 1024 : **mi-oiu alege... cepselecele mai iscusite**

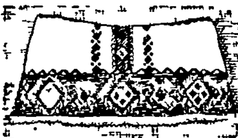

Fig. 1023. Ceapsă (partea dinainte).

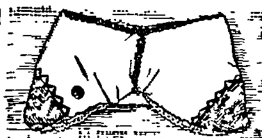

Fig. 1024. Ceapsă (partea dindărăt).

şi mai frumoase (SB.); **fuge... să prindă pe Ileana care a furat ceapta bunichii** (SLV.) [ung. c s a p s z a].

CEAPUR ☛ **BÎTLAN** ①-③ [bg. č a p u r].

CEARĂ *sf.* ① Materia grasă şi moale, de coloare gălbuie, fabricată de albine, şi care se obţine după stoarcerea mierii din faguri: **luminare de ~: galben ca ceara, galben ca turta de ~;** ☛ **PICA** ¶ ② **~roşie**, substanţă răşinoasă în formă de bastonaşe care, topită la lumînare, serveşte la pecetluitul scrisorilor, pachetelor, etc. ¶ ③ **~ vegetală**, materie grasă, de coloare albă sau galbenă, ce seamănă cu ceara de albine, şi se extage din diferiţi arbori (palmieri, etc.) ce cresc mai ales prin China şi Japonia ¶ ④ ⊕ **~-de-pămînt**, materie de natură bituminoasă, cu miros de petrol, care se găseşte în sînul pămîntului (la noi pe valea Slănicului din jud. Bacău, numită şi „ozokerită" ¶ ④ Materia galbenă-roşiatică ce se formează în urechi [lat. c e r a.

CEARCĂN (*pl.*-ăne) *sn.* ① ◯ Cerc luminos ce se iveşte cîteodată în jurul soarelui sau al lunii: **zărind un ~ în jurul lunii, s'a strecurat ca o nălucă pînă la biserică** (DLVR.) ¶ ② Cerc negricios ce se formează în jurul ochiului; **~ele dimprejurul ochilor întăreau... vorba lui că n'a dormit toată noaptea** (BR.-VN.) [lat. c i r c i n u s].

CEARCEAF ☛ **CEARŞAF.**

CEARDAC, CERDAC *pl.*-acuri) *sn.* ① Galerie cu arcade la vechile case domneşti sau boiereşti, la mănăstiri, etc. (▪ 1025 : **iată-ne sub lungile ceardacuri ale celei mai bogate aşezări de monahi** (VLAH.) ¶ ② Pridvor la casele ţărăneşti de la munte ¶ ③ Foişor sau pod de scînduri sprijinit pe patru furci înalte, din care se poate vedea la o mare depărtare ¶ ④ Pridvorul sau tinda morii de vînt [tc.].

Fig. 1025. Ceardac (Măn. Horezu).

CEARDAŞ (*pl.*-aşe) *sn.* Un dans unguresc: **se înrunda în bucătărie, unde alimenta un ~** (VLAH.) [ung. c s á r d á s].

CEARŞAF *pl.*-afuri *sn.* ① Pînză albă ce se aşterne pe pat *Mold.* „prostire", *Tr.-Carp.* „lepedeu") ¶ ② ⊕ Bancnotă de 1000 de lei [tc.].

CEARTĂ *pl.* **certe, certuri** *sf.* ① Schimb de cuvinte aspre, supărătoare, între două sau mai multe persoane, gîlceavă; F: **cearta fără bătaie** *sau* **fără păruială n'are haz** *sau* **cearta fără bătaie, ca nunta fără lăutari**: **a căuta cearta cu lumînarea**, a căuta pricină de gîlceavă cu ori-ce preţ ¶ ② ‡ Pedeapsă [c e r t a].

CEAS[1] (*pl.*-suri *sn.* ① Fie-care din cele douăzeci şi patru de părţi în care e împărţită ziua: **o jumătate de ~; cîte ceasuri sînt? la ceasurile două;** ☛ **AN** ¶ ② Timp, moment: **~ul prînzului apropiindu-se, boierii începură a veni** (NEGR.): **i-a venit şi lui ~ul şi s'a însurat ca toată lumea** (CAR.); **cînd fu la ~ul morţii, el luă copilul pe genunchi** (ISP.); **a se da de ~ul morţii**, a turba de necaz, a nu mai putea de ciudă: **din ~ în ~**, din moment în moment, dintr'un moment într'altul: **aştepta din ~ în ~ ca să meargă să îmbrace caftan de domnie** (LET.); **într'o mică de ~**, *Bucov.*, **într'o nimică de ~**, într'o clipă: **tot oraşul, într'o mică de ~, cenuşă s'au făcut** (LET.); **într'o nimică de ~ au fost toate gata** (SB.); *Mold.* **pe mică pe ~, pe nimică pe ~**, în fiecare clipă: **doar nu-s un poponeţ, să m'aprind şi să mă sting pe mică pe ~** (ALECS.); **pe nimică pe ~ beam cîte un cofăiel întreg de apă** (CRG.); **~ bun, ~ rău**, moment norocos, nenorocos, hărăzit de soartă; **a se naşte într'un ~ bun (într'un ~ rău)**, a se naşte cu noroc (fără noroc): **să fie într'un ~ bun!** urare obicinuită la anumite evenimente fericite ¶ ③ Ⓟ **Ceas-rău, ceasul (cel rău**, una din numeroasele numiri populare ale epilepsiei: **a trimis într'amurg la baba Stana, să-i descînte de ~ rău** (JIP.) ¶ ④ Ceasornic: **un ~ de aur** ¶ ⑤ *pl.* Rugăciuni din ceaslov rostite la diferite ceasuri ale zilei: **care preot nu-şi va citi ~urile şi va face liturghie, acela are păcat** (PRV.-MB.) [vsl. č a s ŭ].

CEAS[2]! *interj.* Se strigă vacilor cînd nu stau liniştite la muls.

○**CEASCUŢ** ☛ **CESCUŢ.**

CEASLOV (*pl.*-oave) *sn.* Carte bisericească care cuprinde rugăciunile pentru diferitele ceasuri ale zilei: **ne sfătuia cu duhul blîndeţei să ne ţinem de ~ şi psaltire** (CRG.) [vsl. č a s l o v ŭ].

CEASORNIC(*pl.*-ice *sn.* ① Maşină, aparat care arată ceasurile (▪ 1026, 1027): **~ de aur; ~ de buzunar; ~ de perete; au tocmit într'însul ~ul ce bătea de se auzea peste tot tîrgul** (LET.) ¶ ② **~ de nisip**, mic instrument sau vas de sticlă umplut cu nisip fin care se scurge printr'o găurice într'un timp anumit, totdeauna acelaşi (▪ 1028); **~ de apă** (*sau* **cu apă**, mic instrument care arată ceasul prin scurgerea unei anumite cantităţi de apă, clepsidră

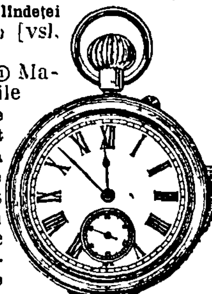
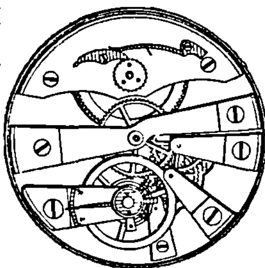
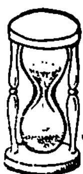

Fig. 1026. Ceasornic.

(▣ 1029) ¶ ③ (F) Ceasornicul casei, un sunet sau un pocnet care i se pare poporului că-l aude venind din perete pe locul unde sînt atîrnate icoanele ¶ ④ Un danț popular ¶ ⑤ ♣ Plantă acățătoare, originară din America de Sud, cu flori mirositoare, mari și frumoase, de coloare albă-rozee sau albăstruie; numită și „floarea-suferinței" pentru că imită o coroană de spini; staminele au forma unor ciocănele, iar stigmatele, a unor cuie *(Passiflora coerulea)* (▣ 1030) [vsl. *časovŭnikŭ].

Fig. 1027. Ceasornic (mecanism).

Fig. 1028. Ceasornic de nisip.

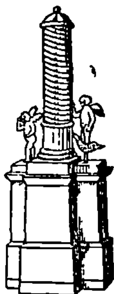

Fig. 1029. Cesornic de apă.

Fig. 1030. Ceasornic.

CEASORNICAR *sm.*, **CEASORNICĂREASĂ** *pl.* -ese) *sf.* ⊕ Cel ce face, repară sau vinde ceasornice.

CEASORNICĂRIE *sf.* ① ⊕ Atelierul, prăvălia sau meseria ceasornicarului (▣ 1031): Geneva trăește în mare parte din ~ (I.-GH.) ¶ ② Marfa ceasornicarului.

‡ **CEASOSLOV** = CEASLOV.

Fig. 1031. Ceasornicărie.

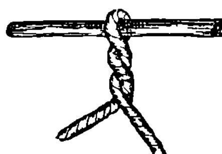
CEAȘCĂ (*pl.* cești) *sf.* ① Mic vas de porțelan, de faianță, etc., cu toartă, pentru băut cafea, ceaiu, etc. (▣ 1032) ¶ ② Conținutul unei cești: a bea o ~ de cafea [rus.].

Fig. 1032. Ceașcă.

‡ **CEAȘNIC** *sm.* = PAHARNIC [vsl.].

CEATĂ (*pl.* cete) *sf.* ① Un număr oare-care de oameni strînși la un loc și urmărind același scop: o ~ de haiduci; cete, cete, în grupuri: oamenii umblau cete cete prin cetate, ca în zi de sărbătoare (ISP.) ¶ ② *Pr. ext.* Cetele cerești, de îngeri, îngerii: Cu sfînta armonie a cetelor de îngeri (ALECS.) ¶ ③ Haită (*vorb.* de animale): o ~ de lupi [vsl. četa].

CEATLĂU[1], **CETLĂU** (*pl.*-lae, -lăe) *sn.* ① Băț, bucată de lemn peste care se pune o sfoară sau o frînghie care apoi se răsucește spre a struni, a strînge sau a stoarce ceva (▪ 1033 ¶ ② Prăjină de care se leagă un al doilea cal (la un car): Miu s'a aruncat pe calul din cetlău (DLVR.) ¶ ③ Funie cu care se strunește proțapul de sanie [ung. csatló].

Fig. 1033. Ceatlău.

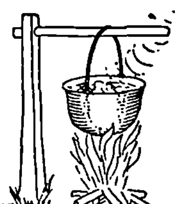
‡ **CEATLĂU**[2] *sm.* = ZĂGAN: Rîmlenilor le place a se rade și în chipul ~lui acoper căruntețele sale (M.-COST.) [comp. CEAHLĂU].

CEAȚ-PAȚ *adv.* Bine-rău, așa și așa: din cîte am citit și eu ~, pînă am căruntit (ISP.) [tc.].

CEAȚĂ (*pl.* ceți *sf.* ① Văl întunecos, perdea pe ochi ce întunecă vederea: ochii îi erau acoperiți de-o ~ (VLAH.) ¶ ② Aburi deși ca un fum gros ce se formează de asupra pămîntului, iarna, și prin cari abia se zărește: e tristă și urîtă iarna la țară... cînd norii sau ceața întunecă cerul (ODOB.); (F): s'a înnecat în ceața depărtării (DLVR.) [lat. vulg. caecia < caecius „orb"].

CEAUCĂ (*pl.* ceuci) *sf.* *Băn.* = CĂUCĂ.

CEAUN. CEAON (*pl.*-ne) *sn.* ① Cazan de tuciu în care se fierbe mămăliga, laptele, etc. (▪ 1034: o rădăcină cioturoasă pîlpîia pe foc sub ~ (ID.-ZAMF.): slănina răbufni de niște străchini și ceaoane pe care le sparse (DLVR.); F: negru ca fundul ~ului, negru ca cărbunele ¶ ② Conținutul unui ceaun: bea un ~, două de apă rece (I.-GH.) ¶ ③ △ Cumpăna orizontală a zidarului [tc. čuyen].

Fig. 1034. Ceaun.

CEAUNAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* CEAUN: ~ul îl poartă cu ei cosașii și cărăușii (ȘEZ.).

CEAUȘ *sm.* ① ‡ Curier, ștafetă (la Turci: îndată au și trimis un ~ ca să-i rădice de la conacul lor (LET.) ¶ ② ‡ Ușier la curtea domnească care mergea înaintea Domnului purtînd un baston cu clopoței de argint (▪ 1035 ¶ ③ ‡ Vătaf de surugii: opt cai cu doi surugii, precedați de un ~ călare (I.-GH.) ¶ ④ ✕ Grad militar, corespunzător actualului „căprar": un ~ de dorobanți venea înainte... și învîrtea peste cap ștreangul (CAR.) ¶ ⑤ Slujitor la poliție, la o închisoare, aprod care aduce pe vinovați înaintea justiției: un ~ îi aduce înainte doi împricinați să-i judece (I.-GH.) ¶ ⑥ Slugă la o sinagogă ¶ ⑥ Un danț popular [tc.].

Fig. 1035. Ceauș.

Fig. 1036. Ceauș-bași.

‡ **CEAUȘ-BAȘA**, CEAUȘ-BAȘ-AGA *sm.* Căpetenia ceaușilor, vătaful de aprozi ai divanului (▪ 1036.

CEBARE *sf.* ♣ Plantă ierboasă, cu flori la început verzi, mai tîrziu roșietice, întrebuințată uneori în salată *(Poterium sanguisorba)* (▣ 1037 [ung. csába-ir.

CEBUC = CIUBUC.

*__CEC__ *pl.* cecuri *sn.* Ordin de plată dat unui bancher de către un particular, în folosul altei persoane, din banii ce-i are depozitați [engl. check].

CECĂU = CEACĂU.

○**CECHIE** *sf.* Prăjină cu un cîrlig în vîrf, de care se servesc luntrașii [srb. čaklja, ung. csáklya].

Fig. 1037. Cebare.

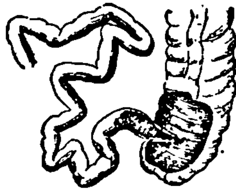
CECMEGEA, CICMIGEA *sf.* Cutia tejghelii, lădiță unde negustorul depune banii încasați peste zi din vînzare: bandiții căutau a sparge cicmigeaua cu bani (I.-GH.) [tc.].

*__CECUM__ *sbst.* Partea intestinului gros care

urmează după intestinul subțire (▣ 1038) [lat.].

CEDA (-dez) 1. *vb. tr.* ① A lăsa altuia: îți cedez locul.

2. *vb. intr.* ① A se supune, a nu se mai împotrivi ¶ ② A se lăsa, a se îndoi, a se încovoia subt o greutate, gata să se rupă: împingînd cu putere, ușa începu să cedeze ¶ ③ A fi sau a se recunoaște mai pe jos [fr.].

Fig. 1038. Cecum.

***CEDENT** *sm.* Cel ce cedează (o poliță, etc. [fr.].

***CEDRU**, ‡ CHEDRU *sm.* ① Arbore mare și frumos, totdeauna verde, din fam. coniferelor; trunchiul lui poate ajunge la o circonferență de 12—13 metri; crește în Asia mică, în insula Cipru și pe munții Atlas *(Cedrus Libani)* (▣ 1039, 1040) ¶ ② Lemnul acestui arbore [fr.].

Fig. 1039. Cedru.

Fig. 1040. Cedru (fructul).

***CEFALALGIE** *sf.* Durere de cap [fr.].

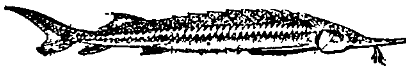
***CEFALIC** *adj.* De cap, privitor la cap [fr.].

***CEFALOPODE** *sf. pl.* Clasă de moluște prevăzute cu tentacule sau brațe cu ajutorul cărora duc alimentele la gură (d. e. caracatița) [fr.].

***CEFALO-RACHIDIAN** *adj.* Lichid ~, lichid care înconjură creerul și măduva spinării [fr.].

***CEFEU** *sm.* ☆ Constelație, numită de popor „Coasa" (☛ COASĂ ⑥) [fr.].

CEGĂ, CIGĂ (*pl.*-gi) *sf.* ① Pește cu capul prelungit printr'un sgîrciu lunguieț, cu solzi țepoși pe partea dorsală, care trăește în marea Neagră, de

Fig. 1041. Cegă.

unde trece în apele Dunării: poate ajunge pînă la 1 m. lungime *(Acipenser ruthenus)* (▣ 1041) ¶ ② *F*: ~ și păstrugă, tot felul de fleacuri [srb. č i g a].

***CEGESIMAL** *adj.* Se zice despre sistemul care are drept unități fundamentale centimetrul, gramul și secunda [fr.].

CEH 1. *adj.* Din Boemia, care locuește sau s'a născut în Boemia: limba ~ă.

2. *sm.*, CEHĂ (*pl.*-he) *sf.* Locuitor din Boemia [sl.].

CEHĂI, CIHĂI (-ăesc) 1. *vb. tr. Mold. Bucov.* A stărui cu vorba pe lîngă cineva, a supăra din pricina stăruințelor: au început a mă tot ruga și a mă cehăi ca să-i dau și lui să mănînce (SB.); tot cihăia mama pe tata să mă mai dee undeva la școală (CRG.).

2. *vb. intr.* ‡ A lătra.

***CEHOSLOVAC** 1. *adj.* Din Cehoslovacia.

2. *sm.* Locuitor sau originar din Cehoslovacia.

‡ **CEHUI** -uesc) *vb. intr.* A lătra, a schieuna (CANT.) [comp. CEHĂI].

CEIR ☛ CEAIR.

CEL 1. *adj.* și *pron. dem.* (*f.* cea: —*pl. m.* cei, *f.* cele; *gen.-dat. sg. m.* celui, *f.* celei; — *pl. m. f.* celor) Acel: culcă-te pe cea ureche; bate prundurile după scăldat în loc să pască cei cîrlani (CRG.); vă dau vouă cheile, nu cumva să le pierd în cea cale lungă (RET.); cel ce, acela care; toate cele, ori-ce lucru (de nimic): încă n'am văzut așa femeie să plîngă de toate cele (CRG.).

2. *art. def. proclitic* întrebuințat: *a)* dinaintea adjectivelor: zeii cei buni, ca și cei nebuni, cei răi ca și cei nerăi, toți fierbeau într'o oală (ISP.); *b)* dinaintea numeralelor: cei patru, cel dintîiu; *c)* dinaintea unei *prep.*: cel de aur, cel din urmă [lat. e c c i l l u m].

CELA 1. *adj.* și *pron. dem.* (*f.* ceea; *pl. m.* ceia; *f.* celea; —*gen. dat.-sg. m.* celuia, *f.* celeia; *pl. m. f* celora) ① Acela: tu ai dreptate, cela aiurează (ISP.); cela ce, acela care; *abs.* ceea ce, lucrul care ¶ ② Celălalt: se întorceau pe ceea parte în țipetele mele (CRG.); ceea săptămînă, săptămîna trecută; ceea lume, lumea cealaltă.

2 *art. def.* ‡ Întrebuințat dinaintea adjectivului însoțit de articol: omul cela bunul [c e l].

CELĂLALT *adj.* și *pron. dem.* (*f.* cealaltă; *pl. m.* ceilalți, *f.* celelalte; — *gen.-dat. sg. m.* celuilalt, *f.* celeilalte; *pl. m.* celorlalți, *f.* celorlalte). Altul din doi, alții din două grupuri [c e l + a l a l t].

○**CELAN**, -ANCĂ *adj. Trans.* = CELĂU: Țiganca hamișă și celancă (RET.) [ung. c s e l].

CELAR (*pl.*-re) *sn.* ① ‡ Odaie ¶ ② Cămară în odăile țărănești, unde se păstrează deosebite lucruri de mîncare și unele unelte: ~ul ce avea lîngă coliba ei (ISP.) ¶ ③ Despărțitura din stînă unde se păstrează brînzeturile și diferite vase (▣ 1042) [lat. c e l l a r i u m].

Fig. 1042. Celar.

CELĂREL (*pl.*-ele), CELĂRAȘ (*pl.*-șe) *sn. dim.* CELAR.

○**CELĂU** *adj.* și *sm. Tr.-Carp.* Înșelător: tu blăstemate, urgie și celăule, îi zise calul (TICH.) [ung. c s a l ó].

CEL-DE-SUS *sm.* Dumnezeu: numa ~ știe cînd m'oiu întoarce (CAR.); s'a milostivit ~ cu ei (VLAH.).

CELEBIU, CILIBIU 1. *adj.* Distins, elegant, nobil: sînt supțiri, pentru aceea le zic gentilomi, cum zic Grecii, celebii (LET.); Cu fes negru, narangiu, C'așa-i lucru cilibiu (MAR.).

2. CELEBI, CILIBI *sm.* Domn (titlu dat de Turci Grecilor din clasa mai bună): Cilibi Andronache (FIL.) [tc. č e l e b i].

***CELEBRA** (-brez) *vb. tr.* ① A lăuda cu mare pompă, a înălța, a slăvi ¶ ② A sărbători: cununia se celebră la amiazi la biserica enoriei (I.-GH.) ¶ ③ A sluji, a oficia: ~ liturghia [fr.].

***CELEBRAȚIUNE** *sf.* Faptul de celebra: slăvire, sărbătorire [fr.].

***CELEBRITATE** *sf.* ① Renume mare, faimă, reputațiune strălucită ¶ ② Persoană celebră, foarte vestită, cu renume mare [fr.].

***CELEBRU** *adj.* Vestit, faimos, renumit, cu reputațiune mare [fr.].

† **CELEDNIC**, CELEADNIC *sm. Bucov.* Slugă: l-au băgat celeadnic la un croitor (GRIG.) [rus.].

○**CELED** *sm. Trans. Oaș.* Copil: Atîția celezi să 'mbrac (RET.) [ung. c s e l é d].

***CELENTERATE** *sf. pl.* Despărțire a regnului animal care cuprinde bureții, coralii, meduzele, etc.; cele mai multe trăesc în mare [fr.].

○**CELER** = ȚELINĂ.

***CELESTIN** *sm.* Călugăr din ordinul instituit de papa Celestin al V-lea (▣ 1043) [fr.].

***CELIBAT** *sbst.* Starea unei persoane necăsătorite [fr.].

***CELIBATAR** *sm.* Persoană necăsătorită, holteiu, becher [fr.].

CELPAR *sm.* Varietate de crab, numit și „cialpar", „cialpara" sau „crab-de-nisip" *(Portunus holsatus)*.

CEL-PERIT ☛ PERIT.

○**CELȘAG** (*pl.*-aguri) *sn. Trans. Bucov. Maram.* Înșelăciune, înșelătorie [ung. c s a l s á g].

Fig. 1043. Celestin.

***CELTIC** *adj.* Al Celților, privitor la Celți: literatura ~ă; limbi ~e [fr.].

○**CELUI** (-uesc) *vb. tr. Tr.-Carp.* A înșela [ung. c s a l n i].

○**CELUITOR(IU)**, CELUITOARE *adj.* și *sm. f. Tr.-Carp.* Înșelător [c e l u i].

***CELULĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Chilie (de călugăr) ¶ ② Odăiță în care e ținut cineva arestat fără alți tovarăși de închisoare ¶ ③ Chilioară, fie-care din găurile sau despărțiturile cele mici ale fagurului

(▣ 1044) ¶ ④ ⚘ ♣ Masă de materie vie sau protoplasmă individualizată printr'un miez sau sîmbure; toate animalele, toate vegetalele sînt formate din una sau mai multe celule, mai adesea invizibile ochiului liber și de o formă variabilă (▣ 1045, 1046) [fr.].

Fig. 1044. Celule de fagui.

***CELULAR** *adj.* ① Cu celule, compus din celule: **materie ~ă**; **țesătură ~ă**, un fel de țesătură care înfășoară și separă toate organele animalelor și vegetalelor pînă la cele mai mici elemente ale lor ¶ ② **Sistem ~, închisoare ~ă**, închisoare în care fiecare individ e ținut într'o celulă separată [fr.].

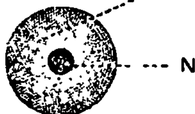

Fig. 1045. Celulă. N. Nucleu.—P. Protoplasmă.

Fig. 1046. Celulele unui vegetal.

***CELULOID** *sbst.* Materie solidă, ușor inflamabilă, cu înfățișarea cornului, alcătuită dintr'un amestec de fulmicoton, piroxilină, camfor și alcool, din care se fabrică diferite obiecte, imitînd mărgeanul, bagaua, sideful, etc. [fr.].

***CELULOZĂ** (*pl.*-**ze**) *sf.* Substanța care formează învelișul caracteristic al celulelor vegetale: măduva de soc, bumbacul, hîrtia de filtrat sînt formate din celuloză aproape pură [fr.].

○**CELUȘAG** = **CELȘAG**.

CEMUR = **CEAMUR**.

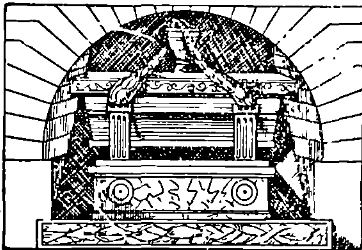
CENAC ☛ **CEANAC**.

***CENACLU** (*pl.*-**luri, -le**) *sn.* ① Adunare, societate de literați, de artiști sau de persoane care profesează aceleași idei ¶ ② Localul unde se adună aceste persoane: **am fost și i-am văzut în ~l lor** (VLAH.) [fr.].

CENGHENEA *sm.* Țigan (din Turcia): **te învăț eu pe tine, ~ turcească** (CAR.) [tc.].

***CENOBIT** *sm.* ⛪ Călugăr care trăește la un loc cu alții, spre deosebire de anacoreți sau pustnici, cari trăesc singuri [fr.].

***CENOTAF** (*pl.*-**tafuri**) *sn.* Mormînt ridicat în cinstea unui mort, dar al cărui corp nu se odihnește acolo (▪ 1047): **pe la mijlocul acestui loc se află un ~** (BOL.) [fr.].

Fig. 1047. Cenotaf.

***CENS** (*pl.*-**suri**) *sn.* ① ⚠ Numărătoarea, recensămîntul cetățenilor care se făcea odinioară la Roma la fie-care cinci ani, odată cu prețuirea averilor lor ¶ ② ⚖ Sumă pe care deținătorii unor pămînturi o plăteau seniorilor ¶ ③ ⚙ Minimum de impozit care trebue plătit în anumite țări spre a putea fi alegător sau ales [lat.].

***CENSITAR** *sm.* ⚙ Cel care are censul spre a putea fi alegător sau ales [fr.].

***CENSOR** *sm.* ① ⚠ Numele a doi magistrați romani cari făceau recensămîntul persoanelor și averilor, supraveghiau moravurile și numeau pe senatori ¶ ② Cel ce critică purtarea altora: **întorcîndu-se... înfuriat către neîmblînzitul său ~, se răsti la dînsul** (ODOB.) ¶ ③ Funcționar însărcinat să cerceteze piesele de teatru înainte de reprezentarea lor, articolele și informațiunile din ziare, diferite scrieri, desenurile ce urmează a fi publicate, etc.: **foarfecele ~ului au venit și i-au tăiat firul vieții** (I.-GH.) ¶ ④ Cel ce supraveghiază buna ordine la Cameră sau la Senat ¶ ⑤ ⚖ Cel ce verifică socotelile casierului unei societăți, unei bănci, etc. [fr.].

***CENSURA** (-**rez** *vb. tr.* ① A critica, a mustra ¶ ② ✒ A cerceta o scriere, un ziar, etc. și a șterge ceea ce nu place guvernului sau poate fi vătămător Statului, bunei ordine sau moravurilor [fr.].

***CENSURĂ** (*pl.*-**uri**) *sf.* ① ⚠ Demnitatea, funcțiunea censorului la Romani ¶ ② ⛪ Condamnarea unei scrieri de către autoritatea bisericească ¶ ③ Mustrare, dojană adresată unuia din membri de către o societate, de o adunare legislativă, etc ¶ ④ Critică: **pe lîngă această ~ a relelor, el da mărețe și sănătoase învățături** (ODOB.) ¶ ⑤ ✒ Cercetarea articolelor și informațiunilor dintr'un ziar, controlarea unei scrieri, unei piese de teatru, etc. de către censor: **foarfecile censurei țineau locul spadei lui Damocles deasupra capului fie-cărui autor** (ALECS.) ¶ ⑥ Persoanele însărcinate cu această cercetare [fr.].

***CENSURABIL** *adj.* Care poate fi censurat. ¶¶ © **NECENSURABIL** [fr.].

***CENTAUR** *sm.* ① ✵ Ființă fabuloasă, jumătate om, jumătate cal (▪ 1048): **acești centauri erau niște jivine, oameni pînă 'n brîu, și de la brîu în jos cai** (ISP.) ¶ ② ☆ Numele unei constelațiuni australe [lat.].

Fig. 1048. Centaur.

***CENTENAR** 1. *adj.* și *sm.* De o sută de ani, care are vîrsta de o sută de ani.

2. (*pl.*-**are** *sn.* Serbarea unui eveniment la fie-care o sută de ani după întîmplarea lui: **în anul 1892 s'a serbat al patrulea ~ de la descoperirea Americei** [lat.].

***CENTEZIMAL** *adj.* În raport cu o diviziune în o sută de părți egale [fr.].

***CENTI-** *pref.* Arată a o suta parte din unitate [fr.].

***CENTIAR** (*pl.*-**are**) *sn.* A o suta parte dintr'un ar, adică un metru pătrat [fr.].

***CENTIGRAD** *adj.* Împărțit în o sută de grade: **termometru ~** [fr.].

***CENTIGRAM** (*pl.*-**ame**) *sn.* A o suta parte dintr'un gram [fr.].

***CENTILITRU** *sm.* A o suta parte dintr'un litru [fr.].

***CENTIMĂ** (*pl.* -**me**) *sf.* ⊛ Mică monetă de aramă care valorează a o suta parte dintr'un franc, ban (▣ 1049, 1050) [fr.].

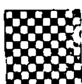

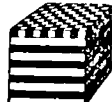
Fig. 1049. Moneda franceză de 10 centime.

Fig. 1050. Moneda franceză de 25 de centime.

***CENTIMETRU** *sm.* ① A o suta parte dintr'un metru; **~ pătrat**, $^{1}/_{10\cdot000}$ dintr'un metru pătrat (▪ 1051); **~ cub**, $^{1}/_{1000\cdot000}$ dintr'un metru cub (▣ 1052) ¶ ② Panglică de 1 m. sau de 1 m. 50, împărțită în centimetri, pe care o întrebuințează croitorii, cizmarii, etc. (▣ 1053) [fr.].

Fig. 1051. Centimetru pătrat.

Fig. 1052. Centimetru cub.

***CENTIRON** ☛ **CENTURON**.

***CENTISTER** *sm.* A o suta parte dintr'un ster [fr.].

***CENTRAL** 1. *adj.* ① Care se află în centru, la mijloc ¶ ② Principal, care cîrmuește tot, de la care pornesc toate: **administrație ~ă** ¶ ③ ⚙ **Forță ~ă**, forță care face să se miște un corp apropiindu-l sau depărtîndu-l de un punct fix.

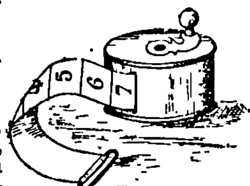

Fig. 1053. Centimetru

2. **CENTRALĂ** (*pl.*-**ale**) *sf.* Sediu principal, administrație centrală [fr.].

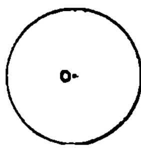
***CENTRALIZA** (-izez) *vb. tr.* A uni, a strînge în acelaşi centru, în acelaşi loc, în mîinile unei singure persoane, unui singur corp, a concentra [fr.].

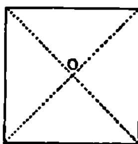
***CENTRALIZAŢIUNE**, ***CENTRALIZAŢIE**, ***CENTRALIZARE** *sf.* ① Concentrare, faptul de a centraliza ¶ ② ⚙ ~ **politică**, concentrarea întregei autorităţi, a tuturor forţelor unui Stat în mîinile guvernului [fr.].

***CENTRIFUG** *adj.* Care tinde să depărteze de centru; **forţă ~ă**, aceea care tinde să depărteze corpul de centrul mişcării [fr.].

***CENTRIPET** *adj.* Care tinde să apropie de centru: **forţă ~ă** [fr.].

***CENTRU** (*pl.*-re) *sn.* ① Punct situat la mijlocul unui cerc sau al unei sfere, egal depărtat de toate punctele circonferenţei cercului sau suprafeţei sferei (▪ 1054 ¶ ② Punctul unde se întîlnesc diagonalele unei figuri nesferice: **~ul unui pătrat** (▪ 1055 ¶ ③ Mijlocul unui spaţiu oarecare: **~l oraşului** ¶ ④ Ⓕ Locul unde se găsesc sau se fac de obiceiu anumite lucruri: **Parisul este ~l literar şi artistic al Franţei** ¶ ⑤ ⚔ **Centrul unei armate**, mijlocul unei armate aşezate în ordine de bătaie, în opoziţie cu aripile ¶ ⑥ ~ **de gravitate**, punctul de care un corp, fiind suspendat, ar sta în echilibru de toate părţile ¶ ⑦ ⚙ Partea unei adunări legislative formînd mijlocul între dreapta şi stînga [lat.].

Fig. 1054. O. Centru.

Fig. 1055. O. Centru.

***CENTUMVIR** *sm.* △ Membru al unui tribunal, în vechea Romă, alcătuit din o sută de judecători [lat.].

***CENTUMVIRAT** (*pl.*-ate) *sn.* △ Demnitatea de centumvir [lat.].

***CENTURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* Cingătoare (▪ 1056) [fr. ceinture].

***CENTURIE** *sf.* △ ① Una din cele 193 de clase în care Servius Tullius a împărţit poporul roman ¶ ② Corp de infanterie romană compus din o sută de soldaţi [lat.].

***CENTURION** *sm.* △ Ofiţer din armata romană care comanda o centurie sau a şaizecea parte dintr'o legiune (▪ 1057): **...a doua zi purced Din zori ~ii spre silhele barbare** (COŞB.) [lat.].

Fig. 1056. Centură.

Fig. 1057. Centurion.

***CENTURON**, Ⓟ **CENTIRON** (*pl.*-oane) *sn.* ⚔ Cingătoare de piele, curea de care se atîrnă sabia sau baioneta (▪ 1058, 1059): **mi-am încins centuronul cu patrontaşul peste palton** (CAR.) [fr. ceinturon].

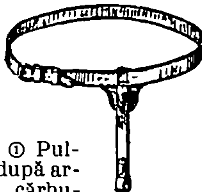

Fig. 1058. Centuron de ofiţer (vechiu).

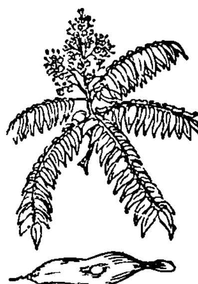

Fig. 1059. Centuron de ofiţer (modern).

CENUŞĂ *sf.* ① Pulbere ce rămîne după arderea lemnului, cărbunilor sau altor materii vegetale sau animale; **a preface în ~**, a arde, a pustii prin foc: **a lua cuiva şi cenuşa din vatră** a-i lua tot, a-l despuia de toate, a-l lăsa sărac lipit; **a vinde cuiva şi cenuşa din vatră**, a-i vinde tot ¶ ② Rămăşiţele unui mort (expresiune rămasă de la datina celor vechi de a arde cadavrele: **aici se găsesc în pămînt urne de lut pline cu ~ şi sfărmături de oase** (VLAH.); **cenuşa acestui Domn s'a înmormîntat în sfînta mănăstire Putna** (ISP.) [lat. *cinusia].

○**CENUŞAR**¹ *sm.* = **CENUŞOTCĂ**: **~ul nici în numărul oamenilor nici a putregaiurilor nu să poate socoti** (ŢICH.) [cenuşă].

CENUŞAR², ○**CENUŞER**¹ (*pl.*-re) *sn.* ① Partea dintr'o maşină de încălzit, dintr'o locomotivă, etc., unde cade cenuşa ¶ ② Farfurioară, vas mic în care se leapădă cenuşa şi mucurile de ţigări, scrumieră ¶ ③ *Olten.* Pînză groasă de cînepă în care se pune cenuşa pentru făcut leşie ¶ ④ *Olten.* Cadă mare îngropată în pămînt şi în care se pune var nestins de se topeşte şi se face lapte de var; în această cadă se lasă cîtva timp pieile ce trebuesc argăsite.

CENUŞER² *sm.* ① *Mold.* F Copist (prost): **cenuşerii de la giudecătorie o rîs de mine cu hohot** (ALECS.) ¶ ② ♣ Arbore, originar din China, cu flori mici galbene-verzui, cu miros neplăcut; numit şi „arbore-puturos" (*Ailanthus glandilosa*) (▪ 1060) [cenuşă].

Fig. 1060. Cenuşer.

CENUŞEREASĂ (*pl.*-ese *sf.* Eroină din basme care-şi ascunde frumuseţea şi celelalte calităţi sufleteşti sub o înfăţişare respingătoare şi prefăcîndu-se neroadă [cenuşar¹].

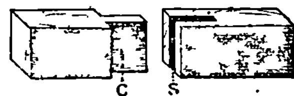
○**CENUŞERNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Mold. Trans.* ① Scrumieră: **puse lemnuşul de chibrit în cenuşerniţa ce sta pe pat lîngă el** (SLV.) ¶ ② = **CENUŞEREASĂ** [cenuşar³].

CENUŞIU 1. *adj.* De coloarea cenuşii. 2. **CENUŞIE** *sf.* ♣ = **FIRICICĂ**.

CENUŞOS *adj.* Plin de cenuşă, acoperit de cenuşă.

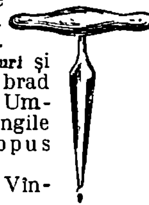
○**CENUŞOTCĂ** *sm. Trans.* Om căruia-i place să stea mereu la foc şi să-şi petreacă zilele în cenuşa de la vatra focului; *pr. ext.* leneş, trîndav, căruia nu-i place să iasă din casă: **el avea numele de Petru Cenuşotca: ast nume i l-o dat tată-său pentru că tot în gura cuptorului a şezut** (FR.-CDR.).

CEP (*pl.*-puri) *sn.* ① ♣ Butuc de viţă cu unul sau mai multe noduri rămase de la tăiatul ramurilor, şi care se pune în pămînt ca să prindă rădăcină ¶ ② Dopuleţ cu care se astupă gaura unui butoiu, prin care se toarnă sau se scoate lichidul: **trase ~urile la cîteva buţi deodată şi pe toate le înghiţea** (ISP.) ¶ ③ Gaura în care se bagă cepul; **a da ~ unui butoiu**, a începe să scoată lichidul dintr'un vas ¶ ④ (*pl.*-puri *sn.* şi **cepi** *sm.*) Cuişor de lemn cu care se împreună obezile unei roţi ¶ ⑤ Capătul unei bucăţi de lemn sau de metal tăiat ast-fel ca să se potrivească într'o scobitură (numită „şliţ", „ţinc", etc.) făcută în altă bucată, cu care trebue împreunată (▪ 1061) ¶ ⑥ Fie-care din cele două capete ale fusului de lemn la moară ¶ ⑦ *Mold. Bucov. Olten.* (*pl.*-puri şi **cepi**) Crenguţă de brad sau de molift ¶ ⑧ Umflătură, nod la crengile de brad [lat. cippus + sl. čepŭ].

Fig. 1061. C. Cep.—S. Şliţ, ţinc.

CEPAR¹ *sm.* Vînzător de ceapă.

CEPAR² (*pl.*-are) *sn. Mold.* Burghiu cu care se fac cepuri la buţi (▪ 1062).

Fig. 1062. Cepar.

‡**CEPĂRIE** *sf.*, **CEPĂRIT** *sbst.* ‡ Dare ce se plătea pe buţile de vin [cep].

CEPAŞ (*pl.*-aşe) *sn. Olten. Băn.* Urma, văgaşul roţii [cep].

CEPCHEN (*pl.*-ne) *sn.* Ⓣ ‡ ① Haină scurtă cu mînecile despicate, purtată odinioară de boieri (▪ 1063): **alţii cu cîte un ~ verde îmblănit numai cu samur** (ISP.) ¶ ② Pieptar ţărănesc îmblănit [tc.].

Fig. 1063. Cp. Cepchen.

○**CEPELEAG** *adj.* și *adv.*, *Mold. Trans.* ȘEPELEAV (CANT.) Peltic: ori se nasc cu gura strîmbă. ori muţi, ori cepelegi (SB.); rîdea tare. vorbea pripit și cepeleag (VLAH.) [rus. šepeljavij].

CEPOIU (*pl.*-oaie *sn.* ♣ *augm.* Ceapă mare.

○**CEPRAG** *pl.*-age, CEPREAG (*pl.*-eaguri) *sn. Mold.* = CEAPRAZ [rut.].

○**CEPURAR** (*pl.*-re) *sn. Trans.* (RET.) Sfredel de făcut cepuri.

CEPUROS *adj.* Cu cepuri multe, noduros (*vorb.* de brad) (ȘEZ.) (DENS.).

CEPUȘOARĂ (*pl.*-re), CEPUȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ♣ *dim.* CEAPĂ.

CER[1] *sm.* ♣ Copac mare și frumos, o varietate de stejar, cu coaja mai groasă decît a gorunului și tufei; formează întinse păduri sau dumbrăvi și e cultivat uneori ca plantă decorativă *(Quercus cerris)* [lat. cerrus].

CER[2] (*pl.*-ruri, † CERIU (*pl.*-riuri *sn.* ① ☆ Spațiul mărginit de orizont deasupra capetelor noastre pe care-l zărim ca o boltă albastră: Dumnezeu a făcut ~ul și pămîntul: departe cît ~ul de pămînt, *a)* foarte depărtat, *b)* Ⓕ foarte deosebit, cu totul nepotrivit: cu cît ceriul de pămînt, cu atîta de hirea tătîne-său departe (LET.); sub ~, pe pămînt; sub ~ul liber, afară, fără a fi la adăpostul unui acoperiș; Ⓘ: a cădea *sau* a pica) ~ul pe cineva, a simți o supărare, o neliniște, o frică grozavă; a pica din ~, *a)* a sosi pe neașteptate și la momentul oportun, *b)* a fi, a se arăta cu totul străin de cele ce se petrec în jurul lui; doară nu s'o face gaură în ~, n'are să se întîmple lucru mare, n'are să fie cine știe ce pagubă; a se ruga cu ~ul, cu pămîntul, a se ruga, din tot sufletul, a stărui din toate puterile pe lîngă cineva; a făgădui ~ul și pămîntul, a făgădui marea cu sarea; cu o falcă în ~ și cu alta în pămînt, cu o iuțeală, cu o furie nebună (ca balaurii din povești; a se uita în ~ și în pămînt (CIAUȘ.), a nu mai ști ce să facă, încotro să mai apuce ¶ ② Văzduh: pasările ~ului, pasările sburătoare, care sboară prin aer; în slava ~ului, în văzduh ¶ ③ Ⓕ A ridica pînă la ~ *sau* în slava ~ului, a slăvi peste măsură ¶ ④ ☆ În astronomia celor vechi, diferitele sfere cristaline pe care și le imaginau că ar exista, pentru a explica mișcările aparente ale astrelor; *de aci*, Ⓕ: a fi, a se crede în al șaptelea ~, a nu mai putea de bucurie; visul... m'a rădicat în al nouăsprezecelea ~ (ALECS.) ¶ ⑤ ☆ Totalitatea stelelor ce se văd pe bolta cerească ¶ ⑥ Aer, atmosferă: ~ul e senin, e acoperit de nori: Ⓕ ~ul politic ...era încărcat cu nori negri și groși (I.-GH.) ¶ ⑦ Climă, aspectul particular al cerului în cutare sau cutare țară: a trăit sub frumosul ~ al Italiei; *de aci*, *pr. ext.* țară: se cred genii... îndată ce găsesc un adăpost sub ~ul României (I.-GH.) ¶ ⑧ Ⓕ Lăcașul celor fericiți: împărăția ~urilor; binecuvîntează din înaltul ~urilor stindardele noastre (VLAH.) ¶ ⑨ Dumnezeu, Providența, puterile cerești: Astfel înțelege ~ul lacrima, limba durerii (VLAH.) ¶ ⑩ Partea unui tablou care reprezintă cerul ¶ ⑪ *Trans.* Baldachin întrebuințat la procesiuni: în urmă vin preoții... sub ceriu (PĂC.) ¶ ♣ ~ul gurii, peretele superior al gurii, despărțitura între gură și nas (☛ GURĂ) [lat. caelum].

*__CERAMICĂ__ *sf.* ① Arta de a fabrica oale și alte vase din lut ars: ceramica greacă; ceramica română (☛ TAB. XIV) ¶ ② Cunoașterea științifică a acestor vase, din punctul de vedere arheologic [fr.].

*__CERAMIST__ *sm.* ⊕ Cel ce fabrică obiecte de ceramică [fr.].

○**CERAȘĂ** = CIREAȘĂ.

*__CERAT__[1] *sbst.* Medicament compus din ceară albă, untdelemn și apă și care se aplica odinioară pe răni [fr.].

*__CERAT__[2] *adj.* Tabele ~e, tăblițe, scîndurele acoperite cu un strat de ceară, de care se serveau Romanii pentru a nota diferite însemnări, pentru a scrie scrisori, etc. (☐ 1064) [lat.].

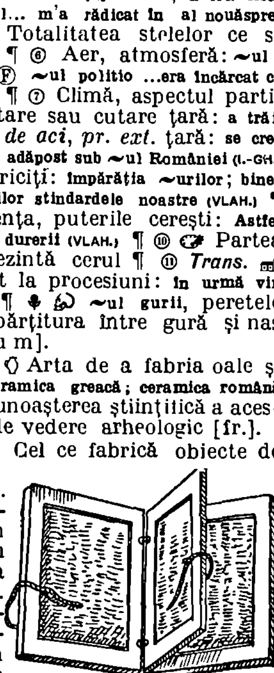

Fig. 1064. Tabele cerate.

CERĂTOR 1 *adj. verb.* CERE. Care cere. 2 *sm.* ① Cel ce cere ¶ ② Cerșetor (PAMF.).

CERB *sm.* ① Animal sălbatic. din ord. rumegătoarelor, care aleargă foarte iute, și al cărui cap e împodobit cu coarne lungi și ramificate ca niște crengi, care cad și se reînnoesc pe tot anul *(Cervus elaphus)* (☐ 1065): un ~ speriat trece 'n goană pe dinaintea noastră (VLAH.) ¶ ② *Trans.* = TURCĂ ¶ ③ ♣ LIMBA-CERBULUI NĂVALNIC: SPINUL-CERBULUI VERIGAR[1] [lat. cervus].

Fig. 1065. Cerb.

Fig. 1066. Cerbărie.

CERBĂRIE *sf.* Crescătorie de cerbi (☐ 1066).

○**CERBAȘ** *sm. Trans.* Cel ce umblă cu cerbul, cu turca (la Crăciun) (DENS.).

*__CERBER__ *sm.* ① Cîine cu trei capete care, după mitologie, păzea intrarea infernului (☐ 1067: acel cîine, ce se numea ~, speria cu lătrătura sa... sufletele morților care erau în iad (ISP.) ¶ ② Ⓕ Portar brutal, paznic strașnic și neînduplecat [fr.].

Fig. 1067. Cerber.

CERBICE *sf.* ① Ceafă, grumaz: îl apucă pe la spate, dîndu-i cu sete pumni în ~ (CAR.); Ⓕ: tare de ~, îndărătnic, încăpățînat ¶ ② *Spec.* Ceafa boului sau bivolului ¶ ③ Butucul jugului, partea superioară a jugului care se sprijinește pe ceafa boilor (☛ JUG) [lat. cervicem].

CERBICIE *sf.* Îndărătnicie, încăpățînare; semeție [cerbice].

CERBICOS *adj.* ① Cu cerbicea tare, groasă ¶ ② Ⓕ Îndărătnic; dîrz, semeț.

CERBIȘOR *sm. dim.* CERB ①.

CERBOAICĂ (*pl.*-ce), CERBOAIE *sf.* = CIUTĂ: împăratul... porunci lui Ercule să-i aducă... cerboaica cea cu coarnele de aur (ISP.) [cerb].

CERBULEȚ, CERBUȘOR, CERBUȚ *sm.* *dim.* CERB ①.

CERC (*pl.*-curi) *sn.* ① Suprafață plană limitată de circonferență (☐ 1068): suprafața ~ului ¶ ② Circonferența însăși (în mod impropriu): a face ~uri ¶ ③ Legătură de lemn sau de fier în formă de cerc cu care se înțepenesc și se string doagele unei buți (☐ 1069): au făcut îndată polobocul, l-au înfundat de un capăt și l-au cercuit bine, ~ lîngă ~ (SB.); Ⓘ: nici talpa casei ~ de bute, nici moșioul om de frunte ¶ ④ Legătură de lemn sau de metal cu care se strînge bine o ladă, cu care se înțepenește un cufăr, un geamantan, etc.: are un geamantan de pînză cu ~uri de tinichea (CAR.) ¶ ⑤ Verigă de fier cu care se îmbracă capătul butucului de la roată ¶ ⑥ Scheletul de cercuri de lemn peste care se pune pînza ce alcătuește coviltirul unui car: unii încărcați cu vîrf pînă la ~ul coviltirului, alții cu căruțele goale (DLVR.) ¶ ⑦ Cerc de lemn cu care se joacă copiii (☐ 1070 ¶ ⑧ CEARCĂN:

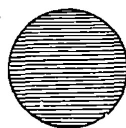

Fig. 1068. Cerc.

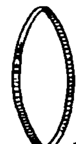

Fig. 1069. Cerc.

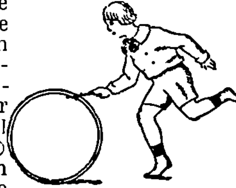

Fig. 1070. Cerc.

EXPLICAŢIUNI:

1—8. Străchini din Oltenia. — 9. Strachină din Bihor. — 10. Strachină din Transilvania. — 11—15. Străchini din Moldova. — 16—19. Străchini din Maramureş. — 20—24. Urcioare din Oltenia. — 25—34. Urcioare, căni şi vase din Transilvania. — 35. Urcior din Moldova. — 36. Cană din Maramureş.

(Desenurile sînt făcute după planşele din publicaţiunile D-lor N. Iorga, Oprescu şi Tzigara-Samurcaş).

ochii lui roșii erau înconjurați de două ~uri vinete (GN.) ¶ ⑨ Așezarea unor obiecte sau unor persoane în mod circular încît să se apropie de figura unui cerc: a așeza scaunele în ~; cîteva prietene ale cucoanei Anicuței ședeau în ~ (BR.-VN.) ¶ ⑩ Adunare de persoane strînse în jurul cuiva: ~ul de lume se făcea tot mai mare în jurul înnecatei (S.-ALD.); la o răspîntie, vede un ~ de oameni și pe cineva la mijloc care făcea gălăgie (ISP.) ¶ ⑪ Asociațiune, societate ai cărei membri se adună într'un local al lor, spre a juca, spre a discuta, spre a citi ziare, etc.: ~ politic; ~ literar; ~ militar ¶ ⑫ Localul unde se adună membrii unei astfel de societăți ¶ ⑬ Societate, mediu, clasă socială: reușiră să producă în ~urile înalte un curent defavorabil amicului Manolache (CAR.) ¶ ⑭ Ⓕ Întindere, limite, sferă: ~ul cunoștințelor noastre; să determine în mod precis ~ul acelei acțiuni (I.-GH.) ¶ ⑮ Ⓕ ~ vițios, raționament defectuos, demonstrațiune bazată pe ceea ce trebue probat, sau cînd două lucruri se explică unul prin celălalt în mod reciproc, și amîndouă rămîn astfel fără explicațiune ¶ ⑯ ● Diviziune teritorială în unele țări ¶ ⑰ ● ☆ Cercuri polare, mici cercuri ale sferei cerești sau ale sferei pămîntești depărtate cu 66°,30′ de ecuator (▪ 1071) [lat. circus].

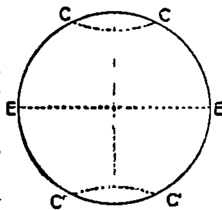

Fig. 1071. CC. Cercul polar arctic.– C'C'. Cercul polar antarctic. E. E. Ecuatorul.

CERCA (cerc) 1. *vb. tr.* ① † A căuta: sînta Duminică au întrebat-o ce cearcă? (SB.); numai o căsuță se mai vedea în capul satului la care să nu-și fi cercat norocul (RET.) ¶ ② A cerceta, a iscodi: un lipcan alerga înainte ca să cerce drumul și să deschidă calea (ODOB.) ¶ ③ A încerca, a ispiti: te-ai încumeta să-ți cerci puterile cu el? (RET.); dacă nu mă crezi, căpitane, cearcă de vezi (ALECS.) ¶ ④ A proba, a face probă, a pune la probă: ~ o haină; cercară toate femeile condurul, și la nici una nu se potrivi (ISP.); ⑤ A suferi, a îndura, a încerca: trei groaznice focuri a cercat acest oraș (NEGR.) ¶ ⑥ A-și da osteneala, a se sili: sta lîngă dînșii cercînd a-i îmbărbăta (ODOB.).
2. *vb. refl.* A încerca, a se sili: se cerca în tot felul să-i taie pofta de plecare (ISP.) [lat. circare].

Fig. 1072. Cercală.

O **CERCALĂ**¹ *sf.* (MAR.) (VIC.) = CERCARE ③.
CERCALĂ² (*pl.*-ale) *sf.* Unealtă de pescuit, numită și crîsnic de mînă (▣ 1072) [rut. čekalo].
CERCARE *sf.* ① Faptul de a cerca; încercare, probă: tată, lasă-mă și pe mine să fac o ~ (ISP.) ¶ ② Durerile facerii ¶ ③ O jirebie de tort cu care se cearcă coloarea cea roșie, la boit, ca să se vadă dacă se prinde bine ori nu (PAMF.).
CERCĂTOR 1. *adj.* Care (în)cearcă.
2. *sm.* ① ‡ Cercetaș, iscoadă ¶ ② ‡ Controlor.
CERCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Cercare, încercare, probă ¶ ② ‡ Cercetare ¶ ③ ‡ Control [cerca].
CERCEL (*pl.*-cei) *sm.* ① Verigă, toartă, sculă (de aur, de argint, etc.) de diferite forme ce poartă femeile în urechi (▣ 1073); Ⓟ: asta e ~ la ureche (PANN), e lucru ușor, de puțină însemnătate, de care nu duc grijă; *iron.* n'are urechi și umblă să-și cumpere cercei (ZNN.); cercelul a (*sau* cerceii au) căzut, dar urechile au rămas (ZNN.) (PAMF.), averea am prăpădit-o, dar nu mă las ¶ ② Carnea ce spînzură la gîtul oii, caprei, scroafei, etc. ¶ ③ *Mold.* ♣ CERCEII-BABEI = LEMN-RÎIOS ¶ ④ Scoaba care împreună cei doi carîmbi ai loitrelor (de la car) [lat. circellus].

Fig. 1073. Cercei.

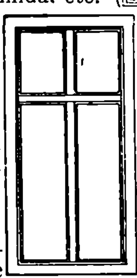
‡ **CERCELAR** *sm.* Tolbaș, coropcar [cercel].
CERCELAT *adj.* Împodobit cu cercei; Ⓕ: pădurile ciucurate de ninsoare par ~e cu flori (DLVR.).
CERCELUȘ *sm.* ① *dim.* CERCEL: ~ cu coarne, fierbe 'n fundul oalei (CRG.) (*ghicitoare despre „rac"*) ¶ ② *pl.* ♣ Frumos arbust, originar din Mexic, cu flori roșii-trandafirii, în formă de clopoței, ce atîrnă ca niște cercei (*Fuchsia coccinea*) (▣ 1074) ¶ ③ *pl.* = MĂRGĂRITĂREI ¶ ④ *pl.* = COADA-COCOȘULUI.

Fig. 1074. Cerceluşi.

CERCETA (-etez) *vb. tr.* și *intr.* ① † A se duce în casa cuiva, a vizita: Mai rar să mă cercetezi, Că prea mult mă 'ndatorezi (PANN) ¶ ② A căuta cu luare aminte în toate părțile; a iscodi: puse să cerceteze prin chilii, prin pivnițe și, neaflînd pe nimeni, crezu c'a fost amăgit (ODOB.) ¶ ③ A se uita în toate părțile cu băgare de seamă: cercetă de jur împrejur cu ochii, să nu fi văzut cineva din școală cele petrecute (CAR.) ¶ ④ A inspecta: împărăteasa se duse să cerceteze găinile și să vadă de cotețe (ISP.) ¶ ⑤ A întreba, a cere lămuriri, a se informa: aflase... de pe la alți chirigii... pe care-i cercetase despre drum (ISP.) ¶ ⑥ ⚖ A căuta, prin întrebări făcute unora și altora, să afle adevărul cu privire la o afacere judiciară, a ancheta ¶ ⑦ A căuta să descopere tainele unei științe, să afle adevărul asupra unei chestiuni științifice [lat. circitare].
CERCETARE *sf.* ① Faptul de a cerceta ¶ ② Vizită ¶ ③ Căutare cu deamănuntul ¶ ④ Inspecțiune ¶ ⑤ Întrebare, informațiune: suratele îl opreau în drum și-l zăpăceau cu cercetările (DLVR.) ¶ ⑥ ⚖ Anchetă ¶ ⑦ Căutarea unui adevăr științific, unor lămuriri de ordin moral sau intelectual.
CERCETAȘ *sm.* ① Persoană trimisă să cerceteze, să iscodească ceva ¶ ② ⚔ Soldat trimis să cerceteze, să afle ceva cu privire la armata dușmană, iscoadă, eclaireur ¶ ③ Tînăr instruit anume spre a face diferite servicii cetățenilor sau armatei în caz de războiu (▣ 1075).

Fig. 1075. Cercetaş.

CERCETĂȘESC *adj.* De cercetași.
CERCETĂȘIE *sf.* Instituția cercetașilor.
CERCETĂTOR, -TOARE *adj.* și *sm.* Care cercetează: cu ochi ~i se uita cu mare luare aminte (ISP.).
CERCEVEA (*pl.*-vele) *sf.* ① Pervaz de fereastră, de ușă, de tablou, de oglindă, etc. (▣ 1076): își pleca capul tînăr peste cercevele la umbra de sub fereastră (EMIN.) [tc.].

Fig. 1076. Cercevea.

CERCHEZ *sm.*, **CERCHEZOAICĂ** (*pl.*-oaice) *sf.* ● Locuitor din partea apusană a Caucaziei (▪ 1077) [tc.].

Fig. 1077. Cerchez.

CERCHEZESC *adj.* De Cerchez(i), al Cerchezilor.
***CERCOPITEC** *sm.* Familie de maimuțe cu coada lungă, care trăesc în Africa (▪ 1078) [fr.].

Fig. 1078. Cercopitec.

CERCOVI ☛ CIRCOVI.
CERCUI (-uesc) *vb. tr.* ① A pune cercuri la o butie, a lega, a strînge cu cercuri (o ladă, etc.): au făcut... polobocul, l-au înfundat... și l-au cercuit bine (SB.) ¶ ② A îmbrăca cu un cerc capătul butucului de la

roată ¶ ③ ~ vița, a tăia și lega vița de araci, primăvara, după ce s'a desgropat: muncesc via, o cercuesc, o sap.... dar fără spor, că nu rodește (R.-COD.) ¶ ④ A înconjura, a face roată în jurul cuiva: pe împăratul îl cercuiră cu mîngîieri și desmierdări (DLVR.).

CERCUITOR *sm. Trans.* Cel ce face sau vinde cercuri de buți, cel ce c e r c u e ș t e vasele.

CERCUIT *sbst.* Faptul de a c e r c u i.

CERCULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* CERC.

CERCURIU *adj.* (Cu coarnele) în formă de c e r c: cu coarne cercurii; capră cercurie.

CERCUȘOR (*pl.*-șoare) *sn. dim.* CERC.

CERDAC ☛ CEARDAC.

CERDĂCEL (*pl.*-cele, CERDĂCUȚ (*pl.*-uțe) *sn. dim.* CEARDAC: la toată casa în cetate cîte un cerdăcuț de acea materie de marmure se află (CANT.).

CERE (cer) 1. *vb. tr.* ① A exprima cuiva dorința de a i se da, de a i se acorda, de a i se îngădui ceva: cere și ți se va da; ~ dreptate; ~ un sfat; Ⓟ: de unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere; ~ voie; ~ iertare; ~ cuvîntul ¶ ② A arăta prețul cît voește să capete. să i se dea pe un lucru: cît ceri pe mîrțoaga asta? ¶ ③ A se ruga să i se dea de pomană, a cerși: ~ de pomană; Ⓟ: cine cere nu piere, dar nici nume bun nu are ¶ ④ A se adresa cuiva spre a lua în căsătorie: ~ o fată de la părinți, ~ de nevastă ¶ ⑤ A dori, a pofti; Ⓟ: ochii văd, inima cere; ☛ ACRU ¶ ⑥ A căuta ca un lucru de trebuință: grînele au început să se ceară ¶ ⑦ A avea nevoie, a fi de lipsă: boii cer multă îngrijire.

2. *vb. refl* ① A se ruga să i se dea voie să facă ceva: g 'năreasa se ceru... să o lase și pe dînsa să se ducă la preumblare (ISP.) ¶ ② A fi cu tragere de inimă, a dori tare: băiatul se cere la carte ¶ ③ A fi de nevoie, a fi de lipsă: se cere să fim și noi acolo ¶ ④ *unipers.* se cere, se cuvine, se cade, trebue [lat. q u a e r ĕ r e].

*__CEREALĂ__, *mai adesea pl.* CEREALE *sf.* ♣ Grîne, grăunțe din care se face pîine sau care servesc la hrana animalelor, ca: grîul, secara, meiul, porumbul, orzul și ovăsul [fr.].

*__CEREALIST__ *sm.* Comerciant de c e r e a l e, grînar.

*__CEREBEL__ *sbst.* Creerul cel mic, partea encefalului care ocupă fosele occipitale inferioare [lat.].

*__CEREBRAL__ *adj.* Ce ține de creieri, privitor la creieri: arteră ~ă (▪ 1079) [fr.].

*__CEREBRO-SPINAL__ *adj.* Privitor la creieri și la măduva spinării [fr.].

*__CEREMONIAL__ 1. *adj.* Privitor la ceremonii; făcut cu ceremonie.

2. (*pl.*-aluri) *sn.* ① Săvîrșirea unei ceremonii după regulele și datinele stabilite: făcu o plecăciune după toate regulele ~ului de la pension (D.-ZAMF.) ¶ ② Carte ce cuprinde regulele privitoare la ceremonii [fr.].

Fig. 1079. Arteră cerebrală.

*__CEREMONIE__ *sf.* ① Formalitățile observate în anumite ocaziuni solemne ¶ ② Forma regulată și exterioară a unui cult religios: ~ religioasă ¶ ③ Gală, paradă: ținută de ~ ¶ ④ Observarea prea strictă a regulelor de politeță; fără ~; a face ceremonii, a se jena [fr.].

*__CEREMONIOS__ *adj.* Cu prea multe ceremonii: salut ~; *adv.*: își netezi barbetele și salută ~ (VLAH.) [fr.].

CERENȚEL *sm.* ♣ ① Plantă ierboasă cu flori galbene-aurii, numită și „crînceș" „cuișoriță" sau „rădichioară" *(Geum urbanum)* (▪ 1080) ¶ ② ♣ = ARGINȚICĂ ¶ ③ = CĂLȚUNUL-DOAMNEI [comp. lat. c e r i n t h e].

Fig 1080. Cerențel.

CERERE *sf.* ① Faptul de a c e r e ¶ ② Lucrul cerut prin graiu sau în scris): nu-ți pot împlini ~a.

CERESC *adj.* Al cerului, privitor la c e r: bolta cerească. cerul ¶ ③ Ⓕ Care vine din cer, dumnezeesc: și tuturor deopotrivă împarte darul lui ceresc (VLAH.); Pronia cerească; oștile cerești, îngerii.

CERET *sbst.* ♣ Tufiș, pădure de c e r i tineri.

CERETEL = CIRITEL.

CERGĂ (*pl.*-gi) *sf.* ① Pătură de așternut pe pat, țol: o babă ghemuită pe niște sdrențe de ~ (CAR.); Ⓟ: cît ți-e cerga, atît te 'ntinde (ZNN.) ¶ ② Pătură de cal ¶ ③ Adăpost de ramuri și cetină în care lucrează șindrilarul (N.-UR.) [tc.].

CERINE, CERIME *sf. Băn. Trans.* ① Tavan, plafon ¶ ② Tavan boltit (la biserică sau altă clădire, în galeria unei mine, etc.) ¶ ③ Cuptor boltit (pentru copt pîinea); țest ¶ ④ Baldachin [srb. č e r j e n].

CERINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Lucru ce se c e r e, ce se cuvine neapărat să se dea sau să se facă): nu-și mai pot comunica unui altuia păsurile și cerințele (I.-GH.).

CERIȚICĂ *sf.* ♣ = PIDOSNIC [comp. lat. c e r i n t h e].

CERIU ☛ CER².

*__CERIUM__ *sbst.* Metal ce se găsește rar; se oxidează în apa fierbinte și e întrebuințat în medicină [fr.].

○**CERMĂLUI** (-nesc), CERMĂLI (-ălesc) *vb. refl.* ① A-i veni greață, a i se apleca ¶ ② A se ameți, a se încurca în facerea unei socoteli (PSC.) [ung. c s ö m ö r l e n i; comp. și CIUMURLUI].

CERNE (cern) 1. *vb. tr.* ① A trece prin sită sau prin ciur spre a se alege ce e mai mărunt: ~ făina; ~ nisipul; Ⓟ: sita (pînă-i) nouă cerne bine ☛ SITĂ; cine nu vrea să frămînte, toată ziua cerne, cine nu vrea să sfîrșască un lucru, își pierde vremea numai cu pregătiri sau numai cu preliminările lui; Ⓕ: Din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă (ALECS.) ¶ ② Ⓕ A ploua mărunt, parc 'ar cerne prin sită: începe să cearnă mărunt și 'nțepat (CAR.) ¶ ③ Ⓕ A cerceta cu de-amănuntul: gîndul îmi era a ~ prin sita studiilor clasice cele mai multe din acele datine bătrînești (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A se strecura, a străbate mărunt ca prin sită: înaintea noastră lumina începe să se cearnă prin rariștea de brazi (VLAH.) ¶ ② A ploua mărunt, a ninge: privind fulgii de zăpadă care se cern încetișor de sus (BR.-VN.) [lat. c e r n ĕ r e].

CERNEALĂ (*pl.*-neli) *sf.* ① Lichid, de obiceiu negru, în care se moaie condeiul pentru a scrie; *pr. ext.*: ~ roșie; ~ albastră; Ⓕ: din întuneric se desfăcură o mulțime de idoli ușurei cari goneau în văzduhul de ~ (DLVR.) ¶ ② Materie grasă, de obiceiu neagră, cu care se ung valțurile mașinii de tipar spre a putea tipări ¶ ③ Negreală, coloare neagră pentru boit; Ⓕ: Prutule, apă vioară, Face te-ai neagră ~, Să-mi cernesc cu ea catrința (MAR.) [vsl. č r ŭ n i l o].

CERNI (-nesc) 1. *vb. tr.* ① A înnegri, a boi în negru, a căni: a-și ~ barba ¶ ② A îmbrăca în negru în semn de doliu): Nici voie să-și cernească portul, Nici drept să-l plîngă n'au avut (COȘB.).

2. *vb. refl.* ① A se înnegri, a se boi negru ¶ ② A se îmbrăca în haine negre, în haine de) doliu) ¶ ③ Ⓕ A se întuneca [vsl. č r ŭ n i t i].

CERNIT *adj.* ① *p.* CERNI ¶¶ C NECERNIT ¶ ② Boit negru, înnegrit ¶ ③ Negru (în semn de doliu) ¶ ④ Ⓕ Întunecat, trist: și de-atunci viața mi-e tot ~ă. C'am rămas singur pe-acest pămînt (ALECS.).

CERNUȘCĂ *sf.* ♣ ① = NEGRILICĂ ¶ ② = NEGRUȘCĂ [rus.].

CERNUT *sbst.* Faptul de a c e r n e.

○**CEROIU** *Olten.*, CERONIU *Băn. sm.* ♣ Varietate de c e r, gorun.

CERȘETOR, CERȘITOR, -TOARE *sm. f.* ① Persoană care c e r ș e ș t e, care trăește din cerșit, milog, calic: Numai un cerșetor de-ar fi, Toți cu zahar l-ar hrăni (PANN); Ⓟ: sacul cerșetorului n'are fund, cerșetorului, cît să-i dai, niciodată nu-i mulțumit; Ⓕ: devin... cerșetori de slujbe pe la ușile ministerelor (VLAH.).

CERȘETORESC *adj.* De c e r ș e t o r.

CERȘETORI (-oresc) *vb. tr.* și *intr.* A cerși, a cere milă: călugării sînt siliți să cerșetorească prin sate pentru ținerea vieții lor (ALX.); cerșitorea la acea biserică... de mai bine de 50 (de) ani (CRG.) [c e r ș e t o r].

CERȘETORIE *sf.* ① Starea josnică a c e r ș e t o r u l u i ¶ ② Faptul de a cerșetori

CERȘETORIME *sf. col.* Mulțime de c e r ș e t o r i, toți cerșetorii: ~a e înfățișată printr'un Țigan tînăr cu picioarele sucite (IRG.).

CERȘETORIT, C**CERȘITORIT** *sbst.* Faptul de a c e r ș e t o r i, cerșit: **în loc să umble... ca alți popi după cerșetorit (CRG.).**
CERȘI (-șesc 1. *vb. intr.* A cere milă, a întinde mîna cerînd pomană.
2. *vb. tr.* ① A cere milă ¶ ② Ⓕ A cere cu stăruință și înjosindu-se ca un cerșetor: **~ un post; ~ voturile alegătorilor; Cu ochi galeși îți cerșește un suris, o vorbă bună (VLAH.)** [c e r e + *c e ș i t < lat. q u a e s ī t u m s'a format *part.* c e r ș i t de unde > c e r ș i].
CERȘIT *sbst.* Faptul de a c e r ș i: **umblă după ~.**
***CERT** *adj.* ① Sigur, neîndoios: **un fapt ~** ¶ ② Hotărît, fixat: **o dată ~ă** ¶¶ Ⓒ **NECERT** [lat.].
CERTA (cert) 1. *vb. tr.* ① A dojeni aspru, a mustra pe cineva cu vorbe aspre și supărătoare ¶ ② ‡ A pedepsi: **așa ceartă Dumnăzău pe mândrii carii i să pun împotrivă (CANT.).**
2. *vb. refl.* ① A se lua la ceartă, a se gîlcevi: **oamenii proști se ceartă ca Țiganii și se bat ca orbii (PANN); Ⓟ: ei se ceartă, ei se iartă** ¶ ② A intra în dușmănie, a ajunge să se urască, a fi în discordie ¶ ③ A se lupta pe toate căile, cu vorba, cu argumente, cu stăruințe etc., spre a izbuti, spre a căpăta sau cîștiga ceva: **~ pe o palmă de pămînt** [lat. c e r t a r e].
CERTARE *sf.* ① Faptul de a (se) c e r t a ¶ ③ ‡ Pedepsire, pedeapsă.
CERTĂREȚ *adj.* Căruia-i place cearta, care se c e a r t ă cu toți, gîlcevitor.
CERTAȘ *sm.* ① Om certăreț ¶ ② ⚖ Pricinaș: **~ii s'au împăcat cu judecata cocoanei (SB.)** [c e a r t ă].
CERTAT *adj.* ① *p.* **CERTA** ¶¶ Ⓒ **NECERTAT** ¶ ② Care nu mai e prieten cu cineva: **sînt ~ cu văru-meu** ¶ ③ Ⓕ ⚖ **E ~ cu justiția**, se zice despre cela ce a avut daraveri cu justiția pentru o faptă condamnabilă.
***CERTIFICA** (-fic) *vb. tr.* A încredința că un lucru e adevărat, a adeveri [it.].
***CERTIFICAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Act, mărturie în scris, adeverință prin care se încredințează că un lucru este adevărat, că există: **~ de bună purtare** ¶ ② Atestat: **și-a fabricat un ~ de șapte clase (BR.-VN.)** [fr.].
***CERTITUDINE** *sf.* Siguranță, încredințare deplină: **probabilitățile de războiu deveneau ~ (I.-GH.)** [lat.].
CERUI (-uesc) *vb. tr.* A da, a freca, a lustrui cu c e a r ă: **~ parchetul.**
CERUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.*, **CERUIT** *sbst.* Faptul de a c e r u i: **ceruitul parchetului, mobilelor.**
***CERUMEN** *sbst.* Ceara, cleiul din urechi [fr.].
CERUT 1. *adj. p.* **CERE** ¶¶ Ⓒ **NECERUT.**
2. *sbst.* ① Faptul de a cere ¶ ② Cerere, cerșire: **o babă ce umbla pe la case cu ~ul (VOR.).**
***CERUZĂ** *sf.* ① Carbonat de plumb, care se prezintă sub formă de sare albă, otrăvicioasă, insolubilă în apă; amestecată cu uleiu, formează o vopsea albă foarte frumoasă, întrebuințată de pictori; numită și „alb de plumb" ¶ ② *Băn.* Creion [fr.].

Fig. 1081. Cervană.

CERVANĂ *sf.* Plantă ierboasă, cu flori mici, albe, pe dinăuntru cu puncte roșii-purpurii (*Lycopus europaeus*) (▣ 1081) [vsl. č e r v e n ŭ „roșu"].
***CERVICAL** *adj.* Ce ține de ceafă: **nervi ~i; vertebră ~ă** (▣ 1082); **arteră ~ă** (▣ 1083) [fr.].

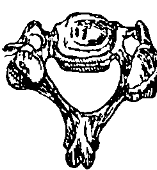
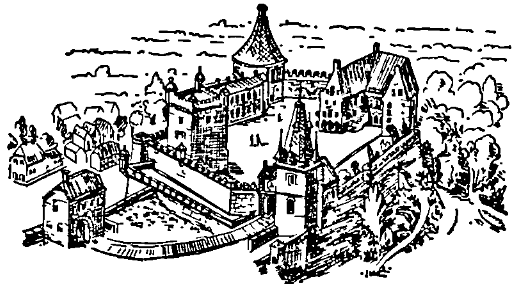

Fig. 1082. Vertebră cervicală.

Fig. 1083. Arteră cervicală.

CERVIȘ, **CIR(I)VIȘ** (*pl.* -ișuri) *sn.* Grăsime de vacă, topită, care se păstrează în bășici pentru bucătărie: **își puse o bășică de cerviș în cap (ISP.); ca două burdufe de cirivis (DLVR.)** [tc. č e r v i š].
○**CESALĂ...** ☛ **ȚESALĂ...**
***CESAR** *sm.* ‡ ① Titlu dat întîiu împăraților romani, apoi moștenitorilor imperiali ¶ ② *Pr. ext.* Împărat [lat.].
***CESARIAN** *adj.* ① ‡ Privitor la Iuliu Cesar, la Cesari ¶ ② **Operație ~ă**, operație chirurgicală ce se practică în anumite cazuri de naștere dificilă [fr.].
***CESARISM** *sbst.* Guvernare despotică a unui suveran sprijinit pe puterile armatei [fr.].
***CESARO-CRĂIESC** *adj.* ● Austro-ungar [c e s a r + c r a i u]. 7000
CESCUȚ *sn. dim.* **CEAȘ: peste un ~ să-i zică: pasă pasă ce ucide pre Ioan (PRV.-MB.).**
***CESIONA** (-nez) *vb. tr.* ⚖ A face o c e s i u n e, a ceda.
***CESIONAR** *sm.* ⚖ Persoană căreia i se face o cesiune [fr.].
***CESIUNE** *sf.* ⚖ ① Cedare a proprietății sau a drepturilor sale asupra unui lucru: **~a unei creanțe** ¶ ② **Cesiunea bunurilor**, lăsarea, părăsirea din partea datornicului a întregii sale averi pe seama creditorilor [fr. c e s s i o n].
CEST[1] *adj.* și *pron. dem.* = **ACEST.**
○**CEST**[2] (*pl.*-turi) *sn.* Bucată tăiată de preot la proscomidie: **merindele sau ~urile celea ce scoate popa la proscomidie (PRV.-MB.)** [vsl. č ę s t ĭ „parte"].
CESTA *adj.* și *pron. dem.* = **ACESTA.**
CESTĂLALT, **CESTALALT** *adj.* și *pron. dem. m.* (*pl.* **ceștialalți**, *gen.-dat. sg.* **cestuilalt**; † **cestuialalt**, *pl.* **cestorlalți**, † **cestoralalți**, **CEASTĂLALTĂ**, † **CEASTALALTĂ** *f.* (*pl.* **cestelalte**; † **cestealalte**, *gen.-dat. sg.* **cesteilalte**, † **cesteialalte**; *pl.* **cestorlalte**, † **cestoralalte**). Acesta (de aci, de acum) în opoziție cu altul arătat sau pomenit mai nainte (☞ **ĂSTALALT**) [c e s t + a l a l t].
⊙**CESTIUNE** = **CHESTIUNE.**
⊙**CESTOR** ☛ **CHESTOR.**
***CESURĂ**, ***CEZURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* ① În versurile latine și grecești, silaba lungă cu care sfîrșește un cuvînt și cu care începe un picior ¶ ② În versurile franceze, pauza care împarte versul în două părți numite emistihuri [lat.].
CESVÎRTĂ ☛ **CIOSVÎRTĂ.**
○ **CEȘ-CEVA**, **CIȘ-CEVA**, **CEȘ-CEVAȘI** *pron. nedef.* *Trans. Bucov.* Puțintel, cîtuși de puțin: **tot trebue să rămînă măcar ceș-ceva (SB.); să guste cineva măcar ciș-ceva dintr'însele (MAR.): cum dă ceș-cevași secetă, îndată seacă toate izvoarele (RET.).**
CEȘCULIȚĂ (*pl.*-țe), **CEȘCUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. dim.* **CEAȘCĂ: să topească... și tămîia din ceșcuța pusă la picioare (GRIG.).**
○**CEȘESC** *adj.* C e h, al Cehilor.
CEȘMEA = **CIȘMEA.**
○**CEȘTI** (-tesc, *vb. tr.* *Mold.* A tăia cepurile bradului (SEZ.).
***CETACEU** (*pl.*-cee) *sn.* Ordin de mamifere marine care au formă de pește; acest ordin cuprinde cele mai mari animale din epoca actuală, ca balena, delfinul, lamantinul, cașalotul, etc. [fr.].
CETANIE ☛ **CITANIE.**
○ **CETĂRA**, **CETERA** *vb. tr.* ① *Trans.* A cînta din c e t e r ă, din vioară ¶ ② Ⓕ *Mold. Bucov.* A plictisi, a asurzi cu vorba, cu certuri, a cicăli: **nu tot cetărați pe Măria Sa, că om e dumnealui (CRG.).**
CETAȘ *sm.* ① ‡ Tovarăș, soț ¶ ② Cel ce face parte dintr'o c e a t ă (de jucători, etc.) ¶ ③ Căpetenia unei cete.
CETATE *sf.* ① ‡ Oraș ¶ ② ‡ Oraș întărit, împresurat cu ziduri ¶ 3 ⚔ Fortăreață, clădire în-

Fig. 1084. Cetatea de la Bran.

tărită (▪ 1084): Cetatea Neamțului ¶ ④ ✪ Drept de ~, aptitudine, capacitate de a se bucura, conform legilor unei țări, de toate drepturile unui cetățean [lat. c i v ĭ t a t e m].

CETĂȚEAN *sm.*, **CETĂȚEANCĂ** (*pl.*-ence) *sf.* ① ‡ Orășan, persoană care locuește într'un oraș, într'o c e t a t e ¶ ② ✪ Persoană care se bucură de toate drepturile civile și politice ale unei țări.

CETĂȚENESC *adj.* De c e t ă ț e a n.

CETĂȚENIE *sf.* ① Calitatea de c e t ă ț e a n ¶ ② ✪ Dreptul de cetățean: a căpăta cetățenia.

CETĂȚUICĂ (*pl.*-ci) *sf. dim.* CETĂȚUIE.

CETĂȚUIE *sf. dim.* CETATE ⑤: e o clădire veche de piatră, sănătoasă ca o mică ~ (CAR.).

‡ **CETENIE** = CITANIE.

○ **CETERA** ☛ CETĂRA.

† **CETERĂ** (*pl.*-ri) *sf. Trans. Maram. Oaș.* ♩ Vioară: Cetera-i cu patru strune Și mai rele și mai bune (IK.-BRS.) [lat. c ĭ t h a r a].

○ **CETERAȘ** *sm. Trans. Maram. Oaș.* ♩ Lăutar: De-aici pin' la Făgăraș, Nu-mi trebue ~ (IK.-BRS.) [c e t e r ă].

○ **CETERNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① *Trans.* (BUD.) Jgheab sub streașina casei ¶ ② *Oaș.* Piscoaia prin care curge făina la moară [ung. c s a t o r n a].

○ **CETEȚ** ☛ CITEȚ.

○ **CETI . . .** ☛ CITI . . .

Fig. 1085. Cetină-de-negi.

CETINĂ (*pl.*-ini) *sf.* ♣ ① Creangă de brad: vînătorul le destină cîte-o ~frumoasă de brad verde (ODOB.) ¶ ② Frunza bradului: brazi lungi doborîți de bătrînețe zac pe pat de ~, acoperiți de mușchiu (VLAH.) ¶ ③ = IENUPĂR ¶ ④ ~-DE-NEGI, arbust totdeauna verde din fam. coniferelor, cu tulpina foarte ramificată, cu crengile întinse sau tîrîtoare, cu flori mici, dispuse în amente la vîrful ramurilor scurte; e originar din regiunea mediteraneană și se cultivă adesea prin parcuri; numit și „sabină" *(Juniperus sabina)* (▪ 1085) [sl.].

○ **CETINEL** *adv. Maram.* (BRL.) Î n c e t i n e l.

○ **CETINIȘ** (*pl.*-ișuri) *sn.* ♣ ① Pădure de brazi sau de molifți tineri ¶ ② Desiș: ~ul cel întunecat al pădurii (GRIG.) [c e t i n ă].

CETINOS *adj.* Cu c e t i n ă, plin de cetină: rîșcovii... cresc numai prin pădurile cetinoase (GRIG.).

CETIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* CETINĂ.

○ **CETITOR** ☛ CITITOR.

○ **CETÎRNĂ**, CIOTÎRNĂ (*pl.*-ne) *sf. Olten.* Cadă, vas mare de doage în care se pune mustul (VIC.) [srb. č a t r n j a].

CETLĂU ☛ CEATLĂU.

CETLUI (-uesc) *vb. tr.* ① A struni, a strînge cu un c e a t l ă u: să nu-l cetluească cașul) peste măsură în strecătoare (DRAGH.) ¶ ② A lega (pe cineva sau ceva strîns, țeapăn, cu funii: a încărcat carul sdravăn și l-a cetluit bine (CRG.); îl cetluiră din nou așa de cumplit, încît abia se mai răsufla (GN.).

‡ **CETVÎRTĂ** *pl.*-irți *sf.* Sfert [vsl. č e t v ŭ r t ĭ].

CEȚOS *adj.* ① Cu c e a ț ă, întunecat de ceață: s'a luminat a ploaie, lumină cețoasă (CAR.) ¶ ② Împăienjenit: cu ochii încă cețoși de somn, privește (GRL.).

○ **CEUCĂ** (*pl.*-ci *sf. Mold. Trans. Băn.* Cioacă: Cetatea Neamțului... străjuită de ceucele și vinderelii care au găsit-o bună de făcut cuiburi într'însa (CRG.).

CEUCUȘOARĂ *pl.*-re), CEUCUȚĂ (*pl.*-țe *sf.* *dim.* CEUCĂ.

‡ **CEUR** *adj. Trans.* (PAC.) Chiorîș, sașiu.

‡ **CEURÎ** (-răsc) *vb. intr.* A se uita chiorîș, sașiu [c e u r].

CEVA *pron. nehot.* ① Un lucru oare-care: vreau să-ți spun ~; se vede că i s'a întîmplat ~; așa ceva, un astfel de lucru ¶ ② Puțin: mai bine ~ decît nimic; ~, ~ (repetat), cîtuși de puțin ~. ~ să-l fi contrariat, apoi striga (I.-GH.) ¶ ③ *adv.* (dinaintea unui comparativ). Puțin(tel): ~ mai mult, ~ mai bine [c e + v a].

† **CEVAȘI**, P CEVAȘILEA = CEVA: Trimite pe nevoiaș Să-ți slujască la cevași (PANN); milităria e carieră sigură, mai ales cînd ai cevașilea chiag (DLVR.).

***CEZAR...** = CESAR...

***CEZURĂ** ☛ CESURĂ.

† **CFARTAL** ☛ CVARTAL.

† **CVARTIR** ☛ CFARTIR.

***CFIT** *adj. invar.* F Achitat, chit: sîntem ~ [germ. q u i t t].

‡ **CFITANȚIE** *sf.* Chitanță [fr. q u i t t a n c e + c f i t].

***CFITUI** (-uesc) *vb. refl. fam.* A se a c h i t a: altă ambiție n'am decît să mă cfituesc de d-ta ? (ALECS.) c f i t].

C. G. S. Sistem de unități fizice în care unitățile fundamentale sînt centimetrul, gramul și secunda [☛ CEGESIMAL].

CHEA... ☛ CHIA...

CHEBĂ ☛ GHEBĂ.

CHEBAP (*pl.*-puri) *sn.* ✕ Frigăruie, friptură la frigare (preparată după arta culinară turcească): dobe de mistreț și ~uri de căprioară (ODOB.) [tc. k e b a b].

CHEBE ☛ GHEBĂ.

CHECHERIȚĂ = CHICHERIȚĂ.

CHEDRIN *sm.*, CHEDRINĂ (*pl.*-ne) *sf.* = PEȘTE-CU-GHIMPI.

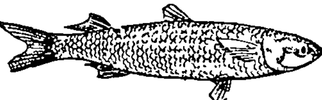
‡ **CHEDRU** ☛ CEDRU [gr.].

CHEF (*pl.*-efuri) *sn.* ① Dispoziție sufletească, voie, poftă, gust: am ~ de lucru; n'avea nici el ~ de joc în dimineața aceea (CAR.); ⓟ: pînă să-i vie ~ul bogatului, iese sufletul săracului ¶ ② Dispoziție veselă, voie bună, toane bune: e fără ~ astăzi; a-i pieri ~ul; vine să strice petrecerea și mulțumirea și ~ul la o lume 'ntreagă (CAR.) ¶ ③ Capriciu, fantezie: am ~ să mă bat; s'a jurat că n'are să mai cheltuiască apoi nimica... după ce și-o face toate ~urile (CAR.) ¶ ④ Plăcere, hatîr: truda ce-și dedeau ca să facă ~ul călătorilor (ISP.) ¶ ⑤ Petrecere cu mîncări și băuturi: a face ~; se ține numai de ~uri; nu odată l-am văzut la ~uri umplînd cobza lăutarului cu irmilici (GN.) ¶ ⑥ Stare de beție: a fi cu ~ [tc. k e j f].

CHEFAL *sm.* Pește de mare cu capul gros, de coloare cenușie, bătînd în albastru pe spate, și argintiu pe burtă, ale cărui icre, foarte prețuite, se conservă învelite în

Fig. 1086. Chefal.

ceară; numit și „platarin" *(Mugil capito)* (▪1086); o altă varietate a acestui pește, cu capul mare, care trăește în marea Neagră *(Mugil cephalus)* (▪ 1087), poartă numirile de „chefal-mare", „laban", „balaban" sau „pacios"; se

Fig. 1087. Chefal-mare.

dă numirea de „chefal-mic" sau „ilarie" unei varietăți mici a acestui pește *(Mugil saliens)*; toate aceste varietăți se consumă adesea sărate și afumate și sînt cunoscute în comerț sub numele de „licurini" [ngr.].

CHEFĂLUI (-ăluesc) 1. ① *vb. intr. Mold.* A petrece în c h e f u r i; ⓟ: unii sapă și muncesc, alții beau, chefăluesc (ZNN.).

2. *vb. tr.* și *refl.* A (se) îmbăta ușor, a (se) chercheli: mi ți l-am chefăluit frumos, de-am prefăcut zapisul (ALECS.); la nunta d-sale m'am chefăluit, să nu bănuești (GN.).

***CHEFIR** ☛ KEFIR.

CHEFLIU *adj.* ① Care e totdeauna cu voie bună, cu chef, vesel: îmi place să te văz ~și vesel (CAR.) ¶ ② Căruia-i place să facă chef, să petreacă la chefuri: fiind de firea lui ~, avea pe lîngă dînsul tot prieteni de teapa lui (ISP.) ¶ ③ Cherchelit, cam beat [tc.].

CHEFNI (-nesc) *vb. intr.* A lătra, a chelălăi: lăsînd în urma lor toți cînii mahalalei lătrînd și chefnind (DLVR.).

CHEFNIT *sbst.* Faptul de a c h e f n i, lătrat, chelălăit: din ce în ce ~ul mai mult se întețește (ODOB.).

CHEFOS *adj. Mold.* Cu voie bună, voios, vesel, cu c h e f: cei ce se întorceau de la tîrg erau chefoși (SEZ.).

CHEFUI -uesc 1. *vb. intr.* A petrece în chefuri: petreceau Duminica... chefuind prin cafenele (I.-GH.).

2. *vb. refl.* ① A face c h e f: pe cînd stau și se che-

tuiau zeii ăştia la nunta aceea (ISP.) ¶ ② A se îmbăta uşor, a se chercheli.

CHEGAR (*pl.*-are), **CHEGĂREŢ** (*pl.*-eţe) *sn.*, **CHEGĂREAŢĂ** (*pl.*-eţe), **CHEGĂRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Băn. Trans.* = **CHEGORNIŢĂ** [c h i a g].

CHEGLĂ (*pl.*-le) *sf.* Popic; jocul cu chegle, jocul în popice [germ. K e g e l].

CHEGLU (*pl.*-le) *sn.* Mic instrument în turnătoria de litere cu care se măsoară lăţimea corpului unei litere (☐ 1089) [germ. K e g e l].

○ **CHEGNI** (-gnesc) *vb. intr. Olten.* (VÎRC.) = **CHEFNI**.

○ **CHEGORNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.*, **CHEGORNICER** (*pl.*-ere) *sn.* Vasul în care se ţine c h i a g u l pentru facerea brînzei (☐ 1088).

CHEHĂI ☞ **CHIHĂI**.

Fig. 1088. Chegorniţă.

Fig. 1089. Cheglu.

CHEHAIA, **CHIHAIA** *sm.* ① ‡ = **CAPUCHEHAIA** ¶ ‡ Intendentul vizirului sau al unui paşă (☐ 1090) ¶ ③ Primarul unui sat (la Turci): chehaiaua satului ne duse să trecem noaptea la o familie bulgară (BOL.) ¶ ④ ‡] ~ de poştă, şeful poştii: chehaiaua îmi adusese podorojna, şi iată-mă iar pe drum (I.-GH.) [tc.].

CHEHRIBAR = **CHIHLIBAR**.

CHEIE *sf.* ① Instrument mai adesea de fier cu care se încuie sau se descuie o broască sau un lacăt (☐ 1091,¹·²): cu chei de aur şi argint se deschid porţile raiului (ZNN.); Ⓕ: să aducă împăratului cheia raiului şi lumina soarelui (SB.); *mai adesea* cheile raiului ¶ ② Unealtă de metal cu care se întoarce un ceasornic de buzunar sau de perete (☐ 1091,³·⁵) ¶ ③ ♩ Unealtă cu care se acordă un pian; numită şi „~ de acordat" sau „acordor" (☞ **ACORDOR**) ¶ ④ Unealtă de metal cu care se înşurubează sau se deşurubează o maşină, diverse instrumente, etc. (☐ 1091,⁶⁻⁸) ¶ ⑤ ~ franţuzească, un fel de ciocan cu care

Fig. 1090. Chehaia.

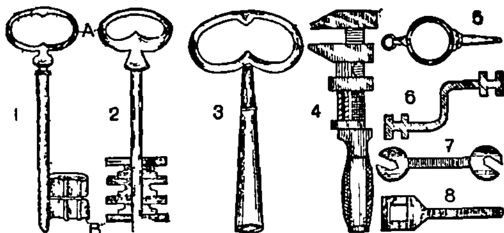

Fig. 1091. Chei. —1.2. Chei de broască: A. Inel. B. Bărbie, floare.—3. Cheie de ceasornic de perete.—4. Cheie franţuzească.—5. Cheie de ceasornic de buzunar.—6.7.8. Chei de fierari.

se strîng şuruburile (☐ 1091 ⁴) ¶ ⑥ Instrument de tipografie cu care se închid formele în maşină (☐ 1092) ¶ ⑦ Ⓕ Loc întărit, fortăreaţă care opreşte intrarea duşmanului într'o ţară ¶ ⑧ Ⓕ Ştiinţă care serveşte de introducere la o altă ştiinţă: logica este cheia filosofiei ¶ ⑨ Ⓕ Explicaţiune, deslegare: am găsit în sfîrşit cheia acestui mister ¶ ⑩ Ⓕ Convenţiune după care se poate citi o scriere cifrată, secretă: nimica n'ar fi înteles din acea îngrămădire de slove, dacă nu le avea cheia (CAR.) ¶ ⑪ ♩ Semn care arată gradul de înălţime şi valoarea notelor de pe un portativ (☐ 1093, 1094): ~ de fa, ~ de sol ¶ ⑫

Fig. 1092. Chei (de tipografie).
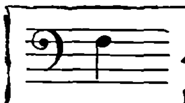
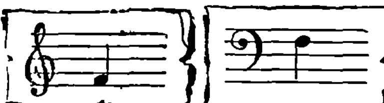

Fig. 1093. Cheia de sol.

Fig. 1094. Cheia de fa.

Cheia bolţii, piatra din creştetul unei bolţi, care susţine pe toate celelalte (☐ 1095) ¶ ⑬ *pl.* Ghizduri (la fîntînă) ¶ ⑭ Trecătoare îngustă între munţi (☐ 1096): ni se deschide, printre două stînci colţuroase, cheia adîncă şi îngustă a Dîmboviciorei (VLAH.) ¶ ⑮ ~ de lanţ, unitate de măsură la lanţuri, *în spec.* la lanţul ancorei; o cheie este egală cu 15 metri de lanţ [lat. c l a v e m].

Fig. 1095. Cheie de boltă.

***CHEIROPTERE** *sf. pl.* Ordin de mamifere, din care fac parte liliecii, ale căror mîini sînt prevăzute cu aripi [fr.].

CHEIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* **CHEIE**.

CHEIU = **CHEU**.

CHEJI ☞ **PIAZĂ**¹

CHEL¹ (*pl.* chei, *f.* **CHEALĂ**) *adj.* şi *sm. f.* ① Care n'are păr pe cap, pleşuv: Păpuşa n'are nas, e cheală, S'un braţ din umăr îi lipseşte (VLAH.); Ⓟ: chelul lesne se tunde; — chelului, numai ~ să nu-i zici, fie-care se supără cînd i se pomenesc defectele ¶ ② Ⓕ Gol, fără vegetaţie: înaintea lor se ridica un munte ~ (VLAH.) ¶ ③ Chelbos; Ⓟ: Ce-i lipseşte chelului? —Tichie de mărgăritar, se zice despre un nevrednic, un nătărău, care pretinde lucruri mari, mai presus de seama lui [tc.].

Fig. 1096. Cheie.

○**CHEL**² *sm. Olten.* = **VARZĂ-CREAŢĂ** [*srb.* k e l j].

CHELĂLĂI (-ăesc) *vb. intr.* ① A lătra lung, a urla văitîndu-se: cîinii alergau din toate părţile chelălăind (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A plînge într'una (*vorb.* de copii).

CHELĂLĂIT *sbst.*, **CHELĂLĂITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c h e l ă l ă i: pare că se şi aude răsunetul lătrăturilor, chelălăitul lor de bucurie (L.-M.) ¶ ② Lătrat lung cu urlete de durere: huiduiturile şi risetele acoper... chelălăiturile animalului (CAR.).

CHELAR¹ *sm.*, **CHELĂREASĂ** (*pl.* -ese) *sf.* Persoana în îngrijirea căreia se află cheile de la o cămară (de provizii, de la pivniţă, etc.: luă cheile pivniţei din mîna chelarului (FIL.); chelăreasa umplea oale cu vin din bute (I.-GH.) [ngr.].

CHELAR² (*pl.*-are *sn.* Cămară (de provizii) [ngr.].

CHELĂREA *sf.*, **CHELĂREL** *sm.* = **OCHELARIŢĂ**.

CHELĂREASĂ ☞ **CHELAR**¹.

○ **CHELĂRIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Mold.* Chelăreasă: în curte, se vedeau, la lumina focului, chelarul şi chelăriţa făcînd mămăligă (D.-ZAMF.) c h e l a r].

CHELBAŞ *adj.* şi *sm. Mold.* ① Chel, pleşuv ¶ ② Care are chelie [tc. k e l b a ş l i].

CHELBE *sf.* Un fel de bube ce se fac pe cap şi din pricina cărora cade tot părul [refăcut din c h e l b a ş].

CHELBEAZĂ = **GĂLBEAZĂ**.

CHELBOS, **-OASĂ** *adj.* şi *sm. f.* ① Cu capul plin de c h e l b e: chelbosului tichie de mărgăritar îi trebue! (SAD.) ¶ ② Chel, pleşuv: chelbosul lesne se tunde (ZNN.)

CHELBOŞI (-oşesc) *vb. intr.* ① A deveni c h e l b o s: un galben pe cinci chile? doar n'am chelboşit (ALECS.) ¶ ② A cheli.

CHELCIUG (*pl.*-guri *sn. Trans.* ① Bani de cheltuială ¶ ② Pungă ¶ ③ = **CHELŞUG** [ung. k ö l t s é g].

CHELEMET *sbst. Mold. numai în loc.*: a face ~ cu cineva, a avea daraveri împreună [tc. k e l i m e t].

CHELEŞ *adj.* şi *sm.* Chelbos: un prăpădit de argat de la grădinărie, ~ şi osădit (ISP.) [tc.].

CHELFĂNA (-ănez, **CHELFĂNI** (-ănesc *vb tr.* Ⓕ *Mold. Bucov.* A snopi în bătăi, a trage o bătaie sdravănă: l-a chelfănit bine (VOR.).

○**CHELFĂNEALĂ** *pl.*-eli *sf. Mold. Bucov.* Bătaie sdravănă, snopeală: am mai mîncat eu odată de la unul ca acesta o ~ (CRG.) [c h e l f ă n i].

CHELIE[1] *sf.* ① Starea celui c h e l (▪ 1097) ¶ ② *F* Cap chel: **se gătește în fața unei oglinzi își piaptănă barbetele și chelia** (CAR.); Ⓟ: **După ce are ~, Mai are și fudulie** (PANN); **a freca cuiva chelia**, a-l bate sdravăn.

Fig. 1097. Chelie.

CHELIE[2] = CHILIE.

○**CHELM** ☛ PIELM.

○**CHELNĂ**, CHILNĂ (*pl.*-ne *sf.* *Mold. Bucov.* Codirlă la car): **A luat făina în poala mântalei și a turnat-o în chelna harabalei** (MAR.); **caii... trăgeau lacom firele de fin din chilnele căruțelor** (GRIG.) [rut. k e l ń a].

***CHELNER** *sm.*, *CHELNERIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Persoană care face serviciul într'o cafenea, într'un restaurant sau într'un hotel: **ajunsese chelner la o cafenea în Buzău** (VLAH.); **aceste lămuriri topografice le datoresc chelneriței** (CAR.) germ. K e l l n e r].

‡**CHELȘUG** *pl.*-uguri) *sn.* ① Cheltuială ¶ ② Hrană. alimente [☛ CHELCIUG].

CHELTUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A da bani pe ceva necesar sau de prisos: **are avere mare și-și cheltuește venitul... în faceri de bine** (I.-GH.); Ⓟ: **anevoie se cîștigă, lesne se cheltuește** ¶ ② Ⓕ A pierde vremea, a petrece (într'un loc): **au cheltuit boierii cîteva zile acolo** (LET.) ¶ ③ Ⓕ A risipi: **nevoia de a-și ~ forța înmagazinată a tinereții** (VLAH.).

2. *vb. refl.* ① A face cheltueli: **De unde v'ați cheltuit, Dumnezeu să vă 'mplinească însutit și 'nmiit** (MAR.) ¶ ② Ⓕ A se osteni (ca să izbutească) [ung. k ö l t e n i].

CHELTUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a c h e l t u i ¶ ② Banii ce se cheltuesc: **a plăti cheltuielile**; **cu (multă) cheltuială**, cu mulți bani, scump: **bunătate de copilă crescută cu ~ prin pensioane** (ALECS.); Ⓟ: **obrazul subțire cu mare ~ se ține**, cine vrea să-și ție rangul, demnitatea, să fie bine văzut, trebue să se și poarte în consecință, să facă și unele sacrificii (de bani, etc.); **bani de ~**, bani de buzunar; *F* **a da de ~**, a trage o bătaie: **ei las'! că ți-oiu da eu ție de ~** (CRG.) ¶ ③ Ⓕ Pierdere, risipă; osteneală: **~ de timp.**

CHELTUITOR, -TOARE *adj.* și *sm. f.* ① Care c h e l t u e ș t e ¶ ② Care cheltuește peste măsură, risipitor; Ⓟ: **banii stringătorului în mîna cheltuitorului** (PANN) ¶¶ C NECHELTUITOR.

CHEMA (chem) *vb. tr.* ① A striga pe cineva ca să vie ¶ ② A spune cuiva să vie; a trimite după cineva: **auzind împăratul că este la un sat, aproape, un unchiaș dibaciu, a trimis să-l cheme** (ISP.) ¶ ③ A se numi, a avea numele, a-i zice pe nume: **După ce e urîtă, o cheamă și Neaga** (PANN) ¶ ④ A cita în fața justiției: **~ la judecată** ¶ ⑤ A pofti, a invita: **~ la nuntă** ¶ ⑥ A spune să se adune, a convoca; Ⓑ (biblic): **mulți chemați, puțini aleși** ¶ ⑦ A provoca: **dacă-l chemă la luptă Anteu, nu se dete înapoi** (ISP.) ¶ ⑧ A evoca; a invoca.

2. *vb. refl.* ① A se numi, a avea numele: **nu știu cum se chiamă asta pe românește** ¶ ② Ⓟ A se zice: **mă chem că sînt bogat**, lumea zice, crede că sînt bogat; **cum se chiamă, cum s'ar chema**, cum s'ar zice [lat. c l a m a r e].

‡**CHEMAN** *sn.* ♩ Un fel de vioară cu 6 sau mai multe coarde, dedesubtul cărora sînt întinse alte coarde de sîrmă [tc.].

CHEMARE *sf.* ① Faptul de a c h e m a ¶¶ Ⓒ NECHEMARE ¶ ② Strigare ¶ ③ ⚔ Recrutare ¶ ④ Poftire, invitație: **~ la nuntă** ¶ ⑤ Citație ¶ ⑥ Misiune: **învățătorul îmi pare a fi un tînăr de ispravă care-și pricepe ~a** (VLAH.) ¶ ⑦ = APEL ③.

CHEMĂTOR 1. *sm. Trans.* Cel ce c h i a m ă, poftește pe oaspeți la nuntă, vornicel: **invitările la ospăț se fac de doi ~i, aleși dintre juni, unul din partea miresei și altul din partea mirelui** (FR.-CDR.).

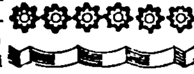
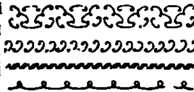
2. CHEMĂTOARE *sf. Trans.* Vătăjiță, vorniciță, femeie aleasă dintre rudele sau prietenele mirilor, avînd a îndeplini diferite servicii la nuntă (MAR.).

***CHEMBRICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* Pînză subțire de bumbac, întrebuințată mai ales la căptușeli: **trei rînduri de lojî... împodobite cu perdele de ~** (FIL.) [engl. c a m b r i c].

○**CHEMENEȚ** ☛ CĂMINEȚ.

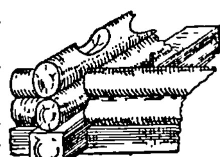
○**CHEMNI** = CHEFNI.

CHENAR (*pl.*-are) *sn.* ① Marginea de altă coloare sau de altă materie de jur împrejurul unei stofe, unei basmale, unui pervaz, etc.: **fata... luă cu dînsa... o basma cu ~ pe margine** (ISP.); **icoana.... avea pe la margini ~ de argint curat** (GRIG.) ¶ ② *Pr. ext.* Margine, bordură: **lanuri galbene de grîu copt cu ~e de maci înfloriți** (BR.-VN.) ¶ ③ Ciubuc sau zugrăveală ca un brîu lat de jur împrejurul unui zid sau unui perete; de asemenea la vase: **un vas frumos de porțelan cu ~e aurii** (BR.-VN.) ¶ ④ Bordură din linii, puncte sau înflorituri în jurul unei pagini (▪ 1098): **Rosetti a inventat și ~ul negru la gazete pentru ocaziunile de „profund doliu național"** (BR.-VN.).

Fig. 1098. Chenare.

***CHENZINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Leafa pe cincisprezece zile [fr. q u i n z a i n e].

CHEOTOARE, CHIOTOARE *sf.* ① Una din cele două ațe cu care se leagă cămașa la gît, cînd n'are nasturi ¶ ② *pl.* Încheieturile de la capetele bîrnelor la cele patru colțuri ale unei construcții țărănești (▪ 1099): **Ieși afară și te roagă La păreți, la chiotori, Ca să-ți vie pețitori** (IK.-BRS.) [lat. *c l a v a t o r i a].

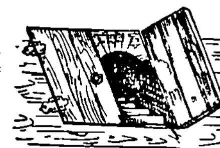

Fig. 1099. Cheotori.

CHEPĂ (*pl.*-pe) *sf.* Pește de mare, foarte gustos, o varietate de scrumbie (*Clupea alosa*) [it. c h e p p i a].

CHEPCEA, CHIPCEA *sf.* Lingură mare cu găvanul găurit ca un ciur, cu care se scoate spuma de pe fierturi [tc. k e p č è].

CHEPENEAG, ○ CĂPENEAG (*pl.*-ege) *sn.* ① ‡Haină boierească de paradă, strînsă pe trup: **Mihnea a îmbrăcat chepeneag de catifea roșie** (ODOB.) ¶ ② Manta de ploaie; Ⓟ: **după ploaie, ~,** se zice cînd ni se aduce ceva prea tîrziu, cînd nu mai e nevoie, ori cînd se iau măsuri de pază după ce s'a întîmplat o nenorocire, sau după ce a trecut primejdia [ung. k ö p e n y e g].

CHEPENG (*pl.*-guri) *sn.* Oblon; ușă orizontală, în rînd cu podeaua, pe unde se intră în pivniță (▪ 1100): **pleacă cu lampa înainte spre ~ul beciului** (CAR.) [tc.].

Fig. 1100. Chepeng.

○**CHEPT...** = PIEPT...

○**CHEPTOARE** *sf. Băn.* = CHEOTOARE.

○**CHERAPLEȘ** *sm. Mold.* Găgăuță, prostănac: **și ce-ți pasă dumitale, ~ule?** (ALECS.).

○**CHERAȚIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Mold.* Femeie împopoțonată și afectată: **de cînd am venit în Iași... am prins la istericale ca o ~** (ALECS.) [ngr.].

CHERCHELI (-iesc) *vb. refl.* A se îmbăta puțin: **ce haz ai cînd te cam cherchelești** (DLVR.).

CHERCHELIȚĂ, CHERCHERIȚĂ = CHICHERIȚĂ.

CHEREM *sbst.* ① ‡Hatîr ¶ ② **A fi la ~ul cuiva**, a fi în puterea, la discreția cuiva, a fi supus bunului plac al cuiva: **un fel de pașă la ~ul căruia sînt supuși mare parte din orășeni** (ISP.) [tc.].

CHERESTEA (*pl.*-tele) *sf.* ① Lemne de construcție: **unele duc la vale ~, altele porumb la deal** (CAR.) ¶ ② Lemnăria unei clădiri ¶ ③ Ⓕ Mecanism, mașinărie: **~ua unui ceasornic** ¶ ④ Ⓕ Constituție fizică; schelet, osatură: **e un om cu o ~ uriașă** (CAR.) [tc.].

CHERESTEG... = CHERESTIG...

CHERESTIGERIE, CHERESTIGIE *sf.* Negoț de cherestea; loc, curte unde e depozitată sau se vinde cherestea: **magazia cea mare de cherestigirie a lui jupîn Dumitrache** (CAR.) [c h e r e s t i g i u].

CHERESTIGIU, CHERESTEGIU *sm.* Negustor de cherestea: **pe la o amiază. scoborîm în Sălătruc, sat de cherestigii și drăniceri** (VLAH.) [tc.].

CHERHANEA (*pl.*-nele) *sf.* ① ‡ Fabrică ¶ ② Locul, clădirea unde se depozitează peștele scos de pescari din baltă și unde se păstrează uneltele de pescuit (▪ 1101) [tc.].

○CHERIT = PIERIT.

CHERLĂI (-lăiu, -lăesc) *vb. intr.* A chelălăi: zadarnic cherlăe Diana de dorința de a pleca la vînătoare (BR.-VN.).

Fig. 1101. Cherhanele (la Iurilofca).

○ CHERPEDIN (*pl.*-ine) *sn Mold.* Cleşte de scos cuie, întrebuințat de dulgheri, cizmari, etc. (PAMF.).

○CHERSIN, CHERŞIN (*pl.*-ne *sn. Mold.* Covată scurtă și adîncă (de frămîntat aluatul): atunci iedul de sub chersin, să nu tacă? (CRG.).

CHERUVIC ☛ HERUVIC.

CHERVAN (*pl.*-ane, -anuri) *sn.* ① Caravană, șir lung de trăsuri sau de care: ~ul se ținea lanț: sute de trăsuri mergeau lin pe șleau, una după alta (I.-GH.) ¶ ② Car mare de transportat mărfuri sau persoane: de-aici porneau... ~ele încărcate cu lînă, cu miere cu sare și cu zaherele (VLAH.); soseau și ~urile cu negustori străini (GRIG.) [tc.].

‡CHERVĂSĂRIE = CARVASARA.

○CHES (*pl.*-esuri) *sn.* ① *Trans.* (VIC.) Traistă mică de piele ¶ ② *Băn.* Pungă de piele în care se ține tutunul și luleaua [srb. k e s a < tc.].

○CHESA (*pl.*-sele) *sf. Olten.* (VÎRC.) Pungă [tc. k e s è; — comp. CHISEA].

‡CHESĂGIU *sm.* Pungaș [tc. k e s i ğ i].

‡CHESAR *sm.* Împărat [gr.].

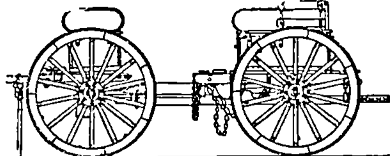
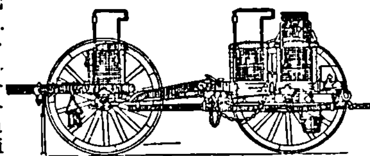
‡CHESAT *sbst.* Criză în afaceri, lipsă de vînzare: bîntuia atunci mare ~ asupra tîrgului (CAR.) [tc.].

CHESCHET, CHEȘCHET (*pl.*-eturi) *sn.* ✕ Un fel de supă orientală de griș, cu bulion: măcar să-mi facă la masă vr'un cheșchet (ALECS.) [tc. k e š k e k].

CHESEA ☛ CHISEA.

○CHESER (*pl.*-ere), *sn. Băn.* Specie de bardă întrebuințată de rotari (LIUB.) [srb. k e s e r].

*CHESON (*pl.*-oane) *sn.* ⚔ Căruță, prevăzută cu o lădiță, în care se transportă muniţiuni pentru armată (▣ 1102) [fr. c a i s s o n].

Fig. 1102. Chesoane de muniţiuni.

*CHESTIE ☛ CHESTIUNE.

*CHESTIONA (-nez) *vb. tr.* A pune întrebări, a cerceta pe cineva prin întrebări [fr. q u e s t i o n n e r].

*CHESTIONAR (*pl.*-are) *sn.* Listă de întrebări ce se pot pune unui elev, unui candidat, etc. [fr. q u e s t i o n n a i r e].

*CHESTIUNE, *CHESTIE *sf.* ① Întrebare pusă cuiva spre a căpăta o lămurire ¶ ② Întrebare pusă unui școlar, unui candidat spre a-i controla cunoștințele ¶ ③ Subiect, punct (dintr'o știință, dintr'o artă, etc.) de cercetat, de lămurit prin discuțiune: propunere asupra căreia se poate face o desbatere, care e supusă la cercetare: ~ de drept; a se abate de la chestie ¶ ④ Discuțiune, vorbă, subiect: iată despre ce e ~a, iată despre ce e vorba; persoana în chestie, persoana despre care e vorba ¶ ⑤ Afacere, treabă: asta e altă chestie ¶ ⑥ Materie politică a cărei soluțiune oferă dificultăți: ~a Orientului [fr. q u e s t i o n].

*CHESTOR *sm.* ① Magistrat, la Romani, însărcinat cu administrarea finanțelor ¶ ② Astăzi: senator sau deputat însărcinat cu supravegherea cheltuelilor corpului legislativ din care face parte [fr. q u e s t e u r < lat.].

*CHESTURA (*pl.*-turi) *sf.* ① Demnitatea, funcțiunea chestorului ¶ ② Durata acestei funcțiuni ¶ ③ Biroul chestorilor unei adunări [fr. q u e s t u r e].

CHEȘ *adj. Trans.* Pestriț, cu pete de diferite colori pe corp (*vorb.* de boi, porci, etc.) (CONV.) (PȘC.).

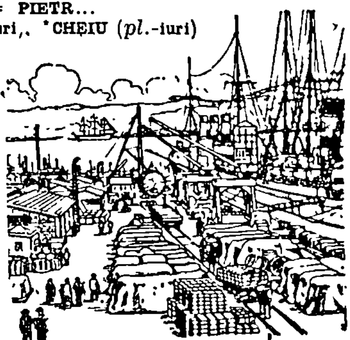
CHEȘCHET ☛ CHESCHET.

*CHETĂ *pl.*-te) *sf.* Colectă, strîngere de bani, de ofrande pentru săraci, pentru o operă de binefacere sau pentru sine: de două ori au făcut ~ studenții pentru repatriarea nefericitului lor amic (VLAH.) [fr. q u ê t e].

○CHETOARE = CHEOTOARE.

CHETR... = PIETR...

*CHEU (*pl.*-euri), *CHEIU (*pl.*-iuri) *sn.* ① Loc înălțat și de obiceiu asternut cu pietre de-a-lungul unei gîrle, unui rîu ce trece printr'un oraș: cheul Dîmboviței ¶ ② Locul de-a lungul țărmului, la un port de mare, unde se încarcă și se descarcă mărfurile (▪ 1103): de-a lungul cheului șlepuri înșirate încarcă și descarcă (VLAH.) ¶ ③ Peron la gară) [fr. q u a i].

Fig. 1103. Cheu.

CHEUTOARE = CHEOTOARE.

CHEZAP *sbst.* Apă tare [tc. k e z a b].

CHEZAȘ *sm.* ① Cel ce ia asupră-și să împlinească datoria altuia, în cazul cînd acesta nu plătește, garant: ~ se zice cine către altul, pentru datoria sau obrazul altuia făgăduește încredințare (LEG.-CAR.); Ⓟ: dacă n'ai treabă, fă-te martor, iar dacă ai bani, fă-te ~ (PANN); a se pune ~ ¶ ② Cel ce răspunde, garantează pentru altul (în ori-ce altă împrejurare) ¶ ③ *pl.* Căpătîie de lemn pe care se așază buțile în pivniță: buțile stau bine întepenite pe ~ii lor (ODOB.) [ung. k e z e s].

CHEZĂȘIE *sf.* Îndatorirea de a împlini datoria altuia, în cazul cînd acesta nu plătește, garanție: chezășia ce se face pentru datorie trece și la moștenitori (LEG.-CAR.); și-și pune capul ~ că o tămăduie îndată (CAR.); a da ~ [c h e z a ș].

† CHEZĂȘLUI, CHIZEȘLUI = CHEZĂȘUI.

CHEZĂȘUI (-uesc) 1. *vb. refl.* A se pune c h e z a ș, a da chezășie, a garanta, a-și lua răspunderea unei datorii făcute de altul: cine se chezășueste pentru o datorie, de nu va plăti datornicul... însuși el să plătească (LEG.-CAR.).

2. *vb. tr.* și *intr.* A garanta: lumina stelelor... unită cu lumina candelelor... chezășuiau seninătatea nopții (BOL.); cine chezășuește pentru acele ajutoare ce se făgăduesc? (BĂLC.).

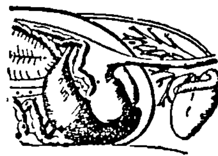
CHEZĂȘUIT *sm.* Persoana pentru care se c h e z ă ș u e ș t e: ~ se zice acela pentru care chezașul dă chezășie (LEG.-CAR.).

CHEZI ☛ PIAZĂ.

CHIABAP = CHEBAP.

CHIABUR *adj.* și *sm.* Bogătaș, cu stare: era un om zdravăn, care, după îmbrăcăminte, se vedea a fi ~ (D.-ZAMF.) [tc. k i a b i r].

CHIAG (*pl.*-guri) *sn.* ① Una din cele patru despărțituri ale stomacului rumegătoarelor (▣ 1104): ~ul se găsește lîngă bîrdăhan la ori-care miel sugariu (DRAGH.) ¶ ② Rînză de miel sau de vițel, uscată și fărămițată, care se întrebuințează la închegatul laptelui ¶ ③ Ⓕ Bani puși de-o parte, bani economisiți, avere strînsă: treoușoara-i merge binișor, căci are ~ (ISP.); ești caid la pungă, ce te milogești, că ai ~ destul (DLVR.) ¶ ④ Ⓕ ~ sbîrcit, bătrîn, căzătură:

Fig. 1104. Chiag.

esti un ~ sbîrcit, mai ca şi mire, şi iaca ce-ţi mlă prin cap (CRG.) [lat. c o a g u l u m > *c l a g u m].

○ **CHIAMĂT** *sbst.* *Băn.* ① ⊙ Ploaie mare, cu viejlie, cu grindină, etc. ¶ ② Ⓕ Belşug, cantitate mare: ~ de poame [srb. k i j a m e t].

CHIAR 1. *adj.* ① ‡ Limpede, curat ¶ ② Din ~, *a)* fără nici un motiv, fără nici o cauză binecuvîntată: *b)* pe neaşteptate, fără veste: se mirară cum de, aşa din ~ senin, îi chiamă popa la biserică (ISP.).

2. *adv.* ① ‡ Lămurit, limpede, curat ¶ ② Însuşi: ~ Domnitorul nostru şi-al vostru împărat (ALECS.) ¶ ③ Nu mai departe decît: nu mai tîrziu decît: nu altfel decît: ~ acolo, ~ atunci, ~ mîine, ~ aşa ¶ ④ ~ dacă, ~ de, ~ cînd, admiţînd cazul că: nu pot veni, ~ de aş vrea ¶ ⑤ Ba ~, ba că ~ ☞ BA [lat. c l a r u s].

○ **CHIARĂ**[1] = TIARĂ.

CHIARĂ[2] *adv.* Ⓟ = CHIAR 2.

○ **CHIAUN** *adj.* *Trans.* Într'o ureche; surd; zăpăcit (PĂC.).

CHIAUNA (-un) *vb. intr.* = SCHEUNA: un haitic de cîini, chiaunînd şi urlînd, au năpădit în sfîntul lăcaş (CAR.).

○ **CHIBĂL** *pl.*-le *sn.* *Maram.* O măsură de capacitate (=4 mierţe: Huşoşii cu felderr, Talerii cu ~u (BRL.) [rut. k y b e l < germ. K ü b e l].

○ **CHIBARCĂ** *sf.* *Mold.* Femeie groasă, ca o putinică (RV.-CRG.) [rut. k y b a l k a].

† **CHIBITCĂ** *pl.*-ce. -ci) *sf.* Un fel de trăsură rusească acoperită: venea să mă ia în totdeauna cu chibitca lui de un cal (BR.-VN.) [rus.].

***CHIBIŢ** *sm.* ♠ Cel ce şade lîngă un jucător, fără a juca însă, ci uitîndu-se numai în cărţile acestuia şi plictisindu-l adesea cu observaţiunile lui [germ. K i e b i t z].

CHIBRIT *pl.*-ituri *sn.* Beţişor avînd la un capăt o pastă fosforată, şi care se aprinde prin frecare: a aprinde un ~; o cutie de ~uri [tc.].

Fig. 1105. Chibritelniţă.

CHIBRITELNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Cutie sau vas de porţelan, de metal, etc. în care se ţin c h i b r i t u r i (☞ 1105).

CHIBZ (*pl.*-zuri) *sn.* *aproape numai în loc:* a sta la ~uri, a sta la gînduri, la îndoială dacă trebue sau nu să facă ceva): dac'ar veni acum un cm... să-i zică: haide! ea n'ar mai sta o clipă la ~uri (VLAH.) [c h i b z u i].

CHIBZUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A se gîndi într'un fel şi 'ntr'altul cum să facă, a cerceta cu mintea dacă e bine sau nu (să facă ceva): Basta chibzuia cuprinderea cetăţilor ardelene (VLAH.); aceştia chibzuiau cu ce moarte să-l omoare (ISP.); a se socoti, a reflecta, a delibera ¶ ② A-şi ~, a-şi închipui.

2. *vb. refl.* A sta la chibzuri, a sta la gînduri, a socoti într'un fel şi 'ntr'altul: începuse a se ~ cum să facă ca să scape nevătămat (ODOB.) [ung. k é p z e l n i].

CHIBZUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a (se) c h i b z u i ¶ ② Socoteală, judecată, bună rînduială: deschideţi-vă ochii, fiţi cu ~, aveţi tact politic (ALECS.); a sta la ~ (ISP.), a sta la gînduri ¶ ③ Deliberare, consfătuire spre a se hotărî într'un fel: de cîte ori se amestecase în chibzuielile lor (BR.-VN.) ¶¶ Ⓒ NECHIBZUIALĂ.

CHIBZUINŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* Faptul de a (se) c h i b z u i; chibzuială, socoteală, bună rînduială: veniturile acestea... întrebuinţate cu ~ şi economie (I.-GH.) ¶¶ Ⓒ NECHIBZUINŢĂ.

CHIBZUIT *adj* ① *p.* CHIBZUI ¶ ② Care face toate cu chibzuială, dup'o judecată matură ¶¶ Ⓒ NECHIBZUIT.

CHICĂ (*pl.*-ci *sf.* ① Părul mai lung de pe ceafă sau din creştetul capului, plete: chica lui cea neagră... flutura ca o cosmă pe grumajii lui albi (ISP.); Ⓓ: a face cuiva chica topor, a da o păruială sdravănă: de-abia scăpat din mînile jupînesei cu chica topor şi cu otrajii burjoraţi de palme (I.-GH.) ¶ ② *Trans.* Cosiţă, coadă; moţ (la Românii Apuseni) ¶ ③ ♣ CHICA-VOINICULUI, plantă cu flori albastre ca cerul, rar alburii, cultivată prin grădini; numită şi „barba-boierului", „boarze", „morăriţă", „nigeluţă", „paingăn", etc. (*Nigella damascena*) (☞ 1106) [vsl. k y k a].

Fig. 1106. Chica-voinicului.

○ **CHICĂZUI** (-uesc) *vb. tr.* *Maram* (PAP.) A deretica.

CHICHERIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Insectă care trăeşte pe pielea oilor rău ţinute, care le suge sîngele şi le face să slăbească (*Melophagus ovinus*) (☞ 1107) ¶ ② CHICHERIŢĂ-DE-CAL = MUSCĂ-CÎINEASCĂ.

Fig. 1107. Chicheriţă.

CHICHINEAŢĂ (*pl.*-eţe) *sf.* Ⓕ Încăpere, odăiţă mică de tot, întunecoasă; prăvălioară mititică, proastă: trei chichineţe, din care una n'are lumină decît de la uşa coridorului (CAR.).

○ **CHICHION** *sbst.* *Mold.* Ⓕ Belea, încurcătură: pare-mi-se c'am intrat în ~ (ALECS.).

CHICHIREZ *pl.*-ezuri) *sn.* ① *Băn. Bucov.* = TITIREZ ¶ ② (*Munt.*) Ⓕ Haz; farmec: a nu avea nici un ~; fără ~, fără haz, fără nici un gust: să nu mai umble... fără rînduială şi fără ~ (JIP.).

CHICHIŢĂ *pl.*-ţe) *sf.* ① ‡ Lădiţă: sînt.. mici şi strîmte chichiţele ierbilor dcftoriei mele (CANT.) ¶ ② Lădiţa de la trăsură) de sub capra vizitiului: (şedeau) alţii pe ~, în codirlă şi pînă şi peste coviltir (ISP.) ¶ ③ Despărţitură într'o ladă. aceste memorii se găsesc în chichiţa lăzii de sub icoane (DLVR.) ¶ ④ Ⓕ Mijloc, cuvînt şiret prin care caută să scape cineva dintr'o încurcătură, tertip, şiretlic, subterfugiu, pretext: a căuta o ~; o să-ţi vie poate greu... pîn' te-i deprinde cu chichiţele meseriei şi cu lumea (VLAH.); a umbla cu chichiţe; cu chichiţe şi cu momiţe vrei să-mi iei tot din pungă ¶ ⑤ *pl.* Ⓕ Mecanism, meşteşug ingenios.

CHICI... = PICI...

○ **CHICIU** (*pl.*-ciuri) *sn.* *Băn.* Şold, coapsă.

CHICIURĂ (*pl.*-ri) *sf.* ⊙ Brumă groasă ce se depune iarna pe crengile copacilor, promoroacă: pletele lui, încărcate cu ~ şi polei (DLVR.) [blg. kičurŭ].

CHICLAZ (*pl.*-azuri) *sn.* *Mold.* Piatră verde otrăvitoare: negustor de... boia de păr, ~uri, piatră vînătă (CRG.) [cf. ung. k é k l e].

CHICOT (*pl.*-te *sn.* ① Rîs cu hohote: se zîmbiră, apoi rîse, iară mai pe urmă cu chicote hohotiră (CANT.); între curteni se făcea un rîset şi un ~ cît socoteai că se răstoarnă curtea (SB.) ¶ ② Rîs înfundat [cf. srb. k i k o t].

CHICOTI (-tesc) *vb. intr.* şi *refl.* ① A rîde înfundat sau în batjocură: se puu jos într'un colţ al salonului, şoptind şi chicotind între ele (ALECS.); cum intră în casă, începe a se ~ şi a spune de la nuntă multe şi mărunte (CRG.) ¶ ② A rîde cu hohote: chicoteau pe socoteala mea de răsuna prundul (CRG.) [c h i c o t].

CHICOTIT *sbst.* Faptul de a c h i c o t i: rîs înnăbuşit; hohot de rîs: auzind ~ lung de viitoare, se opresc locului (LUNG.).

CHICUI -uesc) *vb. tr.* A apuca de c h i c ă, a părui.

CHICULIŢĂ, CHICUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. dim.* CHICĂ.

○ **CHICUR...** = PICUR...

CHIDĂ. CHID(I)E *sf.* *Olten. Băn. Bucov.* ⊙ Chiciură; brumă: peste noapte s'a prins chidă de dînsele (MAR.); de anul nou dacă va fi chidie pe copaci... e anul mănos (VOR.).

○ **CHIDRU** *sm.* *Maram.* (BRL.) ♣ = CEDRU.

○ **CHIEDIN** = PIEDIN.

○ **CHILM** = PIELM.

CHIEPT... = PIEPT...

○ **CHIETR...** = PIETR...

○ **CHIF...** = PIF...

○ **CHIFLĂ** (*pl.*-le) *sf.* *Mold.* ✕ Corn (de mîncat): iaca... ceaiu rusesc cu chifle nemţeşti (ALECS.). [germ. K i p f e l].

CHIFTERIŢĂ, CHIFTIRIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* = ✱ CONOPIŞTERIŢĂ: nu cumva l-o muşcat vr'o cucoană chiftiriţă? (ALECS.).

CHIFTEA (*pl.*-tele) *sf.* ✕ Cocoloş de carne tocată şi prăjită sau gătită cu sos [tc. k ĭ u f t è]

CHIHĂI (-ăesc) *vb. intr.* *Mold.* A tuşi (cu o tuse seacă) (RV.-CRG.).

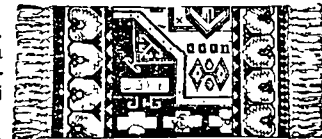
CHIHAIA ☛ CHEHAIA.
CHIHĂITURĂ (*pl.*-turi) *sf. Mold.* ♯ Tuse seacă [chihăi].
CHIHLIBAR, CHIHLIMBAR (*pl.*-aruri) *sn.* ⊕ Substanță rășinoasă, mai adesea de coloare galbenă, din care se lucrează diferite scule: cercei, mătănii, țigarete, etc.: **mi s'a aprins corabia încărcată cu cositor și chihlibar** (CAR.); **ciubucele cu imamele de chihlimbar** (GN.); **pufnind dintr'un... țigaret de chilimbar** (BR.-VN.) [tc. kehribar, kehrimbar].
CHIHLI(M)BARIU *adj.* De coloarea galbenă a chihlibarului: **asvîrlind pe gît un pahar de vin chihlibariu** (ODOB.); **butelci pline cu vinul cel mai chihlimbariu** (GN.).
CHIHOTI -tesc *vb. intr.* A da chiote, a chiui: **țopăiau și chihoteau, cum are tinerimea... obiceiul în carnaval** (CAR.).
***CHIL**[1] *sbst.* ♃ Lichid alb și gros provenit din digestiunea intestinală și pe care vasele chilifere îl pompează și-l duc în sînge [fr. chyle].
***CHIL**[2] (*pl.*-le) *sn.*, ***CHILĂ**[1] (*pl.*-le) *sf.* ① Ⓟ Kilogram: **a cumpărat un crap mare... (de) patru chile și plin cu icre** (CAR.) ¶ ② Litru: **dă-ne un ~!** (S.-ALD.).
CHILĂ[2] (*pl.*-le) *sf.* ① Veche măsură de capacitate pentru grîne, care valora în Muntenia 400 de oca (=20 de banițe), iar în Moldova, 240 de oca: **grînarii .. nu mai pun în căruțele cu coviltir patru chile mari** (DLVR.) ¶ ② Ⓕ **Cu chila**, cu grămada, în cantitate foarte mare, nemăsurată: **curaj cu chila și minciuni cu lopata** (VLAH.) [tc. kilè].
‡ **CHILĂ**[3] (*pl.*-le) *sf.* ♯ Surpătură (de boașe), vătămătură [vsl. kila].
CHILĂ[4]... ☛ PILĂ...
CHILACIU *adj. Mold.* Cu darul beției: **dascălul Iordache fiind cam ~, a început a ne rădica de urechi** (CRG.) [chili].
CHILAR ☛ CHELAR.
CHILĂU *sn.* Ciocan mare de fier [comp. srb. ćula].
CHILAV *adj. Mold. Bucov. Trans. Băn.* Schilod, olog, vătămat: **~ fiind, nu poate purta greutățile** (RET.) [blg. srb.; comp. SCHILAV].
CHILĂVI (-ăvesc) *vb. tr. Mold. Tr.-Carp.* A schilodi, a ologi, a vătăma [chilav].
CHILĂVIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* ☞ Tîrnăcop.
CHILEALĂ (*pl.*-leli) *sf. Mold.* Ƒ Băutură, băuturică (vin, rachiu, etc.): **dar puțintică ~ adus-ai?** (ALECS.) [chili].
CHILER ☛ CHELAR[2]: **se rezema cu mîinile de ușorii ~ului** (D.-ZAMF.) [tc.].
CHILERMENEA, CHILERMENI *sf.* Un fel de humă roșie ce se aducea din Orient, și care se întrebuința în medicină și în industrie [tc.].
CHILFOSALĂ (*pl.*-eli) *sf. Mold.* Ƒ Bătaie strașnică, chelfăneală.
CHILI[1] ☛ PILI.
CHILI[2], PILI (-ilesc) *vb. tr.* și *intr.* Ƒ A bea, a trage la măsea: **nădăjduesc că îți chili vîrtos în sănătatea isprăvnicesei** (ALECS.); **s'a apucat de tras la mahorcă și de chilit la țuică și holercă** (CRG.) [cf. căli sau poate identic cu pili; —comp. și rus. pili „am băut" < pilu „a bea"].

Fig. 1108. Chilii (Măn. Horezu).

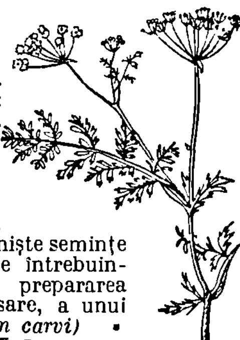
CHILIE *sf.* ① Odăiță (în interiorul sau în cuprinsul unei mănăstiri, schit, etc.) în care locuește un călugăr sau o călugăriță (• 1108): **cîteva chilii scunde, întunecoase, adăpostesc vre-o doi trei călugări** (VLAH.) ¶ ② Odăiță, cămăruță ¶ ③ † *Trans.* Odaie: **de-abia își duce biata de ea sarcinile pînă'n ~** (RET.) [vsl. helija].
***CHILIFER** *adj.* ♃ **Vase ~e**, vase care duc chilul din intestine în canalul toracic (• 1109) [fr.].

Fig. 1109. Vase chilifere.

CHILIM (*pl.*-imuri) *sn.* Covor mare turcesc, scoarță (• 1110): **~urile se deosebesc de covoare fiindcă au două fețe** (ION); **a poftit-o să șadă jos pe ~** (CAR.) [tc.]
CHILIMBAR ☛ CHIHLIBAR.

Fig. 1110. Chilim.

CHILIMIE *sf. Olten.* ☞ Speteaza loitrei de care e legată leuca carului [blg.].
†**CHILIN** *adj. Băn.* Deosebit [ung. külön].
CHILIOARĂ *pl.*-re *sf.* ① *dim.* CHILIE ¶ ② Celula din fagur.
CHILIPIR *pl.*-iruri *sn.* Ƒ ① Lucru cumpărat foarte ieftin: **am cumpărat-o ~** ¶ ② Cîștig ce vine la întîmplare, fără muncă, pleașcă; folos neașteptat: **ascultați-mă pe mine... nu pierdeți chilipiru de la mînă** (ALECS.) [tc. kelepir].
CHILIPIRGIU *sm.* Cel ce umblă după chilipiruri: **ei își croesc drum larg, dînd la o parte... pe șarlatani și pe chilipirgii** (VLAH.) [tc. kelepergi].
CHILIUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* CHILIE: **ședea într'o ~ din casele unui boier mare** (EMIN.).
CHILNĂ ☛ CHELNĂ.
CHILO... = KILO...
CHILOM *sm.* și (*pl.*-oame) *sn.* ① ☞ Ciocan gros, armă în formă de ciocan: **stînd așa.. Călare.. și'n mînă cu un ~** (PANN) ¶ ② Ⓕ Ƒ Pumn, ghiont: **îi mai dete vre-o cîtiva... chilomi d'ăia d'ai lui, îndesați** (ISP.) [comp. CHILĂU].
CHILOMAN (*pl.*-ne) *sn.* ① Ƒ Gălăgie, sgomot produs de un amestec de țipete, de vaiete sau de rîsete cu hohot: **era un ~ de nu se mai auzea nici în cer nici în pămînt** (D.-ZAMF.) ¶ ② *Băn.* ⊙ Furtună, viscol.
CHILOMĂNI (-ănesc) *vb. intr. Olten.* A rîde cu hohot [chiloman].
CHILOS ☛ PILOS.
CHILOTĂ ☛ PILOTĂ.
CHILUG ☛ PILUG.
○ **CHIMĂ** (*pl.*-me) *sf. Mold.* Vîrf, culme (*numai* Ⓕ): **chima răului, necazului; chima răului pe malul pîrăului** (CRG.) [gr.].
○ **CHIMEAȘĂ** ☛ CĂMAȘĂ.
CHIMEN *sbst.* ♣ ① Plantă cu flori albe sau roșiatice, ale cărei fructe, niște semințe lungărețe și încovoiate, se întrebuințează, ca mirodenie, la prepararea brînzei, a cornurilor cu sare, a unui rachiu dulce, etc. (*Carum carvi*) (• 1111) ¶ ② = CORIANDRU ¶ ③ CHIMEN-CÎINESC = COCOȘEI-DE-CÎMP ¶ ④ CHIMEN-DULCE = MOLURĂ ¶ ⑤ CHIMEN-NEGRU = NEGRILICĂ [ngr. κύμινον].

Fig. 1111. Chimen.

○ **CHIMER** = CHIMIR.
***CHIMERĂ**, *HIMERĂ (*pl.*-re) *sf.* ① ♅ Monstru fabulos cu capul și pieptul de leu, cu pîntecele de capră și cu coada de balaur (• 1112) ¶ ② Ⓕ Închipuire ciudată și fără temeiu: **egalitatea condițiunilor este o imposibilitate, o chimeră** (I.-GH.); **toată viața ai alergat după o himeră** (VLAH.) [lat.].

Fig. 1112. Chimeră.

***CHIMERIC**, *HIMERIC *adj.* Fantastic, lipsit de ori-ce temeiu real: **tinerimea de pe atunci se aruncase mai toată în vîrtejul reformelor celor mai extravagante și mai ~e** (I.-GH.) [fr.].
○ **CHIMERIU** = CHIMIR.
○ **CHIMI** (-mesc), ○ CHIMNI (-nesc) *vb. intr. Băn.* A face semn cu coada ochiului [blg. kimamŭ > kimnahŭ, croat. kimati]
***CHIMIC** *adj.* ⚗ De chimie, privitor la chimie [fr.].
***CHIMIE** *sf.* ⚗ ① Știința care se ocupă cu legile compozițiunii corpurilor și cu fenomenele care însoțesc schimbarea naturii intime a corpurilor ¶ ② **Chimia minerală** *sau* **anorganică**, știința care se ocupă cu proprietățile și cu combinațiunea metalelor și a metaloizilor ¶ ③ **Chimia organică**, știința care stu

diază corpurile produse de ființele vii sau care provin de la acestea: plante, animale, etc. ¶ ④ ~ **biologică** *sau* **biochimie**, parte a chimiei care se ocupă cu studiul racțiunilor în interiorul organismelor ¶ ⑤ ~ **industrială**, parte a chimiei în legătură cu industria ¶ ⑥ ~ **agricolă**, parte a chimiei care se ocupă cu studiul solului, îngrășămintelor și produselor agricole [fr.].

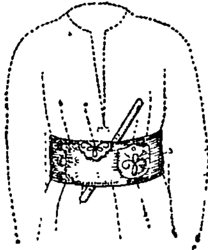
CHIMIN *sbst.* ♣ ① = **CHIMEN** ¶ ② **CHIMINUL-URSULUI** = **BRIOLĂ**.

○**CHIMINETE** *sm.* Partea din vatră unde se face focul [ung. k e m e n i „cămin"].

CHIMINEȚ (*pl.*-**ete**) *sn.* Poliță în colțul caselor țărănești sau de jur împrejurul cuptorului (MAN.) (PAMF.) (VIC.) [cf. c ă m i n e ț].

CHIMION *sbst.* ♣ ① = **CHIMEN** ¶ ② Mică plantă ierboasă cu floricele albe-liliachii, care produce niște semințe aromatice întrebuințate în medicină și la bucătărie *(Cuminum cyminum)* ¶ ③ **CHIMION-DE-APĂ, CHIMION-DE-BALTĂ** = **MĂRĂRAȘ** ¶ ④ ~**-NEGRU** = **NEGRILICĂ** ¶ ⑤ **CHIMION-DE-CÎMPURI** = **NEGRUȘCĂ** [tc.].

CHIMIR (*pl.*-**iruri**) *sn.* ① Brîu lat de piele cu care se încinge țăranul și în interiorul căruia își ține banii și diverse mărunțișuri (▣ 1113) **Măi plugar, cu spete late și ~ul lat la brîu** (D.-ZAMF.) ¶ ② Pungă de bani largă și lată cu care se încinge țăranul, șerpar: **simțindu-l cu parale în ~** (I.-GH.) ¶ ③ *Pr. ext.* Pungă (în genere): **banii luați din ~ul bogatului trec ni mîna săracului** (ALECS.) [tc. k e m e r].

Fig. 1113. Chimir.

CHIMIRAȘ (*pl.*-**așe**) *sn. dim.* **CHIMIR: Iar cellalt umpluse de sfanți ~ul** (PANN).

***CHIMIST** *sm.* Cel ce se îndeletnicește cu chimia [fr.].

CHIMITIR = **CIMITIR: Le zidește ~e Spre vecinică pomenire** (PANN) [κοιμητήριον].

CHIMIȚĂ *sm.* *F* Tip caraghios și cam smintit: **își dă ochii peste cap ca... un ~ în toată puterea cuvîntului** (VLAH.) [ngr.].

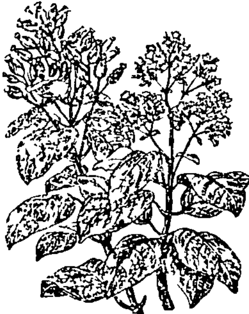
○**CHIMNI** ☛ **CHIMI**.

CHIMVAL — **CIMBAL**.

CHIN[1] — **PIN**.

CHIN[2] *pl.*-**nuri**) *sn.* ① Suferință grozavă: **chinurile facerii, chinurile morții** ¶ ② Caznă, tortură: **veniseră niște sbiri din Călărași cari puseseră lumea la ~uri** (D.-ZAMF.) [ung.].

***CHINCHINĂ** *sf.* ♣ ☠ Scoarța unui arbore din America *(Cinchona)* ▪ 1114 din care se prepară chinina și alte medicamente tonice: **își petrecea zilele plămădind cantaride și pisînd ~** (NEGR.) [fr. q u i n q u i n a].

Fig. 1114. Chinchină.

CHINDERIN *sm.* = **CHEDRINĂ**.

CHINDEU (*pl.*-**deauă** *sn.* *Trans* Ștergar. prosop: **Și-i mai șterge c'un ~ Lacrimile** (IK.-BRS.) [ung. k e n d ö].

○**CHINDEUȚ** (*pl.*-**uțe**) *sn.* *Trans. dim.* **CHINDEU**.

CHINDIE *sf.* ① Timpul zilei între ceasurile 2 și 5 după amiazi: **și așa au stătut pînă la vreme de ~** (LET.); adesea și sub forma **CHINDII: pe la chindii am ajuns la palaturile zmeilor** (ISP.) ¶ ② ‡ Turn de streajă (la curțile domnești și boierești) de unde se vestea cu tobe și cu surle ceasul din urmă al chindiei cînd toți oamenii casei se adunau la cină și porțile curții se închideau (▣ 1115): **toată noaptea arse chindia lui Socol** (ODOB.) ¶ ③ ‡ ♩ Concert dat de muzica domnească înainte de a însera: **puneau de băteau ~ în toate zilele în curte** (LET.) ¶ ④ Danț popular: **joacă hora și bătuta, brîul și chindia, de dîrdîie pămîntul** (CAR.) ¶ ⑤ ♩ Muzica care se cîntă pentru acest danț: **pînă atunci stase de-o parte, fluierînd o ~** (D.-ZAMF.) [tc. i k i n d i; comp. **ACHINDIE**].

Fig. 1115. Chindie.

○**CHINDISEALĂ** (*pl.*-**seli**) *sf.* *Trans.* Broderie [c h i n d i s i].

○**CHINDISI** (-**sesc**) *vb. tr.* *Trans.* A broda [ngr. κεντάω < κεντῶ].

○**CHINDISITURĂ** (*pl.*-**turi**) *sf.* = **CHINDISEALĂ**.

CHINEZ[1] *sm. Băn.* Primar, jude [ung. k i n é z < srb.].

***CHINEZ**[2] 1. *adj.* ● ① Din C h i n a, al locuitorilor din China: **limba chineză; scriere ~ă** (▣ 1116)

上帝愛世人,甚至將他的獨生子賜給他們,叫一切信他的,不至滅亡,反得永生.

Fig. 1116. Scriere chineză.

¶ ② **Umbre ~e**, umbre care înfățișează figuri de oameni sau de animale ce se proiectează pe un perete, cînd se combină în anumite feluri degetele uneia din mîini sau ale amîndurora (▣ 1117).

Fig. 1117. Umbre chineze.

2. *sm.*, **CHINEZOAICĂ** (*pl.*-**ce**) *sf.* ① Locuitor (locuitoare) din China ¶ ② *F* **A se face ~, a face pe ~ul**, a se preface că nu știe nimic, a se face niznai (comp. **a se face American**): **ei, stimabile, prea te faci ~, dă-mi voie** (CAR.).

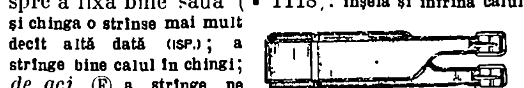
CHINEZAT (*pl.*-**ate** *sn.* ‡ Teritoriul stăpînit sau ocîrmuit de un c h i n e z[1].

***CHINEZESC** *adj.* — **CHINEZ** 1.

***CHINEZEȘTE** *adv.* În felul Chinezilor; în limba c h i n e z ă.

CHINEZOAICĂ ☛ **CHINEZ**[2] 2.

CHINGĂ *pl.*-**gi**) *sf.* ① Cingătoare lată de piele sau de cînepă care se trece pe sub pîntecele calului spre a fixa bine saua (▪ 1118): **înșelă și înfrînă calul și chinga o strînse mai mult decît altă dată** (ISP.); **a strînge bine calul în chingi**; *de aci*, Ⓕ **a strînge pe cineva în chingi**, a-l ținea de scurt, a nu-l slăbi de loc: a-l constrînge să facă ceva: **ai să strîngi pe boieri în chingi negustorește și o să-ți intri în bani** (CAR.) ¶ ② Stinghie pusă de-a curmezișul spre a lega între ele două lemne, două sau mai multe scînduri: **chinga patului, chinga ferestreului, teascului, urzitoarei, războiului**, etc. ¶ ③ Curea de moșie; fâșie de pămînt: **pe o margine a drumului, din care pornesc chingile de pămînt, măsurate 'n pogoane, ard focuri** (LUNG.) [lat. c ĭ n g ŭ l a > *c ĭ n g a].

Fig. 1118. Chingă.

CHINGULIȚĂ (*pl.*-**ițe**) *sf. dim.* **CHINGĂ: Aninau cu veselie Unu-o salbă 'n ~, Altul flori la pălărie** (ALECS.).

***CHININĂ** (*pl.*-**ne**) ☠ Alcaloid foarte amar care se extrage din chinchină și care, combinat cu acizi, se întrebuințează ca leac contra frigurilor [fr.].

CHINJUI ☛ **CHINZUI**.

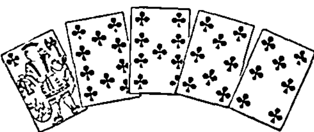
CHINONIC (*pl.*-**ice** *sn.* Cîntare bisericească la împărtășire: **n'au mai putut să cînte nici cheruvic nici ~** (I.-GH.) [gr.-biz.].

CHINOROS, **CHINOROZ** *sbst.* Funingine foarte neagră și ușoară, întrebuințată în industrie pen-

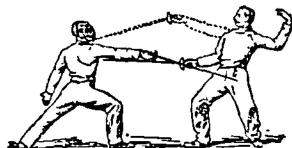
tru fabricarea cernelei de tipărit, a diferite văpsele, etc.: **dumnealui zice că mă sulemenește cu chinoros** (CAR.) [germ. Kienruss].

CHINOVAR *sbst.* Mineral roșu, foarte greu, format dintr'o combinațiune naturală a sulfului cu mercurul [rus. Kinovarĭ < ngr.].

CHINOVIE *sf.* Comunitate de călugări, mănăstire de călugări ce trăesc în comun: **era o liniște și o mireazmă ca 'n cuprinsurile unei chinóvii de călugări** (SAD.) [vsl. < gr.-biz.].

Fig. 1119. Chintă.

***CHINTĂ** (*pl.*-te.) *sf.* ① Interval între cinci note consecutive. Ex: **do-sol** *sau* **sol-do** ¶ ② Cinci cărți consecutive de aceeași coloare sau de colori diferite (▣ 1119) ¶ ③ Numele uneia din cele opt parade simple, la scrimă (▪ 1120) [fr. quinte].

Fig. 1120. Chintă.

***CHINTAL** (*pl.*-ale) *sn.* Măsură de greutate pentru cereale (= 100 de Kgr.) [fr. quintal].

***CHINTESENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Substanța eterată, în filosofia scolastică ¶ ② În vechea chimie, partea cea mai subtilă extrasă din unele corpuri ¶ ③ Ⓕ Ceea ce e mai subtil mai rafinat, mai de seamă într'un lucru sau într'o scriere [fr. quintessence].

***CHINTET** (*pl.*-ete) *sn.* ① Bucată de muzică scrisă pentru cinci voci sau instrumente ¶ ② Ansamblul acestor cinci voci sau instrumente [it. quintetto].

CHINUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① A produce suferințe, dureri grozave, a aduce chinuri: **frigurile îl chinuesc grozav** ¶ ② A căzni, a tortura: **Muma pădurii îi va ~ băgîndu-le mîinile în căldarea cu jăratec** (ISP.) ¶ ③ Ⓕ A cauza o grozavă suferință morală: **ideea că n'are cu ce trăi îl chinuia și zi și noapte** (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A se căzni să dea unui text, unui cuvînt, o interpretațiune silită, un înțeles contrar celui pe care-l are în realitate.

2. *vb. intr.* și *refl.* A suferi chinuri grozave: **mi s'ar rupe inima să te văd chinuind** (MERA).

CHINUIT *adj.* ① p. CHINUI ¶ ② Muncit, trudit (*vorb. în spec.* de o lucrare literară sau artistică, de interpretarea unui text, etc., care e departe ce a corespunde silințelor date): **în cîteva note ~e spune înduioșarea omului** (D.-ZAMF.).

CHINUITOR,-TOARE *adj.* și *sm. f.* Care chinuește: **Dragostea-i chinuitoare ne 'ndrăznind să ți-o mai spună** (VLAH.).

CHINZUI, CHINJUI (-uesc) *vb. tr. Trans. Maram Bucov.* (CONV.) (BRL.) A chinui: **Însă din iad furii sînt noaptea trimise ca să-l chinjuească** (STAM.) [ung. kinozni, în parte influențat de schingiui].

CHIOARĂ *adj. f. numai în expr.*: **apă ~**, apă goală; (**n'am nici o para ~**, nici un ban, și *elipt.*: **un prăpădit de amploiat, n'are ~ în pungă** (CAR.) [formă rezultată prin etim. populară din *adj.* ‡ chiară „limpede", „curată"].

CHIOCEC (*pl.*-ecuri) *sn.* Un danț turcesc: **soitarii cari jucau ~urile pe lîngă trăsură** (I.-GH.) [tc. köčekl.

CHIOLHAN ☛ CHIULHAN.

CHIOLHANOS *adv. Mold.* Ticălos, mișel: **dac'ar ști ~ul și ticălosul de unde am pornit astă noapte** (CRG.).

CHIOMB, CHIOMP *adj. Mold.* ① Miop ¶ ② Șchiop; cu piciorul sdrobit (RV.-CRG.) ¶ ③ Ⓕ Nătărău, prost.

CHIOMPĂNI (-ănesc) 1. *vb. intr. Mold.* A lucra sau a umbla pe întunerec, dibuind, orbecăind sau cu ochii închiși.

2. *vb. refl.* A se trudi ca să vadă (PAMF.) [chiomp].

CHIONDORIȘ *adv.* Chioriș: **a se uita ~ la cineva**, a se uita urît, chioriș la cineva: **trec pe lîngă noi drumeți ce se uită ~** (IRG.).

CHIOR, CHIOARĂ *adj.* și *sm. f.* ① Căruia-i lipsește un ochiu, care vede numai cu un ochiu; Ⓟ: **~ul între orbi este împărat** *sau* **în țara orbilor, ~ul e împărat**, printre cei proști (nevoiași, incapabili, etc.) cel mai puțin prost, cel mediocru se socotește mai de seamă ¶ ② *Pr. ext.* Orb: **te văd eu, că doar nu-s chioară** (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ Care dă puțină lumină, întunecos: **ferestrele mici și chioare** (ALECS.) ¶ ④ *adv.* și **DE-A CHIOARA** *loc adv.* Orbește, ca chiorii: **se coborî în fugă pe scări, dînd ~ peste oameni** (GN.); **s'o luăm de-a chioara, și unde ne-a fi scris, acolo vom eși** (CRG.) [tc.].

CHIORĂI, GHIORĂI (*pers. a 3-a*:-răe) *vb. intr. numai în expr.*: **a-i ~ mațele**, se zice de borboroseala sau gîlgîitul ce se produce în stomac, *în spec.* cînd îi e foame cuiva: **pocîltit de foame, cu mațele chiorăind și cu burta lihnită** (ISP.) [onom].

CHIORDIȘ *adv. Mold.* (PAMF.) Chioriș, chiondoriș.

CHIORÎ (-orăsc) 1. *vb. tr.* ① A scoate un ochiu, a lăsa chior: **am descărcat țava dreaptă și l-am chiorît de ochiul drept** (GN.); *F*: **n'are cu ce ~ un șoarece**, e sărac lipit ¶ ② Ⓕ A orbi, a lua drept chior, a-l face pe cineva să vadă altfel un lucru de cum e în realitate ¶ ③ A ochi, a ținti: **mă chiorăște, parcă vrea să mă împuște** (PANN).

2. *vb. intr.* ① A pierde un ochiu, a deveni chior ¶ ② *Pr. ext.* A orbi, a lăsa orb ¶ ③ A închide un ochiu spre a ținti, a ochi: **unde chiorăște și unde lovește ?** (PANN).

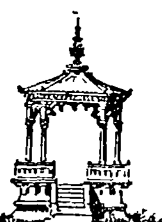
3. *vb. refl.* *F* A se uita chioriș la cineva: **ori-ce uriaș s'ar fi chiorît la noi pe la hotare** (JIP.).

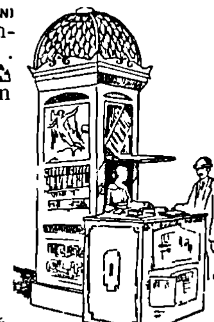
CHIORÎȘ *adv.* ① Ca chiorii, orbește: **dam ~ prin fasole, prin mazăre și bob** (CRG.) ¶ ② Cruciș, sașiu; Ⓕ: **a se uita ~ la cineva**, a se uita urît la cineva: **s'a uitat odată ~ de i-a băgat în spaime pe toți** (CAR.).

○ **CHIORPEACĂ** (*pl.*-eci) *sf. Mold.* (PAMF.) Șindrilă, draniță.

CHIOSTEC (*pl.*-ece) *sn.* ① ‡ Șiret gros, care se cosea sau se atîrna ca podoabă la hainele bărbaților: **cu contășile pe umăr numai în chiostece** (LET.) ¶ ② Piedică pusă la picioarele cailor: **Cînd te uiți la el și trece, Parcă este 'n chiostece** (PANN) ¶ ③ Ⓕ *Mold.* Strîmtoare, strîmtorare: **e la ~** [tc. köstek.

CHIOȘC (*pl.*-șcuri) *sn.* ① Foișor, pavilion de lemn cu care se decorează o grădină, o terasă, etc. (▪ 1121): **am auzit întîia lui povestire ...în ~ul din grădina mică** (BR.-VN.) ¶ ② Gheretă de lemn unde se vînd jurnale sau flori (▪ 1122) [tc.].

Fig. 1121. Chioșc de muzică.

Fig. 1122. Chioșc de ziare.

CHIOȘCAR *sm.* Vînzător de jurnale într'un chioșc.

CHIOT (*pl.*-te) *sn.* ① Strigăt puternic, răsunător (de bucurie sau de durere): **se aude în salonul cel mic ciocnete de pahare și ~e de veselie** (ALECS.) ¶ ② Strigătură de joc: **un farmec deosebit au ~ele sau strigătele pe care le rostesc în tactul jocului** (VLAH.) ¶ ③ **A da cuiva ~**, a-l striga tare de departe [chiu].

***CHIOTA** (-otez) *vb. tr.* și *intr.* La locul de biliard: a împinge dintr'o dată cu tacul două bile, fără a da primăi bile lovitura reglementară [fr. queuter].

CHIOTI (-tesc) *vb. intr.* A scoate chiote, a da chiote (*în spec.* de veselie): **tinerele și ofițerii să dănțuească chiotind ca niște nebuni** (CAR.).

CHIOTOARE ☛ CHEOTOARE.

CHIP (*pl.*-puri) 1. *sn.* ① Imagine: **Dumnezeu a făcut pe om după ~ul și asemănarea lui** ¶ ② Portret, bust, statuă, figură sculptată: **mă opresc gînditor în**

fața ~ului de bronz al falnicului Basarab (VLAH.); ~ cioplit, idol ¶ ③ Gravură, ilustrație, poză: copilul se joacă între ei cu o carte mare cu ~uri (BR.-VN.) ¶ ④ Înfățișare, față, figură: era mic de stat, avea ~ul blajin și oare-care stingăcie în mișcări (GN.) ¶ ⑤ Formă: din capul leului făcu o glugă în ~ de coif (ISP.) ¶ ⑥ Semn: face ~ miței care se ținea pe lîngă dînsul să iasă pînă afară (SEV.); începu să dîrdîie pe picioare în ~ de joc și de veselie (DLVR.) ¶ ⑦ Fel: în ~ul acesta; gazda se sili în toate ~urile să-l oprească de la această hotărîre a sa (ISP.); fel și ~ sau în fel(uri) și ~ uri, în toate felurile; ~uri și ~uri, tot felul; nici într'un ~, nicidecum ¶ ⑧ Mijloc: nu-i alt ~ de scăpare; nu putem trăi... de n'om face toate ~urile să scăpăm de hîrca de babă (CRG.) ¶ ⑨ Putință: p'acolo nu mai era ~ de traiu (ISP.); a nu avea ~, a nu-i fi cu putință, a nu putea nicidecum.

2. **CHIP, CHIPUL, CHIPURILE** *adv.* Cum s'ar zice, așa zicînd, ca și cum (ar fi), numai așa (de ochii lumii), de formă: în anii următori a fost, chipurile, belșug și s'au făcut de toate (VLAH.); venise popa să caute, chipurile, liniște la cumnatul Cuțiteiu (CAR.); îi iertă împăratul de vr'o osîndă, chipul (ISP.) [sl. k i p < ung. k é p].

Fig. 1123. Chiparoase.

***CHIPAROASE** *sf. pl.* ♣ Plantă, originară din America centrală, cu flori mari, albe, foarte mirositoare; numită și „tiparoase" sau „tuberoze" *(Polyanthes tuberosa)* (▣ 1123) [fr. t u b é r e u s e].

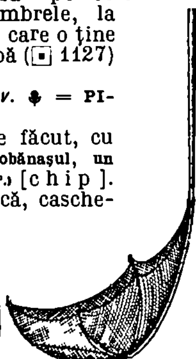
CHIPAROS *sm.* ♣ Frumos arbore, totdeauna verde, originar din Persia și din regiunea mediteraneană, cultivat ca plantă ornamentală, mai ales prin cimitire *(Cupressus sempervirens)* (▪ 1124, 1125): cutreieră cărările d'o parte și d'alta cu naramzi și chiparoși (DLVR.) [ngr. κυπάρισσος].

Fig. 1124. Chiparos (ramură). Fig. 1125. Chiparos.

CHIPĂRUȘ *sm. Mold. Bucov.* ♣ ARDEIU [c h i p e r].

CHIPCEA ☛ CHEPCEA.

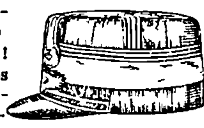
CHIPCEL *sbst.* Unealtă de pescuit alcătuită dintr'o plasă întinsă pe cercuri de nuiele avînd forma unei umbrele, la margine cu o coadă lungă de care o ține pescarul, când o afundă în apă (▣ 1127) [c h e p c e a].

Fig. 1127. Chipcel.

○ **CHIPER(IU)**.... *Mold. Bucov.* ♣ = PIPER....

CHIPEȘ *adj.* Arătos, bine făcut, cu înfățișare mîndră, falnic: ciobănașul, un flăcăiandru ~ și tras ca prin inel (ISP.) [c h i p].

***CHIPIU** (*pl.*-iuri) *sn.* ⚔ Șapcă, caschetă purtată de militari, etc. (▪ 1126): ura! strigă voios tînărul Voivod, ridicîndu-și ~ul în vînt (VLAH.) [fr. k é p i].

Fig. 1126. Chipiu (de colonel).

CHIPOȘ *adj.* Chipeș: mă înfățișez dinaintea mamei așa ~ cum eram (CRG.) [c h i p].

○ **CHIPOTĂ** = PIPOTĂ.

CHIPRIOTIC *adj.* ● De Cipru, din insula Cipru: vin ~ [ngr.].

‡ **CHIPUI** (-uesc) *vb. tr.* A închipui [c h i p].

○ **CHIPUIALĂ** *sf. Mold.* întrebuințat ca *adv.* Chipurile, chip: ~, am bani, dar nu-s la mine (PAMF.); ~, baba mai avea o leacă de simțire (FLOR.) [c h i p u i].

CHIPULEȚ *pl.*-ețe, CHIPUȘOR (*pl.*-oare *sn. dim.* CHIP.

CHIPZ... = CHIBZ...

CHIR[1] *sm.* ① ‡ Domn, jupîn (în epoca fanariotă) ¶ ② *iron.* Dinaintea numelui unui Grec: s'a trecut timpul baclavalelor pentru noi, ~ Panaite! (ALECS.) ¶ ③ Cutare, individul: să mi-l luați pe ~ ăla care trece în căruță (ISP.) [ngr.].

CHIR[2] = PIR.

CHIRA *sf.* = PESCĂRUȘ.

***CHIRAGRĂ** *sf.* Gută la mîini [fr.].

CHIRĂI (*pers. a 3-a:* -răe 1. *vb. intr.* ① A cînta (*vorb.* de greier): un grier chirăe după sobă (VLAH.) ¶ ② A ciripi ¶ ③ A țipa: îl lăsară țipând și chirăind cu glas pînă la cer (ȘEZ.).

2. *vb. refl.* A țipa: taci, nu te chirăi, nu te-olicăi (TOC.).

CHIRĂIT *sbst.* Faptul de a c h i r ă i, cîntarea greierului; ciripit; țipăt: ~ul tău de păsărică moțată (VLAH.).

CHIRALEISA *sf.* ① Doamne miluește! strigătul mulțimii și mai ales al copiilor, în ziua de Bobotează, cînd preotul pornește cu crucea prin sat: o mulțime de băieți, ba, pe unele locuri, chiar și oameni bătrîni...strigă ~...de clocotește satul (MAR.); cînd face preotul aghiasma și se strigă ~, toate dihăniile fug (VOR.) ¶ ② Ⓟ Ființă mitică, un fel de duh necurat: toate stihiile năpădesc pe mine... pînă și ~ (ALECS.) [ngr. Κύριε ἐλέησον].

○ **CHIRANDĂ** (*pl.*-de) *sf. Mold.* ① Muiere desfrînată ¶ ② *iron.* Femeie (*în spec.* Țigancă): cît pe ce să mă înghită, de nu era o ~...să-mi ție de parte (CRG.).

○ **CHIRCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* Sapă întrebuințată la curățitul buruienilor (în Dobrogea).

○ **CHIRCĂI** (*pers. a 3-a:* -căe *vb. intr.* ① *Mold.* A cloncăni (*vorb.* de curci sau de cocori (RV.-CRG.) ¶ ② *Trans.* A cloncăni [rut. k y r k a t y].

CHIRCHILI = CHERCHELI.

CHIRCI (-cesc) *vb. refl.* ① A se pipernici, a nu mai crește, a nu se desvolta în de ajuns: sînt patru milioane de Români... cari sufăr și se chircesc de boale necăutate (VLAH.); soiul nostru (de boi) s'a chircit...că nu s'a căutat de hrana lui în tinerețe (ION.).

CHIRCIT *adj. p.* CHIRCI. Pipernicit, necrescut bine, nedesvoltat în deajuns: copaci chirciți, schilozi, cu ramuri strîmbe (VLAH.).

CHIRCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Ființă sau plantă pipernicită, stîrpitură: puțină iarbă uscată crește în umbra chirciturilor (IRG.) [c h i r c i].

CHIRCOTI (-otesc) *vb. intr. Trans.* A ațipi, a moțăi (PAC.).

○ **CHIRDOSI** (-osesc) *vb. tr. Mold.* (PAMF.) A pierde, a prăpădi, a nimici.

○ **CHIRFOSALĂ** (*pl.*-seli) *sf. Mold.* Încurcătură; gălăgie, balamuc: se face o ~ și-un rîs în școală din pricina ursului (CRG.) [c h i r f o s i].

○ **CHIRFOSI** (-osesc) *vb. tr. Mold.* ① A sdrențui, a strivi, a prăpădi: după ce le chirfosesc așa pe toate... fugea în odaie (VLAH.) ¶ ② A lucra încet de tot (ȘEZ.).

‡ **CHIRIARH** *sm.* Episcop (cu eparhie) [gr.-biz.].

‡ **CHIRIARHIE** *sf.* Autoritatea superioară, episcopală; demnitatea episcopului: i-a luat chiriarhia puterea de predicator (CRG.) [gr.-biz.].

CHIRIAȘ *sm.*, CHIRIAȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* ① Persoană ce ține, ce a luat cu c h i r i e o casă, locatar ¶ ② Cel ce ia cu chirie o trăsură sau cai: și pentru calul șchiop se găsește ~ (PANN).

CHIRIE *sf.* ① Suma ce se cere sau se dă pentru folosința unui imobil pe un timp determinat: a lua, a da, a ținea cu ~; Sărmanii oameni n'au plătit chiria Și boarfele în drum li-s aruncate (VLAH.); Ⓟ: gura nu cere ~ (PANN), nu te costă nimic dacă vorbești, dacă spui ce știi ¶ ② Plata pentru folosirea pe un timp hotărît a unei trăsuri, a unei căruțe, a unui cal, etc. ¶ ③ Prețul plătit sau luat pentru un transport cu carul, cărăușie: unde pui chiria de aice pînă la Dunăre? (ALECS.); Ⓟ: chiria deșteaptă pe chirigiu (PANN) [tc. k i r à; cf. srb. blg. k i r i j a].

***CHIRIELĂ** (*pl.*- le) *sf.* ① Litanie ¶ ② Ⓕ Înșirare lungă și plicticoasă: toată această frumoasă ~ de epitete se adresa la mine (NEGR.) [fr. k y r i e l l e].

○ **CHIRIEŞ** *sm. Mold.* = CHIRIAŞ.
○ **CHIRIGIŢĂ** *sf.* (MAR.) = PESCĂRUŞ.
CHIRIGIU *sm.* ① Cărăuş: un loc mare, ocolit de feciori, de vizitii, de rîndaşi şi de chirigii (I.-GH.) ¶ ② *Mold.* Chiriaş [tc. k i r a ğ i].
CHIRILIC = CIRILIC.
CHIRIMBAR = CHIHLIBAR.
○ **CHIRNAN** *adj. Olten.* Bolnăvicios; convalescent.
*__CHIROGRAFAR__ *adj.* Se zice despre datoriile şi creanţele contractate sub semnătură privată: creditor ~ [fr.].
*__CHIROMANŢIE__ *sf.* Pretinsa artă de a ghici viitorul după liniile mîinii (• 1128) [fr.].

Fig. 1128. Liniile mîinii (după care se citeşte în chiromanţie).

○ **CHIROSTII** = PIROSTII.
○ **CHIROŞCĂ** = PIROŞCĂ.
○ **CHIROŢI** ☛ PIROŢI.
CHIRPICIU *sbst. Mold.* Balegă de vită plămădită şi făcută în formă de cărămidă, apoi uscată la soare, care se întrebuinţează pe alocuri la ţară la construirea caselor: zidurile sînt făcute din ~, cărămida ţării (IRG.) [rut. < tc.].
*__CHIRURG__ *sm.* Cel ce practică chirurgia [gr.].
*__CHIRURGICAL__ *adj.* De chirurgie, privitor la chirurgie [fr.].
*__CHIRURGIE__ *sf.* Partea medicinei care se ocupă cu studiul operaţiunilor de făcut pentru vindecarea rănilor, fracturilor, etc. [fr.].
CHISA... = PISA...
○ **CHISĂGI** = PISĂGI.
○ **CHISĂLĂU**, CHISĂLUG = PISĂLOG.
CHISĂLIŢĂ (*pl.*-ite) *sf. Mold. Maram.* ① Zeamă de fructe (prune, cireşe, mere) fierte; ⓟ: cine are piper mult, pune şi 'n ~, se zice despre cineva care avînd un lucru în belşug, îl risipeşte fără nici un folos ¶ ② Ⓕ A face pe cineva ~, a face praf şi fărîme, a stîlci în bătaie: te 'ntind jos şi te fac ~ de bătaie (ALECS.) [rut. k y s e l i ć a].
○ **CHISĂU** *sbst. Mold.* (PAMF.) Piuliţă întrebuinţată la ţară (pentru pisatul piperului, scorţişoarei, etc.) (• 1129) [chisa < pisa].
CHISCHINEU *sn. Trans.* Batistă, basma; năframă (• 1130) [ung. k e z k e n ö].

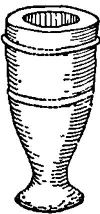

Fig. 1129. Chisău cu chisălău (pisălog).

Fig. 1130. Chischineu.

○ **CHISCOAIE** = PISCOAIE.
○ **CHISCUI** = PISCUI.
CHISEA¹, CHESEA (*pl.*-sele) *sf.* Vas mic de cristal sau de porţelan în care se ţine dulceaţă (• 1131): lucrînd cu lingura în cheseaua de dulceaţă (CAR.) [tc. k j a s è].
CHISEA², CHESEA (*pl.*-sele) *sf.* Pungă de tutun: chisele de tutun cusute cu fluturi (ALECS.); l-am prins de cîteva ori cu mîna în cheseaua mea cu tutun (CAR.) [tc. k i s è, k e s è].

Fig. 1131. Chisea.

CHISELIŢĂ = CHISĂLIŢĂ.
CHISER, CHISĂR (*pl.*-re) *sn. Olten.* Teslă [srb. k e s e r].
○ **CHISNOVAT** *adj.* ① *Mold.* Poznaş, glumeţ, bun de glume: minunată femeie.... dar cam prostană, zicînd adese nişte vorbe ~e (NEGR.) ¶ ② *Olten.* Ciudat, curios.
○ **CHISOAGĂ** *sf. Mold.* Peştişor mărunt ce trece prin ochiurile plasei, plevuşcă [c h i s o g i].
○ **CHISOGI** (-ogesc) *vb. tr. Mold.* (FURT.) = PISĂGI.
○ **CHISOIU** = PISOIU.
*__CHIST__ (*pl.*-turi) *sn.* Tumoare formată dintr'o pungă membranoasă anormală şi înăuntrul căreia se poate produce puroiu [fr. k y s t e].
CHISTORNIC = PISTORNIC.
○ **CHISTRUI** = PISTRUI.

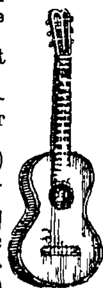
○ **CHISUGURI** *sf. pl. Mold.* ☛ Toate accesoriile pentru încărcarea unei puşti: cartuşe, praf, capse, alice, etc. (ŞEZ.).
CHIŞ... PIŞ...
CHIŞAIU *sbst.* ① Pămînt nisipos ¶ ② Nisip amestecat cu pietriş [comp. germ. K i e s].
CHIŞĂR ☛ CHIŞER.
CHIŞĂRĂU = CHIŞEREU.
† **CHIŞAV** *adj. Mold.* Îndărătnic; protivnic.
CHIŞCĂ (*pl.* chişte) *sf. Mold.* ① Maţ gros de porc umplut cu carne tocată şi cu păsat: podul era plin de chişte (CRG.) ¶ ② Jug la hamurile calului (RV.-CRG.) [rut. k y š k a].
○ **CHIŞCA...** PIŞCA...
○ **CHIŞCAR IU**) *sm. Mold. Bucov.* = ŢIPAR: chişcariul e din şerpe, el are numai şase limbi (VOR.) [comp. rus. p i s k a r j].
CHIŞER, CHIŞĂR *sbst. Olten.* ① Împletitură de teiu sau de viţă cu care se leagă poarta de stîlpi ca să nu se poată deschide ¶ ② Proţap.
CHIŞEREU *sbst. Băn.* Un fel de ceapă de primăvară, lungăreaţă, arpagic (LIUB.).
CHIŞIŢĂ¹ (*pl.*-iţe) *sf.* Încheietura piciorului, deasupra copitei (la cai, boi şi oi) (• 1132) [blg. k i t č i c a, srb. k i č i c a].
○ **CHIŞIŢĂ**² (*pl.*-iţe) *sf. Mold. Bucov.* Un fel de lopăţică, prevăzută la un capăt cu un tub mic de tinichea şi cu un fir de păr în mijloc, cu care se scriu ouăle la Paşti (• 1133) [bg. k i s t c a, rut. *k y s t ć a < *dim.* din k y s t ĭ „perie de vopsit"].

C.

Fig. 1132. C. Chişiţă.

Fig. 1133. Chişiţă.

○ **CHIŞLEAG**, CHIŞLEAC *sbst. Mold. Bucov.* Laptele acru rămas după ce s'a scos smîntîna; din acesta, pus la încălzit, se face brînza de vacă: şi 'ntr'o oală cu chişleag s'a 'necat o babă c'un moşneag (MAR.); brînza de vaci se prepară din chişleag (ŞEZ.) [rut. k y s l j a k].
CHIŞMIŞ *sbst.* Stafide mici roşii ce se pun în pilaf [tc.].
CHIT¹ *sm.* ① Balenă ¶ ② ☆ CHITUL, constelaţia Balenei (OT.) [gr.].
*__CHIT__² (*pl.*-turi) *sn.* Ghips frămîntat cu uleiu, întrebuinţat la lipitul geamurilor de cercevele, ipsos: într'un colţ o cutie cu geamuri, alături un bulgăre de ~ (BR.-VN.) [germ. K i t t].
*__CHIT__³ *adv.* — CFIT: m'am răzbunat, sîntem ~ (VLAH.) [fr. q u i t t e].
CHITĂ¹ (*pl.*-te) *sf.* ① *Trans. Băn.* Mănunchiu de flori, buchet: îi dă ş'o ~ de ghiocei înfloriţi, să-i ducă babei (VLAH.) ¶ ② *Mold. Bucov.* Legătură de 12 fuioare de cînepă sau de in: mai încolo, un teanc de chite de cînepă şi de in (CRG.) [srb. k i t a, rut. k y t a].
CHIŢĂ² = PIŢĂ.
CHIŢACIU, CHITAŞ *adj. Mold. Bucov.* ① Care ocheşte bine, ţintaş ¶ ② Ⓕ: ~ din gură, bun de gură, care vorbeşte bine: nu se găsea alt Român mai verde şi alt chitaş mai sigur decît mine (ALECS.) [c h i t i].
CHITAN *sbst. Mold.* ① Mălaiu dospit ¶ ② Pîine mare (ŞEZ.) [c h i t ă²].
*__CHITANŢĂ__ (*pl.*-ţe) *sf.* Adeverinţă, dovadă scrisă de primirea unor bani [fr. q u i t t a n c e].
*__CHITANŢAR__, *CHITANŢIER (*pl.*-re) *sn.* Registru din care se liberează c h i t a n ţ e de plată.
CHITARĂ, *GHITARĂ (*pl.*-re) *sf.* Instrument de muzică cu şase coarde (• 1134): învăţau fetele să cînte din chitară (I.-GH.); să-i cînţi din ghitară marşul lui Napoleon (ALECS.) [ngr. κιθάρα; fr. g u i t a r e].

Fig. 1134. Chitară.

CHITARCĂ (*pl.*-ărci) *sf. Mold.* Numele mai multor varietăţi de ciuperci comestibile (*Boletus*) (☛ PL. I, 28) [c h i t ă²].

CHITĂRCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold.* ♣ Specie de ciupercă comestibilă (*Boletus*) *versipellis*) (☛ PL. I, 29) [CHITARCĂ].

CHITARIST*, *GHITARIST *sm.* ♩ Care cîntă din chitară: **chitaristul pișca patetic și cadențat coardele chitarei (DLVR.); **tatăl ei era cel mai vestit ghitarist** (CAR.) [c h i t a r ă + fr. g u i t a r i s t e].

CHITAT *adj. Trans. Băn.* Înflorit, împodobit cu flori [bg.].

○**CHITCĂIT** *adj. Mold.* Ticălos, obidit: **am văzut... bărbați, mult mai... chitcăiți decît cea mai bicisnică femeie** (CRG.).

○**CHITEALĂ**[1] (*pl.*-eli) *sf. Mold.* judecată, socoteală: **subțire la minte, iscusit la socoteală și întreg la ~** (CANT.); **judecăm omul după bacșiș și nu dăm niciodată greș cu chiteala** (ALECS.) [c h i t i[1]].

○**CHITEALĂ**[2] (*pl.*-teli) *sf. Trans.* Dichiseală, găteală, împodobire [c h i t i[2]].

CHITI[1] (-tesc) 1. *vb. tr. Mold. Bucov.* ① A ochi, a lua la țintă, a ținti: **ambiția noastră era de a ~ și a sburutăi cu pietricele... pe palamarul bisericii** (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ A pune ochii pe cineva sau ceva: **cum ajunge în pădure, chitește un copac care era mai mare** (CRG.) ¶ ③ Ⓕ A judeca, a socoti: **ai chitit să intri în neamuri, mojicule?** (ALECS.).

2. *vb. refl.* A se socoti, a se gîndi: **mă chitesc eu în mine cum s'o dau ca să nu mă prindă** (CRG.).

○**CHITI**[2] (-tesc) *vb. tr.* și *refl. Trans.* A (se) găti, a (se) dichisi, a (se) împodobi [srb. k i t i t i].

CHITI[3] = PITI.

○**CHITIC** ☛ PITIC.

○**CHITIE** ☛ TICHIE.

○**CHITILIN** *adv. Trans. Maram.* = CĂTELIN.

○**CHITINEL** *adv. Trans.* (RET.) = CĂTINEL.

○**CHITIȘ** ☛ PITIȘ.

○**CHITIUȚĂ** (*pl.*-uțe) *sf. dim.* CHITIE.

○**CHITOARCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold.* (ȘEZ.) ♣ — CHITARCĂ.

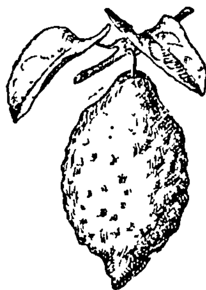
○**CHITOAȘCĂ** (*pl.*-ște) *sf. Mold.* Ғ Femeie scurtă și groasă [c h i t ă[2]].

***CHITONAG**[1] *sbst. Mold. Bucov.* ✕ Marmeladă de gutui, povidlă de gutui fiartă des cu zahăr și tăiată bucăți [fr. c o t i g n a c].

CHITONAG[2], **CHITONOG** (*pl.*-age, -oage) *sn.* ✓ Unealtă cu care se fac găuri în pămînt, pentru semănat porumbul: **puind sadurile.. în găuri făcute cu un chitonag** (ION.) (▪ 1135).

Fig. 1135. Chitonag.

CHITRĂ (*pl.*-tre) *sf.* ♣ Fructul c h i t r u l u i, de forma unei lămîi mari, galbene, cu coaja groasă, din care se face dulceață (▪ 1136): **peltea de chitră și deosebite vutci** (I.-GH.).

Fig. 1136. Chitră.

CHITRU *sm.* ♣ Frumos arbore spinos, originar din India, care produce chitrele (*Citrus medica*) [gr.-biz.].

CHITUC *sm.* ♣ Trunchiu de copac (VÎRC.) [bg. k i t j u k ŭ].

***CHITUI** (-uesc) *vb. tr.* ① A lipi sau a astupa cu c h i t ¶ ② *Pr. ext.* A îndesa, a lipi strîns: **parcă chituia pe fiecare zi tot mai tare ometele** (GRIG.).

CHITULA... = PITULA...

CHITUȘCĂ (*pl.*-uște *sf. Mold.* ♣ = CHITĂRCUȚĂ [c h i t ă[2]].

CHIȚĂI (*pers. a 3-a*:-țăe) *vb. intr.* A scoate un țipăt pițigăiat (ca al șoarecilor sau al cățeilor abia fătați): **unsprezece bursucei cari se svîrcoliau chițăind** (ODOB.) **se umple biserica de șoareci, de lilieci și de bufnițe și începură a ~** (ISP.).

CHIȚCĂI (*pers. a 3-a*: -căe) *vb. intr. Mold.* A c h i ț ă i (*vorb.* de șoareci, de căței sau de insecte).

CHIȚCĂIT *sbst. Mold.* ① Faptul de a c h i ț c ă i ¶ ② Țipătul pițigăiat (ca al șoarecilor, greierilor, etc.): **cîmpul vibra de ~ul prelung... al cristeilor și greierilor de iarbă** (VLAH.).

CHIȚCAN *sm.* Șoarece mare cu coada lungă, șobolan (*Mus rattus*) (▪ 1137): **îi îndemnă... a vîna șoareci și ~i într'un ambar întunecos** (ODOB.) [c h i ț c ă i].

Fig. 1137. Chițcan.

○**CHIȚIBOAICĂ** (*pl.*-ce) *sf. Olten.* Pivniță lîngă bordeiu, beciu.

CHIȚIBUȘ (*pl.*-ușuri) *sn.* Fleac, lucru de nimic: **cu ~uri de aceste să ne zăbovim noi?** (CRG.).

CHIȚIBUȘAR *sm.* Care se leagă de c h i ț i b u ș u r i, care se acață de lucruri mărunte: **ca să fii avocat iscusit..., să fii șiret, pișicher, ~** (BR.-VN.).

○**CHIȚIGOIU** PIȚIGOIU.

○**CHIȚIMIE** *sf. Olten.* ① Bordeiu, cocioabă făcută în pămînt ¶ ② *Pr. anal.* Odăiță mică de tot.

CHIȚORAN *sm.* Șoarece mare cu botul ascuțit (*Sorex vulgaris*) (▪ 1138) [cf. CHIȚCAN].

Fig. 1138. Chițoran.

CHIU! *interj.* ① Strigăt răsunător de veselie: **Chiu! și vivat fericit! Boieriul s'o căftănit** (ALECS.) ¶ ② **~ și vai!** strigăt de durere, de desnădejde, de jale: **holera... a început a secera prin Humulești... de se auzia numai ~ și vai! în toate părțile** (CRG.) ¶ ③ Luat ca *subst.*: **a fost atîta ~ și cînt** (COȘB.); **cu ~ cu vai cu ~ și vai** *sau* **cu vai cu ~**, cu multă trudă, cu multă greutate: **abia cu ~ și vai putură să învingă piedicile ce întîlniră** (ISP.); **d'abia puteau lua o poștă într'o zi, și aceea cu vai cu ~** (I.-GH.) [onom.].

○**CHIUĂ** = PIUĂ.

CHIUB ☛ CHIUP.

CHIUI (-uesc, -uiu) *vb. intr.* ① A da chiote sau strigăte de bucurie sau de durere: **mergeau... care cîntînd din gură, care din frunză, alții chiuind și veselindu-se** (ISP.) ¶ ② A striga din răsputeri spre a fi auzit de departe: **cînd chiuiu odată, se cutremură pămîntul** (CRG.) ¶ ③ *Trans.* = HORI [c h i u].

CHIUIT *sbst.* ① Faptul de a c h i u i: **numai cu tine m'oiu întrece din ~** (CRG.) ¶ ② Chiot de veselie; strigăt din răsputeri: **cînd mă gîndesc la răposatul ș'auz ~ul cataonului, mă podidesc lacrămile** (DLVR.).

CHIUIȚĂ *sf. Mold.* **cu chiuita, de-a chiuita**, cu grămada: **parcă naiba mă împingea de le făceam atunci cu chiuita** (CRG.).

CHIUITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Chiuit: **chiuiturile lor își răspund de la o cărare la alta** (IRG.) ¶ ② *Trans.* Strigătură de joc [c h i u i].

○**CHIUJAR**, **CHIUȘER** *sm. Trans.* (FR.-CDR.) Negustor de vite.

CHIUL *sbst.* Ғ Tragere pe sfoară: **în argotul studențesc se numește un ~** (CAR.); **a trage ~ul**, a trage pe sfoară, a înșela, a juca un renghiu: **ai văzut cum ți-a tras ~ul** (CAR.).

CHIULAF (*pl.*-furi) *sn.* Un fel de căciulă turcească (▪ 1139): **bătrînul Sinan... își pierdu ~ul și feregeaua** (BĂLC.); Ⓟ: **la așa cap, așa ~**, fie-care nimerește ce i se cuvine [tc. k ü l a h].

Fig. 1139. C. Chiulaf.

CHIULHAN, **CHIOLHAN** (*pl.*-anuri) *sn.* Chef, veselie, benchet: **cofetarul are să vie să se puie pe chiulhan** (ISP.); **în Ialomița ține o nuntă țărănească chiolhanu de Joi și pînă Joi** (MAR.) [tc. k ü l h a n].

CHIULHANGIU, **CHIOLHANGIU** *sm.* Cel ce se ține de chefuri, de c h i o l h a n u r i.

CHIUP (*pl.*-puri). **CHIUB** (*pl.*-buri) *sn.* Borcan mare (▪ 1140): **să fi adus... și un chiup de untdelemn** (CAR.); **Vei vedea stînd zece chiuburi tot cu galbeni** (PANN) [tc. k j u p, k j u b].

CHIURCHIULI = CHERCHELI.

○**CHIURLUIT** *adj. Mold.* Amețit (de somn sau

de băutură), zăpăcit: **viind și moș Bodringă, ~ (CRG.).**

○**CHIUȘER** ☞ **CHIUJAR.**

○**CHIUZ** *sbst. Bucov.* ⚒ O cureluşă de piele solidă care leagă hădăragul de dîrjeaua îmblăciului (RV.-CRG.).

Fig. 1140. Chiupuri.

CHIVĂRĂ, CHIVERĂ (*pl.*-re) *sf.*, † **CHIVĂR** (*pl.*-re) *sn.* ① ⚔ Un fel de chipiu înalt, purtat odinioară de soldați: **chivere care am apucat și eu la boierii țării noastre (LET.)** ¶ ② ⚔ Un fel de ceacău purtat de infanteriștii ruși pe la începutul secolului trecut (☞ 1141): **sburau capetele... cu chivere rusești și curgea sîngele gîrlă (I.-GH.)** ¶ ③ Un fel de pălărie de hîrtie de formă triunghiulară ce-și pun copiii în cap cînd se joacă de-a soldații (☞ 1142): **o matahală de om... avînd o sabie aninată de șolduri și pe cap o chivără de hîrtie (GN.)** [rus].

Fig. 1141. Chivere.

Fig. 1142. Chivără de hirtie.

CHIVERNISEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a (se) chivernisi ¶ ② ‡ Administrare, cîrmuire ¶ ③ Mijloc de traiu: **cealaltă parte (din jertfe) să rămîie oamenilor pentru chiverniselile lor (ISP.)** ¶ ④ *iron.* Mijloc de procopseală, slujbă dată pentru căpătuială, sinecură: **ei izbutise a-și preface slujba în ~ (ALECS.)** ¶ ⑤ † Bani puși de-o parte, economii.

CHIVERNISI (-sesc) 1. *vb. tr.* ① ‡ A administra, a cîrmui: **cei în vîrstă sînt stăpîni să-și chivernisească averea lor cum vor vrea (LEG.-CAR.)** ¶ ② A căpătui, a da mijloace de traiu, a pune în pîine: **Tu dar voesc și pe mine ca să mă chivernisești (PANN).**

2. *vb. refl.* ① ‡A se purta, a se conduce ¶ ② †A trăi din ceva (dintr'o slujbă, etc.): **Cu ce te chivernisești acum?—Cu slujba (FIL.)** ¶ ③ A trăi cu socoteală, cu economie: **se chivernisia omul ca să-i ajungă agoniseala muncii sale (ISP.)** ¶ ④ A se căpătui, a se procopsi: **m'am chivernisit cum se cade, ajungînd să am o stare destul de bună (CAR.)** [ngr. χυβερνῶ, < χυβέρνησα].

CHIVERNISITOR 1. *adj. verb.* **CHIVERNISI.** Care (se) chivernisește.

2. *sm.* †Administrator, ocîrmuitor: **cum pururea se întîmplă între doi sau mai mulți ~i ai unei țări (ISP.).**

CHIVOT (*pl.*-ote) *sn.* ⛪ ① Arcă: **~ul lui Noe; gătește tu ~ul... pentru cît timp va ține potopul pre pămînt (ODOB.)**; **~ul legii**, lada în care se aflau tablele legii (☞ 1143) ¶ ② ⛪ Cortul așezat în altar pe sfînta masă și în care se păstrează sfînta împărtășanie care se distribue mai ales celor bolnavi. (☞ 1144) [vsl. < gr.].

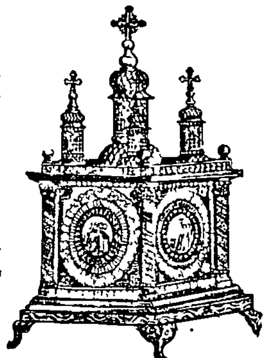

Fig. 1143. Chivotul legii. Fig 1144. Chivot.

CHIVUȚĂ (*pl.*-uțe) *sf.* Țigancă care spoește odăile cu bidineaua (☞ 1145): **comisarul știe unde stă chivuța Tica (CAR.)** [*npr.* Chiva „Paraschiva"].

***CHIX** (*pl.*-uri) *sn.* ⚒ Lovitură greșită la biliard: *de aci* Ⓕ F: **a da ~**, a da greș, a o scrînti [germ. Kicks].

○**CHIZAP** = **CHEZAP.**

CHIZĂȘ... = **CHEZAȘ...**

‡ **CHIZEȘLUI** (-uesc) *vb. intr.* și *refl.* A se chezășui, a da chezășie.

CHRISTOS = **HRISTOS.**

CI *conj.* ① Ba dimpotrivă, dar, (întreb. spre a afirma contrariul sau ceva deosebit de cele arătate în propozițiunea precedentă negativă): **nu e tînăr, ~ gătrîn; nu astăzi, ~ mîine; ursul nu joacă de voie, ~ de nevoie (PANN); ~ și** (☞ **NUMAI**) ¶ ② Dar, ei aide! (dinaintea unui imperativ): **~ răspunde odată! ~ tacă-ți gura, mă nea Leftere! (D.-ZAMF.); ~ să-i lăsăm pe toți la Dumnezeu încolo (ISP.)**; cîteodată urmat de **ca**; rar, neurmat de imperativ: **~ ca arată-te odată! (ISP.)**; **hei, voinice, ~ ca ți-o fi d'atîta somn (DLVR.)** [‡ c e < q u ĭ d].

Fig. 1145. Chivuțe.

CIA... = **CEA...**

***CIANHIDRIC** *adj.* ⚗ **Acid ~** *sau* **prusic**, corp compus din carbon, azot și hidrogen: e o otravă puternică [fr. cyanhydrique].

***CIANURĂ** *sf.* ⚗ Ori-ce sare formată prin acțiunea acidului cianhidric asupra unei baze; cea mai însemnată e **cianura de potasiu**, foarte otrăvitoare [fr. cyanure].

CIBOTĂ = **CIOBOTĂ.**

CIBUC[1] = **CIUBUC.**

○ **CIBUC**[2] = **CIOBÎC.**

CICĂ Ⓟ *contras din* (s e) zice că: **~ cu lupii să urli, cu oile să sbieri (ALECS.)**; **~ a ieșit moda să se puie la copii doici și dădace, tot nemțoaice ori franțuzoaice (ISP.).**

CICALĂ (*pl.*-le) *sf.* F Persoană care cicălește într'una pe alții [comp. it. cicala].

CICĂLEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a cicăli: **Și mîine fără cîrteală ospătăm pe ~ (POL.).**

CICĂLI (-ălesc) *vb. tr.* A supăra mereu cu vorba pentru nimicuri, a certa, a căuta pricină pentru fleacuri: **cînd îl ciomăgea, cînd îl cicălea (ISP.)** [cicală].

CICĂLITOR, -TOARE *adj.* și *sm. f.* Care cicălește: **e femeie cicălitoare ce-i taie gura în săbii (JIP.).**

CICĂLITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Cicăleală: **răutatea se întețea și cicăliturile se înmulțeau (FLOR.)** [cicăli].

CICĂRIC, CICĂRÎC = **CICRIC.**

***CICATRICE** *sf.* ① ⚕ Semnul rămas pe piele de pe urma unei răni vindecate ¶ ② Ⓕ Amintire dureroasă a unei suferințe din trecut [lat.].

***CICATRIZA** (-izez) *vb. tr.* și *refl.* ① ⚕ A (se) închide (o rană), a (se) vindeca (*vorb.* de o rană) ¶ ② Ⓕ A alina, a face să se uite: **timpul cicatrizează durerea** [fr.].

‡ **CICE A)** = **ACICE(A).**

***CICERO** *sbst.* ⚙ Caracter, literă de tipografie de 12 puncte (după sistemul lui Fournier) sau de 11 puncte (după sistemul lui Didot) [fr.].

***CICERONE** *sm.* Călăuză care arată străinilor curiozitățile unui oraș: **monahul ce-mi slujea de ~ (ODOB.)**; **~le mi-a propus să vizitez biserica veche (I.-GH.)** [fr.].

***CICERONIAN** *adj.* 📖 ✒ Care imită stilul sau elocuența marelui orator roman Cicerone [fr.].

‡ **CICHIRGIU** *sm.* Cofetarul Curții: **Ca s'ajungem cafegii, ciubuccii și cichirgii (ALECS.)** [tc. šekergi].

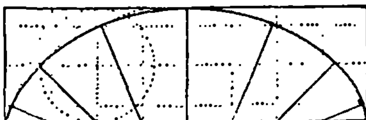
○**CICILI** (-ilesc) *vb. tr. Bucov.* A găti frumos, a dichisi: **ia vătrariul acela și-l spală frumos, îl cicilește (VOR.).**

***CICLIC** *adj.* ① ☆ Privitor la un ciclu astronomic: **perioadă ~ă** ¶ ② ✒ Privitor la un ciclu epic; **poeți ~i**, poeții greci contimporani cu Homer sau anteriori acestuia cari au cîntat legendele teogonice sau războiul Troii ¶ ③ ⅄ **Puncte ~e**, puncte imaginare prin care trec cercurile dintr'un plan [fr].

***CICLIST** *sm.* ⚒ Velocipedist, biciclist [fr.].

*CICLOIDĂ (*pl.*-de) *sf.* Curbă descrisă de un punct al unei circonferenţe care se rostogoleşte fără alunecare pe o dreaptă (▣ 1146) [fr.].

*CICLON *sm.* Uragan puternic, vijelie care se manifestă prin vîrtejuri de vînt care doboară sau pustiesc toate în calea lor [fr. cyclone].

Fig. 1146. Cicloidă.

*CICLOP *sm.* Uriaş mitologic care avea numai un ochiu, aşezat în mijlocul frunţii (▪ 1147) (☛ P. IST.): şi apar ca niste ~i în mijlocul scînteilor ce sar de sub ciocanul lor (ALECS.) [fr.].

Fig. 1147. Ciclop.

*CICLOPIC *adj.* ① Privitor la Ciclopi, făcut de Ciclopi: ziduri ~e ¶ ② Ⓕ De uriaş, gigantic: o lucrare ~ă.

*CICLU (*pl.*-luri) *sn.* ① ☆ Perioadă astronomică la sfîrşitul căreia anumite fenomene cereşti reapar în aceeaşi ordine ¶ ② ☆ ~ solar, perioadă de 28 de ani, în urma căreia anul începe iar cu aceeaşi zi a săptămînii ¶ ③ ☆ ~ lunar, perioadă de 19 ani după care fazele lunii se repetă la aceleaşi date ¶ ④ ~ pascal ☛ PASCAL ¶ ⑤ Totalitatea poemelor epice care fac parte din aceeaşi epocă sau se referă la aceleaşi întîmplări: ~ul troian [fr.].

CICMIGEA ☛ CECMEGEA.

CICNI (-neşte) *vb. intr.* A pieri, a muri, a crăpa (*vorb.* de un animal) [comp. rut. čahnuty].

CICOARE¹, CICOARĂ (*pl.*-ori) *sf.* Insectă de coloare galbenă-castanie, cu spinarea neagră, cu capul lat, botul lung şi ochii mari; cîntecul ei aduce întru cîtva cu ţîrîitul greierului, dar mai sgomotos şi mai prelungit decît al acestuia; numită şi „greiere-de-toamnă" *(Cicada orni)* (▪ 1148) [lat. vulg. cicala < cicada].

CICOARE² *sf.* ①

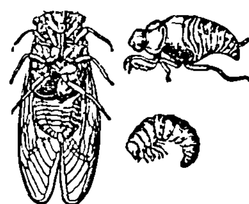

Fig. 1148. Cicoare.

Fig. 1149. Cicoare.

Plantă ierboasă, cu flori albastre, din rădăcinile căreia, prăjite şi măcinate, se prepară un surogat care se amestecă cu cafeaua *(Cichorium intybus)* (▣ 1149 : pajişti în care învinge albastrul dulce al cicorii (IRG.) ¶ ② CICOARE-DE-GRĂDINĂ = ANDIVIE [lat. *cichoria < cichorium].

CICRIC, CICRIC *sn.* Sucală, rodan [tc.].

*CIDRU *sbst.* Băutură făcută din mustul merelor tescuite sau murate [fr. cidre].

‡ CIFERT = SFERT.

† CIFLIC (*pl.*-icuri) *sn.* Proprietate, moşie: un mic ~ lîngă Silivria (I.-GH.) [tc. čiftlik].

*CIFRA, *ŢIFRA (-rez) 1. *vb. intr.* ± A calcula cu ajutorul cifrelor.
2. *vb. tr.* ① A numerota, a pune cifre: ~ paginile unui registru ¶ ② A scrie cu caractere secrete: ~ o depeşă ¶ ③ A evalua în cifre [fr. chiffrer].

*CIFRĂ, *ŢIFRĂ (*pl.*-re) *sf.* ① ± Semn cu care se reprezintă un număr: cifra 5; cifre romane; cifre arabe ¶ ② ± Total, suma totală: cifra budgetului ¶ ③ Semn secret şi convenţional pentru a face corespondenţă ¶ ④ Monogram, împletitură a literelor iniţiale ale unui nume [fr. chiffre, germ. Zifer].

CIGĂ ☛ CEGĂ.

CIGĂ-MIGĂ *sf.* ① = BUREŢI-GALBENI ¶ ② Ⓕ Fleacuri, nimicuri; o nimica toată, mai nimic.

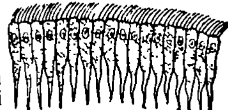
CIGHIR¹ (*pl.*-iruri), CIGHERAŞ *sn. Mold. Bucov.* ✕ Un fel de plăcintă făcută din măruntaie de miel tocate şi învelite în prapur: cighirul se face din maţe de miel curăţite bine şi tocate mărunt (SEZ.).

CIGHIR² *sbst. Trans.* (VIC.) ✕ Oţet de mere [ung. csiger].

CIHĂI ☛ CEHĂI.

○CIJ, CIZ *sm. Trans.* — SCATIU [sl. čiž, čiz].

*CIL *sm.* ① Prelungire în formă de fir a corpului unora din bacili ¶ ② ~i vibratili, prelungiri mobile ale protoplasmei în formă de perişori pe care le au unele celule [fr.] (▪ 1150).

Fig. 1150. Cili vibratili.

‡ CILEN *sm.* Membru (al unei societăţi, etc.) [rus. členŭ].

*CILIAR *adj.* Muşchiu ~, muşchiu care fixează cristalinul de peretele ochiului [fr.].

*CILIBI(U) ☛ CELEBIU.

*CILIC (*pl.*-icuri) *sn.* Mărgea măruntă de oţel care se întrebuinţează ca podoabă la diferite cusături: ochi mari, negri şi sclipitori ca ~ul (BR.-VN.) [tc. čelik].

CILI(H OIU *sm.*, CILI H)OAIE *sf.* ① = ZĂGAN ¶ ② F Pasăre urîtă ¶ ③ Sperietoare (de păsări) ¶ ④ Ⓕ Femeie urîtă.

*CILINDRIC *adj.* În formă de cilindru [fr.].

*CILINDRU (*pl.*-re *sn.* şi (*pl.*-ri) *sm.* ① Corp geometric în formă de sul, format prin învîrtirea unui dreptunghiu în jurul uneia din laturile sale numită „generatrice" (▪ 1151, 1152, 1153) ¶ ② Ori-ce corp în formă de sul, vălătuc, oval de metal sau de lemn ¶ ③ Partea rotundă, în formă de tub gros, a unei maşini cu aburi, în care se mişcă pistonul ¶ ④ Maşină pentru lustruit stofele ¶ ⑤

Fig. 1151. Cilindru.

Fig. 1152. Cilindru oblic.

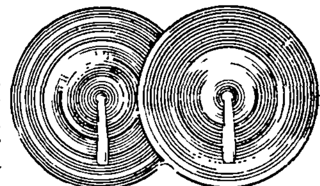

Fig. 1153. Cilindru trunchiat.

Fig. 1154 Cilindru.

F Pălărie înaltă în formă de tub joben (▪ 1154 : merge să salute foarte comic cu ~ul lui enorm (CAR.) [fr. cylindre].

CILIOIU ☛ CILI(H OIU.

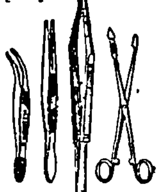
*CIMĂ (*pl.*-me) *sf.* Inflorescenţă în care pedunculele ce pleacă din acelaşi punct al ramurii se ramifică după anumite legi [fr.].

Fig 1163. Cimbale.

*CIMBALE, *ŢIMBALE *sf. pl.* Instrument de muzică alcătuit din două talere de aramă care se lovesc unul de altul, talgere, geamparale (▣ 1163): cîntăreţi cu flautul... cu cimbalele, cu diblele şi cu surlele (ODOB.) [fr.].

○CIMBIR (*pl.*-ire) *sn.* ① Un fel de basma turcească ¶ ② Un fel de maramă ce poartă ţărancele din judeţele de pe lîngă Dunăre ¶ ③ *Olten.* Conciu [tc. čember].

○CIMBISTRĂ (*pl.*-tre) *sf. Mold.* Mic cleşte de diferite forme, cu care se smulg perii de pe obraz, din barbă sau din mustăţi (▣ 1155 : părul ce rămîne pe cap să-l smulgi cu cimbistra fir cîte fir (ALECS.) [tc.].

Fig. 1155. Cimbistre.

CIMBRIŞOR *sm.* Plantă aromatică, cu flori roşii-purpurii, rar albe; numită şi „cimbruşor",

„cimbru-de-cîmp", „sărpun(el)" sau „schinduf" *(Thymus serpyllum)* (▣ 1156): **Frunză verde ~, Bate murgul din picior** (VOR.) [c i m b r u].

CIMBRU *sbst.* ① Plantă aromatică originară din sudul Europei, mult cultivată la noi pentru trebuințele bucătăriei

Fig. 1156. Cimbrișor.

Fig. 1157. Cimbru.

(Satureja hortensis) (▪ 1157) ¶ ② = **LĂMÎIOARĂ** ¶ ③ **~-DE-CÎMP** = **CIMBRIȘOR** [vsl. č ę b r ŭ].

CIMBRUȘOR ☛ **CIMBRIȘOR.**

CIMEL-CIMEL! *interj.* Ghici (ghicitoarea mea)! formula inițială a ghicitorilor [comp. srb. č e m ŭ „de ce?", blg. č u m ŭ].

***CIMENT¹** *sbst.* ① Un fel de var obținut din calcar și argilă arse împreună, în cuptoare; se întărește ca piatra cînd se amestecă cu apă și constitue astfel o tencuială trainică; e mult întrebuințat la construcții și la lucrările hidraulice ¶ ② Ⓕ Tot ce slujește să unească, să strîngă în mod trainic: **patriotismul este ~ul cetățenilor** ¶ ③ Substanță care reunește diferitele celule ale aceluiași țesut [fr.].

***CIMENT²** *sbst.* ① Materie osoasă care acopere sau numai rădăcina, sau rădăcina și coroana dinților animalelor; la om, cimentul acopere numai dentina rădăcinii (☛ **DINTE**) ¶ ② Praf de cărbuni de lemn care se presară pe drugi de fier ce urmează a fi transformați în oțel [fr. c é m e n t].

***CIMENTA¹** (-tez) *vb. tr.* ① A da, a lipi. a tencui cu ciment ¶ ② Ⓕ A lega strîns, a uni trainic, a întări: **~ pacea prin alianțe; știa să apropie inimile și să cimenteze ideile** (I.-GH.) [fr.].

***CIMENTA²** (-tez) *vb. tr.* ⚒ A modifica prin căldură compoziția unui metal, de obiceiu a fierului făcîndu-l să se conbine cu carbonul, spre a se transforma în oțel [fr. c é m e n t e r].

○**CIMILI** (-iiesc) *vb. intr. Bucov. Trans.* A da de ghicit (ghicitori); a deslega (o ghicitoare) [c i m e l].

CIMILICA, CIMILINGA = **CIMEL-CIMEL.**

CIMILITURĂ, ‡ **CIUMILITURĂ**, *Băn.* **CIUMELITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Ghicitoare: **avea un zîmbet ca o cimilitură** (GN.) ; **filosofii îl batjocurea aruncîndu-i întrebări și ciumilituri** (DOS.) ¶ ② *Băn.* Proverb, zicătoare: **cu înțelepciune grăește ciumelitura italienească, zicînd că: făina diavolului de grabă merge în tărîțe** (TICH.) [c i m i l i].

CIM(I)ȘIR, CIM(I)ȘER(IU) *sm.* Arbust totdeauna verde, cu flori galbene-verzui, cultivat foarte mult ca plantă decorativă *(Buxus sempervirens)* (▪ 1158) [tc. č i m š i r].

***CIMITIR** (*pl.*-ire) *sn.* Loc împrejmuit unde se îngroapă morții, țintirim (▪ 1159): **cel mai însemnat ~ antic din cîte s'au descoperit la noi** (VLAH.) [c h i m i t i r + fr. c i m e t i è r e].

Fig. 1159. Cimișir.

○**CIMOȚIE** *sf. Mold.* Ru(be)denie, rudă de departe, neam: **pe vremea mitropolitului Iacob, care era o leacă de ~ cu noi** (CRG.) [ung. c s i m o t a].

CIMPAV.. ☛ **CIUMPAV...**

○**CIMPI** (-pesc), ○**CINCHI** (-chesc) *Mold. Bucov.*, **CIMTI** (-tesc) *Trans.* (BUD.) *vb. refl.* A se stirci: a se aseza pe vine: **să cinchesc jos, într'o poziție aproape ca șezînd** (VOR.).

○**CIMPIT**, ○**CINCHIT** *adj.* ① *p.* **CIMPI, CINCHI** ¶ ② Stircit, așezat pe vine: **pe sub ramurile verzi... stetean cinchiți pescari cu undițele** (SAD.)

CIMPOIAȘ, CIMPOIEȘ, CIMPOIER *sm.* ♩ Cel ce cîntă din cimpoiu: **pe cînd bunicul bunicului meu fusese cimpoiaș** (CRG.); **îi plăcea mamei hora și luă bărbat cimpoier** (ZNN.).

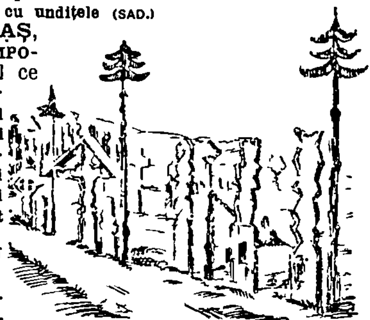

Fig. 1159. Cimitir (de sat).

CIMPOIU (*pl.*-poaie,-poi *sn.* ♩ Instrument de muzică alcătuit dintr'un „burduf" de piele, o „caravă" (fluier), un „hang" și o „suflătoare" (▣1160): **să cînte din ~, că eu m'oiu lua după glasul lui** (ALECS.) [ung. c s i m p o l y a].

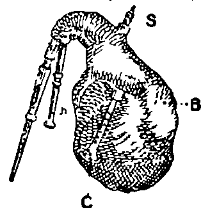

Fig. 1160. Cimpoiu. B. Burduf.—C. Caravă. H. Hang. h. Hangul mic.—S. Suflătoare.

CIMPOVI = **CIUMPĂVI.**

○**CIMȘER(IU), CIMȘIR** ☛ **CIMIȘIR.**

CIMTI ☛ **CIMPI.**

CIN¹, CIUN *Băn.* (*pl.*-nuri) *sn.* Luntre mică de pescari (▪ 1161): **nici pomeneală de... cin pe mal** (S.-ALD.) [srb. č u n].

CIN² (*pl.*-nuri) *sn.* ① Rang; demnitate: **acest bărbat cucernic avuse harul a fi chemat la trebi și ~uri mari** (GRIG.) ¶ ② Tagmă, stare socială: **~ ul preoțesc** ¶ ③ Ceată: **~ uri de îngeri** [vsl. č i n ŭ].

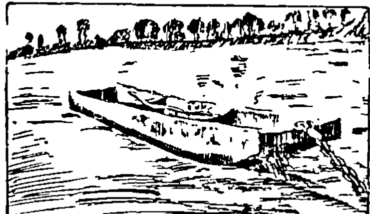

Fig. 1161. Cin.

CINA (-nez) *vb. intr.* A mînca de cină, a mînca seara: **cu minciuna nu mergi departe, ori cinezi ori prînzești cu ea, dar amîndouă rar le faci** (RET.) [lat. c o e n a r e].

CINĂ (*pl.*-ni) *sf.* ① Mîncarea, masa de seară: **tu babă... ian vezi grăbește cu cina, să cinăm cu toții** (RET.) ¶ ② Timpul cînd se așază oamenii la masă, seara; **cina mică**, cam pe la ceasurile 4 după amiazi; **cina (cea) bună**, între 9 și 10 seara; **cina mare**, între 10 și 11 seara; **colo după cina cea bună prind a se aduna zmeii** (RET.); **pe la cina mare, iată că vine și fata cea mai mică** (CIAUȘ.) ¶ ③ **Cina cea de taină** (▪ 1162), sfînta cuminecătură [lat. c o e n a].

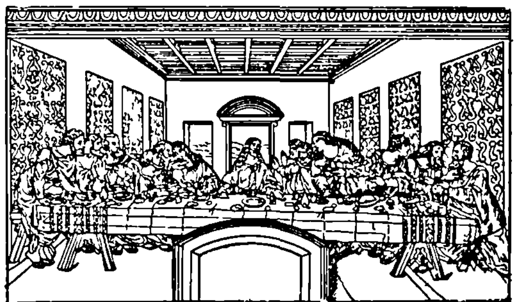

Fig. 1162. Cina cea de taină (după pictura lui Lionardo da Vinci).

***CINABRU** *sbst.* Sulfură roșie de mercur, minereu format din sulf și mercur [fr.].

○**CINAȘ** *adj. Trans. Bucov.* Elegant, fercheș, dichisit: **Trandafir, trandafiraș, drag îmi e omul ~** (IK.-BRS.) [ung. c s e n o s].

CINĂTUI (-tuesc) *vb. tr. Mold. Bucov.* ① ✕ A jumuli pasările și a le scoate măruntaele; a curăța solzii de pe pește și a-i goli pentru gătit: au poruncit împăratul... să cinătuească foarte bine și curat mreana aceea (SB.) ¶ ② Ⓕ *iron.* A trage o bătaie: acuși te cinătuesc frumos cu dichiciul (CRG.).

***CINCANTIN** *adj.* (Porumb ~) și *sbst.* ♣ Varietate de porumb, cu druga scurtă și subțire, cu bobul des, portocaliu, numit și „porumb nemțesc" [it. c i n q u a n t i n o].

CINCAR *adj.* și *sm.* Cal în al cincilea an [c i n c i].

CINCĂREL *sm. dim.* CINCAR: bahmeți sbîrliți de Bugeac, aleși tot pătrărei și cincărei (ODOB.).

CINCEA ☛ CINCILEA.

CINCHI ☛ CIMPI.

CINCHIDĂ (*pl.*-de), CINCHIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* = CINTEZĂ.

CINCHIZĂ (*pl.*-ze) *sf. Trans.* (PÂC.) = CINTEZĂ-DE-IARNĂ.

CINCI 1. *num.* ① Număr egal cu acela al degetelor dela mînă; ☛ DEGET ¶ ② ♣ CINCI-CLOPOȚEI, CINCI-COADE = CĂLDĂRUȘĂ ¶ ③ ♣ CINCI-DEGETE, plantă, ierboasă tîrîtoare, ale cărei frunze au, de regulă cinci foliole, din care pricină se numește și „iarba-degetelor" *(Potentilla reptans)* (▣ 1163) ¶ ④ ♣ CINCI-FOI = SĂNICIOARĂ ¶ ⑤ În-cinci-pietre, joc de copii cu cinci pietricele care se pun în palmă, se aruncă în sus și se prind pe dosul mîinii; e un joc foarte vechiu, pe care-l jucau și copiii în vremea Romanilor (▣ 1164).

Fig. 1163. Cinci-degete.

Fig. 1164. Jocul în-cinci-pietre (după o pictură romană).

2. *sbst.* ① ♠ Carte de joc cu cinci ochi: un ~ de treflă ¶ ② Ⓟ Piesă de monetă de 5 bani; Ⓕ: nici un ~, nimic, nici un ban [lat. vulg. *c î n q u e < q u i n q u e].

○**CINCIDĂ** (*pl.*-de) *sf. Băn.* = CINCHIDĂ.

CINCILEA *num. ord.: m.* al ~, *f.* a cincea, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul c i n c i; Ⓘ: a fi a cincea roată la car (☛ CAR[1].

CINCIME *sf.* A c i n c e a parte dintr'un întreg.

CINCISPREZECE, CINSPREZECE, Ⓟ CINSPRECE *num.* Număr egal cu de trei ori cinci [c i n c i + s p r e(peste + z e c e].

CINCISPREZECILEA *num. ord.: m.* al ~, *f.* a cin(ci)sprezecea, care ocupă locul, rangul, șirul arătat prin numărul c i n c i s p r e z e c e.

CINCIZECI, Ⓟ CINZECI *num.* Număr egal cu de c i n c i ori z e c e

CINCIZECILEA *num. ord.: m.* al ~, *f.* a cin(ci)zecea, care ocupă locul rangul, șirul arătat prin numărul c i n c i z e c i.

CIN(CI)ZECIME *sf.* ± A c i n c i z e c e a parte dintr'un întreg.

***CINCUANTIN** — CINCANTIN.

CINDURĂ-CĂ, CINDRU-CĂ, CINDÎRLEA-CĂ *conj. Mold.* F = FIIND-CĂ: cindură-că pomenii de diochi, trebue să vă spun... că mă pricep și la descîntece (ALECS.); cindîrlea-că era cuminte și harnic la toate (ȘEZ.).

CINE (*gen.* al, a, ai, ale cui; *dat.* cui; *ac.* pe cine) *pron. inter.* și *rel.* ① Care om; acela care, cel ce: cine-i acela? cu ~ ai venit? ale cui sînt casele astea? spune mi cu ~ te 'ntîlnești, și-ți voiu spune ~ ești; ~ știe carte are patru ochi; pe ~ nu-l lași să moară, nu te lasă să trăești ¶ ② Fie-care: ~ce face, lui î. și face ¶ ③ ~... ~..., unul... altul..., care... care.. ¶ ④ Compus cu fie-, oare-, ori-, -va, ☛ FIE-CINE, OARE-CINE, ORI-CINE, CINEVA [lat. q u e m].

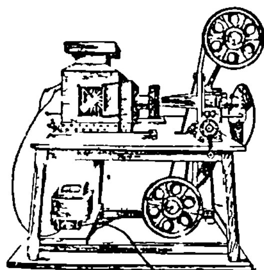
***CINEGETIC** *adj.* De vînătoare, privitor la vînătoare: toate acele petreceri ~e (ODOB.) [fr.].

CINEL-CINEL! CIMEL-CIMEL!

***CINEMA** *sbst.* Prescurtare din CINEMATOGRAF②.

***CINEMATICĂ** *sf.* ± Parte a mecanicei care are de obiect studiul mișcărilor, independent de cauzele care le produc [fr.].

***CINEMATOGRAF** (*pl.*-afe) *sn.* ① Aparat cu care se proiectează pe o suprafață albă fotografii pline de viață (▣ 1165) ¶ ② Localul, sala unde se fac asemenea proiecțiuni [fr.].

Fig. 1165. Cinematograf.

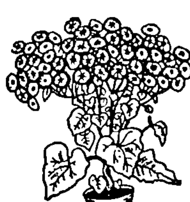
***CINEMATOGRAFIA** (-afiez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) fotografia în vederea proiecțiunii prin cinematograf [fr.].

***CINEMATOGRAFIC** *adj.* De cinematograf, privitor la cinematograf [fr.].

***CINEMATOGRAFIE** *sf.* Arta cinematografică [fr.].

***CINERAR** *adj.* Ce conține cenușa unui corp ars după moarte: urnă ~ă (▣ 1166) [fr.].

Fig. 1166. Urnă cinerară.

Fig. 1167. Cinerarie.

***CINERARIE** *sf.* ♣ Gen de plante, originare de la Capul Bunei-Speranțe, cultivate la noi în grădini pentru florile lor frumoase, de diverse colori *(Cineraria)* (▣ 1167) [fr. c i n é r a i r e].

‡**CINEȘI** *pron. nehot.* Fie-care [c i n e + lat. i p s ī].

***CINETIC** *adj.* Care e cauzat de un corp în mișcare: energie ~ă [fr.].

CINEVA (*gen.* al, a, ai, ale cuiva; *dat.* cuiva: *ac.* pe cineva) *pron. nehot.* Un om oare-care [c i n e + v a].

‡**CINEVAȘI.** Ⓟ CINEVAȘILEA = CINEVA.

CINFLOR(EA) *sm. Olten.* = GRANGUR.

○**CINGĂ** = CHINGĂ [lat. *c i n g a].

CINGĂTĂU (*pl.*-taie) *sn. Trans.* (GR.-N.) (DENS.) Clopoțel.

CINGĂTOARE *sf.* ① Curea, brîu, șerpar, bete, fâșie de stofă sau de mătase, etc. cu care-și încinge cineva mijlocul trupului: mîna lui prin deprindere se rezăma pe junghiul din ~a sa (NEGR.) ¶ ② Mijlocul trupului: bătrînul, cu barba, albă pînă la ~ (DLVR.) ¶ ③ Împrejmuire, tot ce înconjoară: o ~ de ziduri ¶ ④ Brîu de piatră: cea mai mare parte din ~a de piatră e dărăpănată (IRG.) [c i n g e].

†**CINGE** (cing) *vb. tr.* A încinge[1] [lat. c î n g ĕ r e].

CINGHEL (*pl.*-eluri) *sn.* ① Cîrlig la cîntar (▣ 1168) ¶ ② Cîrlig de care măcelarul atîrnă carnea [tc. č e n g e l].

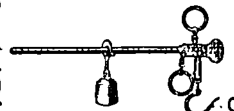

Fig. 1168. C. Cinghel.

‡**CINGHIASĂ** (*pl.*-se) *sf.* Cîntăreață cu harfa; cîntăreață și dănțuitoare cu tambura: ~ se chiamă muierile care cîntă pe la veselii cu tambura (PRV.-MB.) [tc. č e n g i + suf. -e a s ă].

‡**CINGHIE** *sf.* ① Harfă ¶ ② = CINGHIASĂ [tc. č e n k].

CINGHIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* = CINTEZĂ.

CINIC 1. *adj.* ① Privitor la sau făcînd parte din acea sectă de filosofi greci cari nesocoteau buna cuviință și ai cărei membri mai cunoscuți sînt Antistene și Diogene ¶ ② Nerușinat, fără rușine, obscen: cîți trîntori... nu-și plimbă mîndria și ~a mulțumire de sine! (VLAH.).

2. *sm.* Filosof grec din numita sectă [fr. c y n i q u e].

† **CINIE** *sf. Bucov. Maram.* Unealtă: **face dintr'o bucăţică de lemn.. toate ciniile ţesutului** (SB.) [cf. pol. c z y n].

CINIOARĂ (*pl.*-ori) *sf.* ① *dim.* **CINĂ** ¶ ② Mai ales pentru a indica un moment înaintat al serii: **De cu sară Pin' la ~, De la ~, Pin' la cintători** (VOR.).

*__CINISM__ (*pl.*-sme) *sn.* ① ✣ Doctrinele filosofilor cinici ¶ ② *Pr. ext.* Neruşinare, nesocotirea ori-cărei bune-cuviinţe: **ticăloşiile ce vedea... cu un ~ înviersunat el se apucă a le descrie** (ODOB.) [fr.].

CINIŞOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* **CINĂ**.

7500 ¶ *__CINOCEFAL__ *sm.* Gen de maimuţe, cu botul lungăreţ, care trăesc în Africa (▪ 1169) [fr.].

Fig. 1169. Cinocefal.

† **CINOVNIC** *sm.* Slujbaş inferior: un fel de inspector administrativ: **era mişină de ~ i, funcţionari subalterni cari umpleau cancelariile** (ALECS.); **tată-său a fost ani mulţi ~ la spirtoase** (I.-GH.) [rus.].

CINSPRE(ZE)CE... ☛ **CINCISPREZECE...**

CINSTAŞ *sm. Bucov.* Cel ce aduce daruri de nuntă mirilor [c i n s t e].

CINSTE *sf.* ① Nume bun, reputaţie de care se bucură cineva, consideraţie, stima ce se arată cuiva pentru vrednicia sau faptele sale; onoare: **~a cîntăreşte mai mult decît banul; ~a nu se cumpără, nici nu se vinde** (ZNN.); Ⓟ: **~a la ~ trage; bani au şi Ţiganii, dară ~ nu** (ISP.); **locul de ~**, locul ocupat de persoana cea mai însemnată într'o adunare, la o masă, etc.; **pe ~, pe ~a mea**, pe cuvîntul meu de om cinstit; **a face ~**, a face să fie binevăzut, să fie lăudat: **cu nişte preoţi şi dascăli de aceia de făceau mare ~satului** (CRG.); **nu e de ~a mea**, nu se potriveşte cu starea, cu reputaţia mea; **a da ~a pe ruşine**, a-şi pierde, printr'o faptă necugetată, numele bun, reputaţia; a se face de ocară ¶ ② Onestitate ¶ ③ † Vrednicie, slujbă însemnată, rang înalt ¶ ④ *F* Ospătarea cuiva, mai ales cu băutură: **băiete! un rînd de ţigări la domnii... fac eu ~!** (CAR.) ; *F* **a face~ ţigănească**, a plăti fie-care pentru celălalt băutura sau mîncarea ¶ ⑤ *F* Dar, lucru dăruit ✓ *pl.* (**cinsturi**): **se făcuse acum vîlva că cine umblă cu cinsturi, se rade la judecată** (LUNG.) ¶ ⑦ *pl.* **Cinstile**, darurile făcute miresei de către rude sau cunoscuţi [vsl. č ĭ s t ĭ + č ę s t ĭ].

‡ **CINSTEŞ** *adj.* Vrednic de c i n s t e, demn, respectabil, onorabil.

CINSTEŢ *sbst.* ♣ Plantă ierboasă, cu flori galbene ca pucioasa şi cu puncte brune, numită şi „brînca-porcului", „cocean-căpresc", „jale-cleioasă" sau „lăpuş-de-capră" (*Salvia glutinosa*) (▪ 1170).

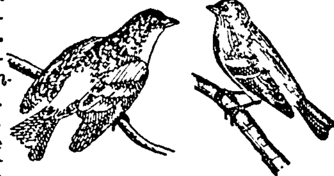

Fig. 1170. Cinsteţ.

CINSTI (-tesc) *vb. tr.* ① A arăta cinste, a da cinstea cuvenită: **cinsteşte pe părinţii tăi; Cine legea nu-şi cinsteşte Fără lege se numeşte** (PANN) ¶ ② *F* A face cinste, a ospăta cu băutură, etc.: **după ce isprăveam, mă cinstea cu o dulceaţă** (I.-GH.); **negustorul scoate din geanta lui un şip cu rachiu şi cinsteşte pe tînărul** (GN.) ¶ ③ *F* A bea: **să cinstim cîte un pahar de vin în sănătatea gospodarilor noştri** (CRG.) ¶ ④ Ⓟ A dărui, a face un dar (*în spec.* mirilor) [vsl. č ĭ s t i t i + č e s t ĭ].

CINSTIT 1. *adj.* ① *p.* **CINSTI** ¶ ② Onest: **vorba unui om ~ face mai mult decît un zapis** (ZNN.) ; *iron.*: **e foarte ~ cînd doarme** ¶ ③ Cu purtări bune, care-şi apără cinstea: **o fată ~ă** ¶¶ C **NECINSTIT**.

2. *adv.* ① Pe cuvînt de cinste, garantînd cu cinstea: **iţi spun ~ că nu le-am luat eu** ¶ ② Cu cinste, plin de cinste: **s'a purtat ~.**

CINTEZĂ, **CINTIZĂ** (*pl.*-ze) *Mold. Trans.* **CINTIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① Păsărică cenuşie-brună, cu coada neagră, foarte vioaie, cu cîntec plăcut, pentru care amatorii de păsări o ţin în colivii (*Fringilla coelebs*) (▪ 1172): **cinţiza şi pietruşelul făceau să răsune colnicele prin vocea lor ascuţită** (FIL.); **o băltiţă unde mierlele, cintiţile şi grangurii se scaldă** (NEGR.) ¶ ② **~DE-IARNĂ**, o varietate a acestei păsări, numită şi „penchiu-pestriţ" sau „oiţă" (*Fr. montifringilla*) (▪ 1171).

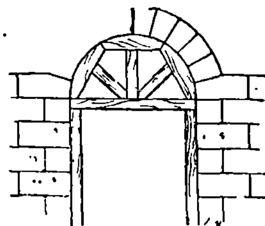

Fig. 1171. Cinteză-de-iarnă. Fig. 1172. Cinteză.

CINTEZOIU, **CINTIZOIU** *sm.* Bărbătuşul c i n t e z e i: **cintezoii şi piţigoii, toţi îl întîmpinau cu dulcile lor cîntări** (ODOB.).

*__CINTIRON__ *sn.* Ⓟ = **CENTURON: cere cocoanii să-mi dea sabia şi ~ul** (CAR.).

CINTIŢĂ ☛ **CINTEZĂ**.

*__CINTRU__ *sbst.* ① Încovoietura concavă a unei bolţi ¶ ② Lemnăria pe care se zidesc bolţile (▪ 1173) [fr.].

Fig. 1173. Cintru.

CINZEACĂ (*pl.*-zeci) *sf.*, **CINZEC** *sn.* Măsură de capacitate pentru vin sau rachiuri, o jumătate de litră (= c i n c i z e c i de dramuri): **le aruncă într'o cinzeacă de rachiu de droidii** (CAR.); **ca să-l îmbuneze îl cinsteşte c'un cinzec de ţuică** (LUNG.).

CIOABĂ (*pl.*-be) *sf.* ① *Bucov.* = **CIUBEICĂ: ia-ţi lut şi-ţi, fă o ~ cu un ciubuc lung** (SB.). ② *Trans.* (VIC.) Vas de lemn spurcat [comp. **CIOB**].

CIOACĂ[1] (*pl.* **cioace, cioci**) *sf.* ① Cioară cu gîtul cenuşiu care se cocoţează mai adesea pe clopotniţele cele mai înalte; numită şi „cioară-gulerată", „stancă", „stăncuţă", „papagal-ţigănesc" (*Corvus monedula*) (▪ 1174) ② Poreclă dată Ţiganului: **uite-aşa o pătiră cioacele şi graurii de ighipteni** (JIP.) [comp. vsl. č a v ŭ k a, bg. srb. č a v k a, ung. c s ó k a].

Fig. 1174. Cioacă.

CIOACĂ[2] (*pl.*-ce) *sf.* ① Un fel de scoabă la jugul joagărului ¶ ② *Olten.* Un fel de cîrlig sau lemn încovoiat cu care se prinde portiţa grădinii, uşa pridvorului, gîrliciului, cramei, etc., ca să nu se deschidă ¶ ③ Tîrnăcop ¶ ④ Cîrlig prins de luminarea sau prăjina unei cumpene ¶ ⑤ ♣ Trunchiul cu rădăcinile unui copac scos din pămînt ¶ ⑥ *pl.* Capetele braţelor ferestrăului, unde se întinde sfoara ¶ ⑦ *pl.* = **CARAFTE** [comp. srb. č u k a].

CIOACĂ[3] (*pl.*-ce) *sf.* *Băn. Olten. Trans.* Deal mai ridicat acoperit cu păduri; [srb. blg. č u k a].

CIOACLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Cărucior sau săniuţă de transportat lemne ¶ ② Încărcătura de lemne dintr'un astfel de cărucior: **D'aşa frig o ~ de lemne costă un galben** (DLVR.).

CIOAIE — **ACIOAIE: sunetul clopotelor de ~** (PĂC.).

○**CIOANCĂ** (*pl.*-ce) *sf. Mold.* *F* Lulea scurtă: **pune roata la loc..., îşi aprinde cioanca** (CRG.).

CIOANDĂ (*pl.*-de), **CIOANDRĂ** (*pl.*-re) *sf. Mold. Trans.* Ceartă: **îi sare ţandăra, şi se iau la cioandă** (SAD.).

CIOANE *sf.* ♣ = **TALPA-GÎŞTEI**[1].

CIOARĂ (*pl.*-re, **ciori**) *sf.* ① Pasăre neagră, cu reflexe vinete, mai mică decît corbul (= 50-53 cent. lungime), cu ciocul mai scurt decît capul, care se hrăneşte cu insecte şi cu păsări; numită şi „cioară-vînătă", „cioară-bălţată", „cioară-de-pădure", „cioroaie" sau „cioroaică" (*Corvus cornix*; *Corvus corone*) (▪ 1175) ¶ ② Varietate de cioară cu ciocul golaş înconjurat de un cerc cenuşiu; numită şi „cioară-neagră" sau „cioară-de-cîmp" (*Corvus frugilegus*) (▪ 1176); Ⓟ: **Cît cioara'n par**, foarte puţin timp, numai o clipă; **a sta înfipt,**

Fig. 1175. Cioară.

1. Cioban din Ardeal, după un codice unguresc (1729). — 2. Cioban din Banat (sec. al XVIII-lea). — 3. Cioban din Ardeal (sec. XVIII). — 4. Cioban din Banat, după Raffet (1838). — 5. Cioban din Șiștarovăț, după Valerio. — 6. Cioban român, după Valerio. 7.-8. Ciobani romani, după Bouquet (1840). 9. Ion Gorun, baciul stînei din Poiana-Coștilei (Prahova). — 10.11. Ciobani din Prahova. — 12.-14. — Ciobani din Maramureș — 13.-15. Ciobani de lîngă Sibiu. (12-15 după Tache Papahagi). — 16. Cioban din jud. Ialomița. — 17.-19. Ciobani din Basarabia, după D-rul Manolescu.

a ședea ca cioara'n par, a se fudulі, a se rățoi: **s'ar fi fudulit în ștreang ca cioara 'n par** (ALECS.); **m'or rîde și ciorile de pe gard**, toată lumea și-ar bate joc de mine; în blesteme: **mînca-l-ar cioarele!** adică: să-i rămîie trupul neîngropat și să devie prada cioarelor ¶ ③ ~-**GULERAT** = **CIOACĂ**[1] ① ¶ ④ ~-**PUCIOASĂ** = **DUMBRĂVEANCĂ** ¶ ⑤ **Marțea ciorilor** ☛ **MARȚI**[1] ¶ ⑥ *iron.* Poreclă dată Țiganului sau Țigăncii: **da cască-ți pliscul mai tare, ~, și cîrîie mai disghețat** (ALECS.) ¶ ⑦ În diverse locuțiuni, aproape cu același înțeles ca „dracu": **lucrul ciorilor! știe-l cioarele, lasă-l la cioarele**, etc. ¶ ⑧ ♣ **CEAPA-CIORII** ☛ **CEAPĂ**; — **FASOLEA-CIORII** ☛ **FASOLE** [comp. alb. s o r r ë; friul. č o r e].

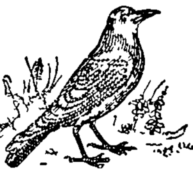

Fig. 1176. Cioară-de-cîmp.

CIOARECI *sm. pl.* ① ① Un fel de nădragi de aba sau de dimie albă, foarte strîmți, pe care-i poartă țăranii, mai ales iarna (▣ 1177): **Românul trase numai decît niște ~ curați** (ISP.) ¶ ② Țesătură de lînă în patru ițe, din care se confecționează cioarecii ¶ ③ *Băn. Trans.* Un fel de ciorapi de dimie groasă care acoper fluierul piciorului; se poartă de țărani și de țărance, atît iarna cît și vara.

Fig. 1177. Cioareci.

CIOARSĂ, GIOARSĂ (*pl.*-se) *sf. iron. Mold.* Cuțit, topor, etc. știrbit, tocit, care nu taie: **niște cioarse de nici o treabă** (CRG.); **Aurariul... puse mîna pe cioarsa ruginită** (BD.-DEL.) [rut. bg. č e r e s l o].

CIOATĂ (*pl.*-te) *sf. Mold. Bucov.* Buturugă, buștean: **era o mulțime de bolovani și cioate răsturnate care păreau a fi aduse de puhoiu** (GN.) [cf. **CIOT**].

CIOB (-buri) *sn.* ① Spărtură dintr'o sticlă, oglindă, oală sau din ori-ce alt vas fărîmat în bucăți, hîrb: **sclipitoare ca niște cioburi de oglindă în bătaia soarelui** (VLAH.); **rîde ~ul de hîrb** ☛ **HÎRB** ¶ ② Fund de oală spartă, umplut cu grăsime, întrebuințat ca opaiț: **o colibă în care ardea un opaiț în ~** (ISP.) ¶ ③ *Pr. ext.* Bucată dintr'un obiect sfărîmat: **un lac de sînge închegase pe cioburile viorii** (DLVR.). [ung. c s o b a „butoiaș"].

Fig. 1187. Ciobacă.

CIOBACĂ *sf. Mold. Bucov.* Luntre făcută dintr'un trunchiu de copac scobit (▪ 1187): **au urcat-o într'o ~ și au trecut-o apa** (R.-COD.); **pe mare umbla un moșneag cu ciobaca** (VOR.) [rut. č o b a k].

CIOBAN *sm.* ① Păstor, cel ce păzește oile (▪ **TAB. XV** ¶ ② ☆ **STEAUA CIOBANULUI**, luceafărul de seară, planeta Venus; **CIOBANUL CU OILE**, constelația Lirei (▣ 1179) ¶ ③ ♣ **TĂSCUȚA-CIOBANULUI** = **PUNGULIȚĂ** ¶ ④ ♣ **TRAISTA-CIOBANULUI**, plantă ierboasă, cu flori mici, albe: numită și „pungulița-păstorului", „punga-popii", „straița-popii", „tășculiță", „paștele-calului", „pastele-cailor", „buruiană-de-friguri" (*Capsella bursa pastoris*) (▪ 1181) ¶ ⑤ **VARGA-CIOBANULUI**[1], mare plantă spinoasă, cu flori liliachii, rar albe; numită și „varga-păstorului", „iarba-voinicească", „scaiu-voinicesc", „scaiu-voinicului", etc. (*Dipsacus silvestris*) (▣ 1180); — **VARGA-CIOBANULUI**[2] = **SCAIUȘ** [tc.].

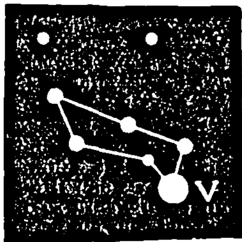

Fig. 1179. Ciobanul-cu-oile. V. Steaua Vega.

CIOBĂNAȘ *sm.* ① *dim.* **CIOBAN**: **îi plăcea să asculte și la viersul ce scotea din fluier un ~** (ISP.) ¶ ② **Ciobănașul**, numele unei hore. în Ialomița și Dobrogea ¶ ③ *pl. Mold.* ♣ Un soiu de ciuperci (SEZ.).

CIOBANCĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Nevasta c i o b a n u l u i ¶ ② Păstoriță.

CIOBĂNEL *sm. dim.* **CIOBAN.**

Fig. 1180. Varga-ciobanului.

Fig. 1181. Traista-ciobanului.

CIOBĂNESC 1. *adj.* De c i o b a n: **cîine ~; fluier ~; glugă ciobănească; trîntă ciobănească.**

2. **CIOBĂNEASCĂ** *sf.* Numele unui danț țărănesc.

CIOBĂNEȘTE *adv.* ① Ca ciobanul: **sta deoparte... rezemat ~ în toiag** (DEM.) ¶ ② = **CIOBĂNEASCĂ** [c i o b ă n e s c].

CIOBĂNI (-nesc) 1. *vb. tr.* A face c i o b a n. 2. *vb. intr.* A fi cioban, a trăi ca cioban: **să giuri c'am ciobănit de cînd îs pe lume** (ALECS.). 3. *vb. refl.* A se face cioban.

CIOBĂNIE *sf.* Starea, traiul de c i o b a n: **Lasă-te de ~. Vin' cu mine 'n haiducie** (TOC.).

CIOBĂNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Păstoriță: **prefăcîndu-se în ~, păștea oile ei în poienița Cerebucului** (GRIG.) [c i o b a n].

○ **CIOBÎC** = **TOABĂ.**

○ **CIOBÎRNAC** (*pl.*-ace) *sn.* ① *Olten.* Părîngă, par ce se bagă prin urechile hîrdăului, cînd se cară ceva cu el ¶ ② *Băn.* Ciubăr mare (de 30-80 de litri) pentru lăturile porcilor (LIUB.) [srb. č a b r e ń a].

CIOBOATĂ — **CIOBOTĂ**: **aud tropăind prin sală cioboatele grele și cu pinteni** (VLAH.).

CIOBOTĂ, **CIUBOTĂ** (*pl.*-te) *sf. Mold.* ① Cizmă: **nu cumva să-mi iee tata ciubotele și să rămîn de rușine înaintea tovarășilor** (CRG.) ¶ ② *pl.* ‡ Despăgubire în bani pentru alergătura slujbașilor inferiori însărcinați cu executarea unui mandat: **pentru ficiorilor dumilorvoastre, ne-au venit jalobă că iau cîte 6 orți și 2 lei** (IRG.) [rus. č o b o t ŭ].

CIOBOTAR(IU), **CIUBOTAR(IU)** *sm. Mold.* Cizmar: **un croitor francez se înghiontește cu un ciubotar neamț** (ALECS.) [c i o b o t ă].

CIOBOTĂRIE, **CIUBOTĂRIE** *sf. Mold.* Cizmărie: **aș face ciubote, dacă aș ști ciobotăria** (ALECS.); **îi bufnea rîsul pe toți ucenicii din ciubotărie** (CRG.) [c i o b o t a r].

CIOBOȚICĂ, **CIUBOȚICĂ** (*pl.*-țele) *sf. Mold.* ① *dim.* **CIOBOTĂ**: Cizmuliță: **pe cucoș îl purta ...încălțat cu ciuboțele galbene** (CRG.) ¶ ② Botină, pantof ¶ ③ ♣ **CIOBOȚICA-CUCULUI**, mică plantă ierboasă, cu flori galbene foarte mirositoare, cultivată adesea ca plantă ornamentală; numită și „a(n)glicei", „oglice", „țîța-oii" sau „țîța-vacii" (*Primula officinalis*) (▣ 1182) ¶ ④ ♣ **CIOBOȚICA-URSULUI**, plantă ierboasă, cu flori purpurii, ce crește prin munți (*Cortusa mattioli*) (▣ 1183).

Fig. 1182. Ciuboțica-cucului.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19

CIOC[1] (*pl.*-curi) *sn.* ① Partea cornoasă a botului păsărilor care le servă de gură, plisc (☞ 1184): **s'a bătut cu Por împărat și cu pasările cu ciocul de fier** (I.-GH.) ¶ ② Cît se poate îmbuca cu ciocul: **corbule, corbule, mie să mi aduci un ~ de apă dulce** (ISP.) ¶ ③ ♣ **CIOCUL-BERZEI**, plantă erbacee, cu flori mari albastre, mai rar albe; numită si „pliscul-cucoarei", „greghetin" sau „săgețică" *(Geranium pratense)* ¶ ④ Gura unui urcior, în forma unui cioc de pasăre: **au luat... una un lighean de aur, alta o oană cu~** (CAR.) ¶ ⑤ Vîrful, capătul de sus al leucii ¶ ⑥ ☞ Gura sau falca de la cleşte ¶ ⑦ ☞ Capul, clobanțul cleştelui de la scaunul de doage ¶ ⑧ Partea dinainte a corăbiei ¶ ⑨ *Trans.* Ciui, moț; un fel de pieptănătură a femeilor

Fig. 1183. Ciobotica-ursului.

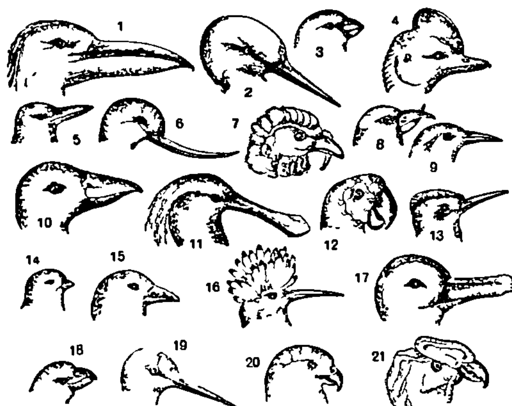

Fig. 1184. Ciocuri: 1. Babiță. — 2. Barză. — 3. Botgros. 4. Casoar. 5. Corb.—6. Culic. 7. Curcan.—8. Forfecuță. 9. Ghionoaie. — 10. Giscă. — 11. Lopătar. — 12. Papagal. 13. Pescăruş.—14. Pițigoiu.—15. Porumbel.— 16. Pupăză. 17. Rață.—18. Sfrancioc.— 19. Sitar.—20. Şoim.—21. Vultur pleşuv.

(PĂC.) ¶ ⑩ Părul de la bărbie lăsat neras, pe cînd restul bărbii e ras (☞ 1185): **merge la bărbier să-și potrivească ~ul, mustățile și părul** (CAR.) [comp. bg. č o v k a].

CIOC[2]! *interj.* ① Imită o ciocănitură, o lovitură răsunătoare: **cînd bătea vîntul, se loveau lemnele unul de altul și tot făcea cioc! cioc!** (SB.); *uneori sub forma* **cioc-boc** *sau* **cioca-boca**: **moșu, ciocboc! pînă dădu de buzele cazanului** (DLVR.) ¶ ② Imită sunetul produs de bătaia în uşă: **s'a dus plingind la furnică și a bătut în ușă: cioc! cioc!** (SR.-VN.) [onom.].

Fig. 1185. Cioc.

○ **CIOCĂLĂIȘTE** *sf. Mold.* Locul sau ogorul de pe care s'au cules păpuşoii: **cîmpul trist de toamnă... cu ciocălăiștile cu tești de ciocani ascuțiți** (S.-ALD.) [c i o c ă l ă u].

○**CIOCĂLĂU**, **CIUCĂLĂU** *sm. Mold. Bucov.* ① Cocean de porumb (cu sau fără boabe), ştulete: **o broşură învățătoare meșteșugului de a face zahar din ciocălăi de cucuruzi** (NEGR.); **apucă un ciucălău și face sfîr! cu el după dînsul** (SB.) ¶ ② Coceanul tulpina ce rămîne în pămînt după ce s'a tăiat porumbul (☞ 1186) ♣ Cucuruz de brad sau de pin [ung. c s u k l ó].

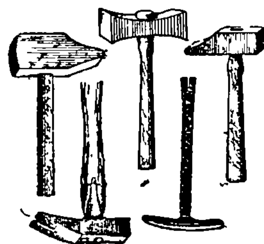
Fig. 1186. C. C. Ciocălăi de porumb.

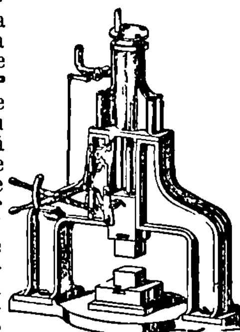
○ **CIOCĂLDAN** *sm. Bucov.* Fecior tînăr cam de 17-18 ani (BRL.).

CIOCĂLTĂU, *pl.*-teie), **CIOCĂLTĂU** (*pl.*-teie) *sn.* *Mold. Olten.* Cuiul din proțap, cuiu cu care se prind circeele cu tînjala sau cu oiștea [srb. č e k t a l o].

CIOCAN[1] (*pl.*-ane) *sn.* ♣ Cocean de porumb sau de varză: **s'a dus să încarce niște ~i** (S.-ALD.) [srb. č o k a n].

CIOCAN[2] (*pl.*-ane) 1. *sn.* ① ☞ Unealtă de fier, de diferite forme, avînd o coadă de lemn, şi cu care se bate sau se lucrează fierul şi alte metale (☞ 1187); ⓟ: **tot Țiganul își laudă ~ul**, fiecare se laudă, socoteşte că e mai bun ceea ce-i aparține; **a fi între ~ și nicovală**, a fi într'o astfel de situațiune, încît ori încotro s'ar întoarce cineva, ar întîmpina greutăți sau ar da greş; ⓕ **a sta ~ ~ pe** (*sau* **a se ține ~ de**) **capul cuiva**, a nu da pace cuiva supărîndu-l cu stăruințe spre a dobîndi ceva sau a-l îndupleca la ceva ¶ ② Ciocănel cu care se bate coasa (☞ 1190) ¶ ③ ☞ **~ cu aburi**, butuc enorm de fontă, pus în mişcare cu aburi (prin forța hidraulică sau prin electricitate), care se întrebuințează în uzine pentru lucrarea bucăților mari de fier (☞ 1188) ¶ ④ Unul din oscioarele aşezate în urechea mijlocie (☞ **URECHE**) ¶ ⑤ Un fel de belciug de fier înțepenit la o poartă, cu care cineva loveşte spre a vesti pe cei dinăuntru s'o deschidă.

Fig. 1187. Ciocane.

Fig. 1188. Ciocan cu abur.

○ 2. *sm.* Peşte de mare cu capul în formă de ciocan (*Zygaena malleus*) (☞ 1189) [comp. vsl. č e k a n ŭ, bg. č u k a n ŭ].

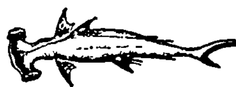

Fig. 1189. Ciocan.

Fig. 1190. Ciocan de coasă.

CIOCAN[3] (*pl.*-ane) *sn.* ⓟ Păhăruț de rachiu: **căldura și un ~ două de rachiu mai mult îl moleșea cu desăvîrșire** (D.-ZAMF.) [srb. rut. č o k a n. bg. č o k a n ŭ].

○**CIOCĂNĂRIE** *sf. Mold.* Locul de pe cîmp unde a fost semănat porumb şi au rămas numai cotoarele (PAMF.) [c i o c a n [1]].

CIOCĂNAȘ[1] (*pl.*-aşe) *sn.* ① *dim.* **CIOCAN** 1: **în dreapta ține-un ~ de lem** (VLAH.) ¶ ② Mic ciocan de lemn cu care se bate pe coardele țimbalului: **țimbalagiul se da de ceasul morții bătînd din ~e** (D.-ZAMF.) ¶ ③ **CIOCAN**[2] ④.

CIOCĂNAȘ[2] *sm.* Ocnaş sau lucrător care taie cu c i o c a n u l care dintr'o ocnă: **cele din urmă bătăi ale ~ilor căzură răzleț în adîncimi** (SAD.).

CIOCĂNEA *sf.* =**SITAR**.

CIOCĂNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c i o c ă n i.

CIOCĂNEL[1] (*pl.*-ele *sn.* ① *dim.* **CIOCAN**[2] ¶ ② Bucățică de lemn la pian, în formă de ciocănaş care se pune în mişcare cînd se apasă pe o clapă şi face să vibreze o coardă a instrumentului ¶ ③ = **CIOCĂNAȘ**[1] ② ¶ ④ *Trans.* Broderie, înfloritură cusută de-a lungul mînecilor cămăşii (PĂC.).

CIOCĂNEL[2] (*pl.*-ele) *sn. dim.* **CIOCAN**[3]: **au poposit... să guste și călătorii câte un ~ de lacrimă de prună** (LUNG.).

CIOCĂNI (-nesc) *vb. tr.* şi *intr.* ① A bate cu c i o c a n u l sau cu un obiect oare-care: **ciocănind liniștit cu condeiul pe masă** (CAR.) ¶ ② A lovi uşor cu degetele, a bate la uşă: **mă ciocăni în piept și 'n spate** (GN.); **aud ciocănind la ușă** (I.-GH.) ¶ ③ A bate, a lovi uşor cu ciocul: **verdarea cearcă copaciul și mai slab**

unde găsește, acolo ciocănește (PANN) ¶ ④ Ⓕ A bate capul cuiva, a sta ciocan pe capul cuiva: las'o și pe mătușa Paraschiva, să mă ciocănească de dimineață pînă 'n seară (SAD.).

CIOC(Ă)NITOARE CIOCĂNĂTOARE *sf.* ① ☞ GHIONOAIE: sălta o ciocănitoare pestruie, torocănind în dreapta și stînga (GRIG.); ciocănătoarea se cățără cu ghiarele de trunchiul unui mesteacăn (GRL.) ¶ ② = VĂRDARE ¶ ③ ~-MICĂ — SCORȚAR [c i o c ă n i].

CIOCĂNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c i o c ă n i ¶ ② Lovituri repetate date cu ciocanul, cu ciocul, cu degetele, cu copitele, etc.: s'au luat și s'au dus cătinel după vuetul acela de ~ (SB.); ciocăniturile ritmate ale trapătului de potcoave (CAR.).

○**CIOCĂRĂU** *sn. Trans.* Os mare, ciolan (VIC.) (PĂC.).

CIOC-BOC! ☞ CIOC².

CIOC-GROS *sm.* = BOT-GROS.

CIOCHIE *sf.* ① Unealtă a dogarilor care, lovită cu un ciocan, împinge cercurile buților mai jos (▪ 1191) ¶ ② Colțul din dreapta sau din stînga scaunului dinapoi la căruță ¶ ③ Capătul de sus al cleștelui de la scaunul de doage, numit și „cap", „căpățînă", „clobanț", „cioc" sau „broască". [srb. č a k l j a, ung. c s á k l y a].

Fig. 1191. Ciochie.

CIOCHINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Curea la capătul dinapoi al șelei, de care călărețul își leagă traista cu merinde sau bagajele (☞ ȘA): Și cu șaua de meșină... Și cu plosca la ~ (TOC.) ¶ ② *pl.* Cele două vîrfuri sau oblîncurile dinapoi, la șeaua de lemn ¶ ③ Ⓕ A atîrna, a lega, a pune, a spînzura ceva la ~ (*sau* ciochine), a părăsi, a da uitării; ai să-ți rupi ciochinele (=ai să te ostenești de pomană) umolînd și tot n'ai să găsești slugă cum cauți dumneata (CRG.) [tc. č y k y n].

CIOCI *sm. pl. Trans.* Ciorapi, lungi pînă la genunchi, făcuți din pănură albă de lînă, ce poartă țărancele.

CIOCÎLTĂU = CIOCĂLTĂU.

CIOCÎRLAN *sm.* ① Bărbătușul ciocîrlici; *F*: a prins ~ul de coadă, s'a îmbătat, s'a cherchelit ¶ ② = CIOCÎRLIE ② [c i o c, „moț" + suf. - î r l ă + suf. - a n].

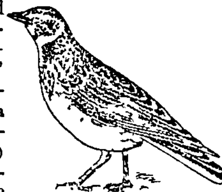
CIOCÎRLEȚ *sm.* = SCORȚAR.

CIOCÎRLIE *sf.* ① Păsărică de coloarea cafenie, cu nuanțe roșcate pe-alocuri, cu coada lun-

Fig. 1192. Ciocîrlie.

Fig. 1193. Ciocîrlie-moțată.

gă; trăește mai ales pe cîmp și se hrănește cu grăunțe; se înalță foarte sus în aer și ciripitul ei vesel se aude uneori, cînd abia se mai zărește în văzduh ca un punct negru; numită și „ciocîrlie-de-vînt" sau „ciocîrlie-de-cîmp" (*Alauda arvensis*) (▪ 1192): Ea cânta dulce ca ciocârlia Ce ciripește vesel în zori (ALECS.) ¶ ② ~-MOȚATĂ, varietate de ciocîrlie cu un moț de pene pe cap; numită și „ciocoiu", „moșuț" sau „păcurar" (*Alauda cristata*) (▪ 1193) ¶ ③ ~-MICĂ, ~-FLUIERĂTOARE, specie de ciocîrli e cu pîntecele alb, și cu un mic moț pe creștet; e singura dintre ciocîrlii care se cață pe copaci și trăește mai mult pe cîmpiile întinse (*Alauda arborea*) ¶ ④ ~-DE-BĂRĂGAN,...... specie de ciocîrlie mare care trăește la noi mai ales prin Bărăgan (*Melanocripha calandra*) (▪ 1194 ¶ ⑤ Țenchiu de legat pluta de mal ¶ ⑥ Un danț țărănesc [comp. CIOCÎRLAN[.

Fig. 1194. Ciocîrlie-de-Bărăgan.

CIOCÎRTĂURI *sf. pl. Mold.* Locuri deluroase, rîpoase (RV.-CRG.).

CIOCÎRTI (-tesc) *vb. tr. Mold. Bucov. Băn.* ① A fărîma în bucăți (cu o unealtă tăioasă), a tăia un trup în bucăți, a ciopîrti: Cu paloșu-l ciocîrtea, Bucată de șapte-oca, Nici dulăii n'o mînca (TOC.) ¶ ② A ciopli: începe a ~ un gărneț de stejar (CRG.).

CIOCLAȘ¹ *sm.* Țăran care cară sau vinde lemne cu c i o a c l a.

‡**CIOCLAȘ**² *sm.* Consilier comunal: ~ii satului nu știu încotro s'o mai dea (R.-COD.) [c i o c l u].

CIOCLEJ *sm.* — CIOCĂLĂU.

CIOCLEJEL *sm. Bucov.* OCHIUL-BOULUI [c i o c l e j; comp. gătejel, un alt nume dat acestei păsărele].

CIOCLOAVĂ (*pl.*-ve) CIOCLOVINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Ⓟ Ciocoiu ruginit, termen de dispreț dat în special arendașilor și funcționarilor: tot el o plăti gloaba, cînd l-o zări cioclovina (LUNG.).

○**CIOCLOD** (*pl.*-oade) *sf. Băn. Olten.* ① Cocean, strujan (de porumb) ¶ ② Restul (miezul cu sîmburii) ce se aruncă, după ce s'a mîncat un măr sau o pară: văzînd merele... mîncă pînă se sătură, dar cicloadele le lăpădă jos (CIAUȘ.).

CIOCLU *sm.* ① Individ care, în timpul unei epidemii de ciumă, căra morții la groapă; în timpurile vechi acești ciocli aveau un staroste, și se bucurau de multe privilegii: cioclii... nu lipseau de a arunca sdrențe rupte de la ciumați, ca să răspîndească contagiunea (I.-GH.) ¶ ② Cel ce ridică morții spre a-i duce la cimitir (▪ 1195): fii tu ~, și eu le voiu fi popă (GN.). ¶ ③ = CIOCLAȘ² (R.-COD.) [comp. bg. č o k l a].

Fig. 1195. Cioclu.

CIOCMĂNEALĂ (*pl.*-li) *sf.* Faptul de a (se) c i o c m ă n i; ceartă.

CIOCMĂNI (-nesc) 1. *vb. tr.* A bate capul, a nu da pace stăruind într'una pentru ceva: după ce-l mai ciocmăni muierea o toană, puse în gînd să-i facă voia (ISP.), 2. *vb. refl.* A se certa [comp. ung. c s o k m á n y].

CIOCNEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a (se) c i o c n i; izbitură: în lăuntru s'aud ciocneli de pahare, bușeli de călcîie și sbîrnîitul otova al cobzarului (DI VR.).

CIOCNET (*pl.*-te) *sn.* Ciocnitură: se aud... ~e de pahare și chiote de veselie (ALECS.) [c i o c n i].

CIOCNI (-nesc) 1. *vb. tr.* ① A lovi cu ciocul, a sparge cu ciocul ¶ ② A lovi, a izbi de ceva; ~ paharele, a atinge paharele unul de altul lovindu-le ușor, spre a închina în sănătatea cuiva; ~ ouă, a sparge ouăle roșii, de Paști, izbindu-le ușor unul de altul.

2. *vb. refl.* ① A se lovi de ceva, a se izbi unul de altul: capul meu se ciocni de un alt cap (ALECS.); s'au ciocnit două trenuri ¶ ② A se lovi cu armele, a se lua la bătaie, a se încăiera [comp. rus. č o k n y t I].

CIOCNIRE *sf.* ① Faptul de a (se) c i o c n i: ~de trenuri ¶ ② Efectul unei forțe mari care lucrează un timp infinit de mic.

CIOCNIT *adj.* ① *p.* CIOCNI ¶ ② Plesnit, crăpat, spart *vorb.* de un vas ¶ ③ Ⓕ Țicnit ¶ ④ Ⓕ *F* Amețit de băutură.

CIOCNITOARE ☞ CIOCĂNITOARE.

CIOCNITURĂ (*pl.*-turi *sf.* ① Faptul de a c i o c n i; lovitură, izbitură: pe la miezul nopții, aude împăratul o ~ în fereastră (RET.) ¶ ② Sgomot produs de un obiect ce se ciocnește de altul: șipul care, atingînd scîndura, produse o ~ de speriat (CAR.).

CIOCOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① Nevasta unui c i o c o i u: am să te fac s'ajungi ~... și să devii nevasta ciocoiului Lipicescu (ALECS.) ¶ ② Femeie cu apucături de ciocoiu: cum oiu duce pe ciocoaica acasă, îmi string catrafusele (FIL.).

CIOCOFLEANDURĂ, CIOCOROFLEANDURĂ, CIOCOROFLEAC *sm. iron.* Ciocoiu: cred și eu, ciocorofleandură! (ALECS.); ciocorofleac, care se tîrîe pe urmele tălpilor boierești (ALECS.).

CIOCOI (-oiesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) face c i o c o i u, a lua apucăturile de ciocoiu; a se slugărnici: nu te-ai ciocoit pe lîngă vre'un boier mare (STAM.); deprins a te ~ la toți Domnii, ai vîndut pe Despot (NEGR.)

CIOCOIAȘ, CIOCOIEȘ *sm.* ① *dim.* CIOCOIU ¶ ② Slugă boierească: calemgiii, ~ii... purtau işlic mare (I.-GH.).

CIOCOIESC *adj.* ① De c i o c o i u: apoi eu is deprins cu straie de iste ciocoieşti? (ALECS.) ¶ ② Slugarnic ¶ ③ Rafinat, întortochiat (*vorb.* de scrierea cirilică): citeam slova cea mai ciocoiască şi scriam cu trei aruncături pe de-asupra (I.-GH.).

CIOCOIME *sf. col.* CIOCOIU. Tagma, ceata ciocoilor, toţi ciocoii; mulţime de ciocoi.

CIOCOINICIE *sf.* Apucături de c i o c o i u, slugărnicie.

CIOCOISM *sbst.* Purtare, apucături de c i o c o i u, slugărnicie: ~ul îndemna a fi mare cu cei mici, şi mic cu cei mari (ALECS.).

CIOCOIU *sm.* ① ‡ Curtean, slujbaş la Curte ¶ ② Slugă boierească: am fost la cuconaşul, şi ~ul dumisale nu m'au lăsat să intru în odaie (STAM.) ¶ ③ Linguşitor, om slugarnic ¶ ④ Nume dat de ţărani arendaşilor sau vătafilor acestora, funcţionarilor şi oricui e îmbrăcat în haine nemţeşti, în haine albastre: abuzurile impiegaţilor făcuseră pe România stigmatiza cu porecla insultătoare de ciocoi pe toţi aceia cari nu erau din rîndul lor (ALECS.) ¶ ⑤ Om boierit de curînd, îmbogăţit de puţină vreme, boier făcut din slugă, parvenit: parvenitul şi ~l voesc numai decît să fie de viţă (I.-GH.); Ⓟ: nici din salce cerc de bute, nici din ~ om de frunte ¶ ⑥ Ciocîrlie moţată [comp. bg. č o k o j].

***CIOCOLATĂ** (*pl.*-te), CIOCOLADĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Pastă alimentară vîrtoasă făcută din cacao şi zahăr ¶ ② Băutură preparată cu această pastă: o ceaşcă de ~ [fr. c h o c o l a t; germ. C h o c o l a d e].

***CIOCOLATIU** *adj.* De coloarea negricioasă a c i o c o l a t e i.

CIOCOROFLEAC, CIOCOROFLEANDURĂ ☛ CIOCOFLEANDURĂ.

CIOCOT *pl.*-te) *sn. Băn.* Viţă de vie [srb.].

‡**CIOCOTNIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf.* ① ‡ Linguşitor josnic, slugarnic ¶ ② *Băn.* = GAIŢĂ.

‡**CIOCOTNIŢI** (-iţesc) *vb. intr.* A linguşi, a se arăta slugarnic [c i o c o t n i ţ ă].

CIOCULEŢ (*pl.*-ţe) *sn. dim.* CIOC[1]: cu ~ele lor, o mîncau numai de cît (BR.-VN.).

CIODOLAN, CIODĂLAN *pl.*-ane) *sn.* Ciolan mare, Fulga pe buştean şedea şi rodea d'un ciodălan (TOC.).

CIOF *sm.* ① ☛ CIUF[1] ¶ ② *Mold.* Ⓕ Ⓟ Naiba, dracul; om ticălos, afurisit: parcă eşti ciofu cel din bortă (ALECS.); că mare ~ îi, bată-l crucea (ALECS.).

CIOFĂI (-ăesc), CIOFĂNI (-ănesc) *vb. tr. Mold.* ① A mînca încet, abia mişcînd din fălci ¶ ② *Trans.* (BUO.) A mînca plescăind din gură [onom.].

○**CIOFLEC** *sbst. Mold.* ① Jumătate de dovleac ¶ ② Ciocan de ţuică (RV.-CRG.).

CIOFLICAT *adj. Trans.* Atîrnat în jos (*vorb.* de urechi, clăpăug, blegoşat: se făcu porc cu toţi porcii... cu urechile ~e (RET.).

CIOFLI(N)GAR *sm. Mold.* Ⓟ ① Poreclă dată celor îmbrăcaţi în haine orăşeneşti, în straie nemţeşti, sau unui sărac care se împopoţonează cum poate mai bine, ca să se arate mai de neam, surtucar, pantalonar: am mai văzut dăunăzi... pe-aici prin sat un cioflingariu de-alde tine (CRG.) ¶ ② Sdrenţăros, calic (în Muntenia): ne tot trimit la taft cîte un cioflingar vînat şi rupt de foame (I.-GH.) [germ. S c h u h f l i c k e r „cîrpaciu"].

CIOFOTI (-otesc) *vb. intr. Trans.* ① A rîma (ca porcii), a scormoni cu rîtul: purcelaşul tot ciofotea cît era ziuliţa de mare (RET.) ¶ ② = CIOFĂI.

CIOGOLI = CIUGULI.

‡**CIOHODAR** *sm.* ① Slujbaş al curţii care îngrijea de încălţămintea Domnului: făcuse meseria de ~ în curtea acestui principe (FIL.); baş-ciohodar, mai marele peste ciohodari ¶ ② Slugă care însoţea pe înalţii demnitari, la Turci ¶ ③ Slugă domnească (▣ 1196): trimite-mi sus patru ~i (I.-GH.) [tc. č o h o d a r].

Fig. 1196. Ciohodar.

‡**CIOHODĂRIT** *sbst.* O dare specială ce plăteau cizmarii [c i o h o d a r].

CIOINAC, CIOINAG *sbst.* ① Varietate de struguri ¶ ② Coşor.

CIOLAC(Ă *adj.* şi *sm. f.* Ciung(ă: stetea cu fruntea la pămînt şi se ruga pentru mîna lui ~ă (OLVR.) [tc.].

CIOLAN (*pl.*-ane) *sn.* ① Os al trupului omenesc: ne-a înghețat limba în gură şi măduva în ~e de frig (CRG.); Ⓕ: mi-a trecut ~ prin ~, sînt rupt de oboseală ¶ ② Os de animal lung şi gros, cu măduvă; Ⓟ: carne fără ciolane nu se poate, în ori-ce daravere, la ori-ce afacere este şi cîte o parte neplăcută; Ⓕ: a da cuiva un ~ de ros, a se scăpa de stăruinţele cuiva, dîndu-i un mic profit ¶ ③ Pămînt cretos, argilos (R.-COD.) ¶ ④ *pl.* Obezi (de la roată) [vsl. č l a n ŭ ¶ ④ rut. č o l a n].

CIOLĂNAŞ (*pl.*-aşe), CIOLĂNEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* CIOLAN: peste trei zile nu rămîne din el decît două ciolănaşe subţirele (ALECS.); ciolănelul cela era o săgeată (VOR.).

CIOLĂNOS *adj.* ① Cu c i o l a n e multe ¶ ② Osos, cu oase tari, puternice: sînt oameni urîţi, cu faţa ciolănoasă şi sălbatică (IRG.) ¶ ③ Pămînt ~, pămînt argilos, tare, grăunţos.

CIOLOBOC (*pl.*-ocuri) *sn. Trans.* Picior de porc (BUO.): nouă ni se pare că-i un ~ mare de porc (FR.-COR.) [comp. CIOLAN].

CIOLOAGĂ (*pl.*-ge) *sf. Maram.* Vităslabă de-i numeri coastele: mi-a dat o ~ de văcuţă de nu-i vrednică nici treizeci de florinţi (RET.).

○**CIOLOMAC**, CIOLOMAD *sbst. Băn.* Porumb semănat des, care nu e lăsat să crească mare, ci se coseşte pentru nutreţ.

CIOLPAN *sm.* Trunchiu de copac uscat, rămas în pămînt sau doborît de vînt: o să te împiedici de ~i şi bolovani (N.-UR.).

CIOLPĂU *sbst. Mold.* Furcămare, furcoiu (PAMF.).

CIOLTAR (*pl.*-are) *sn.* Pătură frumos ţesută şi înflorată ce se pune pe spinarea calului de şea: cai domneşti împodobiţi cu ~e de fir (FIL.) [tc.].

CIOMAG (*pl.*-mege) *sn.* ① Băţ gros, noduros, bîtă (▣ 1197): găseşte sat fără cîini, umblă fără ~ (PANN) ¶ ② Lovitură cu ciomagul: îţi umflă ceafa de pumni şi spatele de ciomege (PANN); Ⓟ: cine nu 'nţelege de cuvînt, nici de ~; ajunge un ~ la un car de oale, o vorbă e de ajuns pentru cine vrea să priceapă [tc. č o m a k].

Fig. 1197. Ciomag.

CIOMĂGAŞ *sm.* Bătăuş, cel ce bate cu c i o m a g u l.

CIOMĂGEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c i o m ă g i; bătaie cu ciomagul, bătaie cumplită.

CIOMĂGEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* CIOMAG: îmi luai traista la umăr şi ~ul în mîini (PANN).

CIOMĂGI (-ăgesc) *vb. tr.* A bate cu c i o m a g u l, a rupe cuiva oasele cu bătaia: rupea parul din gard şi ciomăgea o ceată întreagă (S.-ALD.).

CIOMÎRDAC (*pl.*-ace) *sn. Olten.* Ciomag mare şi gros (RV.-CRG.).

CIOMOFAIU = CIUMĂFAIE.

○**CIOMP** *sbst. Mold.* ① Ⓣ Cămaşă ori fustă prea scurtă (RV.-CRG.) ¶ ② Cotorul ciocălăului de porumb (PAMF.).

CIOMVICĂ ☛ CIOVICĂ.

○**CIOND(R)ĂNEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* Ceartă, sfadă [c i o n d (r) ă n i].

○**CIOND(R)ĂNI** (-ănesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) certa, a se sfădi: stăi pe loc şi nu-mi mai ciondăni nepotica (ALECS.); se ia la ciondănit cu mama din pricina mea (CRG.); se chiar ciondrăniră pînă ajunseră... să-i pună numele (RET.) [c i o a n d ă].

CIONT[1] 1. *adj.* ① Ciuntit, trunchiat, retezat: feciorul de boier, slut, ~ şi plin de sînge ca un stîrv (ISP.) ¶ ② Cu coada retezată, tăiată, fără coadă.

2. (*pl.* cioante) *sn.* ① ‡ Stîrv (DOS.) ¶ ② Trunchiu retezat, buştean; Nu-i nici grîu, nu-i nici săcară, Numai cioante-s pe hotară (BIB.) [comp. CIUNT].

CIONT[2] (*pl.* cioante) *sn. Maram. Oaş.* Os; ~ul spinării, şira spinării [ung.].

CIONTA (-tez), **CIONTI** (-tesc) *vb. tr. Trans.* A ciunti, a reteza vîrful: merse cu foarfecile și-i ciontă o leacă din mustața dreaptă (RET.); la a treia, o cionti (coada) pînă la doi coți (ODDB.) [c i o n t¹].

CIONTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Retezătură, ciuntitură (BUD.) ¶ ② Semn făcut la urechile oilor retezîndu-li-se vîrful (PAC.) [c i o n t a].

CIOPA(R)TĂ (*pl.*-ăți, -ărți) *sf.* Bucată tăiată din ceva, cu barda, cu cuțitul, cu sabia, etc.: îi făcu oastea ciopăți ciopăți, de nu scăpă picior de păgîn (ISP.) [ung. c s o p o r t „grămadă"].

CIOPÎRȚI (-țesc), **CIOPĂ(R)ȚI** (-țesc), **CIOPÎRȚI**, **CIOPĂȚI** (-țesc *vb. tr.* = **CIOCÎRȚI**: îl chisăgea și-i ciopărțea ca pe castraveți (ISP.); o caliă de dulgher stîngaciu ciopîrțește bîrna (ODDB.) [c i o p a r t ă].

CIOPLAȘ *sn.* ① ‡ Cioplitor de piatră ¶ ② *Mold.* Copac crestat la coaje cu toporul, spre a servi ca semn de hotar între două păduri (R.-COD.) [c i o p l i].

CIOPLI (-lesc) 1. *vb. tr.* ① A tăia dintr'un lemn cu cuțitul, cu dalta, cu barda, cu toporul, etc.: toroipanul pe care și-l cioplise el dintr'un lemn nodoros (ISP.) ¶ ② A netezi o piatră cu o daltă lovită cu ciocanul: începînd să ciopleasă un bolovan de piatră (DLVR.) ¶ ③ A scobi (în mod grosolan) figuri în lemn sau în piatră, a sculpta ¶ ④ F A subția, a îndrepta întru cîtva firea, purtarea sau mintea grosolană a cuiva, a civiliza: mojicimea este lăsată pe mîna Rușilor și Bulgarilor să-i ciopleasă (ISP.); ⓟ: e anevoie să tai pom și să ciopleşti om (PANN).

2. *vb. refl.* A se subția, a-și mai pierde din grosolănie, a căpăta o spoială de civilizație: ajunse să fie mîna dreaptă a împăratului, atît se ciopli și se subție în puțină vreme (ISP.) [ung. c s u p o l n i].

CIOPLIT 1. *adj.* ① *p.* **CIOPLI** ¶ C **NECIOPLIT** ¶ ② Netezit; sculptat; chip ~, idol ¶ ③ Ⓕ Civilizat, cult: strănepoții mei să fie mai cioplîți decît mine (CRG.).

2. *sbst.* Faptul de a ciopli: să nu se trudească.... cu ~ul și cu așezatul podinelor (LUNG.).

CIOPLITOR 1. *adj. p.* **CIOPLI**. Care ciopleşte.
2. *sm.* Cel ce ciopleşte lemnul sau piatra.
3. (*pl.*-toare) *sn.* Rîndea cu talpa recurbată, cu care se lucrează lemnul cînd e ud sau cu o suprafață nu prea netedă (▣ 1198).

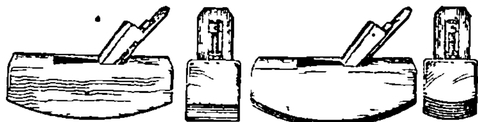

Fig. 1198. Cioplitoare.

4. **CIOPLITOARE** *sf.* Unealtă (cuțit, daltă, etc.) de cioplit.

CIOPLITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c i o p l i ¶ ② Lucrul cioplit ¶ ③ Așchii, surcele căzute prin cioplire.

CIOPOR (*pl.*-oare, -oară) *sn. Olten. Tr.-Carp.* ① = **CÎRD**: pe munte, în tot locul, se văd ciopoare de oi (LUNG.) ¶ ② *Pr. ext.* Grămadă, buluc: se strîngeau ~ împrejurul lui Vodă (R.-COD.) [srb.].

CIOPORAȘ (*pl.*-așe), **CIOPOREL** (*pl.*-ele) *sn. dim.* **CIOPOR**: și-a cumpărat un cioporaș de oi (N.-UR.).

○ **CIORĂI¹** (*pers. a 3-a*: -ăește, -ăe) *vb. intr. Mold. Trans.* A curge murmurînd (*vorb.* de ape): rîurile ce ciorăiau mai în jos de brîele melancolicelor stînci (EMIN.) [rut. č u r i t y].

CIORĂI² (*pers. a 3-a*: -ăește, -ăe) *vb. intr.* A cîrîi, a cînta ca c i o a r a.

CIORAP *sm.* Încălțăminte de lînă, de bumbac sau mătase, ce se pune pe piciorul gol (*Mold.* „colțun") (▣ 1199) [tc. č o r a b].

CIORĂPAR *sm.* Cel ce face sau vinde c i o r a p i.

CIORĂPĂRIE *sf.* Tot felul de c i o r a p i, marfă compusă din ciorapi.

CIORĂPEL, **CIORĂPIOR** *sm. dim.* **CIORAP**.

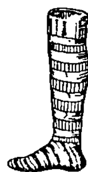

Fig. 1199. Ciorap.

CIORĂPINĂ ☛ **CIOROPINĂ**.

○ **CIORĂSC** ☛ **CIORESC**.

CIORBĂ (*pl.*-be) *sf.* ① Zeamă, mai adesea acră, preparată cu bucățele de carne de vită sau de pasăre, etc.: ~ de fasole; ~ de găină; ⓟ: toate străchinile nu sînt pentru ~ (PANN); ⓟ: cine s'a fript cu ciorba, suflă și 'n iaurt ☛ **FRIGE**; ⓟ: numai cu vorba nu se face ciorba, numai cu vorba și nelucrînd nimic, nu ajungi la nici un rezultat ¶ ② Ⓕ *F* ~ lungă, discurs, vorbire ce nu se mai sfîrșește [tc. č o r b a].

CIORBAGIU *sm.* ① ‡ Comandantul unui regiment de ianiceri (▪ 1200) ¶ ② Fruntaș, notabil om cu stare, gospodar cu vază ¶ ③ Primar la sat (în Turcia) [tc.].

Fig. 1200. Ciorbagii.

† **CIORBALÎC** (*pl.*-îcuri) *sn.* ① ‡ Castron de pus ciorba, supieră ¶ ② *Mold.* Polonic, lingură mare cu care se ia ciorba din oală (RV.-CRG.) [tc.].

CIOR-BOR ☛ **CIOROBOR**.

CIORBULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* **CIORBĂ**.

CIORCHINĂ (*pl.*-ne *sf.*, **CIORCHIN(E)** *sm.* ① Mănunchiu de struguri așezați pe același cotor (*Mold. Tr.-Carp.* „strugur") (▣ 1201): ~ de struguri ¶ ② Mănunchiu de poame sau de flori dispuse pe același cotor (▪ 1202): am dat peste un ciorchine de corniță (DLVR.); pletele lui albe și crețe parcă sînt niște ciorchine de flori (DLVR.).

Fig. 1201. Ciorchină.

Fig. 1202. Ciorchină.

○ **CIORCOBARĂ** (*pl.*-re), **CIORCUȘĂ** (*pl.*-șe) *sf.* *Băn.* = **COTOFANĂ**.

CIORDI (-desc) *vb. tr.* A fura, a șterpeli (*în spec. vorb.* de Țigani): abia ne mai ținem zilele cu cîte o găină sau altă pasăre ce putem să ciordim (ISP.) [țig. č o r, part. č o r d i o m].

CIORECAR *sm.* Țăran îmbrăcat cu c i o a r e c i.

CIORESC, **CIORĂSC** *adj.* De c i o a r ă; **CEAPĂ-CIORĂSCĂ** ☛ **CEAPĂ**.

CIORÎNGLAV *sm.* Poreclă a Țiganului: dac'ar pleca toți Țiganii, baragladine, ~i, odată din sate (JIP.) [țig. č o r ă n g o „de hoț"].

CIORLICĂ *sf.* = **NAGÎȚ**.

CIORMĂ (*pl.*-me) *sf.*, **CIORMAN**, **CIORMAG** *sm.* *Bucov. Maram.* (MAR.) Larva cărăbușului.

CIORMOIAG 1. *sbst.* ① Plantă erbacee, cu flori albe-roșietice; numită și „grîul-prepeliței" sau „miază-noapte" (*Melampyrum cristatum*) (▣ 1203) ¶ ② = **GRÎU-NEGRU** ¶ ③ = **SORCU-FRATE** [ung. c s o r m o l y a].

CIORNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Ceea ce se scrie din fuga condeiului, spre a se copia apoi pe curat, concept: șeful de birou mi-a dat să-i copiez ciorna acestui raport (DLVR.) [rus. č o r n y ĭ „negru"].

Fig. 1203. Ciormoiag.

CIOROAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* ① ☛ **CIOARĂ** ① ¶ ② *F* Poreclă dată unei Țigănci: întorcîndu-se acasă, o luă pe spurcata de cioroaică la bătăi (ISP.).

CIOROAIE *sf.* ☛ **CIOARĂ** ①.

○ **CIOROBARĂ** (*pl.*-ări) *sf.* *Băn.* = **CIORCOBARĂ**.

○ **CIOROBOR**, **CIOR-BOR** *sbst. Trans. Bucov.* Gă-

lăgic, ceartă sgomotoasă (pentru un lucru de nimic): **nu mai faceți atita ciorobor Pentru un topor Și sfadă Pentru o bardă (MAR.); Tata a prăpădit un topor Și n'a mai fost a tita cior-bor (VOR.)** ung. c s ö r p ö r.

CIOROBOTI (-otesc *vb. tr. Mold.* ① A vorbi încet, a șopti ¶ ② A sta la gînd, la cumpănă; a se codi (FURT.) (ȘEZ.) (RV.-CRG.).

○**CIOROGAR** *sm. Trans.* ① Cîrpaciu ¶ ② Nemeș sărac.

CIOROINIC *sbst.* Plantă ierboasă, cu flori galbene-aurii; numită și „cioroiu" *(Inula cordata, I. germanica)* (▪ 1204) [c i o r o i u].

Fig. 1204. Cioroinic.

CIOROIU *sm.* ① Bărbătușul cioarei ¶ ② *F* Poreclă dată Țiganului: **te lăfăești cu cioroii prin setre (ALECS.)** ¶ ③ = **CIOROINIC.**

CIOROMAN *sm. F Băn.* Poreclă dată Țiganului, cioroiu: **~ ii dintr'un sat țigănesc (CIAUȘ.).**

CIOROPINĂ, CIORĂPINĂ *(pl. -ine) sf. F* Poreclă dată Țiganului: **cioropina sta in capul mesei pe șapte perne (ISP.)** [c i o a r ă + a r ă p i n ă].

CIOROVĂI (-ăesc), **CIOROVOI** (-oesc) *vb. refl. F* A se certa făcînd gălăgie mare, a se sfădi, a se gîlcevi, a se ciondăni: **unii ziceau una, alții alta, și așa se ciorolau ei acolo (ISP.).**

CIOROVĂIALĂ, CIOROVOIALĂ *(pl.-ieli) sf. F* Faptul de a se c i o r o v ă i; ceartă sgomotoasă: **ciorovăiala nu mai contenea (SAD.).**

CIORPAC *(pl.-ace) sn.* ① Unealtă de pescuit alcătuită dintr'un sac de pînză de voloc și dintr'o coadă de lemn (▣ 1206) ¶ ② Căuș cu coadă lungă (▪ 1205) [sl. č e r p a k ŭ].

Fig. 1205. Ciorpac.

Fig. 1206. Ciorpac.

○**CIORPĂI** (-ăesc) *vb. tr. Bucov.* A scoate (cu găleata) apă din puț, a scoate cu lingura ciorba, etc. dintr'o strachină, dintr'o oală: **au luat și el o lingură și s'au dat la ciorpăit cu moșnegii din oală (SB.)** [rut. č e r p a t y].

CIORPANDEL *sm. F* Poreclă dată unui copil de Țigan [c i o a r ă + p a r p a n d e l].

CIORSĂI (-ăesc) *vb. tr.* și *intr. Mold.* A tăia, a se sili să taie cu o c i o a r s ă [comp. și rut. č e r s a t y „a răzăi"].

CIORT¹. *(pl.-turi) sn. Trans.* (CONV.) Rît, botul porcului.

CIORT². *sm.* ① Ștrengar ¶ ② Poreclă dată Țiganului [comp. rut. č o r t „drac"].

CIORTAN 1. *(pl.-ane sn.* Partea de sus a piciorului dinapoi la cai și la vite cornute, coapsă, arm. 2. *sm.* ① Crap de mărime mijlocie (1-2 kgr.) ¶ ② Corcitură de crap și caracudă [tc.].

CIORTĂNICĂ *sf. dim.* **CIORTAN.** Crap mai mic de 1 kgr.

CIORTI¹ (-tesc) *vb. tr.* — **CIORDI: Muscalii ne mai ciortise o bucată de pămînt la gurile Dunării (I.-GH.).**

CIORTI² (-tesc *vb. refl. Mold.* A se certa, a se sfădi pentru lucruri de nimic, a se ciorovăi: **se ciortia cu Duca-Vodă ce se punea pentru niște oameni răi ca aceia (NEC.)** rut. č o r t „drac"; comp. **a se drăcui**].

CIORTOCRAP *sm.* Crap măricel (de 2-4 kgr.) c i o r t a n + c r a p].

CIORTOLOG *sm. Olten.* Urcior fără țîță.

CIORTOPOLOC, CIORTOPOLOG *sbst.*, **CIORTOPOLOAGĂ** *sf. Bucov.* **TURTĂ** ③: **de spăriet e bine să te afumi cu buruiana ciortopoloc, să bei sămînță de aceea (VOR.)** [rut. č o r t o p o l o h].

CIORVANĂ = **CERVANĂ.**

CIOSVÎRTĂ, CESVÎRTĂ *(pl.-rte, -rți) sf.* Un sfert dintr'o vită tăiată (*în spec.* dintr'un miel, dintr'un ied sau dintr un porc) [= **CETVÎRTĂ**].

○**CIOSVÎRTI** (-tesc) *vb. tr.* (R.-COD.) = **CIOPÎRȚI** [c i o s v î r t ă].

CIOȘMOLI (-olesc) *vb. refl. Mold. Bucov.* A se svîrcoli, a se învîrti încoace și încolo mai ales în așternut, de lene, etc.): **decît ne-om tot învîrti și cioșmoli pe lastă prispă, mai bine să scurtăm din cale (CRG.).**

○**CIOT** *pl.-oturi) sn. Mold. Bucov.* ① Nodul rămas în trunchiu după tăierea unei crăci: **ciolanele ii es de subt piele ca ~urile unei buturugi (GRL.)** ¶ ② Nod făcut în ață: **cînd coși ceva, nodul sau ciotul... nu se face cu mîna stîngă (VOR.)** ¶ ③ *F* Om sau copil mic, scund: **copilul, un ~ numai de doi ani, se uita spărios la cei veniți (SAD.)** [comp. ung. s u t].

CIOTCĂ *sf. Mold.* ① Grămadă de oameni, de animale, etc. înghesuită la un loc: **băieții s'au strîns ~ împrejurul meu (CRG.)** ¶ ② Buturugă: **aruncă o ~ pe foc, să nu se stingă (FLOR.)** [comp. ung. c s u t k a srb. ć u t k a].

○**CIOTÎRNĂ** ☛ **CETÎRNĂ.**

CIOTOIU *(pl.-oaie) sn. Olten.* Picior de pasăre de la genunchi în sus [c i o t].

CIOTOROS, CIOTUROS *adj. Mold. Bucov.* Noduros, cu c i o t u r i: **dacă parii, pe carii-au legat ele, sînt strîmbi sau ciotoroși (MAR.); o rădăcină cioturoasă pălpîia pe foc sub ceaun (D.-ZAMF.).**

CIOVEE *sf. pl. Mold.* Obiecte vechi, de lepădat, unelte stricate: **a trecut în tindă să-și caute și el, printre ~, boarfele lui (SAD.).**

CIOVICĂ, CIOMVICĂ *(pl.-ci) sf.* ① Cucuvaie ¶ ② Cucuvaie pitică care trăește prin pădurile de brazi din Carpați *(Glaucidium passerinum)* ¶ ③ = **NAGÎȚ** [onom. după strigătul ei: c i o v i c i c i o v i c i; comp. slov. č u v i k, č o v i n k; ceh. č u v i k, č u j k; ung. c s u v i k; germ. dial. K i v i w t t !].

CIOVLICĂ *(pl.-ci, -ce) sf.* ① = **NAGÎȚ: ciovlice de cele moțate care se tot cietină în aer și pe uscat (ODOB.)** ¶ ② — **CIOVICĂ.** ¶ ③ **~-DE-MARE**, pasăre de 25 cm., de coloare măslinie, cu gușa albă sau gălbuie, cu coada ca de rîndunică; trăește prin lagunele de lîngă mare *(Glareola pratincola)* (▣ 1207).

Fig. 1207. Ciovlică-de-mare.

CIPAROS = **CHIPAROS.**

○**CIPCĂ** *(pl.-ci) sf. Tr.-Carp.* Dantelă; panglicuță: **Cipca din păruțul meu N'a pica de dorul tău (BRL.)** [ung. c s i p k e, srb. č i p k a].

CIPIC *sm.* ① Gheată, botină: **~i de lac (CAR.)** ¶ ② *Olten.* Papuc: **încălță niște ~i de-i făcea piciorul puică (ISP.)** [ung. c i p o k; č în loc de ț, rezultat, prin asimilațiune: c i p i c i < *ț i p i c i].

CIPIRIG *sbst.* ① Un fel de rogoz cu flori brune dispuse în spice grupate în capitule globuloase; crește prin fînețe umede și nisipoase pe malul apelor *(Scirpus holoschoenus)* (▣ 1208) ¶ ② — **PIPIRIGUT** ¶ ③ = **TIPIRIG** ① ¶ ④ = **RUGINĂ** *(Juncus effusus).*

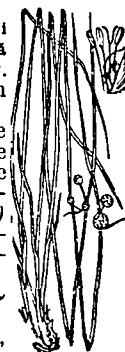

Fig. 1208. Cipirig.

*__CIPRU__ *sm.* = **CHIPAROS: cu ~ verde 'ncinge antică fruntea ta (EMIN.).**

CIR *sbst. Mold. Bucov.* Terciu, zeama mămăligii: **mănîncă mămăligă cu mujdeiu și bea ~ (VOR.)** [rut. č y r].

CIRAC *sm.* ① Protejat, favorit: **diavolii ceia de elcii scot pe maidan fiecare pe cîte un ~ (I.-GH.)** ¶ ② Ucenic, elev pe care-l scoate un meșter sau un dascăl, tot așa de perfecționat sau învățat ca și dînsul, discipol: **mă silesc cu ei să-i învăț cîte în lună și în soare, fiindcă am voit să-i scoț ~i ai mei (ISP.)** [tc.].

*__CIRC__ *pl.-curi) sn.* ① Vastă clădire neacoperită, de formă circulară, unde se celebrau la Romani, jocuri publice, alergări de care, etc. (▪ 1209 ¶ ② Astăzi, sală de teatru acoperită, de formă rotundă sau poligonală, avînd la mijloc o arenă circulară, unde se dau spectacole de exerciții ecuestre sau acrobatice (▪ 1210) [fr. < lat.].

*__CIRCA__ *prep.* Cam, ca la, aproape [lat.].

*__CIRCON...__, ☛ **CIRCUM...**

CIRCOVI, **CERCOVI** *sm. pl.* Ⓟ Numele mai multor sărbători populare: **Circovii de iarnă** (17-18

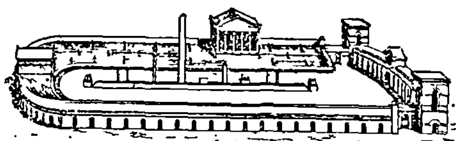

Fig. 1209. Circ Roman.

Ianuarie): **Circovii de vară** *sau* **Circovii Mărinii** (15-17 Iulie): **în zilele de Circovi nu trebue să împungi cu acul, cu sula, să nu torci, să nu te lai, să nu te piepteni, căci sînt răi de lupi** (RV.-CRG.) [blg. čerkova „biserică"].

Fig. 1210. Circ.

***CIRCUIT** (*pl.* -ituri) *sn.* Drumul pe care-l urmează curentul electric; ☛ **SCURT-CIRCUIT** [fr.].

***CIRCULA** (-cul, -culez *vb. intr.* ① A umbla încoace și încolo pe o stradă, pe un drum ¶ ② A merge mai departe, a nu sta locului: **circulați!** ¶ ③ A curge într'una reînnoindu-se mereu (*vorb.* de sîngele din corp, de lichide sau de gaze) ¶ ④ A trece din mînă în mînă (*vorb.* de bani) ¶ ⑤ A se răspîndi, a umbla din gură în gură: **circulă zvonul** [fr.].

***CIRCULANT** *adj.* Care circulă, care este în circulație [fr.].

***CIRCULAR** *adj.* ① În formă de cerc, rotund ② **Frunză circulară**, a cărei formă se apropie de a unui cerc (▪ 1211) ¶ ③ Care descrie un cerc: **mișcare ~ă** [fr.].

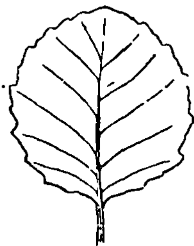

Fig. 1211. Frunză circulară.

***CIRCULARĂ** *pl.*-ări) *sf.* Scrisoare, cu același conținut, adresată mai multor persoane deodată, de către o administrație publică sau de o casă de comerț [fr.].

***CIRCULATOR** *adj.* Privitor la circulația sîngelui; **sistem, aparat ~**, totalitatea arterelor și a vinelor [fr.].

***CIRCULAȚIUNE**, ***CIRCULAȚIE** *sf.* ① Faptul de a circula ¶ ② Umblare încoace și încolo pe o stradă, pe un drum: **circulația din obor în oraș era întreruptă** (CAR.) ¶ ③ **~a sîngelui**, mișcarea sîngelui în vine și în artere (▪ 1212) ¶ ④ Trecerea din mînă în mînă a banilor ¶ ⑤ Răspîndire, propagare; **a pune în ~**, a răspîndi în public [fr.].

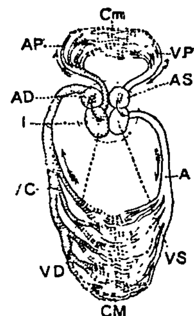

Fig. 1212. Circulațiunea sîngelui. CM. Circulația mare. — Cm. Circulația mică. — AP. Artera pulmonară. — VP. Vine pulmonare. — I. Inima. — A. Aorta. — VC. Vina cavă. — AD. Auriculul drept. — AS. Auriculul stîng. — VD. Ventriculul drept. — VS. Ventriculul stîng.

***CIRCUMCIDE** (-cid) *vb. tr.* A tăia împrejur (practică religioasă la Evrei și la Musulmani [lat.].

***CIRCUMCIS** *adj.* Tăiat împrejur [lat.].

***CIRCUMCIZIUNE** *sf.* Tăiere împrejur [lat.].

***CIRCUMFERENȚĂ**, ***CIRCONFERENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Linie curbă ale cărei toate punctele sînt egal depărtate de un punct din mijloc numit centru, și care împrejmuește o suprafață numită „cerc" (▪ 1213 ¶ ② Ocol, înconjur: **circumferența unui oraș** ¶ ③ Suprafața exterioară a unui corp [lat. + fr.].

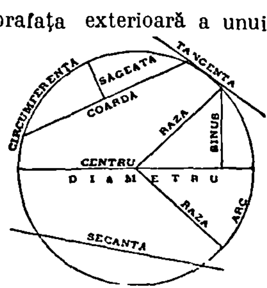

Fig. 1213 Circumferență.

***CIRCUMFLEX** *adj.* **Accent ~**, accentul ^ care se pune pe anumite vocale (în limba română pe **a** și **i**: **Â**, **Î** [lat.].

***CIRCUMLOCUȚIUNE** *sf.* Perifrază, mai multe cuvinte întrebuințate pentru a exprima prin înconjur o idee ce s'ar putea reda prin mai puține cuvinte [lat.].

***CIRCUMNAVIGAȚIUNE**, ***CIRCUMNAVIGAȚIE** *sf.* Călătorie pe mare în jurul unei țări sau împrejurul lumii [fr.].

***CIRCUMPOLAR** *adj.* ● În jurul polului, în vecinătatea polului [fr.].

***CIRCUMSCRIE** (-scriu) *vb. tr.* ① A mărgini, a pune un hotar ¶ ② **~ un poligon la o circumferență**, a desena un poligon ale cărui toate laturile să fie tangente la această circumferență [lat.+fr.].

***CIRCUMSCRIPȚIUNE**, ***CIRCUMSCRIPȚIE** *sf.* ① Faptul de a circumscrie, circumscriere ¶ ② Diviziune, despărțire administrativă, militară, financiară sau eclesiastică a unui teritoriu [fr. < lat.].

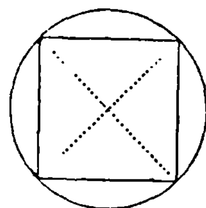

Fig. 1214. Cerc circumscris.

***CIRCUMSCRIS** *adj.* ① Care circumscrie, care înconjură: **cerc ~** (▪ 1214) ¶ ② Restrîns, mărginit, puțin întins.

***CIRCUMSPECT** *adj.* Cu băgare de seamă, care ia bine seama, care bagă bine de seamă, prevăzător, prudent ¶ ¶ c **NECIRCUMSPECT** [lat.].

***CIRCUMSPECȚIUNE**, ***CIRCUMSPECȚIE** *sf.* Băgare de seamă, prudență, pază [lat.].

Fig. 1215. Circumvoluțiunile creierului.

***CIRCUMSTANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Împrejurare, particularitate sau amănunt care însoțește un fapt sau o știre ¶ ② Situațiunea actuală a lucrurilor ¶ ③ **~i circumstanțe atenuante** ☛ **ATENUANT**; **circumstanțe agravante** ☛ **AGRAVANT** [lat.].

***CIRCUMSTANȚIAL** *adj.* ① Care arată o împrejurare, o circumstanță ¶ ② **Complement ~**, complement care arată o circumstanță sau o modificare [fr.].

***CIRCUMVOLUȚIUNE** *sf.* ① Încolăcire, învîrtire în spirală în jurul unui punct central sau al unei axe ¶ ② **Circumvoluțiunile creierului**, eșiturile semi-cilindrice și neregulate care se desenează pe suprafața exterioară a creierului (▪ 1215) [fr.].

CIREAC — **CIRAC**.

CIREADĂ (*pl.*-ezi) *sf* Turmă de vite mari cornute (▪ 1216): **bani aveau, bucate aveau, cirezi de boi și herghelii sumedenie** (DLVR.) [vsl. črěda].

Fig. 1216. Cireadă.

CIREAŞĂ (*pl.*-eşe. -eşi) *sf.* ♣ ① Poama cireşului, din care se cunosc mai multe varietăţi: cireşe amari, din care se face dulceată; cireşe pietroase, moacre, drăgănele, de Ispas *sau* de Maiu, cu carnea vîrtoasă; cireşe ultoane, albe sau galbene, cu gust dulce, uneori sălciu; cireşe dospitoare, albe-roşietice, cam sarbede la gust; cireşe vişinatice, galbene-roşii, acricioase: cireşe negre, etc. ¶ ② CIREAŞA-LUPULUI = MĂTRĂGUNĂ lat. vulg. *c e r ĕ s i a].

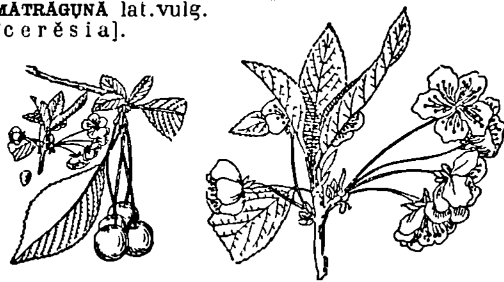

Fig. 1217. Cireş.

CIREŞ *sm.* ¶♣ ① Pom din fam. rosaceelor care produce nişte fructe cu sîmburi, foarte gustoase, numite cireşe *(Prunus avium)* (▪ 1217); Ⓟ: a se uita la cineva ca la un ~ copt (ISP.), a privi cu drag ¶ ② CIREŞ-DE-BĂRĂGAN, CIREŞ- ITIC = VIŞINEL [lat. vulg. *c e r ĕ s i u s].

CIREŞAR *sm.* ① ③ Luna în care se coc c i r e ş i l e, Iunie ¶ ② ♞ = BOTGROS.

CIREŞIU *adj.* De coloarea c i r e ş e l o r: acolo vei găsi doi pui de dafini, unul ~ şi altul trandafiriu (ISP.).

CIRETEL — CIRITEL.

CIREZAR *sm.* ♆ Negustor care cumpără vite mari cornute, spre a le îngrăşa şi a le vinde apoi la salhanale: călătorul, după chip şi port, e un negustor, vre-un orzar ori ~ (CAR.).

CIRIC *sbst.* ı Termen de măsurătoare a pămîntului: un sfert de pogon ¶ ② ◯ optime dintr'o pline: bea o cinzeacă de rachiu şi o petrecea cu un ~ de pline (LUNG.) [tc. č e j r e k].

CIRICĂ (*pl.*-ici) *sf.* ① *Trans.* Pietricică mică albă (VIC.) (PĂC.) ¶ ② *Olten.* Jocul în cinci pietre.

CIRICĂI (*pers. a 3-a*: -căe) *vb. tr.* şi *intr.* A ciripi: Cîte pasări mă vedeau Toate mă ciricăiau (TOC.) [comp. rus, č i r i k a t ĭ].

CIRICLIC *sbst. Mold.* ✕ Terciu: mămăligă dumicată în apă sau în oţet (RV.-CRG.).

***CIRILIC**, ✓ CIRILIAN (ODOB.) *adj.* Alfabetul ~, slovele inventate de apostolul C i r i l în veacul al IX-lea şi întrebuinţate la noi pînă la 1860 (☛ TABELA III).

CIRIP-CIRIP ! *interj.* Imită ciripitul păsărilor.

CIRIPEALĂ (*pl.*-eli *sf.* Ciripit: d'asupra bizitului întins. o ceată veselă, o ~ ascuţită (DLVR.) (c i r i p i).

CIRIPI (-pesc) *vb. intr.* A scoate un glas ascuţit şi sgomotos, care constitue cîntatul anumitor păsărele: mierlele şi piţigoii şuera şi ciripesc (ODOB.) [onom.; comp. şi ung. c s i r i p e l n i].

CIRIPIE *sf.* ☛ Sforicica roşie pe care o întinde dulgherul spre a însemna lemnul de tăiat sau de cioplit; drept ca pe ~, în linie dreaptă, de-a dreptul: se duse drept ca pe ~ la palaturile unui boier (ISP.) [tc. č i r p i].

CIRIPIT *sbst.* ① Faptul de a c i r i p i ¶ ② Cîntare ascuţită şi sgomotoasă a păsărelelor: valuri răsunătoare se răspîndeau... desmierdătoare ca ~ul păsărilor (GN.); *pr. ext.*: îi creştea inima cînd auzea ~ul fetiţelor (BR.-VN.).

CIRIPITOR *adj. verb.* CIRIPI. Care ciripeşte: Şi tot văzduhul era plin De cîntece ciripitoare (COŞB.).

CIRIŞ *sbst.* Cocă subţire de lipit (preparată din rădăcinile unor plante): spetezele ...se lipesc cu cocă, cu ~ şi, foarte rar, cu cleiu (ISP.) [tc.].

CIRITEL *sm., mai adesea* CIRITEI *pl. Mold. Bucov.* ♠ Tufiş de copăcei: ne încurcăm printre ciritei de brad (CRG.); Sub cel ciritel uscat, Nici n'a nins, nici n'a plouat (VOR.) [rut. č e r e t „tufiş de papură"].

○**CIRITENIE** = ŞIRETENIE.

CIRITIŞ (*pl.*-işuri) *sn. Mold.* = CIRITEL: luncile şi dometele, ~urile şi tufişurile (MAR.).

CIRIVIŞ ☛ CERVIŞ.

CIROS *sm.* ✈ = RIZEAFCĂ.

***CIROZĂ** *sf.* ✗ Boală de ficat caracterizată prin nişte granulaţiuni roşiatice: ciroza alcoolicilor [fr.].

***CIRRUS** *sbst.* ⊙ Nume dat uneia din cele trei forme principale sub care se înfăţişază norii, şi care seamănă cu lîna scărmănată (▪ 1218) [fr.].

Fig. 1218. Cirrus.

CIRTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① ‡ Trăsătură cu condeiul, linie ¶ ② Ⓕ Nici o ~, nici o iotă, nimic: nu pot să schimb nici o iotă, nici o ~ din hotărîrea mea (ISP.) ¶ ③ Clipă, moment: Ercule nu pierdu nici o ~ de timp (ISP.) [vsl. č r ŭ t a].

CIRUS *sm.* ✈ = RIZEAFCĂ.

CIRVIŞ ☛ CERVIŞ.

CIS = CIJ.

***CISALPIN** *adj.* ● De dincoace de Alpi, în partea Italiei [lat.].

CISLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ‡ Număr ¶ ② ‡ Repartizarea proporţională a contribuţiilor, hotărîrea dată de fruntaşii unei obştii sau de alţi oameni de încredere, ce dare se cuvine să plătească fie-care cetăţean potrivit cu starea sa, spre a împlini birul ce se cere; foaia pe care e însemnată suma de plătit, rol: băgînd mîna în sîn, scoate cisla sa de dăjdii (GRIG.) ¶ ③ *Mold.* A face ~, a se aduna la sfat, a se strînge spre a se chibzui; a aduna de la fie-care cîte o mică sumă spre a putea face faţă unei cheltueli, unei plăţi: bieţii oameni... se adunau, făceau ~, şi astfel mai dobîndeau o amînare (I.-GH.) [vsl. č i s l o].

CISLUI (-uesc) 1. *vb. tr.* ① ‡ A face repartiţia dărilor, c i s l e i: la primărie cisluiau pe prispă cîţiva consilieri (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A împovăra, a pune în spinarea cuiva, a învinovăţi: ce-l mai cisluiţi atîta pe bietul catihet? parcă numai el e de aceia? (CRG.).

2. *vb. intr. Mold.* ① A se sfătui, a face cislă: cei mai bătrîni cisluesc în crîşmă dinaintea unui pahar de rachiu (SEZ.) ¶ ② Ⓕ A pune la cale: nu ştiu ce bichirea şi cisluia prin prejurul căruţei (CRG.).

***CISTERNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Basin sau groapă pentru strîngerea apei de ploaie ce se scurge de pe acoperişuri (▪ 1219) ¶ ② ♨ Vagon-~, vagon care serveşte la transportarea ţiţeiului, benzinei, etc. [lat.].

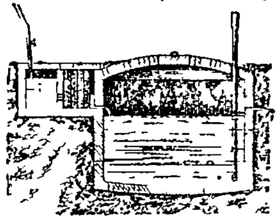

Fig. 1219. Cisternă.

CISTI... = CINSTI...

***CISTIŢĂ** (*pl.*-te *sf.* ✗ Inflamarea băşicii [fr.].

○**CIŞ-CEVA** *pron. nehot.* Cituşi de puţin: fără ca să se atingă şi să guste cineva măcar ~ dintr'însele (MAR.) [c e v a].

CIŞIT *sn.* ♆ ① Asortiment de mărfuri ¶ ② Desfacere, vînzare [tc.].

CIŞMEA, † CEŞMEA (*pl.*-mele) *sf.* Fîntînă din care curge apa adusă prin ţevi sau conducte (▪ 1220,): în faţa bisericii... e vestita şi binecuvîntata cişmea, numită Fîntîna lui Manole (VLAH.) [tc. č e ş m è].

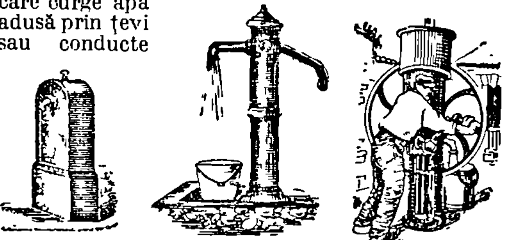

Fig. 1220. Cişmele.

‡ **CIŞMEGIU** *sm.* ① ⊕ Fîntînar, cel ce face cişmele ¶ ② *De aci*, numele unui parc mare în Bucureşti (☛ P. IST.) [tc. č e ş m e g i].

‡**CIȘNIU** *sbst.* Expertiză pentru fixarea prețului obiectelor de consumație [tc. č e š n i].

CIT (*pl.*-turi) *sn.* Stambă: **femei îmbrăcate în ~uri** (IRG.) [tc.].

*__CITA__ (-itez) *vb. tr.* ① A chema la înfățișare (într'un proces) ¶ ② A repeta, a reproduce exact cuvintele cuiva sau un pasagiu dintr'un autor ¶ ③ A aduce ca dovadă, a pune de față: **~ un fapt** ¶ ④ A semnala atențiunii publicului: **~ un militar pentru fapte de războiu** [fr.].

*__CITADELĂ__ (*pl.*-le) *sf.* Cetățuie [fr.< it.].

CITANIE, **CETANIE** *sf.* ① † Citire, lectură: **adîncit în citania slovelor înnegrite și mărunte** (GRIG.) ¶ ② Citire din cărțile de rugăciuni: **toate cărțile bisericii și toate citaniile și cîntările pre slavonește le știe** (LET.); **pe mulți îi tămăduise el cu cetanii** (SAD.) [vsl.].

CITAREA, **CITARIE** *sf.* Stofă orientală din care se făceau odinioară anteriele: **se înfățișă în anterul de citarea, cu scripca așezată la gît** (GN.); **anteriile erau de ghermesit, de citarie** (I.-GH.) [tc.].

*__CITAT__ 1. *sbst.* Faptul de a c i t a.
2. (*pl.*-ate) *sn.* = **CITAȚIUNE** ②.

*__CITAȚIUNE__, ***CITAȚIE** *sf.* ① Hîrtie prin care se aduce la cunoștința cuiva să se înfățișeze la ziua hotărîtă înaintea judecătorilor: **du-te acasă moșule, că s'a pornit citația, o s'o primești** (BR.-VN.) ¶ ② Pasaj citat dintr'o lucrare, dintr'un autor [fr.].

‡**CITEALĂ**, **CETEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* Citire, lectură [c i t i].

*__CITERNĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* = **CISTERNĂ** [fr.].

CITEȚ, **CETEȚ** 1. *adj.* Care se poate citi ușor: **ai o slovă mai citeață chiar decît a dascălului Pricochi** (ALECS.).
2. *sm.* = **ANAGNOST** [vsl. č i t i c i].

CITI, **CETI** (-tesc) *vb. tr.* ① A împreuna literele alfabetului alcătuind din ele cuvinte ¶ ② A rosti cu glas tare sau a urmări pe rînd cu ochii cuvintele scrise sau tipărite; a lua cunoștință de conținutul unei scrisori sau unui text tipărit ¶ ③ Ⓕ A pricepe ceva ascuns, a pătrunde ceva tainic, a ghici după anumite aparențe: **~ în ochii cuiva**; **~ printre rînduri**; **~ în sufletul cuiva** [vsl. č i t a].

CITIRE, **CETIRE** *sf.* ① Faptul de a c i t i ¶ ② Arta de a citi.

CITIT, **CETIT** 1. *adj.* ① *p.* **CITI** ¶ ¶ C **NECITIT** ¶ ② Ⓕ Instruit, învățat, care a citit multe.
2. *sbst.* Faptul de a citi, citire.

CITITOR, **CETITOR**, **-TOARE** 1. *adj. p. verb.* **CITI**. Care citește.
2. *sm. f.* Cel ce, aceea care citește; **cititor de stele**, astrolog.

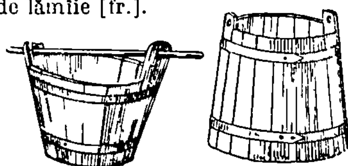
CITOV *adj. Trans.* (BUD.) (ȘEZ.) (DENS.) Sănătos, teafăr [bg. srb. č i t a v].

○**CITOVI** (-ovesc *vb. tr.* și *refl. Trans.* (BUD.) A se vindeca, a se tămădui [c i t o v].

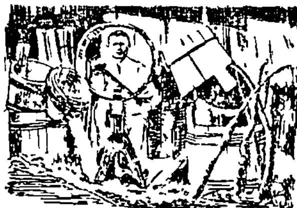
*__CITRIC__ *adj.* **Acid ~**, acid care se extrage mai ales din zeama de lămîie [fr.].

CITURĂ = **CIUTURĂ**.

CIUBĂR (*pl.* -bere) *sn. Mold. Tr.-Carp.* Hîrdău (▪ 1221): **ciuberele cu care adăpau caii erau de argint** (LET.) [ung. c s ö b ö r.].

Fig. 1221. Ciubere.

CIUBĂRAR *sm.* ⊕ Cel ce face c i u b e r e, dogar (▪ 1222).

Fig. 1222. Ciubărar (Moț).

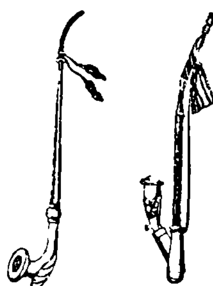
CIUBĂRAȘ (*pl.* -așe) *sn. Mold. Tr.-Carp. dim.* **CIUBĂR**: **l-au pus într'un ~ și l-au spălat frumușel** (SB.).

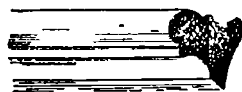
CIUBEICĂ (*pl.* -ci) *sf.* Lulea scurtă: **mozolea în gură o ~ fără tintiun** (SAD.) [comp. **CIUBUC**].

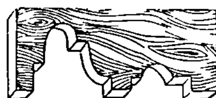
CIUBOTĂ... = **CIOBOTĂ...**

○**CIUBOȚICĂ** = **CIOBOȚICĂ**.

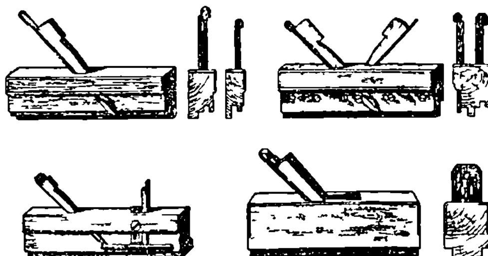
CIUBUC (*pl.*-ce) *sn.* ① Pipă orientală cu țeava foarte lungă (▪ 1223): **se deprinde a bea cafea turcească și a fuma dintr'un ~ lung** (NEGR.); Ⓕ **înțepenise acolo, prididit de sloată, cu un ~ de ghiață la gură** (VLAH.) ¶ ② Brîu, dungă rotundă de tencuială sau din piatră cioplită ce se face de-a lungul unui perete sau unui tavan, ori în jurul unei coloane (▪ 1224): **rămase cu ochii în podele, numărînd mecanicește ciubucele plafonului** (D.-ZAMF.) ¶ ③ Scobitură, cu ridicături și adîncături ce se face cu o rindea specială de-a lungul unei scînduri sau unei grinzi ¶ ④ Vargă, dungă făcută pe o țesătură ¶ ⑤ Un fel de acadea în formă de bastonaș [tc.].

Fig. 1223. Ciubuce.

Fig. 1224. Ciubuc.

Fig. 1225. Ciubucar.

CIUBUCAR (*pl.*-are) *sn.* ① Unealtă a zidarului cu care se trag c i u b u c e pe pereți (▪ 1225) ¶ ② Rindea cu care tîmplarul face ciubuce de-a lungul unei scînduri sau grinzi (▪ 1226).

Fig. 1226. Ciubucare.

CIUBUCĂRIE *sf. col.* ① Mulțime de c i u b u c e de fumat ¶ ② Totalitatea ciubucelor de pe un zid.

‡**CIUBUCCIU** *sm.* ① ⊕ Cel ce face ciubuce de fumat ¶ ② Slugă domnească sau boierească însărcinată a umplea și a aprinde ciubucul Domnului sau al stăpînului: **să mi-l faci deocamdată ~** (FIL.); la Curtea domnească, unde erau mai mulți ciubuccii, șeful acestora se numea **ciubuccii-bașa**: **bărbatu-meu cel dintîiu era ciubuccii-bașa la Caragea** (ALECS.) [tc.].

CIUBUCEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* **CIUBUC**.

CIUCĂ *sf.* Țintă; Ⓟ: **e ciuca bătăilor**, toți dau într'însul, toți îl lovesc [comp. srb. č u k a „vîrf"].

○**CIUCALĂU**, **CIUCĂLĂU** *sm.* ① **CIOCĂLĂU**: **de la fie-care fum de la noi din sat, avea cîte o miertă de ciucălăi** (RET.) ¶ ② *Maram.* Ciucure, pompon, împletitură de mătase, de lînă sau de bumbac cu care se împodobesc hainele (BRL.).

CIUCI... = **SUCI...**

CIUCIULA *vb. tr. Trans.* A giugiuli, a mîngîia.

CIUCIULAN *sm.* Crap mititel (sub 20 cm. lungime).

○**CIUCIULEA** *npr. m. Mold. Bucov.* Tip legendar: **ger de-al lui ~** *sau* **gerul Ciuciulei** (VOR.), ger strașnic.

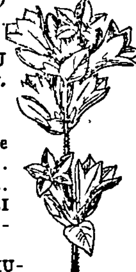
CIUCIULETE *sm.* ① Cocoloș ¶ ② Ciupercă comestibilă, cu pălăria alburie la început, apoi gălbuie sau roșcată; numită și „sbîrciog" sau „pup" *(Morchella esculenta)* (▪ 1227) [bg. č u č u l k a „moț"].

Fig. 1227. Ciuciulete.

○**CIUCIULI** (-nlesc) *vb. refl.* A se strînge ghem, a se stîrci, a se pitula (R.-COD.) [srb. č u č a t i].

CIUCIUR *sbst.* Ulucul, jgheabul pe care se scurge apa dintr'un izvor: **luau apă în gură din bote şi, făcînd gura ~, se clăteau pe mîini** (D.-ZAMF.) [bg.].

CIUCIURE *sm.* ♣ Plantă ierboasă, acoperită cu peri moi suri, cu flori violete sau albastre *(Campanula glomerata)* (▪ 1228) [ung. c s u c s o r.

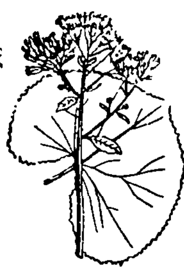

Fig. 1228. Ciuciure.   Fig. 1229. Ciucuraşi.

CIUCIUREU *pl* -rec *sn. Bucov.* (LIUB.) = **CIUCIUR.**

CIUCOARE **CICOARE**: **fierb ~ ce se dă la cafea** (VOR.).

CIUCUR¹ *sm. mai adesea* **CIUCURI** *pl. Maram.* ① Pantaloni (BRL.).

CIUCUR² ☞ **CIUCURE.**

CIUCURAŞ *sm.* ① *dim.* **CIUCURE** ¶ ② *pl.* ♣ Plantă ierboasă, cu flori albe-roşioare, dispuse în mici capitule; numită şi „bosacă" sau „floarea-ciumei" *(Adenostyle salbifrons)* (▪ 1229).

CIUCURAT *adj.* Împodobit cu c i u c u r i: **pădurile... ciucurate de ninsoare** (DLVR.).

CIUCURE, CIUCUR *sm.* ① Împletitură de lînă, de bumbac, de mătase, de fir, etc., de formă rotundă sau conică, care se coase ca podoabă la marginile hainelor, mobilelor sau draperiilor (▪ 1230 : **eu stam la fereastră şi mă jucam cu ciucurii de la perdele** (VLAH.) ¶ ② *Pr. anal.* Ori-ce atîrnă ca nişte ciucuri: **ciucuri mari de piatră atîrnaţi de tavan ca nişte ţurţuri de ghiaţă** (VLAH.) ¶ ③ ♣ **CIUCURUL-VOINICULUI — TRIFOIU-ROŞU** ¶ ④ Ⓟ **Plin ~** (**de păduchi, de rîie**, etc.), acoperit cu totul, plin şi îndesat: **ne trezim într'o bună dimineaţă plini ciucur de rîie căprească** (CRG.) [ung. c s u k o r].

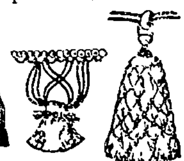

Fig. 1230. Ciucuri.

CIUCUREL *sm.* ① *dim.* **CIUCURE.** ¶ ② *Trans.* ♣ **CIUCUREI-DE-PĂDURE** (PĂC.) = **CRIN-DE-PĂDURE.**

CIUCUŞOARĂ *pl.*-re) *sf.* ♣ ① Plantă ierboasă, cu tulpina şi frunzele sure acoperite cu perişori scurţi, cu flori albe; creşte prin locuri nisipoase şi pietroase *(Alyssum incanum)* (▪ 1231 ¶ ② *pl.* — **ALBIŢĂ.**

Fig. 1231. Ciucuşoară.

CIUDĂ (*pl.*-de *sf.* ① ‡ Minune, miracol ¶ ② *Maram.* Mirare (BRL.) ¶ ③ Necaz, supărare, pică: **au trecut pe lîngă mine vorbind cu mare ~** (CRG.); **a muri**, Ⓟ **a crăpa de ~**; **mi-e ~** mi-e necaz, îmi pare foarte rău: **îi era ~ cum de să calce vorba tatălui său** (ISP.); **în ciuda**, în necazul, spre marea supărare; **a face cuiva în ~**, a face ceva dinadins, ca să-l supere ¶ ④ Ⓣ **Ciuda lui Arhanghel**, ziua Minunii Arhanghelului Mihail 6 Sept), ţinută de săteni, ca să fie feriţi de mînie [vsl. č u d o].

CIUDAT 1. *adj.* ① ‡ Minunat, miraculos ¶ ② De mirare. foarte curios: **lucrurile luau o întorsătură ~ă** (D.-ZAMF.).

2. *adv.* De mirare; cu o căutătură ciudată; într'un mod ciudat: **de ce s'a uitat aşa de ~ la mine?** (VLAH.) [c i u d ă .

CIUDĂŢENIE, CIUDĂŢIE *sf.* Lucru c i u d a t, întîmplare sau purtare ciudată: **tinereţea are multe ciudăţenii de acestea** (SAD.); **toate nesăbuitele ciudăţii ale unor aşa discordante contraste** (DDOB.).

‡ **CIUDEASĂ,** *sf.* mai adesea **CIUDESE** *pl.* = **CIUDĂ** ① ② [vsl. č u d e s e].

CIUDI (-desc *vb. refl.* ① † A se mira, a se minuna: **în deşert dar ţi-e mirarea şi în zadar te ciudeşti** (PANN) ¶ ② A-i fi c i u d ă, a-i fi necaz, a se înciuda: **mă ciudeam în mine cum de să nu-l văz încotro a apucat** (ISP.).

CIUDOS *adj.* Plin de c i u d ă, necăjit, supărat: **apoi, ciudoasă, îl împinse de spate înaintea ei** (SAD.).

CIUEN *sbst.* Săpunel, întrebuinţat la facerea halvalei şi la parfumatul rufelor [tc. č u y e n].

CIUF¹ *sm.* ① **CIUHUREZ**; în *Mold.* cunoscut şi sub forma **CIOF**: **Iar ciofui jurueşte că noaptea fără somn în veci o va petrece** (DON.) ¶ ② Pasăre de noapte, de 18-20 cm. ce seamănă cu bufniţa; trăieşte prin livezi, grădini şi vii, stînd toată ziua nemişcată într'un copac, în a cărui scoarţă se confundă prin coloarea penelor sale, şi numai după apusul soarelui porneşte să-şi caute hrana; numită şi „ciuf-pitic" *(Scops Aldrovandi)* (▪ 1232) ¶ ③ **~-DE-CÎMP, ~-DE-BALTĂ,** varietate de ciuhurez, avînd pe cap un moţ mic alcătuit din pene scurte; petrece în timpul zilei printre ierburi sau trestii (*Otus brachyotus*) (▪ 1233).

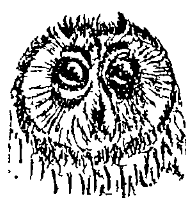

Fig. 1232. Ciuf-pitic.   Fig. 1233. Ciuf-de-baltă.

Fig. 1234. Ciuhurez.

2. (*pl.*-furi) *sn.* ① Moţ de păr, smoc de păr sbîrlit în vîrful capului ¶ ② Ғ Părul capului ¶ ③ Ғ Om, copil cu părul sbîrlit, nepieptănat: **aci fuseşi, ciufule?** (DLVR.).

3. *adj.* Cu părul sbîrlit, ciufulit: **iapă ~ă** (PANN) [comp. it. c i u f f o].

CIUF² *adj. Maram.* De rîs, ridicul (BRL.) [ung.].

CIUFALĂ (*pl.*-feli *sf. Trans.* (BUD.) Batjocură, bătaie de joc [c i u f²].

○ **CIUFELNIC** *sm. Mold.* (SEZ.) Om căruia-i place să-şi bată joc de alţii [c i u f a l ă].

CIUFULI¹ (-ulesc) *vb. tr.* A trage de c i u f, punînd părul în neorînduială, a sbîrli părul; Ⓕ: **tremura ca brebeneii ciufuliţi de vînt** (DLVR.).

○ **CIUFULI²** (-ulesc), **CIUFULUI** (-uesc) *vb. tr. Mold. Trans.* A lua în bătaie de joc: **Două lemne se sfădesc şi mereu se ciufulesc** (IK.-BRS.) [ung. c s u f o l n i .

CIUFUT *adj.* şi *sm.* Sgîrcit, avar: **nu-ţi spusei frate? este un ~ bătrîn** (CAR.) [tc.].

CIUGULI (-ulesc) 1. *vb. tr.* ① A mînca ciupind cu ciocul (*vorb.* de pasări): **văzu cloşca cloncănind şi puii.. ciugulind meiu de aur** (ISP.) ¶ ② *Pr. anal* A mînca fără poftă, a gusta, a pişca cîte ceva din fie-care mîncare ¶ ③ A rupe, a ciupi cîte puţin cu dinţii, cu unghiile, cu un obiect tăios, din ceva: **îşi ciugulea unghiile de la o mînă** (D.-ZAMF.).

2. *vb. refl.* Ғ A se săruta (*vorb.* de îndrăgostiţi): **vă retrageţi... ca să vă ciuguliţi ca doi hulubaşi** (ALECS.) [comp. **CIOC**].

CIUHĂ (*pl.*-he *sf. Mold. Bucov.* (VIC.) ① Par înfipt în pămînt, avînd la capătul de sus un mănunchiu de paie sau de fîn, ca sperietoare pentru păsări, ca semn de hotar, etc. ¶ ② Ғ Cap ciufulit: **să-ţi bagi şi tu ciuha ta cea răpănoasă şi hîrsită acolo** (SB.) [c i u f].

○ **CIUHEIE** = **CIOVEIE.**

CIUHUREZ, CIUHURETE *sm.* Pasăre de noapte, un soiu de bufniţă, cu ochii mari galbeni, cu cîte un moţ de pene deasupra urechilor: numită şi „buhurez", „(hu)hurez", „huhurete", „ciof", „ciuf-de-pădure", etc. *(Otus vulgaris)* (▪ 1234): **ciuhurezii, te apucă răcori de groază, cînd îi auzi** (ISP.); **un ciuhurete înfioră pădurea cu strigătul lui** (S.-ALD.) [c i u f + h u h u r e z].

CIUJDI, **CIUŞDI** (-desc) *vb. refl. Mold.* A ciuli

urechile; a se speria (*vorb.* de cai [sl. čužd a t i].

CIUL *adj.* Fără urechi sau cu urechi foarte mici (*vorb. în spec.* de oi sau de cîini [srb. č u l a].

CIULAMA *sf.* ✕ Mîncare de pasăre sau de vînat, cu sos alb de făină amestecată cu unt: despre bucate de cele sănătoase... ~, baclava, cheschet, nici nu se pomenește (ALECS.) [tc.].

CIULEA *sf.* Jurubiță (de ață) [tc. č i l è].

CIULI (-lesc) *vb. tr.* A ridica urechile ținîndu-le drept în sus (*vorb.* de cai, de măgari sau de catîri): au început.... caii să-și ciulească urechile (CAR.) [srb. ć u l i t i].

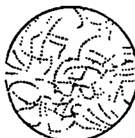

Fig. 1235. Ciulin.

CIULIN *sm.* ♣ ① Plantă spinoasă, cu flori roșii purpurii, rar albe *(Carduus nutans)* (▣ 1235): fără să-i pese de ciulinii și rugii ce-i tăiau picioarele (OLVR.) ② ¶ = SCAIU-MĂGĂRESC ¶ ③ = VARGA-CIOBANULUI[1] ¶ ④ — CORNACI [rus. č i l i m ŭ

CIULINOS *adj.* Spinos, ghimpos [ci u l i n].

○ **CIULUMEA** *sf. Olten.* (VÎRC.) ✕ = CIULAMA.

CIUMĂ (*pl.*-mi,-me) *sf.* ① ⚕ Boală molipsitoare, epidemică, care pricinuește o mare mortalitate în oameni (▣ 1236): a fost în multe rînduri ~ în țară (I.-GH.) ¶ ② Ⓕ *F* Ființă nesuferită prin răutatea ei sau care te sperie prin urîciunea ei: să scape lumea de o ~ și de-o holeră ca tine (ISP.) ¶ ③ ♣ CIUMA-FETEI = LAUR ¶ ④ ♣ FLOAREA-CIUMEI = CIUCURAȘI ¶ ⑤ ♣ IARBA-CIUMEI = CIUMĂREA ¶ ⑥ ♣ RĂDĂCINA-CIUMEI = CAPTALAN [vsl.].

Fig. 1236. Microbii ciumei.

CIUMĂFAIE, CIUMĂFOAIE *sf.*, CIUMĂFAI *sbst. Mold. Bucov. Trans.* ♣ = LAUR: taci, măi, ești prost? ai mîncat ciumafai? (SAD.); el era ca o ciumăfoaie brumată (RET.) [comp. ung. c s u d a f a].

CIUMAHAI *sbst. Bucov.* ♣ = LAUR: de friguri se pisează cîteva frunze de ~, și se dă de băut (VOR.).

CIUMĂREA, CIUMARE *sf.* ♣ Plantă ierboasă cu flori liliachii; numită și „iarba-ciumei" sau „scrîntitoare" *(Galega officinalis)* (▣ 1237).

Fig. 1237. Ciumărea.

CIUMAT *adj.* și *sm.* ⚕ Bolnav de c i u m ă, molipsit de ciumă: rare-ori bolnavul ajunge cu viață la cîmpul ciumaților (I.-GH.).

○ **CIUMELCITURĂ** (*pl.*-turi) *sf. Băn.* Ghicitoare, cimilitură: numai cei ce știu deslega ghicitura sau ciumelcitura lui Ignat, pot lucra în această ziuă (NOV.).

CIUMELI... CIUMILI... ☞ CIMILI...

CIUMOS *adj.* ⚕ De c i u m ă, de care se molipsește cineva de ciumă; Ⓕ: cari nu sînt molipsiți de suflarea ciumoasă a coruptiunii (I.-GH.).

CIUMP *sbst.* Căpătîiul rămas dintr'o ramură trunchiată sau dintr'o coadă (de cîine, de pisică, etc.) retezată [comp. CIOMP].

CIUMPĂGI = CIUMPĂVI: Mărgăritar înflorit, Cine mi te-a ciumpăgit? (TOC.).

CIUMPAN *sbst. Olten.* Trunchiu retezat, buștean c i u m p].

CIUMPAV, CIMPAV *adj.* ① Ciuntit, retezat, trunchiat ¶ ② Cu picioarele amorțite, înțepenite: slăvindu-i picioarele cimpave (BD.-DEL.) [comp. CIUMP].

CIUMPĂVI, CIMPĂVI (-ăsc) 1. *vb. tr.* ① A ciunti, a reteza, a trunchia: aș vrea să-i ciumpăvesc aripile (O.-ZAMF.) ¶ ② A face să se înțepenească picioarele (cailor de multă alergătură: Patru (cai) a oborît, Cinci a ciumpăvit (PAMF.).

2. *vb. intr.* și *refl.* A li se înțepeni picioarele (*vorb.* de cai: Murgu mi s'a ciumpăvit, Și-ar trebui potcovit (PAMF.); catîrul... nu cimpăvește de picioare (MAI.) [c i u m p a v].

CIUMPEIU (*pl.*-eie *sn.* ⚒ Unealtă a dogarului cu care crapă cercurile ▪ 1238 [c i u m p].

Fig. 1238. Ciumpeiu.

○ **CIUMPOIU**... = CIMPOIU..

CIUMURLUEALĂ (*pl.*-eli *sf. Mold.* ① ⚕ Ⓟ Aplecare, indigestie ¶ ② Oboseală mare, spetire [c i u m u r l u i].

CIUMURLUI (-uesc) *vb. refl. Mold.* ① ⚕ Ⓟ A i se apleca ¶ ② A fi sdrobit, spetit, rupt de oboseală ung. c s ö m ö r l e n i; comp. și CERMĂLUI].

○ **CIUN** ☞ CIN.

CIUNG 1. *adj.* și *sm.* Căruia-i lipsește o mînă sau un braț: o păpușă mică de porțelan, ~ă de o mînă (VLAH.); să te ferească Dumnezeu de bătaia ciungului (ZNN.)

2. *sm.* și (*pl.*-guri) *sn.* ♠ Copac căruia i s'au tăiat sau căruia-i lipsesc mai toate crăcile; arbore pitic, nedesvoltat: cauza uscării acestor ...~i e... un fel de gîndac mic (MAR.) [comp. it. c i o n c o, ung. c s o n k, etc.].

CIUNGAR *sm.* ♠ Copac cu crăcile retezate; copac cu vîrful trunchiat: ~ nalt, Nalt și minunat, De coajă curat, De crăci dărîmat (TOC.) [c i u n g].

○ **CIUNGĂRI** (-resc) *vb. tr.* A reteza (*în spec.* crăcile unui copac); a ciunti: Ei atunci or ~ Floarea dintre vii (IK.-BRS.); Florea-'nfloritul ciungări oleacă degetul mic al lui Pipăruș Pătru (RET.) [c i u n g a r].

CIUNGI (-gesc) *vb. tr.* ① A face c i u n g; a ciunti ¶ ② = CIUNGĂRI.

CIUNT *adj.* ① Ciung: se vede că-i urîtă, ~ă, oloagă, cocoșată ALECS.) ¶ ② Cu urechile retezate, cu coada trunchiată ¶ ③ Cu un corn rupt, numai cu un corn (*vorb.* de boi): îl lăsă ~ și de un corn (ISP.) [comp. CIUNG].

CIUNTA (-tez), CIUNTI (-tesc) *vb. tr.* ① A reteza, a trunchia; a tăia vîrful: spunea că a ciuntat din musteață (RET.) ¶ ② A lăsa c i u n t: scotea ochi, tăia mîni, ciuntea și seca pe care avea prepus (NEGR.) ¶ ③ A tăia scurt, a scurta; Ⓕ Rău mă tem că m'a afla Și mi-a ciunta viața (BRL.); fusese silit să-și ciuntească fericirea vilegiaturii de la Văleni (BR.-VN).

CIUNTITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c i u n t i ¶ ② Lucru ciuntit, retezătură.

○ **CIUP** *sm. Trans.* ① Ciuf, smoc de păr: își întocmește ~ii cei de păr... și intră la împăratul (RET.) ¶ ② Lîna ce rămîne în pieptenii de scărmănat (PAC.) [sl. č u p ŭ].

CIUPĂ[1] (*pl.*-pe) *sf Tr.-Carp.* Apă călduță în care se scaldă copiii din fașă: Eu mă duc, mîndro, la joc, Tu-i pune ciupa la foc (IK.-BRS.).

CIUPĂ[2] (*pl.*-pe) *sf. Băn.* (LIUB.) Oală cu gura strîmtă.

CIUPAG (*pl.*-age) *sn.* Ⓣ Haină femeiască care acopere trunchiul și brațele, strînsă pe trup, făcută din stambă sau dintr'o stofă subțire și căptușită de obiceiu cu americă ▪ 1239 vsl. č u p a g ŭ].

Fig. 1239. Ciupag.

CIUPĂGAR IU (*pl.*-are) *sn. Băn.* (LIUB.) ⌂ — BRASIERĂ ¹ [c i u p a g].

CIUPĂI *vb. tr. Tr.-Carp.* A scălda, a îmbăia (copiii: Mi se șede diagostită Ca la pruncă ciupăită (BRL.) [c i u p ă].

CIUPĂRA -păr *vb. tr.* ① † A ciuguli, a c i u p i de ici de colo ¶ ② Ⓕ A lua, a pișca sau a fura cîte puțin: a jumuli: hoțul te ciupără (JIP.) ¶ ③ *Trans.* (BUD.) = CIUPELI ¹.

CIUPEALĂ (*pl.*-eli *sf.* ① Faptul de a c i u p i ¶ ② Sumă cît de mică pe care caută cineva s'o scadă din ceea ce are de plătit: umbli după ~, să mai scazi ceva din preț (BR.-VN.) ¶ ③ *F* Furt mic, neînsemnat: ai făcut în carte-ți oare-care împrumuturi tăinuite, adică cum am zice vre-o ~ (ODOB) c i u p i].

○ **CIUPELI**, CIUPILI -lesc) *vb. tr. Mold. Băn.* ① A jumuli (o pasăre: Fură rața din culcuș... Ș'o ciupele pe picioare (IK.-BRS.); află... pre o muiere singură care ciupilea o rață (CIAUȘ.) ¶ ② A opări; a pîrli (un porc): și-a făcut foc, a ciupelit vînatul și începu a-l frige (MERA.). [ung. c s u p á l n i].

CIUPERCĂ (*pl.*-ci *sf.*♣ ① Plantă criptogamă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, albă, adesea pătată cu galben, cu gust și miros plăcut. numită și „burete", „ciupercă-de-gunoiu", etc. *(Agaricus campestris, Agaricus pratensis)* (▪ 1140); *F* atîta jaf în ciuperci! nu-i pagubă mare: și de m'a răpune și pe mine, atîta jaf în ciuperci, căci n'are cine să plîngă după mine (ISP.); a răsări ca ciupercile, a răsări deodată, pe neașteptate sau în număr mare: n'am înnecat mai mult decît un Lipovan, și-acum răsar din toate ungherile, ca ciupercile (ALECS.) ¶ ² *Trans.* (PÁC.) = TURTA-VACII ¶ ③ *Trans.* ~-DE-BRAD (PÁC.) = PITA-VACII ¶ ⁴ *Trans.* ~-DE-PE-COASTĂ, ~ DOMNEASCĂ (PÁC.) = PITARCĂ 1 ¶ ⁵ *Trans.* ~-PUTUROASĂ (PÁC.) = BĂLOȘEL ¶ ⑥ CIUPERCĂ-DE-PIVNIȚĂ, ciupercă mare spongioasă, cu miros neplăcut, ce crește prin locuri umede, în pivnițe, pe lemne putrede și, cînd se află în plină vegetație, lasă să pice dintr'însa picături de apă care distrug cu timpul lemnele de construcție; numită și „burete-de-casă" *(Merulius lacrymans)* (▪ 1241 ¶ ⑦ *iron.* Pălărie de femeie, mică și caraghioasă [comp. ung. c s i p e r k e].

Fig. 1240. Ciupercă-de-gunoiu.

Fig. 1241. Ciuperci-de-pivniță.

CIUPI (-pesc) 1. *vb. tr.* ① A apuca între degete pielea, strîngînd-o ¶ ② A pișca cu ciocul ¶ ③ A rupe fărîmitură cu fărîmitură din ceva ¶ ⁴ A fura cîte puțin; a stoarce o sumă cît de mică de la cineva: mărturisesc c'aș fi vrut grozav să-i ciupesc ceva (VLAH.) ¶ ⑤ A căuta să scadă cît de puțin dintr'o sumă ce are de plătit ¶ ⑥ A înțepa, a pișca la limbă ¶ ⑦ Ⓕ A înțepa cu vorba: să ciupească cu vorba pe fetele mari cari se rușinează (DLVR.).

2. *vb. refl. iron.* A se îmbăta ușor: îi plăcea să se și ciupească des (LUNG.) [comp. srb. č u s a t i].

CIUPIC = CIPIC: era îmbrăcat cu ~i galbeni (ISP.).

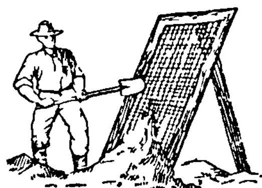
CIUPILI ☛ CIUPELI.

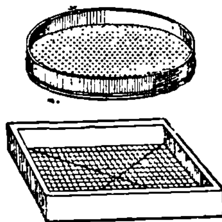
CIUPIT *adj.* ① *p.* CIUPI ¶ ② ~ (de vărsat), cu pielea obrazului găurită de pe urma vărsatului.

CIUPITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c i u p i ¶ ② Semn ce rămîne pe piele de pe urma ciupirii ¶ ③ ~ de vărsat, semn rămas pe obraz la persoana care a zăcut de vărsat.

○ **CIUPOS** *adj. Trans. Maram.* Urît; nepieptănat (BRL.) [c i u p].

CIUR (*pl.*-ururi) *sn.* ① Sită, mai adesea cu fundul de piele, cu găuri mai mari pentru cernut grăunțe, nisip, etc. ▪ 1242); a vedea ca prin ~, a vedea nelămurit, ca printr'o pînză; cît duce ~ul apă, nimic; Ⓟ: trecut prin ~ și prin dîrmon (*sau* prin sită), trecut prin multe nevoi, pățit, cu multă experiență ¶ ② Obiect în care sînt ori s'au făcut găuri multe și dese ca la un ciur: ulucile erau ~ de găurile prin care ieșeau la uliță cînii (I.-GH.); a face ~, a face multe găuri, a găuri în multe locuri ¶ ③ Gherghef mic, rotund, pentru brodat; ~ul era instrumentul de festonat al damelor române din timpul lui Caragea (FIL.) ¶ ④ Una din cele patru despărțituri ale stomacului rumegătoarelor ¶ ⑤ ± ~ul lui Eratosthene, procedeu pentru aflarea numerelor prime, cu ajutorul unui tablou ¶ ⑥ ♣ CIURUL-ZÎNELOR = TURTĂ [lat. vulg. c i b r u m < clas. c r i b r u m].

Fig. 1242. Ciururi.

CIURAR *sm.* ⊕ Cel ce fabrică sau vinde c i u r u r i.

CIURAȘ (*pl.* -așe *sn. Băn.* Lingură mare de tinichea, cu găvanul ciuruit, cu care se scoate urda de pe căldare [c i u r].

CIURAT *adj.* Cu găurele ca la c i u r (se zice mai ales despre anumite cusături): Băluță, poale ~e, Rău te-am visat astă-noapte (NOV.).

CIURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf. Băn.* (LIUB.) Cusătură cu găurele, cu ajururi [c i u r a t].

CIURCĂ (*pl.*-ci *sf. Băn.* = CURCĂ.

○ **CIURCEA, CIURCICĂ** = SURCEA, SURCICĂ: punînd la ciurcele și tot suflînd, a ațîțat un foc bun (GRIG.).

CIURCEL *sm. Maram.* Cercel (BRL.) (PAP.).

CIURCICĂ ☛ CIURCEA.

○ **CIURCIUVEA** = CERCEVEA.

CIURDĂ (*pl.*-de) *sf. Tr-Carp. Olten. Mold.* = CIREADĂ: îți dau turme de oi, ciurde de boi și bani cîți îi putea duce (RET.) ¶ ② Cîrd, grămadă: i-a ieșit Titirezul cu ciurda sa de copii (SB.) [ung. c s o r d a].

○ **CIURDAR** *sm. Trans.* Văcar: spun ~ului să nu scoată vacile pînă vă sculați voi (RET.) [c i u r d ă].

CIUREC (*pl.*-ecuri) *sn.* Plăcintioară cu brînză: să învețe a plămădi pîni, ~uri, colaci (ALECS.) [tc.].

CIURECAR *sm.* Cel ce face sau vinde c i u r e c u r i: fu ridicat la rangul de ~ a casei (ALECS.).

CIURECHIU *sm.* = CIUREC: copiii... îndopîndu-se cu ciurechi... luau și ei parte la veselia obștească (FIL.)

CIUREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* CIUR.

○ **CIUREȘ** *sm. Olten. Băn.* = CIREȘ.

CIUREZ = CIUHUREZ.

CIURICA *sf.* Ⓟ Sărbătoare populară, care este în ziua de 15 Iulie [după numele mucenicului C h i r i c, care se serbează în această zi; comp. și blg. č u r i k a].

○ **CIUROIU** (*pl.*-oaie) *sn. Trans.* (CONV.) (VIC.) Șipot, izvor care curge pe un scoc îngust.

CIURUC (*pl.*-ucuri) *sn.* Rămășiță de lepădat, lepădătură, ființă netrebnică: te miră cu ce ~curi, de oștire veneau, să zică că se țineau de cuvînt (ISP.) [tc.].

CIURUI (-uesc; *pers. a 3-a*: -uește și -ue) 1. *vb.tr.* ① A trece prin c i u r, a cerne cu ciurul: Ciuruia gunoiul să-i găsească banul (PANN) ¶ ② A face găuri multe în ceva, a găuri peste tot.

2. *vb. intr.* A curge, a țîșni ca dintr'un ciur (*vorb. în spec.* de ploaie, de lacrimi, etc.).

CIURUIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.* ① Faptul de a c i u r u i ¶ ② Ceea ce s'a ciuruit, ce a trecut prin ciur (grăunțe, nisip, etc.).

CIURUIT 1. *adj.* ① *p.* CIURUI ¶ ② Găurit peste tot, străpuns (de gloanțe, etc.): stindarde ciuruite de gloanțe flutură'n vînt (VLAH.) ¶ ③ Ciupit de vărsat: o babă... ~ă în obraji ca un burete (DLVR.).

2. *sbst.* Faptul de a ciurui: el sta la ~ul și datul grăunțelor la cai (GN.).

○ **CIUSCĂ**, CIUȘCHIE *sf. Băn.* Par gros care servește ca pîrghie la încărcarea buștenilor pe săniuțele care-i scoboară de la munte [ung. c s u s z k a].

CIUȘ[2] 1 *interj.* Strigăt cu care se îndeamnă măgarii la mers: ~, măgăruș!

CIUȘCHIE ☛ CIUSCĂ.

CIUȘDI = CIUJDI.

○ **CIUȘNI** (-nesc) *vb. intr. Bucov.* = CIUȘTI: apoi ciușneau repede pe ușă (GRIG.).

CIUȘTI! = ȚUȘTI!

○ **CIUȘTI** (-tesc) *vb. intr. Mold.* A sări repede și fără veste; a țîșni [c i u ș t i l].

CIUT 1. *adj.* Fără coarne, care n'are coarne: oaie ciută.

2. **CIUTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Femeiușca cerbului (▣ 1243): această cerboaică era una din cele cinci ciute cu coarnele de aur (ISP.) ¶ ② ♣ IARBA-CIUTEI[1], frumoasă plantă, numită și „iarba-lupului", cu flori galbene, care crește prin pădurile de pe munți *(Doronicum*

CIUPERCI COMESTIBILE
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
a
b
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44

CIUPERCI NECOMESTIBILE

CIUPERCI VENINOASE

EXPLICAŢIUNI LA PLANŞELE I ŞI II:

1. Burete-bălos *(Hygrophorus eburneus)*.— 2. Burete-şerpesc *(Lepiota procera)*.— 3. Buretele-oilor *(Polyporus confluens)*.— 4. Bureţi-călugăreşti *(Polyporus frondosus)*.— 5. Bureţi-de-conopide *(Clavaria coralloides)*.— 6. Bureţi-de-stejar *(Fistulina hepatica)*.— 7. Bureţi-galbeni *(Cantharellus cibarius)*.— 8. Ciuciulete *(Morchella esculenta)*. — 9. Ciupercă-de-gunoiu *(Agaricus campestris)*.— 10. Cocirle *(Marasmius scorodonius)*.— 11. Creasta-cocoşului[5] *(Clavaria flava)*. — 12. Drehle *(Auricularia mesenterica)*. — 13. Flocoşel *(Hydnum repandum)*. — 14. Ghebe *(Armillaria mellea)*.—15. Gheabă-de-brad *(Lepiota clypeolaria)*.— 16. Gheabă-de-pădure *(Collybia longipes)*. — 17. Giugan *(Armillaria imperialis)*. — 18. Hulubiţă *(Russula aurata)*. — 19. Iuţari *(Lactarius piperatus)*. — 20. Laba-ursului[1] *(Clavaria aurea)*.— 21. Mănătărci *(Boletus edulis)*.— 22. Meloşel *(Clavaria formosa)*.— 23. Nicoreţi *(Tricholoma Georgii)*.— 24. Nicoreţi *(Clitopilus prunulus)*. – 25. Păstrăvi *(Pleurotus ostreatus.—P. serotinus)*.— 26. Pita-vacii *(Boletus bovinus)*.— 27. 28. Pitărci *(Boletus scaber, Bol. luridus)*.— 29. Pitărcuţă *(Boletus versipellis)*. — 30. Pitoaşcă *(Boletus granulatus)*.– 31. Popenchi *(Coprinus atramentarius)*.— 32. Popinci *(Pluteus cervinus)*.— 33. Popinci *(Pholiota mutabilis)*. — 34. Porcan *(Hydnum imbricatum)*. — 35. Rămurele *(Clavaria botrytis)*. — 36. Rîşcov *(Lactarius deliciosus)*.—37. Sbîrciog *(Morchella conica.—M. bohemica)*.—38. Sbîrciogi-graşi *(Gyromitra esculenta)*.— 39. Tremurici *(Tremellodon gelatinosum)*.— 40. Trufe *(Tuber melanosporum)*.— 41. Turta-vacii *(Boletus luteus)*.— 42. Urechea-babei *(Peziza aurantia)*.— 43. Vineţică *(Russula delica)*.— 44. Vineţică-cu-lapte *(Lactarius volemus)*.— 45. Babiţă *(Fomes fomentarius.— F. igniarius)*.—46. Barba-caprei *(Clavaria viscosa)*.— 47. Burete-de-rouă *(Coprinus micaceus.—C. nycthemerus.—C. plicatilis.—C. radiatus. – C. stercorarius)*.— 48. Burete-de-soc *(Hirneola auricula Judae)*.—49. Burete-pucios *(Phallus impudicus)*.— 50. Buretele-calului *(Coprinus fimetarius)*.— 51. Ciupercă-de-pivniţă *(Merulius lacrymans)*. — 52. Flocoşel-albastru *(Hydnum suaveolens)*. — 53. Pălăria-şarpelui *(Coprinus picaceus)*. — 54. Steaua-pămîntului *(Geaster hygrometricus. —G. mammosus)*.— 55. 56. Văcălii *(Polyporus)*.— 57. Băloşel *(Russula foetens)*. — 58. Băşina-porcului *(Lycoperdon gemmatum)*. — 59. Burete-de-nuc *(Polyporus squamosus)*.— 60. Burete-roşu[1] *(Mycena strobilina)*. — 61. Buretele-cerbilor *(Scleroderma vulgare)*. — 62. Bureţi-flocoşi *(Lactarius torminosus)*.— 63. Bureţi-pestriţi *(Amanita muscaria)*.— 64. Ciupercă-albă *(Amanita phalloides)*.— 65. Gogoaşă *(Lycoperdon bovista)*. — 66. Hrib-ţigănesc *(Boletus lupinus.— Bol. Satanas)*.

austriacum);—FLOAREA-CIUȚEI ☛ GĂINUȘĂ ③:— IARBA-CIUȚEI² = URECHELNIȚĂ ¶ ④ ♣ MĂSEAUA-CIUȚEI ☛ MĂSEA ¶ ⑤ ♣ PĂRUL-CIUȚEI = VERIGAR ① [comp. alb. bg. srb. š u t, ung. s u t a.].

CIUTAC 1. *adj.* Cu coarne foarte mici, aproape c i u t ă.
2. *adj.* și *sm.* Poreclă dată Turcilor: **Turci ~i și Moldoveni foarte mulți** (LET.).

CIUTURĂ (*pl.*-uri) *sf.* ① Găleată de puț (▪ 1244): **apa este închisă și ciutura priponită** (SB.); Ⓕ: **a turna cu ciutura**, a ploua ca și cînd ar turna cu gălețí: **trimise asupra locului o vijelie și o ploaie de turna cu ciutura** (ISP.) ¶ ② ⚒ Căuș, blid, cupă (la roata morii de apă) (▪ 1245) ¶ ③ *Trans. Maram.* Partea pipei unde se pune tutunul: **Făr' slujești pe o țundră sură Și pe-o pipă cu ~** (IK.-BRS.) ¶ ④ *Băn.* ◊ Vas mic de lemn de păstrat apă la cîmp [lat. vulg. *c h y t r a (< gr. χύτρα, de unde și it. c i o t o l a, etc.].

Fig. 1243. Ciută.

Fig. 1244. C. Ciutură.

CIUTURCĂ *sf. Oaș* ♣ Buștean rămas în pămînt, după ce s'a tăiat trunchiul.

CIUTURICĂ (*pl.*-rele) *sf. dim.* CIUTURĂ: **să-mi cauți două ciuturele să mi le legi de picioare** (ISP.).

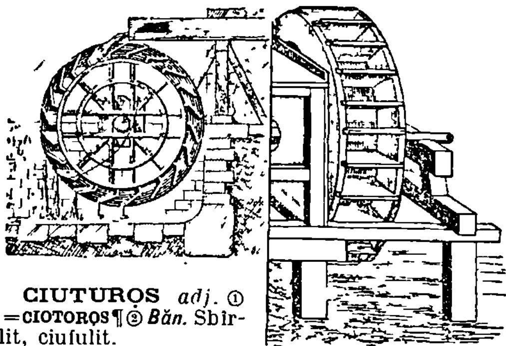

Fig. 1245. Roată cu ciuturi.

CIUTUROS *adj.* ① = CIOTOROS ¶ ② *Băn.* Sbîrlit, ciufulit.

○ **CIUVANIU** (*pl.*-anie) *sn.* ① *Băn.* Albie mică de spălat rufe sau de frămîntat aluatul ¶ ② **BROASCĂ-CU-~**, broască țestoasă.

○ **CIUVEIU** *pl.*-eie) *sn. Olten.* CIUVANIU.

CIUVICĂ = CIOVICĂ.

‡ **CIVERT** = SFERT.

***CIVIC** *adj.* Cetățenesc, privitor la cetățeni: **drepturi civice; virtuți civice; fără vitejia lor cea ~ă, Țara românească era pierdută** (I.-GH.) [lat.].

CIVIE *sf. Băn.* (UUB.) Șurub [srb. č i v i j a].

***CIVIL** *adj.* ① Privitor la cetățeni: **războiu ~**, luptă între cetățenii aceleiași țări ¶ ② ⚖ **Stare ~ă**, situațiunea unei persoane cu privire la vîrsta ei sau în raport cu familia (major sau minor, însurat sau holteiu, dacă are copii sau nu, etc.); **actele stării ~e**, actele de naștere, de căsătorie, de deces sau de adopțiune; **ofițer al stării ~e**, primarul sau consilierul municipal delegat să dreseze actele stării civile ¶ ③ Care nu e nici militar nici bisericesc: **autoritate ~ă; căsătorie ~ă**, care se săvîrșește de ofițerul stării civile ¶ ④ ⚖ În opoziție cu criminal: **codul ~** ¶ ⑤ **Drepturi ~e**, care regulează raporturile între particulari și independente de drepturile politice ¶ ⑥ ⚖ **Parte ~ă**, care lucrează pe seama sa, împotriva unui acuzat, cerîndu-i despăgubiri.
2. *sm.* ① Cel ce nu este militar ¶ ② Ⓓ **An ~** ☛ AN ⑥ [fr. < lat.].

***CIVILITATE** *sf.* Politeță, curtenie [fr.].

***CIVILIZĂ** (-izez 1. *vb. tr.* ① A face să iasă din starea sălbatică sau barbară ¶ ② A îmblînzi moravurile.
2. *vb. refl.* ① A ieși din starea sălbatică sau barbară ¶ ② A-și îmblînzi moravurile [fr.].

***CIVILIZATOR, -TOARE** *adj.* și *sm. f.* Care civilizează, care răspîndește civilizația [fr.].

***CIVILIZAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a (se) civiliza ¶ ② Starea omului civilizat, stare opusă celei sălbatice sau barbare ¶ ③ Starea de progres a omenirei [fr.].

***CIVISM** *sbst.* Zelul de care e însuflețit un bun cetățean; caracterul adevăratului cetățean: **mai puțin costă... decît crudele-i lecțiuni de ~** (CAR.) [fr.].

CIVIT *adj.* Indigo, albastru închis: **ce elegant el haine ~e, ghete fumurii, mănuși roșii** (BR.-VN.) [tc.].

CIZ ☛ CIJ.

***CIZELA** (-lez) *vb. tr.* ① A lucra cu dalta, a ciopli a scobi ¶ ② A sculpta pe metal [fr. c i s e l e r].

CIZMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Încălțăminte de piele, cu carîmbi sau turetci (▪ 1246); Ⓟ: **apa nu e bună nici în ~** (PANN), aforism al bețivilor; ☛ MARE ¶ ② ♣ CIZMA-CUCULUI CIOBOȚICA-CUCULUI [srb. č i z m a, ung. c s i z m a].

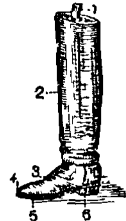

Fig. 1246. Cizmă. 1. Ureche. — 2. Carîmb.—3. Căpută. 4. Vîrf. 5. Talpă. — 6. Toc.-7. Călcîiu.

CIZMAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde c i z m e; Ⓟ: **~ul umblă cu cizmele sparte** (PANN) (▪ 1247).

CIZMĂREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Nevasta c i z m a r u l u i.

CIZMĂRIE *sf.* ① Prăvălia sau atelierul c i z m a r u l u i ¶ ② ⊕ Meseria cizmarului, meșteșugul de a face cizme ¶ ③ *col.* Tot felul de încălțăminte, *în spec.* de cizme.

CIZMAȘ *sm.* = CIZMAR.

CIZMULIȚĂ, ○ CIZMUȚĂ *pl.*-țe) *sf. dim.* CIZMĂ: **ce nu cumperi niște cizmulițe și niște haine mai calde pentru bieții copii?** (GN.).

Fig. 1247. Cizmar.

‡ **CÎBLĂ** (*pl.*-le) *sf.* Măsură veche pentru cereale și poame, egală cu patru ferdele [vsl. k ŭ b l ŭ].

‡ **CÎBLĂRIT** (*pl.*-ituri) *sn.* Veche dijmă pe recoltă [c î b l ă].

CÎINE (*Mold. Tr.-Carp.* CÎNE *sm.* ① Animal domestic, foarte inteligent, supus și credincios omului; după specii și rase, poartă diferite numiri: **~ ciobănesc** (▪ 1249); **~ de vînat; ~ de Teranova** (▪ 1248), **bernardin, boldei, brac, buldog, copoiu, coteiu, dulău, fox(terier), mops, mozoc, ogar, prepelicar, zăvod** etc.; **~ lup**, varietate de cîine care are înfățișarea unui lup; Ⓟ: **~le care latră nu mușcă**, nu toți aceia cari fac mai multă gură sînt cei mai primejdioși; **din coadă de ~, sită de mătase nu se face**, dintr'un lucru prost, dintr'un om mojic, nu poți face ceva bun; **nu e numai un ~ scurt de coadă**, se zice cînd cineva caută să identifice o persoană numai după aparență, după unele trăsături pe care le au și alții; **și ~le iese din iarnă, dar numai pielea lui o știe**, se zice cînd cineva a izbutit să săvîrșască un lucru, să scape dintr'o nevoie, dar cu multe necazuri și cu pierderi însemnate; **vîntul bate, cîinii latră**, gura lumii, bîrfelile, înjurăturile, etc. nu mă pot atinge; **trăesc ca ~le cu pisica**, nu se învoesc de loc unul cu altul, o duc tot cu ceartă și bătaie; **a tăia cîinilor frunză**, a umbla fără rost, fără a face ceva; **a-i mînca cîinii din traistă** (CRG.), a fi un netrebnic; **sat fără cîini**, țară, loc,

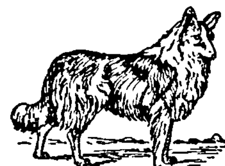

Fig. 1248. Cîine de Teranova.

Fig. 1249. Cîine ciobănesc.

casă unde fie-care face ce-i place, fără să-i pese de nimeni şi de nimic; ☛ ALBIE, APĂ, BRÎNZĂ, LĂTRA, OGAR ¶ ② Ⓕ Om rău la inimă: atîta am avut, pe Lixandru, şi mi l-au mîncat cîinii ăştia (BR.-VN.) ¶ ③ F Porc de ~, om rău din cale afară, cu inima împietrită ¶ 4 ☆ CÎINELE-MARE şi CÎINELE-MIC, două constelaţiuni numite de popor „dulăul" şi „căţelul" (OT.) (▣ 1250) ¶ ⑤ Bucov. ~-TĂTĂRESC — NAGÎŢ; după legendă, Tătarii ar fi dresat aceste păsări; slujindu-se de ele spre a se descoperi, în

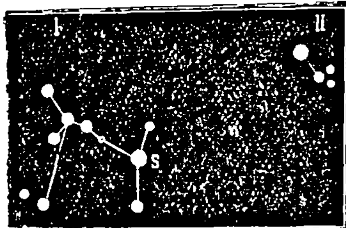

Fig. 1250. I. Cîinele-mare.—II. Cîinele-mic. — Sirius.

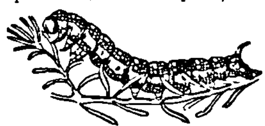

Fig. 1251. Cîinele-babei.

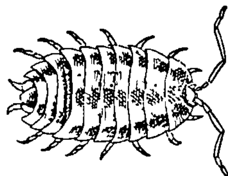

Fig. 1252. Cîinele-babei.

timpul năvălirilor lor, pe Românii ce se ascundeau ¶ 6 Mold. Bucov. CÎINELE-BABEI[1], larva mai multor specii de fluturi (MAR.) (▪ 1251 : — CÎINELE-BABEI[2], mic crustaceu care trăeşte prin locurile umede şi întunecoase prin pivniţi, etc.; numit şi „molie" sau „mîţa-popii" (Oniscus asellus) (▪ 1252) ¶ ⑦ IARBA-CÎINELUI, plantă ierboasă, cu frunzele păroase, numită şi „pir-gros" sau „curcubeu" (Cynodon dactylon) ▣ 1253 ¶ ⑧ LAPTELE-CÎINELUI, numele a mai multor specii de Euphorbia, ☛ ALIOR, AIOR, LAPTELE-CUCULUI LAPTELE-LUPULUI ¶ ⑨ LEMNUL-CÎINELUI ☛ LEMN -CÎINESC ¶ 10 LIMBA-CÎINELUI — ARARIEL ¶ ⑪ Cîine-cîineşte, loc. adv. Cu mare greu, mai mult în silă: şi d'abia, cîine-cîineşte, putu să urnească din loc acea murdărie (ISP.) [lat. canis, -nem].

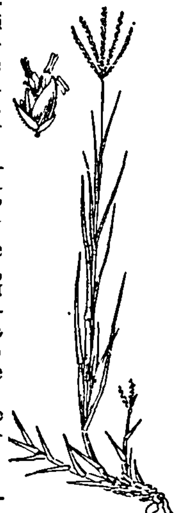

Fig. 1253. Iarba-cîinelui.

CÎINER CÎNER(IU).

CÎINESC, Mold. Tr.-Carp. CÎNESC adj. ① De cîine, privitor la cîini: O tu ce prezidezi senatul cîinesc, Te rog să mă asculţi (ALX.); P boală cîinească ☛ BOALĂ ¶ ② F Rău, nemilos, neîndurat: nimeni nu-l scapă din ghiara cămătarului... cu suflet ~ (JIP.) ¶ ③ Dinte ~, dinte canin: omul şi lupul sunt lăsaţi ca să mănînce carne, dinţii lor cei cîineşti o dovedesc (ODOB.) ¶ ④ BURUIANĂ-CÎINEASCĂ = TREPĂDĂTOARE ①, BREI ① ¶ ⑤ LEMN-CÎINESC, arbust cultivat adesea prin grădini, pentru garduri; numit şi „lemnul-cîinelui", „mălîniţă" sau „mălin-negru" (Ligustrum vulgare).

CÎINEŞTE adv. ① Ca un cîine: la cîtăva vreme iar m'am pomenit cu ea, bătută ~ (BR.-VN.) ¶ ② F Cu răutate, fără milă: se poate ~ ¶ 3 Cîine- ~ ☛ CÎINE.

CÎINIŞOR sm. dim. CÎINE.

CÎINOS CÎNOS adj. Rău la suflet, neîndurat, fără milă: boierul nostru e cîinos (O.-ZAMF.); baba, cînoasă la inimă (CRG.) [cîine].

CÎIU sbst. Partea dinainte a copitei (RV.-CRG.).

CÎLĂ sf. Mold. Femeie murdară, care ţine casa murdară (RV.-CRG.).

CÎLPĂTOR = CÎRPĂTOR.

CÎLŢI sm. pl. Firele mai groase şi mai noduroase care rămîn în dinţii ragilei sau daracului după ce s'a pieptănat cînepa sau inul; din acestea se face o pînză mai groasă, pînză de saci, etc.: aprinsese patru butoaie cu ~ muieţi în păcură (I.-GH.) [vsl. pl. klŭci < klŭkŭ].

CÎLŢIŞORI sm. pl. Firele ce rămîn în perie, după ce s'a periat fuiorul (de cînepă sau de in) eşit din raghilă (numite în Mold. Bucov. „pacişe" sau „pacişele"); din acestea se face caier şi sînt moi şi bune la tors [cîlţi].

CÎLŢÎI (-ţîiu) vb. tr. = SGÎLŢÎI.

CÎLŢOS adj. Ce seamănă cu cîlţii, cu fibre ca de cîlţi.

CÎLŢUI (-uesc) vb. tr. ① A astupa cu cîlţi ¶ ② A tunde cîlţii de pe o pănură ¶ ③ A deşira, a destrăma o pînză, a face din ea cîlţi.

CÎMP (pl.-puri) sn. şi (-pi) sm. ① Întindere de pămînt şes, fără munţi sau dealuri; şes, (în opoziţiune cu muntele sau dealul) ¶ ② Întindere mare de loc, afară din oraşe sau din sate, destinată pentru arat sau păşunat; flori de ~, flori care cresc la cîmp, spre deosebire de florile cultivate sau florile de grădină ¶ ③ Pr. ext. Munca cîmpului ¶ ④ ⚔ Loc unde s'a dat o bătălie, o luptă: ~ul de bătaie; ~de concentrare, tabără de concentrare ¶ ⑤ ~ de curse, loc întins unde se fac alergări de cai ¶ ⑥ Ⓕ Sferă de activitate; domeniu; teren, loc: un vast ~ se deschide lucrătorului; ~ul vast al literaturii; a lăsa ~ liber imaginaţiei ¶ ⑦ ~ magnetic, ~electric, regiune unde se simte influenţa unui magnet, unui curent electric ¶ ⑧ Fondul, coloarea dominantă a unei stofe, a unui tablou ¶ ⑨ (mai adesea ~uri, pl. Hamuri, hăţuri: dădu cheile vizitiului, ca să scoată din şură ~urile cele noi pentru patru cai (GRL.) ¶ ⑩ Ⓘ: a lua cîmpii, a o lua la fugă, de spaimă sau de desnădejde, fără a şti încotro, a-şi lua lumea în cap; a bate cîmpii, a bate cîmpurile ☛ BATE [lat. campus].

CÎMPEAN 1. adj. Cîmpenesc: nimeni nu ne-a păstrat acele inspiraţiuni cîmpene şi primitive (ODOB.).

2. **CÎMPEAN** (pl.-eni) sm., CÎMPEANCĂ (pl.-cnce) sf. Locuitor (locuitoare) de la şes, în opoziţie cu muntean(că, care locueşte în părţile muntoase [cîmp].

CÎMPENESC adj. ① De cîmp, privitor la cîmp ¶ ② De ţară, în opoziţie cu orăşenesc, de oraş: trăiam cufundat în viaţa cîmpenească, cu oile şi cu vacile (I.-GH.) [cîmpean].

CÎMPIE sf. Loc şes, regiune întinsă fără munţi sau dealuri: ajunse la o ~ întinsă, unde era o mulţime de oase de oameni (ISP.) [lat. vulg. *campinea].

CÎMPIOARĂ (pl.-re) sf. dim. CÎMPIE.

CÎMPOS adj. Aşezat la cîmp, la şes.

CÎMPUREL (pl.-ele, CÎMPUŞOR (pl.-oare sn. dim. CÎMP.

CÎND 1. adv. de timp. ① În propoziţiunile interogative: în ce vreme? în ce timp? ~ a venit? de ~ a plecat? pînă ~ să te mai aştept? ¶ ② Cînd...cînd..., arată o succesiune şi o alternanţă: ~ unul, ~ altul ¶ ③ Din ~ în ~, ~ şi ~, loc. adv., din timp în timp: coana Diamandula numai ~ şi ~ mai deschidea ochii (O.-ZAMF.) ¶ ④ ~ de ~, loc. adv., în tot momentul, la fie-ce clipă: trăsura ~ de ~ parcă se răstoarnă (GN.) ¶ ⑤ Oare-cînd, vreodată; ~ ori-cînd, ori-şi-cînd, în ori-ce timp; nici-cînd, niciodată.

2 conj. ① În timp ce, în vreme ce: ~ ai bani, ai şi duşmani ¶ ② În ori-ce moment: ~ o căutai, era cu ochii scăldaţi în lacrămi (ISP.) ¶ ③ Deodată, fără veste: ~, peri ca o nălucă (ISP.) ¶ ④ Pe ~, în vreme ce; de ~; pînă ~ ¶ ⑤ De ~, de ~ cu, din vremea ce, din timpul cînd (era, etc.: de ~ cu Tătarii; de ~ lupii albi (CRG.) ¶ ⑥ Ca şi ~ ☛ CA ¶ ⑦ Loc. conj. ~ colo, iar la urmă, tocmai din potrivă (exprimă o surprindere, cînd se întîmplă cu totul neaşteptat): l-a crezut pe cuvînt, ~ colo, la putere, şi-a dat în petic (JIP.) [lat. quando].

‡ **CÎNDAI**, CÎNDAILEA adv. Poate, cum-va; ca nu ~ ca nu cumva [cînd].

CÎNDVA adv. Vre-odată, oare-cînd: să nu rîzi de măgar cumva. Că poate-l încaleci ~ (PANN) [cînd + va].

CÎNEPĂ (pl.-pe) sf. ① Plantă textilă cu flori verzui a cărei tulpină fibroasă, lăsată cîtva timp să putrezească în apă şi apoi sdrobită cu meliţa, se desface în fire care, după ce au fost dără-

cite și periate, se torc pentru fabricarea pînzeturilor și frînghiilor *(Cannabis sativa)* (▪ 1254) ¶ ② Tortul de cînepă întrebuințat la țesut ¶ ③ *F* **Cînepa dracului**, păr, chică: **s'au încăierat de cînepa dracului** ¶ ④ ♣ **CÎNEPA-CODRULUI** plantă ierboasă, cu flori roșietice, numită și „cînepioară", „cînepoală" sau „dumbravnic" *(Eupatorium cannabinum)* (▪ 1255) ⑤ ♣ **PASĂREA-CÎNEPEI** = **CÎNEPAR** [lat. vulg. *c a n a p a clas. c a n n a b i s].

Fig. 1254. Cînepă. Fig. 1255. Cînepa-codrului.

CÎNEPAR *sm.* ♣ Păsărică cenușie și roșie, cu ciocul negru, cu viers plăcut, care se nutrește mai ales cu seminte de c î n e p ă și de in; numită și „pasărea-cînepă", „cînepioară", sau „pietroșel (-roșu)" *(Cannabina linota)* (▪ 1256).

Fig. 1256. Cînepar.

CÎNEPIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① ♣ = **CÎNEPA-CODRULUI** ¶ ② ♣ = **CÎNEPAR** [c î n e p ă].

CÎNEPIȘTE *sf.* ♣ Loc semănat cu c î n e p ă: **trecînd printr'o ~, văzu trei fete ce munceau la cînepă** (ISP.).

CÎNEPIȘTERIȚĂ = **COROPIȘNIȚĂ** [c î n e p i ș t e].

CÎNEPIU *adj.* De coloarea semînței de c î n e p ă: **un broscoiu de băiețaș slăbuț, cu părul ~** (BR.-VN.).

CÎNEPOALĂ (*pl.*-le) *sf.* ♣ = **CÎNEPA-CODRULUI** [c î n e p ă].

CÎNERIU *adj.* și *sm.* *Mold.* ① (Om) cîinos: **clopotele ni le-au oprit de tras cinerii de doitori** (CRG.) ¶ ② Poreclă dată slujbașilor satului: **afurisit să fie cînerlul de vornic** (CRG.) [c î n e].

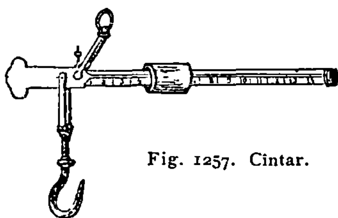
○**CÎNIPĂ...** — **CÎNEPĂ...**

CÎNT (*pl.*-turi) *sn.* ① Cîntare, cîntec: **Mă 'ngînă ~ul unei dulci evlavii** (EMIN.) ¶ ② Fie-care din diviziunile unei epopee, ale unui poem [lat. c a n t u s].

CÎNTA (cânt) 1. *vb. tr.* ① A scoate tonuri melodioase cu vocea sau dintr'un instrument muzical: **~ din gură; ~ din vioară;** *F* : **cum îi cântă așa trebue să joace**, e silit să se supuie să facă pe placul aceluia; ② De asemenea, despre păsări: **privighetoarea cântă; a cîntat cocoșul; la casa moșneagului cîntă găina, nu cocoșul** (ȘEZ.) ¶ ③ A celebra în versuri: **~ războiul Troii; Tu ești poet—deci cîntă!** (VLAH.) ④ ¶ *F* *F* A vorbi, a repeta mereu, lucruri nepotrivite, nimicuri, pînă i se urăște cuiva: **ce tot îmi cînți de plimbări și de petreceri?**; ⑤ : **tu ce-i cînți, el ce-ți descîntă**, tu-i vorbești de una, și el îți răspunde alta; îl sfătuești să facă una și el face alta.

2. *vb. refl.* *Tr.-Carp.* A se jeli, a se boci: **Spune-i tu măicuței mele... După min' să nu se cînte** (IK.-BRS.) [lat. c a n t a r e].

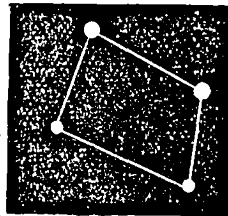
CÎNTAR (*pl.* -ale) *sn.* ① Instrument de măsurat greutatea unui lucru, avînd o pîrghie lungă de fier, împărțită în două brațe neegale; pe brațul cel lung, pe care sînt însemnate mai multe dungi, se mișcă încoace și încolo o greutate de fier în formă de pară iar pe brațul cel scurt atîrnă un cîrlig sau un taler pe care se pune obiectul ce trebue cîntărit (▪ 1257); **~ decimal**, basculă ¶ ② *Pr. ext.* Balanță, cumpănă ¶ ③ ‡ Greutate (care a variat în decursul timpurilor) de vre-o 50 de kgr. ¶ ④ ☆**CÎNTARUL**, numele unei constelațiuni (▪ 1258) [tc.].

Fig. 1257. Cîntar.

CÎNTARE *sf.* ① Faptul de a c î n t a ¶ ② Cîntec (*în spec.* bisericesc): **~ bisericească** ¶ ③ **Cîntarea cîntărilor**, una din cărțile Testamentului vechiu, care se atribue regelui Solomon.

CÎNTĂREALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a c î n t ă r i ¶ ② Rezultatul acestei operațiuni.

CÎNTĂREȚ 1. *adj.* Care știe să cînte, care cîntă frumos: **păsări cîntărețe.**

Fig. 1258. Cîntarul.

2. *sm.* ① Cel ce știe să cînte ¶ ② Cel ce are profesiunea de a c î n t a: **a mai adus și tarafuri de lăutari și ~ii cei mai vestiți** (CAR.) ¶ ③ Cel ce cîntă la biserică, dascăl: **din acele școli își recrutau bisericile preoți și ~i** (I.-GH.) ¶ ④ *F* Poet.

3. **CÎNTĂREAȚĂ** (*pl.*-ețe) *sf.* ♩ Femeie care știe să cînte, *în spec.* aceea care are profesiunea de a cînta.

CÎNTĂRI (-resc) 1. *vb. tr.* ① A trage la c î n t a r, a determina cu cîntarul greutatea unui lucru ¶ ② *F* A cumpăni; **~ o părere: a-și ~ vorbele**, a vorbi cu băgare de seamă, gîndindu-se la urmări ③ *F* A da cu măsură, cu economie: **nu era om să-și cîntărească dărnicia în asemenea momente** (GN.) ¶ ④ *F* A prețui, a judeca valoarea unei persoane: **a cîntărit și a observat pe toți oamenii de afaceri** (VLAH.)

2. *vb. intr.* A avea o greutate oarecare: **lada cîntărește 20 de kgr.**

3. *vb. refl.* A-și lua la cîntar greutatea corpului: **e obiceiu ca la Sf. Gheorghe lumea să se cîntărească.**

CÎNTĂRIT *sbst.* Faptul de a (se) c î n t ă r i.

CÎNTAT *sbst.* Faptul de a cînta, cîntare *în spec.* a cocoșului); **la ~ul cocoșilor**, în zorii zilei, cînd cîntă cocoșii [lat. c a n t a t u s.

CÎNTĂTOR 1. *adj. verb.* **CÎNTA**. Care cîntă: **pasăre cîntătoare** ¶ ¶ C **NECÎNTĂTOR.**

2. *sm.* ① Cel ce cîntă, cîntăreț: **cu capul așezat pe labele de dinainte, zăcea privind la ~** (SLV.) ¶ ② ☽ (**Pe la ~i**, aproape de ziuă, cînd cîntă cocoșii: **adese-ori, noaptea, pe la ~i, se aud bocete în pădure** (GN.).

3. **CÎNTĂTOARE** *sf.* *Tr.-Carp.* Bocitoare.

CÎNTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* *Trans. Bucov.* Bocet [c î n t a].

CÎNTEC (*pl.*-ece *sn.* ① ♩ Ridicarea și coborîrea ritmică a vocii omenești, pe diferite tonuri, care dă naștere unui șir armonios de sunete ¶ ③ Ciripitul armonios al păsărilor: **tresărind la ~ul păsărelelor** (CRG.) ¶ ④ Poezie care se poate cînta; **~ popular**, compozițiune lirică, transmisă din gură în gură, din generație în generație, fără a se cunoaște nici autorul ei, nici locul unde s'a compus; **~ bătrînesc**, baladă populară; **~ de dor**, doină; **~ de lume**, poezie de dragoste: **~ de stea**, compozițiune dramatică, de origine mai mult cărturărească decît populară, în care se pun în scenă persoane și evenimente biblice, și care se cîntă de copii în serile de la Crăciun pînă la Bobotează ¶ ④ Diviziunea unei poeme, cînt ¶ ⑤ *F* Manifestare a sentimentelor sau faptelor cuiva, expunere a celor ce a pățit sau va păți cineva: **cîntă-ți, lele, ~ul** *(iron.)*, povestește singur ce-ai pățit ¶ ⑥ F **Lucrul are ~ul sau**, nu e așa de simplu cum crezi; are o întrebuințare sau o explicație specială [lat. c a n t i c u m].

CÎNTECĂ (*pl.*-ece) *sf.* *Trans.* **CÎNTEC.**

CÎNTECEL, **CÎNTICEL** *pl.*-ele *sn.* ① *dim.* **CÎN-**

TEC ¶ ② ♩ Compozițiune scurtă în versuri care se cîntă (mai ales pe scenă): ~ comic.

CÎNTIC... = CÎNTEC...

CÎR! *interj.* ① Imită strigătul cioarei: niște Țigani tot ziceau ~! ~! și Dumnezeu i-a făcut cioare (VOR.) ¶ ② ⓟ: Că-i ~! că-i mir! *sau* ba ~! ba mir! ☛ MÎR!

CÎRĂ¹ *sf.* numai în *loc.*: a se ținea de cîra cuiva, a nu da pace cuiva cu stăruințe sau cu cicăleli: se tot ținea de cîra împăratului ca să se însoare (ISP.).

CÎRĂ² *sf.* = SVÎRLUGĂ.

CÎRAV *adj. Mold. Trans.* (VIC.) (RV.-CRG.) Bolnăvicios.

CÎRBACIU ☛ GÎRBACIU.

CÎRC! *interj.* A nu zice (nici) ~, a nu rosti nici o vorbă, a nu scoate nici un sunet: nu mai era chip să mai zică băiatul nici ~! (CAR.) [onom.].

CÎRCĂ *sf.* Spate, spinare (pe care se pune sau se duce o povară, o sarcină): trecea gîrla pe oameni în ~ (ISP.); a sări cuiva în ~ [vsl. krŭkŭ].

CÎRCĂIAC *sm.* Mic animal miriapod care trăește în locurile umede și întunecoase, prin pivniți, sub pietre, unde se hrănește cu mici insecte: are douăzeci de perechi de picioare, de unde-i vine și numele *(Scolopendra)* (▪ 1259) [blg. krakajakŭ < tc. kyrk aiak „patruzeci de picioare"].

Fig. 1259. Circăiac.

CÎRCALĂ *sf.* ① Pată, murdărie ¶ ② Pocinog.

CÎRCĂLEALĂ *pl.*-eli) *sf.* Faptul de a cîrcăli; rezultatul acestei acțiuni.

CÎRCĂLI (-ălesc) *vb. tr.* ① A lucra prost: băgați bine de seamă... să nu circăliți lucrul mai rău (JIP.) ¶ ② A mîzgăli, a murdări: ce-ai avut să-mi iei batista să mi-o circăiești? (BR.-VN.) ¶ ③ A vorbi nerozii, a flecări (PSC.).

CÎRCEAG (*pl.*-ege) *sn. Băn.* Ulcior (▪ 1268) [srb. krčag].

○ **CÎRCEGUȚ** (*pl.*-uțe) *sn. Băn. dim.* CÎRCEAG.

CÎRCEIA *vb. tr.* A sgîrci (din pricina cîrceilor, crampelor).

CÎRCEIE *sf.* ① Lemn care leagă tînjala de proțap cînd se înjugă la car patru boi, în loc de doi ¶ ② Lemn care leagă tînjala de cotiuga plugului: sclipuim de colo o coasă ruptă, de ici o ~ de tînjală (CRG.).

CÎRCEIU ☛ CÎRCEL.

CÎRCEL (*pl.*-cei), CÎRCEIU *sm.* ① Firicel verde răsucit în spirală ce crește pe tulpina unor plante (vița de vie, mazărea, măzărichea, mutătoarea, etc.) și cu ajutorul căruia se acață de alte plante, de araci, etc. (▪ 1261) ¶ ② CÎRCEL *Oaș.* Veriguță la urechi, cercel ¶ ○ Contractare involuntară și dureroasă a mușchilor, crampă: sgîrcit de circeii de prin toate încheieturile, se ghemui sub plapomă (VLAH.); ~ la stomac, durere în stomac care face pe om să se sgîrcească, să se încovrige: apucîndu-l circei la stomac, crezu că i s'a apropiat ceasul morții (BAS.); *adverbial*: a și dat holera peste mine și m'a frămîntat și m'a sgîrcit circel (CRG.) ¶ ④ Mic animal din genul Arahnidelor, care trăește în genere ca parasit înfipt în pielea cîinilor, oilor, boilor, etc. sugîndule sîngele *(Ixodes ricinus)* ▪ 1260) [comp. srb. krč < vsl. kŭrčiti].

Fig. 1260. Circel. Fig. 1261. CC. Circei

CÎRCIAG *sbst.* O boală epidemică a oilor, foarte primejdioasă, adusă nu de mult de turmele venite din Basarabia [rut. kručak „oaie capie"].

CÎRCIMĂ ☛ CÎRCIUMĂ.

CÎRCIOC (*pl.*-ocuri), CÎRCIOG (*pl.*-oguri) *sn. Mold. Bucov.* Șiretlic avocățesc, șicană; circotă, chichiță: slujba mea este favoritoare circiocurilor (ALECS.); Cunosc ori-ce circiogurí și ori-ce coțcării (ALECS.) [rut. kručók].

CÎRCIOCAR, CÎRCIOGAR *sm. Mold. Bucov.* Advocat care umblă cu șicane, cu cîrciocuri, circotaș: Hoțu de Pepelea îi circiogar de frunte (ALECS.).

○ **CÎRCIOCĂRESC**. CÎRCIOGĂRESC *adj. Mold. Bucov.* De cîrciocar: am deprins eu să întorc șuruburi circiogărești (ALECS.).

CÎRCIOG... ☛ CÎRCIOC...

CÎRCIOR *adj. Băn.* Cu coarnele sucite înainte (*vorb.* de oi).

CÎRCI U)MĂ (*pl.*-me) *sf.* Prăvălie, local unde se vinde vin și rachiu; ⓟ: cine te vede intrînd în ~, nu zice că ai intrat să te închini [vsl. krŭčma].

CÎRCI(U)MAR *sm.* Stăpînul unei cîrciume, cel ce vinde vin și rachiu într'o cîrciumă: una gîndește cîrciumarul și alta bețivul (PANN).

CÎRCI(U)MĂREASĂ (*pl.*-ese), ○ CÎRCI(U)MĂRIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* ① Nevasta cîrciumarului ¶ ② Stăpîna unei cîrciume ¶ ③ *pl.* CÎRCIUMĂRESE Plantă decorativă, cu flori mari albe, galbene, purpurii, etc., originară din America de Nord *(Zinnia elegans)* (▣ 1262).

Fig. 1262. Cîrciumărese.

CÎRCI(U)MĂRI (-ăresc) 1. *vb. intr.* A ținea o cîrciumă, a fi cîrciumar.
2. *vb. tr.* ‡ A trafica, a face un negoț neiertat, necinstit, rușinos, cu un lucru: îndrăzniră a vinde, a ~ sfintele tale (ODOB.).

CÎRCI(U)MĂRIE *sf.* Meseria cîrciumarului.

‡ **CÎRCI(U)MĂRIT** *sbst.* Dare asupra cîrciumelor.

○ **CÎRCI(U MĂRIȚĂ** ☛ CÎRCIUMĂREASĂ.

CÎRCI(U)MIOARĂ (*pl.*-re), CÎRCI U MUȘOARĂ (*pl.*-re, CÎRCI(U MUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* CÎRCI(U)MĂ.

CÎRCÎI (-cîiu) *vb. intr.* A cotcodăci, a cîrîi: găinile cîrîiau subt ferestre (SAD.) [cîrc!].

CÎRCNI, CRÎCNI (-nesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A nu scoate nici un sunet, a nu rosti nici o vorbă măcar, a nu zice nici cîrc *(întrebuințat mai ales negativ)*: m'a rugat să nu cricnesc o vorbă către nimeni (D.-ZAMF.) ¶ ② A rosti vre-o vorbă, a scoate vre-un murmur *(fără negațiune)*: vai de sufletul lui, dacă îndrăznește să cîrcnească (VLAH.) ¶ ③ ‡ A croncăni: Abia miezul nopții începe să treacă și corbul cricnea (STAM.) [vbg.].

CÎRCOFEALĂ *(pl.*-eli,-ele) *sf. Trans. Băn.* F Pretext, pricină; a umbla cu circofele (BUD.), a căuta pretexte, a umbla cu mofturi.

CÎRCOTĂ (*pl.*-ote) *sf.* ① Pricină, neînțelegere, ceartă, gîlceavă, sfadă; șicană: cu boierii în ~ nu mă bag (CAR.) ¶ ② *Mold.* (PAMF.) Om vecinic nemulțumit [cîrcoti].

CÎRCOTAȘ *adj.* și *sm.* ① Cel ce caută pricină, care umblă cu cîrcote, buclucaș: știa din auzite că preotul satului e om ~ și înșelător, nevoie mare (DEM.) ¶ ② *Mold.* Om vecinic nemulțumit.

CÎRCOTI (-tesc) *vb. intr. Mold.* A cîrti, a-și arăta nemulțumirea [comp. blg. kărkotja se „a cîrîi. a chiorăi"].

‡ **CÎRC-SERDAR** *sm.* Șeful jandarmeriei (la Turci.: Caragea pierduse doi ~i și un tufecciu (I.-GH.) [tc.].

CÎRD (*pl.* cirduri) *sn.* ① Diviziune a turmei de oi, după vîrstă, sex, etc., cuprinzînd pînă la 7-800 de capete, ciopor: ~ de miei, de noatini, de mioare de mînzări; Iar mieii, strînși în ~uri, sburdă 'n soare, (VLAH.) ¶ ② Despre alte animale: ~ de boi, de vaci, de iepuri; o mulțime de oaste tătărească a năvălit în țară... răpind ~urile de vite (GN.) ¶ ③ Mai adesea despre păsări, stol: un ~ de gîște; Trece-un ~ de corbi iernatici prin văzduh croncăuitori (ALECS.) ¶ ④ De-asemenea despre oameni, ceată, grămadă: un ~ de voinici, de fete; înconjurat de un ~ de oameni care-l înjurau (BR.-VN.); mai da cîte-un iuruș prin ~urile turcești ce roiau pe vale (VLAH.) ¶ ⑤ F: un ~ de ani; de un ~ de vreme, de cîtva timp; de la un ~ de vreme, de la o vreme încoace; *loc. adv.*: cu ~ul, cu grămada ¶ ⑥ ⓟ A se pune în ~ cu cineva, a intra în ceartă, a-și găsi beleaua cu cineva: văzînd bietul popă că s'a pus în ~ cu nebunii (CRG.) [vsl. *krŭdŭ > srb. krd].

○ **CÎRDOC** (*pl.*-oace) *sn.* Cîrd mic de oi (ce nu trece de 100 de capete).

CÎRÎI (cîriiu) 1. *vb. intr.* ① A face c î r! (*vorb.* de ciori, de coțofene, etc.): **cioarele cînd îmblu cîrduri și cîrie, are să ningă** (VOR.) ¶ ② A cotcodăci, a cloncăni: **ei știu foarte bine cum să fure cloșca de pe ouă, fără să cîrîe** (FIL.); ⓟ: **găina care cîrîe seara, dimineața n'are ou** ¶ ③ Ⓕ A cînta fals: **protopopul de-abia mai cîrîia, scoțînd cîte o notă de cocoș cu țîfnă** (D.-ZAMF.) ¶ ④ A vorbi în graiul hoților ¶ ⑤ Ⓕ A vorbi (*vorb.* de Țigani): **cască-ți pliscul mai tare, cioară, și cîrîe mai desghețat** (ALECS.) ¶ ⑤ = **CHIORĂI: deși-i cîrîiau mațele de foame.., nu spuse nimica** (MAR.).

2. *vb. tr.* ① A striga cîr! unei păsări, ca s'o alunge de undeva: **el tot cîrîia la scară pasărea, ca să-l auză din casă** (JIP.) ¶ ② Ⓕ A cicăli în batjocură: **lumea sta grămadă ascultînd cum se cîrîiau unul pe altul** (I.-GH.).

CÎRÎIALĂ (*pl.*-ieli) *sf.*, **CÎRÎIT** *sbst.*, **CÎRÎITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c î r î i: **cîrîitul cioarelor nu mai găsește astîmpăr** (GRL.); **cocoșul casei a scos o cîrîitură lungă** (GRIG.) ¶ ② Huiduială (*în spec.* adresată Țiganilor): **huiduielile și cîrîiturile însoțiră pe bieții Țigani, pînă pieriră din ochii lumii** (D.-ZAMF.) ¶ ③ Neînțelegere, sfadă, cicăleală: **ca să nu rămîie nici urmă de cîrîială între noi** (ISP.).

CÎRJĂ, **CÎRJE** (*pl.*-ji) *sf.* ① Toiag, prevăzut la capătul de sus cu o bucată de lemn transversală, pe care se sprijinesc ologii, nevoiașii, cînd umblă (▪ 1263): **a umbla în cîrji; înainta cu greu, sprijinindu-se într'o ~** (ODOB.) ¶ ② Toiag lung încovoiat în partea de sus pe care-l poartă episcopii (▪ 1264, 1265) [vsl. k r i ž ŭ].

Fig. 1263. Cîrji. Fig. 1264. Cîrja mitropolitului Veniamin (1803). Fig. 1265. Cîrje arhierească (1845).

CÎRJALIESC *adj.* De C î r j a l i u, privitor la Cîrjalii: **veți lua fie-care cîte o sută baltage cîrjaliești** (*tip.* **chirjaliesci**) **pe talpe** (NEGR.).

8000 **CÎRJALIU** *sm.* ① Tîlhar organizat în cete (**cîrjalii**) care, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pînă pe la începutul veacului trecut, băga spaima în oameni (în Turcia și în țările noastre) prin prădăciunile și omorurile ce făcea ¶ ② *Pr. ext.* Tîlhar crunt, sălbatec: **așteaptă, cîrjaliule, că eu îți sînt popa de-acu** (ALECS.) [☛P.IST.].

CÎRJANCĂ *sf.* = **PLĂTICĂ** [c î r j ă].

‡ **CÎRJOB** *adj.* Strîmb, întortochiat: **vezi strîmbe și ~e lucrurile norocului** (CANT.) [c î r j ă].

○**CÎRJOBAT**, **ÎNCÎRJOBAT** *adj.* Gîrbov, cu spatele încovoiat: **Spate tare cîrjobate, Buze mari. dăbălăzate** (IK.-BRS.); **Spate late, 'ncîrjobate** (MAR.) [c î r j ă; comp. **CÎRJOB**].

CÎRJOIAT *adj.* Încovoiat (ca o cîrjă): **cioc ~.**

CÎRLĂIOR *sm. dim.* **CÎRLAN.**

CÎRLAN 1. *sm.* ① Mielul de la vîrsta de un an împlinit pînă la doi ani, după care i se dă numele de „țărțiu" sau „interțiu": **Să ia sare La mioare Și bolovani La ~i** (ALECS.-P.) ¶ ② Cal de doi ani: **un ~, legat la ieslea grajdului, nincheză** (DLVR.); *iron.*: **să te duci unde a dus mutul iapa și Țiganul ~ul**, să te duci departe, să pleci, și să nu te mai întorci.

2. **CÎRLANĂ** (*pl.*-ane) *sf.* Mioară.

CÎRLĂNAR *sm.* Ciobanul care păzește, care duce la păscut c î r l a n i i dintr'o turmă: **fie-care dă grijă ~ului și la miorari să facă ochii 'n patru** (LUNG.).

CÎRLĂNAȘ *sm. dim.* **CÎRLAN: se făcuse un ~ sburdalnic de n'avea astîmpăr** (ISP.).

CÎRLEB *adj. Băn.* Cu coarnele frumos răsucite în spirală (*vorb.* de berbeci).

CÎRLIG (*pl.*-ige) *sn.* ① Fier sau lemn lungăreț, încovoiat la unul din capete cu care se apucă ceva sau de care se acață, se atîrnă ceva (▣ 1266, A, B); **~ de rufe**, unealtă cu care se prind rufele de frînghie, cînd se pun la uscat (▣ 1266, C); **a se face ~**, a se încovoia, a se strînge (de durere, de uscăciune, etc.), a se sgîrci: **se uscase de se făcuse ~ în chichiță** (ISP.) ¶ 2 Cața ciobanului: **~u-i de scutar Nu-i de aiun, nici de stejar** (ALECS.-P.) ¶ ③ Unealtă pe împletit (mănuși, ciorapi, etc.): **bătrîna înșira ochiurile pe ~e** (DLVR.) ¶ ④ Unealtă cu care argăsitorul curăță pielea (▣ 1266, D) ¶ ⑤ Bucată de lemn, lungă ca de 1 metru, ascuțită la vîrf, și prevăzută cu un cîrlig, cu care se trag afară paie dintr'o șiră (▣ 1266, F) ¶ ⑥ Unealtă cu care se încheie ghetele cu nasturi (▪ 1266, E) ¶ ⑦ Butaș de viță de vie; cîrcel de viță: **e sgîrcit ca un ~ de vie** (ALECS.) ¶ ⑥ Undiță (mare) ¶ ⑨ *pl.* Unealtă de pescuit alcătuită din mai multe undițe sau cîrlige legate de o sfoară.

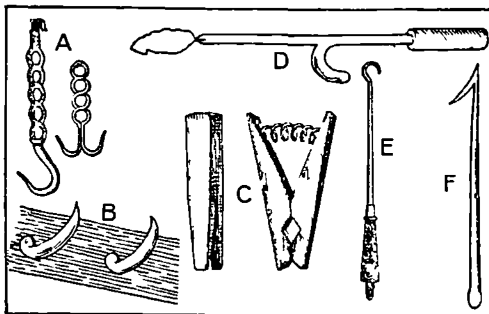

Fig. 1266. Cîrlige.
A. B. Cîrlige de atîrnat.—C. Cîrlig de rufe. - D. Cîrlig de tăbăcar.—E. Cîrlig de încheiat.—F. Cîrlig de tras paie.

CÎRLIGA ☛ **ÎNCÎRLIGA.**

CÎRLIGAT 1 *adj.* Încovoiat ca un c î r l i g. 2. *sm.* = **RĂCULEȚ.**

CÎRLIGĂȚICĂ *sf* (PAMF.) = **RĂCULEȚ** [c î r l i g a t].

CÎRLIGEL (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* **CÎRLIG** ¶ ② *pl. Băn.* Specie de dantelă (VIC.).

CÎRLIONȚ *sm.* ① Inel de păr, păr încîrligat ca un inel, buclă: **un ~ rebel din frunte, care nu vrea să stea cum trebue** (CAR.) ¶ ② Unealtă de pescuit, de forma halăului, cu care se pescuește mai mult în porturi, pe Dunăre de pe diguri, pontoane, bărci, etc.; se prind mai ales pești mărunți și e o unealtă de care se folosesc mai mult oamenii sărmani, ca să-și facă rost de puțină hrană (▪ 1267) [comp. **CÎRLIG**].

Fig. 1267. Cîrlionț.

CÎRLIONȚA, **ÎNCÎRLIONȚA** (-tez *vb. refl.* și *intr.* A se încreți ca un c î r l i o n ț: **părul, muiat în untdelemn, cîrlionțează pe grumajii soioși** (DLVR.); **de ce-l muia și-l trăgea, de-aia firul se 'ncîrlionța și mai tare** (CAR.).

CÎRLIONȚAT *adj.* ① *p.* **CÎRLIONȚA** ¶ ② Cu părul încrețit, buclat: **un copil ca de vre-o opt ani, bălaiu, ~** (DLVR.).

CÎRLOBAT *adj.* Răsucit, încovoiat în formă de cîrlig, încîrligat: **Tare-i strîmbă, ~ă Și sucită și'nvîrtită** (SPER.) [comp. **CÎRLEB** și **CÎRJOB**].

CÎRMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Aparat alcătuit mai ales dintr'o placă largă de lemn sau de fier așezată în partea dindărăt a unei luntri sau corăbii, și cu ajutorul căruia se îndreptează vasul în direcțiu-

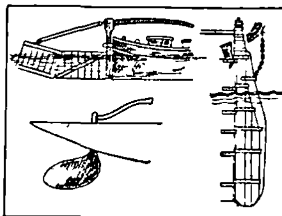

Fig. 1268. Cîrme.

nea voită (▪ 1268: patru oameni stau la roata de la ~ (VLAH.) ¶ ② Balon cu ~ ☛ BALON ① ¶ ③ Ⓕ Guvernare, oblăduire, conducere, administrație: un an și jumătate trecuse de cînd Mihnea ținea cîrma țării (ODOB.) ¶ ③ Nas [vsl. k r ŭ m a].

CÎRMACIU *sm.* ① Cel ce stă la cîrma unei corăbii și-i dă direcțiunea voită: corabia cu doi cîrmaci se îneacă (PANN) ¶ ② *Olten.* Berbec mare care merge în capul turmei [vsl. *k r ŭ m a č ŭ; comp. blg. k ŭ r m a č ŭ].

CÎRMEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a c î r m i ¶ ② Șovăire: văzînd că nu e loc de ~, că oastea i se înmoaie, dete dosul (ISP.).

CÎRMI (-mesc) 1. *vb. tr.* ① A îndrepta corabia, luntrea, etc. într'o anumită direcție: el cîrmi într'acolo... micul său vas (ODOB.) ¶ ② A abate pe altă cale, a schimba direcția, a îndrepta în altă parte: ~ carul din drum, ~ capul spre dreapta.

2. *vb. intr.* ① A se abate, a apuca alt drum, a coti: lăsăm șoseaua și cîrmim la stînga pe drumeacul pietros (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A se abate de la cele hotărîte, a tăgădui cele zise odată, a șovăi: ar fi voit s'o cîrmească împăratul spre a nu-i da fata de soție (ISP.); a nu avea încotro ~, a nu avea alt chip de scăpare [vsl. k r ŭ m i t i > srb. k r m i t i, etc.].

CÎRMIȘ 1. *sbst.* Loc unde se poate c î r m i (carul, etc.), loc de întors.

2. *adv.* Cîrmind, cotind, cînd la dreapta cînd la stînga: a merge ~.

CÎRMÎZ *sbst.* ① Văpsea roșie-închisă, stacojie, produsă de sămînța insectei numite coșenilă; carmin ¶ ② Plantă originară din America de Nord, ale cărei fructe, niște bobițe roșii sau negre, se întrebuințează la colorarea vinurilor: numită și „rume(n)ioară" (▪ 1269) [tc.].

Fig. 1269. Cîrmiz. (*Phytolacca decandra*)

CÎRMÎZIU *adj.* De coloarea c î r m î z u l u i, roșu-închis, stacojiu.

CÎRMOAJĂ (*pl.*-oji) *sf.* *Mold. Maram.* Coajă de pîine sau de mămăligă uscată: copiii ar mînca și ei aceste cîrmoji (SB.) [comp. vsl. k r ŭ m a].

CÎRMUI (-muesc) *vb. tr.* ① A ținea c î r m a (spre a da direcția) unei corăbii, unei plute, etc. ¶ ② Ⓕ (și OCÎRMUI) A conduce, a administra, a îngriji de trebile Statului sau de cele particulare, a oblădui, a guverna: începu a cîrmui împărăția cu înțelepciune și dreptate (ISP.).

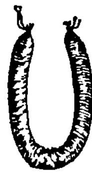
CÎRMUIRE, OCÎRMUIRE *sf.* ① Faptul de a c î r m u i: conducere, administrare, guvernare ¶ ② Guvern ¶ ③ ‡Administrație (a unui județ).

CÎRMUITOR, OCÎRMUITOR *sm.* ① Cel ce c î r m u e ș t e, conduce, administrează, guvernează ¶ ② Guvernator ¶ ③ ‡ Administrator (de județ).

CÎRN *adj.* ① Cu nasul turtit, cu nasul prea mic sau fără nas: ciocoiul și-o frînt nasul de-o rămas ~ (ALECS.) ¶ ② Cu nasul tăiat ¶ ③ Cu nasul strîmb, *de unde, pr. ext.*, despre alte lucruri strîmbe: lemn ~, cuțit ~, etc. [vsl. k r ŭ n ŭ].

CÎRNAE ☛ CÎRNĂU 2.

CÎRNAT, CÎRNAȚ *sm.* ✕ Maț de porc, de bou sau de alt animal, umplut cu carne tocată și cu aromate (▪ 1270; Ⓟ F: de cînd ploua cu cîrnați, din vremurile de demult, cînd era belșug mare [lat. *c a r n a c e u s].

Fig. 1270. Cîrnat.

CÎRNĂȚAR *sm.* Cel ce face sau vinde c î r n a ț i.

CÎRNĂȚĂRIE *sf.* ① Prăvălie, local unde se vînd c î r n a ț i și alte mezeluri preparate din carne fiartă sau afumată) ¶ ② *col.* Tot felul de cîrnați și de mezeluri din carne.

CÎRNĂU *adj.* ① Grîu ~, varietate de grîu cu bobul mare ▪ ☛ GRÎU¹ ¶ ② Oaie cîrnae, varietate de oi albe care se îngrașe foarte mult și a căror coadă se preface toată în său [c a r n e].

CÎRNELEAGĂ, CÎRNILEAGĂ (*pl.*-egi) *sf.* ① *Mold. Bucov.* Săptămîna cărnii, săptămîna mistreață, vîrstată, împestrițată sau de praguri: cîrnileaga cade a treia săptămînă înainte de lăsatul de brînză (VOR.) ¶ ② *pl.* *Munt.* și *Trans.* Cîșlegii de iarnă, carnavalul [lat. c a r n e m l i g a t].

CÎRNI (-nesc) *vb. tr.* și *intr.* ① *Mold. Trans.* A cîrmi, a abate pe altă cale, a coti: cîrnește căruța și o tîrâște cum poate pînă în poiană (CRG.) ¶ ② A face c î r n, a tăia nasul ¶ ③ *Olten.* A rupe vîrful lăstarilor de la vie ¶ ④ ~ din nas, a strîmba din nas, a face o mutră nemulțumită: soțul meu... cam cîrnea din nas (ALECS.), și *abs.*: părinții cam cîrnea dintru început (SB.).

CÎRNIC *adj. f.* ① Care se răznește, care se separă de celelalte din turmă și umblă tot pe de lături (*vorb.* de oi), răznatec: să ai grijă de batalu ăsta, că umblă cam ~ (LUNG.) ¶ ② *Trans.* Sucit, cu toane; dușmănos (PĂC.) [c î r n].

CÎRNILEAGĂ ☛ CÎRNELEAGĂ.

CÎRNIȘ = CÎRMIȘ.

CÎRNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Cotitură: Ⓕ: judecata mergea repede și oblu, fără cîrnituri (RET.) [c î r n i].

CÎRNOSI ☛ CĂRNOSI.

CÎRPĂ (*pl.*-pe) *sf.* ① Petic, bucată de pînză sau de stofă, veche, ruptă, treanță, sdreanță ¶ ② Bucată de pînză de șters vase, mobile, etc. (*Mold.* „otreapă") ¶ ③ *Olten. Mold. Tr.-Carp.* Basma ce poartă pe cap sătencele măritate ¶ ④ *Tr.-Carp.* Batistă, basma de buzunar: scoase o ~ din buzunariu, ca să-și șteargă fruntea asudată (CĂT.) ¶ ⑥ Scutec, pelincă [vsl. k r ŭ p a].

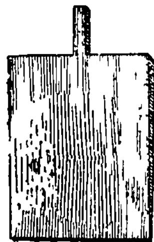
CÎRPĂCEALĂ, CÎRPOCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c î r p ă c i; rezultatul acestei acțiuni.

CÎRPĂCI, CIRPOCI (-cesc) *vb. tr.* ① A cîrpi prost, a pune petic peste petic la o haină sau încălțăminte veche ca să se dreagă: ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii (EMIN.); ia-ți haine slabe, vechi, cîrpocite, cum au ucenicii faurilor (RET.) ¶ ② Ⓕ A lucra prost, ca un c î r p a c i u.

CÎRPĂCITOR *adj. verb.* CÎRPĂCI. Care cîrpăcește: scrisă probabil de vre-un călugăr ~ de slove (CAR.).

CÎRPACIU *sm.* ① Cel ce cîrpește, ce pune petice la o încălțăminte veche ¶ ② Ⓕ Lucrător prost: Nu le dau nume de meșteri, ci le zic proști și cîrpaci (PANN) [blg. k ă r p a č ŭ].

CÎRPĂTOR *sm.* ① Scîndură, de formă dreptunghiulară sau rotundă, prevăzută cu o coadă sau mîner, pe care se răstoarnă mămăliga (— fund de mămăligă), se toacă carnea, în bucătărie (tocător), sau se frămîntă aluatul (▪ 1271): începe a aduce pe un ~ mămăliguță fierbinte de ieșeau aburi din ea (RET.) ¶ ② Lopată de lemn lată și rotundă sau dreptunghiulară cu care se aruncă pîinea în țest.

Fig. 1271. Cîrpător.

CÎRPEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c î r p i; rezultatul acestei acțiuni: cum îmi par de dulci nevoile și suferințele de pe atunci... cîrpelile de azi pe mîine (VLAH.).

CÎRPI (-pesc) 1. *vb. tr.* ① A drege, a coase ceea ce e descusut sau rupt; a pune un petec: tot trențele alea le cîrpește, le înnădește (BR.-VN.) ¶ ② Ⓕ A întocmi bine-rău: cîrpeau boierii cum puteau trebile țării (M.-COST.); viața în jurul căruia și-au cîrpit zi cu zi traiul (DLVR.) ¶ ③ Ⓕ F ~ o minciună, a născoci, a potrivi repede o minciună (spre a se desvinovăți, etc.): pe loc cîrpește o minciună care se potrivea ca nuca 'n părete (CRG.) ¶ ④ Ⓕ F A înșela, a trage pe sfoară ¶ ⑥ F F ~ pe cineva, a-i ~ o palmă a-i trage o palmă.

2. *vb. refl* F A se îmbăta: Căci ești beat... Te-ai cîrpit de tot (PS.-SCH.) [vsl. *k r ŭ p i t i > srb. k r p i t i].

CÎRPIT 1. *adj.* ① p. CÎRPI: haine ~e ¶¶ C NECÎRPIT ¶ ② Ⓕ: viață ~ cu ață (PANN), traiu plin de necazuri, viață amărîtă ¶ ③ F Ochi cîrpiți (de somn), somnoros, cu ochii împăienjeniți de somn: se sfiește să-i lasă 'nainte cu ochii cîrpiți de somn (VLAH.).

2. *sbst.* Faptul de a cîrpi.

CÎRPITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Cîrpeală ¶ ② Lu-

cru cîrpit, sdreanţă: **Aşteptau să vie niscai vechituri şi să ia parale după cîrpituri** (PANN).

○ **CÎRPOAIE** *sf. Olten.* (VÎRC.) = **CÎRPĂ** ③.

CÎRPOCI ☛ **CÎRPĂCI.**

CÎRPULIŢĂ (*pl.*-ţe), **CÎRPUŞOARĂ** (*pl.*-re) *sf. dim.* **CÎRPĂ.**

CÎRSÎIAC, **CÎRSIAC** *sm. Mold.* Paracliser, pălămar [e c l i s i a r c].

CÎRSNIC ☛ **CRÎSNIC.**

CÎRSTĂ (*pl.*-te) *sf. Olten.* Grămadă de (7, 9, 11 sau 13) snopi puşi unul peste altul cruciş: din patru cîrste se formează o claie [blg. k r ă s t u „cruce"].

○ **CÎRSTAC** *sn.* = **CRÎSTĂ** [blg. k r ă s t a k ŭ].

CÎRSTAŞ (*pl.*-aşe) *sn.* — **CRÎSNIC** [srb.]. k r s t a š].

CÎRSTAŢĂ (*pl.*-ate) *sf. Olten.* = **CÎRSTĂ** [blg. k r ă s t e c ă].

CÎRSTĂNEASĂ, **CÎRSTINEAS(C)Ă** *sf.* = **BARBA-BOIERULUI**[1], **VENINARIŢĂ.**

CÎRSTEIU, *Mold.* **CRISTEIU**, *Bucov.* **CÎRSTEL**, **CRÎSTEL**, *Băn. Trans.* **CÎRŞTEL**, **CRÎŞTEI**, **CRĂSTEU**, **CRISTEL**, **CRĂSTEŢ**, **CRISTEŢ** *sm.* ① Pasăre din ordinul picioroangelor, cu ciocul scurt, care trăeşte prin ierburile înalte unde-şi face cuibul *(Crex pratensis)* (▪ 1272): **cîrsteii şi greierii tăcuseră la ceasul acela de taină** (DLVR.); **numai un cristeiu n'avea somn într'o fîneaţă** (S.-ALD.) ¶ ② ~-**DE-BALTĂ**, pasăre bălţăreaţă, de mărimea unui sitar, cu ciocul mai lung decît capul, cu coada şi aripile scurte, care se hrăneşte cu insecte şi moluste *(Rallus aquaticus)* (▪ 1273) [vsl. k r a s t ě l ĭ].

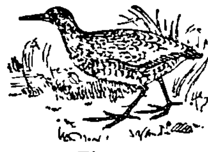

Fig. 1272. Cîrsteiu. Fig. 1273. Cîrsteiu-de-baltă.

CÎRSTINEAS(C)Ă ☛ **CÎRSTĂNEASĂ.**

CÎRSTNIC — **CRÎSNIC.**

CÎRSTOV *sbst.* Ziua-Crucii, Înălţarea Sfintei-Cruci, sărbătoare care cade în ziua de 14 Septembre, numită şi ~**ul** *sau* **Cristovul viilor.** pentru că din această zi se începe culesul viilor [vsl. k r ĭ s t o v ŭ d ĭ n ĭ].

† **CÎRŞCA** (**cîrşc**) — **SCRÎŞNI.**

○ **CÎRŞIE** *sf. Băn. Trans.* Stîncă, colţ de piatră [srb. k r š].

○ **CÎRŞMĂ...** = **CÎRCI(U)MĂ...**

○ **CÎRŞTEL** ☛ **CÎRSTEIU.**

○ **CÎRTAC** *sm. Băn.* = **SALCÎM.**

CÎRTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a c î r t i ¶ ② Rezultatul acestei acţiuni: **nu se ivi nici o** ~ **din partea nimănui** (ISP.)

CÎRTI (-**tesc**) 1. *vb. intr.* A-şi arăta nemulţumirea prin vorbe, prin şoapte, prin mormăeli; a face vorbă pentru un lucru de nimic: **soacra nu trebue să fie cu gura mare şi să tot cîrtească de toate cele** (CRG.).

2. *vb. tr.* A critica, a împunge cu vorba, a dojeni, a mustra: **au început să-l cam cîrtească pentru daunele ce i-au făcut** (SB.).

CÎRTITOR, -**TOARE** *adj. verb.* **CÎRTI** şi *sm. f.* Care cîrteşte: **unchiul lor... vecinic** ~ **şi răutăcios** (VLAH.).

CÎRTIŢĂ (*pl.*-ite) *sf.* Animal mamifer insectivor, cu ochi foarte mici ce abia se văd, care trăeşte sub pămînt, mai ales prin locurile cultivate, şi sapă nişte galerii aruncînd pămîntul deasupra sub formă de grămezi numite muşuroaie: e numit şi „sobol" *(Talpa europaea)* (▪ 1274) ¶ ② Un fel de noduri ce se fac sub piele, pe care le capătă acela care risipeşte multe muşuroaie de cîrtiţă ¶ ③ Boală a cailor, numită ştiinţific „fărcin" sau „morvă cutanată", caracterizată prin buboaie ulceroase mai ales la coapse sau prin umflături la extremităţile membrelor [vsl. *k r ŭ t i c a > srb. k r t i c a, blg. k r ă t i c a, etc.].

Fig. 1274. Cîrtiţă.

CÎRTOAGĂ *pl.*-ge *sf. Trans.* Petec de piele veche, rămăşiţă de opincă: **se apucă opoi să-şi lege de picior nişte cîrtoage de opincă** (PĂC.).

CÎRTOC *sn. Trans.* Gaura de sub vatra cuptorului [c î r t o g].

○ **CÎRTOG** (*pl.*-oage) *sn.* ① *Trans.* Culcuş făcut din fîn pentru cîine ② *Olten. Băn.* Cocina porcilor ¶ ③ *Băn.* Vizuină, culcuş de fiară sălbatică (LIUB.) [srb. k r t o g].

○ **CÎRŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. Bucov. Trans.* Petec, cîrpă (RV.-CRG.) (VIC.).

CÎRŢAR *sm. Trans.* Ied ori miel mai tînăr de şase luni, sugar.

○ **CÎRŢÎI** (-**ţîiu**) *vb. intr. Trans.* A scîrţîi: **cînd închise uriaşul uşa, bag seama cam cîrţîia** (RET.).

CÎŞ[1] *interj.* cu care se alungă păsările sau insectele sburătoare, hîş!: **cobori iute, că ţi-am adus papă... cîşşş!** (ALECS.)

○ **CÎŞ**[2] *adj. Mold.* Ciunt: **îi** ~**ă de un deget** (RV.-CRG.).

CÎŞIŢĂ (*pl.*-ite) *sf.* Musculiţa, a cărei larvă, un viermuşor, cu capul negru, de coloare albă-gălbuie, se găseşte în brînză; această larvă e numită şi „carete", „codaţ" sau „strepede" *(Piophila casei)* (▪ 1275).

Fig. 1275. Cîşiţă.

CÎŞÎI (-**şîiu**, -**şăesc**) *vb. tr.* A striga c î ş! a alunga păsările cu strigătul de cîş!: **mă cîşăeşti acu, ca pe lăstuni?** (ALECS.).

CÎŞLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① ‡ Loc pentru iernatul viţelor ¶ ② *Mold.* Locul de la cîmp unde se strînge laptele de la vaci şi unde se prepară brînza şi untul [tc. k y š l].

† **CÎŞLAR** *sm. Mold.* Cel ce prepară brînza la o c î ş l ă.

CÎŞLĂRIE *sf.* = **CÎŞLĂ** ②.

CÎŞLEGI *sf. pl.* Perioadă de timp în care nu se posteşte. Se deosebesc patru perioade de acestea peste an: 1° ~**le Crăciunului** *sau* ~**le de iarnă**, dulcele Crăciunului, timpul de la Crăciun pînă la Postul mare, carnaval; 2° ~**le Paştilor**, ţine 8 săptămîni, dela Duminica Paştilor pînă la Duminica tuturor Sfinţilor; 3° ~**le Sînpietrului**, de la 29 Iunie pînă la 1 August; 4° ~**le de toamnă**, de la 15 August pînă la 15 Noemvrie; şi *sg.* **CÎŞLEGIU**: **în toiul cîşlegiului** (CAR.) [lat. c a s e u m l ĭ g a t].

CÎŞLIG (*pl.*-iguri) *sn. Mold. Bucov.* = **CÎŞTIG.**

○ **CÎŞLIGA** *vb. tr. Mold. Bucov.* — **CÎŞTIGA**: **să cauţi de muncă, poate ai** ~ **măcar ceva-ceva** (FLOR.).

CÎŞTIG (*pl.*-iguri) *sn.* Bani cîştigaţi (prin muncă, la joc, etc.); folos, profit: **cît** ~ **aduce tovărăşia, se împarte la toţi tovarăşii** (LEG.-CAR.); Ⓟ: **mai bine cu un vrednic la pagubă decît cu un nevoiaş la** ~; **unde e** ~ **e şi pagubă; nu se alege** ~**ul din pagubă** [c î ş t i g a].

CÎŞTIGA (**cîştig**) 1. *vb. tr.* ① A dobîndi bani, a agonisi (prin muncă, prin negoţ sau alte mijloace) avere sau alte foloase: ~ **la loterie**, ~ **în cărţi**; Ⓟ: **negustorul fricos nici nu cîştigă, nici nu păgubeşte; uşor e de cîştigat, dar greu de păstrat** ¶ ② A birui, a învinge: ~ **o bătălie**, ~ **un proces** ¶ ③ A trage folos, a folosi: **văzu că de la plins nu cîştigă nimic** (ISP.); **cînd doi se ceartă al treilea cîştigă** ¶ ④ A căpăta (ceva neplăcut), a se alege cu: **ceea ce a cîştigat în munţii Telegii a fost un junghiu bun** (I.-GH.) ¶ ⑤ A dobîndi a căpăta: ~ **experienţă: la întoarcere, cîştigase afecţiunea regelui** (I.-GH.) ¶ ⑥ Ⓕ A trage în partea sa: **i-a cîştigat pe toţi prin purtarea sa** ¶ ⑦ † *Trans.* A cumpăra, a-şi procura: **cîştigă de un taler, mai făină, mai brînză, mai lapte acru** (RET.) ¶ ⑦ *Trans.* A griji, a îngriji; a deretica.

2. *vb. intr. Trans.* A îngriji, a purta de grijă: **or mai** ~ **ăşti fraţi de tine să nu piei de foame** (FR.-CDR.)

3. *vb. refl. Trans.* A se îngriji, a avea grijă, a purta de grijă [lat. c a s t i g a r e].

‡ **CÎŞTIGĂ**, **CĂŞTIGĂ** *sf.* Grijă [c î ş t i g a].

CÎŞTIGĂTOR, -**TOARE** *adj.* şi *sm. f.* Care c î ş t i g ă (la joc, la loterie, etc.).

CÎŞTIU (*pl.*-tiuri) *sn.* Rată, termen de plată pentru arenda unei moşii, sau pentru chiria unei

case: se duce în oraș, să plătească boierului ~l (CAR.) [refăcut din pl. *c î ș t i, sg. *c î s t < tc. k y s t].

CÎT 1. *adj.* și *pron. inter.* (*f.* cîtă; *pl. m.* cîți *f.* cîte, *gen.-dat; pl. m. f.* cîtor) ① Ce cantitate ? ce mărime? ce număr? ~ vin a bănț ? ~ ai stat acolo ? de ~e ori i-ai scris ? cîți an plecat ? ¶ ② Ce preț? ~ ai plătit cartea ? cu ~ o vinzi ? ¶ ③ ~e și (mai) ~e, ~e și mai multe, ~e (alea) toate, ce de multe altele de felul acesta, de tot felul: nu-ți mai spui ~e și mai ~e am pătimit (CAR.); l-am tămăduit de ~e alea toate (D-ZAMF.); îi spune... ~e și multe și o face pe femeie să se alunece cu mintea (CRG.).

2. *adj.* și *pron. rel.* ① Întrebuințat în corelațiune cu atît: ~e sate a umblat, atîtea meșteșuguri a 'nvățat (PANN); de ~e ori arăta cîte-o limbă, de atîtea ori cădea și cîte-o pernă de sub Țigan (ISP.) ☛ ATÎT ¶ ② În corelațiune cu tot: pe mine cîți cîini au lătrat, toți au turbat (PANN) ☛ TOT ¶ ③ Cu corelațiunea omisă: îl cunoșteau din ~e le spusesem (VLAH.); numai Dumnezeu știe ~e am îndurat (☛ LUNĂ).

3. *adv.* ① În corelațiune cu atît: ~ dai, atîta iei; ⓟ: ~ ți-e pătura, atît te 'ntinde (☛ ATÎT) ¶ ② Cu corelațiunea omisă: să nu dea Dumnezeu omului ~ poate răbda; creștea într'o lună ~ alții într'un an (EMIN.); ~ e lumea, niciodată; ~ ai bate în palme, ~ ai clipi din ochi, ~ ai scăpăra în amnar, într'o clipă; ~ păr în cap, foarte mulți: nici ~ negru subt unghie, nimic, de loc ¶ ③ ~ de *urmat de un adj. sau adv.*: nu-ți poți închipui ~ de mult am suferit; *prepoziția se poate pune și în urma verbului*: de-ai ști ~ am suferit de mult ¶ ④ *Urmat de prep.* de *sau de un comparativ, subînțelegîndu-se*, se poate: să-l faci ~ de mare, cît se poate de mare; să vie ~ de mulți, ~ de curînd; ~ mai bine, etc. ¶ ⑥ *Emfatic*, arată admirarea, uimirea, etc.: ~ e de frumoasă! ~ de mari și minunate sînt lucrurile tale, Doamne! ¶ ⑥ ~ pentru mine, ~ despre mine, în ce mă privește pe mine ¶ ⑦ În legătură cu o prepoziție: între ~, pe ~, după ~: pe ~ am aflat; pe ~ știu ¶ ⑧ Cu ~... cu atît... pe ~... pe atît... ☛ ATÎT ¶ ⑨ Îndată ce: ieșeau la uliță cînii cu grămada, ~simțeau pe-un trecător (I.-GH.); *Trans.* cu același înțeles ~ ce: muierea, ~ ce-l zări, îi eși 'nainte suduindu-l (RET.) ¶ ⑩ ‡ și ⓟ Încît ¶ ⑪ ‡ Numai ~, îndată ce; numai decît ¶ ⑫ Cîtuși de ~; *Trans.* ~de ~ puținel, prea puțin, cît de puțin: doar s'a încălzi cîtuși de ~ și n'a mai clănțăni atîta din măsele (CRG.); cu coaja-ți alungi batăr odată foamea ~ de ~ (RET.) ¶ ⑬ Nici ~, nici ca ~, de loc ¶ ⑭ ~ pe ce, ~p'aci ☛ ACI ¶ ⑮ ~colo, ~ de colo ☛ COLO; ~ COLEA ¶ ⑯ De-a'n-cîtelea, de colo pînă colo, fără astîmpăr; din răsputeri: umbla d'a'ncîtelea... să-și scape frații de la o așa grea pedeapsă (ISP.) ¶ ⑰ În compuneri: CÎTVA, DECÎT, ÎNCÎT, (☛ aceste cuvinte).

4. *sn.* *pl.*-turi) + Rezultatul unei împărțiri [lat. q u a n t u s, -a, -u m].

CÎTA *adv. Băn.* Puținel [c î t].

CÎTE *adv.* ① Arată o distribuțiune: au luat Noe în corabie de toate dobitoacele... de cele curate ~ șapte părechi, și de cele necurate ~ două părechi (LET.); și așa ~ unul ~ unul pînă-i tăie șase capete (ISP.); una ~ una *sau* ~ una una; doi ~ doi *sau* ~ doi doi; puțin ~ puțin; a luat fiecare ~ ceva ¶ ② Toți, toate: au plecat ~ trei *sau* cîteși trei; se auzia motanul mieunînd din ~ șepte capetele (EMIN.); cîteși trele zeițele cerură... să le facă judecată dreaptă (ISP.) [lat. c a t a, influențat de c î t e, *pl. f.* din c î t].

CÎTELEA *adj.* și *pron. inter.* (*m.* al ~, *f.* a cîtea). Întrebuințat spre a întreba ce număr de ordine, ce șir, ce rang ocupă cineva sau ceva: al ~ ești în clasă ? — pentru a cîtea oară te rog să nu mă întrerupi ? [c î t].

CÎTEODATĂ *adv.* Uneori, din cînd în cînd [c î t e + o d a t ă].

CÎTEȘI ☛ CÎTE ②.

CÎTINGAN *adv. Trans.* Încet(inel) [comp. CĂTINEL.]

CÎTUȘI *adv.* Întrebuințat numai în loc.: ~ de cît, ~ de puțin, de loc, cît de puțin: ce folos că citesc ori-ce carte... dacă nu știu a însemna măcar ~ de cît (CRG.); copiii se supuseră fără a cîrti ~ de puțin (ISP.) [c î t].

CÎTVA 1. *adj.* și *pron. nehot.* (*f.* cîtăva; *pl. m.* cîțiva, *f.* cîteva; *gen.-dat. pl. m. f.* cîtorva). Un număr mic, o cantitate sau o parte mică (dintr'un număr sau dintr'o cantitate mai mare): cîtva timp; cîțiva oameni; cîțiva bani; cîteva dintre ele.

2. *adv.* Puțin: deschise ochii mari, sperieți, îi ținu ~ pironiți asupra amicului său (VLAH.) [c î t + v a].

‡ **CÎTVAȘI** *adv.* — CÎTVA.

CÎȚ! *interj.* Strigăt cu care se alungă pisica: ~, mîță, de-aici! (PAMF.).

CÎȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ☙ = BIBILICĂ.

CÎȚÎI (-țîiu, -țîesc) *vb. tr.* A alunga pisica: coana Sălașa cîțîiește mîța dintr'o odaie într'alta (GRL.) [c î ț !].

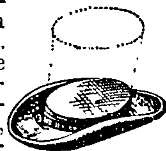
† **CÎZLAR**, CÎZLAR-AGĂ *sm.* Mai marele peste eunucii haremului: cîzlarul din harem (ALECS.-P.); cîzlar-aga, care este peste toată casa împărătească și pre fete mai mari (LET.) [tc.].

○ **CLĂBAȚ** *sbst. Băn. Trans.* ⛰ Căciulă: își luă ~ul din cap (CIAUȘ.) [vrus. *pl.* k l ŭ b u c i srb. k l o b u k, etc.].

CLĂBUC *sm.* ① Spumă făcută de apa amestecată cu săpun: și rufele le speli, că face ~ ca apa de gîrlă (DLVR.) ¶ ② Spumă pe care o face apa cînd se lovește de bolovani: apa se cufundă... și urlă făcînd ~i, bătîndu-se de stînci (VLAH.) ¶ ③ Spumă ce se face la colțurile gurii (la oameni și la vite: Scrîșnind din dinți sălbatic, făcînd ~i la gură (ALECS.) ¶ ④ *pl.* Ⓕ Rotocoale mici de fum: Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum (ALECS.) ¶ ⑤ ❀ MAMORNIC ¶ ⑥ *pl.* *Trans.* ✓ Rămășițele după vînturatul grîului, pleavă (FR.-CDR.) [srb. k l o b u k].

CLĂBUCI (-ucesc) *vb. intr.* ① A face c l ă b u c i, a spumega: Dar nici clocotul lor aprig, clăbucind, fierbînd în spume (ALECS.); ale cărui unde repezi vijiie clăbucite de pietre (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A forma rotocoale de fum: fumuri groase, negre, clăbucesc din coșurile fabricilor (VLAH.).

*__CLAC__ (*pl.*-acuri) *sn.* ⛰ Pălărie cilindrică care se poate turti și purta sub braț (▪ 1276) [fr. c l a q u e].

Fig. 1276. Clac.

CLACĂ[1] (*pl.*-ăci) *sf.* ① Zile de muncă gratuite ce era dator țăranul sau șerbul să facă pentru stăpînul pe moșia căruia ședea, pentru Domn sau pentru mănăstiri (*Mold.* „boieresc", *Trans.* „robotă": clăcașul, bez claca de 12 zile, să are stăpînului moșiei încă o zi primăvara sau toamna, să-i dea și un car de lemne la Crăciun (LEG.-CAR.) ¶ ② Muncă fără plată ce fac sătenii în zilele de sărbători mici proprietarului moșiei sau unuia de-ai lor, ca să-i vie în ajutor: într'una din zile... scoate vornicul din sat pe oameni la o ~ de dres drumul (CRG.); și sătenii... puseră mîna cu toții... să-i dea cîte vr'un ajutor, să-i facă cîte vr'o ~ (ISP.): Lucru de ~, muncă zadarnică, fără folos, lucru făcut fără tragere de inimă, rău făcut; vorbe (*sau* vorbă) de ~, vorbe fără rost, deșarte [srb. t l a k a].

*__CLACĂ__[2] *sf.* Oameni plătiți ca să aplaude într'un teatru [fr. c l a q u e].

CLĂCAȘ *sm.* ① ‡ Țăran așezat pe o moșie boierească, domnească sau mănăstirească care plătea proprietarului în muncă (— c l a c ă) chiria pămîntului pe care locuia și din care se hrănea: dator este clăcașul să lucreze stăpînului moșiei 12 zile pe an (LEG. CAR.) ¶ ② Țăran care lucrează la o clacă (în zile de sărbătoare): toți clăcașii sînt îmbrăcați în haine de sărbătoare (FR.-CDR.).

CLĂCĂȘESC *adj.* De c l ă c a ș (i): la noi e sat ~ (GR.-N.).

CLĂCĂȘIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf.* Femeie care lucrează la o clacă: clăcășițele începură a se căra pe acasă (S.-ALD.) [c l ă c a ș].

CLĂCUI (-uesc) *vb. intr.* ① A face c l a c ă, a munci de clacă: ei clăcuiau, adică plăteau proprietarului în muncă chiria pămîntului (I.-GH.) ¶ ② A lua parte la o clacă.

CLĂCUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* CLACĂ: după ce se mîntue clăcușoara asta (CRG.).

CLADĂ (*pl.*-de) *sf.* Grămadă, morman: Și-o ~, lîngă poartă, de Ienicieri zăcînd (ALECS.) [srb. k l a d a].

CLĂDARIE *sf.* ① Grămadă mare de lucruri așezate unele peste altele, morman: înaintea docurilor așteaptă clădării de scînduri coborîte din munți (IRG.) ¶ ② Grămadă, mulțime: să vezi clădăria de trandafiri cari se rumenesc (DLVR.) [c l a d ă].

CLĂDI (-ădesc) *vb. tr.* ① 🏛 A ridica, a zidi, a

construi o casă; Ⓕ: sărmana, ea-şi clădea visuri atît de frumoase! (VLAH.) ¶ ② A aşeza în grămezi, a ridica. a face grămezi, clăi, etc. (*vorb.* de lemne, de fîn, de grîu, etc.): Unii brazdele răstoarnă, în căpiţi alţii le-adună, Le clădesc apoi în stoguri, şi cu stuh le încunună (ALECS.) [vsl. k l a d ą].

CLĂDIRE *sf.* ① Faptul de a c l ă d i ¶ ② Casă ce se clădeşte sau ce s'a clădit; Ⓕ: clădiri de visuri nalte (ALECS.) ¶ ③ Clădărie: acum ştiu a da clădirii despicăturilor de lemne forme arhitectonice (I.-GH.).

○ **CLĂDIŞ** *sn. Olten.* (VÎRC.) Claie de fîn [c l a d ă].

CLĂI (-ăesc) *vb. tr.* A aşeza în c l ă i. a face clăi.

CLAIE (*pl.* clăi) *sf.* ① Grămadă mare de fîn de formă conică sau în formă de colibă, alcătuită din mai multe căpiţe (▣ 1277) ¶ ② Grămadă mare de grîu secerat alcătuită dintr'un număr de 15-25 de snopi, la clăile conice, sau de 26-36 de snopi, la cele în formă de colibă; o „jumătate de ~" sau „picior" se numeşte o grămadă de 13-17 snopi de grîu aşezaţi în formă de cruce; din clăi se alcătuesc apoi stoguri, şire sau girezi: o parte din bucate erau secerate, legate în snopi şi movilite în clăi (DLVR.); Ⓕ: făcuse şi o jumătate de ~ de copii (SB.) ¶ ③ Ⓕ Grămadă, droaie: urmăriţi de o ~ de băieţi şi fete ce se ţin grapă de noi (ALECS.) ¶ ④ *loc. adv.* F: ~ peste grămadă, îngrămădiţi unul peste altul: vedem în prund cîţiva oameni ~ peste grămadă (CRG.); Ⓕ: şi laudele curgeau ~ peste grămadă (DLVR.) [sl. k l a d n j a].

Fig. 1277. Claie.

CLĂIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* *dim.* CLAIE.

***CLAMIDĂ** = HLAMIDĂ.

○ **CLAMPĂ** (*pl.*-pe) *sf. Mold.* ① Clanţa uşii: se aţine cu mîna pe clampa uşii de la sală (GRL.) ¶ ② Limba de fier care cade pe clempuş, în încuietoarea primitivă a unei uşi (▣ 1278) [germ.].

Fig. 1278. C. Clampă.

○ **CLĂMPĂNI** (-ănesc), **CLĂMPĂI** (-ăesc) 1. *vb. tr.* ① *Mold. Bucov.* A închide trîntind cu putere: cînd clămpăneam ceaslovul, cîte zece douăzeci de suflete prăpădeam deodată (CRG.) ¶ ② Ⓕ A scoate sunete discordante: bătrîn şi hămesit cum era, de-abia clămpănea vre-o trei note (D.-ZAMF.).

2. *vb. intr.* ① A face sgomot cu c l a m p a; a face sgomot bătînd într'un fier: s'auzea bătrînul Stan clămpănind într'o coasă stricată (GRIG.) ¶ ② A clănţăni (*vorb.* de dinţi) ¶ ③ Ⓕ: ~ din gură, a-i toca gura, a flecări: de geaba mai clămpănesc eu din gură (CRG.) ¶ ④ Despre glasul berzei: barza clămpăneşte (HASD.) ¶ ⑤ A face sgomot cu talpa sau cu tocurile încălţămintei: plecă spre uşă, clămpănind din papuci (GN.); papucii de lemn se tîrie şi clămpăesc la fie-care pas (EMIN.).

CLĂMPĂNIT *sbst. Mold. Bucov.* Faptul de a c l ă m p ă n i; rezultatul acestei acţiuni: auzeai ciocăneală şi ~ de fierari (GRIG.).

***CLAN** (*pl.*-anuri) *sn.* ① Trib sau familie (în Scoţia şi Irlanda) cu un şef ereditar ¶ ② Coterie [fr.].

***CLANARET** (*pl.* ete) *sn.* Ⓟ = CLARINETĂ: se opresc într'o clipă lăutarii... şi clanaretele (CAR.).

CLĂNCĂI (-ăesc) *vb. intr.* A zîngăni [onom.].

CLĂNCĂIT *sbst.* Faptul de a c l ă n c ă i; zîngănit.

CLANCĂT (*pl.*-te) *sn.* Bălăngănit, sunet de clopoţei: clancăte de clopoţei (ODOB.) [c l ă n c ă i].

***CLANDESTIN** *adj.* Secret şi împotriva legilor: adunare ~ă; în mod ~, pe subt ascuns, pe furiş [fr.].

○ **CLĂNET** (*pl.*-ete) *sn. Băn. Trans.* (LIUB.) (DENS.) = CLARINET.

CLANGA! CLANGA! *interj.* care imită sunetul clopoţeilor [onom.].

CLĂNGĂI... = CLĂNCĂI...

CLANŢ¹ *sbst. iron.* Gură, plisc, clonţ: te poftesc să-ţi mai ţii ~ul (ALECS.) [rut. k l a n c i ‚colţi de lup"].

CLANŢ!² *interj.* Imită sgomotul produs de închiderea fălcilor: şi cum deschidea gura, gura clanţ! falcă pe falcă (DLVR.).

CLANŢĂ, *Olten. Băn.* CLEANŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Fierul sau limba de fier de la broasca uşii pe care se apasă pentru a putea deschide uşa (▪ 1279): trăgînd uşa chiliei, o închise cu clanţa (ODOB.) ¶ ② Ⓕ F *iron.* Gură: e el cam rău de ~, da 'ncolo e băiat bun (S.-ALD.). [ung. k a l a n t y ú.].

Fig. 1279. Clanţă.

CLANŢA! CLANŢA! *interj.* Imită sgomotul unuia căruia nu-i mai tace gura: toată ziua clanţa! clanţa! din gură (PANN) [comp. CLANŢĂ ②].

CLĂNŢĂ(N)I (-ănesc, -ăesc), *pers. a 3-a:* -ă(n)eşte, -ăne,-ăe)

1. *vb. tr.* A face sgomot bătînd într'un fier: puneam mîna pe puşcă şi-i clănţăneam oţelele (GN.).

2. *vb. intr.* ① A face sgomot cu clanţa uşii: Nanina... clănţăni şi strigă mai tare: deschideţi! (D.-ZAMF.) ¶ ② A face sgomot cu un obiect de fier sau bătînd într'un fier: se împrejură cu ea casa clănţănind din cleşte (MAR.) ¶ ③ A ciocni dinţii unii de alţii, din amîndouă fălcile (de frig, de frică, etc.): nu vorbea, ci bîlbîia, de tare ce-i clănţăneau măselele în gură (GN.); simţea părul sburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţăind (NEGR.); Ⓕ: gîtul şipului începu să clănţănească tare pe buzele paharului (CAR.) ¶ ④ Ⓕ A-i toca gura, a nu mai tăcea din gură, a flecări [comp. rut. k l a n c a t i].

CLĂNŢĂ(N)IT *sbst.*, CLĂNŢĂ(N)ITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a c l ă n ţ ă(n i; rezultatul acestei acţiuni: îi simţeam clănţănitul gurii (DLVR.).

***CLĂNŢĂLĂRIE** *sf.* Ⓟ = CANCELARIE: sfătuitorii... şed în Bucureşti şi au clănţălăria lor fie-care (JIP.).

CLĂNŢĂU *sm.* F Acela căruia nu-i mai tace gura flecărind într'una, flecar: le-a amuţit gura... tuturor clănţăilor (JIP.) [c l a n ţ].

CLAP! *interj* = CLAPC: dacă roadem de slănină, ~! cade cărămida şi ne ucide (CRG.).

CLAPĂ (*pl.*-pe) *sf.* ① Căpăcel de metal care, ridicîndu-se sau lăsîndu-se în jos, deschide sau astupă găurile unui instrument de suflat (flaut, clarinet, etc. (▪ 1280) ¶ ② Căpăcel care se ridică la o pompă sau tulumbă spre a lăsa să curgă apa, şi care se închide spre a opri apa de a se întoarce la locul de unde a ieşit (▣ 1281) ¶ ③ Capac de coşciug, pleoapă ¶ ④ Capac de doniţă ¶ ⑤ Fie-care din dinţii de fier la cilindrul unei maşini tipografice, care apucă coalele ¶ ⑥ Bucată de ţesătură (pînză, postav, etc.) care acopere deschizătura glugii, buzunarului, etc. ¶ ⑦ Fie-care din bucăţelele de abanos, de fildeş, etc. care se ating cu degetele, cînd vrea cineva să cînte la pian, la orgă, etc., tastă (▣ 1282): degetele ei moi, delicate, albe ca şi clapele pe care lunecau (VLAH.) ¶ ⑧ Cursă, clapcă Ⓟ: a trage clapa, a înşela [comp. germ. K l a p p e].

Fig. 1280. C. Clape.

Fig. 1281. Clapă de pompă.

Fig. 1282. Clape.

CLĂPĂ(N)I (-ăesc, -ănesc *vb. intr.* A ţipa ca berzele (HASD.).

○ **CLĂPĂUG**, CĂPLĂUG *adj. Mold.* Cu urechile atîrnînd, lăsate în jos (despre oameni şi animale: avea nişte urechi clăpăuge (CRG) [rut. k l a p o u h y I].

CLAPC! *interj.* Imită sgomotul unui capac

care se trîntește, sau unui lucru care cade cu putere astupînd o deschizătură: **dete piatra la loc și clapo! acoperi văgăuna din nou** (ISP.).

CLAPCĂ *sf.* Cursă, căpcană: **ea nu dete în clapca în care o împingea spurcatul** (ISP.) [bg. srb. k l o p k a + c l a p ă].

○ **CLAPIE** *sf. Olten. Ban.* Droaie, mulțime: **are o ~ de copii.**

CLAPON *sm.* Cocoș castrat spre a se putea îngrășa mai mult: **cu cîrduri întregi de gîște, de curci și de ~i** (D.-ZAMF.) [pol. k a p ł o n].

CLAPONAȘ *sm. dim.* CLAPON.

CLAPONI (-nesc) *vb. tr.* A castra un cocoș [c l a p o n].

CLAPUȘNIC = CRĂPUȘNIC.

***CLAR** 1. *adj.* ① Luminos, bine luminat ¶ ② Curat, limpede: **~ ca cristalul** ¶ ③ Deslușit, curat (*vorb.* de sunet): **o voce clară** ¶ ④ Lămurit, deslușit, ușor de priceput: **o definițiune ~ă** ¶ ⑤ Care pricepe cu ușurință: **un spirit ~** ¶¶ © NECLAR.

2. *adv.* Limpede, curat, lămurit, deslușit [lat.].

***CLARANET** (*pl.*-ete) *sn.* ℗ ♩ = CLARINETĂ: **lăutari... și ~e cu toba mare... și sbierete și chiote** (CAR.).

***CLARIFICA** (-fic) *vb. tr.* A limpezi, a lămuri [lat.].

***CLARIFICAȚIUNE**, ***CLARIFICAȚIE** *sf.* Limpezire, lămurire [lat.].

***CLARINETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ♩ Instrument de muzică, un fel de fluier cu clape (▣ 1283): **muzica pornește c'o izbucnire de țimbale și de clarinete** (VLAH.) [fr.].

***CLARINETIST** *sm.* ♩ Cel ce cîntă din clarinetă: **se'ntorcea Toiba cu feciorul său ~ul** (GRIG.) [fr.].

***CLARITATE** *sf.* ① Lumină ¶ ② Limpezime ¶ ③ Transparență ¶¶ © NECLARITATE [lat.].

Fig. 1283. Clarinetă.

***CLAR-OBSCUR** ① Chip special de a distribui lumina și umbrele într'un tablou ¶ ② Amestec de lumină și de umbră: **dunga dealului...se îneca încetul cu încetul în clarul-obscur al amurgului** (D.-ZAMF.) [fr. c l a i r - o b s c u r].

***CLAS** *sbst. Mold.* Clasă (*vorb.* de școală).

***CLASA** (-sez) *vb. tr.* ① A împărți în clase ¶ ② A așeza după clase, într'o anumită ordine, a rîndui.

***CLASĂ** (*pl.*-se) *sf* ① Rang social, treaptă: **clasa de jos; clasele care au fost oprimate sînt totdeauna dispuse a se crede apăsate** (I.-GH.) ¶ ② Mare diviziune în istoria naturală alcătuită din mai multe ordine: **clasa mamiferelor, clasa păsărilor** ¶ ③ Ordin, rang, grad stabilit după valoare, după merit: **inspector de clasa a doua** ¶ ④ Subîmpărțire a elevilor unei școli: **un elev din clasa a treia** ¶ ⑤ Sala în care învață fie-care subîmpărțire de școlari (▪ 1284): **a intra în ~** ¶ ⑥ ⚔ Contingent ¶ ⑦ Numărul de tangente ce se pot duce dintr'un punct oare-care la o curbă [fr. c l a s s e].

Fig. 1284. Clasă.

***CLASAMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Faptul de a clasa; clasare ¶ ② Starea lucrului clasat [fr.].

***CLASIC** 1. *adj.* ① Destinat a fi întrebuințat în școală ¶ ② Care se distinge prin calități deosebite și poate servi ca model: **autor ~; operă ~ă; Anglia e țara clasică a libertății** ¶ ③ **Limbi clasice**, limbile greacă și latină ¶ ④ Care ține de antichitatea greacă sau romană ¶ ⑤ Conform cu regulele de compoziție literară stabilite de scriitorii antici sau de autorii veacului al XVII-lea, în opoziție cu **romantic**.

2. *sm.* Un autor clasic [fr. c l a s s i q u e].

***CLASICISM** *sbst.* Sistemul partizanilor exclusivi ai literaturilor greacă și romană sau ai literaturii franceze din veacul al XVII-lea, în opoziție cu **romantismul** [fr.].

***CLASICITATE** *sf.* = CLASICISM [germ.].

***CLASIFICA** (-fic) *vb. tr.* A face o clasificațiune [fr.].

***CLASIFICATOR** *adj.* și *sm.* Care clasifică, care face clasificațiuni [fr.].

***CLASIFICAȚIUNE**, ***CLASIFICAȚIE** *sf.* ① Faptul de a clasa, clasare ¶ ② Împărțire, așezare în clase deosebite [fr.].

CLĂTĂRI (-ăresc) *vb. tr.* A c l ă t i (de mai multe ori): **oiu ~ plosca bine și-oiu umplea-o cu apă proaspătă** (CRG.).

CLĂTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① ‡ A urni, a clinti, a mișca din loc ¶ ② A sdruncina, a zgudui ¶ ③ *Trans.* A scutura, a mișca ușor: **Munții vîrful își clătesc** (ALECS.) ¶ ⑤ A curăți spălînd cu apă și frecînd (*vorb.* de vase); **a-și ~ gura**, a o spăla cu înghițituri de apă: **să clătești gura de trei ori pe zi cu vitriol clocotit** (ALECS.) ¶ ④ A spăla rufele de săpun, a le limpezi în cea din urmă apă.

2. *vb. intr. Trans.* A scutura, a clătina, a mișca ușor: **bătrîna a ieșit clătinînd din cap** (NEGR.); **Hm! tu tot clătești din coadă** (RET.).

3. *vb. refl.* ① A se urni, a se clinti, a se mișca din loc: **un fir de păr nu se va ~ din capul Înălțimii Tale** NEGR.) ¶ ② A se mișca ușor, a se clătina: **mi se clătește o măsea** ¶ ③ A se sgudui, a se sdruncina, a se cutremura: **încăperea se ~ din temelie** (DLVR.) [vsl. k l a t i t i].

CLĂTINA (clatin), **CLETINA** (-in), **CLETENA** (-en) 1. *vb. tr.* ① A mișca într'o parte și într'alta, a legăna: **vîntul clatină lin ramurile bătrînilor arbori** (GRIG.) ¶ ② A mișca ușor.

2. *vb. intr.* și *refl.* ① A se mișca într'o parte și într'alta: **mi se clatină o măsea; săgeata... se pierde în desișul ierbii care se clatină din vîrf** (CAR.) ¶ ② A (se) mișca ușor: **te văd zîmbind și clătinând din cap** (I.-GH.) ¶ ③ A se sgudui, a se cutremura: **pămîntul prinde să se clatine... parcă s'ar fi răsturnat stîncile... de la obîrșiile Trotușului** (GN.) ¶ ④ A se urni, a se clinti, a se mișca din loc: **nici un fir de păr să nu se clatine de pe capul locuitorilor** (ISP.) ¶ ⑤ A sta rău în afaceri, a fi pe cale să dea faliment: **a aflat negustorimea că se clatină rău Kir Ianulea** (CAR.) [c l ă t i].

CLĂTINĂTURĂ, **CLETINĂTURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a (se) c l ă t i n a: rezultatul acestei acțiuni: **deodată se simte în sală o cletinătură puternică** (CAR.).

CLĂTIT 1. *adj. p.* CLĂTI.

2 *sbst.* Faptul de a clăti.

CLĂTITĂ (*pl.*-te) *sf.* ✕ Un fel de prăjitură făcută dintr'o foaie de aluat (de făină, lapte, zahăr și ouă) prăjită în untură și umplută cu dulceață, magiun, etc. [c l ă t i].

CLĂȚĂU (*pl.*-țae) *sn.* O parte de oi dintr'un ciopor: **(hoții) rup cîte-un ~ întreg (de oi), trec granița și ia-i de unde nu-s** (LUNG.).

***CLAUSTRAL** *adj.* De mănăstire, mănăstiresc: **viață ~ă** [fr.].

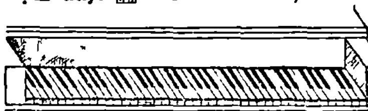

Fig. 1285. Claviatură.

***CLAUZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* Condiție particulară introdusă într'un contract, într'un tratat, etc.: **n'o fi cunoscut însemnătatea clauzelor acelui tratat** (I.-GH.) [fr. c l a u s e].

***CLAVIATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ♩ Șirul de clape la un pian sau la o orgă (▣ 1285) [germ.].

***CLAVICULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Fie-care din cele două oase lungi îndoite în formă de S, care leagă umerii de partea superioară a pieptului (▣ 1286) [fr.].

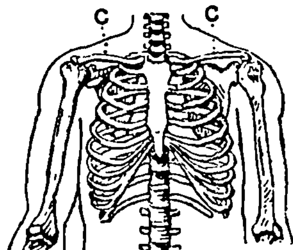

Fig. 1286. C. C. Clavicule.

***CLAVIR** (*pl.*-ire, -iruri) *sn.* ♩ Pian(o): auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui ~ (EMIN.) [germ. K l a v i e r].

***CLAVIRAȘ** (*pl.*-așe *sn.* ♩ *dim.* CLAVIR: uneori cerea să-i aducă ~ul lîngă pat (BR.-VN.).

***CLAXON** (*pl.*-oane) *sn.* Trompă automată la automobile [fr.].

○ **CLEAMPĂ** (*pl.* clempe) *sf. Mold.* = CLAMPĂ: Inima din loc îmi sare Cînd aud că sună cleampa (EMIN.).

CLEAN *sm* Pește de apă dulce, cu solzi mari, strălucitori, cu capul lat și gros; trăește în rîurile de la munte (*Squalius cephalus. S. leuciscus*) (▣ 1287): după cina gustoasă cu scobai și cu cleni pescuiți în Siret (SAD.) [sl. k l ě n ŭ].

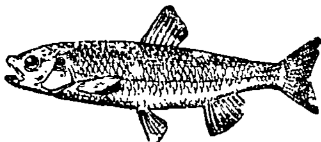

Fig. 1287. Clean.

○**CLEANCĂ** (*pl.* clenci), CLEANGĂ (*pl.* clengi) *sf.* = CREANGĂ.

○ **CLEANȚ** (*pl.*-țuri) *sn. Băn.* Stîncă: să se ducă la ~ul numit „Piatra Craiului" (CIAUȘ.) [srb. k l a n e c].

○ **CLEANȚĂ** = CLANȚĂ.

○ **CLEFĂI** (-ăesc) *vb. intr. Mold.* ① A mesteca mereu din gură, mîncînd, din lipsa dinților ori a măselelor, a molfăi ¶ ② A plescăi din gură, mîncînd cu lăcomie: înfulica bucături mari, și clefăia repede c'o lăcomie de bestie (VLAH.) [onom.].

○ **CLEFĂIT** *sbst.* Faptul de a c l e f ă i.

CLEFETI (-tesc) *vb. intr.* ① A c l e f ă i: să se întoarcă la biserică clefetind din gură (ISP.) ¶ ② Ⓕ A mesteca vorba: și clefetind buimăcit de cîteva ori, izbuti să spuie... (DLVR.).

CLEFT (scris și CLEVT) *sm.* ① Haiduc (la Grecii moderni): după masă, căpitanul puse pe fiica sa să cînte cîntece grecești de clevți (BOL.) ¶ ② Nume dat locuitorilor din Olimp și Pind care se coborau adesea din munți și năvăleau în satele și orașele învecinate făcînd prădăciuni [ngr.].

CLEI — ÎNCLEI.

CLEIOS *adj.* Lipicios (ca c l e i u l), vîscos: picioarele cailor pocneau de cîte ori ieșiau din noroiul gros, ~ și adînc (I.-GH.).

CLEIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ♣ = TULICHINĂ.

CLEIU[1] (*pl.*-iuri) 1. *sn.* ① Materie vîscoasă care se extrage din pește (*în spec.* din morun) și cu care se lipește mai ales lemnul; acest ~ de morun e mai adesea înlocuit, la lucrările de tîmplărie printr'o substanță extrasă din resturi de piei, din coarne, oase și alte organe de animale ¶ ② ♣ Substanță vîscoasă ce curge din coaja unora din copaci ca bradul, etc. ¶ ③ Vîsc cu care se prind păsărelele ¶ ④ Ceara din urechi ¶ ⑤ ⊕ Mandat de arestare ¶ ⑥ ~l-laptelui, niște umflături (buboaie) la încheieturile picioarelor, ce se ivesc la mînjii cei mici și-i fac să șchioapete.

2. *adv.* *F* Nimic, de loc: sare el de jos. Îl ascult— cleiu! (CRG.) [vsl. k l ě j].

○**CLEIU**[2] *sbst. Băn.* ♣ = LUTERNĂ [germ. K l e e].

CLEMENT *adj.* Îndurător, milostiv [lat.].

***CLEMENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Îndurare, milostivire [fr.].

CLEMPĂNI ☞ CLĂMPĂNI.

CLEMPUȘ (*pl.*-ușuri *sn.* ① *Mold.* Bucată de fier, cîrligul imobil de la încuietoarea ușii pe care cade clampa (▣ 1288): trase drugul cel gros, desfăcu ~urile de fier și oamenii intrară (SAD.) ¶ ② *Trans.* Mic pociumb de care se leagă priponul (FR.-CDR.) [c l e a m p ă].

Fig. 1288. Clempuș.

CLENCIU, ‡ CLINCIU (*pl.*-ciuri) *sn.* ① Bold, spin ¶ ② *Mold.* (PAMF.) Boldul cataramei (▪ 1289) ¶ ③ Ciocul, măseaua, umărul leucei ¶ ④ Ⓕ Tertip, circioc: am amînat pentru un clenciu de procedură procesul unuia (BR.-VN.) ¶ ⑤ Pricină, ceartă: cu maica Evlampia... am avut și eu odată o leacă de clenciu (CRG.) [bg. k l e n č e, k l i n č e].

CLENCIUROS, ‡ CLINCIUROS *adj.* ① Cu c l e n c i u r i, spinos, țepos ¶ ② Noduros: dacă parul e clenciuros (cu noduri), strîmb și urît, urît îi va fi și bărbatul (MAR.).

○ **CLENGUROS** *adj. Trans.* Cu crengi multe, rămuros: Tu ești, brade, ~ Și la trup ești noduros (IK.-BRS.).

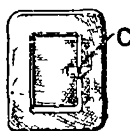

Fig. 1289. C. Clenciu.

○ **CLENGUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans. dim.* CLEANGĂ: Clenguța mohorului Arde 'n para focului (IK.-BRS.).

○ **CLENȚAICĂ** *sf. Băn.* ① C l a n ț a de la ușă ¶ ② Ⓕ *F* Om rău de gură.

○ **CLENȚĂNI**, CLENȚENI = CLĂNȚĂNI.

○ **CLEOAMBĂ** = CLOAMBĂ.

○ **CLEP** *adj. Trans.* Bleg, cu urechile lăsate în jos, clăpăug (*vorb.* de porci) (CONT.).

CLEPCĂNI (-ănesc) *vb. intr. Mold.* A țipa (*vorb.* de unele păsări).

○ **CLEPCĂNIT** *sbst. Mold.* Faptul de a c l e p c ă n i; rezultatul acestei acțiuni: se aude... cîte-un ~ ca de pitpălac (PAMF.).

○ **CLEPEZĂU** *sbst. Trans.* (PĂC.) Mîncare ciobănească pregătită din făină de cucuruz, unt, caș și zăr.

***CLEPSIDRĂ** (*pl.*-re) *sf.*, ***CLEPSIDRU** (*pl.*-dre) *sn.* Ceasornic de apă întrebuințat de cei vechi (☞ ▪ 1214): acest clepsidru ține două oare (NEGR.) [fr.].

***CLEPTOMAN** *adj.* și *sm.* Cel atins de cleptomanie [fr.].

***CLEPTOMANIE** *sf.* Boală sau nebunie care împinge pe om să fure cu ori-ce preț [fr.].

***CLER** *sbst.* Preoțime, toate persoanele bisericei: preoți, arhierei, episcopi, călugări, etc. [germ. K l e r u s].

***CLERIC** *sm.* Persoană care face parte din cler, om al bisericii: Încet, adînc răsună cîntările de ~i (EMIN.) [germ. K l e r i k e r].

***CLERICAL** 1. *adj.* Ce ține de cler, privitor la cler; ce ține cu clerul, favorabil clerului.

2. *sm.* Partizan al dominațiunii politice a clerului [fr.].

***CLERICALISM** *sbst.* Tendința clerului sau a partizanilor lui de a avea dominațiunea sau supremația politică [fr.].

○ **CLEȘNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (CONV.) (VIC.) Clampă [c l e ș t e + suf. -n i ț ă].

***CLEȘTAR**[1] *sbst.* Ⓟ C r i s t a l: gîlgîitul vinului turnat în marile pahare de ~ (DLVR.).

CLEȘTAR[2] (*pl.*-are) *sn.* O unealtă a dogarului, numită și c l e ș t e (▪ 1290).

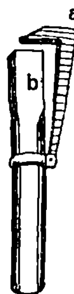

Fig. 1290. Cleștar: *a*) limbă, cîrlig; —*b*) coadă, mîner, gaiță, gheran, trăgător.

CLEȘTE *sn.* ① Unealtă (de fier de care se servește fierarul spre a ținea strîns fierul pe care-l lucrează, cu care se scot cuie, etc. (▣ 1291); Ⓕ: a scoate cuiva vorba cu ~le, a izbuti cu mare greutate

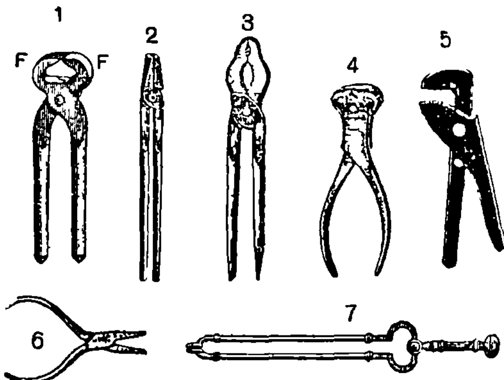
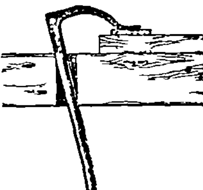

Fig. 1291. Clești: 1. Clește de tîmplar, de dulgher (F. F. fălci). —2. 5. Cl. de fierar, de lăcătuș.—3. Cl. de mecanic. 4. Cl. de cizmar.—6. Cl. pentru sîrmă.—7. Cl. de sobă.

să scoață cîteva vorbe răspicate din gura cuiva ¶ ② Unealtă de fier cu care se sgîndărește focul din sobă și cu care se scot tăciunii aprinși (▪ 1291) ¶ ③ Piedica de oprit frîna, lanțul sau frînghia, de strîns roata de la moara de apă; *de aci*, Ⓕ: a strînge pe cineva în ~, a-l aduce la strîmtoare, a-i pune sula 'n coaste ¶ ④ Unealtă de lemn a tîmplarului, numită și „teasc", „șurub" sau „crivală" ¶ ⑤ Cîrligul de la scaunul sau calul tîmplarului (▣ 1292) ¶ ⑥ Vîrtejul sau șurupul de la tejgheaua tîmplarului ¶ ⑦ O unealtă a dogarului = CLEȘTAR² ¶ ⑧ *pl.* Incisivii de lapte ai calului, cari cresc în primele 6-8 zile, și cari sînt înlocuiți la vîrsta de 2-2½ ani [vsl. k l ê š t e].

Fig. 1292. Cleşte.

CLEȘTET *sbst.* Încleștare: se string, se prind ca ură în ~ infernal (ALECS.) [cuvînt creat de (ALECS.)].

CLEȘTIȘOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* CLEȘTE.

CLEȘTIȚĂ. CLEȘTUȚĂ *sf. pl. dim.* CLEȘTE Unealtă a tipografilor cu care se scot literele căzute între rînduri (▪ 1293).

Fig. 1293. Cleştuţă.

○ **CLET** *sbst. Băn.* Cămară (pentru provizii) [srb.].

CLETĂNĂ, CLETENĂ, CLETINĂ ☞ CLĂTINĂ.

○ **CLETI** = CLĂTI.

CLEVEȚĂ (*pl.*-te) *sf.* Calomnie, bîrfeală: să se ferească de bîrfeli și clevete, ca să nu fie uriță... de ceilalți (ISP.) [vsl].

CLEVEȚI (-tesc) *vb. tr.* A calomnia, a defăima, a vorbi de rău: au început iarăși Țiganul să clevetească pe băiat înaintea împăratului (SB.) [c l e v e t ă].

CLEVETIRE *sf.* Faptul de a c l e v e t i, calomnie, bîrfeală, clevetă: invidioșii, cu toate clevetirile lor, n'au putut nimic în contră-i (CAR.).

CLEVETITOR 1. *adj. verb.* CLEVETI.
2. *sm.* Cel ce clevetește: îi slujî de scut apărător împotriva ~ilor originii sale (NEGR.).

‡ **CLEVETITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a c l e v e t i; defăimare, vorbire de rău, calomnie, bîrfeală: crierii noștri... de ciocanele clevetiturilor voastre neloviți și neciocăniți (CANT.).

‡ **CLEVEȚNIC** *adj.* și *sm.* Care clevetește, defăimător, bîrfitor [vsl.].

CLIC¹ (*pl.*-icuri) *sn.* Rîs (et), chicot [vsl.].

CLIC² *sbst. Mold.* ✕ ① Mămăligă crudă, numită și „telciu" sau „letiu": mămăliga crudă... ori ~ e bine să se mănînce, căci îngrașă (SEZ.) ¶ ② Mîncare cleioasă, vîscoasă [rut. k l y i k].

***CLICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* Adunătură de oameni cu apucături sau cu scopuri puțin onorabile, gașcă: ciloi de papagali, izgoniți de prin licee (VLAH.) [fr. c l i q u e].

○ **CLICOS** *adj.* Vîscos cleios (BUD.) [c l i c ²].

CLICUI (-uesc) *vb. intr.* A chiui, a chicoti [c l i c].

***CLIENT** 1. *sm.* Plebeu roman pus sub patronajul unui patrician.
2. *sm.*, CLIENTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Persoană care și-a încredințat procesul, daraverile unui advocat, unui om de afaceri ¶ ② Cel ce se află în căutarea unui medic ¶ ③ Mușteriu [fr.].

***CLIENTELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Toți clienții unui patrician, la vechii Romani ¶ ② Toți clienții unui advocat, unui om de afaceri sau unui medic: sînt judecători... fără pricini, precum sînt și medici și avocați fără ~ (I.-GH.) ¶ ③ Mușterii unui negustor [fr.].

***CLIMĂ** (*pl.*-me) *sf.* ① Starea atmosferei și temperaturei unei țări sau unei regiuni: ~ caldă; ~ umedă; ~ maritimă; ~ continentală; ~ tropicală ¶ ② Ⓕ Țară, ținut: pe schelele ei curg avuții din toate climele (VLAH.) [germ.].

***CLIMAT** (*pl.*-ate) *sn.* = CLIMĂ [fr.].

***CLIMATERIC** *adj.* Se zice despre vîrsta sau perioada vieții omului socotită ca primejdioasă pentru sănătate [fr.].

***CLIMATIC**, CLIMATERIC *adj.* Privitor la climă; stațiune climatică, localitate (mai adesea la munte) unde se duce lumea să petreacă vara la aer curat [fr.].

***CLIMATOLOGIC** *adj.* ① Privitor la climatologie ¶ ② Care depinde de climă: influență ~ă [fr.].

***CLIMATOLOGIE** *sf.* ① Studiu asupra climelor ¶ ② Descriere a influențelor exercitate de climă asupra sănătății [fr.].

○ **CLIMPOTĂ** (*pl.*-te) *sf. Trans.* Felie mare de pîine (PSC.).

○ **CLIMPUȘ** *sbst. Trans.* (PĂC.) Țurcă: de-a climpușu, jocul de-a țurca [comp. CLEMPUȘ].

CLIN *sm.* ① Petec de pînză ce se coase la mîneca cămeșii, la subțioară; Ⓕ: a nu avea nici în ~ nici în mînecă cu cineva, a nu avea nimic comun, nici o legătură, nici o daravere cu cineva ¶ ② Bucată de stofă triunghiulară ce se adaugă la poalele rochiilor ¶ ③ Fâșie de pămînt lunguiață: Turcii își răsluiau tot ~ul dinspre Dunăre (VLAH.) [sl. k l i n ŭ].

***CLINĂ** (*pl.*-ne) ① *st.* Povîrniș, coastă înclinată: lîngă o ~ răpede... deodată un vuet de tunet (SAD.); păduri seculare și neumblate îmbrăcau clinele munților (N.-UR.) ¶ ② Ⓕ Înclinare, aplecare: clina copilărească a filosofiei a fost pururea patria capetelor slabe (DI VR.) [it. c h i n a + lat. c l i n o].

CLINCĂT = CLINCHET.

CLINCĂTA (-ăt) *vb. intr.* A zurăi, a zîngăni, a produce un sunet metalic: lin clincătă pe vale apele Slănicului (VLAH.) [c l i n c ă t].

CLINCEA (DE-A) *sbst. Olten.* Joc de copii; ☞ BIBĂ.

○ **CLINCHET** (*pl.*-ete) *sn. Mold.* ① Zornăit de clopoței, de zurgălăi: în văzduh voios răsună ~a de zurgălăi (ALECS.) ¶ ② *Pr anal.* Sunet de pahare ciocnite: Eleonora... amesteca cîntecul ei cu ~ele paharelor (GN.) [onom.; comp. CLANCĂT, CLANCĂIT].

CLINCIU... ☞ CLENCIU...

○ **CLINGĂT** *sn.* = CLINCHET: stîrniți de ~ul zurgălăilor, copii aleargă de pretutindeni (VLAH.).

***CLINIC** *adj.* Care se face la patul bolnavilor: lecție ~ă; medicină ~ă [fr.].

***CLINICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① Învățămîntul medicinii predat la patul bolnavilor ¶ ② Spital unde studenții în medicină învață să îngrijească pe bolnavi ¶ ③ Spital, mai adesea particular, condus de unul sau mai mulți medici [fr.].

***CLINICIAN** *sm.* Medic care studiază, mai mult la patul bolnavilor decît în cabinetul său [fr.].

***CLINOROMBIC** *adj.* Sistem ~, sistem de cristalizare al cărei tip e o prismă avînd ca bază un romb.

CLINTEALĂ ☞ CLINTIRE.

CLINTI (-tesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) mișca din loc, a (se) urni: nu-l mai putea ~ din loc, de-ar fi făcut ei nu știu ce (ISP.); să nu te clintești pîn' ce nu-i auzi cîntînd din cimpoiu (ALECS.).

CLINTIRE, CLINTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a (se) c l i n t i ¶ ② Fără ~, neclintit, neschimbat, statornic, nestrămutat: pace fără clintire din partea noastră... va fi (LET.); greul este cum să păstreze acel lucru fără nici o clinteală (ISP.) ¶¶ Ⓒ NECLINTIRE nemișcare.

○ **CLINTUȘ** (*pl.*-ușe) *sn. Băn.* (LIUB.) Pieptar.

○ **CLIOAMBĂ** (*pl.*-be) *sf.* ① *Băn.* (LIUB.) Cîrlig ¶ ② *Olten.* (VÎRC.) Gloabă, mîrțoagă.

○ **CLIOANȚĂ** = CLOANȚĂ.

○ **CLIONȚ** = CLONȚ.

CLIPĂ (*pl.*-pe) *sf.* ① Timpul foarte scurt cît clipește cineva din ochi, moment: lumea asta 'ntreagă e o ~ suspendată (EMIN.); Suflat-ai peste dînsul și'n ~ tu te-ai stins (ALECS.); mai rar o ~ de ochi, cît ai clipi din ochi: nu voia, vezi, nici o ~ de ochi măcar să-l vadă fără chef (ISP.).

CLIPEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Clipă: o ~ îi lunecă blînd prin minte icoana duioasă a mă-sei (VLAH.); V'ați stins în tr o ~ ca stele trecătoare (ALECS.) [c l i p i].

CLIPI (-pesc) *vb. tr.* și *intr.* ① A apropia și a depărta foarte repede pleoapele una de alta: ochii ei albaștri clipiră sub lungile-i gene (NEGR.); cît clipești (cu ochii) *sau* cît ai clipi (din ochi), într'o clipă ¶ ② A deschide sau a închide pe jumătate ochii, repede și de mai multe ori ¶ ③ A apărea un moment ca o scînteie,

a scînteia, a licări: luminile întîrziate ale satelor clipesc ca niște licurici (VLAH.) ¶ ④Ⓕ: o idee îmi clipește prin minte (CAR.) [vsl. k l e p a t i „a ciocăni“ > rut. k l i p a t y „a clipi“, bg. k l e p a č, rut. k l i p k a „pleoapă“].

CLIPIȘ *adv.* Într'o c l i p ă: ...și trece pe sub stea Clipiș, cum se strecoară prin oameni vestea rea (ALECS.).

CLIPIT *sbst.* Faptul de a c l i p i.: ~ul genelor ei (GN.).

CLIPIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Trans.* = CLIPĂ: mult ar fi dat dacă într'astă ~ ar fi putut să-i împace (SLV.).

† **CLIPITURĂ** (*pl* -turi) *sf.* Clipeală [c l i p i].

CLIPOCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c l i p o c i.

CLIPOCI (-ocesc) *vb. intr. Mold. Bucov.* ① A c l i p i: ochiul blajin și mare clipocește acum din geana-i roșie (LUNG.) ¶ ② A închide și a deschide una după alta ochii (*vorb.* de cineva care pică de somn); a ațipi: cum au clipocit, au slăbit căpăstrul din mînă (SB.) ¶ ③ A susura, a murmura (*vorb.* de ape) (PAMF.): valsul... se revărsa deasupra apei, clipocind ușor, cu sunete armonioase (GRL.).

○ **CLIPOTI** (-otesc) *vb. intr. Mold.* A țîșni, a arunca stropi, fărîmituri, etc. în toate părțile: malul se surpă într'o fărîmare ușoară care clipotește căzînd ca dintr'un ciur (SAD.).

‡ **CLIR** = CLER [ngr.].

‡ **CLIRIC** = CLERIC: era un fel de ~, nici preot, nici călugăr (GRIG.).

‡ **CLIRICIE** *sf.* Starea de cliric (PRV.-MB.).

† **CLIRONOM** *sm.*, CLIRONOAMĂ (*pl.*-me) *sf.* Moștenitor, moștenitoare: să mă lase ~ul întregii sale averi (ALECS.) [ngr.].

† **CLIRONOMIE** *sf.* Moștenire: Ei! și clironomia? asa-i că-i în pericol (ALECS.) [ngr.].

† **CLIRONOMISI** (-isesc) *vb. tr.* A moșteni: aș primi eu vr'odată să te clironomisesc de viu? (ALECS.) [ngr.].

‡ **CLIROS** = CLER: mitropolitul țării și cu tot ~ul bisericii (N.-COST.) [vsl. < gr.].

CLISĂ (*pl.*-se) *sf* ① Un fel de pămînt, cleios, de coloare albicioasă sau cenușie, uneori roșietică, numit și „hlisă“; lutul de oale. argilă: desnămoleș-te-te tu singur din clisa vînătă în care te-ai băgat (JIP.) ¶ ② Ⓕ Materie cleioasă, lipicioasă ¶ ③ *Tr.-Carp.* Slănină: în oale fierbea ourechiu cu ~ (BD.-DEL.) [blg. k l i s a].

CLISIARH ☞ ECLISIARH.

CLISOS *adj.* Format din c l i s ă, care seamănă cu clisa, cu pămîntul cleios lipicios; argilos: un val de pămînt ~ și fără vegetație (VLAH.).

***CLISTIR** (*pl* -ire) *sn.* ① Medicament lichid ce se introduce în intestine prin șezut ¶ ② Instrumentul. în formă de pompă sau tulumbă mică, cu care se introduce acest lichid în corp (▪ 1294) [germ. K l y s t i e r].

Fig. 1294. Clistir.

***CLIȘA** (-ișez) *vb. tr.* A face un clișeu pentru stereotipie [fr.].

***CLIȘEU** (*pl.*-șee, -șeuri) *sn.* ① Pagină sau parte dintr'o pagină reprodusă prin stereotipie ¶ ② Ilustrație săpată pe lemn sau reprodusă pe zinc ori pe alt metal, pentru tipărit gravuri. etc. ¶ ③ Imaginea negativă a unei fotografii ¶ ④ Ⓕ Frază care se reproduce adesea de-a-gata: debitează nimicuri sarbede cu ~ri și apostrofe furate de pe la Cameră (VLAH.) [fr. c l i c h é].

CLIȘTAR = CLEȘTAR¹.

○ **CLIT** (*pl.*-ituri) *sn. Mold. Trans.* Grămadă de lucruri așezate unele peste altele: turtele se pun ~. adică una peste alta (PAMF.) [comp. rut. h l i t „gloată“].

○ **CLIUC** *sbst. Băn.* Poame (prune, struguri, etc.) strivite din care s'a scos mustul [srb. k l i j u k].

○ **CLIUCĂI** (-căesc) *vb. tr. Băn.* A sdrobi poamele (prunele, strugurii, etc.), spre a scoate mustul din ele [c l i u c].

***CLIVA** (-ivez) *vb. tr.* și *refl.* A se desface în pături (*vorb.* de un mineral): mica se clivează cu unghia [fr.].

***CLIVAJ** *sbst.* Faptul sau felul de a se cliva [fr.].

***CLOACĂ** (*pl.*-oi, -ce) *sf.* ① La vehii Romani: galerie subterană și boltită unde se scurgeau apele și necurățeniile dintr'un oraș ¶ ② Loc unde se strîng murdăriile ¶ ③ Băltoacă de apă împuțită ¶ ④ Orificiu comun pentru anus și pentru aparatul urinar la anumite vertebrate [lat.].

CLOAMBĂ (*pl.*-be) *sf. Trans.* Creangă: Păduricea o-aș tăia, Nici o ~ n'aș lăsa (IK.-BRS.).

CLOANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Ⓕ ① Gură, plisc, clonț: eh! grăi moș Dorotei, cam supărat, am să v'astup cloanța la toate (DLVR.); *Băn.* Ⓟ: a luat-o în ~, s'a cam îmbătat ¶ ② Babă bătrînă, urîtă și fără dinți; ca mai toate babele urîte, și cloanța sau baba-cloanța sau știrba-baba-cloanța e socotită de popor ca vrăjitoare sau că ar avea legături cu necuratul: Și tot toarcecloanța toarce Din măsele clănțănind (ALECS.); văzu trecînd pe acolo o babă-cloanță vrăjitoare (ISP.); știrba-baba - cloanța știind că împăratul are obiceiu a bea în toată seara o cupă de lapte dulce (CRG.) [CLONȚ].

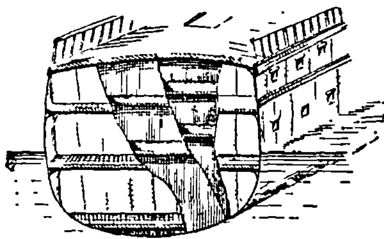

Fig. 1295. Cloazoane.

***CLOAZON** (*pl.*-oane) *sn.* Fie-care din pereții transversali și longitudinali cari împart vasul în mai multe compartimente (▣ 1295) [fr. c l o i s o n].

○ **CLOBANȚ** *sbst. Mold. Bucov.* ① Clonț, cioc: apucînd carne în ~... au sburat iarăși de unde au venit (SB.) ¶ ② Ⓕ Gură ¶ ③ Vîrful, capătul de sus al leucei ¶ ④ Ciocul scaunului de doage ¶ ⑤ Cîrligul de la luminarea puțului, de care se atîrnă cofa pentru scos apă: luînd cu sine o luminare... o aprinde, lipind-o de ~ul fîntînii (MAR.).

○ **CLOCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① *Trans.* Cloșcă ¶ ② Specie de sac de pescuit (VIC.). [comp. slov. k l o k a].

○ **CLOCĂI** = CLONCĂNI.

CLOCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c l o c i: ca să-ți cadă găinile la ~, caută o potcoavă... și-o pune în cuibul găinilor (GOR.).

CLOCI (-cesc) 1. *vb. tr.* și *intr.* ① A ședea pe ouă spre a scoate pui (*vorb.* de păsări): găina care clocește, niciodată nu e grasă (PANN); se duse să-și clocească ouăle în oțelele puștilor vînătorilor (ISP.) ¶ ② Ⓕ A ședea fără nici o treabă: să mai ieșim și noi la vînat, că mi s'a urît clocind acasă pe vatră (ISP.) ¶ ③ Ⓕ A urzi, a plănui, a pune la cale, a pregăti în taină (ceva rău): chiar dacă în spiritul cuiva ar cloci asemenea nebunie (I.-GH.).

2. *vb. refl.* A se strica, a căpăta miros urît, a putrezi (*vorb.* de ouă, de apa stătută. etc.) [bg.].

CLOCIT 1. *adj.* ① *p.* CLOCI ¶ ② Stricat, împuțit (*vorb.* de ouă, de apă stătută, etc.): ouă clocite; apă clocită.

2. *sbst.* Faptul de a cloci.

CLOCITOARE 1. *adj. verb.* CLOCI. Care clocește: găini clocitoare.

2. *sf.* Aparat. mașină de clocit ouăle în mod artificial (▪ 1296).

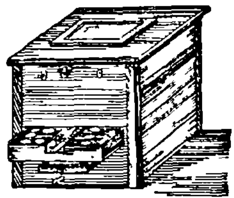

Fig. 1296. Clocitoare.

CLOCITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c l o c i ¶ ② Mîncare sau apă stricată, clocită.

○ **CLOCIUMB**, CLOCIUMP *sm. Olten. Băn.* ① Fusul vîrtelniței ¶ ② Partea rămasă deasupra pămîntului din trunchiul unui copac tăiat aproape de rădăcină.

CLOCOCIOV *sbst.* = LĂPTUCUL-OII [comp. srb k l o k o č].

CLOCOT, COLCOT (*pl.*-ote) *sn.* ① Undă, valuri ce se formează deasupra unui lichid cînd fierbe: apa fierbe în clocote ¶ ② *Pr. ext.* Despre valurile furioase ale unei ape, despre sînge, etc.: e un sbucium și-un clocot de valuri dintr'un mal în altul (VLAH.); sîngele de-i năvălia în colcote la cap, se trîntia cu fața la pămînt (DLVR.) ¶ ③ Ⓕ Sbucium(are), frămîntare, miș-

care furtunoasă: un clocot de gesturi și de glasuri se porni în mulțime (VLAH.) [vsl. k l o k o t ŭ].

CLOCOTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* = CLOCOT ③ : tinea... tot norodul parcă într'o frămîntătură și ~ fără sfîrșit (GRIG.) [c l o c o t i].

CLOCOTI, COLCOTI (-otesc); *pers. a 3-a*: -otă, și -otește) *vb. intr.* ① A fierbe în c l o c o t e: am să fac o arșiță... încît să clocotească fîntînile, cum clocotesc oalele la foc (SB.); mă cufundam într'o prăpastie neagră, în care clocoteau păcură și smoală (DLVR.) ¶ ② *Pr. ext.* Despre valurile furioase ale unei ape: undele lui colcotă, sfărmate de bolovani (VLAH.) ¶ ③ A țîșni, a curge în valuri: în loc de apă, începu a clocoti un sînge mohorît (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A răsuna cu putere: începură a-l boci amîndouă... de clocotea casa (CRG.) ¶ ⑤ Ⓕ: ~ de mînie, a fi aprins de mînie; ciuda ce clocotea într'însa (GRIG.).

CLOCOTICIU *sm.* ♣ ① Plantă cu flori galbene și cu pete albăstrii, ce crește pe stînci, numită și „clocotiș" sau „sunătoare" (*Alectrolophus major*) (▪ 1297) ¶ ② Arbust, cu flori alburii, al cărui fruct e o capsulă membranoasă umflată, zisă „nucă de clocotici"; numit și „clocotiș" sau „nucușoară" *(Staphylea pinnata)* (▪ 1298): ~l e lemn sfînt (VOR.); clocoticiul, adecă nucile de ~ se poartă înșirate la gît ca mărgele (VOR.).

Fig. 1297. Clocoticiu. Fig. 1298. Clocoticiu.

CLOCOTIȘ[1] (*pl.* -ișuri) *sn.* Val, undă; Ⓕ: piscurile vin... în ~uri pînă în spintecătura Jiului (VLAH.) [c l o c o t].

CLOCOTIȘ[2] *sm.* ♣ = CLOCOTICI [1,2].

CLOCOTITOR *adj. verb.* CLOCOTI. ① Care clocotește: Cu-albastra, sgomotoasa, clocotitoarea mare (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Răsunător, sguduitor: un „ura" puternic, ~, sbucnește din mii de guri (VLAH.).

CLOCOȚEL *sm.* ♣ ① Plantă ierboasă cu flori mari, albastre, numită și „dosnică-vînătă", „îndărătnică" sau „luminoasă" *(Clematis integrifolia)* (▪ 1299) ¶ ② *pl.* = RUTIȘOR ① [c l o c o t].

Fig. 1299. Clocoțel.

○ **CLOMBOS** *adj. Trans.* (BUD.) Cu crengi multe, crenguros [c l o a m b ă].

○ **CLOMPIR** *sm. Olten.* ♣ = CRUMPEN [ung. k o l o m p i r].

CLONC! *interj.* ① Imită strigătul cloștei cînd va să clocească sau cînd își chiamă puii: cloșca, cum l-au văzut, au început să strige: cirrr! ~! ~! (SB.) ¶ ② *Trans.* = CRONC!

CLONCA-CLONCA! *interj.* = CLONC! ①: cloșca cu puii, clonca-clonca! (DLVR.).

CLONCAN ☛ CRONCAN.

CLONCĂ(N)I (-ănesc, -ăesc) *vb. intr.* ① A face c l o n c ! a striga ca cloșca care va să clocească sau care-și chiamă puii: cînd văzu argintarul cloșca cloncănind și puii piuind (ISP.) ¶ ② *Mold. Trans.* ☛ CRONCĂNI.

CLONCĂNITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c l o n c ă n i ¶ ② Strigătul cloștelor cînd vor să clocească.

CLONDIR (*pl.*-ire) *sn.* Sticlă cu gîtul scurt și strîmt (▪ 1300 : scoase din poala cămășii un ~ cu rachiu și-l aduse la gură (DLVR.) [bg. k r o n d i r ŭ].

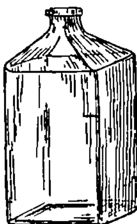

Fig. 1300. Clondir.

CLONDIRAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* CLONDIR: și i-a dat din desagă un ~ de rachiu de izmă (CAR.).

CLONȚ (*pl.*-țuri) *sn.* ① Cioc (*în spec.* de păsări mai mari): o mulțime nenumărată de păsări cu ~uri de fier (SB.) ¶ ② F *Pr. anal.* Bărbie: baba avea un ~ care-i intra în gură (SAD.) [bg. k l j u n e c ŭ].

CLONȚAN = CLOȚAN.

CLONȚAR *sm. Mold.* = BOTGROS [c l o n ț].

CLONȚAT 1. *adj.* Cu c l o n ț.

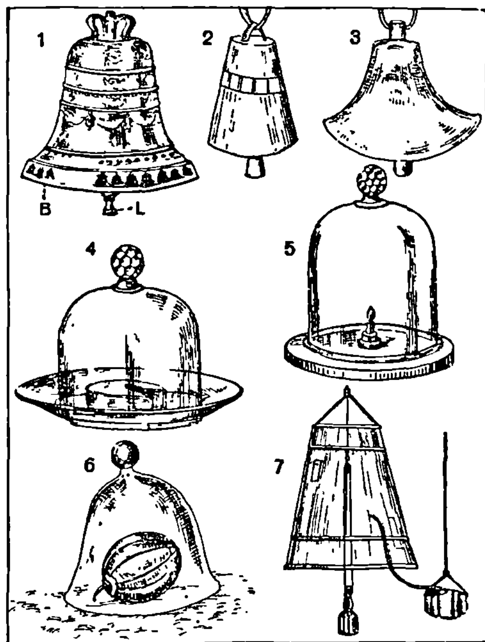
2. CLONȚATĂ (*pl.*-te) *sf.* Babă bătrînă cloanță: ce se mai viră și clonțata aceasta printre niște oaspeți așa de aleși? (SB.).

CLONȚOS *adj.* Cu c l o n ț u l mare.

○ **CLOP** (*pl.*-puri) *sn. Tr.-Carp.* Pălărie (de țăran): Fă-mă peană'n ~ul tău, Ca să mă umbresc și eu (IK.-BRS.) [ung. k a l a p].

CLOPOT (*pl.*-ote) *sn.* ① Instrument, mai adesea de bronz, în formă de pară, deschis în partea de jos și gol pe dinăuntru, în interiorul căruia e atîrnată o limbă mobilă, care, lovindu-se de pereți, scoate sunete puternice; se sună la biserici, la școli, la internate, etc. spre a anunța orele de rugăciune, de studii, de mîncare sau de culcare; în turnurile bisericilor sau altor clădiri, e atîrnat cîteodată un clopot, care înlocuește bătaia ceasornicului, sunînd ceasurile, uneori și jumătățile sau sferturile (TAB. XVI, 1): ~ele mari și mici sunau la o sută de biserici (I.-GH.); a trage clopotele; F: a trage clopotul, a da de veste la toți un lucru care trebue ținut ascuns ¶ ② Clopot, de diferite forme ce se atrînă de gîtul berbecilor (dintr'o trăsură), vitelor sau cailor (TAB. XVI, 2, 3) ¶ ③ Sunetul clopotului ¶ ④ Vas rotund de sticlă cu care se acopere brînza, untul, mezelurile, etc. (TAB. XVI, 4) ¶ ⑤ Vas mare de sticlă întrebuințat la unele experiențe de fizică sau de chimie (TAB. XVI, 5) ¶ ⑥ Vas de sticlă de forma unui clopot întrebuințat de grădinari spre a acoperi unele plante mai plăpînde (TAB. XVI, 6,) ¶ ⑦ ~ de scufundat, aparat care permite omului să se scufunde în apă și să poată respira (TAB. XVI, 7) [vsl.].

TABELA XVI. CLOPOTE

1. Clopot de bronz (L. Limbă.—B. Buză)—2. 3. Clopote de berbeci, de vite.—4. Clopot de sticlă pentru brînzeturi. 5. Clopot pentru experiențe de fizică.—6. Clopot de grădinar.—7. Clopot de scufundat.

CLOPOTAR *sm.* ① Cel ce toarnă și vinde c l o p o t e ¶ ② Cel ce trage clopotele la o biserică ¶③ Berbecul care merge înaintea turmei și de gîtul căruia e atîrnat un clopot.

CLOPOTĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Nevasta c l o p o t a r u l u i.

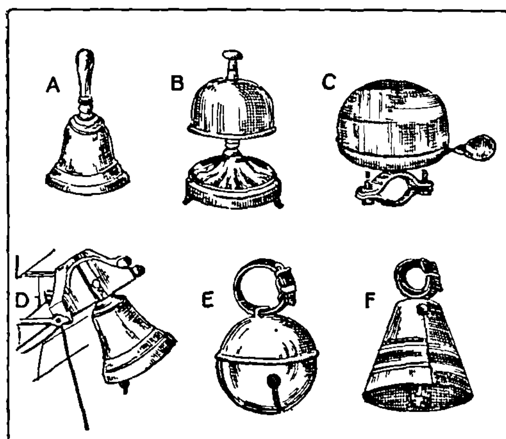
CLOPOTNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Turnul bisericii

unde sînt atîrnate clopotele (• 1301): **clopotnița trosnește, în tălpi izbește toaca** (IRG.).

CLOPOȚEL (*pl.*-*ței*) 1. *sm.* ① *dim.* **CLOPOT** ① ¶ ② Clopot mic, ce se poate ține în mînă, întrebuințat pentru a chema pe cineva, pentru a deschide ședința sau a impune tăcere într'o adunare, etc. (☛ **TABELA**) ¶ ③ Instrument, de diferite forme, care răsună prin învîrtirea unui șurub, sau prin apăsarea unui buton, întrebuințat pentru a chema pe cineva ¶ ④ Clopot mic așezat deasupra unei porți sau în interiorul unei case și care se trage, spre a i se deschide poarta sau ușa; sonerie ¶ ⑤ Clopot mic ce se atîrnă la gîtul unui animal;

Fig. 1301. Clopotnița.

TABELA XVII. CLOPOȚEI

A. Clopoțel de ședință.—B. Clopoțel de masă.—C. Clopoțel de bicicletă. D. Clopoțel de ușă, de poartă.—E. F. Clopoței de animale.

☛ **PISICĂ** ¶ ⑥ *pl.* Zurgălăi ¶ ⑦ *pl.* ♣ Plantă originară din sudul Europei, cu flori mari, albastre sau albe, uneori învoalte (*Campanula medium*) ¶ ⑧ *pl.* ♣ Plantă cu rădăcina groasă și cărnoasă, cu flori albastre, care crește prin livezi și pe poieni; foile ei se mănîncă adesea ca salată; numită și „bănișori" (*Campanula rapunculus*) (▣ 1302) ¶ ⑨ *pl.* = **GHIOCEI** ② ¶ ⑩ **CLOPOȚEI - CORNUȚI, CINCI - CLOPOȚEI** = **CĂLDĂRUȘĂ** ⑧.

Fig. 1302. Clopoței.

2. *sn.* **CLOPOȚELE**[1] *pl.* ① ♣ = **LĂCRĂMIOARE** ¶ ② ♣ = **COADA-COCOȘULUI**.

CLOPOȚI (-oțesc) 1. *vb. intr.* A suna (*vorb.* de clopote): **cînd clopoțean de ieșit din biserică, calul era tot alb de spume** (RET.).

2. *vb. tr.* A trage clopoțelul.

***CLOR** *sbst.* ⚗ ① Corp simplu, metaloid gazos, de un galben-verzuiu, mai greu decît aerul, de un miros înnăbușitor, otrăvitor, provocînd tusea și scuiparea cu sînge; e întrebuințat în industrie ca desinfectant sau decolorant ¶ ② Numele vulgar al clorurei de calciu [fr. chlore].

***CLORAL** *sbst* ⚗ Lichid incolor obținut prin acțiunea clorului asupra alcoolului anhidru ($C^4HCl^3O^2$); e întrebuințat în medicină ca anestezic [fr.].

***CLORAT** *sm.* ⚗ Ori-ce sare formată prin acțiunea acidului cloric asupra unei baze: ~ **de potasiu** [fr.].

***CLORHIDRAT** *sm.* ⚗ Sare formată prin acțiunea acidului clorhidric asupra unei baze [fr.].

***CLORHIDRIC** *adj.* ⚗ **Acid** ~, corp compus din clor și hidrogen (HCl), gazos, incolor, foarte solubil în apă; cunoscut, când e dizolvat în apă, sub numele de „spirt de sare" sau „acid muriatic" [fr.].

***CLORIC** *adj.* ⚗ **Acid** ~, corp compus din clor, oxigen și hidrogen, cunoscut numai în soluțiune [fr.].

***CLOROFILĂ** *sf.* ♣ Materia colorantă în verde a frunzelor; sub acțiunea razelor solare, clorofila absoarbe din aer carbonul necesar plantei; plantele fără ~ trăesc în dauna altora (paraziți, saprofiți) [fr. chlorophylle].

***CLOROFORM** *sbst.* ⚗ Lichid incolor, volatil, de un miros foarte plăcut, întrebuințat ca anestezic (C^2HCl^3) [fr.].

***CLOROFORMA** (-mez), ***CLOROFORMIZA** (-izez) *vb. tr.* ⚕ A adormi, a aduce în stare de nesimțire cu ajutorul cloroformului: **îl voiu cloroforma, ca... să treacă într'un somn adînc** (EMIN.) [fr.].

***CLOROTIC** *adj.* ⚕ Bolnav de cloroză [fr.].

***CLOROZĂ** (*pl.*-ze) *sf.* ⚕ Boală, manifestată prin paloarea feței, datorită mai ales împuținării numărului globulelor din sînge [fr. chlorose].

***CLORURĂ** (*pl.*-ri *sf.*) ⚗ Ori-ce corp format prin combinarea clorului cu un corp simplu, sau compus, afară de oxigen sau hidrogen; ~ **de sodiu**, sarea comună; **cloruri de mercur**, calomelul și sublimatul coroziv [fr. chlorure].

***CLOSET** (*pl.*-ete) *sn.* ☛ **WATER-CLOSET**.

CLOȘCĂ (*pl.*-oști) *sf.* ① Găină care clocește sau care are pui (▣ 1303); *F* **fură cloșca de pe ouă**, e un hoț șiret; ℗: **negustor de piei de** ~, care face negoț cu lucruri de nimic. negustor numai cu numele ¶ ② ☆ **Cloșca** *sau* **Cloșca cu pui**, constelația pleiadelor, numită și „găinușă" sau „clo-tă" (• 1304): **pe cînd ieșise cloșca pe cer, boierii intrau... în butoile lor** (I.-GH.) ¶ ③ △ **Cloșca cu pui**, nume dat în deobște tezaurului de la Pietroasa (• 1305) [bg. kloka].

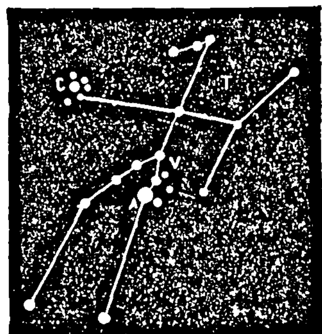
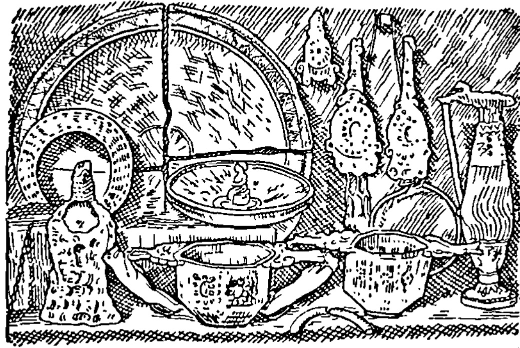

Fig. 1303. Cloșcă.

Fig. 1304. C. Cloșca.—T. Taurul. V. Vierii (Hyadele).—A. Aldebaran.

Fig. 1305. Cloșca cu pui (Tezaurul de la Pietroasa).

CLOȘNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Locul, cuibarul unde se pun cloștele la clocit [c l o c i].

○ **CLOȚ** (*pl.*-țuri) *sn.* ① *Olten.* ▵ = ALIC ② (CIAUȘ.) ¶ ③ *Olten.* (VÎRC.) Bucată de lemn ¶ ③ *Trans.* Prăjină de brad (PȘC.) [germ. K l o t z].

CLOȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Olten. Băn.* = CLOȘCĂ ① ② [srb. k l o c a t i].

○ **CLOȚAN** *sm. Trans. Băn. Olten.* Șobolan (*Mus decumanus*): **erau șoareci și ~i grozăvenie, mulți cîtă frunză și iarbă** (RET.).

***CLOWN**, ***CLOVN** *sm.* ① Actor grotesc (în Anglia) ¶ ② Artist de circ care stîrnește rîsul prin îmbrăcămintea și înfățișarea-i caraghioasă, prin glumele și strîmbăturile lui (▪ 1306): **clovnul cu măgărușul a făcut pe Sisi să rîdă** (BR.-VN.) [engl.].

Fig. 1306. Clowni.

***CLOZET** (*pl.*-ete) *sn.* ☛ WATER-CLOSET.

***CLUB¹** (*pl.*-buri) *sn.* ① Adunare de persoane asociate în vederea unui scop comun ¶ ② Asociație de persoane avînd aceleași vederi politice ¶ ③ Local de joc (de cărți, etc.) [fr. < engl.].

○ **CLUB²** *sbst. Oaș.* Coapsă [rut.].

***CLUBIST**, ***CLUBMAN** *sm.* Membrul unui club [fr.].

‡ **CLUCER** *sm.* ① **Marele ~**, boier de rangul întîiu care îngrijia de cele trebuincioase bucătăriei domnești, aduna mierea și untul ce se cuveneau Turcilor, și care primea dijma de grîne din satele domnești; ocupa rangul între marele sărdar și marele sulger: **~ mare, ispravnic pre beciurile domnești, pre unt, pre miere și pre colacii ce vin de la orașe** (GR.-UR.) ¶ ② Boier de rangul al doilea (**ftori ~**) sau al treilea (**treti ~**) (☛ BOIER) [vsl. k l j u č a r ĭ].

‡ **CLUCEREASĂ** (*pl.*-ese) Nevasta unui c l u c e r: **clucereasa Tarsița, mătușă despre mamă a lui Aga** (CAR.).

† **CLUCSĂ**, **CLUPSA** (*pl.*-re) *sf. Olten. Trans.* Căpcană, cursă: **prins fu și căzu în clucsele pierzătorului** (CDR.) [blg. k l u k s a].

○ **CLUP** *sbst.*, **CLUPE** *sf. Băn.* Laviță, bancă [srb. k l u p a].

***CLUPĂ** (*pl.*-pe) *sf.* Unealtă de diferite forme întrebuințată pentru facerea ghevinturilor la șuruburi, pentru strîns țevile de gaz, pentru tăiat drugi rotunzi de fier, etc. (▪ 1307) [germ. K l u p p e].

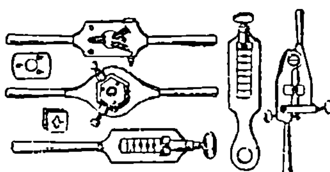

Fig. 1307. Clupe.

○ **CLUPSĂ** ☛ CLUCSĂ.

○ **CLUȘ** *sbst. Băn.* Coapsă [srb. k l j u č „cheie; încheietură"].

‡ **CNEAJNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Fiică de principe: **într'acest an... pristăvitu -s'au cneajna** (GR.-UR.) [vsl.].

CNEAZ (*pl.* cnezi, cneji) *sm.* ① Principe rus: **o droaie de pețitori, cnezi ruși, groși... își disputau mîna ei** (NEGR.) ¶ ② *Băn. Trans.* Primar de sat, jude: **se ridică de prin jilțuri toți bătrînii cneji de sate** (D.-ZAMF.) (☛ P. IST.) [rus. k n j a z ŭ].

CNEZAT (*pl.*-ate) *sn.* ☛ P. IST.

‡ **CNEZIE** *sf.* ① Principat ¶ ② Demnitatea, rangul de c n e a z: **acela au lăsat cnezia lui Gavril Batori** (LET.).

CNUT (*pl.*-turi) *sn.* ① Curelușe ferecate cu plumb cu care se biciuia în Rusia (▪ 1308): **împăratul au bătut pe fiu-său cu ~ul** (NEC.) ¶ ② Lovitură, bătaie cu cnutul [rus.].

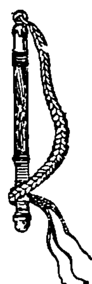

Fig. 1308. Cnut.

COABE ☛ COBE.

***COABITA** (-tez) *vb. intr.* A locui împreună [fr. c o h a b i t e r].

COACĂ *sf.* ① Manivelă la jugul ferestrăului de munte ¶ ② *Băn.* Cobiliță.

COACĂZ *sm.* ① Arbust cu flori galbene-verzui, al cărui fruct sînt niște ciorchine mici de bobițe roșii, galbene sau albe, numite „coacăze" (*Ribes rubrum*) (▪ 1309) ¶ ② COACĂZ-DE-MUNTE¹ = PĂLTIOR ¶ ③ COACĂZ-DE-MUNTE² = MERIȘOR³ ¶ ④ COACĂZ-NEGRU = STRUGURI-NEGRI [c o a c ă z ă].

COACĂZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Fructul coacăzului numit și „pomușoară", „strugurei (roșii)", „păltinele" ¶ ② = DÎRMOZ ¶ ③ COACĂZĂ-SĂLBATICĂ = AGRIȘ [comp. bg. k o k a z i, ung. k o k o l y z a].

Fig. 1309. Coacăz.

COACE (coc, *perf.* copsei, *part.* copt) 1. *vb. tr.* ① A găti la foc de-ale mîncării (*vorb. în spec.* de mîncări preparate din aluat, și supuse acțiunii focului, în cuptor, în țest, etc.): **~ pîine**; tot astfel despre poame: **~ mere, castane**, etc.; Ⓕ *F*: **a ~ turta cuiva** (PANN) (ISP.); **a o ~ cuiva**, a pregăti mijloacele de a se răzbuna asupra cuiva ¶ ② A fierbe: **cît fu noaptea de mare nu durmi cît ai ~ un ou** (RET.) ¶ ③ A aduce la maturitate prin acțiunea căldurii solare: **soarele coace grîul, poamele**, etc. ¶ ④ A usca: **arșița soarelui coace pămîntul și-l face să crape** ¶ ⑤ Ⓕ **A-l ~ setea** (RET.), a se usca de sete, a-l chinui setea ¶ ⑥ Ⓕ A urzi în minte, a plănui: **nu știu ce mai coace acum în mintea lui; iar boierii pizmași... cocea sfaturi păgîne** (BD.-DEL.).

2. *vb. intr.* A fi gata să spargă (*vorb.* de bube), a face puroiu: **buba a copt.**

3. *vb. refl.* ① A ajunge la maturitate, prin acțiunea căldurii solare: **lăsăm grîul... de se coace bine pînă e aproape d'a se scutura din spic** (I.-GH.); Ⓕ: **a i se ~ mintea** ¶ ② A fi gata să spargă (*vorb.* de bube): **buba cap nu face pînă nu se coace** (PANN) [lat. vulg. *c o c ĕ r e < c o q u ĕ r e].

COACIN *adj. Băn.* Cu botul roșcat sau galben (*vorb.* de oi) [lat. c o c c ī n u s].

***COACUZAT**, **-ATĂ** *adj.* și *sm. f.* Acuzat(ă) împreună cu altul sau cu mai multe alte persoane [fr.].

COADĂ (*pl.*-de și cozi) *sf.* ① Prelungirea din partea dinapoi a corpului animalelor ce ține de șira spinării și cu care aceasta se termină (▪ 1310); Ⓕ: **a da din ~**, a se gudura, a se linguși; Ⓟ: **minciună cu ~** (ISP.), minciună mare, sfruntată; **cu coada între picioare**, rușinat, umilit; **a scăpa scurt de ~**, a scăpa teafăr, fără multă vătămare; ☛ CÎINE; **d'aia n'are ursul ~**, deaceea se 'ntîmplă așa, nu e de mirare atunci că iese rău; **get-beget coada vacii**, neaoș; **a-și băga coada undeva**, a se amesteca unde nu-i e treaba; **și-a băgat dracul coada între ei**, i-a învrăjbit diavolul; **a trage pe dracul de ~**, a duce un traiu plin de lipsuri, de neajunsuri ¶ ② Penele mai lungi deasupra șezutului, la păsări; Ⓕ *F*: **a prins prepelița de ~**, s'a îmbătat ¶ ③ Partea mai subțiată de la capătul de jos al corpului peștilor sau șerpilor: **cu doi pești în oală și cu coadele afară, nu se poate** (ZNN.); **a sărit parc'ar fi călcat pe ~ de șarpe** (DLVR.); *de aci*, Ⓕ: **a călca pe cineva pe ~**, a-l atinge unde-l doare, a-l vătăma rău cu vorba ¶ ④ **~-de-rîndunică**, cep de formă specială făcut de tîmplar sau de dulgher, spre a-l vîrî într'o scobitură, cînd vrea să îmbine două bucăți de lemn (▪ 1311) ¶ ⑤ Părul dinapoia capului, împletit și înnodat cu

Fig. 1310. Cozi: 1. Coadă de rac.—2. C. de porc. 3. C. de cal.—4. C. de porumb.—5. C. de cocoș.—6. C. de șopîrlă. 7. C. de crap.

panglici, ce atîrnă pe spate sau se înfășoară pe creștetul capului (▣ 1312): **părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate** (EMIN.); **de cînd Nemții** (*sau* **Muscalii**) **cu ~**, din vremea de de-

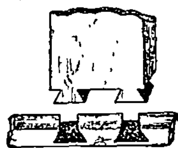

Fig. 1311. 'Coadă de rîndunică.

Fig. 1312. Coadă de păr.

Fig. 1313. Neamț cu coadă.

mult (locuțiune rămasă din timpul ocupațiunii Olteniei, cînd Austriacii purtau coade) (▪ 1313) ¶ ⑥ Mînerul sau partea de care se apucă cu mîna (la diferite unelte): **coada securii, toporului, lingurii, tigăii**, etc.; ⓟ: **cu lingura îți dă dulceață și cu coada-ți scoate ochii** (PANN); ☛ **TOPOR** ¶ ⑦ ♣ Partea unui vegetal de care se leagă frunza, floarea sau fructul: **~ de cireașă; ~ de trandafir** ¶ ⑧ ☆ Urmă luminoasă ce însoțește corpul unei comete: **s'au arătat o stea pe cer cu ~, de s'au văzut multe zile** (NEC.) ¶ ⑨ Partea dinapoi a unei rochii, a unei mantii, ce se tîrăște pe pămînt: **temîndu-se să nu calce pe coadele rochiei lor** (NEGR.) ¶ ⑩ Pulpană a fracului: **purtau... frac cafeniu deschis cu coadele lungi pînă la glezne** (I.-GH.) ¶ ⑪ Fâșia de hîrtie sau de cîrpă atîrnată la partea de jos a unui zmeu: **Un zmeu cu ~ lungă și cu sbîrnăitoare** (DON.) ¶⑫ Partea dindărăt a unui tren, capătul opus locomotivei: **am găsit din norocire un vagon de clasa a doua la coada trenului** (CAR.) ¶ ⑬ Partea dindărăt a unei trăsuri boierești, unde stă feciorul ¶ ⑭ Capătul sau partea de jos, dinapoi sau din urmă, în opoz. cu „frunte": **coada mesei; coada oștii; a sta în ~**; *vorb.* de persoane, cel ce ocupă rangul din urmă: **a ajuns coada cap; mai bine cap la sat decît ~ la oraș; mai bine fruntea cozii decît coada frunții** ¶ ⑮ Extremitatea, unghiul din afară la fie-care ochiu; **a se uita, a trage cu coada ochiului**, a privi pe furiș ¶ ⑯ Sfîrșit: **coada veacului**, cei din urmă ani ai veacului ¶ ⑰ *pl.* Rămășițe de lepădat; ceea ce cade de la grînele vînturate sau trecute prin ciur, pleavă ¶ ⑱ ♣ În legătură cu un alt nume, *în spec.* de animal, formează o mulțime de numiri de plante: **COADA-BOULUI = LUMÎNARE**; — **COADA-CALULUI**¹, plantă acuatică care poartă flori mici și verzi afară din apă *(Hippuris vulgaris)*

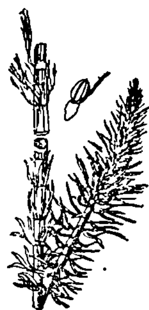

Fig. 1314. Coada-calului.

Fig. 1315. Coada-cocoșului.

(▪ 1314); — **COADA-CALULUI**² = **BARBA-URSULUI**¹; — **COADA-COCOȘULUI**, plantă ierboasă, cu flori albe ce atîrnă în jos, întrebuințată de popor ca leac contra podagrei; numită și „cerceluși", „clopoțele", „cocoș", „iarbă-de-dureri" sau „pecetea-lui-Solomon" *(Polygonatum officinale, Pol. multiflorum)* (▪ 1315);—**COADĂ-DE-GĂINĂ = ROCOINĂ**①; —**COADA-IEPEI = BARBA-URSULUI**¹; — **COADA-LEULUI = TALPA-GÎȘTEI**¹; — **COADA-LUPULUI**¹ = **LUMÎNARE**; — **COADA-LUPULUI**² = **LUMÎNARICĂ**; — **COADA-MIELULUI**¹, plantă cu frunze lucitoare și flori violete *(Verbascum phoeniceum)* (▪ 1316); — **COADA-MIELULUI**² mică plantă ierboasă, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori de un albastru-deschis, cu vinișoare mai întunecate *(Veronica prostrata)* (▪ 1317);— **COADA-MIELULUI**³ = **LUMÎNARE**②;—**COADA-MÎNZULUI**¹ = **BARBA-URSULUI**¹; — **COADA-MÎNZULUI**² = **COADA-CALULUI**¹; — **COADA-MÎȚEI**¹, plantă ier-

Fig. 1316. Coada-mielului.

Fig. 1317. Coada-mielului.

boasă cu flori mici roșietice, cu frunzele acoperite în partea inferioară de numeroase glandule albe *(Chaiturus marrubiastrum)* (▪ 1318);—**COADA-MÎȚEI**², = **PAPANAȘI**②; — **COADA-MÎȚEI-DE-BALTĂ**, nume dat unor mușchi

Fig. 1318. Coada-mîței.

Fig. 1319. Coada-racului.

de coloare albă-gălbuie, ce cresc prin locurile umede, unde contribue, în mare parte, la formarea combustiblului numit turbă *(Sphagnum*

Fig. 1320. Coada-șoarecelui.

Fig. 1321. Coada-vacii.

cymbifolium);—**COADA-PRICULICILOR = BARBA-POPEI**: — **COADA-RACULUI**, plantă ierboasă, cu flori mari, frumoase, de coloare galbenă *(Potentilla anserina)* (▪ 1319); — **COADA-ȘOARECELUI, COADA-ȘORICELULUI, COADA-HÎRȚULUI** (*Băn.* „sorocină"), plantă ierboasă, cu flori albe dispuse în capitule, întrebuințată de popor ca leac contra tusei sau pentru curățirea sîngelui *(Achillea millefolium)* (▪ 1320);—**COADA-VACII**¹, plantă țepoasă, cu flori albe, ce crește pe lîngă drumuri *(Echium altissimum)*;—**COADA-VACII**², plantă ierboasă, cu flori violete; numită și „jale" *(Salvia silvestris)* (▪ 1321); —**COADA-VACII**³ = **BĂTRÎNIȘ**; — **COADA-VACII**⁴ = **LUMÎNARE**②;—**COADA-VACII**⁵ = **LUMÎNARICĂ** ²; —**COADA-VULPII**, plantă ierboasă, cu flori verzi, ce crește

prin livezi şi fîneţe; numită şi „codină" *(Alopecurus pratensis)* (▪ 1323);—**COADA-ZMEULUI**, plantă ierboasă, veninoasă. cu tulpina tîrîtoare, care face nişte bobiţe roşii *(Calla palustris)* (▪ 1322); — **CINCI-COADE** — **CĂLDĂRUŞĂ** ③ ¶ ⑩ **COADĂ-ROŞIE** = **CODROŞ** ¶ ⑪ *Băn.* **COADĂ-PĂLOASĂ** = **CODOBATURĂ** [lat. c o d a].

Fig. 1322. Coada-zmeului. Fig. 1323. Coada-vulpii.

COADEŞ *adj* ① *Mold. Băn.* **Măr** ~, varietate de mere cu gust acrişor ¶ ② *Trans.* (DENS.) **Prune ~e**, varietate de prune cu c o a d a lungă şi care se coc de timpuriu.

***COAFOR** *sm.* ① Bărbier ¶ ② Cel ce găteşte la cap, cel ce piaptănă cu artă părul [fr. c o i f f e u r].

***COAFURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* ① Pieptănătură ¶ ② Găteala capului, ori-ce lucru cu care se împodobeşte, se acopere, se înveleşte sau se îmbrobodeşte capul [fr. c o i f f u r e].

***COAGULA** (-ulez) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) închega [lat.].

***COAGULABIL** *adj*. Care se poate închega [fr].

***COAGULAŢIUNE**, ***COAGULAŢIE** *sf.* Faptul de a (se) coagula; închegare [fr.].

COAJĂ, **COAJE** (*pl.* **coji**) *sf.* ① Învelişul vegetal şi subţire al rădăcinei, trunchiului sau ramurilor unor plante: ~ **de tei** ¶ ② Învelişul vîrtos, pojghiţa sau pieliţa care acopere miezul unui fruct, seminţele unei legume, etc.: ~ **de nucă, de migdală, de castană, de pepene, de măr, de linte**, etc. ¶ ③ Învelişul tare al oului: ~ **de ou** ¶ ④ Substanţa calcaroasă, vîrtoasă care acopere corpul moluscelor sau crustaceelor: ~ **de melc, de scoică, de rac**, etc.¶ ⑤ Partea dinafară, vîrtoasă, a pîinii sau a altor aluate, întărită prin coacere: ~ **de pîine, de prăjitură**, etc.; ➡ **MĂMĂLIGĂ** ¶ ⑥ Pojghiţa vîrtoasă ce se prinde deasupra unei răni sau unei bube; Ⓕ: **grecismul fanariot ce începuse a prinde ~ şi năbuşia naţionalitatea noastră** (I.-GH.) ¶ ⑦ Ⓕ **Coaja pămîntului**, scoarţa pămîntului, învelişul, stratul dea-supra, vîrtos şi răcit al globului pămîntesc ¶ ⑧ Portofel ¶ ⑨ **Baba-coaja** ➡ **BABĂ** ③ [vsl. k o ž a].

COALĂ (*pl.*-le, **coli**) *sf.* ① Foaie de hîrtie pătrată sau dreptunghiulară, îndoită în două ¶ ② ~ **de tipar**, foaie mare de hîrtie care se tipăreşte pe amîndouă feţele şi care apoi se îndoaie în 4, în 8 sau în 16, formînd o făscioară de 8, 16 sau 32 de pagini [ngr. κόλλα].

○**COALE**, **COALEA** = **COLEA**.

***COALIŢIUNE**, ***COALIŢIE** *sf.* ① Alianţă, înţelegere încheiată între două sau mai multe State sau partide politice, în vederea unei acţiuni comune ¶ ② Întovărăşire a mai multor indivizi pentru un scop oprit de legi [fr.].

***COALIZA** (-izez) *vb. tr.* şi *refl.* A(se) alia, a (se) întovărăşi. a forma o coaliţiune [fr. c o a l i s e r].

COAMĂ (*pl.*-me) *sf.* ① Părul stufos şi lung de pe grumazul calului sau al leului (▪ 1324): *pr. ext.* părul omului: **pletele lui negre îi cădeau pe umeri întocmai ca o ~ de leu** (GN.) ¶ ② Ⓕ Frunzişul din vîrful copacilor: **pete de aur se aprind pe coamele codrilor** (VLAH.) ¶ ③ Laţul, lemnul orizontal din vîrful acoperişului unei case, de care sînt prinşi căpriorii; dunga orizontală pe care o formează unghiul acoperişului înclinat al unei case ¶ ④ Muche, partea superioară a unui zid de împrejmuit (▪ 1325): **se urcă... pe coama zidului şi sări în grădină** (ISP.) ¶ ⑤ Culme prelungită de munte sau de deal: **căţărîndu-se cînd pe muchi, cînd pe coame de munţi, ajunse la o peşteră** (ISP.) [lat. c o m a].

Fig. 1324. A. Coamă de cal. — B. Coamă de leu.

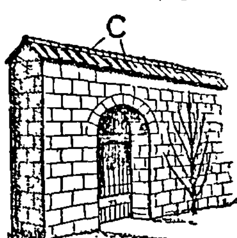

Fig. 1325. C. Coamă.

○**COAMĂR** (*pl.*-re) *sn. Trans.* Odaia mai mică din casa ţăranului, în care locueşte familia, spre deosebire de cea mare în care nu se locueşte, ci se ţine de paradă (PAC.) [germ K a m m e r].

COANĂ = **COCOANĂ**.

○**COANDRĂ** = **CONDRĂ**.

COAPSĂ (*pl.*-se) *sf.* ① Partea corpului (la om şi la animale) de la şold pînă la genunchiu: **îşi atîrnă... paloşul la coapsa stîngă** (ISP.) ¶ ② În stil biblic, sediul, izvorul puterii de procreaţiune (la bărbat), pîntece (la femeie): **toate sufletele cari au intrat cu Iacov în Egipt, cari au ieşit din coapsele lui** (BIBL.); *de aci* Ⓕ: **vorbesc undele lui de măreţia şi frumuseţile Negoiului, din coapsa căruia au izvorît** (VLAH.) [lat. c o x a].

COARBĂ[1] (*pl.* -be) *sf.* Femeiuşca c o r b u l u i.

COARBĂ[2] (*pl.* -be) *sf.* ① Sfredel mare al dulgherului, în formă de semicerc, numit şi „curbină" sau „sucală" (▪ 1326) ¶ ② Mînerul sucalei de depănat; manivelă (în genere) [comp. germ. K u r b e l].

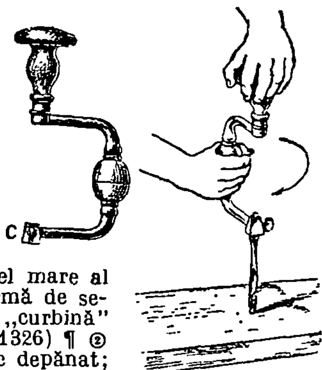

Fig. 1326. Coarbă (C. Broască, piuă).

COARDĂ[1] (*pl.*-de. **corzi**) *sf.* ① Frînghie, funie, sfoară întinsă; Ⓟ: **nu întinde (prea mult) coarda, că se rupe** ¶ ② Sfoara răsucită care întinde ferestrăul, strună ¶ ③ Sfoara întinsă la un arc: **Sbîrnăe coarda din arcu-i, fulgeră săgeata 'n vînt** (ALECS.); Ⓕ: **a avea şi alte coarde la arc**, a avea mai multe mijloace spre a izbuti ¶ ④ Fir (făcut dintr'o fâşie îngustă şi răsucită de maţ de oaie sau din păr de cal, de mătase, de metal) întins pe anumite instrumente muzicale şi care produce sunete prin vibraţiune, strună: **arcuşul lui luneca aşa de bine pe coarde** (GN.); **o ~ lovită într'un clavir, şi tot vibrează mai mult** (VLAH.); **instrumente cu coarde**, toate instrumentele de muzică la care se întrebuinţează strune sau coarde, făcîndu-le să

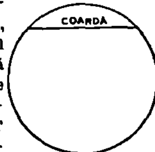

Fig. 1327. C. Coardă.

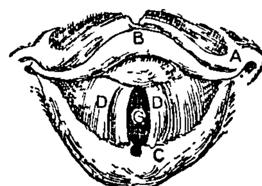

Fig. 1328. Coarde vocale. A. Baza limbii. B. Epiglota.— C. Cartilagii.—DD' Coarde vocale. G. Glota.

Fig. 1329. Coardă de sărit.

vibreze prin frecare (cu arcuşul), prin lovire (cu ciocănaşul) sau prin pişcare cu degetele (vioara, violoncelul, contrabasul, ghitara, mandolina, cobza, ţimbalul, clavirul, harpa, lira, etc.); Ⓕ: **a atinge coarda simţitoare**, a vorbi de un lucru care atinge pe cineva mai de aproape, care-i pricinueşte mai multă plăcere sau supărare: **a o lua** (*sau* **a începe**) **pe altă ~**, a încerca alte mijloace (de persuasiune, de constrîngere, etc.) ¶ ⑤ *Coarde vocale, ligamentele inferioare ale glotei (▪ 1328) ¶ ⑥ —TENDON; Ⓕ: **coardele puterii sale s'au rupt** (NEGR.); **Şi coardele vieţii în pieptu-mi obosit Se rup!** (ALX.) ¶ ⑦ *Linia dreaptă ce uneşte capetele unui arc (▪ 1327) ¶ ⑧ *Ştreang lung ce se leagă de gîtul calului cînd voim să-l facem să alerge împrejur ¶ ⑨ *Frînghie cu care se joacă copiii sărind peste ea (▪ 1329) ¶ ⑩ Arc de oţel la broasca uşii, la o armă de foc, la un ceasornic, etc. ¶ ⑪ Însuşirea de a se întinde (*vorb.* de şerbeturi, dulceţuri etc.): **nu-s destul de legate dulceţile... nu au ~ nicidecum** (ALECS.) ¶ ⑫ Grindă mare şi groasă aşezată de-a curmezişul casei pe care se sprijinesc celelalte grinzi şi greutatea podului casei: **şi iar lua mama nănaşa** (=varga) **din ~ şi iar ne înăpăia** (CRG.); *pr. ext.* grindă: **Şi de ger s'aud într'una în pod corzile troznind** (VLAH.) ¶ ⑬ *poet.* Grumazul calului, îndoitura de la gîtul calului: **se culcă pe coarda armăsarilor, şi, aşa plecaţi, împuşcă în urma lor** (ALECS.) ¶ ⑭ Tulpină de viţă ¶ ⑮ **Coarda-ielelor** = SILNIC ¶ ⑯ **Corzi**, *pl.* Două stinghii curmezişe la stratul coşului morii, numite şi „braţe", „speteze", „chingi" sau „curmezişuri": **moara îşi ridică şi lasă în jos corzile** (LUNG.) ¶ ⑰ **Corzi.** *pl.* Nişte funii din nuiele împletite întrebuinţate la car şi la sanie ¶ ⑱ **Corzi** *pl.* Sforile groase ce trec de o parte şi de alta prin ochiurile volocului de pescuit [lat. c h o r d a, în parte (cele însemnate cu*) cu accepţiunile fr. c o r d e].

COARDĂ² (*pl.* **corzi**) *sf. Băn. Maram.* Sabie: **Ofiţiri cu corzile Şi dobaşi cu dobele** (BRL.) [vsl.].

○ **COARJĂ** = **COAJĂ**.

COARNĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* ① Fructul c o r n u l u i: **nişte femei venind din pădure cu doniţele pline de coarne** (ISP.) ¶ ② Varietate de struguri albi sau negri cu boaba lungăreaţă şi cu coaja tare.

‡**COARNEŞ** *adj.* Cornut, cu c o a r n e mari (DOS.).

COASĂ (*pl.*-**se**) *sf.* ① Unealtă de fier cu coadă de lemn, întrebuinţată la tăierea ierbii de pe cîmp (▪ 1330) ¶ ② Timpul cînd se coseşte fînul: **veni coasa fînului** ¶ ③ Cositul fînului: **şi drag mi-era să am şi eu flăcău la ~** (BR.-VN.); Ⓕ: **abia scăparăm de ~, şi ne puse la secere** (ZNN.) ¶ ④ Plata pentru cositul fînului ¶ ⑤ Ⓕ Unul din atributele Timpului sau ale Morţii (înfăţişate cu cîte o coasă în mînă ▸ ▪ 68): **Uitat de coasa Morţii pe ţărmul scurtei vieţi** (ALECS.) ¶ ⑥ ☆ **COASA**, numele popular al constelaţiunii Cefeu, ale cărei stele mai importante au o oare-care asemănare cu o coasă (▪ 1331) ¶ ⑦ *Trans.* (PÂC.) = **SĂBIUŢĂ** ③ [vsl. k o s a].

Fig. 1330. C. Coasă. – B. Coasă cu crivea, cu greblă.

CARUL MIC

COASA

Fig. 1331. Coasa.

COASE (**cos**) *vb. tr.* ① A prinde cu aţă, cu mătase, etc. petrecută prin ac: **cînd eram la mama, şi eu ştiam să cos, că mama împungea şi eu trăgeam acul** (PANN) ¶ ② A broda: **~ flori; ~ la gherghef** [lat. vulg. c o s ĕ r e < c o n s u ĕ r e].

*__COASOCIAT__ *sm.* Tovarăş, asociat cu altul sau cu mai mulţi [fr.].

COASTĂ (*pl.*-**te**) ① *sf.* Fie-care din oasele late şi încovoiate (la om şi la animale) de la coşul pieptului (▪ 1332): **după Biblie, Eva ar fi fost creată dintr'o ~ a lu-i Adam**; Ⓕ: *iron.* **e gras de-i numeri coastele**, e foarte slab; **a zăcea pe coaste**, a zăcea culcat; a fi mort; **a-şi da coastele cu cineva**, a lucra împreună, în bună înţelegere cu cineva; **a-i pune sula în coaste**, a întrebuinţa mijloace violente spre a sili pe cineva, a-i pune cuţitul la beregată; **a bate** *sau* **a freca la trei coaste**, a da o bătaie strașnică; **a-i face pintece din coaste**, a-l snopi în bătăi, a-i rupe coastele ¶ ② Lature: flanc: **unul să atace pe Turci în ~ şi celălalt pe la spate** (I.-GH.) ¶ ③ Povîrnişul unui deal sau unui munte: **Pepelea s'au întins pe coasta muntelui la soare** (SB.) ¶ ④ Ţărm, mal, partea mării care este aproape de ţărm [lat. c o s t a].

C C

Fig. 1332. CC. Coaste.

○ **COASTĂN** (*pl.*-**ne**) *sm. Trans.* (PÂC.) Dulap mare pentru rufe şi haine, scrin [germ. K a s t e n].

COATE-GOALE *sm.* Ⓕ Sărac care n'are nici măcar cu ce să se îmbrace: **eu, de! negustor, să mă puiu în poblic cu un ~, nu vine bine** (CAR.) [c o a t e + g o a l e].

*__COAUTOR__ *sm.* ① Autor (al unei cărţi, etc.) împreună cu altul sau cu alţii ¶ ② Cel care a făptuit o crimă împreună cu altul sau cu alţii [fr.].

○ **COBAIE** *sf. mai adesea* **COBĂI**, **GOBĂI** *pl. Mold. Bucov.* Păsări de curte: **ograda lui era plină de tot soiul de cobăi** (SAD.); **vorniceasa căsăpea la gîşte, raţe şi gobăi** (GRIG.) [c o b e].

○ **COBĂIT** *adj. Mold.* ① Care are c o b e a, cu ţîfnă (*vorb.* de găini) ¶ ② Ⓕ Ţîfnos; zăbavnic, bun de nimic: **nu-l vezi că-i o ţigoare de băiet ~ şi leneş** (CRG.).

*__COBAIU__ *sm.* Mic mamifer rozător din America de Sus, numit şi porc de India: întrebuinţat de fiziologişti ca subiect de experimentare (*Cavia cobaya*) (▪ 1333) [fr. c o b a y e].

Fig. 1333. Cobaiu.

*__COBALT__ *sbst.* Metal cenuşiu, vîrtos, fărămicios, greu de topit, întrebuinţat la colorarea în albastru a sticlei (*Co*) [fr.].

○ **COBĂLTEAŢĂ**, **COBÎLTEAŢĂ** *sf. Trans.* Poiată, grajd (FR.-CDR.).

○ **COBAŞĂ** (*pl.*-**aşe**, -**aşuri**) *sf. Trans.* (DENS.) Casă sărăcăcioasă, colibă.

COBĂŢ *sm. Băn.* = **ULIU**: **~ul au întrebat pre cuc, cum şi cu ce să hrăneşte el** (TICH.) [srb. k o b a c].

COBE, **COABE** *sf.* ① Pasăre ce meneşte a rău, de rău augur: **Sf. Petre blestemă pe cuc... să fie cobe rea** (MAR.) ¶ ② Persoană ce cobeşte, ce meneşte a rău, piază rea: **o aşa nemetenie spurcată stînd ca o coabe rea în casa lui** (ISP.) ¶ ③ *Mold.* Ţîfnă: **cobea se face sub limbă, usucă gîtul şi limba găinii de nu se poate nici răsufla** (ŞEZ.) ¶ ④ *Bucov. Pr. ext.* Plisc: **baba.. strigă (cocoşului)...: da ce-ţi este de nu-ţi ţii coabea?** (SB.) [vsl. k o b ĭ].

○ **COBELCIU** *sm.* ① *Mold.* Melc ¶ ② *Trans.* Părul femeilor legat şi înfăşurat în formă de coarne (VIC.) [comp. **CULBEC**].

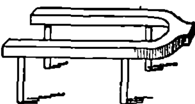
○ **COBEŢ** = **COBĂŢ**.

COBI (-**besc**) *vb. tr.* şi *intr.* A meni a rău, a prevesti ceva rău: **copiii cari plîng mult... cobesc a moarte pentru ei sau vre-un părinte al lor** (MAR.) [srb. k o b i t i].

COBIE *sf.* ① *Olten.* — **COBE** ¶ ② *Olten.* Iadeş, sternum (la păsări) ¶ ③ *Băn.* Rădăcina cozii la cal ¶ ④ *Băn.* Locul gol, deşertul dintre coaste şi şold la mamifere [comp. srb. k o b i l a „iadeş"].

COBILĂ. **COBÎLĂ** (*pl.*-**le**) *sf.* ① Două lemne împreunate la un capăt printr'un piron şi pe care

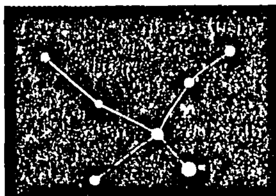
se așază plugul cînd nu lucrează (cînd îl duce la cîmp sau îl aduce acasă) ¶ ② ☛ Unealtă a rotarului, scaunul de înspițat în care se pune roata cînd se înspițează sau se obedează (▣ 1334) ¶ ③ *Băn.* COBILIȚĂ ① [vsl. k o b y l a].

Fig. 1334. Cobilă.

COBÎLCĂ *sf. Olten.* = COBILIȚĂ ① (PSC.) [blg.].

COBILIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Lemn încovoiat, cu crestături la fiecare capăt, de care se atîrnă de o parte și de alta, cîte un coș, cîte o doniță. etc. și care se poartă pe umeri (*Mold.* „coromîslă“) (▪ 1335): **de-i ajuta să puie în spinare cobilița cu oițele** (DLVR.) ¶ ② ☆ **FATA-CU-COBILIȚA** *sau* **COBILIȚA-CIOBANULUI**, constelațiunea Lebedei, numită și „Crucea (mare)“ sau „Crucea miezului-nopții“ (OT.) (▪ 1336) ☛ **FECIOARĂ** ¶ ③ ❀ *a)* = **CALUL-DRACULUI**; *b)* = **COSAȘ** [vsl. k o b y l i c a].

Fig. 1335. Cobiliță.

Fig. 1336. Fata-cu-cobilița.

COBITOR *adj. verb.* **COBI**. Care cobește, care menește a rău: **cînta cucuveaua cu glas ~** (ALX.).

COBÎLĂ ☛ **COBILĂ**.

○**COBÎLCER** (*pl.*-ere) *sn. Trans.* (DENS.) Lădița de la vatră în care se adună cenușa.

COBÎRLĂU *sbst.* ① *Bucov.* Bîrlog, vizuină: **ursul abia la Stretenie se mișcă în bîrlogul sau ~l său** (MAR.) ¶ ② *Băn.* Țarc în care se țin mieii (NOV.).

COBÎRLUI (-uesc) *vb. tr.* și *intr. Băn.* A scotoci, a cotrobăi [c o b î r l ă u].

COBÎRNĂ (*pl.*-ne) *sf.* Bordeiu sărăcăcios, cocioabă.

○**COBLIZAN** *sm. Mold.* Măgădău: **bine-ți șede, coșcogeme ~, să umbli lela pe drumuri** (CRG.).

COBOC (*pl.*-oace) *sn. Mold.* Scafă, mic vas de lemn în care se prepară mujdeiul [rut. k u b o k].

○**COBOR** *sbst. Maram.* Cărare de coborît: **De cine mie mi-e dor, Aicea n'are ~** (BRL.) [c o b o r î].

COBORÎ, **SCOBORÎ** (-or) 1. *vb. tr.* A da jos, a lăsa jos dintr'un loc ridicat, a pogorî: **cioclii au coborît sicriul în groapă** (NEGR.); Ⓕ: **~ glasul**, a vorbi mai încet, cu un ton mai jos.

2. *vb. intr.* și *refl.* ① A se da jos dintr'un loc înalt, ridicat, a se pogorî: **și ne coborîm noi și ne tot coborîm cu mare greutate pe niște povîrnișuri primejdioase** (CRG.); **din trăsură coboară o damă elegantă** (CAR.) ¶ ② **~ din scaun**, a renunța la tron, a abdica: **p'aci era să se scoboare din scaunul împărăției** (ISP.) ¶ ③ A trage la un hotel, la un han: **mă coboram la otelul de Petersburg, în casele lui Beizadea Petrache Mavrogheni** (I.-GH.) ¶ ④ A-și urma drumul spre apus: **soarele se scobora încet spre asfințit** (VLAH.) ¶ ⑥ A-și trage originea, a-și avea obîrșia: **Românii se coboară din coloniștii romani**.

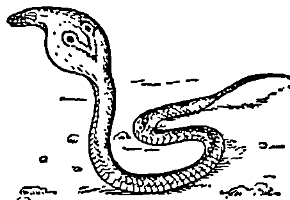
COBORÎȘ, **SCOBORÎȘ** (*pl.*-ișuri) *sn.* ① Faptul de a se c o b o r î, **scoborîșul pînă în sat ne va cere... poate o oră și mai bine** (ODOB.) ¶ ② Povîrniș, drum povîrnit pe care se coboară cineva la vale: **își nemeri șchiopul coborîșul** (PANN).

COBORÎTOR, **SCOBORÎTOR** 1. *adj. verb.* (s)**COBORÎ**. Care se coboară, care se trage (din), care-și are obîrșia.

2. *sm.* Urmaș, cel ce-și trage obîrșia.

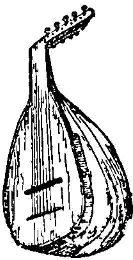
***COBRA** *sf.* Șarpe foarte veninos, care trăește în India, unde pe fie-care an mor mii de oameni din cauza mușcăturilor lui; e numit și „naja“ sau „șarpele cu ochelari“, din cauză că pe gîtul lui umflat poartă o pată ce seamănă cu niște ochelari (*Naja tripudians*) (▪ 1337) [fr.].

COBUR *sm.* ☛ Toc de pistoale ce se atîrnă de șea: **și pielea de pe picioare s'o fac coburi de pistoale** (TOC.) [tc. k u b u r].

Fig. 1337. Cobra.

‡**COBUZ** (*pl.* -ze *sn.* ♩ Instrument cu coarde, de forma unei cobze: **cînta în ~ faptele oamenilor viteji** (N. COST.) [tăt.].

COBZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① ♩ Instrument muzical, în formă de mandolină mare, cu zece coarde, care, pișcate cu o pană, produc numai cinci sunete, reducînd instrumentul numai la rolul de acompaniament (▪ 1338): **Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul** (EMIN.) ¶ ② Ⓕ **A lega ~**, a lega strîns pe cineva, încît să nu se poată mișca: **m'au prins și m'au dus legat ~ la un schit în munte** (CAR.) [rut. rus. pol. ung. k o b z a].

Fig. 1338. Cobză.

COBZAR *sm.* ♩ Lăutar ce cîntă din c o b z ă: **Zi, ~, mereu din strună!** (D.-ZAMF.).

○**COC**[1] (*pl.* cocuri) *sn. Trans. Maram.* ✕ **~ de pită, ~ de pîine**, pîinișoară: **i-a dat sfînta Miercure două ~uri de pîne** (RET.) [c o a c e].

***COC**[2] (*pl.* cocuri) *sn.* Pieptănătură a femeilor, cu părul împletit și încolăcit pe creștet (▪ 1339) [fr. c o q u e].

Fig. 1339. Coc de păr.

***COCA**[1] *sf.* ♣ Arbust din America de Sud, cultivat mai ales în Columbia, Bolivia și Brazilia, din ale cărui frunze se extrage cocaina (▪ 1340) [fr.].

COCA[2] *sm.* ϝ Copil în fașe, prunc (în graiul copiilor: **copilul cere să meargă la „coca mică“** (BR.-VN.) [comp. srb. k o k a „puiu“].

COCĂ *sf.* ① Cleiu făcut din făină amestecată cu apă, de lipit, *în spec.* hîrtie: **spetezele mai adese se lipesc cu ~** (ISP.) ¶ ② Aluat de făină frămîntat și pregătit pentru facerea pîinii; ϝ **a se face ~**, a se îmbăta strașnic: **Bea de se turtește și ~ se face** (PANN) [c o a c e].

○**COCĂI** (-ăiu și -ăesc) *vb. intr. Olten.* A moțăi (comp. **CUCĂI**).

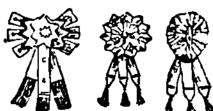

Fig. 1340. Coca.

○**COCAIE** *sf. Băn. Trans.* Lemn crăcănat înfipt în pămînt, de care se atîrnă căldarea sau ceaunul deasupra focului, cujbă.

***COCAINĂ** *sf.* Compus organic extras din frunzele de coca; se întrebuințează în medicină ca anestezic [fr.].

***COCAINOMAN** *sm.* Persoană care abuzează de cocaină [fr.]

***COCARDĂ** (*pl.*-de), *sf.* ① Semn distinctiv purtat de militari la chipiu, de civili la piept, avînd colorile naționale ale poporului din care fac parte (▪ 1341) ¶ ② Fundă, panglică înnodată ce se poartă în păr de către femei [fr.].

Fig. 1341. Cocarde.

COCĂZAR ♣ ① = **SMIRDAR** ① ¶ ② = **MERIȘOR** ③ [c o a c ă z ă].

COCEAN *sm.* ① ♣ Tulpina porumbului numită, după regiuni, și „strujean“, „tujlean“, „hluj(an)“, „lujer“, „covrag“, etc. ¶ ② ♣ Tulpina altor plante asemănătoare porumbului, ca mălaiu-tătăresc, etc. ¶ ③ ♣ Miezul, inima unor legume, după ce s'a scos din ele tot ce era bun de mîncat: **~ de varză** ¶ ④ Cotorul, coada măturii: **ce tot spui astfel de fleacuri, îi zise mă-sa arătîndu-i**

coceanul ⁓măturii (ISP.) ¶ ⑥ ♣ COCEAN-CĂPRESC = CINSTEȚ [vsl. *kočanŭ (> bg. srb. rut. etc.)].

COCENOS *adj.* ♣ Tare, vîrtos ca coceanul, ce seamănă cu coceanul.

***COCHEȚ** 1. *adj.* ① Care caută să placă, mai ales printr'o îmbrăcăminte îngrijită, elegant: femeie ⁓ă ¶ ② *Pr. ext.* Drăgălaș, frumușel: vilele ⁓e ale acestui orășel de munte (VLAH.) ¶ ③ Care caută să inspire dragostea prin vorbe, prin maniere, etc.
2. * COCHETĂ (*pl.*-te) *sf.* Femeie cochetă, femeie care caută să placă prin cochetăriile ei: să mă văd sacrificată unei cochete (ALECS.) [fr. coquet].

***COCHETA** (-tez) *vb. intr.* A face cochetării [fr. coqueter].

***COCHETĂRIE** *sf.* ① Găteală îngrijită cu scopul de a plăcea ¶ ② Silință ce-și dă o persoană de a plăcea, de a inspira dragostea, prin vorbe, prin maniere, etc.: Geaba cochetării faci, Că la nimeni nu mai placi (PANN) [fr. coquetterie].

‡ **COCHII-VECHI** *sm. pl.* ① Darea în întreprindere a anumitor dări prin licitațiune: au cumpărat acel fumărit de la cochii-vechi (N. COST.) ¶ ② Mezat, vindere prin licitație: i-au vîndut-o datornicii la ⁓ și l-au lăsat numai cu hainele de pe dînsul (FIL.) [ung. kótya-vetye < srb.].

COCHINȚ *sm.* F Poreclă dată Grecilor: cochinți și cațaoni sînt numele obicinuite ce le dau țăranii Grecilor arendași (FIL.).

Fig. 1342. Cocină.

○ **COCIE** *sf. Olten. Tr.-Carp.* Trăsură: Mîncai caii și cocia Și-mi făcui datoare via (IK.-BRS.) [srb. kočije; ung. kocsi].

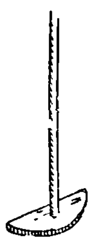
COCINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Coteț, loc închis unde se țin porcii (☛ 1342): scroafa... zăcea închisă într'o ⁓ (ȚICH.) [srb.].

Fig. 1343. Cocioabă.

COCINEAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* = COCINĂ.

COCIOABĂ, ○ COCIOARBĂ (PSC.) (*pl.*-be) *sf.* Căsuță sărăcăcioasă, colibă dărăpănată (☛ 1343): la stînga e o ⁓ de casă în mijlocul unui maidan plin de bălării (SLV.) [tăt. koč-oba].

○ **COCIOBĂI** (-ăesc) *vb. intr. Mold. Bucov.* A scotoci prin toate colțurile, a cotrobăi: au început a ⁓ prin căruțele negutătorilor cu marfă (SB.) [cocioabă].

Fig. 1344. Cociorbă.

COCIORBĂ (*pl.*-be, COCIORVĂ (*pl.*-ve) *sf.* Unealtă de lemn alcătuită dintr'o coadă lungă la capătul căreia e înfiptă o scîndurică în formă de semicerc sau de triunghiu; e întrebuințată pentru a trage focul sau cenușa din cuptor (☛ 1344): atît de mare e dogoreala... cuptorului, că se aprinde... și cociorva (GRIG.); cu coada cociorvei în cuptor să nu dai, că-ți întorci de la casă norocul (VOR.) [rut. kočerha].

○ **COCIȘ** *sm. Tr.-Carp.* Vizitiu: porunci ⁓ului să o ducă la plimbare cătră fîntînă (RET.) [ung. kocsis].

○ **COCIUMB**, COCIUMP *sm. Olten. Băn.* — CLOCIUMB [comp. POCIUMB].

○ **COCÎLȚIT** *adj. Olten.* (PSC.) = POCÎLȚIT.

COCÎRJAT *adj.* ① Încovoiat (*vorb. în spec.* de cioc sau de nas): nasul ⁓ și prăvălit la vale ca un pliso de bufniță (VLAH.) ¶ ② Gîrbov(it): o babă măruntică și cocîrjată de bătrînețe (ODOB.) [cocîrlat + cîrjă].

○ **COCÎRLĂ** (*pl.*-le) *sf.* ① Trunchiu strîmb de copac (RV. CRG.) ¶ ② Lemn încovoiat și crăcănat, cujbă ¶ ③ Piciorul de la toporîștea coasei ¶ ④ *Mold. loc. adv.* de-a cocîrla, de-a rostogolul, dîndu-se peste cap (RV.-CRG.) ¶ ⑤ *pl.* Niște stinghii încovoiate ce leagă pe din năuntru scîndurile din care e alcătuită o luntre; numite și „cîrje", „chingi", „crivace" sau „cujbe" ¶ ⑥ *pl.* ♣ Mică ciupercă comestibilă cu pălăria subțire, galbenă-roșcată, lucitoare, apoi alburie și brăzdată pe margini; are gust și miros de usturoiu și e întrebuințată în bucătărie printre condimente; numită și „bureți-de-pajiște", „bureți de-iarbă", „bureciori", „c i)ocîrți", „ciuciulași", etc. *(Marasmius scorodonius)* (☛ PL. I, 10) [ung. kukora].

COCÎRLAT *adj.* COCÎRJAT [cocîrlă].

COCÎRȚĂ. COCÎRTIȚĂ *sf. Mold. Bucov.* ✕ Mîncare ciobănească făcută din jintuit și caș dulce.

○ **COCÎRȚĂU** *sbst. Olten. Băn.* ✕ Mîncare făcută din dumicați de pîine sau de mămăligă prăjiți în untură [cocîrță].

○ **COCLAURI** *sf. pl. Mold.* Rîpă prăpăstioasă; loc neumblat, pustiu: se uită mereu la... călăuza lor prin coclaurile acestea fără drum și fără adăpost (VLAH.) [comp. rut. bg. kotlovina].

COCLEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a se cocli ¶ ② Un fel de rugină verde și otrăvitoare ce se formează pe aramă, cînd e expusă la umezeala aerului ¶ ③ Gust de aramă coclită: simț pe gît o ⁓ acră, sărată (DLVR.).

COCLEȚ, COTLEȚ (*pl.*-ețe) *sn.* ① Fie-care din firele care alcătuesc plasa ițelor sau ostrețelor ¶ ② Greșală la năvădit; Ⓕ: a căuta ⁓e, a căuta nod în papură [srb. kotlac].

COCLI, *Mold.* COTLI (-lesc) 1. *vb. tr.* A da un gust de cocleală; a strepezi: izvorul meu, limpede ca roua și rece ca ghiața, coclește gura călătorilor (DLVR.).
2. *vb. refl.* ① A se acoperi de cocleală ¶ ② A prinde un gust de cocleală ¶ ③ Ⓕ F A se îmbăta: se îmbătă boierul de se coclise turtă (ISP.) [vsl. kotlŭ „aramă"].

COCLIT *adj.* ① *p.* COCLI ¶ ② Cu gust ca de cocleală: pe gît simți un gust de rugină, amăriu și ⁓ (DLVR.) ¶ ③ Ⓕ: ⁓ de bătrîn, foarte bătrîn: că erau bătrîni bătrîni, cocliți de bătrîni (CAR.).

COCOANĂ, CUCOANĂ *sf.* (*pl.*-ne) ① † *Maram. Oaș.* Copilă, fetiță ¶ ② Doamnă, femeie de condițiune mai bună (din clasa burgheziei sau a nobleței): doar nu ești cocoană, să-ți faci două ceasuri frizura (CAR.); Ⓟ: lenea e ⁓ mare care n'are de mîncare [comp. ngr. κοκκώνα].

COCOANĂ-CHIFTERIȚĂ *sf.* ♣ = CONOPIȘTIRIȚĂ: nu cumva l-o fi mușcat vre-o ⁓? (ALECS.).

○ **COCOARĂ** *sf. pl. Trans.* Penele cele sclipicioase din coada cocorului.

COCOAȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* ① Diformitate care constă dintr'o ridicătură nefirească la spatele sau pe pieptul omului (*Mold.* „gheb" : nu-ți vezi cocoașa ce-o porți în spinare? (PANN) ¶ ② Ridicătură naturală pe spinarea unor animale, ca dromaderul, cămila, zebu, etc.

COCOLI (-olesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) desmierda, a (se) alinta, a (se) răsfăța: nu cumva ai vrea să-l bag în sîn și să-l cocolesc? (ALECS.); Drăgan... se cocolea în atîtea priviri drăgăstoase (DLVR.).

COCOLOȘ *sm.* și (*pl.*-oașe) *sn.* ① Ori-ce materie (hîrtie, cîrpă, pămînt, zăpadă, brînză, etc.) făcută mototol, strînsă ghem; bulgăre (*Mold.* „boț"): ⁓ de hîrtie, de ceară; e mare păcat de cel ce pune ⁓ de brînză pe jăratec (GOR.) ¶ ② ✕ Bulgăre ce se formează în mămăligă, cînd nu-i fiartă de ajuns sau nu s'a amestecat bine (*Mold.* „buburuză"): cîți ⁓i sînt în mămăliga dintîiu, atîția cumnați ai să ai (GOR.) ¶ ③ ✕ Mămăligă făcută dintr'un bulgăre de brînză învelit cu mămăligă și pus să se coacă (MAN.) ¶ ④ *Pr. ext.* Umflătură, nod: omul cel strîmb, cu două cocoloașe în frunte (DEM.) ¶ ⑤ ♣ Știulete de porumb necurățat de boabe: din tot pogonul... patru banițe porumb bătut sau opt ⁓i (LEG. CAR.).

COCOLOȘI (-oșesc) 1. *vb. tr.* ① A face un cocoloș ¶ ② A face ghem, a ghemui: goală pușcă, își cocoloșește gleznele supt o pătură murdară (DLVR.) ¶ ③ A mototoli (*Mold.* „a boți"): a cocoloșit cele patru bucăți (de hîrtie) în palmă (SLV.) ¶ ④ A înfășura în multe cîrpe, legături, etc.: cu picioarele și cu mînile cocoloșite în flanele (I.-GH.) ¶ ⑤ = COCOLI: cele cîteva oițe pe care le îngrijeau și le cocoloșeau ca pe niște copii răsfățați (LUNG.) ¶ ⑥ Ⓕ A face mușama, a se ascunde o greșală sau o faptă neiertată, de către cei ce ar trebui s'o pedepsească: am căutat să cocoloșesc lucrurile (D.-ZAMF.).
2. *vb. refl.* A se face cocoloș, a se strînge ghem, a se ghemui: Hagiul, cocoloșit într'un colț al patului (DLVR.).

COCON[1], CUCON *sm.* ① †(păstrat în *Maram. Oaș.*). Copilaș, prunc: cucon iaste omul déca naște pînă la 4 ani

(PRV.-MB.) ¶ ② †(păstrat în *Maram. Oaș.*) Băiat, băiețel ¶ ③ Copil sau fiu de Domn sau de boier (păstrat încă în limba basmelor și în unele regiuni): **l-aș crește ca pe un ~ dacă mi l-ați da mie** (RET.) ¶ ④ Domn. titlu de politeță urmat de numele persoanei sau cu numele subînțeles (*voc.* **cocoane! ¦coane!** = Domnule) [comp. **COCOANĂ**].

*__COCON__[2] *sm.* Gogoașa viermelui de mătase [fr.].

COCONAR[1] *sm.* Varietate de pin care crește prin sudul Italiei, în Grecia și în Asia Mică și ai cărui cucuruzi conțin niște semințe ovale și lungărețe, de forma coarnelor, cu gust de alune, numite „coconari" sau „coconare" *(Pinus pinea)* (• 1345) [ngr. κουκκουνάρι].

Fig. 1345. Coconar.

COCONAR[2] *sm.* = **BELDIȚĂ**

COCONARĂ (*pl.*-**re**) *sf.* Semințele cucuruzilor de c o c o n a r, numite și „coconari": **să i-l facă umplut la cuptor cu stafide și ~i** (CAR.): **crapi umpluți cu stafide și ~e** (FIL.).

COCONAȘ, **CUCONAȘ** *sm.* ① *dim.* **COCON** ¶ ② Fiu de boier, domnișor: **o droaie de ~i și de sportmeni întorși din Paris** (VLAH.).

COCONĂȘI (-**ășesc**) 1. *vb. tr.* A da cuiva titlul de c o c o n a ș.

2. *vb. refl.* A se face coconaș, a lua apucături de fecior de boier.

COCONEL *sm.* ① *dim.* **COCON** ¶ ② *Maram. Oaș.* Copilaș; băiețaș ¶ ③ **Coconei** *pl.* = **GHIOCEI** ①.

COCONEȚ *sbst. col.* **COCON**. Toți coconii, mulțime de coconi.

○**COCONEȚ** *sbst. Trans.* Bulz.

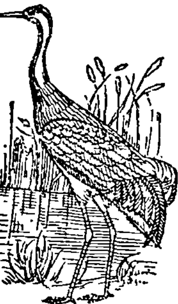
COCONI, **CUCONI** (-**onesc**) 1. *vb. tr.* Ƒ A da titlul de c o c o n, a trata ca pe un boier: **taci, nu mă coconi, că-mi faci șotia!** (ALECS.).

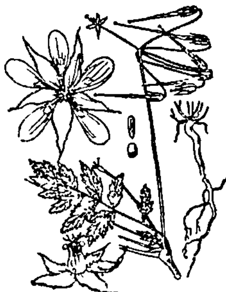
2. *vb. refl.* A se face cocon, a lua apucături de boier.

†**COCONIE** *sf. Maram. Oaș.* Vîrsta de c o c o n, copilărie.

COCONIȚĂ. **CUCONIȚĂ** (*pl.* -**țe**) *sf.* ① *dim.* **COCOANĂ** ¶ ② Cocoană tînără, domnișoară ¶ ③ *Maram. Oaș.* Fetiță ¶ ④ *Olten.* = **STICLETE**.

COCOR, *Mold.* **CUCOR** *sm.*, *Mold. Bucov.* **CUCOARĂ** (*pl.*-**re**) *sf.* ① Pasăre călătoare din genul picioroangelor, cu gîtul mare și ciocul lung, înaltă în picioare, petrece vara prin părțile băltoase, iar la apropierea iernii sboară în ținuturile călduroase, în Africa și în India *(Grus cinerea)* (• 1346): **în tăcerea nopților friguroase se auzeau strigătele cocorilor mergînd... către miazăzi** (BR.-VN.) ¶ ② **PLISCUL-CUCORULUI**, **PLISCUL-CUCOAREI**[1], plantă, cu tulpina întinsă pe pămînt și acoperită cu peri aspri, cu flori roșii sau albe, ce crește prin locuri nisipoase și pe lîngă drumuri *(Erodium cicutarium)* (• 1347) ¶ ③ **PLISCUL-CUCOAREI**[2] = **GREGHEȚIN** ¶ ④ *pl. Băn.* Un fel de dantelă ¶ ⑤ *pl. Băn.* Încrețitură a părului, cîrlionț [comp. srb. k o k o r a v].

Fig. 1346. Cocor.

Fig. 1347. Pliscul-cocorului.

○**COCORADĂ**, **COCOROADĂ** *sf. Trans.* ① Coca de mălaiu coaptă în vatră ¶ ② Un fel de plăcintă din făină de mălaiu umplută cu brînză sau urdă (BUD.) (FR.-CDR.) (PSC.).

○**COCORAT** *adj. Băn.* ① Încrețit, cu cîrlionți ¶ ② Cu coarnele frumos răsucite (*vorb.* de berbeci) [c o c o r; comp. și **ÎNCOCORA**].

COCOREI *sm. pl.* = **MĂSEAUA-CIUTEI**.

*__COCOS__ *sm.* Fructul cocotierului, numit și „nucă de cocos" [germ.].

COCOSTÎRC, **CUCOSTÎRC** *sn. Mold. Tr.-Carp.* = **BARZĂ**: **cumpăna unei fîntîni se pleacă și se înalță ca un cocostîrc care bea apă** (VLAH.) [c o c o r + s t î r c].

COCOȘ, *Mold.* **CUCOȘ** *sm.* ① Bărbătușul găinii *(Gallus domesticus)* (• 1348): **începu să cînte ca cocoșul. ca să vestească că se apropie ziua** (ODOB.); **la cîntatul ~ilor**, timpul nopții cînd cîntă cocoșii; **basmul cu ~ul roșu**, poveste pentru copii mici în Ƒ care e vorba de un cocoș, mîncat de o vulpe, care la rîndu-i e mîncată de un ogar, etc., și în care toate peripețiile se înșiră, repetîndu-se povestea de la început; Ƒ: **în această casă cîntă găina, nu ~ul**, în casa aceasta poruncește femeia, iar bărbatul se supune voinței ei ¶ ② **COCOȘ-DE-PĂDURE** *sau* **COCOȘ-DE-CÎMP**, pasăre de mărimea unui cocoș, cu capul și spinarea de coloare albastră, cu ciocul negru, care trăește prin munți *(Tetrao tetrix)* (• 1349)

Fig. 1348. Cocoș.

Fig. 1349. Cocoș-de-pădure.

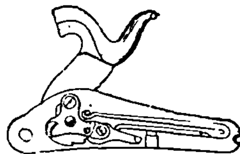
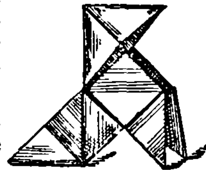

Fig. 1350. Cocoș.

Fig. 1351. Struna-cocoșului.

¶ ③ **COCOȘ-DE-MUNTE**, **COCOȘ-DE-SIHLĂ**, **COCOȘ-SĂLBATIC** = **GOTCAN** ¶ ④ **COADA-COCOȘULUI** ☞ **COADĂ**; — **CREASTA-COCOȘULUI** ☞ **CREASTĂ**; — **IARBA-COCOȘULUI** = **COCOȘEI-DE-CÎMP**; — **PICIORUL-COCOȘULUI**[1] = **FLOARE-BROȘTEASCĂ**; — **PICIORUL-COCOȘULUI**[2] = **GĂLBENELE** ①; — **PICIORUL-COCOȘULUI**[3] = **GĂLBENELE-DE-MUNTE**; **PICIORUL-COCOȘULUI**[4] = **FLOARE-DE-LEAC**[2]; — **STRUNA-COCOȘULUI**, mică plantă ierboasă, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori albe *(Cerastium triviale)* (• 1351) ¶ ⑤ Ciocănel de fier la o armă de foc, în care e înțepenită cremenea și care produce exploziunea capsei (• 1350): **îi căzu pușca de pe umeri, ~ul se lovi de scară (și) împlutura se descărcă cu sgomot** (NEGR.) ¶ ⑥ Cocoșel de hîrtie ¶ ⑦ *pl. Mold. Trans. Băn.* Floricele de porumb [vsl. k o k o š ĭ „găină"].

Fig. 1352. Cocoșel.

COCOȘA (-**oșez**) 1. *vb. tr.* ① A face să capete o c o c o a ș ă ¶ ② A snopi în bătăi.

2. *vb. refl.* A deveni cocoșat, a căpăta o cocoașă: **el se cocoșase de muncă** (ISP.).

COCOȘAR *sm.* Pasăre de mărimea sturzului, numită și „gogoșar" sau „sturz-de-iarnă" *(Turdus pilaris)* (• 1353) [bg.].

COCOȘAT *adj.* ① *p.* **COCOȘA** ¶ ② Care are o cocoașă ¶ ③ Gîrbovit (de bătrînete).

COCOȘEL, *Mold.* **CUCOȘEL** *sm.* ① *dim.* **COCOȘ** ¶ ② Ƒ Drăguț, iubit (termen de alintare): **m'aștepți de mult, ~ule?** (CAR.) ¶ ③ Cuiul ce trece prin capătul osiei ¶ ④ Jucărie făcută din hîrtie îndoită,

care seamănă întru cîtva cu un cocoș (▪ 1352) ¶ ⑤ ✿ COCOȘEL¹ (-VĂRATIC) *sau* COCOȘEI-DE-CÎMP, plantă ierboasă, cu flori roșii-cărămizii ce creste pe cîmp (*Adonis aestivalis*) (▪ 1354):— COCOȘEL¹ = RUSCUȚĂ; — *pl.* COCOȘEI¹ = MĂSEAUA-CIUTEI; — *pl.* COCOȘEI² = GHIOCEI-BOGAȚI; — *pl.* COCOȘEI = PORUMBEI ¶ ⑥ *pl. Mold.* ✕ Floricele de porumb (☛ FLORICEA ②) ¶ ⑦ *Bucov.* ✕ Mic aluat ce rămîne din facerea pîinii, care se coace în cuptor, dîndu-i-se diferite forme: **dă întîiu cei covrigi și cocoșei la o parte** (GRIG.).

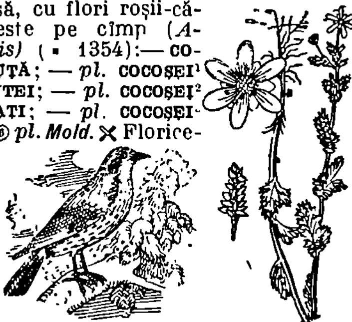

Fig. 1353. Cocoșar.

Fig. 1354. Cocoșei-de-cîmp.

COCOȘESC *adj.* De c o c o ș, privitor la cocoș: **cîntatul ~ al găinii** (PĂC.).

COCOȘEȘTE *adv.* Ca un c o c o ș: **cînd cîntă găina ~, se va întîmpla pagubă** (GOR.).

COCOȘI (-oșesc) *vb. refl. Mold.* A se umfla în pene; a se arăta dîrz. [c o c o ș].

COCOȘILĂ *sm.* Poreclă dată unui cocoșat [c o c o a ș ă].

COCOȘNEAȚĂ (*pl.*-nețe) *sf.* Ⓟ Termen de dispreț în loc de c o c o a n ă: **de-o fi să-ți vorbesc... de cîteva cocoșnețe... negustorite ajunse, le plîngi de milă** (JIP.).

COCOȘOAICĂ *sf.* ✿ = RODUL-PĂMÎNTULUI.

*__COCOTĂ__ (*pl.*-te) *sf.* Femeie cu moravuri ușoare [fr.].

*__COCOTIER__ *sm.* ✿ Arbore mare din regiunile tropicale, asemenea palmierului, care atinge o înălțime de 20-30 de metri, și al cărui fruct, numit „cocos", de grosimea capului, constitue hrana de căpetenie în Polinesia; lichidul lăptos din năuntrul fructului dă o băutură cu gust de migdale, întrebuințată uneori și ca medicament (*Cocos nucifera*) (▪ 1355) [fr.].

Fig. 1355. Cocotier.

COCOȚA (-oțez) *vb. refl.* și *tr.* ① A (se) așeza pe o creangă sau pe o culme ridicată: **cocoșul s'a cocoțat sus pe pom; trăsura acum se cocoța în circa unui dîmb** (DEM.) ¶ ② Ⓕ A (se) ridica, a (se) înălța mai sus decît i se cuvine (*vorb.* de o situațiune, de un rang, de un post, etc.): **pe tronul Voivozilor... se cocoțează tot felul de lichele... din șandramalele Fanarului** (VLAH.).

COCOVAMĂ (*pl.*-me) *sf. Băn.* Bulgăre de pămînt moale, înfundat la mijloc, în formă de blid, cu care se joacă copiii, aruncîndu-l cu putere jos, ca să pocnească.

COCOVEICĂ *sf.* 🐦 = CUCUVAIE: **un nas coroiet, întors spre gură, ca pliscul unei cocoveice** (GN.).

*__COCS__ = COKS.

*__COCTAIL__ (*pl.*-luri) *sn.* 🍷 Băutură alcoolică preparată dintr'un amestec de mai multe licheruri [fr. < engl.].

COCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* COCA².

*__COD__ (*pl.*-duri) *sn.* ① ⚖ Adunare de legiuiri, de pravili, etc. întocmite din ordinul împăraților romani: **codul lui Justinian** ¶ ② ⚖ Corp de legi cuprinzînd toate legiuirile privitoare la o materie specială: **codul civil, codul de procedură civilă, codul de comerț, codul penal,** etc. ¶ ③ *Pr. ext.* Culegere de precepte sau de așezăminte cu privire la o materie oare care: **~ul manierelor elegante** [fr. c o d e].

CODACIU *adj.* și *sm.* ① Care stă tot la c o a d ă, care stă la spatele sau în urma celorlalți: **sînteți... niște buni de gură și niște codaci de treabă** (ISP.) ¶ ② 🐉 Ⓟ Unul din numele date diavolului ¶ ③ 🐛 = CODAT.

8500 **CODĂLAT** *adj. Olten.* (CIAUȘ.) ① Cu c o a d ă, codat: **pere ~e** ¶ ② Lungăreț: **păduche ~.**

CODALB, *Mold.* CUDALB *adj.* ① 🐂 Cu c o a d a a l b ă (*vorb* de vite mari cornute) ¶ ② 🐦 Despre păsări (mai ales în descîntece): **Pasăre albă, Codalbă** ¶ ③ VULTUR-~ ☛ VULTUR ¶ ④ *Pr. ext.* Cu părul bălaiu, cu coadele blonde: **e prelungă la chip, ~ă, cu ochii viorii** (DLVR.).

2. CODALBĂ *sf.* 🐑 Oaie cu vîrful coadei alb.

CODĂLBEL, CUDĂLBEL *adj. dim.* CODALB: **Doisprezece boi bourei, În coadă cudălbei** (MAR.).

CODĂLBI (-besc) *vb. tr. Mold.* (*pron.* codălghi) *numai în loc.* **a o codălghi,** a o sfecli; a o păți: **la franțuzeste, o cam codălghea** (VLAH.) [c o d a l b].

CODĂLBIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* 🐦 Pasăre de 17-20 cm., cu pene foarte frumoase, roșcate pe spinare și la aripi, la cap și la vîrful coadei cenușii - albăstrii, cu pîntecele de coloare gălbuie-trandafirie și cu coada neagră și albă; se hrănește cu insecte pe care le înfige întîiu în cîte un spin, de unde le ciugulește pe rînd; numită și „sfrancioc-roșu" sau „șofran" (*Lanius collurio*) (▪ 1356) [c o d a l b].

Fig. 1356. Codălbiță.

CODAN 1. *adj.* Cu c o a d a lungă: **vînatul cel domnesc la vulpile ~e** (ALECS.).

2. CODANĂ (*pl.*-ne) *sf.* Fată intrată de curînd în rîndul fetelor mari, fetișcană: **fîntîna.... la care vin cu cofițele în mînă copiii și codanele** (IRG.).

CODĂNACĂ (*pl.*-ce), CODĂNCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* CODANĂ: **codănacele și babele sînt mai pătrunzătoare** (JIP.); **două surori, una mai mare, fată 'n gîțe, da una sub dînsa codăncuță** (VOR.).

CODĂNEL *sm.* Băiețaș: **se joacă de copii mai mititei, adecă codănei, cum se zice** (ISP.) [c o d a n].

CODĂNICĂ (*pl.*-nele), CODĂNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* CODANĂ: **pe această codănică de fată o numiră Pandora** (ISP.); **era o codăniță sfioasă acu un an** (SAD.).

CODĂRIE, CODĂRIE, CODERIE *sf. Olten.* = CODĂRIȘTE: **Încălecai pe-o coderie și vă spusei o istorie** (ȘEZ.) [c o a d ă + (c o - p o) r î i e].

CODĂRIȘTE, CODĂRIȘTE *sf.* Coada biciului (▪ 1357): **harapnice... mai lungi și cu codăriștea mai scurtă decît a bicelor** (MAR.) [c o a d ă + (t o p o) r î ș t e].

Fig. 1357. Codăriște sculptată (Trans.).

CODAȘ *sm.* Cel din urmă, unul dintre cei mai săraci dintre locuitorii unui sat: **fruntașii, mijlocașii și ~ii satului; decît ~ în oraș, mai bine 'n satul tău fruntaș** (CRG.) [c o a d ă].

‡ **CODĂȘ** = CODOȘ.

CODAT *adj.* ① Cu c o a d ă (despre animale) ¶ ② ✿ Cu peduncul (despre flori sau fructe) [lat. vulg. *c o d a t u s < c a u d a t u s].

CODAȚ *sm.* 🐛 ① — CÎȘIȚĂ ¶ ² Larva codată a mai multor muște (▪ 1358) [refăcut din *pl.* c o d a ț i < c o d a t].

Fig. 1358. Codaț.

CODCODAC... ☛ COTCODAC...

CODEA *sm.* 🐉 Ⓟ Unul din numeroasele nume populare ale diavolului [c o a d ă].

CODEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a se c o d i, șovăire: **după multă ~, se hotărî să-i spună** (SB).

*__CODEINĂ__ *sf.* ⚕ Alcaloid extras din opiu; întrebuințat în doză mică pentru a calma tusea, etc. [fr.].

CODELNIC *adj.* Care se c o d e ș t e, șovăitor: **se 'ntorc iară la ăi dintîiu cari li se par mai ~i** (JIP.).

○ **CODERIE** ☛ CODĂRIE.

CODERIȘTE = CODĂRIȘTE.

*__CODEX__ *sbst.* ① = CODICE ¶ ② ⚕ Culegere de formule de farmacie [fr. < lat.].

CODI 1. (-desc) *vb. refl.* A sta la îndoială (de a face ceva), a șovăi, a se feri de a lua o hotărîre, a nu se putea hotărî să se apuce de lucru, a se feri de treabă: începu a se îndoi și a se ~ să dea fata după dînsul (ISP.); ian să-i fi sculat la treabă, ș'apoi să-i vezi cum se codesc (CRG.).

2. *vb. tr.* A tunde lîna oilor împrejurul coadei [c o a d ă].

‡ **CODICĂ** *sf.* ① Cod, codice ¶ ② Condică [ngr. κώδικας.

***CODICE** *sn.* ① Cod ¶ ② Manuscris vechiu (legat într'un volum) [lat. c o d i c e m].

***CODICIL** (*pl.*-ile, -ilurí) *sn.* Adăugire sau îndreptare făcută la un testament [fr. < lat.].

○ **CODIE** *sf. Trans.* (PAC.) = BARBA-URSULUI¹.

***CODIFICA** (-fic) *vb. tr.* A aduna într'un cod legile speciale privitoare la o materie [fr. c o d i f i e r]

CODINĂ (*pl.*-ni) *sf.* ① *Olten.* Pleavă. ciuruială (de la vînturatul grînelor) ¶ ② Lîna tunsă de pe la c o a d a oilor și prin prejurul ugerului ¶ ③ = COADA-VULPII.

CODIRIȘCĂ, CODIRIȘTE *sf.* = CODĂRIȘTE.

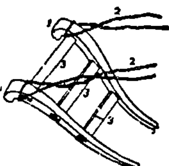
CODIRLĂ ➡ CODÎRLĂ.

CODIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* COADĂ.

Fig. 1359. Codițucă.

CODIȚĂ (*pl.*-țe) *sf* ① *dim.* COADĂ: riști... viitorul fetiței frumoase cu codițele pe spate (BR.-VN.) ¶ ② Ceea ce se atîrnă la coadă, ceea ce se adaugă la urmă: acea ~ s'a agățat ca scaietele de numele său (I.-GH.) ¶ ③ Semn grafic, în formă de virgulă, ce se pune sub literele s și t spre a le modifica în ș și ț ¶ ④ Ⓕ *F* Cusur, defect.

CODIȚUCĂ *sf.* Mică plantă ierboasă, cu flori galbene-verzii, numită și „șoricel" *(Myosurus minimus)* (▪ 1359) [c o d i ț ă].

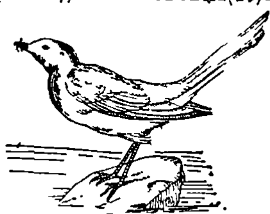

Fig. 1360. Codîrlă. 1. 1. Cotoaie, cotoi, minuși.—2. 2. Tinzători, lambe, lănțușuri, brăciri, baiere, curmeie, gujbe, gînjuri. — 3. 3. Speteze.

CODÎRLĂ, CODIRLĂ (*pl.*-le) *sf.* ① Partea dindărăt a căruței, alcătuită din două lemne încovoiate, împreunate prin speteze și legate de car prin niște lanțuri sau gînjuri; numită, după regiuni, și „chelnă" sau „chilnă", „șușlete", etc. (▪ 1360): alții cu cărnțele goale și cu maldăr proaspăt în codirle (DLVR.) ¶ ② Ⓕ Cel din coadă, cel din urmă: baciul începe, și după dînsul, pe rînd, ceilalți pînă la codîrlă (ISP.) [c o a d ă].

CODÎRLAȘ *sm.* Cel din coadă, cel din urmă, codaș: Pan, ~ ul zeilor... se lăuda în toate părțile că el ar cînta mai frumos (ISP.) [c o d î r l ă].

CODÎRLI (-lesc) *vb. tr. Trans.* A scotoci, a cotrobăi (PSC.) [c o d î r l ă].

CODOBATURĂ (*pl.*-uri), *Băn.* CODOBAT(IT)Ă *sf.* Pasăre mică, cenușie, care trăește pe lîngă ape; are o coadă lungă pe care o mișcă mereu *(Motacilla)* (▪ 1361): codobaturile... se așterneau, în sborul lor inte, pe fața apei (ODOB.) [lat. *coda-battula].

Fig. 1361. Codobatură.

○ **CODOBÎȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* = CODOBATURĂ [c o a d ă + b î ț â i].

○ **CODORIE** *sf. Băn.* — CODĂRIE.

○ **CODORIȘTE** = CODĂRIȘTE: ținea ~a biciului în mînă (RET.).

CODOȘ *sm.*, CODOȘCĂ *sf.* Mijlocitor, mijlocitoare între femei și bărbați, în scop de desfrîu: îi spune codoșca cîte și mai multe ș'o face pe femeie să se alunece cu mintea (ORG.) [tc. k o d o š].

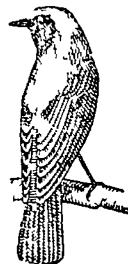
CODREAN *adj.* și *sm.*, CODREANCĂ (*pl.*-ence) *sf.* De c o d r u, care locuește prin munții păduroși: în aripa stîngă puse... pe Codreni, porecliți și pieptul țării (ISP.).

CODRESC *adj.* De c o d r u: Căci a ucis un cerb ~ Și patru căprioare (ALECS.).

CODRICEL *sm. dim.* CODRU¹: un ~ de mălai (TOC.); mai adună și codriceii ce mai rămăseseră de la tovarăși (ISP.).

CODRIȘOR *sm. dim.* CODRU²: au năzuit la ~ul lor... o pădure nu așa înaltă în copaci (M.-COST.).

CODRO(N)IU *sbst. Băn.* = GRÎU-NEGRU [c o d r u²].

Fig. 1362. Codroș.

CODROȘ *sm.* Păsărică frumoasă, cu coada de un roșu aprins, care-și face cuibul prin găurile zidurilor sau pe acoperișurile de stuf; numită și „codoroș", „c o a d ă r o ș i e", „oiță", „nucșoară" sau „pieptănaș" *(Ruticilla phoenicura)* (▪ 1362).

CODRU¹ *sm.* ① Bucată mai mare (de aproape un sfert) de pîine sau de mămăligă: strîngînd în mîini codrii de pîne rece și de mămăligă (DLVR.); Ⓟ: flămîndul (sau cui i-e foame) codri visează, fie-căruia îi e în gînd ceea ce dorește mai cu ardoare ¶ ② Bucată dreptunghiulară de pămînt. etc.: un ~ de loc (IRG.); un ~ de pădure [lat. vulg. q u o d r u m < q u a d r u m].

CODRU² *sm.* ① Pădure bătrînă, mare și deasă: în fund priveliștea munților acoperiți de codri (VLAH.); Ⓟ: a i se închide calea în ~, a i se înfunda. a nu mai avea încotro ¶ ② ‡ Munte ¶ ③ Ⓟ Fetele ~lui, unul din numeroasele nume ale ielelor (PAMF.) ¶ ④ IARBA-~LUI = MĂTRĂGUNĂ [c o d r u¹; comp. alb. k o d r ε „deal"].

CODRUȚ *sm. Trans. dim.* CODRU².

CODUȘ = CODOȘ.

***COEFICIENT** *sm.* ① ± Număr pus înaintea unei cantități algebrice spre a o înmulți. Ex.: 3 ab = ab + ab + ab ¶ ② ± ~ nedeterminat, parametru; ~ unghiular, pantă ¶ ③ ~ de frecare, numărul cu care trebue înmulțită forța de apăsare a unui corp pe altul spre a avea forța de frecare ¶ ④ Număr cu care se înmulțește o notă (de examen etc.) spre a-i modifica valoarea relativă [fr.].

***COERCIBIL** *adj.* Care poate fi strîns, comprimat și reținut într'un spațiu oare-care: toate gazele sînt ~e [fr.].

***COERCITIV** *adj.* Care are dreptul de coercițiune [fr.].

***COERCIȚIUNE** *sf.* Faptul, puterea, dreptul de a sili. de a constrînge sau de a opri pe cineva să facă ceva [fr.].

***COEREDE** *sm.* Moștenitor împreună cu alții ai averii cuiva [lat. c o h e r e s].

***COERENT** *adj.* Legat, unit, strîns, care nu se poate despărți cu ușurință: materii ~e [fr. c o h é r e n t].

***COERENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Legătură, unire, strîngere a unor părți asemănătoare între ele; Ⓕ: vorbe, gîndiri fără ~ [fr. c o h é r e n c e].

***COEXISTA** (-ist) *vb. intr.* A exista împreună, a ființa, a trăi în același timp [fr.].

***COEXISTENT** *adj.* Care există, ființează, trăește în același timp [fr.].

***COEXISTENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Existență, ființare în același timp [fr.].

***COEZIUNE** *sf.* ① Forță care ține legate între ele moleculele unui corp ¶ ② Ⓕ Legătură: părțile acestui imperiu sînt lipsite de ~; cete izolate fără nici o ~ între dînsele (I.-GH.) [fr. c o h é s i o n].

○ **COF** *sbst. Băn.* Căpiță (de fîn).

COFĂ (*pl.*-fe) *sf.* ① *Mold. Bucov. Trans.* Doniță: înturnîndu-se mirii de la cununie, se varsă înaintea lor cofe pline cu apă (GOR.); Ⓕ: a pune în ~ pe cineva, a întrece, a dovedi, a lăsa mai prejos pe cineva prin pricepere sau prin viclenie: las' pe mine c'am să ți-i pui în ~ (ALECS.); a turna cu cofa. a turna cu găleata (*vorb.* de ploaie) ¶ ② *Trans.* Măsură de capacitate de 1 oca (= 2 fele) ¶ ③ *Olten.* Căuș cu care se ia

mălaiul spre a se pune în căldare (R.-COD.) [rut. srb. bg. k o f a < germ.].

○ **COFĂEL** (*pl.*-ele) *sn. Mold. Bucov. dim.* COFĂ: mă răpăd la cramă s'aduc și un ~ de vin (CRG.).

○ **COFAȘ** *adj.* și *sm. Olten.* (R.-COD.) Fățarnic, (om) cu două fețe, nesincer [c o f ă].

○ **COFĂȘIE** *sf. Olten.* (R.-COD.) Fățărnicie, vorbă de c o f a ș.

○ **COFEIU** (*pl.*-eie) *sn. Mold.* C o f ă mică și largă: Umplîndu-și cofeile, Mi-or cînta femeile (EMIN.).

COFETAR *sm.* Cel ce face sau vinde c o f e t u r i, dulcețuri, prăjituri, etc.

COFETĂREASĂ (*pl.*-ese) *sf.* Nevasta c o f e t a r u l u i.

COFETĂRIE *sf.* ① Meseria c o f e t a r u l u i ¶ ② Prăvălia cofetarului ¶ ③ *pl.* Tot felul de zaharicale, cofeturi, etc.

COFETURI, ‡ CONFETURI *sf. pl.* Bomboane, zaharicale: îmi aducea păpuși și ~ (ALECS.) [ngr. κονφέτα < it.].

COFIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Mold.Bucov.Trans. dim.* COFĂ: Cu cofița, pe îndelete, Vin neveste de la rîu (COȘB.).

‡**COFTERIE** *sf.* Stofă prețioasă orientală [tc. k u f t e r i].

COGE(A)MITE, COȘCOGE(A)MITE, COȘCOGE(A), GOGE(A)MITE *adj. invar.* F Colosal, foarte mare, mare în toată puterea cuvîntului: masa era joasă și pe dînsa fumega o cogemite mămăligă (GN.); să se lupte coșcogeamite namilă de om cu oamenii de boiul nostru (ISP.); dintr'atîtica, s'o făcut coșcogefătoiu (ALECS.); în cap cu o gogeamite bîrsană de căciulă fumurie (BR.-VN.) [srb. blg. k o ğ a m i t i; blg. k o š k o ğ a (m i t i) < tc. k o š k o ğ á „foarte mare"].

COGÎLȚ! COGÎLȚ! *sau* COGLÎC! COGLÎC! *interj.* Imită sgomotul făcut de un lichid turnat dintr'o sticlă în pahar sau pe gît: Eu la gură te rădic, Tu îmi cînți coglic! coglic! (CRG.).

○ **COFÎRNĂ** (*pl.*-ne) *sf. Olten.* Coadă mică (de păr) la femei sau la fete [comp. srb. k o v r l j a k].

○ **COFÎRȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Băn. iron.* Pieptănătură, frizură; cîrlionț [srb. k o v r č i c a].

○ **COH** *sbst. Maram.* Vatra de la gura foalelui covaciului, în care se înroșește fierul (PAP.) [rut.].

***COHORTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① La Romani: corp de infanterie, a zecea parte dintr'o legiune ¶ ② *Pr. ext. pl.* Trupa (în genere) ¶ ③ Ⓕ Cohortele cerești, cetele îngerești [fr. < lat.].

○ **COICĂI** (*pers. a 3-a*: -căe) *vb. intr. Olten. Băn.* A guița; a grohăi.

COIF (*pl.*-furi) *sn.* ① Acoperemînt al capului, purtat odinioară de soldați (la Greci, la Romani și în evul mediu), iar astăzi numai de o anumită categorie de militari (jandarmi, pompieri, etc.); e făcut în întregime de metal ori din piele acoperită cu plăci de oțel

Fig. 1363. Coif roman.

Fig. 1364. Coif grec.

Fig. 1365. Coif de jandarm.

sau de alamă, cască (▪ 1363, 1364, 1365): Iar pe cap purta cu fală Coif de aur lucitor (ALECS.) ¶ ② Chivără de hîrtie: își pun cîte o țoală în spate și cîte un ~ de hîrtie în cap (CRG.) [comp. it. c u f f i a, fr. c o i f f e].

COINAC (*pl.*-ace) *sn.* ① Cel din urmă oscior din șira spinării ¶ ② Oscior ¶ ③ Bucată de cărămidă, de piatră, etc., legată de o sfoară, cu care copiii caută să prindă un zmeu înălțat [tc. k a i n a k „încheietură", blg. k o j n á k ŭ].

***COINCIDE** (-cid) *vb. intr.* ① A cădea în același timp, a se întîmpla, a se brodi, a se nemeri tot atunci, la aceeași dată ¶ ② A se suprapune exact, a se potrivi întocmai [fr.].

***COINCIDENT** *adj.* ① Care coincide: linii ~e ¶ ② Simultan: simptome ~e [fr.].

***COINCIDENȚĂ** (*pl.*-țe). *sf.* ① Starea a două lucruri, a două fapte care coincid ¶ ② Întîmplare, brodire în același timp ¶ ③ Suprapunere exactă a două figuri geometrice [fr.].

***COINTERESA** (-esez) *vb. tr.* A face pe cineva interesat într'o întreprindere împreună cu altul sau cu alții [fr.].

***COINTERESAT** *adj.* Care este interesat împreună cu altul sau cu alții într'o afacere [fr.].

○ **COITĂ** (*pl.*-te) *sf. Trans. Mold.* Femeie cu purtare rea, cu moravuri ușoare (PȘC.) (BRL.).

COIU (*pl.*-coaie) *sn.* ① *vulg.* Testicul ¶ ② Greutate de fier, în formă de pară, pe brațul unui cîntar [lat. c o l e u s].

COJAN *sm.* ① Poreclă dată locuitorilor de la șes de către cei de la munte ¶ ② Poreclă dată țăranilor din Muntenia de către Ardeleni.

○ **COJBA** (-bez *vb. refl. Băn.* A se ridica, a se umfla coaja deslipindu-se de miez (la pînea coaptă), a se coșcovi.

COJI (-jeso) 1. *vb. tr.* ① A curăți de c o a j ă, a scoate, a jupui coaja: au cojit vr'o cîțiva tei și au făcut o funie lungă (SB.) ¶ ② A jupui (de piele.

2. *vb. refl.* A se jupui de coajă (sau de piele): mesteacăni bălăi... se cojesc de teaca lustruită... și pier pe nesimțite (DLVR.).

COJIT *adj.* ① *p.* COJI ¶¶ C NECOJIT ¶ ② Jupuit de coajă sau de piele: desculță, cu picioarele ~e și arse (DLVR.).

COJIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* COAJĂ.

COJOACĂ (*pl.*-ce) *sf.* Pielea unui miel sau a unui berbec, împreună cu lîna: are o mască pe ochi, făcută din ~ neagră (R.-COD.) [refăcut din *pl.* c o j o a c e].

COJOAICĂ *sf.* ① = SCORȚAREL ¶ ② ~-DE-MUNTE, pasăre foarte frumoasă, de coloare cenușie, cu gușa albă în timpul verii și neagră iarna, cu penele aripilor, parte negre, parte de un roșu aprins, iar cele de la coadă împestrițate cu pete și dungi albe sau gălbui; ciocul, negru, lung de 4-5 cm. e subțire, a cuțit și puțin încovoiat; trăește în crăpăturile stîncilor și se hrănește cu insecte (*Tichodroma muraria*) (▪ 1366) [c o a j ă].

Fig. 1366. Cojoaică-de-munte.

COJOC (*pl.*-oace) *sn.* Haină țărănească, cu mîneci, făcută din piei de oaie sau de miel, cu lînă cu tot (▪ 1367): patru frați într'un ~ (*ghicitoare despre „nucă"*); ⓟ: a-și teme *sau* a-și păzi cojocul, a-i fi teamă de bătaie, a se feri să nu pățească ceva; a-și întoarce ~ul pe dos, a se face din bun rău; a nu căuta cuiva *sau* a nu-l întreba de ce-i e bun ~ul, a nu lua în seamă cine e, a nu-i păsa de situațiunea persoanei; ▬AC [vsl. k o ž u h ŭ].

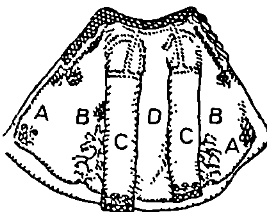

Fig. 1367. Cojoc. A.A. Aripi. B.B. Clini. C.C. Mineci. — D. Spinare.

COJOCAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde c o j o a c e; ~ subțire, blănar; ~ gros ☞ GROS 1 ⑧.

COJOCĂRIE *sf.* ① ⊕ Meseria c o j o c a r u l u i: dac'ai vrea d-ta să dai un băiet să-i învețe cojocăria (CRG.) ¶② Atelierul sau prăvălia cojocarului ¶ ③ Mărfuri ce face sau vinde cojocarul.

COJOCĂRIT *sbst.* = COJOCĂRIE ①.

COJOCEL (*pl.*-ele) *sn.* ① *dim.* COJOC ¶ ② Cojoc fără mînecі, pieptar: aduș puțin de spete sub cojocelu-i fără mînecі (VLAH.).

COJOS *adj.* Cu c o a j ă; ce seamănă cu coaja.

***COKS** *sbst.* ⊕ Cărbunele rămas după scoaterea gazului de iluminat din cărbunii de piatră [engl.].

○ **COL** (*pl.*-luri) *sn.* Fie-care din spetezele de la aripile morii de vînt care se prelungesc în afară și se înfig în grindeiu [vsl. k o l ŭ „par, prăjină"].

*COLABORA (-orez) vb. intr. ① A lucra împreună cu altul sau cu alții) la o operă literară, la un ziar, etc. ¶ ② A lucra împreună în vederea unui scop anumit (vorb. de două partide politice) [fr.].

*COLABORATOR sm., -TOARE sf. Persoană care face o operă literară, care scrie la un ziar, etc. împreună cu altul sau cu alții [fr.].

*COLABORAȚIUNE, *COLABORAȚIE sf. ① Lucrare împreună cu altul la o scriere literară, etc.: nu voia să-și micșoreze meritul originalității printr'o ~ (BR.-VN.) ¶ ② Lucrarea împreună a două partide politice în vederea unui scop anumit [fr.].

COLAC sm. ① Pîine rotundă împletită ca o cunună; se face în casă din făină de grîu, și se împarte la anumite ocaziuni (botez, nuntă, înmormîntare, la praznice, etc.) (• 1368): a da și a primi ~i este una din vechile datini ale țării: de aci o mulțime de locuțiuni și proverbe în legătură cu diversele împrejurări cînd se dau sau se primesc colaci: a aștepta sau a umbla după ~i calzi, a umbla să capete un folos mai de seamă; a aștepta ca mortul ~ul, a aștepta cu mare dor și nerăbdare; a aștepta în zadar; dă-i ~ și lumînare! nu se mai alege nimic din asta; a trecut baba cu colacii ☞ BABĂ ①; (asta-i) ~ peste pupăză, din rău în mai rău, după o pagubă suferită vine și altă nevoie; cum e sfîntul și ~ul (aluziune la colacii ce se duc la biserică în cinstea unui sfînt); cînd vrea Dumnezeu, vine și dracu cu ~i, cînd ai noroc, îți vine binele chiar de unde nu te aștepți; omul nu fuge de ~, ci de ciomag, de bine, nimeni nu fuge ¶ ② Pr. ext. Dar ce se dă la anumite împrejurări (la nuntă, etc.), plocon: se gătiră să aducă după obiceiu cîte ceva ~i la nuntă (SB.); darul ce se dă babei care descîntă: leacul fie ori nu fie, ~ul babei se știe ¶ ③ ‡ Dar (în genere) (DOS.) ¶ ④ ‡ Răsplată dată celuia ce găsește un lucru pierdut, celuia ce denunță pe un tîlhar, etc.; despăgubire pentru vite ținute de pripas, etc. ¶ ⑤ Cunună de flori: în ziua de Sînziene, se face cîte un ~ de sînziană și-l asvîrl pe casă (GOR.) ¶ ⑥ Pr. anal. Încolăcitură a trupului sau a coadei animalelor: cînii își desfășurau ~ul trupului (DLVR.); șarpele se face ~; iron. umblă ca cînele cu ~i în coadă ¶ ⑦ Împrejmuirea, cercul de piatră din jurul unui puț (• 1369): pe ~ul fîntînii erau două pahare de argint (CRG.) ¶ ⑧ Sîrmă răsucită de mai multe ori în formă de cerc: ~ de sîrmă ¶ ⑨ pl. Cele două cercuri de lemn care constitue obezile roții la moara de apă ¶ ⑩ ~ de scăpare, ~ de salvare, cerc de plută ce se aruncă unui om căzut în apă, ca să se poată susține la suprafață (• 1370) [refăcut din pl. colaci < vsl. kolačĭ].

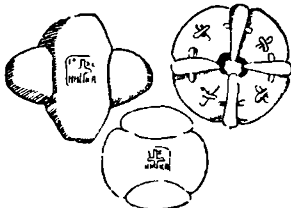
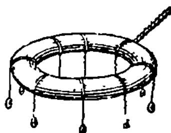

Fig. 1368. Colaci.

Fig. 1369. C. Colac.

Fig. 1370. Colac de salvare.

COLĂCAR = COLĂCER [colac + olăcar].

COLĂCĂRIE = COLĂCERIE.

COLĂCEL sm. dim. COLAC: în sara spre Sf. Vasile se dau plugarilor colaci și colăcei (ȘEZ.).

COLĂCER sm. Unul din nuntașii cari însoțesc călări pe ginere, când se duce să-și ia mireasa de la casa ei, și cari rostesc la masă colăceriile [colaci].

COLĂCERIE sf Orație de nuntă, urare rostită de colăceri la ospățul de la nuntă.

‡COLACHIE sf. Lingușire josnică: cu multe lingușituri și colachii... învățătura-i peste mări rădicară (CANT.) [ngr. κολακεία].

COLĂCI (-ăcesc 1. vb. tr. ① A intr duce, a recomanda pe lîngă părinții unei fete de măritat pe un tînăr care umblă să se însoare; a propune spre însurătoare sau spre măritiș: a peți: viindu-i și lui vremea să se însoare, mumă-sa îl duse la o fată pe care i-o colăcise o pețitoare (ISP.) ¶ ② Pr. ext. A introduce într'un loc: a venit cu Blănarul, uite el l-a colăcit pe-aici (VLAH.) ¶ ③ ‡ A da colac (=despăgubire, răsplată).

2. vb. refl. ① A se încolăci, a se face colac: v'ați colăcit ca tîrîtoarele la poalele lui (ODOB.) ¶ ② Ⓕ A se introduce într'un loc.

COLĂCIME sf. Mold. Bucov. Ospăț, dat de nașii de botez sau de cununie, în cinstea finilor, cînd vin cu colaci.

COLAN (pl.-ane) sn. ① Cingătoare elegantă femeiască: Și coapsele i-au încins Cu un ~ foarte scump Care sub piepte se 'ncheia Cu două paftale mari (STAM.) ¶ ② Șirag de mărgăritare sau de pietre prețioase ce se poartă ca podoabă în jurul gîtului, gherdan ¶ ③ Lanț de aur de care e atîrnată o decorație de un grad înalt [tc. kolan, în parte cu accepțiunile it. collana și fr. collier].

COLĂREZI, COLĂREȚI sm. pl., ‡ COLARIZ sm. ① Mîncare făcută pentru copii din bucăți mici de cocă, mai adesea din răsăturile de aluat de pe cîrpătorul pe care s'a frămîntat pîinea, fierte în apă sau în lapte ¶ ② Ⓕ F Minte, glagole: n'are colărezi în cap [lat. collyrida < gr.].

COLASTRĂ sf. Întîiul lapte ce se mulge de la oi sau de la vaci, după ce au fătat [lat. vulg. *colastra < colostrum].

○COLĂTĂCI (-ăcesc) vb. tr. și refl. — ÎNCOLĂTĂCI: Sbîrnăesc cu solzii, colătăcesc coada (STAM.).

COLĂTĂU sbst. Minerul, mînușa sau coarba sucalei [comp. ung. kallantyú].

*COLATERAL 1. adj. De alături: rude ~e, rude de alături (frați, unchi, nepoți, veri, etc.); linie ~ă, toate rudele de alături.

2. sm. Rudă de alături [fr.].

*COLAȚIONA (-onez) vb. tr. A compara, a verifica exactitatea unei copii sau a unui text cu originalul [fr.].

*COLAȚIUNE sf. ① Compararea, verificarea exactității unei copii sau a unui text cu originalul ¶ ② Gustare, mîncare ușoară [fr.].

○COLB sbst. Mold. Tr.-Carp. Praf, pulbere: un nor gros de ~ fugea după roate (VLAH.); Ⓕ: dau peste o istorioară uitată sub ~ul trecutului (GN.); Ⓕ F: a da ~ unui lucru, a-l da gata, a-l isprăvi repede.

○COLBACI sm. pl. Mold. Vergi împletite de scuturat colbul din țoale (RV.-CRG.).

○COLBĂI (-ăesc) 1. vb. tr. și refl. Mold. Tr.-Carp. A (se) umplea de colb, a (se) prăfui: ca să nu se colbăească îl acopereau în toată sara cu o prostire (VOR.).

2. vb. intr. A face praf, a ridica praful: colbăind cu coada... se tîrie cînele pînă în apropierea ei (SLV.).

○COLBĂIT adj. ① p. COLBĂI ¶ ② Plin de colb, prăfuit.

COLBĂRAIE, COLBĂRIE sf. Mold. Prăfărie, grămadă de colb: ce glodăraie și colbăraie! (CAR.); Aici glodul, colbăria, Pe pămînt și 'n cer domnesc (ALECS.).

COLBUIT, COLBUROS, Bucov. COLBURATIC, Mold. COLBOS (ȘEZ.) adj. Plin de colb, acoperit de praf, prăfuit: Fața arsă, trupul supt, Straiul colbuit și rupt (COȘB.); iată-ne acum pe o piață colburoasă (ALECS.); dunga șerpuită și colburatică a drumului (GRIG.).

COLCĂI (-ăesc, -ăiu) vb. intr. — CLOCOTI: cînd încep valurile mării să salte și să colcăe (R.-COD.); Ⓕ: în pieptul lor colcăe pripirea și furia (JIP.)

COLCEAC (pl.-eacuri), COLCEAG (pl.-eaguri) sn. ① Manșon ¶ ② Un fel de jambiere sau de tuzluci ce se încheie pe picior cu copci [tc. kolčak].

○COLCER sm. Bucov. (MAR.) = COLĂCER.

COLCERIȚĂ (pl.-țe) sf. Mold. Femeie care dă ajutor mamei miresei la facerea bucatelor pentru ospățul de nuntă (MAR.) [colcer].

COLCOT... ☞ CLOCOT...

COLCOTOS adj. Clocotitor: valurile pripite și colcotoase ale micului pîrău (ODOB.) [colcoti].

○COLCOVAN sm. Bulgăre, bulz, bucată mare

dintr'o materie oare-care (pîine, mămăligă, brînză, zahăr, etc.) (RV.-CRG.) (CIAUȘ.).

○**COLDAN** *sm. Trans.* ① Cerșetor, calic: **se căia că a prins vorbă cu ~ul acel mișel** (RET.) ¶ ② Țăran de la șes, fost iobag (PȘC.): **munca grea a cîmpului o lăsau în grija ~ilor... veniți de aiurea** (PAC.) [comp. ung. k o l d u l n i „a cerși"].

○**COLDĂNESC** *adj. Trans.* **Bou ~**, bou cu coarne mari, pe care-i cresc țăranii de la șes (PȘC.) [c o l d a n].

COLDĂU *sm. Trans.* Cerșetor, calic [comp. COLDAN].

○**COLDUI** (-uesc) *vb. tr. Trans. Maram.* A cerși [ung. k o l d u l n i].

○**COLDUȘ** *sm. Trans. Maram.* Cerșetor [ung.].

COLEA, *Mold.* COLE *adv.* A c o l e a; **știi, ~**, ceva de seamă, de soiu, etc., extraordinar: **voinic, chipeș și legat, știi ~, numai cum e bun de luptă** (ISP.); **cît ~**, la oare-care depărtare; **pe ici, pe ~**, pe alocuri, ici și colo.

COLEANDRĂ *sf.* ♣ CORIANDRU [bg.].

COLEAȘĂ, COLEȘĂ *sf.* ✕ ① Fiertură (de griș, etc.); terciu ¶ ② *Băn. Trans.* Mămăligă: **el bucată de pîine ori de ~ n'avea de unde să le dee** (RET.) [srb. k u l e š].

***COLECTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Bani sau lucruri de îmbrăcăminte ce se adună în scop de binefacere [fr.].

***COLECTANT** *sm.* Cel ce face o c o l e c t ă.

***COLECTIV** *adj.* ① Alcătuit din mai multe persoane sau din mai multe lucruri ¶ ② Făcut, lucrat de mai multe persoane laolaltă ¶ ③ 🕮 **Substantiv ~, nume ~**, substantivul care deși e la singular, deșteaptă o idee de mai multe lucruri sau de mai multe ființe: **brădet, roiu, oștire, mulțime,** etc. [fr.].

***COLECTIVISM** *sbst.* ✪ Doctrină socialistă după care toate averile ar fi proprietatea Statului [fr.].

***COLECTIVIST** *sm.* ✪ ① Partizan al colectivismului ¶ ② *iron.* Membru al partidului liberal din România [fr.].

***COLECTIVITATE** *sf.* Grupare, adunare de persoane sau de lucruri socotite ca o ființă colectivă: **o ~ de lucrători inspiră totdeauna mai multă încredere decît un individ izolat** (I.-GH.) [fr.].

***COLECTOR** 1. *sm.* ① Persoană însărcinată cu încasarea cotizațiunilor sau cu vinderea unor bilete de loterie ¶ ② Culegător, colecționar: **în școală nu se distinsese decît ca un bun ~ de timbre** (VLAH.) ¶ ③ ⚡ Organul unui dinamo, care captează curenții induși și-i canalizează în circuitul exterior.

2. *adj.* **Canal ~**, canalul principal în care se strîng scurgerile din țevile de canalizațiune ale unui oraș: **necurățeniile luate de apă curgeau... în canalul ~ de sub stradă** (I.-GH.) [fr.].

***COLECȚIE** ► COLECȚIUNE.

***COLECȚIONA** (-onez) *vb. tr.* A strînge, a face colecți(un)i [fr.].

***COLECȚIONAR** *sm.* Cel ce strînge colecți(un)i [fr. c o l l e c t i o n n e u r].

***COLECȚIUNE**, *COLECȚIE *sf.* Adunare, culegere de obiecte de aceeași natură, de animale de aceeași categorie, etc.: **~ de tablouri, ~ de fluturi** [fr.].

***COLEDOC** *adj.* ⚕ **Canalul ~**, canalul prin care se revarsă fierea în duodenum [fr.].

***COLEG** *sm.* Persoană care exercită aceeaș funcțiune, care face parte din aceeași instituțiune ca și mulți alții [fr. c o l l è g u e].

***COLEGATAR** *sm.* ⚖ Acela care moștenește împreună cu alții dintr'o avere lăsată lor prin testament [fr.].

***COLEGIAL** *adj.* De coleg, privitor la un coleg: **relațiuni ~e** ¶¶ ⟨ NECOLEGIAL [fr.].

***COLEGIALITATE** *sf.* Purtare c o l e g i a l ă, sentimente colegiale.

***COLEGIAN** *sm.* ✎ Elevul unui colegiu (în Franța al unui liceu [fr.].

***COLEGIU** *pl.*-gii) *sn.* ① Corporație: **~ul druizilor** ¶ ② ⛪ **Sacrul ~**, totalitatea cardinalilor ¶ ③ ✪ **~ electoral**, toți alegătorii dintr'o diviziune administrativă ¶ ④ ✎ Școală secundară, în Franța, de categoria liceelor sau gimnaziilor [fr. c o l l è g e < lat.].

COLELIE = COLILIE.

***COLEOPTERE** *sf. pl.* ♣ Ordin de insecte prevăzute cu patru aripi, din care două superioare, numite „elitre", sînt groase, vîrtoase, nu pot servi la sbor și formează un înveliș pentru celelalte două aripi inferioare (▪ 1371): **gîndacii, rădașca, cărăbușul, licuriciul, etc. sînt ~e**; — *sg.* COLEOPTER, insectă ce face parte din acest ordin [fr.].

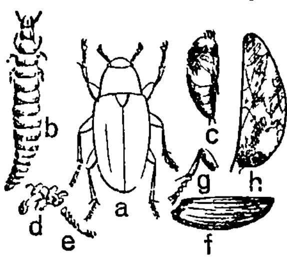

Fig. 1371. Coleoptere: *a)* insectă perfectă; — *b)* larvă; *c)* crizalidă; — *d)* ouă; — *e)* antenă; — *f)* elitră; — *g)* picior; *h)* aripă.

○**COLEȘĂ** ► COLEAȘĂ.

COLEȘER = CULESER.

○**COLEȘI** (-eșesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) terciui, a (se) face terciu ¶ ② Ⓕ A (se) moleși [c o l e a ș ă].

***COLET** (*pl.*-ete) *sn.* ✉ Pachet de mărfuri expediate (cu poșta, cu mica vitesă, etc.): **~ poștal**, pachet trimis cu poșta [fr. c o l i s].

COLIANDRU = CORIANDRU [ngr. κολίανδρον].

COLIBĂ (*pl.* -be, -bi) *sf.* Căsuță de nuiele împletite, acoperită cu stuf, cu paie, etc. (▪ 1372): **și-au făcut bordeie în pămînt, alții colibi** (N. COST.) [vsl.].

Fig. 1372. Colibă.

***COLIBACIL** *sm.* ⚕ Bacil care trăește în special în intestine, producînd holera, diareea, abscesele, etc. [fr.].

COLIBAȘ *sm.* ① Pustnic care locește într'o c o l i b ă: **Sf. Ioan ~ul** (prăznuit la 15 Ianuarie) ¶ ② ‡ Țăran fără stare care locuește într'o colibă retrasă, afară din sat: **moiicii sînt carii... lăcuesc prein locure osebite și pustii, carii se chiamă venetici sau ~i** (PRV.-MB.).

COLIBIOARĂ (*pl.*-re), COLIBIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* COLIBĂ: **la vreme de bătrînețe să se poată retrage în colibioara lui** (SLV.); **un om sărac carile... supt o colibiță era lăcuitoriu** (CANT.).

***COLIBRI** *sm.* 🐦 Păsărică din America, cu pene foarte frumoase, numită și „pasărea-muscă", fiind cea mai mică pasăre cunoscută (*Trochilus pella*) (▪ 1373): **Semăna o floare, Cu mici aripioare, Ce sbura prin aer ca un ~** (ALECS.) [fr.].

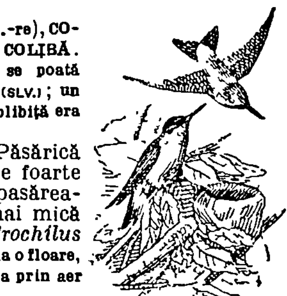

Fig. 1373. Colibri.

○**COLIBUȚĂ** (*pl.*-te) *sf. dim.* COLIBĂ.

***COLICĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ⚕ Durere de stomac sau de intestine [fr. c o l i q u e].

COLIE ► COLILIE.

***COLIER** (*pl.*-ere) *sn.* ① Șirag de mărgăritare, lănțișor de pietre scum-

Fig. 1374. Colier.

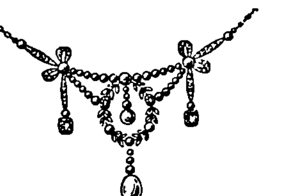
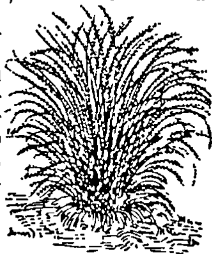

Fig. 1375. Colier.

pe, ce se poartă la gît, colan (▪ 1374, 1375): **începu să scoață dintr'o cutie ~e de diamant și de rubine** (FIL.) ¶ ② Lanț de aur de care e atîrnată o decorație de un ordin înalt, colan [fr.].

COLILIE, *Băn. Trans.* COLIE *sf.* ① ♣ Plantă de

cîmp cu tulpinele foarte subțiri, formînd o tufă ca de fulgi albi; numită și „părul-zînelor", „pănīță" sau „năgară" *(Stipa pennata)* (• 1376): **zărea creștetul delicat al dropiei mișcînd printre fulgii coliliei** (ODOB.); **Să-ți faci iie de colie, Să-mi fii dragă numai mie** (IK.-BRS.) ¶ ② Ⓕ **Alb colilie**, foarte alb, alb ca zăpada [comp. blg. k o v i l ŭ, k o j l ó, srb. k o v i l j e].

Fig. 1376. Colilie.

‡ **COLIMVITRĂ** *(pl.-tre) sf.* CRISTELNIȚĂ [ngr. κολυμβήθρα].

*COLINĂ *(pl.-ne) sf.* Deal, delușor: **un lung șir de coline, acoperite cu vii, îngrădesc zarea spre răsărit** (VLAH.) [fr. c o l l i n e].

COLIND *(pl.-de) sn.* ① C o l i n d ă: **cuprinsul ~ului este foarte felurit** (PAMF.) ¶ ② Colindare, colindat; cutreierare: **goana din cîmpiile fără margini, ~ul prin stufișurile de soc** (DLVR.).

COLINDA *(-ind) vb. tr.* și *intr.* ① A umbla din casă în casă cîntînd c o l i n d e: **unor dumnezei ai lor cînta și le colinda: olerom dalerom! aulerom Doamne!** (ȚICH.) ¶ ② *Pr. ext.* A umbla din loc în loc, a cutreiera, a străbate locuri multe: **pînă 'n sară am și colindat tot satul** (CRG.) ¶ ③ A duce, a purta de colo pînă colo: **ai fi zis că e vîntul care-și colinda vuetul** (DLVR.).

COLINDĂ *(pl.-de) sf.* ① Cîntec, cu conținut religios, pe care-l cîntă copiii în cete, umblînd din casă în casă, în ajunul Crăciunului și al Sfîntului Vasile ¶ ② Umblarea din casă în casă cîntînd colinde ¶ ③ *Pr. ext.* Umblare din loc în loc, cutreierare: **după răpaos, colinda prin pustii reîncepe cu aceeași plăcere** (ODOB.) ¶ ④ *Olten.* Băț de alun curățit de coajă și înflorat cu negreală de fum cu care umblă colindătorii [vsl. k o l ę d a < lat. c a l e n d a e].

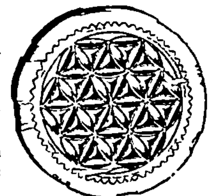
COLINDAR *sm. Mold.* (PAMF.) COLINDĂTOR ①.

COLINDAT *sbst.* Faptul de a c o l i n d a; cutreierare.

COLINDĂTOR *sm.* ① Cel ce c o l i n d ă, cel ce umblă cu colinda pe la casele oamenilor (• 1377) ¶ ② *Pr. ext.* Cutreierător: **Fenicienii, cei dintîi ~i ai mărilor** (VLAH.).

Fig. 1377. Colindători.

COLINDEȚ, BOLINDEȚ *(pl.-ețe) sn.*, COLINDEAȚĂ *(pl.-ețe) sf.* Colăcel de diferite forme (• 1378) și alte daruri (covrigi nuci, mere, etc.) ce se dau băieților ce umblă cu colinda la Moș-Ajun: **Și de veneau Floriile... Moș-Ajunul cu colindețele, această prăsilă voinică și vioaie umplea mahalaua de veselie** (DLVR.) [c o l i n d a].

Fig. 1378. Colindețe.

○ **COLINDREȚ** *sm. Trans.* = COLINDĂTOR ①: **nu-ți mai face plăcere să-i auzi pe ~ii de azi recitînd** (PĂC.).

*COLINIAR *adj.* În linie dreaptă [fr.].

*COLIR *pl.-iruri sn.* Ori-ce fel de medicament topic ce se aplică pe un ochiu bolnav [fr. < lat.].

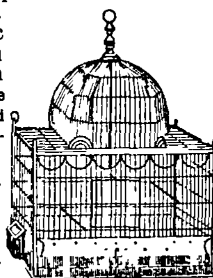
*COLITĂ *sf.* Inflamațiune a intestinului gros [fr.].

COLIVĂ *pl.-ve) sf.* ① Griu fiert amestecat cu nuci pisate și cu zahăr, care se împarte ca pomană la morți sau se duce la biserică ca un prinos către sfinți (• 1379); Ⓕ: **miroase a ~** *sau* **îi sună coliva în piept**, e pe ducă, n'o mai duce mult, e cu un picior în groapă; **a mînca coliva cuiva**, a-l supraviețui, a-l duce curînd la groapă ¶ ② ‡ Pomană pentru sufletele morților dusă la biserică: **în ziua de Sfeti Gheorghe... duce ~ un miel întreg la biserică** (LET.) [vsl. k o l i v a; gr.-biz. κόλλυβα].

Fig. 1379. Masă pentru colivă (jud. Bacău).

COLIVAR *sm.* ⱻ *iron.* Cel ce se duce la ori-ce înmormîntare ca să se 'nfrupte cu c o l i v ă sau să capete ceva de pomană.

COLIVIE *sf.* Coteț mic de bețișoare, de nuiele sau de sîrmă, în care se țin închise păsărele (• 1380): **se bat păsărelele de gratiile coliviei** (I.-GH.) [‡ c u l v i e < vsl. k l u v i j a; ngr. κλουβί].

Fig. 1380. Colivie.

COLIVIOARĂ[1] *(pl.-re) sf. dim.* COLIVĂ.

COLIVIOARĂ[2] *(pl.-re) sf. dim.* COLIVIE.

*COLIZIUNE *sf.* ① Ciocnire a două corpuri: **~ a două trenuri** ¶ ② Ⓕ Ciocnire, încăierare între două cete, între două armate, etc.: **de aici coliziuni, luptă, pentru deosebitele moduri de a înțelege... libertatea** (I.-GH.) [fr.].

○ **COLNĂ** *(pl.-ne) sf.* (BUD.) Șopron, șură [comp. COLNIȚĂ].

COLNIC *(pl.-ice) sn.* ① Deal: **Mieii sprinteni pe ~e fug grămadă 'n repegiune** (ALECS.) ¶ ② Drum peste deal; drum cotit prin pădure: **nu știu pași niciun pas, în țara voastră, nu cunosc nici un ~, nici o potecă** (RET.) [blg. srb.].

COLNICEL *(pl.-ele) sn. dim.* COLNIC.

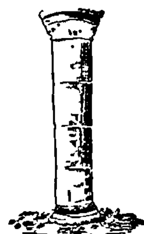
COLNICI *(-icesc) vb. intr.* și *refl.* A umbla de colo pînă colo spre a găsi un loc de așezare (RV.-CRG.) [c o l n i c].

○ **COLNIȚĂ**[1] *(pl.-țe) sf.* Deal: **Pe cel deal, pe cea ~. Primblă-mi-se o cătăniță** (ALECS.-P.) [comp. COLNIC].

○ **COLNIȚĂ**[2] *(pl.-țe) sf. Trans.* Șură, șopron pentru adăpostit vițele: **așezară vacile în grajd și carul în ~** (RET.) [srb.].

COLO *adv.* A c o l o; **ici... colo**, într'o parte... într'alta; **colo și colo**, din loc în loc, din cînd în cînd; **de ~ pînă ~, de ~ ~**, dintr'un loc într'altul: **cîți-va nespălați de mazili se purtau printre oameni de ~ pînă ~** (CRG.); **umblînd baba, de ~ ~, rebegită de frig** (VLAH.); **cît ~**, la oare-care depărtare, mai la o parte: **atîta zise, și se dete mai cît ~, uitîndu-se la meseni și rînjind** (ISP.); **cît de ~**, de departe, de la distanță: **boiul lui... îl arăta cît de ~ a nu fi de argat prost** (ISP.); **cînd ~** ☞ CÎND.

*COLOANĂ *(pl.-ne) sf.* ① Stîlp, mai adesea rotund, care servește de sprijin unei părți dintr'o clădire, sau numai ca ornament (• 1381): **o sală mare.... cu bolți sprijinite pe coloane** (GN.) ¶ ② Ⓕ Sprijin, razim ¶ ③ **Coloana vertebrală**, șira spinării ¶ ④ Șirele de rînduri care ocupă numai o parte (jumătate, o treime, etc.) din lărgimea unei pagini (scrise sau tipărite) ¶ ⑤ **~ de cifre**, șir de cifre așezate vertical unele subt altele ¶ ⑥ Masa cilindrică a unui lichid sau a unui gaz închis într'un tub: **~ de aer, ~ de mercur** ¶ ⑦ **~ barometrică**, mercurul din tubul unui barometru, deasupra nivelului mercurului din cuvetă ¶ ⑧ Șir, șirag, rînd de soldați așezați mai mult în lung, cu un front foarte mic: **întîlnind... o ~ de Turci, care înainta spr oraș, au nesocotința s'o atace** (I.-GH.) ¶ ⑨ *Pr. ext.* Șir lung de oameni sau de animale [fr. c o l o n n e].

Fig. 1381. Coloană.

*COLOARE, *CULOARE *sf.* ① Impresiune produsă asupra ochiului de razele de lumină reflectate pe suprafața corpurilor: **nu ești în drept să ceri de la orb să judece colorile** (I.-GH.) ¶ ② Substanță întrebuințată pentru a văpsi sau a zugrăvi, văpsea ¶ ③ **~ locală**, coloare proprie fie-cărui obiect; Ⓕ ceea ce redă mai bine obiceiurile, datinele, înfățișarea unei epoci sau a unei țări ¶ ④ Ⓕ Caracterul particular al cutării sau cutării opiniuni politice; caracterul particular al unor anumite lucruri: **această povestire are o ~ tragică** ¶ ⑤ **Colori națio-**

nale, colorile drapelului unei națiuni ¶ ⑥ Potrivirea văpselilor unui tablou; coloritul, tonul unui tablou ¶ ⑦ Lustrul stilului ¶ ⑧ Una din cele două colori (roșu sau negru) cu care sînt tipărite cele patru semne (caro, cupă, treflă și pică) de la cărțile de joc; prin roșu se înțelegea înainte vreme „cupa", prin verde „pica" ¶ ⑨ Diviziune administrativă a unei comune urbane: **orașul București e împărțit în cinci colori: roșu, galben, albastru, verde și negru** [lat. c o l o r e m, în parte cu accepțiunile fr. c o u l e u r].

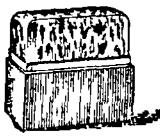
○ **COLOBOȚI** (-otesc) *vb. tr. Trans.* (FR.-CDR.) A încîlci, a încurca.

***COLOCATAR** *sm.* Cel ce locuește în aceeași casă cu alții [fr.].

***COLOCVIU** (*pl.*-vii) *sn.* ① Convorbire ¶ ② Discuțiune științifică între profesor și un candidat [lat. c o l l o q u i u m].

○**COLODĂ** *sf. Maram.* Lemn rupt de vînt și căzut la pămînt (PSC.) [rut.].

***COLODIU** *sbst.* Soluțiune de fulmicoton într'un amestec de alcool și de eter, întrebuințată în fotografie și chirurgie [fr. c o l l o d i o n].

Fig. 1382. Colofoniu.

***COLOFONIU** *sbst.* Sacîz cu care se freacă coardele viorii și perii arcușului (▣ 1382) [ngr. κολοφώνιον].

***COLOGARITM** (*pl.*-me) *sn.* ± Logaritmul inversului unui număr [fr.].

○ **COLOMEICĂ** (*pl.*-ci) *sf. Mold.* Un danț țărănesc (SEV.) [rut.].

Fig. 1383. Colonadă.

***COLON**¹ *sm.* ① Cultivator ¶ ② ● Colonist: **părți din pămîntul său... le împărțea... pe la ~i** (BĂLC.) [fr.].

***COLON**² *sbst.* Partea intestinului gros cuprinsă între cecum și rectum [fr.].

***COLONADĂ** (*pl.*-de) *sf.* Șir de coloane care formează un fel de galerie în partea dinainte sau de jur împrejurul unei clădiri (▪ 1383): **Și în templele mărețe, colonade 'n marmuri albe, Noaptea zeii se preumblă în veștmintele lor dalbe** (EMIN.) [fr.].

***COLONEL** *sm.* Ofițer superior care comandă un regiment (▪ 1384): **locotenent ~,** ofițer, avînd rangul între maior și colonel [fr.].

Fig. 1384. Colonel.

***COLONELEASĂ** (*pl.*-ese) *sf.* Ⓟ Soția unui c o l o n e l.

***COLONETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Coloană mică: **colonete cu tencuială săpată în flori se razimă de păretele din față** (IRG.) [fr.].

***COLONIA** ☞ **COLONIE**².

***COLONIAL** 1. *adj.* ● De colonii, dintr'o colonie, privitor la colonii.

2. **COLONIALE** *sf. pl.* Mărfuri (*în spec.* de băcănie) aduse din țări străine, depărtate, din colonii [fr.].

***COLONIE**¹ *sf.* ● ① Așezămînt pe care-l întemeiază un Stat într'o țară străină ¶ ② Posesiune, țară stăpînită de o națiune europeană într'alt continent ¶ ③ Totalitatea locuitorii dintr'o colonie ¶ ④ Oamenii de aceeași naționalitate care locuesc într'o țară străină [fr.].

***COLONIE**². **APĂ DE COLONIA** *sf.*, Ⓟ **ODICOLON** *sbst.* Alcool amestecat cu diferite uleiuri volatile, vegetale: **mă duc să caut colonie, că poate să leșine mătușica** (ALECS.) [fr. e a u d e C o l o g n e].

***COLONIST** *sm.* ① ● Locuitor dintr'o c o l o n i e ¶ ② Cultivator (de pămînt).

***COLONIZA** (-izez) *vb. tr.* ● ① A întemeia o colonie ¶ ② A așeza într'o țară străină locuitori aduși din țara sa [fr.].

***COLONIZARE**, ***COLONIZAȚI(UN)E** *sf.* ● Faptul de a c o l o n i z a [fr.].

***COLONIZATOR** *sm.* Cel ce colonizează [fr.].

***COLONTITLU** (*pl.*-luri) *sn.* Partea de sus din pagina unei cărți deasupra rîndurilor, unde se pune numerotația paginilor sau titlul cărții; se zice **~ viu,** cînd cifra de paginație e însoțită de numele autorului, de titlul lucrării sau al capitolului; **~ mort,** cînd cuprinde numai numerotația paginilor [fr. c o l o n n e - t i t r e].

○**COLOP** = **CLOP.**

***COLORA** (-rez) *vb. tr.* ① A da o coloare; a văpsi ¶ ② A rumeni: **obrajii ei, albi de emoțiune... acuma se coloraseră de sînge** (D.-ZAMF.) ¶ ③ Ⓕ A înfrumuseța, a da o înfățișare frumoasă (unui lucru urît, prost, etc.) [fr.].

***COLORANT** *adj.* Care colorează: **substanță ~ă, materii ~e** [fr.].

***COLORAT** *adj.* ① *p.* **COLORA** ¶¶ C **NECOLORAT** ¶ ② Cu colori vii; văpsit: **hîrtie ~ă** ¶ ③ Ⓕ **Stil ~,** stil plin de imagini.

***COLORAȚIUNE** *sf.* ① Faptul de a colora ¶ ② Starea lucrului colorat [fr.].

***COLORIST** *sm.* ① Pictor care se pricepe bine în arta de a combina colorile ¶ ② Cel ce colorează stampe, hărți, etc. [fr.].

***COLORIT** (*pl.*-ituri) *sn.* ① Amestec de colori; efectul, rezultatul, contrastul, armonia colorilor dintr'un tablou ¶ ② Coloare frumoasă, rumeneală ¶ ③ Strălucirea colorilor ¶ ④ Ⓕ Frumusețea, strălucirea stilului plin de imagini, etc.

***COLOS** *sm.* ① Statuă uriașă, de o mărime extraordinară; **Colosul de la Rodos,** statuă enormă a lui Apolon, de bronz, una din cele șapte minuni ale lumii, ridicată pe la a. 280 în. de Chr. la intrarea portului din Rodos, năruită în a. 56 d. Chr. în urma unui cutremur ¶ ② Uriaș, om sau animal de o statură foarte mare, namilă ¶ ③ Ⓕ Ceva extraordinar de mare: **Oltul vuia, ~ vecinic în mînie și în revoltă** (DLVR.); **un ~ de flăcări** (CAR.) ¶ ④ Ⓕ Stat foarte mare, foarte puternic: **Colosul de la Nord,** Rusia [fr. < gr.].

***COLOSAL** *adj.* ① Care întrece în mărime lucrurile sau ființele obicinuite, neobicinuit de mare, uriaș: **Sentino, cu ochii spre zidurile ~e ale băncii, nu vedea nimic** (DLVR.) ¶ ② De o putere, de o întindere extraordinară: **o putere ~ă, un succes ~** [fr.].

COLOTI (-otesc *vb. tr. Bucov.* A înghesui; a îmbrînci: **lupii o tot colotiră... spre locul unde o aștepta boieriul** (SB.) [rut. k o l o t y t y].

***COLPORTA** (-tez *vb. tr.* ① A umbla din casă în casă, din loc în loc cu marfa în spinare, spre a o vinde ¶ ② Ⓕ A împrăștia, a răspîndi, a povesti în tot locul o știre: **își petrec tinerețea colportînd scandalele zilei** (VLAH.) [fr.].

***COLPORTAJ** *sbst.* ① Meseria colportorului: **un bun serviciu de ~** (VLAH.) ¶ ② Faptul de a colporta, de a răspîndi (o știre, etc. [fr.].

***COLPORTOR** *sm.* Negutător care umblă din loc în loc ducîndu-și marfa în spinare, în cutii sau în legături, mămular, bocceagiu: **bine a făcut și guvernul... interzicînd bocceaua și cutia ~ului** (I.-GH. [fr.].

COLTEȘ *pl.*-șe) *sn. Trans. Maram.* Butuc scurt de lemn tăiat dintr'un trunchiu (PSC.)(BRL.).

COLTUC *pl.*-ce *sn.* ① *Mold.* Perniță ¶ ② Coaja bine coaptă de deasupra sau de la marginea pîinii ¶ ③ Ⓕ **A arăta cuiva ~ul** (ISP.), a lovi cotul stîng cu palma mîinii drepte, ca gest de refuz etc.].

COLȚ 1. *sm.* ① Dinte canin la om; dinte lung și ascuțit; **Își arată ~ii cei pociți din gură** (PANN); Ⓕ: **a-și arăta ~ii,** a amenința, a-și arăta răutatea; **a se lua la ~** *sau* **la ~i,** a se lua la ceartă, a se încăiera ¶ ② Dinte canin la animale (▪ 1385):

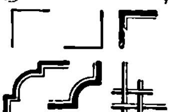
Fig. 1385. Colți: A. de cîine; B. de leu; C. de mistreț.

sfășiindu-i burta cu ~ii lui cei grozavi (ISP.); **(cîine) rău de ~,** care mușcă: **avea un zăvod mare și rău de ~** (GN.); **~ de lup,** rana pe care o face un lup mușcînd sau

încolţind o vită (PAMF.) ¶ ③ Unul din dinţii mărginaşi la cai ¶ ④ COLŢUL-BABEI, plantă tîrîtoare, cu flori galbene, cu fructe ţepoase, numită şi „păduchernită" sau „păduchele-calului" *(Tribulus terrestris)* (▪ 1386); — COLŢUL-LUPULUI = BRĂBIN ¶ ⑤ Vîrf ascuţit de stîncă: vizuina neînduplecatului voevod era aşezată pe nişte ~i de stîncă (CAR.) ¶ ⑥ Piatră ascuţită pe o stîncă: cînd se atingea de cîte un ~ de piatră, cărnurile îi sîngerau (ISP.) ¶ ⑦ Fiicel de iarbă sau dintr'o plantă ce abia răsare din pămînt: boii noştri sînt bătrîni, abia mai pot roade ~ul ierbii (GN.); a da ~. a încolţi ¶ ⑧ Cîrlionţ de păr pe frunte: îşi drege ~ii de pe frunte (CAR.) ¶ ⑨ *pl.* Dinţii ferestrăului ¶ ⑩ *pl.* *Maram.* Dantelă (BRL.).

Fig. 1386. Colţul-babei.

2. (*pl.*-ţuri *sn.* ① Unghiu format din întîlnirea a două linii sau a două suprafeţe: se aşează cu credinciosul lui la un ~ de curte (ISP.); în ~ul străzii; ~ul mesei; ~ul unei mantale; ~ul gurii; Ⓕ: a prinde la ~, a prinde la strîmtoare ¶ ② *Pr. ext.* Capăt, locşor *(în spec.* retras): într'un adevărat ~ de raiu e aşezat satul Brezoiu (VLAH.) ¶ ③ Capăt, margine: un ~ de pîine; totdeauna la ~ de ţară să-ţi faci casă (PANN) ¶ ④ *pl.* Linii de alamă care se împreună la capăt formînd unghiuri sau margini de diferite forme (▪ 1387) [bg. *k o l e c ŭ*; srb. *k o l j a č*].

Fig. 1387. Colţuri.

COLŢAN *sm.* ① = CORNACI ¶ ② = ŞVAB [*c o l ţ*].

COLŢAR 1. *sn.* (*pl.*-are) ① Dulăpior aşezat într'un *c o l ţ*, între doi pereţi (☛ CORNUAR): ~ele încărcate cu sooici rare (SAD.) ¶ ② Ghiunia zidarului ¶③ Dreptarul sau ghiunia dulgherului (▪ 1388, 1389).

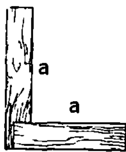

Fig. 1388. Colţar. (*aa.* Craci, laturi).

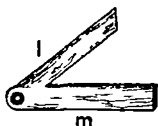
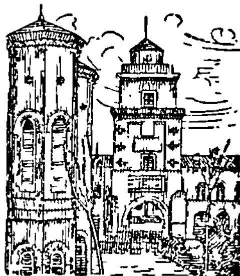

Fig. 1389. Colţar'cu limbă (*l.* limba; *m.* capra, cleştele, matca).

2. *sm.* ① Dinte canin (la animale), colţ ¶ ② *pl.* = CORNACI.

COLŢAT *adj.* ① Care are *c o l ţ i*, dinţi mari ieşiţi afară: vidrele ~e de pe malul bălţilor (ODOB.) ¶ ② Ⓕ Care-şi arată colţii, arţăgos, pornit pe gîlceavă: boierii cei mai colţaţi erau adunaţi la sfat (I.-GH.).

COLŢEA *npr. f.* Turn înalt în Bucureşti, dărămat în a. 1887 (▪ 1390) (☛ P. IST.); Ⓕ: minciună cît ~ de mare, minciună colosală.

Fig. 1390. Colţea.

COLŢIŞOR 1. *sm.* ① *dim.* COLŢ 1 ¶ ② Mic colţ de piatră: te opreşti cu frică pe cîte un ~ de piatră la mijlocul prăpăstiei (VLAH.) ¶ ③ Cîrlionţ de păr pe frunte: pe obîrşia Ialomiţei... nu se ştia de creţuri şi ~i (DLVR.) ¶ ④ *pl.* Horbotă dinţată ce se coase pe marginea rufăriilor: făcînd ~i şi bibiluri pe pieptii şi mînecile unei cămeşi (FIL.) ¶ ⑤ *pl.* Plantă ierboasă cu flori albe sau roşiatice *(Dentaria bulbifera)* (▪ 1391).

Fig. 1391. Colţişori.

2. *sn.* (*pl.*-oare) ① *dim.* COLŢ 2 ¶ ② Loc retras, colţ de pămînt: prin cîte a mai trecut, Doamne, şi ~ul acesta de lume (VLAH.).

○COLŢON COLŢUN

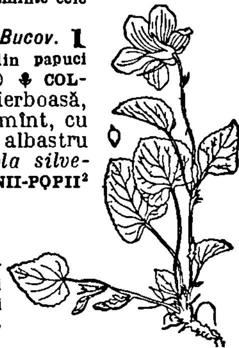
COLŢORAT, COLŢURAT, COLŢOROS, COLŢUROS *adj.* Cu colţi, cu vîrfuri ascuţite, ascuţit; cu *c o l ţ u r i*: cînd lucrează lemne sau pietre, fiind nodoroase, strîmbe şi colţoroase (PRV.-MB.); doi munţi înalţi de piatră îşi apropie deasupra noastră vîrfurile lor colţuroase (VLAH.).

COLŢOS *adj.* = COLŢAT: de n'ar fi lupi colţoşi pe lume, bine-ar mai hălădui turmele! (ALECS.); Ⓕ: pe cel mai ~ dintre dînşii îl linişti spînzurîndu-l de un copac (GN.).

COLŢULEŢ (*pl.*-eţe) *sn. dim.*, COLŢ 2: cercetînd... fie-care ~ ce-i aducea aminte cele trecute (ISP.).

COLŢUN *sm.* ① *Mold. Bucov.* = CIORAP: scoate picioarele din papuci şi rămîne în ~i (CAR.) ¶ ② COLŢUNII-POPII[1], mică plantă ierboasă, cu tulpina întinsă pe pămînt, cu flori nemirositoare de un albastru deschis sau violete *(Viola silvestris)* (▪ 1392); — COLŢUNII-POPII[2] — VIORELE-SĂLBATICE.

COLŢUNAŞ *sm.* ① *dim.* COLŢUN ¶ ② *Mold. Bucov.* = CĂLŢUNAŞ: Gazda masă le-a gătit: Colţunaşi (chiroşte calde) Cu posmag şi 'n unt topit (SPER.) ¶ ③ *pl.* TOPORAŞI[1] ¶ ④ *pl.* = CONDURUL-DOAMNEI.

Fig. 1392. Colţunii-popii.

COLŢURAT ☛ COLŢORAT.

COLŢUREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* COLŢ 2.

COLŢUROS ☛ COLŢORAT.

COLŢUŞOR (*pl.*-oare) *sn. dim.* COLŢ 2: îl păzeau cu multă sfinţenie ~ul lui (CRG.).

*__COLUMBĂ__ (*pl.*-be) *sf.* = PORUMBIŢĂ [lat.].

*__COLUMBACĂ__ *adj. f.* Muscă ~, un fel de ţînţar de 3 mm., ce seamănă cu o musculiţă, care trăeşte prin părţile Dunării, între Banat şi Serbia, de unde se răspîndeşte în toţi anii prin împrejurimi, muşcînd vitele care pier de pe urma veninului ce introduce în corpul lor; s'au văzut chiar copii mici murind de pe urma înţepăturilor ei *(Simulia colombacsensis)* (▪ 1393).

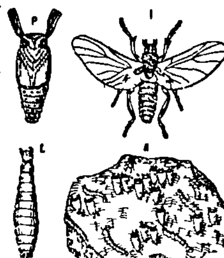
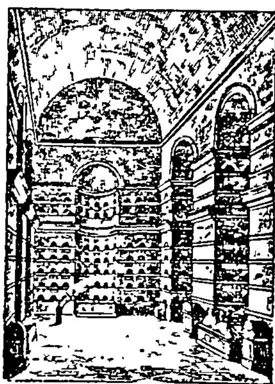
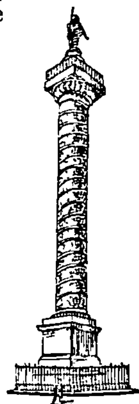

Fig. 1393. Musca columbacă. I. Insecta perfectă. P. Nimfa. — L. Larvă. — A. Nimfe şi larve.

*__COLUMBARIU__ (*pl.*-rii) *sn.* Construcţiune într'un cimitir în ale cărei ziduri erau practicate nişte găuri în care se depuneau cîte două urne cu cenuşă de-a morţilor (▪ 1394) [lat.].

*__COLUMNĂ__ (*pl.*-ne) *sf.* ① = COLOANĂ ¶ ② Monument în formă de coloană ridicat în onoarea unei persoane sau a unui important eveniment istoric: columna lui Traian (▪ 1395) [lat.].

Fig. 1394. Columbariu roman.

Fig. 1395. Columna lui Traian (Roma).

‡ **COLUN** *sm.* Măgar sălbatic [tc.].

○**COLUȘ**, **COLUZ** *sbst. Mold.* ✓ Grîu cu boabele mari, și gălbui așezate în patru rînduri pe spic; numit și „mucher" [rut k ó l o s „spic"].

○**COLVĂ** (*pl.*-ve) *sf. Olten.* ① Bîtă, ciomag ¶ ② Prăjină; beldie (CIAUȘ.).

***COMA** *sf.* ✗ Stare letargică, amorțirea tuturor simțurilor, în urma unei boale [fr.].

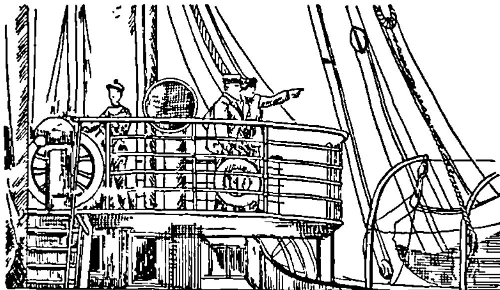

Fig. 1396. Comănac.

COMĂNAC (*pl.*-ace) *sn.* ① Un fel de căciulă de lînă, împletită cu cîrligul, mai adesea de coloare verde, pe care o purtau odinioară țăranii, și mai ales haiducii și ciobanii: **l-au îmbrăcat cu haine proaste de-a lui, și i-au dat ~ în cap** (GR.-UR.) ¶ ② Acoperemînt al capului, de formă rotundă, din lînă împletită, sau de pîslă, purtat de călugări și de călugărițe (▪ 1396): **îmbrobodite peste comanac... lin pășesc măicuțele spre biserică** (VLAH.).

○**COMĂNĂCI** (-ăcesc) *vb. refl. Trans* A se căciuli: **nu poți intra pînă nu te-i ~ de o sută de ori** (RET.) [c o m ă n a c].

***COMANDA** (-and) *vb. tr.* și *intr.* ① A porunci, a da ordin ¶ ② A face o comandă (unui negustor), a porunci să i se facă, să i se vîndă, să i se trimită: **mi-am comandat un costum de vară; am comandat cărțile librarului din Paris** ¶ ③ ⚔ A fi în capul unei armate, unui regiment, unui batalion, etc. [fr.].

***COMANDĂ** (*pl.*-menzi) *sf.* ① Cerere adresată unui negustor (de a-i face, de a-i vinde sau de a trimite ceva); (**haine**) **de ~**, (haine de poruncealǎ, făcute după măsură; Ⓕ: **durere de ~**, durere prefăcută ¶ ② Ordin, poruncă ¶ ③ ⚔ Locul de frunte într'o oștire, locul de comandant ¶ ④ *Băn.* Casa satului, primărie (în ținuturile grănicerești): **cînd vei vedea că se adună oamenii la ~, tu să vini acolo și să întărești spusele mele** (CIAUȘ.) ¶ ⑤ Puntea superioară

Fig. 1397. Comandă.

de unde se dirijează vasul în timpul mersului; pe ~ trebuie să vegheze în continuu un ofițer brevetat; numită și „punte de ~" (▪ 1397 [fr. c o m m a n d e și germ. K o m m a n d o].

***COMANDAMENT** (*pl.*-te *sn.* ① ⚔ Poruncă scurtă dată soldaților de a executa oare-care mișcări ¶ ② ⚔ Organele de conducere și de administrație ale unui corp de armată ¶ ③ Somațiune de a plăti făcută prin portărei [fr.].

***COMANDANT** *sm.* ⚔ ① Cel ce comandă o oștire, o unitate de luptă, garnizoana unei cetăți, etc. ¶ ② Șef de batalion sau de escadron [fr. .

‡**COMANDIR** *sm.* ⚔ Comandant [rus.].

***COMANDITA** (-itez) *vb. tr.* A da bani pentru o întreprindere, în calitate de comanditar [fr.].

***COMANDITĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① **Societate în ~**, societate comercială în care cei ce dau banii necesari întreprinderii nu conduc afacerea și nu sînt răspunzători în afară de banii dați ¶ ② Banii dați unei întreprinderi de către un comanditar [fr.].

***COMANDITAR** *sm.* Cel ce dă banii necesari unei societăți în comandită [fr.].

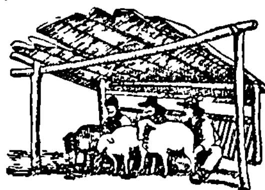
***COMANDOR**[1] *sm.* Grad înalt la anumite ordine militare sau civile, de obiceiu superior ofițerului și inferior marelui-ofițer; **~ al Stelei României: ~ al ordinului Carol I** (▪ 1398 [fr.].

***COMANDOR**[2] *sm.* Ofițer superior în marina militară, de un grad echivalent cu al colonelului (▪ 1398); **căpitan-~**, grad echivalent cu al locotenentului-colonel; **locotenent-~**, grad echivalent cu al maiorului [fr. c o m m o d o r e < engl.].

Fig. 1398. Comandor al ordinului Carol I.

COMAR *sn.* Ceafa căpețelei, curelele de la hamuri, ce se pune pe fruntea și pe ceafa calului (☞ ▪ 831) [c o a m ă].

COMARNIC (*pl.*-ce) *sn.* ① Leasă de nuiele, sprijinită pe patru furci înalte, pe care se pun cașii să se svînte, după ce au fost scoși din strecurătoare ¶ ② Adăpost, la stînga stînei, un fel de șopron format dintr'un acoperemînt de scînduri de șindrilă sau de stuf, așezat pe patru stîlpi sau pari înfipți în pămînt; slujește să ție umbră păstorilor cînd mulg și să-i apere de ploaie (▪ 1399) ¶ ③ *Trans.* = **COMORNIC**[2]: **în staur erau cîteva mii de oi, iar în ~ vre-o 12 păcurari** (RET.) [comp. **COMORNIC**].

Fig. 1399. Comarnic.

***COMASA** (-asez) *vb. tr. Trans.* A parcela (o moșie): **inginer străin no măsură și ne comasează moșiile noastre** (RET.) [germ. c o m m a s s i r e n].

***COMAT** *adj.* Cu coamă; **stea ~ă**, cometă [lat.].

‡**COMBARA** = **CUMBARA**.

***COMBATANT** *sm.* ⚔ Luptător, războinic [fr.].

***COMBATE** (-bat) 1. *vb. intr.* ⚔ A se lupta, a se bate, a se război.

2. *vb. tr.* Ⓕ A lupta împotriva, a-și da toate silințele să potolească, să stîrpească, etc.: **~ un incendiu, o epidemie, prejudiciile**, etc. [fr. < lat.].

***COMBATIV** *adj.* Războinic, pornit spre luptă: **era o gazetă eminamente ~ă, făcînd crîncenă opoziție** (CAR.) [refăcut după fr. c o m b a t i v i t é.]

***COMBINA** (-bin 1. *vb. tr.* ① A potrivi mai multe lucruri așezîndu-le între ele după oare-care rînduială ¶ ② Ⓕ A chibzui, a calcula, a socoti, a plănui, a lua diverse măsuri spre a înlesni izbutirea unui lucru ¶ ③ A uni, a împreuna, a amesteca două sau mai multe substanțe chimice în proporțiuni determinate.

2. *vb. refl.* ① A se uni, a se împerechia: **libertatea și autoritatea trebue să se combine în folosul fie-cărui membru al societății** (I.-GH.) ¶ ② A se uni, a se amesteca în proporțiuni determinate [fr < lat.].

***COMBINAȚIUNE**, ***COMBINAȚIE** *sf.* ① Faptul de a (se) combina ¶ ② Așezarea, potrivirea mai multor lucruri după oare-care rînduială ¶ ③ Ⓕ Chibzuire, socoteală, calcul, plan, măsură luată spre a izbuti la ceva: **între multele combinații fantastice de cari se agăța mintea lui zăpăcită** (VLAH.) ¶ ④ Unirea, împreunarea, amestecarea a două sau mai multe substanțe chimice, în proporțiuni determinate, din care rezultă un nou corp [lat.].

***COMBURANT** *adj.* Se zice despre un corp care, prin combinație, ajută la combustiunea altuia: **oxigenul este ~, fără a fi combustibil** [fr.].

***COMBUSTIBIL** 1. *adj.* Care are însușirea de a arde, care poate fi ars ¶¶ © **NECOMBUSTIBIL, INCOMBUSTIBIL**.

2. (*pl.*-ile *sn.* Ori-ce materie cu care se poate face foc, care se aprinde și arde ușor [fr.].

***COMBUSTIUNE** *sf.* ① Ardere, mistuire prin foc ¶ ② Combinarea a două sau mai multe corpuri producînd căldură și uneori chiar lumină [fr.].

***COMEDIANT**, Ⓟ ***COMEDIANT** *sm.* ① Actor comic, cel ce joacă comedii ¶ ② Ⓟ Scamator;

sosean.... căsnțe întregi pe roate, cu comedianți (GRIG.) ¶ ③ Ⓕ Prefăcut, fățarnic, ipocrit: tonul, ținuta, mișcările, toate la el sînt de comediant (VLAH.) [germ.].

*COMEDIE¹ sf. ✪ ₁ Piesă de teatru hazlie, făcută pentru a înveseli sau cu scopul de a înfățișa apucăturile ridicule, ciudățeniile sau năravurile cele rele ale societății ori ale unor indivizi, luîndu-le în rîs: viața-mi pare o ~ gîncată de oamenii cei cu minte în beneficiul celor nebuni (ALECS.) ¶② Reprezentarea, jucarea unei astfel de piese ¶ ③ Locul, teatrul, unde se joacă astfel de piese [fr.].

*COMEDIE² sf. Ⓟ ₁ Întîmplare, faptă, istorie ciudată sau poznașă, bazaconie, ciudățenie, poznă: nu-ți spusei că comedia asta o făcu oni âla poznaș? (ISP.) ¶ ② ✪ Piesă comică, comedie: ne punem la o masă, ca să vedem și noi comediile alea de le joacă Ionescu (ISP.) comedie¹].

*COMEDIOS adj. Ⓟ Glumeț, poznaș [comedie²].

*COMEMORATIV adj. Care aduce aminte (un fapt însemnat): serbare ~ă; ceremonie ~ă [fr.].

*COMEMORAȚIUNE, *COMEMORAȚIE sf. Ceremonie menită să aducă aminte un fapt însemnat [fr.].

‡ COMENDIE sf. ⚔ = COMANDĂ ②: au poruncit... Cneazul... celor ce se aflau sub a lui ~ (NEC.) [pol. komenda].

† COMENDUI 1. vb. intr. ⚔ ₁ = COMANDA ①. 2. vb. tr. A pune în capul unei unități de luptă, a pune să comande: cîteva metereze au făcut cu oameni... asupra cărora au comenduit pe un brigadir (NEC.) [comendie].

† COMENDUIRE sf. ⚔ ① Faptul de a comendui ¶ ₂ = COMÎNDUIRE.

*COMENSURABIL adj. + ₁ Se zice despre o cantitate a cărei măsură e un număr rațional (întreg sau fracționar) ¶ ₂ Mărimi ~e, al căror raport e un număr rațional [fr.].

*COMENTA (-tez) vb. tr. ① A explica, a tălmăci, a lămuri prin diferite observațiuni și însemnări ¶ ₂ Ⓕ A tălmăci pe dos, a da, din răutate, un înțeles greșit, o interpretare exagerată [fr.].

*COMENTAR (pl.-are), *COMENTARIU (pl.-arii) sn ₁ ✒ Deslușiri, lămuriri, explicațiuni date, prin diferite observațiuni și însemnări, asupra unei cărți sau unui text, spre a-i înlesni înțelesul ¶ ② Ⓕ Tălmăcire pe dos, pornită din răutate, a ziselor sau faptelor cuiva ¶ ③ pl. Memorii istorice: ~iile lui Cezar [fr.].

*COMENTATOR sm. ✒ Cel ce comentează (o scriere, etc.) [fr.].

*COMERCIAL adj. ⚚ ① De comerț, privitor la comerț, negustoresc: tribunal ~; școală ~ă, unde se învață noțiunile privitoare la comerț; drept ~, toate legile și dispozițiunile privitoare la comerț ¶ ₂ Unde comerțul e foarte desvoltat: oraș ~ [fr.].

*COMERCIALIZA (-izez) vb. tr. ⚚ A trece în comerț, a face să poată fi cumpărat sau vîndut [fr.].

*COMERCIANT 1. sm. ⚚ Negustor.
2. COMERCIANTĂ (pl.-te) sf. Negustoreasă [fr.].

*COMERCIU = COMERȚ.

*COMERȚ (pl.-turi) sn. ⚚ ₁ Negoț, negustorie ¶ ② Negustorime ¶ ③ Codul de ~, totalitatea legilor și dispozițiunilor privitoare la comerț, la drepturile și obligațiunile negustorilor, etc. ¶ ₄ Cameră de ~, adunare de negustori însărcinați să informeze guvernul sau autoritățile locale asupra nevoilor comerțului și a altor chestiuni privitoare la negoț [fr.].

*COMESEAN sm. Cel ce mănîncă de obiceiu la aceeași masă cu altul: trebuia acum o nouă bătaie de cap... pentru potrivirea locurilor fie-căruia din comeseni (BR.-VN.) [refăcut din mesean, după fr. commensal].

*COMESTIBIL 1. adj. Ce se mănîncă; ce se poate mînca ¶¶ C NECOMESTIBIL.
2. COMESTIBILE sf. pl. Tot ce slujește de hrană omului, de-ale mîncării [fr.].

*COMETĂ (pl.-te) sn. ☆ Astru, numit de popor „stea cu coadă", care călătorește pe sfera cerească, descriind o elipsă foarte lungăreață în jurul soarelui (▣ 1400); comete periodice se numesc acelea care se arată iarăși pe cer după un număr fix de ani, cum d. e. cometa lui Halley, a lui Biela, etc. [fr.].

Fig. 1400. Cometă.

COMETENT = COMITENT.

*COMIC 1. adj. ① ✪ Ce ține de comedie: piesă ~ă; autor ~, care compune comedii ¶ ② Hazliu, glumeț, mucalit, de rîs, care provoacă rîsul: situația, din primejdioasă, devenia ~ă (D.-ZAMF.).
2. sm. ✪ Actor care joacă de obiceiu rolurile persoanelor caraghioase, care sînt luate în rîs sau provoacă rîsul.
3. sbst. Genul comic; efect comic [fr.].

*COMICĂRIE sf. F Lucru comic, faptă hazlie, ridiculă: ia, mă rog, să nu facem comicării (D.-ZAMF.).

*COMICITATE sf. Efect comic: privind-o cu niște ochi teribili, de o ~ nespusă (D.-ZAMF.).

COMILASTRU sbst. Olten. = GUMILASTIC.

COMINĂ sf. Olten. Băn. Trans. Tescovină: strecoară din comina lor o zamă limpede și fără sat (MERA.) [srb.].

*COMINATORIU adj. ⚖ Amenințător, care conține o amenințare; se zice despre sentințele care conțin o amenințare, în caz de contravenție [fr.].

○ COMINIȚĂ sf. Băn. = COMINĂ.

‡ COMIS sm. ‡ Rang de boierie: Marele ~, boierul de divan care avea sub îngrijirea sa grajdurile domnești, și ocupa, în ce privește ierarhia, rangul după Marele stolnic; ca boieri de al doilea și de al treilea rang mai erau: ftori ~ul, treti ~ul, care depindeau de Marele comis: ~ mare, ispravnic pre povodnici și pe toți caii domnești, și merge înaintea povodnicilor și a Domnului (GR.-UR.) [gr.-biz.].

*COMISAR sm. ✪ ① Persoană însărcinată numai pentru cîtva timp să îndeplinească o funcțiune specială: ~ al guvernului ¶ ② ~ de poliție, funcționar însărcinat să păzească, în orașe, executarea reglementelor și ordinilor polițienești [fr.].

*COMISARIAT (pl.-ate) sn. ✪ ① Funcțiunea comisarului; timpul cît ține slujba comisarului ¶ ② Localul unde se află biuroul comisarului de poliție, (P „comisie", „secție") [fr.].

*COMISIE sf. ① Ⓟ Comisariat, secție: o să șază aproape de ~ (CAR.) ¶ ② ☞ COMISIUNE [fr. + rus.].

*COMISION (pl.-ioane) sn. ⚚ ₁ Meseria aceluia care cumpără sau vinde mărfuri pentru altul: casă de ~ ¶ ② Plata cuvenită pentru această mijlocire ¶ ③ Plată făcută aceluia care mijlocește un împrumut de bani: ne-au împrumutat și pe noi cu milioane, cu dobîndă mare și cu ~ bun (I.-GH.) [fr.].

*COMISIONAR sm. ① ⚚ Persoană care se ocupă, în schimbul unui cîștig de atîta la sută, să cumpere sau să vîndă mărfuri pe seama altuia ¶ ② Om care așteaptă, pe stradă, să i se dea însărcinarea de a face un drum în oraș pentru cineva, să predea o scrisoare, un pachet, etc. (▣ 1401) [fr.].

*COMISIONER sm. = COMISIONAR ② [germ.].

*COMISIUNE, *COMISIE sf. ① Însărcinare dată unei persoane de a face ceva (de a cumpăra un lucru, de a duce o veste, etc.) ¶ ② Adunare de persoane însărcinate să se ocupe de o anumită chestiune, să studieze ceva, etc. ¶ ③ ⚖ ~ rogatorie, însărcinare pe care o dă un tribunal unui judecător dintr'o altă reședință de a interoga martori, de a face o perchiziție, etc. [fr.].

Fig. 1401. Comisionar.

‡ COMISOAIE sf. ‡ Nevasta unui comis.

*COMISURĂ (pl.-uri) sf. ✪ Punctul unde se împreună două părți ale corpului: comisura buzelor, pleoapelor, etc. [fr.].

‡ **COMIȘEL** *sm.* ‡ Slujbaș al grajdurilor domnești [c o m i s].

‡ **COMITĂ** — COMETĂ.

*****COMITAGIU** *sm.* ☛ P. IST. [tc.].

*****COMITAT** (*pl.*-ate *sn.* ● Diviziune administrativă în vechea Ungarie, district: **~ul Caraș-Severin** [germ.].

*****COMITE¹** *sm.* ♔ = CONTE [lat.].

*****COMITE²** (-iți) *vb. tr.* A făptui, a săvîrși, a se face vinovat de ceva: **~ o crimă, o greșală** [lat.].

*****COMITENT** *sm.* ⚖ Persoană care însărcinează pe alt cineva să îngrijească de afacerile sale [germ.].

*****COMITET** (*pl.*-ete) *sn.* ① Adunare de persoane însărcinate să studieze și să discute unele afaceri, să exercite o putere determinată, etc.: **se înființase un fel de ~ sanitar compus de mai mulți boieri** (I.-GH.) ¶ ② ⚙ **~ permanent**, instituțiune compusă din 3 consilieri și 3 supleanți, aleși dintre consilierii județeni, spre a se sfătui împreună cu prefectul cu privire la nevoile județului ¶ ③ 𝔒 **~ de lectură**, comitet înaintea căruia se citesc piesele de teatru, și care judecă dacă pot fi primite spre a fi reprezentate [rus. < fr.].

*****COMIȚII** *sn. pl.* △ Adunări în care cetățenii romani numiau pe magistrați și votau legile [lat.].

COMÎND (*pl.*-duri) *sn.*, *Bucov.* **COMÎNDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① Praznic, pomană, masă ce se întinde în casa mortului întru pomenirea și odihna sufletului celui răposat: **Și popii, șirag, cădelnițînd, Ceteau ectenii de comînd** (COȘB.); **acuma trebuia să se gătească de comîndă și să-i facă bietei babe și un praznic** (SB.) ¶ ② Cele trebuincioase, banii necesari pentru înmormîntare și pentru praznic: **o babă săracă ce torcea în furcă să-și agonisească brana și ~ul** (LET.); **își mănîncă coliva și ~ul** (ZNN.), se zice despre un cheltuitor [c o m î n d a].

COMÎNDA (-înd) *vb. tr.* ① A face comîndul, a îngriji de sufletul unui răposat: **Nici am surori să mă cînte Nice frați să mă comînde** (BRL.) ¶ ② A îngriji de cele trebuincioase pentru comînd ¶ ③ ‡ A jertfi [lat. vulg. *c o m m a n d a r e < c o m m e n d a r e].

COMÎNDĂ ☛ COMÎND.

COMÎNDARE *sf.* ① Comînd: **să le spui... să se grijească de ~** (SB.) ¶ ② ‡ Jertfă [c o m î n d a].

COMÎNDUIRE *sf.* ⚔ ① Comandament ¶ ② **~ (a pieței)**, comandamentul pieței, comenduire.

COMNE *sf. Trans.* (VIC.) (DENS.) Bucătărie [ung. k o n y h a].

COMOARĂ *pl.*-ori) *sf.* ① Bani, avuții, sculele ascunse în pămînt și uitate: **a găsi, a desgropa o ~**: Ⓟ **Cel-de-pe- ~**, diavolul ¶ ② Locul unde e ascunsă sau îngropată o comoară ¶ ③ *Pr. ext.* Grămadă de aur, de argint, de bogății, de lucruri prețioase ¶ ④ Ⓕ Tot ce se socotește ca foarte prețios, foarte folositor: **un nume cinstit e o ~ neprețuită** (ZNN.); **un prieten adevărat e o ~ fără preț** ¶ ⑤ *pl.* Avuții, bogății: **comorile pămîntului** ¶ ⑥ ☆ **Comoara** *sau* **Comoara lui Iov**, steaua Pollux din constelațiunea Gemenilor [vsl. k o m o r a].

*****COMOD** *adj.* ① Lesnicios, de o întrebuințare ușoară și plăcută: **acest voiaj în jilț are avantajul de a fi și ~ și încîntător** (I.-GH.); **viață ~ă, traiu ~**, viață plăcută și ticnită; **haină ~ă**, care nu strînge, în care te poți mișca ușor ¶ ② Nu prea strașnic, slobod: **morală ~ă** [fr.].

*****COMODĂ** (*pl.*-de) *sf.* Scrin cu mai multe sertare, pentru rufe, pînzeturi, etc. [fr.].

*****COMODAT** *sbst.* ⚖ Împrumut gratuit care trebue înapoiat în natură, la o epocă determinată [fr.].

*****COMODATAR** *sm.* ⚖ Cel ce a primit un comodat, un lucru împrumutat [fr.].

*****COMODITATE** *sf.* ① Însușirea lucrului comod; înlesnire; ticnă: **aici... călătorul află aceeași ~ ca la o locantă de rîndul întîiu** (BOL.) ¶ ② Privată [fr.].

○**COMORÎȘTE** *sf. Olten.* Local unde s'a găsit sau unde se află îngropată o c o m o a r ă.

‡ **COMORNIC¹** *sm.* ⚖ Cel însărcinat să execute o hotărîre, o sentință dată, o judecată, etc. (la Poloni): **pînă a merge ~ul crăesc cu cărțile** (GR.-UR.) [pol.].

○**COMORNIC²** *sn. Trans.* 🐑 Celarul stînei (FR.-CDR.) [srb. k o m o r n i k].

COMOS *adj.* Cu c o a m a lungă (CANT.) (STAM.).

○**COMOT** *pl.*-te *sn. Băn.* Jugul de la hamul calului [germ. K u m m e t].

*****COMOȚIUNE**, *****COMOȚIE** *sf.* ① Sguduire puternică: **~ la creer** ¶ ② ϟ **~ electrică**, sguduire mai mult sau mai puțin violentă ce simte cineva printr'o descărcare electrică ¶ ③ Ⓕ Sdruncinare morală; **~ politică**, turburări mari într'o țară [fr.].

○**COMOVIȚĂ** *sf. Băn.* Tescovină: **răchie de ~**, rachiu de tescovină [srb. k o m o v i c a].

*****COMPACT** 1. *adj.* Îndesat, des, strîns; Ⓕ: **mulțime ~ă**; **rămaseră amîndoi... în umbra ~ă a nopții** (VLAH.).

2. **COMPACTE** *sf. pl.* Caractere tipografice cu trăsături groase, negre (☛ TAB. XIII) fr. < lat.].

*****COMPANIE** *sf.* ① Adunare de persoane: **o ~ numeroasă**; **în compania cuiva**, alături de cineva, în tovărășia cuiva; **doamnă, domnișoară de ~**, persoană care, în schimbul unei retribuțiuni, ține tovărășie unei doamne, o însoțește în călătorie, îi face lectura, etc. ¶ ② Societate științifică sau literară ¶ ③ Asociațiune, tovărășie de comercianți sau de industriași: **X și compania** prescurtat **X & Co.**, **X** și tovarășul sau tovarășii săi; **~ de drum de fier** ¶ ④ ⚔ Trupă de infanterie comandată de un căpitan [fr.].

*****COMPANION** *sm.*, **COMPANIOANĂ** (*pl.*-ne *sf.* ① Tovarăș ă , asociat(ă) ¶ ② Însoțitor [fr. .

*****COMPARA** -par) 1. *vb. tr.* ① A face o apropiere între două lucruri sau două persoane spre a vedea ce asemănare sau deosebire există între ele ¶ ② A asemăna, a pune, a socoti deopotrivă: **îl compara pe Achile cu un leu.**

2. *vb. refl.* A se asemăna, a se pune alături, a face o comparațiune, o apropiere între sine și altul [fr.].

*****COMPARABIL** *adj.* Ce se poate compara ¶ c INCOMPARABIL fr. .

*****COMPARATIV** 1. *adj.* ① Care arată o comparație, prin care se face o comparație între două lucruri sau două persoane ¶ ② 🙢 **Grad ~**, se zice despre forma adjectivului sau adverbului care exprimă o calitate mai ridicată, un grad superior noțiunii exprimate prin forma pozitivă.

2. (*pl.*-ive *sn.* 🙢 Gradul comparativ al adjectivelor sau adverbelor.

3. *adv.* În mod comparativ, în comparație cu [lat.].

*****COMPARAȚIUNE**, *****COMPARAȚIE** *sf.* ① Faptul de a compara; alăturare, asemuire; **în ~ cu**, față de, în alăturare cu, comparat cu ¶ ② 🙢 **Gradele de ~**, pozitivul, comparativul și superlativul adjectivelor și adverbelor [lat.].

*****COMPĂREA**, *****COMPARE** (-par) *vb. intr.* ⚖ A se înfățișa înaintea unui tribunal sau unei judecătorii [fr. c o m p a r a î t r e, ref. după a a p ă r e a].

*****COMPARIȚIUNE** *sf.* ⚖ Înfățișare înaintea unui tribunal sau a unei judecătorii [fr. c o m p a r u t i o n].

*****COMPARS** *sm.* 𝔒 Figurant într'un teatru, personaj mut, care n'are nimic de vorbit pe scenă [fr.].

*****COMPARTIMENT** (*pl.*-te) *sn.* ① Despărțitură (într'un dulap, într'o cutie, etc.) ¶ ② 🚂 Despărțitură într'un vagon de drum de fier: **singur în ~ul friguros... îmi doream un somn adînc** (BR.-VN.) [fr.].

*****COMPAS** (*pl.*-asuri) *sn.* ① ⚠ Instrument compus din două brațe, legate printr'o axă, cu ajutorul căruia se descriu circonferențe sau se măsoară, pe planuri, distanța

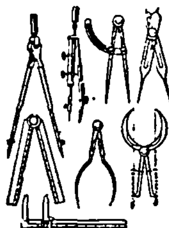

Fig. 1402. Compasuri.

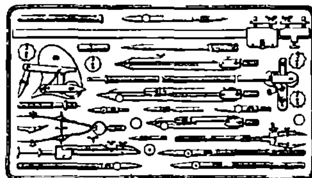

Fig. 1403. Cutie de compasuri.

de la un punct la altul ¶ ② Cutie în care sînt așezate diferite compasuri și unelte de desenat ¶ ③ (Compas cu) balustru, compas cu care se trag cercuri foarte mici (▪ 1402, 1403, 1404) ¶ ④ ~ de marină, busola întrebuințată în marină pentru determinarea direcțiunii (▪ 1405) [fr.].

Fig. 1404. Compas cu balustru.

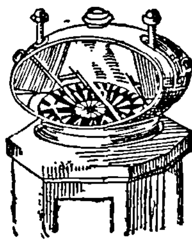

Fig. 1405. Compas marin.

*COMPASIUNE sf. Compătimire [fr.].
*COMPATIBIL adj. ① Care se acordă, se potrivește cu: mărinimia e ~ă cu justiția ¶ ② Care poate fi exercitat în același timp cu alt-ceva (vorb. de o slujbă, de o profesiune, etc.) ¶¶ © INCOMPATIBIL [fr.].
*COMPATIBILITATE sf. ① Acordul, potrivirea a două lucruri sau a două persoane ¶ ② Faptul de a fi compatibile între ele (vorb. de două slujbe, de două profesiuni, etc.) ¶¶ © INCOMPATIBILITATE [fr.].
COMPĂTIMI (-imesc) vb. tr. A-i fi milă, a avea milă de suferințele sau de nenorocirea cuiva [form. modernă din pătimi, după fr. compatir].
COMPĂTIMIRE sf. ① Faptul de a compătimi ¶ ② Sentiment de milă, de adîncă mișcare sufletească pe care o pricinuește suferința sau nenorocirea altuia.
COMPĂTIMITOR adj Care compătimește ¶¶ © NECOMPĂTIMITOR.
*COMPATRIOT sm., *COMPATRIOTĂ (pl.-te sf. Care are aceeași patrie, care e din aceeași țară cu altul [fr.].
*COMPENDIU (pl.-dii) sn. ✒ Prescurtare, expunere pe scurt, rezumat (al unei lucrări) [fr. < lat. med.].
*COMPENSA (-sez) vb. tr. ① A face egală valoarea a două lucruri ¶ ② A despăgubi, a împlini o pagubă [fr.].
*COMPENSATOR adj. ① Care compensează ¶ ② Pendul ~, pendul care îndreptează efectele variațiunii temperaturii asupra mersului unui ceasornic de perete (▪ 1406) [fr.].
*COMPENSAȚIUNE, *COMPENSAȚIE sf. ① Faptul de a compensa ¶ ② Despăgubire [fr.].
*COMPETENT adj. ① Care are dreptul, căderea de a judeca o pricină ¶ ② Ⓕ Priceput, destoinic, în stare să-și dea părerea asupra unui lucru: am neapărată nevoie de avizul unui om ~ ca dumneata (BR.-VN.) ¶¶ © NECOMPETENT, INCOMPETENT [fr.].

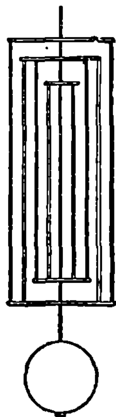

Fig. 1406. Pendul compensator.

*COMPETENȚĂ (pl.-țe) sf. ① Măsura puterii pe care o atribue legea funcționarilor; dreptul ce are un tribunal, un judecător de a intra în cercetarea unei pricini ¶ ② Ⓕ Pricepere, destoinicie de a judeca, de a-și da părerea despre un lucru ¶¶ © NECOMPETENȚĂ, INCOMPETENȚĂ [fr.].
*COMPETITOR, ⊙*COMPETITOR sm. Acela care aspiră la același post, la aceeași demnitate după care umblă și altul sau alții [fr.].
*COMPETIȚIUNE sf. Luptă între competitori, între concurenți [fr.].
*COMPILA (-lez) vb. tr. ✒ A aduna de ici de colo, din diferite cărți, și a face o lucrare din aceste bucăți luate de la alții [fr.].
*COMPILATOR sm. ✒ Cel ce compilează [fr.].
*COMPILAȚIUNE, *COMPILAȚIE sf. ① Faptul de a compila ¶ ② ✒ Scriere alcătuită din bucăți, din fraze culese din diferite cărți [fr.].
*COMPLACE (-ac) vb. intr. și refl. ① A face pe voia cuiva spre a-i plăcea, a-i face pe plac ¶ ② A-și face o plăcere din ceva: se complăcea foarte mult în asemenea convorbiri (I.-GH.) [refăcut din fr. complaire].
⊙COMPLECT... ☞ COMPLET...
*COMPLEMENT (pl.-te sn. ① Complinire, ceea ce se adaugă sau trebue adăugat la un lucru spre a-l întregi, spre a-l face complet ¶ ② ~ul unui unghiu, ceea ce trebue adăugat unui unghiu spre a face din el un unghiu drept ¶ ③ Vorbă ce se adaogă pe lîngă alta spre a determina mai de aproape, spre a lămuri mai bine înțelesul celei dintîiu: ~ direct (sau drept), ~ indirect (sau nedrept), ~ circumstanțial (de loc, de timp, de mod) [fr.].
*COMPLEMENTAR ① adj. Care slujește de complement, care servă să completeze, să întregească un lucru ¶ ② Unghiuri ~e, unghiuri a căror sumă este un unghiu drept ¶ ③ Colori ~e, colori simple sau compuse a căror împreunare sau amestecare produce coloarea albă [fr.].
*COMPLET, ⊙ Ⓟ COMPLECT 1. adj. ① Deplin, întreg, căruia nu-i lipsește nimic: operele ~e ale unui autor, toate scrierile lui ¶ ② Plin, unde toate locurile sunt ocupate: vagonul e ~ ¶¶ © NECOMPLET.
2. sn. Ⓟ (mai adesea COMPLECT). Bal popular, local de dans al clasei de jos [fr. < lat.].
*COMPLETA, ⊙ COMPLECTA (-tez) vb. tr. și refl. A (se) întregi, a (se) face complet [fr.].
*COMPLETAȘ (mai adesea COMPLECTAȘ) sm. ⚔ Soldat care face serviciul militar tot timpul prescris de lege, fără vre-o reducere: erau complectași cei mai mulți, subt arme de un an și mai bine (SAD.)[complect].
*COMPLETIV adj. Care servește de complement: propozițiune ~ă [fr.].
*COMPLEX 1. adj. ① Alcătuit din mai multe părți, din mai multe elemente deosebite: chestiune ~ă ¶ ② Frază ~ă, care e alcătuită din mai multe fraze ¶ ③ ± Număr ~, număr compus din unități și din fracțiuni de unități deosebite, ca: pămîntul se învîrtește împrejurul soarelui în 365 de zile, 5 ore, 48 de minute și 51 de secunde.
2. sbst. ① Complexitate ¶ ② Sistem de drepte care se depind de trei parametri [fr.].
*COMPLEXITATE sf. Însușirea lucrurilor complexe [fr.].
*COMPLEXIUNE, ⊙ *COMPLECȚIUNE sf. Înfățișarea fizică, temperamentul, constituția unui corp: un tînăr mic de talie, de o complecțiune delicată (I.-GH.) [fr.].
*COMPLEZANT adj. Îndatoritor; politicos ¶¶ © NECOMPLEZANT [fr.].
*COMPLEZENȚĂ (pl.-țe) sf. ① Silință de a fi pe placul cuiva ¶ ② Îndatorire, plăcere, mulțumire ce facem altuia prin vorbele sau faptele noastre ¶¶ © NECOMPLEZENȚĂ [fr.].
*COMPLICA (-ic) vb. tr. ① A forma un tot ale cărui părți sînt greu de deosebit ¶ ② A incurca [fr.].
*COMPLICAȚIUNE, *COMPLICAȚIE sf. ① Faptul de a complica ¶ ② Îngrămădire de lucruri, de fapte ce cu greu se pot despărți unele de altele ¶ ③ Încurcătură ¶ ④ Ivirea unei alte boale care îngreuiază vindecarea boalei dinainte [fr.].
*COMPLICE sm. Părtaș la o crimă sau la o faptă rea săvîrșită, cel vinovat împreună cu altul [fr.].
*COMPLICITATE sf. Participare la un delict sau la o crimă [fr.].
*COMPLIMENT[1] (pl.-te) sn. ① Cuvinte de politeță, îndatoritoare sau lingușitoare, ce adresează cineva altuia spre a-i mărturisi respectul sau iubirea ce are pentru dînsul ¶ ② Felicitare (în versuri) adresată de copii părinților (de ziua nașterii, etc.) ¶ ③ pl. Salutări: dă-i ~e din partea mea! [fr.].
⊙COMPLIMENT[2] = COMPLEMENT.
*COMPLIMENTA (-tez) vb. tr. A face complimente [fr.].
⊙COMPLIMENTAR = COMPLEMENTAR.
*COMPLIMENTATOR sm. Care face prea multe complimente [fr.].
*COMPLINI (-inesc) vb. tr. A întregi, a împlini, a adăuga ce lipsește, a completa [refăcut din împlini, după fr. compléter].

*COMPLINIRE *sf.* ① Faptul de a c o m p l i n i, întregire, împlinire, completare ¶ ② ‡ Complement.

*COMPLOT (*pl* -oturi *sn.* Înţelegere tainică între mai multe persoane de a săvîrşi o crimă sau un atentat politic: urzeau ~uri şi aţiţau revolte (NEGR.) [fr.].

*COMPLOTA (-otez) *vb. tr.* A urzi un complot, a conspira: avem de gînd să complotăm vre-o răscoală cu paşnicii locuitori ai oltarelor (ALX.) [fr.].

*COMPLOTAŞ *sm.* = COMPLOTIST: cunosc pe toţi ~ii, căci sînt amicul lor (ALECS.).

*COMPLOTIST *sm.* Cel ce ia parte la un c o m p l o t, care urzeşte un complot: sînt... complotişti ascunşi în costumuri de irozi (ALECS.).

*COMPONENT 1. *adj.* ① Care face parte dintr'un lucru compus, din care e alcătuit ceva compus: părţi ~e ¶ ② Forţe ~e. forţele din care se compune rezultanta.

2. (*pl.*-te) *sn.* Fie-care element care intră în tr'un corp compus.

3. COMPONENTĂ (*pl.*-te) *sf.* Fie-care forţă a unui sistem considerată în raport cu „rezultanta" [lat. refăcut după fr. c o m p o s a n t e].

*COMPORTA (-port) 1. *vb. tr.* A îngădui, a face cu putinţă.

2. *vb. refl.* A se purta, a se conduce, a se afla, a fi [fr.].

*COMPOST (*pl.*-turi) *sn.* Amestec de tot felul de rămăşiţe nefolositoare (buruieni, frunziş de arbori, bălegar, găinaţ de păsări, etc.) spălate de ploi ori putrezite pe loc, care se întrebuinţează ca îngrăşămînt [fr.].

*COMPOT (*pl.*-oturi) *sn.* Poame fierte cu zahăr: ~ de mere, de piersici [fr.].

*COMPOTIERĂ (*pl.*-re) *sf.* Farfurie mare şi adîncă, vas în care se aduce compotul la masă [fr.].

*COMPOZEE ☛ COMPUSE 3.

*COMPOZIT *adj.* şi (*pl.*-ite *sn.* Ordin de arhitectură, în care coloanele au capitelul format din volutele capitelului ionic, iar frunzele de acant din capitelul corintian (• ☛ ORDIN) [fr.].

*COMPOZITOR *sm.* ① Cel ce compune bucăţi sau opere muzicale ¶ ② Zeţar, culegător [fr.].

*COMPOZIŢIUNE, *COMPOZIŢIE *sf.* ① Faptul de a compune, compunere; rezultatul acestei acţiuni ¶ ② Compunerea unei opere literare sau de muzică ¶ ③ Temă, lucrare făcută de şcolar asupra unui subiect dat ¶ ④ Zeţuire, culegere ¶ ⑤ Unirea strînsă între două sau mai multe corpuri: amestec de două sau mai multe substanţe ¶ ⑥ Preparaţiune făcută pentru a imita aurul, argintul, pietrele preţioase, etc. [fr.].

*COMPREHENSIBIL *adj.* De înţeles, de priceput, ce se poate înţelege ¶¶ © INCOMPREHENSIBIL, NECOMPREHENSIBIL [fr.].

*COMPREHENSIUNE *sf.* ① Înţelegere, pricepere ¶ ② Facultatea, puterea de a înţelege ¶ ③ Cunoştinţă întreagă şi desăvîrşită a unui lucru ¶ ④ Totalitatea ideilor cuprinse subt un nume apelativ şi generic [fr.].

*COMPREHENSIV *adj.* ① Care coprinde, îmbrăţişează multe ¶ ② Care are facultatea de a pricepe [fr.].

*COMPRESĂ (*pl.*-se) *sf.* Bucată, fâşie de pînză (de obiceiu udată şi stoarsă care se pune pe o parte bolnavă a corpului, pe o rană, etc. [fr.].

*COMPRESIBIL *adj.* Care se poate comprima, care-şi poate micşora volumul prin presiune: lichidele sînt ~e ¶¶ © NECOMPRESIBIL [fr.].

*COMPRESIBILITATE *sf.* Însuşirea pe care o au corpurile de a-şi micşora volumul prin presiune [fr.].

*COMPRESIUNE *sf.* ① Comprimare, strîngere, micşorare prin presiune ¶ ② Maşină de ~, aparat cu care se comprimă aerul într'un vas ¶ ③ Ⓕ Împiedecarea liberei manifestări a sentimentelor [fr.].

*COMPRESIV *adj.* Care comprimă, care slujeşte să strîngă, să lege strîns: bandaj ~ [fr.].

*COMPRESOR 1. *adj.* şi *sm.* Instrument, aparat) care comprimă nervii, vinele, etc.

2. (*pl.*-oare *sn.* Maşină întrebuinţată pentru a comprima gazele [fr.].

*COMPRIMA (-im) *vb. tr.* ① A strînge, a micşora volumul apăsînd cu putere ¶ ② Ⓕ A împiedeca, a opri de a lucra, de a se manifesta; a potoli [fr.].

*COMPRIMABIL *adj.* Care poate fi comprimat ¶¶ © NECOMPRIMABIL [fr.].

*COMPRIMAT 1. *adj.* ① *p.* COMPRIMA: aer ~ ¶ ② Turtit: frunte ~ă.

2. (*pl*-te) *sn.* Pastilă.

*COMPROMIS 1. *adj. p.* COMPROMITE ¶¶ © NECOMPROMIS.

2. (*pl.*-isuri) *sn.* ① Act prin care mai multe persoane supun judecăţii unui arbitru neînţelegerea dintre ele ¶ ② Acord în urma unei transacţiuni: ea a fost rezultatul unui ~ între cele şapte puteri mari ale Europei (I.-GH.).

*COMPROMITE (-mit) 1. *vb. tr.* ① A pune în primejdie, a primejdui; a se expune la pagube: ideile extreme compromit cauzele cele mai bune (I.-GH.) ¶ ② A expune la neplăceri, la încurcături ¶ ③ A face să piardă reputaţia, autoritatea, etc.

2. *vb. refl.* A-şi primejdui cinstea, a face ceva ce poate să-i aducă supărare, neplăceri [fr.].

*COMPROMIŢĂTOR *adj. verb.* COMPROMITE. Care compromite, care poate să compromită ¶¶ © NECOMPROMIŢĂTOR.

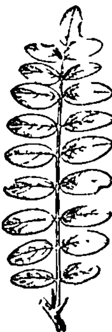
*COMPT... ☛ CONT...

*COMPULSA (-sez) *vb. tr.* A cerceta, a examina cărţi, documente, condici, etc. [fr.].

*COMPUNE (-pun) 1. *vb. tr.* ① A face ceva prin punerea mai multor bucăţi la un loc, a forma un lucru din mai multe părţi, a alcătui ¶ ② A zeţui, a culege ¶ ③ A face o lucrare literară sau artistică (o carte, versuri, o dramă, o operă muzicală, etc.) ¶ ④ A face o compoziţie ¶ ⑤ Ⓕ A-şi ~ faţa, a căuta să arate serios, modest, etc., după împrejurări: îmi compuneam din odaie o figură preocupată (BR.-VN.) ¶ ⑥ A înlocui mai multe forţe prin una singură care are acelaşi efect.

2. *vb. refl.* A fi compus, a se alcătui [lat.].

*COMPUNERE *sf.* ① Faptul de a c o m p u n e ¶ ② Compoziţie.

Fig. 1407. Frunză compusă.

*COMPUS *adj.* ① *p.* COMPUNE ¶ ② Alcătuit din mai multe părţi ¶ ③ Corp ~, corp alcătuit din două sau mai multe corpuri simple ¶ ④ Cuvînt ~, format din împreunarea a două sau mai multe cuvinte; timp ~, timp (de conjugare format dintr'un auxiliar şi din infinitivul sau participiul verbului; viitorul e un timp ~ în limba română; perfectul ~ ¶ ⑤ Frunză ~ă, frunză cu peţiolul ramificat în peţioluri mai mici şi cu limbul îmbucătăţit în mai multe foliole sau foiţe, cum e d. e. frunza de mazăre, de trifoiu, de salcîm, etc. (• 1407).

2. (*pl.*-se) *sn.* Tot, întreg alcătuit din mai multe părţi

3. COMPUSE, *COMPOZEE *sf. pl.* Mare familie de plante monopetale care cuprinde peste 10.000 de specii, a căror caracteristică e că florile sînt grupate într'un capitul înconjurat de un involucru de bractee, cum sînt d. e. albăstrelele, bănuţii, păpădia, etc.

*COMPUT (*pl* -uturi) *sn.* Calculele făcute cu anumite elemente (indictionul, crugul soarelui, mîna anului, crugul lunii, numărul de aur, temelia, epacta, ciclurile pascale) pentru stabilirea unei date cronologice, şi *în spec.* pentru fixarea sărbatorilor bisericeşti [fr.].

*COMPUTIST *sm.* Cel ce face computuri [fr.].

*COMUN 1. *adj.* ① Ce aparţine mai multora sau tuturor, de care se folosesc toţi sau mai mulţi, de obşte ¶¶ © NECOMUN ¶ ② Care se petrece în societatea altora, împreună cu altul sau cu alţii: a duce viaţă ~ă; a face cauză ~ă, a lucra de acord, în bună înţelegere cu altul sau cu alţii ¶ ③ General, obştesc, al tuturor: interesul ~ ¶ ④ Obici-

nuit, întrebuinţat de toţi: **în graiul ~; sens ~**, bunul simţ ¶ ⑤ De rînd, ordinar, de puţină valoare: vulgar: **frază ~ă; expresiune ~ă** ¶ ⑥ Îmbelşugat, abundent, frecuent, răspîndit ¶ ⑦ De acelaşi fel, la fel: **au trăsături ~e** ¶ ⑧ **Nume ~**, care se aplică la toate lucrurile sau fiinţele de acelaşi fel ¶ ⑨ ± **Divizor ~**, număr care împarte exact două sau mai multe alte numere; **numitor ~**, acela care aparţine mai multor fracţiuni; **multiplu ~**, număr care e divizibil prin mai multe numere date.

2. **ÎN COMUN** *loc. adv.* Laolaltă, împreună [fr.].

***COMUNĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ① Diviziune teritorială administrată de un primar şi de un consiliu municipal şi alcătuită din unul sau mai multe sate sau cătune (**~ rurală**); **~ urbană**, oraş, orăşel ¶ ② Obştea, toţi locuitorii dintr'o comună ¶ ③ Municipalitatea din Paris în timpul Revoluţiunii din 1789 ¶ ④ Guvernul revoluţionar care stăpîni Parisul de la 18 Marte pînă la 24 Mai 1871 ¶ ⑤ **Camera Comunelor**, a doua Cameră a Parlamentului englez [fr.].

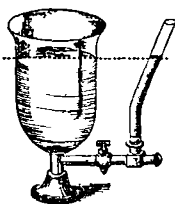
***COMUNAL** *adj.* De comună, privitor la comună: **consiliu ~** [fr.].

***COMUNICA** (-ic) 1. *vb. tr.* ① A transmite: **căldura pe care soarele o comunică pămîntului** ¶ ② A da de ştire, a împărtăşi, a face cunoscut: **~ o ştire.**

2. *vb. intr.* ① A fi în relaţiune cu cineva: **nu putea să comunice cu nimeni altul decît cu oamenii din casă** (I.-GH.) ¶ ② A fi în legătură, a da de *sau* în ceva, a se uni cu, a duce la: **piraţii se găseau într'o peşteră apropiată care comunica cu un turn părăsit** (ALECS.) [fr.].

***COMUNICABIL** *adj.* ① Ce se poate comunica ¶ ② Ce poate fi pus în comunicaţie ¶¶ © NECOMUNICABIL [fr.].

***COMUNICANT** *adj.* ① Care comunică; care stabileşte o comunicaţie ¶ ② **Vase ~e**, şir de tuburi sau de vase care comunică între ele şi în care lichidul dintr'un vas se ridică la acelaşi nivel în toate celelalte vase (▪ 1408) [fr.].

Fig. 1408. Vase comunicante.

***COMUNICAT** (*pl.*-ate) *sn.* ① Informaţiune oficială dată ziarelor de către guvern sau de o autoritate superioară ¶ ② În timp de războiu, buletin oficial care arată operaţiile militare din ajun [germ. < fr. communiqué].

***COMUNICATIV** *adj.* ① Care se poate comunica uşor: **risul, căscatul e ~** ¶ ② Cu inima deschisă, căruia-i place să-şi desvălue altuia gîndul, afacerile, etc.: **e o fire ~ă** ¶¶ © NECOMUNICATIV [fr.].

***COMUNICAŢIUNE**, ***COMUNICAŢIE** *sf.* ① Faptul de a comunica ¶ ② Înştiinţare, încunoştinţare ¶ ③ Legătură, raport, corespondenţă ¶ ④ Mijloc de a comunica, de a se duce de la un loc la altul: **căi de ~** [fr.].

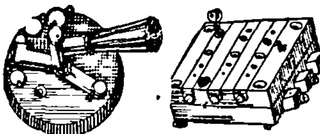
***COMUNISM** *sbst.* Doctrină politică care cere să se înlocuiască proprietatea individuală prin proprietatea colectivă [fr.].

***COMUNIST** 1. *sm.* Partizan al comunismului.

2. *adj.* De comunism, privitor la comunism: **doctrinele ~e** [fr.].

***COMUNITATE** *sf.* ① Posesiune în comun: **~ de sentimente, de gîndiri** ¶ ② Societate de bunuri, de averi între soţi ¶ ③ Societate de persoane care trăesc împreună avînd aceleaşi credinţe, aceleaşi obiceiuri, sau care sînt supuse aceloraşi reguli sau îndatoriri: **~ religioasă** [fr. communauté].

***COMUTATIV** *adj.* ☆ Care nu-şi schimbă valoarea prin schimbarea ordinii părţilor [fr.].

Fig. 1409. Comutatoare.

***COMUTATOR** (*pl.*-toare) *sn.* Mic aparat de fizică cu ajutorul căruia se poate deschide şi închide un curent electric sau să i se schimbe direcţiunea (▪ 1409) [fr.].

***CON** (*pl.*-nuri) *sn.* ① Suprafaţă geometrică descrisă de o dreaptă (numită „generatoare") care trece printr'un punct fix (numit „vîrf" şi se razimă pe o curbă (numită „directoare") sau e tangentă la o suprafaţă ¶ ② Corp geometric, de forma unei căpăţîni de zahăr, format prin învîrtirea unui triunghiu dreptunghiu în jurul uneia din laturi (▪ 1410); **~ trunchiat**, conul căruia-i lipseşte partea superioară, care a fost retezată printr'un plan; **~ oblic**, conul a cărui înălţime e oblică faţă de planul bazei ¶ ③ **~ de lumină**, mănunchiul de raze de lumină care pleacă dintr'un punct luminos oare-care şi cad pe o suprafaţă depărtîndu-se unele de altele ¶ ④ **~ de umbră**, spaţiul ocupat de umbra pe care o proiectează un corp, de obiceiu sferic; **~ul de umbră al pămîntului**, umbra pe care o proiectează în spaţiu pămîntul luminat de soare; cînd luna trece în această umbră, e eclipsă de lună ¶ ⑤ Cucuruzul de pin şi al altor conifere ¶ ⑥ Un fel de scoică din mările tropicale [fr. cône].

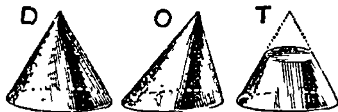

Fig. 1410. Conuri. D. Con drept.—O. Con oblic.—T. Con trunchiat.

CONABIU *adj.* Roşu închis, vişiniu: **coloare deschisă n'a mai purtat, decît acuma de curînd, barej ~ la cap** (CAR.).

CONAC (*pl.*-ace) *sn.* ① Han, gazdă, casă unde se opreşte un călător spre a petrece noaptea, spre a se odihni, spre a mînca; popas: **a tras la o muiere bătrînă şi a rugat-o de ~ peste noapte** (RET.) ¶ ② Cina şi şederea unui călător la un han ¶ ③ ‡ Loc de popas pentru caii de poştă, staţie de cai de poştă: **aveau cai de poştă la toate ~ele** (LET.) ¶ ④ Distanţa între două staţii de poştă: **începu să guiţe de se auzea cale de nu ştiu cîte ~e** (ISP.) ¶ ⑤ Spaţiu de timp între două mese ale ţăranului; poporul împarte ziua în două conace sau popasuri, unul e la amiazi, iar celălalt la asfinţitul soarelui: **m'a adus de multe ori cu vînat la ~ul de amiazi** (ODOB.) ¶ ⑥ Reşedinţa unui vizir sau unui paşă: **Ismail-Paşa... îl ţinea liber în ~ul său** (I.-GH.) ¶ ⑦ Reşedinţa unui ispravnic, a unei subprefecturi: **casa Proprietarului, ~ul subprefecturii, cazarma** (VLAH.) ¶ ⑧ Casă boierească la o moşie, curtea boierească: **toată ziua hoinăream pe la ~ele moşiei** (VLAH.) ¶ ⑨ Locuinţa administratorului unei fabrici, unei întreprinderi afară din oraş sau din sat: **dormim noaptea la un ~ de herăstrae** (VLAH.) [tc.].

CONĂCAR *sm.* ① ‡ Cel ce îngrijea de conacul, de popasul Domnului, al boierilor sau al demnitarilor cînd călătoreau prin ţară ¶ ② = COLĂCER.

CONĂCĂRIE, **CONĂCĂŞIE** *sf.* = COLĂCERIE: **pe la ce şcoli a învăţat de ştie a spune... conăcăria pe la nunţi?** (CRG.).

○**CONĂCAŞ** *sm.* = COLĂCER.

○**CONĂCĂŞIE** ☛ CONĂCĂRIE.

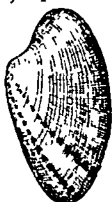
‡**CONACCIU** *sm.* Conăcar: **au luat în robie un cfartir-maistru, adecă vel ~** (N.-COST.) [tc.].

CONĂCER = COLĂCER.

CONĂCI (-ăcesc) 1. *vb. tr.* ① A găzdui, a da conac: **pe unde mîncau ei noaptea, toţi îi conăceau şi-i găzduiau cu bucurie** (ISP.).

2. *vb. intr.* ① A poposi, a se opri, spre a se odihni: **unde conăcesc ei, acolo scot crăcanele... şi aţîţă focul** (JIP.) ¶ ② A mînea peste noapte, a trage în gazdă: **...am rămas să dorm aci, Nevrînd să fac ca Ţiganul în tindă a ~** (PANN).

***CONCĂ** (*pl.*-ci) *sf.* ① Gen de moluşte marine, fără cap, numite şi „venus" (▪ 1411) ¶ ② Scoica bivalvă a acestor animale ¶ ③ Cavitatea urechii în fundul căreia se află orificiul extern al conductului auditiv [fr. conque].

Fig. 1411. Concă.

***CONCAV** *adj.* Se zice despre o suprafaţă sfe-

rică adîncită (▣ 1412): **bolta cerească ni se pare ~ă; lentilă ~ă** (▣ 1413); **oglindă ~ă** (▣ 1414) [fr.].

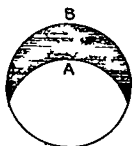
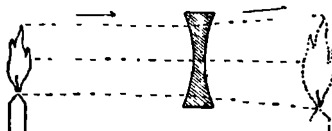
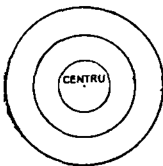

Fig. 1412. A. Concav. B. Convex.

Fig. 1413. Lentilă concavă.

***CONCAVITATE** *sf.* Adîncătură, găvănătură, partea adîncată, găunoșată a unei suprafețe, a unei linii, a unui corp [fr.].

Fig. 1414. Oglindă concavă.

***CONCEDE** (-ced) *vb. tr.* A încuviința, a acorda, a ceda un drept, un privilegiu [fr].

***CONCEDIA** (-diez) *vb. tr.* ① A da drumul, a îndepărta, a alunga din slujbă ¶ ② A porunci cuiva să se depărteze [fr. congédier].

***CONCEDIU** (*pl.*-dii) *sn.* ① Voie acordată unui funcționar de a lipsi cîtva timp de la slujbă ¶ ② ⚔ Voia obținută de un militar de a lipsi de la serviciu sau de a părăși garnizoana un timp ce trece peste zece zile ¶ ③ Înștiințare făcută de un chiriaș sau de un proprietar că nu mai ține sau nu mai dă casa cu chirie [fr. congé, refăcut după concede].

CONCENI (-enesc) *vb. tr.* A nimici, a prăpădi: **îi spuse că a concenit pe vrăjmaș și că se întoarce biruitor** (ISP.) [concenie].

CONCENIE *sf.* Nimicire, prăpădire; *Olten.*: **bată-te concenia!** bată-te norocul! (CIAUS.) [vsl. konĭčanije].

***CONCENTRA** (-trez) 1. *vb. tr.* ① A strînge într'un centru, într'un punct: **~ căldura, razele solare**; Ⓕ: **a-și ~ toată dragostea asupra cuiva** ¶ ② Ⓕ A ținea închis, a reține ¶ ③ A scoate părțile apoase dintr'un lichid ¶ ④ ⚔ A aduna trupele în același loc ¶ ⑤ ⚔ A chema la o perioadă de instrucție.
2. *vb. refl.* ① A fi concentrat ¶ ② A-și aduna toată gîndirea asupra unui singur lucru [fr.].

***CONCENTRARE** *sf.* ① Faptul de a (se) concentra: **ele cer, pe lîngă talent, o ~... neturburată de alte preocupări** (VLAH.) ¶ ② ⚔ Chemarea complectașilor sau rezerviștilor pentru o perioadă de instrucție.

***CONCENTRAT** *adj.* ① *p.* CONCENTRA ¶¶ © NECONCENTRAT ¶ ② **Soluție ~ă, alcool ~, spirt ~**, care conține cît mai puțină apă ¶ ③ **Puls ~**, ale cărui bătăi abia se simt ¶ ④ **Om ~**, închis, tainic, care nu spune altora ce gîndește sau nu îngădue să-i ghicească cineva cele ce simte sau gîndește.

***CONCENTRIC** *adj.* Se zice despre circonferențe care au același centru (▪ 1415) [fr.].

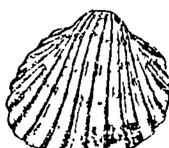

Fig. 1415. Cercuri concentrice.

***CONCEPE** (-cep) *vb. tr.* ① A rămînea însărcinată (*vorb.* de o femeie), a zămisli ¶ ② Ⓕ A născoci, a plăzmui, a închipui ¶ ③ A exprima în anumiți termeni, a formula [lat. concipere].

***CONCEPIST** = CONCIPIST.

***CONCEPT** (*pl.*-te) *sn.* ① Idee, noțiune generală ¶ ② = CIORNĂ [fr.].

***CONCEPTACUL** (*pl.*-ule) *sn.* Cavitatea unde se formează celulele reproducătoare la criptogame [fr.].

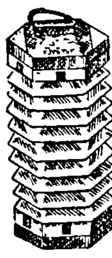
***CONCEPȚIUNE**, ***CONCEPȚIE** *sf.* ① Zămislire ¶ ② Facultatea sau felul de a înțelege, de a pricepe ceva ¶ ③ Idee, născocire, plăzmuire a minții ¶ ④ Înțeles, sens [fr.].

***CONCERT** (*pl.*-te) *sn.* ① ♩ Producțiune muzicală artistică, cu program ales și execuție îngrijită, într'o sală publică: **~ vocal, instrumental, coral** ¶ ② ♩ Localul unde se poate asculta această muzică ¶ ③ *Pr. ext.* Mai multe sunete sau glasuri ce se aud deodată ¶ ④ Ⓕ Acord, unire între mai multe persoane în vederea aceluiași scop ¶ ⑤ Înțelegere între mai multe guverne în vederea unei acțiuni politice comune: **~ul european** [fr.].

***CONCERTA** (-tez) 1. *vb. intr.* și *tr.* ① ♩ A da un concert; a repeta împreună o bucată de muzică spre a o putea cînta mai bine cînd va fi prilej ¶ ② A lua înțelegere, a se înțelege, a chibzui, a proiecta împreună.
2. *vb. refl.* A se înțelege, a se învoi, a se chibzui împreună cu mai mulți în vederea executării unui proiect [fr.].

***CONCERTANT** *sm.* ♩ = CONCERTIST [fr.].

***CONCERTINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ♩ Instrument de felul acordeonului, cu fețele laterale exagonale (▣ 1416) [it.].

Fig. 1416. Concertină.

***CONCERTIST** *sm.*, CONCERTISTĂ (*pl.*-te) *sf.* ♩ Care dă un concert, care cîntă într'un concert [fr.].

***CONCESIE** ☛ CONCESIUNE.

***CONCESIONAR** *sm.* Cel ce a obținut o concesi(un)e: **unul din ~ii ocnelor de sare... ne invită... să-l întovărășim la Baia-de-aramă** (I.-GH.) [fr.].

***CONCESIUNE**, ***CONCESIE** *sf.* ① Acordarea unui privilegiu ¶ ② Cedarea unui drept ¶ ③ Renunțare la o opinie a sa, la o pretențiune în favoarea altuia [fr.].

***CONCETĂȚEAN** *sm.* Care e din același oraș, din aceeași patrie cu altul [ref. după fr. concitoyen].

***CONCHIDE** (-id) *vb. tr.* ① A încheia, a isprăvi (o cuvîntare, etc.) ¶ ② A trage o concluziune, o urmare ¶ ③ A-și da părerea, a fi de părere a hotărî într'un fel [lat. concludere, refăcut după închide.

***CONCHILIE** *sf.* Scoică; coajă de scoică sau de melc (▪ 1417) [gr.].

Fig. 1417. Conchilie.

***CONCHISTĂ** (-te) *sf.* ① Cucerire: **slavismul își încerca conchista prin biurocrație și prin armată** (I.-GH.) ¶ ② Femeie ademenită prin cuvinte de dragoste: **urmărit de bărbatul uneia din conchistele sale** (I.-GH.) [it.].

***CONCICLIC** *adj.* Pe același cerc [fr.].

***CONCILIA** (-liez) 1. *vb. tr.* ① A pune de acord, a împăca, a învoi ¶ ② A arăta că nu e nici o nepotrivire (în ce privește părerile, sentimentele. etc.) ¶ ③ A cîștiga, a dobîndi, a-și atrage.
2. *vb. refl.* A se pune de acord, a se împăca, a se învoi [fr.].

***CONCILIABIL** *adj.* Care se poate concilia ¶¶ © NECONCILIABIL [fr.].

***CONCILIABUL** (*pl.*-ule) *sn.* Întrunire secretă pentru a se consfătui, pentru a plănui ceva rău; consfătuire [fr.].

***CONCILIANT** *adj.* Împăciuitor ¶¶ © NECONCILIANT [fr.].

***CONCILIATOR**,-TOARE *adj.* și *sm. f.* Care mijlocește o împăcare, împăciuitor [fr.].

***CONCILIU** (*pl.*-lii) *sn.* ① Sobor, adunare de episcopi spre a se sfătui cu privire la unele puncte de doctrină sau de disciplină religioasă ¶ ② **~ ecumenic**, sobor, sinod la care luau parte episcopii catolici din toată lumea [fr.]

CONCINĂ (*pl.*-ni) *sf.* ① ♠ Un joc de cărți: **vino de-ți fă partida de ~** (ALECS.) ¶ ② *F* **Bată-l concina!** blestem ușor, mai mult ironic, bată-l norocul! (comp. CONCENIE): **o leșinat parpalecu, bată-l concina!** (ALECS.) [ngr. κοντσίνα < sl. končina „sfîrșit"].

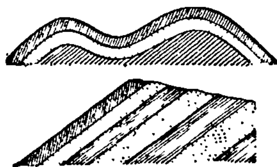
***CONCIPIST**, CONȚIPIST *sm.* Scriitor(aș) într'o cancelarie, copist, cancelarist, cenușer (▪ 1418) [germ.].

Fig. 1418. Conțipist. (epoca fanariotă).

*CONCIS *adj.* Scurt și cuprinzător [fr.].
*CONCISTĂ — CONCHISTĂ.
○CONCIU (*pl.*-ciuri) *sn.* ① *Olten. Tr.-Carp.* Cerc de fier sau de lemn, lat de 3-4 cm. și cu diametrul atît de mare încît să poată intra prin el creștetul capului; e căptușit cu pînză și e purtat de femeile măritate ca un fel de cunună pe care se îngrămădește părul; capul se îmbrobodește apoi cu o basma,

Fig. 1419. Conciu.

cu un ștergar sau cu o maramă: **nevestele se piaptănă cu ~ și se îmbrobodesc cu ștergare lungi** (VLAH.) ¶ ② *Trans.* Niște coarne de sîrmă. căptușite cu lînă, pe care le poartă femeile pe cap și peste care se pune ceapsa (☞ 1419) [ung. k o n t y].
CONCIULEȚ (*pl.*-ețe) *sn. dim.* CONCIU.
*CONCIZIUNE, *CONCIZIE *sf.* Scurtime, însușirea stilului de a arăta ideile pe scurt, în puține vorbe [fr.].
*CONCLAV *sn.*, *CONCLAVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ① Adunare de cardinali pentru a alege un papă ¶ ② Locul unde se adună cardinalii pentru alegerea papei [fr.].
*CONCLUDENT *adj.* Care dovedește bine, în mod neîndoios [lat. c o n c l u d e n s].
*CONCLUZIUNE, *CONCLUZIE *sf.* ① Încheiere (a unei cuvîntări, a unei consfătuiri, etc.) ¶ ② Urmare, consecință (a unui argument, a unui raționament) ¶ ③ *pl.* Rechizițiile, părerile ministerului public într'o pricină; cererile împricinaților într'un proces [fr.].
*CONCLUZIV *adj.* Prin care se arată o concluzie [fr.].
*CONCOMITANT, *CONCOMITENT *adj.* Care se întîmplă în același timp [fr.].
*CONCOMITANȚĂ, *CONCOMITENȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Existența în același timp a două sau mai multe lucruri [fr.].
*CONCOMITENT... ☞ CONCOMITANT...
*CONCORDA (-cord) *vb. intr.* A corespunde, a fi de acord, a conglăsui, a se potrivi [fr.].
*CONCORDANT *adj.* ① Care concordă, care se potrivește ¶ ② **Straturi ~e,** straturi geologice așezate paralel unele peste altele (☞ 1420) [fr.]

Fig. 1420.
Straturi concordante.

*CONCORDANȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ① Conglăsuire, conformitate, potrivire întocmai ¶ ② Acordul între cuvinte ¶ ③ Carte care cuprinde toate cuvintele din Sfînta Scriptură, așezate în ordine alfabetică, cu indicarea locului unde se găsesc întrebuințate ¶ ④ **~ de stratificațiune,** stratificațiune în care păturile geologice sînt așezate paralel unele peste altele [fr.].
*CONCORDAT (*pl.*-ate) *sn.* ① Tratat încheiat între papa și guvernul unei țări cu privire la afacerile religioase ¶ ② Învoială făcută între un falit și creditorii săi, în urma căreia comerciantul conduce mai departe afacerea în condițiunile stabilite [fr.].
*CONCORDATAR *adj* Se zice despre un falit care a obținut un concordat [fr.]
*CONCORDIE *sf.* Bună înțelegere, unire între persoane [lat. .
*CONCRET *adj.* ① Se zice despre un termen, care exprimă totdeodată subiectul și o calitate a lui: **casă mare** e un termen concret, pe cînd **mărime** e un termen abstract ¶ ② + **Număr ~,** număr însoțit și de termenul care exprimă felul unităților: expresiunea 10 **cărți** e un număr concret, pe cînd 10 (luat singur) e un număr abstract ¶ ③ Îngroșat, întărit, învîrtoșat, solidificat [fr.].
*CONCRETIZA (-izez) *vb. tr.* A da un caracter, un sens concret [fr. c o n c r é t e r].
*CONCREȚIUNE *sf.* ① Învîrtoșare, solidificare (a unui lichid) ¶ ② Unire, strîngere a mai multor părticele într'un corp solid: **~ pietroasă, calcaroasă** ¶ ③ Nume dat unor produse solidificate care se îngrămădesc în țesături, la încheieturi, în ficat. etc.: **calculele sînt niște concrețiuni** [fr.].
*CONCUBINĂ (*pl.*-ne) *sf.* Țiitoare, femeie care trăește cu un bărbat, fără a fi cununată cu el [fr.].
*CONCUBINAJ (*pl.*-aje) *sn.* Traiul bărbatului cu femeia fără a fi căsătoriți [fr.].
*CONCURA (-urez *vb. intr.* ① A lucra împreună, a coopera, a tinde către același scop ¶ ② A se lua la întrecere, a intra în concurență spre a obține primul loc; a se prezenta împreună cu alții la un concurs ¶ ③ A face concurență [fr.].
*CONCURENT 1. *adj.* ① Care face concurență ¶ ② Care lucrează în vederea aceluiași scop; **forțe ~e,** forțe ale căror direcții trec toate printr'un același punct; **drepte ~e,** care trec prin același punct.
2. CONCURENT *sm.*, CONCURENTĂ (*pl.*-te *sf.* ① Persoană care umblă să dobîndească același lucru pe care-l urmăresc și alții ¶ ② Cel ce face concurență altor persoane care fac același negoț sau care au aceeași profesiune [fr.].
*CONCURENȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Pretențiunea pe 9000
care o au, silința ce-și dau mai multe persoane de a dobîndi același lucru ¶ ② Întrecere, rivalitate între negustori, meseriași sau oameni de aceeași profesiune de a vinde mai mult sau mai eftin, de a face mai bine, etc. ¶ ③ **Pînă la concurența de...,** pînă la împlinirea, la atingerea, sumei de... [fr.].
*CONCURS (*pl.*-suri) *sn.* ① Conlucrare, cooperare, faptul de a concura: **~ul umezelii și al căldurii** ¶ ② Ajutor, sprijin: **avea ordine să ceară ~ul autorităților locale** (I.-GH.) ¶ ③ Coincidență, întîlnire: **un ~ de împrejurări fatale îl făcuse să piardă mult timp** (BALC.) ¶ ④ Întrecere între concurenți pentru dobîndirea unui premiu, unui post, etc. [fr.].
*CONCUSIONAR *sm.* Funcționar vinovat de concusiune [fr.].
*CONCUSIUNE *sf.* Jaf în banii Statului; abuz comis de un funcționar care încasează în folosul său bani ce s'ar cuveni Statului, matrapazlîc [fr.].
CONDAC[1] (*pl.*-ace) *sn.* Cîntare scurtă bisericească ce se recită zilnic în cinstea unui sfînt: **~ul umple sacul și troparul hambarul** (CRG.) [vsl. < gr.].
CONDAC[2] (*pl.*-ace) *sn.* ① Mîner de ferestrău ¶ ② Stratul, patul puștii [tc.].
*CONDAMNA (-damn) *vb. tr.* ① A da cuiva, prin judecată, o pedeapsă pentru faptele sale, a osîndi ¶ A sili, a obliga: **~ pe cineva să tacă** ¶ ② A blama, a critica, a desaproba: **~ purtarea cuiva** ¶ ③ **~ un bolnav.** a declara că nu se mai poate vindeca ¶ ④ **~ o fereastră, o ușă,** a le astupa, a le închide astfel încît să nu se mai deschidă [fr.].
*CONDAMNABIL *adj.* Care merită a fi osîndit, de condamnat ¶¶ NECONDAMNABIL [fr.].
*CONDAMNAT(Ă) *adj. p.* (și *sm. f.*) CONDAMNA. ① Osîndit ¶ ② **Bolnav ~,** care nu se mai poate vindeca ¶ ③ **Fereastră, ușă ~ă.** astupată, închisă astfel încît să nu se mai poată deschide.
○CONDEIA ÎNCONDEIA.
CONDEIAȘ, CONDEIEȘ (*pl.*-șe *sn. dim.* CONDEIU.
CONDEIU (*pl.*-eie *sn.* ① Pană de scris: **întingînd... condeiul de pană de gîscă în călimările de la brîu** (I.-GH.); **~ de plumb,** creion; **~ de piatră,** creion de ardezie ¶ ② Scris, scrisoare: **are ~ citeț; a trece cu condeiul,** a nu mai pomeni în scris. a lăsa afară: **mai sînt țări și mai mărunte, care le trec cu condeiul, pentru zăbavă** (M.-COST.) ¶ ③ Sumă de bani trecută într'o socoteală, într'o condică pentru o anumită cheltuială: **răspundeți de... este vr'un ~ în cheltuele afară din cale?** (LET.); **a trage condeiul** (*sau* **condeie**), a înșela (încărcînd o socoteală ; a minți: **cu steagurile de alai âeri ți-a ieșit bine; ai tras frumușel condeiul** (CAR.) ¶ ④ Bețișor de lemn cu care se înnegresc sprîncenele: **chiar de n'ar avea sprîncenile trase ca din ~** (DLVR.) ¶ ⑤ Bețișor de lemn cu un cioc de alamă, la unul din capete, cu ajutorul căruia se încondeiază ouăle de Paști (☞ CHIȘITĂ[2]) ¶ ⑥ *Mold.* Par lung care, împreună

cu lopata, formează cîrma plutei: **plutașii lasă condeiele din mîini și privesc pe dealuri. nepăsători** (VLAH.) ¶ ⑦ *Mold.* Lemnul de care se împinge scrînciobul spre a se învîrti [gr. biz. κονδόλιον].

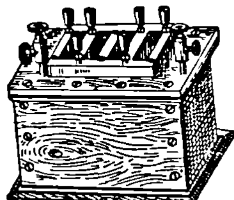
*CONDEMNA = CONDAMNA.

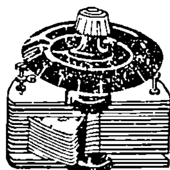
*CONDENSA (-sez) 1. *vb. tr.* ① A strînge, a îndesa un corp astfel încît să ocupe mai puțin spațiu, a reduce la un volum mai mic, a face mai puțin dens (*vorb. în spec.* de gaze, de aburi): **~ aerul** ¶ ② Ⓕ A exprima în mai puține cuvinte, a prescurta: **a-și ~ gîndirea.**

2. *vb. refl.* A se strînge, a se reduce la un volum mai mic (*vorb.* de moleculele unui corp) [fr.].

*CONDENSABILITATE *sf.* Starea, însușirea unui corp care poate fi condensat [fr.].

*CONDENSATOR *sm.* și (*pl.*-oare) *sn.* ① Aparat cu ajutorul căruia se condensează un gaz, o forță motrice, etc. ¶ ② Aparat pentru a acumula electricitatea (▪ 1421): **butelia de Leyda este un ~ electric; ~ variábil,** condensator cu capacitate variabilă, întrebuințat în radiofonie (▪ 1422) ¶ ② Sistem de lentile care strînge razele luminoase [fr.].

Fig. 1421. Condensator.

Fig. 1422. Condensator variabil.

*CONDESCENDENT *adj.* Care are condescendență, care condescinde [fr.].

*CONDESCENDENȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Faptul de a împlini cu bunăvoință cererea sau pretențiunile cuiva *în spec.* a unui inferior, lăsînd de o parte ori-ce mîndrie sau autoritate [fr.].

*CONDESCINDE (-cind) *vb. intr.* A împlini voința cuiva, a consimți să satisfacă pe cineva, renunțînd în parte la autoritatea sa sau la drepturile sale [fr.].

CONDICĂ (*pl.*-ci) *sf.* ① Registru, carte unde se înscriu diferite acte, socoteli, etc.: **condica mănăstirii; a trece în ~** ¶ ② ‡ Codice: **Condica lui Ipsilante** [ngr.].

CONDICAR *sm.* ‡ Scriitor într'o cancelarie care înscria diverse acte în condice, care ținea condicile; registrator; arhivar: **~ul în picioare îi citea jălbile** (I.-GH.).

CONDICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* CONDICĂ ¶ ② Cărticică de servitor prin care se constată identitatea purtătorului, locurile unde a slujit, etc.

*CONDIMENT (*pl.*-te) *sn.* Substanță care se amestecă în bucate spre a le da mai mult gust sau pentru a face digestiunea mai ușoară, ca sarea, piperul, cimbrul, etc. [fr.].

*CONDISCIPOL *sm.* Conșcolar, tovarăș de studii, camarad de școală [fr.].

*CONDIȚIE ☛ CONDIȚIUNE.

*CONDIȚIONAL 1. *adj.* ① Supus la oare-care condiții ¶ ② Care arată o condiție: **propozițiune ~ă.**

2. *sbst.* Modul verbului care exprimă o acțiune supusă unei condiții (numit impropriu și **optativ**) Ex.: **m'aș plimba dacă n'ar ploua** [fr.].

*CONDIȚIONAT *adj.* Făcut după anumite condițiuni, într'un fel anumit; **bine ~,** care împlinește condițiunile cerute, bine făcut, în bună stare ¶¶ Ⓒ NECONDIȚIONAT [fr.].

*CONDIȚIUNE, *CONDIȚIE *sf.* ① Rangul social, starea socială a unei persoane; **de bună ~,** de neam, de seamă, dintr'o stare mai bună ¶ ② Situațiune materială ¶ ③ Calitatea cerută, cerință ¶ ④ Obligațiunea, îndatorirea ce-și ia cineva sau care se impune cuiva printr'un contract, printr'un tratat, etc. [fr.].

*CONDOLEANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Cuvinte prin care arătăm cuiva partea ce luăm, durerea ce simțim noi înșine la nenorocirea ce l-a lovit [fr.].

*CONDOR *sm.* Vultur mare din America de Sud, cu capul goluș; e cea mai mare din păsările răpitoare (*Sarcorhamphus gryphus*) (▪ 1423): **Purtînd smaralzi în frunte cît oul de ~** (ALECS.) [fr.].

*CONDOTIER *sm.* ① Odinioară, în Italia, căpitan de soldați mercenari (▪ 1424) ¶ ② Astăzi: soldat aventurier [it.].

CONDRA (-drez) *vb. refl.* *Mold.* A se certa [condră].

CONDRĂ (*pl.*-re) *sf.* *Mold.* Ceartă, sfadă, neînțelegere [contra].

Fig. 1423. Condor.

Fig. 1424. Condotier.

CONDRĂȚEL *sm.* F Parazit (purice, păduche, etc.): **Arapii, cît de curați să fie, tot se găsesc condrățel în capul lor** (ISP.).

*CONDUCĂTOR, -TOARE *adj.* și *sm. f.* ① Care conduce ¶¶ Ⓒ NECONDUCĂTOR ¶ ② **Bun, rău ~ de căldură, de electricitate,** se zice de un corp prin care străbate ușor căldura sau electricitatea.

*CONDUCE (-duc) 1. *vb. tr.* ① A duce pe cineva undeva: **a ~ copiii la plimbare** ¶ ② A însoți, a petrece: **l-am condus pînă la poartă** ¶ ③ A mîna: **~ o trăsură** ¶ ④ A cîrmui: **~ o barcă** ¶ ⑤ Ⓕ A avea priveghere peste ceva, a avea comanda, a fi căpetenia: **~ o oștire, un popor** ¶ ⑥ A fi în capul unei afaceri, unei întreprinderi ¶ ⑦ **~ apa,** a o face să curgă pe țevi, pe canaluri, etc. ¶ ⑧ A călăuzi: **rațiunea îl conduce.**

2. *vb. intr.* A duce la, a merge pînă la, a se îndrepta spre: **acest drum conduce spre oraș.**

3. *vb. refl.* A se purta [lat.].

*CONDUCT (*pl.*-te) *sn.* ① Țeavă, jgheab, burlan, urloiu, canal îngust pentru circularea unui lichid, unui gaz, etc. ¶ ② **~ auditiv** ☛ AUDITIV [lat.].

*CONDUCTIBIL *adj.* Care poate transmite căldura și electricitatea ¶¶ Ⓒ NECONDUCTIBIL [fr.].

*CONDUCTIBILITATE *sf.* Proprietate a corpurilor de a lăsa să treacă prin ele căldura sau electricitatea și de a le transmite corpurilor vecine ¶¶ Ⓒ NECONDUCTIBILITATE [fr.].

*CONDUCTOR *sm.* ① Conducător ¶ ② **~ de tren, de tramvaiu, de diligență,** etc., slujbaș însărcinat cu serviciul pe lîngă călătorii unui tren, unui tramvaiu, etc.: **arăți tichetul ~ului care vine și ți-l timbrează cu cleștele** (I.-GH.) ¶ ③ **~ de poduri și șosele,** funcționar cu titluri inferioare inginerului, care supraveghează lucrările de șosele, etc. ¶ ④ Corp care transmite căldura sau electricitatea; **~ de paratrăsnet** (*sau* **de paratoner**), lanțul de fire metalice sau varga de metal care pune paratonerul în comunicație cu pămîntul [fr.].

*CONDUITĂ (*pl.*-te) *sf.* Purtare (bună sau rea), felul de a se purta [fr.].

CONDUR *sm.* ① Pantof fin, împodobit cu broderii de fir sau de mătase, purtat odinioară de femeile de la țară: **pe fie-care noapte rupeau cîte o pereche de ~i de mătase albă, dănțuind** (ISP.) ¶ ② CONDURUL-DOAMNEI, plantă acățătoare, originară din Perú, cultivată pentru florile ei mari, galbene-roșcate; numită și „călțunaș", „lobidrag", etc. (*Tropaeolum majus*) (▪ 1425): **În poiană mai vin însă elegante floricele, Unele 'n condurii-Doamnei și 'n rochiți de rîndunele** (ALECS.) [tc. kondura].

Fig. 1425. Condurul-Doamnei.

*CONETABIL *sm.* ⚔ Odinioară, în Franța, primul ofițer militar al Coroanei, care avea comanda generală a armatelor [fr.].

† CONEȚ *sbst.* 1 ‡ Sfîrșit ¶ 2 *Mold.* **A face cuiva ~ul**, a-l da gata, a-i da lovitura de grație [vsl. k o n ĭ c ĭ].

*CONEX *adj.* Care are legătură, strîns unit: **afaceri ~e** [fr.].

*CONEXITATE *sf.* Raportul care există între două sau mai multe lucruri: **atentatul în contra lui Vodă Bibescu nu avea nici o ~ cu partidul revoluționar** (I.-GH.) [fr.].

*CONEXIUNE *sf.* Legătură între unele lucruri, unire [fr.].

*CONFECȚIONA (**-onez**) *vb. tr.* A face, a fabrica [fr.].

*CONFECȚIONATOR *sm.* Cel ce confecționează (*în spec.* haine în mare cantitate [fr.].

*CONFECȚIUNE, *CONFECȚIE *sf.* 1 Faptul de a confecționa ¶ 2 Fabricare în cantități mari de obiecte, *în spec.* de haine care n'au fost comandate, care nu sînt făcute pe măsură ¶ 3 Obiectul însuși fabricat, *în spec.* haină gata, care n'a fost făcută după măsură [fr.].

*CONFEDERA (**-erez**) *vb. tr.* și *refl.* A (se) strînge, a (se) uni într'o confederațiune [fr.].

*CONFEDERAT *sm.* Care face parte dintr'o confederațiune [fr.].

*CONFEDERATIV *adj.* Care ține de o confederațiune, privitor la o confederațiune [fr.].

*CONFEDERAȚIUNE, *CONFEDERAȚIE *sf.* 1 Unire a mai multor State care, conservîndu-și autonomia, au un guvern central pentru interesele generale, care le reprezintă în străinătate, etc. ¶ 2 ⚔ Alianță temporară între mai multe State împotriva unui vrăjmaș comun [fr.].

*CONFERENȚĂ, *CONFERINȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* 1 Discurs pronunțat în public asupra unui subiect științific, literar, etc. ¶ 2 Convorbire, consfătuire între mai multe persoane pentru a regula o afacere importantă ¶ 3 Întrunire de diplomați spre a se consfătui asupra unei chestiuni politice ¶ 4 Întrunire a profesorilor spre a se consfătui asupra unor chestiuni privitoare la școală sau la școlari [fr.].

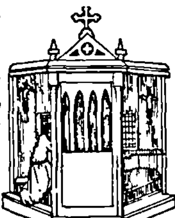
*CONFERENȚIAR *sm.* 1 Cel ce ține o conferință, un discurs ¶ 2 Profesor la o școală superioară, la o universitate, care face cursuri speciale sau în legătură cu materia predată de profesorul titular al catedrei [fr.].

*CONFERI (**-fer** 1. *vb. tr.* 1 A da, a acorda, a hărăzi: **~ un titlu, o decorație**, etc. ¶ 2 A compara. 2. *vb. intr.* A discuta, a se consfătui, a se chibzui [fr.].

*CONFERINȚĂ ☛ CONFERENȚĂ.

*CONFESA -**sez** 1. *vb. tr.* A mărturisi. 2. *vb refl.* A se spovedi [fr.].

*CONFESIONAL 1. *adj.* Privitor la confesiunea de credință. 2. (*pl.*-**aluri** *sn.* Locul unde duhovnicul ascultă spovedania (• 1426) [fr. .

Fig. 1426. Confesional.

*CONFESIUNE *sf.* 1 Mărturisire *în spec.* a păcatelor, spovedanie ¶ 2 Declararea credinței religioase a cuiva; credință, religiune ¶ 3 *pl.* Memorii în care autorul mărturisește greșelile pe care le-a comis în viață, spovedanie a vieții, autobiografie sinceră [fr.].

*CONFESOR *sm.* Duhovnic [fr.].

*CONFETTI *sf. pl.* Bucățele mititele de hîrtie colorată, de formă rotundă, cu care se bate lumea la baluri, etc. [fr. < it.].

‡ CONFETURI = COFETURI.

*CONFIA (**-iez**) 1. *vb. tr.* A încredința, a încrede. 2. *vb. refl.* 1 A se încrede ¶ 2 A-și spune taina [fr.].

*CONFIDENT *sm.* 1 Om de încredere, credincios, persoană căreia i se încredințează gîndurile cele mai ascunse, toate tainele, etc. ¶ 2 Personaj de teatru căruia eroul piesei îi încredințează toate tainele [fr.].

*CONFIDENȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* Destăinuirea, împărtășirea unui secret; **în ~**, în taină [fr.].

*CONFIDENȚIAL *adj.* Care se face sau se zice în mod tainic, care nu trebue destăinuit altuia: **ordin ~; scrisoare ~ă** ¶¶ C NECONFIDENȚIAL [fr.].

*CONFIENT *adj.* Încrezător [fr.].

*CONFIENȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* Încredere: **se duce la un medic în care crede că poate să aibă ~** (I.-GH.) [fr.].

*CONFIGURAȚIUNE, *CONFIGURAȚIE *sf.* Forma exterioară a unui corp [fr.].

*CONFINII *sf. pl.* Hotare [fr. c o n f i n s].

*CONFIRMA (**-firm**) *vb. tr.* 1 A statornici ¶ 2 A întări, a ratifica ¶ 3 A adeveri, a dovedi pe deplin, a aduce dovezi sigure [fr.].

*CONFIRMARE, *CONFIRMAȚIUNE *sf.* 1 Faptul de a c o n f i r m a; statornicire; întărire, ratificare, adeverire ¶ 2 Menținerea de către o curte superioară a unei judecăți pronunțate de un tribunal inferior ¶¶ C NECONFIRMARE ¶ 3 Miruire, întărirea botezului de către episcop (la catolici) [fr.].

*CONFISCA (**-fisc**) *vb. tr.* 1 A lua pe seama fiscului, a Statului, averea cuiva pentru vre-o crimă sau călcare a legilor ¶ 2 A lua unui elev un lucru oprit în școală [fr.].

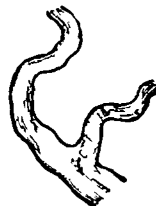
‡ CONFISCARISI (**-isesc**) *vb. tr.* = CONFISCA.

*CONFISCAȚIUNE, *CONFISCAȚIE *sf.* Faptul de a confisca [fr.].

*CONFLAGRAȚIUNE, *CONFLAGRAȚIE *sf.* 1 Înflăcărare, aprindere generala: **~a unei planete** ¶ 2 Ⓕ Revoluțiune mare ce pune în mișcare toate spiritele; războiu general: **~ europeană** [fr.].

*CONFLICT (*pl.*-**te**) *sn.* 1 ⚔ Ciocnire, lovire, luptă: **~ul între oștiri** ¶ 2 Ⓕ Rivalitate între pasiuni sau interese contrarii ¶ 3 Ceartă, luptă între două autorități judiciare sau administrative cu privire la competența lor, la dreptul pe care susține fie-care că-l are de a judeca o pricină [fr.].

*CONFLUENȚĂ (*pl.*-**țe** *sf.* Locul unde se întîlnesc două rîuri și se varsă unul într'altul (• 1427 [fr.].

Fig. 1427. Confluență.

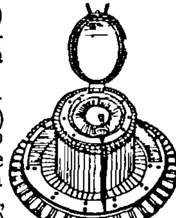
*CONFOCAL *adj.* Care are aceleași focare [fr.].

*CONFORM 1. *adj.* 1 La fel, asemenea, potrivit (cu , ce se potrivește (cu ¶¶ C NECONFORM ¶ 2 Cu păstrarea unghiurilor: **transformare ~ă**. 2. *adv.* 1 Potrivit (cu) ¶ 2 Întocmai [fr.].

*CONFORMA (**-mez** 1. *vb. tr.* 1 A potrivi, a face să fie potrivit, să fie asemenea. 2. *vb. refl.* 1 A se face asemenea ¶ 2 A se supune: **~ unui ordin** ¶ 3 A se da după împrejurări, după vreme [fr.].

*CONFORMATOR (*pl.*-**toare**) *sn.* Aparat de care se servesc pălăriierii pentru a lua forma exactă a capului (• 1428) [fr.].

*CONFORMAȚIUNE, *CONFORMAȚIE *sf.* 1 Faptul de a (se) conforma, conformare ¶ 2 Felul, chipul cum e făcut, cum e conformat corpul sau organul la un om sau la un animal; **vițiu de ~**, defect fizic (d. e. o cocoașă, etc.) [fr.].

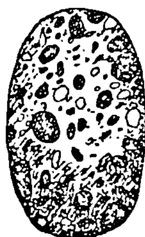

Fig. 1428. Conformator.

*CONFORMIST *sn.* Nume dat, în Anglia, celor ce se conformează prescripțiunilor religiunii dominante [fr.].

*CONFORMITATE *sf.* Potrivire, asemănare între două sau mai multe lucruri; raportul între două lucruri conforme; **în ~ cu**, conform cu ¶¶ C NECONFORMITATE [fr.].

*CONFORT (*pl.*-**turi**) *sn.* Înlesnirile vieții materiale, bună-stare materială: **duce lipsă de ~; casă cu ~ modern**, casă construită după toate cerințele igienei și vieței moderne [fr.].

***CONFORTABIL** *adj.* Care procură confort: locuință ~ă ¶¶ © NECONFORTABIL [fr.].
***CONFRATE** *sm.* ① Fie-care din membrii aceluiași corp ¶ ② Fie-care din persoanele de aceeași profesiune (*în spec.* despre medici și ziariști) [f r a t e, refăcut după fr. c o n f r è r e].
***CONFRATERNITATE** *sf.* Înfrățire, raporturi prietenești între membrii aceluiași corp [fr.].
***CONFRĂȚIE** *sf.* Asociațiune: o ~ care s'a întins ca o pecingine asupra Europei întregi (I.-GH.) [f r ă ț i e, refăcut după fr. c o n f r é r i e].
***CONFRUNTA** (-frunt) *vb. tr.* ① A pune două sau mai multe persoane față în față spre a vedea dacă spusele lor se potrivesc ¶ ② A compara [fr.].
***CONFUNDA** (-fund) 1. *vb. tr.* ① A amesteca de-a-valma ¶ ② A nu putea deosebi un lucru de altul, o persoană de alta, a lua unul drept altul ¶ ③ Ⓕ A lăsa rușinat, a da de rușine, a umili ¶ ④ Ⓕ A încurca, a turbura, a zăpăci, a ului ¶ ⑤ Ⓕ A uimi, a pricinui o mare uimire.
2. *vb. refl.* ① A se amesteca, a se contopi ¶ ② A se încurca; a se învălmăși; a se zăpăci, a se ului ¶ ③ *F* A se ~ în scuze, în complimente, etc., a face prea multe scuze, etc. [fr.].
***CONFUZ** *adj.* ① Amestecat de-a-valma ¶ ② Nedeslușit, nelămurit, încurcat: zgomot ~; amintiri ~e ¶ ③ Rușinat ¶ ④ Uluit, uimit [fr.].
***CONFUZIUNE**, ***CONFUZIE** *sf.* ① Faptul de a confunda, confundare ¶ ② Amestec(are) de-a-valma, amestecătură ¶ ③ Rușinare, rușine, umilire ¶ ④ Încurcare, încurcătură, învălmășeală; uluială, zăpăceală ¶ ⑤ Uimire ¶ ⑥ Turburare, vălmășag, arababură [fr.].
***CONGEDIA...** = CONCEDIA...
***CONGELA** (-elez) *vb. tr.* A face să înghețe, a îngheța [fr.].
***CONGELATOR** (*pl.*-toare) *sn.* Aparat pentru a congela lichidele [fr.].
***CONGELAȚIUNE** *sf.* ① Înghețare, trecerea unui lichid la starea solidă sub influența frigului ¶ ② Desorganizarea cărnurilor, țesăturilor organice prin îngheț [fr.].
***CONGENER** *adj.* De același gen sau de aceeași speță cu altă ființă [fr.].
***CONGENITAL** *adj.* Din naștere: se zice despre defectele corpului sau boalele cu care s'a născut cineva [fr.].
***CONGESTIE** ☛ CONGESTIUNE.
***CONGESTIONA** (-onez) 1. *vb. tr.* ① A produce o congestiune ¶ ② Ⓕ A îngrămădi prea multă lume într'un loc.
2. *vb. refl.* A i se sui sîngele (în cap, etc.) în urma unei congestiuni [fr.].
***CONGESTIONAT** *adj.* ① *p.* CONGESTIONA ¶ ② Ⓕ: dintr'o schimbare de puls în ~a noastră capitală (VLAH.).
***CONGESTIUNE**, ***CONGESTIE** *sf.* Îngrămădirea sîngelui în vasele unui organ [fr.].
***CONGLĂSUI** (-uesc) *vb. intr.* A fi de acord, a fi la fel; a se rosti unanim [g l a s, refăcut după germ. ü b e r e i n s t i m m e n].
***CONGLĂSUIRE** *sf.* ① Faptul de a c o n g l ă s u i ¶ ② Unanimitate: propunerea pentru ponciu se primește în ~ (NEGR.).
***CONGLOMERAT** (*pl.* -ate) *sn.* Îngrămădire de substanțe minerale deosebite, de pietriș, etc., legate între ele printr'un ciment (▣ 1429) [fr.].
***CONGLUTINA** (-inez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) lipi, a (se) înclei [fr.].

Fig. 1429. Conglomerat.

***CONGREGAȚIUNE**, ***CONGREGAȚIE** *sf.* ① Adunare de călugări sau de preoți mireni supuși la aceleași regule, la același fel de viață ¶ ② Asociațiune religioasă [fr.].
***CONGRES** (*pl.*-ese) *sn.* ① Adunare de miniștri plenipotențiari spre a lua hotărîri asupra unor chestiuni de politică internațională ¶ ② Corpurile legiuitoare (Camera și Senatul întrunite), în Statele-Unite ¶ ③ Adunare de învățați, de oameni politici sau de partizani ai acelorași idei: ~ științific [fr.].
***CONGRESIST** *sm.* Membru al unui congres [fr.].
***CONGRUENT** *adj.* ± Două numere se zic ~e față de un al treilea, dacă diferența dintre primele două e divizibilă cu al treilea [fr.].
***CONGRUENȚĂ** *sf.* ① ± Relațiunea între două numere congruente ¶ ② Sistem de drepte care depind de doi parametri [fr.].
***CONIAC** (*pl.*-acuri) *sn.* Un fel de rachiu preparat întîiu la C o g n a c (localitate în Franța), apoi imitat pretutindeni.
***CONIC** 1. *adj.* ① De forma unui con, țuguiat ¶ ② Secțiuni ~e, secțiunile făcute printr'un plan în conul de revoluție.
2. CONICĂ *sf.* Secțiune conică [fr.].
***CONICITATE** *sf.* Forma conică a unui obiect [fr.].
***CONIFER** 1. *adj.* Care produce cucuruzi, ca bradul, pinul, etc.
2. CONIFERE *sf. pl.* Familie de plante rășinoase ca bradul, molidul, pinul, care ajung la o mare înălțime și ale căror fructe se numesc „cucuruzi" [fr.].
***CONIROSTRU** 1. *adj.* Al cărui cioc e în formă de con, ca la vrabie, ciocîrlie, canar, etc.
2. CONIROSTRE *sf. pl.* Familie de păsări cu ciocul gros, de formă conică [fr.].
CONIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* = COCONIȚĂ: la trei luni după moartea fetei, s'a dus și conița (GRL.).
***CONIVENT** *adj.* Care tind să se apropie de extremitate: petale ~e [fr.].
***CONIVENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* Complicitate (din slăbiciune sau rea voință, sau din cauza trecerii cu vederea a greșelii comise); a fi de ~ cu cineva, a fi înțeles cu cineva [fr.].
***CONJECTURA** (-urez) *vb. tr.* A judeca după o aparență, după o închipuire, după o probabilitate [fr.].
***CONJECTURĂ** (*pl.*-uri) *sf.* Judecată întemeiată pe aparențe, pe simple păreri sau închipuiri [fr.].
***CONJUGA** (-jug) *vb. tr.* A rosti sau a scrie în ordine gramaticală toate formele aceluiași verb [fr.].
***CONJUGAL** *adj.* Privitor la căsătorie, casnic: viață ~ă [fr.].
***CONJUGARE** *sf.* ① Faptul de a c o n j u g a ¶ ② Totalitatea formelor pe care le poate avea un verb ¶ ③ Fie-care din clasele în care se grupează verbele după terminațiunea lor (*în spec.* la infinitiv sau la indicativul prezent) ¶ ④ Forma cea mai simplă de reproducere sexuală; constă în unirea a două celule care dau naștere astfel unei alte celule.
***CONJUGAT** *adj.* ① *part.* CONJUGA ¶ ② Frunză ~ă, frunză compusă ale cărei foliole sînt dispuse perechi perechi, de o parte și de alta a pețiolului (▣ 1430) ¶ ③ ± Care corespund unul altuia în mod bine determinat: focare ~e; iperbole ~e.

Fig. 1430. Frunze conjugate.

***CONJUGAȚI(UN)E** *sf.* = CONJUGARE.
***CONJUNCTIV** 1. *adj.* ① Care unește două vorbe sau două propozițiuni: „și", „nici" sînt particule ~e ¶ ② Locuțiune ~ă, conjuncțiune formată din mai multe cuvinte, cum d. e. ca să, pentru ca, etc. ¶ ③ Pronume ~, pronumele relativ ¶ ④ Modul ~, subjonctivul.
2. (*pl.*-ive) *sn.* Modul subjonctiv [fr.].
***CONJUNCTIVĂ** (*pl.*-ve) *sf.* Membrană mucoasă care unește globul ochiului cu pleoapele (▣ 1431) [fr.].

Fig. 1431. Conjunctivă.

***CONJUNCTIVITĂ** (*pl.*-te) *sf.* Inflamațiunea conjunctivei [fr.].

*CONJUNCTURĂ (pl.-uri) sf. ① Prilej ¶ ② Întîlnire de împrejurări [fr.].

*CONJUNCŢIUNE, *CONJUNCTIE sf. ① Vorbă invariabilă care uneşte între ele două cuvinte care îndeplinesc aceeaşi funcţiune în propoziţiune, două părţi ale unei fraze sau două propoziţiuni dintr'o frază ¶ ② ☆ Poziţiunea a două corpuri cereşti care se găsesc pe aceeaşi linie dreaptă cu centrul pămîntului [fr.].

*CONJURA (-jur) 1. vb. tr. şi intr. ① A complota, a conspira, a unelti împotriva Statului, a Suveranului ¶ ② A goni duhurile rele ¶ ③ Ⓕ A alunga, a îndepărta o primejdie, o nenorocire care ameninţă, etc.: **şi ca să conjur piaza rea... aruncam în mare, din timp în timp, cîte trei gologani** (I.-GH.) ¶ ④ A ruga cu stăruinţă.

2. vb. refl. A se lega, a se uni împotriva cuiva [fr.].

*CONJURAT adj. şi sm. Care ia parte la un complot împotriva Statului, a suveranului, etc. [fr.].

*CONJURATOR sm. ① Cel ce formează sau conduce o conjuraţiune, un complot ¶ ② Vrăjitor, fermecător, solomonar [fr.].

*CONJURAŢIUNE, *CONJURATIE sf. ① Complot urzit împotriva guvernului sau a suveranului ¶ ② Ceremonie religioasă sau magică, rugăciune sau descîntec pentru alungarea duhurilor rele ¶ ③ pl. Rugăminţi stăruitoare [fr.].

*CONLOCUI (-uesc) vb. intr. A locui împreună (I.-GH.) [l o c u i, refăcut după fr. c o h a b i t e r].

*CONLUCRA (-crez) vb. intr. A lucra împreună cu altul, a colabora [l u c r a, refăcut după fr. c o l l a b o r e r].

○CONOCAR... = **COLĂCER...**

CONOCHIFTERIŢĂ ☛ **CONOPIŞTERIŢĂ**.

*CONOID (pl. -de) sn Suprafaţă născută de o dreaptă care se mişcă paralel cu un plan fix, se razimă pe o dreaptă şi e supusă la o a treia condiţie [fr.].

Fig. 1432. Conopidă.

CONOPIDĂ (pl.-de) sf. ♣ ① Plantă culinară, un soiu de varză al cărei cotor se termină printr'un mănunchiu de flori albe, dese şi vîrtoase, e şi singura parte comestibilă (= Trans. „carfiol") (Brassica oleracea botrytis) (▣ 1432) ¶ ② **BURETELE-~** ☛ **BURETE** ④ [ngr.].

CONOPIŞTERIŢĂ, **COROPIŞNIŢĂ, CONOCHIFTERIŢĂ** (pl.-ţe) sf. Insectă care trăeşte sub pămînt, prin gunoaie şi mai ales prin grădini, unde aduce mari stricăciuni (Gryllotalpa vulgaris) (▣ 1433) [comp. blg. k o n o p i š t i c a; formele (**cu)coană chifteriţă**, etc. sînt refăcute prin etim. pop; comp. şi blg. k u k o n o š t e k ŭ].

Fig. 1433. Conopişteriţe.

*CONOSAMENT (pl.-te) sn. Act prin care se constată încărcarea mărfurilor pe un vapor şi condiţiunile de transport [fr. c o n n a i s s e m e n t].

○CONOVĂŢ sbst. Frînghie de care se leagă caii în bivuac [rut. k o n o v j a z ĭ].

*CONRUPE = **CORUPE**.

*CONSACRA (-sacru) 1. vb. tr. ① A închina lui Dumnezeu, unei divinităţi; a tîrnosi (o biserică) ¶ ② A destina în întregime: **a-şi ~ viaţa muncii** ¶ ③ A face sacru, venerabil ¶ ④ A sancţiona, a consfinţi.

2. vb. refl. ① A-şi închina viaţa divinităţii ¶ ② A se destina în întregime: **a se ~ ştiinţei** [fr.].

*CONSACRAT adj. p. **CONSACRA** ¶¶ Ⓒ **NECONSACRAT** ¶ ① Închinat divinităţii ¶ ② Destinat ¶ ③ Primit, autorizat ¶ ④ Consfinţit, sancţionat.

*CONSANGUIN = **CONSÎNGEAN**.

*CONSCIENT ☛ **CONŞTIENT**.

*CONSCRIPŢIUNE, *CONSCRIPTIE sf. ✕ Înscrierea anuală a tinerilor cari au împlinit vîrsta de 20 de ani şi pe cari legea îi chiamă să-şi facă serviciul militar, recrutare [fr.].

*CONSCRIS 1. sm. ✕ Soldat chemat de curînd să-şi facă serviciul militar, recrut.

2. adj. **Părinţii conscrişi**, senatorii (în Roma veche) [fr. c o n s c r i t, refăcut după s c r i s].

ⓄCONSECINTE = **CONSECUENT**.

*CONSECINŢĂ ☛ **CONSECUENŢĂ**.

*CONSECUENT 1. adj. ① Care lucrează sau judecă potrivit cu principiile sale, ale cărui fapte sau spuse se potrivesc cu cele săvîrşite sau spuse mai înainte ¶¶ **NECONSECUENT, INCONSECUENT** ¶ ② **Propoziţiune ~ă**, propoziţiune care se deduce din alta, numită „antecedentă".

2. **CONSECUENTĂ** (pl.-te) sf. ① Propoziţiune consecuentă ¶ ② ± Al doilea termen al unui raport aritmetic ¶ ③ Al doilea din termenii unui raport gramatical [fr.].

*CONSECUENŢĂ, *CONSECINTĂ (pl.-ţe) sf. ① Urmare, ceea ce urmează din cele zise sau făcute mai 'nainte; **în ~**, prin urmare ¶¶ Ⓒ **NECONSECUENŢĂ, INCONSECUENŢĂ** ¶ ② Însemnătate, importanţă: **e un om, un lucru fără ~** [fr.].

*CONSECUTIV adj. şi adv. Care urmează unul după altul, de-a rîndul, pe rînd, în şir: **două zile ~e** ¶¶ Ⓒ **NECONSECUTIV** [fr.].

*CONSEMN (pl.-ne) sn. ✕ Toate îndatoririle pe care trebue să le respecte o santinelă sau un şef de post [fr. c o n s i g n e, refăcut după s e m n].

*CONSEMNA (-nez) vb. tr. ① A depune, a depozita, a da în păstrare cuiva o sumă de bani, mărfuri, etc., cu condiţiunea de a le înapoia la cerere sau a le da apoi unei alte persoane ¶ ② A însemna, a trece într'un raport: **instrucţiunile pe care le aducea erau consemnate în portofoliul său** (I.-GH.) ¶ ③ ✕ A opri de a ieşi din cazarmă: **~ trupele** [fr. c o n s i g n e r, refăcut după s e m n a].

*CONSEMNAŢIUNE, *CONSEMNATIE sf. ① Faptul de a consemna ¶ ② Depozitarea, darea în păstrare, a unei sume de bani, aunor mărfuri, etc., cu condiţiunea de a se înapoia la cerere sau a se preda unei alte persoane: **Casa de depuneri şi consemnaţiuni** [fr. c o n s i g n a t i o n, refăcut după c o n s e m n a].

*CONSENS (pl.-suri) sn. Împărtăşirea aceloraşi idei, adeziune, consimţire [fr.].

*CONSERVA (-serv) 1. vb. tr. A păstra în bună stare, curat, neatins.

2. vb. refl. ① A se păstra ¶ ② A-şi păstra sănătatea [fr.].

*CONSERVĂ (pl.-ve) sf. ① ✕ Ori-ce substanţă alimentară păstrată într'o cutie de tinichea sau într'un alt vas bine astupat: **~ de legume, de carne** ¶ ② ✕ Dulceaţă vîrtoasă făcută din zahăr şi o substanţă vegetală ¶ ③ pl. Ochelari coloraţi spre a feri ochii de prea multă lumină [fr.].

*CONSERVATOR 1. adj. Care conservă, păstrător; **partid ~**, care se sileşte să păstreze neatinse vechile instituţiuni.

2. sm. ① Funcţionar însărcinat cu supravegherea unei instituţiuni: **~ al muzeului, al bibliotecii**, etc. ¶ ② Membru al partidului conservator.

3. sn. **CONSERVATORIU** [fr.].

*CONSERVATORIU (pl.-orii) sn. Stabiliment de instrucţiune publică, destinat în spec. învăţămîntului muzicii, declamaţiunii, etc. [fr.].

*CONSERVAŢIUNE, *CONSERVAŢIE sf. Păstrare, ţinere în bună stare; păstrarea sănătăţii, a vieţii [fr].

*CONSFĂTUI (-uesc) vb. refl. A se sfătui împreună cu altul sau cu alţii [c o n - + s f ă t u i].

*CONSFINŢI (-ţesc) vb. tr. A consacra [c o n- + s f i n ţ i, refăcut după fr. c o n s a c r e r].

*CONSIDERA (-der) 1. vb. tr. ① A privi cu luare aminte, a cerceta cu băgare de seamă ¶ ② A ţinea seamă, a lua în seamă, a avea în vedere ¶ ③ A socoti ¶ ④ A cinsti, a stima.

2. vb. refl. A se socoti [fr.].

*CONSIDERABIL adj. ① Însemnat (ca număr

ca mărime, etc.), foarte mare: o sumă ~ă ¶ ② Vrednic de luat în seamă, demn de considerațiune, mai de seamă, puternic: mulți din boieri, și din cei mai ~i, făceau parte din Eterie (I.-GH.) [fr.].

*CONSIDERANT (pl.-te) sn. ⚖ Motivul, temeiul care precedă dispozitivul unei legi, unei hotărîri judecătorești, etc. [fr.].

*CONSIDERAT adj. p. CONSIDERA ¶¶ © NECONSIDERAT ¶ ① Privit; luat în seamă ¶ ② Stimat, bine văzut, care se bucură de stima publică.

*CONSIDERAȚIUNE, *CONSIDERAȚIE sf. ① Faptul de a consideră ¶ ② Cercetare cu băgare de seamă ¶ ③ Luare în seamă; a lua în ~, a lua în seamă, a avea în vedere ¶ ④ Cinste, respect ce se poartă altuia, ce se arată față de altul ¶ ⑤ Motiv ¶ ⑥ pl. Băgări de seamă, reflecții, priviri [fr.].

*CONSIDERENT = CONSIDERANT.

*CONSIGNA... = CONSEMNA...

*CONSILIA (-liez) vb. tr. A sfătui, a da sfat(uri), a povățui [lat.].

*CONSILIER sm. ① Sfătuitor, povățuitor; ~ al tronului, sfetnic, ministru ¶ ② Membru al unui consiliu: ~ comunal ¶ ③ ⚖ Nume dat membrilor Curții de Casație, Curții de conturi și Curților de apel [fr. c o n s e i l l e r, refăcut după c o n s i l i u].

*CONSILIU (pl.-lii sn. ① Sfat, povață, îndemn: a da, a cere un ~ ¶ ② ⚖ Sfătuitor. persoană care sfătuește, avocat; ~ judiciar, persoană hotărîtă de justiție fără învoirea căreia un om declarat incapabil (risipitor sau slab de minte) nu poate dispune de averea sa ¶ ③ Adunare care deliberează asupra afacerilor publice sau private: ~ de miniștri ¶ ④ ~ de administrație, persoanele alese de o societate, spre a conduce afacerile, spre a-i administra averea, etc. ¶ ⑤ ~ comunal sau municipal, adunare aleasă dintre locuitori spre a se ocupa de interesele unei comune ¶ ⑥ ~ de disciplină, un fel de tribunal instituit pentru a menține disciplina într'un corp ¶ ⑦ ~ general al Instrucțiunii (publice), adunare compusă din reprezentanți ai tuturor gradelor de învățămînt care se convoacă în fie-care an spre a discuta împreună chestiunile privitoare la instrucțiunea publică ¶ ⑧ ~ județean, adunare electivă care, împreună cu prefectul, discută și ia hotărîri cu privire la interesele județului ¶ ⑨ ~ permanent, adunare compusă din 3 membri ai învățămîntului care funcționează în permanență pe lîngă ministerul instrucțiunii, și care se ocupă cu diferite chestiuni privitoare la învățămînt ¶ ⑩ ⚔ ~ de războiu, tribunal care exercită justiția militară; ~ de recrutare, ~ de revizie, comisiuni care examinează pe recruți și repartizează pe cei buni pentru serviciul militar după aptitudinile lor, sau îi dispensează de obligațiunile militare ¶ ⑪ ⚖ ~ de familie, adunare de rude care deliberează, în prezența unui judecător, cu privire la interesele unui orfan minor, unui absent sau unei persoane interzise ¶ ⑫ Ședința unui consiliu: ~ul a ținut două ceasuri ¶ ⑬ Locul unde se țin consiliile [lat. c o n s i l i u m + fr. c o n s e i l].

*CONSIMȚI (-simt) vb. tr. și intr. ① A se învoi, a primi ¶ ② A încuviința, a da voie [c o n - + s i m ț i, după fr. c o n s e n t i r].

*CONSIMȚIMÎNT (pl.-minte) sn. ① Faptul de a consimți ¶ ② Învoire, voie, încuviințare ¶ ③ Înțelegere deplină în ce privește părerile [fr. c o n s e n t e m e n t, refăcut după c o n s i m ț i].

*CONSISTA (-sist) vb. intr. A consta, a se compune, a fi alcătuit (din) [fr.].

*CONSISTENT adj. Care are consistență; vîrtos, tare; Ⓕ: temeinic ¶¶ © NECONSISTENT [fr.].

*CONSISTENȚĂ (pl.-țe) sf. ① Starea unui fluid care se întărește, se îngroașă, se închiagă, devine aproape solid ¶ ② Stabilitate, statornicie, tărie ¶ ③ Rezistența ce opune un corp cînd se silește cineva să-l fărîme [fr.].

*CONSISTORIAL adj. ⛪ Privitor la un consistoriu [fr.].

*CONSISTORIU (pl.-orii) sn. ⛪ ① Adunare de cardinali prezidată de papa; locul unde se ține această adunare ¶ ② Adunare a miniștrilor protestanți, a rabinilor [fr.].

*CONSÎNGEAN adj. și sm. ⚖ Înrudit din partea tatălui [lat. c o n s a n g u i n e u s, modificat după s î n g e].

*CONSOANĂ (pl.-ne) sf. Consonantă [fr.].

*CONSOARTĂ (pl.-te) sf. Soție [lat. c o n s o r s].

*CONSOLA (-olez) vb. tr. și refl. A (se) mîngîia, a alina durerea sau întristarea cuiva [fr.].

*CONSOLĂ (pl.-le) sf. ① 🏛 Sprijin de lemn, de piatră, etc., ornamentat, pe care se reazimăun balcon, o cornișă, etc. (▣ 1434) ¶ ② Mobilă de lux, un fel de mescioară sau policioară, care se reazimă de un zid și pe care se pun vase, busturi, etc. [fr.].

Fig. 1434. Consolă.

*CONSOLABIL adj. Care poate fi mîngîiat ¶¶ © INCONSOLABIL, NECONSOLABIL [fr.].

*CONSOLATOR, -TOARE adj. și sm. f. Mîngîietor, alinător [fr.].

*CONSOLAȚIUNE, *CONSOLAȚIE sf. ① Mîngîiere, alinare a întristării ¶ ② Cuvinte de mîngîiere ¶ ③ Lucrul sau persoana care mîngîie ¶ ④ Subiect de mulțumire sufletească [fr.].

*CONSOLIDA (-idez) 1. vb. tr. ① A întări, a face solid; Ⓕ: ~ un guvern ¶ ② A hotărî fondurile trebuincioase pentru plata unei datorii publice ¶ ③ A transforma un împrumut exigibil la o dată apropiată în altul cu termen lung.
2. vb. refl. A se întări, a deveni solid; a se întrema [fr.].

*CONSONANT adj. ♩ interval ~, care produce o consonanță [fr.].

*CONSONANTĂ (pl.-te) sf. ① Sunet al alfabetului care nu se poate rosti decît sprijinindu-l de o vocală ¶ ② Semnul scris, litera cu care se reprezintă acest sunet; în limba română sînt 19 consonante: b, c, d, f, g, h, j, l, m, n, p, r, s, ș, t, ț, v, x, și z (afară de cele 3 consonante străine: k, q și w) [lat. c o n s o n a n s.].

*CONSONANTISM (pl.-me) sn. Totalitatea consonantelor și regulele privitoare la schimbările lor [fr.].

*CONSONANȚĂ (pl.-țe) sf. ① ♩ Acordul a două sunete auzite deodată, și a căror unire e plăcută auzului ¶ ② Uniformitatea sunetului în terminațiunea cuvintelor [fr.].

*CONSORȚI sm. pl. Tovarăși, cointeresați într'o afacere [fr.].

*CONSORȚIU (pl.-ții) sn. Sindicat, tovărășie de bancheri [germ. > lat.].

*CONSPECT (pl.-te sn. Privire generală (asupra unei științe, unei literaturi, etc.) [lat.].

*CONSPIRA (-ir 1. vb. intr. ① A se uni într'un scop bun sau rău ¶ ② A unelti, a urzi un complot împotriva Statului sau a unei persoane publice ¶ ③ Ⓕ A tinde la același scop: totul conspiră la distrugerea fericirii noastre.
2. vb. tr. A unelti în taină, a pregăti în secret: ~ ruinarea cuiva [fr.].

*CONSPIRATOR sm., *CONSPIRATOARE sf. Care conspiră, uneltitor [fr.].

*CONSPIRAȚIUNE, *CONSPIRAȚIE sf. ① Complot urzit împotriva Statului; Ⓕ: s'a urzit o ~ împotriva acestui om ¶ ② Înțelegere tainică în vederea aceluiași scop [fr.].

*CONSTA (-stau) vb. intr. A se compune, a se alcătui din, a consista [lat.].

*CONSTANT 1. adj. ① Statornic, stăruitor ¶ ② Neschimbat, care e totdeauna același ¶ ③ ± Cantitate ~ă, se numește, într'o expresiune matematică, cantitatea care rămîne aceeași în raport cu altele care variază ¶¶ © NECONSTANT.
2. CONSTANTĂ (pl.-te) sf. ① ± Cantitate constantă ¶ ③ ☆ Dată numerică fixă, în genere experimentală, cu privire la un instrument sau la un fenomen [fr.].

*CONSTANȚĂ (pl.-țe sf. ① Statornicie, stăruință ¶ ② Tărie sufletească ¶¶ © INCONSTANȚĂ [fr.].

*CONSTATA (-stat) vb. tr. ① A dovedi, a ade-

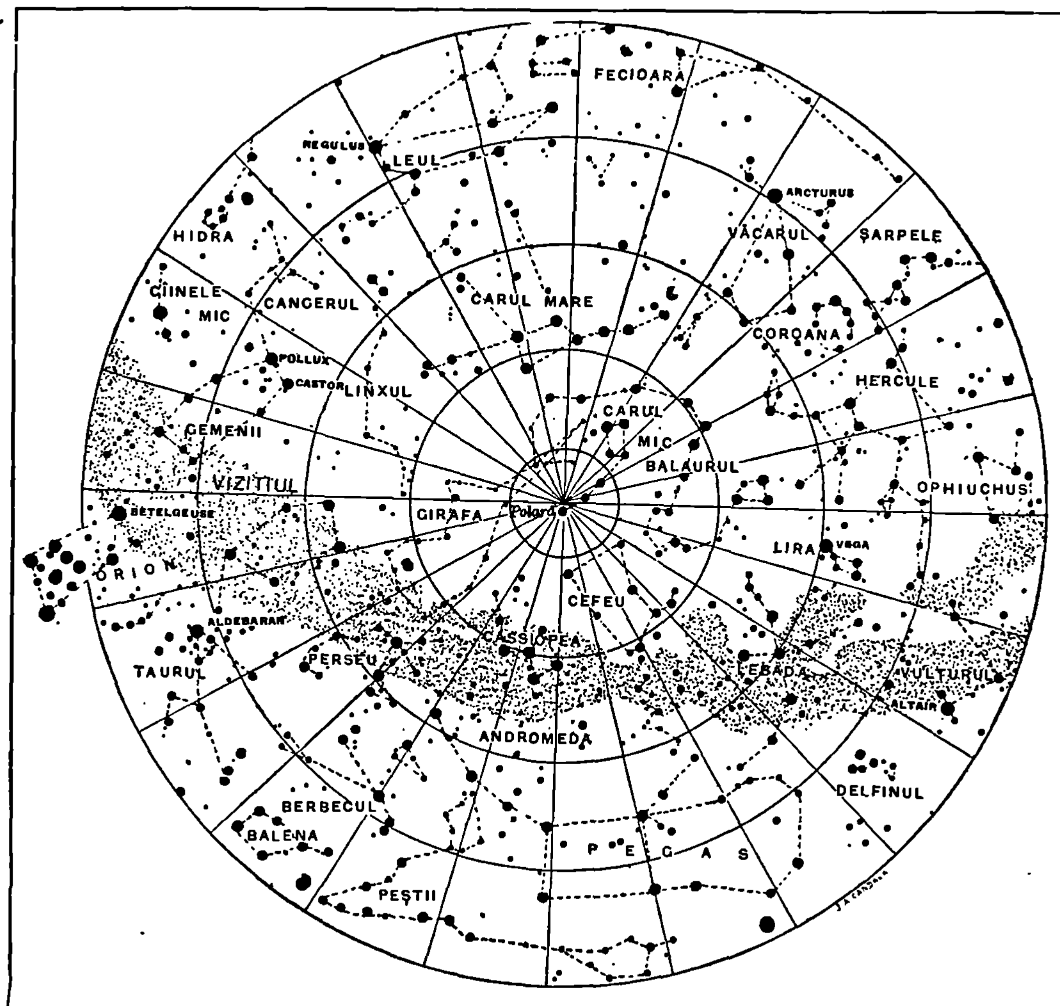

Fig. 1435. Constelațiunile din emisfera boreală.

veri, a arăta cu dovezi sigure, în mod neîndoios, că un lucru e adevărat, a stabili adevărul asupra unui fapt ¶ ② A consemna, a trece într'un act [fr.].

*CONSTATARE *sf.* ① Faptul de a c o n s t a t a ¶ ② Faptul constatat.

*CONSTĂTĂTOR *adj. p. verb.* CONSTA. Care constă, care consistă, care se compune (din).

*CONSTELAT *adj.* ☆ Înstelat, presărat cu stele: **Ce-ți lipsește să fii înger? Aripi lungi și constelate?** (EMIN.) [fr.].

*CONSTELAȚIUNE, *CONSTELAȚIE *sf.* ☆ ① Grupare de stele fixe (▣ 1435, 1436): **Carul mare și Carul mic sînt două constelațiuni** ¶ ② *Pr. ext.* Zodie: **a est om s'a născut subt o ~ fericită** [fr.].

*CONSTERNA (-nez) *vb. tr.* A încremeni, a-l cuprinde spaima, uimirea, descurajarea [fr.].

*CONSTERNARE *sf.* Faptul de a c o n s t e r n a; încremenire (de spaimă, de uimire, de descurajare).

*CONSTIPA (-stip) *vb. tr.* ⚕ A produce constipațiune, a încuia [fr.].

*CONSTIPAȚIUNE, *CONSTIPAȚIE *sf.* ⚕ Încuierea pîntecelui, greutatea de a goli pîntecele [fr.].

*CONSTITUANT 1. *adj.* ① Alcătuitor, care constitue, din care se constitue, care intră în compunerea unui corp ¶ ② ⚙ **Adunare ~ă**, adunarea obștească, corpurile legiuitoare care au misiunea de a face sau de a modifica Constituția unei țări.

2. CONSTITUANTĂ (*pl.*-te) *sf.* ⚙ Adunare constituantă [fr.].

*CONSTITUI (-tuiu) 1. *vb. tr.* ① A alcătui, a compune un tot din alcătuirea mai multor părți ¶ ② A fi o parte esențială dintr'un lucru ¶ ③ A întocmi, a înjgheba ¶ ④ A crea: **~ o rentă** ¶ ⑤ A orîndui, a așeza, a pune într'un loc.

2. *vb. refl.* ① A se alcătui ¶ ② A se întocmi, a se înjgheba ¶ ③ A se stabili ¶ ④ **~ prizonier**, a se da prins, a se preda de bună voie spre a fi închis [fr.].

*CONSTITUIT *adj. p.* CONSTITUI ¶¶ © NECONSTITUIT. ① Alcătuit ¶ ② Întocmit, înjghebat ¶ ③ Stabilit prin lege: **autoritățile ~e** ¶ ④ **A fi bine, rău ~**, a avea corpul bine, rău format, a fi bine, rău conformat.

*CONSTITUTIV *adj.* ① Alcătuitor, din care se alcătuește: **părțile ~e ale unui vegetal** ¶ ② ⚖ Care stabilește un drept: **titlu ~ de proprietate** ¶¶ © NECONSTITUTIV [fr.].

*CONSTITUȚIE ☞ CONSTITUȚIUNE.

*CONSTITUȚIONAL *adj.* ⚙ Supus constituției, conform cu constituția: **lege ~ă; monarhie ~ă; guvern ~** ¶¶ © NECONSTITUȚIONAL [fr.].

*CONSTITUȚIONALITATE *sf.* ⚙ Calitatea unui lucru conform cu constituția: **~a unui decret** ¶¶ © NECONSTITUȚIONALITATE [fr.].

*CONSTITUȚIUNE, *CONSTITUȚIE *sf.* ① ⚙ Legea fundamentală a unui Stat care hotărăște forma guvernului precum și drepturile și datoriile politice ale cetățenilor ¶ ② Alcătuirea unui corp, felul cum e alcătuit un corp din mai multe părți: **~a apei, aerului, globului,** etc. ¶ ③ Alcătuirea

Fig. 1436. Constelaţiunile după grupările ţăranului român.

lăuntrică, starea obicinuită, temperamentul corpului omenesc: ~ **robustă, delicată** [fr.].

*__CONSTRICTOR__ *adj.* ① Muşchiu ~, care strînge de jur împrejur ¶ ② **Boa** ~ **BOA** [fr.].

*__CONSTRÎNGE__ (-**string**) 1. *vb. tr.* ① A sili (să facă ceva) ¶ ② A obliga, a îndatora pe calea justiţiei.

2. *vb. refl.* A se stăpîni, a se înfrîna, a se opri [c o n- + s t r î n g e, după fr. c o n t r a i n d r e].

*__CONSTRUCTOR__ *sm.* ⊕ Cel ce construeşte, care are meseria de a construi, de a clădi [fr.].

*__CONSTRUCŢIUNE__, *__CONSTRUCŢIE__ *sf.* ① Faptul de a construi; lucrul construit ¶ ② Clădire, zidire; **material de** ~, lemnărie, cărămizi, var, etc. ¶ ③ Felul cum e construit un lucru (o casă, o maşină, etc.) ¶ ④ Aşezarea vorbelor într'o frază după regulele şi firea limbii [fr.].

*__CONSTRUI__ (-**uesc**) 1. *vb. tr.* ① A clădi, a zidi, a dura, a face ¶ ② A alcătui: ~ **o frază, o poemă** ¶ ③ A desena: ~ **o figură geometrică** ¶ ④ ~ **un sistem, o teorie**, a aşeza în ordine ideile unui sistem, ale unei teorii ¶ ⑤ A aşeza vorbele într'o frază potrivit cu regulele, cu firea limbii.

2. *vb. refl.* ① A se clădi, a se zidi ¶ ② A se alcătui ¶ ③ A cere după dînsul, a cere să fie urmat: **prepoziţiunea „contra" se construeşte cu genitivul; unele verbe se construesc cu dativul** [fr.].

*__CONSUL__ *sm.* ① Unul din cei doi magistraţi anuali investiţi cu puterea supremă în republica romană ¶ ② Unul din cei trei magistraţi însărcinaţi cu puterea executivă a Republicii franceze după Constituţiunea anului VIII; **primul** ~, Napoleon Bonaparte ¶ ③ Agent numit de un Stat într'un oraş din altă ţară spre a reprezenta şi a proteja interesele comerţului său în străinătate [fr.].

*__CONSULAR__ 1. *adj.* De consul, privitor la consul.

2. *sm.* Cel ce fusese consul în republica romană [fr.].

*__CONSULAT__ (*pl.*-**ate**) *sn.* ① Demnitatea, funcţiunea de consul ¶ ② Timpul cît se exercită demnitatea de consul ¶ ③ Localul unde e instalat consulul şi unde-şi exercită funcţiunea ¶ ④ Guvern stabilit în Franţa prin Constituţiunea anului VIII (care ţinu de la 9 Noemvre 1799 pînă la 18 Mai 1804) [fr.].

*__CONSULT__ (*pl.*-**turi**, -**te**) *sn.* Consultarea, consfătuirea mai multor medici la căpătîiul unui bolnav: **trebuia... să facă un** ~ **pentru boala lui de inimă** (VLAH.) [fr.].

*__CONSULTA__ (-**sult**) 1. *vb. tr.* ① A cere sfat, a lua sfat (de la cineva); a întreba: ~ **un prieten** ¶ ② A cerceta cu luare aminte: ~ **stelele** ¶ ③ A căuta, a cerceta, a examina unele lucruri pentru a afla ceva: ~ **registrele**, ~ **mai mulţi autori** ¶ ④ A se lăsa condus de: **a-şi** ~ **interesele** ¶ ⑤ A cerceta dacă sînt de ajuns, destul de tari în vederea unui scop: **a-şi** ~ **forţele**.

2. *vb. refl.* A se (con)sfătui (cu cineva) [fr.].

*__CONSULTANT__ *adj.* şi *sm.* ① Care dă consultaţiuni: **advocat** ~; **medic** ~; **se caută... cu medicul cu-**

rent sau cu consultanţi (I.-GH.) ¶ ② Care cere sfaturi, care cere o consultaţiune [fr.].

*CONSULTATIV adj. ① Instituit pentru a fi consultat, pentru a-şi da părerea, pentru a da sfaturi: Camere ~e ¶ ② A avea vot ~, a avea dreptul de a-şi da părerea, dar nu de a vota [fr.].

*CONSULTAŢIUNE, *CONSULTAŢIE sf. ① Faptul de a consulta ¶ ② Cercetarea unui bolnav de către medic ¶ ③ Consult ¶ ④ Părere scrisă şi motivată dată de un advocat asupra unei chestiuni juridice [fr.].

⊙ CONSUM (pl.-muri sn. Consumaţiune; magazin de ~, unde se vînd lucruri de consumaţiune, băcănie.

*CONSUMA (-sum 1. vb. tr. ① A nimici, a prăpădi, a mistui, a preface în cenuşă: focul a consumat toată clădirea ¶ ② A prăpădi, a isprăvi prin întrebuinţare: ~ tot vinul, toate proviziunile ¶ ③ A risipi, a slei: a-şi ~ puterile ¶ ④ A săvîrşi, a desăvîrşi, a sfîrşi pe deplin: ~ o jertfă, o crimă, o operă ¶ ⑤ A face să se prăpădească mult, a cere multă întrebuinţare, a face să se (pe)treacă mult: dulceaţa de vişine consumă mult zahăr.

2. vb. refl. ① A se nimici, a se prăpădi, a se mistui, a se preface în cenuşă ¶ ② A se istovi, a se slei [fr. consumer şi consommer].

*CONSUMAT adj. ① p. CONSUMA ¶¶ © NECONSUMAT ¶ ② Sfîrşit ¶ ③ Desăvîrşit, deplin ¶ ④ Perfect ¶ ⑤ Încercat.

*CONSUMATOR sm. ① Cel ce consumă ¶ ② Muşteriu, cel ce cheltueşte pentru mîncare sau băutură într'un restaurant sau într'o cafenea [fr.].

*CONSUMAŢIUNE, *CONSUMAŢIE sf. ① Faptul de a (se) consumă ¶ ② Sfîrşit ¶ ③ Desăvîrşire ¶ ④ Întrebuinţarea unui lucru pînă nu mai rămîne nimic din el ¶ ⑤ Vînzare de mărfuri ¶ ⑥ Alimente sau băuturi ce se consumă într'un birt, într'o cafenea, etc.: a lua o ~ [fr.].

*CONSUMPŢIUNE sf. Slăbire din zi în zi, uscare a trupului din pricina unei boale lungi (mai ales despre ofticoşi) [fr.].

*CONŞCOLAR sm. Tovarăş de şcoală [con-+şcolar, după modelul fr. condisciple].

*CONŞTIENT, *CONSCIENT adj. Care are conştiinţa unui fapt, unui lucru, care-şi dă bine seama despre cele ce face, despre felul său de a fi ¶¶ © INCONŞTIENT [fr.].

*CONŞTIINCIOS adj. Care are conştiinţa că face bine, aprobat de conştiinţă; cinstit, cu cugetul curat ¶¶ C NECONŞTIINCIOS

2. adv. În mod conştiincios [fr. consciencieux, refăcut după conştiinţă].

*CONŞTIINŢĂ (pl.-ţe) sf. ① Facultatea prin care omul îşi dă seama de propria sa existenţă, de ceea ce se petrece în mintea lui, de binele sau răul ce-l face; cuget: mustrare de ~; cu conştiinţa curată; avem uneori conştiinţa c'am mai trecut cîndva... prin nişte împrejurări identice (VLAH.) ¶ ② Libertate de ~, libertatea de a crede ceea ce se socoteşte bun sau adevărat, în domeniul religios [con- + ştiinţă, după fr. conscience].

*CONT (pl.-turi) sn. ① Socoteală; seamă: au început a lucra pe ~ul lor (I.-GH.); în ~ul meu; a ţinea ~, a ţinea seamă, a avea în vedere; a(-şi) da ~, a(-şi) da seamă; a cere ~, a cere socoteală ¶ ② ~ curent, credit deschis la un bancher, la un negustor, la un particular ¶ ③ Curtea de ~uri, instituţiune care verifică cheltuelile tuturor administraţiunilor Statului [fr. compte].

*CONTA (-tez) vb. intr. ① A socoti, a calculă ¶ ② A-şi propune ¶ ③ A se bizui, a pune temeiu pe cineva: ştiu cît pot ~ pe amiciţia ta (CAR.) [fr. compter].

*CONTĂ sf. Mold. Bucov. Cont, socoteală, seamă: nu-mi place să petrec şi să mănînc pe conta altora (GN.).

*CONTABIL sm. Persoană însărcinată cu ţinerea registrelor şi a socotelilor unei administraţiuni sau unei case de comerţ [fr.].

*CONTABILITATE sf. ① Arta de a ţine conturile în regulă ¶ ② Ţinerea registrelor şi a conturilor; ~ publică, reguli, dispoziţiuni pentru administrarea averii sau veniturilor Statului ¶ ③ Toţi agenţii contabili ai unei administraţiuni [fr.].

*CONTACT (pl.-te) sn. ① Atingere: electrizare prin ~; a veni în ~ cu cineva ¶ ② Legătură, relaţiune ¶ ③ Întrerupător de curent ¶ ④ Punct de ~. punct de tangenţă, de atingere [fr.].

*CONTAGIOS adj. Lipicios, molipsitor, care se poate prinde sau lua de la altul prin atingere, prin contact: boală contagioasă; Ⓕ: rîsul e ~ ¶¶ © NECONTAGIOS [fr.].

*CONTAGIUNE sf. ① Molipsire, căpătarea unei boale prin venirea în atingere cu un bolnav ¶ ② F Transmitere, propagare (prin imitare, prin înrîurire), în spec. a unor lucruri rele: ~a viţiului [fr.].

*CONTAMINA (-inez) vb. tr. ① A pîngări, a mînji, a pătă ¶ ② A molipsi [fr.].

*CONTAMINAŢIUNE, *CONTAMINAŢIE sf. Faptul de a se contamina, molipsire [fr.].

† CONTĂŞ, CONTEŞ, CONTOŞ (pl.-şe) sn. Ⓣ ① Manta poloneză, lungă şi îmblănită, purtată odinioară de Domn şi de boieri: contoşul Domnului, sur şi lung, cu ceaprazuri de fir (ODOB.) ¶ ② Mold. Bucov. Un fel de scurteică purtată de oamenii de la ţară, lungă şi largă, îmblănită cu piei de vulpe: şezi mătăluţă locului... şi te învăleşte cu contăşu băbacăi (ALECS.) [pol. kontusz].

† CONTĂŞEL (pl.-ele) sn. Ⓣ dim. CONTĂŞ: păcat că... nu avea şi un ~ mai gros pe umere (GN.).

*CONTE sm. Titlu de nobleţă (în Occident), intermediar între baron şi marchiz (▣ 1437) [fr. comte].

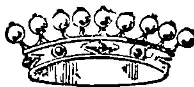

Fig. 1437.
Coroană de conte.

*CONTEMPLA (-plez 1. vb. tr. ① A-şi aţinti privirea cu drag ¶ ② A-şi aţinti mintea.

2. vb. refl. A se privi îndelung, a se oglindi [fr.].

*CONTEMPLATIV adj. ① Căruia-i place să trăiască în contemplaţiune: spirit ~ ¶ ② Viaţă ~ă, viaţă petrecută în meditaţiuni pioase şi rugăciune [fr.].

*CONTEMPLATOR sm. Cel ce contemplează [fr.].

*CONTEMPLAŢIUNE, *CONTEMPLAŢIE sf. ① Faptul de a contempla: a rămînea în ~ în faţa unui tablou ¶ ② Cufundare a minţii, meditare adîncă asupra unui lucru, în spec. asupra unei chestiuni pur intelectale ¶ ③ În viaţa spirituală, meditaţiuni adînci care îndreaptă gîndirea numai la Dumnezeu, desprinzînd cu totul trupul şi mintea de cele lumeşti [fr.].

*CONTEMPORAN 1. adj. ① Care e din acelaşi timp: scriitor ~ ¶ ② Din zilele noastre, din timpurile de acum: istoria ~ă.

2. sm. Persoană care trăeşte în acelaşi timp, în aceeaşi epocă [fr.].

*CONTENCIOS 1. sbst. Secţiune a unei administraţiuni care se ocupă de afacerile în litigiu, care pot da naştere la un proces, etc.: serviciul ~ului, ~ul administrativ, secţiune a Curţii de Casaţie care judecă recursurile celor ce se simt nedreptăţiţi prin acte administrative.

2. adj. Privitor la contencios, de natura contenciosului [fr.].

CONTENI (-enesc) 1. vb. tr. ① ‡ A opri, a reţine.

2. vb. intr. A înceta: pasărea nu mai conteneşte de a cînta (ISP.).

3. vb. refl.‡ ① A se opri, a se reţine ¶ ② A înceta: s'au contenit de a rîde şi l-au primit... să le fie fărtat (SB.) [lat. continēre].

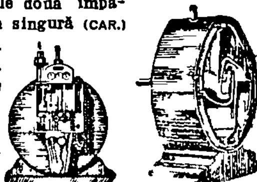
*CONTESĂ (pl.-se) sf. ① Soţia sau văduva unui conte ¶ ② Titlu de nobleţă moştenit de drept de o femeie [fr. comtesse].

*CONTESTA (-test, -testez) 1. vb. tr. ① A nu recunoaşte un drept ¶ ② A tăgădui, a nega.

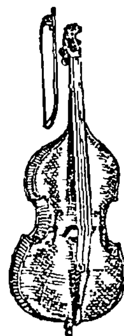
2. vb. intr. A se prici, a se gîlcevi, a disputa [fr.].

*CONTESTABIL adj. Ce se poate contesta ¶¶ C INCONTESTABIL, NECONTESTABIL [fr.].

*CONTESTAȚIUNE, *CONTSTAȚIE sf. ① Faptul de a contesta; nerecunoașterea unui drept; tăgăduire ¶ ② Price, desbatere (înaintea justiției), dispută: cînd ajunseră la movilă, unde era locul în contestație, îl aștepta jumătate satul (D.-ZAMF.) ¶ ③ Întîmpinare ce se poate face la punerea în executare a unei sentințe judecătorești: a face ~ [fr.].
† CONTEȘ ☛ CONTĂȘ.
*CONTEXT (pl.-te) sn. ① Totalul cuvintelor care alcătuesc un act, o scriere, etc. ¶ ② Înlănțuirea părților, ideilor dintr'un text [fr.].
*CONTIGUITATE sf. Atingerea a două lucruri între ele [fr.].
*CONTIMPORAN = CONTEMPORAN.
○CONTINA vb. tr. A opri: Calu 'n loc că-mi contina Şi din gură că-mi zicea (TOC.) [c o n t e n i].
*CONTINENT (pl.-te) sn. ● ① Mare întindere de pămînt nedespărțită de vre-o mare; vechiul ~, Europa, Asia, Africa; noul ~, America ¶ ② Uscatul, în raport cu insulele ¶ ③ Continentul european, în opoziție cu Insulele Britanice [fr.].
*CONTINENTAL adj. ① ● De continent, privitor la continent ¶ ② Privitor la Europa, ale Europei: puterile ~e ¶ ③ Blocus ~ ☛ P. IST. [fr.].
*CONTINENȚĂ (pl.-țe) sf. Castitate, înfrînare a poftelor [fr.].
*CONTINGENT 1. adj. Care poate să se întîmple sau să nu se întîmple.
2. pl.-te) sn. ① Partea ce trebue să dea sau să primească fie-care ¶ ② Numărul de soldați recrutați în fie-care an ¶ ③ Anul recrutării, clasă: aparțin ~ului 1903 ¶ ④ Pr. ext. Număr, cantitate: cred că literatura noastră își are ~ul de cititori pe care-i merită (VLAH.) [fr.].
*CONTINGENȚĂ (pl.-țe) sf. Putința ca un lucru să se întîmple sau să nu se întîmple [fr.].
*CONTINUA (-nuu) 1. vb. tr. ① A urma înainte (un lucru început) ¶ ② A prelungi: ~ un zid, o galerie.
2. vb. intr. ① A nu înceta, a nu se opri, a nu se întrerupe: ploaia continuă ¶ ② A se prelungi, a se întinde mai departe, a merge înainte [fr.].
*CONTINUATOR sm. Cel ce continuă (ceva început de altul), următor, urmaș [fr.].
*CONTINUITATE sf. ① Neîntrerupere, legătură neîntreruptă, șir neîntrerupt; durată neîntreruptă; proprietatea de a fi continuu ¶ ② Soluțiune de ~, întrerupere în întinderea unui corp [fr.].
*CONTINUU 1. adj. Neîntrerupt, fără întrerupere, necurmat, care se ține lanț.
2. adv. Mereu, neîncetat, necontenit, într'una [fr.].
*CONTIȘOR sn. Ⓟ dim. CONT. Socoteală mică (de plătit): dar știți că mai este un ~ (CAR.).
*CONTOAR (pl.-re) sn. ① Birou de comerț, în spec. al unui bancher ¶ ② Masa, mobila, locul, unde se fac plățile în casele mari de comerț sau de bancă [fr. c o m p t o i r].
○CONTOMAN (pl.-ane) sn. Mold. Ⓣ Manta mare cu gulerul din cojoacă de oaie, iar gîtul și pieptii cu blană de vulpe sau de lup: îmbracă pe deasupra și ~ul și pleacă (FLOR.) [c o n t o ș + s u m a n].
*CONTONDENT = CONTUNDENT.
*CONTOPI (-pesc) 1. vb. tr. ① A topi împreună cu altceva ¶ ② A împreuna strîns, a amesteca împreună.
2. vb. refl. A se împreuna, a se uni strîns, a se amesteca împreună: cele două împărății s'au contopit într'una singură (CAR.) [con + topi, după lat. c o n f u n d ĕ r e].
*CONTOR (pl.-toare) sn. Aparat care măsoară cantitatea de apă, de gaz de iluminat sau de electricitate consumată într'o casă (■ 1438) [fr. c o m p t e u r].

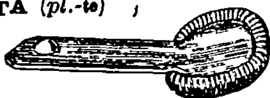

Fig. 1438. Contor de gaz.

*CONTORSIUNE sf. ① Contracțiune violentă a mușchilor sau a membrelor: Ziba urmărise cu nesațiu toate contorsiunile, toate crispațiile stranii ale degetelor (CAR.) ¶ ② Strîmbătură, schimonositură [fr.].
CONTOȘ ☛ CONTĂȘ.
*CONTRA, ÎN CONTRA 1. prep. Împotriva: ~ mea; în ~ voinței mele.
2. adv. Împotriva cuiva: cinci au votat pentru și trei ~; din ~, din potrivă, cu totul altfel [lat.].
*CONTRA (-trez) vb. tr. ① A contrazice ¶ ② ♠ La jocul de bridge: a se opune, a cere o amendă dublă pentru jucătorul care nu-și îndeplinește contractul [fr.].
*CONTRĂ sf. Ⓟ Ceartă, împotrivire: s'a luat la la ~, și de mîhnire s'a 'mbolnăvit (DLVR.) [c o n t r a; ☛ CONDRĂ].
*CONTRA-AMIRAL sm. Ofițer general din marina militară de un grad inferior vice-amiralului [fr.].
*CONTRA-APEL (pl.-eluri) sn. Al doilea apel destinat să controleze pe cel dintîiu [fr.].
*CONTRA-ATAC (pl.-acuri) sn. ⚔ Lucrări, lupte ale asediaților spre a se împotrivi atacurilor năvălitorilor (și Ⓕ) [fr.].
*CONTRABALANȚA (-țez) vb. tr. ① A face echilibru, a cumpăni ¶ ② Ⓕ A egala în forță, în merit, etc.
*CONTRABANDĂ (pl.-de) sf. ① Introducerea pe ascuns într'o țară a unor mărfuri oprite sau supuse unor taxe vamale: trăește din mistie și ~ (GRIG.) ¶ ② Mărfurile introduse pe această cale ¶ ③ ⚔ ~ de războiu, material de războiu pe care beligeranții îl confiscă dacă e destinat unei țări inimice ¶ ④ Ⓕ De ~, oprit, prohibit; nelegitim, neadevărat [fr.].
*CONTRABANDIST sm. Cel ce face c o n t r a b a n d ă.
*CONTRABAS (pl.-asuri) sn. ♩ ① Cel mai mare din instrumentele cu coarde de soiul vioarei, și care dă tonurile cele mai groase (■ 1439) ¶ ② Contrabasist [fr.].

Fig. 1439. Contrabas.

*CONTRABASIST sm. ♩ Muzicant care cîntă din contrabas [fr.].
*CONTRACCIU sm. † Cel ce ia în întreprindere de la Stat o lucrare publică, o furnitură, etc., antreprenor [c o n t r a c t].
*CONTRACT (pl.-te) sn. ① Învoială între două sau mai multe persoane ¶ ② Actul încheiat, înscrisul cu privire la această învoială: clauzele unui ~; ~ de căsătorie; a rezilia ~ul [fr.].
*CONTRACTA (-tez) 1. vb. tr. ① A face un contract, o învoială, a se lega prin învoială: ~ o alianță ¶ ② Ⓕ: ~ datorii, a face datorii, a se îndatora; ~ un obiceiu, a apuca, a lua, a-și însuși un obiceiu (în spec. rău); ~ obligațiuni față de cineva, a trebui să-i rămîie îndatorat, a fi dator să aibă recunoștință; ~ o boală, a căpăta o boală, a fi atins de o boală, a se îmbolnăvi ¶ ③ A strînge, a face să se sgîrcească: ~ mușchii ¶ ④ A micșora volumul ¶ ⑤ A contopi două vocale sau două silabe într'una singură.
2. vb. refl. ① A fi contractat ¶ ② A se strînge, a se sgîrci ¶ ③ A-și micșora volumul ¶ ④ A se contopi într'una singură (vorb. de două vocale sau de două silabe) [fr.].
*CONTRACTANT adj. și sm. Care contractează [fr.].
*CONTRACTIL adj. Care se poate contracta: fibra musculară este ~ă [fr.].
*CONTRACTILITATE sf. Facultatea de a se contracta și de a se întinde alternativ [fr.].
*CONTRACTUAL adj. Stabilit prin contract [fr.].
*CONTRACȚIUNE, *CONTRACȚIE sf. ① Faptul de a (se) contracta ¶ ② Strîngere; sgîrcire ¶ ③ Micșorarea volumului ¶ ④ Scurtarea și mărirea grosimei unui mușchiu, unui nerv ¶ ⑤ Contopirea a două vocale sau a două silabe într'una singură [fr.].

*CONTRACURENT *sm.* Curent de sens contrar [fr.].
*CONTRADANȚ (*pl.*-turi) *sn.* Cadril [fr. c o n t r e d a n s e].
*CONTRADICTOR *sm.* Contrazicător [fr.].
*CONTRADICTORIU ① *adj.* Care se contrazic(e), care se bat cap în cap ¶ ② *Judecată contradictorie*, judecată făcută după ascultarea amînduror părților, făcută după ce s'au pus împricinații față în față [fr.].
*CONTRADICȚIUNE, *CONTRADICȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) contrazice ¶ ② Opoziție, nepotrivire de păreri, de sentimente, de idei, de vorbe; *spirit de ~*, obiceiul, firea de a contrazice mereu [fr.].
*CONTRAEPOLETĂ (*pl.*-te) *sf.* Epoletă fără ciucuri (1440) [fr.].

Fig. 1440. Contraepoletă.

*CONTRA-EXPERTIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* Expertiză, probă care controlează rezultatele date de alta dinainte [fr.].
*CONTRAFĂCĂTOR *sm.* Cel vinovat de c o n t r a f a c e r e.
*CONTRAFACE (-fac) *vb. tr.* ① A imita fără drept ceea ce a făcut altul, ceea ce de fapt aparține altuia ¶ ② A falsifica prin imitație: *~ semnătura cuiva* [c o n t r a + f a c e, după fr. c o n t r e f a i r e].
*CONTRAFACERE *sf.* Faptul de a c o n t r a f a c e; rezultatul acestei acțiuni.
*CONTRAFORT (*pl.*-turi) *sn.* Zid construit ca sprijin al unui alt zid care susține o greutate

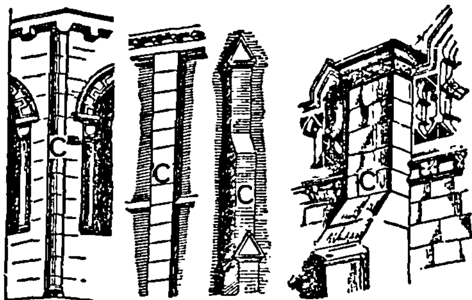

Fig. 1441. Contraforturi.

mare, pinten (1441): *păreții se sprijină pe patru puternice ~uri* (IRG.) [fr.].
*CONTRAGE (-ag) 1. *vb. tr.* = CONTRACTA 1 ③. 2. *vb. refl.* = CONTRACTA 2 ② ③ ④ [lat. c o n t r a h ĕ r e, refăcut după t r a g e].
*CONTRA-INDICAȚIE *sf.* Circumstanță particulară care împiedică întrebuințarea unui medicament [fr.].
*CONTRALTO *sbst.* ① Voce (de copil sau de femeie) mai puternică și mai gravă decît vocea de alto ¶ ② Persoana care cîntă cu această voce [it.].
*CONTRALOVITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Repercutarea unei lovituri, unei izbituri ¶ ② Eveniment care se întîmplă de pe urma altuia [c o n t r a + l o v i t u r ă după fr. c o n t r e - c o u p].
*CONTRAMAISTRU *sm.* Supraveghetorul, conducătorul unui atelier [după fr. c o n t r e m a î t r e].
*CONTRAMANDA (-dez) *vb. tr.* A revoca o poruncă sau o comandă dată [fr.].
*CONTRAMARCĂ (*pl.*-mărci) *sf.* Bilet dat unei persoane ce iese pentru puțin timp din teatru, spre a-i servi la control, cînd vrea să reintre [fr.].
*CONTRAMARȘ (*pl.*-șuri) *sn.* ① Marșul unei armate în direcțiunea opusă aceleia către care se îndreptase întîiu ¶ ② Evoluțiunea unei coloane care-și schimbă frontul [fr.].
*CONTRAMINA (-inez) *vb. tr.* A apăra (un loc, o cetate) prin contramine [fr.].
*CONTRAMINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Lucrare subterană făcută spre a descoperi, spre a distruge o mină așezată de vrăjmaș ¶ ② Mină așezată sub locul de apărare al unei cetăți întărite, spre a face să sară în aer vrăjmașii ce ar ocupa cetatea [fr.].
*CONTRAOCTAVĂ (*pl.*-ve) *sf.* Cea mai gravă, mai profundă din toate octavele; se scrie în cheia de bas, de la nota do sub portativ, mergînd în jos [fr.].
*CONTRAORDIN (*pl.*-ine) *sn.* Revocarea unui o r d i n [c o n t r a + o r d i n, după fr. c o n t r e - o r d r e].
*CONTRAPARTIDĂ (*pl.*-de) *sf.* ① Registru de comerț care servă la verificarea altui registru ¶ ② Parte de muzică opusă alteia ¶ ③ Părere contrară, sistem opus [c o n t r a + p a r t i d ă, după fr. c o n t r e - p a r t i e].
*CONTRAPROBĂ (*pl.*-be) *sf.* Votarea, într'o adunare, a unei propuneri contrare aceleia care s'a pus la vot înainte [c o n t r a + p r o b ă, după fr. c o n t r e - é p r e u v e].
*CONTRAPROIECT (*pl.*-te) *sn.* P r o i e c t menit să combată un alt proiect [c o n t r a + p r o i e c t, după fr. c o n t r e - p r o j e t].
*CONTRAPROPUNERE *sf.* P r o p u n e r e opusă alteia [după fr. c o n t r e - p r o p o s i t i o n].
*CONTRAPUNCT *sbst.* ① Arta de a compune muzică, de a crea o melodie nouă, luînd ca punct de plecare o melodie dată ¶ ② Compunere muzicală făcută după regulele contrapunctului [c o n t r a + p u n c t, fr. c o n t r e - p o i n t].
*CONTRAPUNCTIST *sm.* Cel ce cunoaște arta c o n t r a p u n c t u l u i și o aplică în compozițiunile sale.
*CONTRAR 1. *adj.* ① Protivnic, opus ¶ ② Nepotrivit ¶ ③ Vătămător ¶ ④ Neprielnic, nefavorabil: *ce viață grea duc marinarii... cînd e vremea rea și au vîntul ~* (I.-GH.).
2. *sbst.* Lucrul protivnic, opus, etc. [fr.].
*CONTRAREVOLUȚIONAR *adj.* și *sm.* ① Care e favorabil unei contrarevoluții ¶ ② Partizan al unei contrarevoluții [fr.].
*CONTRAREVOLUȚIUNE, *CONTRAREVOLUȚIE *sf.* Revoluție politică menită să distrugă efectele unei revoluțiuni făcute înainte [fr.].
*CONTRARIA (-riez) *vb. tr.* ① A zice sau a face contrarul ¶ ② A pune piedică, a împiedeca, a sta împotrivă, a se împotrivi, a se opune ¶ ③ A necăji, a aduce supărare, mîhnire, necaz, ciudă: *am fost grozav de contrariat de întîlnirea aceasta prințiară* (CAR.) [fr.].
*CONTRARIETATE *sf.* ① Opunere ¶ ② Deosebire de păreri ¶ ③ Piedică ¶ ④ Necaz, supărare [fr.].
*CONTRARIU = CONTRAR.
*CONTRASCOTĂ (*pl.*-te) *sf.* Fie-care din frînghiile prinse la colțurile pînzelor unei corăbii și care slujesc la strîngerea acestor pînze [it.].
*CONTRASEMNA (-nez) *vb. tr.* ① A pune o contrasemnătură ¶ ② A-și pune iscălitura pe un act [c o n t r a + s e m n a, fr. c o n t r e s i g n e r].
*CONTRASEMNĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Iscălitura, s e m n ă t u r a unui subordonat pusă în josul iscăliturii superiorului [după fr. c o n t r e - s e i n g].
*CONTRASPIONAJ (*pl.*-aje) *sn.* Poliție specială însărcinată cu supraveghierea spionilor [fr.].
*CONTRAST (*pl.*-te) *sn.* ① Nepotrivire, deosebire izbitoare, bătătoare la ochi, între două lucruri puse unul lîngă altul: *~ul între umbră și lumină* ¶ ② În arte, opozițiunile la care recurge artistul sau scriitorul pentru a produce efect [fr.].
*CONTRASTA (-tez *vb. intr.* A nu se potrivi, a fi în contrast: *seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil* (EMIN.) [fr.].
*CONTRA-TEMĂ (*pl.*-me *sf.*, *CONTRA-SUBIECT (*pl.*-te *sn.* Al doilea sau al treilea subiect ce se introduce într'o fugă, spre a acompania pe cel dintîiu și a forma cu acesta un contrapunct dublu [fr. c o n t r e - s u j e t].
*CONTRA-TIMP *sm.* Nume ce se dă tim-

pilor și subdiviziunilor acestora care nu comportă accente prin ei-înșiși; o melodie se zice că merge în ~, cînd diferitele note ale acesteia, marcînd timpii tari, notele celeilalte vin sistematic pe contratimp [it. contra-tempo].

***CONTRATORPILOR** (*pl.*-oare) *sn.* Mic vas de războiu, foarte iute, care servește la urmărirea torpiloarelor și este înarmat cu tuburi aruncătoare de torpile [fr.].

***CONTRAVALOARE** *sf.* Valoare dată de cineva în schimbul alteia pe care o primește [fr.].

***CONTRAVENI** (-vin) *vb. intr.* A lucra împotriva (unei legi, unui ordin, etc.), a călca, a nu se supune [fr.].

***CONTRAVENIENT** *sm.* Cel ce comite o contravenție [fr.].

***CONTRAVENȚIUNE**, ***CONTRAVENȚIE** *sf.* Călcarea unei legi, unei ordonanțe, etc.; *în spec.* călcarea unor regulamente de poliție: **a face proces de ~; infracțiunea pe care legea o pedepsește cu închisoarea polițienească și cu amendă se numește ~** (COD.-VOR.) [fr.].

***CONTRAVIZITĂ** (*pl.*-te) *sf.* A doua vizită medicală care se face recruților sau bolnavilor dintr'un spital [fr.].

***CONTRAZICĂTOR**, **-TOARE** *adj.* și *sm.* Căruia-i place să contrazică.

***CONTRAZICE** (-zic) 1. *vb. tr.* ① A zice contrarul de ceea ce a zis altul: **~ un martor** ¶ ② A nu se potrivi (cu), a fi în opoziție.

2. *vb. refl.* ① A fi în contrazicere cu sine însuși ¶ ② A fi în contrazicere unii cu alții [fr. contredire, refăcut după zice].

***CONTRAZICERE** *sf.* ① Faptul de a contrazice ¶ ② Nepotrivire, opoziție de păreri, de sentimente, de idei, de vorbe.

***CONTRIBUABIL** *adj.* și *sm.* Supus la bir, care plătește bir ¶¶ © **NECONTRIBUABIL** [fr.].

***CONTRIBUI** (-buiu) *vb. intr.* ① A plăti partea sa dintr'o cheltuială, dintr'o sarcină comună ¶ ② A ajuta, a lua parte la înfăptuirea unui lucru [fr.].

***CONTRIBUȚIUNE**, ***CONTRIBUȚIE** *sf.* ① Partea pe care o plătește fie-care dintr'o cheltuială sau sarcină comună ¶ ② Bir, dare, dajdie, impozit; **contribuțiuni directe**, birul care lovește direct persoana și averea contribuabilului; **contribuțiuni indirecte**, birul pus asupra obiectelor de consumațiune sau de comerț (vinul, alcoolul, tutunul, vama, etc.) ¶ ③ **A pune la ~**, a face să contribue [fr.].

***CONTRIȚIUNE** *sf.* Căință [fr.].

***CONTROBOND** *sm.* Ⓟ = **CONTRABANDIST.**

***CONTROL** (*pl.*-oale) *sn.* ① Registru dublu ce se ține pentru verificarea altui registru ¶ ② Verificare ¶ ③ Semn ce se pune pe obiectele de aur și de argint spre a arăta titlul lor ¶ ④ Cercetare mai de aproape ¶ ⑤ Lista soldaților și ofițerilor care aparțin unei armate: **ordonase să fie șterși din controalele armatei rusești** (I.-GH.) [fr.].

***CONTROLA** (-olez) *vb. tr.* ① A verifica ¶ ② A cerceta mai de aproape ¶ ③ A critica [fr.].

***CONTROLOR** *sm.* Agentul sau funcționarul însărcinat să verifice, să controleze (lucrările, operațiunile financiare ale slujbașilor inferiori, biletele de intrare la un teatru, biletele de călătorie, etc.) [fr.].

***CONTROVERSA** (-sez) *vb. tr.* ① A fi în controversă ¶ ② A discuta, a desbate [fr.].

***CONTROVERSĂ** (*pl.*-se) *sf.* ① Desbatere asupra unei chestiuni religioase, filosofice, etc.: **aici, vrînd nevrînd, trebue să mă urmezi, într'o lungă ~** (ODOB.) ¶ ② Dispută teologică între catolici și protestanți [fr.].

***CONTUMACE** *sbst.* Refuzul unui acuzat de a se înfățișa înaintea judecății, într'o afacere criminală; **a condamna prin ~**, a osîndi în lipsă [fr.].

***CONTUNDENT** *adj.* Care rănește, strivește, provoacă contuziuni, fără să taie (d. e. un ciomag, un ciocan, etc.) [fr.].

***CONTUR** (*pl.*-urari, -ure) *sn.* Linia care mărginește un obiect [fr.].

***CONTUZIONA** (-onez) *vb. tr.* A produce contuziuni [fr.].

***CONTUZIUNE** *sf.* Vătămare, sdrelitură, vînătaie produsă pe corp printr'o lovitură puternică [fr.].

○**CONȚ**[1] (*pl.*-țuri) *sn.* ① *Mold.* Testea de hîrtie: **minieau ~uri groase de hîrtie vînătă** (ALECS.) ¶ ② *Băn. Trans.* Codru (de mămăligă, de pîine), bucată: **~ de pită ; ~ de carne** ¶ ③ Conțe *pl. Bucov. Oaș.* Piedin, uruioc [ung. konc].

† **CONȚ**[2] *sm.* Ⓟ = **CONSUL: cucoana... care șede în loja de' lîngă a ~ului prusienesc** (FIL.).

⊙ **CONȚILIU** *sm.* Ⓟ Consilier comunal [consiliu].

CONȚINĂ *sf.* = **CONCINĂ : se adunau... spre a juca între ei conțina** (FIL.).

CONȚINĂTOR *adj. verb.* (și *sm.*) **CONȚINE.** Care conține.

***CONȚINE** (-țin) *vb. tr.* ① A coprinde, a avea o capacitate sau o întindere oare-care: **butoiul acesta conține 50 de vedre** ¶ ② A opri ¶ ③ Ⓕ A înfrîna, a stăpîni [fr. contenir, refăcut după ține (a)].

***CONȚINUT** 1. *adj. p.* **CONȚINE.**

2. (*pl.*-nturi) *sn.* Cuprins, ceea ce se cuprinde, ceea ce se află închis în ceva: **~ul unui vas; ~ul unei cărți.**

***CONȚIPIST**, **CONTOPIST** *sm.* Ⓟ = **CONCIPIST.**

***CONVALESCENT** *adj.* și *sm.* Cel ce se scoală după boală, care se întremează, care este pe cale de a se însănătoși [fr.].

***CONVALESCENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Starea în care se află un om care a zăcut de boală și e pe cale să se însănătoșească: **a intra în ~** ¶ ② Timpul cît durează această stare [fr.].

***CONVENABIL** *adj.* ① Care convine, care se cuvine; care se potrivește, potrivit ¶ ② Cuviincios: **ținută ~ă** ¶¶ © **NECONVENABIL** [fr.].

***CONVENI** (-vin) *vb. intr.* ① A recunoaște, a primi, a se învoi, a fi de acord ¶ ② A face o învoială, a cădea la învoială, a se înțelege ¶ ③ A plăcea, a fi pe plac ¶ ④ A fi convenabil, a se potrivi [fr.].

***CONVENIENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Potrivire, conformitate ¶ ② Bună cuviință ¶¶ © **INCONVENIENȚĂ** [fr.].

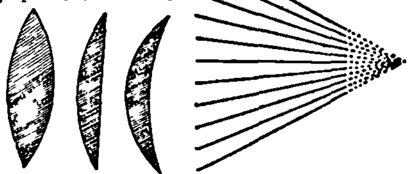
***CONVENȚIONAL** 1. *adj.* Stabilit, hotărît, întrebuințat în baza unei convențiuni.

2. *sm.* Membru al Convențiunii naționale franceze [fr.].

***CONVENȚIUNE**, **CONVENȚIE** *sf.* ① Învoială, înțelegere între două sau mai multe persoane: **~ verbală, scrisă** ¶ ② Ceea ce oamenii au convenit între ei cu privire la felul de a fi, de a se purta, de a se exprima, etc.: **convențiunile sociale; O convenție e totul; ce e azi, mîne-i minciună** (EMIN.) ¶ ③ Înțelegere tacită de a admite unele ficțiuni sau procedeuri: **pictura, teatrul oferă multe convențiuni** ¶ ④ **De ~**, *loc. adv.* Care este admis, dar care nu este real: **totul e studiat și de convenție în această fire de om viclean** (VLAH.) [fr.].

***CONVERGE** (-verg) *vb. intr.* A tinde, a se îndrepta spre același punct [fr.].

***CONVERGENT** *adj.* ① Care se îndreptează spre același punct: **linii ~e** (1443); **raze de lumină ~e** ¶ ② **Lentilă ~ă**, lentilă cu ambele fețe convexe, asemenea bobului de linte, care are proprietatea de a aduna razele care trec printr'însa (1442) ¶ ③ ± Care tinde către o valoare finită și bine determinată [fr.].

Fig. 1442. Lentile convergente.
Fig. 1443. Linii convergente.

***CONVERGENȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Îndreptare către același punct, *vorb.* de linii, de raze luminoase, etc., care s'ar întîlni dacă ar fi prelungite ¶ ② Măsura acestei proprietăți : **convergența unei lentile este 1: f (f fiind distanța focală)** [fr.].

***CONVERSA** (-sez) *vb. intr.* A sta de vorbă, a convorbi, a sta la taifas [fr.].

*CONVERSAŢIUNE, *CONVERSAŢIE sf. ① Faptul de a conversa, convorbire; a schimba ~a, a schimba vorba, subiectul de convorbire ¶ ② Felul, modul de a conversa [fr.].

*CONVERSIUNE sf. ① Schimbare, preschimbare a naturii sau a formei: ~a măsurilor vechi în măsuri nouă ¶ ② Schimbarea dobînzii la o rentă a Statului: ~a rentei de 5% în 4% ¶ ③ Schimbarea frontului unei trupe ¶ ④ Întoarcere, trecere de la o religiune, de la o credinţă la alta [fr.].

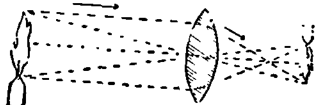
*CONVERTI (-tesc) 1. vb. tr. ① A schimba, a preschimba, a preface un lucru în altul: alhimiştii credeau că vor ajunge să convertească ori-ce metal în aur; Ⓕ: ~ îndoiala în siguranţă ¶ ② A schimba natura, felul unei pedepse: ~ o pedeapsă corporală în amendă ¶ ③ A schimba dobînda la o rentă a Statului ¶ ④ A întoarce, a face să treacă la altă religie, la altă credinţă ¶ ⑤ A întoarce pe cineva la sentimente pe care nu le avea, a readuce pe calea dreaptă: i se pare că în momentul acesta converteşte un suflet rătăcit (VLAH.).

2. vb. refl. A se (pre)schimba ¶ ② A se întoarce, a trece la altă religie, la altă credinţă [fr.].

*CONVERTIBIL adj. ① Ce se poate converti, preschimba ¶ ② Care poate fi întors la adevărata credinţă ¶¶ © NECONVERTIBIL [fr.].

*CONVERTIT 1. adj. p. CONVERTI ¶¶ © NECONVERTIT.

2. adj. şi sm. Cel ce a trecut la altă religiune, la altă credinţă, la alte sentimente sau opiniuni.

Fig. 1444. Lentilă convexă.

*CONVEX adj. ① Bombat, cu o suprafaţă curbă în afară (☞ 1412) oglindă ~ă, (☞ 1445): lentilă ~ă (☞ 1444) ¶ ② Poligon ~, poligon ale cărui toate laturile prelungite lasă de aceeaşi parte a fie-cărei laturi întreg poligonul; poliedru ~, poliedru ale cărui toate feţele prelungite îl lasă în întregime de aceeaşi parte [fr.].

Fig. 1445. Oglindă convexă.

*CONVEXITATE sf. Însuşirea a tot ce e convex: ~a unui glob, unei linii curbe [fr.].

*CONVEXO-CONCAV adj. Care e convex de o parte şi concav de cealaltă parte (vorb. de o lentilă) [fr.].

*CONVICŢIUNE sf. Convingere [fr.].

*CONVIEŢUI (-uesc) vb. intr. A vieţui împreună, a trăi laolaltă.

*CONVINGĂTOR adj. verb. CONVINGE. Care e în stare să convingă ¶¶ © NECONVINGĂTOR.

*CONVINGE (-ving) 1. vb. tr. ① A aduce pe cineva, prin raţionament, prin dovezi sigure, să recunoască adevărul unui lucru, asupra unui fapt ¶ ② A îndupleca.

2. vb. refl. A se încredinţa, a se pătrunde de adevărul unui lucru [lat.].

*CONVINGERE sf. ① Faptul de a (se) convinge ¶ ② Necesitatea de a recunoaşte adevărul asupra unui fapt ¶ ③ Încredinţare ¶ ④ Dovadă netăgăduită, sigură.

*CONVINS adj. ① p. CONVINGE ¶ ② Încredinţat ¶¶ © NECONVINS.

*CONVIV sm. Comesean [fr.].

*CONVOCA (-voc) vb. tr. A chema, a pofti la o adunare, la o întrunire; a da de ştire, a porunci să se întrunească: ~ Camerele [lat.].

*CONVOIU (pl.-oiuri) sn. ① Şir de care cu provizii sau muniţiuni pentru o armată ¶ ② Cei ce însoţesc aceste care: vedea un lung ~ de soldaţi cu raniţele în spate (VLAH.) ¶ ③ Persoanele care însoţesc un car funebru la cimitir, alaiu, cortej ¶ ④ Şir de vagoane legate între ele şi conduse de o locomotivă, tren [fr.].

*CONVORBI (-besc) vb. intr. A sta de vorbă, a vorbi cu cineva: am început să convorbim despre vreme (CAR.).

*CONVORBIRE sf. Faptul de a convorbi; subiectul despre care se vorbeşte sau s'a vorbit cu cineva: jocul de cărţi... era înlocuit prin convorbiri instructive (I.-GH.).

*CONVULSIONAR sm. Cel ce are convulsiuni [fr.].

*CONVULSIUNE sf. ① Încleştătură, sgîrcire, contracţiune involuntară a muşchilor ¶ ② Pr ext. Sbuciumare pricinuită de o pasiune ¶ ③ Ⓕ Turburare grozavă într'un Stat [fr.].

*CONVULSIV adj. ① Care poate produce convulsiuni ¶ ② Însoţit de convulsiuni: tuse ~ă [fr.].

*COOBLIGAT sm. Cel ce e obligat la ceva, împreună cu alţii, în virtutea unui contract [fr.].

*COOPERA (-erez) vb. intr. A lua parte la o lucrare comună, a conlucra: eram de părere să nu cooperăm fără serioase garanţii din partea Turciei (I.-GH.) [fr. < lat.].

*COOPERATIV 1. adj. Care se face prin cooperaţiune, care întruneşte forţele tuturor celor interesaţi: societate ~ă.

2. COOPERATIVĂ (pl.-ve) sf. Societate de mai multe persoane întovărăşite spre a exploata împreună o industrie oare-care, spre a cumpăra sau vinde în comun diferite mărfuri, din care toţi membri trag deopotrivă foloase [fr.].

*COOPERATOR sm. Cel ce cooperează cu alţii [fr.].

*COOPERAŢIUNE, *COOPERAŢIE sf. ① Faptul de a coopera, cooperare, conlucrare ¶ ② Participarea la o lucrare, la un beneficiu comun [fr.].

*COOPTA (-tez) vb. tr. A-şi asocia un membru într'un consiliu de administraţie al unei societăţi, în afară de condiţiunile obicinuite [fr.].

*COORDONA (-on, -onez) vb. tr. A pune în cea mai bună ordine, a aşeza în ordine, a rîndui [fr.].

*COORDONAT 1. adj. ① p. COORDONA ¶¶ © NECOORDONAT ¶ ② Propoziţiuni ~e, care corespund una alteia.

2. COORDONATE sf. pl. ① Sistem de linii drepte sau curbe care slujesc prin măsurile lor să determine un punct în spaţiu, pe o suprafaţă sau pe o linie; (☞ ABSCISĂ) ¶ ② ~ geografice, longitudinea şi latitudinea.

○ COP (pl.-puri) sn. Trans. Măsură de capacitate (de aproape 1 litru); cană: voiu mînca un ţipău de pîne şi voiu bea un ~ de vin (RET.).

COPAC ☞ COPACIU.

COPĂCEL sm. ① dim. COPAC(IU). Arbust: fîneţele înalte şi copăceii de porumbele sălbatece (IRG.); Ⓕ: a merge, a umbla, a se ridica ~, a se ridica în picioare şi a începe să umble, (vorb de primii paşi ai copiilor) ¶ ② pl. = CANALE.

COPACIU, COPAC sm. Arbore neroditor, care nu face poame: se aşeză în scorbura unui copaciu mare şi gros ca butia (ISP.) [comp. alb. k o p a č].

○ COPĂI (-ăesc) vb. tr. Olten. Băn. A îngropa porumbul, a-l muşuroi [srb. k o p a t i].

COPĂIC (pl.-ce) sn. Teica, copăiţa în care curg grăunţele din coşul morii: sgîlţîiră ~ul să cadă boabele din el (LUNG.) [c ò - p a i e].

Fig. 1446. Copaie.

COPAIE sf. ① Albioară, covată în care se frămîntă aluatul pentru pîine (☞ 1446): pluteau împrăştiate copăi, ţoale şi perine luate de şivoiu (VLAH.) ¶ ② Postava în care curge făina la moară [vsl. k o p a n j a].

*COPAIER sm. Arbore din familia leguminoaselor, înalt de 18-20 m., cu lemnul roşu, care creşte în America de Sud şi produce copaiul (Copaifera officinalis) (☞ 1447) [fr.].

Fig. 1447. Copaier.

○ COPĂIT sbst. Olten. Băn. Faptul de a c o p ă i; îngropatul, muşuroitul porumbului.

COPĂIŢĂ (pl.-ţe) sf. ① dim. COPAIE: omul varsă un ştergar de mălaiu în copăiţa femeii (DLVR.) ¶ ② Teica în care curg grăunţele din coşul morii.

***COPAIU** *sbst.* Balsam extras din copaier [fr. c o p a h u].

***COPAL** *sbst.* Rășină extrasă din diferiți arbori cari cresc în Mexic, regiunea tropicală; se întrebuințează la fabricarea lacurilor [fr.].

○**COPAN** (*pl.*-ane) *sn.* Șold de pasăre [bg.].

***COPĂRTAȘ** *sm.* Părtaș, cel ce ia parte la ceva, cel ce împarte ceva cu alții [fr. c o p a r t a g e a n t, refăcut după p ă r t a ș].

COPASTIE *sf.* Bordura care mărginește puntea vasului. [ngr. κουπαστή].

COPCĂ[1] (*pl.*-ci. -ce) *sf.* Agrafă, cîrlig de încheiat, sponcă; cataramă (▪ 1448): **se făcea că se joacă cu copca de la umărul ce-i ținea rochia închisă** (ISP.) [bg. k o p č e].

COPCĂ[2] (*pl.*-ci, -ce) *sf.* ① Gaură, spărtură în ghiața unui rîu sau unui heleșteu, făcută pentru a pescui, a scoate apă sau spre a da putință peștilor să răsufle (*Mold.* „produh", „produf"): **fă o ~, bagă coșul tău cel mare în ~, și mîne, din zori... va fi încărcat cu crapi** (DLVR.) ¶ ② Ⓟ **A se duce pe ~,** *a*) a se prăpădi; *b*) a-și pierde rostul, cinstea, etc.: **v'ați dus pe ~ cu toată șmicheria voastră** (CRG.) ¶ ③ Gaură adîncă în albia unei ape: **Putna... se toarnă toată în copci adînci, și fierbe de mînie** (VLAH.) ¶ ④ *pl.* Gropițe făcute în maluri spre a înlesni suișul ¶ ⑤ Săritură, săltătură: **javra... făcu două copce și trecu arsă pe alături** (SAD.) [srb. k o p k a t i „a săpa"].

Fig. 1448. Copci.

○**COPCIOLOG** *sbst. Băn.* Ⓣ Fâșie de piele dințată, cu găurele, cu care se împodobesc cojoacele, pieptarele, becheșii, etc. [ung. k a p s o l é k].

○**COPCIE** *sf.* = COPCĂ[1].

COPEICĂ (*pl.*-ci) *sf.* Monedă rusă, a o suta parte dintr'o rublă (▪ 1449): **alți bani nu erau, fără cît copeice și dutce de cîte patru bani** (N. COST.) [rus.].

Fig. 1449. Copeică.

COPEREMÎNT = ACOPEREMÎNT [lat. c o o p e r i m e n t u m].

COPERI (-per) = ACOPERI [lat. c o o p e r î r e].

COPERIȘ = ACOPERIȘ: **case vechi, turtilate sub ~uri mari înnegrite de ploi** (VLAH.) [c o p e r i].

***COPERTĂ** (pl.-te) *sf.* ① Plic (de scrisoare) ¶ ② Învelitoarea unei cărți ¶ ③ Puntea unei corăbii [it.].

***COPIA** (-piez) *vb. tr.* ① A scoate o copie, a transcrie, a reproduce ¶ ② A imita felul de a fi sau de a lucra al cuiva [fr].

***COPIE**[1] *sf.* ① Transcrierea unui text tipărit sau scris ¶ ② Reproducerea exactă a unui tablou, a unei sculpturi. etc. ¶ ③ Manuscris de pe care culege zețarul [fr.].

COPIE[2] *sf.* Cuțit cu tăișul în formă de suliță, cu mîner scurt terminat printr'o cruce, cu care se taie sfîntul agneț [vsl.].

***COPIER** (*pl.*-ere) *sn.* Registru cu foi subțiri (hîrtie de mătase) în care se copiază cu presa diferite scrisori, acte, etc. [germ. K o p i e r-(b u c h)].

COPIL[1] (*pl.*-li) *sm.* ① ‡ Copil născut din părinți necăsătoriți, copil din flori, bastard: **copiii cei adevărați nu se vrednicesc întru numele celor ce sînt copili** (PRV.-MB.) ¶ ② Vlăstar ce crește la rădăcina porumbului, numit și „copileț", „puiu", „puieț", „frate", „soră", etc. ¶ ③ Vlăstar ce crește din vrejul dovleacului; lăstar la subțioara foii tutunului; vlăstar ce crește la rădăcina porumbului, puieț ¶④ Fie-care din colțurile sau cracii unei scoabe ¶ ⑤ Fie-care din cele două vîrfuri sau ciocuri ale leucei carului ¶ ⑥ Partea balamalei sau țîțînei care se înfige în stîlpul porții sau al ușii [comp. alb. k o p i l, gr.-biz. κόπελος, ngr. κοπέλι].

COPIL[2] (*pl.*-pii) *sm.* ① Băiat sau fată în prima vîrstă a vieții; **de ~**, de cînd era copil, din copilărie; Ⓟ: **~ul, pînă nu plînge, muma nu-i dă țîță**, dacă cineva tace, nimeni nu-i știe nevoia și nu-l poate ajuta; **fie-căruia i se pare că ~ul său e mai frumos** (PANN); **a ajunge în doaga copiilor** ☞ DOAGĂ ¶ ② Fiu sau fată, progenitură: **n'are copii; ~ de suflet**, copil înfiat; **~ din flori**, copil nelegitim, bastard; *F*: **unde și-a înțărcat dracu copiii**, foarte departe ¶ ③ Urmaș, moștenitor: **n'a lăsat copii; a murit fără copii** ¶ ④ *Oaș.* Copil nelegitim, bastard, copil din flori (☞COPIL[1]①) ¶ ⑤ ‡ **~ de casă**, fecior de boier care servea la Curte pe lîngă Domn și făcea parte din garda interioară a palatului [COPIL[1]].

COPILĂ[1] (*pl.*-le) *sf. Trans.* Fată născută din părinți necăsătoriți, copilă din flori, bastardă [c o p i l[1]].

COPILĂ[2] (*pl.*-le *sf.* ı Fetiță ¶ ② Fiică [c o p i l[2]].

COPILAMĂ *sf. Băn. col.* COPIL[2]. Mulțime de copii.

COPILANDRU *sm.*, COPILANDRĂ (*pl.*-re) 1. *sf.* C o p i l, băiat măricel; fată măricică: **deși copilandru, puse țara la cale ca și un om matur** (ISP.).

2. *adj.* Cu minte copilărească: **mă socoți tu așa de proastă și copilandră?** (SAD.).

COPILĂRESC *adj.* De c o p i l, ce ține de vîrsta, de firea copiilor: **jocuri copilărești; minte copilărească; aceasta mă jigni oare-cum în mîndria mea copilărească** (GN.).

COPILĂREȘTE *adv.* Ca un copil [c o p i l ă r e s c].

COPILĂRI (-ăresc) 1. *vb. intr.* A-și petrece c o p i l ă r i a, a trăi viața de copil: **s'a înhăitat cu vre-o cîțiva flăcăi cu cari copilăresc** (I.-GH.).

2. *vb. refl.* și *intr.* A deveni, a lucra, a gîndi, etc. ca un copil: **omul cînd îmbătrînește, copilărește** (ZNN.).

COPILĂRIE *sf.* ① Vîrsta de c o p i l, vîrsta omului de la naștere pînă la 12-14 ani: **Omul în ~ Lesne 'nvață ori-ce fie** (PANN) ¶ ② Stare, faptă, minte de copil, sau de om matur care are apucături de copil ¶ ③ Ⓕ Început.

COPILĂROS *adj.* Cu apucături de copil, care face c o p i l ă r i i: **eram vesel ca vremea cea bună și... ~ ca vîntul în turbarea sa** (CRG.).

COPILAȘ *sm. dim.* COPIL[2]: **dobîndi un drag de ~** (ISP.).

COPILEȚ *sm.* ① Vlăstar care crește la rădăcina porumbului, puieț (☞COPIL[1] ③): **la prașila a doua, se rup... și ~ii de la rădăcina coceanului** (ION.) ¶ ② Fie-care din cei patru căpriori mai scurți cari se împreună în unghiu cu căpriorii de la sapa casei [c o p i l[1]].

COPILI (-ilesc) *vb. tr.* A rupe c o p i l i i, lăstarii de prisos de la rădăcina porumbului.

COPILIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* COPILĂ[2].

***COPIOS** *adj.* Îmbelșugat, prea îndestulat: **ospăț ~** [fr.].

***COPIST** *sm.* Cel ce copiază, care face copii, care transcrie manuscrise (▪ 1450) [fr.].

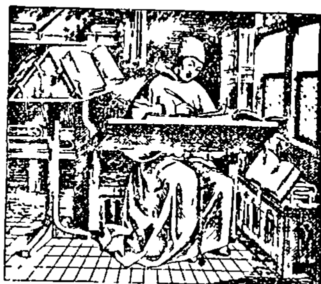

Fig. 1450. Copist de manuscrise în evul-mediu.

Fig. 1451. C. Copită.

COPITĂ[1] (*pl.*-te) *sf.* ① Unghie groasă și cornoasă care acopere extremitatea piciorului calului, măgarului și catîrului (▪ 1451): **piepturi și capete trosnesc sfărîmate sub copitele cailor** (VLAH.) ¶ ② = BABIȚĂ[1] ③ ④ [vsl. k o p y t o].

○**COPIȚĂ**[2], COPIȚĂ (*pl.*-iți) *sf.* Căpiță (de fîn): **mai dincolo, o șiră de paie și niște copițe de fîn** (ODOB.) [blg. k o p i c a; forma **copiță** e refăcută din *pl.* **copiți**].

○**COPITARIȚĂ** *sf. Olten.* Ciuperca de pe copaci, numită și c o p i t ă (BABIȚĂ[1] ③ ④).

COPITAT *adj.* Cu c o p i t a mare: **mascurii copitați și căpläugi sînt buni numai de speculație** (DRAGH.).

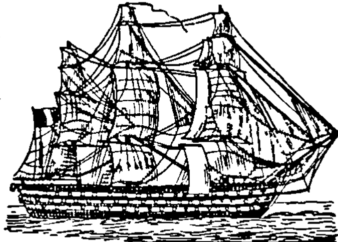
○ **COPIȚĂ** ☛ COPIȚĂ².
○ **COPÎRȘEU**, COPÎRȘĂU *sn. Tr.-Caro.* Sicriu: **Mori, mîndră, să mor și eu, Să ne facă-un copîrșeu** (IK.-BRS.) [ung. k o p o r s ó].
COPLEȘI (-eșesc) *vb. tr.* ① A strivi, a sdrobi pe cineva sau ceva prin greutatea sau mulțimea ce apasă asupră-i, a împovăra, a apăsa: **cu toată pofta ce am de a te ~ sub un nemete de erudițiune** (ODOB.); **durerea ce-l copleșea** (D.-ZAMF.) ¶ ② A năpădi, a doborî: **somnul îl copleși și căzu ca un mort** (ISP.).
○ **COPOI** = COPĂI.
COPOIU *sm.* ① Cîine mare de vînat cerbi, căprioare, vulpi, etc. cu miros foarte desvoltat (▣ 1452): **copoiul cînd adurmecă dîra fiarei prin țărînă** (ODOB.) ¶ ② Ⓕ Spion, agent de poliție îndemînatec ¶ ③ ⊕ Comisar [☛ COPOU; comp. și bg. k o p a j].

Fig. 1452. Copoiu.

○ **COPORAN** (*pl.*-ane) *sn.* Anteriu [blg. k o p a r a n ŭ; srb. k o p o r a n].
COPORÎIE *sf.* Coada de lemn a coasei (☛ COASĂ) [ung. k a p a r o].
○ **COPOU** *sm. Mold.* = COPOIU [ung. k o p ó].
COPREALĂ (*pl.*-eli) *sf. Olten.* ① Prăjină lungă ¶ ② Ⓕ Lungan, măgădău, om înalt și subțire (CIAUȘ.).
COPRINĂ, CUPRINĂ (*pl.* -ne) *sf.* Numele a mai multor varietăți de plante cu cîte o floare mare în vîrful tulpinei, albă sau galbenă, foarte frumoasă, cu miros plăcut; numită și „căprină", „zarnacadea, „fulie", „ghiocei-de-grădină", etc. *(Narcissus pseudo-narcissus, Narc. poeticus)*, etc. (▣ 1453): **Trei cuprine ș'un bujor** (IK.-BRS.).

Fig. 1453. Coprină.

COPRINDE ☛ CUPRINDE.
***COPROPRIETAR** *sm.* Care posedă o proprietate împreună cu altul sau cu alții [fr.].
***COPROPRIETATE** *sf.* Proprietate posedată în comun cu altul [sau [cu alții [fr.].
○ **COPȘUNĂ** *sf. Băn.* = CĂPȘUNĂ.
COPT¹ 1. *adj.* ① *p.* COACE ¶¶ © NECOPT ¶ ② ✕ Supus de ajuns acțiunii focului (*vorb.* de pîine, aluaturi, sau de altele de-ale mîncării): **pîine coaptă** ¶ ③ Ajuns la maturitate prin acțiunea căldurii solare: **măr ~; a se uita la cineva ca la un cireș ~** (☛ CIREȘ); *F*: **asta pică de coaptă**, asta-i culmea, asta e prea din cale afară, asta le întrece pe toate, e prea de tot: **toate au fost cum au fost..., dar asta pică de coaptă** (CRG.) ¶ ④ Ⓕ Gata să spargă (*vorb.* de bube): **bubă coaptă** ¶ ⑤ Ⓕ Ajuns la o desvoltare deplină (*vorb.* de vîrstă, de judecata minții, etc.): **încă nu era ~ la vîrsta sa** (M.-COST.); **om ~**, *om* în puterea vîrstei: **l-am socotit moșneag, și 'ncă de cei copți** (GRIG.); **minte coaptă; ~ la minte** ¶ ⑥ *F* **Mort-copt**, vrînd-nevrînd, de voie, de nevoie, neapărat, fără doar și poate: **îi dete poruncă ca, mort-copt... să-i aducă mere de aur** (ISP.).
2. *sbst.* Faptul de a (se) coace; **a da în ~**, a se pîrgui, a fi pe cale să se coacă [lat. c o c t u s].
***COPT**² 1. *sm.* ● Creștin din Egipt din secta Euticheenilor.
2. *adj.* Al Copților, privitor la Copți: **nu voise să se supuie bisericii romane iacobite și favoriza biserica ~ă** (I.-GH.); **limba ~ă**, limbă derivată din vechea egipteană [fr.].
○ **COPTĂTURĂ** (*pl.*-uri) *sf. Trans.* = COPTURĂ ③: **nu-și iau merinde, că n'aveau ~** (RET.).
○ **COPTOR** = CUPTOR.
COPTORÎ (-orăsc) *vb. tr.* și *intr.* ① A săpa pămîntul pe dedesupt, făcînd scorburi, găunoșituri: **e cîrpeală goală și mai rău-se coptorăște spărtura** (JIP.) ¶ ② Ⓕ A săpa, a coșcovi; a roade: **și 'n coșul pieptului coptorît, își auzia răsuflarea cum îi hîrîie** (VLAH.) [c o p t o r].
COPTOROȘI (-oșesc) = COPTORÎ: **tocmai cei coptoroșiți de vîții îți vorbesc de cinste** (DLVR.).
COPTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Rană coaptă, bubă care a făcut puroiu ¶ ② Puroiu ¶ ③ *pl. Trans. Bucov.* ✕ Aluaturi coapte: **numai fripturi și copturi ca acelea de le-ai fi înghițit și cu ochii** (SB.) ¶ ④ ⚒ Piatră, stîncă care începe să se despice (PȘC.) [lat. c o p t u r a].
COPTUȚ *adj. dim.* COPT 1: **se mărita se, ~ă, după un băiat tînăr** (D.-ZAMF.).
***COPULĂ** (*pl.*-le) *sf.* Vorbă care leagă predicatul unei propozițiuni cu subiectul [fr.].
***COPULATIV** *adj.* Care unește, care leagă: **particulă ~ă, conjuncțiune ~ă** [fr.].
‡ **COPUZ** = COBUZ.
***COR** (*pl.*-ruri) *sn.* ① Mai multe persoane care cîntă împreună ¶ ② Toți cîntăreții unei biserici ¶ ③ Partea bisericii unde stau și cîntă cei din cor în timpul slujbei ¶ ④ Compoziție muzicală alcătuită din mai multe părți și cîntată de mai multe voci ¶ ⑤ Poezie lirică în tragediile vechi și în unele tragedii moderne ¶ ⑥ **în ~**, cîntînd sau vorbind toți deodată [lat. c h o r u s, cu accepțiunile fr. c h o e u r].
CORABAȚICĂ = COROBATICĂ.
○ **CORĂBIA**¹ (*pl.*-biele) *sf. Mold.* ✕ Un fel de zaharica, numită și „corăbioară", din cauza formei asemănătoare cu o c o r a b i e: **aducîndu-mi... două ocă de corăbiele și trei ocă de migdale amare** (ALECS.) [tc.].
○ **CORĂBIA**² (-biez) *vb. intr. Trans. Bucov.* A vîsli, a conduce o c o r a b i e: **corăbiind așa amu cît au corăbiat, iată că se stîrnește pe mare o furtună** (SB.).
CORĂBIASCĂ *sf. Mold. Bucov.* ① Un danț popular: **trăsei de bucurie... o ~ vîrtoasă de Galați** (ODOB.) ¶ ② Muzica acestui danț: **începe a cînta din fluier o ~** (CRG.) [c o r a b i e].
CORABIE *sf.* ① Vas mare construit din lemn sau de fier, cu care se călătorește pe mare (▣ 1454); Ⓟ *F*: **parcă i s'au înecat corăbiile**, n'are de loc chef, e rău dispus, e foarte abătut ¶ ② **Corabia lui Noe**, arca, corabia făcută de Noe pentru a se adăposti cu ai lui în timpul potopului [vsl. k o r a b l j].

Fig. 1454. Corabie.

CORĂBIER *sm.* ① Navigator pe mare: **Astfel ~ul, cînd marea e 'n talazuri, Aleargă la limanul ce-adesea l-a scăpat** (ALX.) ¶ ② Marinar: **ca să nu stea în drumul ~ilor cari umblau de colo pînă colo... strîngînd frînghiile** (CAR.) [c o r a b i e].
CORĂBIERIE *sf.* ① Arta de a naviga pe mare, navigațiune: **face nu mai puțină cinste... aflătorului tipografiei și a ~i cu abur** (NEGR.) ¶ ② Ocupațiunea c o r ă b i e r u l u i: **avem mai întîiu agricultura, apoi pescăria, corăbieria și comerciul** (I.-GH.).
CORĂBIOARĂ (*pl.*-re) *sf.* ① *dim.* CORABIE ¶ ② ✕ = CORĂBIA 1.
CORĂI *vb. intr.* ① = CHIORĂI: **îi corăiau mațele de gîndeai că n'a mîncat d'o săptămînă** (RET.) ¶ ② A croncăni (BUD.).
***CORAJ** = CURAJ: **sta înfipt înaintea lui și cu ~** (ISP.).
***CORAL**¹ 1. *adj.* Unde cîntă coruri: **societate ~ă; templu ~.**
2. (*pl.*-aluri) *sn.* Cîntec religios la protestanți: **~ul lui Luther** [fr.].
***CORAL**² *sm.* și (*pl.*-ale) *sn.*, ***CORALIU** (*pl.*-alii) *sn.* ① Mărgean ¶ ② CORALE-ALBE = HURMUZ [germ. și lat. c o r a l i u m].
***CORAN** *sbst.* Cartea sfîntă a musulmanilor care conține legea religioasă a lui Mahomet [fr.].
CORASAN *sbst.* ① *Mold.* ▲ Mortar făcut din cărămidă pisată amestecată cu var ¶ ② **Sămînță**

de ~, semințele unei plante orientale întrebuințate ca vermifug [tc.].

CORASLĂ = **COLASTRĂ**: **corasla se capătă de la vacile fătate de curînd** (ȘEZ.).

CORĂSLI (-lesc) *vb. refl. Mold.* A se preface în brînză, la fiert (*vorb.* de laptele serbezit sau stricat din alte pricini): **laptele de la aceste vaci, fierbîndu-se se corăslește** (ȘEZ.) [c o r a s l ă].

CORAST(R)Ă = **COLASTRĂ**.

CORB *sm.* ① Pasăre de pradă, cu penele foarte negre cu reflexe albăstrii sau violete; se hrănește în special, cu stîrvuri (*de aci* și blestemul: **mînca-te-ar corbii!**) (*Corvus corax*) (▣ 1455); **negru ca ~ul, negru ca pana ~ului**, foarte negru; *adv.*: **trecu altul, cu părul lung și negru ~** (DLVR.); Ⓟ: **~ la ~ ochii nu-și scoate**, cei ce se potrivesc la fire, la apucături, etc. nu-și strică unul altuia, nu caută să-și facă rău; **e frig de 'nghiață ouăle sub ~**, e un ger strașnic ¶ ② ~ **ALBASTRU** = **DUMBRĂVEANCĂ** ¶ ③ ~**-DE-MARE**. ~ **MARIN** = **CORMORAN** ¶ ④ ~**-DE-NOAPTE**, pasăre cu capul, ceafa și umerii negri, cu spinarea cenușie și pîntecele alb, amestecat cu cenușiu; trăește pe lîngă bălți, unde se ține ascunsă ziua printre trestii și iese numai seara ca să-și caute hrana; are sborul lin și tăcut ca al bufnițelor; numită și „jidan" sau „stîrc cenușiu mic" (*Nycticorax europaeus*) (▣ 1456) ¶ ⑤ Pește de mare, de 18-25 cm., cu capul mare și botul gros, rotunjit; falca de sus e mai lungă și mai lată decît cea de jos; e de coloare brună, cu pîntecele puțin gălbuiu stropit cu picățele negre (*Corvina nigra*) (▣ 1457) ¶ ⑥ Varietate de struguri negri ¶ ⑦ Constelațiune în emisfera australă [lat. c o r v u s].

Fig. 1455. Corb.

Fig. 1456. Corb-de-noapte.

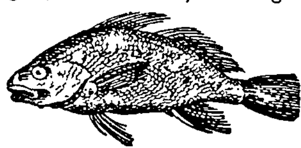

Fig. 1457. Corb.

○**CORBACIU** (*pl.*-ace) *sn.* = **GÎRBACIU**.

CORBANCĂ *sf.* = **BATCĂ** 5 ②.

CORBIU *adj.* Negru ca c o r b u l: **Ah! părul tău lung, negru ca aripa corbie** (ALECS.).

CORBOAICĂ (*pl.*-ce) *sf.* Femeiușca c o r b u l u i.

○**CORCAN¹** *sm. Olten. Băn. Trans.* = **CORB** ① [comp. **CRONCAN** și ngr. κοράκι sau blg. k r o k o n ŭ].

○**CORCAN²** *sm. Mold.* Viță de vie bătrînă (ȘEZ.); viță de vie sălbatecă (PAMF.).

○**CORCHEZI** (-ezesc) *vb. tr. Mold.* A poci, a schimonosi: **au corchezit graiul strămoșesc de nu-l mai înțelege nimene** (CRG.).

CORCI (-cesc) *vb. tr.* și *refl.* ① A (se) încrucișa două rase diferite, a (se) împerechia spre reproducere două animale de soiu deosebit (ca d. e. un măgar cu o iapă, un cal de o rasă cu o iapă de altă rasă, etc.) ¶ ② Ⓕ A (se) strica, a (se) altera, a (se) poci, printr'un amestec nepotrivit: **se însoară numai cu fete din neamul lui, ca... să nu-și corcească obiceiurile** (RET.) [c o r c i u].

○**CORCIE** *sf. Mold.* ① Un fel de leasă ce se pune pe sănii pentru a putea aduce fîn (ȘEZ.) ¶ ② Un fel de scară din doi drugi cu ajutorul căreia se urcă butoaiele în car sau pe care se rostogolesc în pivniță (PAMF.) ¶ ③ Covergă peste care se pune coviltirul sau poclitul (ȘEZ.) [ung. k o r c s o l y a].

CORCIT *adj.* ① *p.* **CORCI** ¶ ② De viță amestecată, născut din împreunarea a două soiuri deosebite.

CORCITURĂ, **CURCITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Animal corcit ¶ ② *Pr. ext.* Om născut din împerecherea a două neamuri sau rase deosebite: **corcitură de Chefalonit și de Slav** (D.-ZAMF.); **nu de geaba era el corcitură de zeu** (ISP.) [c o r c i].

○**CORCIU¹** *sm.* și (*pl.*-ciuri) *sn. Bucov. Trans. Maram. Oaș.* Tufă, stufiș: **~ de alun; șopîrlele și broaștele se ascund sub tufișe, sub corci, cînd e frig** (GRM.) [rut.].

CORCIU² *sm.* ① Corcitură ¶ ② Bastard [ung. k o r c s].

CORCOAȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Sdreanță, buleandră: **azi umblă 'n fir și mîine se poartă 'n corcoațe ciuruite** (JIP.).

○**CORCODAN** *sm. Trans.* = **CURCAN**.

CORCODEL *sm.* ① = **BODÎRLĂU** ① ¶ ② = **FUNDAC**.

○**CORCODI** (-odesc) *vb. refl. Trans.* A se găti, a se împopoțona (VIC.).

○**CORCODINĂ** (*pl.*-ne) *sf. Trans.* = **CURCĂ**.

CORCODUȘ *sm.*, **CURCUDUȘ** Arbore originar din Orient, cultivat la noi pentru fructele sale comestibile, numite „corcodușe" sau „curcudele" (*Prunus cerasifera*) (▣ 1458): **cîteva găini culcate în corcodușul din fața casei** (DLVR.).

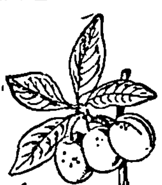

Fig. 1458. Corcoduș.

CORCODUȘĂ, **CURCUDUȘĂ** (*pl.*-șe) *sf.* Fructul c o r c o d u ș u l u i, un fel de prună rotundă, de coloare galbenă sau roșie.

○**CORCOFEALĂ** (*pl.*-eli) *sf.* Ғ *Băn.* Minciună.

○**CORCONI** (-onesc), **CORCOLI** (-olesc) 1. *vb. tr.* A îngriji prea mult (de ceva sau pe cineva), a alinta, a rîzgîia: **se supăra că de ce-l ține în pat (cățelușul) și-l corconește atîta** (LUNG.); **Suflă-Murgă era corcolit ca 'n sînul lui Avram** (FLOR.).

2. *vb. refl.* ① A se feri, a se îngriji prea mult ¶ ② A tărăgăna, a zăbovi mult cu un lucru (CIAUS.).

CORCOSI (-osesc) *vb. refl. Mold.* (PAMF.) = **CORCONI** 2 ②.

***CORD** (*pl.*-duri) *sn.* Inimă [lat.]:

CORDAR (*pl.*-are) *sn.* ① Bățul cu care se struneşte c o a r d a sau sfoara ferăstrăului, numit și „strună", „încordător", „întinzător", „limbă", etc. ¶ ② Limbă de lemn (mai adesea de abanos) fixată pe vioară, violoncel, etc., mai jos de căluș, care prezintă niște tăieturi circulare în care sînt introduse coardele (▣ 1459).

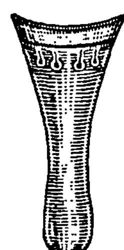

Fig. 1459. Cordar.

○**CORDEA** (*pl.*-dele) *sf. Mold. Bucov.* ① Panglică: **e legat cu o ~ albastră** (SAD.) ¶ ② Panglică, tenia: **carnea de cucostîrc e bună de ~, cine are în pîntece** (VOR.) ¶ ③ Un joc de cărți: **juca parola sau cordeaoa** (ALECS.) [ngr. κορδέλα < it.].

CORDELĂ (*pl.*-le) *sf.* Pește de mare ce seamănă cu țiparul (*Leptocephalus conger*) (▣ 1460) [ngr. κορδέλα].

Fig. 1460. Cordelă.

***CORDELIER** *sm.* Călugăr franciscan care umblă încins cu o frînghie (▣ 1461) [fr.].

○**CORDELUȘĂ** (*pl.*-ușe), **CORDELUȚĂ** (*pl.*-uțe) *sf. dim.* **CORDEA**: **Cordeluțe și nimicuri, iată toate-a lui averi** (EMIN.).

CORDENCIU *sbst.* ① Scîndurică cu crestături de care se oprește zatca sau slobozitorul războiului de țesut, ca să nu se dea sulurile înapoi; numit și „scaun", „tocălie", „cățel", „piedică", „proptar", etc. ¶ ② *Trans.* Scîndurica pe care se fac ițele (VIC.) [c o a r d ă].

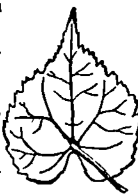
Fig. 1461. Cordelier.

***CORDIAL** 1. *adj.* ① Care pornește din inimă, sincer: **primire ~ă** ¶ ② Întăritor, care dă putere.

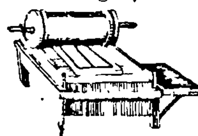
2. (*pl.*-aluri) *sn.* Leac întăritor, care dă puteri [fr.].

***CORDIALITATE** *sf.* Bunăvoință sinceră, por-

nită din inimă: se apropie de mine cu multă ~ (CAR.) [fr.].
○CORDICĂ sf. Mold. Bucov. — CORDEA ①.
9500 ○CORDICUŢĂ (pl.-ţe) sf. Mold. Bucov. dim. CORDICĂ. Panglicuţă: un pachețel legat cu ~ albastră (SAD.).
*CORDIFORM adj. De forma unei inimi: frunză ~ă (▫ 1462 [fr.].

Fig. 1462. Frunză cordiformă.

CORDIŞ adv. Trans. Bǎn. Pieziş: încep de la o vreme a se uita cam ~ la Petru (MERA.) [c o a r d ă].
*CORDON (pl.-oane) sn. ① Panglică lată, lentă a unei decoraţii ¶ ② Şiret, şnur, sforicică sau panglică la dric: a ţinea cordoanele dricului ¶ ③ Şir de posturi de soldaţi aşezaţi la graniţă pentru paza ţării; Ⓕ: între artist şi public stă şi veghiază un ~ formidabil de critici (VLAH.); ~ sanitar, trupe înşirate pentru a opri trecerea dintr'un ţinut unde bîntue o epidemie, spre a împiedeca propagarea ei ¶ ④ ~ ombilical ☛ OMBILICAL [fr.].
CORDONAŞ sm. Soldat care face paza la un c o r d u n, grănicer.
*CORDOVAN sbst. Piele fină care se tăbăcea odinioară la Cordova (Spania [fr. c o r d o u a n].
CORDUC, CURDUC sbst. Boală a vitelor mari cornute, caracterizată prin înscorţoşarea limbii: corducul se vindecă cu usturoiu pisat amestecat în păcură (DRĂGH.) [rut.].
CORDUN sn., CORDUNĂ (pl.-ne sf. Mold. ① C o r d o n, şir de posturi de soldaţi aşezaţi de-a lungul graniţei pentru paza ţării ¶ ② Căsuţa, coliba unde stă un soldat din cordon spre a supraveghia trecerea călătorilor ¶ ③ Ⓟ ● Bucovina: aducea veşti neobişnuite din Cordun (SAD.) [rus. k o r d o n ŭ < fr.].
CORDUNAŞ — CORDONAŞ.
*CORECT adj. ① Lipsit de greşeli, fără greşală ¶ ② Conform cu regulele: desen ~ ¶ ③ Cinstit ¶¶ C NECORECT, INCORECT [fr.].
*CORECTA (-tez) vb. tr. A scoate greşelile, a îndrepta (greşelile) [c o r e ct].
*CORECTITUDINE sf. Purtare corectă, cinstită: îi ştiu de o ~ exemplară (CAR.) ¶ C NECORECTITUDINE, INCORECTITUDINE [lat.].
*CORECTIV 1. adj. Care îndreptează, care corijează: pedeapsă ~ă.
2. (pl.-ive) sn. Lucrul care îndulceşte oare-cum ceea ce e prea aspru: ~ul unui discurs [fr.].
*CORECTOR sm. ① Cel ce corectează, cel ce îndreptează ¶ ② Cel ce însemnează greşelile de tipar spre a fi îndreptate [fr.].
*CORECTURĂ (pl.-turi) sf. Foaie tipărită pe care se însemnează greşelile de tipar ce trebuesc îndreptate; a face corecturi, a îndrepta greşelile de tipar (☛ TABELA XVIII); presă de corecturi (▫ 1463) [germ.].

Fig. 1463. Presă de corecturi.

*CORECŢIONAL 1. adj. Privitor la delicte: tribunal ~; poliţie ~ă.
2. sbst. Tribunal de poliţie corecţională [fr.].
*CORECŢIUNE sf. ① Îndreptare, faptul de a corecta ¶ ② Perfecţiune: ~a stilului ¶ ③ Dojană, mustrare ¶ ④ Pedeapsă: după ce-i dete o ~ meritată (CAR.); casă de ~, închisoare pentru îndreptarea minorilor cu apucături rele [fr.].
*COREE sf Boală nervoasă caracterizată prin mişcări involuntare ale corpului întreg [fr. c h o r é e].
*COREGRAFIC... ☛ COREOGRAFIC...
*CORELATIV 1. adj. Care arată o relaţiune reciprocă între două lucruri: tată şi fiu sînt termeni ~i.
2. (pl.-ive) sn. Cuvînt corelativ.
3. CORELATIVĂ (pl.-ive) sf. Propoziţie corelativă [fr.].
*CORELAŢIUNE, *CORELAŢIE sf. Analogie sau relaţiune reciprocă între două lucruri [fr.].
*CORELIGIONAR, -ARĂ (pl.-are) ① adj. şi sm. f. Care profesează aceeaşi religie ca altul: dovedind locuitorilor că eram un ~ (I.-GH.) ¶ ② Pr. ext. ~ politic, care face parte din acelaşi partid politic, care profesează aceleaşi idei politice [fr.].
‡ CORENIE sf. Început; origine [vsl.].
*CORE(O)GRAFIC adj. Privitor la dans [fr.].
*CORE(O)GRAFIE sf. ① Arta dansului ¶ ② Arta de a compune balete şi figuri de dans [fr.].
*CORESPONDA (-dez) vb. intr. A face schimb de scrisori, a fi în corespondenţă cu cineva [fr.].
*CORESPONDENT 1. adj. ① Corespunzător ¶ ② Unghiuri ~e, unghiuri situate pe aceeaşi lature a unei secante care taie două linii paralele, unul fiind intern, iar celălalt extern; în ▫ 1464. unghiurile 3 şi 4 sînt unghiuri corespondente ¶ ③ Membru ~, membru al unui corp savant, al unei Academii, care e numai în corespondenţă cu acest corp, fără a se bucura de aceleaşi drepturi ca membrii activi.

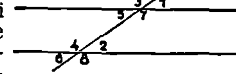

Fig. 1464. Unghiuri corespondente.

2. sm. ① Persoană cu care se face un schimb de scrisori ¶ ② ~ul unui ziar, persoană care trimite unui ziar corespondenţe dintr'un alt oraş, spre a fi publicate ¶ ③ Persoană însărcinată să supravegheze pe un tînăr trimis într'alt oraş ca să-şi urmeze studiile: ea găsi foarte firesc ca un om, care ia pasărea din sbor, să-i fie ~ (D.-ZAMF.) [fr.].
*CORESPONDENŢĂ (pl.-ţe) sf. ① Schimb regulat de scrisori ¶ ② Scrisorile trimise sau primite ¶ ③ Ştiri trimise prin scrisoare unui ziar ¶ ④ Relaţiuni comerciale ¶ ⑤ Conformitate, raport exact între două persoane sau două lucruri ¶ ⑥ Legătură între două trenuri [fr.].
*CORESPUNDE (-pund vb. intr. ① A fi conform cu ceva ¶ ② A se potrivi cu sentimentele sau faptele altuia ¶ ③ A fi aşezat simetric în raport cu altceva ¶ ④ A fi în comunicaţie, a da în, a răspunde în: odaia din fund corespunde cu balconul [fr.].
*CORESPUNZĂTOR adj. verb. CORESPUNDE. Care corespunde: potrivit; care e conform cu ¶¶ C NECORESPUNZĂTOR.
COREŢ pl.-eţe Bucov. Măsură de capacitate pentru grîne de aproape $1^1/_4$ hectolitri: să aleagă curat trei ~e de grîu amestecat cu mac şi cînepă (VOR.) [rut.].
*COREU sm. Picior de vers antic compus dintr'o silabă lungă şi una scurtă — ◡) lat.].
CORFĂ (pl.-fe) sf. ① Trans. COŞ[1] ①: aşteptau şi pe Joiana cu corfa plină de iarbă verde (RET.) ¶ ② Băn. Coş mare de nuiele împletite întrebuinţat de cărbunari pentru dus cărbunii ¶ ③ pl. Nişte drugi la piuă între cari se mişcă maiele ¶ ④ pl. Nişte drugi la jugul joagărului germ. dial. K o r f].
CORFIŢĂ (pl.-ţe) sf. Trans. dim. CORFĂ. Coşuleţ; culese o ~ de struguri de o duse boierului (RET.).
CORHĂ sf. Trans. Maram. Coastă de munte rîpoasă (VIC.) (PAP.) [comp. CORHANĂ].
CORHAN sm., CORHANCĂ sf. = ŞVAB.
CORHANĂ (pl.-ne) sf. Mold. Bucov. Coastă de deal rîpoasă, prăpăstioasă: prin toate corhanele şi coclaurile (CRG.) [rut. k u r h á n < tc. k u r g a n].
CORHOL, CORHODOL (pl.-oale) sn. Trans. Loc cu surpături, prăpăstios.
CORI sm. pl. Mold. — POJAR [rus.].
CORI (-resc) vb. tr. Trans. ① A strînge fînul cînd începe a se usca (VIC.) ¶ ② A ocoli fînul, a grebla de la margini spre mijloc (PŞC.) [comp. ung. k ó r á l n i].
CORIANDRU sm. Plantă umbeliferă, cu miros pătrunzător greţos de ploşniţe, cu flori albe; seminţele ei uscate, sunt aromatice şi se

Fig. 1465. Coriandru.

Litere de schimbat	Gen|rațiun|ie trecute ne-au tr|nsmis — nou|	e i a ă
Cuvinte de schimbat	prețum altora — sau prin graiul viu, fie prin	ca și fie
Litere de suprimat	scriitoori, toate sau numaai în parte, comorile	
Cuvinte de suprimat	graiului limbii cu ajutorul căruia cărora tăl-	
Litere și cuvinte de adăogat .	⊏eau lucruri⊥ faptele, sentimentele ⌈c⊏e voiau	mă le, pe ar
Litere de întors	să le exprime. Dȩr toate concepț⊥unile ⌈cestor	a i a
Litere și cuvinte de transpus . .	generațiuni despre viață despre și moarte, de-	
Rînduri de transpus	dințele și îndoielile care s'au strecurat și	2
	spre cer și pămînt, despre bine și rău, toate cre-	1
Spații de apropiat	s'au încuibat în nenumăratele cute ale sufle-	
De spaționat între cuvinte . .	tuluilor, aurămas acoloascunse, nescoase la lu-	
Spațiul prea mare între rînduri .	mină, și neprihănite de condeiul scriitorilor	
Spațiu prea mic între rînduri	cari s'au perindat pînă la noi, și folkloristu- lui îi incumbă datoria să le smulgă din ascun-	
Fără alineat	]zișul lor, să le studieze și să lămurească noi-	]
Albitură ieșită, șpiț	marilor tainică.	/x /x
Alineat	[De aci rolul pe care și-l asumă folklorul : el	[de rând
De cules cu alte caractere. . .	cercetează *producțiunile imaginației populare*,	
	credințele și datinile pentru a ajunge la cu-	semigrase
De rărit	noașterea deplină a sufletului unui popor.	||||||

întrebuințează la bucătărie și la fabricarea cofeturilor *(Coriandrum sativum)* (▣ 1465) [ngr.].

*__CORIDOR__ (*pl.*-oare) *sn.* ① ⌂ Săliță lungă și îngustă într'o casă (▣ 1466): **bîjbîi pînă dete de prima ușă din ~** (CRG.) ¶ ② Săliță, într'un vagon de drum de fier, de-a lungul compartimentelor: **e foarte cald în vagon și lume multă, mai ales în ~** (CAR.) [fr.].

Fig. 1466. Coridor.

*__CORIFEU__ *sm.* ① Conducătorul corurilor în tragedia greacă ¶ ② Ⓕ Persoana cea mai de seamă dintr'un corp, dintr'un partid [fr.].

*__CORIGENT__, -TĂ *adj.* și *sm. f.* Școlar care trebue să dea un nou examen la unele materii la care a fost slab: **a rămînea ~** [lat. c o r r i g e n s].

*__CORIGENȚĂ__ (*pl.*-țe) *sf.* Starea elevului c o r i g e n t: **examen de ~**.

*__CORIGIBIL__ *adj.* Care se poate îndrepta, care poate fi corijat ¶¶ Ⓒ **INCORIGIBIL** [fr.].

*__CORIJA__ (-jez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) îndrepta, a (se) corecta [fr.].

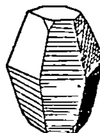
*__CORIMB__ *sm.* Dispoziție a florilor pe o tulpină în așa fel încît pornind de la înălțimi diferite ajung toate aproape la același nivel (▣ 1467) [fr.].

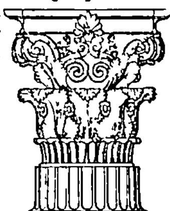

Fig. 1467. Corimbi.

○ __CORINDA__... *Trans. Maram. Oaș.* = **COLINDA**...

*__CORINDON__ (*pl.*-oane) *sn.* Piatră scumpă, foarte tare, așa că poate fi sgîriată numai de diamant (▣ 1468); ia diferite numiri după coloare: cînd e roșu, e numit rubin, celui albastru i se zice safir, celui verde, smarald, etc. [fr.].

*__CORINTIAN__ *adj.* ⌂ Cel mai bogat din cele patru ordine de arhitectură create de Greci: capitelul este împodobit cu două rînduri de frunze între care se ridică alte rînduri mai mici care formează volute (▣ 1469) [fr.].

Fig. 1468. Corindon.

Fig. 1469. Capitel corintian.

*__CORIST__ *sm.*, **CORISTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Care cîntă într'un ansamblu coral [fr.].

__CORIȚĂ__ (*pl.*-țe) *sf.* ① Dejă, curătoare, vasul în care curge vinul din teasc ¶ ② *Băn.* Troacă [vsl. k o r y t o, srb. bg. k o r i t o].

__CORLĂ__ (*pl.*-le) *sf.* Pasăre de apă, numită și „curlă", „găinuță" sau „găinușă-de-baltă" *(Gallinula chloropus)* (▣ 1470).

Fig. 1470. Corlă.

__CORLATĂ__ (*pl.*-ate, -ăți) *sf.* ① Un fel de poliță, în jurul vetrei, pe care se așază oale, străchini, etc.: **Șade popa pe ~ și-i atîrnă brîu 'n vatră** (GOR.) *(ghicitoarea despre* „lanț") ¶ ② Raft ¶ ③ Lemn despicat în formă de scîndură, întrebuințat la garduri sau la alte îngrădituri (*Mold.* „răzlog"): **oborul... la unele case este de nuiele, la altele de corlăți** (MAN.) ¶ ④ Gard rar la curți, la vii sau livezi, făcut din despicături late de lemn ¶ ⑤ Țarc pentru vite, îngrădit cu lemne despicate ¶ ⑥ Un fel de îngrăditură de pari făcută deasupra pomoștinii carului pentru căratul snopilor sau fînului [ung. k o r l á t].

CORLI (-lesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) cufunda [c o r l ă].

CORMAN(Ă) (*pl.* -ane) *sn.* şi *sf.*, **CORMĂN** (*pl.*-ne) *sn.*, **CORMANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Acea parte a plugului, în formă de aripă puţin încovoiată, prinsă de plaz sau de talpa plugului şi de bîrsă, care răstoarnă şi mărunţeşte pămîntul tăiat de brăzdar (☛ ▣ **PLUG**) [ung. k o r m á n y].

Fig. 1471. Cormoran.

***CORMORAN** *sm.* Gen de păsări palmipede, cu pene negre, care se hrăneşte cu peşti (*Phalacrocorax*) (▣ 1471) [fr.].

CORN[1] **1.** (*pl.* coarne) *sn.* ① Una din cele două crescături osoase, adesea foarte lungi, uneori răsucite, ce împodobesc fruntea rumegătoarelor (▣ 1472): **coarnele boului, bivolului, cerbului, berbecului, ţapului,** etc.; **: ziua fuge de bivoli şi noaptea i-apucă de coarne,** se zice despre cei prefăcuţi, făţarnici (☛ **BOU**) ¶ ② *Pr. est.* Crescătură, fie-care din antenele melcului: **melc, melc, codobelc, scoate coarne boureşti...** ¶ ③ Diavolul e de asemenea reprezentat cu nişte coarne pe frunte, de unde şi numirile lui de: **Cornea, Cornaciu, Cornilă, Cornorat, Cel-cu-coarne** (PAMF.), etc. ¶ ④ **A pune coarne unui copil, unui şcolar,** a-i pune pe frunte nişte coarne de

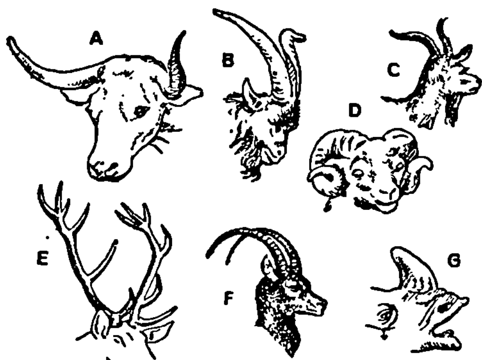
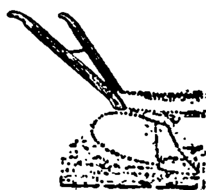

Fig. 1472. Coarne: A. de bou;—B. de ţap;—C. de capră; D. de berbec;—E. de cerb;—F. de antilopă;—G. de rinocer.

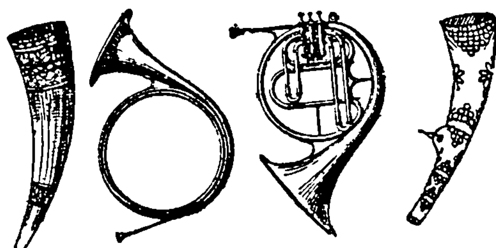
hîrtie sau de carton, spre a-l pedepsi ¶ ⑤ **A pune coarne bărbatului,** a-l înşela ¶ ⑥ *F* **Cu coarne,** exagerat, prea din cale afară (*în spec.* despre o minciună): **minciună cu coarne, asta-i prea cu coarne; mai cu coarne,** mai deosebit, mai deştept, mai răsărit: **crezi tu că eşti mai cu coarne decît noi?** (SLV.) ¶ ⑦ Materia osoasă din care sînt alcătuite coarnele sau copitele: **~ul copitei; pieptene de ~** ¶ ⑧ In stil biblic, putere, mîndrie: **Dumnezeu nu i-au ajutat, nevrînd să se stingă de tot ~ul creştinătăţii** (N.-COST.) ¶ ⑨ Prin asemănare cu coarnele animalelor: *a)* fie-care din cele două mînere ale plugului: **coarnele plugului** (▣ 1473); *b)* fie-care din ţepele furcii; *c)* Partea coasei, înfiptă în coporîie, de care se ţine cu mîna dreaptă cînd se coseşte; *d)* filacter, fîşie de pergament pe care se află înscrise unele pasagii din Sfînta Scriptură, închisă într'o cutie dreptunghiulară de piele, pe care Evreii o pun pe frunte şi la braţ cînd se roagă dimineaţa; *e)* fie-care din braţele crucii; *f)* fie-care din crăcanele răşchitorului; *g)* fie-care din colţurile lunii, cînd apare în formă de secere: **cînd luna e cu burduful în sus şi cu coarnele în jos, e a ploaie** (GOR.) ¶ ⑩ ☆ **CORNUL-CAPREI** *sau* **COARNELE-CAPREI** = **CAPRICORN** ¶ ⑪ **CORN-DE-SECARĂ,** ciupercă în formă de pinten de cocoş, care se iveşte în special pe spicele

Fig. 1473. Coarnele plugului.

grîului sau secării (*Claviceps purpurea*) (▣ 1478); **CORNUL-DRACULUI** = **BARBA-POPII**; *Mold. Bucov.* **COARNE-DE-(MARE)** = **ROŞCOVE**.

Fig. 1474. Corn-de-secară.

2. (*pl.* cornuri) *sn.* ① Instrument de muzică, de corn de animal, din lemn, din pămînt, etc., în care se suflă şi care răsună puternic (▣ 1475): **Iară ~ul plin de jale Sună dulce, sună greu** (EMIN.); **~ de vînătoare,** instrument de muzică, de alamă, sucit în spirală şi terminat cu un pavilion (▣ 1476); **~ de armonie** *sau* **~ cromatic,** instrument întrebuinţat în orchestra modernă, care are tuburi de schimb pentru diversele tonalităţi (▣ 1477) ¶ ② Corn de *bou* sau ploscă în care se păstrează praf de puşcă (▣ 1478): **pe toată ziua strîcam într'însele cîte un ~ de praf şi cîte o pungă de alice**

Fig. 1475. Corn. Fig. 1476. Corn de vînătoare. Fig. 1477. Corn de armonie. Fig. 1478. Corn de praf de puşcă.

(ODOB.) ¶ ③ **~ul abundenţei** (☛ **ABUNDENŢĂ**) ¶ ④ Pîinişoară în formă de corn ¶ ⑤ Fie-care din cele cinci părţi din care e alcătuită prescurea ¶ ⑥ *Mold. Bucov. Trans.* Colţ, unghiu: **~urile casei; ~ de ţară; ~ de luncă** (GN.); **lipeşte lumina, aşa aprinsă cum este, de ~ul mesei** (MAR.); **ştergîndu-şi lacrămile cu ~ul năfrămii** (RET.) ¶ ⑦ Aripă (de oştire): **una la un ~ de oaste, alta la alt ~** (M.-COST.).

3. *pl.* **CORNI** *Mold. Trans.* Căpriorii de la acoperemîntul casei (SEZ.) (VIC.) [lat. c o r n u].

Fig. 1479. Corn.

CORN[2] *sm.* Frumos arbore fructifer, cu ramurile verzi, şi flori galbene, care produce nişte boabe lungăreţe, roşii, de gust acricios, numite „coarne" (*Cornus mas*) (▣ 1479) [lat. c o r n u s].

***CORNAC**[1] *sm.* Conducător de elefanţi (în India): **un şireag de elefanţi mînaţi de ~ii ce-i încalecă** (ODOB.) [fr.].

○**CORNAC**[2] *sm. Băn.* = **RADAŞCĂ** [c o r n].

CORNACIU *sm.* ① Cel ce conduce plugul ţinîndu-l de c o a r n e ¶ ② Ⓟ Una din numeroasele denumiri ale diavolului (PAMF.) ¶ ③ **CORNACI** *pl.* Plantă cu flori albe care creşte prin bălţile mari şi pe apele line; numită şi „castane-de-baltă", „ciuline", „colţan", „colţari", etc. (*Trapa natans*) (▣ 1480).

Fig. 1480. Cornaci.

***CORNALINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Agată semi-transparentă, de o coloare roşie închisă, din care se fac peceţi, inele, etc. [fr.].

† **CORNAR** *sm.* Slujbaşul care strîngea cornăritul: **~ii cari strîng cornăritul** (IRG.).

CORNĂRI (-ăresc) **1.** *vb. intr.* A conduce

plugul ținîndu-l de c o a r n e: **Pîn' ce-i găsi plug de cuci, Rîndunica cornărind, Pițigoiul boi mînînd** (ȘEZ.).

2. *vb. intr.* ‡ A strînge cornăritul, a impune darea numită cornărit.

3. *vb. refl. Trans.* A-și rupe un corn (*vorb.* de bou).

‡ **CORNĂRIT** *sbst.* Dare pe vitele cornute, stîrnită de principele Antioh Cantemir: **lua, deosebi de vamă, de bou cîte un leu: i se pusese acei dări nume ~ul** (N.-COST.) [c o r n].

Fig. 1481. Cornățar.

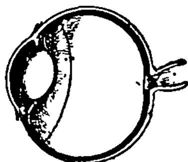
CORNAT *adj.* Cornorat, cu c o a r n e.

CORNĂȚAR *sm.* Insectă mică, cu corpul scurt și lățăreț, ale cărei picioare dinainte seamănă cu niște cornițe; înnoată foarte repede printre plantele de apă și înțeapă pe cei ce se scaldă în acea apă *(Naucoris cimicoides)* (1481) [c o r n a t].

CORNĂȚEL *sm.* = **TURIȚĂ¹** [c o r n a t].

CORNEA *sm.* Ⓟ Una din numeroasele denumiri ale diavolului: **Că ~, ucigă-l toaca, nu face puțuri și punți** (PANN) [c o r n].

CORNECIU *sn.* ① C o r n de praf de pușcă ¶ ② *Trans.* (VIC.) Penar, cutie în care se țin condeiele.

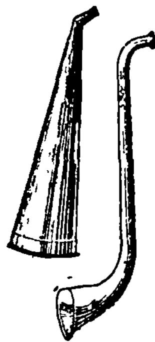

Fig. 1482. Cornee.

***CORNEE** *sf.* Membrana transparentă a ochiului prin care se zărește irisul și pupila (1482) [fr.].

○ **CORNENCIU** *sm. Băn. Trans.* (MAR.) (VIC.) = **RĂDAȘCĂ** [c o r n].

‡ **CORNET¹** *sm.* Purtătorul steagului într'un regiment de cavalerie: **nu-i de geaba ~ la cavalerie** (ALECS.) [rus.].

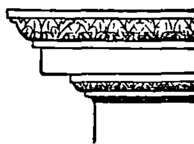
***CORNET²** (*pl.*-**ete**) *sn.* ① Hîrtie sucită în formă de pîlnie spre a se pune ceva într'însa: **~ de bomboane** ¶ ② Pahar de corn sau de carton, în formă de con trunchiat, cu care se aruncă zarurile (1483) ¶ ③ **~ acustic**, instrument în formă de corn sau de pîlnie de care

Fig. 1483. Cornet de zaruri. Fig. 1484. Cornet cu piston. Fig. 1485. Cornete acustice.

se slujesc surzii spre a auzi mai bine (1485): **dă jos un ~ acustic... și-l pune cu gura cea strîmtă la ureche** (CAR.) ¶ ④ **~ cu piston**, instrument de muzică, un fel de trompetă de alamă prevăzută cu pistoane, întrebuințată mai ales în orchestrele militare (1484) ¶ ⑤ *pl.* **~e nazale**, cele două muchi osoase așezate în interiorul foselor nazale [fr.].

CORNILĂ = **CORNEA**.

***CORNIST** = **GORNIST: Și-acum dă-mi mîna! A sunat ~ul de plecare** (COȘB.) [fr.].

Fig. 1486. Cornișă.

***CORNIȘĂ** (*pl.*-**șe**) *sf.* Ornament de architectură ce se face de jur împrejurul unui zid, alcătuit din ciubuce sau stucaturi și formînd coronamentul unei clădiri (1486) [fr.].

CORNIȘOR (*pl.*-**oare**) *sn.* ① *dim.* **CORN¹** ¶ ② Mică plantă ierboasă, cu tulpina tîrîtoare, ce crește pe stînci și prin pădurile umbroase de la munte *(Lycopodium annotinum)* (1487) ¶ ③ = **BRĂDIȘOR** *(Lycopodium selago)* ¶ ④ = **PEDICUȚĂ** ¶ ⑤ = **PLOȘNICAR** ¶ ⑥ *pl.* **CORNIȘOARE** = **ROȘCOVE**.

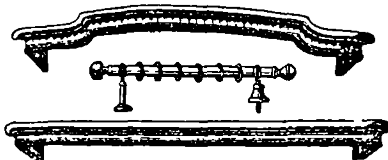

Fig. 1487. Cornișor.

CORNIȚĂ (*pl.*-**țe**) *sf.* Varietate de struguri cu bobul lungăreț: **am dat peste un ciorchin de ~ coaptă** (CRG.) [c o a r n ă].

CORNIȚE *sf. pl. dim.* C o a r n e mici: **pe cap avea niște ~, și barba lui era ca de țap** (ISP.).

CORNIZĂ (*pl.*-**ze**) *sf.* ① Galerie de lemn pe care se ținuește o draperie, perdeaua unei ferestre, etc. (1488) ¶ ② Vergea de lemn sau de fier de care se atîrnă perdelele sau draperiile prinse de niște inele [ngr. κορνίζα < germ. K a r n i e s].

CORNORAT, **CORNURAT** 1. *adj.* ① Cu c o a r n e: **vitele deveneau osoase, cornorate, ușoare la cintar** (I.-GH.); **roiuri roiuri de draci și zmei, care de care mai negru și mai cornurat** (RET.) ¶ ② Încornorat.

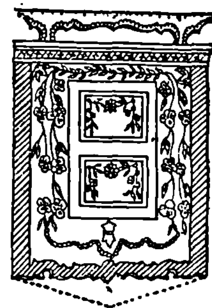

Fig. 1488. Cornize.

2. **CORNORATUL, CORNURATUL** *sm.* Ⓟ Una din numeroasele denumiri ale diavolului, presupus cu niște coarne în frunte (comp. **CORNEA, CORNILĂ**).

CORNULEȚ (*pl.*-**ețe**) *sn. dim.* **CORN¹ ²**.

CORNURAR (*pl.*-**are**) *sn. Trans.* Dulăpior așezat în colțul (în c o r n u l) unei odăi, colțar (1489).

CORNURAT → **CORNORAT**.

Fig. 1489. Cornurar.

CORNUT 1. *adj.* ① Cu coarne (*vorb.* mai ales de boi, vaci, oi și capre): **vite ~e** ¶ ② **CLOPOȚEI-CORNUȚI** = **CĂLDĂRUȘĂ** ③.

2. **CORNUTĂ** (*pl.*-**te**) *sf. Băn.* = **LAUR** [lat. c o r n u t u s].

***CORNUTĂ¹** (*pl.*-**te**) *sf.* = **RETORTĂ** [fr. c o r n u e].

CORNUTĂ² → **CORNUT**.

CORNUȚ *sbst.* Mică plantă ierboasă cu flori albe, ce crește prin livezile și poienile de la munte *(Cerastium arvense)* (1490) [c o r n¹].

CORNUȚĂ *sf.* = **HOLERĂ** [c o r n¹].

CORNUȚEL = **CORNUT**.

CORNUȚI *sm. pl.* = **SCĂIEȚELE-POPII**.

○ **COROABĂ** = **SCOROAMBĂ**.

***COROADE** (-**rod**) *vb. tr.* A roade, a mînca (*vorb.* de acțiunea acidelor asupra metalelor) [lat.].

Fig. 1490. Cornuț.

COROAGĂ *sf.* ① Coajă de teiu ¶ ② Piele uscată de miel [vsl. k o r a].

COROANĂ (*pl.*-**ne**) *sf.* ① Cerc de flori sau de frunze ce se pune ca podoabă pe cap, cunună: **~ de trandafiri; ~ de frunze de stejar** ¶ ② Premiu dobîndit la un concurs sau la un examen ¶ ③ Cerc de flori sau de frunze, naturale sau artificiale, ce se depun pe lîngă sicriul unui mort ¶ ④ Podoabă a capului purtată, la ocaziuni solemne, de împărați, regi sau principi, ca semn al demnității lor (1491): **Coroanele ce regii le pun pe fruntea lor** (EMIN.) ¶ ⑤ Pe stemele și armoriile familiilor nobile din Occident, sem-

nul distinctiv al gradului lor de nobleță (▣ 1492) ¶ ⑥ Ⓕ Puterea suverană: **sosise momentul de a uni amîndouă coroanele pe capul unui singur Domn** (I.-GH.) ¶ ⑦ Ⓕ Suveranul însuși: **drepturile coroanei; domeniile coroanei** ¶ ⑧ ⁂ Numele mai multor decorațiuni române și străine; **Coroana României**, decorațiune instituită prin legea din 10 Mai 1881, cu scopul de a recompensa serviciile aduse Statului; cuprinde gradele de cavaler, ofițer, comandor, mare-ofițer și mare-cruce (▪ 1493; **Coroana de fier**, ordin austriac, creat în 1805 de Napoleon I (ca rege al Italiei) și reînnoit, în 1814, de împăratul Francisc I al Austriei (▪ 1494); **Coroana Italiei**, ordin întemeiat în 1868 de Victor-Emanuel, etc. ¶ ⑨ Numele a diferite monede de argint străine: **coroana austriacă** (*sau* **ungurească**), monedă a vechiului imperiu austro-ungar, egală cu ½ florin, care valora aproximativ 1 leu (▣ 1495); **coroana daneză, coroana norvegiană, coroana suedeză**, monede actuale de 100 öre, valorînd fie-care aproximativ 1 leu, 388 aur (▣ 1496); **coroana engleză**, egală cu 5 shilingi, valora înainte de războiu circa 5 lei, 81; **coroana ceho-slovacă**, de 100 filleri, a cărei valoare actuală e de aproape 5 lei (▣ 1498) ¶ ⑩ Suprafața cuprinsă între două cercuri concentrice (▪ 1497) ¶ ⑪ Partea dintelui care se află afară din gingie și e acoperită de smalț (☛ ▪ DINTE) ¶ ⑫ Partea piciorului calului deasupra copitei ¶ ⑬ ☆ Numele a două constelațiuni, din care una e în emisfera boreală (**coroana boreală**, Ⓟ „hora”) (▣ 1499), iar cealaltă în emisfera australă ¶ ⑭ Coama sau culmea acoperișului unei case țărănești ¶ ⑮ ♣ = BIBILIȚĂ ② [neol. din lat. c o r o n a, care apare la scriitori cu începere din veacul al XVIII-lea].

Fig. 1491. Coroana regală română.

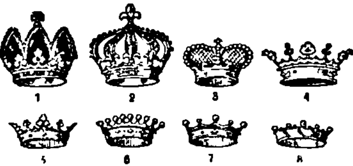

Fig. 1492. Coroane: 1. imperială; — 2. regală; — 3. princiară; — 4. ducală; — 5. de marchiz; — 6. de conte; — 7. de viconte; — 8. de baron.

Fig. 1493. Coroana de fier.

Fig. 1494. Coroana României.

Fig. 1495. Coroană austriacă.

Fig. 1496. Coroană suedeză.

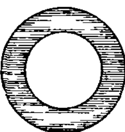

Fig. 1497. Coroană.

Fig. 1498. Coroană ceho-slovacă.

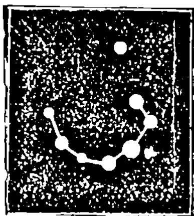
○**COROBAIE** *Olten.*, **COROBANĂ** *Mold.*, **COROBANIE** *Băn. sf.* Scorbură, trunchiu de copac găunos [comp. blg. k o r u b a].

COROBĂNIOS *adj. Băn.* Scorburos [c'o r o-b a n i e].

COROBATICĂ, COROBAȚICĂ *sf.* ① = DUMBRĂVEANCĂ ¶ ② ♣ = ALBĂSTRIȚĂ [c o r o v a t i c].

COROBEAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf. Trans.* ♣ ① Măr pădureț: **nutrindu-se cu...ghinde, corobețe și rădăcini** (RET.) ¶ ② Scoroambă, porumbrea [c o r o a b ă].

*****COROBORA** (-rez) *vb. tr.* ① A întări, a face mai puternic ¶ ② A sprijini, a întări mai mult: **mărturisirea lui coroborează acuzarea mea** [fr.].

Fig. 1499. Coroana boreală.

COROGI (-ogesc) 1. *vb. tr.* A stîlci, a snopi în bătaie.
2. *vb. refl.* A se strîmba, a se îndoi (*vorb.* de scînduri, de doage, etc.) [c o r o a g ă].

COROI (-oesc) *vb. intr.* ① A chiorăi (mațele) ¶ ② A bolborosi (*vorb.* de curcani).

COROIAT, COROIETIC, *adj.* Încovoiat ca ciocul c o r o i u l u i, cocîrjat, acuilin: **avea un nas coroiat ca un plisc de uliu** (I.-GH.); **avea un nas mare coroietic** (GRIG.).

*****COROIDĂ** *adj.* și *sf.* Membrana pigmentată a ochiului între retină și sclerotică [fr. c h o r o ï d e].

COROIETIC ☛ **COROIAT**.

COROIU, CORUIU, CURUIU *sm.* Pasăre răpitoare, dușmana cea mai grozavă a păsărelelor; era dresată odinioară (*în spec.* de Turci) pentru vînat; numită și „păsărar”, „ulișor”, „uliul-păsărilor”, etc. (*Accipiter nisus*) (▣ 1500): **fie-care Turc avînd pe umeri sau pe cialmă cîte o pisică, o maimuță sau un coroiu** (I.-GH.) [ung. k a r o l y].

Fig. 1500. Coroiu.

*****COROLĂ** (*pl.*-le) *sf.* ♣ Învelișul florii alcătuit din petale care înfășoară staminele și pistilul (▣ 1501) [fr.].

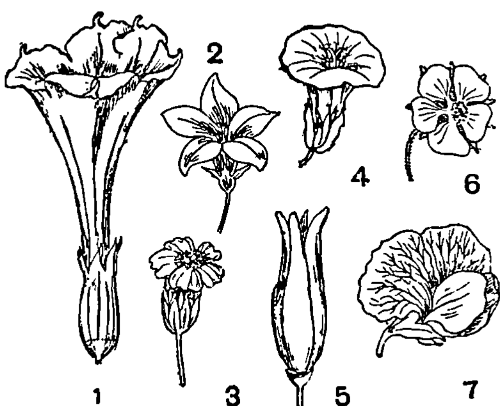

Fig. 1501. Corole: 1. Ciumăfae. — 2. Clopoței. — 3. Coada-șoricelului. — 4. Zorele. — 5. Tutun. — 6. Cinci-degete. 7. Mazăre.

*****COROLAR** (*pl.*-are) *sn.* ① Consecuența care urmează dintr'o propozițiune demonstrată ¶ ② ± Consecuența unor teoreme [fr.].

○**COROMBĂ** = SCOROAMBĂ.

○**COROMÎSLĂ** (*pl.*-le) *sf. Mold. Bucov.* ① Cobiliță: **în lună sînt doi frați, se bat cu coromîsla** (VOR.) ¶ ② ☆ FATA CU COROMÎSLA = COBILIȚA-CIOBANULUI [rut.].

‡**CORONĂ** = COROANĂ [pol.].

*****CORONAL** 1. *adj.* Os ~, osul care formează fruntea.

2. *sbst*. Osul frontal [fr.].

***CORONAMENT** (*pl*.-te) *sn*. Ornament care termină partea superioară a unei clădiri sau a unei mobile [fr.].

‡**CORONAȚIE** *sf*. Încoronare [pol.].

‡**CORONI** (-onesc) *vb. tr*. A încorona [c o r o n ă].

CORONIȘTE *sf*. Plantă cu flori albe roșiatice, dispuse în umbele multiflore; numită și „cunun(iț)ă", „ciocîrlan"; „sămăchișă", „unghia-găinii", etc. *(Coronilla varia)* (▪ 1502) [c o r o a n ă].

Fig. 1502. Coroniște.

○**COROPCĂ** (*pl*.-ce) *sf. Mold. Bucov*. Ladă cu mai multe despărțituri în care-și duce tolbașul marfa [rut. k o r ó b k a].

○**COROPCAR IU**) *sm. Mold. Bucov*. ① Vînzător ambulant care umblă cu c o r o p c a în spinare, bocceagiu ¶ ② F F Vagabond, haimana: **îi veni tu acasă, coropcariule, dacă te-a răzbi foamea** (CRG.).

COROPIȘNIȚĂ ☛ **CONOPIȘTERIȚĂ**.

COROSBINĂ (*pl*.-ne) *sf*. Pește de mare de 15-20 cm. cu pielea goală și vîscoasă, cu capul turtit în partea superioară și botul scurt; aripioara dorsală e foarte lungă și alcătuită din numeroase raze spinoase *(Blennius gattorugine)* (▪ 1503).

Fig. 1503. Corosbină.

○**COROTI** (-otesc,-ot) *vb. refl. Bucov*. A se cotorosi, a se desbăra: **au început a se sfătui... în ce fel să-i prăpădească și să se coroată de dînșii** (SB.) [comp. rut. k o r o t y t y, „a scurta"].

COROVATIC *sm*. ① = **LUMÎNARE** ② ¶ ② **LUMÎNĂRICĂ** ② [comp. rus. k o r o v a t i k ŭ „angelică" și „un fel de ciupercă", k o r o v n i k ŭ „corovatic", rut. k o r o v j a k „luminărică"<k o r o v a „vacă"; această plantă e numită la no și „coada-vacii"].

***COROZIUNE** *sf*. Roadere (a metalului de către un acid) [fr.].

***COROZIV** 1. *adj*. Care (co)roade: **substanță ~ă; sublimat ~**, biclorură de mercur.

2. (*pl*.-ive) *sn*. Substanță corozivă: **acidul sulfuric e un ~** [fr.].

***CORP** (*pl*.-puri) *sn*. *sm*. ① Partea materială a unei ființe vii, totalitatea organelor unei ființe însuflețite, trup: **~ul omenesc; a se lupta ~ la ~**, a se lupta piept la piept, pieptiș ¶ ② Trup mort, cadavru, leș ¶ ③ Porțiune de materie care formează un tot și care posedă cele trei dimensiuni (lungime, lățime și adîncime : **atracțiunea ~urilor** ¶ ④ Figură ce înfățișează un solid geometric: **~ geometric** (▪ 1504) ¶ ⑤ Substanță: **~ simplu**, alcătuit din atomi absolut identici, spre deosebire de **~ compus**, format din atomii mai multor corpi simpli ☛ **ELEMENT**) : **aerul e un ~ compus** ¶ ⑥ Partea de căpetenie a unui obiect, a unei mașini ¶ ⑦ Clădire deosebită: **un ~ de case** ¶ ⑧ Numele unor părți ale corpului omenesc, de formă și de substanță diferită: **~ calos; ~ cavernos** ¶ ⑨ **~ lemnos**, partea tulpinei coprinsă între măduvă și scoarță ¶ ⑩ Unitatea cu care se măsoară mărimea literelor; cel mai mic ~, uzitat, de altfel foarte rar, este ~ul 4 (☛ **TABELA XIX**) : **dicționarul acesta e tipărit cu caractere de ~ 7** ¶ ⑪ Grupare de persoane care au aceeași ocupațiune, corporațiune, breaslă: **~ul avocaților; ~ul didactic**, toți membrii învățămîntului (profesori, institutori, etc. ¶ ⑫ **Corpul diplomatic**, ambasadorii și miniștrii plenipotențiari acreditați pe lîngă un Stat ¶ ⑬ **Corpuri constituite**, tribunalele și administrațiunile ¶ ⑭ **Corpurile legiuitoare**, Camera și Senatul ¶ ⑮ Subdiviziune a unei armate coprinzînd toate trupele de aceeași armă: **~ de artilerie; ~ de armată**, oștire compusă din mai multe divizii, pusă sub comanda unui general ¶ ⑯ **Corpul de gardă**, localul. încăperea unde stau soldații care fac garda ¶ ⑰ **Corp de balet**, toți dansatorii și dansatoarele care execută un balet ¶ ⑱ **Corpuri cerești**, soarele, luna, stelele, etc. ¶ ⑲ **Corpul delictului**, faptul material, obiectul care dovedește existența crimei [lat. c o r p u s, cu accepțiunile fr. c o r p s].

Fig. 1504. Corpuri geometrice.

TABELA XIX. CORPURI DE CARACTERE

Diamant...	(corp 4)	Dicționar enciclopedic ilustrat al limbii
Perl.........	(corp 5)	Dicționar enciclopedic ilustra
Nonparel...	(corp 6)	Dicționar enciclopedic ilustr
Colonel.....	(corp 7)	Dicționar enciclopedic il
Petit.........	(corp 8)	Dicționar enciclopedic
Borghis....	(corp 9)	Dicționar encicloped
Garmond..	(corp 10	Dicționar enciclope
Cicero.......	(corp 12)	Dicționar enciclo
Mitel........	(corp 14)	Dicționar encic
Terția......	(corp 16	Dicționar enc
Text.........	(corp 20	Dicționar
Dopel-cicero	(corp 24	Dicționa
Dopel-Mitel	(corp 28)	Dicțion
Misal.......	(corp 36)	Dicțio
Canon......	(corp 48)	Dicți

CORPACĂ, **CORPANCĂ**, **CORPANICĂ** *sf*. **BATCĂ**[5] ②.

***CORPORAL** 1. *adj*. ① Ce are un corp ¶ ② De corp, privitor la corp, trupesc: **pedeapsă ~ă**.

2. (*pl*.-aluri) *sn*. Antimisul întrebuințat la slujba liturghiei în biserica catolică [fr.].

***CORPORAȚIUNE**. ***CORPORAȚIE** *sf*. Asociațiune de persoane care exercită aceeași profesiune, care s'au obligat între ele să se supună unor anumite regulamente, să se ajute reciproc, etc., breaslă [fr.].

***CORPULENT**, ⊙ **CORPOLENT** *adj*. Trupeș. cu corpul mare [fr.].

***CORPULENȚĂ** *pl*.-țe *sf*. Trupeșie, mărimea și grosimea trupului [fr.].

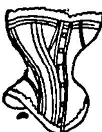
***CORPUSCUL** (*pl*.-le) *sn*. Corp foarte mic: **~e vii, ~e aeriene**, pulbere foarte fină care plutește în aer și care se vede numai cînd pătrunde prin ea o rază de soare: **~e tactile**, niște umflături cu care se termină la capăt ramurile nervilor [fr.].

***CORSAJ** *pl*.-aje *sn*. Talie, ciupag, partea unei rochii care acopere bustul: **își descheie ~ul, cu mișcări ostenite** (VLAH.) [fr.].

***CORSAR** *sm*. ① Hoț de mare, pirat ¶ ②

Corabia autorizată de guvern să pună pe goană sau să prade corăbiile de comerț vrăjmașe [fr.].

*CORSET (pl.-ete) sn. Un fel de pieptar prevăzut cu oase de balenă care strînge mijlocul și pieptul femeilor (▣ 1505) [fr.].

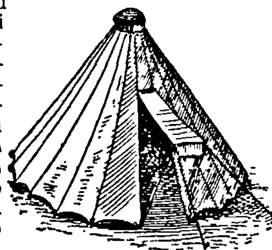

Fig. 1505. Corset.

*CORSETAR, *CORSETIER sm., CORSETIERĂ (pl.-re) sf. Persoana care face sau vinde corsete [fr.].

*CORSICAN 1. adj. ● Din Corsica, al locuitorilor din Corsica: dialectul ~.

2. sm., CORSICANĂ (pl.-ne) sf. Locuitor, locuitoare din Corsica.

CORT (pl.-turi) sn. ① Un fel de colibă de pînză sau de piele mai adesea de formă conică, care se așază întinzînd și legînd pînzele de niște țăruși bătuți în pămînt; servește de adăpost popoarelor nomade, exploratorilor prin ținuturi nelocuite sau soldațior în tabere (▣ 1506): aștepta pe boierii moldoveni într'un falnic ~ rotat de covor alb (ODOB.); a umbla cu ~ul, a umbla de colo pînă colo fără a avea o locuință stabilă ¶ ② Șatra în care se adăpostesc Țiganii; a cere ca la ușa ~ului, a supăra cu cereri stăruitoare; ca la ușa cortului, un danț popular ¶ ③ (BIBL.) Cortul mărturiei, tabernacolul, cortul unde se păstra sicriul legii [gr.-biz.].

Fig. 1506. Cort.

*CORTEGIU (pl.-gii), CORTEJ (pl.-eiuri) sn. Mulțime de persoane care petrec pe cineva spre a-i face cinste, spre a-l sărbători, alaiu; ~nupțial, mulțimea care pornește cu o nuntă, nuntașii; Ⓕ: neputințele sînt ~l bătrîneții [fr.].

CORTEL (pl.-eluri) sn. ① Mold. Umbrelă: Sub ~ul de crep galben care-l pleacă despre soare (ALECS.) ¶ ② Trans. Băn. Găzduire, loc de adăpost sau de mas peste noapte: intrară într'o casă și-și cerură ~ peste noapte (RET.) [cort].

*CORTICAL adj. ① De coajă, de scoarță ¶ ② Substanță ~ă, substanța cenușie care înfășoară creierul pe din afară [fr.].

*CORTINĂ (pl.-ne) sf. Perdeaua cea mare de pe scena unui teatru: a ridica cortina; Ⓕ: închide ochii cu intenția anumită de-a lăsa o cortină grea peste scena lumii (DLVR.) [it.].

CORTIȘOR (pl.-șoare) sn. dim. CORT.

CORTOROSI, COTOROSI (-osesc) vb. tr. și refl. A (se) scăpa, a (se) desbăra de cineva, sau de ceva: trebue cu ori-ce chip să scăpăm țara... s'o cotorosim de lăcustele din Fanar (I.-GH.); începu a bate din pinteni de bucurie că se cotorosise de sărăcie (ISP.) [blg. kurtulisam < tc.].

CORTULEȚ (pl.-ețe) sn. dim. CORT.

CORTURAR sm. ① Țigan care vagabondează din loc în loc cu cortul care-i servește de adăpost ¶ ② Pr. ext. Țigan: intră... pe la un faur ~ și dete să-i facă un buzdugan (MERA.).

CORUIU → COROIU.

*CORUMPE (-rump) = CORUPE.

CORUNĂ (pl.-ne) sf. ① † Maram. = COROANĂ ¶ ② Fruntarul sau masa pietrelor morii [srb.].

*CORUPE (-rup) vb. tr. și refl. ① A (se) strica, a (se) schimba în rău; Ⓕ: ~ moravurile ¶ ② Ⓕ A cîștiga prin daruri, a mitui, a îndupleca pe cineva prin făgăduieli, să facă ceea ce nu trebue să facă: ~ un funcționar; ~ un martor [fr. corrompre, refăcut după a rupe].

*CORUPT adj. p. CORUPE ¶¶ Ⓒ NECORUPT ¶ ① Stricat, schimbat în rău ¶ ② Ⓕ Depravat, desfrînat ¶ ③ Ⓕ Mituit.

*CORUPTIBIL adj. Care se poate corupe ¶¶ Ⓒ INCORUPTIBIL [fr.].

*CORUPTIBILITATE sf. Însușirea unui lucru, unei persoane ce se poate corupe ¶¶ Ⓒ INCORUPTIBILITATE [fr.].

*CORUPTOR sm. Cel ce corupe [fr.].

*CORUPȚIUNE, *CORUPȚIE sf. ① Faptul de a (se) corupe; stricare ¶ ② Ⓕ Depravare, desfrînare, destrăbălare ¶ ③ Mituire [fr.].

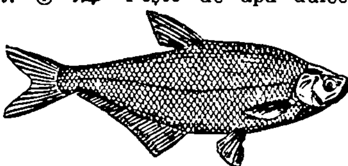
*CORVADĂ (pl.-vade, -vezi) sf. ① Muncă pe care o fac pe rînd soldații unei companii ¶ ② Pr. ext. Muncă plicticoasă, lucrare făcută de cineva fără tragere de inimă [fr. corvée].

Fig. 1507. Corvetă.

*CORVETĂ (pl.-ete) sf. Mică corabie de război de un rang inferior fregatei (▣ 1507): lîngă un vas din India se înălțau catargurile unei corvete americane (GOR.) [fr.].

*CORVOADĂ (pl.-de) sf. = CORVADĂ.

COSAC[1] sm. ① Pește de apă dulce, lungăreț și turtit, ce seamănă cu plătica (Abramis ballerus) (▣ 1508) ¶ ② Ⓟ Pirpiri-cosac, sărac lipit, lefter: cînd se desmetici el și se văzu pirpiri-cosac, golănel (ISP.) [blg. kosakŭ].

Fig. 1508. Cosac.

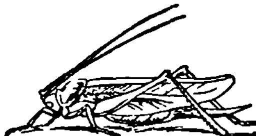
○COSAC[2] sm. Olten. (CIAUȘ.) Clin, triunghiu de pămînt.

COSĂCEL sm. ① dim. COSAC ¶ ② = BEHLIȚĂ.

○COSĂCI (-ăcesc) vb. refl. Olten. (CIAUȘ.) A se îngusta, a se strîmta [cosac[2]].

COSACIU sm. = COSAȘ ②.

COSAȘ sm. ① Cel ce cosește fînul (cu coasa): se auzeau... fîșiituri de coase și cîntece de ~i (CAR.) ¶ ② Specie de lăcustă verde ca iarba, numită și „căluț", „scăluș", „lăcustă verde", etc. (Locusta viridissima) (▣ 1509) ¶ ③ ☆ CEI-TREI-~I, cele trei stele, numite și „Cei trei sfinți", „Trisfetitele", „Toiegele", etc., așezate în linie dreaptă, din constelațiunea Orionului.

Fig. 1509. Cosaș.

COSCIUG = COȘCIUG.

*COSECANTĂ (pl.-te) sf. Secanta complementului unui unghiu (▣ 1510): OH este cosecanta arcului BE sau a unghiului BOE [fr.].

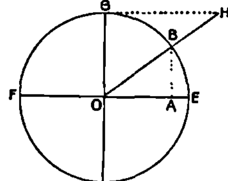

Fig. 1510. Cosecantă.

COSI (-osesc) 1. vb. tr. ① A tăia cu coasa (iarba, fînul, etc.) ¶ ② Ⓕ A răpune viața, a secera aluziune la coasa Morții (→ COASĂ): moartea îl cosește înainte ce trista [realitate n'a cosit încă florile inimii sale (BOL.).

2. vb. refl. ① A se tăia, a se răni cu potcoava la chișiță (vorb. de cai, cînd se lovește la mers un picior de celălalt) ¶ ② Pr. ext. A se roade prin frecare (vorb. de marginea de jos a pantalonilor): taie din turul pantalonilor, ca să-i cîrpească pe jos, cînd se cosesc (DLVR.) [vsl. kositi].

COSICIOARĂ (pl.-re) sf. dim. COSIȚĂ.

*COSINUS sm. Sinusul complementului unui arc (▣ 1511): HB (sau OA care-i e egal) este cosinusul unghiului BOE sau al arcului BE; se scrie astfel: Cos. 30° = Sin. 60° [fr.].

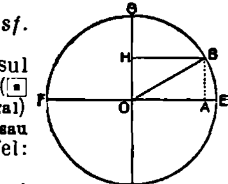

Fig. 1511. Cosinus.

○COSIRIȘTE sf. Bucov. Coada coasei [coasă + (top)oriște].

COSIT 1. adj. p. COSI ¶¶ Ⓒ NECOSIT.

2. sbst. ① Faptul de a cosi ¶ ② Plata pentru cosirea fînului, etc.

COSITOR[1] 1. sm. Cel ce cosește, cosaș:

cîte-o prepeliță sfîrîia pe deasupra ierburilor, gonită de apropierea ~ilor (SAD.).

2. **COSITOARE** *sf.* Mașină de cosit fînul (☛ TABELA II, 31): se punea pe urma cositoarei și încărca fîn (I.-GH.).

COSITOR² *sbst.* ① ⊕ Metal albicios, de coloarea argintului, mai tare decît plumbul, cu care se spoesc vasele de aramă ca să nu coclească; fiind foarte maleabil, se fac din el foițe subțiri cu care se învelește ciocolata și alte produse alimentare; se mai întrebuințează în compoziția bronzului, etc. ¶ ② ♣ IARBA-DE-~ = BARBA-URSULUI¹ [ngr. κασσίτερος].

COSITORI (-oresc) *vb. tr.* ☛ A spoi cu c o s i t o r, a acoperi cu un strat de cositor.

COSITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① ⁄ Faptul de a c o s i ¶ ② ⁄ Ceea ce cosește un cosaș ¶ ③ ⁄ Locul, cîmpul, ce se cosește sau care s'a cosit: intră într'o fîneață, pe ~ (D.-ZAMF.) ¶ ④ ♞ Rana de la piciorul calului care s'a cosit.

COSIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Coadă de păr împletită; se zice *în spec.* despre coadele sătencelor nemăritate pe care le poartă atîrnate sau le învîrtesc în jurul capului: cosițele ei, împletite cu meșteșug,... îi atingeau pulpele (ISP.); Ⓟ: a împleti cosița albă, a rămînea fată bătrînă, a nu se mărita ¶ ② ♣ Plantă acățătoare cu flori mici albe-albăstrii, ce crește prin livezi *(Vicia hirsuta)* (▣ 1512) [bg.].

Fig. 1512. Cosiță. Fig. 1513. Cosițel.

COSIȚEL *sbst.* ♣ Plantă, cu rădăcina fibroasă, cu frunze mici lungărețe și dințate, cu flori albe; numită și „bolonică" *(Sium latifolium)* (▣ 1513) [c o s i ț ă].

***COSMETIC** (*pl.*-icuri) *sn.* ♣ Unsoare, alifie pentru întreținerea și înfrumusețarea pieleii, cu care se unge părul sau barba: își netezi părul cu ~ (BAS.) [fr.].

***COSMIC** *adj.* ☆ Privitor la univers: spațiurile ~e; materie ~ă, materie din care sînt alcătuite lumile [fr.].

***COSMOGONIC** *adj.* ☆ Privitor la cosmogonie [fr.].

***COSMOGONIE** *sf.* ☆ Teorie asupra creațiunii universului [fr.].

***COSMOGRAF** *sm.* ☆ Cel ce se ocupă cu cosmografia [fr.].

***COSMOGRAFIC** *adj.* ☆ Privitor la cosmografie [fr.].

***COSMOGRAFIE** *sf.* ☆ Studiul mișcărilor corpurilor cerești și al întregii lumi astronomice [fr.].

***COSMOLOG** *sm.* Cel ce se ocupă cu cosmologia [fr.].

***COSMOLOGIC** *adj.* Privitor la cosmologie [fr.].

***COSMOLOGIE** *sf.* Știința filosofică a legilor generale care ocîrmuesc lumea fizică [fr.].

***COSMOPOLIT** *adj.* și *sm.* ① Care socotește toată lumea ca patria lui, care se consideră cetățean al lumii întregi ¶ ② Care cutreeră toate țările, fără a avea undeva o locuință stabilă; care adoptă cu ușurință obiceiurile diferitelor țări ¶ ③ Care e comun tuturor sau mai tuturor țărilor [fr.].

***COSMOPOLITISM** *sbst.* ① Dispoziție a minții care face pe cineva să socotească ori-ce țară ca patrie a sa ¶ ② Nepăsare, lipsă de dragoste pentru patrie [fr.].

COSOR (*pl.*-oare) *sn.* ① Cuțit încovoiat la vîrf, întrebuințat *în spec.* de vieri și grădinari pentru tăiat butucii de viță, pentru cules strugurii sau pentru curățat altoii (▣ 1514): sta în soare cu ~ul în mînă să curețe piersicii de uscături (D.-ZAMF.) ¶ ② ♣ Plantă numită și „brădiș", cu tulpina lungă și subțire, cu flori mici, care crește în apele limpezi *(Ceratophyllum)* (▣ 1515): pîlcuri de rațe care înnotau printre florile albe de ~ (SAD.) [vsl.].

COSORAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* COSOR.

○**COSORĂU** ☛ COSOROABĂ.

○**COSORI** (-orăsc) *vb. tr.* ① A tăia (via) cu c o s o r u l ¶ ② *Trans. Bucov.* Ⓕ A împunge cu vorbe supărătoare: au șăguit și i-au cosorit ele și mai tare (SB.).

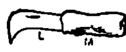

Fig. 1514. Cosoare: L. Limbă.– M. Miner.

COSORIT 1. *sbst.* ⁄ Faptul de a c o s o r i.

2. *adj.* Încovoiat (ca cosorul: cu nasul cam ~ (PRV.-MB.).

COSOROABĂ (*pl.*-be), *Mold. Bucov.* COSTOROABĂ (*pl.*-be), COSTOROAVĂ (*pl.*-ve) *sf.*, *Trans. Băn.* COSORĂU (*pl.*-raie) *sn.* ⌂ Una din cele opt bîrne late și groase ce se așază orizontal pe stîlpii sau furcile casei și care, împreună cu capetele căpriorilor, prinși de ele, alcătuesc apărătoarea sau streașina casei și acoperemîntul prispelor: cosoroaba de la prispă, care putrezise la un cap, ei a înlocuit-o (BR.-VN.); avînd în loc de acoperiș numai capete de grinzi și costoroabe (GRIG.); sburînd pe sub costoroabele caselor (SB.) [ung. k o s z o r ú].

Fig. 1515. Cosor.

***COST** *sbst.* ♉ Prețul cît c o s t ă un lucru.

***COSTA** (cost) *vb. intr.* ① ♉ A fi cumpărat pe un preț oare-care: nu mă costă nici un ban ¶ ② Ⓕ A fi dobîndit cu un preț de: întregirea României a costat multe vieți [it.].

***COSTAL** *adj.* ☊ Ce ține de coaste [fr.].

‡**COSTANDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ⊛ Veche monedă de argint, numită și „potronic", a cărei valoare era, după epoci, de 9 sau 10 bani: să plătească pre zi cîte 12 aspri, carii fac 2 costande de argint (PRV.-MB.) [comp. ngr. κωνσταντινάτο, bg. k o s t a d i n k a].

COSTELIV *adj.* Slab și uscat de i se văd coastele (*în spec.* despre animale): călare pe un cal roib și ~ (DLVR.); despre oameni: polițaiul... slab și ~ ca vai de el (D.-ZAMF.) [blg.].

COSTISI (-isesc) *vb. intr.* A costa: de-ar ști cineva cît costisește înnecarea unui lipovan (ALECS.) [ngr. κοστίζω].

COSTISITOR *adj. verb.* COSTISI. Care costă mult, scump: toate chefurile astea, din zi în zi mai costisitoare (CAR.).

COSTIȘ 1. *adv.* Pieziș: vom putea judeca cum merg, drept sau ~ (TICH.).

2. COSTIȘ (*pl.*-ișe, -ișuri) *sn.*, COSTIȘĂ (*pl.*-șe) *sf.* ⛰ C o a s t ă de deal: umblau încet și cu sfială pe costișul lunecos (ODOB.); casele înșirate pe costișa prăvălită spre Dunăre (VLAH.).

○**COSTIȘAT**, COSTIȘET *adj. Mold. Bucov.* Povîrnit; *adv.* pieziș, c o s t i ș: stînă să se facă pe loc înalt și cam costișet (DRĂGH.).

COSTIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* COASTĂ.

○**COSTIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* COASTĂ ¶ ② ✕ Una din coastele unui miel, unui purcel, unui vițel, etc., ce se prepară la bucătărie: năcăjindu-mă cu niște costițe de porc afumate (CRG.).

○**COSTIU** *adj. Trans.* COSTIV *Olten.* (CIAUȘ.) = COSTELIV.

○**COSTOALĂ** (*pl.*-le) *sf. Băn. Trans.* ⛰ C o a s t ă de deal.

COSTOR... = COSITOR...

COSTOROABĂ, COSTOROAVĂ ☛ COSOROABĂ.

○**COSTRĂȘ**, COSTREȘ, COSTRIȘ, COSTRUȘ *sm. Mold.* ⚘ = BIBAN [srb. bg.].

COSTREIU *sm.* ♣ ① Mică plantă ierboasă, cu flori purpurii, ce crește prin grîne; numită și „bălur" *(Sorghum halepense)* ¶ ② = IARBĂ-BĂRBOASĂ ¶ ③ = MOHOR① [comp. rus. k o s t r e c ŭ, slov.

k o s t r e b a, srb. k o s t r e v a, bg. k o š t r - j a v a].

COSTREȘ ☛ COSTRAȘ.

COSTRUȘ[1] ☛ COSTRAȘ.

COSTRUȘ[2] *sm.*, **COSTRUȘĂ** *pl.*-șe *sf.* Mînz de un an.

***COSTUM** (*pl.*-me) *sn.* Ⓣ ① Îmbrăcăminte, felul de a se îmbrăca: ~ de bal ¶ ② Rînd de haine [fr.].

***COSTUMA** (*pl.*-mez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) îmbrăca cu un costum [fr.].

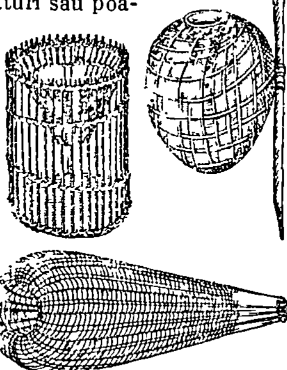
***COSTUMAT** *adj.* ① *p.* COSTUMA ¶¶ Ⓒ NECOSTUMAT ¶ ② Bal ~, bal unde asistenții poartă diferite costume originale, dar nu sînt mascați.

***COSTUMIER** *sm.* Cel ce face, vinde sau ține în păstrare costume de teatru sau de bal [fr.].

COȘ[1] (*pl.*-șuri) *sn.* ① Unealtă, de diferite forme, făcută din nuele de răchită sau de papură împletite, în care se pun poame, proviziuni, etc. (*Mold.* ,,paner'') (▪ 1516) ¶ ② Conținutul unui coș: un ~ de mere ¶ ③ Împletitură de nuiele de răchită, de formă ovală, sau cilindrică, cu gura întoarsă înăuntru întrebuințată la pescuit (▣ 1517 ¶ ④ Împletitură de nuiele, în formă de ladă lungăreață, care se așază pe pomoștina unui car, înlocuind loitrele și codîrla, cînd se cară zarzavaturi sau poame (▣ 1518) ¶ ⑤ Canalul prin care fumul din sobă e condus afară trecînd prin acoperișul casei (*Mold.* ,,horn'', ,,ogeag'')(▪ 1519, 1520) ¶ ⑥ Acoperemîntul mobil al unei trăsuri (*Mold.* ,,poclit'') (▣ 1521): o trăsură cu ~ul ridicat luptă cu noroaiele mahalalei (DLVR.) ¶ ⑦ Lada morii în care se toarnă grăunțele de măcinat (☛ ▣ MOARĂ): grăunțele de păpușoi se revărsau ca o apă pe gurile ~urilor (SAD.); a băga în ~, a începe să macine ¶ ⑧ Cutia sau lada teascului unde se pun strugurii ce urmează a fi striviți ¶ ⑨ *Mold.* Coșar de porumb ¶ ⑩ Cavitatea toracelui (numită și ~ul pieptului): inima i se rupse parcă în ~ul pieptului (SAD.); a fi rupt (✓ fript) în ~ (de foame), a nu mai putea răbda de foame, a fi tare flămînd ¶ ⑪ Cavitatea toracică a corpului animalelor ¶ ⑫ ‡ Tabără la șes a Tătarilor: au lăsat ~ ce au avut în șes... și... s'au suit la deal în Cetățuie (NEC.) [vsl. k o š I; < pol. k o s z].

Fig. 1516. Coș.

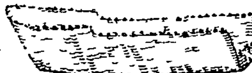

Fig. 1517. Coșuri de pescuit.

Fig. 1518. Coș de căruță.

COȘ[2] *sm.* ✓ ⊙ (*pl.*-șuri *sn.* ① Larva strechiei, în formă de viermuleț alb și lung, cu capul negru, care se depune primăvara pe spinarea vitelor bovine și le face să slăbească foarte mult ¶ ② *pl.* Ⓟ Bubulițe, bășicuțe ce se fac mai ales pe obraz [refăcut din *pl.* c o ș i < *sg.**c o s < lat. c o s s u s].

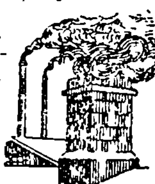

Fig. 1519. Coș de casă.

Fig. 1520. Coș de fabrică.

COȘAR[1] *sm.* Cel ce mătură c o ș u r i l e de funingine *Mold.* ,,hornar'' ▪ 1522.

COȘAR[2], *Mold. Bucov. Trans.* COȘER(IU (*pl.*-re *sn.* ① Staul, grajd pentru vite ▪ 1523: n'aveau destule... coșare unde să-și adăpostească atîta sumedenie de vite (ISP.) ¶ ② ✓ Pătul unde se păstrează porumbul: mă dau în vorbă c'un moșneag care 'mpletește la un coșer de nuiele (VLAH.) ¶ ③ *Trans.* (VIC.) = LOZNIȚĂ [bg. srb. k o š a r a].

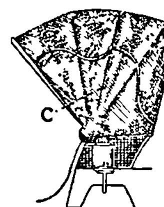

Fig. 1521. Coș de trăsură.

Fig. 1522. Coșar.

COȘARĂ (*pl.*-re) *sf. Trans.* ① = COȘAR[2] ② ¶ ② = COȘ[1] ①: se duce cînele cu coșara în gură pînă la curte (MERA.).

COȘARCĂ *pl.* -ărci, -erci *sf.* ① *Mold. Bucov. Maram.* — COȘ[1] ①: am o ~ de alune și numai o nucă între ele (GOR.), (*ghicitoare despre* ,,stelele și luna'' ¶ ② *Trans.* Pătul, hambar, c o ș a r de porumb.

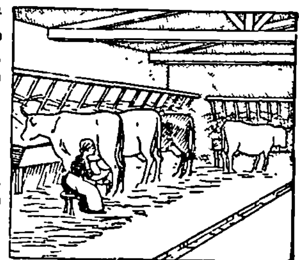

Fig. 1523. Coșar.

COȘĂRCAR *sm. Trans.* ⊕ Cel ce împletește coșuri, panere [c o ș a r c ă].

○**COȘĂREAȚĂ** *pl*-ețe) *sf.* (R.-COD.) = COȘAR[2].

COȘĂREL *pl.*-ele) *sn. dim.* COȘAR[2].

COȘERIȚĂ (*pl*-țe) *sf. dim.* COȘARĂ: Am o ~ Plină cu oițe (PAMF.), *ghicitoare despre* ,,dinți''.

COȘCIUG (*pl.*-ge) *sn.* ① Sicriu (pentru morți (▣ 1524) ¶ ② *Mold.* Coșniță de papură: îi aruncă ~ul cu fragi în cap (ALECS.) ¶ ③ ‡ *Mold.* Lada cu păpușile ce se arătau de Crăciun: de-abia am putut scăpa ~u cu păpuși din ghiarele lui (ALECS.) [vsl. k o v u č e g ŭ, ref. după c o ș].

Fig. 1524. Coșciug.

COȘCODAN *sm.* ① Soiu de maimuță cu coada foarte lungă (*Cercopithecus*) (☛ ▪ 1078 ¶ ② Ⓕ Om urit ca o maimuță: se împodobește ~ul (ALECS.) [rut. k o č k o d a n].

COȘCOGEA MITE) ☛ COGE(A)MITE.

COȘCOV 1. *adj. Mold.* COȘCOVIT: te înfunzi într'un beciu... cu pereții ~i, buboși (IRG.).

2. COȘCOVĂ (*pl.*-ve) *sf. Mold.* Găunoșitură: cîte un guzgan de apă trecea înnot, clipotind, de la o ~ la alta (SAD.) [comp. rus. k o č k o v a t y j ,,cu ridicături, deluros''].

COȘCOVEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a se c o ș c o v i, rezultatul acestei acțiuni: năruise coșcoveala de pe doi pereți cu bătaia pumnilor (GRL.).

COȘCOVI (-ovesc) 1. *vb. refl. Mold* A se burduși, a se deslipi, a se umfla formînd găunoșituri pe dedesubt (*vorb.* de pojghița de var sau de tencuială de pe pereți, de coaja mobilelor, de scoarța copacilor, de foile unei plăcinte, de coaja de pe pîine, etc.): se coșcovise scoarța copacilor (GRIG.).

2. *vb. tr.* A găunoși; a deslipi: sgaiba...sapă tot piciorul, îl coșcovește pe supt unghii (DRAGH.) [c o ș c o v].

COȘCOVIT *adj. p.* COȘCOVI. Găunoșit pe dedesubt, deslipit și ridicat sub formă de umflătură: trebue dată la pămînt toată tencuiala ~ă (VLAH.).

COȘCOVITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a se c o ș c o v i; rezultatul acestei acțiuni; găunoșitură: aceleași coșcovituri uriașe ale scoarței de lut (IRG.).

***COȘENILĂ** (*pl.*-le *sf.* Insectă, originară din Mexic, care trăește pe frunza de nopal și din care se scoate o frumoasă coloare stacojie, numită ,,cîrmîz'' (▪ 1525) [fr.].

COȘER(IU) ☛ COȘAR[2].

COȘI (-șesc) 1. *vb. tr. Mold. Bucov. Trans.* ① A bășica, a face c o ș i pe piele: ne-au coșit țînțarii (CRG.);

coșit de bube, plin de bube pe corp ¶ ② A burduși, a snopi în bătaie: de n'or afla toate în rînduială... să știe că or coși-o în bătaie (SB.).

2. *vb. refl.* A se bășica, a face bășici, a se umplea de coși: le numără și cu măcăul cel de alun, pînă se mai coșeau pe spate (RET.).

COȘI *sm. pl.* ☞ COȘ².

COȘMAGĂ, COȘMELIE, COȘMOLIE *sf.* Colibă de scînduri, șandrama, cocioabă (în care se adăpostesc ciobanii): toate povestirile cîte se aud în coșmaga de la stînă (FURT.); un om mare poate ieși și dintr'o coșmolie, ori bordeiu (JIP.).

Fig. 1525. Coșenile. B. Bărbătuș – F. Femeiușcă.

○ **COȘMANDRĂ** (*pl.* -dre) *sf. Mold.* (PAMF.) Casă veche și mică [comp. COȘMAGĂ].

***COȘMAR** (*pl.*-aruri) *sn.* ① Un fel de apăsare și înnăbușire ce simte omul în somn din cauza îngreuierii stomacului, năplăială ¶ ② Ⓕ Vis urît; vedenie îngrozitoare [fr. c a u c h e m a r].

○**COȘMEAC** ☞ CUȘMEAC.

○**COȘMELIE**, COȘMOLIE ☞ COȘMAGĂ.

○**COȘMETE** ☞ CUȘMETE.

COȘNICIOARĂ (*pl.*-re) *sf. dim.* COȘNIȚĂ.

COȘNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Coș mic de nuiele, sau de papură), coș de tîrguit (zarzavaturi, etc.) ¶ ② Bani pentru ~, banii necesari pentru tîrguelile din piață, pentru cheltuelile de mîncare: mai rămăseseră vre-o trei sute și ceva de lire, să tot ajungă pentru ~ și cheltueli mărunte (CAR.) ¶ ③ Stup de albine mai adesea împletit din nuiele (sau din paie) (☐ 1526) [vsl. k o š ĭ n i c a].

Fig. 1526. Coșniță.

○**COȘOLINĂ** *sf. Mold.* Ovăsul cosit de verde care înlocuește fînul pentru nutrețul vitelor: iepele iestea și-or șterge gura c'o leacă de ~ (CRG.) [comp. rut. k o š e l i n a, rus. k o š e n i n a, srb. k o š e l i n a].

○**COȘTEIU** (*pl.*-eie) *sn. Trans.* Castel [ung. k a s t é l y].

○**COȘTEREAȚĂ**, COȘTIREAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* ① *Mold.* Cocină de porci: coșterețele (mascurilor) trebue a fi... cît se poate mai curate (ION.) ¶ ② = COTENEAȚĂ.

○**COȘTIUG** = COȘCIUG.

COȘTOROABĂ (*pl.*-be) *sf.* Cocioabă: n'are decît o nepoată... ca să-i păzească coștoroaba (DLVR.) [c o ș t e r(e a ț ă) + (c o c i)o a b ă].

COȘULEȚ (*pl.*-ețe), COȘUREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* COȘ¹.

COT 1. (*pl.* coate) *sn.* ① Partea exterioară a brațului în locul unde se îndoaie (☐ 1528): partea brațului de la locul unde se îndoaie pînă la degete; m'am lovit la ~; cu coatele rezemate de pervazul ferestrei (BR.-VN.); a lega ~ la ~, a lega strîns mînile cuiva pe la spate; a da din coate, a-și face loc cu coatele (GN.), a-și face loc de trecut prin mulțime; a da coate cuiva, a-și da coate, a-i face semn atingîndu-l cu cotul, spre a-i atrage luarea aminte: ostașii își dădeau coate și rîdeau (ISP.); Ⓕ: a-și da coate cu cineva, a fi înțeles cu cineva, a lucra pe șubt ascuns cu cineva: nouă ni-e teamă, de! că-și dă coatele cu Cațavencu (CAR.) ¶ ② Partea mînecii care acopere cotul: umblă cu coatele roase, cu coatele goale (☞ COATE-GOALE); și-a ros coatele pe băncile celor patru clase primare (GRL.).

Fig. 1527. Coturi. Fig. 1528. Cot.

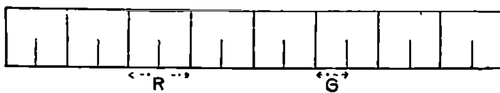

Fig. 1529. Cotul de Moldova ($^{1}/_{10}$ din lungime). R. Rup. – G. Gref.

2. *sn.* (*pl.* coturi) ① Cotitură: a trecut de ~ul dealului la cîmp deschis (CAR.); la ~ul gîrlei (I.-GH.) ¶ ② Colț, unghiu: oile... îndesîndu-se într'un ~ (al staulului) (SB.) ¶ ③ Parte încovoiată, rotunjită dintr'o țeavă sau burlan de tinichea, de plumb, de tuciu, de ciment, etc. care slujește să împreune la o cotitură două burlane drepte (☐ 1527) ¶ ④ Măsură de cotit butoaiele.

3. (*pl.* coți) *sm.* ① Măsură de lungime egală cu lungimea brațului de la îndoitura cotului pînă la vîrful degetului de mijloc; se deosebia odinioară ~ul de Muntenia (0m., 666) de ~ul de Moldova (=0m., 637); ~ul se împărțea în 8 „rupi" și fie-care rup în 2 „grefi" (☐ 1529); Ⓕ: a scoate limba de un ~ [lat. c u b ĭ t u s].

***COTA**¹ (-tez) *vb. tr.* ① A indica cursul efectelor publice, schimbului monedelor, prețul cerealelor etc. ¶ ② A arăta, a nota cotele pe un desen, pe o hartă [fr.].

○**COTA**² (cot) *vb. tr. Trans. Maram.* A c ă u t a.

***COTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Partea de bir ce trebue să plătească fie-care: ~ mobiliară ¶ ② Arătarea cursului efectelor publice, monedelor, etc.: cota Bursei ¶ ③ Semn, în litere sau în cifre, pentru clasarea hîrtiilor dintr'un dosar ¶ ④ Numere înscrise pe un plan sau pe o hartă pentru a arăta dimensiunile nivelurilor, înălțimea deasupra planului orizontal sau a nivelului mării, etc. ¶ ⑤ Suma pe care o incasează un jucător pentru fie-care miză pusă pe un cal care a cîștigat cursa [fr.].

***COTANGENTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Tangenta complementului unui arc: GH este cotangenta arcului BE sau a unghiului BOE (☐ 1530) [fr.].

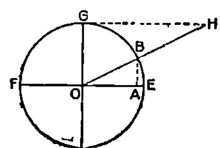

Fig. 1530. Cotangentă.

***COTA-PARTE** *sf.* Partea ce trebue să dea sau să primească cineva dintr'o sumă totală [fr. q u o t e-p a r t].

COTAR *sm.* ① Cel ce măsoară cu c o t u l capacitatea butoaielor ¶ ② ‡ Slujbaș însărcinat cu supravegherea măsurătoarei cu cotul a mărfurilor vîndute ¶ ③ Omidă lunguiață și subțire, de coloare cenușie, care se mișcă în așa fel că pare că ar măsura ceva (MAR.).

○**COTARCĂ** (*pl.*-ărci) *sf.* ① *Trans. Bucov.* = COȘARCĂ ¶ ② Pătul, hambar de păstrat porumbul (ridicat pe furci, partea dedesubt servind de cocină porcilor) [srb. k o t a r k a].

COTĂRÎ (-ăresc) *vb. tr.* A măsura capacitatea unui butoiu, a coti [c o t a r].

COTĂRIT *sbst.* ① Faptul de a c o t ă r i, cotit ¶ ② Meseria cotarului ¶ ③ ‡ Dare impusă negustorilor ce vindeau marfa cu cotul.

○**COTĂRIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Olten. Băn.* = COȘ¹ ① [srb.].

○**COTARLĂ** (*pl.*-le) *sf. Mold.* Javră, potaie, jigăraie, cîine slab și urît: în lături, cotarle, mînca-v'ar jigăraia! (GN.) [comp. bg. k o t o r a „pisoiu"].

***COTAT** *adj.* ① *p.* COTA¹ ¶ ② Geometrie ~ă, parte a geomeriei descriptive în care obiectele sînt reprezintate prin proiecțiile lor pe planul orizontal și cotele punctelor lor înscrise prin numere ¶ ③ Crochiu, schiță ~ă, crochiu sau schiță care reprezintă obiectele cu dimensiunile mai importante.

○**COTĂTOARE** *sf. Trans.* Oglindă [c o t a²].

○COȚCĂ *sf. Trans.* Minge [ung. k o t y k a].

COTCODAC! *interj.* Imită cîntatul găinii, cînd se ouă: **găina... se întoarce acasă... și începe de pe la poartă: cot! cot! ~! (CRG.)** [onom.].

COTCODĂCEALĂ, CODCODĂCEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* = COTCODĂCIT: **refrenul era o codcodăceală sălbatecă (D.-ZAMF.)**.

COTCODĂCI, CODCODĂCI (-ăcesc) *vb. intr.* A cînta (*vorb.* de găină, cînd se ouă): **and cotcodăcind în podul grajdului (ALECS.)** [c o t c o d a c].

COTCODĂCIT, CODCODĂCIT *sbst.* Faptul de a c o t c o d ă c i: **cocoșii și găinile... o duceau într'un cîntat și ~ nesfîrșit (GRIG.)**.

COTCODOCI..., COTCOROGI..., *Trans.* COTCOREZA = COTCODĂCI...

COȚEA *sm.* Ⓟ Una din numeroasele numiri populare ale diavolului (FURT.).

COTEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* Faptul de a c o t i, de a măsura cu cotul (butoaiele, etc.].

○COTEAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf. Mold.Bucov.Băn.* = COTEȚ: **după nuntă a dat împăratul pe fată cu racul într'o ~ (VOR.)**.

COTECIOR (*pl.*-cioare) *sn. dim.* COTEȚ: **un ~ pentru porci (RET.)**.

○COTEICĂ ☛ COTEIU.

COTEICUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* COTEICĂ: **Am o ~ neagră, Tot cîmpul aleargă Și tot urdă face (GOR.)**, *ghicitoare despre* „coasă".

Fig. 1531. Coteiu.

○COTEIU¹ *sm.*, COTEICĂ (*pl.*-oi) *sf.* Cățel (cățea) care nu crește mare; cîine (cățea) de vînat cu picioarele scurte (▣ 1531): **se ațînea cu un băț împotriva a doi cotei ce dau tîrcoale mesei (D.-ZAMF.)**; **au aruncat osciorele unei coteici ca să le mănînce (SB.)** [comp. rus. k o t e j k o „cotoiu"].

○COTEIU² (*pl.*-eie) *sn. Olten.* Cotitură, colț (PAMF.) (VÎRC.) [c o t].

COTELI, COTILI (-lesc) *vb. tr.* ① A scotoci, a cotrobăi, a căuta cu deamănuntul: **cotelește pe ici, cotelește pe dincolo, și găsește cheile odăilor (R.-COD.)** ¶ ② *Mold. Bucov.* A deretica, a curăți prin casă: **femeia... mătură și cotilește frumos toată casa (MAR.)** ¶ ③ A linge, a lingări farfuriile, oalele, nelăsînd nimic pe ele: **Mirosiră, cotiliră din taler în taleraș Și 'ntre altele găsiră și o felie de caș (PANN)** ¶ ④ *Trans.* A cerca vasele de lut dacă sînt bune (FR.-CDR.) [c o t a²].

COTELICIU *sm.* Cel ce scotocește, c o t e l e ș t e, cotrobăește.

COTENEAȚĂ, COTINEAȚĂ (*pl.*-ețe) *sf.* Coteț (de găini, etc.): **mergi la coteneața găinilor... svîrlindu-le grăunțe (PAMF.)**; **cotineață n'ai mă, să-i închizi? (D.-ZAMF.)** [comp. COTEAȚĂ].

*COTERIE *sf.* Gașcă, adunare de persoane care petrec în familiaritate și care urzesc împreună intrigi, etc. [fr.].

Fig. 1532. Coteț.

COTEȚ (*pl.*-ețe) *sn.* ① Găinărie, cușcă pentru găini și alte păsări domestice (▣ 1532) ¶ ② Adăpost, cușcă pentru cîini, iepuri, etc. (▣ 1533): **cînele... se băga cu coada ascunsă între picioare în ~ul său (GRIG.)** ¶ ③ *Mold. Bucov. Trans.* Cocină de porci: **~ele porcilor erau goale (RET.)** ¶ ④ Mutare ce se face înăuntrul strungii în care se bagă o parte din oile ce urmează a fi mulse ¶ ⑤ Gard de nuiele sau de papură împletită, cu diferite cotituri, ce se așază în apă, spre a prinde pești (▣ 1534) ¶ ⑥ Leasă de nuiele pe care se bat boabele de porumb spre a se vîntura de pleavă [vsl. k o t ĭ c ĭ].

Fig. 1533. Coteț de cîine.

COTI (-tesc) 1. *vb. tr.* ① A atinge, a lovi cu c o t u l: **cotind uniforme în dreapta și în stînga (NEGR.)** ¶ ② A măsura cu cotul capacitatea unui vas: **coti, buțile cu vin (FIL.)** ¶ ③ A măsura cu cotul pînzeturi, etc.

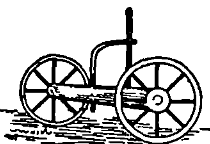

Fig. 1534. Coteț.

2. *vb. intr.* ① A face o cotitură, a nu ținea linia dreaptă (*vorb.* de un drum, de o apă, etc.): **drumul... cotind pe după o coastă, se pierde ca o dungă de fum (VLAH.)** ¶ ② ~ **la dreapta, la stînga**, a cîrmi, a apuca la dreapta, la stînga (*vorb.* de un călător, de un car, etc.); **cotind la stînga, ea se pierduse pe după deal (CAR.)**.

3. *vb. refl.* ① A face cotituri (*vorb.* de un drum, de o apă.) etc. ¶ ② A se atinge, a se lovi cu cotul, a-și da coate: **toți... se coteau și se întrebau cine-i individul care joacă ca un desperat (GN.)**.

*COTIDIAN 1. *adj.* Zilnic, de toate zilele: **ziar ~**.

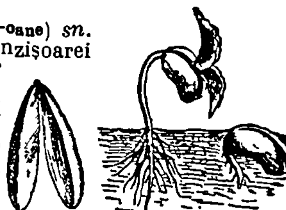
2. *sn.* (*pl.*-ne) Ziar care apare zilnic. [fr.< lat.].

Fig. 1535. Cotigă.

COTIGĂ, *Mold. Bucov.* COTIUGĂ (*pl.*-gi) *sf.* ① Căruță cu două roate: **nu mai e deosebire între caleașcă și cotigă (JIP.)**; **Și iaca în ~ făr' de roate, Vrăjitoarea văzduhul străbate (BD.-DEL.)** ¶ ② Carul lungit anume spre a se putea aduce lemne de la pădure ¶ ③ Cele două roți legate printr'o osie pe care se razimă grindeiul plugului (▣ 1535) [rut. k o t y h a].

COTIGI (-igesc) *vb. intr. Mold.* ① A face cotituri (*vorb.* de un drum): **drumul cotigea pe lîngă o prăpastie adîncă (ALECS.)** ¶ ② A cîrmi, a coti într'o parte sau într'alta (*vorb.* de o persoană): **cotigesc în stînga și intru în ograda unui megieș al nostru (CRG.)** ¶ ③ Ⓕ A afla scăpare pe altă cale: **astă dată n'ai încotro cotigi, îi zise (NEGR.)** [c o t i].

*COTILEDON (*pl.*-oane) *sn.* ① Nume dat frunzișoarei embrionului plantelor fanerogame (▣ 1536) ¶ ② *pl.* Cei doi lobi ai mitrei [fr.].

Fig. 1536. Cotiledon.

*COTILEDONAT *adj.* Care are cotiledoane [fr.].

○COTILI ☛ COTELI.

*COTILION (*pl.*-oane) *sn.* Danț alcătuit din o mulțime de figuri: **locotenentul... era excelent conducător de cotilioane (VLAH.)** [fr.].

COTINEAȚĂ ☛ COTENEAȚĂ.

COTIȘ *adv.* Făcînd cotituri: **primul liliac care gonia ~ d'a-lungul ulițelor (DLVR.)** [c o t].

COTIT 1. *adj.* ① *p.* COTI ¶ ② Cu cotituri, cu ocoluri: **drum ~**.

2. *sbst.* Faptul de a coti, de a cotări: **~ul vaselor**.

*COTITATE *sf.* ① Suma la care se ridică partea fie-căruia ¶ ② ~ **disponibilă**, porțiunea din avere de care se poate dispune între cei în viață sau prin testament [fr. q u o t i t é].

COTITURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Îndoitură, încovoietură, ocol pe care-l face un drum, un rîu, etc.: **priveliști neașteptate se desvălnesc la fie-care ~ a drumului (VLAH.)** ¶ ② Ocol, cîrmire la dreapta sau la stînga pe care o face o persoană, un animal, un car în drumul său: **am făcut o mulțime de cotituri ca să pot scăpa de urmărirea lui** ¶ ③ Ocol(itură) în vorbire: **lucrul era o taină, despre care nu se putea vorbi fățiș și fără de cotituri (SLV.)** [c o t i].

COTIUGĂ ☛ COTIGĂ.

○COTIUGAR *sm. Mold.* Căruțaș [c o t i u g ă].

○COTIUHĂ (*pl.*-he) *sf. Mold.* Cîine (SEZ.) [rut.].

*COTIZA (-izez) 1. *vb. tr.* A hotărî partea pe care trebue s'o plătească fie-care într'o cheltuială comună.

2. *vb. refl.* A da fie-care partea ce se cuvine; a contribui cu o parte la o cheltuială comună [fr.].

*__COTIZAȚIUNE__, *COTIZAȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) cotiza ¶ ② Ceea ce contribue fie-care la o cheltuială comună ¶ ③ Suma pe care o plătește fie-care membru al unei societăți [fr.].

○**COTÎNGAN** *Trans.*, COTÎNGONI(U) *Băn. sm.* Copilandru: copilul cel luat de suflet era acum cotingan (RET.).

○**COTÎRLEAȚĂ** *sf.*, COTÎRLEȚ (*pl.*-ețe) *sn. Olten.* ① Coteț, coteneață: Vulpea vina tot cînd vrea... Pe colea la cotirleață, Să-mi găsească niscai rață (TOC.) ¶ ② Coșar [comp. bg. k o t a r a sau ung. k u t y o r l ó].

○**COTÎRLONI(U)** *sm. Băn.* Copilandru [c o t a r l ă].

○**COTÎRNEAȚĂ** (*pl.*-ețe) *sf. Mold.* ① Coteneață: Pe ~ Șade o mămueață (GOR.), *ghicitoare despre* „cahliță" ¶ ② Cocină, coștireață [comp. bg. k o t a r n i k ŭ].

○**COTÎRȘI** (-șesc) *vb. refl.* A se împreuna (*vorb.* de pisici) [comp. vsl. k o t ŭ „pisică"].

○**COTLEALĂ** = COCLEALĂ.

*__COTLET__ (*pl.*-ete) *sn.* ① Smoc de barbă ce se lasă să crească de fie-care parte a obrajilor, favorit: Domnul Doctor... își trăgea ~ele (VLAH.) ¶ ② = COTLETĂ.

*__COTLETĂ__ (*pl.*-ete) *sf.* ⚔ Costiță (termen de bucătărie): dimineața vom mînca cotlete și vei bea un pahar de porter (NEGR.) [fr.].

COTLEȚ *sm.* ▦ = COCLEȚ: o iță are mai mulți ~i decît cîți dinți are o spată (PAMF.).

COTLI = COCLI.

COTLON (*pl.*-oane) *sn.* ① Firidă, fereastră fără lumină făcută într'un zid ¶ ② Adîncătură pe sub cuptorul caselor țărănești: purcelul ședea în culcuș (într'un~) sub vatră (CRG.) ¶ ③ Adîncătură făcută în pămînt care servește de vatră: s'au așezat împrejurul unor cotloane cu jarul potrivit (CAR.) ¶ ④ *Olten.* Zid, în formă de potcoavă, pe care se așază cazanul (de fabricat țuică) (CIAUȘ.) ¶ ⑤ Adîncătură, înfundătură, scorbură într'un munte: văzui... în păretele muntelui o înfundătură, un fel de ~ (GN.) ¶ ⑥ Scorbură într'un copac: se vede că se mistuise de frica mea prin cotloanele scorburii (CRG.) ¶ ⑦ Ascunzătoare, bîrlog: după șapte ani iese bălaurul din ~ul său (SB.) ¶ ⑧ Gaură în malul unui rîu în care se ascund racii: prin maluri, în ape, sînt cotloane adînci, în care stau peștii și racii (ȘEZ.) [ung. k a t a l a n].

COTNAR *sbst.* Vin de C o t n a r i: cum i se deslega limba după un pahar de ~ (GN.).

○**COTOARBĂ** (*pl.*-be) *sf.* ① *Mold.* Cotoroanță ¶ ② *Olten.* Belea, pacoste, poznă: văzu balaurul o'o făcut cotoarba (GR.-N.).

○**COTOASĂ** (*pl.*-se) *sf. Trans.* (FR.-CDR.) = URECHELNIȚĂ.

○**COTOBATURĂ** = CODOBATURĂ.

○**COTOC** *sm.* ① *Olten. Trans.* = COTOIU[1] ①: motocul sau pisicul... se chiamă mirtan, ~ (URIC.) ¶ ② *pl.* Mănușile, cotoaiele sau stîlpușorii codîrlei unui car ¶ ③ *pl. Olten.* (CIAUȘ.) Mînerele de care se apucă o roabă ¶ ④ *pl.* Fofezele, fusceii alergătoarei de urzit [comp. bg. k o t a k ŭ, rut. k o t o k].

COTOFLEANȚ *sm. Băn.* Poreclă dată Nemților [germ. K a r t o f f e l p f l a n z e r].

COTOIU[1] 1. *sm.* ① Partea bărbătească a pisicii, motan, pisoiu ¶ ② †Ancoră: Cotoiu 'n apă arunca Și caicu se oprea (TOC.).

2. COTOAIE *sn. pl.* ① Mănușile codîrlei, numite și „cotoci" ¶ ② Brațele ferestrăului ¶ ③ Tălpile grapei de mărăcini [sl. k o t ŭ „pisică"].

COTOIU[2] (*pl.*-oaie) *sn. Olten.* ① Picior de pasăre de la genunchi în sus ¶ ② Ciolan, os (GR.-N.) [c o t].

COTOLAN (*pl.*-ne) *sn.* Știulete, drugă de porumb: se rupeau ~ele porumbilor de mărimea și greutatea druganilor (LUNG.).

COTOLEAN (*pl.*-ene) *sn. Olten.* ① Cotor. coadă ¶ ② Picior; os (CIAUȘ.) [comp. COTOLAN].

COTONOAGĂ[1] (*pl.*-ge) *sf.* = CHITONOG.

COTONOAGĂ[2] (*pl.*-ge) *sf. Olten.* Picioroangă, cataligă [comp. COTONOG].

COTONOG *adj.* Bolnav sau olog de picioare [rus. k o l t o n o g i j].

COTONOGEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a c o t o n o g i ¶ ② Bătaie strașnică ¶ ③ Boală de picioare (la vite), ologeală.

COTONOGI (-gesc) 1. *vb. tr.* A bate, a lovi sdravăn pe cineva, așa încît să nu mai poată mișca brațele și picioarele: îl lovesc, și-i cotonogesc, le rup picioarele, brațele și-i îngroapă de vii (ISP.).

2. *vb. intr.* A se îmbolnăvi de picioare așa încît să nu mai poată umbla (*vorb.* de animale): mieii și vitele bovine cotonogesc (ȘEZ.) [c o t o n o g].

COTOR (*pl.*-toare) *sn.* ① Tulpina, lujerul trunchiul, coada unei plante care susține floarea sau fructul: ~ul porumbului, (▣ 1537 A), ~ul verzii (▣ 1537 B) ¶ ② Coadă: ~ul măturii, (▣ 1537 C), toporului, lingurii de lemn (▣ 1537 D) ¶ ③ Mîner: ~ul cuțitului, săbiei (▣ 1537 E) ¶ ④ Partea de jos a vertebrelor unde începe coada (la animale): ~ul coadei ¶ ⑤ Partea unui volum, unui registru, opusă muchiei, unde sînt cusute foile (▣ 1538) ¶ ⑥ Jumătățile de foi rămase într'un carnet, într'o condică, din care s'au tăiat afară chitanțe, recipise, etc. ¶ ⑦ *pl.* Bani [lat. *c a p t o r i u m < c a p ĕ r e].

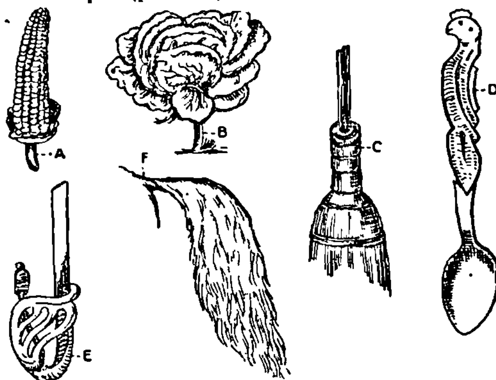

Fig. 1537. Cotoare: A. de porumb;—B. de varză;—C. de mătură;—D. de lingură;—E. de sabie;—F. de coadă de cal.

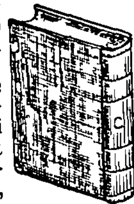

Fig. 1538. C. Cotor.

COTORI (-orăsc) *vb. tr.* A ridica vița legînd-o pe araci: după săpat se face cotorirea viei, adecă să rădică via pe haragi de care se leagă vițele ei (ION.) [c o t o r].

○**COTOROABĂ** (*pl.*-be) *sf. Bucov.* Pisică (PSC.).

COTOROAGE *sf. pl.* ① Picioare ¶ ② *Trans. Băn.* ⚔ Piftie (mai ales de picioare de porc), răcituri: bucatele de căpetenie în ziua de Bobotează sînt răciturile sau ~le (MAR.) [comp. COTONOAGĂ[2]].

COTOROANȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Femeie bătrînă și rea: a chemat pe jupîneasa bătrînă, o ~ zugrăvită și smălțuită (CAR.) [ung. k o t r o n c].

○**COTOROBATURĂ** (*pl.*-turi), COTOROBUȘCĂ (*pl.*-uști) *sf.* = CODOBATURĂ.

COTOROSI ☛ CORTOROSI.

○**COTOROZI** (-ozăsc) *vb. intr. Băn.* A cotcodăci [comp. COTCOREZA].

○**COTORUȘ** *sm. Trans.* (PĂC.) = CODROȘ.

COTOȘMAN *sm.* Cotoiu mare: se făcu un ~ numai de drag să privești la el (ISP.) [comp. vsl. k o t ŭ].

○**COTOVAIE**, COTOVAICĂ *sf. Olten.* ⚔ Jumătate de dovleac copt în cuptor.

○**COTREANȚĂ** (*pl.*-ențe) *sf. Mold. Bucov.* Sdreanță, treanță: în ziua de Bobotează să nu fie nici o ~ sau petică de pînză pe-afară (VOR.) [comp. COTRINȚĂ].

○**COTRENȚOS** *adj. Mold. Bucov.* Sdrențăros [c o t r e a n ț ă].

○**COTRINȚĂ**, COTRÎNȚĂ = CĂTRINȚĂ.

COTRO ☛ ÎNCOTRO.

○**COTROANĂ** *pl.*-ne) *sf. Trans.* (PĂC.) = COTLON ③.

COTROBĂI (-ăesc) *vb. tr.* și *intr.* A scotoci: iaca dimonu, că mi-o cotrobăit toate lucrușoarele (ALECS.); a început a ~ prin chilna căruței să găsească niște frînghie (CRG.).

*__COTROBONT__, *COTROBONT *sbst.*, *COTROBOANȚĂ *f.* Ⓟ = CONTRABANDĂ: mocanul nu se mulțumea așa să ia oile de cotrobont (GR.-N.); trebue să prindă cotroboanțele (SAD.).

COTROC, COTROG *sbst. Trans.* Cuicuş. adăpost: pisicile din vecini... îşi fac cotrog prin straturi (SLV.) [comp. COTRUŢĂ].

COTROCI (-ocesc) *vb. intr.* A scotoci, a cotrobăi (POL.) (L.-M.) [comp. COTROŞI].

○**COTROG** ☛ COTROC.

COTRON *pl.*-oane) *sn. Olten.* (PŞC.) = COTLON ④.

COTROPEŞNIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* F Femeie foarte grasă, beşniţă: cotropeşniţa de Junona însă îşi vîrî coada şi aci (ISP.).

COTROPI, CUTROPI, CUTRUPI (-pesc) 1. *vb. tr.* ① A se întinde acoperind în întregime, a cuprinde de toate părţile: căzu peste necredincioşi ca un talaz de apă care să-i cotropească pe toţi (ISP.) ¶ 2 A năpădi, a năvăli, a învălui de toate părţile (*vorb.* de o oştire, de un duşman): Calu mi s'a potmolit, Oştirea m'o cotropit (TOC.) ¶ ③ A lua în stăpînire cu de-a sila, a călca, a se întinde pe nedrept: Ungurii... Tătarii şi Cumanii... au cotropit din pămîntul de baştină al Românilor (VLAH.) ¶ 4 A covîrşi. a prăpădi: răzmiriţa care cotropeşte temeiul omului (DLVR.).

2. *vb. rfl.* A se prăpădi: plîngea, de gîndeai că toată se cotropeşte (MERA.) [lat. c o n t o r p ē r e].

COTROPITOR 1. *adj. verb.* COTROPI: oştile turceşti, al căror şuvoin ~... s'a izbit... de pieptul oţelite ale Românilor (VLAH.).

2. *sm.* Cel ce cotropeşte, năvălitor: nu e cu putinţă a sta cu armele împotriva ~ilor (ODOB.).

○**COTROŞI** (-oşesc) *vb. intr. Olten.* (CIAUŞ.) A scormoni, a cotrobăi [comp. COTROCI].

COTRUŢĂ (*pl.*-ţe) *sf. Mold. Bucov. Trans.* ① Spaţiul gol între cuptor şi perete, unde se pun diferite vase şi unde stau de obiceiu pisicile: de Sf. Toader... mîţa nu se lasă în ~, că ajunge peţitorii (VOR.) ¶ 2 = COTLON 2 ¶ ③ *Trans.* (VIC.) Locul unde cade fînul din podul grajdului [ung. k a t r o c].

○**COTUNĂ**[1] ... = CĂTANĂ...

○**COTUNĂ**[2] = CĂTUN.

***COTURN** *sn.* Încălţăminte cu talpă de plută groasă, spre a părea mai înalt, pe care o punea actorul tragic la Romani (▪ 1539) [lat.].

Fig. 1539. Coturn.

COŢCĂ *sf.* ① Zar (de jucat) ¶ ② Ⓕ F *Mold.* Înşelătorie, pungăşie: ~ privilegiată care scurge pungile străinilor (NEGR.) [srb.].

COŢCAR *sm. Mold.* Pungaş: ~ul acela e în stare să-mi pustiească împărăţia (NEGR.) [c o ţ c ă].

COŢCĂRIE *sf. Mold.* Pungăşie, înşelătorie: Doamne, de i-aş prinde cu vr'o ~! (ALECS.) [c o ţ c a r].

○**COŢI** (-ţesc) *vb. tr. Trans.* A măsura (cu c o t u l): să o coţeşti din fundul casei pînă la uşă (PAC.).

COŢOBAIE *sf.* = CODOBATURĂ.

COŢOBĂNI, COŢOPĂNI (-ănesc) *vb. rfl. Olten. Mold.* A se îndîrji, a se sili, a se opinti din răsputeri: se opinti şi se coţobăni să-şi vază puterile (FLOR.).

COŢOBATINĂ = CODOBATURĂ.

○**COŢOBREL** *sm.* = PORUMBEL.

COŢOFANĂ (*pl.*-fene) *sf.* ① Pasăre neagră, cu pîntecele alb, cu coada lungă, care-şi face cuibul în formă de ghem, în vîrful copacilor; e cunoscută pentru limbuţia ei, căci îi toacă gura într'una, pentru rapacitatea ei, căci fură ori şi ce, chiar de nu-i foloseşte la nimic (*Mold.* „ţarcă") (*Pica caudata*) (▪ 1540): coţofenele s'au abătut pe vîrfurile copacilor (BR.-VN.) ¶ 2 F F Poreclă dată Ţiganului şi Ţigăncii: ce te-a apucat, mă rog, coţofano, de cîrîi ca cioara 'n par? (ALECS.) ¶ ③ *pl.* ☛ Căpătîiele lişiţelor sau furculiţelor ce se încrucişează peste inima carului ¶ 4 Bucată de lemn prinsă de doi căpriori, la o casă, ca să nu se desfacă, numită şi „cătuşă" sau „limba caprei" (☛ ▪ 850).

Fig. 1540. Coţofană.

○**COŢOFĂNOS** *adj. Olten.* (CIAUŞ.) Guraliv, vorbăreţ, flecar [c o ţ o f a n ă].

○**COŢOPĂNI** ☛ COŢOBĂNI.

○**COŢOR** *sm. Oaş.* Cotoiu.

COŢOVLAH = CUTOVLAH.

COVĂCERIE, COVĂCIE *sf.* ⊕ ① Meseria c o v a c i u l u i, fierărie ¶ ② Atelierul covaciului.

COVACIU *sm.* ⊕ Fierar [vsl.].

○**COVĂI** = ÎNCOVOIA.

○**COVĂLIE** *sf. Bucov.* = COVĂCIE: zicea că-i prea grea covălia pentru el (VOR.) [c o v a l i u].

○**COVALIU** *sm. Bucov.* ⊕ = COVACIU: ~l a lucrat o mulţime de ani la lanţul acela (VOR.) [rut.].

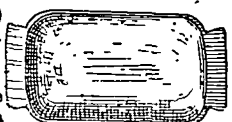
COVĂSEALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a (se) c o v ă s i ¶ ② ‡ Dospeală.

COVĂSI (-ăsesc) *vb. tr.* şi *refl.* ✕ A (se) acri, a (se) dospi; a se înăcri şi a se îngroşa (*vorb.* de lapte) [vsl. k v a s i t i].

COVĂSIT *adj.* ① *p.* COVĂSI ¶¶ Ⓒ NECOVĂSIT ¶ ② Lapte ~, lapte înăcrit şi închegat.

○**COVAŞĂ** *sf. Mold. Bucov.* ✕ Făină de grîu, de secară, de meiu, de porumb, etc. muiată cu apă caldă şi lăsată să se dospească: covaşa ca s'o facă bună trebue să fie cineva meşter s'o potrivească din făină (VOR.); Căci ~ n'a mîncat, cît e domnul de bogat! (SPER.) [rut. k v a š a].

COVATĂ (*pl.*-ăţi, -veţi) *sf. Mold. Bucov.* ① Copaie, albie în care se frămîntă aluatul, se spală rufe, etc (▪ 1541): de cu Vineri seara se aducea din podul casei covata cea mare (GRIG.) ¶ ② Postava, copaia, lada în care curge făina la moară: în ~ svicnea în pulbere fină făina (SAD.) ¶ ③ Oala sau butucul cu găvanele în care se pun dimiile de bătut la piuă [comp. tc. kuvata < ngr. γαβάθα].

Fig. 1541. Covată.

COVĂŢEA, COVĂŢICĂ (*pl.*-ţele) *sf.* ① *dim.* COVATĂ: rămase un fel de covăţea mititică de piatră (ISP.); am făcut din lut un copilaş şi l-am pus colea în covăţică (RET.) ¶② Teica morii în care curg grăunţele din coş înainte de a trece între pietrele morii.

COVĂŢI (-ăţesc) *vb. tr.* A scobi ca o albie, ca o c o v a t ă.

COVEIU (*pl.*-eie) *sn. Olten. Băn.* Cotitură (de drum); ocol [comp. COVĂI].

COVERGĂ[1] (*pl.*-gi), COVERCĂ (*pl.*-ci) *sf. Olten.* ① Adăpost (al vînătorilor, al pîndarilor, etc.) făcut din rogojini, din frunze cu nuiele, etc.: am petrecut şapte săptămîni la fum, în covergi de scînduri şi de rogojini (I.-GH.) ¶ ② *Olten. Băn.* COVERCI *pl.* Cercurile de nuiele ce se pun la un car şi peste care se aştern rogojini, etc.; coviltir [blg. k o v e r k a].

COVERGĂ[2] (*pl.*-gi) *sf. Mold.* Nuia încovoiată: crîsnicul vine cu patru covergi, şi-l bagi în apă şi-l scoţi cu peşti (GR.-N.); *pr. ext.* despre sîrmele de la scheletul umbrelei: o umbrelă... din care ieşeau covergile, ţăpuşele ca nişte dinţi de pieptene (D.-ZAMF.) [bg. k u v e r k i].

***COVERTĂ** (*pl.*-te) *sf.* Puntea unei corăbii: ne urcăm toţi pe ~ şi... ne extaziăm de priveliştea grandioasă a mării (VLAH.) [ngr. κουβέρτα].

COVILTIR (*pl.*-ire) *sn.* Acoperiş de pînză groasă sau de rogojini puse pe cercuri de lemn deasupra unei căruţe (▪ 1542): în urmă-le venea un chervan... plin pînă în ~ de sipeturi (ODOB.).

Fig. 1542. Coviltir.

COVIŢ! *interj.* Imită guiţatul purcelului [onom.].

COVIŢĂI (-ăin), COVIŢA, COVIŢI (-viţ) *vb. intr. Mold. Bucov.* A guiţa: un purcel coviţăe în tindă (VLAH.); ici-colo... coviţau pe moarte porcii înjunghiaţi (SAD.) [c o v i ţ !].

COVIŢĂLI (-ălesc) *vb. intr. Trans.* = COVIŢĂI: s'a tot dus grohotind şi coviţălind prin' a ajuns în pădure (RET.).

COVÎLTIR = COVILTIR.

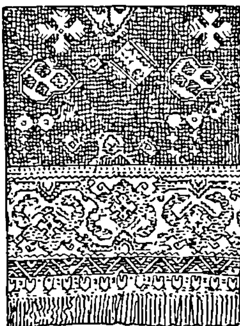
COVÎRŞI (-şesc *vb. tr.* ① A fi mai presus, a întrece: mijloacele noastre egalează şi covîrşesc trebuinţele

(I.-GH.) ¶ ② A trece peste margine: **rîurile, covîrşind matca lor, se revărseră peste cîmpii** (ODOB.) ¶ ③ A trece măsura, a fi prea încărcat, a fi prea mult ¶ ④ A copleşi, a birui, a lăsa mai pre jos: **în firea unui om s'alege o patimă care covîrşeşte şi întunecă pe celelalte** (VLAH.) [vsl. v r ŭ š i t i, cu prefixul neexplicat].

COVÎRŞITOR *adj. verb.* COVÎRŞI. ① Care covîrşeşte: **pare c'ar încerca să fugă de puterea covîrşitoare a mării** (VLAH.) ¶ ② Care întrece pe toţi sau pe toate, eminent, desăvîrşit: **un tablou de-o poezie covîrşitoare** (DLVR.).

COVOIA = ÎNCOVOIA.

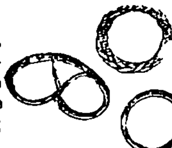
COVOR (-oare) *sn.* ① Ţesătură de lînă, împodobită cu desenuri, care se aşterne pe jos sau se atîrnă pe perete: covoarele se deosebesc de scoarţe, de velinţe, etc. prin aceea că sînt importate din străinătate sau imită ţesătura covoarelor străine (▣ 1543: ~ **de Smirna; pre la besérici nu se fac ospéţe, nici covoară să aştern** (PRV.-MB.) ¶ ② Ⓕ Tot ce acopere pămîntul întocmai ca un covor: ~ **de verdeaţă,** ~ **de zăpadă** [rus. k o v ë r ŭ, dial. k o v o r a, bg. k o v o r ŭ].

Fig. 1543. Covor.

COVORAŞ (*pl.*-aşe) *sn. dim.* COVOR.

○ **COVRAG** *sm.* ① *Olten.* Cocean de porumb după ce i s'au mîncat frunzele de către vite ¶ ② *pl. Trans.* (VIC.) Ramuri uscate ce cad din copaci ¶ ③ *pl. Trans.* (VIC.) Vreji de dovleac [comp. tc. dial. k ă v r a k „încovoiat"].

COVRIG *sm.* Cerculeţ de aluat bine copt (▣ 1544); Ⓕ: **a se face** ~ **(de frig,** etc.), a se ghemui, a se îndoi: **se stirciseră de se făcură** ~ **de ger** (ISP.); Ⓟ Ⓟ: **a ajunge la** ~**i**, a sărăci, a ajunge sărac; **a scoate la** ~**i**, a sărăci pe cineva [rus. blg. k o v r i g ŭ].

Fig. 1544. Covrig.

COVRIGA (-gez), COVRIGI (-gesc) *vb. refl.* A se încovriga, a se încolăci, a se face c o v r i g (de frig, etc.), a se ghemui: **ne-am covrigit împrejurul focului** (CRG.).

COVRIGAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde c o v r i g i; simigiu (▣ 1545).

COVRIGĂRIE *sf.* Simigerie, brutărie unde se fabrică c o v r i g i.

COVRIGEL *sm. dim.* COVRIG.

Fig. 1545. Covrigari.

COVRU *sn.* ① Culcuş al iepurelui şi al altor animale ¶ ② *Pr. ext.* Scorbură (în munte): **fuge la mal şi s'ascunde 'n** ~ **de piatră** (SAD.).

***COW-BOY** *sm.* Păstor de cirezi mari în America [engl.].

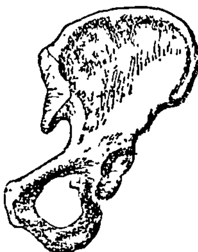
***COX** = COKS.

***COXAL** *adj.* Ce ţine de coapsă: **osul** ~ (▣ 1546) [fr.].

***COXALGIC** *adj.* Privitor la coxalgie [fr.].

***COXALGIE** *sf.* Boală a încheieturii coapsei, în genere de origine tuberculoasă [fr.].

† **COZ** *sm. Mold.* Atû (în jocul de cărţi); F: **(frumoasă)** ~, frumoasă de n'are păreche: **sărdarnl îi însurat c'o nevăstuică** ~ (ALECS.).

Fig. 1546. Osul coxal.

○ **COZAC** *sm.* = CAZAC.

○ **COZACE**, COZACI *sf. pl. Trans. Băn.* Vărsat (VIC.) (DENS.) [comp. srb. k o z i c e].

COZONAC *sm.* Un fel de pîine, de diferite forme, din făină de grîu frămîntată cu unt şi cu apă, uneori cu adaus de stafide, care se face în casă, mai ales de Paşti, sau se fabrică de cofetari (▣ 1547).

Fig. 1547. Cozonaci.

○ **COZONDRACI** *sm. pl.* Bretele, pateşti [germ. H o s e n t r ä g e r].

COZOROC (*pl.*-oace *sn.* Partea dinainte a şepcii sau a chipiului ce umbreşte fruntea (▣ 1548): **o şapcă de plisă neagră cu** ~ **de piele, cum sînt şepcile birjereşti** (CAR.) [rus. k o z y r j o k ŭ; rut. k o z i r ó k].

Fig. 1548. C. Cozoroc.

CR. ① Simbolul chimic al cromului ¶ ② Abreviaţiune pentru „crescendo".

CRA! *interj.* Imită strigătul corbului: **Din gura corbului (n'auzi decît** ~**!** (PANN).

***CRAB** *sm.* Crustaceu cu zece picioare care trăeşte la coastele mării şi a cărui carne se mănîncă *(Carcinus mœnas)* (▪ 1549): **stacojii şi** ~**ii sînt un mare ajutor la hrana locuitorilor** (I.-GH.) [fr.].

Fig. 1549. Crab.

CRAC¹ *sm.* ① Piciorul omului de la coapsă pînă la călcîiu (▣ 1550) ¶ ② Fie-care din cele două părţi ale pantalonilor, nădragilor, etc. ce acopere fie-care crac: **îşi vîră picioarele prin mînecile surtucului şi mînile prin** ~**ii pantalonilor** (GN.) ¶ ③ Braţ al unui rîu: **un** ~ **al Trotuşului aleergă... sub podeţuri de lemn şi de piatră** (IRG.) ¶ ④ Unul din cele două picioare ale compasului; fie-care din laturile ghiunie sau dreptarului ¶ ⑤ Unul din cele două braţe ale ferestrăului ¶ ⑥ Fie-care din mînerele sau picioarele unui cleşte ¶ ⑦ Fie-care din cele două braţe ale furcii, pisculu i sau gruiului carului ¶ ⑧ Fie-care din ţepele unei furci sau unei furculiţe, din colţurile unei scoabe, etc. ¶ ⑨ Fie-care din cele două lemne groase orizontale, numite şi „butuci", „drugi", „fofeze", etc. care alcătuesc patul, stratul sau trupul războiului de ţesut; fie-care din picioarele unei crăcane ¶ ⑩ ~ **de munte**, picior de munte ¶ ⑪ *Bucov. Trans. Olten.* Cracă, creangă, ramură: **s'au suit într'un copaciu ca să taie un** ~ **care era uscat** (SB.) [vsl.].

Fig. 1550. Crac.

***CRAC**² ! *interj.* ① Imită sgomotul unui obiect care crapă sau se ciocneşte cu altul ¶ ② Arată ivirea unui lucru neaşteptat: **şi de-odată iese, crac! Un puiu, puişor de drac** (ALECS.) [fr.].

CRACĂ (*pl.* crăci) *sf.* Ramură mai groasă dintr'un copac, creangă: **văzu cele trei rodii cum atîrnau de o** ~ **în pom** (ISP.) ☛ PICIOR [c r a c¹].

CRĂCAN *sn.*, CRĂCANĂ (*pl.*-ane,-ăni) *sf.* ① Prăjină care în vîrf se desparte în doi craci ca o furcă de fîn: **cumpăna ce tot se mai ţinea pe crăcana unei furci butucoase** (VLAH.) ¶ ② Fie-care din cracii unei prăjini sau unui băţ ce se desparte în formă de furcă, din ţepele unei furci, unei căngi, etc. ¶ ③ Trei beţe împreunate la capătul de sus şi aşezate în formă pe piramidă, de care se atîrnă căldarea deasupra focului, alte ori crăcana e alcătuită dintr'un lemn gros vîrît în pămînt, prin capătul de sus al căreia e petrecut printr'o gaură un alt lemn orizontal de care e prins, vertical, un băţ cu crestături de care se atîrnă căldarea (▪ 1551): **puseră căldarea de fiertură în crăcan** (ODOB.) ¶ ④ Fie-care din cele două coarne ale răşchitorului ¶ ⑤ Ac de păr ¶ ⑥ *pl.* Capra tăietorilor de lemne ¶ ⑦ Varietate de struguri ¶ ⑧ F Picior, crac: **ce de mai crăcane are!** [c r a c¹].

CRĂCĂNA (-ănez) *vb. tr.* și *refl.* ① A desface picioarele, cracii, a (se) crăci, a (se) răscăcăra: **Răduțu se crăcănă dinainte, pe crucea oiștii** (SAD.) ¶ ② *Maram.* (PAP.) A se ramifica (*vorb.* de arbori) [c r ă - c a n ă].

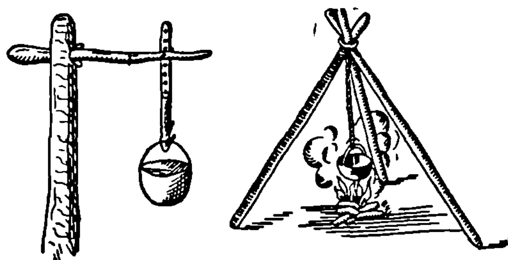

Fig. 1551. Crăcăni.

CRĂCĂNAT *adj.* ① *p.* **CRĂCĂNA**: **stă ~ în fața unui grup de domnișoare** (VLAH.) ¶ ② Cu craci ca la furcă (*vorb.* de un lemn, de un trunchiu de copac, etc.).

CRACATIȚĂ ☞ **CARACATIȚĂ.**

CRĂCI (-ăcesc) *vb. tr.* și *refl.* A (se) crăcăna, a desface picioarele: **se crăcește cu un picior la asfințit și cu unul la răsărit** (CRG.) [c r a c¹].

CRĂCIUN (*pl.*-nuri) *sn.* ① Sărbătoarea nașterii Mîntuitorului (25-27 Decembre); **postul ~ului**, unul din marile posturi de peste an care ține de la 15 Noemvre pînă la 24 Decembre; **pom de ~**, ramură mare de brad ce se împodobește cu lumini, beteală, fructe și jucării, în ajunul Crăciunului, spre bucuria copiilor (datină introdusă din Occident sau de la Germanii din țară); **Moș ~**, figură de om bătrîn, cu o barbă mare albă, plin de ninsoare și încărcat de jucării, care simbolizează Crăciunul aducător de daruri pentru copii (▣ 1552) ¶ ② *Trans. Băn.* **Crăciunul mic**, anul nou, ziua de Sfîntu-Vasile ¶ ③ *Bucov.* ✕ Colăcel de aluat, în formă de 8, ce se face de Crăciun (VOR.).

Fig. 1552. Moș Crăciun.

CRĂCOS *adj.* Cu c r ă c i multe, crengos.

CRĂCUIU *sm. Băn.* Picior de găină [c r a c¹].

CRĂCULIȚĂ (*pl.*-ițe) *sf. dim.* **CRACĂ**: **scoase cuțitașul și tăie crăculița de care erau atîrnate** (ISP.).

CRĂCUROS *adj.* Crăcos, cu crăci multe: **că-i pădurea crăcuroasă** (TOC.) [c r a c ă].

○**CRĂCUȘOR** *sm.* ① *dim.* **CRAC¹** ¶ ② Crenguță, rămurică: **fie-care oreangă are 12 ~i** (VOR.).

CRĂCUȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* **CRACĂ.**

‡ **CRĂI** (-ăesc) *vb. intr.* A domni [c r a i u].

CRĂIASĂ (*pl.*-iese) *sf.* Regină: **Tot crai și tot crăiese mari, Alăturea cu ghinărari De neam străin** (COȘB.) [c r a i u].

CRAIDON *sm.* F C r a i u, desfrînat, berbant, om care aleargă după aventuri de dragoste: **își cheltuește starea cu ~ii pe la via Brîncoveanului** (FIL.).

CRAIDONAȘ *sm. dim.* **CRAIDON** (PANN).

‡ **CRĂIE** *sf.* Regat, țara peste care domnește un c r a i u.

CRĂIELICIU *sm.* ♣ = **VERIGEL.**

CRĂIEȘ, **CRĂIEȚ** *sm.* ⋙ = **BOIȘTE**(AN).

CRĂIESC *adj.* De c r a i u, regesc.

CRĂIEȘTE *adv.* ① Ca un rege: **l-a ospătat ~ cu mîncări și beuturi scumpe** (RET.) ¶ ② F Ca un c r a i u, ca un craidon: **o pălărie de paie pusă cam ~ pe-o ureche** (GN.).

CRĂIEȚ ☞ **CRĂIEȘ.**

CRAILÎC (*pl.*-îcuri *sn.* F Desfrînare, desmățare, faptă, purtare de c r a i u, berbantlîc.

CRĂIME *sf.* ① *col.* **CRAIU**. Mulțimea regilor ¶ ② Regat: **împărății și crăimi stinse, de varvari pustiite** (TICH.).

○**CRAINA** *adv.* Razna; **A umbla ~**, A umbla fără rost, hoinărind [srb. k r a j n a].

CRAINIC *sm.* ‡ Pristav, cel ce striga în public poruncile sau veștile de la domnie: **~ii călări buciumă 'n țară vestea cea bună** (VLAH.) [rut.].

CRAINICI, **CRĂINICI** (-icesc) *vb. tr.* A da de veste, a vesti, a striga în public poruncile sau știrile de la domnie [c r a i n i c].

CRĂIȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.* Fată de c r a i u, prințesă (FR.-CDR.).

CRĂIȘOR *sm. dim.* **CRAIU** ① Fecior de craiu, prinț ¶ ② ⚘ = **PITULICE** ②.

○**CRAIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (PĂC.) = **CRATIȚĂ.**

CRĂIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① ♠ În jocul de concină, carte cu valoare superioară (2 ochi de treflă și 10 ochi de caro) ¶ ② *Bucov.* F Femeie cu moravuri ușoare (VOR.) ¶ ③ *pl.* Un danț popular ¶ ④ (PAMF.) ♣ = **VIZDOAGĂ**① ¶ ⑤ *Mold. Olten. Băn.* ♣ Un soiu de ciupercă galbenă-roșiatică, bună de mîncat: **~ fiartă cu piper negru** (ca leac pentru junghiu) (PAMF.) ¶ ⑥ *Băn.* Matcă, împărăteasa albinelor [c r a i u].

CRĂIȚAR ☞ **CREIȚAR.**

CRAIU *sm.* ① † Rege; **cei trei crai de la răsărit**, regii magi (Gaspar, Melchior și Baltazar) cari veniră din Orient să se închine Mîntuitorului după nașterea lui; figurează printre personagiile vicleimului ¶ ② *Olten.* Vătaful călușarilor ¶ ③ *Olten.* **Craiul-de-rouă**, personagiu legendar care umblă numai noaptea pe lună și care, fiind surprins de soarele răsărind, s'a evaporat ca și roua: **pe calea asta veche se purta Craiul-de-rouă noaptea pe lună, între Dunăre și munte; și odată, apucîndu-l ziua, cic' a întins soarele numai o rază asupra lui și l-a băut dintr'o sorbitură** (VLAH.) ¶ ④ ♠ Rege (în jocul de cărți), popă: **~ de tobă; ~ de ghindă** ¶ ⑤ Berbant, desfrînat, desmățat ¶ ⑥ ☆ Ⓟ **Craiu-nou**, luna cînd se arată întîiu sub formă de secere: **cînd iese craiu nou pe cer, fetele și flăcăii... îl salută cu strigări de veselie** (ALECS.) ¶ ⑦ *Băn.* ⚘ **CRAIUL-PĂSĂRILOR** = **PITULICE** ② [vsl. k r a l ĭ].

○**CRĂLICIU** *sm* ♣ = **VERIGEL** [comp. **CRĂELICIU**].

CRAM (*pl.*-amuri) *sn. Trans.* (VIC.) ① ⚒ Căsuța de lîngă mină, în care dorm minierii și unde-și țin uneltele ¶ ② *pl.* Acarete, clădirile din jurul casei [germ. K r a m].

CRAMĂ (*pl.* crame, crămi) *sf.* ① Încăperea de la vie unde se ține teascul de stors strugurii, linul, tocitorile, etc. și unde se păstrează vinul: **eu mă răpăd în ~ s'aduc și un cofăel de vin** (CRG.) ¶ ② *Trans.* (VIC.) Șatră la bîlciu unde se vînd băuturi și se adună oamenii de beau aldămașele [comp. srb. k r a m a, rut. k r a m < germ.].

CRAMBĂ *sf. Trans.* ① Colibă de scînduri mobilă, așezată pe două tălpi de sanie, în care se culcă ciobanul noaptea (FR.-CDR.) ¶ ② = **CRAM** ①.

○**CRAMPĂR** (*pl.*-ăre), **CRAMPĂN** (*pl.*-ne) *sn. Trans.* ① Săpoiu (PȘC.) ¶ ② Tîrnăcop (PAMF.) [germ. K r a m p e n].

***CRAMPE** *sf. pl.* Cîrcei, contracțiuni dureroase ale unui mușchiu [fr.].

***CRAMPON** (*pl.*-oane) *sn.* ① Cîrlig; scoabă ¶ ② **A se ține ~ de cineva**, a se ține scaiu de cineva [fr.].

CRANC! *interj.* Imită croncănitul ciorilor.

CRANCĂ *sf. Maram. Oaș.* C r a c ă, creangă.

CRĂNCADĂU *sm. Mold.* F Poreclă dată băieților ce au crescut repede.

CRĂNCĂI¹ (-ăesc) *vb. intr.* A croncăni, a cîrîi (CANT.) [c r a n c!].

CRĂNCĂI² (-ăesc), **CRĂNCĂNI** (-ănesc) *vb. intr. Mold.* A umbla fără căpătîiu, a bate podurile (RV.-CRG.) [c r a n c ă u].

CRANCALÎC (*pl.*-îcuri) *sn. Mold.* Berbantlîc, ștrengărie: **te-ai săturat de umblat în lume după ~uri** (CRG.) [comp. c r a n c ă u].

CRANCĂU *sm.* ① ⚘ Corb ¶ ② F Poreclă a Țiganului: **Un ~ bătrîn, Alb ca un fund de ceaun** (MAR.) ¶ ③ *Mold.* F Om fără căpătîiu, bate-poduri, vagabond [c r a n c!].

† **CRANGĂ** (*pl.*-ăngi) *sf.* ♣ = **CREANGĂ**: **noaptea durmeau prin crăngile copacilor** (RET.).

CRĂNGĂI = **CRĂNCĂI**¹: **corbul din vîrvul copacului crăngăia** (CANT.).

CRĂNGOS *adj.* ♣ Crăcos: **tot copaciul ~ și frunzăros supt noi va rămînea** (CANT.) [c r a n g ă].

CRĂNGUȘOARĂ (*pl.*-re) *sf.*, **CRĂNGUȚĂ** (*pl.*-țe) *dim.* **CRANGĂ.**

*CRANIAN adj. Ce ține de craniu: cavitate ~ă; nervi cranieni [fr.].
*CRANIOLOGIE sf. Arta care pretinde de a cunoaște însușirile și apucăturile omului după protuberanțele craniului [fr.].
*CRANIU (pl.-nii) sn. Țeasta capului, hîrcă, scăfîrlie, cutia osoasă a creierilor (▣ 1553) [gr.].

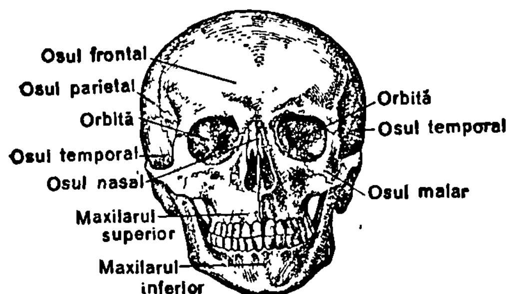

Fig. 1553. Craniu.

CRANȚ! interj. ① Imită sgomotul pe care-l fac dinții rozînd în ceva uscat ¶ ② Imită pocnitura ce se aude în broască, sau în lacăt, cînd se învîrtește cheia.
CRĂNȚĂI (-ăiu, -ăeșc), CRĂNȚĂNI (-ănesc) vb. tr. și intr. A ronțăi, a face sgomot cu dinții rozînd ceva tare, uscat: ce bun o să-mi pară mie după ce te-oiu crănțăni (GRL.) [c r a n ț!].
○CRĂONI (craon, crăonesc) vb. intr. A croncăni: începu a ~ în copaciu de urla pădurea (MAR.).
CRAP sm. Pește de baltă și de ape curgătoare, cu solzi mari, de coloare brună-verzuie, bătînd în albăstriu sau auriu; poate ajunge la dimensiuni foarte mari (peste 1 metru) și la o greutate de 25-30 kgr. (Cyprinus carpio) (▣ 1554) [srb.].

Fig. 1554. Crap.

CRĂPA (crăp, crap) 1. vb. tr. ① A despica, a desface în două lovind sau tăind: ~ un lemn ¶ ② A plesni: ~ o oală, un pahar ¶ ③ A deschide puțin: ~ ușa; se deșteptă din somn, crăpă puțin ochii (DLVR.) ¶ ④ F A mînca (vorb. în ciudă): dă-i să crape.
2. vb. intr. ① A se despica, a se deschide, a plesni; Ⓟ F: unde dai și unde crapă? (=lovești într'o parte și crapă într'altă parte), se zice cînd în urma unui fapt ajungi la un efect cu totul neașteptat; Ⓟ: a-i ~ buza sau măseaua (în gură) după ceva, a avea mare nevoie de ceva, a nu se putea lipsi de ceva; Ⓕ: ~ pietrele, lemnele de ger, a fi un ger strașnic; Ⓕ: a ~ de ciudă, a ~ fierea într'însul, a nu mai putea de necaz; a-i ~ obrazul de rușine, a nu mai putea de rușine ► PIERI ¶ ② A muri (vorb. de animale și, în mod disprețuitor, despre oameni: mulți cai au crăpat și oameni au pierit (MUST.); cu mîinile-l sugrumă... pînă crapă (PRV.-MB.); de-ar crăpa odată să crape și harabagiul care v'a adus (CRG.).
3. vb. refl. ① A se deschide puțin: ochii săi mici se crăpară ¶ ② A se ~ de ziuă, a începe să se ivească zorile, a începe să se lumineze de ziuă [lat. c r ĕ p a r e].
CRĂPĂCIOS adj. ① Plin de crăpături: desfășurîndu-l cu mînele lui crăpăcioase dete o citație (D.-ZAMF.) ¶ ② Olten. (CIAUȘ.) Pepene ~, pepene galben care se crapă cînd se coace ¶ ③ F Lacom la mîncare, care c r a p ă mult.
CRĂPAT 1. adj. p. CRĂPA ¶¶ © NECRĂPAT.
2. sbst. ① Faptul de a (se) crăpa ¶ ② ~ul zilei, ~ul zorilor (SLV.), zorile zilei.
CRĂPĂT, CRĂPET sbst. Olten. Arșiță, dogoreală a soarelui (CIAUȘ.) [c r ă p a].
○CRĂPĂTOR = CÎRPĂTOR.
CRĂPĂTURĂ (pl.-turi) sf. ① Despicătură, deschizătură lungăreață provenită dintr'o lovitură, din pricina frigului sau uscăciunii (vorb. de pielea mîinilor, de scînduri, de ziduri, de pămînt, etc.): se ascunse într'o ~ de grindă de la tavanul casei (ISP.) ¶ ② Deschizătură îngustă, spațiul mic între o ușă puțin deschisă și tocul ei (▣ 1555): s'a uitat prin crăpătura ușii [lat. c r e p a t u r a].

Fig. 1555. Crăpătura ușii.

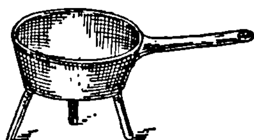
CRĂPĂTURICĂ (pl.-rele) sf. dim. CRĂPĂTURĂ: s'au ascuns acolo într'o ~ (SB.).
CRĂPCEAN sm. dim. CRAP Crap mic care nu trece de 30 cm. lungime: cumpără un ~ proaspăt... să ducă nevestei și copiilor (JIP.).
CRĂPET ► CRĂPĂT.
CRĂPICEA sm. F Poreclă dată unuia lacom la mîncare, care c r a p ă mult (FURT.).
CRĂPUIU = CĂPRUIU.
CRĂPUȘNIC sm. ① = CRĂSTĂVAL ¶ ② = PĂLĂMIDĂ①.
CRĂPUȘOR, CRĂPUȘTEAN sm. dim. CRAP.
*CRAS adj. Grosolan: ignoranță ~ă [fr.].
CRASICI = CRUȘIN.
○CRĂSTAȚĂ (pl.-te) sf. Olten. (ION.) = CÎRSTĂ.
CRĂSTĂVAL sm. Plantă ierboasă, cu flori gălbui sau purpurii, îngrămădite la vîrful tulpinei, numită și „crăpușnic" (Cirsium oleraceum) (▣ 1556) [comp. srb. K r a s t a v „rîios"].

Fig. 1556. Crăstăval.

○CRASTAVEȚE, CRĂSTĂVEȚ = CASTRAVETE.
○CRĂSTEȚ, CRĂSTEU sn. Băn. ► CÎRSTEIU.
CRĂSTOALĂ (pl.-le) sf. Băn. Oală lungăreață în care se ține laptele și smîntîna (PSC.) [srb. K a s̆ t r o l a].
CRASTON = CASTRON.
CRAȘCHIȚĂ (pl.-țe) sf. Băn. Cracii praștiei.
CRĂȘEI = CRUȘIN.
CRĂȘTEIU = CÎRSTEIU.
*CRATER (pl.-ere) sn. ① Cupă mare (la vechii Romani) care se punea pe masă și din care se scotea vinul de băut ¶ ② Deschizătură în formă de pîlnie prin care un vulcan svîrle afară lavă, gaze, fum, etc. (▣ 1557) [fr.].

Fig. 1557. Crater.

CRĂTICIOARĂ (pl.-re) sf. dim. CRATIȚĂ.
CRATIMĂ (pl.-me) sf. Trăsură de unire, liniuță care unește două vorbe sau care desparte două silabe [ngr.].
○CRĂTINȚĂ = CATRINȚĂ.
CRATIȚĂ (pl.-țe, crătiți) sf. Tigăiță adîncă de pămînt sau de tuciu (▣ 1558): pe ea puse pline, ~ cu papricaș și mai multe căni cu vin (ISP.) [comp. bg. k r a t i č ŭ k a „cam scurtă"].

Fig. 1558. Cratiță.

CRAUN adv. Ștrengărind, haimana: de-o vreme 'ncoace umblă ~ (DLVR.) [comp. CRAINA].
○CRĂVAIU sbst. Băn. Plocoane, daruri ce se aduc lăuzei, constînd din diferite bucate (MAR.) [srb. k r a v a l j].
*CRAVAȘĂ (pl.-șe) sf. Biciușcă (de călăreț) [fr.].
*CRAVATĂ (pl.-te) sf. ① Legătură de gît, fășie de mătase, de stofă, etc. ce se trece în jurul gulerului și se înnoadă la piept (▣ 1559) ② Fășie de mătase de care se atîrnă o decorație de un grad înalt; pr. ext. decorația însăși: i s'a dat cravata de comandor al Stelei României [fr.].
*CRAZĂ (pl.-ze) sf. Contracțiunea a două vocale sau a două silabe într'una singură [fr.].
*CREA (creez) vb. tr. ① A da ființă, a face din nimic, a plăzmui: Dumnezeu a creat cerul și pămîntul ¶

② A născoci, a scorni, a închipui ¶ ③ A întemeia, a înființa: ~ o industrie, un gen literar, un sistem filo-

Fig. 1559. Cravate.

sofic, etc. ¶ ④ ~ un rol, a juca cel dintîiu un anumit rol într'o piesă [lat.].

○ **CREACĂ** (*pl.*-eci *sf.* *Olten.* = CRACĂ.

CREANGĂ (*pl.* crengi) *sf.* ① Cracă: Ce te legeni, codrule, Fără ploaie, fără vînt, Cu crengile la pămînt (EMIN.) ➡ PICIOR ¶ ② *Băn.* (LIUB.) O parte a plugului [bg. g r a n k a].

***CREANȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ① Dreptul ce are cineva de a i se plăti o sumă ¶ ② Titlul, înscrisul care stabilește acest drept [fr.]

***CREANȚIER** (*pl.*-ere) *sn.* Registru în care se înscriu c r e a n ț e l e.

CREASTĂ (*pl.* creste) *sf.* ① Bucată de carne roșie și dințată pe capul cocoșului sau găinii (▣ 1560): puica pe ~ se cunoaște ce neam o să iasă (PANN) ¶ ② *Pr. anal.* Moțul de pene pe care-l au unele păsări (ca pupăza, etc.) pe cap ¶ ③ CREASTA-COCOȘULUI[1], plantă ierboasă cu flori mici, roșii sau galbene, reunite la vîrful tulpinei în formă de creastă (*Celosia cristata*) (▪ 1562); CREASTA-COCOȘULUI[2] = TALPA-GÎȘTEI[1]; CREASTA-COCOȘULUI[3], varietate de ferigă (*Aspidium Braunii*); — CREASTA-COCOȘULUI[4], ciupercă mare comestibilă, cu tulpina cărnoasă, groasă, albă (*Clavaria flava*) (▪ 1561 ¶ ④ Creștet, vîrf: crestele munților par aprinse (VLAH.); înotătorii se resfiraupe crestele valurilor (D.-ZAMF.) ¶ ⑤ Creasta zidului, coama zidului ¶ ⑥ Crestătură, dăltuitură; *în spec. a)* fiecare din cele două găuri prin care trec cracii lișițelor carului; *b)* măseaua, urechea, gîtul sau ceafa leucei carului [lat. c r i s t a].

Fig. 1560. Creastă.

Fig. 1561. Creasta-cocoșului. Fig. 1562. Creasta-cocoșului.

***CREATOR** 1. *sm.* ① Cel ce face din nimic, ziditor, plăzmuitor; Creatorul, făcătorul cerului și al pămîntului, Dumnezeu ¶ ② Născocitor, iscoditor, scornitor, inventator ¶ ③ Întemeietor ¶ ④ ~ul unui rol, cel ce joacă întîia oară un anumit rol într'o piesă.

2. *adj.* Care creează: spirit creator; putere creatoare [fr.].

***CREATURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* ① Tot ce e creat, făptură, ființă (creată) ¶ ② Omul, în opoziție cu Dumnezeu ¶ ③ Individ ¶ ④ Persoană care depinde de alta, căreia-i datorește totul [fr.].

***CREAȚIUNE**, ***CREAȚIE** *sf.* ① Faptul de a crea; zidire, facere (din nimic), plăzmuire: ~a lumii ¶ ② Născocire, izvodire, scornire, închipuire ¶ ③ Întemeiere, înființare [fr.].

CREDĂ CRETĂ: îi dete condeiul de ~ (NEGR.).

CREDE (cred, crez) 1. *vb. tr.* ① A socoti că-i adevărat, a da crezămînt, a avea încredere: prostul face ce vede și ce aude crede (ZNN.); ①: sătulul nu crede pe cel flămînd; nu crede ce vezi cu ochii, ci crede ce-ți spun eu, (*iron.* despre femeile necredincioase care caută să orbească pe bărbații lor); crede! se zice cerșetorilor cînd nu le putem da, sau nu voim să le dăm pomana cerută (eliptic pentru: crede că n'am, etc.): cînd îi zicea vre-unul „crede! bătrîno, altădată", ea răspundea: crez, măiculiță, crez, să ne crează Dumnezeu pe toți, drăguțul! (CAR.) ¶ ② A socoti, a presupune, a avea credința, a-și închipui: crede că tot ce sboară se mănîncă; cum crezi d-ta că aș face una ca asta? (CRG.).

2. *vb. intr.* ① A avea credință: ~ în Dumnezeu ¶ ② A da crezămînt, a socoti că-i adevărat, a avea încredere: nu-i venea să creadă ochilor; și unul și altul credeau în ajutorul și în protecțiunea Rusiei (I.-GH.).

3. *vb. refl.* ① A se socoti, a se presupune: nu se credea în drept de a susține pe Greci (I.-GH.) ¶ ② A avea o părere exagerată despre sine, a se socoti mai bun, mai deștept, etc. decît e în realitate: prea se crede [lat. c r ē d ĕ r e].

***CREDIBIL** *adj.* De crezut, ce se poate crede [lat.].

***CREDIBILITATE** *sf.* Ceea ce ne facem să credem [fr.].

CREDINCER *sm.* ① ‡ Curtean, slujbaș al Curții care se bucura de încrederea deosebită a Domnului: între bătrînii și ~ii Curții era și grădinarul (ISP.) ¶ ② ‡ Slujbaș al Curții care trebuia să poarte grijă de bucatele domnești: era vorba de... a bate cu urechea în stîlp pre ~ul cel mare (NEC.) ¶ ③ *Bucov.* Chezaș [c r e d i n ț ă].

CREDINCIOS *adj.* ① Care nu-și calcă c r e d i n ț a, statornic în dragostea sau în prietenia lui: o femeie credincioasă; un prieten ~ ¶ ② În care se poate avea toată încrederea: o slugă credincioasă ¶ ③ De crezut, ce se poate crede: mai credincioși ochii decît urechile (PANN) ¶ ④ Care-și ține cu sfințenie credința (religioasă); se zice și drept-credincios, mai ales cu înțelesul de ortodox ¶ ⑤ Exact și statornic, care nu dă greș: o memorie credincioasă ¶¶ © NECREDINCIOS.

2. *sm.* ① Om de încredere ¶ ② Prieten devotat, credincios ¶ ③ Cel ce-și ține cu sfințenie credința (religioasă): clopotul chiamă pe credincioși la biserică.

CREDINCIOȘIE *sf.* Credință conjugală (JIP.) [c r e d i n c i o s].

CREDINȚA = ÎNCREDINȚA.

CREDINȚĂ (*pl.*-țe *sf.* ① Faptul de a crede ¶¶ C NECREDINȚĂ ¶ ② Statornicie în dragoste, în prietenie, în făgăduiala dată, etc.: ~ conjugală, păstrarea în mod cinstit, statornic a legăturilor dintre soți; a jura ~, a jura că-l va iubi, că-l va sluji în mod cinstit, cu trup și suflet ¶ ③ Bună ~, sinceritate, convingerea pe care o are cineva că are dreptate, că judecă sau lucrează cinstit: era, cum aș zice, șiret la chip, dar la suflet de bună ~ (GN.); rea ~, lipsă de cinste, de sinceritate ¶ ④ Sentimentul adînc religios, convingere deplină religioasă: credința ta te va mîntui ¶ ⑤ Religie, lege: oameni de altă ~; a-și păstra credința strămoșească ¶ ⑥ Ⓕ Opiniune: ~ politică ¶ ⑦ Profesiune de ~, expunerea credințelor religioase și politice ¶ ⑧ Ceea ce crede cineva: credințele populare ale Românilor ¶ ⑨ Încredere: vrednic de ~; se va vădi și se va arăta cu oameni de ~ cum au jurat strîmb (PRV.-MB.); își pusese credința în Dumnezeu (ISP.); F: și-a mîncat credința (ca Țiganul biserica), nu mai are nimeni încredere într'însul ¶ ⑩ ‡ Încredințare ¶ ⑪ *Tr.-Carp.* Logodnă: cum vorbesc fetele mari înainte de ~ (SLV.); a face ~, a-și da ~, a se logodi ¶ ⑫ *Olten.Trans.* Credit, datorie: a da pe ~; a vinde în ~ (PSC.)(CIAUȘ.) [lat. c r e d e n t i a].

CREDINȚI (-țesc) *vb. tr.* și *refl.* *Tr.-Carp.* A (se) logodi: i-a credințit popa Toma (RET.) [c r e d i n ț ă].

***CREDIT** (*pl.*-ite) *sn.* ① Încrederea de care se bucură cineva că e bun platnic: care va să zică nu am atîta ~ la dumneata? (CAR.) ¶ ② Credit public, încrederea într'un guvern că-și va putea plăti datoriile ¶ ③ Sumă alocată de Camere unui ministru pentru un scop determinat ¶ ④ Pe ~, pe datorie, pe veresie, fără să plătească îndată ¶ ⑤ Amînare a plății unei datorii: ~ de trei luni ¶ ⑥ Partea unui registru de socoteli unde un comerciant înscrie sumele ce are de primit și acelea pe care le încasează ¶ ⑦ Scrisoare de ~, scrisoare cu ajutorul căreia o persoană poate încasa o anumită sumă de la acela căruia îi e adresată ¶ ⑧ Influență, considerațiune: iată împrejurarea care a dat un mare ~ acestei societăți în Principate (I.-GH.) ¶ ⑨ Trecere,

favoare: **Moţoc... întrebuinţa ~ul ce avea la Domn spre împilarea gloatei** (NEGR.) ¶ ⑩ **Credit funciar**, instituţiune care, sub supravegherea Statului, împrumută bani pe ipotecă proprietarilor urbani sau rurali ¶ ⑪ **Credit mobiliar**, societate care împrumută bani pe valori mobilare (titluri, acţiuni, obligaţiuni, etc.) ¶ ⑫ **Creditul agricol, Creditul industrial**, instituţiuni puse sub controlul Statului, care ajută pe proprietarii agricoli, pe industriaşi, împrumutîndu-le bani în condiţii uşoare. [fr.].

***CREDITA** (-**itez**) *vb. tr.* ① A înscrie într'un registru de comerţ ceea ce s'a primit de la cineva sau ce i se datorează ¶ ② A deschide un credit [fr.].

***CREDITOR** 1. *sm.*, **CREDITOARE** *sf.* Persoana care a dat bani cu împrumut, căreia i se datoresc bani: **parcă erau umbrele unor creditori cari mă ameţeau cu jalbile** (GN.).

2. *adj.* **Cont ~**, înscris la credit [fr.].

***CREDUL** *adj.* Lesne crezător, care crede prea lesne ¶¶ C **INCREDUL** [fr.].

***CREDULITATE** *sf.* Uşurinţă prea mare de a crede tot fără a cerceta mai de aproape: **îşi fac din ~a lor un mijloc de popularitate** (I.-GH.) [fr.].

CREIER *sm.*, *mai adesea* **CREIERI** (*Mold.* „crieri", *Olten.Băn. Trans.* „creri") *pl.* ① Substanţa moale, închisă în capacitatea osoasă a craniului, care e aparatul receptor al sensaţiunilor, organul care cîrmueşte actele intelectuale şi voluntare; e compus din mai multe părţi, din care mai de căpetenie sînt **~ul mare, ~ul mic şi bulbul** (▣ 1563): **capul pînă nu se sparge, ~ii nu se văd** (PANN): **a sbura ~ii cuiva**, a-l lovi cu un glonţ în tîmplă ¶ ② F Minte: **cap fără ~i**; **a-şi frămînta ~ii**, a-şi chinui mintea ca să afle ceva ¶ ③ *sg.* Conducător, persoana care dă toate îndrumările într'o asociaţie, etc.: **~ul şi sufletul infernalului complot bulgar** (CAR.) ¶ ④ **în ~ii munţilor**, în înfundăturile din vîrful munţilor: **lăsîndu-şi nevestele... acasă, în ~ii munţilor, venise la Folticeni** (CRG.) ¶ ⑤ *Trans.* Butucul, căpăţîna roatei (CONV.) (FR.-CDR.) [lat. c(e) r e b e l l u m].

Fig. 1563. Creieri.

CREIERAŞ *sm. dim.* **CREIER**: **stă şi-şi face în ~ul lui socoteli de om mare** (BR.-VN.).

***CREION** (*pl.*-**ioane**) *sn.* ① Bastonaş prismatic sau cilindric de plombagină sau de grafit cu care se scrie sau se desenează (▣ 1564); creioanele colorate sînt făcute din argilă, oxizi metalici şi gumă arabică; creioanele de copiat sînt preparate din Kaslin, grafit, gumă arabică şi analină ¶ ② Bastonaş cilindric de o substanţă medicinală: **~ de nitrat de argint** [fr.].

***CREIONA** (-**nez**) *vb. tr.* ① A desena cu creionul ¶ ② A schiţa [fr.].

Fig. 1564. Creioane.

CREIŢĂ (*pl.*-**ţe**) *sf.* = **CRĂIŢĂ** ④ ⑤.

○ **CREIŢAR, CRĂIŢAR, CRIŢAR** *sm. Tr.-Carp.* Monetă de aramă (în vechiul imperiu austro-ungar) în valoare de a o suta parte dintr'un florin (▣ 1565) [ung. k r a j c á r < germ. K r e u z e r].

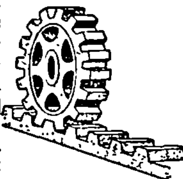

Fig. 1565. Creiţar.

○ **CREL** (*pl.*-**ei**) *sm. Băn. Trans.* = **CREIER**.

***CREMĂ** (*pl.*-**me**) *sf.* ① Caimac ¶ ② F Ceea ce e mai bun floarea ¶ ③ Unsoare, alifie fină pentru întreţinerea pielei corpului ¶ ④ Un-fel de licheur fin: **~ de mentă** ¶ ⑤ Un fel de mîncare din lapte, ouă şi zahăr ars (cu adaus de cafea, ciocolată, vanilie, etc. : **~ de ciocolată** [fr.].

***CREMALIERĂ** (*pl.*-**re**) *sf.* Bară metalică cu crestături pe care se învîrteşte o roată dinţată cu scopul de a transforma o mişcare circulară în rectilinie sau viceversa ▣ 1566 [fr.].

Fig. 1566. Cremalieră.

***CREMATORIU** 1. *adj.* Privitor la arderea cadavrelor: **cuptor ~**.

2. (*pl*-**orii**) *sm.* Cuptor pentru arderea cadavrelor [fr.].

***CREMAŢIUNE** *sf.* ① Ardere, prefacere în cenuşă: **~a gunoaielor** ¶ ② Arderea cadavrelor [fr.].

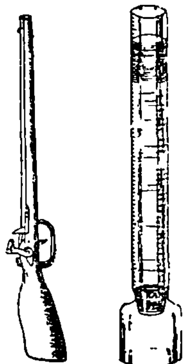
***CREMENAL** *sbst.* Ⓟ= **CRIMINAL** 2.

CREMENE, **CREMINE** 1. *sm.* Piatră vîrtoasă care, lovită cu amnarul, dă scîntei: **unde aruncă inelul, se făcu un zid de cremene pînă la cer** (ISP.); : **nici cît ai da în ~**, nici o clipă, cituşi de puţin.

2. *adv.* ① Tare ca piatra: **de arat nu era chip... că era pămîntul ~** (BR.-VN.) ¶ ② Piatră ce se punea în cocoşul unei puşti sau unui pistol (în armele vechi) (▣ 1567).

2. *npr. m.*: **Satul** (*sau* **tîrgul**) **lui ~**, loc unde fie-care face ce-i place, fără a da seamă cuiva: **hoţii foiau în toate părţile ca prin satul lui Cremene** (GN.) [vsl. k r e m e n ĭ].

***CREMOMETRU** *sm.* Instrument cu care se măsoară cantitatea de smîntînă şi de alte materii grase conţinute în lapte (▣ 1568) [fr.].

Fig. 1567. Puşcă veche cu cremene. Fig. 1568. Cremometru.

***CREMONĂ** *sf.*, ***CREMON** (*pl.*-**ne**) *sn.* Vergea de fier prevăzută cu un mîner care se înşurubează de-a lungul unei ferestre, spre a se putea închide (▣ 1569) [fr.].

CRENCURAT *adj.* Rămuros, cu multe c r e n g i: **un lemn mare, ~, care-i stă în cale** (TICH.).

***CRENEL** (*pl.*-**eluri**) *sn.* Zimţ (la coama unui zid): **să ştim pe cine o să spînzurăm mîine de ~uri, la răsăritul soarelui** (CAR.) [fr. c r é n e a u].

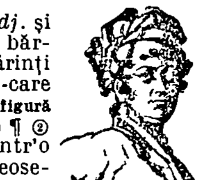
CRENGOS, CRENGUROS *adj.* Cu c r e n g i, rămuros: **găinile... sburară într'un arbore crenguros** (TICH.).

Fig. 1569. Cremonă.

CRENGUŢĂ (*pl.*-**ţe**) *sf. dim.* **CREANGĂ**: **Pe-o ~ din dumbravă Zace rău mierla beteagă** (IK.-BRS.).

***CRENVIRŞT** *sm.* Cîrnaţ ce se mănîncă fiert, cu hrean [germ. K r e n - w ü r s t e l].

***CREOL, CREOLĂ** (*pl.*-**le**) *adj.* şi *sm. f.* ① Se zice despre un bărbat sau femeie născut ă) din părinţi europeni într'o colonie oare-care din alt continent (▣ 1570): **figură de creolă cu ochii învăpăiaţi** (GN.) ¶ ② Se zice despre negrii născuţi într'o colonie din America, spre deosebire de cei din Africa [fr.].

Fig. 1570. Creolă.

***CREOLINĂ** (*pl.*-**ne**) *sf.* Uleiu greu extras din gudron [fr.].

***CREOZOT** *sbst.* Lichid incolor, caustic, cu miros neplăcut, ce se extrage din gudron şi se întrebuinţează în medicină spre a opri emoragiile, şi în economia domestică, spre a feri cărnurile de putrefacţie [fr.].

***CREP¹** (*pl.*-puri) *sn.* ① Zăbranic, stofă de mătase sau de lînă, foarte subţire şi cam încreţită ¶ ② Bucată de crep negru ce se poartă la braţ sau în jurul pălăriei în semn de doliu [fr.].

○**CREP²** ☛ CREPLĂ.

CREPET *sbst.* ~ de zori (SLV.), crăpatul zilei, revărsatul zorilor [c r ă p a].

***CREPITAŢIUNE**, ***CREPITAŢIE** *sf.* ① Pîrîitul flacării sau sării aruncate în foc ¶ ② Sgomotul produs de un os fracturat cînd e mişcat din loc ¶ ③ Sgomotul pe care-l face aerul pătrunzînd în plămîni, în anumite cazuri de pneumonie [fr.].

10.000 ○**CREPLĂ** (*pl.*-le) *sf.*, CREP *sbst. Trans.* (VIC.) ① Jghiabul, teuca de lîngă o fîntînă unde se adapă vitele ¶ ② CREPLE *pl.* = IESLE [germ. Krippe].

***CREPON** (*pl.*-oane, -onuri) *sn.* Crep des [fr.].

***CREPUSCUL** (*pl.*-le) *sn.* ① Amurgul serii ¶ ② Crăpatul zilei, zori, revărsatul zorilor [lat.].

***CREPUSCULAR** *adj.* De crepuscul: lumină ~ă [fr.].

○**CRERI** ☛ CREIER.

CRESCĂTOR 1. *adj. verb.* CREŞTE.

2. *sm.* Cel ce creşte, ce dă creştere: ~ de pomi; am cumpărat-o... de la un ~ de vite de aici de la noi (I.-GH.).

CRESCĂTORIE *sf.* Fermă unde se cresc vite, păsări, etc. [c r e s c ă t o r].

CRESCĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Creştere ¶ ② Umflătură care formează o ridicătură pe o parte a corpului [c r e ş t e].

***CRESCENDO** 1. *adv.* Crescînd, sporind.

2. *sbst.* Creştere progresivă a sunetelor vocii, instrumentelor, etc. [it.].

CRESCUT 1. *adj. p.* CREŞTE: bine ~, rău ~, care a primit o creştere bună, rea ¶¶ © NECRESCUT.

2. *sbst.* ① † Creştere ¶ ② ‡ Vîrstă.

***CRESON** *sbst.* = HRENIŢĂ ② [fr.].

CRESTA (-tez) *vb. tr.* şi *refl.* ① A face o tăietură (nu prea adîncă) în lungime: Afin se crestă la un deget şi lăsă să curgă sîngele (ISP.) ¶ ② A face tăieturi, scobituri, colţuri, zimţi, etc.: munţii Gorjului îşi crestează pe albastrul închis al cerului vîrfurile lor înalte (VLAH.) [c r e a s t ă].

○**CRESTĂLĂU** (*pl.*-ălai) *sn. Trans.* (PĂC.) = RĂVAR.

CRESTAT *adj.* ① *p.* CRESTA ¶ ② Dinţat, colţurat ¶ ③ Brăzdat: cu faţa ~ă de luptă şi nedormire (DLVR.) ¶¶ © NECRESTAT.

CRESTATĂ (*pl.*-tăţi) *sf. Trans.* Un fel de prescure în patru colţuri, în forma crucii (MAR.) (VIC.) [blg. k r ŭ s t a t ŭ „în formă de cruce"]

CRESTĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c r e s t a; rezultatul acestei acţiuni ¶ ② Tăietură lungăreaţă, în muchi, în colţuri, etc.: pe faţa lui Radu erau crestături ca de cuţit (VLAH.) ¶ ③ Dăltuitură, scobitură ¶ ④ Tăietură specială, de diferite forme, ce face ciobanul la una din urechile fie cărei oi (cînd e mică), în semn de recunoaştere (▣ 1571)

Fig. 1571. Crestături.

¶ ⑥ Deschizătură lungăreaţă, scobitură (în piatră, în zid): catul de jos al caselor abia avea... cîte o ~ pe unde să intre aerul în beciurile-i boltite (ODOB.).

CRESTĂŢEA *sf.* ① = SUSAIU-PĂDUREŢ ¶ ② = TÎLHĂREA ① ¶ ③ = SALATA-IEPURELUI [c r e s t a t].

CRESTEZ (*pl.*-ze) *sn.* ① Crestătură, dăltuitură făcută într'un lemn: au ridicat căldarea pe un par cu ~e multe, ca o cujbă (LUNG.) ¶ ② *Olten.* (VÎRC.) = RĂVAR [c r e s t a].

CRESTINEASĂ *sf.* = VENINARIŢĂ.

***CRESTOMAŢIE** *sf.* Culegere de texte literare din diferiţi autori, *în spec.* clasici [fr.].

CRESTOS *adj.* Cu c r e a s t ă mare: melodioasa cîntare a crestoasei ciocîrlii (NEGR.).

CRESTUŞ (*pl.*-uşuri) *sn.* ① Gaura prin care trece inima carului ¶ ② Măseaua, urechea, gîtul sau ceafa leucei carului [c r e a s t ă].

CREŞTE (cresc) 1. *vb. intr.* ① A se face mai mare (*vorb.* de trup sau de o parte a trupului): copilul crescu şi se făcu mare; i-a crescut părul; *F*: creştea carnea pe el de mulţumire (ISP.); Ⓕ: a-i ~ inima de bucurie; pleonastic: ~ mare ¶ ② A se desvolta: a-i ~ mintea ¶ ③ A răsări, a ieşi din pămînt (*vorb.* de plante): a crescut iarba; orezul creşte în apă ¶ ④ A se ridica, a-şi mări volumul prin dospire (*vorb.* de un aluat): cozonacii n'au crescut destul ¶ ⑤ A-şi mări volumul (*vorb.* de ape): apele au crescut mari şi s'au revărsat ¶ ⑥ A deveni mai lung (*vorb.* de un spaţiu de timp): din prima zi a iernii, zilele încep să crească ¶ ⑦ A se mări, a spori: unde-s doi, puterea creşte; supărarea noastră creştea la culme (CRG.).

2. *vb. tr.* ① A hrăni, a îngriji (de la vîrsta cea mai fragedă pînă se face mare): bătrîna şi credincioasa slugă care-l crescuse din a sa pruncie (ODOB.); *vorb.* de animale sau de plante: ~ vite, porumbei, plante ¶ ② A cultiva mintea, a educa, a instrui: şi-a crescut copiii în frica lui Dumnezeu [lat. c r e s c ĕ r e].

CREŞTERE *sf.* ① Faptul de a c r e ş t e ¶ ② Educaţiune: a da o ~ bună (rea) copiilor; om fără ~, acela care, prin purtările sale, dovedeşte o lipsă desăvîrşită de educaţiune ¶ ③ ± Cantitatea cu care creşte o variabilă.

CREŞTET (*pl.*-ete) *sn.* ① Vîrful capului: ne-a uns peste tot trupul din ~ pînă 'n tălpi (CRG.) ¶ ② *Pr. ext.* Cap: la ~ să nu-mi plîngi (EMIN.) ¶ ③ Vîrf, creastă, culme, pisc: Pionul spărgînd norii cu pleşuvul său ~ (NEGR.): un plop străbun îşi înălţase spre nori ~ul semeţ (ODOB.) ¶ ④ Înălţime: din ~ul cerului se sparse un trăsnet teribil (DLVR.)

CREŞTIN 1. *sm.* CREŞTINĂ (*pl.*-ne) *sf.* ① Care profesează religia lui Christos: Românul socoteşte de ~i adevăraţi numai pe cei ce se ţin de legea noastră pravoslavnică, adică drept-credincioasă (ISP.) ¶ ② Român: ogoarele le dăduse altor creştini în folosinţă (RET.) ¶ ③ Om, om de treabă: aşa dar, un ~ nu poate lua o baie caldă, cînd îi place! (GN.); vino în casă, măi ~! (DLVR.).

2. *adj.* Ce ţine de legea lui Christos: religia ~ă [lat. c h r ī s t i a n u s].

CREŞTINA (-inez) *vb. tr. refl.* A (se) face c r e ş t i n, a (se) boteza în religia lui Christos: văzînd aceste datini 'nrădăcinate la popoarele ce se creştinaseră (ISP.).

CREŞTINĂTATE *sf.* ① Toţi c r e ş t i n i i, toate popoarele creştine din lume: întreaga ~ îşi întoarce ochii către noi (ISP.) ¶ ② Religia creştină.

CREŞTINESC *adj.* ① De c r e ş t i n, privitor la creştinism: făcîndu-şi cruce, după obiceiul ~, moşneagul porni la drum (ŞEZ.) ¶ ② Ⓟ Românesc, omenesc: cîntă-mi un cîntec ~. că doar s'or desgheţa boierii (GN.) ¶¶ © NECREŞTINESC.

CREŞTINEŞTE *adv.* ① Ca un c r e ş t i n ¶ ② Ⓟ Româneşte; omeneşte, pe înţelesul tuturor: vorbeşte-mi ~ (ALECS.) ¶¶ © NECREŞTINEŞTE.

CREŞTINI (-inesc) *vb. tr.* şi *refl.* = CREŞTINA.

***CREŞTINISM** *sbst.* Religia creştină: legea lui Isus, ~ul, care deschidea ochii muritorilor la lumina cerească, se lăţi repede (ISP.) [c r e ş t i n + fr. c h r i s t i a n i s m e].

***CRETĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① Substanţă pămîntoasă, albă, moale, formată din carbonat de calce pur sau amestecat cu silice ori cu argilă ¶ ③ Bastonaş de cretă cu care se scrie pe o tablă sau placă neagră, cu care croitorii fac însemnări pe stofă, etc., tibişir *Mold.* „cridă", ‡ „crită") (▣ 1572) [lat. c r e t a].

Fig. 1572. Cretă.

***CRETACEU** *adj.* Cretos, care e de natura cretei sau format din cretă: teren ~ [fr.].

***CRETAN** 1. *adj.* ● Din (insula) C r e t a.

2. *sm.*, CRETANĂ (*pl.*-ne] *sf.* Locuitor, locuitoare din Creta.

***CRETIN** *sm.* ① Individ pipernicit, slăbănog,

sbîrcit și galben la față, uneori gușat, adeseori tîmpit, care se găsește prin Alpi și prin Pirinei ¶ ② Ⓕ Om tîmpit [fr.].

*CRETINISM sbst. ① Boala cretinului ¶ ② Ⓕ Tîmpenie [fr.].

○ CRETINȚĂ = CATRINȚĂ: Iese mîndra la portiță Numa'n ie și 'n ~ (IK.-BRS.).

*CRETON (pl.-onuri) sn. Pînză albă, foarte trainică, făcută din cînepă și in: perdeaua de ~ portocaliu tresaltă (GRL.) [fr. c r e t o n n e].

*CRETOS adj. Ce conține c r e t ă sau e format din cretă.

CREȚ 1. adj. ① Încîrlionțat (vorb. de păr): Arabii au părul ~ ¶ ② MINTĂ-CREAȚĂ ▬ MINTĂ.

2. (pl.-țuri,-țe) sn, și (pl. creți) sm. ① Cîrlionț, buclă: pe obîrșia Ialomiței... nu se știa de ~uri și colțișori (DLVR.) ¶ ② pl. Îndoituri, cute: își dreseră ~ii de la rochii (GN.) ¶ ③ Încrețitură: o luntre mică... apărea în ~ul undelor (GN.) ¶ ④ Sbîrcitură: se uită... la ~ii pe care-i face uneori în frunte (VLAH.); se prefăcu într'un moșneag cu fruntea toată ~e (MAR.).

CREȚESC adj. Măr ~, varietate de mere cu gust acrișor.

CREȚIȘOR 1. sm. ① dim. CREȚ ¶ ② = VINDECEA.

2. CREȚIȘOARĂ (pl.-re) sf. ① Plantă, numită și „pl(e)așcă", cu flori mici, verzi-gălbui, ce crește prin livezile și pășunile de la munte (Alchemilla vulgaris) (▪ 1574) ¶ ② = BUREȚI-DE-CONOPIDE.

CREȚITURĂ (pl.-turi) sf. ① Încrețitură ¶ ② Sbîrcitură ¶ ③ Scobitură: barca... se ascunsese prin crețiturile malurilor insulei (I.-GH.) [creț].

Fig. 1573. Crețușcă.

Fig. 1574. Crețișoară.

CREȚUȘCĂ sf. Plantă cu flori albe, mirositoare, dispuse în corimbe; numită și „barba-caprei", „smîntînică", „pepenea", etc. (Spiraea ulmaria) (▪ 1573) [c r e ț].

*CREUZET (pl.-ete) sn. Vas de pămînt sau de metal, întrebuințat, mai ales de chimiști, la topirea corpurilor (▪ 1576) [fr.].

○ CREVAT = CRIVAT: pe un ~... ședea o fetișoară rezemată într'un cot pe perină (NEGR.).

Fig. 1575. Crevetă.

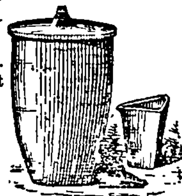

Fig. 1576. Creuzet.

*CREVETĂ (pl.-te) sf. Crustaceu decapod, de forma unui rac mititel, care trăește în mare aproape de coaste (Crangon vulgaris) (▪ 1575) [fr.].

CREZ (pl.-zuri) sn. ① Simbolul credinței, care cuprinde articolele principale ale dogmei și care începe cu vorba crez: știa ~ul grecește pe de rost (ALECS.) ¶ ② Ⓕ Profesiune de credință: ~ul politic; ~ul lor este bita și vătraiul (PANN) ¶ ③ Credință religioasă: să nu fie oare acestea niște rămășițe din ~urile păgînilor? (ISP.) ¶ ④ Pr. ext. Credință: la Proștii noștri s'a încuibat ~ul că mîna omului e mașina cea mai perfectă (I.-GH.).

CREZĂMÎNT sbst. Faptul de a c r e d e, credință, încredere; crezare: a da ~, a pune ~, a crede: el nu punea ~ pe spusele fiicei sale (ISP.).

CREZARE sf. Faptul de a c r e d e, credință, crezămînt: a da ~, a crede (spusele cuiva); a nu avea ~, a nu fi crezut.

CREZĂTOR adj. verb. CREDE. Care crede: n'a fost om... mai lesne ~ și mai ușor de tras pe sfoară ca el (GN.) ¶¶ Ⓒ NECREZĂTOR.

○ CRIBDĂ sf. Olten. Nedreptate [srb. k r i v d a].

○ CRIBDOS adj. Olten. Nedrept; care tăgăduește adevărul [c r i b d ă].

*CRIC pl.-icuri) sn. Unealta cu ajutorul căreia se pot ridica pînă la o oare-care înălțime de pămînt greutăți mari, precum: trăsuri, automobile, etc. (▪ 1577) [fr.].

○ CRICALĂ sf. Trans. ✕ Tocană din ceapă prăjită peste care se toarnă făină bătută cu oțet și cu puțină apă: Apoi curechiu fiert... lapte acru, păsat, ~ (BD.-DEL.) [▬ CÎRCALĂ].

Fig. 1577. Cricuri.

*CRICHET, *CRICKET sbst. Joc cu mingea, de origine engleză, care se joacă cu bătători de lemn (▪ 1578) [engl. c r i c k e t].

CRICI (-cesc) vb. tr. Olten. Băn. A trimite vorbă cuiva, a da de știre, a pune în vedere [srb. k r i č a t i].

Fig. 1578. Crichet: 1. Bătătoare. — 2. Ghișeu sau poartă.

○ CRIDĂ (pl.-de) sf. Mold. Bucov. = CRETĂ [rut.].

○ CRIER = CREIER.

CRIFOIU (pl.-oaie), CRIHAN (pl.-ane) sn. Trans. ① Bucată (de pîine, de mămăliguță, etc.) ¶ ② CRIHAN Mold. ✕ Mămăligă mare și vîrtoasă (SEZ.) [vsl. k r ŭ h a].

‡ CRIJAC sm. Cruciat [pol.].

† CRIJMĂ (pl.-me) sf. Mold. Bucov. Băn. Pînza pe care o duce nașa la botez și în care se înfășoară pruncul cînd îl scoate din cristelniță [vsl.].

○ CRILĂ sf. Olten. Mold. Trans. Cîrd, droaie, sumedenie: nu ți-e milă... de crila aia de copii, cari îmi rămîn muritori de foame? (PAMF.); o muiere rămase văduvă cu o ~ de copii mărunței (MERA.).

*CRIMĂ (pl.-me) sf. Nelegiuire, faptă nelegiuită pedepsită de legile civile, religioase sau morale [fr.].

*CRIMINAL 1. adj. și sm. ① Nelegiuit, vinovat de o crimă ¶ ② De condamnat, de osîndit: gînd ~ ¶ ③ Privitor la judecarea crimelor: cod ~.

2. (pl.-aluri) sn. Ƒ Tribunal care judecă crimele, penitenciar: te-oiu învăța eu să te anini de proprietatea altuia, am să te duc în ~ (ALECS.) [fr.].

‡ CRIMINALICESC adj. C r i m i n a l.

*CRIMINALIST sm. Autor care scrie despre materiile criminale [fr.].

*CRIMINALITATE sf. Calitatea a tot ce este criminal [fr.].

○ CRIMINARIU sn. Bucov. = PENITENCIAR: n'am fost nici prinși... nici închiși în ~ (SB.) [c r i m i n a l].

*CRIMINOLOGIE sf. Studiu care se ocupă cu delicte, cu cauzele lor și cu modul de a le reprima [fr.].

CRIN sm. ① Plantă bulboasă, cu tulpina vîrtoasă și înaltă, cu flori mari și albe grupate în vîrf cîte 3—20; originară din sudul Europei, se cultivă prin grădini pentru florile sale frumoase cu miros plăcut (Lilium candidum) (▪ 1579) ¶ ② CRIN-DE-BALTĂ = ROȘĂTEA ¶ CRIN-DE-

Fig. 1579. Crin.

Fig. 1580. Crin-de-pădure.

PĂDURE, plantă bulboasă, numită și „crin-pestriț", „aișor", „aiu-de-pădure", „fiere" etc., cu flori plecate în jos de coloare roșiatică-violetă, cu pete purpurii închise *(Lilium martagon)* (▪ 1581) ¶ ④ **CRIN-DE-TOAMNĂ**, plantă decorativă, originară din Japonia, cu flori albe, liliachii sau albastre, cu miros plăcut *(Hosta)*) (▪ 1580) ¶ ⑤ **CRIN-GALBEN**, plantă originară din sudul Europei, numită și „crinul-fînului", cu flori mari, galbene-deschise, plăcut mirositoare] *(Hemerocallis flava, H. fulva)* (▪ 1582) ¶ ⑥ **CRIN-VÎNĂT** = **SĂBIUȚĂ**, **STÎNJINEI** [gr.-biz.].

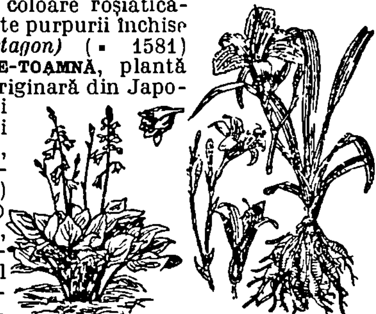

Fig. 1581. Crin-de-toamnă. · Fig. 1582. Crin-galben.

CRINĂ *sf.* ♣ Pădurice de anini (R.-COD.).

○**CRINCĂ** (*pl.*-ci) *sf. Băn.* Oboroc lungăreț, făcut din scoarță de teiu, cu care se aduce cucuruzul din holdă și care servește și de leagăn pentru copiii mici (➡ **LEAGĂN**) [srb.].

CRINIȘOR *sm.* ♣ *dim.* **CRIN**.

***CRINOLINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Fustă înfoiată, foarte largă, care se purta mult pe vremuri (▪ 1583) ➡ **MALACOF** [fr.].

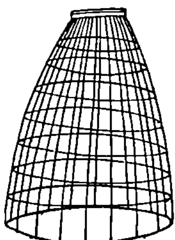
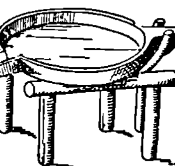

Fig. 1583. Crinolină.

CRINTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Un fel de masă inclinată, așezată pe pari, pe care se pune cașul subt un bolovan pentru ca să se scurgă de zăr (▣ 1584): **steregheața... o așeză peste ~ (LUNG.)** ¶ ② *Trans.* Ciubăr de spălat rufele, pîrlău (PȘC.).

***CRIOLITĂ** *sf.* ⊕ Fluorură dublă de sodiu și aluminiu, întrebuințată în industrie la obținerea prin electroliză a aluminiului [fr.].

CRIPALCĂ *sf.* **CORDENCIU**.

***CRIPTĂ** (*pl.*-te) *sf.* ① În primele timpuri ale Bisericii, locul unde creștinii își înmormîntau martirii ¶ ② Loc subteran, *în spec.* sub biserică, unde se înmormîntează morții, gropniță (▣ 1585): **Lumina bate în ~ de morminte (VLAH.)** [lat.].

Fig. 1584. Crinte.

***CRIPTOGAM** 1. *adj.* ♣ Ale cărei organe de reproducere nu sînt constituite dintr'un pistil sau din stamine.

2. **CRIPTOGAMĂ** (*pl.*-ame) *sf.* ① Plantă criptogamă ¶ ② **Criptogamele** *sf. pl.* Totalitatea plantelor criptogame (ciupercile, ferigele, mușchii, algele, etc.) [fr.].

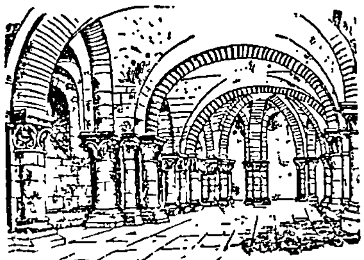

Fig. 1585. Criptă.

***CRIPTOGRAFIC** *adj.* Ce ține de criptografie [fr.].

***CRIPTOGRAFIE** *sf.* Arta de a scrie, de a face însemnări cu caractere secrete sau într'un mod enigmatic [fr.].

***CRIPTOGRAMĂ** (*pl.*-me) *sf.*, ***CRIPTOGRAM** (*pl.*-me) *sn.* Document, scrisoare, însemnare cu caractere secrete sau într'un mod enigmatic, ca să se poată citi și înțelege numai de cei inițiați (▣ 1586) [fr.].

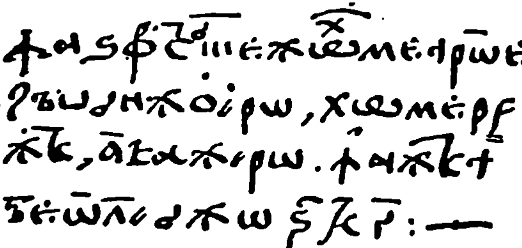

Fig. 1586. Criptograma din Psaltirea Scheiană.

***CRISALIDĂ**, ***CRIZALIDĂ** (*pl.*-de) *sf.* ♣ Păpușă, gogoașă în care sînt închise lepidopterele pînă a nu deveni fluturi (▪ 1587) [fr.].

Fig. 1587. Crisalidă.

***CRISPA** (-pez) *vb. tr.* și *refl.* A (se) încleșta, a (se) sgîrci, a (se) contracta: **mînile i se crispase (I.-GH.)** [lat.].

***CRISPAȚIUNE**, ***CRISPAȚIE** *sf.* ⚕ Încleștătură, încleștare, sgîrcire, contractare involuntară a mușchilor: **o crispație violentă a degetelor se produse urmată de un vaet surd (CAR.)** [fr.].

CRISTAC = **CÎRSTAC**.

***CRISTAL** (*pl.*-ale, -aluri) *sn.* ① ⊕ Solid poliedric, terminat prin fețe plane, netede, regulate, care sînt așezate simetric unele în raport cu altele (▪ 1588) ¶ ② Nume dat formelor geometrice pe care le ia apa cînd trece de la starea lichidă sau gazoasă la starea solidă: **~e de ghiață, de zăpadă** (▣ 1589) ¶ ③ ⊕ Piatră tare, albă și transparentă, formată din silice; numită și **~ de rocă** (▣ 1590) ¶ ④ Sticlă albă, fabricată printr'un adaus de plumb, remarcabilă prin limpezimea și sonoritatea ei; numită și **~ artificial. Și se vedea apa într'însul ca ~ul cel curat (PANN)**; *de aci*: **limpede ca ~ul**; Ⓕ: **apele spumegă... sfărămîndu-se de stînci, tubulgări de ~ (VLAH.)** ¶ ⑤ Vas, obiect fabricat din cristal natural sau artificial [lat.].

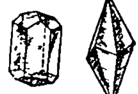

Fig. 1588. Cristale.

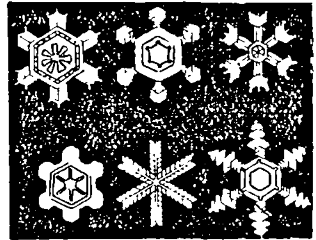

Fig. 1589. Cristale de zăpadă.

***CRISTALERIE** *sf.* ① Arta de a fabrica obiecte de cristal ¶ ② ⊕ Sticlărie, locul unde se fabrică obiecte de cristal artificial ¶ ③ Vase, obiecte de cristal [fr.].

Fig. 1590. Cristal de rocă.

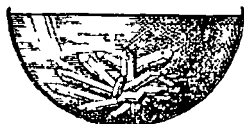
***CRISTALIN** 1. *adj.* ① Străvăzător și limpede ca cristalul: **un izvor ~** ¶ ② ⛰ **Șisturi ~e**, se numesc rocele, formate din cristale, care se desfac în pături subțirele, ca gneisul și micașistul ¶ ③ ⊕ **Sistem ~**, totalitatea formelor de cristale care se pot deduce prin anumite operațiuni geometrice dintr'un cristal tip; sînt 6 sisteme cristaline: a) *cubic*, b) *tetragonal* sau *pătrat*, (prizmă dreaptă pătrată), c) *exagonal* (prizmă dreaptă exagonală), d) *rombic*,

e) *monoclinic* sau *clinorombic* (prismă avînd ca bază un romb), f) *triclinic* (paralelipiped) ¶ ④ Lentilă ~ă, cristalinul ochiului.

2. *sbst.* Partea transparentă a ochiului care se află îndărătul irisului și are forma unei lentile biconvexe (☛ OCHIU) [fr.].

*CRISTALIZA (-izez) *vb. tr.*, și *refl.* ① A (se) grupa, a (se) transforma în cristale (*vorb.* de moleculele unui corp) ¶ ② Ⓕ A da, a lua o formă clară și precisă (*vorb.* de idei, de sentimente, etc.): unde-i opera care... să cristalizeze în formele eterne ale artei firea... neamului nostru? (VLAH.) [fr.].

*CRISTALIZABIL *adj.* Care se poate cristaliza, care poate forma cristale [fr.].

Fig. 1591. Cristalizațiune.

*CRISTALIZAȚIUNE, *CRISTALIZAȚIE *sf.* ① Faptul de a (se) cristaliza, fenomen prin care un corp trece de la starea gazoasă sau lichidă la starea solidă, luînd forme geometrice (☐ 1591) ¶ ② Îngrămădire de cristale [fr.].

*CRISTALOGRAFIC *adj.* Ce ține de cristalografie [fr.].

*CRISTALOGRAFIE *sf.* Știința care se ocupă cu descrierea formelor cristalelor și cu legile formațiunii lor [fr.].

*CRISTALOID 1. *adj.* Care are înfățișarea unui cristal.

2. *sm.* Corp care are proprietatea de a străbate ușor membranele organice cum e d. e. zahărul, sarea, etc. [fr.].

CRISTEIU, CRISTEL ☛ CÎRSTEIU.

Fig. 1592. Cristelniță.

CRISTELNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Vasul în care se afundă pruncul la botez (☐ 1592): popa satului a luat copilul în mîini și l-a vîrît odată în ~ (CAR.) [vsl. krŭstilĭnica].

CRISTINEASĂ *sf.* = VENINARIȚĂ.

CRISTOS *sm.* = HRISTOS.

CRIȘ *adj.* Ⓟ Norocos, fericit: crișu ei! (ALECS.), ce om norocos! [comp. CRIȘAN].

CRIȘAN *sm.* ① ● Locuitor din Țara Crișului, din Crișana) ¶ ② Ⓟ Norocos. fericit [☛ CRIȘ; probabil prin aluzie la apele aurifere ale rîului Criș].

○CRIȘCA (crișc) *vb. intr.* A scrîșni: Crișcă iadul și mă cere pentru păcate de-a mele (IK.-BRS.) [crâșca].

○CRIȘCĂ *sf. Băn. Bucov.* Bucățică (*în spec.* de pîine, mămăligă, brînză) [srb. rut.].

†CRIȘTAL = CRISTAL [ung.].

‡CRITĂ = CRETĂ.

*CRITERIU (*pl.*-rii) *sn.* Semn după care se poate recunoaște adevărul: adevărul are drept ~ evidența [gr.].

*CRITIC 1. *adj.* ① Privitor la critică, în legătură cu critica: studiu ~; cercetare ~ă; ediți(un)e ~ă, al cărei text a fost supus unei reviziuni amănunțite ¶ ② Căruia-i place să critice; spirit ~, care examinează liber doctrinele și instituțiunile, care constată părțile slabe ale unei chestiuni și se explică în toată libertatea ¶ ③ Care anunță o criză: simptom ~ ¶ ④ Temperatură ~ă, temperatură dincolo de care un corp nu mai poate fi lichefiat prin compresiune ¶ ⑤ Primejdios: vîrsta ~ă, cînd omul e mai expus decît ori-cînd la boale ¶ ⑥ Greu; hotărîtor, decisiv: situațiune ~ă; moment ~ ¶¶ Ⓒ NECRITIC.

2. *sm.* Cel ce judecă operele literare sau artistice: ~ dramatic [fr.].

*CRITICA (-tic) *vb. tr.* ① A cerceta de aproape și a judeca valoarea unei scrieri sau a unei lucrări de artă ¶ ② A dojeni, a mustra faptele cuiva; a vorbi de rău, a defăima: critica ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze (I.-GH.) [fr.].

*CRITICĂ (*pl.*-ici) *sf.* ① Arta de a cerceta de aproape și de a judeca valoarea producțiunilor literare sau artistice ¶ ② Discutarea faptelor sau textelor: critica istorică, arta de a judeca veracitatea faptelor raportate de istoric ¶ ③ Censură răutăcioasă, vorbire de rău despre faptele altuia [fr.].

*CRITICABIL *adj.* Ce se poate critica: nimic nefiind desăvîrșit, totul este ~ ¶¶ Ⓒ NECRITICABIL [fr.].

*CRITICASTRU *sm.* Cel ce, fără temeiu și fără merite personale, censurează și satirizează lucrări de valoare: rățoeli ridicule și nesocotite de criticaștri ignoranți și desgustători (VLAH.) [critic].

*CRITICISM *sbst.* Sistem filosofic al lui Kant care fixează limitele facultăților intelectuale: operile ~ului modern (OLVR.) [fr.].

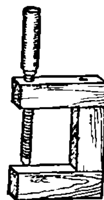
CRIȚĂ *sf. Mold. Bucov.* Oțel: Doi boieri mulați în zale și cu paloșul de ~ (O.-ZAMF.); Ⓕ: Nepăsători de moarte, au inimă de ~ (ALECS.); *F*: beat ~ (O.-ZAMF.), beat turtă; mînios ~, turbat de mînie [rut. krycja < germ. Kritzeisen].

○CRIȚAR ☛ CREIȚAR.

○CRIȚĂRIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. Băn.* Oală de pămînt cam de 1 litru și 1/2 [crițar].

○CRIȚOS *adj. Mold.* Rău, arțăgos: numai de femeia cea iute și crițoasă să scap (FURT.) [criță].

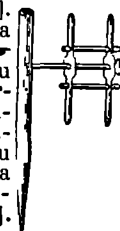
CRIVAC (*pl.*-ace) *sn.* ① Vîrtej, macara de ridicat greutăți la ocne ¶ ② *pl.* Niște lemne ce țin în loc piatra zăcătoare de la moară ¶ ③ *pl.* Chingile, cîrjele, cujbele sau cocîrlele luntrii ¶ ④ *Băn.* Bîtă mare și groasă [blg. rut.].

Fig. 1593. Crivală.

CRIVALĂ *sf.* ① Cleștele de lemn al tîmplarului, teasc (☐ 1593) ¶ ② Coaca, cocîrla, vîrtejul, manivela de la capătul fusului ce trece prin roata ferestreului de munte [vsl. krivŭ „strîmb"].

○CRIVAT (*pl.*-aturi) *sn. Mold.* Pat: Înnecată de lumină, e întinsă în ~ (EMIN.) [ngr. κρεββάτι].

CRIVĂȚ (*pl.*-vețe) *sn.* ① ‡ Nord, Miază-noapte: spre ~, peste Ozana, vine Tîrgul-Neamțului (CRG.) ¶ ② Ⓞ Vînt puternic și rece ce suflă iarna dinspre N-E. *în spec.* din părțile Rusiei: ~ul urlă în burlanele sobei (BR.-VN.) [srb. krivac; blg. krivecŭ].

Fig. 1594. Crivea.

CRIVEA *sf.* ① Grebla sau hreapca din partea de sus la unele coase (☛ COASĂ) ¶ ② Unealtă a dogarului cu care se sucește teiul pentru legatul cercurilor de lemn (☐ 1594) ¶ ③ Bățul de la războiu, numit și „întinzător", „întorcător", „zapcă", etc., cu care se strînge pe sulul dinainte pînza țesută ¶ ④ Unealtă care servește la facerea frînghiilor de cînepă [comp. CRIVALĂ].

CRIVI (-vesc) *vb. refl. Trans.* A se îndopa, a mînca prea mult (BUD.).

CRIVINĂ (*pl.*-ni) *sf.* ① Pădurice, desiș de mărăcini mari sau de arbori tineri, pe prundul unei ape, unde se adăpostesc iepuri, potîrnichi, etc. ¶ ② *Olten.* Țarina și livezile cu fînuri (CIAUȘ.) *Olten.* (VÎRC.) ¶ ③ Loc umed, mlăștinos: am intrat într'o ~ mlăștinoasă (BR.-VN.) [blg. srb. krivina „cotitură"].

CRIVINOS *adj. Olten. Băn.* Jilav, ravăn, umed (*vorb.* de pămînt) [crivină].

*CRIZĂ (*pl.*-ze) *sf.* ① Schimbare în bine sau în rău a unei boale: ~ salutară; ~ de nervi, nervoasă, atac de nervi ¶ ② Moment primejdios sau hotărîtor într'o afacere; situațiune, în urma căreia o schimbare trebue neapărat să se producă: ~ politică ¶ ③ Moment critic, turburare momentană: ~ financiară, industrială ¶ ④ ~ ministerială, moment în care o țară nu mai are miniștri [fr.].

*CRIZALIDĂ ☛ CRISALIDĂ.

*CRIZANTEMĂ (*pl.*-me) *sf.* = TUFĂNICĂ.

CRÎCNI ☛ CÎRCNI.

CRÎMPEIA (-eiez) *vb. tr.* A rupe în bucăți, în crîmpeie: toate gîndurile îi erau tulburi și crîmpeiate (VLAH.).

CRÎMPEIAȘ (*pl.*-așe) *sn. dim.* CRÎMPEIU: se rupse un ~ și-l dete pe rîu (ISP.).

CRÎMPEIU (*pl.*-eie) *sn.* ① Căpătîiu, scurtă-

tură de lemn: unul din ei luă un ~ de lemn... şi lovi în frunte pe tovarăşul său (CAR.) ¶ 2 Bucată ruptă sau tăiată din ceva: un ~ de aţă, de frînghie; în piept inima-i sdrobită se încolăcea ca crîmpeie trunchiate de şarpe veninos (DDDB.) ¶ ③ Parte dintr'un tot, bucată mică, fărîmitură: apucînd pe ~l de şosea ce duce la Bucureşti (ISP.); un registru al hanului în care găseam isçălituri şi crîmpeie de fraze (D.-ZAMF.); Ⓕ: doar de-om putea afla de la dînsele un ~ de adevăr (CAR.) [vsl. k r ą p ŭ „mic"].

CRÎMPIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① Încurcătură în firele cu carc se urzeşte sau se ţese la războiu: Ileana povesti... cum a ţesut pînza, cîte fire s'au rupt, cîte crîmpiţe i s'au făcut (SLV.) ¶ ② Ⓕ Încurcătură, pricină, bucluc: e însă în viaţa omenească totdeauna cîte-o ~ (SLV.) ¶ ③ Ⓕ Obstacol, piedică (BUD.) [comp. CRÎMPEIU].

○**CRÎMPOT** (*pl.*-ote) *sn.* ① *Mold.* Bucată de timp, răstimp (ŞEZ.) ¶ 2 *Băn.* Bucată de carne, de cîrnat, etc. [comp. CRÎMPEIU].

CRÎMPOŢI (-oţesc), **CRÎMPOTI** (-otesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) rupe sau a (se) tăia în bucăţi, a se face crîmpeie, a (se) bucăţeli: a găsit iezii singurei, i-a ucis şi i-a crîmpoţit (CRG.); coşul... dacă se va crîmpoţi, acela să nu să strice (DRĂGH.) [c r î m p o t].

CRÎNCEN *adj.* Cumplit, groaznic, crunt, neîndurat, nemilos: codrul era năbuşit de fiare sălbatice, care mai ~e şi mai urgisite (MERA); vîrtejul luptelor politice, atît de ~e şi de pasionate (I.-GH.) [vsl.].

CRÎNCENIE *sf.* Cruzime, neîndurare: pedepsi încă cu ~ pe cerbicoşii nobili (BĂLC.) [c r î n c e n].

CRÎNCENIT *adj.* C r î n c e n: Un bun şi scump tovarăş de lupte ~e (ALECS.).

CRÎNCEŞ *sm.* ♣ ① = CĂLŢUNU-DOAMNEI ¶ ② = CERENŢEL①.

○**CRÎNCHIŢĂ** = CRÎMPIŢĂ.

CRÎNG (*pl.*-guri) *sn.* 1 ♠ Pădurice de copaci tineri: încunjurat de un ~ de arbori verzi şi stufoşi, se ridica un mîndru palat (EMIN.) ¶ 2 ♠ Stufiş: nu căuta nici la floricelele ce se ascundeau prin desişurile ~urilor (ISP.) ¶ ③ Prisnel, cilindrul care susţine piatra morii şi care e pus în mişcare prin acţiunea roatei cu măsele (☛ MOARĂ) ¶ ④ ☆ Ⓟ Crîngul cerului, crugul cerului, bolta cerească, sfera cerească: doară nu şi-au schimbat soarele cursul sau cerîul ~ul său (SB.) ¶ ⑤ ☽ ‡ ~ul anului, cursul anului [vsl. k r ą g ŭ „cerc"].

CRÎNGOS *adj.* Cu c r î n g u r i.

CRÎNGULEŢ (*pl.*-eţe) *sn. dim.* CRÎNG: se ascunse în acel ~ înflorit (ISP.).

CRÎSNIC, **CÎRSNIC**, **CÎRSTNIC** 1. *sm. Trans. Bucov.* Paracliser: crîsnicul serveşte ca paraclisier la ceremoniile divine şi scoate de la oameni simbria popii (FR.-CDR.).
2. (*pl.*-ice) *sn.* ① Unealtă de pescuit, uneori în formă de sac, mai adesea alcătuită dintr'o plasă în patru colţuri prinse de nişte nuiele groase, îndoite ca un cerc, şi puse cruciş una peste alta (☐ 1595): sacul de peşte sau crîsnicul e un fel de împletitură de tort foarte rară în formă pătrată (MAR.); chiticii se prind ori cu crîsnicul ori cu volocul (ŞEZ.) ¶ ③ *Băn.* Un fel de plasă prinsă de doi pari (numiţi „pile") cu care se cară pleava de la arie [vsl. *k r ŭ s t n i k ŭ < k r ŭ s t ŭ].

Fig. 1595. Crîsnice.

CRÎSTAŞ = CÎRSTAŞ.

CRÎSTEIU = CÎRSTEIU.

CRÎŞCĂ (crîşc) *vb. intr.* A scrîşni: crîşca din măsele şi crăpa de ciudă (CRG.) [comp. srb. k r č a t i].

CRÎŞMĂ... = CÎRCI(U)MĂ...

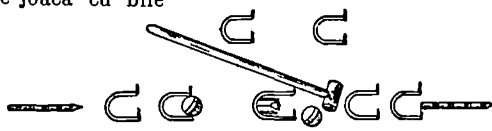
CRÎŞNI (-nesc) *vb. intr.* A s c r î ş n i (din dinţi).

CROAŞNĂ (*pl.*-ne) *sf. Trans.* (PĂC.) = CROSNĂ 1.

*__CROAT__ 1. *adj.* Din Croaţia.
2. *sm.* CROATĂ (*pl.*-te) Locuitor, locuitoare din Croaţia [germ.].

*__CROAZEA__ *sf.* Un fel de stofă: cu fermenea de ~ pembe (FIL.) [fr. c r o i s é].

*__CROCHET__ *sbst.* Joc de origine engleză care se joacă cu bile

şi cu ciocane de lemn (☐ 1596): în parcul de sub ferestrele hotelului... s'a înfiiriţat obicinuita partidă de ~ (VLAH.) [fr.].

Fig. 1596. Crochet.

*__CROCHIU__ (*pl.*-iuri) *sn.* ① Prima schiţă a unui tablou sau a unui desen, făcută în grabă pe hîrtie ☛ COTAT ③ ¶ ② *Pr. ext.* Planul sumar al unei lucrări literare [fr. c r o q u i s].

*__CROCODIL__ *sm.* Reptilă amfibie, de forma unei şopîrle uriaşe, care ajunge pînă la o lungime de 7 m.; trăeşte de-a lungul fluviilor din ţările tropicale şi mai ales în apele Nilului; e foarte primejdios pentru om şi animale (*Crocodilus vulgaris*) (☐ 1597); Ⓕ: lacrimi de ~, lacrimi prefăcute, ipocrite [fr.].

Fig. 1597. Crocodil.

○**CROHMALĂ** *sf. Mold.* Scrobeală albă) [rut. < germ. K r a f t m e h l].

CROHMOLI (-olesc) *vb. tr. Mold.* A scrobi (rufe): îmi pusei...guler crohmolit şi vîrtos (ALECS.) [c r o h m a l ă].

CROI (-oesc) *vb. tr.* ① A tăia cu foarfecile, după măsură, stofa, pînza, etc. pentru facerea unei haine: măsoară de multe ori şi croeşte odată (PANN); Ⓟ: unul croeşte şi altul cîrpeşte (ZNN.) ¶ ② F A făuri, a proiecta, a născoci: în toate verile croia la planuri cum să-şi lucreze via (ISP.); *F*: ~ la minciuni ¶ ③ A forma, a alcătui, a înjgheba; a modela: are un cap prea lunguieţ... prea nu ştiu cum croit (VLAH.); îşi va ~ mers... şi gesturi pe talia... celebrităţii în care a intrat (VLAH.) ¶ ④ A-şi ~ un drum, a-şi face, a-şi deschide o cale (înlăturînd piedicile: Dunărea-şi croeşte matca drept, pare c'ar fi canalizată (VLAH.); F: ori-ce scriitor care-şi croeşte singur o cale nouă, necălcată de nimeni (VLAH.) ¶ ⑤ A apuca pe un drum, a urma o cale: dup'aceea o croia oblu la uliţă (RET.) ¶ ⑥ A o ~ la fugă, a o lua la fugă ¶ ⑦ Ⓕ *F* A bate, a lovi (cu ceva care lasă o dungă pe corp): surugiii croindu-le cu bicele la dungi băşicate pe spinare (I.-GH.) [vsl. k r o i t i].

CROIALĂ (*pl.*-eli) *sf.* ① Faptul de a c r o i (o haină, etc.); felul cum e croită o haină ¶ ② Ⓕ Plan: luîndu-se după croiala unor palate întortochiate ce văzuse el în Egipt (ISP.).

CROITOR *sm.*, **CROITOREASĂ** (*pl.*-rese) *sf.* ① ⊕ Acela (aceea) care c r o e ş t e şi coase haine; Ⓟ: croitorul umblă cu haina descusută.
2. CROITOR *sm.* = GORNIC.
3. CROITOARE *sf. Băn.* (LIUB.) Cuţit în formă de semicerc cu care cizmarul croeşte pielea.

CROITORIE *sf.* ① ⊕ Meşteşugul c r o i t o r u l u i sau croitoresei ¶ ② Atelierul sau prăvălia croitorului.

*__CROM__ *sbst.* Metal de coloare cenuşie, foarte vîrtos; formează săruri colorate întrebuinţate în industrie (Cr.) [fr. c h r o m e].

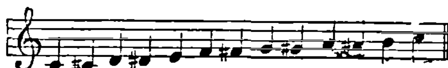
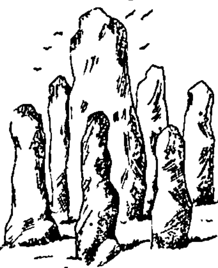

Fig. 1598. Gama cromatică.

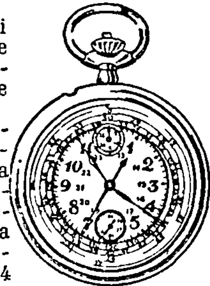
*__CROMAT__ *sm.* ① Ori-ce sare formată prin acţiunea acidului cromic asupra unei baze ¶ ② Care conţine crom: oţel ~ [fr.].

*__CROMATIC__ *adj.* ♩ Compus dintr'o serie de semi-tonuri: gamă ~ă (☐ 1598) [fr.].

*CROMATICĂ sf. Știința preparării și întrebuințării colorilor [fr.].
*CROMIC adj. Acid ~, corp compus din crom, oxigen și hidrogen [fr.].
*CROMLECH sbst. Monument megalitic alcătuit dintr'un grup de pietre necioplite înfipte în pămînt sau așezate în cerc la oarecare depărtare unele de altele (▣ 1599) [fr.].

Fig. 159. Cromlech.

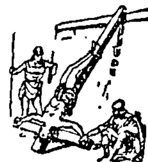
*CROMOFOTOGRAF (pl. -fe) sn. Aparatul cu care se obțin cromofotografii [fr.].
*CROMOFOTOGRAFIE sf. Procedeu pentru obținerea directă a fotografiei în colori [fr.].
*CROMOLITOGRAFIE sf. Tipar litografic, în mai multe colori [fr.].
*CROMOSFERĂ sf. ☆ Atmosfera soarelui [fr.].
*CROMOTIPOGRAFIE sf. Lucrare tipografică cu tonuri în mai multe colori [fr.].
CROMPOȚI CRÎMPOȚI: era să mă crompoțească de viu copiii Titirezului aceluia (SB.).
CRONC! 1. interj. Imită croncănitul cioarelor. 2. sm. Maram. Corb: Cealhălii să puie clăi și ~ii să stringă snopi (BRL.) [onom.].
CRONCĂI ☛ CRONCĂNI.
CRONCAN, CLONCAN sm. ① Corb: croncanii și vulturii... se încolțesc și se 'ncaibără la mortăciună (JIP.) ¶ ② Vultur [cronc!].
CRONCĂNI, CLONCĂNI (-ănesc), CRONCĂI, CLONCĂI (-ăesc; pers. a 3-a: -ăe) vb. intr. A striga (vorb. de corbi sau ciori): ciori multe croncăneau pe sus și s'abăteau pe cîte un copac singuratic (VLAH.); un corb singuratic care cloncănea pe o creangă uscată (GN.); Azi pe veșteda cîmpie S'aud corbii croncăind (ALECS.); corbul... deschise clonțul și începu a cloncăi (TICH.); despre vulturi: auzi vulturul croncănind în limba sa cea păsărească (DOOB.) [cronc! clonc!].
CRONCĂ(N)IT, CLONCĂ(N)IT sbst. Faptul de a croncăni; strigătul corbilor și al ciorilor.
CRONCĂ(N)ITOR, CLONCĂ(N)ITOR adj. verb. CRONCĂ(N)I, CLONCĂ(N)I. Care croncăe: Lungi cîrduri de corbi negri cu svon, croncănitor (ALECS.).
CRONCĂ(N)ITURĂ, CLONCĂ(N)ITURĂ (pl.-turi) sf. = CRONCĂ(N)IT: se auzeau cîteodată croncăniturile aspre ale cioarelor (SAO.)
○CRONCĂU sm. Bucov. = CRONCAN ①: de croncănește ~ul pe deasupra satului, are să fie boală între vite (VOR.).
*CRONIC adj. Îndelungat, care ține multă vreme (vorb. de boale): boală ~ă [fr.].
*CRONICĂ (pl.-ici) sf. ① Povestire a unor evenimente istorice făcută după epoci sau urmînd ordinea timpului ¶ ② Partea unui ziar unde se publică știrile zilei; pr. ext.: ~ muzicală; ~ teatrală; ~ politică ¶ ③ ~ scandaloasă, svonuri răutăcioase cu privire la viața privată a unor persoane [fr. < lat.].
*CRONICAR sm. ① Cel ce scrie cronici: De-așa vremi se 'nvrednicîră ~ii și rapsozii (EMIN.) ¶ ② Gazetarul însărcinat să scrie cronicele dintr'un ziar: ~ teatral.
*CRONOGRAF[1] sm. Cronicar [gr.].
*CRONOGRAF[2] (pl. -fe) sn. Aparat cu ajutorul căruia se pot înregistra cele mai scurte intervale de timp; se întrebuințează pentru măsurarea iuțelii unui proiectil și a altor obiecte [fr.].
*CRONOGRAFIE sf. Scrierea de cronici; cronică [gr.].
*CRONOGRAM (pl.-ame) sn. Inscripție în care se dă o valoare numerală unora din litere. De pildă, dacă se adună literele numerale din inscripția PVLtaVa MIra CLaDe InsIgnIs, se obține 1714, data bătăliei de la Pultava [fr.].
*CRONOLOGIC adj. Privitor la cronologie: în ordine ~ă, urmînd șirul anilor [fr.].
*CRONOLOGIE sf. ① Știința timpului și a datelor istorice ¶ ② Succesiunea datelor însemnate din istoria unui popor ¶ ③ Sistem adoptat pentru socotirea anilor [fr.].
*CRONOLOGIST sm. Cel ce se ocupă de cronologie [fr.].
*CRONOMETRIE sf. Știința măsurării timpului [fr.].
*CRONOMETRU sm. și (pl.-tre) sn. ① Instrument de precizie pentru măsurarea timpului ¶ ② Ceasornic de o mare preciziune (▣ 1600) [fr.].

Fig. 1600. Cronometru.

¡‡ CRONTAL(ER) sm. Veche monedă de argint, bătută de Austriaci în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, a cărei valoare, pe la începutul secolului trecut, varia între 6 și 9 lei; Filimon îi atribue greșit o valoare de 14 lei: au strîns carele de arme și fabrică unde se lucrează moneta crontalilor (C.-RAO.) [germ Kronenthaler].
CRONȚĂ(N)I (-ănesc, -ăesc) vb. tr. A ronțăi: îl aude Țiganul cronțăind: „Măi, ce rozi tu acolo?" (VOR.).
CROP sbst. A da în ~, a începe să se încălzească, a da în fiert (vorb. de apă pusă la foc: spînul făcu un foc mare... și puse apa să de în ~ (ISP.); opărite cu ceaunul al treilea care e dat în ~, adică e mai fiert ca celelalte două (PAMF.) [uncrop; comp. ÎNCROPI].
CROSNĂ, Mold. Băn. CROȘNĂ (pl.-ne), CROȘNIE, CROSNIE sf. ① Sarcină de lemne, de nuiele, etc. cît poate duce cineva în spinare: țăranul ieși afară și se întoarse cu o crosnă bună de lemne (ISP.); Cărînd fîn cu sarcina și lemne cu crosnia (TOC.) ¶ ② Ori-ce povară sau pachet de lucruri ce duce cineva în spinare: umbla cu croșna în spate din stăpîn în stăpîn (CRG.) [srb. blg. krošnja].
*CROȘĂ (pl.-șe) sf. Notă de muzică a cărei coadă e terminată printr'un cîrlig ( ) și care valorează o optime [fr. croche].
*CROȘET (pl.-ete) sn. Cîrlig cu vîrf de împletit, igliță: lucrînd cu ~ul la o fată mică de masă (VLAH.) [fr.].
*CROȘETA (-tez) vb. tr. A împleti cu croșetul, a lucra cu igliță.
*CROTAL sm. Șarpe foarte veninos numit și „șarpe cu clopoței", din cauza sgomotului ce-l produce cînd își mișcă solzii cornoși de la capătul cozii (Crotalus) (▣ 1601) [fr.].

Fig. 1601. Crotal.

○CROU (pl. -ouri), CROV (pl.-vuri) sn. ① Olten. Băn. Adîncătură, groapă unde se poate aduna apa și să formeze o băltoacă ¶ ② Gropiță: se face un ~ la mijlocul mangalului cît să încapă trapul de argint (ION.) [srb. krov].
CRUCE sf. ① Instrument alcătuit dintr'o bucată de lemn verticală peste care e pusă de-a curmezișul o altă bucată orizontală și de care se serviau cei vechi spre a țintui sau lega mîinile și picioarele celor condamnați la moarte (▣ 1602) ¶ ② Crucea pe care a fost răstignit Mîntuitorul ¶ ③ Semnul distinctiv al creștinătății, ca amintire a răstignirii Mîntuitorului ¶ ④ Semn simbolic al mai multor ordine religioase, militare sau civile, care e înfățișat sub diferite forme (▪ 1603) ¶ ⑤ Înălțarea Crucii, Ziua Crucii, Crucea mare, sărbătoare ce se prăznuește în ziua de 14 Septembrie: Crucea mică numele popular al sărbătorii Tăierea capului Sf. Ioan, din 29 August ¶ ⑥ Cruce de lemn, de metal sau de piatră ce se pune la biserici, pe morminte, pe lîngă o fîntînă, etc. (▪ 1604,1606; a pune ~ cuiva, a-l duce la groapă; F a-l considera mort; a pune ~ unui lucru, a) a-l socoti pier-

Fig. 1602. Cruce (supliciu).

dut, a renunța la el pe veci; *b)* a-l scoate la vînzare (de la obiceiul de a pune o cruce de lemn

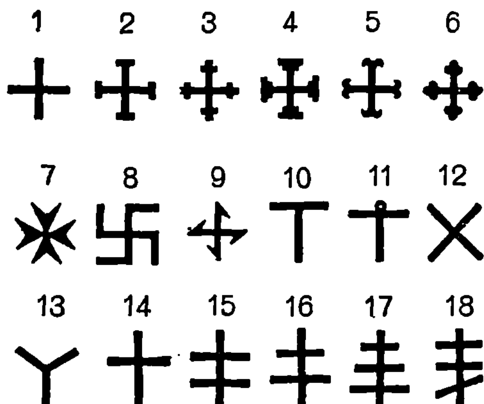

Fig. 1603. Cruci: 1. Grecească; — 2. cu cîrji; — 3. cu cruciuliță; — 4. cu trepte; — 5. ancorată; — 6. trifoliată; — 7. de Malta; — 8. gamată (svastica); — 9. cîrligată (crucea reginei Maria); — 10. sfîntului Anton; — 11. cu toartă; — 12. sfîntului Andrei; — 13. înfurcită; 14. latină; — 15. lorenă; — 16. patriarhală; — 17. papală; 18. rusească.

sau a însemna cu o cruce obiectul scos la vînzare): **tot eram eu hotărît s'o vînd din pricina asta; să știi că acum negreșit am să-i pui ~** (ISP.) ¶ ⑦ Ⓕ Creștinismul: **triumful Crucii; va putea să ocrotească pe creștini de asuprelile nelegiuitului vrăjmaș al sfintei Cruci** (ISP.) ¶ ⑧ Ⓟ Religie, lege: **Rușii și Moldovenii sînt tot de-o ~** ¶ ⑨ Giuvaerica în formă de cruce: **~ de aur** ¶ ⑩ Semnul pe care-l fac creștinii cînd se 'nchină: **a-și face ~, a-și face semnul crucii**; Romînul și-l face și cînd e mirat sau uimit din cale afară, cînd se sperie de ceva, cînd pornește la drum, etc.: **începură să-și facă ~ și să-și scuipe în sîn de frică** (ISP.); **făcîndu-și ~, după obiceiul creștinesc, moșneagul porni la drum** (ȘEZ.) ¶ ⑪ Decorație sau medalie în formă de cruce: **~A-TRECERII-DUNĂRII**, medalie comemorativă a operațiunilor de peste Dunăre în războiul din 1877-1878, **~A-ELISABETA**, cruce comemorativă, instituită prin regulamentul din 7 Octomvrie 1878, și conferită doamnelor care au căutat rănițiii sau bolnavii în timpul campaniei din 1877-1878; **MARE-CRUCE**, rangul cel mai înalt la anumite decorații (▣ 1607); ☛ **TRECEREA-DUNĂRII, SERVICIUL-CREDINCIOS, MERITUL-SANITAR** ¶

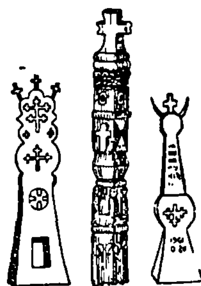

Fig. 1604. Cruci de morminte.

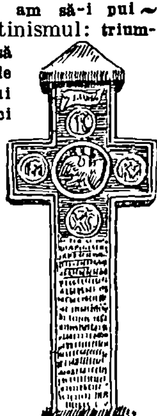

Fig. 1605. Crucea de piatră de la Mitropolie (București).

Fig. 1606. Cruce de fîntînă (Prahova).

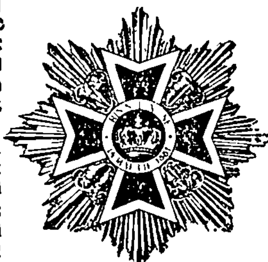

Fig. 1607. Mare-Cruce.

⑫ **CRUCEA-ROȘIE**. societate înființată cu scopul de a îngriji bolnavii și rănițiii dintr'un războiu și de a veni în ajutorul prizonierilor; membrii acestei societăți poartă ca semn o cruce roșie pe un fond alb ¶ ⑬ ♠ În jocul de cărți: treflă ¶ ⑭ Răscruce, răspîntie: **a i se face calea ~** ¶ ⑮ Mijloc: **în crucile satului** (GN.); **în crucile mesei** (MAR.); **stă soarele în ~** *sau* **e ~ amiazi**, zice poporul cînd soarele stă în mijlocul cerului drept deasupra capului; **~a nopții** (R.-COD.), miezul nopții ¶ ⑯ Partea corpului dintre șolduri și rădăcina cozii (la boi, cai, etc.), numită și „crucile șalelor" (▣ 1608) ¶ ⑰ ☆ *a)* Constelațiunea „Lebedei, numită și **„Crucea Mare", „Crucea Miezului Nopții"**; *b)* constelațiunea Delfinului, numită și **„Crucea Mică"; Crucea Sudului**, constelație din emisfera australă, aproape de polul S., alcătuită din stele așezate în cruce ¶ ⑱ O parte a carului alcătuită dintr'o bucată de lemn pusă de-a curmezișul peste proțap; la unele care ce poartă greutăți mari sînt două cruci: una dinainte, la proțap, iar cealaltă în partea dinapoi, așezată de-a curmezișul peste inima carului (▣ 1609): **sai binișor pe ici, pe ~a căruței** (CRG.) = o parte a săniei, numită și „bot(niță)", „(h)obot" sau „obăd", alcătuită dintr'o bucată de lemn prinsă de vîrful tălpilor și așezată cruciș peste pisc (☛ **SANIE**) ¶ ⑲ **CRUCEA-PÎINII, FLOAREA — CRUCII, PRISTOLNIC**; — **CRUCEA-PĂMÎNTULUI**, plantă, cu tulpina acoperită cu peri aspri, cu frunze mari și cu flori albe sau roșiatice *(Heracleum sphondylium)* (▣ 1611); — **CRUCEA-VOINICULUI[1]**, plantă, care crește prin pădurile de la munte, cu flori mari albastre *(Anemone angulosa)* (▣ 1610); — **CRUCEA-VOINICULUI[2] = ROSTOPASCĂ** ¶ ⑳ **Frate de ~, soră de ~**, prieten(ă) nedespărțit(ă), fîrtat, surată; în timpurile vechi, și pe alocuri încă în zilele noastre, împrietenirea aceasta (înfărtățirea) se făcea prin amestecarea sîngelui, crestîndu-se fie-care la deget sau la brațul drept, în formă de cruce, și legîndu-se prin jurămînt, în fața preotului, pe cruce și evanghelie ¶ ㉑ În jurăminte și înjurături, crucea e dese-ori pomenită: **pe crucea mea! bată-l crucea! după patru ore de răcnete și înjurături, cruci și răscruci** (= înjurături de cruce), **sfinți și evanghelii... intram în curtea poștiei** (I.-GH.) ¶ ㉒ Ⓟ **Ucigă-l-crucea** ☛ **UCIGĂ-L-CRUCEA**; — **Cruce-ajută** ☛ **AJUTĂ**; **Cruce de aur în casă!** invocațiune, pentru a fi ferit de necuratul, cînd se pomenește numele diavolului ¶ ㉓ **Cruce de voinic**, om voinic în toată puterea cuvîntului: **băștinașul mîndrei Oltenii e pretutindenea ~ de voinic, Romîn deștept și vrednic** (VLAH.) ¶ ㉔ Ⓟ: **a fi** *sau* **a umbla cu ~a în sîn**, a fi sfînt, evlavios; **a nu fi ~ de închinat** (R.-COD.), a nu fi

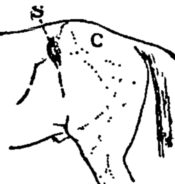

Fig. 1608. C. Crucea șalelor. — S. Sapa.

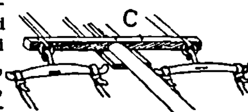

Fig. 1609. Crucea carului.

Fig. 1610. Crucea-voinicului.

Fig. 1611. Crucea-pămîntului.

cinstit; ☛ BISERICĂ; a da cu ~a peste cineva, a întîlni pe neaşteptate: merge ca cît merge... şi pe-o tihăraie dă cu ~a peste lup (CRG.); cine crede 'n ~, ca ~a se usucă, dacă vrei să ajungi la ceva, nu e deajuns să te 'nchini, ci trebue să şi munceşti; dintr'un lemn faci şi ~ şi lopată, totul depinde de creşterea ce se dă copilului, ca să iasă bun ori rău; nici pe dracul să-l vezi, nici ~ să-ţi faci, mai bine să te fereşti înainte de un rău, decît să cauţi să-l alungi mai tîrziu cu diferite mijloace [lat. c r u x, c r u c e m].

○ **CRUCELRIC** (*pl.*-ice) *sn. Băn.* Fuscel de care atîrnă iţele (LUG.) (ŞEZ.) [c r u c e].

CRUCER = CREIŢAR.

***CRUCETĂ** (*pl.*-te) *sf.* Stinghii de lemn sau de fier prinse în cruce pe catartul unei corăbii, care susţin gabia, şi de care sînt legate pataraţinele [it. c r o c e t t a].

CRUCI (-cesc) *vb. refl.* A-şi face c r u c e, a-şi face semnul crucii (*în spec.* de mirare sau de spaimă); (comp. CRUCE ⑩) *de aci*, Ⓕ a se minuna, a încremeni, a rămînea cu gura căscată, a holba ochii: o lume, care aleargă s'o asculte. stă şi se cruceşte (CAR.); se crucîră şi tot nu le venea să crează (OLVR.).

***CRUCIADĂ** ☛ CRUCIATĂ.

***CRUCIAT** *sm.* ‡ Cel ce lua parte la o cruciată (▣ 1612): aceşti războinici, numiţi cruciaţi, puseră la cap o stofă roşie, în formă de cruce (BOL.) [fr. c r o i s é + c r u c e].

Fig. 1612. Cruciat.

***CRUCIATĂ** (*pl.*-te), ***CRUCIADĂ** (*pl.*-de) *sf.* ① ‡ Fie-care din expediţiunile întreprinse de creştinii din Europa spre a scăpa locurile sfinte de sub jugul mahometanilor (1096-1270), numite astfel pentru că membrii lor purtau cîte o cruce pe umăr ¶ ② Ⓕ Campanie întreprinsă în vederea unui interes sau unei idei: începură... a deştepta zelul cruciatelor religioase împotriva barbariei păgîne (BĂLC.) [fr. c r o i s a d e + c r u c e].

Fig. 1613. Cruciferă.

***CRUCIFER** 1. *adj.* ♣ Se zice de o plantă ale cărei petale ale corolei înfăţişează forma unei cruci (▣ 1613): plantă ~ă.

2. ***CRUCIFERELE** *sf. pl.* Mare familie de plante dicotiledoane cu petale în formă de cruce, ca: micsandra, varza, ridichea, etc. [fr.].

***CRUCIFICA** (-fic) *vb. tr.* A răstigni, a pironi pe cruce [lat.].

***CRUCIFIX** (*pl.*-ixe) *sn.* Cruce înfăţişînd pe Isus răstignit (▣ 1614) [fr.].

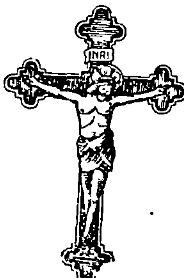
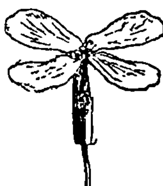

Fig. 1614. Crucifix.

***CRUCIFORM** *adj.* ♣ În formă de cruce (▣ 1615) [fr.].

CRUCILIŢĂ = CRUCIULIŢĂ.

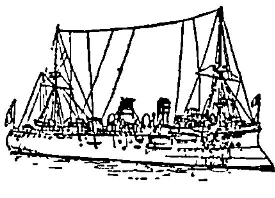
CRUCIŞ *adv.* ① În formă de c r u c e: îi tunde în cap ~, ca şi oaia cînd o semnează stăpînul (PRV.-MB.); piciorul (îi) încălţa cu piele şi cu legături în ~ (N. COST.) ¶ ② A se uita ~, a se uita cu fie-care ochiu în altă direcţiune, a fi şaşiu: nu poate să sufere pe tînărul Tiberiu, fiindcă acestă se uită foarte ~ (CAR.) ¶ ③ (În) ~ şi ('n) curmeziş, în toate direcţiunile: se duse în ~ şi 'n urmeziş în toată împărăţia (OLVR.); ocoli ~ şi curmeziş tot oraşul (ISP.); a se pune (în) ~ şi ('n) curmeziş, a-şi da toate silinţele, a întrebuinţa toate mijloacele: se punea şi ~ şi curmeziş ca să-şi ocrotească tăpturile (ISP.).

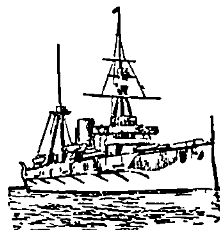

Fig. 1615. Corolă cruciformă.

CRUCIŞA = ÎNCRUCIŞA.

***CRUCIŞĂTOR**, ÎNCR- (*pl.*-toare) *sn.* Vas de războiu de mare viteză care serveşte să facă avantgarda într'o escadră şi să exercite un control pe mare însoţit de alte vase (▣ 1616, 1617) [fr. c r o i s e u r + (în)c r u c i ş a].

CRUCIŞĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* Încrucişare; privire încrucişată, şaşie: cruciştura privirilor lui, semn de văpaie a dragostii (CAR.) [c r u c i ş a].

Fig. 1616. Crucişător.

Fig. 1617. Crucişător cuirasat.

CRUCIŞOARĂ (*pl.*-re *sf. dim.* CRUCE.

○ **CRUCIŢĂ** (*pl.*-ţe) *sf. dim.* CRUCE.

CRUCIULIŢĂ (*pl.*-ţe) *sf.* ① *dim.* CRUCE: vinzînd o ~ de aur de la botez (VLAH.) ¶ ② ♣ Plantă ierboasă numită şi „celperit", „petimbroasă", etc., cu flori galbene (*Senecio vulgaris*) (▣ 1618) ¶ ③ ♣ = ARŞINIC ¶ ④ ♣ SPĂLĂCIOASĂ.

Fig. 1618. Cruciuliţă.

CRUD *adj.* ① Necopt (*vorb.* de carne, de poame, de pîine, etc.): poame crude, pîine crudă; Ⓕ: cucoana era între două vîrste, adică nici prea ~ă nici prea coaptă (ALECS.); ¶ ② Lapte ~, lapte nefiert: laptele ~ nu-i bun de mîncat (ŞEZ.) ¶ ③ Nedesvoltat, fraged: cela ce vor face silă a coconi cruzi mici (PRV.-MB.); din ~a copilărie slujesc prin străini (CRG.); Ⓕ: feciorași cu mintea ~ă (ALECS.) ¶ ④ Oaie ~ă, oaia care a fătat de curînd; miel ~, miel abia fătat ¶ ⑤ Groaznic, cumplit, neomenos, neîndurat: un om ~, o pedeapsă ~ă [lat. c r u d u s].

CRUDAC *adj.* Cam c r u d; nici copt bine dar nici crud, fraged: mintea pururea ~ă a fetelor... te 'nspăimîntă (JIP.).

‡ **CRUDĂTATE** *sf.* Cruzime [lat. c r u d ĭ t a t e m].

CRUDICEL *adj. dim.* CRUD.

○ **CRUDICIUNE** *sf. Olten.* (CIAUŞ.) Dovleac sau porumb necopt [c r u d].

***CRUDITATE** *sf.* ① Starea a tot ce e crud (*vorb.* de poame, de legume) ¶ ② Ⓕ Vorbire prea liberă. care nu ţine seama de convenienţe [fr.].

CRUDUŢ *adj. dim.* CRUD: era numai ca o canură de gingaş şi de ~ (RET.).

CRUG (*pl.*-guri) *sn.* ① ☆ Orbita unei planete: i-au învăţat... a ceti ~urile şi vîrtejile cereşti (N.-COST.) ¶ ② Ciclu: ~ul soarelui, ciclul solar; ~ul lunii, ciclul lunar: aşteptа să treacă ~ul lunii pentru ceea ce plănuia (DEM.) ¶ ③ ☆ Ⓟ ~ cerului, bolta cerească [rus.].

CRUMP(EN), CRUMPIR *sm.*, CRUMPENĂ (*pl.*-ne), CRUMPIRĂ (*pl.*-re) *sf. Olten. Băn. Trans.* ♣ = CARTOF [ung. k r u m p l i, srb. k r u m p i r < gem. G r u n d b i r n e].

CRUNT *adj.* ① Crîncen, cumplit, groaznic, sîngeros, neomenos: păcat de aşa femeie... să fie aşa de ~ă şi dîrjă (CAR.) ¶ ② Încruntat: după ce-şi aruncă Mihai căutătura lui cea ~ă şi dispreţuitoare asupra călăului (ISP.) ¶ ② ‡ Plin de sînge: cuţitul ~ de sîngele nevinovatei femei (M.-COST.) ¶ ④ *Trans.* Ou ~, oul cel dintîiu ouat de o găină, etc.: oul ~, de la o puică neagră (PAC.) [lat. c r u e n t u s].

† **CRUNTA** (-tez) 1. *vb. tr.* A însîngera, a umplea de sînge: şarpele... aflînd o pilă, au început a o linge pînă şi-a cruntat toată limba (TICH.).

2. *vb. refl.* A se înroşi de sînge: atîţia păgîni au perit, cît s'au cruntat apele de sîngele lor (VLAH.) [lat. c r u e n t a r e].

***CRUP** *sbst.* Laringită difterică, guşter, boală infecţioasă, epidemică şi molipsitoare care atinge mai ales copii între doi şi opt ani; e caracterizată prin nişte false membrane care se desvoltă în căile respiratorii [fr.].

*CRUPĂ (*pl.*-pe) *sf.* Partea dintre șoldurile calului de la șale pînă la rădăcina coadei, crucea șalelor: **un vîntuleț răcoros îi înfășura gîtul și crupa ca într'o pînză udă** (GRL.) [fr. c r o u p e].

Fig. 1619. Crupadă.

*CRUPADĂ *sf.* Săritură a calului de înaltă școală: picioarele saltă tot corpul în sus, părăsesc terenul deodată și se îndoaie sub pîntece (▣ 1619 [fr.].

CRUPĂTOR (*pl.*-oare) *sn.* *Băn.* (LIUB.) = CÎRPĂTOR ②.

CRUPE *sf. pl.* ✕ Urluială de orz sau de hrișcă, bulgur; hrișcă sdrobită din care se face supă, etc. [vsl. k r u p a].

*CRUPIER *sm.* Persoana care conduce jocurile în stabilimentele publice de joc, care adună banii cîștigați și plătește pe jucători [fr.].

CRUPUȘOARE *sf. pl.* ① *dim.* CRUPE ¶ ② Grăuncioare (de măzăriche, etc.): **vîntul... ducea acum ~ de ploaie sleită de frigul aspru** (GRIG.).

*CRURAL *adj.* Care ține de coapsă: **arteră ~ă** [fr.].

*CRUSTĂ (*pl.*-te) *sf.* Coajă [lat.].

*CRUSTACEU 1. *adj.* Care e acoperit cu o coaje. care are tăria unei coji: **animal ~.**

2. (*pl.*-cee *sn.* Clasă de animale nevertebrate cu corpul acoperit cu un înveliș tare ca o coajă, precum sînt racii, crabii, etc. [fr.].

○CRUȘALĂ (*pl.*-șeli) *sf.* *Mold.* Apă fiartă cu coajă de anin și de stejar întrebuințată ca argăseală pentru pieile de opinci [c r u ș i].

Fig. 1620. Crușățea.

CRUȘĂȚ (*pl.*-țe) *sn.* *Băn.* Fărîmă, bucățică (de brînză, de sare, etc.) [srb. k r u š a c].

CRUȘĂȚEA *sf.* Plantă ierboasă, cu flori galbene-aurii, ale cărei frunze, amare, se mănîncă uneori ca salată sau se pregătesc ca spanacul *(Barbarea vulgaris)* (▪ 1620) [comp. CRUȘĂȚ].

CRUȘEI CRUȘIN.

CRUȘI (-șesc) *vb. tr.* *Mold.* ① A argăsi pieile de opinci ¶ ② A urină cu sînge (*vorb.* de animale [rut.].

CRUȘIT *sbst.* *Mold.* Faptul de a c r u ș i pieile.

CRUȘIN *sbst.* Arbust de 2-3 m. înălțime, cu flori albe-verzui, care produce niște fructe, ca boaba de mazăre, întîiu verzi, apoi roșii, mai în urmă negre; scoarța lui e un purgativ puternic, adesea întrebuințat de veterinari; lemnul ars dă un cărbune excelent pentru fabricarea prafului de pușcă *(Rhamnus frangula)* (▣ 1621) [srb. k r u š i n a].

Fig. 1621. Crușin.

CRUȚA (cruț) 1. *vb. tr.* 1 A feri, a apăra, a păstra, a îngriji ca să nu se strice, să nu se vatăme, să nu se prăpădească, să nu se ostenească prea mult: **~ sănătatea, ~ caii** ¶ 2 A scuti, a evita: **eram încă prea tînăr de ani... dar vîrsta nu mi-a cruțat nici o amărăciune** (ODOB.) ¶ ③ A trata cu blîndețe, cu milă: **~ pe cei învinși; dacă văzu că nici surorile nu o cruță, își puse nădejdea în Dumnezeu** (ISP.); **~ pe cineva, ~ viața cuiva.** a-l lăsa cu viață, a nu-l omorî ¶ ④ A economisi, a pune bani la o parte, a strînge ban cu ban: Ⓟ: **cine nu cruță paraua, nici de galben nu-i e milă.**

2. *vb. refl.* A-și păstra sănătatea, a se îngriji sa nu se obosească prea mult, să nu-și prăpădească sănătatea ori viața.

CRUȚARE *sf.* 1 Faptul de a c r u ț a ¶ ② Îndurare, milă: **le-a urmărit pînă la Dunăre, omorînd fără ~** (ISP.) ¶¶ C NECRUȚARE.

CRUȚĂTOR *adj. verb.* CRUȚA. ① Care cruță ¶ ② *Trans.* Econom, păstrător: **era om harnic și ~** (RET.) ¶¶ C NECRUȚĂTOR.

CRUZIE *sf.* = CRUZIME: **în delirul frigurilor, i se părea că vede toate jertfele cruziei sale** (NEGR.).

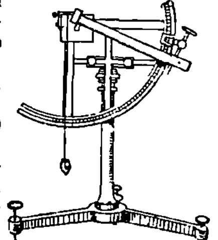
CRUZIME *sf.* ① Pornire de a face rău, de a face să sufere, de a omorî: **în bestie pofta cruzimii te schimbă** (VLAH.) ¶ ② Faptă c r u d ă ¶ ③ Ⓕ Neîndurare: **cu fața ofilită, plîngea amar ~a soartei sale** (ODOB.).

CTITOR *sm.* ① Întemeietor de biserici, mănăstiri, etc.: **mi-a spus cum ~ul bisericii... s'a călugărit** (I.-GH.) ¶ ② *Pr. ext.* Întemeietor, fundator: **Roma n'avea alți ~i decît națiunile ce o împrejmuiau** (ODOB.) ¶ ③ Epitrop de biserică: **~ii, cîteși patru... sînt ca și ei niște bătrîni ursuzi** (CAR.) [vsl.< gr.].

CTITORICESC *adj.* De c t i t o r.

CTITORIE *sf.* 1 Întemeiere, fundațiune a unui c t i t o r: **e numai o ~ a ultimului Buzescu** (IRG.) ¶ ② Calitatea de ctitor.

CU *prep.* 1 Împreună, însoțit de: **am plecat ~ dînsul** ¶ ② Servindu-se de: **l-a lovit ~ bățul** ¶ ③ Cu ajutorul, cu mijlocul: **a ceti ~ ochelari; ~ voia dumitale** ¶ ④ Arată o relațiune: **e văr ~ mine** ¶ ⑤ Arată materia, din: **e făcut ~ nisip** ¶ ⑥ Față de: **a fost prea aspru ~ mine** ¶ ⑦ Împotriva: **s'a războit cu Turcii** ¶ ⑧ Arată o opoziție: **~ toate că, deși: ~ toate acestea,** chiar așa fiind, chiar dacă ținem seama de acestea ¶ ⑨ Arată o cantitate, o măsură, un număr: **e ~ mult mai bătrîn decît mine; a vinde ~ toptanul; ~ atît mai bine; ~ cît... ~ atît** ☞ATÎT ¶ 10 Arată un interval de timp: **s'a schimbat ~ timpul; nu-l văd ~ anii; a sluji ~ luna** ¶ ⑪ În același timp, odată cu: **se culcă ~ găinile; s'a sculat ~ noaptea 'n cap** [lat. c u m].

Fig. 1622. Cuadrant.

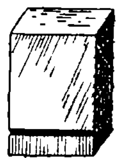
CU Simbolul chimic al cuprului.

*CUADRANT *sm.* ① Monedă romană de aramă. în greutate de trei uncii, echivalentă cu a patra parte a unui as ¶ ② Sfertul circumferenței cercului ¶ ③ Instrument alcătuit dintr'un sfert de cerc gradat, întrebuințat pentru măsurarea unghiurilor (▣ 1622) [lat.].

*CUADRAT, *CVADRAT 1. *adj.* Pătrat: **trei stînjeni cuadrați de grădină englezească** (NEGR.); **locurile de semănături toate sînt... cvadrate, adică în patru colțuri.**

2. (*pl.*-te) *sn.* Pătrat: **păreții posomorîți aveau... două cuadrate mari argintoase** (EMIN.).

3. *sm.* Bucățică de fontă, ale cărei muchii formează un pătrat; întrebuințată pentru a umplea golurile între rînduri (▣ 1623).

Fig. 1623. Cuadrat.

4. *sbst.* ✕ Careu: **Cu-a sale lungi scadroane în larg cuadrat formată** (ALECS.) [lat.].

*CUADRATURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Problemă care consistă în construirea unui pătrat cu aria mărginită de o curbă; Ⓕ: **e cuadratura cercului,** e o problemă cu neputință de rezolvat ¶ ② Toate piesele care pun în mișcare arătătorii unui ceasornic ¶ ③ ☆ Poziția a doua astre ale căror raze vizuale sînt în unghiu drept [fr.].

Fig. 1624. Cuadrigă.

*CUADRICĂ *sf.* Suprafață de ordinul al doilea: **elipsoidul este o ~** [fr. q u a d r i q u e].

*CUADRIGĂ (*pl.* -ge *sf.* ① Patru cai înhămați unul lîngă altul (▪ 1624) ¶ ② Car tras de patru cai înhămați în felul acesta, mod întrebuințat în antichitate mai ales la cursele din circ și la triumfuri (▣ 1625) [lat.].

Fig. 1625. Cuadrigă.

*CUADRILAT = CADRILAT.
*CUADRILATER = CADRILATER.
*CUADRUMAN *adj.* și *sn.* Se zice despre maimuțe, care par a avea patru mîini, pe cînd, în realitate, au două mîini și două picioare [fr.].
*CUADRUPED *adj.* și *sn.* (*pl.*-ede) Se zice despre animalele care au patru picioare [fr.].
*CUADRUPLA (-plez) *vb. tr.* A împătri, a face de patru ori mai mare [fr.].
*CUADRUPLEX *sbst.* Sistem de transmitere telegrafică prin care se pot trimite deodată pe același fir patru depeși diferite [fr.].
*CUADRUPLU *adj.* Împătrit, de patru ori mai mare [lat.].
*CUARTĂ *pl.*-te) *sf.* ① Interval între patru note consecutive, în sus sau în jos. De ex. do—fa (= ~ superioară), fa—do (= ~ inferioară) ¶ ② Patru cărți consecutive de aceeași coloare (▪ 1626) ¶ ③ Numele uneia din cele opt parade simple, la scrimă (▪ 1627) [fr. < lat.].

Fig. 1626. Cuartă.

Fig. 1627. Cuartă.

*CUARTET (*pl.* -te) *sn.* ① Bucată de muzică scrisă pentru patru voci sau patru instrumente, în diferite combinațiuni ¶ ② Ansamblul acestor patru voci sau instrumente [it. quartatto].
*CUARTIR, CVARTIR *sn.* Casă, locuință ocupată pentru cîtva timp de cineva. *în spec.* de un militar, stabilit provizoriu într'un oraș: ministerul de războiu, unde atunci se afla în cuartir șeful cancelar al contelui Kisseleff (I.-GH.) [germ.].
*CUARȚ *sbst.* Stîncă translucidă sau transparentă. incoloră sau nu, adesea cristalizată, mai tare decît sticla, și alcătuită din silice aproape pură (▪ 1628) [germ. Quarz].
*CUARȚOS *adj.* Care conține cuarț.
*CUATERNAR *adj.* ① Teren ~, strat geologic cuprins între terenul pliocen și terenurile recente, și caracterizat prin apariția omului ¶ ② Care e compus din patru corpuri simple; *în spec.* în chimia organică, compusele care conțin, pe lîngă carbon, hidrogen, oxigen și azot [fr.].

Fig. 1628. Cuarț.

*CUAT(U)OR, QUAT(U)OR *sbst.* = CUARTET [fr.].
*CUB (*pl.*-buri) 1. *sn.* ① Poliedru avînd șase fețe pătrate egale între ele (▪ 1629): zarul cu care se joacă e un ~; așază... cele două cărți și caietul, avînd grijă a pune deasupra un ~ de cristal (VLAH.) ¶ ② ± Produsul unui număr înmulțit prin pătratul său: Cubul lui 3 e $3 \times 3^2 = 27$.

Fig. 1629. Cub.

2. *adj.* Metru ~, un cub a cărui fie-care lature are un metru: sterul e un metru ~ [fr.].
*CUBA (-bez) *vb. tr.* ① A evalua volumul unui corp ¶ ② ± A ridica un număr la cub, adică a-l înmulți cu pătratul său [fr.].
*CUBAJ *sbst.* ① Calcularea volumului unui corp ¶ ② Volumul obținut prin acest calcul [fr.].
CUBEA *sf.* ① ‡ Cupolă ¶ ② = BAGEAC(Ă) [tc.].
*CUBEB *sm.* ① Arbust asemănător cu piperul, care crește în Java și Borneo (▪ 1630) ¶ ② Fructul acestui arbust [fr.].
○CUBELC = CULBEC.
*CUBIC *adj.* ① Ce ține de cub: formă ~ă; pavaj de lemn ~ (I.-GH.) ¶ ② ± Rădăcină ~ă a unui număr, număr care, ridicat la cub, reproduce numărul propus: rădăcina ~ă a lui 25 e 5. pentru că $5 \times 5 \times 5 = 125$ [fr.].
*CUBISM *sbst.* Școală modernă artistică care reduce formele la niște forme exagerat de schematice, căutînd uneori a le da chiar forme geometrice [fr.].
*CUBIST 1. *adj.* Care ține de cubism: pictură ~ă.
2. *sm.* Adept al cubismului [fr.].
*CUBITAL *adj.* Care ține de cubitus: nerv ~ [fr.].
*CUBITUS *sbst.* Osul principal al antebrațului care pleacă de la cot pînă la încheietura mîinii (▪ 1631) [lat.].
‡ CUBORÎ = COBORÎ.

Fig. 1630. Cubeb.

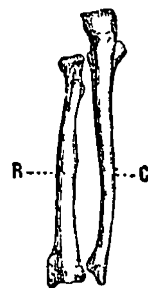

Fig. 1631. C. Cubitus. R. Radius.

CUC *sm.* ① Pasăre acățătoare care-și depune ouăle în cuiburile altor păsări (*Cuculus canorus*) (▪ 1632); poporul crede că dacă-i cîntă cuiva cucul în dreapta sau în fața îi va merge bine, dacă-i cîntă în stînga, îi va merge rău: vai de mine! îmi cîntă cucu 'n stînga! (ALECS.); *de aci și expresiunea*: bată-l cucul! bată-l norocul ¶ ② Singur ca un ~, singur ca ~ul, *mai adesea adv.* singur ~, singur singurel: bine că-s sănătoasă, dar rău că-s numai singură ca ~ul (RET.); baba stă singură ~ (DLVR); îi cîntă ~ul în casă, stă singur; îi cîntă ~ul în pungă, e cu punga goală; de flori de ~, de geaba, în zadar; umblă de flori de ~ (VOR.), umblă în dorul lelii, fără nici un rost; a sări ~, a sări în sus de bucurie; a (se) face ~, a (se) îmbăta: tot îndesa paharele boierului... pînă-l făcu ~ (ISP.); cît(e) ~ul, pînă e ~ul, niciodată: nu mai văzu soarele cu ochii cît cucu (ISP.): a prinde mingea în ~, a o prinde din sbor ¶ ③ De-a cucul, jocul copiilor de-a ascunselor, pentru că cei ce se ascunde strigă cucu! — de-a mingea 'n ~ (PAMF.). *Trans.* de-

Fig. 1632. Cuc.

Fig. 1633. Floarea-cucului.

Fig. 1634. Laptele-cucului.

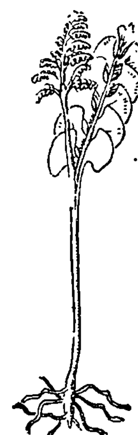

Fig. 1635. Limba-cucului.

Fig. 1636. Mălaiul-cucului.

Fig. 1637. Stupitul-cucului.

a cucii, un joc al copiilor cu mingea (PAC.) ¶ ④ ~ ARMENESC, *iron.* pupăză ¶ ⑤ STUPITUL-~ULUI, MĂRGICA-~ULUI, GLASUL-~ULUI, ouăle inelarului *(Gastropacha neustria)*, lipite în formă de inel pe rămurelele arborilor, despre care poporul crede că provin din scuipatul cucului (▪ . . .) ¶ ⑥ CIOBOȚICA-CUCULUI ☞ CIOBOȚICĂ; — FLOAREA-CUCULUI, plantă de 30-50 cm. înălțime, cu flori roze, uneori albe, care crește prin livezi *(Lychnis flos cuculi)* (▣ 1633); LAPTELE-CUCULUI¹, plantă cu suc lăptos, cu flori — galbene dispuse în umbele *(Euphorbia helioscopia)* (▪ 1634); — LAPTELE-CUCULUI² ALIOR¹; — LAPTELE-CUCULUI³ = LAPTELE-CÎINELUI¹; — LIMBA-CUCULUI, plantă ierboasă, numită și „dragoste", ce crește prin pășunile de la munte *(Botriychium lunaria)* (▪ 1635); — MĂLAIUL-CUCULUI, mică plantă ierboasă cu flori brune sau gălbui, ce seamănă cu pipirigul *(Luzula campestris)* (▣ 1636; — PĂLĂRIA-CUCULUI ☞ PĂLĂRIE; — STUPITUL-CUCULUI, SCUIPATUL-CUCULUI, cu tulpina cilindrică, cu flori roșcate sau liliachii dispuse în raceme *(Cardamine pratensis)* (▣ 1637; — TRIFOIUL-CUCULUI (VOR.), un fel de măzăriche înaltă cu flori ghiurghiulii ¶ ⑦ Ceasornic de perete ale cărui bătăi, la fie-care ceas sau la jumătățile de ceas, imită glasul cucului (▣ 1639): un ceasornic cu ~... era aninat deasupra unui scrin (GN.) [lat.].

Fig. 1638. Mărgica-cucului.

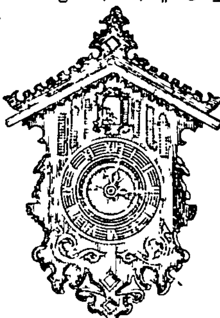

Fig. 1639. Cuc.

Fig. 1640. Cucă.

CUCĂ¹ (*pl.*-ce *sf.* Femeiușca c u c u l u i.

‡ **CUCĂ²** *sf.* Căciulă înaltă de formă piramidală, împodobită cu pene de struț, pe care o primea Domnul în dar de la Sultan, odată cu cabanița, cînd i se acorda tronul: Nicolai-Vodă, după ce an îmbrăcat caftan și au luat și cuca, după obiceiu, de la Împărăție (N.-COST.) [tc.].

CUCĂ³ *sf. Olten. Băn. Trans.* Deal înalt și izolat: Mă suii în deal în ~. Mă nitai în vale 'n luncă (TOC.). [lat. vulg. *c u c c a].

CUCĂ⁴ *sf.* ① Unealtă de pescuit (▣ 1640) ¶ ② Par cu cîrlig în vîrf întrebuințat de pescari (R.-COD.) [bg. srb. k u k a].

○ **CUCĂ⁵** *sf.* ① *Olten.* Coșul de fum de pe casă ¶ ② Un fel de zid rotund deasupra coșului de fum, ce nu e scos afară, ci numai în pod (R.-COD.) [bg.].

CUCĂI (cucăin) *vb. intr. Olten. Băn.* A moțăi, a ațipi a piroti.

CUCERI (-eresc) 1. *vb. tr.* ① A cuprinde cu armele o țară, o cetate, etc. ¶ ② A dobîndi, a cîștiga, a-și atrage: ~ stima oamenilor ¶ ③ A închina: Sobieski cere ca să-i cucerim cetatea (ALECS.).

2. *vb. refl.* ‡ A se supune cu umilință, a se smeri, a se umili: călugării datori sînt și li se cade să se cucerească episcopului (PRV.-MB.) [lat. *c o n q u a e r ī r e < c o n q u a e r ĕ r e, influențat în privința înțelesului de fr. c o n q u é r i r].

‡ **CUCERIE** *sf.* Evlavie, smerenie: petrecu trei ani în cea mai mare ~ și umilință (NEGR.) [c u c e r i].

CUCERITOR, -TOARE *adj.* și *sm. f.* Care c u c e r e ș t e: ducean la biruință pe cei mai mari și mai îndrăzneți cuceritori ai lumii (VLAH.).

CUCERNIC *adj.* ① Smerit: și'n ~ă 'nchinare, și plîngînd sta-voiu nainte-i (VLAH.) ¶ ② Evlavios, pios: un ~ călugăr nu îi citea... molitfele sfîntului Vasile (I.-GH.); cucernice părinte! titlu dat preoților [c u c e r i].

CUCERNICIE *sf.* ① Smerenie, umilință ¶ ② Evlavie, cuvioșie; cucernicia ta! titlu dat preoților [c u c e r n i c].

○ **CUCI** *sm. pl. Dobr.* Datină în ziua de lăsatul secului cînd flăcăii se travestesc și merg de joacă pe la casele oamenilor [blg. k u č].

CUCIMĂ = CUȘMĂ.

CUCIU! *interj.* = CUȚU!

CUCLĂ (*pl.*-le) *sf. Olten.* Jurubiță mai mare de bumbac [bg. k u k l a].

CUCOARĂ (*pl.*-re *sf. Mold. Bucov.* = COCOR.

CUCOAȘĂ = COCOAȘĂ.

CUCON... ☞ COCON...

CUCOSTÎRC = COCOSTÎRC.

CUCOȘ... ☞ COCOȘ...

CUCOVĂ, CUCUVĂ (*pl.*-ve) *sf.* Varietate de lebădă sălbatică, caracterizată printr'o mică umflătură neagră la rădăcina ciocului *(Cynus olor)* (▣ 1641): cucovele de baltă ţipau citeodată în marginea trestiilor (D.-ZAMF.).

Fig. 1641. Cucovă.

CUCU! *interj.* ① Imită cîntatul cucului ¶ ② Strigăt în jocul de-a ascunsele pe care-l scoate cel ce s'a ascuns [onom.].

CUCUI¹ (-cuesc) *vb. intr.* A striga c u c u! a cînta ca cucul: Primăvara într'un nuc Stînd și cucuind un cuc (PANN).

CUCUI² (cucuiu) *vb. intr. Trans.* — CUCĂI: nu trecu bine de miezul nopții și 'ncepe feciorul a ~ (RET.).

CUCUIA (cucuiu) *vb. refl. Mold. Tr.-Carp.* A se cocoța: iar te-ai cucuiet pe ferești, omule? (GRL.) [c u c u i u].

CUCUIAT, *Mold.* **CUCUIET** 1. *adj. p.* CUCUIA: ① Cocoțat: priveliștea... pe care o vedea din locuința-i cucuiată pe deal (DEM.); șezînd cucuiet pe niște buci și molfăind la pere uscate (CRG.) ¶ ② Plin de cucuie: Cu ochii ceacîri, gura lăbărțată, Fruntea-i ~ă (PANN) ¶ ③ Moțat: Am o găină cucuiată, O țin în cămară încuiată (GOR.), *(ghicitoare despre* „suflet".

2. **CUCUIATA,** *Mold.* **CUCUIETA** *sf.* Biserica (clădită de obiceiu în partea cea mai ridicată a satului; a sta la ~, a fi mort (de pe vremea cînd se îngropau oamenii în curtea bisericii); a pune la ~, a da uitării.

CUCUIOAVĂ (*pl.*-ve) *sf. Băn.* Deal mai ridicat, pisc de munte [c u c u i u].

CUCUIU (*pl.*-cuie *sn.* ① Umflătură în frunte în urma unei lovituri: ei au crăpat în luptă, și eu am rămas cu două cucuie (DLVR.) ¶ ② *Mold. Trans.* Moț (la păsări) ¶ ③ *Băn.* Deal mai ridicat, pisc de munte [refăcut din *pl.* *c u c u l l, *sg.* *c u c u l < lat. c u c u l l u s.

CUCULE *sf. Trans.* = CARTOFI.

CUCULEAN, CUCULEȚ, CUCULEȚE *sm. dim.* CUC: a se face cuculete, a se îmbăta.

CUCULEASĂ *sf.* FLOAREA-CUCULUI.

CUCULEȚ *sm. dim.* CUC.

‡ **CUCULIU** *sbst.* CULION [gr.-biz.].

CUCUMEA *sf.* ① Cucuvaie: cînd cîntă ~na pe coșul casei... oică moare cineva (GOR.) ¶ ③ *Olten.* Ochiul podului la casele țărănești, ferestruică pe acoperiș (CIAUȘ.) [bg. k u k u m j a v k a].

CUCUMEAG, CUCUMEAGĂ *sf.* **CUCUMEAG** *sm.* Cucuvaie [c u c u m e a].

CUCUMELC(IU *sm. Băn.* MELC.

CUCURĂ¹ (*pl.*-re *sf.* ‡ Tolbă de săgeți: unul se încovoaie... ca să scoată o săgeată din cucura de pe umeri (ODOB.) [gr.-biz.].

CUCURĂ² *pl.*-re) *sf. Mold. Maram. Trans.* Cormană (la plug: moșinoaiele... se fac cu un plug de cele cu două cucure (ION) [ung. k u k o r a „strîmb, încovoiat"].

CUCURBĂTĂ, CUCURBEȚĂ (*pl.*-te) *sf.* ① (ANT.-IV.) — DOVLEAC ¶ ② = DOVLEAC-TURCESC ¶ ③ = TIDVĂ [lat. c u c u r b i t a].

○ **CUCURBĂU** = CURCUBEU.

CUCURBEȚEA *sf.* ① — REMF ¶ ② ÎMPĂRĂTEASĂ ② ¶ ③ = TĂRTĂCUȚĂ [c u c u r b ă t ă].

CUCURBEȚICĂ *sf.* — REMF.

***CUCURBITACEE** *sf. pl.* Familie de plante dicotiledoane, din care fac parte dovleacul, pepenele, etc. (▣ 1642; — ca *adj. f.*: plantă ~ [fr.].

. **CUCURIG**, CUTCURIG *sm. Olten.* ♣ Varietate de spinz *(Helleborus odorus)* [srb. kukurik].
CUCURIGI (-igesc) *vb. intr.* A strigă cucu-rigu! parcă l-ar pune înadins... ca | să cucurigească tocmai cînd vreau să pun mîna pe o rimă (ALECS.) [onom.].

Fig. 1642. Cucurbitacee.

Fig. 1643. Cucuruz.

CUCURIGU! *interj.* Imită cîntatul cocoşului: ~! boieri mari, Daţi punguţa cu doi bani (CRG.) [onom.].
CUCURUJEL *sbst.* O boală a grîului, numită şi „călcîiu“ pricinuită de larva unei insecte numită „ţipăruşul grîului“ [alterat din *curculejel, *dim.* din curculez].
CUCURUZ 1. *sm. Tr.-Carp.* ♣ ① Porumb ¶ ② Plantă ierboasă, cu flori albe-gălbui dispuse în capitule mici, ce creşte prin pădurile de la munte *(Petasites albus)* (1643) ¶ ③ = CAPTALAN ¶ ④ Rodul bradului, pinului, etc. în formă de con acoperit cu solzi (1644): pică ~ul bradului (SB.) ¶ ⑤ CUCURUZ-DE-PĂDURE = MAMA-PĂDURII[1].

Fig. 1644. Cucuruzi de brad.

2. CUCURUZ (*pl.*-ze) *sn.* *Trans.* Porumbişte: nici grindina nu-ţi fleceşte mai tare ~ele de cum ţi-i dobzază aceste beţe (RET.) [sl.].
○**CUCURUZIŞTE**. CUCURUZAŞTINĂ (BUD.) (PSC.) *sf. Tr.-Carp.* Porumbişte [cucuruz].
CUCUŞOR *sm.* *dim.* CUC ①.
CUCUTĂ (*pl.*-te *sf.* ♣ ① Plantă umbeliferă, cu tulpina cilindrică de 1-2 m., cu pete roşii în partea de jos, ale cărei frunze şi poame, cu un miros greţos de şoareci, sînt o otravă foarte puternică; numită şi „bucinîş“ *(Conium maculatum)* (1645): omul harnic... seceră fir de grîu unde au crescut cucute (ELV.) ¶ ② Otravă extrasă din această plantă: Socrate fu osîndit să bea ~ ¶ ③ ♣ CUCUTĂ-DE-APĂ, CUCUTĂ-MICĂ, varietate de cucută ce creşte prin mlaştini, bălţi şi ape stătătoare *(Cicuta virosa)* (1646) ¶ ④ CUCUTĂ-DE-PĂDURE, plantă cu flori albe dispuse în paniculă, cu fructe albăstrii, ce creşte prin păduri *(Galium Schultesii)* [lat. vulg. *cucuta < cicuta].

Fig. 1645. Cucută.

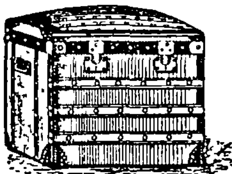

Fig. 1646. Cucută-de-apă.

CUCUŢ *sm.* *dim.* CUC.
○ **CUCUŢA** (-uţ) *vb. refl. Olten.* (CIAUS.) = COCOŢA.
CUCUŢICĂ *sf.* ♣: ~ DE-BĂLŢI — MĂRĂRAŞ [cucută].
CUCUVĂ CUCOVĂ.
CUCUVAIE, CUCUVEA, CUCUVEICĂ *sf.* ① Pasăre de noapte asemănătoare cu bufniţa, dar fără penele care simulează urechile; e de mărimea unei turturele şi trăeşte pe lîngă casele părăsite, pe coşuri şi pe copacii bătrîni; cîntecul ei, după credinţa poporului, prevesteşte totdeauna o nenorocire *(Athene noctua)* (1647): biserica rămase pustie, de cîntă în ea cucuvelele (ISP.); Peste noaptea ta boceşte cîntecul de cucuvaie (VLAH.); se-aud pe-aice glasuri de cucuveici şi gemete grozave (ALECS.) ¶ ② ~ încălţată, varietate de cucuvaie, cu coada mai lungă şi cu labele acoperite cu mai multe pene *(Nyctale Tengmalmi)* (1648) ¶ ③ ~-PITICĂ, varietate, de cucuvea, de 16—17 cm. care trăeşte în pădurile de brad din Carpaţi, şi al cărei strigăt se aseamănă cu al unui căţel răguşit *(Glancidium panserinum)* ¶ ④ = BAGEAC(A) [ngr. κουκουβάγια; comp. it. cuccuveggia].

Fig. 1647. Cucuvaie.

Fig. 1648. Cucuvaie încălţată.

CUDALB = CODALB.
CUFĂR (*pl.*-fere) *sn.* Ladă de lemn, căptuşită pe dinafară cu fier, cu piele, etc., în care se pun hainele şi cele trebuincioase la călătorie (1649) [rut. pol. srb. kufer < germ.].

Fig. 1649. Cufere.

CUFĂRAR *sm.* ⊕ Cel ce face sau vinde cufere.
CUFĂRAŞ (*pl.*-aşe) *sn. dim.* CUFĂR: a sărit de subt învălitoarea trăsuri un ~ de piele (GRIG.).
CUFUND *adv. Numai în loc. adv.* de-a cufundul, cufundîndu-se, dîndu-se afund: huştiuliuc şi eu în sticoalnă, de-a cufundul (CRG.) [cufunda].
CUFUNDA (-fund) 1. *vb. tr.* ① A afunda, a băga de tot în apă (sau într'alt lichid) ¶ ② A înneca ¶ ③ *Pr. ext.* A băga într'un loc adînc, într'o groapă, etc.: cînd îl trînteşte odată, îl cufundă pînă'n brîu (CRG.).
2. *vb. refl.* ① A se afunda, a se băga de tot în apă: se cufundă (în apă) pînă într'atîta, cît abia se mai zărea capul lui şi al calului (SB.) ¶ ② A se duce afund, a se înneca: am crezut că se cufundă pămîntul cu mine (D.-ZAMF.) ¶ ③ *Pr. ext.* A intra adînc în ceva, a se adînci: făcu un culcuş stăpînului său... de se cufundă în puf cînd se culcă (ISP.) ¶ ④ Ⓕ A se adînci: ~ în gînduri ¶ ⑤ Ⓕ A peri din ochi, a se face nevăzut: întreg pămîntul... se cufunda în nemărginirea neagră şi mută (DLVR.) [lat. confundare].
CUFUNDAR *sm.* ① = BODÎRLĂU[1] ①: nu departe de mine răsărea capul moţat al unui ~ (SAD.) ¶ ② = FUNDAC [cufunda].
CUFUNDAT *adj.* ① *p.* CUFUNDA ¶ ② Adîncit: cu ochii cufundaţi în cap; Ⓕ: popor şi boieri, cufundaţi în ziafeturi (I.-GH.); pe cînd era ~ în gîndire, fiii de împărat băgară de seamă că mai era cineva (ISP.).
CUFUNDĂTOR *adj.* şi *sm.* Care cufundă în apă.
CUFUNDĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a se cufunda în apă ¶ ② Adîncătură, parte de loc cufundată.
○**CUFUNDIŞILEA** (DE-A) *loc. adv.* Dîndu-se afund, de-a cufundul: îşi dete de-a ~ sloblic în lac (MAR.).
CUFUREALĂ *sf.* Diaree, urdinare [cufuri].
CUFURI (-uresc) *vb. refl.* A urdina, a avea diaree: maţele viţelor se stocesc şi încep să se cufurească (PAMF.) [lat. con-forire].
CUGET (*pl.*-ete) *sn.* ① Gînd: sta, dietul, pe ~e şi se chitia cum să mai scape (SB.); după numărul şi armele lor, nu se arată să fie cu vre-un ~ curat (ODOB.) ¶ ② Conştiinţă: a avea ceva pe ~; mustrare de ~; mai multă mustrare am simţit în ~ul meu decît ori când (CRG.) [cugeta].

CUGETA (-get) 1. *vb. tr.* A gîndi.
2. *vb. intr.* A (se) gîndi: știa bine că'n ceasul acela... el cugetă la ea (VLAH.) ¶ ② A chibzui în gînd despre ceva, a socoti: cugetînd că o luptă în cîmp deschis nu e cu putință (VLAH.) [lat. c o g i t a r e].

CUGETARE *sf.* ① Faptul de a c u g e t a, gîndire ¶ ② Gînd, lucru pe care-l cugetă cineva: de la dînsul depindea realizarea cugetărilor patriotice ale boierilor (I.-GH.) ¶ ③ Maximă, adevăr moral.

CUGETAT *adj.* ① *p.* CUGETA ¶ ② Precugetat, premediat: cine va face omor ~... să se omoare (LEG.-CAR.) ¶¶ © NECUGETAT.

CUGETĂTOR, -TOARE 1 *adj. verb.* CUGETA.
2. *sm. f.* Cel ce (aceea care) cugetă; liber cugetător, cel ce admite independența desăvîrșită a rațiunii omenești în ce privește credința.

***CUGUAR** *sm.* Soiu de pisică mare sălbatecă din America, lungă de peste 1 metru, numită și „tigru-roșu" sau „puma" *(Felis concolor)* (▣ 1650) [fr.].

Fig. 1650. Cuguar.

‡ **CUHNE**¹ *sf.* Trăsură închisă, numită și „cămară": puindu-l într'o ~ cu șase cai, au purces cu boierii spre mănăstirea Argeșului (LET.).

CUHN(I)E², *Trans.* CUHNĂ *sf.* Bucătărie: au dărămat cuhnea cu ogeac cu tot (I.-GH.) [rut. rus. pol.].

CUI ☛ CINE.

CUIB (*pl.*-buri) *sn.* ① Culcușul, de diferite forme, lucrat adesea cu multă măiestrie, pe care și-l fac păsările ca să-și depună ouăle și spre a-și crește puii (▣ 1651): Pupăza moțată și frumoasă 'n pene Gunoindu-și ~ul din nărav și lene (PANN) ¶ ② *Pr. ext.* Bîrlog, culcuș, vizuină: ~ de fiară (ALECS.) ¶ ③ Ⓕ Sălaș, locuință: stăvilarele române din poalele Carpaților, ~ul acesta de viteji (VLAH.): sărăcia făcîndu-și ~ în pungă (JIP.) ¶ ④ Gropiță în care se pun grăunțele de sămînță: crastaveții să seamănă în ~uri îngrășate bine (ION.) ¶ ⑤ Crestătură, scobitură făcută într'un lemn spre a-l îmbina cu altul (▣ 1652) ¶ ⑥ Matca oțetului, a borșului, etc.: peste tărîțele acestea se pune ~ de borș — huște — din borșul vechiu (ȘEZ.) ¶ ⑦ CUIBUL-PĂMÎNTULUI, CUIBUL-RÎNDUNELEI = TRÎNJI [lat. *c u l b i u m; comp. gr. κλωβός, ngr. κουλβί, κλουβί(ον,) vsl. k u l ĭ v i j a].

Fig. 1651. Cuib.

Fig. 1652. C. Cuib.

CUIBA (-bez) 1. *vb. intr* A-și face cuibul: la poalele lor cuibează vulturii cei falnici (ODOB.).
2. *vb. tr.* A așeza în cuib: acolo, pe creștetele Craiului... vulturii cuibează puii și-i reped la vînat (DLVR.).

CUIBAR (*pl*-are *sn.* ① C u i b de păsări plin de ouă sau de pui ¶ ② Culcușul, locul destinat pentru păsări unde să-și clocească ouăle: femeia sări și, scotocind prin coteșe și prin ~e, aduse patru ouă (ISP.) ¶ ③ *Olten.* Oul care se lasă în cuib.

CUIBĂRI (-ăresc) 1. *vb. tr.* ① A face c u i b a r: deschidea coteșele... le cuibărea, și punea cloștile (ISP.) ¶ ② A face un culcuș: într'un pantof i-așterne cîrpe, îi face loc și o cuibărește (VLAH.) ¶ ③ A prăși porumbul sau fasolea făcîndu-le moșoroiu la rădăcină ¶ ④ A strînge grămadă, a face grămezii ¶ ⑤ *Trans.* (BUD.) A căuta cu deamănuntul, a scotoci.
2. *vb. refl.* ① A se pune pe cuibar (*vorb.* de găini sau de alte păsări) ¶ ② A-și face un culcuș; a-și așeza un loc de culcare: se coboară cam greoi de pe divanul în colțul căruia se cuibărise (GRL.) ¶ ③ A-și face sălașul, a se așeza înt'un loc, a se sălășlui.

CUIBĂRIT *adj.* ① *p.* CUIBĂRI ¶ ② Așezat: un sat ~ în fundul unei văi adînci (VLAH.) ¶ ③ Sălășluit: călugării... o adunătură de zamparagii... cuibăriți prin mănăstire (CRG.).

CUIBUREL (*pl.*-ele) *sn. dim.* CUIB.

CUIBUȘOR (*pl.*-oare) *sn.* ① *dim.* CUIB: Căci puii ei rămase sărmani în cuibușor (DON.) ¶ ② = TRÎNJI.

CUIER (*pl.*-re) *sn.* ① Bucată de lemn sau de metal, prinsă de părete și prevăzută cu c u i e sau cîrlige, de care se atîrnă hainele (▣ 1653) ¶ ② Mobilă de lemn sau de fier de care se atîrnă hainele (▣ 1654); mobilă de lemn prinsă de perete și prevăzută cu polițe și cu cuie, în care se așază farfurii, se atîrnă oale etc. (în casele țărănești) (▣ 1655): în ~ sînt spînzurate cinci paltoane vechi și o blană nouă (BR.-VN.) ¶ ③ Partea din capul instrumentelor cu coarde, în care sînt înfipte cuiele (▣ 1656).

Fig. 1653. Cuier.

Fig. 1654. Cuier.

○ **CUINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* *Băn. Trans.* = CUHNIE.

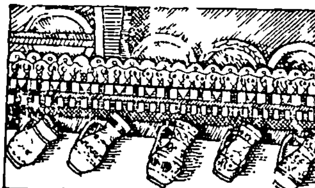

Fig. 1655. Cuier.

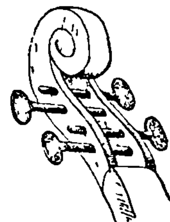

Fig. 1656. Cuier.

***CUIRASĂ** (*pl.*-se) ① *sf.* Platoșă ¶ ② Plăci de oțel cu care sînt căptușite unele vase de războiu spre a le apăra de gloanțe și ghiulele [fr.].

***CUIRASAT** 1. *adj.* ① Îmbrăcat cu o platoșă ¶ ② Căptușit cu o cuirasă.

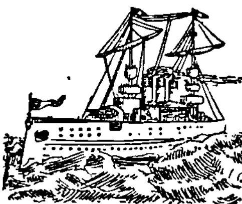

Fig. 1657. Cuirasat.

Fig. 1658. Cuișoare.

Fig. 1659. Cuirasier.

2. (*pl.*-ate) *sn.* Vapor de războiu căptușit cu plăci de oțel (▣ 1657) [fr c u i r a s s é].

***CUIRASIER** *sm.* Soldat înarmat cu o cuirasă, cu o platoșă (▣ 1659).

***CUIRASO** (*pl.*-ouri) *sn.* Un fel de rachiu preparat cu esență de coajă de portocale amare și cu zahăr: mă prind pe trei parace că nu bei ~ din e (DLVR.) [fr. c u r a ç a o].

CUIȘOR (*pl.*-șoare) *sn.* ① *dim.* CUIU ¶ ② *pl.* = CUIȘORIȚĂ ①; GAROAFĂ; GAROFIȚE ¶ ③ *pl.* Muguri aromatici ai unui arbore totdeauna verde *(Caryophyllus aromaticus)* ce crește în insulele Moluce. cu flori numeroase roșcate plăcut mirositoare (▣ 1658).

CUIȘORIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Mică plantă ierboasă cu flori albicioase sau roșcate *(Holosteum umbellatum* ▣ 1660) ¶ ② = CERENȚEL ① [c u i ș o r].

CUIU (*pl.* cuie) *sn.* ① Bucată, cilindrică sau în patru muchii, de fier sau de lemn, ascuțită la un capăt și turtită la celălalt, care se bate cu ciocanul în zid, în lemn, etc. (▣ 1661); ⓟ: ~ cu ~ se scoate, un gust nou, o patimă nouă face să se uite cel (cea) dinainte; Ƒ: pune-ți pofta'n ~! să-ți treacă pofta de așa ceva, că nu e pentru

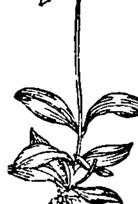

Fig. 1660. Cuișoriță.

tine lucrul acesta; a fi cu cuiul la inimă, a avea un necaz care-l amărăște; și-a bătut un ~ în cap (ZNN.), s'a prins de un lucru care-i aduce mult necaz; se învîrtește ca un ~ într'o căldare, umblă în toate părțile fără a face ceva; F a face cuie, a tremura de frig ¶ ② ♩ Fie-care din șuruburile de fier sau de lemn de abanos, înfipte în capul instrumentelor cu coarde, de care sînt prinse capetele superioare ale strunelor; de ele se învîrtește spre a întinde sau destinde coardele cînd se acordă instrumentul (▣ 1662) [lat. c u n e u s].

Fig. 1661. Cuie.

Fig. 1662. Cuiu de vioară.

CUIUȚ *pl.*-țe) *sn. dim.* CUIU: Am o lădiță Plină de ~e (GOR.) (*ghicitoarea despre* „gură").

CUJBA = ÎNCOJBA.

CUJBĂ (*pl.*-be) *sf.* Lemn îndoit sau înfurcit la un capăt ce se înfige în pământ și de care se acață ceaunul deasupra focului (*în spec.* la stînă) (▪ 1663): apucase un copac mare... și-l strîmbă, ca să facă din el ~ de pus ceaunul (CRG.) [comp. srb. g u ž v a, ung. g u s b a].

Fig. 1663. Cujbă.

CUJBI (-besc) *vb. tr. Olten.* (CIAUȘ.) (R.-COD.) A bate rău, a lovi, a snopi cu bătaia [cujbă].

CUJMEȚE, CUȘMEȚE *sm. Olten.* (VÎRC.) Codru de mălaiu.

CUJNIȚĂ, CUȘNIȚĂ, CUZNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* Vatra fierarului, potcovarului (▣ 1664): faurul pămîntului poruncí să arză cușnița ziua și noaptea (ISP.); îi stropești cu pleaftura Țiganului, muiată în apă din cuzniță (PAMF.) [bg. srb. k u z n i c a, pol. k u ź n i c a].

Fig. 1664. Cujniță.

CULĂ (*pl.*-le *sf.* ① Turn ¶ ② Clădire în formă de turn cu baza dreptunghiulară, cu ferestruice mici, care servea ca adăpost și ca loc de apărare locuitorilor, mai ales în părțile muntoase (▣ 1665): moșneni cari se întăreau, ca în niște cetățui, în culele lor înalte (VLAH.) ¶ ③ Boltă cu ziduri groase: căpitanul de tîlhari își adună ceata într'o ~, sub niște dărămături (ISP.) ¶ ④ Vistierie, hazna (domnească): Din cula domnească Lefuri să 'mpărțească (TEOD.) [tc.].

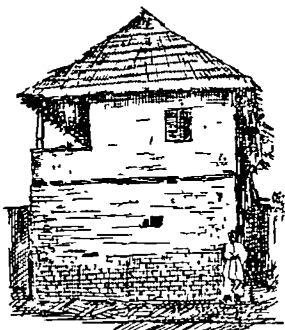

Fig. 1665. Culă.

***CULANT** *adj.* ① Curgător ¶ ② om ~, om de înțeles, cu care te poți înțelege sau învoi ușor [fr. c o u l a n t].

○**CULARE** *sf.* ① *Băn. Trans.* (VIC.) Peșteră largă ¶ ② *Mold.* Holdă buruienoasă (RV.-CRG.) [lat *c u b i l a r e < c u b i l e].

***CULATĂ** (*pl.*-te) *sf.* Partea de jos a țevii unui tun opusă gurii (▣ 1666) [it.].

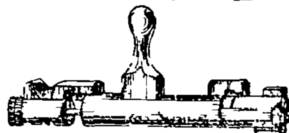

Fig. 1666. Culată.

CULBEC, CULBECIU *sm. Mold. Bucov.* = MELC: și culbeci ce-arată coarne și-și duc casa pe spinare (ALECS.).

CULBECEASĂ *sf.* Plantă cu tulpina tîrîtoare, cu flori galbene, cu fructe încolăcite sau încovoiate ca o secere (*Medicago falcata*) (▣ 1667) [c u l b e c].

Fig. 1667. Culbeceasă.

○**CULBECIU** ► CULBEC.

CULCA (culc) 1. *vb. tr.* ① A pune în pat spre a dormi: a culcat copiii și a plecat de-acasă ¶ ③ A întinde: l-au culcat pe iarbă; și 'n cîntece de preoți o culcă în sicriu (VLAH.) ¶ ③ ~ jos, ~ la pămînt, a pleca la pămînt, a dobori, a trînti: vîntul a culcat grîul; F : ~ la pămînt, a dobori mort sau greu rănit: Novacul avea darul de ~ la pămînt o oaste întreagă (ISP.).

2. *vb. refl.* ① A se întinde în pat, în așternut, pe un culcuș, etc. spre a dormi; Ⓕ: se culcă cu găinile, se vîră în așternut de vreme, îndată ce înserează; F: culcă-te pe urechea aia (*sau* pe acea ureche, poți aștepta mult și bine, în zadar te aștepți la așa ceva ¶ ③ A se întinde: s'a culcat pe iarbă ¶ ③ A se pleca: plecăm spre Polovraci peste dealurile ce se culcă pe lîngă poalele munților (VLAH.) [lat. c o l l o c a r e].

CULCARE *sf.* Faptul de a (se) c u l c a: odaie de ~, odaia unde se doarme.

CULCAT 1. *adj. p.* CULCA ¶¶ C NECULCAT.

2. *sbst.* Faptul de a (se) culca; *loc. adv.* pe la ~e (MAR.), în momentul, la ora cînd lumea se culcă.

3.**CULCAȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Trans.* (VIC.) Măsură cu palma, ținînd degetele lipite unul de altul și așezînd mîna pe degetul cel mic.

○**CULCUBĂU** = CURCUBEU.

CULCUDUȘĂ, CULCUDUȚĂ = CORCODUȘĂ.

CULCUȘ (*pl.*-ușuri) *sn.* ① Loc de odihnă, de culcare, adăpost: își căutară un ~ unde să mîie peste noapte (ISP.) ¶ ③ Așternut de paie în grajd pentru vite ¶ ③ Coteț, loc unde dorm găinile și alte păsări de casă ¶ ④ Loc unde doarme iepurele, lupul sau altă fiară sălbatecă (▣ 1668) ¶ ⑤ CULCUȘU-VACII — VULTURICĂ [c u l c a].

CULDUȘ — COLDUȘ.

CULEAȘĂ = COLEAȘĂ.

CULEGĂTOR 1. *adj. verb.* CULEGE. Care culege.

2. *sm* ① Cel ce c u l e g e: ~ de anecdote ¶ ② Zețar: a crescut băiatul... și a ajuns, după ucenicie, ~ (CAR.).

CULEGĂU (*pl.*-găe, -gae) *sn.* Vingălac [c u l e g e].

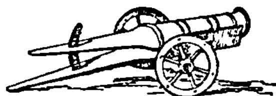
Fig. 1668. Culcuș de iepure.

CULEGE (-leg) 1. *vb. tr.* ① A aduna, a strînge de ici de colo, din diferite locuri: ~ flori; albina culege mierea de pe flori: ~ monede, timbre; Ⓟ: a ales pînă a cules, după ce a ales mult, a luat ce e mai prost ¶ ② A rupe, a aduna poamele: ~ nucile strugurii ¶ ⑧ A zețui. a compune literă cu literă textul unui manuscris.

2. *vb. refl.* A se aduna, a se strînge dintr'un loc sau din diferite locuri: banii nu se culeg de la trunchiu, ca surcelele (CRG.) [lat. c o l l i g ĕ r e].

CULEGERE *sf.* ① Faptul de a c u l e g e ¶ ② Ceea ce s'a cules, adunare, strîngere, colecțiune: ~ de basme, de poezii.

CULES 1. *adj. p.* CULEGE ¶¶ © NECULES.
2. *sbst.* ① Faptul de a culege, culegere, strîngere ¶ ② ✓ Strîngerea poamelor, strugurilor, roadei de pe cîmp: ~ul viilor; ~ul porumbului.
CULEȘER, CULIȘER (*pl.*-re) *sn.* Făcăleț, mestecău, bățul cu care se mestecă mămăliga: să nu mă faci... să ieu culeșerul din ocniță, și să te desmierd (CRG.) [c u l e a ș ă].
*__CULEVRINĂ__ (*pl.* -ne) *sf* Tun vechiu cu țeava foarte lungă ([▣] 1669 : peri izbit de o ghiulea de] ~ (BĂLC.) [fr.].

Fig. 1669. Culevrină.

CULIC, CULICIU *sm.* ① Pasăre din ordinul picioroangelor, de coloare albă, bătînd în trandafiriu pe piept și pe pîntece; ceafa, aripele și spinarea sînt negre, cu reflexe verzui, coada cenușie și ciocul negru: trăește mai mult pe lîngă bălți sau mlaștini unde se hrănește cu viermi, muște și insecte acuatice (*Himantopus candidus*); *H. rufipes*) ([▣] 1670): culicii, cari umblă pe sus și strigă „culi! culi!", încă prevestesc cînd are să plouă (MAR.) ¶ ② Pasăre din ordinul picioroangelor, cu ciocul lung, negru, încovoiat ca un iatagan, cu penele albe capul, ceafa și o parte din aripi negre: trăește, pe lîngă mare și se hrănește cu viermi și cu alte mici animale acuatice (*Recurvirostra avocetta*) ([▣] 1671) ¶ ③ ~-DE-MARE, pasăre călătoare, de un negru lucios, afară de piept și de pîntece cari sînt albi; se hrănește cu mici moluște bivalve, cu viermi, crustacee și peștișori (*Hæmatopus ostralegus*) ([▣] 1672 [rut. k u l i k].

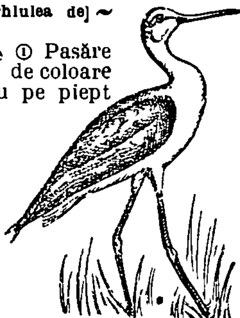

Fig. 1670. Culic

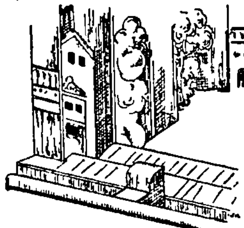
Fig. 1671. Culic.

Fig. 1672. Culic-de-mare.

*__CULINAR__ *adj.* ✕ De bucătărie, privitor la bucătărie: artă ~ă [fr.].
CULION (*pl.*-oane) *sn.* Potcap de catifea, fără borduri, de coloare neagră la călugări, roșie la protopopi și albastră la preoții de rînd ([▣] 1673): s'arunci ~ul în cîini și mai multe nu (O.-ZAMF.) [gr.-biz. κουκούλιον].

Fig. 1673. Culion.

*__CULISĂ__ (*pl.*-se) *sf* Spațiul dindărătul sau de la dreapta și la stînga scenei unui teatru unde stau actorii înainte de a se arăta publicului ([▣] 1674 ¶ ② Locul, în afară de bursă, unde se fac negocieri de efecte publice ¶ ③ Ⓕ Ceea ce se petrece în afară de cunoștința marelui public: turbasem și pe public cu descoperirea celor mai intime secrete ale culiselor politice (CAR.) [fr. c o u l i s s e.
*__CULISIER__ *sm.* Cel ce face operațiuni de bursă în culisă [fr.].
CULIȘER ☛ CULEȘER.
CULME *sf.* ① Partea cea mai ridicată, cea mai de sus, și prelungită orizontal, a unei clădiri, a unui munte, a unui zid, etc.: vede... o gireadă mare și două mai mici așezate pe ~a dealului (CRG.) ¶ ② Ⓕ Punctul cel mai înalt la care se poate înălța cineva: împărăția turcească începuse a apune din ~a mărirei (BĂLC.); asta e ~a nerușinării; supărarea lui ajunsese la ~ ¶ ③ În casele țărănești, prăjină orizontală legată cu frînghii de grinzile tavanului pe care se atîrnă haine, diferite țesături, etc. ([▣] 1675): de-a lungul prispelor atîrnă pe culmi velințe vărgate, cămăși înflorite (VLAH.): Ⓟ: ce e pe mine, și pe ~ (RV.-CRG.), asta e toată avuția mea, ce e pe mine și 'n ladă [lat. c u l m e n].

Fig. 1674. Culise văzute din sală.

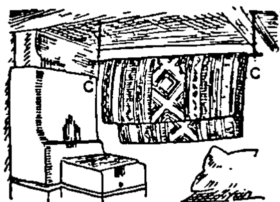

Fig. 1675. C. Culme.

*__CULMINA__ (-nez) *vb. intr.* A atinge punctul culminant, cel mai ridicat [fr.].
*__CULMINANT__ *adj* Cel mai ridicat, cel mai de sus: punctul ~ [fr.].
○ **CULMINĂRIȚĂ** *sf. Trans.* O pînză foarte lungă și lată țesută în diferite colori care se pune de jur împrejurul pereților pe lîngă tavan în casele țărănești (FR.-COR.) [lat. *c u l m i n a r i a < c u l m e n + suf. -i ț ă].
*__CULMINAȚIUNE__, *CULMINAȚIE *sf.* ☆ Pozițiunea cea mai ridicată a unui astru pe cer [fr.].
CULMIȘ *sbst.* C u l m e a unui munte sau unui deal: cînd puse piciorul pe ~, pămîntul i se învîrti sub tălpi (OLVR.).
CULMIȚĂ, CULMULIȚĂ (*pl.*-țe) *sf. dim.* CULME.
*__CULOAR__ (*pl.*-re) *sn.* ① Coridor strîmt ¶ ② Gang îndărătul lojilor unui teatru sau care duce în sala de ședință a unui parlament [fr.].
*__CULOARE__ = COLOARE.
‡ **CULOGLU** *sm.* ✕ Soldat pedestru (la Turci : lăsă în București... o mie de culogli drept garnizoană (BĂLC.) [tc.].
*__CULOMB__ *sm.* Cantitatea de electricitate pe care o debitează un curent de o intensitate de un amper, în timp de o secundă [fr.].
*__CULPĂ__ (*pl.*-pe) *sf.* Vină, greșală [lat.].
*__CULPABIL__ *adj.* ① Vinovat (de o greșală, de o faptă rea, etc.): ~i de înaltă trădare (NEGR.) ¶ ② Care merită a fi pedepsit, vrednic de pedeapsă: faptă ~ă ¶¶ C NECULPABIL [fr.].
*__CULPABILITATE__ *sf.* Vinovăție ¶¶ C NECULPABILITATE [fr.].
*__CULPAȘ__, *CULPEȘ *adj.* Vinovat: și de am păcătuit și de am fost culpeșă ție (COD.) [c u l p ă].
*__CULT__ 1. *adj.* Învățat, instruit ¶¶ C INCULT.
2. *pl.*-turi *sn.* ① Onoare dată divinității ¶ ② Ceremoniile religioase în onoarea divinității ¶ ③ Religiune: ~ul creștin; ~ul mozaic ¶ ④ Cultul idolilor, idolatria ¶ ⑤ Ⓕ Venerațiune adîncă, mare admirațiune, dragoste foarte mare [lat.].
*__CULTIVA__ (-tiv) 1. *vb. tr.* ① ✓ A lucra pămîntul spre a da roade ¶ ② A studia cu rîvnă, a se îndeletnici cu: ~ muzica, ~ artele ¶ ③ A perfecționa prin instrucțiune, a desvolta: a-și ~ mintea, spiritul ¶ ④ A întreține relațiuni dese, a vedea mai adesea: a-și ~ prietenii.
2. *vb. refl.* A se instrui, a se perfecționa prin instrucțiune [fr.].
*__CULTIVABIL__ *adj.* ✓ Care poate fi cultivat, lucrat: pămînt ~ ¶¶ C NECULTIVABIL [fr.].
*__CULTIVATOR__ *sm.* ✓ ① Cel ce se îndeletnicește cu lucrarea, cu cultura pămîntului ¶ ② Un fel de plug, numit și „extirpator" sau „scormonitor", avînd mai multe cuțite late, întrebuințat pentru mărunțirea pămîntului [fr.].
CULTUC = COLTUC.
*__CULTURĂ__ (*pl.*-turi *sf.* ① ✓ Lucrarea pămîntului spre a da roade ¶ ② ✓ Teren cultivat, loc semănat: culturile sînt frumoase ¶ ③ ✓ Mare ~, exploatarea unei întinderi mari de pămînt după cele mai bune procedee; mică ~, exploatarea unui teren mic; ~ intensivă, exploatarea unui teren mic întrebuințînd diferite îngrășăminte și alte mij-

loace spre a da roade cît mai multe ¶ ④ Faptul de a cultiva: **cultura viței** ¶ ⑤ Ⓕ Studiu sîrguincios: **cultura științelor** ¶ ⑥ Ⓕ Instrucțiune, învățătură: **om fără ~** ¶ ⑦ Ⓕ Civilizațiune: **cultura primitivă a omenirii** [lat. + fr. c u l t u r e].

*__CULTURAL__ *adj*. Privitor la cultură [fr.].

‡ **CULUC** (*pl*.-**uce**, -**ucuri**) *sn*. Streajă, pază [tc.].

‡ **CULUCCIU** *sm. Mold.* Paznic de noapte, strejar: **ulița este pustie, numai un ~ se zărește** (ALECS.) [tc.].

CUM *adv*. și *conj*. ① *Inter*. și *rel*. *Exprimă modul*. În ce chip: **~ ai făcut ? ~ se poate una ca asta ? nu știa ~ să-l împace; fie-care face ~ îl taie capul**); Ⓟ: **~ îți vei așterne, așa vei dormi; ori vorbește ~ ți-e portul, ori te poartă ~ ți-e vorba**; **cum să nu...?** e cu putință să nu...? **cum să nu mă supăr, cînd îl văd în așa hal?** *elipt*.: cum (**să nu**?) de ce nu? se poate altfel? **Vii cu noi?—Cum** (**să**) **nu?** **~** de...? cum se face că...? de ce...? **cum de l-ai lăsat să scape? după ~**, în felul cum, **ca și ~**, ca și cînd ¶ ② *Exprimă mirarea*. Cît de mult: **~ s'a schimbat!** ¶ ③ *Exprimă timpul*. Îndată ce: **~ văzu pe fiul său, săltă de bucurie** (ISP.); *repetat* **cum... cum..**, îndată ce... pe loc...: **~ veniră, ~ aruncară pe bietul împărat din scaunul de veci al neamului lui** (DLVR.); **de ~**, de cînd, din momentul cînd ¶ ④ *Exprimă cauza*: **~ era ea femeie deșteaptă a pus iute iute lucrurile la cale** (VLAH.) ¶ ⑤ ‡ Că; *astăzi*: **i se părea ~că a văzut ceva prin vis** (SLV.); **~ că: Atunci toți au cunoscut Cum că Hristos s'au născut** (PANN) ¶ ⑥ *În compuneri*: **oare-cum, ori-cum, ori-și-cum, cum-va, nicidecum** ☞ *aceste cuvinte* [lat. q u o m o (d o)].

CUMĂNAC **COMĂNAC**.

CUMAR *pl*.-**are** *sn. Mold.* Oală de noapte, țucal [ngr. κουμάρι].

† **CUMAȘ** *pl*.-**așuri** *sn*. Un fel de stofă de bumbac (roșie sau albastră): **purtînd fie-care ~uri scumpe și blane** (LET.); Ⓕ: **îi știu pe toți ce ~ sînt** (CAR.) [tc.].

CUMAT *sm. Băn.* Jurat; consilier comunal [srb. k m e t].

CUMĂTRIE ☞ **CUMETRIE**.

CUMĂTRU *sm*., **CUMĂTRĂ** (*pl*.-**metre** *sf*. ① Titlu de rudenie pe care și-l dau reciproc părinții al căror copil a fost ținut la botez de către ceilalți: **nu se cuvine... ca călugărul sau călugărița să primească copii de presfîntul botez, adecă să se facă cumetri** (PRV.-MB.); **nu voia nime să se prindă cumătru și să-i boteze** (**copiii**) (SB.) ¶ ② Prieten ă. tovarăș ă: **mai bine să mă iau eu cu politica pe lîngă el, să mi-l fac cumătru** (CAR.); adesea însoțit de numele unui animal în fabule: **Întîlni în drum p'o vale Pe cumătrul lup în cale** (PANN) ¶ ③ Femeie care bîrfește despre toți și despre toate [vsl. k ŭ m o t r ŭ, - t r a].

‡ **CUMBARĂ** (*pl*.-**rale**) *sf*. Ghiulea, bombă, granată: **granatari cari poartă la sine cumbarale de cele mici, cu feștilă, de aruncă din mîni** (N.-COST.) [tc.].

CUMETRI (-**tresc**) *vb. refl.* A se face c u m e t r i: **îl rugă să se cumetrească, și ciobanul primi cu bucurie să-i boteze pruncul** (ISP.).

CUMETRIE, **CUMĂTRIE** *sf*. ① Calitatea de cumătru sau de cumătră; gradul de înrudire între c u m e t r i; relațiunea cumetrilor între ei: **Românii sînt foarte bucuroși de cumetrie, judecînd după marele număr de cumătre ce se găsesc în fie-care sat** (ALECS.); **a murit fina s'a pierdut cumetria** (ZNN.) ¶ ② Ospăț după botez în cinstea cumetrilor: **a trîntit o cumetrie de s'a dus pomina peste nouă sate** (VLAH.) ¶ ③ *Pr. ext.* Petrecere, chef ce fac mai mulți împreună.

CUMETRIȚĂ, **CUMĂTRIȚĂ** (*pl*.-**țe**) *sf. dim.* **CUMĂTRĂ: Îți mulțumesc, cumetriță, Domnul bine să-ți trimită** (PANN).

CUM-GODE-(MITE) *adv. Băn. Trans.* (DENS.) Ori-cum; neapărat, negreșit [c u m + bg. g o d ě-(m i t e)].

CUMINCIOR *adj. dim.* **CUMINTE: Văzînd că-i atît de ~ și de curățel** (SB.).

CUMINECA (-**nec**), **CUMINICA** (-**nic**) 1. *vb. tr.* A împărtăși, a da sfînta cuminecătură.

2. *vb. refl.* A se împărtăși cu sfintele taine: **preoții carii cuminecă pe creștinii... să nu ia nici să ceară plată** (PS.-SCH.) [lat. vulg. *c o m m ĭ n ĭ c a r e < c o m m u n ĭ c a r e].

CUMINECĂTURĂ, **CUMINICĂTURĂ** (*pl*.-**turi**) *sf*. ① Faptul de a (se) c u m i n e c a ¶ ② Împărtășenie, împărtășirea cu trupul și sîngele Mîntuitorului, sub forma pîinii și a vinului, care constitue una din cele șapte taine ale bisericii creștine: **preoții carii cuminecă pe creștini cu sfînta cuminecătură să nu ia nici să ceară plată** (PRV.-MB.).

CUMINTE 1. *adj*. Deștept, înțelept: **s'a pornit să spună fel de fel de vorbe cuminți și pline de duh** (CAR.); Ⓟ: **un nebun aruncă o piatră 'n baltă, și zece cuminți n'o pot scoate** (CRG.);— **fie-care se ține mai ~ decît altul** (PANN); **~le făgăduește și prostul trage nădejde** (CIAUȘ.).

2. *adj*. Așezat, astîmpărat, liniștit, cu purtări bune: **fii ~; stai ~** [c u + m i n t e].

CUMINȚENIE *sf*. ① Deșteptăciune, inteligență: **cățelul asculta cu o ~ de om** (VLAH.) ¶ ② Purtare așezată, astîmpărată: **într'una din aceste zile de ~, pe cînd rătăcea singur** (D.-ZAMF.) ¶¶ C **NECUMINȚENIE** [c u m i n t e].

CUMINȚI (-**țesc**) 1. *vb. tr.* A face să fie c u m i n t e, astîmpărat, așezat, cu purtări bune: **lasă că te cumințesc eu... jupîneasă Ilinco!** (VLAH.).

2. *vb. refl.* A se face cuminte, mai deștept, mai așezat, mai astîmpărat: **nici că-i chip să te cumințești tu!** (GRL.).

CUMINȚIE *sf*. — **CUMINȚENIE: ne-am lăsat amîndoi de nebunii, ca să intrăm în calea cuminției** (ALECS.).

CUMÎND... **COMÎND...**

CUMNAT *sm*. ① Bărbatul surorii ¶ ② Fratele soțului [lat. c o g n a t u s].

CUMNATĂ (*pl*.-**te** *sf*. ① Soția fratelui ¶ ② Sora soțului: **unde sînt două cumnate, rămîn vasele nespălate** (ZNN.) [lat. c o g n a t a].

CUMNĂȚEL *sm. dim.* **CUMNAT**.

CUMNĂȚI (-**ățesc**) *vb. refl.* A se face c u m n a ț i.

CUMNĂȚICĂ (*pl*.-**tele** *sf. dim.* **CUMNATĂ**.

CUMNĂȚIE *sf*. Calitatea de c u m n a t sau de cumnată: gradul de rudenie între cumnați.

CUMPĂNĂ (*pl*.-**pene**) *sf*. ① Cîntar cu două talgere, balanță: **Platon a zis că virtuțile trag în ~ deopotrivă cu aurul** (BOL.) ¶ ② Măsură: **toate tainurile le împărțea cu ~** (ISP.); F: **cumpăna dreptății**: F: **gîndiți-vă că în cumpăna bărbăției voastre atîrnă azi destinele țării** (VLAH.) ¶ ③ Pîrghia de lemn, sprijinită pe furca puțului de care e atîrnată prăjina cu găleata și avînd la capătul de jos o greutate mare (o buturugă sau un bolovan (☞ PUȚ): **cumpăna unei fîntîni se pleacă și se înalță, ca un cocostîrc care bea apă** (VLAH.) ¶ ④ Unealtă, de diferite forme, de care se servește zidarul spre a vedea dacă zidul pe care-l lucrează e perfect orizontal sau vertical (1676) ¶ ⑤ Unealtă a dulgherului pentru a verifica liniile perfect verticale sau orizontale ¶ ⑥ Coama sau culmea unei case țărănești ¶ ⑦ Echilibru: **pușca în ~ în mîna dreaptă** (C.-GH.); F: **a-și pierde cumpăna**; **a sta în ~** *sau* **în cumpene**, a fi nehotărît, a sta la îndoială: **multe ceasuri biruința stătu în cumpene** (GN.) ¶ ⑧ Mijloc, miez; **cumpăna nopții** (CIAUȘ.), miez de noapte ¶ ⑨ Ⓕ Greutate, nevoie, primejdie: **am trecut de-atîtea ori prin cumpene mari, prin nevoi și greutăți cumplite** (VLAH.); **la timpi de cumpănă grea i-am văzut pe toți unindu-se** (I.-GH.) [vsl. k ą m p o n a].

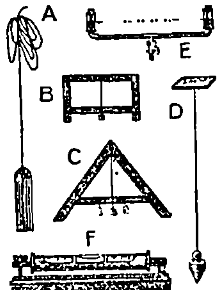

Fig. 1676. Cumpene. A. B. C. D. Cumpene verticale.—E. F. Cumpene orizontale.

CUMPĂNEALĂ (*pl*.-**eli**) *sf*. Faptul de a c u m p ă n i; starea a tot ce este cumpănit: **semănă calicia pe unde altă dată lăcuiau strănsura, omenia și cumpăneala** (JIP.).

CUMPĂNI (-**ănesc**) 1. *vb. tr.* ① A cîntări cu c u m p ă n a, a pune în cumpănă: **în cumpăna socotelii drepte de vom ~** (CANT.); Ⓕ: **mîndria gravă a Domnului care cumpănește în mînă-i soarta unui neam** (VLAH.) ¶ ② Ⓕ A chibzui, a cîntări cu mintea: **Cumpănește bine toate, Pînă mine de socoate** (COȘB.); **băga în cap toate sfaturile, iar el cumpănindu-le pe unele le primi de bune, iar pe altele le mai prefăcu** (ISP.) ¶ ③ A măsura, a calcula cu măsură: **își cumpănea**

mersul, glasul cele mai mici gesturi (VLAH.) ¶ ④ Ⓕ A cîntări cu ochii, a cerceta cu de-amănuntul: te cumpănește din ochi ¶ ⑤ A pune în echilibru, a ține în echilibru: peste talazurile-i furioase văd vasul nostru, o jucărie, o coajă de nucă, pe care iscusința omului o cumpănește pe mări (VLAH.) ¶ ⑥ A atrage în partea sa, a decide pe cineva să-i ție parte: știu eu de ce ai cumpănit pe doftor să-mi omoare copilul (RET.).

2. *vb. intr.* A cîntări, a trage la cîntar: am numai un creditor dar cumpănește cît o sută (ALECS.).

3. *vb. refl.* ① A se echilibra, a da în cumpănă, a-și păstra echilibrul: neliniștitul Domn al Moldovei, spre a se ~ pe tronul ce se clatină subt el (VLAH.) ¶ ② A se legăna, a se balansa: numai ce vezi că se cumpănește hașca și se izbește jos cu vuet (SB.) ¶ ③ A se potrivi, a fi la fel ¶ ④ ‡ A fi nehotărît, a sta la îndoială.

CUMPĂNIRE *sf.* ① Faptul de a (se) c u m p ă n i ¶ ② Echilibru: între vis și viață este o stare de ~ feerică (DLVR.).

CUMPĂNIT *adj.* ① *p.* CUMPĂNI ¶ ② Ⓕ Echilibrat, chibzuit (la minte, la vorbă): vorba lui ~ă și desghețată (VLAH.) ¶¶ Ⓒ NECUMPĂNIT.

‡ **CUMPĂNITURĂ** (*pl.*-turi) *sf.* Faptul de a c u m p ă n i, cumpănire.

CUMPĂRA (-păr) *vb. tr.* ① A dobîndi ceva plătind bani: ~ o casă, o moșie, cărți; Ⓟ: așa am cumpărat-o, așa o vînd, o repet așa cum am auzit-o ¶ ② Ⓕ A cîștiga în parte-i plătind bani: ~ martori ¶ ③ Ⓕ A căpăta cu multă osteneală: a cumpărat scump această biruință [lat. c o m p a r a r e].

CUMPĂRĂTOR, -TOARE 1. *sm. f.* Cel ce, aceea care c u m p ă r ă.

2. CUMPĂRĂTOARE *sf.* Faptul de a cumpăra, cumpărare, tîrguială; lucrul cumpărat: cîtă diplomație n'a întrebuințat el la ~a asta? (BR.-VN.).

CUMPĂRĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ① Faptul de a c u m p ă r a ¶ ② Lucrul cumpărat, tîrguială: a făcut mai multe cumpărături prin oraș.

CUMPĂT *sbst.* ① Echilibrul minții și al sufletului, judecata, mintea, firea neturburată: a-și ținea *sau* a-și păstra ~ul, a-și păstra firea neturburată, a-și păstra sîngele rece; a-și pierde ~ul, a se turbura cu firea, a-și pierde capul ¶ ② Măsură cuvenită, moderațiune; fără ~, peste măsură, fără moderațiune, exagerat: într'o zi, bînd mai fără ~, se îmbătă (ISP.); încălecară, beți, amețiți și fără de nici un ~ (N.-COST.) ¶ ③ ‡ Pe sub ~, pe sub mînă, în taină, pe ascuns, pe furiș: strecurîndu-se pe sub ~ în casele răposatului Ilie comisul (ODOB.) [lat. vulg. *c o m p ĭ t u s < c o m p u t u s].

CUMPĂTA (-tez) 1. *vb. tr.* ① A restrînge, a modera, a face să păstreze oare-care măsură ¶ ② *Trans.* A îndemna, a pune la cale pe cineva, a-l pune să facă un lucru: la ce pacoste grea m'ai cumpătat tu pe mine (MERA) ¶ ③ A cruța.

2. *vb. refl.* ‡ A se strădui: cu mare osiedie s'au cumpătat... de au găsit izvorul vieții cel nescăzut (PRV.-MB.) [lat. vulg. *c o m p ĭ t a r e < c o m p u t a r e].

CUMPĂTARE *sf.* ① Măsură, moderațiune ¶ ② Abținere, înfrînare, măsură la mîncare și băutură ¶¶ Ⓒ NECUMPĂTARE [c u m p ă t a].

CUMPĂTAT *adj.* ① *p.* CUMPĂTA ¶¶ Ⓒ NECUMPĂTAT ¶ ② Cu măsură, *în spec.* la mîncare și băutură, înfrînat ¶ ③ Așezat, astîmpărat, cuminte: cu rostul ei cel blajin, cu purtarea cea ~ă, se făcu de o iubiră pînă și cumnatele ei (ISP.).

‡ **CUMPLI** (cumplu) 1. *vb. tr.* A nimici, a prăpădi.

2 *vb. refl.* A se nimici, a se prăpădi, a dispare [lat. c o m p l ē r e]

‡ **CUMPLICIUNE** *sf.* Strășnicie, grozăvie [c u m p l i t].

‡ **CUMPLIRE** *sf.* ① Sfîrșit ¶ ② Strășnicie, grozăvie [c u m p l i].

CUMPLIT 1. *adj.* ① Strașnic, grozav, groaznic: au trecut de-atîtea ori... prin nevoi și greutăți ~e (VLAH.); de-odată s'a schimbat vremea frumoasă într'o viielie ~ă (CRG.) ¶ ② Crud, nemilos: țării mari greutăți făcea, fiind ~ tuturor (N.-COST.) ¶ ③ Sgîrcit: Eu nu zic ca omul ~ să se facă Și pînă într'atîta argintul să-i placă (PANN).

2. *adv.* Grozav, strașnic: boierul văzînd aceasta s'a mirat ~ (CRG.) [c u m p l i].

CUMPLITATE *sf.* Sgîrcenie: și de ~ multă trăia singur, singurel (PANN) [c u m p l i t].

*__CUMUL__ (*pl.*-uluri) *sn.* Ocuparea în același timp a mai multor funcțiuni plătite [fr.].

*__CUMULA__ (-ulez) *vb. tr.* A ocupa în același timp mai multe funcțiuni plătite: un copist care cumulează și slujba de usier (DLVR.) [fr.].

*__CUMULARD__ *sm.* Cel ce cumulează: ...acel soiu ciudat de barzi Cari încearcă prin poeme să devie cumularzi (EMIN.) [fr.].

Fig. 1677. Cumulus (nori).

*__CUMULUS__ *sbst.* ⊙ Îngrămădire de nori groși ce seamănă cu niște munți de zăpadă (▣ 1677) [fr. < lat.].

CUMVA, Ⓕ CUMVAȘI, Ⓟ CUMVAȘILEA *adv.* ① Oarecum, întru cîtva; poate: De ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicul (EMIN.); Și vrînd să afle cumvași De are în el vrăjmași (PRV.-LP.); *precedat de negațiune*: mai ține și astăzi, dacă nu cumva s'a fi sfîrșit (CRG.); nu cumva...? oare...? poate...? (*cu o nuanță de îndoială, adesea ironic*): nu cumva crezi că mi-e frică de tine? ¶ ② Ca nu ~, ca nu care ~, pentru ca nu...: îl rugă să se lase de a face călătoria, ca nu care ~ să meargă la peirea capului său (ISP.) ¶ ③ Să nu ~, să nu care ~, ia seama să nu..., ferește-te de a...: să nu cumva să faceți pozna să deschideți, că-i vai de noi! (CRG.); să nu care ~ să primești vr'un dar de la Joe (ISP.) [c u m + v a].

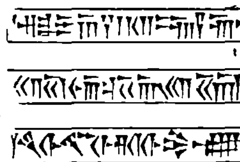

Fig. 1678. Scriere cuneiformă.

*__CUNEIFORM__ *adj.* ① ⚠ În formă de cuiu; scriere ~ă, scriere cu semne în formă de cuie, obicinuită în timpurile străvechi în Asiria, în Persia și în Media (▣ 1678) ¶ ② 🦴 Oase ~e, nume dat la trei oase ale tarsului [fr.].

‡ **CUNIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. Mold.* ‡ Dare ce se plătea de străini (Turci, Armeni, Leși, etc.) pentru văratul vitelor (boi, cai, oi) în țară.

CUNOAȘTE (-nosc) 1. *vb. tr.* ① A ști cine este sau ce este: îl cunosc din vedere; ce, nu mă mai cunoști? cunoști această carte? cunoaște ca în palmă toate cotiturile munților (ODOB.) ¶ ② A avea o cunoștință exactă de felul de a fi, de apucăturile cuiva, a ști cum este: așa l-am cunoscut de cînd era copil; am cunoscut îndată ce poamă este ¶ ③ A înțelege, a pricepe, a ști să vorbească (o limbă) ¶ ④ A deosebi între mai mulți, a distinge: ai ajuns într'o vîrstă cînd să poți ~ și deosebi albul de negru (PANN) ¶ ⑤ † A recunoaște: eu însă-mi era să ți-o spui, dacă n'ai fi voit să cunoști (ISP.) ¶ ⑥ Ⓟ A fi recunoscător, a-și arăta recunoștința: scăpați-mă, și pe urmă, bun e Dumnezeu, oiu ști să cunosc și eu (R.-COD.).

2. *vb. refl.* ① A ști cine sau cum este el însuși: cunoaște-te pe tine însuți ¶ ② A fi cunoscut, a pricepe cine sau cum este: prietenul bun la nevoie se cunoaște; omul se cunoaște după fapte ¶ ③ A face cunoștință: nu știa însă cum să facă ca să se cunoască cu fiul împăratului (ISP.) ¶ ④ A se vedea, a se observa, a se pricepe: se cunoaște cît de colo, că ești străin [lat. c o g n o s c ĕ r e].

CUNOSCĂTOR 1. *adj. verb.* CUNOAȘTE ¶¶ Ⓒ NECUNOSCĂTOR.

2. *sm.*, CUNOSCĂTOARE *f.* ① Cel ce, aceea care cunoaște ¶ ② Care se pricepe bine la ceva.

CUNOSCUT 1. *adj.* ① *p.* CUNOAȘTE ¶¶ Ⓒ NECUNOSCUT ¶ ② A face ~ cuiva, a-i da de știre, a-i comunica.

2. CUNOSCUT *sm.*, CUNOSCUTĂ (*pl.*-te) *sf.* ① Persoană pe care o cunoaștem: dau la mese și la ospețe cunoscuților și prietenilor lor (ISP.) ¶ ② ± CUNOSCUTĂ *sf.* Cantitate a cărei valoare e dată ¶¶ Ⓒ NECUNOSCUTĂ.

3. CUNOSCUT *sbst.* Ceea ce se cunoaște: a merge de la ~ la necunoscut.

CUNOȘTINȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① Știința pe care o avem despre o persoană sau despre un lucru, idee, noțiune: a avea ~ de ceva, a ști, a fi aflat ceva; a aduce la ~, a face cunoscut, a da de știre ¶¶ Ⓒ NECU-

NOȘTINȚĂ ¶ ② Facultatea de a cunoaște, de a distinge: cunoștința binelui și a răului ¶ ③ † Recunoașterea, faptul de a recunoaște, de a admite un lucru: pe nebunul nu-l aduci la ~ (PANN) ¶ ④ în ~ de cauză, cunoscînd bine ceea ce zice sau face cineva ¶ ⑤ Relațiuni cu o persoană: a face ~ cu cineva; legase cunoștințe cu negutători de peste Dunăre (I.-GH.) ¶ ⑥ Persoană cunoscută, cu care sîntem în relații: e o veche ~ ¶ ⑦ *pl.* Știință, învățătură: are cunoștinți vaste.

‡ **CUNTENI...** = CONTENI...

CUNUNA (cunun) 1. *vb. tr.* ① A căsători, a uni prin căsătorie punînd, în timpul ceremoniei religioase, cîte o cunună de flori pe capul mirilor ¶ ② A servi ca nun la o căsătorie: nu se cuvine ca călugărul sau călugărița... să ție cununii la nuntă adică să cunune (PRV.-MB.).

2. *vb. refl.* A se căsători: se cununară făcînd o nuntă de se dusese vestea (ISP.) [lat. coronare].

CUNUNĂ (*pl.*-uni) *sf.* ① Coroană de flori sau de frunze: o ~ de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei netedă (EMIN.); Din spini ~ ți-au făcut (VLAH.); ~ de lauri, coroană de frunze de laur cu care se împodobea capul învingătorilor sau poeților (▣ 1679; Ⓕ): cele din urmă raze ale soarelui par o ~ de flacări (VLAH.) ¶ ② Coroană din rămurele de prun, de mirtă, etc. frumos împodobită ce pune preotul pe capul mirilor cînd îi cunună ¶ ③ Legătură de cepe, de căpățîni de usturoiu, etc. împletite împreună: cepele... se fac ~ la care căpățînile stau pe laturile cununii (PAMF.) ¶ ④ Împletitură (orizontală) de nuiele de-a lungul gardului: cununile, ca să fie îndesate, se bat cu maiul (PAMF.) ¶ ⑤ ‡ Coroana suveranilor ¶ ⑥ Coroana de la piciorul calului ¶ ⑦ *Trans.* Ⓢ Cununa anului, ziua de 1 Septembrie, cînd începea anul pe vremuri ¶ ⑧ Lanț de munți: măgurile cenușii ale Parîngului alcătuesc cununa muntoasă a județului Gorj (VLAH.) ¶ ⑨ *Bucov.* (VOR.) *pl.* Tălpile războiului de țesut ¶ ⑩ *Maram.* Grinda principală la o clădire de lemn pe care se razimă tot acoperișul casei (BRL.) ¶ ⑪ ♣ = CORONIȘTE ¶ ⑫ ♣ FLOAREA-CUNUNII = CURCUBEU ② [lat. corona].

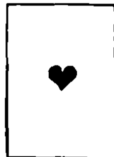

Fig. 1679. Cunună de lauri.

CUNUNIE *sf.* ① Căsătoria religioasă: cununia se celebra la amiazi la biserica enoriei (I.-GH.) ¶ ② Cununa care se pune pe capul mirilor cînd se săvîrșește slujba căsătoriei: tînăra fecioară se arătă... cu ~ de flori pe frunte (ODOB.) [cununa].

CUNUNIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* ① *dim.* CUNUNĂ ¶ ② ♣ Mic arbust cu flori albe ce crește pe stînci *(Spiraea ulmifolia)* ¶ ③ ♣ = SASCHIU ¶ ④ ♣ = PLEVAIȚĂ ¶ ⑤ ♣ = CORONIȘTE.

CUPĂ[1] (*pl.*-pe *sf.* ① Vas de băut, pocal, năstrapă (▪ 1680): să împle cupele cu vin și-om lega frăție de cruce (EMIN.) ¶ ② *Trans.* Ulcică: cupele, ulcele mici în număr de 30-50,... după cununie se împart fetelor și nevestelor mai tinere (PAC.) ¶ ③ Pahar cu picior, foarte larg la gură, în care se bea de obiceiu șampanie (▣ 1681) ¶ ④ Mic vas de lemn care se leagă de niște ațe deasupra găleții în care se mulg oile (▣ 1682: întoarse capul... fără să zică un cuvînt de mulțumire baciului ce-i întinse cupa (GN.) ¶ ⑤ Căuș, blid, ciutură la roata morii de apă: cărăbușii... încep a se învîrti în jurul sulului... ca și cupele de la roata unei mori (MAR.) ¶ ⑥ *Trans.* Măsură de capacitate, pentru solide de aproape un litru și jumătate: îi mai dădu o ~ de făină (RET.) ¶ ⑦ *Maram.* † Vas pentru măsurat lichide, de aproape un litru, azi ieșit din uz (BRL.) ¶ ⑧ ♣ CUPA-VACII, plantă cu tulpina acățătoare, cu flori mari albe ce seamănă cu zorelele *(Calystegia)* (▪ 1685 ¶ ⑨ ♣ CUPE *pl.* Plantă cu tulpina foarte scurtă care face o singură floare albastră-azurie; crește prin pășunile de la munte *(Gentiana acaulis)* (▪ 1684) [lat. cuppa].

Fig. 1680. Cupă de argint a logofătului Tăutu (1600).

Fig. 1681. Cupă.

Fig. 1682. Cupă.

CUPĂ[2] *sf.* ♠ Una din colorile roșii la cărțile de joc ▣ 1683 [ngr. κοῦπα].

† **CUPAR** *sm.* ‡ Boierinaș care avea slujba să toarne vinul la masa Domnului: mai bine oiu spune... ~ ilor să împle cupele cu vin (EMIN.) [cupă].

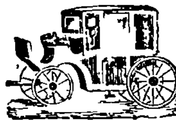

Fig. 1683. Cupă.

Fig. 1684. Cupe.

Fig. 1685. Cupa-vacii.

‡ **CUPĂRIE** *sf.* ‡ Slujba, demnitatea de cupar.

† **CUPEA** *pl.*-pele) *sf.* = CUPEU ①: o ~ elegantă intra în stradă (SLV.).

‡ **CUPEȚ** *sm.* ① Negutător: pe cine dintre isnafi ori ~i or prinde, să-l tunză ridiche (CAR.) ¶ ② *iron.* Negustor de rînd, precupeț [vsl. kupĭcĭ].

*__CUPEU__ (*pl.*-euri) *sn.* ① Trăsură cu patru roți, închisă, în formă de cub: ~ cu cai (▪ 1686); ~ automobil (▣ 1687: un falit se plimbă într'un ~ cu coroană de marchiz (DLVR.) ¶ ② Compartiment special al unui vagon de drum de fier, cu o singură banchetă așezată în fund [fr. coupé].

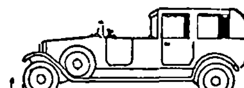

Fig. 1686. Cupeu.

Fig. 1687. Cupeu automobil.

○**CUPI** (-pesc *vb. tr. Olten.* ① A prinde, a surprinde: l-a cupit tocmai cînd nu se aștepta ¶ ② A încolți și a bate strașnic: pe panduri i-au cupit rău Turcii la munte (R.-COD.) ¶ ③ A strînge prea tare ața, cînd se coase, astfel că cusătura se încrețește (CIAUS.) ¶ ④ *Băn.* A face crețuri, cute, la o pînză [srb. kupiti].

*__CUPID__ *adj.* Lacom (de avere, de cîștig, pofțitor, nesățios de bani [lat.].

*__CUPIDITATE__ *sf.* Lăcomie, poftă de bani, nesațiu [lat.].

○**CUPIT** *adj.* și *sm.* Sgîrcit, avar: tată-său era un ~ d'ăia de-și mînca de sub unghie (RV.-CRG.).

CUPIȚĂ (*pl.*-țe) *sf.* *dim.* CUPĂ ④.

*__CUPLA__ (-plez) *vb. tr* A lega între ele două vagoane sau un vagon cu locomotiva [fr.].

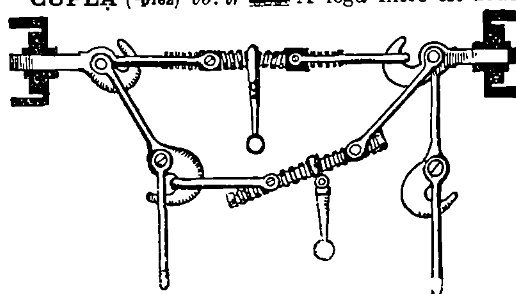

Fig. 1688. Cuplu.

*__CUPLET__ (*pl.*-ete) *sn.* Strofă dintr'un cîntec:

ne înveselea cu spirituoasele ~e ce adăoga... la cîntecele de modă (I.-GH.) [fr. .

*CUPLETIST sm. Cel ce cîntă cîntece ușoare, c u p l e t e, pe o scenă.

*CUPLU pl.-pluri sn. ① Sistem de două forțe paralele, egale și de sens contrariu, aplicate la același corp solid ¶ ② Aparat pentru a cupla (▪ 1688) [fr. c o u p l e].

*CUPOLĂ pl.-le) sf. ① Boltă sferică la o biserică (▪ 1689 ¶ ② Un fel de acoperemînt în formă de boltă, căptușită cu fier, deasupra turnurilor de la fortificațiile unei cetăți sau de la unele vase de războiu (▣ 1690 fr. .

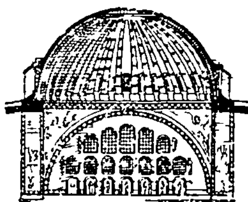

Fig. 1689. Cupolă (S-ta Sofia).

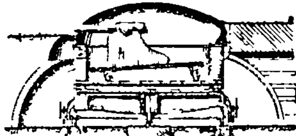

Fig. 1690. Cupolă cuirasată.

*CUPON (pl.-oane sn. ① Rest dintr'o bucată de stofă: un ~ de mătase ¶ ② Tichet de dobîndă tipărit pe diferite acțiuni sau obligațiuni și care se taie afară la scadență spre a putea fi încasat ¶ ○ ~ de lojă, bilet de intrare într'o lojă de teatru [fr.].

CUPRINĂ ☞ COPRINĂ.

CUPRINDE, COPRINDE (-ind) vb. tr. ① A prinde cu amîndouă brațele, a apuca: se alipi de bătrînă; o cuprinse pe după gît cu brațele (DLVR.) ¶ ② A apuca, a prinde de jur împrejur, a învălui: au trimis ca să-i cuprinză pe toți, să-i prinză (N.-COST.); a-l ~ somnul, a fi prins de somn, a adormi: somnul o cuprinse îndată, și habar n'avea de ce face noră-sa (CRG.): ~ cu ochii, cu privirea, a vedea tot de jur împrejur: și atîtea erau încît nu le puteai coprinde cu ochii (ISP.) ¶ ③ F A-l ~ mila, dorul, mirarea, frica, spaima, etc., a fi prins de un sentiment de milă, etc. ¶ ④ A umplea de tot, a nu lăsa nici un loc gol: turmele coprinseră casa, înfășurară curtea, încinseră satul (DLVR.) ¶ ⑤ A ocupa loc întinzîndu-se cît mai mult: Nu 'nceta în lături tot să se întinză, Să se mai lungească, loc să mai coprinză (PANN) ¶ ⑥ A pune stăpînire pe ceva, a ocupa cu puterea, a cuceri: în cetățile pe care ei le coprindeau, nu mai lăsau piatră peste piatră (ISP.) ¶ ⑦ A avea în sine, a conține: sub Ștefan cel Mare, Moldova coprindea și Bucovina și 'ntreagă Basarabia; scrisoarea lui coprinde mai multe neadevăruri [lat. c o m p r e h ĕ n d ĕ r e].

CUPRINDERE, COPRINDERE sf. ① Faptul de a c u p r i n d e ¶ ② Ocupare, cucerire ¶ ③ Conținut.

CUPRINS, COPRINS 1. adj. ① p. CUPRINDE ¶¶ C NECUPRINS ¶ ② Apucat ¶ ③ Ocupat, cucerit ¶ ④ Avut, cu stare, cu dare de mînă: și atîta era de cuprins de s'au umplut munții de turmele... lui (CRG.); trecem prin Vădeni, sat vechiu, harnic și coprins (VLAH.).

2. (pl.-suri) sn. ① Întindere de jur împrejur, ținut, loc: în tot cuprinsul e un farmec care ne spune c'am pășit pe pragul unei alte lumi (VLAH.); să omori balaurul acela ce bîntue coprinsurile de la Lerna (ISP.) ¶ ② Locul pe care-l stăpînește cineva, avut: bietul țăran nu mai era stăpîn pe casa, pe vitele și pe cuprinsul lui (ISP.).

CUPRINZĂTOR, COPRINZĂTOR adj. ① verb. CUPRINDE ¶ ② Care coprinde, care conține; scurt și coprinzător. în puține cuvinte, dar care coprind totul.

*CUPROS adj. Care conține c u p r u.

*CUPRU sbst. Aramă [lat.].

CUPȘOARĂ (pl.-re) sf. dim. CUPĂ¹: fii bun și ne dă cîte o ~ de lapte (RET.).

CUPTOR, Mold. Bucov. CUPTIOR (pl.-oare) sn. ① Boltă de zidărie, care se încălzește bine cu lemne spre a se coace într'însa pîinea la brutărie (▣ 1691) sau în casă (▣ 1692) ¶ ② Încăpere, despărțitura dintr'o mașină de bucătărie unde se coc cozonaci, prăjituri, etc. ¶ ③ ~ de cărămizi, construcțiune specială cu foc central și înnăbușit unde se ard cărămizile ¶ ④ ~ de var, construcțiune de zid în care se încălzește piatra de var spre a o preface în var (▣ 1693 ¶ ⑤ Construcțiune la o fabrică care se încălzește la o tempe-

Fig. 1691. Cuptor de brutărie.

Fig. 1692. Cuptor.

ratură înaltă, spre a putea topi metale; numită și ~ înalt (▣ 1694) ¶ ⑥ Trans. Sobă de zid ¶ ⑦ Cantitatea de pîine ce se coace dintr'odată într'un cuptor: pînă mîine dimineață să-mi mănînci nouă cuptoare de pîine. îi porunci împăratul (ISP.) ¶ ⑧ (P Cuptor sau luna lui Cuptor, luna Iulie: începuse acum căldurile lui Cuptior (GN.) [lat. c o c t o r i u m .

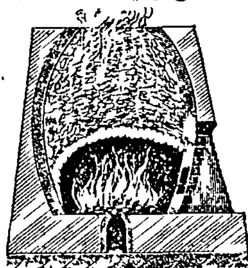

Fig. 1693. Cuptor de var.

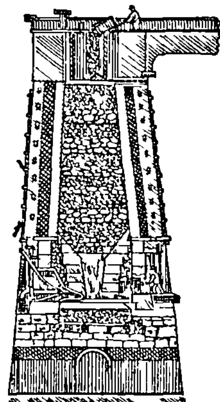

Fig. 1694. Cuptor înalt.

CUPTORAȘ (pl.-așe, CUPTOREL (pl.-ele) sn. dim. CUPTOR.

CUPTORI COPTORI.

CUPTORIE sf. Trans. (DENS.) Acoperămînt de lemn care adăpostește c u p t o r u l.

○CUPTORIȘ sbst. Trans. (VIC.) Săpătura din fundul groapei, la o parte, în care se așază coșciugul [c u p t o r].

○CUPTORIȘTE sf. Trans. (VIC.) Casă acoperită, dar cu pereții încă nelipiți [c u p t o r].

○CUPTORIȚĂ (pl.-țe) sf. Băn. (VIC.) C u p t o r mai mic făcut de-o parte lîngă gura cuptorului de pîine.

○CUPTUG sbst. Trans. (PȘC.) Căptușeala cămășilor țărănești.

○CUPTUȘI... = CĂPTUȘI...

*CUPULĂ (pl.-le) sf. Potiraș în formă de degetar, alcătuit din numeroase frunzișoare mărunte lipite între ele, care se află la baza ghindei de stejar și altor fructe (▣ 1695) [fr. < lat.].

CUR (pl.-ruri) sn. Partea musculoasă dindărăt, mai jos de spinare, la corpul omului și al animalelor, șezut [lat. c u l u s].

† CURA¹ (cur) 1. vb. tr. ① ‡ A curăți ¶ ② A curăți de coaje (poame, ouă, etc.); a curăți de foi porumbul ¶ ③ † A face curătură, a curăți de rădăcini (o pădure tăiată): clăcașul să nu poată să facă curătură fără voia înscris a stăpînului coprinzătoare unde și cît loc să cure (LEG.-CAR.) ¶ ④ ‡ A nimici, a prăpădi.

Fig. 1695. Cupule: a) de stejar; b) de alun; c) de fag.

2. *vb. refl.* ‡ A se scuza, a se desvinovăți [lat. c u r a r e].

CURA² = **CURĂ²**.

○**CURĂ³** = **CUREA**.

***CURĂ¹** (*pl.*-re) *sf.* Tratarea, căutarea, îngrijirea unei boale, mijloc de vindecare [fr.].

† **CURĂ²**, **CURE** (cur) *vb. intr.* ① A alerga ¶ ② A curge: **plouă de cură afară şi bate vînt** (RET.) [lat. c u r r ĕ r e].

***CURABIL** *adj.* Ce se poate vindeca ¶¶ © **INCURABIL** [fr.].

***CURAGIOS**, ***CURAJOS** *adj.* Cu curaj, plin de curaj ¶¶ © **NECURAGIOS** [fr.].

***CURAGIU**, ***CURAJ** 1. *sbst.* ① Dispoziție a sufletului care ne face să înfruntăm cu îndrăzneală primejdiile, să îndurăm cu resemnare restriștile, bărbăție: **vru să-şi facă seamă singur, dar n'avu curaj** (ISP.).
2. *interj.* pentru a îmbărbăta pe cineva: **curaj!** [fr.].

CURĂLICE *sf.* ♣ ① = **BUREȚI-DE-CONOPIDĂ** ¶ ② = **BUREȚE-CREȚ** [c u r e a].

○**CURĂLNIC** ☛ **CURELNIC**.

‡ **CURAMA** *sf.* Colectă: **era sigur că iznaful avea să alerge unul la altul ca să facă ~** (I.-GH.) [ngr.].

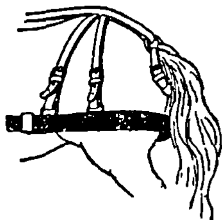

Fig. 1696. Curar.

CURAR (*pl*-are) *sn.* ① Cureaua de la hamuri care trece pe la partea posterioară a calului: numită şi „bucar" sau „vînar" (▣ 1696) ¶ ② *Trans.* (DENS.) Scîndura de la războiu pe care șade țesătoarea [c u r].

CURARISI (-isesc) *vb. tr.* şi *refl.* A (se) vindeca, a (se) lecui, a (se) tămădui [ngr. κουραρῶ].

CURAST(R)Ă = **COLASTRĂ**.

CURAT 1. *adj.* ① *p.* **CURA¹** ¶ ② Fără murdărie, fără pete: **apă ~ă; rufe ~e** ¶¶ © **NECURAT, MURDAR** ¶ ③ Ⓕ Nepătat, căruia nu i se poate imputa nimic: **cu cuget ~** ¶ ④ Limpede, deslușit: **~ă socoteală** ¶ ⑤ Firesc, normal: **își dete cu părerea că aci nu putea să fie lucru ~** (ISP.): **casa asta nu e ~ă**, se petrec lucruri nefirești în casa asta, umblă stafii prin ea ¶ ⑥ Sincer: **vorbă ~ă; adevărul ~** ¶ ⑦ Cinstit: **mai bine sărac şi ~** ¶ ⑧ Ⓟ: **a scăpa cu fața ~ă**, a scăpa teafăr, fără a păți ceva ¶ ⑨ Ⓓ **Lunea ~ă**, Lunea după Duminica lăsatului de brînză.
2. *adv.* ① Nu alta, nu altfel, întocmai, adevărat: **şi-a fost o nuntă ~ ca 'n povești** (VLAH.); **credeai ~ că-i o moară stricată** (GRIG.); **~ așa**, chiar așa ¶ ② Limpede, deslușit, lămurit: **îi spuse ~ ce căuta** (ISP.) ¶ ③ Sincer: **spune-mi ~ ce ai pe suflet**.
3. *sbst.* ✓ Faptul de a cura porumbul: **odată, chemat la ~, s'a făcut bolnav** (LUNG.).

13 500 ***CURATELĂ** (*pl.*-le) *sf.* ⚖ Sarcina curatorului [fr.].

***CURATIV** *adj.* ⚕ Lecuitor, vindecător, tămăduitor [fr.].

CURĂTOARE ☛ **CURĂTOR**.

***CURATOR** *sm.* ⚖ Persoană însărcinată de justiție să supravegheze interesele unui minor emancipat sau să administreze o succesiune vacantă, epitrop [fr.].

† **CURĂTOR** 1. *adj. verb.* **CURĂ²**. Care curge, curgător: **pre apa Tibrului, curătoare în marea Albă** (M.-COST.); **acest izvor de apă dulce şi pururea curătoriu** (EV.-GOV.).
2. **CURĂTOARE** *sf.* Hîrdău mare în care curge vinul din teasc sau din călcător; numit şi „deja": **un argat scotea spirt dintr'un poloboc şi-l vărsa într'o ~** (D.-ZAMF.).

CURĂTURĂ (*pl.*-turi) *sf.* ¶ ① ♣ Loc curățit de pădure şi de rădăcini şi făcut apt pentru cultură: **mai 'nainte de a se apuca cineva de stîrpitul unei păduri, de făcut curături** (ION.); **cum curățează botezul pre om de toate păcatele carele le-a făcut** (PRV.-MB.); **prin țarini, prin grădini şi curături umbla** (ION.) ¶ ② *Trans.* ✓ Ceea ce rămîne în ciur după ce se cerne grîul; numit şi „codină"; grăunțele cari cad prin ciur, cînd se cerne grîul (VIC.) [c u r a¹].

CURĂȚA, **CURĂȚI** (curăț) 1. *vb. tr.* ① A face c u r a t, a scoate murdăria, petele, etc.: **~ hainele de praf; ~ grădina de buruieni; ~ pomii de omizi; ~ casa;** Ⓕ: **~ de păcate** ¶ ② A scoate coaja, solzii: **~ ouă, nuci, mere, pește** ¶ ③ A despuia: **~ de averi** ¶ ④ A înlătura, a alunga, a face să dispară, să plece: **~ țara de hoți; las' că te curăț eu de acolo: hotări să curețe... calea aceea de ori-ce oaste dușmană** (ODOB.) ¶ ⑤ Ⓟ A lua viața, a omorî: **dacă-l prindeam puindu-mi foc, spui, în frica lui Dumnezeu, că-l curățam** (BR.-VN.) ¶ ⑥ ƒ A fura, a șterpeli.
2. *vb. refl.* ① A se face curat: Ⓕ: **a se ~ de păcate** ¶ ② A se scăpa, a se cotorosi de cineva sau de ceva: **Țiganul nu știa ce să facă ca să se curățească de băiat** (SB.); **ce n'a făcut el ca să se curețe de bube?** (ISP.).

CURĂȚEL, **-ȚICĂ** *adj. dim.* **CURAT**. ① Destul de curat ¶ ② Drăguț, frumușel: **eram tînăr, curățel şi obraznic, mai mult obraznic decît curățel** (CAR.); **se vede a fi fost curățică în tinerețele ei** (ISP.).

CURĂȚENIE *sf.* ① Calitatea, starea lucrului curat, lipsă de murdărie: **curățenia domnește în toate părțile mănăstirii** (BOL.); **curățenia aerului** (ISP.) ¶ ② Ⓕ: **curățenia de suflet** (ISP.); **vorbea din curățenia inimii** (I.-GH.); **curățenia iluziilor mele** (DLVR.) ¶ ③ ¶¶ © **NECURĂȚENIE, MURDĂRIE** ¶ ④ ⚕ Purgativ: **pentru ~ se ia numai foarte puțină făină de cariu** (MAR.) [c u r ă ț i].

CURĂȚI ☛ **CURĂȚA**.

CURĂȚICĂ ☛ **CURĂȚEL**.

CURĂȚIE *sf.* ① Curățenie: **această ~ mare şi aceste locuri bine întocmite** (SB.) ¶¶ © **NECURĂȚIE** ¶ ② Ⓕ Curățenie de suflet, neprihănire, nevinovăție: **curăția ei de fată** (EMIN.) [c u r a t].

CURĂȚITOR, **-TOARE** 1. *adj. verb.* **CURĂȚI**.
2. *sm. f.* Cel ce, aceea care curăță: **~ de haine**.

Fig. 1697. Linii curbe.

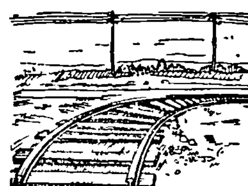

Fig. 1698. Curbă de șine.

CURB 1. *adj.* ⚹ Care nu e nici drept nici format din linii drepte, încovoiat în formă de arc: **linie ~ă**, (▣ 1697); **suprafață ~ă**, suprafața care nu e nici plană nici compusă dintr'o alcătuire de suprafețe plane de dimensiuni apreciabile: **cercul e o suprafață ~ă**.
2. **CURBĂ** (*pl.*-be) *sf.* ① ⚹ Linie curbă: **elipsa este o ~; Dunărea, lărgită, taie o ~ în țărmul romînesc** (VLAH.) ¶ ② 🚂 Încovoietură a șinelor (de drum de fier, de tramvaiu, etc.) (▣ 1698) ¶ ③ *Pr. ext.* Linie care descrie fazele succesive prin care trece un fenomen: **curba temperaturii** (▣ 1699) ¶ ④ Linie care unește o serie de puncte stabilite în urma unui calcul sau determinate prin observațiune: **curba urcării şi scăderii leului, lefurilor etc** ¶ ⑤ ⛰ **Curba nivelului**, linie care rezultă din intersecțiunea terenului cu un plan orizontal; se întrebuințează pentru a figura relieful solului [fr.].

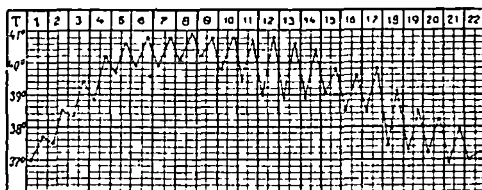

Fig. 1699. Curba temperaturii corpului unui bolnav de friguri tifoide (temperatura luată la orele 6 seara şi la 6 dimineața).

***CURBA** (-bez) *vb. tr.* A face curb, a încovoia [fr.].

***CURBĂ** ☛ **CURB**.

***CURBATURĂ** (*pl.*-turi) *sf* ⚕ Deșelare, du-

rere de şale; osteneală mare cu dureri în tot corpul [fr.].

*CURBETĂ (pl.-te) sf. Mişcare elegantă a calului care ridică picioarele dinainte îndoindu-le sub pintece (▣ 1700) [fr.].

Fig. 1700. Curbetă.

*CURBILIN(IU) adj. ⚹ Alcătuit din linii curbe (▪ 1701) [fr. curviligne].

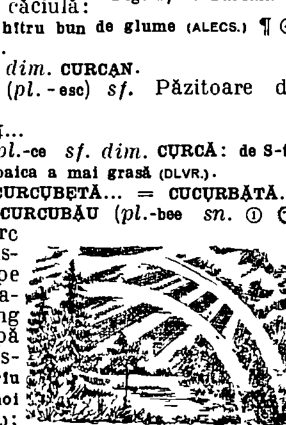
CURBINĂ sf. Sfredel mare al dulgherului în formă de semicerc, numit şi „coarbă" sau „sucală" (☛ ▪ 1261).

*CURBURĂ (pl.-ri) sf. Încovoietură [fr.].

CURCĂ (pl. -ci) sf. 1 Femeiuşca curcanului: Ⓕ F: ca o ~ plouată, ~ beată, lipsit de curaj, fără vlagă; (P: a ajunge de rîsul curcilor, a ajunge să rîză de el şi cei mici sau cei mai proşti ¶ ② ♣ IARBĂ-DE-~ = FUMĂRIŢĂ [sl.].

Fig. 1701. Linii curbilinii.

CURCAN sm. 1 Pasăre de curte, originară din America de Nord, cu o guşă roşie ca focul, care se umflă cînd animalul e întărîtat (Meleagris gallopavo) (▣ 1702: se umflă ca un ~ ¶ ② ♣ MOŢUL-~ULUI ☛ MOŢ; — NASUL-CURCANULUI = BUSUIOC-ROŞU¹ ¶ ③ Supranume dat dorobanţilor români în campania din 1877-78, din cauza penei de curcan ce purtau la căciulă: Ne dase nume de ~i Un hîtru bun de glume (ALECS.) ¶ ④ ⊕ Gardist [curcă].

Fig. 1702. Curcan.

CURCĂNAŞ sm. dim. CURCAN.

CURCĂREASĂ (pl.-ese) sf. Păzitoare de curci (GR.-N.).

CURCI ... CORCI...

CURCIOAICĂ (pl.-ce sf. dim. CURCĂ: de S-tă Mărie o să taiu curcioaica a mai grasă (DLVR.).

CURCUBĂTĂ, *CURCUBETĂ... = CUCURBĂTĂ...

CURCUBEU, ○ CURCUBĂU (pl.-bee sn. ① Meteor în formă de arc imens, de colorile prismei, care se arată pe bolta cerească cînd razele soarelui se resfrîng în picăturile de apă care plutesc în atmosferă (▣ 1703): Un brîu de foc pe cer s'arată, Iar noi îi zicem curcubeu (COŞB.); pr. ext.: soarele aprinde curcubee în norul de pulbere ce se ridică (VLAH.); pahare de cleştar pe ale căror dungi lumina lămpii joacă în mici curcubee (DLVR.) ¶ ② ♣ Plantă, cu flori mari, roşii-purpurii, numită şi „barba-împăratului", „floarea cununii", „flocoşele" sau „flocoşică" (Agrostemma coronaria) (▪ 1704).

Fig. 1703. Curcubeu.

CURCUDEL, CURCUDUŞ, = CORCODUŞ.

○CURCUDINĂ CORCODINĂ.

CURCULEŢ, CURCULEZ sm. ♣ — GÎRGĂRIŢĂ [blg. kokolĕza].

Fig. 1704. Curcubeu.

CURCUŢ sbst. ✕ Un fel de terciu: cine are piper mult, pune şi 'n ~ (GOL.) [ngr.< tc.].

CURDUC ☛ CORDUC.

CURE ☛ CURĂ².

CUREA (pl.-rele) sf. ① fâşie de piele lungă şi îngustă (▪ 1705, 1706) ¶ ② Cingătoare îngustă de piele; şerpar: nu-i încape cureaua de pintecoşi ce sînt (CRG.); Ⓟ: a-l ţine ~ua, a cuteza, a avea curajul, a se bizui: mai cearcă şi altă dată, dacă te ţine cureaua (GN.) ¶ ③ Fâşie lungă şi îngustă de pămînt: o ~ de moşie, o sfoară de moşie ¶ ④ ~ de transmisiune, curea, care slujeşte la transformarea unei mişcări circulare în alta tot circulară al cărei ax este paralel cu al celei dintîiu (▣ 1707) ¶ ⑤ ♣ IARBA-CURELEI = NĂGARĂ ① [lat. corrigia].

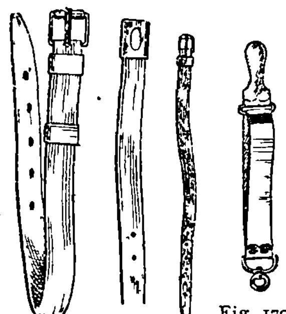

Fig. 1705. Curele.

Fig. 1706. Curea de briciu.

CURECHIŞTE sf. Loc semănat cu curechiu.

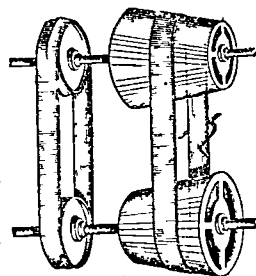
○CURECHIŢĂ (pl.-ţe) sf. Bucov. (MAR.) = ALBILIŢĂ [curechiu].

CURECHIU sm. Mold. Tr.-Carp. 1 ♣ Varză ¶ ② FLUTURE-DE-CURECHIU = ALBILIŢĂ [lat. coliculus].

CURELAR sm. ⊕ Cel ce face sau vinde curele, hamuri, etc.

CURELĂRIE sf. ① Meseria, atelierul, prăvălia curelarului ¶ ② Marfă fabricată de curelar.

○CURELNIC, CURALNIC (pl.-ice) sn.Băn. 1 Mică plasă rotundă, cu un baston lung, cu care copiii prind fluturi, păsărele, peştişori, etc. ¶ ② Coteţ de găini [comp. srb. kurij „de găini" şi bg. kurelnikŭ, rus. kurilĭnikŭ].

Fig. 1707. Curele de transmisiune.

CURELUŞĂ (pl.-şe sf. dim. CUREA: ~ unsă, sub pămînt ascunsă (GOR.), (ghicitoarea despre „şarpe").

*CURENT 1. adj. ① Curgător: apă ~ă ¶ ② De acum, actual, prezent: anul ~; luna ~ă ¶ ③ Care are curs: monedă ~ă ¶ ④ De toate zilele, comun: afaceri ~e ¶ ⑤ Obicinuit: scriere ~ă ¶ ⑥ Preţ ~, listă de preţurile mărfurilor la un moment dat ¶ ⑦ Metru ~, măsura unui lucru numai în lungime ¶ ⑧ Cont ~, socoteală care stabileşte creditul şi debitul între doi comercianţi sau între un bancher şi clientul său ¶ ⑨ Mînă ~ă, catastif în care se înscriu, fără a le clasa, toate operaţiunile unui comerciant.

2. sm. ① Curgere, curs. direcţiunea în care curge o apă: a înnota în contra ~ului ¶ ② Pr. anal. ~ electric, electricitatea care se propagă într'un circuit: ~ continuu, acela al cărui sens e bine determinat, iar intensitatea aproape constantă; ~ alternativ, acela al cărui sens şi intensitate variază repede şi periodic; curenţi polifazaţi, sistem de mai mulţi curenţi alternativi de aceeaşi intensitate maximă, intensitate pe care o ating pe rînd, în mod periodic; ~ indus, curent care se produce sub influenţa unui magnet sau a altui curent, care ia numele de ~ inductor; ~ de polarizare, curent de sens contrar curentului principal într'un element galvanic sau voltametru datorit modificării chimice a celor doi poli, curent care micşorează intensitatea curentului produşi curenţii de acumulatori sînt curenţi de polarizare ¶ ③ ● Curenţi marini, porţiuni din mare care au o mişcare proprie şi care o străbat fără a se amesteca cu celelalte valuri: acest ~ (= Golfstream), sau mai bine zis acest fluviu de apă caldă, curge prin mijlocul oceanului cum curge o gîrlă pe-o cîmpie (I.-GH.) ¶ ④ Aer în mişcare care străbate un spaţiu restrîns: închide

fereastra, că se face ~ ¶ ⑤ A pune, a ținea pe cineva în ~, a-l pune în cunoștință; a fi în ~, a) a avea cunoștință, a fi bine informat: străinii sînt așa de puțin în ~ cu ce se produce la noi (VLAH.); b) a nu fi înapoi cu o lucrare, cu ținerea registrelor, etc.

3. (pl.-te) sn. Înlănțuire de idei, mișcări de opinii care, la un moment dat, se propagă într'o mulțime: sfătuiau pe Rege... să cedeze ~ului popular (I.-GH.); el simte în sală un ~ simpatic care-i ațîță verva (VLAH.) [fr. courant].

CURGĂTOR adj. verb. CURGE ¶¶ © NECURGĂTOR ① Care curge: dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul (CRG.) ¶ ② Ⓕ Natural, firesc, ușor, care nu arată vre-o trudă din partea scriitorului: stil ~; are fraza... curgătoare a omului rafinat, care se joacă cu condeiul (VLAH.).

CURGE (curg) vb. intr. ① A se mișca în direcțiunea povîrnișului (vorb. de lichide): are să mai curgă apă pe gîrlă ☞ APĂ; Și ploaia curge batjocoritoare Pe sdrențe vechi (VLAH.); Ⓟ: dacă nu curge, tot pică dacă nu e mult, tot mă aleg cu ceva: deși leafa mea nu e vre-o treabă mare, dar de nu curge tot pică (I.-GH.); Ⓕ: curgea graiul din gura lui ca mierea (ISP.) ¶ ② A veni grămadă din toate părțile, a năpădi: pe cînd curgeau pe șesurile Dunării puhoaiele de barbari (VLAH.); cum se auzi de această hotărîre a împăratului, începură a ~ la pețitori (ISP.); din orăngile copacilor încep săgețile să curgă (VLAH.); au început a ~ furnicile cu droaia (CRG.); foile de zestre curgeau de la fel de fel de împărați (ISP.); Ⓟ: capul să trăiască, că belele curg ☞ BELEA ¶ ③ A picura, a se rostogoli pe obraz: îi curgeau lacrămile cît pumnul; se trudiră de curgeau sudorile de pe ei ca bobul (ODOB.) ¶ ④ A circula: sîngele curge în vinele noastre; Ⓕ: viață nouă curgea prin vine (GN.) ¶ ⑤ Ⓕ A face să curgă sînge, a fi pricina unui războiu, unei încăierări sîngeroase ¶ ⑥ A lăsa să iasă afară lichidul: vasul, oala, butoiul curge ¶ ⑦ Ⓕ A se revărsa: porțile zilei se deschid și, în valuri, curge lumina pe văi (VLAH.) [lat. currĕre].

CURGERE sf. ① Faptul de a curge: ~a apei ¶ ② † Curs: au împărțit anul după ~a soarelui și a 12 luni (N. COST.); ~ de vreme, răstimp.

***CURIAL** adj. De curie; stil ~, stil de cancelarie [fr.].

***CURIE** sf. ① ⚠ Diviziune a tribului la Romani ¶ ② ⚠ Local unde se aduna senatul roman ¶ ③ ⚠ Senatul unui municipiu ¶ ④ Guvernul papal: curia romană ¶ ⑤ Trans. ⚖ Tribunal [lat.].

***CURIER** sm. ① ✉ Cel ce duce depeșile sau scrisorile, factor, poștaș: n'a sosit încă ~ul! ? (ALECS.) ¶ ② ✉ Totalul scrisorilor care se trimit sau se primesc dintr'odată ¶ ③ Cel însărcinat de guvern, de un suveran, să

Fig. 1708. Curierul Țarului în timpul războiului din 1877 (după o stampă).

ducă în grabă anumite scrisori confidențiale la destinațiune, olăcar, stafetă (▣ 1708): aștept din ceas în ceas să pice ~ul rusesc de la Țarigrad (I.-GH.) ¶ ④ Dare de seamă: ~ul modei; ~ul teatrelor ¶ ⑤ Nume pe care l-au adoptat unele jurnale sau reviste: Curierul de ambe sexe [fr. courrier].

***CURIERIST** sm. ✒ Gazetar care face cronica, dările de seamă, etc. [fr.].

***CURION** sm. ⚠ ① Preot care prezida la sărbătorile și la sacrificiile fie-cării curii romane ¶ ② Căpetenia unei curii [lat.].

***CURIOS, -OASĂ** adj. și sm. f. ① Care dorește mult să descopere ce e rar sau interesant: e un om ~ care vrea să adîncească toate tainele naturii ¶ ② Care dorește să afle, să cunoască, să vadă toate: prea ești ~; a arunca o privire curioasă ¶ ③ Ciudat: o aventură curioasă; ~ lucru [lat.].

***CURIOZITATE** sf. ① Dorința de a afla, de a cunoaște, de a vedea ¶ ② pl. Lucruri rare, demne de văzut: am pornit să vizitez curiozitățile orașului (I.-GH.) [fr.].

CURÎND 1. adj. Grabnic, scurt: în ~ă vreme îi învăță ceea ce trebuia să facă (PANN).

2. adv. În scurt timp, iute, repede; în ~, peste puțin timp; de ~, de puțină vreme, nu de mult [lat. currĕndum].

‡ **CURÎNDA** vb. refl. A se grăbi [curînd].

○**CURLĂ** = CORLĂ.

○**CURM** sbst. Olten. Funie scurtă cu care se leagă vitele în loc de căpăstru, în spec. cînd se duc la pășune; bucată mică de frînghie [lat. vulg. *cormus < gr. κόρμος „bucată"].

CURMA (curm) 1. vb. tr. ① A tăia în două de-a curmezișul: se treziră strîngîndu-se în brațe, de-ai fi crezut că brațele le curmă trupul (DLVR.) ¶ ② A tăia: a început a ~ securea jur împrejurul bobții (MAR.) ¶ ③ Ⓕ A pune capăt: Răni nu pot să-l curme (ALX.); ~ firul vieții, ~ viața, ~ zilele, a lua viața, a pune capăt vieții: Ș'apoi e mișelnic lucru singur zilele să-ți curmi (VLAH.) ¶ ④ A reteza: se repezi și luîndu-i sabia, îi curmă capul (BOL.) ¶ ⑤ A tăia șirul, a întrerupe: ~ vorba; ~ tăcerea; o viforoasă șuerătură a vîntului îi curmă povestirea (ODOB.) ¶ ⑥ A încinge, a lega de-a curmezișul: eu să-ți dau părul pe spate: eu să ți-l curm pe la mijloc c'o panglică albastră (DLVR.) ¶ ⑦ A strînge prea tare, ca și cînd ar tăia în două (vorb. de o sfoară, de o legătură. etc.): mă curmă găitanul (ALECS.) ¶ ⑧ A frînge; a lua puterile: ce să facă ei, că-i curmase foamea de flămînzi ce erau (SB.).

2. vb. intr. A înceta.

3. vb. refl. ① A se frînge în două; a se speti: cercevelele ferestrelor se curmau subt presiunea zidurilor vechi (EMIN.) ¶ ② A lua sfîrșit, a înceta: după oprează, se curmă și pomenirea lui, adecă nu-l mai pomenesc (PRV.-MB.); vîntul iar se curmase (GRL.); un an întreg să nu se mai curme beția (SLV.) ¶ ③ A se tăia șirul, a se întrerupe: glasul i se curmase pe loc (ALECS.) [lat. vulg. *cormare < gr. κορμάζω „a tăia în bucăți"].

CURMAL sm. ♣ Gen de palmieri, al căror trunchiu, gros de 30-50 cm. diametru, ajunge pînă la o înălțime de 20 de metri; acest frumos arbore crește în Africa de nord și în Asia apusană; fructele lui, dulci și gustoase, numite „curmale", alcătuesc hrana obicinuită a popoarelor din aceste ținuturi (Phoenix dactylifera) (▣ 1709) [curmală].

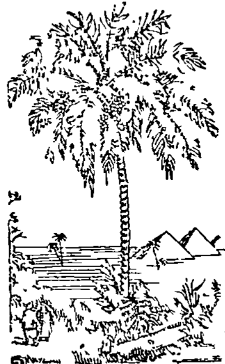

Fig. 1709. Curmal.

CURMALĂ (pl.-le) sf. ♣ Fructul curmalului [refăcut din pl. curmale < sg. *curma < tc. khormà].

CURMARE sf. Faptul de a (se) curma; întrerupere, încetare: porunci... să țină chipul aceste fără ~ în foc (ISP.) ¶¶ C NECURMARE.

CURMAT adj. ① p. CURMA ¶¶ C ☞ NECURMAT ¶ ② Tăiat; frînt ¶ ③ Spetit.

CURMĂTURĂ (pl.-turi) sf. ① ⛰ Valea care curmă continuitatea unui munte, formînd o trecere prin munți: din stînga, de subt curmătura unui deal, vine rîul Bahna (VLAH.) ¶ ② Locul unde se curmă ceva, retezătură, cotor: tot de la dînsa i se trage și curmătură (corpului albinei) ce o are acuma (MAR.); aș fi putut atunci s'o retez (coada) de curmătura ei (ODOB.) ¶ ③ pl. ⚕ Dureri de șale, de mijloc, la femeie, care preced durerile facerii.

CURMEIU (pl.-eie) sn. ① Bucată de funie din coajă de teiu: umbla totdeauna desculț și mijlocul lui era încins cu un ~ de teiu (GN.); cu teie ou curmeie, din teie din curmeie, din (cu) bucăți, din (cu) cîrpituri: căruța lui, deși era ferecată cu teie, cu curmeie, însă era o căruță bună (CRG.); Ⓟ: a lega teiu de ~ sau teie de curmeie (MAR.), a găsi teiu de ~(GN.), a aduce, (a găsi) pretexte, a căuta chițibușuri ca să scape ¶ ② ~ de viță, mlădiță, nuielușă tăiată din tulpina viței [curm].

CURMEȚE *sm. Olten.* = **CURMEIU** ①.

CURMEZIȘ 1. *adv* ① Mai adesea: **în ~(ul)**, **de-a ~(ul)**, *loc. adv.*, dintr'o parte într'alta în sensul lărgimii, de-a latul: **înaintea noastră se ivește în ~ mai întîiu o dungă, o coamă gălbuie și creață** (VLAH.); **îi număraî vinele albăstrui urzite în ~ul tîmplelor** (DLVR.); **trecu lacul de-a ~ul și se afundă în codri** (GN.): F: **împrejurările i-au stat tot ~ în cale** (ISP.) ¶ ② Pieziș: **se uita ~ spre fecior, parc'ar fi vrut să-i ceară ceva** (D.-ZAMF.) ¶ ③ Cruciș și ~, **în cruciș și 'n ~, de-a lungiș și ~** (SB.); **de-a lungul și de-a ~ul** (I.-GH.), de-a lungul și de-a latul, în toate direcțiunile: **se punea și cruciș și ~ ca să-și ocrotească făpturile** (ISP.); **se duse în cruciș și 'n ~ în toa'ă împărăția** (DLVR.).

2. *adj.* Așezat de-a latul: **brîul de asemenea e simplu, în dungi ~e** (VOR.).

3. (*pl.*-**isuri**) *sn.* ① Scîndură, stinghie bătută de-a curmezișul altor scînduri ¶ ② Puntea ferestrăului, chinga care leagă cele două brațe ale ferestrăului ¶ ③ Drum de-a curmeziș: **trecea ~ul cîmpiilor** (ALECS.).

+ **CURMEZIȘA** (-**isez**) *vb. tr.* ① ‡ A abate ¶ ② A tăia de-a c u r m e z i ș u l, a trece un drum de-a curmezișul: **un lup bătrîn... îmi curmezișă drumul** (GN.).

‡ **CURMEZIȘAT** *adj.* ① *p.* **CURMEZIȘA** ¶ ② F În două înțelesuri: **cuvinte ~e.**

○ **CURPĂN** ☛ **CURPEN.**

○ **CURPĂTOR** = **CÎRPĂTOR.**

CURPEN. ○**CURPĂN** *sm.* ♣ ① Mlădiță lungă de viță sălbatică sau de altă plantă agățătoare care-și caută sprijin încolăcindu-se de alte plante sau de ori-ce întîlnește în cale: **îl băga într'o groapă plină cu jeratec cu curpeni de viță sălbatecă** (I.-GH.); **un curpăn numai era cît butucul roții și mai și de gros** (FLOR.) ¶ ② vrej de dovleac sau de castravete ¶ ③ Plantă agățătoare, numită și „curpen-alb", „curpen-de-pădure", „viță-albă", sau „luminoasă", cu flori albe, mirositoare, dispuse în panicule: crește prin păduri, prin tufișuri și pe lîngă garduri *(Clematis vitalba)* (▣ 1710) ¶ ④ **CURPEN-DE-MUNTE**, plantă agățătoare, numită și „curpeniță", cu flori solitare, mari, violacee sau albe, plecate în jos; crește pe stînci *(Clematis alpina)* [alb.].

Fig. 1710. Curpen.

CURPENI (-**enesc**) *vb. refl.* A se încolăci ca c u r p e n u l.

CURPENIȘ (*pl.*-**ișuri**) *sn.* ♣ Loc unde cresc mulți c u r p e n i.

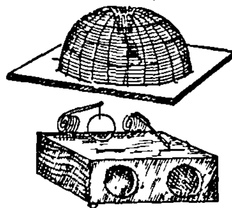
CURPENIȚĂ (*pl.*-**te**) *sf.* ♣ = **CURPEN-DE-MUNTE.**

○ **CURPIN(E)** = **CURPEN.**

***CURRICULUM VITAE** *sbst.* Notiță care conține datele importante din viața civilă, socială și intelectuală a unui candidat [lat.].

CURS (*pl.*-**suri**) *sn.* ① Curgere, mișcarea apei a rîurilor, a pîraielor; F: **a da ~**, a lăsa să curgă, a da drumul: **a da ~ liber lucrărilor** ¶ ② Tot drumul străbătut de un fluviu, de un rîu ¶ ③ Direcțiunea unei ape curgătoare: **a abate ~ul unui rîu** ¶ ④ F Șir, urmare, înlănțuire: **a urmat ~ul victoriilor sale** ¶ ⑤ ☆ Mișcarea reală sau aparentă a unui astru: **~ul soarelui** ¶ ⑥ F Mers, direcțiunea unei afaceri: **~ul trebilor; în tot ~ul lucrării; lucrurile au luat un alt ~** ¶ ⑦ F Durată, interval, succesiunea timpului: **în ~ul zilei; în ~ul anului; în ~ul vieții; lungă fu noaptea, fiindcă voinicul îi oprise ~ul** (ISP.) ¶ ⑧ Șir de lecțiuni asupra aceleiași materii: **~ul de logică al lui Titu Maiorescu era ascultat de un auditoriu numeros** ¶ ⑨ Tratat care cuprinde o serie de lecțiuni asupra unei științe: **~ de geologie** ¶ ⑩ Credit, valoare, trecere: **moneda aceasta nu mai are ~** ¶ ⑪ Prețul actual al mărfurilor al rentelor, al valorilor: **~ul pieții; ~ul Bursei** ¶ ⑫ Indicarea orelor de plecare și de sosire a trenurilor, vapoarelor, etc.: **~ul vapoarelor** [lat. c u r s u s, în mare parte cu accepțiunile fr. c o u r s].

CURSĂ[1] (*pl.*-**se** *sf.* ① Unealtă, mașină, laț de prins șoareci sau alte animale vătămătoare (▣ 1711, 1712): **cela ce va întinde lațuri sau va îngropa curse, pentru să vineadse**

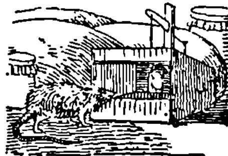

Fig. 1711. Curse de șoareci.

jidanii, lupi sau vulpi (PRV.-LP.) ¶ ② F Mijloc viclean de a prinde pe cineva, de a-l da de gol, sau de a-i face rău: **a întinde cuiva o ~; a prinde în ~; a cădea** (*sau* **a da) în ~; ambii voevozi meditară o stratagemă și întinseră o ~ în care lesne căzură, vrăjmașii** (BĂLC.); **nu cunoștea la sufletul ei ce sînt ispitele și cursele dragostei** (ISP.).

Fig. 1712. Cursă de vulpi.

***CURSĂ**[2] (*pl.*-**se**) *sf.* ① Drum, distanța de la un loc la altul cu trăsura ¶ ② Drum, alergătură: **am avut multe curse de făcut** ¶ ③ Plata pentru un drum făcut cu trăsura sau cu alt vehicul; plata pentru un drum făcut de un comisionar, etc.: **i-am plătit cursa** ¶ ④ Alergare, întrecere de iuțeală între cai, etc.: **cursele de primăvară; curse de obstacole; curse de trap** [fr.].

† **CURSĂ**[3], mai adesea *pl.* **CURSE** *sf.* Pastilă mirositoare de origine orientală: **o cățue de argint din care ieșea fum de udagaciu și de curse** (I.-GH.) [ngr. κουρσί < tc.].

CURSAR *sm.* ⊕ Cel ce face și vinde c u r s e (de șoareci), vase de tinichea, etc. (▣ 1713).

Fig. 1713. Cursar.

***CURSIER** *sm.* Fugar. cal mare și frumos [fr.].

***CURSIV** 1. *adj.* Scris repede, în fuga condeiului: **scrisoare ~ă.**

2. **CURSIVE** *sf. pl.* ♣ Litere aplecate, numite și italice (▣ 1714): **abreviațiunile** (*adj.*, *sm.* *prep.* etc.) **din acest dicționar sînt tipărite cu ~** [fr.].

Caractere cursive
Caractere cursive
Caractere cursive

Fig. 1714. Litere cursive.

† **CURSOARE** *sf.* ① ‡ Curgere, curs: **cursori de ape; ~ de ani** ¶ ② ‡ Scurgere, scursoare ¶ ③ Curent: **~a ce tira pe Mihai și îl împingea în Ardeal era puternică** (BĂLC.) [lat. c u r s o r i a].

***CURSOR** *sm.* ① Dispozitiv care alunecă de-a lungul unei gradații și care permite citirea ei exactă ¶ ② ☆ Fir mobil prin depărtarea căruia se pot măsura diametrele aparente ale astrelor [fr.].

† **CURSURĂ** (*pl.*-**suri**) *sf. Maram.* (PAP.) Scurgere, scursoare [lat. c u r s u r a].

CURT *adj. Trans. Băn.* Scurt (de coadă): **găină ~ă** (RET.) [ung. k u r t a].

***CURTA** (-**tez**) 1. *vb. tr.* A face c u r t e.

2. *vb. refl.* A primi să-i facă curte [după fr. c o u r t i s e r].

***CURTAJ** (*pl.*-**aje**) *sn.* ① Profesiunea curtierului ¶ ② Plata dată unui curtier [fr.].

CURTE *sf.* ① Spațiul descoperit, împrejmuit

cu gard sau cu zid, în jurul unei case ¶ ② Casă boierească (la țară,: **au trăit boierește, nu într'un bordeiu, ci într'o ~ mîndră** (SB.) ¶ ③ Persoanele care locuesc într'o casă boierească: **toată ~a boierească trăește liniștită și bogată** (O.-ZAMF.) ¶ ④ Palat domnesc, palatul unui suveran: **a fost primit la ~** ¶ ⑤ Domnul, suveranul, împreună cu familia sau cu suita lui: **~a și-a luat reședința la Sinaia** ¶ ⑥ F Măguliri adresate cuiva, atențiune deosebită arătată cuiva (*în spec.* unei femei) spre a-i plăcea, spre a-i cîștiga favoarea: **a face ~; supărat pe femei că nu-i mai primesc ~a** (NEGR.) ¶ ⑦ Tribunal superior: și *pr. ext.* membrii unui astfel de tribunal: **~a de Apel**, tribunal superior unde se judecă apelurile făcute în contra sentințelor tribunalelor de primă instanță; **~a cu Jurați**, cîte una în fie-care județ, judecă, la intervale determinate, crimele, delictele politice sau de presă; **~a de Casație** ☛ **CASAȚIE**: **~marțială** ☛ **MARȚIAL**; **~a de Conturi** ☛ **CONT** ¶ ⑧ ☆ Ⓟ **~a soarelui**, cearcăn în jurul soarelui: **dacă soarele are cearcăn în jur e semn de ploae, dar dacă cearcănul, numit și ~a soarelui, e mare, e a secetă** (GRM.) [lat. vulg. *cŭrtem < cohortem].

CURTEAN 1. *sm.* Persoană care trăește la Curtea domnească sau care e primită adesea la Curtea unui suveran: **gîrliciul tainiții prin care au ieșit într'o noapte Domnul și curtenii de-au scăpat teferi** (VLAH.).
2. **CURTEANĂ** (*pl.*-tene) *sf.* Doamnă care trăește la Curte pe lîngă o suverană: **curtenii și curtenele fără vorbă s'au închinat pîn' la pămînt** (CAR.).

CURTENI (-enesc 1. *vb. tr.* ① ‡ A introduce pe cineva la Curte ¶ ② A curta, a face curte: **și el s'o cercat să mă curtenească o bucată de drum, dar geaba** (ALECS.).
2. *vb. refl.* ‡ A intra în slujba Curții domnești: **și-au lăsat casa și s'au dus de s'au curtenit la Hanul** (N.-COST.) [curtean].

***CURTENIE** *sf.* Politeță, afabilitate [curtean, după fr. courtoisie].

CURTENITOR 1. *adj.* Politicos: **ieșea din prăvălie, petrecută de ~ul bogasier** (FIL.) ¶¶ C **NECURTENITOR**.
2. *adv.* Cu politeță: **sărută~ mîna doamnei Moroi** (DLVR.).
3. *sm.* Cel ce curtenește, curtezan: **încredințară taina lor unui ~** (EMIN.) [curtenie].

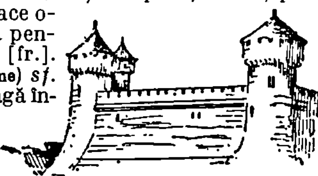
○**CURTEȚ** *adj. Olten.* (CIAUȘ.) ① Curtenitor, politicos ¶ ② Iscusit, îndemînatec [curte].

***CURTEZAN**, ***CURTIZAN** 1. *sm.* ① Curtean: **curtezanii au profitat totdeauna de slăbiciunea omenească, la adăpostul căreia nu au fost totdeauna Domnii noștri** (I.-GH.) ¶ ② Persoană care face curte unei femei: **tinerii curtezani se adună pe calea cea mare din Pera** (BOL.).
2. ***CURTEZANĂ**, ***CURTIZANĂ** (*pl.*-ne) *sf.* Femeie cu moravuri ușoare: **cu zîmbiri de curtezană și cu ochi bisericoși** (EMIN.) [fr.].

CURTICICĂ (*pl.*-icele) *sf. dim.* **CURTE**.

***CURTIER** *sm.* Agent care, în schimbul unei plăți de atita la sută, cumpără, vinde, plasează fonduri sau face operațiuni de bursă pentru o altă persoană [fr.].

***CURTINĂ** (*pl.*-ne) *sf.* ⚔ Zid drept care leagă între ele două bastoane ale unei fortificații (▣ 1715) [fr.].

Fig. 1715. Curtină.

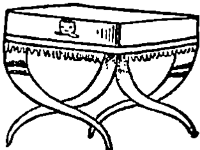
***CURTIZAN** ☛ **CURTEZAN**.

CURTUBEȘ *sm. Băn.* Păsărica numită de obiceiu „ochiul-boului".

‡ **CURUGIU** *sm.* Soldat turc care și-a făcut serviciul militar și e întrebuințat pentru paza orașului [tc.].

CURUIU ☛ **COROIU**.

***CURUL** *adj.* △ **Scaun ~**, scaunul de fildeș al înalților demnitari romani (▣ 1716) [lat.].

Fig. 1716. Scaun curul.

† **CURUND** *adv. Băn. Trans.* Curînd.

CURVĂ (*pl.*-ve) *sf.* ① Femeie necinstită care-și vinde trupul ¶ ② = **PESCAR-(DE)-MARE** [vsl.].

CURVAR *adj.* și *sm.* ① Desfrînat ¶ ② Adulter, care calcă credința conjugală [vsl.].

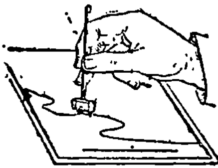
CURVĂSĂRI (-ăresc) *vb. tr.* A duce o viață desfrînată [curvăsărie].

CURVĂSĂRIE *sf.* Viață desfrînată [cărvăsărie, refăcut după curvă].

CURVI (-vesc *vb. intr.* ① A duce o viață desfrînată ¶ ② A călca credința conjugală [curvă].

CURVIE *sf.* ① Viață desfrînată ¶ ② Adulter, călcarea credinței conjugale [curvă].

***CURVIMETRU** (*pl.*-tre) *sn.* Instrument cu care se măsoară lungimea liniilor curbe pe hîrtie (▣ 1717) [fr.].

Fig. 1717. Curvimetru.

CUSĂTOREASĂ (*pl.* -ese), *Mold.* **CUSĂTORIȚĂ** (*pl.*-țe) *sf.* ⊕ Femeie care are meseria de a coase albituri rufe, etc.

CUSĂTORIE *sf.* ⊕ ① Meșteșugul de a coase albituri ¶ ② Atelierul unde se cos rufe, albituri.

○**CUSĂTORIȚĂ** ☛ **CUSĂTOREASĂ**.

CUSĂTURĂ, ○**CUSUTURĂ** (*pl.*-turi *sf.* ① Faptul de a coase ¶ ② Meșteșugul de a coase ¶ ③ Felul cum un lucru e cusut ¶ ④ Înnădirea prin coasere a două bucăți de stofă, de pînză, etc. sau a două lucruri deosebite: **taie încetișor cusutura de la mîneca lui Mogorogea** (CRG.) ¶ ⑤ Flori sau alte podoabe cusute pe o pînză, etc.: **mînicile largi, de pe care sclipeau sus cusuturile cu altițe** (GRIG.) ¶ ⑥ ⚓ Împreunarea a două fășii de pînză de vetrelă [lat. consutura].

CUSCRĂ ☛ **CUSCRU**.

CUSCRENIE, **CUSCRIE** *sf.* Legătură de rudenie între cuscri: **nu mă nebuni atita cu cuscrenia** (RET.); **pune-ți pofta 'n cuiu despre cuscrie cu mine** (ALECS.).

CUSCRIȘOR *sm.* ① *dim.* **CUSCRU** ¶ ② ✿ Plantă acoperită cu peri aspri, cu frunzele cu pete albe, cu flori roșii, apoi violete, mai rar albe, numită și „iarba-plumînii", „plumînărică", „mierea-ursului", etc. (*Pulmonaria officinalis*) (▣ 1718).

Fig. 1718. Cuscrișor.

CUSCRU *sm.*, **CUSCRĂ** (*pl.* -re *sf.* ① Tatăl mama) sau fratele (sora) unuia din soți în raport cu tatăl (mama, fratele, etc.) celuilalt soț ¶ ② Unul din socri în raport cu celălalt socru.

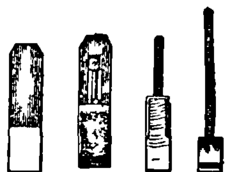
‡ **CUST** *sbst.* Viață [custa].

† **CUSTA** 1. *vb. intr. Trans.* A trăi, a fi în viață.
2. *vb. tr. Trans.* A lăsa să trăiască, a ținea în viață: **Dumnezeu să te custe! custă-l, Doamne!** (CONV.) [lat. constare].

***CUSTODE** *sm.* ① ⚖ Persoană în paza căreia se încredințează un obiect pus sub sechestru ¶ ② Funcționar subaltern la o bibliotecă care supraveghează eliberarea și restituirea cărților în sala de lectură [lat.].

‡ **CUSTORIU** = **COSITOR**: **să iei var de custoriu și var de plumb, să le freci amindouă împreună** (DRAGH.).

CUSTURĂ (*pl.*-turi *sf.* ① Limbă de cuțit, asemenea unei dălți, mai adesea de formă dreptunghiulară, cu tăișul la capătul de jos întrebuințată la diferite unelte: la masa de tras doage, la strung, la rîndea, etc. (▣ 1719) ¶ ② Fierul coasei ¶ ③ Pînza ferestrăului de la joagăr ¶ ④ Unealtă cu care se retează stupii (▪ 1720) ¶ ⑤ Cuțit fără mîner; cuțit cu mîner de lemn ¶ ⑥ Cuțitul cizmarului (▪ 1721) ¶ ⑦ *Maram.* Briceag ¶ ⑧ F Cuțit prost, netăios, stricat: **își rădea barba cu o ~ de briciu făurită de el** (SAD.) ¶ ⑨ *Băn. Maram.*

Fig. 1719. Custuri de rindele

Colină ce are forma unei custuri; rîpă prăpăstioasă [apare și în unele limbi slavice; probabil e împrumut de la Români].

Fig. 1720. Custură.

CUSUR (*pl.*-**ururi** *sn.* ① Ceea ce lipsește unei persoane sau unui lucru spre a fi desăvîrșit, lipsă, meteahnă, defect; Ⓟ: **nu e om fără ~; se dete sfoară în țară de ~ul ce avea împăratul** (ISP.); **haina-ți vine bine, n'are nici un ~** ¶ ② Rest de bani: ceea ce lipsește pentru împlinirea unei sume: **~ul mi-l va da mîine** (PANN) ¶ ③ Ⓕ *F*: **~ subțire**, aluziune fină: **cu un ~ subțire îl făcea să priceapă că are să fie fericit** (ISP.) [tc.].

Fig. 1721. Custură.

CUSUT 1. *adj. p.* **COASE** ¶¶ C **NECUSUT**. 2. *sbst.* Faptul de a coase, coasere: **~ul rufelor; mașină de ~**.

CUSUTURĂ ☛ **CUSĂTURĂ**.

CUȘAC *sm.* Stinghie groasă, lemn dreptunghiular, mai subțire decît grinda, întrebuințat în construcție [tc.].

CUȘCĂ (*pl.* **cuști, cuște**) *sf.* ① Coteț; Ⓟ: **dacă ai intrat în ~, trebue să cînți cocoșește** (RET.) ¶ ② Închisoare cu gratii de fier, unde stau fiare sălbatice (▣ 1722): **umblînd de colo pînă colo ca o fiară în ~** (D.-ZAMF.) ¶ ③ Coteț, culcuș, adăpost pentru cîine, iepuri, etc.: **în cealaltă purta o ~ de iepurași de casă** (ODOB.) ¶ ④ Un fel de chioșc sau frunzar în care stau de mănîncă Evreii la sărbătoarea de toamnă, numită „sărbătoarea Cuștilor" (Sukoth), care cade la 15 Tișri ¶ ⑤ Un fel de grătar de nuiele, numit și „coteț" sau „leasă", în care se bate porumbul ¶ ⑥ Ⓕ *F* Casă proastă, cocioabă, bordeiu [rut. kučka].

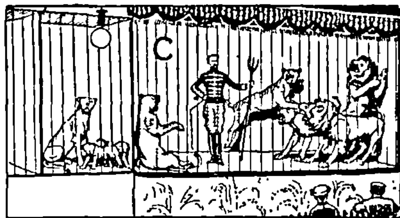

Fig. 1722. C. Cușcă.

CUȘCUȘ *sbst.* ✕ Boabe de aluat de făină de grîu care se întrebuințează în bucătărie, gătindu-se cu grăsime și cu sos de găină [tc. kuskus].

○**CUȘMĂ** (*pl.*-**me**) *sf.* ***Mold. Bucov.*** ① Căciulă: **Purtînd opinci, suman, ițari și cușma pe-o ureche** (ALECS.) ¶ ② ***Băn.*** Ⓣ Manta lungă, fără mîneci, cu glugă, ce se poartă pe vreme rea și mai ales de păstori (LIUB.) ¶ ③ ***Băn.*** Ⓣ Petec mare și gros, țesut din canură cu care se înfășoară copiii peste scutece (LIUB.) [rut. vsrb. kučma].

○**CUȘMELIE** *sf.* ***Olten.*** Bordeiu în pămînt; cocioabă.

CUȘMETE *sm.* ***Olten.*** Bucată, codru (CIAUȘ.) (VÎRC.).

○**CUȘMUȚĂ** (*pl.*-**țe**) *sf. dim.* **CUȘMĂ**.

CUȘNIȚĂ ☛ **CUJNIȚĂ**.

○**CUȘTIUG** = **COȘCIUG**.

CUTĂ *pl.*-**te**) *sf.* ① Îndoitură, urma lăsată prin îndoirea unui postav, unei pînze, unei hîrtii, etc.: **cutele veșmîntului ascund sînu-i fecioresc** (ODOB.); Ⓕ: **nici o ~ a gîndului, nici o ascunzătoare a inimii nu mai e în puterea mea** (D.-ZAMF.); **marea încropită se îndoaie în cute de smarald** (DLVR.) ¶ ② Sbîrcitură.

***CUTANEU** *adj.* Ⓢ Care privește pielea: **erupțiune cutanee** [fr.].

CUTARE, ‡ **CUTARELE** *pron.* și *adj. dem.* (*gen.-dat.* **cutărul, cutăruia**; *pl.* **cutari, cutare**, *gen.* **cutăror. cutărora**;—*f. sg.* **cutare**, *gen.-dat.* **cutărei. cutării, cutăreia, cutăriia**; *pl.* **cutare, cutari**, *gen.-dat.* **cutăror, cutărora**). Arată ființa sau lucrul pe care nu voim sau nu putem să-l numim mai precis: **pasă să ucizi pre cutare om sau să bați pre cutarele** (PRV.-LP.); **Ăsta e podul ~, ăsta e ~ han, Colea șade un domn mare, iar dincoaci ~ ban** (PANN); **la ~ ori ~ lucru s'a făcut mare prăpăd de oameni; s'a făcut pre gustul cutăruia, dar s'a făcut mare jertfă de popor** (ISP.); **și-i spuse în taină că pe ~ vîrf de deal, lîngă ~ teiu este o comoară îngropată** (GN.) [lat. eccum-talem].

CUTĂRIȚĂ *pron. dem.* Ⓟ *dim.* **CUTARE**: **sări, ~, de sufla în al foc** (DLVR.).

CUTCUDEȚA, **CUTCUREZA** = **COTCODĂCI**.

CUTCURIG ☛ **CUCURIG**.

CUTE *sf.* Gresie, piatră de ascuțit coasa și alte instrumente tăioase (▣ 1723): **cuțitul pre ~ se ascute** (CANT.) [lat. cotem].

Fig. 1723. Cute.

***CUTER** (*pl.*-**re**) *sn.* ⚓ Corăbioară cu un singur catart și cu pînze (▣ 1724) [engl.].

Fig. 1724. Cuter.

CUTEZA (-**tez**) *vb. tr.* A îndrăzni: **nu cuteza să-și arate fața dinaintea împăratului** (ODOB.); **cine cutează să spună adevărul, poate lesne umbla bătut ca mărul** (ZNN.) [lat. vulg. cottizare < gr.].

CUTEZANȚĂ (*pl.*-**țe**), **CUTEZARE** *sf.* Faptul de a cuteza; îndrăzneală: **el moștenise de la tată-său cutezarea, iuțeala și meșteșugul minții** (ISP.) ¶¶ C **NECUTEZANȚĂ**.

CUTEZĂTOR, -**TOARE** *adj. verb.* și *sm. f.* **CUTEZA**. Care cutează, îndrăzneț: **se repezi către ~ii tineri și... îi opri în loc** (ODOB.) ¶¶ C **NECUTEZĂTOR**.

CUTI! *interj.* Strigăt cu care semînă vițeii (CIAUȘ.) (R.-COD.).

CUTI (-**tesc**) *vb. tr.* A abate vițelul de la vacă să nu mai sugă [cuti].

***CUTICULĂ** (*pl.*-**le**) *sf.* Ⓢ Membrană foarte subțire dar foarte rezistentă, care acopere smalțul dinților [fr.].

CUTIE *sf.* ① Lădiță de lemn, de metal sau de carton, cu capac (▣ 1725); **parcă e scos din ~**, se zice de o persoană gătită sau îmbrăcată foarte curat: **fata gătită, de se părea că era scoasă din ~** (ȘEZ.) ¶ ② ✉ **~ de scrisori**, cutie în care se aruncă scrisorile de trimis prin poștă sau în care factorul depune scrisorile la domiciliu (▣ 1726) ¶ ③ **Cutia milelor**, cutie în care se string milosteniile pentru săraci ¶ ④ Ⓢ **Cutia craniană**, cavitatea osoasă, țeasta capului în care e așezat creierul ¶ ⑤ Sertar de dulap, de masă, etc.: **cutia mesei** (▣ 1727) ¶ ⑥ ♩ **~ de rezonanță**, cutie ce se adaugă diapazonului pentru a întări sunetul pe care-l emite ¶ ⑦ **~ de rezistență**, aparat

Fig. 1725. Cutii.

Fig. 1726. Cutie de scrisori.

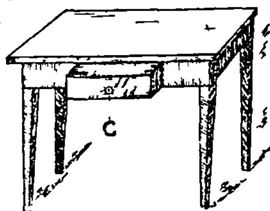

Fig. 1727. C. Cutia mesei.

pentru măsurarea rezistenței opuse unui curent; este formată dintr'un sistem de rezistențe izolate ce se pot lega între ele cu ajutorul unor fișe ⑥ ⊕ Parchet [tc. k u t y].

CUTIER *sm Olten.* (CIAUȘ.) Tolbaș, vînzător ambulant de mărunțișuri [c u t i e].

CUTIOARĂ (*pl.*-re), **CUTIUȚĂ** (*pl.*-țe) *sf. dim.* CUTIE.

CUTNIE *sf.* Stofă cu fața de mătase și cu dosul de bumbac (GN.): **era gătit c'un antereu de ~ în ciubuce** (GN.) [tc. k u t n i].

CUTRĂ (*pl.*-re) *sf.* ① (P Femeie care îndeamnă pe altele la desfrînări, mijlocitoare între îndrăgostiți: **cum să fie el ocărît de o ~ de muiere!** (ISP.) ¶ ② Bărbat sau femeie care umblă cu fățărnicii, cu minciuni, trădînd și pe unii și pe alții: **cutra de Leah, după ce-și sără inima cu rușinea ce păți Ștefan** (ISP.) [ngr. κοῦτρα „căpățînă"].

CUTREER *sbst.* Faptul de a c u t r e e r a: **Papura se mișcă 'n freamăt de al undelor ~** (EMIN.).

CUTREERA (-eer), *Mold. Bucov.* **CUTRIERA** (-ier) 1. *vb. tr.* A străbate în lung și în lat, a colinda de la un capăt la altul, a perinda: **călugări de ai Popei cutreerau țările și cercau să le papistășească** (ISP.): **cutrierînd așă lumea, au dat, într'o pădure, de o curte foarte frumoasă** (SB.).

2. *vb. refl.* A se perinda: **să ne cercăm a descurca ițele istoriee prin care s'a cutreerat această legendă** (ODOB.) [lat. c o n t r i b u l a r e].

CUTREMUR (*pl.*-ure) *sn.* ① Faptul de a se c u t r e m u r a, tremurătură: **il apucă un ~ de scîrbă, aducîndu-și aminte de cele ce pătise** (ISP.) ¶ ② ~ de pă-

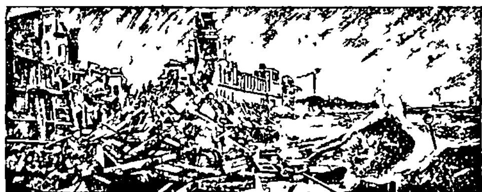

Fig. 1728. Cutremurul de la Messina (Decembrie 1908).

mînt), mișcare violentă care sgudue cu putere scoarța pămîntească (☞ 1728): **cel mai mare ~ care o surpă fu cel din anul 1778** (BOL.).

CUTREMURA (-mur) 1. *vb. tr.* A face să tremure, să se înfioare, să se sgudue.

2. *vb. refl.* ① A tremura din toate puterile: **se cutremură carnea omului cînd se gîndește la grozăvenia aceea** (ISP.) ¶ ② A se sgudui; **răcnea de se cutremurau codrii** (ISP.); **s'a cutremurat pămîntul** ¶ ③ A se înfiora, a se îngrozi: **Nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei** (VLAH.) [lat. c o n t r ě m u l a r e].

CUTREMURĂTOR *adj. verb.* CUTREMURA. Care cutremură, sguduitor; înfiorător;

CUTRIERA ☞ CUTREERA.

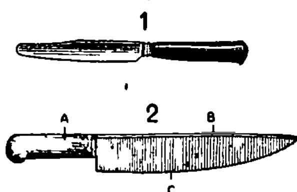

Fig. 1729. Cuțite: 1. de masă; 2. de bucătărie: A. mîner; B. muchie; C. tăiș.

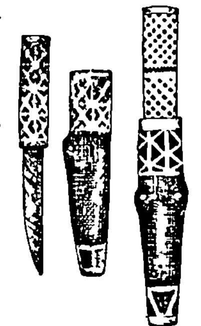

Fig. 1730. Cuțite cu mînerele și tecile sculptate (Transilvania).

CUTROPI, **CUTRUPI** ☞ COTROPI.

○|**CUTURISI** (-isesc) *vb. ref. Băn.* = COTOROSI.

CUȚĂ *sf.* = CUȚU².

CUȚIT (*pl.*-ite) *sn.* ① Instrument de tăiat, alcătuit dintr'un mîner și dintr'o lamă tăioasă (☞ 1729, 1730): **~ de bucătărie; ~ de masă; ~ de vînătoare;** Ⓟ **limba muierii ~ cu două ascuțișuri** (ZNN.); Ⓕ: **a fi la ~e**, a fi în mare dușmănie: **au fost multă vreme la ~e cu directorul și cu familia acestuia** (CAR.); Ⓕ: **a-i ajunge ~ul la os** *sau* **la gît**), a-i ajunge suferința sau răbdarea la culme; Ⓕ: **a avea pîinea** (*sau* **pita**) **și ~ul în mînă**, a avea toate mijloacele, toată puterea la îndemînă: **acu dumneavoastră sînteți țara, cum se zice, pîinea și ~ul** (I.-GH.); **acuma mi-i pita și ~ul în mînă** (SB.) ¶ ② Lovitură de cuțit; F: **a-i da un ~ prin inimă**, a simți deodată o durere, o supărare mare ¶ ③ Ⓟ Junghiu mai ales în cap: **într'una din zile eram bolnav... de ~** (DLVR.); **descîntec de ~** ¶ ④ Instrument de lemn, de os, de fildeș sau de metal cu care se taie hîrtie, foile unei cărți, etc. ¶ ⑤ Fierul lung al plugului care taie pămîntul înaintea brăzdarului, și-i înlesnește astfel lucrarea ¶ ⑥ La balanță, prizmă triunghiulară care mișcîndu-se ușor în jurul uneia din muchii face ca balanța să fie cît mai sensibilă [c u t e].

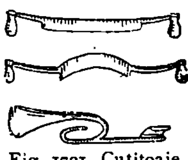

Fig. 1731. Cuțitoaie.

CUȚITA (-itez) *vb. tr.* Ⓟ A junghia, a produce junghiuri a împunge ca un c u ț i t.

CUȚITAR *sm.* ⊕ Cel ce face, vinde sau ascute c u ț i t e, bricege, foarfeci, etc.

CUȚITĂRIE *sf.* ⊕ ① Prăvălia sau atelierul c u ț i t a r u l u i ¶ ② Meșteșugul cuțitarului ¶ ③ Obiectele ce fabrică sau vinde cuțitarul.

CUȚITAȘ (*pl.*-așe) *sn.* ① *dim.* CUȚIT ¶ ② Briceag.

CUȚITOAIE *sf.* ① Instrument tăios, de diferite forme, adesea cu două mînere de lemn, întrebuințat de dulgheri, de rotari, de dogari, de potcovari, de tăbăcari, etc. pentru cioplitul șindrilelor, spițelor de roate, doagelor, copitei, pentru raderea pieilor (☞ 1731): **strujea cu cuțitoaia lemne pentru spițe de roate** (GRIG.); **pielea o cîrmuește cu cuțitoaia, pentru a o curăți de cărnurile rămase pre dînsa** (ION.) ¶ ② — (s VÎRLUGĂ [c u ț i t].

CUȚITOI (-oesc) *vb. tr.* A ciopli, a netezi, a rade cu c u ț i t o a i a: **luă cuțitoaia** (*și*) **începu a-și ~ osia** (FLOR.).

CUȚITOIT *sbst.* Faptul de a c u ț i t o i.

CUȚOVLAH ☞ P. IST.

CUȚU¹! *interj.* Strigăt cu care se chiamă cînii și mai ales cățeii.

CUȚU² *sm. (invar.)* Cățel: **face nebunii, zice că e ~ lui cel mic și se gudură** (VLAH.); *Mold.* *F*: **să fiu ~, sau să-m zici ~, dacă...,** să nu-mi zici pe nume, să mă tratezi ca pe un cîine, dacă...: **de oiu mai înneca Lipoveni de azi înainte, să-mi ziceți ~** (ALECS.) [c u ț u¹].

○ **CUȚUBATURĂ** = CODOBATURĂ.

CUVENI (se cuvine) *vb. refl. unipers.* ① A fi dator să i se dea, să i se facă, a-i reveni de drept: **dete fie-căruia partea ce i se cuvenea** ¶ ② A trebui (sub raportul social, moral sau religios), a se cădea, a fi permis: **nu se cuvine să vorbești astfel părinților tăi** [lat. c o n v e n ī r e].

CUVERTĂ = COVERTĂ.

*__CUVERTURĂ__ (*pl.*-turi) *sf.* Acopereămînt de pînză, de mătase, de dantelă, etc. ce se pune deasupra așternutului unui pat [fr.].

*__CUVETĂ__ (*pl.*-te) *sf.* ① Capătul de jos al tubului unui barometru, unde se pune mercurul ¶ ② Vas de fontă, de porțelan, etc., în formă de pîlnie, fixat în perete, dedesubtul unui robinet; de fundul cuvetei e prinsă țeava de plumb, prin care se scurge apa (☞ 1733) ¶ ③ Farfurie dreptunghiulară întrebuințată la diferite manipulări a clișeelor fotografice (☞ 1732) [fr.].

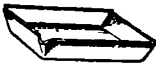

Fig. 1732. Cuvete.

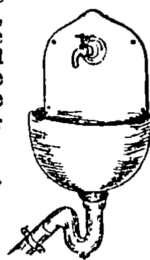

Fig. 1733. Cuvetă.

CUVIINCIOS *adj.* și *adv.* ① Cu c u v i i n ț ă, plin de cuviință, cum se cade, cum se cuvine: **el îi mulțumi ~** (BR.-VN.) ¶ ② Potrivit, convenabil: **găsea ea cuvinte destul de cuviin-**

cioase cu care să închidă și gura cea mai farfara (ISP.) ¶¶ C NECUVIINCIOS.

CUVIINȚĂ *sf.* ① Ceea ce se cuvine a face (*în spec.* în societate), purtare conformă cu cerințele unei bune societăți: după un ceas de joc, ori ce urmă de ~ încetă (DLVR.); *mai adesea* bună ~: ea se arăta scurtă la vorbe, în voie bună și plină de bună ~ (SLV.) ¶ ② A fi de ~, a se cuveni, a se cădea; a fi potrivit; cele de ~, cele ce se cuvin, cele trebuincioase, cele ce se potrivesc; a găsi de ~, a găsi că e bine (să facă), a găsi cu cale, nemerit, potrivit ¶¶ C NECUVIINȚĂ [lat. c o n v e n i e n t i a].

CUVINȚEL (*pl.*-ele) *sn. dim.* CUVÎNT.

CUVIOS *adj.* ① ‡ Convenabil, cuviincios; potrivit: vara nodușeli nu sînt ca aice la noi, ci călduri cuvioase (M.-COST.) ¶ ② ‡ Drăgălaș ¶ ③ Cucernic, evlavios, pios, cu frica lui Dumnezeu: cînd țăranii îi ziceau că prea e cuvioasă, ea se roșea (ODOB.) ¶¶ C NECUVIOS ¶ ④ Întrebuințat ca titulatură a călugărilor: cuvioase părinte [lat. *c o n v e n i o s u s].

CUVIOȘIE *sf.* ① Cucernicie, evlavie ¶ ② Titulatură a călugărilor: Cuvioșia-sa părintele Antonie e un om care a îndurat multe năcazuri (SAD.).

○ **CUVIȚA**... = GUIȚA...: mascurii umblă cuvițînd (MAR.).

CUVÎNT (*pl.*-vinte) *sn.* ① Vorbă rostită sau scrisă: într'un dicționar sînt înșirate, în ordine alfabetică, toate cuvintele unei limbi; din ~ în ~, pe rînd, fără a omite ceva, vorbă cu vorbă: îi spuse din ~ în ~ toată șiretenia cu moartea bătrînului (ISP.); cu un ~, pe scurt, în rezumat: cu un ~, tot felul de lucru își avea cîte un zeu pe seama lui (ISP.) ¶ ② Termen, expresiune; cu alte cuvinte, vorbind altfel, întrebuințînd altfel de termeni; va să zică; în toată puterea ~ului, pe deplin, cu desăvîrșire: sat vechiu, răzășesc, întemeiat în toată puterea cuvîntului (CRG.) ¶ ③ Vorbire: cine nu 'nțelege de ~, nici de ciomag (ZNN.); a tăia ~ul a întrerupe; a avea ~ul, a avea dreptul de a vorbi într'o adunare; a cere ~ul, a cere îngăduirea de a vorbi; a da ~ul, a da voie de a vorbi; a lua ~ul, a începe să vorbească ¶ ④ Cuvîntare; discurs; predică: chemat-au boierii în casa cea mare și acest ~ au grăit către boieri (N.-COST.); ~ funebru; ~ înainte, precuvîntare, prefață ¶ ⑤ ~ul lui Dumnezeu, Sfînta Scriptură; cele zece cuvinte ale lui Dumnezeu, ale lui Moisi, cele zece porunci ¶ ⑥ Voie exprimată, dorință, poruncă: din ~ul lui nu se abătea (ISP.); a asculta de ~; a nu ieși din ~ul cuiva, a se supune întocmai dorinței, poruncii cuiva: nu ies din ~ul ei afară, nici cu fapta nici cu vorba (CRG.) ¶ ⑦ *Mold.* De ~, pe loc, îndată: ne ducem de grabă la plută și plutașii de ~ și pornesc (CRG.) ¶ ⑧ Făgăduință: a-și da ~ul, a făgădui; a-și ținea ~ul, a împlini cele făgăduite; a (nu)-și călca ~ul, a (nu) se ținea de făgăduială; om de ~, om pe care te poți bizui cînd îți făgăduește ceva ¶ ⑨ Vorbă dată drept încredințare, mărturisire: a-l crede pe ~; era blajin, glumeț și cinstit, de puteai zidi o cetate pe ~ul lui (GN.) ¶ ⑩ Motiv, pretext, rațiune: am mai multe cuvinte să mă port așa; n'ai ~ să te plîngi; cu ~, sub ~, sub pretext; sub nici un ~; cu drept ~ ¶ ⑪ Parte de ~, parte a vorbirii, fie-care din felurile de cuvinte din care e alcătuită o limbă, din punctul de vedere gramatical: articol, substantiv, pronume, etc. [lat. c o n v e n t u m].

CUVÎNTA (-întez, -intez) *vb. tr.* și *intr.* A vorbi, a zice; a rosti o cuvîntare: s'o întoarcem și pe foaia cealaltă, să vedem ce cuvîntează (ISP.); ‡ a ~ de rău, a vorbi de rău [lat. c o n v e n t a r e].

CUVÎNTARE *sf.* ① Faptul de a c u v î n t a ¶ ② Vorbire în public și cu oare-care solemnitate, discurs.

‡ **CUVÎNTĂREȚ** *adj.* ① Înzestrat cu graiu, grăitor, vorbitor ¶ ② Care grăește frumos, cu meșteșug [c u v î n t a].

CUVÎNTĂTOR 1. *adj. verb.* CUVÎNTA ¶¶ © NECUVÎNTĂTOR ① Care cuvîntează: cuvîntătoarele oi ale sfintei turme a lui Hs. (PRV.-MB.) ¶ ② Înzestrat cu graiu, grăitor, vorbitor.

2. *sm.* Cel ce cuvîntează.

*__CUZINET__ *pl.*-ete) *sn.* ① Piesă în formă de cilindru scobit în care intră fusul unei mașini ¶ ② Bucățel, piesă de fontă care se fixează, înșurubîndu-se, pe traversă și care menține șinele (☞ 1734) [fr.].

Fig. 1734. Cuzinet de șină.

CUZNIȚĂ → CUJNIȚĂ.

CVA... CUA...

† **CVARTAL** (*pl.*-aluri) *sn.* Cartier, despărțire administrativă a unui oraș, suburbie: unui comisar de ~ (ALECS.) [germ.].

*__CVARTIR__, CFARTIR (*pl.*-iruri) *sn.* Gazdă, [germ.].

CVAS *sbst.* Băutură alcoolică, acricioasă, rusească [rus.].

CVI... = CUI...

DIN EVANGHELIA DE LA SNAGOV (1697).

